CONFERENCE BOOK

EGE
14TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
DECEMBER 23 - 29, 2025
IZMIR

Cilt 2

ISBN : 978-625-5694-64-5
Academy Global Publishing House

EGE 14TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
DECEMBER 23 - 29, 2025
IZMIR

Edited By
DR. AMANEH MANAFIDIZAJI

Issued: 30.12.2025
ISBN: 978-625-5694-64-5

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
In the conference 684 papers have been presented by Turkish participants and 707 papers by foreign participants.
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
Academy Global–2025©

CONFERENCE ID

EGE 14TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE

DECEMBER 23 - 29, 2025

IZMIR

ORGANIIZATION

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey – Iran – Mongolia – Georgia – India- Tanzania- Hungary – Malaysia- - Tunisia- Tajikistan- Germany -Japan – Serbia- Egypt – Algeria- Lebanon- Saudi Arabia – Cambodia – Spain- Kyrgyzstan – Albania – Pakistan- Russia- Kenya- North Macedonia- Kazakhstan – Indonesia – Bangladesh – Greece – Moldova – Nigeria – China - Oman – Philippines – Azerbaijan – Dubai - , Ethiopia – Qatar – Vietnam- Afghanistan – Romania – Cuba – Laos - South Africa – Ghana -

-

PRESENTATION

Oral presentation

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Prof. Dr. Hülya Çiçek - Gaziantep Universitesi

Prof. Dr. Ali Bilgili - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Naile Bilgili - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Başak Hanedan - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hajar Huseynova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Dwi Sulisworo - Ahmad Dahlan University

Prof. Zain Musa - Royal Academy of Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain - NICMAR University

Prof Yakup Babayev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Suyatno - Ahmad Dahlan University

Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul -Mindanao State University

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy - Mindanao State University

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs Özkara - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna - Zarmed University

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Ataturk Universitesi

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Batman Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Dicle Üniversitesi

Assoc. Prof. Dody Hartanto - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Nazile Abdullazade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Erkan EFİLTİ - Kırgızistan-Türkiye Manas University

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - New Bulgarian Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari - Tebriz Universitesi

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş - Gazi Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - İnönü Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları

Assist. Prof. Ihwan Ghazali - Technic University of Malaysia

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan- Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Dicle Üniversitesi

Lecturer Mehmet Nuri Ödük - Selçuk Üniversitesi

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden - Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou –

Dr. Dadash Mehravari - Tebriz Universitesi

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Gültekin Gürçay

Dr. Amaneh Manafidizajı

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Turkiye

Prof. Dr. Emine Koca – Turkiye

Prof. Dr. Fatma Koç – Turkiye

Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye

Prof. Dr. Ali Bilgili - Turkiye

Prof. Dr. Naile Bilgili - Turkiye

Prof. Dr. Başak Hanedan – Turkiye

Prof. Dr. Aysel Güven - Turkiye

Prof Dr. Bülent Kurtişoğlu – Turkiye

Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan

Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia

Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina

Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia

Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan

Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India

Prof. Dr. İzzet Gümüş – Turkiye

Prof. Dr. Mustafa Bayram – Turkiye

Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Turkiye

Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China

Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan

Prof. Dr. Suyatno – Indonesia

Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain – India

Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran

Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia

Prof. Dr. Guler Yenice – Turkiye

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi – Turkiye

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna – Uzbekistan

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı – Türkiye

Prof. Dr. Belkıs Özkara – Türkiye

Prof. Dr. Al-Rashiff Hamjilani Mastul – Philipinnes

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy – Philippines

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sıddık Bakır – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Meryem Öztürk - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Turkiye

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Ozbekistan

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India

Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran

Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya

Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Erkan Efilti - Kirgizhstan

Assist. Prof. K. R. Padma – India

Assist. Prof. Dr. Omid Afghan - Afghanistan

Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia

Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria

Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania

Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia

Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – Iran

Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan

Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria

Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India

Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye

Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunalieva - Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China

Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa

Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India

Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania

Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines

Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Turkiye

Dr. Mehmet Nuri Ödük – Turkiye

Dr. Ayşe Baran - Turkiye

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Sonali Malhotra – India

Dr. Amaneh Manafidizaji - Iran

EGE 14TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
DECEMBER 23 - 29, 2025
IZMIR

NO : **AC- 14S - 2025. 438s– 3052**
Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi 29/12/2025

İLGİLİ MAKAMA

Academy Global Conferences tarafından düzenlenen **Ege 14. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi** 23-29 Aralık 2025 tarihlerinde İzmir'de 44 farklı ülkeden akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre kapsamında sunulan 1391 bildirinin 684'ü Türkiye'den, 707'si ise farklı 43 ülkeden katılan akademisyenler tarafından sunulmuştur. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen "Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır." değişikliğine uygun olarak düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz ederiz

Saygılarımızla

Prof. Dr. Hülya Çiçek

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi

Sayı : E-98102723-903.07-475454
Konu : Görevlendirme Talebi

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi : 27.03.2024 tarihli ve E--903.07-474236 sayılı yazı

Fakültemiz Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı'nda görevli öğretim üyesi Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK'in Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz ve yevmiyesiz olarak görevlendirilme talebi ile ilgili dilekçesi ekte gönderilmiştir

Adı geçen öğretim üyesinin Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz, yevmiyesiz olarak görevlendirilmesinde Dekanlığımızca bir sakınca bulunmamaktadır.

Onaylarınıza arz ederim

Prof.Dr. Şevki Hakan EREN
Dekan

OLUR

Prof.Dr. Arif ÖZAYDIN
Rektör

Ek:İlgi Dilekçe (1 Adet)

Dağıtım:
Gereği:
Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı Başkanlığı

Bilgi:
Sayın Prof.Dr. Hülya ÇİÇEK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Adres : Gaziantep Üniversitesi Kampus Alanı, Tıp Fakültesi Dekanlığı, Şehitkamil - 27310 - GAZİANTEP
Telefon : 0 (342) 360 60 60 Faks:0 (342) 360 16 17
e-Posta : tipfaksek@gmail.com Web : www.gantep.edu.tr/~tipdekanlik/bilgipaketi
Kep Adresi : gauntipdek@hs01.kep.tr

Bilgi için : Hüseyin Temel
Unvanı : Bilgisayar İşletmeni V.

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ARTWorld 7TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 23 - 29, 2025
IZMIR

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.**
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- **SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !**

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID
- or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Ar. Gör. Ayşenur ALKAN**	1	A HOLISTIC PERSPECTIVE ON THE DIVORCE PROCESS THROUGH PARENTAL, CHILD, AND COUPLE DYNAMICS	Uzm. Psk. Elif AYTEN KAYAR Dr. Öğr. Üyesi Ozan KAYAR
		2	DEVELOPMENT AND TREATMENT OF OVERCONTROL: A REVIEW	Ar. Gör. Ayşenur ALKAN
		3	PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ÜZERİNDE SEKÜLER VE DESEKÜLER TUTUMLARIN ETKİSİ	Doktora Öğrencisi, Enes KARTAL
		4	AKTARILAN AİLE İÇİ TRAVMALAR VE ÇOCUKLUK DÖNEMİ PSİKOLOJİK YARALANMALARI: LİTERATÜR TABANLI BİR İNCELEME	Yüksek Lisans Öğrencisi Selin ÜNAL Doç. Dr. Tuğba Seda ÇOLAK TURAN
		5	PSYCHOMETRIC EVALUATION OF THE TURKISH VERSION OF THE TIME STYLES SCALE	Helin GÜL Senanur AYIK Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Orhun Gürlük Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Karasu
		6	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİZİ KARAKTERLERİ İLE KURDUKLARI PARASOSYAL İLİŞKİDEKİ İKİ ETKEN: YAŞAM DOYUMU VE BENLİK SAYGISI	Dr. Öğretim Üyesi Gülgün UZUN Ayşe KÖSE Tuğçe DAĞISTAN
		7	EKOLOJİK KRİZ VE PSİKOSOSYAL UYUM: SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA ORMAN YANGINLARI	Doç. Dr. Betül Dilara ŞEKER Arş. Gör. Tubanur İNANÇ BOZKURT
		8	EBEVEYN DUYGUSAL ERİŞİLEBİLİRLİĞİ VE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ARASINDAKİ İLİŞKİDE KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN ARACI ROLÜ	Yüksek Lisans Öğrencisi Özlem URUŞ Dr. Öğr. Üyesi Gülşah ERTEKİN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Öğr. Üyesi Gamze BİLİR-SEYHAN**	1	TEK EBEVEYNLİ ÇOCUKLARIN AİLE İLİŞKİLERİ VE EĞİTİM HAYATIYLA İLGİLİ ANNE GÖRÜŞLERİ	Öznur BUĞDAY İrem GÜRGAH OĞUL
		2	ÇOCUKLARIN PROBLEMLİ EKRAN KULLANIMINA İLİŞKİN EBEVEYN GÖRÜŞLERİ	Ayça Sena ABACI Dr. Öğr. Üyesi İrem GÜRGAH OĞUL
		3	TOPLUM TEMELLİ UYGULAMALARDA ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRENME DENEYİMLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Gamze BİLİR-SEYHAN
		4	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ EDEBİYATI DERSİNDEN KAZANDIKLARI FARKINDALIKLAR	Dr. Öğr. Üyesi Gamze BİLİR-SEYHAN
		5	Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının, Sosyobilimsel Konulara Yönelik Tutumları İle Eleştirel Düşünme Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	Sabahat ÇEKİCİ Dr. Öğr. Üyesi Sema Nur GÜNGÖR
		6	OKUL ÖNCESİ EĞİTİM DÖNEMİNDE ÇOCUĞA SAHİP OLAN EBEVEYNLERİN YAPAY ZEKÂYA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARININ İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Cansu KÖKEN Dr. Öğr. Üyesi Gözdenur IŞIKCI BAŞKAYA
		7	AN EXAMINATION OF GRADUATE THESES ON PROGRAM EVALUATION IN PRESCHOOL EDUCATION	Yüksek Lisans Öğrencisi Semanur YEŞİLBAŞ Doç. Dr. Didem KAYAHAN YÜKSEL
		8	OKUL ÖNCESİ DÖNEM 48-60 AYLIK ÇOCUKLARA UYGULANAN MÜZİKLİ OYUNLARIN ETKİLERİNİN ÇEŞİTLİ GELİŞİMSEL ÖZELLİKLERE GÖRE İNCELENMESİ	Bilim Uzmanı Berkay GÖK Prof. Dr. Sibel KARAKELLE Prof. Dr. Fatma ÇALIŞANDEMİR
		9	OKUL ÖNCESİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN MESLEKİ KAYGI VE MOTİVASYON DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ: KARMA YÖNTEM ARAŞTIRMASI	Bilim Uzmanı Ayşe GÖKÇEN Prof. Dr. Fatma ÇALIŞANDEMİR Prof. Dr. Özlem TAGAY
			Okul Müdürlerinin Dönüşümcü Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin Değişime Açıklıkları ve Teknoloji ÖzYeterlikleri Arasındaki İlişki: Bir Yapısal Eşitlik Modellemesi	Sıla DOĞAN TAŞCI Doç. Dr. Onur ERDOĞAN
		10	THE PREDICTIVE POWER OF COGNITIVE FLEXIBILITY OF UNIVERSITY STUDENTS ON CRITICAL INTERNET LITERACY	Çocuk Gelişimci Busenur ORDU Doç. Dr. Seda SAKARYA

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Doç. Dr. ABİDİN KEMEÇ**	1	ULUSLARARASI YEŞİL KAMPÜS SIRALAMALARI: UŞAK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	Doç. Dr. ABİDİN KEMEÇ
		2	AKILLI KENTLER VE ULUSLARARASI STANDARTLAR	Doç. Dr. ABİDİN KEMEÇ
		3	DİJİTAL GÜVENLİK VE SİBER VATAN: ULUSAL EGEMENLİĞİN YENİ SINIRLARI	Dr. Begüm ÇARDAK
		4	PERFORMANCE-ORIENTED MANAGEMENT IN URBAN PUBLIC SERVICES: HUMAN RESOURCE STRATEGIES WITHIN THE FRAMEWORK OF NEW PUBLIC MANAGEMENT	Dr. Öğr. Üyesi A. Muhammet BANAZILI
		5	TRACING THE TRACES OF THE NEW PUBIC MANAGEMENT APPROACH IN THE CONSTITUTIONS OF THE REPUBLIC OF TÜRKİYE	Dr. Öğr. Üyesi A. Muhammet BANAZILI
		6	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN JOB SATISFACTION AND INTENTION TO LEAVE IN A LOCAL GOVERNMENT: SAFRANBOLU MUNICIPALITY CASE	Assoc. Prof. Dr. Can Biçer Fatma Erdoğan
		7	MODERNLEŞME DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATINDA, KADININ EĞİTİM HAKKI ve ÇALIŞMA HAKKI	Yüksek Lisans Öğrencisi Kader KEŞ Doç. Dr. Emre SAVUT
		8	Post-Bureaucratic State or Digital Weberianism? Rethinking Bureaucratic Authority in the Age of Digital Governance	Asst. Prof. Sevil Zengin Gupta
		9	DİJİTALLEŞEN YEREL YÖNETİŞİMDE KENT KONSEYLERİ VE ÇÖZÜM MASALARI: GELENEKSELDEN HİBRİT KATILIMCILIĞA BİR LİTERATÜR ANALİZİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Çağrı GÖKDAĞ

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Doç. Dr. Bülent AKKAYA**	1	GELECEĞİN İŞ DÜNYASINDA BİLİNÇLİ TERCİH VE YETKİNLİK: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KARİYER PLANLAMA YETKİNLİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Doç. Dr. Bülent AKKAYA Prof. Dr. Akif TABAK
		2	FİNANS VE BANKACILIK ÖĞRENCİLERİN YAPAY ZEKA ALGILARI VE KAYGI DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Doç. Dr. Bülent AKKAYA
		3	Tüketim Kültürü Bağlamında Döngüsel Ekonomiye Bir Bakış	Öğr. Gör. Benay BULUT ŞAHİNER Öğr. Gör. Sude DIŞKAYA
		4	KAMU ÖZEL İŞBİRLİĞİ İLE YAPILAN ENERJİ ALTYAPISI PROJELERİNİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Murteza BALİ Dr. Öğr. Üyesi Güneş TOPÇU
		5	KURUMSAL MİMARİDE YAPAY ZEKA TEKNOLOJİSİ	Dr. Öğr. Üyesi Sefer AYDOĞAN Doç. Dr. Sebahattin Kılınç Doç.Dr. Murat SAĞBAŞ
		6	THE IMPACT OF ENTREPRENEURSHIP AND INNOVATION INDICATORS ON THE ECONOMIC CONTRIBUTION OF SMES: TÜRKİYE 2023 ANALYSIS	Doç.Dr. Burhan AKYILMAZ Yüksek Lisans Öğrencisi Fatma KÖSE
		7	PYTHON İLE TEDARİK ZİNCİRİ PLANLAMASI	Dr.Onur Mesut ŞENARAS Doç.Dr.Şahin İNANÇ Prof.Dr.Arzu EREN ŞENARAS
		8	PYTHON İLE HAFTALIK PERSONEL ÇİZELGELEME UYGULAMASI	Doç.Dr.Şahin İNANÇ Prof.Dr.Arzu EREN ŞENARAS

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Eylem ŞEVİK**	1	THE TRANSFORMATION OF FAMILY STRUCTURE AND HELICOPTER PARENTING	Öğr. Gör. Dr. Yasemin GEZER TUĞRUL
		2	EARLY MARRIAGES IN THE CONTEXT OF CHILDREN'S RIGHTS	Öğr. Gör. Dr. Yasemin GEZER TUĞRUL Öğr. Gör. Sema SANCAK
		3	ANTROPOSEN ÇAĞI'NIN VAROLUŞSAL İKİLEMLERİ, KAYGILARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	Dr. Nihan OSMANAĞAOĞLU
		4	MESLEKİ EĞİTİMDE GÜZELLİK ALGISI: SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ AÇISI	Eren Kahveci
		5	TAŞRA KİMLİĞİ, BOŞ ZAMAN VE FUTBOL: ÇANAKKALE İLİ EZİNE İLÇESİ ÖRNEĞİ	Dr. Eylem ŞEVİK
		6	THE FRAGMENTATİON OF SPACE, THE TRANSFORMATİON OF LAND: THE RECONFİGURATİON OF RURALİTY THROUGH HOBBY GARDENS İN MEMLİK NEİGHBORHOOD	Yüksek Lisans Öğrencisi Aleyna TAYDAŞ Doç. Dr. Günce DEMİR
		7	ARABESK KÜLTÜRÜN DÖNÜŞEN KODLARI: SINIF, GÖÇ VE KENTLEŞME BAĞLAMINDA BİR ANALİZ	Prof. Dr. Ercan ŞAHBUDAK Yüksek Lisans Öğrencisi Merve ACET Dr. İlhan KARAHAN
		8	RENKLERİN TOPLUMSAL ANLAMLARI; SEMBOLİZM, AYRIMCILIK VE DAYANIŞMA ÖRNEKLERİYLE SOSYOLOJİK BİR ANALİZ	Prof. Dr. Ercan ŞAHBUDAK Doktora Öğrencisi Elif ÖZDEMİR YARIŞ Dr. İlhan KARAHAN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Prof. Dr. Nuray DEMİREL ARICI**	1	HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMA LİTERATÜRÜ ÜZERİNE RETROSPEKTİF BİR ÇALIŞMA	Prof. Dr. Nuray DEMİREL ARICI
		2	ENFLASYONUN GENÇ TÜKETİCİLERİN SATIN ALMA DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİSİ: BİR SAHA ARAŞTIRMASI	Prof. Dr. Nuray DEMİREL ARICI Yusuf MUHTAROĞLU Mert ŞALVARLI Neslihan YALÇIN
		3	FİNANSAL OKURYAZARLIK, KAYIPTAN KAÇINMA VE RİSKTEN KAÇINMA İLİŞKİLERİNİN DAVRANIŞSAL PERSPEKTİFTEN ANALİZİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Songül KAYA Dr. Öğr. Üyesi Asena Gizem YİĞİT
		4	Going public to invest? The impact of use-of-proceeds intention disclosure on financial performance	Assoc. Prof. Dr. Lokman TÜTÜNCÜ
		5	YEŞİL TAHVİLLER VE SÜRDÜRÜLEBİLİR FİNANS: KÜRESEL EĞİLİMLER VE TÜRKİYE İÇİN GELECEK PERSPEKTİFLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Sibel KINIŞ Prof. Dr. Derviş BOZTOSUN Dr. Zühal KINIŞ
		6	FİNANSAL OKURYAZARLIK LİTERATÜRÜNE GENEL BİR BAKIŞ	Şükriye AYDIN Prof. Dr. Derviş BOZTOSUN Dr. Naciye HATTATİOĞLU
		7	EVALUATING INVESTMENT SPENDING PERFORMANCE ACROSS INDUSTRIAL AND SERVİCE SECTORS: AN INTEGRATED LOPCOW–MARCOS APPROACH	Assoc. Prof. Dr. Ceyda YERDELEN KAYGIN Assoc. Prof. Dr. Musa GÜN Dr. Osman Nuri AKARSU
		8	MAKRO İHTİYATİ REGÜLASYONLARIN TÜRKİYE'DE TÜKETİCİ KREDİLERİ PİYASASINA ETKİSİ: 2020 SONRASI DÖNEM ANALİZİ	Doç. Dr. Gökhan ÖZKUL Doç. Dr. Ozan ÖZDEMİR Burcu BARLAS

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Sanjay Bhattacharya,**	1	CULTURALLY RESPONSIVE PEDAGOGY FOR ETHNIC MINORITY STUDENTS IN CHINESE MULTILINGUAL CLASSROOMS	Prof. Dr. Zhao Min, Wang Lili, Dr. Guo Qiang
		2	AI-ASSISTED ADAPTIVE LEARNING SYSTEMS FOR PERSONALIZED MATHEMATICS INSTRUCTION IN URBAN CHINA	Assoc. Prof. Dr. Liu Xiaoyan, Chen Peng, Zhang Rui
		3	MONTESSORI PRINCIPLES ADAPTED FOR EARLY CHILDHOOD EDUCATION IN RURAL CHINESE KINDERGARTENS	Dr. Hu Jing, Sun Wei, Assis. Prof. Dr. Yang Lei
		4	STEM EDUCATION INNOVATIONS THROUGH MAKERSPACES IN QATARI PUBLIC SCHOOLS	Prof. Dr. Khalid Al-Thani, Mariam Al-Kuwari
		5	TEACHER COLLABORATIVE INQUIRY COMMUNITIES FOR CURRICULUM DEVELOPMENT IN QATARI CONTEXTS	Dr. Fatima Al-Mansoori, Assoc. Prof. Dr. Nasser Ali
		6	NEUROSCIENCE-INFORMED READING INTERVENTIONS FOR DYSLEXIC STUDENTS IN INDIAN PRIVATE SCHOOLS	Prof. Dr. Aruna Menon, Rahul Nair, Dr. Lakshmi Iyer
		7	RURAL TEACHER PREPARATION THROUGH COMMUNITY-BASED PEDAGOGICAL RESIDENCIES IN INDIA	Assoc. Prof. Dr. Sanjay Bhattacharya, Priya Das
		8	CRITICAL PEDAGOGY APPROACHES TO ADDRESS CASTE DYNAMICS IN URBAN INDIAN CLASSROOMS	Dr. Kavita Sharma, Vikrant Joshi,

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Xu Fei,**	1	BRONZE AGE RITUAL PRACTICES REVEALED THROUGH TERRACOTTA FIGURINES AT ANYANG ROYAL TOMBS	Prof. Dr. Zhang Wei, Li Ming, Dr. Wang Xiaoyu
		2	SILK ROAD CERAMIC TRADE NETWORKS UNCOVERED AT XINJIANG OASIS SETTLEMENTS	Assoc. Prof. Dr. Liu Jian, Chen Hao, Zhao Lin
		3	NEOLITHIC JADE WORKING TECHNOLOGIES AT LINGJIATAN CULTURE SITES IN NORTHWEST CHINA	Dr. Xu Fei, Huang Wei, Sun Ming
		4	HELLENISTIC INFLUENCES IN PRE-ISLAMIC QATARI SETTLEMENT ARCHITECTURE AND POTTERY	Prof. Dr. Khalid Al-Thani, Fatima Nasser
		5	PALEOENVIRONMENTAL RECONSTRUCTION OF EARLY ISLAMIC AGRICULTURAL TERRACES IN NORTHERN QATAR	Dr. Mariam Al-Kuwari, Assoc. Prof. Dr. Hassan Mubarak
		6	INDUS VALLEY SEAL CARVING WORKSHOPS UNCOVERED AT HARAPPAN SATELLITE SITES	Vikram Singh
		7	MEGALITHIC BURIAL COMPLEXES AND IRON AGE RITUAL LANDSCAPES IN SOUTH INDIA	Assoc. Prof. Dr. Meera Nair, Sanjay Gupta
		8	EARLY HISTORIC BUDDHIST MONASTIC ECONOMIES AT SANCHI STOOPA SATELLITE SITES	Dr. Kavita Reddy, Rahul Joshi, Assis. Prof. Dr. Neha Sharma
		9	CHALCOLITHIC ROCK SHELTER ART AND SYMBOLIC LANDSCAPES IN CENTRAL INDIA	Prof. Dr. Vikram Desai, Anjali Rao
		10	MARITIME TRADE PORTS AND ROMAN COMMERCIAL NETWORKS AT ARIKAMEDU SETTLEMENT	Dr. Sanjay Bhattacharya, Lakshmi Menon, Rohit Varma
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Hassan Abdel-Rahman,	1	THE SYNCRETISM OF PRE-ISLAMIC TENGRISM AND ISLAMIC SUFISM IN CONTEMPORARY KAZAKH SPIRITUAL PRACTICES	Prof. Dr. Almaz Kairatov, Aigerim Sarsenova, Dr. Nurlan Tursunov
		2	TEXTUAL ANALYSIS OF MEDIEVAL KAZAKH MANUSCRIPTS ON ISLAMIC LEGAL INTERPRETATIONS	Assoc. Prof. Dr. Zhuldyz Abilkair, Erlan Bekbolatov
		3	CONTEMPORARY REVIVAL OF SUFI ORDERS AND NATIONAL IDENTITY FORMATION IN POST-SOVIET KAZAKHSTAN	Dr. Saltanat Makhmutova, Bekzhan Oralov, Assis. Prof. Dr. Daulet Nurpeisov
		4	EGYPTIAN SUFI POETRY TRADITIONS AND THEIR INFLUENCE ON CONTEMPORARY ARABIC DEVOTIONAL LITERATURE	Prof. Dr. Ahmed El-Sayed, Fatima Mahmoud
		5	QURANIC HERMENEUTICS IN CONTEMPORARY EGYPTIAN SCHOLARSHIP: BALANCING TRADITION AND MODERNITY	Assoc. Prof. Dr. Hassan Abdel-Rahman, Nour El-Din
		6	SHIITE-SUNNI DIALOGUE INITIATIVES AND INTERFAITH PEACEBUILDING IN PAKISTANI RELIGIOUS COMMUNITIES	Dr. Fatima Zahra, Assoc. Prof. Dr. Ali Raza, Imran Khan
		7	FOLK ISLAMIC HEALING PRACTICES AND BIOMEDICAL INTEGRATION IN RURAL PAKISTANI COMMUNITIES	Prof. Dr. Muhammad Aslam, Sobia Ahmed, Dr. Naveed Malik
		8	CONTEMPORARY REINTERPRETATIONS OF JIHAD CONCEPT IN PAKISTANI MADRASA CURRICULA REFORMS	Assis. Prof. Dr. Amina Siddiqui, Tariq Mehmood

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Leila Bahrami,	1	COMPARATIVE ANALYSIS OF SHARIAH PRINCIPLES IN CONTEMPORARY IRANIAN FAMILY LAW REFORMS	Prof. Dr. Mohammad Hosseini, Reza Ahmadi, Dr. Fatemeh Karimi
		2	THE ROLE OF CONSTITUTIONAL REVIEW IN SAFEGUARDING HUMAN RIGHTS UNDER IRANIAN ISLAMIC REPUBLIC FRAMEWORK	Assoc. Prof. Dr. Ali Jafari, Soraya Mahmoudi
		3	ENVIRONMENTAL LIABILITY REGIMES UNDER IRANIAN CIVIL AND ISLAMIC LAW PRINCIPLES	Dr. Leila Bahrami, Hassan Rezaei, Assis. Prof. Dr. Nima Sharifi
		4	REFORMING ADMINISTRATIVE JUDICIAL REVIEW MECHANISMS IN EGYPTIAN POST-ARAB SPRING LEGAL SYSTEMS	Prof. Dr. Ahmed El-Sayed, Mariam Hassan
		5	ISLAMIC FINANCE REGULATION CHALLENGES IN EGYPTIAN BANKING SECTOR DEVELOPMENT	Assoc. Prof. Dr. Fatima Abdel Rahman, Omar Khalil
		6	CONSTITUTIONAL REFORMS AND PROPERTY RIGHTS PROTECTION IN MOLDOVAN POST-SOVIET LEGAL TRANSITION	Dr. Ion Popescu, Prof. Dr. Maria Ceban, Victor Lupu
		7	ANTI-CORRUPTION LEGISLATION EFFECTIVENESS IN MOLDOVAN PUBLIC PROCUREMENT SYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Ana Gurau, Dr. Nicolae Andronic

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assoc. Prof. Dr. Sevinc Nuriyeva,**	1	HUMAN TRAFFICKING VICTIM PROTECTION FRAMEWORKS IN MOLDOVAN CRIMINAL JUSTICE REFORMS	Assis. Prof. Dr. Olga Rotaru, Stefan Balan, Dr. Elena Ciumac
		2	INNOVATIVE STEM TEACHING METHODOLOGIES FOR RURAL MOLDOVAN SECONDARY SCHOOLS ENHANCING CRITICAL THINKING SKILLS	Prof. Dr. Ion Ceban, Dr. Maria Popa,
		3	BILINGUAL EDUCATION MODELS FOR ROMANIAN AND RUSSIAN-SPEAKING STUDENTS IN NORTHERN MOLDOVAN PRIMARY SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Elena Ursu, Victor Rotaru
		4	DIGITAL LITERACY DEVELOPMENT THROUGH MAKER SPACES IN URBAN MOLDOVAN VOCATIONAL TRAINING CENTERS	Dr. Natalia Gherman, Mihai Balan, Assis. Prof. Dr. Olga Crudu
		5	COMMUNITY-BASED TEACHER TRAINING PROGRAMS ADDRESSING ETHIOPIAN RURAL EDUCATION DROPOUT CRISES	Prof. Dr. Tadesse Alemu, Selamawit Getachew
		6	INTEGRATING INDIGENOUS ECOLOGICAL KNOWLEDGE INTO ETHIOPIAN PRIMARY SCIENCE CURRICULA FOR SUSTAINABLE LEARNING	Dr. Firew Assefa, Assoc. Prof. Dr. Mulugeta Bekele
		7	FLIPPED CLASSROOM MODELS ENHANCING CRITICAL READING SKILLS AMONG AZERBAIJANI UNIVERSITY STUDENTS	Prof. Dr. Aysel Mammadova, Elnur Gasimov, Dr. Leyla Aliyeva
		8	INCLUSIVE EDUCATION FRAMEWORKS FOR CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS IN BAKU MUNICIPAL PRESCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Sevinc Nuriyeva, Kamran Huseynov
		9	STEAM EDUCATION INTEGRATION THROUGH AZERBAIJANI FOLK ARTS IN GANJA SECONDARY SCHOOLS	Dr. Tarana Khalilova, Assis. Prof. Dr. Rauf Mammadov, Nigar Sadigova
		10	MENTORSHIP PROGRAMS FOR FIRST-YEAR TEACHERS IN AZERBAIJANI REGIONAL VOCATIONAL SCHOOLS	Fidan Ismayilova, Dr. Vugar Aliyev
			ECOLOGICAL EDUCATION CURRICULA INCORPORATING CASPIAN SEA CONSERVATION IN AZERBAIJANI COASTAL SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Sevinj Mirzayeva, Rashad Novruzov
		11	ASSESSMENT REFORMS IMPLEMENTING PORTFOLIO-BASED EVALUATION IN AZERBAIJANI LANGUAGE ARTS CLASSROOMS	Prof. Dr. Gunduz Ismayilov, Zaur Kerimov, Elmira Hasanova

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Siti Nurjanah,**	1	MIGRATION PATTERNS AND SOCIAL INTEGRATION CHALLENGES AMONG ALBANIAN DIASPORA COMMUNITIES IN EUROPE	Prof. Dr. Arben Lika, Dr. Elira Deda, Sokol Meta
		2	GENDER ROLES TRANSFORMATION IN POST-SOCIALIST ALBANIAN RURAL COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Luljeta Hoxha, Beni Qirjako
		3	URBAN POVERTY AND SOCIAL EXCLUSION DYNAMICS IN TIRANA'S INFORMAL SETTLEMENTS	Dr. Fatmir Bega, Mira Shehu, Assis. Prof. Dr. Gentian Elezi
		4	ISLAMIC REVIVALISM AND YOUTH IDENTITY FORMATION IN INDONESIAN URBAN NEIGHBORHOODS	Prof. Dr. Ahmad Syarif, Dr. Nurul Hidayah
		5	CLIMATE CHANGE ADAPTATION STRATEGIES AMONG INDONESIAN COASTAL FISHING COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Siti Nurjanah, Budi Santoso
		6	ETHNIC MINORITY INTEGRATION CHALLENGES IN MULTIETHNIC KAZAKHSTANI CITIES	Yerkebulan Tastanbekov, Dr. Aizhan Kaskyrbekova
		7	TRANSNATIONAL FAMILY NETWORKS AMONG LABOR MIGRANTS FROM RURAL KAZAKHSTAN	Dr. Zhanna Musina, Nurdaulet Abildayev
		8	URBANIZATION EFFECTS ON TRADITIONAL NOMADIC SOCIAL STRUCTURES IN KAZAKHSTAN	Assoc. Prof. Dr. Aidana Satybaldiyeva, Temirlan Orynbayev, Assis. Prof. Dr. Zhuldyz Kenzhegulova

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Rina Susanti,**	1	IMPACT OF EU INTEGRATION POLICIES ON ALBANIAN AGRICULTURAL EXPORTS AND RURAL DEVELOPMENT	Prof. Dr. Arben Hoxha, Dr. Liriana Kola, Enis Meta
		2	MICROFINANCE INITIATIVES AND WOMEN ENTREPRENEURSHIP GROWTH IN POST-SOCIALIST ALBANIAN COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Dorina Deda, Fatmir Gjinaj
		3	TOURISM DEVELOPMENT STRATEGIES AND THEIR EFFECTS ON REGIONAL ECONOMIC DISPARITIES IN ALBANIA	Dr. Blerta Vokshi, Assis. Prof. Dr. Ilir Bejleri, Mira Llagami
		4	ISLAMIC FINANCE PRINCIPLES APPLICATION IN INDONESIAN SUSTAINABLE PALM OIL SUPPLY CHAINS	Prof. Dr. Muhammad Syarif Hidayat, Aisyah Nur
		5	DIGITAL ECONOMY TRANSFORMATION AND SME ADOPTION CHALLENGIES IN RURAL INDONESIA	Assoc. Prof. Dr. Rina Susanti, Dr. Budi Santoso
		6	GREEN ENERGY INVESTMENTS AND ECONOMIC DIVERSIFICATION AWAY FROM OIL DEPENDENCE IN KAZAKHSTAN	Prof. Dr. Yerzhan Bazarov, Assis. Prof. Dr. Aizhan Kenzhegulova, Timur Sarsenov
		7	BLOCKCHAIN TECHNOLOGY APPLICATIONS IN IMPROVING TRANSPARENCY OF KAZAKHSTAN'S COMMODITY TRADING	Dr. Gulnara Abilkhanova, Nurdaulet Zhumagaliyev
		8	FISCAL DECENTRALIZATION REFORMS AND LOCAL GOVERNMENT EFFICIENCY IN KAZAKHSTAN'S REGIONS	Assoc. Prof. Dr. Saltanat Janenova, Ruslan Myachkov, Dr. Aidar Amangali

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Assoc. Prof. Dr. Maria Stavros**	1	MICROFINANCE ACCESSIBILITY AND RURAL ENTREPRENEURSHIP GROWTH IN THE PHILIPPINES POST-PANDEMIC RECOVERY	Prof. Dr. Maria Santos, Dr. Jose Rizal, Ana Lopez
		2	FISCAL POLICY RESPONSES TO INFLATIONARY PRESSURES IN THE PHILIPPINE REMITTANCE-DEPENDENT ECONOMY	Assoc. Prof. Dr. Carlo Mendoza, Leila Cruz
		3	INFORMAL SECTOR DYNAMICS AND TAX COMPLIANCE STRATEGIES IN URBAN PHILIPPINE MARKETS	Dr. Sofia Reyes, Ramon Garcia, Assis. Prof. Dr. Elena Vargas
		4	EUROZONE DEBT SUSTAINABILITY AND GREEK FISCAL CONSOLIDATION POST-2010 SOVEREIGN CRISIS	Prof. Dr. Dimitri Papadopoulos, Eleni Kostas
		5	TOURISM LED GROWTH HYPOTHESIS TESTING IN THE GREEK ISLAND ECONOMY CONTEXT	Dr. Nikos Theodorou, Assoc. Prof. Dr. Maria Stavros
		6	ENERGY TRANSITION ECONOMICS AND NATURAL GAS DEPENDENCY IN THE RUSSIAN FEDERATION	Prof. Dr. Alexei Ivanov, Dr. Olga Petrova, Sergei Kuznetsov
		7	SANCTIONS IMPACT ON RUSSIAN IMPORT SUBSTITUTION INDUSTRIAL POLICIES	Assoc. Prof. Dr. Natalia Volkov, Ivan Morozov
		8	REGIONAL INEQUALITY DYNAMICS IN THE RUSSIAN FAR EAST DEVELOPMENT PROGRAMS	Dr. Elena Smirnova, Assis. Prof. Dr. Dmitry Fedorov, Anna Belova
		9	MONETARY POLICY TRANSMISSION IN POST-SANCTION RUSSIAN FINANCIAL MARKETS	Prof. Dr. Vladimir Kozlov

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Assoc. Prof. Dr. Maria Georgiadou**	1	SPANISH COLONIAL ARCHITECTURE AND CULTURAL HYBRIDITY IN 17TH-CENTURY PHILIPPINE PROVINCIAL TOWNS	Prof. Dr. Maria Santos, Dr. Jose Rizalino, Ana Cruz
		2	AMERICAN OCCUPATION POLICIES AND FILIPINO ELITE LAND CONSOLIDATION DURING THE EARLY 20TH CENTURY	Assoc. Prof. Dr. Roberto Villanueva, Leila Tan
		3	JAPANESE OCCUPATION RESISTANCE NETWORKS AND GENDER DYNAMICS IN LUZON GUERRILLA MOVEMENTS	Dr. Elena Morales, Ferdinand Reyes, Assis. Prof. Dr. Sofia Lim
		4	BYZANTINE ADMINISTRATIVE REFORMS AND THEIR IMPACT ON MEDIEVAL GREEK ISLAND ECONOMIES	Prof. Dr. Nikos Papadopoulos, Eleni Stavrou
		5	OTTOMAN COMMERCIAL LAW APPLICATIONS IN 18TH-CENTURY GREEK MERCHANT COMMUNITIES	Dr. Dimitri Koukoulis, Assoc. Prof. Dr. Maria Georgiadou
		6	PORTUGUESE COMMERCIAL EXPANSION AND OMANI MARITIME AUTONOMY IN THE 16TH CENTURY INDIAN OCEAN	Prof. Dr. Ahmed Al-Harthi, Fatima Zahra, Dr. Salim Nasser
		7	BRITISH IMPERIAL TREATIES AND TRIBAL LAND RIGHTS NEGOTIATIONS IN 19TH-CENTURY OMAN	Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Busaidi, Mariam Said
		8	DUTCH VOC FACTORY RECORDS AND OMANI PEARL DIVERSITY IN 17TH-CENTURY GULF TRADE	Dr. Nasser Al-Maskari, Assis. Prof. Dr. Layla Harthi, Omar Khalfan

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Mustafa NAİMOĞLU Assoc. Prof. Sefa ÖZBEK**	1	A THEORETICAL ASSESSMENT OF THE EFFECTS OF GREEN TECHNOLOGICAL DEVELOPMENTS ON ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY	Assoc. Prof. Mustafa NAİMOĞLU Assoc. Prof. Sefa ÖZBEK
		2	THE IMPACT OF FOSSIL FUEL R&D EXPENDITURES ON ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY: THEORETICAL APPROACHES AND AN EVALUATION WITHIN THE CONTEXT OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS	Assoc. Prof. Mustafa NAİMOĞLU Assoc. Prof. Sefa ÖZBEK
		3	KAPSAYICI BÜYÜME ENDEKSLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ	Prof. Dr. Feride GÖNEL Araştırma Görevlisi Furkan İNCEDAYI
		4	Trade Openness and Environmental Quality in the European Union: Evidence from Panel Data	Doç. Dr. Ali ALTINER Prof. Dr. Eda BOZKURT Doç. Dr. Özlem TOPÇUOĞLU
		5	OPT-OUT BEHAVIOR IN AUTO-ENROLLMENT SYSTEM IN TURKEY	Dr. Zeynep AKTAŞ KORAL Prof. Dr. Halit YANIKKAYA Prof. Dr. S. Haluk ÇİTÇİ
		6	TÜRKİYE'DE GÜVENLİK RİSKLERİNİN YABANCI SERMAYE GİRİŞLERİNE ETKİSİ	Dr.Öğr.Üyesi Ömer YILMAZ
		7	TÜRKİYE'DE ÇEVRESEL BOZULMANIN BELİRLEYİCİLERİ: MİLLİ GELİR VE DEMOGRAFİK YAPI ÜZERİNE AMPİRİK BİR İNCELEME	Dr.Öğr.Üyesi Ömer YILMAZ
		8	THE IMPACT OF ELECTRIC VEHICLES ON THE MARKET SHARE OF CONVENTIONAL MANUFACTURERS IN THE TURKISH AUTOMOTIVE SECTOR	Doktora Öğrencisi, Merve KARAMAN Prof. Dr. Gülden ÜLGEN
		9	THE ROLE OF TECHNOLOGY IN IMPERFECTLY COMPETITIVE MARKETS	Sena ERGÜDEN Prof. Dr. Gülden ÜLGEN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Prof. Dr. Vedat ÇELEBİ**	1	TEKNOLOJİ GELİŞİMİNİN KARL JASPERS'IN SINIR DURUMLARI ANLAYIŞINI TEHDİT ETMESİ: KONTROLLÜ MAKİNE YERİNE MAKİNE KONTROLLÜ VAROLUŞ PROBLEMİ ÜZERİNE FELSEFİ BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi Muammer AKTAY
		2	THE METHOD LEADING TO CERTAIN KNOWLEDGE IN AL GHAZZALI AND DESCARTES: DOUBT?	Doç. Dr. Hüseyin Fırat ŞENOL
		3	CAUSALITY IN AL-ĠAZĀLĪ AND HUME: THE POSSIBILITY OF KNOWLEDGE BETWEEN REASON, REVELATION, AND HABIT	Doç. Dr. Hüseyin Fırat ŞENOL
		4	ZİHİN FELSEFESİNDE QUALİA KAVRAMI VE ÖZNEL DENEYİMİN NESNEL BİLGİSİ BAĞLAMINDA FİZİKALİZM ELEŞTİRİSİ	Prof. Dr. Vedat ÇELEBİ
		5	HAZ KAVRAMININ FELSEFİ VE NÖROBİYOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ	YL. Öğr. Hacı Ali BAYTOK
		6	SCİENTİFİCİTY AND PSEUDOSCİENCE	Arş. Gör. Dr. Soykal YAKIN
		7	THE MYTH OF NEUTRAL LANGUAGE: TRUTH VS. APTNESS	Arş. Gör. Dr. Soykal YAKIN
		8	YAŞLILIĞIN ERDEMLERİ BAĞLAMINDA CICERO'NUN YAŞLILIĞA İLİŞKİN DÜŞÜNCELERİ	Dr. Öğr. Üyesi Celal SABANCI

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Elena Petrovska,**	1	DIGITAL TRANSFORMATION STRATEGIES FOR ENHANCING SUPPLY CHAIN RESILIENCE IN INDIAN MANUFACTURING FIRMS	Prof. Dr. Rajesh Gupta, Dr. Priya Sharma, Vikram Singh
		2	SUSTAINABLE BUSINESS MODEL INNOVATION THROUGH CIRCULAR ECONOMY PRACTICES IN THE INDIAN TEXTILE INDUSTRY	Assoc. Prof. Dr. Meera Patel, Arjun Desai, Neha Kapoor
		3	IMPACT OF ARTIFICIAL INTELIGENCE ADOPTION ON CUSTOMER EXPERIENCE MANAGEMENT IN INDIAN E-COMMERCE PLATFORMS	Dr. Sanjay Rao, Anjali Verma, Rohit Kumar
		4	FAMILY BUSINESS SUCCESSION PLANNING CHALLENGES AND STRATEGIES IN EMERGING INDIAN MARKETS	Prof. Dr. Anil Choudhary, Divya Malhotra
		5	FINTECH INNOVATION ECOSYSTEM DEVELOPMENT FOR FINANCIAL INCLUSION IN EGYPTIAN RURAL COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Ahmed El-Sayed, Dr. Fatima Hassan, Omar Khalil
		6	SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT STRATEGIES THROUGH COMMUNITY-BASED ENTERPRISE MODELS IN EGYPT	Dr. Nour Abdel-Malek, Youssef Ramadan
		7	BLOCKCHAIN APPLICATIONS FOR TRANSPARENT SUPPLY CHAIN MANAGEMENT IN EGYPTIAN AGRICULTURE EXPORTS	Prof. Dr. Karim Hassan, Sara Mahmoud, Assis. Prof. Dr. Ali Farouk
		8	STRATEGIC HUMAN RESOURCE MANAGEMENT PRACTICES FOR ENHANCING INNOVATION PERFORMANCE IN MACEDONIAN SMEs	Assoc. Prof. Dr. Elena Petrovska, Dr. Nikola Andonov
		9	CROSS-BORDER E-COMMERCE EXPANSION STRATEGIES FOR MACEDONIAN RETAILERS TARGETING EU MARKETS	Dr. Marija Kostovska, Goran Trajkovski, Prof. Dr. Vladimir Dimovski

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assis. Prof. Dr. Rubina Aslam,**	1	INDO-PERSIAN MINIATURE PAINTING TRADITIONS AND THEIR EVOLUTION IN MUGHAL-INFLUENCED PAKISTANI ART	Prof. Dr. Fatima Begum, Dr. Imran Qureshi, Aisha Rahman
		2	CALLIGRAPHY AS SPIRITUAL PRACTICE: ISLAMIC SCRIPTURAL ART IN CONTEMPORARY PAKISTANI MOSQUES	Assoc. Prof. Dr. Khalid Mahmood, Sana Parveen
		3	TRUCK ART ICONOGRAPHY: FOLK EXPRESSION AND NATIONAL IDENTITY IN PAKISTANI ROAD CULTURE	Dr. Naeem Akhtar, Zara Hussain, Bilal Khan
		4	TEXTILE DYEING TECHNIQUES AND SUSTAINABLE PRACTICES IN PAKISTANI AJRAK AND KHADDAR TRADITIONS	Assis. Prof. Dr. Rubina Aslam, Tariq Mehmood
		5	CONTEMPORARY ARABIC CALLIGRAPHY MOVEMENTS AND THEIR INTEGRATION IN DUBAI PUBLIC ART INSTALLATIONS	Prof. Dr. Saeed Al-Ketbi, Layla Mahmoud
		6	GULF ARABESQUE PATTERNS IN CONTEMPORARY UAE FURNITURE AND INTERIOR DESIGN	Dr. Fatima Al-Suwaidi, Hassan Rashed, Noor Salem
		7	STREET ART MOVEMENTS AND URBAN IDENTITY FORMATION IN DUBAI'S SATELLITE NEIGHBORHOODS	Assoc. Prof. Dr. Omar Bin Zayed, Amina Khalil
		8	MAASAI BEADWORK EVOLUTION AND CONTEMPORARY COMMERCIALIZATION IN URBAN KENYAN MARKETS	Prof. Dr. Njeri Mwaura, Dr. Kipchoge Arap, Esther Wanjiku
		9	CONTEMPORARY KENYAN SCULPTURE AND POSTCOLONIAL MEMORY POLITICS IN NAIROBI GALLERIES	Dr. Samuel Otieno, Assis. Prof. Dr. Wangari Mwangi, Juma Omondi

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. Khalid Al-Mansoori,**	1	CONFUCIAN ETHICS AND CONTEMPORARY PAKISTANI MUSLIM MORAL PHILOSOPHY: A COMPARATIVE ANALYSIS	Prof. Dr. Ahmed Raza, Fatima Sheikh, Dr. Imran Malik
		2	EXISTENTIALISM IN IQBAL'S POETRY: SELFHOOD AND AUTHENTICITY IN SOUTH ASIAN CONTEXT	Assoc. Prof. Dr. Sana Parveen, Khalid Hassan
		3	POSTCOLONIAL EPISTEMOLOGY: CHALLENGING WESTERN HEGEMONY IN PAKISTANI PHILOSOPHICAL DISCOURSE	Dr. Nabil Khan, Aisha Rahman, Assis. Prof. Dr. Tariq Mehmood
		4	ENVIRONMENTAL ETHICS IN PAKISTANI ISLAMIC PHILOSOPHY: KHALIFAH RESPONSIBILITY IN ECOLOGICAL CRISIS	Prof. Dr. Zubair Ahmed, Mariam Siddiqui
		5	ARABIC PERENNIALISM AND DUBAI'S COSMOPOLITAN PHILOSOPHY: SCHUONIAN PRINCIPLES IN GULF CONTEXT	Dr. Fatima Al-Suwaidi, Assoc. Prof. Dr. Omar Khalid, Hassan Rahim
		6	NIETZSCHEAN PERSPECTIVISM AND UAE EDUCATIONAL REFORM: VALUE PLURALISM IN K-12 CURRICULA	Prof. Dr. Khalid Al-Mansoori, Sara Ahmed
		7	HEIDEGGERIAN BEING-IN-THE-WORLD: DESERT PHENOMENOLOGY IN EMIRATI EXISTENTIAL THOUGHT	Dr. Mariam Hassan, Assis. Prof. Dr. Faisal Nasser
		8	AFRICAN UBUNTU ETHICS AND KENYAN DEVELOPMENT PHILOSOPHY: COMMUNITY ONTOLOGY IN POSTCOLONIAL CONTEXT	Kwame Njoroge, Amina Wanjiku
		9	KANTIAN AUTONOMY AND MAASAI MORAL AGENCY: REASON AND TRADITION IN EAST AFRICAN ETHICS	Assoc. Prof. Dr. Elias Olang, Dr. Zawadi Kiptoo, Samuel Lekishon

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Nadia Aslam**	1	DIGITAL TRANSFORMATION STRATEGIES FOR SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN PAKISTAN'S TEXTILE INDUSTRY	Prof. Dr. Ahmed Zubair, Sara Khan, Dr. Faisal Mahmood
		2	SUSTAINABLE SUPPLY CHAIN PRACTICES AND FIRM PERFORMANCE IN PAKISTANI AGRI-BUSINESS SECTOR	Assoc. Prof. Dr. Nadia Aslam, Bilal Raza
		3	LEADERSHIP STYLES AND ORGANIZATIONAL RESILIENCE DURING ECONOMIC CRISES IN PAKISTANI MANUFACTURING	Dr. Imran Malik, Ayesha Siddiqui, Hassan Nawaz
		4	CONSUMER BEHAVIOR SHIFTS TOWARD HALAL CERTIFIED PRODUCTS IN URBAN PAKISTANI MARKETS	Assis. Prof. Dr. Rabia Younus, Zainab Ahmed
		5	FINTECH ADOPTION BARRIERS AND OPPORTUNITIES IN ALGERIAN SMES POST-DIGITAL REFORMS	Prof. Dr. Karim Belhadj, Dr. Nadia Lounis
		6	CORPORATE GOVERNANCE REFORMS AND FAMILY BUSINESS SUSTAINABILITY IN ALGERIA	Assoc. Prof. Dr. Samir Hadji, Amina Zerrouki, Mehdi Boualem
		7	GREEN MARKETING STRATEGIES EFFECTIVENESS IN ALGERIAN CONSUMER GOODS INDUSTRY	Dr. Yasmin Cherif
		8	INNOVATION MANAGEMENT PRACTICES IN SERBIAN TECH STARTUPS POST-PRIVATIZATION ERA	Prof. Dr. Milan Petrovic, Dr. Ana Jovanovic, Nikola Stanic
		9	CROSS-CULTURAL NEGOTIATION STRATEGIES IN SERBIAN-BALKAN BUSINESS EXPANSION	Assoc. Prof. Dr. Jelena Markovic, Igor Vukovic

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assis. Prof. Dr. Shabnam Jahan,**	1	DECENTRALIZATION REFORMS AND LOCAL GOVERNANCE EFFECTIVENESS IN RURAL BANGLADESH UNION PARISHADS	Prof. Dr. Rahman Karim, Dr. Fatima Begum, Shahidul Islam
		2	CORRUPTION PERCEPTION AND PUBLIC TRUST IN BANGLADESH CIVIL SERVICE REFORMS	Assoc. Prof. Dr. Nasrin Sultana, Arefin Hossain
		3	PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MODELS FOR INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN FLOOD-PRONE BANGLADESH REGIONS	Dr. Mustafa Kamal, Laila Akter, Zahid Rahman
		4	WOMEN'S POLITICAL PARTICIPATION AND GENDER QUOTAS IN BANGLADESH LOCAL GOVERNMENT ELECTIONS	Assis. Prof. Dr. Shabnam Jahan, Rasheda Khanam
		5	E-GOVERNMENT ADOPTION CHALLENGES AND DIGITAL DIVIDE IN NIGERIAN FEDERAL AGENCIES	Prof. Dr. Adebayo Ogunleye, Chioma Eze
		6	FISCAL FEDERALISM AND REVENUE ALLOCATION FORMULAS IN MULTI-ETHNIC NIGERIA	Dr. Fatima Yusuf, Emeka Nwosu, Assoc. Prof. Dr. Bola Adeyemi
		7	ANTI-CORRUPTION AGENCIES EFFECTIVENESS AND POLITICAL INTERFERENCE IN NIGERIAN GOVERNANCE	Assis. Prof. Dr. Ngozi Okonkwo, Tunde Afolabi

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Nazma Chowdhury,**	1	THE IMPACT OF CLIMATE-INDUCED DISPLACEMENT ON MENTAL HEALTH AMONG RURAL YOUTH IN BANGLADESH	Prof. Dr. Rahman Karim, Dr. Fatima Begum, Arif Hossain
		2	PARENTING STYLES AND ACADEMIC STRESS AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN URBAN BANGLADESH	Assoc. Prof. Dr. Sultana Akter, Md. Sharif Ullah
		3	GENDER ROLES AND DEPRESSIVE SYMPTOMS IN RURAL BANGLADESH WIVES FACING EARLY MARRIAGE	Dr. Nazma Chowdhury, Rasheda Khanam, Protik Ahmed
		4	SOCIAL MEDIA ADDICTION AND SELF-ESTEEM AMONG BANGLADESHI ADOLESCENTS IN URBAN SLUMS	Assis. Prof. Dr. Imran Hossain, Laila Rahman
		5	POST-TRAUMATIC GROWTH AMONG BOKO HARAM KIDNAPPING SURVIVORS IN NORTHERN NIGERIA	Prof. Dr. Amina Yusuf, Chinedu Okoro
		6	WORKPLACE SPIRITUALITY AND EMPLOYEE WELL-BEING IN NIGERIAN OIL INDUSTRY COMPANIES	Dr. Ngozi Eze, Assoc. Prof. Dr. Tunde Adebayo, Fatima Aliyu
		7	ADOLESCENT IDENTITY FORMATION AMONG NIGERIAN STREET CHILDREN IN LAGOS METROPOLIS	Dr. Kemi Ogunleye, Samuel Nwosu
		8	CULTURAL FACTORS INFLUENCING DEPRESSION EXPRESSION AMONG MACEDONIAN ELDERLY POPULATIONS	Prof. Dr. Elena Petrovska, Dr. Marko Ivanov
		9	WORKPLACE MOBBING AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AMONG MACEDONIAN PUBLIC SERVANTS	Assoc. Prof. Dr. Ana Georgieva, Nikola Todorov, Dr. Slavica Risteska

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Fatuma Chege**	1	CULTURALLY RESPONSIVE PEDAGOGY IN IRANIAN EFL CLASSROOMS: INTEGRATING PERSIAN LITERATURE WITH MODERN LANGUAGE TEACHING METHODS	Prof. Dr. Reza Ahmadi, Soraya Mahmoudi, Ali Jafari
		2	STEM EDUCATION REFORM THROUGH PROJECT-BASED LEARNING IN RURAL IRANIAN SECONDARY SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Mina Hosseini, Dr. Farhad Karimi, Zahra Bahrami
		3	DIGITAL LITERACY DEVELOPMENT AMONG IRANIAN UNIVERSITY STUDENTS: CHALLENGES AND OPPORTUNITES IN HYBRID LEARNING ENVIRONMENTS	Dr. Hassan Tavakoli, Leila Najafi
		4	INCLUSIVE EDUCATION PRACTICES FOR STUDENTS WITH LEARNING DISABILITIES IN IRANIAN PRIMARY SCHOOLS	Assis. Prof. Dr. Parisa Rahmani, Mohammad Rezaei, Fatemeh Soltani
		5	MOBILE LEARNING APPLICATIONS FOR NOMADIC PASTORALIST COMMUNITIES IN KENYAN ARID REGIONS	Prof. Dr. James Mwangi, Esther Kiptoo
		6	TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT THROUGH PEER COACHING IN KENYAN PUBLIC SECONDARY SCHOOLS	Dr. Agnes Njoroge, Samuel Otieno, Miriam Chebet
		7	GENDER EQUITY INTERVENTIONS IN STEM SUBJECTS AMONG KENYAN RURAL GIRLS	Assoc. Prof. Dr. Fatuma Chege
		8	BLENDED LEARNING MODELS FOR OMANI TECHNICAL VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING INSTITUTES	Prof. Dr. Salim Al-Harthi, Dr. Noor Al-Maskari
		9	SUSTAINABLE EARTH LITERACY CURRICULA FOR OMANI PRIMARY SCHOOLS INCORPORATING BEDOUIN ECOLOGICAL KNOWLEDGE	Assoc. Prof. Dr. Aisha Al-Rashidi, Khalid Al-Mahrooqi

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Assoc. Prof. Dr. Youssef Hadji**	1	LATE PERIOD FUNERARY PRACTICES AND SOCIAL HIERARCHY IN SAQQARA NECROPOLIS EXCAVATIONS	Prof. Dr. Ahmed El-Sayed, Dr. Fatima Hassan, Karim Abdel
		2	PREDYNASTIC POTTERY TRADITIONS AND CULTURAL INTERACTIONS ALONG THE NILE DELTA	Assoc. Prof. Dr. Nour El-Din, Mariam Saleh
		3	NEW KINGDOM TEMPLE ECONOMIES AND WORKFORCE ORGANIZATION AT KARNAK COMPLEX	Dr. Hassan Mahmoud, Layla Karim, Prof. Dr. Omar Rashad
		4	ROMAN PERIOD TEXTILE PRODUCTION AND TRADE NETWORKS IN FAYUM DEPRESION SITES	Assis. Prof. Dr. Sara Ahmed, Tariq El-Feki
		5	BERBER ROCK ART TRADITIONS AND SYMBOLIC LANDSCAPES IN TASSILI N'AJJER PLATEAU	Prof. Dr. Malik Brahimi, Dr. Amina Zeroual
		6	PUNIC-PHOENICIAN COMMERCIAL INFRASTRUCTURE IN ALGERIAN COASTAL SETTLEMENTS	Assoc. Prof. Dr. Youssef Hadji, Nadia Belkacem
		7	ISLAMIC ERA WATER MANAGEMENT SYSTEMS IN MEDIEVAL ALGERIAN KSOUR	Dr. Karim Mansouri, Assis. Prof. Dr. Leila Dahmani, Sami Nour
		8	INDUS VALLEY URBAN PLANNING PRINCIPLES IN MATURE HARAPPAN SETTLEMENTS OF PAKISTAN	Prof. Dr. Rafiq Ahmed, Sara Khan
		9	BUDDHIST STUPA COMPLEXES AND PILGRIMAGE ECONOMIES IN GANDHARAN REGIONS	Assoc. Prof. Dr. Imran Malik, Dr. Ayesha Rehman, Tariq Farooq

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
23 Aralık / Dec 23, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. Hala Ibrahim	1	CULTURALLY RESPONSIVE PEDAGOGY FOR INTEGRATING ISLAMIC VALUES IN EGYPTIAN STEM CLASSROOMS	Prof. Dr. Ahmed El-Sayed, Dr. Fatima Hassan, Omar Khalil
		2	DIGITAL STORYTELLING APPROACHES TO ENHANCE LITERACY DEVELOPMENT IN RURAL EGYPTIAN PRIMARY SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Nadia Mahmoud, Karim Abdel Rahman
		3	TEACHER MENTORSHIP PROGRAMS FOR IMPROVING CLASSROOM MANAGEMENT IN CAIRO PUBLIC SCHOOLS	Dr. Hala Ibrahim, Youssef Salem, Assis. Prof. Dr. Mariam Fouad
		4	STEMINTEGRATED ARTS EDUCATION FOR FOSTERING CREATIVITY IN EGYPTIAN MIDDLE SCHOOLS	Prof. Dr. Khaled Osman, Sara Ahmed
		5	MULTILINGUAL PEDAGOGY STRATEGIES FOR BERBER-SPEAKING STUDENTS IN ALGERIAN PRIMARY EDUCATION	Assoc. Prof. Dr. Amina Belkacem, Dr. Karim Hadji
		6	VOCATIONAL TRAINING REFORMS INCORPORATING GENDER EQUITY IN ALGERIAN TECHNICAL INSTITUTES	Dr. Samir Lounis, Nadia Zerhouni, Rachid Boualem
		7	CRITICAL PEDAGOGY APPROACHES TO ADDRESSING POSTCOLONIAL IDENTITIES IN ALGERIAN UNIVERSITIES	Prof. Dr. Farid Benali, Leila Mansouri
		8	INCLUSIVE DIGITAL LEARNING ENVIRONMENTS FOR RURAL STUDENTS IN PAKISTANI PUBLIC SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Sana Iqbal, Dr. Imran Khan, Ayesha Rahman
		9	TEACHER PROFESSIONAL LEARNING COMMUNITIES FOR IMPROVING PEDAGOGICAL PRACTICES IN KARACHI SLUMS	Dr. Zahra Malik, Bilal Ahmed, Assis. Prof. Dr. Nida Farooq

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof. Dr. Rüştü ILGAR**	1	KIYI COĞRAFYASININ İNSAN DAVRANIŞLARINA ETKİSİ: ÇANAKKALE'DE KÜLTÜREL VE SOSYO-EKONOMİK YANSIMALAR	Prof. Dr. Rüştü ILGAR
		2	ÇANAKKALE İLİ TRAFİK SORUNLARI: 2025 YILI DEĞERLENDİRMESİ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ	Prof. Dr. Rüştü ILGAR
		3	KIRSAL ALANLARDA SOSYAL DİRENÇLİLİĞİN ANALİZİ: TUZLA ÇAYI HAVZASI (AYVACIK)	Yüksek Lisans Öğrencisi Zeynep YALÇIN Doç. Dr. Faize SARIŞ
		4	YAT TURİZMİ VE MARİNACILIĞA COĞRAFİ YAKLAŞIMLAR: PARADİGMALAR, YÖNTEMLER VE ARAŞTIRMA EĞİLİMLERİ	Berat EMİRAL Prof. Dr. Kadir TEMURÇİN
		5	BAFRA OVASI'NDA ANIZ YAKIMININ ÇEVRESEL ETKİLERİ VE EKOSİSTEM BASKILARI	Doçent Doktor Ali İMAMOĞLU
		6	ORMAN OKULU LİSANSÜSTÜ EĞİTİMİNE YÖNELİK TEZLERİN BİBLİYOGRAFİK ANALİZİ	Doçent Doktor Ali İMAMOĞLU
		7	SCIENTIFIC EVALUATION OF THE GEOHERITAGE POTENTIAL OF YARALIGÖZ MOUNTAIN (KASTAMONU)	Prof. Dr. Ekrem MUTLU Yüksek Lisans Öğrencisi Dilara KIVANÇ
		8	SUĞLA GÖLÜ VE YAKIN ÇEVRESİNİN JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ	Ebru YILDIRIM Prof. Dr. Yıldırım ATAYETER

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Doç. Dr. Öner USLU**	1	ÖĞRENCİLERİN ÖĞRENME İKLİMİ ALGILARININ İNCELENMESİ: MENTÖR DESTEKLİ ÖĞRETMEN MESLEKİ GELİŞİM PROGRAMI İÇİN ALTYAPI ARAŞTIRMASI	Doç. Dr. Öner USLU Araş. Gör. Ece ÇOKAY TAŞCIOĞLU Dr. Nil AYKOL Dr. Duygu KANDEMİRCİ BAYIZ
		2	ÖĞRENCİLERİN OKUL DOYUMUNUN İNCELENMESİ: MENTÖR DESTEKLİ ÖĞRETMEN MESLEKİ GELİŞİM PROGRAMI İÇİN ALTYAPI ARAŞTIRMASI	Doç. Dr. Öner Uslu Dr. Nil AYKOL Dr. Duygu KANDEMİRCİ BAYIZ Araş. Gör. Ece ÇOKAY TAŞCIOĞLU
		3	İLKÖĞRETİM KURUMLARINDA GÖREV YAPAN SINIF ÖĞRETMENLERİNİN YAPAY ZEKA DESTEKLİ DERS ÖĞRETİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞ VE DENEYİMLERİ, KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	Prof. Dr. Necdet KONAN Şeyma DAĞDELEN
		4	OKUL YÖNETİCİLERİNİN OKUL YÖNETİMİNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARINA İLİŞKİN GÖRÜŞ, DENEYİM VE ÖNERİLERİ	Prof. Dr. Necdet KONAN Olcay SOLMAZ
		5	THE RELATIONSHIP BETWEEN DEMOGRAPHIC STATUS AND PSYCHOLOGICAL CONSTRUCTION AND EMOTIONAL INTELLIGENCE IN CHILDREN	Dr. İskender GÜLER Burcu FİDEL
		6	ASSESSMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS IN CHILDREN	Burcu FİDEL Dr. İskender GÜLER
		7	2018 VE 2024 HAYAT BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	Sultan ERTURAL Bengü Gizem AYAZ
		8	ÖĞRETMEN VE OKUL İDARECİLERİNİN ÖĞRETMENLİK KARİYER BASAMAKLARININ OKUL İKLİMİNE YANSIMALARINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ	Özgür DEMİRDAŞ Doç. Dr. Zeynep DEMİRTAŞ

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assistant Professor, Hasan Giray Ankara Assistant Professor, Hakan Değerli**	1	THE EFFECT OF CAMPAIGNS ON HEALTH PRODUCTS IN E-COMMERCE: DETERMINANTS OF VITAMIN SALES RANKINGS DURING THE BLACK FRIDAY PERIOD	Res. Asst. Gökçen ÇELİKER Res. Asst. Burak TEKEREK
		2	AN EXAMINATION OF PERCEPTIONS TOWARD HEALTHCARE INSTITUTIONS IN TÜRKİYE THROUGH EKŞİ SÖZLÜK USER ENTRIES	Res. Asst. Burak TEKEREK Res. Asst. Gökçen ÇELİKER
		3	THE EFFECT OF HEALTHCARE WORKERS' MENTAL WORKLOAD PERCEPTION ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT: A QUALITATIVE STUDY	Assistant Professor Tuğba MERT EMİROĞLU Mevlüt SARIÇAM
		4	THE EFFECTS OF DIGITAL HEALTH APPLICATIONS ON THE PHARMACEUTICAL MARKET AND HEALTH ECONOMICS: A LITERATURE-BASED REVIEW	Dr. Sümeyye GÖKÇENOĞLU
		5	SAĞLIK ÇALIŞANLARININ MEDİKAL TURİZME YÖNELİK FARKINDALIKLARI: BİR LİTERATÜR ARAŞTIRMASI	Yüksek Lisans Öğrencisi Yağmur Okumuş Prof. Dr. Emine Öter Gerçek
		6	OPINIONS OF HEALTHCARE EMPLOYEES ON INTERNAL AND EXTERNAL AUDITS: A QUALITATIVE STUDY	Dr. Öğr. Üyesi Tuğba MERT EMIROĞLU Mehmet Veysel SAYAN
		7	SAĞLIK TURİZMİ KAPSAMINDA HASTA DENEYİMLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Doktora Öğrencisi Sibel YAĞCİ Doç. Dr. Sevim KOÇER
		8	ECONOMIC OUTCOMES OF GREEN AND SUSTAINABLE MANAGEMENT PRACTICES IN HOSPITALS: A SYSTEMATIC REVIEW	Assistant Professor, Hasan Giray Ankara Assistant Professor, Hakan Değerli

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Dr. Öğr. Üyesi Merve Nihan ERTEKİN KAYA**	1	PERSONALIZED LEARNING IN INSTRUMENTAL EDUCATION WITH GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE: AN EXAMINATION OF APPLICATIONS FOR INSTRUMENT LEARNING AND PERFORMANCE ANALYSIS	Dr. Öğr. Üyesi Merve Nihan ERTEKİN KAYA
		2	GRADUATE MUSIC EDUCATION STUDENTS' PERCEPTIONS OF SCIENTIFIC RESEARCH AND PUBLICATION ETHICS	Dr. Öğr. Üyesi Merve Nihan ERTEKİN KAYA
		3	THE THREE PIONEERING FIGURES OF MODERN MUSICOLOGY: ADORNO, KERMAN AND DAHLHAUS	Asst. Prof. Dr. İsmail GÜNGÖR
		4	TEMSİL, DÖNÜŞÜM VE YORUM: GOETHE'NİN FAUST METNİYLE GOUNOD'NUN FAUST OPERASI ARASINDA DİSİPLİNLERARASI ANALİZ	Can Reha GÜN
		5	BIBLIOMETRIC EVALUATION OF TURKISH MUSIC STUDIES ON THE WEB OF SCIENCE DATABASE	Okan Umut AKSEL
		6	TRENDS IN METAPHOR RESEARCH WITHIN THE FIELD OF MUSIC: AN EXAMINATION OF PUBLICATIONS FROM 2023–2025	Yüksek Lisans Öğrencisi, Zeynep VARDAR Dr. Öğr. Üyesi, Ezgi ERTEK-BABAÇ
		7	ŞİLE MANAV TÜRKLERİNİN MÜZİK GELENEĞİNDE MÜZİK ALETLERİNİN ÖZELLİKLERİ VE YERİ	Doç. Dr. Leyla GAFAROVA Yüksek Lisans Öğrencisi Sinem Perihan CAN
		8	MÜZİK ENDÜSTRİSİNDE İŞ BİRLİĞİ AĞLARI: SOSYAL AĞ ANALİZİ PERSPEKTİFİNDEN BİR LİTERATÜR TARAMASI	Arş. Gör. Aslı KILIÇ

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Sofia Kotsi**	1	METAPHORICAL CONCEPTUALIZATIONS OF TIME IN PERSIAN POETRY FROM THE SAFAVID ERA	Prof. Dr. Reza Hosseini, Soraya Ahmadi, Ali Tavakoli
		2	PRAGMATIC FUNCTIONS OF INDIRECT SPEECH ACTS IN CONTEMPORARY IRANIAN POLITICAL DISCOURSE	Dr. Mina Karimi, Assoc. Prof. Dr. Farhad Jafari
		3	DISCOURSE ANALYSIS OF GENDER REPRESENTATIONS IN POST-REVOLUTIONARY IRANIAN CINEMA	Fatemeh Rahmani, Dr. Babak Salehi, Neda Zamani
		4	COGNITIVE LINGUISTICS APPROACH TO COLOR TERMINOLOGY IN CLASSICAL PERSIAN TEXTS	Assoc. Prof. Dr. Shahram Nemati
		5	POLYSEMY AND CONTEXTUAL DISAMBIGUATION IN MODERN GREEK POLITICAL METAPHORS	Prof. Dr. Eleni Papadopoulos, Dr. Kostas Dimitriou
		6	INTERTEXTUALITY IN BYZANTINE RHETORICAL TEXTS: A DISCOURSE-SEMANTIC PERSPECTIVE	Maria Stavropoulou, Assoc. Prof. Dr. Nikos Georgiadis, Theo Angelakis
		7	PRAGMATICS OF IRONY IN CONTEMPORARY GREEK SOCIAL MEDIA DISCOURSE	Dr. Sofia Kotsi
		8	COGNITIVE METAPHORS OF EMOTION IN SANSKRIT PHILOSOPHICAL TEXTS	Prof. Dr. Arjun Sharma, Priya Venkatesh
		9	DISCOURSE MARKERS AND CONVERSATIONAL STRUCTURE IN BILINGUAL HINDI-ENGLISH INDIAN PARLIAMENTARY DEBATES	Dr. Neha Kapoor, Anjali Rao

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Maria Economou,**	1	IRANIAN FOREIGN POLICY TOWARD CENTRAL ASIA POST-2015 NUCLEAR AGREEMENT IMPLICATIONS	Prof. Dr. Reza Hosseini, Ali Mahmoudi, Dr. Sara Karim
		2	DOMESTIC POLITICS AND IRAN'S REGIONAL SECURITY DOCTRINE IN THE SYRIAN CONFLICT	Assoc. Prof. Dr. Fatima Rahimi, Hossein Javadi
		3	WOMEN'S POLITICAL PARTICIPATION AND GENDER POLICY REFORMS IN CONTEMPORARY IRAN	Dr. Leila Ahmadi, Neda Sharifi, Assis. Prof. Dr. Parisa Ebrahimi
		4	ENERGY DIPLOMACY AND IRAN'S PETROLEUM EXPORT STRATEGIES UNDER SANCTIONS REGIMES	Prof. Dr. Mohammad Jafari, Zahra Khalili
		5	GREEK-TURKISH MARITIME DISPUTES AND EU COMMON FOREIGN POLICY COHERENCE CHALLENGES	Assoc. Prof. Dr. Dimitrios Pappas, Eleni Stavrou, Dr. Kostas Nikolaou
		6	EUROPEAN INTEGRATION IMPACTS ON GREEK FISCAL SOVEREIGNTY POST-2010 DEBT CRISIS	Dr. Maria Economou, Antonis Papadopoulos
		7	MIGRATION POLICY DILEMMAS AND NATIONAL SECURITY FRAMINGS IN CONTEMPORARY GREECE	Dr. Sophia Karagianni, Nikos Theodorou, Assis. Prof. Dr. Yiorgos Lyras
		8	CLIMATE CHANGE ADAPTATION GOVERNANCE AND FEDERALISM CHALLENGES IN INDIA	Prof. Dr. Arjun Mehra, Priya Venkatesh, Dr. Sanjay Rao
		9	DIGITAL GOVERNANCE REFORMS AND ELECTION MANAGEMENT INNOVATIONS IN INDIA	Assoc. Prof. Dr. Neha Kapoor, Vikram Desai

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Assoc. Prof. Dr. Maria Georgiou**	1	LINGUISTIC DIMENSIONS OF PERSIAN CODE-SWITCHING PATTERNS IN TEHRAN BILINGUAL COMMUNITIES	Prof. Dr. Reza Ahmadi, Soraya Mahmoudi, Ali Karimi
		2	PHONOLOGICAL ADAPTATION STRATEGIES IN LOANWORDS FROM ARABIC TO MODERN PERSIAN	Dr. Fatemeh Hosseini, Assoc. Prof. Dr. Mohammad Jafari
		3	DISCOURSE MARKERS AND CONVERSATIONAL FLOWS IN PERSIAN ACADEMIC ORAL PRESENTATIONS	Leila Bahrami, Dr. Hassan Rezaei, Neda Sharifi
		4	SYNTACTIC COMPLEXITY MEASURES IN PERSIAN EFL WRITING DEVELOPMENT TRAJECTORIES	Assis. Prof. Dr. Mina Tavakoli, Parisa Ghasemi
		5	BILINGUAL EDUCATION POLICY IMPLEMENTATION CHALLENGES IN GREEK-THRACIOTURKISH COMMUNITIES	Prof. Dr. Eleni Papadopoulos, Dr. Kostas Dimitriadis
		6	DIALECTAL VARIATION IN CYPRIOT GREEK PHONOLOGY AND ITS IMPLICATIONS FOR LANGUAGE TEACHING	Assoc. Prof. Dr. Maria Georgiou, Nikos Stavrou
		7	PRAGMATIC FUNCTIONS OF GREEK DISCOURSE PARTICLE "RE" IN SPONTANEOUS INTERACTION	Dr. Sophia Antoniou, Panagiotis Lazos, Katerina Tsoulaki
		8	LANGUAGE ATTITUDES TOWARD HINDI-ENGLISH CODE-MIXING IN URBAN DELHI YOUTH SPEECH	Prof. Dr. Anjali Gupta, Rahul Sharma
		9	TAMIL-SANSKRIT PRAGMATIC BORROWINGS IN CLASSICAL DRVIDIAN DISCOURSE STRUCTURES	Dr. Priya Venkatesh, Assoc. Prof. Dr. Karthik Raman, Lakshmi Nair

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
December 23 - 29, 2025
IZMIR
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

24 Aralık / Dec 24, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Eleni Papadopoulos,**	1	RITUAL PRACTICES AND GENDER ROLES IN CONTEMPORARY ZOROASTRIAN COMMUNITIES OF YAZD PROVINCE	Prof. Dr. Reza Ahmadi, Soraya Mahmoudi, Ali Karimi
		2	NOMADIC PASTORALISM TRANSFORMATIONS AMONG BAKHTIARI TRIBES IN POST-REVOLUTIONARY IRAN	Dr. Fatemeh Hosseini, Assoc. Prof. Dr. Mehdi Rezaei
		3	URBAN KURDISH IDENTITY NEGOTIATIONS THROUGH MUSIC AND FESTIVALS IN MAHABAD CITY	Leila Bahrami, Dr. Hassan Tavakoli, Nima Jafari
		4	SHIITE PILGRIMAGE ECONOMIES AND SOCIAL MOBILITY IN MASHHAD'S HOLY SHRINE COMPLEX	Prof. Dr. Zahra Mahmoudi, Saeed Alavi
		5	MEDITERRANEAN ISLAND REFUGEE INTEGRATION THROUGH CULINARY EXCHANGE IN LESVOS COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Eleni Papadopoulos, Dr. Kostas Nikolaidis
		6	BYZANTINE RELIGIOUS ICONOGRAPHY AND CONTEMPORARY ORTHODOX IDENTITY IN THESSALONIKI NEIGHBORHOODS	Dr. Maria Stavropoulou, Nikos Georgiadis, Assis. Prof. Dr. Anna Koukidou
		7	RURAL AGROTOURISM AND HERITAGE REVITALIZATION AMONG CRETE MOUNTAIN VILLAGES	Prof. Dr. Dimitris Tsoukalas, Sofia Petraki
		8	BEDOUIN GENDER DYNAMICS AND MOBILITY PATTERNS IN SAUDI ARABIA'S NORTHERN PROVINCES	Dr. Fatima Al-Ghamdi, Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Mansour
		9	HAJ JOURNEYS AND TRANSNATIONAL PILGRIM KINSHIP NETWORKS FROM THE HEJAZ REGION	Prof. Dr. Nasser Al-Qahtani, Aisha Rahman
		10	AYNU ETHNIC REVITALIZATION THROUGH BEAR FESTIVALS IN HOKKAIDO INDIGENOUS COMMUNITIES	Dr. Hiroshi Tanaka, Assoc. Prof. Dr. Yuko Sato, Kenji Nakamura
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
December 23 - 29, 2025
IZMIR
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

24 Aralık / Dec 24, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assis. Prof. Dr. Amel Harzi**	1	URBAN SHRINE VISITATION AND SPIRIT MEDIUMSHIP AMONG TOKYO SALARYMEN COMMUNITIES	Prof. Dr. Akihiro Mori, Sakura Ikeda
		2	DIGITAL MEDIA LITERACY AND FAKE NEWS DISSEMINATION AMONG KAZAKHSTANI UNIVERSITY STUDENTS	Prof. Dr. Aizhan Kulanova, Yerbolat Nurgaliyev, Dr. Madina Sarsenova
		3	SOCIAL MEDIA'S ROLE IN SHAPING YOUTH POLITICAL ACTIVISM DURING KAZAKHSTANI PROTESTS	Assoc. Prof. Dr. Ruslan Bekov, Aidana Zhumagaliyeva
		4	CROSS-CULTURAL COMMUNICATION CHALLENGES IN MULTILINGUAL KAZAKHSTANI WORKPLACES	Dr. Gulnara Tolegenova, Nurlan Abildayev, Assis. Prof. Dr. Zhanna Kassenova
		5	INFLUENCER MARKETING STRATEGIES AND CONSUMER TRUST IN KAZAKHSTANI E-COMMERCE PLATFORMS	Prof. Dr. Erlan Mukhametov, Dana Sadykova
		6	ARABIC DIALECTAL VARIATIONS AND THEIR IMPACT ON DIGITAL COMMUNICATION IN TUNISIAN SOCIAL NETWORKS	Assoc. Prof. Dr. Sami Ben Romdhane, Nadia Kallel
		7	PUBLIC RELATIONS STRATEGIES DURING TUNISIA'S POST-REVOLUTIONARY POLITICAL CRISES	Dr. Lilia Trabelsi, Prof. Dr. Hassen Zghal, Meriem Jrad
		8	MIGRANT MEDIA CONSUMPTION PATTERNS AND INTEGRATION CHALLENGES IN TUNISIAN URBAN COMMUNITIES	Assis. Prof. Dr. Amel Harzi
		9	DIGITAL STORYTELLING AND CULTURAL PRESERVATION AMONG MOROCCAN BERBER COMMUNITIES	Dr. Fatima Zahra El Amrani, Assoc. Prof. Dr. Youssef Belkadi
		10	CORPORATE COMMUNICATION STRATEGIES ADDRESSING CLIMATE CHANGE IN MOROCCAN SUSTAINABLE TOURISM	Prof. Dr. Hassan Derfoufi, Amina Naji, Karim El Fassi
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
December 23 - 29, 2025
IZMIR
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

24 Aralık / Dec 24, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Dr. Fatemeh Hosseini,	1	DIGITAL TRANSFORMATION STRATEGIES FOR SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN AZERBAIJAN'S OIL DEPENDENT ECONOMY	Prof. Dr. Elnur Mammadov, Aysel Karimova, Farid Huseynov
		2	SUSTAINABLE SUPPLY CHAIN PRACTICES AND FIRM PERFORMANCE IN AZERBAIJANI AGRICULTURE	Assoc. Prof. Dr. Nigar Aliyeva, Rashad Ibrahimov
		3	BLOCKCHAIN TECHNOLOGY ADOPTION BARRIERS IN AZERBAIJAN'S FINANCIAL SERVICES SECTOR	Dr. Leyla Hasanova, Elvin Gurbanov, Zara Mammadova
		4	CORPORATE GOVERNANCE REFORMS AND INVESTOR CONFIDENCE IN BAKU STOCK EXCHANGE	Kamran Abbasov, Prof. Dr. Sevinc Nuriyeva
		5	ISLAMIC FINANCE INNOVATIONS AND ECONOMIC RESILIENCE IN IRANIAN SMEs	Assoc. Prof. Dr. Reza Ahmadi, Soraya Mahmoudi, Ali Karimi
		6	CIRCULAR ECONOMY MODELS FOR TEXTILE INDUSTRY SUSTAINABILITY IN IRAN	Dr. Fatemeh Hosseini, Mohammad Jafari
		7	AGILE METHODOLOGIES ADOPTION IN IRANIAN SOFTWARE DEVELOPMENT FIRMS	Prof. Dr. Hassan Rezaei, Leila Bahrami
		8	FAMILY BUSINESS SUCCESSION PLANNING IN NORTH MACEDONIA'S MANUFACTURING SECTOR	Assoc. Prof. Dr. Nikola Popovski, Elena Ivanovska
		9	TOURISM DIGITAL MARKETING STRATEGIES POST-COVID RECOVERY IN NORTH MACEDONIA	Dr. Marija Petrovska, Goran Trajkovski, Assis. Prof. Dr. Biljana Angelova
		10	ESG INVESTING FRAMEWORKS FOR EMERGING EUROPEAN CAPITAL MARKETS: NORTH MACEDONIA CASE	Saso Kostovski, Prof. Dr. Daniela Trbovska
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Prof. Dr. Mina Sharifi,**	1	STRATEGIC ALLIANCES BETWEEN AZERBAIJANI OIL COMPANIES AND INTERNATIONAL ENERGY GIANTS	Prof. Dr. Vugar Aliyev, Sevda Mirzayeva, Rauf Gahramanov
		2	FINTECH DISRUPTION AND TRADITIONAL BANKING TRANSFORMATION IN AZERBAIJAN	Assoc. Prof. Dr. Gunel Ismayilova, Elshan Nuriyev
		3	BRAND MANAGEMENT STRATEGIES FOR AZERBAIJANI EXPORTS IN COMPETITIVE EMERGING MARKETS	Nigar Sadigova, Prof. Dr. Orkhan Nadirov
		4	CROWDFUNDING PLATFORMS AND ENTREPRENEURIAL ECOSYSTEM DEVELOPMENT IN IRAN	Assoc. Prof. Dr. Babak Mehregan, Neda Karimi, Saeed Ahmadi
		5	SUPPLY CHAIN RESILIENCE STRATEGIES FOR IRANIAN AUTOMOTIVE INDUSTRY UNDER SANCTIONS	Dr. Parisa Hosseini, Amir Rezaei
		6	WOMEN ENTREPRENEURSHIP IN IRAN'S HANDICRAFT SECTOR: OVERCOMING INSTITUTIONAL BARRIERS	Prof. Dr. Mina Sharifi, Zahra Mahmoudi
		7	DIGITAL MARKETING TRANSFORMATION IN NORTH MACEDONIA'S AGROFOOD EXPORTS	Assoc. Prof. Dr. Viktorija Stojkovska, Marko Petrovski
		8	SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT MODELS FOR OHRID LAKE UNESCO HERITAGE SITE	Dr. Ana Blazevska, Nikola Jovanovski, Elena Risteska
		9	BLOCKCHAIN APPLICATIONS IN NORTH MACEDONIA'S WINE INDUSTRY TRACEABILITY	Prof. Dr. Dejan Canev, Sara Kostovska, Assis. Prof. Dr. Filip Temelkov

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
December 23 - 29, 2025
IZMIR
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

24 Aralık / Dec 24, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Assoc. Prof. Dr. Theresa Lim,**	1	THE ROLE OF COLLECTIVISTIC FAMILY STRUCTURES IN SHAPING ADOLESCENT IDENTITY FORMATION AMONG IRANIAN URBAN YOUTH	Prof. Dr. Reza Mohammadi, Sara Hosseini, Ali Karimi
		2	MINDFULNESS INTERVENTIONS INCORPORATING ISLAMIC CONTEMPLATION PRACTICES FOR ANXIETY REDUCTION IN IRANIAN UNIVERSITY STUDENTS	Assoc. Prof. Dr. Fatemeh Ahmadi, Dr. Hassan Rezaei
		3	WORKPLACE GENDER DYNAMICS AND PSYCHOLOGICAL DISTRESS AMONG FEMALE PROFESSIONALS IN TEHRAN CORPORATE SETTINGS	Leila Jafari, Nima Bahrami, Prof. Dr. Zahra Mahmoudi
		4	RESILIENCE FACTORS AMONG IRANIAN REFUGEE CHILDREN DISPLACED BY ECONOMIC MIGRATION TO NEIGHBORING COUNTRIES	Dr. Mehran Tavakoli, Assis. Prof. Dr. Yasaman Sharifi
		5	CULTURAL ADAPTATIONS OF COGNITIVE BEHAVIORAL THERAPY FOR DEPRESSION AMONG FILIPINO MIGRANT WORKERS IN METRO MANILA	Prof. Dr. Maria Santos, Dr. Jose Rizalino, Ana Cruz
		6	SOCIAL MEDIA INFLUENCE ON BODY IMAGE DISTURBANCE AMONG FILIPINO ADOLESCENT GIRLS IN URBAN POVERTY SETTINGS	Assoc. Prof. Dr. Theresa Lim, Ramon Dela Cruz
		7	TRAUMA-INFORMED SCHOOL COUNSELING FOR CHILDREN AFFECTED BY PHILIPPINE NATURAL DISASTERS	Dr. Elena Vargas, Mark Anthony Reyes, Sofia Mendoza
		8	WORKPLACE PSYCHOLOGICAL SAFETY AND EMPLOYEE VOICE BEHAVIOR IN OMANI OIL AND GAS SECTOR	Prof. Dr. Ahmed Al-Harthi, Fatima Al-Maskari
		9	PARENTING STYLES AND ACADEMIC RESILIENCE AMONG OMANI BEDOUIN HERITAGE STUDENTS IN URBAN SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Busaidi, Dr. Noor Al-Harthy, Salim Al-Mahrooqi
		10	MIGRATION STRESS AND COPING STRATEGIES AMONG EXPATRIATE COMMUNITIES IN MUSCAT WORK ENVIRONMENTS	Layla Al-Rashidi, Prof. Dr. Tariq Al-Ghanboosi
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Assoc. Prof. Dr. Fatima Zahra El Amrani,**	1	YORUBA TEXTILE TRADITIONS AND CONTEMPORARY FASHION IDENTITY IN NIGERIAN URBAN CENTERS	Prof. Dr. Amina Okonkwo, Chidi Eze, Ngozi Ude
		2	NOK TERRACOTTA SCULPTURE INFLUENCES ON CONTEMPORARY NIGERIAN CERAMIC ART PRACTICES	Assoc. Prof. Dr. Emeka Nwosu
		3	MASQUERADES AND PERFORMANCE ART IN POSTCOLONIAL IDENTITY EXPRESSION AMONG IGBO COMMUNITIES	Dr. Ifeoma Okoro, Obi Nwankwo, Chioma Adebayo
		4	CALABAR CARNIVAL AS URBAN CULTURAL RESISTANCE AND TOURISM DEVELOPMENT STRATEGY	Prof. Dr. Bassey Ekanem, Ekaette Udoh
		5	BERBER ORNAMENTAL GEOMETRY IN CONTEMPORARY MOROCCAN CALLIGRAPHY PRACTICES	Assoc. Prof. Dr. Fatima Zahra El Amrani, Hassan Bouachrine
		6	GN AWA MUSIC TRADITIONAL INFLUENCES ON MODERN MOROCCAN FUSION GENRES	Dr. Aicha Lmrabet, Karim El Fassi
		7	MARABOUTIC PORTRAITURE AND PHOTOGRAPHIC INNOVATION IN 20TH-CENTURY MOROCCAN STUDIO PRACTICE	Youssef Bennani, Prof. Dr. Nadia Cherkaoui
		8	MAASAI BEADWORK EVOLUTION AND CONTEMPORARY KENYAN JEWELRY DESIGN INNOVATIONS	Assoc. Prof. Dr. Jepchumba Kiptoo, Naserian ole Lekishon
		9	LUKASA MEMORY BOARDS AND DIGITAL ARCHIVING OF LUBA COSMOLOGY IN CONTEMPORARY ART	Dr. Wanjiku Mwangi, Kofi Amankwaa
		10	KIKUYU SCULPTURE TRADITIONS AND CONTEMPORARY KENYAN PUBLIC ART INSTALLATIONS	Prof. Dr. Muthoni Kariuki, Juma Omondi, Zawadi Mwikali
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Doç. Dr. Sait Yıldırım**	1	SOSYAL MEDYANIN ERGENLERDE AKRAN ZORBALIĞINA ETKİSİ	Doç. Dr. Sait Yıldırım Doç. Dr. Bahri Gür Doktora Öğrencisi Buket Bağrıyanık Yıldırım
		2	ALGORİTMALARIN GÖLGESİNDE BÜYÜMEK: ÇOCUKLARDA DİJİTAL BAĞIMLILIĞIN VE SOSYALLEŞME BİÇİMLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ	Doç. Dr. Sait Yıldırım
		3	İklim Değişikliği Endişesi ile Psikolojik Sıkıntı Arasındaki İlişkide Algılanan Stres ve Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Rolü	Lisans Öğrencisi Asude Yalın Lisans Öğrencisi Melike Yalın Doç. Dr. Sümeyye Derin
		4	EBEVEYN DUYGUSAL ERİŞİLEBİLİRLİĞİN DUYGUSAL ZEKA BECERİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA	Psikolog BÜŞRA AYDOĞDU Dr. Öğr. Üyesi ALİYE ATEŞ ÖS
		5	THE MEDIATING ROLES OF ENERGY AND SELF-REGULATION IN THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSEVERANCE AND STRESS RESILIENCE AMONG ADOLESCENTS: A PARALLEL MEDIATION ANALYSIS	Doç. Dr. Mehmet ŞATA Doç. Dr. Mahmut Sami KOYUNCU
		6	COLLABORATION PROFILES AND THEIR DETERMINANTS IN ADOLESCENTS: A LATENT PROFILE ANALYSIS AND MULTINOMIAL LOGISTIC REGRESSION APPROACH	Doç. Dr. Mehmet ŞATA Doç. Dr. Mahmut Sami KOYUNCU
		7	AYDINLIK ÜÇLÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN GELİŞMELERİ KAÇIRMA KORKUSU ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE DAİR KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE	Psikolog, SERRA NUR AKGÜN
		8	ERGENLERDE SİBER OBSESİF TAKİP MAĞDURİYETİ: ANNE-BABA TUTUMU, DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER VE SOSYAL MEDYA KULLANIM ALIŞKANLIKLARIYLA İLİŞKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Sedef MELEMEZ Prof. Dr. Hülya ERCAN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. Muammer CENGİL**	1	International positions on the war on Gaza and its repercussions on societal stability and peace	Dr. Amira Ismail Muhammad Al-Ubaidi
		2	FIKHÎ AÇIDAN DÜNYEVİLEŞMENİN SOMUT TEZAHÜRLERİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME	Doç. Dr. Taha YILMAZ
		3	MANEVİYATIN PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KÜLTÜRLERARASI BİR DEĞERLENDİRME	Prof. Dr. Muammer CENGİL
		4	DİNSEL KİMLİK VE SOSYAL AİDİYET: PSİKOLOJİK BİR İNCELEME	Prof. Dr. Muammer CENGİL
		5	TEŞBİHLERİ AÇISINDAN YAHYÂ B. SELÂME EL-HASKEFÎ'NİN ŞİİRLERİ	Doç. Dr. Halil AKÇAY Yahya AKÇAY
		6	KUR'AN'IN AİLE BİRLİĞİNİN KORUNMASINA YÖNELİK BOŞANMA ÖNCESİ HAKEMLİK ÖNERİSİ	Doç. Dr. Mustafa TUNÇER
		7	KUR'ÂN PERSPEKTİFİNDEN İNSANIN YERYÜZÜNDE HALİFE KILINMASI	Doç. Dr. Mustafa TUNÇER
		8	The Possibility of a Psychological Exegesis of the Qur'an: A Nafs-Centered, Discourse-Analytical Approach	Tuğçe GÜNEŞ Doç. Dr. Ramazan ŞAHAN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Doç. Dr. Erkan DENK**	1	SİVAS HEALTH TOURISM SWOT ANALYSIS	Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem YEL
		2	ETHICAL ISSUES OF MASS TOURISM AND ITS DAMAGES TO THE ENVIRONMENT AND CULTURAL HERITAGE	Yüksek Lisans Öğrencisi Özge SARAÇOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Fatma EBAN
		3	FAMILY FRIENDLY TOURİSM DESTİNATİONS AND TOURİSM BUSİNESSES	Doç. Dr. Sine ERDOĞAN MERCAN Sinem AYSU
		4	LEISURE MANAGEMENT IN FAMILIES FROM THE PERSPECTIVE OF DIGITAL LIFE SKILLS	Ömer TUFAN Doç. Dr. Sine ERDOĞAN MERCAN
		5	GASTRONOMİK KİMLİĞİN GÖRSEL TEMSİLİ: SEÇİLMİŞ ÜLKE BANKNOTLARI ÜZERİNE BİR ANALİZ	Dr. Öğr Üyesi Nilgün KARAMAN Yüksek Lisans Öğrencisi Mustafa Tolgay ERTAN
		6	REGIONAL DISTRIBUTION OF GEOGRAPHICAL INDICATIONS IN TÜRKİYE AND CLASSIFICATION ACCORDING TO PRODUCT GROUPS	Doç. Dr. Erkan DENK
		7	A RESEARCH ON BALIKESİR GEOGRAPHİCAL INDICATED PRODUCTS AND THEIR EVALUATION IN THE DEVELOPMENT OF REGIONAL TOURİSM	Lisans Öğrencisi Nimet TURAN Lisans Öğrencisi İklim ÇELİK Doç. Dr. Gizem ÖZGÜREL
		8	WORLD FEDERATION OF TOURIST GUIDE ASSOCIATIONS (WFTGA) RESMİ INSTAGRAM HESABININ İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Hatice Nur KESİMAL Dr. Öğr. Üyesi Hasret ULUSOY MUTLU

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ**	1	THE IMPACT OF WORLD WAR II ON MILITARY AND CIVILIAN HEALTH SERVICES: MEDICAL INNOVATIONS, PUBLIC HEALTH TRANSFORMATION, AND CONTRIBUTIONS TO THE INSTITUTIONALIZATION OF MODERN MEDICINE	Dr. Özlem KARAPINAR GÖK
		2	STRATEGIC ORIENTATIONS İN TURKISH FOREIGN POLICY: THE HISTORICAL, POLITICAL, AND REGIONAL IMPLICATIONS OF THE BAGHDAD PACT	Dr. Özlem KARAPINAR GÖK
		3	MUSSOLINI'NİN TÜRKİYE'Yİ İŞGAL PLANI	Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ
		4	RUMELİ'YE VEDA EDERKEN SULTAN REŞAD'IN KOSOVA'YI ZİYARETİ	Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ
		5	A COMPARİSON OF CERTAİN KAZAS AND NAHİYES İN THE PROVİNCE OF ALEPPO ACCORDİNG TO THE AVÂRIZ-HÂNE REGİSTER NO. 678	Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
		6	THE CONTENT AND SOURCE VALUE OF THE AVÂRIZ-HÂNE REGISTER NUMBERED MAD 678	Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
		7	THE ROLE AND INFLUENCE OF GEORGIAN WOMEN IN THE HISTORICAL PROCESS: FROM RELIGIOUS LEADERS TO INTER-IMPERIAL POLITICAL FIGURES	Öğr. Gör. Dr. Hatice ERTÜRK
		8	MOĞOLLARDA ELÇİ KABULÜ	Mehmet İSTEMİHAN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Filiz EROĞLU**	1	E-TİCARETTE KAMPANYA PERFORMANSININ ÇOK BOYUTLU ANALİZİ: ROI, SEGMENTASYON VE ZAMANLAMA OPTİMİZASYONU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Doç. Dr. Pınar ÖZKAN Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ
		2	EVCİL HAYVAN GİYİM ENDÜSTRİSİNDE YOUTUBE İÇERİK STRATEJİLERİ: İÇERİK UZUNLUĞU VE REKLAM YATIRIMLARININ ETKİLEŞİM KALİTESİ ÜZERİNE BİR ANALİZ	Doç. Dr. Pınar ÖZKAN Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ
		3	BOP'TA DİJİTALLEŞME VE PAZARLAMA KARMASININ YENİDEN YAPILANDIRILMASI: 8A TEMELLİ BİR YAKLAŞIM	Arş. Gör. Dr. Sevi BALOĞLU SEVİNÇ
		4	AN EXPLORATORY RESEARCH ON YOUNG CONSUMERS' SOFT SAVING TENDENCIES	Assoc. Prof. Dr. Filiz EROĞLU
		5	DEVELOPING THE SERVICE BRAND LOVE SCALE: A CONTEXT-SPECIFIC INSTRUMENT FOR EMOTIONAL ATTACHMENT IN SERVICE SETTINGS	Assist. Prof. Dr. Pınar Alyar
		6	ENDÜSTRİ 4.0 SÜRECİNDE AKILLI ÜRÜNLER VE TÜKETİCİ ETKİLEŞİMİ: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE	Arş. Gör. Dr. Sinem SARGIN
		7	TÜKETİCİLERİN YOUTUBE REKLAM VİDEOLARINDAKİ DUYGU ÇAĞRIŞIMLARINA VERDİKLERİ TEPKİLER: BİR İÇERİK ANALİZİ	Öğrt. Gör.Dr. Pınar COŞKUN
		8	THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN DIGITAL MARKETING: TRANSITION FROM SEARCH ENGINE OPTIMIZATION (SEO) TO GENERATIVE ENGINE OPTIMIZATION (GEO)	Muhammed Mustafa GÖKTAŞ Hatice KÖSE Prof. Dr. Ahmet GÜRBÜZ

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Öğr. Gör. Gizem TÜRE**	1	ALMANYA'DAKİ TÜRK GÖÇMENLERİN İKİNCİ DİL EDİNİM SÜREÇLERİNİN TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ ÇOCUKLARIN TÜRKÇE EDİNİM SÜRECİ İLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: POLİTİKALAR VE ÖNERİLER	Doktora Öğrencisi Ahmet CİHANGİR Doç. Dr. Demet KARDAŞ
		2	YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİN ALANINDA YAPILAN TEZLERİN DİL BİLGİSİ AÇISINDAN META-SENTEZ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ	Doktora Öğrencisi Ahmet CİHANGİR Doç. Dr. Demet KARDAŞ
		3	Mobile-Assisted Language Learning (MALL) in Türkiye's K–12 English Education: A PRISMA-Based Systematic Review (2020–2025)	Govher YAZDURDYYEVA Fidel ÇAKMAK
		4	A COGNITIVE COMPARISON OF READING COMPREHENSION QUESTIONS IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE: A STUDY ON A2 AND B1 LEVELS	Öğr. Gör, ZEYNEP ARICI Öğr. Gör. Gizem TÜRE
		5	AN ANALYSIS OF VISUALS IN THE 5TH GRADE MIDDLE SCHOOL ENGLISH TEXTBOOK WITHIN THE CONTEXT OF INCLUSIVE EDUCATION	Graduate Student Ayşe YILMAZ
		6	İNGİLİZCE ÖĞRETİMİNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARINA İLİŞKİN LİSE İNGİLİZCE ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİ	Prof. Dr. Necdet KONAN Sueda Zişan TÜRKÖZ
		7	CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR COMPARING ADVANTAGES OF NON-GAME-BASED LEARNING AND GAME-BASED LEARNING	Havva İrem TAŞDEMİR Zeynep ALTUNEL Fidel ÇAKMAK
		8	9 TH GRADE LISTENING SKILLS IN THE TÜRKIYE CENTURY MAARIF MODEL: A QUALITATIVE DOCUMENT ANALYSIS	Havva İrem Taşdemir Zeynep ALTUNEL Fidel ÇAKMAK

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Dr. Öğretim Üyesi Emine ERDOĞAN**	1	ŞİİRİN DUYGUSUNDAN MODAYA AKTARILAN KIYAFET TASARIMLARI	Doç. Dr. Hüseyin ÖZDEMİR Yüksek Lisans Nazmiye Çiçek GÜMÜŞ
		2	DUVARIN ARDINDAKİ KADIN: ATIK DUVAR KAĞITLARINDAN SANATSAL MODA TASARIMLARI	Doç. Dr. Hüseyin ÖZDEMİR Yüksek Lisans Öğrencisi Seda ÇOLAK
		3	MODA TASARIMINDA EPOKSİ REÇİNE UYGULAMASI; FARKLI KUMAŞ TÜRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	Doç.Dr. Şengül EROL Shaghayegh TAJAMMOLI MOHADDES
		4	BİYOMİMİKRİ VE MİTOLOJİ BAĞLAMINDA YILAN EJDERHA METAFORUNUN GİYSİ TASARIMLARINA YANSIMALARI	Doç.Dr. Şengül EROL Rumeysa ÇOBAN
		5	FARKLI COĞRAFYALARIN GÖRSEL MİRASININ GÜNCEL TASARIMLARA AKTARIMI	Sibel ERDURAN Zeynep DUMAN
		6	SARAY RİTÜELLERİNİN GİYSİYE YANSIMASI: OSMANLI KAFTANLARININ TARİHSEL VE TEKNİK BAĞLAMI	Dr. Öğretim Üyesi Emine ERDOĞAN
		7	TAY-TECH TEKNİK KUMAŞLARIN FONKSİYONEL ÜRÜN TASARIMINDAKİ ROLÜ	Kıdemli Tasarımcı Selcan Korkmaz Dursun
		8		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Karim Mansouri**	1	INTEGRATING ARABIC LANGUAGE PRESERVATION INTO MODERN ALGERIAN BILINGUAL CURRICULA	Prof. Dr. Ahmed Belkacem, Fatima Zahraoui
		2	STEM EDUCATION CHALLENGES AND SOLUTIONS IN RURAL ALGERIAN SECONDARY SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Nadia Cherif, Yacine Boualem, Samir Lounis
		3	TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT THROUGH PEER OBSERVATION IN ALGERIAN VOCATIONAL TRAINING	Dr. Karim Mansouri, Amina Hadji
		4	INCLUSIVE EDUCATION PRACTICES FOR STUDENTS WITH DISABILITIES IN ALGERIAN URBAN SCHOOLS	Laila Zerhouni, Prof. Dr. Mehdi Bouziane
		5	BLENDED LEARNING MODELS FOR RURAL CHINESE VOCATIONAL EDUCATION POST-PANDEMIC	Assoc. Prof. Dr. Li Wei, Zhang Hao
		6	AI-POWERED PERSONALIZED LEARNING SYSTEMS IN CHINESE PRIMARY MATHEMATICS CLASSROOMS	Dr. Wang Jing, Chen Ming, Liu Yang
		7	MORAL EDUCATION REFORM THROUGH CONFUCIAN VIRTUE CURRICULA IN MODERN CHINESE SCHOOLS	Xu Peng, Prof. Dr. Zhou Qian
		8	NEP 2020 IMPLEMENTATION CHALLENGIES FOR MULTILINGUAL EDUCATION IN INDIAN HILL STATES	Assoc. Prof. Dr. Rajesh Kumar, Priya Sharma
		9	VOCATIONAL EDUCATION ALIGNMENT WITH MAKE IN INDIA INITIATIVE IN SOUTHERN STATES	Dr. Sanjay Patel, Neha Gupta, Amit Singh
		10	TEACHER AGENCY AND CURRICULUM ADAPTATION IN REMOTE INDIAN TRIBAL EDUCATION	Anjali Desai, Prof. Dr. Meera Joshi
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Elena Cebotari**	1	URBAN MIGRATION PATTERNS AND SOCIAL INTEGRATION CHALLENGES AMONG RURAL MIGRANTS IN CAIRO'S INFORMAL SETTLEMENTS	Prof. Dr. Ahmed El-Sayed, Fatima Hassan, Omar Khalil
		2	GENDER ROLES TRANSFORMATION IN POST-ARAB SPRING EGYPTIAN UNIVERSITY CAMPUSES	Assoc. Prof. Dr. Nadia Abdel Rahman, Karim Fouad
		3	RELIGIOUS PLURALISM AND INTERFAITH DYNAMICS IN ALEXANDRIA'S COSMOPOLITAN NEIGHBORHOODS	Dr. Salma Ibrahim, Youssef Nasser, Prof. Dr. Hala Mostafa
		4	YOUTH UNEMPLOYMENT AND POLITICAL RADICALIZATION PATHWAYS IN GREATER CAIRO	Mona El-Gendy, Assoc. Prof. Dr. Tarek Mahmoud
		5	POST-SOVIET IDENTITY NEGOTIATIONS AMONG MOLDOVAN DIASPORA COMMUNITIES IN EUROPE	Prof. Dr. Ion Creangă, Maria Lupu
		6	RURAL DEPOPULATION AND SOCIAL CAPITAL EROSION IN MOLDOVA'S NORTHERN REGIONS	Dr. Ana Popescu, Victor Rusu, Liliana Andronati
		7	LANGUAGE POLITICS AND ETHNIC MINORITY INTEGRATION IN URBAN CHISINAU	Assoc. Prof. Dr. Elena Cebotari
		8	CASTE PERSISTENCE AND URBAN LABOR MARKET DISCRIMINATION IN MUMBAI MEGACITY	Prof. Dr. Ravi Shankar, Priya Mehta,
		9	CLIMATE CHANGE ADAPTATION STRATEGIES AMONG INDIA'S SMALLHOLDER FARMING COMMUNITIES	Dr. Lakshmi Nair, Assoc. Prof. Dr. Vikram Singh
		10	DIGITAL DIVIDE AND RURAL YOUTH EMPOWERMENT THROUGH E-GOVERNANCE INITIATIVES	Sanjay Gupta, Dr. Neha Kapoor, Rahul Verma
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Fatima Rahman	1	THE IMPACT OF MINDFULNESS INTERVENTIONS ON EMOTIONAL REGULATION IN GREEK PRIMARY SCHOOL CHILDREN	Prof. Dr. Maria Papadopoulos, Dr. Nikos Antoniou, Eleni Stavrou
		2	SCREEN TIME EFFECTS ON LANGUAGE DEVELOPMENT AND ATTENTION SPANS IN TODDLERS FROM ATHENS	Assoc. Prof. Dr. Sophia Dimitriadou, Kostas Georgiou
		3	FAMILY DYNAMICS AND ANXIETY PATTERNS IN ADOLESCENTS FROM GREEK ISLAND COMMUNITIES	Dr. Anna Theodorou, Panagiotis Lazos, Maria Koukoula
		4	PLAY THERAPY EFFICACY FOR TRAUMA RECOVERY IN CHILDREN AFFECTED BY GREEK WILDFIRES	Georgios Papageorgiou, Prof. Dr. Eirini Tsakiridou
		5	NUTRITIONAL DEFICIENCIES AND COGNITIVE DEVELOPMENT IN BANGLADESH RURAL PRESCHOOLERS	Assoc. Prof. Dr. Fatima Rahman, Dr. Arif Hossain
		6	MATERNAL DEPRESSION EFFECTS ON ATTACHMENT FORMATION IN DHAKA URBAN INFANTS	Ruma Begum, Dr. Shahidul Islam, Nusrat Jahan
		7	FLOOD-INDUCED TRAUMA AND RESILIENCE BUILDING IN BANGLADESH RIVERINE CHILDREN	Prof. Dr. Khaleda Akter, Sumaiya Chowdhury
		8	DIGITAL LEARNING PLATFORMS AND SOCIAL SKILLS DEVELOPMENT IN INDONESIAN PRIMARY STUDENTS	Dr. Wayan Sari, I Made Putra, Ni Luh Astuti
		9	CULTURAL PLAY PATTERNS AND CREATIVITY FOSTERING IN BALINESE PRESCHOOL CHILDREN	Assoc. Prof. Dr. Ketut Widana, Ayu Dewi

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assis. Prof. Dr. Zhanna Tastanbekova,**	1	LABOR MIGRATION PATTERNS FROM RURAL KAZAKHSTAN TO RUSSIAN FEDERATION CITIES: SOCIOECONOMIC DRIVERS AND FAMILY IMPACTS	Prof. Dr. Gulnara Abayeva, Yerzhan Tolegenov, Aidana Kurmangaliyeva
		2	URBANIZATION AND INTERNAL MIGRATION FLOWS IN POST-SOVIET KAZAKHSTAN: ALMATY VS ASTANA CASE COMPARISON	Assoc. Prof. Dr. Ruslan Zhumatov, Nurlan Bekbolatov
		3	CLIMATE-INDUCED ENVIRONMENTAL MIGRATION FROM ARAL SEA REGION IN SOUTHERN KAZAKHSTAN	Dr. Aizhan Kassenova, Dina Sarsenbayeva
		4	KAZAKH DIASPORA RETURN MIGRATION AND NATIONAL IDENTITY FORMATION PROCESSES	Assis. Prof. Dr. Zhanna Tastanbekova, Erlan Nurgaliyev
		5	CIRCULAR LABOR MIGRATION BETWEEN RUSSIA AND CENTRAL ASIA: CENTRAL ASIAN MIGRANT EXPERIENCES IN MOSCOW	Prof. Dr. Irina Petrova, Dr. Sergei Kuznetso
		6	HIGHLY SKILLED RUSSIAN EMIGRATION POST-2022: BRAIN DRAIN TO GEORGIA AND ARMENIA	Assoc. Prof. Dr. Elena Volkova, Mikhail Ivanov
		7	UKRAINIAN REFUGEES IN RUSSIA: INTEGRATION CHALLENGES AND STATE-SOCIETY TENSIONS	Dr. Natalia Smirnova, Pavel Morozov, Anna Kuzmina
		8	BALKAN LABOR MIGRATION TO EU COUNTRIES: NORTH MACEDONIAN WORKERS IN GERMANY AND AUSTRIA	Assoc. Prof. Dr. Nikola Popovski, Elena Ivanovska
		9	INTERNAL RURAL-URBAN MIGRATION AND SOCIAL COHESION IN POST-SOCIALIST NORTH MACEDONIA	Dr. Marija Petrovska, Goran Trajkovski

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Olga Smirnova,**	1	COMMUNITY-BASED CONSERVATION INITIATIVES AND WILDLIFE PROTECTION IN KENYAN SAVANNAS	Prof. Dr. Kamau Njoroge, Amina Otieno
		2	GENDER ROLES EVOLUTION IN URBAN KENYAN SLUM ECONOMIES POST-DEVOLUTION	Assoc. Prof. Dr. Wanjiku Mwangi, Dr. Elias Kiprop
		3	YOUTH RADICALIZATION PATHWAYS AND PEACEBUILDING INTERVENTIONS IN COASTAL KENYA	Fatima Hassan, Prof. Dr. Juma Omondi
		4	CLIMATE CHANGE ADAPTATION STRATEGIES AMONG PASTORALISTS IN NORTHERN KENYA	Dr. Sarah Lekule, Nathan ole Kipury
		5	URBAN INFORMALITY AND SOCIAL CAPITAL FORMATION IN NAIROBI'S MATATU SECTOR	Miriam Wairimu, Assoc. Prof. Dr. Peter Njoroge
		6	RUSSIA'S SOFT POWER PROJECTION THROUGH CULTURAL DIPLOMACY IN POST-SOVIET SPACE	Prof. Dr. Irina Petrova, Dr. Alexei Volkov
		7	ETHNIC FEDERALISM CHALLENGES AND IDENTITY POLITICS IN CONTEMPORARY RUSSIA	Assoc. Prof. Dr. Natalia Kuznetsova, Sergei Ivanov
		8	MEMORY POLITICS AND WWII NARRATIVES IN RUSSIAN EDUCATION SYSTEMS	Dr. Olga Smirnova, Mikhail Kuzmin
		9	URBAN RURAL DIVIDE AND SOCIAL MOBILITY PATTERNS IN MODERN JAPAN	Prof. Dr. Hiroshi Tanaka, Aiko Nakamura
		10	AGING SOCIETY CHALLENGES AND INTERGENERATIONAL SOLIDARITY IN JAPAN	Dr. Yumi Sato, Kenji Yamamoto
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Prof. Dr. Luan Rama, Dr. Anila Godo**	1	WORK-LIFE BALANCE AND GENDER EQUALITY IN CORPORATE JAPAN	Assoc. Prof. Dr. Mika Kobayashi
		2	SHIITE-SUNNI DYNAMICS AND SECTARIAN PEACEBUILDING IN CONTEMPORARY IRAN	Prof. Dr. Reza Mohammadi, Fatemeh Karimi
		3	WOMEN'S POLITICAL PARTICIPATION UNDER THEOCRATIC GOVERNANCE IN IRAN	Dr. Soraya Ahmadi, Ali Jafari
		4	URBAN MIGRATION AND FAMILY STRUCTURE TRANSFORMATIONS IN RURAL IRAN	Assoc. Prof. Dr. Hassan Rezaei, Leila Bahrami
		5	EDUCATION REFORMS AND YOUTH EMPLOYABILITY IN POST-TALIBAN AFGHANISTAN NEIGHBORHOODS	Prof. Dr. Ahmed Khan, Sara Malik, Bilal Rehman
		6	CLIMATE INDUCED MIGRATION AND BORDERLAND IDENTITIES IN BALOCHISTAN	Dr. Fatima Zahra, Omar Siddiqui
		7	RELIGIOUS PLURALISM AND INTERFAITH DIALOGUE INITIATIVES IN URBAN PAKISTAN	Assoc. Prof. Dr. Ayesha Rahman, Zainab Noor
		8	DIGITAL ETHNOGRAPHY OF DIASPORA IDENTITIES AMONG ALBANIAN COMMUNITIES IN EUROPE	Prof. Dr. Luan Rama, Dr. Anila Godo
		9	TRANSITIONAL JUSTICE MECHANISMS AND POST-COMMUNIST RECONCILIATION IN ALBANIA	Assoc. Prof. Dr. Erion Veliaj, Mira Xhaxho
		10	RURAL TOURISM DEVELOPMENT AND CULTURAL HERITAGE PRESERVATION IN NORTHERN ALBANIA	Dr. Blerta Hoxha, Krenar Gashi
		11	YOUTH POLITICAL ENGAGEMENT IN POST-SOCIALIST ALBANIAN DEMOCRACY	Mirela Dervishi, Prof. Dr. Sokol Lloshi

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
December 23 - 29, 2025
IZMIR
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

24 Aralık / Dec 24, 2025 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Ana Martínez,**	1	THE INTERSECTION OF SUFISM AND KYRGYZ NOMADIC SPIRITUALITY IN CENTRAL ASIAN ISLAMIC TRADITION	Prof. Dr. Almazbek Asanov, Gulnara Ibraimova EXISTENTIAL THEMES IN
		2	BUDDHIST INFLUENCES ON PRE-ISLAMIC KYRGYZ SHAMANISM AND TENGRISM	Dr. Bakyt Omuraliev, Janyl Myrzakmatova, Erlan Kadyrov
		3	THOMAS AQUINAS' NATURAL LAW THEORY AND CONTEMPORARY SPANISH BIOETHICS DEBATES	Prof. Dr. Miguel Hernández, Carmen López
		4	EXISTENTIAL PHENOMENOLOGY AND SPANISH MYSTICAL THEOLOGY: A COMPARATIVE STUDY	Assoc. Prof. Dr. Ana Martínez, Javier Ruiz
		5	NIETZSCHE'S CRITIQUE OF CHRISTIANITY AND CONTEMPORARY SPANISH SECULARIZATION PROCESSES	Dr. Elena García, Prof. Dr. Roberto Sánchez
		6	MAHAYANA BUDDHISM'S EMPTINESS DOCTRINE AND CAMBODIAN THERAVADA PRACTICES	Sovannarith Kim, Dr. Chhay Lay
		7	HINDU INFLUENCES ON PRE-ANGKORIAN CAMBODIAN COSMOLOGY AND RITUAL PRACTICES	Assoc. Prof. Dr. Vireak Soth, Maly Phoung
		8	CHRISTIAN MISSIONARY ENCOUNTERS WITH CAMBODIAN BUDDHISM DURING FRENCH COLONIAL PERIOD	Prof. Dr. Sopheap Nguon, Rithy Chum
		9	KYRGYZ EPIC POETRY AND THEIR PARALLELS WITH NIETZSCHEAN PHILOSOPHY	Assoc. Prof. Dr. Nurlan Toktonaliev, Aidana Sarybaeva
		10		
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Assoc. Prof. Dr. Karim Belkacem,**	1	ISLAMIC FINANCE CONTRACTS AND SHARIA COMPLIANCE IN SAUDI ARABIAN COMMERCIAL LAW	Prof. Dr. Abdullah Al-Saud, Dr. Fatima Al-Ghamdi, Khalid Al-Mansour
		2	DATA PROTECTION REGULATIONS AND CYBERSECURITY CHALLENGES IN THE KINGDOM OF SAUDI ARABIA	Assoc. Prof. Dr. Nasser Al-Qahtani, Sara Al-Harbi
		3	WOMEN'S RIGHTS EVOLUTION UNDER GUARDIANSHIP SYSTEM REFORMS IN SAUDI FAMILY LAW	Dr. Laila Al-Otaibi, Mohammed Al-Sharif, Prof. Dr. Huda Al-Ghanmi
		4	CONSTITUTIONAL REFORMS AND PUBLIC LAW CHALLENGES IN POST-INDEPENDENCE ALGERIA	Assoc. Prof. Dr. Karim Belkacem, Yacine Hadji
		5	INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW IMPLEMENTATION IN ALGERIAN DOMESTIC JURISPRUDENCE	Dr. Nadia Zerhouni, Samir Lounis, Amina Boualem
		6	COMMERCIAL ARBITRATION LAW REFORM AND FOREIGN INVESTMENT PROTECTION IN ALGERIA	Prof. Dr. Ahmed Larbi, Fatima Zerrouki
		7	CROSS-BORDER DATA FLOWS AND CYBERSECURITY REGULATION IN LEBANESE FINANCIAL SECTOR	Assoc. Prof. Dr. Elie Salem, Dr. Nadia Khoury, Michel Aoun
		8	REFUGEE LAW CHALLENGES AND NON-REFOULEMENT PRINCIPLE IN LEBANESE JURISPRUDENCE	Dr. Carla Haddad, Rami Nasr, Assis. Prof. Dr. Lina Hayek
		9	ANTI-MONEY LAUNDERING REGULATIONS AND TERRORIST FINANCING PREVENTION IN LEBANON	Prof. Dr. Antoine Habchi, Sarah El-Khoury

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ**	1	FERUDUN ZAİMOĞLU VE ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKLERİN TOPLUMSAL VE DİLSEL PROBLEMLERİ	Doç. Dr. Seriyye Gündoğdu
		2	TÜRK ŞİİRİNDE MASALIN PROPP'UN MASAL TEORİSİNE GÖRE YENİDEN YORUMLANIŞI: SEZAİ KARAKOÇ ÖRNEĞİ	Doç. Dr. Canan OLPAK KOÇ Dilek Rabia ERGÜL
		3	LATİFE TEKİN'İN SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM ROMANINDA ÇOCUK GÖZÜYLE AİLE KAVRAMI	Doç. Dr. Canan OLPAK KOÇ Dilek Rabia ERGÜL
		4	ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİYLE YAZILMIŞ BİR SATIR ARASI KUR'AN TERCÜMESİ	Öğr. Gör. Mutlu KAYA
		5	Occupational Folklore in Sait Faik Abasıyanık's Adapazarı Stories	Dr. Oğuz YILDIRIM
		6	ROMANTİK YALANIN ÇÖKÜŞÜ: RENÉ GIRARD'IN ÜÇGEN ARZU MODELİYLE MEHMET RAUF'UN GENÇ KIZ KALBİ ROMANI	Doç. Dr. Nazlı MEMİŞ BAYTİMUR
		7	GÖÇ OLGUSU BAĞLAMINDA MEVLANA İDRİS'İN HALEPLİ ZEYNEP ADLI ÇOCUK KİTABININ İNCELENMESİ	Prof. Dr. Elif AKTAŞ Arş. Gör. Ahmet Turan EŞ
		8	KARAKTER ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN MERT ARIK'IN BENİM ZÜRAFAM UÇABİLİR ADLI ÇOCUK KİTABININ İNCELENMESİ	Prof. Dr. Elif AKTAŞ Arş. Gör. Ahmet Turan EŞ
			BOZKIR HAYATININ ÜÇ TEMEL UNSURU: ÇADIR, AT VE DEMİR	Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ Öğr. Gör. Gökhan HAMZAÇEBİ
			RİTİM, İKTİDAR VE KİMLİK: TÜRK KÜLTÜRÜNDE DAVULUN İNANÇ, NEVBET VE HALK OYUNLARI BAĞLAMINDAKİ DÖNÜŞÜMÜ	Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ Öğr. Gör. Gökhan HAMZAÇEBİ

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr.Öğr.Üyesi Pınar GÜMÜŞ AKAR**	1	MICROECONOMIC OUTCOMES OF FINANCIAL LITERACY	Assistant Professor, PhD, Kutlu ERGÜN
		2	"TAVAN FİYAT MI KURUMSAL AYARLAMA MI?" 1009/1600 NARH DEFTERİ ÜZERİNDEN OSMANLI'DA MAL BAZLI FİYAT MÜDAHALESİNİN MİKRO ANALİZİ	Arş. Gör. M. Ali Yapıcı Prof. Dr. Gülden Ülgen
		3	THE INTERACTION BETWEEN INCOME INEQUALITY AND DEFENSE EXPENDITURES: THE CASE OF CHINA	Dr. Öğr. Üyesi Fatih AKIN Dr. Ayşe ERYER
		4	KAMU HARCAMALARININ BİLEŞİMİ VE EKONOMİK PERFORMANS ÜZERİNE TEORİK BİR ARAŞTIRMA	Doç. Dr. Burcu YILMAZ ŞAHİN Dr. Öğr. Üyesi Halit Levent ORMAN
		5	TEKNOLOJİK YAYILMA TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE EKONOMİK PERFORMANS: TEORİK BİR İNCELEME	Doç. Dr. Burcu YILMAZ ŞAHİN Dr. Öğr. Üyesi Halit Levent ORMAN
		6	HAVAYOLU TAŞIMACILIĞI VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM GİRİŞLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: EN YÜKSEK DYY STOKUNA SAHİP ÜLKELER ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ	Dr.Öğr.Üyesi Pınar GÜMÜŞ AKAR
		7	YAPAY ZEKÂ VE İSTİHDAM İLİŞKİSİ: MESLEKLER TEMELLİ AMPİRİK BİR ANALİZ	Suat MUMCU Doç. Dr. Abdullah ALTUN
		8	TÜRKİYE'DE GIDA FİYAT ARTIŞLARININ TÜKETİCİ MAL SEPETİNDEKİ KAYMALARA ETKİSİ	Arş. Gör. Merve BENGÜ DEMİRKIRAN Prof. Dr. Gülden ÜLGEN
		9	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ İLE KAMU BÜTÇELEME SÜREÇLERİNİN KURAMSAL KESİŞİMİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	Dr. Öğretim Üyesi Emrah KIRATOĞLU
		10	BRİCS ÜLKELERİNDE DİJİTAL EKONOMİ VE DIŞA AÇIKLIKLIĞIN İŞSİZLİK ORANINA ETKİLERİ: AMPİRİK KANITLAR	Dr. Öğr. Üyesi Nuran ÖZTÜRK OFLUOĞLU
		11	ANALYSIS OF CONSANGUINEOUS MARRIAGE RATES IN TURKEY	Prof. Dr. Ersin KIRAL Prof. Dr. Gülsen KIRAL

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Yrd.Doç.Dr.Burak KURTCEBE**	1	TRUMPİZM 2.0 VE 3. DÜNYA SAVAŞI SÖYLEMİNİN GÜVENLİKLEŞTİRİLMESİ	Salih EROĞLU
		2	RUS ASKERİ DOKTRİNİ MASKİROVKA'NIN UKRAYNA SAVAŞI ÜZERİNDEN İNCELENMESİ	Salih EROĞLU
		3	EGEMENLİK ÇATIŞMASI: KIBRIS HELEN MİLLİYETÇİSİ PARTİLERİNİN 'SİYASİ EŞİTLİK' KAVRAMINA YAKLAŞIMI VE AVRUPA BİRLİĞİ NORMLARI İLE ÇELİŞKİSİ	Yrd.Doç.Dr.Burak KURTCEBE
		4	BATI-SONRASI DÜNYADA ORTAK KİMLİK İNŞASI: YENİ BÖLGESELCİLİK BAĞLAMINDA TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI	Yüksek Lisans Öğrencisi Inkar KANAT Dr. Öğr. Üyesi Haluk DOĞAN
		5	INVESTIGATION OF THE CROWDSOURCING UTILIZATION MODEL IN LOGISTICS	Prof.Dr. Aydın KAYABAŞI Doç.Dr. Hakan Kiracı Doç.Dr. Fatma Demirağ
		6	KÜRESEL VE YEREL E TİCARET PLATFORMLARA YÖNELİK GÜVEN VE SATIN ALMA DÜŞÜNCESİ	Emine BÜYÜKER ARITÜRK
		7	GEOPOLITICAL RISKS AND CANAL PROJECTS IN INTERNATIONAL LOGISTICS WITHIN THE FRAMEWORK OF MAHAN'S SEA POWER THEORY: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE KIEL CANAL AND THE DON-VOLGA CANAL	Doktora Öğrencisi Mehmet ERDOĞDU Doç. Dr. Nihan Tomris KÜÇÜN
		8	A REVIEW OF LOGISTICS INFORMATION SYSTEMS	Doç. Dr. Yasin ŞEKER Doç. Dr. Oğuz Yusuf ATASEL Doç. Dr. Nevzat GÜNGÖR
			A REVIEW OF WAREHOUSE MANAGEMENT, OPERATIONS, AND EFFICIENCY	Doç. Dr. Nevzat GÜNGÖR Doç. Dr. Yasin ŞEKER Doç. Dr. Oğuz Yusuf ATASEL

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Doç. Dr. Mustafa POLAT**	1	A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF RESEARCH ON INTERNATIONAL STUDENTS' SENSE OF BELONGING	Doç. Dr. Mustafa POLAT Prof. Dr. Fatih KIRIŞIK
		2	BIG ARTIFICIAL INTELLIGENCE COMPANIES AND DIGITAL SOVEREIGNTY	Prof. Dr., FATİH KIRIŞIK Öğr. Gör. Dr., HÜLYA ÖZÇAĞLAR EROĞLU
		3	TÜRKÇE EĞİTİMİ BAĞLAMINDA ÜRETKEN YAPAY ZEKA: ÖĞRETMEN ADAYLARININ ALGILARI VE DENEYİMLERİ	Prof. Dr. Hasan BAĞCI Arş. Gör. Ömer ACAR
		4	TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ MANTIK HATALARI FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN ÇEİŞİTLİ DEĞİŞİKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Prof. Dr. Hasan BAĞCI Mehmet İZCİ
		5	MÜZİK EĞİTİMİ ÇERÇEVESİNDE MÜKEMMELİYETÇİLİK VE PERFORMANS KAYGISI	İrem Ayça DEMİR Prof.Dr.Birsen JELEN
		6	AN EXAMINATION OF TEACHERS' SELF-EFFICACY IN SPECIAL EDUCATION NEEDS BY TOTAL WORK EXPERIENCE: A NON-PARAMETRIC ANCOVA	Doç. Dr. Mahmut Sami KOYUNCU Doç. Dr. Mehmet ŞATA
		7	AN EXAMINATION OF TEACHERS' WORKPLACE STRESS AND WELL-BEING LEVELS BY CLASS SIZE	Doç. Dr. Mahmut Sami KOYUNCU Doç. Dr. Mehmet ŞATA
		8	EVALUATION OF DIGITAL APPLICATIONS USED IN TURKISH LANGUAGE TEACHING THROUGH META-THEMATHICAL ANALYSIS	Sergen Aydın
		9	2025 LGS FEN BİLİMLERİ SORULARININ YENİLENMİŞ BLOOM TAKSONOMİSİNİN BİLİŞSEL ALAN BASAMAKLARINA GÖRE İNCELEMESİ	Uzman Öğretmen Adem ERTAÇ Doç. Dr. Bilge ÖZTÜRK
		10	EĞİTİMDE DİJİTAL OKURYAZARLIĞA İLİŞKİN YAPILAN ARAŞTIRMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	Hatice KAYNAK Dr. Öğr. Üyesi Ramazan YURTSEVEN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Prof.Dr. Şükran UÇUŞ GÜLDALI**	1	EĞİTİMDE WEB 2.0 ARAÇLARI KULLANIMINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ	Şule AYDIN ÜNLÜ Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Enes TEPE Dr. Öğr. Üyesi Ramazan YURTSEVEN
		2	OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE ÇOCUĞA SAHİP ANNELERDE GELİŞİMSEL NİŞ İLE ANNELİK BECERİLERİNDEKİ ÖZ YETERLİK İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ	Bilim Uzmanı, Ömrüm UZUN YOLCU Dr. Öğr. Üyesi, Nalan ARABACI
		3	TOULMİN ARGÜMANTASYON YAKLAŞIMINA GÖRE ÖĞRETMEN ADAYLARININ DEĞER ALGILARI: EYLEM ARAŞTIRMASI	Prof.Dr. Şükran UÇUŞ GÜLDALI Yüksek Lisans Öğrencisi Durdu Nur DOĞAN Yüksek Lisans Öğrencisi Ebrar Şilan AYDEMİR
		4	2018 ve 2024 HAYAT BİLGİSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ YARATICI DÜŞÜNME AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	Prof.Dr. Şükran UÇUŞ GÜLDALI Şebnem ÇAĞLAR
		5	DİJİTAL DAYANIKLILIK ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇE'YE UYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	Doç. Dr. Yahya AKTU Dr. Öğr. Üyesi Ercan ARAS Dr.Ayfer İLYAS
		6	AN ANALYSIS OF ASSESSMENT AND EVALUATION TOOLS IN THE 2024 CURRICULUM UNDER THE CENTURY OF TÜRKIYE EDUCATION MODEL	Cansel ÖZYİĞİT HOŞAFCI Metin HOŞAFCI Assist. Prof. Dr., Hasan Fehmi ÖZDEMİR Assoc. Prof. Dr., Ömer NAYCİ
		7	TIMSS VE PIRLS BAĞLAMINDA LETONYA EĞİTİM SİSTEMİNİN İNCELENMESİ VE TÜRKİYE AÇISINDAN ÇIKARIMLAR	Damla ERDOĞAN Doç. Dr. Hasan Fehmi ÖZDEMİR
		8	14–18 YAŞ ÖĞRENCİLERİNİN FİZİKSEL UYGUNLUK DÜZEYİ KAPASİTELERİNE COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Öğretmen Asuman PEHLİVAN Prof Dr. Mustafa ALTINKÖK
			14–18 YAŞ ÖĞRENCİLERİNİN BESLENME ÖZ – YETERLİK TUTUMLARINA COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Öğretmen Asuman PEHLİVAN Prof Dr. Mustafa ALTINKÖK

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Doç. Dr. Hilal KUŞCU KARATEPE**	1	HEMŞİRELİK MESLEKİ KİMLİK ALGISI	Doç. Dr. Muhammet Ali ÇELEBİ Yüksek Lisans Öğrencisi Şevket BAŞTUĞ
		2	TIP HEKİMİ MESLEKİ KİMLİĞİ	Doç. Dr. Muhammet Ali ÇELEBİ Yüksek Lisans Öğrencisi İlyas UÇAR
		3	THE IMPORTANCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN HEALTH CARE	Beyza YILDIZ Doç.Dr. Sevtap SARIOĞLU UĞUR
		4	SAĞLIK ÇALIŞANLARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN ALGILANAN LİDERLİK TARZLARININ ÇALIŞANLARIN MOTİVASYON DÜZEYİNE ETKİSİ	Prof. Dr. Ali ŞAHİN Bilim Uzmanı Selin GEVREK
		5	SAĞLIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARI VE YÖNETİCİLERİNİN LİDERLİK ALGISI KONYA SELÇUKLU ÖRNEĞİ	Prof. Dr. Ali ŞAHİN Bilim Uzmanı Selin GEVREK
		6	SAĞLIK KURUMLARINDA İSG EĞİTİMLERİ: KAPSAM, MEVZUAT VE UYGULAMA YAKLAŞIMLARI	Yüksek Lisans Öğrencisi Ahmet Aktar Dr. Öğretim Üyesi Süreyya YİĞİTALP RENÇBER
		7	SAĞLIKTA YAPAY ZEKA VE DİJİTALLEŞMENİN ROLÜ	Yüksek Lisans Öğrencisi Ahmet Aktar Dr. Öğretim Üyesi Süreyya YİĞİTALP RENÇBER
		8	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL LITERACY IN NURSES	Doç. Dr. Hilal KUŞCU KARATEPE
			DETERMINING THE EFFECT OF COGNITIVE FLEXIBILITY ON INNOVATIVE BEHAVIOR	Doç. Dr. Hilal KUŞCU KARATEPE

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Doç. Dr. İbrahim YIKILMAZ**	1	SİBER ZORBALIĞIN PSİKOSOSYAL BİR YORDAYICISI OLARAK AHLAKİ DUYARSIZLAŞMA: EMPATİNİN ARACI ETKİSİ	Prof.Dr. Yunus ZENGİN
		2	THE APPROPRIATENESS OF TEAL ORGANIZATIONS FOR GENERATION Z	Doç. Dr. Aysel Arslan
		3	CHALLENGING WORK ENVIRONMENTS: INTERPERSONAL DEVIANCE, TURNOVER INTENTION, AND THE MODERATING ROLE OF OPTIMISM	Dr. Gülay Murat Eminoğlu
		4	PERSONNEL MANAGEMENT IN THE OTTOMAN PUBLIC HEALTH ORGANIZATION:AN EXAMINATION OF AN 1889 INSTRUCTION	Arş. Gör. Dr. Ramazan Furkan ÖZKUL
		5	DONANMA-YI OSMÂNÎ'DE PERSONEL YÖNETİMİ: 1910 TARİHLİ BİR TALİMATNAME İNCELEMESİ	Arş. Gör. Dr. Ramazan Furkan ÖZKUL
		6	WELL-BEING IN WORK LIFE: MODELS AND INTERVENTION APPROACHES	Prof. Dr. Devrim VURAL YILMAZ Doç. Dr. Demet VURAL YÜZBAŞI
		7	JOB SEARCH ANXIETY IN EMERGING ADULTHOOD: A THEORETICAL EVALUATION	Prof. Dr. Devrim VURAL YILMAZ Doç. Dr. Demet VURAL YÜZBAŞI
		8	YÖNETİCİLERİN Z KUŞAĞI ÇALIŞANLARA YÖNELİK ALGILARI VE YÖNETİMSEL İSTEKSİZLİĞİN NEDENLERİ	Ömer KARADEMİR
			COFFEE BADGING: CONCEPTUALIZING SYMBOLIC PRESENTEEISM IN HYBRID WORK CONTEXTS	Doç. Dr. İbrahim YIKILMAZ Dr. Ögr. Üyesi Havva DEĞİRMENCİ TARAKÇI
			QUIET THRIVING: CONCEPTUALIZING SILENT AND SUSTAINABLE EMPLOYEE GROWTH IN CONTEMPORARY WORKPLACES	Doç. Dr. İbrahim YIKILMAZ Prof. Dr. Muhsin HALİS

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Dr. Öğretim Üyesi Ayşe YAVUZ**	1	GÜÇLENDİRİCİ LİDERLİK VE ÇALIŞANLARDA İŞ BAĞLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİ: META ANALİTİK BİR YAKLAŞIM	Dr. Öğr. Üyesi Onur OKTAYSOY Doç. Dr. Selen UYGUNGİL ERDOĞAN Doç. Dr. Ethem TOPÇUOĞLU
		2	YAPAY ZEKÂ VE ÇALIŞAN REFAHI: BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ	Doç. Dr. Selen UYGUNGİL ERDOĞAN Doç. Dr. Ethem TOPÇUOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Onur OKTAYSOY
		3	KARİYER KEŞFİNİN BAZI DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ: HAVACILIK YÖNETİMİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA	Dr. Öğretim Üyesi Tugay ÖNEY Havacılık Yönetimi Lisans Öğrencisi Özge Mislina ERDEM
		4	YEREL İSTİHDAMIN GELİŞTİRİLMESİNDE STRATEJİK BİR ARAÇ OLARAK EĞİTİM YÖNETİMİ; İBB'DE BİR ARAŞTIRMA.	Nursev GARİPDOĞAN Dr.Öğr. Üyesi Meriç Esat BEBİTOĞLU
		5	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÜNİVERSİTE LİDERLİĞİNE İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI	Dr. Ejder Güven
		6	HAVA TAŞIMACILIĞINDA YOLCU PROFİLİ VE TERCİHLERİ: KASTAMONU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Yüksek Lisans Öğrencisi Özcan ÖZVEREN Dr. Öğr. Üyesi Şafak AKTEMUR Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ALICI Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ERTEK
		7	İŞ DÜNYASINDA YENİ BİR TEHDİT: SESSİZ ÇATLAMA (QUİET CRACKİNG) VE ÖRGÜTSEL YANSIMALARI	Dr. Öğretim Üyesi Ayşe YAVUZ
		8	İŞ YAŞAMINDA TOKSİK POZİTİFLİK: NEDENLERİ VE SONUÇLARI ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi Ayşe YAVUZ
		9	FİRMA PERFORMANSININ BELİRLEYİCİSİ OLARAK SOSYO-DUYGUSAL ZENGİNLİK: BİR ARAŞTIRMA MODEL ÖNERİSİ	Dr. Ömer Samet KAZDAL Dr. Öğr. Üyesi Derya ÇELİK

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Doç. Dr. Mustafa BABADAĞ**	1	MUHASEBE SÜREÇLERİ AÇISINDAN ARTAN VERGİ VE HARÇLAR	YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ SAMET BABACAN Doç. Dr. MURAT KARAHAN
		2	THE EFFECT OF POSITIVE ATTITUDES TOWARDS ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON INTERNET ENTREPRENEURSHIP INTENTION	Doç. Dr. Mustafa BABADAĞ
		3	ENFLASYON MUHASEBESİ KONUSUNDA YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	ÖMER FARUK EFE Doç. Dr. AZİZE ESMERAY
		4	ARACI KURUMLARDA FİNANSAL İLETİŞİM YOĞUNLUĞU VE ÇIKAR ÇATIŞMALARI	Gizem KALAYLAR Doç. Dr. Özen AKÇAKANAT
		5	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ARASINDA KRİPTO PARA BİRİMLERİNE İLİŞKİN FARKINDALIK DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Yüksek Lisans Öğrencisi Norina KABIRI Doç. Dr. Canan YILDIRAN
		6	ACCOUNTING FOR CONSOLIDATION UNDER IFRS 10 AND IFRS 12	Assoc. Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN
		7	THE EFFECTS OF SUNK COST FALLACY ON INVESTOR PERSISTENCE, LOSS AVERSION BEHAVIOR, AND PORTFOLIO MANAGEMENT	Doktora Öğrencisi Didar KAYİŞ BEŞİKTAŞLI Prof. Dr. Fatih KONAK
		8	A CONCEPTUAL ANALYSIS OF FINANCIAL CONVERGENCE IN THE GLOBAL SOUTH: A THEORETICAL APPROACH TO THE INTERCONNECTIVITY BETWEEN BORSA ISTANBUL AND BRICS MARKETS	Doktora Öğrencisi Didar KAYİŞ BEŞİKTAŞLI Prof. Dr. Fatih KONAK
			AN ANALYSIS OF THE INTEREST-FREE FINANCIAL STRUCTURE IN TURKEY USING SWOT ANALYSIS	Asst. Prof. Dr. Esra ERİK AKYOL
			2015-2024 YILLARI ARASINDA MUHASEBE ALANINDA YAZILMIŞ YÜKSEK LİSANS TEZLERİNİN BİBLİYOMETRİK YÖNTEMLE ANALİZİ	Doktora Öğrencisi Ayşe EKER Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÇİÇEKAY Prof. Dr. Mehmet DEMİR

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Prof. Dr. Uluç ÇAĞATAY**	1	STRATEJİK UFKUN HARİTALANMASI: UZAY GÜVENLİĞİ ALANINA BİBLİYOMETRİK BİR YAKLAŞIM	Dr. Öğr. Üyesi Deniz ALCA Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Abdül Samet ÇELİKÇİ
		2	TÜRKİYE'DE SİYASET BİLİMİ ALANINDA "YENİ SAĞ" ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi Abdül Samet ÇELİKÇİ Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Deniz ALCA
		3	BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN STRATEJİK PLANLARINDAKİ KIRSAL KALKINMA HEDEFLERİNİN İNCELENMESİ: EGE BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ ÖRNEĞİ	Prof. Dr. Ahmet UÇAR Prof. Dr. Uluç ÇAĞATAY
		4	TÜRKİYE'DE BÜYÜKŞEHİR STATÜSÜNDE OLMAYAN İL BELEDİYELERİNİN VİZYON İFADELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Prof. Dr. Uluç ÇAĞATAY Prof. Dr. Ahmet UÇAR
		5	YEREL YÖNETİMLERDE YAPAY ZEKA KULLANIMININ ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	Doç.Dr. İsmail GÜNEŞ Emine KÜÇÜK AYDIN
		6	THE PLACE OF THE CONCEPT OF POWER AND THE INFLUENCE OF LEADERSHIP IN PUBLIC DIPLOMACY: THE CASE OF DONALD TRUMP	MA Student, İREM ATAŞ
		7	İŞLETME PERSPEKTİFİNDEN YEREL YÖNETİMLERDE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ: KAVRAMSAL BİR DERLEME	Abdullah Nuri ARSLAN
		8	AKP'NİN İDEOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ: KONVANSİYONEL MUHAFAZAKARLIKTAN MİLLİ MUHAFAZAKARLIĞA	ARAŞ.GÖR.DR. İLTERİŞ ERGUN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	**Assist. Prof. Dr. Zülküf KILIÇ**	1	ATAOL BEHRAMOĞLU'NUN "OKYANUSLA İLK KARŞILAŞMA" ADLI KİTABINDA NİTELEME SIFATI VE SIFAT FİİLLERLE KURULAN YAPILARIN ŞİİR DİLİNE ETKİSİ	Öğr. Gör. Hilal TAMTÜRK
		2	ÇOCUK EDEBİYATINDA BENLİK İNŞASI: ORADA MISIN? BENİM MARGARET	Arş. Gör. F. Yağmur YEĞİN
		3	The Hidden Meanings Of Turkish Reduplications: An Etymological Analysis	Dr. Öğr. Üyesi. Ali Koç
		4	FOOTBALL CLUBS' NAMING PRACTICES: THE CASE OF ELAZIĞ PROVINCE	Dr. Öğr. Üyesi. Ali Koç Doç. Dr. Muhammed Bahadır Sandıkçı
		5	THE LİNGUİSTİC MECHANİSM AND FUNCTİONİNG OF THE POSSESSİVE SYSTEM İN TURKMEN TURKİSH	Hatice BELENLİ Doç. Dr. Meriç GÜVEN
		6	THE DIALECTIC OF HUMAN AND NATURE IN DIVAN POETRY: AN ECO-CRITICAL READING AND RE-EVALUATION IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY ENVIRONMENTAL ETHICS	Assist. Prof. Dr. Zülküf KILIÇ
		7	WOMEN'S REPRESENTATION AND THE PERFORMATIVE CONSTRUCTION OF GENDER IN DİVAN POETRY: A FEMINIST CRITICAL READING	Assist. Prof. Dr. Zülküf KILIÇ
		8	THE SPATIALIZATION OF TIME AND THE TEMPORALIZATION OF SPACE IN DIVAN POETRY: AN EXAMINATION OF THE APPLICABILITY OF THE CONCEPT OF CHRONOTOPE TO CLASSICAL TURKISH POETRY	Assist. Prof. Dr. Zülküf KILIÇ

Hatice Belenli Sevra hocanın salonunda sunum yapacak .

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Karim Belkacem,**	1	ISLAMIC FINANCE CONTRACTS AND SHARIA COMPLIANCE IN SAUDI ARABIAN COMMERCIAL LAW	Prof. Dr. Abdullah Al-Saud, Dr. Fatima Al-Ghamdi, Khalid Al-Mansour
		2	DATA PROTECTION REGULATIONS AND CYBERSECURITY CHALLENGES IN THE KINGDOM OF SAUDI ARABIA	Assoc. Prof. Dr. Nasser Al-Qahtani, Sara Al-Harbi
		3	WOMEN'S RIGHTS EVOLUTION UNDER GUARDIANSHIP SYSTEM REFORMS IN SAUDI FAMILY LAW	Dr. Laila Al-Otaibi, Mohammed Al-Sharif, Prof. Dr. Huda Al-Ghanmi
		4	CONSTITUTIONAL REFORMS AND PUBLIC LAW CHALLENGES IN POST-INDEPENDENCE ALGERIA	Assoc. Prof. Dr. Karim Belkacem, Yacine Hadji
		5	INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW IMPLEMENTATION IN ALGERIAN DOMESTIC JURISPRUDENCE	Dr. Nadia Zerhouni, Samir Lounis, Amina Boualem
		6	COMMERCIAL ARBITRATION LAW REFORM AND FOREIGN INVESTMENT PROTECTION IN ALGERIA	Prof. Dr. Ahmed Larbi, Fatima Zerrouki
		7	CROSS-BORDER DATA FLOWS AND CYBERSECURITY REGULATION IN LEBANESE FINANCIAL SECTOR	Assoc. Prof. Dr. Elie Salem, Dr. Nadia Khoury, Michel Aoun
		8	REFUGEE LAW CHALLENGES AND NON-REFOULEMENT PRINCIPLE IN LEBANESE JURISPRUDENCE	Dr. Carla Haddad, Rami Nasr, Assis. Prof. Dr. Lina Hayek
		9	ANTI-MONEY LAUNDERING REGULATIONS AND TERRORIST FINANCING PREVENTION IN LEBANON	Prof. Dr. Antoine Habchi, Sarah El-Khoury

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Samir Lounis**	1	STRATEGIC ALLIANCES BETWEEN SERBIAN MANUFACTURING FIRMS AND GERMAN AUTOMOTIVE SUPPLIERS	Prof. Dr. Milan Petrovic, Dr. Ana Jovanovic, Marko Stanisic
		2	DIGITAL MARKETING TRANSFORMATION IN SERBIAN RETAIL SECTOR POST-PANDEMIC RECOVERY	Assoc. Prof. Dr. Jelena Radovic, Nikola Vukovic
		3	ESG INVESTMENT FRAMEWORKS AND FIRM VALUATION IN BELGRADE STOCK EXCHANGE	Dr. Stefan Markovic, Ivana Petrovic, Luka Djordjevic
		4	FAMILY BUSINESS SUCCESSION PLANNING CHALLENGES IN ALGERIAN MANUFACTURING SECTOR	Prof. Dr. Karim Belkacem, Nadia Zerhouni
		5	ISLAMIC FINANCE INNOVATIONS FOR SME FINANCING IN ALGERIAN POST-PANDEMIC RECOVERY	Assoc. Prof. Dr. Samir Lounis, Yassine Amrani, Amina Bouzid
		6	CIRCULAR ECONOMY IMPLEMENTATION IN ALGERIAN TEXTILE AND APPAREL INDUSTRY	Dr. Farid Benali, Soumia Haddad
		7	DIGITAL TRANSFORMATION STRATEGIES FOR EGYPTIAN SMES IN POST-PANDEMIC ECONOMY	Prof. Dr. Ahmed El-Sayed, Dr. Fatima Hassan, Omar Khalil
		8	SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT MODELS IN EGYPT'S RED SEA RESORTS	Assoc. Prof. Dr. Nour El-Din Mahmoud, Sara Ahmed
		9	BLOCKCHAIN APPLICATIONS IN EGYPTIAN AGRICULTURAL SUPPLY CHAIN TRANSPARENCY	Dr. Mohamed Salem, Assis. Prof. Dr. Layla Karim, Hassan El-Badry

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Assoc. Prof. Dr. Ibrahim Garba**	1	EFFECTS OF SOIL MICROPLASTICS ON EARTHWORM REPRODUCTION AND COMMUNITY DYNAMICS IN SERBIAN AGRICULTURAL FIELDS	Prof. Dr. Milan Petrovic, Dr. Ana Jovanovic, Stefan Radovic
		2	CARBON SEQUESTRATION POTENTIAL OF AGROFORESTRY SYSTEMS IN VOJVODINA PLAIN SOILS	Assoc. Prof. Dr. Jelena Lukic, Marko Nesic
		3	BIOSORPTION OF HEAVY METALS FROM MINE TAILINGS USING SERBIAN NATIVE BACTERIAL CONSORTIA	Dr. Ivana Petrovic, Nikola Vukovic, Tamara Stankovic
		4	IMPACT OF URBAN EXPANSION ON FERTILITY STATUS OF LAGOS ISLAND COASTAL SOILS	Prof. Dr. Chukwuma Okeke, Adebayo Ogunleye
		5	PHYTOREMEDIATION OF OIL-CONTAMINATED DELTA SOILS USING NIGERIAN INDIGENOUS HYDROCARBON-TOLERANT PLANTS	Dr. Fatima Yusuf, Emmanuel Achu, Chioma Nwosu
		6	CHARACTERIZATION AND MANAGEMENT OF SALT-AFFECTED SOILS IN BORNO STATE IRRIGATED FARMLANDS	Assoc. Prof. Dr. Ibrahim Garba, Aisha Mohammed
		7	MICROBIAL ENHANCEMENT OF PHOSPHORUS AVAILABILITY IN PAKISTANI ARID ZONE CALCAREOUS SOILS	Prof. Dr. Khalid Mahmood, Amina Khan, Dr. Faisal Shahzad
		8	EFFECTS OF CONSERVATION AGRICULTURE ON SOIL QUALITY INDICATORS IN PUNJAB RICE-WHEAT SYSTEMS	Sadia Aslam, Assoc. Prof. Dr. Muhammad Iqbal
		9	RECLAMATION OF SALT-AFFECTED SOILS THROUGH ORGANIC AMENDMENTS IN SINDH PROVINCE	Dr. Zahra Ali, Hassan Raza
		10	NUTRIENT DYNAMICS AND LEACHING LOSSES UNDER INTENSIVE VEGETABLE PRODUCTION IN KARACHI PERI-URBAN SOILS	Naveed Akhtar, Prof. Dr. Safdar Ali, Mehwish Jabeen
		11	BIOCHAR APPLICATION EFFECTS ON GREENHOUSE GAS EMISSIONS FROM PAKISTANI RICE PADDIES	Assis. Prof. Dr. Rabia Sultana, Umar Farooq

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Prof. Dr. Helmut Becker,**	1	BYZANTINE-GEORGIAN DIPLOMATIC ALLIANCES AND THEIR ROLE IN CAUCASUS POWER DYNAMICS	Prof. Dr. Nino Tsiklauri, Levan Beridze, Mariam Kapanadze
		2	MEDIEVAL GEORGIAN CHRONICLERS AND THE CONSTRUCTION OF NATIONAL IDENTITY NARRATIVES	Assoc. Prof. Dr. Tamar Lomidze, Giorgi Gelashvili
		3	OTTOMAN-GEORGIAN BORDERLAND INTERACTIONS IN THE 17TH CENTURY CAUCASUS	Dr. Irakli Chikvaidze, Assis. Prof. Dr. Lali Tsintsadze
		4	PRUSSIAN MILITARY REFORMS AND GERMAN NATIONALISM IN THE NAPOLEONIC ERA	Dr. Friedrich Wagner, Assoc. Prof. Dr. Lena Hoffmann
		5	WEIMAR REPUBLIC CULTURAL POLICIES AND THE BAUHAUS MOVEMENT	Prof. Dr. Helmut Becker, Sophie Krause, Dr. Markus Lehmann
		6	COLD WAR TAJIKISTAN: SOVIET MODERNIZATION AND LOCAL RESISTANCE STRATEGIES	Assoc. Prof. Dr. Farrukh Rahimov, Dilnoza Karomatova
		7	PERSIANATE CULTURAL INFLUENCES ON PRE-MODERN TAJIK INTELLECTUAL TRADITIONS	Dr. Shirin Azimova, Prof. Dr. Rustam Burhonov
		8	SOVIET HYDROPOWER PROJECTS AND ECOLOGICAL DISASTERS IN TAJIK PAMIR REGION	G ulnoza Sobirova, Dr. Javohir Ismoilov, Assis. Prof. Dr. Nigora Rahmonova
		9	THE HOLY ROMAN EMPIRE'S ECONOMIC POLICIES AND HANSEATIC LEAGUE EXPANSION	Prof. Dr. Klaus Müller, Anna Schmidt

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Lena Schmidt,**	1	COMMUNITY-BASED TOURISM DEVELOPMENT AND RURAL REVITALIZATION IN GEORGIA'S HIGH CAUCASUS REGION	Prof. Dr. Nino Tsiklauri, Levan Beridze, Mariam Kapanadze
		2	YOUTH EMPOWERMENT PROGRAMS AND SOCIAL COHESION IN POST-SOVIET GEORGIA	Assoc. Prof. Dr. Tamar Gelashvili, Giorgi Chikhradze
		3	WOMEN'S COOPERATIVES AND GENDER EQUITY IN GEORGIAN AGRICULTURAL COMMUNITIES	Dr. Lasha Tsintsadze, Prof. Dr. Maka Lomidze, Ana Japaridze
		4	MIGRATION RETURNEE INTEGRATION AND REGIONAL DEVELOPMENT IN RURAL GERMANY	Prof. Dr. Hans Berger, Felix Neumann
		5	INTERGENERATIONAL LEARNING FOR SUSTAINABLE COMMUNITY FORESTRY IN GERMANY	Dr. Lena Schmidt,
		6	URBAN COMMUNITY GARDENS AND SOCIAL INCLUSION IN MULTICULTURAL GERMAN NEIGHBORHOODS	Assis. Prof. Dr. Amina Hassan, Markus Klein
		7	RURAL DIGITAL INFRASTRUCTURE AND ENTREPRENEURIAL DEVELOPMENT IN TAJIKISTAN	Prof. Dr. Farrukh Saidov, Nigora Rahimova
		8	WOMEN'S HANDICRAFT COOPERATIVES AND CULTURAL PRESERVATION IN TAJIK PAMIR	Dr. Gulnora Ismoilova, Aziza Nazarova, Farhod Rahmonov
		9	COMMUNITY HYDROPOWER MICROGRIDS FOR ENERGY ACCESS IN TAJIKISTAN'S MOUNTAIN VILLAGES	Assoc. Prof. Dr. Sherali Mirzoev, Dilnoza Ubaidullaeva
		10		
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Giorgi Khutsishvili,**	1	BLACK SEA REGIONAL SECURITY DYNAMICS AND GEORGIA'S STRATEGIC POSITIONING IN NATO-EU ALIGNMENT	Prof. Dr. Nino Tsiklauri, Levan Beridze, Mariam Kapanadze
		2	ENERGY DIPLOMACY AND PIPELINE POLITICS: GEORGIA'S ROLE IN EU-RUSSIA ENERGY DIVERSIFICATION	Assoc. Prof. Dr. Irakli Gelashvili, Tamar Lomidze
		3	RUSSIAN HYBRID WARFARE TACTICS AND GEORGIA'S CYBERSECURITY RESILIENCE BUILDING MEASURES	Dr. Giorgi Khutsishvili, Assis. Prof. Dr. Salome Chikvaidze
		4	QATAR'S MEDIATION DIPLOMACY IN MIDDLE EAST CONFLICT RESOLUTION INITIATIVES	Prof. Dr. Ahmed Al-Thani, Fatima Rahman
		5	GCC ECONOMIC DIVERSIFICATION STRATEGIES AND QATAR'S NATIONAL VISION 2030 IMPLEMENTATION	Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Mansoori, Noor Hassan
		6	QATARI SOFT POWER PROJECTION THROUGH SPORTS DIPLOMACY AND FIFA WORLD CUP LEGACY	Dr. Sara Al-Khalifa, Omar Bin Nasser
		7	CENTRAL ASIAN WATER DIPLOMACY AND TAJIKISTAN'S REGIONAL HYDROPOWER LEADERSHIP	Prof. Dr. Farrukh Saidov, Dilnoza Rahimova
		8	TAJIKISTAN'S POSITION IN BELT AND ROAD INITIATIVE CONNECTIVITY CORRIDORS	Assoc. Prof. Dr. Rustam Juraev, Nigora Karomatova, Azizullo Hayitov
		9	AFGHANISTAN STABILITY IMPACTS ON TAJIKISTAN NATIONAL SECURITY FRAMEWORKS	Dr. Parvina Sobirova, Assis. Prof. Dr. Sherali Mirzoev
		10		
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Karim El-Fassi**	1	CLIMATE CHANGE POLICY IMPLEMENTATION CHALLENGES IN TANZANIA'S COASTAL COMMUNITIES	Prof. Dr. Amina Juma, Elias Kweka
		2	YOUTH POLITICAL PARTICIPATION AND DEMOCRATIC CONSOLIDATION IN POST-ELECTION TANZANIA	Assoc. Prof. Dr. Hamisi Mponda, Zawadi Nyerere
		3	FOREIGN AID DEPENDENCY AND POLICY AUTONOMY IN TANZANIA'S HEALTH SECTOR REFORMS	Dr. Fatma Kikoti, Juma Ramadhani
		4	TRANSITIONAL JUSTICE MECHANISMS AND NATIONAL RECONCILIATION IN POST-ARAB SPRING TUNISIA	Prof. Dr. Sami Ben Romdhane, Nadia Cherif
		5	WATER DIPLOMACY AND TRANSBOUNDARY GOVERNANCE IN THE MAGHREB REGION: TUNISIAN PERSPECTIVE	Assoc. Prof. Dr. Karim El-Fassi, Laila Zouari
		6	EU-TUNISIA MOBILITY PARTNERSHIP: MIGRATION GOVERNANCE OR NEO-COLONIALISM?	Dr. Hassen Zghal, Mariem Trabelsi
		7	MORROCAN FOREIGN POLICY IN SAHEL COUNTRIES: COUNTER-TERRORISM OR REGIONAL HEGEMONY?	Prof. Dr. Ahmed El-Khatib, Fatima Zahra
		8	WOMEN'S POLITICAL EMPOWERMENT THROUGH PARITY LAWS IN MOROCCAN LOCAL GOVERNANCE	Assoc. Prof. Dr. Nadia El-Fassi, Youssef Bennani
		9	ENERGY TRANSITION POLITICS AND PHOSPHATE DEPENDENCY IN MOROCCAN DEVELOPMENT STRATEGY	Dr. Karim Lahlou, Salma El-Ouardi
		10	ASEAN CENTRALITY AND MALAYSIAN FOREIGN POLICY IN SOUTH CHINA SEA DISPUTES	Prof. Dr. Abdul Rahman Embong, Nurul Ain
		11	ISLAMIC GOVERNANCE MODELS AND SECULAR RESISTANCE IN CONTEMPORARY MALAYSIAN POLITICS	Assoc. Prof. Dr. Syed Farid Alatas, Aishah Rohani

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Dr. Zuberi Ramadhani**	1	INTEGRATING TASK-BASED LANGUAGE TEACHING WITH DIGITAL STORYTELLING FOR ADVANCED EFL PROFICIENCY IN HUNGARIAN UNIVERSITIES	Prof. Dr. Katalin Szabó, Dr. István Nagy, Eszter Kovács
		2	NEUROSCIENCE-INFORMED VOCABULARY ACQUISITION STRATEGIES FOR HUNGARIAN ADOLESCENT LEARNERS OF ENGLISH	Assoc. Prof. Dr. Zsolt Hermann, Laura Tóth
		3	CLIL METHODOLOGY IMPLEMENTATION CHALLENGES AND SUCCESS FACTORS IN HUNGARIAN STEM SUBJECTS	Dr. Anikó Balogh, Péter Szabó, Réka Kovács
		4	MOBILE-ASSISTED LANGUAGE LEARNING EFFECTIVENESS AMONG RURAL TANZANIAN SECONDARY STUDENTS	Assoc. Prof. Dr. Amina Hassan, Juma Mkude
		5	CODE-SWITCHING PATTERNS AND THEIR PEDAGOGICAL IMPLICATIONS IN TANZANIAN EFL CLASSROOMS	Dr. Fatma Said, Elias Nkya, Zawadi Mushi
		6	COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING ADAPTATIONS FOR MULTILINGUAL TANZANIAN PRIMARY SCHOOLS	Dr. Zuberi Ramadhani
		7	FLIPPED CLASSROOM MODELS ENHANCING CRITICAL THINKING IN INDIAN ENGINEERING ESL PROGRAMS	Assoc. Prof. Dr. Priya Sharma, Rahul Mehra
		8	CORPUS-BASED APPROACHES TO BUSINESS ENGLISH VOCABULARY INSTRUCTION AT INDIAN B-Schools	Dr. Anjali Desai, Vikram Reddy
		9	GAMIFICATION STRATEGIES IMPROVING SPEAKING FLUENCY AMONG RURAL INDIAN UNDERGRADUATES	Neha Sanjay
		10	INTERCULTURAL COMPETENCE DEVELOPMENT THROUGH VIRTUAL EXCHANGE PROGRAMS IN INDIAN EFL CONTEXTS	Prof. Dr. Meera Joshi, Rohan Mehra, Anjali Singh
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
24 Aralık / Dec 24, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Dr. Anjali Rao**	1	DIGITAL MEDIA LITERACY PROGRAMS AND THEIR EFFECTIVENESS IN COMBATING FAKE NEWS AMONG HUNGARIAN UNIVERSITY STUDENTS	Prof. Dr. István Kovács, Dr. Eszter Nagy, Balázs Tóth
		2	SOCIAL MEDIA POLARIZATION DYNAMICS DURING NATIONAL ELECTIONS IN HUNGARY	Assoc. Prof. Dr. Zsófia Szabó, Tamás Herczeg
		3	THE ROLE OF PUBLIC SERVICE BROADCASTING IN COUNTERING POPULIST DISCOURSE IN CONTEMPORARY HUNGARY	Dr. Kinga Molnár, Gábor Farkas, Prof. Dr. András Balogh
		4	MOBILE PHONE COMMUNICATION PATTERNS AND SOCIAL CONNECTIVITY IN RURAL TANZANIA COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Amina Hassan, Juma Kweka
		5	RADIO LISTENERSHIP TRENDS AND INFORMATION ACCESS DURING COVID-19 IN URBAN TANZANIA	Dr. Fatma Zuberi, Elias Nchimbi, Assis. Prof. Dr. Rehema Mushi
		6	YOUTH PARTICIPATION IN DIGITAL ACTIVISM FOR CLIMATE JUSTICE IN TANZANIA	Lucas Mgaya, Prof. Dr. Salma Mbaga
		7	WHATSAPP MISINFORMATION CAMPAIGNS TARGETING ELECTIONS IN NORTHERN INDIA	Dr. Anjali Rao
		8	BOLLYWOOD'S GLOBAL SOFT POWER THROUGH OTT PLATFORMS AND DIASPORA AUDIENCES	Rahul Mehra, Dr. Neha Sanjay
		9	RURAL BROADBAND DEPLOYMENT AND DEVELOPMENT COMMUNICATION IN INDIA'S HINTERLANDS	Prof. Dr. Meera Joshi, Karan Desai

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Aralık / Dec 25, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Profesör Mustafa KÜÇÜKÖNER**	1	BUCAK VE ÇEVRE KÖYLERDE DOKUNAN HALI SECCADELER	Dr. Öğr.Üyesi Ayşe YILDIRIM
		2	GÜNEYBATI ANADOLU YÖRÜK YERLEŞİMLERİNDE HAVSIZ (KİRKİTLİ) SECCADE	Dr. Öğr.Üyesi Ayşe YILDIRIM
		3	TOURNEFORT'UN ANADOLU TOPRAKLRAINDA YAPTIĞI GRAVÜRLERİN SANATSAL ANALİZLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Hava KÜÇÜKÖNER Profesör Mustafa KÜÇÜKÖNER
		4	SEMERKAND'DA BULUNAN TARİHİ YAPILARINA AİT GÜNÜMÜZ GRAVÜRLERİNİN SANATSAL ANALİZLERİ	Profesör Mustafa KÜÇÜKÖNER Dr. Öğr. Üyesi Hava KÜÇÜKÖNER
		5	ENKAUSTİK TEKNİĞİ'NİN DÜNÜ BUGÜNÜ	Doç. Dr. Aysun CANÇAT
		6	THE CONCEPTUAL AND SPATİAL USE OF THE COLOR RED İN CONTEMPORARY ART PRACTİCES	Doç. Dr. Tülay GÜMÜŞER Esra ERDOĞAN KARAGÖZ
		7	OP-ART (OPTİK SANAT) İLKELERİNİN MEKAN GRAFİĞİ UYGULAMALARINDA KİNETİK ALGI YARATIMI	Yüksek Lisans Öğrencisi Berkan DERYAL Dr. Öğr. Üyesi Burak YAVUZYILMAZ
		8	SEMIOTIC ANALYSIS OF ENVIRONMENTAL STORYTELLING IN THE THE LAST OF US SERIES (PART I–II) VIDEO GAMES	Suida DURSUN Dr. Öğr. Üyesi Hasan Tekinalp GÜREKEN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Aralık / Dec 25, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assist. Prof. Ali Rauf KARATAŞ**	1	THE COMPOSITION OF FOOD INFLATION: EVIDENCE FROM ARGENTINA	Dr. Gülşah Adam
		2	INFLATION AND WELFARE LOSS: AN ANALYSIS OF CONSUMPTION EXPENDITURES BY INCOME QUANTILES IN TÜRKİYE, 2004–2024	Doç. Dr. Mustafa ZUHAL Dr. Öğr. Üy. Dilek TOKEL
		3	TEKNOLOJİK DÖNÜŞÜM VE TOPLUMSAL CİNSİYET: TÜRKİYE'DE TARIMDA MAKİNELEŞMENİN TARIMDAKİ KADIN İSTİHDAMI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Kazım SAKA Özgür ÖZAYDIN
		4	TÜRKİYE'DE TARIMSAL İSTİHDAMIN İHRACAT PERFORMANSINA ETKİSİ: YAPISAL KIRILMA ALTINDA ARDL ANALİZİ	Özgür ÖZAYDIN Anıl DAĞDEMİR
		5	DIŞ TİCARET ANALİZLERİNDE NOMİNAL VE REEL DEĞİŞKEN KULLANIMI: KARŞILAŞTIRMALI BİR YAKLAŞIM	Dr. Ferdi AKPİLİÇ
		6	ASYMMETRIC RESPONSES OF YOUTH UNEMPLOYMENT TO ECONOMIC GROWTH, EXPORTS, AND INFLATION IN TURKEY: A NARDL APPROACH	Assist. Prof. Ali Rauf KARATAŞ Assoc. Prof. Ahmet Tayfur AKCAN
		7	EXCHANGE RATE SHOCKS AND PURCHASING POWER PARITY: A PERIODIC ANALYSIS FOR TÜRKİYE, 1995–2025	Assist. Prof. Ali Rauf KARATAŞ
		8	Neo-Fisher Hipotezi Üzerine Bir Literatür Taraması	Neslihan Bünül

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Aralık / Dec 25, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Doç. Dr. Muharrem DOĞAN**	1	THE IMPACT OF NUCLEAR WEAPONS ON THE MIDDLE EAST PEACE	Dr. Sibel Elif ÖZDİLEK
		2	ÖTEKİNİN SİYASETİ: ULUSLARARASI DÜZEN VE FİLİSTİNİN KONUMLANDIRILMASI	Doç. Dr. Muharrem DOĞAN
		3	PAN-TÜRKİZMİN TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ VE TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATININ KURUMSAL ÇERÇEVESİ	Doç. Dr. Muharrem DOĞAN
		4	THE U-8 GYUMRI INCIDENT IN TURKISH FOREIGN POLICY	Prof. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU
		5	BIR ULUSLARARASI ÖRGÜT OLARAK İSLAM İŞBIRLİĞİ TEŞKİLATI: YAPI, İŞLEYIŞ VE ETKİNLİK	Doktora Öğrencisi Safa MAHMOOD Doç. Dr. Neşe YILDIZ
		6	AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NİN İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATIN'DAKİ ROLÜ	Doktora Öğrencisi Abbasali KHUDUZADE Doç. Dr. Neşe YILDIZ
		7	INTERNATIONAL EDUCATION PARTNERSHIPS AND SOFT POWER COMPETITION IN THE TURKESTAN REGION	Dr. Ersoy Yılmaz DİNİZ Dilara Cansın KEÇİALAN
		8	GÜVENLİKLEŞTİRME PERSPEKTİFİNDEN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE GÜVENLİK	Adem YILMAZ Prof. Dr. Ömer UĞUR
			AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI: STRATEJİK ÇERÇEVE VE KÜRESEL ETKİLERİ	Prof. Dr. Ömer UĞUR Doç. Dr. Candan YILMAZ UĞUR
			SINIRLARDA DİJİTAL BAN-OPTİKON: GÖZETİM TEKNOLOJİLERİNİN GERİ İTME MEKANİZMALARINDAKİ İKİLİ ROLÜ	Arş. Gör. Dr. Yusuf FİDAN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Aralık / Dec 25, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Muhammet KUSAN**	1	SPORCULARDA ENERJİ DENGESİ VE MİKRO BESİN ÖĞELERİ	Lisans Öğrencisi, Gamze KILIÇASLAN Arş. Gör., Polat YÜCEDAL Prof. Dr. Vedat ÇINAR
		2	KETOJENİK DİYETİN FİZİKSEL AKTİVİTEYE ETKİSİ	Lisans Öğrencisi, Gamze KILIÇASLAN Arş. Gör., Polat YÜCEDAL Prof. Dr. Vedat ÇINAR
		3	AI-DRİVEN SPORTS MANAGEMENT: DATA-DRİVEN DECİSİON-MAKİNG PROCESSES	İsmet SEVAL Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ Prof. Dr. Talha MURATHAN
		4	SPORTS MANAGEMENT İN THE AGE OF ARTİFİCİAL INTELLİGENCE AND THE JUSTİCE PARADOX	İsmet SEVAL Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ Prof. Dr. Talha MURATHAN
		5	REKREATİF AYAKTA KÜREK SÖRFÜ (Stand up Paddle Boarding-SUP) EĞİTİMİNE KATILAN YETİŞKİN BİREYLERİN KATILIM MOTİVLERİ	Prof.Dr. Nurper ÖZBAR Prof.Dr.Müberra ÇELEBİ Doç.Dr.Cüneyt TAŞKIN Doç.Dr.Şengül DEMİRAL Dr.Öğr.Üyesi Aykut AKSU Dr.Öğr.Üyesi Şerife Gamze ÜLKER
		6	SPORCULARDA KARİYER SONLANMA KAYGISININ SPORDA ETKİLİ KARAR VERME ÜZERİNE ETKİSİ	Zeynep KAÇAR Dr. Muhammet KUSAN Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		7	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI İLE AKADEMİK KAYGI DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	Zehra Eylül NARİN Dr. Muhammet KUSAN Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		8	VÜCUT GELİŞTİRME SPORCULARINDA SPOR BESİN TAKVİYE İNANCI VE SPORCU DEĞER YÖNELİMİNİN İNCELENMESİ	Damla AKSAMAZ Dr. Muhammet KUSAN
			VÜCUT GELİŞTİRME SPORCULARINDA SPOR BESİN TAKVİYE İNANCI VE SPORCU DEĞER YÖNELİMİNİN İNCELENMESİ	Melike BAYRAKDAR Dr. Muhammet KUSAN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Aralık / Dec 25, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Khorram Manafidizaji**	1	HEKİMLERDE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ ALGI PROFİLLERİ VE TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİ: ÖRTÜK PROFİL ANALİZİ BULGULARI	Prof. Dr. Burcu Güler Doç. Dr. Filiz Künüroğlu İnal Arş. Gör. Dilara TURGUT
		2	KADIN ÇALIŞANLARDA İNSANA YAKIŞIR İŞ VE RUHSAL BELİRTİLER: GİZİL PROFİL ANALİZİ	Arş. Gör. Dilara TURGUT Prof. Dr. Burcu Güler
		3	OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN EBEVEYNLERİNDE SOSYAL DESTEK, PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK VE İYİ OLUŞ İLİŞKİSİ	Dilara TANFER TEK
		4	KÜÇÜK ‘t’ TRAVMALAR İLE SOSYAL DIŞLANMA ARASINDAKİ İLİŞKİYE DAİR KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE	Psikolog BESİM KARABULUT Dr. Öğr. Üyesi ALİYE ATEŞ ÖS
		5	ROMANTİK İLİŞKİLERDEN BEKLENTİLERE DAİR FARKINDALIK İLE EVLİLİK KORKUSU ARASINDAKİ İLİŞKİDE KARANLIK DÖRTLÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ	Psikolog Aslıhan BOSTANCI
		6	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE DUYGU DÜZENLEME GÜÇLÜĞÜ VE BENLİK SAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİDE MÜKEMMELİYETÇİLİĞİN ARACI ROLÜ	Klinik Psikoloji Tez Öğrencisi, Memnune YAMAN Doç. Dr. Burcu Rahşan ERİM
		7	BORDERLİNE KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE ROMANTİK İLİŞKİLERDE SOSYAL MEDYA KISKANÇLIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİDE DUYGU DÜZENLEME GÜÇLÜĞÜNÜN ARACI ROLÜ	Hatice Rana ÖZKOL
		8	BELİREN YETİŞKİNLİKTE MENTALİZASYONUN YEME BOZUKLUĞU BELİRTİLERİYLE OLAN İLİŞKİSİNDE REDDEDİLME DUYARLILIĞININ DÜZENLEYİCİ ROLÜ	Melisa Girgiç
		9	DEVELOPMENT OF THE PEER KINDNESS SCALE FOR ADOLESCENTS: A VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	Yüksek Lisans Öğrencisi Kübra ŞAHİN Prof. Dr. Fulya TÜRK
		10	YAŞLILIKTA YOGA UYGULAMALARININ BİLİŞSEL İŞLEVLER VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ VE TÜRKİYE BAĞLAMINDA ARAŞTIRMA BOŞLUKLARI	Öğr. Gör. Dr Hatice ÇINAR

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Aralık / Dec 25, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Amaneh MANAFİDİZAJİ**	1	QURAN-CENTERED NARRATIVE IN THE CLASSICAL MASNAVI TRADITION: THE EXAMPLE OF BAYBURTLU AĞLAR İRŞÂDÎ BABA'S YUSUF AND ZELIHA MASNAVI	Dr. Mehmet KESKİN
		2	ALT YAZI ÇEVİRİSİNDE MAKİNE ÇEVİRİSİ KULLANIMININ ÇEVİRİ KALİTESİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	Öğr. Gör. Muhammed GÜNAYDIN
		3	ATAOL BEHRAMOĞLU'NUN ŞİİRLERİNDE SIFAT TAMLAMALARIYLA KURULAN İMGE DÜNYASI	Öğr. Gör. Elif KUTUM
		4	THE RELATIONSHIP BETWEEN INTELLIGENCE AND LIES IN SEPHARDIC JEWISH TALES	Öğr. Gör. Dr. Fatma ÜÇLER
		5	COMPUTERIZED ANALYSIS AND CONCEPT MAPPING OF POEMS IN PIYALE	Öğr. Gör. Dr. Fatma ÜÇLER
		6	İSLAMİ ROMANLARDA KADIN KİMLİĞİ (1980-2000)	Dr. Arş. Gör. Okan ANCAK
		7	AN EVALUATION OF THE NOVEL "THE SHIRT OF FIRE" IN THE CONTEXT OF NATIONALISM THEORIES	Assistant Professor Ali Rıza SAVAŞ
		8	THE FEMALE BODY AND THE MALE MORAL CONCEPTION IN VEDAT TURKALI'S NOVEL "WHAT IS FATMAGUL'S CRIME"	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Aralık / Dec 25, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Doç. Dr., Selcen SARI-AYTEKİN**	1	YENGEÇ SEPETİ SENDROMU İLE İLGİLİ TÜRK AKADEMİSİNİN BİLİMSEL ETKİNLİKLERİ: SİSTEMATİK DERLEME	Doç. Dr., Selcen SARI-AYTEKİN
		2	DIGITAL TWIN CITIES: THE FINAL STOP IN DATA-DRIVEN URBAN GOVERNANCE	Doç. Dr. Sinem ŞAHNAGİL
		3	THE INSTITUTIONALISM OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ITS EFFECTS ON LARGE AND SMALL BUSINESSES	Associate Professor Dr. Emine KAMBUR
		4	ARTIFICIAL INTELLIGENCE, CULTURE, CORPORATE RESPONSIBILITY	Associate Professor Dr. Emine KAMBUR
		5	Z KUŞAĞI BAĞLAMINDA PSİKOLOJİK SERMAYENİN SINIRSIZ KARİYER YÖNELİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Öğr. Gör. Dr. Bedirhan ELDEN
		6	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK, SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ	Kübra DEMİRCİ Dr.Öğr.Üyesi Oya ÖNALAN
		7	THE CSR ANATOMY OF AN EMERGING MARKET: SECTORAL AND SCALE- BASED ANALYSIS OF CSR ACTIVITIES IN BIST CORPORATE GOVERNANCE INDEX COMPANIES IN TURKIYE	Dr. Öğr. Üyesi Olcay Bektaş Dilan Çimen Ayşe Nur Karadaş Yağmur Sezgin
		8	ÖRGÜTSEL ADALET ALGISININ ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞE ETKİSİ	Doç. Dr. Berat ÇİÇEK Doç. Dr. İnan KAYNAK
			İŞİN ANLAMLILIĞININ İŞ YERİNDE SIKILMAYA ETKİSİ	Doç. Dr. İnan KAYNAK Doç. Dr. Berat ÇİÇEK
			ALGORİTMİK YÖNETİMİN PSİKOLOJİK SONUÇLARI: ÇALIŞANLARDA YABANCILAŞMA, STRES VE ÖZERKLİK KAYBI	Elif Buse KORKUSUZ Ceylin DOĞAN Dr. Öğr. Üyesi Serap YÜCEL Prof. Dr. Oya Ġnci BOLAT

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
December 23 - 29, 2025
IZMIR
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

25 Aralık / Dec 25, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Prof. Dr. Çiğdem KILIÇ**	1	MEDDAHLIK GELENEĞİ İLE EPİK TİYATRONUN KURAMSAL BAĞLAMDA YENİDEN OKUNMASI	Gizem YÖNGÜL Harun Osman TİMUR
		2	İSTANBULİMPRO'NUN "KELEBEĞİN PEŞİNDEN KOŞMAK" OYUNUNUN DOĞAÇLAMA TİYATRONUN LONG FORMU AÇISINDAN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Pınar ÖZBAKIŞ
		3	GELENEĞİN DİRENCİ: EŞEĞİN GÖLGESİ OYUNUNDA GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU ESTETİĞİNİN ÇAĞDAŞ DRAMATURJİYLE DÖNÜŞÜMÜ	Sercan ÖZKAYA
		4	TOM STOPPARD'IN MAGRİTTE'TEN SONRA OYUNUNDA GÖRSEL SANATLARIN DRAMATİK YAPIYA YANSIMALARI	Yüksek Lisans Öğrencisi Furkan Tuğçe AÇIKEL
		5	ORTAOYUNU VE KARAGÖZ'DE SEYİRCİ ANLAYIŞI	Prof. Dr. Çiğdem KILIÇ
		6	THE POLİTİCS OF THE UNSEEN: EMPTY FORM AND THE CRİSİS OF REPRESENTATİON İN THE WORKS OF TERESA MARGOLLES AND SANTİAGO SİERRA	Prof. Ayşegül Türk

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Aralık / Dec 25, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Doç. Dr. Rana DAYIOĞLU ERUL**	1	EKONOMİK REFAH ANALİZİ: TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME	Sinem MUŞLU Prof. Dr. Meral ALTAN
		2	Geopolitical Risk Shocks and the Turkish Economy: Evidence from Nonlinear SVAR and Threshold Impulse Response Analysis	Dr. Öğr. Üyesi Semih KARACAN
		3	RE-EVALUATİNG THE COBWEB THEORY FROM A BEHAVİORAL ECONOMİCS PERSPECTİVE	Arş. Gör. Mert ALTUN Prof. Dr. Meral UZUNÖZ ALTAN
		4	THE IMPACT OF DIGITALIZATION AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON EXPORT DIVERSIFICATION: EVIDENCE FROM TURKEY	Lecturer Tülay ÖLMEZ
		5	THE ROLE OF BANK-SOURCED BORROWING ON THE IMPACT OF INFLATION ON INCOME INEQUALITY	Ömer Faruk Erenbaş
		6	AVRUPA BİRLİĞİ'NİN İKTİSADİ EVRİMİ VE EKONOMİK BÜTÜNLEŞME SÜRECİ	Ezgi Yılmaz Başdaş
		7	OECD ÜLKELERİNDE VERGİ REFORMLARININ YÖNÜ: SERVET ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER	Doç. Dr. Rana DAYIOĞLU ERUL
		8	ELEKTRİKLİ ARAÇ SATIŞINDA UYGULANAN VERGİLERİN ARAÇ SATIŞINA ETKİSİ: OECD ÖRNEĞİ	Doç. Dr. Rana DAYIOĞLU ERUL

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Aralık / Dec 26, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Doç. Dr. Burcu GEZER ŞEN**	1	GÜNÜMÜZDE ÇOCUĞUN SOSYAL DEĞERİ: GENÇ KADINLAR PERSPEKTİFİNDEN NİTEL BİR ANALİZ	Prof. Dr. Dolunay ŞENOL Dr. Gıyasettin YILDIZ
		2	YAŞAM DÖNEMLERİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA YAŞLI KADINLARIN PİŞMANLIKLARI: NİTEL BİR İNCELEME	Prof. Dr. Dolunay ŞENOL Dr. Gıyasettin YILDIZ
		3	A Life Course Perspective on the Loneliness Experiences of Turkish Migrants in Germany: A Literature Review Across Three Generations	Süheyla Sönmez Demirci
		4	AN EVALUATION OF KORKUT TUNA'S CONTRIBUTIONS TO URBAN SOCIOLOGY	Doç. Dr. Emrullah TÜRK
		5	CULTURAL AND SOCIAL DIMENSIONS OF PUPPET THEATRE-BASED NARRATIVES IN EARLY CHILDHOOD	Doç. Dr. Burcu GEZER ŞEN
		6	EVALUATION OF PUPPET-BASED PROGRAM CONTENT IN THE CONTEXT OF LEARNING EXPERIENCES IN EARLY CHILDHOOD	Doç. Dr. Burcu GEZER ŞEN
		7	TOPLUMSAL SINIRLARIN YENIDEN ÜRETIMI: SURIYE'YE GERI DÖNÜŞTE YABANCILAŞMA VE YEREL KABUL	Öğr. Gör. Dr. Abdullah Gökhan YAŞA
		8	DIASPORA DENEYIMI SONRASI SOSYAL HAVALELER: SURIYE BAĞLAMINDA NORM, PRATIK VE KURUMSAL PRATIK TRANSFERI	Öğr. Gör. Dr. Abdullah Gökhan YAŞA

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Aralık / Dec 26, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Doç. Dr. Salih DEĞİRMENCİ**	1	FEN BİLİMLERİ DERSİNDE PERFORMANS GÖREVLERİNİN ALTERNATİF DEĞERLENDİRME ARACI OLARAK KULLANIMINA İLİŞKİN ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Yunus BOLAT Prof.Dr. Şafak ULUÇINAR SAĞIR
		2	FEN BİLİMLERİ DERSİNDE ARGÜMANTASYON TEMELLİ ÖĞRETİMİN ETKİLİĞİNİN BİLİŞSEL DÜZEYDE İNCELENMESİ	Prof.Dr. Şafak ULUÇINAR SAĞIR Fatma AYKUL KOÇ
		3	FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMENLERİNİN DERSLERİNDE SİMÜLASYON VE SANAL LABORATUVAR KULLANIMINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ	Prof. Dr. Hülya YILMAZ Sanem HANER
		4	TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ KAPSAMINDA 9. SINIF BİYOLOJİ DERS KİTABINDA BİLİM İNSANLARININ TEMSİLLERİNİN ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi Sultan ÇIKRIK
		5	BİYOLOJİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ GELECEK PLANLARI VE ENDİŞELERİNİN ZİHİN HARİTASI YÖNTEMİ İLE ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi Sultan ÇIKRIK
		6	AN ERROR-BASED ACTİVİTY DESİGN FOCUSED ON ELECTRİCAL RESİSTANCE	Doç. Dr. Salih DEĞİRMENCİ
		7	ÇEVRESEL BOZULMAYA YENİ BİR BAKIŞ AÇISI: EĞİTİM VE EKOLOJİK AYAK İZİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	Prof. Dr. FINDIK ÖZLEM ALPER ESRA AKBAŞ ZARA GÜLER CANBAY
		8	İNSAN SİNİR VE ENDOKRİN SİSTEMİ KONUSUNUN ÖĞRETİMİNDE UNPLUGGED BİLGİ-İŞLEMSEL DÜŞÜNME YAKLAŞIMI	Dr. Aydan AYTEKİN Prof. Dr. Mustafa Sami TOPÇU
			K-12 DÜZEYİNDE OKUL YÖNETİCİLERİNİN YAPAY ZEKA ASİSTANLARINA YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ	Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Akın Bulut Esra DEMİRCİ Ahmet ORAKÇI Rabi YAKIŞIKLI Mustafa Hamza BİRSİN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Aralık / Dec 26, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Assistant Prof. Melike PAK**	1	SOSYAL HİZMET UZMANLARININ UYGULAMADA KARŞILAŞTIĞI ŞİDDET VE GÜVENLİK SORUNLARI	Yüksek Lisans Öğrencisi Hatice ACAR
		2	AN EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN EDUCATIONAL DURATION AND AGE AT FIRST MARRIAGE İN TERMS OF BIRTH RATES İN TÜRKIYE	Res. Asst. Mustafa Emin AKÇİN
		3	A REVIEW OF GRADUATE THESES ON DOWN SYNDROME IN TÜRKİYE	Res. Asst. Mustafa Emin AKÇİN
		4	TRABZON'DA YAŞAYAN AFGANİSTAN UYRUKLU KADIN GÖÇMENLERİN YEREL TOPLUMLA YAŞAM PRATİKLERİ	Öğr. Gör. Muhlise CANLI
		5	CROSS-CULTURAL COMPARİSON OF PARENTS' KNOWLEDGE AND ATTİTUDES REGARDİNG HEALTHY SEXUAL DEVELOPMENT İN CHİLDREN	Öğr.Gör.Tuğba YAZICI ÇAKIROĞLU
		6	EFFECTS OF NATURAL DISASTERS ON FAMILY FUNCTIONING	Assistant Prof. Melike PAK
		7	GENÇ SOSYAL HİZMET UZMANLARININ EKSİK İSTİHDAMDA DENEYİMLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Fatmanur DUMAN
		8		
		9		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Aralık / Dec 26, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Doç. Dr. Rıdvan ERGİN**	1	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ARAŞTIRMALARINDA KULLANILAN SOSYOLOJİK ÖLÇEKLER	Arş. Gör. Nazlıcan TAŞTAN Dr. Öğr. Üyesi Gamze Yıldırım ARAZ Doç. Dr. Cüneyt TAŞKIN Arş. Gör. Berkant AYDEMİR
		2	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ARAŞTIRMALARINDA KULLANILAN PSİKOMETRİK ÖLÇEKLER	Doç. Dr. Cüneyt TAŞKIN Arş. Gör. Nazlıcan TAŞTAN Arş. Gör. Berkant AYDEMİR Dr. Öğr. Üyesi Gamze Yıldırım ARAZ
		3	DİJİTAL VE GELENEKSEL SPORCULARDA YARATICILIK VE MOTİVASYON EĞİLİMLERİ	Arş. Gör. Berkant AYDEMİR Doç. Dr. Cüneyt TAŞKIN Dr. Öğr. Üyesi Gamze Yıldırım ARAZ Arş. Gör. Nazlıcan TAŞTAN
		4	SPORTİF PERFORMANSTA DİKKATİ ETKİLEYEN BİREYSEL FAKTÖRLER: TEORİK BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi Gamze Yıldırım ARAZ Arş. Gör. Berkant AYDEMİR Arş. Gör. Nazlıcan TAŞTAN Doç. Dr. Cüneyt TAŞKIN
		5	DEBT MANAGEMENT IN FOOTBALL CLUBS: SUCCESSFUL AND UNSUCCESSFUL EXAMPLES	Dr. İsmail ÖNER Asst Prof Tarkan SÖĞÜT Doç. Dr. Emine ÖZTÜRK KARATAŞ Prof. Dr. Özgür KARATAŞ
		6	Management Issues in the Recreational Use of Sports Facilities	Doç. Dr. Emine ÖZTÜRK KARATAŞ Dr. İsmail ÖNER Asst Prof Tarkan SÖĞÜT Prof. Dr. Özgür KARATAŞ
		7	EVALUATION OF AGILITY PERFORMANCE IN VOLLEYBALL	Doç. Dr. Rıdvan ERGİN
		8	THE RELATİONSHİP BETWEEN ATTİTUDES TOWARD SPORTS AND INTERNET ADDİCTİON AMONG GENERATİON Z UNİVERSİTY STUDENTS	Res. Assist. Yağmur ÖZTÜRK Hatice UĞUZ
		9	EMOTION RECOGNITION TECHNOLOGIES IN SPORTS	Prof. Dr. Talha MURATHAN Murat ATAY
		10	DIGITAL TRANSFORMATION IN COMBAT SPORTS	Murat ATAY Prof. Dr. Talha MURATHAN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Aralık / Dec 26, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Lawson Domingo Adeniyi**	1	THE ROLE OF TOURISM IN PROMOTING ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY	Lawson Domingo Adeniyi
		2	BANKING AND FINANCE IN THE DIGITAL ERA: IMPLICATIONS FOR INCLUSION, STABILITY AND SUSTAINABLE GROWTH	Geoffrey Eboson
		3	COOPERATIVE SECURITY IN THE EAST MEDITERRANEAN: RECONCILING POWER COMPETITION, MIGRATION, AND CLIMATE RISKS	Adewale Rotimi Ologuntoye
		4	Turkey's Strategic Balancing Act: Navigating Refugee Politics and Regional Security in the Middle East	Paul Kaffo Lahai
		5	STRATEGIC APPROACHES TO ENHANCING ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN CONTEMPORARY BUSINESS MANAGEMENT	Godwin Nwachukwu
		6	INSIGHTS INTO A TEACHER-INFLUENCER'S (E)-TEACHING PRACTICES WITH EFL ALGRIAN SECONDARY STUDENTS	Rafik El-Amine GHOBRINI Younes Rami AOUN Yasmine BELKHIR
		7	THE ROLE OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN STRENGTHENING CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT SYSTEMS (CRM)	OLAWUNMI AZEEZAT AKANBI
		8		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Aralık / Dec 26, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Mehdi Seraj**	1	IMPACT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND LEADERSHIP EMPOWERMENT ON WORK ENGAGEMENT AND PSYCHOLOGICAL EMPOWERMENT	Christopher Richard Omoike
		2	Talent Management: The Impact of Artificial Intelligence (AI) inTransforming Human Resources in a Company.	Mamadou Samba Koulibaly
		3	ANALYSIS OF WAYS AND MEANS TO REDUCE POVERTY: THE CASE OF 18 COUNTRIES IN SUB- SAHARAN AFRICA FROM 1993 TO 2021.	Narcisse Wynton Dagbaud Mehdi Seraj
		4	THE SOIL PRODUCTIVITY PARADOX: ANALYZING THE ROLE OF FERTILIZERS, FDI, AND HUMAN CAPITAL IN AFRICAN AGRICULTURE	Levi Mbaka Matimbia Mehdi Seraj
		5	A PROTOCOL IN COLLECTING SOCIAL SCIENCES DATA FROM MINORS IN MALAYSIA	Siti Nurhayati Khairatun
		6	THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE CRITICAL THINKING OF FUTURE COACHES WHEN DRAWING UP TRAINING PLANS: AN AID OR A SUBSTITUTE?	Algirdas Pupkis

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Aralık / Dec 26, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Prof. Dr. Şermin TAĞ KALAFATOĞLU**	1	İZLEYİCİ PERSPEKTİFİNDEN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK TEMALI REKLAMLAR	Dr. Öğr. Üyesi Sevgi N. KURUŞ
		2	NEW HOLLYWOOD CINEMA: ITS HISTORICAL CONTEXT AND FUNDAMENTAL PRINCIPLES	Prof. Dr. Şermin TAĞ KALAFATOĞLU
		3	THE NATIONAL FILM BOARD OF CANADA AND EXAMPLES OF ITS INTERACTIVE DOCUMENTARIES	Prof. Dr. Şermin TAĞ KALAFATOĞLU
		4	BÜTÜNLEŞİK PAZARLAMA İLETİŞİMİ ÇERÇEVESİNDE REKLAM VE HALKLA İLİŞKİLER UYGULAMALARININ TÜKETİCİ ETKİLEŞİMİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ	Y.L. Öğrencisi, Nafile Gül TOPRAK
		5	PUBLIC RELATIONS PRACTICES ON ENVIRONMENT AND SUSTAINABILITY: A STUDY ON TURKISH BANK ADVERTISEMENTS	Dr. Öğr. Üyesi: Mevlüde Canan CAN
		6	CORPORATE MARKETING STRATEGIES IN THE DIGITAL TRANSFORMATION PROCESS	Prof. Dr. Zekiye Beril AKINCI VURAL Doktorant Yasin HAYAL

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
December 23 - 29, 2025
IZMIR

YÜZYÜZE

27 Aralık / Dec 27, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Öğretim Üyesi Özlem GÜLERYÜZ	1	Assessing the Influence of ICT and Financial Development on Economic Growth in Arab Countries: Evidence from a Feasible Generalized Least Squares Approach	Ponle Henry KAREEM Ashraf M.S. ABUSIDA
		2	Exploring the Moderating Role of Organizational Readiness and Regulatory Compliance in AI-Driven Forensic Accounting: Evidence from Jordan.	Wagdi M S Khalifa
		3	Identifying Critical Success Factors for the Implementation of AI in the Tourism Industry	Seyed Mohammadbagher Jafari Sarehsadat Rahmani
		4	VALIDATION AND PRIORITIZATION OF DIMENSIONS OF THE MODEL FOR APPLYING GAMIFICATION CONCEPTS IN ELEMENTARY EDUCATION	Fatemeh Heidari Seyed Mohammadbagher Jafari Seyfollah Fazlollahi Ghomshi
		5	THE PSYCHOLOGICAL ORIGINS OF THE STATE	Dr. Öğretim Üyesi Yağız AKSAKALOĞLU
		6	EXPLORING THE IMPACT OF AUGMENTED REALITY APPLICATIONS ON CUSTOMER EXPERIENCE IN THE FASHION INDUSTRY THROUGH TAM	Melis Gizem AKKAYA Prof. Dr. Sevtap ÜNAL
		7	RPA SİSTEMLERİ KULLANIMINDA ÖRGÜTLERİN DEĞİŞEBİLME YETENEĞİ ÜZERİNE NİCEL BİR ARAŞTIRMA	Dr. Öğretim Üyesi Özlem GÜLERYÜZ
		8	DISADVANTAGED GROUPS AND ACCESSIBILITY ON CAMPUSES: SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY EAST-WEST CAMPUS EXAMPLE	Research Assistant Dr. Sema ÇETİNKAYA
		9	ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN KÜLTÜREL MİRASA DUYARLILIKLARI İÇİN BİR UYGULAMA	Eren Efe EFE Dora Ege SU Bilge Atış
		10	GENÇ KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINDA SOSYOEKONOMİK VE KÜLTÜREL DİNAMİKLER: SAKARYA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	Dr. Öğr. Üye. Sayın SAN Melek YAZICI Arda GÖKALP
		11	THE BÜYÜKÇEKMECE URBAN CHARTER FROM THE PERSPECTIVE OF URBAN RIGHTS	Dr. Özlem TEMİZEL
		12	AN EXAMINATION OF THE ATTITUDES AND SATISFACTION LEVELS OF CONSUMERS WHO SHOPPED ON THE TEMU ELECTRONIC COMMERCE WEBSITE	Yüksek Lisans Öğrencisi Dilara KEÇECİ Dr. Öğr. Üyesi İlknur SARAL DİNLEYİCİ AZİZ YILMAZ

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR YÜZYÜZE				
27 Aralık / Dec 27, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof. Dr. Hakan AYDIN**	1	LIBATION SCENES ON THE SEALS FROM ASSYRIAN TRADE COLONIES ERA	Assistant Professor Ebru ORAL
		2	NATURE'S ENERGIES ARE WITH US: YOUNG LEADERS ENVIRONMENTAL COMMUNICATION AND MEDIA NETWORK	Prof. Dr. Hakan AYDIN
		3	INVESTIGATING INDIVIDUALS' PERCEPTIONS OF NEW TECHNOLOGIES USING AN ONLINE NETWORK ANALYSIS APPROACH	PhD Candidate Ayşe Nur BÜYÜKYAVUZ DENİZ
		4	ERGENLERDE SİBER ZORBALIĞIN PSİKOSOSYAL ETKİLERİ, DİNAMİKLERİ VE BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ	Rabia Nur KOYUNCU SÜR
		5	KRONİK YORGUNLUKLA YAŞAMAK: SOSYAL HİZMET BAKIŞ AÇISIYLA GÜNLÜK YAŞAM MÜCADELELERİ	Rabia Nur KOYUNCU SÜR Doç. Dr. Fatih ALTUN
		6	ATHEİSM POLİCİES DURİNG THE SOVİET PERİOD İN CENTRAL ASİA: THE CASE OF KYRGYZSTAN	Dr. Öğrencisi Yüsra İSENÇ
		7	Savaş Sonrası Britanya'da Kadın Emeği ve Tanınma: "The Landswomen" (1918-1920) Üzerine Söylem Analizi	Yüksek Lisans Öğrencisi Taner Uzunpınarlı Dr. Öğr. Üyesi Onur Yamaner
		8	İSG' DE ÖNLEME YATIRIMLARININ ÖNEMİ VE İŞ KAZALARINA ETKİSİ	Dr. Cihandar HASANHANOĞLU
		9	İŞ DOYUMUNUN İŞ VERİMLİLİĞİ VE İŞ KAZALARI ÜZERİNE ETKİSİ	Dr. Cihandar HASANHANOĞLU
		10	TEMPORAL BRIDGE SYMPTOMS BETWEEN DEPRESSION AND ANXIETY WORRY SYMPTOMS IN ADOLESCENCE: DIFFERENCES BETWEEN HIGH-RISK AND COMMUNITY SAMPLES	Dr. Öğr. Üyesi Deniz Konaç Professor Edward D. Barker

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
27 Aralık / Dec 27, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. İlhan POLAT**	1	TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİNE GÖRE HAZIRLANAN 5.SINIF MATEMATİK DERS KİTABINDA BULUNAN KAREKOD DESTEKLİ İÇERİKLERİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Şevval ÖZDEMİR ÖZBEK Dr. Öğr. Üyesi Hilal YILDIZ
		2	TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİNE GÖRE HAZIRLANAN 5.SINIF MATEMATİK DERS KİTABINDAKİ DİNAMİK MATEMATİK YAZILIMI DESTEKLİ İÇERİKLERİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Samedhan AKÇAY Dr. Öğr. Üyesi Hilal YILDIZ
		3	AN EVALUATION OF THE IB-PYP “HOW WE EXPRESS OURSELVES” THEME AND STEAM INTEGRATION İN MATHEMATICS INSTRUCTION	Müberra MERCAN Prof. Dr. Bülent ALCI
		4	ÜSTBİLİŞİ DESTEKLEYEN MATEMATİK ÖĞRENME ORTAMLARININ ÖĞRENCİLERİN ELEŞTİREL DÜŞÜNMELERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Semih UMAY Prof. Dr. Ayten Pınar BAL
		5	İLKOKUL 3. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK KAYGISI VE PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE CİNSİYETİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ	Dr. İlhan POLAT
		6	MATEMATİK KAYGISINI AŞMAK: İLKOKULDA MATEMATİK PROBLEMİ ÇÖZME BAŞARISI İÇİN BİR REHBER	Dr. İlhan POLAT
		7	GERÇEKÇİ MATEMATİK EĞİTİMİ TEMELLİ ETKİNLİKLERİN 4.SINIF ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK BAŞARISI VE MATEMATİK OKURYAZARLIK BECERİLERİNE ETKİSİ	Zeynep Yıldız Şeyda Nur AY
		8	İLKÖĞRETİM MATEMATİK ÖĞRETMENLİĞİ ÖĞRENCİLERİNİN ALTGRUP KAVRAMINI ANLAMLANDIRMA SÜRECİNDE YAŞADIKLARI ZORLUKLAR	Kübra KIZILKAPLAN Kübra ÖZCAN Enise AKDAŞ Elif UÇAR Cihan TAŞ Doç. Dr. Mustafa AKINCI

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
27 Aralık / Dec 27, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Doç. Dr. Halime Göktaş Kulualp**	1	BRAINSTORMING OR BRAIN SYMPHONY?	Prof. Dr. Süleyman DÜNDAR Elif SEYİTOĞU
		2	WILLINGNESS OF EMPLOYEES TO PARTICIPATE IN MANAGEMENT	Rabiya Deniz KOÇ Prof. Dr. Süleyman DÜNDAR
		3	THE PSYCHOLOGICAL CONSEQUENCES OF ALGORITHMIC MANAGEMENT: ALIENATİON, STRESS, AND LOSS OF AUTONOMY AMONG EMPLOYEES	Elif Buse KORKUSUZ Ceylin DOĞAN Prof. Dr. Oya İnci BOLAT
		4	KİŞİSEL SATIŞ TEMSİLCİLERİNİN BAŞARISIZLIK DUYGUSUNU YÖNETMELERİNDE MARKA İMAJI VE MARKAYA GÜVENİN ROLÜ	Prof. Dr. Yusuf BİLGİN Esra ARİKAN Dr. Öğr. Üyesi Bilal ÇELİK
		5	BANKACILIK HİZMETLERİNDE MARKA İMAJI VE MARKA GÜVENİNİN KİŞİSEL SATIŞ TEMSİLCİLERİNİN PERFORMANSINA ETKİSİ	Prof. Dr. Yusuf BİLGİN Esra ARİKAN Dr. Öğr. Üyesi Bilal ÇELİK
		6	THE CONCEPT OF QUIET QUITTING VIEWED THROUGH THE VOSVIEWER WINDOW	Doç. Dr. Halime Göktaş Kulualp
		7	INVESTIGATING THE RELATIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGICAL SAFETY AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT FOR ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT	Doç. Dr. Halime Göktaş Kulualp Eray Ekinci (Doktorant)
		8	THE EFFECT OF INDIVIDUAL DIFFERENCES ON EMPLOYEE JOB SATISFACTION AND INTENT TO LEAVE: A STUDY ON RAILWAY EMPLOYEES	Ayşenur ŞAHİN ARSLAN Doç. Dr. Şebnem ZORLUTUNA
			SOSYAL KURUMLARDAKİ HİZMET KALİTESİNİN TEKRAR TERCİH VE MEMNUNİYET ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN BELİRLENMESİ	Prof. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ Doç. Dr. Murat BAYAT
			TKY'NİN MAVİ YAKALI ÇALIŞAN MOTİVASYONU ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	Prof. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ Doç. Dr. Murat BAYAT

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
27 Aralık / Dec 27, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Öğr. Üyesi Rıza ADIGÜZEL**	1	THE LIMITS OF THE CONCEPTS OF POLITICAL POWER AND THE STATE	Dr. Öğr. Üyesi Rıza ADIGÜZEL
		2	BİREYSEL BAŞVURU KARARLARINDA MASUMİYET KARİNESİ HUKUK VE İDARI YARGILAMA ÖRNEĞI	Dr. Hilmi Can TURAN
		3	KİRA BEDELİNİN ÖDENMEMESİ SEBEBİYLE TAŞINMAZIN İLAMSIZ İCRA YOLUYLA TAHLİYESİNDE ARABULUCULUK	Av. Ecem ÇIKRIKÇIOĞLU
		4	SÜRENİN BİTİMİ NEDENİYLE TAŞINMAZIN İLAMSIZ TAKİP YOLU İLE TAHLİYESİ	Av. Kerem ÖZER
		5	BİLGİSAYAR TABANLI BULUŞLARDA BEKLENMEDİK TEKNİK ETKİLERİN PATENTLENEBİLİRLİĞE KATKISI: TOPLU ULAŞIM SİSTEMLERİ ÜZERİNDEN UYGULAMALI BİR İNCELEME	Ayşegül Ece YILMAZ Dr. Melek ESEMEN ERTAŞ
		6	GIDA GÜVENLİĞİNİN CEZA HUKUKU BOYUTU: TCK m. 186 ÇERÇEVESİNDEN BİR ANALİZ	Öğr. Gör. Dr. Aslı AYDIN
		7	TÜRK HUKUKUNDA ÇOCUĞUN ÜSTÜN YARARI BAKIMINDAN ORTAK VELAYET	YL. Öğr. İrem YONCU
		8	ENTROPİ-ARAS BÜTÜNLEŞİK YÖNTEMİ İLE CEZA MAHKEMELERİNİN PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Ayşena AKINCI, Prof. Dr.Nuri ÖMÜRBEK,
		9	NORMATIVITY WITHOUT INVOCATION: AGAINST THE CLAIMABILITY CONDITION IN RIGHTS-BASED THEORIES	Dr. Mustafa Kenan USTAHALİLOĞLU
		10	THE COMPENSATION FALLACY - WHY THE INABILITY TO CLAIM OR SPEND DOES NOT JUSTIFY RIGHT	Dr. Mustafa Kenan USTAHALİLOĞLU
		11	TCK 220/6 VE 314/3 KAPSAMINDA CEZA HUKUKUNDA KANUNİLİK VE BELİRLİLİK İLKESİ: AYM'NİN E.2024/81, K.2024/189 SAYILI KARARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	Furkan DÜZEN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
27 Aralık / Dec 27, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Nilay ERDEM AYYILDIZ**	1	INVESTIGATION OF THE OPINIONS OF BRANCH TEACHERS TAKING COURSES IN UNIVERSITY PREPARATORY CLASSES ABOUT THE CLASSROOM ENVIRONMENT	Dr. Öğr. Üyesi Erkan GÖKTAŞ Yüksek Lisans Öğrencisi Betül HAFIZOĞLU
		2	THE IMPACT OF THE TUBITAK 2237-A PROJECT TRANINING ON PRE-SERVICE ENGLISH TEACHERS' PERCEPTIONS OF SELF-EFFICACY IN USING LITERARY GENRES AS TOOLS IN TEACHING ENGLISH	Assoc. Prof. Dr. Nilay ERDEM AYYILDIZ
		3	YARATICILIK VE AKADEMİK BAŞARI ÜZERİNE REACT STRATEJİSİNİN ETKİSİ: SES VE ÖZELLİKLERİ ÜNİTESİ	Öğrt. Kadir Ulaş TEKMANLI Doç. Dr. Seda OKUMUŞ
		4	DIGITAL QUALITY INDICATORS IN HIGHER EDUCATION: A COMPARATIVE WEB ANALYSIS OF TÜRKİYE'S LAKES REGION UNIVERSITIES	Assoc. Prof. Dr. Umut Can Öztürk
		5	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE YAŞ DÜZEYİNE UYGUN OLMAYAN KİTAP TERCİHLERİ: ÇOCUĞA GÖRELİK İLKESİ BAĞLAMINDA KURAMSAL BİR İNCELEME	FADİME AĞDAŞ NURULLAH AYDIN
		6	EĞİTİMDE DİJİTALLEŞME SÜRECİNİN COVID-19 ÖNCESİ VE SONRASI EĞİLİMLERİ: TÜRKİYE'DEKİ ÇALIŞMALAR ÜZERİNE SİSTEMATİK BİR ANALİZ	Dr. Fikriye SEZER Züleyha ÇEVİK Erhan BOSTAN Esra KARATAŞ Merve şenlik
		7	YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ MATERYAL GELİŞTİRME EĞİTİMİNİN BRANŞ ÖĞRETMENLERİNİN EĞİTİMDE YAPAY ZEKÂ KULLANIMINA YÖNELİK ALGILARINA ETKİSİ	Doç. Dr. Müzeyyen BULUT ÖZEK Dr. Öğr. Üyesi Büşra ÖZMEN YAĞIZ
		8	BİBLİYOTERAPİ YOLUYLA MÜKEMMELİYETÇİLİK FARKINDALIĞININ GELİŞTİRİLMESİ: "HİÇ HATA YAPMAYAN KIZ" KİTABI İLE ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERDE FENOMENOLOJİK BİR İNCELEME	Dr. Meltem TÜRKER Kaan Ahmet ÜNSALDİ Ekinsu AYDOĞDU
			K-12 DÜZEYİNDE OKUL YÖNETİCİLERİNİN YAPAY ZEKA ASİSTANLARINA YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ	Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Akın Bulut Esra DEMİRCİ Ahmet ORAKÇI Rabi YAKIŞIKLI Mustafa Hamza BİRSİN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
27 Aralık / Dec 27, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Öğretim Üyesi Rabia BÖLÜKBAŞ**	1	EXAMINING PERCEPTIONS OF THE CONCEPT OF COMFORT FOOD THROUGH METAPHOR ANALYSIS	Fatih KATRAN Dr. Öğr. Üyesi Merve ONUR
		2	EDIBLE INSECTS FROM A SUSTAINABLE FOOD SYSTEMS PERSPECTIVE	Dr. Öğretim Üyesi Rabia BÖLÜKBAŞ Doç. Dr. Gizem Sultan KAMAN Prof. Dr. İrfan YAZICIOĞLU
		3	ANALYSIS OF ACADEMIC STUDIES IN THE FIELD OF GASTRONOMY AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Dr. Öğretim Üyesi Rabia BÖLÜKBAŞ Doç. Dr. Gizem Sultan KAMAN Prof. Dr. İrfan YAZICIOĞLU
		4	GLUTENSİZ DİYETLER, GIDA OKURYAZARLIĞI VE BESLENME TRENDLERİNDE GÜNCEL EĞİLİMLER VE ZORLUKLAR: TANIMLAYICI BİR LİTERATÜR TARAMASI	Doç. Dr. Hatice PEKMEZ Öğr. Gör. Eda Duygu ÖZER SÜT
		5	SIFIR ATIK YAKLAŞIMIYLA İLERİ DÖNÜŞÜM ÖRNEĞİ OLARAK SEBZE–MEYVE KABUĞU TOZLARINDAN BAHARAT YAPIMI ÜZERİNE DERLEME	YL. Öğrencisi Emre TEMÜR Dr. Öğr. Üyesi Selin İLSAY
		6	THE RELATIONSHIP BETWEEN GASTRONOMY AND CULINARY STUDENTS' EATING-OUT HABITS AND THE SLOW FOOD MOVEMENT	Yüksek Lisans Öğrencisi Gülşah ARSLANHAN Dr.Öğr. Üyesi Erol GEÇGİN
		7	A RESEARCH TO DETERMINE THE RELATIONSHIP BETWEEN PRICE PERCEPTION AND SATISFACTION İN LOCAL RESTAURANTS : THE EXAMPLE OF VAN PROVINCE	Ayşe Nur GÜVEN Dr. Öğr. Üyesi Pelin KOÇ Dr. Öğr. Üyesi Erol GEÇGİN
		8	MOLEKÜLER MUTFAK TEKNİKLERİ İLE GELENEKSEL HATAY YEMEKLERİNİN YENİDEN YORUMLANMASI	İrem ERYILMAZ Doç. Dr. İbrahim ÇEKİÇ
		9	EVALUATION OF FOOD WASTES AS FUNCTIONAL FOOD INGREDIENTS	Öğr. Gör. Zeynep Nur KARAKUŞ Doç. Dr. Gülşah ÇALIŞKAN KOÇ Doç. Dr. Yasemin ÇELEBİ
		10	EVALUATION OF EMERGING TRENDS IN FUTURE GASTRONOMY FROM THE PERSPECTIVE OF FOOD SCIENCE, TECHNOLOGY, AND ENGINEERING	Öğr. Gör. Zeynep Nur KARAKUŞ Doç. Dr. Gülşah ÇALIŞKAN KOÇ Doç. Dr. Yasemin ÇELEBİ

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
27 Aralık / Dec 27, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Öğr. Gör., Necmettin BİLİK**	1	GHAZI MUSBEY MUSTAFA KEMAL ATATÜRK AS A BILKADIR LEADER	Lecturer, Murat GÖKMEN M.A. Graduate, Seda GÖKMEN
		2	WAR STRATEGY AND THE BENEFITS OF WAR IN THE NEW ASSYRIAN PERIOD IN MESOPOTAMIA	Dr. Yavuz ARSLAN
		3	THE TRANSITION FROM ROME TO NOVA ROMA: EMPEROR CONSTANTINE'S ESTABLISHMENT OF CONSTANTINOPLE AS THE CAPITAL OF THE EASTERN ROMAN EMPIRE	Buket YILMAZ Prof.Dr. Mustafa HİZMETLİ
		4	NİZAM AL-MULK AND THE NİZAMİYYA MADRASAS: SCHOLARLY AND INSTİTUTİONAL STRUGGLE AGAİNST SHİ'İTE AND BATİNİSM	Halit Ünlüer Prof. Dr. Mustafa Hizmetli
		5	THE SPATIAL EFFECT OF MUQARNAS IN THE ALHAMBRA PALACE: LIGHT, SHADOW, AND ACOUSTIC AESTHETICS	Özge Ünlüer Prof. Dr. Mustafa Hizmetli
		6	HAGİA SOPHIA: THE MONUMENT THAT ESTABLISHED CONSTANTINOPLE AS THE CENTER OF EASTERN CHRISTENDOM	İnci Tomris TEKERLEK Prof. Dr. Mustafa HİZMETLİ
		7	WHY IS JEWİSH HISTORY UNDER ROMAN RULE A HISTORY OF REVOLT?	Dr. Öğr. Gör., Necmettin BİLİK
		8	JEWISH IDENTITY, ARAMEANS AND THE MYTH OF "THE LOST TRİBES OF ISRAEL"	Dr. Öğr. Gör., Necmettin BİLİK

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
27 Aralık / Dec 27, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Öğr. Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Nazmiye EKİNCİ Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN**	1	A CONTENT ANALYSIS OF GRADUATE THESES ON MEDICAL ACCOUNTING WRITTEN IN TURKIYE	Dr. Öğr. Üyesi Enes KAYA Dr. Öğr. Üyesi Nazmiye EKİNCİ Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN
		2	CONTENT ANALYSIS OF GRADUATE THESES WRITTEN IN TURKIYE ON EFFECTIVE PROJECT MANAGEMENT PRACTICES IN HEALTHCARE INSTITUTIONS	Dr. Öğr. Üyesi Nazmiye EKİNCİ Dr. Öğr. Üyesi Enes KAYA Dr. Öğr. Üyesi Figen ÖZŞAHİN
		3	BAĞIMSIZ DENETİM STANDARDI 701, KİLİT DENETİM KONULARININ BAĞIMSIZ DENETÇİ RAPORLARINDA BİLDİRİLMESİ	Dr.Öğr.Üyesi. Hayrettin UZUNOĞLU Yüksek Lisans Öğrencisi (Tezli) Fatih YILMAZ
		4	DEVLET MUHASEBESİNDE TAHAKKUK ESASLI MUHASEBEYE GEÇİŞ TÜRK DÜNYASI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME	Dr. Oğuz KUYUMCU Arş. Gör. Dr. Süleyman BAYRAKCIOĞLU
		5	YAPAY ZEKÂ VE MAKİNE ÖĞRENMESİNİN MUHASEBE VE FİNANS ALANINDA UYGULAMALARI	Yüksek Lisans Öğrencisi Tuğçe ÖZKAN Dr. Öğr. Üyesi Emre Hayri BARAZ
		6	E-DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE ELEKTRONİK VERGİ UYGULAMALARININ VERGİ DENETİMİNE ETKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi TUĞBA DİŞBUDAK Doç. Dr. MURAT KARAHAN
		7	FROM TRADITIONAL TO DIGITAL IN ACCOUNTING EDUCATION: AI- SUPPORTED ASSESSMENT AND EVALUATION	Dr. Öğr. Üyesi Elçin DALKILIÇ Dr. Öğr. Üyesi Nurettin ÖZDEMİR
		8	THE ROLE OF TFRS 18 IN BUILDING TRANSPARENCY IN FINANCIAL STATEMENT PRESENTATION AND ITS CAPACITY TO REDUCE FRAUDULENT REPORTING	Doç. Dr. Tuba DERYA BASKAN Fatma Nur YARDIMCI
		9	TAŞINMAZ DEĞERLEME LİTERATÜRÜNÜN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Tuğçe KARADAĞ ALMALI

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Doç. Dr. Eyüp KURT**	1	THE EFFECTS OF GLOBALIZATION ON PARENTING ROLES	Doç. Dr. Eyüp KURT
		2	THE POSSIBILITY OF SUSTAINING THE TRADITIONAL FAMILY DESPITE MODERNITY	Doç. Dr. Eyüp KURT
		3	MİR'ÂTÜ'L-CEMÂL'DE İNSAN-I KÂMİL ANLAYIŞI	Sena Tekin
		4	MUHAMMED EMİN ER'S FATWA METHODOLOGY	Mustafa TAŞDEMİR
		5	THE PLACE OF THE FIRST CAUSE IN FARABI'S UNDERSTANDING OF CAUSALITY	Res. Asst, Merve YÜKSEL
		6	A COMPARİSON OF GHAZALİ'S CONCEPT OF MİRACLE AND CARL SCHMİTT'S STATE OF EXCEPTİON	Res. Asst, Merve YÜKSEL
		7	NAKŞÎ-HÂLİDÎ GELENEĞİNDE İLİM VE TASAVVUFUN BÜTÜNLEŞMESİ ÖRNEĞİ OLARAK NORŞİN	Büşra Bezci
		8		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Prof. Dr. Kemal YAMAN Doç. Dr. Hikmet AKYOL**	1	SIFIR ATIK PERPEKTİFİNDEN DÖNGÜSEL EKONOMİ	Prof. Dr. Kemal YAMAN
		2	THE ROLE OF LEGAL REGULATIONS IN ECONOMIC EFFICIENCY	Dr.Öğr. Ü.Gülten ŞEN Öğr.Grv.Serdar AYDINYURT
		3	FINANCIAL DYNAMICS AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT IN SHAPING INCOME DISTRIBUTION: LONG- AND SHORT-RUN EVIDENCE FROM TÜRKİYE	Assoc. Prof. Dr. Ömer Uğur BULUT
		4	CARBON BORDER ADJUSTMENT MECHANISM (CBAM) AND EMISSIONS TRADING SYSTEM (ETS): AN ASSESSMENT FROM THE PERSPECTIVE OF THE EUROPEAN UNION AND TURKEY	Doktora Öğrencisi Barış ERÇİN Dr. Öğr. Üyesi HAYRİYE BAŞCI NUR
		5	THE IMPACTS OF THE ISRAEL-PALESTINE WAR ON TÜRKİYE-ISRAEL FOREIGN TRADE	Doktora Öğrencisi Barış ERÇİN Prof. Dr. Doğan UYSAL
		6	DIGITALIZATION IN THE INTERNATIONAL MONETARY SYSTEM: THE HEGEMONY OF THE DOLLAR AND THE CBDC COMPETITION	Bahar MATUR Prof. Dr. Doğan UYSAL
		7	THE IMPACT OF CARBON TAX ON SECTORAL COMPETITION IN TURKEY	Bahar MATUR DR. Öğr. Üyesi, Hayriye BAŞCI NUR
		8	BAKIM EKONOMİSİ VE KADIN EMEĞİ: ILO'NUN SOSYAL KORUMA YAKLAŞIMI	Doç. Dr. Neşe YILDIZ
			BRICS ÜLKELERİNDE SOSYO-EKONOMİK GÖSTERGELERİN ORMANSIZLAŞMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Doç. Dr. Melahat BATU AĞIRKAYA Doç. Dr. Hikmet AKYOL

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Lecturer PhD. Gürkan KILIÇ**	1	SOSYAL MEDYAYLA BİRLİKTE DÖNÜŞEN MAHREMİYET ALGISI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Büşra ÖZCAN ÖZOĞLU
		2	İLETİŞİM ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA MEDYA İLETİLERİNİ ANALİZ ETME BECERİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Funda İNCE BAKİ
		3	CONSPICUOUS CONSUMPTION IN GEN Z: THE ROLE OF FEAR OF NEGATIVE EVALUATION AND CONSUMER SUSCEPTIBILITY TO INTERPERSONAL INFLUENCES.	Dr. Öğretim. Üyesi İsmail Gökhan CİNTAMÜR
		4	GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI'NIN HEDEF ODAKLI İLETİŞİM STRATEJİLERİ, YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ YAKLAŞIMLAR VE GÜVENLİK GÖREVLİLERİNİN ROLÜ	Esra YİĞİT
		5	WOMAN IMPRISONED IN THE BOTTLE: AN ANALYSIS OF THE OBJECTIFIED FEMALE BODY IN ADVERTISING VISUALS	Yüksek Lisans Öğrencisi Aslıhan AKGÜL Doç. Dr. Ömer AYDINLIOĞLU
		6	THE RISE OF SHORT-FORM VIDEO CONTENT: THE IMPACT OF INSTAGRAM REELS ON THE DIGITAL MEDIA ECOSYSTEM	Dr. Alya Şahin Sarı
		7	DIGITAL CONSPICUOUS CONSUMPTION: THE REPRESENTATION AND REPRODUCTION OF LUXURY ON INSTAGRAM	Dr. Alya Şahin Sarı
		8	THE DIGITAL TRANSFORMATION OF JOURNALISM AND THE ISSUE OF TRUST	Lecturer PhD. Gürkan KILIÇ
		9	THE FUTURE OF TRADITIONAL MEDIA	Lecturer PhD. Gürkan KILIÇ
			BİR POPÜLER KÜLTÜR ARACI OLARAK SOSYAL MEDYA: KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME	Doç.Dr. Ersin DİKER Kemal Can TÜRK

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Prof. Dr. Bahattin DEMİRTAŞ**	1	THE POSITION OF THE TRANSLATION OFFICE IN THE OTTOMAN POLITICAL AND ADMINISTRATIVE STRUCTURE	Muhammet Fatih BOZAN
		2	A REVIEW OF THE REIGN OF SULTAN ABDULHAMID II THROUGH EXAMPLES FROM THE IRISH PRESS	Merve DOĞAN
		3	AN ANALYSIS OF PERICLES' STRATEGY DURING THE PELOPONNESIAN WAR FROM A MILITARY PERSPECTIVE	Doç. Dr. Olcay Turan
		4	TÜRKLERDE ASKERÎ EĞİTİM VE AV KÜLTÜRÜ	Dr. Umut YOLSEVER
		5	ESKİ TÜRKLERDE SU KÜLTÜ VE DOĞA İNANCI	Dr. Umut YOLSEVER
		6	PAPA VI. PAUL'UN TÜRKİYE ZİYARETİ (1967)	Prof. Dr. Bahattin DEMİRTAŞ
		7	PAPA II. JOHN PAUL'UN TÜRKİYE ZİYARETİ (1979)	Prof. Dr. Bahattin DEMİRTAŞ
		8	SON DÖNEM OSMANLI İKTİSADİ HAYATINDA ALMAN MODELİ: AVANZÂDE MEHMED SÜLEYMAN'IN "ALMAN USULÜ TİCARET VE SERVET USULLERİ" ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Prof. Dr. Ahmet Sait ÖZKUL
		9	ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE TİCARET KURSLARI: 1927 TARİHLİ "KIZ VE ERKEKLERE MAHSUS TİCARET KURSLARI MÜFREDAT PROGRAMI" ÜZERİNE BİR İNCELEME	Prof. Dr. Ahmet Sait ÖZKUL
		10	AN OTTOMAN–BRITISH ENCOUNTER IN THE MID-NINETEENTH CENTURY: THE TRAVELOGUE OF AN OTTOMAN COMMANDER IN ENGLAND	Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILMAZ

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Prof. Dr. Erkan FİDAN**	1	TRANSFORMATION OF SPACE: AN ARCHITECTURAL AND SOCIAL EVALUATION OF THE TRANSITION FROM CUMBA TO BALCONY İN SAFRANBOLU	Doç. Dr. Bülent ORAL
		2	CITY-MEMORY-SPACE: AN EVALUATION OF THE RE-FUNCTIONALIZATION AND REOPENING OF THE TEKEL ADMINISTRATIVE BUILDINGS	Arş. Gör. Rumeysa TEKE Öğr. Gör. Osman Ziyaettin YAĞCI Doç. Dr. Ayşen Esra BÖLÜKBAŞI ERTÜRK
		3	REPRESENTATION OF ANKARA EDUCATIONAL BUILDINGS DURING THE REPUBLICAN PERIOD ON STAMPS: THE PTT STAMP MUSEUM COLLECTION	Arş. Gör. Rumeysa TEKE Arş. Gör. Hasan SÖYLEMEZ Arş. Gör. Dr. Ayşe Merve SARAÇOĞLU GEZER Doç. Dr. Ayşen Esra BÖLÜKBAŞI ERTÜRK
		4	METAL PRODUCTION AND THE SCOPE OF METALLURGICAL KNOWLEDGE IN ANCIENT LITERARY SOURCES	Begüm AKI Dr. Öğr. Üyesi Handegül CANLI
		5	KÜLTÜREL VARLIKLARIN DOĞAL AFETLERDEN KORUNMASI VE YEREL YÖNETİMLER	Arkeolog Ali KARAKAYA
		6	AUXILIARY SCIENCES IN ARCHAEOLOGY: INTERDISCIPLINARY APPROACHES AND ANALYTICAL METHODS	Prof. Dr. Erkan FİDAN
		7	TAVŞANLI HÖYÜK: BRONZE AGE INTERACTIONS BETWEEN INLAND WESTERN ANATOLIA AND THE AEGEAN WORLD	Prof. Dr. Erkan FİDAN Dr. Sezer SEÇER FİDAN
		8		
		9		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Prof. Dr. Semiha Şahin**	1	TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA HATA KÜLTÜRÜNÜN ÖRTÜK YANSIMALARI: BİR DOKÜMAN ANALİZİ	Prof.Dr. Sevda KOÇ AKRAN
		2	NEETS IN TÜRKİYE FROM THE PERSPECTIVE OF EDUCATIONALADMINISTRATION AND STRUCTURAL INEQUALITY	Dr. Kübra YENEL
		3	ARŞİMET'İN ÇOKGEN YÖNTEMİNE DAYALI BİR ÖĞRENME ETKİNLİĞİNİN ÖĞRETMEN ADAYLARININ II SAYISINA İLİŞKİN KAVRAMSAL ANLAYIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Doç. Dr. S. Deniz KILIÇ
		4	MATEMATİK TARİHİ TEMELLİ BİR ETKİNLİK OLARAK ARŞİMET'İN II YÖNTEMİNİN MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARI TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr. S. Deniz KILIÇ
		5	Okul Yönetiminde Çevik Liderlik	Prof. Dr. Semiha Şahin
		6	Okul Yönetiminde Sürdürülebilir Liderlik	Prof.Dr. Semiha ŞAHİN
		7	AN INVESTIGATION OF TEACHERS' CULTURAL INTELLIGENCE LEVELS ACCORDING TO PERSONAL VARIABLES	Zeynep DAMAR Prof. Dr., Hasan Basri MEMDUHOĞLU
		8	EĞİTİM BİLİMLERİNDE SOSYAL AĞ ANALİZİ ARAŞTIRMALARINA DAYALI KURAMSAL BİR SENTEZ	Mehmet Emin ÖREN Prof. Dr. Hasan Basri MEMDUHOĞLU
		9	ÖĞRETİM TASARIM MODELLERİNDE DOĞAL DİL İŞLEME TEKNOLOJİLERİ KULLANILABİLİR Mİ?	Arş. Gör. Dr. Erhan CEYLAN
		10	UYARLANABİLİR ÖĞRENME ORTAMLARINDA YAPAY ZEKA ETKİSİ	Doç. Dr. Barış AYAZ
		11	YAPAY ZEKA TEKNOLOJİLERİNİN BİRLEŞTİRİLMİŞ TEKNOLOJİ KABUL VE KULLANIM MODELİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr. Barış AYAZ

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Enkhjargal Munkhbayar,**	1	TRADITIONAL GEORGIAN WINE FERMENTATION TECHNIQUES AND THEIR MODERN GASTRONOMIC APPLICATIONS	Prof. Dr. Nino Tsiklauri, Levan Beridze, Mariam Kapanadze
		2	SUPRA FEAST RITUALS: GEORGIAN HOSPITALITY TRADITIONS IN CONTEMPORARY FINE DINING	Assoc. Prof. Dr. Tamar Gelashvili, Irakli Chikhradze
		3	FERMENTED DAIRY PRODUCTS AND PROBIOTIC HERITAGE IN HIGH CAUCASUS GASTRONOMY	Dr. Lasha Tsintsadze, Maka Lomidze, Giorgi Khutsishvili
		4	MONGOLIAN HORSE MILK FERMENTATION: TRADITIONAL AIRAG PRODUCTION AND MODERN APPLICATIONS	Prof. Dr. Batbold Enkhtur, Sarantuya Dashdondog
		5	TRADITIONAL MONGOLIAN BUUZ STEAMING TECHNIQUES AND TEXTURAL ENGINEERING	Dr. Tumentsogt Jigjid, Oyundelger Bat-Erdene, Assis. Prof. Dr. Ganbold Tsogt
		6	NOMADIC MEAT PRESERVATION METHODS: BIKHESHI AND FERMENTED SAUSAGES OF MONGOLIA	Assoc. Prof. Dr. Enkhjargal Munkhbayar, Boldbaatar Dorj
		7	PERSIAN RICE COOKING MASTERY: TAH DIG FORMATION CHEMISTRY AND TEXTURAL PERFECTION	Prof. Dr. Reza Mahmoudi, Soraya Ahmadi, Dr. Ali Jafari
		8	SAFFRON INFUSION TECHNIQUES IN CLASSICAL PERSIAN CUISINE AND MOLECULAR APPLICATIONS	Fatemeh Karimi, Assoc. Prof. Dr. Hassan Rezaei, Nima Bahrami
		9	PERSIAN FRUIT AND NUT HARVEST FESTIVALS: GASTRONOMIC RITUALS AND SEASONAL INNOVATIONS	Dr. Zahra Hosseini, Leila Tavakoli, Prof. Dr. Mohammad Shirazi
		10		
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Bolormaa Tsogt**	1	INTEGRATING DIGITAL STORYTELLING INTO GEORGIAN PRIMARY EDUCATION FOR ENHANCED LITERACY DEVELOPMENT	Prof. Dr. Nino Tsiklauri, Levan Beridze, Mariam Kapanadze
		2	STEM EDUCATION REFORM THROUGH PROJECT-BASED LEARNING IN RURAL GEORGIAN SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Tamar Gelashvili, Dr. Giorgi Khutsishvili
		3	INCLUSIVE EDUCATION PRACTICES FOR CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER IN TBILISI KINDERGARTENS	Dr. Lasha Chikhradze, Assis. Prof. Dr. Nino Lomidze, Elene Tsintsadze
		4	NOMADIC HERITAGE INTEGRATION IN MONGOLIAN MODERN CURRICULUM THROUGH EXPERIENTIAL LEARNING	Prof. Dr. Bat-Erdene Tsend, Sarantuya Enkhbayar
		5	BLENDED LEARNING MODELS FOR VOCATIONAL EDUCATION IN MONGOLIA'S MINING REGIONS	Dr. Otgonbayar Jargalsaikhan, Enkhjargal Batbold, Assis. Prof. Dr. Davaajargal Munkhbayar
		6	MULTILINGUAL PEDAGOGY FOR ETHNIC MINORITY STUDENTS IN MONGOLIAN BORDER SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Bolormaa Tsogt, Ganbold Dorj
		7	STEAM EDUCATION INTEGRATION THROUGH TRADITIONAL IRANIAN ARTS AND CRAFTS	Dr. Fatemeh Ahmadi, Assoc. Prof. Dr. Hassan Tavakoli
		8	MONTESSORI METHOD ADAPTATION FOR PRESCHOOLERS IN URBAN IRANIAN COMMUNITIES	Leila Mahmoudi, Dr. Zahra Jafari, Nima Bahrami

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Nasir Uddin**	1	FISCAL POLICY RESPONSES TO COMMODITY PRICE SHOCKS IN KAZAKHSTAN'S RESOURCE ECONOMY	Prof. Dr. Yerzhan Abayev, Aizhan Kassenova
		2	MONETARY POLICY TRANSMISSION MECHANISMS IN KAZAKHSTAN'S FINANCIALLY DOLLARIZED ECONOMY	Assoc. Prof. Dr. Ruslan Zhumatov, Nurlan Bekbolatov
		3	TRADE DIVERSIFICATION STRATEGIES AND ECONOMIC RESILIENCE IN POST-SOVIET KAZAKHSTAN	Dr. Gulnara Abayeva, Dina Sarsenbayeva, Aidana Kurmangaliyeva
		4	MICROFINANCE IMPACT ON RURAL POVERTY ALLEVIATION IN BANGLADESH FLOOD-PRONE REGIONS	Prof. Dr. Rahman Karim, Fatima Begum
		5	REMITTANCE UTILIZATION PATTERNS AND HOUSEHOLD INVESTMENT DECISIONS IN BANGLADESH	Assoc. Prof. Dr. Hossain Mohammad, Ayesha Siddiqua
		6	FISCAL FEDERALISM CHALLENGES IN BANGLADESH DECENTRALIZATION REFORMS	Dr. Nasir Uddin, Shabnam Jahan
		7	OIL SUBSIDY REFORM IMPACTS ON ENERGY POVERTY AND INEQUALITY IN NIGERIA	Prof. Dr. Chukwuma Soludo, Ngozi Okonjo
		8	TRADE POLICY LIBERALIZATION AND MANUFACTURING VALUE ADDED GROWTH IN NIGERIA	Assoc. Prof. Dr. Akinwumi Adesina,
		9	FINANCIAL INCLUSION STRATEGIES AND MSME GROWTH CONSTRAINTS IN NORTHERN NIGERIA	Dr. Obadiah Nwankwo, Aisha Mohammed, Emeka Okoro
		10		
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Sharif Ahmed,**	1	INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW APPLICATIONS IN POST-SOVIET CENTRAL ASIAN LEGAL SYSTEMS: KAZAKHSTAN PERSPECTIVE	Prof. Dr. Aizhan Kassenova, Yerzhan Tolegenov, Dina Sarsenbayeva
		2	DIGITAL PRIVACY LEGISLATION AND DATA PROTECTION FRAMEWORKS IN KAZAKHSTAN'S CYBERSPACE GOVERNANCE	Assoc. Prof. Dr. Ruslan Zhumatov, Aidana Kurmangaliyeva
		3	ANTI-CORRUPTION LEGAL REFORMS AND INSTITUTIONAL EFFECTIVENESS IN KAZAKHSTAN'S PUBLIC PROCUREMENT SYSTEMS	Dr. Nurlan Bekbolatov, Gulnara Abayeva
		4	CLIMATE CHANGE LITIGATION STRATEGIES UNDER BANGLADESH ENVIRONMENTAL JUSTICE FRAMEWORKS	Prof. Dr. Rahman Chowdhury, Fatima Islam
		5	MARITIME BOUNDARY DISPUTE RESOLUTION MECHANISMS IN BAY OF BENGAL LEGAL REGIMES	Assoc. Prof. Dr. Sharif Ahmed, Ayesha Rahman
		6	WOMEN'S PROPERTY RIGHTS REFORMS IN BANGLADESH ISLAMIC FAMILY LAW CONTEXTS	Dr. Nazma Khanam, Bilkis Akter
		7	FOREIGN DIRECT INVESTMENT REGULATION AND DISPUTE SETTLEMENT IN NIGERIAN OIL AND GAS SECTOR	Prof. Dr. Chukwudi Okeke, Ngozi Eze
		8	ANTI-MONEY LAUNDERING COMPLIANCE FRAMEWORKS IN NIGERIA'S FINANCIAL INSTITUTIONS	Assoc. Prof. Dr. Fatima Yusuf, Adebayo Ogunleye
		9	CONSTITUTIONAL FEDERALISM AND RESOURCE CONTROL DISPUTES IN NIGERIA'S OIL PRODUCING REGIONS	Dr. Aminu Bello, Chioma Nwosu,
		10		
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assoc. Prof. Dr. Nasrin Sultana,**	1	POST-SOVIET IDENTITY NEGOTIATION IN CONTEMPORARY KAZAKHSTAN NOVELS	Prof. Dr. Aigul Zhumadilova, Yerzhan Kudaibergenov
		2	EPIC TRADITIONS AND MODERN ECOLOGICAL CONCERNS IN KAZAKH STAN WRITING	Assoc. Prof. Dr. Gulnara Sarsenova, Nurlan Abildayev
		3	FEMINIST DISCOURSES IN URBAN KAZAKH SHORT FICTION POST-IND EPENDENCE	Dr. Aidana Tolegenova, Zhuldyz Kairatkyzy
		4	POSTCOLONIAL HYBRIDITY IN BANGLADESHI DIASPORIC POETRY WRITING TRADITIONS	Prof. Dr. Rehana Begum, Md. Faisal Ahmed
		5	CLIMATE FICTION AND RIVERINE IDENTITIES IN CONTEMPORARY BANGLADESHI NOVELS	Assoc. Prof. Dr. Nasrin Sultana, Karim Hossain
		6	URBAN SLUM NARRATIVES AND SUBALTERN VOICES IN DHAKA LITERATURE	Dr. Shabnam Jahan, Rafiqul Islam
		7	ORAL TRADITION REVIVAL IN CONTEMPORARY NIGERIAN YORUBA POETRY	Prof. Dr. Adebayo Ogunleye, Chioma Nwosu
		8	POSTCOLONIAL GHOST STORIES AND HAUNTED NATIONALISM IN IGBO LITERATURE	Assoc. Prof. Dr. Ifeoma Okonkwo, Emeka Chukwu
		9	PIDGIN ENGLISH NOVELS AND LAGOS UNDERCLASS RESISTANCE AESTHETICS	Dr. Tunde Bakare,
		10		
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Yerlan Toregeldiev,**	1	THE ESCHATOLOGICAL VISION IN CENTRAL ASIAN SUFI TEXTS: KAZAKH INTERPRETATIONS OF THE DAY OF JUDGMENT	Prof. Dr. Almaz Kenzhegulov, Aizhan Sarsenova
		2	INTERFAITH DIALOGUE PRACTICES IN MULTIETHNIC KAZAKHSTAN: THEOLOGICAL FOUNDATIONS AND CONTEMPORARY CHALLENGES	Assoc. Prof. Dr. Yerlan Toregeldiev, Dina Abilova, Nursultan Bekov
		3	THE CONCEPT OF DIVINE UNITY (TAWHID) IN CONTEMPORARY KAZAKH MUSLIM THOUGHT	Dr. Gulnara Zhumaliyeva, Timur Kairatov
		4	CHRISTIAN-MUSLIM RELATIONS IN BANGLADESH: THEOLOGICAL PERSPECTIVES ON PEACEBUILDING	Prof. Dr. Mohammad Rahman, Fatima Begum
		5	SUFI MYSTICISM AND FOLK RELIGIOSITY IN RURAL BANGLADESH: THEOLOGICAL SYNCRETISM ANALYSIS	Assoc. Prof. Dr. Abdul Karim, Rehana Akter, Jamal Uddin
		6	SCRIPTURAL HERMENEUTICS IN BANGLADESH CHRISTIANITY: CONTEXTUALIZING THE INCARNATION	Dr. Joshua Paul, Sister Maria Gomes
		7	AFRICAN TRADITIONAL RELIGIONS AND PENTECOSTAL ENCOUNTERS IN CONTEMPORARY NIGERIA	Prof. Dr. Emmanuel Okonkwo, Chinedu Eze
		8	ISLAMIC ESCHATOLOGY IN HAUSA MUSLIM COMMUNITIES: NORTHERN NIGERIAN PERSPECTIVES	Assoc. Prof. Dr. Amina Yusuf, Ibrahim Garba
		9	TRINITY DOCTRINE IN YORUBA CHRISTIAN THEOLOGY: CONCEPTUAL CONVERGENCES	Dr. Olusegun Adebayo, Funmi Ojo, Tunde Bakare
		10		
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Nadia Farouk**	1	INTERGENERATIONAL FAMILY CONFLICTS AND RESOLUTION STRATEGIES IN TRADITIONAL AFGHAN HOUSEHOLDS	Prof. Dr. Abdul Rahman Khan, Fatima Azizi, Noorullah Safi
		2	MATERNAL MENTAL HEALTH IMPACT ON CHILD DEVELOPMENT IN POST-CONFLICT AFGHAN COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Zahra Malalai, Dr. Hamidullah Wardak
		3	EXTENDED FAMILY SUPPORT SYSTEMS AND WOMEN'S ECONOMIC PARTICIPATION IN AFGHAN RURAL AREAS	Layla Nouri, Dr. Mohammad Qasem, Soraya Hakimi
		4	MARRIAGE ARRANGEMENTS AND FAMILY DYNAMICS IN OMANI TRIBAL COMMUNITIES	Prof. Dr. Ahmed Al-Harthi, Fatima Al-Maskari
		5	PARENTING PRACTICES AND CHILD SOCIALIZATION IN URBAN OMANI FAMILIES	Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Belushi, Dr. Nour Al-Hinai, Salim Al-Mahrooqi
		6	ELDER CARE RESPONSIBILITIES AND INTERGENERATIONAL SOLIDARITY IN OMANI SOCIETY	Mariam Al-Rashdi, Dr. Hassan Al-Ghafri
		7	FAMILY BUSINESS GOVERNANCE AND SUCCESSION IN EGYPTIAN ENTERPRISES	Prof. Dr. Omar Khalil, Dr. Amina Hassan, Karim Abdel
		8	WOMEN'S ROLES IN EGYPTIAN FAMILY DECISION-MAKING PROCESSES	Assoc. Prof. Dr. Nadia Farouk, Youssef Salem
		9	CHILD REARING PRACTICES AND EDUCATIONAL ASPIRATIONS IN EGYPTIAN URBAN FAMILIES	Dr. Layla Mahmoud, Prof. Dr. Ahmed Sorour, Fatima Reda
		10		
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Assoc. Prof. Dr. Ibrahim Musa**	1	**COMMUNITY-BASED INTERVENTIONS FOR ELDERLY SUPPORT IN RURAL RUSSIAN REGIONS**	**Prof. Dr. Irina Petrova, Dr. Sergei Kuznetsov, Anna Volkova**
		2	**MENTAL HEALTH SUPPORT SYSTEMS FOR MIGRANT WORKERS IN MOSCOW METROPOLITAN AREA**	**Assoc. Prof. Dr. Elena Smirnova, Mikhail Ivanov**
		3	**CHILD PROTECTION STRATEGIES AGAINST DOMESTIC VIOLENCE IN POST-SOVIET RUSSIAN FAMILIES**	**Dr. Natalia Fedorova, Pavel Sokolov, Olga Dmitrieva**
		4	**WOMEN EMPOWERMENT PROGRAMS THROUGH VOCATIONAL TRAINING IN DUBAI MIGRANT COMMUNITIES**	**Fatima Al-Mansoori, Dr. Khalid Rahman**
		5	**YOUTH MENTAL HEALTH INITIATIVES ADDRESSING SOCIAL MEDIA ADDICTION IN DUBAI SCHOOLS**	**Assoc. Prof. Dr. Aisha Al-Ketbi, Sara Hassan, Noor Salem**
		6	**HOMELESS FAMILY REINTEGRATION PROGRAMS IN DUBAI'S LABOR MARKETS**	**Prof. Dr. Omar Al-Fahim, Layla Mahmoud**
		7	**COMMUNITY DEVELOPMENT AGAINST STREET CHILDREN EXPLOITATION IN LAGOS URBAN SLUMS**	**Prof. Dr. Chinedu Okoro, Ngozi Eze, Dr. Adebayo Yusuf**
		8	**GENDER-BASED VIOLENCE RESPONSE SYSTEMS IN NORTHERN NIGERIAN RURAL COMMUNITIES**	**Assoc. Prof. Dr. Ibrahim Musa**
		9	**MENTAL HEALTH SUPPORT FOR CONFLICT-AFFECTED IDPS IN NORTHEAST NIGERIA**	**Dr. Fatima Aliyu, Samuel Okafor, Rahma Ibrahim**

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Assis. Prof. Dr. Sara Jafari**	1	INTEGRATING DIGITAL TECHNOLOGIES IN RURAL AZERBAIJANI PRIMARY EDUCATION CURRICULA	Prof. Dr. Aysel Mammadova, Dr. Elvin Huseynov, Nigar Aliyeva
		2	EFFECTIVENESS OF BILINGUAL TEACHING METHODS FOR AZERBAIJANI STEM SUBJECTS	Assoc. Prof. Dr. Kamal Rahimov, Farid Gurbanova, Dr. Leyla Ismayilova
		3	IMPACT OF TEACHER TRAINING PROGRAMS ON CLASSROOM INNOVATION IN IRANIAN HIGH SCHOOLS	Dr. Reza Mohammadi, Assis. Prof. Dr. Sara Jafari
		4	DEVELOPING CRITICAL THINKING SKILLS THROUGH PROJECT-BASED LEARNING IN IRAN	Fatemeh Karimi, Prof. Dr. Ali Hosseini, Mina Bahrami
		5	ADDRESSING GENDER DISPARITIES IN ALGERIAN VOCATIONAL EDUCATION PROGRAMS	Assoc. Prof. Dr. Zahra Belkacem, Yassine Amrani
		6	ENHANCING LITERACY RATES THROUGH COMMUNITY SCHOOL INITIATIVES IN ALGERIA	Dr. Samir Bouzid, Nadia Cherif, Karim Mansouri
		7	REFORMING GEORGIAN UNIVERSITY CURRICULA FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS	Prof. Dr. Nino Chikhradze, Dr. Levan Tsiklauri, Mariam Gelashvili
		8	TECHNOLOGY INTEGRATION CHALLENGES IN GEORGIAN RURAL SECONDARY EDUCATION	Assis. Prof. Dr. Tamar Kvernadze, Irakli Beridze
		9	INCLUSIVE EDUCATION PRACTICES FOR STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS IN GEORGIA	Dr. Giorgi Lomidze, Lali Kapanadze, Prof. Dr. Maka Tsintsadze
		10		
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Prof. Dr. Vladimir Lupu**	1	INNOVATIVE STEM EDUCATION METHODOLOGIES FOR POST-WAR RECONSTRUCTION IN UKRAINIAN SCHOOLS	Prof. Dr. Olena Kovalenko, Dr. Mykhailo Petrenko, Anna Sydorenko
		2	DIGITAL LITERACY PROGRAMS ENHANCING INCLUSIVE EDUCATION FOR RURAL UKRAINIAN STUDENTS	Assoc. Prof. Dr. Iryna Bohdanova, Viktor Melnyk, Sofia Hrytsenko
		3	TEACHER TRAINING INITIATIVES ADDRESSING MULTILINGUAL CLASSROOMS IN ERITREAN PRIMARY EDUCATION	Dr. Selam Tekle, Assis. Prof. Dr. Yonas Berhe
		4	VOCATIONAL EDUCATION REFORMS FOR YOUTH EMPLOYMENT IN ERITREAN COASTAL COMMUNITIES	Meron Asmelash, Dr. Dawit Girmay, Helen Yohannes
		5	CURRICULUM DEVELOPMENT FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS IN ALGERIAN UNIVERSITIES	Prof. Dr. Fatima Zahra Belkacem, Karim Amrane
		6	GENDER EQUITY STRATEGIES IN ALGERIAN HIGHER EDUCATION STEM PROGRAMS	Assoc. Prof. Dr. Nadia Cherif, Dr. Samir Lounis, Amina Hadji
		7	REMOTE LEARNING TECHNOLOGIES FOR RURAL EDUCATION ACCESS IN MOLDOVA	Dr. Ion Ceban, Mariana Popa, Alexei Rotaru
		8	TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT THROUGH INTERNATIONAL PARTNERSHIPS IN MOLDOVA	Assis. Prof. Dr. Elena Ciorba, Prof. Dr. Vladimir Lupu
		9	INCLUSIVE EDUCATION MODELS FOR CHILDREN WITH DISABILITIES IN MOLDOVAN SCHOOLS	Dr. Natalia Gurau, Sergiu Balan, Cristina Dodon
		10		
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Lecturer Betül ÇATAL**	1	THE FRAGILE BALANCE BETWEEN COMBATING DISINFORMATION on the INTERNET and FREEDOM of EXPRESSION	Dr. Lecturer Betül ÇATAL
		2	ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED SURVEILLANCE SYSTEMS and THE CORE OF PRIVATE LIFE: THE EROSION of THE PRINCIPLE of PROPORTIONALITY	Dr. Lecturer Betül ÇATAL
		3	ANAYASAL DEMOKRASİNİN ASGARİ KOŞULLARI ÇERÇEVESİNDE İNSAN HAKLARI: İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE BİLGİ EDİNME HAKKI	Ayça SERİN
		4	VİYANA SATIM ANLAŞMASI UYARINCA SÖZLEŞMENİN İHLALİ HÂLİNDE TARAFLARIN SAHİP OLDUĞU HUKUKİ İMKÂNLAR	Necla ÖZTÜRK Güven YARAR
		5	TÜRK HUKUKUNDA YATIRIM YOLUYLA VATANDAŞLIK KAZANIMINA İLİŞKİN DÜZENLEMELERİN BAZI İLKELER ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ	Necla ÖZTÜRK Güven YARAR
		6	AN ASSESSMENT OF WHETHER COVID-19 SHOULD BE CONSIDERED AN OCCUPATIONAL DISEASE FOR HEALTHCARE WORKERS	Attorney Berfin Uyma Bulut
		7	BİLİŞİM HUKUKU AÇISINDAN BÜYÜK VERİ: HUKUKİ, TEKNİK VE ETİK BOYUTLARIYLA KAPSAMLI BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi Ali CENGİZ Doç. Dr. Sadullah ÇELİK Dr. Öğr. Üyesi Bilge DOĞANLI
		8	MARKA VE COĞRAFİ İŞARETLER İLE GELENEKSEL ÜRÜN ADLARININ TÜRK SINAI MÜLKİYET HUKUKU KAPSAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI	Dr. Öğr. Üyesi Ali CENGİZ Dr. Öğr. Üyesi Bilge DOĞANLI Doç. Dr. Sadullah ÇELİK
		9	AB Yapay Zekâ Tüzüğü Kapsamında Yasaklı ve Yüksek Riskli Alanlardan Elde Edilen Delillerin Ceza Muhakemesinde Kullanılması ve Değerlendirilmesi	Av. Fahriye ÖZKORKMAZ ÖZKAN
		10	Blokzincir Tabanlı Genel Kurulların Türk Ticaret Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi	Dr. Öğr. Üyesi Emel TEKTEN
		11	Ticari Kredilerde Bankalar Tarafından Alınan Senetlerin İfa Yerine mi İfa Uğruna mı Verildiği Sorunu	Dr. Öğr. Üyesi Emel TEKTEN
		12	ÜRÜN HİZMET VE DENEYİM PAZARLAMASINDA İLETİŞİM STRATEJİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Oğuz YAVUZYILMAZ
		13	TİCARET, SATIŞ VE PAZARLAMA KAVRAMLARI BAĞLAMINDA SİYASETNAME	Dr. Öğr. Üyesi Oğuz YAVUZYILMAZ

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Öğr. Üyesi, Tahire HÜSEYİNLİ**	1	SOCIAL MEDIA INFLUENCERS' IMPACT ON BRAND TRUST: A QUALITATIVE STUDY BASED ON FOLLOWERS' PERCEPTIONS	Shoira KURBONNAZOROVA
		2	ANALYSIS OF HOTEL REVIEWS IN TERMS OF SERVICE QUALITY DIMENSIONS AT LOCAL AND INTERNATIONAL LEVELS	PhD Student Heydar SALAMOV Dr. Lecturer Abdulkadir ŞENCAN
		3	KADIN TÜKETİCİLERİN SATIN ALMA DAVRANIŞLARINDA MAĞAZA ORTAM KOKULARININ ROLÜ: İZMİR İLİ ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNDEKİ GİYİM MAĞAZALARINDA YAPILAN BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi, Tahire HÜSEYİNLİ
		4	THE IMPACT OF CONSUMER CONFİDENCE INDEX ON THE DEMAND FOR DURABLE GOODS: A VAR ANALYSİS ON THE TURKİSH CASE	Prof. Dr. Ferhat PEHLİVANOĞLU Doktora Öğrencisi Erhan Haluk ERGÜL
		5	The New Face of Digital Advertising: A Conceptual Overview of Artificial Intelligence Based Marketing Strategies	Öğr. Gör. Dr. Öznur AKTAŞ
		6	ELEKTRONİK ALIŞVERİŞTE YAPAY ZEKA DESTEKLİ UYGULAMALARDA TÜKETİCİ TUTUMLARI VE TEKRAR SATIN ALMA NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Ayşegül KAYGISIZ Dr.Öğr.Üy. Bilge MEYDAN Prof.Dr. Aydın Kayabaşı
		7	A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF VIRTUAL INFLUENCERS IN THE CONTEXT OF INFLUENCER MARKETING	Doç. Dr. Buket BORA SEMİZ YL Öğrencisi Mehmet Kerem HANLI
		8	SOSYAL MEDYA PAZARLAMASINDA YAPAY ZEKA INFLUENCER'LARIN TÜKETİCİ ALGISINA ETKİSİ: FORD & VİRTUALALİN ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Zeynep TÜRK
		9	KURUMSAL İTİBAR KONUSU LİSANSÜSTÜ TEZLERDE NASIL ELE ALINIYOR? BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ	Prof. Dr. Burcu ÖKSÜZ KAYA Doç. Dr. Handan GÜLER İPLİKÇİ
		10	ORGANİK ÜRÜN SÖYLEMİNDE ÇİFTÇİ TEMSİLİ: META FETİŞİZMİ PERSPEKTİFİNDEN SEMİYOTİK BİR İNCELEME	Doç. Dr. Handan GÜLER İPLİKÇİ Prof. Dr. Burcu ÖKSÜZ KAYA

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Prof. Dr. Sultan GÜÇLÜ**	1	VOLUNTEERING IN SOCIAL WORK: AN ASSESSMENT IN THE CONTEXT OF SOCIAL SOLIDARITY, EMPOWERMENT, AND SUSTAINABILITY	Prof. Dr. Sultan GÜÇLÜ
		2	ACCESS TO HEALTH SERVICES FOR WOMEN IN RURAL AREAS: GLOBAL TRENDS, THE CASE OF TURKEY, AND AN INTERDISCIPLINARY ASSESSMENT	Prof. Dr. Sultan GÜÇLÜ Asst. Prof. Ayşegül UNUTKAN
		3	YAPAY ZEKA DESTEKLİ MOBİL TANIŞMA UYGULAMALARIYLA TANIŞAN ÇİFTLERİN EVLİLİKTE BAĞLANMA STİLLERİ VE EVLİLİK İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ	Sosyal Hizmet Uzmanı Merve SERT Arş. Gör. Merve İBRAHİMOĞLU Prof. Dr. Ercümend ERSANLI
		4	YETİŞKİN BİLİŞSEL KONTROL VE ESNEKLİĞİ: ALGILANAN EBEVEYN KABUL-REDDİNİN YORDAYICI ROLÜ	Psikolog Asena Begüm ZENGİN Arş. Gör. Merve İBRAHİMOĞLU Prof. Dr. Ercümend ERSANLI
		5	YARGI ALANINDA ÇALIŞAN PSİKO-SOSYAL MESLEK GRUPLARININ KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLAR	Sosyal Çalışmacı Onur BAYDAR
		6	DİJİTALLEŞMENİN ENGELLİ BİREYLERE BAKIM VERENLER AÇISINDAN YERİ VE SOSYAL HİZMET	Doç. Dr. Aslıhan AYKARA
		7	HOW CAN SCHOOL SOCIAL WORK INTERVENTIONS BE IMPLEMENTED TO ADDRESS PEER BULLYING?	Assoc. Prof. Dr. Umut Yanardağ
		8	KAPSAYICI LİDERLİK VE PSİKOLOJİK GÜVEN: KAVRAMSAL BİR MODEL ÖNERİSİ	Öğr. Gör. Seda ÇOLAK Doç. Dr. Yasemin KAYA
			AFET YÖNETİMİNDE HAVALİMANLARININ ROLÜ	Öğr. Gör. Seda ÇOLAK Dr. Öğr. Üyesi Özge ÜSTÜN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Lect. Dr. Yasemin ÇAKIR**	1	EATING DISORDERS IN ADOLESCENCE: RISK FACTORS AND PSYCHOSOCIAL DYNAMICS	Lect. Dr. Yasemin ÇAKIR Assoc. Prof. Dr. Nurullah ÇALIŞ
		2	SCHOOL-BASED INTERVENTIONS WITHIN THE FRAMEWORK OF MULTICULTURALISM: A REVIEW OF PRACTICES FOR REFUGEE CHILDREN	Lect. Dr. Yasemin ÇAKIR Assoc. Prof. Dr. Nurullah ÇALIŞ
		3	TRAVMA YAŞANTISI OLAN GENÇ YETİŞKİNLERİN PSİKOLOJİK ESNEKLİK DÜZEYLERİNİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Sümeyye KAPLAN DOÇ. DR. Seher Merve ERUS
		4	THE MODERATING ROLE OF COPARENTING IN THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENT'S SELF-EFFICACY AND PARENTING STRESS	Psychologist Şura Nur ÖZDEMİR
		5	THE MODERATING ROLE OF PERFECTIONISM IN THE RELATIONSHIP BETWEEN THE NEED FOR SOCIAL APPROVAL AND INTOLERANCE OF UNCERTAINTY	Dr. Öğr. Üyesi Reyhan ÇALIŞAN KİNTER Psikolog Ecmel KUTLUĞ
		6	İZLENİM YÖNETİMİNDE ''İDDİACI OLMAK''	Prof. Dr. Fatma Gül CİRHİNLİOĞLU Uzm. Aybike GİRENTE Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU
		7	ROMANTİK İLİŞKİLERDE MANİPÜLASYON	Prof. Dr. Fatma Gül CİRHİNLİOĞLU Uzm. Aybike GİRENTE
		8	ÜNİVERSİTE ÖĞRENİMİ GÖREN KIZ ÖĞRENCİLERDE SOSYAL GÖRÜNÜŞ KAYGISI VE ÖZGÜVEN DÜZEYİ	Erbaş NURİYE Selver ÖZGÜL
			KADINLARIN ŞİDDETE YÖNELİK TUTUMLARI İLE EVLİLİK UYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİ	Dr. Öğr. Üyesi Nuriye ERBAŞ Şeydanur DİKTAŞ

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Dr. Gültekin Gürçay**	1	HABERMAS'IN İLETİŞİM KURAMI İLE ŞİDDETSİZ İLETİŞİM ARASINDA BİR OKUMA: ORTAKLIKLAR, İMKÂNLAR VE SINIRLILIKLAR	Büke KOYUNCU KAHVECİOĞLU
		2	ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE NÖROÇEŞİTLİLİĞE YÖNELİK TERAPÖTİK MÜDAHALELERİN SAĞLIK SOSYOLOJİSİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ	Büke KOYUNCU KAHVECİOĞLU
		3	ALGILANAN PSİKOLOJİK GÜVENLİĞİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SAVUNMA SANAYİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA	Yakup TURGUTALP Dr. Öğr. Üyesi Sefa CEYHAN
		4	BAKIM VEREN NESNE İLE İLİŞKİ VE BAĞLANMANIN TRAVMATİK YAS SÜRECİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Yasemin Esra BULUT Doç. Dr. Abdi GÜNGÖR Doç. Dr. Ahmet SAPANCI
		5	Social Media Use and Sleep Quality: A Platform-Based Analysis	Psikolog Sündüs Aslı GÜVEN Dr. Öğr. Üyesi Zehra ERTUĞRUL-YAŞAR
		6	EMOTION MAPPING OF HIKIKOMORI DISCOURSE ON REDDIT: A DUAL- LAYER SEMANTIC AND AFFECTIVE ANALYSIS	Dr. Sezai TUNCA
		7	YAŞAM DOYUMUNUN YORDAYICILARI OLARAK SÜREKLİ UMUT, ÖZ ANLAYIŞ VE MADDİ KAYGININ İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Funda Nur ÇUKUR Dr. Öğr. Üyesi Hacer YILDIRIM KURTULUŞ
		8	FAMILY WELFARE AND DIGITAL RADICALIZATION: INCELS, THE DARKWEB, GENDER-BASED VIOLENCE, AND CHILD SAFETY	Dr.Öğretim Üyesi Emine Ebru BOZÇELİK
			EVLİLİK DOYUMU İLE İLGİLİ YAYINLANAN MAKALELERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Psikolog Şeyma SÖZSOY Doç. Dr. Tuba BAĞATARHAN
			ERGENLERDE SİBER ZORBALIK: SİSTEMATİK GÖZDEN GEÇİRME	Aile Danışmanı Aysel TAŞKIN Doç. Dr. Tuba BAĞATARHAN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Assoc. Prof. Dr. Ebru KORKMAZ**	1	THE EFFECT OF GEOGEBRA SOFTWARE ON BELIEFS ABOUT GEOMETRIC THINKING HABITS	Assoc. Prof. Dr. Ebru KORKMAZ
		2	GRADUATE STUDENTS' EXPERIENCES WITH PROJECT 2237: AN EVALUATION OF GEOMETRY FIELD KNOWLEDGE, TECHNOLOGY USE, AND GEOMETRIC THINKING	Assoc. Prof. Dr. Ebru KORKMAZ
		3	DIGITAL CITIZENSHIP	Melisa ZANKİ Prof. Dr. Semra BENZER
		4	AI-SUPPORTED LEARNING ENVIRONMENT: GLOBAL CLIMATE CHANGE ASSISTANT APPLICATION WITH PICTOBLOX	Melisa ZANKİ Prof. Dr. Semra BENZER
		5	AN ACTIVITY PROPOSAL ON ETHICAL ISSUES IN THE 'TECHNOLOGY AND LIFE' UNIT OF THE 2024 SECONDARY EDUCATION PHILOSOPHY CURRICULUM	Sinem Sert Ekrem Ziya Duman
		6	2024 FELSEFE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI SİYASET FELSEFESİ ÜNİTESİ İÇİN ETKİNLİK ÖNERİSİ: SANAL BELEDİYE MECLİSİ ADALETLİ ŞEHİR TASARIMI	Aybüke KIRCAN Prof. Dr. Ekrem Ziya Duman
		7	TÜRKİYE'DE OKUL YÖNETİCİLERİNİN DİJİTAL DÖNÜŞÜM ALGISI VE UYGULAMALARI	Dr. Yasin DEMİRCİ
		8	KIRSAL VE KENTSEL OKULLARDA AİLE KATILIMININ YÖNETİMİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ	Dr. Yasin DEMİRCİ
			9 TH GRADE SPEAKING SKILLS IN THE TÜRKIYE CENTURY MAARIF MODEL: A QUALITATIVE DOCUMENT ANALYSIS	Ruken KIZILELMA FİDEL ÇAKMAK
			EĞİTİMDE ÖĞRETMENLER TARAFINDAN KULLANILAN YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİNİN FIRSATLARI VE POTANSİYEL RİSKLERİ	Kübra Öztürk Dr. Adem Yurdunkulu

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Doç. Dr. Firdevs SAĞLAM**	1	REFLECTING CREATIVE PRACTICE THROUGH STUDENT OUTCOMES: PURE CINEMA SHORT FILMS	Ersin ERTAN
		2	MİTOLOJİ, DİN VE SANAT ÜÇGENİNDE: BRYAN CROCKETT VE KIKI SMITH'İN SANATINDA ORTAK TEMALAR	Doç. Dr. Firdevs SAĞLAM
		3	KİMLİK, CİNSİYET VE BEDENİN ÇAĞDAŞ SANATTA YENİDEN İNŞASI	Doç. Dr. Firdevs SAĞLAM
		4	PLASTIC READINGS OF THE USE OF WRITING AS A PROPAGANDA ELEMENT IN POSTMODERN PAINTINGS	Dr. Öğretim Üyesi Mavi ÇAKMAKÇI
		5	The Mysterious Source Of Art: Magic, Image And Ritual	Öğr. Gör. Dr. Gamze URAY
		6	A READING ON ENVIRONMENTAL POLICIES IN CONTEMPORARY ART	Assoc. Prof. Dr. Burcu GÜNAY
		7	A SELECTION OF ARTISTS SHOWING A TENDENCY TOWARDS TEXTILES IN CONTEMPORARY ART	Yüksek lisans Öğrencisi Hayriye BIÇAK Doç. Dr. Burcu GÜNAY
		8	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A VISUALIZATION PRACTICE IN INFOGRAPHIC DESIGNS: ALTERNATIVE INFOGRAPHIC DESIGNS OF HUMAN ANATOMY WITH INTERNAL ORGANS	Prof. Dr. Tarık YAZAR Mithat ALADAĞ
			THE USE OF MEDICAL ILLUSTRATIONS IN SURGICAL PRACTICES: BRAIN AND NERVE SURGERY INFOGRAPHIC DESIGN	Prof. Dr. Tarık YAZAR Şeymanur GENİŞ

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Dawit Tesfai,**	1	INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW APPLICATIONS IN POST-CONFLICT RECONSTRUCTION LEGAL FRAMEWORKS	Prof. Dr. Olena Kovalenko, Dr. Mykhailo Petrenko, Iryna Sydorenko
		2	CONSTITUTIONAL REFORMS AND CIVIL LIBERTIES PROTECTION DURING ARMED CONFLICTS	Assoc. Prof. Dr. Viktoriya Melnyk, Andriy Shevchenko, Nataliya Bondarenko
		3	REFUGEE LAW CHALLENGES AND BORDER MANAGEMENT IN ERITREAN REGIONAL CONTEXTS	Dr. Dawit Tesfai, Selam Berhe
		4	MARITIME LAW DISPUTES AND FISHERIES GOVERNANCE IN RED SEA TERRITORIAL WATERS	Assis. Prof. Dr. Yonas Gebremichael, Meron Asmerom, Dr. Helen Kahsai
		5	COMPARATIVE ANALYSIS OF ISLAMIC FAMILY LAW AND SECULAR LEGAL SYSTEMS IN ALGERIA	Prof. Dr. Amina Zahir, Karim Belkacem
		6	CONSTITUTIONAL COURT JURISPRUDENCE ON HUMAN RIGHTS LITIGATION IN NORTH AFRICA	Assoc. Prof. Dr. Nadia Cherif, Samir Lounis, Yassine Hadji
		7	SHARIA LAW INTERPRETATIONS IN CONTEMPORARY OMANI COMMERCIAL CONTRACTS	Dr. Ahmed Al-Harthi, Fatima Al-Mansoori
		8	INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LAW COMPLIANCE IN OMAN'S OIL AND GAS SECTOR	Sultan Al-Busaidi, Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Maskari
		9	OIL AND GAS ARBITRATION UNDER OMANI LAW IN GCC REGIONAL DISPUTES	Prof. Dr. Nasser Al-Rashdi, Dr. Layla Al-Hinai, Tariq Al-Mahrooqi
		10	IRANIAN CYBERSECURITY LEGISLATION AND INTERNATIONAL LAW OBLIGATIONS	Dr. Reza Jafari, Soraya Mahmoudi
		11	COMPARATIVE CYBERCRIME LAWS BETWEEN IRAN AND INTERNATIONAL STANDARDS	Assoc. Prof. Dr. Mohammad Karimi, Fatemeh Hosseini

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Samir Lounis,**	1	MACROECONOMIC STABILITY CHALLENGES AND FISCAL POLICY RESPONSES IN POST-WAR UKRAINE	Prof. Dr. Olena Kovalenko, Dr. Mykhailo Petrenko, Iryna Sydorenko
		2	AGRICULTURAL EXPORT DIVERSIFICATION STRATEGIES FOR ECONOMIC RESILIENCE IN UKRAINE	Assoc. Prof. Dr. Viktor Melnyk, Dr. Natalia Bohdanova
		3	IMPACT OF FOREIGN AID ON ERITREAN NATIONAL DEVELOPMENT PROGRAMS	Dr. Dawit Tesfai, Selam Berhe
		4	PUBLIC DEBT SUSTAINABILITY ANALYSIS IN ERITREA'S CLOSED ECONOMY MODEL	Assis. Prof. Dr. Yonas Haile, Meron Ghebrezgiabher
		5	MONETARY POLICY TRANSMISSION MECHANISMS IN ALGERIAN HYDROCARBON ECONOMIES	Prof. Dr. Karim Belkacem, Dr. Nadia Cherif
		6	TRADE LIBERALIZATION EFFECTS ON ALGERIAN MANUFACTURING SECTOR COMPETITIVENESS	Assoc. Prof. Dr. Samir Lounis, Amira Bouzid
		7	INFLATION DYNAMICS AND CENTRAL BANK INDEPENDENCE IN SUDANESE ECONOMY	Dr. Ahmed El-Sayed, Fatima Hassan, Omar Khalid
		8	MICROFINANCE IMPACT ON RURAL HOUSEHOLD INCOME IN SUDAN	Prof. Dr. Ibrahim Musa, Aisha Abdelrahman
		9	EXCHANGE RATE VOLATILITY AND EXPORT PERFORMANCE IN SUDAN	Dr. Layla Mahmoud, Khalid Rahman, Sara Ali
		10	FISCAL FEDERALISM AND REGIONAL DISPARITY REDUCTION IN SUDAN	Assoc. Prof. Dr. Hassan Tavakoli, Noor Salem, Bilal Ahmed
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Mykola Petrenko,	1	ADVANCED MACHINING TECHNIQUES FOR HIGH-STRENGTH STEEL ALLOYS IN AEROSPACE COMPONENTS	Prof. Dr. Olena Kovalenko, Dr. Mykola Petrenko, Viktor Symonenko
		2	OPTIMIZATION OF CNC TURNING PROCESSES FOR PRECISION AUTOMOTIVE PARTS MANUFACTURING	Assoc. Prof. Dr. Iryna Bohdanova, Taras Melnyk, Dr. Sofia Lozinska
		3	ULTRASONIC ASSISTED MACHINING OF TITANIUM ALLOYS FOR MEDICAL IMPLANTS	Dawit Gebremichael, Dr. Selam Tekle
		4	ELECTROCHEMICAL MACHINING STRATEGIES FOR COMPLEX GEOMETRIES IN AEROSPACE TURBINES	Assoc. Prof. Dr. Yonas Berhe, Meron Asrat, Dr. Helen Yohannes
		5	WIRE EDM PROCESS IMPROVEMENTS FOR HARDENED TOOL STEEL DIE PRODUCTION	Prof. Dr. Elias Habte, Lina Tesfay
		6	HIGH-SPEED MILLING OPTIMIZATION FOR ALUMINUM AIRCRAFT STRUCTURAL COMPONENTS	Dr. Karim Nassar, Assis. Prof. Dr. Layla Hassan, Rami Khoury
		7	ADDITIVE MANUFACTURING POST-PROCESSING TECHNIQUES FOR METAL 3D PRINTED PARTS	Nour El-Din Mahmoud, Dr. Sara Abou-Zeid, Fadi Saliba
		8	PRECISION GRINDING METHODS FOR OPTICAL LENS MOLDING SURFACES	Prof. Dr. Ahmed El-Sayed, Dr. Fatima Ali, Omar Khalil, Nadia Rahman
		9	LASER SURFACE TEXTURING FOR ENHANCED TRIBOLOGICAL PERFORMANCE IN ENGINE PISTONS	Assoc. Prof. Dr. Hassan Ibrahim, Dr. Mariam Siddiq
		10	HYBRID MACHINING PROCESSES FOR CERAMIC MATRIX COMPOSITES IN TURBINE BLADES	Yusra Abdelrahman, Dr. Khalid Osman, Assis. Prof. Dr. Safia El-Tayeb, Amir Hassan
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Sami Khoury,**	1	THE IMPACT OF KYIVAN RUS PRINCIPALITY ON EARLY EASTERN EUROPEAN STATE FORMATION PROCESSES	Prof. Dr. Olena Kovalenko, Dr. Mykhailo Petrenko, Iryna Sydorenko
		2	OTTOMAN INFLUENCES ON 17TH-CENTURY COSSACK DIPLOMACY AND MILITARY ALLIANCES	Assoc. Prof. Dr. Volodymyr Hryhorenko, Taras Shevchenko, Nataliya Bondarenko
		3	COLONIAL ITALIAN ADMINISTRATION POLICIES AND ERITREAN IDENTITY FORMATION 1890-1941	Dr. Selam Tekle, Assis. Prof. Dr. Yonas Berhe
		4	POST-WWII BRITISH MILITARY ADMINISTRATION AND ERITREAN NATIONALIST MOVEMENTS	Meron Haile, Dr. Dawit Asmerom, Fisum Ghebrezgi
		5	FRENCH MANDATE IMPACT ON LEBANESE SECTARIAN POLITICAL STRUCTURES 1920-1943	Prof. Dr. Elias Rahbani, Dr. Nour El-Din
		6	PALESTINIAN REFUGEE INFLUENCES ON LEBANESE CIVIL WAR DYNAMICS 1975-1990	Assoc. Prof. Dr. Sami Khoury, Layla Nassar
		7	BRITISH SUDAN CAMPAIGN STRATEGIES AGAINST MAHDIST FORCES 1880S-1898	Dr. Ahmed El-Sayed, Fatima Hassan
		8	ANGLO-EGYPTIAN CONDOMINIUM POLICIES AND SUDANESE NATIONALIST AWAKENING	Prof. Dr. Omar Khalil, Dr. Mariam Siddig
		9	OTTOMAN LEGACY IN SUDANESE ISLAMIC SCHOLARSHIP AND ARCHITECTURAL PATRONS	Assoc. Prof. Dr. Yusuf Al-Tayib, Layla Ibrahim
		10	MAHDIST STATE ECONOMIC SYSTEMS AND AGRICULTURAL REFORMS IN 19TH-CENTURY SUDAN	Dr. Hassan El-Nour, Assis. Prof. Dr. Safia Ahmed, Khalid Osman
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Prof. Dr. Ahmed Al-Mansoori**	1	RUSSIAN AVANT-GARDE PAINTING TECHNIQUES AND THEIR INFLUENCE ON MODERN ABSTRACT EXPRESSIONISM	Prof. Dr. Elena Petrova, Dr. Sergei Ivanov, Anna Kuznetsova
		2	ICONOGRAPHIC SYMBOLISM IN 19TH-CENTURY RUSSIAN REALIST LANDSCAPE PAINTINGS	Assoc. Prof. Dr. Mikhail Volkov, Olga Smirnova, Dmitri Fedorov
		3	CZECH CUBIST ARCHITECTURE AND URBAN SPACE TRANSFORMATION IN PRAGUE	Dr. Jana Novakova, Tomas Kral
		4	POST-WAR SURREALIST MOVEMENTS AND SCULPTURAL INNOVATIONS IN CZECH ART	Prof. Dr. Petr Svoboda, Klara Dvorakova, Lukas Hruska
		5	LEBANESE CALLIGRAPHY EVOLUTION THROUGH CONTEMPORARY ARABIC TYPOGRAPHY	Assoc. Prof. Dr. Layla Hassan, Dr. Karim El-Sayed
		6	PHoenICIAN MOTIFS IN MODERN LEBANESE CONTEMPORARY PAINTING TRADITIONS	Rami Abou Nasr, Assis. Prof. Dr. Nadia Fares, Samir Younes
		7	YEMENI TRADITIONAL TATTOO ARTISTRY AND CULTURAL IDENTITY PRESERVATION	Prof. Dr. Ahmed Al-Mansoori, Fatima Saleh
		8	WAR-TORN YEMENI STREET ART AS RESISTANCE AND SOCIAL COMMENTARY	Dr. Hassan Qasem, Noor Al-Hamdani, Yusuf Bahran
		9	SANAA WOODCARVING TECHNIQUES IN CONTEMPORARY YEMENI FURNITURE DESIGN	Assoc. Prof. Dr. Salem Al-Ghurbani, Mariam Thabit
		10		
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assis. Prof. Dr. Nadia Fares,**	1	URBAN MIGRATION PATTERNS AND SOCIAL INTEGRATION CHALLENGES IN POST-SOVIET KAZAKHSTAN	Prof. Dr. Aigerim Nurlanova, Dr. Yerzhan Tolegenov, Aidana Kassenova
		2	ETHNIC IDENTITY FORMATION AMONG MULTIGENERATIONAL KAZAKH FAMILIES IN ALMATY	Assoc. Prof. Dr. Gulnara Abayeva, Ruslan Zhumatov, Dina Sarsenbayeva
		3	GLOBALIZATION EFFECTS ON TRADITIONAL FAMILY STRUCTURES IN CZECH RURAL COMMUNITIES	Dr. Petr Novak, Klara Svobodova, Martin Dvorak
		4	SOCIAL MOBILITY BARRIERS FOR ROMA MINORITIES IN CONTEMPORARY CZECH SOCIETY	Assoc. Prof. Dr. Jana Horakova, Tomas Kral
		5	SECTARIAN CONFLICT DYNAMICS AND URBAN SEGREGATION IN POST-WAR BEIRUT	Prof. Dr. Rania Saliba, Dr. Elias Harb, Maya Nassar
		6	GENDER ROLES EVOLUTION AMONG LEBANESE DIASPORA COMMUNITIES IN EUROPE	Assis. Prof. Dr. Nadia Fares, Sami Hayek
		7	TRIBAL LOYALTY SYSTEMS VERSUS MODERN STATE FORMATION IN YEMENI SOCIETY	Dr. Ahmed Al-Mansoori, Faisal Rahman
		8	WATER SCARCITY AND INTER-TRIBAL CONFLICT ESCALATION IN YEMENI RURAL AREAS	Assoc. Prof. Dr. Huda Alawi, Khalid Saeed, Noor Al-Hadhrami
		9	YOUTH RADICALIZATION PROCESSES IN YEMEN'S CONFLICT-ZONES	Prof. Dr. Salem Qasem, Dr. Lubna Hadrami
		10	WOMEN'S SOCIAL NETWORKS AND RESILIENCE STRATEGIES DURING YEMEN CIVIL WAR	Fatima Al-Zarqa, Assis. Prof. Dr. Tariq Bin Laden, Aisha Mohammed
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Gulnara Abayeva,**	1	POST-SOVIET IDENTITY FORMATION IN KAZAKH LITERATURE THROUGH NOMADIC MOTIFS	Prof. Dr. Aigerim Tolegenova, Dr. Yerzhan Kassenov, Aidana Zhumaliyeva
		2	FEMINIST VOICES IN CONTEMPORARY KAZAKHSTANI NOVELS ADDRESSING PATRIARCHAL TRADITIONS	Assoc. Prof. Dr. Gulnara Abayeva, Nurlan Bekbolatov, Dina Sarsenbayeva
		3	CZECH SURREALISM'S INFLUENCE ON POST-COMMUNIST NARRATIVE EXPERIMENTATION	Dr. Petr Novak, Klara Svobodova
		4	KAFLKA'S LEGACY IN CONTEMPORARY CZECH GRAPHIC NOVELS AND URBAN ALIENATION THEMES	Assoc. Prof. Dr. Jana Horakova, Tomas Kral, Eva Dvorakova
		5	ARABIC POETRY TRADITIONS AND LEBANESE CIVIL WAR TRAUMA REPRESENTATIONS	Prof. Dr. Layla Harb, Dr. Sami Nader, Nour El-Khoury
		6	POSTCOLONIAL DISCOURSE IN LEBANESE DIASPORIC LITERATURE ACROSS MULTILINGUAL CONTEXTS	Assis. Prof. Dr. Rima Saliba, Elias Mitri
		7	YEMENI FOLK TALES ADAPTATION IN MODERN PROSE ADDRESSING CONFLICT AND RESILIENCE	Dr. Ahmed Al-Thawr, Fatima Saleh
		8	MAGICAL REALISM TECHNIQUES IN CONTEMPORARY YEMENI SHORT FICTION	Assoc. Prof. Dr. Khaled Bahran, Mariam Qasim, Hassan Alawi
		9	ORAL STORYTELLING TRADITIONS EVOLUTION IN YEMENI CONTEMPORARY POETRY	Prof. Dr. Yusuf Al-Amri, Dr. Lina Harb
		10		
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Dr. Aizhan Kairatova,**	1	EXISTENTIAL PHILOSOPHY AND POST-SOVIET IDENTITY FORMATION IN KAZAKHSTANI SOCIETY	Prof. Dr. Almaz Tolegenov, Dr. Aizhan Kairatova, Yerzhan Nurlan
		2	NOMADIC EPISTEMOLOGY AND MODERN KAZAKH CONCEPTIONS OF KNOWLEDGE ACQUISITION	Assoc. Prof. Dr. Gulnara Sarsenova, Ruslan Bekbolatov, Dina Abayeva
		3	ALBANIAN NATIONALISM THROUGH THE LENS OF HEGELIAN DIALECTICAL PROCESSES	Dr. Liridon Hoxha, Eralda Meta, Prof. Dr. Besnik Sulaj
		4	POST-COMMUNIST ETHICS AND MORAL RECONSTRUCTION IN ALBANIAN PHILOSOPHICAL DISCOURSE	Assis. Prof. Dr. Anila Deda, Klevis Bega
		5	ISLAMIC PHILOSOPHY AND SUFISM IN CONTEMPORARY SUDANESE INTELLECTUAL TRADITIONS	Prof. Dr. Ahmed El-Sadig, Dr. Fatima Nur, Omar Khalid
		6	AFRICAN UBUNTU ETHICS VERSUS WESTERN INDIVIDUALISM IN SUDANESE MORAL PHILOSOPHY	Assoc. Prof. Dr. Hassan Al-Mahdi, Safa Ibrahim, Dr. Yassir Gumaa
		7	CONFUCIAN VIRTUE ETHICS ADAPTATION IN VIETNAMESE EDUCATIONAL PHILOSOPHY	Nguyen Thi Lan, Prof. Dr. Tran Van Minh, Le Hoang Anh
		8	EXISTENTIALISM AND BUDDHIST NON-SELF DOCTRINE IN VIETNAMESE METAPHYSICAL THOUGHT	Dr. Pham Quoc Hung, Vo Thi Mai, Assoc. Prof. Dr. Doan Van Tuan
		9	MARXIST DIALECTICS AND VIETNAMESE REVOLUTIONARY AESTHETICS IN MODERN CONTEXT	Assis. Prof. Dr. Hoang Thi Nga, Nguyen Duc Linh, Bui Kim Chi
		10	PHENOMENOLOGICAL ANALYSIS OF VIETNAMESE RURAL CONSCIOUSNESS AND URBAN TRANSITION	Dr. Le Thi Thu, Tran Minh Duc, Prof. Dr. Vuong Thi Huong
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Prof. Dr. Liriana Kuci**	1	PSYCHOLOGICAL IMPACTS OF URBAN MIGRATION ON FAMILY DYNAMICS IN KAZAKHSTANI CITIES	Prof. Dr. Aigerim Sarsenova, Dr. Yerzhan Kudaibergenov, Aidana Tolegenova
		2	EFFECTS OF SOCIAL MEDIA ADDICTION ON ACADEMIC PERFORMANCE AMONG KAZAKHSTANI UNIVERSITY STUDENTS	Assoc. Prof. Dr. Gulnara Abilkair, Nurlan Bekbolatov, Dina Sarsenbayeva
		3	CULTURAL TRAUMA AND IDENTITY FORMATION IN POST-COMMUNIST ALBANIAN YOUTH	Dr. Eralda Lame, Assis. Prof. Dr. Besnik Hoxha
		4	WORKPLACE STRESS AND BURNOUT PREVALENCE AMONG ALBANIAN HEALTHCARE PROFESSIONALS	Prof. Dr. Liriana Kuci, Fatmir Deda, Anila Godo
		5	POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER PREVALENCE AMONG SUDANESE CONFLICT SURVIVORS	Dr. Amal Hassan, Khalid Mohammed, Sara Ahmed
		6	PARENTING STYLES AND CHILD DEVELOPMENT OUTCOMES IN SUDANESE RURAL COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Fatima El-Sayed, Omar Abdelrahman
		7	MINDfulness INTERVENTIONS FOR ANXIETY REDUCTION AMONG VIETNAMESE UNIVERSITY STUDENTS	Prof. Dr. Nguyen Thi Lan, Dr. Tran Minh Hoang, Lan Anh Nguyen
		8	INTERGENERATIONAL TRAUMA EFFECTS ON MENTAL HEALTH IN VIETNAMESE FAMILIES	Dr. Pham Van Duc, Assis. Prof. Dr. Le Thi Mai
		9	DIGITAL ADDICTION AND SLEEP PATTERNS AMONG VIETNAMESE ADOLESCENTS	Assoc. Prof. Dr. Hoang Van Tuan, Nguyen Thi Hien, Vu Minh Quang
		10	RESILIENCE FACTORS IN VIETNAMESE MIGRANT WORKERS FACING LABOR EXPLOITATION	Dr. Le Ngoc Thuy, Prof. Dr. Bui Anh Tuan, Tran Thi Kim, Hoang Minh
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Dr. Besnik Hoxha,**	1	IMPACT OF PHYSICAL EDUCATION PROGRAMS ON ACADEMIC PERFORMANCE AMONG IRAQI HIGH SCHOOL STUDENTS	Prof. Dr. Ahmed Al-Samarrai, Dr. Fatima Hassan, Omar Khalid
		2	EFFECTS OF TEAM SPORTS PARTICIPATION ON SOCIAL SKILLS DEVELOPMENT IN IRAQI UNIVERSITY STUDENTS	Assoc. Prof. Dr. Layla Mahmoud, Karim Nasser, Zainab Ali
		3	ROLE OF TRADITIONAL MARTIAL ARTS IN PHYSICAL EDUCATION CURRICULA FOR ALBANIAN YOUTH	Dr. Besnik Hoxha, Enea Deda
		4	INFLUENCE OF OUTDOOR ADVENTURE ACTIVITIES ON STUDENT MOTIVATION IN ALBANIAN SCHOOLS	Assis. Prof. Dr. Anila Hoxhaj, Dr. Erion Gega, Mira Lleshi
		5	ASSESSING THE IMPACT OF SPORTS PROGRAMS ON NUTRITIONAL AWARENESS AMONG SUDANESE ADOLESCENTS	Prof. Dr. Mustafa Osman, Sara Ahmed, Khalid El-Sayed
		6	EFFECTIVENESS OF PHYSICAL ACTIVITY INTERVENTIONS FOR IMPROVING CONCENTRATION IN SUDANESE PRIMARY SCHOOLS	Dr. Amina Khalil, Assoc. Prof. Dr. Hassan Ibrahim, Noor Hassan
		7	DEVELOPMENT OF SWIMMING EDUCATION PROGRAMS FOR VIETNAMESE RURAL SCHOOL CHILDREN	Nguyen Van Hai, Tran Thi Lan, Dr. Le Minh Duc
		8	INTEGRATION OF TRADITIONAL VIETNAMESE GAMES INTO MODERN PHYSICAL EDUCATION CURRICULA	Prof. Dr. Pham Thi Hong, Vo Van Truong, Nguyen Thi Mai
		9	EFFECTS OF AEROBIC EXERCISE ON COGNITIVE FUNCTION AMONG VIETNAMESE UNIVERSITY ATHLETES	Assoc. Prof. Dr. Hoang Van Nam, Le Thi Thu, Dr. Bui Quang Vinh
		10	ROLE OF SPORTS COACHING IN LEADERSHIP SKILL DEVELOPMENT FOR VIETNAMESE HIGH SCHOOL STUDENTS	Assis. Prof. Dr. Do Thi Hanh, Nguyen Van Long, Tran Minh Tuan, Pham Thi Nga
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Asst. Prof. Meltem GÖKSEL KABALCI**	1	THE VISIBILITY OF ECO-COSMOLOGICAL THINKING IN CONTEMPORARY ART	Dr. Melike SUBAŞI
		2	THE WHEEL OF FORTUNE MOTIF IN TURKISH CARPET ART	Asst. Prof. Meltem GÖKSEL KABALCI
		3	HALI SANATINA ALTERNATİF ARAYIŞLAR BAĞLAMINDA: TAFTİNG HALILAR	Oğuzhan KABALCI
		4	GÖRSEL SANATLAR EĞİTİMİNDE ATIK ve KAVRAMSAL SANAT	Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ÇELEBİ Nuran FİGEN
		5	CONTEMPORARY APPROACHES İN WEDDİNG RİNG DESİGNS	Öğretim Görevlisi Müjgan Emre
		6	Yasumasa Morimura Örneğinde Temellük Sanatı ve Anakronik Temsil	Dr. Öğr. Üyesi Aysun CANCAN Yüksek Lisans Öğrencisi Ahu Gaye EREN
		7	THE REFLECTİON OF KARA MEMİ'S UNDERSTANDİNG OF RULELESS	Doç. Mine DİLBER
		8	BİLİM KURGU SİNEMASINDA İÇ MEKÂN TASARIMI VE UZAY: 2001: A SPACE ODYSSEY ÖRNEĞİ	Doç.Dr. ÇAĞRI YALÇIN Doç.ELİF ÖZDOĞLAR
		9	ÇAĞDAŞ MEKÂN TASARIMINDA KİNETİK MEKÂN KAVRAMI: ES DEVLİN ÜZERİNDEN BİR İNCELEME	Doç.Dr. ÇAĞRI YALÇIN Doç.ELİF ÖZDOĞLAR

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Öğr. Üyesi, İsa UĞUR**	1	COĞRAFİ İŞARETİN GÖRÜNMEYEN YÜZÜ: OLUMSUZ ETKİLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Doç. Dr. Oya ÖZKANLI Arş. Gör. Çağlar BAYAR
		2	MODERN GASTRONOMİDE ANTİK TAHILLARIN ROLÜ VE UYGULAMA ALANLARI	Doç. Dr. Hatice PEKMEZ Arş. Gör. Çağlar BAYAR
		3	SOME OF OUR CULTURAL ASSETS RECOVERED IN OUR MUSEUMS AND THE ROLE OF OUR COUNTRY	Nevin EYİDOĞAN
		4	GASTRONOMİ VE DİJİTALLEŞME KONULU AKADEMİK YAYINLARIN TR DİZİN KAPSAMINDA BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Öğretim Görevlisi Meryem SET
		5	GÜNCEL BİR YAKLAŞIM OLARAK “FOOD PAIRING” AKIMI	Doç. Dr., İrfan YURT Dr. Öğr. Üyesi, İsa UĞUR
		6	SÜRDÜRÜLEBİLİR RESTORANLARDA YEREL ÜRÜN VE COĞRAFİ İŞARETLERİN ROLÜ: BİBLİYOMETRİK BİR HARİTALAMA	Doç.Dr., İrfan YURT Muhammet HASAN Dr.Öğr.Üyesi, İsa UĞUR
		7	DİJİTAL ÇAĞDA VERİ HÂKİMİYETİ: OTORİTER İLETİŞİM ORTAMLARININ YÜKSELİŞİ VE DİJİTAL DİKTATÖRLÜK	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali GAZİ
		8	SENTETİK MAĞDURİYET: YAPAY ZEKÂ TEMELLİ YARDIM GÖRSELLERİNDE AŞIRILAŞTIRILMIŞ TEMSİL VE VİCDAN DÖNGÜSÜ	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali GAZİ

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Doç. Dr. Gökhan ÇAKIR**	1	UEFA ŞAMPİYONLAR LİGİ'NİN ÜLKELERE GÖRE ANALİZİ	Doç. Dr. Erdal ARI Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÇETİNDEMİR
		2	TÜRK FUTBOL KULÜPLERİNİN UEFA PERFORMANSI	Doç. Dr. Erdal ARI Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÇETİNDEMİR Kıymet UZUNER
		3	AN INVESTIGATION OF TEACHER CANDIDATES' 21ST CENTURY SKILLS AND LIFELONG LEARNING TENDENCIES	Kenan KOÇ Mustafa Soner YÜCE
		4	SCIENTIFIC RESEARCH ATTITUDES AND CAREER AWARENESS IN SPORT SCIENCES: A NARRATIVE REVIEW	Doç. Dr. Gökhan ÇAKIR
		5	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNDE SPORA BAĞLILIKLARININ ARAŞTIRILMASI	Gamze TEMEL Doç. Dr. Egemen ERMİŞ Prof. Dr. Osman İMAMOĞLU
		6	SPOR YAPMA DAVRANIŞ AŞAMALARINA GÖRE ÜNİVERSİTELİ ÖĞRENCİLERDE BESLENME DURUMLARI	Gamze TEMEL Doç. Dr. Egemen ERMİŞ Prof. Dr. Osman İMAMOĞLU
		7	CULTURAL IMPORTANCE OF TRADITIONAL SPORTS	Prof. Dr. Tamer KARADEMİR Gözde DUMAN
		8	INVESTIGATION OF EXERCISE ADDICTION LEVELS OF INDIVIDUALS ENGAGED IN PILATES AND FITNESS IN PRIVATE SPORTS CENTERS	Prof. Dr. Tamer KARADEMİR Gözde DUMAN
			SERUM MMP 2, MMP 9 LEVELS AND EXERCİSE: A META-ANALYSİS	Salih ÖNER Emine BÜYÜKKAYA Beyza ERTAN
			SERUM KYNURENE, TRYPTOPHAN, SEROTONIN LEVELS AND EXERCİSE: A META-ANALYSİS	Salih ÖNER İslam TARANDİR Ökkeş DERELİ
			SPOR LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN ALGILANAN STRES DÜZEYLERİNİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Yükseklisans Öğrencisi Döne ÖKTEM Dr. Öğr. Üyesi Demet ÖZTÜRK ÇELİK

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Öğretim Üyesi Zeynep KURNAZ Dr. Öğretim Üyesi Özkan ÖZTÜRK**	1	YAŞLILIĞIN TEKİLLEŞMESİ: DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM VE AKTİF YAŞLANMA BAĞLAMINDA TEK BAŞINA YAŞAM (SOLO LİVİNG)	Dr. Öğretim Üyesi Zeynep KURNAZ Dr. Öğretim Üyesi Özkan ÖZTÜRK
		2	ÇEVRECİ SİYASETİN NORMATİF UFKU: DEMOKRASİ, EKOLOJİK YURTTAŞLIK VE ÇEVRESEL ADALET	Dr. Öğretim Üyesi Özkan ÖZTÜRK Dr. Öğretim Üyesi Zeynep KURNAZ
		3	BİR MEKÂNSAL PRATİK OLARAK MÜDAVİMLİK	Dr. Ezgi KARMAZ
		4	GÜNDELİK HAYAT: SIRADAN OLANIN BİLİMSELLEŞTİRİLMESİ ÜZERİNE	Dr. Ezgi KARMAZ
		5	Toplumsal Kutuplaşma ve Oyun: Riskler ve Avantajlar	Öğr. Gör. Dr. Mert EREKMEKÇİ
		6	İŞGÜCÜ PİYASASI KONUMLANMASI VE SOSYAL GÜVENCE AÇIĞI: GÖÇMENLER ÜZERİNE AVRUPA ÜLKELERİNDE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ	Prof. Dr. Mehmet DURUEL Mehmet MUTLU
		7	GÖÇMENLERİN SOSYAL GÜVENCEYE ERİŞİMİNDE KURUMSAL EŞİTSİZLİKLER: OECD–EU-SILC AÇIK VERİLERİYLE ÇOK DÜZEYLİ BİR ANALİZ	Prof. Dr. Mehmet DURUEL Mehmet MUTLU
		8		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN**	1	YAPAY ZEKA HABERLERİNDE KULLANILAN FOBİK TEMSİL: TRT HABER VE BİRGÜN ÖRNEĞİ	Arş. Gör. Aleyna ÖNAL Prof. Dr. Gülsüm ÇALIŞIR
		2	Disaster Communication Literature on Civil Society and Social Media: A Literature Review on the 6 February 2023 Earthquakes	Öğr. Gör. Yasemin MERİÇ Prof. Dr. Gülsüm ÇALIŞIR
		3	SOSYAL MEDYADA İÇERİK ÜRETİMİ İLE DİJİTAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK FARKINDALIĞI	Dr. Öğr. Üyesi Saadet UĞURLU Nisa KÖRÜKÇÜ Celalettin AKTAŞ Ahmet Onur DAĞCI Osman AYTEKİN Yakup YENER Batuhan AKBAŞ Mahmut Cihan TOKER
		4	ÇOCUKLARDA TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞI TEMALI KAMU SPOTU: YEŞİLAY ÖRNEĞİ	Doç. Dr. Fikriye ÇELİK Dr. Öğr. Gör. Mustafa GÜLSÜN
		5	TRANSHÜMANİST DÜŞÜNCENİN SİNEMASAL TEMSİLİ: I AM MOTHER FİLMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Gör. Mustafa GÜLSÜN Doç. Dr. Fikriye ÇELİK
		6	SHARENTING AND THE FAMILY'S ROLE IN THE CONSTRUCTION OF DIGITAL IDENTITY	Doç. Dr. Tülay YAZICI
		7	YENİ MEDYA ÇAĞINDA GÜNDELİK HAYAT EŞLİKÇİSİ OLARAK YOUTUBE EKRANI VE ESKİ YERLİ DİZİLER: AVRUPA YAKASI ÖRNEĞİ	Nisa YILDIRIM
		8	TÜRKİYE ULUSAL BASININDA İKLİM KRİZİNİN HABER BAŞLIKLARI ÜZERİNDEN İNCELENMESİ	Öğr. Gör. Dr. Bahar BALCI AYDOĞAN
			EXAMPLES OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE–FOCUSED STRATEGIES IN NEXT-GENERATION MARKETING	Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN
			DIMENSIONS AND APPLICATION AREAS OF EXPERIENTIAL MARKETING	Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Prof. Dr. Yusuf Sait TÜRKAN**	1	NEGATIVE EFFECTS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE USE ON ACADEMIC AND PERSONAL DEVELOPMENT	Prof. Dr. Yusuf Sait TÜRKAN
		2	ANALYSIS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE USE AND ACADEMIC ETHICAL PERCEPTION AMONG ENGINEERING STUDENTS	Prof. Dr. Yusuf Sait TÜRKAN
		3	CULTURAL ANALYSIS OF TURKISH SERIES BROADCAST IN RUSSIA IN PSYCHOLOGICAL AND SOCIOLOGICAL CONTEXT: THE EXAMPLE OF MUHTEŞEM YÜZYIL AND YALI ÇAPKINI	Yüksek Lisans Öğrencisi Deniz Rzaeva
		4	A CRITICAL EVALUATION OF THE INSTRUMENTALIZATION OF CULTURE IN THE DISCOURSE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	Özlem ÖRÇEN
		5	Eleştirel Söylem Analizi Bağlamında Haber Metinlerinin İncelenmesi: 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri Örneği	Serdar BİLİCİ Doç. Dr. Ahmet GÜNEŞ
		6	BAĞIMSIZ SİNEMANIN DAĞITIM SERÜVENİ: ANA AKIM SİNEMA KARŞISINDA ALTERNATİF ARAYIŞLAR	Doç. Dr. Erdinç Yılmaz
		7	CRISIS COMMUNICATION ON SOCIAL MEDIA: A QUANTITATIVE ANALYSIS OF X COMMENTS ON THE SHIFTDELETE.NET CASE	Oğuzhan SAYLAR Doç. Dr. İhsan TÜRKAL
		8	ERGENLİK DÖNEMİNDEKİ BİREYLERİN SOSYAL MEDYADA BİLGİYİ DEĞERLENDİRME BİÇİMLERİ: FENOMENOLOJİK BİR ARAŞTIRMA	Ece YILDIRIM Doç. Dr. Mustafa CINGI
			THE HOMME FATALE IN TURKISH CINEMA: AN ANALYSIS WITHIN THE FRAMEWORK OF NURİ ALÇO AND FARUK PEKER	Doç. Dr. M. Özer ÖZKANTAR

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU**	1	DIGITALIZATION AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION	Doç. Dr. Celalettin KORKMAZ Prof. Dr. İmam Bakır ARABACI
		2	SCHOOL LEADERSHIP IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ALGORITHMIC LEADERSHIP	Prof. Dr. İmam Bakır ARABACI Doç. Dr. Celalettin KORKMAZ
		3	DEVELOPMENT OF AN ANALYTIC RUBRIC FOR EVALUATING CHEMISTRY COURSE PUZZLES AND ASSESSING OF THE PUZZLES PREPARED BY PRE-SERVICE CHEMISTRY TEACHERS	Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU
		4	PRE-SERVICE CHEMISTRY TEACHERS' PRE-INSTRUCTION LEVELS OF UNDERSTANDING AND EXEMPLIFICATION REGARDING RENEWABLE ENERGY AND ITS SOURCES	Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU Prof. Dr. NURİ NAKİBOĞLU
		5	AN EVALUATION OF VISUAL ARTS EDUCATION FOR STUDENTS AGED 8-15 WITH DOWN SYNDROME: INSIGHTS FROM TEACHER PERSPECTIVES	Doç. Dr. Tülay GÜMÜŞER YL Öğrenci Hatice Merve ÖZASLAN
		6	PARENTEL PERSPECTIVES ON THE EVALUATION OF VISUAL ARTS FOR STUDENTS WTIH DOWN SYNDROME AGED 8-15	Doç. Dr. Tülay GÜMÜŞER YL Öğrenci Hatice Merve ÖZASLAN
		7	SOSYAL- DUYGUSAL ÖĞRENME BECERİLERİ BAĞLAMINDA 6. SINIF TÜRKÇE DERS KİTABININ İNCELENMESİ	Mehmet Furkan DEDE Doç. Dr. Bilal ŞİMŞEK Doç. Dr. Bekir DİREKCİ Arş. Gör. Dr. Betül KOPARAN
		8	6. SINIF TÜRKÇE DERS KİTABININ OKURYAZARLIK BECERİLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	Ceren ÜSTÜN Doç. Dr. Bilal ŞİMŞEK Doç. Dr. Bekir DİREKCİ Arş. Gör. Dr. Betül KOPARAN
			ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞU OLAN ANNELERİN İYİ OLUŞLARINA YÖNELİK DENEYSEL BİR ÇALIŞMA	Yüksek Lisans Öğrencisi Mustafa Baki Ulutaşlı Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Fatih Yılmaz
			SPECIAL EDUCATION TEACHERS' VIEWS ON INDIVIDUALIZED EDUCATION PROGRAM PROCESSES	Elif ONUR KÖSE

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Doç. Dr. Mehmet Baki BİLİK**	1	THE IMPORTANCE OF RİSK MANAGEMENT AND VULNERABİLİTY IN DİSASTERS	Doç. Dr. Mehmet Baki BİLİK
		2	ETHICAL STANDARDS IN DISASTER MANAGEMENT AND THEIR IMPORTANCE IN PRACTICE	Doç. Dr. Mehmet Baki BİLİK
		3	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN ALGILANAN AFET RİSK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	Hilal Narin
		4	SOSYAL HİZMET ALANINDA ÇALIŞAN MESLEK ELEMANLARININ ROL ÇATIŞMASI YAŞAMA DURUMLARININ İNCELENMESİ: İZMİT İLÇESİ ÖRNEĞİ	Sosyal Hizmet Uzmanı – Hilal KANDAZ YILDIZ
		5	AFETLERDE DEZAVANTAJLI GRUPLAR: KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLER VE HALK SAĞLIĞI HEMŞİRELİĞİ PERSPEKTİFİ	Doç. Dr. Sonay BİLGİN Öğr. Gör. Dr. Selen ÖZDEMİR
		6	ADLİ SİSTEME DAHİL OLAN ÇOCUKLARIN, ADLİ SÜREÇTE GÖZLEMLENEN DENEYİMLERİNİN ADLİYEDE GÖREV YAPAN PSİKOSOSYAL DESTEK ELEMANLARI TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Simge ŞİRET
		7	TÜRKİYE'DE KAZALAR, CİNAYET/SALDIRI VE İNTİHAR KAYNAKLI ÖLÜMLERİN CİNSİYETE GÖRE DAĞILIMI (2018–2024)	Arş. Gör. Sümeyra SEZER KAPLAN

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Prof. Dr. Ünal İMİK Öğr. Gör. Aykut Alp TETİK**	1	HACI TASAN'S ARTISTIC PERSONALITY AND CONTRIBUTIONS TO TURKISH FOLK MUSIC	Prof. Dr. Ünal İMİK Öğr. Gör. Aykut Alp TETİK
		2	EROL PARLAK'S ARTISTIC PERSONALITY AND HIS CONTRIBUTIONS TO THE TRT TURKISH FOLK MUSIC BROKEN REPERTOIRE	Öğr.Grv. Aykut Alp Tetik Prof. Dr. Ünal İMİK
		3	CARL JOACHİM ANDERSEN'İN OP.41 NO.7 ETÜDÜNÜN FLÜT EĞİTİMİ BAĞLAMINDA TEKNİK VE BİÇİMSEL ANALİZİ	Lara Nil KARCIK Dr. Öğr. Üyesi Ezgi ERTEK BABAÇ Dr. Öğr. Muzaffer Soner YILMAZ
		4	ORTAOKUL DÜZEYİNDE PİYANO EĞİTİMİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNME BECERİLERİNE KATKISI	Yüksek Lisans Öğrencisi Yunus Emre AÇIKGÖZ Doç. Dr. Verda KARAÇİL CERİT
		5	PİYANO EŞLİKÇİLİĞİNİN ÖNEMİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ	Can HACIOĞLU Prof. Dr. Zeynep Ebru AYATA
		6	Güfte Mecmualarından Örneklerle Osmanlı'da Bir Kadın Bestekar: Dilhayat	Ceren KARTAL Doç.Dr. Şeyma ERSOY ÇAK
		7		
		8		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Doç. Dr. Demet DÖNMEZ**	1	KAMU İHALE PİYASALARINDA REKABET VE ŞEFFAFLIK: AVRUPA TED AÇIK İHALE İLANLARIYLA ÜLKE DÜZEYİNDE SATIN ALMA PERFORMANSI ANALİZİ	Doç. Dr. Demet DÖNMEZ
		2	YÖNETSEL KAPASİTE KAMU HİZMET ÇIKTILARINI İYİLEŞTİRİR Mİ? DÜNYA BANKASI WGI–WDI AÇIK VERİLERİYLE PANEL VERİ ANALİZİ (1996–2024)	Doç. Dr. Demet DÖNMEZ
		3	KAMU GÖREVLİLERİ ETİK KURULUNUN PERSONEL SİSTEMİNDEKİ DENETİM MEKANİZMASINA OLASI ETKİLERİ	Rukiye DEVELİ TAŞ Doç. Dr. Hava TAHTALIOĞLU
		4	AB BÜTÇESİNDE DOĞRUDAN YÖNETİLEN FONLARDA YARARLANICI YOĞUNLAŞMASI VE KURUMSAL ERİŞİM: FTS–ŞEFFAFLIK SİCİLİ–KOMİSYON GÖRÜŞMELERİ VERİLERİYLE DİNAMİK AĞ ANALİZİ	Doç. Dr. Soner AKIN
		5	AB DÜZENLEYİCİ YÖNETİŞİM: DSA KAPSAMINDA PLATFORMLARIN “UYUM DAVRANIŞI” ANALİTİĞİ	Doç. Dr. Soner AKIN
		6	BÖLGESEL VE YEREL KALKINMADA İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ROLÜ	Günay GÖNÜLLÜ Ç. Ozan GÖNÜLLÜ
		7	YEŞİL ŞEHİR POLİTİKALARI VE YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ: DÜNYA VE TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ANALİZ	Doç. Dr. Makbule ŞİRİNER ÖNVER Doç. Dr. Günay GÖNÜLLÜ
		8	TÜRKİYE’NİN AFET RİSK PROFİLİNİN KAMU YÖNETİMİ PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Galip USTA Dr. Öğr. Üyesi Ezgi ATALAY
		9	The Politicization of Urban Space: The Diplomatic Utilization of “City Space” at the Intersection of Domestic and Foreign Policy	Aslıhan ÇİÇEK Dr. Öğr. Üyesi ALİ ÇİÇEK
		10	SOSYAL BELEDİYECİLİK ve YEREL YÖNETİMLER	Doç.Dr.İsmail GÜNEŞ Batuhan İNALTEKİN
		11	TÜRKİYE VE AZERBEYCAN AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞININ FAALİYETLERİNİN VE POLİTİKALARININ WEB SAYFASI İÇERİĞİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI	Mansur Mehdiyev

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	**Asst. Prof. Dr. Derya YÜCEL**	1	THE POWER OF SOCIAL MEDIA IN DIGITAL ENTREPRENEURSHIP	Dr. Meftun Deniz Prof. Dr. Seyhun Doğan
		2	ANTI-SOCIAL WORKING HOURS	Assistant Professor Yusuf Erdem TUNÇ
		3	FAMILY-BASED CARE POLICIES	Assistant Professor Yusuf Erdem TUNÇ
		4	THE EFFECTS OF EXPERİMENTAL WORKSHOP STRUCTURES ON ORGANİZATİONAL CREATİVİTY İN TEXTİLE INDUSTRY DESİGN CENTERS	Doç. Vildan TOK DERECİ Sinem ÇAVDAR
		5	THE IMPACT OF DIGITAL EDUCATION PLATFORMS ON CORPORATE IMAGE AND PERCEPTION MANAGEMENT: A QUALITATIVE STUDY ON UNIVERSITY STUDENTS	Gözde KUZU ULUÇAY
		6	THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE–SUPPORTED PERSONALIZATION APPROACHES IN LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS ON LEARNING PROCESSES	Ahmet Gökhan ULUÇAY
		7	THE IMPACT OF PROACTIVE PERSONALITY ON EMPLOYEE MOTIVATION: A STUDY ON EMPLOYEES IN DIFFERENT SECTORS	Yasamin Ghaffari Jourabi Doç. Dr. Öğretim Üyesi Ali Leventeli
		8	DO EASTBOUND AND WESTBOUND FREIGHT RATES LEAD EACH OTHER? A LINEAR GRANGER CAUSALITY ANALYSIS ON THE SHANGHAI–ROTTERDAM ROUTE	Abdullah Açık Bunyamin Kamal
		9	STATE-DEPENDENT EFFECTS OF CARBON PRICES ON DRY BULK FREIGHT MARKETS: EVIDENCE FROM QUANTILE REGRESSION	Abdullah Açık Bunyamin Kamal
		10	THE IMPORTANCE OF SOCIAL SUSTAINABILITY WITHIN THE FRAMEWORK OF SUSTAINABILITY MANAGEMENT: A COMPARATIVE CASE ANALYSIS OF GLOBAL AND TÜRKİYE CONTEXTS	Asst. Prof. Dr. Derya YÜCEL
		11	THE EVOLUTION AND FUTURE TRENDS OF SOCIAL SUSTAINABILITY LITERATURE: A COMPREHENSIVE BIBLIOMETRIC ANALYSIS (1993-2025)	Asst. Prof. Dr. Derya YÜCEL Res. Asst. Fatih EROĞLU
		12	TÜKETİCİLERİN KARBON AYAK İZİ FARKINDALIĞININ KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK STRATEJİLERİNDEKİ ROLÜ	Doç. Dr. Talha BAYIR

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Budi Santoso,**	1	PUBLIC ADMINISTRATION REFORMS FOR POST-CONFLICT GOVERNANCE RECONSTRUCTION IN IRAQ	Prof. Dr. Ahmed Al-Samarrai, Dr. Fatima Hassan, Omar Khalid
		2	DECENTRALIZATION CHALLENGES AND LOCAL GOVERNMENT CAPACITY BUILDING IN IRAQI PROVINCES	Assoc. Prof. Dr. Layla Mahmoud, Dr. Sami Rashid, Noor Ibrahim
		3	E-GOVERNMENT IMPLEMENTATION STRATEGIES FOR ENHANCING PUBLIC SERVICE DELIVERY IN INDONESIA	Dr. Budi Santoso, Assoc. Prof. Dr. Sari Wijaya
		4	CORRUPTION PREVENTION MECHANISMS AND ADMINISTRATIVE TRANSPARENCY IN INDONESIAN BUREAUCRACY	Prof. Dr. Agus Pratama, Lina Setiawati, Rina Kusuma
		5	PUBLIC SECTOR REFORM INITIATIVES ADDRESSING CIVIL SERVICE PROFESSIONALIZATION IN SUDAN	Dr. Abdelrahman El-Siddig, Fatima Ali, Assis. Prof. Dr. Omar Hassan
		6	LOCAL GOVERNANCE MODELS FOR CONFLICT MANAGEMENT AND COMMUNITY DEVELOPMENT IN SUDAN	Assoc. Prof. Dr. Nadia Khalil, Dr. Mustafa Osman
		7	DIGITAL GOVERNANCE TRANSFORMATION THROUGH SMART CITY INITIATIVES IN TAIWAN	Prof. Dr. Chen Wei-Ling, Dr. Lin Mei-Hua, Wang Hao
		8	PUBLIC POLICY EVALUATION FRAMEWORKS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN TAIWAN	Dr. Huang Pei-Chen, Assis. Prof. Dr. Tsai Ming-Jie, Liu Chun-Yi
		9	CIVIL SERVICE REFORM AND PERFORMANCE MANAGEMENT SYSTEMS IN TAIWANESE ADMINISTRATION	Assoc. Prof. Dr. Wu Li-Chun, Chang Yu-Ting
		10	INTERGOVERNMENTAL FISCAL RELATIONS AND LOCAL BUDGET AUTONOMY IN TAIWAN	Prof. Dr. Lee Hsiao-Wen, Dr. Yeh Shu-Fen, Chen Yi-Jing, Kao Ming-Hsien
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Huang Tsung**	1	WOMEN'S COOPERATIVES AS CATALYSTS FOR SOCIAL COHESION IN SUDANESE REFUGEE CAMPS	Dr. Aisha Mohammed, Fatima El-Sayed
		2	RESTORATIVE JUSTICE CIRCLES FOR CONFLICT RESOLUTION IN DARFUR COMMUNITIES	Assis. Prof. Dr. Hassan Ibrahim, Mariam Ahmed, Khalid Osman
		3	TRADITIONAL CONFUCIAN MEDIATION MODELS FOR URBAN NEIGHBORHOOD DISPUTES IN TAIWAN	Prof. Dr. Chen Wei-Ling, Dr. Lin Mei-Hua, Wang Jia-Hao
		4	INDIGENOUS RITUALS AND MODERN PSYCHOSOCIAL SUPPORT FOR TAIWAN ABORIGINAL HEALING	Assoc. Prof. Dr. Huang Tsung-Yi, Li Pei-Chen, Chang Yu-An
		5	ECOLOGICAL RESTORATION PROJECTS FOSTERING COMMUNITY SOLIDARITY IN TAIWANESE RURAL VILLAGES	Dr. Tsai Ming-Ju, Liu Hao-Wei, Prof. Dr. Wu Shu-Fen, Chen Li-Ting
		6	COMMUNITY RECONCILIATION PROGRAMS FOR POST-CONFLICT HEALING IN IRAQI SUNNI-SHIA NEIGHBORHOODS	Prof. Dr. Ahmed Al-Samarrai, Dr. Fatima Hassan, Omar Khalid
		7	TRAUMA RECOVERY INITIATIVES THROUGH INTERGENERATIONAL DIALOGUE IN IRAQI KURDISTAN	Assoc. Prof. Dr. Layla Mahmoud, Karim Aziz, Dr. Nadia Rahman, Sara Ismail
		8	INTEGRATING TRADITIONAL HEALING PRACTICES IN INDONESIAN POST-DISASTER COMMUNITY RECOVERY	Dr. Budi Santoso, Assoc. Prof. Dr. Sari Wijaya
		9	YOUTH-LED PEACEBUILDING WORKSHOPS ADDRESSING ETHNIC TENSIONS IN ACEH PROVINCE	Prof. Dr. Rina Setiawati, Adi Pratama, Lina Sari
		1		
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Kiptoo Arap,**	1	DIGITAL MEDIA INFLUENCE ON YOUTH POLITICAL MOBILIZATION DURING KENYAN ELECTIONS	Prof. Dr. Jane Mwangi, Dr. Kiptoo Arap, Sarah Njoroge, Elias Ochieng
		2	SOCIAL MEDIA PROPAGANDA TACTICS IN ETHNIC CONFLICT NARRATIVES IN KENYA	Assoc. Prof. Dr. Paul Kimani, Miriam Wanjiku, Dr. Hassan Omar
		3	COMMUNITY RADIO'S ROLE IN HIV/AIDS AWARENESS CAMPAIGNS IN RURAL KENYA	Dr. Agnes Kiptoo, Samuel Otieno, Grace Muthoni
		4	SMARTPHONE ADOPTION PATTERNS AND INFORMATION ACCESS IN KENYAN SLUMS	Assis. Prof. Dr. Ruth Ndung'u, James Kariuki, Amina Hassan, Peter Mbugua
		5	WHATSAPP MISINFORMATION CAMPAIGNS DURING PAKISTANI POLITICAL CRISES	Prof. Dr. Fatima Ahmed, Dr. Bilal Khan, Sana Rehman
		6	TELEVISION FRAMING OF GENDER ISSUES IN CONSERVATIVE PAKISTANI SOCIETY	Assoc. Prof. Dr. Nadeem Malik, Ayesha Siddiqui, Imran Farooq
		7	BOLSONARO ERA FAKE NEWS ECOSYSTEMS ON BRAZILIAN SOCIAL PLATFORMS	Dr. Carlos Silva, Prof. Dr. Mariana Costa, Lucas Pereira, Sofia Ramos
		8	TELEVISÃO FRAMING OF AMAZON RAINFOREST DESTRUCTION IN BRAZILIAN MEDIA	Assoc. Prof. Dr. Roberto Lima, Ana Beatriz, João Mendes
		9	PODCAST INFLUENCE ON YOUTH POLITICAL ENGAGEMENT IN URBAN BRAZIL	Dr. Fernanda Oliveira, Gabriel Santos
		10	DIGITAL DIVIDE AND RURAL BROADBAND ACCESS CHALLENGES IN BRAZIL	Assis. Prof. Dr. Thiago Correa, Isabela Nunes, Pedro Almeida, Dr. Laura Mendes
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Samuel Otieno,**	1	**IMPACT OF CLIMATE-INDUCED RURAL-TO-URBAN MIGRATION ON NAIROBI SLUM COMMUNITIES**	Prof. Dr. Mwangi Kiptoo, Dr. Amina Hassan, Joseph Njoroge
		2	**SOCIOECONOMIC INTEGRATION CHALLENGES FOR SOMALI REFUGEES IN KENYAN BORDER TOWNS**	Assoc. Prof. Dr. Esther Wanjiku, Omar Abdullahi, Grace Muthoni
		3	**GENDER DYNAMICS IN INTERNAL DISPLACEMENT PATTERNS ACROSS KENYAN ARID LANDS**	Dr. Samuel Otieno, Fatma Ali, Peter Kimani
		4	**EDUCATIONAL BARRIERS FACING REFUGEE CHILDREN IN DADAAB CAMPS LONG-TERM**	Njeri Mwangi, Prof. Dr. David Kariuki, Salma Ibrahim
		5	**LABOR MIGRATION PATTERNS FROM RURAL PAKISTAN TO GULF COUNTRIES ECONOMIC IMPACTS**	Dr. Ahmed Khan, Fatima Zahra, Bilal Rehman
		6	**AFGHAN REFUGEE RESETTLEMENT EXPERIENCES IN PAKISTANI URBAN NEIGHBORHOODS**	Assoc. Prof. Dr. Sara Malik, Imran Siddiqui
		7	**URBAN INFORMAL ECONOMY PARTICIPATION AMONG BRAZILIAN NORTHEASTERN MIGRANTS**	Prof. Dr. Carlos Silva, Maria Oliveira, João Pereira
		8	**VENEZUELAN MIGRANT INTEGRATION CHALLENGES IN SÃO PAULO LABOR MARKETS**	Dr. Ana Ribeiro, Lucas Santos, Camila Ferreira
		9	**CLIMATE MIGRATION EFFECTS ON AMAZON RURAL COMMUNITIES AND INDIGENOUS POPULATIONS**	Assis. Prof. Dr. Rafael Lima, Dr. Isabel Costa

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Prof. DR. Nourredine Cherifi,**	1	THE INTERPLAY OF RELIGION AND PHILOSOPHY IN AZERBAIJANI CULTURAL CONTEXT	Nigar Mammadova, Elvin Huseynov,
		2	PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF RELIGIOUS BELIEFS IN MODERN AZERBAIJAN	Farid Aliyev, Leyla Ismayilova
		3	THE INFLUENCE OF ISLAMIC PHILOSOPHY ON CONTEMPORARY ETHICS IN IRAN	Dr. Mohammad Rezaei, Lec. Simin Ahmadi,
		4	RELIGION AND PHILOSOPHY: A CRITICAL STUDY OF REASON AND FAITH IN IRANIAN THOUGHT	Ali Karimi, Fatemeh Hosseini,
		5	RELIGIOUS PHILOSOPHY AND NATIONAL IDENTITY IN ALGERIA	Assoc. Prof. Dr. Yacine Belkacem, Amira Bouzid, Karim Mansouri,
		6	THE ROLE OF PHILOSOPHY IN SHAPING ALGERIAN THEOLOGICAL DISCOURSE	Prof. DR. Nourredine Cherifi,
		7	THE SYNTHESIS OF RELIGIOUS AND PHILOSOPHICAL THOUGHT IN GEORGIAN INTELLECTUAL TRADITIONS	Dr. Nino Beridze, Dr. Levan Tsereteli,
		8	MODERN GEORGIAN PHILOSOPHICAL REFLECTIONS ON THE MEANING OF FAITH	Tamar Javakhishvili, Assis. Prof. Dr. Giorgi Kapanadze,

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Roya Ebrahimi,**	1	INNOVATIVE TEACHING METHODS TO ENHANCE STUDENT ENGAGEMENT	Altynay Kussainova, Dr. Yerlan Sadykov
		2	THE IMPACT OF DIGITAL TOOLS ON LEARNING OUTCOMES IN HIGHER EDUCATION	Assoc. Prof. Dr. Aigerim Nurgalieva, Didar Zhumabaev
		3	CHALLENGES OF REMOTE EDUCATION AND STRATEGIES FOR IMPROVEMENT	Dr. Roya Ebrahimi, Assis. Prof. Dr. Seyed Karim Hosseini
		4	THE ROLE OF CULTURAL CONTEXT IN CURRICULUM DEVELOPMENT	Leila Mortazavi, Dr. Hamid Reza Balouchi
		5	ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF INCLUSIVE EDUCATION POLICIES IN INDIA	Prof. Dr. Anjali Rajan, Dr. Vikram Singh
		6	TEACHER TRAINING PROGRAMS AND THEIR EFFECT ON CLASSROOM MANAGEMENT	Assoc. Prof. Dr. Priya Menon, Sunil Sharma
		7	THE USE OF PROJECT-BASED LEARNING TO BOOST CRITICAL THINKING SKILLS	Prof. Dr. Nino Gelashvili, Irakli Donadze
		8	IMPROVING STUDENT MOTIVATION THROUGH PERSONALIZED LEARNING PATHWAYS	Assis. Prof. Dr. Mariam Beridze, Giorgi Kvaratskhelia
		9	THE EFFECT OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY ON STUDENT ACHIEVEMENT RATES	Dr. Khatuna Bakradze, Prof. Dr. Levan Tsiklauri, Natia Chikhradze

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Fatemeh Zare**	1	STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES AND THEIR IMPACT ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE	Prof. Dr. Saima Ahmed, Dr. Faraz Khan, Ayesha Malik
		2	THE ROLE OF LEADERSHIP STYLES IN ENHANCING EMPLOYEE MOTIVATION	Assoc. Prof. Dr. Imran Siddiqui, Ali Raza, Dr. Sana Javed
		3	DIGITAL TRANSFORMATION AND ITS EFFECT ON BUSINESS COMPETITIVENESS	Cristina Popescu, Prof. Dr. Andrei Ionescu
		4	SUSTAINABILITY INITIATIVES IN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES: A ROMANIAN PERSPECTIVE	Dr. Elena Georgescu, Assis. Prof. Dr. Mihai Dumitrescu
		5	THE INFLUENCE OF CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT ON SALES GROWTH	Dr. Sara Mohammadi, Prof. Dr. Reza Kazemi
		6	ANALYZING MARKET ENTRY STRATEGIES FOR IRANIAN STARTUPS	Mohammad Rahimi, Assoc. Prof. Dr. Fatemeh Zare
		7	EFFECTS OF CORPORATE GOVERNANCE ON FIRM PERFORMANCE IN EGYPT	Prof. Dr. Ahmed El-Sayed, Dr. Mona Hassan
		8	IMPLEMENTING INNOVATION MANAGEMENT TO DRIVE BUSINESS SUCCESS	Assis. Prof. Dr. Youssef Abdelrahman, Sara Ibrahim
		9	THE IMPACT OF ECONOMIC POLICIES ON ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT	Dr. Hany Mostafa, Prof. Dr. Salma Farouk, Tarek Adel
		10		
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Assis.Prof. Dr. Hanaa Abdelaziz,**	1	ECONOMIC IMPACT OF TOURISM DEVELOPMENT IN CUBA	Prof. Dr. Maria Fernandez, Dr. Carlos Ruiz, Ana Lopez Jose Martinez,
		2	ANALYSIS OF SOCIAL POLICIES AND ECONOMIC GROWTH IN CUBAN ECONOMY	Assoc. Prof. Dr. Elena Garcia
		3	THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN ALBANIAN ECONOMIC TRANSITION	Dr. Arben Kola, Assis. Prof. Dr. Elira Shehu, Gentian Dervishi
		4	FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT AND INVESTMENT STRATEGIES IN ALBANIA	Prof. Dr. Ervin Meta, Dr. Blerina Hoxha
		5	INFLATION DYNAMICS AND MONETARY POLICY EFFECTIVENESS IN IRAN	Dr. Reza Kian, Prof. Dr. Leila Mohammadi
		6	LABOR MARKET CHALLENGES AND UNEMPLOYMENT TRENDS IN IRANIAN ECONOMY	Mohammad Salehi, Assoc. Prof. Dr. Sara Razavi Prof. Dr. Mona Youssef
		7	ANALYSIS OF FISCAL POLICIES AND PUBLIC DEBT MANAGEMENT IN EGYPT	Dr. Ahmed Naguib,
		8	AGRICULTURAL SECTOR'S CONTRIBUTION TO EGYPTIAN ECONOMIC DEVELOPMENT	Assoc. Prof. Dr. Karim Hassan, Mostafa El-Sayed, Sarah Kamal Omar Said

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Assoc. Prof. Dr. Somchai Phanvilay,**	1	THE EVOLUTION OF TRADITIONAL LAO POETRY IN CONTEMPORARY LITERATURE	Assoc. Prof. Dr. Somchai Phanvilay,
		2	CULTURAL IDENTITY AND LANGUAGE PRESERVATION IN LAO FOLKTALES	Assoc. Prof. Dr. Bounmy Keomany, Phouthone Phommasane, Dr. Sombath Vilay Dr. Ketsana Vang
		3	THE INFLUENCE OF ANCIENT EGYPTIAN MYTHOLOGY ON MODERN LITERARY THEMES	Dr. Ahmed El-Sayed, Prof. Dr. Mona Hassan
		4	POSTCOLONIAL NARRATIVES IN EGYPTIAN LITERATURE: A CRITICAL ANALYSIS	Assis. Prof. Dr. Youssef Mohamed, Dina Abdelrahman Prof. Dr. Habibullah Rahimi, Dr
		5	REPRESENTATIONS OF WAR AND PEACE IN AFGHAN LITERATURE	. Fariba Saeedi
		6	THE ROLE OF ORAL TRADITIONS IN AFGHANISTAN'S LITERARY IDENTITY	Nazan Gul, Assoc. Prof. Dr. Ahmad Wali
		7	EXPLORING KYRGYZ EPIC POETRY AND ITS SOCIAL FUNCTIONS	Assoc. Prof. Dr. Bekmamat Umetaliev Dr. Aizada Toktogulova
		8	THE IMPACT OF SOVIET LITERARY LEGACY ON KYRGYZ WRITERS	Prof. Dr. Zamira Usupova, Nurjan Sadykova Dr. Mirbek Isakov, Assis. Prof. Dr. Aigul Tynchtykbekova, Elmira Bakytova
		9		
		10		
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Dr. Elena Smirnova**	1	THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW IN AFRICA	Prof. Dr. Amina Dube, Kwame Nkrumah, Zanele Khumalo
		2	LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN SUB-SAHARAN AFRICA	Dr. Michael Owusu, Assoc. Prof. Dr. Thandi Mbeki, Samuel Adeyemi
		3	THE ROLE OF SHARIAH LAW IN OMAN'S LEGAL SYSTEM	Fatima Al-Harthy, Dr. Saif Al-Rawahi
		4	ANALYSIS OF COMMERCIAL LAW REFORMS IN OMAN FOR FOREIGN INVESTMENTS	Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Amri, Nawal Said, Faisal Al-Hinai, Dr. Mariam Al-Kindi
		5	CYBERSECURITY LEGISLATION AND DATA PROTECTION IN RUSSIA	Igor Petrov, Dr. Elena Smirnova
		6	CRIMINAL JUSTICE REFORMS AND HUMAN RIGHTS PROTECTION IN RUSSIA	Assoc. Prof. Dr. Alexei Volkov, Dr. Oksana Kuznetsova, Ivan Morozov
		7	CHALLENGES OF ENFORCING INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN NIGERIA	Prof. Dr. Chinedu Okeke, Ifeoma Nwosu
		8	WOMEN'S LEGAL RIGHTS AND SOCIAL EMPOWERMENT IN NIGERIA	Dr. Aisha Bello, Assis. Prof. Dr. Funke Adeyemi, Ngozi Eze, Prof. Dr. Olufemi Adetunji
		9	LEGISLATION AGAINST CORRUPTION: ASSESSING EFFECTIVENESS IN NIGERIA	Samuel Johnson, Dr. Grace Obi, Assoc. Prof. Dr. Kelechi Umeh, Ifedayo Adebayo, Prof. Dr. Maryam Yusuf
		10		
		11		

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES December 23 - 29, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
28 Aralık / Dec 28, 2025 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	**Assoc. Prof. Dr. Alina Beketova**	1	THE EVOLUTION OF CONTEMPORARY AFRICAN ART AND ITS GLOBAL INFLUENCE	Assis. Prof. Dr. Chinedu Okafor
		2	DIGITAL TECHNOLOGIES AND THEIR IMPACT ON TRADITIONAL NIGERIAN ART FORMS	Dr. Ifeanyi Umeh, Oluchi Nwankwo, Emeka Onwudiwe
		3	EXPLORING THE RESURGENCE OF FOLK ART IN KAZAKHSTAN'S MODERN CULTURE	Assoc. Prof. Dr. Alina Beketova
		4	CULTURAL IDENTITY AND VISUAL ARTS IN KAUKAZ REGION	Dr. Timur Kuanyshbek, Assis. Prof. Dr. Zhanara Ismailova
		5	THE INFLUENCE OF SPANISH BAROQUE ART ON MODERN PAINTING TECHNIQUES	Prof. Dr. Marta Garcia, Luis Fernandez, Dr. Javier Ruiz
		6	THE ROLE OF PUBLIC ART IN URBAN SPACES IN SPAIN	Dr. Elena Sanchez, Assoc. Prof. Dr. Carlos Moreno, Ana Lopez, Miguel Ramos
		7	ARTISTIC EXPRESSIONS IN DUBAI: A FUSION OF TRADITION AND MODERNITY	Dr. Fatima Al Mansoori, Assis. Prof. Dr. Saeed Al Falasi
		8	IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE ART MARKET IN THE UAE	Prof. Dr. Khalid Bin Rashid, Sara Al Nahyan, Dr. Maryam Al Mazrouei, Omar Saeed
		9	THE ROLE OF ART FESTIVALS IN PROMOTING CULTURAL DIALOGUE IN DUBAI	Assoc. Prof. Dr. Latifa Al Khouri, Dr. Hamid Al Ali, Noura Youssef, Ali Bin Thani, Dr. Yasmin Ahmed
		10		
		11		

Contents

KIYI COĞRAFYASININ İNSAN DAVRANIŞLARINA ETKİSİ: ÇANAKKALE'DE KÜLTÜREL ve SOSYO-EKONOMİK YANSIMALAR 1
ÇANAKKALE İLİ TRAFİK SORUNLARI: 2025 YILI DEĞERLENDİRMESİ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ 10
KIRSAL ALANLARDA SOSYAL DİRENÇLİLİĞİN ANALİZİ: TUZLA ÇAYI HAVZASI (AYVACIK) 27
YURTDIŞINDA YAT TURİZMİ VE MARİNACILIĞA COĞRAFİ YAKLAŞIMLAR: PARADİGMALAR, YÖNTEMLER VE ARAŞTIRMA EĞİLİMLERİ 41
BAFRA OVASI'NDA ANIZ YAKIMININ ÇEVRESEL ETKİLERİ VE EKOSİSTEM BASKILARI 47
ORMAN OKULU LİSANSÜSTÜ EĞİTİMİNE YÖNELİK TEZLERİN BİBLİYOGRAFİK ANALİZİ 54
YARALIGÖZ DAĞI'NIN (KASTAMONU) JEOMİRAS POTANSİYELİNİN BİLİMSEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 66
SUĞLA GÖLÜ VE YAKIN ÇEVRESİNİN JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ 79
ÖĞRENCİLERİN ÖĞRENME İKLİMİ ALGILARININ İNCELENMESİ: MENTÖR DESTEKLİ ÖĞRETMEN MESLEKİ GELİŞİM PROGRAMI İÇİN ALTYAPI ARAŞTIRMASI 80
ÖĞRENCİLERİN OKUL DOYUMUNUN İNCELENMESİ: MENTÖR DESTEKLİ ÖĞRETMEN MESLEKİ GELİŞİM PROGRAMI İÇİN ALTYAPI ARAŞTIRMASI 93
OKUL YÖNETİCİLERİNİN OKUL YÖNETİMİNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARINA İLİŞKİN GÖRÜŞ, DENEYİM VE ÖNERİLERİ 106
ÇOCUKLARDA DEMOGRAFİK DURUMUN RUHSAL YAPI VE DUYGUSAL ZEKA İLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ . 119
ÇOCUKLARDA DUYGUSAL ZEKA VE RUHSAL ÖZELLİKLERİN DEGERLENDİRİLMESİ 129
2018 VE 2024 HAYAT BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI 139
ÖĞRETMEN VE OKUL İDARECİLERİNİN ÖĞRETMENLİK KARİYER BASAMAKLARININ OKUL İKLİMİNE YANSIMALARINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ 152
E-TİCARET SAĞLIK ÜRÜNLERİNDE KAMPANYA ETKİSİ: KARA CUMA DÖNEMİNDE VİTAMİNLERİN SATIŞ SIRALAMASININ BELİRLEYİCİLERİ 166
EKŞİ SÖZLÜK KULLANICI GİRDİLERİ ÜZERİNDEN TÜRKİYE'DE SAĞLIK KURUMLARINA YÖNELİK ALGININ İNCELENMESİ 179
THE EFFECT OF HEALTHCARE WORKERS' MENTAL WORKLOAD PERCEPTION ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT: A QUALITATIVE STUDY 194
THE EFFECTS OF DIGITAL HEALTH APPLICATIONS ON THE PHARMACEUTICAL MARKET AND HEALTH ECONOMICS: A LITERATURE-BASED REVIEW 208
GLOBAL PHARMACEUTICAL SUPPLY CHAIN CRISES AND THEIR IMPACT ON HEALTH ECONOMICS: A LITERATURE-BASED REVIEW 210
SAĞLIK ÇALIŞANLARININ MEDİKAL TURİZME YÖNELİK FARKINDALIKLARI: BİR LİTERATÜR ARAŞTIRMASI 211
SAĞLIK ÇALIŞANLARININ İÇ VE DIŞ DENETİMLERE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ: NİTEL BİR ÇALIŞMA 213
SAĞLIK TURİZMİ KAPSAMINDA HASTA DENEYİMLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME 216
ECONOMIC OUTCOMES OF GREEN AND SUSTAINABLE MANAGEMENT PRACTICES IN HOSPITALS: A SYSTEMATIC REVIEW 227
ÇALGI EĞİTİMİNDE KİŞİSELLEŞTİRİLMİŞ ÖĞRENMEDE ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ: ÇALGI ÖĞRENME VE PERFORMANS ANALİZİ YAPAN UYGULAMALARIN İNCELENMESİ 229
MÜZİK EĞİTİMİ YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİNE İLİŞKİN ALGILARI 238
THE THREE PIONEERING FIGURES OF MODERN MUSICOLOGY: ADORNO, KERMAN AND DAHLHAUS 244
TEMSİL, DÖNÜŞÜM VE YORUM: GOETHE'NİN FAUST METNİ İLE GOUNOD'NUN FAUST OPERASI ARASINDA DİSİPLİNLERARASI BİR ANALİZ 245
TÜRK MÜZİĞİ ÇALIŞMALARININ WEB OF SCIENCE VERİ TABANI ÜZERİNDE BİBLİYOMETRİK DEĞERLENDİRMESİ 256
BIBLIOMETRIC EVALUATION OF TURKISH MUSIC STUDIES ON THE WEB OF SCIENCE DATABASE 257
MÜZİK ALANINDAKİ METAFOR ARAŞTIRMALARININ EĞİLİMLERİ: 2023–2025 YAYINLARININ

İNCELENMESİ 258
ŞİLE MANAV TÜRKLERİNİN MÜZİK GELENEĞİNDE MÜZİK ALETLERİNİN ÖZELLİKLERİ VE YERİ 270
ALGORİTMALARIN GÖLGESİNDE BÜYÜMEK: ÇOCUKLARDA DİJİTAL BAĞIMLILIĞIN VE SOSYALLEŞME BİÇİMLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ 271
SOSYAL MEDYANIN ERGENLERDE AKRAN ZORBALIĞINA ETKİSİ 281
İklim Değişikliği Endişesi ile Psikolojik Sıkıntı Arasındaki İlişkide Algılanan Stres ve Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Rolü 290
EBEVEYN DUYGUSAL ERİŞİLEBİLİRLİĞİN DUYGUSAL ZEKA BECERİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA 292
SINIF BÜYÜKLÜĞÜNE GÖRE ÖĞRETMENLERİN İŞYERİNDE STRES VE İYİ OLUŞ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ 294
ÖĞRETMENLERİN ÖZEL EĞİTİM İHTİYAÇLARINDA ÖZ YETERLİK DÜZEYLERİNİN TOPLAM İŞ DENEYİMİNE GÖRE İNCELENMESİ: NON-PARAMETRİK ANCOVA 305
AYDINLIK ÜÇLÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN GELİŞMELERİ KAÇIRMA KORKUSU ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE DAİR KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE 313
ERGENLERDE SİBER OBSESİF TAKİP MAĞDURİYETİ: ANNE-BABA TUTUMU, DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER VE SOSYAL MEDYA KULLANIM ALIŞKANLIKLARIYLA İLİŞKİSİ 315
FIKHÎ AÇIDAN DÜNYEVİLEŞMENİN SOMUT TEZAHÜRLERİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME 330
MANEVİYATIN PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KÜLTÜRLERARASI BİR DEĞERLENDİRME 334
DİNSEL KİMLİK VE SOSYAL AİDİYET: PSİKOLOJİK BİR İNCELEME 347
TEŞBİHLERİ AÇISINDAN YAHYÂ B. SELÂME EL-HASKEFÎ'NİN ŞİİRLERİ 358
KUR'AN'IN AİLE BİRLİĞİNİN KORUNMASINA YÖNELİK BOŞANMA ÖNCESİ HAKEMLİK ÖNERİSİ 374
KUR'ÂN PERSPEKTİFİNDEN İNSANIN YERYÜZÜNDE HALİFE KILINMASI 383
KUR'AN'IN PSİKOLOJİK TEFSİRİNİN İMKÂNI: NEFS KAVRAMI VE SÖYLEM ANALİZİ TEMELLİ BİR YAKLAŞIM 392
SİVAS SAĞLIK TURİZMİ SWOT ANALİZİ 411
KİTLE TURİZMİN ÇEVRE VE KÜLTÜREL MİRAS ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN ETİK ÇERÇEVEDEN DEĞERLENDİRİLMESİ 417
DİJİTAL YAŞAM BECERİSİ PERSPEKTİFİNDEN AİLELERDE BOŞ ZAMAN YÖNETİMİ 428
AİLE DOSTU DESTİNASYONLAR VE TURİZM İŞLETMELERİ 435
GASTRONOMİK KİMLİĞİN GÖRSEL TEMSİLİ: SEÇİLMİŞ ÜLKE BANKNOTLARI ÜZERİNE BİR ANALİZ 437
TÜRKİYE'DEKİ COĞRAFİ İŞARETLERİN BÖLGESEL DAĞILIMI ve ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE SINIFLANDIRILMASI 438
BALIKESİR COĞRAFİ İŞARETLİ ÜRÜNLERİ VE BÖLGE TURİZMİNİN GELİŞİMİNDE DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA 449
WORLD FEDERATION OF TOURIST GUIDE ASSOCIATIONS (WFTGA) RESMİ INSTAGRAM HESABININ İNCELENMESİ 467
II. DÜNYA SAVAŞI'NIN ASKERÎ VE SİVİL SAĞLIK HİZMETLERİNE ETKİSİ: TIBBİ YENİLİKLER, HALK SAĞLIĞI DÖNÜŞÜMÜ VE MODERN TIBBIN KURUMSALLAŞMASINA KATKILARI 487
TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA STRATEJİK YÖNELİMLER: BAĞDAT PAKTI'NIN TARİHSEL, SİYASAL VE BÖLGESEL YANSIMALARI 491
STRATEGİC ORİENTATİONS İN TURKİSH FOREİGN POLİCY: THE HİSTORİCAL, POLİTİCAL, AND REGİONAL IMPLİCATİONS OF THE BAGHDAD PACT 493
MUSSOLINI'NİN TÜRKİYE'Yİ İŞGAL PLANI 495
RUMELİ'YE VEDA: SULTAN REŞAD'IN KOSOVA'YI ZİYARETİ 510
MAD 678 NUMARALI AVÂRIZ-HÂNE DEFTERİ'NİN MUHTEVASI VE KAYNAK DEĞERİ 533
678 Numaralı Avârız-Hâne Defterine Göre Haleb Eyaletinde Bazı Kaza ve Nahiyelerin Mukayesesi 543
GÜRCÜ KADININ TARİHİ SÜREÇTEKİ ROLÜ VE ETKİSİ: DİNİ LİDERLERDEN İMPARATORLUKLAR ARASI SİYASİ FİGÜRLERE 553
MOĞOLLARDA ELÇİ KABULÜ 556
EVCİL HAYVAN GİYİM ENDÜSTRİSİNDE YOUTUBE İÇERİK STRATEJİLERİ: İÇERİK UZUNLUĞU VE REKLAM

YATIRIMLARININ ETKİLEŞİM KALİTESİ ÜZERİNE BİR ANALİZ 563
E-TİCARETTE KAMPANYA PERFORMANSININ ÇOK BOYUTLU ANALİZİ: ROI, SEGMENTASYON VE ZAMANLAMA OPTİMİZASYONU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 572
BOP'TA DİJİTALLEŞME VE PAZARLAMA KARMASININ YENİDEN YAPILANDIRILMASI: 8A TEMELLİ BİR YAKLAŞIM 580
AN EXPLORATORY RESEARCH ON YOUNG CONSUMERS' SOFT SAVING TENDENCIES 596
ENDÜSTRİ 4.0 SÜRECİNDE AKILLI ÜRÜNLER VE TÜKETİCİ ETKİLEŞİMİ: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE 608
TÜKETİCİLERİN YOUTUBE REKLAM VİDEOLARINDAKİ DUYGU ÇAĞRIŞIMLARINA VERDİKLERİ TEPKİLER: BİR İÇERİK ANALİZİ 610
DİJİTAL PAZARLAMADA YAPAY ZEKANIN ETKİSİ: ARAMA MOTORU OPTİMİZASYONU'NDAN (SEO) ÜRETKEN MOTOR OPTİMİZASYONU'NA (GEO) GEÇİŞ 622
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİN ALANINDA YAPILAN TEZLERİN DİL BİLGİSİ AÇISINDAN META-SENTEZ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ 641
ALMANYA'DAKİ TÜRK GÖÇMENLERİN İKİNCİ DİL EDİNİM SÜREÇLERİNİN TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ ÇOCUKLARIN TÜRKÇE EDİNİM SÜRECİ İLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: POLİTİKALAR VE ÖNERİLER 659
Mobile-Assisted Language Learning (MALL) in Türkiye's K–12 English Education: A PRISMA-Based Systematic Review (2020–2025) 668
YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE METİN ALTI SORULARININ BİLİŞSEL DÜZEYDE KARŞILAŞTIRILMASI: A2–B1 SEVİYELERİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA 684
ORTAOKUL BEŞİNCİ SINIF İNGİLİZCE DERS KİTABINDAKİ GÖRSELLERİN KAPSAYICI EĞİTİM BAĞLAMINDA İNCELENMESİ 697
AN ANALYSIS OF VISUALS IN THE 5TH GRADE MIDDLE SCHOOL ENGLISH TEXTBOOK WITHIN THE CONTEXT OF INCLUSIVE EDUCATION 698
İNGİLİZCE ÖĞRETİMİNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARINA İLİŞKİN LİSE İNGİLİZCE ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİ 699
CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR COMPARING ADVANTAGES OF NON-GAME-BASED LEARNING AND GAME-BASED LEARNING 713
9TH GRADE LISTENING SKILLS IN THE TÜRKIYE CENTURY MAARIF MODEL: A QUALITATIVE DOCUMENT ANALYSIS 724
DUVARIN ARDINDAKİ KADIN: ATIK DUVAR KÂĞITLARINDAN SANATSAL MODA TASARIMLARI 741
ŞİİRİN DUYGUSUNDAN MODAYA AKTARILAN KIYAFET TASARIMLARI 755
MODA TASARIMINDA EPOKSİ REÇİNE UYGULAMASI; FARKLI KUMAŞ TÜRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ 771
BİYOMİMİKRİ VE MİTOLOJİ BAĞLAMINDA YILAN EJDERHA METAFORUNUN GİYSİ TASARIMLARINA YANSIMALARI 786
FARKLI COĞRAFYALARIN GÖRSEL MİRASININ GÜNCEL TASARIMLARA AKTARIMI 799
SARAY RİTÜELLERİNİN GİYSİYE YANSIMASI: OSMANLI KAFTANLARININ TARİHSEL VE TEKNİK BAĞLAMI 800
TAY-TECH TEKNİK KUMAŞLARIN FONKSİYONEL ÜRÜN TASARIMINDAKİ ROLÜ 811
FERUDUN ZAİMOĞLU VE ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKLERİN TOPLUMSAL VE DİLSEL PROBLEMLERİ 812
LATİFE TEKİN'İN SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM ROMANINDA ÇOCUK GÖZÜYLE AİLE KAVRAMI 813
TÜRK ŞİİRİNDE MASALIN PROPP'UN MASAL TEORİSİNE GÖRE YENİDEN YORUMLANIŞI: SEZAİ KARAKOÇ ÖRNEĞİ 830
ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİYLE YAZILMIŞ BİR SATIR ARASI KUR'AN TERCÜMESİ 842
SAİT FAİK ABASIYANIK'IN ADAPAZARI HİKÂYELERİNDE MESLEK FOLKLORU 849
ROMANTİK YALANIN ÇÖKÜŞÜ: RENÉ GIRARD'IN ÜÇGEN ARZU MODELİYLE MEHMET RAUF'UN *GENÇ KIZ KALBİ* ROMANI 855
KARAKTER ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN MERT ARIK'IN BENİM ZÜRAFAM UÇABİLİR ADLI ÇOCUK KİTABININ İNCELENMESİ 863
GÖÇ OLGUSU BAĞLAMINDA MEVLÂNA İDRİS'İN HALEPLİ ZEYNEP ADLI ÇOCUK KİTABININ İNCELENMESİ 868

BOZKIR HAYATININ ÜÇ TEMEL UNSURU: ÇADIR, AT VE DEMİR 874
"RİTİM, İKTİDAR VE KİMLİK: TÜRK KÜLTÜRÜNDE DAVULUN İNANÇ, NEVBET VE HALK OYUNLARI BAĞLAMINDAKİ DÖNÜŞÜMÜ" 879
MICROECONOMIC OUTCOMES OF FINANCIAL LITERACY 889
"TAVAN FİYAT MI KURUMSAL AYARLAMA MI?" 1009/1600 NARH DEFTERİ ÜZERİNDEN OSMANLI'DA MAL BAZLI FİYAT MÜDAHALESİNİN MİKRO ANALİZİ 899
GELİR EŞİTSİZLİĞİ VE SAVUNMA HARCAMALARININ ETKİLEŞİMİ: ÇİN ÖRNEĞİ 904
KAMU HARCAMALARININ BİLEŞİMİ VE EKONOMİK PERFORMANS ÜZERİNE TEORİK BİR ARAŞTIRMA 913
TEKNOLOJİK YAYILMA TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE EKONOMİK PERFORMANS: TEORİK BİR İNCELEME 923
HAVAYOLU TAŞIMACILIĞI VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM GİRİŞLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: EN YÜKSEK DYY STOKUNA SAHİP ÜLKELER ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ 930
YAPAY ZEKÂ VE İSTİHDAM İLİŞKİSİ: MESLEKLER TEMELLİ AMPİRİK BİR ANALİZ 939
TÜRKİYE'DE GIDA FİYAT ARTIŞLARININ TÜKETİCİ MAL SEPETİNDEKİ KAYMALARA ETKİSİ 940
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ İLE KAMU BÜTÇELEME SÜREÇLERİNİN KURAMSAL KESİŞİMİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ 954
BRİCS ÜLKELERİNDE DİJİTAL EKONOMİ VE DIŞA AÇIKLIKLIĞIN İŞSİZLİK ORANINA ETKİLERİ: AMPİRİK KANITLAR 955
TÜRKİYE'DE AKRABA EVLİLİKLERİ ORANI ANALİZİ 956
TRUMPİZM 2.0 VE 3. DÜNYA SAVAŞI SÖYLEMİNİN GÜVENLİKLEŞTİRİLMESİ 964
RUS ASKERİ DOKTRİNİ MASKİROVKA'NIN UKRAYNA SAVAŞI ÜZERİNDEN İNCELENMESİ 965
Egemenlik Çatışması: Kıbrıs Helen Milliyetçisi Partilerinin 'Siyasi Eşitlik' Kavramına Yaklaşımı ve Avrupa Birliği Normları ile Çelişkisi 966
BATI-SONRASI DÜNYADA ORTAK KİMLİK İNŞASI: YENİ BÖLGESELCİLİK BAĞLAMINDA TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI 967
LOJİSTİKTE KİTLE KAYNAK KULLANIMI MODELİNİN İNCELENMESİ 968
KÜRESEL VE YEREL E TİCARET PLATFORMLARA YÖNELİK GÜVEN VE SATIN ALMA DÜŞÜNCESİ 980
Geopolitical Risks and Canal Projects in International Logistics within The Framework of Mahan's Sea Power Theory: A Comparative Analysis of the Kiel Canal and the Don-Volga Canal 981
DEPO YÖNETİMİ, OPERASYONLARI VE VERİMLİLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME 1007
LOJİSTİK BİLGİ SİSTEMLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME 1015
BÜYÜK YAPAY ZEKÂ ŞİRKETLERİ VE DİJİTAL EGEMENLİK 1023
ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERDE AİDİYET ARAŞTIRMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ 1038
TÜRKÇE EĞİTİMİ BAĞLAMINDA ÜRETKEN YAPAY ZEKA: ÖĞRETMEN ADAYLARININ ALGILARI VE DENEYİMLERİ 1056
TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ MANTIK HATALARI FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞİKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ 1068
MÜZİK EĞİTİMİ ÇERÇEVESİNDE MÜKEMMELİYETÇİLİK VE PERFORMANS KAYGISI 1077
ERGENLERDE İŞBİRLİĞİ PROFİLLERİ VE BELİRLEYİCİLERİ: GİZİL PROFİL ANALİZİ VE MULTİNOMİNAL LOJİSTİK REGRESYON 1078
ERGENLERDE AZİM İLE STRESE DAYANIKLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİDE ENERJİ VE ÖZ-DENETİMİN ARACI ROLÜ: BİR PARALEL ARACILIK ANALİZİ 1089
TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN DİJİTAL UYGULAMALARIN META-TEMATİK ANALİZ YOLUYLA DEĞERLENDİRİLMESİ 1099
2025 LGS FEN BİLİMLERİ SORULARININ YENİLENMİŞ BLOOM TAKSONOMİSİNİN BİLİŞSEL ALAN BASAMAKLARINA GÖRE İNCELEMESİ 1101
EĞİTİMDE DİJİTAL OKURYAZARLIĞA İLİŞKİN YAPILAN ARAŞTIRMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ 1113
ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN DEVELOPMENTAL NICHE AND PARENTAL SELF-EFFICACY IN MOTHERS WITH PRESCHOOL AGED CHILDREN 1128
TOULMİN ARGÜMANTASYON YAKLAŞIMINA GÖRE ÖĞRETMEN ADAYLARININ DEĞER ALGILARI: EYLEM ARAŞTIRMASI 1130

2018 ve 2024 HAYAT BİLGİSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ YARATICI DÜŞÜNME AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI 1161
DİJİTAL DAYANIKLILIK ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇE'YE UYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI 1183
TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ KAPSAMINDA 2024 ÖĞRETİM PROGRAMLARINDAKİ ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ARAÇLARININ ANALİZİ 1189
TIMSS VE PIRLS BAĞLAMINDA LETONYA EĞİTİM SİSTEMİNİN İNCELENMESİ VE TÜRKİYE AÇISINDAN ÇIKARIMLAR 1210
14–18 YAŞ ÖĞRENCİLERİN FİZİKSEL UYGUNLUK DÜZEYİ KAPASİTELERİNE COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN ETKİSİNİN İNCELENMESİ 1232
14–18 YAŞ ÖĞRENCİLERİN BESLENME ÖZ-YETERLİK TUTUMLARINA COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN ETKİSİNİN İNCELENMESİ 1243
HEMŞİRELİK MESLEKİ KİMLİK ALGISI 1253
TIP HEKİMİ MESLEKİ KİMLİĞİ 1260
SAĞLIK HİZMETLERİNDE YAPAY ZEKÂYA GENEL BİR BAKIŞ 1270
SAĞLIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARI VE YÖNETİCİLERİNİN LİDERLİK ALGISI KONYA SELÇUKLU ÖRNEĞİ 1277
SAĞLIK ÇALIŞANLARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN ALGILANAN LİDERLİK TARZLARININ ÇALIŞANLARIN MOTİVASYON DÜZEYİNE ETKİSİ 1293
SAĞLIK KURUMLARINDA İSG EĞİTİMLERİ: KAPSAM, MEVZUAT VE UYGULAMA YAKLAŞIMLARI 1315
SAĞLIKTA YAPAY ZEKA VE DİJİTALLEŞMENİN ROLÜ 1332
BİLİŞSEL ESNEKLİĞİN YENİLİKÇİ DAVRANIŞ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN BELİRLENMESİ 1348
HEMŞİRELERDE YAPAY ZEKA VE DİJİTAL OKURYAZARLIK 1356
SİBER ZORBALIĞIN PSİKOSOSYAL BİR YORDAYICISI OLARAK AHLAKİ DUYARSIZLAŞMA: EMPATİNİN ARACI ETKİSİ 1363
THE APPROPRIATENESS OF TEAL ORGANIZATIONS FOR GENERATION Z 1376
CHALLENGING WORK ENVIRONMENTS: INTERPERSONAL DEVIANCE, TURNOVER INTENTION, AND THE MODERATING ROLE OF OPTIMISM 1388
OSMANLI SIHHİYE TEŞKİLATINDA PERSONEL YÖNETİMİ: 1889 TARİHLİ BİR TALİMATNAME İNCELEMESİ 1395
DONANMA-YI OSMÂNÎ'DE PERSONEL YÖNETİMİ: 1910 TARİHLİ BİR TALİMATNAME İNCELEMESİ 1401
BELİREN YETİŞKİNLİKTE İŞ ARAMA KAYGISI: KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME 1406
ÇALIŞMA YAŞAMINDA İYİ OLUŞ: MODELLER VE MÜDAHALE YAKLAŞIMLARI 1417
YÖNETİCİLERİN Z KUŞAĞI ÇALIŞANLARA YÖNELİK ALGILARI VE YÖNETİMSEL İSTEKSİZLİĞİN NEDENLERİ 1426
QUIET THRIVING: CONCEPTUALIZING SILENT AND SUSTAINABLE EMPLOYEE GROWTH IN CONTEMPORARY WORKPLACES 1439
GÜÇLENDİRİCİ LİDERLİK VE ÇALIŞANLARDA İŞ BAĞLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİ: META ANALİTİK BİR YAKLAŞIM 1453
YAPAY ZEKÂ VE ÇALIŞAN REFAHI: BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ 1463
KARİYER KEŞFİNİN BAZI DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ: HAVACILIK YÖNETİMİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA 1478
YEREL İSTİHDAMIN GELİŞTİRİLMESİNDE STRATEJİK BİR ARAÇ OLARAK EĞİTİM YÖNETİMİ; İBB'DE BİR ARAŞTIRMA 1487
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÜNİVERSİTE LİDERLİĞİNE İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI 1495
HAVA TAŞIMACILIĞINDA YOLCU PROFİLİ VE TERCİHLERİ: KASTAMONU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 1506
İŞ YAŞAMINDA TOKSİK POZİTİFLİK: NEDENLERİ VE SONUÇLARI ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME 1509
İŞ DÜNYASINDA YENİ BİR TEHDİT: SESSİZ ÇATLAMA (QUİET CRACKİNG) VE ÖRGÜTSEL YANSIMALARI 1521
FİRMA PERFORMANSININ BELİRLEYİCİSİ OLARAK SOSYO-DUYGUSAL ZENGİNLİK: BİR ARAŞTIRMA MODEL ÖNERİSİ 1529

MUHASEBE SÜREÇLERİ AÇISINDAN ARTAN VERGİ VE HARÇLAR 1531
YAPAY ZEKÂYA YÖNELİK OLUMLU TUTUMUN İNTERNET GİRİŞİMCİLİĞİ NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ .. 1539
ENFLASYON MUHASEBESİ KONUSUNDA YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ 1549
ARACI KURUMLARDA FİNANSAL İLETİŞİM YOĞUNLUĞU VE ÇIKAR ÇATIŞMALARI 1565
A STUDY ON AWARENESS LEVELS OF CRYPTOCURRENCIES AMONG UNIVERSTIY STUDENTS 1583
ACCOUNTING FOR CONSOLIDATION UNDER IFRS 10 AND IFRS 12 1598
BATIK MALİYET YANILGISININ YATIRIMCI ISRARCILIĞI, KAYBI KABUL ETMEME DAVRANIŞI VE PORTFÖY YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 1599
KÜRESEL GÜNEY'DE FİNANSAL UYUMUN KAVRAMSAL ANALİZİ: BORSA İSTANBUL VE BRICS PİYASALARI ARASINDAKİ BAĞLANTISALLIĞA TEORİK BİR YAKLAŞIM 1608
TÜRKİYE'DE FAİZSİZ FİNANSAL YAPININ SWOT ANALİZİ İLE İNCELENMESİ 1621
2015-2024 YILLARI ARASINDA MUHASEBE ALANINDA YAZILMIŞ YÜKSEK LİSANS TEZLERİNİN BİBLİYOMETRİK YÖNTEMLE ANALİZİ 1623
TÜRKİYE'DE SİYASET BİLİMİ ALANINDA "YENİ SAĞ" ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZİ 1637
STRATEJİK UFKUN HARİTALANMASI: UZAY GÜVENLİĞİ ALANINA BİBLİYOMETRİK BİR YAKLAŞIM 1653
BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN STRATEJİK PLANLARINDAKİ KIRAL KALKINMA HEDEFLERİNİN İNCELENMESİ: EGE BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ ÖRNEĞİ 1669
YEREL YÖNETİMLERDE YAPAY ZEKA KULLANIMININ ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ 1683
KAMU DİPLOMASİSİNDE GÜÇ KAVRAMININ YERİ VE LİDERLİĞİN ETKİSİ: DONALD TRUMP ÖRNEĞİ . 1684
THE PLACE OF THE CONCEPT OF POWER AND THE INFLUENCE OF LEADERSHIP IN PUBLIC DIPLOMACY: THE CASE OF DONALD TRUMP 1685
AKP'NİN İDEOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ: KONVANSİYONEL MUHAFAZAKARLIKTAN MİLLİ MUHAFAZAKARLIĞA 1686
ATAOL BEHRAMOĞLU'NUN "OKYANUSLA İLK KARŞILAŞMA" ADLI KİTABINDA NİTELEME SIFATI VE SIFAT FİİLLERLE KURULAN YAPILARIN ŞİİR DİLİNE ETKİSİ 1687
TÜRKÇE İKİLEMELERİN GİZLİ ANLAMLARI: ETİMOLOJİK BİR İNCELEME 1699
FUTBOL KULÜPLERİNİN ADLANDIRMA PRATİKLERİ: ELAZIĞ İLİ ÖRNEĞİ 1709
ECOCRITICAL PERSPECTIVES ON THE HUMAN-NATURE RELATIONSHIP IN DIVAN POETRY: AN ANALYSIS THROUGH CONTEMPORARY ENVIRONMENTAL THEORIES 1724
WOMEN'S REPRESENTATION AND THE PERFORMATIVE CONSTRUCTION OF GENDER IN DİVAN POETRY: A FEMINIST CRITICAL READING 1734
CHRONOTOPE AND TIME-SPACE STRUCTURES IN DİVAN POETRY: A METHODOLOGİCAL INQUIRY .. 1742
TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE İYELİK SİSTEMİNİN DİLBİLİMSEL DÜZENEĞİ VE İŞLEYİŞİ 1752
COFFEE BADGING: CONCEPTUALIZING SYMBOLIC PRESENTEEISM IN HYBRID WORK CONTEXTS 1759
EĞİTİMDE WEB 2.0 ARAÇLARI KULLANIMINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ 1777

KIYI COĞRAFYASININ İNSAN DAVRANIŞLARINA ETKİSİ: ÇANAKKALE'DE KÜLTÜREL ve SOSYO-EKONOMİK YANSIMALAR

Prof. Dr. Rüştü ILGAR
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Anabilimdalı ilgar@mail.com
ORCID NO: 0000-0002-4981-7324

ÖZET

Kıyı alanları, tarih boyunca medeniyetlerin gelişiminde ve insan davranışlarının şekillenmesinde kritik bir rol oynamıştır. Birleşmiş Milletler verilerine göre, dünya nüfusunun yaklaşık %40'ının kıyı şeridinin 100 kilometre içerisinde yaşadığı ve küresel ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmının bu bölgelerde yoğunlaştığı göz önüne alındığında, kıyıların sosyo-kültürel yapılar üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda yapılan çalışmada, bir kıyı kenti olan Çanakkale'de yaşayan bireylerin benzer davranış kalıpları sergileyip sergilemediği ve bu durumda 'kıyı' faktörünün etkisi incelenmiştir. Araştırma kapsamında; yerel halkın eğitim ve kültür düzeyi, ekonomik refahı, siyasi ve iktisadi görüşleri ile yeme-içme alışkanlıkları gibi değişkenler analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; Çanakkale'de yaşayan bireylerin eğitim seviyesi, siyasi eğilimleri, ekonomik gelir düzeyleri ve gastronomi kültürleri açısından anlamlı benzerlikler taşıdığı tespit edilmiştir.

Tarihsel süreçte kıyı medeniyetlerinde görüldüğü üzere, Çanakkale'nin coğrafi konumu kent sakinlerine sosyal ve kültürel açıdan önemli avantajlar sağlamıştır. Nüfus ve yüzölçümü ölçeği dikkate alındığında Çanakkale; ekonomik refah, eğitim kalitesi ve kültürel birikim açısından Türkiye'nin birçok iline kıyasla daha üstün bir profil çizmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, bölge halkının sergilediği ortak davranış kalıplarının ve yüksek yaşam standartlarının oluşumunda, kentin kıyı şeridinde yer almasının belirleyici bir etken olduğunu detaylıca ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıyı, İnsan Davranışı, Kültür, Davranış Ekolojisi.

1. GİRİŞ

Davranış, bireylerin bilinçli ya da bilinçsiz olarak gerçekleştirdiği, gözlenebilen ve gözlenemeyen her türlü olaya denir (Aydın, 2003). İnsan davranışları bulunduğu ortamdan etkilenerek değişebilmektedir. Davranışların, sosyal çevreden, aileden, dinden ve benzeri gibi sistemlerden etkilenerek kişinin aldığı kararlarda, yaptığı eylemlerde rol oynamaktadır (Danış, 2006). Yapılacak olan bu çalışmada Çanakkale ilinde yaşayan bireylerin davranışlarına çevrenin etkisi göz önüne alınarak irdelenecektir. Yapılan bazı çalışmalarda insan davranışlarının bulunduğu ortamdan atmosferinden, renginden ve ahenginden etkilenerek kişinin verdiği tepkilere etkisine değinilmiştir (Litwin ve Stringer, 1968). Nitekim yeşilin insana huzur, mavinin ferahlık, kırmızının cesaret ve tutku, siyahın karamsarlık, beyazın sadelik hissini çağrıştırdığı sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada ise kıyı kenti olan Çanakkale ilinde yaşayan bireylerin davranışlarında çevrenin etkisine, varsa benzer davranışlar üzerinde durulmuştur. Çalışma sonucunda Çanakkale ilinde yaşayan bireylerin siyasal, eğitim, kültürel ve ekonomik sistemlerinde benzer davranışlara sahip olduğu sonucuna varılmıştır. İnsanoğlu var olduğundan beri su kaynakları çevresinde yaşamayı tercih etmiştir. Sürekli Suyun olduğu yerler de hayatın sürdürmeye benimsetmişlerdir. Ayrıca daha geçmişten beri antik Yunanlılar Mısırlılar Lidyalılar iyonlar gibi Akdeniz ve Anadolu'ya hakim olan medeni uygarlıklar bile kıyı alanlarda yaşamayı tercih etmiştir. Belki de medeni olmasının en büyük nedenleri kıyı alanlarda kurulan medeniyetler olmasıdır. Kıyı alanların tercih edilmesinin başka nedenleri; uygun iklime sahip olması, su kaynakları bakımından zengin olması ekonomik gelir elde ettiriyor olması gibi faktörler söz konusudur (Cengiz ve Çavuş, 2012). Günümüze baktığımızda bile Dünya nüfusunun %60'ı kıyı alanlarında yaşamaktadır. Kıyı alanların bu değerini tercih edilmesinde su sesini verdiği huzur Berrak suyun verdiği mutluluk söz konusu diyebiliriz Ayrıca kıyının insan davranışları üzerinde büyük bir etki yarattığı söylenebilir (Tuncay, 2002).

Yapılacak olan bu çalışmada Türkiye'nin kuzeydoğusunda bulunan Marmara ve Ege Denizi birbirine bağlayan Çanakkale Boğazı kıyısında kurulmuş olan Çanakkale ilinde kıyının insan davranışları üzerindeki etkisini detaylıca incelenecektir. Söz konusu çalışmada Çanakkale'de yaşayan insanların benzer davranışları gösterip göstermedikleri kıyı alanlarında neden yaşamayı tercih ettikleri kıyının davranışları üzerinde etkili olup olmadıkları benzer yemek kültürlerine, siyasi görüşlere, ekonomik refaha sahip olup olmadıkları üzerinde durulacaktır.

2. MATERYAL – METOD

Bu araştırmanın temel materyali; Çanakkale ilinin sosyo-kültürel yapısı, eğitim düzeyi, turizm potansiyeli ve siyasi eğilimlerine yönelik literatürde yer alan öncül makale, tez ve raporların sistematik bir derlemesi ve saha çaçışmasından oluşmaktadır. Yardımcı veri setleri ise ilgili kamu kurum ve kuruluşlarından temin edilen resmi dokümanlar, görsel materyaller, güncel istatistikler ve dijital kaynaklar aracılığıyla zenginleştirilmiştir.

Çalışmanın yöntemi; veri toplama, tasnif, analiz ve değerlendirme olmak üzere üç temel aşamadan oluşmaktadır. Veri toplama sürecinde ilgili literatür taranmış; elde edilen veriler analiz aşamasında tablolaştırılarak görselleştirilmiştir. Analiz sürecinde, kentin kıyı yerleşimi olmasının bireysel ve toplumsal davranışlar üzerindeki etkileri; eğitim, kültür, iktisadi görüş ve refah düzeyi gibi parametreler üzerinden incelenmiştir. Değerlendirme aşamasında ise Çanakkale'nin kıyı kenti kimliğinin sunduğu avantaj ve dezavantajlar, eleştirel bir perspektifle tartışmaya açılmıştır.

2.1. Çalışma Alanının Genel Özellikleri ve Yerleşim Morfolojisi

Çanakkale ili; Türkiye'nin kuzeybatısında, kendi adıyla anılan ve Asya ile Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan Çanakkale Boğazı'nın her iki yakasında (Biga ve Gelibolu yarımadaları) konumlanmış stratejik bir kıyı kentidir. Ege ve Marmara denizlerine kıyısı bulunan kent, yaklaşık 1.016 km²'lik bir alan üzerinde, 540.660 kişilik bir nüfus projeksiyonuna sahiptir (Tezcan ve Kara, 2014).

Kentin yerleşim coğrafyası incelendiğinde, boğaz hattı boyunca "lineer" (çizgisel) bir yerleşme dokusunun hakim olduğu görülmektedir. Bu yerleşim formunun temel belirleyicisi, popülasyonun kıyı bandında yaşama tercihi ve kıyısal alanın sunduğu rekreasyonel çekiciliktir. Kıyıya olan bu yönelim, sadece konut alanlarıyla sınırlı kalmamış; idari ve akademik birimlerin (Valilik, Belediye, Meteoroloji Müdürlüğü, Eğitim Fakültesi vb.) lokasyon seçimlerini de doğrudan etkilemiştir.

2.2. Kentsel Mekân ve Sosyal Donatı Analizi

Çanakkale kentsel dokusunda, denizin "cazibe merkezi" olma özelliği kentsel donatı alanlarının dağılımında belirleyici bir rol oynamaktadır. Sosyal etkileşim noktaları olan kafeteryalar, restoranlar ve eğlence merkezleri gibi ticari işletmelerin büyük bir çoğunluğu kıyı şeridinde kümelenmiştir. Bu durum, kent sakinlerinin sosyal yaşam alanları ile yerleşim

tercihlerinin kıyı odaklı şekillendiğini; dolayısıyla kentin makroformunun kıyı şeridine paralel bir biçimde geliştiğini göstermektedir.

3. BULGULAR

3.1. Kıyı Yerleşimi ve Beşerî Sermaye: Eğitim Düzeyi Analizi

Kıyı bölgeleri, tarihsel süreçte dış dünyaya açıklık ve ekonomik canlılık nedeniyle beşerî sermayenin yoğunlaştığı alanlar olmuştur. Çanakkale özelinde eğitim verileri incelendiğinde, kentin Türkiye ve bölge ortalamalarının üzerinde bir profil sergilediği görülmektedir. 2015 yılı TÜİK verilerine göre, Çanakkale'de okuryazarlık oranı %98,14 olarak kaydedilmiştir. Bu değer, Marmara Bölgesi (%97,42) ve Türkiye genel ortalamasının (%96,22) üzerindedir. Kara ve Atasoy (2018) tarafından da vurgulandığı üzere, kıyı kentlerinin sunduğu nitelikli eğitim fırsatları ve kültürel etkileşim olanakları, bireylerin akademik ve kişisel gelişim süreçlerini olumlu yönde tetiklemektedir. Bu durum, kıyı yerleşiminin yalnızca mekânsal bir tercih değil, aynı zamanda sosyo-kültürel bir gelişmişlik göstergesi olduğunu kanıtlamaktadır. Kıyının insan davranışları üzerinde büyük bir etki yarattığı söylenebilir (Tuncay, 2002).

3.2. Gastronomi Kültürü ve Denizel Kaynaklar

Çanakkale'nin jeostratejik konumu, mutfak kültürünün şekillenmesinde birincil etken olmuştur. Kentin gastronomi kimliği; deniz börülcesi, ahtapot salatası, tuzlu sardalye ve lüfer pilavı gibi deniz ürünleri odaklı bir çeşitlilik arz eder. Kıyı yerleşimi, halkın beslenme alışkanlıklarını doğrudan etkileyerek denizel kaynaklı bir mutfak disiplini oluşturmuştur. Sosyo-ekonomik açıdan bakıldığında, kentteki yeme-içme sektörünün ve sokak lezzetlerinin büyük ölçüde deniz ürünlerine dayalı bir ticari ekosistem geliştirdiği söylenebilir. Bu durum, coğrafi mekânın toplumsal davranış ve yaşam tarzı üzerindeki belirleyici etkisini yansıtmaktadır.

3.3. Tarımsal Yapı ve Agro-Ekolojik Potansiyel

Çanakkale, sahip olduğu geçiş iklimi (Akdeniz ve Marmara tipi) ve zengin su kaynakları sayesinde yüksek bir tarımsal üretim kapasitesine sahiptir. 1929-2022 yılları arasındaki meteorolojik veriler (ortalama 15 °C sıcaklık ve %73,1 bağıl nem), bölgenin polikültür tarım için elverişli olduğunu göstermektedir.

Hidrografik Kaynaklar: Kaz Dağları beslemeli Tuzla Çayı, Menderes Çayı ve Sarıçay gibi akarsular, ildeki tarımsal sulamanın temelini oluşturmaktadır.

Arazi Kullanımı: İlin yüzölçümünün %33,3'ü işlenebilir arazidir. Bu arazilerin %75,7'si tarla, %9,9'u zeytinlik ve geri kalanı meyve-sebze alanlarından oluşmaktadır (TÜİK, 2022).

Üretim Performansı: Çanakkale; şeftali üretiminde Türkiye 1.'si, nektarin üretiminde 2.'si, çeltik ve domates üretiminde ise 4.'sü konumundadır. Özellikle "Bayramiç Beyazı", "Lapseki Şeftalisi" ve "Geyikli Zeytinyağı" gibi 7 ürünün coğrafi işaret almış olması, kentin tarımsal üretimdeki markalaşma düzeyini ve kıyı tarımının ekonomik katma değerini ortaya koymaktadır.

3.4. Ekonomik Göstergeler ve Sektörel Dağılım

Çanakkale, Çanakkale Boğazı'nın sağladığı lojistik avantajlar ve kruvaziyer turizmi (Kepez Limanı, Yat Limanı) sayesinde yüksek bir ekonomik refah düzeyine sahiptir.

GSYH ve Refah: 2020 TÜİK verilerine göre Çanakkale, kişi başına düşen 9.830 dolarlık GSYH ile Türkiye genelinde 7. sırada yer almaktadır.

İstihdam Yapısı: Ekonomik faaliyetlerin %58'i hizmetler, %23'ü sanayi ve %19'u tarım sektöründen oluşmaktadır. Sanayi dönemi ile arka plana itilse de günümüzde insanların gıda ihtiyacını giderdiği, sanayide ham madde olarak kullanıldığı için stratejik bir öneme sahiptir (Topal, 2010). Bunun yanında gelişen hizmet sektörünün baskınlığı, kentin tipik bir gelişmiş kıyı kenti karakteristiği taşıdığının göstergesidir.

3.5. Siyasi Coğrafya ve Seçmen Davranışı

Kıyı koridoru boyunca yer alan yerleşim birimlerinde benzer siyasi eğilimlerin varlığı dikkat çekmektedir. Çanakkale'de 2004-2019 yılları arasındaki yerel seçim sonuçları incelendiğinde, yerel yönetimde bir süreklilik (siyasi istikrar) gözlemlenmektedir. Bu durum, kıyı şeridinde yaşayan nüfusun benzer sosyo-politik değerlere ve iktisadi beklentilere sahip olmasıyla açıklanabilir. Mekânsal konum, seçmen tercihlerinde ideolojik ve kültürel bir homojenlik yaratmaktadır.

3.6. Kentsel Morfoloji ve Mekânsal Gelişim

Çanakkale'nin kentsel gelişimi, 1462'de Fatih Sultan Mehmet döneminde Çimenlik Kalesi'nin yapılması ile kentin çekirdeği denilebilecek nokta atılmıştır. Daha sonra kısa sürede Müslümanlar, Romanlar, Ermeniler ve Rumlar kentte kendi mahallelerini kurarak kentin büyük gelişmesini sağladı (Çavuş ve Uysal, 2018). Çimenlik Kalesi odaklı başlamış ve zamanla boğaz hattı boyunca **çizgisel (lineer)** bir form kazanmıştır.

Yerleşim Tercihleri: Kuzeyde Esenler, güneyde ise Barbaros ve Güzelyalı mahalleleri kentin ana gelişim akslarını oluşturmaktadır.

Kentsel Çekim: Kamu binaları (Valilik, Üniversite yerleşkeleri) ve sosyal donatı alanlarının kıyı bandında kümelenmesi, "deniz cazibesi" (coastal attraction) fenomeninin bir sonucudur. Kıyıya yakınlık, emlak değerlerini doğrudan yükseltmekte ve dikey yapılaşmayı bu alanlarda yoğunlaştırmaktadır. Sonuç olarak, Çanakkale'de kentsel makroform, kıyı estetiği ve fonksiyonelliği etrafında şekillenmiş dinamik bir yapı arz etmektedir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırma kapsamında derlenen veriler, Çanakkale'nin sosyo-demografik ve ekonomik yapısının diğer gelişmiş kıyı kentleriyle paralellik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Eğitim ve kültür düzeyi bağlamında Çanakkale, %98,14'lük okuryazarlık oranıyla %96,22 olan Türkiye ortalamasının belirgin bir şekilde üzerindedir. Bu istatistiksel veriyle Çanakkale; Antalya, İzmir ve Muğla gibi diğer yüksek profilli kıyı kentleriyle birlikte eğitim seviyesi en yüksek iller grubunda yer almaktadır. Kıyı kentlerindeki bu yüksek eğitim performansı, kıyısal alanların dış dünyaya açıklık, kültürel etkileşim ve nitelikli yaşam standartları sunarak bireylerin entelektüel gelişimine olumlu katkı sağladığı şeklinde yorumlanabilir.

Ekonomik refah göstergeleri incelendiğinde, Çanakkale'nin kişi başına düşen 9.830 dolarlık GSYH ile Türkiye genelinde 7. sırada yer alması, kentin kıyısal konumunun ekonomik çıktılarını somutlaştırmaktadır. Çanakkale Boğazı'nın jeostratejik önemi, turizm potansiyeli ve iklimsel avantajların birleşimi, kent sakinlerinin yüksek ve stabil bir refah düzeyine sahip olmasını sağlamıştır. Ayrıca, kentin son 15 yıllık yerel yönetim süreçleri incelendiğinde, seçmen tercihlerinin belirli bir siyasi eğilim üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, kıyı kentlerinde yaşayan bireylerin benzer sosyo-politik değer yargılarına, iktisadi beklentilere ve yaşam tarzı yaklaşımlarına sahip olduğu hipotezini destekler niteliktedir. Özetle Çanakkale

örneklemi, coğrafi mekanın (kıyı) insan davranışları ve toplumsal tercihler üzerindeki belirleyici gücünü kanıtlamaktadır.

Bu çalışma, kıyı bölgelerinde ikamet etmenin bireysel ve toplumsal davranışlar üzerindeki etkilerini, Çanakkale ili özelinde analiz etmeyi amaçlamıştır. Araştırma boyunca; eğitim seviyesi, siyasi ve iktisadi eğilimler, gastronomi kültürü ve refah düzeyi gibi temel parametreler üzerinden kıyı yerleşimi ile toplumsal yapı arasındaki korelasyon inceleme ile elde edilen temel bulgular şu şekildedir:

Eğitim ve Kültür: Çanakkale'nin eğitim verileri, kıyı kentlerinin "ufku geniş ve entelektüel sermayesi yüksek" bireylerin yetişmesi için uygun bir zemin hazırladığını göstermektedir. Kentin Türkiye ortalamasının üzerindeki akademik profili, kıyı yaşamının sunduğu sosyokültürel imkanlarla doğrudan ilişkilidir.

Gastronomi ve Somut Olmayan Miras: Kentsel mutfak kültürünün merkezinde yer alan deniz ürünleri, coğrafi mekanın beslenme alışkanlıklarını ve dolayısıyla sosyal pratikleri nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Bu kültürel yapı, nesiller boyu aktarılarak kentin kimlik öğesi haline gelmiştir.

Ekonomik Yapı ve Refah: Hizmet sektörünün %58'lik payı ve yüksek GSYH değerleri, Çanakkale'nin sadece bir liman kenti değil, aynı zamanda gelişmiş bir ekonomik merkez olduğunu kanıtlamaktadır. Boğazın lojistik avantajları ve kıyı turizmi, kente sermaye girişini hızlandırarak kolektif bir refah yaratmıştır.

Siyasal Davranış: Yerel seçim sonuçlarındaki süreklilik, kıyı şeridinde yaşayan nüfusun toplumsal beklentiler ve siyasi vizyon bakımından homojen bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Çanakkale ili örneğinde görüldüğü üzere kıyı, yalnızca bir coğrafi sınır değil, aynı zamanda iklimden ekonomiye, beslenme alışkanlıklarından siyasi tercihlere kadar insan davranışlarını her yönüyle şekillendiren dinamik bir ekosistemdir. Araştırma, "kıyı yerleşiminin toplumsal benzerlikler yarattığı" hipotezini doğrular niteliktedir.

KAYNAKÇA

Aydın, A., *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi.* Alfa Yayınları, İstanbul, 2003.

Cengiz, A ve Çavuş, C., Çanakkale Kenti Kıyı Dolgu Alanı Kentsel Tasarım İrdelenmesi, *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi,* 2012.

Çalışkan, E., *Fiziksel Çevrenin Kamusal Alan Kullanımına Olan Etkisinin Davranış Örüntüdeki Kavramı Üzerinden Sosyal Medya Aracılığıyla İncelenmesi*, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2015.

Çavuş, C. S., ve Uysal, A. B., Çanakkale'de Kentsel Gelişme, Yayılma ve Kırsal Alanlarla Etkileşim. *Planlama-Planning,* cilt.28, ss.105-117, 2018.

Danış, Z., Davranış Bilimlerinde Ekolojik Sistem Yaklaşımı, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* c. 9, ss. 9, 2006.

Mendeş Pekdemir İ. ve A. Dönmez T., Davranış Teorilerinin Bireysel, Sosyal ve Normatif Açıdan Kavramlaştırılması: BSN Davranış Modeli Önerisi, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yönetim Dergisi*, c. 29, ss. 85, ss. 127–186, 2019.

Kara, T ve Atasoy, E. Eğitim Coğrafyacısı Perspektifinden Çanakkale İli, AÜSBE Dergisi, 2018.

Litwin, G ve Stringer, R. Motivation and Orginazionatinal Climate, Cambridge, MA:Hardvad Üniversity Press, 1968.

Mumcu, S. ve Düzenli, T. Ekolojik Yaklaşımcı Çevre-Davranış Araştırmalarının Konular ve Teknikler Açısından İçerik Analizi, Deü-Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2019.

Tezcan, Ş. ve Kara, M. Ortaöğretim Öğrencilerinin Şehir Kavramını Algılama Düzeyleri: Çanakkale Örneği, *Eğitimde Kuram ve Uygulama,* 10 (2), 579-573, 2014

Topal, R. Ş. Tarım Sektörünün Topluma Karşı Sorumlulukları. Trakya Üniversitesi *Sosyal Bilimler Dergisi,* Haziran 2010 Cilt 12 Sayı1, ss.1-3, 2010.

Tuncay, S. İnsan Davranışlarının Ekolojik Sisteme Etkilerinin Çevre Psikolojisiyle Örtüştürülmesi, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* ss.156-157, 2002.

Türkiye İstatistik Kurumu. Çanakkale İlinde 2020 Yılında GSYH'nin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Oransal Dağılımı. https://www.tuik.gov.tr/. Son Erişim Tarihi: 25.12.2023

ÇANAKKALE İLİ TRAFİK SORUNLARI: 2025 YILI DEĞERLENDİRMESİ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Prof. Dr. Rüştü ILGAR
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Anabilimdalı
ilgar@mail.com
ORCID NO: 0000-0002-4981-7324

ÖZET

Bu çalışmada, Çanakkale ilinin şehir içindeki yoğun taşıt trafiği irdelenmiştir. 2025 istatistiklerine göre Çanakkale'de Ekim ayının sonu itibarıyla kayıtlı araç sayısı 335 bin 734'e ulaşmıştır. İlin toplam nüfusu 2024 yılı ADNKS sonuçlarına göre; 568.966 olup kişi başına 0,59 araç düşmektedir (Başka bir ifadeyle, her 100 kişiye yaklaşık 59 araç denk gelir). TR 4cü sırada yer almakta olup, her iki kişiye 1 motorlu araç ve her 5,18 kişiye 1 otomobil düşmektedir. (Türkiye ortalaması ise her 3 kişiye 1 motorlu araç, her 6 kişiye 1 otomobildir). Taşıtların Çanakkale ilinde yaratmış olduğu trafik, trafik sorunları, otopark konusu, ulaşım problemleri ele alınmıştır. Yani her iki kişiden birine araç düşmektedir. Trafiğe kayıtlı taşıtların 126 bin 970 otomobil, 3 bin 95 minibüs, bin 667 otobüs, 40 bin 999 kamyonet, 6 bin 872 kamyon, 116 bin 157 motosiklet, bin 43 özel amaçlı araç, 38 bin 931 traktördür. Bu araçların %37,8 otomobil, % 34,6 motorsiklet, % 12.2'sini kamyonet, % 11,6'sını traktör, % 2,4'ünü kamyon, % 0,92'sini minibüs, % 0,5'ini otobüs ve % 0,31'ini özel amaçlı taşıtlardan oluşmaktadır. Buda beraberinde trafik seyir sorunları, otopark sorunu, diğer ulaşım problemleri getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, trafik, ulaşım, otopark, motorlu taşıt

1. GİRİŞ

Küresel ölçekte şehirleşme olgusu, 21. yüzyılın en belirleyici demografik, mekânsal ve sosyo-ekonomik süreçlerinden biri haline gelmiştir. Sanayi Devrimi ile başlayan ve günümüzde dijitalleşme ile evrilen bu süreçte, kırsal alanlardan kent merkezlerine yönelen kitlesel nüfus hareketleri; yalnızca yerleşim dinamiklerini değil, ulaşım alışkanlıklarını, kentsel altyapı gereksinimlerini ve toplumsal yaşam tarzlarını köklü biçimde dönüştürmektedir (Harvey, 2012). Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı (UN DESA)

verilerine göre, 1950 yılında dünya nüfusunun sadece %30'u kentlerde yaşarken, günümüzde bu oran %55'i aşmış durumdadır. Özellikle Asya ve Afrika kıtalarında sanayileşmenin hızlanması, hizmet sektörünün büyümesi, eğitim ve sağlık imkânlarına erişimin kentlerde yoğunlaşması gibi faktörler, bu eğilimin artarak devam edeceğini göstermektedir (UN DESA, 2018).

Gelecek projeksiyonları, kentleşmenin hız kesmeden süreceğini ortaya koymaktadır. Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası raporlarına göre, 2050 yılı itibarıyla dünya nüfusunun yaklaşık %68 ila %75'inin kentsel alanlarda ikamet edeceği tahmin edilmektedir (World Bank, 2020). Bu hızlı nüfus yoğunlaşması, kent içi hareketliliği (mobilite) artırmakta ve toplu taşıma ağlarının gelişimini zorunlu kılmaktadır. Ancak, ekonomik refah düzeyindeki artış ve modern yaşam standartları, bireyleri toplu taşımadan ziyade özel araç kullanımına yöneltmektedir. Otomobilin; konfor, statü, hız ve bağımsız hareket özgürlüğü ile ilişkilendirilmesi, motorizasyon oranlarının küresel ölçekte hızla yükselmesine neden olmaktadır (Güller, 2015). Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) ve ulaşım sektörü uzmanları, mevcut büyüme trendleri devam ettiğinde, dünya genelindeki toplam motorlu taşıt sayısının yakın gelecekte 2 milyar adedi aşacağını öngörmektedir (IEA, 2019).

Kentsel alanlarda artan özel araç sahipliği, sınırlı olan kentsel mekân üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır. Bu durum, trafik sıkışıklığının ötesinde, araçların hareketsiz kaldığı sürelerde ihtiyaç duyduğu "otopark" sorununu modern kentlerin en büyük krizlerinden biri haline getirmiştir. Araştırmalar, özel araçların kullanım ömürlerinin yaklaşık %95'ini park halinde geçirdiğini göstermektedir (Shoup, 2005). Bu durum, otopark alanlarının en az yollar kadar kritik bir altyapı unsuru olduğunu kanıtlamaktadır. Otopark arzının talebi karşılayamaması; trafik akışının bozulmasına, yol kenarı yasadışı parklanmaların artmasına ve "park yeri arama trafiği" (cruising for parking) nedeniyle karbon emisyonlarının yükselmesine yol açmaktadır. Donald Shoup'un "The High Cost of Free Parking" adlı eserinde belirttiği üzere, yoğun kent merkezlerindeki trafiğin yaklaşık %30'u sadece park yeri arayan araçlardan kaynaklanmaktadır (Shoup, 2011). Ayrıca bu durum, acil durum araçlarının erişimini kısıtlayarak kentsel güvenlik risklerini de beraberinde getirmektedir.

Kavramsal çerçevede otopark; Türk Dil Kurumu tarafından "taşıtların trafik bakımından uygun olan ve belli bir süre bırakıldıkları açık veya kapalı yer" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2005). Mevzuat açısından bakıldığında ise Karayolları Trafik Yönetmeliği'nde otopark, "araçların park etmesi için kullanılan açık veya kapalı alanlar"

şeklinde ifade edilmiştir (Resmî Gazete, 1983). Şehir planlama disiplininde ise otoparklar, sadece araç depolama alanları değil, ulaşım talebinin yönetilmesinde stratejik bir araç olarak değerlendirilmektedir. Kentleşme ve motorizasyonun eş zamanlı artışı, otopark sorununu mekânsal bir problem olmaktan çıkarıp; ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri olan çok boyutlu bir kentsel yönetim meselesine dönüştürmüştür. Sürdürülebilir kentleşme hedefleri doğrultusunda, otopark kapasitesinin "arz odaklı" yaklaşımlar yerine "talep yönetimi" ilkeleriyle planlanması, şehir içi yaşam kalitesinin korunması açısından hayati önem taşımaktadır.

2. YÖNTEM

Örneklem

Araştırma sahası, her iki kıtada da toprakları olan (Asya ve Avrupa), yine iki yarımadada toprakları olan (Gelibolu-Biga) bir bölgedir. Çanakkale ili ülkemizin kuzeybatısında yer almaktadır. Araştırma sahasının büyük bir bölümü Marmara Bölgesi'ndeki Güney Marmara Bölümü'nde yer almaktadır. Geri kalan küçük bir bölümü ise Ege Bölgesi'nde Asıl Ege Bölümü'nde yer almaktadır. Çanakkale ilini çeviren yer şekilleri ise kuzeyde Korudağı, batıda Saros Körfezi ile Ege Denizi, güneyde Ege, kuzeyde Marmara Denizi ve doğuda ise Kazdağları ile çevrelenmiştir. Çanakkale, aynı zamanda Türkiye genelinde iki denize komşu olan 6 il arasında yer almaktadır. Genel olarak bakıldığından Çanakkale ilinin toplam kara yolu uzunluğu 1074 km'dir. Bu yolun 543 km'si il yollarına aittir. Geri kalan kısmı ise devlet yoludur. Çanakkale ilinde asfalt yollar içerisinde asfalt beton toplam 349 km'dir. Yolların 89 km'si il yolu, 259 km'si ise sathi kaplamadır. Asfalt yollar içerisinde sathi kaplama yollar toplamda 558 km olup bunun 447 km'si il yolu olarak bulunmakta, 11 km'si devlet yolu olarak bulunmaktadır. Devlet yolu olarak asfalt betonu ve sathi kaplama yollarının toplamı 370 km'dir. İl yolu olarak asfalt betonu ile sathi kaplama yollarının toplamı 536 km'dir. Genel olarak incelendiğinde Çanakkale ilinde asfalt yolların toplamı 906 km'dir. Devlet yolu şebeke uzunluğu 370 km, il yolu şebeke uzunluğu 542 km olup toplam Çanakkale ili şebeke uzunluğu 912 km'dir.

Şekil 1. Çanakkale ilinin coğrafi konumu

Veri Toplama Araçları

Veri toplama ve/veya durum tespitine yönelik çalışma değildir. Durum tespit çalışmasından oluşan verilerin olgu ve gözlemleri kapsayan durum çalışmasıdır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Kent içi otopark ihtiyacı (P) için formül:

P=E/(k*D)

E= Toplam kentin nüfusu

D= Araç başına düşen nüfus

C= katsayı (3-5)

Şehir merkezinde her gün giren araçların %7-9'u için bir otopark yeri hesaplanır.

3. BULGULAR

Çanakkale şehir merkezi nüfuslanma açısından optimum olmuşluklara sahiptir. Türkiye İstatistik Kurumu güncel nüfus verilerini istatistiklerini 6 Şubat 2024 tarihinde paylaşmıştır. Buna göre Çanakkale nüfusu 570 bin 499'dur. Açıklanan veriye göre; bir önceki nüfus sayımına nazaran Çanakkale nüfusu 11.116 artarak %1,99'luk bir oranda artış

göstermiştir (TÜİK, 2024). İl nüfusunun yıllık ortalama artış hızları, ‰ 5-14 arasında değişmekteyken, il merkezindeki nüfus artış hızları özellikle 1990'dan sonra yükselişe geçmiştir. Çanakkale il merkezi nüfusunun 1965'ten günümüze sürekli arttığı, ancak 1990 yılından sonra artış eğiliminin ivme kazandığı gözlenmektedir. ADNKS verilerine göre 2010 yılında 117 bini geçen kent nüfusu, 2017 yılında 158.398, 2023 yılında ise 203.523'e ulaşmıştır. Çanakkale merkez ilçe nüfusu 203 bin 523 olarak ölçülmüşken; merkez ilçe erkek nüfusu 100 bin 198 ve kadın nüfusu 103 bin 325 olarak ölçülmüştür.

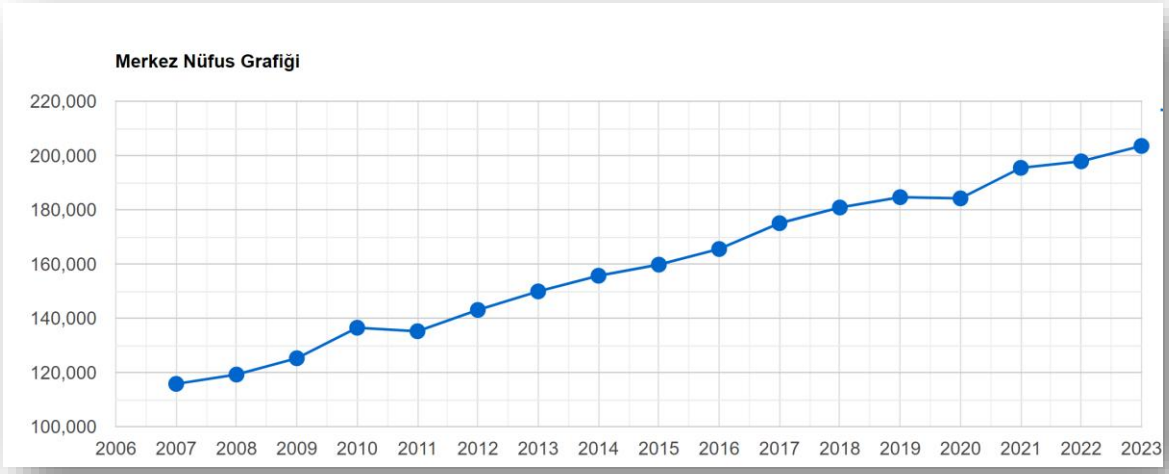

Şekil 2. Çanakkale Şehir Merkezinin Nüfus İstatistiği

Bu artış ekseninde Tekzen ve Esenler bölgesinin artan nüfus girdilerine rağmen, şehir boğaz, askeri alanlar ve dağlık alan ile belli bir alana sıkıştırılmıştır. Bu yüzden belli alanlarda nüfus yoğunluğu göze çarpmaktadır.

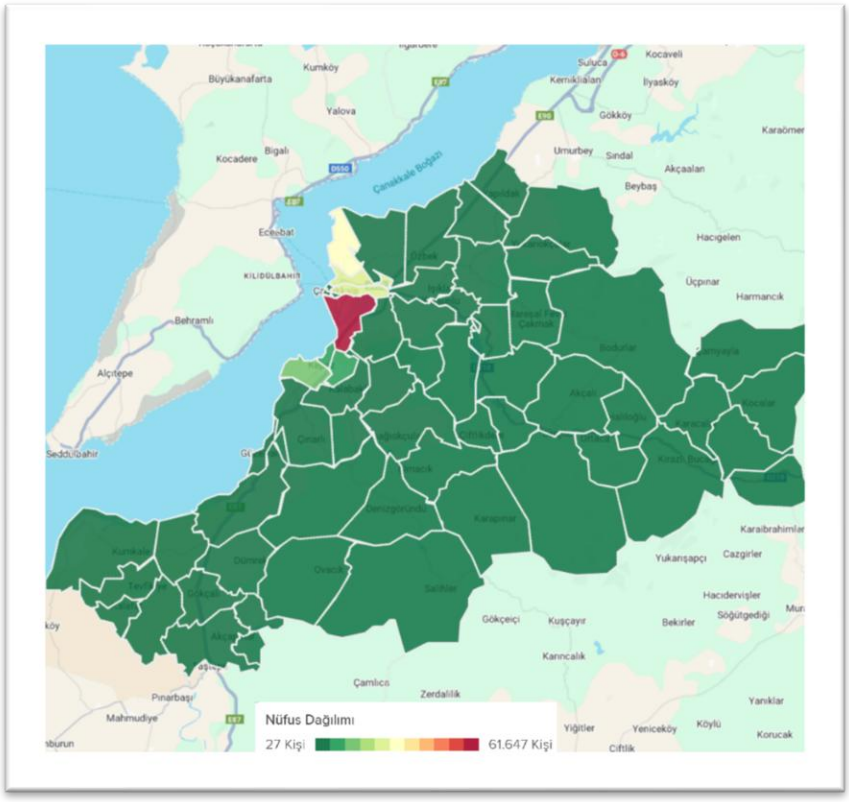

Şekil 3. Çanakkale Merkez İlçenin Nüfus Yoğunluğu

Çanakkale'de yaşayan 3 kişiden 1i Çanakkale şehir merkezinde yaşamaktadır. Nitekim merkez ilçe nüfusu 2023 yılı itibariyle, tüm Çanakkale nüfusunun %35,67'sini barındırmaktadır. Nüfus emekli ve genç ağırlıklıdır.

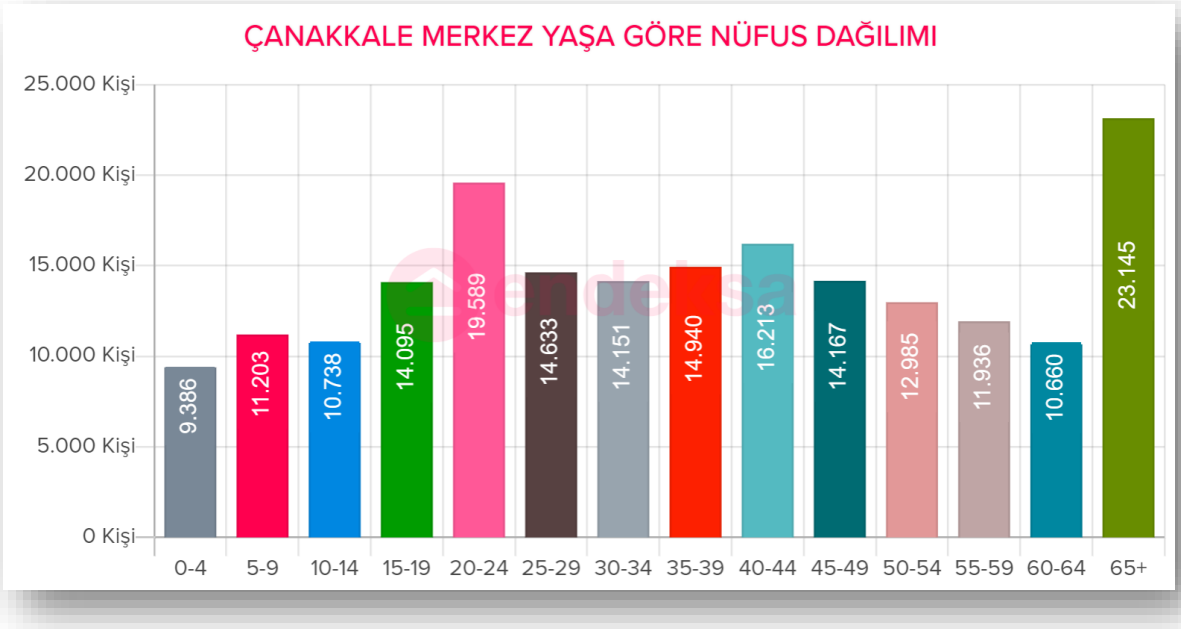

Şekil 4. Çanakkale Şehir Merkezinin Yaş Gruplarına Göre Nüfus Dağılımı

Çanakkale özellikle coğrafi konumu bakımından İstanbul'a yakınlığı nedeni ile hem turistik olarak hem de yaşamak için öncelikli tercih edilen illerden biri haline gelmiştir. Ege ve Akdeniz ikliminin bir arada yaşanıyor olması büyükşehirlerden bu yöreye kaçışı da tetikleyen sebeplerden biridir. Büyükşehirlerde yaşam kalitesinin giderek azalması ve büyükşehirlerden tamamen kopamayanların oralara daha yakın yerlere göç etmek istemesi nedeniyle alınan göçler. Memuriyet görevlerini sürdürürken Çanakkale'ye olan tercileri nedeniyle de yoğun bir göç dalgasına maruz kalmıştır.

Çanakkale kenti nüfusunun gelişimi incelendiğinde, kentin nüfus dinamiklerinde iki temel unsurun rolü olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki kentte bulunan askeri birliklerdir. Güvenlik gerekçesiyle resmi sayı paylaşılmamaktadır. İkincisi 1992'de Onsekiz Mart Üniversitesi'nin varlığıdır. Askeri birlikler kentteki nüfus dinamiklerinde, 1990'a kadar daha önemli bir role sahipken, 1990'dan sonra üniversitenin etkisi çok daha güçlü bir şekilde kendini hissettirmiştir. Üniversitede öğrenim gören 46.600'i aşkın öğrenci, üniversite bünyesinde bulunan 22 fakülte, 3 yüksekokul, 13 meslek yüksekokulu, 5 enstitü, 42 araştırma ve uygulama merkezi ile çekim alanı olmuştur (ÇOMU,2024).

Yukarıda değinilen nüfus artımı ile doğru orantılı olarak artan otomobil kullanımında trafiğe kayıtlı araç sayılarında özellikle kent merkezlerinde kullanılan araç sınıflarından olan otomobil, minibüs, motosiklet kullanımları son 10 yıllık süreç içerisinde sürekli artmıştır. Çanakkale'de trafiğe kayıtlı araç sayısı 2023 Ekim ayı sonu itibarıyla toplam 277 527 olduğu bilinmektedir. Ayrıca toplam motorlu araç sayıları değerlendirildiğinde Çanakkale'de trafiğe kayıtlı 277 527 taşıtın %38,4'ünü otomobil, %10,7'sini minibüs, %0,9'unu otobüs, %13,6'sını kamyonet, %2,3'ünü kamyon, %30,3'ünü motosiklet, %0,3'ünü özel amaçlı taşıtlar ve %13,2'sini ise traktörler oluşturmaktadır (TUİK, 2023). Şubat ayında geçen yılın aynı ayına göre trafiğe kaydı yapılan taşıt sayısı motosiklette %130,4, minibüste %110,1, otobüste %65,8, otomobilde %63,8, özel amaçlı taşıtta %38,1, kamyonda %29,2, kamyonette %24,7 ve traktörde %16,4 arttı. Şubat ayı sonu itibarıyla trafiğe kayıtlı taşıtların %52,9'unu otomobil, %17,9'unu motosiklet, %15,6'sını kamyonet, %7,5'ini traktör, %3,3'ünü kamyon, %1,8'ini minibüs, %0,7'sini otobüs ve %0,3'ünü özel amaçlı taşıtlar oluşturdu. Çanakkale'de trafiğe kayıtlı taşıt sayısı 2024 Şubat ayı sonu itibarıyla 284 bin 496 oldu. Mart 2024'te ise bu oranlar otomobil lehine sürekli değişkenliği artmaktadır.

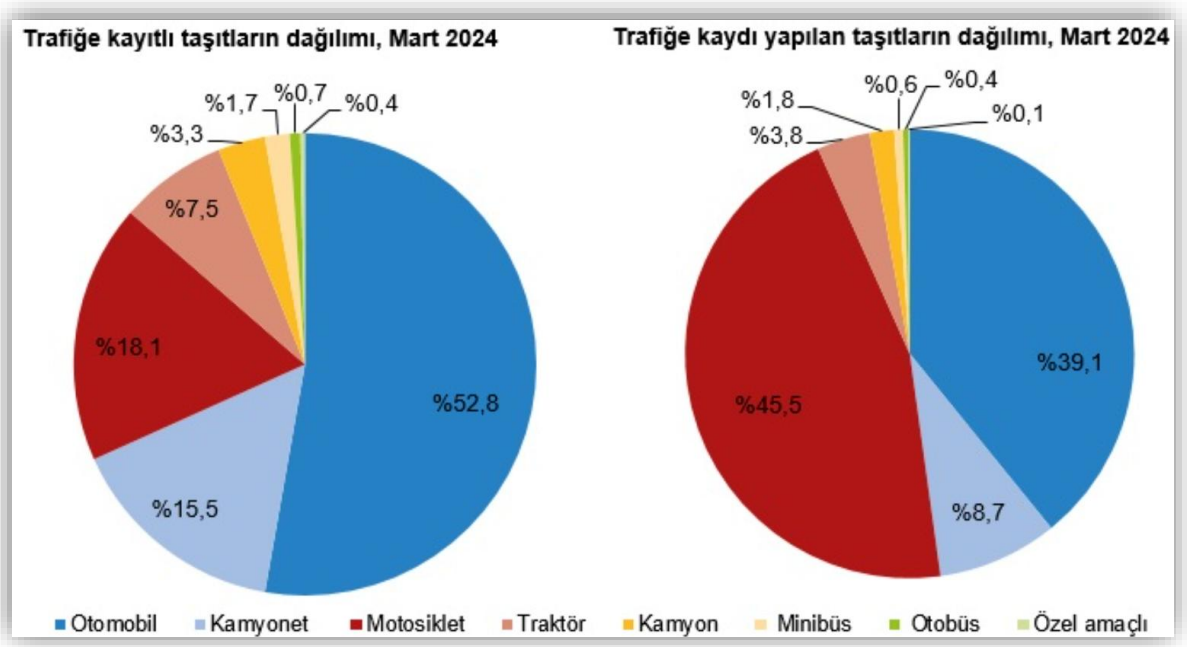

Şekil 5. Çanakkale Şehir Merkezinin Taşıt Durumu

2025 istatistiklerine göre Çanakkale'de Ekim ayının sonu itibarıyla kayıtlı araç sayısı 335 bin 734'e ulaşmıştır.

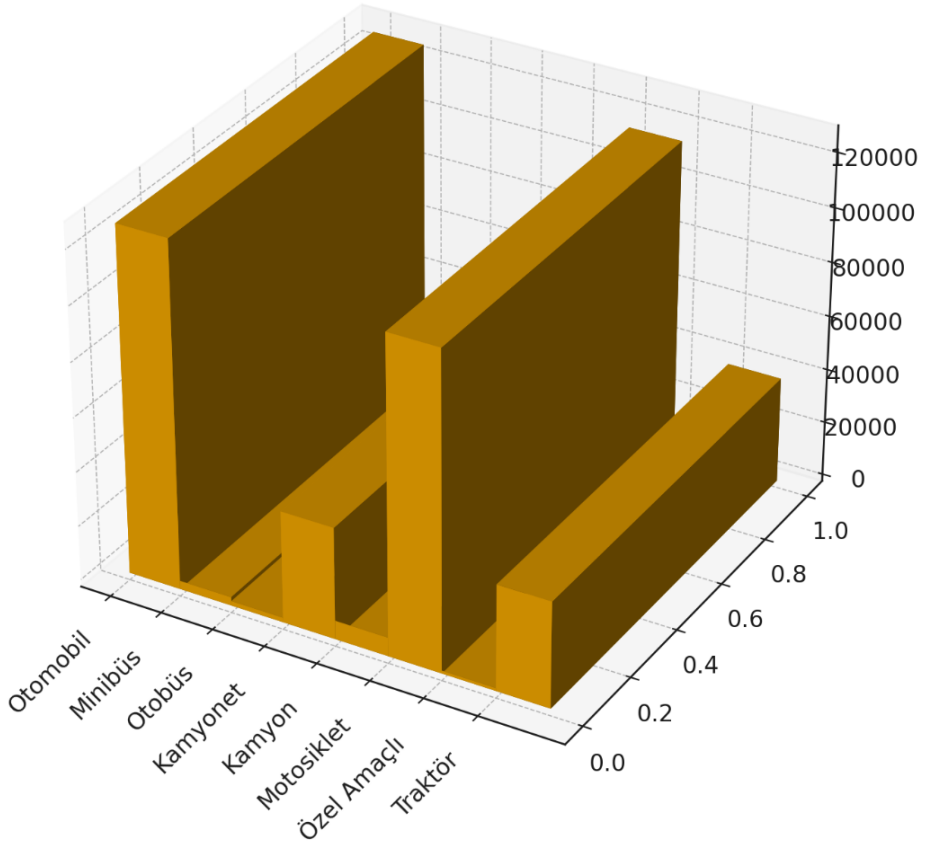

Şekil 6. Çanakkale'de motorlu araçların dağılımı

Çanakkale de yeni trafiğe giren araçlarda elektrikli-hibrit artışı gözlenmektedir. Benzer durum TR geneli içinde geçerli olup düşük silindirli ve elektrik-hibrit sayıları artma trendine girmiştir. Ocak-Şubat döneminde trafiğe kaydı yapılan 190 bin 173 adet otomobilin

%30,3'ü 1300 ve altı,

%23,4'ü 1401-1500,

%20,0'ı 1301-1400,

%12,6'sı 1501-1600,

%6,2'si 1601-2000,

%0,7'si 2001 ve üstü motor silindir hacmine sahiptir.

Trafiğe kaydı yapılan otomobillerin %39,3'ü gri, %25,2'si , %12,2'si mavi, %11,8'i siyah, %6,4'ü kırmızı, %2,5'i yeşil, %1,2'si turuncu, %0,6'sı mor ve %0,4'ü kahverengi renklidir. Şubat ayında trafiğe kaydı yapılan otomobillerin %12,9'u Renault, %10,3'ü Fiat, %7,5'i Chery, %7,2'si Toyota, %5,7'si Volkswagen, %5,7'si Hyundai, %5,0'ı Peugeot, %4,9'u Dacia, %4,9'u Skoda, %4,3'ü Opel, %4,1'i Citroen, %3,6'sı Mercedes-Benz, %3,3'ü Ford, %2,9'u Nissan, %2,0'ı MG, %2,0'ı Honda, %1,8'i Audi, %1,7'si Kia, %1,6'sı BMW, %1,1'i Volvo ve %7,4'ü diğer markalardan oluşmaktadır. Trafiğe kaydı yapılan 190 bin 173 adet otomobilin %66,5'i benzin, %12,8'i dizel, %12,6'sı hibrit, %6,8'i elektrikli ve %1,3'ü LPG yakıtlıdır. Şubat ayı sonu itibarıyla trafiğe kayıtlı 15 milyon 410 bin 282 adet otomobilin ise %35,4'ü dizel, %33,1'i LPG, %29,1'i benzin, %1,6'sı hibrit ve %0,6'sı elektriklidir.

Trafik kaynaklı sorunlar her geçen gün artmak eğilimindedir.

Çanakkale'de yeni trafiğe giren araçlarda elektrikli ve hibrit artışı gözlenmektedir. Benzer durum TR geneli için de geçerli olup, düşük silindir hacimli ve alternatif yakıtlı araç sayıları belirgin bir artma trendine girmiştir.

2025 yılı Ocak-Şubat döneminde trafiğe kaydı yapılan otomobillerin motor silindir hacmine göre dağılımı şöyledir:

- **%32,6**'sı 1300 ve altı,
- **%24,2**'si 1401-1500,
- **%11,1**'i 1501-1600,
- **%10,8**'i 1301-1400,
- **%7,8**'i 1601-2000,

- **%0,6**'sı ise 2001 ve üstü motor silindir hacmine sahiptir.

Şubat ayı sonu itibarıyla Türkiye genelinde trafiğe kayıtlı yaklaşık 16 milyon 400 bin adet otomobilin toplam yakıt dağılımı ise şöyledir: %33,7'si dizel, %31,4'ü LPG, %30,5'i benzin, %2,8'i hibrit ve %1,3'ü elektriklidir.

Çanakkale şehir merkezindeki odak noktalarında otopark probleminin çok fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bu odak noktalar:

a) İskele Meydanı
b) Demircioğlu
c) Kordon Kıyı Hattı
d) Saat Kulesi
e) Halk Bahçesi
f) Cumhuriyet Meydanı
g) Avmler (Burda 17, Kıyı AVM, Troya Park)
h) Stadyum ve Kapalı Spor ve Yüzme Havuzu Salonu
i) İnönü Caddesi: Bu caddenin üzerinde 'Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Anafartalar Yerleşkesi' ve Eski Çanakkale Devlet Hastanesi
j) Tabyalar bölgesi
k) Esenler yerleşme alanı
l) Tekzen Bölgesi

Bu alanlarda oluşan yoğun otopark sorunu Çanakkale şehir merkezinde belediye kayıtlarına geçmiş olan altı mahalle bünyesinde 7 adedi Belediye ve derneklerin sorumluluğunda, 23 adedi de şahıs veya kurum sorumluluğunda toplam 30 adet otopark ile çözülmeye çalışılmaktadır.

"Çanakkale şehir merkezinde kronikleşen otopark sorunu, geçmiş yıllarda kayıt altına alınan yaklaşık 3.000 araçlık (2.962) kapasite ile yönetilmeye çalışılsa da, 2025 yılı itibarıyla artan araç sahipliği karşısında bu kapasite yetersiz kalmıştır. Sorunun çözümüne yönelik olarak yakın dönemde Yeşil Yerel Yönetim ve Kültür Merkezi bünyesinde hizmete giren 172 araçlık kapalı otopark ve Eski Carrefoursa alanında düzenlenen 245 araç kapasiteli yeni açık otopark gibi hamlelerle belediye payı artırılmıştır.

Güncel projeksiyonlara göre; merkezdeki 6 mahallede hizmet veren otopark sayısı ve niteliği değişmiş, toplam kapasite yaklaşık 3.400 - 3.500 araç bandına yükselmiştir. Ancak, kent trafiğine giren hibrit/elektrikli ve SUV segmentindeki araç sayısının önceki yıllara göre %30'un üzerinde artış gösterdiği (Ocak-Şubat 2025 verileri) göz önüne alındığında; kapasitedeki bu

kısmi artış, 'park yeri arama kaynaklı' trafik yoğunluğunu ve karbon emisyonunu düşürmekte beklenen etkiyi yaratamamaktadır. Dolayısıyla mevcut otopark arzı, sadece 'duraklama' ihtiyacını karşılamakta olup, sürdürülebilir bir ulaşım yönetimi için gereken kapasitenin halen çok altındadır.

Yeşil Yerel Yönetim Binası: Yaklaşık 162-172 araçlık modern kapalı otopark eklendi (~6.600 m² kapalı alan).

Eski Carrefoursa Alanı: Belediyenin işlettiği yaklaşık 245 araçlık yeni açık otopark eklendi.

Kapasite Artışı: Eski veri (2.962) üzerine bu yeni eklemelerle kapasite tahminen 3.400 seviyelerine çekildi.

Çanakkale kent merkezinde belirlediğiniz odak noktaları, kentin hem tarihi dokusunu hem de modern yerleşim akslarını temsil etmektedir. Daha önce paylaştığımız 2025 yılı araç artış istatistikleri (özellikle hibrit/elektrikli araçların artışı ve toplam araç stokundaki büyüme) ile birleştirildiğinde, bu noktalar otopark arz-talep dengesizliğinin en keskin hissedildiği "kriz noktaları" olarak öne çıkmaktadır.

Aşağıdaki değerlendirme, yoğunluğun olduğu lokasyonları arazi kullanım fonksiyonlarına ve otopark sorunlarının niteliğine göre kategorize ederek verilecek olursa:

1. Tarihi Kent Merkezi ve MİA (Merkezi İş Alanı)

(Kapsanan Yerler: a, b, c, d, f)

- **İskele Meydanı, Demircioğlu Caddesi, Kordon, Saat Kulesi ve Cumhuriyet Meydanı:**
  - **Mevcut Durum:** Bu bölge kentin "kalbi" niteliğindedir. Yaya sirkülasyonunun en yoğun olduğu bu alanlarda, fiziksel mekanın darlığı nedeniyle yeni otopark alanı üretmek neredeyse imkansızdır.
  - **Otopark Değerlendirmesi:** Mevcut otoparklar (açık alanlar ve yol kenarı cepler) kapasiteyi kesinlikle karşılamamaktadır. Feribot iskelesinin varlığı (yaya geçişleri devam etse de) ve ticari işletmelerin yoğunluğu, "park yeri arama trafiği" (cruising for parking dediğimiz sorunu en çok burada yaratır. Sürücüler, Saat Kulesi ve Demircioğlu aksında park yeri bulabilmek için dakikalarca tur atmakta, bu da trafiği kilitlemektedir.

2. Kamusal Hizmet ve Eğitim Aksı

(Kapsanan Yerler: e, h, i)

- **İnönü Caddesi (ÇOMÜ Anafartalar Yerleşkesi & Eski Hastane), Halk Bahçesi, Stadyum:**
  - **Mevcut Durum:** İnönü Caddesi, kenti Troya Caddesi'ne ve çıkış yollarına bağlayan ana arterdir. Eski hastane bölgesinin yoğunluğu azalmış olsa da, üniversite yerleşkesi ve Halk Bahçesi gibi rekreasyon alanları gün boyu dinamik bir nüfus çeker.
  - **Otopark Değerlendirmesi:** Bu aksta en büyük sorun "yol kenarı parklanma"dır. Stadyum ve çevresindeki açık otopark alanları, özellikle etkinlik günlerinde ve hafta sonlarında yetersiz kalmaktadır. İnönü Caddesi üzerinde yapılan kısa süreli duraklamalar ve çift sıra parklar, trafik akışkanlığını %40-50 oranında düşürmektedir.

3. Ticari Çekim Merkezleri (AVM'ler)

(Kapsanan Yerler: g)

- **AVM Bölgeleri (Burda 17, Kıyı AVM, Troya Park):**
  - **Mevcut Durum:** Bu noktalar, araç trafiğini üzerine çeken mıknatıs (trip attractor) görevi görür.
  - **Otopark Değerlendirmesi:** AVM'lerin kendi kapalı/açık otoparkları bulunsa da, giriş-çıkış noktalarındaki kuyruklar ana yolları (özellikle Troya Caddesi ve Atatürk Caddesi bağlantılarını) tıkamaktadır. Özellikle hafta sonları, AVM otopark kapasiteleri dolduğunda, ziyaretçiler çevre sokaklara ve ana yol kenarlarına park etmekte, bu da şerit daralmasına yol açmaktadır.

4. Yeni Yerleşim ve Genişleme Alanları

(Kapsanan Yerler: k, l)

- **Esenler ve Tekzen Bölgesi:**
  - **Mevcut Durum:** Çanakkale'nin nüfus açısından en hızlı büyüyen, çok katlı yapılaşmanın olduğu bölgelerdir. 2025 verilerindeki araç sahipliği artışının en net görüldüğü yerleşimler buradadır.

- **Otopark Değerlendirmesi:** Buradaki sorun "konut otoparkı yetersizliğidir. İmar planlarında binalar için ayrılan otopark alanları, hane başına düşen araç sayısı (özellikle 2. araç sahipliği) arttığı için yetersiz kalmaktadır. Sonuç olarak, geniş bulvarlar ve sokaklar geceleri devasa bir açık otoparka dönüşmekte, acil durum araçlarının geçişini ve sabah pik saat trafiğini olumsuz etkilemektedir.

5. Turizm ve Rekreasyon Alanı

(Kapsanan Yerler: j)

- **Tabyalar Bölgesi:**
  - **Mevcut Durum:** Şehir merkezine yakın ancak topografik olarak farklı bir noktadadır.
  - **Otopark Değerlendirmesi:** Turizm sezonunda otobüs ve özel araç yoğunluğu yaşanmaktadır. Yapısal olarak otopark alanı üretimi sınırlı olduğundan, ziyaretçilerin araçlarını yol kenarlarına bırakması, bölgedeki dar yollarda çift yönlü akışı imkansız hale getirmektedir.

Çanakkale'deki otopark sorununun temel nedeninin "mekânsal dağılımın dengesizliği" olduğu görülmektedir.

Merkezde (a,b,c,d): Yer yokluğu ve yüksek talep.

Gelişme Alanlarında (k,l): Planlama hatası (hane başı araç sayısının düşük öngörülmesi).

Ticari Alanlarda (g): Anlık yoğunluk yönetimi eksikliği.

Çanakkale'de trafiğe kayıtlı araç sayısının (özellikle 2025 trendlerinde görülen SUV ve elektrikli araç artışıyla birlikte) hızla artması, bu 12 noktada sadece park yeri sorununa değil, park yeri arayan araçların yarattığı ekstra karbon emisyonuna ve zaman kaybına da neden olmaktadır.

Çanakkale'deki otopark kapasitelerinin, araç sayılarına göre oldukça yetersiz durumda olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Şahin vd, 2021). Mevcut sorunların giderilmesine yönelik olarak literatürde Aslan ve Aydar (2022) gibi çeşitli öneriler bulunmaktadır. Belediye yasal yollardan çözüm üretmek için bazı girişimlerde bulunmaktadır. Pratikte olmasa da teorikte şu şekilde çözümler üretmektedir:

a. Meskenler

a) Net 70 m² (dahil) ye kadar olan her 3 daire için 1 otopark

b) Net 70 m² den büyük her 2 daire için 1 otopark

c) Net 149 m² den büyük her daire için 2 otopark

b- Ticari amaçlı yapılar ve büro binaları her 50 m² için 1 otopark

c- Konaklama Tesisleri

Oteller ve Moteller – 5 oda için 1 otopark

Tatil Köyleri – 4 oda için 1 otopark

Apart Oteller – 2 ünite için 1 otopark

Pansiyonlar – 6 oda için 1 otopark

Termal Tesisler – 4 oda için 1 otopark

Kampingler – 1 ünite için 1 otopark

Kırsal Turizm Tesisleri – 4 ünite için 1 otopark

Diğerleri – 72 m² ye kadar 1 otopark

d- Yeme, içme, eğlence tesisleri – masa sayısına göre 1 otopark

(mutfak, wc vb. gibi hizmet alanları düşüldükten sonra

her 10m^2 ye bir masa gelecek şekilde hesaplanacaktır.)

e- Sosyal kültürel ve spor tesisleri – 30 oturma yeri için 1 otopark

f- Kongre ve sergi merkezleri kapasitesinin %5 i oranında 1 otopark

g- Eğitim tesisleri 400 m² ye kadar 1 otopark

h- Sağlık yapıları 125 m² ye kadar 1 otopark

ı- İbadet yerleri 300 m² ye kadar 1 otopark

i- Kamu kurum ve kuruluşları 100 m² ye kadar 1 otopark

j- Sanayi depolama ve toptan ticaret 200 m² ye kadar 1 otopark

k- Küçük sanayi 125 m² ye kadar 1 otopark

l- Semt pazarı 100 m² ye kadar pazar alanı için, 1 otopark yeri ayrılır. Otopark miktarının, engellilere (Çanakkale Belediyesi, 2024).

4.TARTIŞMA ve SONUÇ

Çanakkale ilinde motorlu araç sahipliği, nüfus artışı ve ekonomik göstergelerdeki olumlu eğilime paralel olarak yıllar içerisinde istikrarlı bir yükseliş göstermektedir. 2007 yılında bin kişi başına düşen otomobil sayısı yaklaşık 90 iken, 2020 yılı itibarıyla bu değer 180'e yaklaşmış ve otomobil sahipliğinde yaklaşık iki katlık bir artış meydana gelmiştir. Buna karşın 2017–2019 döneminde kişi başına düşen otomobil sayısında belirgin bir değişim gözlenmemiştir. 2025 yılı verilerine göre Çanakkale, Türkiye'de motorlu araç sahipliği bakımından **TR ölçeğinde 4. sırada** yer almaktadır. İlde **her iki kişiye bir motorlu araç**, **her 4,48 kişiye ise bir otomobil** düşmektedir. Bu oranlar, Türkiye ortalaması olan **her 3 kişiye 1 motorlu araç** ve **her 6 kişiye 1 otomobil** düzeylerinin üzerindedir

Çanakkale kent merkezinde otopark sorunu, özellikle tarihi çekirdek alan, ana ulaşım aksları ve yeni yerleşim bölgelerinde belirginleşmektedir. Kent genelinde 6 mahallede toplam 30 otopark bulunmakta olup yaklaşık 3.400–3.500 araçlık kapasite, artan motorlu araç sahipliği karşısında yetersiz kalmaktadır. 2025 itibarıyla hibrit, elektrikli ve SUV araç sayısındaki %30'u aşan artış, mevcut kapasite üzerindeki baskıyı artırmıştır. Mekânsal dengesizlik, sorunun temel nedenini oluşturmaktadır: tarihi merkezde yeni otopark üretim alanı bulunmaması, kamusal hizmet ve eğitim akslarında yol kenarı parklanma yoğunluğu, ticari bölgelerde hafta sonu taşmaları ve yeni yerleşim alanlarında konut başı araç sayısının planlama öngörülerini aşması, sorunu derinleştirmektedir. Bu durum, kent içi ulaşım akışını zayıflatmakta ve sürdürülebilir kentsel hareketlilik açısından önemli bir açık oluşturmaktadır.

Kentin Esenler–Tekzen yönünde genişleme eğiliminde olmasına rağmen, mevcut yerleşim dokusu ve artan motorlu araç sayısı nedeniyle trafik yoğunluğu giderek artmaktadır. Özellikle kamu kurumlarının kent merkezi çevresinde yoğunlaşması, trafik yükünü artıran temel etkenlerden biridir. Valilik, belediye, eğitim fakültesi, hastane ek hizmet binaları, tarım ve orman müdürlükleri, noterler ve kamu liseleri gibi kurumların merkezde konumlanması, trafik çekim alanlarını dar bir bölgede toplamakta, bu durum otopark ihtiyacını artırmakta ve mevcut kapasitenin yetersiz kalmasına neden olmaktadır.

Kentte yol kenarları ve sokak aralarının fiilen otopark olarak kullanılması, itfaiye, sağlık ve güvenlik hizmetlerinin erişilebilirliği açısından risk oluşturmaktadır. Bu durum, özellikle acil müdahale sürelerinin uzamasına, trafik akışının bozulmasına ve güvenlik zafiyetlerine yol açmaktadır.

- Yol üstü park arzının kontrol altına alınması,
- İki ve üç şeritli yollarda belirli kriterler doğrultusunda park alanlarının düzenlenmesi,
- Devlet yollarında park yapılmaması,
- Durakların 15 metre çevresinde park yasağı uygulanması.

Bu öneriler, kent içi trafik akışının iyileştirilmesi, güvenlik risklerinin azaltılması ve otopark kapasitesinin daha verimli kullanımının sağlanması açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Aslan, S., Aydar, U. (2022). Çanakkale İli Merkez İlçesinin Otopark Sorununun Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ile Analizi ve Çözüm Önerileri. *Türkiye Coğrafi Bilgi Sistemleri Dergisi,* 4(1), 34-46.

Çanakkale Belediyesi, (2024). Çanakkale Belediyesi- Otopark Yönetmeliği https://www.canakkale.bel.tr/file/258/fMG.pdf

ÇOMU, (2024). https://ubys.comu.edu.tr/BIP/BusinessIntelligence/Home/Index

Güller, H. (2015). *Kent İçi Ulaşım ve Trafik Sorunları*. İstanbul: Beta Yayınları.

Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. Verso Books.

IEA (International Energy Agency) (2019). *Global EV Outlook 2019*. Paris: IEA.

Resmî Gazete (1983). 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu, 13 Ekim 1983

Resmî Gazete (1983). Karayolları Trafik Yönetmeliği. 18.07.1997 tarih ve 23053 mükerrer sayılı Resmî Gazete.

Şahin, H., Kurtuluş, Y., & Tektaş, M. (2021). Kentiçi Otopark Analizi: Çanakkale İli Örneği. *Akıllı Ulaşım Sistemleri ve Uygulamaları Dergisi,* 4(1), 16-26.

Shoup, D. C. (2005). *The High Cost of Free Parking*. Chicago: Planners Press.

Shoup, D. C. (2011). Cruising for parking. *Transport Policy,* 13(6), 479-486.

TDK (Türk Dil Kurumu) (2005). *Türkçe Sözlük.* Ankara: TDK Yayınları.

TUİK (2024). Türkiye İstatistik Kurumu, Temel İstatistikler/Nüfus ve Demografi/Nüfus İstatistikleri/Yıllara Göre İl Nüfusları, Retrieved from: http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist

TUİK (2023). Motorlu Kara Tasitları İstatistikleri, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Motorlu-Kara-Tasitlari-Ekim-2023-49430

UN DESA (United Nations Department of Economic and Social Affairs) (2018). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision*. New York: United Nations.

World Bank (2020). *Urban Development Overview*. Washington, DC: World Bank Group.

KIRSAL ALANLARDA SOSYAL DİRENÇLİLİĞİN ANALİZİ: TUZLA ÇAYI HAVZASI (AYVACIK)

Yüksek Lisans Öğrencisi Zeynep YALÇIN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi, Coğrafya Anabilim Dalı
Zeynepylcn14@gmail.com - 0000-0002-5353-1951

Doç. Dr. Faize SARIŞ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan Ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Anabilim Dalı
f.saris@comu.edu.tr- 0000-0002-1721-4959

ÖZET

Kırsal alanlar tarıma dayalı ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü, nüfus yoğunluğunun az olduğu ve sınırlı iş imkanlarının bulunduğu yerlerdir. Kırsal alanlar üzerinde sosyal, çevresel ve ekonomik faaliyetlerin etkileri oldukça yüksek olup çeşitli stres faktörlerinden etkilenmektedir. Bu çerçevede Çanakkale İli Ayvacık ilçesi sınırları içerisinde bulunan Tuzla Çayı havzasında yapılan çalışmada, köy yerleşmelerinin sosyal dirençlilik düzeylerinin belirlenmesi ve aralarındaki farklılaşmanın ortaya konulması amaçlanmıştır. Sosyal dirençlilik analizi yapılırken nüfus yapısı, sağlık hizmetlerine erişim, eğitim düzeyi, kooperatif varlığı ve dış destek kaynaklarının varlığı gibi değişkenler baz alınarak değerlendirme yapılmıştır. Ayvacık ilçesi Tuzla Çayı havzasında bulunan kırsal yerleşmelerin sosyal dirençlilik düzeylerinin belirlenmesi için verilen göstergeler kapsamında bir puanlama sistemi oluşturulmuş ve köylerin +6 ile -6 arasında puan alabilecek oldukları belirlenmiştir. Araştırma kapsamında kırsal alanların nüfus yapısı, temel hizmetlere erişimi ve sosyal örgütlenmelerin dirençlilik üzerindeki etkisi belirlenmiştir. Analiz sonucunda köyler çok düşük, düşük, orta ve yüksek düzeyde sosyal dirençlilik olmak üzere dört düzeye ayrılmıştır. Çok düşük sosyal dirençlilik gösteren köylerde nüfusun yaşlı olması ve temel hizmetlere erişim problemlerin olduğu belirlenmiştir. Düşük dirençlilik gösteren köylerde ise bazı hizmetlere erişim var ancak sınırlı düzeydedir. Orta dirençlilik gösteren köylerde ise kooperatif varlığı, nüfusun görece yüksek olması olumlu etki yaratmıştır. Yüksek dirençlilik gösteren köyler ise hizmetlere erişim ve nüfus yapısı, kooperatifleşme ile sosyal açıdan dirençliliğin artmasına neden olmuştur. Tuzla Çayı havzasında sosyal dirençlilik bölgesel olarak değişiklik göstermekte olup bu bağlamda uygun desteklerin sağlanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler : Kırsal Alanlar, Sosyal Dirençlilik, Tuzla Çayı Havzası, Mekânsal Değişim

1. GİRİŞ

Kırsal alanlar; toplumsal, ekonomik, coğrafi ve demografik özellikleriyle kentlerden farlı özellikler gösteren, nüfus yoğunluğunun düşük olduğu yerleşim alanlarıdır. Tarıma dayalı bir ekonomik sistem bulunur ve iş bölümü azdır (Oral, 2019).Kırsal alanlarda yönetsel olarak mahalli idare teşkilatının en küçük birimidir. Kırsal alanlar çeşitli baskılar ile karşı karşıya kalmakta ve artan göçlerle eski yapılarını kaybetmektedirler. Bu nedenle kırsal alanların sürdürülebilir bir şekilde varlıklarını devam ettirmeleri; stres ve şoklar ile nasıl başa çıktıkları önemlidir. Sürdürülebilirlik düşüncesi; bugünün değerlerini ve kaynaklarını gelecek nesiller için koruma amacından ortaya çıkmış olup mevcut sorunlara geleceğe yönelik çözümler aramaktadır (Kuhlman ve Farrington, 2010; Marchese ve ark., 2018; Milman ve Short, 2008). Ancak sürdürülebilirlik yaklaşımının gelecekte öngörülemeyen şoklar veya sorunlar karşısında bir boşluk bıraktığı tespit edilmiştir. Bu boşluk ise "dirençlilik" kavramı ile giderilmektedir. Dirençlilik “Resilience” kavramı son yıllarda öne çıkan sürdürülebilir kalkınma, afet yönetimi, iklim değişikliği, sosyal yapı gibi konularla ilişkili olarak çalışılmaktadır.

Dirençlilik kavramı ilk olarak 19.yüzyılda fizik biliminde maddelerin dış etkenlere karşı gösterdikleri dirençliliği tanımlamak için kullanılmıştır. Ancak soysal ve çevresel olarak ilk tanımlaması 1973 yılında Holling tarafından yapılmıştır (Wim Heijman ve ark., 2007). Holling ve Gunderson (2002) yaptıkları çalışma ile dirençlilik ölçeklerinin ve uyum döngülerinin üzerinde durmuş ve sosyo-çevresel dirençlilik kavramını tekrar tanımlayarak, kırsal dirençliliğin insan ve doğa ilişkisinin etkileşimlerini içerisinde bulunduran bir kavram olduğunu tanımlamışlardır. Dirençlilik kavramı anlam olarak olası şoklara ya da stres faktörlerine karşı gelebilme, başa çıkabilme ve yeni duruma uyum sağlayabilme olarak tanılanabilir. Dirençlilik tanımlaması birçok çalışmada yapılmıştır.(Holling, 1973; Marangoz 2001, Folke vd. 2002; Brand ve Jax, 2007), ekonomi alanında (Rose, 2004; Kajitani ve Tatano, 2009; Graveline ve Gremont, 2017; Dormady vd. 2019), psikoloji alanında (Egeland vd.,1993; Manyena vd., 2019; Grotberg,1996; Manyena vd., 2019), sosyal bilimlerde (Adger 2000; Brand ve Jax, 2007; Zhang vd. 2019), kent planlama alanında (Admiraal ve Cornaro, 2019; Çiriş, 2017; Özer, 2018; Altıntaş, 2021). Sosyal dirençlilik toplulukların birlik olması, bilgiyi paylaşması, sosyalleşecekleri alanlar oluşturması ve yerel kültürlerini yaşatmaları nedeniyle önemlidir. Bu bağlamda Çanakkale İli Ayvacık ilçesi sınırları içerisinde bulunan Tuzla Çayı havzasında yapılan çalışmada, köy yerleşmelerinin sosyal dirençlilik düzeylerinin belirlenmesi ve aralarındaki farklılaşmanın ortaya konulması amaçlanmıştır. Sosyal dirençlilik analizi yapılırken nüfus yapısı, sağlık hizmetlerine erişim, eğitim düzeyi, kooperatif varlığı ve dış destek kaynaklarının varlığı gibi değişkenler baz alınarak değerlendirme yapılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Tuzla Havzası'nda sosyal dirençlilik değerlendirmesi yapmak amacıyla çeşitli kurum ve kuruluşlardan veriler toplanmıştır. Tuzla Havzasının sosyal dayanıklılığını, artan nüfus ve yerleşme karakterini anlamak adına TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) ve Çanakkale İl özel

idaresi, Ayvacık İlçesi kaymakamlığı ile Ayvacık Belediyesi Nüfus ve İmar İşleri müdürlüklerinden nüfus ve yerleşme verileri temin edilmiştir. Birincil ve insan kaynaklı veriler ise saha çalışmalarından veriler temin edilmiştir.

Tuzla Çayı Havzasında bulunan köyler kapsamında 11 Mart 2025 ve 6 Mayıs 2025 tarihleri arasında 46 köy muhtarı ile görüşme yapılarak gerekli veriler toplanmıştır. Çalışma alanı Görsel 1'de verilmiştir.

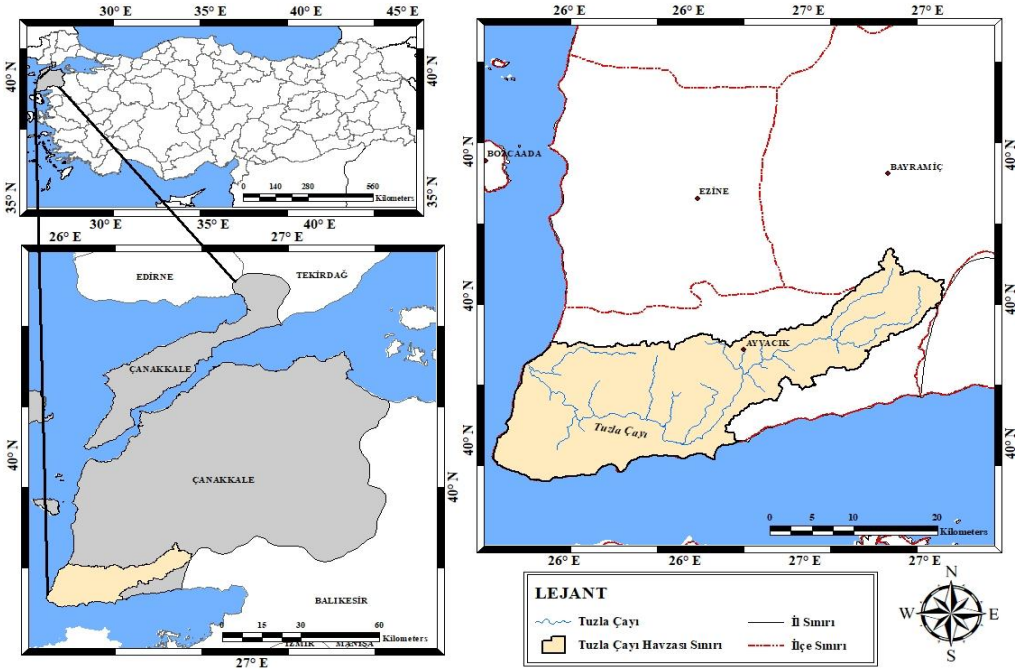

Görsel 1. Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası

2.1. Sosyal Dirençlilik Analizi

Tuzla Çayı havzasında 46 köy muhtarı ile ekonomik faaliyetler, altyapı ve sağlık hizmetleri, sürdürülebilirlik temalarında hazırlanmış sorular kapsamında yüz yüze mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Konu bağlamında İl Özel İdare, TÜİK, Ayvacık Tarım ve Orman Md., gibi resmî kurumlardan veriler alınmıştır. Resmi kurum ve kuruluşlardan alına veriler ve yapılan mülakatlardan toplanan veriler Excel dosyasına sistematik olarak kaydedilmiştir. Çalışma kapsamında toplanan metinsel veriler ilk olarak sayısallaştırılmış olup sonrasında ise puanlama sistemi oluşturulmuş ve puanlar verilmiştir. Bu bağlamda oluşturulan puanlama sistemi aşağıdaki gibidir.

-1: Yok (Olumsuz)

0: Nötr

1: Var (Olumlu)

Sosyal dirençlilik puanlama sisteminde belirlenen 6 gösterge belirlenmiştir. Bu göstergelerin her biri -1 ile +1 arasında puan almıştır. Aldığı bu puanlar ile sosyal dirençlilik puanı oluşturulmuştur. Bu puanlama sistemi negatiften pozitife doğru uzanan bir ölçek üzerinde kırsal alanların (her bir köyün) dirençlilik düzeyini belirtmektedir. Analizler sonucunda elde edilen puanlar ile ArcMap 10.5 programında mekânsal dağılım ortaya konmuştur.

2.2.Çalışma Alanının Coğrafi Özellikleri

Tuzla Çayı havzası Anadolu'nun en batısında, Biga Yarımadası ve Çanakkale ilinin güneybatısındaki Ayvacık ilçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Tuzla Çayı havzası 39° 36' 05.4" kuzey enleminde ve 26° 24' 10.9" doğu boylamında yer almaktadır. Tuzla Çayı, Kaz Dağlarının batı yamaçlarında bulunan 650 m yüksekliğindeki Çalı Tepesinden doğmaktadır. Kaz dağlarından kaynağını alarak kabaca doğu batı doğrultu bir akışla, Gülpınar kuzeyinden küçük bir delta oluşturur ve Ayvacık ile Assos'un kuzeyinden geçerek, Tuzla Köyü'nün 7-8 km batısından Ege Denizi'ne dökülmektedir. Ege Denizi kıyısında, Tuzla Çayı'nın alüvyonları ile doldurulmuş bir delta ovası bulunmaktadır. Tuzla Çayı 52 km uzunluğunda olup Dede Dağından çıkan birçok kol ile beslenmekte olup Ege Denizi'ne kadar 501 km2'lik yağış alanına sahiptir. (Kahraman ve ark., 2011; Özer, 2020; Movlamov, 2022).

Tuzla Çayı havzası, Kuzey Ege havzasının önemli alt havzalarından birisidir. Tuzla Çayı havzası 79,319 ha kaplamaktadır ve Kuzey Ege havzasının %7.97'sini oluşturmaktadır (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2018). Çanakkale İli Tarım ve Orman Müdürlüğü 2024 Brifing Raporu bağlamında Ayvacık ilçesi toplam yüzölçümü 89384 ha. olup Çanakkale ilinin %9'unu oluşturmaktadır. Ayvacık ilçesinin işlenebilir arazisi 33256 ha., orman ve fundalık alanları 33299 ha., çayır ve mera alanları 8780 ha., diğer arazileri yani yerleşim yerleri ve diğer alanlar ise 14049 ha'dır. Sulamaya elverişli olan arazileri ise 5999 hektar alan olarak belirlenmiştir. Alüvyal topraklar 1327 ha., kolüvyal topraklar 3298 ha., kahverengi orman toprakları 10533 ha., kireçsiz kahverengi orman toprakları 68108 ha., kırmızı kahverengi Akdeniz toprakları 1132 ha., rendzinalar 2140 ha., ırmak taşkın yatakları 269 ha., sahil kumulu 167 ha., yoğun yerleşim 69 ha., su yüzeyi 109 ha.'dır (Önder ve ark., 2004; Çetinkaya, 2018).

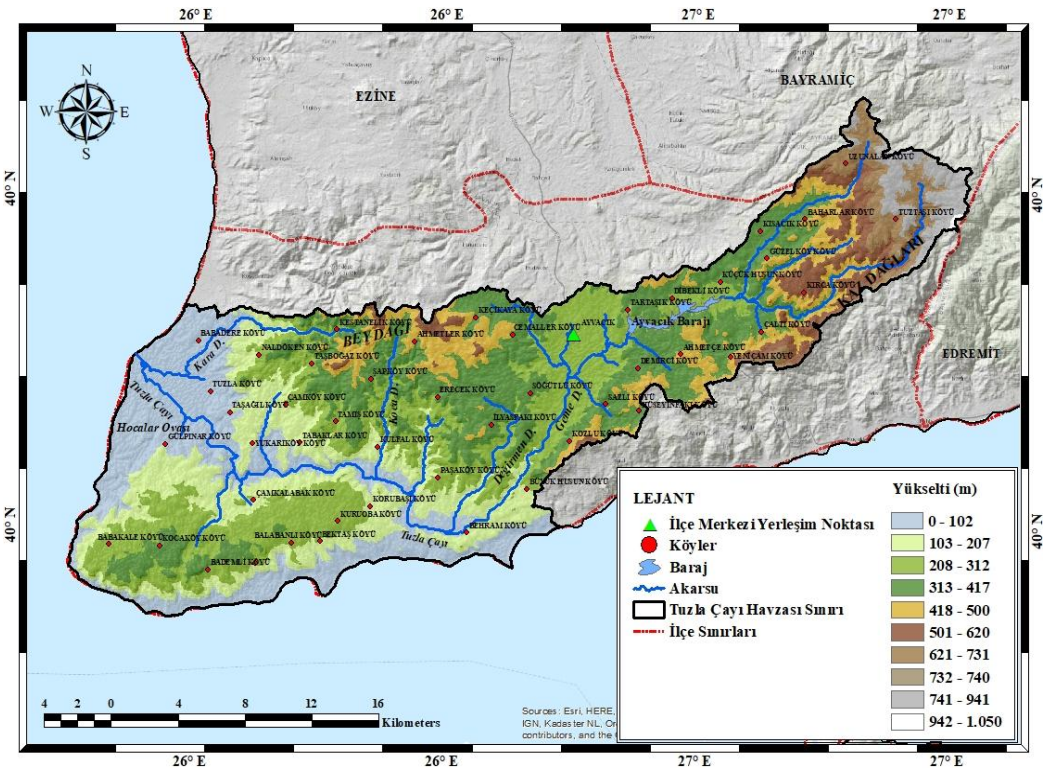

Görsel 2. Tuzla Çayı Havzası Topografya (Yükselti) Haritası

Tuzla Çayı Havzasını sınırları içesinde bulunduran Ayvacık ilçesi Çanakkale'nin önemli yerleşim alanlarındandır. Tuzla çayı havzasının en büyük yerleşim yeri olan Ayvacık ilçesinin toplam nüfusu 34.549 kişidir. İlçe merkez nüfusu 9.743, ilçenin belde ve köylerinin toplam nüfusu 24.379' tür (TUİK, 2024). Tuzla Çayı havzasında bulunan yerleşme sayısı 47 olarak belirlenmiş olup Görsel 3'te detaylı olarak gösterilmiştir. Tuzla Çayı havzasında yerleşmelerin bulundukları yerler ekonomik, sosyal ilişkiler üzerinde etkili olmuştur.

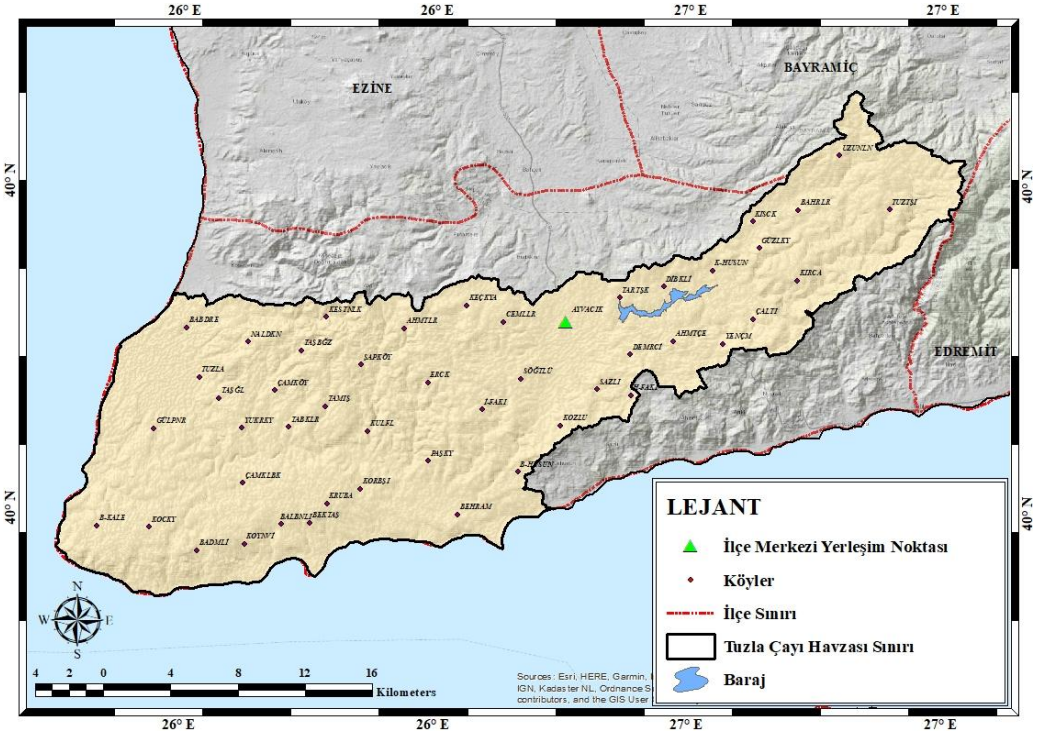

Görsel 3. Tuzla Çayı Havzası Yerleşme Haritası

Tuzla Çayı havzasında kırsal nüfusun yerleşim yerlerine göre dağılımı görsel 4'te verilmiştir. Çalışmanın kapsamını kırsal alanlar oluşturması nedeni ile köy yerleşmeleri incelendiğinde, havzada nüfusun fazla olduğu köylerin batıda yani aşağı havzada yer aldığı, doğuya yani yukarı havzaya doğru gidildikçe nüfusta belirgin azalmalar olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde havzada nüfusun bölgesel olarak değişim göstermesinde ekonomik ve sosyal yapıların etkisi ön plana çıkmaktadır. Tuzla Çayı havzasında nüfusun 500'ün üzerinde olduğu yerleşmeler bulunmaktadır. Bu köy yerleşmeleri Gülpınar, Yukarıköy, Tuzla, Babakale, Çamkalabak köyleridir. Bu köyler ekonomik çeşitliliğin fazla olmasında da kaynaklı olarak yüksek nüfusa sahiplerdir.

Nüfusun dağılımı incelendiğinde (Görsel 4) Tuzla Çayı havzasında genel anlamda nüfusun az olduğu belirlenmiştir. Özellikle orta ve yukarı havza nüfus yoğunluğunun en az olduğu bölgedir. Ancak aşağı havza yani batıya bakıldığında nüfusun görece fazla olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda Tuzla Çayı havzasında orta ve yukarı havzada nüfusun az olduğu yerleşimler arasında Kırca, Tabaklar, Ahmetler, Cemaller, Yeniçam, Kestanelik köyleri bulunmaktadır. Aşağı havzada bulunan Taşağıl köyü de nüfusu az olan köyler arasında bulunmaktadır. Bu köy yerleşmelerinin nüfusu 50 kişiyi geçmemektedir. Özellikle havzanın

doğusunda yer alan dağ köylerinde nüfusun giderek azaldığı, yaşlı nüfusun arttığı ve genç nüfusun azaldığı yapılan mülakatlar ve saha çalışmaları doğrultusunda tespit edilmiştir.

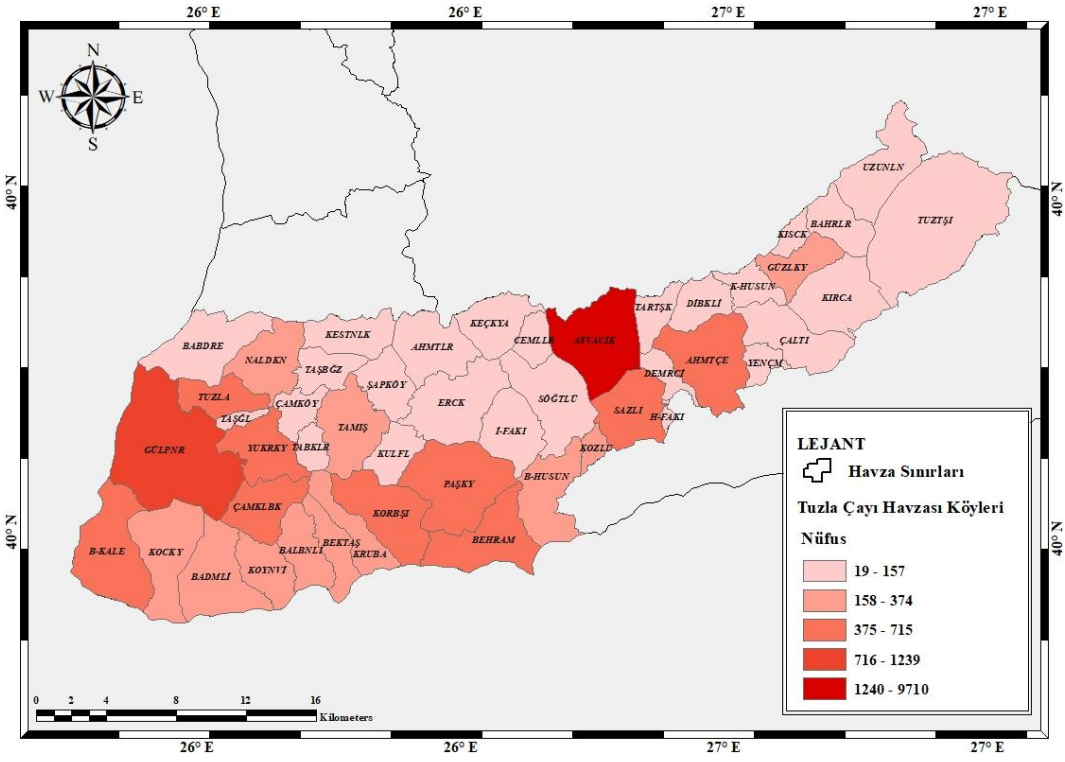

Görsel 4. Tuzla Çayı Havzasının Nüfus Dağılım Haritası

Kırsal alanlar üzerinde eğitim düzeylerinin belirlenmesi sosyal yapı için önemlidir. Tuzla Çayı havzasının eğitim durumu (Görsel 6) incelendiğinde ilkokul mezunu bireylerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Ortaöğretim ve lise düzeyinde eğitimi olan mezun sayısı ise düşük seviyededir. Havzada okuryazar olmayan ve okur yazar olup okul bitirmeyen bireylerin de görece yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum havzada belirli köylerde yaşlı nüfusun fazla olması ve genç nüfusun göç etmiş olması ile ilişkilidir. Bunun yanı sıra eğitime ulaşım anlamında sorun yaşanmaktadır. Havzanın genelinde taşımalı eğitim yapılmaktadır. Bu durum coğrafi şartlarla da ilişkili olup dağlık ve engebeli yerlerde okula erişim sorunu eğitim seviyesini düşüren temel etkenlerden birisidir.

Görsel 5. Güzelköy ve Hüseyinfakı Köylerinde Bulunan İlkokullara Ait Görünüm

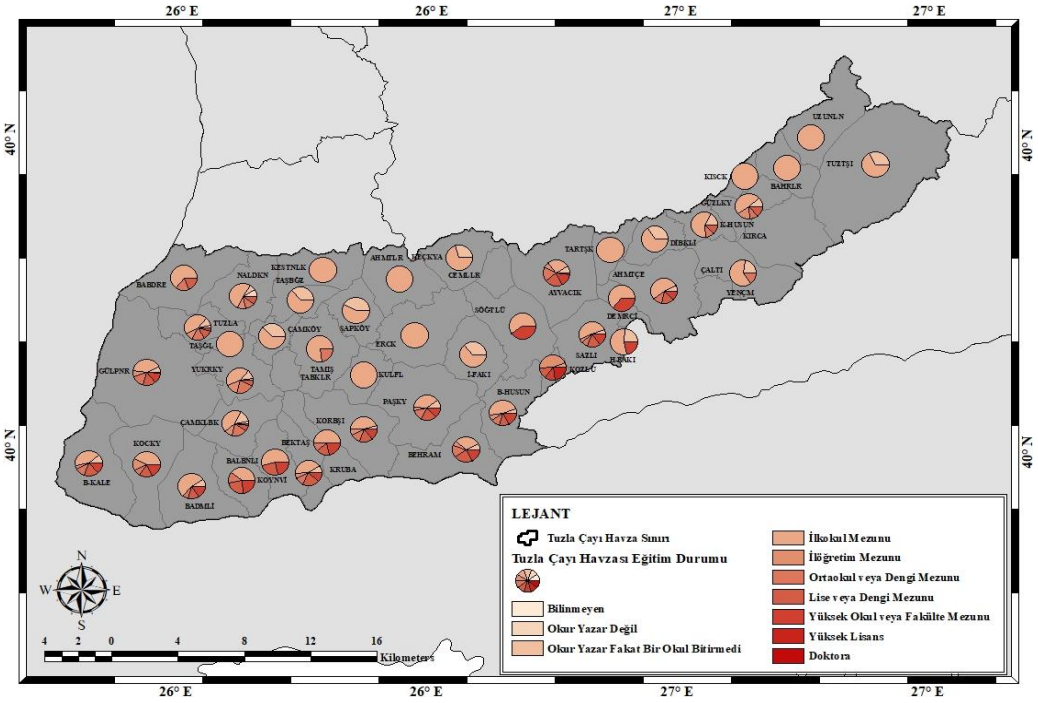

Görsel 6. Tuzla Çayı Havzası Eğitim Durumu Haritası

Tuzla Çayı havzasında hayvancılık, tarım ve kıyı şeridinde yapılan turizm faaliyetleri öne çıkan ekonomik faaliyetlerdir. Coğrafi şartlara bağlı olarak havzada ekonomik faaliyetlerin dağılımı değişiklik göstermektedir. Tarımsal faaliyetler yoğun olarak havzanın batısında ve güney batısında yapılmakta olup zeytin yetiştiriciliği en önemli tarımsal faaliyetlerden birisidir. Havzanın doğusunda ise hayvancılık faaliyetleri yapılmaktadır. Küçükbaş hayvancılık havza için önemli bir ekonomik faaliyet türü ve gelir kaynağıdır. Tuzla Çayında yörük köylerinin varlığı hayvancılık faaliyetlerinde küçükbaş hayvancılığın öne çıkmasına ve mera alanlarının buna göre şekillenmesine etki etmektedir. Havzadaki küçükbaş hayvancılık faaliyetleri, bölgedeki beşerî ve ekonomik özellikleri üzerinde belirleyici etkiler göstermiştir.

Görsel 7. Tuzla Çayı Havzası Hayvancılık Faaliyetleri

Tuzla Çayı havzasında ormancılık faaliyeti havzanın doğu köylerinde ve dağ yerleşimi olan Baharlar, Uzunalan köylerinde yapılmaktadır. Tuzla Çayı havzasındaki Paşaköy, Sazlı, Erecek ve İlyasfakı köylerinde antepfıstığı üretimi yapıldığı tespit edilmiştir. Babadere, Tuzla, Gülpınar, Kocaköy, Taşağıl, Tamış, Çamköy, Kestanelik, Taşboğaz, Yukarıköy ve Çamkalabak köylerinde domates üretimi yapılmaktadır. Kösedere, Babadere ve Tuzla köylerinde fasulye üretimi yapılmaktadır.

Görsel 8. Tuzla Çayı Havzasında Bulunan Antepfıstığı Bahçesi (İlyasfakı Köyü)

Görsel 9. Kulfal ve Uzunalan Köylerinde Tarım Alanlarına Ait Görünüm

Görsel 8 ve 9'da Tuzla Çayı havzasında yürütülen tarımsal faaliyetlere örnek teşkil etmektedir. Ekonomik çeşitliliğin fazla olması kırsal alanları olumlu etkilemektedir. Tuzla Çayı havzası çeşitli ekonomik faaliyetlerin yapıldığı bir havzadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde

ekonomik çeşitlilik, havzada nüfusun eğitim ve göç gibi sosyal unsurlardan yüksek oranda etkilenmektedir.

3.ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1 Tuzla Çayı Havzasında Sosyal Dirençlilik Durumu

Tuzla Çayı havzasında yapılan sosyal dirençlilik analizi; yerleşim alanları arasında önemli farklılaşmaların olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yapılan sosyal dirençlilik analizi nüfus yapısı, sağlık hizmetlerine ulaşım, eğitim düzeyi, kooperatif varlığı ve dış destek kaynaklarının varlığı gibi değişkenler dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan puanlama sisteminde havzada bulunan köy yerleşim alanları minimum -6 ya da maksimum +6 aralığında puan almıştır. Yapılan analizler bağlamında Tuzla Çayı havzasında bulunan köy yerleşmeleri en düşük -5 en yüksek ise +4 puan almışlardır. Dolayısı ile havzada bulunan hiçbir köy çok yüksek sosyal dirençlilik göstermediği tespit edilmiştir.

Harita (Görsel 10) incelendiğinde koyu mavi renkli alanların sosyal dirençliliği yüksek olan köyleri ifade etmekte olup açık renkli alanlar ise sosyal dirençliliği düşük olan yerleşimleri belirtmektedir. Tuzla Çayı havzasında çok düşük sosyal dirençlilik gösteren köyler -6 ile -3 düzeyinde puan almışlardır. Düşük sosyal dirençliliğe sahip köyler -2 ile -1 düzeyinde puan almışladır. Orta sosyal dirençlilik gösteren köyler 0 ile 2 düzeyinde puan almışlardır. Yüksek sosyal dirençlilik gösteren köyler ise 3 ile 4 düzeyinde puan almışlardır. Çok yüksek sosyal dirençliliğe sahip köylerin 5 ile 6 düzeyinde puanı olması gerekmektedir. Ancak Tuzla Çayı havzasında çok yüksek sosyal dirençliliğe sahip köy olmadığı belirlenmiş olup harita incelendiğinde de bu durum gözlemlenmektedir. Yapılan sosyal dirençlilik analizleri mevcut durum ile birlikte müdahale edilecek noktaların belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Sosyal dirençlilik kapsamında altyapı eksikliklerinin neler olduğu ve hangi köylerde gözlemlendiği, eğitim ve ulaşım sorunlarının hangi bölgelerde yoğunlaştığı ve havzayı nasıl etkilediği açıklanmıştır. Bu bağlamda Tuzla Çayı havzasında belirlenen yerel kırılganlıkların ve stres kaynaklarının neler olduğu belirlenmiş olup bu duruma yönelik olarak hangi öneri ve stratejilerin geliştirilmesinde belirleyici olmuştur. Tuzla Çayı havzasında gözlemlenmiş olan mekânsal farklılıklar sosyal dirençliliği zayıflatmış olup köylerde eşitsizliklerin yaşandığını ortaya çıkarmıştır. Sosyal dirençlilik kavramı çok boyutlu yapıda olup; fiziksel yapı, sosyal yapı, nüfus yapısı, eğitim ve ulaşım yapıları, kooperatifçilik gibi faktörler köyler üzerinde etkiler büyük ve bu faktörler köyleri nasıl etkiler açıklayan bir kavramdır. Havzada belirlenen yüksek dirençlilik gösteren köyler, düşük dirençlilik gösteren köyler için önemli bir örnek durumundadırlar. Düşük sosyal dirençlilik gösteren köyler Buna yönelik olarak sosyal dirençliliklerini artıracak önlemler almalıdırlar. Bu bağlamda sosyal dirençliliği havzada artırıcı uygulamaların benimsenmesi için; sosyal dirençlilik analizinin yapılması gerekmiştir.

Tuzla Çayı havzasında Çok düşük sosyal dirençliliği olan köyler -6 ile -3 arasında puan alan 23 köy yerleşiminden oluşmaktadır. Bu grupta yer alan köy yerleşimleri Güzelköy, Ahmetler, Çaltı, Erecek, İlyasfakı, Kestanelik, Kırca, Söğütlü, Tartaşık, Taşboğaz, Yeniçam, Kocaköy, Babadere, Balabanlı, Baharlar, Dibekli, Keçikaya, Küçükhusun, Naldöken, Tamış, Taşağıl, Uzunalan, Demirci köylerinden oluşmaktadır. Bu köyler, sosyal dirençlilik göstergelerinden düşük puanlar almışlardır. Bu grupta bulunan köylerin temel ortak noktasında

nüfusun azalması ve yaşlı nüfusun artması bulunmaktadır. Havzada gözlemlenen yüksek kırılganlık durumları sosyal dirençlilik üzerinde büyük bir olumsuz etki ortaya çıkarmıştır. Havzadaki köy yerleşmelerinde temel hizmetlere erişim oldukça düşük seviyededir. Bu durum üzerinde köy yerleşimlerinin Ayvacık ilçe merkezine uzak olması ve dağ köylerinin bulunması, nüfusun yaşlı olması etkili olmaktadır. Bu grupta yer alan köy yerleşimleri eğitim durumunda da olanaklar bakımından sınırlandırılmışlardır. Okulların olmaması genç nüfusun eğitim için göç etmesine neden olmuş bu da nüfusun azalmasına ve köy etnik yapısının değişmesine zemin hazırlamıştır. Çok düşük sosyal dirençlilik gösteren bu köylerin çoğunluğunda okul bulunmamakta olup taşımalı eğitim yapılmaktadır. Taşımalı eğitim veya ulaşım gibi sorunların olması, köylerin nüfusunun azalmasına neden olan önemli problemlerin başında gelmektedir. Ayrıca bu köyler sağlık hizmetlerine ulaşım ve erişimde de ciddi problemler yaşanmaktadır. Bu grupta yer alan köy yerleşimlerinde sağlık hizmeti alacakları kurumlar bulunmamakta olup sağlık hizmetlerine ulaşım için ilçe merkezine gitmek durumunda kalmaktadırlar. Ayrıca dış destek mekanizmalarının (sosyal yardımların, kamu yatırımlarının ya da STK desteklerin) az olmasından kaynaklı olarak köylerin sosyal dirençlilik düzeyleri düşük seviyelerdedir. Ayrıca havzada yer alan köylerin bir kısmının coğrafi açıdan dağlık olması ulaşım üzerinde de etkili olmuş ve mekânsal farklılıklara bağlı olarak da sosyal dirençlilik düzeyleri düşmüştür.

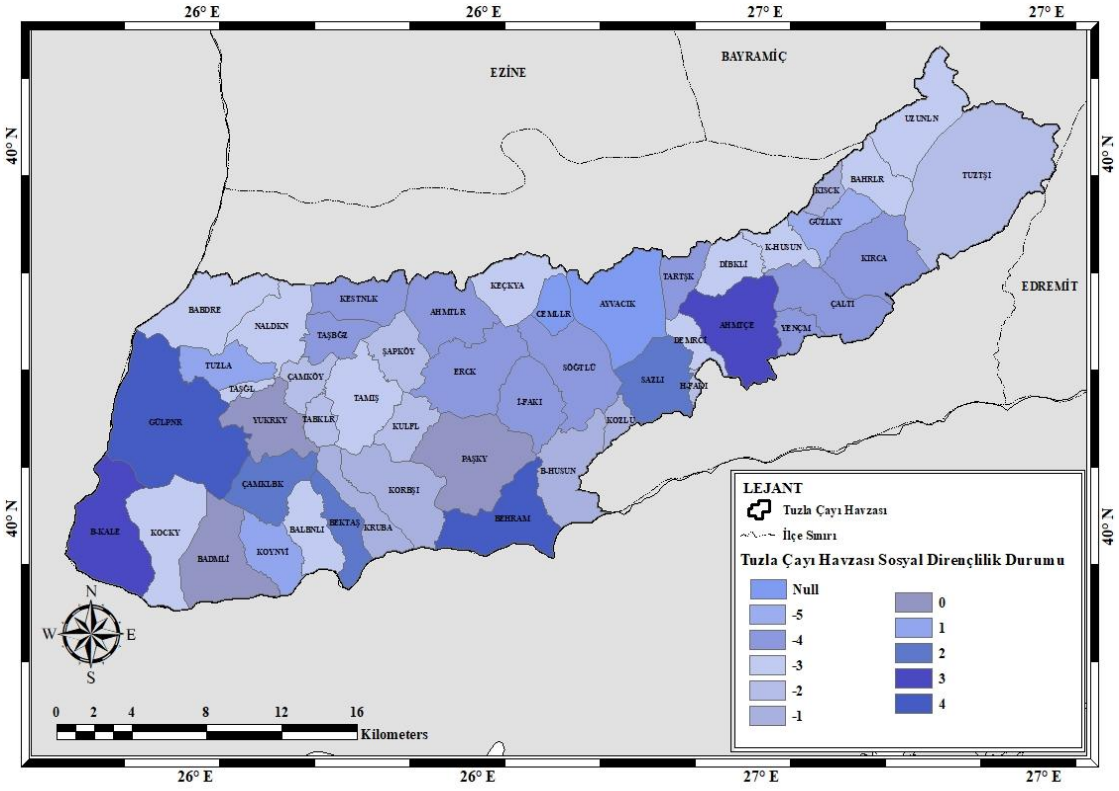

Görsel 10. Tuzla Çayı Havzası Sosyal Dirençlilik Haritası

Düşük sosyal dirençliliğe sahip köyler ise -2 ile -1 puan düzeyinde bulunmaktadırlar. Bu grupta Çamköy, Kulfal, Şapköy, Tabaklar, Tuztaşı, Hüseyinfakı, Kuruoba, Korubaşı, Büyükhusun, Kısacık, Kozlu olmak üzere 11 köy bulunmaktadır. Bu düzeyde yer alan köy yerleşimleri çok düşük dirençlilik gösteren köylere oranla iyi konumda olsalar da düşük sosyal dirençlilik göstermektedirler. Bu kapsamda sosyal altyapıları zayıf ve dış desteklerin diğer

yüksek dirençli köylere göre daha az bulunmaktadır. Düşük dirençlilik düzeyine sahip bu köyler bazı göstergelerden puan alsa bile büyük çoğunluğundan puan almamış oldukları tespit edilmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Tuzla Çayı havzasında bulunan bazı köyler faklı özellikler göstermelerine rağmen aynı dirençlilik düzeyine sahip oldukları belirlenmiştir. Örneğin Şapköy ve Çamköy köylerine detayı baktığımızda Çamköy köyünde sağlık ocağı bulunmasa da ilçe merkezine gitmek yerine komşu köyde bulunan sağlık ocağı/evinden yaralanmaktadır. Şapköy'de ise sağlık hizmeti almak için ilçe merkezine gidilmesi gerekmektedir. Çamköy köyünde kooperatif bulunmaz iken Şapköy köyünde kadın kooperatifi bulunmaktadır. Bu durum havzada bulunan köy yerleşimlerinde farklılaşmayı ortaya çıkarmaktadır. Bu köylerde de eğitim düzeyinin de düşük olması yine nüfusun yaşlı olması ile ilişkili durumdadır. Sosyal dirençliliğin bu köylerde düşük olmasında yapısal yatırımların yetersiz olmasının büyük etkisi bulunmaktadır.

Orta sosyal dirençliliğe sahip köyler ise 0 ile +2 puan almışlardır. Orta düzeyde sosyal dirençliliğe sahip köyler Bademli, Paşaköy, Yukarıköy, Koyunevi, Tuzla, Çamkalabak, Bektaş, Sazlı köyleri olmak üzere 8 köy bulunmaktadır. Bu köylerde sosyal dirençliliğin orta düzeyde olmasının temel nedeni nüfusun belirgin şekilde azalmaması, yaşlı nüfus ve genç nüfus arasında seviye farkının çok olmaması etkili olmuştur. Paşaköy ve Bektaş köylerinde kadın kooperatiflerinin olması sosyal ilişkilerin güçlü olması ve belirli dönemlerde ekoturizm ile de bölgenin canlanması bu köylerde genç nüfusun kalmasına neden olmuş ve böylece sosyal dirençlilik üzerinde de olumlu etki yaratmıştır. Bu grupta bulunan köylerin bazılarında kooperatif bulunması sosyal dirençlilik üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır. Dolayısıyla köy yerleşimlerinin belirli kamu destekleri veya sivil kurumlar tarafından desteklenmeleri pozitif yönde sosyal dirençliliğin yükselmesinde etkili olacaktır.

Görsel 10. Şapköy Kadın Kooperatifi

Görsel 11. Bektaş Köy Kadın Kooperatifi ve yaşam merkezi

Yüksek sosyal dirençliliğe sahip köyler ise 3 ile 4 puan düzeyinde bulunmaktadırlar. Yüksek sosyal dirençliliğe sahip yerleşim alanlarının Babakale, Gülpınar, Behram, Ahmetçe köyleri olarak az olduğu tespit edilmiştir. Bu köyler Tuzla Çayı havzasında sosyal dirençliliğin en yüksek olduğu, toplumsal dayanışmanın yüksek olduğu yerleşimlerdir. Bu köylerde Babakale hariç 3 köyde de sağlık ocağı bulunmaktadır. Bu durum köylerin sosyal olarak

çökmemelerinde de etkili olmuştur. Ayrıca bu köy yerleşimlerinin hepsinde kooperatif bulunmaktadır. Bu bağlamda sosyal ilişkilerin bu köylerde daha güçlü olduğu ve yerel yönetim kapasitesinin yüksek olduğu söylenebilir. Buna paralel olarak bu köylerde ekonomik faaliyetlerinde çeşitli olması örneğin turizm faaliyetlerinin bulunması, balıkçılık yapılması ya da belirli bölgelerinde tarımın yapılması sosyal dirençliliğinin de yüksek olmasına neden olmuştur. Ekonomik çeşitliliğin fazla olması, köylerde nüfusun bulunmasında etkili olmaktadır. Yapılan saha çalışmalarında bu köylerin muhtarlarının düşük dirençlilik gösteren köylerdeki muhtarlardan daha genç olmaları ile de ilişkilidir.

Görsel 12. Ahmetçe Köyü Kadın Kooperatifi

Tuzla Çayı havzasında bulunan hiçbir köy yerleşmesinin çok yüksek sosyal dirençliliğe (+5 ile +6 düzeyinde puan) sahip değildir. Bu durum, havza genelinde sosyal dayanıklılığın yapısal sınırlılıklara takıldığını ortaya çıkarmaktadır. Tuzla Çayı havzasında düşük dirençlilik gösteren köyler bağlamında havza genelinde kamu hizmetlerinin artırtılması, kooperatiflerin yaygınlaştırılması ve sağlık-eğitim alanlarında güçlendirilme çalışmalarının ivedilikle yürütülmesi gerekmektedir. Diğer bakımdan havzadaki bazı köylerde okul ve sağlık ocakları bulunuyor ancak ebe veya öğretmen gelmemesinden kaynaklı olarak faal durumda değiller. Yine bu durum havza genelinde eğitim ve sağlık hizmetlerinde gözlemlenen kırılganlıklardan dolayı köylerde göçün artmasına, köylerin terk edilmesine ve etnik yapısının kaybolmasına neden olmaktadır. Tuzla Çayı havzasında bulunan bu köylerin yukarıda da bahsedildiği gibi çeşitli yatırımlarla sosyal olarak desteklenmesi en önemli sorundur. Bu yatırımların artırılması ile havza genelinde sosyal dirençlilik artacaktır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Tuzla Çayı havzasında sosyal dirençlilik; kooperatifleşme, hizmetlere sağlık, eğitim hizmetlerine erişimin güçlü olduğu yerleşmelerin sosyal dirençliliği yüksek çıkarken, tam tersi zayıf olduğu yerleşmelerde ise dirençlilik düşük olduğu belirlenmiştir. Tuzla çayı havzasında ekonomik yetersizlikler, sağlık ve ulaşım hizmetlerindeki yetersizlik ya da eğitim sisteminin taşımalı devam etmesi gibi nedenler ile göç artmakta ve genç nüfus kaybı yaşanmaktadır. Azalan nüfus ve göç problemleri ise sosyal ilişkilerin zayıflamasına etki etmekte ve bu da sosyal dirençliliği zayıflatmaktadır. Bu bulgunun Gürbüz ve Karabulut'un (2008) kırsal göçün ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği doğrudan etkilediği yönündeki tespitleri ile uyumlu olduğu belirlenmiştir. Bednarikova ve ark. (2016) gençlerin kırsal alanlarda ayrılma nedenlerini açıklarken sosyal imkanların ve istihdam yetersizliğinden bahsetmektedir. Bu

bulgusu Tuzla Çayı havzası için de geçerlilik göstermektedir. Tuzla Çayı havzasında genç nüfus; eğitim, istihdam veya sosyal yetersizlikler ile bölgeden göç etmekte ve Ayvacık merkezi, Çanakkale, Edremit gibi şehirlere yerleşmektedir. Li ve Liu (2019) Kırsal alanlarda meydana gelen nüfus kaybını açıklarken benzer biçimde açıklamış ve "genç nüfusunun azalmasının, sosyal dirençlilik üzerindeki en büyük baskı" olarak görmüşlerdir. Bölgede gözlemlenen genç nüfus kaybı sosyal olarak bölge üzerinde oldukça etkilidir. Bunun nedeni ise kırsal alanlarda azalan nüfus ekonomik dirençliliği de etkilemektedir.

Sosyal dirençlilik demografik yapı, sağlık ve eğitim hizmetlere erişim, kooperatifleşme ve dış desteklerin varlığı gibi çeşitli göstergeler bağlamında değerlendirilmiştir. Tuzla Çayı havzasında yürütülen sosyal dirençlilik analizi, bölgede kırılganlık yapısının genel olarak yayılım gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda genç nüfusun göç ettiği, yaşlı nüfusun ise yüksek olduğu köy yerleşmelerinde sosyal dirençlilik zayıf olarak belirlenmiştir. Buna paralel olarak genç nüfusun ve yaşlı nüfusun daha dengeli olduğu yerleşmelerde yüksek dirençlilik olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda nüfus yapısının daha dengeli olduğu yerleşmelerde sosyal ilişkilerin etkili olması, kooperatifleşme gibi nedenlerle de sosyal dirençlilik yüksektir. Tuzla Çayı havzasında çok düşük ve düşük dirençliliğe sahip olan köyler; yüksek ve çok yüksek dirençlilik düzeyinde bulunan köylerden sayıca fazladır. Bu durum kırsal yapının zayıflığını ve hizmetlerdeki eşitsizliği ortaya çıkarmıştır.

KAYNAKÇA

1. Adger, W. N. Social And Ecological Resilience: Are They Related? Progress In Human Geography, 24(3), 347–364, 2000.
2. Adger, W. N., & Kelly, P. M. Social Vulnerability To Climate Change And Thearchitecture Of Entitlements. Mitigation And Adaptation Strategies For Global Change, 4(3/4),253–266, 1999.
3. Adger, W. N., Hughes, T. P., Folke, C., Carpenter, S. R., & Rockström, J. (2005). Social-Ecological Resilience To Coastal Disasters. Science, 309(5737), 1036–1039.
4. Akci, A. *Kırsal Kalkınma İçin Bir Model Önerisi: Köy Kümeleri,* Yayımlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2015.
5. Atalay Oral, Mükerrem. Kırsal Alanda Yaşayanların Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. Akdeniz Üniversitesi, Elmalı Meslek Yüksekokulu, İşletme Yönetimi Programı. Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6(7), 354-372, 2019.
6. Bednaríkova, Z., Bavorova, M., Ponkina, E.V., Migration motivation of agriculturally educated rural youth: the case of russian siberia. Journal of Rural Studies, 45, 99-111. 2016.
7. Cutter, S. L., B. J. Boruff, and W. L. Shirley, Social vulnerability to environmental hazards. *Social Science Quarterly* 84 (1): 242–261. 2003.
8. Gürbüz, M., & Karabulut, M. Kırsal Göçler İle Sosyo-Ekonomik Özellikler Arasındaki İlişkilerin Analizi. Türk Coğrafya Dergisi, (50), 37-60, 2008.

9. Heijman Wim, Hagelaar Geoffrey Ve Van Der Heide, Martijn. Rural Resilience As A New Development Concept. Wageningen University, Chair Of Regional Economics. Wageningen University, Department Of Management Studies, And Leı-Dlo. Research Gate, S. 383-396, 2007.
10. Karatepe Çetinkaya, İ., & Kaptan Ayhan, Ç. Sürdürülebilirlik temelinde kırsal turizm potansiyelinin SWOT analiziyle saptanması; Ayvacık ilçesi örneği. Social Sciences Studies Journal, 4(20), 2861–2869, 2018.
11. Kundak, S. Dirençliliğin Temeli. Resilience, 1(1), 55-69, 2017. https://doi.org/10.32569/resilience.358081
12. Li, Y., Westlund, H., & Liu, Y. Why Some Rural Areas Decline While Some Others Not: An Overview Of Rural Evolution İn The World. Journal Of Rural Studies, 68, 135–143, 2019.
13. Movlamov, B. *Tuzla Çayı Havzası'nın (Çanakkale) Uygulamalı Jeomorfolojisi*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Çanakkale, 2022.
14. Özer, Murat. *Ayvacık İlçesinde (Çanakkale) Zeytin Tarımı.* Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Erzurum, (2020).
15. Özözen Kahraman, S., Çalışkan, V., & Akbulak, C. *Tuzla Çayı (Ayvacık) Havzası'nın Kırsal Kalkınma Potansiyelinin Değerlendirilmesi.* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu. Nisan, 2011.

Özözen Kahraman, S., Çalışkan, V., Arslan, F., Bay, A. *Kültürel Coğrafya Açısından Bir Saha Araştırması: Yukarıköy.* Kazdağları III. Ulusal Sempozyumu, 2012.

YURTDIŞINDA YAT TURİZMİ VE MARİNACILIĞA COĞRAFİ YAKLAŞIMLAR: PARADİGMALAR, YÖNTEMLER VE ARAŞTIRMA EĞİLİMLERİ

Berat EMİRAL
Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü
beratemiral6161@gmail.com - 0009-0008-2549-4146

Prof. Dr. Kadir TEMURÇİN
Süleyman Demirel Üniversitesi/Coğrafya Bölümü
kadirtemurcin@sdu.edu.tr – 0000-0002-8726-3756

Özet

Bu çalışmada, dünyada kıyı turizmine sahip olan farklı coğrafyalarda yat turizmi ve marinacılık alanları hakkında yapılan beş çalışma incelenmiştir. İnceleme, çalışmaların hangi paradigmaları, yöntemleri ve araştırma eğilimlerini kullandığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmanın bir diğer amacı ise ortaya konan bulguların, gelecekte coğrafi bakış açısı ile yapılacak olan yat turizmi ve marinacılık çalışmalarına katkı sağlamasıdır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, yöntem olarak ise doküman analizi kullanılmıştır. İncelemeye dâhil edilen çalışmaların benimsedikleri paradigmalar, yöntemler ve araştırma eğilimleri incelenmiş ve değerlendirilmiş; bunun sonucunda sınıflandırılmış ve karşılaştırmalı bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, incelenen literatürde öne çıkan paradigmalar pozitivist ve yapısal paradigmalardır. Çalışmaların araştırma eğilimi ise yat turizmi ve marinacılık noktalarının mekânsal dağılımı ile bölgesel ekonomi üzerindeki etkilerinin ölçülebilir göstergeler üzerinden ele alınması yönündedir. Yöntemsel açıdan ikincil veri analizine dayalı nicel ve mekânsal değerlendirmeler ile karşılaştırmalı analizlerin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Sonuç olarak, incelenen çalışmaların benimsedikleri paradigmaların pozitivist ve yapısal paradigmalar olduğu gözlemlenmiştir. Yöntem olarak ise çalışmalarda nicel, mekânsal ve karşılaştırmalı analizlerin kullanıldığı görülmektedir. Araştırma eğilimlerine bakıldığında, yat turizmi ve marinacılığın mekânsal dağılımı ile bölgesel ekonomik etkilerinin ölçülebilir göstergeler üzerinden incelenmesine odaklanıldığı anlaşılmaktadır. İlk dönem çalışmalarda ekonomik ve mekânsal boyutlara ağırlık verilirken, son dönem çalışmalarda ise sürdürülebilirlik ve çevresel etkiler üzerinde durulmaya başlandığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yat turizmi ve marinacılık, coğrafi yaklaşım, paradigmalar

1. Giriş

Gelişen ulaşım olanakları ve değişen turizm talepleriyle birlikte, yat turizmi ve marinacılık küresel ölçekte hızla büyüyen sektörler haline gelmiştir. Özellikle denizcilik açısından avantajlı coğrafyalar, yat turizminin ve marinacılığın en hızlı büyüdüğü bölgeler arasında yer almaktadır (Martinez-Vazquez, Valenciano ve Garcia, 2022). Bu bağlamda yat turizmi ve marinacılık, sadece ekonomik ve turistik değil, aynı zamanda mekânsal ve toplumsal bir olgu olarak da ele alınmalıdır.

Yat turizmi ve marinacılık, son yıllarda yalnızca turizm sektörü için değil, aynı zamanda küresel kıyı ekonomilerinin şekillenmesinde de önemli bir faktör haline gelmiştir. Bu faaliyetler, kıyı bölgelerinde altyapı yatırımları, mekânsal planlama ve çevresel sürdürülebilirlik gibi alanlara etki etmektedir. Marina tesisleri, yatların barınması ve hizmet ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, yerel topluluklar ve ekonomik yapılar üzerinde de etkili olmaktadır (Orams, 1999). Yat turizminin ve marinacılığın coğrafi açıdan incelenmesi, bu çok katmanlı yapıyı anlamak ve yönetmek açısından önemlidir.

Coğrafya disiplini, yat turizminin mekânsal, ekonomik ve sosyo-kültürel gibi boyutlarını analiz etmek için en uygun alanlardan biridir. Bu alan, marinaların ve yatların seyir rotalarından altyapı yatırımlarına, çevresel etkilerinden sosyo-kültürel ilişkilerine kadar özelliklerini çok geniş bir perspektifle değerlendirir. Farklı coğrafyalarda ve yıllarda yat turizmi ve marinacılığın ele alınış biçimleri, çeşitli paradigmalar, yöntemler ve araştırma eğilimleri doğrultusunda şekillenmektedir

Bu çalışma, yat turizmi ve marinacılık üzerine yapılan akademik çalışmaları coğrafi bir bakış açısıyla inceleyerek, bu alanda öne çıkan paradigmaları, kullanılan yöntemleri ve araştırma eğilimlerini analiz etmeyi ve göstermeyi amaçlamaktadır.

Bu kapsamda çalışmada ele alınan beş makale örneği, farklı toplumsal, çevresel ve mekânsal bağlamlarda yat turizmi ve marinacılığın nasıl şekillendiğine dair karşılaştırmalı bir perspektif oluşturmakta; bu yönüyle, yat turizmi ve marinacılık alanında araştırma yapacak araştırmacılar için çeşitli bakış açıları geliştirmeye yardımcı olabilecek bir çerçeve sunmaktadır: Literatür kapsamında; Mikačić (2002), **Hırvatistan'da Marinaların Mekânsal ve Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkileri;** Diakomihalis (2007), **Yunan Deniz Turizmi: Gelişimi, Yapısal Özellikleri ve Gelecek Perspektifleri;** Silveira, Santos ve Perna (2018), **Portekiz'in Batı Kıyısından Geçen Yatlar – Figueira da Foz Marina'sını ve Turistik Noktasını Deniz Turizmi İçin Bir Referansa Nasıl Dönüştürürüz;** Martínez-Vázquez, Valenciano ve García (2022), **Endülüs'te Marinaların Deniz Turizmi Üzerindeki Etki Analizi;** Yao, Lil, Zhou ve Parmak (2023), **Yat Turizmi Tüketim Potansiyeli ve Etkileyen Faktörler: Çin'deki 12 Kıyı Şehrini Örnek Olarak Ele Almak,** adlı çalışmaları irdelenmiştir.

Ayrıca seçilen beş makale haricinde, yurt dışında çalışılmış farklı örnekler de incelenmiştir: Bunlardan bazıları şöyledir: Jugović, Gračan ve Barkiđija Sotošek (2022), Zadar Limanı'nın turizm gelişimi özelinde, Hırvatistan'daki uluslararası ekonomik öneme sahip limanları incelemişler, Skaržauskienė, Labanauskaitė & TimoninaMickevičienė (2022), ziyaretçiler için marina hizmetlerinde önemli bileşenleri belirlemiş, beklentilerini analiz etmiş ve bu beklentilerin sürdürülebilir kıyı turizmi ile ilişkisini irdelemişler, Shen ve arkadaşları (2021), Kano modeli ile, Danimarka ve Birleşik Krallık'ta yelken turizmi yapan ziyaretçiler üzerinden, marina özelliklerinin ziyaretçi memnuniyeti üzerindeki etkilerini analiz etmişler, María D.

DeJuan-Vigaray, Einsle, Y. Dobson ve Cesar Bordehore (2025), İspanya'daki marinacılık sektöründe, kıyı ve deniz doğal kaynaklarının nasıl kullanıldığını ve sürdürülebilirliğinin önemini, marina turizmi açısından değerlendirmişler, Noelia Cruz Pérez ve arkadaşları (2021), Avrupa adalarındaki adaların marinaların çevresel etkilerini, karbon ve su tüketimi açısından karşılaştırmış ve Avrupa adalarındaki marinaların sürdürülebilirlikte farklılıklarının olduğunu gözlemlemişlerdir. Ve literatürde daha çok örnek çalışma bulunmaktadır.

2. Turizm, Yat Turizmi ve Marinacılığın Kavramsal Çerçevesi: İlgili Literatürde Yaklaşımlar, Paradigmalar ve Yöntemsel Eğilimler

Turizm, yat turizmi ve marinacılık kavramları birbiriyle ilişkili olup, kavramsal olarak farklılıkları vardır. Turizm üst bir çerçeve sunarken, yat turizmi bu çerçeve içerisindeki uzmanlaşılmış bir alt alanı oluşturmaktadır. Marinacılık ise yat turizminin gerçekleşmesi için gereken altyapısal ve mekânsal düzenlemeleri ifade etmektedir. Turizm, bireylerin belirli bir süre için yaşadıkları yerlerden farklı mekânlara seyahat etmelerini ve bu mekânlarda konaklama süreçlerini ifade eden bir faaliyettir. Farklı türlere ayrılan turizm, coğrafi açıdan ziyaret edilen bölgede mekânsal, sosyo-ekonomik ve kültürel yapıları etkilemektedir. Yat turizmi ise turizmin bir alt dalı olup özel veya kiralık yatlarla bireysel veya toplu olarak eğlence, dinlenme ve gezi amaçlı seyahatleri ifade etmektedir. Marinacılık, yat ve diğer deniz araçlarına barınma, bakım ve yakıt ikmali hizmetleri sunarken; insanlar için yeme-içme, konaklama ve alışveriş gibi imkânları da sağlayan mekânları ifade etmektedir. Bu doğrultuda yat turizmi ve marinacılık birbirine sıkı biçimde bağlı unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Marinacılığın güçlü olduğu bölgelerde yat turizmi gelişmekte; yat turizminin güçlü olduğu bölgelerde ise marinacılık gelişmektedir. Ancak bu etkileşimin sağlıklı şekilde sürdürülebilmesi için mekânsal planlamada sürdürülebilirlik ilkeleri dikkate alınmalıdır. Çevresel etkiler gözetilerek kıyı alanları dengeli biçimde kullanılması ve doğal kaynakların korunması hem bölgesel kalkınma hem de turizm geleceği açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, kıyı turizmi, yat turizmi ve marinacılık, birbirini tamamlayan ve her biri diğerinin işlevselliğini destekleyen, ayrılmaz üç temel unsur olarak değerlendirilmelidir.

Çalışmada literatürde farklı araştırmalar olmasına rağmen söz konusu olan beş çalışma seçilmiştir. Hırvatistan, Yunanistan, Portekiz, İspanya ve Çin'de yapılan bu çalışmalar, coğrafi çeşitlilik sunmakta ve farklı bölgelerde marinacılık ve yat turizminin nasıl ele alındığını göstermektedir. Ayrıca, çalışmaların yayımlanma yılları dikkate alınarak, paradigma, yöntem, coğrafi bakış açısı ve araştırma eğilimlerindeki farklılıklar incelenmiştir.

Bu bağlamda, Mikačić (2002) tarafından gerçekleştirilen "Hırvatistan'da Marinaların Mekânsal Dağılımı ve Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkileri" adlı çalışma, Hırvatistan'da marina ve yat turizminin gelişimini, turist profillerini, ekonomik olarak artılarını, eksilerini ve mekânsal dağılımını incelemektedir. Coğrafi yaklaşım olarak bölgesel analiz ve mekânsal dağılım bakış açısı izlenmiş, Hırvatistan'daki marina ve yat turizmi yoğunluğu ile turizm gelişimi arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Çalışma, sayısal veriler ve istatistikler üzerinden turizm akışları, marina sayıları ve yat sayısı gibi ölçülebilir göstergeleri analiz etmiştir, bu durum da çalışmanın pozitivist bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir. Mikačić, yöntem olarak çalışmasında nicel yöntem kullanmış çalışmada Hırvatistan'daki marina ve yat turizmi verileri üzerinden analiz yapılmıştır. Çalışmanın eğilimi, istatistiksel veri ve resmi kayıtlar üzerinden analizler yapmaya yöneliktir.

Diakomihalis (2007) tarafından gerçekleştirilen "Yunan Deniz Turizmi: Gelişimi, Yapısal Özellikleri ve Gelecek Perspektifleri" adlı çalışma, Yunanistan'daki deniz turizmi sektörünü incelemektedir. Çalışma, yatçılık ve marinacılık dağılımı, liman altyapısı ve turist talebinin

mekânsal dağılımı gibi coğrafi ve mekânsal verileri değerlendirerek turizm coğrafyası perspektifinden bir yaklaşım sergilemektedir. Çalışmada, sektörün yapısı, yat ve marina sayıları, turist sayıları ve ekonomik etkiler gibi ölçülebilir veriler üzerinden analiz yapıldığı için pozitivist paradigmaya dayanmaktadır. Makalede nitel yöntem kullanılmamış; veriler resmi kaynaklardan, elde edilen istatistikler ve tablolar aracılığıyla derlenmiştir. Araştırmanın eğilimine bakıldığında, Yunan deniz turizminin gelişim sürecini ve sektörel yapısını incelemeye odaklanmakta, mevcut altyapı ve hizmetlerin analizi ile sektörel büyüme, turist tercihleri ve ekonomik etkilerin belirlenmesine yöneliktir.

Silveira, Santos ve Perna tarafından 2018 yılında gerçekleştirilen, "Portekiz'in Batı Kıyısından Geçen Yatlar – Figueira da Foz Marina'sını ve Turistik Noktasını Deniz Turizmi İçin Bir Referansa Nasıl Dönüştürürüz" adlı çalışma, Portekiz'in Figueira da Foz kentinde yat turizminin geliştirilme potansiyelini incelemektedir. Coğrafi olarak makale, Portekiz'in Atlantik Okyanusu üzerindeki konumunu ele alır ve yat trafiğinin Avrupa ve Karayipler arasında nasıl aktığını analiz eder. Makale, bölgesel ve mekânsal analizleri ön plana çıkaran bir coğrafi yaklaşım kullanmaktadır. Ekonomik ve turizm etkileri de bu mekânsal perspektif üzerinden değerlendirilmektedir. Çalışma, gözlemlenebilir ve ölçülebilir verilere dayalı analizlerin yanı sıra uzman görüşleri ve yerel aktörlerin deneyimlerinin toplanması ve yorumlanmasını içerdiği için post-pozitivist paradigma çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmada, nitel bir yöntem olarak Delphi tekniği kullanılmıştır. Delphi tekniği ile potansiyel olarak yat turizminin gelişimi ve stratejik planlaması için 41 uzmana üç aşamalı anonim anketler uygulanmıştır. Araştırma, Figueira da Foz ve çevresindeki yat turizmini geliştirmeyi ve bu turizmi daha çekici hâle getirmeyi hedeflemektedir. Çalışma, yerel ve ulusal ölçekte uygulamaya yönelik öneriler sunar. SWOT analizi ve uzman önerileri doğrultusunda stratejiler planlanmıştır.

Martínez-Vázquez, Valenciano ve García tarafından 2022 yılında gerçekleştirilen "Endülüs'te Marinaların Deniz Turizmi Üzerindeki Etki Analizi" adlı çalışma, Endülüs'teki marinaların yat turizmi üzerindeki etkilerini ve bulundukları yerleşimlerin ekonomik gelişimine katkılarını incelemektedir. Bölgesel kalkınma ve yerel ekonomik etkilere odaklanılmış; Endülüs'teki marina yoğunluğu, altyapı özellikleri ve turistik faaliyetler üzerinden ekonomik ve sosyal etkiler değerlendirilmekte, bu durum çalışmanın coğrafi yaklaşımını öne çıkarmaktadır. Araştırma, post-pozitivist paradigma çevresinde hazırlanmış; marina faaliyetlerinin ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri, ölçülebilir göstergeler ve uzman görüşleriyle değerlendirilmiş sistematik bir analiz için nicel ve nitel veriler bir arada kullanılmıştır. Çalışmada karma yöntem kullanılmıştır. Kullanılan yöntemler şunlardır: Delphi yöntemi ile uzman görüşlerinin toplanması, PESTEL analizi ile marinaların çevresel faktörlerinin incelenmesi, SWOT analizi ile güçlü ve zayıf yönlerin belirlenmesi, girdi-çıktı analizi ile marina faaliyetlerinin ekonomik etkilerinin ölçülmesi. Bu yöntemler hem nicel hem de nitel veri kaynaklarını birleştirir ve karma yöntem yaklaşımını gösterir. Araştırma eğilimi, marinaların ekonomik ve sosyal katkılarının ölçülmesine ve Endülüs bölgesinin kalkınması üzerindeki etkilerini ortaya koymaya yöneliktir.

Yao, Lil, Zhou ve Parmak tarafından 2023 yılında gerçekleştirilen, ''Yat Turizmi Tüketim Potansiyeli ve Etkileyen Faktörler: Çin'deki 12 Kıyı Şehrini Örnek Olarak Ele Almak'' adlı çalışma, Çin'in kıyı şehirlerinde yat turizmi alanındaki tüketim potansiyelini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, yat turizmi alanındaki tüketim potansiyelinin mekânsal dağılımı şehirler arasındaki farklılıkları incelenmiş; bu kapsamda bölgesel ve mekânsal analiz yaklaşımı benimsenmiştir. Şehirler arasındaki farklılıklar değerlendirilmiş, potansiyelin yüksek ve düşük olduğu bölgeler tespit edilmiştir. Paradigma açısından çalışma, pozitivist bir yaklaşım ile yürütülmüştür. Araştırma ölçülebilir veriler üzerinden değerlendirilmiştir. Tüketim kapasitesi,

harcama düzeyi ve kalite üzerinden inceleme gerçekleştirilmiştir. Çalışmada nicel yöntem yaklaşımı benimsenmiştir. Alt sistemlerin ve göstergelerin etkisi Gri İlişki Analizi ile, tüketim potansiyelini etkileyen faktörler panel veri regresyonu ile incelenmiştir. AHP ve Entropi yöntemleri ile alt sistemlerin ağırlıkları belirlenmiş ve bunlar kullanılarak şehirler arası karşılaştırmaları sağlayan bir tüketim potansiyeli indeksi oluşturulmuştur. Araştırma eğilimi olarak çalışma, coğrafi ve ekonomik faktörlerin yat turizmi tüketim potansiyeli üzerindeki etkilerini ölçme odaklıdır. Özellikle şehirler arasındaki tüketim potansiyelinin dağılımını incelemektedir.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Turizm olgusu son yıllarda çok fazla farklılaşan turizm türlerini ortaya çıkarmıştır. Bu turizm çeşitlerinden bir tanesi de yat turizmidir. Giderek artan talebi karşılamak için marinacılığın da çok fazla gelişme gösterdiği bilinmektedir. Hem yat turizmi hem de marinacılık faaliyetlerinin dünya üzerinde çok fazla yayıldığı bilinmektedir. Bu çerçevede yat turizmi ve marinacılıkla ilgili akademik çalışmaların da arttığı görülmektedir. Alanla ilgili artan akademik çalışmaların yıllar itibariyle araştırma eğilimlerinin, konuyla ele alış biçimlerinin, paradigmalarının, yöntemlerinin, kullanılan analizlerin…vs. farklılaştığı ve araştırma eğilimlerinin çeşitlendiği tespit edilmiştir.

Çalışmanın konusunu oluşturan bu beş çalışma, yat turizmi ve marinacılık alanlarında farklı ülkelerde ve farklı dönemlerde yapılmış çalışmalardır. Coğrafi yaklaşım açısından Hırvatistan ve Yunanistan'da yapılan çalışmalar, ülke genelinde turizm faaliyetlerini ele alırken; Portekiz, İspanya ve Çin'de yapılan çalışmalarda, yerel ve bölgesel düzeyde incelemelerin yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu durum, zamanla araştırmaların daha spesifik mekânsal ölçeklere kaydığını göstermektedir. Paradigma açısından ise, çalışmalarda farklı paradigmalar gözlemlenmektedir. Hırvatistan, Yunanistan, Çin'de yapılan çalışmalar, pozitivist paradigma çerçevesinde yürütülmüş; ölçülebilir veriler, istatistikler ve sayısal göstergeler üzerinden analizler yapılmışken, Portekiz ve İspanya'da yapılan çalışmalarda ise post-pozitivist paradigma kullanılmış; uzman görüşleri, nitel ve nicel yöntemler birlikte ele alınmıştır.

Ayrıca çalışmalarda kullanılan yöntemlerin zaman içinde değiştiği de gözlemlenmiştir. İlk dönem Hırvatistan ve Yunanistan'da yapılan çalışmalarda nicel yöntem kullanılırken, sonraki dönemde yapılan çalışmalarda nitel, nicel ve karma yöntemler kullanılmıştır. Bu durum, araştırma yöntemlerinde zaman içinde değişim yaşandığını göstermiştir. Araştırma eğilimi açısından bakıldığında ise ilk dönem çalışmalar yat turizmi ve marinacılığın mevcut yapısını incelemeye odaklanırken, sonraki çalışmalar uygulamaya yönelik stratejiler, yerel kalkınma etkileri gibi hedeflerin öne çıktığı araştırmalardır. Özellikle Delphi, Gri İlişki Analizi, Entropi, AHP, PESTEL ve SWOT gibi analizler kullanılarak politika önerileri geliştirilmesi, araştırmaların sadece tanımlayıcı olmadığını stratejik ve politika geliştirici olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede gelecekte gerçekleştirilecek çalışmaların farklı yöntemler kullanarak hem nicel hem nitel verileri bir arada değerlendirmesi ve ulusal veya bölgesel ölçekten ziyade daha küçük ölçekli alanlara odaklanması, küçük ölçekli turizm ve marina sorunlarını daha görünür kılacak ve bu sayede sektörün gelişimine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Orams, M., *Marine Tourism: Development, Impacts and Management*, Routledge, London, 1999.

Goeldner, C. R., Ritchie, J. R. B., *Tourism: Principles, practices, philosophies*, Wiley, Hoboken, 2012.

Jugović, A., Gračan, D., Barkiđija Sotošek, M., Croatian ports of international economic interest with a focus on the tourism development perspective of the Port of Zadar, *Scientific Journal of Maritime Research*, 36, 74–84, 2022.

Martínez-Vázquez, R. M., de Pablo Valenciano, J., Milán-García, J., Impact analysis of marinas on nautical tourism in Andalusia, *Journal of Marine Science and Engineering*, 10(6), 780, 2022.

Skaržauskienė, A., Labanauskaitė, I., Timonina Mickevičienė, I., Development of marina services in the context of sustainable water and coastal tourism, *Sustainability*, 14(4), 37, 2022.

Mikačić, V., Nautical tourism in Croatia: A spatial analysis of 22 marinas, *Hrvatski Geografski Glasnik*, 64(1), 5–28, 2002.

Yao, Y., Li, Z., Zhou, X., Parmak, M., Yachting tourism consumption potential and its influencing factors: Considering 12 coastal cities in China as examples, *Sustainability*, 15(16), 12490, 2023.

Diakomihalis, M. N., Greek Maritime Tourism: Evolution, Structures and Prospects, *Research in Transportation Economics*, 21(1), 419–455, 2007.

Cruz Pérez, N., Rodríguez Martín, J., García, C., Ioras, F., Christofides, N., Vieira, M., Santamarta, J. C., Comparative study of the environmental footprints of marinas on European Islands, *Scientific Reports*, 11, 9410, 2021.

Silveira, L. E. Á., Santos, N. N. P., Perna, F., Yachts passing by the West Coast of Portugal – What to do to make the marina and the destination of Figueira da Foz a nautical tourism reference?, *Scientific Journal of Maritime Research*, 32, 182–190, 2018.

Shen, Y., Kokkranikal, J., Christensen, C. P., Morrison, A. M., Perceived importance of and satisfaction with marina attributes in sailing tourism experiences: A Kano model approach, *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 35, 100402, 2021.

De Juan Vigaray, M. D., Einsle, C. S., Dobson, J. Y., Bordehore, C., Marine and coastal natural resources in the recreational boating sector in Spain: State of the art and changes needed, *Ocean & Coastal Management*, 262, 2025.

BAFRA OVASI'NDA ANIZ YAKIMININ ÇEVRESEL ETKİLERİ VE EKOSİSTEM BASKILARI

Doçent Doktor Ali İMAMOĞLU
Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
aliimamoglu@yandex.com, ORCID ID 0000-0001-9197-1029

ÖZET

Türkiye'nin verimli tarım arazilerinde uzun yıllardır gerçekleştirilen yanlış tarım uygulamaları her geçen yıl çevresel açıdan daha büyük problemler ortaya çıkarmaktadır. Önemli çevresel problemlere yol açan bu uygulamaların birisi de anız yakımıdır. Bu çalışma, Bafra Ovası'nda yaygın biçimde uygulanan anız yakımının çevresel etkilerini ve ekosistem üzerindeki baskılarını incelemektedir. Bafra Ovası, tarımsal verimliliğinin yanı sıra Kızılırmak Deltası gibi Ramsar koruma alanı statüsüne sahip hassas sulak alanları bünyesinde barındırması nedeniyle önemlidir. Çiftçiler tarafından anız yakımı; toprağın hızlı hazırlanması, yabancı ot ve zararlılarla mücadele ve maliyetlerin düşürülmesi gibi gerekçelerle anız yakımı yoğun olarak yapılmaktadır. Ancak bilimsel çalışmalar, bu uygulamanın uzun vadede toprak, hava, su ve biyolojik çeşitlilik üzerinde ciddi olumsuz etkilere yol açtığını ortaya koymaktadır. Anız yakımı, toprak organik maddesinin azalmasına, karbon ve azot kaybına, toprak yapısının bozulmasına ve erozyon riskinin artmasına neden olmaktadır. Ortaya çıkan dumanlar hava kirliliğini artırmakta, insan sağlığını olumsuz etkilemekte ve ulaşım güvenliğini tehdit etmektedir. Ayrıca kontrolsüz yangınlar sulak alanlardaki sazlıkları, kuşların yaşam ve üreme alanlarını ve yerel ekonomik faaliyetleri riske sokmaktadır. Mevcut yasal yaptırımlara rağmen uygulamada caydırıcılığın sınırlı olduğu görülmektedir. Deltanın etrafında bir tampon bölge oluşturmak suretiyle yakındaki tarım alanları ya tamamen tarım dışı bırakılmalı ya da buralarda anızlı bitkiler yetiştirilmesi yasaklanmalıdır. Çalışma, anız yakımının önlenmesi için alternatif tarım uygulamalarının desteklenmesi, denetimlerin artırılması ve çiftçilerin bilinçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anız yakımı, Bafra ovası, Kızılırmak deltası.

ENVİRONMENTAL IMPACTS OF STUBBLE BURNİNG AND ECOSYSTEM PRESSURES İN THE BAFRA PLAİN

ABSTRACT

Incorrect agricultural practices carried out for many years in Turkey's fertile agricultural lands are creating increasingly significant environmental problems each year. One of these practices that leads to major environmental problems is stubble burning. This study examines the environmental impacts and ecosystem pressures of stubble burning, which is widely practiced in the Bafra Plain. The Bafra Plain is important not only for its agricultural productivity but also because it contains sensitive wetlands with Ramsar protected area status, such as the Kızılırmak Delta. Stubble burning is carried out intensively by farmers for reasons such as rapid soil preparation, weed and pest control, and cost reduction. However, scientific studies show that this practice leads to serious negative effects on soil, air, water, and biodiversity in the long term. Stubble burning causes a decrease in soil organic matter, carbon and nitrogen loss, deterioration of soil structure, and an increased risk of erosion. The resulting smoke increases air pollution, negatively affects human health, and threatens transportation safety. Furthermore, uncontrolled fires endanger reedbeds in wetlands, bird habitats and breeding grounds, and local economic activities. Despite existing legal sanctions, deterrence appears to be limited in practice. By creating a buffer zone around the delta, nearby agricultural areas should either be completely degraded or the cultivation of crop residues should be prohibited. The study reveals that alternative agricultural practices should be supported, inspections increased, and farmers educated to prevent crop residue burning.

Key Words: Stubble burning, Bafra Plain, Kızılırmak Delta

1. GİRİŞ

Özellikle yoğun tarım yapılan alanlarda tarımda gerçekleştirilen uygulamaların çevresel etkileri belirgin olarak gözlemlenmektedir. Türkiye'nin verimli tarım arazilerinde uzun yıllardır gerçekleştirilen yanlış tarım uygulamaları her geçen yıl çevresel açıdan daha büyük problemler ortaya çıkarmaktadır. Önemli çevresel problemlere yol açan bu uygulamaların birisi de anız yakımıdır. Anız yakımı çiftçiye kısa vadede zaman ve maliyet yönünden avantaj sağlasa da tarımdaki bir çok yaygın yanlış uygulama gibi uzun vadede toprak, su, hava ve biyoçeşitlilik üzerinde ciddi tahripte bulunmaktadır.

Bafra ovası Türkiye'nin önemli tarım alanlarından birisidir. Ayrıca Bafra ovası birçok ovaya göre daha önemlidir çünkü zengin ekolojik ortamı ile Kızılırmak sulak alanı deltada bulunmaktadır. Bafra ovasında yoğun olarak anız yakımı yapılacak ekim dikim yapılmaktadır.

Son yıllarda oldukça artan çeltik üretimi de anız yakım uygulamasının artmasının önemli sebeplerindendir.

Hukuki olarak bakıldığında Türkiye'de anız yakmanın caydırıcı görünen cezaları bulunmaktadır. "Çevre ve Şehircilik Bakanlığının 24.12.2024 tarih ve 32762 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2025/01 nolu Tebliğ'inin," L" bendinde "anız yakanlara her dekar için 556,71 TL idari para cezası verilir. Anız yakma fiilinin orman ve sulak alanlara bitişik yerler ile meskûn mahallerde işlenmesi durumunda ceza beş kat artırılır" (URL 1). Bu cezalara rağmen ciddi anız yakımı gerçekleşmesinin sebepleri sorgulanmalıdır.

Çiftçiler anız yakımı işlemini toprağın hızlı hazırlanması, zararlıların yok edildiği düşüncesi ve maliyetlerin düşürülmesi gibi nedenlerle yapmaktadır. Yapılan bazı araştırmalar bu sebepleri yabancı ot ve haşeratı yok etmek, diğer ürünün ekiminden önce mibzerin istediği şekilde çalışması için toprağı uygun hale getirmek, daha iyi bir tohum yatağı yapmak olarak sıralamıştır Coşkan vd., 2006; Çiçekler 2012; Silme vd., 2015; Savcı ve Bağdatlı, 2016). Ancak bilimsel araştırmalar bu uygulamanın ekosisteme ciddi zararlar verdiğini göstermektedir. Örneğin Cerit vd. (2002) mısır tarımında ekim öncesi buğday anızının yakılması sonucu verimde bir artış tespit edilmediğini ortaya koymuşlar ve toprağın zarar gördüğünü belirtmişlerdir.

Bu araştırma Bafra ovasında yoğun olarak gerçekleştirilen anız yakımının çevresel etkilerini incelemek ve ovanın ekosistemi üzerindeki baskıyı gözlemlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

2. ÇALIŞMA ALANININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Bafra ovası Samsun ili kuzey kesiminde Kızılırmak nehrinin oluşturduğu eski ve yeni delta düzlükleri üzerinde bulunmaktadır. Tarımsal açıdan verimli toprakları, üretime uygun iklim özellikleri ile yoğun tarım faaliyeti gerçekleştirilen bir alandır. Yüz ölçümü 175.000 hektar olan ilçe doğu ve kuzeyinde Karadeniz, batıda Alaçam, güneyde Kavak ilçeleriyle komşudur (Görsel 1). Kızılırmak deltası Ramsar koruma alanı bünyesinde korunan çok sayıda kuş ve bitki türünün bulunduğu sucul bir ekosistemdir. Deltada toplam 7 adet göl bulunmakta ve bu göllerin neredeyse tamamı tarım alanlarıyla ilişkili ve buralardan doğrudan etkilenebilecek konumdalardır (Görsel 2). Bu göller Karaboğaz gölü, Balık gölü, Uzun göl, Çernek gölü, Liman gölü, Gıcı gölü ve Tatlı göldür. Bu neredeyse tatlı su sayılabilecek ekosistemler tarım alanları ile çok fazla ilişikli olması sebebiyle tarım alanlarındaki uygulamaların doğruluğu aynı zamanda sulak alanın sürdürülebilirliği anlamına gelmektedir.
zamanda sulak alanın sürdürülebilirliği anlamına gelmektedir.

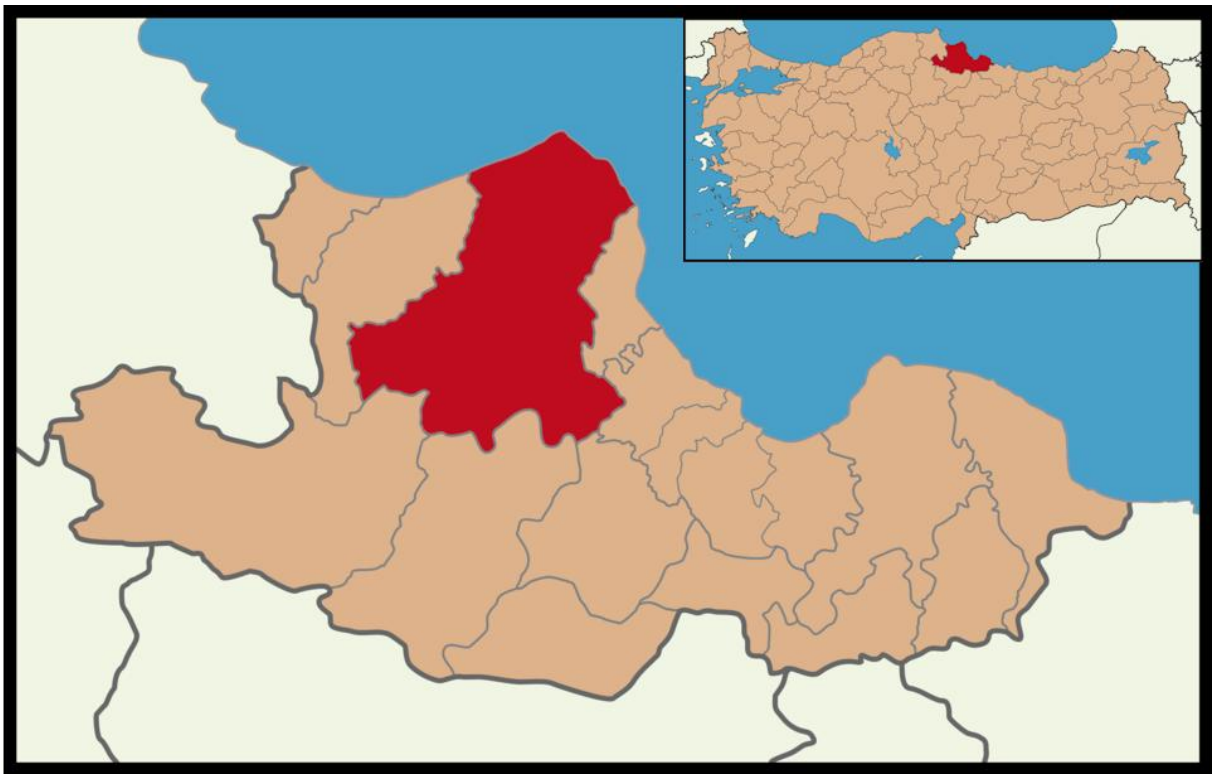

Görsel 1. Araştırma sahası yeri ve sınırları.

Görsel 2. Deltada bulunan göller ve tarım alanları uydu görüntüsü.

3. ANIZ YAKIMININ ÇEVRESEL ETKİLERİ

Anız yakmanın çevresel etkileri; toprak, hava, su kirliliği, biyolojik çeşitliliğe etkisi, insan sağlığı ve sosyo-ekonomik etkileri ve ekosistem baskıları olarak sınıflandırılarak açıklanmıştır.

Anız yakımı toprak yüzeyindeki organik maddenin yok olmasına sebep olmaktadır. Bunun sonucunda ise toprağın fiziksel ve kimyasal özellikleri bozulmakta zamanla toprak verimsizleşmektedir. Anız yakımı toprakta bulunan karbon (C) ve azot (N) kaybını arttırmaktadır (Kılıç vd, 2013). Anız yangını sonucunda kil, toz, dispersiyon oranı, tarla kapasitesi, solma noktası ve faydalı su kapasitesi gibi değerlerde azalma ortaya çıkmıştır (Küçük vd, 2024). Toprağın sus tutma kapasitesi düşmekte toprakta fiziksel yapının bozulmasıyla birlikte erozyona karşı direnç azalmaktadır. Rüzgar ve su aşındırmasına açık hale gelen araziler zamanla verimsizleşmektedir. Ayrıca topraktaki mikroorganizmalar başta olmak üzere çeşitli canlılar yok olmakta ve bu sebeple tarım alanlarının sürdürülebilirliği tehdit edilmektedir.

Anız yakımında havaya karışan dumanlar yerel ölçekte hava kirliliğine sebep olmaktadır. Hava kalitesini düşüren ve insan sağlığını olumsuz etkileyen bu uygulama aynı zamanda iklim değişikliği sürecini de hızlandırmaktadır. Anız yakımında meydana gelen duman özellikle üst solunum yolu rahatsızlıklarına sebep olabilmektedir. Dumanına yoğun olduğu zamanlarda ise görüş mesafesindeki kısalma ulaşım güvenliğini riske atmaktadır. Rüzgarsız havalarda duman birikmesi görülürken bazen de rüzgara bağlı Samsun-Sinop yolunda şoförleri tehlikeye atabilecek ciddi bir görüş kaybı yaşanmaktadır. Ayrıca tarımsal verimliliğin azalması da çiftçilerin ekonomik kaybına dönüşmektedir. Geliri azalan çiftçilerin köyden kente göç etmesi gibi sebeplerin de tetikleyicisi olan bu durum plansız kentleşmeye varana kadar birçok çevre probleminin tetikleyicisi olabilecek bir olaydır.

Anız yakımı ile Kızılırmak deltasında yaşayan kuşların dumandan etkilenebileceği, bitki çeşitliliğine zarar verebileceği öngörülmektedir. Ayrıca savunmasız kalan toprak ile birlikte suların kirlenmesi deltadaki fauna üzerinde bir baskı oluşturmaktadır.

Tarım alanlarında yaşayan birçok hayvan anız yakımıdan zarar görmektedir. Ayrıca doğal bitki örtüsü de zarar görmekte ve sulak alanlar etkilenmektedir. Yangınların kontrol edilememesi sulak alanlara sıçraması ve yangının sazlık alanları yok etmesi kuşların üreme ortamlarını da yok etmektedir. Kızılırmak deltası zaman zaman bu tür yangınların yaşandığı bir alan olup 2020 de Ondokuzmayıs ilçesine tarafında 2 bin dönüm arazinin zarar gördüğü, 2025 de ise Doğanca köyü tarafında yaklaşık 10 dönüm arazinin zarar gördüğü yangınlar yaşanmıştır.

Deltada bazı göllerin etrafında bulunan saz alanları geçim kaynağı olarak sökülüp ihraç edilmektedir. Bu tür yangınların sazlık alanlarına sıçraması doğrudan köylünün ekonomisini tehdit etmektedir. Özellikle Karaboğaz gölü çevresinde bu sazlıklar yaygındır. Yöresel bir ürün olarak sepet ve kültürel miras kapsamında sepet örücülüğü yapılan bu sazlar yerel kültürel miras için önemli kaynaklardır ve anız yakımı ile riske atılmaktadır.

4. SONUÇ

Çiftçilerin kısa vadede karlı olduğu için tercih ettikleri anız yakımı uzun vadede çevre ekosistem ve insan sağlığı üzerinde ciddi etkilidir. Anız yakımının önüne geçmek meseleyi çok yönlü ele almakla mümkündür. Sadece cezalar caydırıcı olmadığı gibi tek başına çitçilerin eğitilmesi de yeterli olmayacaktır. Bu sebeple anızın toprağa karıştırılmasına destek verilmeli, ya da anız parçalama makineleri için destek verilmelidir. Gürsoy'un da (2012) belirttiği gibi

anızın kaldırılması balya yapılması gibi işlerin maliyetli olması sebebiyle anıza ekim makinelerinin kullanılması alternatif olarak düşünülmelidir. Aynı zamanda meselenin hukuki boyutunun yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Mevcut cezalar caydırıcı görünse de uygulamada bu cezalar kesilmediği için vatandaşın hukuki bir kaygısı bulunmamaktadır. Yine deltanın etrafında bir tampon bölge oluşturmak suretiyle yakındaki tarım alanları ya tamamen tarım dışı bırakılmalı ya da buralarda anızlı bitkiler yetiştirilmesi yasaklanmalıdır. Anız yakımına alternatif çözümler ve sonuçlarına ilişkin gerekirse ev ev dolaşılarak eğitim verilmeli ve tarım orman müdürlüklerince kişilerin tarımsal faaliyetleri düzenli olarak kontrol edilmelidir. Burada ziraat mühendislerinin sürekli sahada olmasını gerektiren bir durum ortaya çıkmakta, kısaca mühendislere bu konuda büyük iş düşmektedir.

.

KAYNAKÇA

Cerit İ, Turkay MA, Saruhan H, Şen HM, Ülger AC, Kirişçi V, Korucu T, Say S. (2002). İkinci Ürün Mısır Yetiştiriciliğinde Ekim Öncesi Buğday Anızının Yakılmasına Alternatif Bazı Toprak İşleme Metotlarının Belirlenmesi. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Proje Kod No: TAGEM/TA/00/01/06/08.

Coşkan, A., Gök, M. ve Doğan, K. (2006). Anız yakılmış ve yakılmamış parseller üzerine uygulanan tütün atığının soyada biyolojik azot fiksasyonuna ve verime etkisi. Tarım Bilimleri Dergisi, 12(3), 239- 245.

Çiçekler M. (2012). Anızların (Buğday Sapları) KağıtHamuru Ve Kağıt Üretiminde Değerlendirilmesi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Orman Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş.

Gürsoy, S. (2012). Diyarbakır İlinde Uygulanan Buğday Anızı ve Sapı Yönetim Sistemlerinin Değerlendirilmesi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi, 22(3): 173-179.

Kılıç, Ş., Doğan, K. ve Görücü Keskin, S. (2013). Yanlış arazi kullanımı ve anız yakma sorununa çözüm önerileri. Adnan Menderes Üniversitesi Tralleis Elektronik Dergisi, 1, 36-44.

Küçük, M. Tiryaki Güngör, A.G. ve Küçük, Ö. (2024). Doğal Örtü Yangını ve Kontrollü Anız Yangınının Bazı Toprak Özellikleri Üzerine Etkilerinin Araştırılması. Anadolu Çev. ve Hay. Dergisi, 9(1), 13-22. https://doi.org/10.35229/jaes.1391056

Savcı, S. ve Bağdatlı, M.C. (2016). Anız Yakmanın Çevre Üzerine Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri. I. Uluslararası Şehir, Çevre ve Sağlık Kongresi, 11- 15 Mayıs, s.109-113.

Silme, R. S., Gümrükçü, E., Özkan, C. F. ve Baysal, Ö. (2015). Anız Yakmanın Toprakta Mikroflora Dinamiğine Olan Etkileri. Elektronik Mikrobiyoloji Dergisi TR, 13(1), 47-51.

URL 1. https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/menu/2025-idari-para-cezalari-aciklamali_20250109033825.pdf (son erişim tarihi: 10.12.2025).

ORMAN OKULU LİSANSÜSTÜ EĞİTİMİNE YÖNELİK TEZLERİN BİBLİYOGRAFİK ANALİZİ

Doçent Doktor Ali İMAMOĞLU
Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
aliimamoglu@yandex.com, ORCID ID 0000-0001-9197-1029

ÖZET

Orman okullarında çocuklar doğal çevre ve doğal yaşam hakkında birçok bilgi öğrenmekte sorumluluk alarak ve yaşıtlarıyla gurup çalışması yaparak sosyalleşmektedir. Bu çalışma, Türkiye'de orman okulu yaklaşımına yönelik lisansüstü tezlerin bibliyografik özelliklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında YÖK Tez Veri Tabanı'nda yer alan ve sosyal bilimler ile eğitim alanlarında hazırlanmış toplam 18 lisansüstü tez analiz edilmiştir. Çalışmalar; yayın türü, yayın yılı, üniversite, dil, anabilim dalı, araştırma yöntemi, veri toplama araçları ve anahtar kelimeler açısından değerlendirilmiştir. Bulgular, tezlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans düzeyinde hazırlandığını, doktora tezlerinin ise sınırlı sayıda kaldığını göstermektedir. Yayınların yıllara göre dağılımında özellikle 2019 ve 2024 yıllarında artış olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaların hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde gerçekleştirildiği, ancak doktora düzeyinde devlet üniversitelerinin daha fazla katkı sunduğu belirlenmiştir. Tezlerin büyük bir bölümünün Türkçe yazıldığı ve uluslararası literatüre katkının sınırlı olduğu görülmektedir. Anabilim dalları açısından çalışmaların ağırlıklı olarak temel eğitim, okul öncesi eğitimi ve eğitim bilimleri alanlarında yoğunlaştığı saptanmıştır. Araştırma yöntemlerinde nitel yaklaşımın baskın olduğu, veri toplama araçları olarak ise görüşme, anket ve gözlem tekniklerinin öne çıktığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, orman okulu yaklaşımına yönelik akademik çalışmaların sayısının arttığı, ancak daha kapsamlı ve derinlemesine araştırmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Orman okullarıyla ilgili akademik çalışmaların nicelik ve nitelik açısından geliştirilmesi, disiplinlerarası yaklaşımların teşvik edilmesi ve uluslararası yayınların artırılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Orman okulu, alternatif eğitim, bibliyografik analiz.

A BİBLİOGRAPHİC ANALYSİS OF POSTGRADUATE THESES ON FOREST SCHOOL EDUCATION

ABSTRACT

In forest schools, children learn a great deal about the natural environment and wildlife, and socialize by taking responsibility and working in groups with their peers. This study aims to examine the bibliographic characteristics of postgraduate theses on the forest school approach

in Türkiye. Within the scope of the research, a total of 18 postgraduate theses conducted in the fields of social sciences and education and available in the YÖK National Thesis Database were analyzed. The studies were evaluated in terms of publication type, publication year, university, language, department, research method, data collection tools, and keywords. The findings indicate that the majority of the theses were prepared at the master's level, while doctoral dissertations remain limited in number. An increase in publications was identified particularly in 2019 and 2024. It was determined that the studies were conducted at both public and foundation universities; however, public universities contributed more at the doctoral level. Most of the theses were written in Turkish, and contributions to the international literature were found to be limited. In terms of academic disciplines, the studies were mainly concentrated in the fields of basic education, preschool education, and educational sciences. Qualitative research methods were found to be predominant, with interviews, questionnaires, and observation techniques being the most commonly used data collection tools. In conclusion, although the number of academic studies on the forest school approach has increased, there is still a need for more comprehensive and in-depth research. It is evident that academic studies on forest schools need to be improved in terms of quantity and quality, interdisciplinary approaches should be encouraged, and the number of international publications should be increased.

Keywords: Forest school, alternative education, bibliographic analysis

1. GİRİŞ

Oyun çocuğun kendini ifade etme biçimi olarak tanımlanabilir ve her yerde istemsizce de olsa oyunun olacağı, oyunun evrensel bir kavram olduğu bir gerçektir (Koçyiğit vd, 2007). Çocuğun özgürlük alanı olarak nitelendirebileceğimiz oyun; yeteneklerini ortaya çıkartan geliştiren bir deneyimdir (Arslan, 2017). Hazır oyuncakların önemli bir kısmı çocuğun zihin dünyasını kısıtlamakta ve çocuğu özgürlükçü, üretime yönelik bir anlayıştan uzaklaştırmaktadır. Bu sebeple çocukların öğrenme ortamlarının daha özgür ve çeşitli doğal malzemelerin bolca bulunduğu alanlara yönlendirmek gelişim açısından önemlidir. Louv (2017) günümüzde şehir yaşamında sıkışan çocukların ağaçlık alanlara ve güvenli oyun oynayabileceği doğal alanlara ulaşamadıklarını belirtmiş hatta çocukların gereksiz korku ve doğaya hayvanlara karşı tiksinti geliştirdiğini belirtmiştir. Bu sebeple çocukların küçük yaştan itibaren her gün belirli bir zaman aralığında dışarıda kalması gerekmektedir. Milli eğitim bakanlığına bağlı anaokullarında da uygulanan bu yöntem henüz eğitimin her aşamasında uygulanan bir yöntem değildir. Ayrıca okulların bahçelerinin bu konuda yeterli olup olmadığı ise ayrıca sorgulanması gereken bir durumdur. Burada ortaya çıkan alternatif eğitim ülkemizde 2000'li yıllardan itibaren görmeye başladığımız orman okulları eğitim modelidir. Bu eğitimde çocuk doğal ortamda serbest oyun, hareket ve açık hava eğitim uygulamaları aktivitelerini yapabilmektedir (Maynard, 2007).

Orman okullarında çocuklar doğal çevre ve doğal yaşam hakkında birçok bilgi öğrenmekte sorumluluk alarak ve yaşıtlarıyla gurup çalışması yaparak sosyalleşmektedir (Blackwell, 2015). Roe ve Aspinall (2011) orman okuluna katılan öğrencilerin öfkelerini dengelemesinde sağlıklı bireyler olması açısından bu eğitimlerde fayda sağladıklarını tespit etmişlerdir.

Yapılan araştırmalar, doğayla etkileşim içinde gerçekleştirilen faaliyetlerin; genel sağlık durumu, serbest hareket becerileri, sosyal ve fiziksel gelişim ile stresle başa çıkma kapasitesi üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Said, 2012; Cooper, 2015; Polat ve Demirci, 2021). Bu doğrultuda, hem bireysel gelişime sağladığı katkılar hem de çevre farkındalığını artırmadaki rolü nedeniyle doğa temelli eğitim uygulamalarının eğitim sisteminin temel bileşenlerinden biri olması gerekmektedir. Ayrıca mevcut eğitim etkinliklerinin nitelik ve nicelik açısından geliştirilerek daha üst düzeylere taşınması önem arz etmektedir.

2. BULGULAR

2.1. Yayınların Türlerine Ait Bulgular

Sosyal bilgilerde orman okulu konusunda YÖK tez veri tabanında yayınlanan tez çalışmalarını incelemek amacıyla tespit edilen çalışmaların yayın türleri incelenmiş ve Çizelge 1'de sonuçlar verilmiştir.

Çizelge 1. Yayın türlerinin sayısı.

Yayın Türü	Rakamsal	Oransal (%)
Yüksek Lisans Tezi	15	83.3
Doktora Tezi	3	16.7
Toplam	18	100

Çizelge, orman okullarıyla ilgili akademik çalışmaların türlere göre dağılımını göstermektedir. Verilere göre toplam 18 yayının 15'i yüksek lisans tezi, 3'ü ise doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bu dağılımda yüksek lisans tezleri %83,3, doktora tezleri ise %16,7 oranında yer tutmaktadır.

Yüksek lisans tezlerinin oranın bu kadar yüksek olması, orman okulları konusunun daha çok akademik kariyerin başlangıç seviyesindeki öğrenciler tarafından ele alındığını ve genellikle pratik ya da saha çalışmalarına odaklanıldığını göstermektedir. Doktora tezlerinin oranının düşük olması ise bu alandaki çalışmaların derinlemesine incelenmesinin henüz sınırlı olduğunu düşündürmektedir. Bu durum, orman okulları konusunun teorik temellerinin tam olarak oturmadığını ya da bu konunun daha çok uygulamalı yönüyle ele alındığını gösterebilir.

Toplam yayın sayısının yalnızca 18 olması, orman okullarıyla ilgili akademik ilginin halen gelişim aşamasında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu Çizelge, gelecekte özellikle doktora düzeyinde daha fazla çalışma yapılması gerektiğine işaret etmektedir. Daha derinlemesine ve kapsamlı araştırmalar, bu alandaki bilgi birikiminin artmasına ve teorik bir çerçevenin oluşmasına katkı sağlayabilir.

2.2. Yayınların Yıllara Göre Dağılımına Ait Bulgular

Sosyal bilgilerde orman okulu konusunda yapılan yükseköğretim tez çalışmaları incelenmiş ve yayın yılları Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Yayın türlerinin yıllara göre sayısı.

Yıllar	Yüksek Lisans Tezi	Doktora Tezi	Toplam
2018	1		1

2019	1,1,1,1,1		5
2020	1		1
2021			
2022	1,1	1,1	4
2023	1,1	1	3
2024	1,1,1,1		4

Çizelge, yıllara göre yüksek lisans ve doktora tezlerinin dağılımını göstermektedir. Verilere göre, orman okullarıyla ilgili çalışmaların büyük kısmını yüksek lisans tezleri oluşturmaktadır. Doktora tezleri ise yalnızca belirli yıllarda yapılmıştır ve sayıca oldukça sınırlıdır.

2018 yılında yalnızca 1 yüksek lisans tezi yazılmıştır. Bu, orman okulları konusundaki akademik çalışmaların henüz başlangıç aşamasında olduğunu göstermektedir. 2019 yılında ise yüksek lisans tezlerinde belirgin bir artış yaşanmış ve toplamda 5 tez yazılmıştır. Bu artış, bu dönemde orman okulları konusuna yönelik ilginin arttığını düşündürmektedir. Ancak yine bu yılda doktora tezi yapılmamıştır. 2020 yılına gelindiğinde ise yalnızca 1 yüksek lisans tezi yazılmış, doktora tezi yine yapılmamıştır.

2021 yılında hem yüksek lisans hem de doktora tezi yazılmamıştır. Bu yıl, orman okullarıyla ilgili akademik çalışmalarda bir duraklama dönemi olarak değerlendirilebilir. 2022 yılında tekrar bir hareketlenme yaşanmış ve toplamda 4 tez yazılmıştır. Bunlardan 2'si yüksek lisans, 2'si doktora tezidir. 2023 yılında 3 tez yazılmış olup bunların 2'si yüksek lisans, 1'i doktora tezidir. 2024 yılında ise yüksek lisans tezlerinde bir artış görülmüş ve toplamda 4 tez yazılmıştır. Bu yıl doktora tezi yazılmamıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, yüksek lisans tezleri, doktora tezlerine oranla çok daha fazla sayıda olup, orman okulları konusundaki çalışmaların daha çok lisansüstü düzeyde yoğunlaştığını göstermektedir. Doktora tezleri ise genelde sınırlı sayıdadır ve yalnızca belirli yıllarda karşımıza çıkmaktadır. Orman okullarıyla ilgili çalışmaların özellikle 2019 ve 2024 yıllarında artış gösterdiği söylenebilir.

2.3. Tezlerin Üniversitelere göre Dağılımına Ait Bulgular

Orman okulu konusunda yapılan yükseköğretim tez çalışmalarının yapıldığı kurumlar incelenmiş ve Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3. Yayın sayıları ve türüne göre üniversite dağılımı.

Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi (devlet)	1		1
Boğaziçi Üniversitesi (devlet)	1		1
Bursa Uludağ Üniversitesi (devlet)	1		1
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (devlet)	1		1
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi (vakıf)	1,1		2

Gazi Üniversitesi (devlet)		1,1	2
İstanbul Kültür Üniversitesi (vakıf)	1		1
İstanbul Şehir Üniversitesi (vakıf)	1,1		2
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa (vakıf)	1		1
Kastamonu Üniversitesi (devlet)	1		1
KTO Karatay Üniversitesi (vakıf)	1		1
Maltepe Üniversitesi (vakıf)	1		1
Orta Doğu Teknik Üniversitesi (devlet)		1	1
Sinop Üniversitesi (devlet)	1		1
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi (devlet)	1		1

İstanbul Şehir Üniversitesi, bir vakıf üniversitesi idi ancak 2020 yılında faaliyetleri sona erdirildi ve kapatıldı.

Çizelge, orman okullarıyla ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin farklı üniversitelerdeki dağılımını göstermektedir. Çalışmalar hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde yapılmıştır. Verilere göre, toplamda 15 yüksek lisans ve 3 doktora tezi bulunmaktadır.

Yüksek lisans düzeyinde en fazla çalışma Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi ve İstanbul Şehir Üniversitesi'nde yapılmıştır; her iki üniversitede de ikişer yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, KTO Karatay Üniversitesi, Maltepe Üniversitesi gibi vakıf üniversitelerinde birer yüksek lisans tezi yazılmıştır. Devlet üniversiteleri arasında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Sinop Üniversitesi ve Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi'nde birer yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Doktora düzeyinde ise Gazi Üniversitesi en fazla katkı sağlayan üniversite olarak öne çıkmaktadır; burada iki doktora tezi yazılmıştır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde bir doktora tezi hazırlanmıştır. Yüksek lisans tezlerinde ağırlıklı olarak vakıf üniversitelerinin yer aldığı görülürken, doktora tezlerinde daha çok devlet üniversitelerinin katkıda bulunduğu dikkat çekmektedir.

Genel olarak, hem devlet hem de vakıf üniversiteleri orman okullarıyla ilgili çalışmalara katkıda bulunmuş olsa da, yüksek lisans düzeyinde vakıf üniversitelerinin daha etkin olduğu, doktora düzeyinde ise devlet üniversitelerinin öne çıktığı söylenebilir. Bu durum, üniversitelerin akademik önceliklerinin ve araştırma olanaklarının tez türlerine göre farklılaşabileceğini göstermektedir.

2.4. Yayınların Diline Ait Bulgular

Yapılan çalışmaların yayın dilleri incelenmiş ve Çizelge 4’de verilmiştir.

Çizelge 4. Çalışmaların yayımlandığı dillere göre dağılımı.

Yayın Dili	Rakamsal	Oransal (%)

Türkçe	16	88.9
İngilizce	2	11.1
Toplam	18	100

Çizelge, orman okullarıyla ilgili akademik çalışmaların yayın dillerine göre dağılımını göstermektedir. Verilere göre, toplam 18 çalışmanın büyük bir kısmı Türkçe (%88,9), az bir kısmı ise İngilizce (%11,1) olarak yazılmıştır.

Bu durum, orman okulları konusunun öncelikle Türkiye bağlamında ele alındığını ve daha çok Türkçe literatüre katkı sağladığını göstermektedir. Türkçe yayınların bu kadar baskın olması, konunun yerel düzeyde önemsendiğini ve çalışmalarda Türk eğitim sistemi bağlamında uygulama ve teoriye odaklanıldığını düşündürmektedir.

İngilizce olarak yapılan yayınların oranının düşük olması (%11,1), uluslararası akademik literatüre daha az katkı sağlandığına işaret etmektedir. Bu, orman okullarıyla ilgili çalışmaların uluslararası akademik camiada daha fazla tanıtılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, orman okulları konusunda yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak Türkçe olması, bu alanda uluslararası yayınların artırılmasının ve İngilizce çalışmaların teşvik edilmesinin önemli bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu tür çalışmalar, Türkiye'deki deneyimlerin dünya çapında paylaşılmasına ve literatürde daha geniş bir yer edinmesine katkıda bulunabilir.

2.5. Yayınların Yapıldığı Anabilim Dalına Göre Dağılımına Ait Bulgular

Orman okulu konusunda araştırma yapan anabilim dalları incelenmiş ve Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6. Yayınların anabilim dallarına göre dağılımı.

Anabilim Dalı	**Yüksek Lisans**	**Doktora**	**Toplam**
Çocuk Gelişimi Ana Bilim Dalı	1,1		2
Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı	1,1		2
Ekonomi ve Yönetim Ana Bilim Dalı	1		1
İlköğretim Ana Bilim Dalı	1		1
Mimarlık Ana Bilim Dalı	1		1
Okul Öncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı	1	1	2
Orman Mühendisliği Ana Bilim Dalı	1		1
Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı	1		2
Temel Eğitim Ana Bilim Dalı	1,1,1,1,1	1	6

Çizelge, orman okullarıyla ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin hangi anabilim dallarında yazıldığını göstermektedir. Verilere göre, farklı anabilim dallarında önemli sayıda yüksek lisans tezi yazılmıştır, ancak doktora tezleri genellikle daha sınırlıdır.

Çalışmaların çoğu, eğitimle doğrudan ilgili alanlardan çıkmaktadır. Temel Eğitim Ana Bilim Dalı, 6 tezle en fazla çalışmanın yapıldığı alandır. Bu alanda 5 yüksek lisans ve 1 doktora tezi bulunmaktadır. Diğer önemli alanlar arasında Okul Öncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı yer alıyor; her iki anabilim dalında da toplamda 2 tez bulunmaktadır. Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı ve Çocuk Gelişimi Ana Bilim Dalı da her biri 2 tezle bu alanda katkı sağlamıştır.

Diğer anabilim dallarındaki tezler daha az sayıdadır. Ekonomi ve Yönetim Ana Bilim Dalı, İlköğretim Ana Bilim Dalı, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Orman Mühendisliği Ana Bilim Dalı gibi alanlarda her birinde birer tez bulunmaktadır. Bu, orman okulları konusunun daha çok eğitim, psikoloji ve sosyal bilimler bağlamında ele alındığını, diğer disiplinlerde daha az yer bulduğunu göstermektedir.

Genel olarak, orman okullarıyla ilgili yapılan tezlerin büyük bir kısmı eğitimle doğrudan ilgili anabilim dallarından çıkmaktadır. Bu durum, orman okullarının eğitimsel yönlerinin ön planda olduğunu ve bu alandaki akademik katkıların daha çok eğitim bilimleri ve çocuk gelişimi gibi alanlarda yoğunlaştığını göstermektedir.

2.6. Yayınlarda Kullanılan Araştırma Yöntemlerine Ait Bulgular

Çalışma kapsamında orman okulu konusuna yönelik Çalışmalarda kullanılan yöntemler incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelge 7. Tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri.

Araştırma yöntemi	**Rakamsal**	**Oransal (%)**
Nitel	12	66.67
Nicel	2	11.11
Karma	4	22.22
Toplam	18	100

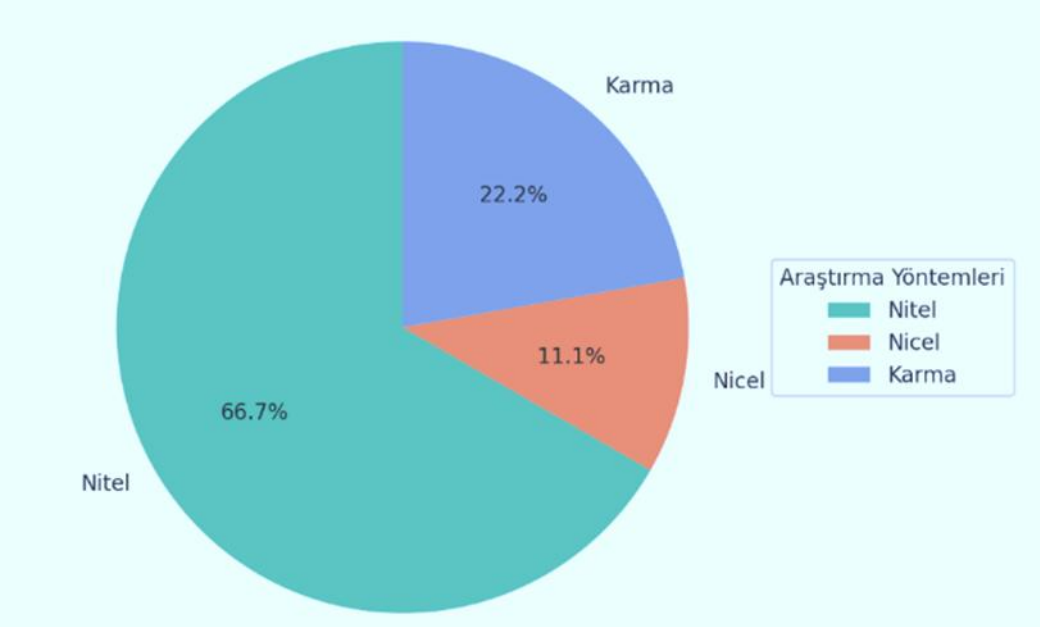

Görsel 1. Tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri grafiği.

Çizelge 7 ve görsel 1'de, orman okullarıyla ilgili yapılan akademik çalışmaların araştırma yöntemlerine göre dağılımını göstermektedir. Verilere göre, yapılan çalışmaların büyük bir kısmı nitel araştırma yöntemini kullanmaktadır. Toplamda 18 çalışmanın 12'si nitel araştırmalarla yapılmış, bu da %66,67'lik bir oranı temsil etmektedir. Nitel araştırmaların yüksek oranı, orman okullarıyla ilgili araştırmaların genellikle bireysel deneyimlerin, gözlemlerin ve katılımcı görüşlerinin derinlemesine incelendiğini gösterir.

Nicel araştırmalar ise yalnızca 2 adet olup, bu da toplam çalışmaların %11,11'ini oluşturur. Nicel araştırmaların düşük oranı, orman okullarıyla ilgili çalışmalarda sayısal verilere dayalı analizlerin daha az tercih edildiğini, bunun yerine nitel verilere daha fazla odaklanıldığını gösteriyor.

Karma yöntemlerle yapılan çalışmalar ise 4 adet olup, bu da %22,22'lik bir oranı ifade eder. Karma yöntem, hem nitel hem de nicel verilerin bir arada kullanıldığı çalışmaları kapsar ve bu durum, araştırmaların daha kapsamlı bir şekilde hem derinlemesine hem de sayısal verilerle ele alındığını gösterir.

Genel olarak, orman okullarıyla ilgili yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun nitel araştırmalarla yapıldığı, karma yöntemlerin de önemli bir yer tuttuğu, ancak nicel araştırmaların sınırlı bir oranla kullanıldığı söylenebilir. Bu, orman okulları konusunun daha çok yerel ve özel verilerle ele alındığını ve geniş ölçekli nicel araştırmalara daha az yer verildiğini gösterir.

2.7. Yayınlarda kullanılan Veri Toplama Araçlarına Yönelik Bulgular

Çalışma kapsamında orman okulu konusunda yapılan tezlerin kullandığı veri toplama araçları incelenmiş ve Çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 8. Tercih edilen veri toplama araçları.

Veri Toplama Araçları	Yüksek lisans	Doktora	Toplam
Anket Teknikleri	1,1,1,1,1,1,1	1,1,1,1,1	12

Analiz Teknikleri	1,1,1,1,1	1,1	7
Görüşme Teknikleri	1,1,1,1,1,1,1,1,1,1	1,1	12
Gözlem Teknikleri	1,1,1,1,1,1,1,1,1	1	10
Araştırmacı Günlüğü		1	1
Belgeleme	1		1

Çizelgede, orman okulu çalışmaları kapsamında yüksek lisans ve doktora tezlerinde kullanılan veri toplama araçları incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, anket teknikleri toplamda 12 çalışmada kullanılarak en yaygın veri toplama araçlarından biri olmuştur. Anketler, yüksek lisans tezlerinde daha sık (7 tez) tercih edilmiş, doktora tezlerinde ise 5 çalışmada yer almıştır. Bu durum, anketlerin geniş örneklem analiz etme kolaylığı sunmasından kaynaklanabilir.

Görüşme teknikleri, 12 çalışmada kullanılarak anketlerle birlikte en çok tercih edilen veri toplama yöntemi olmuştur. Yüksek lisans tezlerinde 10 kez tercih edilen bu yöntem, doktora tezlerinde de 2 çalışmada yer almıştır. Görüşme tekniklerinin, nitel veri toplamada etkili bir araç olması, bu tercihin arkasındaki temel nedenlerden biridir.

Gözlem teknikleri, 10 çalışmada kullanılmıştır. Yüksek lisans tezlerinde 9 kez yer alırken, doktora tezlerinde 1 kez tercih edilmiştir. Gözlem, uygulamalı çalışmalar için önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Analiz teknikleri, toplamda 7 çalışmada kullanılmış ve yüksek lisans tezlerinde 5 kez, doktora tezlerinde ise 2 kez tercih edilmiştir. Bu yöntem, özellikle veri yorumlama süreçlerinde tercih edilmektedir.

Daha az kullanılan yöntemler arasında, araştırmacı günlüğü yalnızca 1 doktora tezinde, belgeleme yöntemi ise 1 yüksek lisans tezinde yer almıştır. Bu yöntemler, çalışmanın niteliğine göre tamamlayıcı bir araç olarak kullanılmıştır.

Bu bulgular, orman okulu çalışmalarında nitel ve karma araştırma yöntemlerinin ağırlıklı olarak kullanıldığını ve veri toplama araçlarının seçiminin çalışmanın kapsamına ve amacına göre değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

2.8. Yayınlarda kullanılan Anahtar Kelimelere Yönelik Bulgular

Çalışma kapsamında orman okulu konusunda yapılan tezlerin kullandığı veri toplama araçları incelenmiş ve Çizelge 9'da verilmiştir.

Çizelge 9. Kullanılan Anahtar Kelimeler.

Anahtar Kelime	**Rakamsal**
Alternatif Eğitim	5
Bilgi	2
Çevre Algısı	1
Çevresel Davranış	1
Çevre Eğitimi	1
Çocuk	1
Doğa Deneyimi	1

Doğa Eğitimi	1
Doğa Farkındalığı	1
Duygu Düzenleme	1
Elverişli Koşullar	2
Ebeveyn	1
Gelişim Alanları	1
İdareci	1
Mesleki Yeterlik	1
Montessori	1
Okul Öncesi Eğitim	9
Orman Anaokulu	2
Orman Anaokulu Uygulamaları	2
Orman Pedagojisi	5
Orman Okulu/Okulları	23
Orman Okulu Yöneticileri	1
Prososyal Davranış	1
Risk Algısı	3
Reggio Emilia	1
Sınıf Dışı Eğitim	5
Türkiye'de Orman Okulları	3
Waldorf	1
Yeterlik Algısı	1
Zorluklar	2

Anahtar kelimeler Çizelgesi, orman okulu konusundaki lisansüstü tezlerin temel odaklarını ve araştırma eğilimlerini ortaya koymaktadır. Verilere göre, "Orman Okulu/Okulları" 23 kez kullanılarak en sık geçen anahtar kelime olarak öne çıkmıştır. Bu durum, araştırmaların odak noktasının doğrudan orman okulu kavramı üzerine yoğunlaştığını göstermektedir. Ayrıca, "Okul Öncesi Eğitim" 9 kez kullanılarak, çalışmaların büyük ölçüde erken çocukluk eğitimiyle ilişkilendirildiğini vurgulamaktadır.

Bunun yanı sıra, "Alternatif Eğitim," "Orman Pedagojisi" ve "Sınıf Dışı Eğitim" anahtar kelimeleri 5'er kez kullanılarak, orman okulu çalışmalarının farklı pedagojik yaklaşımlarla entegre edildiği anlaşılmaktadır. "Risk Algısı" ve "Türkiye'de Orman Okulları" ise 3'er kez yer almış olup, risk yönetimi ve Türkiye bağlamında yapılan çalışmaların önemsendiğini göstermektedir.

Daha az kullanılan anahtar kelimeler arasında "Elverişli Koşullar," "Orman Anaokulu," "Orman Anaokulu Uygulamaları" ve "Zorluklar" 2 kez yer almıştır. Bu kavramlar, orman okullarının fiziki ve sosyal koşulları ile uygulamalarında karşılaşılan zorluklara dikkat çekmektedir.

Tekrar sayısı 1 olan diğer anahtar kelimeler arasında "Çevresel Davranış," "Doğa Eğitimi," "Duygu Düzenleme," "Mesleki Yeterlik" gibi kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar, daha

spesifik konulara odaklanan araştırmaların varlığını işaret etmekle birlikte, çalışmalarda daha az ele alındığını göstermektedir.

Genel olarak Çizelge, orman okulu temalı lisansüstü çalışmaların çoğunlukla temel kavramlar etrafında yoğunlaştığını, ancak çeşitli alt temaların da dikkate alındığını ortaya koymaktadır.

3. SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye'de orman okulu yaklaşımına yönelik lisansüstü tezlerin bibliyografik analizini yapılmıştır. Araştırma alandaki akademik eğilimleri, yöntemsel tercihleri ve araştırma boşluklarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Bulgular, orman okulları konusundaki çalışmaların büyük ölçüde yüksek lisans düzeyinde yoğunlaştığını, doktora tezlerinin ise sınırlı sayıda kaldığını göstermektedir. Bu durum, orman okulu yaklaşımının akademik alanda henüz gelişim aşamasında olduğunu ve derinlemesine çalışmaların artırılması gerektiğini düşündürmektedir.

Tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, özellikle 2019 ve 2024 yıllarında belirgin bir artış yaşandığı görülmüştür. Üniversitelere göre dağılımda hem devlet hem de vakıf üniversitelerinin katkı sunduğu, ancak doktora düzeyinde çalışmaların daha çok devlet üniversitelerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Çalışmaların büyük çoğunluğunun Türkçe yazılmış olması, orman okulu yaklaşımının Türkiye bağlamında ele alındığını, ancak uluslararası literatüre katkının sınırlı kaldığını göstermektedir. Yapılan tez çalışmalarının ağırlıklı olarak eğitim bilimleri, temel eğitim ve okul öncesi eğitimi alanlarında yoğunlaştığı, farklı disiplinlerin ise sınırlı düzeyde temsil edildiği görülmektedir. Araştırma yöntemlerinde nitel yaklaşımın baskın olması, orman okulu uygulamalarının deneyim, gözlem ve görüşlere dayalı olarak ele alındığını göstermektedir. Sönmez (2020) yaptığı çalışmada 6 adet lisansüstü tezi incelemiş ve giderek artan bir ilginin olduğunu tespit etmiş, ayrıca yazar orman okullarına verilen önem ve desteğin arttırılması gerektiğini belirtmiştir. Yapılan çalışmaların önemli bir kısmında orman okullarının yetersizliği ve kalifiye eleman problemi yaşadığı görülmüştür. Sonuç olarak, orman okullarıyla ilgili akademik çalışmaların nicelik ve nitelik açısından geliştirilmesi, disiplinlerarası yaklaşımların teşvik edilmesi ve uluslararası yayınların artırılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Arslan, A. (2017). Geçmişten Günümüze Uzanan Süreçte Oyun ve Oyuncaklardaki Farklılaşmanın İncelenmesi (Sivas İli Örneklemi). International Journal of Educational Studies (IEJES). 1 (2), 69-87.

Blackwell, S. (2015), The archimedes forest schools model. Archimedes Earth Press.

Cooper, A. (2015). Nature and the outdoor learning environment: the forgotten resource in early childhood education. International Journal of Early Childhood Environmental Education, 3(1). 85-97.

Koçyiğit, S., Tuğluk, M. N., ve Kök, M. (2007). Çocuğun Gelişim Sürecinde Eğitsel Bir Etkinlik Olarak Oyun. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, (16).

Louv, R. (2017), Doğadaki son çocuk: Çocuklarımızdaki doğa yoksunluğu ve doğanın sağaltıcı gücü, (Çev.: Ceyhan Temürcü), Ankara: Tübitak Yayınları.

Maynard, T. (2007). Forest schools in great britain: an initial exploration, Contemporary Issues in Early Childhood, 8(4), 320-331

Polat, Ö. ve Demirci, F. G. (2021). Erken Çocukluk Döneminde Bilişsel Gelişime Bir Uyaran Olarak Doğa İle Temas ve Doğa Temelli Açık Alan Etkinlikleri. Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(2), 95-113.

Roe, J. ve Aspinall, P. (2011), The restorative outcames of forest school and conventional school in young people with good and poor behaviour, Urban Forestry & Urban Greening, 10(3), 205-212.

Said, I. (2012). Affordances of nearby forest and orchard on children's performances. Social and Behavioral Sciences, 38, 195–203.

Sönmez, D. (2020). Türkiye'de Orman Okulu Yaklaşımı İle İlgili Tezlerin İncelenmesi, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED), 10(20), 623-638.

YARALIGÖZ DAĞI'NIN (KASTAMONU) JEOMİRAS POTANSİYELİNİN BİLİMSEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

SCIENTIFIC EVALUATION OF THE GEOHERITAGE POTENTIAL OF YARALIGÖZ MOUNTAIN (KASTAMONU)

Prof. Dr. Ekrem MUTLU
Kastamonu Üniversitesi
emutlu@kastamonu.edu.tr – 0000-0002-6000-245X

Yüksek Lisans Öğrencisi Dilara KIVANÇ
Kastamonu Üniversitesi
dilarakvnc@hotmail.com – 0009-0001-2787-7756

ÖZET

Jeomiras, jeolojik yapı, süreç ve yer şekillerini kapsayan doğal miras unsurlarını ifade etmektedir. Bu çalışma, Kastamonu ilinde yer alan Yaralıgöz Dağı'nın jeolojik, jeomorfolojik ve ekolojik özelliklerini bütüncül bir yaklaşımla ele alarak alanın jeomiras potansiyelini bilimsel açıdan değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, jeomiras ve jeosit değerlendirmelerine ilişkin ulusal ve uluslararası literatüre dayalı olarak yürütülmüş, jeosit ve jeomorfosit adayları bilimsel ve estetik değerleri çerçevesinde yorumlanmıştır. Yaralıgöz Dağı'nın litolojik çeşitliliği, karstlaşmaya bağlı yer şekilleri, sırt-vadi sistemleri ve manzara sunan bakı noktaları, alanın yüksek jeomorfolojik çeşitlilik ve bilimsel değer taşıdığını göstermektedir. Dağlık peyzajda güncel yer şekillendirici süreçler ile geçmiş jeolojik ve paleoklimatik koşulların birlikte izlenebilmesi, Yaralıgöz Dağı'nı jeomorfolojik evrimin okunabildiği doğal bir laboratuvar niteliğine taşımaktadır. Ayrıca alanın orman ekosistemleri ve biyolojik çeşitliliğiyle mekânsal uyum içinde gelişmiş olması, jeomiras ile ekolojik miras arasındaki güçlü etkileşimi ortaya koymaktadır. Çalışmada Yaralıgöz'ün jeomirasın yanı sıra jeoturizm uygulamaları açısından da önemli bir potansiyel sunduğu, bu potansiyelin sürdürülebilir koruma ve yerel kalkınma hedefleriyle uyumlu biçimde değerlendirilebileceği vurgulanmaktadır. Sonuç olarak Yaralıgöz Dağı, jeolojik, jeomorfolojik ve ekolojik bileşenlerin bütünleştiği, korunması ve planlı kullanımı için bilimsel temelli yaklaşımlar gerektiren önemli bir jeomiras alanı olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Jeomiras, Jeosit, Yaralıgöz Dağı.

ABSTRACT

Geoheritage refers to natural heritage elements encompassing geological structures, processes, and landforms. This study aims to scientifically evaluate the geoheritage potential of Yaralıgöz Mountain, located in Kastamonu Province, by addressing its geological, geomorphological, and

ecological characteristics through a holistic approach. The research was conducted based on national and international literature on geoheritage and geosite assessments, and candidate geosites and geomorphosites were interpreted within the framework of their scientific and aesthetic values. The lithological diversity of Yaralıgöz Mountain, landforms associated with karstification, ridge–valley systems, and viewpoint locations offering scenic landscapes indicate that the area possesses high geomorphological diversity and scientific value. The ability to observe contemporary geomorphological processes together with past geological and paleoclimatic conditions within the mountainous landscape elevates Yaralıgöz Mountain to the status of a natural laboratory where geomorphological evolution can be interpreted. In addition, the development of the area in spatial harmony with forest ecosystems and biological diversity reveals a strong interaction between geoheritage and ecological heritage. The study emphasizes that, in addition to its geoheritage values, Yaralıgöz Mountain also offers significant potential for geotourism applications, and that this potential can be evaluated in alignment with sustainable conservation and local development objectives. In conclusion, Yaralıgöz Mountain is regarded as an important geoheritage area where geological, geomorphological, and ecological components are integrated, requiring scientifically based approaches for its conservation and planned use.

Keywords: Geoheritage, Geosite, Yaralıgöz Mountain.

1. GİRİŞ

Jeomiras, korunması hem günümüz hem de gelecek kuşaklar açısından kritik öneme sahip olan jeolojik özellikler ve jeolojik süreçlerde (yeryüzü oluşumu ve değişimini belirleyen doğal mekanizmalar) yer alan bilimsel ve estetik nitelikteki değerleri kapsamaktadır [1], [2]. Bu nedenle jeomiras, doğal çevrede gözlenen jeolojik unsurların yalnızca korunmasını değil, aynı zamanda bu unsurların bilimsel inceleme, eğitim ve toplumsal farkındalık açısından taşıdığı özgün değerlerin anlaşılmasını da ifade etmektedir. Jeomiras, Dünya'nın evrimsel gelişimini ortaya koyan ve eğitim, araştırma ile kültürel yorumlama için birer pratik kaynak niteliği taşıyan yeryüzü malzemeleri (doğal jeolojik bileşenler), yapıları ve peyzajlarının doğal varlıklarını kapsamaktadır [3]. Jeomirasla yakından ilişkili olan jeobiyoçeşitlilik ise Dünya'nın kayaçlarının, minerallerinin, fosillerinin (jeolojik devirlerde yaşamış organizma kalıntıları), yer şekillerinin, topraklarının ve bu unsurları şekillendiren jeolojik süreçlerin çeşitliliğini; ayrıca bunların mekânsal ve zamansal değişimlerini ifade etmektedir [4]. Jeobiyoçeşitliliğin sistematik biçimde tanınması, belgelenmesi ve yorumlanması ise jeolojik açıdan önemli peyzajlara yönelik bilinçli bir takdirin ve koruma anlayışının gelişmesini sağlayan çok sayıda jeoturizm ve jeoeğitim girişimine katkı sunmaktadır [5]. Jeoturizm, jeolojik alan bilgisini ve jeositlerin (bilimsel değere sahip jeolojik alanlar) yorumlanmasını hem eğitsel hem de deneyimsel amaçlarla öne çıkaran; aynı zamanda doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını ve yerel kalkınmayı destekleyen bir turizm türünü ifade etmektedir [6], [7]. Bu kavramsal çerçeve, Yaralıgöz Dağı'nın jeolojik (kayaç özellikleri ve oluşum süreçleri), jeomorfolojik (yer şekilleri ve yüzey süreçleri) ve jeomiras niteliklerinin değerlendirilmesi; ayrıca bu bilimsel değerlerin eğitim ve turizm uygulamalarına dönüştürülmesi için kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır [5], [8]. Bu bağlamda Yaralıgöz Dağı'nın sahip olduğu jeolojik ve jeomorfolojik özelliklerin bilimsel açıdan sistematik biçimde ortaya konulması, bölgenin hem

eğitim amaçlı saha çalışmaları hem de sürdürülebilir turizm planlaması için önemli bir referans niteliği taşımasını sağlamaktadır.

Dağlık peyzajlar, litoloji, iklim, hidroloji ve yer şekillerinde gözlenen belirgin dikey gradyanların birlikte bulunması nedeniyle en yüksek jeobiyoçeşitlilik düzeyine sahip ortamlar arasında yer almakta; bu durum jeosit ve jeomorfosit zenginliği ve estetik çekicilik açısından önemli bir potansiyel ortaya koymaktadır [9]. Dağ jeositleri, kendilerine özgü jeomorfolojik yapı, mikroklima (yerel ölçekte farklılaşan iklim koşulları) ve peyzaj karmaşıklıkları sayesinde, yerküre tarihi, tektonik süreçler ve jeomorfolojik gelişime ilişkin deneyimsel öğrenmeyi desteklemeleri bakımından çevre eğitimi açısından etkili araçlar olarak değerlendirilmektedir [10]. Dağların coğrafi ve jeomorfolojik çeşitliliği, koruma planlaması ve jeoturizm gelişimi açısından önem taşıyan biyotik ve abiyotik etkileşimleri teşvik etmekte; bu durum, jeomorfositlerin bölgesel jeoturizm stratejileri kapsamında eğitsel ve kültürel kaynaklar olarak üstlendikleri rolü güçlendirmektedir [11]. Bu çerçevede dağlar, görsel açıdan etkileyici peyzajlar sunmaları, yüksek yorumlama potansiyeline sahip olmaları ve sürdürülebilir yerel kalkınma için fırsatlar yaratmaları nedeniyle, aynı zamanda koruma ve sorumlu ziyaret gerekliliğini vurgulayan alanlar olarak jeomiras envanterlerinde ve jeoturizm girişimlerinde sıklıkla önceliklendirilmektedir [10], [11]. Yöntemsel literatür ayrıca, bakı noktaları ve jeomorfositlerin dağlık alanlarda jeoturizm açısından eğitsel giriş noktaları ve estetik odaklar olarak tanımlanmasının önemine dikkat çekmektedir [12], [13]. Bu durum, dağ jeomirasının çok boyutlu niteliğini ve bilim iletişimi ile kamuoyu etkileşimi açısından taşıdığı önemi daha da pekiştirmektedir [10]. Bu bağlamda dağlık alanların jeomiras değeri, kayaç yapıları ve yer şekillerinin çeşitliliğiyle sınırlı kalmayıp bu unsurların eğitimsel yorumlanması, çevresel farkındalık oluşturması ve sürdürülebilir kullanım yaklaşımlarına temel oluşturmasıyla daha geniş ve çok yönlü bir anlam kazanmaktadır.

Türkiye'de jeomiras ve jeoturizm alanındaki çalışmalar, giderek artan bir biçimde jeositlerin envanterlenmesi, toplumsal farkındalığın güçlendirilmesi, jeopark kavramlarının geliştirilmesi ve ekolojik ile kültürel unsurların miras planlama süreçlerine entegre edilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır [14]. Kastamonu'da yer alan Yaralıgöz Eğitim ve Gözlem Ormanı ise jeomirasın ekoturizm uygulamaları ve ormancılık eğitimiyle etkileşim içinde değerlendirildiği örnek alanlardan biri olarak dikkat çekmektedir [15]. Uluslararası uygulamalardan elde edilen yöntemsel yaklaşımlar, jeomiras envanterleri ve jeosit değerlendirme süreçlerini kapsayacak biçimde Türkiye koşullarına uyarlanmış; böylece koruma planlaması ile jeoturizmin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır [16], [17]. Türkiye'de dağlık alanların yönetimine ilişkin yönetişim, güvenlik ve koruma planlaması gibi düzenleyici ve politik boyutların akademik çalışmalarda ele alınması, jeomiras çabalarının ulusal politika hedefleri ve bölgesel planlama süreçleriyle uyumunun gerekliliğini ortaya koymuştur [17]. Bu kaynaklar birlikte değerlendirildiğinde, Yaralıgöz Dağı'nın bilimsel, eğitsel, estetik ve koruma odaklı niteliklerinin, Türkiye'nin yönetişim çerçevesi içinde bütüncül bir jeomiras değerlendirmesine temel oluşturduğu görülmektedir [15], [16]. Dolayısıyla Yaralıgöz Dağı'nın jeomiras potansiyelinin sistematik biçimde ortaya konulması, bölgenin koruma politikalarıyla uyumlu bir şekilde yönetilmesine katkı sağlarken aynı zamanda jeoturizm uygulamalarının geliştirilmesi için sağlam bir bilimsel zemin oluşturmaktadır.

Bu çalışma, Yaralıgöz Dağı'nın jeolojik, jeomorfolojik ve jeomiras değerlerini:

- Jeosit ve jeomorfosit unsurlarının envanterlenmesi,
- Değerlerin bilimsel, estetik ve koruma açısından değerlendirilmesi,
- Türkiye'nin dağlık alanlarında jeoeğitim ve jeoturizm için doğuracağı sonuçların tartışılması yoluyla entegre bir çerçeve içerisinde incelemeyi amaçlamaktadır.

2. ÇALIŞMA ALANI

Küre Dağları'nın en yüksek yeri olan Yaralıgöz Dağı (zirvesi 2019m) Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Kastamonu ilinde konumlanmaktadır [19]. Bölgesel Orman Müdürlüğü tarafından ekoturizm ve çevre eğitimi amacıyla oluşturulan Yaralıgöz Eğitim ve Gözlem Ormanı gibi ekoturizm odaklı yönetim yaklaşımlarıyla bütünleşmiş, tepelik ve dağlık bir arazi karakteri sergilemektedir [15]. Bu resmi eğitim-orman kompleksi, jeoeğitim ve jeoturizm etkinlikleri için çalışma alanı niteliği taşıyabilecek erişilebilir orman-kayaç kesişimleri ile doğal koridorların yer aldığı bir peyzaj örneği sunmaktadır [14]. Bu bağlam, Türkiye'nin dağlık bölgelerinde gözlenen jeobiyoçeşitlilik temaları içerisinde Yaralıgöz'ün konumunu ortaya koymaktadır. Ormanlık yüksek alanlar ile bunlarla ilişkili jeomorfolojik özellikler, jeomirasın yorumlanması ve koruma planlamasına yönelik bir değerlendirme çerçevesi sunmaktadır [1], [3]. Bölgede gözlenen jeomorfolojik çeşitlilik ile ekosistem özelliklerinin ilişkilendirilmesi, Yaralıgöz Dağı'nın jeomiras niteliğini bilimsel açıdan daha görünür kılmakta ve bu mirasın değerlendirilmesine yönelik planlama süreçlerine güçlü bir temel sağlamaktadır.

Görsel 1. Yaralıgöz Dağı (Temmuz 2023).

Türkiye'nin dağlarının büyük kısmı jeolojik ve jeomorfolojik açıdan özgün miras değerleri taşımasına rağmen jeomiras ve dağlık alan yönetimi ulusal politikalarda yeterince görünür değildir ve Yaralıgöz Dağı gibi alanlar hem bilimsel hem estetik hem de ekolojik değerleriyle kamu politikalarındaki bu boşluğun sonuçlarını en iyi yansıtan örnekler arasındadır [16]. Bu eksiklik, jeomiras çalışmalarının önemini de artırmaktadır. Yaralıgöz Dağı'na ilişkin doğrudan

ve yerel jeolojik verilere erişilebilir literatürde kapsamlı biçimde yer verilmemiştir. Bununla birlikte Kastamonu'nun ve Batı Pontid-Karadeniz dağ kuşağının bölgesel jeolojisi kırıklı yapılar (tektonik gerilmeler sonucu oluşan yapısal ayrımlar), litolojik çeşitlilik (farklı kayaç türlerinin bir arada bulunması) ve yüksek alanlara özgü stratigrafik diziler (kayaç katmanlarının oluş sırası ve düzeni) ile karakterize edilen yapılar, jeolojik mirasın yorumlanmasına yönelik açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır [1], [3], [4]. Yaralıgöz için ayrıntılı jeolojik çalışmaların bulunmaması nedeniyle çalışma, uluslararası jeomiras literatüründe geliştirilen yöntemlere uygun biçimde potansiyel ilgi alanı özelliklerini (örneğin açığa çıkmış yatak kayaç kesitleri ve önemli sedimanter birimler) belirlemeye yönelik jeosit odaklı bir yaklaşım benimsemektedir.

Yaralıgöz Dağı'nın jeomorfolojisi, dağlık peyzajlarının genel özelliklerinden hareketle nitelendirilmekte; alp tipi rölyef (yüksek dağ kuşaklarına özgü keskin ve dik topoğrafya), sırtlar, vadiler ve morfostrüktürel unsurların bilimsel potansiyele sahip çeşitli jeomorfositleri içerdiği değerlendirilmektedir. Dağlık alanlarda peyzaj değerleme ve jeoturizm amacıyla jeomorfolojik haritalamanın kullanımı hem Avrupa'da hem de Türkiye'de etkili bir biçimde ortaya konmuş olup Yaralıgöz'ün topoğrafyasında belirgin yer şekillerinin, drenaj desenlerinin (akarsu ağlarının düzeni) ve manzara sunan bakı noktalarının olası jeomorfosit adaylarının tanımlanmasını desteklediği görülmektedir [2]. Ayrıca jeomorfolojik çeşitliliği ve ekosistem hizmetlerini ön plana çıkaran yöntemler, Yaralıgöz'de yer şekilleri ile peyzaj estetiğiyle ilişkili jeositlerin tanımlanmasına yönelik temel bir çerçeve oluşturmaktadır [5].

Yaralıgöz Dağı, Karadeniz iklimi ile karasal iklim arasında geçiş özellikleri gösteren bir dağlık alan olup yükselti ve topoğrafyanın etkisiyle yerel ölçekte farklı iklim koşulları barındırmaktadır [18], [19]. Bu iklimsel yapı, dağın hidrolojik sistemini şekillendirmekte; yağış ve topoğrafyaya bağlı yüzeysel akış ile yeraltı-yüzey su ilişkileri, özellikle karstik alanlarda belirgin hâle gelmektedir [19], [20]. İklim ve hidrografik koşulların etkisiyle gelişen ekolojik yapı, Yaralıgöz Dağı'nda orman ekosistemlerinin baskın olduğu ve bitki örtüsünün yükseltiye bağlı olarak zonal bir dağılış sergilediği bir sistem ortaya koymaktadır [15], [21]. Bu iklimsel, hidroljik ve ekolojik bütünlük, Yaralıgöz Dağı'ndaki jeolojik ve jeomorfolojik birimlerin oluşumu ve korunması üzerinde belirleyici olup alanın jeomiras değerinin değerlendirilmesinde temel bir çevresel çerçeve sunmaktadır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma, Kastamonu ilinde yer alan Yaralıgöz Dağı'nın jeomiras potansiyelini değerlendirmek amacıyla ağırlıklı olarak ikincil veri kaynaklarına dayalı bir yöntem izlemektedir. Jeomiras, jeosit, jeomorfosit, jeobiyoçeşitlilik konularına ilişkin ulusal ve uluslararası literatür incelenerek değerlendirme sürecinde alanda yaygın olarak kabul gören kavramsal ve metodolojik yaklaşımlar esas alınmıştır. Bu doğrultuda, jeomiras envanteri oluşturulmasına ve jeosit değerlendirmesine yönelik standart modeller temel alınmış; özellikle uluslararası alanda yapılmış çalışmalardan ve Türkiye bağlamına uyarlanmış değerlendirme kriterlerinden yararlanılmıştır.

Yaralıgöz Dağı'ndaki potansiyel jeosit ve jeomorfosit adayları, literatürde yer alan bilgiler ile bölgenin jeolojik, jeomorfolojik ve ekolojik özellikleri; ayrıca alanın topoğrafik yapısı ve peyzaj özellikleri birlikte değerlendirilerek belirlenmiştir. Belirlenen alanlar, bilimsel, estetik

ve koruma değeri gibi literatürde yaygın biçimde kullanılan ölçütler çerçevesinde yorumlanmıştır. Bu yöntem hem uluslararası çalışmalarla karşılaştırılabilirlik sağlamayı hem de Yaralıgöz Dağı'nın jeomiras potansiyelini sistematik biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Yaralıgöz'ün ekolojik özellikleri, orman peyzajı ve biyoçeşitlilikle ilişkili çalışmalar incelenmiş, jeobiyoçeşitlilik ile jeomiras arasındaki etkileşimlerin, jeoeğitim ve jeoturizm kapsamında nasıl yorumlanabileceği ve değerlendirilebileceği göz önünde bulundurulmuştur. Böylelikle çalışma yalnızca jeolojik ve jeomorfolojik unsurları değil aynı zamanda ekolojik bileşenleri ve orman temelli eğitim olanaklarını da içeren çok boyutlu bir değerlendirme çerçevesi sunmaktadır. Ayrıca sunulan yöntem, literatürde yerleşik ölçütlere ve mevcut bölgesel verilere dayanan, esnek ve güncellenebilir bir yapıya sahiptir. Yaralıgöz Dağı'na ilişkin yeni verilerin elde edilmesi ya da alanın jeomiras envanterinin genişlemesi durumunda, değerlendirme yaklaşımı yeniden uygulanabilir ve geliştirilebilir niteliktedir.

4. BULGULAR

Literatür ve mevcut bölgesel veriler ışığında, Yaralıgöz Dağı'nın, erişilebilir yamaçlarında yer alan belirgin kayaç açılımları, yapısal unsurlarla ilişkili yer şekilleri, manzara sunan bakı noktaları ile sırt ve vadi gibi yorumlama değeri taşıyan jeomorfolojik oluşumlar dahil olmak üzere birden fazla jeosit ve jeomorfosit adayına sahip olduğu değerlendirilmektedir [1], [2]. Bu unsurların bir jeosit envanteri kapsamında ele alınması, jeomorfolojik çeşitliliğin ayrıntılı biçimde belgelenmesi ve haritalanmasını jeomiras değerlendirmesinin temel aşaması olarak kabul eden uluslararası uygulamalarla uyum göstermektedir [4].

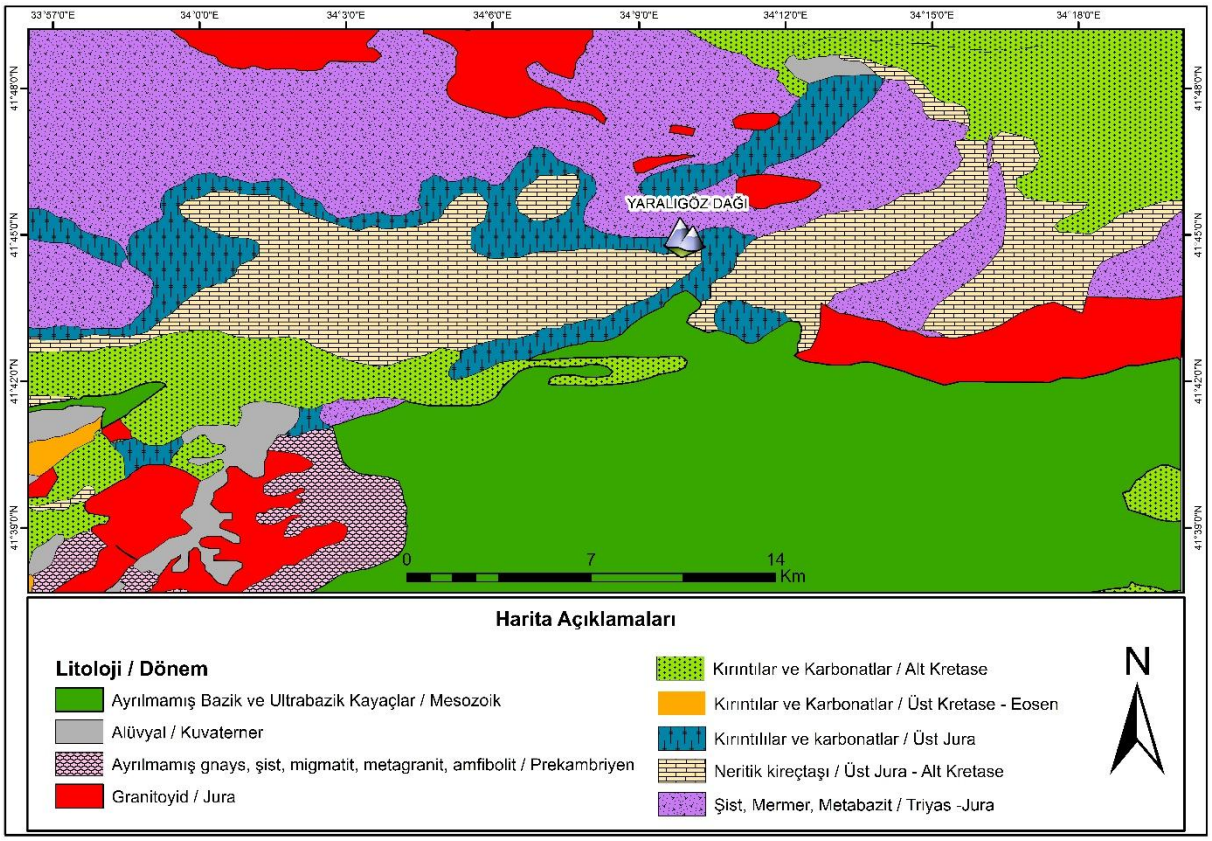

Görsel 2. Yaralıgöz Dağı ve Çevresinin Jeolojik Haritası.

Yaralıgöz Dağı ve çevresi, litolojik yapı ve yapısal özelliklerin kontrolünde gelişmiş dağlık morfoloji ile karakterize edilmekte olup bu durum alanın jeolojik miras potansiyelini belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır [19], [20]. Dağ kütlesinde gözlenen karstlaşmaya bağlı yer şekilleri, özellikle dolinler, arazide yapılan gözlemlerle görülebildiği gibi Google Earth görüntülerinden de rahatlıkla seçilebilmektedirler [19]. Bu karstik şekillerin dağılımı ve yoğunluğu, kayaç özellikleri ile topoğrafik ve iklimsel koşulların ortak etkisi altında gelişen özgün morfolojiler sunmakta olup Yaralıgöz Dağı'nın jeomorfolojik çeşitliliğini artıran başlıca faktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır [19].

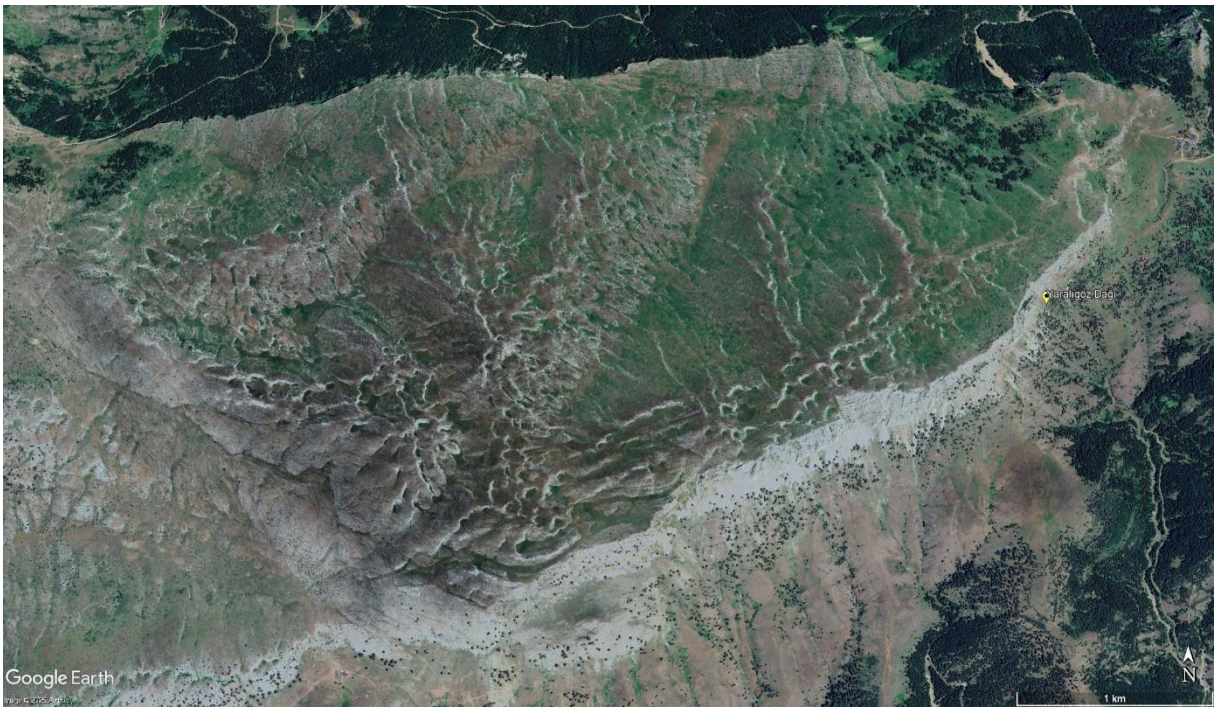

Görsel 3. Yaralıgöz Dağı ve Çevresindeki Dolinlerin Uydu Görüntüsü (Google Earth).

Yaralıgöz Dağı'nın jeomorfolojik yapısı, günümüzde halen etkisini sürdüren yer şekillendirici süreçler (erozyon, karstlaşma, flüvyal aşınım ve kütle hareketleri) ile geçmiş jeolojik ve paleoklimatik koşullar altında oluşmuş, günümüzde büyük ölçüde pasif hale gelmiş jeomorfolojik şekillerin aynı mekân içerisinde birlikte bulunmasıyla açıklanmaktadır. Bu durum, alanın yalnızca mevcut çevresel dinamiklerin ürünü olmadığını, aynı zamanda farklı zaman ölçeklerinde işlemiş süreçlerin ardışık ve bütüncül etkisini yansıtan bir jeomorfolojik evrim sürekliliği ortaya koyduğunu göstermektedir [22], [23].

Bölgedeki jeomorfolojik birimler, yalnızca yer şekillerinin şekilsel çeşitliliğini yansıtmaları açısından değil aynı zamanda yüksek alanlara özgü morfolojik özelliklerin bölgesel ölçekte büyük ölçüde korunmuş olması sayesinde, jeolojik evrimin zaman içindeki gelişiminin izlenmesine olanak tanıyan önemli süreç göstergeleri olmaları bakımından da bilimsel bir değer taşımaktadır [2], [4], [20]. Bu bağlamda Yaralıgöz Dağı'nda jeolojik miras unsurlarının belirlenmesinde kayaç türleri, yer şekilleri ve bunların peyzaj içerisindeki görünürlüğü, bilimsel değerlerin ortaya konulmasında temel ölçütler arasında yer almakta, jeositlerin mekânsal dağılımı ve yoğunluğu, jeolojik yapı ile jeomorfolojik süreçler arasındaki ilişkiyi yansıtması bakımından alanın jeomiras potansiyelinin değerlendirilmesinde önemli bir bileşen olarak öne çıkmaktadır [1], [20].

Yaralıgöz Dağı ve yakın çevresinde jeomorfolojik mirasın değerlendirilmesinde, litoloji, yer şekilleri ve aktif süreçlerin birlikte ele alınarak haritalanması, jeomorfolojik çeşitliliğin bütüncül biçimde ortaya konulmasını sağlamakta ve bu yaklaşım alanın jeomiras değerinin bilimsel temelde yorumlanmasına olanak tanımaktadır [3]. Dağlık peyzajın belirgin biçimde temsil edildiği Yaralıgöz Dağı'nda yer alan bakı noktaları ile sırt-vadi sistemleri, geniş ölçekte jeomorfolojik birimlerin gözlemlenmesine olanak tanıyan yorumlama alanları olarak

değerlendirilirken estetik özellikler ve peyzaj bütünlüğü bu tür alanlarda jeositlerin algılanabilirliğini ve yorumlanabilirliğini artıran tamamlayıcı unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Dağlık peyzajın belirgin biçimde temsil edildiği Yaralıgöz'de yer alan bakı noktaları ile sırt-vadi sistemleri, geniş ölçekte jeomorfolojik birimlerin gözlemlenmesine imkân tanıyan önemli yorumlama alanları olarak değerlendirilmektedir. Bu alanlarda öne çıkan estetik özellikler ve peyzaj bütünlüğü ise jeositlerin algılanabilirliğini ve bilimsel açıdan yorumlanabilirliğini artıran tamamlayıcı unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır [9], [10]. Bu özellikleriyle Yaralıgöz Dağı, bilimsel araştırma, çevre eğitimi ve koruma planlaması açısından çok yönlü bir jeomiras potansiyeli sunan, jeolojik ve jeomorfolojik miras unsurlarını birlikte barındıran bütüncül bir dağ sistemi niteliği taşımaktadır [11].

Yaralıgöz Dağı ve çevresi, yüksek tür çeşitliliği ve farklı orman ekosistemlerinin bir arada bulunması ile karakterize edilen önemli bir doğal ekolojik miras alanıdır [21]. Alan genelinde gelişen orman toplulukları, yükselti, bakı ve mikroklimatik koşullara bağlı olarak farklılaşmakta; bu durum, Yaralıgöz Dağı'nın ekolojik çeşitliliğini ve doğal miras değerini artırmaktadır [18], [21]. Bölgede özellikle iğne yapraklı ve geniş yapraklı orman birliklerinin zonal bir dağılım sergilemesi, ekolojik süreçlerin topoğrafya ve iklimle olan ilişkisini açık biçimde ortaya koymaktadır [15]. Bu orman ekosistemleri, yalnızca biyolojik çeşitlilik açısından değil, aynı zamanda dağ ekosistemlerine özgü doğal dengenin korunması bakımından da önemli bir miras niteliği taşımaktadır [21]. Yaralıgöz Dağı'nda gözlenen ekolojik yapı, doğal orman alanlarının sürekliliği ve habitat çeşitliliği ile desteklenmekte olup alanın insan etkilerine karşı duyarlılığını da ortaya koymaktadır [15], [18].

Dağlık ortamlar, Dünya'nın evrimsel tarihi, tektonik süreçler, sedimantoloji ve jeomorfoloji hakkında eğitim verilmesine olanak sağlayan jeolojik ve jeomorfolojik özelliklerin bir arada bulunduğu bütüncül sistemler sunmaktadır [1], [2]. Türkiye'de Pontid kuşağıyla ilişkili dağlık alanlar, karmaşık litolojik bileşimleri ve Geç Miyosen boyunca etkin olan doğrultu atımlı tektonik rejimlerin şekillendirdiği yapısal mimari ile karakterize edilmektedir. Tektonik süreçler, litolojik çeşitlilik ve stratigrafik çerçevenin birlikte okunabildiği bu jeolojik yapı, yer şekli çeşitliliği üzerinden değerlendirildiğinde söz konusu alanların yüksek düzeyde bilimsel jeomiras değeri taşıdığını ortaya koymaktadır [24], [25].

Alanda tanımlanan karstlaşmaya bağlı yer şekilleri ve yüksek alanlara özgü jeomorfolojik birimler, bölgenin jeolojik ve jeomorfolojik evriminin anlaşılmasına katkı sağlayan temel bilimsel göstergeler arasında yer almaktadır [19]. Bu özellikler, Yaralıgöz Dağı'nı bölgesel ve ulusal ölçekte jeomorfoloji ve karst araştırmaları açısından değerlendirilebilecek, doğal laboratuvar niteliği taşıyan bir alan konumuna getirmektedir [20]. Bununla birlikte, Yaralıgöz Dağı'nda jeolojik ve jeomorfolojik unsurların ekolojik yapı ve orman ekosistemleriyle mekânsal uyum içinde bulunması, alanın bilimsel değerini disiplinler arası çalışmalar açısından daha da artırmaktadır [15], [21]. Yükselti, bakı ve topoğrafya gibi çevresel değişkenlerin hem yer şekilleri hem de biyotik unsurlar üzerindeki etkilerinin birlikte gözlemlenebilmesi, Yaralıgöz Dağı'nı jeomiras araştırmaları için elverişli bir örnek alan haline getirmektedir.

5. DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE ÖNERİLER

Yaralıgöz Dağı, özellikle jeosit envanterlerinin oluşturulması ve ekolojik değerlerin miras yorumlamasına entegre edilmesi açısından Avrupa ve Asya'daki çeşitli dağlık jeoturizm alanlarıyla uyumlu temel jeomiras özellikleri sergilemektedir. Avrupa'da gerçekleştirilen bölgesel envanter çalışmaları, jeopark ve jeoturizm girişimlerinde eğitsel ve bilimsel değeri merkezi bileşenler olarak öne çıkarmaktadır [16]. Tamgiang-Bach Ma alanı, yüksek jeobiyoçeşitlilik düzeyi ve açık hava eğitimi ile jeoturizm gelişimini destekleyen yerleşik jeosit örnekleri sunmaktadır [26]. Şili'de Cajón del Maipo ve İtalya'da Majella gibi farklı ülkelerdeki jeopark deneyimleri ise envanterleme, tematik haritalama ve eğitim odaklı yorumlama yaklaşımlarının ziyaretçi deneyimini ve bilimsel farkındalığı nasıl güçlendirdiğini ortaya koymakta; bu uygulamaların Yaralıgöz için de uyarlanabilir nitelikte olduğunu göstermektedir [14], [27]. Jeoturizm literatürü, ziyaretçi deneyimini zenginleştiren erişilebilir temalar ve eğitsel materyallerin önemini vurgulamakta olup bu yaklaşım Yaralıgöz'de geliştirilmesi öngörülen girişimlerle örtüşmektedir [2]. Bu karşılaştırmalar, Yaralıgöz Dağı'nın jeomiras özelliklerinin uluslararası jeoturizm ve jeopark örnekleriyle aynı değerlendirme mantığı içinde ele alınabileceğini de göstermektedir.

Yapılan araştırmalar sonucunda görülmektedir ki Yaralıgöz Dağı, Türkiye'nin dağlık alanları için geliştirilen jeomiras değerlendirme modelleriyle uyumlu biçimde, potansiyel jeosit ve jeomorfositleri içeren, jeolojik, jeomorfolojik ve ekolojik özelliklerin birbiriyle ilişkili ve tutarlı bir bütün oluşturduğu alan olarak değerlendirilmektedir. Yaralıgöz Eğitim ve Gözlem Ormanı, jeobilim eğitimi, ekolojik yorumlama ve topluluk katılımına olanak tanıyan doğrudan bir ortam sunarak, eğitsel ve koruma odaklı değerlerin orman yönetimi uygulamalarıyla nasıl uyum içinde yürütülebileceğini ortaya koymaktadır [15]. Bu yapı, doğal alan yönetiminin yalnızca koruma odaklı değil, aynı zamanda eğitim ve toplumsal farkındalık üretme kapasitesine sahip çok işlevli bir süreç olarak ele alınabileceğini göstermektedir. Ormanlık peyzaj, biyoçeşitlilik ve ekolojik miras değerlerini desteklemekte; bu değerler, dağ ekolojisinin jeoturizm ve jeoeğitim uygulamalarıyla bütünleştirilmesine yönelik yaklaşımlarla uyumlu biçimde jeoeğitim faaliyetlerinin ve jeoturizmin güçlenmesine katkı sunmaktadır [28].

Jeomiras, jeositlerin taşıdığı değerleri, eğitsel fırsatları ve yerel kalkınma potansiyelini koruma öncelikleriyle ilişkilendirerek jeopark planlaması ve bölgesel yönetim sistemlerinin temel amaçlarını şekillendirmektedir [14]. Türkiye'de politika ve yönetişim üzerine yapılan çalışmalar, dağlık alanların etkin biçimde yönetilmesinin önemine dikkat çekmekte; güvenlik ve politika uyumu çerçevesinde jeomiras temelli koruma ve jeoturizmin güçlendirilmesine odaklanarak Yaralıgöz'ün bölgesel planlama süreçleriyle uyumlu şekilde jeoeğitim potansiyelini geliştirebileceğini ortaya koymaktadır [16], [17]. Ayrıca jeobiyoçeşitlilik ve jeomiras envanterleri jeomorfolojik haritalama dahil yerel paydaşlara yönelik koruma eylemleri, risk yönetimi ve ekosistem bütünlüğüne duyarlı jeoturizm ürünlerinin geliştirilmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır [5], [8]. Karşılaştırmalı deneyimler ise sistematik haritalama ve yönetişim yapılarının sürdürülebilir jeoturizm gelişimi açısından taşıdığı değeri ortaya koymakta ve Yaralıgöz'ün devam eden gelişimi için uygulanabilir bir model sağlamaktadır [16].

Koruma ve Jeoturizm Açısından Öneriler:

- Uluslararası ve ulusal politika çerçeveleriyle uyumlu olacak biçimde CBS tabanlı haritalama, tematik rotalar, yorumlayıcı panolar ve eğitim modüllerini içeren resmi bir Yaralıgöz Jeopark/Jeomiras Envanteri oluşturulmalıdır [16], [17].
- Ekolojik bütünlüğü koruyarak eğitsel etkiyi artırmak amacıyla Yaralıgöz Eğitim ve Gözlem Ormanı temelinde arazi temelli eğitim modülleri, okul programları, akademik etkinlikler ve halk eğitimini kapsayan eğitim odaklı jeoturizm ürünleri geliştirilmelidir [2], [15].
- Jeomiras ve orman biyoçeşitliliğine yönelik izleme protokolleri oluşturularak jeosit koşulları ve ekolojik bütünlükteki değişimlerin düzenli biçimde izlenmesi, uyarlanabilir yönetimi desteklemek amacıyla CBS tabanlı izleme ve değerlendirme çerçevelerinin kullanılması önerilmektedir [5], [8].

Sonuç olarak bu çalışma kapsamında ortaya konulan değerlendirmeler Yaralıgöz Dağı'nın jeolojik, jeomorfolojik ve ekolojik özellikleriyle bütüncül bir jeomiras alanı olarak ele alınmasını mümkün kılmakta; alanın korunması, yorumlanması ve planlı kullanımı için bilimsel temelli bir çerçeve sunmaktadır.

KAYNAKÇA

[1] J. Szepesi *vd.*, "Identification of Geoheritage Elements in a Cultural Landscape: a Case Study from Tokaj Mts, Hungary", *Geoheritage*, 2020, doi: https://doi.org/10.1007/s12371-020-00516-w.

[2] I. Bollati, B. Crosa Lenz, E. Zanoletti ve M. Pelfini, "Geomorphological mapping for the valorization of the alpine environment. A methodological proposal tested in the Loana Valley (Sesia Val Grande Geopark, Western Italian Alps)", *J Mt Sci*, c. 14, sy 6, ss. 1023-1038, Haz. 2017, doi: 10.1007/s11629-017-4427-7.

[3] G. Esposito *vd.*, "The geodiversity of the Abruzzo, Lazio, and Molise National Park (Central Italy)", *J Maps*, c. 19, sy 1, 2023, doi: 10.1080/17445647.2023.2243302.

[4] A. C. Seijmonsbergen ve M. G. G. De Jong, "Understanding alpine geosystem services from a geomorphological diversity perspective", içinde *EGU General Assembly*, Vienna, Mar. 2022. doi: 10.5194/egusphere-egu22-9351.

[5] F. Wang *vd.*, "Analysis on spatial distribution characteristics and geographical factors of Chinese National Geoparks", *Central European Journal of Geosciences*, c. 6, sy 3, ss. 279-292, 2014, doi: 10.2478/s13533-012-0184-x.

[6] E. Hajdú, G. Albert ve M. Pál, "Geotourism assessment of the northwestern part of the Gerecse Mountains, Hungary", içinde *EGU General Assembly*, Vienna, Mar. 2022. doi: https://doi.org/10.5194/egusphere-egu22-343.

[7] L. Dubis ve N. Habchak, "Perspective geotourist products in protected areas of the Transcarpathia region", *Physical Geography and Geomorphology*, c. 42, sy 1, ss. 25-39, 2019, doi: 10.17721/phgg.2019.1.04.

[8] L. Perotti *vd.*, "GIS and geomatics for hydrogeodiversity assessment of glaciated mountains: examples from the Western Alps (Italy) and the Coast Mountains (Canada)", içinde *EGU General Assembly*, Mar. 2020. doi: 10.5194/egusphere-egu2020-20455.

[9] J. Brilha, M. Gray, D. I. Pereira ve P. Pereira, "Geodiversity: An integrative review as a contribution to the sustainable management of the whole of nature", 01 Ağustos 2018, *Elsevier Ltd*. doi: 10.1016/j.envsci.2018.05.001.

[10] D. A. Ruban, A. V. Mikhailenko ve N. N. Yashalova, "The power of colour in geoheritage studies and marketing: Some tentative reflections", *Geologos*, c. 27, sy 1, ss. 57-65, Nis. 2021, doi: 10.2478/logos-2021-0005.

[11] A. Chrobak, J. Novotný ve P. Struś, "Geodiversity Assessment as a First Step in Designating Areas of Geotourism Potential. Case Study: Western Carpathians", *Front Earth Sci (Lausanne)*, c. 9, Kas. 2021, doi: 10.3389/feart.2021.752669.

[12] A. V. Mikhailenko, D. A. Ruban, S. O. Zorina, K. I. Nikashin ve N. N. Yashalova, "The human imprint on the unique geological landscape of the Western Caucasus", *Geologos*, c. 26, sy 3, ss. 233-244, Ara. 2020, doi: 10.2478/logos-2020-0022.

[13] E. Reynard ve P. Coratza, "The importance of mountain geomorphosites for environmental education: Examples from the Italian dolomites and the swiss alps", *Acta Geographica Slovenica*, c. 56, sy 2, ss. 291-303, 2016, doi: 10.3986/AGS.1684.

[14] C. Vergara Daskam, C. Estay Daskam ve A. Prior Carvajal, "Inventory of geoheritage as a tool for local sustainable development in Cajón del Maipo Geopark Project, Central Chile", içinde *EGU General Assembly*, Mar. 2021. doi: 10.5194/egusphere-egu21-9236.

[15] M. Karaköse ve S. Terzioğlu, "Classification of forest vegetation in Yaraligöz Education and Observation Forest, Kastamonu, Türkiye", *Nusantara Bioscience*, c. 15, sy 2, Tem. 2023, doi: 10.13057/nusbiosci/n150204.

[16] Z. T. Karaman, "Public Policy Analysis on the Required Administration of Mountainous Areas in Turkey", *Adv Soc Sci Res J*, c. 11, sy 8, ss. 428-446, Ağu. 2024, doi: 10.14738/assrj.118.17389.

[17] Z. T. Karaman, "Strategic Planning and Safety of Mountainous Areas in Türkiye's Public Administration Organization", *Open J Soc Sci*, c. 10, sy 12, ss. 466-485, 2022, doi: 10.4236/jss.2022.1012032.

[18] M. Karaköse ve S. Terzioğlu, "Flora and Botanic Tourism Potential of Yaralıgöz (Kastamonu) Education and Observation Forest", *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, c. 19, sy 1, ss. 116-136, Mar. 2019, doi: 10.17475/kastorman.543547.

[19] C. Duran ve B. Taştan, "Küre Dağları Kütlesindeki Dolinlerin Coğrafi Dağılımı", *Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi*, sy 12, ss. 1-13, Nis. 2024, doi: 10.46453/jader.1363704.

[20] C. Duran, "Kastamonu İli ve Yakın Çevresinde Sıcaklığın ve Yağışın Yöresel Dağılımı", *Journal of International Social Research*, c. 10, sy 52, ss. 509-517, Eki. 2017, doi: 10.17719/jisr.2017.1911.

[21] F. Aylar, H. İ. Zeybek ve H. Dinçer, "Küre Dağları'nın Devrekâni ve Aydos Çayları Arasında Kalan Bölümünde Karstlaşma ve Karstik Şekiller", *Doğu Coğrafya Dergisi*, s. 39, 2018.

[22] D. Boztuğ, "Daday-Devrekani Masifi Güneybatı Kesiminin Litostratigrafi Birimleri ve Tektoniği", *MTA Dergisi*, c. 114, 1992.

[23] H. İ. Zeybek, "Canik Dağlarının Güneydoğu Bölümünde Karstlaşma ve Karstik Şekiller", *Doğu Coğrafya Dergisi*, c. 15, sy 24, ss. 273-287, 2011.

[24] N. Kaymakci, E. Aldanmaz, C. Langereis, T. L. Spell, O. F. Gurer ve K. A. Zanetti, "Late Miocene transcurrent tectonics in NW Turkey: Evidence from palaeomagnetism and 40Ar-39Ar dating of alkaline volcanic rocks", *Geol Mag*, c. 144, sy 2, ss. 379-392, 2007, doi: 10.1017/S0016756806003074.

[25] M. Machalski, K. Stróżyk ve A. Grabarczyk, "The Cretaceous-Paleogene (K-Pg) Boundary Site at Lechówka—a New Point on the Geoheritage Map of Southeastern Poland", *Geoheritage*, c. 11, sy 4, ss. 1237-1245, Ara. 2019, doi: 10.1007/s12371-019-00356-3.

[26] L. Q. Vu *vd.*, "Geological heritage potential of Tamgiang - Bachma area, Thua Thien Hue province", *Journal of Mining and Earth Sciences*, c. 61, sy 2, ss. 10-21, Nis. 2020, doi: 10.46326/JMES.2020.61(2).02.

[27] E. Liberatoscioli, G. Boscaino, S. Agostini, A. Garzarella ve E. Scandone, "The Majella National Park: An aspiring UNESCO geopark", *Geosciences (Switzerland)*, c. 8, sy 7, Tem. 2018, doi: 10.3390/geosciences8070256.

[28] K. Özkan, Ö. Şentürk, M. Arslan ve M. G. Negiz, "Prioritizing conservation areas based on contributions to rarity and beta diversity in Mediterranean forest ecosystems in Türkiye", *Ann For Res*, c. 67, sy 2, ss. 67-85, 2024, doi: 10.15287/afr.2024.3596.

SUĞLA GÖLÜ VE YAKIN ÇEVRESİNİN JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Ebru YILDIRIM

Süleyman Demirel Üniversitesi

yl2430223008@ogr.sdu.edu.tr-0009-0007-3207-7503

Prof. Dr. Yıldırım ATAYETER

Süleyman Demirel Üniversitesi

yatayeter@sdu.edu.tr- 0000-0002-7570-2993

ÖZET

Karstik etkilerin yoğun olarak görüldüğü Beyşehir-Seydişehir yörelerinde, tektonik hatlar boyunca gelişmiş bir polyenin üzerine konumlanan Suğla Gölü, Konya ilinin 90 km güneybatısında, Isparta büklümünün doğu kanadında yer almaktadır. Bu çalışmada Suğla Gölü'nün bulunduğu depresyonun neotektonik hareketlerin etkisi ile oluşumu değerlendirilmiş ve bu oluşumda karstik süreçlerin rolü değerlendirilmiştir. Çalışmada ilk olarak Suğla Gölü'nün yer aldığı depresyonun oluşum mekanizması ele alınmış, çevresinde bulunan dağlık kütlelerin morfolojisi irdelenmiştir. Bu çalışmada, Suğla Gölü ve çevresinin hem karstlaşma hem de tektonik rejim açısından dinamik bir morfolojisi olduğu ortaya koyulmuştur. Bu çeşitli morfoloji de gölün hidrografik özelliklerini ve mevsimlik su rejimini doğrudan ve dolaylı yollardan etkilemektedir. Özetle çalışma Konya ilinin 90 km. güneybatısında bulunan Suğla Gölü'nün ve yakın çevresinin jeomorfolojik özelliklerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Suğla Gölü, Jeomorfoloji, Karst, Neotektonik, Konya Havzası

ÖĞRENCİLERİN ÖĞRENME İKLİMİ ALGILARININ İNCELENMESİ: MENTÖR DESTEKLİ ÖĞRETMEN MESLEKİ GELİŞİM PROGRAMI İÇİN ALTYAPI ARAŞTIRMASI

Doç. Dr. Öner Uslu
Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
oner.uslu@ege.edu.tr - 0000-0001-8891-3119
Araş. Gör. Ece ÇOKAY TAŞCIOĞLU
Ege Üniversitesi
ece.cokay.tascioglu@ege.edu.tr - 0000-0003-4660-5681
Dr. Nil AYKOL
Menderes Şehit Mehmet Kıvık Anadolu Lisesi
aykolnil@gmail.com -0000-0002-0378-8898
Dr. Duygu KANDEMİRCİ BAYIZ
Ege Üniversitesi
duygu.kandemirci@ege.edu.tr - 0000-0002-8592-2252

ÖZET

Bu araştırmada, "Mentör Destekli Psikolojik İhtiyaçlara Duyarlı Öğretim Mesleki Gelişim Programının Geliştirilmesi, Uygulanması ve Değerlendirilmesi" projesi kapsamında toplanan veriler kullanılarak öğrencilerin öğrenme iklimine yönelik algılarının mevcut durumu incelenmiştir. Öğrenme iklimi algı düzeylerinin belirlenmesi öğretmenlerin sınıf içi uygulamalarında hangi yönlerde desteklenmeye ihtiyaç duyduğunu ortaya koyması açısından önemlidir

Bu araştırmanın amacı, ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin öğrenme iklimi algılarını incelemek ve bu algıların okul düzeyi, cinsiyet ve ebeveyn eğitim durumuna göre anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubunu İzmir ilinde yer alan 18 okuldan seçilen toplam 719 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrencilerin 108'i ilkokul, 539'u ortaokul ve 72'si lise düzeyindedir.

Veriler, betimsel istatistikler, bağımsız örneklemler için t-testi ve tek yönlü ANOVA ile analiz edilmiş; farkın kaynağı LSD testi ile incelenmiştir. Analizlerden önce normal dağılım varsayımı çarpıklık ve basıklık değerleri üzerinden doğrulanmıştır. Bulgular, öğrencilerin öğrenme iklimi algılarının genel olarak orta düzeyin üzerinde olduğunu göstermektedir.

Cinsiyete göre yapılan t-testi, kız öğrencilerin öğrenme iklimi algılarının erkek öğrencilerden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Okul düzeyine göre yapılan ANOVA'da ilkokul, ortaokul ve lise grupları arasında puan farklılıkları gözlense de bu farklar

istatistiksel olarak anlamlı değildir. Ayrıca anne ve baba eğitim durumu değişkenlerine göre öğrenme iklimi algısı puanları farklılaşmamaktadır.

Sonuç olarak, öğrenme iklimi algısının özellikle cinsiyete göre değiştiği; buna karşın okul düzeyi ve ebeveyn eğitim durumunun belirleyici olmadığı görülmektedir. Bu bulgular, öğrenme ortamlarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar için önemli ipuçları sunmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda hazırlanacak mentör destekli mesleki gelişim programı, öğrencilerin öğrenme iklimi algıları temelinde yapılandırılabilir.
Anahtar Kelimeler: Öğrenme iklimi, Cinsiyet farkları, Okul düzeyi

GİRİŞ

Okullar, öğrenci için yalnızca akademik değil; bilişsel, duygusal ve sosyal açıdan da gelişimlerini doğrudan etkileyen önemli bağlamlardır. Hem öğrenme süreçleri hem de sosyal ve duygusal gelişim açısından bakıldığında ise öğrenme ortamının yapısal ve fiziksel özelliklerinin yanı sıra psikososyal özelliklerinin da belirleyici olduğu görülmektedir (Eccles ve Roeser, 2011). Bu nedenle eğitim araştırmalarında, bağlamsal ve ilişkisel değişkenlere yönelik ilginin son yıllarda belirgin derecede arttığı görülmektedir (Wang ve Degol, 2016; Darling- Hammond, 2023).

Öğrenme iklimi, öğrenmenin gerçekleştiği bağlamı tanımlayan çok boyutlu bir yapı olup en geniş tanımıyla öğrencilerin öğrenme sürecindeki deneyimlerini şekillendiren sosyal ve duygusal atmosfere karşılık gelmektedir (Fraser; 1998; Moos, 1979). Bu kapsam, içinde öğretmen–öğrenci ilişkilerinin niteliği, sınıf içi iletişim biçimleri, pedagojik uygulamalar, akademik beklentiler, duygusal atmosfer ve öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerinde söz sahibi olma imkanlarına ilişkin algıları barındırmaktadır (Patrick vd., 2007; Wang ve Degol, 2016). Bu yönüyle öğrenme iklimi, öğrenme ortamının sadece fiziki ya da yapısal özelliklerine indirgenemeyecek; öğrenci ve öğretmenler tarafından paylaşılan algılarla şekillenen dinamik bir yapıdır (Fraser, 2015).

Öğrenme iklimi algısının çok boyutlu yapısına rağmen temel belirleyicileri arasında öğrencilerin kendilerini sınıf ortamında ne derece güvende, değerli ve desteklenmiş hissettikleri yani eğitim ortamının kişilerarası boyutunun yer aldığı görülmektedir (Fraser, 2012; Wentzel, 1997). Bu boyutta özellikle öğretmen – öğrenci ilişkilerinin ilkokuldan mesleki eğitime kadar farklı eğitim derecelerinde temel ve koruyucu bir unsur olarak öne çıktığı görülmektedir (Demiral Yılmaz vd., 2016; Crosnoe vd., 2004; Longobardi vd., 2016). Olumlu bir öğrenme iklimi algısının öğrencilerin öğrenme süreçlerine aktif katılımları, içsel motivasyonları, okul uyumu ve psikolojik iyi oluşlarıyla güçlü bir şekilde ilişkili olduğu görülmektedir (Esposito, 1999; Roeser vd., 2000; Skinner vd., 2009; Wang vd.,2020; Darling- Hammond ve Cook – Harvey; 2018).

Öğrenme iklimi kavramına güçlü bir kuramsal dayanak sağlayan Öz – Belirleme Kuramı (ÖBK), öğrencilerin eğitim ortamlarında psikolojik iyi oluşlarının ve içsel

motivasyonlarının desteklenmesi yönünde hem kuramsal bilgi hem de ampirik kanıt sağlamaktadır (Deci ve Ryan, 2000; Niemiec ve Ryan, 2009). Kurama göre insanlar özünde tutarlı bir benlik yapılanmasına sahip, gelişme ve engelleri aşma yönünde doğal bir eğilimleri olan aktif canlılardır (Deci ve Ryan, 2002). Bireylerin etkili öğrenme ve sağlıklı gelişim gösterebilmeleri ve etkili öğrenmeleri için ise ilişkili olma, özerklik ve yeterlik olmak üzere üç temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir (Deci ve Ryan, 2000). *İlişkili olma* bireyin diğer insanlarla anlamlı, güvende ve değerli hissettiği doyum verici bağlar kurmaya duyduğu ihtiyaca karşılık gelmektedir. *Özerklik,* kişinin davranışlarını dışsal baskılar ve zorunluluklardan değil; kendi ilgi ve değerlerinden kök alarak başlatıp sürdürebilmeye duyduğu ihtiyaçtır. Yalnızca seçim hakkı ya da tamamen bağımsız olmak değil yapılan etkinliklerin anlamlı, kişinin benliğiyle uyumlu ve gönüllülüğe dayalı olmasını da ifade eder. *Yeterlik* ihtiyacı ise bireyin çevre ve dünyayla etkileşiminde kendisini etkili, becerikli ve başarılı hissetme arayışını yansıtmaktadır. Kişinin çevresini etkileyip değiştirebilme konusunda kendini amacına ne kadar yakın algıladığı, yeterlik duygusuna işaret etmektedir (Deci ve Ryan, 2000; 2002; Ryan ve Deci, 2017).

İnsanlar büyük oranda temel psikolojik ihtiyaçlarını doyuran ortamlarda bulunmaya, engellendiği ortamlardan ise uzaklaşmaya eğilimlidir. Bireylerin, psikolojik ihtiyaç doyumu sunan bağlamlarda içsel motivasyonlarının, öğrenmeye ve üretmeye gönüllü katılımlarının ve psikolojik iyi oluşlarının daha yüksek düzeyde seyrettiği; bu ihtiyaçların engellendiği ortamlarda ise amotivasyon ve uyum güçlükleri yaşadığı görülmektedir (Vansteenkiste vd, 2020). Bununla paralel olarak eğitim ortamları da temel psikolojik ihtiyaçların doyumu yönünde kritik bir bağlam sunmaktadır.

Eğitim ortamlarında da temel psikolojik ihtiyaçların desteklenmesi, öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerine daha aktif ve sahiplenerek katılmalarını, okula aidiyetlerinin artmasını, akademik görevleri daha fazla içselleştirmelerini ve öğrenme iklimini daha destekleyici algılamalarını sağlamaktadır (Reeve, 2012; Niemiec ve Ryan, 2009). Bu nedenle Öz-Belirleme Kuramı, öğrenme iklimini öğrencilerin temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanma düzeyini de yansıtan *motivasyonel bir bağlam* olarak değerlendirmektedir (Deci ve Ryan, 2000; Ryan ve Deci, 2017; Jang vd., 2010; Howard vd., 2021).

Öz – Belirleme Kuramı temelli çalışmalar, öğrenme ikliminin özellikle öğretmenlerin psikolojik ihtiyaçlara duyarlı öğretim davranışları aracılığıyla şekillendiğine işaret etmektedir (Reeve ve Jang, 2006). Öğretmenin öğretim sürecini öğrencilerin psikolojik ihtiyaçlarını gözeterek planlaması, yürütmesi ve değerlendirmesi; öğrencilere anlamlı seçimler sunması, öğrenme etkinliklerini gerekçelendirilmesi, yapıcı geribildirimlerde bulunması ve öğretmen–öğrenci ilişkilerinin sıcak, kabul edici bir nitelikte olması gibi uygulamaları içeren *psikolojik ihtiyaçlara duyarlı öğretimin* temel bileşenlerini oluşturmaktadır (Reeve, 2012; Niemiec ve Ryan, 2009).

Öte yandan psikolojik ihtiyaçlara duyarlı öğretim uygulamaları yalnızca öğretmen inisiyatifinde ve bağlamsal koşullardan arınık bir uygulama alanı değil; öğrencilerin gelişimsel özellikleri, okul bağlamı ve sınıf içi etkileşimlerle birlikte şekillenen bir yaklaşım olarak

değerlendirildiğinde daha doğru anlaşılacaktır. Öğrencilerin öğretmen davranışlarına ilişkin algıları ve bu algıların öğrenme iklimine yansımaları, özellikle ilkokuldan ortaokula geçiş gibi gelişimsel dönüm noktalarında değişkenlik gösterebilmekte; benzer öğretim uygulamaları farklı gelişim dönemlerinde öğrenciler tarafından farklı biçimlerde algılanabilmektedir (Midgley vd., 2000; Eccles ve Roeser, 2011). Bu nedenle öğrenme ikliminin anlaşılmasında, öğretmenin psikolojik ihtiyaçlara duyarlı uygulamalarının yanı sıra öğrencilerin bu uygulamaları nasıl algıladıklarına ve deneyimlediklerine odaklanmak da kritik bir önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda yapılan bu çalışmanın amacı "Mentör Destekli Psikolojik İhtiyaçlara Duyarlı Öğretim Mesleki Gelişim Programı" kapsamında ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin öğrenme iklimine ilişkin algılarını incelemek ve öğrenme iklimi algılarının okul düzeyi, cinsiyet ve ebeveyn eğitim durumu değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Bu sayede hem öğretmenlerin sınıf içi uygulamalarında hangi alanlarda desteklenmeye ihtiyaç duyduklarını belirlemek hem de geliştirilecek olan "Psikolojik İhtiyaçlara Duyarlı Öğretim Mesleki Gelişim Programı" için kanıta dayalı bir temel sağlamak hedeflenmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın evrenini, İzmir ilinde öğrenimlerini sürdüren ilkokul, ortaokul ve lise düzeyindeki öğrenciler oluşturmaktadır. Bu kapsamda, metropol sınırları içinde ve dışında yer alan toplam 18 okul örneklem kapsamına alınmıştır. Belirlenen okulların 3'ü (%16) ilkokul, 13'ü (%72) ortaokul ve 2'si (%11) lise düzeyindedir. Araştırmaya katılan toplam 719 öğrencinin 108'i (%15) ilkokulda, 539'u (%75) ortaokulda ve 72'si (%10) lisede öğrenim görmektedir. Öğrencilerin anne ve baba eğitim durumlarına ilişkin veriler Çizelge 1'de yer almaktadır.

Çizelge 1: Öğrencilerin anne baba eğitim durumları

Anne Eğitim	Frekans	Yüzde		Baba Eğitim	Frekans	Yüzde
Eğitimi yok	48	7		Eğitimi yok	22	3
İlkokul	128	19		İlkokul	88	13
Ortaokul (ilköğretim)	137	21		Ortaokul (ilköğretim)	142	21
lise	189	29		lise	206	31
Meslek Yüksek Okulu	15	2		Meslek Yüksek Okulu	32	5
Üniversite (Lisans)	106	16		Üniversite (Lisans)	110	17
Lisansüstü	15	2		Lisansüstü	24	4
Diğer	24	4		Diğer	30	5
Toplam	662			Toplam	654	

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında Öğrenme İklimi Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Öğrenme İklimi Ölçeği Williams ve Deci (1996) tarafından geliştirilen "Sağlık İklimi Ölçeği'nden uyarlanmıştır (Williams vd., 1996). Ölçeğin 15 maddelik uzun ve 6 maddelik kısa formları bulunmaktadır. 5'li Likert tipinde kullanılan ölçek yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip tek bir boyuttan oluşmaktadır (Cronbach Alpha .96). Araştırmada kullanılan kısa form, Kandemirci ve Cihangir Çankaya (2015) tarafından dilimize uyarlanmış (n=643) olup, orijinal ölçekle tutarlı şekilde tek faktörlü bir yapı gösterdiği bulunmuştur (Cronbach alpha .88). Kişisel bilgilerin alınması amacıyla uygulanan Kişisel Bilgi Formu'nda ise katılımcıların cinsiyetleri, okul türleri, sınıf düzeyleri, anne ve baba eğitim düzeylerine yönelik sorular yer almıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın amacı doğrultusunda bulguları analiz etmek amacıyla betimsel istatistikler SPSS 25.0 Paket Programı ile gerçekleştirilmiştir. Bağımsız örneklemler için t-testi ve ANOVA analizleri, farkın kaynağının incelenmesi amacıyla da LSD testi kullanılmıştır. Bu analizler yapılmadan önce verilerin normal dağılım varsayımı test edilmiştir. Betimsel istatistikler ve normal dağılım varsayımının kontrolü için incelenen çarpıklık ve basıklık değerleri Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2: Betimsel istatistikler

	N	Min	Maks	Mean	Std. Sap	Çarpıklık	Basıklık
Okul Düzeyi	719	1,00	3,00	1,9499	,49818	-,103	,989
Cinsiyet	706	,00	1,00	,5326	,49929	-,131	-1,989
Anne Eğitim	664	,00	8,00	3,7334	1,74714	,525	-,276
Baba Eğitim	657	,00	8,00	4,0731	1,70388	,442	-,269
Öğrenme İklimi	596	0,00	5,00	3,96	1,04	-1,25	1,18
Valid N (listwise)	637						

Çizelge 2 incelendiğinde incelenen değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1,5 ila -1,5 arasında değiştiği görülmektedir. Bu durumda normal dağılım varsayımının karşılandığı söylenebilir (George ve Mallery, 2019). Bununla birlikte öğrenme iklimi algılarının puan ortalamalarının orta değer olan 2.5'dan yüksek olduğu, öğrencilerin okul doyumlarının da kısmen yüksek olduğu söylenebilir.

3. BULGULAR

Bu araştırmada incelenen öğrenme iklimi algılarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla bağımsız değişkenler için t-testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3: Cinsiyete göre öğrenme iklimi algısı puanları arasındaki farklar

	Öğrenme İklimi Algısı

Cinsiyet	n	$\bar{X}$	S	sd	t
Kız	323	4,09	0,94	593	-3,43**
Erkek	272	3,80	1,12		

*p<.05, **p<.01

Çizelge 3 incelendiğinde kızların öğrenme iklimi algısı puanlarının ($\bar{X}$=4,09), erkeklerden ($\bar{X}$ =3,80), daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır ve farka ilişkin Cohen d etki büyüklüğü .28 olarak hesaplanmıştır. Öğrencilerin öğrenme iklimi algılarının okul düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan ANOVA testi sonucu elde edilen betimsel istatistikler Çizelge 4'de farka ilişkin değerler ise Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 4: Okul türüne göre öğrenme iklimi algısı puanları

		n	Ort.	Std. Sapma	Minimum	Maximum
Öğrenme İklimi Algısı	İlkokul	100	4,02	1,09	1,00	5,00
	Ortaokul	425	3,91	1,05	0,00	5,00
	Lise	70	4,19	0,85	1,00	5,00
	Total	595	3,96	1,04	0,00	5,00

Çizelge 5: Okul türüne göre öğrenme iklimi algısı puanları arasındaki farklar

		Kareler Top	df	Kareler ort	F	p.
Öğrenme İklimi Algısı	Gruplar arası	5,16	2	2,58	2,42	0,09
	Grup içi	631,82	592	1,07		
	Toplam	636,97	594			

Çizelge 4 incelendiğinde öğrenme iklimi algısı puanlarının lisede ($\bar{X}$=4,19) en yüksek,), ortaokulda ($\bar{X}$=3,91) en düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

Çizelge 5 incelendiğinde öğrenme iklimi algısı puanları arasındaki farkların istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin öğrenme iklimi algısına ilişkin puanlarının anne eğitim durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan ANOVA testi sonuçları Çizelge 6 ve Çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelge 6: Anne eğitim durumuna göre öğrenme iklimi algısı puanları

		N	Ort	Standart sapma	Minimum	Maximum
Öğrenme İklimi Algısı	Eğitimi yok	3,96	0,95	0,16	0,00	5,00
	İlkokul	3,86	1,08	0,10	1,80	5,00
	Ortaokul (ilköğretim)	4,08	0,90	0,08	0,00	5,00
	Lise	3,94	1,07	0,08	1,17	5,00

	Meslek Yüksek Okulu	3,98	1,14	0,31	1,00	5,00
	Üniversite (Lisans)	4,05	1,01	0,11	1,00	5,00
	Lisansüstü	4,00	0,97	0,31	1,00	5,00
	Diğer	3,89	1,09	0,25	1,67	5,00
	Total	3,97	1,03	0,04	1,00	5,00

Çizelge 7: Anne eğitim durumuna göre öğrenme iklimi algısı puanları arasındaki farklar

		Kareler Toplamı	**df**	**Kareler ort**	**F**	**p.**
Öğrenme İklimi Algısı	Gruplar arası	8,01	8	1,00	0,94	0,49
	Grup içi	597,24	558	1,07		
	Toplam	605,25	566			

Çizelge 6 incelendiğinde öğrenme iklimi algısı en yüksek grubun anne eğitim durumu ilköğretim ($\bar{X}$=4,08) olan öğrenciler, en düşük olan grubun ise annesi ilkokul mezunu ($\bar{X}$ =3,86) olan öğrenciler olduğu görülmektedir. Çizelge 7 incelendiğinde anne eğitim durumuna göre öğrenme iklimi algısı arasındaki bu farkların istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin öğrenme iklimi algısına ilişkin puanlarının baba eğitim durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan ANOVA testi sonuçları Çizelge 8 ve Çizelge 9'de verilmiştir.

Çizelge 8: Baba eğitim durumuna göre öğrenme iklimi algısı puanları

		n	Ort	Standart sapma	Minimum	Maximum
Öğrenme İklimi Algısı	Eğitimi yok	18	4,16	0,95	0,00	5,00
	İlkokul	78	3,87	1,12	2,00	5,00
	Ortaokul (ilköğretim)	115	3,88	1,00	0,00	5,00
	Lise	180	4,00	0,93	1,00	5,00
	Meslek Yüksek Okulu	25	3,96	1,16	1,00	5,00
	Üniversite (Lisans)	101	4,01	1,13	1,00	5,00
	Lisansüstü	17	4,00	1,08	1,00	5,00
	Diğer	25	4,17	1,01	1,67	5,00
	Total	562	3,97	1,04	1,00	5,00

Çizelge 9: Baba eğitim durumuna göre öğrenme iklimi algısı puanları arasındaki farklar

		Kareler Toplamı	**df**	**Kareler ortalaması**	**F**	**p.**
Öğrenme İklimi Algısı	Gruplar arası	5,04	8	0,63	0,58	0,79
	Grup içi	597,27	553	1,08		

	Toplam	602,31	561			

Çizelge 8 incelendiğinde öğrenme iklimi algısı en yüksek grubun baba eğitim durumu diğer ($\bar{X}$=4,17) olan öğrenciler, en düşük olan grubun ise babası ilkokul mezunu ($\bar{X}$=3,87) olan öğrenciler olduğu görülmektedir. Çizelge 9 incelendiğinde baba eğitim durumuna göre öğrenme iklimi algısı arasındaki puan farklarının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada, "Mentör Destekli Psikolojik İhtiyaçlara Duyarlı Öğretim Mesleki Gelişim Programının Geliştirilmesi, Uygulanması ve Değerlendirilmesi" projesi kapsamında, geliştirilecek programa kaynaklık edecek araştırmalardan biri olarak, ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin öğrenme iklimine ilişkin algıları incelenmiştir. Bulgular, öğrenme iklimi algılarının cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaştığını; ancak okul düzeyi ve anne ve baba eğitim durumu değişkenlerine göre anlamlı bir farklılaşma göstermediğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, öğrenme iklimi kavramının yapısal ve demografik koşullardan ziyade sınıf içi pedagojik uygulamalar ve öğretmen – öğrenci ilişkisi başta olmak üzere sınıf içi ilişkisel süreçlerle daha yakından ilişkili olduğu görüşleriyle örtüşmektedir (Thapa vd., 2013; Wang ve Degol, 2016).

Araştırma bulgularında öğrenme iklimi algılarının cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaşması, kız öğrencilerin öğrenme iklimini erkek öğrencilere kıyasla daha olumlu algıladıkları anlamına gelmektedir. Bu farkın etki büyüklüğü çok yüksek olmasa da; alanyazında karşılaşılan benzer sonuçlarla birlikte değerlendirildiğinde, anlamlı bir eğilimi yansıttığı düşünülmektedir (Özdemir vd., 2010; Wang ve Degol, 2016). Nitekim birçok çalışma, kız öğrencilerin öğretmen desteği, duygusal güvenlik ve sınıf içi ilişkiler gibi kişilerarası boyutlara daha duyarlı olduklarını ve bu boyutların motivasyonel süreçlerinde de daha güçlü belirleyiciler olduğunu ortaya koymaktadır (Wentzel, 1997; Roeser ve Eccles, 1998; Salmela-Aro vd., 2021; Martin vd., 2023).

Öğrenme iklimi algılarında cinsiyetlere göre görülen bu farklılaşma Öz-Belirleme Kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, özellikle ilişkili olma ihtiyacının sınıf ortamında nasıl deneyimlendiğiyle ilişkili olarak ele alınabilecek bir bulgudur. Öz- Belirleme Kuramı bakış açısıyla da öğretmenin ilişkili olma ihtiyacını destekleyen empatik tutumu, öğrencilerin görüşlerini dikkate alan iletişim biçimi ve yarattığı yargılayıcı olmayan sınıf atmosferi; öğrencilerin sınıfı destekleyici bir bağlam olarak algılamasında temel oluşturmaktadır (Deci ve Ryan, 2000; Niemiec ve Ryan, 2009; Reeve, 2012; Jang vd., 2016). Buna ek olarak bu bulgu, öğrenme ikliminin öğrenciler tarafından homojen biçimde deneyimlenmediğini; aksine öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri ve etkileşim örüntüleriyle birlikte anlam kazandığını göstermesi açısından da önemlidir. Öğretmen uygulamalarının nötr değil; öğrencilerin öznel deneyimleri üzerinden işleyen bir yapıya sahip olduğu (Eccles ve Roeser, 2011; Ryan ve Deci,

2017) görüşleriyle birlikte değerlendirildiğinde öğrenme iklimini güçlendirmeye yönelik müdahalelerde, farklılıkların ilişkisel örüntülere etkilerini ve kapsayıcı pedagojik yaklaşımları gözeten bir öğretim anlayışının benimsenmesi önerisini beraberinde getirmektedir.

Araştırma bulgularında öğrenme iklimi algılarının ilkokul, ortaokul ve lise düzeyleri arasında anlamlı fark göstermemesi, öğrenme ikliminin okul kademesi ve sınıf düzeyi gibi bağlamsal faktörlerden çok sınıf içinde deneyimlenen öğretimsel ve kişilerarası süreçlerle şekillendiğine işaret etmektedir. Alanyazında, öğrencilerin sınıf düzeyi ilerledikçe akademik motivasyonlarında ve okula yönelik tutumlarında olumsuz yönde değişiklikler izlendiği sıklıkla vurgulansa da (Eccles ve Roeser, 2009; Wigfield vd., 2015; Yam ve Kumcağız, 2020), bu değişimlerin yaşa ya da okul düzeyine bağlı doğrudan bir sonuç olmadığı; sınıf içinde sunulan öğretimsel yapı ve kişilerarası etkileşimlerin niteliğiyle yakından ilişkili olduğu da vurgulanmaktadır (Eccles ve Roeser, 2011; Roeser vd.,2009). Bu çalışmada farklı okul düzeylerinde öğrenim gören öğrencilerin benzer öğrenme iklimi algıları bildirmeleri öğretimsel ve ilişkisel süreçlerin belirleyici rolünü yansıtan bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda ulaşılan bu bulgu, öğrenme ikliminin her düzeyde sınıf içi pedagojik ve kişilerarası süreçlerle desteklenebilen; müdahalelere açık bir yapı olduğunu göstermektedir.

Anne ve baba eğitim durumuna göre öğrenme iklimi algılarında anlamlı bir farklılık bulunmaması, öğrenme ikliminin öğrenciler tarafından öncelikle okul içi deneyimler üzerinden değerlendirildiğini göstermesiyle önceki bulgularla tutarlılık sağlamaktadır. Ebeveyn eğitim düzeyi gibi sosyoekonomik göstergelerin akademik başarı ve evde sunulan öğrenme fırsatlarıyla ilişkili olduğu bilinmekle birlikte bu değişkenlerin öğrenme iklimine ilişkin algı üzerinde daha dolaylı etki sağladığı belirtilmektedir (OECD, 2023; Şirin, 2005; Davis – Kean vd., 2021) Alanyazında yer alan aile ve daha geniş sosyokültürel etkenlerin önemi göz ardı edilmemekle birlikte, öğrenme ortamına ilişkin deneyimleri doğrudan biçimlendiren en yakın bağlamın sınıf içi öğretimsel ve kişilerarası süreçler olduğu vurgusuyla birlikte (Wang vd., 2019) bu bulgu, öğrenme iklimini iyileştirmeye yönelik çabaların aileye ilişkin yapısal değişkenlerden ziyade sınıf temelli ve öğretmen odaklı müdahalelere odaklanmasının önemini ortaya koymaktadır.

Mevcut araştırma kapsamında elde edilen bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, öğrenme ikliminin öğrenciler tarafından algılanışının, demografik ve yapısal değişkenlerden ziyade sınıf içinde deneyimlenen süreçlerle daha yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Bu durum, öğrenme iklimini geliştirmeye yönelik girişimlerin, aileye ya da öğrencilerin bireysel özelliklerine odaklanan dolaylı yaklaşımlardan ziyade, öğretmenlerin sınıf içi uygulamalarını ve pedagojik etkileşimlerini merkeze alan müdahaleler yoluyla daha etkili biçimde ele alınabileceğine işaret etmektedir. Bu yönüyle çalışma, öğrenme ikliminin her eğitim düzeyinde müdahaleye açık, dinamik ve sınıf temelli bir yapı olduğunu ortaya koyarak, psikolojik ihtiyaçlara duyarlı öğretim yaklaşımlarının öğrenme ortamlarını iyileştirmede başat bir rol üstlenebileceğini göstermektedir.

Son olarak, bu araştırmanın kesitsel ve öğrenme ikliminin yalnızca öğrenci öz-bildirimleriyle değerlendirildiği göz önünde bulundurulmalıdır. İlerleyen çalışmalarda

yapılabilecek olan sınıf içi gözlemler, öğretmen raporları ve tekrarlı ölçümlerle öğrenme iklimi dinamiklerinin değerlendirilmesi önerilmektedir. Ek olarak psikolojik ihtiyaçlara duyarlı öğretim uygulamalarının öğrenme iklimi algısını hangi yapılar aracılığıyla nasıl etkilediğinin sınanmasının da alanyazına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Crosnoe, R., Johnson, M. K. ve Elder, G. H., Jr., School size and the interpersonal side of education: An examination of race/ethnicity and organizational context, Social Science Quarterly, 85, 5, 1259–1274, 2004.

Darling-Hammond, L. ve Cook-Harvey, C. M., Educating the whole child: Improving school climate to support student success, Learning Policy Institute, 2018. https://doi.org/10.54300/145.556

Darling-Hammond, S., Fostering belonging, transforming schools: The impact of restorative practices, Learning Policy Institute, 2023.

Davis-Kean, P. E., Tighe, L. A. ve Waters, N. E., The role of parent educational attainment in parenting and children's development, Current Directions in Psychological Science, 30, 2, 186–192, 2021.

Deci, E. L. ve Ryan, R. M., The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior, Psychological Inquiry, 11, 4, 227–268, 2000. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (Ed.), Handbook of self-determination research, University of Rochester Press, 2002.

Eccles, J. S. ve Roeser, R. W., Schools, academic motivation, and stage-environment fit, Handbook of Adolescent Psychology, Wiley, 2009.

Eccles, J. S. ve Roeser, R. W., Schools as developmental contexts during adolescence, Journal of Research on Adolescence, 21, 1, 225–241, 2011.

Eccles, J. S. ve Wigfield, A., From expectancy-value theory to situated expectancy-value theory: A developmental, social cognitive, and sociocultural perspective on motivation, Contemporary Educational Psychology, 61, 101859, 2020.

Fraser, B. J., Classroom learning environments: Retrospect, context and prospect, Second International Handbook of Science Education, Springer, 1191–1239, 2012. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-9041-7_79

George, D. ve Mallery, P., IBM SPSS Statistics 26 step by step: A simple guide and reference, Routledge, 2019.

Jang, H., Reeve, J. ve Deci, E. L., Engaging students in learning activities: It is not autonomy support or structure but autonomy support and structure, Journal of Educational Psychology, 102, 3, 588–600, 2010. https://doi.org/10.1037/a0019682

Jang, H., Kim, E. J. ve Reeve, J., Why students become more engaged or more disengaged during the semester: A self-determination theory dual-process model, Learning and Instruction, 43, 27–38, 2016.

Midgley, C. (Ed.), Goals, goal structures, and patterns of adaptive learning, Lawrence Erlbaum Associates, 2000.

Moos, R. H., The social climate scales: The classroom environment scale and the university residence environment scale, Consulting Psychologists Press, 1979.

Niemiec, C. P. ve Ryan, R. M., Autonomy, competence, and relatedness in the classroom: Applying self-determination theory to educational practice, Theory and Research in Education, 7, 2, 133–144, 2009. https://doi.org/10.1177/1477878509104318

OECD, PISA 2022 Results (Volume I): The state of learning and equity in education, OECD Publishing, 2023. https://doi.org/10.1787/53f23881-en

Özdemir, S., Sezgin, F., Şirin, H. ve Karip, E., İlköğretim okulu öğrencilerinin okul iklimine ilişkin algılarını yordayan değişkenlerin incelenmesi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38, 213–224, 2010.

Patrick, H., Ryan, A. M. ve Kaplan, A., Early adolescents' perceptions of the classroom social environment, motivational beliefs, and engagement, Journal of Educational Psychology, 99, 1, 83–98, 2007. https://doi.org/10.1037/0022-0663.99.1.83

Reeve, J., A self-determination theory perspective on student engagement, Handbook of Research on Student Engagement, Springer, 149–172, 2012. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-2018-7_7

Reeve, J. ve Jang, H., What teachers say and do to support students' autonomy during a learning activity, Journal of Educational Psychology, 98, 1, 209–218, 2006. https://doi.org/10.1037/0022-0663.98.1.209

Roeser, R. W., Eccles, J. S. ve Sameroff, A. J., School as a context of early adolescents' academic and social-emotional development, The Elementary School Journal, 100, 5, 443–471, 2000. https://doi.org/10.1086/499640

Ryan, R. M. ve Deci, E. L., Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness, Guilford Press, 2017.

Salmela-Aro, K., Upadyaya, K., Vinni-Laakso, J. ve Hietajärvi, L., Adolescents' longitudinal school engagement and burnout before and during COVID-19: The role of socio-emotional skills, Journal of Research on Adolescence, 31, 3, 796–807, 2021. https://doi.org/10.1111/jora.12654

Şirin, S. R., Socioeconomic status and academic achievement: A meta-analytic review of research, Review of Educational Research, 75, 3, 417–453, 2005. https://doi.org/10.3102/00346543075003417

Skinner, E. A., Kindermann, T. A. ve Furrer, C. J., A motivational perspective on engagement and disaffection: Conceptualization and assessment of children's behavioral and emotional participation in academic activities in the classroom, Educational and Psychological Measurement, 69, 493–525, 2009. http://dx.doi.org/10.1177/0013164408323233

Thapa, A., Cohen, J., Guffey, S. ve Higgins-D'Alessandro, A., A review of school climate research, Review of Educational Research, 83, 3, 357–385, 2013. https://doi.org/10.3102/0034654313483907

Vansteenkiste, M., Ryan, R. M. ve Soenens, B., Basic psychological need theory: Advancements, critical themes, and future directions, Motivation and Emotion, 44, 1, 1–31, 2020.
https://doi.org/10.1007/s11031-019-09818-1

Wang, M.-T., Degol, J. L. ve Henry, D. A., An integrative development-in-sociocultural-context model for children's engagement in learning, American Psychologist, 74, 9, 1086–1102, 2019.
https://doi.org/10.1037/amp0000522

Wang, M.-T. ve Degol, J. L., School climate: A review of the construct, measurement, and impact on student outcomes, Educational Psychology Review, 28, 2, 315–352, 2016.

Wentzel, K. R., Student motivation in middle school: The role of perceived pedagogical caring, Journal of Educational Psychology, 89, 3, 411–419, 1997.

Wigfield, A., Eccles, J. S., Schiefele, U., Roeser, R. W. ve Davis-Kean, P., Development of achievement motivation and engagement, Handbook of Child Psychology and Developmental Science, Wiley, 2015.

Williams, G. C. ve Deci, E. L., Internalization of biopsychosocial values by medical students: A test of self-determination theory, Journal of Personality and Social Psychology, 70, 4, 767–779, 1996.
https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.4.767

Williams, G. C., Grow, V. M., Freedman, Z., Ryan, R. M. ve Deci, E. L., Motivational predictors of weight loss and weight-loss maintenance, Journal of Personality and Social Psychology, 70, 115–126, 1996.

Yam, F. C. ve Kumcağız, H., Ortaokul öğrencilerinin okul doyumu ile yaşam doyumları arasındaki ilişki: Umudun aracı rolünün incelenmesi, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9, 4, 2113–2130, 2020. https://doi.org/10.33206/mjss.720592

ÖĞRENCİLERİN OKUL DOYUMUNUN İNCELENMESİ: MENTÖR DESTEKLİ ÖĞRETMEN MESLEKİ GELİŞİM PROGRAMI İÇİN ALTYAPI ARAŞTIRMASI

Doç. Dr. Öner Uslu
Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
oner.uslu@ege.edu.tr - 0000-0001-8891-3119
Dr. Nil AYKOL
Menderes Şehit Mehmet Kıvık Anadolu Lisesi
aykolnil@gmail.com -0000-0002-0378-8898
Dr. Duygu KANDEMİRCİ BAYIZ
Ege Üniversitesi
duygu.kandemirci@ege.edu.tr - 0000-0002-8592-2252
Araş. Gör. Ece ÇOKAY TAŞCIOĞLU
Ege Üniversitesi
ece.cokay.tascioglu@ege.edu.tr - 0000-0003-4660-5681

ÖZET

Bu araştırmada, "Mentör Destekli Psikolojik İhtiyaçlara Duyarlı Öğretim Mesleki Gelişim Programının Geliştirilmesi, Uygulanması ve Değerlendirilmesi" projesi kapsamında elde edilen verilerden yararlanılarak öğrencilerin okul doyumuna ilişkin mevcut durum ortaya konmuştur. Öğrencilerin okul doyumu düzeylerini belirlemek ve bu düzeyleri temel psikolojik ihtiyaçlar çerçevesinde değerlendirmek, öğretmenlerin sınıf içi uygulamaları hangi noktalarda desteklenmesi gerektiğine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Bu doğrultuda geliştirilecek mentör destekli mesleki gelişim programının içeriği, öğrencilerin temel psikolojik ihtiyaçlarıyla doğrudan ilişkilendirilerek yapılandırılmakta; böylece öğretim sürecinde psikolojik ihtiyaçların desteklenmesi aracılığıyla öğrencilerin okul doyumlarının güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

Bu kapsamda araştırmanın amacı, farklı okul düzeylerindeki öğrencilerin okul doyumlarını inceleyerek okul türü, cinsiyet ve ebeveyn eğitim durumu gibi değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. İzmir ilinde gerçekleştirilen araştırmanın örneklemi, metropol içi ve dışındaki 18 okulda öğrenim gören toplam 719 öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcıların 108'i ilkokul, 539'u ortaokul ve 72'si lise öğrencisidir.

Verilerin betimsel istatistikler, t-testi ve ANOVA kullanılarak analiz edilmiş; anlamlı farkların kaynağı LSD testiyle incelenmiştir. Genel ortalamalar, öğrencilerin okul doyumlarının orta değerin üzerinde olduğunu ve genel olarak "görece yüksek" düzeyde doyum yaşadıklarını göstermektedir.

Bulgulara göre, kız öğrencilerin okul doyumu anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Okul türü açısından bakıldığında, doyum düzeyinin okul kademesi yükseldikçe azaldığı görülmüş; ilkokul, ortaokul ve lise grupları arasındaki farkların tamamı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna karşılık anne ve baba eğitim durumuna göre okul doyumu puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Araştırmanın bulguları, öğrencilerin okul yaşamlarına yönelik deneyimlerinin cinsiyet ve okul kademesi gibi değişkenlere duyarlı olduğunu göstermekte ve mentör destekli öğretmen mesleki gelişim programlarının planlanması için önemli bir temel sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Okul Doyumu, Öğrenci Motivasyonu, Okul Kademesi

1. GİRİŞ

Eğitimin niteliği akademik başarının yanı sıra öğrencilerin okul yaşantılarına yönelik öznel değerlendirmelerini içeren çok boyutlu ölçütler üzerinden ele alınmaktadır. Öğrencilerin öğrenme süreçleri, okul iklimi, öğretmen ve akran ilişkileri ile okul ortamına ilişkin bilişsel ve duygusal değerlendirmelerinin bütününü kapsayan çok boyutlu göstergeler alanyazında okul doyumu kavramı ile açıklanmaktadır (Baker vd., 2003). Okul doyumu, öğrencilerin genel yaşam doyumu ile beraber okula ilişkin genel memnuniyetlerini ortaya koyan okula yönelik tutum, aidiyet duygusu ve öğrenmeye yönelik motivasyonu da yansıtan bir kavramdır (Heubner, 1994).

Okul doyumu ile ilgili yapılan çalışmalarda öğrenme iklimi, okul ortamının yapısı, öğrenme ikliminin niteliğinin bütüncül olarak ele alınması gerektiği, okul doyumunun sadece bireysel özellikler ile açıklanamayacağı belirtilmiştir (Coelho ve Dell'Aglio, 2019). Nitekim araştırma sonuçları yüksek düzeydeki okul doyumunun akademik başarı, okula devam, içsel motivasyon, psikolojik iyi oluş ile ilişkili olduğunu; düşük okul doyumunun ise devamsızlık, okuldan kopma, ve riskli davranışlarla açıklandığını göstermektedir (Baker vd., 2003). Bu doğrultuda değerlendirildiğinde, okul doyumu, okul ortamında temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanma düzeyine göre şekillenen bir öznel iyi oluş göstergesi olarak değerlendirilebilir (Deci ve Ryan, 2000; Ryan ve Deci, 2017).

Temel psikolojik İhtiyaçları temel alan Psikolojik İhtiyaçlara Duyarlı Öğretim (PİDÖ) öğrencilerin özerklik, yeterlik ve ilişkili olma durumlarını destekleyerek okul ortamına ilişkin algıları olumlu şekillendirmektedir (Reeve, 2012; Stroet vd., 2013). Öğrenme ikliminde öğrencilere seçenekler sunulması, seslerinin duyulması onların özerklik ihtiyaç doyumuna ve okul yaşantılarına olumlu katkı sağlar (Niemiec ve Ryan, 2009). Öğrencilerin yapabileceklerine dair inançlarının güçlendirilmesi, geribildirim almaları, yapılandırılmış bir öğretmen rehberliği ile ilerlemeleri onların yeterliğine hizmet eder ve okul ortamının gelişim alanı olarak değerlendirilmesine katkı sağlar (Niemiec ve Ryan, 2009). İlişkili olma ihtiyacı, öğrencilerin akranlarıyla ve öğretmeniyle anlamlı, güvene dayanan ve samimi ilişkiler kurmalarını sağlayarak okulda kendilerini değerli ve güvende hissetmelerini sağlar (Reeve, 2012; Stroet vd., 2013). Bu kapsamda gerçekleştirilen araştırmalar, temel psikolojik ihtiyaçların

desteklenmesinin okul doyumunun güçlenmesinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir (Tian vd., 2014; Tian vd., 2018; Yu vd., 2018). Dolayısıyla, öğrencilerin özerklik, yeterlik ve ilişkili olma ihtiyaçlarının okulda desteklenmesinin, okul doyumunu güçlendirdiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda PİDÖ, öğrencilerin akademik çıktılarının yanısıra okul yaşantılarına yönelik genel doyumlarının da desteklenmesinde önemli bir potansiyel taşımaktadır.

PİDÖ'nün özerklik, yeterlik ve ilişkili olma ihtiyaçlarının karşılanmasını merkeze alan yapısı, bu yaklaşımın öğretmenlere kazandırılmasını ve mesleki gelişim programları aracılığıyla sürdürülebilir biçimde desteklenmesini gerekli kılmaktadır. Uluslararası alanyazında PİDÖ'ye dayalı öğretmen mesleki gelişim uygulamalarının yaygın biçimde ele alındığı görülse de (Cheon & Reeve, 2013; Cheon vd., 2012; De Naeghel vd., 2016; Kaur vd., 2015; Leptokaridou vd., 2016; Sanchez-Oliva vd., 2017), ulusal alanyazında bu yaklaşımı odağına alan çalışmaların sınırlı kalması dikkat çekici bir araştırma boşluğuna işaret etmektedir (Aykol, 2025; Deniz, 2023; Kandemirci, 2018). Bu boşluk, PİDÖ temelli uygulamaların ulusal bağlamda ampirik olarak incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, öğretmen mesleki gelişim programlarının öğretim yeterliklerini ve pedagojik uygulamaları geliştirebilmesi, kazanımların sınıf ortamına aktarımını destekleyen yapılandırılmış ve sürdürülebilir sistemlerle bütünleştirilmesine bağlıdır (Guskey, 2021).

PİDÖ'nün üç temel psikolojik ihtiyacın karşılanmasına dayalı yapısı, bu yaklaşımın öğretmenlere öğretilmesini ve mesleki gelişim programlarıyla desteklenmesini zorunlu kılmaktadır. Uluslararası alanyazında PİDÖ mesleki gelişim uygulamalarına ilişkin araştırmalar yaygın bir şekilde yer alırken (Cheon ve Reeve, 2013; Cheon vd., 2012; De Naeghel vd., 2016; Kaur vd., 2015; Leptokaridou vd., 2016; Sanchez-Oliva vd., 2017); ulusal alanyazında PİDÖ'ye ilişkin sınırlı sayıda çalışma yer almıştır (Aykol, 2025; Deniz, 2023; Kandemirci, 2018). Alanyazında sınırlı düzeyde yer alan bu öğretimin İngilizce öğretmenlerine etkin bir biçimde ulaştırılması ve yaygınlaştırılması mesleki gelişim uygulamalarını gerektirmektedir. Guskey (2021), mesleki gelişimin etkililiğini sorgulayarak hangi uygulamaların gerçekten değer taşıdığını ve harcanan çabanın anlamlı bir gelişme sağlayıp sağlamayacağını tartışmış, bu nedenle etkisi kanıtlanmış stratejilerin dikkatle test edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim, öğretmenlerin mesleki gelişim programları, öğretim becerilerinin güncellenmesi, pedagojik donanımın güçlendirilmesi ve sınıf içi uygulamalarda yenilikçi yaklaşımların benimsenmesi açısından kritik bir role sahiptir. Ancak, bu programların etkili olabilmesi, öğretmenlerin edindikleri bilgi ve becerileri sınıf ortamına yansıtabilmelerini mümkün kılan sürdürülebilir, yapılandırılmış ve uygulamaya aktarımı destekleyen bir sistemle bütünleştirilmesine bağlıdır. Bu bağlamda, mentör destekli mesleki gelişim programları; öğretmenlerin bireysel ihtiyaçlarına odaklanan, uygulama odaklı ve öğretim süreçlerinin eleştirel biçimde incelenmesini sağlayan yapılarıyla bu gereksinime etkili bir çözüm sunmaktadır. (Abetang, Oguma, & Abetang, 2020; Hobson vd., 2009). Bu çerçevede "Mentör Destekli Psikolojik İhtiyaçlara Duyarlı Öğretim Mesleki Gelişim Programının Geliştirilmesi, Uygulanması ve Değerlendirilmesi" başlıklı bir proje yürütülmüştür. Projenin temel amacı,

öğretmenlerin İngilizce öğretiminde PİDÖ yeterliklerini geliştirmek ve bunun sınıf içi uygulamalara yansımasını güçlendirmektir.

PİDÖ, öğrencilerin özerklik, yeterlik ve ilişkili olma temel psikolojik ihtiyaçlarının desteklenmesinin, okul doyumunun düzeyi ve sürekliliği üzerinde belirleyici olduğunu savunmaktadır. Bu doğrultuda, öğretmenlerin söz konusu ihtiyaçları destekleyen pedagojik becerileri etkili biçimde sınıf ortamına yansıtabilmeleri için, öğrencilerin mevcut okul doyumu düzeylerinin ve bu doyumu etkileyen değişkenlerin öncelikle anlaşılması önem taşımaktadır. Projede öğrencilerin okul doyumuna ilişkin veri toplanmasının temel gerekçesi, mentör destekli PİDÖ uygulamasının etkililiği değerlendirilmeden önce başlangıç düzeyinin nesnel ve sistematik biçimde ortaya konulması gereğidir.

Türkiye'de yapılan çalışmalar, öğrencilerin okul doyumu düzeylerinin genellikle orta ve orta-üst düzeylerde seyrettiğini, ancak bu düzeylerin okul iklimi, öğretmen desteği ve bireysel psikososyal değişkenlere bağlı olarak farklılaştığını göstermektedir (Telef, 2021; Yam ve Kumcağız, 2020). Türkiye bağlamında ilkokul, ortaokul ve lise düzeylerinde öğrencilerin okul doyumu düzeylerinin aynı araştırma çerçevesinde karşılaştırılmasına yönelik çalışmaların sınırlı olması, PİDÖ odaklı mesleki gelişim programları için gerekli ön analizlerin yeterince ele alınmadığını göstermektedir.

Bu bağlamda bu araştırma, mentör destekli PİDÖ programının uygulanacağı bağlamı daha iyi anlayabilmek amacıyla tasarlanmıştır. Araştırmanın amacı; ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin okul doyumu düzeylerini incelemek ve okul doyumunun okul düzeyi, cinsiyet ve ebeveyn eğitim durumu değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Bu çalışmanın, hem PİDÖ temelli mesleki gelişim programına kuramsal ve ampirik bir temel sunması hem de öğretmenlerin öğrencilerin okul doyumunu desteklemeye yönelik ihtiyaç duyduğu destek alanlarının belirlenmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

2. YÖNTEM

Örneklem

Bu araştırmanın evrenini İzmir ilinde öğrenim görmekte olan ilkokul, ortaokul ve lise öğrencileri oluşturmaktadır. Bu öğrencilerden metropol sınırları içerisinde ve metropol sınırları dışında yer alan 18 okul belirlenmiştir. Bu okullardan 3'ü (%16) ilkokul, 13'ü (%72) ortaokul, 2'si (%11) lisedir. Araştırmaya dahil olan toplam 719 öğrencinin 108'i (%15) ilkokul, 539'u (%75) ortaokul ve 72'si (%10) de lisede öğrenim görmektedir. Öğrencilerin anne baba eğitim durumlarına ilişkin bilgiler ise Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1: Öğrencilerin anne baba eğitim durumları

Anne Eğitim	Frekans	Yüzde		Baba Eğitim	Frekans	Yüzde
Eğitimi yok	48	7		Eğitimi yok	22	3
İlkokul	128	19		İlkokul	88	13

Ortaokul (ilköğretim)	137	21		Ortaokul (ilköğretim)	142	21
lise	189	29		lise	206	31
Meslek Yüksek Okulu	15	2		Meslek Yüksek Okulu	32	5
Üniversite (Lisans)	106	16		Üniversite (Lisans)	110	17
Lisansüstü	15	2		Lisansüstü	24	4
Diğer	24	4		Diğer	30	5
Toplam	662			Toplam	654	

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu ile Çocuklar için Kapsamlı Okul Doyumu Ölçeği (ÇİKODÖ) kullanılmıştır. Ölçek Randolph vd. (2009), tarafından ilköğretim çağındaki öğrencilerin kapsamlı okul doyumlarını ölçmek amacıyla geliştirilmiş olup altı maddede ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışması Telef (2014) tarafından yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi, ölçeğin tek faktörlü yapısını doğrulamıştır. Ölçek maddelerinin faktör yükleri .77 ile .82 arasında bulunmuştur. Doğrulayıcı faktör analizinde uyum indeksi değerleri RMSEA= 0.06, SRMR= 0.01, GFI= 0.98, NFI= 0.99, RFI= 0.98, CFI= 0.99 ve IFI= 0.99 olarak hesaplanmıştır. Kişisel bilgilerin alınması amacıyla uygulanan Kişisel Bilgi Formu'nda ise katılımcıların cinsiyetleri, okul türleri, sınıf düzeyleri, anne ve baba eğitim düzeylerine yönelik sorular yer almıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın amacı doğrultusunda bulguları analiz etmek amacıyla betimsel istatistikler, bağımsız örneklemler için t-testi ve ANOVA analizleri, farkın kaynağının incelenmesi amacıyla da LSD testi kullanılmıştır. Bu analizler yapılmadan önce verilerin normal dağılım varsayımı test edilmiştir. Betimsel istatistikler ve normal dağılım varsayımının kontrolü için incelenen çarpıklık ve basıklık değerleri Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2: Betimsel istatistikler

	N	Min	Maks	Mean	Std. Sap	Çarpıklık	Basıklık
Okul Türü	719	1,00	3,00	1,9499	,49818	-,103	,989
Cinsiyet	706	,00	1,00	,5326	,49929	-,131	-1,989
Anne Eğitim	664	,00	8,00	3,7334	1,74714	,525	-,276
Baba Eğitim	657	,00	8,00	4,0731	1,70388	,442	-,269
Okul Doyumu	685	0,00	5,00	3,78	1,06	-0,964	0,588
Valid N (listwise)	637						

Çizelge 2 incelendiğinde incelenen değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1 ila -1 arasında değiştiği görülmektedir. Bu durumda normal dağılım varsayımının karşılandığı söylenebilir (George ve Mallery, 2019). Bununla birlikte okul doyumu puan ortalamalarının orta değer olan 2.5'dan yüksek olduğu, öğrencilerin okul doyumlarının da kısmen yüksek olduğu söylenebilir.

3. BULGULAR

Bu araştırmada incelenen okul doyumunun cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla bağımsız değişkenler için t-testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3: Okul Doyumuna ilişkin fark testleri

Cinsiyet	Okul Doyumu				
	n	$\bar{X}$	S	*sd*	*t*
Kız	365	3,87	0,99	681	2,35*
Erkek	318	3,68	1,13		

*p<.05, **p<.01

Çizelge 3 incelendiğinde kızların okul doyumunun erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır ve farka ilişkin Cohen d etki büyüklüğü .18 olarak hesaplanmıştır. Öğrencilerin okul doyumlarının okul düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan ANOVA testi sonucu elde edilen betimsel istatistikler Çizelge 4'de farka ilişkin değerler ise Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 4: Okul türüne göre okul doyumu puanları

		n	Ort.	Std. Sapma	Minimum	Maximum
Okul Doyumu	İlkokul	100	4,03	1,23	1,00	5,00
	Ortaokul	513	3,78	1,04	0,00	5,00
	Lise	71	3,45	0,88	1,17	5,00
	Total	684	3,7785	1,06392	0,00	5,00

Çizelge 5: Okul türüne göre okul doyumu puanları arasındaki farklar

		Kareler Toplamı	df	Kareler ortalaması	F	p.	Farkın Kaynağı
Okul Doyumu	Gruplar arası	14,15	2	7,07	6,342	0,002	İlkokul–Ortaokul İlkokul-Lise Ortaokul-Lise
	Grup içi	758,97	681	1,11			
	Toplam	773,10	683				

Çizelge 4 incelendiğinde ilkokul ($\overline{X}$=4,03), ortaokul ($\overline{X}$=3,78) ve lisede ($\overline{X}$=3,45) okul düzeyi yükseldikçe okul doyumu düzeyinin düştüğü görülmektedir. Çizelge 5 incelendiğinde okul doyumu puanları arasındaki farkların istatistiksel olarak anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Farkın kaynağına ilişkin yapılan LSD testi sonuçlarına göre İlkokul–Ortaokul, İlkokul-Lise, Ortaokul-Lise grupları arasındaki farkların anlamlı olduğu görülmektedir. Bu farklara ilişkin Cohen d etki büyüklükleri sırasıyla .14, .54, .34 olarak hesaplanmıştır. Öğrencilerin okul doyumuna ilişkin puanlarının anne eğitim durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan ANOVA testi sonuçları Çizelge 6 ve Çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelge 6: Anne eğitim durumuna göre okul doyumu puanları

		N	Ort	Standart sapma	Minimum	Maximum
Okul Doyumu	Eğitimi yok	47	3,92	1,00	1,00	5,00
	İlkokul	126	3,76	1,10	0,00	5,00
	Ortaokul (ilköğretim)	130	3,80	1,03	0,00	5,00
	Lise	183	3,67	1,03	0,00	5,00
	Meslek Yüksek Okulu	15	3,73	1,40	1,00	5,00
	Üniversite (Lisans)	106	3,92	1,08	1,00	5,00
	Lisansüstü	15	3,24	1,12	1,00	5,00
	Diğer	21	4,09	0,91	1,67	5,00
	Total	645	3,78	1,07	0,00	5,00

Çizelge 7: Anne eğitim durumuna göre okul doyumu puanları arasındaki farklar

		Kareler Toplamı	**df**	**Kareler ort**	**F**	**p.**
Okul Doyumu	Gruplar arası	13,28	8	1,66	1,47	0,17
	Grup içi	718,52	636	1,13		
	Toplam	731,80	644			

Çizelge 6 incelendiğinde okul doyumu en yüksek grubun anne eğitim durumu diğer ($\overline{X}$=4,09) olan öğrenciler, en düşük olan grubun ise annesi lisansüstü mezunu ($\overline{X}$=3,24) olan öğrenciler olduğu görülmektedir. Çizelge 7 incelendiğinde anne eğitim durumuna göre okul doyumu arasındaki bu farkların istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin okul doyumuna ilişkin puanlarının baba eğitim durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan ANOVA testi sonuçları Çizelge 8 ve Çizelge 9'de verilmiştir.

Çizelge 8: Baba eğitim durumuna göre okul doyumu motivasyonu puanları

		N	Ort	Standart sapma	Minimum	Maximum
Okul Doyumu	Eğitimi yok	22	3,30	1,31	1,00	5,00
	İlkokul	87	3,85	1,05	0,00	5,00

	Ortaokul (ilköğretim)	134	3,78	1,06	0,00	5,00
	Lise	202	3,75	0,96	1,00	5,00
	Meslek Yüksek Okulu	31	3,75	1,24	1,00	5,00
	Üniversite (Lisans)	109	3,89	1,06	0,00	5,00
	Lisansüstü	24	3,37	1,07	1,00	5,00
	Diğer	26	3,86	1,34	0,00	5,00
	Total	638	3,77	1,07	0,00	5,00

Çizelge 9: Baba eğitim durumuna göre okul doyumu puanları arasındaki farklar

		Kareler Toplamı	**df**	**Kareler ortalaması**	**F**	**p.**
Okul Doyumu	Gruplar arası	11,36	8	1,42	1,25	0,27
	Grup içi	714,45	629	1,14		
	Toplam	725,81	637			

Çizelge 8 incelendiğinde okul doyumu en yüksek grubun baba eğitim durumu lisans ($\bar{X}$=3,89) olan öğrenciler, en düşük olan grubun ise babası eğitim almamış ($\bar{X}$=3,30) olan öğrenciler olduğu görülmektedir. Çizelge 9 incelendiğinde baba eğitim durumuna göre okul duyumu puanları arasındaki farkların istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

4. TARTIŞMA

Bu araştırmanın bulguları, kızların okul doyumunun erkeklerden daha yüksek olduğunu göstermektedir. Nitekim, alanyazında kız öğrencilerin okulda ilişkili olma ihtiyacını yüksek düzeyde karşıladıkları, öğretmenlerin ve okulun beklentilerine yönelik daha olumlu tutumlar sergiledikleri belirtilmiştir (Hossain vd., 2018; Telef, 2014; Tian vd., 2014). Bu çalışmanın aksine, Öksüz vd. (2017), Roman öğrencilerin okul doyumuna ilişkin yaptığı çalışmada cinsiyet açısından farklılık görülmediğini bulmuştur. Bununla birlikte, kültürel bağlam ve okul iklimine özgü dinamikler cinsiyete yönelik araştırma farklılıklarını ortaya koyabilir.

Okul düzeyi yükseldikçe öğrencilerin okul doyumu düzeylerinin anlamlı biçimde azaldığı görülmektedir. Bu bulgu, alanyazında okul kademesi arttıkça okul doyumunun azaldığını ortaya koyan araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir (Yam ve Kumcağız, 2020). Nitekim, Okun vd. (1988), birinci sınıftan sekizinci sınıfa doğru öğrencilerin okul doyumunda kademeli bir azalma olduğunu, dokuzuncu ve on ikinci sınıf düzeylerinde ise bu düzeyin görece sabit kaldığını ortaya koymuştur. Kademe arttıkça öğretim programlarının yoğunlaşması (Diseth ve Samdal, 2014), sınav odaklı yapı, öğretmenlerin öğrencilerden akademik beklentileri ve oluşturdukları baskı (Bru vd., 2010) okul doyumundaki azalmayı açıklayabilir. Bu bağlamda, ortaokul ve lise düzeylerinde PİDÖ temelli öğretim uygulamalarının ve mentör destekli mesleki gelişim programlarının yaygınlaştırılması, öğrencilerin okul doyumundaki bu düşüşü önlemeye yönelik etkili bir müdahale alanı sunmaktadır. PİDÖ temelli özerklik destekleyici öğretim uygulamalarının, özellikle üst okul kademelerinde öğrencilerin öğrenme sürecine katılımını

güçlendirdiği, kendilerini yeterli hissetmelerini desteklediği ve öğretmen-öğrenci ilişkilerinin niteliğini artırdığı belirtilmektedir (Reeve, 2012). Bu bağlamda PİDÖ'nün, kademe ilerledikçe zayıflama eğilimi gösteren okul doyumunu desteklediği, özellikle ortaokul ve lise düzeylerinde psikolojik ihtiyaçları merkeze alan öğretim uygulamalarının yaygınlaştırılmasının, öğrencilerin okula yönelik olumlu algılarını sürdürmelerinde kritik bir katkı sağladığı söylenebilir.

Anne ve baba eğitim durumuna göre öğrencilerin okul doyumu düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunmaması, bu çalışmada geliştirilen Mentör Destekli Psikolojik İhtiyaçlara Duyarlı Öğretim Mesleki Gelişim Programı (MDPİDÖMGP) modelinin kuramsal varsayımlarını ve uygulama temelli hedeflerini doğrudan desteklemektedir. MDPİDÖMGP, öğretmenlerin sınıf içi uygulamalarında öğrencilerin özerklik, yeterlik ve ilişkili olma ihtiyaçlarını sistematik biçimde desteklemelerini amaçlamakta; bu yönüyle öğrencilerin ailelerinin eğitim düzeyinden bağımsız olarak okul yaşantılarını daha doyum verici biçimde deneyimlemelerine olanak tanıyacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte alanyazında, destekleyici aile ilişkileri ile okul doyumu arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde anlamlı ilişkiler bulunduğu belirtilmiştir (Yılmaz, 2023). Bu bulgular birlikte ele alındığında, aile ilişkilerinin niteliğinin öğrencilerin okul doyumunu destekleyen önemli bir bağlamsal faktör olduğu; ancak aile eğitim düzeyi gibi yapısal değişkenlerin etkisinin, okul ortamında sunulan ihtiyaç destekleyici öğretim uygulamaları yoluyla dengelenebileceği öngörülmektedir.

Araştırma bulguları, öğrencilerin okul doyumunun cinsiyet ve okul düzeyi gibi değişkenlerle farklılaştığını; özellikle okul kademesi yükseldikçe okul doyumunun azaldığını göstermektedir. Buna karşın, anne ve baba eğitim düzeyine göre okul doyumunda anlamlı bir farklılık gözlenmemesi, okul ortamında sağlanan psikolojik ihtiyaçlara duyarlı öğretim uygulamalarının, aile temelli farklılıkların öğrencilerin okul yaşantısına yansımasını sınırlayabileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Mentör Destekli Psikolojik İhtiyaçlara Duyarlı Öğretim Mesleki Gelişim Programı (MDPİDÖMGP), öğretmenlerin özerklik, yeterlik ve ilişkili olma ihtiyaçlarını sistematik biçimde desteklemelerine olanak tanıyarak, özellikle ortaokul ve lise düzeylerinde gözlenen okul doyumundaki düşüşü önlemeye yönelik etkili bir pedagojik çerçeve sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Abetang, M. A., Oguma, R. N., Abetang, A. B. (2020). Mentoring and the difference it makes in teacher's work: A literature review. European Journal of Educational Studies, 7(6). (Erişim tarihi: 18.11.2025)

Altunkum, S., Toğrul, T., ve Çam, Z. (2023). School satisfaction: A theoretical analysis [Okul doyumu: Kuramsal bir çözümleme]. Electronic Journal of Education Sciences (Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi), 12(23). https://doi.org/10.55605/ejedus.1272045 (Erişim tarihi: 10.12.2025)

Aykol, N. *Psikolojik İhtiyaçlara Duyarlı İngilizce Öğretiminin Öğrencilere Etkilerinin İncelenmesi,* Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2025.

Baker, J. A., Dilly, L. J., Aupperlee, J. L., and Patil, S. A. (2003). The developmental context of school satisfaction: Schools as psychologically healthy environments. School Psychology Quarterly, 18(2). https://doi.org/10.1521/scpq.18.2.206.21861 (Erişim tarihi: 10.12.2025)

Bru, E., Stornes, T., Munthe, E., & Thuen, E. (2010). Students' perceptions of teacher support across the transition from primary to secondary school. Scandinavian Journal of Educational Research, 54(6). Students' Perceptions of Teacher Support Across the Transition from Primary to Secondary School (Erişim tarihi: 10.12.2025)

Cheon, S. H., Reeve, J., Yu, T. H. and Jang, H. (2018). Teacher benefits from giving autonomy support during physical education instruction. Journal of Sport & Exercise Psychology, 40(3). http://dx.doi.org/10.1123/jsep.2013-0231 (Erişim tarihi: 10.12.2025)

Cheon, S. H., Reeve, J. and Moon, I. S. (2012). Experimentally based, longitudinally designed, teacher-focused Intervention to help physical education teachers be more autonomy supportive toward their students. Journal of Sport and Exercise Psychology, 34(3). https://doi.org/10.1123/jsep.34.3.365 (Erişim tarihi: 12.12.2025)

Cheon, S. H., & Reeve, J. (2013). Do the benefits from autonomy-supportive PE teacher training programs endure?: A one-year follow-up investigation. Psychology of Sport and Exercise, 14(4). https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2013.02.002 (Erişim tarihi: 12.12.2025)

Coelho, C. C. D. A., and Dell'Aglio, D. D. (2019). School climate and school satisfaction among high school adolescents. Psicologia: teoria e prática, 21(1), 265-281. https://pepsic.bvsalud.org/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1516-36872019000100011 (Erişim tarihi: 12.12.2025)

De Naeghel, J., Van Keer, H., Vansteenkiste, M., Haerens, L. and Aelterman, N. (2016). Promoting elementary school students' autonomous reading motivation: Effects of a teacher professional development workshop. Journal of Educational Research, 109(3). https://doi.org/10.1080/00220671.2014.942032 (Erişim tarihi: 12.12.2025)

Darling-Hammond, L., Hyler, M. E. nad Gardner, M. *Effective Teacher Professional Development*, Learning Policy Institute and Palo Alto, 2017 .

Deci, E. L. and Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. Psychological Inquiry, 11(4). https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/S15327965PLI1104_01 (Erişim tarihi: 16.06.2023)

Deniz, E. *Özerklik Destekleyici Bir Öğretimin Öğrencilerin Fen Dersi Kontrol-değer Algısına, Duygu Düzenleme ve Üstbilişsel Öğrenme Stratejilerine, Öğretmen Özerklik Desteği ve*

Kontrolü Algısına ve Ders Başarısına Etkisi, Doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ, 2023.

Desimone, L. M. (2009). Improving impact studies of teachers' professional development: Toward better conceptualizations and measures. Educational Researcher, 38(3). https://journals.sagepub.com/doi/10.3102/0013189X08331140 (Erişim tarihi: 16.06.2025)

Diseth, Å., & Samdal, O. (2014). Autonomy support and achievement goals as predictors of perceived school performance and life satisfaction in the transition between lower and upper secondary school. Social Psychology of Education, 17(2). https://psycnet.apa.org/record/2014-05842-001 (Erişim tarihi: 16.12.2025)

George, D. and Mallery, P. *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference* (16. bs.). Taylor & Francis and London, 2019

Guskey, Thomas R. (2021). Professional learning with staying power. Educational, School, and Counseling Psychology Faculty Publications, 52. https://uknowledge.uky.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1051&context=edp_facpub (Erişim tarihi: 16.12.2022)

Danielson, C. *Enhancing student achievement: A framework for school improvement*. ASCD, 2002.

Huebner, E. S. (1994). Preliminary development and validation of a multidimensional life satisfaction scale for children. Psychological Assessment, 6(2). https://psycnet.apa.org/record/1994-39660-001 (Erişim tarihi: 16.12.2025)

Kandemirci, D. *Sınıf Öğretmenlerine Yönelik Özerklik Desteği Eğitim Programının Etkililiğinin İncelenmesi*, Doktora tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2018.

Kaur, A., Hashim, R. A. and Noman, M. (2015). Teacher autonomy support intervention as a classroom practice in a Thai school: A self-determination theory perspective. Journal for Multicultural Education, 9(1). https://doi.org/10.1108/JME-07-2014-0033 (Erişim tarihi: 11.01.2022)

Leptokaridou, E. T., Vlachopoulos, S. P. and Papaioannou, A. G. (2016). Experimental longitudinal test of the influence of autonomy-supportive teaching on motivation for participation in elementary school physical education. Educational Psychology, 36(7). https://doi.org/10.1080/01443410.2014.950195 (Erişim tarihi: 15.01.2022)

Niemiec, C. P. and Ryan, R. M. (2009). Autonomy, competence, and relatedness in the classroom: Applying self-determination theory to educational practice. Theory and Research in Education, 7(2). https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1477878509104318 (Erişim tarihi: 15.02.2021)

Okun, M. A., Braver, M. W. and Weir, R. M. (1990). Grade level differences in school satisfaction. Social Indicators Research, 22. https://psycnet.apa.org/record/1990-32061-001 (Erişim tarihi: 15.02.2021)

Reeve, J. (2012). *A self-determination theory perspective on student engagement*. In S. L. Christenson, A. L. Reschly, & C. Wylie (Eds.), *Handbook of research on student engagement* (pp. 149–172). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-2018-7_7

Reeve, J., & Cheon, S. H. (2021). Autonomy-supportive teaching: Its malleability, benefits, and potential to improve educational practice. Educational Psychologist, 56(1) https://psycnet.apa.org/record/2021-14421-001 (Erişim tarihi: 15.02.2022)

Ryan, R. M. and Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellnes*s. Guilford Press and New York, 2017.

Sánchez-Oliva, D., Pulido-González, J. J., Leo, F. M., González-Ponce, I., & García-Calvo, T. (2017). Effects of an intervention with teachers in the physical education context: A Self-Determination Theory approach. PLoS ONE, 12(12). https://doi.org/10.1371/journal.pone.0189986 (Erişim tarihi: 15.02.2022)

Stroet, K., Opdenakker, M. C. and Minnaert, A. (2013). Effects of need supportive teaching on early adolescents' motivation, engagement, and achievement. Educational Research Review, 9. https://www.researchgate.net/publication/257690842_Effects_of_need_supportive_teaching_on_early_adolescents'_motivation_and_engagement_A_review_of_the_literature (Erişim tarihi: 15.02.2021)

Suldo, S. M., Huebner, E. S., Friedrich, A. and Gilman, R. Life satisfaction. In R. J. R. Levesque (Ed.), *Encyclopedia of adolescence* (pp. 1713–1720). Springer and New York, 2011.

Öksüz, Y., Güven Demir, E. ve Baba Öztürk, M. (2018). Roman çocukların okul doyumu düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Samsun ili örneği). *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *33*(1). https://www.researchgate.net/publication/318557107_Roman_Cocuklarin_Okul_Doyumu_Duzeylerinin_Cesitli_Degiskenler_Acisindan_Incelenmesi_Samsun_Ili_Ornegi (Erişim tarihi: 15.02.2021)

Telef, B. (2014). Turkish Adaptation Study of Overall School Satisfaction Scale for Children/Çocuklar İçin Kapsamlı Okul Doyumu Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlama Çalışması. Eğitimde Kuram ve Uygulama, 10(2), 478-490 https://dergipark.org.tr/tr/pub/eku/article/74068 (Erişim tarihi: 15.12.2025)

Telef, B. B. (2021). Ortaokul öğrencilerinde okul doyumu, okuldaki pozitif yaşantılar ve mutluluk arasındaki ilişki. Eğitim ve Bilim, 46(205) https://www.researchgate.net/publication/349290634_Egitim_ve_Bilim (Erişim tarihi: 15.12.2025)

Tian, L., Zhang, J. and Huebner, E. S. (2018). The effects of satisfaction of basic psychological needs at school on children's prosocial behavior and antisocial behavior. Journal of Adolescence, 43 https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2018.00548/full (Erişim tarihi: 15.12.2023)

Tian, L., Chen, H. and Huebner, E. S. (2014). The longitudinal relationships between basic psychological needs satisfaction at school and school-related subjective well-being. Journal of Adolescence, 37(7) https://www.researchgate.net/publication/278181053_The_Longitudinal_Relationships_Between_Basic_Psychological_Needs_Satisfaction_at_School_and_School-Related_Subjective_Well-Being_in_Adolescents (Erişim tarihi: 15.12.2023)

Yam, F. C. and Kumcağız, H. (2020). Ortaokul öğrencilerinin okul doyumu ile yaşam doyumları arasındaki ilişki: Umudun aracı rolünün incelenmesi. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(4) https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjss/article/720592 (Erişim tarihi: 15.12.2025)

Yu, S., Chen, B., Levesque-Bristol, C. and Vansteenkiste, M. (2018). Chinese students' basic psychological need satisfaction and frustration. Learning and Individual Differences. https://pure.ewha.ac.kr/en/publications/basic-psychological-need-satisfaction-need-frustration-and-need-s/ (Erişim tarihi: 15.12.2025)

Yılmaz, M., *İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Aile İlişkileri ile Okul Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2023.

OKUL YÖNETİCİLERİNİN OKUL YÖNETİMİNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARINA İLİŞKİN GÖRÜŞ, DENEYİM VE ÖNERİLERİ

Prof. Dr. Necdet KONAN

İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

necdet.konan@inonu.edu.tr - 0000-0001-6444-9745

Olcay SOLMAZ

İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi Bilim Dalı YL Öğrencisi

olcay4484@gmail.com- 0000-0003-2742-5116

Özet

Bu araştırmanın temel amacı okul yöneticilerinin okul yönetiminde yapay zekâ uygulamalarına ilişkin görüş, deneyim ve önerilerini belirlemektir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni tercih edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 2025-26 öğretim yılında Malatya ili merkez ilçelerinden Battalgazi ve Yeşilyurt ilçelerindeki ilkokul, ortaokul ve lise öğretim kademelerinde görev yapan müdür, müdür başyardımcısı ve müdür yardımcılarından, okul yöneticilerinin okul yönetiminde yapay zekâ uygulamalarına ilişkin görüş, deneyim ve önerilerini belirten 27 kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın veri toplama aracı, araştırmacılar tarafından geliştirilen ve iki bölümden oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Oluşturulan bu yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile araştırmanın çalışma grubunda yer alan okul yöneticilerinin, yapay zekâ destekli rehberlik faaliyetlerine ilişkin görüş, deneyim ve önerileri belirlenmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi yolu ile çözümlenmiştir. Araştırmanın sonucunda okul yöneticilerinin yapay zekâ teknolojilerine yönelik ilgilerinin yüksek olmasına rağmen büyük çoğunluğunun bu konuda profesyonel bir eğitim almadığı, yapay zekayı ağırlıklı olarak rutin yazışmalar ve içerik üretimi gibi idari işleri kolaylaştıran bir 'asistan' olarak konumlandırdıkları belirlenmiştir. Ayrıca, yöneticilerin yapay zekanın veri analizi ve raporlama potansiyelini verimlilik açısından güçlü bir yön olarak gördükleri; buna karşın 'bilgi doğruluğu (halüsinasyon)', 'veri güvenliği' ve 'bilişsel bağımlılık' risklerine karşı temkinli bir tutum sergiledikleri saptanmıştır. Yeterliklerin geliştirilmesi noktasında ise yöneticilerin, hizmet öncesi eğitimde lisans müfredatına 'prompt mühendisliği' derslerinin eklenmesi ve hizmet içi süreçte MEB tarafından uygulamalı atölyelerin düzenlenmesi yönünde güçlü öneriler sundukları belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Okul yönetimi, okul yöneticileri, yapay zekâ.

SCHOOL ADMİNİSTRATORS' OPİNİONS, EXPERİENCES, AND RECOMMENDATİONS REGARDİNG ARTİFİCİAL INTELLİGENCE APPLİCATİONS İN SCHOOL MANAGEMENT

Abstract

The primary objective of this study is to determine school administrators' views, experiences, and recommendations regarding the application of artificial intelligence in school management. To achieve this objective, the phenomenology design was chosen from among qualitative research methods. The study group consists of 27 individuals who expressed their opinions, experiences, and suggestions regarding artificial intelligence applications in school management. These individuals are principals, assistant principals, and deputy principals working in elementary schools, middle schools, and high schools in the central districts of Battalgazi and Yeşilyurt in Malatya Province during the 2025-26 academic year. The data collection tool for the study is a semi-structured interview form developed by the researchers, consisting of two sections. Through this semi-structured interview form, the opinions, experiences, and suggestions of the school administrators in the study group regarding AI-supported guidance activities were determined. The data obtained were analyzed through content analysis. The study found that although school administrators have a high level of interest in artificial intelligence technologies, the vast majority have not received professional training in this area. They primarily view AI as an ‘assistant’ that facilitates administrative tasks such as routine correspondence and content creation. Furthermore, it was found that administrators view AI's potential for data analysis and reporting as a strong asset in terms of efficiency; however, they exhibit a cautious attitude toward risks such as ‘information accuracy (hallucination)’, ‘data security’, and ‘cognitive dependency’. In terms of developing competencies, it was determined that managers strongly recommended adding ‘prompt engineering’ courses to the undergraduate curriculum in pre-service education and organizing practical workshops by the Ministry of National Education (MEB) during in-service processes.

Keywords: School administration, school administrators, artificial intelligence.

GİRİŞ

Eğitim, toplumların sosyokültürel ve ekonomik kalkınmasında temel yapı taşıdır. Bu karmaşık sürecin kurumsal bir yapıda, belirlenen vizyon ve hedeflere uygun olarak sevk ve idare edilmesi "Eğitim Yönetimi" disiplininin konusudur. Eğitim yönetimi; sadece idari bir işleyiş değil, aynı zamanda değişen küresel dinamiklere karşı kurumların esneklik ve uyum yeteneğini artıran bir liderlik sahasıdır.

Okul yönetimi, eğitim politikalarının bizzat uygulandığı ve somut sonuçlara dönüştüğü birimdir. Bu birimin lideri olması beklenen okul yöneticisi; personel yönetiminden mali kaynaklara, mevzuat uygulayıcılığından okul ikliminin inşasına kadar geniş bir sorumluluk alanına sahiptir. Günümüzde yöneticiden beklenen temel yetkinlik, operasyonel iş yükü altında kaybolmadan, okulu dijitalleşen çağın gereklerine uygun şekilde dönüştürebilmesidir.

Yapay zekâ (YZ), eğitim yönetiminde veri odaklı karar alma mekanizmalarını güçlendiren ve yönetsel verimliliği artıran yeni bir paradigmaya işaret etmektedir. Okul yöneticileri için YZ; resmi yazışmalardan veri analizine, raporlamadan kişiselleştirilmiş yönetim stratejilerine kadar geniş bir alanda "dijital asistan" işlevi görebilir. Bu teknolojik dönüşüm, okul yönetiminin operasyonel yükünü azaltırken stratejik karar alma kapasitesini yükseltme potansiyeli taşır.

Tüm bu gerekçeler ışığında, okul yöneticilerinin okul yönetiminde yapay zekâ uygulamalarına ilişkin görüş, deneyim ve önerilerini belirleyerek, hem bu alandaki bilimsel bilgi birikimine katkıda bulunmak hem de etkili uygulamalar için öneriler geliştirmek amacıyla bu araştırmanın yapılmasına gereksinim duyulmuştur.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı okul yöneticilerinin okul yönetiminde yapay zekâ uygulamarına ilişkin görüş, deneyim ve önerilerini belirlemektir.

Bu amacı gerçekleştirmek için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Okul yöneticilerinin yapay zekâ uygulamalarındaki yetkinlikleri açısından hazırbulunuşluk düzeylerine ilişkin görüşleri nelerdir?

2. Okul yöneticilerinin okul yönetiminde yapay zekânın kullanım amaçlarına ilişkin görüşleri nelerdir?

3. Okul yöneticilerinin yapay zekâ kullanımının, okul yönetiminde yaratacağı risklere / tehditlere ilişkin görüşleri nelerdir?

4. Okul yöneticileri okul yönetiminde yapay zekanın kullanımına ilişkin yeterliklerinin geliştirilmesi için neler yapılmasını önermektedirler?

YÖNTEM

Bu bölümde Araştırmanın Deseni, Çalışma Grubu, Veri Toplama Aracı, Verilerin Toplanması ve Analizine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Deseni

Bu araştırma olgubilim deseninde nitel bir araştırmadır. Olgubilim deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Olgubilim deseninde amaç bireylerin bir olguya ilişkin yaşantılarını, algılarını ve bunlara yüklediği anlamları belirlemektir. Olgubilim araştırmaları nitel araştırmanın doğasına uygun olarak kesin ve genellenebilir sonuçlar ortaya koymayabilir. Ancak bir olguyu daha iyi tanımamıza ve anlamamıza yardımcı olacak sonuçlar sağlayacak örnekler, açıklamalar ve yaşantılar ortaya koyabilir. Bu yönüyle hem bilimsel alan yazına hem de uygulamaya önemli katkılar getirebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, Akt. Konan, Bozanoğlu ve Çetin, 2019: 1452).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2025-26 öğretim yılında Malatya ili merkez ilçelerinden Battalgazi ve Yeşilyurt ilçelerindeki ilkokul, ortaokul ve lise öğretim kademelerindeki müdür, müdür başyardımcısı ve müdür yardımcılarının okul yöneticilerinin okul yönetiminde yapay zekâ uygulamalarına ilişkin görüş, deneyim ve önerilerini belirten 27 kişi oluşturmaktadır.

Çalışma grubunda yer alan okul yöneticilerine ilişkin demografik bilgiler Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1

Çalışma Grubunda Yer Alan Okul yöneticilerinin Demografik Bilgileri

Kod	Görev Unvanı	Unvan Kıdem (yıl)	Öğretmen Kıdem (yıl)	Branş	Cinsiyet	Öğretim Kademesi
M 1	Müdür	11	25	Sınıf Öğretmeni	Erkek	İlkokul
M 2	Müdür	23	30	Coğrafya	Erkek	Lise
M 3	Müdür	11	18	Sınıf Öğretmeni	Erkek	İlkokul
M 4	Müdür	6	18	İlköğretim Matematik	Kadın	Ortaokul
M 5	Müdür	11	20	Sınıf Öğretmeni	Erkek	İlkokul
M 6	Müdür	10	22	Türkçe	Erkek	Ortaokul
M 7	Müdür	3	14	Sınıf Öğretmeni	Erkek	İlkokul
MBY 1	Müd. Baş Yrd.	3	10	Bilişim Teknolojileri	Erkek	Lise
MBY 2	Müd. Baş Yrd.	5	33	Edebiyat	Erkek	Lise
MY1	Müd. Yrd.	10	18	Türkçe	Erkek	Ortaokul
MY 2	Müd. Yrd.	8	14	Sosyal Bilgiler	Erkek	Ortaokul
MY 3	Müd. Yrd.	14	24	Sınıf Öğretmeni	Erkek	İlkokul
MY 4	Müd. Yrd.	3	12	Fen Bilimleri	Erkek	Ortaokul
MY 5	Müd. Yrd.	3	11	Fen Bilimleri	Erkek	Ortaokul
MY 6	Müd. Yrd.	10	16	Türkçe	Erkek	Ortaokul
MY 7	Müd. Yrd.	3	8	Fen Bilimleri	Erkek	Ortaokul
MY 8	Müd. Yrd.	2	13	Bilişim Teknolojileri	Erkek	Ortaokul

MY 9	Müd. Yrd.	9	19	Sosyal Bilgiler	Erkek	Ortaokul
MY 10	Müd. Yrd.	3	8	Fen Bilimleri	Erkek	Ortaokul
MY 11	Müd. Yrd.	1	27	Sınıf öğretmeni	Erkek	İlkokul
MY 12	Müd. Yrd.	9	18	Fen Bilimleri	Erkek	Ortaokul
MY 13	Müd. Yrd.	15	25	Beden Eğitimi	Erkek	Ortaokul
MY 14	Müd. Yrd.	15	25	Beden Eğitimi	Erkek	Lise
MY 15	Müd. Yrd.	27	4	Fizik	Erkek	Lise
MY 16	Müd. Yrd.	15	30	Türk Dili ve Edebiyatı	Erkek	Lise
MY 17	Müd. Yrd.	4	22	Matematik	Erkek	Ortaokul
MY 18	Müd. Yrd.	23	6	Sınıf Öğretmeni	Erkek	İlkokul

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın veri toplama aracı, araştırmacılar tarafından geliştirilen ve iki bölümden oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Birinci bölümde katılımcı okul yöneticilerinin görev unvanı, görev unvanındaki kıdem yılı, öğretmenlikteki kıdem yılı, branşı, cinsiyeti ve görev yaptığı öğretim kademesini belirlemeyi amaçlayan 6 soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise okul yöneticilerinin okul yönetiminde yapay zekâ uygulamalarına ilişkin görüş, deneyim ve önerilerini belirlemeyi amaçlayan 8 açık uçlu soru yer almaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri, 2025-26 öğretim yılı güz yarıyılında, veri toplama aracının uygulanması ile elde edilmiştir. Malatya ili merkez ilçelerinden Battalgazi ve Yeşilyurt ilçelerindeki ilkokul, ortaokul ve lise öğretim kademelerindeki müdür, müdür başyardımcısı ve müdür yardımcılarının okul yöneticilerinin okul yönetiminde yapay zekâ uygulamarına ilişkin görüş, deneyim ve önerileri yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular, araştırmacılar tarafından çalışma grubuna google form aracılığıyla ulaşılarak yöneltilmiştir.

Okul yöneticilerinden görüşme formu aracılığıyla alınan görüşleri içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde; araştırmanın amacını gerçekleştirmek için toplanan verilerin çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgularla, bu bulgulara ilişkin yorumlar yer almaktadır. Bulgular ve ilgili yorumlar, araştırma alt problemlerinin düzenlenişindeki sıraya uyularak verilmiştir.

1. Okul Yöneticilerinin Yapay Zekâ Uygulamalarındaki Yetkinlikleri Açısından Hazırbulunuşluk Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın birinci alt problemi "Okul yöneticilerinin yapay zekâ uygulamalarındaki yetkinlikleri açısından hazırbulunuşluk düzeylerine ilişkin görüşleri nelerdir?" biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile okul yöneticilerinin yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sorulan sorulara verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

Katılımcıların 8'i yapay zekâ konusunda eğitim aldığını belirtirken, 19'u herhangi bir eğitim almadığını ifade etmiştir. Eğitim alan yöneticiler genellikle Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde düzenlenen hizmet içi eğitimleri ve ara tatil seminerlerini kaynak göstermişlerdir.

"Yapay zekâ kullanımı alanında kendinizi geliştirmek için neler yaptınız?" sorusuna verilen yanıtlar Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2

"Yapay Zekâ Kullanımı Alanında Kendinizi Geliştirmek İçin Neler Yaptınız?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

Geliştirme Yolları	**Katılımcılar**	**f**
Sosyal medya ve güncel platformları takip ettim	MBY1, MY2, MY3, M1, MY5, MY6, M2, M3, MY8, MY9, MY11, MY12, M4, MY13, MY14, M5, MY17, MY18	18
Kurs/seminer/çevrim içi eğitim aldım	MBY1, MY2, MY4, MY5, MY9, MY12, M4, MY13, MY14, MBY2	10
Video/online içerikler izledim	MY2, MY3, M1, MY5, MY6, MY8, MY9, M4, M7	9
Okul içinde deneme-yanılma yoluyla öğrendim	MY2, MY3, M1, MY8, MY13, MY14, MY16, MBY2, M7	9
Bilimsel yayınları takip ettim	MBY1, MY1, MY5, MY14, M7	5
Hiçbir şey yapmadım	MY7, MY10, MY15, M6	4

Çizelge 2 incelendiğinde okul yöneticilerinin yapay zekâ kullanımı alanında kendinizi geliştirmek için neler yaptınız sorusuna ilişkin görüşlerinden en öne çıkanın "Sosyal medya ve güncel platformları takip ettim" olduğu, bunu sırasıyla Kurs/seminer/çevrim içi eğitim aldım", "Video/online içerikler izledim" ve "Okul içinde deneme-yanılma yoluyla öğrendim" izlediği görülmektedir.

Okul yöneticilerinin yapay zekâ kullanımı alanında kendinizi geliştirmek için neler yaptınız sorusuna ilişkin görüşleri bir bütün olarak incelendiğinde, okul yöneticilerinin yapay zekâ teknolojilerine yönelik hazırbulunuşluk düzeylerinin "gelişim aşamasında" olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun henüz resmi bir eğitim almamış olması, kurumsal düzeyde eğitim ihtiyacının yüksek olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak yöneticilerin sosyal medya ve online platformlar üzerinden bireysel çabalarla bu açığı kapatmaya çalışmaları, teknolojiye karşı yüksek bir merak ve ilgi düzeyine sahip olduklarını göstermektedir.

"Bildiğiniz veya aktif olarak kullandığınız yapay zekâ araçları nelerdir?" sorusuna verilen yanıtlar Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3

"Bildiğiniz veya Aktif Olarak Kullandığınız Yapay Zekâ Araçları Nelerdir?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

Kullanılan Yapay Zekâ Araçları	**Katılımcılar**	**f**
Metin üretim araçları	MBY1, MY1, MY2, MY3, M1, MY4, MY5, MY6, MY7, M2, M3, MY8, MY9, MY10, MY11, MY12, M4, MY13, MY14, MY16, M5, MBY2, MY17, MY18, M7	25
Görsel üretim araçları	MBY1, MY5, MY6, MY7, MY8, MY9, MY12, M7	8
Veri analizi araçları	MY4, MY5, MY9, MY12, M4	5
Ölçme-değerlendirme araçları	MY2, MY8, MY12, MY17, M6	5
Raporlama/otomasyon araçları	MBY1, MY3, MY5, M4, M7	5
Bilinmeyen / Kullanılmayan Araçlar	MY15	1

Çizelge 3 incelendiğinde okul yöneticilerinin bildiğiniz veya aktif olarak kullandığınız yapay zekâ araçları nelerdir sorusuna ilişkin görüşlerinden en öne çıkanın "metin üretim araçları" olduğu, bunu sırasıyla "görsel üretim araçları", "veri analizi araçları", "ölçme-değerlendirme araçları" ve "Raporlama/otomasyon araçları" izlediği görülmektedir.

Bildiğiniz veya aktif olarak kullandığınız yapay zekâ araçları nelerdir sorusuna ilişkin okul yöneticilerinin görüşleri bir bütün olarak incelendiğinde metin üretimi temel beceri olarak kabul görmüşken; veri analizi ve ölçme-değerlendirme alanlarındaki kullanımın daha spesifik ve "ihtiyaç odaklı" bir seviyede kaldığı saptanmıştır.

Özellikle ölçme-değerlendirme ve veri analizi araçlarına yönelik farkındalığın düşük kalması, yöneticilerin yapay zekâyı "akademik bir denetçi" veya "istatistikçi" olarak kullanma noktasında henüz gelişim aşamasında oldukları ileri sürülebilir.

2. Okul Yöneticilerinin Okul Yönetiminde Yapay Zekâyı Kullanım Amaçlarına İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın ikinci alt problemi “Okul yöneticilerinin okul yönetiminde yapay zekânın kullanım amaçlarına ilişkin görüşleri nelerdir?” biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile okul yöneticilerinin yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sorulan sorulara verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

"Yapay zekayı hangi amaçlarla kullanıyorsunuz?" sorusuna verilen yanıtlar Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4

"Yapay Zekayı Hangi Amaçlarla Kullanıyorsunuz?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

YZ Kullanım Amaçları	**Katılımcılar**	**f**
İdari Yazışmalar ve Metin Üretimi	MBY1, MY2, MY3, M1, MY5, MY6, M2, M3, MY11, MY12, M4, MY13, MY14, M5, MY17, MY18	16
Genel Bilgi Edinme ve Araştırma	MY1, MY2, MY3, M1, MY6, M2, M3, MY11, M5, MY18, M7	11
Eğitsel İçerik ve Soru Hazırlama	MBY1, MY2, MY3, M1, MY5, MY6, MY8, M4, MY13, M7	10
Veri Analizi, İstatistik ve Raporlama	MBY1, MY2, M1, MY6, MY9, M4, MY13, MY14, MBY2, M7	10
Kullanmayanlar/Deneyimi Olmayanlar	MY4, MY7, MY10, MY15, MY16, M6	6

Çizelge 4 incelendiğinde okul yöneticilerinin yapay zekâyı hangi amaçlarla kullandıklarına ilişkin görüşlerinden en öne çıkanın “idari yazışmalar ve metin üretimi” olduğu, bunu sırasıyla

“genel bilgi edinme ve araştırma”, “eğitsel içerik ve soru hazırlama”, “veri analizi, istatistik ve raporlama” ve “kullanmayanlar/deneyimi olmayanlar” izlediği görülmektedir.

Okul yöneticilerinin yapay zekâyı hangi amaçlarla kullanıyorsunuz sorusuna yönelik okul yöneticilerinin üçünün cevapları şu şekilde olmuştur:

> *"ChatGPT kullanıyorum. Nadiren kullanıyorum. Kanun ve yönetmeliklerde, hukuki konularda, yöneticilikteki yenilik ve gelişim çalışmalarında, personel özlük hakları konularında gibi"* (M3)
>
> *"Şu an için yapay zekâyı afiş yapımında kullanıyoruz, raporlamada kullanıyoruz*" (MY8)
>
> *"Sınav sonuçlarının analizi noktasında kullanıyorum, haftada bir."*(M7)

Okul yöneticilerinin yapay zekâyı hangi amaçlarla kullanıyorsunuz sorusuna ilişkin görüşleri bir bütün olarak incelendiğinde kullanım amaçlarının ağırlıklı olarak yazışma ve bilgi edinme üzerinde yoğunlaşması, yöneticilerin henüz YZ'yı "stratejik bir karar destek sistemi" olmaktan ziyade "hızlı bir asistan" olarak deneyimledikleri görülmektedir.

3. Yapay Zekâ Kullanımının, Okul Yönetiminde Oluşturabileceği Risklere / Tehditlere İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın üçüncü alt problemi “Okul yöneticilerinin yapay zekâ kullanımının, okul yönetiminde yaratacağı risklere / tehditlere ilişkin görüşleri nelerdir?” biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile okul yöneticilerinin yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sorulan sorulara verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

"Yapay zekâ kullanımı, okul yönetiminde ne tür risklere / tehditlere neden olabilir?" sorusuna verilen yanıtlar Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5
"Yapay Zekâ Kullanımı, Okul Yönetiminde Ne Tür Risklere / Tehditlere Neden Olabilir?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

Riskler / Tehditler	**Katılımcılar**	**f**
Bilgi Doğruluğu ve Halüsinasyon Riski	MBY1, MY1, MY2, MY5, MY6, M2, M3, MY8, MY10, MY11, MY12, M4, MY13, MY14, M5, MBY2, MY17, M7	18
Veri Güvenliği, Gizlilik ve Etik Riskler	MBY1, MY3, M1, MY5, MY6, M2, MY8, MY12, M4, MY14, MY15, M5, MBY2, MY18, M7	15
Teknoloji Bağımlılığı ve Bilişsel Gerileme	MBY1, MY2, MY3, M1, MY4, MY6, MY8, MY11, MY12, M5, MY17, M7	12

Yanlış/Yanıltıcı Bilgi Üretimi	MBY1, MY1, MY2, MY5, MY9, MY11, MY14, MBY2, M6, M7	10
Teknik ve Altyapısal Sorunlar	MBY1, MY2, M4, MY13, MY16	5

Çizelge 5 incelendiğinde okul yöneticilerinin yapay zekâ kullanımının, okul yönetiminde oluşturabileceği risklere / tehditlere ilişkin görüşlerinden en öne çıkanın "bilgi doğruluğu ve halüsinasyon riski" olduğu, bunu sırasıyla "veri güvenliği, gizlilik ve etik riskler", "teknoloji bağımlılığı ve bilişsel gerileme", "yanlış/yanıltıcı bilgi üretimi" ve "teknik ve altyapısal sorunlar" izlediği görülmektedir.

Okul yöneticilerinin *"Yapay zekâ kullanımı, okul yönetiminde ne tür risklere / tehditlere neden olabilir?"* sorusuna yönelik üçünün cevapları şu şekilde olmuştur:

> "*Elde edilen bilgilerin doğruluğu teyit edilmezse risk oluşturabilir. Buna yapay zekâ dilinde 'halüsinasyon' denir ve muhakkak kaynaklara dikkat edilip doğrulanması gerekir*." (MBY1)
>
> "*Yapılan her şeyin doğruluğu tartışılabilir.*" (MY1)
>
> "*Veri güvenliği ve etik riskler barındırmaktadır."* (M5)

Okul yöneticilerinin yapay zekâ kullanımının, okul yönetiminde oluşturabileceği risklere / tehditlere ilişkin görüşleri bir bütün olarak incelendiğinde okul yöneticileri, yapay zekânın sunduğu fırsatların bilincinde olsalar da, bu teknolojiyi bir "güven sorunu" çerçevesinde değerlendirmektedirler. Özellikle "Bilgi Doğruluğu" konusundaki yüksek kaygı, yöneticilerin YZ çıktılarını doğrudan kullanmak yerine bir denetim süzgecinden geçirme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Veri güvenliği konusundaki hassasiyet ise, kurumsal bilgilerin dijital platformlarda paylaşılmasına yönelik korumacı bir tavrı yansıttığı ileri sürülebilir.

4. Okul Yöneticilerinin Yapay Zekâ Yeterliklerinin Geliştirilmesine Yönelik Önerilerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın dördüncü alt problemi "Okul yöneticileri okul yönetiminde yapay zekanın kullanımına ilişkin yeterliklerinin geliştirilmesi için neler yapılmasını önermektedirler?" biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile okul yöneticilerinin yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sorulan iki soruya verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

Okul yöneticilerinin yapay zekanın kullanımına ilişkin yeterliklerinin geliştirilmesi için neler yapılmasını önerdiklerine ilişkin görüşleri Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6
Okul Yöneticilerinin Yapay Zekâ Yeterliklerinin Geliştirilmesine İlişkin Önerileri

	Öneriler	Katılımcılar	f
Hizmet Öncesinde	Müfredata YZ ve Prompt Dersi Eklenmesi	MBY1, MY2, MY5, MY6, MY11, MY12, MY14, MBY2, MY17, M7	10
	Akademik farkındalık ve etik eğitimleri	MBY1, MY1, MY5, MY12	4
Hizmet İçinde	Uygulamalı ve yüz yüze atölye çalışmaları	MBY1, MY1, MY2, MY3, M1, MY4, MY5, MY6, M2, M3, MY9, MY11, MY13, MY14, M5, MBY2, MY17, MY18, M7	19
	ÖBA platformu üzerinden modüler içerikler	MBY1, MY2, MY6, MY12, M4, MY17	6

Çizelge 6 incelendiğinde okul yöneticilerinin yapay zekâ yeterliklerinin geliştirilmesine ilişkin önerilerinden hizmet öncesi eğitim kapsamında en öne çıkanın "müfredata yz ve prompt dersi eklenmesi" olduğu, bunu "akademik farkındalık ve etik eğitimleri" izlediği, hizmet içi eğitim kapsamında ise en öne çıkanın "uygulamalı ve yüz yüze atölye çalışmaları" olduğu, bunu "ÖBA platformu üzerinden modüler içerikler" izlediği görülmektedir.

Okul yöneticilerinin yapay zekâ yeterliklerinin geliştirilmesine ilişkin önerilerine yönelik cevaplardan üçü şu şekilde olmuştur:

> *"Muhakkak lisans düzeyinde ders olarak yapay zekâ modelleri ve prompt tekniği eklenmeli."* (MBY1)
>
> *"Eğitimler yaygınlaştırılmalı, okul yöneticilerine bu konuda pratik eğitimler verilmeli."* (MY1)
>
> "*Fakültelerde adayların bilgiye ulaşma noktasında bilinçli kullanıcı olmaları için gerekli eğitim programının uygulanması "* (M1)

Okul yöneticilerinin yapay zekâ yeterliklerinin geliştirilmesine ilişkin görüşleri bir bütün olarak incelendiğinde yapay zekâ yeterliklerini geliştirme sürecinin hizmet öncesinden hizmet içine kesintisiz bir süreç olarak kurgulanması gerektiği sonucuna varılabilir. En yüksek frekansın uygulamalı eğitimlerde toplanması, yöneticilerin sahadaki idari yüklerini (yazışma, raporlama, analiz) hafifletecek somut becerilere ihtiyaç duyduğu ileri sürülebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın temel amacı, okul yöneticilerinin okul yönetiminde yapay zekâ uygulamalarına ilişkin görüş, deneyim ve önerilerini belirlemektir. Araştırma sonucunda ulaşılan temel sonuçlar aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:

1. **Eğitim Eksikliği ve Hazırbulunuşluk:** Okul yöneticilerinin yapay zekâ teknolojilerine karşı ilgilerinin yüksek olduğu ancak büyük bir çoğunluğunun bu konuda profesyonel bir eğitim almadığı, gelişimlerini bireysel çabalarla (YouTube, sosyal medya vb.) sürdürdükleri saptanmıştır.
2. **Kullanım Portföyü:** Yapay zekânın okul yönetiminde ağırlıklı olarak "metin üretimi" (resmi yazışma, içerik oluşturma) amacıyla kullanıldığı; veri analizi, ölçme-değerlendirme ve stratejik planlama gibi teknik alanlarda kullanımının henüz başlangıç seviyesinde olduğu görülmüştür.
3. **Verimlilik ve Zaman Kazanımı:** Yöneticiler, yapay zekâyı rutin idari iş yükünü azaltan, zaman kazandıran ve veri temelli karar verme süreçlerini destekleyen "güçlü bir asistan" olarak tanımlamaktadır.
4. **Güven ve Etik Kaygılar:** "Yapay zekâ halüsinasyonları" (hatalı bilgi üretimi), veri gizliliği ve etik kullanım konuları, yöneticilerin bu teknolojiye karşı temkinli yaklaşmasına neden olan temel risk faktörleri olarak belirlenmiştir.
5. **Gelişim Talebi:** Okul yöneticileri, yeterliklerinin artırılması için üniversite müfredatlarına "Prompt Mühendisliği" derslerinin eklenmesi ve MEB tarafından uygulamalı atölyelerin düzenlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Öneriler

Araştırmada ulaşılan bulgulara dayalı olarak geliştirilen öneriler şunlardır:

Uygulamacılar için Öneriler

1. MEB tarafından okul yöneticilerine yönelik; teorik anlatımdan uzak, doğrudan resmi yazışma, veri analizi ve raporlama senaryolarını içeren yüz yüze atölye çalışmaları ve ÖBA üzerinden modüler eğitimler düzenlenebilir.
2. Okullarda yapay zekâ kullanımına ilişkin verilerin korunması, gizlilik esasları ve çıktıların doğrulanması süreçlerini içeren "Okul Yönetimi YZ Etik Kullanım Rehberi" oluşturulmalı ve yöneticilere bu konuda rehberlik edilmelidir. Rehberlik etkinliklerinde kullanılabilecek yapay zekâ araçları geliştirilip, Okul Yöneticilerinin bunları kullanımına yönelik eğitimler verilebilir.

Araştırmacılar için Öneriler

1. Yapay zekâ entegrasyonunun okul yöneticilerinin karar verme hızları ve yönetimsel performansları üzerindeki uzun vadeli etkileri boylamsal araştırmalarla incelenebilir.

2. Farklı okul kademelerinde (Okul Öncesi, İlkokul, Ortaokul, Lise) görev yapan yöneticilerin yapay zekâ kullanım amaçları ve karşılaştıkları zorluklar arasındaki farklılıklar araştırılabilir.
3. Yapay zekâ kullanımının okul iklimine, yönetici-öğretmen-veli etkileşimine olan etkileri ve kurumsal kültürdeki dönüşüm nitel ve nicel yöntemlerle derinlemesine çalışılabilir.

KAYNAKÇA

Konan, N., Bozanoğlu, B. ve Çetin, R.B. (2019). Millî Eğitim Bakanlığı teftiş politikalarına ilişkin okul yöneticileri ve öğretmen görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 7*(4), 1449-1474. doi: 10.14689/issn.2148- 624.1.7c.4s.7m

ÇOCUKLARDA DEMOGRAFİK DURUMUN RUHSAL YAPI VE DUYGUSAL ZEKA İLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ

Dr. İskender GÜLER
Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Amasya/TÜRKİYE, iskender.guler@amasya.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-8792-7690

Burcu FİDEL
[2]Amasya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Amasya/TÜRKİYE, brcfdl01@gmail.com,
ORCID: 0009-0005-2241-8584

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, çocukların demografik özellikleri ile duygusal zekâ ve anksiyete duyarlılığı arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Çalışma, 2024–2025 eğitim-öğretim yılında ortaokul düzeyinde öğrenim gören toplam 334 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, demografik bilgi formu ile birlikte Bar-On Duygusal Zekâ Ölçeği Çocuk ve Ergen Formu ve Çocuklar İçin Anksiyete Duyarlılığı Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra bağımsız gruplar t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Bulgular, katılımcıların demografik açıdan ağırlıklı olarak orta gelir düzeyine sahip**,** kalabalık aile yapısında yaşayan ve ebeveyn eğitim düzeyi görece düşük bireylerden oluştuğunu göstermektedir. Analizler sonucunda cinsiyetin, duygusal zekâ toplam puanı, genel ruh hâli ve anksiyete duyarlılığı ile düşük düzeyde ancak istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler gösterdiği belirlenmiştir. Aile gelir düzeyi**,** duygusal zekânın toplam puanı ile stres yönetimi**,** uyum ve genel ruh hâli alt boyutlarıyla anlamlı ilişkiler sergilemiştir. Ayrıca anne eğitim düzeyi ve sınıf düzeyi, özellikle anksiyete duyarlılığının fiziksel boyutu ile anlamlı bulunmuştur. Ev mülkiyeti ve kardeş sayısı gibi aile yapısına ilişkin değişkenlerin de anksiyete duyarlılığı ile sınırlı düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, demografik değişkenlerin çocukların ruhsal yapı ve duygusal zekâ düzeyleri üzerinde tek başına belirleyici olmadığı, ancak koruyucu ya da risk artırıcı faktörler olarak etkili olduğu görülmektedir. Bu bulgular, çocukların ruhsal gelişimlerinin bireysel, ailesel ve çevresel etkenler birlikte ele alınarak çok boyutlu bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Duygusal zekâ, anksiyete duyarlılığı, demografik özellikler, ruhsal yapı, çocuklar.

THE RELATIONSHIP BETWEEN DEMOGRAPHIC STATUS AND PSYCHOLOGICAL CONSTRUCTION AND EMOTIONAL INTELLIGENCE IN CHILDREN

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the relationships between children's demographic characteristics and emotional intelligence and anxiety sensitivity. The study was conducted on a total of 334 students attending middle school during the 2024–2025 academic year. The study utilized a demographic information form, the Bar-On Emotional Intelligence Scale Child and

Adolescent Form, and the Anxiety Sensitivity Scale for Children. Descriptive statistics, independent samples t-test, and one-way analysis of variance (ANOVA) were applied to analyze the data.

The findings indicate that the participants are predominantly from middle-income families, live in large families, and have relatively low parental education levels. The analysis revealed that gender showed low-level but statistically significant correlations with total emotional intelligence scores, general mood, and anxiety sensitivity. Family income level showed significant correlations with total emotional intelligence scores and the sub-dimensions of stress management, adjustment, and general mood. Furthermore, maternal education level and class level were found to be significant, particularly with the physical dimension of anxiety sensitivity. Variables related to family structure, such as home ownership and number of siblings, were also found to have a limited association with anxiety sensitivity.

In conclusion, it appears that demographic variables are not the sole determinants of children's mental structure and emotional intelligence levels, but rather act as either protective or risk-increasing factors. These findings suggest that children's mental development should be evaluated from a multidimensional perspective, considering individual, family, and environmental factors together.

Keywords: Emotional intelligence, anxiety sensitivity, demographic characteristics, mental makeup, children.

1. GİRİŞ

Çocukluk dönemi, bireyin psikolojik, sosyal ve duygusal gelişiminde temel bir evre olup, bu dönemdeki gelişim süreçleri, bireyin yaşam boyu uyum becerilerini etkilemektedir (Denham, 2006).

Duygusal zekâ, bireyin hem kendi duygularının hem de başkalarının duygularının farkında olma, bu duyguları doğru biçimde anlama ve etkili bir şekilde yönetebilme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Goleman'ın kuramsal yaklaşımına göre duygusal zekâ; duyguların fark edilmesi, anlaşılması ve uygun biçimde düzenlenmesini içeren çok boyutlu bir yapıdır (Goleman, 2005). Özellikle çocukluk döneminde yüksek düzeyde duygusal zekâ, sağlıklı sosyal ilişkilerin kurulması ve psikolojik uyumun sağlanması açısından belirleyici bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Nitekim duygusal zekâ, çocukların sosyal ilişkilerini yönetme, stresle başa çıkma ve öz düzenleme becerilerinin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır (Mayer ve ark, 2004).

Demografik değişkenler; yaş, cinsiyet, aile yapısı, sosyoekonomik düzey ve ebeveyn eğitim durumu gibi unsurları kapsamakta olup, çocukların duygusal zekâ düzeyleri ve ruhsal gelişimleriyle yakından ilişkilidir. Alanyazında bu değişkenlerin çocukların duygusal ve psikolojik gelişimi üzerinde belirleyici etkiler oluşturduğu vurgulanmaktadır. Özellikle düşük sosyoekonomik düzeyin, çocukların duygusal gelişimi açısından önemli bir risk faktörü olduğu ve psikolojik uyumu olumsuz yönde etkileyebildiği belirtilmektedir (Evans, 2004). Tek ebeveynli aile yapısı ya da düşük eğitim düzeyine sahip ebeveynlerin çocuklarında ise daha düşük öz-farkındalık ve empati becerileri gözlenmiştir (Denham ve ark., 2003).

Ruhsal yapı, çocukların duygu düzenleme kapasiteleri, öz-yeterlik algıları, psikolojik iyi oluş düzeyleri ve stresle başa çıkma becerileri gibi içsel psikolojik süreçleri kapsamaktadır (Sroufe, 2005). Bu yapıların demografik bağlamla etkileşim içinde olduğu; özellikle sosyoekonomik durumun çocukların duygusal ve psikolojik işlevsellikleri üzerinde etkili olduğu çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur (Shields ve ark., 2001).

Bu çalışma, çocuklarda demografik değişkenlerin duygusal zekâ düzeyleri ve ruhsal yapı üzerindeki etkilerini kavramsal ve bilimsel bir perspektiften incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, mevcut literatürü sistematik biçimde sentezleyerek, demografik faktörlerin çocukların psikolojik gelişimini nasıl şekillendirdiğine ilişkin bütüncül bir değerlendirme sunmayı hedeflemektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada, çocukların demografik yapılarının duygusal zeka ve ruhsal özellikleri ile ilişkilendirilmesi amacıyla betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama, geniş gruplar üzerinde gerçekleştirilen, gruptaki bireylerin bir olgu ve olaylarla ilgili tutumları ve görüşlerinin alındığı, olgu ve olayların analizlenmeye çalışıldığı araştırmalardır (Karakaya, 2012).

2.2. Araştırma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Van Merkezde ortaokul düzeyinde öğrenim gören 175 erkek 159 da kadın olmak üzere toplam 334 sağlıklı ve gönüllü öğrenci oluşturmuştur. Katılımcılar 5, 6 ve 7. sınıf düzeyinde olup, 9-13 yaş aralığındadır.

2.3. Uygulama Süreci

Uygulamalar araştırmacı ve ders öğretmeni iş birliğiyle yürütülmüştür. Öğrenciler, ölçeklerin uygulanması sırasında ayrıntılı şekilde bilgilendirilmiş, ölçek uygulamaları araştırmacı denetiminde sınıflarda gerçekleştirilmiştir.

Araştırma etik ilkeler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Etik onay, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu tarafından 21.03.2025 tarihinde E-30640013-108.01-251799 sayılı karar ile verilmiştir.

2.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla iki ölçme aracı kullanılmıştır:

2.4.1. Demografik Bilgi Formu: Çocukların demografik bilgi veya özellikleri kapsamında yaş, cinsiyet, ikamet yeri, anne-baba eğitimi, gelir durumu gibi özelliklerinin yer aldığı özelliklerin belirlenmesi için düzenlenmiştir.

2.4.2. Baron Duygusal Zeka Ölçeği Çocuk ve Ergen Formu: Bar-On (2000) tarafından geliştirilen ve Köksal (2007) tarafından Türkçeye uyarlanan bu ölçek, duygusal zekanın alt boyutlarını ölçmektedir. Ölçek bireylerarası, bireyiçi, stres yönetimi, uyum, genel mizaç/ruh hali ve olumlu etki şeklinde altı alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin genel Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.91 olarak bildirilmiştir. Alt boyutlara ait güvenirlik katsayıları ise bireylerarası (0.80), bireyiçi (0.62), stres yönetimi (0.68), uyum (0.85), genel mizaç (0.85) ve olumlu etki (0.62) şeklindedir (Köksal Konik ve Davaslıgil, 2023; Altınbaş ve Özabacı, 2019).

2.4.3. Çocuklar İçin Anksiyete Duyarlılığı Ölçeği: Jokić-Begić (2011) tarafından geliştirilen ve Seçer ve Gülbahçe (2013) tarafından Türkçeye uyarlanan bu ölçek, çocukların ruhsal durumlarını değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Ölçeğin geneline ilişkin test tekrar test güvenirlik katsayısının 0.86 olduğu, alt boyutlarına ilişkin iç tutarlılık katsayıları ise fiziksel duyarlılık alt boyutunda 0.84, psikolojik duyarlılık alt boyutunda 0.87 ve sosyal kaygı alt boyutunda 0.83 olduğu rapor edilmiştir (Seçer ve Gülbahçe, 2013).

2.5. İstatistiksel Analiz

Bu çalışmada elde edilen verilerin analizinde öncelikle tanımlayıcı istatistiksel yöntemlere ek olarak değişkenlerin demografik özellikler arasındaki ilişkilerinin belirlenmesi amacıyla bağımsız gruplar t-testi ve ANOVA testi uygulanmıştır. Tüm istatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Bulgulara ilişkin tüm bilgiler aşağıdaki tablolarda ayrıntılı şekilde sunulmuştur:

Tablo 1. Araştırma grubunun demografik yapıya ilişkin frekans dağılımları

Değişkenler		**f**	**%**
Cinsiyet	Erkek	175	52.4
	Kadın	159	47.6
	Toplam	334	100
Ev mülkiyeti	Evet	279	83.5
	Hayır	55	16.5
	Toplam	334	100
Kendine ait oda	Evet	108	32.3
	Hayır	226	67.7
	Toplam	334	100
Yeterli teknoloji sahipliği	Evet	123	36.8
	Hayır	211	63.2
	Toplam	334	100
Sınıf	5. sınıf	115	34.4
	6. sınıf	104	31.2
	7.sınıf	115	34.4
	Toplam	334	100
Kardeş sayısı	1-2 kardeş	39	11.7
	3-4 kardeş	214	64.1
	5 ve üzeri	81	24.3
	Toplam	334	100
Aile geliri	Düşük	52	15.6
	Orta	269	80.5
	Yüksek	13	3.9
	Toplam	334	100
Yaşadığı çevre	Köy	10	3.0
	Kasaba	14	4.2
	İlçe	166	49.7
	Şehir	144	43.1
	Toplam	334	100
Baba mesleği	Memur	15	4.5

	İşçi	257	76.9
	Esnaf	48	14.4
	İşsiz	14	4.2
	Toplam	334	100
Anne eğitimi	Okur yazar değil	133	39.8
	İlkokul	112	33.5
	Ortaokul	55	16.5
	Lise	28	8.4
	Üniversite	5	1.5
	Geçersiz	1	0.3
	Toplam	334	100
Bebe eğitimi	Okur yazar değil	30	9.0
	İlkokul	78	23.4
	Ortaokul	146	43.7
	Lise	63	18.9
	Üniversite	16	4.8
	Geçersiz	1	0.3
	Toplam	334	100

Tablo 1'de araştırma grubuna ait demografik özellikler sunulmuştur. Araştırmaya toplam 334 öğrenci katılmış olup, katılımcıların %52,4'ü erkek, %47,6'sı kızdır. Cinsiyet dağılımının dengeli olması, yapılacak analizlerin güvenirliğini artırmaktadır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu (%83,5) ev mülkiyetine sahip ailelerde yaşarken, yalnızca %32,3'ünün kendine ait odası bulunmaktadır. Yeterli teknolojiye sahip olduğunu belirten öğrencilerin oranı %36,8 olup, bu durum çevresel olanakların sınırlı olabileceğine işaret etmektedir.

Katılımcıların sınıf düzeyleri 5., 6. ve 7. sınıflar arasında dengeli dağılım göstermektedir. Öğrencilerin önemli bir bölümü (%64,1) 3–4 kardeşe sahiptir. Aile gelir düzeyi ağırlıklı olarak orta düzeydedir (%80,5). Öğrencilerin yaklaşık yarısı (%49,7) ilçede, %43,1'i şehirde yaşamaktadır.

Ebeveyn özellikleri incelendiğinde, babaların çoğunluğunun işçi (%76,9) olduğu, annelerin ise büyük oranda düşük eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Bu demografik yapı, sosyoekonomik ve ailesel değişkenlerin çocukların ruhsal yapı ve duygusal zekâ düzeyleri üzerinde etkili olabileceğini akla getirmektedir.

Tablo 2. Araştırma grubunun demografik yapıları ile anksiyete duyarlılığı ve duygusal zeka durumu ilişkileri dağılımı (n: 334)

Değişkenler	Cinsiyet		Sınıf Düzeyi		Baba Mesleği		Anne Eğitimi		Baba Eğitimi		Aile Geliri		Yaşam Çevresi		Ev Mülkiyeti		Kardeş Sayısı		Kendine ait Oda		Yeterli Teknolojiye Sahip olma	
	t	p	F	p	F	p	F	p	F	p	F	p	F	p	t	p	F	p	t	p	t	p
DZ Toplam	2.62	**0.01**	0.57	0.57	0.28	0.84	0.85	0.49	0.51	0.73	8.34	**0.00**	0.09	0.97	1.34	0.18	2.29	0.10	1.96	**0.05**	2.72	**0.01**
DZ Bireylerarası	1.05	0.30	0.44	0.65	0.61	0.61	0.85	0.50	1.09	0.36	5.78	**0.00**	0.24	0.87	0.43	0.67	1.61	0.20	0.77	0.44	2.22	**0.03**
DZ Bireyiçi	0.92	0.36	0.08	0.92	1.70	0.17	1.77	0.13	0.30	0.88	3.66	**0.03**	1.08	0.36	0.56	0.58	0.60	0.55	1.89	0.06	1.55	0.12
DZ Stres Yönetimi	1.39	0.17	0.92	0.40	0.25	0.86	0.29	0.89	1.21	0.31	6.66	**0.00**	0.84	0.47	2.02	**0.04**	3.06	**0.05**	1.99	**0.05**	2.53	**0.01**
DZ Uyum	1.58	0.12	0.33	0.72	0.27	0.85	1.05	0.38	0.57	0.69	6.01	**0.00**	0.31	0.82	1.40	0.16	1.05	0.35	1.23	0.22	1.66	0.10
Genel Ruh Hali	3.12	**0.00**	1.49	0.23	0.09	0.97	0.84	0.50	1.04	0.39	3.42	**0.03**	0.31	0.82	0.42	0.67	2.11	0.12	2.32	**0.02**	1.90	0.06
DZ Olumlu Etki	3.14	**0.00**	0.17	0.85	0.63	0.60	1.21	0.31	1.65	0.16	1.97	0.14	1.43	0.23	1.09	0.28	0.90	0.41	0.95	0.34	1.75	0.08
AD Toplam	4.00	**0.00**	4.31	**0.01**	0.46	0.71	1.51	0.20	0.78	0.54	2.33	0.10	0.15	0.93	2.64	**0.01**	0.51	0.60	1.11	0.27	0.26	0.80
AD Fiziksel Duyarlılık	3.89	**0.00**	8.18	**0.00**	0.82	0.48	0.65	0.63	0.32	0.86	1.80	0.17	0.43	0.73	3.96	**0.00**	0.27	0.76	1.65	0.10	0.59	0.56
AD Ruhsal Duyarlılık	2.40	**0.02**	0.54	0.58	0.53	0.66	1.07	0.37	0.95	0.44	0.36	0.70	0.99	0.40	0.24	0.81	0.26	0.78	1.01	0.32	1.06	0.29
AD Sosyal Duyarlılık	2.61	**0.01**	0.51	0.60	0.22	0.88	2.83	**0.03**	0.92	0.45	3.09	**0.05**	0.94	0.42	1.75	0.08	2.28	0.10	0.53	0.59	0.47	0.64

Tablo 2'de çocukların demografik özellikleri ile duygusal zekâ ve anksiyete duyarlılığı düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bulgular, bazı demografik değişkenlerin çocukların ruhsal yapıları üzerinde anlamlı etkiler oluşturduğunu göstermektedir. Cinsiyet, duygusal zekâ toplam puanı, genel ruh hali ve anksiyete duyarlılığı (özellikle fiziksel ve sosyal duyarlılık) ile anlamlı ilişki göstermiştir ($p<0.05$). Bu bulgu, çocukların duygusal süreçleri ve anksiyeteye yönelik algılarının cinsiyete göre farklılaşabildiğini ortaya koymaktadır. Aile geliri, duygusal zekânın toplam puanı ve stres yönetimi, bireylerarası ve uyum alt boyutları ile anlamlı ilişkilidir ($p<0.05$). Bu durum, sosyoekonomik düzeyin çocukların duygusal becerilerinin gelişiminde önemli bir belirleyici olabileceğini düşündürmektedir. Yaşam çevresi, anksiyete duyarlılığı toplam puanı ve fiziksel duyarlılık alt boyutu ile anlamlı ilişki göstermektedir ($p<0.05$). Bu sonuç, çevresel koşulların çocukların anksiyete algıları üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir. Diğer demografik değişkenlerin (anne-baba eğitimi, ev mülkiyeti, kardeş sayısı vb.) duygusal zekâ ve anksiyete duyarlılığı ile genel olarak anlamlı ilişki göstermediği belirlenmiştir.

Sonuç olarak, çocukların ruhsal yapı ve duygusal zekâ düzeylerinin özellikle cinsiyet, aile geliri ve yaşam çevresi gibi demografik faktörlerle ilişkili olduğu söylenebilir.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada, çocukların demografik özellikleri ile duygusal zekâ ve anksiyete duyarlılığı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırma grubunun demografik yapısı değerlendirildiğinde, katılımcıların büyük bölümünün orta gelir düzeyine sahip ailelerden geldiği, kalabalık aile yapısının yaygın olduğu ve ebeveyn eğitim düzeyinin genel olarak düşük olduğu görülmektedir. Literatürde, çocukların ruhsal ve duygusal gelişimlerinin yalnızca bireysel özellikler üzerinden değil, içinde bulundukları ailesel ve çevresel bağlam çerçevesinde şekillendiği vurgulanmaktadır (Evans, 2004; Eisenberg ve ark., 2010). Bu bağlamda elde edilen bulgular, mevcut araştırmalarla tutarlılık göstermektedir.

Araştırma bulguları, cinsiyetin duygusal zekâ toplam puanı, genel ruh hâli ve anksiyete duyarlılığı ile anlamlı ilişkiler gösterdiğini ortaya koymuştur. Özellikle anksiyete duyarlılığının fiziksel, ruhsal ve sosyal alt boyutlarında cinsiyete bağlı farklılıkların bulunması, çocukların duygusal süreçleri algılama ve ifade etme biçimlerinin cinsiyete göre değişebildiğini düşündürmektedir. Nitekim literatürde, kız ve erkek çocukların duygu düzenleme stratejileri, stresle başa çıkma biçimleri ve kaygıya verdikleri tepkiler açısından farklı örüntüler sergilediği belirtilmektedir (Goleman, 2005; Zahn-Waxler ve ark., 2008). Bu sonuçlar, cinsiyetin çocukların ruhsal yapı ve duygusal süreçlerinde önemli bir değişken olduğunu desteklemektedir.

Çalışmada aile gelir düzeyi, duygusal zekâ toplam puanı ile bireylerarası, bireyiçi, stres yönetimi ve uyum alt boyutlarında anlamlı ilişkiler göstermiştir. Bu bulgu, sosyoekonomik koşulların çocukların stresle başa çıkma, çevreye uyum sağlama ve duygusal farkındalık düzeyleri üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir. Bradley ve Corwyn (2002), sosyoekonomik düzeyin çocukların bilişsel ve duygusal gelişimi üzerinde belirleyici bir rol oynadığını vurgularken; Duncan ve ark. (2017) ekonomik yetersizliklerin çocukların psikososyal gelişiminde risk faktörü oluşturduğunu ifade etmektedir. Mevcut çalışmanın bulguları, bu literatürle paralellik göstermekte ve aile gelir düzeyinin çocukların duygusal becerileri açısından koruyucu bir faktör olabileceğini ortaya koymaktadır.

Yaşam çevresi değişkeninin, anksiyete duyarlılığı toplam puanı ve özellikle fiziksel duyarlılık alt boyutu ile anlamlı ilişki göstermesi, çevresel faktörlerin çocukların bedensel duyumlara yönelik hassasiyetlerini etkileyebileceğini düşündürmektedir. Evans (2004), çocukluk döneminde maruz kalınan çevresel koşulların stres algısı ve bedensel tepkiler üzerinde uzun süreli etkiler oluşturabildiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda, farklı yaşam çevrelerinde bulunan çocukların anksiyete algılarının da farklılaşabileceği söylenebilir.

Anksiyete duyarlılığı açısından sınıf düzeyi ve ev mülkiyeti değişkenlerinin özellikle fiziksel duyarlılık boyutunda anlamlı ilişkiler sergilemesi dikkat çekicidir. Ev ortamı ve eğitim düzeyi, çocukların duygusal güvenlik algısı üzerinde belirleyici olduğu bilinmektedir (Bornstein, 2015). Ayrıca sınıf düzeyinin artmasıyla akademik beklentilerin yükselmesi, çocukların bedensel belirtilere yönelik farkındalığını artırabilmektedir.

Buna karşılık, anne ve baba eğitim düzeyi, baba mesleği, ev mülkiyeti ve kardeş sayısı gibi değişkenlerin büyük çoğunlukla duygusal zekâ ve anksiyete duyarlılığı ile anlamlı ilişki göstermediği belirlenmiştir. Bu durum, söz konusu demografik değişkenlerin çocukların ruhsal yapılarını doğrudan belirlemediğini; ancak belirli koşullarda risk ya da koruyucu faktör olarak dolaylı biçimde etkili olabileceğini düşündürmektedir. Eisenberg ve ark. (2010), çocukların duygusal gelişiminin tek bir değişkenle açıklanamayacak kadar karmaşık ve çok boyutlu olduğunu vurgulamaktadır.

Genel olarak, elde edilen düşük düzeyli ilişki katsayıları, çocukların duygusal zekâ ve ruhsal yapılarının çok boyutlu ve dinamik bir yapı sergilediğini; bireysel, ailesel ve çevresel etkenlerin

birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, çocukların ruhsal gelişimlerinin bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmasının önemini bir kez daha göstermektedir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmanın sonuçları, çocukların duygusal zekâ ve anksiyete duyarlılığı düzeylerinin özellikle cinsiyet, aile gelir düzeyi ve yaşam çevresi gibi demografik değişkenlerle anlamlı ancak düşük düzeyde ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle aile gelir düzeyinin, çocukların stres yönetimi, uyum ve genel ruh hâli gibi duygusal becerileri üzerinde belirleyici bir değişken olduğu görülmüştür.

Elde edilen bulgular, çocukların ruhsal yapılarının yalnızca bireysel özellikler üzerinden değil, içinde bulundukları sosyal ve ekonomik bağlam çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, okul temelli psikososyal destek ve rehberlik hizmetlerinin, çocukların demografik ve çevresel farklılıklarını dikkate alacak şekilde planlanması önerilmektedir.

Sonuç olarak, demografik değişkenlerin çocukların duygusal zekâ ve anksiyete duyarlılığı üzerinde tek başına belirleyici olmadığı, ancak destekleyici ya da risk artırıcı çevresel faktörler olarak rol oynadığı söylenebilir. Bu bulgular, ruhsal yapı ve duygusal zekânın çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ve bireysel, ailesel ve çevresel etkenlerle birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Gelecek araştırmalarda boylamsal araştırma desenlerinin kullanılması, ebeveyn tutumları, okul iklimi ve sosyal destek sistemleri gibi değişkenlerin modele dâhil edilmesi, çocukların duygusal zekâ ve ruhsal gelişim süreçlerinin daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Altunbaş, T., Özabacı, N. (2019). Bir duygusal zeka programının ilkokul öğrencilerinin duygusal zeka, atılgan, saldırgan ve çekingen davranışlarına etkisinin incelenmesi. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 9(54), 659-688.
2. Bar-On, R. (2000). Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. In R. Bar-On & J.D.A. Parker (Eds.), *The handbook of emotional intelligence: Theory, development, assessment, and application at home, school, and in the workplace* (pp. 363–388), Jossey-Bass/Wiley.
3. Bornstein, M. H. (2015). Children's parents. In M. H. Bornstein, T. Leventhal, & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology and developmental science: Ecological settings and processes* (7th ed., pp. 55–132). John Wiley & Sons, Inc..
4. Bradley, RH., Corwyn, RF. (2002). Socioeconomic status and child development. *Annual Review of Psychology, 53*, 371–399.
5. Denham, SA. (2006). Social-emotional competence as support for school readiness: What is it and how do we assess it? *Early education and development, 17*(1), 57–89.
6. Denham, SA., Blair, KA., DeMulder, E., Levitas, J., Sawyer, K., Auerbach–Major, S., Queenan, P. (2003). Preschool emotional competence: Pathway to social competence?. *Child development, 74*(1), 238–256.
7. Duncan, GJ., Magnuson, K., Votruba-Drzal, E. (2017). Moving beyond correlations in assessing the consequences of poverty. *Annu Rev Psychol*, 3(68), 413-434.

8. Eisenberg, N., Spinrad, TL., Eggum, ND. (2010). Emotion-related self-regulation and its relation to children's maladjustment. *Annual Review of Clinical Psychology*, 6, 495-525. https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.121208.131208
9. Evans, GW. (2004). The environment of childhood poverty. *American Psychologist, 59*(2), 77.
10. Goleman, D. (2005). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ.* Bloomsbury.
11. Jokić-Begić, N., Jurin, T., Korajlija, A.L. (2011). Factor structure and psychometric properties of the modified childhood anxiety sensitivity index in a sample of croatian children and adolescents. *Journal of Psychopathology Behavioral Assessment.* 34, 126–135.
12. Karakaya, İ. (2012). Bilimsel araştırma yöntemleri. (Edit: A. Tanrıöğen,). Anı Yayınları.
13. Köksal Konik A., Davaslıgil Ü. (2023). Üstün zekalı çocuklarda duygusal zekayı geliştirmeye dönük program geliştirme Çalışması. Fethi Kayalar (Edit), *Eğitim Bilimlerinde Öncü ve Çağdaş Çalışmalar,* (s. 29-54). İzmir: Duvar Yayınları.
14. Köksal, A., (2007). *Üstün zekalı çocuklarda duygusal zekayı geliştirmeye dönük program geliştirme çalışması*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
15. Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D. R. (2004). Emotional intelligence: theory, findings, and implications. *Psychological inquiry, 15*(3), 197–215.
16. Seçer, İ., Gülbahçe, A. (2013). Çocuklar için anksiyete duyarlık ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 3, 91-106.
17. Shields, A., Dickstein, S., Seifer, R., Giusti, L., Dodge Magee, K., & Spritz, B. (2001). Emotional competence and early school adjustment: A study of preschoolers at risk. *Early education and development, 12*(1), 73–96.
18. Sroufe, LA. (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment & human development, 7*(4), 349–367.
19. Zahn-Waxler, C., Shirtcliff, EA., Marceau, K. (2008). Disorders of childhood and adolescence: Gender and psychopathology. *Annual Review of Clinical Psychology, 4*, 275–303.

ÇOCUKLARDA DUYGUSAL ZEKA VE RUHSAL ÖZELLİKLERİN DEGERLENDİRİLMESİ

Burcu FİDEL
Amasya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Amasya/TÜRKİYE, brcfdl01@gmail.com,
ORCID: 0009-0005-2241-8584

Dr. İskender GÜLER
Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Amasya/TÜRKİYE, iskender.guler@amasya.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-8792-7690

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, çocukların duygusal zekâ düzeyleri ile ruhsal özelliklerini değerlendirmek ve bu değişkenlerin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir. Araştırma, betimsel ve karşılaştırmalı bir tasarımda yürütülmüştür. Çalışma grubunu 175'i erkek ve 159'u kız olmak üzere toplam 334 çocuk oluşturmaktadır. Veri toplama araçları olarak Bar-On Duygusal Zekâ Ölçeği Çocuk ve Ergen Formu ile Çocuklar İçin Anksiyete Duyarlılığı Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler ile bağımsız gruplar t-testi uygulanmış ve istatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir.

Araştırma bulgularına göre, çocukların duygusal zekâ toplam puanlarının orta-üst düzeyde, anksiyete duyarlılığı düzeylerinin ise orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Duygusal zekânın alt boyutları incelendiğinde stres yönetimi, uyum ve genel ruh hali boyutlarının görece yüksek olduğu görülmüştür. Cinsiyete göre yapılan karşılaştırmalarda, kız çocuklarının duygusal zekâ toplam puanlarının erkek çocuklarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu; ancak bireylerarası, bireyiçi, stres yönetimi ve uyum alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmadığı saptanmıştır. Buna karşın genel ruh hali ve olumlu etki alt boyutlarında kız çocuklarının lehine anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Anksiyete duyarlılığı açısından değerlendirildiğinde, kız çocuklarının hem ölçek toplam puanında hem de fiziksel, psikolojik ve sosyal duyarlılık alt boyutlarında erkek çocuklarına kıyasla daha yüksek puanlar aldığı görülmüştür.

Sonuç olarak, çocukların duygusal zekâ düzeylerinin ruhsal özellikleriyle ilişkili olduğu, özellikle duygusal farkındalık ve empati düzeyinin artmasıyla birlikte anksiyete belirtilerine yönelik duyarlılığın da artabileceği söylenebilir. Çocuklarda duygusal zekâ ve ruhsal özelliklerin cinsiyete bağlı olarak farklılaştığı; bu durumun psiko-eğitsel ve koruyucu ruh sağlığı çalışmalarında dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal zekâ, anksiyete duyarlılığı, çocuklar, ruhsal özellikler, cinsiyet.

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate the emotional intelligence levels and mental characteristics of children and to examine whether these variables differ according to gender. The research was conducted using a descriptive and comparative design. The study group consisted of a total of 334 children, 175 boys and 159 girls. The Bar-On Emotional Intelligence Scale Child and Adolescent Form and the Anxiety Sensitivity Scale for Children were used as data collection tools. Descriptive statistics and independent groups t-tests were applied in the analysis of the data, and the statistical significance level was accepted as $p<0.05$.

According to the research findings, children's total emotional intelligence scores were found to be at the moderate-to-high level, while their anxiety sensitivity levels were at the moderate level. When examining the sub-dimensions of emotional intelligence, it was observed that stress management, adaptability, and general mood dimensions were relatively high. Comparisons based on gender revealed that girls had significantly higher total emotional intelligence scores than boys; however, no significant differences were found in the interpersonal, intrapersonal, stress management, and adaptability sub-dimensions. In contrast, significant differences were found in favor of girls in the general mood and positive impact sub-dimensions. When evaluated in terms of anxiety sensitivity, girls scored higher than boys in both the total scale score and the physical, psychological, and social sensitivity sub-dimensions.

In conclusion, it can be said that children's emotional intelligence levels are related to their mental characteristics, and that sensitivity to anxiety symptoms may increase with increased emotional awareness and empathy levels. It is thought that the differences in emotional intelligence and mental characteristics in children depending on gender should be taken into account in psycho-educational and preventive mental health studies.

Keywords: Emotional intelligence, anxiety sensitivity, children, mental characteristics, gender.

1. GİRİŞ

Günümüz eğitim ve psikoloji alanları, bireylerin yalnızca bilişsel yeterlilikleri doğrultusunda değil, aynı zamanda duygusal ve ruhsal bütünlükleri çerçevesinde değerlendirildiği çok boyutlu bir yaklaşımı benimsemektedir. Özellikle çocukluk dönemi, bireyin kişilik yapılanmasının temellerinin atıldığı, sosyal becerilerin şekillendiği ve duyguların tanınıp düzenlenmeye başlandığı gelişimsel açıdan kritik bir süreçtir (Saarni, 1999). Bu nedenle, çocukların duygusal zekâ düzeylerinin ve ruhsal özelliklerinin sistematik biçimde değerlendirilmesi, yalnızca bireysel gelişim süreçlerinin takibi açısından değil, aynı zamanda eğitimsel planlama ve psikolojik müdahalelerin yönlendirilmesi bakımından da büyük önem arz etmektedir (Paavola, 2017).

Bilişsel yetenekler (IQ) çocukların akademik başarısında belirleyici bir rol oynasa da, son yıllarda yapılan çok sayıda çalışma, duygusal zekânın (EQ) psikososyal uyum, sağlıklı sosyal ilişkiler kurma ve genel yaşam doyumu üzerinde daha güçlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Goleman, 2005; Budak ve Arslan, 2013). Duygusal zekâ, bireyin kendi duygularını tanıma, anlama, düzenleme ve başkalarının duygularını etkili bir biçimde okuyabilme kapasitesi olarak tanımlanmakta (Mayer ve ark., 2002) ve bu beceriler bireyin benlik saygısı, stresle başa çıkma gücü (rezilyans) ve sosyal yeterlik gibi diğer ruhsal yapılarla doğrudan ilişkilendirilmektedir (Coskun ve ark., 2021).

Çocukların duygusal farkındalık kazanımı, empati geliştirmeleri, problem çözme ve çatışma yönetimi gibi temel yaşam becerilerinde yetkinlik kazanmaları yalnızca mevcut gelişimsel süreçler açısından değil, aynı zamanda gelecekte üstlenecekleri sosyal roller bağlamında da son derece belirleyicidir. Öte yandan, ruhsal özellikler bireyin içsel dünyasını, duygudurum düzenleme kapasitesini, stresle başa çıkma biçimini ve genel psikolojik sağlamlığını yansıtan çok yönlü yapılar olarak değerlendirilmektedir (Saarni, 1999). Bu çerçevede, özgüven, kaygı düzeyi, uyum becerileri, benlik algısı ve duygusal istikrar gibi göstergeler çocukların ruhsal özelliklerini açıklamakta; söz konusu özelliklerin çevresel faktörler, aile yapısı, yaşanan

travmatik deneyimler ve sosyal destek sistemleri ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir (Budak, 2013).

Çocukluk ve erken ergenlik döneminde, duygusal ve ruhsal yetkinliklerin bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi; gelişimsel risklerin erken tanılanmasını, olası gecikmelerin önlenmesini ve bu doğrultuda uygun müdahale programlarının geliştirilmesini mümkün kılmaktadır (Paavola, 2017). Bu tür değerlendirmeler, bireysel gelişimin desteklenmesi açısından değil, toplumsal düzeyde sağlıklı, üretken ve psikolojik açıdan dengeli bireylerin yetiştirilmesi adına da stratejik bir gerekliliktir. Bu nedenle, çocukların duygusal ve ruhsal gelişimlerinin ölçülmesi ve desteklenmesi, çağdaş eğitim ve psikolojik hizmetlerin öncelikli gündemlerinden biri olarak ele alınmalıdır (Goleman, 2005). Bu kapsamda, çalışmanın planı çocukların duygusal zeka ve ruhsal özelliklerinin değerlendirilmesi amacını taşımaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada, Çocuklarda duygusal zeka ve ruhsal özelliklerin değerlendirilmesi amacıyla betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama modeli, geniş gruplar üzerinde yürütülen, gruptaki bireylerin bir olgu ve olayla ilgili tutumları ve görüşlerinin alındığı, olgu ve olayların betimlenmeye çalışıldığı araştırmalardır (Karakaya, 2012).

2.2. Araştırma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Van Merkezde 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Ortaokul düzeyinde öğrenim gören 159 kadın 175 de erkek olmak üzere toplam 334 sağlıklı ve gönüllü öğrenci oluşturmuştur. Katılımcıların 9-13 yaşlarında olup, ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf düzeyindedir.

2.3. Uygulama Süreci

Uygulamalar araştırmacı ve ders öğretmeni iş birliğiyle yürütülmüştür. Öğrenciler, ölçeklerin uygulanması sırasında ayrıntılı şekilde bilgilendirilmiş, ölçek uygulamaları araştırmacı denetiminde sınıflarda gerçekleştirilmiştir.

Araştırma etik ilkeler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Etik onay, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu tarafından 21.03.2025 tarihinde E-30640013-108.01-251799 sayılı karar ile verilmiştir.

2.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla iki ölçme aracı kullanılmıştır:

2.4.1. Baron Duygusal Zeka Ölçeği Çocuk ve Ergen Formu: Bar-On (2000) tarafından geliştirilen ve Köksal (2007) tarafından Türkçeye uyarlanan bu ölçek, duygusal zekanın alt boyutlarını ölçmektedir. Ölçek bireylerarası, bireyiçi, stres yönetimi, uyum, genel mizaç/ruh hali ve olumlu etki şeklinde yedi alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin genel Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.91 olarak bildirilmiştir. Alt boyutlara ait güvenirlik katsayıları ise bireylerarası (0.80), bireyiçi (0.62), stres yönetimi (0.68), uyum (0.85), genel mizaç (0.85) ve olumlu etki (0.62) şeklindedir. (Köksal Konik ve Davaslıgil, 2023; Altınbaş ve Özabacı, 2019). Duygusal Zeka, kişilerle ilişki kurabilme, duyguları anlayabilme, kendini ve diğerlerini anlayabilme ve çevresel değişikliklere uyum gösterebilme yeterliklerini içerir. Bar-On

Modeline göre ölçeğin alt boyutlarından yüksek puan almak şunları ifade eder: *Bireyiçi:* Bu alt ölçekten yüksek puan alanlar, duygularını anlayan, aynı zamanda kendi duygu ve ihtiyaçlarını ifade edebilen bireylerdir. *Bireylerarası*: Bu bireyler, kişilerarası ilişkiler konusunda başarılıdır ve etkili ilişkiler kurarlar. İyi dinleyici oldukları ve başkalarının duygularını anlamada başarılı oldukları söylenebilir. *Uyum*: Uyum alt ölçeğinde yüksek puan alanlar, realist, esnek ve değişikliklere uyum sağlamada zorlanmayan bireylerdir. Gündelik yaşam problemleriyle kolay baş edebilirler. *Stres Yönetimi*: Bu bireyler genelde, zorlu ve baskılı durumlarda bile sakinliklerini koruyabilen, dürtüsel davranmayan, stresli anlarında davranışlarını kontrol edebilen bireylerdir. *Genel Ruh Hali*: Bu alt ölçekte yüksek puan alanların iyimser oldukları ve olaylara olumlu bakış açılarıyla yaklaştıkları söylenebilir. *Olumlu Etki*: Bu alttestte yüksek puan alan bireylerin gerçekçi olmayabilecek cevaplar vererek, olumlu izlenim bırakmak isteyen bireyler olduğu söylenebilir (Köksal Konik ve Davaslıgil, 2023).

2.4.2. Çocuklar İçin Anksiyete Duyarlılığı Ölçeği: Jokić-Begić (2011) tarafından geliştirilmiş ve Seçer ve Gülbahçe (2013) tarafından Türkçeye uyarlanmış olan bu ölçek, çocukların ruhsal değişim ve düzeylerini ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Ölçeğin genel olarak iç güvenirlik katsayısının 0.86 olduğu, alt boyutlarının ise fiziksel duyarlılık alt boyutunda 0.84, psikolojik duyarlılık alt boyutunda 0.87 ve sosyal kaygı alt boyutunda 0.83 olduğu bildirilmiştir. Ölçek alt boyutlarından elde edilen puanların ve ölçek toplamından elde edilen puanların yüksekliği anksiyete duyarlılığının yüksekliğine işaret etmektedir. (Seçer ve Gülbahçe, 2013).

2.5. İstatistiksel Analiz

Araştırmadan elde edilen verilerin istatistiksel analizinde tanımlayıcı istatistikler ile birlikte cinsiyetler arasındaki duygusal zeka ve ruhsal özelliklerdeki değişimler için Bağımsız Gruplarda Gruplarda t Testi uygulanmıştır. Tüm istatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 1. Araştırma grubunun genel olarak ölçek ve ölçek alt boyutları ortalamaları

Değişkenler	**n**	**X̄±Sd**	**Minimum**	**Maksimum**
DZ Ölçek Toplam	334	163.60±19.75	107.0	219.0
DZ Bireylerarası		31.38±4.82	18.0	43.0
DZ Bireyiçi		14.38±3.45	6.0	23.0
DZ Stres Yönetimi		32.42±4.85	20.0	46.0
DZ Uyum		27.89±4.84	16.0	40.0
Genel Ruh Hali		37.73±5.65	21.0	51.0
DZ Olumlu Etki		17.51±3.24	8.0	24.0
AD Toplam		47.70±9.00	23.0	70.0
AD Fiziksel Duyarlılık		21.37±4.90	9.0	34.0
AD Psikolojik Duyarlılık		16.98±3.53	7.0	25.0
AD Sosyal Duyarlılık		9.35±3.10	3.0	15.0

Tablo 1'de, Bar-On Duygusal Zekâ Ölçeği toplam puan ortalaması 163.60 olarak bulunmuştur. Ölçekten alınabilecek minimum ve maksimum puanlar dikkate alındığında, araştırma grubunun genel duygusal zekâ düzeyinin orta-üst düzeyde olduğu söylenebilir. Minimum (107.0) ve maksimum (219.0) puanlar arasındaki geniş dağılım, bireyler arasında duygusal zekâ düzeyleri bakımından belirgin farklılıklar bulunduğunu göstermektedir.

Alt boyutlar incelendiğinde; bireylerarası duygusal zekâ alt boyutunun ortalaması 31.38 olarak belirlenmiştir. Bu bulgu, çocukların kişilerarası ilişkilerde empati kurabilme, başkalarının duygularını anlayabilme ve sosyal etkileşim becerileri açısından genel olarak olumlu bir düzeyde olduklarını göstermektedir. Bireyiçi duygusal zekâ alt boyutunda elde edilen 14.38'lik ortalama, çocukların kendi duygularını tanıma ve ifade etme becerilerinin orta düzeyde olduğunu düşündürmektedir.

Stres yönetimi alt boyutuna ait ortalama puanın 32.42 olması, araştırma grubundaki çocukların stresli ve baskılı durumlarla başa çıkabilme ve dürtü kontrolü açısından genel olarak yeterli bir düzeyde olduklarını göstermektedir. Uyum alt boyutunda elde edilen 27.89'luk ortalama ise çocukların değişen koşullara uyum sağlama, esnek düşünme ve problem çözme becerilerinin görece iyi düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır.

Genel ruh hali alt boyutunda 37.73'lük ortalama, çocukların iyimserlik ve yaşamdan doyum açısından olumlu bir ruh haline sahip olduklarını göstermektedir. Olumlu etki alt boyutuna ait 17.51'lik ortalama ise katılımcıların kendilerini daha olumlu göstermeye yönelik eğilimlerinin orta düzeyde olduğunu düşündürmektedir.

Çocuklar İçin Anksiyete Duyarlılığı Ölçeği incelendiğinde, ölçek toplam puan ortalamasının 47.70 olduğu görülmektedir. Bu değer, araştırma grubundaki çocukların anksiyete duyarlılığı düzeylerinin genel olarak orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Alt boyutlara bakıldığında, fiziksel duyarlılık alt boyutunda 21.37, psikolojik duyarlılık alt boyutunda 16.98 ve sosyal duyarlılık alt boyutunda 9.35 ortalamaları elde edilmiştir. Bu bulgular, çocukların anksiyete belirtilerine yönelik duyarlılıklarının özellikle fiziksel ve psikolojik belirtiler düzeyinde daha belirgin olduğunu, sosyal kaygı boyutunda ise görece daha düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, araştırma grubundaki çocukların duygusal zekâ düzeylerinin orta-üst düzeyde, anksiyete duyarlılığı düzeylerinin ise orta düzeyde olduğu görülmektedir. Bu bulgular, duygusal zekâ becerilerinin çocukların ruhsal özellikleriyle ilişkili olabileceğine ve özellikle stres yönetimi, uyum ve genel ruh hali gibi boyutların ruhsal iyilik hali açısından koruyucu bir rol üstlenebileceğine işaret etmektedir.

Tablo 2. Araştırma grubunun cinsiyete göre ölçek ve ölçek alt boyutları ortalamaları

Değişkenler		**n**	**X̄±Sd**	**Min.**	**Mak.**	**t**	**p**
DZ Ölçek Toplam	Erkek	175	160.93±19.58	107.0	212.0	2.61	**0,01**
	Kadın	159	166.54±19.58	117.0	219.0		
DZ Bireylerarası	Erkek	175	31.12±4.83	18.0	42.0	1.05	0.30
	Kadın	159	31.67±4.80	20.0	43.0		
DZ Bireyiçi	Erkek	175	14.22±3.09	7.0	23.0	0.92	0.36
	Kadın	159	14.57±3.81	6.0	22.0		

DZ Stres Yönetimi	Erkek	175	32.07±4.96	20.0	45.0	1.39	0.17
	Kadın	159	32.81±4.71	21.0	46.0		
DZ Uyum	Erkek	175	27.49±4.74	16.0	40.0	1.58	0.15
	Kadın	159	28.33±4.92	17.0	40.0		
Genel Ruh Hali	Erkek	175	36.82±5.44	21.0	51.0	3.12	**0.00**
	Kadın	159	38.73±5.71	26.0	50.0		
DZ Olumlu Etki	Erkek	175	16.98±3.45	8.0	24.0	3.14	**0.00**
	Kadın	159	18.08±2.89	11.0	24.0		
AD Toplam	Erkek	175	45.86±8.36	27.0	69.0	3.99	**0.00**
	Kadın	159	49.71±9.27	23.0	70.0		
AD Fiziksel Duyarlılık	Erkek	175	20.39±4.54	9.0	34.0	3.89	**0.00**
	Kadın	159	22.44±5.08	9.0	34.0		
AD Psikolojik Duyarlılık	Erkek	175	16.54±3.32	7.0	24.0	2.40	**0.02**
	Kadın	159	17.46±3.71	7.0	25.0		
AD Sosyal Duyarlılık	Erkek	175	8.93±3.06	3.0	15.0	2.61	**0.01**
	Kadın	159	9.81±3.09	3.0	15.0		

Tablo 2'de araştırma grubunun duygusal zekâ (DZ) ve anksiyete duyarlılığı (AD) düzeylerinin cinsiyete göre karşılaştırılmasına ilişkin betimsel istatistikler ve bağımsız örneklemler t-testi sonuçları sunulmaktadır. Bulgular, çocukların duygusal zekâ ve ruhsal özelliklerinin bazı boyutlarda cinsiyete göre anlamlı farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Duygusal zekâ toplam puanı açısından kız çocuklarının (166.54) erkek çocuklarına (160.93) kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek puan aldıkları belirlenmiştir ($p<0.05$). Alt boyutlar incelendiğinde, bireylerarası, bireyiçi, stres yönetimi ve uyum boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p>0.05$). Buna karşın genel ruh hali alt boyutunda kız çocuklarının ortalamalarının (38.73) erkek çocuklarına (36.82) göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu görülmüştür ($p<0.01$). Benzer şekilde olumlu etki alt boyutunda da kız çocuklarının erkeklere kıyasla daha yüksek puanlar aldığı ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p<0.01$). Bu bulgular, kız çocuklarının duygusal durumlarını daha olumlu algıladıklarını ve sosyal olarak daha olumlu bir izlenim sergileme eğiliminde olduklarını düşündürmektedir.

Anksiyete duyarlılığına ilişkin bulgular incelendiğinde, ölçek toplam puanında kız çocuklarının (49.71) erkek çocuklarına (45.86) göre anlamlı düzeyde daha yüksek anksiyete duyarlılığına sahip oldukları görülmektedir ($p<0.01$). Alt boyutlar bazında değerlendirildiğinde, fiziksel duyarlılık, psikolojik duyarlılık ve sosyal duyarlılık boyutlarının tamamında kız çocuklarının ortalama puanlarının erkek çocuklarına kıyasla anlamlı derecede daha yüksek olduğu saptanmıştır ($p<0.05$).

Genel olarak Tablo 2 bulguları, kız çocuklarının hem duygusal zekâ düzeylerinin bazı boyutlarda daha yüksek olduğunu hem de anksiyete duyarlılığı açısından erkek çocuklarına kıyasla daha kırılgan bir yapıya sahip olduklarını göstermektedir. Bu durum, çocuklarda

duygusal ve ruhsal özelliklerin değerlendirilmesinde cinsiyet değişkeninin dikkate alınmasının önemini ortaya koymakta ve psiko-eğitsel müdahalelerin planlanmasında yol gösterici nitelik taşımaktadır.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada, ortaokul düzeyindeki çocukların duygusal zekâ düzeyleri ile anksiyete duyarlılıkları incelenmiş ve bu değişkenlerin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, çocukların duygusal zekâ düzeylerinin genel olarak orta-üst düzeyde, anksiyete duyarlılıklarının ise orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Araştırma grubunun Bar-On Duygusal Zekâ Ölçeği toplam puan ortalamasının orta-üst düzeyde olması, çocukların duygularını tanıma, ifade etme ve sosyal ilişkilerde kullanma becerilerinin gelişmekte olduğunu düşündürmektedir. Bu bulgu, çocukluk ve erken ergenlik döneminde duygusal zekâ becerilerinin çevresel etkileşimler ve okul yaşantılarıyla birlikte belirgin şekilde geliştiğini vurgulayan çalışmalarla örtüşmektedir (Bar-On, 2000; Mayer ve ark., 2004). Çocukluk döneminde gelişen bu becerilerin, ilerleyen dönemlerde psikolojik iyi oluş, akademik başarı ve sosyal uyum üzerinde belirleyici olduğu belirtilmektedir (Mayer ve ark., 2004; Denham ve ark., 2015).

Alt boyutlar incelendiğinde özellikle stres yönetimi, uyum ve genel ruh hali puanlarının görece yüksek olması, çocukların günlük yaşam problemleriyle başa çıkma ve değişen koşullara uyum sağlama konusunda işlevsel stratejilere sahip olduklarını göstermektedir. Bu durum, duygusal zekânın ruhsal iyilik hali üzerinde koruyucu bir rol üstlendiğini savunan literatürle uyumludur (Petrides ve ark., 2004; Zeidner ve ark., 2012). Bireylerarası ilişkiler, stres yönetimi, uyum ve genel ruh hali puanlarının görece yüksek olması, çocukların sosyal etkileşimlerde etkili olduklarını ve çevresel taleplere karşı esneklik gösterebildiklerini ortaya koymaktadır. Özellikle stres yönetimi ve uyum boyutları, çocukların psikolojik dayanıklılığı açısından kritik öneme sahiptir. Literatürde duygusal zekânın stresle başa çıkma stratejilerini güçlendirdiği ve olumsuz yaşam olaylarının ruh sağlığı üzerindeki etkilerini azalttığı vurgulanmaktadır (Mikolajczak ve ark., 2006; Extremera ve Fernández-Berrocal, 2006).

Anksiyete duyarlılığına ilişkin bulgular değerlendirildiğinde, çocukların ölçek toplam ve alt boyut puanlarının genel olarak orta düzeyde olduğu görülmektedir. Anksiyete duyarlılığı, bireyin anksiyete belirtilerini tehdit edici olarak algılama eğilimini ifade etmekte ve çocukluk döneminde ortaya çıkan kaygı bozukluklarının önemli bir yordayıcısı olarak kabul edilmektedir (Reiss, 1991; Taylor, 2014). Bu çalışmada fiziksel ve psikolojik duyarlılık alt boyutlarının sosyal duyarlılığa göre daha yüksek olması, çocukların özellikle bedensel ve bilişsel belirtilere karşı daha hassas olduklarını göstermektedir. Benzer bulgular, çocukların kaygıyı çoğunlukla bedensel belirtiler üzerinden deneyimlediklerini ortaya koyan çalışmalarla paralellik göstermektedir (Seçer ve Gülbahçe, 2013; Muris ve ark., 2001).

Cinsiyete göre karşılaştırmalar incelendiğinde, kız çocuklarının duygusal zekâ toplam puanlarının erkek çocuklarına kıyasla anlamlı derecede daha yüksek olduğu görülmüştür. Ancak bireylerarası, bireyiçi, stres yönetimi ve uyum alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmaması, cinsiyet farklılığının duygusal zekânın tüm boyutlarını kapsamadığını göstermektedir. Buna karşın genel ruh hali ve olumlu etki alt boyutlarında kız çocuklarının daha

yüksek puan alması, kızların duygusal yaşantılarını daha olumlu değerlendirme ve sosyal ortamlarda kendilerini daha olumlu sunma eğiliminde olduklarını düşündürmektedir. Bu bulgular, kız çocuklarının duygusal farkındalık ve duyguları ifade etme becerilerinin erkek çocuklara kıyasla daha gelişmiş olduğunu bildiren önceki araştırmalarla paralellik göstermektedir (Brackett ve ark., 2004; Extremera ve Fernández-Berrocal, 2006; Altınbaş ve Özabacı, 2019).

Anksiyete duyarlılığına ilişkin bulgular, kız çocuklarının hem ölçek toplam puanında hem de fiziksel, psikolojik ve sosyal duyarlılık alt boyutlarında erkek çocuklarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek puanlar aldığını ortaya koymuştur. Literatürde de çocukluk ve ergenlik döneminde kızların anksiyete belirtilerine ve içselleştirilmiş problemlere daha yatkın oldukları sıklıkla rapor edilmektedir (Seçer ve Gülbahçe, 2013; Essau ve ark., 2014). Bu sonuçlar, kız çocuklarının içsel yaşantılara ve bedensel-duygusal belirtilere karşı daha hassas olduklarını ve anksiyete belirtilerini daha yoğun algılayabildiklerini (Weems ve ark., 1997) düşündürmektedir. Bu durum, duygusal zekânın her zaman doğrudan koruyucu bir faktör olarak işlev görmeyebileceğini, bazı durumlarda kaygıya karşı duyarlılığı artırabileceğini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda elde edilen bulgular, duygusal zekâ ile ruhsal özellikler arasındaki ilişkinin çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olduğunu, duygusal zekâ düzeylerinin yüksek olmasının her zaman düşük anksiyete anlamına gelmeyebileceğini, özellikle kız çocuklarında duygusal farkındalığın artmasıyla birlikte anksiyete duyarlılığının da artabileceğini göstermektedir. Bu durum, duygusal becerilerin yalnızca farkındalık değil, aynı zamanda düzenleme ve baş etme boyutlarıyla birlikte ele alınmasının önemini ortaya koymaktadır (Durlak ve ark., 2011).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçları, ortaokul dönemindeki çocukların duygusal zekâ düzeylerinin genel olarak orta-üst düzeyde, anksiyete duyarlılıklarının ise orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Cinsiyet değişkeni açısından değerlendirildiğinde, kız çocuklarının duygusal zekânın bazı boyutlarında daha yüksek puanlara sahip oldukları, buna karşın anksiyete duyarlılığı açısından erkek çocuklara göre daha kırılgan bir yapıda oldukları belirlenmiştir.

Bu bulgular doğrultusunda, okullarda yürütülecek psiko-eğitsel programlarda duygusal zekâ becerilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların, özellikle stres yönetimi ve duygusal düzenleme becerilerine odaklanarak planlanması önerilmektedir. Ayrıca kız çocuklarının anksiyete duyarlılıklarının daha yüksek olması göz önünde bulundurularak, koruyucu ve önleyici ruh sağlığı müdahalelerinin cinsiyete duyarlı bir yaklaşımla ele alınması önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, çocukların duygusal zekâ ve ruhsal özelliklerinin birlikte değerlendirilmesi, onların psikososyal gelişimlerinin daha bütüncül biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacak; eğitimciler ve ruh sağlığı uzmanları için önemli bir yol haritası sunacaktır.

KAYNAKÇA

1. Altunbaş, T., Özabacı, N. (2019). Bir duygusal zeka programının ilkokul öğrencilerinin duygusal zeka, atılgan, saldırgan ve çekingen davranışlarına etkisinin incelenmesi. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 9(54), 659-688.
2. Bar-On, R. (2000). Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. In R. Bar-On & J.D.A. Parker (Eds.), *The handbook of emotional intelligence: Theory, development, assessment, and application at home, school, and in the workplace* (pp. 363–388), San Francisco: Jossey-Bass/Wiley.
3. Brackett, MA., Mayer, JD., Warner, RM. (2004). Emotional intelligence and its relation to everyday behaviour. *Personality and Individual Differences*, 36(6), 1387–1402.
4. Budak, Y., Arslan, M. (2013). Emotional intelligence and importance for children. *Journal of International Management Educational and Economics Perspectives*, 1(2), 1-14.
5. Coskun, K., Kalin, OU., Aydemir, A. (2021). Is emotional intelligence correlated with values among primary schoolers? *Sage Open*, 11(2), 21582440211020747.
6. Denham, S. A., Bassett, H. H., & Wyatt, T. (2015). The socialization of emotional competence. In J. E. Grusec & P. D. Hastings (Eds.), *Handbook of socialization: Theory and research* (2nd ed., pp. 590–613). The Guilford Press.
7. Durlak, JA., Weissberg, RP., Dymnicki, AB., Taylor, RD., Schellinger, KB. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: A Meta-analysis of school-based üniversal interventions. *Child Development*, 82(1), 405–432. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x
8. Essau, CA., Lewinsohn, PM., Olaya, B., Seeley, JR. (2014). Anxiety disorders in adolescents and psychosocial outcomes at age 30. *Journal of Affective Disorders*, 163, 125–132.
9. Extremera, N., Fernández-Berrocal, P. (2006). Emotional intelligence as predictor of mental, social, and physical health in üniversity students. *The Spanish Journal of Psychology*, 9(1), 45-51.
10. Extremera, N., Fernández-Berrocal, P. (2006). Emotional intelligence as predictor of mental, social, and physical health in üniversity students. *The Spanish Journal of Psychology*, 9(1), 45-51.
11. Goleman, D. (2005). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. Bloomsbury.
12. Jokić-Begić, N., Jurin, T., Korajlija, A.L. (2011). Factor structure and psychometric properties of the modified childhood anxiety sensitivity index in a sample of croatian children and adolescents. *Journal of Psychopathology Behavioral Assessment.* 34, 126–135.
13. Karakaya, İ. (2012). Bilimsel araştırma yöntemleri. (Edit: A. Tanrıöğen,). Ankara: Anı Yayınları.
14. Köksal Konik A., Davaslıgil Ü. (2023). Üstün zekalı çocuklarda duygusal zekayı geliştirmeye dönük program geliştirme Çalışması. Fethi Kayalar (Edit), *Eğitim Bilimlerinde Öncü ve Çağdaş Çalışmalar*, (s. 29-54). İzmir: Duvar Yayınları.
15. Köksal, A., (2007). *Üstün zekalı çocuklarda duygusal zekayı geliştirmeye dönük program geliştirme çalışması*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
16. Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D. R. (2004). Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. *Psychological Inquiry*, 15(3), 197–215.

17. Mayer, JD., Salovey, P., Caruso, DR. (2004). Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. *Psychological Inquiry*, 15(3), 197–215.
18. Mikolajczak M., Luminet O., Menil C.. (2006). Predicting resistance to stress: incremental validity of trait emotional intelligence over alexithymia and optimism. *Psicothema*, 18, 79-88.
19. Muris P., Schmidt H., Merckelbach H., Schouten E. (2001). Anxiety sensitivity in adolescents: factor structure and relationships to trait anxiety and symptoms of anxiety disorders and depression. Behav Res Ther., 39(1), 89-100.
20. Paavola, LE. (2025). *The importance of emotional intelligence in early childhood*. https://www.valleyheightspreschool.com.au/importance-of-emotional-intelligence-in-early-childhood-education/ Erişim Tarihi: 16.12.2025.
21. Petrides, K. V., Frederickson, N., Furnham, A. (2004). The role of trait emotional intelligence in academic performance and deviant behavior at school. *Personality and Individual Differences*, 36(2), 277–293.
22. Reiss, S. (1991). Expectancy model of fear, anxiety, and panic. *Clinical Psychology Review*, 11(2), 141–153. https://doi.org/10.1016/0272-7358(91)90092-9
23. Saarni, C. (1999). *The development of emotional competence*. Guilford Press.
24. Seçer, İ., Gülbahçe, A. (2013). Çocuklar için anksiyete duyarlık ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 3, 91-106.
25. Taylor, S. (2014). *Anxiety sensitivity: Theory, research, and treatment* of the fear of anxiety. New York: Routledge.
26. Weems, CF., Hammond-Laurence, K., Silverman, WK., Ferguson, C. (1997). The relation between anxiety sensitivity and depression in children and adolescents referred for anxiety. *Behaviour Research and Therapy*, *35*(10), 961–966. https://doi.org/10.1016/S0005-7967(97)00049-1
27. Zeidner, M., Matthews, G., Roberts, RD. (2012). The emotional intelligence, health, and well-being nexus: What have we learned and what have we missed*? Applied Psychology: Health and Well-Being*, 4(1), 1-30.

2018 VE 2024 HAYAT BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Uzm. Öğrt. Sultan ERTURAL
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
sultanertural.se@gmail.com - https://orcid.org/0009-0001-5238-9148

Yüksek Lisans Öğr. Bengü Gizem AYAZ
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
bgizemayaz@icloud.com - https://orcid.org/0009-0007-8810-4769

ÖZET

Bu araştırmada, 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak Milli Eğitim Bakanlığının yayımlamış olduğu 2018 ve 2024 Maarif Modeli Hayat Bilgisi dersi öğretim programları veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Araştırmada doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Hayat Bilgisi dersi 2018 ve 2024 öğretim programları; özel amaçlar, değerler, beceriler, 1. 2. ve 3. sınıf kazanım/öğrenme çıktı sayısı, ölçme ve değerlendirme, boyutları açısından karşılaştırılmıştır. Her iki programda da yer alan özel amaçların yanı sıra 2018 hayat bilgisi programında kişisel bakım, zamanı ve mekanı algılama, öğrenmeyi öğrenme, bilgi ve iletişim teknolojilerinin amaca uygun kullanımı ve bilimsel süreç becerileri yer alırken 2024 programında Türkçeyi etkili kullanma, yaşam becerilerini geliştirme, bilim teknoloji ve sanatın hayatımızdaki yeri, afetler, çocuk hakları, trafik kuralları, bireylerin fiziksel ve duygusal özellikleri üzerinde durulmuştur. 2018 programında 10 kök değere yer verilmişken 2024 programında bu sayı 20'ye çıkarılmıştır. 2018 programında 23 beceri, 2024 programında 26 beceri bulunmaktadır. 2018 programına göre 2024 maarif modelinde öğrenme çıktıları sayısında azalmanın olduğu görülmüştür. 2018 öğretim programındaki bazı kazanımların 2024 maarif modelinde öğrenme çıktılarının alt bileşeni olarak verildiği görülmüştür. 2024 programında öğrenme kanıtlarına yönelik olarak öğrenme alanlarında kullanılacak alternatif etkinlikler tek tek belirlenmiştir. Bu çalışma ile karşılaştırılması yapılan alanlarda 2018-2024 Hayat Bilgisi öğretim programlarının benzerlik ve farklılıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hayat Bilgisi, 2018 Programı, 2024 Maarif Modeli, Öğretim Programı, Karşılaştırma.

GİRİŞ

Hayat bilgisi dersi öğrencilerin gündelik yaşamlarında var olan kavramları işleyen bu nedenle birebir yaşam ile bağı olan bir derstir. Hayat bilgisi dersi ile öğrenciler yaşam ile daha güçlü bağlar kurabilir. Sorunlarına çözüm oluşturabilir. Hayat bilgisi dersinin sahip olduğu bu önem ve değer, bu derse ilişkin oluşturulan hayat bilgisi programlarının da önemini ortaya koymaktadır. Bilim ve teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler bireylerin ihtiyaçlarında farklılıklara yol açmıştır. Bu farklılık ve değişimlerle birlikte öğrenme ve öğretme süreci de değişime uğramıştır. Bu süreç ise bireyden sadece var olan bu bilgiye sahip olmanın dışında bu bilgileri günlük hayatta kullanabilen ve kullanılan bu bilgiler bağlamında yeni bilgiler üretebilen, eleştirel/sorgulayıcı düşünme becerisi gelişmiş, sağlıklı bir iletişimle toplumsal değerlere katkı sağlayabilen, empati kurabilen bireyler olarak topluma ve kültüre katkı sağlamaları gerektiği vb. nitelikler bireyden beklenen hedefler olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda hazırlanan Hayat Bilgisi öğretim programı bilgiyi direkt olarak aktarmaktan ziyade bireysel farklılıklara önem veren, beceri ve değerlerin kazandırılmasını amaçlayan, sade ve anlaşılır bir şekilde hazırlanmıştır (MEB, 2018). Hazırlanan program ile öğrencilerin kendini geliştirmesi, hayatı, çevreyi daha iyi algılaması, yaşam ile güçlü bağlar kurması beklenmektedir. 2024 maarif modeli hayat bilgisi öğretim programı ise bütüncül bir anlayış ile ele alınmıştır. 2024 Türkiye yüzyılı maarif modeli, insanı sadece zihinsel olarak değil; ruhsal ve fiziksel yönüyle de bütün olarak ele alan bir anlayışa sahiptir. Bu model bilginin yanı sıra ahlaki değerleri de benimsemiş ve uygulayabilir hale getirmiş bireylere dolayısıyla aksiyolojik olgunluğa vurgu yapar. Bireyin bütüncül yapısını ele alan ontolojik yaklaşım, bilgiyi kullanan ve anlamlandırılmasına yönelik epistemolojik bütünlük ve eğitim öğretimin sürekliliğinde zamansal bütünlük öğrenci profilinin oluşmasında temel teşkil eder (MEB, 2024). Hayat bilgisi dersi bu bütünlükler kapsamında öğrencinin kendini ve çevreyi tanımasını, toplumdaki yerini ve görevlerini bilmesini beklemektedir. Bu bağlamda var olan 2024 hayat bilgisi öğretim programı ile 2018 Hayat Bilgisi programının karşılaştırılması önem arz eder. Var olan değişikliklerin, yeniliklerin bilinmesi buna yönelik ders içeriklerinin düzenlenmesi açısından önemlidir. Program değişikliklerinin incelenmesi beceri, değer vurgularını, öğretmenin bu süreçteki rolünü ve öğrenci gelişimine yönelik beklentileri anlamak açısından önemlidir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmanın amacı doğrultusunda bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi dersi öğretim programları (özel amaçlar, beceriler, değerler, öğrenme çıktıları, öğrenme kanıtları) karşılaştırmalı olarak betimlenmiştir. Bu bağlamda araştırma, betimsel analiz niteliğindedir. Bu çalışmada, 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi dersi öğretim programları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Araştırmanın Veri Kaynağı

Bu araştırmanın veri kaynağını MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) tarafından yayımlanan 2018 Hayat Bilgisi öğretim programı ve 2024 Hayat Bilgisi maarif modeli oluşturmaktadır. Her iki programda da Talim ve Terbiye Kurulu Başkalığı resmi internet sayfasında yer alan belgeler incelenerek ilgili karşılaştırmalar yapılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmanın amacı 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarının ve programı oluşturan unsurlar bakımından karşılaştırma yaparak benzer ve farklı yönleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda doküman incelemesi yapılmıştır.

Araştırmada Verilerin Toplanması

Araştırmada kullanılan veriler doküman incelemesi kapsamında toplanmıştır. Bu aşamada belge seçimi yapılarak Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yayımlanan 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programı ve 2024 Hayat Bilgisi öğretim programı belirlenerek her iki program MEB'in resmi sayfasından elde edilerek karşılaştırma yapılmıştır. Araştırmanın amacı olan 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi öğretim programlarının karşılaştırılması için programda yer alan amaçlar, kazanımlar/öğrenme çıktıları ve sayıları, beceriler, değerler, ünite/öğrenme alanları içeriği ve sayısı son olarak ise ölçme ve değerlendirme anlayışı incelenmiştir. Bu incelemelerle birlikte benzerlikler ve farklılıklar gerek metinlerden direkt alınarak gerek çizelgelerle (örneğin ünite/öğrenme alanları ve sayıları, kazanımlar/öğrenme çıktıları ve sayıları) oluşturulmuştur.

Araştırmada Verilerin Analizi

Verilerin karşılaştırılmalı analizinde ise 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programı ve 2024 Hayat Bilgisi öğretim programları tek tek başlıklara göre karşılaştırılıp benzerlikler, farklılıklar ve programlarda vurgulanmak istenen yerler belirlenmiştir. Bu süreçte kazanım sayılarındaki değişiklere, beceri ve değerlerde var olan değişikliklere, ünitenin öğrenme alanı adına dönüşmüş olup bu öğrenme alanlarının içerisinde yer alan kazanım sayılarındaki/ öğrenme çıktılarındaki değişim ve azalmalara dikkat çekilerek ölçme ve değerlendirmelerdeki farklılıklara da dikkat edilerek karşılaştırmalar sonucunda analiz, elde edilen bulgular programlardaki farklılıkları verecek şekilde tablolar ve alıntılar kullanılarak yapılmıştır.

PROBLEM

Problem Durumu ve Alt Problemler

2018 Hayat Bilgisi öğretim programı ve 2024 Hayat Bilgisi öğretim programının benzer ve farklı yönleri nelerdir?
Alt problemler şu şekildedir:

1. 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarında yer alan özel amaçlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?

2. 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarının beceriler açısından benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

3. 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarının değerler açısından benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

4. 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarının ünite/ öğrenme alanları ve kazanım/ öğrenme çıktıları sayısı açısından sınıf düzeylerine göre benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

5. 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarının ölçme ve değerlendirme/ öğrenme kanıtları açısından benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

BULGULAR

Bu bölümde alt problemlere cevap verebilmek adına 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi öğretim programlarının karşılaştırılması yapılmıştır.

1. alt probleme ilişkin bulgular (1. alt problem: 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarında yer alan özel amaçlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?)

Programın hedefi; bireyin yaşamı için gerekli olan becerileri kazanmış, kendisinin farkında olan, güvenli ve sağlıklı yaşamı benimsemiş, yaşadığı toplumun değerlerine sahip çıkan ve bu değerleri içselleştirmiş, çevreye ve doğaya karşı sorumluluklarının farkında olan, eski ve yeni bilgileri arasında köprü kurup yeni bilgiler üreten, sorgulayan ve ülkesini seven bireyler yetiştirmektir. (MEB, 2018). Hayat Bilgisi 2024 maarif modeli ise öğrencilerin kendilerini tanımaları ve anlamaları, çevreleriyle ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerini düzenlemeleri ve bunun yanında okula uyum sağlamalarını desteklemeyi amaçlar. Ayrıca öğrencilerin sağlıklı yaşam becerilerine sahip, aile yaşamına önem, aile içinde nezaket kurallarını yerine getirmeleri hedeflenmektedir. Manevi ve milli değerleri benimsemiş olmaları, doğayı koruma ve doğal çevreyi anlamak için doğa ile olan etkileşimi sürdürmeleri, afetlerle ilgili bilgileri kazanıp, geri dönüştürülebilen atıkları ayrıştırılması/sınıflandırılması vb. konular üzerinde planlanmış (MEB, 2024) ve bu amaçlar doğrultusunda hazırlanmıştır.

Benzerlikler:
Öğretim programlarında verilen özel amaçlar karşılaştırması yapılacak olursa milli ve manevi değerlerini yaşantılarına entegre edilmesi, kişisel gelişimlerini sağlamak adına yapılması gerekenlerin farkında olmaları, kendilerini tanımaları, aile ve toplumun değer ve öneminin farkında olmaları, çevrelerini tanıyabilmeleri, sağlıklı ve güvenli yaşam bilincini kazanmaları,

doğaya ve çevreye karşı duyarlı olarak sürdürülebilir çevre bilincine sahip olmaları açısından benzerlik gösterirler.

Farklılıklar:
Farklılıklarına bakacak olursak 2018 Hayat Bilgisi öğretim programı özel amaçlarında kişisel bakım becerilerini geliştirmekten, zamanı ve mekanı algılama becerisi edinmekten, öğrenmeyi öğrenme becerisi kazanmaktan, temel düzeyde bilimsel süreç becerilerini kazanmaktan, bilgi ve iletişim teknolojilerini amacına göre kullanmaktan bahsederken 2024 Hayat Bilgisi öğretim programı özel amaçlarında bunlara yer vermemiştir. 2024 programında ise Türkçeyi doğru, etkili ve güzel bir şekilde kullanmaktan, yaşam becerilerini geliştirmekten, bilim, teknoloji ve sanatın hayatlarındaki yerinden, afet bilinci kazanma ve bu kazandıkları becerileri uygulamaktan, çocuk haklarını fark etmeleri ve sorumluluklarının yerine getirmekten, trafik kurallarına uygun davranmaktan, fiziksel ve duygusal özelliklerini fark etmekten bahsederken 2018 Hayat Bilgisi öğretim programı özel amaçlarında bunlara yer verilmemiştir. Her iki öğretim programın özel amaçlarında yer alan ve değinilen bir başka nokta daha vardır.

Burada ifade edilen genel amaçların her birisi kazanımlarda/öğrenme çıktılarında karşılığı verilmiş olup öğrenme etkinliklerinin düzenlenmesinde ve öğretimde kullanılacak materyallerinin hazırlığında genel amaçlar ile kazanımlar/öğrenme çıktıları bir bütün halinde ele alınıp değerlendirilmelidir (MEB, 2018 & 2024).

2. alt probleme ilişkin bulgular (2018 ve 2024 Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarının beceriler açısından benzerlik ve farklılıkları nelerdir?)

2018 ve 2024 Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarının beceriler açısından benzerlik ve farklılıklarının karşılaştırılmasında verilen çizelge 1 (2018 hayat bilgisi dersi öğretim programının becerileri) ve çizelge 2 (2024 beceriler çerçevesi) kullanılmıştır.

Çizelge 1. 2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Becerileri

Araştırma	İş Birliği	Mekanı Algılama
Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kullanma	**Karar Verme**	Milli ve Kültürel Değerleri Tanıma
Değişim ve Sürekliliği Algılama	Kariyer Bilinci Geliştirme	Öz Yönetim
Dengeli Beslenme	Kaynakların Kullanımı	Sağlığını Koruma
Doğayı Koruma	Kendini Koruma	Sorun Çözme
Girişimcilik	Kendini Tanıma	**Sosyal Katılım**
Gözlem	Kişisel Bakım	Zaman Yönetimi
İletişim	Kurallara Uyma	

Çizelge 2. 2024 Hayat Bilgisi Dersi Maarif Modeli Öğretim Programı Becerileri

OKURYAZARLIK BECERİLERİ	SOSYAL BİLİMLER ALAN BECERİLERİ	KAVRAMSAL BECERİLER	SOSYAL DUYGUSAL ÖĞRENME BECERİLERİ
Bilgi Okuryazarlığı	**Sosyal Katılım**	**Karar Verme**	Kendini Düzenleme (Öz Düzenleme)
Veri Okuryazarlığı	Kanıta Dayalı sorgulama ve Araştırma	Temel Beceriler	**İletişim**
Dijital Okuryazarlık	Mekansal Düşünme	Çözümleme	Uyum
Kültür Okuryazarlığı		**Gözlemleme**	
Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı		Sınıflandırma	
Sanat Okuryazarlığı		Sorgulama	
Vatandaşlık Okuryazarlığı		Sentezleme	
Finansal Okuryazarlık		Karşılaştırma	
Görsel Okuryazarlığı		Yorumlama	
		Yansıtma	
		Bilgi Toplama	

Çizelge 1'de (2018 hayat bilgisi dersi öğretim programının becerileri) 23 tane beceri bulunmaktadır ve çizelge 2'de (2024 beceriler çerçevesi) 26 tane beceri bulunmaktadır. Programlar arası becerilerin karşılaştırması yapıldığında **koyu** renkle belirtilen beceriler her iki programda da ortak olup ve benzerlik gösterirken (gözlem, iletişim, karar verme, sosyal katılım), koyu olarak verilmeyen beceriler açısından farklılık gösterirler. 2024 Hayat Bilgisi becerileri 2018 programı becerilerinden farklı olarak da okuryazarlık becerileri, alan becerileri, kavramsal beceriler ve sosyal-duygusal öğrenme becerileri olarak sınıflandırılmışlardır.

3. alt probleme ilişkin bulgular (2018 ve 2024 Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarının değerler açısından benzerlik ve farklılıkları nelerdir?)

Değerlerimiz, öğretim programının temelini oluşturan ve temel bakış açısını belirleyen bir boyuttur. Kökenini geleneklerimizden ve kültürümüzden alır. Verilen değerlerimizin, öğrenme öğretme sürecinde hem kendi başlarına hem de ilişkili olduğu diğer kök değerlerle birlikte ele alınarak hayat bulması ve öğrencilere kazandırılması hedeflenmektedir (MEB, 2018). 2024 Hayat Bilgisi öğretim programında değerler listeli olarak verilmemiş olup kazanımlar arasından derleme yapılarak çizelge 4'te sıralanmıştır.

Çizelge 3. 2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Değerleri

Sorumluluk	Adalet	Vatanseverlik
Sabır	Saygı	Özdenetim
Dürüstlük	Sevgi	
Yardımseverlik	Dostluk	

Çizelge 4. 2024 Hayat Bilgisi Dersi Maarif Modeli Öğretim Programı Değerleri

Adalet	Özgürlük	Vatanseverlik
Çalışkanlık	Sabır	Yardımseverlik
Duyarlılık	Saygı	Sorumluluk
Dürüstlük	Sevgi	Dostluk
Mütevazılık	Sağlıklı Yaşam	Temizlik
Aile Bütünlüğü	Merhamet	Mahremiyet
Estetik	Tasarruf	

Programlar arasında değerleri benzerlik ve farklılıkları açısından karşılaştıracak olursak,

Benzerlikler:
Her iki programda da **adalet, sorumluluk, dostluk, dürüstlük, sabır, saygı, sevgi, vatanseverlik ve yardımseverlik** açısından benzerdir. Değerlerin her iki programda da kazanımlarla ilişkilendirilerek ve davranışlarında bu kazanılan becerileri göstermeleri gerektiği ortak bir anlayıştır.

Farklılıklar:
2018 Hayat Bilgisi öğretim programında değerler (kök değerler) sıralı bir şekilde verilmişken 2024 programında böyle bir sıralama ya da listeleme yapılmamıştır. 2024 programında değerler öğrenme çıktılarının altında ayrıca değerler başlığı adı altında ilgili öğrenme çıktılarına uygun bir şekilde ayrıca verilmiştir. Yani öğrenme çıktılarının içine entegre edilmesi düşüncesi kendini göstermiştir. **Öz denetim** değeri 2018 Hayat Bilgisi öğretim programında yer alırken 2024 programında yoktur. 2024 Hayat Bilgisi öğretim programında ise **çalışkanlık, duyarlılık**,

mütevazılık, özgürlük, sağlıklı yaşam, temizlik, aile bütünlüğü, merhamet, mahremiyet, estetik ve tasarruf değerleri yer alırken 2018 programında yoktur.

4. alt probleme ilişkin bulgular (2018 ve 2024 Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarının ünite/öğrenme alanları açısından sınıf düzeylerine göre benzerlik ve farklılıkları nelerdir?)

Bu alt bölümde öğretim programlarının ünite/ öğrenme alanları açısından sınıf düzeylerine göre benzerlik ve farklılıklarında tablolar kullanılarak karşılaştırma yapılmıştır. Öncelikle çizelge 5 (2018 Hayat Bilgisi öğretim programı) ve çizelge 6'da (2024 Hayat Bilgisi öğretim programı) 1. 2. ve 3. sınıflar arası ünite/öğrenme alanı ve kazanım/öğrenme çıktısı sayısı açısından karşılaştırma yapılmıştır.

2018 Hayat Bilgisi öğretim programına göre,

Çizelge 5. 2018 Hayat Bilgisi Dersi 1, 2 ve 3. Sınıf Öğretim Programı Üniteleri ve Kazanım Sayıları

	ÜNİTE NO	ÜNİTE ADI	1. SINIF KAZANIM SAYISI	2.SINIF KAZANIM SAYISI	3.SINIF KAZANIM SAYISI
1, 2 ve 3. Sınıf Üniteleri ve Kazanım Sayıları (2018)	1	Okulumuzda Hayat	17	11	10
	2	Evimizde Hayat	7	9	8
	3	Sağlıklı Hayat	7	7	5
	4	Güvenli Hayat	7	6	7
	5	Ülkemizde Hayat	7	8	9
	6	Doğada Hayat	8	9	6
	TOPLAM		**53**	**50**	**45**

2024 Hayat Bilgisi öğretim programına göre,

Çizelge 6. 2024 Hayat Bilgisi Dersi 1, 2 ve 3. Sınıf Öğretim Programı Öğrenme Alanları ve Öğrenme Çıktıları Sayıları

	ÖĞRENME ALANI NO	ÖĞRENME ALANI	1. SINIF ÖĞRENME ÇIKTISI SAYISI	2. SINIF ÖĞRENME ALANI ÇIKTISI SAYISI	3. SINIF ÖĞRENME ALANI ÇIKTISI SAYISI
1, 2 ve 3. Sınıf Öğrenme Alanları ve Öğrenme Çıktıları Sayıları (2024 Maarif Modeli)	1	Ben ve Okulum	4	4	3
	2	Sağlığım ve Güvenliğim	4	4	3
	3	Ailem ve Toplum	3	3	3
	4	Yaşadığım Yer ve Ülkem	5	5	4
	5	Doğa ve Çevre	4	4	4
	6	Bilim, Teknoloji ve Sanat	3	3	3
	TOPLAM		**23**	**23**	**20**

2018 ve 2024 Hayat Bilgisi öğretim programlarında yapılan ünite/öğrenme alanı ve kazanım/öğrenme çıktısı sayısı açısından karşılaştırmaya göre ünite/öğrenme sayısı aynı olup 2018 programında yer alan ‘’ Sağlıklı Hayat ve Güvenli Hayat’’ üniteleri 2024 programında ‘’Sağlığım ve Güvenliğim’’ öğrenme alanı olarak birleştirildiği görülüyor. 2018 programında hiç olmayan ve 2024 programına ‘’Bilim, Teknoloji ve Sanat’’ olarak yeni bir öğrenme alanı eklenmiştir. Öğrenme çıktıları sayılarında ise görüldüğü üzere oldukça bir azalma var. Bu azalmanın nedeni 2018 programında yer alan bazı kazanımların 2024 programı öğrenme çıktılarının alt bileşeni olarak verilmiş olduğu yorumu yapılabilir. Ayrıca 2018 öğretim programında 1. sınıf kazanım sayısında 53 iken 2024 programında bu sayı 23’e, 2. sınıf kazanım sayısı 50’den 23’e ve 3. sınıf kazanım sayısı 45’ten 20’ye düşerek kazanım sayılarından öğrenme çıktısı sayısına ciddi bir düşüş yaşanmıştır.

5. alt probleme ilişkin bulgular (2018 ve 2024 Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarının ölçme ve değerlendirme/ öğrenme kanıtları açısından benzerlik ve farklılıkları nelerdir?)

Benzerlikler:

Her öğrenci birbirinden farklıdır. Bu sebeple öğretim programlarının ve buna bağlı olarak ölçme ve değerlendirme uygulamalarının tek tip/standart olması öğrencilerin gelişimine terstir. Bu sebeple ölçme ve değerlendirme sürecinde çeşitliliğe ve ayrıca programın çizmiş olduğu

çerçeveye dikkat ederek esneklik anlayışıyla hareket edilmesi gerekir (MEB, 2018). Ölçme ve değerlendirme uygulamaları gerçekleştirilirken her bir öğrencinin farklı özelliklere sahip olduğu göz önüne alınarak öğrencilerin bireysel farklılıklarına dikkat edilerek ölçme ve değerlendirmeler yapılmalıdır (MEB, 2024). Programlar arası yapılan bu karşılaştırmada her ikisinde de bireysel farklılıklara vurgu yapıldığı görülmektedir ve çeşitli ölçme araçlarını kullanılması gerektiği yorumunu yapmak bu açıdan uygun olacaktır.

Ölçme sonuçları kendi başına değerlendirmemeli ve öğretim sürecini de içine alarak bir değerlendirme yapılmalıdır (MEB, 2018). Bu yaklaşıma göre ölçme ve değerlendirme süreç boyunca devam eder ve bütüncül bir şekilde gerçekleştirilir. (MEB, 2024). Yapılan bu karşılaştırmada her iki programda da süreç odaklı değerlendirmenin esas olduğu görülmektedir.

Öğretim programı, ölçme sürecinde kullanılabilecek ölçme araç ve yöntemleri açısından uygulayıcılara kesin sınırlar çizmez, sadece kılavuzluk yapar (MEB, 2018). Yapılan karşılaştırmaya göre her iki programın ölçme ve değerlendirmesinde de programın uygulanmasında belirlenmiş çerçevenin dışına çıkmadan esneklikler yapılabileceği konusunda ortak noktalar bulunmaktadır.

Farklılıklar:

2018 Hayat Bilgisi öğretim programında ölçme ve değerlendirmeye dair somut olarak araçlara yer verilmemiş olup, 2024 Hayat Bilgisi öğretim programı ölçme ve değerlendirmesinde belirgin bir şekilde Temel beceri ve öğrenme çıktılarının değerlendirilmesi için ölçme araçlarına, üst düzey düşünme becerilerini ölçmek için gerekli ölçme ve değerlendirme araçlarına yer verildiği görülür. Bunlar:

Bu modelde, öğrencilerin temel bilgileri, öğrenme çıktılarını ve becerileri kazanma düzeylerini belirlemek ve değerlendirmek için boşluk doldurma ve eşleştirme, kısa yanıtlı, doğru ve yanlış tarzında etkinliklerden oluşan ölçme ve değerlendirme araçlarının kullanılması önerilmiştir. Daha üst düzey düşünme becerilerinin ölçüm ve değerlendirilmelerinde ise sınıf içi performans görevi, proje etkinlikleri, portfolyo ve e-portfolyolar önerilir. Süreçte ortaya çıkan ürünlerin değerlendirilmesinde bütüncül dereceli puanlama anahtarının kullanılması önerilmekte. Öğrencinin fiziksel ve psiko-sosyal gelişiminin takibi için öğrenmen çıktılarının kazandırılıp incelenmesinde kontrol listeleri, anektod kayıtları, tutum ölçekleri ve gözlem formları tercih edilir. Bunların yanı sıra, üst düzey öğrenme çıktılarının ölçülmesinde tanılayıcı dallanmış ağaçlar, yapılandırılmış gridler, kelime ilişkilendirme testleri ve öğrenme galerisi gibi ölçme ve değerlendirme araçlarının kullanılabileceği belirtilir. Ayrıca öğrencilerin kendi öğrenmelerinin farkında olmalarını ve değerlendirebilmeleri içine öz değerlendirme formları, akran değerlendirmeleri ve grup değerlendirme formları aracılığıyla öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerinin değerlendirilmesi ön görülür. (MEB, 2024).

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

SONUÇ

2018 ve 2024 Hayat Bilgisi dersi öğretim programları karşılaştırmasında elde edilen bulgular yorumlandığında özel amaçlara yönelik olarak 2018 programında yer alan kişisel bakım becerilerini geliştirme, zamanı ve mekanı algılama, öğrenmeyi öğrenme, temel düzeyde bilimsel süreç becerilerini kazanma, bilgi ve iletişim teknolojilerini amacına göre kullanma özel amaçlarından bahsederken bu amaçların 2024 programında yer almadığı görülmüştür. 2024 programında ise Türkçeyi doğru, etkili ve güzel bir şekilde kullanma, yaşam becerilerini geliştirme, bilim, teknoloji ve sanatın öğrencilerin hayatındaki yeri, afet bilinci kazanma ve bu becerileri uygulama, çocuk haklarını fark etme ve sorumlulukları yerine getirme, trafik kurallarına uygun davranma, fiziksel ve duygusal özelliklerini fark etme özel amaçlarından bahsederken bu amaçların 2018 programında yer almadığı görülmüştür. Değerler açısından yapılan karşılaştırma sonucunda ise ‘’adalet, dürüstlük, sabır, saygı, sevgi, vatanseverlik ve yardımseverlik’’ değerlerinin her iki programda da yer aldığı fakat dostluk, öz denetim ve sorumluluk değerleri 2018 Hayat Bilgisi öğretim programında yer alırken 2024 programında olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışkanlık, duyarlılık ve özgürlük değerlerinin ise sadece 2024 programında yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Beceriler açısından yapılan karşılaştırma sonucunda ise 2024 programında beceri sayısında 23’ten 27’ye bir artışın olduğu görülmüştür. 2024 programında yer alan becerilerin çocukların seviyesi için üst düzey olacağı düşünülmektedir. Gözlem/leme, sosyal katılım, karar verme ve iletişim becerilerin ise her iki programda ortak olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kazanım sayıları ve ünite/öğrenme alanları açısından yapılan karşılaştırma değerlendirildiğinde ise kazanım sayılarında oldukça bir düşüşün yaşandığı bu düşüşün 2018 programında yer alan bazı kazanımların 2024 programında yer alan öğrenme çıktılarının alt bileşeni olarak verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ünite/öğrenme alanı sayısı 6 olarak aynı kalarak 2024 programında 2018 programındaki ünite isimlerinin bazılarının birleştirildiği ve 2024 programına 2018 programında olmayan yeni bir öğrenme alanını (Bilim, Teknoloji ve Sanat) eklendiği sonucuna ulaşılmıştır. Ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarında ise ölçme araçlarının somut bir şekilde programda yer aldığı görülmektedir. Hayat Bilgisi dersi öğretim programının incelenmesi sonucu 2018 programında yer almayan ve 2024 programına yeni bir bölüm olarak ‘’Farklılaştırma’’ bölümü eklendiği sonucuna ulaşılmıştır. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nda farklılaştırma, her öğrencinin ilgi, yetenek ve öğrenme tarzlarını bilerek bütün öğrencileri içeren ve bireysel farklılıklarını da dikkate alan bir öğrenme ortamı oluşturmak için hazırlanmıştır (MEB, 2024). Farklılaştırma, “zenginleştirme” ve “destekleme” bölümlerinden oluşmaktadır. Zenginleştirme, akranlarına kıyasla ileri seviyede olan öğrencilerin potansiyel gelişimlerini daha ileriye taşımak için öğretmene kılavuzluk edilen kısımdır. Destekleme ise öğrenme sürecinde zorlanan ve geride kalan öğrencilere gerekli zaman ve desteğin verildiği kısımdır (MEB, 2024). Farklılaştırma etkinlikleriyle öğretmen öğrencilerin seviyesine göre bireysel etkinlikler hazırlayabilir ve öğrencilerin bireysel olarak hazır olduklarından emin olduktan sonra grup çalışmalarıyla süreci eş zamanlı yürütebilir.

TARTIŞMA

Tekin (2025), 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi dersi öğretim programları incelendiğinde, her iki programın da öğrencilere bireysel, toplumsal ve çevresel sorumluluk kazandırmayı hedeflediği görülmektedir. Programlar; bireyin kendini tanıması, toplumsal değerlere sahip çıkması ve çevreye duyarlılık geliştirmesi gibi ortak hedefler etrafında şekillendiğini belirtmiştir. Bu bulgular, çalışmamızda bulunan milli ve manevi değerlerini yaşantılarına entegre edilmesi, kişisel gelişimlerini sağlamak adına yapılması gerekenlerin farkında olmaları, kendilerini tanımaları, aile ve toplumun değer ve öneminin farkında olmaları, çevrelerini tanıyabilmeleri, sağlıklı yaşam ve güvenli hayat bilincini kazanmaları, çevresine ve sahip olduğu doğaya karşı duyarlı olarak sürdürülebilir çevre bilincine sahip olmaları açısından benzerlik göstererek çalışma bulguları birbiriyle örtüşmektedir. Yine Tekin (2025)'e göre 2024 yılı programı da değer eğitimini temel yapı taşlarından biri olarak kabul etmektedir. Programda değerlerin sunumu, "Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli" doğrultusunda yeniden yapılandırılmış ve daha bütüncül bir anlayışla ele alınmıştır. Millî ve manevi değerlere özel vurgu yapılmış; bu değerlerin "uygulamalı olarak içerikte işlenmesi" gerektiği ifade edilmiştir. Programın amaçlarından biri olarak da "millî bilince ve manevi değerlere sahip bireyler yetiştirmek" açıkça belirtilmiştir. Ancak 2018 programından farklı olarak 2024 metninde değerler liste halinde verilmemiştir. Bu doğrultuda çalışmamızın bulgularına göre 2024 Hayat Bilgisi öğretim programında yer alan değerler ise **adalet, çalışkanlık, duyarlılık, dürüstlük, özgürlük, sabır, saygı, sevgi, vatanseverlik, yardımseverlik** (değerler 2024 Hayat Bilgisi öğretim programında listeli olarak verilmemiş olup kazanımlar arasından derleme yapılarak burada sıralanmıştır). Bakıldığında el de edilen bulgular Tekin (2025)'in bulgularıyla benzerlik göstermekte olup desteklemektedir. 2013 ve 2024 programlarında **adalet, dürüstlük, sabır, saygı, sevgi, vatanseverlik ve yardımseverlik** açısından benzerdir. Değerlerin her iki programda da kazanımlarla ilişkilendirilerek ve davranışlarında bu kazanılan becerileri göstermeleri gerektiği ortak bir anlayıştır.

ÖNERİLER

1. Yeni öğretim programında yer alan beceriler daha somut ve çocukların seviyesine göre yeniden düzenlenebilir.

2. Yeni öğretim programında, öğretmene kılavuzluk sağlaması açısından farklılaştırma bölümünde verilen ‘’zenginleştirme’’ ve ‘’destekleme’’ alanında yapılabilecek etkinlik sayıları artırılabilir.

3. Yeni öğretim programında, değerler gibi önemli bir alanın 2018 öğretim programında olduğu gibi programın baş kısımlarında sıralı/listeli bir şekilde verilerek öğretmenin bütünü önceden görmesi sağlanabilir.

4. 2024 programında her ünite ve kazanımda yapılacak değerlendirmeler belirtilmiştir. Fakat süreç değerlendirmesinde belirtilen bu etkinlikleri yapmaya çalışmak hem kağıt israfına hem de sürenin yetiştirilememesine neden olacaktır. Bu duruma daha hızlı ve kağıt israfını engelleyecek online ölçme araçları geliştirilerek veya var olan araçları online ortama aktarılabilir.

KAYNAKÇA

MEB (2018). Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 1, 2 ve 3. Sınıflar). Ankara.

MEB (2024). Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı (1, 2 ve 3. Sınıflar). Ankara.

Tekin, M. 2023 ve 2024 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının Karşılaştırılması (Yüksek Lisans Tezi)**,** Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu, 2025.

ÖĞRETMEN VE OKUL İDARECİLERİNİN ÖĞRETMENLİK KARİYER BASAMAKLARININ OKUL İKLİMİNE YANSIMALARINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Özgür DEMİRDAŞ

Sakarya Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü,

ozgur.demirdas@ogr.sakarya.edu.tr - 0009-0001-5690-6237

Doç. Dr. Zeynep DEMİRTAŞ

Sakarya Üniversitesi/Eğitim Fakültesi,

zeynept@sakarya.edu.tr - 0000-0002-0403-7199

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı; 7354 sayılı Öğretmenlik Meslek Kanunu kapsamında yürürlüğe giren kariyer basamakları (uzman öğretmenlik ve başöğretmenlik) uygulamasının, eğitim kurumlarının sosyal ve psikolojik atmosferi olan okul iklimi üzerindeki yansımalarını incelemektir. Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen çalışmada, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Sakarya ili Adapazarı ilçesinde görev yapan ve amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenen 16 öğretmen ve 8 okul idarecisi olmak üzere toplam 24 eğitimci oluşturmaktadır. Elde edilen veriler, betimsel analiz ve içerik analizi teknikleri kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma bulguları, kariyer basamakları sürecinin öğretmenler arasındaki sosyal etkileşimi ve samimiyeti görünürde köklü bir biçimde değiştirmediğini; ancak unvanların getirdiği statü farkı ve maaş eşitsizliği nedeniyle derinlerde bir "gizli ayrışma" ve "örtük çatışma" zemini oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Mesleki gelişim bağlamında lisansüstü eğitime yönelimin arttığı tespit edilmiş olsa da, bu yönelimin içsel bir gelişim arzusundan ziyade, sınavdan muaf olma gibi araçsal ve dışsal motivasyonlara dayandığı görülmüştür. Ayrıca, eğitim videolarının niteliği katılımcılar tarafından zayıf bulunmuş ve sınıf içi uygulamalara somut katkı sağlamadığı belirtilmiştir. Ekonomik boyutta ise "eşit işe eşit ücret" ilkesinin zedelendiği algısı hâkimdir; buna karşın idarecilerin de aynı sınava tabi tutulması, yönetici-öğretmen çatışmasını minimize ederek paydaşları sistem eleştirisinde birleştirmiştir. Sonuç olarak mevcut kariyer sistemi, eğitimciler tarafından mesleki yetkinliği artıran bir modelden ziyade, ekonomik bir iyileştirme aracı olarak algılanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmenlik kariyer basamakları, okul iklimi, etkileşim, mesleki gelişim.

1. GİRİŞ

Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin dinamik yapısı, öğretmenlerin sürekli olarak kendilerini geliştirmelerini ve yenilemelerini zorunlu kılmaktadır (Artan, 1995; Kaya ve Durmuş, 2008). Bu gereklilik doğrultusunda, öğretmenlerin atama ve mesleki ilerlemelerini düzenlemek amacıyla 14.02.2022 tarihli ve 31750 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 7354 sayılı "Öğretmenlik Meslek Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Kanun kapsamında, meslekte on yılını ve 180 saatlik hizmet içi eğitimini tamamlayan öğretmenlerin, yapılacak sınavda başarılı olmaları durumunda "uzman öğretmen" veya "başöğretmen" unvanı almaları ve buna bağlı özlük haklarından yararlanmaları öngörülmüştür (Çobanoğlu ve İlkin, 2023).

Öğretmenlerin mesleki statülerindeki bu değişimlerin, okulun sosyal ve psikolojik yapısı üzerinde etkileri olması muhtemeldir. Bu yapı literatürde "okul iklimi" olarak adlandırılmaktadır. Okul iklimi; okulda bulunan bireylerin kolektif algılarına dayalı, örgüt içindeki herkesi etkileyen, bireylerin davranışlarından etkilenen ve okulun kişiliği olarak görülebilecek, sürekliliği olan bir özellikler bütünüdür (Hoy, 2003; Çelik, 2002). Bakay ve Kalem'e (2008) göre okulu etkileyen faktörler arasında okul iklimi dördüncü sırada yer almaktadır. Yönetilebilir ve değiştirilebilir bir olgu olan kurum kültürü ve ikliminin (Erdoğan, 2006; Bahçetepe ve Giorgetti, 2015), öğretmenlerin kariyer basamakları sürecinden nasıl etkilendiği önemli bir araştırma konusudur.

1.1 Öğretmenlik Mesleği ve Kariyer Yapılanması

Eğitim süreçlerinin uzun soluklu yapısı içerisinde eğitim politikaları ve teknolojileri gibi birçok boyut bulunsa da sürecin baş aktörü öğretmenlerdir (Kayadibi, 2012). Toplumsal gelişmeye öncülük eden ve eğitimde verimliliği sağlayan öğretmenlerin (Bilen, 1996), hızla değişen pedagojik yaklaşımlar ve teknolojik yenilikler karşısında mesleki gelişimlerini sürdürmeleri zorunlu hale gelmiştir. Öğretmenlerin bu gelişimini desteklemek amacıyla eğitim politikaları ve yasal düzenlemeler büyük önem taşımaktadır (Özdemir, Doğan ve Demirkol, 2022).

Bu bağlamda öğretmenlik mesleğinin bir kariyer mesleği olarak yapılandırılması gündeme gelmiştir. Kariyer, bireyin mesleki yaşamında ilerlemesi ve uzmanlaşması sürecidir. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda da belirtildiği üzere kariyer, kamu çalışanlarının sınıfları içinde en yüksek dereceye kadar ilerleme olanağıdır. Öğretmenlikte kariyer yapılanması; performansı artırma, statüyü yükseltme, mesleki bağlılığı sağlama ve nitelikli eğitim sunma gibi amaçlara hizmet etmektedir (Çobanoğlu ve İlkin, 2023).

1.2 Türkiye'de ve Dünyada Öğretmenlik Kariyer Basamakları

Türkiye'de öğretmenlik kariyer sistemine dair ilk somut adımlar 2004 yılında atılmış, 2005 yılında yayımlanan yönetmelikle meslek; aday öğretmen, öğretmen, uzman öğretmen ve başöğretmen olarak basamaklandırılmıştır (MEB, 2005). Ancak 2006 yılında yapılan tek sınavın ardından yasal iptaller ve duraksamalar nedeniyle süreç 2022 yılına kadar işlerlik

kazanamamıştır (Dağlı, 2007). 14.02.2022 tarihli ve 7354 sayılı Öğretmenlik Meslek Kanunu ile sistem yeniden düzenlenmiştir. Bu kanuna göre:

- **Uzman Öğretmenlik:** 10 yıl kıdem, 180 saatlik eğitim ve sınavda 70 puan şartı,
- **Başöğretmenlik:** Uzman öğretmenlikte 10 yıl kıdem, 240 saatlik eğitim ve sınavda 70 puan şartı getirilmiştir. Yüksek lisans ve doktora mezunları için sınav muafiyeti gibi düzenlemelerle öğretmenlerin akademik gelişimi teşvik edilmiştir (Güler, Kayıkçı ve Sabancı, 2022; Özdemir, Doğan ve Demirkol, 2022).

Dünya genelindeki öğretmenlik uygulamaları ve kariyer yönetimi modelleri mercek altına alındığında, her ülkenin kendi sosyo-ekonomik ve kültürel dinamiklerine göre şekillenmiş, homojen olmayan bir yapı sergilediği görülmektedir. Eurydice (2018) raporu, bu heterojen yapıyı ortaya koyan en kapsamlı çalışmalardan biridir. Rapora göre, ülkelerin kariyer basamaklarına yaklaşımı temel olarak iki farklı eksende toplanmaktadır:

Bazı Avrupa ülkelerinde, öğretmenlik mesleği "tek aşamalı" veya "yatay" bir uzmanlık alanı olarak kabul edilmektedir. Örneğin; Belçika ve İtalya gibi ülkelerde, geleneksel anlamda dikey bir kariyer hiyerarşisi veya resmi olarak tanımlanmış kıdem basamakları bulunmamaktadır (Özdemir, Doğan ve Demirkol, 2022). Bu sistemlerde öğretmenlik, başlangıçtan emekliliğe kadar aynı unvanla sürdürülen bir meslek grubudur ve terfi mekanizmaları yerine genellikle kıdeme dayalı maaş artışları ön plandadır.

Öte yandan, öğretmenlik mesleğini profesyonelleştirmek ve performansı ödüllendirmek amacıyla daha katmanlı bir yapı benimseyen ülkeler de mevcuttur. Litvanya, Slovenya ve Fransa gibi örneklerde, öğretmenlerin mesleki gelişimlerini belgeledikleri, belirli performans kriterlerini karşıladıkları ve ek sorumluluklar aldıkları bir "kariyer basamakları sistemi" uygulanmaktadır. Bu sistemlerin temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

- Maddi Teşvikler: Kariyer basamaklarında yükselme, doğrudan ücret farklılığı yaratarak öğretmenin ekonomik refahını artırır.
- Mesleki Hareketlilik: Öğretmenlere okul yönetimi veya eğitim koçluğu gibi farklı roller üstlenme imkânı tanır.
- Motivasyon ve Performans: Sürekli mesleki gelişim (CPD) faaliyetlerine katılımı teşvik ederek, eğitim kalitesinin sürdürülebilirliğini sağlar.

Sonuç olarak, küresel vizyonda kariyer sistemleri; sadece bir unvan değişikliği değil, aynı zamanda eğitimde hesap verebilirlik ve liyakat temelli bir ödüllendirme mekanizması olarak konumlandırılmaktadır. Ülkeler arası bu yaklaşım farkları, öğretmene verilen toplumsal değerin ve eğitim reformlarının yönünü belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır.

7528 sayılı Öğretmenlik Meslek Kanunu ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın ilgili uygulama genelgeleriyle şekillenen güncel kariyer sistemi uyarınca, öğretmenlerin uzman veya başöğretmen unvanı alabilmeleri için daha önce uygulanan merkezî yazılı sınav şartı fiilen yürürlükten kalkmıştır. Mevcut yasal düzenlemeler ve yayımlanan resmî takvimler doğrultusunda; ilgili kariyer basamaklarında yükselme süreci artık 'kanunla belirlenen hizmet yılı şartını (10 yıl) taşıyan ve Öğretmen Bilişim Ağı (ÖBA) platformu üzerinden sunulan

mesleki gelişim eğitim videolarını eksiksiz tamamlayan' personelin doğrudan unvan alabileceği bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu doğrultuda, mesleki kariyer ilerlemesi sınav başarısından ziyade, hizmet süresi (kıdem) ve Bakanlıkça belirlenen eğitim programlarına katılım esaslı bir model üzerinden yürütülmektedir (MEB, 2024).

1.3 Okul İklimi

Okul iklimi; okuldaki fiziksel ortamın yanı sıra insan ilişkilerini, iletişimi, liderlik tarzını ve genel atmosferi kapsayan, okulun "kalbi ve ruhu" olarak tanımlanan karmaşık bir yapıdır (Glickman- Gordon ve Ross-Gordon, 2011; Hoy ve Miskel, 2010).

Okul ikliminin niteliği, eğitim paydaşları üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir:

- **Olumlu Okul İklimi:** Güven, iş birliği ve saygıya dayalıdır. Öğretmenlerin motivasyonunu, okula bağlılığını ve öğrencilerin akademik başarısını artırır. Aile katılımını teşvik eder (Canlı, Demirtaş ve Özer, 2018; Şahin ve Atbaşı, 2020).
- **Olumsuz Okul İklimi:** İletişim kopukluğu, güvensizlik ve dışlanmışlık hissi hakimdir. Bu durum, öğretmenlerde tükenmişliğe, öğrencilerde ise akademik başarısızlığa ve şiddet eğilimine yol açabilir (Özdere, 2017).

Sonuç olarak, öğretmenlerin kariyer basamakları yoluyla desteklenmesi ve okullarda olumlu bir iklimin tesis edilmesi, eğitimin niteliğini artırmada birbirini tamamlayan unsurlar olarak değerlendirilmektedir.

İlgili alanyazın incelendiğinde (Aydın, 2023; Kılınç ve Er, 2023; Korkmaz, 2021; Özdemir, 2022), öğretmen kariyer basamaklarının genellikle öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişimleri boyutunda ele alındığı görülmektedir. Ancak, bu uygulamanın okul içi hiyerarşik yapı, iletişimdeki samimiyet, demokratik katılım ve çalışma barışı üzerindeki yansımalarına dair çalışmalar sınırlıdır. Oysa akademik başarının ve eğitim kalitesinin doğrudan okul iklimi ile ilişkili olduğu bilinmektedir. Öğretmenler arasında oluşan yeni unvan ve statü farklarının; öğretmen-öğretmen ve öğretmen-idareci etkileşimini, okula bağlılığı ve karar alma süreçlerini nasıl şekillendirdiği, eğitimin vizyonu açısından kritik öneme sahiptir. Ayrıca unvanlarla gelen maddi kazanç farklılıklarının kurum içinde bir çatışma unsuru olup olmadığı da incelenmesi gereken bir durumdur. Eğitim sisteminin sürdürülebilirliği, alınan kararların okulun iç dinamiklerinde nasıl karşılık bulduğunun doğru anlaşılmasına dayanmaktadır. Kariyer basamakları gibi yapısal reformlar, yalnızca bireysel unvanları değiştirmekle kalmayıp, okulun yerleşik kültürünü ve sosyal dokusunu da dönüştürme potansiyeli barındırmaktadır. Bu bağlamda bu araştırmanın temel amacı; öğretmen ve okul idarecilerinin, öğretmenlik kariyer basamaklarının okul iklimine yansımaları hakkındaki değerlendirmelerini incelemektir. Araştırma, Sakarya ilinde görev yapan eğitimcilerin görüşleri ile sınırlı olup 2022-2023 eğitim öğretim yılı verilerine dayanmaktadır. Çalışma kapsamında; kariyer basamakları sınavı sonrasında öğretmenler arasındaki etkileşim, eğitim liderliği, demokratikleşme, okula bağlılık, samimiyet, mesleki gelişim motivasyonu, öğrenci başarısına etki ve maddi farklardan kaynaklı çatışma durumları alt problemler olarak ele alınmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçların, kariyer basamakları uygulamasının okul iklimi üzerindeki etkilerini öğretmen ve idarecilerin

görüşlerine göre ortaya koyulması ile gelecekteki yasal düzenlemelere ve uygulamalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. UYGULAMALAR

2.1. Araştırmanın Modeli ve Çalışma Grubu

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımı benimsenerek yürütülmüştür. Veri toplama tekniği olarak nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Sakarya ili Adapazarı ilçesindeki devlet okullarında görev yapan eğitimciler arasından belirlenmiştir. Katılımcıların belirlenmesinde, nitel araştırmalarda derinlemesine bilgi edinmeyi sağlayan amaçlı örnekleme yöntemlerinden "kolay ulaşılabilir durum örneklemesi" tercih edilmiştir. Çalışma grubu; 16 öğretmen ve 8 okul idarecisi olmak üzere toplam 24 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırmaya katılan 24 eğitimcinin 16 tanesi kadın 8 tanesi erkektir. Katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin frekans dağılımları Çizelge 1' de sunulmuştur.

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Demografik Özellikler	**Frekans**
Cinsiyet	
Kadın	16
Erkek	8
Yaş	
26- 30 yaş	3
31- 35 yaş	2
36- 40 yaş	7
41- 45 yaş 46- 50 yaş 50 ve üstü	6 3 3
Hizmet Yılı	
1- 5 yıl	1
6- 10 yıl	2
11- 15 yıl	4
16- 20 yıl 21- 25 yıl	8 4
26 yıl ve üzeri	5
Branşınız	
Matematik	3
Beden Eğitimi	1
Sosyal Bilgiler Sınıf Ögretmeni	2 5
Ana okulu	6
İngilizce Edebiyat	6 1
Eğitim Durumu	
Lisans	20
Yüksek Lisans	4

Çizelge 1'e göre katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde; 16'sının kadın, 8'inin erkek olduğu görülmektedir. Yaş dağılımında en büyük grubun 36-40 yaş aralığında (7 kişi),

mesleki kıdem açısından ise 16-20 yıl deneyime sahip olanların (8 kişi) çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Eğitim durumu bakımından katılımcıların 20'si lisans, 4'ü yüksek lisans mezunudur. Branş dağılımında ise okul öncesi (6) ve İngilizce (6) öğretmenleri sayıca diğer branşlardan fazladır; bunları sınıf öğretmenliği (5), matematik (3), sosyal bilgiler (2), beden eğitimi (1) ve edebiyat (1) branşları takip etmektedir.

3.2. Veri Toplama Aracı ve Süreci

Verilerin toplanmasında, araştırmacılar tarafından hazırlanan "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" kullanılmıştır. Formun hazırlanması sürecinde öncelikle alanyazın taranmış, ardından eğitim bilimleri alanında uzman bir öğretim üyesinin görüşü alınmıştır. Soruların dil ve anlatım yönünden anlaşılırlığı bir Türkçe öğretmeni tarafından kontrol edilmiş, iki öğretmenle yapılan pilot uygulama neticesinde forma son şekli verilmiştir.

Araştırmada kullanılan veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, öğretmenlerin cinsiyet, yaş, hizmet yılı, branşı, eğitim durumu, gibi kişisel bilgilerine yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde öğretmen ve okul idarecilerinin öğretmenlik kariyer basamaklarının okul iklimine yansımaları hakkındaki değerlendirmelerine dair görüşlerinin alındığı açık uçlu sorular yer almaktadır. Görüşme formunun ikinci bölümünde yer alan açık uçlu sorular aşağıda belirtilmiştir:

1. *Öğretmen kariyer basamakları sınavının sonucunda; öğretmenler arasındaki etkileşimde bir değişiklik oldu mu? Açıklayınız.*

2. *Öğretmen kariyer basamakları sınavının sonucunun; öğretmenlerin eğitim liderliğine etkileri nelerdir? Açıklayınız.*

3. *Öğretmen kariyer basamakları sınavının sonucunda; okulun karar alma aşamalarında öğretmenler arasında demokratikleşme oldu mu? Açıklayınız.*

4. *Öğretmen kariyer basamakları sınavının sonucunda; öğretmenlerin okula bağlılık düzeylerinde değişiklikler oldu mu? (Sosyal etkinliklere katılımlar arttı mı?) Açıklayınız.*

5. *Öğretmen kariyer basamakları sınavının sonucunda; öğretmenler arasında samimiyetin ne ölçüde değiştiğini düşünüyorsunuz? (Kariyer basamaklarına göre) Açıklayınız.*

6. *Öğretmen kariyer basamakları sınavının sonucunda; öğretmenler ile idareciler arasında samimiyet düzeylerinin ne ölçüde değiştiğini düşünüyorsunuz (kariyer basamaklarına göre)? Açıklayınız.*

7. Öğretmen kariyer basamakları sınavının sonucunda; öğretmenlerin *kendilerini geliştirme yönünde nasıl bir değişiklik oldu? (Yüksek lisansa başlama, ikinci üniversite…) Açıklayınız.*

8. Öğretmen kariyer basamakları sınavının sonucunda alınan eğitimin; akademik anlamda öğrenciler üzerinde ne gibi etkileri oldu? Açıklayınız.

9. Öğretmen kariyer basamakları sınavının sonucunda oluşan maddi kazanç farklılarından dolayı öğretmenler arasında herhangi bir çatışma ortamı oluştu mu? Açıklayınız.

10. Öğretmen kariyer basamakları sınavının sonucunda oluşan maddi kazanç farklılarından dolayı kurum yöneticileri ile öğretmenler ile arasında herhangi bir çatışma ortamı oluştu mu? Açıklayınız.

Bu sorularla öğretmenlik kariyer basamaklarının okul iklimine yansımalarını; etkileşim, iletişim, liderlik, demokratikleşme, bağlılık, samimiyet, mesleki gelişim, öğrenci başarısı ve maddi çatışma açısından irdelenmiştir. Veriler, gerekli idari izinlerin alınmasının ardından katılımcılarla yüz yüze yapılan görüşmelerle toplanmıştır.

3.3. Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Veriler analiz edilirken öncelikle kodlama yapılmış, ardından kategoriler ve temalar belirlenmiştir. Katılımcıların görüşlerini tarafsız bir şekilde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilmiş ve elde edilen bulgular neden-sonuç ilişkisi içerisinde yorumlanmıştır.

Analiz sürecinde katılımcıların kimlikleri gizli tutularak öğretmenler "Ö1, Ö2… Ö16", idareciler ise "İ1, İ2… İ8" şeklinde kodlanmıştır. Araştırmanın geçerlik ve güvenirliğini sağlamak adına uzman görüşüne başvurulmuş, veri toplama ve analiz süreçleri detaylı bir şekilde raporlanmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmada ulaşılan bulgular, “Sosyal Etkileşim, Samimiyet ve Okul İklimi”, “Mesleki Gelişim, Liderlik ve Akademik Yansıma” ile “Ekonomik Temelli Çatışma ve Demokratikleşme” olarak üç ana başlık altında ifade edilmiştir.

Araştırmada sosyal etkileşim, samimiyet ve okul iklimi ile ilgili sınavın öğretmenler arası etkileşime, okula bağlılığa ve samimiyet düzeylerine (öğretmen-öğretmen ve öğretmen-idareci) yönelik görüşleri Çizelge 2'de sunulmuştur *(İlgili Sorular: 1, 4, 5, 6)*.

Çizelge 2. Sosyal Etkileşim, Samimiyet ve Okul İklimi

Tema	Alt Tema	Frekans (f)	Örnek Alıntılar
Etkileşim ve İletişim	Değişiklik Olmadı	18	Ö1: "Hayır olmadı." Ö15: "Hayır hiçbir değişiklik olmadı." İ2: "Hayır hiçbir değişiklik olmadı."
	Olumsuz Etkileşim / Ayrışma	6	Ö12: "...uzman olduktan sonra maaş farkı adaletsizliğini görmezden gelmesi etkileşimi olumsuz yönde etkiledi." İ8: "Kıdemli öğretmenler ile kıdemsiz öğretmenler arasında ciddi bir maaş farkı bulunmasının okul iklimine olumsuz etkileri oldu."
Okula Bağlılık ve Sosyal Katılım	Etkisi Yok	19	Ö1: "Herhangi bir etkisi olmadı." İ1: "Hayır bence bir fark oluşmadı."
	Olumsuz Etki (Azalma)	5	Ö5: "Sosyal etkinliklere katılımda azalma olduğunu düşünüyorum." Ö12: "...statü farkı okula bağlılığı ve sosyal etkinliklere katılımı olumsuz yönde etkilemektedir."
Samimiyet (Öğretmenler Arası)	Değişmedi / Aynı Kaldı	16	Ö9: "Hayır bence oluşmadı, her şey eskisi gibi." İ6: "Samimiyet ortamı yıllar içerisinde oluştuğu için sınav sonucunda bu ortam değişmez."
	Samimiyette Azalma / Kırgınlık	8	Ö2: "Sınav sonunda alınan unvanlarla gereksiz övünenler oldu... samimiyetsiz bir ortam oluştu." Ö6: "Sınava giremeyenler... içten içe içerliyorlar... samimiyetin azaldığını düşünüyorum."
Samimiyet (İdareci-Öğretmen)	Değişmedi	20	Ö5: "Öğretmenler ile idareciler arasındaki samimiyette herhangi bir değişiklik olmadı." İ6: "Öğretmenler ile idareciler aynı özlük haklarına sahip oldukları için hiçbir etkisi olmadı."
	Olumsuz Tutum	4	Ö3: "Bazı idarecilerin... kazanamayanları küçümsediği hatta aşağıladığı bile oldu."

Çizelge 2'ye göre katılımcıların önemli bir çoğunluğu, sınav sürecinin sosyal etkileşim ve samimiyet dinamikleri üzerinde köklü bir farklılaşma yaratmadığını ifade etmektedir (Örnek: Ö1, İ2, Ö9). Bununla birlikte, değişim gözlemleyen azınlık grubun görüşleri, okul ikliminin görünmeyen yüzüne dair kritik veriler sunmaktadır.

Özellikle Ö2 kodlu katılımcının işaret ettiği "unvanla övünme" ve başarıyı "sosyal medya mecralarında sergileme" gibi pratikler, öğretmenler odasında örtük bir statü ayrışmasını tetiklemektedir. Ö6 kodlu öğretmenin "sınava giremeyenlerin içten içe içerlediği" yönündeki

tespiti; yüzeyde somut bir çatışma görülmese dahi, derinlerde duygusal bir kopuşun ve sessiz bir kırgınlığın filizlenmekte olduğunu gözler önüne sermektedir.

İdareci-öğretmen etkileşiminde ise, İ6'nın da vurguladığı üzere yöneticilerin de aynı sınav sürecine tabi tutulması, taraflar arasındaki empati zeminini güçlendirmekte ve hiyerarşik ilişkilerde yaşanabilecek olası zedelenmelerin önüne geçmektedir.

Araştırmada mesleki gelişim, liderlik ve akademik yansıma ile ilgili sınavın eğitim liderliğine etkisi, öğretmenlerin kendilerini geliştirme motivasyonları (yüksek lisans vb.) ve alınan eğitimin öğrenciye yansımasına yönelik görüşler Çizelge 3'de sunulmuştur *(İlgili Sorular: 2, 7, 8)*.

Çizelge 3. Mesleki Gelişim, Liderlik ve Akademik Yansıma

Tema	Alt Tema	Frekans (f)	Örnek Alıntılar
Eğitim Liderliği	Etkisi Yok / Değişmedi	21	Ö1: "Hayır bir etkisi olmadı." İ6: "Sınavın liderlik üzerinde bir etkisi olduğunu düşünmüyorum."
	Olumlu Beklenti	3	Ö8: "...baş öğretmen veya uzman öğretmen olmaya hak kazananların okul liderliğinde diğer öğretmenlerden bir adım daha öne çıkacağını düşünüyorum."
Mesleki Gelişim (Yüksek Lisans)	Artış Var (Dışsal Motivasyon)	15	Ö2: "Sınavda başarısız olmak kaygısıyla öğretmenler... yüksek lisans yapmaya başladı." İ6: "...sınava girmeden nasıl uzman öğretmen olurum arayışına girdiler... en kısa yolu yüksek lisans."
	Etkisi Yok	9	Ö1: "Ben bir etkisini göremedim." İ7: "Hayır hiçbir etkisi olmadı."
Öğrenciye Akademik Yansıma	Etkisi Yok / Yüzeysel Eğitim	19	Ö7: "Videolar çok monoton ve etkisizdi, hiçbir katkısı olduğunu düşünmüyorum." Ö10: "Eğitim videoları sadece izlenmesi gerekli olduğu için izlendi." İ8: "Mecburiyetten alındığı için bir katkı olarak geri dönmedi."
	Olumlu Yansıma	5	İ6: "...öğretmenler sınava hazırlanırken öğrendikleri yeni bilgilerin... öğrenciye olumlu katkı sağlayacağını düşünüyorum."

Çizelge 3 incelendiğinde en dikkat çekici bulgu olarak sınav sürecinin lisansüstü eğitime yönelim hususunda son derece güçlü bir katalizör işlevi gördüğü söylenebilir. Ancak İ6 ve Ö2 kodlu katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere; söz konusu akademik yönelim, içsel bir "bilimsel merak" veya mesleki yetkinliği artırma arzusundan ziyade, "sınavdan muafiyet kazanma" ya da "unvanı garanti altına alma" gibi pragmatik ve dışsal motivasyon kaynaklarına dayanmaktadır.

Diğer yandan, kariyer basamakları uygulaması kapsamında sunulan eğitimlerin pedagojik niteliği de ciddi eleştirilere konu olmaktadır. Ö7'nin eğitimlerin "video eksenli ve monoton" yapısına dair eleştirisi ile Ö10'un sürecin "yalnızca izlenmesi gereken prosedürel bir zorunluluk" olarak algılandığına dair vurgusu, bu eğitimlerin öğrenci başarısına yansımasının

neden sınırlı kaldığını açıklamaktadır. Nitekim katılımcılar, kâğıt üzerinde biçimsel bir gelişim (unvan veya diploma) sağlanmış olsa da, bu durumun sınıf içi uygulamalara nitelikli bir katma değer olarak yansımadığı görüşünü paylaşmaktadır.

Araştırmada ekonomik temelli çatışma ve demokratikleşme ile ilgili unvanların okul içi demokrasiye etkisi ile oluşan maaş farklarının öğretmenler ve idareciler arasında yarattığı çatışma durumuna yönelik görüşler Çizelge 4'de sunulmuştur *(İlgili Sorular: 3, 9, 10)*.

Çizelge 4. Ekonomik Temelli Çatışma ve Demokratikleşme

Tema	Alt Tema	Frekans (f)	Örnek Alıntılar
Demokratikleşme	Etkisi Yok	20	Ö2: "Herhangi bir değişiklik olmadı." İ6: "Olmadı."
	Olumsuz Etki	4	Ö5: "… özellikle uzman unvanı alamayanlar, alanlara karşı dışa vurmasalar da içten içe bir kıskançlık ve öfke duyuyorlar. Ö7: "Aynı işi yapıp farklı unvanların olması demokratikleşmeyi olumsuz yönde etkilemektedir." Ö9: "...erkek egemen bir hakimiyet hala sürmektedir. Bu nedenle alınan bu unvanlar semboliktir."
Çatışma (Öğretmenler Arası)	Çatışma Yok	11	Ö1: "Hayır herhangi bir olumsuz durum olmadı." Ö14: "Neredeyse bütün öğretmenler sınavı geçtikleri için... çatışma oluşmadı."
	Maddi Kaynaklı Huzursuzluk	13	Ö6: "Eşit işe eşit ücret ilkesine ters düştüğü için çalışma ortamında iş barışını etkilediğini düşünüyorum." İ5: "...sınav sonucunda elde edilen maaş farklarının haksız bir kazanç olduğu konuşuluyor."
Çatışma (İdareci-Öğretmen)	Çatışma Yok	22	Ö8: "Neredeyse bütün idarecilerin ve öğretmenlerin hepsi sınavı geçtikleri için herhangi bir problem olmadı." İ7: "Sınava idareciler de girdikleri için... çatışma ortamı oluşmadı."
	Statü/Maaş Gerginliği	2	Ö3: "...başöğretmen olanların idarecilerden fazla kazanacağını düşünüyorlar. Bu düşünce... bir çatışma ortamı doğmasına sebep oluyor." Ö13: "Kıdemli ve kıdemsiz tüm öğretmenler ve idareciler mevcut durumu bir adaletsizlik olarak görüyorlar. Sınava sadece maddi kazanç elde etmek için giriyorlar.

Çizelge 4'e göre kariyer basamakları sınavının en somut ve hissedilir yansıması, ekonomik boyutta kendini göstermektedir. Öğretmenler arası çatışma dinamikleri (9) incelendiğinde, katılımcı görüşlerinin iki temel konuda farklılaştığı görülmektedir. Ö14 gibi düşünen katılımcılar, sınavdaki genel başarı oranının yüksek olması nedeniyle sorunun minimize

edildiğini savunurken; Ö6 ve İ5 kodlu katılımcılar, "eşit işe eşit ücret" ilkesinin zedelenmesinden duydukları rahatsızlığı vurgulamaktadır. Özellikle Ö5'in "uzman unvanı alamayanların, alanlara karşı içsel bir öfke beslediği" yönündeki gözlemi; ortamda sıcak bir çatışma yaşanmasa dahi, derinlerde bir "örtük çatışma" zemininin varlığına işaret etmektedir.

İdareci ve öğretmen ilişkileri (10) bağlamında ise her iki grubun da benzer sınav süreçlerine tabi tutulması ve eş değer maddi haklara erişmesi, bir "ortak kader" algısı yaratarak olası hiyerarşik çatışmaları engellemektedir. Nitekim Ö13'ün "kıdemli ve kıdemsiz tüm öğretmenlerin ve idarecilerin mevcut durumu bir adaletsizlik olarak gördüğü" yönündeki tespiti; tepkilerin kişiler arası bir husumetten ziyade, sistemin yapısal sorunlarına odaklandığını ve bu durumun paydaşları sistem eleştirisinde birleştirdiğini göstermektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırma, 7354 sayılı Öğretmenlik Meslek Kanunu ile yürürlüğe giren kariyer basamakları uygulamasının, eğitim kurumlarının "kalbi ve ruhu" olarak nitelendirilen okul iklimi üzerindeki yansımalarını incelemek amacıyla yapılmıştır. Sakarya ilinde görev yapan öğretmen ve idarecilerden elde edilen bulgular; sosyal etkileşim, mesleki gelişim ve ekonomik adalet bağlamında kayda değer sonuçlar ortaya koymaktadır.

Araştırmadan elde edilen birincil ve en temel sonuç, kariyer basamakları sınavının öğretmenler arasındaki sosyal etkileşimi ve samimiyeti görünürde köklü bir biçimde değiştirmediğine; ancak derinlemesine irdelendiğinde "gizli bir ayrışma" potansiyeli barındırdığına işaret etmektedir. Hoy (2003) ve Çelik'in (2002) de vurguladığı üzere okul iklimi, bireylerin kolektif algılarına dayanmaktadır. Çalışmaya katılanların büyük çoğunluğu mevcut durumda bir değişiklik olmadığını ifade etse de, unvanların sosyal medyada paylaşılması veya kıdem farkından kaynaklanan maaş uçurumlarının, literatürde belirtilen olumlu okul ikliminin temeli olan "güven ve iş birliği" (Canlı, Demirtaş ve Özer, 2018) zeminini zedeleme riski taşıdığı görülmektedir. Özellikle sınavdan muaf olan veya başarı sağlayan öğretmenlerin statülerini bir övünç kaynağı haline getirmelerinin, öğretmenler odasında sessiz bir "biz ve onlar" ayrımına yol açtığı gözlemlenmektedir.

Araştırmanın ikinci önemli sonucu, mesleki gelişim motivasyonunun niteliğine ilişkindir. Bulgular, öğretmenlerin lisansüstü eğitime yönelimlerinde ciddi bir artış olduğunu göstermektedir. Ancak bu yönelimin, Artan (1995) ve Kaya, Durmuş'un (2008) vurguladığı "kendini yenileme" arzusundan ziyade, sınavdan muafiyet sağlama gibi dışsal ve araçsal bir motivasyona dayandığı anlaşılmaktadır. Öğretmenler, yüksek lisansı akademik bir derinleşme aracı olarak değil, kariyer basamağını sınavsız geçmenin bir "kestirme yolu" olarak değerlendirmektedir. Bu durum, Özdemir, Doğan ve Demirkol'un (2022) belirttiği öğretmenlik kariyer sisteminin "nitelikli eğitim sunma" amacının, uygulamada bir "unvan alma yarışına" evrildiğini göstermektedir. Ayrıca katılımcıların, eğitim videolarını "monoton ve etkisiz" bulması, sürecin eğitim kalitesine beklenen katkıyı sağlamadığını ortaya koymaktadır.

Üçüncü olarak, ekonomik temelli çatışma unsurları dikkat çekmektedir. Öğretmenlik mesleği, özü itibarıyla iş birliğine dayalıdır. Ancak aynı işi yapan ve aynı ders yüküne sahip öğretmenler arasında kariyer basamaklarına dayalı oluşan maaş farkları, "eşit işe eşit ücret" ilkesi

bağlamında bir adalet sorunu olarak algılanmaktadır. Araştırma bulgularında sıkça vurgulanan "haksız kazanç" algısı, Özdere'nin (2017) ifade ettiği olumsuz okul iklimi belirtileriyle (iletişim kopukluğu, güvensizlik) örtüşmektedir. Buna karşın, idarecilerin de öğretmenlerle aynı sınava tabi tutulması ve benzer süreçlerden geçmesi, yönetici-öğretmen çatışmasını engellemekte; aksine sistemi eleştirme noktasında paydaşları "ortak kader" duygusunda birleştirmektedir.

Sonuç olarak; öğretmenlik kariyer basamakları uygulaması, mevcut haliyle öğretmenlerin mesleki yeterliliklerini artırmaktan ziyade, ekonomik iyileştirme sağlayan bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir. Okul ikliminde henüz sıcak bir çatışma ortamı oluşmasa da, unvanların getirdiği statü ve maaş farklarının, uzun vadede çalışma barışını tehdit eden bir "gizli çatışma" zemini oluşturduğu düşünülmektedir.

Bu bağlamda; öğretmenlik kariyer sisteminin mevcut durumda olduğu gibi yalnızca merkezi sınav başarısına veya mesleki kıdeme dayalı bir yapıdan kurtarılması; bunun yerine bireysel performansı, yenilikçi sınıf içi uygulamaları ve somut öğrenci başarısını temel alan çok boyutlu bir model olarak oluşturulması önerilebilir. Bu durumda akademik birikimin, okul ekosistemi içerisinde uygulanabilir projelere, eğitim materyallerine ve saha çalışmalarına dönüştürülmesi; teorik bilginin pratikle buluşmasını sağlayarak sistemin genel eğitim kalitesine katkısını artıracağı öngörülmektedir. Böylece kariyer sistemi, sadece hiyerarşik bir yükselme aracı olmaktan çıkıp, okul temelli mesleki gelişimi destekleyen dinamik bir mekanizmaya dönüşebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Artan, İ. (1995a). Eğitim örgütlerinde kariyer yönetimi ve öğretmenlerin kariyer basamakları (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Artan, İ. (1995b). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin kariyer geliştirme ihtiyaçları. Eğitim Yönetimi Dergisi, 1(2), 145-160.

Bahçetepe, Ü., ve Meşeci Giorgetti, F. (2015). Akademik başarı ile okul iklimi arasındaki ilişki. Istanbul Journal of Innovation in Education, 1(3), 83-101.

Bakay, E., ve Kalem, G. (2008). Ulusal araştırma raporu (Türkiye) Türk eğitim sistemi ve etkili okul göstergeleri. Education and Culture Lifelong Learning Programme, Project, (142320-LLP).

Bilen, M. (1996). Plandan uygulamaya öğretim (4. Baskı). Anı Yayıncılık.

Canlı, S., Demirtaş, H., ve Özer, N. (2018). Okul iklimi ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. İlköğretim Online, 17(4), 1797-1811. http://ilkogretim-online.org.tr doi:10.17051/ilkonline.2019.506842

Çelik, V. (2002). Eğitimsel liderlik. Pegem Akademi.

Çobanoğlu, F., ve İlkin, A. (2023). Öğretmenlerin yenilenen kariyer basamakları uygulaması hakkındaki görüşleri. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (14), 155-173.

Dağlı, A. (2007). İlköğretim öğretmenlerinin öğretmenlik kariyer basamaklarında yükselme sistemine ilişkin görüşleri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6(22), 184-197.

Demir, N., ve Kayadibi, N. (2012). Makedonya'dan uzanan Türkçe bir köprü: 'Köprü Dergisi'. Journal of World of Turks / Zeitschrift für die Welt der Türken, 4(3).

Erdoğan, İ. (2006). Okul yöneticilerinin genel özellikleri ve yöneticilik tutumlarıyla ilgili bir araştırma. Hayef Journal of Education, 3(1), 103-118.

European Commission/EACEA/Eurydice. (2018). Teaching careers in Europe: Access, progression and support. Publications Office of the European Union. https://data.europa.eu/doi/10.2797/115450

Glickman, C. D., Gordon, S. P., ve Ross-Gordon, J. M. (2011). SuperVision and instructional leadership: A developmental approach (9. baskı). Pearson.

Güler, T., Kayıkçı, K., ve Sabancı, A. (2022). Türk eğitim sistemindeki kariyer uygulamalarının insan kaynakları yönetimi açısından incelenmesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 56, 336-371. doi:10.9779.pauefd.1008786

Hoy, W. K., ve Miskel, C. G. (2010). Eğitim yönetimi (S. Turan, Çev. Ed.). Nobel. (Orijinal çalışma basım tarihi 2010).

Hoy, W. K., ve Tarter, C. J. (2003). Administrators solving the problems of practice: Decision-making concepts, cases, and consequences. Allyn & Bacon.

Kaya, S., ve Durmuş, A. (2008). Öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı ve araştırma yaparken interneti kullanma düzeyleri. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu Sempozyum Kitabı (ss. 778-786). Kuşadası: Türkiye.

Kayadibi, F. (2012). Öğretmenlik kariyer basamaklarında yükselme uygulamasının öğretmenlerin motivasyonu ve mesleki gelişimleri üzerine etkisi (Doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Kılınç, A., ve Er, E. (2023). Öğretmenlik kariyer basamakları yazılı sınav uygulamasının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi.

Korkmaz, M. (2021). Öğretmenlikte kariyer gelişimi ve yeni modeller. Nobel Yayıncılık.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2005). Öğretmenlik Kariyer Basamaklarında Yükselme Yönetmeliği. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/08/20050813-5.htm

Millî Eğitim Bakanlığı. (2022). Aday Öğretmenlik ve Öğretmenlik Kariyer Basamakları Yönetmeliği. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/05/20220512-3.htm

Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). Aday Öğretmenlik ve Öğretmenlik Mesleği Kariyer Basamakları Yönetmeliği. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/12/20241221-2.htm

Özdemir, S. (2022). Öğretmenlik Meslek Kanunu ve kariyer basamakları: Eleştirel bir analiz. Eğitim Yönetimi ve Politika Dergisi.

Özdemir, T. Y., Doğan, A., ve Demirkol, M. (2022). Öğretmenlik kariyer basamakları hakkında öğretmen görüşleri. International Journal of Social Science Research, 11(2), 53-67.

Özdere, M. (2017). Okul iklim ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Güvenirlik ve geçerlilik çalışması. Anadolu Journal of Educational Sciences International, 7(2), 203-233.

Şahin, A., ve Atbaşı, Z. (2020). Olumlu okul iklimi oluşturmada öğretmenin rolünün incelenmesi. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(3), 672-689.

Türk Dil Kurumu. (2011). Türk Dil Kurumu sözlüğü. https://sozluk.gov.tr/

E-TİCARET SAĞLIK ÜRÜNLERİNDE KAMPANYA ETKİSİ: KARA CUMA DÖNEMİNDE VİTAMİNLERİN SATIŞ SIRALAMASININ BELİRLEYİCİLERİ

Arş. Gör. Gökçen ÇELİKER
Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi-Sağlık Bil. Enstitüsü Sağlık Yönetimi Bölümü
gozler@ankara.edu.tr- 0000-0003-3099-5654

Arş. Gör. Burak TEKEREK
Yüksek İhtisas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü
buraktekerek@yuksekihtisas.edu.tr - 0000-0001-7617-2368

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Kara Cuma kampanyası sırasında e-ticaret platformlarında yer alan en çok satan 100 ürüne ilişkin tüketici kararını etkileyen değişkenlerin, ürünlerin en çok satanlar değerleri üzerindeki etkisini incelemektir. Amazon ve Trendyol'da 27 Kasım 2025-1 Aralık 2025 tarihleri arasında her gün aynı saatte (20:00'da) vitaminler kategorisindeki en çok satan ilk 100 ürün için fiyat, yorum sayısı, sıralama, yıldız derecelendirmesi, kullanım amacı, indirim durumu değişkenleri incelenmiştir. Toplam 5 günlük gözlem süresi boyunca, 1000 ürün gözleminden oluşan bir veri seti elde edilmiştir. Veriler, farklılık testleri, korelasyon ve regresyon yöntemleri ile SPPS programı ile incelenmiştir. İndirim öncesi dönemde, sıralamayı en güçlü ve iyileştirici yönde belirleyen faktör yorum sayısı olmuştur (ß=-0,315). Yıldız derecelendirmesi (ß=-=0,419) bu dönemde anlamsızdır. İndirim esnasında, talebin belirleyiciliği fiyat'a kaymıştır (ß=+0,183). Yorum sayısının gücü bu dönemde önemli ölçüde azalmıştır (ß =-0,315'ten ß=-0,079'a). Yıldız derecelendirmesi (ß=0,049) bu dönemde anlamlı hale gelerek, ani satın alma kararlarında etkili olmuştur. İndirim sonrasında, fiyat (ß=+0,205) tekrar en güçlü belirleyici olmuştur. Araştırmanın sonuçları, kampanya süreci başlamadan önce tüketicilerin güven inşa etme ve risk azalma sebebiyle yorum sayılarına önem verdiğini ortaya koyarken, fiyatın bu süreç içerisinde caydırıcı bir rol oynadığını göstermektedir. Ancak indirim sürecinin başlamasıyla tüketiciler fırsat yakalama odakla hale gelmiş; yorumlardan ziyade indirimli fiyatların satın alımları daha çok etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: E-Ticaret, Fiyat Duyarlılığı, Tüketici Davranışı

THE EFFECT OF CAMPAIGNS ON HEALTH PRODUCTS IN E-COMMERCE: DETERMINANTS OF VITAMIN SALES RANKINGS DURING THE BLACK FRIDAY PERIOD

Res. Asst. Gökçen ÇELİKER
Ankara University Faculty of Health Sciences Department of Health Management
gozler@ankara.edu.tr- 0000-0003-3099-5654

Res. Asst. Burak TEKEREK
Yüksek İhtisas University Faculty of Health Sciences Department of Health Management
buraktekerek@yuksekihtisas.edu.tr - 0000-0001-7617-2368

ABSTRACT
The purpose of this study is to examine the effect of variables influencing consumer decisions on the top 100 best-selling products on e-commerce platforms during the Black Friday campaign on the best-selling values of these products. Between November 27, 2025, and December 1, 2025, data on price, number of reviews, ranking, star rating, intended use, and discount status were collected daily at the same time (8:00 PM) for the top 100 best-selling products in the vitamins category on Amazon and Trendyol. Over a total observation period of 5 days, a dataset consisting of 1,000 product observations was obtained. The data were analyzed using the SPSS program with difference tests, correlation, and regression methods. During the pre-discount period, the factor that most strongly and positively influenced the ranking was the number of reviews (ß=-0.315). Star ratings (ß=-0.419) were insignificant during this period. During the discount period, the determining factor shifted to price (ß=+0.183). The power of the number of reviews decreased significantly during this period (from ß =-0.315 to ß=-0.079). Star ratings (ß=0.049) became significant during this period and influenced sudden purchase decisions. After the discount, price (ß=+0.205) has once again become the strongest determinant. The results of the study reveal that consumers valued the number of reviews prior to the start of the campaign process due to trust building and risk reduction, while price played a deterrent role during this process. However, with the start of the discount period, consumers shifted their focus to seizing opportunities; discounted prices were seen to influence purchases more than reviews.

Key Words: E-Commerce, Price Sensitivity, Consumer Behavior

1. GİRİŞ

Son yıllarda, artan sağlık okuryazarlığı ve yaşam kalitesinin yükseltme isteği, tüketicilerin koruyucu sağlık hizmetlerine ve sağlığı tamamlayıcı, geliştirici ve iyileştirici ögelere olan ilgisini önemli ölçüde artırmaktadır (Santos vd., 2017). Tüketicilerin artan bu ilgisine karşın sağlık ürünlerinin satışından geleneksel yöntemlerden e-ticaret platformlarına bir değişim söz konusu olmaktadır. Bu değişime katkıda bulunan başlıca faktörlerden biri, sağlık ürünlerini satın almak için birincil kanal olarak e-ticaretin giderek daha fazla kabul görmesi ve kullanıcılar arasında daha güvenilir hale gelmesidir (Iglesias-Pradas ve Acquila-Natale, 2023).

Buna ek olarak 2020 yılında küresel çapta meydana gelen COVID-19 salgını bu değişimi önemli ölçüde hızlandırmış ve hem perakendecileri hem de tüketicileri, özellikle kolaylık ve erişilebilirliğin çok önemli hale geldiği sağlık ürünleri için çevrimiçi alışverişe uyum sağlamaya zorlamıştır (Ahuja, 2021). Bu yönelim, e-ticaret platformlarındaki promosyonların tüketici davranışları üzerindeki etkisini daha belirgin hale getirmiştir. Promosyon uygulamaları ve e-ticarete duyulan güvenin artması ile son yıllarda e-ticaret platformları üzerinden gerçekleştirilen reçetesiz ilaç alımlarında 1,5 katlık artış olarak gözlemlenmektedir (Lobuteva vd., 2022).

E-ticaret platformlarına duyulan güven, tüketicilerin çevrimiçi ilaç satın alma istekliliğinde belirleyici bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Tüketiciler, genellikle promosyon mesajları ve çevrimiçi yorumların etkisiyle, algıladıkları risk ve faydalar temelinde çevrimiçi eczaneleri değerlendirmektedirler. Bu bağlamda, olumlu promosyonlar güveni artırarak satın alma davranışını teşvik edebileceğini göstermektedir (Sabbir vd., 2021; Kohli, 2025). E-ticaret platformlarında kullanılan promosyon uygulamalarının tüketicilerin satın alma davranışları üzerindeki etkisi, Kara Cuma (Black Friday) gibi yüksek indirim oranları ve sınırlı süre vurgusuyla ön plana gelen dönemsel kampanyalarda daha belirgin hale gelmektedir. Bu tür tüketici odaklı promosyon uygulamaları, satın alma niyetini artırarak, diğer alışveriş dönemlerinde aynı ilgiyi görmeyen kategorilerde satışların önemli ölçüde artış göstermesine sebebiyet vermektedir (Saura vd., 2019).

Sağlık takviyesi sektörü, Kara Cuma döneminde artan tüketici aktivitesinden yararlanarak önemli indirimler sunmak ve ilgi çekici pazarlama stratejileri uygulamaktadır. Bu durum, tüketicilerin satın alma eğilimlerini arttırarak pazar payının ve bazı ürünlerin satış performansının iyileştirilmesine katkı sağlamaktadır (Çavuşoğlu vd., 2021). Mevcut literatürde satış sıralamalarını etkileyen genel faktörler; marka itibarı, ürün incelemeleri, arama motoru optimizasyonu gibi stratejiler ön plana çıkmaktadır (Bhandari ve Bansal, 2018; Faizi ve Fkihi, 2019; Schele vd., 2024). Ancak Kara Cuma gibi yoğun ve kısa süreli bir kampanya sürecinde sağlık ürünleri pazarının dinamiklerini inceleyen çalışmalarda önemli bir boşluk bulunmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Kara Cuma kampanyası sırasında e-ticaret platformlarında yer alan ürünlere ilişkin fiyat, yorum sayısı ve ortalama kullanıcı puanı gibi tüketici kararını etkileyen

değişkenlerin, ürünlerin en çok satanlar (Best Seller Rank-BSR) değerleri üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırma, tüketici talebinin bir göstergesi olarak kabul edilen en çok satanlar sıralamasının hangi ürün özelliklerinden daha çok etkilendiğini belirlemeyi ve online alışveriş davranışlarını açıklamayı hedeflemektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, Kara Cuma kampanyası sırasında sağlık ürünlerinden vitaminlere yönelik en çok satanlar sıralamasını etkileyen faktörleri incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

2.1. Araştırmanın Türü

Bu çalışma, değişkenler arasındaki ilişkileri ve çoklu etkileri belirlemeyi amaçlayan, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli ile tasarlanmıştır. Veri toplama sürecinin beş (5) günlük periyodu kapsaması ve dönemsel analizlere olanak tanıması nedeniyle, çalışmanın deseni aynı zamanda boylamsal karşılaştırma unsurları da içermektedir.

2.2. Araştırma Soruları

1. Fiyat ile ürünün en çok satanlar sıralaması arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Yorum sayısı ile ürünün en çok satanlar sıralaması arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Ortalama kullanıcı yıldız puanı ile ürünün en çok satanlar sıralaması arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Fiyat, yorum sayısı ve kullanıcı puanı birbirleriyle nasıl bir ilişkiye sahiptir?
5. İndirim durumuna göre ürünün en çok satanlar sıralaması ve yıldız derecelendirmesi değişmekte midir?
6. Fiyat, yorum sayısı ve yıldız derecelendirmesi puanının ürünün en çok satanlar sıralamasına etkisi indirim öncesi dönemde, indirim esnasında ve indirim sonrası dönemde değişmekte midir?

2.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye'deki büyük e-ticaret platformları olan Amazon TR ve Trendyol'da Kara Cuma kampanyası sırasında satılan tüm sağlık, vitamin ve takviye edici gıda ürünleri oluşturmaktadır. Evrenden kolay ulaşılabilirlik ve anlık talep verisini yansıtmak amaçlanarak amacıyla her iki platformun 'En Çok Satanlar' listesindeki ilk 100 ürün (günlük toplam 200 ürün) örnekleme alınmıştır. Toplam beş günlük gözlem süresi boyunca, 1000 ürün gözleminden oluşan bir veri seti elde edilmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, Amazon TR ve Trendyol platformlarının “En Çok Satanlar” sayfalarından beş gün boyunca (27 Kasım 2025-1 Aralık 2025), her gün aynı saatte (20:00’da) ilk 100 ürün için manuel olarak toplanmıştır. Manuel veri toplama sürecinde gözlemci

yanlılığını ve veri giriş hatalarını minimize etmek amacıyla, veri toplama ve kaydetme işlemleri belirlenen saatte gerçekleştirilmiştir.

Her bir ürün için aşağıdaki değişkenleri içeren bir veri seti oluşturulmuştur:

- En çok satanlar sıralaması
- Ürün fiyatı
- Ürün yorum sayısı
- Ortalama kullanıcı puanı
- Ürünün tam adı (marka ve içerik analizi için)
- Ürünün kullanım amacı
- Ürünün indirim durumu (indirimli/indirimsiz)

Veri toplama süreci, Kara Cuma kampanyasının tüketici talebi üzerindeki anlık, doruk ve kalıcı etkilerini ayrıntılı olarak incelemek amacıyla mantıksal olarak üç farklı döneme ayrılmıştır. Bu ayrım, kampanya öncesi beklentiyi, kampanya sırasındaki yoğunluğu ve kampanya sonrası talebin seyrini karşılaştırmalı olarak analiz etmeye olanak tanımaktadır:

- İndirim Öncesi: 27.11.2025
- İndirim / Kampanya Dönemi: 28.11.2025 – 30.11.2025
- İndirim Sonrası: 01.12.2025

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizleri, SPSS programı kullanılarak yapılmıştır. Bu doğrultuda, tanımlayıcı istatistikler incelenmiş, farklılık testleri, korelasyon ve regresyon yöntemleri uygulanmıştır. Hipotez testleri ve korelasyon analizleri yapılmadan önce verilerin normallik dağılımları Kolmogorov-Smirnov, Shapiro-Wilk testleri ve çarpıklık-basıklık değerleri ile incelenmiştir. Çoklu doğrusal regresyon analizinin güvenilirliğini sağlamak amacıyla, modelin temel varsayımları titizlikle incelenmiştir. Varyans Homojenliği varsayımı ise Levene Testi kullanılarak kontrol edilmiştir. Çoklu Doğrusallık varsayımı, VIF (Varyans Şişirme Faktörü) değerleri kontrol edilerek sağlanmıştır; tüm değişkenlerin VIF değerleri 10'un altında çıkmış ve bu varsayımın ihlal edilmediği tespit edilmiştir. Artıkların bağımsızlığı varsayımı, Durbin-Watson istatistiği ile test edilmiştir. Normallik varsayımı ise ilgili grafikler (Histogram, Normal P-P Plot ve Saçılım Grafiği) incelenerek doğrulanmıştır.

3. BULGULAR

Çizelge 1. Kara Cuma Döneminde Seçilen Ürünlerin Ortalama Fiyat, Yorum Sayısı ve En Çok Satanlar Sıralaması Değişimlerinin İndirim Öncesi, Sırası ve Sonrası Karşılaştırması

Dönem	Tanımlayıcı İstatistikler	Fiyat	Yorum Sayısı	Yıldız Derecelendirmesi
İndirim Öncesi	$\bar{x}$	400.2	2081.8	4.54
	n	200	200	200
	ss	247.2	3628.6	0.17
İndirim Esnasında	$\bar{x}$	385.5	1220.9	4.50
	n	600	600	600
	ss	237.4	2389.6	0.38
İndirim Sonrası	$\bar{x}$	384.5	513.2	4.61
	n	200	200	200
	ss	234.2	1121.1	0.403
Toplam	$\bar{x}$	388.2	1251.5	4.53
	n	1000	1000	1000
	ss	238.6	2558.2	0.35

İndirim öncesi dönemde vitaminler kategorisinde yer alan en çok satan 100 ürünün ortalama fiyatı 400,2; indirim esnasında 385,5; indirim sonrasında 384,5 olmuştur. İndirim öncesi dönemde vitaminler kategorisinde yer alan en çok satan 100 ürünün yorum sayısı ortalama 2081'ken indirim esnasında 1220, indirim sonrasında 513 olmuştur. Yıldız derecelendirmeleri ise indirim öncesinde ortalama 4,54'ken indirim esnasında 4,5; indirim sonrasında 4,6 olmuştur (Çizelge 1).

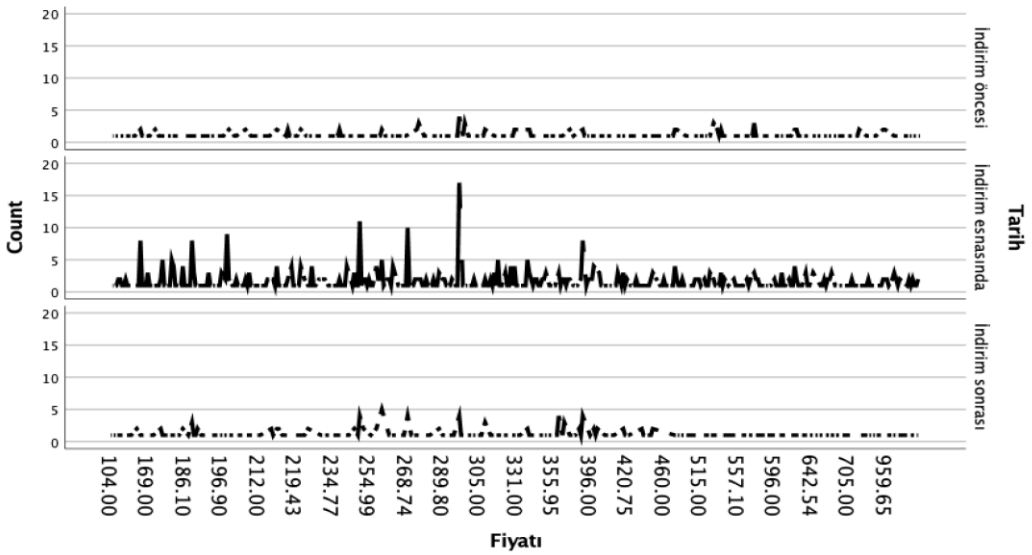

Görsel 1. Kara Cuma Döneminde Seçilen Ürünlerin Ortalama Fiyat Değişimlerinin İndirim Öncesi, Sırası ve Sonrası Karşılaştırması

Görsel 1, Kara Cuma kampanyası boyunca belirlenen üç farklı dönemde (İndirim Öncesi, İndirim Esnasında, İndirim Sonrası), platformların "En Çok Satanlar" listesindeki ilk 100 ürünü temel alarak, bu ürünlerin fiyat dağılımını göstermektedir. Görsel, Kara Cuma (İndirim Esnasında) döneminde en çok satan ürün talebinin, özellikle 305 TL civarında olmak üzere,

orta-üst fiyat aralıklarında keskin zirveler yaparak yoğunlaştığını göstermektedir. İndirim öncesi ve sonrası dönemlerde ise talep dağılımı belirgin şekilde daha seyrek ve düşüktür.

Çizelge 2. İncelenen Sağlık Ürünlerinin Kullanım Amacına Göre Dağılımı

Kullanım Amacı	n	%
Bağışıklık	431	43,1
Cilt-Saç	55	5,5
Çocuk Sağlığı	40	4,0
Enerji-Odak	157	15,7
Kemik-Eklem	254	25,4
Sindirim	36	3,6
Uyku	27	2,7
Toplam	1000	100

NOT: Bağışıklık ürünleri arasına Multivitaminler, D vitamini, resveratrol, selenyum, demir vb; Cilt-Saç ürünleri arasına: Keratin, biotin, skin–hair–nails ürünleri; Çocuk Sağlığı ürünlerine: Kids/junior/damla/şurup formu olanlar; Enerji-Odak: Focus, Q10, arginin, karnitin, ginseng, kreatin; Kemik-Eklem ürünlerine: Kolajen, glukozamin, MSM, kalsiyum, magnezyum, D3; Sindirim ürünlerine: Bromelain, probiyotik, glutamin, berberin; Uyku: Melatonin, 5-HTP, valerian dahil edilmiştir.

İncelenen sağlık ürünlerinin %43,1'i bağışıklık destekleyici ürünlerden oluşmaktadır. Kemik-eklem ürünleri ürünlerin %25,4'ünü, enerji-odak amacıyla kullanılan ürünler ise ürünlerin %15,7'sini oluşturmaktadır. Cilt-saç ürünleri ise ürünlerin %5,5'ini oluşturmaktadır (Çizelge 2).

Çizelge 3. İncelenen Sağlık Ürünlerinin Kullanım Amaçlarına Göre En Çok Satanlar Sıralaması ve Yıldız Derecelendirmelerinin Dağılımı

Kullanım Amacı	n	En Çok Satanlar Sıralaması				Yıldız Derecelendirmesi			
		$\bar{x}$+ss	Min	Maks.	Medyan	$\bar{x}$+ss	Min	Maks.	Medyan
Bağışıklık	431	53,32+28,3	1	100	56	4,51+0,41	1	5	4,5
Cilt Saç	55	55,13+25,1	7	99	53	4,48+0,28	4	5	4,5
Çocuk Sağlığı	40	52,90+23,1	14	97	54,5	4,57+0,30	4	5	4,6
Enerji-Odak	157	47,18+29,6	1	100	38	4,56+0,30	4	5	4,6
Kemik-Eklem	254	47,22+30,3	1	100	43	4,56+0,31	3	5	4,6
Sindirim	36	43,47+32,8	6	98	42,50	4,47+0,31	4	5	4,6
Uyku	27	52,07+21,42	18	93	50	4,45+0,31	4	4,9	4,6

İncelenen sağlık ürünlerinin kullanım amaçlarına göre en çok satanlar sıralaması ortalamaları incelendiğinde, sindirim ürünlerinin ($\bar{x}$=43,47) en çok satanlar sıralamasında ortalama olarak en iyi sırada olduğu; cilt saç ürünlerinin ($\bar{x}$=55,13)) en çok satanlar sıralamasında ortalama olarak en düşük sırada olduğu saptanmıştır. Yıldız derecelendirmeleri değerlendirildiğinde, çocuk sağlığı ürünleri 4,57 ile en yüksek ortalama yıldız derecelendirmesine sahipken, uyku ürünleri 4,45 ile en düşük ortalama yıldız derecelendirmesine sahiptir (Çizelge 3).

Çizelge 4. İncelenen Sağlık Ürünlerinin İndirim Durumuna Göre En Çok Satanlar Sıralamasının Dağılımı

İndirim	n	En Çok Satanlar Sıralaması				
		x̄±ss	Min	Max	Medyan	p
Var	742	50,70+28	1	100	52	0,596
Yok	258	49+29	1	100	47	

İndirim olan ürünlerin ortalama sıralaması 50,70, olmayanların 49'dur. İndirimli olan ve olmayan ürünlerin en çok satanlar sıralaması ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır (p:0,596>0,05; Çizelge 4).

Çizelge 5. İncelenen Sağlık Ürünlerinin İndirim Durumuna Göre Yıldız Derecelendirmelerinin Dağılımı

İndirim	Yıldız Derecelendirmesi				
	x̄±ss	Min	Max	Medyan	p
Var	4,6	1	5	4,6	0.001
Yok	4,5	1	5	4,5	

İndirim olan ürünlerin yıldız derecelendirmesi ortalaması 4,6; indirim olmayan ürünlerin 4,5'dır. İndirimli olan ve olmayan ürünlerin yıldız derecelendirmeleri ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur (p:0,001<0,05; Çizelge 5).

Çizelge 6. Ürünün Fiyatı, Yorum Sayısı, Yıldız Derecelendirmesi ve En Çok Satanlar Sıralaması İlişkisi

Değişkenler	1. En Çok Satanlar Sıralaması	2. Fiyat	3. Yorum Sayısı	4. Yıldız
1. En Çok Satanlar Sıralaması	—	.202[a]	–.142[a]	–.077[b]
2. Fiyat	.202[a]	—	–.087[a]	–.010
3. Yorum Sayısı	–.142[a]	–.087[a]	—	.022
4. Yıldız Derecelendirmesi	–.077[b]	–.010	.022	—

Not: [a] p<0.01 düzeyinde anlamlıdır. [b] p<0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Analiz sonuçları, ürün fiyatı ile en çok satanlar sıralaması arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu (r = .202, p < .01); yorum sayısı ile en çok satanlar sıralaması arasında ise negatif ve anlamlı bir ilişki bulunduğunu (r = –.142, p < .01) göstermektedir. Ortalama yıldız puanı ile en çok satanlar sıralaması arasındaki ilişki ise zayıf ama anlamlıdır (r = –.077, p < .05). Fiyat ile yorum sayısı arasında da düşük düzeyde negatif bir ilişki vardır (r = –.087, p < .01). Ortalama puan değişkeninin fiyat ve yorum sayısıyla ilişkileri anlamlı değildir (Çizelge 6).

Çizelge 7. Tüm Dönemler İçin Ürünün En Çok Satanlar Sıralamasının Belirleyicileri

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	ß	Sd. Error	ßeta	T	p	VIF
En Çok Satanlar Sıralaması	Sabit	50,50	0,886		56,99	0,001	
	Yorum Sayısı	-3,578	0,890	-0,124	-4,02	0,001	1,01
	Yıldız Derecelendirmesi	-2,077	0,890	-0,072	-2,34	0,019	1,08

	Fiyat	5,507	0,887	0,191	6,18	0,001	1,08
R=0,248, R^2=0,062, F=21,82, p=0,001							

Çizelge 7, Kara Cuma kampanyasında tüm dönemlerde fiyat ve tüketici geri bildirimlerinin (yorum sayısı, yıldız derecelendirmesi) en çok satanlar sıralaması üzerindeki etkilerini göstermektedir. Tüm dönemlerde, en çok satanlar sıralamasını en güçlü ve iyileştirici yönde belirleyen faktör fiyat olmuştur (ßeta=0,101). İkinci faktör ise yorum sayısı'dır (ßeta=-0,124). Bunu yıldız derecelendirmesi (ßeta=-0,072) izlemektedir. Her bir faktörün de en çok satanlar sıralamasında etkisi anlamlıdır.

Çizelge 8. Dönemlere Göre Ürünün En Çok Satanlar Sıralamasının Belirleyicileri

Dönem	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	ß	Sd. Error	ßeta	T	p	VIF
İndirim Öncesi	En Çok Satanlar Sıralaması	Sabit	52,37	1,94		26,88	0,001	
		Yorum Sayısı	-6,430	3,90	-0,315	-4,75	0,001	1,02
		Yıldız Derecelendirmesi	-3,160	1,35	-0,053	-0,809	0,419	1,01
		Fiyat	5,69	1,85	0,204	3,07	0,002	1,02
R=0,402, R^2=0,162, F=10,40, p=0,002								
İndirim Esnasında	En Çok Satanlar Sıralaması	Sabit	69,57	13,74		5,06	0,001	
		Yorum Sayısı	-0,001	0,00	-0,079	-1,96	0,049	1,02
		Yıldız Derecelendirmesi	-5,916	3,01	-0,078	-1,96	0,049	1,01
		Fiyat	0,022	0,005	0,183	4,57	0,001	1,02
R=0,222, R^2=0,049, F=10,32, p=0,001								
İndirim Sonrası	En Çok Satanlar Sıralaması	Sabit	69,20	23,46		2,94	0,004	
		Yorum Sayısı	-1,26	0,002	0,00	-1,96	0,004	1,03
		Yıldız Derecelendirmesi	-6,100	4,99	-0,085	-1,22	0,223	1,02
		Fiyat	0,025	0,008	0,205	2,95	0,004	1,03
	R=0,222, R^2=0,050, F=3,46, p=0,017							

NOT: Sıralama bağımlı değişken olduğu için, negatif beta katsayısı iyileştirici etkiyi (Sıralama 1'e yaklaşır), Pozitif beta katsayısı ise kötüleştirici etkiyi (Sıralama 100'e yaklaşır) gösterir.

Çizelge 8, Kara Cuma kampanyasının üç farklı evresinde (indirim öncesi, indirim esnasında, indirim sonrası), fiyat ve tüketici geri bildirimlerinin (yorum sayısı, yıldız derecelendirmesi) en çok satanlar sıralaması üzerindeki etkilerini göstermektedir. İndirim öncesi dönemde, sıralamayı en güçlü ve iyileştirici yönde belirleyen faktör yorum sayısı'dır (ßeta=-0,315). Yıldız derecelendirmesi (ßeta=0,419) bu dönemde anlamsızdır. İndirim esnasında, talebin belirleyiciliği fiyat'a kaymıştır (ßeta=+0,183). Yorum sayısının gücü bu dönemde önemli ölçüde azalmıştır (ßeta=-0,315'ten ßeta=-0,079'a). Yıldız derecelendirmesi (ßeta=0,049) bu dönemde anlamlı hale gelerek, ani satın alma kararlarında etkili olmuştur. İndirim sonrasında, fiyat (ßeta=+0,205) tekrar en güçlü belirleyici olmuştur. Yıldız derecelendirmesinin sıralama üzerindeki etkisi anlamsızlaşmıştır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonucunda elde edilen bulgularda tüketiciler, indirimler başlamadan önce fiyattan kaçınma davranışı gösterdiği görülmektedir. Bu davranışla ilgili önemli bir teorik dayanak, referans fiyatlandırma kavramıdır. Sarpatwari vd., (2016) tüketicilerin satın alma kararlarının genellikle önceki deneyimlerden veya mevcut piyasa koşullarından oluşturulan bir fiyatlandırma referans noktasına bağlı olduğunu vurgulamakta ve yüksek fiyatların anlık satın alımları engelleyebileceğini ve tüketicileri indirimleri beklemelerine teşvik edebileceğini öne sürmektedir. Bunun yanı sıra, indirim beklentisiyle bekleme davranışı, potansiyel kazanç ile ilişkilendirilebilmektedir. Satın almadan önce tüketici tarafından algılanan indirimlerin tüketicilerde fırsat hissi yaratabilmektedir. Tüketicilerin beklenti duygularının, indirim beklemeyle ilişkili algılanan riskleri azalttığını göstermektedir (Luo ve Lee, 2018). Correa vd., (2016) yaptığı çalışmada tüketiciler satın alımlarda stratejik yaklaşarak promosyonları bekledikleri ve birçok tüketicinin yüksek fiyatlardan satın almak yerine beklemeyi tercih ettiğini göstermektedir.

Araştırma bulgularında tüketicilerin satın alma davranışı göstermesinde ürün yorumlarının da etkili olduğunu göstermektedir. Nowak ve Mcgloin (2014)'in belirttiği gibi, çevrimiçi kullanıcı yorumları, satın alma kararları vermeden önce bilgi toplayan tüketiciler için hayati bir bilgi kaynağı halinde görülmektedir. Tüketiciler, daha fazla olumlu geri bildirim alan ürünleri seçme eğilimi göstermektedir. Bu durum belirsizliği azalmaya ve güvenilirlik algısını artırmaya yardımcı olmaktadır. Sonuç olarak, promosyon dönemleri yaklaşırken tüketiciler karar verme sürecinde yorum sayısını önemli ölçüde önceliklendirme eğilimindedir. Daha fazla yorum sayısını daha fazla güvenilirlikle ilişkilendirirler (Rajeev vd., 2024).

Araştırma bulgularında kampanya sırasında indirimli fiyatlar sıralamayı pozitif yönde etkilemektedir. Kara Cuma gibi önemli indirim etkinlikleri sırasında, indirimlerin sunduğu algılanan anlık değer sebebiyle ürünlerin daha dürtüsel olarak satın alınma olasılığının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu etkinlikler sırasında, hemen satın alma dürtüsü daha belirgin hale gelir ve genellikle rasyonel fiyat değerlendirmelerini gölgede bırakarak tüketicilerin kapsamlı bir değerlendirme yapmaktansa indirimli ürünleri satın almayı öncelikli hale getirmektedir (Schindler, 1998). Buna ek olarak Goldsmith ve Amir (2010) tarafından yapılan bir çalışmada indirimler gibi promosyon stratejileri, tüketicilerin çekici bir fırsat sunan belirsiz promosyonları tercih ettiği ve satın alma davranışını önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Kampanya sırasında indirimli fiyatların satın alma davranışını etkileyerek sıralamada pozitif bir algı yaratması durumunda, tüketicilerin bu süreçte yorum sayısını dikkate almadığı ortaya koyulmuştur. Yapılan bir çalışmada, olumlu çevrimiçi yorumların satın alma niyetini artırabileceğini ancak bu yorumların etkisinin cazip fiyat indirimleri karşısında azaldığı

vurgulanmaktadır (Wen vd., 2021; Srivastava vd., 2022). Bunun yanı sıra, tüketicilerin zamanla sınırlı bir fırsatı değerlendiremediklerini düşündüklerinde karar sonrası pişmanlık yaşayabileceklerini ve bunun da satış dönemlerinde yorumların rolünü karmaşıklaştırdığı görülmektedir (Rao vd., 2001). Palma vd., (2016) tarafından yapılan bir çalışmada da ürün değerlendirmelerinin tüketici davranışları üzerinde önemli etkileri olduğunu ancak tüketicilerin indirimler söz konusu olduğunda değerlendirmelere farklı öncelikler verebileceğini ortaya koymuştur.

Araştırma sonucunda kampanya süreci sonunda fiyatın halen en baskın, sıralamayı olumsuz yönde etkileyen en güçlü belirleyici olan tutarlı bir faktör olduğu ortaya koyulmaktadır. Luo ve Lee (2018), satın alma sonrası indirim promosyonlarının tüketicilerin değer algılarını nasıl etkilediğini incelemiş ve önemli promosyonların tüketicilerin gelecekteki fiyat değerlendirmelerini yeniden şekillendirebileceğini bulmuştur. Lee ve Tsai (2014) tarafından yapılan bir çalışmada da promosyonların zaman içerisinde tüketici deneyimleri üzerindeki etkileri araştırılmıştır. İndirimlerin etkilerinin sadece anlık olarak değil promosyon sürecinin sonrasında da devam ettiği ortaya koyulmuştur. Promosyon dönemi sonra erdikten sonra bile tüketicilerin önceki indirimlerin etkisini hissetmeye devam ettiklerini ve bunun da sonraki satın alımlarda daha yüksek fiyatları kabul etme istekliliklerini azaltabileceğini göstermektedir (Sinha ve Adhikari, 2017).

Bu çalışmada sağlık ürünleri kategorisinde Kara Cuma kampanyasının en çok satanlar sıralamasını etkileyen faktörler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Tüketicilerin satın alma kararlarının kampanya evrelerine göre dramatik bir şekilde değiştiği ortaya koyulmuştur. Bulgular, kampanya süreci başlamadan önce tüketicilerin güven inşa etme ve risk azalma sebebiyle yorum sayılarına önem verdiğini ortaya koyarken, fiyatın bu süreç içerisinde caydırıcı bir rol oynadığını göstermektedir. Ancak indirim sürecinin başlamasıyla tüketiciler fırsat yakalama odakla hale gelmiş; yorumlardan ziyade indirimli fiyatlar satın alımları daha çok etkilediği görülmüştür. Çalışmada fiyat faktörünün kampanyanın tüm evrelerinde en tutarlı ve en güçlü faktör olarak yer aldığı görülmektedir. Bu sonuçlardan yola çıkarak yöneticiler, fiyatlandırma stratejilerini belirlen sadece anlık satışları yükselmek için değil, aynı zamanda kampanya sonrası dönemde kalıcı çıpalama etkisi tehlikesini doğru yönetebilmek amacıyla da uzun vadeli düşünmeleri gerektiği önerilmektedir. Bunun yanı sıra, markaların kampanya süreci öncesinde yorum sayısını yükseltmesi ve kampanya anında yüksek ortalama puanını koruması, e-ticaret rekabetinde büyük bir avantaj sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Ahuja, K., The Retail Revolution: Synergy of E-Tail and Brick-and-Mortar in a Post-Pandemic Era, *Journal of Production Operations Management and Economics*, 2021.

2. Bhandari, R. S. ve Bansal, A., Impact of search engine optimization as a marketing tool, *Jindal Journal of Business Research*, 7, 1, 23–36, 2018.

3. Çavuşoğlu, S., Demirağ, B. ve Durmaz, Y., Investigation of the effect of hedonic shopping value on discounted product purchasing, *Review of International Business and Strategy*, 31, 3, 317–338, 2021.

4. Correa, J., Montoya, R. ve Thraves, C., Contingent preannounced pricing policies with strategic consumers, *Operations Research*, 64, 1, 251–272, 2016.

5. Faizi, R. ve El Fkihi, S., Exploring the role of customer reviews in driving business growth, *International Conferences ICT, Society, and Human Beings Bildiri Kitabı*, 2019.

6. Goldsmith, K. ve Amir, O., Can uncertainty improve promotions?, *Journal of Marketing Research*, 47, 6, 1070–1077, 2010.

7. Iglesias-Pradas, S. ve Acquila-Natale, E., The future of e-commerce: Overview and prospects of multichannel and omnichannel retail, *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 18, 1, 656–667, 2023.

8. Kohli, A., Consumer Trust in Online Pharmacies: A Behavioral Analysis, *International Journal for Research in Management & Pharmacy*, 14, 2, 34–41, 2025.

9. Lee, L. ve Tsai, C. I., How price promotions influence postpurchase consumption experience over time, *Journal of Consumer Research*, 40, 5, 943–959, 2014.

10. Lobuteva, L., Lobuteva, A., Zakharova, O., Kartashova, O. ve Kocheva, N., The modern Russian pharmaceutical market: Consumer attitudes towards distance retailing of medicines, *BMC Health Services Research*, 22, 1, 582, 2022.

11. Luo, X. ve Lee, J. J., The effect of post-purchase discount format on consumers' perception of loss and willingness to return, *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 5, 4, 101–105, 2018.

12. Nowak, K. L. ve McGloin, R., The influence of peer reviews on source credibility and purchase intention, *Societies*, 4, 4, 689–705, 2014.

13. Palma, D., de Dios Ortúzar, J., Rizzi, L. I., Guevara, C. A., Casaubon, G. ve Ma, H., Modelling choice when price is a cue for quality: A case study with Chinese consumers, *Journal of Choice Modelling*, 19, 24–39, 2016.

14. Rajeev, J., Suresh, N. ve Varalakshmi, T., Sentiment analysis about customer feedback, *International Research Journal of Advanced Engineering and Management*, 2, 5, 1683–1686, 2024.

15. Rao, H., Henrich, R. G. ve Gerald, F. D., Fool's gold: Social proof in the initiation and abandonment of coverage by Wall, *Administrative Science Quarterly*, 46, 3, 502–526, 2001.

16. Sabbir, M. M., Islam, M. ve Das, S., Understanding the determinants of online pharmacy adoption: A two-staged SEM-neural network analysis approach, *Journal of Science and Technology Policy Management*, 12, 4, 666–687, 2021.

17. Santos, P., Sá, L., Couto, L. ve Hespanhol, A., Health literacy as a key for effective preventive medicine, *Cogent Social Sciences*, 3, 1, 1407522, 2017.

18. Sarpatwari, A., DiBello, J., Zakarian, M., Najafzadeh, M. ve Kesselheim, A. S., Competition and price among brand-name drugs in the same class: A systematic review of the evidence, *PLoS Medicine*, 16, 7, e1002872, 2019.

19. Saura, J. R., Reyes-Menendez, A. ve Palos-Sanchez, P., Are Black Friday deals worth it? Mining Twitter users' sentiment and behavior response, *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 5, 3, 58, 2019.

20. Sechele, G., Rabedzwa, G., Nongayo, S. ve Thango, B., Systematic review on SEO and digital marketing strategies for enhancing retail SMEs' performance, 2024.

21. Schindler, R. M., Consequences of perceiving oneself as responsible for obtaining a discount: evidence for smart-shopper feelings, Journal of Consumer Psychology, 7, 4, 371–392, 1998.

22. Sinha, R. K. ve Adhikari, A., Advertised reference price and sales price as anchors of the latitude of expected price and its impact on purchase intention, *European Journal of Marketing*, 51, 9/10, 1597–1611, 2017.

23. Srivastava, P. R., Sharma, D. ve Kaur, I., Differential effects of online signals on sales performance of local brand clothing products, *Journal of Enterprise Information Management*, 35, 6, 1522–1547, 2022.

24. Wen, J., Lin, Z., Liu, X., Xiao, S. H. ve Li, Y., The interaction effects of online reviews, brand, and price on consumer hotel booking decision making, *Journal of Travel Research*, 60, 4, 846–859, 2021.

EKŞİ SÖZLÜK KULLANICI GİRDİLERİ ÜZERİNDEN TÜRKİYE'DE SAĞLIK KURUMLARINA YÖNELİK ALGININ İNCELENMESİ

Arş. Gör. Burak TEKEREK

Yüksek İhtisas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü

buraktekerek@yuksekihtisas.edu.tr - 0000-0001-7617-2368

Arş. Gör. Gökçen ÇELİKER

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi-Sağlık Bil. Enstitüsü Sağlık Yönetimi Bölümü

gozler@ankara.edu.tr- 0000-0003-3099-5654

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Ekşi Sözlük paylaşımları üzerinden 2015–2025 yılları arasında Türkiye'de sağlık kurumlarına yönelik toplumsal algıyı incelemektir. Ekşi Sözlük platformunda, 2015-2025 yılları arasında özel hastane, devlet hastanesi, üniversite hastanesi, şehir hastanesi ve aile sağlığı merkezi kelimelerinin kullanıldığı başlıklar incelenmiştir. Verilere Orange 3 yazılımı kullanılarak kelime bulutu ve duygu analizi yöntemleri uygulanmış, ayrıca manuel içerik analizi yapılmıştır. Devlet hastaneleri hakkındaki kullanıcı girdilerinde "Devlet", "Doktor" ve "Hasta" kelimeleri sık geçmektedir. Özel hastaneler için "Ameliyat", "Muayene", "Lira" gibi kelimeler dikkat çekmektedir. Şehir hastaneleri için, Büyük", "Acil", "Özel" kelimeleri dikkat çekmektedir. Aile sağlığı merkezleri için "Sağlık", "Doktor" "Aile" "Hizmet" kelimeleri dikkat çekmektedir. Devlet hastaneleri ve özel hastaneler, pozitiften çok negatif duygu skoruna sahiptir (Negatif > Pozitif). Şehir hastaneleri için, pozitif duygu skoru negatif duygu skorundan daha yüksektir (Pozitif > Negatif). Aile sağlığı merkezleri, diğer kurumlara göre en düşük pozitif skora ve en yüksek negatif skor yüzdesine sahiptir. Yapılan kullanıcı girdilerinin içeriğini sistematik olarak inceleyebilmek için, içerik analizinden elde edilen veriler ışığında 10 ana kategori belirlenmiştir. Tüm kurumlar için kullanıcı girdilerinin çoğu sırasıyla genel memnuniyet/hayal kırıklığı (%42.48), maliyet ve finansal şeffaflık (%16.70) ve personel iletişimi ve tutumu (%13.18) üzerinedir. Devlet hastaneleri ile ilgili kullanıcı girdilerinde, personel iletişimi ve tutumu (%19.17) ve bekleme süresi ve randevu yönetimi (%14.75) öne çıkan konulardandır. Özel hastaneler konusundaki içeriklerin en büyük payını maliyet ve finansal şeffaflık (%36.23) oluşturmaktadır. Şehir hastaneleri konusunda tartışmaların önemli bir bölümü bekleme süresi (%11.22) oluşturmuştur. Aile sağlığı merkezleri ile ilgili ise içeriklerin çoğunu genel memnuniyet/hayal kırıklığı (%52,25) ile ilgili tartışmalar oluşturmuştur. Araştırma bulguları, Türkiye'de sağlık kurumlarına ilişkin toplumsal algının kurum türüne göre değiştiğini ve kullanıcı deneyimlerinin özellikle maliyet, bekleme süresi ve personel tutumu etrafında yoğunlaştığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Hasta Deneyimleri, İçerik Analizi, Metin Madenciliği

AN EXAMINATION OF PERCEPTIONS TOWARD HEALTHCARE INSTITUTIONS IN TÜRKİYE THROUGH EKŞİ SÖZLÜK USER ENTRIES

Res. Asst. Burak TEKEREK
Yüksek İhtisas University Faculty of Health Sciences Department of Health Management
buraktekerek@yuksekihtisas.edu.tr - 0000-0001-7617-2368

Res. Asst. Gökçen ÇELİKER
Ankara University Faculty of Health Sciences Department of Health Management
gozler@ankara.edu.tr- 0000-0003-3099-5654

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the public perception of healthcare institutions in Türkiye between 2015 and 2025 through entries on Ekşi Sözlük. Headlines containing the terms private hospital, state hospital, university hospital, city hospital, and family health center on the Ekşi Sözlük platform between 2015 and 2025 were examined. Word cloud and sentiment analysis methods were applied to the data using Orange 3 software, and manual content analysis was also performed. Entries about state hospitals frequently include the words “State,” “Doctor,” and “Patient.” For private hospitals, words such as “Surgery,” “Examination,” and “Lira” stand out. For city hospitals, the words “Large,” “Emergency,” and ‘Private’ stand out. For family health centers, the words “Health,” “Doctor,” “Family,” and “Service” stand out. State hospitals and private hospitals have a higher negative sentiment score than positive (Negative > Positive). For city hospitals, the positive sentiment score is higher than the negative sentiment score (Positive > Negative). Family health centers have the lowest positive score and the highest negative score percentage compared to other institutions. To systematically analyze the content of the entries, 10 main categories were identified based on the data obtained from content analysis. For all institutions, most entries are about general satisfaction/dissatisfaction (42.48%), cost and financial transparency (16.70%), and staff communication and attitude (13.18%), respectively. In entries related to public hospitals, staff communication and attitude (19.17%) and waiting time and appointment management (14.75%) are prominent topics. Cost and financial transparency (36.23%) constitute the largest share of content related to private hospitals. A significant portion of discussions about city hospitals revolved around waiting times (11.22%). Regarding family health centers, most content consisted of discussions related to overall satisfaction/dissatisfaction (52.25%). Research findings indicate that public perception of healthcare institutions in Türkiye varies depending on the type of institution, and that user experiences are particularly focused on cost, waiting times, and staff attitude.

Key Words: Patient Experiences, Content Analysis, Text Mining

1. GİRİŞ

Sağlık hizmetleri, bir toplumun refah düzeyini gösteren ve devlet ile vatandaş ilişkisine yön veren temel yapı taşlarından biri olarak gösterilmektedir. Globalleşen dünyada sağlık kurumları, yalnızca tıbbi müdahale sunan merkezler olarak değil, aynı zamanda hizmet kalitesi, güven ve erişilebilirlik üzerinden kamu düzenin denetlendiği alanlar olarak görülmektedir (Şantaş vd., 2017; Uğur ve Tirgil, 2021). Sağlık hizmetleri, modern toplumların gelişmesinde ön planda yer almaktadır. Bu sebeple birçok alanda olduğu gibi sağlık alanında da çeşitli reformlar gerçekleştirilmektedir. Araştırmalar, gerçekleştirilen sağlık reformları sonucunda kullanıcıların sağlık hizmetlerine olan taleplerinde bir artış olduğunu göstermektedir (Ranjbar vd., 2021; Piroozi vd., 2017).

Türkiye'de son yıllarda (2015-2025) sağlık reformlarında ciddi atılımlar gerçekleşmiş, sağlık hizmeti sunumundan, iç süreçlere kadar birçok değişiklik meydana gelmiştir. 2015 yılı itibariyle kurulmaya başlayan şehir hastaneleri sağlık hizmetlerine erişimi artırmış ve kamu sağlık sisteminin kapasitesini oldukça genişletmiştir. Şehir hastaneleri, yüksek donanımlı sağlık hizmetleri sunarak hem acil durumlar hem de rutin sağlık hizmetleri için önemli bir atılım olarak değerlendirilmektedir (Ağartan, 2015; Aydın ve Altındağ, 2024).

Sağlık hizmetlerinde dijitalleşme süreci yine bu dönemde ön plana çıkmaktadır. Hastaların kendi sağlık verilerine hızlı ve güvenli bir şekilde ulaşabilmesi önemli bir reform adımı olarak görülmektedir. E-Nabız gibi dijital uygulamalar, hastaların kendi sağlık bilgilerini incelemelerine ve yönetmelerine olanak sağlarken aynı zamanda kurumlar arasında da bilgi akışının arttırılmasına yardımcı olmuştur. Bu uygulamalar, sağlık hizmetleri içerisinde şeffaflığı arttırmış ve hasta memnuniyetini yükseltmiştir (Ağartan, 2021; Konuralp ve Biçer, 2021).

Bu dönemde aynı zamanda sağlık güvence kapsamı da genişletilmiştir. Toplumun sağlık hizmetine erişimi kolaylaştırmak ve dezavantajlı grupların temel sağlık ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla sosyal yardımlar artırılmış, özel ve kamu hastaneler arasındaki sağlık hizmeti sunum çeşitliliğinin eşitlenebilmesi amacıyla çeşitli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar, toplumun farklı yapılarının sunulan sağlık hizmetlerinden eşit yararlanmasını hedeflemiştir (Ağartan, 2021).

Kamu-özel ortaklığı, sağlık reformlarının en önemli yönlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Özellikle şehir hastaneleri bu modelle inşa edilmiştir. Bu ortaklıkla birlikte, sağlık hizmetlerinin sunumunda, finansmanında ve işletilmesine esneklik sağlanmış ve sağlık altyapısı geliştirilmiştir. Uygulanan bu model çeşitli eleştirilere de maruz kalmıştır (Aydın ve Altındağ, 2024; Konuralp ve Biçer, 2021).

Bu dönem içerisinde sağlık hizmetleri sunumu en çok etkileyen durumlardan biri de COVID-19 pandemisi olarak görülmektedir. Pandemi süreci içerisinde sağlık hizmetlerinin sunumunda büyük reformlar gerçekleşmiştir. Dijital sağlık çözümleri ve teletıp, pandemi sırasında önemli bir rol oynamaya başladı. Bu durum hastaların sağlık hizmetlerine erişiminde ve kullanımında

farklılıklar yaratmıştır. (Erbay, 2024). Pandemi sonrası dönem Türkiye'de sağlık altyapısı ve reform ihtiyaçları konusunda birçok değişikliği ön plana çıkarmıştır. COVID-19 pandemisi, sağlık sistemlerine dayanıklılık ve tepki verme yeteneğini ön plana çıkaran sürekli gelişen ve değişen sağlık reformunun gerekliliğini vurgulamıştır. Aynı zamanda pandemi, yeterli kaynak tahsisinin önemini ve halk sağlığında kanıta dayalı uygulamaların sistematik olarak entegre edilmesi gerekliliğini de ortaya koymuştur (Gökçe vd., 2022; Erbay, 2024).

Sürdürülebilir bir sağlık sisteminin kurulabilmesi ve geliştirilebilmesi için reformların etkin bir şekilde izlenmesi ve sürekli değerlendirilmesi gerekmektedir (Harirchi, 2020). Sağlık hizmetlerinde gerçekleştirilen reformların değerlendirilmesi genellikle hasta memnuniyet anketleri gibi araçlar kullanılmaktadır. Geleneksel anket yöntemleri, katılımcıların düşüncelerini tam anlamıyla ortaya çıkarmakta sınırlı bir yeteneğe sahiptir. Bu durum, hastaların reformlarla ilgili gerçek duygu ve düşüncülerini ifade etmelerini zorlaştırabilmektedir. Anketler genellikle kapalı uçlu sorulardan oluşmakta ve bu durum hastaların yanıtlarını sınırlandırarak daha derin ve zengin verileri elde etmeyi zorlaştırmaktadır (Wanniarachchi vd., 2023). Dijital platformlar ise kullanıcılar anonim bir kimlik vererek görüşlerini daha rahat ve açık bir şekilde ifade etmelerini sağlamaktadır. Ekşi Sözlük gibi platformlar, katılımcıların daha samimi ve eleştirel görüşlerini paylaştığı dijital platformlar haline gelmiştir (Meral, 2022). Bu araştırmanın amacı, Ekşi Sözlük paylaşımları üzerinden 2015–2025 yılları arasında Türkiye'de sağlık kurumlarına yönelik toplumsal algıyı incelemektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Türü

Bu çalışma, nitel veri analizi ve nicel metin madenciliği yöntemlerinin bir kombinasyonunu kullanarak, 2015-2025 yılları arasındaki Ekşi Sözlük platformundaki kullanıcı girdilerini incelemektedir. Analiz süreci, veri toplama, ön işleme, modelleme ve görselleştirme yoluyla verilerin analizi aşamalarından oluşmaktadır.

2.2. Verilerin Toplanması

Ekşi Sözlük platformunda, 2015-2025 yılları arasında oluşturulan başlıklar ve bu başlıklar altındaki girdiler (entry'ler) veri kaynağı olarak belirlenmiştir. Bu zaman aralığı, MHRS yaygınlaşması, şehir hastanelerinin inşası, fiyat politikası değişiklikleri ve COVID-19 pandemisi gibi sağlık sistemini etkileyen kritik dönüm noktalarını kapsamaktadır. Anahtar kelimeler aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- Özel Hastane
- Devlet Hastanesi
- Üniversite Hastanesi
- Şehir Hastanesi
- Aile Sağlığı Merkezi

2.3. Verilerin Analizi

Ham metin verilerinin analize uygun hale getirilmesi için Orange 3 yazılımının "Text Mining" modülünde aşağıdaki adımlar uygulanmıştır:

- Metin Yükleme: Toplanan tüm girdiler, Orange'a yüklenerek bir metin kümesi oluşturulmuştur.
- Tokenizasyon: Metinler, kelime düzeyinde parçalara ayrılmıştır.
- Durdurucu Kelimelerin Çıkarılması: Türkçe'deki sık kullanılan, ancak anlamsal katkısı düşük olan kelimeler (Örn: ve, bir, için) listeden çıkarılmıştır.
- Kök Bulma: Kelimelerin farklı çekim eklerinden arındırılarak ortak köklerine indirilmesi sağlanmıştır. Bu, kelimelerin farklı varyasyonlarının aynı anlamda değerlendirilmesine olanak tanımıştır.

Kelime Bulutu: Orange yazılımının görselleştirme araçları kullanılarak analiz sonuçları desteklenmiştir. Her bir sağlık kurumu türü için (Örn: özel hastane, şehir hastanesi) en çok kullanılan ve en sık ilişkilendirilen kelimelerin görselleştirilmesi amacıyla kelime bulutu kullanılmıştır. Bunun yanında kelime sıklıkları da raporlanmıştır.

Duygu Analizi: Sağlık kurumlarına yönelik genel algının pozitif mi, negatif mi yoksa nötr mü olduğunu belirlemek ve bunu hastane türlerine göre karşılaştırmak amacıyla duygu analizi yapılmıştır.

İçerik Analizi: İçerik analizi için ana kodların belirlenmesi, analiz edilen tüm paylaşımların öncelikle bir genel okumadan geçirilmesiyle başlamıştır. Bu aşamada keşifçi inceleme ile araştırmacılar, paylaşımların tamamını okuyarak, kullanıcıların tekrar eden şikayetlerini, övgülerini ve bahsettikleri temel konuları keşfetmiştir. Tematik gruplama ile yapılan keşifçi okuma sonucunda, kullanıcı deneyimlerinin temel olarak hangi temalar etrafında şekillendiği tespit edilmiş ve benzer konular (örneğin, randevu, sıra ve bekleme) aynı çatı altında gruplandırılmıştır. Bu tematik gruplamalar ve sıkça karşılaşılan odak noktaları, analizin kategorik çerçevesini oluşturmak üzere 10 ana kod olarak tanımlanmıştır. Bu aşamada kelime bulutlarından da faydalanılmıştır. 10 ana kod belirlendikten sonra araştırmanın verileri, iki kodlayıcı tarafından kodlanmıştır. Kullanıcı girdileri arasında rastgele seçilen %10'luk bölüm ile (n=225) yapılan kodlamalar karşılaştırılmıştır. Bu araştırmada kodlayıcılar arası güvenirliğin belirlenmesinde Miles ve Huberman tarafından geliştirilen formül kullanılmıştır. Kodlayıcılar arası güvenirlik konusunda 0,80 veya daha yüksek değerlerin kabul edilebilir olduğu belirtilmektedir (Neuendorf, 2002; Miles ve Huberman, 1994):

$$Güvenirlik = C / (C + \partial) \times 100$$

C: Üzerinde görüş birliği sağlanan kullanıcı girdisi teması sayısını
∂: Üzerinde görüş birliği bulunmayan kullanıcı girdisi teması sayısı

Araştırmada, kodlayıcılar arası uyumun %82 olarak kabul edilebilir düzeyde olduğu saptanmıştır.

3. BULGULAR

Çizelge 1. Paylaşımların Yıllara ve Sağlık Kurumlarına Göre Dağılımı

Yıl	Devlet Hastanesi	Özel Hastane	Şehir Hastanesi	Aile Sağlığı Merkezi
2015	55 (%6.94)	0 (%0.00)	0 (%0.00)	8 (%3.98)
2016	51 (%6.43)	40 (%7.55)	2 (%0.14)	2 (%1.00)
2017	40 (%5.04)	0 (%0.00)	42 (%2.92)	2 (%1.00)
2018	60 (%7.57)	1 (%0.19)	90 (%6.25)	0 (%0.00)
2019	70 (%8.83)	8 (%1.51)	124 (%8.62)	4 (%1.99)
2020	67 (%8.45)	1 (%0.19)	98 (%6.81)	131 (%65.17)
2021	52 (%6.56)	10 (%1.89)	47 (%3.27)	7 (%3.48)
2022	97 (%12.23)	190 (%35.85)	70 (%4.86)	39 (%19.40)
2023	212 (%26.73)	4 (%0.75)	125 (%8.69)	4 (%1.99)
2024	42 (%5.30)	251 (%47.36)	102 (%7.09)	0 (%0.00)
2025	47 (%5.93)	25 (%4.72)	22 (%1.53)	4 (%1.99)
Toplam	793 (%100)	530 (%100)	722 (%100)	201 (%100)

Çizelge 1'de 2015-2020 yılları arasında sağlık kurumlarına göre paylaşım sayıları yer almaktadır. İncelenen dönemde (2015-2025), devlet hastaneleri en yüksek toplam paylaşıma sahip kurum olmuştur (793). Devlet hastanesi ile ilgili paylaşımlarda yıllık olarak büyük değişimler olmuştur. Özel hastaneler ile ilgili paylaşımlar ise toplam paylaşımların yaklaşık yarısını oluşturmuştur. Özel hastanelerde en büyük artış ve en yüksek paylaşım sayısı 2024 yılında görülmüştür. Aile sağlığı merkezleri ise, toplam paylaşımlarının üçte ikisinden fazlasını (%65.17) 2020 yılında gerçekleştirmiştir.

Çizelge 2. Sağlık Kurumu Türüne Göre En Çok Kullanılan Kelimeler

Devlet Hastanesi		Özel Hastane		Şehir Hastanesi		Aile Sağlığı Merkezi	
Kelime	**Sıklık**	**Kelime**	**Sıklık**	**Kelime**	**Sıklık**	**Kelime**	**Sıklık**
Devlet	344	Özel	428	Hastane	430	Sağlık	98
Doktor	338	Devlet	188	Şehir	255	Doktor	83
Hastane	262	Hastane	169	Hasta	212	Aile	80
Hasta	251	Doktor	167	Büyük	179	Rezalet	44
Kadar	236	Sağlık	134	Doktor	169	Mesai	36
Yok	198	Yok	126	Sağlık	124	Suriye	32
Sağlık	194	Para	117	Devlet	105	Asm	30
İyi	182	İyi	104	Gün	89	Şikayet	25
Acil	178	Ameliyat	101	Önce	88	Zaman	20
Randevu	157	Muayene	97	Saat	86	Devlet	20
Özel	138	Sgk	84	Sadece	81	Saat	19
Gün	137	Tl	80	Yeni	79	Zaten	18
Muayene	128	Aynı	73	Acil	79	Hizmet	17
Saat	93	Hasta	71	İyi	74	Hasta	17
Zaman	88	Tedavi	67	Zaten	73	Türk	17
İnsan	85	Acil	53	Başka	71	Geç	16
Önce	81	Gün	48	Tam	71	Türkiye	15
Son	76	Zaman	45	Yer	71	İyi	15
Sıra	74	Lira	43	Özel	69	Görev	15

Devlet hastaneleri hakkındaki paylaşımlarda "Devlet", "Doktor", "Hastane" ve "Hasta" kelimeleri sık geçmektedir. Bunun yanında "Acil", "Randevu", "Muayene" ve "Saat" kelimeleri de en sık kullanılan kelimeler arasındadır. Özel hastanelerde en sık kullanılan kelimeler "Özel", "Devlet" ve "Hastane"dir; "Doktor" ve "Sağlık" da çok sık geçmiştir. Özel hastaneler ile ilgili paylaşımlarda "Ameliyat", "Muayene", "Lira" gibi kelimeler dikkat çekmektedir. Şehir hastaneleri için, en sık kullanılan kelimeler diğer sağlık kurumlarıyla benzer olarak "Hastane" ve "Doktor"dur. Bunun yanında "Büyük", "Acil", "Özel" kelimeleri dikkat çekmektedir. Aile sağlığı merkezleri için "Sağlık", "Doktor" ve "Aile" kelimeleri geçerken, "Hizmet" ve "Geç" kelimeleri dikkat çekmektedir.

Görsel 1. Devlet Hastanesi Kelime Bulutu

Görseldeki kelime bulutu, devlet hastaneleriyle ilgili paylaşımları yansıtmaktadır. En büyük ve en belirgin kelimeler, konuşmanın temel odak noktasını oluşturur: "hastane", "devlet", "doktor", "hasta", "sağlık" ve "randevu". Bu, kullanıcıların en çok bu temel sağlık kurumları, personeli ve randevu süreçleri hakkında konuştuğunu göstermektedir. "Kadar", "iyi", "muayene" ve "acil" gibi kelimeler ise, deneyimlerin derecesi, hizmet türü ve aciliyet konularının da sıkça dile getirildiğini göstermektedir (Görsel 1).

Görsel 2. Özel Hastane Kelime Bulutu

Diğer sağlık kurumlarından farklı olarak "para", "tedavi", "ameliyat", "ücret" ve "sgk" kelimelerinin varlığı, Özel hastane tartışmalarının ağırlıklı olarak maliyet, ödeme, sigorta ve yapılan işlemler üzerine yoğunlaştığını göstermektedir (Görsel 2).

hastane
şehir
hasta
kadar
büyük
doktor
sağlık
yok
devlet
önce
gün
yeni
saat
başka
ameliyat
göre
olması
aynı
hastanenin
olduğunu
olsun
içinde
son
sadece
randevu
acil
ankara
güzel
tedavi
hastanedir
buraya
oldu
özel
zaten
insan
tam
kan
bursa
hizmet
yolu
hastaneler
hastalar
yüksek
bilkent
türkiye
yemek
su
park
hiçbir
hatta
gitmek
yer
iyi
olur
şimdi
durum
eden
edit
biraz
insanlar
kadın
şehrin
ilgili
olacak
muayene
devam
zaman
kötü
çocuk
gece
yoğun
gittim
ulaşım
gereken
sorun
trafik
araştırma
etmek
asansör
durumda
dünyanın
gidip
doktora
hemşire
hala
kaç
varsa
bugün
doktorlar
gerçekten
yol
ayrıca
fakat
hastaneleri
tane
özellikle
burası
yapılan
arada
bilgi
yoksa
yatak
yerine
bunun
personel
doğru
bunu
tekrar
eğitim
bin
çalışan
devasa
gelliyor
onkoloji
herkes
alan
zorunda
fazla
yere
nin
zor
tl
ilk
vs
dr
hastanesinde
hastalara
olmayan
sabah
otopark
geldi
bkz
sıra
tek
şekilde
diğer
kendi
dakika
bina
hafta
artık
olmuş
gelip
günde
allah
hastanesine
ayrı
durumu
umarım
haber
mevcut
sistem
otobüs
saçma
gerek
dedim
gelen
hastanın
uzun
düzgün
ay
kapalı
yapılmış
olsa
boş
mr
tabi
hemen
vardı
hiçbir
diyor
sahip
kardeşim
hekimliği
sıra
zamanda
randevu
hemşire
gerektiğini
orada
neyse
adam
kötü
giden
mahallesi
hekimine
hekimler
bunlar
saatleri
büyük
hatta
hiçbir
diyor
olması
durumu
sana
evet
insanlar
diğer
işini
hakı
dakika
edit
öyle
sadece
hekimi
dk
herhangi
değildi
yabancı
merkezi
görev
hedef
kutlama
demek
gel
belli
istiyorum
gelliyor
rapor
ilaç
dedi
uzun
biraz
derece
yerine
vardı
oldu
gidip
gelip
hekim
hangi
hastası
tamam
ülkede
öksürük
sonuna
yerde
hikaye
cimer
maalesef
arkadaşlar
göstermek
hayır
olur
gerek
rezalettir
haftagünü
kimse
sorun
gelen
göre
içinde
senin
doktora
madem
yapmak
değildir
kesinlikle
yapmayan
suriye
tedavi
git
bugün
sorular
suç
demiş
kişi
yerinde
ocağına
göğüs
bumun
türkiye
saat
çocuk
istanbul
doğum
yoktum
sistem
bizim
insanların
arkadaş
saati
tabi
olay
kendi
hizmet
türk
bak
önce
aynı
asm
sağlığı
doktor
yok
şikayet
aile
sağlık
mesai
rezalet
suriyeli
şekilde
olmuş
doktorlar
zaten
hasta
size
çalışan
artık
geç
doktorun
olsun
bkz
zaman

Aile sağlığı merkeziyle ilgili kullanıcı girdilerinde öne çıkan ve oldukça büyük olan kelimeler arasında "şikayet", "rezalet", "yok" ve "mesai" kelimeleri dikkat çekmektedir. Bu durum, aile sağlığı merkezleri ile ilgili tartışmaların önemli bir kısmının hizmet eksiklikleri, olumsuz deneyimler ve mesai saatleri gibi konulara odaklandığını göstermektedir.

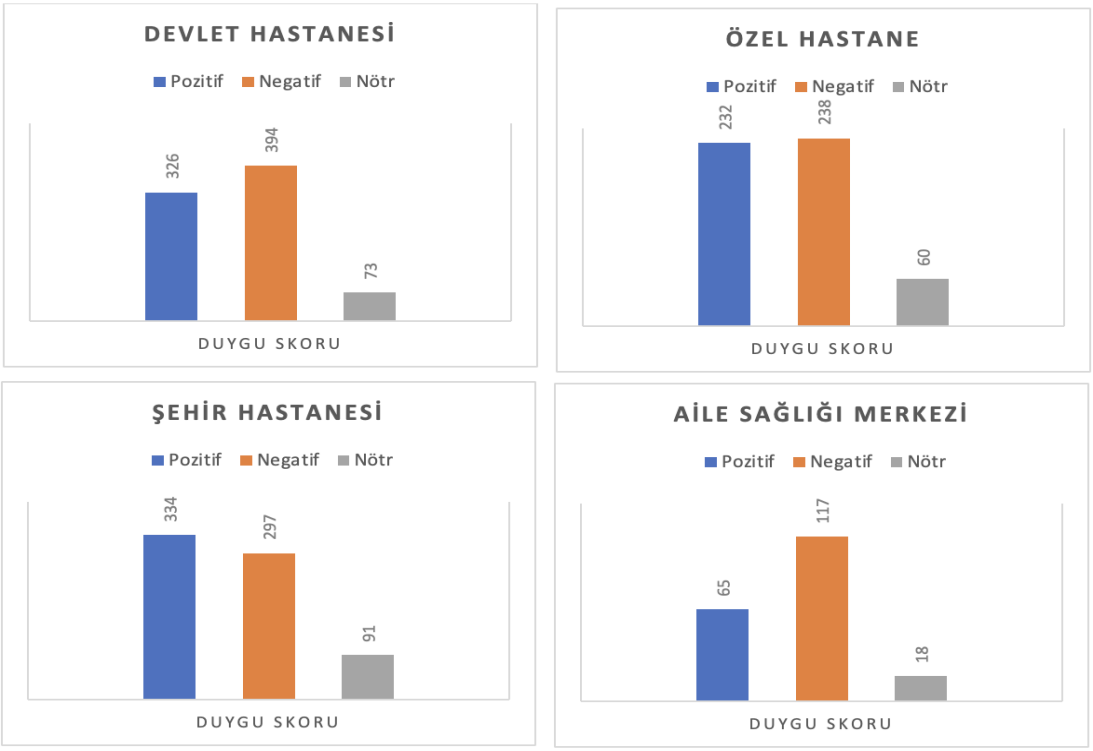

Görsel 5. Sağlık Kurumu Türüne Göre Duygu Analizi Sonuçları

Duygu analizi sonuçlarına göre, devlet hastaneleri, özel hastaneler pozitiften çok negatif duygu skoruna sahiptir (Negatif > Pozitif). Şehir hastaneleri için, pozitif duygu skoru negatif duygu skorundan daha yüksektir (Pozitif>Negatif). Aile sağlığı merkezleri, diğer kurumlara göre en düşük pozitif skora ve en yüksek negatif skor yüzdesine sahiptir (Görsel 5).

Çizelge 3. İçerik Analizi Sonucunda Elde Edilen Ana Kodlar

Kategori No.	Ana Kod	Kapsadığı Temel Odak Noktaları
1.	Maliyet ve Finansal Şeffaflık	Fiyatlandırma, ücret yapısı, sigorta süreçlerindeki belirsizlikler, fazla ücret talebi
2.	Personel İletişimi ve Tutumu	Hekim ve diğer personelin davranışları, ilgi/ilgisizlik, kaba konuşma, hastayı dinleme veya dinlememe
3.	Bekleme Süresi ve Randevu Yönetimi	Randevu bulma zorluğu, acilde/poliklinikte sıra/kuyruk bekleme süreleri, mesai saatlerine uyumsuzluk
4.	Tıbbi Bakım Kalitesi	Teşhis doğruluğu, tedavi başarısı, uygulanan müdahalenin (ameliyat, iğne) kalitesi ve sonucu
5.	Gereksiz/Hatalı Uygulamalar	Tıbbi hata, yanlış teşhis, gereksiz tetkik/ameliyat isteği, tıbbi endikasyonların sorgulanması
6.	Fiziki Şartlar ve Hijyen	Sağlık tesis temizliği, kullanılan malzemelerin hijyeni (kâğıt, kap), tesisin konforu ve yeterliliği
7.	Kurumsal Yönetim ve Sistem Sorunları	Sağlık tesisi organizasyonu, sevk zinciri, yönetimin hekimlere/personele baskısı, bürokratik engeller
8.	Kalabalık ve Kapasite Yetersizliği	Yoğunluk, hasta sayısının fazlalığı, personel/cihaz kapasitesinin yetersiz kalması
9.	Erişim ve Mecburiyet	Hizmete ulaşma kolaylığı/zorluğu, devletin yetersiz kalması nedeniyle özele mecbur kalma
10.	Genel Memnuniyet/Hayal Kırıklığı	Duygusal yoğunluklu genel memnuniyet veya memnuniyetsizlik ifadeleri

Yapılan paylaşımların içeriğini sistematik olarak inceleyebilmek için, metin analizinden elde edilen veriler ışığında 10 ana kod belirlenmiştir. Bu kodlar ve kodların kapsadığı temel odak noktaları Çizelge 3'te yer almaktadır.

Çizelge 4. Sağlık Kuruluşu Türlerine Göre İçeriklerin Dağılımı

İçerikler	Devlet Hastanesi	Şehir Hastanesi	Özel Hastane	Aile Sağlığı Merkezi	Toplam
Bekleme Süresi ve Randevu Yönetimi	117 (%14.75)	81 (%11.22)	32 (%6.04)	32 (%15.92)	262 (%11.66)
Erişim	4 (%0.50)	17 (%2.35)	3 (%0.57)	0 (%0.00)	24 (%1.07)
Fiziki Şartlar ve Hijyen	31 (%3.91)	25 (%3.46)	1 (%0.19)	1 (%0.50)	58 (%2.58)
Genel Memnuniyet/Hayal Kırıklığı	292 (%36.82)	369 (%51.11)	188 (%35.47)	105 (%52.24)	954 (%42.48)
Gereksiz/Hatalı Uygulamalar	16 (%2.02)	19 (%2.63)	14 (%2.64)	7 (%3.48)	56 (%2.49)
Kalabalık ve Kapasite Yetersizliği	9 (%1.13)	15 (%2.08)	1 (%0.19)	3 (%1.49)	28 (%1.25)
Kurumsal Yönetim ve Sistem Sorunları	13 (%1.64)	11 (%1.52)	15 (%2.83)	10 (%4.98)	49 (%2.18)
Maliyet ve Finansal Şeffaflık	110 (%13.87)	62 (%8.59)	192 (%36.23)	11 (%5.47)	375 (%16.70)
Personel İletişimi ve Tutumu	152 (%19.17)	94 (%13.02)	25 (%4.72)	25 (%12.44)	296 (%13.18)
Tıbbi Bakım Kalitesi	49 (%6.18)	29 (%4.02)	59 (%11.13)	7 (%3.48)	144 (%6.41)
Toplam	793	722	530	201	2246 (%100)

Tüm kurumlar için paylaşımların çoğu sırasıyla genel memnuniyet/hayal kırıklığı (%42.48), maliyet ve finansal şeffaflık (%16.70) ve personel iletişimi ve tutumu (%13.18) üzerinedir. Devlet hastaneleri ile ilgili paylaşımlarda, personel iletişimi ve tutumu (%19.17) ve bekleme süresi ve randevu yönetimi (%14.75) öne çıkan konulardandır. Özel hastaneler konusundaki içeriklerin en büyük payını maliyet ve finansal şeffaflık (%36.23) oluşturmaktadır. Şehir hastaneleri konusunda tartışmaların önemli bir bölümü bekleme süresi (%11.22) oluşturmuştur. Aile sağlığı merkezleri ile ilgili ise içeriklerin çoğunu genel memnuniyet/hayal kırıklığı (%52,25) ile ilgili tartışmalar oluşturmuştur (Çizelge 4).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Ekonomik maliyetlerin hastaların endişelerinde baskın olduğunu gösteren kanıtlar, çeşitli sağlık hizmetleri ortamlarındaki bulgularla örtüşmektedir. Yapılan bir çalışmada sağlık hizmetlerinde kamu-özel sektör ortaklıklarının erişimi ve verimliliği artırabileceğini ancak maliyetle ilgili sorunların ciddiye alınması gerektiği ortaya konulmuştur (Ghasemi vd., 2022). Benzer şekilde yapılan bir başka çalışmada hastaneler arasında tıbbi maliyetlerde önemli farklılıklar olduğu ve bu farklılıkların hastaların tedavi arayışındaki tercihlerini nasıl etkileyebileceğini vurgulamıştır. Tedavi masraflarına ilişkin farkındalığın artması veya sağlık hizmetleriyle ilgili mali yükler yoluyla maliyetlerin vurgulanması, hastaların genellikle mali sonuçlara öncelik verdiği küresel çapta gözlemlenen daha geniş bir eğilimi yansıtmaktadır (Nugraheni ve Thabrany, 2023).

Araştırma bulgularına göre, kamu hastaneleri için Ekşi Sözlük paylaşımlarında “Devlet” ve “Doktor” kelimelerinin baskın olması, bu kurumların sağlık sisteminin ana taşıyıcısı ve otorite figürü olarak görüldüğünü kanıtlamaktadır. Ancak özel hastaneler için yapılan incelemede “Lira” ve “Ameliyat” kelimlerinin öne çıkması bu kurumların ticari bir eylem içerisinde olduğu algısını yükseltmektedir. Özel hastane ile ilgili yorumların %36,23 gibi bir oranlar maliyet ve şeffaflık üzerine olması, bu kurumlardan hizmet alan kullanıcıların öncelikli algısının ekonomik maliyetler üzerine olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmanın en önemli bulgularından biri, şehir hastanelerin pozitif >negatif duygu skoruna sahip olmasıdır. Türkiye’de şehir hastaneleri, modern tesisleri ve kapsamlı sağlık hizmetleri ile hastalar arasında olumlu bir itibar kazanmıştır. Kaliteli sağlık hizmetleri sunma kabiliyeti, gelişmiş tesislerle birleştiğinde, hasta memnuniyetinin artmasıyla doğru orantılıdır (Durmuş, 2021; Purbowati ve Ningrom, 2023). Araştırma bulgularında “Büyük” ve “Özel” kelimelerinin şehir hastaneleri ile birlikte anılması, hastaların şehir hastanelerini fiziksel imkanlar bakımından özel hastane gibi algıladığını göstermektedir.

Şehir hastanelerinde bekleme süreleri konusu, hem sağlık hizmeti sağlayıcıları hem de hastalar arasında önemli bir konu olarak kabul edilmektedir. Mevcut literatür, uzun bekleme sürelerinin genel hasta memnuniyetini olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir (Godley ve Jenkis, 2019). Ancak araştırma bulgularında da ortaya koyulduğu gibi, bekleme süreleri konusunda endişelerini dile getiren kullanıcı oranı dikkate değer olmasına rağmen, memnuniyet puanları

nispeten yüksek kalmaktadır. Bu durum, hasta memnuniyeti ile hizmet sunumunun özellikleri arasında çok yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

Aile sağlığı merkezlerinin en yüksek negatif skor yüzdesine sahip olması ve araştırma bulguları sonucunda hastaların yarısından fazlası genel bir hayal kırıklığı içerisindedir. Yapılan bir çalışmada aile sağlığı merkezleri arasında hastaların memnuniyet düzeylerini düşüren nedenlerin; bireylerin her türlü sağlık ihtiyacını karşılayamaması, psikolojik ve sosyal konularda da yeterli ve etkili danışmanlık alamaması, yetersiz fiziksel koşulların bulunması yer almaktadır (Özaras ve Dil, 2011). Bir başka çalışmada aile sağlığı merkezlerini kullanan hastaların doktora telefonla ulaşabilme, muayenehaneye telefonla ulaşabilme ve bekleme sürelerinin uzunluğu gibi konulardan memnuniyetsizlik duyduğu görülmektedir (Kıraç vd., 2024).

Bu araştırma, Türkiye'de 2015-2025 yılları arasın sağlık kurumlarına yönelik algının ortaya konulmasında yardımcı olmuştur. Ekşi Sözlük üzerinden yapılan analizlerde, şehir hastanelerinin konfor ve teknolojik altyapısı kullanıcıları memnun ederken, devlet hastanelerinde iletişim, özel hastanelerde ise maliyetler birer memnuniyetsizlik unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Sağlık sistemi içerisinde sistemin temelini oluşturan birinci basamak aile sağlığı merkezlerinin yüksek negatif skora sahip olması ise hastaların beklentisi ile sağlık hizmetleri arasında çok yüksek bir farkın olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, sağlık hizmeti kullanıcıları, sağlık hizmetini sadece bir tıbbi müdahale olarak görmek yerine, aynı zamanda ekonomik ve sosyal bir etkileşim süreci olarak da görmektedir. Sağlık sistemi üzerinde gerçekleştirilen reformların sadece fiziksel yatırımlarla sınırlı kalmaması, buna ek olarak finansal şeffaflık, bekleme sürelerinin azaltılması ve hasta-hekim iletişimi gibi süreçlerinde iyileştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

1. Agartan, T. I., Politics of success stories in the path towards universal health coverage: The case of Turkey, Development Policy Review, 39(2), 283–302, 2021.

2. Agartan, T. I., Explaining large-scale policy change in the Turkish health care system: Ideas, institutions, and political actors, Journal of Health Politics, Policy and Law, 40(5), 971–999, 2015.

3. Aydin, Y. E. ve Altindag, H., How do public-private partnerships affect public service principles? A case of city hospitals in Türkiye, Public Works Management & Policy, 29(3), 496–508, 2024.

4. Durmuş, V., Differences in health literacy level of patients from public and private hospitals: A cross-sectional study in Turkey, Public Health, 200, 77–83, 2021.

5. Erbay, H., The COVID-19 pandemic response and its impact on post-corona health emergency and disaster risk management in Türkiye, Sustainability, 16(2), 826, 2024.

6. Ghasemi, M., Amini, R. M., Shaarbafchi, Z. N. ve Karimi, S., Role of public-private partnerships in primary healthcare services worldwide: A scoping review, Health Scope. 2022.11(3):e129176.https://doi.org/10.5812/jhealthscope-129176.

7. Godley, M. ve Jenkins, J. B., Decreasing wait times and increasing patient satisfaction: A lean six sigma approach, Journal of Nursing Care Quality, 34(1), 61–65, 2019.

8. Gökçe, A., Hatipoğlu, M., Akboğa, S. A., Sezen, A. I., Akkaş, Y. ve Köçer, B., Thoracic surgery experience from the largest pandemic hospital in Europe, Irish Journal of Medical Science, 191(3), 1075–1079, 2022.

9. Harirchi, I., Hajiaghajani, M., Sayari, A., Dinarvand, R., Sajadi, H. S., Mahdavi, M. ve Majdzadeh, R., How health transformation plan was designed and implemented in the Islamic Republic of Iran?, International Journal of Preventive Medicine, 11(1), 121, 2020.

10. Kıraç, F. Ç., Güneş, H. S., Akküyün, S. ve Şimşek, M. A., Aile sağlığı merkezlerine başvuran hastaların memnuniyet düzeylerinin incelenmesi, Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi, 6(2), 142–153, 2024.

11. Konuralp, E. ve Bicer, S., Putting the neoliberal transformation of Turkish healthcare system and its problems into a historical perspective, Review of Radical Political Economics, 53(4), 654–674, 2021.

12. Meral, S. B., Positive self-representation in public discourse: A critical discourse analysis of denial strategies in Ekşi Sözlük, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 29, 877–888, 2022.

13. Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis: An expanded sourcebook. Sage

14. Neuendorf, K. A. (2002). The Content Analysis Guidebook. Sage.

15. Nugraheni, W. P. ve Thabrany, H., Comparison of the variation cost of COVID-19 medicine among public and private hospitals in Indonesia, 1st International Conference for Health Research–BRIN (ICHR 2022) Bildiri Kitabı, 591–598, Atlantis Press, 2023.

16. Piroozi, B., Rashidian, A., Moradi, G., Takian, A., Ghasri, H. ve Ghadimi, T., Out-of-pocket and informal payment before and after the health transformation plan in Iran: Evidence from hospitals located in Kurdistan, Iran, International Journal of Health Policy and Management, 6(10), 573–586, 2017.

17. Purbowati, M. R. ve Ningrom, I. C., Differences in service quality of government hospital and private hospital in Purbalingga Regency using HCAHPS method, Herb-Medicine Journal, 6(1), 19–29, 2023.

18. Ranjbar, M., Bazyar, M., Jafari, H., Pakdaman, M. ve Pirasteh, V., Investigating the effect of health transformation plan on the public hospitals performance indicators: A case study from Iran, BMC Health Services Research, 21(1), 2021.

19. Santas, F., Celik, Y. ve Eryurt, M. A., Do health care reforms in Turkey have a significant effect in equal access to maternal and child health services in Turkey: An evidence from 20 years, The International Journal of Health Planning and Management, 33(1), e344–e356, 2018.

20. Uğur, Z. ve Tirgil, A., Regional health disparities in the aftermath of health system reforms in Turkey, Journal of Health Systems and Policies, 3(3), 137–169, 2021.

21. Wanniarachchi, V. U., Scogings, C., Susnjak, T. ve Mathrani, A., Hate speech patterns in social media: A methodological framework and fat stigma investigation incorporating sentiment analysis, topic modelling and discourse analysis, Australasian Journal of Information Systems, 2023.

THE EFFECT OF HEALTHCARE WORKERS' MENTAL WORKLOAD PERCEPTION ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT: A QUALITATIVE STUDY

Assistant Professor Tuğba MERT EMİROĞLU[1], Master's student Mevlüt SARIÇAM[2]
[1]Ardahan University, Faculty of Health Sciences, Department of Nursing, Ardahan, Turkey tugba_mertt@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9676-7016 [2]Ardahan Provincial Health Directorate, Accounting Manager mvltsrcm@gmail.com Ardahan, Turkey, OR CID: 0009-0001-9267-7830

ÖZ

Amaç: Bu çalışma, sağlık çalışanlarının zihinsel iş yükü algılarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkilerine yönelik düşüncelerini keşfetmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. **Yöntem:** Çalışma tanımlayıcı desende, nitel çalışma olarak, 30 Mart–31 Nisan 2025 tarihleri arasında yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini Ardahan ve Ankara illerinde görev yapan 24 sağlık çalışanı (hekim, hemşire, anestezi teknikeri, sağlık memuru) oluşturmaktadır. Görüşmeler öncesinde katılımcılardan yazılı onam alınmıştır. Veriler, araştırmacılar tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Görüşmelerin ardından elde edilen veriler yazıya dökülmüş ve kodlama sürecine geçilmiştir. Katılımcılar K1, K2, K3... K24 şeklinde kodlanmıştır. İçerik analizinde ise; birbirine benzeyen veriler belirli kavram ve temalar çerçevesinde gruplandırılmıştır. Katılımcıların demografik özellikleri ve kodlanan temaların verilen cevaplara göre frekansları hesaplanmış ve yorumlanmıştır. **Bulgular:** Katılımcıların yaş ortalaması 37.10±6.68, %66.7'si (n=16) kadın, %54.2'si (n=13) evli, %66.8'i (n=16) lisans, %16.6'sı (n=4) yüksek lisans ve üzeri mezundur. Katılımcıların %50'si (n=12) hemşire, %20.8'i (n=5) anestezi teknikeri, %12.5'i (n=3) sağlık memuru ve %16.7'si (n=4) hekim; sağlık çalışanlarının %58.3'ü (n=14) kamu ve %41.7'si (n=10) özel sektörde çalışmaktadır. **Sonuç ve öneriler:** Sağlık çalışanlarının zihinsel iş yükü algısının, örgütsel bağlılık üzerinde etkisi olduğunu diğer bir ifadeyle doğrudan ilişkili olarak algıladıklarını göstermektedir. Katılımcılar, fazla mesai, adaletli çalışma listeleri, izin günlerinin düzenlenmesi, kreş gibi sosyal olanaklar, çalışma ortamının iyileştirilmesi ve maddi olanaklar gibi faktörlerin zihinsel iş yükünü azaltabileceğini ve bu sayede örgütsel bağlılığın artırılabileceğini ifade etmiştir.

Anahtar Sözcükler: Zihinsel İş Yükü; Örgütsel Bağlılık; Sağlık Profesyonelleri; İş Yükü

ABSTRACT

Purpose: The present study was conducted to examine the effects of healthcare staff's perceptions of mental workload on their organizational commitment and to explore the potential impacts of these interactions on the healthcare sector. **Method:** This descriptive and qualitative study was conducted between March 30 and April 31, 2025. The study sample consisted of 24 healthcare staff (physicians, nurses, anesthesia technicians, and health officers) working in Ardahan and Ankara cities. Written consent was obtained from the participants before the interviews. The data were collected using the interview technique using a semi-structured interview form developed by the researchers. Following the interviews, the obtained data were transcribed, and the coding process began. Participants were coded as P1, P2, P3, and P24. In content analysis, similar data were grouped around specific concepts and themes. The demographic characteristics of the participants and the frequencies of the coded themes were calculated and interpreted based on the responses given.**Results:** The mean age of the participants was 37.10±6.68, 66.7% (n=16) were female, 54.2% (n=13) were married, 66.8% (n=16) had a bachelor's degree, and 16.6% (n=4) had a master's degree or higher. 50% (n=12)

of the participants were nurses, 20.8% (n=5) were anesthesiologists, 12.5% (n=3) were health officers, and 16.7% (n=4) were physicians. 58.3% (n=14) of the healthcare staff worked in the public sector and 41.7% (n=10) in the private sector. **Conclusion and recommendations:** The study results show that healthcare staff's perception of mental workload has an effect on organizational commitment; in other words, they perceive it as directly related. Participants stated that factors such as overtime, fair work schedules, arrangement of leave days, social facilities such as daycare, improvement of the work environment, and financial opportunities can reduce mental workload and thus increase organizational commitment.

Keywords: Health Professionals,Mental Workload, Organizational Commitment, Workload

Introduction

Technological advances from the 1960s to the present have significantly altered the perspective on workload. Towards the end of the 21st century, with the acceleration of mechanization, processes of supervision, monitoring, and control came to the forefront instead of physical workload, which led to the inadequacy of the concept of physical workload alone, and the concept of mental workload took its place in the literature (Chaffin, 1975). Workload refers to the conflict between mental or physical processes and task demands and defines the amount of work an employee, unit, or workplace must accomplish in a given period of time. While workload has traditionally been associated with physical fatigue (Neill & Davis, 2015), mental workload is defined as a concept that includes cognitive activities such as calculating, making patient decisions, recalling patient information, and keeping up with professional developments. Mental workload increases employees' stress levels, leading to negative effects on both physical and psychological health, and increased workload increases the risk of making mistakes by distracting employees (Demiral, 2006; Kılıç Delice, 2016).

The healthcare sector, which provides uninterrupted services, faced higher levels of job stress than many other sectors. Healthcare workers are in constant interaction with patients and their families. These situations, characterized by frequent uncertainties and life-threatening risks, severely impact not only patients but also healthcare personnel. Among the primary causes of stress in healthcare organizations are changes and new practices in the healthcare system, high workloads, ineffective communication processes, and the burden of working with critically ill patients. Tasks such as making complex decisions, monitoring patients, dealing with emergencies, and making ethical decisions increase mental workload. Furthermore, factors such as overtime, providing support to patients and their families, and the burden of additional tasks also place healthcare staff in a difficult position. Excessive workload and long working hours lead to fatigue, psychological problems, distraction, and difficulty recalling information. It is also known that exhausted workers tend to neglect their occupational safety. The challenges faced by nurses, in particular, negatively impact the quality of healthcare they provide, their social lives, and their physical and psychological well-being. This can lead to serious consequences, such as decreased service quality, damage to hospital resources, an increase in occupational accidents, and endangering patient safety (Young et al., 2008; Sünter et al., 2006; Emeç & Akkaya, 2018). Increased mental workload increases the likelihood of employees making errors and reduces their productivity. As working hours increase, negative effects on employees, such as long-term stress, internal pressure, and a decrease in quality of life, occur. Given the critical importance of time in healthcare, the negative impact of workload on time management can disrupt treatment processes (Huey & Wickens, 1993; Karadağ & Cankul, 2015).

Another important concept in organizations is organizational commitment, which refers to the level of belonging an employee feels toward their organization. Some studies define this concept as affective commitment, while others define it as behavioral commitment resulting

from the adoption of shared goals and values. Behavioral commitment is related to employees' choices about whether or not to remain with the organization. It has been observed that employees with high organizational commitment come to work willingly, work independently of time and workload, participate in their duties, have improved performance, and maintain continuity with the organization (Deconinck & Bachmann, 2011; Wasti, 2000; Nehmeh, 2009). Allen and Meyer (1990) examined organizational commitment under three main headings: affective commitment, continuance commitment, and normative commitment. Organizational commitment refers to the psychological attachment, loyalty, and sense of belonging that employees develop toward their organization. This commitment is shaped by employees' belief in the organization's goals and values, their voluntary efforts to achieve these goals, and their desire to remain with the organization. The current study recognizes that organizational commitment arises from a three-dimensional structure (affective, continuance, and normative commitment), but emphasizes the need for additional components, such as cognitive commitment and organizational citizenship behaviors, to complement this structure. Affective commitment reflects an employee's sense of affection and belonging to the organization, while continuance commitment indicates commitment due to the costs of leaving the organization. Normative commitment, on the other hand, emerges when employees view remaining with the organization as a moral obligation. Each of these dimensions is critical in terms of its impact on employee job satisfaction, performance, and organizational productivity (Meyer & Allen, 1991; Wziątek Staśko et al., 2023).

Mental workload might cause negative impacts on employees, such as stress, burnout, and job dissatisfaction. These negative effects can weaken employees' commitment to the organization. The effects of mental workload on organizational commitment become particularly pronounced in occupational groups such as healthcare staff, who operate under intense cognitive and emotional load (Etherington et al., 2019). In this context, understanding how healthcare workers' perceptions of mental workload shape their organizational commitment is becoming an important study topic.

Purpose of the Study

Thestudy was conducted to examine the effects of healthcare staff's mental workload perceptions on their organizational commitment and to explore the possible implications of these interactions on the healthcare sector.

Method

The studyhada descriptive qualitative design.

Place of the Study

The study was conducted with the participation of healthcare staff working in Ardahan and Ankara cities.

Time of the Study

The data collection process began with the approval of the ethics committee and was completed between March 30 and April 31, 2025.

Population and Sample

The study targeted a participant population between 12 and 40, but due to data saturation, 24 participants were recruited. Participants signed an informed consent form before participating in the study. Only healthcare staff (nurses, physicians, anesthesia technicians, etc.) were included in the study. This directly relates to the target population and is important for the content validity of the study.

Inclusion/Exclusion Criteria

Individuals who worked as healthcare staff (nurses, physicians, anesthesiologists, technicians, etc.) in hospitals and who agreed to participate voluntarily were included in the study. Individuals who did not meet the inclusion criteria and were not healthcare staff were excluded from the study.

DataCollection Process and Tool

The data of the study were collected using theSnowball Sampling Method. Initial participants were selected from the researchers' networks, followed by interviews with other healthcare staff who volunteered to participate in the study and were recommended by these individuals. A semi-structured interview form developed by the researchers was used for data collection. The form included demographic questions such as age, sex, marital status, education level, occupation, and current institution, as well as 10 questions on mental workload and organizational commitment. Interviews were conducted face-to-face and lasted approximately 10–15 minutes each. Before beginning the interviews, participants were informed about the study and provided written informed consent.

Data Analysis

The data obtained from the interviews were transcribed, and the coding process began. Participants were identified as P1, P2, P3, and P24. Codes derived from participants' demographic characteristics and responses were interpreted by calculating their frequencies. In content analysis, similar data were grouped around specific concepts and themes.

Ethics Committee Permission

The Scientific Publication and Ethics Committee of a Public University provided permission for the study with the protocol number 2025-2ÖNP-0020 on 21.03.2025.

Limitations of the Study

The studywas limited to the responses given by healthcare staff who voluntarily agreed to participate in the study in Ardahan and Ankara cities.

Results

The mean age of the healthcare staff participating in the study was 37.10±6.68 (min 27, max 51), 66.7% (n=16) were female and 33.3% (n=8) were male, 45.8% (n=11) were single and 54.2% (n=13) were married, 16.6% (n=4) had graduated from health vocational high school, 66.8% (n=16) had a bachelor's degree, 16.6% (n=4) had a master's degree or above, 50% (n=12) were nurses, 20.8% (n=5) were anesthesia technicians, 12.5% (n=3) were health officers, 16.7% (n=4) were physicians, 58.3% (n=14) were working in the public sector and 41.7% (n=10) were working in the private sector (Table 1).

Table 1. The Demographic Data of the Participants

Participants (n=24)		n	%
Sex	Female	16	66.7
	Male	8	33.3
Age	Mean±SD (min,max)	37.10±6.68 (min 27, max 51)	
Marital status	Single	11	45.8
	Married	13	54.2
Educational Status	SML	4	16.6
	License	16	66.8
	Master's degree and above	4	16.6
Job Title	Nurse	12	50
	Anesthesia Technician	5	20.8
	Physician	4	16.7
	Health Officer	3	12.5
Institution	Public	14	58.3
	Special	10	41.7
Workplace	Ardahan	14	58.3
	Ankara	10	41.7

N: number, %: percentage, SD: Standard Deviation, min: minimum, max: maximum

When the participants were asked,"What do you think mental workload is?", their responses (n=32) were coded into six groups. When the responses (n=32) were examined according to the codes, 44.2% (n=14) of them were divided into subgroups as "workload that affects our mental health", 12.5% (n=4) "all jobs other than those that require physical effort", 12.5% (n=4) "jobs that are not systematic", 19.2% (n=6) "jobs where thoughts such as calculation, decision-making, study, etc. are at the forefront", 6.8% (n=2) "psychological pressure" and 6.8% (n=2) "interaction between human cognitive capacity and competencies and tasks and task requirements". When the responses were examined according to the participants (n=24), 41.7% (n=10) of the participants expressed mental workload as "workload that affects our mental health", 16.8% (n=4) as "all jobs other than those that require physical effort", 8.3% (n=2) as "jobs that are handled outside the system", 16.6% (n=4) as "jobs where thoughts such as calculation, decision-making, study, etc. are at the forefront", 8.3% (n=2) as "psychological pressure", jobs", 8.3% (n=2) as "interaction between human cognitive capacity and competencies and tasks and task requirements". Considering the responses given, it was concluded that the majority of the participants defined mental workload as all jobs other than those that require physical effort and that affect the mental state (Table 2).
When the participants were asked,"What are the factors that affect your mental workload?", their responses (n=30) were coded into four groups. When the responses (n=30) were examined according to the codes, 73.4% (n=22) were grouped as "Extra-professional work (secretarial work, excessive paperwork, shift work, excessive registration work)", 13.4% (n=4) as "Excessive workload", 6.6% (n=2) as "Mobbing, unrest in the workplace" and 6.6% (n=2) as "Excessive documentation". When the responses were examined according to the participants (n=24), 79.2% (n=19) of the participants stated that the factors affecting mental workload were "non-professional work (secretarial work, excessive paperwork, shift work, excessive registration work)", 8.3% (n=2) "Excessive workload", 8.3% (n=2) "Mobbing, unrest at work" and 4.2% (n=1) "Excessive documentation". It was concluded that non-professional work (secretarial work, excessive paperwork, shift work, excessive registration work) increased mental workload for healthcare workers (Table 2). When the participants were asked, "Do you think your profession and work environment affect mental workload?" all of the participants answered "yes" and indicated that their profession and work environment have an effect on mental workload. How would you describe your workload level in daily work, in other words, during working hours?" When asked, "How do you evaluate the effects of working hours or task distribution on your mental workload?", 62.5% (n=15) of the participants stated that it "increases mental workload" and 37.5% (n=8) stated that it "negatively affects or reduces mental workload" (Table 2, Figure 1).

Table 2. The Definition of the Mental Workload and the Frequencies of Affecting Factors by Codes and Participants

Codes	**According to the participant**		**According to codes**	
Definition of Mental Workload	**N(24)**	**%**	**N(32)**	**%**
Work other than that which needs to be done physically	4	16.8	4	12.5
Workload affecting our mental health	10	41.7	14	44.2
Work done outside the system	2	8.3	4	12.5
The interaction between human cognitive capacities and competencies and tasks/task requirements	2	8.3	2	6.8
Psychological pressure	2	8.3	2	6.8
Jobs where thoughts such as calculation, decision making, study, etc., are at the forefront	4	16.6	6	19.2
Factors Affecting Mental Workload	**N(24)**	**%**	**N(30)**	**%**

Mobbing, workplace unrest	2	8.3	2	6.6
Excessive documentation	1	4.2	2	6.6
High workload	2	8.3	4	13.4
Non-professional work (secretarial work, excessive paperwork, shift work, excessive registration work)	19	79.2	22	73.4
Does it have an impact on mental workload? (occupation and work environment)	N(24)	%		
Yes	24	100		
Level of mental workload in daily tasks	N(24)	%		
Little	2	8.4		
Middle	2	8.4		
Busy	20	83.2		
Effect	N(24)	%		
It increases my mental workload	15	62.5		
It reduces my mental workload	9	37.5		

N: number, %: percentage

Figure 1. The Effect of the Profession and Work Environment on Mental Workload

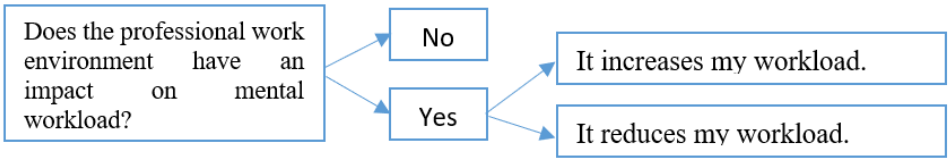

When the participants were asked, “What do you think organizational commitment is?”, their responses (n=36) were coded into four groups. When the responses were examined according to the codes (n=36), 47.2% (n=17) of the participants were grouped as “Commitment to the workplace, institutional belonging and ‘us’ awareness”, 16.7% (n=6) as “Loving one’s job”, 16.7% (n=6) as “Making sacrifices, loving one’s job”, and 19.4% (n=7) as “Coming to the workplace willingly”. When the responses given were examined according to the participants (n=24), when the participants were asked about their definition of organizational commitment, 50% (n=12) of the participants stated it as “Commitment to the workplace, institutional belonging and ‘us’ awareness”, 20.8% (n=5) “Enjoying your job”, 20.8% (n=5) “Making sacrifices, loving your job”, 8.4% (n=2) “coming to the workplace willingly”(Table 5). When the participants were asked, “Are there any factors that increase/decrease your organizational commitment? Can you give an example?”, all of them stated that there were. The responses given to the question of how the increasing factors (n=24) were gathered into five groups. 41.6% (n=10) of the participants were grouped as “Having a corporate culture, having a corporate structure”, 20.8% (n=5) as “Team harmony, systematic and orderly work”, 12.5% (n=3) as “Transportation, laundry, free canteen tea, coffee, etc. opportunities”, 12.5% (n=3) as “Overtime and being paid on time”, 8.4% (n=2) as “Taking suggestions for new practices” and 4.2% (n=1) as “Fair lists”. The answers given to the question of how the decreasing factors are used (n=24) were grouped into four groups according to the participants and codes. 41.7% (n=10) of the participants were grouped as “Overtime, intensive night shifts”, 29.1% (n=7) as “Not being given leave when requested”, 20.9% (n=5) as “Low wages”, and 8.3% (n=2) as “Discrimination and favoritism, unqualified assignment” (Table 3, Figure 2).

Table 3. The Definition of the Organizational Commitment, Frequencies of AffectingFactors by Codes and Participants

Codes	According to the number of participants		According to codes	
Definition of Organizational Commitment	**N(24)**	**%**	**N(36)**	**%**
Commitment to the workplace, institutional affiliation and self-awareness	12	50	17	47.2

Doing your job with love	5	20.8	6	16.7
Coming to the workplace willingly	2	8.4	7	19.4
Making sacrifices, loving your job	5	20.8	6	16.7

Codes That Increase Organizational Commitment	**N(24)**	**%**
Having a corporate culture, having a corporate structure	10	41.6
Team harmony, systematic and orderly work	5	20.8
Transportation, laundry, free tea and coffee, etc.	3	12.5
Overtime and timely payment of compensation	3	12.5
Receiving suggestions on new applications	1	4.2
Fair lists	2	8.4

Codes That Reduce Organizational Commitment	**N(24)**	**%**
Overtime, intense night shifts	10	41.7
Not giving permission when requested	7	29.1
Discrimination, favoritism, and unmerited appointments	2	8.3
Low wages	5	20.9

N: number, %: percentage

Figure 2. The Distribution of the Factors Increasing/Decreasing Organizational Commitment

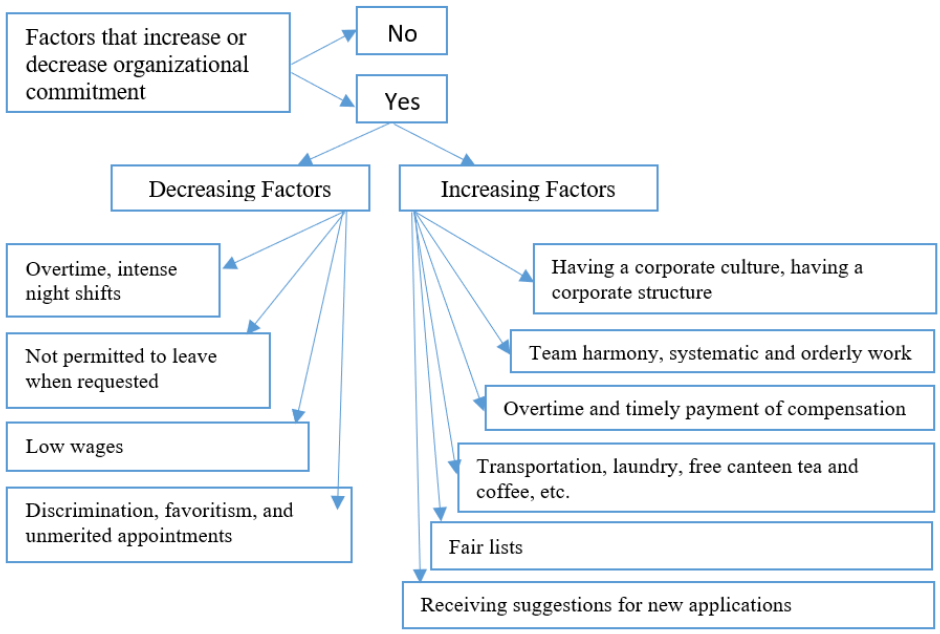

When the participants were asked, “Does mental workload affect organizational commitment? How?”, all of them stated that it does. The answers (n=24) were grouped into two groups according to the participants and codes. 75% (n=18) of the participants stated, “As mental workload increases, organizational commitment decreases,” and 25% (n=6) stated, “As mental workload increases, it causes stress, grouping occurs, and success decreases” (Table 6, Figure 5). The participants were asked, “Do you think managers affect mental workload and organizational commitment? How?” When asked, all of them stated that they did. The answers given about how mental workload affects organizational commitment (n=24) were gathered in four groups according to the participants and codes. 50% (n=12) of the participants said “The manager must be competent”, 25% (n=6) said “He must treat employees equally”, 12.5% (n=3) said “He must be kind”, and 12.5% (n=3) said “It must affect the positive/negative processes in the organization”. The participants were asked, “What kind of support must be provided at the

institutional level? Can you give an example?" When asked,"What kind of support must be provided at the institutional level?", all participants stated that it has an effect, and that their organizational commitment generally decreases as mental workload increases. The responses (n=50) to the question "What kind of support must be provided at the institutional level?" were divided into twelve codes. According to the participants at the institutional level, 30% (n=7) responded "Fair working conditions must be provided", 17% (n=4) responded "Good salaries must be given, wage policy must be increased", 24% (n=8) responded in four equal proportions as "Daycare must be opened, maternity and breastfeeding leave must be increased, working hours must be shortened, flexibility must be provided, sensitivity and understanding must be shown in family situations", and 20% (n=5) responded in five equal proportions as "Transportation (to the workplace) must be made easier, leave periods must be increased, measures must be taken against mobbing, career plans must be supported, internal promotion assignments must be increased, overtime must not be made". In order to reduce the perception of mental workload experienced, according to the codes at the institutional level, 30% (n=15) of them answered "Fair working conditions must be provided", 18% (n=9) answered "Good salaries must be paid, wage policy must be increased", 32% (n=16) answered "Nursery must be opened, Maternity and breastfeeding leave must be increased, Working hours must be shortened, they must be flexible, they must be sensitive and understanding in family situations" in four groups at equal rates, 20% (n=10) answered "Transportation must be made easier (to the workplace), Leave periods must be increased, Measures must be taken against mobbing, Career plans must be supported, internal promotion assignments must be increased, Overtime must not be made" in five groups at equal rates. The study has revealed that to reduce the effect of the perception of mental workload on the organizational commitment of healthcare staff, measures such as fair management, good working conditions, good wages, increasing the leave periods of employees, decreasing overtime, etc.,must be taken (Table 4).

Table 4. Frequencies of the Effects of Mental Workload, Managers' and Institutional Support on Organizational Commitment by Codes and Participants

Codes	**According to the number of participants**		**According to the codes**	
The Effect of Mental Workload on Organizational Commitment	**N**	**%**	**(n:24)**	**%**
As mental workload increases, organizational commitment decreases.	18	75	18	75
As mental workload increases, it causes stress, grouping occurs, and success decreases	6	25	6	25
Managers'Mental Workload and Its Effect on Organizational Commitment	**N**	**%**	**N (24)**	**%**
The manager must be qualified	12	50	12	50
Treating employees equally	6	25	6	25
Being kind	3	12.5	3	12.5
Affecting the positive/negative processes in the organization	3	12.5	3	12.5
Institutional Supports	**N**	**%**	**N(50)**	**%**
Fair working conditions must be provided	7	30	15	30
The nursery must be opened	2	8	4	8
Maternity and breastfeeding leave must be increased	2	8	4	8
Working hours must be shortened and flexible.	2	8	4	8
Being sensitive and understanding in family situations	2	8	4	8
Good salaries must be given, wage policy must be increased	4	17	9	18
Overtime must not be made	1	4	2	4
Career plans must be supported, and internal promotion assignments must be increased	1	4	2	4
Precautions must be taken against mobbing	1	4	2	4
Leave periods must be increased	1	4	2	4

Transportation must be facilitated (to the workplace)	1	4	2	4

N: number, %: percentage

Examples of statements made by participants are as follows.

When the participants were asked, "What do you think mental workload is?", the participant with code P4 said, "Jobs *that require individual thought other than arm strength and physical activity".*Participant coded P6: "Jobs *that require remembering and memorizing to be kept in mind,"*Participant coded K9: *"Mentally based work rather than physical work,*" Participant coded P12: "Jobs *that require individual thought other than arm strength and physical activity".*Participant coded P17: "Jobs *where thoughts are at the forefront,"*Participant coded P20: "*Following human life and making decisions".*

When the participants were asked,"What are the main factors that increase your mental workload? (non-professional work, secretarial work, getting medication from the pharmacy, excessive documentation/paperwork, excessive registration work, consecutive shifts, etc.) the participant with code P6 said "Excessive *paperwork. Unfair division of labor* ", the participant with code P7 said "Excessive *documentation, registration work".,* the participant with code P10 said "Medication *calculation, consecutive shifts.* ", the participant with code P11 said "*Secretarial work, excessive paperwork, consecutive shifts"., the participant with* code P18 said "Mobbing*", the participant with code P21* said "Extra-*professional work* ", the participant with code P3 said *"Excessive working hours tire the mind and make it difficult to make decisions",* the participant with code P4 said "It *disrupts our work enthusiasm and work order",* the participant with code P13 *said "I am satisfied with the working hours. The distribution of tasks is not always equal",* the participant with code P14 said "Continuously*". Being under stress has a significant impact, of course," said* participant P22.*"I am satisfied with the working hours. The distribution of tasks is not always equal".*

When the participants were asked, "What do you think organizational commitment is?", the participant with code P2 said, "*Loving the job and volunteering for the work done,"*the participant with code P8 said, "*Fully motivated work friendship, high-potential professional partnership,"*the participant with code P16 said, "*It is coming to work willingly," the participant* with code P20 said, *"The interest shown to be successful in the organization," and* the participant with code P24 said, "*I am getting too caught up in the work environment and making sacrifices".*

When the participants were asked, "Are there any factors that increase your organizational commitment? Can you give examples? (overtime, excessive demand, excessive phone calls, transportation difficulties, etc.)", the participant with code P7 said, "*Fully motivated colleagues, high-potential professional partnerships", the participant with code* P11 said, "*The system in my job and team", the participant with code* P14 said, "*Team harmony, systematic and organized work",* the participant with code P18 *said, "The interest shown to be successful in the organization",* the participant with code P22 said, "*The employee makes sacrifices to identify with the work environment".*

When the participants were asked, "Are there any factors that reduce your organizational commitment? Can you give examples? (Giving leave when requested, respect for private life, educational opportunities, etc.)", the participant with code P4 said, "Discrimination *and favoritism",* the participant with code K9 said, "Low *wages reduce organizational commitment",* the participant with code K12 *said, "There is. Stress in the work environment",* the participant with code P13 said, *"Overtime", the participant with* code K21 said, "Suddenly *developing cases",* the participant with code P24 said, "High *workload".*

When participants were asked, "Does mental workload affect organizational commitment? How?", participant P1 responded, "Excessive *workload reduces organizational commitment".*Participant coded P4 "*A comfortable environment increases*

*commitment,"*participant coded P7 "*I think organizational commitment decreases with increasing workload,"*participant coded P19 "*If everyone is equally distributed in mental workload, it will not affect organizational commitment".*, participant coded P9 "*Yes,organizational commitment decreases under stress,*" participant coded P13 "*Yes,it causes stress,"*participant coded P19 "*Yes,mental fatigue reduces commitment to the organization".*
When the participants were asked,"What kind of support must be offered at the institutional level to reduce or manage your mental workload? (nursery, breastfeeding leave, education, etc.)", the participant with code P2 said "*Maternity leave must be increased, workload must be shared correctly, mobbing etc. must be prevented, opportunity for rest after shifts and reduction of shifts",* the participant with code P5 said "*Dependency can be increased within the organization by making merit and career planning",* the participant with code P8 said "*Good wages must be given, overtime must not be required", the participant with code* P12 said "*Psychological seminars can be held", the participant with code* P13 said "*Leaves that can provide sufficient and quality time, reduction of heavy workload, a more planned and work-shared work environment",* the participant with code P14 said "*Leave periods must be extended and adjusted appropriately",* the participant with code P16 said "*The duration of shift leave can be increased",* the participant with code P19 said "*Financial resources must be arranged, motivational activities must be organized",* the participant with code P20 said "*Education, providing a fair and peaceful environment, equal treatment for everyone".*Also, participant P24said,*"An understanding and peaceful work environment must be provided, and the happiness of the employees must be taken into consideration, andmeasuresmust be taken against mobbing".*

DISCUSSION

The majority of participants defined *mental workload* as "workload that is not physically performed but directly affects mental health". Participants specifically cited non-professional duties, secretarial work, intensive documentation (paperwork), excessive registration, and frequent shifts as the primary factors that increase mental workload. A significant number of healthcare staff participating in the study stated that mental workload has a significant impact on organizational commitment, and that commitment levels decrease as this workload increases. Responses to the question, "What do you think organizational commitment is?" focused on themes such as "commitment *to the workplace, belonging to the organization, and a sense of "us* ". In response to the question, "What is the impact of managers on mental workload and organizational commitment? In which area is the impact greater?" 79.1% (n=19) of participants indicated that managers, in particular, have a significant impact on organizational commitment. These participants emphasized that managers' competence, equal treatment of employees, and a courteous management style increase organizational commitment.When asked the question, "What kind of support must be provided at the institutional level to reduce or manage your mental workload?", 33.3% (n=8) of responses indicated that equal opportunities must be provided to everyone within the institution and fair working conditions must be established. Similarly, to the question, "What institutional support must be provided to increase organizational commitment?", 33.4% (n=8) of responses indicated that training opportunities must be improved, a fair and peaceful work environment must be created, and employees must be treated equally.
Healthcare workers generally associate mental workload with elements such as *extraneous tasks, secretarial and paperwork duties, obtaining medications from the pharmacy, excessive documentation, and consecutive shifts.* These results suggest that patient safety and the effectiveness of healthcare services in hospitals are closely linked to staff mental workload. The literature also supports this notion. Neill (2011) and Carayon & Gürses (2005) state that mental workload is a determinant of quality healthcare, safe care, and institutional performance.Atik

& Akoğlan Kozak (2016) found that mental workload is more prevalent than physical workload in service industries, with new employees experiencing higher perceptions of mental workload. Weigl et al. (2016) also demonstrated that frequent interruptions and multitasking in clinical settings increase mental workload and negatively impact quality of care.The results of the study indicate that healthcare workers are exposed to intense mental workload due to the nature of their profession. Working hours, task distribution, and the uncertainty of workflow stand out as significant factors that increase this burden. Participants emphasized that increased mental workload reduces organizational commitment. This result is consistent with the literature. Altay & Turunç (2018) demonstrated that working hours reduce performance and service quality and increase mental workload, while Karwowski & Yates (1986) demonstrated that increased workload negatively impacts employees' physical and mental health. Çelik et al. (2023) also demonstrated that mental workload has a negative impact on job satisfaction.

Institutional structure and corporate culture have also been considered important factors shaping organizational commitment. A strong corporate culture has been found to increase commitment, while low wages, excessive overtime, and night shifts have been found to weaken it. Özkılıççı & Aytaç (2022) stated that the perception of mental workload negatively impacts attendance behavior, and participants stated that a competent, fair, and courteous management approach strengthens organizational commitment.Providing employees with adequate compensation appears to have positive effects not only on individual but also on organizational performance. Brüggen et al. (2017) noted that financial well-being increases organizational productivity and societal benefits. Similarly, a study by Islam et al. (2022) during the COVID-19 period demonstrated that economic hardship and increased workloads lead to intense stress and psychological problems in healthcare workers.Protecting the physical and mental well-being of healthcare workers is critical for both their own health and the maintenance of quality healthcare services. Sayılan & Aydın (2020) emphasized the importance of this situation by reporting that healthcare workers experience mobbing sixteen times more frequently than employees in other sectors. Job satisfaction is known to increase employee commitment and reduce stress. Moghimi (2006) demonstrated that fair management is the foundation of commitment, while Shokrkon & Na'ami (2003) demonstrated that fair management reduces mental workload and increases commitment. Aiken et al. (2012) stated that high workload and low staffing levels lead to burnout and reduce commitment. Etherington et al. (2019) demonstrated that high mental workload negatively affects organizational commitment, but commitment levels increase when workload is effectively managed.

Conclusion and Recommendations

The study examined the relationship between healthcare workers' perceptions of mental workload and their levels of organizational commitment. Overall, the study results demonstrate that healthcare workers' mental workload and organizational commitment are intertwined dynamics. This demonstrates the critical importance of managing mental workload in healthcare institutions for both employee satisfaction and the delivery of quality healthcare services. The following recommendations have been developed to reduce mental workload and increase organizational commitment.

- Review and reduction of duties such as secretarial work, paperwork, and intensive documentation, which are not included in the job descriptions of healthcare staff.
- Arranging shift, overtime, and duty plans in a fair, transparent manner that considers the work-life balance of employees.
- Distributing tasks in accordance with the education, experience, and competencies of the personnel and regularly monitoring these processes.
- Making plans by calculating the number of personnel and workload using job analysis methods in accordance with the current needs of the institutions.

- Remuneration systems must be restructured to be fair, transparent, and reflect the level of responsibility of employees.
- Management must control factors that negatively affect employees, such as psychological pressure, mobbing, and overtime, and create a healthy working environment.
- Increasing and making accessible opportunities that support employees' family life, such as nursery services, maternity and breastfeeding leave.

These regulations aim at decreasing the mental workload of healthcare staff and increasing their motivation, job satisfaction, and organizational commitment, thus contributing positively to the quality of healthcare services.

Conflict of Interest Statement: The authors have not declared any conflict of interest.
Funding Statement: No funding was used for the study.
Author contributions: Study design: TM(50%), MS(50%)
Data collection: TM(20%), MS(80%)
Data analysis: TM(50%), MS(50%)
Work inspection: TM (100%)
Writing the article: TM(80%), MS(20%)
Major critical revisions: TM (100%)

REFERENCES

Aiken, L.H., Clarke, S.P., Sloane, D.M., Sochalski, J., & Silber, J.H. (2012). Hospital nurse staffing and patient mortality, nurse burnout, and job dissatisfaction. JAMA, 288(16), 1987-1993. https://doi.org/10.1001/jama.288.16.1987

Allen, N. J. & Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. Jounal of Occupational Psychology, 63 (1), 1-18.

Altay, M. & Turunç, Ö. (2018). İş yükü, çalışma yaşam kalitesi ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: lider-üye etkileşiminin ve örgütsel bağlılığın aracılık rolü. Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(17), 191-229.

Atik, E. & Akoğlan Kozak, M. (2016). İş yükü algısı ve iş yükünün insan kaynakları yönetiminde kullanımı: Eskişehir'de otel işletmeleri örneği. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(Özel Sayı), 341–366. https://doi.org/10.18037/ausbd.417484

Brüggen, E. C., Hogreve, J., Holmlund, M., Kabadayi, S., Löfgren, M. (2017). Financial well-being: A conceptualization and research agenda. Journal of Business Research, 79, 228–237. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.03.013

Chaffin, D. (1975). Ergonomics guide for the assessment of human static strength. American Industrial Hygiene Association Journal, 36(7), 505-511. https://doi.org/10.1080/0002889758507283

Carayon, P. & Gürses, A.P. (2005). A human factors engineering conceptual framework of nursing workload and patient safety in intensive care units.Intensive and Critical Care Nursing, 21, 284-295. https://doi.org/10.1016/j.iccn.2004.12.003

Çelik, M., Ay, G. & Bayazıt, M. (2023). Akademisyenlerin iş yükü algısının iş doyumu üzerine etkisi. İş ve İnsan Dergisi, 10(2), 67-79. https://doi.org/10.18394/iid.1260593

Deconinck, J.B. & Bachmann, D.P. (2011) Organizational commitment and turnover. ıntentions of marketing managers, Journal of Applied Business Research (JABR), 10(3), 87-96. DOI:10.19030/jabr.v10i3.5928

Demiral, Y. (2006). Sağlık çalışanlarında iş gerilimi iş doyumu ve mesleksel riskler. Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 28 (Ekim-Kasım-Aralık), 35-40.

Etherington, C., Wu, M., Cheng-Boivin, O., Larrigan, S. & Boet, S. (2019). Mental workload and stress among healthcare professionals: impact on organizational commitment. Journal of Healthcare Management, 64(3), 197-210.

Emeç, Ş. & Akkaya, G. (2018). Sağlık sektöründe zihinsel iş yükü değerlendirmesi ve bir uygulama. Ergonomics, 1(3), 156-162. https://doi.org/10.33439/ergonomi.470474

Huey, B. M. & Wickens, C. D. (1993) Workload transition: ımplications for ındividual and team performance, Washington DC, National Academy Press.

Islam, Z.,Gangat, S. A., Monanan, P., Rahmat, Z. S., Chbib, D., Marfani, W. B. & Essar, M. E. (2022). Mental health impacts of Lebanon'seconomiccrisis on health care workersamidst COVID-19. The International Journal of Health Planning and Management, 37(2), 1160–1165. https://doi.org/10.1002/hpm.3324

Karaca, B. R.,& Oğuzhan, G. (2023). Zihinsel İş Yükü ile Tükenmişlik Arasındaki İlişki: Sağlık Çalışanları Örneği. Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Ve Araştırmaları Dergisi, 5(2), 100-109. https://doi.org/10.46413/boneyusbad.1161161

Karadağ, M. & Cankul, İ. (2015). Hekimlerde zihinsel iş yükü değerlendirmesi. The Journal of Academic Social Science Studies, 35, 361-370. http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2883

Karwowski, W. & Yates, J.W. (1986). Reliability of the psychophysical approach to manual lifting of liquids by females. Ergonomics, 29(2), 237-248.

Kılıç Delice, E. (2016). Acil servis hekimlerinin nasa-rtlx yöntemi ile zihinsel iş yüklerinin değerlendirilmesi: Bir uygulama çalışması. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30(3), 645-662.

Meyer, J.P. & Allen, N.J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. Human Resource Management Review, 1(1), 61–89. https://doi.org/10.1016/1053-4822(91)90011-Z

Neill, D. & Davis, G.C. (2015). Development of a subjective workload assessment for nurses: A human factors approach. Journal of Nursing Measurement, 23(3), 452-473.

Neill, D. (2011). Nursing workload and the changing health care environment: A review of the literature. Administrative Issues Journal: Education, Pratice and Research, 1(2), 132-143.

Nehmeh, R. (2009). What is organizational commitment, why should managers want ıt in their work force and is there any cost effective way to secure it?,Swis Management Center University WorkPaper, 5, 1-10.

Moghimi, S.M. (2006). Organizationand management research approach. Terhan, Termeh Publication.

Özkılıççı, G. & Aytaç, S. (2022). Zihinsel iş yükü, iş tatmini, ücret tatmini ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi'. International Journal of Social Inquiry, 15(2), 277-293.

Sayılan, A.A. & Aydın, A. (2020). Mobbing among health care workers: A review of research finding sand methods of struggling. Journal of Human Sciences, 17(1), 185-193.

Sünter, A. T., Canbaz, S., Dabak, Ş., Öz, H. & Pekşen, Y. (2006). Pratisyen hekimlerde tükenmişlik, işe bağlı gerginlik ve iş doyumu düzeyleri. Genel Tıp Dergisi, 16(1), 9-14.

Shokrkon, H. & Na'ami, A. (2003). Analyzingthe simple and multiple relationship of organizational justice with job satisfaction. Business and Society Magazine, 51, 27-34.

Young, G., Zavelina, L., Hooper, V. (2008). Assessment of workload using Nasa Task Load Index in perianesthesia nursing. Journal of PeriAnesthesia Nursing, Apr, 23(2), 102-10. https://doi.org/10.1016/j.jopan.2008.01.008

Wasti, S. A. (2000). Meyer ve Allen'in üç boyutlu örgütsel bağlılık ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik analizi. Erciyes Üniversitesi 8. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı, Nevşehir.

Weigl, M., Müller, A., Vincent, C., Angerer, P., & Sevdalis, N. (2016). The association of workflow interruptions and hospital doctors' workload: a prospective observational study.BMJ Quality & Safety, 21(5), 399-407. https://doi.org/10.1136/bmjqs-2011-000188

Wziątek-Staśko, A., Michalik, B. & Vveinhardt, J. (2023). Organizational commitment in the assessment of employees of different generations: A research study. European Research Studıes Journal XXVI(Issue 3), 534-555.

THE EFFECTS OF DIGITAL HEALTH APPLICATIONS ON THE PHARMACEUTICAL MARKET AND HEALTH ECONOMICS: A LITERATURE-BASED REVIEW

Dr. Sümeyye GÖKÇENOĞLU
Erzurum Technical University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
sumeyye.gokcenoglu86@erzurum.edu.tr - 0000-0002-6878-8813

ABSTRACT

Digital health applications, particularly e-prescription systems and telemedicine solutions, are bringing about significant transformations in the delivery of healthcare services and the distribution of medicines. These applications are rapidly being adopted to both increase patient access and optimize drug costs. The literature shows that e-prescription systems speed up prescription processes, reduce error rates, and facilitate inventory management. This situation increases efficiency in drug distribution processes and provides indirect cost savings. Telemedicine applications, on the other hand, facilitate access to medication, particularly in rural and underserved areas, reducing patient travel and service costs. In general, digital health solutions improve access to healthcare services, make prescription and distribution processes more efficient, and contribute to the effective use of healthcare system resources. These applications enable process optimization, distribution efficiency, and cost control in the pharmaceutical market, while also facilitating reduced system costs and more rational use of resources from a health economics perspective. Additionally, digital health technologies are enhancing the transparency of healthcare services, improving the patient experience, and are considered a strategic tool in the planning of health policies. The literature shows that digital health solutions support sustainable healthcare delivery and provide long-term economic benefits to the healthcare system. As a result, e-prescription and telemedicine applications not only transform clinical processes, but also increase economic efficiency in the pharmaceutical market, optimize healthcare spending, and make significant contributions to the health economy. This study offers a unique perspective to the literature in terms of the contribution of digital health solutions to cost control, reducing access inequalities, and health policies.

Keywords: Digital health, e-prescription, telemedicine, pharmaceutical market, health economics.

GLOBAL PHARMACEUTICAL SUPPLY CHAIN CRISES AND THEIR IMPACT ON HEALTH ECONOMICS: A LITERATURE-BASED REVIEW

Dr. Sümeyye GÖKÇENOĞLU

Erzurum Technical University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

sumeyye.gokcenoglu86@erzurum.edu.tr - 0000-0002-6878-8813

ABSTRACT

The global pharmaceutical supply chain is significantly affected by international logistics and economic factors. Exchange rate fluctuations, production delays, and logistical disruptions cause significant fluctuations in drug prices and access. The aim of this study is to assess the effects of global supply chain vulnerabilities on the pharmaceutical market and health economics within the framework of literature and case findings, and to discuss the existing evidence from a holistic perspective.

The existing literature reviewed in the study shows that drug supply chain disruptions increase healthcare system costs, trigger price volatility, and reduce the effectiveness of healthcare services by limiting patient access, even in non-pandemic periods. Case studies conducted in different countries reveal that logistical delays, disruptions in raw material supply, and especially exchange rate fluctuations directly affect the prices of imported drugs; this situation leads to both temporary and permanent price increases, thereby raising healthcare expenditures. In the post-COVID-19 period, the decline in global production capacity, disruptions in active ingredient supply, and geopolitical fragilities have deepened drug shortages; this process has led to delays in patient care, worsening treatment outcomes, and unforeseen additional burdens on health budgets. Systematic reviews emphasize that access to essential health products was unevenly distributed globally during the pandemic, while geopolitical risk-based studies show that production structures dependent on a single source make the supply chain vulnerable. Furthermore, drug shortages have led to increased use of substitute drugs in hospitals, resulting in higher costs and compromised patient safety. OECD and similar policy documents argue that overcoming these problems requires adopting multi-source supply structures, strengthening domestic production capacity, establishing effective stock management systems, and increasing international cooperation. Simulation and modeling studies show that decision-making processes, information flow, and intra-chain coordination determine the severity of supply crises.

In general, the literature shows that global pharmaceutical supply chain crises have negative effects on price stability and cost control by creating uncertainty in the pharmaceutical market, while also producing multidimensional consequences that create both direct cost increases and indirect structural pressures on health economics. In this context, supply chain management, economic planning, and exchange rate stability are critical to the sustainability of the healthcare system.

Keywords: Pharmaceutical supply chain, health economics, drug pricing, drug shortages, drug access

SAĞLIK ÇALIŞANLARININ MEDİKAL TURİZME YÖNELİK FARKINDALIKLARI: BİR LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi Okumuş Yağmur

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Turizmi Anabilim Dalı

Okumusyagmur99@gmail.com -0009-0004-5307-3083

Prof. Dr. Öter Gerçek Emine

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Doğum-Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı

emine.gercek@gmail.com- 0000-0002-0310-5479

ÖZET

Son dönemlerde sağlık turizminin, küresel boyutta önemli bir seyahat motivasyonu olarak ön plana çıkmaktadır. Turistler, yalnızca farklı kültürleri görmek veya turistik bölgeleri ziyaret etmek amacıyla değil, aynı zamanda sağlık hizmeti satın almak amacıyla da ülkeler arası yolculuklar yapmaktadırlar. Bu yönelim, sağlık ve medikal turizme yönelik farkındalığın aşamalı olarak arttığı bir dönemi beraberinde getirmiştir .Sağlık turizmi, bireylerin sağlıklarını korumak, geliştirmek veya tedavi ettirmek amacıyla ülkeler arası seyahat ederek sağlık hizmeti almalarını ifade eden çok boyutlu bir kavramdır.

Medikal turizm, bireylerin tedavi, cerrahi müdahale veya iyileşme amacıyla kendi ülkeleri dışında başka bir ülkeye seyahat etmeleri şeklinde tanımlanmaktadır. Medikal turizmin kapsamı yalnızca tedavi hizmetlerini değil; estetik operasyonlar, diş sağlığı, yardımcı üreme teknolojileri, organ nakli, kardiyovasküler cerrahi gibi tıbbi işlemleri de içermektedir. Medikal turizmin gelişiminde küreselleşme, ulaşımın kolaylaşması, bilgi teknolojilerindeki ilerlemeler ve sağlık hizmetlerinin maliyet farklılıkları belirleyici rol oynamaktadır.
Sağlık personelinin medikal turizme ilişkin farkındalıklarının incelenmesi, sürdürülebilir sağlık turizmi politikalarının oluşturulması açısından kritik öneme sahiptir. Medikal turizm, yalnızca bireysel sağlık ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir faaliyet olmaktan öte, ekonomik, sosyal ve sağlık sistemi boyutlarıyla çok katmanlı bir olgudur. Ekonomik açıdan medikal turizm, ülkeler için döviz kazancı sağlamakta ve sağlık hizmetlerinin uluslararası düzeyde rekabet edebilirliğini artırmaktadır. Medikal turizmde başarı, yalnızca sağlık altyapısının değil, aynı zamanda insan kaynağının bilgi ve yetkinlik düzeyinin etkin kullanımına bağlıdır. Bu nedenle

bu çalışmanın amacı sağlık profesyonellerinin medikal turizme yönelik farkındalıklarını belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: Farkındalık; Medikal Turizm; Sağlık Çalışanı, Sağlık Turizmi.

SAĞLIK ÇALIŞANLARININ İÇ VE DIŞ DENETİMLERE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ: NİTEL BİR ÇALIŞMA

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba MERT EMIROĞLU
Ardahan Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi/Hemşirelik Bölümü
tugbamert@ardahan.edu.tr-0000-0002-9676-7016

Mehmet Veysel SAYAN
Ardahan Üniversitesi/Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı
veysel_syn@hotmail.com-0009-0001-4944-9584

ÖZET

Amaç: Bu çalışma, sağlık çalışanlarının iç ve dış denetimlere ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. **Yöntem:** Araştırma tanımlayıcı nitel bir çalışma olarak gerçekleştirilmiştir. Örneklemi, Ardahan ve Ankara'da çeşitli hastanelerde görev yapan 20 sağlık çalışanı (hekim, hemşire, anestezi teknikeri) oluşturmaktadır. Veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak ve katılımcıların onayı alınarak toplanmıştır. Katılımcılar K1, K2,... K20 olarak kodlanmıştır. Veri analizi sırasında benzer veriler, belirli kavram ve temalar çerçevesinde gruplandırılarak kodlanmıştır. **Bulgular:** Katılımcıların yaş ortalaması 37,95 ± 7,40 (min: 26, max: 53) olup, %35'i (n=7) kadın, %65'i (n=13) erkektir. %50'si (n=10) bekardır. Eğitim durumlarına göre %20'si (n=4) lisans, %50'si (n=10) yüksek lisans ve üzeri mezundur. Meslek dağılımı ise %35'i (n=7) hemşire, %40'ı (n=8) anestezi teknikeri ve %25'i (n=5) hekime aittir. Çalışanların %60'ı (n=12) kamu, %40'ı (n=8) özel sektörde görev yapmaktadır. **Sonuç:** Sağlık çalışanları denetimlerin gerekli olduğunu düşünmekle birlikte, denetim süreçlerinin işleyişi, denetçilerin nitelikleri ve

denetimlerin çalışanlar üzerindeki etkileri konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Katılımcıların çoğu, iç ve dış denetimler arasında objektiflik ve sıklık açısından farklar olduğunu belirtmiş ve denetimlerin iş yükünü artırdığı, strese yol açtığı, özellikle dokümantasyon artışı ve denetim günü yaşanan baskının çalışanlar üzerinde olumsuz etkiler yarattığını ifade etmiştir. Bu bulgular, denetimlerin faydalarının yanında süreçlerin daha verimli ve çalışan dostu hale getirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Denetim, Denetim Süreçleri, Sağlık Çalışanlarının Algısı

OPINIONS OF HEALTHCARE EMPLOYEES ON INTERNAL AND EXTERNAL AUDITS: A QUALITATIVE STUDY

ABSTRACT

Purpose: The study was conducted to determine the opinions of healthcare employees on internal and external audits. **Method:** The study had a descriptive qualitative design. The sample consisted of 20 healthcare employees (physicians, nurses, anesthesia technicians) working in various hospitals in Ardahan and Ankara. The data of the study were collected using a semi-structured interview form prepared by the researcher after the voluntary consent of the participants. Participants were coded as P1, P2, ..., P20. During data analysis, similar data were grouped and coded within the framework of certain concepts and themes. **Results:** The mean age of the participants was found to be 37.95 ± 7.40 (min: 26, max: 53), 35% (n=7) were female, 65% (n=13) were male, and 50% (n=10) were single. In terms of educational background, 20% (n=4) had a bachelor's degree, and 50% (n=10) had a master's degree or higher. The occupational distribution was 35% (n=7)

nurses, 40% (n=8) anesthesia technicians, and 25% (n=5) physicians. Also, 60% (n=12) of the employees worked in the public sector, and 40% (n=8) worked in the private sector. **Conclusion:** Although healthcare employees believe that audits are necessary, there are disagreements regarding the functioning of audit processes, the qualifications of auditors, and the impacts of audits on employees. Most participants noted differences in objectivity and frequency between internal and external audits and said that audits increase workload, cause stress, and negatively impact employees, particularly because of increased documentation and the pressure on audit days. These results highlight the need to make processes more efficient and employee-friendly, in addition to the benefits of audits.

Keywords: Audit, Audit Processes, Healthcare Worker Perception

SAĞLIK TURİZMİ KAPSAMINDA HASTA DENEYİMLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doktora Öğrencisi Sibel YAĞCİ

Kocaeli Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ABD

sibell.yagci@gmail.com- 0009-0002-1044-9445

Doç. Dr. Sevim KOÇER

Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi,

sevimkocer2004@yahoo.com - 000-0003-1813-5491

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye'de sağlık turizmi kapsamında hasta deneyimlerini estetik cerrahi hizmetleri bağlamında incelemektedir. Çalışmanın amacı**,** Türkiye'de faaliyet gösteren Aesthe Surgery adlı kliniğe estetik ameliyat için başvuran yabancı hastaların Türkiye'yi sağlık turizmi kapsamında tercih etme nedenlerini, hizmet öncesi bilgi edinme süreçlerini, klinik ve hizmet deneyimlerini, fiyat algılarını, seyahat ve konaklama süreçlerine ilişkin değerlendirmelerini ve ameliyat sonrası memnuniyet ile yeniden tercih etme ve tavsiye etme eğilimlerini nitel olarak ortaya koymaktır. Çalışma**,** Aesthe Surgery kliniğine başvuran toplam 14 yabancı hasta ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler üzerine kurulmuş olup, veriler içerik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Analiz sonucunda**,** katılımcı profili; Türkiye'yi tercih etme süreci ve karar dinamikleri; seyahat ve organizasyon sürecinin değerlendirilmesi; klinik hizmetlere yönelik memnuniyet değerlendirmesi; fiyat algısı ve tercih nedenleri; tedavi sonrası takip ve yeniden tercih niyeti olmak üzere altı ana tema belirlenmiştir. Bulgular**,** hasta merkezli iletişim, açık ve zamanında bilgilendirme, etkili koordinasyon, uygun fiyat–performans dengesi, yüksek hizmet kalitesi ve ameliyat sonrası düzenli takibin hasta memnuniyetini ve tavsiye etme eğilimini güçlendirdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık turizmi, hasta memnuniyeti, yabancı hastalar

A REVİEW OF PATİENT EXPERİENCES WİTHİN THE SCOPE OF HEALTH TOURİSM

ABSTRACT

This study examines patient experiences within the scope of health tourism in Türkiye, focusing on aesthetic surgery services. The aim of the study is to qualitatively reveal the reasons why foreign patients who applied to the Aesthe Surgery clinic in Türkiye for aesthetic surgery prefer

Türkiye as a health tourism destination; their pre-service information-seeking processes; their clinical and service experiences; their price perceptions; their evaluations of travel and accommodation processes; and their post-operative satisfaction, along with their intentions to revisit and recommend the services. The study is based on data obtained from semi-structured in-depth interviews conducted with a total of 14 foreign patients who applied to the Aesthe Surgery clinic. The data were analyzed using the content analysis method. As a result of the analysis, six main themes were identified: participant profile; the process of choosing Türkiye and decision-making dynamics; evaluation of the travel and organizational process; satisfaction with clinical services; price perception and reasons for preference; and post-treatment follow-up and intention to revisit. The findings indicate that patient-centered communication, clear and timely information provision, effective coordination, a favorable price–performance balance, high service quality, and regular post-operative follow-up strengthen patient satisfaction and the intention to recommend.

Keywords: Health tourism, patient satisfaction, foreign patients

1. GİRİŞ

Son yıllarda sağlık turizmi, dünya genelinde hızla büyüyen sektörlerden biri haline gelmiş; özellikle estetik cerrahi alanı bu büyümenin merkezinde yer almıştır. Küresel ölçekte artan estetik farkındalık, yaşam kalitesini yükseltme arzusu ve sağlık hizmetlerine erişimdeki maliyet farklılıkları, bireyleri kendi ülkeleri dışında tedavi arayışına yöneltmektedir. Bu bağlamda Türkiye, gelişmiş sağlık altyapısı, uluslararası standartlarda hizmet sunan sağlık kuruluşları, alanında uzman hekim kadroları, rekabetçi maliyet avantajı ve coğrafi konumu sayesinde sağlık turizm hizmetlerinde önemli bir çekim merkezi hâline gelmiştir.

Sağlık turizm girişimlerinin çoğunlukla elektif nitelikte olması, hastaların karar verme süreçlerinde yalnızca tıbbi sonuçları değil; hizmet öncesi bilgilendirme, iletişim biçimi, organizasyon süreci, güven algısı ve beklentilerinin karşılanma düzeyini de belirleyici kılmaktadır. Bu nedenle hastaların destinasyon ve klinik tercihlerinde sahip oldukları motivasyonlar, algılar ve deneyimler, sağlık turizmi kapsamında sunulan hizmetlerin başarısında kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle klinik süreçlerin bütüncül bir deneyim olarak değerlendirilmesi, hasta memnuniyetinin sağlanması ve sürdürülebilir rekabet avantajının oluşturulması açısından önem taşımaktadır.

Literatürde sağlık turizmi alanında çeşitli araştırmalar bulunmasına karşın, hastaların bireysel deneyimlerini, algılarını ve anlamlandırma süreçlerini derinlemesine ele alan nitel çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle estetik cerrahi amacıyla seyahat eden yabancı hastaların motivasyonları, ülke ve klinik seçim kriterleri, hizmet öncesi ve sonrası süreçlere ilişkin değerlendirmeleri ile memnuniyet düzeylerini ele alan araştırmaların yetersizliği dikkat çekmektedir. Bu durum, hasta deneyiminin çok boyutlu yapısının daha kapsamlı biçimde anlaşılmasını gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'de sağlık turizmi kapsamında hizmet sunan Aesthe Surgery adlı kliniği tercih eden yabancı hastaların deneyimlerini nitel bir bakış açısıyla inceleyerek; hastaların karar verme süreçlerini, hizmet deneyimlerini ve memnuniyet algılarını şekillendiren temel

dinamikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulguların, estetik cerrahi alanında faaliyet gösteren sağlık kuruluşlarına hasta odaklı hizmet sunumunun geliştirilmesine yönelik önemli çıkarımlar sağlaması ve sağlık turizmi literatürüne nitel perspektiften katkı sunması beklenmektedir.

2. LİTERATÜR

2.1. Turizm Kavramı

Turizm, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "bir ülkeye veya bölgeye turist çekmek için alınan ekonomik, kültürel ve teknik önlemler ile yapılan çalışmaların tümü" şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2025). Merriam-Webster Sözlüğü'ne göre ise turizm; eğlenme amacıyla seyahat etme uygulaması, turistlerin yönlendirilmesi veya yönetimi, seyahatin teşvik edilmesi ya da desteklenmesi ve turistlerin konaklatılması süreçlerini kapsamaktadır (Merriam-Webster, 2025).

Turizm kavramı; coğrafya, sosyoloji, psikoloji ve ekonomi gibi farklı disiplinler çerçevesinde de çeşitli biçimlerde tanımlanabilmektedir. Turistler açısından turizm, hizmet sunan çok sayıda sektörü içeren bir endüstri ya da rahatlama ve eğlence odaklı bir deneyim olarak değerlendirilebilirken; ev sahibi topluluklar açısından hem ekonomik fayda sağlayan hem de zaman zaman rahatsızlık yaratabilen bir olgu olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda, 1993 yılında Birleşmiş Milletler İstatistik Komisyonu, Dünya Turizm Örgütü'nün önerisi doğrultusunda "turizm", "ziyaretçi" ve "turist" kavramlarını tanımlamış ve kabul etmiştir. Turizm istatistiklerinde en yaygın kullanılan kavram "ziyaretçi" olup, turizmle ilişkili tüm seyahat türlerini kapsamaktadır (Elliot, 1997: 20).

Turizmin tanımında öne çıkan başlıca özellikler şu şekilde sıralanabilir (Akat, 2000, akt. Boz, 2004: 7):

- Turizm, temel olarak bir seyahat etkinliğidir; ancak bu seyahat, bireylerin sürekli ikamet ettikleri yerin dışında gerçekleşir ve kalıcı yerleşim amacı taşımaz.
- Turistlerin seyahatleri kendi istekleri doğrultusunda gerçekleşir ve tamamen gönüllülük esasına dayanır.
- Turizm faaliyetleri ticari ya da siyasi bir amaç gütmez; eğlence, din, spor, sağlık, eğitim, kültür, çevreden uzaklaşma veya yeni yerler keşfetme gibi amaçlarla yapılan seyahatler turizm kapsamında değerlendirilir.
- Turizm, aynı zamanda seyahat eden bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik organizasyonları ve hizmetleri de içermektedir.

İnsanlık tarihi kadar eski kabul edilen turizm faaliyetleri, günümüzde önemli bir ekonomik ve toplumsal boyuta ulaşmıştır. Turizm; turistleri çekme ve onlara hizmet sunma süreci olarak yatırımları artıran, istihdam yaratan ve sosyal ile kültürel yaşam üzerinde etkili olan çok yönlü bir sektör niteliği taşımaktadır. Bu çerçevede, turizmin çeşitlendirilmesi Türkiye açısından kaçınılmaz bir gereklilik hâline gelmiştir. Türkiye'nin sahip olduğu potansiyel doğrultusunda sağlık turizmi, son yıllarda öne çıkan ve dünya genelinde hızla gelişen önemli bir alternatif turizm türü olarak değerlendirilmektedir (Korkmaz vd., 2014: 229–230).

2.2. Sağlık Turizmi Kavramı

Sağlık turizmi, bireylerin sağlıklarını korumak, geliştirmek veya yeniden kazanmak amacıyla ikamet ettikleri ülke dışına tedavi için seyahat etmelerini ifade eder ve bu amaçla seyahat eden kişiler sağlık turisti olarak tanımlanır. Sağlık turizmi yalnızca hastanelerde sunulan tedavi hizmetleriyle sınırlı olmayıp; tıp turizmi, termal turizm ve yaşlı–engelli turizmi olmak üzere üç ana başlık altında değerlendirilmektedir (Sağlık Turizm Derneği, 2025).

Sağlık turizminin faydaları iki ana grupta ele alınmaktadır: Sağlık hizmeti ihraç eden ülkeler ve sağlık turistleri açısından sağlanan faydalar. Sağlık hizmetleri, doğası gereği hizmeti sunan ve alanın aynı ortamda bulunmasını gerektirdiğinden, sağlık turizmi ülkeler arasında bir hizmet ihracatı–ithalatı ilişkisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda yabancı hastalar tarafından talep edilen sağlık hizmetleri, ülkeler için önemli bir döviz kaynağı hâline gelmiştir (Omay ve Cengiz, 2013: 426).

2.3. Türkiye'de Sağlık Turizmi

Türkiye, gelişmiş sağlık altyapısı, JCI ve ulusal akreditasyonlara sahip hastaneleri, ileri tıbbi teknolojileri, deneyimli insan kaynağı ve güçlü kamu koordinasyonu sayesinde sağlık turizmi alanında küresel ölçekte önemli bir çekim merkezi konumundadır. Tıp, termal, yaşlı ve engelli turizmi başta olmak üzere geniş bir hizmet yelpazesi sunan Türkiye; coğrafi konumu, fiyat avantajı, ulaşılabilirliği, kültürel yakınlığı ve yüksek hizmet kalitesiyle özellikle Avrupa, Orta Doğu ve çevre ülkelerden yoğun talep görmektedir. Son yıllarda gerçekleştirilen sağlık reformları, akreditasyon süreçleri ve uluslararası tanıtım faaliyetleri, Türkiye'nin sağlık turizminde sürdürülebilir büyüme potansiyeline sahip stratejik bir ülke olarak öne çıkmasını sağlamaktadır (Sağlık Turizmi Derneği, 2025).

Bu gelişmelerin somut yansımaları, sağlık turizmi alanındaki ziyaretçi sayıları ve gelir verilerinde açık biçimde görülmektedir. Nitekim 2024 yılında sağlık turizmi amacıyla Türkiye'yi ziyaret eden kişi sayısı 1,5 milyonu aşmış, bu alandan elde edilen gelir ise 3 milyar doların üzerine çıkmıştır. Söz konusu büyümeyi daha sürdürülebilir ve kurumsal bir yapıya kavuşturmak amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı arasında "Uluslararası Sağlık Turizmi Alanında İş Birliği Protokolü" imzalanmış; HealthTürkiye markası altında kalite standartlarının yükseltilmesi, kurumsal koordinasyonun güçlendirilmesi ve uluslararası tanıtım faaliyetlerinin artırılması hedeflenmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2025).

T.C Sağlık Bakanlığı'na bağlı kuruluş olan Uluslararası Sağlık Hizmetleri A.Ş. (USHAŞ) tarafından yayımlanan rapora göre 2024 yılında Türkiye'ye sağlık hizmeti almak amacıyla gelen 1,5 milyonun üzerinde ziyaretçiden yaklaşık 3 milyar dolar gelir elde edilirken, 2025 yılının ilk dokuz ayında ise 1,08 milyon sağlık turistinden yaklaşık 2,2 milyar dolar gelir sağlanmıştır (USHAŞ, 2025).

Türkiye, medikal turistlerin tercihlerini olumlu yönde etkileyen uluslararası geçerliliğe sahip akreditasyonlara sahip 40 sağlık kuruluşu ile dünya genelinde bu alanda 7. sırada yer almaktadır. Başta Orta Doğu ülkeleri olmak üzere Almanya, Birleşik Krallık, Rusya, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Afganistan, Türkiye'ye en fazla sağlık turisti gönderen ülkeler arasında bulunmaktadır (T.C Ticaret Bakanlığı, 2025).

Türkiye'nin sağlık turizmi alanında giderek artan bir çekim merkezi hâline gelmesinin temelinde yalnızca gelişmiş sağlık altyapısı değil, aynı zamanda ülkenin sahip olduğu güçlü turistik olanaklar da yer almaktadır. Bu bağlamda Türkiye, yabancı hastalara yalnızca medikal turizm hizmetleri sunmakla kalmamakta; sağlık turizmini bütüncül bir yaklaşımla ele almaktadır. Başka bir ifadeyle, sağlık turizmi Türkiye açısından bir devlet politikası olarak benimsenmekte ve ülkenin turizm alanındaki deneyimi rekabet avantajına dönüştürülmektedir (Omay ve Cengiz, 2013: 427).

Günümüzde Türkiye, uluslararası kuruluşlar tarafından önemli sağlık turizmi merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ülkemiz; organ ve kemik iliği nakli, kalp-damar hastalıkları, kanser tedavileri, gamma knife uygulamaları, tüp bebek tedavileri, ortopedi, omurga ve beyin cerrahisi, üreme sağlığı, estetik cerrahi ile diş ve göz tedavileri gibi birçok alanda öne çıkmaktadır (Erdoğan ve Yılmaz, 2012: 1052). Türkiye'nin Avrupa ile Asya'nın kesişim noktasındaki stratejik konumu, farklı bölgelerden gelen hastalar için kolay ulaşılabilirlik sağlayarak sağlık turizmi açısından önemli bir avantaj sunmaktadır. Sağlık turizmine ilişkin istatistikler, Türkiye'ye gelen uluslararası hasta sayısında hızlı bir artış yaşandığını ortaya koymakta; ülkemiz, güçlü sağlık altyapısı temelinde küresel ölçekte öne çıkan destinasyonlardan biri hâline gelmektedir (Bulut, 2025: 272).

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, sağlık turizmi kapsamında Türkiye'de tedavi hizmeti alan yabancı hastaların Türkiye'yi tercih etme nedenlerini, tedavi sürecine ilişkin deneyimlerini, hizmet memnuniyetlerini, fiyat algılarını, seyahat ve konaklama süreçlerine yönelik değerlendirmelerini ve gelecekte yeniden tercih etme niyetlerini ortaya koymaktır. Literatürde sağlık turizmi ve hasta deneyimlerini ele alan çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte, yabancı hastaların karar süreci, hizmet deneyimi ve memnuniyet algılarını bütüncül bir soru seti aracılığıyla nitel yöntemle inceleyen sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın özgünlüğü, Türkiye'de sağlık hizmeti alan yabancı hastalar ile gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verileri içerik analizi yöntemiyle analiz ederek, hasta deneyimini çok boyutlu bir bakış açısıyla ele alması ve literatürdeki bu boşluğa katkı sunma potansiyelinden kaynaklanmaktadır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın evrenini, Türkiye'de sağlık turizmi kapsamında Aesthe Surgery Kliniği'nde tedavi hizmeti alan yabancı hastalar oluşturmaktadır. Bir yıl içinde klinikte 1002 yabancı hasta tedavi olmuştur. Bunun 91'i erkek ve 911'i kadın yabancı hastadır. Çalışmanın örneklemi, amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenen toplam 14 yabancı hastadan oluşmaktadır. Örneklemi oluşturan hastaların biri yabancı erkek ve 13'ü yabancı kadın hastadan oluşmaktadır.

Veriler, katılımcılarla gerçekleştirilen derinlemesine yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmelerde; katılımcıların demografik özellikleri, Türkiye'yi tercih etme nedenleri ve karar süreçleri, klinikle ilk temas ve bilgilendirme deneyimleri, seyahat, konaklama ve lojistik süreçlerine ilişkin değerlendirmeleri, tedavi sürecine yönelik memnuniyet ve memnuniyetsizlik unsurları, fiyat algıları ve kendi ülkeleriyle karşılaştırmaları,

Türkiye'ye yeniden gelme niyetleri ile tedavi sonrası takip ve iletişim deneyimleri ele alınmıştır.

Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiş; bulgular "katılımcı profili", "Türkiye'yi tercih etme süreci ve karar dinamikleri", "seyahat ve organizasyon sürecinin değerlendirilmesi", "klinik hizmetlere yönelik memnuniyet", "fiyat algısı ve tercih nedenleri" ile "tedavi sonrası takip ve yeniden tercih niyeti" temaları altında sınıflandırılarak anaşiz edilmiştir.

3.3. Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde, sağlık turizmi kapsamında hastalarla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle incelenmiş; katılımcıların katılımcı profili, Türkiye'yi tercih etme süreci ve karar dinamikleri, seyahat ve organizasyon sürecinin değerlendirilmesi, **k**linik hizmetlere yönelik memnuniyet değerlendirmesi, fiyat algısı ve tercih nedenleri ve tedavi sonrası takip ve yeniden tercih niyeti temaları altında sınıflandırılarak analiz edilmiştir.

Katılımcı Profili

Araştırmaya toplam 14 yabancı hasta katılmıştır. Katılımcıların 13'ü kadın, 1'i erkektir. Katılımcıların yaşları 25 ile 56 arasında değişmektedir. Medeni duruma göre katılımcıların 6'sı bekar, 5'i evli ve 3'ü diğer kategorisindedir.

Katılımcıların ülkelere göre dağılımı şu şekildedir: Almanya'dan 8 kişi, Avusturya'dan 2 kişi, Gambiya'dan 1 kişi, Fransa'dan 1 kişi, Birleşik Krallık'tan 1 kişi ve İsviçre'den 1 kişi araştırmaya katılmıştır.

Katılımcıların 10'u daha önce Türkiye'yi ziyaret etmiş, 4'ü ise Türkiye'yi daha önce ziyaret etmemiştir. Buna göre 10 katılımcı tekrar gelen, 4 katılımcı ise ilk kez gelen grupta yer almaktadır.

Eğitim düzeylerine göre katılımcıların 7'si ortaokul/lise, 6'sı üniversite ve 1'i yüksek lisans/doktora mezunudur.

Çalışma durumuna göre katılımcıların 8'i özel sektör çalışanı, 4'ü serbest meslek sahibi ve 2'si kamu görevlisi olarak çalışmaktadır.

Türkiye'yi Tercih Etme Süreci ve Karar Dinamikleri

Katılımcıların Türkiye'yi sağlık turizmi kapsamında tercih etme süreçleri incelendiğinde, karar verme sürecinin çok boyutlu olduğu ve bireysel, ekonomik ve kurumsal faktörlerin birlikte etkili olduğu görülmektedir. Görüşmelere katılan yabancı hastaların önemli bir kısmı, Türkiye'ye gelme kararlarını önceden sahip oldukları ülke algısı, Türkiye'nin sağlık turizmi alanındaki itibarı ve kişisel araştırmaları doğrultusunda verdiklerini ifade etmiştir. Bazı katılımcılar Türkiye'yi uzun süredir ziyaret etmeyi planladıklarını ve estetik ya da cerrahi müdahaleyi bu ziyaretle birlikte gerçekleştirmeyi amaçladıklarını belirtmiştir.

Alternatif ülkelerle karşılaştırma yapan katılımcılar, Çekya, Vietnam, Avusturya ve kendi ülkelerindeki sağlık sistemlerini değerlendirdiklerini; ancak Türkiye'nin fiyat–performans dengesi, doktorların mesleki itibarı, kliniklerin sunduğu kapsamlı hizmet paketleri ve uluslararası alandaki görünürlüğü nedeniyle öne çıktığını vurgulamıştır. Alternatifleri

değerlendirmeyen bazı katılımcılar ise Türkiye'yi baştan güvenilir ve güçlü bir seçenek olarak gördüklerini ifade etmiştir.

Türkiye'yi tercih etmede öne çıkan en önemli faktörler arasında uygun fiyat, yüksek hizmet kalitesi algısı, cerrahın deneyimi ve itibarı, tanıdık veya meslektaş tavsiyeleri ve sosyal medya içerikleri yer almaktadır. Özellikle sosyal medya, internet araştırmaları ve daha önce Türkiye'de tedavi olmuş kişilerin deneyimleri, karar sürecinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Klinik ile ilk temasın çoğunlukla WhatsApp, Instagram, Facebook, internet siteleri veya danışmanlar aracılığıyla kurulduğu görülmektedir. Bazı katılımcılar, tanıdık referansları veya aracı firmalar üzerinden kliniğe ulaştıklarını belirtmiştir. İlk iletişim sürecinde hızlı geri dönüş, açık ve şeffaf bilgilendirme, sorulara detaylı yanıt verilmesi ve güven duygusunun oluşturulması kararın kesinleşmesinde etkili olmuştur.

Bilgilendirme sürecine ilişkin değerlendirmelerde katılımcıların büyük çoğunluğu, sürecin başında kendilerine sunulan bilgileri yeterli ve zamanında bulduklarını ifade etmiştir. Bununla birlikte, az sayıda katılımcı bilgilendirmenin kısmen yeterli olduğunu veya özellikle dil uyumu ve belgelerin ana dilde sunulması konusunda eksiklikler yaşandığını dile getirmiştir. Genel olarak bulgular, Türkiye'yi tercih etme sürecinde güven, şeffaf iletişim ve profesyonel bilgilendirmenin hasta kararlarını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Seyahat ve Organizasyon Sürecinin Değerlendirilmesi

Katılımcıların seyahat ve organizasyon sürecine ilişkin değerlendirmeleri incelendiğinde, genel olarak yüksek düzeyde memnuniyet olduğu görülmektedir. Özellikle havaalanı transferi ve ulaşım hizmetleri, katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından düzenli, zamanında ve güven verici olarak değerlendirilmiştir. Birçok katılımcı, gelişten dönüşe kadar sürecin iyi organize edildiğini, transfer araçlarının konforlu olduğunu ve bu durumun Türkiye'deki ilk izlenimleri olumlu yönde etkilediğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, sınırlı sayıda katılımcı ulaşım hizmetlerinin geliştirilebileceğini belirtmiş; ancak bu görüşler genel memnuniyet düzeyini gölgelememiştir.

Konaklama düzenlemeleri açısından katılımcıların çoğu, otellerin beklentilerini karşıladığını, kliniklere yakın konumda olmasının ve bakım düzeyinin süreci kolaylaştırdığını vurgulamıştır. Bazı katılımcılar konaklama konusunda ilk etapta beklentilerinin tam karşılanmadığını, ancak sonrasında yapılan düzenlemelerle memnuniyetin arttığını ifade etmiştir. Bu durum, organizasyon sürecinde esnekliğin ve hasta geri bildirimlerine duyarlılığın önemini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların tamamına yakını, Türkiye'de kaldıkları süre boyunca bir danışman veya koordinatör desteği aldıklarını belirtmiştir. Özellikle danışmanların hızlı geri dönüş sağlaması, ameliyat öncesi ve sonrası süreçte sürekli iletişimde olmaları ve kişisel ilgi göstermeleri, hasta deneyimini olumlu yönde etkileyen temel unsurlar arasında yer almıştır. Bazı katılımcılar danışmanlarını özellikle isim vererek teşekkürle anmış ve bu desteğin kendilerini güvende hissetmelerini sağladığını ifade etmiştir.

Hastane dışındaki süreçlere (şehir turu, alışveriş, günlük iletişim) ilişkin değerlendirmeler ise katılımcıların sağlık durumlarına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Fiziksel olarak uygun

olan katılımcılar kendilerini rahat ve güvende hissettiklerini belirtirken, ameliyat sonrası iyileşme sürecinde olan bazı katılımcılar bu dönemi daha çok otelde geçirdiklerini ifade etmiştir. Az sayıda katılımcı hastane dışı süreçlerde kendini yeterince rahat hissetmediğini dile getirmiştir. Buna karşın genel değerlendirme, organizasyon ve destek hizmetlerinin hastaların Türkiye'de geçirdikleri süreci büyük ölçüde konforlu hale getirdiği yönündedir.

Genel olarak bulgular, seyahat, konaklama ve koordinasyon hizmetlerinin sağlık turizmi deneyiminde tamamlayıcı ve kritik bir rol oynadığını; özellikle etkili organizasyon ve danışman desteğinin hasta memnuniyetini ve tekrar tercih etme eğilimini güçlendirdiğini göstermektedir.

Klinik Hizmetlere Yönelik Memnuniyet Değerlendirmesi

Katılımcıların klinik hizmetlere yönelik memnuniyet düzeyleri genel olarak yüksektir. Görüşmeye katılan hastaların büyük çoğunluğu tedavi sürecini "çok iyi", "harika" ve "beklentilerin üzerinde" şeklinde değerlendirmiştir. Özellikle iletişim kalitesi ve tedavi öncesi verilen bilgilerin uygulamayla örtüşmesi memnuniyetin temel belirleyicileri arasında yer almaktadır.

Bu durumu Gambiya'dan gelen bir hasta şu sözlerle ifade etmiştir:

"İletişim %100 iyiydi ve telefonda bana ne anlattılarsa, geldiğimde tam olarak aynısını gördüm."

Avusturya'dan gelen bir hasta ise klinik deneyimini şu şekilde değerlendirmiştir:

"Beklentilerimin de üzerinde memnun kaldım. Sevgi dolu ilgi, güler yüz ve insani yaklaşım beni çok etkiledi."

Almanya'dan gelen hastalardan biri hasta ise, doktorun bireysel ilgisi ve hemşirelerin yaklaşımını özellikle vurgulamıştır:

"Cerrahın kişisel ilgisi ve tüm hemşirelerin güler yüzlü olması beni çok rahatlattı."

Dil desteği de memnuniyet üzerinde etkili bir unsur olarak öne çıkmıştır. Almanya'dan gelen bir diğer hasta ise, doktorun Almanca konuşabilmesini olumlu bir deneyim olarak ifade etmiştir. Buna karşın Birleşik Krallık 'tan gelmiş olan hasta iletişim engellerini sınırlı bir memnuniyetsizlik kaynağı olarak dile getirmiştir.

Fiyat Algısı ve Tercih Nedenleri

Katılımcıların sağlık turizmi kapsamında Türkiye'yi tercih etme nedenleri incelendiğinde, fiyat algısının karar sürecinde belirleyici ancak tek başına yeterli olmayan bir unsur olduğu görülmektedir. Görüşmeye katılan yabancı hastaların büyük çoğunluğu, Türkiye'de aldıkları sağlık hizmetlerinin kendi ülkelerine kıyasla "çok daha uygun" veya "biraz daha uygun" olduğunu ifade etmiştir. Ödenen tutarların ülke, tedavi türü ve hizmet kapsamına göre değişmekle birlikte, genel olarak 2.700 € ile 9.000 € arasında olduğu görülmektedir.

Bazı katılımcılar, Türkiye'de sunulan hizmetlerin kendi ülkelerinde aynı kaliteyle sunulması hâlinde maliyetin çok daha yüksek olacağını vurgulamıştır. Avusturya'dan gelen bir hasta bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

"7.000 Euro ödedim; kendi ülkemde bu tutar yaklaşık iki katı olurdu."

Katılımcıların büyük bölümü, Türkiye'deki fiyatları yüksek hizmet kalitesiyle birlikte değerlendirmiştir. Gambiya'dan gelen bir hasta, tercih nedenini doğrudan kalite üzerinden açıklamıştır:

"Türkiye'yi tercih ettim çünkü daha yüksek kaliteli hizmet aldım."

Benzer şekilde Almanya ve İsviçre'den gelen hastalar, Türkiye'deki plastik cerrahların deneyimi ve klinik hizmetlerin profesyonelliğinin fiyat avantajıyla birleştiğini ifade etmiştir; Bu bulgu, hastaların Türkiye'yi yalnızca ucuz bir alternatif olarak değil, fiyat–performans açısından güçlü bir sağlık destinasyonu olarak algıladıklarını göstermektedir.

Fiyatlandırma konusunda bilgilendirme süreci değerlendirildiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğu Türkiye'ye gelmeden önce yeterli ve açık bilgi aldıklarını belirtmiştir. Yalnızca Avusturya'dan gelen hasta fiyatlandırma konusunda bilgilendirmenin eksik olduğunu ifade etmiştir Genel olarak şeffaf fiyat sunumu, karar sürecini kolaylaştıran önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Katılımcıların Türkiye'de en sık tercih edilen sağlık hizmetlerine ilişkin görüşleri incelendiğinde, estetik cerrahi işlemler, saç ekimi ve diş tedavileri ön plana çıkmaktadır. Almanya'dan gelen bir hasta bu durumu şu şekilde özetlemiştir:

"Türkiye'ye en çok estetik ameliyatlar için geliniyor."

Benzer şekilde Avusturya ve Almaya'dan gelen diğer hastalar da karın, meme ve yüz estetiği başta olmak üzere estetik işlemlerin Türkiye'nin sağlık turizmi alanındaki temel çekim unsurları olduğunu ifade etmiştir.

Genel olarak bulgular, Türkiye'nin sağlık turizmi kapsamında uygun fiyat, yüksek hizmet kalitesi, deneyimli hekimler ve şeffaf fiyatlandırma unsurlarını bir arada sunmasının, yabancı hastaların tercih ve memnuniyet düzeylerini doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır.

Tedavi Sonrası Takip ve Yeniden Tercih Niyeti

Görüşmeler sonucunda, Almanya, Avusturya, Birleşik Krallık ve Gambiya'dan gelen yabancı hastaların büyük çoğunluğunun gelecekte yeniden sağlık hizmeti almaları durumunda Türkiye'yi tekrar tercih edeceklerini ifade ettikleri görülmektedir. Almanya ve Avusturya'dan katılan hastalar ağırlıklı olarak Türkiye'deki sağlık turizmine yönelik genel izlenimlerini *iyi* ve *çok iyi* olarak değerlendirirken, Birleşik Krallık ve Gambiya'dan gelen katılımcılar da genel algılarının olumlu olduğunu belirtmiştir. İsviçre'den katılan hasta ise genel izlenimini *sıradan* olarak tanımlamış ve yeniden tercih etme niyetinin bulunmadığını ifade etmiştir.

Tedavi sonrası takip sürecine ilişkin olarak, Almanya, Gambiya ve Birleşik Krallık'tan gelen hastaların büyük kısmı klinik tarafından ameliyat sonrasında aranarak veya yazılı iletişim yoluyla takip edildiklerini belirtmiştir. Fransa'dan katılan hasta ise tedavi sonrası takip yapılmadığını ifade etmiştir. Ek görüşlerde, özellikle Almanya ve Avusturya'dan gelen hastalar hekim, danışman ve klinik ekibine yönelik memnuniyetlerini dile getirirken, sınırlı sayıda katılımcı iletişim ve hizmet sürecine ilişkin küçük ölçekli iyileştirme alanlarına dikkat çekmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sağlık turizmi, son yıllarda küresel ölçekte hızla gelişen bir alan haline gelmiş; özellikle maliyet avantajı, hizmet kalitesi ve nitelikli sağlık profesyonelleri sayesinde Türkiye bu alanda önemli bir konum olarak öne çıkmıştır. Estetik ve plastik cerrahi hizmetleri, Türkiye'nin sağlık turizmi kapsamında en çok talep gören alanlarından biri olup, hastanelerin ve özel kliniklerin sunduğu bütünsel hizmet anlayışı uluslararası hastalar açısından belirleyici bir rol oynamaktadır.

Bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular, Türkiye'nin sağlık turizmi alanındaki rekabet gücünün çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların Türkiye'yi tercih etme nedenleri incelendiğinde, fiyat avantajının karar sürecinde önemli bir rol oynadığı; ancak bu unsurun tek başına yeterli olmadığı görülmektedir. Uygun fiyat algısının, hizmet kalitesi, hekim deneyimi, kliniğin profesyonelliği ve güven duygusuyla birlikte değerlendirildiğinde anlam kazandığı anlaşılmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin sağlık turizminde yalnızca düşük maliyetli bir alternatif olarak değil, fiyat–performans dengesi açısından güçlü ve güvenilir bir ülke olarak algılandığını göstermektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun klinik hizmetlere yönelik memnuniyet düzeyinin yüksek olması, Türkiye'de sunulan sağlık hizmetlerinin uluslararası hasta beklentilerini büyük ölçüde karşıladığını ortaya koymaktadır. Özellikle hekim–hasta iletişimi, güler yüzlü ve insani yaklaşım, tedavi öncesi bilgilendirmenin uygulamayla örtüşmesi ve sağlık personelinin profesyonel tutumu, memnuniyet üzerinde belirleyici olmuştur. Bununla birlikte, sınırlı sayıda katılımcının dile getirdiği dil uyumu ve iletişim kaynaklı sorunlar, sağlık turizminde çok dilli iletişim ve kültürel uyumun önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Araştırma bulguları, sağlık turizmi deneyiminin yalnızca tıbbi hizmetlerden ibaret olmadığını; seyahat, konaklama ve organizasyon süreçlerinin de hasta memnuniyetini doğrudan etkilediğini göstermektedir. Özellikle danışman ve koordinatör desteğinin varlığı, katılımcıların kendilerini güvende hissetmelerini sağlamış ve Türkiye'ye yönelik genel algıyı olumlu yönde etkilemiştir. Havaalanı transferleri, konaklama düzenlemeleri ve süreç boyunca sağlanan bireysel ilgi, sağlık turizmi deneyimini bütüncül ve konforlu bir yapıya dönüştürmüştür. Bu durum, Türkiye'nin sağlık turizmindeki başarısının yalnızca tıbbi yeterliliklere değil, entegre hizmet sunumuna dayandığını göstermektedir.

Fiyat algısına ilişkin değerlendirmeler, Türkiye'nin önemli bir maliyet avantajına sahip olduğunu doğrulamakla birlikte, şeffaf ve açık bilgilendirmenin karar sürecinde güven oluşturan temel unsurlardan biri olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu fiyatlandırma konusunda yeterli bilgi aldıklarını belirtirken, sınırlı sayıda katılımcının bilgilendirme eksikliğine dikkat çekmesi, bu alanda iyileştirme yapılması gerektiğini göstermektedir. Özellikle tedavi kapsamı, ek hizmetler ve olası maliyetlerin net biçimde sunulması, hasta memnuniyetini artıracak önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Tedavi sonrası takip ve yeniden tercih niyetine ilişkin bulgular, hasta memnuniyetinin sağlık turizminin sürdürülebilirliği açısından kritik bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun gelecekte yeniden sağlık hizmeti almaları durumunda Türkiye'yi tercih edeceklerini belirtmeleri, genel sağlık turizmi deneyiminin olumlu algılandığını göstermektedir. Ancak tedavi sonrası takip sürecinde yaşanan sınırlı aksaklıklar,

bu aşamanın da hasta deneyiminin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve daha sistematik biçimde ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Genel olarak bu araştırma, Türkiye'nin sağlık turizmi alanında uygun fiyat, yüksek hizmet kalitesi, deneyimli hekimler, güçlü organizasyon yapısı ve hasta odaklı yaklaşımı bir arada sunabildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, çok dilli iletişimin güçlendirilmesi, tedavi sonrası takip süreçlerinin standartlaştırılması ve danışmanlık hizmetlerinin daha kurumsal bir yapıya kavuşturulması, Türkiye'nin sağlık turizmindeki rekabet gücünü daha da artıracaktır. Elde edilen bulgular, sağlık turizmi politikalarının yalnızca ekonomik avantajlar üzerine değil, hasta deneyimini bütüncül olarak ele alan bir yaklaşımla geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymakta; bu yönüyle hem uygulayıcılara hem de politika yapıcılara önemli çıkarımlar sunmaktadır. Bu bağlamda, sağlık turizmi alanında faaliyet gösteren sektör profesyonellerine; çok dilli iletişimin güçlendirilmesi, tedavi sonrası takip süreçlerinin standartlaştırılması ve danışmanlık hizmetlerinin daha kurumsal bir yapıya kavuşturulması yoluyla, uzun vadeli hasta memnuniyetini artırmaya yönelik hasta odaklı bir yaklaşım benimsemeleri önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Türk Dil Kurumu. *Sözlük*. Sozluk.gov.tr.

Ellıot, J., *Tourism; Politics And Public Sector Management*, Great Britain: Routledge, 1997.

Boz, M., *Turizmin Gelişmesinde Alternatif Turizm Pazarlamasının Önemi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2004.

Gür Omay, E., Cengiz, E., Health Tourism In Turkey: Opportunities And Threats, Mediterranean Journal Of Social Sciences Mcser Publishing, Rome-Italy, Vol 4 No 10, 2013.

Erdoğan, S., Yılmaz, E., *Medical Tourism: An Assessment On Turkey*, International Joint Conference Of 10th International Conference On Knowledge, Economy And Management, 1045-1060, Osaka Japonya, 2012.

Korkmaz, M., Aytaç, A., Yücel, A. S., Kılıç, B., Toker, F., Gümüş, S., Health Tourism In Turkey And Practical Example Of Its Economic Dimensions. IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal, 5(15), 2014.

Bulut, C., International Health Tourism: A Strategic Comparison Of Türkiye And Germany. Istanbul Gelişim University Journal of Health Sciences (IGUSABDER), *25*, 2025.

https://www.ushas.gov.tr/saglik-turizmi-verileri/ (Erişim Tarihi: 16.12.2025).

https://basin.ktb.gov.tr/TR-397399/saglik-turizminde-yeni-bir-donem-basladi.html (Erişim Tarihi: 16.12.2025).

http://www.saglikturizmi.org.tr/tr/saglik-turizmi/genel-bilgi (Erişim Tarihi: 16.12.2025).

http://www.merriam-webster.com/dictionary/tourism (Erişim Tarihi: 17.12.2025).

https://ticaret.gov.tr/haberler/saglik-turizminde-kuresel-merkez-turkiye (Erişim Tarihi: 21.12.2025).

ECONOMIC OUTCOMES OF GREEN AND SUSTAINABLE MANAGEMENT PRACTICES IN HOSPITALS: A SYSTEMATIC REVIEW

Assistant Professor, Hasan Giray Ankara
Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Economic Theory, Recep Tayyip Erdoğan University, Rize, Türkiye,
hasangiray.ankara@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8058-1428

Assistant Professor, Hakan Değerli,
Department of Medical Services and Techniques, Vocational School of Health Services, Bilecik Şeyh Edebali University, Bilecik, Türkiye
hhakandegerli@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7268-4320

Abstract

Background: Healthcare institutions face increasing pressure to reduce costs while meeting sustainability goals. Green and sustainable management practices offer potential dual benefits: lowering environmental impact and generating financial savings.
Objective: This study systematically reviews recent evidence on the economic outcomes of sustainable initiatives implemented in hospital settings.
Methods: A systematic search was conducted in PubMed, focusing on research articles published in the last five years. Studies were included if they assessed cost outcomes of green and sustainable interventions in hospitals. Data extraction emphasized financial gains, cost reductions, and return on investment.
Results: The review identified multiple sustainability practices yielding measurable financial benefits. Renewable energy projects such as solar thermal and photovoltaic systems produced significant savings in energy expenditures, with some hospitals reporting payback periods under five years. Waste reduction strategies in operating rooms and diagnostic procedures achieved notable decreases in supply costs and disposal fees. Pharmaceutical initiatives, including redispensing unused medications and promoting sustainable drug use, generated substantial net savings while reducing resource waste. Facility management analyses further highlighted utility cost reductions as the dominant driver of financial efficiency.

Conclusion: Evidence from recent research demonstrates that hospitals adopting sustainable management practices can achieve considerable cost savings alongside environmental benefits. These findings underscore the value of integrating sustainability into hospital operations as a long-term strategy for financial resilience and ecological responsibility. Further comparative research across healthcare systems is needed to strengthen policy guidance and investment decisions.

Keywords: Green hospital management, Sustainable healthcare, Economic outcomes, Cost savings, Healthcare institutions

ÇALGI EĞİTİMİNDE KİŞİSELLEŞTİRİLMİŞ ÖĞRENMEDE ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ: ÇALGI ÖĞRENME VE PERFORMANS ANALİZİ YAPAN UYGULAMALARIN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Merve Nihan ERTEKİN KAYA
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Mervenihan.ertekin@gop.edu.tr ORCID: 0000-0002-1775-5640

ÖZET

Bu araştırma, yapay zekâ destekli çalgı öğrenme uygulamalarının (Yousician, Simply, Skoove, Trala ve Tonestro) kişiselleştirilmiş öğrenme bağlamında incelenmesini amaçlamaktadır. Çalgı eğitimi bireysel farklılıkların dikkate alınmasını gerektiren bir süreçtir ve yapay zekâ tabanlı uygulamalar öğrenciye uygun içerik, anlık geri bildirim ve motivasyon sağlayarak öğrenmeyi desteklemektedir. Doküman analizi yöntemiyle yürütülen çalışmada söz konusu beş uygulama hedef çalgı, öğrenme yöntemi, yapay zekâ kullanımı, motivasyon unsurları, kişiselleştirme düzeyi, avantajları, sınırlılıkları ve gelecek potansiyeli açısından karşılaştırılmıştır. Bulgular, uygulamaların erişilebilirlik, motivasyon artırma ve bireysel öğrenme hızına uyum sağlama yönlerinden güçlü olduğunu; oyunlaştırma, rozetler, hedefler ve ilerleme göstergeleriyle kullanıcıların aktif katılımını desteklediğini ortaya koymuştur. Ancak teknik becerilerin derinlemesine değerlendirilmesi, müzikal ifade ve yorumun ölçülmesi açısından yetersizlikler tespit edilmiştir. Ayrıca bazı uygulamalar yalnızca tek bir çalgıya odaklanmakta ya da sınırlı repertuar sunmaktadır. Gelecek potansiyelleri arasında kamera temelli analiz, pedal ve artikülasyon algısı, orkestra eşlik materyali üretimi ve kişiye özel alıştırmaların yapay zekâ tarafından üretilmesi öne çıkmaktadır. Sonuç olarak bu uygulamalar öğretmen eşliğinde yürütülen eğitimin yerine geçemese de bireysel çalışmayı destekleyici, motivasyonu artırıcı ve öz düzenleme becerilerini geliştiren önemli araçlar olarak görülmektedir. Gelecek araştırmaların, pedagojik etkiler, öğretmen-uygulama entegrasyonu ve uzun vadeli öğrenme sonuçları üzerine yoğunlaşması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çalgı eğitimi, Kişiselleştirilmiş öğrenme, Yapay zeka destekli öğrenme.

PERSONALIZED LEARNING IN INSTRUMENTAL EDUCATION WITH GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE: AN EXAMINATION OF APPLICATIONS FOR INSTRUMENT LEARNING AND PERFORMANCE ANALYSIS

ABSTRACT

This research aims to examine AI-powered instrument learning applications (Yousician, Simply, Skoove, Trala, and Tonestro) within the context of personalized learning. Instrument

learning is a process that requires consideration of individual differences, and AI-based applications support learning by providing appropriate content, instant feedback, and motivation. Using document analysis, the study compared these five applications in terms of target instrument, learning method, use of AI, motivational elements, level of personalization, advantages, limitations, and future potential. The findings revealed that the applications are strong in terms of accessibility, motivation, and adaptability to individual learning pace; they also support active user participation through gamification, badges, goals, and progress indicators. However, deficiencies were identified in terms of in-depth assessment of technical skills and measurement of musical expression and interpretation. Furthermore, some applications focus on a single instrument or offer a limited repertoire. Future potential includes camera-based analysis, pedal and articulation detection, orchestra accompaniment generation, and AI-generated personalized exercises. In conclusion, while these applications cannot replace teacher-led instruction, they are seen as important tools for supporting individual study, enhancing motivation, and developing self-regulation skills. Future research is recommended to focus on pedagogical effects, teacher-application integration, and long-term learning outcomes.

Keywords: *personalized learning, AI-assisted learning, instrument training.*

1. GİRİŞ

Çalgı eğitimi, müzik eğitiminin önemli bir boyutu olarak, öğrencilerin fiziksel yapıları, işitsel yetenekleri ve bireysel beceri düzeylerine uygun şekilde tasarlanmış öğretim programları çerçevesinde sunulmaktadır (Özçelik Herdem, 2018). Bu süreç, teknik temele dayalı yöntemlerle müzikal ifadeye ulaşmayı hedefler ve hem müziksel hem de bilişsel becerilerin yanı sıra çalgı tekniğine ilişkin yetkinliklerin gelişimini kapsar. Öğrenciler, daha önce kazandıkları becerileri otomatik olarak uygulamaya alırken, yeni kazanımları bilişsel ve ilişkisel süreçler aracılığıyla öğrenmeye devam eder (Hallam, 2006). Ayrıca, bir çalgıyı ustalıkla çalabilmek, temel nesne kontrolü ve motor becerilerinin sistematik bir şekilde uygulanmasını gerektirir (Schleuter, 1983). Bu çerçevede, çalgı eğitiminin teknik ve müziksel becerileri organize eden sistematik bir süreç olarak yapılandırılması büyük önem taşımaktadır.

Çalgı öğrenme sürecinde her öğrencinin bireysel öğrenme hızı, ilgi alanı ve beceri düzeyi, öğrenme stili gibi kişisel özelliklerin dikkate alınması öğrenme sürecinde motivasyonun sürdürülmesi ve öğrenme sürecinin sağlıklı olarak ilerlemesi için gereklidir. Bu noktada öğrencilerin geçmişlerine, deneyimlerine ve hazır bulunuşluklarına göre eğitimi özelleştirmenin bir yolu olan kişiselleştirilmiş öğrenme her öğrencinin öğrenme tarzına ve performans düzeyine uygun olarak içerik sağlayarak ve geri bildirimde bulunarak, eğitim sürecinin verimliliğini artırmak konusunda önem taşımaktadır (Walkington, 2013).

Eğitim teknolojileri alanında son yıllarda yaşanan gelişmeler ve üretken yapay zekânın eğitim ortamlarında kullanımı, çalgı eğitiminde kişiselleştirilmiş öğrenme yaklaşımlarının uygulanabilme potansiyelinde önemli bir artış oluşturmuştur. Yapay zekâ tabanlı uygulamalar, kişiye özel çalışma planları ve uyarlanmaya uygun öğrenme yolları sunarak bireysel öğrenme hızı, beceri ve tercihlere uygun eğitim ortamı oluşturur. Bu durum ise motivasyonun ve öğrenmeye katılımın artmasını sağlar (Chen, 2024; Li, 2024). Bunun yanı sıra uygulamalar kullanıcı performansını takip ederek hataları belirler, geri bildirim verir ve öğretmenlerin

öğrencilerin gelişimini izlemesine de olanak tanır (Liu, 2024; Wang, 2024). Yapay zekâ uygulamaları besteleme ve öğrenci ihtiyacına uygun eğitim materyali üretme amacıyla da kullanılabilmekte; bu sayede hem eğitimciler hem de öğrenciler için yeni öğrenme deneyimleri üretebilmektedir (Luo, 2024; Wang; 2024; Zulic, 2019).

Bu araştırma kapsamında ele alınan ve çalgı eğitiminde güncel olarak kullanılan Yousician, Simply, Skoove, Trala, Tonestro uygulamaları tam anlamıyla üretken yapay zekâ sistemleri değildir. Daha çok sinyal eşleme, ses tanıma ve oyunlaştırma gibi yapay zekâ temelli teknikleri kullanmakta, ancak üretken yapay zekânın sunduğu yaratıcı içerik üretimi ve ileri düzey uyarlama olanaklarını yalnızca sınırlı biçimde yansıtmaktadır. Ancak bu uygulamalar üretken yapay zekânın dahil edilmesine uygun bir zemin sunmaları bakımından dikkate değerdir ve gelecekteki araştırmalar açısından önemli rolü üstlenebilirler. Üretken yapay zekâ uygulamalarının çalgı eğitiminde kişiselleştirilmiş öğrenme ve performans takibine katkıları göz önünde bulundurulduğunda bu uygulamaların sistematik olarak incelenmesinin, güçlü ve sınırlı yönlerinin ve gelişen teknoloji ile birlikte gelecek potansiyellerinin ortaya konmasının önem taşıdığı düşünülmektedir.

Bu araştırmada çalgı eğitiminde kullanılan yapay zekâ destekli uygulamaların sistematik olarak incelenmesi, sınırlılıklarının ve potansiyellerinin ortaya konması ve karşılaştırması amaçlanmıştır. Bu kapsamda bu araştırmanın soruları:

1. Uygulamaların genel özellikleri, kullanılan teknoloji ve kişiselleştirme yöntemleri, çalgı eğitimine katkıları nelerdir?
2. Uygulamaların sınırlılıkları ve gelecek potansiyelleri açısından durumu nasıldır?
3. Uygulamaların hedef çalgı, öğrenme yöntemi, yapay zekâ kullanımı, motivasyon unsurları, kişiselleştirme, avantajları, sınırlılıkları ve gelecek potansiyeli açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi nasıldır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada çalgı eğitiminde kişiselleştirilmiş öğrenme sürecine katkı sağlayan yapay zeka tabanlı uygulamaların incelenmesine yönelik olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi "*araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar*" (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

2.2. Araştırma Kapsamında İncelenen Uygulamalar

Araştırmada uluslararası platformlarda yaygın olarak kullanılan ve yapay zeka tabanlı kişiselleştirilmiş öğrenme özellikleri öne çıkan beş uygulama seçilmiş ve incelenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen uygulamaları Yousician, Simply, Skoove, Trala, ve Tonestro'dur. Bu uygulamaların seçiminde dikkat edilen hususlar farklı çalgı ve öğrenme düzeylerine hitap edebilmeleri, kişiselleştirilmiş öğrenme özellikleri içermeleridir. Bu çalışmada incelenen Yousician, Simply, Skoove, Trala ve Tonestro uygulamalar tanıtım ve pazarlama materyallerinde "YZ destekli" ifadelerini kullanmakta, ses tanıma, sinyal eşleme ve oyunlaştırma gibi yapay zeka temelli teknikleri içermekte ancak tam olarak üretken yapay zeka sistemi olarak adlandırılmamaktadır. Bu uygulamalar öğrenme süreçlerinde yapay zekâ temelli

teknikleri içermeleri nedeniyle çalgı eğitiminde kişiselleştirilmiş öğrenmeye katkı sağlayabilecek örnekler olarak çalışmaya dahil edilmiştir.

2.3. İnceleme Ölçütleri

Seçilen uygulamaların incelenmesinde dikkate alınan ölçütler ise; hedef kitle, kapsamı ve çalgı alanı, kişiselleştirilme düzeyi, performans analizi özellikleri, öğretim yaklaşımları ve yapay zekanın içerik üretiminde kullanımı olarak belirlenmiştir. İnceleme sonunda elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak sistematik olarak incelenmiş ve karşılaştırmalı tablo olarak sunulmuştur. Analiz sonucunda uygulamaların özellikleri, güçlü ve sınırlı yönleri, mevcut performans değerlendirme özellikleri ortaya konulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Uygulamaların Genel Özellikleri, Kullanılan Teknoloji ve Kişiselleştirme Yöntemleri, Çalgı Eğitimine Katkıları

Yousician

Genel Özellikler: Yousician, gitar, piyano, bas gitar, ukulele ve şan için çok platformlu bir öğrenme alanı sunmaktadır. Uygulamada hem akustik hem de elektronik çalgılarla çalışma yapmak mümkündür. Mobil ve masaüstü cihazlarda çalışmaktadır. Başlangıç düzeyinden ileri düzeye kadar geniş bir kullanıcı kitlesine hitap eder. İnteraktif dersleri öğrenmeyi oyunlaştırır. Gerçek zamanlı olarak kullanıcının performansını dinler ve doğru/yanlış olarak geri bildirim sağlar.

Kullanılan teknoloji ve kişiselleştirme yöntemleri: Uygulama gerçek zamanlı ses dinleme-işleme yolu ile notasal ve ritmik doğruluğun tespit edilmesi ile çalışır. Kullanıcıya anlık geri bildirim verir ve bireysel ilerleme düzeyine göre içerik ve zorluk kademelendirmesi yapar. Motivasyonun artırılması için uygulama oyunlaştırmayı kullanır ve kullanıcının puan, rozet, ilerleme göstergesi ile öğrenme sürecinden uzaklaşmaması sağlanır.

Çalgı eğitimine katkıları: Uygulama, kullanıcının kendisine uygun hızda ilerlemesini sağlar; bunun yanı sıra hedef belirleme, pratik yapma ve gelişimi izleme olanağı sağlayarak öz düzenleme becerilerini geliştirir.

Simply

Genel özellikler: “Simply” markası altında Simply Piano ve Simply Guitar yer almakta ve her iki uygulamada da popüler şarkıları ve yönlendirmeli dersler aşamalı olarak ilerleme sağlamaktadır. Gerçek zamanlı olarak kullanıcının performansını dinler ve değerlendirir.

Kullanılan teknoloji ve kişiselleştirme yöntemleri: Uygulama gerçek zamanlı ses dinleme ile nota ve ritim doğruluğunu tespit ederek anlık dönütler vermektedir. Kullanıcının seviyesine göre sunulan içerik kademeli olarak zorluk seviyesini artırarak ilerlemektedir. Ders süresinin kısa ve oyunlaştırılmış olması, öğrenci motivasyonunu artması hedeflenmektedir.

Çalgı eğitimine katkıları: Özellikle başlangıç düzeyinde nota tanıma, temel ritmik yapıları kavrama ve eşlik pratiği üzerine katkı sunmaktadır. Ders sonrası bireysel pratik sırasında yapılan

hatalar nedeniyle oluşabilecek zaman kaybını önlemeye ve verimli çalışma alışkanlıkları kazandırmaya yardımcı olur.

Skoove

Genel özellikler: Bu uygulama yalnızca piyano öğrenimine odaklanmaktadır. Etkileşimli dersler, geniş repertuar ve gerçek zamanlı performans değerlendirmesi uygulamanın öne çıkan özellikleridir. Uygulama, değerlendirme sürecinde güçlü ve gelişmeye açık yönlere dikkat çekmektedir. Başlangıçtan orta-ileri düzeye kadar çeşitli düzeylerdeki kullanıcılara hitap etmektedir.

Kullanılan teknoloji ve kişiselleştirme yöntemleri: Uygulama gerçek zamanlı ses dinleme ile nota ve ritmik hataları tespit etmektedir. Kullanıcının düzeyine ve başarısına göre içerik önermekte, repertuarın ve derslerin zorluk seviyesini kademeli olarak artırmaktadır.

Çalgı eğitimine katkıları: Başlangıç ve orta düzeyde nota okuma, ritmik beceri, eşlik çalma becerisini destekler. Geniş repertuartın yanı sıra akor, kadans, dizi çalışmaları uygulamada yer almaktadır. Kullanıcının ders dışında yaptığı bireysel pratikte öğrenme süreçlerini ve kendi gelişimini takip etmesini desteklemektedir.

Trala

Genel Özellikler: Uygulama keman öğretimi odaklıdır. Doğru entonasyon ve ritim konusunda gerçek zamanlı ses dinleme ile geri bildirim sağlamaktadır. Uygulama tanıtımında özellikle doğru ses üretimi ile ilgili yapılan geri bildirim vurgulanmıştır. Bu da yaylı ve perdesiz bir çalgı olan kemanın özellikle başlangıç düzeyinde öğrenme sürecinde büyük önem taşımaktadır.

Kullanılan teknoloji ve kişiselleştirme yöntemleri: Uygulama performans değerlendirmesinde sesi gerçek zamanlı dinler ve doğruluğunu değerlendirir. Doğru nota ve ritmin yanı sıra doğru entonasyona odaklanır. Uygulama hem çalışma hem de performans modlarına sahiptir. Bunun yanı sıra pasaj bazlı çalışma uygulamaları içermektedir.

Çalgı eğitimine katkıları: Uygulama, keman eğitiminde oldukça önemli olan entonasyon duyarlılığını bireysel çalışma seansları sırasında erişilebilir hale getirmektedir. Bu özellik, başlangıç ve orta düzey kulanıcıların ses üretimi ve ritmik becerilerine katkı sağlamaktadır.

Tonestro

Genel özellikler: Bu uygulama ağırlıklı olarak bakır ve tahta üflemeli çalgılar, keman ve piyano için tasarlanmıştır. Ses dinlemeye dayalı anlık geri bildirimler vermekte ve etkileşimli alıştırmalar sunmaktadır. Uygulama başlangıçtan ileri düzeye kadar geniş bir kullanıcı kitlesine hitap etmektedir.

Kullanılan teknoloji ve kişiselleştirme yöntemleri: Uygulama sesi gerçek zamanlı olarak dinler; değerlendirme sürecinde entonasyona, notaların ve ritmik yapının doğruluğuna odaklanır. İçeriğindeki alıştırmaları seviye ve başarı düzeyine göre uyarlamaktadır.

Çalgı eğitimine katkıları: Üflemeli çalgılarda ve kemanda temel sorunlardan biri olan entonasyon doğruluğuna odaklanır. Düzenli çalgı pratiğinin ve motivasyonun sağlanması

amacıyla oyunlaştırmadan ve ilerlemeyi izleme mekanizmalarından destek alarak öğrenme sürecini destekler.

3.2. Uygulamaların Sınırlılıkları ve Gelecek Potansiyelleri

İncelenen uygulamaların çalgı eğitiminde önemli bir yeri olan teknik becerilerin ve ileri düzey müzikal becerilerin kazandırılması hususlarında kapsamlı değerlendirme yapabilme konusunda sınırlılıkları bulunduğu görülmektedir. Bu sınırlılık tüm uygulamalar için ortaktır.

Bunun yanı sıra Yousician uygulaması klasik müzik repertuarı sağlamakta yetersiz kalırken Simply uygulamasında farklı işletim sistemlerindeki kullanıcı deneyimlerinin tutarsızlıkları görülmektedir. Skoove uygulaması yalnız piyano çalgısı için geliştirilmiştir. Benzer şekilde Trala uygulaması da keman çalan kullanıcılara hitap etmektedir. Bu iki uygulamanın geniş kullanıcı kitlesine hitap etme hususunda sınırlılıkları bulunmaktadır. Tonestro ise üflemeli çalgılar, keman ve piyano odaklıdır ve nefesli çalgılarda büyük önem taşıyan nefes/diyafram kullanma unsurunu değerlendirme konusunda sağladığı geri bildirim sınırlıdır.

İncelenen tüm uygulamalar gerçek zamanlı ses dinleme ve doğru-yanlış temelli geri bildirim sağlama konusunda güçlü olsalar da çalgının gerektirdiği teknik becerinin ve müziksel ifade ile yorumun değerlendirilmesinde kapsamlı bir geri dönüt verememektedir.

Bu sınırlılıklardan yola çıkılarak, gelişen teknoloji ile birlikte yapay zekanın farklı şekillerde entegrasyonu ile giderilebilir. Uygulamalarda kullanılacak kamera temelli pozisyon ve teknik davranış analizi, piyanoda pedal ve artikülasyon algısı alabilen sistemlerin geliştirilmesi, ihtiyaçlara yönelik etüt ve alıştırma üretimi, özellikle yaylı çalgılar için orkestra ile çalmaya hazırlık olarak eşlik materyali üretimi ile bu uygulamaların sınırlılıkları giderilip daha etkili kullanımları sağlanabilir.

3.3. Uygulamaların Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi

Çizelge 1. Uygulamaların karşılaştırılması

Uygulama					
Özellik	Yousician	Simply	Skoove	Trala	Tonestro
Hedef Çalgılar	Gitar, piyano, bas gitar, ukulele, şan	Gitar, piyano	Piyano	Keman	Üflemeli çalgılar, keman, piyano
Öğrenme Yöntemi	Oyunlaştırılmış interaktif dersler, gerçek zamanlı performans geri bildirimi	Popüler şarkılar ve yönlendirmeli dersler, gerçek zamanlı geri bildirim	Etkileşimli dersler, repertuar bazlı, gerçek zamanlı değerlendirme	Doğru entonasyon ve ritim odaklı, pasaj bazlı çalışma	Etkileşimli alıştırmalar, gerçek zamanlı geri bildirim
Yapay Zeka Kullanımı	Dinleme odaklı performans değerlendirmesi, kişiselleştirilmiş zorluk kademelendirmesi	Dinleme odaklı performans değerlendirmesi, kişiselleştirilmiş zorluk kademelendirmesi	Dinleme odaklı performans değerlendirmesi, kişiselleştirilmiş içerik önerisi	Dinleme odaklı performans değerlendirmesi	Dinleme odaklı performans analizi
Motivasyon Unsurları	Oyunlaştırma, rozetler, puan, ilerleme göstergesi, haftalık ödüller	Oyunlaştırma, kısa ders süreleri	İlerleme göstergesi, geniş repertuar, çocuklara özel içerik	İlerleme göstergesi	Günlük ve haftalık hedefler, çalma süresi, rozetler
Kişiselleştirme	Seviyeye göre uyum, bireysel hedefler	Seviyeye göre uyum, içerik kademelendirme	Seviyeye göre uyum, Başarı ve düzeye göre içerik önerisi	Seviye tespiti, Pasaj bazlı, bireysel ihtiyaca yönelik çalışma	Başarı ve düzeye göre içerik önerisi

Avantajları	Geniş çalgı ve kullanıcı kitlesi, interaktif ve eğlenceli, erişilebilirlik ve bireysel çalışma desteği	Başlangıç için kolay ve hızlı ilerleme, erişilebilirlik ve bireysel çalışma desteği	Piyano eğitimi odaklı, geniş repertuar, erişilebilirlik ve bireysel çalışma desteği	Keman eğitimi odaklı, rehberli, entonasyon vurgusu, erişilebilirlik ve bireysel çalışma desteği	Üflemeli çalgılarda entonasyon, erişilebilirlik ve bireysel çalışma desteği
Sınırlılıkları	Teknik beceriler ve müziksel ifadelerin değerlendirilmesi yetersiz, klasik müzik içeriği sınırlı	Teknik beceriler ve müziksel ifadelerin değerlendirilmesi yetersiz, işletim sistemlerine göre kullanıcı deneyimleri farklı	Teknik beceriler ve müziksel ifadelerin değerlendirilmesi yetersiz, sadece piyano için geliştirilmiş	Teknik beceriler ve müziksel ifadelerin değerlendirilmesi yetersiz	Teknik beceriler, nefes/diyafram kontrolü ve müziksel ifadelerin değerlendirilmesi yetersiz
Potansiyel	Kamera temelli teknik beceri analizi, yapay zeka ile kişiye özel alıştırma üretimi	Kamera temelli teknik beceri analizi, yapay zeka ile kişiye özel alıştırma üretimi	Pedal ve artikülasyon algısı, Kamera temelli teknik beceri analizi, yapay zeka ile kişiye özel alıştırma üretimi	Kamera temelli teknik beceri analizi, yapay zeka ile kişiye özel alıştırma üretimi, orkestra eşlik materyali üretimi	Kamera temelli teknik beceri analizi, yapay zeka ile kişiye özel alıştırma üretimi.

Uygulamalar karşılaştırmalı olarak incelendiğinde Yousician uygulamasının gitar ağırlıklı ama çoklu çalgı eğitimi verdiği, Simply uygulamasının gitar ve piyano eğitimine odaklandığı, Skoove ‘un yalnız piyano, Trala’nın ise yalnız keman çalgısına yönelik uygulamalar olduğu, Tonestro’nun ise nefesli çalgılar ağırlıklı olmakla birlikte keman ve piyanoyu da kapsadığı görülmektedir. Tüm uygulamalar öğrenme yöntemlerinde interaktif öğrenme ortamları sağlamaktadır. Yapay zeka kullanımlı gerçek zamanlı dinleme ile performans değerlendirmesi üzerinedir. Skoove uygulaması kişiselleştirilmiş içerik üretimi konusunda diğer uygulamalara göre daha gelişmiş bir öneri sistemi sağlamaktadır.

Motivasyon unsurları açısında incelendiğinde ise Yousician ve simply’nin oyunlaştırma, puan ve rozet kazanamayı ön planda tuttuğu görülmektedir. Skoove geniş repertuarı ve çocuklara yönelik içerikleriyle, Trala ilerleme göstergeleriyle, Tonestro ise günlük-haftalık hedef belirleme, çalışma süresi takibi ve kazanılan rozetlerle motivasyonu artırmaktadır.
Kişiselleştirme konusunda Yousician, Simply, Skoove ve Trala uygulamaları seviye tespiti ve kişinin çalışmaya ayırabileceği sürelere göre çalışma planı çıkarmaktadır. Ayrıca uygulamalar kullanıcının başarı durumuna göre içerik önerileri sunmaktadır.
Tüm uygulamalar çalgı eğitimine erişilebilirliği artırmakta ve bireysel öğrenme sürecini desteklemekte ancak çalgının gerektirdiği teknik ve müzikal becerilerin değerlendirilmesinde yetersiz kalmaktadır. Gelecek potansiyelleri ise yapay zekâ destekli kamera temelli analizler, daha ileri teknik beceri ölçümleri ve bireyselleştirilmiş alıştırma üretimi üzerine yoğunlaşmaktadır.

4. SONUÇ

Bu araştırma kapsamında incelenen beş uygulama (Yousician, Simply, Skoove, Trala ve Tonestro) çalgı eğititimine kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimlerine destek veren yenilikçi yaklaşımlar sağlamaktadır. Araştırma sonuçları tüm uygulamaların erişilebilirlik, motivasyon sağlama ve bireysel öğrenme hızına uyum sağlama konularında güçlü yönlere sahip olduğunu göstermektedir. Oyunlaştırma, günlük-haftalık hedefler, ilerleme düzeyini göstergeleri, çalışma

süresinin izlenmesi gibi unsurlar kullanıcıların öğrenme süreçlerinde aktif rol oynamalarını sağlamaktadır.

Araştırmanın sonuçları, mevcut uygulamaların üretken yapay zekâ özelliklerini tam anlamıyla yansıtmadığını ortaya koymaktadır. Her ne kadar kişiselleştirme, geri bildirim ve performans analizi olanakları bu uygulamalarda öne çıksa da, çalgı öğreniminin gerektirdiği teknik becerilerin ayrıntılı olarak değerlendirilmesi ve müziksel ifadelerin ölçülmesi gibi çalgı eğitiminin temel boyutlarında yetersiz kaldıkları görülmektedir. Bu durum uygulamaların sınırlı yönlerini oluşturmaktadır. Bu durum söz konusu uygulamaların öğretmen eşliğinde yapılan çalgı eğitiminin yerine geçemeyeceğini fakat bu süreci destekleyici, motivasyonu artırıcı ve bireysel çalgı çalışma alışkanlıklarına yardımcı araçlar olarak rol oynayabileceğini göstermektedir.

Bununla birlikte, mevcut uygulamalar üretken yapay zekâ teknolojilerinin çalgı eğitimi uygulamalarına entegrasyonuna zemin hazırlamaktadır. Gelecekte kamera temelli değerlendirme sistemleri, bireysel ihtiyaçların yapay zekâ tarafından tespit edilmesi ve kişiye özel egzersiz ile etütlerin yapay zekâ tarafından üretilmesi, söz konusu sınırlılıkların aşılmasını sağlayarak yalnızca teknik beceri ve performans takibini değil, aynı zamanda yaratıcı müzikal ifadeyi destekleyen daha gelişmiş öğrenme ortamlarının oluşmasına katkı sunabilir.

Araştırma sonuçlarına göre öğretmen rehberliği ile bireysel öğrenme sürecini destekleyen uygulamaların nasıl bir etki oluşturabileceğinin incelenmesi önerilebilir. Kullanıcıların uygulamalardan sağladıkları faydaların kalıcılığı ve sürdürülebilirliğinin incelendiği araştırmalar ile farklı yaş grupları ve öğrenci düzeylerinde uygulamaların etkililiğinin karşılaştırıldığı araştırmaların yapılması önerilmektedir.

Sonuç olarak yapay zeka destekli çalgı öğrenme uygulamaları ile kişiselleştirilmiş öğrenme, motivasyon ve öğrenme sürecinin takibi ile ses temelli geri bildirim ile anında geri bildirim almak çalgı eğitimi sürecinde önemli bir gelişim olanağı sunmaktadır. Ancak mevcut teknolojik olanaklar teknik ve müzikal becerilerin öğrenilmesinde geleneksel öğrenme ile birlikte kullanılmasının daha faydalı olacağı düşünülmektedir. Gelişen yapay zekâ teknolojilerinin çalgı

eğitimi uygulamalarına entegre edilmesiyle, önümüzdeki yıllarda çalgı öğretimine ilişkin daha kapsamlı, kişiselleştirilmiş ve yenilikçi yaklaşımların gelişeceği öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

Chen, L. (2024). Unlocking the beat: how ai tools drive music students' motivation, engagement, creativity and learning success. *European Journal of Education, 60*(1). https://doi.org/10.1111/ejed.12823

Hallam, S. (2006). Musicality. In G. E. McPherson (Ed.), *The child as musician: A handbook of musical development* (pp. 93–110). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198530329.003.0005

Li, W. (2024). The influence of artificial intelligence on the education system. *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*, *65*(1), 137-142. https://doi.org/10.54254/2753-7048/65/20240158

Liu, L. (2024). Survey and analysis of primary school teachers' use of generative artificial intelligence. *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*, *74*(1), 43-52. https://doi.org/10.54254/2753-7048/2024.bo17693

Luo, Z. (2024). The application of artificial intelligence technology in music education. *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*, *35*(1), 305-310. https://doi.org/10.54254/2753-7048/35/20232155

Özçelik Herdem, D. (2018). Çalgı eğitiminde zamanı etkili ve verimli kullanma ile akademik başarı arasındaki ilişki ve bir teknik öneri "Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği". *Turkish Studies Educational Sciences, 13*(26),941-952. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.

Schleuter, S. L. (1983). A predictive study of an experimental college version of the *Musical Aptitude Profile* with certain music achievement of college music majors. *Psychology of Music*, *11*(1), 32–36. https://doi.org/10.1177/0305735683111004

Walkington, C. A. (2013). Using adaptive learning technologies to personalize instruction to student interests: The impact of relevant contexts on performance and learning outcomes. *Journal of Educational Psychology, 105*(4), 932–945. https://doi.org/10.1037/a0031882

Wang, G. (2024). The investigation of artificial intelligence-based applications in music education. *Applied and Computational Engineering, 36*(1), 210-214. https://doi.org/10.54254/2755-2721/36/20230448

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Zulić, H. (2019). How AI can Change/Improve/Influence Music Composition, Performance and Education: Three Case Studies. *INSAM Journal of Contemporary Music, Art and Technology*. 2(1)100-114. https://doi.org/10.51191/issn.2637-1898.2019.2.2.100

MÜZİK EĞİTİMİ YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİNE İLİŞKİN ALGILARI

Dr. Öğr. Üyesi Merve Nihan ERTEKİN KAYA
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi,
Mervenihan.ertekin@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1775-5640

ÖZET

Bu çalışma, müzik eğitimi alanında yüksek lisansa yeni başlayan öğrencilerin bilimsel araştırma ve yayın etiğine ilişkin ders öncesi hazırbulunuşluk düzeylerini ve mevcut algılarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Temel yorumlayıcı nitel desen ile yürütülen araştırmanın katılımcılarını, bir devlet üniversitesinde müzik eğitimi yüksek lisans programına yeni kayıt yaptıran beş öğrenci oluşturmaktadır. Veriler, öğrencilere yöneltilen kompozisyon soruları aracılığıyla toplanmış ve betimsel analizle çözümlenmiştir. Analiz sonucunda dört tema belirlenmiştir. Bu temalar bilimsel araştırma algısı, bilimsel araştırma etiği algısı, müzik eğitimi araştırmalarında etik ve sürece ilişkin beklenti ile kaygılar olarak adlandırılmıştır. Bulgular, öğrencilerin bilimsel araştırmayı doğru bilgiye ulaşma, bilime katkı sağlama ve alan sorunlarını çözme süreci olarak gördüklerini; ancak araştırmanın kapsamı, aşamaları ve yöntemsel boyutlarına ilişkin bilgilerinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Araştırma etiğine yönelik temel tanınmakla birlikte, yayın etiği ve olası etik ihlallerin sonuçları konusunda farkındalık düzeylerinin değişkenlik gösterdiği belirlenmiştir. Müzik eğitimi bağlamında performans kayıtları, ders gözlemleri ve çocuk katılımcılarla çalışma önemli etik alanlar olarak öne çıkmıştır. Sonuç olarak öğrencilerin bilimsel araştırma ve etik konularına ilişkin başlangıç bilgilerinin gelişime açık olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel araştırma, Müzik eğitimi, Yüksek lisans öğrencileri.

GRADUATE MUSIC EDUCATION STUDENTS' PERCEPTIONS OF SCIENTIFIC RESEARCH AND PUBLICATION ETHICS

ABSTRACT

This study aims to reveal the pre-course readiness levels and existing perceptions of graduate students who have newly started a master's program in music education regarding scientific research and publication ethics. The research was designed using a basic interpretive qualitative approach, and the participants consisted of five students newly enrolled in a graduate program in music education at a state university. Data were collected through written composition questions and analyzed using descriptive analysis. Four themes were identified: perceptions of scientific research, perceptions of research ethics, ethical issues specific to music education research, and expectations and concerns regarding the research process. Findings indicate that students view scientific research as a process of accessing accurate information, contributing to science, and addressing field-related problems; however, their knowledge regarding the scope, stages, and methodological aspects of research remains limited. Although participants recognize fundamental research ethics principles, their awareness of publication ethics and the consequences of potential ethical violations varies considerably. Ethical considerations such as performance recordings, classroom observations, and working with child or adolescent participants emerged as notable concerns within the context of music education. Overall, the

results suggest that students begin the program with developing and improvable levels of knowledge regarding scientific research and ethics.

Keywords: Scientific research, Music education, Graduate students.

1. GİRİŞ

Bilimsel araştırma problemlere güvenilir çözümler aramak amacıyla, planlı ve sistemli olarak, verilerin toplanması, çözümlenmesi, yorumlanarak değerlendirilmesi ve rapor edilmesi sürecidir (Karasar, 1999). Bu süreçte hem yeni bilgiler üretilmekte hem de var olan bilgilerin doğruluğu test edilmektedir. Müzik eğitimi alanında yapılan bilimsel araştırmalar, hem alanın kuramsal gelişimine katkı sağlamakta hem de genel, özengen ve mesleki müzik eğitimi alanlarında öğretim süreçlerinin iyileştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Bilimsel araştırmanın niteliği kadar etik ilkelere uygunluğu da sürecin bütünlüğünü belirleyen temel unsurlardandır. Araştırma ve yayın etiği; dürüstlük, tarafsızlık, intihalden kaçınma, kaynak güvenilirliği ve katılımcı haklarına saygı gibi ilkelerle bilimsel üretimin güvenilirliğini sağlar. Özellikle müzik eğitimi çerçevesinde performans kayıtları, öğrenci ürünleri, ders içi gözlemler ve çocuk/ergen katılımcılarla çalışma gibi durumlar, etik hassasiyet gerektiren alanlar olarak öne çıkmaktadır.

Bu nedenle, lisansüstü düzeyde araştırma yapmaya başlayan öğrencilerin bilimsel araştırma süreçlerine ve etik sorumluluklara ilişkin bilgi düzeyleri kritik bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Yüksek lisansa yeni başlayan öğrenciler çoğunlukla bilimsel araştırma süreçlerine dair sınırlı deneyime sahiptir ve etik ilkelere ilişkin farkındalıkları da başlangıç düzeyindedir. Bu hazırbulunuşluğun belirlenmesi, hem olası etik ihlallerinin önüne geçmek hem de ders içeriklerinin öğrencilerin ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesine katkı sağlamak açısından önemlidir.

Alan yazın, lisansüstü öğrencilerin bilimsel araştırma ve etik süreçlerine ilişkin bilgi ve becerilerinin çoğu zaman sınırlı olduğunu, araştırmanın çeşitli aşamalarında güçlük yaşadıklarını ve etik konulara yönelik farkındalıklarının tutarsızlık gösterebildiğini ortaya koymaktadır (Kana ve Kuluroğlu, 2018; Akgün ve Güntaş, 2018). Uluslararası araştırmalar da benzer biçimde, lisansüstü öğrencilerin araştırma ve yayın etiğine ilişkin bilgi düzeylerinde boşluklar bulunduğunu, etik kurul süreçlerine dair farkındalığın düşük olduğunu ve intihal ile akademik dürüstlük konularında tutum sorunları yaşandığını göstermektedir (Tarboush vd., 2020; Amagune ve Verster, 2016; Ayoub vd. 2019; Kim, 2008). Bununla birlikte, mevcut çalışmaların büyük bölümü sağlık, mühendislik ve genel lisansüstü programlara odaklanmakta; müzik eğitimi çerçevesinde etik farkındalığa ilişkin bulguların sınırlı kaldığı görülmektedir. Aksu'nun (2018) çalışması da müzik öğretmeni adaylarının bilimsel araştırmayı mesleki pratikle ilişkilendirmekte zorlandığını ve araştırma yöntemlerini çoğunlukla akademisyenliğe özgü bir alan olarak gördüklerini göstermektedir. Ayrıca literatürde araştırma ve yayın etiğine yönelik ders sonrası kazanımları inceleyen çalışmalar bulunmasına karşın, lisansüstü öğrencilerin ders öncesi hazırbulunuşluk düzeylerini ortaya koyan araştırmalar yok denecek kadar azdır. Türkiye bağlamında müzik eğitimi yüksek lisans öğrencilerinin bilimsel araştırma ve yayın etiğine ilişkin başlangıç algılarını ele alan bir çalışmaya rastlanmaması, mevcut araştırmanın özgünlüğünü ve gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın amacı, müzik eğitimi alanında yüksek lisansa yeni başlayan öğrencilerin bilimsel araştırma ve yayın etiği konularına ilişkin ders öncesi hazırbulunuşluk düzeylerini ve mevcut algılarını ortaya koymaktır. Araştırma, öğrencilerin bilimsel araştırmanın kapsamına, sürecine

ve etik ilkelerine dair başlangıç bilgilerini; ayrıca müzik eğitimi bağlamında karşılaşabilecekleri özel etik durumlara yönelik farkındalıklarını incelemeyi hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda bu araştırmanın problem cümlesi "Müzik eğitimi alanında yüksek lisansa yeni başlayan öğrencilerin bilimsel araştırma ve yayın etiğine ilişkin ders öncesi algıları ve hazırbulunuşluk düzeyleri nasıldır?" olarak belirlenmiştir.

2. YÖNTEM

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden temel yorumlayıcı nitel desen ile tasarlanmıştır. Bu desende katılımcılar bir olguya, deneyime ya da sürece ilişkin anlamları ortaya çıkarmayı amaçlar (Merriam, 2002). Bu araştırmada, müzik eğitimi alanında yüksek lisansa yeni başlayan öğrencilerin bilimsel araştırma ve yayın etiği kavramlarına ilişkin nasıl anlamlar yükledikleri ve bu kavramları nasıl konumlandırdıkları incelenmiştir.

Araştırmanın çalışma grubunu, bir devlet üniversitesinde müzik eğitimi alanında yüksek lisansa yeni başlayan 5 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin tamamı lisans öğrenimlerini devlet üniversitelerinin müzik eğitimi anabilim dallarında tamamlamışlardır. Katılımcıların yaşları 22 ile 34 arasında değişmektedir. Katılımcıları 2'si kadın 3'ü erkektir. Katılımcılardan biri özel bir kurumda müzik öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Diğer katılımcılar çeşitli kurumlarda özengen müzik eğitimi dersleri vermektedir.

Araştırmanın veri toplama aşamasında dönem başındaki ilk derste öğrencilerden "Bilimsel araştırma ve yayın etiği denildiğinde aklınıza neler geliyor? Sizce bu kavramlar müzik eğitimi alanında yüksek lisans öğrencileri için neden önemlidir?" sorusu çerçevesinde yönlendirici alt maddeler eşliğinde bir yazı yazmaları istenmiştir. Bu yazıyı yazarken bilimsel araştırma ve etik konularında kişisel bir beyin fırtınası yaparak sahip oldukları bilginin tamamını bir kompozisyon halinde ifade etmeleri istenmiş öğrencilere bu yazı için 45 dakika süre verilmiştir.

Araştırma verileri betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiş, elde edilen veriler temalar ve kategoriler halinde tablolaştırılarak sunulmuş, öğrencilerin ifadelerinden doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

3. BULGULAR

Yapılan betimsel analiz sonucunda dört temaya ulaşılmıştır. Bu temalar bilimsel araştırma algısı, bilimsel araştırma etiği algısı, müzik eğitimi araştırmalarında etik ve sürece ilişkin beklenti ve kaygılar olarak belirlenmiştir.

Aşağıda verilen Şekil 1 temaları ve temalara ilişkin kategorileri göstermektedir

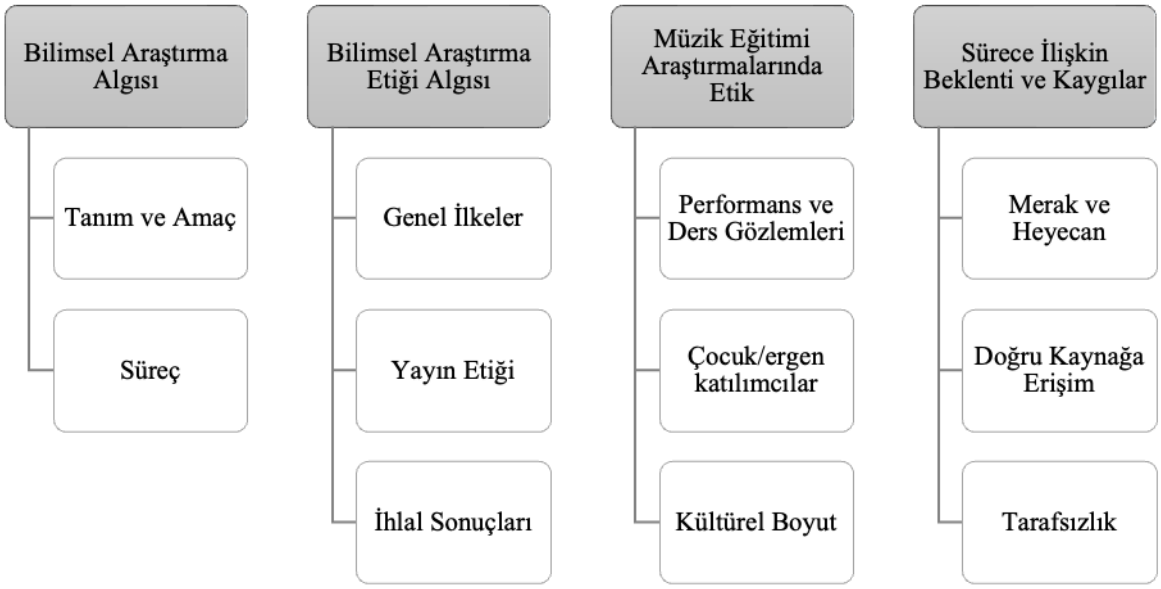

Şekil 1. Tema ve kategoriler

3.1. Bilimsel Araştırma Algısı

Bilimsel araştırma algısı teması "tanım ve amaç" ile "süreç" olmak üzere iki kategoride sınıflandırılmıştır. Öğrenciler bilimsel araştırmayı genellikle doğru bilgiye ulaşma ve bilime katkı sağlama aracı olarak tanımlamışlardır. Ö1, bilimsel araştırmayı "*dünya bilimine katkı sağlamak amacıyla yapılan çalışmalar*" şeklinde ifade ederken, Ö2 "*bilginin doğruluğunu kanıtlayan bir araştırma türü*" ifadesini kullanmıştır. Ö3 ise araştırmayı "*alan sorunlarının çözümünü bulmak ve yeni yöntemler üretmek için yapılan çalışmalar*" olarak görmektedir.

Araştırma sürecine ilişkin olarak öğrenciler problem belirleme, hipotez kurma, değişkenlerin belirlenmesi, veri toplama ve analiz gibi klasik aşamaları sıralamışlardır. Ö2, araştırmanın aşamalarını ayrıntılı olarak maddeler halinde belirtirken; Ö1 "*gözlem, deney, veri toplama, analiz*" gibi temel basamaklara vurgu yapmıştır. Ö5 ise araştırma yaparken "*öncelikle giriş ve anahtar kelimelerin belirlenmesi, ardından literatür taraması yapılması gerektiğini*" dile getirmiştir.

3.2.Bilimsel Araştırma Etiği Algısı

Bilimsel araştırma etiği algısına ilişkin kategoriler "genel ilkeler", "yayın etiği" ve "ihlal sonuçları" kategorilerinde incelenmiştir. Öğrenciler araştırma etiğiyle ilgili olarak dürüstlük, tarafsızlık, kaynak güvenilirliği, intihalden kaçınma ve kimseye zarar vermeme gibi temel ilkelere vurgu yapmışlardır. Ö5, araştırma etiğinin temelini "*kaynakların güvenilirliği, intihalden kaçınma ve tarafsızlık*" olarak özetlerken; Ö1 "*kimseye zarar vermeden araştırma yapılması gerektiğini*" vurgulamıştır. Ö4 ise "*çoklu düşünceden uzak yayınların yarattığı her şey etiklik dışıdır*" diyerek farklı bakış açılarını dikkate almanın önemine işaret etmiştir.

Yayın etiği bağlamında öğrenciler, kaynakçanın eksiksiz yazılması, yazarların isminin belirtilmesi ve doğruluğu kanıtlanmamış bilgilerin aceleyle yayımlanmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ö1, "*kaynakçanın ve yayına emek veren herkesin isminin yazılması gerektiğini*" vurgularken; Ö2 "*yayıncı doğruluğu kanıtlanmamış bilgiyi sunmamalıdır*" ifadesini kullanmıştır.

Araştırma ve yayın etiğine uyulmaması halinde öğrenciler, yayıncının güven kaybedeceğini, çalışmanın reddedileceğini ve hukuki süreçlerin başlayacağını, ayrıca araştırmacının vicdani olarak rahatsızlık duyacağını dile getirmişlerdir.

3.3. Müzik Eğitimi Araştırmalarında Etik

Müzik eğitimi araştırmalarında etik teması "performans ve ders gözlemleri", "çocuk/ergen katılımcılar"" ve "kültüre boyut" kategorileri altında sınıflandırılmıştır. Öğrenciler müzik eğitimi alanında yapılacak araştırmalarda özel etik hassasiyetler bulunduğunu belirtmişlerdir. Ö5, "*öğrenci performanslarının kaydedilmesi için izin alınması gerektiğini*" vurgulamış; Ö4 ise "*ders gözlemleri sırasında kişisel görüşlerden uzak, objektif olunması gerektiğini*" ifade etmiştir.

Çocuk ve ergen katılımcılarla çalışmaya dair etik durumlara da dikkat çekilmiştir. Ö5 "*çocuklardan izin alınması ve strese sokulmaması gerektiğini*" belirtirken; Ö1 "*her araştırmacının çocuk ya da ergenlerle çalışırken gerekli hassasiyeti gösteremeyebileceğini*" ifade etmiştir. Ö5 ayrıca, "*velilerden onay alınmadan kayıt yapılamaz*" diyerek resmi izin süreçlerine vurgu yapmıştır.

Kültürel boyutta Ö5, "*yerel müzik kültürlerine saygı gösterilmeli*" sözleri ile yerel müzik kültürlerine ve geleneklere saygı gösterilmesi gerektiğini dile getirmiştir.

3.4.Beklentiler ve Kaygılar

Beklentiler ve kaygılar teması "merak ve heyecan", "doğru kaynağa erişim" ve "tarafsızlık" kategorilerinde incelenmiştir. Araştırma süreci öğrencilerde merak ve heyecan uyandırmaktadır. Ö2, "*merak duygusu uyandırıyor, sonuç elde etmek mutluluk veriyor*" derken; Ö5 "*bir konuyu araştırmak ancak merakla olur, bu bana özgüven veriyor*" ifadesini kullanmıştır. Ö3 ise "*müziğin bilimsel altyapısına inmek heyecanlı hissettiriyor*" sözleriyle duygusal boyutu dile getirmiştir.

Erişim ve kaynak sorunları da öğrencilerin dikkat çektiği konular arasındadır. Ö5, "*kaynak güvenilirliği çok önemli, her yayın kullanılmaz*" ve "*ücretli platformlar erişimi kısıtlıyor, Dergipark daha ulaşılabilir*" demiştir. Tarafsızlık kategorisinde ise öğrenciler, tek taraflı çalışmaların etik dışı olduğunu vurgulamışlardır. Ö4, "*karşıt fikirlerin de araştırmaya dahil edilmesi gerektiğini*" ifade etmiştir.

4. SONUÇ

Bu araştırmada, müzik eğitimi alanında yüksek lisansa yeni başlayan öğrencilerin bilimsel araştırma ve yayın etiğine ilişkin ders öncesi hazırbulunuşluk düzeyleri ortaya konmuştur. Elde edilen sonuçlar, öğrencilerin bilimsel araştırmayı genel hatlarıyla doğru bilgiye ulaşma, bilime katkı sağlama ve alan sorunlarına çözüm üretme süreci olarak gördüklerini göstermektedir; ancak araştırma sürecinin kapsamı, aşamaları ve yöntemsel yönlerine ilişkin bilgilerin çoğunlukla yüzeysel ve sınırlı olduğu belirlenmiştir.

Araştırma etiğine yönelik ifadeler öğrencilerin temel etik kavramlara (dürüstlük, intihalden kaçınma, tarafsızlık, kaynak güvenilirliği) aşina olduklarını ortaya koysa da, araştırma etiğinin kapsamı, yayın etiğinin işleyişi ve etik ihlallerinin sonuçları hakkında henüz gelişmemiş ve sınırlı bir farkındalık bulunduğu görülmüştür. Öğrenciler özellikle yayın etiğine ilişkin sorumlulukları tanımlamada zorlanmış ve bu alanı çoğunlukla kaynakça düzenleme ile sınırlı düşünmüşlerdir.

Müzik eğitimi araştırmalarına özgü etik durumlar değerlendirildiğinde ise öğrencilerin performans kayıtları, ders gözlemleri ve çocuk/ergen katılımcılarla çalışmaya ilişkin bazı temel hassasiyetleri fark ettikleri görülmüştür. Bununla birlikte, alanın etik gerekliliklerine ilişkin bilgilerinin henüz sistematik olmadığı dikkati çekmektedir.

Araştırma sürecine yönelik duygusal tepkiler incelendiğinde öğrencilerin merak, heyecan ve öğrenme isteği taşıdığı; buna karşın kaynaklara erişim güçlüğü ve tarafsızlığı sağlama gibi konularda kaygılarının bulunduğu anlaşılmaktadır.

Genel olarak sonuçlar, öğrencilerin bilimsel araştırma ve etik konularına ilişkin başlangıç düzeyinde ve gelişime açık bir hazırbulunuşlukla programa başladıklarını göstermektedir. Bu nedenle, bilimsel araştırma ve yayın etiği derslerinin, öğrencilerin mevcut bilgi düzeylerini dikkate alarak yapılandırılması; özellikle uygulamalı örnekler, alan bağlamına özgü durumlar ve etik karar verme süreçlerine yönelik etkinliklere ağırlık verilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Akgün, Ö. E., & Güntaş, S. (2018). Lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırma yeterliliklerinin danışman görüşlerine dayalı olarak incelenmesi: Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyeti örneği. *Sakarya University Journal of Education, 8*(2), 131–144. https://doi.org/10.19126/suje.365103

Aksu, C. (2018). Müzik öğretmeni adaylarının "Bilimsel Araştırma Yöntemleri" dersine dönük görüşleri. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 11*(6), 2127–2138. https://doi.org/10.24106/kefdergi.2583

Amagune, B. A., & Verster, G. (2016). Knowledge and attitude of postgraduate students in Kenya on ethics in mental health research. *South African Journal of Bioethics and Law, 9*(2), 65–69. https://doi.org/10.7196/SAJBL.2016.v9i2.470

Ayoub, N., Qandil, A., & McCutchan, J. (2019). Knowledge, attitudes, and practice regarding research ethics committees among health care faculty at two public universities in Jordan. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics, 14*(4), 372–382. https://doi.org/10.1177/1556264619851351

Kana, F., & Kuluroğlu, M. (2018). Yüksek lisans öğrencilerinin bilimsel araştırma sürecinde karşılaştıkları zorluklar. *Çukurova Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 74–85. https://doi.org/10.18560/cukurova.1095

Karasar, N. (1999). Bilimsel araştırma yöntemi (9. Basım). Nobel Yayın Dağıtım.

Kim, S. (2008). Students' evaluation of a team-based course on research and publication ethics: Attitude change in medical school graduate students. *Journal of Educational Evaluation for Health Professions, 5*, Article 3. https://doi.org/10.3352/jeehp.2008.5.3

Merriam, S. B. (2002). Introduction to qualitative research. *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis, 1*(1), 1-17. Jossey-Bass.

Tarboush, N., Alkayed, Z., Alzoubi, K., & Al-Delaimy, W. (2020). The understanding of research ethics at health sciences schools in Jordan: A cross-sectional study. *BMC Medical Education, 20*(1), 1–9. https://doi.org/10.1186/s12909-020-02040-5

THE THREE PIONEERING FIGURES OF MODERN MUSICOLOGY: ADORNO, KERMAN AND DAHLHAUS

Asst. Prof. Dr. İsmail GÜNGÖR

Istanbul Okan University Conservatory Music Department,

ismail.gungor@okan.edu.tr - ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-0050-3051

ABSTRACT

The purpose of this paper is to investigate contemporary musicology through the lens of Theodor W. Adorno, Joseph Kerman, and Carl Dahlhaus, who are the three main figures of the field. The three pioneers, who come from different traditions: Frankfurt School, Anglo-American critical musicology, and Berlin musicology, have one thing in common, which is criticism pointed at those who claim that music is totally independent of culture and social history. The primary materials for this paper are monographs and articles written by Adorno, Kerman, and Dahlhaus, which concern music aesthetics, historiography, and critical analysis. This corpus of texts has undergone a thorough examination by comparing their historical-theoretical standpoint using discourse analysis. The results indicate that Adorno's negative dialectic, culture industry, and musical material terms put music as an aesthetic paradox of social contradictions, while Kerman, through a musicology model that he merges with the human sciences and literary theories, attempts to make a positive musicology that is openly confronted with negativity. Dahlhaus, it is claimed, is the one who introduced the idea that music historiography is no longer just limited to style history but, rather, has the potential of aesthetic and cultural history opened up through his development of an analytical framework that incorporates both. Hence, the paper presents the controversy among the three pioneers as an interdisciplinary, critical, culturally sensitive musicology scenario epistemically and claims that the study of modern musicology should not be viewed as anything other than a continuation of their critical tradition.

Keywords: Adorno, Kerman, Dahlhaus.

TEMSİL, DÖNÜŞÜM VE YORUM: GOETHE'NİN FAUST METNİ İLE GOUNOD'NUN FAUST OPERASI ARASINDA DİSİPLİNLERARASI BİR ANALİZ

Öğretim Görevlisi Can Reha GÜN

Haliç Üniversitesi

canrehagun@hotmail.com - ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-0492-330X

ÖZET

Bu çalışma, Goethe'nin *Faust* eserinin Gounod tarafından operaya uyarlanması sürecinde ortaya çıkan yapısal, tematik ve sanatsal dönüşümleri disiplinlerarası olacak şekilde kapsamlı bir biçimde incelemektedir. Uyarlama sürecinde librettoda gerçekleştirilen metinsel kısaltmalar, karakter düzenlemeleri ve dramatik yapıdaki değişiklikler, yalnızca operanın müzikal gerekliliklerileyle değil, aynı zamanda 19. yüzyıl Fransız opera estetiği ve dönemin kültürel kodlarıyla ilişkilendirilerek analiz edilmektedir. Goethe'nin felsefi yoğunluğu ve çok katmanlı anlatısı, Gounod'nun operasında daha lirik, melodik ve duygusal bir forma dönüşürken, bu dönüşümün sanatsal hedefler, sahneleme pratikleri ve izleyici beklentileriyle kurduğu bağlantılar tartışılmaktadır. Çalışma, edebi bir metnin sahneye uyarlanması sürecinde ortaya çıkan estetik kaymaların, anlam eksilmelerinin, yeniden yorumlamaların ve aracı metinlerin rolünü kültürel bağlamda nasıl meşrulaştırdığını ve bu sürecin eseri dönemin etkili bir operasına dönüştürme dinamiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Gounod'nun *Faust* operası, yalnızca Goethe'nin aynı adlı eserine dayanan bir uyarlama olmanın ötesinde, Michel Carré'nin *Faust et Marguerite* adlı tiyatro oyununun etkisiyle şekillenen çok katmanlı bir yeniden yazımdır. Bu nedenle çalışma, Gounod'nun Faust eserinin Michel Carre'nin 1850 tarihinde Paris'te premiyeri yapılan *Faust et Marguerite* tiyatro oyunundan uyarlanması sürecini de dikkate alarak bu çifte uyarlama olgusunu nasıl yansıttığını ve Goethe'nin varoluşsal sorgulamalarla örülü felsefi derinliğe sahip anlatısını, 19. yüzyıl Fransız operasının estetik normlarına ve seyirci beklentilerine uygun biçimde

yoğun duygusal temalara sahip bir romantik trajediye dönüştürme sürecini irdelemektedir. Bu doğrultuda, karşılaştırmalı analiz yalnızca iki kültürel eser arasındaki biçimsel ve tematik farkları değil, aynı zamanda aracı kaynakların rolünü, librettistlerin ve bestecinin belirleyici rolünü; anlatının yapısını ve odak noktasını köklü biçimde dönüştüren kişisel tercihleri de gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Faust, Gounod, Goethe, Opera, Michel Carré, Faust et Marguerite, Trajedi, Uyarlama.

1. GİRİŞ

Johann Wolfgang von Goethe'nin *Faust* eseri, felsefi derinliği, varoluşsal sorgulamaları ve ünlü dramatik yapısıyla Alman edebiyatının başyapıtlarından biri olarak kabul edilmektedir. Goethe'nin neredeyse yaşamına denk bir yazım sürecinin ardından iki bölüm halinde (1808 ve 1832) yayımlanan eser, Goethe'nin metafizik, ahlak ve insanın mükemmele ulaşma arzusu, bitmeyen arayışı anlamına gelen Almanca "Streben" kavramına yönelik ilgisini yansıtır (Hutcheon, 2006).

Faust eserinin uzun ve çok katmanlı yapısının, onun özellikle müzik ve görselliğe dayalı bir tür olan opera için uyarlama sürecinde ciddi zorluklar doğurma olasılığı yüksektir. (Abbate, C., & Parker, R. 2012). Günümüze kadar bu eser çeşitli uyarlamalarla opera sahnesine taşınsa da Charles Gounod'nun *Faust* operası (1859), Goethe'nin metninin en bilinen ve ünlü sahne uyarlamalarından biridir. Ancak bu dönüşüm doğrudan bir aktarım değildir; anlatı odağı, tematik vurgu ve estetik öncelikler açısından köklü değişiklikler içermektedir. Operanın librettosu, Jules Barbier ve Michel Carré tarafından hazırlanmış olup Carré'nin daha önceki *Faust et Marguerite* (1850) adlı oyununun etkisini taşır. Bu nedenle Gounod'un Faust operasının sahnelenme sürecinde çifte uyarlama olgusundan faydalanmış olduğunu söyleyebiliriz. Gounod'nun Faust uyarlamasında metinde bazı yerler çıkartılmış ve odak noktası 19.yy opera izleyicisinin estetik kaygılarına göre şekillendirilmiştir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Uyarlama kuramı, edebi bir metnin başka bir mecraya aktarılmasındaki dinamikleri anlamak için kritik bir perspektif sunar. Linda Hutcheon (2006), uyarlamanın yalnızca bir ürün değil, aynı zamanda yeniden yorumlama ve yeniden bağlamsallaştırma süreci olduğunu vurgular. Bu bağlamda Gounod'nun *Faust* operası, kaynak metnin opera türünün göstergebilimsel ve

kültürel kodlarına uyarlanmasıyla "yaratıcı bir transpozisyon" örneği oluşturduğu söylenebilir. Opera türü, müzik, görsellik ve vokal performansa dayalı yapısıyla kendi içinde belirli sınırlamalar ve olanaklar barındırır. Bu nedenle karmaşık anlatılar, müzikal gereklilikler doğrultusunda yoğun duygusal sahnelere indirgenmektedir (Abbate & Parker, 2012). Özellikle 19. yüzyıl Fransız kültürel ortamında, bu uyarlamaların burjuva izleyicinin estetik haz ve ahlaki öğreti beklentileriyle uyumlu olası beklenir (Charlton, 2000). Bu nedenle Faust'un operada sahnelenirken oluşturulan kuramsal çerçevesine 19. Yüzyıl kültürel beklentilerin ve gerekliliklerinin etki ettiğini söylemek yanlış olmaz.

3. GOETHE'NİN FAUST'U: FELSEFİ VE DRAMATİK BOYUTLAR

Goethe'nin *Faust* eseri, yalnızca Alman edebiyatının değil, dünya edebiyatının en karmaşık ve çok katmanlı yapıtlarından biri olarak kabul edilir. Basit bir tür sınıflandırmasına direnen bu eser, hem bireysel hem de kozmik düzeyde insan varoluşunu sorgulayan bir dramatik-felsefi bütünlük sunar (Boyle, 1991).

Faust eserinin özellikle 1. Bölümü sahnelemeye daha uygun yapısıyla dikkat çeker. Goethe'nin *Faust I* bölümü insanın bitmeyen bilgi ve anlam arayışını, bu arayışın getirdiği ahlaki çatışmaları ve trajik sonuçları derin bir şekilde işler. Metin Tanrı ve Mefistofeles'in bir bahse girdiği bir prologla açılır. Tanrı, sadık kullarından Faust'un yolundan şaşmayacağına dair inancını sürdürürken, Mefistofeles onu kandırabileceğinden oldukça emindir. Faust karakteri ise, bilgiye ve anlam arayışına saplantılı, tatminsiz bir entelektüeldir:

> ***Faust:*** *"İşte önümde duran kitaplar, dolu dolu bilgelik! Onları okudum, inceledim, yıllarımı verdim… Ama hâlâ gerçeğin özüne ulaşamadım." (Goethe)*

Mefistofeles'in Faust'a kendisini siyah bir kaniş olarak tanıttığı ilk tanışma anı sonrası Faust, sınırsız bilgiye ulaşma isteğiyle şeytan Mefistofeles'le anlaşma yapar; bu anlaşma, insanın özgür iradesi ile kader arasındaki gerilimi simgeler:

> ***Faust:*** *Bir gün huzur içinde aylaklığıa başlarsam işim bitmiş demektir zaten! Bir gün beni tatlı sözlerle kandırabilirsen Kendimden memnun kalacak kadar hazlarla aldatabilirsen O gün son günüm olsun benim ! İddiasına varım!*
>
> ***Mephistopheles:*** *Kabul! (Goethe)*

Goethe Faust'un tatminsizliğini ve bireysel arzuların masumiyet üzerindeki yıkıcı etkisini Gretchen'in trajedisiyle görünür kılar. Gretchen, masumiyetin sembolü olarak, Faust'un tutkularının kurbanı olurken, Mefistofeles alaycı ve manipülatif tavrıyla kötülüğün cazibesini

temsil eder. Stein (1968), bu bölümü "modern insanın ahlaki sınavının sahneye taşınması" olarak tanımlar. Goethe'nin Gretchen sahneleri ise, "ahlaki çöküşün bireysel trajedi üzerinden evrensel bir sorunsala dönüştüğü" anlar olarak yorumlanır (Stein, 1968, s. 112). Eserin felsefi mesajı, insanın ilerleme ve haz arayışının hem yaratıcı hem de yıkıcı yönlerini sorgular. Özgürlük, sorumlulukla sınanır; bilgi ve güç tutkusu, ahlaki değerleri aşındırabilir. Goethe, bu çelişkiyi "insanın sonsuz arayışı" (Streben) olarak sunar ve okuyucuya şu soruyu sorar: İnsanın ilerlemesi, hangi bedeller karşılığında anlam kazanır?

Goethe'nin vizyonunun merkezinde, insan varoluşunu tanımlayan "çabalama" (Streben) ile sınırlılık arasındaki gerilim yer alır. Bu gerilim, Faust'un sürekli bilgi arayışı ve aşık olduğu Gretchen'in ölümü trajedisi üzerinden somutlaşır. Bu bağlamda, eser yalnızca bireysel bir hikâye değil, aynı zamanda insanlığın epistemolojik ve etik sınırlarını tartışan bir felsefi metindir.

4. GOUNOD'NUN FAUST'U: OPERATİK DÖNÜŞÜM

1859'da Paris'te Théâtre Lyrique'de sahnelenen Gounod'nun *Faust* operası, kısa sürede büyük bir popülerlik kazanarak repertuvarın vazgeçilmez eserlerinden biri olmuştur (Charlton, 2000). Libretto, Goethe'nin metninden belirgin biçimde ayrılır ve Gretchen trajedisine odaklanır. Hikâye, bilgi ve haz arayışıyla şeytan Mefistofeles'le anlaşma yapan Faust'un, masum Gretchen'e duyduğu tutku ve bunun yol açtığı trajedi etrafında şekillenir. Tanrı ve Mefistofeles'in anlaşma yaptığı prolog kısmına yer verilmez. Operada aşk, ahlaki çatışma ve insanın doyumsuz arzuları müzikle güçlü bir şekilde ifade edilir; Gretchen'in masumiyeti ile Faust'un hırsı arasındaki gerilim, eserin duygusal doruk noktalarını oluşturur.

Bu vurgu, Carré'nin *Faust et Marguerite* oyunundan kaynaklanır. Gounod Faust operasının üretiminde Jules Barbier ve Michel Carré ile çalışır. Barbier ve Carre tarafından kaleme alınan libretto, Goethe'nin başyapıtının basit bir uyarlaması değil, köklü bir yeniden yorumudur. Metin, yazarların kendi eseri olan *Faust et Marguerite* oyununa dayanmakta ve Goethe'nin iki bölümlük eserindeki derin felsefi boyutları bilinçli olarak dışarıda bırakarak Marguerite'in dramatik ve duygusal serüvenine odaklanmaktadır (Barbier & Carré, 1859). Smith'e göre bu tercih, Fransız izleyicilerle güçlü bir bağ kuran "insani duyguların erişilebilir müzikal ifadesi"ni mümkün kılmıştır (Smith, 2010).

5. 19. YÜZYIL GRAND OPERA ETKİSİ

18. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan ve müzikli bölümler ile konuşmalı diyalogların bir arada kullanıldığı Opéra-comique, 19. Yüzyıl ortalarında yerini büyük orkestralar, uzun perdeler ve

ihtişamlı sahne düzeni ile Grand Opera'ya bırakmıştı. Bu dönüşüm, Paris opera sahnesinin gelişen zevklerini ve taleplerini, özellikle gösteri ve büyük ölçekli prodüksiyonların popülaritesini yansıtmaktaydı. Faust'un ilk versiyonu Opera Comique'in kültürel estetiğine uygun şekilde konuşmalı diyalog içermekteydi. Ancak 1869'da Paris Operası'nda yeniden sahnelendirilirken şarkılı resitatiflerin ve bir bale sahnesinin eklenmesi, dönemin Fransa'sında baskın bir tür olan büyüleyici Grand operanın geleneklerine stratejik bir uyumu sağlayarak bir dönüşüme uğradığını göstermektedir. Bu dönüşümün en etkili olarak görüldüğü sahnelerden biri, V. Perde'de yer alan genişletilmiş Walpurgis Gecesi balesi gelir (Smith, 2010, s. 91). Orijinal metinde feslsefi ve çok katmanlı diyologlar içeren sahne yerini bale gösterisine bırakır. Bu durum, Gounod ve librettistlerinin prestijli bir mekan olan Paris Operası'nda daha büyük bir başarı elde etmek için geçerli opera trendleriyle uyum sağlama ihtiyacının farkında olduklarını düşündürmektedir.

Gounod'nun Faust operasında orijinal metindeki başlıca dönüşümler şunlardır:

5.1. Anlatısal Olarak Yeniden Yorumlama

Gounod'un Faust uyarlaması, Goethe'nin iki bölümlük felsefi yapısını radikal biçimde sadeleştirir. Stein (1968)'ın "modern insanın metafizik kurtuluş arayışının doruğu" olarak nitelediği Faust'un II. bölümü (Faust'un kurtuluşu ve metafizik sorgulamalar) Gounod'un uyarlamasında tamamen dışarıda bırakılmıştır.

Olay örgüsü olarak Marguerite'in baştan çıkarılması ve trajik sonu etrafında odaklanılmıştır. Bu durum, operanın dramatik gerilimini artırırken, Goethe'nin insanın bilgi arayışı ve Tanrı ile ilişkisi gibi temalarını geri plana iter. Prolog sahnesi çıkarılmış, Mefistofeles ve Faust'un yaptığı anlaşma bilgi arayışının çerçevesinden uzaklaşıp gençleşme arzusuyla yer değiştirmiştir. Boyd (1992) bu dönüşümü "operatik adaptasyonlarda felsefi yoğunluğun dramatik etkiye dönüştürülmesi" olarak tanımlar.

5.2. Karakterlerin Yeniden Yorumlanması

Operada Mefistofeles, Goethe'deki ironik ve metafizik güçten ziyade teatral ve mizahi bir figür olarak sahnelenir. Boyd (1992) Mefistofeles'in mizahi yönünün "operanın teatral dinamizmini güçlendirdiğinin" altını çizer. Bu, Fransız grand opéra geleneğinin sahne cazibesine uygun bir tercihtir. Marguerite ise duygusal merkeze yerleştirilmiş, onun masumiyet ve trajik çöküşü lirik aryalarla ifade edilmiştir. Özellikle "Ah! je ris de me voir si belle"* aryası, onun içsel dönüşümünü dramatik bir doruk noktasına taşır. Charlton (2000)

* Türkçesi "Ah! Ne kadar güzel göründüğümü görmek beni güldürüyor."

Gounod'un Marguerite karakterini "romantik melodramın duygusal ekseni" olarak tanımlamıştır.

Goethe'nin *Faust* karakteri ise bilgiye ve hakikate ulaşma arzusuyla hareket eden, metafizik sorgulamalar yapan entelektüel bir figür olarak tasarlanmıştır; anlaşması, "öyle bir an yaşamak ki, durmasını dilemek" üzerine kuruludur ve bu durum insanın sonsuz arayışını simgeler (Goethe, 1808):

> ***Faust:*** *Anlaştık öyleyse! Dersem ki bir gün sana: "Geçip gitme hemen! Öyle güzelsin ki" O zaman zincirlere vur beni, o zaman seve seve can veririm! (Goethe)*

Buna karşılık Gounod'nun *Faust* operasında karakterin motivasyonu basitleştirilmiş, yaşlılığın getirdiği umutsuzluktan kurtulup gençliğini geri kazanma ve Marguerite'e duyduğu romantik tutku ön plana çıkarılmıştır (Gounod, 1859). Böylece Faust, entelektüel derinliğini kaybederek duygusal arzularının peşinden giden bir romantik kahramana evrilmiştir. (Johnson, 1998; Smith, 2010). Bu dönüşümün 19. yüzyıl Fransız operasına uygun şekilde lirik ve dramatik öğeleri güçlendirdiğini söylemek mümkündür.

6. KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ: TEMSİL VE DÖNÜŞÜM

Uyarlama süreci, Goethe'nin felsefi yoğunluğa sahip metninden Gounod'un dramatik ve müziksel yapısına geçişte iki temel düzlemde incelenebilir. Bunlar metinsel kısaltmalar ve tematik kaymalardır.

6.1. Metinsel Kısaltmalar

Goethe'nin Faust I'deki uzun monologları, özellikle "Studierzimmer I" sahnesinde Faust'un bilgiye ulaşma arzusunu ve varoluşsal sorgulamalarını dile getirdiği bölümler, operada kısa ve doğrudan repliklere indirgenmiştir. Bu dönüşüm, dramatik akışın hızını artırırken, felsefi derinliği azaltır. Örneğin, Goethe'de Faust'un "bilgi sınırlarını aşma" üzerine uzun iç monologları, insanın epistemolojik sınırlarını tartışır (Goethe, Faust I). Barbier & Carré'nin librettosunda ise bu sahne, Faust'un gençlik ve aşk arzusunu vurgulayan birkaç cümleyle özetlenir (I. Perde):

> ***Mephisto:*** *Buradayım! .....Peki söyle bakalım doktor ne istiyorsun benden?*
>
> ***Faust:*** *Hayır! Bunların hepsine bedel bir şey istiyorum ben! Gençlik istiyorum! Benim olsun bütün zevkler, gencecik metresler! Benim olsun onların okşayışları benim olsun onların*

arzuları! Benim olsun onların dipdiri enerjileri, benim olsun kuvvetli içgüdüleri, çılgınca eğlenceleri, kalpleri, duyguları! Ateşli gençlik, tüm arzuların benim olsun, tüm coşkun benim olsun, tüm zevklerin bana olsun. (Gounod)

Boyd (1992), bu durumu "operatik formun gerektirdiği dramatik yoğunlaştırma" olarak açıklar. Boyd'a göre, "Goethe'nin entelektüel sorgulaması, sahne etkisi uğruna lirizme ve duygusal ifadeye indirgenmiştir" (Boyd, 1992, s. 54).

Temsilde dönüşüm yaşayan bir diğer sahne ise Walpurgis sahnesidir. Goethe'nin *Faust*'unun Birinci Bölümünde yer alan Walpurgis Gecesi sahnesi, karmaşık, ironik ve geniş kapsamlı yapısıyla dikkat çeker. Mephistopheles'in büyü yetenekleri Walpurgis Gecesi sahnesinde doruğa ulaşır:

Mephistopheles:"*Burada kendini özgür hisset; doğaüstü güçlerin hükmü altındasın. Her şey benim buyruğumda."*

Faust: *"Bu kadar kudretli misin? Bu çılgınlık senin eserinin mi?"*
Mephistopheles: *"Ben sadece kapıları açarım; içeri giren senin arzularındır."(Goethe)*

Bu sahne, toplumsal eleştiri ve insanın karanlık dürtülerini keşfetmek için kullanılır; aynı zamanda grotesk ve alegorik öğelerle doludur (Goethe, 1808). Gounod'nun operasında ise Walpurgis Gecesi, V. Perde'de bir bale sekansı olarak yer alır. Operadaki bale, gösteriş ve hedonizme odaklanırken, hapishane sahnesinden önce görsel bir kontrast sağlar.

6.2. Tematik Kaymalar

İki eser arasındaki ana fikir, vurgu ve değerler sistemindeki değişiklikler tematik kaymalarla ifade edilebilir. Goethe'deki bilgi arayışı ve metafizik çatışma teması, Gounod'da aşk ve ahlaki çöküş temasına kaymaktadır. Aynı hikâyenin farklı sanat disiplinlerinde farklı değerler ve duygulara odaklandığı görülmektedir.

Tematik kaymalara örnek olarak gösterilebilecek sahnelerden biri de "Bahçe Sahnesi"dir. Goethe'nin "Bahçe Sahnesi" metafizik sorgulamalar ve ahlaki gerilimlerle örülüdür; Gretchen'in masumiyet ve Faust'un vicdan çatışması burada belirgindir. Operada ise bu sahne, romantik tutku ve melodik lirizmle yeniden çerçevelenir. Marguerite'in "Ah! je ris de me voir si belle" aryası, bireysel duygunun ön plana çıkışını simgeler. Örneğin, Goethe'de bahçe sahnesi, Gretchen'in dini değerleri ve Faust'un ahlaki sorumluluğu üzerine yoğunlaşır (Goethe, Faust I). Operada ise bu sahne, aşkın coşkusunu ve karakterin içsel dönüşümünü müzik aracılığıyla dramatize eder (Barbier & Carré, Act III). Charlton (2000), bu kaymayı

“dramada metafizikten melodik geçişlere kayma“ olarak tanımlar. Charlton’a göre, “Gounod’un uyarlaması, felsefi gerilimi romantik duygusallık lehine dönüştürür” (Charlton, 2000, s. 112).

Gounod’un Faust operasının özellikle Faust et Marguerite oyunundan uyarlanması sebebiyle oyundaki kaymaları yakından incelemek okuyucuya bir perspektif sunacaktır.

Çizelge 1: Temel Yapısal Değişiklikler

Unsur	**Goethe: Faust**	**Carré: “Faust et Marguerite” (Oyun, 1850)**	**Gounod: Faust (Opera, 1859)**
Özgün Metin	Orijinal Efsaneye Sadık, Kişisel Felsefi Yaklaşım, Kültür	Goethe'nin *Faust* Bölüm I	Carré's Oyunu, Goethe'nin Bölüm I (Dolaylı olarak)
Kapsam	I & II Bölüm (Yaşam, Felsefe, Toplum ve Kefaret)	Bölüm I (Aşk Trajedisine Odaklanılmış)	Bölüm I (Aşk Trajedisine Odaklanılmış)
Cennetteki Önsöz	Mevcut (Tanrı/Mefisto ve Wagner)	Bulunmuyor	Bulunmuyor
Faust'un İlk Motivasyonu	Entellektüel/Varoluşsal Keder ve Gayret	Yaşlanma, Aşk ve Gençlik Tutkusu	Yaşlanma, Aşk ve Gençlik Tutkusu ("À moi les plaisirs")
Ana Olay Örgüsü	Faust'un Çabası & Yolculuğu	Faust/Marguerite Aşk Hikayesi	Faust/Marguerite Aşk Hikayesi
Marguerite'nin Rolü	Merkezden Bölüm 1’e Doğru	Ana Merkezde Kadın Kahraman	Ana Merkezde Kadın Kahraman (Tartışmalı-Ana Karakter)
Son (Faust)	Kefaret	Lanetlenme	Lanetlenme (İma edilen/gösterilen)
Son (Marguerite)	Kefaret	Kefaret	Kefaret ("Sauvée!")

Walpurgis Gecesi	Derin Felsefi/Alaycı bir Sahne	Bulunuyor (Farklı detaylarla yer alıyor)	Büyük Bale Gösterisi Şeklinde
Genel Yapı	Bölümler Halinde (Bölüm I), 5 Sahne Alegori (Bölüm II)	Klasik Oyun Yapısı	Geleneksel Opera Yapısı (5 veya 4 Bölüm)

7. ELEŞTİREL TARTIŞMALAR VE YORUMLAMA

Gounod'nun *Faust* operası, lirik güzelliği nedeniyle övgü alırken, Goethe'nin felsefi derinliğini basitleştirdiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu gerilim, uyarlama çalışmalarında sadakat ve yaratıcılık arasındaki tartışmanın tipik bir örneğidir. Gounod'nun operası Fransa'da ve uluslararası alanda büyük bir başarı kazansa da, Almanya'da sert eleştirilerle karşılanmıştır. Alman eleştirmenler ve entelektüeller, operayı kendi ulusal başyapıtlarının basitleştirilmiş ve çarpıtılmış bir versiyonu olarak görmüşlerdir. (Charlton, 1989). Bu tepkinin en belirgin göstergesi, operanın Almanya'da sıklıkla Faust yerine Margarethe adıyla sahnelenmesiydi. Bu yeniden adlandırma, operanın Goethe'nin eserinden uzaklaştığını ve odağını Marguerite karakterine kaydırdığını vurgulama amacı taşıyordu. (Huebner, 1990). Bazı kaynaklar bu adlandırmanın Louis Spohr'un daha önce yazmış olduğu Faust operasından ayırt etme amacı taşıdığını belirtse de, genel kanı Goethe'ye duyulan saygı ve uyarlamaya yönelik eleştirinin bir ifadesi olduğudur. Richard Wagner gibi dönemin önde gelen isimleri, Gounod'nun eserini "itici, şekerli-kaba bir yamalı bohça" olarak nitelendirerek küçümsemiştir (Wagner, 1871). Bu "bayağılaştırma" tartışması, aslında Alman edebi ve felsefi değerleriyle Fransız opera ve tiyatro estetiği arasındaki bir çatışmayı yansıtır. Alman tepkisi, Faust'u felsefi özüne sadakat gerektiren kutsal bir ulusal metin olarak gören bir bakış açısını ortaya koyar. Fransız uyarlaması ise kendi opera geleneği içinde teatral etkililiği ve duygusal çekiciliği önceliklendirir. (Huebner, 1990; Charlton, 1989). Aynı zamanda Gounod'un Faust operasının librettosunun, Carré'nin *Faust et Marguerite* (1850) oyunundan uyarlanarak Jules Barbier ve Michel Carré tarafından yazılmış olduğu akılda tutulmalıdır.

8. SONUÇ

Goethe'nin *Faust* eserinin Gounod'nun operasına dönüşümü, yalnızca biçimsel bir aktarım değil, anlamın yeni estetik ve kültürel bağlamlarda yeniden kurulmasıdır. Bu süreç, uyarlamanın hem koruyucu hem dönüştürücü doğasını ortaya koyar. Alman eleştirmenler, eseri

Goethe'nin metnini "önemsizleştirdiği" gerekçesiyle eleştirmiş ve onu küçümseyici biçimde *Margarethe* olarak adlandırmıştır (Müller, 1870). Ancak bu eleştiriler, Gounod'un amacını göz ardı etmektedir: Goethe'nin felsefi yoğunluğunu birebir aktarmak yerine, sahneye uygun bir dramatik yapı kurmayı tercih etmiş ve 19. Yüzyıl Grand opera kültürel ve estetik kodlarına uyum sağlamıştır. Gounod'un dehası, "samimi ve doğrudan duyguyu" vokal ve orkestral yazım aracılığıyla iletebilmesinde yatmaktadır (Brown, 2005). Bu bilinçli daraltma, Faust'u melodik yaratıcılığın ve duygusal gücün bir başyapıtı hâline getirmiştir. Sonuç olarak, Goethe'nin Faust'u derin bir edebi ve felsefi anıt olarak kalmaya devam etmektedir. Gounod'nun Faust'u ise kapsamı ve odağı farklı olsa da, Fransız Romantik operasının bir başyapıtı olarak durmaktadır. Bu opera, uyarlamanın farklı seyirciler ve kültürel bağlamlarla rezonansa giren yeni ve geçerli sanat eseri yaratma gücünü göstermektedir. Her iki eser de, kendilerine özgü yollarla, ayartma, aşk, kayıp ve insanlık durumu gibi zamansız temaları keşfetmeye devam etmektedir. Biri düşünce dünyasına hitap ederken, diğeri duygulara ve duyulara seslenir; ancak her ikisi de kendi alanlarında kalıcı birer miras bırakmıştır.

KAYNAKÇA

1. Abbate, C., & Parker, R., *A History of Opera: The Last Four Hundred Years*, Penguin Books, 2012.
2. Barbier, J., & Carré, M., *Faust [Libretto]*, Paris, 1859.
3. Boyd, M., *Opera and Drama: The Influence of Goethe's Faust on Romantic Opera*, Cambridge University Press, 1992.
4. Boyle, N., *Goethe: The Poet and the Age*, Oxford University Press, 1991.
5. Brown, C. (2005). *Romantic Opera and Its Contexts*. Oxford University Press.
6. Carré, M., *Faust et Marguerite*, Michel Lévy, Paris, 1850.
7. Charlton, D., *Opera in the Age of Rousseau: Music, Confrontation, Realism*, Cambridge University Press, 2000.
8. Goethe, J. W. von., *Faust: Part I* (Çev. D. Luke), Oxford University Press, 1987 (İlk basım 1808).
9. Goethe, J. W. von., *Faust: Part II* (Çev. D. Luke), Oxford University Press, 1987 (İlk basım 1832).

10. Gounod, C., *Faust [Opera Partisyonu]*, Théâtre Lyrique, Paris, 1859.

11. Huebner, S. (1990). “Gounod’s Faust and French Grand Opera Tradition.” *Cambridge Opera Journal*, 2(1), 45–67.

12. Hutcheon, L., *A Theory of Adaptation*, Routledge, 2006.

13. Müller, F. (1870). “Margarethe and the German Reception of Gounod’s Faust.” *Zeitschrift für Musik*, 5(3), 201–215.

14. Smith, P. (2010). “Adaptation and Transformation in Gounod’s Faust.” *Journal of Musicology*, 27(2), 85–112.

15. Stein, J. M., *Goethe and the Faust Legend*, Harvard University Press, 1968.

16. Wagner, R. (1871). *Opera and Drama*. Leipzig: Breitkopf & Härtel.

TÜRK MÜZİĞİ ÇALIŞMALARININ WEB OF SCIENCE VERİ TABANI ÜZERİNDE BİBLİYOMETRİK DEĞERLENDİRMESİ

Okan Umut AKSEL
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Müziği Ana Bilim Dalı,
okanumutaksel@gmail.com – ORCID ID: 0009-0006-2496-0067

ÖZET

Bu çalışma, Web of Science veri tabanında 2002-2025 yılları arasında yayımlanan Türk müziği konulu çalışmaların bibliyometrik analizini sunmayı ve alandaki eğilimleri, iş birliği ağlarını, anahtar araştırma temalarını ve etki göstergelerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Web of Science Core Collection üzerinde 2002-2025 tarihleri arasındaki ilgili anahtar kelimeler ("Turkish music" OR "Turkish musiqi" OR "Turkish Music") kullanılarak tarama yapılmıştır. Elde edilen 148 bibliyografik veriler bibliometrix (R) ile analiz edilmiştir. Analiz kapsamında yıllara göre yayın sayıları, atıf göstergeleri (h-indeksi, toplam atıf), ortak yazarlık ve ülke iş birliği ağları, anahtar sözcük eş-sıklık kümeleri ve alıntı/co-atıf yapılandırmaları incelenmiştir. Bulgular, zamanla tematik bir değişime işaret etmektedir. Araştırmalarda ağırlıklı olarak 2012-2016 yılları arasında müzik eğitimi, kültürleşme ve tepkileri ele alınmış, Türk müziğinin kültürel aktarımını ve pedagojik boyutlarını vurgulanmıştır. Daha sonra 2014 yılından itibaren Türk müziği ve Osmanlı müziği, tarihsel ve kültürel bakış açılarına, ancak 2018'den sonra kaygı, ağrı ve terapi gibi psikoloji ve sağlık odaklı temaların ivme kazanarak müziğin terapötik ve disiplinlerarası işlevlerine odaklanıldığı anlaşılmıştır. Yazar ve kurum dağılımı nispeten merkezileşmiş olmakla birlikte, atıf etkisi ve uluslararası iş birlikleri artış göstermiş; anahtar sözcük kümeleri geleneksel müzik formlarından (makam, türkü) modern temalara (dijitalleşme, koruma, müzik eğitimi) doğru genişlemiştir. Ortak yazarlık ağları, belirli merkezî araştırma gruplarının etrafında yoğunlaşmıştır. Sonuç olarak, bibliyometrik veriler, Türk müzik araştırmalarında tarihsel-kültürel ve eğitimsel yönelimlerden terapi, psikoloji ve esenliği vurgulayan disiplinlerarası çalışmalara doğru belirgin bir evrim olduğunu ortaya koymaktadır. Bu değişim, Türk müziğinin hem kültürel bir miras konusu hem de sağlık bilimleriyle önemli bir ilgisi olan çok disiplinli bir araştırma alanı olarak ikili rolünü vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk müziği, bibliyometrik analizler, bibliometrix (R), trend konular.

BIBLIOMETRIC EVALUATION OF TURKISH MUSIC STUDIES ON THE WEB OF SCIENCE DATABASE

Okan Umut AKSEL
Niğde Ömer Halis Demir University, Institute of Social Sciences, Turkish Music Department,
okanumutaksel@gmail.com – ORCID ID: 0009-0006-2496-0067

ABSTRACT

This study aims to present a bibliometric analysis of works on Turkish music published in the Web of Science database between 2002 and 2025 and to reveal trends, collaboration networks, key research themes, and impact indicators in the field. A search was conducted on the Web of Science Core Collection using relevant keywords ("Turkish music" OR "Turkish musiqi" OR "Turkish Music") between 2002 and 2025. The 148 bibliographic records obtained were analyzed using Bibliometrix (R). The analysis examined the number of publications by year, citation indicators (h-index, total citations), co-authorship and country collaboration networks, key word co-frequency clusters, and citation/co-citation patterns. The findings indicate a thematic shift over time. Research between 2012 and 2016 predominantly addressed music education, acculturation, and reactions, emphasizing the cultural transmission and pedagogical dimensions of Turkish music. Subsequently, starting in 2014, Turkish music and Ottoman music were examined from historical and cultural perspectives, but after 2018, psychology and health-focused themes such as anxiety, pain, and therapy gained momentum, focusing on the therapeutic and interdisciplinary functions of music. Although the distribution of authors and institutions is relatively centralized, citation impact and international collaborations have increased; key word clusters have expanded from traditional music forms (maqam, türkü) to modern themes (digitalization, preservation, music education). Co-authorship networks have concentrated around specific central research groups. As a result, bibliometric data reveal a clear evolution in Turkish music research from historical-cultural and educational orientations towards interdisciplinary studies emphasizing therapy, psychology, and well-being. This shift highlights the dual role of Turkish music as both a subject of cultural heritage and a multidisciplinary field of research with significant relevance to health sciences.

Keywords: Turkish music, bibliometric analyses, bibliometrix (R), trending topics.

MÜZİK ALANINDAKİ METAFOR ARAŞTIRMALARININ EĞİLİMLERİ: 2023–2025 YAYINLARININ İNCELENMESİ

Zeynep VARDAR
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek lisans öğrencisi,
vardar-zeynep@hotmail.com ORCID ID: 0009-0002-8215-737X

Ezgi ERTEK-BABAÇ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı
ezgi.ertekbabac@comu.edu.tr ORCID ID:0000-0003-4136-9026

ÖZET

Bu çalışma, 2023–2025 yılları arasında Türkiye'de müzik eğitimi ve icrası alanında metafor yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiş güncel araştırmaların eğilimlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi deseniyle yapılandırılmış olup veri setini Google Akademik veri tabanı üzerinden ulaşılan 13 makale ve 1 kitap bölümü oluşturmaktadır. Elde edilen çalışmaların sistematik biçimde sınıflandırılmasında ve yorumlanmasında betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Müzik alanındaki kullanımı son on yılda ivme kazanan metafor yöntemi, bireylerin zihinsel imgelerini ve soyut algılarını somut benzetmeler yoluyla ifade etmelerine olanak sağlamaktadır. İncelenen yayınlarda, bir çalışmada karma yöntem araştırmalarından yakınsak paralel desenin tercih edildiği; geri kalanında ise nitel araştırma paradigmaları içinde yer alan fenomenoloji (olgubilim) deseninin benimsendiği ve verilerin içerik analizi tekniğiyle çözümlendiği saptanmıştır. Analiz edilen araştırmalar; örneklem grupları, baskın metaforik temalar ve odaklanılan müzikal olgular (ses, müzik, çalgı, dikte, diyafram nefesi vb.) açısından geniş bir çeşitlilik sergilemektedir. Araştırmanın bulguları, nicel olarak en fazla ''müzik … gibidir, çünkü …'' biçimindeki metafor cümlesinin kullanıldığını göstermektedir. Bunun yanı sıra incelenen metaforların daha çok müzik türlerine ve bireysel çalgılara odaklandığı görülmüştür. Sonuç olarak, müzik araştırmacılarının karmaşık, soyut ve duyuşsal süreçleri anlamlandırmada metaforları stratejik bir araç olarak kullandıkları anlaşılmaktadır. Bu sentez çalışmasının, müzik bilimleri literatüründeki güncel metodolojik yönelimleri ortaya koyması bakımından, gelecekte metafor yöntemini kullanacak araştırmacılar için kapsamlı bir rehber niteliği taşıdığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Metafor, Müzik Eğitimi.

TRENDS IN METAPHOR RESEARCH WITHIN THE FIELD OF MUSIC: AN EXAMINATION OF PUBLICATIONS FROM 2023–2025

ABSTRACT

This study aims to identify the trends in contemporary research conducted between 2023 and 2025 that utilize the metaphor method within the fields of music education and performance in Türkiye. The research is structured as a document analysis design—one of the qualitative research methods—and the data set consists of 13 articles and 1 book chapter accessed through the Google Scholar database. The descriptive analysis technique was employed for the systematic classification and interpretation of the collected studies. The metaphor method, whose application in the field of music has gained significant momentum over the last decade, allows individuals to express their mental images and abstract perceptions through concrete analogies. Within the examined publications, it was determined that one study utilized the convergent parallel design from mixed-methods research; whereas the remainder adopted the phenomenology (olgubilim) design within qualitative research paradigms, with data being analyzed via the content analysis technique. The analyzed studies exhibit a wide variety in terms of sample groups, dominant metaphorical themes, and focused musical phenomena (voice, music, instrument, dictation, diaphragmatic breathing, etc.). Quantitative findings of the research indicate that the most frequently used structure is the metaphoric sentence "music is like..., because...". Additionally, it was observed that the metaphors examined primarily focus on music genres and individual instruments. Consequently, it is understood that music researchers utilize metaphors as a strategic tool to make sense of complex, abstract, and affective processes. It is believed that this synthesis study serves as a comprehensive guide for future researchers planning to employ the metaphor method, as it reveals current methodological orientations within the literature of music sciences.

Keywords: Music, Metaphor, Music Education.

1.GİRİŞ

İnsanoğlunun dünyayı ve karmaşık olguları anlamlandırma sürecinde başvurduğu en kadim bilişsel mekanizmalardan biri olan metaforlar, salt bir dil sanatı olmanın ötesinde, düşünce sistemini inşa eden temel yapı taşlarıdır. Lakoff ve Johnson (1980) tarafından kavramsallaştırılan bu yaklaşım, zihinsel süreçlerin somut imgeler aracılığıyla dışa vurulmasını sağlayarak, sosyal bilimlerde doğrudan ifade edilmesi güç olan duyuşsal alanların çözümlenmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Özellikle sanat eğitimi gibi duyuşsal ve sezgisel süreçlerin merkezde olduğu disiplinlerde metaforik analiz, bireyin örtük inançlarını ve zihinsel şemalarını gün yüzüne çıkaran stratejik bir anahtar görevi görmektedir (Saban, 2004, s. 131). Müzik, doğası gereği soyut ve işitsel imgeler üzerine kurulu bir alan olduğu için, katılımcıların müzikal deneyimlerini aktarırken kullandıkları metaforik dil, onların öznel gerçekliklerini ve sanatsal kimliklerini yansıtan bir ayna işlevi görmektedir (Hallam ve Bautista, 2018, s. 25).

Literatürde müzik odaklı metafor çalışmaları, enstrüman icrasından pedagojik yaklaşımlara kadar uzanan geniş bir yelpazede bireysel algıların deşifre edilmesine olanak tanımaktadır. Örneğin, bireysel çalgı eğitimi sürecinde enstrüman, teknik bir araç olmanın ötesine geçerek müzisyenin kimliğinin ve duygusal evreninin bir parçası olarak konumlandırılmaktadır (McPherson vd., 2012, s. 156). Müzik eğitimi alan öğrencilerin veya öğretmen adaylarının "müzik" ve "çalgı" kavramlarını "yoldaş", "terapi" veya "hayatın bir parçası" gibi ifadelerle tanımlamaları, bu olguların teknik sınırları aşan psikolojik bir destek mekanizması olduğunu kanıtlamaktadır. Bu bağlamda üretilen metaforlar, eğitimcilere öğrencilerin motivasyon kaynaklarını ve olası önyargılarını anlama noktasında pedagojik birer rehber sunmaktadır (Kitchen, 2011, s. 42).

Türkiye'deki müzik literatüründe metafor yönteminin kullanımı 2013 yılına kadar uzanmakla birlikte, bu yöntemsel yaklaşım son on yılda nitel araştırma paradigmaları içerisinde önemli bir ivme kazanmıştır. Geleneksel tanımların yetersiz kaldığı alanlarda müziğin çok katmanlı yapısını anlamlandırmayı sağlayan bu özgün yöntem, günümüzde okul öncesi dönemdeki çocuklardan (Pektaş vd., 2023) akademik düzeydeki uzmanlara (Özaltunoğlu, 2023) kadar geniş bir katılımcı kitlesi üzerinde başarıyla uygulanmaktadır. Türkiye ölçeğinde gerçekleştirilen güncel araştırmalar; "beden perküsyonu", "dikte yazımı" veya "arabesk müzik" gibi spesifik başlıklar üzerinden müzikal kavramların kültürel ve yaşa bağlı bağlamlarla nasıl yeniden şekillendiğini gözler önüne sermektedir.

Müzik araştırmacıları için zengin bir veri kaynağı haline gelen bu yöntemsel eğilim, literatürdeki güncel çalışmaların periyodik olarak sentezlenmesi ve genel yönelimin belirlenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaca binaen hazırlanan mevcut bildirinin temel amacı; 2023-2025 yılları arasında Türkiye'de metafor yöntemiyle gerçekleştirilmiş 13 müzik makalesi ve 1 kitap bölümünü incelemektir. Çalışma kapsamında ele alınan makaleler; fenomenolojik desen, çalışma grupları ve kullanılan metaforik temalar açısından detaylı bir analize tabi tutulmuştur. Bu sentez çalışmasıyla, müzik literatürüne sağlanan metaforik katkıların bütüncül bir perspektifle değerlendirilmesi ve gelecekte bu yöntemi kullanacak araştırmacılar için yönlendirici bir kaynak oluşturulması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın problem cümlesi; "Türkiye'de 2023-2025 yılları arasında müzik alanında yayımlanan metafor çalışmaları; yayın yılı, araştırma deseni, analiz türü, metaforik cümle yapısı, çalışma grubu ve baskın metaforlar bakımından nasıldır?" şeklinde belirlenmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden biri olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. "Doküman analizi; metinlerin içeriklerini anlamlandırmak, parçalara ayırmak ve belirli temalar altında yeniden yapılandırmak için kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir" (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.189). Dokümanlar, araştırmacının varlığından etkilenmeyen, katılımcıların doğal ortamlarında ürettikleri ve araştırmacıya doğrudan gözlem yapma veya görüşme imkânı bulamadığı durumlarda zengin bir veri kaynağı sunan materyallerdir." (Merriam ve Tisdell, 2015, s.162).

2.2. Analiz Birimi

Araştırmanın analiz birimini, Google Akademik (Google Scholar) veri tabanı üzerinden belirlenen anahtar kelimelerle ulaşılan, 2023-2025 yılları arasında Türkiye'de yayımlanan 13 makale ve 1 kitap bölümü oluşturmaktadır. Literatür taraması sürecinde "müzik", "metafor" ve "müzik eğitimi" anahtar kelimeleri kullanılarak veri seti sınırlandırılmıştır. Makalelerdeki katılımcı profili; okul öncesi dönemdeki çocuklardan üniversite düzeyindeki müzik öğretmeni adaylarına, konservatuvar öğrencilerinden müzik alanındaki uzman akademisyenlere kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

2.3. Veri Toplama Süreci

Araştırma verileri Google Akademik (Google Scholar) veri tabanı üzerinden 01/11/2025-17/12/2025 tarihleri arasında elde edilmiştir. Alanyazında daha önce 2013-2022 yılları arasında yayımlanmış metafor çalışmalarını inceleyen kapsamlı bir araştırmanın (Üstün ve Umuzdaş, 2023) bulunması nedeniyle; bu araştırmada güncel durumu ortaya koymak amacıyla 2023-2025 yılları arası kapsama dahil edilmiştir.

2.4. Veri Analizi

Bu araştırmada veri analiz yöntemlerinden biri olan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır.

> Betimsel analiz, elde edilen verilerin araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre organize edilmesini ve sunulmasını içeren bir analiz türüdür. Bu yaklaşımda temel amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Betimsel analizde araştırmacı, topladığı verilere sadık kalarak ve gerektiğinde doğrudan alıntılara yer vererek betimlediği olguları daha sonra yorumlar. (Özdemir, 2010, s. 330)

Betimsel analiz sürecinde, incelenen yayınlara ilişkin verilerin sistematik bir şekilde sunulması ve metin içi atıflarda karışıklığın önlenmesi amacıyla her bir veri kaynağına kod verilmiştir. Bu doğrultuda; 13 makale ve 1 kitap bölümünden oluşan toplam 14 yayın, güncel olandan geçmişe doğru (2025-2023) ters kronolojik olarak sıralanmış ve A1'den A14'e kadar (A1, A2, ..., A14) kodlanarak analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, incelenen 14 yayımdan (13 makale ve 1 kitap bölümü) elde edilen veriler; yayın yılı, araştırma deseni, analiz türü, metaforik cümle yapısı, çalışma grubu ve baskın metaforlar açısından betimsel bir yaklaşımla sunulmaktadır. İncelenen yayınların detaylı bilgileri Tablo 1'de belirtilmiş olup yayınlar, yıllarına göre güncelden geçmişe doğru sıralanmış ve her birine kod verilmiştir.

Tablo 1: Müzik Alanında İncelenen Metafor Çalışmalarının Genel Görünümü (2023-2025)

KOD	MAKALE ADI	YAZARLAR	YAYIN YILI	ARAŞTIRMA DESENİ/ ANALİZ TÜRÜ	METAFOR CÜMLELERİ	BASKIN METAFORLAR	ÇALIŞMA GRUBU
A1	Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı 1. Sınıf Öğrencilerinin Bireysel Çalgılarına İlişkin Algılarının Metaforlar Yoluyla Belirlenmesi	Senem ACAY SÖZBİR	2025	Fenomenoloji İçerik Analizi	"Bireysel çalgım … gibidir, çünkü …"	Arkadaş (f:17), Çocuğum (f:8), Ailem (f:5)	93 1.sınıf müzik eğitimi anabilim dalı öğrencisi.
A2	Lise Öğrencilerinin Arabesk Müziğe Yönelik Metaforik Algılarının İncelenmesi	Emrah LEHİMLER Selçuk YAKIŞAN	2025	Fenomenoloji İçerik Analizi	"Arabesk müzik……benzer. Çünkü……."	Hayat (f:43), Biber (f:36), Aşk (f:27)	382 lise öğrencisinden oluşmaktadır.

		Selami ZENGİN					
A3	Müzik Öğretmeni Adaylarının Şarkı Söylemeye İlişkin Algıları: Metafor Analizi	Serkan OTACIOĞLU Ömer ÜÇER	2024	Fenomenoloji İçerik Analizi	"Şarkı söylemek ……. gibidir, çünkü ……."	Özgürlük (f:10), Terapi (f:8), İlaç (f:6)	2023-2024 akademik yılı itibariyle Marmara Üniversitesi, Hakkâri Üniversitesi, Kafkas Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi Müzik Eğitimi Anabilim dallarında öğrenim gören 112 öğrenciden oluşmaktadır.
A4	11-15 Yaş Grubu Öğrencilerin Beden Perküsyonuna İlişkin Metaforik Algılarının İncelenmesi	Hazal SARAÇOĞLU	2024	Fenomenoloji İçerik Analizi	"Beden perküsyonu ……benzer/gibidir. Çünkü…"	Eğlenceli (f:26), Ses Üreten (f:15)	11-15 yaş aralığında 120 öğrenciden oluşmaktadır.
A5	Mehter ve Mehter Müziği Kavramına İlişkin Adana İli Z Kuşağının Metaforik Algıları	Timur VURAL Yasemin TAKMAZ ARDIÇ	2024	Fenomenoloji İçerik Analizi	Cümle olarak belirtilmemiş. Mehter ve mehter müziği kavramlarının öğrencilerde oluşturduğu metaforlar araştırılmıştır.	Marşlar (f:123), Osmanlı (f:46)	Adana ilindeki 10 lisede örgün öğrenim gören 800 öğrenciden oluşmaktadır.
A6	Konservatuvar Öğrencilerinin Halk Müziğine İlişkin Metaforik Algıları	Sibel ÇELİK Serkan DEMİREL	2023	Fenomenoloji İçerik Analizi	"Halk müziği ..... gibidir, çünkü ....."	Hayat (f:5), Geçmiş (f:4), Tarih (f:3)	2021-2022 akademik yılında Dicle Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Türk Müziği, Ses Eğitimi ve Türk Halk Dansları bölümlerinde 1., 2., 3. ve 4. sınıflarda öğrenim gören 55 kadın ve 27 erkek toplam 82 öğrenciden oluşmaktadır.
A7	Özengen Çalgı Eğitimi Alan Bireylerin Çalgı Çalmaya İlişkin Algıları: Bir Metafor Analiz Çalışması	Sevilay KALAY MEYDAN Selin ÖZDEMİR	2023	Fenomenoloji İçerik Analizi	"Enstrüman çalmak ... gibidir çünkü…"	Huzur (f:31), Mutluluk (f:30)	Ankara ilinin Çankaya ilçesinde bulunan devlet ve özel okullarda öğrenim gören 314 öğrenciden oluşmaktadır.
A8	Müzik Alanındaki Akademisyenlerin Bakışıyla: Bir Metafor Olarak Dikte	Özlem ÖZALTUNOĞLU	2023	Fenomenoloji İçerik Analizi	Araştırmada, akademisyenler dikte yazımına ilişkin algılarını hangi metaforlarla ifade etmektedirler? sorusuna yanıt aranmıştır.	Bulmaca Çözmek (f:12)	Türkiye'de müzik alanında çalışmakta olan akademisyenler oluşturmaktadır. Bu akademisyenlerden veri toplama aracını yanıtlayan 112 katılımcı örneklem olarak değerlendirilmiştir.
A9	Okul Öncesi Öğrencilerinin Müzik Kavramına Yönelik Metaforik Algıları	Songül PEKTAŞ Gülsüm GÖKTAŞ Serap Yağmur İLHAN	2023	Fenomenoloji İçerik Analizi	"Müzik ne gibidir/neye benzer. Peki, Müzik, niçin……gibidir/benzer?"	Terapi (f:9) , Oyun (f:6)	Kahramanmaraş Şirinler Anaokulu, Kahramanmaraş Özel Ya-Pa Yaşam Paylaşım Anaokulu ve Kahramanmaraş Özel Asçay Anaokulunda 2022-2023 eğitim öğretim yılı güz döneminde öğrenim gören 159 okul öncesi öğrencisinden oluşmaktadır.
A10	Müzik Öğretmeni Adaylarının "Eğitim Müziği Besteleme" Kavramına İlişkin Metaforları	Yakup AKSOY	2023	Fenomenoloji İçerik Analizi	"Eğitim müziği bestelemek …… gibidir, çünkü ……. "	Çocuk (f:5), Su (f:4), Güneş (f:4)	2021-2022 ve 2022-2023 akademik yıllarında Necmettin Erbakan Üniversitesi AKEF Müzik Eğitimi Anabilim Dalında eğitim müziği besteleme dersini almış mezun ve halen öğrenim gören müzik öğretmenleri adayları (61 kişi) çalışma grubunu oluşturmaktadır.
A11	"Müzik…Gibidir": Bilim ve Sanat Merkezi Öğrencilerinin Metaforik Algıları	Burak PİRİM Songül PEKTAŞ Gülsüm GÖKTAŞ	2023	Fenomenoloji İçerik Analizi	"Müzik……gibidir. Çünkü…… …"	Huzur (f:4), Oyun (f:5), Ruhun Gıdası (f:2)	BİLSEM'e genel zihinsel, müzik ve görsel sanatlar yetenek alanlarından girmiş 40 ilköğretim kademesi öğrencisi oluşturmaktadır.
A12	Özengen Müzik Eğitimi Kurumlarında Piyano Eğitimi Alan Bireylerin Piyano Çalmaya Yönelik Oluşturdukları Metaforların İçerik Yönünden Analizi	Tarkan YAZICI Hasret SAVAŞ Şefika TOPALAK	2023	Fenomenoloji İçerik Analizi	"Piyano çalmak …… gibidir. Çünkü ……"	Eğlenmek (f:7), Mutluluk (f:6)	2022-2023 eğitim öğretim yılında Mersin ilinde bulunan özengen müzik eğitimi kurumlarında piyano eğitimi alan 35 erkek, 60 kız olmak üzere toplam 95 öğrenci oluşturmaktadır.
A13	Flüt Çalan Bireylerin Diyafram Nefesi Üzerine Yaklaşımları	Begüm ÖZ Elif GÜLTEKİN Merve ÇÖLLÜ SAMIKIRAN	2023	Fenomenoloji İçerik Analizi	"Diyafram nefesi …. benzer/gibidir. Çünkü…."	Başarı hissi (f:1), Yeniden doğuş (f:1), Sakinleştirici ilaç (f:1)	Profesyonel şekilde flüt çalan, diyafram nefesi kullanımını geliştirmiş ve öğretmenlik yapan 18 yaş üstü 49 katılımcıdan oluşmaktadır.
A14	Lise 11 ve 12. Sınıf Öğrencilerinin Müzik Dersine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi ve Metaforik Analizi	Tarkan YAZICI Sadettin BARAN	2023	Yakınsak Paralel Desen İçerik Analizi	"Müzik dersi ..... gibidir; Çünkü ....."	Terapi (f:9), Oyun (f:6), Doğa (f:5), Futbol (f:5)	Toroslar Anadolu Lisesi'nin 11 ve 12. sınıflarında öğrenim gören 142 öğrenciden oluşmaktadır.

Tablo 1' de, ele alınan 14 çalışmanın ikisinin 2025 yılında, üçünün 2024 yılında yayımlandığı görülürken, büyük çoğunluğunun 2023 yılında yayımlandığı görülmüştür. Ayrıntılı olarak veriler, alt başlıklarla aşağıda yorumlanmıştır.

3.1. İncelenen Çalışmaların Metodolojik Eğilimlerine İlişkin Bulgular

İncelenen çalışmaların metodolojik yapıları incelendiğinde, müzik alanındaki metafor araştırmalarının büyük bir çoğunluğunun nitel araştırma geleneğine dayandığı görülmektedir.

- Araştırma Deseni: İncelenen 14 çalışmanın 13'ünde (%92,8) nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji (olgubilim) deseni tercih edilmiştir. Sadece bir çalışmada (A14) nicel ve nitel verilerin birlikte değerlendirildiği karma yöntem araştırmalarından yakınsak paralel desen kullanılmıştır.
- Veri Analizi: Tüm çalışmalarda (A1-A14) verilerin çözümlenmesinde içerik analizi tekniğinden yararlanıldığı saptanmıştır. Bu durum, araştırmacıların ham verileri kodlayarak ortak temalar altında toplama eğiliminde olduklarını göstermektedir.

3.2. Veri Toplama Araçları ve Metaforik Kalıplara İlişkin Bulgular

Araştırmalarda katılımcıların algılarını belirlemek amacıyla kullanılan cümle yapıları, literatürdeki klasik metafor formülasyonuna sadık kalındığını kanıtlamaktadır.

- Metafor Cümlesi: En sık rastlanan veri toplama kalıbı "... gibidir/benzer, çünkü ..." yapısıdır. Bu kalıbın, katılımcıların hem zihinsel imgelerini (benzetme yönü) hem de bu imgenin gerekçesini (mantıksal temel) sunmalarına imkân tanıdığı anlaşılmaktadır.
- Odak Noktaları: Metaforların yöneldiği kavramlar; "müzik" ve "çalgı" gibi genel kavramlardan, "dikte yazımı" (A8), "diyafram nefesi" (A13) ve "beden perküsyonu" (A4) gibi daha teknik ve spesifik müzikal süreçlere kadar çeşitlilik göstermektedir.

3.3. Çalışma Grupları ve Katılımcı Profili

İncelenen yayımlar, müzik eğitiminin ve icrasının her kademesinden katılımcıyı kapsamaktadır:

- Eğitim Kademeleri: Okul öncesi öğrencilerinden (A9) başlayarak, lise (A2, A14), BİLSEM (A11) ve üniversite düzeyindeki (A1, A3, A6, A10) öğrencilere kadar geniş bir yelpaze mevcuttur.
- Uzmanlık Düzeyi: Çalışma grupları sadece öğrencilerle sınırlı kalmamış; akademisyenler (A8), profesyonel icracılar ve müzik öğretmenleri (A13) gibi uzman grupların da algıları metaforlar yoluyla incelenmiştir.

3.4. Baskın Metaforik Temalar

Çalışmalar sonucunda ulaşılan baskın metaforlar, müziğin bireyler üzerindeki duyuşsal ve işlevsel etkilerini yansıtmaktadır. Elde edilen veriler ışığında en çok tekrar eden metaforik temalar şunlardır:

- Duyuşsal/Psikolojik Destek: "Terapi", "İlaç", "Huzur", "Mutluluk".
- Yaşamsal/Varlıksal Bağ: "Hayat", "Su", "Nefes", "Ailem".
- Eğitsel/Gelişimsel Süreç: "Oyun", "Eğlence", "Bulmaca çözmek".

4.SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, 2023-2025 yılları arasında müzik alanında yayımlanmış 14 bilimsel çalışma incelenmiş ve müzik eğitimi ile icrasına yönelik metaforik algıların güncel eğilimleri betimlenmiştir. Elde edilen veriler sonucunda, müzik araştırmacılarının karmaşık ve soyut süreçleri anlamlandırmada metaforları stratejik bir araç olarak kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

İncelenen çalışmaların metodolojik yapısı değerlendirildiğinde, büyük bir çoğunluğunun fenomenoloji desenine dayandığı ve verilerin içerik analiziyle çözümlendiği görülmüştür. Bu durum, farklı disiplinlerdeki metafor çalışmalarıyla paralellik göstermektedir. Örneğin, eğitim bilimleri alanında öğretmen kavramına yönelik yapılan metafor çalışmalarında da benzer şekilde nitel paradigmaların ve içerik analizinin baskın olduğu saptanmıştır (Saban, 2004). Ancak mevcut çalışmada incelenen A14 kodlu yayımda, diğer çalışmalardan farklı olarak yakınsak paralel desen kullanılarak nicel ve nitel verilerin bir arada sentezlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebebinin ise bu çalışmanın metaforik yaklaşımın yanı sıra “tutumu” da incelemiş olasından kaynaklı karma yöntem kullanılması olduğu fark edilmiştir.

Çalışma grubunun çeşitliliği açısından bakıldığında, metafor yönteminin okul öncesinden (A9) akademisyenlere (A8) kadar geniş bir yelpazede uygulandığı görülmektedir. Okul öncesi öğrencilerinin müziği "oyun" ve "terapi" olarak tanımlaması (A9), müziğin erken yaşlarda eğlence odaklı algılandığını göstermektedir. Buna karşın, fen bilimleri veya matematik eğitimi gibi daha teknik disiplinlerde yapılan metafor çalışmalarında, öğrencilerin kavramları daha çok "zorluk" veya "karmaşa" metaforlarıyla eşleştirdiği görülürken (Öztürk, 2007), mevcut müzik araştırmalarında algıların daha çok "huzur", "mutluluk" ve "özgürlük" gibi pozitif duyuşsal temalarda yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Baskın metaforlar incelendiğinde; "hayat", "su" ve "nefes" gibi yaşamsal kavramların ön planda olduğu saptanmıştır. Özellikle bireysel çalgı eğitimine yönelik A1 kodlu çalışmada "arkadaş" ve "çocuğum" metaforlarının kullanılması, enstrümanın teknik bir araçtan ziyade kimliğin bir parçası olarak konumlandırıldığını kanıtlamaktadır. Bu bulgu, spor bilimlerinde sporcuların ekipmanlarına yönelik geliştirdikleri "araçsal" algılardan farklılık göstererek, müzikal deneyimin daha derin bir duygusal bağ üzerine inşa edildiği sonucuna ulaştırmaktadır.

Araştırmanın sonuçları, incelenen dönemde metaforik odağın genişlediğini ancak temel kavramların korunduğunu göstermektedir. Bu bağlamda dikkat çeken ilk nokta, incelenen olguların çeşitliliğidir. Bu araştırmanın bulguları, 2023–2025 yılları arasındaki güncel çalışmaların metaforik odağının daha çok müzik türleri, spesifik teknik konular (diyafram nefesi, dikte vb.) ve bireysel çalgılar üzerine yoğunlaştığını göstermektedir. Bu durum, Üstün ve Umuzdaş (2023) tarafından yapılan ve 2013–2022 dönemini kapsayan sentez çalışmasının sonuçlarıyla büyük oranda paralellik göstermektedir. Üstün ve Umuzdaş (2023), müzik alanındaki metafor çalışmalarının en sık "müzik, müzik öğretmeni, çalgı ve müzik dersi" olguları üzerinde yürütüldüğünü saptamıştır. Her iki çalışma dönemi karşılaştırıldığında, "çalgı" ve "müzik" kavramlarının metaforik analizlerde temel odak noktası olma özelliğini koruduğu, ancak güncel dönemde (2023–2025) daha teknik ve spesifik müzikal eylemlere doğru bir ilgi genişlemesi olduğu söylenebilir. İkinci önemli bulgu ise metodolojik yönelimler üzerinedir. İncelenen 2023–2025 dönemi yayımlarında, bir çalışma hariç tamamında fenomenoloji (olgubilim) deseninin benimsendiği görülmüştür. Bu metodolojik tercih, müzik

literatüründeki genel eğilimle tam bir uyum içerisindedir. Nitekim Üstün ve Umuzdaş (2023) yaptıkları incelemede, makalelerin %60'ında nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseninin kullanıldığını rapor etmiştir. Her iki döneme ait veriler, müzik araştırmacılarının bireysel algıları ve zihinsel imgeleri derinlemesine keşfetmek amacıyla fenomenolojik yaklaşımı stratejik bir gelenek haline getirdiklerini doğrulamaktadır. Ancak bu çalışmada rastlanan "yakınsak paralel desen" (A14) gibi karma yöntem denemeleri, Üstün ve Umuzdaş (2023) tarafından belirtilen genel eğilimin ötesinde, literatürdeki yöntemsel çeşitliliğin artmaya başladığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Müzik eğitimi alanındaki metafor araştırmalarının 2023-2025 yıllarındaki eğilimlerini ele alan bu çalışma, literatürdeki diğer sistematik derlemelerle karşılaştırıldığında hem metodolojik hem de örneklem odağı açısından dikkat çekici benzerlikler ve farklılıklar sergilemektedir. Araştırma kapsamında incelenen yayınların büyük bir kısmının nitel araştırma paradigması içinde fenomenoloji desenini benimsemesi ve içerik analizi tekniklerini kullanması, Bozkır ve Kanak (2023) tarafından okul öncesi eğitim alanında saptanan %82'lik nitel yöntem baskınlığı ile örtüşmektedir. Bu durum, metafor çalışmalarının doğası gereği bireysel algıların özüne inme çabasının eğitim bilimlerinin farklı alt dallarında ortak bir metodolojik standart haline geldiğini göstermektedir. Ancak, özel yetenekli çocuklarla yapılan çalışmaları derleyen Güney ve Sönmez (2024), bu alandaki araştırmalarda metaforların zaman zaman ölçek geliştirme gibi nicel süreçlere de dahil edildiğini belirterek müzik alanındaki güncel çalışmalardan ayrışan bir noktaya temas etmektedir. Örneklem grupları açısından bir değerlendirme yapıldığında; okul öncesi alanındaki metafor çalışmalarının büyük oranda öğretmen adayları ve öğretmenler üzerinde yoğunlaştığı, çocukların doğrudan sürece dahil edildiği araştırmaların oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir (Bozkır & Kanak, 2023). Buna karşın, müzik eğitimi odaklı güncel yayınlarda ortaokul düzeyindeki BİLSEM öğrencilerine ve lisans düzeyindeki icracılara verilen önem, özel yetenekli çocuklara yönelik literatürdeki eğilimle (Güney & Sönmez, 2024) paralel bir gelişim izlemektedir. Metaforların işlevi noktasında ise, özel eğitim literatüründe "öz-yeterlilik" ve "akademik benlik" gibi psikososyal süreçlerin ön planda olduğu görülürken (Güney & Sönmez, 2024), bu çalışmada incelenen müzik odaklı araştırmaların daha çok "çalgı bağlılığı", "müzikal kimlik" ve "teknik beceri algısı" gibi alana özgü kavramsal inşalara odaklandığı saptanmıştır.

Müzik eğitimi alanındaki son dönem çalışmalarının örneklem çeşitliliği ve sanatsal kimlik inşası açısından literatüre özgün bir katkı sunduğu söylenebilir. 2023-2025 dönemi yayımlarının müziği sadece teknik bir beceri değil, psikolojik bir destek mekanizması ve varoluşsal bir gereklilik olarak yansıttığı sonucuna ulaşılmıştır. Müzik alanındaki metafor araştırmaları Türkiye'de istikrarlı bir şekilde devam etmekte olup, yöntem bakımından nitel geleneğe bağlılığını sürdürürken konu bakımından daha özel alanlara doğru evrilmektedir. Metaforik cümle yapılarında ise en çok "müzik ... gibidir, çünkü ..." kalıbının tercih edildiği saptanmıştır. Sonuç olarak bu çalışma; müzik eğitiminin teknik sınırlarını aşarak bireyin iç dünyasında inşa ettiği anlam haritalarını ortaya koymuş ve metaforların, sanatsal kimliğin keşfinde sadece metodolojik bir araç değil, aynı zamanda disiplinler arası bir köprü kuran güçlü bir anlamlandırma stratejisi olduğunu doğrulamıştır.

Araştırmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda şu öneriler geliştirilmiştir:

- Müzik eğitimcileri, öğrencilerinin çalgılarına veya müzik dersine yönelik geliştirdikleri gizil (örtük) algıları, tutumları ve olası önyargıları deşifre etmek amacıyla metafor yöntemini bir "pedagojik tanı aracı" olarak kullanılması,
- İncelenen çalışmalarda algıların "terapi", "huzur" ve "mutluluk" gibi temalarda yoğunlaştığı görüldüğünden (A3, A7, A9, A14), müzik müfredatları hazırlanırken müziğin bu sağaltıcı ve duygu düzenleyici işlevi daha fazla ön plana çıkarılması,
- "Dikte" (A8) ve "diyafram nefesi" (A13) gibi teknik konularda üretilen metaforların başarısı göz önüne alındığında; müzik teorisi ve solfej gibi öğrencilerin zorlanabildiği soyut ders içeriklerinin somutlaştırılmasında metaforik anlatımlardan yararlanılması,
- Literatürde nitel ve fenomenolojik çalışmaların baskın olduğu (A1-A13) saptandığından, gelecek araştırmalarda metaforik algıların cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik düzey veya akademik başarı gibi değişkenlerle ilişkisini inceleyen nicel ve karma yöntem araştırmalarına (A14 örneğinde olduğu gibi) ağırlık verilmesi,
- Okul öncesi dönemden (A9) uzman akademisyenlere (A8) kadar geniş bir yelpazede metafor kullanımının verimliliği kanıtlandığından, farklı eğitim kademeleri arasındaki algı değişimlerini izleyen boylamsal çalışmaların planlanması,
- Müzik araştırmacıları, sadece mevcut metaforları belirlemekle kalmamalı; "metaforlar yoluyla öğretim" gibi yenilikçi yaklaşımların müzikal beceri kazanımı üzerindeki etkisini ölçen deneysel çalışmalar yürütülmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Acay Sözbir, S. (2025). Güzel sanatlar eğitimi bölümü müzik eğitimi anabilim dalı 1. sınıf öğrencilerinin bireysel çalgılarına ilişkin algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesi. Online Journal of Music Sciences, 2025, 10(4), 1030-1044. https://doi.org/10.31811/ojomus.1770699 (Erişim Tarihi: 03.11.2025)

Aksoy, Y. (2023). Müzik öğretmeni adaylarının "eğitim müziği besteleme" kavramına ilişkin metaforları. . İdil Sanat ve Dil Dergisi, 2023, 105: 605–618. doi: 10.7816/idil-12-105-05 (Erişim Tarihi: 04.11.2025)

Bozkır, K., & Kanak, M. (2023). Okul öncesi eğitim alanında yapılmış metafor çalışmalarının gözden geçirilmesi: Sistematik bir derleme. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 2023, 2(2), 50-68. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3055779 (Erişim Tarihi: 04.11.2025)

Çelik, S., & Demirel, S. (2023). Konservatuvar öğrencilerinin halk müziğine ilişkin metaforik algıları. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2023, 22(88), 1739-1753. DOI:10.17755/esosder.1287574 (Erişim Tarihi: 05.11.2025)

Güney, F. Z., & Sönmez, S. (2024). Özel yetenekli çocuklarla yapılan metafor çalışmaları: Sistematik bir derleme. Asya Studies, 8(28), 67-78. https://doi.org/10.31455/asya.1487451 (Erişim Tarihi: 06.11.2025)

Hallam, S., & Bautista, A. (2018). Processes of instrumental learning: The development of musical expertise. In G. E. McPherson (Ed.), The Oxford handbook of music education (Vol. 3, pp. 108-125). Oxford University Press.

Kalay Meydan, S. ve Özdemir, S. (2023). A Survey on Perceptions of Playing any Musical Instrument of the Individuals who Receive Amateur Musical Education: A Metaphorical Analysis. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı 1, 1427-1438. DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1357099 (Erişim Tarihi: 10.11.2025)

Kitchen, J. (2011). Pedagogical Guides in Teacher Education, Narrative Inquiries into Curriculum Making in Teacher Education (Ed. J. Kitchen, D. C. Parker ve D. Pushor), Emerald Group Publishing Limited, Bingley, Vol.13. https://doi.org/10.1108/S1479-3687(2011)13 (Erişim Tarihi: 12.11.2025)

Lakoff, G. ve Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*, University of Chicago Press, 1. Baskı, Chicago ve Londra. https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/M/bo3637992.html (Erişim Tarihi: 15.11.2025)

Lehimler, E., Yakışan, S., & Zengin, S. (2025). Lise öğrencilerinin arabesk müziğe yönelik metaforik algılarının incelenmesi. Online Journal of Music Sciences, 10(3), 462–477. https://doi.org/10.31811/ojomus.1657798 (Erişim Tarihi: 18.11.2025)

McPherson, G. E., Davidson, J. W., & Faulkner, R. (2012). *Music in our lives: Rethinking musical ability, development and identity* (1st ed., 249 s.). Oxford University Press.

https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199579297.001.0001 (Erişim Tarihi: 18.11.2025)

Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4th ed.). Jossey-Bass. ISBN 978-1-119-00361-8.

Otacıoğlu, S., & Üçer, Ö. (2024). *Müzik öğretmeni adaylarının şarkı söylemeye ilişkin algıları: Metafor analizi*. EKEV Akademi Dergisi, 100, 73–86. https://doi.org/10.17753/sosekev.1495377 (Erişim Tarihi: 18.11.2025)

Öz, B., Gültekin, E., & Çöllü Samıkıran, M. (2023, Aralık 26–29). *Flüt çalan bireylerin diyafram nefesi üzerine yaklaşımları* (Cilt 1, ss. 2970–2984). 9. Uluslararası Ankara Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Ankara, Türkiye. ResearchGate üzerinden erişim: https://www.researchgate.net/publication/377059935_FLUT_CALAN_BIREYLERIN_DIYAFRAM_NEFESI_UZERINE_YAKLASIMLAR

Özaltunoğlu, Ö. (2023). *Müzik alanındaki akademisyenlerin bakışıyla: Bir metafor olarak dikte*. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 37, 677–705. https://doi.org/10.29000/rumelide.1405784 (Erişim Tarihi: 20.11.2025)

Özdemir, M. (2010). *Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma*. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11*(1), 323–343. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/article/131612 (Erişim Tarihi: 19.11.2025)

Öztürk, Ç. (2007). *Sosyal bilgiler, sınıf ve fen bilgisi öğretmen adaylarının "coğrafya" kavramına yönelik metafor durumları*. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 8*(2), 55–69. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/article/856057 (Erişim Tarihi: 19.11.2025)

Pektaş, S., Göktaş, G., & İlhan, S. Y. (2023). *Metaphoric perceptions of pre-school students on the concept of music: Okul öncesi öğrencilerinin müzik kavramına yönelik metaforik algıları. Journal of Human Sciences*, *20*(4), 519–529. https://doi.org/10.14687/jhs.v20i4.6413 (Erişim Tarihi: 19.11.2025)

Pirim, B., Pektaş, S., & Göktaş, G**.** (2023), *"Müzik… gibidir": Bilim ve Sanat Merkezi öğrencilerinin metaforik algıları* [Konferans bildirisi, 11th International Conference on Social Sciences, Rize, Türkiye]. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/367298822_MUZIKGIBIDIR_BILIM_VE_SANAT_MERKEZI_OGRENCILERININ_METAFORIK_ALGILARI_MUSIC_IS_LIKE_METAPHORICAL_PERCEPTIONS_OF_SCIENCE_AND_ART_CENTER_STUDENTS (Erişim Tarihi: 20.11.2025)

Saban, A. (2004). Giriş düzeyindeki sınıf öğretmeni adaylarının "öğretmen" kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2*(2), 131–155. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26128/275216 (Erişim Tarihi: 20.11.2025)

Saraçoğlu, H., & Demirbatır, R. E. (2024). 11-15 yaş grubu öğrencilerin beden perküsyonuna ilişkin metaforik algılarının incelenmesi. *Journal of Uludağ University Faculty of*

Education, 37(2), 394–423. https://doi.org/10.19171/uefad.1326636 (Erişim Tarihi: 20.11.2025)

Üstün, A. ve Umuzdaş, S. (2023). Metafor yöntemiyle çalışılmış müzik makalelerindeki genel eğilim. Online Journal Of Music Sciences, 8 (1), 103-115. https://doi.org/10.31811/ojomus.1248819 (Erişim Tarihi: 21.11.2025)

Vural, T. Takmaz Ardıç, Y. *Mehter ve Mehter Müziği Kavramına İlişkin Adana İli Z Kuşağının Metaforik Algıları*. Yücel, H., & Türkel Oter, S. (Ed.). (2024). *Müzik kültürüne dair çeşitli görüşler XIV* (1. bs.). Eğitim Yayınevi. ISBN 978-625-6251-41-0

Yazıcı, T., & Baran, S. (2023). Lise 11 ve 12. sınıf öğrencilerinin müzik dersine yönelik tutumlarının incelenmesi ve metaforik analizi. *EKEV Akademi Dergisi, (Özel Sayı),* 393–414. https://doi.org/10.17753/sosekev.1273068 (Erişim Tarihi: 21.11.2025)

Yazıcı, T., Savaş, H., & Topalak, Ş. (2023). ÖZENGEN müzik eğitimi kurumlarında piyano eğitimi alan bireylerin piyano çalmaya yönelik oluşturdukları metaforların içerik yönünden analiz. *EKEV Akademi Dergisi, 95*, 336–349. https://doi.org/10.17753/sosekev.1272423 (Erişim Tarihi: 21.11.2025)

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. baskı). Seçkin Yayıncılık.

ŞİLE MANAV TÜRKLERİNİN MÜZİK GELENEĞİNDE MÜZİK ALETLERİNİN ÖZELLİKLERİ VE YERİ

Doç. Dr. Leyla GAFAROVA
Kocaeli Üniversitesi Devlet Konservatuvarı,
Genel Müzikoloji ABD
leyla.gafarova@kocaeli.edu.tr
0000-0002-5194-4023

Geleneksel ve Kültürel Müzikler Yüksek Lisans Programı Öğrencisi
Sinem Perihan CAN
Kocaeli Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü
snmpdmrc@gmail.com - 0009-0004-5844-7654

ÖZET

Bu çalışmanın konusu, Şile Manav Türklerinin kına gecesi, düğün, gelin alma ve sünnet düğünleri gibi müzikal yaşantılarında kullandıkları müzik aletleri ile müzik uygulamalarının pratiklerini incelemektir. Çalışma, günümüzde İstanbul'a bağlı olmasına rağmen müzik geleneklerini yaşatmaya devam eden Şile'nin yerli halkı olan Manavların müzik kültüründe çalgıların yerini ve önemini, tarihsel gelişimini ve Manav halkı arasında yaygın olarak davul-zurna olarak adlandırılmasına rağmen klarnet ve darbukanın kullanımını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın hazırlanmasında alan araştırması ve kaynak tarama yöntemlerinden yararlanılmış, ayrıca çeşitli bilimsel kaynaklar kullanılmıştır. Çalışma sonuçlarının, Şile'nin sosyokültürel yaşamında müzik pratiklerine ilişkin yapılacak uygulama ve araştırmalara rehberlik etmesi amaçlanmaktadır. Elde edilen bulgulara göre; Şile'de yaşayan Manavların kendilerine özgü müzik gelenekleri içerisinde yer alan Şile çiftetellisi, ağır çiftetelli, tek telli, iki telli, Şile kasap havası, Bahriyeli çiftetellisi ve Hey Gaziler (Gelin Alayı) gibi sözsüz ve genel olarak raks amaçlı ezgilerde klarnet, darbuka ve tef ile birlikte ud, cümbüş ve keman gibi "ince saz" olarak adlandırılan çalgıları tercih ettikleri ve bu uygulamalar aracılığıyla müzik geleneklerini sürdürdükleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Manav Türkleri, Şile, çiftetelli, klarnet, darbuka, tef.

ALGORİTMALARIN GÖLGESİNDE BÜYÜMEK: ÇOCUKLARDA DİJİTAL BAĞIMLILIĞIN VE SOSYALLEŞME BİÇİMLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Doç. Dr. Sait Yıldırım[1]

Dijital bağımlılık, çocukların telefon, tablet, bilgisayar gibi araçların kullanım sıklığının belli zaman diliminden fazla olması, sürenin kontrolünün sağlanamaması neticesinde oluşmaktadır. Bağımlılık süreci ise çocuğun tutum, davranış ve günlük pratiklerini biçimlendirmektedir. Dijital araçlar aracılığıyla oyun ve içeriklerin kişiselleştirilmiş niteliği, ilgi ve bağlanmayı arttırmaktadır. Aynı zamanda çocukların ihtiyaç duyduğu sosyalleşmenin sanal alanda gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu çalışmada, çocuklarda dijital bağımlılığın, platformlar üzerinden algoritmik yapılar ve sanal sosyalleşme pratiklerine etkisini incelenmesi amaçlamaktadır. Bu kapsamda örnek oyunlar ve video içerikleri incelenerek çocuğu bağımlılığa sürükleyen algoritmik ipuçları bağlanma ve bağımlılık temelinde ele alınacaktır. Günümüzde çocukların geleneksel sosyalleşme alanları dönüşmüştür. Oyun ve içeriklerle profesyonel dijital platformlar çocukların ilgisini çekmekte ve sosyalleşme alanları yeniden inşa edilmektedir. Algoritmalar aracılığıyla çocukların dikkatini çeken içerikler ekran sürelerini arttırmaktadır. Çocukların daha fazla izlediği video içerikleri, daha fazla zaman geçirdiği oyunların türevleri üretilmektedir. Aynı zamanda reklamlar ve yönlendirmelerle çocuğun ekran maruziyeti artmakta ve bağımlılık eğilimlerini güçlendirmektedir. İçerikler psikolojik açıdan davranışsal bağımlılık, ödül–ceza mekanizmalarını güçlendirdiğinden çocuklarda sosyal onay ihtiyacı ve duygu düzenleme süreçlerine olumsuz etkide bulunmaktadır. Sosyolojik açıdan ise çocukluğun dijitalleşmesi, kontrolsüz dijital ayak izlerinin yaygınlaşması, gözetim ve yönlendirme ile sanal sosyalleşmenin toplumsal ilişkiler üzerindeki dönüştürücü etkisi dikkat çekmektedir. Sanal sosyalleşme, çocuklara yeni-kontrolsüz aidiyet alanları sunar ve yüz yüze etkileşimleri zayıflatır.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk, sosyal medya bağımlılığı, algoritmalar, sanal sosyalleşme. dijital ayak izleri.

[1] Iğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, saityildirim.erz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6044-2447

GROWING UP IN THE SHADOW OF ALGORITHMS: THE TRANSFORMATION OF DIGITAL ADDICTION AND SOCIALIZATION PATTERNS IN CHILDREN

Assoc. Prof. Dr. Sait Yıldırım

Digital addiction arises when children use devices such as mobile phones, tablets, and computers for extended periods and are unable to control this usage. The addiction process shapes children's attitudes, behaviors, and daily routines. The personalized nature of games and content delivered through digital tools increases interest and attachment. At the same time, these tools enable the socialization children need to occur in virtual environments. This study aims to examine the effects of digital addiction in children on algorithmic structures and virtual socialization practices through various platforms. Within this scope, by analyzing sample games and video content, the study will address algorithmic cues that lead children toward addiction, focusing on attachment and dependency. Today, children's traditional spaces for socialization have been transformed. Professional digital platforms with games and content capture children's attention and reconstruct socialization spaces. Algorithm-driven content that attracts children's attention increases screen time. Variants of video content that children watch more frequently and games in which they spend more time are produced. Additionally, advertisements and redirections increase children's screen exposure and reinforce addictive tendencies. Since content psychologically reinforces behavioral addiction and reward–punishment mechanisms, it negatively affects children's need for social approval and their emotion regulation processes. From a sociological perspective, the digitalization of childhood, the widespread proliferation of uncontrolled digital footprints, and the transformative effects of surveillance, guidance, and virtual socialization on social relationships are noteworthy. Virtual socialization offers children new and uncontrolled fields of belonging and weakens face-to-face interactions.

Keywords: Childhood, social media addiction, algorithms, virtual socialization, digital footprints.

Giriş

Dijital cihazlar, günümüz dünyasında toplumsal yaşamın her alanında var olan ve hemen her yaş kitlesine hitap eden bir nitelik taşımaktadır. Çocuklar ve gençler başta olmak üzere pek çok birey, akıllı telefon, bilgisayar ve tablet gibi teknolojik araçları yoğun olarak kullanmaktadır. Günlük pratikleri kolaylaştırması ve bir sosyalleşme aracı olarak var olması nedeniyle dijital cihazların kullanım süresi giderek artmaktadır. Bu cihazların kontrolsüz ve aşırı kullanımı ise bağımlılık tehlikesini ortaya çıkarmaktadır (Özkan, 2016). Dijital bağımlılık, bireyin dijital cihazları ve çevrim içi platformları kullanım sürecinde kontrolünü sağlayamaması ve bu kullanımın bireyi psikolojik, fiziksel ve sosyal yaşam açısından olumsuz etkilemesi biçiminde tanımlanabilir. Çocuklar ve gençler arasında, dijital platformların niteliğine bağlı olarak bu bağımlılık daha sık görülmektedir (Topçu, 2018). Bu çalışmada, dijital bağımlılığın gelişimini etkileyen algoritmaların etkisini incelemek ve bu etkinin sosyalleşme biçimini dönüştürmesini ele alarak genel bir değerlendirme yapmak amaçlanmaktadır.

Dijital mecralar sosyalleşme biçimini dönüştürürken, bilinçsiz kullanım neticesinde dijital ayak izleri olarak tanımlanan kişisel bilgilerin yayılması ve izinsiz kullanılması da söz konusu olmaktadır. Bu durum kısa, orta ve uzun vadede bireyler için risk oluşturmakta; kişiselleştirilmiş reklamları yaygınlaştırmakta ve bu da mahremiyet ihlali ile birlikte bireylerin dijital mecralarda daha fazla zaman geçirmesine yol açmaktadır (Algül, Özkul, 2024). Bu açıdan çocuklarda dijital bağımlılığın, algoritmaların etkisi ve sanal sosyalleşme pratiklerinin değerlendirilmesiyle ele alınması bir gereklilik olarak görülmektedir. Dijital bağımlılık; internet, sosyal medya, oyunlar ve mobil uygulamalar aracılığıyla da yaygınlaşmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle dijital bağımlılığın arttığı ve bu bağımlılığın bir davranışsal bağımlılık türü olarak görülmesi söz konusu olmuştur (Çelik, Çelik, 2023). Hastalık olarak tanımlanmasının temelinde; zihinsel meşguliyete yol açması, dijital araçlar üzerinde kontrol kaybının yaşanması, dijital araçların aşırı kullanımından kaynaklı zararlara rağmen kullanımın sürdürülmesi ve fiziksel, psikolojik ve biyolojik açıdan sorunlar yaşanması temel ölçütler olarak değerlendirilmektedir (Yavuz, 2024). Belirtilen risklerin belli bir süre boyunca görülmesi, bu durumun hastalık olarak tanımlanması için yeterli kabul edilmektedir.

Algoritmalar ve Kişiselleştirilmiş İçerikler

Algoritmalar, çocukların ve yetişkinlerin maruz kaldığı dijital içeriklerin perde arkasındaki yönlendirmelere işaret etmektedir. Sosyal medya uygulamalarında, çevrim içi oyunlarda ve

video içeriklerinde yapay zekâ aracılığıyla algoritmalar kullanılarak, kullanıcıların ilgi alanlarına yönelik kişiselleştirilmiş içerikler sunulmaktadır. Bu algoritmalar, kullanıcıların daha önce izlediği, oynadığı veya beğendiği içerikleri referans alarak benzer içeriklerin daha fazla karşılarına çıkmasını sağlamaktadır (Duman, Bayrak, 2025). Buradaki temel amaç, kullanıcının ekranda daha fazla vakit geçirmesini ve etkileşimde bulunmasını sağlamaktır (Kasapoğlu, 2021). Bu algoritmalar, herhangi bir etik kaygı gözetmeden, kazanım odaklı içerikleri çocukların ve yetişkinlerin tercihlerine göre kişiselleştirerek kullanıcıların ekran sürelerini artırmaktadır. Çocuğun izlediği bir çizgi film sona erdiğinde, hemen ona benzer bir başka içerik öneri olarak karşısına çıkmaktadır. Bu durum, çocuğun zihnindeki ödül mekanizmasını harekete geçirerek ekranda sürekli kalmasını sağlamaktadır (Başcıllar,vd., 2022). Sosyal medya uygulamalarındaki sonsuz kaydırma özelliğine bakıldığında, genellikle kullanıcının daha önce izlediği içerik türüne benzer paylaşımların yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle kullanıcılar, telefon veya tablet başından hiç kalkmadan saatlerce vakit geçirebilmektedir. Çocuklar kadar yetişkinler için de bu algoritmalar, bireylerin günlük yaşamdan veya stresten kaçınmak amacıyla bir sosyalleşme alanı oluşturmaktadır. Ancak bu sosyalleşme alanı, bir süre sonra yalnızlaşmayı da beraberinde getirmektedir.

Sanal Sosyalleşme

Sanal sosyalleşme, geleneksel yüz yüze etkileşim alanlarının dijital platformlara aktarılmasıyla oluşmaktadır. Çocuklar, akranlarıyla oyun ve iletişim ihtiyaçlarını fiziksel ve somut mekânlar yerine çevrim içi ortamlarda karşılamaya başlamıştır. Bu durum; kentleşme, modernleşme, dijital teknolojilerin gelişmesi ve bireyselleşme gibi birçok faktörün etkisiyle ortaya çıkmaktadır (Özkan, Hira, 2017). Mahalle kültürünün ortadan kaybolması ve bireyselleşmenin artmasıyla birlikte güvensiz mekânlar oluşmuş, ebeveynler çocuklarını sokakta veya mahallede koruyamadıklarını fark etmiştir. Ev içinde daha fazla zaman geçiren çocuklar ise oyun ve eğlence ihtiyaçlarını dijital platformlar aracılığıyla karşılamaktadır. Bu süreçte çevrim içi iletişim, çocuklar için yeni bir sosyalleşme alanı sunmaktadır (Esgin, vd., 2022). Ancak sanal sosyalleşme ortamındaki etkileşimler, çocuklara kimlik ve kişiliklerine göre uygun arkadaşlar bulmak yerine ilgi alanları, oyunlar ve içeriklere göre çevre edinmelerine neden olmaktadır. Bu durum, güvensiz bir çevre ortamının oluşmasına yol açmaktadır. Dijital mecralarda kontrolsüz aidiyetler gelişmektedir. Bu alanlar denetimden uzaktır ve aynı zamanda çocuklar burada dijital kimlik inşa etmektedir. Aşırı sanal sosyalleşme ise çocukların yüz yüze ilişkilerde başarısız olmasına neden olmaktadır. Özellikle okul sürecinde ilişki ve iletişimde başarı, sosyalleşme ve

adaptasyon problemleri artmaktadır. Dijital araçlarla geçirilen zamanın artması ve çocuklarda sanal kimlik inşası, kontrolsüz ve güvensiz iletişim biçimlerini de beraberinde getirmektedir (Tulum, Kaya, 2020). Hemen her uygulama ve oyunda kişisel bilgilerin paylaşılması, çocukların kimlik bilgilerini, fotoğraf ve videolarını risklerin farkında olmadan paylaşmaları hem kişisel hem de hukuksal sorunlara yol açabilir.

Dijital Ayak İzleri ve Mahremiyet

Dijital ayak izleri, bireyin çevrim içi ortamlarda bıraktığı kalıcı izler, veriler ve paylaşımlar bütünü olarak değerlendirilebilir (Yılmaz, 2024). Günümüzde çocuklar daha doğmadan dijital bir kimliğe sahip olmaya başlamaktadır (Şenel, vd., 2025). Anne ve babaların, çocuklar henüz dünyaya gelmeden bebeklik fotoğraflarını ve ultrason görüntülerini paylaşmaları, çocukların çok erken yaşta dijital bir kimlik kazandığını göstermektedir. Ebeveynlerin anı biriktirmek ve yakın çevreyle paylaşmak amacıyla bu içerikleri paylaşmaları, unutulma hakkı kapsamında değerlendirildiğinde çocukların kişisel bilgilerinin sanal ortamda yayılması hukuki bir sorun oluşturmaktadır (Parıltı, Aydın, 2022). Aynı zamanda çocuk, kendini fark etmeye başladığı yaşlarda bu dijital kimliği devralmakta ve daha yoğun biçimde kullanmaktadır (Koçyiğit, Özkul, 2023). Çocuklar, kişisel veri güvenliği ve mahremiyet konusunda yeterince bilinçli değildir. Bu durum; gözetim, yönlendirme ve algoritmalar aracılığıyla daha da kontrolsüz bir hâl almaktadır (Karal, Kaçmaz, 2023). Çocukların arkadaşları, partnerleri ya da tanımadıkları yetişkinlerle kurdukları iletişimlerde özel bilgilerini, içeriklerini ya da mahremiyet içeren fotoğraf ve videoları paylaşmaları, ilerleyen süreçlerde birçok risk barındırmaktadır (Öden-Akman, 2021). Bu nedenle çocukluk döneminde mahremiyet ve güvenlik açısından dijital ayak izleri konusunda çocukların ve ebeveynlerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Değerlendirme

Dijital bağımlılık, çocuklar üzerinde farklı yaş gruplarında farklı etkilere sahiptir. Özellikle ekrana maruziyetin erken çocukluk döneminde gerçekleşmesi, bir yaşını doldurmadan çocukların ekranla tanışmasına ve bağımlılığın daha erken yaşlara düşmesine yol açmaktadır. Ebeveynlerin dijital araçları çocuğu yönetmek için kullandıkları araçlara dönüştürmeleri, bu araçların adeta bir dijital emzik işlevi görmesine neden olmaktadır (Vatandaş, 2020). Ağlayan bir çocuğu susturmak, yemek yemeyen bir çocuğun yemek yemesini sağlamak ya da sakin olunması gereken ortamlarda çocuğu oyalamak amacıyla ekran maruziyeti yaşanmaktadır. Erken yaşta yoğun ekran maruziyetinin çocuğun gelişimi üzerinde birçok etkisi bulunmaktadır.

Özellikle dil gelişiminin yavaşlaması, uyku problemlerinin oluşması, dikkat ve odaklanmanın zayıflaması söz konusudur. Çocuk, aynı zamanda ekran maruziyeti nedeniyle davranışsal sorunlar da yaşayabilmektedir. Bu sorunlar arasında şiddet ve saldırganlık yer almaktadır (Yücel, 2019). Ebeveyn tutumları bu süreçte belirleyici bir faktördür. Medya odaklı ebeveynlik biçiminde anne ve babalar, çocuklarını dijital araçlar aracılığıyla meşgul etmektedir. Bu durum, çocuğun günlük rutininde ekranın merkezi bir konumda yer almasını sağlamaktadır. Buna karşılık daha sınırlı medya kullanımını benimseyen anne ve babalar, çocuklara ekran sınırları koyarak alternatif içeriklere ve etkileşimlere zaman ayırmaktadır. Bu yaklaşım, çocuğun ailesiyle olan bağlarını güçlendirmektedir.

Okul döneminde çocuklar çevrim içi oyunlarla daha yoğun etkileşim kurmaya başlamaktadır. Video izleme ve oyun oynama gibi etkinlikler çevrim içi ve etkileşimli bir biçimde gerçekleştiğinde, çocuklar için daha cazip hâle gelmektedir. Örneğin sosyal medyada birçok çocuk, oyun oynarken videosu çekilen bir yetişkinin içeriklerini izlemekten haz almaktadır (Karaboğa, 2019). Bu tür içerikler keyif verici ve ilgi çekici nitelik taşımaktadır. Kullanıcıların çok fazla izlenmesi, takip edilmesi ya da maddi kazanç elde etmesi çocuklar açısından özendirici bir boyuta dönüşmektedir. Bu durum karşısında yeterli koruma ve özen gösterilmediğinde çocuklar dijital aktörleri rol model olarak almakta, onlarla ve onlar aracılığıyla diğer bireylerle sürekli etkileşim hâlinde olmaktadır (Ergen, 2019). Ergenlik dönemine gelindiğinde ise dijital bağımlılık, diğer bağımlılık türlerine kıyasla daha riskli bir konuma evrilmektedir. Çünkü bu bağımlılık, zaman ve mekândan bağımsız olarak gizlenebilen ve kontrol edilmesi güç bir yapıya sahiptir (Erdem, Gökalp, 2023).

Kız ve erkek çocuklarının kimlik ve kişilik gelişimi; sosyal medya mecraları, oyunlar ve dijital içerikler aracılığıyla şekillenmektedir. Bu durum kız çocuklarında cinsellik ve benlik sunumu, erkek çocuklarında ise şiddet ve gösteriş biçiminde kendini göstermektedir (Ergenç, 2011). Algoritmalar doğrultusunda bireylerin tercih ettiği, beğendiği, daha çok izlediği ya da oynadığı içeriklerin sürekli olarak karşılarına çıkması, dijital bağımlılığın süreklilik kazanmasına neden olmaktadır. Ortak beğeniler ve benzer içeriklerin bireyleri bir araya getirmesiyle kontrolsüz bir topluluk anlayışı gelişmektedir (Şener, 2021). Bu durum, sanal sosyalleşme olarak tanımlanan riskli birliktelikleri kaçınılmaz kılmaktadır. Çocuklar ve ergenler dijital alanda çok yönlü ilişki ve iletişime açık hâle gelirken, gerçek yaşamda daha izole bir biçimde yaşamaktadır (Bilgici, 2023). Bu durum sosyal adaptasyonu, günlük pratikleri ve kişisel sorumlulukları zayıflatabilmektedir.

Resmî rapor bulguları ve güncel gelişmeler incelendiğinde, çocuk ve ergenlerde yıllara göre sosyal medya ve dijital araç kullanımının hızlı bir şekilde arttığı; yüz yüze sosyalleşme tercihlerinin azaldığı, sosyal medya kullanımının arttığı ve çocuklarda yalnızlığın derinleştiği görülmektedir. Aynı zamanda uzun süre ekran başında geçirilen zaman, çocukların birçok sağlık sorunu yaşamasına da neden olmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024). Buradan hareketle dijital bağımlılığın, diğer bağımlılık türlerinden farklı bir biçimde ve temelde ele alınması gerekmektedir. Bu sorunun gelişiminde hem bireysel hem de ailesel faktörlerin etkili olduğu görülmektedir (Tulum, Kaya, 2020). Sanal sosyalleşme ile somut ve gerçek sosyalleşme bilinci arasındaki farkın ebeveynler tarafından anlaşılması önem taşımaktadır. Kontrol edilemeyen dijital faaliyetlerin çocukların sanal ayak izleri bırakmasına, bu ayak izlerinin çocukları tehlikeli ve zararlı içeriklere yönlendirmesine ve kısa, orta ve uzun vadede hukuksal, fiziksel, ekonomik ve psikolojik sorunlara yol açabileceği bilinmelidir. Bu kapsamda, televizyonlarda olduğu gibi sosyal medya ve dijital platformlarda da alternatif içeriklerin üretilmesi, denetim ve düzenlemelerin yaygınlaştırılması ve toplumsal farkındalık geliştirici uygulamaların hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.

Sonuç

Dijital bağımlılık, çocukları çok yönlü biçimde etkilemektedir. Bağımlılığın ortaya çıkışında dijital platformların algoritma ve ödül mekanizmaları aracılığıyla çocukları etkilediği ve yönlendirdiği görülmektedir. Kişiselleştirilmiş oyunlar, içerikler ve videolar çocukların dikkatini çekerek ekranda kalma sürelerini artırmaktadır. Bu durum, çocukların geleneksel sosyalleşme biçimlerini dönüştürerek sanal sosyalleşmenin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Sanal sosyalleşme; kontrolsüz, belirsiz ve denetimsiz bir yapı sunmakta, ancak aynı beğeni ve içerikleri benimseyen çocukları bir araya getirmektedir. Bu yapı, çocukları gerçek yaşamdan izole ederek riskli davranışları benimsemelerine zemin hazırlamaktadır. Sosyalleşme biçiminin dönüşmesi, dijital bağımlılığın vazgeçilmez bir unsur olarak algılanmasına yol açmaktadır. Çocukları algoritmaların gölgesinden korumak amacıyla ailelerin çocuklarıyla yüz yüze ve somut ilişkilerini güçlendirmesi, birlikte geçirilen zamanı artırması ve bu konuda farkındalıklarını geliştirecek eğitim, uygulama ve yönlendirmelere önem vermesi; çocukların maruz kaldığı risklerden korunması açısından gerekli görülmektedir.

Kaynakça

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2024, 17 Aralık). Dijital Bağımlılık ve Aile Çalıştayı Rapor Sonuçları paylaşıldı. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü Haberler. (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2025).

Algül, A., & Özkul, A. (2024). Dijital oyunların bağlantılı sosyal medya araçlarıyla tüketime yol açması. D. Yengin & T. Bayrak (Ed.), *Yeni medya çalışmaları ve yapay zekâ–I* (ss. 11–56). İKSAD Publishing House. https://doi.org/10.5281/zenodo.10864258

Başcıllar, M., Karataş, M., & Pak Güre, M. D. (2022). Dijital Çağda Sosyal Algoritmalar: Yapay Zekâ ve Sosyal Hizmet. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 22(56), 539-565. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.1081060

Bilgici, C. (2023). Yapay Zekâ ve Algoritmik Kültür Bağlamında Sosyal Medya Deneyiminin Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme, Yeni Medya Elektronik Dergisi, Yeni Medya Elektronik Dergisi, 7 (3), 216-237.

Bozdağ Tulum, A., & Kaya, Y. (2020). Dijital yerlilerin sanal ağlarda sosyalleşme ve yalnızlaşma tutumları. Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks, 12(2), 315–338.

Çelik, E., & Çelik, O. T. (2023). Çocuklarda Dijital Bağımlılığın Öncülleri ve Ardılları: Bir Metasentez Çalışması. *Milli Eğitim Dergisi*, 52(239), 1913-1944. https://doi.org/10.37669/milliegitim.1156463

Döğer Şenel, S. S., Yılmaz, B., & Akpınar Doğan, E. (2025). Çocuk YouTuberların dijital ayak izi perspektifiyle incelenmesi: İçerik analizi. International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, 11(2), 301–308. https://doi.org/10.5281/zenodo.15068102

Duman, H., & Bayrak, T. (2025). Dijital platformlarda algoritmik içerik yönlendirme ve semantik web: Kullanıcı seçimleri üzerindeki etkileri. Erzurum 1st International Conference on Social Sciences Book (ss. 249–259). Erdem, D. V., & Gökalp, Z. Ş. (2023). Ergenlerde Öz-Kontrol ve Sosyotelizm Arasındaki İlişki: Sosyal Medya Bağımlılığının Aracı Rolü. Ege Eğitim Dergisi, 25(2), 87-100.

Ergen, Y. (2019). Popüler kültürün popüler rol modelleri youtuberlar: İlköğretim çağındaki özel okul öğrencileri üzerine bir araştırma. İnsan ve Toplum, 9(1), 117-154.

Ergenç, A. (2011). Web 2.0 ve sanal sosyalleşme: Facebook örneği (Yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Esgin, Y., Gezmen, B., & Özsürünç, R. (2022). Sosyal Medyada Ebeveynlerin Dijital Yerlilere Yönelik İçerik Paylaşımlarının Dijital Kimlik İnşasındaki Rolü. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(4), 2079-2102. https://doi.org/10.21547/jss.1087123

Karal, E., & Kaçmaz, Ş. (2023). Lise öğrencilerinin dijital ayak izi farkındalık düzeylerinin ve dijital ayak izi yaşantı durumlarının incelenmesi. Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi, 6(7), 831–848. https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1252

Kasapoğlu, T. (2021). Algoritmaların toplumsal gücü ve Suriyeli mülteciler: Algılar, sorunlar ve çözüm önerileri. O. Kuş (Der.), *Algoritmaların gölgesinde toplum ve iletişim* (ss. 35–66). Alternatif Bilişim Derneği.

Koçyiğit, İ., & Özkul, A. S. (2023). Bireylerin dijital ayak izi farkındalık ve yönetim düzeylerine yönelik bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 14(40), 1290–1310. https://doi.org/10.21076/vizyoner.1219704

Öden Akman, A., Çuhacı Çakır, B., & Kocabaş, C. N. (2021). Çocukların sosyal medyadaki dijital ayak izleri: Mahremiyet ihlalinde hassas noktalar. Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi, 15, 553–555. https://doi.org/10.12956/tchd.949279

Özkan, A. (2016). Dijital medya ve çocuk: Sosyalleşmenin yeni boyutları (Doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özkan, A., & Hira, İ. (2017). Dijital medya ve sosyalleşme: 6–12 yaş çocukların sosyalleşmesine dair ebeveyn görüşleri (İstanbul örneği). Kesit Akademi Dergisi, 3(9), 245–270.

Parıltı, F., & Aydın, H. (2022). Çocukların dijital ayak izi ölçümü ve kültürel miras oyunlarının önleyici bir araç olarak kullanımı. International Journal of Humanities and Art Researches Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 9(4), 417–431. https://doi.org/10.5281/zenodo.14291380

Şener, G. (2021). Algoritmalara karşı aktivist taktikler. O. Kuş (Der.), *Algoritmaların gölgesinde toplum ve iletişim* (99–117). Alternatif Bilişim Derneği.

Topçu, S. (2018). Çocuk ve sanal ortam. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 19(1), 27–33.

Vatandaş, S. (2020). Sosyalleşme ve sosyalleşmenin sosyal medya mecralarındaki anlamsal ve işlevsel dönüşümü. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(2), 813–832. https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.675531

Yavuz, Y. (2024). Sanal kimlikler ve sanal aidiyet. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 34(3), 1573–1586. https://doi.org/10.18069/firatsbed.1507349

Yılmaz, A. (2024). Dijital ayak izi farkındalığı ve dijital ayak izi yaşantıları arasındaki ilişki: Kuşaklar arası bir karşılaştırma (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yücel, V. (2019). Zararlı dijital oyunlar ve çocuklar. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6(7), 341–356.

SOSYAL MEDYANIN ERGENLERDE AKRAN ZORBALIĞINA ETKİSİ

Doç. Dr. Sait Yıldırım[1]
Doç. Dr. Bahri Gür[2]
Doktora Öğrencisi Buket Bağrıyanık Yıldırım[3]

Akran zorbalığı akran çocuklar içinde duygusal, sosyal, cinsel, fiziksel ve dijital olarak bir çocuğun veya çocukların başka çocuk veya çocuklara yönelik bir kere veya devam eden saldırgan davranışları ifade etmektedir. Özellikle ergenlik döneminde çocukların fiziksel, psikolojik ve biyolojik olarak değişim ve gelişim yaşamaları akran zorbalığının artması ve şiddetlenmesine yol açmaktadır. Ayrıca dijitalleşmenin yaygınlaşması ile akran zorbalığının alanı genişlemekte ve farklı alanlara taşınmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın sınırlılığını belirlemek açısından ergenlik ve sosyal medya etkisi dikkate alınmaktadır. Bu çalışma, ergenler arasında giderek artan ve yaygınlaşan akran zorbalığının sosyal medya alanlarında dönüşümü ve yeniden biçimlenmesini incelemeyi amaçlamaktadır. TÜİK'in çocuklarla ilgili 2024 verileri incelendiğinde ergenlik dönemindeki çocukların internet ve akıllı telefon kullanımının yıllar geçtikçe arttığı ve çevrimiçi etkileşimin ergenlerin yaşamının bir parçası olduğu görülmüştür. Bu durum zorbalığın okul ile sınırlı olmayıp sosyal medya aracılığı ile 24 saat süren bir soruna dönüşmesine yol açmıştır. Ayrıca zorbalık sosyal medya ile daha görünür ve kalıcı olmaktadır. Bu bağlamda çalışma, sosyal medyanın zorbalığı nasıl biçimlendirdiği ve bu biçimlendirmeyle oluşan zorbalık sürecini, istatistik verileri ve literatür çalışmaları ve örnek vakalar ile incelenmektedir. Elde edilen veriler her yedi çocuktan birinin zorbalığa maruz kaldığını göstermektedir. Ayrıca sosyal medya aracılığı ile gerçekleşen akran zorbalığında failin zorbalığı güç ve statü göstergesi olarak meşrulaştırdığı dikkat çekmektedir. Sosyal medyanın zorbalığı mekânsal açıdan genişlettiği, paylaşım aracılığı ile etkisinin arttığı ve anonim olmasından dolayı belirsizleştiği görülmektedir. Bu açıdan mevcut dönemde akran zorbalığı ile mücadele pratiklerinde sosyal medya etkisinin dikkate alınması; dijital ayak izlerine dair

[1] Iğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, saityildirim.erz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6044-2447
[2] Iğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Biyokimya Bölümü, bahri.gur@igdir.edu.tr , ORCID: 0000-0003-0579-6354
[3] Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi buket.bgrynkk@gmail.com ORCID: 0000-0003-3472-6195

bilincin sosyal medya okuryazarlığı temelinde geliştirilmesine öncelik verilmesi gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akran Zorbalığı, Ergenlik, Sosyal Medya.

THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON PEER BULLYING AMONG ADOLESCENTS

Assoc. Prof. Dr. Sait Yıldırım
Assoc. Prof. Dr. Bahri Gür
Doctoral Student Buket Bağrıyanık Yıldırım

Peer bullying refers to aggressive behaviors – whether emotional, social, sexual, physical, or digital – occurring between children, either as isolated incidents or repeated acts. During adolescence, the physical, psychological, and biological changes experienced by children contribute to an increase and intensification of peer bullying. Additionally, the widespread adoption of digital technologies has expanded the scope of peer bullying and extended it into new domains. In this context, the influence of adolescence and social media defines the boundaries of this research. This study aims to examine how peer bullying among adolescents is transforming and reshaping within social media environments. An analysis of the Turkish Statistical Institute (TÜİK) 2024 data on children shows that internet and smartphone use among adolescents has increased over the years, making online interaction an integral part of their lives. As a result, bullying has become a continuous, 24/7 issue, no longer confined to school, and is facilitated by social media. Moreover, bullying is more visible and persistent through social media platforms. This study explores how social media shapes bullying and the resulting processes by utilizing statistical data, literature reviews, and case studies. The data indicate that one in seven children is subjected to bullying. It is also significant that, in cases of peer bullying via social media, perpetrators often legitimize their actions as displays of power and status. Social media expands the spatial reach of bullying, amplifies its impact through sharing, and makes it less visible due to anonymity. Therefore, the study concludes that the influence of social media should be considered in current efforts to combat peer bullying, and that priority should be given to developing awareness of digital footprints through social media literacy.

Keywords: Peer Bullying, Adolescence, Social Media.

Giriş

Akran zorbalığı, çocuklar ve ergenler arasında birtakım eşitsizlikler temelinde oluşan fiziksel, cinsel, sözel-psikolojik, sosyal ve son dönemlerde dijital boyutları olan saldırgan davranışlardır. Bu davranışlar tek seferlik veya sürekli olarak da gerçekleşebilir (Özkan, Gökçearslan, 2010). Ergenlik dönemi, bireyin biyolojik, psikolojik, fiziksel ve sosyal açıdan değişimler yaşadığı bir gelişim evresi olduğu için akran zorbalığının ortaya çıkması ve yayılması noktasında kritik öneme sahiptir. Bunun yanında son yıllarda dijital teknolojilerin ve sosyal medya platformlarının yaygınlaşması, akran zorbalığının okul alanının dışına taşmasına yol açmıştır (Burnukara, Uçanok, 2012). Dijital açıdan zorbalık zaman ve mekânsal açıdan genişlemiştir. Sosyal medya uygulamaları aracılığıyla ergenlerin kimlik inşası, aidiyet geliştirme ve sosyal kabul arayışları yoğunlaşmıştır. Aynı zamanda akran zorbalığı dijital mecralar aracılığıyla meşrulaştırılmış ve yeniden üretilmiştir. TÜİK'in 2024 yılı çocuklara ilişkin verilerine bakıldığında ergenlerin oranının diğer yaş gruplarına göre daha çok olduğu görülmüştür (TÜİK, 2024). Bu durum, akran zorbalığının dijital yönünün ergenler arasında artmasına yol açmıştır. Literatürde de son yıllardaki çalışmalar aşağıda da belirtileceği üzere sosyal medya ve dijital mecraların etkisi oldukça belirleyicidir. Akran zorbalığı birden fazla kişiyi ilgilendirdiği için ailenin, okulun ve kısaca toplumun sorunu olarak ortaya çıkmaktadır (Kılınç, Uzun, 2020). Dijitalleşme aracılığıyla ergenler, kendini var etme biçimi olarak akran zorbalığını tercih eder. Dijital araçlar ergenler için kendini var etme alanını daha da geniş alanlara yayma imkânı sağladığı için daha çok tercih edilmektedir (Esgin, vd., 2022). Sosyal medya aracılığı ile akran zorbalığının ergenler üzerindeki etkisi ve niteliklerinin incelendiği bu çalışmada ergenler arasındaki akran zorbalığının sosyal medya aracılığıyla nasıl dönüştüğünü ve yeniden üretildiğini değerlendirmek amaçlanmaktadır. Ayrıca, sosyal medya ortamında zorbalığın gösteriş, güç ve statü göstergesi olarak nasıl meşrulaştırıldığı ele alınmaktadır. Çalışmada literatür taraması yöntemi ile değerlendirme yapılmaktadır.

Ergenlik, Sosyal Medya ve Akran Zorbalığı

Ergenlik, bireyin çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecidir. Bu süreçte kimlik, benlik algısı ve sosyal ilişkiler yeniden şekillenir. Bu süreçte akran ilişkileri, bireyin yeniden şekillenmesinde belirleyici olmaktadır. Akranların onay ve kabulü, ergenler için bir ihtiyaç haline gelir. Bu durum gönüllü veya bir başarı ile gerçekleşmediğinde zorbalıkla hayata geçer (Yelboğa, Koçak, 2019). Sosyal medya ise bu süreçte ergenler için görünür olma ve kendini ifade etme konusunda

aracılık etmektedir. Aynı zamanda ergenler sosyal yaşamda elde edemediği aidiyet olgusunu da bu alanda sağlayabilir. Ancak bu platformlar, duruma göre anonimlik, çabuk yayılım ve kayıt özelliklerinden dolayı zorbalığı güçlendirir. Çünkü ergenler bu alanlarda kendilerini diğerleri ile kıyaslar ve özenti duygusunun gelişmesi kaçınılmaz olur. Sosyal ve ahlaki kuralların daha esnek olması bu alanlarda ergenlerin istediklerini zorla elde etmeyi öğrendikleri bir araca dönüşebilir (Sezen ve Murat, 2018). Bireylerin dijital araçları kullanarak oluşturduğu bu durum ise siber zorbalık olarak tanımlanmaktadır (Aksaray, 2011). İnternet ve sosyal medya kullanım süresinin artmasının siber zorbalık davranışlarını yükselttiği bilinmektedir. Bu kapsamda internet bağımlılığı ile akran zorbalığı arasında pozitif ilişkiler saptanmıştır. Sosyal medyadaki zorbalık, sadece bireyler arasındaki bir etkileşim değil, izleyici kitlesi tarafından yayılan bir şiddet biçimine dönüşür. Beğeniler, yorumlar ve paylaşımlar zorbalığın etkisini artırır ve mağduriyetin sürekli olmasına neden olmaktadır (Haylı, Çırak, 2023). Akran zorbalığı ise dijitalleşme aracılığıyla bu zorbalığın niteliğinin dönüşmesine paralel olarak yeniden üretilmektedir. Zorbalık, fiziksel saldırı, tehdit, alay, dışlama, söylenti yayma ve cinsel içerikli davranışlar olarak tanımlandığı daha önce de belirtilmiştir. Sosyal medya ile bu davranışlar çevrimiçi ortamlara taşınarak fail ve mağdur için daha tehlikeli bir soruna dönüşmektedir. Burada cinsiyet fark etmeksizin zorbalık hızla yayılmaktadır. Sosyal medya ile zorbalık bireysel niteliğini yitirmiş ve takipçi ve izleyiciler aracılığı ile toplumsal-kitlesel yönü ile daha çok ortaya çıkmıştır. Erkeklerde şiddet, güç gösterisi ile kadınlarda ise cinsellik, maddi güç ve beden-benlik sunumu aracılığı ile zorbalık yayılmaktadır (Barlett, Coyne, 2014; Gürhan, 2017). Akran zorbalığı dijital alanda siber zorbalık içerisinde de değerlendirilebilir ((Kavuk-Kalender, vd., 2019; Erdur-Baker, Kavşut, 2007).

Ergenlerde akran zorbalığı ve sosyal medya etkisini incelemek için öncelikle sosyal medya kullanım oranları ve niteliklerine bakmak gerekmektedir. TÜİK verilerine bakıldığında 2024 yılında sosyal medya kullanan çocukların oranı %66,1'dir. Erkeklerde %68,1, kız çocuklarda ise %64'tür. Yaş gruplarına göre ise 6-10 yaş aralığında %53,5, 11-15 yaş aralığında ise %79'dur (TÜİK, 2024). Yine aynı verilere bakıldığında çocuklarda en yoğun olarak YouTube kullanımı, Instagram ve TikTok kullanımı olduğu görülmüştür. Ergenler çoğunlukla internette gezinme, sosyal medyada zaman geçirme ve iletişim kurma amacıyla dijital araçları kullanmaktadır. Bu durum çocukların zorbalığı öğrenme, deneyimleme ve uygulamaları açısından olumsuz etkilenmelerine yol açmaktadır. Çocukların sosyal medya ve dijital içeriklerle daha çok zaman geçirdiğinde dersleri ve diğer meşguliyetlere az zaman harcadıkları

görülmüştür. Sürecin olumsuz bir yönü ise zaman içerisinde çocukların sosyal medya kullanım sürelerinin kontrolsüz olmaya başlamasıdır.

Türkiye'de akran zorbalığına yönelik yapılan çalışmaların sistematik analizine bakıldığında, 2010–2020 yılları arasındaki araştırmaların çoğunluğunun okul temelli olduğu ve zorbalığın tüm eğitim aşamalarında yaygın olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Bu çalışmalar, zorbalıkla mücadeleye dair müdahalelerin yetersiz olduğunu ve özellikle dijital zorbalığın daha riskli ve bu alanda akademik araştırmaların da sınırlı olduğunu göstermiştir (Kılınç, 2023). Ergenlerde akran zorbalığının yaygınlığına ilişkin araştırmalar, zorbalığın artık bir halk sağlığı sorunu olduğunu göstermektedir. Klinik vakalar üzerine yapılan bir çalışmada, ergenlerin yaklaşık yarısının zorbalık döngüsüne bir şekilde dahil olduğunu görülmüştür. Bu ergenlerde aile desteğinin düşük olduğu dikkat çekmiştir. (Coşkun vd., 2024). Benzer şekilde, liselerde yürütülen bir araştırmada, sözel zorbalığın en yaygın zorbalık türü olduğu ve öğrencilerin önemli bir kısmının zorbalığı sıradanlaştırdığı belirlenmiştir (Polat ve Sohbet, 2020)

Aile yapısı ve ebeveyn tutumları da zorbalık döngüsünde belirleyici faktörler arasında yer almaktadır. Ergenlerde akran zorbalığı ile ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmada, aşırı koruyucu veya çatışmalı aile yapılarının mağduriyet riskini artırdığını göstermiştir. Buna karşılık disiplinin yoğun olduğu ailelerde ise hem zorba hem de kurban olma ihtimalini arttırdığını göstermektedir (Ayran ve Çelebioğlu, 2018). Ayrıca ailede şiddet, ebeveynlerin eğitim düzeyinin düşük olması ve anne-babanın ayrılmış olması durumunun zorbalığı yaygınlaştırmaktadır (Çarkıt ve Bacanlı, 2020). Zorbalığın psikolojik yönüne odaklanan bir çalışmada ise empatik eğilimi yüksek olan ergenlerin zorbalığa daha az başvurduğu görülmüştür (Köksal-Akyol, Bilbay, 2018). Klinik vakalar ile yapılan bir çalışmada ise, zorba veya kurban grubundaki ergenlerin siber zorbalık ve öfke yansıtma düzeylerinin diğer çocuklara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Çelen vd., 2018). Akran zorbalığı ile ilgili öğretmenlerle yapılan bir çalışmada da eğitimcilerin, önleyici programlarının yetersizliğini dile getirmiştir. Çünkü akran zorbalığı ergenler için bir iletişim aracına dönüşmüştür. Cinsiyet açısından da erkeklerin kız çocuklarından daha fazla zorbalıkta fail oldukları tespit edilmiştir (Morkan-Şahin, Aral, 2023). Görüldüğü üzere akran zorbalığı konusunda çok yönlü araştırmalar, zorbalığın bireysel sonuçların yanında okul ve aile güvenliği, akademik başarı, toplumsal uyum ve psikolojik iyi oluşa etkili olduğunu göstermiştir (Genç, 2007; Demir, 2024). Bu süreçte sosyal medya ise akran zorbalığını dönüştüren önemli bir aracı olarak dikkat çekmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, akran zorbalığının ergenlik döneminde yaygın ve çok boyutlu bir sorun olduğu literatür çalışmalarıyla desteklemektedir. Çalışmalar zorbalığın bireysel özelliklerin yanında aile, çevre ve dijital araçların etkileşimiyle biçimlenen bir durum olduğu göstermiştir. Özellikle sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla zorbalık, sınırlarını kaybederek sürekli bir baskı aracına dönüşmektedir. Sosyal medya aracılığıyla gerçekleşen zorbalıkta failin zorbalığı onaylanma, görünür olma, güç gösterisi olarak meşrulaştırdığı tespit edilmiştir. Sosyal medya kullanıcılarının beğeni, yorum, paylaşım gibi imkânları zorbalığın onaylanması ve ödüllendirilmesine yol açmaktadır. Bu durum da zorbalığın sürekliliğini sağlamaktadır. Zorbalık deneyimleri ergenlerin iyi oluş, sosyal-akademik beceriler ve toplumsal uyumları üzerinde kısa, orta ve uzun vadede olumsuz etkilere yol açmaktadır. Akran zorbalığının birçok yönü ve etkisi olduğu, sosyal medyanın bu sorunu zaman ve mekânsal, psikososyal açıdan yaygınlaştırdığı ve derinleştirdiği görülmektedir. Sonuç olarak, sosyal medyanın akran zorbalığını yaygınlaştırmakla birlikte biçim ve etki açısından dönüştürdüğü ve yeniden ürettiğini ortaya koymaktadır. Akran zorbalığı ile mücadele stratejilerinin, sosyal medya etkisini dikkate alacak şekilde akademik ve politik açıdan yeniden yapılandırılması gerektiği dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

Aksaray, D. D. S. (2011). Siber Zorbalık. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(2), 405-432.

Ayran, G., & Çelebioğlu, A. (2018). Ergenlerde akran zorbalığı ile ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumu arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Researcher: Social Science Studies, 6*(3), 129–140.

Barlett, C. P., & Coyne, S. M. (2014). A meta-analysis of sex differences in cyber-bullying behavior: The moderating role of age. *Aggressive Behavior, 40*(5), 474–488. https://doi.org/10.1002/ab.21555

Burnukara, P., Uçanok, Z. (2012). İlk ve orta ergenlikte akran zorbalığı: Gerçekleştiği yerler ve baş etme yolları. *Türk Psikoloji Yazıları, 15*(29), 68–82.

Çarkıt, E., & Bacanlı, F. (2020). Okullarda akran zorbalığı: Öğretmen görüşlerine göre nitel bir çalışma. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 15*(24), 2546–2570. https://doi.org/10.26466/opus.644848

Çelen, Ç., Çöp, E., Şenses Dinç, G., Hekim, Ö., Göker, Z., Sekmen, E., & Üneri, Ö. Ş. (2018). Çocuk psikiyatrisi polikliniğine başvuran ergenlerde akran zorbalığı ile siber zorbalık ve öfke ifade tarzlarının ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi, 29*, 108–118.

Coşkun, F., Metin Emre, A., & Hira Selen, A. T. (2024). Klinik bir örneklemde ergenlerde akran zorbalığı sıklığı, zorbalık özellikleri ve zorbalığın algılanan sosyal destekle ilişkisi. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 50*(2), 281–287. https://doi.org/10.32708/uutfd.1518866

Demir, R. (2024). *Ergenlerde okul anlamı, güçlü yönleri kullanma, akran zorbalığı, akademik iyi oluş ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Doktora tezi). Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Erdur-Baker, Ö., & Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research, 27*, 31–42.

Esgin, Y., Gezmen, B., & Özsürünç, R. (2022). Sosyal Medyada Ebeveynlerin Dijital Yerlilere Yönelik İçerik Paylaşımlarının Dijital Kimlik İnşasındaki Rolü. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(4), 2079-2102. https://doi.org/10.21547/jss.1087123

Genç, G. (2007). *Genel liselerde akran zorbalığı ve yönetimi* (Doktora tezi). İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Gürhan, N. (2017). Her yönü ile akran zorbalığı. *Türkiye Klinikleri Psikiyatri Hemşireliği – Özel Konular, 3*(2), 175–181.

Haylı, R. G., & Çırak, Y. (2023). The role of cyber victimization, peer bullying and the dark triad in predicting cyberbully and non-cyberbully adolescents. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24*(1), 420–448. https://doi.org/10.17679/inuefd.1224522

Kavuk Kalender, M., Keser, H., & Tugun, V. (2019). Ortaokul ve lise öğrencilerinin siber zorbalık görüşleri, deneyimleri ve müdahale davranışları. Eğitim ve Bilim, 44(198), 183–200. https://doi.org/10.15390/EB.2019.7820

Kılınç, M. (2023). Türkiye'de akran zorbalığı konusunda yapılan çalışmaların sistematik analizi (2010–2020). *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 11*(1), 97–115. https://doi.org/10.57115/karefad.1276921

Kılınç, M., & Uzun, K. (2020). Ergenlerin öznel iyi oluşlarının yordayıcıları olarak akran zorbalığı ve akran mağduriyeti. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 21*(3), 1400–1439. https://doi.org/10.29299/kefad.853992

Köksal Akyol, A., & Bilbay, A. (2018). Ergenlerin akran zorbalığı yapmaları, zorbalığa maruz kalmaları ve empatik eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of History Culture and Art Research, 7*(2), 667–675. https://doi.org/10.7596/taksad.v7i2.1379

Morkan Şahin, M., & Aral, N. (2023). Ergenlerin akran zorbalığı algıları ile öğretmenlerin akran zorbalığına ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12*(3), 1106–1122. https://doi.org/10.33206/mjss.1159316

Özkan, Y., & Gökçearslan Çifci, E. (2010). Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ilköğretim okullarında akran zorbalığı. *İlköğretim Online, 9*(2), 576–586.

Polat, F., & Sohbet, R. (2020). Ortaöğretim öğrencilerinde akran zorbalığına bakış. *KSÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 15*(2), 41–51. https://doi.org/10.17517/ksutfd.608921

Sezen, M. F., & Murat, M. (2018). Ergenlerde akran zorbalığı, internet bağımlılığı ve duygusal zekâ düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 9*(16), 160–185. https://doi.org/10.26466/opus.476629

Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). *Çocuklarda bilişim teknolojileri kullanım araştırması, 2024* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2024-53638

Yelboğa, N., & Koçak, O. (2019). Ergenlerde akran zorbalığını yordayan bazı faktörlerin zorba ve mağdur bireyler açısından değerlendirilmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 13*(19), 2287–2314. https://doi.org/10.26466/opus.543567

İklim Değişikliği Endişesi ile Psikolojik Sıkıntı Arasındaki İlişkide Algılanan Stres ve Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Rolü

Lisans Öğrencisi Asude Yalın
Sakarya Üniversitesi
asude54yalin@gmail.com – 0009-0003-1498-6587
Lisans Öğrencisi Melike Yalın
Sakarya Üniversitesi
dt.melikeyalin@gmail.com - 0009-0004-3681-0096
Doç. Dr. Sümeyye Derin
Sakarya Üniversitesi
sumeyyederin@sakarya.edu.tr – 0000-0002-9102-7561

ÖZET

Amaç: İklim değişikliği, tüm dünyanın ortak ve güncel sorunlarından biridir. İklim değişikliğine dair belirsizlikler, bireylerde çeşitli duygusal tepkilerle ilişkilendirilmektedir. Bu duygusal tepkilerden biri olan iklim değişikliği endişesi, psikoloji literatüründe son yıllarda giderek dikkat çeken bir kavram haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı; iklim değişikliği endişesinden psikolojik sıkıntıya uzanan süreci algılanan stres ve duygu düzenleme güçlüğü açısından incelemektir.

Yöntem: Çalışmada iklim değişikliği endişesinin yordayıcı değişken, algılanan stresin ve duygu düzenleme güçlüğünün aracı değişken, psikolojik sıkıntının ise sonuç değişkeni olduğu bir model tasarımı yapılmıştır. Bu kapsamda araştırmaya 18 yaş ve üzeri olan 594 birey katılmıştır. Veriler, İklim Değişikliği Endişesi Ölçeği, Kessler Psikolojik Sıkıntı Ölçeği, Algılanan Stres Ölçeği, Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılarak çevrim içi ortamda ve gönüllülük dikkate alınarak toplanmıştır. Elde edilen veriler, SPSS 27.00 paket programı ve Hayes'in (2018) Process makrosu kullanılarak analiz edilmiştir.

Bulgular: Bulgular, iklim değişikliği endişesinin psikolojik sıkıntıyı yordadığını göstermiştir. Ek olarak çalışmada algılanan stres ve duygu düzenleme güçlüğünün iklim değişikliği endişesi ile psikolojik sıkıntı arasındaki ilişkide seri aracılık etkisi olduğu bulunmuştur.

Sonuç: Bulgular, iklim değişikliği endişesinin ruh sağlığı göstergeleri ilişkili olduğuna dair kanıtlar sunmaktadır. Sonuçların iklim değişikliği endişesini azaltmaya yönelik geliştirilecek programlar için bilimsel temel teşkil etmesi ve bu konuda çalışan uygulamacılara katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği endişesi, psikolojik sıkıntı, algılanan stres, duygu düzenleme güçlüğü

Bu çalışma 1919B012408455 proje numarasıyla TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir.

EBEVEYN DUYGUSAL ERİŞİLEBİLİRLİĞİN DUYGUSAL ZEKA BECERİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

Psikolog BÜŞRA AYDOĞDU

İstanbul Aydın Üniversitesi, busraaydogdu1@stu.aydin.edu.tr 0009-0006-7389-561X

Dr. Öğr. Üyesi ALİYE ATEŞ ÖS

İstanbul Aydın Üniversitesi, aliyeatesos@aydin.edu.tr 0000-0002-0854-3486

ÖZET

Bireyler yaşamlarının ilk dönemlerinden itibaren duygusal ve davranışsal etkileşimlerini ebeveynleriyle kurarlar. Yetişkinlikteki bireysel, sosyal ve davranışsal birçok davranışlarının temelleri, bu erken dönem ebeveyn-çocuk ilişkisiyle şekillenir. Birey, duygularını düzenleme ve anlamlandırma süreçlerinde ebeveynleriyle yaşadıkları etkileşimleri model alarak ileri yaşam dönemleri için zihinsel şemalar oluşturlar. Duygusal zekâ becerileri de diğer davranış örüntüleri ve temel kazanımlar gibi, ebeveynle oluşturdukları ilişkiler bağlamında gelişir. Birey yaşamında karşılaştığı sorunlar ile sadece bilişsel zekâları veya sadece duyguları ile her zaman mücadele edemeyebilirler. Duygularını ve davranışlarını doğru tanıyabilen bireyler, sorunlarla ilgili daha işlevsel baş etme stratejilerini oluştururlar. Bu kapsamda duygu ve zekanın birleşmesi, işlevsellik açısından oldukça önemli olmaktadır.

Çalışma kapsamına ebeveynin fiziksel varlığının yanında duygusal olarak orada olma kapsamında değerlendirilen ebeveyn duygusal erişilebilirliği birey için diğer boyutlar gibi duygusal boyutta bir temel oluşturmaktadır. Ebeveyn duygusal erişilebilirliği bireysel, ilişkisel ve toplumsal yönü olan bir kavramdır. Bu bağlamda çalışma gelişimsel ve ilişkisel psikoloji perspektifinden hareketle, erken dönem ilişkisel deneyimlerinin bireyin duygusal süreçleri üzerindeki etkisi ve yetişkinlik dönemindeki duygusal zekâ becerileri (duygusal farkındalık, empati, öz denetim) üzerindeki rolünü incelemeyi amaçlanmaktadır.

Bağlanma kuramının duygusal boyutunu oluşturan ebeveynin duygusal erişilebilirliği, çocuğun duygusal ihtiyaçlarını ne derecede fark edildiği, karşılandığı, kabul görüldüğü ve karşılıklı duygu paylaşımını içeren bir bağlamda değerlendirilir. Çocuk bu erişebilirliği deneyimlediğinde, duygularını tanıma, düzenleyebilme, güvenli bağlanma geliştirebilme ve ilerleyen dönemlerinde çevresiyle sağlıklı ilişkiler kurabilme kapasitesi artar.

Goleman (1995), duygusal zekanın insan beyninin yapısından kaynaklı çocuklukta olan duygusal deneyimler ve derslerin yaşam boyu davranışları şekillendirdiği ve duygusal zekâ gelişiminin bilişsel zekanın etkin kullanımında önemli bir rol oynadığı birçok araştırmasında vurgulamıştır. İlk etkileşimin ve ilk duygusal deneyimlerin başladığı ebeveyn-çocuk ilişkisinin duygusal boyutu vurgulanması gereken bir bağlamdır. Nitekim bu dönemin etkileşimleri ve ebeveyne duygusal olarak erişilebilir olma, karşılıklı sağlıklı ilişkiler bireyin diğer dönemdeki ilişkisel ve duygusal işlevselliği açısından önemli bir rol oynamaktadır. Duygular bireyin önce kendisini daha sonra çevresini anlamlandırmasında, düşünce ve davranışlarımı yönlendirmesinde oldukça önemlidir. Duygularımız özgün rollere sahiptir ve kişiyi harekete geçirmeyi sağlayan dürtüleri oluşturur. Bireyin yaşamında önemli yapı taşları olan öfke, mutluluk, sevgi, şaşkınlık gibi temel duyguların yaşamındaki yeri oldukça önemlidir. Bu duygular bireye önemli ipuçları vererek belirli davranışları oluşturur. Duyguların tanınması, etkin bir şekilde işlenmesi ve yönetilmesi için duygusal zekâ mekanizması devreye girmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın temel çıkış noktası da bu davranışların kaynağında yatan ebeveyn ile olan ilişkisel deneyimlerin ve bireyin duygusal zeka becerileri ve ebeveyn çocuk ilişkisinin etkisi bağlamında araştırılması gerekliliğidir.

Bu çalışmada iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin varlığı, bu ilişkinin birlikte değişimi ve yönünü belirlemeyi amaçlayan nicel araştırma desenlerinden olan ilişkisel tarama modeli kullanılacaktır. Bu çalışmada hızlı, ekonomik ve verimli şekilde veri toplanabilmesi amacıyla kolayda örnekleme yöntemi kullanılması amaçlanmaktadır. Araştırmanın evreni Türkiye'de yaşayan 18 yaş üzeri bireylerdir. Araştırmada veri toplama araçları olarak “Sosyo-Demografik Bilgi Formu”, “Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği (LEAP)”, ve “Schutte Duygusal Zekâ Ölçeği” kullanılması amaçlanmaktadır. Araştırmanın analizi için SPSS 27 paket programı kullanılması planlanmaktadır. Çalışmada yer alacak katılımcıların demografik özelliklerinin dağılımı için frekans analizi yapılacaktır. İki değişken arasındaki ilişki için korelasyon analizi yapılacaktır. Araştırmada iki grup arasındaki farklılıkları analiz etmek için Bağımsız Örneklemeler T-Test, çoklu grup karşılaştırmalarında ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) analizi yapılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği, Duygusal Zekâ Becerileri, Duygu Düzenleme Becerileri, Ebeveyn-Çocuk İlişkisi

SINIF BÜYÜKLÜĞÜNE GÖRE ÖĞRETMENLERİN İŞYERİNDE STRES VE İYİ OLUŞ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Mahmut Sami KOYUNCU
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
mskoyuncu@aku.edu.tr- ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6651-4851

Doç. Dr. Mehmet ŞATA
Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü
mehmetsata@yyu.edu.tr- ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2683-4997

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin işyerinde iyi oluş ve stres, iş yükü stresi ve öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres puanlarının sınıf büyüklüğüne göre farklılaşma durumunu incelemektir. Çalışma nicel araştırma yaklaşımlarından betimsel araştırma modeli ile yürütülmüştür. Çalışmanın araştırma grubu TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan, iş yerinde iyi oluş ve stres düzeyi için 9080, iş yükü stresi için 4538 ve öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres için 4532 öğretmendir. Çalışma kapsamında kullanılan verilere OECD web sayfasından ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında her bir ölçekten alınan puanların sınıf büyüklüğü kategorilerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı Kruskal-Wallis testi ile incelenmiştir. Çalışma sonucunda, öğretmenlerin iyi oluş ve stres puanlarının, iş yükü stres puanlarının ve öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres puanlarının sınıf büyüklüğüne göre anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Genel olarak, 15'ten az ve 15-24 sınıf büyüklüğünde farklılaşmanın anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Daha kalabalık sınıflarda görev yapan öğretmenlerin işyerinde daha yüksek stres yaşadığı veya iyi oluş düzeylerinin daha olumsuz olduğunu belirlenmiştir. Benzer şekilde, sınıf mevcudu arttıkça öğretmenlerin iş yükü stresi ve öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres düzeylerinin de arttığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda, öğretmenlerin iş yeri stres düzeylerini azaltarak iyi oluş düzeylerini artırmak için sınıf mevcudu sayısının azaltılmasına yönelik çeşitli çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İş yerinde stres, İyi oluş, Öğretmen, Sınıf büyüklüğü, TALIS 2024

AN EXAMINATION OF TEACHERS' WORKPLACE STRESS AND WELL-BEING LEVELS BY CLASS SIZE

ABSTRACT

The purpose of this study is to investigate whether teachers' workplace well-being, stress related to workload, and stress arising from student behavior differ according to class size, based on the TALIS 2024 Turkey sample. The study employed a quantitative research approach within a descriptive research design. The study sample consisted of teachers included in the TALIS 2024 Turkey dataset, comprising 9,080 teachers for workplace well-being and stress, 4,538 teachers for workload-related stress, and 4,532 teachers for stress arising from student behavior. The data used in the study were obtained from the OECD website. Differences in scale scores across class size categories were analyzed using the Kruskal–Wallis test. The findings revealed statistically significant differences in teachers' workplace well-being and stress scores, workload-related stress scores, and stress stemming from student behavior according to class size. Overall, no significant differences were observed between classes with fewer than 15 students and those with 15–24 students. However, teachers working in more crowded classrooms were found to experience higher levels of workplace stress or more negative levels of well-being. Similarly, as class size increased, teachers' workload-related stress and stress caused by student behavior also increased. In this context, it is recommended that various initiatives be implemented to reduce class sizes, thereby decreasing teachers' workplace stress levels and enhancing their well-being.

Keywords: Workplace stress, well-being, teacher, class size, TALIS 2024

1. GİRİŞ

Öğretmenler eğitim sisteminin en önemli unsurlarından biridir ve öğrencilerin birçok alanda (bilişsel, duygusal ve sosyal) gelişiminde kritik bir role sahiptir. Öğretmenlerin görevlerini etkili ve verimli bir şekilde yerine getirebilmeleri, yalnızca alan bilgisi ya da pedagojik yeterliklerine değil, aynı zamanda psikolojik iyi oluş düzeylerine ve stresle başa çıkabilme durumlarına da bağlıdır. Bu bağlamda, öğretmenlerin iş hayatında karşılaştıkları stres faktörlerinin belirlenmesi, eğitim kalitesinin artırılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Öğretmen iyi oluş ve stres düzeyini etkilen birçok faktör vardır. Bu faktörlerinden biriside sınıf büyüklüğüdür. Çünkü, sınıf büyüklüğü, öğretmenin ders sırasında harcadığı enerji, dikkat ve zaman üzerinde doğrudan etkili olup; öğretim sürecinin yönetimini, öğrenciyle birebir

etkileşimi ve sınıf kontrolünü zorlaştırabilmektedir. Öğrenci sayısının fazla olduğu sınıflarda öğretmenlerin iş yükü artmakta, öğrenci davranışlarını kontrol altında tutabilmek daha güç hale gelmektedir. Dolayısıyla bu durum öğretmenlerin stres düzeyini etkileyebilmektedir.

Ulusal ve uluslararası araştırmalar, sınıf büyüklüğünün öğretmenlerin stres, tükenmişlik ve iyi oluş düzeyleri üzerinde anlamlı bir değişken olabileceğini göstermektedir. Örneğin, Yerdelen ve diğerleri (2016) Türkiye örnekleminde yaptıkları çalışmada, sınıf mevcudunun artmasının öğretmenlerin duygusal tükenmişlik düzeyini yükselttiğini ve iş doyumunu azalttığını ortaya koymuştur. Alanyazın incelendiğinde, öğretmenlerin stres düzeyi, duygusal iyi oluşu ve sınıf büyüklüğü ile ilgili farklı bağlamlarda araştırmaların yapıldığı görülmektedir (Almulla, 2015; Kavenuke et al., 2022; Krnjajić, 2003; Manlongat et al.,2022; Navickiene et al., 2018; Qadeer et al, 2019).

Buna karşın, sınıf büyüklüğünün öğretmenlerin işyerinde iyi oluş ve stres boyutları üzerindeki etkisini geniş örneklemlerle ve çok boyutlu stres göstergeleriyle inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Bu bağlamda, öğretmen stresinin yapısal ve bağlamsal belirleyicilerinin ortaya konulması, eğitim sistemlerinin iyileştirilmesi açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin *işyerinde iyi oluş ve stres, iş yükü stresi* ve *öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres* puanlarının sınıf büyüklüğüne göre farklılaşma durumunu incelemek amaçlanmıştır. Bu kapsamda,

Öğretmenlerin sınıf büyüklüğüne (15'ten az, 15-24, 25-34, 35 veya üzeri) göre

i. İş yerinde iyi oluş ve stres
ii. İş yükü stresi
iii. Öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres ölçek puanları anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır? sorularına cevap aranmıştır.

Çalışma, sınıf büyüklüğünün öğretmenlerin farklı stres boyutları üzerindeki etkisini birlikte ele alarak, alanyazına bütüncül ve karşılaştırmalı bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca, çalışmadan elde edilecek sonuçların hem öğretmenlerin çalışma koşullarının iyileştirilmesine hem de eğitim politikalarında sınıf mevcudu düzenlemelerine ilişkin öneriler geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin derse girdikleri sınıf büyüklüğüne göre işyerinde iyi oluş ve stres, iş yükü stresi ve öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres puanlarındaki farklılaşma olup olmadığının incelemek amacıyla nicel araştırma yaklaşımlarından betimsel araştırma modeli ile yürütülmüştür.

2.2. Çalışma Grubu

2024 TALIS çalışmasında yaklaşık 17 bin okul olmak üzere 280 bin civarında öğretmenden veri toplanmıştır. TALIS 2024 Türkiye örnekleminde alt ölçeklere göre sınıf büyüklüğü sorunu cevaplayan öğretmen sayısı değişkenlik göstermektedir. Bu nedenle çalışmanın araştırma grubu iş yerinde iyi oluş ve stres düzeyi için 9080, iş yükü stresi için 4538 ve öğrenci davranışlarından

kaynaklanan stres için 4532 öğretmendir. Sınıf büyüklüğüne göre TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin sayısı Çizelge 1'de yer almaktadır. Çalışmada kademe ayrımı yapılmamış olup, ilkokul, ortaokul ve lisede görev yapan tüm öğretmenler çalışma grubunda yer almaktadır.

Çizelge 1. TALIS 2024 Türkiye Örnekleminde yer alan öğretmenlerin sınıf büyüklüğüne göre dağılımı

Sınıf Büyüklüğü	İş yerinde iyi oluş ve stres		İş yükü stresi		Öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres	
	f	%	f	%	f	%
15'ten az	770	8,5	365	8,0	365	8,1
15-24	3098	34,1	1558	34,3	1558	34,4
25-34	3581	39,4	1810	39,9	1805	39,8
35 veya üzeri	1631	18,0	805	17,7	804	17,7
Toplam	9080	100	4538	100	4532	100

Çizelge 1 incelendiğinde, Türkiye'den TALIS 2024 çalışmasına katılan öğretmenlerin sınıf büyüklüğünün genel olarak 15-24 (≈%35) ve 25-34 (≈%40) arasında olduğu görülmektedir. 15'ten az sınıf büyüklüğü ise genel olarak %8-%9 civarındadır. 35 veya üzeri sınıf mevcudu ise %18 civarındadır.

2.3. Verilerin Elde Edilmesi ve Analizi

Araştırma kapsamında TALIS 2024 öğretmen anketinde yer alan *i) İş yerinde iyi oluş ve stres, ii) İş yükü stresi ve iii) Öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres* ölçek puanları ile öğretmenlerin hedef sınıflarındaki öğrenci sayısını ifade eden *sınıf büyüklüğü* verileri kullanılmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan verilere OECD web sayfasında yer alan veri tabanından ulaşılmıştır (https://www.oecd.org/en/data/datasets/talis-2024-database.html#data). TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin iş yerinde iyi oluş ve stres, iş yükü stresi ve Öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres puanlarına ilişkin betimsel istatistikler Çizelge 2'te yer almaktadır.

Çizelge 2. TALIS 2024 Türkiye Örnekleminde Öğretmenlerin İyi Oluş ve Stres Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler

Değişken	*N*	Min.	Maks.	Ort.	Std. Sapma
İş yerinde iyi oluş ve stres	9080	5.78	13.65	8.93	1.73
İş yükü stresi	4538	5.88	13.89	9.16	1.80
Öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres	4532	5.72	13.34	8.71	1.89

Çizelge 2 incelendiğinde, TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan ve sınıf mevcudunu belirten öğretmenlerin iş yerinde iyi oluş ve stres puanları 5.78 ile 13.65 arasında; iş yükü stresi puanlarının 5.88 ile 13.89 arasında; öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres puanlarının 5.72 ile 13.34 arasında değiştiği görülmektedir. Öğretmenlerin iş yerinde iyi oluş ve stres puanlarının ortalaması 8.93 (Ss=1.73); iş yükü stresi puanlarının ortalaması 9.16 (Ss=1.80) ve öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres puanlarının ortalaması 8.71 (Ss=1.89) olarak elde edilmiştir.

Çalışma kapsamında her bir ölçekten alınan puanların sınıf büyüklüğü kategorilerine (15'ten az, 15-24, 25-34, 35 veya üzeri) göre farklılaşıp farklılaşmadığı Kruskal-Wallis testi ile incelenmiştir. Kruskal-Wallis testinin tercih edilme sebebi ölçek puanlarının tüm sınıf büyüklüğü kategorilerinde normal dağılım sergilememesidir. Verilerin analizinde SPSS paket programından yararlanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi olarak .05 dikkate alınmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Araştırma kapsamında ilk olarak, T*ALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin işyerinde iyi oluş ve stres puanları sınıf büyüklüğüne göre farklılaşmakta mıdır?* sorusuna cevap aranmıştır. Çizelge 3'te TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin işyerinde iyi oluş ve stres puanları sınıf büyüklüğüne göre betimsel istatistikleri yer almaktadır.

Çizelge 3. TALIS 2024 Türkiye Örnekleminde Öğretmenlerin İşyerinde İyi Oluş ve Stres Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler

Sınıf Büyüklüğü	N	Min.	Maks.	Ortalama	Std. Sapma
15'ten az	770	5.78	13.65	8.66	1.67
15-24	3098	5.78	13.65	8.85	1.72
25-34	3581	5.78	13.65	8.94	1.72
35 veya üzeri	1631	5.78	13.65	9.20	1.75

Çizelge 3 incelendiğinde, TALIS 2024 çalışmasına Türkiye'den katılan öğretmenlerin sınıf büyüklüğüne göre işyerinde iyi oluş ve stres puanlarının ortalaması 15'ten az öğrencili sınıflarda görev yapan öğretmenlerde $\bar{X}$= 8.66 (Ss = 1.67), 15–24 öğrencili sınıflarda $\bar{X}$ = 8.85 (Ss = 1.72), 25–34 öğrencili sınıflarda $\bar{X}$ = 8.94 (Ss = 1.72) ve 35 ve üzeri öğrencili sınıflarda $\bar{X}$ = 9.20 (Ss = 1.75) olduğu görülmektedir. Betimsel istatistikler, sınıf mevcudu arttıkça öğretmenlerin işyerinde iyi oluş ve stres puanlarının da arttığını göstermektedir. En düşük ortalama 15'ten az öğrencili sınıflarda ($\bar{X}$ = 8.66), en yüksek ortalama ise 35 ve üzeri öğrencili sınıflarda ($\bar{X}$ = 9.20) görülmektedir. Bu durum, daha kalabalık sınıflarda görev yapan öğretmenlerin işyerinde daha yüksek stres yaşadığını veya iyi oluş düzeylerinin daha olumsuz olduğunu göstermektedir.

Sınıf büyüklüğüne göre iş yerinde iyi oluş ve stres puanlarında oluşan bu farklılığın istatistiksel anlamlılığı Kruskal-Wallis testi ile incelenmiş ve elde edilen bulgular Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 4. Öğretmenlerin İyi Oluş ve Stres Puanlarının Sınıf Büyüklüğüne Göre Kruskal-Wallis Testi Sonucu

Sınıf Büyüklüğü	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	η^2	Manidar Fark
G_1: 15'ten az	770	4155.46	3	69.458	.000	.007	G_1 - G_3
G_2: 15–24	3098	4411.10					G_1 - G_4
G_3: 25–34	3581	4536.84					G_2 - G_4
G_4: 35 ve üzeri	1631	4976.10					G_3 - G_4

Çizelge 4 incelendiğinde öğretmenlerin iyi oluş ve stres puanlarının sınıf büyüklüğüne göre anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur ($\chi^2(3) = 69.458$, $p < .001$). Ancak, test sonucu

hesaplanan etki büyüklüğü (η^2=.007) bu farkın ihmal edilebilir düzeyde, küçük bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Hangi sınıf büyüklükleri arasında farklılık olduğunu belirlemek amacıyla, çoklu karşılaştırmalar için bir Bonferroni düzeltmesine dayalı Dunn'ın 1964 prosedürü kullanılarak ikili karşılaştırmalar yapılmıştır ve düzeltilmiş p değerleri elde edilmiştir. Çoklu karşılaştırma testi sonucunda, 15'ten az sınıf büyüklüğü (Sıra ortalaması=4155.46) ile 25-34 (Sıra ortalaması=4536.84) ve 35 veya üzeri (Sıra ortalaması=4976.10) sınıf büyüklüğü arasındaki öğretmenlerin iyi oluş ve stres puanlarının istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı bulunmuştur (p<.05). Yine, 15-24 sınıf büyüklüğü (Sıra ortalaması=4411.10) ile 35 veya üzeri (Sıra ortalaması=4976.10); 25-34 sınıf büyüklüğü (Sıra ortalaması=4536.84) ile 35 veya üzeri (Sıra ortalaması=4976.10) sınıf büyüklükleri arasında iş yerinde iyi oluş ve stres puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılaştığı bulunmuştur (p<.05). Ancak, öğretmenlerin iş yerinde iyi oluş ve stres puanlarının 15'ten az (Sıra ortalaması=4155.46) sınıf büyüklüğü ile 15-24 sınıf büyüklüğünde (Sıra ortalaması=4411.10); 15-24 sınıf büyüklüğü (Sıra ortalaması=4411.10) ile 25-34 sınıf büyüklüğünde (Sıra ortalaması=4536.84) istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur (p>.05).

Araştırma kapsamında ikinci olarak, T*ALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin iş yükü stres puanları sınıf büyüklüğüne göre farklılaşmakta mıdır?* sorusuna cevap aranmıştır. Çizelge 5'te TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin iş yükü stres puanlarını sınıf büyüklüğüne göre betimsel istatistikleri yer almaktadır.

Çizelge 5. TALIS 2024 Türkiye Örnekleminde Öğretmenlerin İş Yükü Stres Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler

Sınıf Büyüklüğü	N	Min.	Maks.	Ortalama	Std. Sapma
15'ten az	365	5.88	13.89	8.91	1.71
15-24	1558	5.88	13.89	9.03	1.87
25-34	1810	5.88	13.89	9.21	1.75
35 veya üzeri	805	5.88	13.89	9.43	1.76

Çizelge 5 incelendiğinde, TALIS 2024 çalışmasına Türkiye'den katılan öğretmenlerin sınıf büyüklüğüne göre iş yükü stres puanlarının ortalamasının; 15'ten az öğrencili sınıflarda görev yapan öğretmenlerde $\bar{X}$ = 8.91 (Ss = 1.71), 15–24 öğrencili sınıflarda $\bar{X}$ = 9.03 (Ss = 1.87), 25–34 öğrencili sınıflarda $\bar{X}$ = 9.21 (Ss = 1.75) ve 35 ve üzeri öğrencili sınıflarda $\bar{X}$ = 9.43 (Ss=1.76) olduğu görülmektedir.

Betimsel istatistikler, sınıf mevcudu arttıkça öğretmenlerin iş yükü stres puanlarının da arttığını göstermektedir. En düşük iş yükü stres ortalaması 15'ten az öğrencili sınıflarda görev yapan öğretmenlerde görülürken ($\bar{X}$ = 8.91), en yüksek ortalamanın 35 ve üzeri öğrencili sınıflarda görev yapan öğretmenlerde olduğu belirlenmiştir ($\bar{X}$ = 9.43).

Bu bulgular, daha kalabalık sınıflarda görev yapan öğretmenlerin iş yüküne bağlı stres düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sınıf büyüklüğüne göre iş yükü stres puanlarında oluşan bu farklılığın istatistiksel anlamlılığı Kruskal-Wallis testi ile incelenmiş ve elde edilen bulgular Çizelge 6'da sunulmuştur.

Çizelge 6. Öğretmenlerin İş Yükü Stres Puanlarının Sınıf Büyüklüğüne Göre Kruskal-Wallis Testi Sonucu

Sınıf Büyüklüğü	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	η^2	Manidar Fark
G_1: 15'ten az	365	2065.35	3	40.002	.000	.009	G_1 - G_3, G_1 - G_4 G_2 - G_3 G_2 - G_4 G_3 - G_4
G_2: 15–24	1558	2167.72					
G_3: 25–34	1810	2305.72					
G_4: 35 ve üzeri	805	2477.63					

Çizelge 6 incelendiğinde, öğretmenlerin iş yükü stres puanlarının sınıf büyüklüğüne göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir ($\chi^2(3) = 40.002$, $p < .001$). Ancak, test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (η^2=.009) bu farkın ihmal edilebilir düzeyde, küçük bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Sınıf büyüklükleri arasında hangi gruplar arasında anlamlı farklılıklar bulunduğunu belirlemek amacıyla, çoklu karşılaştırmalar için Bonferroni düzeltmesine dayalı Dunn (1964) prosedürü kullanılarak ikili karşılaştırmalar yapılmış ve düzeltilmiş p değerleri elde edilmiştir. Çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre, sadece 15'ten az öğrencili sınıflarda görev yapan öğretmenler (Sıra ortalaması = 2065.35) ile 15–24 öğrencili sınıflarda (Sıra ortalaması = 2167.72) görev yapan öğretmenlerin iş yükü stres puanlarının anlamlı olarak farklılaşmadığı (p>.05); diğer tüm sınıf büyüklüğü durumlarında öğretmenlerin iş yükü stres puanlarının istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($p < .05$).

Bu bulgular, sınıf mevcudu arttıkça öğretmenlerin algıladıkları iş yükü stresinin anlamlı biçimde yükseldiğini, ancak bu etkinin küçük düzeyde olduğunu göstermektedir.

Araştırma kapsamında son olarak, T*ALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres puanları sınıf büyüklüğüne göre farklılaşmakta mıdır?* sorusuna cevap aranmıştır. Çizelge 7'de TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres puanlarını sınıf büyüklüğüne göre betimsel istatistikleri yer almaktadır.

Çizelge 7. TALIS 2024 Türkiye Örnekleminde Öğretmenlerin Öğrenci Davranışlarından Kaynaklanan Stres Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler

Sınıf Büyüklüğü	N	Min.	Maks.	Ortalama	Std. Sapma
15'ten az	365	5.72	13.34	8.22	1.76
15-24	1558	5.72	13.34	8.55	1.89
25-34	1805	5.72	13.34	8.77	1.86
35 veya üzeri	804	5.72	13.34	9.09	1.95

Çizelge 7 incelendiğinde, TALIS 2024 çalışmasına Türkiye'den katılan öğretmenlerin sınıf büyüklüğüne göre öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres puanlarının ortalamasının; 15'ten az öğrencili sınıflarda görev yapan öğretmenlerde $\bar{X}$ = 8.22 (Ss = 1.76), 15–24 öğrencili sınıflarda $\bar{X}$ = 8.55 (Ss = 1.89), 25–34 öğrencili sınıflarda $\bar{X}$= 8.77 (Ss = 1.86) ve 35 ve üzeri öğrencili sınıflarda $\bar{X}$ = 9.09 (Ss = 1.95) olduğu görülmektedir.

Betimsel istatistikler, sınıf mevcudu arttıkça öğretmenlerin öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres puanlarının da arttığını göstermektedir. En düşük ortalama 15'ten az öğrencili sınıflarda görev yapan öğretmenlerde görülürken ($\bar{X}$ = 8.22), en yüksek ortalamanın 35 ve üzeri öğrencili sınıflarda görev yapan öğretmenlerde olduğu belirlenmiştir ($\bar{X}$ = 9.09).

Bu bulgular, daha kalabalık sınıflarda görev yapan öğretmenlerin, öğrenci davranışlarına bağlı olarak daha yüksek düzeyde stres yaşadıklarını göstermektedir. Sınıf büyüklüğüne göre öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres puanlarında oluşan bu farklılığın istatistiksel anlamlılığı Kruskal-Wallis testi ile incelenmiş ve elde edilen bulgular Çizelge 8'da sunulmuştur.

Çizelge 8. Öğretmenlerin Öğrenci Davranışlarından Kaynaklanan Stres Puanlarının Sınıf Büyüklüğüne Göre Kruskal-Wallis Testi Sonucu

Sınıf Büyüklüğü	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	η^2	Manidar Fark
G_1: 15'ten az	365	1954.24	3	67.841	.000	.015	G_1 - G_3
G_2: 15–24	1558	2151.72					G_1 - G_4
G_3: 25–34	1805	2311.39					G_2 - G_3
G_4: 35 ve üzeri	804	2529.92					G_2 - G_4
							G_3 - G_4

Çizelge 8 incelendiğinde öğretmenlerin öğrenci davranışlarından kaynaklı stres puanlarının sınıf büyüklüğüne göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir ($\chi^2(3) = 67.841$, $p < .001$). Ancak, test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (η^2=.015) bu farkın ihmal edilebilir düzeyde, küçük bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Sınıf büyüklükleri arasında hangi gruplar arasında anlamlı farklılıklar bulunduğunu belirlemek amacıyla, çoklu karşılaştırmalar için Bonferroni düzeltmesine dayalı Dunn (1964) prosedürü kullanılarak ikili karşılaştırmalar yapılmış ve düzeltilmiş p değerleri elde edilmiştir. Çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre, sadece 15'ten az öğrencili sınıflarda görev yapan öğretmenler (Sıra ortalaması = 1954.24) ile 15–24 öğrencili sınıflarda (Sıra ortalaması = 2151.72) görev yapan öğretmenlerin öğrenci davranışlarından kaynaklı stres puanlarının anlamlı olarak farklılaşmadığı (p>.05); diğer tüm sınıf büyüklüğü durumlarında öğretmenlerin iş yükü stres puanlarının istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($p < .05$).

Bu bulgular, sınıf mevcudu arttıkça öğretmenlerin öğrenci davranışlarından kaynaklı streslerinin anlamlı biçimde yükseldiğini, ancak bu etkinin küçük düzeyde olduğunu göstermektedir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin iş yerinde iyi oluş ve stres, iş yükü stresi ve öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres puanlarının sınıf büyüklüğüne göre farklılaşma durumunu incelenmiştir. TALIS 2024 çalışmasına Türkiye'den katılan öğretmenlerin, sınıf büyüklüğü artıkça iş yerinde iyi oluş ve stres, iş yükü stresi ve öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres puanlarının da arttığı belirlenmiştir. Çalışma sonucunda, öğretmenlerin iyi oluş ve stres puanlarının, iş yükü stres puanlarının ve öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres puanlarının sınıf büyüklüğüne göre anlamlı farklılık

gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin 15'ten az sınıf büyüklüğü ile 15-24 arası sınıf büyüklüğünde tüm stres boyutlarında, stres puanlarının anlamlı olarak farklılaşmadığı belirlenmiştir. Bunun dışında sadece öğretmenlerin iyi oluş ve stres puanlarının 15-24 sınıf büyüklüğü ile 25-34 sınıf büyüklüğünde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer tüm durumlarda öğretmenlerin sınıf büyüklüğüne göre tüm stres boyutlarından alınan puanların farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu farklılaşmada ise, sınıf büyüklüğü artıkça öğretmenlerin tüm boyutlardaki stres düzeyinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Huang ve diğerleri (2022) benzer bir sonuca, sanal ortamda öğretmen adayları ile yaptığı çalışmada ulaşmıştır. Yani sınıf büyüdükçe öğretmenlerin stres göstergeleri artmıştır. Amano ve diğerleri (2021) TALIS araştırmasına Japonya'dan katılan öğretmenlerde daha uzun çalışma saatleri ve daha yüksek iş yükü stresi ile sınıf büyüklüğünün ilişkili olduğunu bulmuştur. Farklı bir araştırmada ise büyük sınıfların ve zor sınıf yönetiminin, öğretmen stresi üzerinde önemli bir sınıf içi etken olduğu belirtilmektedir (Gray vd., 2017). French (1993) ise öğretmenlerin büyük sınıf mevcudunu stres kaynağı olarak algıladıkları ve öğrenci-öğretmen oranının arttıkça stresin de yükseldiğini bulmuştur.

Genel olarak değerlendirildiğinde ise, sınıf mevcudu 25 ve üzeri olduğu durumlarda, öğretmenlerin iş yerinde iyi oluş ve stres, iş yükü stresi ve öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres puanlarının arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle öğrenci davranışlarından kaynaklanan stres boyutunda sınıf büyüklüğüne bağlı farkların daha belirgin olması, kalabalık sınıflarda sınıf yönetimi ve disiplin süreçlerinin öğretmenler için önemli bir stres kaynağına dönüştüğünü düşündürmektedir. Elde edilen bu sonuçlar, sınıf büyüklüğünün öğretmenlerin işyerinde yaşadıkları stres ve iyi oluş düzeyleri üzerinde anlamlı bir bağlamsal etken olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, etki büyüklüklerinin küçük düzeyde olması, öğretmen stresinin yalnızca sınıf büyüklüğü ile açıklanamayacağını; başka faktörlerinde öğretmen stresi ve iyi oluşu üzerinde etkisi olabileceğini göstermektedir.

Elde edilen bu sonuçlardan hareketle:

- Kalabalık sınıflarda görev yapan öğretmenlerin stres düzeyini azaltmaya için çeşitli tedbirlerin alınması,
- Öğretmenlerin iş yükünü azaltacak düzenlemeler yapılması, iş yükü düzenlemelerinde sınıf büyüklüğünün dikkate alınması, örneğin, ders saati, nöbet ya da idari sorumluluklarda sınıf mevcudunun dikkate alınması,
- Eğitim politikası olarak sınıf mevcudunun sadece başarı için değil, öğretmen stresi ve iyi oluşuna etkisi de düşünülerek ele alınması önerilmektedir.

Gelecekte yapılacak araştırmalara yönelik olarak:

- Sınıf büyüklüğünün yanında başka faktörleri de içeren benzer araştırmalar yapılabilir.
- Farklı ülkeleri de içeren benzer araştırmalar tasarlanarak sınıf büyüklüğünün öğretmen iyi oluş ve stresi üzerindeki etkisi daha geniş ve kapsamlı olarak incelenebilir.

KAYNAKÇA

1. Almulla, M. A. (2015). *An investigation of teachers' perceptions of the effects of class size on teaching*. *International Education Studies, 8*(12), 33–42. https://doi.org/10.5539/ies.v8n12p33

2. Amano, T., Yamaguchi, T., & Uchida, H. (2021). Association between student–teacher ratio and teachers' working hours and workload stress: evidence from a nationwide survey in Japan. *BMC Public Health, 21*, Article 1635. https://doi.org/10.1186/s12889-021-11677-w

3. Dunn, O. J. (1964). Multiple comparisons using rank sums. *Technometrics, 6*(3), 241–252. https://doi.org/10.1080/00401706.1964.10490181

4. French, N. K. (1993). Elementary teacher stress and class size. *Journal of Research & Development in Education, 26*(2), 66–73.

5. Gray, C., Wilcox, G., & Nordstokke, D. (2017). Teacher mental health, school climate, inclusive education and student learning: A review. *Canadian Psychology / Psychologie canadienne, 58*(3), 203–210. https://doi.org/10.1037/cap0000117

6. Huang, Y., Richter, E., Kleickmann, T., & Richter, D. (2022). Class size affects preservice teachers' physiological and psychological stress reactions: An experiment in a virtual reality classroom. *Computers & Education, 184*, 104503. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2022.104503

7. Kavenuke, P. S., Kayombo, J. J., & Kinyota, M. (2022). *Are they stress-free? Examining stress among primary school teachers in Tanzania*. *Center for Educational Policy Studies Journal, 12*(3), 59–78. https://doi.org/10.26529/cepsj.1058

8. Krnjaic, S. B. (2003). The teacher under stress. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, 35*, 222–244. https://doi.org/10.2298/zipi0335222k

9. Manlongat, M. D., Castor, A. D., De Chavez, R. B., Abila, R. D., Festijo, I. S., Fajilan, T. F., & Zuela, J. E. (2021). *Impact of large class size on teachers' emotional and physical conditions*. *IOER International Multidisciplinary Research Journal, 3*(4), 11–21.

10. Navickienė, L., Stasiūnaitienė, E., Kupčikienė, I., & Misiūnas, D. (2018). *Stressors in teacher's work*. *Health Sciences in Eastern Europe, 28*(6), 29–34. https://doi.org/10.5200/sm-hs.2018.067

11. Qadeer, M. Z., Nisar Ul Haq, M., & Iqbal, J. (2019). A Stress Analysis of Teachers Job: Investigating the Phenomenon of Teacher Stress. Global Regional Review, IV(IV), 568-574. https://doi.org/10.31703/grr.2019(IV-IV).51

12. Yerdelen, S., Sungur, S., & Klassen, R. M. (2016). Relationship between Turkish elementary science teachers' occupational well-being and some contextual and demographic characteristics: A multivariate analysis. *Education and Science*, *41*(183), 147–161. https://doi.org/10.15390/EB.2016.4257

ÖĞRETMENLERİN ÖZEL EĞİTİM İHTİYAÇLARINDA ÖZ YETERLİK DÜZEYLERİNİN TOPLAM İŞ DENEYİMİNE GÖRE İNCELENMESİ: NON-PARAMETRİK ANCOVA

Doç. Dr. Mahmut Sami KOYUNCU
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
mskoyuncu@aku.edu.tr- ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6651-4851

Doç. Dr. Mehmet ŞATA
Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü
mehmetsata@yyu.edu.tr- ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2683-4997

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin öğrencilerle empati düzeyleri kontrol edildiğinde, öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlik puanlarının öğretmenlerin toplam iş deneyim yılına göre farklılaşma durumunu incelemektir. Çalışma nicel araştırma yaklaşımlarından betimsel araştırma modeli ile yürütülmüştür. Çalışmanın araştırma grubu TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan 9058 öğretmenden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında kullanılan verilere OECD web sayfasından ulaşılmıştır. Çalışma amacına uygun olarak verilerin analizi non-parametrik ANCOVA (Quade) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, öğretmenlerin öğrencilerle empati kurma düzeyleri kontrol altına alındığında, öğretmenlerin toplam iş deneyimlerine göre özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlik puanlarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin toplam iş deneyim düzeylerine göre özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterliliklerinin mesleki deneyim süreci boyunca doğrusal bir artış göstermediği, belirli deneyim evrelerinde farklılaşmalar ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu durum, öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin deneyime duyarlı ve farklılaştırılmış yaklaşımlarla desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: ANCOVA, Empati, İş deneyimi, Özel eğitim, Öz yeterlik, TALIS 2024

AN EXAMINATION OF TEACHERS' SELF-EFFICACY IN SPECIAL EDUCATION NEEDS BY TOTAL WORK EXPERIENCE: A NON-PARAMETRIC ANCOVA

ABSTRACT

The purpose of this study was to examine whether teachers' self-efficacy scores regarding special education needs differ according to their total work experience, after controlling for their levels of empathy toward students, using data from the TALIS 2024 Turkey sample. The study employed a descriptive research design within the quantitative research approach. The study sample consisted of 9058 teachers included in the TALIS 2024 Turkey dataset. The data were obtained from the OECD database. In accordance with the research purpose, the data were analyzed using non-parametric analysis of covariance (Quade's ANCOVA). The findings revealed that, when teachers' empathy levels toward students were controlled, teachers' self-efficacy scores related to special education needs differed significantly according to their total work experience. Moreover, teachers' self-efficacy in special education needs did not exhibit a linear increase across the professional career span; instead, variations emerged at specific stages of work experience. These findings suggest that teachers' professional development should be supported through experience-sensitive and differentiated approaches.

Keywords: ANCOVA, Empathy, Work experience, Special education, Self-efficacy, TALIS 2024

1. GİRİŞ

Özel eğitim alanında öğretmenlerin öz yeterlik algıları ve iş deneyimleri, hem bireysel mesleki gelişim hem de özel gereksinimli bireylerin eğitim kalitesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Özellikle özel eğitim gereksinimi olan öğrencilerle çalışan öğretmenler için bu durum daha da kritik hale gelmektedir. Ayrıca, öğretmenlerin empati kurma becerileri ile öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlik düzeylerinin ilişkili olabileceği düşünülmektir. Öğretmenlerin özel eğitim gereksinimlerini ele alma konusundaki öz yeterlikleri, öğrencilerle empati kurabilme kapasiteleriyle yakından ilişkilidir. Öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarına ilişkin veriler sunan uluslararası araştırmalardan birisi de Öğretme ve Öğrenme Uluslararası Araştırması (Teaching and Learning International Survey—TALIS)'dır.

TALIS, öğretmenlik mesleği ve okul ortamlarına ilişkin çok boyutlu veriler sunan önemli bir araştırmadır. Bu özelliğiyle TALIS, alanyazında özgün ve güvenilir bir kaynak olarak kabul edilmektedir. İlk kez 2008 yılında uygulanan araştırma, 2013, 2018 ve 2024 yıllarında belirli aralıklarla tekrarlanmıştır. Zaman içinde kapsamı genişleyen TALIS, eğitim sistemlerine ilişkin karşılaştırmalı ve bütüncül bilgiler sağlamaktadır. Türkiye, araştırmaya 2008 yılında yalnızca ortaokul düzeyinde katılmıştır. 2013 döngüsünde yer almamıştır. 2018 ve 2024 uygulamalarında ise ilkokul, ortaokul ve lise kademelerinde araştırmaya katılım sağlamıştır. TALIS araştırmasının kavramsal çerçevesi ile ilgili ayrıntılı bilgilere *2024 Kavramsal Çerçevesi* (OECD, 2025) kaynağından ulaşılabilir.

Alanyazın incelendiğinde, öğretmenlerin ya da öğretmen adaylarının öz yeterlik ve deneyimi ile ilgili farklı bağlamlarda çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Gerçekleştirilen çalışmalarda, mesleki deneyiminin öz yeterliği pozitif yönde etkilediği, ancak her zaman anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Özellikle özel eğitim alanında, öğretmenlerin öz yeterlikleri deneyim süresinden çok öğrencilerin ihtiyaçlarını anlama ve empati kurma becerileriyle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Yeni göreve başlayan öğretmenlerin öz yeterlik düzeylerinin düşük olabileceği, ancak deneyimle birlikte artan ustalık ve yansıtıcı uygulama becerileri ile öz yeterliğin güçlendirilebileceği belirtilmiştir (Gerez Cantimer vd., 2020; Cantimer & Şengül, 2019; Lewis-Pratl, 2021; Mastrothanasis vd., 2021; Ramakrishnan & Salleh, 2018; Rooij & Fokkens-Bruinsma, 2019; Yıldırım & ilik, 2025).

Öğretmenlerin öz yeterlik ve iş deneyimi ile ilgili genel bir farkındalık bulunmasına rağmen, empati ve iş deneyiminin öğretmenlerin özel eğitim gereksinimlerini ele alma konusundaki öz yeterliklerini birlikte nasıl etkilediğini inceleyen sistematik araştırmalara hâlen ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ilişkilerin daha iyi anlaşılması, öğretmen yetiştirme programlarının, hizmet içi eğitim uygulamalarının ve kapsayıcı eğitim uygulamalarını güçlendirmeyi hedefleyen politika kararlarının geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Öğretmen öz yeterliği ve mesleki deneyim arasındaki ilişki çoğunlukla doğrudan grup karşılaştırmalarıyla incelenmiştir. Ancak, öğretmenlerin duyuşsal özelliklerinin bu ilişkideki rolü sınırlı düzeyde ele alınmıştır. Bu çalışma, öğretmenlerin öğrencilerle empati kurma etkisini arındırarak, toplam iş deneyiminin, öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlik düzeylerindeki farklılaşmayı ortaya koymaktadır. Ayrıca, araştırma, öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlik düzeylerini toplam iş deneyim yılı bağlamında ele alırken, öğretmenlerin öğrencilerle empati düzeylerini kovaryans değişkeni olarak kontrol etmesi bakımından alanyazına özgün bir katkı sunmaktadır.

Bu çalışmada, TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin öğrencilerle empati düzeyleri kontrol edildiğinde, öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlik puanlarının öğretmenlerin toplam iş deneyim yılına göre farklılaşma durumunu incelemek amaçlanmıştır. Bu kapsamda, öğretmenlerin öğrencilerle empati düzeylerinin etkisi sabit tutulduğunda, öğretmenlerin toplam iş deneyim yılına (5 yıl veya daha az, 6-10 yıl, 11-20 yıl ve 20 yıl üstü) göre öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlik puanları farklılaşmakta mıdır? sorusuna cevap aranmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin öğrencilerle empati düzeyleri kontrol edildiğinde, öğretmenlerin toplam iş deneyim yılına göre öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlik puanlarında farklılaşma olup olmadığının incelemek amacıyla nicel araştırma yaklaşımlarından betimsel araştırma modeli ile yürütülmüştür.

2.2. Çalışma Grubu

2024 TALIS çalışmasında yaklaşık 17 bin okul olmak üzere 280 bin civarında öğretmenden veri toplanmıştır. Çalışmanın araştırma grubu TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan 9058 öğretmenden oluşmaktadır. Toplam iş deneyim yılına göre TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin sayısı Çizelge 1'de yer almaktadır. Çalışmada kademe ayrımı yapılmamış olup, ilkokul, ortaokul ve lisede görev yapan tüm öğretmenler çalışma grubunda yer almaktadır.

Çizelge 1. TALIS 2024 Türkiye Örnekleminde Yer Alan Öğretmenlerin Toplam İş Deneyim Yılına Göre Dağılımı

Deneyim Yılı	f	%
5 yıl veya daha az	1207	13,33
6-10 yıl	1878	20,73
11-20 yıl	3141	34,68
20 yıl üstü	2832	31,27
Toplam	9058	100

Çizelge 1 incelendiğinde, çalışmada yer alan 9058 öğretmenin en büyük kısmını 11–20 yıl iş deneyimine sahip öğretmenler oluşturmaktadır (f = 3141, %34,68). Bu grubu, 20 yıl ve üzeri iş deneyimine sahip öğretmenler (f = 2832, %31,27) takip etmektedir. Daha az deneyime sahip öğretmenler incelendiğinde**,** 6–10 yıl iş deneyimi olan öğretmenlerin %20,73 (f = 1878) olduğu, 5 yıl veya daha az iş deneyimine sahip öğretmenlerin ise grubun %13,33'ünü (f = 1207) oluşturduğu görülmektedir.

2.3. Verilerin Elde Edilmesi ve Analizi

Araştırma kapsamında TALIS 2024 öğretmen anketinde yer alan i) *öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlik* ve ii) *öğrencilerle empati* ölçek puanları ile ö*ğretmenlerin toplam iş deneyim yılı (gruplanmış)* verileri kullanılmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan verilere OECD web sayfasında yer alan veri tabanından ulaşılmıştır (https://www.oecd.org/en/data/datasets/talis-2024-database.html#data).

Çalışma kapsamında öğrencilerle empati ölçek puanları kodeğişken alınarak, öğretmenlerin toplam iş deneyim yılına göre öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlik puanlarındaki farklılaşma non-parametrik kovaryans analizi (Quade's ANCOVA) ile incelenmiştir. Parametrik ANCOVA için gerekli olan varsayımlar sağlanmadığı için non-parametrik ANCOVA tercih edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS paket programından ve RStudio yazılımından yararlanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi olarak .05 dikkate alınmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Araştırma kapsamında ilk olarak, TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlilik ve öğrencilerle empati ölçek puanlarına ilişkin betimsel istatistikler öğretmenlerin toplam iş deneyimi yılına göre elde edilmiş, Çizelge 2 ve Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 2. TALIS 2024 Türkiye Örnekleminde Öğretmenlerin Özel Eğitim İhtiyaçlarında Öz Yeterlilik Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler

Öğretmenin toplam iş deneyimi yılı	N	Min.	Maks.	Ortalama	Std. Sapma
5 yıl veya daha az	1216	5,6	14,4	10,4	2,1
6-10 yıl	1890	5,6	14,4	10,4	2,1
11-20 yıl	3168	5,6	14,4	10,3	2,0
20 yıl üstü	2845	5,6	14,4	10,7	1,9

Çizelge 2'ye göre, toplam iş deneyimi 5 yıl veya daha az olan öğretmenlerin öz yeterlik puan ortalaması $\bar{X}$ = 10.40, *SS* = 2.10 olup, bu grupta yer alan öğretmen sayısı 1216'dır. 6–10 yıl iş deneyimine sahip öğretmenlerin öz yeterlik puan ortalaması da benzer şekilde $\bar{X}$ = 10.40, *SS* = 2.10 olarak hesaplanmıştır (*n* = 1890). 11–20 yıl iş deneyimine sahip öğretmenlerin öz yeterlik puan ortalaması $\bar{X}$ = 10.30, *SS* = 2.00 (*n* = 3168) iken, 20 yıl ve üzeri iş deneyimine sahip öğretmenlerin ortalama puanının $\bar{X}$ = 10.70, *SS* = 1.90 (*n* = 2845) olduğu görülmektedir. Tüm deneyim gruplarında öz yeterlik puanlarının minimum değeri 5.60, maksimum değeri ise 14.40 olarak belirlenmiştir.

Genel olarak, öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlik puanlarının, toplam iş deneyimi yılına göre genel olarak benzer düzeylerde seyrettiğini göstermektedir. Bununla birlikte, 20 yıl ve üzeri iş deneyimine sahip öğretmenlerin ortalama öz yeterlik puanlarının diğer gruplara kıyasla görece daha yüksek olduğu, ayrıca bu grupta puanların daha homojen bir dağılım gösterdiği (daha düşük standart sapma) dikkat çekmektedir.

Çizelge 3. TALIS 2024 Türkiye Örnekleminde Öğretmenlerin Öğrencilerle Empati Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler

Öğretmenin toplam iş deneyimi yılı	N	Min.	Maks.	Ortalama	Std. Sapma
5 yıl veya daha az	1209	7,4	15,2	12,5	1,8
6-10 yıl	1880	6,6	15,2	12,5	1,8
11-20 yıl	3147	5,4	15,2	12,6	1,8
20 yıl üstü	2840	5,4	15,2	12,7	1,8

Çizelge 3 incelendiğinde, toplam iş deneyimi 5 yıl veya altı olan öğretmenlerin empati puan ortalaması $\bar{X}$ = 12.50, *SS* = 1.80 olup, bu grupta yer alan öğretmen sayısı 1209'dur. 6–10 yıl iş deneyimine sahip öğretmenlerin empati puan ortalaması da $\bar{X}$ = 12.50, *SS* = 1.80 olarak hesaplanmıştır (*n* = 1880). 11–20 yıl iş deneyimine sahip öğretmenlerin empati puan ortalaması $\bar{X}$ = 12.60, *SS* = 1.80 (*n* = 3147) iken, 20 yıl ve üzeri iş deneyimine sahip öğretmenlerin empati puan ortalamasının $\bar{X}$ = 12.70, *SS* = 1.80 (*n* = 2840) olduğu görülmektedir. Empati puanlarının minimum değerlerinin deneyim gruplarına göre 5.40 ile 7.40 arasında değiştiği, maksimum değerin ise tüm gruplarda 15.20 olduğu belirlenmiştir.

Genel olarak, öğretmenlerin öğrencilerle empati düzeylerinin, toplam iş deneyimi yılına göre küçük ve kademeli bir artış eğilimi gösterdiğine işaret etmektedir. Özellikle 20 yıl ve üzeri iş deneyimine sahip öğretmenlerin empati puan ortalamalarının diğer gruplara kıyasla görece daha yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, tüm deneyim gruplarında standart sapma değerlerinin aynı olması (SS = 1.80), empati puanlarının gruplar içinde benzer bir dağılım gösterdiğini ve değişkenliğin sınırlı olduğunu düşündürmektedir.

Çalışma kapsamında ikinci olarak, öğretmenlerin empati puanı kontrol altında tutularak, öğretmenlerin toplam iş deneyimine göre öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlik puanlarının ortalaması non-parametrik ANCOVA ile karşılaştırılmıştır. Çizelde 4'te öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlilik puanlarının öğretmenlerin toplam iş deneyimine göre non-parametrik ANCOVA sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 4. Quade Non-Parametrik ANCOVA Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Kısmi Eta Kare (η^2)
Düzeltilmiş Model	385824511	3	128608170.5	21.294	.000	.007
Sabit (Intercept)	39391.924	1	39391.924	0.007	.936	.000
Deneyim (grup)	385824511	3	128608170.5	21.294	.000	.007
Hata	5.468×10^{10}	9054	6039630.141			
Toplam	5.507×10^{10}	9058				
Düzeltilmiş Toplam	5.507×10^{10}	9057				

Çizelde 4 incelendiğinde, Quade non-parametrik ANCOVA sonuçlarına göre, öğretmenlerin öğrencilerle empati puanı kontrol edildiğinde, öğretmenlerin toplam iş deneyim yılına göre özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlilik puanları anlamlı olarak farklılaşmaktadır, $F(3, 9054) = 21.29$, $p < .001$, kısmi $\eta^2 = .007$. Bu farklılaşma Cohen (1988)'e göre küçük etkiye sahip olup, çok önemli düzeyde değildir. Yapılan çoklu karşılaştırma testine göre, toplam iş deneyimi 6-10 yıl olan öğretmenlerin 5 yıl veya daha az deneyimi olan ve 11-20 yıl arasında deneyimi olan öğretmenler arasında özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlik puanlarında anlamlı bir farklılaşma olmadığı bulunmuştur ($p>.05$). Diğer tüm durumlarda (20 yıl üstü ile 5 yıl veya daha az, 11-20 yıl, 6-10 yıl arasında; 11-20 yıl ile 5 yıl veya daha az deneyim arasında) öğretmenlerin toplam iş deneyimine göre özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlik puanlarının anlamlı şekilde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır ($p<.05$).

Öğretmenlerin toplam iş deneyim düzeylerine göre özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterliliklerinin mesleki deneyim süreci boyunca doğrusal bir artış göstermediği, belirli deneyim evrelerinde farklılaşmalar ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu durum, öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin deneyime duyarlı ve farklılaştırılmış yaklaşımlarla desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, TALIS 2024 Türkiye örnekleminde yer alan öğretmenlerin öğrencilerle empati düzeyleri kontrol edildiğinde, öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlik puanlarının öğretmenlerin toplam iş deneyim yılına göre farklılaşma durumunu incelenmiştir. Çalışma

sonuçları, öğretmenlerin öğrencilerle empati kurma düzeyleri kontrol altına alındığında, öğretmenlerin toplam iş deneyimlerine göre özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlik puanlarının istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaştığını göstermektedir. Bu sonuç, öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarına yönelik öz yeterlik algılarının yalnızca bireysel duyuşsal özelliklerle değil, aynı zamanda mesleki deneyim süreçleriyle de ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Çoklu karşılaştırma sonuçları, öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarına yönelik öz yeterliklerinin mesleki deneyime bağlı olarak doğrusal biçimde artmadığını, 6–10 yıl deneyim grubunda benzerlikler görülürken özellikle 20 yıl ve üzeri deneyime sahip öğretmenlerin diğer tüm gruplardan anlamlı biçimde ayrıştığını göstermektedir. Ancak elde edilen sonuçlar, söz konusu öz yeterlik düzeylerinin mesleki deneyim süresi arttıkça doğrusal ve sürekli bir artış göstermediğini, aksine belirli deneyim evrelerinde artışlar veya durağanlaşmalar şeklinde farklılaşmaların ortaya çıktığını göstermektedir. Ramakrishnan ve Salleh, (2018) derleme çalışmasında, öğretmen öz yeterliği ile mesleki deneyim arasında genellikle pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur. Loguinsa (2023) öğretmenlik deneyimi ile öz yeterlik arasında anlamlı bir ilişki olmadığını bulmuştur. Bu durum birlikte değerlendirildiğinde, öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin yalnızca kıdem yılına bağlı olarak kendiliğinden ilerleyen bir süreç olmadığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Çalışma sonucundan uygulayıcılara yönelik olarak şu öneriler verilebilir:

- Öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlikleri öğretmenlerin deneyim yılına göre doğrusal biçimde artmadığı için, öğretmenlere düzenlenen hizmet içi eğitim programları öğretmenlerin deneyim yılına göre farklılaştırılabilir.
- Öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlik puanlarının en yüksek olduğu grup deneyimi en fazla olan (20 yıl üstü) öğretmenlerdir. Bu bakımdan, uzun süreli mesleki deneyime sahip öğretmenlerin yüksek öz yeterlik düzeylerinden yararlanmak amacıyla, bu öğretmenlerin deneyimi düşük olan öğretmenlere rehberlik etmesi, mesleki deneyimlerini aktarması (mentörlük gibi) teşvik edilmelidir.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda ise,

- Öğretmenlerin özel eğitim ihtiyaçlarında öz yeterlik düzeylerini inceleyen daha kapsamlı araştırmaların yapılabilir.
- Benzer analizler, farklı ülke örneklemleri veya kültürel bağlamlar kullanılarak tekrarlanabilir. Böylece, ülkeler arası karşılaştırma yapma imkânı ortaya çıkar.
- Mesleki deneyimin doğrusal olmayan etkilerini daha ayrıntılı inceleyebilmek amacıyla detaylı bilgilerin elde edilebileceği nitel ya da karma araştırmalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

1. Cohen, J. (1988). Statistical power analysis for the behavioral sciences (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates.

2. Gerez Cantimer, G., Şengül, S., & Akçin, N. (2020). Self-Efficacy Perceptions of Special Education Teachers Regarding Teaching Mathematics. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 35(2), 306-319.

3. Lewis-Pratl, Krystal, "Special Education Preservice Teachers Culturally Responsive Teaching Self-Efficacy: a Mixed Methods Study" (2021). Theses and Dissertations. 1493.

4. Loguinsa, C. F. (2023). *Teaching experience and self-efficacy of beginner teachers in mainstream classroom*. *International Research Journal of Modernization in Engineering Technology and Science (IRJMETS)*, *5*(10). https://doi.org/10.56726/IRJMETS45287

5. Mastrothanasis, K., Zervoudakis, K., & Xafakos, E. (2021). Secondary special education teachers' beliefs towards their teaching self-efficacy. *Preschool &Primary Education, 9*(1), 28-51. https://doi.org/10.12681/ppej.24646

6. OECD (2025), *Teaching and Learning International Survey (TALIS) 2024 Conceptual Framework*, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/7b8f85d4-en.

7. Ramakrishnan, R., & Salleh, N. M. (2018). Teacher's Self-Efficacy: A Systematic Review. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, *8*(12), 2379–2402. http://dx.doi.org/10.6007/IJARBSS/v8-i12/5448

8. Yıldırım, N., & İlik, Ş. Ş. (2025). Self-efficacy of teachers in special education schools for teaching through play. *International Journal of Assessment Tools in Education, 12*(1), 1-19. https://doi.org/10.21449/ijate.1468431

AYDINLIK ÜÇLÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN GELİŞMELERİ KAÇIRMA KORKUSU ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE DAİR KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Psikolog, SERRA NUR AKGÜN

İstanbul Aydın Üniversitesi, serraakgun@stu.aydin.edu.tr

0009-0002-7286-8354

ÖZET

Bu araştırmada, aydınlık üçlü kişilik özellikleri ve gelişmeleri kaçırma korkusunun ne olduğuna ve aydınlık üçlü kişilik özelliklerinin gelişmeleri kaçırma korkusu üzerinde nasıl bir etkisi olduğuna dair kavramsal çerçeve sunulması amaçlanmaktadır.Dijitalleşmenin yaydığı etkiyle insanlar akıllı cihazlarını daha sık kullanmakta ve çevrelerinde olup bitenlere odaklanmaktan ziyade akıllı cihazlarındaki bildirimlere daha çok önem verme durumunu yaşarlar.Kişiler, farkında olarak veya olmayarak kendi yaşadıkları keyifli aktiviteleri değil de başkalarının yaşadığı durumları daha çok kontrol eder ve onlarla bağlantıda kalmaya çalışırlar (Przybylski vd.,2013). Literatürdeki ismi gelişmeleri kaçırma korkusu olan bu kavram günümüzde daha da sık yaşanmakla beraber bu kavramla ilgili çeşitli değişkinlerle araştırma yapılmış ve farklı sonuçlar elde edilmiştir.Özellikle yaş, eğitim ve medeni durum değişkenleri sıklıkla çalışılmıştır ve her değişken grubunun odak noktasının farklı olduğu sonucuna varılmıştır.Aydınlık üçlü kavramı Kaufman ve ark (2019) tarafından karanlık üçlü kavramına zıt olacak şekilde yeni ortaya atılmış bir kavramdır.Ayrıca yeni bir kavram olması, literatüre zenginlik katacağı düşünülmektedir. Aydınlık üçlüye göre insanların yalnızca olumsuz özelliklerden değil olumlu özelliklerinin bütünlemesinden oluştuğu varsayılmaktadır.Aydınlık üçlünün temelde 3 bileşenden oluştuğu bilinmektedir.Bunlar; Kantçılık, insanlığa inanç ve insancıllıktır. Bu maddeleri yüksek özellikte taşıyan insanların gelişmeleri kaçırma korkusunu yaşarken daha fazla olumlu anlamda duygulanıma sahip olduğu düşünülmektedir (Stavraki vd., 2022).Bu sebeple gelişmeleri kaçırma korkusu yaşarken deneyimledikleri kaygı düzeyi sahip oldukları özellikler dolayısıyla daha fazla tolere edilebilir bir zeminde oluşabilir.Buna zıt olarak aydınlık üçlü kişilik özellikleri daha düşük düzeyde olan insanların insanlarla olan iletişimlerinden, kendi duygulanımlarına kadar daha olumsuz durumları deneyimledikleri varsayılabilmektedir.Alanyazın incelendiğinde aydınlık üçlü kişilik özelliklerinin gelişmeleri kaçırma korkusu üzerinde değişken bir etki oluşturduğu gözlemlenmektedir.Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden olan ilişkisel tarama modelinin kullanılması planlanmaktadır.Araştırma modelinde "Aydınlık Üçlü Kişilik Özellikleri" bağımsız değişken, "Gelişmeleri Kaçırma Korkusu" bağımlı değişkendir.Araştırmanın evrenini, Türkiye'de ikamet eden 18 yaş ve üzeri romantik ilişkiye sahip olan yetişkinlerin kapsaması planlanmaktadır.Kolayda örneklem modeli referans alınacak olup minimum 350 kişiden veri toplanması düşünülmektedir.Araştırmada kullanılacak olan ölçekler "Sosyodemografik Bilgi Formu", "Üsküdar Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği" ve "Aydınlık Üçlü Ölçeği"

dir.Katılımcılardan toplanıcak olan veriler, IBM Statistics 22 programı tarafından analiz edilecektir.Frekans analizi, Pearson korelasyon analizi, bağımsız gruplar t-test, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) analizinin kullanılması planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gelişmeleri kaçırma korkusu, aydınlık üçlü kişilik özellikleri, insanlığa inanç

ERGENLERDE SİBER OBSESİF TAKİP MAĞDURİYETİ: ANNE-BABA TUTUMU, DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER VE SOSYAL MEDYA KULLANIM ALIŞKANLIKLARIYLA İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Sedef MELEMEZ

Karamanoğlu Mehmetbey ÜNİVERSİTESİ

sdf.clk.70@gmail.com- ORCID: 0009-0000-4055-1358

Prof. Dr. Hülya ERCAN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

hulya.ekin@gmail.com – ORCID: 0000-0002-0442-4121

ÖZET

Dijital teknolojilerin ve sosyal medya kullanımının artması, ergenlerin iletişim biçimlerini dönüştürürken, onları siber zorbalık ve siber obsesif takip gibi yeni risk alanlarına karşı savunmasız hale getirebilmektedir. Siber obsesif takip, bireylerin dijital araçlar kullanılarak ısrarlı bir biçimde izlenmesi, tehdit edilmesi veya rahatsız edilmesi olarak tanımlanmakta ve mağdurlar üzerinde ciddi psikososyal etkilere yol açabilmektedir. Bu araştırmanın temel amacı, ergenlerde siber obsesif takip mağduriyetinin algılanan anne-baba tutumu, demografik değişkenler ve sosyal medya kullanım alışkanlıkları ile ilişkisini incelemektir. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeline uygun olarak desenlenmiştir. Çalışma grubu, Karaman il merkezinde farklı liselerde öğrenim gören ve yaşları 14 ile 17 arasında değişen toplam 502 lise öğrencisinden (377 kız, 125 erkek) oluşmaktadır. Verilerin toplanmasında "Kişisel Bilgi Formu", "Siber Obsesif Takip Ölçeği" ve "Anne-Baba Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizi, normallik varsayımı karşılanmadığından non-parametrik testlerle gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre, ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeyleri cinsiyet, yaş ve anne-baba eğitim durumu değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>.05$). Buna karşın, eğitime devam edilen okul, sosyal medya hesap sayısı ve günlük kullanım süresine göre anlamlı farklılıklar saptanmıştır ($p<.05$). Özellikle birden fazla sosyal medya hesabı bulunan ve günde 5 saatten fazla internet kullanan ergenlerin mağduriyet düzeylerinin, diğer gruplara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Spearman’s rho korelasyon analizi, siber obsesif takip ile "otorite ve denetleme" arasında pozitif yönlü; "sorumluluk ve kabul" arasında ise negatif yönlü ve anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak bu araştırma, demokratik ve destekleyici anne-baba tutumlarının dijital risklere karşı koruyucu bir rol üstlendiğini; otoriter tutumların ve denetimsiz/yoğun sosyal medya kullanımının ise siber obsesif takibe maruz kalma riskini artırdığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siber obsesif takip mağduriyeti, anne-baba tutumu, ergenlik, sosyal medya.

CYBERSTALKING VICTIMIZATION AMONG ADOLESCENTS: ITS RELATIONSHİP WITH PARENTAL ATTITUDES, DEMOGRAPHIC VARIABLES, AND SOCIAL MEDIA USE PATTERNS

Yüksek Lisans Öğrencisi Sedef MELEMEZ

Karamanoğlu Mehmetbey ÜNİVERSİTESİ

sdf.clk.70@gmail.com- ORCID: 0009-0000-4055-1358

Prof. Dr. Hülya ERCAN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

hulya.ekin@gmail.com – ORCID: 0000-0002-0442-4121

ABSTRACT

The increasing use of digital technologies and social media has transformed adolescents' modes of communication while simultaneously rendering them more vulnerable to emerging risk areas such as cyberbullying and cyberstalking. Cyberstalking is defined as the persistent monitoring, threatening, or harassment of individuals through digital tools and is known to have serious psychosocial consequences for victims. The primary aim of this study was to examine the relationship between cyberstalking victimization among adolescents and perceived parental attitudes, demographic variables, and social media use patterns. The research was designed using a quantitative correlational survey model. The study group consisted of a total of 502 high school students (377 females, 125 males) aged between 14 and 17, who were enrolled in different types of high schools in the city center of Karaman. Data were collected using the Personal Information Form, the Cyber Obsessive Stalking Scale, and the Parental Attitude Scale. Since the assumption of normality was not met, data were analyzed using non-parametric statistical tests. According to the findings, adolescents' levels of cyberstalking victimization did not differ significantly by gender, age, or parental education level ($p > .05$). However, significant differences were found based on the type of school attended, the number of social media accounts, and daily internet use duration ($p < .05$). In particular, adolescents who had multiple social media accounts and those who used the internet for more than five hours per day exhibited significantly higher levels of victimization compared to other groups. Spearman's rho correlation analysis revealed a positive and significant relationship between cyberstalking victimization and the authority and control dimension of parental attitudes, while a negative and significant relationship was found with the responsibility and acceptance dimension. Overall, the findings indicate that democratic and supportive parental attitudes play a protective role against digital risks, whereas authoritarian parenting styles and uncontrolled or excessive social media use increase the risk of cyberstalking victimization.

Keywords: Cyberstalking victimization parental attitudes, adolescence, social media.

1. GİRİŞ

Dijitalleşmenin hız kazanmasıyla birlikte sosyal medya platformları, ergenlerin günlük yaşamlarında yalnızca bir iletişim aracı olmanın ötesine geçerek sosyalleşme, kimlik inşası ve kendini ifade etme süreçlerinin merkezinde yer almaya başlamıştır. Günümüzde ergenler, akran ilişkilerini sürdürme, sosyal onay alma ve benlik algılarını şekillendirme süreçlerinde çevrimiçi ortamları yoğun biçimde kullanmaktadır (Boyd, 2014; Valkenburg & Peter, 2011). Özellikle mobil teknolojilerin yaygınlaşması, sosyal medya kullanımını zamansal ve mekânsal sınırlamalardan bağımsız hâle getirerek ergenlerin çevrimiçi görünürlüğünü önemli ölçüde artırmıştır (Livingstone vd., 2018).

Bununla birlikte, sosyal medya kullanım sürelerindeki artış, bu ortamların sunduğu etkileşim ve bağlantı olanaklarının yanı sıra çeşitli dijital riskleri de beraberinde getirmektedir. Siber zorbalık, çevrimiçi taciz ve mahremiyet ihlalleri bu riskler arasında sıklıkla ele alınırken, son yıllarda dikkat çeken bir diğer risk alanı siber obsesif takip olgusudur. Siber obsesif takip, bireyin dijital iletişim araçları aracılığıyla ısrarlı, tekrarlayıcı ve istenmeyen biçimde izlenmesi, rahatsız edilmesi ya da tehdit edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Spitzberg & Hoobler, 2002). Bu davranışlar; sürekli mesaj gönderme, sosyal medya hesaplarını takip etme, çevrimiçi hareketleri kontrol etme ve dijital ortamda korku yaratmaya yönelik girişimleri içerebilmektedir (Dreßing vd., 2014).

Araştırmalar, siber obsesif takibe maruz kalan bireylerin kaygı, korku, uyku bozuklukları, depresif belirtiler ve sosyal geri çekilme gibi ciddi psikolojik sorunlar yaşayabildiklerini ortaya koymaktadır (Dreßing vd., 2014; Sheridan & Grant, 2007). Bu tür dijital mağduriyetlerin, bireyin öznel güvenlik algısını zedelediği ve gündelik işlevselliğini olumsuz yönde etkilediği bildirilmektedir. Kimlik gelişiminin devam ettiği ve benlik algısının henüz tam olarak bütünleşmediği ergenlik döneminde, bu tür yaşantıların etkilerinin daha derin ve kalıcı olabileceği vurgulanmaktadır (Livingstone & Smith, 2014; Steinberg, 2017). Ergenlerin akran onayına verdiği yüksek önem ve sosyal ilişkilerde yaşanan kırılganlık, siber obsesif takip gibi tehditlere karşı bu yaş grubunu daha savunmasız hâle getirebilmektedir.

Ergenlerin dijital risklere maruz kalma süreçleri yalnızca bireysel özellikler ya da teknoloji kullanım sıklığıyla açıklanamaz. Bu süreçlerin anlaşılmasında, ergenin içinde bulunduğu aile bağlamı önemli bir belirleyici olarak öne çıkmaktadır. Ekolojik Sistemler Kuramı'na göre aile, bireyin gelişimini şekillendiren en temel mikrosistemlerden biridir ve ergenin çevrimiçi deneyimleri de bu bağlamdan bağımsız değildir (Bronfenbrenner, 2005). Ana-baba tutumları; çocuğun benlik saygısını, duygusal düzenleme becerilerini ve sınır koyma kapasitesini doğrudan etkilemektedir (Darling & Steinberg, 1993).

Alanyazında, demokratik ve destekleyici ana-baba tutumlarının çocuk ve ergenlerin psikososyal uyumunu güçlendirdiği; buna karşılık otoriter ve aşırı denetleyici tutumların uyum sorunları, içselleştirilmiş problemler ve riskli davranışlarla ilişkili olduğu belirtilmektedir (Baumrind, 1991; Steinberg, 2017). Dijital bağlamda ise, destekleyici ve iletişime açık ebeveynlik yaklaşımlarının ergenlerin çevrimiçi riskleri fark etmesini ve yardım arama davranışlarını artırdığı; baskıcı ve kontrolcü tutumların ise ergenlerin dijital yaşantılarını ebeveynlerinden gizlemelerine yol açtığı ifade edilmektedir (Martinez et al., 2019; Livingstone et al., 2018).

Türkiye'de siber zorbalık ve çevrimiçi mağduriyet konularında artan sayıda çalışma bulunmakla birlikte (Erdur Baker ve Kavşut, 2017; Yiğit, Keskin ve Yurdagül, 2018; Aytaç,2020) , siber obsesif takip olgusuna ilişkin araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Mevcut çalışmaların büyük bir bölümünün üniversite öğrencileriyle yürütüldüğü (Er ve ark., 2022; Uğur ve ark., 2022); ergen örnekleminde ise siber obsesif takip mağduriyetinin aile bağlamı ve sosyal medya kullanım alışkanlıklarıyla birlikte ele alındığı çalışmaların yetersiz kaldığı dikkat çekmektedir. Bu durum, ergenlik dönemine özgü risk dinamiklerinin yeterince ortaya konulamamasına yol açmaktadır.

Bu bağlamda, mevcut araştırmanın amacı, ergenlerde siber obsesif takip mağduriyetinin algılanan anne-baba tutumları, demografik değişkenler ve sosyal medya kullanım alışkanlıkları ile ilişkisini incelemektir. Araştırmadan elde edilecek bulguların, hem alanyazındaki önemli bir boşluğu doldurması hem de ailelere, eğitimcilere ve okul psikolojik danışmanlarına yönelik koruyucu ve önleyici rehberlik çalışmalarına bilimsel bir temel sunması beklenmektedir.

Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
2. Ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeyleri yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeyleri anne-baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4. Ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeyleri devam edilen okula göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
5. Ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeyleri sosyal medyada sahip oldukları hesap sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
6. Ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeyleri sosyal medyayı günlük kullanım süresine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
7. Ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeyleri ile algıladıkları ana-baba tutumları alt boyutları (sorumluluk ve kabul, otorite ve denetleme) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1.Araştırma Modeli

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli ile yürütülmüştür. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha fazla değişken arasındaki birlikte değişim durumunu belirlemeyi amaçlayan ve değişkenler üzerinde herhangi bir deneysel müdahalede bulunulmayan araştırma desenidir (Karasar, 2012). Bu model, özellikle bireylerin sahip oldukları özellikler ile psikososyal değişkenler arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Creswell, 2014).

2.2.Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2024–2025 eğitim-öğretim yılında Karaman il merkezinde bulunan farklı lise türlerinde (Anadolu Lisesi, Fen Lisesi, Güzel Sanatlar Lisesi, İmam Hatip

Lisesi vb.) öğrenim gören, yaşları 14 ile 17 arasında değişen toplam 502 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcıların 377'si (%75.1) kız, 125'i (%24.9) erkek öğrencidir. Örneklem seçiminde uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılım gönüllülük esasına dayalıdır ve veri toplama sürecinde öğrencilerin araştırmaya katılmayı reddetme ya da istedikleri anda çalışmadan çekilme hakları olduğu kendilerine açıkça belirtilmiştir.

2.3.Veri Toplama Araçları

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu, katılımcıların demografik özelliklerini ve sosyal medya kullanım alışkanlıklarını belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Formda; cinsiyet, yaş, anne baba eğitim durumu ve okul değişkenlerin yanı sıra sahip olunan sosyal medya hesap sayısı ve günlük sosyal medya kullanım süresi gibi kullanım alışkanlıklarını belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır.

2.3.2. Siber Obsesif Takip Ölçeği (SOTÖ):

Ergenlerin siber obsesif takip mağduriyet düzeylerini belirlemek amacıyla, Uğur, Akat, Savcı ve Ercengiz (2022) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek kullanılmıştır. Ölçek, aşırı yakınlık, tehdit etme ve aktarım olmak üzere üç alt boyuttan ve toplam 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin orijinal uyarlama çalışmasında Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .79 olarak raporlanmıştır. Mevcut araştırmada ölçeğin güvenirliği yeniden hesaplanmış ve toplam ölçek için Cronbach alfa katsayısı .89 olarak bulunmuştur. Alt boyutlara ilişkin güvenirlik katsayıları ise aşırı yakınlık için .82, tehdit etme için .82 ve aktarım için .85 olarak hesaplanmış olup bu değerler ölçeğin mevcut örneklemde yüksek düzeyde güvenilir (Büyüköztürk, 2020) olduğunu göstermektedir.

2.3.3. Anne-Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ):

Ergenlerin ebeveynlerine yönelik algıladıkları tutumları ölçmek amacıyla Küçükturan (2005) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek, sorumluluk ve kabul ile otorite ve denetleme olmak üzere iki alt boyuttan oluşmakta ve toplam 30 maddeden meydana gelmektedir. Sorumluluk ve kabul boyutu, anne-babanın destekleyici, sıcak ve demokratik tutumlarını; otorite ve denetleme boyutu ise baskıcı, katı ve aşırı kontrolcü tutumlarını yansıtmaktadır. Bu çalışmada ölçeğin güvenirliği yeniden analiz edilmiş; sorumluluk ve kabul alt boyutu için Cronbach alfa katsayısı .92, otorite ve denetleme alt boyutu için .94 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu değerler, ölçeğin yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir (Nunnally & Bernstein, 1994).

2.4.Veri Toplama Süreci

Araştırma sürecine başlanmadan önce, araştırmada kullanılan ölçme araçlarının kullanımına ilişkin gerekli izinler alınmıştır. Ardından, çalışma kapsamında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma Yayın Etik Kurulundan 10/09/2024 tarihli ve 271 sayılı etik kurul onayı temin edilmiştir. Araştırmanın uygulama sürecine ilişkin olarak, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmî ortaöğretim kurumlarında veri toplanabilmesi amacıyla, Karaman İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden 07.10.2024 tarihli uygulama izni alınmıştır. Bu izinler doğrultusunda, veri toplama süreci ilgili okul yönetimlerinin bilgisi ve onayı dâhilinde yürütülmüştür. Araştırmaya katılan tüm öğrenciler, veri toplama süreci öncesinde araştırmanın amacı, içeriği ve gönüllülük esasları hakkında bilgilendirilmiştir. Katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmış, anketlerin anonim olduğu ve kişisel bilgilerin

gizli tutulacağı açıklanmıştır. Ölçeklerin doldurulması yaklaşık 20–25 dakika sürmüştür. Araştırma süreci, etik ilkelere uygun olarak yürütülmüştür (APA, 2020).

2.5.Verilerin Analizi

Verilerin analizi IBM SPSS 26.00 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analiz sürecine geçilmeden önce veri setinde kayıp veri ve uç değer analizleri yapılmıştır. Ardından, ölçme araçlarına ait puanların tek değişkenli normallik varsayımını karşılayıp karşılamadığı incelenmiştir. Ana-baba tutum ölçeğinden alınan puanlar normallik varsayımını karşılamış olsa da siber obsesif takip ölçeğinden alınan çarpıklık ve basıklık değerleri ile Histogram ve Normal Q–Q Plot grafikleri, siber obsesif takip puanlarının normal dağılımdan anlamlı düzeyde saptığını göstermiştir. Bu nedenle analizlerde non-parametrik istatistiksel yöntemler tercih edilmiştir (Field, 2018). Buna göre: İki bağımsız grup arasındaki karşılaştırmalarda Mann–Whitney U Testi, ikiden fazla bağımsız grup arasındaki karşılaştırmalarda Kruskal–Wallis H Testi, değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde Spearman sıra farkları korelasyon analizi kullanılmıştır. İstatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak kabul edilmiştir. Tablo 1'de değişkenlere ilişkin ortalama, standart sapma, basıklık ve çarpıklık değerleri görülebilir

Çizelge 1. Araştırma Değişkenlerine Ait Betimsel İstatistikler

Değişken	N	X̄	SS	Çarpıklık	Basıklık
Sorumluluk ve Kabul	502	57.44	12.40	−.70	.02
Otorite ve Denetleme	502	36.00	15.10	.72	−.25
Aşırı Yakınlık	502	6.78	3.80	1.50	1.80
Tehdit Etme	502	7.43	3.20	3.20	12.20
Aktarım	502	5.99	2.70	3.90	18.70
SOTÖ Toplam	502	20.20	8.20	2.40	7.40

3. BULGULAR

Bu bölümde, ergenlerin siber obsesif takip mağduriyeti düzeylerinin; demografik değişkenler, sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve algılanan anne-baba tutumları açısından farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulgular sunulmuştur. Bulgular, araştırma soruları doğrultusunda sırasıyla ele alınmıştır. Ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Cinsiyete Göre Siber Obsesif Takip Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Mann–Whitney U Testi Sonuçları

Alt Boyut	Cinsiyet	N	X̄	SS	Sıra Ort.	z	p
Aşırı Yakınlık	Kız	377	6.94	4.00	257.30	−1.64	.101
	Erkek	125	6.29	3.40	234.10		
Tehdit Etme	Kız	377	7.40	3.18	250.90	−0.19	.852
	Erkek	125	7.54	3.40	253.20		
Aktarım	Kız	377	5.91	2.65	248.40	−1.17	.242
	Erkek	125	6.22	3.07	260.90		
SOTÖ Toplam	Kız	377	20.25	8.29	253.90	−0.69	.492
	Erkek	125	20.05	8.03	244.10		

Tablo 2'de görüldüğü gibi yapılan analiz sonucunda, kız ve erkek ergenlerin siber obsesif takip mağduriyeti toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > .05$).

Ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeyleri yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? Şeklindeki araştırma sorusunu yanıtlamak için yapılan analizin bulguları Tablo 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. Yaş Gruplarına Göre Siber Obsesif Takip Ölçeği Puanlarının Kruskal–Wallis H Testi Sonuçları

Yaş Grubu	N	X̄	SS	Sıra Ort.	χ^2	p
14 yaş	108	20.11	8.01	247.60		
15 yaş	162	20.35	8.42	254.30	2.18	.536
16 yaş	147	20.08	8.11	249.90		
17 yaş	85	20.42	8.57	256.80		

Analiz sonuçları, siber obsesif takip mağduriyeti toplam puanlarının yaş gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymuştur ($p > .05$).

Ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeylerinin anne eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular Tablo 4'te görülebilir.

Çizelge 4. Anne Eğitim Düzeyine Göre Siber Obsesif Takip Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Kruskal–Wallis H Testi Sonuçları

Değişken	Anne Eğitim Düzeyi	N	X̄	SS	Sıra Ort.	H	p
Aşırı Yakınlık	İlkokul	138	6.72	3.80	251.20	1.17	.76
	Ortaokul	100	6.61	3.30	256.90		
	Lise	134	7.23	4.60	257.70		
	Üniversite	130	6.50	3.60	241.20		
Tehdit Etme	İlkokul	138	7.34	3.00	246.20	1.41	.70
	Ortaokul	100	7.39	2.90	261.50		
	Lise	134	7.75	4.00	255.00		
	Üniversite	130	7.24	2.80	245.80		
Aktarım	İlkokul	138	5.95	2.70	248.00	2.66	.45
	Ortaokul	100	6.20	3.10	260.70		
	Lise	134	6.15	3.10	258.00		
	Üniversite	130	5.70	2.10	241.50		
SOTÖ Toplam	İlkokul	138	20.01	7.60	251.00	0.96	.81
	Ortaokul	100	20.20	7.70	256.30		
	Lise	134	21.13	10.20	257.50		
	Üniversite	130	19.44	6.80	242.10		

Analiz sonuçları, siber obsesif takip mağduriyeti puanlarının anne eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymuştur ($p > .05$).

Ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeylerinin baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular Tablo 5'te görülebilir.

Çizelge 5. Baba Eğitim Düzeyine Göre Siber Obsesif Takip Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Kruskal–Wallis H Testi Sonuçları

Değişken	Baba Eğitim Düzeyi	N	X̄	SS	Sıra Ort.	H	p
Aşırı Yakınlık	İlkokul	89	6.78	3.64	260.80	2.43	.49
	Ortaokul	74	7.11	3.96	269.10		
	Lise	149	6.88	4.16	247.60		
	Üniversite	190	6.57	3.71	243.30		
Tehdit Etme	İlkokul	89	7.29	2.31	264.70	1.90	.59
	Ortaokul	74	7.55	3.04	255.28		
	Lise	149	7.68	4.02	251.00		
	Üniversite	190	7.26	2.99	244.20		
Aktarım	İlkokul	89	6.01	3.02	251.20	5.82	.12
	Ortaokul	74	6.07	2.28	268.10		
	Lise	149	6.12	2.97	259.00		
	Üniversite	190	5.84	2.64	238.60		
SOTÖ Toplam	İlkokul	89	20.08	7.40	260.80	3.07	.38
	Ortaokul	74	20.73	7.66	272.50		
	Lise	149	20.68	9.69	247.40		
	Üniversite	190	19.67	7.53	242.20		

Analiz sonuçları baba eğitim düzeyine göre siber obsesif takip ölçeği ve alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > .05$).

Ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeylerinin devam edilen okula göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Çizelge 6. Okul Türüne Göre Siber Obsesif Takip Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Kruskal–Wallis H Testi Sonuçları

Alt Boyut	Okul Türü	N	Sıra Ort.	H	p	Karşılaştırma Sonucu
Aşırı Yakınlık	Karaman Lisesi	178	262.80	12.90	.005**	Karaman L. > Fen L.
	Fen Lisesi	100	228.80			Karaman L. > Kız İHL
	Kız İmam Hatip L.	126	228.50			Güzel Sanatlar L. > Fen L.
	Güzel Sanatlar L.	98	283.70			Güzel Sanatlar L. > Kız İHL
Tehdit Etme	Karaman Lisesi	178	259.80	4.90	.175	–
	Fen Lisesi	100	237.40			
	Kız İmam Hatip L.	126	239.80			
	Güzel Sanatlar L.	98	265.80			
Aktarım	Karaman Lisesi	178	271.40	12.80	.005**	Karaman L. > Fen L.
	Fen Lisesi	100	240.10			Karaman L. > Kız İHL
	Kız İmam Hatip L.	126	230.80			
	Güzel Sanatlar L.	98	253.40			
SOTÖ Toplam	Karaman Lisesi	178	266.90	11.80	.008**	Karaman L. > Fen L.
	Fen Lisesi	100	230.40			Karaman L. > Kız İHL
	Kız İmam Hatip L.	126	226.70			Güzel Sanatlar L. > Fen L.
	Güzel Sanatlar L.	98	276.90			Güzel Sanatlar L. > Kız İHL

Not. Anlamlı bulunan karşılaştırmalar Bonferroni düzeltmeli ikili karşılaştırmalara dayanmaktadır.

Analiz sonuçları, aşırı yakınlık, aktarım ve SOTÖ toplam puanlarında okul türüne göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu göstermiştir ($p < .01$). Buna göre, Karaman Lisesi ve Güzel Sanatlar Lisesi öğrencilerinin siber obsesif takip mağduriyeti düzeylerinin, Fen Lisesi ve Kız İmam Hatip Lisesi öğrencilerine kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Tehdit etme alt boyutunda ise okul türüne göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > .05$).

Ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeyleri sosyal medyada sahip oldukları hesap sayısına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin analiz sonuçları Tablo 4'de verilmiştir.

Çizelge 7. Sosyal Medyada Sahip Olunan Hesap Sayısına Göre Siber Obsesif Takip Ölçeği Puanlarının Kruskal–Wallis H Testi Sonuçları

Hesap Sayısı	N	X̄	SS	Sıra Ort.	χ^2	p
Halihazırda hesabı yok	68	17.62	7.14	189.45		
Tek hesap	214	19.78	7.96	241.30	16.82	.001
Birden fazla	220	22.04	8.53	281.67		

Analiz sonuçları, siber obsesif takip mağduriyeti toplam puanı ve tüm alt boyutlarda, sahip olunan hesap sayısına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunduğunu göstermiştir ($p < .01$). Bulgular, birden fazla sosyal medya hesabına sahip olan ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeylerinin, tek hesabı olan ya da halihazırda sosyal medya hesabı bulunmayan ergenlere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeyleri sosyal medyayı günlük kullanım süresine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Çizelge 8. Günlük Sosyal Medya Kullanım Süresine Göre Siber Obsesif Takip Ölçeği Puanlarının Kruskal–Wallis H Testi Sonuçları

Günlük Kullanım Süresi	N	X̄	SS	Sıra Ort.	χ^2	p
1 saat ve altı	92	17.89	7.22	198.54		
2–4 saat	246	19.96	7.88	242.16	21.34	.001
5 saat ve üzeri	164	23.01	8.61	295.42		

Analiz sonuçları, siber obsesif takip mağduriyeti düzeylerinin günlük kullanım süresine göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaştığını göstermiştir ($p < .01$). Yapılan ikili karşılaştırma sonuçları günde beş saat ve üzeri internet kullanan ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeylerinin, daha kısa süre internet kullanan ergenlere kıyasla anlamlı biçimde daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeyleri ile algıladıkları ana-baba tutumları alt boyutları (sorumluluk ve kabul, otorite ve denetleme) arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına ilişkin bulgular Tablo 6'da görülebilir.

Çizelge 9. Algılanan Ana-Baba Tutumları ile Siber Obsesif Takip ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiler

Değişkenler	SOTO/ Aşırı Yakınlık	SOTO/ Tehdit Etme	SOTO/Söylenti Aktarımı	SOTÖ Toplam
Sorumluluk ve Kabul	−.16**	−.25**	−.25**	−.22**
Otorite ve Denetleme	.25**	.24**	.25**	.29**

Not: Değerler Spearman sıra farkları korelasyon katsayılarını göstermektedir; ** p<.01

Ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeyleri ile algılanan ana-baba tutumları arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla Spearman sıra farkları korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları, siber obsesif takip mağduriyeti ile otorite ve denetleme boyutu arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunduğunu; sorumluluk ve kabul boyutu ile ise negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir ($p < .01$).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, dijital çağın ergenler için ortaya çıkardığı yeni bir risk alanı olan siber obsesif takip mağduriyetini, ergenliğin gelişimsel özellikleri ve aile bağlamı çerçevesinde ele almıştır. Elde edilen bulgular, ergenlik dönemine ilişkin gelişimsel yaklaşımlar, Problem Davranış Kuramı ve ana-baba tutumlarına ilişkin alanyazın ışığında değerlendirildiğinde, siber obsesif takibin yalnızca bireysel ya da teknolojik bir sorun olmadığı; aile, okul ve dijital çevrenin etkileşimiyle şekillenen çok boyutlu bir olgu olduğu görülmektedir.

Araştırmanın demografik değişkenlere ilişkin bulguları, ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeylerinin cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre anlamlı biçimde farklılaşmadığını ortaya koymuştur. Bu bulgu, dijital mağduriyetlerin cinsiyete göre farklılaştığını ileri süren bazı çalışmalarla (Baum ve ark., 2009; Erdur Baker ve Kavşut, 2017; Keleş ve Tagay, 2025) örtüşmemekle birlikte, güncel ve geniş örneklemli araştırmalarla tutarlılık göstermektedir. Özellikle Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO, 2022) raporları ile Salı ve ark.'nın(2015) bulguları, dijital risklerin kız ve erkek ergenleri benzer düzeylerde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu durumda dijital teknolojilerin gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline gelmesiyle birlikte, siber tehditlerin cinsiyetten bağımsız, evrensel bir risk alanına dönüştüğü söylenebilir.

Yaş değişkenine ilişkin anlamlı bir farklılık bulunmaması ise, 14–17 yaş aralığını kapsayan ergenlik döneminin bir bütün olarak dijital risklere açık bir gelişimsel evre olduğunu düşündürmektedir. Ergenlik; kimlik arayışının yoğunlaştığı, akran onayının önem kazandığı ve sınır koyma becerilerinin henüz tam olarak olgunlaşmadığı bir dönemdir (Livingstone & Smith, 2014). Bu gelişimsel özellikler, yaş grupları arasında belirgin bir fark yaratmaksızın tüm ergenleri siber obsesif takip açısından kırılgan hâle getirebilmektedir.

Bu araştırmada elde edilen bulgular, ergenlerin siber obsesif takibe maruz kalma düzeylerinin hem anne hem de baba eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşmadığını göstermektedir. Bu sonuç, ebeveyn eğitim düzeyinin tek başına ergenlerin dijital ortamlarda karşılaştıkları riskleri açıklamada yeterli bir değişken olmayabileceğine işaret etmektedir. Nitekim alanyazında, ebeveynlerin eğitim düzeyi ile çocukların çevrimiçi risklere maruz kalma düzeyleri arasındaki ilişkinin zayıf ya da tutarsız olduğu; buna karşılık ebeveynlik tutumları, ebeveyn–çocuk iletişiminin niteliği ve dijital yaşantılara yönelik rehberliğin daha belirleyici olduğu vurgulanmaktadır (Livingstone & Helsper, 2008; Kerr, Stattin, & Özdemir, 2012). Bu bağlamda, siber obsesif takip mağduriyetinin anlaşılmasında ebeveynlerin eğitim düzeyinden ziyade, benimsedikleri ebeveynlik tutumları ve ergenlerle kurdukları iletişimin niteliği ile ilişkili olduğu düşünülebilir.

Bu araştırmada okul türüne göre siber obsesif takip mağduriyeti düzeylerinde ortaya çıkan farklılıklar, ergenlerin dijital ortamlardaki deneyimlerinin yalnızca bireysel özelliklerle değil, aynı zamanda içinde bulundukları okul bağlamı ve sosyal çevreyle de ilişkili olabileceğini

göstermektedir. Karaman Lisesi ve Güzel Sanatlar Lisesi öğrencilerinin aşırı yakınlık, aktarım ve toplam mağduriyet puanlarının daha yüksek olması, bu okul türlerinde öğrenim gören ergenlerin sosyal etkileşimlerinin daha geniş ve görünür olmasına, dijital ortamlarda kendilerini ifade etme ve paylaşımda bulunma düzeylerinin görece yüksek olmasına bağlı olabilir. Nitekim alanyazında, çevrimiçi görünürlüğün artmasının ve sosyal etkileşimin yoğunlaşmasının, siber taciz ve dijital takip gibi risklerle karşılaşma olasılığını artırdığı vurgulanmaktadır (Livingstone & Smith, 2014; Reyns, Henson, & Fisher, 2016). Buna karşılık, Fen Lisesi ve Kız İmam Hatip Lisesi öğrencilerinde mağduriyet düzeylerinin daha düşük bulunması, bu okul türlerinde akademik odaklılık, daha yapılandırılmış sosyal çevreler ve dijital kullanımın görece daha sınırlı olmasıyla ilişkili olabilir. Öte yandan, tehdit etme alt boyutunda okul türüne göre anlamlı bir farklılık bulunmaması, açık tehdit içeren davranışların okul bağlamından bağımsız olarak benzer düzeylerde ortaya çıkabildiğini ve bu tür davranışların daha çok bireysel eğilimler ile çevrimiçi etkileşimin niteliğiyle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir (Sheridan & Grant, 2007; Dreßing vd., 2014). Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, okul türünün özellikle dolaylı ve ilişkisel dijital takip davranışları açısından ayırt edici bir bağlam sunduğu, ancak açık tehdit içeren davranışlar üzerinde sınırlı bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Sosyal medya kullanım alışkanlıklarına ilişkin bulgular, günlük internet kullanım süresi arttıkça ve sahip olunan sosyal medya hesap sayısı çoğaldıkça, siber obsesif takibe maruz kalma düzeylerinin anlamlı biçimde yükseldiğini göstermiştir. Özellikle günde beş saatten fazla çevrimiçi olan ve birden fazla sosyal medya hesabına sahip olan ergenlerin en yüksek risk grubunu oluşturduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, dijital ayak izinin genişlemesi ve çevrimiçi görünürlüğün artmasının, potansiyel faillerle karşılaşma olasılığını artırdığını ortaya koyan önceki çalışmalarla örtüşmektedir (Er ve ark., 2022). Çoklu hesap kullanımı, ergenlerin kimlik denemeleri yapmalarına olanak tanısa da bu durum, kimlik karmaşası ve dijital sınır ihlalleri açısından önemli bir risk faktörü hâline gelebilmektedir (Valkenburg & Peter, 2011). Bu sonuçlar, uluslararası alanyazınla da büyük ölçüde paralellik göstermektedir. Avrupa ülkelerinde yürütülen geniş ölçekli çalışmalarda, birden fazla sosyal medya hesabı kullanan ve çevrimiçi ortamda daha uzun süre geçiren ergenlerin, siber taciz ve dijital takip davranışlarına daha sık maruz kaldıkları bildirilmektedir (Livingstone, Stoilova & Kelly, 2016; EU Kids Online, 2020). Benzer biçimde Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan araştırmalar, çevrimiçi görünürlüğün artmasının ve kişisel bilgilerin yoğun biçimde paylaşılmasının siber obsesif takip açısından temel bir risk faktörü olduğunu vurgulamaktadır (Reyns, Henson & Fisher, 2016). Bu bağlamda mevcut araştırmanın bulguları, siber obsesif takibin kültürler arası ortak risk dinamiklerine sahip olduğunu ve dijitalleşmenin evrensel etkileriyle şekillendiğini göstermektedir.

Araştırmanın en temel ve kuramsal açıdan en güçlü bulgusu, ebeveyn tutumlarının siber obsesif takip mağduriyeti üzerindeki belirleyici rolüdür. Algılanan sorumluluk ve kabul düzeyi arttıkça siber mağduriyetin azalması, otorite ve denetleme düzeyi arttıkça ise mağduriyetin artması, Richard Jessor'un (1991) Problem Davranış Kuramı ile doğrudan örtüşmektedir. Kuram, destekleyici aile yapılarının risk davranışlarına karşı koruyucu; baskıcı ve tutarsız aile ortamlarının ise risk artırıcı bir işlev gördüğünü vurgulamaktadır. Bu bulgu, uluslararası ebeveynlik ve dijital risk araştırmalarıyla da tutarlıdır. Özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinde gerçekleştirilen çalışmalarda, demokratik ve destekleyici ebeveynlik yaklaşımlarının ergenlerin çevrimiçi riskleri fark etme, sınır koyma ve yardım arama davranışlarını güçlendirdiği belirtilmektedir (Kerr, Stattin & Özdemir, 2012; Livingstone et al., 2018). Buna karşılık, aşırı

denetleyici ve otoriter ebeveyn tutumlarının, ergenlerin dijital yaşantılarını ebeveynlerinden gizlemelerine ve siber mağduriyet yaşadıklarında sosyal destekten yoksun kalmalarına yol açtığı bildirilmektedir (Martinez vd., 2019). Mevcut çalışmada elde edilen bulgular, destekleyici ve kabul edici ebeveyn tutumlarının siber obsesif takip karşısında koruyucu bir faktör olduğunu; otoriter ve aşırı denetleyici tutumların ise riski artırdığını ortaya koyarak bu uluslararası bulguları desteklemektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu araştırma siber obsesif takibin yalnızca bireysel ya da teknolojik önlemlerle ele alınamayacak kadar karmaşık bir dijital risk alanı olduğunu göstermektedir. Bulgular, ergenlerin dijital ortamlarda karşılaştıkları risklerin anlaşılmasında aile bağlamının merkezi bir rol oynadığını ve destekleyici ebeveynlik yaklaşımlarının evrensel bir koruyucu faktör olarak öne çıktığını ortaya koymaktadır.

Araştırma bulguları doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

1. Ana-babalara yönelik dijital ebeveynlik eğitim programları geliştirilerek, destekleyici ve iletişime dayalı ebeveynlik becerileri güçlendirilmelidir.
2. Okullarda, okul türüne özgü dijital farkındalık ve siber güvenlik programları uygulanmalıdır.
3. Ergenlerin sosyal medya kullanım süreleri ve hesap sayıları konusunda bilinçli ve denetimli kullanım teşvik edilmelidir.
4. Okul psikolojik danışmanları tarafından, ergenlerin dijital riskleri tanıma ve sınır koyma becerilerini geliştirmeye yönelik psiko-eğitim çalışmaları yürütülmelidir.
5. Gelecek araştırmalarda, boylamsal ve nitel yöntemler kullanılarak aile içi iletişim süreçlerinin siber mağduriyet üzerindeki uzun vadeli etkileri daha derinlemesine incelenebilir.

KAYNAKÇA

1. APA. (2020). *Publication manual of the American Psychological Association* (7th ed.). American Psychological Association.
2. Aytaç, Ö. (2020). *Lise öğrencilerinin siber zorbalık ve internet bağımlılığı düzeyinin, ebeveynlerle iletişim ve akranlarla ilişkiler açısından incelenmesi: İzmir örneği* (Yüksek lisans tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü
3. Baum, K., Catalano, S., Rand, M., & Rose, K. (2009). *Stalking victimization in the United States*. U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics.
4. Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence, 11*(1), 56–95. https://doi.org/10.1177/0272431691111004
5. Boyd, D. (2014). *It's complicated: The social lives of networked teens*. Yale University Press.
6. Bronfenbrenner, U. (2005). *Making human beings human: Bioecological perspectives on human development*. Sage.
7. Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve raporlaştırma* (28. Baskı). Pegem Akademi.
8. Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage.
9. Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin, 113*(3), 487–496. https://doi.org/10.1037/0033-2909.113.3.487
10. Dreßing, H., Kuehner, C., Gass, P., & Meyer-Lindenberg, A. (2014). Cyberstalking in a large sample of social network users: Prevalence, characteristics, and impact upon victims. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 17*(2), 61–67. https://doi.org/10.1089/cyber.2012.0231
11. Er, S., Demiray, T., & Ok, E., (2022). *Üniversite Öğrencilerinde Mobil Flört Uygulaması Kullanımı, Siber Flört Şiddeti ve Siber Obsesif Takip Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: Pilot Çalışma*. IV. Uluslararası Şiddeti Anlamak Kongresi (pp.127). İstanbul, Turkey
12. Erdur Baker, Ö. & Kavşut, F. (2007). Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, pp, 31-42.

13. EU Kids Online. (2020). *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*. London School of Economics and Political Science.
14. Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (5th ed.). Sage.
15. Jessor, R. (1991). Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescent Health, 12*(8), 597–605. https://doi.org/10.1016/1054-139X(91)90007-K
16. Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi (24. Baskı)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
17. Keleş, A., & Tagay, Ö. (2025). Ergenlerin siber zorbalık düzeylerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty* (73), 734-757. https://doi.org/10.21764/maeuefd.1543367
18. Kerr, M., Stattin, H., & Özdemir, M. (2012). Perceived parenting style and adolescent adjustment: Revisiting directions of effects and the role of parental knowledge. *Developmental Psychology, 48*(6), 1540–1553. https://doi.org/10.1037/a0027720
19. Küçükturan, G. (2005). Anne baba tutum ölçeği. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER),* 19, 238-250.
20. Livingstone, S., & Smith, P. K. (2014). Annual research review: Harms experienced by child users of online and mobile technologies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 55*(6), 635–654. https://doi.org/10.1111/jcpp.12197
21. Livingstone, S., Stoilova, M., & Kelly, A. (2018). The challenges of researching online risks for children. *Children & Society, 32*(4), 263–275. https://doi.org/10.1111/chso.12283
22. Martinez, I., Nikken, P., & Schols, M. (2019). Parenting styles and children's online safety: A parental mediation perspective. *Journal of Child and Family Studies, 28*(1), 1–14. https://doi.org/10.1007/s10826-018-1254-7
23. Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory* (3rd ed.). McGraw-Hill.
24. Reyns, B. W., Henson, B., & Fisher, B. S. (2016). Being pursued online: Applying cyber-lifestyle routine activities theory to cyberstalking victimization. *Criminal Justice and Behavior, 43*(3), 379–399. https://doi.org/10.1177/0093854815617332
25. Salı, J., Başak, B., & Akca, E. (2015). Türkiye'de Ortaokul Öğrencileri Arasında Siber Zorbalık. *Anadolu Journal of Educational Sciences International,* 5(2), 109-130. https://doi.org/10.18039/ajesi.59645
26. Sheridan, L. P., & Grant, T. (2007). Is cyberstalking different? *Psychology, Crime & Law, 13*(6), 627–640. https://doi.org/10.1080/10683160701340528

27. Spitzberg, B. H., & Hoobler, G. (2002). Cyberstalking and the technologies of interpersonal terrorism. *New Media & Society, 4*(1), 71–92. https://doi.org/10.1177/14614440222226271
28. Steinberg, L. (2017). *Adolescence* (11th ed.). McGraw-Hill Education.
29. Uğur, E., Akat, M., Savcı, M., & Ercengiz, M. (2022). Adaptation of the Cyber Obsessive Stalking Scale into Turkish. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 12*(63), 1–20.
30. Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2011). Online communication among adolescents: An integrated model of its attraction, opportunities, and risks. *Journal of Adolescent Health, 48*(2), 121–127. https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2010.08.020
31. World Health Organization. (2022). *Adolescent mental health*. World Health Organization.
32. Yiğit, M. F., Keskin, S., & Yurdugül, H. (2018). Investigating the relationship between cyberbullying and perceived family support in middle-school students in relation to gender, frequency of internet use, and grade. *Addicta: The Turkish Journal on Addiction*, 5, 249–284. http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2018.5.2.0050

FIKHÎ AÇIDAN DÜNYEVİLEŞMENİN SOMUT TEZAHÜRLERİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Taha YILMAZ
Ardahan Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi,
tahayilmaz1981@gmail.com- 0000-0001-9503-3937

ÖZET

Fıkıh, inanç, ibadet ve ahlakı kapsayacak şekilde hükümler ortaya koymuştur. Fakihin ise bu hükümlerin tatbikatında ve istidlalinde devamlı olarak bir rolü bulunmaktadır. Aleyhte ve lehte hükümleri bilmek ve pratik hayatta ise bu hükümleri uygulamak gerekmektedir. Bu açıdan şer'î hükümleri tafsılî delillerden çıkarma görevini üstlenen ictihad kabiliyetine haiz müctehid uğraştığı alan gereği olarak devamlı bir tefakkuh durumundadır. Değişim düşüncenin mihenk taşlarındandır. Bu açıdan bakıldığında dünyevileşme olgusu İslâmî hükümlerin pratik hayattaki tezahürlerine de yansımıştır. Görsellik, çağa uygunluk, güçlü bir figür ortaya koyma, gayeden uzak hedefsiz bir yaşam ve pragmatik ilintiler bu unsurların başında gelmektedir. Bu unsurlarda İslâm'ın temel dinamikleri olan fazilet, rızay-ı ilahi, yardımlaşma, kuvvetin değil de hakkın esas alınması, kardeşlik duygularının gözetilmesi gibi olumlu duygu ve umdeleri olumsuz şekilde etkilemektedir. Dolayısıyla bunlara bağlı olarak fıkhî açıdan namaz, oruç, zekât, hac, giyim kuşam gibi İslâm'ın şeairleri de form olarak bazı değişimlere uğrayabilmektedir. Bu amaçla fıkhî açıdan dünyevileşmenin somut tezahürlerine dair bir değerlendirme yapma durumu aciliyet göstermektedir. Çalışma ontolojik olarak anlam arayışında olan insanın dinin özünü kaybetmeden maksad, maslahat ve illet bağlamında dini vecibelerini yerine getirme perspektifinde bir değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Toplumsal, kültürel ve iktisadi değişimler girdabında olan insanın rollerine hassasiyet göstermesi gerekliliğini vurgulamakta ve bu sorulara cevap aramaktadır. Analitik düşünce ve tümevarımsal bir bakışla metin analizi ve dışarıdan gözlem tekniğiyle konu irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, İnsan, Dünyevileşme, Zevk, Sosyal Değişim.

GİRİŞ

İnsan tab'an medeni bir varlıktır. Allah insanı yaratırken dünya nimetlerinden faydalanma kabiliyeti ile donatmıştır. İnsan bu nimetleri tüketirken Allah'a şükür, O'nu tazim ve tesbih görevlerini de unutmaması gerekmektedir (en-Nisâ 4/1; el-Mü'minûn 23/12-15; el-Kıyâmet 75/37). İnsan kelimesi ünsiyet ve nisyan kavramlarıyla bağ kurularak ifade edilmiştir (Kutluer, 2000, 22/320-323). İnsan ünsiyet terimiyle kendisine ilgi duyulurken, nisyan terimiyle kendisine yabancılaşmaktadır (Cevherî, 1376/1956, 3/904-906; İbn Manzûr, 1308, "ins" md.).

Bu olgu da onu dünyevileştirmekte ve ahiret bilincinden uzaklaştırmaktadır. Aslında dünyevileşme eğilimleri insana, Allah tarafından verilmiştir. İnsan zayıf duygularıyla dünyayı hedeflemeli ancak kuvvetli isteklerle de ahiret hayatını öncelemelidir. Dünya ve ahiret dengesini yine dünya hayatında başarmalıdır. Allah bu kabiliyeti insana vermiştir. Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet bu perspektifte oldukça önemli bir dinamik olarak insana büyük bir anlam haritası sunmuştur. Özellikle Kur'ân-ı Kerim birçok sûrede bazı örnek karakterlerle insana dünya hayatının nasıl yaşanacağına dair bir ölçü ortaya koymaktadır. Bakara sûresi maddi hayatı önceleyen hayatı sadece dünyevileşmekten ibaret sayan şahısların portreleriyle doludur (el-Bakara, 2/212). Başta Hz. İbrahim ve Nemrut misalleri verilmektedir (el-Bakara, 2/258). Yine İsrailoğullarından söz ederken onların dünya nimetlerini çokça talep edip şükretmeyi öteledikleri nden bahsetmektedir. Maddi mucizelerle kendilerine önderlik eden peygamberleri sıkıştırdıklarını beyan etmektedir. Kehf sûresinde iki bahçe sahibinden bahsederek birinin kanaatkâr oluşunu diğerinin ise şımarıklığını vurgulamaktadır (el-Kehf 18/32-49). Son sûrelerde ise dünyevileşmenin ne kadar hızlı bir şekilde olacağından söz ederken âdete kısa bir sürede tevhid, nübüvvet, ahiret hayatı bağlamında kıyamet manzaralarını, haşir ve öldükten sonra dirilişi nazar-ı dikkate vermektedir. İnsanın hikmet ve bilgi ile kendi hırslarını değil de gönül dünyasını imar etmeyi öncelemesi gerektiğini salık vermektedir (Dirâz, 1993, 1-25). Konu, dünyevileşme perspektifinde dijital ve teknolojik çağ olgusu esas alınarak ortaya konulmuş ve temel İslâm dininin nasları esas alınarak nitel yöntem çerçevesinde metin-içerik analizi ve tarihi-güncel döküman bağlamında irdelenmiştir.

Fıkhî Açıdan Dünyevileşmenin Somut Tezahürlerine Dair Bir Değerlendirme

İnsan varlığı gereği ruh ve beden şeklinde bir tezahürle hayatını devam etmektedir. Dünya ve ahiret olguları da boyutsal olarak bu düalist yapıyı arz etmektedir. Bu çift varlık anlayışı ile İslâm insanı ve onun anlam arayışını ele alarak değerlendirmiştir. Allah kula dünya için çalış ama ahiret hayatı için de sakın nasibini unutma düsturuyla bir yaşam sürmesinin istemiştir. İslâm dininin temel metinleri insana bu perspektifi sunmaktadır (Uludağ, 1994, 10/22-25). Mal, can, akıl, nesil ve din konusundaki İslâm'ın görüşü hem dünya hem de ahiret hayatına yöneliktir. Bu beş husus zarûrat-ı hamseden sayılmıştır. İslâm'da insan için değerli olan bu beş husus korunmakla birlikte onun dünya hayatına tamamen dalarak dünyevileşmemesi gerektiği de vurgulanmıştır. Bir denge temelinde hayatı sürdürmesi gerektiği istenmiştir. Mal ve servetin kazanılması, nemalandırılması ve sahip olunan maddi varlığın hukuken korunması durumları önemlidir. Bu açıdan malı muhafaza deyimi hem kazanılmış serveti koruma hem sahip olunan maddi varlığı meşru yollarla geliştirme hem de çalışarak ve çabalayarak mal üretme ve servet kazanma bütün bunları hukuken koruma anlamını ifade etmektedir. Bu hususta İslâm dini malın korunması için birtakım tedbirler alınmıştır (Hacak, 2023, 27/461-465). Dünyevileşme tezahürleri olan hırsızlık, gasp, ölçüde ve tartıda hile, rüşvet riba ve tefecilik ihtikâr, kumar, kalpazanlık ve tağşiş, aldatma/gabn, israf gibi durumlar da yasaklanarak haram kılmıştır. Alınan borcun ve ödüncün zamanında ödenmesi istenmiş, malın itlafı istenmemiştir. Ayrıca dilenerek değil de çalışarak kazanma esas kılmıştır (Uludağ, 1995, 1-150; İşleyen, 2019, 11-56). Zekât, sadaka ile malın manevi açıdan temizlenmesi, şükür ile kazanılan servetin dünya ve ahiret hayatında insana hizmet etmesi vurgulanmıştır.

Günümüzde dünyevileşme olgusu en çok şu unsurlarda tezahür etmektedir: Görsellik, çağa uygunluk, güçlü bir figür ortaya koyma, gayeden uzak hedefsiz bir yaşam ve pragmatik ilintiler şeklindedir. Toplumda cereyan eden bu olumsuz tezahürler ise İslâm'ın temel dinamikleri olan fazilet, rızay-ı ilahi, yardımlaşma, hakkın gözetilmesi, kardeşlik duyguları gibi umdeleri aşındırmaktadır. Dolayısıyla bu aşınmalara bağlı olarak namaz, oruç, zekât ve hac gibi İslâm'ın şeairleri de bazı yeni formlara bürünebilmektedir. İslâm'ın temel nasları da bu durumları ele alarak tarihsel olarak toplumların nasıl manevi ve ahlaksal çöküntüler geçirdiğinden bahsetmektedir. Zekât ve sadaka yerine ribanın geçtiğini toplumsal dengenin bozulduğunu vurgulamaktadır. Maun suresinde yetimin ezildiği, fakirin doyurulmadığı ve namazın gösteriş yapılarak kılındığı ifade edilmektedir. Bu olgularda toplumda hakkın yerine kuvveti, fazilet ve rıza-yı ilahi yerine menfaati, yardımlaşma yerine ölçüsüz rekabet ve çatışma gündeme getirmektedir. İlim, hikmet ve bilgiden insanı uzaklaştırarak görselliği ve tüketim kültürünü ön plana çıkarmaktadır. Hayat bir denge üzerine kuruludur. Fıkhî ölçülere riayet edilmediği durumda şekil ve mana formu bozulmaktadır. Takva, kanaat, infak, adalet, şefkat, hürmet ve diğergamlık ikliminin yerine; zülüm, kin, haset, vurdumduymazlık, şirk ve toplumsal çatışmalar hüküm sürer.

Sonuç

Dünyevileşme olgusu bütün dini metinlerde yer almaktadır. Son peygamber Hz. Muhammed'in getirdiği kitaba bu perspektifle bakıldığında bütün toplumların bu manevi hastalıktan nasibini aldıkları görülmektedir. Özellikle kitap ehl-i toplumların oldukça dünyevileştikleri beyan edilmektedir. İrem şehri maddi imkânlarına rağmen manevi değerlerin yok olmasıyla tarihi süreçte sadece ibretlik kalıntılardan ibaret kalmıştır. Özellikle bilgi ve teknik imkânların sahibi toplumların daha fazla dünyevileştikleri belirtilmektedir. Nübüvvet iklimi, ilim, hikmet ve ahlakı öncelemektedir. Eşyayı salt okuma yerine manay-ı harfi denilen sanatkârla anmaktadır. Ahiret hayatının asıl dünya ise onun mezrası olarak değerlendirilmiştir. İnsan ahirete güçlü bağlarla bağlanmalı ve dünyadan da nasibini unutmamalıdır. Fıkhî açıdan şekli sayılacak ibadet formalarından uzaklaşmamalıdır. Bununla birlikte manevi bir eğitimle ihsan makamını idealize etmelidir. Fıkıh formları esas olmakla birlikte makâsıd, maslahat ve adalet perspektifinde hayatı sürdürmelidir. Hikmet ayna, eşya ise ismi değerlendirmeyle ilahi iklime aittir. Bu umdeyi hayatın içinde fonksiyonel olarak kullanmalıdır.

Kaynakça

Cevherî, İ. B. H. *es-Sıhâh: Tâcü'l-Lüga ve Sıhâhu'l-'Arabiyye.* Kahire: 1377/1956.

İbn Manzûr, E. F. M. B. M. Lisânü'l ʿArab. Beyrut: Dâru Sadr, 1308.

Dirâz, M. A. Kur'ân Ahlâkı (çev. Emrullah Yüksel-Ünver Günay) İstanbul: 1993.

Uludağ, S. "Dünya", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 10/22-25 İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Kutluer, İ. “Dünya”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 22/320-323 İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Hacak, H. “Mal”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 27/461-465 İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

Uludağ. S. İslâm’da Emir ve Yasakların Hikmeti. Ankara: 1995.

İşleyen, B. Dünyevîleşme. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

MANEVİYATIN PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KÜLTÜRLERARASI BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Muammer CENGİL
Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
muammercengil@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-5449-5251

ÖZET

Bu çalışma, maneviyatın psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisini kültürlerarası bir bakış açısıyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, farklı kültürel, dinsel ve coğrafi bağlamlarda maneviyat ile ruh sağlığı, yaşam doyumu ve genel psikolojik iyi oluş arasındaki bağlantıları ele alan literatür kapsamlı biçimde incelenmiştir. Bu kapsamda hem geleneksel dini inanç ve uygulamaları hem de daha kişisel, kurumsal olmayan manevî yönelimleri içeren çalışmalar değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, maneviyatın bireylerin stresle başa çıkma becerilerini güçlendirebildiğini, yaşamda anlam ve amaç duygusunu artırabildiğini ve psikolojik dayanıklılığı destekleyebildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, maneviyatın etkisi kültürel normlar, bireyin yetiştiği sosyal çevre, dini geleneklerin yapısı ve kişinin manevî deneyimi yorumlama biçimi gibi faktörlere bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Bazı kültürlerde maneviyat güçlü bir koruyucu etken olarak ortaya çıkarken, diğer bağlamlarda etkisi daha sınırlı veya dolaylı olabilmektedir. Genel olarak çalışma, maneviyatın birçok toplumda ruh sağlığı açısından önemli bir kaynak olarak değerlendirildiğini, ancak bu ilişkinin tek yönlü veya evrensel olmadığını vurgulamaktadır. Bu sonuçlar, akademik araştırmaların yanı sıra klinik psikoloji, ruh sağlığı hizmetleri ve dini danışmanlık uygulamaları için de değerli çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Maneviyat, Psikolojik iyi oluş, Ruh sağlığı, Kültürlerarası çalışmalar

1.GİRİŞ

Günümüzde küreselleşme, göç hareketleri, teknolojik ilerleme ve dijitalleşme gibi çok yönlü toplumsal dönüşüm süreçleri, bireylerin kimliklerini, değerlerini ve inanç sistemlerini yeniden sorgulamalarına neden olmaktadır. Geleneksel aidiyet biçimlerinin zayıflaması, bireylerin daha akışkan ve çok katmanlı kimlikler geliştirmesine yol açarken; bu durum maneviyat kavramının da klasik dini çerçevelerin ötesine taşınmasını beraberinde getirmiştir. Artık maneviyat, yalnızca kurumsal dinle sınırlı bir alan olmaktan çıkmış; bireyin anlam arayışı, değer dünyası ve varoluşsal yönelimiyle ilişkilendirilen daha kapsayıcı bir kavram olarak ele alınmaya başlanmıştır.

Bu dönüşümle eş zamanlı olarak ruh sağlığı sorunlarının küresel ölçekte artış göstermesi dikkat çekmektedir. Stres, sosyal izolasyon, kimlik bunalımı, yalnızlık, belirsizlik ve gelecek kaygısı gibi faktörler, özellikle gençler ve yetişkinler üzerinde ciddi psikolojik baskılar oluşturmaktadır. Bu bağlamda maneviyatın, psikolojik iyi oluşu destekleyen potansiyel bir koruyucu ve yenileyici kaynak olup olmadığı önemli bir tartışma alanı hâline gelmiştir. Manevî yönelimler, bireyin zorlayıcı yaşam deneyimleri karşısında umut ve anlam üretmesine katkı sağlayarak psikolojik dayanıklılığı güçlendirebilir.

Maneviyat, bazı bireyler için belirli bir inanç sistemine bağlılığı ifade ederken; bazıları için ise kendine, doğaya, topluma ya da kutsal veya aşkın bir güce duyulan bağlılık, anlam arayışı, umut ve niyetlilik duygularını içeren daha geniş bir deneyim alanını kapsamaktadır. Bu çok yönlü yapı, bireyin yaşamını anlamlandırmasına, stresle başa çıkma becerilerini geliştirmesine ve genel yaşam doyumunu artırmasına katkı sunabilmektedir. Maneviyat, bireyin yalnızlık duygusunu azaltan, içsel dengeyi destekleyen ve yaşamla kurulan ilişkiyi derinleştiren bir kaynak olarak işlev görebilir.

Bununla birlikte, maneviyatın psikolojik etkileri her zaman olumlu olmayabilir. Kültürel bağlam, dini gelenekler, toplumsal normlar ve bireysel yorumlar, maneviyatın işlevini belirleyen temel faktörlerdir. Bazı durumlarda manevî inançlar; baskı, suçluluk, korku ya da içsel çatışma kaynağına dönüşerek psikolojik sıkıntıları artırabilmektedir. Bu nedenle maneviyatın etkilerinin bağlamsal ve kültüre duyarlı biçimde ele alınması önem taşımaktadır.

Bu çalışma, maneviyat ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi tek bir kültürel ya da toplumsal bağlamla sınırlamadan, farklı coğrafi ve kültürel ortamları kapsayacak biçimde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Böylece maneviyatın evrensel düzeyde koruyucu potansiyeli

ile kültüre özgü sınırları daha net biçimde ortaya konulabilecek ve ruh sağlığı alanındaki uygulamalara daha bütüncül bir perspektif sunulabilecektir.

Araştırmanın temel soruları şunlardır:

1. Farklı kültürlerde maneviyat ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki nasıl şekillenmektedir?
2. Maneviyatın ruh sağlığı, yaşam doyumu, psikolojik dayanıklılık gibi göstergeler üzerindeki etkileri nelerdir?
3. Kültürel, dinsel ve sosyal bağlamlar bu ilişkiyi nasıl moderatörleştirmektedir?
4. Psikolojik iyi oluşu destekleyecek manevî bakış açıları ve uygulamalar nasıl evrensel veya kültüre özgü olabilir?

Bu sorulara yanıt ararken, literatürde hem nicel hem nitel araştırmalar, karşılaştırmalı kültür çalışmaları ve sistematik derlemelere yer verilmektedir.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, çalışmanın dayandığı temel kavramlar ve bunların tanımları ile kullanımları netleştirilecektir: maneviyat / spiritualite, psikolojik iyi oluş / ruh sağlığı, kültürlerarası psikoloji ve kültür bağlamındaki maneviyat, ve manevî dayanıklılık/baş etme becerisi.

Maneviyat / Spirituality

Maneviyat, bireyin kendi yaşamına anlam verme, kutsalla bağ kurma, aşkın olana yönelme, umut, iç huzur, yaşam amacı ve aidiyet gibi boyutları içeren çok boyutlu bir kavramdır (Tosyalıoğlu & Albayrak, 2023). Bu tanım dinsel inançları içerebileceği gibi, daha seküler veya bireysel yorumlara dayalı içsel bir yönelimi de kapsar. Maneviyat bireysel bir fenomen olabileceği gibi toplumsal/cemaatî boyutları da olan bir olgudur.

Son yıllarda yapılan ölçek uyarlamaları, maneviyatın farklı kültürlerde güvenilir biçimde ölçülebileceğini göstermiştir. Örneğin, yakın zamanda yapılmış bir çalışma, “Spirituality Inventory” ölçeğinin Türkçe adaptasyonunu sunmuş ve maneviyatın çok boyutlu doğasını ortaya koymuştur (Ekşi ve diğerleri, 2025).

Psikolojik İyi Oluş / Ruh Sağlığı / Well-being

Psikolojik iyi oluş ya da ruh sağlığı; yalnızca psikopatolojinin yokluğu değil, bireyin yaşamında tatmin, anlam, umut, duygusal denge, yaşam doyumu, dayanıklılık gibi pozitif psikolojik

boyutları da içeren kapsamlı bir iyilik hâlidir. Bu bağlamda iyi oluş; psikolojik esneklik, yaşam doyumu, umut, anlam ve manevi tatmin gibi bileşenleri içerir (Ryff, 2013).

Maneviyat ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki, çok sayıda ampirik çalışmada incelenmiştir. Özellikle maneviyatın yüksek olduğu bireylerde psikolojik sağlığın, yaşam doyumunun ve dayanıklılığın daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir (Akbayram & Keten, 2024).

Kültürlerarası Perspektif

Maneviyatın bireyde ve toplumda nasıl tezahür ettiği, büyük ölçüde kültürel ve toplumsal bağlama bağlıdır. Bir kültürde "manevî" sayılan değerler ve pratikler, başka bir kültürde farklı anlamlara sahip olabilir. Dolayısıyla maneviyat-iyi oluş ilişkisini incelerken kültürlerarası farklılıkların dikkate alınması gerekir.

Bu bağlamda, çok uluslu bir araştırmada dindarlık ve maneviyat ile yaşam kalitesi/kaliteli yaşam arasında güçlü ilişkiler bulunmuştur. Bu çalışma, maneviyatın sosyal ve psikolojik alanlarla olan bağını kültürlerarası gözeterek ele almıştır (WHOQOL SRPB Group, 2004).

Aynı zamanda, kültürel bağlamda sekülerleşme, bireyselleşme, toplumsal normlar, dinsel çeşitlilik ve sosyoekonomik farklılıklar maneviyatın işlevini ve birey üzerindeki etkisini şekillendiren önemli değişkenlerdir (Çınaroğlu, 2023).

Manevî Dayanıklılık ve Koruyucu İşlev

Maneviyat, bireylerin yaşamın getirdiği zorluklar, belirsizlikler ve kayıplar karşısında psikolojik olarak ayakta kalmalarını destekleyen önemli bir içsel kaynak olarak değerlendirilmektedir. Manevî inançlar, bireyin yaşadığı olumsuz deneyimleri anlamlandırmasına yardımcı olarak duygusal yükü azaltabilir ve psikolojik dayanıklılığı güçlendirebilir. Umut, yaşamda anlam arayışı, niyetlilik ve iç huzur duygusu gibi manevî unsurlar, stres, kaygı ve travma gibi psikolojik risk faktörlerine karşı koruyucu bir işlev görebilmektedir.

Maneviyat, yalnızca bireysel düzeyde bir içsel güç kaynağı olmakla kalmayıp, aynı zamanda topluluk aidiyeti yoluyla sosyal destek mekanizmalarını da harekete geçirebilir. Manevî değerlere dayalı sosyal bağlar, bireyin yalnızlık duygusunu azaltmakta ve kendisini daha geniş bir anlam çerçevesi içinde konumlandırmasına katkı sağlamaktadır. Bu durum, özellikle kriz dönemlerinde psikolojik iyi oluşu destekleyen önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye'de yapılan güncel bir çalışma, manevî yönelimin anlam arayışı ve ölüm kaygısı gibi varoluşsal temalar bağlamında bireylerin depresyon, anksiyete ve stres düzeylerini

azaltabildiğini ortaya koymuştur (Söylev, Kaya ve Okan, 2025). Bu bulgular, maneviyatın ruh sağlığını destekleyen tamamlayıcı bir kaynak olarak ele alınabileceğini ve psikolojik müdahale süreçlerinde dikkate alınmasının önemini göstermektedir.

3. MANEVİYATIN BİREY ÜZERİNDEKİ POZİTİF ETKİLERİ

Yapılan çalışmalarda maneviyatın birçok kültürde bireylerin psikolojik iyi oluşunu desteklediği görülmüştür. Bu olumlu etkiler, şu alt başlıklarda yoğunlaşmaktadır:

3.1. Stres ve Kaygının Azalması

Maneviyat, bireylerin stresle başa çıkma süreçlerinde ve kaygıyı azaltmada etkili bir psikolojik kaynak olarak öne çıkmaktadır. Özellikle dua, meditasyon, tefekkür ve ibadet odaklı manevî uygulamalar, bireyin dikkatini içsel dengeye yönelterek duygusal düzenleme becerilerini güçlendirmektedir. Bu tür uygulamalar, bireyin yoğun stres altında yaşadığı zihinsel dağınıklığı azaltmakta, sakinleşme ve kontrol duygusunu yeniden kazanmasına katkı sağlamaktadır.

Araştırmalar, manevî pratiklerin bireyin yaşadığı stresli olayları daha anlamlı bir çerçeve içinde değerlendirmesine yardımcı olduğunu ve bu sayede olumsuz duyguların şiddetini azalttığını göstermektedir. Koenig (2012), maneviyat temelli başa çıkma biçimlerinin kaygı ve stres düzeylerini düşürdüğünü, umut ve güven duygusunu güçlendirdiğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde Ano ve Vasconcelles (2005), dua ve ibadet gibi manevî başa çıkma stratejilerinin, bireyin travmatik yaşam deneyimleri karşısında daha uyumlu tepkiler geliştirmesini desteklediğini ortaya koymuştur.

Maneviyat, yalnızca bireysel bir rahatlama aracı değil, aynı zamanda kişinin yaşamında anlam ve amaç duygusunu besleyen bir kaynak olarak da işlev görmektedir. Bu yönüyle manevî uygulamalar, bireyin psikolojik dayanıklılığını artırarak stres ve kaygı ile daha sağlıklı başa çıkmasını mümkün kılmaktadır.

3.2. Yaşam Doyumu ve Mutluluk

Çeşitli kültürel bağlamlarda yürütülen araştırmalar, maneviyatın yaşam doyumu ve genel mutluluk düzeyi üzerinde anlamlı ve olumlu etkiler sağladığını ortaya koymaktadır. Maneviyat, bireyin yaşamını yalnızca gündelik hedefler ve maddi kazanımlar üzerinden değil, daha derin bir anlam ve amaç çerçevesinde değerlendirmesine imkân tanımaktadır. Bu anlamlandırma süreci, bireyin yaşam deneyimlerinden aldığı tatmini artırmakta ve öznel iyi oluşunu güçlendirmektedir.

Manevî yönelimler, bireyin kendisiyle, başkalarıyla ve yaşamın bütünlüğüyle daha derin bağlar kurmasını destekleyerek duygusal dengeyi ve iç huzuru beslemektedir. Özellikle umut, şükür, sabır ve kabul gibi manevî değerler, bireyin olumsuz yaşam olayları karşısında daha dengeli tepkiler geliştirmesine katkı sağlamaktadır. Bu durum, stresin olumsuz etkilerini azaltmakta ve genel mutluluk düzeyini yükseltmektedir.

Akbayram ve Keten'in (2024) çalışması, maneviyatın bireylere yaşamda anlam ve amaç kazandırarak yaşam doyumunu artırdığını göstermektedir. Bu bulgular, maneviyatın kültürler arası bağlamda psikolojik iyi oluşu destekleyen önemli bir kaynak olduğunu ve ruh sağlığı alanında dikkate alınması gereken tamamlayıcı bir unsur olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır.

3.3. Psikolojik Dayanıklılık

Maneviyat, bireylerin yaşamlarında karşılaştıkları zorluklar, krizler ve travmatik deneyimler karşısında psikolojik dayanıklılığı güçlendiren önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Manevî inançlar, bireyin yaşadığı olumsuz olayları anlamlandırmasına yardımcı olarak umutsuzluk ve çaresizlik duygularını azaltmakta, bu sayede toparlanma sürecini desteklemektedir. İnanç temelli anlam çerçeveleri, bireyin travmatik deneyimleri yalnızca bir kayıp olarak değil, aynı zamanda bir öğrenme ve dönüşüm süreci olarak ele almasına imkân tanıyabilmektedir.

Maneviyatın psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisi yalnızca bireysel düzeyle sınırlı değildir. Manevî topluluklara ve gruplara aidiyet, bireylere sosyal destek, güven ve dayanışma duygusu sunarak travma sonrası iyileşme sürecini hızlandırmaktadır. Ortak inançlar ve paylaşılan değerler etrafında kurulan bu bağlar, bireyin yalnızlık ve izolasyon duygularını azaltmakta, zorlayıcı yaşam olayları karşısında daha güçlü hissetmesini sağlamaktadır.

Ungar'ın (2012) vurguladığı üzere, psikolojik dayanıklılık yalnızca bireysel özelliklerden değil, aynı zamanda bireyin içinde bulunduğu sosyal ve kültürel kaynaklardan beslenmektedir. Bu bağlamda manevî inançlar ve topluluk aidiyeti, stresle başa çıkma becerilerini artırarak bireyin travmatik deneyimlerden daha hızlı ve sağlıklı bir biçimde toparlanmasına katkı sunmaktadır.

3.4. Sosyal Destek ve Aidiyet

Topluluk odaklı maneviyat, bireyler arasındaki sosyal bağları güçlendirerek psikolojik iyi oluşa önemli katkılar sağlamaktadır. Cemaat veya dini topluluklara katılım, bireylere yalnız olmadıkları duygusunu kazandırmakta ve karşılıklı destek mekanizmalarının gelişmesine

imkân tanımaktadır. Bu durum, özellikle sosyal ilişkileri sınırlı olan yaşlı bireyler açısından koruyucu bir işlev görmektedir. Yaşlılık döneminde artan yalnızlık, izolasyon ve anlam kaybı duyguları, topluluk temelli manevî faaliyetler aracılığıyla önemli ölçüde azalabilmektedir.

Dini topluluklar, yaşlı bireylerin düzenli sosyal etkileşim kurabilecekleri güvenli alanlar sunarak aidiyet ve kabul duygusunu güçlendirmektedir. Ortak ibadetler, sohbetler ve dayanışma faaliyetleri, bireyin kendini değerli ve toplumun bir parçası olarak hissetmesine katkı sağlamaktadır. Yoon ve Lee'nin (2007) çalışması, cemaat katılımının yaşlı bireylerde yalnızlık ve sosyal izolasyon riskini azalttığını ve psikolojik iyi oluşu desteklediğini göstermektedir. Bu bağlamda topluluk odaklı maneviyat, yaşlılıkta ruh sağlığını koruyucu önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir.

4. MANEVİYATIN BİREY ÜZERİNDEKİ NEGATİF ETKİLERİ VE RİSK FAKTÖRLERİ

Yapılan çalışmalar, maneviyatın bireyde her zaman olumlu bir etki oluşturmadığını göstermektedir. Bazı durumlarda maneviyat, psikolojik sıkıntı veya kaygıyı artırabilmektedir. Bu olumsuz durumlar şu başlıklar altında ifade edilebilir;

4.1. Katı Dini Normlar ve Suçluluk

Aşırı katı dini normların hâkim olduğu toplumlarda veya bu normları içselleştirmiş bireylerde, manevi yönelim her zaman koruyucu bir işlev görmeyebilmektedir. Bu tür bağlamlarda maneviyat, bireyin psikolojik iyi oluşunu desteklemek yerine suçluluk, korku ve yoğun kaygı duygularını tetikleyebilmektedir. Özellikle dini kurallara uyumun mutlak bir ölçüt olarak algılanması, hata yapma ya da yetersiz kalma durumlarında bireyin kendisini değersiz veya günahkâr hissetmesine yol açabilmektedir.

Bu süreçte birey, dini yükümlülükleri yerine getirememe endişesiyle sürekli bir öz denetim ve baskı altında yaşayabilmektedir. Araştırmalar, bu tür katı ve cezalandırıcı dini algıların psikolojik baskıyı artırarak stres, anksiyete ve içsel çatışmaları beslediğini göstermektedir (Mannheimer & Hill, 2015). Benzer şekilde Bockrath, Pargament ve diğerleri (2022), suçlayıcı ve korku temelli manevî yaklaşımların ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini vurgulamaktadır. Bu bulgular, maneviyatın etkilerinin normların esnekliği ve yorumlanma biçimiyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

4.2. Maneviyat ve İç Çatışma

Bireyin kişisel inançları ile toplumsal ya da ailesel dini beklentiler arasındaki uyumsuzluk, manevi çatışmaya yol açabilen önemli bir psikososyal sorun alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu tür bir uyumsuzluk, bireyin kendi inançlarını özgürce ifade etmesini zorlaştırmakta ve içsel gerilimlere neden olabilmektedir. Özellikle aile ve yakın çevrenin dini normlara güçlü biçimde bağlı olduğu durumlarda, birey üzerinde uyum sağlama baskısı oluşabilmekte ve bu durum psikolojik iyi oluşu olumsuz etkileyebilmektedir.

Manevi çatışma, bireyin kendine yabancılaşmasına, suçluluk ve yetersizlik duyguları yaşamasına yol açabilir. Kişi, kendi inançlarını sürdürmek ile sosyal kabul görmek arasında kalabilir ve bu ikilem, stres ve kaygı düzeylerini artırabilir. Zarzycka ve Puchalska-Wasyl'in (2019) çalışması, kişisel inançlar ile çevresel dini beklentiler arasındaki uyumsuzluğun depresyon, anksiyete ve düşük yaşam doyumu ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu tür çatışmalar, bireyin hem manevi hem de psikolojik kaynaklarını zayıflatabilmektedir. Bu nedenle ruh sağlığı alanında yapılacak değerlendirmelerde, bireyin inanç sistemi ile içinde bulunduğu sosyal ve kültürel bağlam arasındaki ilişkinin dikkate alınması büyük önem taşımaktadır.

5. KÜLTÜRLERARASI FARKLILIKLAR VE MODERATÖR ETKİLER

Bulgular, maneviyat-psikolojik iyi oluş ilişkisinin kültürel bağlama göre farklılaştığını ortaya koymaktadır:

5.1. Batı Kültürleri

Batı ülkelerinde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Batı Avrupa bağlamında, maneviyat daha çok bireysel, içsel ve seküler bir yönelim çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu kültürel ortamlarda maneviyat, kurumsal din anlayışından bağımsız olarak bireyin iç dünyasına, farkındalığına ve kişisel anlam arayışına odaklanmaktadır. İçsel huzur, öz farkındalık ve duygusal dengeyi güçlendirmeyi amaçlayan bu yaklaşımlar, psikolojik iyi oluş üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır.

Özellikle mindfulness, bireysel meditasyon ve nefes çalışmaları gibi seküler manevî pratikler, stres ve kaygının azaltılmasında etkili yöntemler olarak öne çıkmaktadır. Bu uygulamalar, bireyin anda kalma becerisini geliştirerek ruminatif düşünceleri azaltmakta ve duygusal düzenlemeyi desteklemektedir. Oman (2023), bu tür bireysel odaklı manevî pratiklerin yaşam

doyumu, psikolojik dayanıklılık ve öznel iyi oluş üzerinde anlamlı katkılar sağladığını vurgulamaktadır.

Batı toplumlarında bu pratiklerin yaygınlaşması, bireyin özerkliğini ve kişisel tercihlerini merkeze alan kültürel yapıyla da uyum göstermektedir. Bu bağlamda seküler ve bireysel maneviyat, bireylerin ruh sağlığını destekleyen esnek ve erişilebilir bir kaynak olarak değerlendirilmektedir.

5.2. İslam Kültürleri

Doğu ve İslam kültürlerinde maneviyat, büyük ölçüde topluluk aidiyeti ve ibadet odaklı pratikler etrafında şekillenmektedir. Bu kültürel bağlamlarda maneviyat, bireysel bir deneyim olmanın ötesinde, cemaatle birlikte yaşanan kolektif bir anlam alanı sunmaktadır. Ortak ibadetler, dini ritüeller ve paylaşılan değerler, bireyin kendisini güçlü bir sosyal bütünün parçası olarak hissetmesine katkı sağlamaktadır. Bu durum, özellikle stresli ve belirsiz yaşam koşulları karşısında bireyin psikolojik dayanıklılığını artıran önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Cemaat desteği, bireylere yalnız olmadıkları duygusunu kazandırmakta ve karşılıklı dayanışma yoluyla sosyal destek mekanizmalarını güçlendirmektedir. Dua, zikir ve benzeri ibadet pratikleri ise bireyin içsel huzurunu destekleyerek kaygı ve stres düzeylerinin azalmasına yardımcı olmaktadır. Arslan ve Kara'nın (2024) çalışması, topluluk temelli maneviyatın psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu üzerinde güçlü ve anlamlı etkiler ortaya koyduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda Doğu ve İslam kültürlerinde maneviyat, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ruh sağlığını destekleyen temel bir kaynak olarak değerlendirilmektedir.

5.3. Kültürel Moderatörler

Kültürel normlar, sosyoekonomik durum, eğitim seviyesi ve toplumsal cinsiyet gibi değişkenler, maneviyat ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide önemli birer moderatör olarak rol oynamaktadır. Manevî yönelimlerin birey üzerindeki etkisi, bu faktörlerin her biriyle etkileşim içinde şekillenmekte ve tek tip bir sonuç üretmemektedir. Kültürel normlar, maneviyatın nasıl tanımlandığını ve yaşandığını belirlerken; sosyoekonomik koşullar ve eğitim seviyesi, bireyin manevî kaynaklara erişimini ve bu kaynakları yorumlama biçimini etkilemektedir.

Toplumsal cinsiyet rolleri de maneviyatın deneyimlenme biçimini farklılaştırabilmektedir. Bazı kültürlerde kadınlar ve erkekler için belirlenen dini beklentiler, bireyin psikolojik iyi oluşunu destekleyici ya da zorlayıcı bir işlev görebilmektedir. Özellikle toplumsal baskının yüksek olduğu kültürel bağlamlarda, maneviyat birey üzerinde koruyucu bir kaynak olmaktan ziyade stres ve kaygı kaynağına dönüşebilmektedir. Malinakova, Vyvleckova ve Novak'ın (2024) çalışması, katı dini normların hâkim olduğu ortamlarda maneviyatın psikolojik sıkıntıları artırabildiğini göstermektedir.

Bu bulgular, maneviyat–iyi oluş ilişkisinin bağlamsal olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ruh sağlığı alanındaki değerlendirme ve müdahalelerde, bireyin kültürel ve sosyodemografik özelliklerinin dikkate alınması, daha etkili ve duyarlı yaklaşımlar geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Literatür taraması, maneviyatın psikolojik iyi oluş üzerinde çoğu kültürde koruyucu ve destekleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Maneviyat, bireylerin yaşamlarına anlam kazandırmakta, stresle başa çıkmalarını kolaylaştırmakta ve duygusal dayanıklılıklarını artırmaktadır (Koenig, 2012; Ano, Vasconcelles, 2005). Özellikle dua, meditasyon, topluluk aidiyeti ve umut odaklı maneviyatın, psikolojik iyi oluş göstergeleri olan yaşam doyumu, özsaygı ve pozitif duygular üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır.

Kültürlerarası analiz, maneviyatın işlevinin bağlamsal faktörlere bağlı olarak değiştiğini ortaya koymaktadır. Örneğin, Batı kültürlerinde daha seküler ve bireysel yönelimli maneviyat psikolojik iyi oluşu desteklerken (Oman, 2023), Doğu ve İslam kültürlerinde topluluk aidiyeti ve ibadet odaklı maneviyatın etkisi daha belirgin gözlemlenmiştir (Arslan, Kara, 2024). Bu bulgu, maneviyatın etkilerinin evrensel olmakla birlikte, kültürel normlar ve toplumsal yapı ile şekillendiğini göstermektedir.

Öte yandan, bazı kültürlerde katı dini normlar veya suçluluk ve korku odaklı maneviyat, psikolojik sıkıntıyı artırabilir. Bu durum, maneviyatın her zaman pozitif bir etki yaratmadığını, bireysel algı ve kültürel bağlama göre farklılaşabileceğini ortaya koymaktadır (Mannheimer, Hill, 2015)

Çalışmada ulaştığımız sonuçları maddeler halinde şu şekilde ifade edebiliriz;

1. Maneviyat, psikolojik iyi oluşun önemli bir belirleyicisidir ve birçok kültürde koruyucu bir faktör olarak işlev görmektedir.

2. Maneviyatın pozitif etkileri arasında yaşam doyumu, stresle başa çıkma, duygusal denge ve topluluk aidiyeti yer almaktadır.
3. Kültürel bağlam, maneviyat-iyi oluş ilişkisinde belirleyici bir moderatör rolü oynamaktadır.
4. Negatif etkiler, özellikle baskıcı dini normlar, aşırı suçluluk veya korku odaklı maneviyat ile ilişkilidir.

Maneviyatın psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi, hem bireysel pratikler hem de toplumsal odaklı uygulamalarla güçlendirilebilir.

Önerilerimizi ise şu şekilde maddeler halinde verebiliriz;

1. Kültürel uyumlu maneviyat programları: Psikolojik danışmanlık ve ruh sağlığı müdahalelerinde, bireylerin kültürel ve dini değerlerine uygun maneviyat odaklı programlar geliştirilmelidir.
2. Topluluk odaklı maneviyat: Maneviyatın destekleyici etkisini artırmak için sosyal destek ve topluluk aidiyeti teşvik edilmelidir.
3. Bilinçli maneviyat uygulamaları: Suçluluk ve korku odaklı dini yaklaşımlar yerine, umut, anlam ve iç huzur odaklı manevi uygulamalar ön plana çıkarılmalıdır.
4. Kültürlerarası araştırmaların artırılması: Maneviyat ve psikolojik iyi oluş ilişkisi konusunda farklı kültürlerde daha fazla karşılaştırmalı araştırma yapılmalıdır.
5. Dijital araçların entegrasyonu: Maneviyat ve psikolojik iyi oluşu destekleyen dijital platformlar ve uygulamalar, özellikle genç ve teknoloji odaklı popülasyon için kullanılabilir.

KAYNAKÇA

Akbayram, H. T., & Keten, H. S. (2024). The relationship between religion, spirituality, psychological well-being, psychological resilience, and life satisfaction of medical students in Gaziantep, Turkey. Journal of Religion and Health, 63(4), 2847–2859**.** Doi: 10.1007/s10943-024-02027-2; https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11319405

Ano, G. G., & Vasconcelles, E. B. (2005). Religious Coping and Psychological Adjustment to Stress: A Meta-Analysis. Journal of Clinical Psychology, *61*(4), 461–480. https://doi.org/10.1002/jclp.20049

Arslan, B., Kara, M. (2024). The Relationship Between Religion, Spirituality, Psychological Well-Being, Psychological Resilience, and Life Satisfaction of Medical Sudents in Turkey. Journal of Religion and Health, 63**,** 2847–2859. https://doi.org/10.1007/s10943-024-02027-2

Bockrath, M. F., Pargament, K. I., Wong, S., Harriott, V. A., Pomerleau, J. M., Homolka, S. J., Chaudhary, Z. B., & Exline, J. J. (2022). Religious and spiritual struggles and their links to psychological adjustment: A meta-analysis of longitudinal studies. Psychology of Religion and Spirituality, *14*(3), 283–299. https://doi.org/10.1037/rel0000400

Çınaroğlu, A. (2023). Religion, Spirituality, Mental Health and Wellbeing; A Review. 3 (6). 46-64. Orcid: 0000-0001-6342-3949, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3258861

Ekşi, H., Günel, D., Yağcı Akgündüz, E., Gürkan, E., Çavuş, F. Z., Altıntaş, Y. (2025). Unveiling the Multifaceted Nature of Spirituality: Assessing the Dimensions of the Spirituality Inventory in the Turkish Context—A Preliminary Adaptation and Validity Reliability Study. Journal of Religion and Health, 64, 3205-3127. https://link.springer.com/article/10.1007/s10943-025-02313-7?utm_

Koenig, H. G. (2012). Religion, Spirituality, and Health: The Research and Clinical Implications. ISRN Psychiatry, 2012 December, 16:2012:278730. https://doi.org/10.5402/2012/278730

Malinakova, K., Vyvleckova, L., Novak, L. (2024). Religiosity/Spirituality and Mental Health: The Moderating Role of Sensory Processing Sensitivity. Humanities and Social Sciences Communications**.** https://doi.org/10.1057/s41599-024-04176-x

Mannheimer, A. H., & Hill, T. D. (2015). Deviating from religious norms and the mental health of conservative Protestants. Journal of Religion and Health. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25260386/

Oman, D. (2023). Mindfulness for Global Public Health: Critical Analysis and Agenda. Mindfulness, *16*, 573–612. https://link.springer.com/article/10.1007/s12671-023-02089-5

Ryff., C. D, (2013). Psychological Well-Being Revisited: Advances in Science and Practice. Psychother Psychosom. 19;83(1):10–28. doi: 10.1159/000353263.

Söylev, Ö. F., Kaya, Ç., & Okan, N. (2025). Spiritual orientation and mental health: An SEM analysis of meaning and death attitudes as mediators in Turkish religious officials. BMC Psychology, 13**:** 406. https://bmcpsychology.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40359-025-02729-6

Tosyalıoğlu, M. B., Albayrak, A. (2023). Maneviyat ve Ruh Sağlığı: Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi. 8, 9-50. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd/article/1369342?utm_source=chatgpt.com (Erişim Tarihi: 19.12.2025)

Ungar, M. (Ed.). (2012). *The social ecology of resilience: A handbook of theory and practice.* Springer Science + Business Media. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-0586-3

WHOQOL SRPB Group. (2004). A Cross-Cultural Study of Spirituality, Religion and Personal Beliefs as Components of Quality of Life. Social Science and Medicine. 62 (6), 1486-1497. doi: 10.1016/j.socscimed.2005.08.001. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/16168541/

Yoon, DP. Lee, E-K.O. (2007). The impact of religiousness, spirituality, and social support on psychological well-being among older adults in rural areas. Journal of Gerontological Social Work. 48(3-4), 281-298. doi: 10.1300/j083v48n03_01.

Zarzycka, B., Puchalska-Wasyl, M. (2019). Can religious and spiritual struggle enhance well-being? Exploring the mediating effects of internal dialogues. Journal of Religion and Health, *59*(4), 1897–1912. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7359172/?utm_source

DİNSEL KİMLİK VE SOSYAL AİDİYET: PSİKOLOJİK BİR İNCELEME

Prof. Dr. Muammer CENGİL
Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
muammercengil@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-5449-5251

ÖZET

Bu çalışma, dinsel kimliğin bireylerin sosyal aidiyet ve psikolojik iyi oluşu üzerindeki etkilerini kapsamlı bir biçimde incelemektedir. Dinsel kimlik; bireyin dini inançlarını, ritüel pratiklerini, manevi değerlerini ve içinde yer aldığı dini topluluklarla kurduğu ilişkileri kişisel bir çerçevede anlamlandırma biçimini ifade eder. Sosyal aidiyet ise bireyin bir grubun üyesi olarak kabul görme, destek alma ve ortak bir kimlik geliştirme gereksinimini karşılayan temel bir psikolojik süreçtir. Bu sempozyum bildirisi, sistematik literatür taraması ve kültürlerarası karşılaştırmalar ışığında, dinsel kimliğin sosyal aidiyetle olan bağlantılarını, psikolojik iyi oluş üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini, aynı zamanda kültürel bağlamın bu ilişkileri nasıl şekillendirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Literatürdeki bulgular, dinsel kimliği güçlü ve dengeli biçimde içselleştiren bireylerin daha yüksek sosyal aidiyet duygusu, yaşam doyumu ve psikolojik dayanıklılık bildirdiğini göstermektedir. Ancak aşırı normatif, katı ya da dışlayıcı nitelik taşıyan dini kimlikler sosyal izolasyon, çatışma, kaygı ve uyum güçlüğü gibi risklerle ilişkili olabilmektedir. Kültürlerarası analizler, Batı toplumlarında dinsel kimliğin daha bireysel, inanç merkezli ve içsel yönelimli olduğunu; Doğu ve İslam kültürlerinde ise topluluk, cemaat aidiyeti ve ritüel katılıma daha fazla vurgu yapıldığını göstermektedir. Sonuç olarak, kapsayıcı ve esnek bir dinsel kimlik geliştirmek hem sosyal aidiyeti güçlendirmekte hem de psikolojik iyi oluşu artırmaktadır. Bu nedenle psikolojik danışmanlık, topluluk çalışmaları ve ruh sağlığı programlarında dinsel kimliğin dikkate alınması, müdahalelerin etkililiğini önemli ölçüde artırabilir.

Anahtar Kelimeler : Din, Kimlik, Sosyal aidiyet

1. Giriş

Dinsel kimlik, bireyin dini inançlarını, ritüel pratiklerini ve ahlaki değerlerini temel alarak kendisini tanımlaması ve bu çerçevede toplumsal ilişkiler kurması sürecini ifade etmektedir (Verkuyten, 2007). Bu kimlik, yalnızca bireyin neye inandığını değil, aynı zamanda bu inançları günlük yaşamında nasıl yorumladığını ve davranışlarına nasıl yansıttığını da kapsayan çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Dinsel kimlik, bireyin benlik algısının önemli bir bileşeni olarak yaşam boyu gelişmekte ve içinde bulunulan sosyokültürel bağlamdan etkilenmektedir.

Sosyal psikoloji literatürü, güçlü ve içselleştirilmiş bir dinsel kimliğin bireyin kendine güvenini, yaşam doyumunu ve psikolojik dayanıklılığını artırabileceğini ortaya koymaktadır (Park, 2005). Dini inançlar, bireyin yaşam olaylarını anlamlandırmasına yardımcı olan bilişsel çerçeveler sunmakta; umut, sabır ve anlam duygusu gibi psikolojik kaynakları güçlendirmektedir. Özellikle zorlayıcı yaşam deneyimleri ve kriz dönemlerinde dinsel kimlik, bireyin duygusal dengeyi korumasına ve stresle başa çıkmasına katkı sağlayabilmektedir. Bu yönüyle dinsel kimlik, psikolojik iyi oluşun destekleyici unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Dinsel kimlik aynı zamanda bireyin topluluk içindeki konumunu anlamlandırmasına ve sosyal aidiyet duygusunu geliştirmesine önemli katkılar sunar. Sosyal aidiyet, insan psikolojisinin temel gereksinimlerinden biri olarak kabul edilmekte; bireyin bir gruba ait olma ve kabul görme ihtiyacını ifade etmektedir (Baumeister & Leary, 1995). Dinsel topluluklar, bu ihtiyacın karşılanmasında önemli sosyal yapılar olarak öne çıkmaktadır. Ortak inançlar, ritüeller ve paylaşılan değerler etrafında şekillenen dini gruplar, bireylere güçlü bir aidiyet hissi ve sosyal destek sunmaktadır.

Araştırmalar, dini topluluklara düzenli katılımın yalnızlık, depresyon ve kaygı düzeylerini azaltmada etkili olduğunu göstermektedir (Lim & Putnam, 2010). Cemaatle kurulan sosyal bağlar, bireyin duygusal destek kaynaklarını artırmakta ve psikolojik dayanıklılığını güçlendirmektedir. Bu nedenle dinsel kimlik ile sosyal aidiyet arasındaki ilişki, psikolojik iyi oluş açısından kritik bir öneme sahiptir. Sosyal aidiyet, dinsel kimliğin olumlu psikolojik etkilerini pekiştiren bir moderatör işlevi görmektedir.

Bununla birlikte, literatürde dinsel kimliğin her zaman pozitif etkiler yaratmadığı da vurgulanmaktadır. Aşırı normatif, katı veya toplumsal açıdan dışlayıcı dini kimlikler, birey

üzerinde baskı, suçluluk ve çatışma duygularına yol açabilmekte; bu durum stres, kaygı ve psikolojik sıkıntı riskini artırabilmektedir (Exline ve diğerleri, 2000). Özellikle bireysel özerkliği sınırlayan ve farklılıkları dışlayan dini uygulamalar, sosyal izolasyon ve duygusal zorlanmalara neden olabilmektedir.

Dinsel kimliğin psikolojik etkileri tek yönlü değildir ve büyük ölçüde bağlamsal ve kültürel faktörlere bağlı olarak şekillenmektedir. Dinsel kimliğin bireyin psikolojik iyi oluşunu destekleyici bir kaynak olabilmesi, bu kimliğin esnek, kapsayıcı ve bireysel anlam üretimine olanak tanıyan bir yapıda yaşanmasına bağlıdır.

Bu çalışma, aşağıdaki sorulara cevap aramaktadır:

1. Dinsel kimlik ile sosyal aidiyet arasında nasıl bir ilişki vardır?
2. Dinsel kimlik sosyal destek ve topluluk aidiyetini artırmada ne ölçüde etkilidir?
3. Dinsel kimliğin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkileri nelerdir?
4. Kültürel bağlam bu ilişkileri nasıl şekillendirmektedir?

Bu sorulara cevap bulmak, manevi danışmanlık, dini toplulukların yapısı ve ruh sağlığı müdahaleleri açısından önemli uygulamalı sonuçlar sunmaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Dinsel Kimlik

Dinsel kimlik, bireyin dini inançlarını, ibadet ve ritüel pratiklerini, kutsal metinlere ve dini otoritelere ilişkin tutumlarını ve dini topluluklarla kurduğu ilişkileri öznel bir anlam dünyası içinde yapılandırması olarak tanımlanabilir (Ysseldyk ve diğerleri, 2010). Bu kimlik, yalnızca bireyin neye inandığını değil, aynı zamanda bu inançları nasıl yaşadığını, yorumladığını ve günlük hayatına nasıl yansıttığını da kapsayan dinamik bir süreçtir. Dinsel kimlik, bireyin benlik algısının önemli bir parçası olarak yaşam boyu gelişir ve sosyokültürel bağlamdan etkilenir.

Literatürde dinsel kimlik genellikle üç temel boyut üzerinden ele alınmaktadır. **Bireysel boyut**, kişinin dini inanç ve değerleri içselleştirme düzeyini ifade eder. Bu boyutta birey, Tanrı tasavvuru, kader anlayışı, ahlaki sorumluluk ve yaşamın anlamına ilişkin dini referanslar geliştirir. Dinin bireysel boyutu, özellikle zorlayıcı yaşam olayları karşısında kişinin başa çıkma stratejilerini ve umut düzeyini belirleyici bir role sahiptir.

Sosyal boyut, bireyin dini topluluklarla, cemaatlerle ve dini gruplarla kurduğu ilişkileri ve bu gruplara atfettiği aidiyet duygusunu kapsar. Dini kimlik, sosyal destek ağlarının oluşmasına katkı sağlayarak bireyin yalnızlık duygusunu azaltabilir ve toplumsal bütünleşmeyi güçlendirebilir. Ancak bu boyut, aynı zamanda dışlayıcı veya katı normlar içeren dini yapılarda psikolojik baskı ve çatışma riskini de barındırmaktadır.

Davranışsal boyut ise bireyin dini kimliğini ibadetler, ritüeller ve günlük pratikler aracılığıyla görünür kılmasıyla ilgilidir. Namaz, dua, oruç, yardım faaliyetleri gibi dini davranışlar, bireyin dini kimliğini somutlaştırır ve süreklilik kazandırır. Bu pratikler, bireyin öz düzenleme becerilerini ve ahlaki tutarlılığını destekleyici bir işleve sahiptir.

Genel olarak literatür, **dengeli, esnek ve içselleştirilmiş bir dinsel kimliğin** psikolojik iyi oluşu artırdığını, stresle başa çıkmayı kolaylaştırdığını ve sosyal ilişkileri güçlendirdiğini göstermektedir (Park, 2005; Pargament, 2007). Bununla birlikte, dinsel kimliğin niteliği ve yaşanış biçimi, ruh sağlığı üzerindeki etkilerin yönünü belirleyen temel faktör olarak öne çıkmaktadır.

2.2. Sosyal Aidiyet

Sosyal aidiyet, bireyin başkalarıyla anlamlı ve sürdürülebilir ilişkiler kurma, bir topluluğun parçası olma ve bu topluluk tarafından kabul görme ihtiyacını karşılayan temel bir psikolojik süreçtir. Baumeister ve Leary'nin (1995) aidiyet kuramına göre, sosyal bağlar yalnızca duygusal bir tercih değil, insanın psikolojik sağlığı için zorunlu bir gereksinimdir. Aidiyet ihtiyacının karşılanması, bireyin kendini değerli hissetmesini, benlik saygısının güçlenmesini ve yaşamını anlamlı kılan sosyal roller geliştirmesini destekler. Buna karşılık, dışlanma ya da sosyal kopukluk deneyimleri stres, kaygı ve depresyon gibi psikolojik sorunlarla yakından ilişkilidir.

İnsanlar, aidiyet duygusunu güçlendiren gruplara dahil olarak duygusal destek, kimlik onayı ve güven duygusu elde ederler. Sosyal gruplar, bireye "biz" duygusu kazandırarak yalnızlık hissini azaltır ve bireyin kendisini daha geniş bir anlam çerçevesi içinde konumlandırmasına imkân tanır. Bu süreçte aidiyet, yalnızca başkalarıyla birlikte olmayı değil, ortak değerler, normlar ve amaçlar etrafında bütünleşmeyi de içerir. Özellikle kriz ve belirsizlik dönemlerinde sosyal aidiyet, bireyin psikolojik dayanıklılığını artıran koruyucu bir faktör olarak işlev görür.

Dini topluluklar, sosyal aidiyetin oluşmasında ve sürdürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ortak inançlar, ritüeller ve semboller etrafında şekillenen dini yapılar, bireylere güçlü bir kimlik

çerçevesi ve süreklilik hissi sunar. Dini cemaatler, bireyin yalnızca manevi ihtiyaçlarını değil, aynı zamanda sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını da karşılayabilecek destek mekanizmaları oluşturur. Ortak ibadetler, sosyal etkinlikler ve yardımlaşma pratikleri, grup içi bağları güçlendirerek aidiyet duygusunu pekiştirir.

Araştırmalar, dini topluluklara düzenli katılımın yalnızlık ve depresyon riskini azalttığını, psikolojik dayanıklılığı ve yaşam doyumunu artırdığını göstermektedir (Lim & Putnam, 2010). Bu bağlamda cemaatle kurulan bağlar, bireyin stresle başa çıkma kapasitesini artırmakta ve zorlayıcı yaşam olayları karşısında bir "sosyal tampon" işlevi görmektedir. Ancak aidiyetin niteliği burada belirleyici bir unsurdur. Destekleyici, kapsayıcı ve esnek yapılar ruh sağlığını güçlendirirken; dışlayıcı, katı ve baskılayıcı grup dinamikleri birey üzerinde psikolojik yük oluşturabilmektedir.

Netice itibariyle sosyal aidiyet, bireyin ruh sağlığı, benlik algısı ve yaşam doyumu açısından merkezi bir öneme sahiptir. Dini topluluklar bu sürecin güçlü kaynaklarından biri olmakla birlikte, aidiyetin bireyin özerkliğini ve psikolojik esenliğini destekleyecek biçimde yapılandırılması, sağlıklı bir sosyal bütünleşme için temel bir koşul olarak değerlendirilmektedir.

2.3. Psikolojik İyi Oluş

Psikolojik iyi oluş, bireyin yalnızca psikopatolojinin yokluğu ile değil; yaşamını anlamlı, dengeli ve doyum verici bir biçimde sürdürebilme kapasitesiyle tanımlanan çok boyutlu bir kavramdır. Ryff (1989), psikolojik iyi oluşu yaşam doyumu, özsaygı, öz-yeterlilik, duygusal denge, özerklik, çevresel hâkimiyet, kişisel gelişim ve yaşamda amaç gibi temel boyutlar üzerinden ele almaktadır. Bu çerçevede psikolojik iyi oluş, bireyin kendisiyle, başkalarıyla ve yaşamın zorluklarıyla kurduğu ilişkinin niteliğini yansıtan dinamik bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

Dinsel kimlik ve sosyal aidiyet, psikolojik iyi oluş göstergeleriyle yakından ilişkili iki önemli psiko-sosyal faktördür. Dinsel kimlik, bireyin inanç sistemi aracılığıyla yaşamı anlamlandırmasına, etik değerler geliştirmesine ve zorlayıcı durumlar karşısında umut ve güven duygusunu korumasına katkı sağlar. İnanç temelli anlam çerçeveleri, bireyin kontrol edemediği olaylar karşısında bilişsel ve duygusal dengeyi sürdürmesine yardımcı olabilir. Bu bağlamda dinsel kimlik, özellikle stres, kayıp ve belirsizlik içeren yaşam deneyimlerinde koruyucu bir işlev üstlenmektedir.

Sosyal aidiyet ise bireyin kendini bir gruba ait hissetmesi, kabul görmesi ve desteklenmesi yoluyla psikolojik iyi oluşu güçlendiren temel bir ihtiyaç alanıdır. Dini topluluklar, sosyal aidiyetin yapılandığı önemli bağlamlardan biridir. Ortak inançlar, ritüeller ve paylaşılan değerler etrafında oluşan bu yapılar, bireylere duygusal destek, güven ve kimlik onayı sunar. Sosyal destek ağlarının varlığı, bireyin stresle başa çıkma becerilerini artırmakta ve yalnızlık duygusunu azaltmaktadır.

Araştırmalar, güçlü bir dini kimlik ve topluluk aidiyetinin bireylerin stresle başa çıkmasını kolaylaştırdığını, travmatik yaşantılar karşısında psikolojik dayanıklılığı artırdığını ve genel yaşam memnuniyetini yükselttiğini göstermektedir (Ano & Vasconcelles, 2005). Dini başa çıkma stratejileri, bireyin olumsuz duygularını düzenlemesine ve yaşadığı deneyimleri daha anlamlı bir çerçeve içinde yeniden yorumlamasına olanak tanır. Özellikle olumlu dini başa çıkma biçimleri, umut, şükür ve sabır gibi psikolojik kaynakları güçlendirmektedir.

Bununla birlikte, dinsel kimlik ve sosyal aidiyetin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkileri, bu yapıların niteliğine bağlı olarak değişebilmektedir. Esnek, içselleştirilmiş ve destekleyici dini kimlikler psikolojik iyilik halini desteklerken; katı, suçlayıcı veya dışlayıcı dini yaklaşımlar bireyin duygusal yükünü artırabilmektedir. Sonuç olarak, psikolojik iyi oluşun sürdürülebilirliği açısından dinsel kimlik ve sosyal aidiyetin bireyin özerkliğini, anlam arayışını ve duygusal dengesini destekleyen bir çerçevede yaşanması temel bir belirleyici olarak öne çıkmaktadır.

2.4. Kültürlerarası Perspektif

Dinsel kimliğin ve sosyal aidiyetin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi, kültürel bağlama göre değişiklik göstermektedir. Batı kültürlerinde dinsel kimlik daha bireysel ve içsel odaklıdır; meditasyon, içsel huzur ve kişisel inanç ön plandadır (Koenig, 2012). Öte yandan, Doğu ve İslam kültürlerinde topluluk aidiyeti ve cemaat odaklı uygulamalar, psikolojik iyi oluş üzerinde daha belirgin etkilere sahiptir (Arslan, Kara, 2024). Kültürel normlar ve toplumsal yapı, dinsel kimliğin psikolojik etkilerini şekillendiren kritik moderatörlerdir.

4.Dinsel Kimlik ve Sosyal Aidiyet

Dinsel kimlik ve sosyal aidiyet ilişkisi üzerine şunları söyleyebiliriz; Güçlü dinsel kimliği olan bireyler, sosyal topluluklara katılım ve aidiyet duygusu açısından daha yüksek düzeyde deneyim yaşamaktadır (Ysseldyk ve diğerleri, 2010).

Dinsel cemaatlere katılım, bireylerin kendilerini desteklenmiş ve kabul edilmiş hissetmelerini sağlamaktadır. Sosyal aidiyet, yalnızlık, depresyon ve anksiyete düzeylerini düşürmekte ve yaşam doyumunu artırmaktadır (Lim & Putnam, 2010).

5.Dinsel Kimlik ve Psikolojik İyi Oluş Üzerindeki Etkiler

Dinsel kimliğin ve sosyal aidiyetin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi, içinde bulunulan kültürel bağlama göre önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Kültür, bireyin dini inançları nasıl anlamlandırdığını, dini pratikleri hangi biçimlerde yaşadığını ve sosyal ilişkiler içinde dini kimliğine nasıl bir yer atfettiğini belirleyen temel bir çerçeve sunar. Bu nedenle dinsel kimlik ve sosyal aidiyetin ruh sağlığı üzerindeki etkileri evrensel ve tek yönlü değil, kültüre duyarlı bir biçimde ele alınması gereken çok boyutlu süreçlerdir.

Batı kültürlerinde dinsel kimlik genellikle daha bireysel, içsel ve öznel bir yapıya sahiptir. İnanç, çoğu zaman kurumsal dini yapılardan ziyade bireyin kişisel deneyimi ve içsel yönelimi üzerinden tanımlanır. Meditasyon, kişisel dua, manevi farkındalık ve içsel huzur arayışı gibi uygulamalar, psikolojik iyi oluşun desteklenmesinde ön plana çıkmaktadır (Koenig, 2012). Bu bağlamda dinsel kimlik, bireyin benlik bütünlüğünü güçlendiren, stresle başa çıkmasını kolaylaştıran ve yaşamda anlam duygusunu pekiştiren bireysel bir kaynak olarak işlev görmektedir. Sosyal aidiyet ise daha çok gönüllülük esasına dayalı, esnek ve bireysel tercihlerin belirleyici olduğu bir yapıya sahiptir.

Buna karşılık, Doğu toplumlarında ve özellikle İslam kültürlerinde dinsel kimlik, bireysel inançtan ziyade toplumsal bağlam içinde şekillenen kolektif bir kimlik niteliği taşımaktadır. Dini pratikler çoğunlukla cemaatle birlikte yerine getirilir ve ibadet, sosyal etkileşimle iç içe geçmiş bir yapıya sahiptir. Camiler, dernekler ve dini gruplar, yalnızca ibadet mekânları değil, aynı zamanda güçlü sosyal destek ağlarının kurulduğu alanlar olarak işlev görür. Bu cemaat odaklı yapı, bireyin aidiyet duygusunu güçlendirerek psikolojik iyi oluş üzerinde belirgin bir etki yaratmaktadır (Arslan & Kara, 2024).

İslam kültüründe sosyal dayanışma, yardımlaşma ve birlikte sorumluluk üstlenme gibi değerler, dini kimliğin ayrılmaz bir parçası olarak görülür. Bu durum, bireyin yalnızlık ve dışlanmışlık duygularını azaltmakta; stresli ve travmatik yaşam olayları karşısında psikolojik dayanıklılığı artırmaktadır. Ancak cemaat yapılarının aşırı normatif veya dışlayıcı biçimde örgütlenmesi durumunda, bireyin psikolojik iyi oluşu olumsuz etkilenebilmektedir.

Kültürel normlar, toplumsal yapı ve dini yaşantının kolektif ya da bireysel karakteri, dinsel kimliğin ve sosyal aidiyetin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkilerini şekillendiren kritik moderatörler olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle ruh sağlığı alanında yapılacak değerlendirme ve müdahalelerde kültürel bağlamın dikkate alınması temel bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

5. Dinsel Kimlik ve Kültürlerarası Farklılıklar Arasındaki İlişki

Dinsel kimlik ve kültürlerarası farklılıklar bağlamında yapılan değerlendirmeler, dinin bireyin psikolojik yaşamındaki rolünün evrensel ve tek biçimli olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Kültürel bağlam, bireyin dini inançlarını nasıl yorumladığını, bu inançları hangi pratikler aracılığıyla yaşadığını ve dini kimliğini sosyal ilişkiler içinde nasıl konumlandırdığını belirleyen temel bir etkendir. Bu nedenle dinsel kimliğin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkileri, içinde bulunulan kültürün değerleri, normları ve toplumsal yapısıyla yakından ilişkilidir.

Batı kültürlerinde dinsel kimlik, ağırlıklı olarak bireysel ve içsel bir yönelimle ele alınmaktadır. İnanç, çoğu zaman kurumsal din anlayışından bağımsız olarak, bireyin kişisel anlam arayışı ve içsel deneyimi çerçevesinde şekillenmektedir. Meditasyon, farkındalık çalışmaları, bireysel dua ve manevi pratikler, psikolojik iyi oluşu destekleyen başlıca unsurlar olarak öne çıkmaktadır (Koenig, 2012). Bu bağlamda dinsel kimlik, bireyin öz düzenleme becerilerini geliştiren, stresle başa çıkmasını kolaylaştıran ve yaşamda anlam duygusunu güçlendiren bireysel bir kaynak işlevi görmektedir. Sosyal aidiyet ise daha çok gönüllülük temelli ve esnek ilişki ağları üzerinden kurulmaktadır.

Buna karşılık, İslam kültüründe dinsel kimlik daha çok topluluk merkezli ve kolektif bir yapıya sahiptir. Dini inanç ve pratikler, bireysel deneyimin ötesinde cemaatle birlikte yaşanan bir kimlik alanı oluşturur. Camiler, dini dernekler ve cemaat yapıları, bireylerin yalnızca ibadet ettikleri mekânlar değil, aynı zamanda sosyal destek, dayanışma ve aidiyet duygusunun güçlendiği alanlardır. Ortak ibadetler, dini sohbetler ve sosyal yardımlaşma faaliyetleri, bireyin kendini anlamlı bir bütünün parçası olarak hissetmesini sağlayarak psikolojik iyi oluş üzerinde belirgin etkiler yaratmaktadır (Arslan & Kara, 2024).

Ancak bu cemaat temelli yapı, her zaman koruyucu bir işlev görmeyebilir. Aşırı normatif, dışlayıcı veya baskılayıcı dini uygulamalar, birey üzerinde suçluluk, kaygı ve psikolojik sıkıntı yaratabilmektedir. Exline ve diğerleri (2000), dini çatışma ve baskının depresif belirtilerle ilişkili olabileceğini vurgulayarak, dinsel kimliğin niteliğinin psikolojik sonuçlar açısından belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, dinsel kimliğin psikolojik etkileri kültürel normlar ve toplumsal yapı tarafından şekillendirilmektedir. Batı'da bireysel ve içsel yönelimler ön plandayken, İslam kültüründe topluluk aidiyeti ve cemaat pratikleri belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu durum, dinsel kimliği değerlendirirken kültürel bağlamı dikkate almanın psikolojik iyi oluş açısından vazgeçilmez bir gereklilik olduğunu göstermektedir.

6.Sonuç Öneriler

Yapılan çalışmalar, dinsel kimlik ve sosyal aidiyetin psikolojik iyi oluş ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Dinsel kimlik, bireyin yaşamı anlamlandırma biçimini şekillendiren önemli bir referans çerçevesi sunmakta; değerler, amaçlar ve ahlaki yönelimler aracılığıyla bireyin benlik bütünlüğünü desteklemektedir. Park'a (2005) göre dinsel kimlik, özellikle zorlayıcı yaşam deneyimleri karşısında bireyin anlam üretmesini kolaylaştırmakta, umut ve süreklilik duygusunu güçlendirmekte ve psikolojik dayanıklılığı artırmaktadır. Bu yönüyle din, yalnızca bireysel bir inanç alanı değil, aynı zamanda psikolojik uyum süreçlerini destekleyen bir kaynak olarak değerlendirilmektedir.

Sosyal aidiyet ise dinsel kimliğin psikolojik etkilerini güçlendiren kritik bir moderatör olarak öne çıkmaktadır. Baumeister ve Leary'nin (1995) vurguladığı gibi, bireyin bir gruba ait olma ve kabul görme ihtiyacı temel bir psikolojik gereksinimdir. Dini topluluklar, bu ihtiyacın karşılandığı önemli sosyal alanlar arasında yer almakta; bireylere duygusal destek, güven ve kimlik onayı sunmaktadır. Sosyal aidiyetin varlığı, dinsel kimliğin koruyucu etkilerini artırarak stresle başa çıkmayı kolaylaştırmakta ve yaşam doyumunu yükseltmektedir.

Kültürlerarası analizler, dinsel kimliğin ve sosyal aidiyetin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkilerinin bağlamsal olarak farklı biçimlerde işlediğini göstermektedir. Batı toplumlarında daha bireysel ve içsel yönelimli din anlayışı, kişisel inanç, meditasyon ve manevi farkındalık pratikleri aracılığıyla psikolojik iyi oluşu desteklemektedir (Koenig, 2012). Buna karşılık, Doğu toplumlarında ve özellikle İslam kültüründe dinsel kimlik, cemaat ve topluluk merkezli bir yapı sergilemekte; ortak ibadetler ve sosyal dayanışma pratikleri, sosyal aidiyet duygusunu ve psikolojik dayanıklılığı güçlendirmektedir (Arslan & Kara, 2024). Bu durum, kültürel normların ve toplumsal yapının dinsel kimliğin işlevini belirleyen önemli unsurlar olduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, aşırı normatif veya dışlayıcı dini kimlikler psikolojik iyi oluş açısından risk oluşturabilmektedir. Exline ve diğerleri (2000), dini baskı, suçluluk ve çatışma içeren deneyimlerin stres, kaygı ve sosyal izolasyon riskini artırabildiğini vurgulamaktadır. Bu

bulgular, dinsel kimliğin psikolojik etkilerinin yalnızca bireysel faktörlere değil, dini yapıların kapsayıcılığına ve toplumsal bağlama da bağlı olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma bağlamında, dinsel kimlik, sosyal aidiyet ve psikolojik iyi oluş arasında güçlü ve çok boyutlu bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Sosyal aidiyetin, dinsel kimliğin psikolojik etkilerini güçlendiren önemli bir moderatör rolü üstlendiği; kültürel bağlamın ise bu ilişkileri şekillendiren kritik bir faktör olduğu görülmektedir. Ayrıca aşırı normatif veya dışlayıcı dinsel kimliklerin psikolojik sıkıntı ve sosyal izolasyon riskini artırabildiği söylenebilir.

Bu bulgular doğrultusunda, psikolojik danışmanlık ve ruh sağlığı programlarında dinsel kimlik ve sosyal aidiyetin sistematik biçimde dikkate alınması önerilmektedir. Dini toplulukların pozitif sosyal destek sağlama kapasitelerinin güçlendirilmesi, bireylerin dengeli, esnek ve kapsayıcı dini kimlikler geliştirmelerinin teşvik edilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca yapılacak kültürlerarası araştırmalarla farklı dini bağlamların psikolojik iyi oluş üzerindeki etkilerinin daha ayrıntılı biçimde incelenmesi ve eğitim programlarında sosyal aidiyet ile topluluk bağlılığına yönelik içeriklere yer verilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

Ano, G. G., & Vasconcelles, E. B. (2005). Religious Coping And Psychological Adjustment To Stress: A Meta-Analysis. Journal of Clinical Psychology, 61(4), 461–480. https://doi.org/10.1002/jclp.20049

Arslan, B., Kara, M. (2024). The Relationship Between Religion, Spirituality, Psychological Well-Being, Psychological Resilience, and Life Satisfaction of Medical Sudents in Turkey. Journal of Religion and Health**, 63,** 2847–2859. https://doi.org/10.1007/s10943-024-02027-2

Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The Need To Belong: Desire For Interpersonal Attachments As A Fundamental Human Motivation. Psychological Bulletin, 117(3), 497–529. https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497

Exline, J. J., Yali, A. M., & Sanderson, W. C. (2000). Guilt, Discord, And Alienation: The Role of Religious Strain in Depression And Suicidality. **.** *Journal of Clinical Psychology*, *56*(12), 1481–1496. . https://doi.org/10.1002/1097-4679(200012)56:12<1481::AID-1>3.0.CO;2-A

Koenig, H. G. (2012). Religion, Spirituality, and Health: The Research and Clinical Implications. ISRN Psychiatry, 2012 December, 16:2012:278730. https://doi.org/10.5402/2012/278730

Lim, C., & Putnam, R. D. (2010). Religion, Social Networks, And Life Satisfaction. American Sociological Review, 75(6), 914–933. https://doi.org/10.1177/0003122410386686

Park, C. L. (2005). Religion As A Meaning-Making Framework In Coping With Life Stress. Journal of Social Issues, 61(14), 707–729. DOI:10.1111/j.1540-4560.2005.00428.x

Pargament, K. I. (2007). *Spiritually integrated psychotherapy: Understanding and addressing the sacred*. New York, NY: Guilford Press.

Ryff, C. D. (1989). Happiness Is Everything, Or Is It? Explorations On The Meaning Of Psychological Well-Being. Journal of Personality and Social Psychology, 57(6), 1069–1081. https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069

Verkuyten, M. (2007). Religious Group Identification and Inter-Religious Relations: A Study Among Turkish-Dutch Muslims. Sage Journals, 10(3). https://doi.org/10.1177/1368430207078695

Ysseldyk, R., Matheson, K., & Anisman, H. (2010). Religiosity as identity: Toward an understanding of religion from a social identity perspective. *Personality and Social Psychology Review*, *14*(1), 60–71. https://doi.org/10.1177/1088868309349693

TEŞBİHLERİ AÇISINDAN YAHYÂ B. SELÂME EL-HASKEFÎ'NİN ŞİİRLERİ*

Doç. Dr. Halil AKÇAY
Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
halilakcay@artuklu.edu.tr - 0000-0002-1671-5073

Yahya AKÇAY
Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
akcayyahya933@gmail.com - 0009-0006-9879-2991

ÖZET

Bu çalışmada Yahyâ b. Selâmeel-Haskefî'nin şiirlerinde teşbih konusu ele alınmıştır. Ebu'l-Fadl Mu'îduddîn Yahyâ b. Selâme, hicri 6. yüzyılın Hasankeyfli âlimlerindendir. Gerek yazdığı risalelerde gerekse yazdığı şiirlerde Haskefî'nin edebî yönünün güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Şiirleri muhteva yönünden olduğu gibi retorik açısından da dikkate değerdir. Şiirlerinde zühd, Allah'a yönelme, ahireti hatırlama, dünya hayatının geçiciliği gibi dini konular yoğun bir şekilde işlenirken özellikle Resulullah'a (s.a.v.) ve Ehl-i beyt'e yazdığı methiyeleri meşhurdur. Onun özellikle Hz. Hüseyin'e yazdığı şiirlerdeki teşbihleri dikkate değerdir. Çalışmada dönemin edebiyat sahasında önemli bir şahsiyet olan Haskefî'nin hayatı ve yaşadığı çevre ele alındıktan sonra kaynaklarda geçen şiirleri dikkate alınarak teşbihleri ortaya konmuştur. Bu doğrultuda teşbih kavramı ve teşbihin çeşitleri hakkında bilgi verildikten sonra Haskefî'nin öne çıkan teşbih örnekleri değerlendirilecektir. Onun şiirleri, hem Arap edebiyatında teşbihin işlevini gösterdiği, hem de 6. yüzyıl İslâm kültür dünyasının zihniyetini yansıtması bakımından dikkate değer bir malzeme sunduğu, çalışmanın ortaya koyduğu önemli sonuçlarındandır.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Belagat, Şiir, Teşbih, Haskefî.

* Bu çalışma, TÜBİTAK 2209-a öğrenci projesi kapsamında desteklenmiştir.

1. GİRİŞ: YAHYÂ B. SELÂME EL-HASKEFÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM

Yahyâ el-Haskefî, 460/1067 yılında Siirt ili Eruh ilçesine bağlı Tanza kasabasında doğduğunda bölgeye Mervaniler hâkimdi. Bir Kürt aşireti olan Hamîdiyye'ye mensup Bâz b. Dostık'in kurduğu Mervaniler, 372-478/983-1085 yılları arasında Meyyâfârikîn (Silvan) merkezli Kuzey Mezopotamya gibi stratejik bir coğrafyada kurulmuş devlettir.[1] Mervâniler'in hâkimiyet alanı Diyarbakır (Âmid), Erzen, Meyyâfârikîn (Silvan), Nusaybin, Cizre, Tûr Abidîn, Hasankeyf, Urfa ve Van gölünün kuzeydoğusundaki Ahlât, Malazgirt ve Erciş topraklarına kadar uzanıyordu.[2] Mervaniler hanedanlığı, kurulduğu stratejik konumuna binaen Arap komşu devlet ve hanedanlıklarıyla, Bizans İmparatorluğuyla ve Selçuklularla denge siyaseti güderek bir asır kadar varlığını devam etmeyi başarmıştır.

Çalışmamıza konu olan Haskefî'nin Mervaniler dönemi hayatı Nizâmeddîn Nasr'ın hükümdar olduğu döneme denk gelmektedir. Nizâmeddîn Nasr, babası Nasruddevle'nin 453/1062 yılında ölmesinden sonra kardeşi Said'i taht kavgasında mağlup edip devletin başına geçmiştir.[3] Nasr'ın tahta geçişinden 10 yıl sonra Anadolu kapısının Türklere açıldığı Malazgirt savaşı meydana gelmiştir. Bu savaşta Nizâmeddîn, babası Nasruddevle'nin Selçuklular'la uyguladığı ittifak politikasını devam ettirerek on bin kişilik bir orduyla Selçuklular'a destek vermiştir.[4]

Nizâmeddîn'nin dönemi, Mervanilerin yükseliş dönemiydi. Adil, güzel ahlaklı ve halka ihsanı bol bir hükümdar olarak onun döneminde devletin refah seviyesi yükseldiği gibi bölgenin kültürel dokusuna da büyük katkıları olmuştur. Hatta kaynaklara göre Meyyâfârikîn ve çevresi kültürel ve şehir imarı yönleriyle Nizâmeddîn döneminde en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Nitekim Meyyâfârikîn ve Âmid (Diyarbakır) şehri surlarına yeni burçlar ilave etmiş, Dicle Nehri üzerinde günümüzde On Gözlü Köprü olarak bilinen köprüyü inşa ettirmiştir. Yine günümüzde Dağkapı olarak bilinen kapıyı da o yaptırmıştır.[5]

Nizâmeddîn'nin 472/1080 yılında ölmesiyle birlikte başa geçen Mansûr'un kötü yönetimi sonucunda Mervanilerin çöküşü başlamış ve nihayet beş yıl sonra 477/1085 yılında Selçuklu sultanı Melikşah, Mervani Devletini Selçukluların hâkimiyetine almıştır.[6] Meyyâfârikîn'de Selçukluların hâkimiyeti başladığında Yahyâ el-Haskefî henüz 18 yaşındaydı.

---

[1] Ahmed b. Yûsuf b. 'Alî el-Ezrak el-Fârikî. *Târîhu'l-Fârikî*. Thk. Bedevî 'Abdullatîf 'Avad (Kahire: B.y., 1959), 49.

[2] Ebu'l-Hasen 'Alî İbnu'l-Esîr el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-târîh* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1987), 7/366, 368, 395, 396, 397.

[3] İbnu'l-Ezrak, *Târîhu'l-Fârikî*, 178-181; Yusuf Baluken, "Mervânîler Devrinde Dinî Gruplar Arasındaki Münasebetler", *Yüksek Lisans Tezi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Van 2010, 29-30.

[4] Sıbt İbnu'l-Cevzî Yûsuf b. Kızoğlu, *Mir'âtu'z-zamân fî tevârîhi'l a'yân*. Thk. Muhammed Enes el-Hınn, Kâmil Muhammed el-Harrât (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-'âlemiyye, 2013), 19/235-236; Ahmet Eyer, "Kurdên Merwanî dı Tarîxu Meyyafaıqîn a Îbnu'l-Ezreq de", *Yüksek Lisans Tezi*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, Mardin 2016, 63-64.

[5] İbnu'l-Ezrak, *Târîhu'l-Fârikî*, 199-200; Baluken, *Mervânîler Devrinde Dinî Gruplar*, 30.

[6] İbnu'l-Ezrak, *Târîhu'l-Fârikî*, 206-211; Baluken, *Mervânîler Devrinde Dinî Gruplar*, 30-32.

Melikşah'ın 484/1092'de vefatından sonra Meyyâfârikîn, Artukoğulları'nın idaresine geçmiş ve Haskefî'nin 551/1156 yılında vefatına kadar Artukoğulları'nın hâkimiyeti devam etmiştir.

Meyyâfârikîn, özellikle Mervânî hükümdarların teşviki ve gayretleri neticesinde ilmî ve edebî sahalarda koşullar uygun hale gelmiş, bu sayede Mervani devletinin hâkimiyeti altında bulunan şehirler ilim ve edebiyat erbabının akınına uğramıştır. Nitekim Ebû 'Abdillâh el-Kazerûnî, Ebû Mansûr Muhammed b. Şâzân et-Tûsî, Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, Ebu'l-Ganâim Muhammed b. Ferec el-Fârikî gibi fakihlerin yanında[7] Hibetullâh b. Suleymân ed-Deyyâl el-Cezerî, 'Abdul'azîz b. Ahmed el-Kettânî (ö. 466/1074) ve Ebu'l-Kâsım b. Ebî Ya'lâ (ö. 469/1077) hadis âlimleri de Meyyâfârikîn'de zikre değer şahsiyetlerdir.[8]

Kadı Ebu'l-Feth Ahmed b. 'Alî el-Cezerî (ö. 492/1098), kadı ve fakih Ebû 'Alî Hasen b. Sa'îd el-Kureşî (ö. 544/1149), kıraat âlimlerinden Vehbân b. Halîfe el-Cezerî, Ebu'l-Kâsım Yûsuf b. 'Alî el-Huzelî, Ebû Mansûr Sa'îd b. Ahmed el-Cezerî ve Ebû Bekr Muhammed b. 'Alî el-Âmidî, Mervaniler döneminde ilmî faaliyetlerde katkıları bulunan âlimlerden sadece birkaçıdır.[9]

Seyfuddevle'nin ünlü hatiplerinden İbn Nubâte el-Hatîb el-Fârikî (ö. 374/984),[10] İbn Artuklu tarihçisi İbnu'l-Ezrak (ö. 577/1181),[11] Şemsuddîn ez-Zehebî (ö. 748/1348)[12] gibi âlimler ise İslam kültür tarihine katkılarıyla ön plana çıkmışlardır.[13]

Tıp ilmindeki yetkinliğiyle meşhur olmuş Buhtişû ailesinin son üyelerinden Cibrâîl b. 'Ubeydullâh (ö. 396/1006) ve oğlu 'Ubeydullâh b. Cibrâîl (ö. 450/1058) ile Ebû Mansûr b. 'Îsâ el-Fârikî, Mitrân Nasîbîn, İbn Butlân (ö. 458/1066) ve Ebû Sâlim en-Nasrânî gibi isimler de Meyyâfârikîn'de tabiplik yapan bazı önemli isimlerdir.[14]

Mervânî hükümdarlardan Ahmed b. Mervân'ın veziri Ebu'l-Kâsım el-Hasen İbnu'l-Mağribî (ö. 418/1027),[15] Mervanilerin saray şairlerinden Ebû 'Abdillâh el-Huseyn el-Kurdî el-

[7] İbnu'l-Ezrak, *Târîhu'l-Fârikî*, 162-164; Yusuf Baluken, "Şafiiliğin Kuzey Mezopotamya'da Yayılmasında Mervânîler'in Rolü", *Uluslararası İmam Şafiî Sempozyumu*, 7-9 Mayıs 2010, 6.

[8] Bk. Yusuf Baluken, "Mervaniler Devrinde Cizre", *Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, İstanbul 2012, 63-65.

[9] Bkz. Baluken, "Mervaniler Devrinde Cizre", 63-65.

[10] İbn Nubâte için bkz. Bkz. Hulusi Kılıç, "İbn Nübâte el-Hatîb", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999) 20/232-233; Ahmet Gemi, "Silvanlı Ünlü Hatip İbn Nübâte ve Hutbeleri", *Şarkiyat Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 14-17 Eylül 2017, 493-497.

[11] Bk. Ahmet Savran, "İbnü'l-Ezrak el-Fârikî", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/34-35.

[12] Bk. Tayyar Altıkulaç, "Zehebî", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/180-188.

[13] Mehmet Mahfuz Söylemez, "Meyyâfârikîn (Silvan) Tarihi Üzerine Notlar", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20, Yıl: 2009, 244-247.

[14] Ali Bakkal, "İslam Tarihinde Tıbbın Gelişmesi ve Silvan'da Tıp", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 18, Sayı: 30, Temmuz Aralık 2013, 24-35.

[15] Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîri ve'l-a'lâm.* Thk. 'Umer 'Abdusselâm Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'Arabî, 1993), 27/394-395.

Beşnevî (ö. 465/1072), Şerhu'l-luma''ın müellifi İbn Esed el-Fârikî (ö. 487/1094)[16] ve çalışmamıza da konu olan Yahyâ el-Haskefî (ö. 551/1156), ise dil, edebiyat ve şiir alanında öne çıkan isimlerdir.

1. Yahyâ b. Selâme el-Haskefî'nin Hayatı ve İlmî Yönü

1.1. Adı ve Nisbesi

Adı Yahyâ olup künyesi, lakabı ve nisbesiyle birlikte tam adı Ebu'l-Fadl Mu'îduddîn Yahyâ b. Selâme b. el-Hasen b. Muhammed el-Haskefî'dir.[17] Şairin Haskefî nisbesi, günümüz Batman ili Hasankeyf ilçesinden gelmektedir. Şairin çocukluğu burada geçtiği için el-Haskefî olarak anılmıştır. Bu çalışmada daha çok Yahyâ el-Haskefî ya da sadece coğrafi nisbesiyle Haskefî olarak zikredilecektir.

1.2. Doğumu ve Ailesi

Yahyâ el-Haskefî, 460/1067 yılında Siirt ili Eruh ilçesine bağlı Tanza kasabasında doğmuştur.[18] Bu tarihte burası Diyarbekir'e bağlıydı. Hicrî 359 yılında Tanza'da veya 553 yılında Meyyâfârikîn'de doğduğu da belirtilmiştir.[19]

Haskefî'nin ailesi hakkında babasının Selâme olduğu dışında kaynaklarda her hangi bir bilgi verilmemektedir.

1.3. İlim Tahsili ve İlmî Yönü

Haskefî, Kur'an okuma ve temel dini bilgilerden oluşan ilk tahsilini Hasankeyf'te aldıktan sonra Bağdat'a gitmiştir. Bağdat'ta muhtelif hocaların ilmî ve edebî ders halkalarına katılmıştır. Şafiî mezhebinin büyük âlimlerinden Ebû Zekeriyyâ Hatîb et-Tebrîzî, Haskefî'nin en önemli hocasıdır. Onun yanında Şafii fıkhının yanında edebiyat derslerini aldığı belirtilmiştir. Nitekim bazı şiirlerini ve edebî yazılarını Tebrîzî'ye okur, ondan değerlendirmeler talep ederdi. Tebrîzî de "*Haskefî bana kulaklara izin istemeden giren şeyler okudu.*" diyerek onun şiirlerini ve yazılarını takdir etmiştir. Haskefî, ilim tahsilini bitirene kadar Bağdat'ta kalmıştır. Bağdat'ta ilim tahsilini bitirdikten sonra Meyyâfârıkîn'e gelmiştir. Burada fıkıh, belagat, hitabet, kitabet ve şairlik yönleriyle dikkat çekmiştir.

---

[16] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ'*. Thk. İhsân 'Abbâs (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), 1/841. Ayrıca bkz. Recep Dikici, "Fârikî", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/167-168; Ahmet Tekin, "Meyafarkin Âlimlerden İbn Esed el-Farikî ve el-İfsâh fî Şerhi Ebyâti Muşkileti'l-İ'rab Adlı Eseri", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018/2, cilt: IX, sayı: 20, 407-420.

[17] Cemâluddîn Ebu'l-Ferec 'Abdurrahmân İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târîhi'l-mulûki ve'l-umem*. Thk. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ, Mustafâ 'Abdulkâdir 'Atâ, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1992, XVIII, 128; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, IX, 255; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XXXVIII, 71.

[18] Ebû Sa'd 'Abdulkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî. *el-Ensâb.* Thk. 'Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu'allimî el-Yemânî (Haydarabad: Dâiretu'l-ma'ârifi'l-'Usmâniyye, 1977), 4/175.

[19] es-Seyyid Muhsin el-Emîn, *A'yânu'ş-Şî'a.* Thk. Hasen el-Emîn (Beyrut: Dâru't-te'âruf, 1983), 10/296.

Kaynaklar, Yahyâ el-Haskefî'nin Şafii mezhebinde iyi bir fakih olduğunu belirtmişlerdir. Büyük Şafiî fakihlerinden Ebû Zekeriyyâ Hatîb et-Tebrîzî'nin öğrencisi olması ve Meyyâfârıkîn'de baş müftülük görevine getirilmesi bunu açıkça göstermektedir.

Haskefî'nin hatiplik yönünün güçlü oluşu da kaynakların ön plana çıkardığı özelliğidir. Nitekim nisbelerinden biri de *el-Hatîb*'dir. Bu özelliğiyle Meyyâfârıkîn'de baş müftülüğün yanında hatip olarak da görev yapmıştır. Kaynaklarda Yahyâ el-Haskefî'nin medreselerde verdiği derslerle birçok öğrenci de yetiştirdiği belirtilmiştir. *el-Ensâb*'ın müellifi ve Haskefî'nin çağdaşı olan Sem'ânî, Haskefî'nin bazı öğrencilerini zikrettiği gibi hangi öğrencinin ondan nerede dar aldığını da belirtmiştir. Bu da Haskefî'nin sadece Meyyâfârikîn'de değil Rakka, Belh, Nisabur gibi başka şehirlerde de tedrisat faaliyetinde bulunduğunu göstermektedir. Sem'ânî ayrıca Haskefî'nin hicri 551 yılında ölmeden hemen önce kendisine duyduğu tüm rivayetleri kendi el yazısıyla gönderdiğini de belirtmiştir. Sem'ânî'nin zikrettiği öğrenciler ve Haskefî'den ders aldıkları yerler şunlardır:[20]

İbû 'Abdirrahmân b. Usâme en-Nasîbî Bağdat'ta, Ebu'l-Hasen 'Alî b. Mes'ûd el-İs'irdî Rakka'da, Ebu'l-Hayr Selâme b. Kayser ed-Darîr Kal'tu C'aber'de, Hıdır b. Servân ed-Darîrî Belh'te, Sâ'id b. Fadâil el-Menbicî Nisabur'da ders almıştır.

Ebu'l-Fadl el-Haskefî'nin günümüze ulaşmamış bazı eserlerinden bahsedilmiştir. Bunlar *'Umdetu'l-iktisâd fi'n-nahv*, *el-Murâdifât fi'l-Kur'ân*, risalelerinden oluşan Dîvânu'r-resâil ve kasidelerinden oluşan divanıdır. Ancak divanı tam olarak günümüze ulaşmasa da kaynaklar onun şiirlerinden çoğunu nakletmiştir. Kaynaklarda Haskefî'ye ait 50'den fazla şiir bulmak mümkündür.[21]

Sem'ânî, "el-Ensâb" adlı eserinde ve Şii âlim Muhsin el-Emîn, *A'yânu'ş-Şî'a* adlı eserinde Yahyâ el-Haskefî'yi gulât-ı Şîa'dan saymıştır. Bunu Haskefî'nin yazdığı yüz beyitlik bir şiirine dayandırmışlardır. Onun biyografisini veren bazı kaynaklar da gulât olmasa da onu Şîa'dan saymışlardır. Ancak bu şiiri incelendiğinde ehl-i beyte olan sevgisini dile getirdiği, onları dinin temellerini atan ve kendisi için Allah'a vesile olacak kimseler olarak methettiği görülmüştür. Şiirde ayrıca kendisini Râfızî ya da Hâricî olarak düşünülmemesini vurgulamıştır. Buradan yola çıkarak Haskefî'yi bırakın gulât-ı Şîa'dan normal bir Şîa taraftarı olarak dahi görmek mümkün görünmemektedir. Nitekim aynı şiirin bir beytinde Peygamberimiz (s.a.v.) ve dört halifesini Allah'ın en faziletli şahsiyetleri olarak görmekte ve amelî mezhebinin Şâfiî olduğunu ısrarla belirtmektedir. Zaten genel olarak diğer şiirleri ve kaynakların verdiği bilgilere göre hayatı ele alındığında Haskefî'nin Şîi olduğunu ortaya koyan herhangi bir delile rastlamak mümkün değildir. Kaldı ki Haskefî'nin Selçuklu ve Artuklu gibi Şîa'ya karşı ehl-i sünnet akidesini savunan ve bunun mücadelesini veren iki devletin hâkimiyet kurduğu Meyyâfarikîn gibi önemli bir merkezde müftülük görevine getirilmiş olması da onun Şîîliğini savunan kaynakların delillerini zayıflatmaktadır.

[20] Sem'ânî, *el-Ensâb*, 4/174-175.

[21] Hayatı, şiirleri ve risaleleri için bk. el-'İmâd el-İsfahânî, *Harîdatu'l-kasr ve cerîdetu'l-'asr.* Thk. Şukrî Faysal (Dimaşk: el-Mata'atu'l-Hâşimiyye, 1959), 12/471-540.

1.4. Vefatı

Haskefî, 551/1156 yılında yılında Meyyâfârıkîn'de vefât etmiş ve yine burada defnedilmiştir.[22]

2. Edebî Yönü

Gerek yazdığı risalelerde gerekse yazdığı şiirlerde Haskefî'nin edebî yönünün güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Şiirleri retorik açıdan olduğu gibi muhteva yönünden de dikkate değerdir.

Yahyâ el-Haskefî'nin şiirlerinde zühd, Allah'a yönelme, ahireti hatırlama, dünya hayatının geçiciliği gibi dini konular yoğun bir şekilde işlenirken özellikle Resulullah (s.a.v.) ve Ehl-i beyt'e yazdığı methiyeleri meşhurdur. Örneğin yaklaşık yüz beyitten oluşan bir şiirinde Ehl-i beyt'e olan sevgi, muhabbet ve bağlılığını ifade etmiştir.

3. Teşbih

Bu başlıkta teşbih kavramının sözlük ve ıstılah anlamı verilecek, teşbihin çeşitleri örnekleriyle verilecek.

4. Haskefî'nin Şiirlerinde Teşbih

Burada Haskefî'nin şiirlerinde tespit edilen teşbihlere dair değerlendirmeler yapılacaktır: Kim neye benzetilmiş, benzetme yönleri, hangi teşbih kısmına girdiği

1. أقول وربّما نفعَ المَقالُ – إليك سُهَيْلُ إذ طَلَعَ الهلالُ

2. تُكاثرني بآلات المعاني – وكيف يُكاثر البحرَ الهلالُ

3. أتطمَعُ أن تنال المجدَ قبلي – وأنّى تَسْبِقُ النُّجْبَ الهلالُ

4. وَتَبْسِمُ حين تُبصِرُني نِفاقاً – وَشَخْصي في جَوانِحِكَ الهلالُ

5. وتُبْطِنُ شِرَّةً في لِينِ مَسٍّ – كما لانت مع اللَّمس الهلالُ

6. كأنّ وُجوههم في ذُلّ مَثْوَى – وفَرطِ صَلابةٍ فيها الهلالُ

7. وأعراضاً أُذِيلَتْ للأهاجي – كما يبدو على القِدَم الهلالُ[23]

[22] Sem'ânî, *el-Ensâb*, 4/175.
[23] Emîn, *A'yânu'ş-Şî'a*, 10/299-300.

1. Diyorum ki, ey Süheyl yıldızı, belki de bu söz sana bir fayda sağlar, hilal doğduğunda.

2. Bana söz sanatlarıyla övünüyorsun, tabi çoklukta hilal denizle nasıl yarışabilir ki!

3. Benden önce yüceliğe mi ulaşmayı arzuluyorsun? Hilal nasıl asilleri geride bırakabilir?

4. Beni gördüğünde ikiyüzlüce gülümsüyorsun, oysa özüm senin kalbindeki hilaldir.

5. Nazik bir dokunuşta kötülüğü gizliyorsun, tıpkı hilalin dokunuşla yumuşaması gibi.

6. Sanki yüzleri aşağılık bir aşağılanma halindeymiş gibi ve aşırı katılıklarında hilal.

7. İtibarları ise hicve konu oldu, tıpkı hilalin eskiye doğması gibi.

Şair burada kendini Süheyl yıldızına, muhatabını ise hilale (yeni aya) benzeterek üstünlük kurmaya ve muhatabının zayıflığını, küçüklüğünü, gizli nifakını hicvetmiştir. Şaire göre muhatabın söz yarışına girmesi hicve konu olmuştur. Zira hilalin denizle yarışması imkânsız olduğu gibi, muhatap da şairle yarışamaz. Dolayısıyla şair kendini enginlikte denize benzetirken muhatabını küçüklükte hilale benzetmiştir. Ayrıca şair, muhatabının, şairin eriştiği mevkie ulaşamayacağını, hilâlin asil yıldızları geçememesini örnek vererek ifade etmiştir. Dolayısıyla şair kendini parlak yıldızlara benzetmiştir.

Yine şaire göre muhatap, şaire karşı içten değildir. Çünkü ona göre muhatabının kalbinde küçük ve eğri biçimde duran bir hilaldir. Muhatap dışarıda nazik görünür ama içinde kötülük/saldırganlık taşır. Hilâlin "dokunulunca yumuşaması" mecazî bir ifadedir; hilâl görüntüsü gözle oynayınca eğrilir, incelir. Şair ayrıca muhatabın tarafındaki insanları da hicvetmektedir. Yüzlerinin ince ve çarpık olması hilale benzetilmiştir. Ayrıca muhatabın ve yandaşlarının itibarının düşmesi, hilâlin çok inceldiği zaman neredeyse görünmez hâle gelmesine benzetilmiştir.

Şair aşağıdaki beyitlerde ise metruk mahalleri insana benzetmiştir:

1. أَقْوَتْ مَغانيهم فأقوى الجسَدُ – رَبْعَانِ كلٌّ بعد سُكْنى فَدْفَدُ

2. أسألُ عن قلبي وعن أحبابِه – ومنهمُ كلُّ مُقِرٍّ يَجْحَدُ

3. وهل تُجيبُ أَعْظُمٌ باليةٌ – أو أَرْسُمٌ دارِسةٌ مَن يَنْشُدُ

4. ليس بها إلاّ بقايا مُهجَتي – وذاك إلاّ حجَرٌ أو وَتِدُ

5. كأنني بين الطُّلول واقِفاً – أَنْدُبُهُنَّ الأشعثُ المُقَلّدُ

6. كأنّما أنواؤها خَلاخِلٌ – والمُثَّلُ السُّفْعُ حَمامٌ رُكَّدُ[24]

1. Terkedildi köşkleri ama bedenleri güçlendi - her biri yerleşimden sonra metruk kaldı.

2. Yüreğimi ve sevdiklerimi soruyorum – lakin herkes inkâr ediyor.

3. Çürümüş kemikler mi cevap verecek - yoksa solmuş izler mi, kim dile gelecek?

4. Orada ruhumun kalıntılarından başka bir şey yok – varsa da sadece bir taş veya bir kazık.

5. Sanki yıkıntıların arasında duruyormuşum gibi - onlara, perişan olmuşlara, taklitçilere ağıt yakıyorum.

6. Sanki yıkıntıları bilezikmiş gibi - ve kararmış yıkıntılar güvercinmiş gibi.

Şair burada terk edilen meskenleri insan bedenlerine benzetmekte, bedenlerin orada güçlendiğini ve sonrasında terk edildiğini ifade etmektedir. Metruk meskenlere soru soruyor ve cevap alamadığını ve yalnızlık duygusunu belirtmektedir. Harabeleri çürümüş kemiklere yani ölülere benzeterek ölülerin cevap veremeyeceğini, harabelerden geriye kalan taş ve kazıkları şairin ruhundan kalan kırıntılara benzediğini söylemektedir. Harabelerin başında duran ve ağıt yakan perişan adama benzeterek harabelerin etrafında esen rüzgârı kadın bileziklerinin şıngırtısına siyah taş kalıntılarını ise hareketsiz duran güvercinlere benzediğini ifade etmektedir.

Şair aşağıdaki beyitlerde ise şu benzetmeleri kullanmaktadır:

1. وَصَبْوَتي دائمة ومُقلتي – دامِية وَنَوْمُها مُشَرَّدُ

2. أَرْعَى السُّها والفَرْقَدَيْنِ قائِلاً – ليتَ السُّها عَنَّ عليه الفَرْقَدُ

3. تلك بدورٌ في خُدورٍ غَرَبَتْ – لا بل شُموسٌ فالظلام سَرْمَدُ

4. تيَمَّني منهم غزالٌ أَغْيَدُ – يا حبّذا ذاك الغزال الأغْيَدُ

5. حُسامه مُجَرَّدٌ وَصَرْحُهُ – مُمَرَّدٌ وخَدُّه مُوَرَّدُ

6. وصُدْغه فوق احمرار خَدِّه – مُعَقْرَب مُبَلْبلٌ مُجَعَّد

[24] Emîn, *A'yânu'ş-Şî'a*, 10/292.

7. كأنّما نَكْهَتُه وَريقُه – مِسكٌ وخَمْرٌ والثنايا بَرَدُ

7. له قَوامٌ كقَضيبِ بانَةٍ – يهتزُّ نَضْرًا ليس فيه أَوَدُ[25]

Şair bu beyitlerinde aşığın sevdiğine her zaman hasret duyduğunu ve onun için çok ağladığından gözü kızardığını ve uykusuz kaldığını ifade ettikten sonra Süha yıldızını parlaklığı az olan yıldıza ve Ferkad yıldızını ise parlaklığı fazla olan yıldıza benzetmektedir. Süha yıldızı sevdiği gelmediği için karanlığı Ferkad yıldızı özlediği sevgilisinin geldiğinde karanlığın aydınlığa olacağını ifade etmektedir. Şair kadınların güzelliğinin saklı, ulaşılmaz bir güzellikte olduklarını anlatırken güzel kadınları önce aya sonra daha da yükselterek güneşlere benzetmektedir ve ulaşılmaz oldukları için çevrenin karanlık oluşunu ve kadınların ortada olmayışını etrafın karanlık olduğunu anlatmaktadır. Onların içinden bir tanesinin şairin bağlandığını ve sevgilisini de ince güzel bir ceylan olarak nitelemektedir. Ayrıca sevgilisinin yüzünün parlaklığını saraya, yanaklarını ise güle benzetmektedir. Sevgilisinin yanağındaki saç tellerini kıvrımlı olduğunu ve akrep kuyruğuna benzeterek mecaz bir anlatımla daha çekici olduğunu anlatmaktadır. Sevgilisinin nefes kokusunu misk kokusuna, tadını ise şaraba ve dişlerini ise buza benzetmektedir. Sevgilisinin bedenini ince bir ağacın dalına benzetmekte ve sallanışını rüzgâr estiğinde ince dalların hareketliliğine benzetmektedir.

Şairin benzetmelere başvurduğu bir şiirden bazı beyitler ise aşağıda verilmiştir:

1. هاتِها في نسائم الأسْحارِ – حين تَشْدُو على الغصونِ القَماري

2. مُزّة الطّعْم وهي أحلى من الشَّهْدِ – وأذكى من الكِباء القَماريّ

3. والتي حُرِّمَتْ عليك مع المي – سِر دَعْ شُرْبَها لأهل القِمار

4. فطُلوعُ الشُّموسِ عمّا قليلٍ – سوفَ يُنسيكَ غَيْبَةَ الأقمارِ[26]

Şair burada şafak vaktinde esen rüzgârın ve kumruların sesi eşliğinde şarabın ikram edilmesini istemektedir. Sabahın esintisini huzurlu bir ortama ve kumrunun sesini ise keyifli ortama benzetmektedir. İçkinin tadını baldan daha tatlı olduğunu ve kokusunu ise eski içki türlerinden kibae türünün kokusundan daha güzel olduğunu söylemektedir. Şair ayrıca içkiyi sevgilinin dudağına benzetiyor ve bu içkinin başkasına uygun olmadığını vurguluyor. Şair güneş doğduğunda ayların kaybolacağını yani ayları diğer insanlara güneşi de sevdiğine benzetmektedir.

Şair benzetmeler yoluyla meramını ifade ettiği bir başka şiiri şudur:

[25] Emîn, *A'yânu'ş-Şî'a*, 10/292.
[26] İsfahânî, *Harîdatu'l-kasr*, 12/498.

1. جَلَّنارٌ أم شَقيقُ – وَجْنَتاهُ أم عَقيقُ

2. وسيوفٌ أم جُفون – تلك أم خَمْرٌ عَتيقُ

3. بَرَدٌ في الفَم أمْ ثَغْ – رٌ وريقٌ أم رَحيقُ

4. غُصنُ بانٍ ماس في البُرْ – دَة أم قدٌّ رشيقُ

5. رَشَأٌ كلَّفني في – حُبِّه ما لا أُطيقُ

6. فكأني وهَواهُ – رِدْفُه الخصرُ الدقيقُ

Şair bu mısralarında sevgilisinin yüzündeki parlaklığı tarif edemeyeceği kadar güzel olduğu için benzetmeler yapmış ve bu parlaklığı akik taşına, gelincik ve narçiçeğine benzetmiştir. Beyitlerde sevgilinin bakışları ise çok keskin olduğundan kılıca benzetilmiş ve öldürücü mü diye sorulmuştur. Şair sevgilisinin ağız bölgesinin çok beyaz olduğunu ifade ederek onu buza, ağız kokusunu ise bal özü gibi tatlı olduğuna benzetmiştir. Vücudu o kadar ince olduğu için de yeni yeşeren (bane) ağacın dalına benzetmektedir. Ceylanın çok narin ve gözlerinin çekici olduğunu daha sonra ceylana o kadar etki altında kalmış ki gücünün yetmeyeceği bir hal alacağını söylemektedir. Mecazi bir anlatıma değinerek sevgilisinin o ince beline ithafen kendisini de o zerafete dayanamayıp aşkın peşinden sürükleyen bir aşık olduğunu ifade etmektedir.

Yahya el-Haskefî, aşağıdaki beyitlerde ise benzetmeler yoluyla sevgiliyi güzellikte ve yücelikte son derece yüksek mertebelere çıkarmaktadır:

1. فلو رامَتِ الكُومُ المراسيل شَأْوَها – لقُلنا لها كُفّي لك العَقْرُ والشَّحْطُ

2. وما يَدَّعي إسآدَها السيِّدُ عاسِلاً – بقَفْرَته لو أنّه الأطْلَسُ المِلْطُ

3. كأنَّ الفَلا طَيُّ الضمير وَخَطْوَها – مع الخَطْر خَطْرُ الوهمِ لا الوهمِ إذ يَخْطُو[27]

Şair burada sevgilisinin güzelliğinin kimsede olmadığını ve kimsenin onun güzelliğine kimsenin yaklaşamayacağını anlatmaktadır. Ayrıca hızlı koşan develerin onun peşine takılsa bile yorulup helak olacağını ifade etmektedir. Çölde gezen en asil ve yiğit adamı kaplana benzetip onun dahi sevgilisinin mertebesine ulaşamayacağını anlatmaktadır. Sevgilisinin yürüyüşünü duyguların dahi ulaşamayacağı bir hayale benzeterek ince ve zarif olduğunu ayrıca yürüyüşün tehlikeli ve etki altında kaldığını anlatmaktadır.

[27] İsfahânî, *Harîdatu'l-kasr*, 12/505-506.

Haskefî'nin benzetmelere başvurduğu bir başka şiiri de aşağıda verilmiştir:

1. وَصَهْباء فاتت أن تُمَثَّلَ بالفَهمِ – أقولُ وقد رَقَّتْ عن اللَّحْظ والوهمِ

2. خُذوا عَرَضَاً يا قوم قامَ بنفسه – فقد خَرَقَ العاداتِ واسْماً بلا جسمِ

3. فقد كاد يَخْفَى كَأْسُها بضيائها – كإخفائها بالجهل مَنْقَبة الحِلمِ

4. كأنَّ الشُّعاع الأُرْجُوانيَّ فوقَه – سَنا شَفَقٍ يَنْجَاب في الليل عن نَجْمِ

5. إذا أقبلتْ ولَّى بها الهَمُّ مُدْبِراً – كما أدبر العِفْريتُ من كوكب الرَّجْمِ[28]

Haskefî bu beyitlerde şarabı mecaz bir anlatımla akla dahi gelmeyecek kadar bir anlamı olmayacağını ve inceliğine dikkat çekerek hayalden daha latif olduğunu ifade etmektedir. İnsanlara felsefi anlamda seslenerek kendiliğinden ortaya çıkan "araz" almalarını ve kelam diliyle de isminin olduğunu ama bedeni olmadığını söylemektedir. İlmin cahillikle gizlediğini belirterek şarabın içindeki bardağın da kendisinin parlaklığından dolayı görünmeyeceğini ifade etmektedir. Şarabın üzerindeki mora yakın rengi güneş batımına yakın olan kızıllığa ve ışığın da yıldızın parlaklığına denk olduğunu belirtmektedir. Şarap geldiğinde üzüntülerini gidereceğini ve şeytanın taşlanan yıldızdan kaçtığına benzeterek bir kurtarıcı olduğunu anlatmaktadır.

Şair aşağıdaki beyitlerde ise sevgilisinin kalbini taşa benzeterek merhametsiz olduğunu ve gözlerinin önünde sürekli onun yüzünü gördüğünü söylemektedir. Sevgilisini süslü ve güzel gözlü bir ceylana benzetmeler yapmış ve yüzünü sabahın ilk ışıklarındaki gibi yeni ve taze olduğunu anlatmaktadır. Sevgilinin üzerindeki elbiseyi güzelliği bedenini de kum tepesine benzeterek sevgilinin vücut hâlini anlatmaktadır. Sevgilinin bedenini normal bir insana benzeterek anlatmaktadır. Sevgilinin yüzünü güneşten ve aydan daha güzel olduğunu ve bir ölçüde güzelliğini yükselttiğini anlatmaktadır. Mübalağa yaparak sevgilinin tarif edilmesi zor olduğunu ve benzersiz olduğunu ifade etmektedir. Bakışları etkili olduğu için silaha, sevgilisinin yüzünden dökülen kanları ise aşk acısına benzetmektedir. Gözlerini kılıca benzeterek çok keskin ve yıkıcı olduğunu ifade etmektedir. Sevgiliye kavuşmanın mutluluğa ayrılığı ise hüzne benzetmiş. Sevgilisinin hakkında kötü konuşanlara karşı sağır ve kör olduğunu, duyularının aşığın hayatında olduğunu ifade etmektedir:

1. بأبي مَن قَلْبُه حجَرُ – وبه من ناظري أثَرُ

2. رَشَأٌ بالغُنْجِ مكتَحِلٌ – وبضَوءِ الصُّبحِ مُعْتَجِرُ

[28] İsfahânî, *Harîdatu'l-kasr*, 12/511-512.

3. وبثوب الحُسنِ مُشتمِلٌ – وبِحُفْف الرمل مُتَّزِرُ

4. رِدْفُه شِرْحٌ وقامتُه – وسَط والخَصر مُختَصَرُ

5. خَضَعَتْ شَمْسُ النهار له – وتلاشى عنده القمرُ

6. ما رأينا قبله بَشَراً – تاه في أوصافه البشَرُ

7. جائرُ الألْحاظ كلُّ دمٍ – سَفَكَتْه عندها هَدَرُ

8. شَهَرَتْ أسيافَها وَمَضَتْ – فهي لا تُبقي ولا تَذَرُ

9 جنَّةُ الفِرْدوس طَلْعَتُه – والقِلا مِن دونها سَقَرُ

10. ومتى أُصغي إلى عَذَلٍ – فيه وهو السمعُ والبصرُ[29]

Aşağıdaki beyitlerde de Haskefî, meramını teşbih sanatına başvurarak dile getirmiştir:

1. انْظُرْ إلى البدرِ الذي قد أَقْبَلا – وأراك فوق الصُّبح ليلاً مُسْبَلا

2. ما بَلْبَلَ الأصْداغَ في وَجَنَاته – إلاّ ليترُك من رآه مُبَلْبَلا

3. يا أيّها الرَّيَّانُ من ماءِ الصِّبا – بي في الهوى عطَشُ الحُسين بكَرْبلا[30]

Şair yukarıdaki beyitlerde sevgiliyi dolunay parlaklığına benzetmiş gündüz vakitlerinde saçlarını gecenin karanlığına benzetmiş ve yüzünün önüne geçtiğini ve güzelliğini örttüğünü anlatmaktadır. Yüzündeki saç tellerinin sevgiliyi daha güzel gösterdiğini ve ona bakan kişinin Mecnun olacağını ifade etmektedir. Şair aşırı aşk içinde olduğunu susuz kaldığını ve bu susuzluğu Kerbelada Hz. Hüseyin'in susuz olduğuna işaret ettiğini söylemektedir.

Şairin teşbihler yoluyla amacını açıkladığı bir şiir de aşağıda verilmiştir:

1. له قلبٌ تهدي القلوب صَوادِياً – إليها وتَعمى عن وشيك انقلابه

2. هو اللَّيثُ إلاّ أنَّه وهو خادِرٌ – سطا فأغاب الليثَ عن أُنس غابه

3. إذا جال أنساكَ الرِّجالَ بظُفره – وإنْ صال أنساكَ النِّصال بنابه

[29] İsfahânî, *Harîdatu'l-kasr*, 12/512-513.
[30] İsfahânî, *Harîdatu'l-kasr*, 12/513.

4. فكم من عروشٍ ثلَّها بشُبوبه – وكم من جيوشٍ فلَّها بشبابه

5. ومن أُمَمٍ ما أُوزِعَتْ شُكرَ عَذبه – فصبَّ عليها الله سَوطَ عذابه

6. وأشهد لمْ تسلَمْ حلاوة شُهده – لِصابٍ إليه من مَرارة صابه

7. مُبيدٌ مَباديه تَغُرُّ وإنَّما – عواقبه مختومةٌ بعِقابه

8. ألَمْ ترَ مَن ساس الممالكَ قادراً – وسارت ملوك الأرض تحت رِكابه

9. ودانت له الدُّنيا وكادت تُجِلُّه – على شُهْبِها لولا خُمودُ شِهابه

10. أَليس أتاه كالأَتِيّ حِمامُه – وفاجأَه ما لم يكن في حِسابه[31]

Şair burada hükümdarın gücünü çekici olduğunu ve önce insanları etkileyeceğini ama gücün değişeceğini ve sonrasında insanlara zarar vereceğini bilmediğini anlatmaktadır. Hükümdarın önceden güçlü olduğunu ve aslana benzeterek doğuştan gelen bir davranış olduğunu hatta halsizlik durumundayken bile diğer hemcinslerini yenebileceğini anlatmaktadır. Saldırmaya başladığında onun pençesinin gücü insanların gücünden üstün olduğunu ve dişlerinin ise insanların kullandığı silahlardan daha üstün olduğunu anlatmaktadır. Gençlik yıllarındaki enerjisini birçok saltanat yıktığı ve orduları dağıttığından o yıllarını ateşe benzettiğini anlatmaktadır. Eski toplumların güçlü olduğu zamanlardan Allah'a şükretmediklerinden helak olacağını ifade ederek kendisinin de böyle bir durumda Allah'ın azabından (kamçı) kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. Hükümdarın gücünün olduğu zamanlarda nimet (bal) olduğunu ama bedelinin (acı) olduğunu anlatmaktadır. Zalim sultanların ilk başlarda güçlerine inanarak aldandığını fakat sonunda helak olacağını anlatmaktadır. Hükümdarların en parlak döneminde daha çok aldandığını fakat bu mertebenin geçici olduğunu anlamadıklarından ölümün ve cezanın kaçınılmaz olduğunu anlatmaktadır.

2.2. Varsa İkinci Alt Başlık

SONUÇ

Bu çalışmada, Hicrî VI. yüzyılın önemli âlim ve şairlerinden biri olan Yahyâ b. Selâme el-Haskefî'nin şiirleri, özellikle teşbih sanatı ekseninde incelenmiştir. Öncelikle Haskefî'nin yaşadığı siyasî, ilmî ve kültürel ortam ele alınmış; Mervânîler, Selçuklular ve Artuklular döneminde Meyyâfârikîn'in ilmî ve edebî açıdan taşıdığı önem ortaya konmuştur. Bu çerçevede

[31] İsfahânî, *Harîdatu'l-kasr*, 12/537-538.

Haskefî'nin yalnızca bir fakih ve müftü değil, aynı zamanda güçlü bir edebî kişiliğe sahip çok yönlü bir âlim olduğu görülmüştür.

Şairin şiirleri incelendiğinde, teşbih sanatını yoğun, bilinçli ve işlevsel bir biçimde kullandığı anlaşılmaktadır. Haskefî, teşbihi yalnızca estetik bir süs unsuru olarak değil; hiciv, methiye, tasvir, aşk, zühd ve ahlâkî mesajları güçlendiren temel bir anlatım aracı olarak değerlendirmiştir. Özellikle hilâl, yıldız, güneş, deniz, aslan, ceylan, şarap, harabe ve ateş gibi unsurlar üzerinden kurduğu teşbihler, hem Arap şiir geleneğiyle uyumlu hem de özgün çağrışımlara açıktır.

Haskefî'nin şiirlerinde teşbih sanatı, yalnızca estetik bir süsleme unsuru olarak değil; anlamı derinleştiren ve mesajı güçlendiren temel bir anlatım aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Şair, özellikle gök cisimleri, doğa unsurları, hayvanlar ve maddî varlıklar üzerinden kurduğu teşbihlerle hem duygu yoğunluğunu artırmış hem de hiciv, methiye ve tasvirlerinde güçlü çağrışımlar oluşturmuştur. Kendini çoğu zaman deniz veya parlak yıldızlara, muhatabını ise hilâle benzetmesi; üstünlük, enginlik ve kalıcılık karşısında zayıflık, geçicilik ve küçüklük anlamlarını vurgulayan tafdîlî teşbihlere örnek teşkil etmektedir. Aynı şekilde muhatabın iç dünyasını eğri ve ince bir hilâle benzetmesi, nifak ve samimiyetsizliği dolaylı bir anlatımla hicvettiğini göstermektedir.

Aşk ve tasvir şiirlerinde ise Haskefî'nin teşbih repertuvarı daha da zenginleşmektedir. Sevgilinin yüzünü ay ve güneşe, boyunu bâne ağacının dalına, bakışlarını kılıca, kendisini ise ceylana benzetmesi, klasik Arap gazel geleneğiyle uyumlu olmakla birlikte güçlü bir mübalağa ve hayal gücünü yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra terk edilmiş meskenleri insan bedenine, harabeleri çürümüş kemiklere benzetmesi, zühd ve fanilik düşüncesini somut imgelerle ifade ettiğini ortaya koymaktadır. Aşk acısını ateş ve susuzluk, özellikle de Kerbelâ'daki Hz. Hüseyin'in susuzluğu üzerinden anlatması ise şiirlerine dinî ve duygusal bir derinlik kazandırmaktadır. Bu yönüyle Haskefî'nin teşbihleri, hem klasik belagat kurallarına uygun hem de anlam bakımından çok katmanlı bir yapı arz etmektedir.

Çalışmada ayrıca Haskefî'nin Ehl-i beyt sevgisi bağlamında kaleme aldığı şiirlerin, bazı kaynaklarda iddia edildiği gibi onu Şiî ya da gulât-ı Şîa mensubu göstermeye yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır. Aksine şiirleri, onun Ehl-i sünnet çizgisinde, Şâfiî mezhebine mensup bir âlim olarak dinî hassasiyetlerini şiir diliyle ifade ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda teşbihler, mezhebî veya ideolojik bir savrulmadan ziyade, edebî bir üslubun parçası olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak Yahyâ b. Selâme el-Haskefî, şiirlerinde teşbih sanatını ustalıkla kullanan; klasik Arap belagat geleneğini kendi ilmî birikimi ve şahsî tecrübesiyle harmanlayan önemli bir şairdir. Onun şiirleri, hem Arap edebiyatında teşbihin işlevini göstermesi hem de VI. yüzyıl İslâm kültür dünyasının zihniyetini yansıtması bakımından dikkate değer bir malzeme sunmaktadır. Bu yönüyle Haskefî'nin şiirleri, Arap belagatı ve edebiyat tarihi çalışmalarında daha kapsamlı incelemeleri hak etmektedir.

KAYNAKÇA

Altıkulaç, Tayyar. "Zehebî", DİA, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Bakkal, Ali "İslam Tarihinde Tıbbın Gelişmesi ve Silvan'da Tıp", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 18, Sayı: 30, Temmuz Aralık 2013.

Baluken, Yusuf. "Mervaniler Devrinde Cizre", Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu, İstanbul 2012.

Baluken, Yusuf. "Mervânîler Devrinde Dinî Gruplar Arasındaki Münasebetler", Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Van 2010.

Baluken, Yusuf. "Şafiiliğin Kuzey Mezopotamya'da Yayılmasında Mervânîler'in Rolü", Uluslararası İmam Şafiî Sempozyumu, 7-9 Mayıs 2010.

el-Cezerî, Ebu'l-Hasen 'Alî İbnu'l-Esîr el-Kâmil fi't-târîh (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1987.

Dikici, Recep. "Fârikî", DİA. İstanbul: TDV Yayınları, 1995

Eyer, Ahmet. "Kurdên Merwanî dı Tarîxu Meyyafaıqîn a Îbnu'l-Ezrq de", Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, Mardin 2016.

el-Fârikî, Ahmed b. Yûsuf b. 'Alî el-Ezrak. Târîhu'l-Fârikî. Thk. Bedevî 'Abdullatîf 'Avad. Kahire: B.y., 1959.

Gemi, Ahmet. "Silvanlı Ünlü Hatip İbn Nübâte ve Hutbeleri", Şarkiyat Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 14-17 Eylül 2017.

el-Hamevî, Yâkût. Mu'cemu'l-udebâ'. Thk. İhsân 'Abbâs. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993.

İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebu'l-Ferec 'Abdurrahmân. el-Muntazam fî târîhi'l-mulûki ve'l-umem. Thk. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ, Mustafâ 'Abdulkâdir 'Atâ, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1992.

el-ʿİmâd el-İsfahânî, Harîdatu'l-kasr ve cerîdetu'l-'asr. Thk. Şukrî Faysal, Dimaşk: el-Mata'atu'l-Hâşimiyye, 1959.

Kılıç, Hulusi. "İbn Nübâte el-Hatîb", DİA, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Savran, Ahmet "İbnü'l-Ezrak el-Fârikî", DİA, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

es-Sem'ânî, Ebû Sa'd 'Abdulkerîm b. Muhammed. el-Ensâb. Thk. 'Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu'allimî el-Yemânî (Haydarabad: Dâiretu'l-ma'ârifi'l-'Usmâniyye, 1977.

es-Seyyid Muhsin el-Emîn, A'yânu'ş-Şî'a. Thk. Hasen el-Emîn, Beyrut: Dâru't-te'âruf, 1983.

Sıbt İbnu'l-Cevzî Yûsuf b. Kızoğlu. Mir'âtu'z-zamân fî tevârîhi'l a'yân. Thk. Muhammed Enes el-Hınn, Kâmil Muhammed el-Harrât. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-'âlemiyye, 2013.

Söylemez, Mehmet Mahfuz. “Meyyâfârikîn (Silvan) Tarihi Üzerine Notlar”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 20, Yıl: 2009.

Tekin, Ahmet. “Meyafarkin Âlimlerden İbn Esed el-Farikî ve el-İfsâh fî Şerhi Ebyâti Muşkileti’l-İ’rab Adlı Eseri”, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2018/2, cilt: IX, sayı: 20.

ez-Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed. Târîhu’l-İslâm ve vefeyâtu’l-meşâhîri ve’l-a‘lâm. Thk. ‘Umer ‘Abdusselâm Tedmurî (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-‘Arabî, 1993.

KUR'AN'IN AİLE BİRLİĞİNİN KORUNMASINA YÖNELİK BOŞANMA ÖNCESİ HAKEMLİK ÖNERİSİ

Doç. Dr. Mustafa TUNÇER

Giresun Üniversitesi

mustafatuncer061@hotmail.com

ORCİD: 0000-0003-1415-6682

ÖZET

Bu bildiri, Nisâ sûresi 35. ayet çerçevesinde Kur'ân'ın aile içi anlaşmazlıklara yaklaşımını ve boşanma öncesi hakemlik müessesesinin önemini ele almaktadır. Araştırmanın temel problemi, günümüzde artan boşanma oranlarının Kur'ân'ın önerdiği barış ve ıslah ilkelerinden uzaklaşılmasıyla nasıl ilişkilendirilebileceğidir. Bu bağlamda çalışma, Kur'ân'ın evlilik kurumuna yönelik koruyucu tedbirlerinin, modern toplumların hızlı ve bireyci yaşam biçimleri karşısında nasıl yeniden anlaşılması gerektiğini tartışmaktadır. Araştırmanın amacı, Kur'ân'ın boşanma öncesinde öngördüğü hakemlik sisteminin yalnızca hukuki bir çözüm yöntemi değil, aynı zamanda ahlakî ve psikolojik bir ıslah süreci olduğunu ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışma, klasik tefsirlerde yer alan yorumlarla güncel akademik çalışmaların verilerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmiştir. Yöntem olarak nitel içerik analizi ve tefsir karşılaştırması kullanılmış; ayetin dilsel yapısı, kavramsal derinliği ve yorum tarihindeki dönüşümü tahlil edilmiştir. Elde edilen bulgular, Kur'ân'ın aile bağlarını korumayı imanî bir sorumluluk olarak gördüğünü, hakemlik kurumunun ise yalnızca bir anlaşmazlık çözüm aracı değil, kalplerin ıslahını hedefleyen ilahî bir mekanizma olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak Kur'ân, boşanmayı teşvik eden değil, evliliği koruyan bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailedeki sorunların çözümünde sabır, niyet, adalet ve merhamet dengesini öne çıkaran bu model, modern dönemde de geçerliliğini koruyan evrensel bir barış pedagojisi sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Aile, Boşanma, Boşanmada Hakemlik.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim, toplumsal huzuru tesis eden ilkeleri en temelden başlatarak aile kurumuna yerleştirmiştir. Aile, bireyin ahlâkî olgunlaşmasının ve toplumun manevî istikrarının çekirdeği olarak görülür. Bu bakımdan Kur'ân, evlilik bağını hem dünyevî hem uhrevî bir amaçla düzenlemiş; eşlerin birbirlerine karşı sorumluluklarını sevgi, adalet ve merhamet ilkeleriyle çerçevelemiştir.[1]

Aile kurumu, Kur'ân'da sadece biyolojik veya hukukî bir birliktelik değil, Allah'ın "rahmet" sıfatının insanî ilişkilerdeki yansımasıdır. Nitekim Kur'ân'da evlilik bağı şu şekilde tanımlanır: "*Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranıza sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen*

[1] Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 10/26.

kimseler için dersler vardır." (er-Rûm 30/21) Bu ayet Kur'ân'ın aileye yüklediği duygusal ve manevî sorumluluğun özünü ortaya koyar. Evlilik, bir huzur aracı olup bu huzur, bedensel uyumun yanı sıra karşılıklı fedakârlık ve anlayışla korunabilir.

Kur'ân, ailede ortaya çıkabilecek sorunları reddetmez; aksine bunların çözümü için sabır, istişare ve ıslah yollarını önerir. Çünkü sorunların bastırılması değil, ıslah edilmesi esastır. "Islah", kelime anlamıyla bozulan bir yapıyı yeniden düzeltmek demektir ve Kur'ân'da hem toplumsal hem bireysel barışın anahtar kavramı olarak kullanılır.[2]

Hz. Peygamber'in "Allah'a en ağır gelen helal şey boşamadır."[3] hadisi, Kur'ân'ın bu yaklaşımını destekler. Boşanma helal kılınmıştır, ancak Allah'ın hoşnut olmadığı son çaredir. Çünkü evlilik sadece iki insanın değil, iki ailenin ve bir toplumun ortak emanetidir. Bu nedenle Kur'ân, evlilik bağını koruyacak bir dizi tedbir getirmiştir. Bu tedbirlerin en dikkat çekeni, Nisâ sûresi 35. ayette yer alan hakemlik müessesesidir.

Geleneksel geniş ailelerde eşler arasında ihtilaflar meydana geldiğinde aile büyüklerinin inisiyatif almasıyla çözüm oluşturulması mümkündü. Fakat günümüzde şehirleşmenin artmasıyla çekirdek aileye dönüş sonucunda aile bağlarının zayıflaması kaçınılmaz oldu. Bu nedenle aile yapısını korumak için eskiden gerçekleştirilen koruma tedbirlerinin yerini günümüzde farklı uygulama ve çalışmalar almaya başladı. Bu kapsamda son senelerde eşler arasında oluşan meseleleri çözmeye yönelik arabuluculuk yapan aile danışmanlığı yapan kurumlar oluşturuldu. Ancak günümüzde boşanmaların artışı ve eşler arasında meydana gelen ihtilaflar geçmişte başarılı olmuş arabuluculuk usullerinin de tekrar uygulanmasını bir anlamda zorunlu hale getirmiştir.

Bu bildiride Kur'ân'ın aile kurumuna bakışı, boşanma öncesi hakemlik mekanizmasının işlevi ve bu sistemin günümüz sosyal gerçekliğiyle ilişkisi, klasik tefsirler ve çağdaş araştırmalar ışığında ele alınacaktır.

1. Kur'ân'da Ailenin Manevî Temelleri: Meveddet, Rahmet ve Islah

Kur'ân'ın aileye yüklediği anlam, dünyevî menfaatlerin ötesinde ilahî bir rahmet alanını ifade eder. Aile, Allah'ın kullarına lütfettiği huzurun ve güvenin en somut tezahürüdür. Bu nedenle Kur'ân, evlilik kurumunu "mîsâk-ı galîz" yani "ağır bir sözleşme" olarak nitelendirir.[4] Bu tanımlama, evlilik bağının sıradan bir toplumsal anlaşma olmanın ötesinde ahlâkî ve ruhî bir taahhüt olduğunu gösterir.

Evlilikte "meveddet" (karşılıklı sevgi) ve "rahmet" (merhamet) iki temel ilkedir. Meveddet, duygusal bağlılığı; rahmet ise bu bağlılığın sürekliliğini sağlar. Sevgi, eşleri birbirine yaklaştırır; rahmet ise bu yakınlığı kalıcı kılar. Kur'ân'ın "*aranıza sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi* " (er-Rûm 30/21) ifadesi, bu iki değerin birbiriyle tamamlayıcı olduğunu vurgular.[5]

[2] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, nşr. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınları, 2005), 9/335.
[3] Muhammed b. Îsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "*Talâk"*, 3.
[4] en-Nisâ, 4/21.
[5] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* 25/111.

Ailede huzurun korunması, Kur'ân'a göre eşlerin niyetlerinin samimiyetiyle mümkündür. Bu bağlamda Kur'ân, eşler arasındaki anlaşmazlıkların doğal olduğunu ancak bu anlaşmazlıkların ıslah edilmesi gerektiğini belirtir: "*Eğer onlardan hoşlanmazsanız, Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz*." (en-Nisâ 4/19)

Islah kavramı, aileyi ayakta tutan üçüncü saç ayağıdır. Ailede anlaşmazlıklar ortaya çıktığında hemen ayrılığa gitmek yerine ıslah yolları aranmalıdır. Islah iletişimin yeniden kurulması, duygusal bağın onarılması ve güvenin tazelenmesi anlamına gelir. Kur'ân'ın *"Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız..."* ifadesi, bu ıslah sürecine işaret eder. Buradaki "korku" (خِفْتُمْ), sorunun henüz büyümeden fark edilmesi gerektiğini vurgular.[6]

Sonuçta Kur'ân aileyi ahlâkî bir medeniyet tasarımı olarak görür. Bu medeniyetin temeli meveddet, rahmet ve ıslahtır. Her biri Allah'ın kullarına öğrettiği bir hayat biçimidir: sevgiyle yaklaşmak, merhametle davranmak ve sorunları onarmak.

2. Nisâ 4/35 Ayetinde Hakemliğin İlahi Temeli ve Ahlaki Boyutu

Kur'ân'da aile kurumu, insanın toplumsal, psikolojik ve ruhî bütünlüğünü koruma amacına yöneliktir. Ancak bu birliktelik her zaman kusursuz bir uyum içinde sürmez. Nitekim insan tabiatı, duygu ve düşünce farklılıklarıyla sınanır. Kur'ân, bu farklılıkların doğal olduğunu kabul eder; önemli olanın bu durum karşısında yıkıcı değil, yapıcı bir tavır sergilemek olduğunu vurgular. İşte Nisâ sûresi 35. ayet, bu bağlamda Kur'ân'ın en kapsamlı çözüm modelini ortaya koyar:

"*Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır*."

Ayetteki ifadelerden eşler arası ciddi bir ihtilafın söz konusu olduğunda Kur'an'ın teklif ettiği usulün çözüm odaklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu usul bir tür arabuluculuk şeklinde de düşünülebilir. Esasında evliliğin sürdürülebilmesine dair öncelikle eşlerin dinî ve sosyal sorumlulukları bulunmakla beraber kimi durumlarda bu mümkün olmayabilir ve aile birlikteliğinin devamlılığı tehlikeye girebilir. Bu açıdan ayet, ailenin devamını sağlamaya yönelik dikkat çeken bir öneri sunmaktadır.

Bu ayet, hem evlilikteki gerginliklerin çözümünü düzenler hem de aileyi koruyan önleyici bir mekanizma kurar. Burada "şikâk" (شِقَاق) kelimesi, iki tarafın birbirine sırt çevirmesi, yani sevgi bağının zayıflaması anlamına gelir.[7] Ayetteki ifadeler Kur'an'ın önerisinin çözüm merkezli olduğunu göstermektedir. Esasında aileyi koruma noktasında, öncelikle eşlerin dinî ve sosyal mesuliyetleri olmakla birlikte bazı sebeplerden dolayı bu mümkün olmayabilir ve aile yuvası yıkılmakla karşı karşıya kalabilir. Bu açıdan ayet, ailedeki birlikteliğin devamını sağlamaya yönelik önemli bir çözüm önerisi sunmaktadır.

Ayetteki "hakem" kavramı köken olarak "iyileştirmek amacıyla menetmek, düzeltmek, hükmetmek" anlamlarına gelir. Sıfat olarak da "bilgisi ve adaletiyle nihaî hükmü veren"

[6] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* 10/95.
[7] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 10/95.

demektir.[8] Kur'ân'daki kullanımı da benzer şekilde yargısal bir yetkinin yanında ıslah edici bir misyonu ifade eder. Ayette iki taraf için de birer hakem gönderilmesi emri, tahkimin temsilî ve adil yapısını ortaya koyar. Mâtürîdî'ye göre hakemlerin görevi, hüküm vermek değil, tarafları dinleyerek anlaşmazlığın temel nedenlerini bulmak ve aralarını ıslah etmek yoluyla barışı sağlamaktır.[9] Bu, tahkimin öncelikli olarak bir arabuluculuk süreci olduğunu gösterir.

Ayette yer alan "eğer korkarsanız" ifadesi, eşlerin ayrılmasına sebebiyet verecek geçimsizlik vb. hususları ifade etmeye yöneliktir. Ayette gündeme getirilen hakemlik, ailenin dağılmaması için eşlerin önündeki son çözüm şıkkıdır. Hakemlik sürecinden de olumlu bir netice alınamadığında aile yuvasının devamı konusunda başka çözüm kalmamış olacağından, hakemlere çok önemli sorumluluk düşmektedir. Ailenin dağılmasından en fazla aile yakınları etkileneceğinden hakemlerin, eşlerin aile yakınlarından seçilmesi ilgili ayetin öncelikli tavsiyesidir.

Hakemlerin kimler arasından seçileceği konusu, fakih ve müfessirler tarafından tartışılmış konulardan birisidir. Hakemlerin aile dışından da olabileceğine dair farklı görüşler olmakla birlikte çoğunlukla kabul gören görüş ayette de belirtildiği üzere hakemlerin eşlerin aile çevresinden olması noktasındadır. Bu durum aileden olan hakemlerin karı-kocanın meselelerine daha çok vakıf olmaları, onların mutlu yuvalarını devam ettirme yönünde başkalarına göre daha çok istekli olacakları, aile mahremiyetinin korunması ve eşlerin aile yakınlarından olan hakemlere daha kolay açılabilmesi gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır.[10]

Râzî, seçilen hakemlerin aile dışından da olabileceğini söylemekle birlikte aileden olmasının çok daha önemli olduğuna dikkat çeker. Ona göre anlaşmazlıkların bilinmesi çözümü kolaylaştıracaktır ve bu hususta aile çevresinden olan hakemin eli daha güçlüdür. Kaldı ki boşanma halinde kendisinin de bu olumsuz gelişmeden olumsuz etkileneceğini düşünen aileden biri, meselenin çözümüne yönelik daha fazla gayret gösterecektir.[11]

Hakemlerin hem erkeğin hem kadının ailesinden seçilmesi, denge ve tarafsızlık açısından dikkat çekicidir. Bir taraftan duygusal yakınlık sağlanır, diğer taraftan her iki tarafın hakları gözetilir. Kurtubî'ye göre bu, sadece adaletin değil, merhametin de hâkim olduğu bir uzlaşma yöntemidir.[12]

İslâm'ın bu düzenlemesi, modern hukukta yer alan "arabuluculuk" kurumunun ahlâkî temelini oluşturur. Ancak Kur'ân'daki hakemlik, sıradan bir uzlaştırma sürecinden daha derindir; zira bu mekanizmanın merkezinde "niyet" vardır. Nitekim ayette *"Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur"* buyurulmuştur. Buradaki şart, barışa samimi bir niyetle

[8] Rağıb el-Isfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts. "h-k-m" mad. 126-127.
[9] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 3/212.
[10] Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukı İslâmîyye ve Istılahatı Fıkhıyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1986), 2/362-366; Muhammed Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-menâr* (Mısır: Dâru'l-Menâr, h1367), 5/78; İbn Âşûr, Muhammed Tâhir: *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus, Dâru't-Tûnusiyye, 1984).
[11] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 8/26.
[12] Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiʿ li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 6/290.

yaklaşmaktır. Çünkü niyet saf değilse, süreç teknik olarak yürütülse bile gerçek barış sağlanamaz.[13]

Hakemlik, Kur'ân'da hem ahlakî hem kurumsal bir görevdir. Hakemler, adaletle hükmetmek ve tarafsız kalmak zorundadırlar. Bu görev, büyük bir emanet olarak görülür. Kur'ân, *"Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emreder*" (en-Nisâ 4/58) buyurarak toplumsal görevlerde ehliyet ve dürüstlük ölçüsünü belirler.

3. Hakemlikte Adalet, Tarafsızlık ve Merhamet Dengesi

Kur'ân'ın aile kurumuna dair yaklaşımı, adalet ve merhamet kavramlarını birbirinden ayırmadan birlikte işler. Adalet, ilişkilerin ilahî ölçüsünü; merhamet ise bu ölçünün insanî boyutunu temsil eder. Bu iki kavram, birbirinden koparıldığında ya katı bir hukukçuluk ya da duygusal bir zafiyet ortaya çıkar. Hakemlik müessesesi, tam da bu iki değeri dengeleme amacına yöneliktir.[14]

Nisâ 4/35 ayetinde hakemlik, aslında Kur'ân'ın ahlâkî ilkelerini pratiğe aktaran bir barış süreci olarak sunulmuştur. Bu sürecin başarısı, adaletin uygulanması kadar merhametin rehberliğine de bağlıdır. Çünkü adalet olmadan merhamet duygusallığa, merhamet olmadan adalet ise zalimliğe dönüşebilir.

Hakemler tecrübeli ve yaşlı kişiler arasından seçilmelidir. Çünkü tecrübeli ve görüş sahibi olduğu için böyle kişilerin hakemliğine başvurulur. "İki hakem göndermek"ten maksat onları anlaşmazlığa düşen karı-kocaya göndermek demektir. Bunlar, eşlerden her birinin şikâyetlerine bakacak ve aralarını düzeltecek muhtemel çözüm yollarını öğrenecek ve hakemlik yaparak iki tarafı razı etmeye çalışacak ve onlara ya ayrılmaları ya da bir araya gelerek evliliklerini sürdürmeleri gerektiğini tavsiye edecektir.[15]

Çoğu ulema, hakemlerin ayırma ve barıştırma yetkilerinin bulunduğunu söylerken, Hasan-ı Basrî ve Ahmed b. Hanbel'in de aralarında bulunduğu kimi âlimler ise hakemlerin birleştirmeye hükmedebileceklerini ancak ayırmaya karar veremeyeceklerini belirtmektedirler.[16]

Hakemliğin en temel şartlarından biri tarafsızlıktır. Kur'ân, "*Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvaya daha uygundur.* " (el-Mâide 5/8) buyurarak hakemlerin karar süreçlerinde önyargıdan uzak durmaları gerektiğini bildirir. Burada "takvaya yakın olmak", sadece biçimsel adalet değil, vicdanî adalet anlamına gelir.[17]

Bir hakem, tarafların geçmişteki hatalarını sorgulamak yerine, gelecekte barışı nasıl kurabileceğine odaklanmalıdır. Çünkü Kur'ân'ın "ıslah" (düzeltme) ilkesi, cezalandırma yerine

[13] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 3/213.
[14] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 3/213.
[15] Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 5/77-78.
[16] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Azim Dağıtım, ts.), 2/560; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), 2/278.
[17] Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-menâr,* 6/273.

onarmayı hedefler. Hakemliğin özü, "kimin haklı olduğu" değil, "hakkın nasıl korunacağı" sorusuna cevap aramaktır.

Aile ilişkilerinde adaletin katı biçimde uygulanması, çoğu zaman duygusal yaraları derinleştirebilir. Bu yüzden Kur'ân, adaletle birlikte ihsanı (güzellik, incelik) da emreder.[18] İhsan, adaletin ötesine geçip, affediciliği ve gönül almayı içerir. Hakemlerin görevi, yalnızca hakkaniyeti gözetmek değil, tarafların kalplerine dokunmak olmalıdır.

Hakemliğin bu yönü, aile içi iletişimde "aktif dinleme" ve "empatik anlayış" ilkelerine denk gelir. Kur'ân, Nisa 35'te bu ilkeyi bin dört yüz yıl önce vazetmiştir. Barışın gerçekleşmesi için sadece söz değil, gönül gerekir. Bu bağlamda *"Allah aralarını bulur"* ifadesi, barışın ilahi yönünü vurgular: Allah, samimiyetle barış arayanlara gönüllerinde birleştirici bir kudret verir.[19]

4. Ailede Barış Kültürünün İnşası ve Güncel Yaklaşımlar

Kur'ân'ın aile anlayışı, bireysel ilişkilerin ötesinde bir toplumsal barış projesi olarak okunabilir. Çünkü Kur'ân'a göre aile, hem ahlaki eğitimin hem de sosyal dayanışmanın ilk halkasıdır. Ailede sevgi, sabır ve diyalog tesis edildiğinde, bu barış kültürü topluma da yansır. Bu nedenle Kur'ân, evlilik kurumunu sadece bireysel bir tercih değil, ilahi bir emanet olarak sunar.[20]

İslâm, evlilik bağını korumayı Allah'a olan kulluğun bir gereği olarak sunar. Bu anlayışta ailedeki her davranış, ibadet bilinciyle değerlendirilir. Nitekim Kur'ân, "*Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz.*" (en-Nisâ 4/19) buyurarak sabır ve umudu barış kültürünün temeline yerleştirir.[21]

Günümüz hukuk sistemlerinde "aile arabuluculuğu" olarak bilinen uygulamalar, Kur'ân'daki bu hakemlik anlayışının modern karşılığıdır. Ancak Kur'ân'ın farkı, barışı sadece teknik bir uzlaşı değil, manevî bir ıslah süreci olarak tanımlamasıdır. Barış, kalplerin yönelimiyle mümkün olur; bu yüzden Kur'ân'da *"Allah aralarını bulur"* ifadesi hem toplumsal hem ruhsal bir yasadır.[22]

Günümüzde aile içi çatışmaların çoğu, iletişim eksikliği, bireyselcilik ve sabır yoksunluğundan kaynaklanmaktadır. Modern yaşamın hız ve tüketim merkezli yapısı, ilişkilerde süreklilik yerine geçiciliği teşvik eder. Kur'ân'ın "sabırla ıslah" ilkesine göre ise barış, zamana, emeğe ve duaya ihtiyaç duyar.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2023 yılı *Aile Rehberlik Raporu*'na göre, dinî danışmanlık ve rehberlik desteği alan çiftlerin %55'i boşanma sürecinden vazgeçmiştir. Rapor, bu sonucun en önemli nedeninin "duygusal farkındalığın artması ve dini motivasyonun yeniden

[18] en-Nahl, 16/90.
[19] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* 10/97.
[20] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 3/213.
[21] Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 4/453.
[22] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* 10/97.

kazanılması" olduğunu belirtir. Bu veriler, Kur'ân'ın önerdiği hakemlik modelinin çağdaş dünyada da etkinliğini koruduğunu göstermektedir.[23]

Çoğu âlim eşleri uzlaştırmak üzere tahkime gidilmesinin vacip olduğunu söylerken bazı âlimler de farz olduğunu, diğer bazıları da mendup olduğunu ifade etmişlerdir. Bilginler tahkimin esası üzerine ihtilaf ederken pratik yönüyle ilgilenmekten uzak kalmışlardır. Günümüzde artık hiç kimse bu tavsiye farzdır diye yapmadığı gibi menduptur diye de yerine getirmiyor.[24]

Kur'ân'ın hakemlik sisteminde asıl hedefi, tarafların manevî olgunlaşmasıdır. Hakemlik süreci, sabır, empati, affetme ve istişare erdemlerini öğretir. Bu erdemler, aile bağını sadece kurtarmaz, aynı zamanda insanın Allah'la ilişkisini de derinleştirir.[25]

Kur'an'ın ailedeki problemlerin yargıya intikal etmeden önce aile içerisinde çözümüne dair sunduğu önerinin, günümüzde bir problem haline gelen, adli kuruluşların yükünü azaltma gibi fayda sağlamasının yanı sıra aile mahremiyetinin korunmasına yönelik önemli bir katkısının olacağını da belirtmekte yarar vardır. Yine konunun adalete intikal etmeden çözülmesinin, aile yuvasının korunması yönünden psikolojik bir katkısının olacağı da düşünülmelidir. Nitekim yargıya kadar taşınan bir problemden geri dönmek diğerine göre daha zor olacaktır.

Kur'an'daki tahkim modelinin günümüzdeki uygulaması önündeki en büyük zorluk, modern kent yaşamının getirdiği bireyselleşme ve çekirdek aile yapısıdır. Aile büyüklerinin coğrafi uzaklığı ve genç nesil üzerindeki otorite kaybı, hakemlerin etkinliğini düşürebilir. Bu durum, Tahkimin modernizasyonu için akraba hakemlerin yanı sıra aile tarafından güvenilir ve yetkin sosyal uzmanların *tahkim kurulu* olarak atanması gibi kültürel adaptasyon yollarının araştırılmasını gerektirmektedir.

Sonuçta Kur'ân'ın aile vizyonu, hukukla sınırlı bir düzen değil, ahlakî bir medeniyet inşasıdır. Evlilikte sabır, affetme ve diyalog kültürü, Kur'ân'ın öğrettiği "yaşayan rahmet" modelidir.

SONUÇ

Kur'ân'ın aileye dair ortaya koyduğu vizyon, yalnızca hukuki düzenlemelerden ibaret değildir; o, insanın iç dünyasında başlayan bir ahlâk ve sorumluluk bilincidir. Aile, Kur'ân'da ilahî rahmetin yeryüzündeki yansıması olarak konumlandırılmıştır. Bu nedenle aileyi korumak, sadece bir toplumsal zorunluluk değil, aynı zamanda bir iman görevidir. Aile bağını sürdürmek, Allah'ın insanlara bahşettiği sevgi ve merhamet potansiyelini yaşatmak anlamına gelir.

Kur'ân'ın boşanma konusundaki tutumu, dengeli ve gerçekçidir. İnsanın fıtratına uygun biçimde, evliliğin bazen yürümeyebileceğini kabul eder; ancak bu kopuşu meşru bir kolaylık değil, kaçınılmaz bir son çare olarak görür. "Allah'a en ağır gelen helal şey boşamadır" hadisinin de işaret ettiği üzere, Kur'ân'ın öncelikli hedefi evliliklerin sürdürülmesi, ilişkilerin

[23] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Raporu* (Ankara: DİB Yayınları, 2022).
[24] Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 5/79.
[25] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* 10/97.

onarılması ve aile kurumunun korunmasıdır. Çünkü Kur'ân'a göre aile, insanın ahlâkını olgunlaştıran bir imtihan alanıdır.

Nisâ 4/35 ayeti, bu bakışın en somut ifadesidir. Kur'ân burada, ailedeki geçimsizlik durumunda tarafları yalnız bırakmaz; araya giren hakemlerle bir ıslah süreci başlatır. Bu sistem, yalnızca bir arabuluculuk mekanizması değil, aynı zamanda bir iman eğitimidir. Taraflar, hakemlik sürecinde kendi hatalarıyla yüzleşir, sabır ve affetmenin değerini öğrenirler. Böylece evlilik, bir hukuk sözleşmesinden çok, bir ahlâk okuluna dönüşür.

Modern dünyanın hız, bireysellik ve haz merkezli yaşam biçimi, evlilik kurumunu zayıflatmıştır. Kur'ân'ın önerdiği model, bu hız karşısında bir yavaşlama çağrısıdır. Öfke yerine düşünmeyi, ayrılık yerine sabrı, suçlama yerine diyaloğu öğretir. Hakemlik müessesesi, bu yavaşlamayı ilahî bir tedbir hâline getirir. İnsan, hakemlik sürecinde kendini ve karşısındakini yeniden tanır; iletişim yeniden kurulur, duygular yeniden onarılır.

Boşanma, bazen kaçınılmazdır. Ancak Kur'ân, bu durumda bile saygıyı ve nezaketi elden bırakmamayı emreder. *"Ya iyilikle tutun ya da güzellikle bırakın."* (el-Bakara 2/229) buyruğu, Kur'ân'ın en insani emirlerinden biridir. Bu ifade, ayrılığın bile bir ahlâk sınavı olduğunu hatırlatır. Zira Kur'ân'a göre insan, öfke anında da adaletli, hayal kırıklığı içinde de merhametli olmakla yükümlüdür.

Sonuç olarak, Kur'ân'ın aileye dair öğrettiği temel ilke şudur: barış, çabayla mümkündür; sevgi, sabırla yaşar; merhamet, adaletle dengelenirse kalıcı olur. Hakemlik, bu değerleri koruyan ilahi bir mekanizmadır. Kur'ân'ın hedefi, her insanın evini bir rahmet yuvasına dönüştürmektir. Çünkü ev, Allah'ın insan kalbine yerleştirdiği küçük bir cennettir.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerim Meali. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/

Abduh, Muhammed - Reşîd Rızâ. *Tefsîru'l-menâr*. Mısır: Dâru'l-Menâr, 3. Basım, h.1367.

Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri.* İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukı İslâmîyye ve Istılahatı Fıkhıyye Kamusu.* İstanbul: Bilmen Yayınları, 1986.

Derveze, M. İzzet. *et-Tefsîru'l-hadis*. çev. Vahdettin İnce - Mustafa Altınkaya. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014.

Diyanet İşleri Başkanlığı. *Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Raporu.* Ankara: DİB Yayınları, 2022.

Hamdi Yazır, Elmalılı Muhammed. *Hak Dini Kur'an Dili.* sad. İsmail Karaçam vd. İstanbul: Azim Dağıtım, ts.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus, Dâru't-Tûnusiyye, 1984.

Isfahânî, Rağıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiʿ li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.

Mâtürîdî. *Teʾvîlâtü'l-Kur'ân*. nşr. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Mizan Yayınları, 2005.

Râzî, Fahreddin. *Mefâtîhu'l-gayb.* Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. *el-Câmi'u's-sahîh.* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

KUR'ÂN PERSPEKTİFİNDEN İNSANIN YERYÜZÜNDE HALİFE KILINMASI

Doç. Dr. Mustafa TUNÇER
Giresun Üniversitesi
mustafatuncer061@hotmail.com
ORCİD: 0000-0003-1415-6682

ÖZET

Kur'ân-ı Kerim'in yaratılış felsefesini anlamada merkezi bir konuma sahip olan Bakara sûresi (2/30) ayetinde geçen "Halife" kavramının geleneksel yorumu, İslâm düşünce tarihinde derin teolojik ve siyasal tartışmalara yol açmıştır. Kavramın yaygın kabul gören yorumu, insanı Allah'ın yeryüzündeki manevi temsilcisi veya vekili (Halîfetullâh) olarak konumlandırarak teolojik açıdan sakıncalı ruhbanî ve kutsallaştırıcı bir anlayışa zemin hazırlamıştır. Bu bildiri, bu hâkim görüşü eleştirel bir yaklaşımla incelemeyi ve kavramın Kur'ânî bağlamda esasen dünyevi, idari ve siyasal bir otoriteyi ifade ettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Konu, İslâm siyaset felsefesinin temelleri ve teolojik tenzih (Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih etme) prensibinin doğru anlaşılması açısından kritik öneme sahiptir. Bildirinin temel problemi, halifeliğin Kur'ân'da ilahî egemenliğe vekâlet/niyabet anlamı taşımadığı; aksine, yeryüzünün ıslahı, adaletin tesisi ve emanetin taşınması bağlamında sorumluluk ve imtihan merkezli bir görev tanımı olduğudur. Yöntem bakımından metin merkezli bir okuma benimsenmiş; ayet-içi ve ayetlerarası bağlam analizi, lügat verileri ve klasik tefsir geleneğinin temsilî yorumları çağdaş literatürle birlikte ele alınmıştır. Bu çalışmada ortaya konan delillerin naiplik iddiasını zorunlu kılmadığını; bilakis insanın bilgi, irade ve sorumlulukla donatılmış bir kul olarak yeryüzü düzeninin tesisiyle mükellef kılındığını göstermektedir. Bildirinin katkısı iki yönlüdür: Kuramsal olarak, "insanın Allah'ın halifesi" iddiasını dilsel bağlam ve tevhid ilkesi ışığında sınırlandırır; yöntemsel olarak ise filoloji–tefsir–ahlâk üçlemesini birleştirerek tartışmayı metafizik spekülasyondan çıkarıp Kur'ânî normlara dayalı pratik bir çerçeveye taşır. Sonuçta çalışma, insanın "Allah'ın halifesi" değil; Allah'ın hükmüne tâbi, ilahî emaneti taşıyan ve yeryüzünü ıslah ile adaleti ikame etmekle görevli bir emanetçi–yönetici olduğu sonucunu temellendirir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İnsan, Halife, Allah'ın Halifesi.

GİRİŞ

Kur'ân, insanın yaratılış gayesini, yeryüzündeki konumunu ve varoluş amacını açıklarken onu hem kul hem de sorumlu bir yönetici olarak tanımlar. Bu çerçevede "halife" kavramı, İslâm düşüncesinin en dikkat çekici kavramlarından biridir. Kur'ân'da geçen *"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"* (el-Bakara 2/30) ifadesi, tarih boyunca farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bazı müfessirler bu ayeti "insanın Allah'ın yeryüzündeki halifesi" olduğu

şeklinde anlamlandırırken, bir kısmı bu anlayışın tevhid ilkesine aykırı olduğunu düşünerek "halifelik" görevini ilâhî vekâlet yerine sorumluluk bağlamında ele almıştır.

İnsanın halifeliği, ontolojik bir üstünlük iddiası değil, ahlâkî ve hukukî bir yükümlülük anlamı taşır. Kur'ân, insanı "ahsen-i takvîm" üzere yaratırken,[1] onun bu konumunu emanet bilinciyle korumasını ister. Aksi hâlde insan, "esfel-i sâfilîn"e düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Halifelik, bu açıdan insanın yeryüzü serüvenindeki imtihan zeminini belirler: İnsan, bilgi, güç ve iradesini ıslah için kullandığında yaratılış gayesine uygun davranmış; fesat ve zulüm için kullandığında emanetin hakkını zayi etmiş olur. Bu açıdan yeryüzünde kalıcı bir yerleşimcinin olması ve yeryüzünü imar etmesi gerekir. Bu, Allah Teâlâ'nın iradesini yerine getirmesi, hükmetmesi ve yaratılışıyla ilgilidir. İmar, bu dünyada ya umumî (genel) bir emirle ya da özel bir zürriyet (nesil) ile olur.[2]

Kur'ân perspektifinden "halifelik", yeryüzünde adaleti, barışı ve dengeyi tesis etmekle görevli bir misyondur. İnsanın Allah'ın halifesi değil, Allah'a kulluk bilinciyle hareket eden bir yeryüzü emanetçisi olduğu yorumu, hem teolojik tutarlılığı hem de etik sorumluluğu koruyan en dengeli yaklaşımdır. Bu araştırma, halifelik kavramını Kur'ân'ın bütünlüğü çerçevesinde ele alarak emanet temelli bir insan anlayışını ortaya koymayı hedeflemektedir.

1. Halife Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı

Arapça "halîfe" (خليفة) kelimesi, "ẖ-l-f" kökünden türemiş olup "bir kimsenin ardından gelmek, birinin yerini almak, onun yerine geçmek" anlamlarını taşır.[3] Bu kökten türeyen "hilâfe" (خلافة) kelimesi ise "ardıllık, yerine geçme" veya "bir şeyi temsil etme" mânalarına gelir.[4] İbn Manzûr, "halîfe" kelimesinin iki temel anlam alanı bulunduğunu belirtir: Birincisi, bir kimsenin ardılı veya vekili olma; ikincisi ise birinin ardından gelen ve onun bıraktığı işi sürdürme anlamıdır.[5] Râgıb el-İsfahânî de "halîfe"yi "bir başkasının yerine geçen kişi" olarak tanımlar; ancak bunun ilahî otoriteye vekâlet anlamına gelmediğini, bilakis zamansal bir ardıllığı ifade ettiğini açıkça vurgular.[6]

Kur'ân'da "halîfe" kelimesi tekil ve çoğul biçimleriyle (*hulefâ, halâif*) çeşitli ayetlerde geçmektedir. En belirgin örnekler Bakara 2/30, Sâd 38/26, En'âm 6/165, Yûnus 10/14, Fâtır 35/39 ve A'râf 7/169 ayetleridir. Bu ayetlerde kelime, genellikle yeryüzü ve insanın görev sorumluluğu bağlamında kullanılmıştır.[7]

2. Halife Kavramının Kur'ân'da Kullanımı

Kur'ân'da "halife" ve türevleri (*hulefâ', halâif*) toplamda birkaç farklı bağlamda yer alır. Bu kullanımların ortak noktası, insanın yeryüzüyle, adaletle ve imtihanla ilişkili görevine

---

[1] et-Tîn 95/4.
[2] Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1984), 1/399.
[3] İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sıhah,* thk. Ahmed Abdulğafûr Attar (Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, ts.) "h-l-f" mad. 4/1356; Muhammed b. Mukerrem b. Alî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Dâru Lisâni'l-Arab, 1970), "h-l-f" md. 1/883.
[4] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân,* thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), "h-l-f" mad. 155-156.
[5] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* "h-l-f" md. 1/883.
[6] İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân,* "h-l-f" mad. 156.
[7] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Diyanet İşleri Reisliği, 1936), 1/327.

vurgu yapmasıdır. Fakat Kur'ân'da hiçbir yerde açıkça "Allah'ın halifesi" ifadesi geçmez. Bu durum halifeliğin "ilahi düzeni koruma ve sürdürme görevi" anlamında olduğunu göstermektedir.

2.1. Bakara 2/30: Halifeliğin Başlangıç Noktası

"*Hani rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti.*" (el-Bakara 2/30) ayeti, halife kavramının en erken ve en temel geçtiği bağlamdır. Meleklerin, *"orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?"* sorusu, insanın potansiyel olarak hem ıslah edici hem de bozguncu olabileceğini ortaya koyar. Allah'ın cevabı ise bu potansiyeli anlamlandırır: *"Ben sizin bilmediklerinizi bilirim."* Bu ifade, insanın diğer varlıklardan farklı olarak bilgiye dayalı bir irade ve ahlâkî sorumluluk taşıdığını gösterir.

Taberî, bu ayeti tefsir ederken "halife" kelimesini "öncekilerin ardından gelen, onların bıraktığı boşluğu dolduran" anlamında yorumlar.[8] Ona göre burada bahsedilen halifelik, yeryüzünün imarı ve yönetimiyle ilgilidir; Allah'ın yerine geçme anlamı taşımaz. Kurtubî bu ayetin "yeryüzünün düzenini sağlama" görevine işaret ettiğini, meleklerin endişesinin de insanın potansiyel fesadıyla ilgili olduğunu belirtir.[9] Zemahşerî de bu ifadenin "yeryüzünde bir halife yapacağım" anlamında olduğunu, Âdem ve neslinin yeryüzünde yaşayanlara (meleklere) halef olduğunu, halife ile Âdem'in kastedildiğini belirtir.[10]

Reşit Rıza bu ayette geçen "halife" kavramını açıklarken müfessirlerin bu konuda farklı iki görüşte olduklarını belirtmektedir. Birinci görüşte olanların, yeryüzünde Âdem'den önce hayvan-ı natık (konuşan canlı) türünden bir veya birden çok türün olduğu sonra da yok olup gittikleri görüşünde olduklarını bildirmektedir. Onlara göre Allah'ın yeryüzünde halife kılacağını haber verdiği bu sınıf yeryüzünden silinip giden önceki neslin yerini alacak ve onların yerine geçecek olan sınıftır. Nitekim Yüce Allah bu neslin helakinin belirtilmesinin ardından şu ifadeleri kullanmaktadır: *"Sonra da nasıl davranacağınızı görmemiz için onların ardından sizi yeryüzünde halifeler kıldık. (Onların yerine sizi getirdik)"* (Yunus 10/14. İkinci görüşte olanlar ise ayetin anlamının "Ben yeryüzünde kendime bir halife yaratacağım" şeklinde olduğunu belirtmektedirler. Bu yüzden insanoğlunun yeryüzünde "Allah'ın halifesi" olduğu görüşü yaygınlık kazanmıştır. Bu iki görüşten ağır basan ihtimale göre halifeden maksadın, halifenin Hz. Âdem ve onun neslinden gelen insanlığın tamamı olduğudur.[11]

Mâtürîdî, Âdem'in yeryüzünde daha önce yaşayan meleklerin ve cinlerin halifesi olduğuna dair bazı müfessirlerin görüşünü naklettikten sonra bu görüşün uzak bir ihtimal olduğunu; zira meleklerin "*Orada fesat çıkaracak birilerini mi yaratacaksın"*[12] dediklerini; oysa Âdem'in, yeryüzünde fesat çıkarıp kan akıtmadığını; bilakis onun Rabbini tesbih ettiğine

---

[8] Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiʿu'l-beyân ʿan teʾvîli âyi'l-Kurʾân* (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 1/476-477; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 2/191–193.

[9] Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 1/247–249.

[10] Cârullah ez-Zemahşerî, el-*Keşşâf an hakâiki ğavamizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl* (Tahrân: Mektebetü'l-Abikân, 1998), 1/251. Halifeden kasdın Hz. Âdem olduğu görüşü ilk olarak İbn Mesud, İbn Abbas'tan nakledilmiştir. Onlara göre Âdem, hüküm ve emirlerini yerine getirmek hususunda Allah'ın halifesidir. Bk. Kurtûbî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/394-395.

[11] Muhammed Abduh - Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm* (Kahire: Dâru'l-Menâr, 1947), 1/258.

[12] el-Bakara 2/30.

dikkat çekmekte ve bu görüşün yersiz olduğunu dile getirmektedir. Ancak *"Sizi yeryüzünün halifeleri yapan"*[13] ayetinde, onları daha önceden gelenlerin yerine halifeler yapmasında olduğu gibi kastedilen şeyin, kıyamet gününe kadar birbirinin yerini doldurmak suretiyle bir neslin başka bir neslin yerini aldığı Âdem ve çocuklarının olma ihtimali vardır.[14]

Çağdaş müfessirlerden M. Sait Şimşek de halifeliğin doğasının ilahi bir sıfatla temsil değil, insani bir sorumluluk taşıyan dünyevî bir otorite makamı olduğunu kesinleştirir. Halife kutsal bir mekânın sahibi değil, yönetim görevini üstlenmiş bir vekildir. Çünkü halife kelimesi, yerine geçilen kimsenin yokluğunda kullanılır. Oysa Allah'ın yok olması ve insanın O'nun yerini alması gibi bir durum söz konusu olamaz. Bu yüzden insanın Allah'ın yerine yahut Allah'ın adına, O'nun emirlerini uygulaması diye bir durum düşünülemez. Allah ile kul arasında bir benzerlik yoktur ki insan Allah adına bir tasarrufta bulunsun. Allah'ın emirlerini uygulayanlar bunu Allah adına değil kendileri adına yerine getirirler.[15]

2.2. En'âm 6/165: Halifeliğin İmtihan Boyutu

"*Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği şeylerde sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur*." (el-En'âm 6/165). Bu ayet, halifeliğin imtihan ve sorumluluk boyutunu açıkça ortaya koyar. Buradaki "size verdiği şeylerde sizi denemek için" ifadesi, insanın sahip olduğu her nimetin -bilgi, güç, mal, yetki- bir sınav aracı olduğunu bildirir.[16]

Zemahşerî bu hususu, Resûlullah hatemül-enbiya olduğu için onun ümmeti diğer ümmetlere halef oldu (yerine geldi) şeklinde açıklar.[17] "Her gelen geçmiş olanın yerine halifedir" diyen Kurtubî de "sizi önceki nesillerin ve geçmiş ümmetlerin yerine halife yaptı" şeklinde tefsir eder.[18]

2.3. Sâd 38/26: Halifeliğin Adalet Boyutu

Kur'ân'da halifeliğin en açık biçimde yönetimsel ve ahlâkî bir görev olarak geçtiği ayet Sâd 38/26'dır: "*Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet*." Bu ayet, halifeliğin adalet temelli bir görev olduğunu açıkça ortaya koyar. Burada Dâvûd'un "Allah'ın halifesi" değil, "Yeryüzünde Allah'ın koyduğu hükümlere göre hükmeden bir yönetici" olduğu vurgulanır.[19] Kurtubî, bu ayeti "hükmün kaynağı Allah'tır, insan ise bu hükmü adaletle uygulamakla yükümlüdür" şeklinde açıklar.[20] Bu açıdan halifelik, bir yöneticiye özgü görev değildir; her mümin, bulunduğu çevrede adaletle hükmetmekle mükelleftir.

2.4. Diğer Kullanımlar: Fâtır 35/39 ve Yûnus 10/14

---

[13] en-Neml 27/62.
[14] Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne,* thk. Muhammed Müstefizurrahmân (Bağdat: Matbaatü'l-İrşad, 1983), 1/92.
[15] M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 1/57.
[16] el-En'âm 6/165.
[17] Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/84.
[18] Kurtubî, *el-Câmiʿ li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/147.
[19] Sâd 38/26
[20] Kurtubî, *el-Câmiʿ li-ahkâmi'l-Kur'ân,* 18/186.

Kur'ân'da "halife" kelimesinin başka kullanımları da insanın ardıllık ve süreklilik yönünü vurgular. *"O, sizi yeryüzünde halifeler kıldı."*[21] ayetinde halifelik "öncekilerin ardından gelen nesillerin ardıllığı" bağlamında kullanılmıştır.[22]

İbn Âşûr, Fâtır sûresinde belirtilen halifelik anlayışını "zamanın ve nesillerin devamlılığı" şeklinde yorumlayarak; "Sizi yeryüzünde tasarruf sahibi yapan odur" manasının verilebileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla burada da "ilahî naiplik" değil, tarihî süreklilik ve sorumluluk vurgusu vardır.[23] Buradaki halifelikten maksadın ise bir nesilden sonra diğer bir neslin gelmesi anlamında olduğu birçok müfessirin dile getirdiği hususlardandır.[24]

Aynı şekilde Yunus sûresinin "*Nasıl davranacağınızı görelim diye yeryüzünde sizi, onlardan sonra yerlerine getirdik.*" (Yûnus 10/14) mealindeki ayeti, tarihsel bir sürekliliğe işaret eder. Burada halifelik, insanın tarih boyunca birbirinin yerine geçen kuşaklar olarak imtihanı sürdürmesi anlamına gelir. Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) bu ayette halifelik ifadesinin Muhammed ümmeti olduğunu söylerken;[25] Taberî, "Ey insanlar, zulmettiklerinde helak ettiğimiz nesillerden sonra sizi halifeler yaptık, onlardan sonra yeryüzünde siz bulundunuz, siz geldiniz" şeklinde halifeliği "sonra gelenler" anlamında bütün insanlara şamil kılar.[26]

Kur'ân'daki tüm halife kullanımları, insanın yeryüzündeki varoluş amacını sorumluluk, emanet ve adalet ilkeleri üzerinden temellendirir. Bu kullanımlar, "Allah'ın halifesi" anlayışını değil, "Allah'ın emanetini yüklenmiş bir insan" anlayışını destekler.

3. İnsanın Allah'ın Halifesi Olduğu Görüşünü Benimseyenlerin İleri Sürdükleri Deliller

3.1. "Halife" Kelimesinin Naiplik Anlamı

Bu görüşün ilk dayanağı, *halife* kelimesinin sözlük anlamına ilişkin yorumdur. Görüş sahipleri, kelimenin "birinin yerine geçen, onun adına hükmeden" anlamını taşıdığını, dolayısıyla insanın Allah'ın "naibi" (vekili) olarak yeryüzüne gönderildiğini savunurlar.[27] Bu anlayışa göre, Allah yeryüzünde fiilen bulunmadığı için, O'nun iradesini gerçekleştirecek bir varlığa ihtiyaç vardır; insan da bu görevi yerine getirmek üzere halife kılınmıştır.[28]

Bu yorumun en belirgin temsilcileri arasında İbnü'l-Arabî, Abdülkerim el-Cîlî, Sühreverdî ve İbn Seb'în gibi sûfî düşünürler yer alır.[29] Onlara göre insan, "insan-ı kâmil" olup Allah'ın sıfatlarını yeryüzünde tecelli ettiren tek varlıktır. İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-hikem* adlı

[21] Fâtır 35/39.
[22] Fâtır 35/39; Yûnus 10/14.
[23] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/322.
[24] Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20/480; Kurtubî, *el-Câmiʿ li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 14/355.
[25] Mukâtil, b. Süleyman. *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türas, 1423/2002), 2/230.
[26] Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15/38, 1/449.
[27] Isfehânî, *el-Müfredât*, "h-l-f" mad. 156.
[28] İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, nşr. Abdurrezzâk el-Kâşânî (Kahire: el-Matbaatü'l-Meymeniyye, 1911), 47–49.
[29] Abdülkerîm el-Cîlî, *el-İnsânü'l-kâmil* (Kahire: Dâru'l-Maʿârif, 1962), 1/15-16.

eserinde "Allah insanı kendi suretinde yaratmıştır; dolayısıyla insan, O'nun halifesidir" der ve bu halifeliği ontolojik bir temsiliyet olarak tanımlar.[30]

3.2. "Teshir" Ayetleri: Kâinatın İnsan İçin Var Edilmesi

İkinci delil olarak, Kur'ân'daki "teshir" ayetleri zikredilir. Bu ayetlerde, *"Göklerde ve yerde olan her şeyi sizin hizmetinize verdi"* (Lokmân 31/20; Câsiye 45/13) buyurularak evrendeki düzenin insanın emrine sunulduğu ifade edilir. Bu durumu savunanlar, insanın Allah adına kâinat üzerinde tasarruf hakkına sahip olduğunu ileri sürerler.[31]

Bu yorum, modern dönem İslâm düşünürlerinden bazıları tarafından da kabul edilmiştir. Örneğin Mevdûdî, insanın Allah'ın yeryüzündeki halifesi olduğunu savunur ve bu ayetleri "insanın ilahî düzeni yeryüzünde yönetme görevi" şeklinde açıklar.[32] Benzer şekilde Reşid Rıza, "Allah'ın insanı kâinatın merkezine yerleştirdiğini" söyler.[33]

4. İnsanın Allah'ın Halifesi Olduğu Görüşünü Kabul Etmeyenlerin Delilleri

Kur'ân'daki "halife" kavramı etrafında yürütülen tartışmaların diğer kutbunda insanın Allah'ın halifesi olmadığı görüşü yer alır. Bu yaklaşım daha çok bu kavramın Kur'ân'daki bağlamı, tevhid ilkesi ve insanın yaratılış gayesi gözetilerek geliştirilmiştir. Bu bölümde bu görüşü savunanların ileri sürdükleri deliller ele alınacaktır.

4.1. Dilbilimsel Temel: "Halîfe" Kavramı Naiplik Değil Ardıllık Anlamındadır

Bu görüşe göre, "halife" kelimesine "Allah'ın vekili/naibi" anlamı yüklemek Arapça sözlük verileriyle bağdaşmaz. Râgıb el-Isfehânî, "halife"nin "birinin ardından gelen, onun yerine geçen" anlamında olduğunu, fakat bunun her zaman onun adına hükmetme yetkisi taşımadığını açıkça belirtir.[34] Bu nedenle, Bakara 2/30'daki *"Yeryüzünde bir halife yaratacağım"* ifadesini "Allah'ın yerine hükmedecek bir varlık" biçiminde anlamak, hem lügat hem bağlam açısından anlamsal taşmadır.

Nuh kavminden sonra gelen Ad kavmi, ondan sonra gelen Semud kavmi için *"Düşünün ki O sizi, Nûh kavminden sonra onların yerine getirdi."* (el-Arâf 7/69) *"Düşünün ki Allah Âd kavminden sonra yerlerine sizi getirdi."* (el-Arâf 7/74) mealindeki ayetlerde halife ifadesi helak olan bir kavimden sonra onların yerine gelen, onlara varis olan anlamında kullanılmıştır. Bu ayetlerdeki halifenin anlamı ardıllık anlamında olup, Allah'ın halife yapmasından kasıt ise helak olan kavimden sonra onların yeryüzüne varis kılınmasıdır. Nitekim "*Nuh kavminden sonra halifeler*" ifadesini Kurtubî, "Nuh kavminden sonra yeryüzü sakinleri yaptık" şeklinde, diğer ayeti de "Ad'ın helakinden sonra onlar (Semud) yeryüzünde halef oldular" diyerek açıklamıştır.[35]

4.2. Tevhid İlkesi: Hüküm ve Otorite Yalnız Allah'a Aittir

[30] İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, 52-54
[31] Lokmân 31/20; Câsiye 45/13.
[32] Ebü'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev. Komisyon (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 1/101.
[33] Abduh - Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm*, 1/259.
[34] Isfehânî, *el-Müfredât,* 156.
[35] Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/264.

"İnsanın Allah'ın halifesi olduğu" görüşünü reddedenlerin ikinci temel delili, Kur'ân'ın tevhid merkezli egemenlik anlayışıdır. Kur'ân, mutlak hükümranlığı yalnız Allah'a nispet eder: "*Hüküm sadece Allah'a aittir.*" (Yûsuf 12/40). Bu ayet hem ilahî otoritenin bölünmezliğini hem de insanın sınırlı yetkisini ortaya koyar.[36] Dolayısıyla insanın "Allah adına hükmettiği" veya "O'nun yerini aldığı" düşüncesi, tevhid inancına gölge düşürür.

Şu husus da aşikârdır ki, insanın yeryüzünde gerçekleştirdiği eylemleri Allah adına yürütmesi; yani insanın, Allah'ın evrende müdebbir olması gibi bir yeryüzü müdebbiri olması itibariyle onun Allah'ın halifesi, dolayısıyla O'nun adına iş yapan bir vekil olduğu yorumu mecazidir. Bu nedenle halifenin bu anlama gelmesi de mecazidir.[37]

4.3. Kur'ânî Bağlam: Halifelik, Emanet ve İmtihan Kavramlarıyla Sınırlıdır

Kur'ân'da halifelik daima emanet[38] ve imtihan[39] kavramlarıyla birlikte anılır. Bu, halifeliğin bir güç veya temsil yetkisi değil, sorumluluk bilinci olduğunu gösterir. "*Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği şeylerde sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur.*" (el-En'âm 6/165) ayeti, insanın tüm imkânlarının bir sınav vesilesi olduğunu açıkça ortaya koyar.

Bakara 2/30'daki *"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"* ayetinin bağlamı da bu görüş lehine önemli deliller sunar. Taberî, burada geçen "halife"nin "önceki varlıkların ardından gelen" anlamında olduğunu, ayetin "Allah'ın halifesi" (halifetüllah) şeklinde yorumlanamayacağını belirtir.[40] Bu yorum, Âdem'in ilahî otoritenin vekili değil, ilahi emrin muhatabı olduğunu gösterir.

SONUÇ

Kur'ân perspektifinden insanın "halife" olarak tanımlanması, onun yeryüzündeki varlığını anlamlandıran temel kavramlardan biridir. Bu kavram, insanın Allah adına hükmetmesi anlamına gelmez; aksine O'nun koyduğu ölçüler doğrultusunda adalet, denge ve ıslah ilkelerini uygulama sorumluluğunu ifade eder. Halifelik, bir paye değil, bir emanettir; insana verilen özgür irade ve aklın doğru kullanımıyla ortaya çıkan ahlâkî bir görevdir.

Kur'ân'a göre insan, akıl, idrak, irade ve vicdan gibi yetilerle donatılmıştır. Bu nitelikler, onun yeryüzünde iyiliği egemen kılma görevini yerine getirmesini sağlar. İnsana bahşedilen nimetler, sınırsız bir tasarruf yetkisi değil, sorumlulukla sınırlandırılmış bir emanettir. Bu yüzden halifelik, hem doğaya hem topluma karşı bir bilinç hâlidir.

Kur'ân'a göre insanın bilgisi, halifelik bilincinin temelidir. Âdem'e "isimlerin öğretilmesi" kıssası, insanın öğrenme ve öğretme kapasitesinin ilahî bir lütuf olduğunu gösterir. Bilgi, insanın yeryüzünü adaletle yönetebilmesinin en önemli aracıdır. Ancak bu bilgi, salt aklî

[36] Yûsuf 12/40.
[37] Muammer Esen, "İnsanın Halifeliği Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLV/1 (2004), 32.
[38] el-Ahzâb 33/72.
[39] el-En'âm 6/165.
[40] Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, 1/184.

değil, aynı zamanda ahlâkî bir boyut taşır. Bilginin erdemle birleşmediği yerde, halifelik anlamını yitirir.

"Halifetüllah" ifadesi Kur'ân'ın hiçbir ayetinde doğrudan geçmediği için insanın Allah'ın halifesi olduğunu söylemek ya da konuya dair ayetleri bu şekilde yorumlamak doğru durmamaktadır. Özetle Kur'ân'da kullanılan halife kelimesinin bağlamı yeryüzünde kendinden öncekilerin yerine gelen, onlara varis olan, sonra gelen anlamında bir halifedir.

Sonuç olarak halifelik, insanın yaratılış gayesini anlamlandıran yüce emanet olması nedeniyle insan Allah'ın halifesi (halifetüllah) değil, O'nun koyduğu düzenin yeryüzündeki sorumlusudur. Halifelik, insana üstünlük değil sorumluluk yükler. Bu görev, insanı yeryüzünde adalet, denge ve merhamet ilkelerine bağlı kılar. Halifelik bilinciyle hareket eden insan, hem doğayı korur hem toplumu ıslah eder hem de kendi varoluşunu anlamlandırır.

KAYNAKÇA

Abduh, Muhammed – Reşid Rıza. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm.* Kahire: Dâru'l-Menâr, 2. Basım, 1947.

Cevherî, İsmail b. Hammad. *es-Sıhah*. thk. Ahmed Abdulğafûr Attar. Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, ts.

Cîlî, Abdülkerîm. *el-İnsânü'l-kâmil*. Kahire: Dâru'l-Maʿârif, 1962.

Esen, Muammer. "İnsanın Halifeliği Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLV/1 (2004), 15-38.

Hamdi Yazır, Elmalılı Muhammed. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Diyanet İşleri Reisliği, 1936.

İbnü'l-Arabî. *Fusûsu'l-hikem*. nşr. Abdurrezzâk el-Kâşânî. Kahire: el-Matbaatü'l-Meymeniyye, 1911.

İbn Âşûr, Tahir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1984.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem. *Lisânü'l-Arab*. Beyrût: Dâru Lisâni'l-Arab, 1970.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berduni - İbrahim Etfiyyiş. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısrî, 1384/1964.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vilâtü Ehli's-sünne. thk.* Muhammed Müstefizurrahmân. Bağdat: Matbaatü'l-İrşad, 1983.

Mevdûdî, Ebü'l-A'la. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. çev. Komisyon. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.

Mukâtil, b. Süleyman. *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmud Şehhate. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türas, 1423/2002.

Râzî, Fahreddin. *Mefâtîhu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân,* thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.

Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri.* İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiʿu'l-beyân ʿan teʾvîli âyi'l-Kurʾân.* Kahire: Dâru Hicr, 2001.

Zemahşerî, Cârullah. el-*Keşşâf an hakâiki ğavamizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl.* Tahrân: Mektebetü'l-Abikân, 1998.

KUR'AN'IN PSİKOLOJİK TEFSİRİNİN İMKÂNI: NEFS KAVRAMI VE SÖYLEM ANALİZİ TEMELLİ BİR YAKLAŞIM

Tuğçe GÜNEŞ BALIK
Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi
e-mail: tugcegunesbalik@gmail.com ORCİD: 0009-0006-1465-8139

Doç. Dr. Ramazan ŞAHAN
Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
e-mail: ramazan.sahan@kocaeli.edu.tr ORCİD: 0000-0002-7277-4795

Özet

Bu çalışma, Kur'an'ın psikolojik tefsirinin ilmî açıdan mümkün olup olmadığını temellendirmek amacıyla, Kur'an'daki nefis tasavvurunu, klasik tefsir mirasını ve modern psikoloji verilerini karşılaştırmalı biçimde ele almaktadır. Kur'an'da "nefs" kavramı çok katmanlı bir psikolojik yapı olarak sunulmakta; insanın irade, duygu, eğilim, çatışma ve dönüşüm süreçleri Kur'an'ın bütünsel antropolojisi içerisinde işlenmektedir. Klasik müfessirler her ne kadar sistematik bir psikolojik tefsir yöntemi geliştirmemiş olsalar da birçok ayete psikolojik mahiyet taşıyan anlamlar yüklemişlerdir. Bu yorumlar, dönemin bilgi birikimiyle uyumlu olmakla birlikte modern psikolojik kavramsallaştırmalarla karşılaştırıldığında sınırlı bir çerçevede kalmaktadır.

Modern psikoloji, insan davranışını ve ruh dünyasını açıklamada geliştirdiği kuramsal araçlarla Kur'an'ın mesajını anlamada yeni imkânlar sunmaktadır; ancak psikolojik tefsirin meşruiyeti, Kur'an'ın lafzî-beyânî yapısını, bağlamsal bütünlüğünü ve klasik tefsir ilkelerini ihmal etmeden yürütülecek disiplinler arası bir yöntemle mümkündür. Bu çalışma, psikolojik tefsirin indirgemeciliğe düşmeden, metnin insanı dönüştürmeyi amaçlayan yönünü daha görünür hâle getiren tamamlayıcı bir yaklaşım olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak psikolojik tefsir, doğru metodolojik sınırlamalarla ele alındığında hem Kur'an'ın iç dünya merkezli hitabını açıklamada hem de çağdaş insanın psikolojik ihtiyaçlarına cevap üretmede kullanılabilir bir yorum modeli sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, psikolojik tefsir, nefis, modern psikoloji, tefsir usûlü.

The Possibility of a Psychological Exegesis of the Qur'an: A Nafs-Centered, Discourse-Analytical Approach

Abstract

This study examines whether a psychological exegesis of the Qur'an is academically viable by analyzing the Qur'anic conception of the *nafs*, the classical exegetical tradition, and the contributions of modern psychology. In the Qur'an, the concept of *nafs* is presented as a multilayered psychological structure; processes such as human will, emotion, inclination, inner conflict, and transformation are addressed within the Qur'an's holistic anthropology. Although classical exegetes did not formulate a systematic methodology for psychological exegesis, they frequently ascribed psychologically significant meanings to various verses. These interpretations are consistent with the intellectual frameworks of their time, yet remain limited when compared to modern psychological conceptualizations.

Modern psychology, through its theoretical tools for explaining human behavior and inner experience, offers new possibilities for understanding the Qur'anic message; however, the legitimacy of psychological exegesis depends on an interdisciplinary method that preserves the Qur'an's textual and rhetorical integrity, its contextual coherence, and the foundational principles of classical tafsīr. This study argues that psychological exegesis—when safeguarded against reductionism—may function as a complementary interpretive approach that highlights the Qur'an's focus on the transformation of the human self. Consequently, when approached with appropriate methodological boundaries, psychological exegesis provides a viable interpretive model for elucidating the Qur'an's inward-oriented discourse and engaging with the psychological needs of contemporary individuals.

Keywords: Qur'an, psychological exegesis, *nafs*, modern psychology, principles of tafsīr.

Giriş

Kur'an tefsiri, tarih boyunca farklı ilim geleneklerinin katkısıyla zenginleşen çok katmanlı bir yorum faaliyetidir. Dilbilim, kelâm, fıkıh, tasavvuf ve belâgat gibi disiplinler tefsirin teorik zeminini oluştururken, insanın iç dünyasına dair kavrayışın güçlenmesi modern dönemde psikolojinin diğer ilim dallarına nispetle yeni doğan ve gelişen bir ilim olmasına rağmen İslam dünyasına bakıldığında Kur'an kaynaklı "ilmü'n-nefs" le ilgili çalışmalar yapıldığı zikredilmektedir.[1] Psikolojinin modern dönemde insanla ilgili neredeyse tüm alanlara dahil olması gerektiğini savunan yaklaşımların da bu ilim dalının tefsir sahasına dâhil edilmesine yol açmıştır.[2] Özellikle çağdaş insanın davranış, duygu, çatışma ve manevî ihtiyaçlarını merkeze alan psikoloji bilimi, Kur'an'daki insan tasavvurunu anlamada yeni imkânlar sunmakta; bu durum "psikolojik tefsir" başlığı altında yeni bir yorum modelinin tartışılmasını beraberinde getirmektedir.[3]

Psikolojik tefsir kavramı ilk bakışta modern bir metodolojik arayış gibi görünse de Kur'an'ın insanın benlik, niyet, irade, korku, ümit, öfke, sabır ve arınma süreçlerine yaptığı yoğun vurgu göz önüne alındığında, metnin bizzat psikolojik çözümlemeye elverişli bir söylem içerdiği görülmektedir.[4] Kur'an'da "nefs" kavramının çok yönlü kullanımı, insanın davranış motivasyonlarını açığa çıkaran ayetlerin varlığı ve içsel dönüşümü hedefleyen mesajların yoğunluğu, psikolojik tefsirin epistemolojik zeminini güçlendirmektedir.

Klasik müfessirler sistematik bir psikoloji ilmine sahip olmamakla birlikte, insanın iç dünyasına dair ayetleri yorumlarken psikolojik tahlillere yaklaşan açıklamalar yapmışlardır. Bununla birlikte klasik dönemin bu birikimi, modern psikolojinin kuramsal çerçevesiyle kıyaslandığında parçalı ve sezgisel kalmaktadır. Bu nedenle psikolojik tefsirin günümüzde ilmî bir yöntem olarak tartışılabilmesi, hem klasik tefsir mirasının hem de modern psikolojinin metodolojik sınırlarının dikkate alınmasını gerektirir.

Bu tebliğ, Kur'an'ın psikolojik tefsirinin imkânını tartışmakta; önce Kur'an'daki nefis ve benlik kavramlarını analiz etmekte, ardından klasik ve modern yaklaşımları karşılaştırarak psikolojik tefsirin hem dayanaklarını hem de sınırlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca psikolojik okumanın, Kur'an'ın manevî-ahlâkî hedeflerini görünür kılmadaki katkıları değerlendirilerek disiplinler arası bir tefsir modelinin gelişimine ışık tutulmaktadır.

1. Kur'an'da Nefs ve Psikolojik Yapı

Kur'an'ın insanı ele alış biçimi, yalnızca davranışların dışsal yönünü konu edinmez; aynı zamanda insanın içsel eğilimlerini, duygusal dalgalanmalarını, bilişsel yatkınlıklarını ve ahlâkî yönelişlerini kapsayan bütüncül bir psikolojik çerçeve sunar.[5] Bu bağlamda insan psikolojisiyle

---

[1] Şaban Karasakal, "Kur'ân ve Psikoloji İlişkisi Üzerine", Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8/12, (2013), 681.

[2] Karasakal, "Kur'ân ve Psikoloji İlişkisi Üzerine", 681

[3] İbrahim Ethem Özkan, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Seyyid Kutub Tefsirinde Psikoloji Konuları*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri, Isparta 2018, Yüksek Lisans Tezi, 7.

[4] Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'ın Psikolojik Tefsiri*", İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1 (2011), 29.

[5] İman'ın bir cüz'ü olup olmadığı tartışılan amel konusu Kur'ân'da üzerinde durulan bir kavramdır. Ancak yapılan amelin makbul olabilmesi için niyet ve ihlasın olmazsa olmaz bir şart olduğu da sıkça vurgulanan bir gerçektir. Pek çok ayette ihlas ve samimiyete vurgu yapılmakla birlikte hadis kitaplarının büyük bölümü de "niyet ve ihlas" konularını kapsamaktadır. Nitekim Buharî'nin ilk hadisi de " إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ

yakından alakalı görülen nefs kelimesi üzerinde durmakta fayda vardır. Sözlükte "ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, hevâ ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süflî arzular" gibi mânalara gelen nefs[6] kelimesi Kur'an'da sıkça geçmektedir. Nefs kavramı klasik literatürde çoğu zaman ahlâkî ve metafizik bir birim olarak tanımlanmıştır. Örneğin İbn Sînâ nefsi, "canlılara has fiilleri yapabilen tabii organik cismin ilk kemali" şeklinde tanımlamıştır. Dolayısıyla nefis canlıyı canlı kılan ilke olarak kavranmış olmaktadır.[7] Bu ve benzeri tanımlara rağmen Kur'an metninin iç bağlamı incelendiğinde *nefs*in modern psikolojinin kavramsallaştırmalarıyla örtüşebilecek çok farklı ve boyutlu bir içyapı ifade ettiği görülmektedir. Bu yönüyle Kur'an'daki nefs kavramının psikoloji alanındaki tasavvurunun çeşitliliği, psikolojik tefsirle farklı açılardan ilişkilendirilmesine imkân sağlayan en temel unsurdur.[8]

Kur'an'da *nefs* kavramı farklı halleriyle birlikte ele alınır. *Nefsü'l-emmâre bi's-sû'*[9], insanın kötülüğe eğilim gösteren yönünü; *nefsü'l-levvâme*,[10] davranışlarının sonuçlarını sorgulayan, vicdanî farkındalığa sahip yapıyı; *nefsü'l-muṭmainne*[11] ise huzur ve istikrar kazanmış, içsel uyumu yakalamış benlik seviyesini ifade eder. Bu üçlü yapı, insanın içsel gelişimini hiyerarşik bir süreç olarak ele alır ve bireyin davranış, duygu ve düşünce düzeninin nasıl dönüştürülebileceğine dair teorik bir model sunar. Zira insanın içsel gelişiminde bu üç nefis çeşidi arasında sürekli bir mücadele mevcuttur. İnsanda hangisi baskın gelirse beden onun hükmü altına girer.[12]

Kur'an'daki bu benlik tipolojisi, insanın sabır, korku, ümit, öfke, haset, tevbe ve arınma gibi psikolojik hallerine ilişkin geniş bir söylemle desteklenmektedir.[13] Örneğin sabır (bağlanma, dayanıklılık ve duygusal düzenleme kapasitesi), tevekkül (güven hissinin yönelimi), huşû' (bilişsel ve duygusal yoğunlaşma), gazap (duygusal uyarılma ve kontrol) gibi kavramlar, modern psikoloji açısından değerlendirildiğinde dinamik bir duygu düzenleme

---

مَا نَوَى/Ameller niyetlere göre anlam kazanır. Herkese ancak niyetinin karşılığı vardır" hadisidir. Buharî, "Bed'ü'l-Vahy", 1. Bu konuda özellikle bk. Mansûr Ali Nâsıf, *et-Tâc el-Câmiu'l-Usûl fî Ehadîsi'r-Ras'ul,* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1382/1962), 1/50, 3/398, 4/113, 117, 174, 345, 5/38, 231. Mansur Nâsıf kitabında "niyet ve ihlas" konusunu üç ana başlık altında ele almıştır:
a) Niyet, İhlas ve Bunların Özellikleri: Zümer 39/2-3, 11, 14; Beyyine 98/5. ayetleri ile ilgili hadisleri izah eder.
b) Kişi sadece niyetine göre mükafat alır.
c) Riyadan (reklam ve gösterişten) sakındırma: Kehf 18/110. ayeti ile ilgili hadisleri izah eder. Bilgi için bk. *et-Tâc*, 1/50-59.

[6] Ebu'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed Ragıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an,* (Şam: Dâru'l-kalem, 1412), "nfs", 818.

[7] İlhan Kutluer, "İlmü'n-Nefs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), c. 22, s. 148-151.

[8] Tuncay Aksöz, "Modern Psikolojik Yaklaşımlar Açısından Nefs Arınması" (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 29.

[9] Yûsuf 12/53: Sürekli kötülüğü emreden nefs.

[10] Kıyâme 75/2: Sürekli kendi kendini ve başkalarını kınayan nefs.

[11] Fecr 89/27: Huzura ermiş nefis. Nitekim Nahl 16/106. ayete göre "*Kişinin kalbi imanla huzur bulur*", Ra'd 13/28. ayete göre de "*Kalpler ancak Allah'ı anmakla huzura erer.*" Allah'ı anmanın başında da namaz gelir (Taha 20/14).

[12] Süleyman Uludağ, "Nefis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/527.

[13] Karasakal, "Kur'ân ve Psikoloji İlişkisi Üzerine", 687.

sistemini tarif eder.[14] Kur'an'ın bireyi içsel bir terbiye sürecine davet eden üslubu, insanın psikolojik dönüşümünü hem amaç hem de yöntem olarak merkeze alır.

Kuran-ı Kerim insanların nefislerini temizleyen, ruhlarını besleyen, iradelerini takviye eden ve olgunlaştıran, ruhlarını besleyen, ahlakı düzene koyan ve güzel davranışları telkin eden bir kitaptır.[15] Bu bağlamda Kur'an'ın hitabı, sadece davranışsal emir ve yasaklardan ibaret olmayıp, aynı zamanda insanın iç dünyasına yönelik düzenleyici bir mekanizma niteliği taşır.[16] Burada içsel güç olarak da tanımlanan nefsin arındırılması durumu önem kazanır. Nefsi tezkiye, nefsin isteklerini azaltarak onun beden üzerindeki hâkimiyetini kırmak ve ruhun hükümranlığına sağlamaktır.[17] Nefsin arındırılması (*tezkiye*),[18] bireyin kendi içsel potansiyelini fark etmesi, duygu ve düşünce yapısının olgunlaştırılması, psikolojik tefsirin kavramsal zemininin bizzat metnin kendisi tarafından kurulduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın insan psikolojisine dair sunduğu bu çok katmanlı içerik, psikolojik tefsiri yalnızca mümkün kılmakla kalmaz; aynı zamanda bu yaklaşımı teşvik eden bir epistemolojik alan açar.[19]

1.1. Nefs Kavramı

Her nasıl olursa olsun meltem yeli vb rüzgarın çıkıp esmesine nefs denir.[20] Sözlükte ruh (can), cesed (beden, kişi), bir şeyin bizzat kendisi, aynısı gibi anlamlara gelmekle birlikte büyüklük ve kibir, onur, gurur, himmet ve gayret, bir şeyin kendisi, özü gibi anlamlara da gelmektedir.[21]

Terim olarak nefs; hayat gücü, his ve karar mekanizması olan gözle görülmeyen ama vücudun içinde bulunan latif bir cevher;[22] ruhun bedenle birleşmesinden doğan görülmez ince bir şey,[23] bedeni aydınlatan, ona ışık ve enerji veren, ölüm anında bedenle ilişiği kesilen latif bir varlık[24] şeklinde farklı açılardan tanımlanmıştır.

---

[14] Zeliha Karakaş Çiftçi, "Kur'an-ı Kerim'de Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkili Kavramlar", *The Journal of Academic Social Scienc,e* 169 (2025), 381.

[15] İsmail Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'an İlmî ve Edebî Sırları*, (İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 2012), 808.

[16] Kur'ân'daki bütün emir ve yasakların arka planında takva bilinci yatar. Kişinin Allah'ın gazabını dikkate alıp ondan çekinerek helal-haram olgusuna göre kendini kontrol etme bilincine takva denir. Kur'ân-ı Kerîm ancak takva sahiplerine yol gösterir (Bakara 2/2) ve bütün hedefi de insanları bu takva bilincine eriştirmektir (Bakara 2/21, 63, 177, 179, 183; En'âm 6/153; A'râf 7/171; Zümer 39/28).

[17] Aksöz, "Modern Psikolojik Yaklaşımlar Açısından Nefs Arınması",42.

[18] Kur'ân'a göre kurtuluşun yegane sebebi iman sahibi olup (Müminun 23/1) takva bilincine erişmek (Bakara 2/5) ve nefsi tezkiye etmektir (Şems 91/7-10).

[19] Peygamberin gönderiliş amacı temelde Kur'ân'ı tebliğ (Maide 5/67) ve tebyin etmektir (İbrahim 14/4; Nahl 16/44, 64). Nihâî hedefi ise nefisleri tezkiye etmektir (Bakara 2/129, 151; Âl-ü İmran 3/164; Cum'a 62/2).

[20] Ahmed b. Fâris b. Zekeriya el-Kazvînî, *Muʿcemu Mekâyîsi'l-Luga*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, (Beyrut: Dârü'l-fikr, 1399/1979), 5/460.

[21] Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtâru's-Sıhâh*, thk. Yusuf Şeyh Muhammed, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1420/1999), 316; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-Luga*, thk. Muhammed 'Avd Mur'ib, (Beyrut: Dârü'l-Kütübil-ilmiyye, 2001), 13/8; Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcu'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc ve heyet, (Kuveyt: Vizâratü'l-İʿlâm, 1965–2001), 16/559.

[22] Ali b. Muhammed eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Taʿrîfât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, (Kahire: Dârü'l-Fadîla, ts.), 242.

[23] Molla Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh,* thk. Cemâl Avvâd ve heyet, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 5/1901.

[24] Abdurraûf el-Münâvî, *et-Tevkîf ʿAlâ Muhimmâti't-Teârîf,* thk. Muhammed Rızâ el-Hâcî, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1410/1990), 327.

1.2. Kur'ân'daki Kullanımıyla Nefs

Kur'ân'da "nefs" kavramı türevleriyle birlikte 140 kez "nefs" şeklinde tekil; 155 kez de "nüfûs" ve "enfüs" şeklinde çoğul olmak üzere 295 kere geçmektedir. Nefs[25] kelimesi ayetlerde genel olarak kalp,[26] cins/tür,[27] insan,[28] ve ruh[29] anlamlarında temel olarak dört manada kullanılmıştır.[30]

1.3. Nefsin Halleri

Nefis çeşitli hallerine göre çok çeşitli kısımlara ayrılsa da genelde üç şekilde ele alınmıştır:

a) Nefs-i Emmâre: Genelde kötülük ve günahlara meyilli olan, sahibini süflî emellerinin peşinde sürükleyen, kendisine karşı mücadele edilmesi gereken nefistir. Yusuf 12/53; Kâf 50/16. ayetlerde işaret edilen ve insana kötülükleri fısıldayan nefistir.[31]

b) Nefs-i Levvâme: Günah işlese de tevbe edip pişman olan, hayır ve şer arasında gidip gelen nefistir.[32] Kıyame 75/1-2; Âl-i İmran 3/135. ayetler bu nefsin gitgellerini anlatmaktadır. Bu nefis iyi bir muhasebe ve otokontrol sonucu ancak temizlenebilir.[33]

c) Nefs-i Mutmaninne: Bu da iyilik, hayır ve hasenat peşinde koşan, kötülük, kin ve günahlardan nefret eden nefistir.[34] Hayatın iyi ve kötü yöndeki olaylarını hep imtihan, bela ve mihnet olarak addeder. Fecr 89/27-30. ayetlerde bu nefisten bahsedilmektedir.

Nefsin her katmanında bir takım görev ve sorumlulukları vardır. Ancak insan psikolojisini en iyi bilen Yüce Yaratıcı ona asla gücünün yetmeyeceği ağır sorumluluklar yüklememiştir.[35]

1.4. Nefsin İnsani Hastalıkları

Nefsin maddi ve manevî bir takım hastalıkları vardır. Bunların başlıcaları şunlardır:

1.4.1. Cimrilik/Mal Hırsı

Nefsin en önemli hastalıklarından biri cimrilik ve mala düşkünlüktür. Nitekim ayet ve hadislerde bu konuya dair çeşitli uyarılar yapılmıştır. Bir hadiste "Eski toplumların cimrilik ve mal hırsı yüzünden helak oldukları belirtilmiş, sakın siz böyle olmayın!" diye uyarı

---

[25] Abdullah İbrahim Calğum, *el-Muʿcemü'l-Müfehresü'ş-Şâmil li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm,* (Amman: Dâru'l-Furkan, 2002), 1335-1341; Muhammed Fuad Abdulbâkî, *el-Mucemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1994), "nfs", 881-885; Muhammed İsmail İbrahim, *Mucemu'l- Elfâzi ve'l-E'lâmi'l-Kur'âniye,* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1418/1998), "nfs", 526.

[26] Necm 53/23.

[27] Tevbe 9/128.

[28] Maide 5/32.

[29] En'âm 6/93.

[30] Ebû Abdillâh Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmeğânî*, el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'ân-ı Kerîm,* thk. Muhammed Hasan İsmâil, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye, 1418/1997), 449-450.

[31] Bilgi için bk. Ebû Abdirrahmân es-Sülemî*, Hakâiku't-Tefsîr,* thk. Seyyid İmrân (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, 1421/2001); Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî, *Tefsîru't-Tüsterî,* thk. Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, 1423/2002).

[32] Ahmed b. Abdilhalîm b. Teymiyye, *Mecmûʿu Fetâvâ Şeyhü'l-İslâm İbn Teymiyye*, thk. Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsım ve Muhammed, (Riyad: Mektebetü'l-Maʿârif, 1381–1386/1961–1966), 1/125; Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 243.

[33] İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricu's-Sâlikîn,* thk. Muhammed Hâmid el-Fıkî, (Kahire: Mektebetü'l-İmân, 1372/1953), 2/477.

[34] Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 243.

[35] Bakara 2/233, 286; Hac 22/78.

yapılmıştır.[36] Bir âyette de başkalarını kendine tercih eden erdemli insanlar övüldükten sonra "*Kim nefsinin cimri ve bencil tutkularından sıyrılıp korunmuşsa, işte onlar felaha (kurtuluşa) erişecek kimselerdir.*"[37] buyrulmuştur. Burada kurtuluşa erecek olmaktan maksat istediklerini elde edecekler demektir.[38] Mal sevdası ve cimrilik her türlü kötülüğün ana sebebi olup çok mal kazanmak da bu hastalığı gidermez, hatta daha da artırır.[39] Bu hastalığın çaresi bir âyette[40] belirtildiği gibi Allah (c.c.) korkusu, ibadet hayatı ve infak duygusudur.[41]

1.4.2. Vesvese

İnsanın aklına iyi kötü pek çok şey gelir, içten içe kendi kendine bazı şeyler fısıldar. İşte bu nefsin ürettiği vesvesedir. Bir hadiste insanın içinden geçen bu kötü duygu ve dürtülerin eyleme dökülmediği sürece günah sayılmayacağı belirtilmiştir.[42] Bir âyette[43] de insanı yaratan Allah'ın onun içinden geçen her türlü duyguyu, nefsinin kendisine içten içe neler fısıldadığını bildiği vurgulanmıştır. Ayette "insan" lafzı kullanılarak genelleme yapılsa da bağlamdan burada özellikle müşriklerin kastedildiği anlaşılmaktadır.[44] "*Biz ona şah damarından daha yakınız*" ifadesiyle de kalbe bağlanan ana damarlara dikkat çekilmiş, insanın kalbinden (gönlünden) geçen her şeyin bilindiğine dikkat çekilmiş, insan için bir iç kontrol sağlanmıştır.[45] Bu ayette yaratılış konusunun mazi fiil formuyla, bilmek ve vesvese konusunun muzari fiil formuyla verilmesi de şeytandan kaynaklanan nefse yönelik bu iç fısıltının sürekliliğini bildirmek içindir. İnsanın aklına gelen şeyler, ölçüp biçmeler ve verdiği kararlar nefsin iç fısıltıları kapsamına girer. Bunların ardı arkası kesilmez, hiçbir zaman da sona ermez.[46]

1.4.3. Kötülükleri Güzel Göstermesi

Aslında bir önceki konunun devamı gibi gözükse de bu duygu ondan bir aşama daha ileridir. Çünkü insan içinden geçen her duyguyu onaylamaz, güzel görüp yapmaya kalkışmaz. Ancak şeytanın da dürtüsüyle insan bazen içinden geçen geçen yanlış duyguları güzel görüp

---

[36] Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiʿu's-Sahîh (Sahîh Müslim)*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Beyrut: Dâr İhyâʾi't-turâsi'l-arabî, 1955–1956) "el-Birru ve's-Sıla", (H. No: 2578), 4/1996; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eşʿas, *Sünen Ebî Dâvûd,* thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Kahire: el-Mektebetü'l-ʿAsriyye, 1371/1952), "eş-Şuhh", (H. No: 1698), 2/133.

[37] Haşr 59/9.

[38] Fahreddin Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîrü'l-Kebîr)*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, (Beyrut: Dârü'l-fikr, 1981), 29/508.

[39] Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Nîsâbûrî Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ali Muhammed Muʻavvad – Adil Ahmed Abdülmevcûd, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 5/410.

[40] Teğâbun 64/16.

[41] Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Teʾvîl,* thk. Yusuf Ali Bedevî, (Beyrut: Dâru'l-Kelime, 1419/1998), 3/494; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fetḥu'l-Kadîr*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd. (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1414/1994), 5/285.

[42] Buhârî, "Yeminler", İnsanın Unutarak Yemini Bozması, (H. No: 6664), 8/135.

[43] Kâf 50/16.

[44] Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-neşr, 1984), 26/299.

[45] Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kurʾân*, thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrâhîm Atfîş, (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384–1387/1964–1967), 17/8-9.

[46] Tahir b. Aşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 26/299-300.

uygulamaya koyulur. İşte Hz. Yusuf'un kardeşlerinin kendisine ve diğer kardeşine karşı bir takım planlar yapıp bunu da uygulamaya koyulmaları[47] nefsin ürettiği bu duygunun eseridir.[48]

1.4.4. Hıyânet/İhanet

Nefsin en önemli hastalıklarından biri de ayetlerde ifade edildiği[49] gibi kendine ve başkalarına ihanet etmesidir. Hıyanet bir kişiye verilen bir görev veya emanetin su-i istimal edilmesi, yanlış şekilde ve kötüye kullanılmasıdır. İnsanın kendisine çizilen sınırları aşması, emir ve yasaklara uymaması en büyük ihanettir.[50] Oruçla ilgili ayette insanın nefsine karşı yaptığı söz konusu ihanet yanlış zamanda yiyip içmesi ve eşiyle yapacağı helal ve normal olan cinsel ilişkinin yanlış zamanda yapılmış olmasıdır.[51]

1.4.5. Aldatmak

İnsanın içinden geçenlerin aksine karşı tarafa farklı tavırlar sergilemesi aldatma kapsamına girer. Nitekim âyetlerde[52] münafıkların inanmadıkları halde inanmış gibi davranmaları Allah'ı (c.c.) ve müminleri aldatma kapsamında değerlendirilmiştir. Esasen müminleri aldatmaya çalışan kişi Allah'ı aldatmış gibi kabul edilmiştir ancak neticede Allah'ı kandırmaya çalışanlar sadece kendilerini aldatmış olurlar.[53]

1.4.6. Kişisel Arzulara Boyun Eğmek

Nefsin en önemli hastalıklarından biri de arzuladığı her şeyi yapmayı düşünmek ve kişisel arzularının peşinden koşmaktır. Bu yüzden de tarihte ve günümüzde insanların çoğu arzu ve isteklerine uymayan birtakım emir ve yasakları reddetmişlerdir.[54] Hatta Yahudiler arzu ve isteklerine uymayan durumlarda kutsal kitaplarını değiştirmiş, peygamberlerini dahi öldürmüşlerdir.[55] Yahudilerin tarihte yaptıkları bu eylemlerin muzari (şimdiki hal) kalıbıyla ifade edilmiş olması da bu duygunun her zaman var olageldiğini göstermek içindir.[56] Bu emir ve yasaklar kendilerine ağır ve zor geldiği için değil tamamen kişisel arzularına uymadığı için aykırı davranışlarda bulunmuşlardır. Bu ayetlerde Yahudilerden bahsedilmekle beraber aynı duruma düşmemeleri için aslında Müslümanlara da bir uyarı vardır.[57]

1.4.7. Emir ve Yasakları Unutmak

Nefsin bir diğer hastalığı da verilen emir ve yasakları hatta bazen kendini bile unutmasıdır. Nitekim bir âyette şöyle buyrulmuştur: " اَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ وَاَنْتُمْ تَتْلُونَ

---

[47] Yusuf 12/18, 83.

[48] Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *es-Sirâcu'l-Münîr,* (Kahire: Matbaʿatü'l-Bâbî el-Halebî, 1938), 2/96; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kurʾâni'l-ʿAzîm,* thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme, (Riyad: Dârü Tayyibe, 1418/1997), 4/304.

[49] Bakara 2/187.

[50] Şevkânî, *Feṭḥu'l-Kadîr,* 5/214-215.

[51] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 3/493.

[52] Bakara 2/9; Nisâ 4/142.

53 Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Teʾvîl*, thk. Muhammed Abdürrahmân el-Maraşlî, (Beyrut: Dâr İhyâʾi't-Turâsi'l-ʿArabî, 1418/1997), 1/44; İbn Cüzey, *et-Teshîl fî ʿUlûmi't-Tenzîl,* thk. Muhammed Sâlim Hâşim, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, 1416/1995), 1/71; İbn; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/177.

[54] Bakara 2/87; Mâide 5/70.

[55] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/321; Ebû's-Suûd el-ʿImâdî, *İrşâdu Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm,* thk. Abdulkâdir el-Arnaût ve M. el-Buhârî, (Beyrut: Dâr İhyâʾi't-Turâsi'l-ʿArabî, 1410/1990), 1/127.

[56] Muhammed Reşid Rıza, *et-Tefsîru'l-Menâr*, 1/312, 6/398.

[57] Tahir b. Aşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 6/274.

الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ / *Siz insanlara iyiliği emrettiğiniz halde, kendinizi unutuyor musunuz? Halbuki siz, üstelik kitabı da okuyorsunuz. (Buna rağmen) Hâlâ akıllanmayacak (ve yanlışınızı anlamayacak) mısınız*?"[58] Bu ayette insanların, başkalarına iyilikleri emrederken kendilerinin uygulamaması tıpkı "*Niçin yapmadıklarınızı söylüyorsunuz?*"[59] ayetinde olduğu gibi yadırganacak bir durum olup aynı zamanda kişinin aklını da iyi kullanmadığının bir göstergesidir.[60] Kişinin kendini unutmaması tıpkı "*Onlar Allah'ı unuttu, Allah da onları unutuverdi*"[61] ayetinde olduğu gibi görmezden gelmek, sorumluluklarını umursamamak yani Allah'ın emir ve yasaklarına uymamak demektir.[62]

Kur'ân'da nefisle alakalı daha pek çok konu ve bunlara ilişkin ayetler mevcutur. Nefsin korunmasına yönelik onu öldürme ve yok etmenin yasak oluşu,[63] kişinin ne kendi nefsine ne de başkalarına haksızlık (zulüm) yapmaması,[64] şüphelerden ve şehvetlerden korunması[65] gibi hususların yanı sıra kişinin nefsini Allah yolunda ve O'nun rızası için koşturması[66] teşvik edilirken Allah'ın gazabını gerektirecek durumlarda can vermek[67] çirkin sayılmıştır. Ayrıca her nefsin ölümü tadacağı,[68] kıyamet günü de yaptığı amellere göre hesaba çekilip ona göre karşılık göreceği çeşitli ayetlerde belirtilmiştir.[69]

Kur'ân'a göre insan nefsi maddî ve ruhî yönden çift tabiatlı olduğu gibi hayra ve şerre yönelik yaratılmış olması yönünden de çift kabiliyetlidir.[70] Bu çift yönlü yapısı nedeniyle nefsin arınması ve kötülüğe bulaşmasıyla ilgili pek yorum yapılmıştır. İnsanın unutkanlığı, şeytanın onu saptırması ve şehvetlerin süslü gösterilmesi gibi konuların ayetler ışığında yorumlanıp izah edilmesi psikolojik tefsire kapı aralamaktadır. Tıp insan vücuduna dair konuşur ve onun işleyişi hakkında açıklama yapar. Kur'an-ı Kerim de insan nefsi hakkında konuşur ama aynı zamanda onu ümitlendirir (teşvik eder) ve korkutur, müjdeler ve uyarır, vaatte bulunur ve sakındırır. İşte bütün bu konuların aydınlatılması için psikolojik tefsire ihtiyaç duyulmaktadır.

Kur'an, insan türünü kâmil, genel, eksiksiz ve kapsamlı bir şekilde terbiye etmek için gelmiş olup duygu, düşünce ve inanç yönüyle insanların çeşitlerinden (türlerinden), durumlarından (konumlarından), hislerinden (duygularından), onları sevindiren ve üzen şeylerden bahseden ayetler içerir. Kur'an-ı Kerim'de İnsanın iç hallerini, iç konuşmalarını ve güdülerini açıklayan bir anlatım mevcuttur. Bu, bazen kıssalarda, bazen Müslümanların düşmanlarından bahsederken, bazen dünya hayatına bazen de ahiret tasvirlerine dair ayetlerde ortaya çıkar.

---

[58] Bakara 2/44.
[59] Saf 61/2-3.
[60] Muhammed Ebû Zehre, *Zehretü't-Tefâsîr,* (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-arabî, 1995), 1/215.
[61] Tevbe 9/67.
[62] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 1/615.
[63] Nisa 4/29; İsra 17/33.
[64] Bakara 2/54; Âl-i İmran 3/135; A'râf 7/23; Tevbe 9/36; Neml 27/44.
[65] Necm 53/23-24.
[66] Bakara 2/207; Tevbe 9/111; Saff 60/10-11.
[67] Tevbe 9/55, 85.
[68] Âl-i İmran 3/185.
[69] Bakara 2/281; Âl-i İmran 3/30; Mümin 40/17.
[70] Nitekim bir pasajda şöyle buyrulmuştur: **"**وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّىٰهَا. فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَىٰهَا. قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّىٰهَا. وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّىٰهَا. */ *Nefse ve onu şekillendirene; ona kötülüğünü ve takvâsını ilham edene (yemin olsun)."* (Şems 91/7–8).

Kur'an'dan bir ayet okuduğunda, o ayetin bahsettiği kişilerin psikolojisi açık, belirgin ve tüm detaylarıyla canlandırılır; ne bir ayrıntı atlanır ne de bir sahne unutulur.

Günümüzde bilim, tomografi vb. alanlarda görüntüleme teknolojilerinde büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Bu teknolojiler, vücudun farklı organlarının içyapılarındaki ince detayları gösterir. Kur'an ayetleri de insan nefsinin gizli kalmış yönlerini ve saklı hallerini açıklar. Bir ayet okunup üzerinde düşünüldüğünde, nefsin derin ve ince bir portresi görülür.[71] Kur'ân-ı Kerîm'in kendisi de insan nefsini alabildiğine etkiler. Hatta anlamlarını kavramayan, lafızlarını anlamayan kimseler bile bu Kur'an'dan etkilenirler.[72] Ayrıca şu ayet de Kur'ân'ın insan psikolojisindeki etkisini anlatır: " ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَتَطۡمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكۡرِ ٱللَّهِۗ أَلَا بِذِكۡرِ ٱللَّهِ تَطۡمَئِنُّ ٱلۡقُلُوبُ/ *(Hidayeti ve istikameti bulan kişiler tam ve sağlam) iman etmişlerdir ve kalpleri Allah'ın zikriyle itminana (huzur ve sükûnete) erişmiştir. Şunu kesinlikle biliniz ki kalpler ancak Allah'ı zikretmekle (O'nu devamlı hatırlayıp, emir ve yasak çizgisinde hareket etmekle) mutmain olur.*"[73] Nitekim Resûlullah'a (s.a.v.) tuzak kurmak, onu öldürmek isteyen nice insanlar, Kur'an'dan bazı ayetleri dinleyince ilk görüşlerinden dönüvermişler, ona meyletmişler, onun dinine girmişlerdir. Böylece düşmanlıkları dostluğa, küfürleri imana dönüşmüştür."[74]

2. Klasik Tefsirlerde Psikolojik Yaklaşımlar

Klasik tefsir literatürü, sistematik bir psikoloji biliminin henüz ortaya çıkmadığı dönemlerde kaleme alınmış olsa da, müfessirlerin insanın iç dünyasına, davranış motivasyonlarına ve duygusal durumlarına ilişkin değerlendirmeler yaptığı görülmektedir.[75] Bu yorumlar, modern anlamda bir "psikolojik tefsir" niteliği taşımamakla birlikte, Kur'an'ın benlik yapısına ilişkin ifadelerinin nasıl anlaşıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda klasik müfessirlerin yaklaşımları, psikolojik tefsirin tarihsel arka planını oluşturan "çekirdek kavrayışı" temsil eder. Zira eski döne tefsirlerde bu konuyla ilgili pek çok malumat olduğuna dair kuşku yoktur.[76]

Erken dönem müfessirlerinden Taberî, ayetlerin psikolojik boyutlarına doğrudan teorik açıklamalar getirmemekle beraber, insan davranışlarını belirleyen niyet, irade, pişmanlık ve zihinsel yönelimler üzerinde durur. Onun tefsirinde özellikle *nefsü'l-levvâme* ve *nefsü'l-emmâre* kavramlarına ilişkin yorumlar,[77] insanın içsel çatışmalarını ve ahlâkî muhasebesini

---

[71] Fadl Hasan Abbas-Sena Fadl Abbas, *İ'câzu'l-Kur'âni'l-Kerîm,* (Amman: Dâru'n-Nefâis, 1436/2015), 333-336.

[72] Zümer 39/23. Bu âyette, Kur'an'ın ruhlarda ve bedenlerde yarattığı derin tesir tasvir edilmektedir. Mü'minler onu dinlediklerinde hem haşyet (korku ve saygı) duyar, hem de kalpleri Allah'ın zikriyle huzur ve yumuşaklık bulur.

[73] Ra'd 13/28.

[74] Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el- Hattâbî, *Beyânü İ'câzi'l-Ḳur'ân, (Ṣelâṣü Resâ'il fî i'câzi'l-Ḳur'ân* içinde), Thk; Muhammed Halefullah ve Muhammed Zağlûl Selâm, (Kahire: Dâru'l-Ma'rife, 1387/1968), 70.

[75] Ferruh Kahraman, "Psikolojik Tefsîr", Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 40 (2015), 111.

[76] Yasemin Düven, "Seyyid Kutub'un Tefsire Psikolojik Yaklaşımı: Bakara Sûresi Örneği", *Tevilat,* 1/2 (2020), 385.

[77] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 23/469-471. İlgili rivayetlere göre Levvâme'den kasıt, iyi kötü her şeyi eleştiren, kaçırdıklarını eleştirip pişmanlık duyan, yergiyi hak eden suçlu nefistir. Taberî lafızların farklı olsa da bütün bu anlamların birbirine yakın olup hepsinin de doğruluk payının olduğunu belirtir.

açıklamaya yöneliktir. Bu yaklaşım, psikolojik kavramsallaştırma olmasa da, insan ruh hâllerinin Kur'an çerçevesinde anlaşılmasına imkân tanır.

Mâturîdî ise *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı eserinde daha belirgin bir şekilde insanın bilişsel süreçlerine atıfta bulunur. Ona göre insan davranışlarını yönlendiren temel unsur, bilginin doğru şekilde oluşması ve nefsin buna uygun biçimde yönlendirilmesidir. Bu yaklaşım, psikolojinin bilişsel modelleriyle paralellik arz eden erken bir okuma biçimi olarak değerlendirilebilir. Mâturîdî'nin te'villerinde özellikle korku, ümit, gurur, kibir ve hidayet gibi duygu ve bilinç hâllerinin analizi dikkat çekicidir.[78]

Fahreddin Râzî ise tefsir metodunda felsefe, kelâm ve ahlâk bilimini birleştirerek Kur'an ayetlerini insanın içsel yapısını açıklayacak şekilde yorumlar. Onun *Mefâtîhu'l-Gayb*'da geliştirdiği yaklaşım, modern psikolojiyle örtüşen en belirgin klasik okumadır. Râzî, nefsi çok katmanlı bir yapı olarak görür; düşünce, duygu, irade ve davranış arasındaki ilişkileri analiz eder ve bu yapının Kur'an'ın yönlendirmeleriyle nasıl arınabileceğini tartışır. Bu yönüyle Râzî'nin tefsiri, psikolojik tefsirin teorik bir öncülü olarak değerlendirilebilecek niteliktedir.

Örneğin; Bakara 2/30. ayette Âdem'in yaratılışı ve halifelik konusu yorumlanırken insanın içsel eğilimleri, bilgi kapasitesi ve meleklere üstünlüğü tartışılır.[79] Bakara 2/286. ayette "*Allah kimseye gücünün üstünde yük yüklemez*" ifadesini yorumlarken insanın dayanıklılığı, psikolojik sınırları ve sorumluluk kapasitesi üzerine yorumlar yapar.[80] Âl-i İmrân 3/14. ayette "*İnsanlara kadınlar, evlatlar, yığın yığın altın ve gümüş süslü gösterildi*" ifadelerini yorumlarken de insanın arzuları, zaafları ve psikolojik eğilimleri üzerinde durur.[81] Yine Yûsuf sûresinde (12/23-25) Züleyha'nın Yusuf'u ayartması konusunda insanın nefsî arzuları, irade gücü ve psikolojik direnç mekanizmaları tartışılır.[82] Ra'd 13/11. ayette "*Bir kavim kendini değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez*" ifadelerini yorumlarken insanın içsel dönüşümünü, psikolojik irade ve davranış değişimini merkeze alır.[83] Şems 91/7-10. ayetlerinde yer alan "*Nefse ve onu düzenleyene…*" ifadelerini yorumlarken de nefsin çok katmanlı yapısını, iyi-kötü eğilimlerini ve psikolojik sorumluluklarını detaylı biçimde yorumlar.[84]

İbn Kesîr gibi rivayet ağırlıklı müfessirlerde ise psikolojik açıklamalar daha çok ahlâkî çerçevede yer alır. Pişmanlık, tevbe, hidayet, kalp katılığı, sabır vesvese gibi kavramlar rivayetler üzerinden açıklanır; ancak insan ruhunun süreçsel dönüşümüne dair analizler sınırlıdır.[85] Bu nedenle rivayet tefsirlerinde psikolojik içerik parçalı ve dolaylı bir nitelik taşır.

Tüm bu örnekler, klasik tefsir geleneğinde psikolojik bir disiplinin metodolojik zemine sahip olmadığını ancak müfessirlerin ayetleri yorumlarken insanın içsel dünyasına ilişkin çıkarımlarda bulunduklarını göstermektedir. Dolayısıyla klasik tefsir mirası, psikolojik tefsirin doğrudan bir metodolojik kaynağı olmasa da, Kur'an'ın insan psikolojisine yönelik işaretlerinin tarih boyunca nasıl anlaşıldığını gösteren önemli bir arka plan sunmaktadır. Bu birikim modern

[78] Muhammed b. Mahmud, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne (Tefsîru'l-Mâtürîdî)*, thk. Mecdi Baslûm, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005), 1/373; 2/568; 3/365.
[79] Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 2/383-391.
[80] Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 7/115-125.
[81] Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 7/159-163.
[82] Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 18/437-444.
[83] Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 19/16-20.
[84] Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/176-178.
[85] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 1/179, 1/252,

psikolojiyle birlikte yeniden ele alındığında, Kur'an'ın psikolojik yönelimli yorumlarına kapı aralayan tarihsel bir temel oluşturmaktadır.[86]

3. Modern Psikoloji ve Kur'an Yorumu: İmkân ve Sınırlılıklar

Modern psikolojinin gelişimi, insan davranışını, bilinç süreçlerini, duygusal düzenleme mekanizmalarını ve kişilik yapısını açıklamaya yönelik geniş bir kavramsal çerçeve sunmuştur.[87] Bu birikim, Kur'an'ın insanın iç dünyasına yönelik mesajlarını anlamada yeni imkânlar ortaya koymaktadır.[88] Ancak modern psikolojinin metodolojik yapısı ile Kur'an'ın ilahî hitap niteliği arasındaki farklar dikkate alındığında, psikolojik tefsir hem verimli bir potansiyel hem de dikkat gerektiren bir sınır alanı içermektedir.

Modern döneme ait psikolojik tefsir yapan müelliflerle ilgili yapılmış çalışmalar değerlendirildiğinde Elmalılı Hamdi Yazır, Seyyid Kutub, Mevdudî gibi âlimler üzerinde durulmalıdır. Zira Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Eflatun, Aristo, Muhasibî, İbn-i Sina, Gazali ve Sûfiyyûn gibi şahsiyetlerden etkilenmiştir. Onun insana verdiği değer, kalbe koyduğu özgürlük ve sorumluluk bilinci, sevgiye verdiği kıymet, insan tabiatına koyduğu iyi anlam, kalıtım ve çevre konusunda bağdaştırıcılık, ruh ve beden münasebetine koyduğu iç içe bütünlük, insanı anlamada bütüncül yaklaşımı ve iç gözlem metodu ile, tam bir Hümanistik Psikolog gibi karşımıza çıkmaktadır.[89] Seyyid Kutub ise, edebî yönünün yanında aynı zamanda bir sosyolog kişiliğiyle de tanıdığımız bir müfessirdir. 20. Yüzyıldaki en çok ilgi gören ve okunan tefsiriyle düşünce dünyamıza yeni anlam ve manalar katan bir müfessir olduğu görülmektedir.[90] Bu olgular, modern dönemde psikoloji ile tefsir ilmini harmanlayan müfessirler çağın şartlarına göre oldukça kıymetli ve faydalı bir ameliye içerisinde olmuştur.

Modern psikoloji incelendiğinde, bu bilim dalının insanlığa sunduğu en önemli imkân, Kur'an'ın bireye yönelik yönlendirmelerini çağdaş insanın zihinsel ve duygusal ihtiyaçlarıyla ilişkilendirme kabiliyetine sahip olmasıdır.[91] Örneğin bilişsel psikolojinin zihin süreçlerini açıklayan modelleri, Kur'an'da yer alan tefekkür, tedebbür, akletme ve iç muhasebe kavramlarının Kur'an'ın hem özelde ayetler bazında hem de genelde tüm Kur'an bazında daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir ve bu kavramları zihin dünyasında derinleştirebilir.[92] Davranış psikolojisinin öğrenme ve alışkanlık edinme teorileri, Kur'an'ın ahlâkî dönüşümü hedefleyen

---

[86] Kahraman, *Psikolojik Tefsir*, 114.

[87] Karasakal, "Kur'ân ve Psikoloji İlişkisi Üzerine", 684.

[88] Kahraman, "Psikolojik Tefsir", 115.

[89] Özkan, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Seyyid Kutub Tefsirinde Psikoloji Konuları", 105.

[90] Özkan, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Seyyid Kutub Tefsirinde Psikoloji Konuları", 105.

[91] Kahraman, "Psikolojik Tefsir", 115.

[92] Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'ın Psikolojik Tefsiri", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1 (2011), 1-47. Modern Psikolojinin ve alt alanlarının Kur'an-ı Kerim'i daha derinlemesine anlayabilmeyi sağlamasının yanında aşağıdaki maddeler üzerinde de fayda sağladığı çeşitli çalışmalarla ortaya konmuştur: Müellif Psikolojik Tefsirin Önemi / Duyulan İhtiyaç / Yararları şu maddeler altında toplamıştır:
A. Kur'an'ın Anlaşılmasına Açıklık Kazandırmak
B. Kur'an'ın İnsana Bakış Açısını Ortaya Koyabilmek
C. Kur'an'ın İ'câz Yönlerinden Birini Ortaya Koyma
D. İlmî Gelişmeler Karşısında Müslüman Araştırmacılara Özgün Bir Bakış Açısı Kazandırma
E. İnsan Şahsiyetini İlâhî Değerlere Göre Eğitmek
F. İlâhî Değerlerin Hikmetlerini Anlamak ve Psikolojik Gerçekliklerle Uyumunu Ortaya Koyabilmek
G. Psikoloji Alanına Yeni Bir (İslâmî) Bakış Açısı Getirme

eğitim yaklaşımını açıklamada işlevsel olabilir. Klinik psikolojide ele alınan anksiyete, korku, suçluluk, umut ve güven gibi duygular, Kur'an'daki ilgili ayetlerin yorumlanmasında analitik bir çerçeve sağlayabilir.

Bununla birlikte modern psikoloji, değer açısından nötr ve çoğu zaman seküler temellere dayalı bir disiplindir.[93] Bu durum, psikolojik tefsirin metodolojik sınırlarını belirleyen en önemli unsurdur. Kur'an, insanın iç dünyasına yönelik mesajlarını ilahî bir yönlendirme çerçevesinde sunarken, psikoloji insanı bilimsel gözlem verileri üzerinden tarif eder. Bu nedenle psikolojik tefsirin amacı, Kur'an metnini psikolojik teorilere indirgemek değil; psikolojiyi metnin daha iyi anlaşılmasını destekleyen yardımcı bir disiplin olarak kullanmaktır.[94]

Psikolojik tefsirin ikinci önemli riski, ayetlerin bağlamından koparılarak yalnızca modern psikoloji kategorilerine göre okunması ve psikolojinin insana bir açıdan ve parçacı olarak yaklaşmasıdır.[95] Bu yaklaşım tarihsel-siyakî yapının göz ardı edilmesine ve metnin anlamının daraltılmasına yol açabilir. Ayrıca psikoloji kuramları zaman içinde değişen yapılar olduğundan, Kur'an'ın evrensel mesajının geçici modellerle yorumlanması dikkatle sınırlandırılmalıdır.

Bütün bu sınırlılıklara rağmen modern psikolojinin kavramsal araçları, Kur'an'ın insanı dönüştürmeyi amaçlayan mesajına dinamik bir açıklama zemini sunabilir. Psikolojik tefsir, Kur'an'ın insana hitabındaki duygu, düşünce, davranış ve ruhsal olgunlaşma süreçlerini daha görünür hâle getirir. Böylece Kur'an'ın içsel arınma, sabır, tevekkül, umut, korku ve huzur gibi temalarını modern insanın anlam dünyasına taşıyan bir köprü işlevi görür.

Sonuç olarak modern psikoloji, Kur'an'ın psikolojik yönelimli yorumu için önemli imkânlar sağlasa da bu yaklaşım, tefsir usûlü ilkelerini ihlal etmeyen, disiplinler arası denetimin gözetildiği, metodolojik açıdan kontrollü bir çerçevede uygulanmalıdır. Böyle bir perspektif, hem Kur'an'ın insan merkezli mesajını güçlendirecek hem de tefsir ilminin çağdaş bilimlerle etkileşimini nitelikli bir zemine oturtacaktır.

4. Psikolojik Söylem Analizi: Kur'an Ayetlerine Uygulanabilir Bir Metot

Kur'an'ın psikolojik tefsirine yönelik çağdaş çalışmalarda en çok ihtiyaç duyulan unsurlardan biri, metnin nasıl sistemli bir şekilde çözümlenebileceğine dair açık bir metodolojik çerçevenin belirlenmesidir. Söylem analizi olarak açıklanması gereken bu unsur, farklı disiplinlerden (psikoloji, sosyoloji, dilbilim, antropoloji, edebiyat çalışmaları, felsefe, medya ve iletişim çalışmaları) beslenerek gelişen ve bu farklı disiplinlerin teorik bakış açılarına dayanan zırhlarla kuşatılmış bir analiz tekniğidir.[96] Söylem analizi, metinlerin veya dilin semantik ya da sentaktik yapısını inceler ve söylemlerin hem dilbilimsel hem de sosyo-kültürel boyutlarını ele alır. Dilbilim deki gelişmelere paralel olarak bu alanın disiplinler arası çözümlemelere açık olarak gelişmesi yaygınlık kazanmıştır. Verilen mesajların anlamının ne

[93] Semra Tüfenkçi, - Fatma Balcı Arvas, Farklı Disiplinlerde Değer Kavramı, (PDF: Palet Yayınları, 2023), 56. https://www.academia.edu/109337049/Psikolojide_De%C4%9Ferler?utm_source
[94] Kasapoğlu, "Kur'an'ın Psikolojik Tefsiri", 32.
[95] Kahraman, "Psikolojik Tefsir", 111.
[96] Hilal Çelik – Halil Ekşi, "Söylem Analizi", Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Dergipark (Eğitim Bilimleri), 105.

olduğu ortaya konulması için anlambilimsel (semantik), sözdizimsel (sentaks) ve göstergebilimsel (semiyoloji) yazılı, sözlü ve görüntülü mesaj üzerinden çözümlenmesi gereksinimi doğmuştur.[97] Bu çalışmayla ilişkili olan psikolojik söylem analizi ise Kur'an ayetlerinin insanın iç dünyasına ilişkin mesajlarını anlamada hem dilsel hem de içeriksel çözümlemeyi bir arada kullanmayı mümkün kılan bütüncül bir yöntem sunmaktadır. Bu yaklaşım, Kur'an'ın hitabında yer alan duygu, düşünce, niyet ve davranış ilişkilerini açıklamaya yönelik disiplinler arası bir okuma tarzını temsil eder.

Psikolojik söylem analizinin ilk adımı, ayetin dilsel yapısının (semantik) incelenmesidir. Kelime kökleri, fiil kipleri, zamir kullanımı ve ses örgüsü, metnin psikolojik boyutunu açığa çıkaran önemli göstergelerdir. Kur'an'da öfke, korku, umut, sabır ve güven gibi duyguların ifade edilmesinde kullanılan kelimelerin semantik alanları, psikolojik yorumun temel dayanaklarını oluşturur.

İkinci aşama, bağlamsal çözümlemedir(sentaks). Ayetin siyak ve sibakı, hitabın yöneldiği kişi ya da topluluğun psikolojik durumu ve ayetin nüzul ortamı dikkate alınarak metnin içerdiği duygu ve davranış örüntüleri anlamlandırılır. Bu aşama, psikolojik yorumun keyfîliğe düşmeden metne bağlı gelişmesini temin eder.

Üçüncü adımda, ayetin benlik hâllerine ilişkin göndermeleri analiz (semiyoloji) edilir. Kur'an'ın nefsü'l-emmâre, nefsü'l-levvâme ve nefsü'l-mutmainne şeklinde tasnif ettiği benlik düzeyleri, bireyin içsel çatışma, suçluluk, arınma ve huzur süreçlerini açıklayan psikolojik kategorilerle karşılaştırılabilir. Böylece ayetin bireyde hedeflediği psikolojik dönüşüm modeli ortaya çıkar.

Dördüncü aşama, ayetteki eylem-niyet ilişkilerinin değerlendirilmesidir. Kur'an birçok yerde davranışların arkasındaki niyet, motivasyon ve zihinsel süreçleri vurgular. Bu vurgular, psikolojinin bilişsel-davranışçı yaklaşımlarıyla uyumlu şekilde analiz edilerek bireyin içsel yönelimlerinin nasıl şekillendiği anlaşılabilir.

Son aşama ise, ayetin insanın manevî-psikolojik gelişimine katkısını ortaya koymaktır. Kur'an'ın hedefi yalnızca bilgi aktarmak değil, aynı zamanda bireyin karakterini, duygu dünyasını ve davranış örüntülerini dönüştürmektir. Bu dönüşüm, Kur'an'ın sıkça vurguladığı *tezkiye*, *tathir*, *taabbüd, sabır*, *tefekkür* ve *muhasebe* gibi kavramlar üzerinden gerçekleşen kapsamlı bir içsel olgunlaşma sürecidir. Psikolojik söylem analizi bu sürecin, ayetlerde yer alan duygu düzenleme mekanizmaları, bilişsel yeniden yapılandırma unsurları ve benlik farkındalığına yönelik temalar aracılığıyla nasıl inşa edildiğini görünür kılar.

Bu çerçevede ayet, yalnızca bir hükmü veya bilgiyi bildiren metin olmaktan çıkar; bireyin iç dünyasını şekillendiren bir rehber niteliği kazanır. Örneğin korku ve umut arasında denge kuran ifadeler,[98] modern psikolojide tanımlanan "duygusal dengeleme" süreçleriyle örtüşür; sabır ve tevekkül temaları ise stresle başa çıkma, belirsizlik toleransı ve güven mekanizmalarıyla ilişkilendirilebilir.[99] Aynı şekilde nefsin farklı hallerine ilişkin ayetler, bireyin

[97] Çelik, Ekşi, "Söylem Analizi", 107.

[98] Ayetlerde (En'âm 6/63; A'râf 7/55, 205) bir yandan "*açıktan ve gizliden, içten içe yalvararak*" (تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً) dua tarzı vurgu yapılırken, diğer yandan bazı ayetlerde (A'râf 7/56; Secde 32/16) "*korkarak ve umut taşıyarak*" (خَوْفًا وَطَمَعًا) dua tarzı vurgulanır. Bütün bunlar insandaki psikolojik dengenin önemini göstermektedir.

[99] Çiftçi, "Kur'an-ı Kerim'de Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkili Kavramlar", 377.

içsel çatışma, suçluluk, arınma ve istikrar kazanma süreçlerini yönlendiren bir psikolojik gelişim yolu sunar.

Bu nedenle psikolojik söylem analizi, ayetin insanın hangi duygusal süreçlerine hitap ettiğini, hangi bilişsel çarpıtmaları düzeltmeyi hedeflediğini, hangi davranış eğilimlerini dönüştürmek istediğini somut biçimde ortaya çıkarmayı mümkün kılar. Böylece Kur'an ayetleri, modern insanın psikolojik ihtiyaçlarına cevap verebilen, ruh sağlığını destekleyici, farkındalığı artırıcı ve moral güç kazandırıcı birer rehber olarak anlaşılır. Bu anlayış, ayetin lafzî anlamını genişleterek, bireyin içsel dünyasında gerçekleştirilmesi öngörülen yapısal ve duygusal değişimleri de dikkate alan çok boyutlu bir tefsir yaklaşımı ortaya koyar.[100]

Bu yöntem, hem klasik tefsir mirasının metne bağlılık ilkesini korur hem de modern psikolojinin kavramsal çerçevesini kontrollü biçimde tefsir sürecine dâhil eder. Böylece psikolojik tefsir, indirgemeci bir yaklaşım olmaktan çıkarak, Kur'an'ın insanı merkeze alan hitabını derinlemesine kavramayı amaçlayan ilmî bir yorum modeli hâline gelir. Psikolojik söylem analizi, ayetin lafzı, bağlamı ve maksatlarıyla tutarlı kalırken, insanın duygu ve düşünce yapısını anlamayı mümkün kılan modern kavramları yalnızca açıklayıcı bir araç olarak kullanır; metnin anlamını psikolojiyle sınırlamaz, aksine psikolojiyi metnin anlaşılmasına hizmet eden bir disiplin olarak konumlandırır.

Bu çerçevede psikolojik tefsir, klasik tefsirin temel ilkelerinden olan siyak–sibak bütünlüğü, rivayet-tenkid dengesi, maksat merkezli yorum ve dilsel sadakat gibi unsurları ihmal etmez. Aksine, bu ilkeleri daha görünür ve işlevsel kılarak ayetin insana yönelik mesajının hangi içsel süreçler üzerinden kurulduğunu somutlaştırır. Bu sayede Kur'an'ın insan psikolojisine dair zengin içeriği, hem geleneksel kavrayışla uyumlu hem de çağdaş bilimlerin yöntemleriyle desteklenen disiplinler arası bir bakışla yeniden yapılandırılabilir.

Bu yaklaşım, Kur'an'ın insana yönelik hitabının yalnızca normatif bir davranış rehberi olmadığını; aynı zamanda bireyin ruh dünyasını inşa eden, içsel dönüşümü hedefleyen bir eğitim ve terbiye sistemi içerdiğini ortaya koyar. Psikolojik tefsir, bu yönüyle ayetlerin ahlâkî, duygusal ve bilişsel boyutlarını aynı anda görünür kılarak Kur'an'ın çok katmanlı insan anlayışını modern okura daha anlaşılır bir düzeyde sunar.

Sonuçta bu yöntem, Kur'an tefsirini psikolojiye indirgemeden; psikolojiyi Kur'an'ın insan merkezli mesajını anlamada işlevsel bir yardımcı disiplin olarak kullanan dengeli ve ilmî bir çerçeve inşa eder. Böylece tefsir faaliyetinin hem tarihsel sürekliliği korunur hem de çağdaş düşünce ile sağlıklı bir etkileşim alanı oluşturulur.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, Kur'an'ın psikolojik tefsirinin imkânını değerlendirmek amacıyla hem klasik tefsir mirasını hem de modern psikoloji disiplinini karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele almıştır. Elde edilen bulgular, Kur'an'ın, insanın içsel dünyasına dair sunduğu kavramsal çerçevenin, psikolojik yorumlamaya elverişli çok katmanlı bir antropoloji barındırdığını göstermektedir. *Nefsü'l-emmâre*, *nefsü'l-levvâme* ve *nefsü'l-mutmainne* gibi benlik hallerine yönelik ayetler, duygu düzenleme, öz-kontrol, vicdanî farkındalık ve içsel uyum gibi psikolojik süreçlerin Kur'an'ın temel kavramlarıyla doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

[100] Özkan, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Seyyid Kutub Tefsirinde Psikoloji Konuları", 4.

Klasik müfessirler sistematik bir psikolojik tefsir yöntemi geliştirmemiş olmakla birlikte, insan davranışını yönlendiren duygusal ve zihinsel süreçlere ilişkin yorumlarıyla psikolojik okumanın tarihsel öncüllerini oluşturmuşlardır. Bu yorumlar, modern psikolojiyle tam olarak uyumlu olmasa da, Kur'an'ın psikolojik boyutunun tarih boyunca sezgisel olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Bu nedenle klasik literatür, psikolojik tefsirin temellendirilmesinde göz ardı edilmemesi gereken önemli bir birikim sunar.

Modern psikoloji ise Kur'an'ın insan merkezli hitabını anlamada yeni imkânlar sağlamaktadır. Bilişsel süreçler, duygusal tepkiler, davranış alışkanlıkları ve kişilik dinamikleri üzerine geliştirilen teoriler, ayetlerdeki içsel dönüşüm çağrısını açıklamada güçlü kavramsal araçlar sunar. Bununla birlikte psikolojik tefsirin yöntemsel sınırlarının dikkatle belirlenmesi gereklidir. Psikolojinin seküler yapısı, değişken kavram setleri ve deneysel temelli oluşu, Kur'an'ın ilahî yönlendirme niteliğiyle doğrudan eşleştirilemeyeceği için psikolojik tefsir, metni indirgemeden ve ilk yorum ilkelerini ihlal etmeden uygulanmalıdır.

Bu çerçevede çalışmada önerilen psikolojik söylem analizi, ayetlerin dilsel, bağlamsal ve duygusal yapısını sistemli bir şekilde inceleyen; modern psikolojinin kavramlarını ise sadece açıklayıcı bir araç olarak kullanan dengeli bir model ortaya koymaktadır. Bu yöntem, Kur'an'ın insanı dönüştürme amacı taşıyan içsel hitabını görünür kılmakta; ayetlerdeki duygu, düşünce ve davranış ilişkilerini derinlemesine analiz etmeye imkân tanımaktadır.

Sonuç olarak, Kur'an'ın psikolojik tefsiri hem mümkündür hem de metnin insan merkezli yapısına uygun bir yorum çerçevesi sunar. Ancak bu yaklaşımın sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi, klasik tefsir ilkelerine bağlı kalmayı, modern psikolojiyi ise sadece açıklayıcı bir yardımcı disiplin olarak konumlandırmayı gerekli kılar. Böyle bir metodoloji, hem Kur'an'ın mesajının çağdaş insanın psikolojik ihtiyaçlarıyla ilişkilendirilmesini sağlar hem de tefsir ilminin disiplinler arası etkileşimini zenginleştirir. Bu yönüyle psikolojik tefsir, Kur'an araştırmalarında yeni ve verimli bir açılım sunan, ancak dikkatli ve ölçülü kullanılmayı gerektiren ilmî bir yorum modelidir.

Kaynakça

Abbas, Fadl Hasan-Abbas, Sena Fadl. *İ'câzu'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Amman: Dâru'n-Nefâis, 1436/2015.

Abdulbâkî, Muhammed Fuad. *el-Mucemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1994.

Aksöz, Tuncay. *Modern Psikolojik Yaklaşımlar Açısından Nefs Arınması*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Âşûr, Muhammed. *et-Tâhir b. et-Tahrîr ve't-Tenvîr.* Tunus: ed-Dârü't-tunisiyye li'n-neşr, 30 cilt. 1984.

Beyzâvî, Nâsıruddîn Ebû Saʿîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Teʾvîl*. thk. Muhammed Abdürrahmân el-Maraşlî. 5 cilt. Beyrut: Dâr İhyâʾi't-Turâsi'l-ʿArabî, 1418/1997.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Biğâ. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr/Dâru'l-Yemâme, 1414/1993.

Calğum, Abdullah İbrahim. *el-Muʿcemü'l-Müfehresü'ş-Şâmil li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm.* Amman: Dâru'l-Furkan li'n-Neşr ve't-Tevzîʿ, 2002.

Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali eş-Şerîf. *et-Taʿrîfât*. thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî. Kahire: Dârü'l-Fadîla, ts.

Çelik. Hilal. - Ekşi, Halil. "Söylem Analizi", *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Dergipark.* 105. 99-117.

Çiftçi, Zeliha Karakaş. "Kur'an-ı Kerim'de Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkili Kavramlar", *The Journal of Academic Social Science* 169 (2025), 374-383.

Dâmeğânî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Muhammed. *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'ân-ı Kerîm*. thk. Muhammed Hasan İsmâil. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1418/1997.

Düven, Yasemin. "Seyyid Kutub'un Tefsire Psikolojik Yaklaşımı: Bakara Sûresi Örneği" *Tevilat* 1/2 (2020), 383-407.

Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eşʿas b. İshâk Sicistânî. *Sünen Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. 4 cilt. Kahire: el-Mektebetü'l-asriyye, 1371/1952.

Ebû Zehre, Muhammed. *Zehretü't-Tefâsîr*. 10 cilt. Kahire: Dârü'l-Fikr el-arabî, 1995.

Ebû's-Suûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafa İmâdî, *İrşâdu ʿAkli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kurʾân-ı Kerîm*. thk. Abdulkâdir el-Arnaût ve M. el-Buhârî. 9 cilt. Beyrut: Dâr İhyâʾi't-Turâsi'l-ʿArabî, 1410/1990.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Hirevî. *Tehzîbü'l-Luġa*. thk. Muhammed 'Avd Mur'ib. 15 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye, 2001.

İbn Cüzey el-Kelbî, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *et-Teshîl fî ʿUlûmi't-Tenzîl*. thk. Muhammed Sâlim Hâşim. 2 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye, 1416/1995.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb. *Medâricu's-Sâlikîn beyneh Menâzili İyyâke Na'budu ve İyyâke Nasta'în*. thk. Muhammed Hâmid el-Fıkî. 3 cilt. Kahire: Mektebetü'l-İmân, 1372/1953.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâʿîl b. Ömer. *Tefsîru'l-Kurʾâni'l-ʿAzîm.* thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme. 8 cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, 1418/1997.

İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdilhalîm b. Abdisselâm. *Mecmûʿu Fetâvâ Şeyhü'l-İslâm İbn Teymiyye.* thk. Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsım ve Muhammed. Riyad. 37 cilt Mektebetü'l-maarif, 1381–1386/1961–1966.

İbrahim, Muhammed İsmail. *Mucemu'l- Elfâzi ve'l-E'lâmi'l-Kur'âniye.* Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1418/1998.

İsfehânî, Râgıb Ebu'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân.* Şam: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1412.

Kahraman, Ferruh. "Psikolojik Tefsîr", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2015), 103-138.

Karaçam, İsmail. *Sonsuz Mucize Kur'an İlmî ve Edebî Sırları*. İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 5.basım. 2012.

Karasakal, Şaban. "Kur'ân ve Psikoloji İlişkisi Üzerine", *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/12, (2013), 679-692.

Kârî, Molla Ali b. Sultan Muhammed el-Haravî. *Mirkâtu'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh*. thk. Cemâl Avvâd ve heyet. 9 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'ın Psikolojik Tefsiri*". İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2/1 (2011), 1-47.

Kazvînî, Ahmed b. Fâris b. Zekeriya. *Muʿcemu Mekâyîsi'l-Luġa*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 6 cilt. Beyrut: Dârü'l-fikr, 1. Baskı. 1399/1979

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kurʾân ve'l-Mübeyyin limâ Tedammanehu mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*. thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrâhîm Atfîş. 20 cilt. Kahire: Dârü'l-Kütüi'l-Mısriyye, 1384–1387/1964–1967.

Kutluer, İlhan. "İlmü'n-Nefs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 22/148-151.İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Mâtürîdî, Muhammed b. Mahmud, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne. (Tefsîru'l-Mâtürîdî)*, thk. Mecdi Baslûm. 1. Basım. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005.

Münâvî, Abdurraûf b. Tâc el-ʿÂrifîn b. Ali. *et-Tevkîf ʿalâ Muhimmâti't-Taʿârîf*. thk. Muhammed Rızâ el-Hâcî. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1410/1990.

Müslim, b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî. *el-Câmiʿu's*-Sahîh (Sahîhu Müslim). thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 cilt. Beyrut: Dâr İhyâʾi't-Turâsi'l-ʿArabî, 1374–1375/1955–1956.

Nâsıf, Mansûr Ali. *et-Tâc el-Câmiu'l-Usûl fî Ehadîsi'r-Ras'ul.* Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1382/1962.

Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Teʾvîl.* thk. Yusuf Ali Bedevî. 4 cilt. Beyrut: Dârü'l-kelime, 1419/1998.

Özkan, İbrahim Ethem. *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Seyyid Kutub Tefsirinde Psikoloji Konuları*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri 2018, Yüksek Lisans Tezi.

Râzî, Fahreddin. *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîrü'l-Kebîr)*. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. 32 cilt. Beyrut: Dârü'l-fikr, 1981.

Seâlibî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Nîsâbûrî. *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân.* thk: Ali Muhammed Mu'avvad – Adil Ahmed Abdülmevcûd. 6 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1418/1997.

Sülemî, Ebû Abdirrahmân Muhammed b. Hüseyin. *Hakâiku't-Tefsîr (Tefsîru's-Sülemî).* thk. Seyyid İmrân. 2 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye, 1421/2001.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fetḥu'l-Kadîr el-Câmiʿu beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min ilmi't-Tefsîr.* thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed, Muhammed Fadl İbrâhîm, Ali es-Seyyid ez-Zehebî. 5 cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1414/1994.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Hatîb. *es-Sirâcu'l-Münîr fî'l-İʿâneti ʿalâ Maʿrifeti Baʿdi Maʿânî Kelâmi Rabbina'l-Hakîm*. 4 cilt. Kahire: Matbaatü'l-bâbî el-Halebî, 1938.

Tüfenkçi, Semra. - Arvas, Fatma Balcı. Farklı Disiplinlerde Değer Kavramı, ,(PDF: Palet Yayınları,2023https://www.academia.edu/109337049/Psikolojide_De%C4%9Ferler?utm_source.

Tüsterî, Sehl b. Abdillâh b. Yûnus. *Tefsîru't-Tüsterî*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-ilmiyye, 1423/2002.

Uludağ, Süleyman. "Nefis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/527. 526-529, İstanbul 2006.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Murtazâ. *Tâcu'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc ve heyet. 40 cilt. Kuveyt: Vizâratü'l-Iʿlâm, 1965–2001.

SİVAS SAĞLIK TURİZMİ SWOT ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem YEL
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
cigdemyel@cumhuriyet.edu.tr- ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8392-5399

ÖZET

Günümüzde ulaşım ve teknoloji olanaklarının artması, küreselleşme gibi faktörler, sağlık kavramına yeni bir boyut kazandırmıştır. Bireyler sağlık hizmeti almak amacıyla yaşadığı yerden farklı şehirlere veya ülkelere tedavi seçeneğini tercih edebilmektedir. Sağlığı korumak, tedavi olmak ve aynı zamanda kültürel farklılıkları görmek gibi amaçlarla yapılan seyahat, sağlık turizmi olarak tanımlanmaktadır. Bir yerin sağlık uygulamalarıyla öne çıkması ve bunun yanında turistik hizmetleri de sunuyor olması, sağlık turizminin yaygınlaşmasında etkili olmaktadır. Sağlık turizmi, hastaların iyileşme sürecine olduğu kadar, bulunduğu coğrafyanın sosyo-ekonomik yapısına da katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada Sivas'ın sağlık turizmi alanındaki potansiyelini değerlendirmek amaçlanmıştır. Sivas'ın sağlık alanındaki güçlü ve zayıf yönleri, sahip olduğu olanaklar ve olası riskleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Sağlık Turizmi, Swot Analizi, Sivas.

SİVAS HEALTH TOURISM SWOT ANALYSIS

ABSTRACT

Today, factors such as increased transportation and technology opportunities and globalization have added a new dimension to the concept of health. Individuals can choose to seek treatment in cities or countries other than where they live in order to receive healthcare services. Travel undertaken for the purposes of maintaining health, receiving treatment, and experiencing cultural differences is defined as health tourism. A location's prominence in healthcare practices, coupled with its provision of tourist services, contributes to the spread of health tourism. Health tourism contributes not only to the recovery process of patients but also to the socio-economic structure of the region. This study aims to evaluate Sivas' potential in the field of health tourism. It examines Sivas' strengths and weaknesses in the health sector, its opportunities, and potential risks.

Keywords: Health Tourism Swot Analysis, Sivas.

GİRİŞ

Sağlık, sosyolojik bakımdan önemli toplumsal kurumlardan biridir. Hastaneler, sağlık personelleri, tetkikler, tedavi planlamaları gibi unsurları kapsayan geniş bir yapı, toplumsal sağlığın korunması veya hastalıkların önlenmesi için geniş bir yelpazeyi oluşturmaktadır. Bu anlamda sağlık ve hastalık yakından ilişkili iki unsur olmakla birlikte, günümüzde sağlıklı olmak, hasta olmama durumunun ötesinde bir anlama sahiptir.

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre sağlık kavramı, "yalnızca hastalık ya da sakatlığın olmayışı değil, bedensel, ruhsal ve sosyal bakımdan tam bir iyilik hali" olarak tanımlanmıştır. Bu tanımdan

hareketle sağlık fiziksel iyi olma halinin yanında, sosyo-psikolojik örüntüler açısından da bireyin toplumda kendini var edebilmesine işaret etmektedir.

Sağlığı koruma ve tam iyilik halini sağlama çeşitli etmenlere bağlıdır. Bu etmenler arasında yeterli beslenme, yaşa uygun fiziksel aktiviteler yapma, sosyal destek alma, hobilerle ilgilenme gibi etmenler sayılabilir. Günümüzde eğitim olanaklarının artması, bilgiye erişimin özellikle internet kullanımıyla birlikte kolaylaşması, teknolojinin gündelik hayatı daha konforlu hale getirmesi gibi faktörler neticesinde sağlıklı yaşama dair toplumsal farkındalık oluşmuştur. Bu konuda seçenekler giderek genişlemekte olup dikkat çeken kavramlardan biri de sağlık turizmidir.

Sağlık Turizmi

Sağlık turizmi tıp alanındaki gelişmeler neticesinde bulunulan yerden başka bir yere sağlık hizmeti almak için yapılan seyahatleri ifade etmektedir (Connell, 2006). Sunulan bu hizmetler arasında tedavi olmak kadar, sağlığı korumak ve geliştirmek ve tedavi sonrasında iyileşme sürecini hızlandırmak yer almaktadır (Ross, 2001).

Sağlık turizminin ilgili bazı tanımlamalarda sağlık bakım ihtiyaçlarını karşılamak üzere uluslararası yapılan seyahat olduğuna dikkat çekilmiştir (Connell, 2006; Reddy vd., 2010). Bununla birlikte yaşadığı şehirde bazı tedavilerin yeterli olmaması durumunda aynı ülke içinde diğer illere de sağlık amacıyla seyahat yapılabilmektedir (Eriş, 2019). Sağlık turizminin evden uzakta en az 24 saat süre geçirme olarak belirten tanımlamalar da bulunmaktadır (Lee ve Spisto, 2007; Gülen ve Demirci, 2012).

Literatürdeki açıklamalardan hareketle sağlık turizmi, tedavi olmak, tedavi sonrası iyileşmeyi sağlamak, daha sağlıklı bir yaşam sürmek, sağlığı korumak ve geliştirmek gibi amaçlarla gerçekleştirilen, bu noktada genel turizm tanımından odağın sağlıkla ilgili olması bakımından ayrılan, ülke içinde veya uluslararası sınırlarda seyahat etme olarak tanımlanabilir. Sağlık turizminde öncelik sağlıkla ilgili ihtiyaçlar olsa da, kişinin sağlık durumuna, vaktine, ekonomik faktörlere bağlı olarak seyahat edilen destinasyonu gezme, tanıma gibi turistik faaliyetlere katılma durumu da söz konusu olabilmektedir. Sağlık turizmi, medikal, wellness, kaplıca ve ileri yaş ve engelli turizmi gibi seçeneklere sahiptir. Dolayısıyla tüm bu seçenekler sağlıkla ilgili olduğu için, sağlım turizmi bir şemsiye gibi görülebilir.

Medikal turizm cerrahi operasyonlar, organ nakli, saç nakli, estetik, diş, kalp ve damar rahatsızlıkları gibi çeşitli tedaviler için tercih edilmektedir (Horowitz, et al., 2007). Bir hasta için yaşadığı yerden başka bir yerde tıbbi operasyon geçirmesi çok tercih edilecek bir durum değildir. Çünkü hem hastanın ağrı ve acısı olabileceği için bulunduğu yerin hijyenik ve rahat olması gerekecektir. Bu da ulaşım, konaklama ve tedavi gibi organizasyonların yapılması ve ek masraflar olarak hastaya yansıyabilir. Dolayısıyla uygulanacak tedavilerin sadece belli yerlerde yapılıyor olması, doktorların bir uzmanlıkta öne çıkması, sağlık kliniklerine ve personellerine duyulan güven gibi etmenler nedeniyle başka bir yerde tedavi olma seçeneği göze alınabilmektedir.

Wellness turizmi sosyal, bilişsel, duygusal ve ruhsal olarak iyi olma durumunu ifade eder. Tesislerin wellness olanakları sağlık turizmini canlandırmaktadır (Smith ve Puczkó, 2015). Termal turizm, belirli sıcaklıkta yeryüzüne çıkan mineral açısından zengin suları, çamur ve buhar banyolarını kapsamaktadır (Şengül ve Bulut, 2019). Kaplıcalar doğal alanlar olmakla birlikte günümüzde kaplıcaların bu özellikleri spa tesislerinde geliştirilerek hizmete sunulmaktadır. Wellness, spa ve kaplıca gibi çeşitli olanaklar tedavi ve rehabilitasyonda holistik olarak kullanılabilmektedir.

Sağlık turizmi daha ileri yaşta olan veya bir engeli olan bireylerin bakımlarının sağlanması amacıyla da gerçekleştirilmektedir. Ortalama yaşam süresinin uzaması yaşlı bireylerin bakım ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca çeşitli engeli olan bireylerin sağlık hizmetlerine erişimde ve sosyal hayata katılma noktasında sağlık turizmi seçenekleri ortaya çıkmaktadır (Ekşi ve Demiral, 2025).

Sağlık bakım politikaları ve ücretleri ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Sağlık hizmetlerinin fiyat ve kalite performansına göre daha uygun olan ülkeler, sağlık turizmi kapsamında tercih edilebilmektedir. Bu ülkelerden bazıları Tayland, Singapur, Hindistan ve Malezya şeklindedir (Reddy vd., 2010).

Türkiye sağlık turizmi bakımından potansiyeli oldukça yüksek bir ülkedir. Sağlık bakım hizmetlerinin çeşitliliği ve kalitesi, sigorta olanakları, konaklama tesisleri bakımından bu alanda tercih edilen ve giderek kendini geliştiren bir konumdadır. Türkiye'nin coğrafi çeşitliliği, ülke genelinde sağlık turizmi çeşitliliği yaşanmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada Sivas özelinde sağlık turizmi olanaklarının SWOT analiziyle değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

SWOT analizi, bir organizasyonun, gerek güçlü gerekse zayıf yönleriyle değerlendirerek bir model ortaya koyan yöntemdir. (Teoli vd., 2019). SWOT analizi kullanımının sade ve akılda kalıcı olması, stratejik planlamaya ve beyin fırtınasına uygun özellikleri sayesinde pek çok kişi ve işletme tarafından tercih edilmektedir (Helms ve Nixon, 2010: 216).

SWOT bir kısaltma olup güçlü yönler (strengths), zayıf yönler (weaknesses), fırsatlar (opportunities) ve tehditler (threats) şeklinde bir modeli ifade etmektedir. Buna göre "güçlü yönler" bir kurumun rakiplerine göre daha öne çıktığı, etkili olduğu yönleri gösterir. Zayıf yönler ise kurumun eksik kaldığı veya daha yetersiz olan yönlerini ifade eder. Fırsatlar, uygun koşullar oluştuğunda kurumun başarıya dönüştürebileceği elverişli durumları belirtir. Tehditler, tedbir alınmadığı takdirde kurum için sorun oluşturabilecek faktörlerdir (Namugenyi vd., 2019).

SWOT analizi kurumlar dışında, bir grubu, bir kenti veya ülkeyi çeşitli yönlerden değerlendirme noktasında etkili bir model sunmaktadır. Bu çalışmada Sivas, sağlık turizmi bakımından SWOT analizine göre incelenmektedir.

BULGULAR

Güçlü Yönler

*Sivas Numune Hastanesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Hastanesi ve Medicana Hastanesi olmak üzere sağlık hizmetlerinde önemli bir yere sahiptir. Sivas Numune Hastanesi, 2015 yılında Sivas Devlet Hastanesi ile birleşerek 1070 yatak kapasitesine ulaşmıştır. Ayrıca Mehmetçik ve Toplum ve Ruh Sağlığı ek binalarına sahiptir (URL-1). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Hastanesi sahip olduğu kapalı alan ve yatak kapasitesi açısından Türkiye'nin en büyük üniversite hastanelerinden biri olup Tokat, Yozgat, Erzincan ve diğer komşu illerden gelen hastalara da hizmet vermektedir (URL-2).

* Sivas termal turizmi açısından oldukça zengindir. Sivas'ta, Sıcak Çermik, Soğuk Çermik, Kangal Balıklı Kaplıca ve Kalkım Balıklı Kaplıca olmak üzere dört ayrı kaplıca alanına sahiptir.

* Sivas Sıcak Çermik, termal suyu 46-50 dereceler arasında değişen, kadın hastalıkları, romatizmal hastalıklar, sinir hastalıkları, deri ve böbrek hastalıklarında öne çıkan bir tesistir. Tesiste ayrıca Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezi'nin bulunması kaplıca ve fizik tedavi imkanlarını birleştirmektedir (URL-3).

* Sivas Soğuk Çermik, 28 derecede, suyunda bikarbonat, kalsiyum, magnezyum, klorür ve florür içeren bir termaldir. İnflamatuvar romatizmal hastalıklar, noninflamatuvar eklem hastalıkları, yumuşak doku hastalıkları, ortopedik operasyonlar, beyin ve sinir cerrahisi gibi tedavi sonrası uzun süreli hareketsiz kalma durumlarında ve spor yaralanmaları gibi çeşitli rahatszılıklarda etkili olmaktadır. (URL-4).

* Kangal Balıklı Kaplıca, içindeki termal su kadar, balıklardan kaynaklı olarak bir üne kavuşmuştur. Başta sedef hastalığı olmak üzere, deri hastalıkları ve romatizmal hastalıklarda öne çıkan bir kaplıcadır. Sağlık Bakanlığı tarafından 2003 yılında sağlık tesisi olarak tescillenmiştir (URL-5).

* Kalkım Balıklı Kaplıca, Kangal Balıklı Kaplıcasına benzer özelliğe sahiptir. C. Macrostomus (ben balığı), G.rufa (yağlı balık, doktor balık), L.cephalus (tatlı su kefali), c.trutta (kara balık) olmak üzere dört farklı balık türü bulunmakta ve cilt hastalıklarına iyi geldiği yönünde deneyimler bulunmaktadır. Bununla birlikte bu kaplıca üzerine bir tesis bulunmamaktadır.

Zayıf Yönleri

* Sivas termal turizm açısından sahip olduğu çeşitliliğe karşın tanıtım ve reklam açısından yetersiz kalmaktadır.

* Sivas'ta genel olarak turizm yatırımları eksiktir. Sahip olduğu doğal güzelliklerin fırsata çevrilmesi konusunda gerekli girişimler gösterilememektedir.

* Sivas sert karasal bir iklime sahip olduğundan yıl içinde soğuk havalı gün sayısı yüksek olmakta ve bu durum Sivas'a turistik seyahatleri engelleyebilmektedir.

Fırsatlar

*Sivas'ta farklı ulaşım seçenekleri mevcuttur. Ankara-Sivas ve İstanbul-Sivas arasında yüksek hızlı tren hattının açılması ulaşımda önemli bir kolaylık sağlamıştır. Ayrıca Sivas Nuri Demirağ Havalimanı havayolu seçeneği sunmaktadır.

* Divriği Ulu Camii, Unesco Dünya Mirası Listesi'nde yer alan önemli bir kültürel mirastır. Genel olarak turisttik ilgiyi çeken yerlerden biridir.

*Sivas kent merkezi içinde Selçuklu döneminden kalan eserler oldukça yakın konumda bulunmaktadır.

*Sivas tarihi 4 Eylül Kongresi'nin yapıldığı Atatürk Kongre binası bulunmaktadır. Cumhuriyet döneminin önemli simgelerinden Atatürk Kongre binası ve Selçuklu mimarisi Buruciye Medresesi gibi tarihe ışık tutan yapılar şehrin merkezinde konumlanmış olup turistik bakımdan önemli avantaja sahiptir.

* Sivas'ta bulunun sağlık olanakları, daha kaliteli ve uygun hizmetler sağlamaktadır. Sivas yurt içine ve yurtdışına göç verdiği yerlerden de, çeşitli sağlık hizmetleri bakımından tercih edilmektedir.

Tehditler

*Sivas'ta genel olarak iş olanaklarının yetersizliği nedeniyle yoğun bir göç süreci yaşanmıştır.

*Sağlık sektöründeki maliyetler yüksek olduğundan bu konudaki yatırımlar yetersiz kalmaktadır.

* Sahip olduğu fırsatlara ve güçlü yönlere karşın sağlık turizminde öne çıkan diğer şehirlerle rekabet etmede yetersiz kalmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sağlık turizmine olan ilgi her geçen gün daha da artmaktadır. Türkiye sağlık turizmi seçenekleri açısından oldukça zengindir. Bu çalışmada Sivas ilinin sağlık turizmi potansiyeli değerlendirilmiştir. Çalışmada SWOT analizinden yararlanılmıştır. SWOT analizi araştırmacılara incelenen öğenin güçlü ve zayıf yönlerini, fırsatlarını ve olası risklerini inceleme imkanı vermektedir.

Sivas'ın özellikle sahip olduğu kaplıcalar sayesinde oldukça sağlık turizmi açısından önemli bir avantaja sahiptir. Bunun yanında tarihi önemi, sahip olduğu doğal güzellikler de kentin önemli fırsatları arasındadır. Ancak iş imkanlarının yetersizliği, göç iklim şartları, yatırım yetersizliği gibi eksiklikleri bulunmaktadır.

Gerekli yatırımların ve tanıtımın yapılması neticesinde hak ettiği değeri daha da görecektir. Ayrıca il dışından sağlık turizmi için kente gelecek misafirlerin ulaşım, konaklama, şehir içi önemli yerlerin ziyaret edilmesi gibi ihtiyaçlarını karşılayacak organizasyonların artması bu alanın kentte gelişimine katkı sağlayacaktır. Sağlık turizmi alanında hizmet verecek donanımlı personellerin kent özelinde arttırılması da sektör açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Connell, J. (2006). Medical tourism: Sea, sun, sandand … surgery. *Tourism Management,*

27, 1093-1100. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.11.005

Ekşi, G. ve Demiral, Ş. (2025). Kahramanmaraş sağlık turizmi SWOT analizi. *TOGÜ Erbaa Sağlık ve Yönetim Dergisi,* 2(1), 82-98.

Eriş, H. (2019). Şanlıurfa sağlık turizmi swot analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 18(71), 1278-1298. https://doi.org/10.17755/esosder.511959.

Gülen, K. G. ve Demirci, S. (2012). Türkiye'de sağlık turizmi sektörü, İstanbul Ticaret Odası,

Biltur Basım Yayın, Yayın No: 2011- 39, İstanbul.

Helms, M. M., ve Nixon, J. (2010). Exploring SWOT analysis–where are we now? A review of academic research from the last decade. Journal of strategy and management. DOI 10.1108/17554251011064837.

Horowitz MD, Rosensweig JA, Jones CA. 2007.Medical tourism: globalization of the healthcaremarketplace. *Medscape Genearal Medicine* 9(4): 33.

Lee, C. and Spisto, M. (2007). Medical tourism, the future of health services. 12th International Conference on ISO 9000 and TQM, Taichung, 9-11 April.

Namugenyi, C., Nimmagadda, S. L., and Reiners, T. (2019). Design of a SWOT analysis model and its evaluation in diverse digital business ecosystem contexts. *Procedia Computer Science,* 159, 1145-1154. https://doi.org/10.1016/j.procs.2019.09.283.

Reddy, S. G., York, V. K and Brannon, L. A. (2010). Travel for treatment: students' perspective on medical tourism. *International Journal of Tourism Research,* 12(5), 510-522. https://doi.org/10.1002/jtr.769.

Ross, K. (2001). "Health Tourism: An Overview," Hospitality Sales and Marketing Association International Marketing Review.

Smith, M. ve Puczkó, L. (2015). More than a special interest: defining and determining the demand for health tourism. Tourism Recreation Research. 40(2): 205–219. http://dx.doi.org/10.1080/02508281.2015.1045364.

Şengül, H., ve Bulut, A. (2019). Sağlık turizmi çerçevesinde Türkiye'de termal turizm; bir swot analizi çalışması. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 4(1), 55-70. https://doi.org/10.35232/estudamhsd.505757.

Teoli, D., Sanvictores, T., ve An, J. (2019). SWOT analysis. https://europepmc.org/article/med/30725987. (Erişim: 28.08.2022).

URL-1. Sivas İl Sağlık Müdürlüğü Kurumsal. https://sivasnumunedh.saglik.gov.tr/TR-127963/tarihce.html

URL-2. ivas Cumhuriyet Üniversitesi Hastanesi Genel Tanıtım. https://hastaneler.cumhuriyet.edu.tr/index.php?cubid=4

(URL-3). Sivas Valiliği Sıcak Çermik. https://www.sivas.gov.tr/sicak-cermik (Erişim tarihi: 25.12.2025).

(URL-4). Sivas Valiliği Soğuk Çermik. https://www.sivas.gov.tr/sivas-soguk-cermik (Erişim tarihi: 25.12.2025).

(URL-5). Sivas Valiliği Kangal Balıklı Kaplıcası. https://www.sivas.gov.tr/kangal-balikli-kaplica (Erişim tarihi: 25.12.2025).

KİTLE TURİZMİN ÇEVRE VE KÜLTÜREL MİRAS ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN ETİK ÇERÇEVEDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yazar Ünvanı Özge SARAÇOĞLU
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/ Turizm İşletmeciliği Bölümü,
saracoglu_ozge@hotmail.com - ORCID ID: 0009-0008-9359-7614

Dr. Öğr. Üyesi Fatma EBAN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Rekreasyon Yönetimi,
fatmaeban@yyu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-0222-7108

ÖZET

Kitle turizmi, ekonomik getirileri nedeniyle dünya genelinde hızla yaygınlaşmış bir sektör olmasına rağmen, beraberinde önemli çevresel ve kültürel sorunlar getirmektedir. Yoğun turist akışının etkisiyle doğal kaynaklar tükenmekte, ekosistemler zarar görmekte ve yerel halkların kültürel mirasları tahrip edilmektedir. Bu durum, etik sorumlulukların göz ardı edildiği bir turizm anlayışının sorgulanmasını gerektirmektedir. Bu çalışma, kitle turizminin çevre ve kültürel miras üzerindeki zararlarını etik sorunlar çerçevesinde ele almaktadır. Kitle turizmi, yüksek yoğunluklu ziyaretçi akışının neden olduğu çevresel sorunları tetiklemektedir. Doğal kaynakların aşırı kullanımı, atık yönetiminde yetersizlikler ve karbon salınımının artışı, ekolojik dengede ciddi bozulmalara yol açmaktadır. Aynı zamanda, turistik bölgelerde artan yapılaşma ve altyapı gereksinimleri, yerel ekosistemlerin yok olmasına neden olmaktadır. Bu durum, biyolojik çeşitliliğin azalmasını ve çevre kirliliğinin artmasını da beraberinde getirmektedir. Kültürel miras üzerindeki etkiler de oldukça yıkıcıdır. Tarihi ve arkeolojik alanlarda aşırı ziyaretçi yoğunluğu fiziksel tahribata yol açarken, yerel kültürlerin turistik talepler doğrultusunda ticarileşmesi, kültürel özgünlüğü tehdit etmektedir. Kitle turizmi, yerel halkın yaşam kalitesini düşürmekte ve sosyo-kültürel çatışmalara zemin hazırlamaktadır. Turist merkezli ekonomik politikalar, yerel toplulukların ihtiyaçlarını ikinci plana iterken, yerel halkın ekonomik kazançtan adil bir şekilde yararlanamaması gibi etik sorunları da gündeme getirmektedir. Bu çalışma, kitle turizminin etik sorunlarını ve çevre ile kültürel miras üzerindeki zararlarını ele almaktadır. Çalışmanın amacı, kitle turizminin olumsuz etkilerini sürdürülebilir turizm perspektifinden değerlendirerek, daha etik ve çevre dostu uygulamaların gerekliliğini ortaya koymaktır. Çalışma, kitle turizminin çevresel tahribata, yerel kültürel değerlerin aşınmasına ve etik ihlallere nasıl yol açtığını incelemektedir. Bu bağlamda, çalışmanın önemi, turizm sektörünün hızla büyümesiyle birlikte sürdürülebilir turizm uygulamalarına olan ihtiyacın artmasından kaynaklanmaktadır. Çalışmada kullanılan yöntem literatür taramasıdır. Daha önce yapılmış akademik çalışmalar incelenerek, kitle turizminin çevresel ve kültürel etkileri ele alınmıştır. Çalışma, yerel halkların haklarını ve çevrenin korunmasını önceleyen etik bir anlayışın benimsenmesi gerektiğini vurgulamakta ve bu doğrultuda çözüm önerileri sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kitle Turizmi, Kültürel Miras, Çevresel Etkiler, Sürdürülebilir Turizm

ASSESSMENT FROM AN ETHICAL PERSPECTIVE OF THE IMPACTS OF MASS TOURISM ON THE ENVIRONMENT AND CULTURAL HERITAGE

ABSTRACT

Mass tourism, although it has rapidly expanded worldwide due to its economic returns, brings with it significant environmental and cultural problems. As a result of intensive tourist flows, natural resources are depleted, ecosystems are damaged, and the cultural heritage of local communities is deteriorated. This situation necessitates questioning a tourism approach in which ethical responsibilities are overlooked. This study addresses the damage caused by mass tourism to the environment and cultural heritage within the framework of ethical issues. Mass tourism triggers environmental problems arising from high-density visitor flows. The excessive use of natural resources, inadequacies in waste management, and the increase in carbon emissions lead to serious disruptions in ecological balance. At the same time, increasing construction activities and infrastructure requirements in tourist destinations result in the destruction of local ecosystems. This process also leads to a decline in biodiversity and an increase in environmental pollution. The impacts on cultural heritage are also highly destructive. Excessive visitor density in historical and archaeological sites causes physical deterioration, while the commercialization of local cultures in line with touristic demands threatens cultural authenticity. Mass tourism reduces the quality of life of local residents and creates a basis for socio-cultural conflicts. Tourist-centered economic policies relegate the needs of local communities to a secondary position and raise ethical issues such as the inability of local populations to benefit fairly from economic gains. This study examines the ethical issues of mass tourism and its damage to the environment and cultural heritage. The aim of the study is to evaluate the negative effects of mass tourism from a sustainable tourism perspective and to reveal the necessity of more ethical and environmentally friendly practices. The study investigates how mass tourism leads to environmental degradation, the erosion of local cultural values, and ethical violations. In this context, the significance of the study arises from the increasing need for sustainable tourism practices alongside the rapid growth of the tourism sector. The method employed in the study is a literature review. By examining previously conducted academic studies, the environmental and cultural impacts of mass tourism are analyzed. The study emphasizes the necessity of adopting an ethical approach that prioritizes the rights of local communities and the protection of the environment, and it offers solution proposals in this direction.

Keywords: Mass Tourism, Cultural Heritage, Environmental Impacts, Sustainable Tourism

1. GİRİŞ

Kitle turizmi, küreselleşmenin ve artan ulaşım imkânlarının etkisiyle hızla büyüyen bir sektör haline gelmiştir. Turizm endüstrisinin dünya genelinde en yaygın biçimlerinden biri olan kitle turizmi, genellikle tur operatörleri tarafından organize edilen, düşük maliyetli ve standartlaştırılmış paket turlar aracılığıyla belirli bir destinasyona gerçekleştirilen tur olarak tanımlanmaktır. Bu tür turizm, genellikle sahil bölgelerinde tatil köyleri, büyük oteller ve temalı oteller gibi yoğun yapılaşmalarla karakterize edilerek turistlerin konaklama, yeme-içme, eğlenme ve gezme gibi ihtiyaçlarını karşılayan bir sistem üzerine kurulmuştur (Ovalı, 2007:64-79). Kitle turizminin gelişimine büyük katkılar sağlayan Thomas Cook, 19. Yüzyılda demiryollarının yaygınlaşması ve taşımacılığın daha ekonomik hale gelmesiyle birlikte ilk organize grup seyahatlerini düzenlemiştir. Thomas Cook'un 1841 yılında düzenlediği, İngiltere'de bulunan ve aralarında 12 mil mesafe olan Leicester'dan Loughborough'a demiryolu aracılığıyla yapılan seyahat, modern kitle turizminin başlangıcı olarak kabul edilmiştir ve ilk defa toplu bir organizasyon modeli uygulanmıştır (Çallı, 2015: 4-28).

20. Yüzyılın ilk yarısında başlayan kitle turizmi, özellikle 1960'lardan itibaren işçi ve orta gelir sınıfı gruplarının artan katılımıyla hız kazanmıştır (Ovalı, 2007: 64-79). Özellikle geçmiş medeniyetlerin ve yerel kültürlerin izlerini keşfetmek isteyen turistlerin ilgisiyle, kültürel miras alanlarının ziyaret edilme oranları artmaktadır. Ancak bu durum, çeşitli zorlukları ve etkileri de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda fiziksel tahribat, tarihi yapıların yıpranması ve doğal çevrenin zarar görmesi gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır (Uygur ve Baykan, 2007: 30-49). Kitle turizminin çevre üzerindeki etkileri, özellikle turistik bölgelerde yoğunlaşan insan haraketliliği ve hızlı kentleşme ile kendini göstermektedir. Bu durum, artan altyapı talepleri, atıkların kontrolsüz bir şekilde çevreye bırakılması, doğal alanların tahrip olması gibi etkiler meydana getirmektedir. Ayrıca ekosistemlerin, turistik faaliyetler nedeniyle zarar görmesine, yerel kaynakların tükenmesine sebep olmaktadır (Bahar, 2003: 150-158). Bu bağlamda, çevreyi koruma bilinci ve çevresel duyarlılık hem işletmelerin hem de turistlerin alması gereken etik sorumluluklar arasında yer almaktadır (Dolmacı ve Bulgan, 2013: 4853-4871). Özellikle kitle turizminin yoğunlaştığı bölgelerde doğal kaynakların aşırı kullanımı ve kültürel değerlerin ticarileşmesi gibi sorunlar, sürdürülebilir turizm anlayışının önemini daha da arttırmaktadır.

Bu çalışma, kitle turizminin çevresel ve kültürel miras üzerindeki olumsuz etkilerini etik bir perspektifle ele almayı amaçlamaktadır. Literatür taraması yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışmada, kitle turizminin yol açtığı sorunlar incelenmiş ve sürdürülebilir bir yaklaşımın gerekliliği tartışılmıştır. Çalışma, turizm sektörünün yalnızca ekonomik kazanımlara odaklanmak yerine çevresel ve kültürel değerlerin korunmasını merkeze alması gerektiğini vurgulamaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Kitle turizmi, dünya genelinde hızla büyüyen bir sektördür ve ekonomik kazançlar sağlasa da çevresel ve kültürel miras üzerindeki olumsuz etkileri giderek daha fazla dikkat çekmektedir. Turizm sektöründeki bu hızlı büyüme, doğal kaynakların aşırı kullanımı, çevresel tahribat, yerel halkın kültürel kimliğinin zarar görmesi ve kültürel miras alanlarının tahribatı gibi etik sorunları beraberinde getirmiştir. Bu konuda yapılan literatür taraması sonucunda, kitle turizminin çevre ve kültürel miras üzerindeki zararlarının çeşitli açılardan ele alındığı görülmüştür.

Çevresel açıdan, kitle turizmi özellikle doğal alanlarda ekosistemlerin bozulmasına, biyoçeşitliliğin azalmasına sürdürülebilirlik sorunlarına yol açmaktadır. Lee ve Syah (2018), "Economic and Environmental Impacts of Mass Tourism on Regional Tourism Destinations in Indonesia" başlığını taşıyan çalışmalarında, turizmin ekonomik büyüme sağlarken aynı zamanda çevresel bozulmaya yol açtığını vurgulamaktadırlar. Ekonomik açıdan kitle turizmi, yerel halk için istihdam ve gelir yaratırken, aynı zamanda bölgelerin altyapı gelişimini hızlandırmaktadır. Ancak, bu turizmin artışıyla birlikte doğal kaynakların aşırı tüketilmesi, ormansızlaşma, su kaynaklarının tükenmesi ve ulaşım kaynaklı karbon emisyonlarının artışı gibi çevresel sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Yazarların yapmış olduğu çalışmanın sonucunda, kitle turizminin kısa vadede ekonomik kazançlar sağlansa da uzun vadede çevresel bozulmanın arttığı ortaya çıkmıştır. Arazi tahribatı, biyolojik çeşitlilik kaybı ve erozyon gibi çevresel etkiler, turizm yoğunluğunun artmasıyla daha belirgin hale gelmektedir. Bu bulgular, turizmin ekonomik faydalarını çevresel sürdürülebilirlikle dengelemek için daha dikkatli ve sürdürülebilir politikaların uygulanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Coccossis (2016), "Sustainable Development and Tourism: Opportunities and Threats to Cultural Heritage from Tourism" başlıklı çalışmasında sürdürülebilir kalkınma ile turizm arasındaki ilişkiyi ele almakta ve turizmin kültürel miras üzerindeki olası fırsatlara ve tehditlere odaklanmaktadır. Turizmin, özellikle kültürel miras bölgelerindeki zenginliklerin korunmasını tehdit edebilecek olumsuz etkileri olabilmektedir. Kitap, turizmin kültürel mirasa zarar vermeden nasıl sürdürülebilir bir şekilde yönetilebileceği üzerinde durur, yerel halkın ve turizmcilerin bilinçli bir şekilde iş birliği yaparak bu mirası koruma yollarını tartışır. Egresi (2016) "Globalization, Mass Tourism, and Sustainable Development" başlıklı çalışmasında, küreselleşmenin kitle turizmini nasıl şekillendirdiğini ve bu turizmin çevresel ve sosyo-ekonomik açıdan yaratabileceği zorlukları ele almıştır. Çalışma, kitle turizminin ekonomik faydalarını çevresel sürdürülebilirlikle dengelemenin önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca, artan turist sayısının yerel kaynakları nasıl zorlayıp kültürel mirası tehdit ettiğini, bu olumsuz etkilerin önlenmesi için sürdürülebilir turizm uygulamalarının gerekliliğini tartışmaktadır. Yıldız ve Kalağan (2008) "Alternatif Turizm Kavramı ve Çevresel Etkileri" başlıklı çalışmalarında, kitle turizminin çevre üzerindeki olumsuz etkilerine karşı alternatif turizmin gelişimini ve çevre dostu yaklaşımları incelemişlerdir. Çalışmada, alternatif turizmin kitle turizmine göre daha sürdürülebilir, çevresel açıdan duyarlı ve yerel kalkınmayı destekleyen bir model sunduğu vurgulanmaktadır. Bu model, özellikle doğal kaynakların korunması ve yerel kültürlerin sürdürülebilir şekilde tanıtılması açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca,

alternatif turizm faaliyetlerinin çevreye verdiği zararların, kitle turizminin yarattığı tahribata göre daha az olduğu ifade edilmektedir. Makale, alternatif turizmin tanımına odaklanarak, bu turizm biçiminin çevre üzerindeki olumlu etkilerini de tartışmaktadır. Alternatif turizm, daha düşük kapasiteye sahip doğa ile uyumlu bölgelerde gerçekleştirilen turizm faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu tür turizm, genellikle yerel halkla işbirliği yaparak bölgesel kalkınmayı teşvik etmekte ve doğal alanların tahribatını önlemek adına çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Böylece, çevresel sürdürülebilirliği artırmayı amaçlayan bir turizm anlayışı ortaya çıkmaktadır. Makale aynı zamanda, alternatif turizmin turistik destinasyonlar için sunduğu fırsatlar ve karşılaşılan zorlukları ele alırken, yerel halkın ve çevrenin bu yeni turizm türünden nasıl daha fazla fayda sağlayabileceğini tartışmaktadır.

Kültürel miras açısından, kitle turizmi, yerel toplulukların geleneksel yaşam biçimlerini ve kültürel kimliklerini tehdit etmektedir. Artan turist talepleri, tarihi ve kültürel alanlarda aşırı kullanım ve tahribat yaratmaktadır. Bu bağlamda Karapınar ve Barakazı (2017), "Kültürel Miras Turizminin Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi: Göbeklitepe Ören Yeri" başlıklı çalışmalarında Göbeklitepe'nin sürdürülebilir turizm bağlamında değerlendirilmesini yapmışlardır. Makalede, kültürel mirasın korunmasının ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarda sürdürülebilir kalkınma ile nasıl ilişkili olduğuna dikkat çekmişlerdir. Kültürel miras turizminin yalnızca ekonomik gelir sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda çevresel ve sosyal sorumlulukları da göz önünde bulundurması gerektiğini vurgulamışlardır. Makale, Göbeklitepe örneği üzerinden kültürel miras turizminin nasıl daha sürdürülebilir hale getirilebileceğine dair çözümler ve stratejiler sunmaktadır. Naycı (2009) "Kıyı Alanlarında Kitle Turizmi: Türkiye'de Kalkınma Planları Bağlamında Kıyıların Dönüşümü ve Tarihi-Doğal Çevreler" başlıklı çalışmasında, Türkiye kıyılarındaki kitle turizminin çevresel ve kültürel miras üzerindeki etkilerini incelemiştir. Kıyı alanlarındaki hızlı kentleşme, özellikle sanayi devrimi sonrasında, bu bölgelerdeki doğal ve kültürel değerlerin kaybolmasına yol açmıştır. Makale, Türkiye'de kıyı alanları ile ilgili olarak geliştirilen kalkınma planları ve ulusal politikaların tarihsel gelişimini ele almaktadır. Kıyı yönetiminde kontrolsüz kitle turizminin olumsuz etkileri, doğal kültürel mirası tehdit eden unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma, özellikle Akdeniz havzasındaki kıyı alanları üzerinde yapılan turizm politikalarının ve kıyı yönetimi stratejilerinin önemine dikkat çekmektedir. Bu stratejiler, yerel halkın katılımını ve çevreye duyarlı turizmin teşvik edilmesini hedeflemektedir. Böylece, kitle turizminin olumsuz etkileri minimize edilerek, sürdürülebilir kalkınma ve kültürel mirasın korunması sağlanmaya çalışılmaktadır. Zanini (2017) "Tourism Pressures and Depopulation in Cannaregio: Effects of Mass Tourism on Venetian Cultural Heritage" başlıklı çalışmasında turizm baskılarının, bölgedeki kültürel mirası tehdit ettiği ve yerel yaşam biçimlerini dönüştürdüğünü vurgulamaktadır. Özellikle, artan turist akışının yerel halkın bölgeden taşınmasına neden olduğu ve bunun da sosyal yapıyı bozduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca çalışmada, turizmin kültürel miras üzerindeki zararlı etkileri ve çözüm önerileri tartışılmaktadır. Bu tür etkiler, özellikle tarihi bölgelerde turizmin etik sorumluluklarla uyumlu bir şekilde yönetilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sürdürülebilir turizm kavramı, kitle turizminin bu olumsuz etkilerini en aza indirmeyi amaçlayan bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Açıcı ve arkadaşları (2017) "Sürdürülebilir Turizm: Kültür Turizmi ve Kültürel Miras" başlıklı çalışmalarında sürdürülebilir turizm, kültür

turizmi ve kültürel miras arasındaki ilişkiyi tartışarak bu alandaki temel sorunlara dikkat çekmektedirler. Sürdürülebilir turizm, çevresel ve kültürel kaynakların korunmasını ön planda tutarak turizmin olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik bir anlayışı benimsemektedir. Bu bağlamda, kültür turizmi, turistlerin yerel kültürleri keşfetme arzusunu karşılamakla birlikte, fazla turist baskısı altında kültürel miras üzerinde tahribat yaratabilmektedir. Makale, kültürel mirasın korunmasının sürdürülebilir turizm için kritik bir hedef olduğunu vurgulamakta ve yerel halkın katılımının, kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlamak için önemli bir araç olduğunu belirtmektedir. Kültürel mirasın korunması, aynı zamanda yerel kimliğin ve özgünlüğün yaşatılmasını sağlayarak turistler için daha anlamlı bir deneyim sunmaktadır. Bununla birlikte, kitle turizminin artan etkisi, bu mirası tehdit etmekte ve sürdürülebilir turizm için büyük zorluklar yaratmaktadır. Bu bağlamda hem kültürel hem de çevresel sürdürülebilirlik için daha bilinçli bir turizm politikası geliştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Güneş ve arkadaşları (2019), "Konya İlinde Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Kültürel Mirasın Korunması ve Kullanımına Yönelik Yerel Halkın Görüşleri" başlıklı çalışmalarında Konya ilinde sürdürülebilir turizm çerçevesinde kültürel mirasın korunması ve kullanımına yönelik yerel halkın görüşlerini incelemektedirler. Makale, kitle turizminin çevre ve kültürel miras üzerindeki etkileri konusunda önemli bir yerel perspektif sunmaktadır, ancak çalışmada daha çok yerel halkın görüşleri üzerinden sürdürülebilir turizme dair bir tartışma yapılmıştır.

Etik sorunlar da bu alanda önemli bir tartışma konusudur. Kitle turizmi, yerel halkın yaşam biçimini değiştirebilir, bu da kültürel ve sosyal uyumsuzluklara yol açabilir. Çevresel açıdan, doğal kaynakların aşırı tüketimi, biyoçeşitliliğin zarar görmesi, atık kirliliği gibi sorunlara neden olabilir. Aslan ve Kozak (2006) "Turizmde Gelişme ve Etik Sorunları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma" başlıklı çalışmalarında etik sorunları üniversite öğrencilerinin perspektifinden incelemişlerdir. Çalışma, turizm gelişiminde sürdürülebilirlik, kültürel mirasın korunması ve toplumsal faydanın gözetilmesi gibi etik ilkelerin önemine vurgu yapmaktadır. Özellikle öğrenciler, sektördeki çıkar çatışmalarını, çevresel tahribatı ve yerel halkın kültürel değerlerine yeterince saygı gösterilmemesini önemli etik sorunlar olarak değerlendirmiştir. Karagöz ve Savaş (2021) "Turizmde Kültürel Miras Araştırmalarının Haritalandırılması" başlıklı çalışmalarında sürdürülebilirlik ve kültürel mirasın korunması bağlamında, miras alanlarının nasıl daha etkin bir şekilde değerlendirilebileceği ve turizm endüstrisiyle uyumlu hale getirilebileceği gibi konulara ışık tutmaktadırlar. Ayrıca, ele alınan temaların birçoğu kültürel mirasın turizmde sorumlu kullanımını teşvik etme ve bu süreçte etik sorunları ön plana çıkarma çabalarını destekler niteliktedir. Çalışma, özellikle kültürel mirasın ticarileştirilmesi ve yerel toplulukların bu süreçteki rolü gibi hassas konulara dikkat çekmektedir. Özünel (2011) "Kültür Turizminde "Yöresel" ve "Otantik" Olanı Sorgulamak ve Tüketilmiş Mekânları Yeniden Üretmek Üzerine" başlıklı çalışmasında kültürel mirasın turizm bağlamında değerlendirilmesinde etik sorunlara ve otantikliğin korunmasının önemine odaklanmaktadır. Makale, modern turizm anlayışının çoğu zaman mekanları ve kültürel unsurları tüketim nesnesine indirgediğini ve bu sürecin yerel topluluklar için etik sorunlar doğurduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, kültürel mirasın turizm sektörüyle ilişkisi ekonomik olarak değerlendirilirken, yerel halkın haklarının ve kültürel mirasın özgünlüğünün gözetilmesi

gerektiği savunulmaktadır. Ayrıca, otantik olanın korunarak turizm mekanlarının yeniden üretimi, etik bir sorumluluk olarak ele alınmıştır.

Literatür incelendiğinde, bu sorunların çözümüne yönelik olarak sürdürülebilir turizm yaklaşımlarının benimsenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çevre dostu uygulamalar, yerel halkın turizm yönetimine katılımı ve kültürel mirasın korunmasına yönelik politikalar, bu etkilerin en aza indirilmesi için önerilmektedir. Bununla birlikte turizmin etik boyutunu ele alan çalışmalarda, turizm faaliyetlerinin yalnızca ekonomik getiriler değil, sosyal adalet ve çevre bilinci gibi değerlere de odaklanması gerektiği ifade edilmektedir. Bu literatür taraması, kitle turizminin çevresel ve kültürel miras üzerindeki etkileri ile etik boyutunu ele alarak, sorunun çok yönlü olmasına dikkat çekmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, kitle turizmin çevre ve kültürel miras üzerindeki etkilerinin etik çerçeveden değerlendirerek, bu etkilerin boyutlarını anlamak ve çözüm önerileri sunmaktır. Çalışma, kitle turizminin neden olduğu aşırı tüketim, doğal kaynakların tükenmesi, çevre kirliliği gibi etkilerinin yanı sıra yerel halkın kültürel değerleri üzerindeki baskıları incelemeyi hedeflemiştir. Ayrıca bu etkilerin uzun vadede sürdürülebilir kalkınma hedeflerini nasıl engelleyebileceğini analiz ederek, daha etik ve sürdürülebilir turizm politikalarının geliştirilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Araştırma, kitle turizmi ile ilgili etik sorunları ele alırken, kültürel mirasın ticarileştirilmesini önleme ve çevresel sürdürülebilirlik gibi kritik konuları merkeze almaktadır. Bu bağlamda hem turizm sektörünün hem de politika yapan kişilerin dikkate alması gereken etik ilkeleri belirlemeyi hedeflemektedir. Bu sayede, kitle turizminin karmaşık yapısı daha iyi anlaşılacak ve kitle turizminin yönetiminde daha etik ve sürdürülebilir yaklaşımlar geliştirilecektir.

4. YÖNTEM

Bu araştırmada, kitle turizminin etik sorunları ve çevre ile kültürel miras üzerindeki zararlarını incelemek amacıyla geniş kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Hem yerli hem de yabancı kaynaklar dikkate alınarak, konu ile ilgili mevcut çalışmalar, makaleler, raporlar ve kitaplar sistematik bir şekilde gözden geçirilmiştir. Literatür taraması, kitle turizminin sosyal, çevresel ve kültürel etkilerini ele alan akademik yayınları, hükümet raporlarını ve sivil toplum kuruluşlarının belgelerini içermektedir. Bu süreçte, belirli anahtar kelimeler kullanılarak veri tabanları (örneğin, Google Scholar, Web of Science, Libgen, sci-hub) üzerinden arama yapılmış, ilgili literatürün güncelliği ve geçerliliği göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca, seçilen kaynakların içerikleri, kitle turizminin etik sorunları ile çevre ve kültürel miras üzerindeki etkilerine dair bulgularını analiz etmek amacıyla değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, literatür taraması, araştırmanın temel argümanlarını destekleyen ve kitle turizminin etkilerine dair daha geniş bir perspektif sunan bir çerçeve sağlamakta önemli bir rol oynamaktadır.

5. EVREN VE ÖRNEKLEM

Bu çalışmanın evrenini, 2003 ile 2021 yılları arasında kitle turizminin etik sorunları ve çevre ile kültürel miras üzerindeki etkilerini ele alan yerli ve yabancı akademik çalışmalar oluşturmaktadır. Evren içerisinde farklı disiplinlerde yapılan çalışmalar yer almakta olup, bu çalışmalar kitle turizminin çeşitli boyutlarını inceleyerek kapsamlı bir perspektif sunmaktadır. Belirlenen evren içerisinden, kitle turizminin etik sorunlarına, çevre ile kültürel miras üzerindeki etkilerine odaklanan 17 çalışma seçilmiştir. Bu çalışmalar içeriklerine ve konuyla olan doğrudan ilgilerine göre seçilmiş olup hem yerli hem de yabancı kaynaklardan temin edilmiştir. Örneklem seçiminde, çalışmanın amacı doğrultusunda ilgili ve nitelikli çalışmalara yer verilmesi esas alınmıştır. Bu çalışmaların seçilmesinde amacına uygunluk, konuya dair kapsamlı ve derinlemesine analizler sunma potansiyeli ve çalışmaların akademik nitelikleri göz önünde bulundurulmuştur. Böylece örneklem, kitle turizminin çevresel ve kültürel mirasa olan etkilerini çok yönlü bir şekilde incelemek ve etik sorunları ele almak adına yeterli derinlik ve çeşitliliği sunmaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kitle turizminin çevresel sürdürülebilirlik, kültürel mirasın korunması ve toplumsal denge üzerindeki olumsuz etkileri gerek kuramsal literatürde gerekse ampirik araştırmalarda açık biçimde ortaya konulmaktadır. Literatür taramaları, kitle turizminin kısa vadede ekonomik getiriler sağlamakla birlikte, uzun vadede doğal kaynakların aşırı tüketimi, biyoçeşitliliğin azalması, çevresel taşıma kapasitesinin aşılması, altyapı sistemleri üzerindeki baskının artması ve kültürel değerlerin hem fiziksel hem de anlamsal düzeyde aşınmasına yol açtığını göstermektedir. Bu tahribat, özellikle turistik yoğunluğun yüksek, çevresel duyarlılığın düşük ve yönetsel kapasitelerin sınırlı olduğu destinasyonlarda daha belirgin biçimde gözlemlenmektedir. Uluslararası kuruluşların politika belgeleri ve güncel vaka analizleri de benzer biçimde, denetimsiz turizm büyümesinin kültürel ve doğal miras alanlarının sürdürülebilirliğini tehdit ettiğini, yerel toplulukların yaşam kalitesini düşürdüğünü ve sosyoekonomik eşitsizlikleri derinleştirdiğini ortaya koymaktadır.

UNESCO, Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) ve Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan stratejik belgelerde, giriş kotaları, rezervasyon sistemleri, dinamik fiyatlandırma mekanizmaları gibi sürdürülebilir turizm yönetiminin ancak bilimsel temellere dayalı taşıma kapasitesi analizleri, paydaş temelli yönetişim yaklaşımları, performans ve izleme göstergeleri ile hedef odaklı politika araçlarının bütüncül biçimde uygulanmasıyla mümkün olabileceği vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda, kitle turizminin yol açtığı etik, çevresel ve kültürel sorunların azaltılabilmesi, salt sektörel düzenlemelerle sınırlı kalmayan, çok katmanlı ve sistematik bir yönetişim modelinin benimsenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu modelin merkezinde, yerel toplulukların güçlendirilmesi, etik liderlik ve kurumsal sorumluluk ilkelerinin turizm işletmeleri düzeyinde içselleştirilmesi, sürdürülebilir finansman mekanizmalarının oluşturulması ve sürekli izleme-değerlendirme sistemlerinin tesis edilmesi yer almalıdır. Böyle

bir yaklaşım, turizm politikalarının yalnızca ekonomik büyüme hedeflerine değil, aynı zamanda toplumsal adalet, kültürel koruma ve ekolojik bütünlük ilkelerine dayanmasını sağlayacaktır. Sonuç olarak, kitle turizminin yarattığı çok boyutlu etkilerin yönetilmesi, ulusal ve yerel düzeyde stratejik politika reformlarını, etik temelli sektör standartlarının uygulanmasını ve katılımcı ziyaretçi yönetimi stratejilerinin geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda geliştirilecek bütüncül sürdürülebilirlik yaklaşımları, turizmin ekonomik rasyonelliği ile çevresel ve kültürel sorumluluk alanları arasında dengeli bir ilişki kurarak, kültürel mirasın korunmasını ve yerel kalkınmanın etik temellerde sürdürülmesini güvence altına alacaktır.

Kitle turizminin çevresel sürdürülebilirlik, kültürel mirasın korunması ve yerel toplumsal denge üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılabilmesi için bütüncül, bilim temelli ve yönetişim odaklı bir yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, öncelikli olarak her bir miras alanı ve ekolojik hassas bölge için fiziksel, çevresel ve sosyo-kültürel taşıma kapasitelerinin sistematik biçimde hesaplanması ve bu verilerin ziyaretçi kotası, zamanlı rezervasyon ve dinamik fiyatlandırma gibi ziyaretçi yönetimi araçlarıyla entegre edilmesi önem arz etmektedir. Sürdürülebilir turizm yönetiminin etkinliği, yalnızca düzenleyici otoritelerin değil, yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının, turizm işletmelerinin ve yerel halkın aktif katılımını içeren çok paydaşlı yönetişim modelleriyle güçlendirilmelidir. Böyle bir yaklaşım, hem karar alma süreçlerinde demokratik katılımı hem de gelir paylaşımı ve kültürel hakların korunmasını teminat altına alacaktır.

Ziyaretçi yoğunluğunun etkin biçimde yönetilmesi amacıyla, destinasyonlarda günlük maksimum ziyaretçi sınırlarının belirlenmesi, rezervasyon tabanlı giriş sistemlerinin uygulanması ve yoğun dönemlerde zaman dilimi esaslı planlamaların devreye alınması gereklidir. Turizm gelirlerinden belirli bir oranın “koruma fonu” adı altında ayrılması ve bu fonun doğrudan kültürel mirasın korunması ile yerel toplum projelerine yönlendirilmesi, finansal sürdürülebilirliğin sağlanmasında kritik bir araçtır. Bununla birlikte, turizm sektöründe etik liderlik kültürünün yerleşmesi amacıyla işletmeler, tur rehberleri ve tur operatörleri için kapsamlı etik kodlar oluşturulmalı; sektör çalışanlarına yönelik etik ve çevresel farkındalık eğitimleri düzenli biçimde uygulanmalıdır. Etkin bir izleme ve değerlendirme mekanizması çerçevesinde, çevresel ve sosyal etki analizlerinin periyodik olarak yapılması; ziyaretçi memnuniyeti, yerel yaşam kalitesi ve ekolojik göstergelerin düzenli biçimde raporlanarak kamuoyu ile paylaşılması, sürdürülebilir turizm yönetiminde şeffaflığı ve hesap verebilirliği güçlendirecektir. Ayrıca, ekoturizm, kültür temelli mikro ölçekli girişimler ve yaratıcı turizm uygulamalarının desteklenmesi, turizm faaliyetlerinin mevsimsel dağılımını dengeleyerek kitle turizminin baskısını azaltacak ve yerel ekonomik çeşitliliğe katkı sağlayacaktır.

Son olarak, UNESCO ve ulusal kültürel miras otoritelerinin rehberliğinde geliştirilecek acil durum ve kriz yönetimi protokollerinin uygulanması, ani turist akınları veya çevresel tehditler karşısında miras alanlarının korunmasını güvence altına alacaktır. Bu öneriler, sürdürülebilir turizm paradigmasının etik, ekolojik ve kültürel boyutlarının bütüncül biçimde ele alınmasını sağlayarak, kitle turizminin olumsuz etkilerini en aza indirmeyi ve kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarımında kurumsal sorumluluğu güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

Açıcı, F. K., Ertaş, Ş., & Sönmez, E. (2017). Sürdürülebilir Turizm: Kültür Turizmi ve Kültürel Miras. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 52-66.

Aslan, A., & Kozak, M. (2006). Turizmde Gelişme ve Etik Sorunları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Ege Academic Review*, 6(1), 49-61.

Bahar, O. (2003). Kitle Turizminin Çevre Üzerindeki Olası Etkileri: Bodrum Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 14*(2), 150-158.

Coccossis, H. (2016). *Sustainable Development and Tourism: Opportunities and Threats to Cultural Heritage from Tourism.* L. F. Girard, & P. Nijkamp içinde, Cultural Tourism and Sustainable Local Development (s. 65-74). London: Routledge.

Çallı, D. S. (2015). Uluslararası Seyahatlerin Tarihi Gelişimi ve Son Seyahat Trendleri Doğrultusunda Türkiye'nin Konumu. *Turar Turizm ve Araştırma Dergisi,* 4(1), 4-28.

Dolmacı, N., & Bulgan, G. (2013). Turizm Etiği Kapsamında Çevresel Duyarlılık. *Yaşar Üniversitesi E- Dergisi, 8*(29), 4853- 4871.

Egresi, I. (2016). *Globalization, Mass Tourism, and Sustainable Development. I. Egresi içinde, Alternative Tourism in Turkey* (s. 3-22). Berlin: Springer International Publishing.

Güneş, E., Pekerşen, Y., Nizamlıoğlu, H. F., & Ünüvar, R. T. (2019). Konya İlinde Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Kültürel Mirasın Korunması ve Kullanımına Yönelik Yerel Halkın Görüşleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi,* 10(Ek Sayı), 1-14.

Karagöz, D., & Savaş, N. (2021). Turizmde Kültürel Miras Araştırmalarının Haritalandırılması. *Journal of Gastronomy, Hospitality, and Travel*, 4(2), 258-281.

Karapınar, E., & Barakazı, M. (2017). Kültürel Miras Turizminin Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi: Göbeklitepe Ören Yeri. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi,* 1(1), 5-18.

Lee, J. W., & Syah, A. M. (2018). Economic and Environmental Impacts of Mass Tourism on Regional Tourism Destinations in Indonesia. *Journal of Asian Finance, Economics and Business,* 5(3), 31-41.

Naycı, N. (2009). Kıyı Alanlarında Kitle Turizmi: Türkiye'de Kalkınma Planları Bağlamında Kıyıların Dönüşümü ve Tarihi-Doğal Çevreler. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (22), 81-100.

Ovalı, P. K. (2007). Kitle Turizmi ve Ekolojik Turizmin Kavram, Mimari ve Çevresel Etkiler Bakımından Karşılaştırılması. *YTÜ Mimarlık Fakültesi E-Dergisi, 2*(2), 64-79.

Özünel, E. Ö. (2011). Kültür Turizminde "Yöresel" ve "Otantik" Olanı Sorgulamak ve Tüketilmiş Mekânları Yeniden Üretmek Üzerine. *Electronic Turkish Studies,* 6(4).

Uygur, S. M., & Baykan, E. (2007). Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkisi. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi(*2), 30-49.

Yıldız, Z., & Kalağan, G. (2008). Alternatif Turizm Kavramı ve Çevresel Etkileri. *Yerel Siyaset Dergisi* (35), 42-44.

Zanini, S. (2017). Tourism Pressures and Depopulation in Cannaregio: Effects of Mass Tourism on Venetian Cultural Heritage. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development, 7(*2), 164-178.

DİJİTAL YAŞAM BECERİSİ PERSPEKTİFİNDEN AİLELERDE BOŞ ZAMAN YÖNETİMİ

Doç. Dr. Sine ERDOĞAN MERCAN
Süleyman Demirel Üniversitesi,
sinemercan@sdu.edu.tr - 0000-0003-2010-9743
Ömer TUFAN
Süleyman Demirel Üniversitesi,
otufan57@gmail.com - 0000-0001-7216-8177

ÖZET

Modern toplumda boş zaman, zorunlu işlerden arta kalan pasif bir zaman dilimi olmaktan öte aile üyelerinin özgür iradeleriyle bir araya geldikleri, aile kimliğinin inşa edildiği ve duygusal bağların kuvvetlendiği stratejik bir etkileşim alanı olarak değerlendirilmektedir. Literatürde bu yapı *çekirdek* ve *denge* modeli ile açıklanmakta, aile içi iletişimi ve yaşam doyumunu doğrudan etkileyen kritik bir işleve sahip olduğunun altı çizilmektedir. Ancak günümüzde dijitalleşmenin her alanda olduğu gibi aile boş zamanına da etki etmesiyle ortaya çıkan iletişimsel sorunlar, bu sürecin sürdürülebilirliği açısından yeni bir mücadele alanı oluşturmaktadır.

Ailelerde boş zaman yönetimi; kaynak tahsisi, planlama ve organizasyon gerektiren aktif bir süreç olarak ele alınmalıdır. Başarılı bir aile boş zamanı yönetimi için ebeveynlerin, çocukların gelişim evrelerine göre esnek stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir. Literatür incelendiğinde, aile mutluluğunu belirleyen temel unsurun birlikte geçirilen sürenin niceliği değil, bu süreden alınan tatmin düzeyi olduğu görülmüştür. Ev merkezli, güven veren ve düşük maliyetli çekirdek aktivitelerin, pahalı ve büyük organizasyon gerektiren denge aktivitelerine kıyasla aile yaşam doyumunu açıklamada çok daha fazla etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte denge aktivitelerinin aile uyumunu daha fazla etkilediği görülmektedir. Ayrıca dijital cihazların boş zaman aktiviteleri sırasında teknolojik müdahale yaratarak etkileşim kalitesini düşürdüğü, ancak birlikte medya kullanımı stratejisiyle teknolojinin bir bağ kurma aracına dönüştürülebileceği söylenebilir. Nitekim dijitalleşmenin aile boş zamanının yönetimine hem olumlu hem de olumsuz etkileri vardır.

Bu çalışmanın amacı; sürecin planlanmasına, karşılaşılan engellerin yönetilmesine ve aile işlevselliği üzerindeki etkisine odaklanarak, aile boş zamanlarını dijital yaşam becerileri perspektifinden kapsamlı ve eleştirel bir şekilde incelemektir. Çalışma ayrıca, boş zaman yönetimini statik bir olgu olarak değil, aile yaşam döngüsünün farklı evrelerinde dönüşen dinamik bir süreç olarak konumlandırmayı ve dijital dengenin nasıl sağlanacağını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada, aile boş zamanı literatüründeki temel teoriler ve araştırma bulguları sentezlenmiş ve yönetimsel bir bakış açısıyla kavramsal olarak incelenmiştir. Sonuç olarak, aile boş zamanlarını yönetirken aile birliğini korumak adına; demokratik bir müzakere kültürü oluşturmanın, basit rutinleri önceliklendirmenin ve dijital engellerden arındırılmış bilinçli zaman dilimlerini stratejik olarak planlamanın önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Boş zaman, Dijitalleşme

LEISURE MANAGEMENT IN FAMILIES FROM THE PERSPECTIVE OF DIGITAL LIFE SKILLS

ABSTRACT

In modern society, leisure time is considered not merely as a passive time slot remaining after obligatory tasks, but as a strategic interaction arena where family members come together of their own free will, family identity is constructed, and emotional bonds are strengthened. In the literature, this structure is explained by the Core and Balance Model, and it is underscored that it has a critical function directly affecting intra-family communication and life satisfaction. However, today, the communication issues emerging from digitalization affecting family leisure time -as in every field- constitute a new area of challenge for the sustainability of this process.

Leisure time management in families should be addressed as an active process requiring resource allocation, planning, and organization. For successful family leisure management, parents need to develop flexible strategies according to their children's developmental stages. When the literature is examined, it is observed that the fundamental element determining family happiness is not the quantity of time spent together, but the level of satisfaction derived from this time. It is understood that home-based, secure, and low-cost core activities are much more effective in explaining family life satisfaction compared to balance activities that require high costs and large-scale organization. However, it is observed that balance activities have a greater impact on family adaptability. Furthermore, it can be stated that while digital devices reduce interaction quality by creating technological interference during leisure activities, technology can be transformed into a bonding tool through a joint media usage strategy. Indeed, digitalization has both positive and negative effects on the management of family leisure time.

The aim of this study is to comprehensively and critically examine family leisure time from the perspective of digital life skills, focusing on the planning of the process, the management of encountered obstacles, and its impact on family functionality. The study also aims to position leisure time management not as a static phenomenon, but as a dynamic process transforming at different stages of the family life cycle, and to reveal how to achieve digital balance. In this study, fundamental theories and research findings in the family leisure time literature are synthesized and conceptually examined from a managerial perspective. In conclusion, the importance of establishing a democratic negotiation culture, prioritizing simple routines, and strategically planning conscious time periods free from digital barriers is emphasized in order to protect family unity when managing family leisure time.

Keywords: Family, Leisure, Digitalization

GİRİŞ

Aile ve boş zaman kavramları, modern toplumda bireylerin sosyalleşmesi ve aile birliğinin sürdürülebilirliği açısından birbirini tamamlayan, vazgeçilmez iki dinamik olarak öne çıkmaktadır. Geleneksel bakış açısıyla boş zaman, zorunlu iş ve sorumluluklardan arta kalan boş zaman olarak görülse de güncel literatürde bu kavram; aile üyelerinin özgür iradeleriyle bir araya geldikleri, aile kimliğinin inşa edildiği ve duygusal bağların kuvvetlendiği stratejik bir etkileşim alanı olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda aile boş zamanı, kendiliğinden gelişen basit bir eğlence aracı olmaktan öte, aile içi iletişimi, aile bütünlüğünü, aile mutluluğunu, aile uyumunu ve yaşam doyumunu doğrudan etkileyen kritik bir işleve sahiptir.

Literatürdeki temel yaklaşımlardan biri olan *çekirdek* ve *denge* modeli sağlıklı bir aile yapısı için hem ev merkezli, güven veren rutin etkinliklere (çekirdek) hem de yenilik ve değişim içeren dış mekân aktivitelerine (denge) ihtiyaç duyulduğunu savunmaktadır. Ancak yapılan araştırmalar, bu aktivitelerin sadece niceliksel olarak artırılmasının aile mutluluğunu garanti etmediğini göstermektedir. Asıl belirleyici olan, geçirilen zamanın kalitesi ve aile üyelerinin bu süreçten elde ettikleri tatmin düzeyidir. Dolayısıyla aile boş zamanı, pasif bir tüketim süreci değildir. Aksine planlama, organizasyon, karar verme ve kaynak tahsisi gerektiren aktif bir "yönetim süreci" olarak ele alınmalıdır.

Bu çalışma, aile boş zamanını bir işletme yönetimi titizliğiyle ele alarak; sürecin planlanması, karşılaşılan engellerin yönetimi ve aile işlevselliğine etkilerini kapsamlı bir şekilde irdelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada boş zaman yönetimi statik bir olgu olarak değil, aile yaşam döngüsünün farklı evrelerinde (okul öncesi, ergenlik, boş yuva vb.) dönüşen ve farklı stratejiler gerektiren dinamik bir süreç olarak konumlandırılmıştır. Çalışmada, ebeveynlerin liderlik ettiği bu süreçte karşılaşılan klasik engellerin (zaman, bütçe, ilgi çatışmaları) yanı sıra; dijitalleşmenin aile içine sızmasıyla ortaya çıkan 'teknolojik müdahale' ve sanal sınırların yönetimi de modern aileler için yeni bir mücadele alanı olarak belirginleşmektedir.

1. Aile ve Boş Zaman İlişkisi

Aile ve boş zaman kavramları, bireylerin sosyalleşmesi ve aile birliğinin sürdürülebilmesi açısından birbirini tamamlayan iki önemli kavramdır. Boş zaman, aile üyelerinin zorunlu iş ve sorumluluklardan arınmış bir şekilde, özgür iradeleriyle bir araya gelerek etkileşim kurdukları bir bağlam olarak tanımlanır. Orthner (1975) tarafından ortaya konulan yaklaşıma göre, eşlerin ve aile bireylerinin birlikte katıldıkları ortak boş zaman etkinlikleri, aile içi iletişimi artırarak evlilik ve aile doyumuna doğrudan pozitif katkı sağlar. Bu bağlamda boş zaman, sadece "vakit geçirme" aracı değil, aynı zamanda aile kimliğinin inşası ve duygusal bağların kuvvetlenmesi için stratejik bir alan olarak görülmektedir. Literatürde bu ilişkiyi açıklayan en temel kuramlardan biri olan *çekirdek* ve *denge modeline* göre, aile boş zaman etkinlikleri iki boyutta ele alınır. Zabriskie ve McCormick (2001), masa oyunu oynamak, televizyon izlemek gibi ev temelli, spontane ve düşük maliyetli olan "çekirdek" etkinliklerin aileye güven ve yakınlık hissi verdiğini belirtmiştir. Diğer taraftan tatile çıkmak ve kamp yapmak gibi ev dışı, planlı ve yenilik

içeren "denge" etkinliklerinin ise ailenin değişime uyum yeteneğini geliştirdiğini belirtir. Dolayısıyla, sağlıklı bir aile yapısı için hem rutin güven veren etkinliklere hem de yeni deneyimlere ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Bu denge, ailenin yaşam kalitesini ve psikolojik sağlamlığını artırır. Söz konusu Çekirdek ve Denge Modelinin kültürlerarası geçerliliği de incelenmiş; Zabriskie, Aslan ve Williamson (2018) tarafından İzmir'de yaşayan aileler üzerinde yapılan araştırmada, bu modelin Türk aile yapısında da aile işlevselliğini ve yaşam doyumunu açıklamada geçerli olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca Akgül, Durhan ve Kılıçarslan (2025) tarafından modelin ölçümünde kullanılan aracın Türkçeye uyarlaması ve güvenirlik çalışmaları da literatüre kazandırılmıştır.

Aile boş zamanı literatüründe katılım sıklığının yanı sıra, katılımcıların bu süreçten aldıkları doyumun önemi de vurgulanmaktadır. Agate, Zabriskie, Agate ve Poff (2009) tarafından ABD genelinde ebeveynler ile 11-15 yaş arası gençleri konu alan 898 aile üzerinde yapılan kapsamlı bir araştırma, aile boş zaman tatmini ile aile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, Zabriskie ve McCormick'in (2001) geliştirdiği "Çekirdek ve Denge Aile Boş Zaman Aktivite Profili" kullanılarak ailelerin boş zaman katılımları ve bu katılımdan duydukları memnuniyet ölçülmüştür. Araştırmanın en çarpıcı bulgusu, boş zaman aktivitelerine "ne kadar süre" ayrıldığından ziyade, bu aktivitelerden sağlanan "tatmin düzeyinin" çok daha belirleyici olduğudur. Araştırmacılar hem ebeveyn hem de gençlerin bakış açısından, aile boş zaman tatmininin aile yaşam doyumunu açıklayan en önemli faktör olduğunu; hatta gelir, medeni durum ve yaş gibi demografik değişkenlerden daha etkili olduğunu saptamıştır.

Çekirdek ve denge modeli bağlamında incelendiğinde ise, ev merkezli, düşük maliyetli ve günlük etkileşimleri içeren "çekirdek" boş zaman aktivitelerinden alınan tatminin, aile yaşam doyumu ile en güçlü ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. Araştırma sonuçları, ebeveynler için çekirdek aktivitelerden alınan doyumun, denge aktivitelerine kıyasla aile yaşam doyumunu açıklamada iki kat daha fazla varyans gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, ailelerde boş zaman yönetimi becerisinin sadece zamanı doldurmak veya pahalı aktiviteler planlamak olmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim, Agate ve diğerlerine (2009) göre de, "daha fazla zaman geçirmek her zaman daha iyi sonuçlar doğurmaz"; asıl önemli olan geçirilen zamanın kalitesi ve aile üyelerinin beklentilerinin karşılanarak tatmin sağlanmasıdır. Dolayısıyla, ailelerin birlikte yemek yemek, oyun oynamak gibi basit ama düzenli "çekirdek" aktivitelere odaklanması, aile bütünlüğünü korumada stratejik bir yönetim hamlesi olarak değerlendirilebilir.

2. Bir Yönetim Süreci Olarak Aile Boş Zamanı

Aile boş zamanı, literatürde sıklıkla kendiliğinden gelişen bir olgu gibi algılanmasına rağmen, aslında ailenin hedeflerine ulaşması için bilinçli olarak planlanan, organize edilen ve denetlenen bir yönetim sürecidir. Shaw ve Dawson (2001), bu durumu "amaçlı boş zaman" kavramıyla açıklar. Onlara göre ebeveynler, boş zamanı sadece eğlence aracı olarak görmezler; aynı zamanda çocuklarına ahlaki değerleri öğretmek, fiziksel sağlıklarını korumak ve aile birliğini güçlendirmek için bir "fırsat alanı" olarak kurgularlar. Dolayısıyla aile boş zamanı, mali, fiziki ve beşeri kaynakların stratejik bir şekilde tahsis edildiği bir işletme yönetimi sürecine benzerlik gösterir. Bu yönetim sürecinin merkezinde genellikle ebeveynler yer alır ve sürecin işleyişinde

liderlik rolünü üstlenirler. Trussell ve Shaw (2007), aile boş zamanının planlanması, koordine edilmesi ve lojistik detaylarının ayarlanmasının, özellikle ebeveynler üzerinde ciddi bir görünmeyen emek yarattığını belirtir. Etkinliğin seçimi, ulaşım planlaması, beslenme ihtiyaçlarının giderilmesi ve etkinlik sırasındaki duygusal durumun yönetimi, bir projenin yönetilmesi gibi aşamalı ve çok boyutlu bir çaba gerektirir. Bu bağlamda aile boş zamanının, ağırlıklı olarak ebeveynler tarafından yönetilen ve karar alınan aktif bir üretim ve organizasyon süreci olduğu söylenebilir.

Aile boş zamanı yönetim sürecinin en kritik aşamalarından biri, karar verme ve çatışma yönetimidir. Aile üyelerinin farklı istek, ilgi alanı ve gelişimsel ihtiyaçlara sahip olması, ortak bir boş zaman etkinliği seçimini karmaşık bir pazarlık sürecine dönüştürür. Gram (2005), aile tatilleri ve boş zaman aktivitelerinde karar verme süreçlerini incelediği çalışmasında, çocukların "etkileyici", ebeveynlerin ise "karar verici" olarak rol aldığı dinamik bir etkileşimden bahseder. Başarılı bir boş zaman yönetimi, bireysel talepler ile ailenin ortak menfaatleri arasında denge kurabilme yeteneğine bağlıdır; aksi takdirde yanlış yönetilen süreçler, ailenin rahatlaması yerine stres ve çatışma yaşamasına neden olabilir.

Son olarak, bu yönetim sürecinin çıktısı, aile işlevselliği ve yaşam tatminidir. Yönetim bilimindeki performans değerlemesi gibi, aileler de geçirdikleri boş zamanın kalitesini bilinçli veya bilinçsiz olarak değerlendirirler. Agate ve diğerleri (2009), aile boş zaman etkinlikleri sırasında yaşanan akış deneyiminin ve pozitif duyguların, ailenin sürdürülebilirliği üzerindeki etkisini vurgular. Eğer süreç iyi yönetilmiş ve beklentiler karşılanmışsa, bu durum aile üyeleri arasında "biz" bilincini artırır ve gelecekteki boş zaman yatırımları için motivasyon sağlar. Dolayısıyla aile bütünlüğü, aile mutluluğu ve aile uyumu da bu süreçten pozitif olarak etkilenir.

3. Ailelerde Boş Zaman Yönetimi Becerisini Geliştirme Stratejisi

Ailelerde boş zaman yönetimini iyileştirmenin en temel stratejisi, "açık iletişim ve müzakere" kültürünün yerleşmesidir. Aile bireylerinin farklı yaş gruplarında ve ilgi alanlarında olması, boş zaman tercihlerinde çatışmalara yol açabilir. Bu noktada yönetim becerisi, demokratik bir iletişim zemini oluşturmayı gerektirir. Mactavish ve Schleien (2004), başarılı ailelerin, boş zaman planlamasını bir problem çözme egzersizi olarak gördüğünü ve tüm üyelerin fikirlerini beyan edebildiği "aile toplantıları" veya benzeri mekanizmalar geliştirdiğini belirtir. Bu strateji, bireylerin kendi tercihlerinden ödün verseler bile, kararın bir parçası oldukları için sonuca daha pozitif yaklaşmalarını sağlar. Dolayısıyla ebeveynler çocuklarda adalet duygusunun da gelişmesine katkı sunan müzakere ve açık iletişim stratejisini mutlaka kullanmalılar.

Buna ek olarak, modern ailelerde boş zaman yönetiminin sürdürülebilirliği, aile üyelerinin 'Dijital Yaşam Becerisi' düzeylerinin geliştirilmesine bağlıdır. Ebeveynlerin, çocuklarına sadece ekran süresi kısıtlamaları koymak yerine, kendi dijital kullanım alışkanlıklarını düzenleyerek 'dijital rol model' olmaları stratejik bir öneme sahiptir. Park (2019), ekran süresi yönetimini teknik bir kısıtlama değil, bireyin dijital ve fiziksel yaşamı arasında denge kurabilme yetkinliği olarak tanımlar. Bu bağlamda, aile toplantılarında teknoloji kullanım kurallarının (örneğin; yemek masasında telefon kullanımı) hep birlikte belirlenmesi, çocuklara bu yaşam becerisinin kazandırılması adına etkili bir yönetim hamlesidir.

Dijital teknolojilerin aile yaşamının merkezine yerleşmesi, boş zaman kavramını mekânsal ve zamansal olarak yeniden tanımlamıştır. Geleneksel olarak fiziksel birliktelikle sınırlı olan aile etkileşimi, günümüzde dijital cihazların varlığıyla şekillenen yeni bir dinamik kazanmıştır. Bu durum literatürde "dijital paradoks" olarak adlandırılmaktadır; teknoloji aile üyelerini uzaktayken birbirine bağlama potansiyeline sahipken, fiziksel olarak bir aradayken kopukluk yaşamalarına neden olabilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada incelenen literatür ve araştırma bulguları, aile boş zamanının kendiliğinden gelişen basit bir vakit geçirme eylemi olmaktan öte, aile bütünlüğünü ve yaşam kalitesini doğrudan etkileyen stratejik bir yönetim süreci olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle "Çekirdek ve Denge Modeli" bağlamında elde edilen sonuçlar, aile yaşam doyumunu belirleyen temel unsurun birlikte geçirilen sürenin niceliği değil, bu süreden alınan tatmin düzeyi olduğunu göstermektedir. Araştırmalar, ev merkezli, düşük maliyetli ve güven hissi veren rutin "çekirdek" aktivitelerin, pahalı ve büyük organizasyon gerektiren "denge" aktivitelerine kıyasla aile mutluluğunu açıklamada çok daha güçlü ve belirleyici bir etkiye sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

Bir işletme yönetimi gibi kaynak tahsisi, planlama ve organizasyon gerektiren aile boş zamanı yönetimi sürecinde aileler; ebeveyn yorgunluğu gibi içsel, ilgi alanı uyuşmazlığı gibi kişilerarası ve zaman ya da bütçe kısıtları gibi yapısal engellerle mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Günümüzde bu klasik engellere ek olarak, teknolojik cihazların ve ekran bağımlılığının yarattığı zihinsel kopukluk da aile etkileşimini tehdit eden modern bir bariyer olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışma sonuçları, boş zaman yönetiminde başarının artık sadece zaman yaratmakla değil, o zaman diliminde 'çevrimdışı kalabilme' iradesiyle ve teknolojiyi izole eden bir araçtan çıkarıp 'birlikte medya kullanımı' yoluyla etkileşimi artıran bir fırsata dönüştürmekle mümkün olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, boş zaman yönetiminde başarının artık sadece zaman yaratmakla değil; Park'ın (2019) 'Dijital Yaşam Becerisi' olarak tanımladığı, çevrimdışı kalabilme iradesini ve dijital empatiyi kapsayan bir yetkinlik setiyle mümkün olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla başarılı bir boş zaman yönetimi, sadece aile bireylerini fiziksel olarak bir araya getirmeyi değil, aynı zamanda dijital engellemelerden arınmış, çatışmaların yönetildiği kaliteli bir etkileşim ortamı yaratmayı zorunlu kılmaktadır.

Ailelerde boş zaman yönetimi becerisinin geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması adına, öncelikle karmaşık organizasyonlar yerine güven veren basit "çekirdek" rutinlerin (örneğin düzenli yemekler veya oyun saatleri) oluşturulmasına öncelik verilmelidir. Farklı yaş ve ilgi gruplarındaki bireylerin beklentilerini dengeleyebilmek için demokratik bir "müzakere kültürü" ve aile toplantıları hayata geçirilmeli, planlama yükü sadece ebeveynlerin üzerinde bırakılmayıp çocuklar da yaşlarına uygun sorumluluklarla sürece dahil edilmelidir. Bununla birlikte aile boş zaman yönetiminin stratejik hamlesi olarak; yemek saatleri veya belirli etkinliklerde 'ekransız bölgeler' oluşturulmalı, ancak teknolojinin tamamen yasaklandığı katı bir tutum yerine ebeveyn ve çocukların dijital oyunlara birlikte katıldığı ortak etkileşim alanları yaratılmalıdır. Son olarak, modern yaşamın yarattığı zaman baskısına karşı aile boş

zamanlarının, dış faktörlerin işgal edemeyeceği ve öncelikli bir zaman dilimi olarak planlanması önerilmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, yapay zeka teknolojilerinin ailelerinin boş zaman yönetim becerileri üzerindeki etkileyen çalışmaların yapılması literatürün gelişmesine katkı sağlayacaktır. Buna ek olarak bölgesel olarak ailelerin boş zaman değerlendirme alışkanlıklarının tespiti ve her bölgeye uygun aile boş zaman eğitimi stratejilerinin geliştirilmesi aile bütünlüğünün korunması açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Agate, J. R., Zabriskie, R. B., Agate, S. T., ve Poff, R. (2009). Family Leisure Satisfaction and Satisfaction with Family Life. *Journal of Leisure Research*, 41(2), 205-223.

Akgül, B. M., Durhan, T. A., ve Kılıçarslan, F. (2025). Aile Boş Zaman Aktivite Profili Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 36(1), 77-91.

Gram, M. (2005). Family holidays. A qualitative analysis of family holiday experiences. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 5(1), 2-22.

Mactavish, J. B., ve Schleien, S. J. (2004). Re-injecting spontaneity and balance in family life: Parents' perspectives on recreation in families that include children with developmental disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 48(2), 123-141.

Orthner, D. K. (1975). Leisure activity patterns and marital satisfaction over the marital career. *Journal of Marriage and the Family*, 37(1), 91-102.

Park, Y. (2019). DQ Global Standards Report 2019: Common Framework for Digital Literacy, Skills and Readiness. DQ Institute. https://www.dqinstitute.org/wp-content/uploads/2019/11/DQGlobalStandardsReport2019.pdf

Shaw, S. M., ve Dawson, D. (2001). Purposive leisure: Examining parental discourses on family activities. *Leisure Sciences*, 23(4), 217-231.

Trussell, D. E., ve Shaw, S. M. (2007). Changing family life in the rural context: Women's perspectives of family leisure on the farm. *Leisure Sciences*, 29(4), 413-432.

Zabriskie, R. B., ve McCormick, B. P. (2001). The influences of family leisure patterns on perceptions of family functioning. *Family Relations*, 50(3), 281-289.

Zabriskie, R. B., Aslan, N., ve Williamson, M. (2018). Turkish family life: A study of family leisure, family functioning, and family satisfaction. *Journal of Leisure Research*, 49(1), 8-27.

AİLE DOSTU DESTİNASYONLAR VE TURİZM İŞLETMELERİ

Doç. Dr. Sine ERDOĞAN MERCAN

Süleyman Demirel Üniversitesi

E-posta: sinemercan@sdu.edu.tr ORCİD: 0000-0003-2010-9743

Sinem AYSU

Süleyman Demirel Üniversitesi

E-posta: yl2430295002@ogr.sdu.edu.tr ORCİD: 0009-0008-8595-2540

ÖZET

Aile dostu turizm, destinasyonların güvenlik, erişilebilirlik ve kapsayıcılık gibi temel unsurları bütüncül bir şekilde sunulması gereken bir turizm alanı olarak öne çıkmaktadır. Bu kapsamda Türkiye ve dünya genelinde destinasyonların yüksek standartlı altyapıları, profesyonel yönetim modelleri ve tematik eğlence alanlarıyla ailelere yönelik özel bir cazibe oluşturduğu görülmektedir. Aile dostu turizmde talebin yüksek payı ve destinasyonların tercih edilebilirliği nedeniyle hem turizm işletmeleri hem de destinasyonlar açısından stratejik öneme sahiptir. Aile dostu destinasyon ve turizm işletmelerinin temel gerekliliklerini belirlemek, dünya ve Türkiye örnekleri üzerinden uygulamaları ortaya koymak ve verilen hizmetlerin geliştirilmesine yönelik çıkarımlar sunmak bu turizm çeşidinin gelişmesi açısından önemlidir. Bu araştırmada kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilerek ve Türkiye dünya ülkeleri kıyaslaması yaparak, aile dostu turizm işletmeleri konusuna katkı sağlaması amaçlanmıştır. Nitekim aile dostu turizmde başarı elde etmek bütüncül ve bilimsel analize dayalı bir planlama yaklaşımıyla mümkündür. Buna ek olarak aile dostu destinasyon yönetiminin benimsenmesi hem destinasyonların rekabet gücünü arttırmakta hem de sürdürülebilir turizm politikalarına önemli katkılar sunmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye için yapılan kıyaslamalar ve analizlerin turizm planlarına da katkı sunacağı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Destinasyon, Sürdürülebilirlik.

FAMILY FRIENDLY TOURİSM DESTİNATİONS AND TOURİSM BUSİNESSES

ABSTRACT

Family-friendly tourism stands out as a tourism sector that requires destinations to comprehensively offer fundamental elements such as safety, accessibility, and inclusivity. In this context, destinations in Turkey and around the world are seen to create a special appeal for families with their high-standard infrastructure, professional management models, and themed entertainment areas. Due to the high demand for family-friendly tourism and the desirability of destinations, it is of strategic importance for both tourism businesses and destinations. Determining the basic requirements of family-friendly destinations and tourism businesses, presenting applications based on examples from around the world and Turkey, and offering conclusions for the development of services provided are important for the development of this type of tourism. This study aims to contribute to the topic of family-friendly tourism businesses by conducting a comprehensive literature review and comparing Turkey with other countries. Indeed, achieving success in family-friendly tourism is possible with a planning approach based on comprehensive and scientific analysis. In addition, the adoption of family-friendly destination management both increases the competitiveness of destinations and contributes significantly to sustainable tourism policies. In conclusion, it can be said that the comparisons and analyses made for Turkey will also contribute to tourism plans.

Keywords: Family, Destination, Sustainability.

GASTRONOMİK KİMLİĞİN GÖRSEL TEMSİLİ: SEÇİLMİŞ ÜLKE BANKNOTLARI ÜZERİNE BİR ANALİZ

Dr. Öğr Üyesi Nilgün KARAMAN
Balıkesir Üniversitesi Turizm Fakültesi
nilgun.karaman@balikesir.edu.tr- ORCID ID 0000-0002-7067-0427
Yüksek Lisans Öğrencisi Mustafa Tolgay ERTAN
Balıkesir Üniversitesi Turizm Fakültesi
mustafatolgaye@gmail.com- ORCID ID 0009-0001-3947-345X

ÖZET

Bu çalışma, gastronomik kimliğin görsel kültür içerisinde nasıl temsil edildiğini, seçilmiş ülke banknotları üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Banknotlar yalnızca ekonomik değişim araçları değil; aynı zamanda devletlerin kültürel değerlerini, tarihsel anlatılarını ve kimlik unsurlarını yansıtan sembolik iletişim araçlarıdır. Bu bağlamda gastronomik ögeler, ulusal aidiyetin, coğrafi özgünlüğün ve kültürel sürekliliğin görsel temsilleri olarak banknot tasarımlarında yer bulabilmektedir.

Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında, 2000 yılı sonrasında tedavüle giren ve farklı coğrafi bölgeleri temsil eden seçilmiş ülkelere ait banknotlar inceleme kapsamına alınmıştır. Örneklem, gastronomik ya da tarımsal unsurlara görsel olarak yer veren banknotlarla sınırlandırılmıştır. Banknotlar; temsil edilen gastronomik ögenin türü (tarımsal ürün, yerel gıda, içecek vb.), sembolik anlamı, ulusal kimlik ile ilişkisi ve kültürel bağlamı açısından değerlendirilmiştir.

Çalışma, gastronominin yalnızca mutfak pratikleriyle sınırlı olmayan, görsel kültür ve kamusal tasarım alanlarında da kimlik inşasına katkı sağlayan çok boyutlu bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Banknotlar üzerinden gerçekleştirilen bu analiz, gastronomi, kültürel çalışmalar ve görsel iletişim disiplinleri arasında disiplinlerarası bir yaklaşım sunmaktadır. Araştırmanın, gastronomik kimliğin sembolik temsillerine ilişkin literatüre katkı sağlaması ve gelecekte yapılacak karşılaştırmalı çalışmalara zemin oluşturması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gastronomik Kimlik, Görsel Temsil, Gıda Sembolizmi

TÜRKİYE'DEKİ COĞRAFİ İŞARETLERİN BÖLGESEL DAĞILIMI ve ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE SINIFLANDIRILMASI

Doç. Dr. Erkan DENK

Bitlis Eren Üniversitesi/Kanık Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,

edenk@beu.edu.tr - ORCID ID-0000-0002-2144-3316

ÖZET

Bir ürünü benzerlerinden üretim yöntemi, üretim yeri, karakteristik özellikleri gibi bazı farklı nitelikleriyle benzerlerinden ayırarak koruma altına alan ve o özel ürünün geleceğe taşınması için bir köprü işlevi gören faaliyetler bütünü, coğrafi işaret tescil uygulaması olarak tanımlanmaktadır. Uzun bir geçmişe sahip olan coğrafi işaret uygulamaları, Türkiye'de Avrupa Birliği mevzuatına benzer şekilde 1995 yılında başlayarak günümüze kadar ulaşmıştır. Özellikle son yıllarda coğrafi işaret tescil sayısında önemli artışlar gözlenen Türkiye'de bazı şehirler tescil sayıları ile diğer şehirlerden ayrılmışlardır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, coğrafi işaret tescil sayıları ile ön plana çıkan şehirlerden yola çıkarak Türkiye'nin yedi bölgesindeki tescil durumunu ortaya çıkarmaktır. Ayrıca elde edilecek sonuçlar doğrultusunda özellikle gıdalar, yiyecek içecekler ve yemekleri ile ön plana çıkan bölgeleri belirleyerek gastronomi turizmi kapsamında öneriler geliştirmek de hedeflenmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği ile elde edilen bulgulara göre bölgede bulunan şehirlerin toplam tescil sayıları bakımından 316 tescil ile Karadeniz Bölgesi ilk sırayı alırken, 291 coğrafi işaret tescili ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi ikinci, 290 tescil sayısı ile İç Anadolu Bölgesi ise üçüncü sırada olarak belirlenmiştir. Karadeniz Bölgesinde Kastamonu (34 tescil), Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Gaziantep (107 tescil) ve İç Anadolu Bölgesinde Konya (87 tescil) şehirleri bölgelerin coğrafi işaret tescil sayılarını yukarıya taşımaktadırlar. İlave olarak Türkiye coğrafi işaretlerinin yaklaşık %85'inin gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilebilecek ürünler üzerinde yoğunlaştığı tespit edilen çalışmada, bu bölge ve ön plana çıkan şehirlerde akademisyenlere gastronomi turizmi çalışmalarına önem verilmesi gerektiği, ilgili paydaşların bölge gastronomisi üzerine yoğunlaşıp politika geliştirmeleri önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Coğrafi işaret, Gastronomi turizmi.

REGIONAL DISTRIBUTION OF GEOGRAPHICAL INDICATIONS IN TÜRKİYE AND CLASSIFICATION ACCORDING TO PRODUCT GROUPS

ABSTRACT

The set of activities that protect a product by distinguishing it from its similar ones with some different qualities such as production method, production location, characteristic features, and serve as a bridge to carry that special product to the future, is defined as geographical indication registration application. Geographical indication practices, which have a long history, started

in 1995 in Turkey, similar to the European Union legislation, and have survived to the present day. In Turkey, where significant increases have been observed in the number of geographical indication registrations, especially in recent years, some cities are distinguished from other cities by their number of registrations. Therefore, the aim of this study is to reveal the registration status in seven regions of Turkey, starting from the cities that stand out with their geographical indication registration numbers. In addition, in line with the results obtained, it is also aimed to develop suggestions within the scope of gastronomy tourism by determining the regions that stand out with their foods, food beverages and dishes. According to the findings obtained through the document analysis technique, one of the qualitative research methods, in terms of the total number of registrations of the cities in the region, the Black Sea Region ranked first with 316 registrations, the Southeastern Anatolia Region ranked second with 291 geographical indication registrations, and the Central Anatolia Region ranked third with the number of 290 registrations. The cities of Kastamonu in the Black Sea Region (34 registrations), Gaziantep in the Southeastern Anatolia Region (107 registrations) and Konya in the Central Anatolia Region (87 registrations) increase the number of geographical indication registrations of the regions. In addition, in the study where it was determined that approximately 85% of Turkey's geographical indications focused on products that could be evaluated within the scope of gastronomy tourism, it was suggested that academicians should give importance to gastronomy tourism studies in this region and prominent cities, and that relevant stakeholders should focus on regional gastronomy and develop policies.

Keywords: Türkiye, Geographical indication, Gastronomy tourism.

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle bireyler alışkanlıklarını, tercihlerini ve ihtiyaçlarını yeniden şekillendirmeye başlamışlardır. Birçok alanda gözlemlediğimiz bu değişim, kişilerin yeme ve içme tercihlerinde de görülmektedir. Özellikle gıdalara ve endüstriyel olarak üretilen ürünlere karşı kalite, nitelik ve güven endişesini gün geçtikçe artarak hisseden tüketiciler, yöresel olarak adlandırılan yerel ürünleri daha sık tercih ederek ve taleplerini bu özel ürünlere yönelterek kendilerine çıkış yolu aramakta ve sağlıklı beslenme gayreti göstermektedirler. Tüketicilerin bu yaklaşımına karşılık olarak ise özellikli ve nitelikli olarak adlandırılan, yöresi ile özdeşleşmiş, geleneksel üretim yöntemleri devam ettirilen ürünler, coğrafi işaret (Cİ) tescil uygulamaları ile koruma altına alınmakta olup bu tescil yaklaşımları, ürünün kendisini, üreticiyi ve tüketiciyi koruyarak bir çözüm sunabilmektedir. Cİ tescil uygulamaları ürünü sahteciliğe karşı korurken aynı zamanda sınırları belirtilen bölgede onun bir kimlik kazanmasına yardımcı olabilmektedir. Böylece ürünün üretildiği yörenin cazibesi artarken istihdam olanaklarının ortaya çıktığı, turizmin geliştiği ve nitelikli üretimle sağlanan korumanın ekonomik kazanca dönüştüğü görülmektedir (Denk, 2022).

Türkiye 1995 yılında Avrupa Birliği (AB) yasalarına uyum çerçevesinde ilk 555 sayılı KHK ile yine AB mevzuatına benzer bir Cİ sistemi oluşturmuş ve günümüze gelindikçe 2017 yılında bu yasa yerini 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu (SMK) Madde 33 ile Madde 54 arasında coğrafi işaretlerle ilgili güncel düzenlemeye bırakmıştır (www.mevzuat.gov.tr). Özellikle son yıllarda coğrafi işaret tescil sayılarında ciddi artışlar yaşanmaktadır. Bu yüzden 2025 yılı da son bulurken güncel tescil bilgilerinin

paylaşılması önemli görülmektedir. Ayrıca geçmişte yapılan çalışmalar daha çok ürün gruplarına yönelik (Ercelep ve Akdemir, 2022; Özbey ve Köşker, 2021; Saygılı vd., 2020) şehirlerin coğrafi işaret potansiyellerine yönelik (Çalışkan ve Şalkamoğlu, 2024; Denk ve Sanalan Bilici, 2021) ve coğrafi işaret tescili alan peynirlerin şehirler ve bölgeler dağılımı (Ademoğlu, 2024) şeklinde gerçekleştirilmiştir Dolayısıyla bu çalışma, Türkiye'nin genel coğrafi işaret tescil durumunu gözler önüne serecek olup, bölgelerin coğrafi işaret tescil durumlarını ortaya çıkararak bu kapsamdaki boşluğu literatürde dolduracaktır. Ayrıca güncel verilerle literatür 2025 yılı sonundaki bilgilerle yenilenmiş olacaktır. Çalışma, son verilerin toparlanması ve Türkiye'nin yedi bölgesindeki coğrafi işaret tescil durumunu ortaya koyması ve bulgular sonucunda özellikle gastronomi turizmi kapsamında ön plana çıkan bölgelerde politikaların geliştirilmesi hususunda önemlidir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Coğrafi İşaret (Cİ) Kavramı ve Önemi

Ulusal düzeyde yetkili kurum olan Türk Patent ve Marka Kurumu (TPMK) coğrafi işaretleri; tüketiciler açısından ürün kaynağını, üretim yerini veya bölgesini, kendisine has karakteristik özelliklerini ve ürünün kendisine has özellikleri ile coğrafi alan arasındaki bağını gösteren ve bu bağlılığı garanti eden kalite işaretlerine verilen isim olarak tanımlamaktadır (www.ci.turkpatent.gov.tr). Cİ, geçmişi eskiye dayanan ve yöresel olarak nitelendirilen ürünleri benzerlerinden ayırmak, isimlerini taklitlerine karşı tescil uygulamaları ile kayıt altına alarak korumak ve haksız rekabete uğramalarını engellemek amacıyla gerçekleştirilen tescil faaliyetleridir (Tekelioğlu, 2019). Bu tesciller menşe adı, mahreç işareti ve geleneksel ürün adı olarak TPMK tarafından verilmektedir. Menşe adı; bir ürünün özellikleri ve karakteristiği sadece sınırları çizilen alandan kaynaklıysa ve üretimin tüm aşamaları bu sınırlar içinde gerçekleşiyorsa ürüne bu tescil türü verilmektedir. Mahreç işaret; bir ürünün hammadde, üretim, işlenme veya diğer aşamalarından en az biri sınırları belirtilen bölgede gerçekleşiyor ise bu tescil ile ürün korunmaktadır. Geleneksel ürün adı ise; piyasada en az 30 yıl süredir kullanıldığı kanıtlanan ürünler için verilmektedir (Denk ve Sanalan Bilici, 2021).

Cİ tescilinde temel amaç; ürünün geleneğini, mirasını koruyarak belirlenen standartlarda üretimini sağlamak ve sürdürülebilirliğini gerçekleştirmektir. İlave olarak sınırları belirtilen yörede üretim gerçekleştiren tüm üreticileri tescilin yararlarından faydalanmasını sağlamaktır. Bu uygulama ile tüketicilerin aldatılmasının önüne geçilmekte olup yörenin milli kültürüne ve mirasına sahip çıkılmaktadır. Ayrıca üretim yapılan bölge gerek ulusal gerekse uluslararası pazarlarda tanınırlık kazanmakta, imaj oluşumuna katkı sunmakta ve turizmin gelişimini desteklemektedir (Üzümcü vd., 2017). Bunun yanı sıra Cİ tescilli ürünler gelişim gösterdikleri bölgelere önemli ekonomik katkılar sunmaktadırlar (Bramley, 2011; Tekelioğlu, 2019; Török vd., 2020).

3. YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu araştırma türünde yaygın olarak tercih edilen doküman inceleme yöntemi kullanılarak ikincil kaynaklardan yararlanılarak veriler elde edilmiştir. Doküman inceleme yöntemi, araştırmaya konu olan olgu veya olgulara ait bilgiler veren, konu hakkında içerik olarak açık ve zengin bilgilere sahip yazılı kaynakların analizini ifade etmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Çalışmanın evrenini Türkiye'nin coğrafi

işaretlerine yönelik önceden yazılmış makale, kitap, tez, dergi, vb. ikincil kaynaklar ile "*Türkiye'nin Dijital Coğrafi İşaret Platformu*" olarak isimlendirilen "*www.ci.turkpatent.gov.tr*" adresinde yer alan istatistiki veri ve bilgiler oluşturmaktadır. Araştırma ve incelemeler neticesinde tespit edilen coğrafi işaretler, Türkiye'nin yedi bölgesine ve bu bölgelerde konumlanan 81 ilin son durumunu ortaya koyacak şekilde tasnif edilerek çeşitli tablolarla belirtilmiş ve elde edilen bulgular detaylı şekilde yorumlanmıştır. Araştırmanın sonuçlar bölümünde ilgili paydaşlara öneriler sunulmuştur.

4. BULGULAR

İlk olarak Türkiye'nin sahip olduğu ulusal düzeydeki coğrafi işaretleri mahreç ve menşe olarak Görsel 1'de gösterilmiştir.

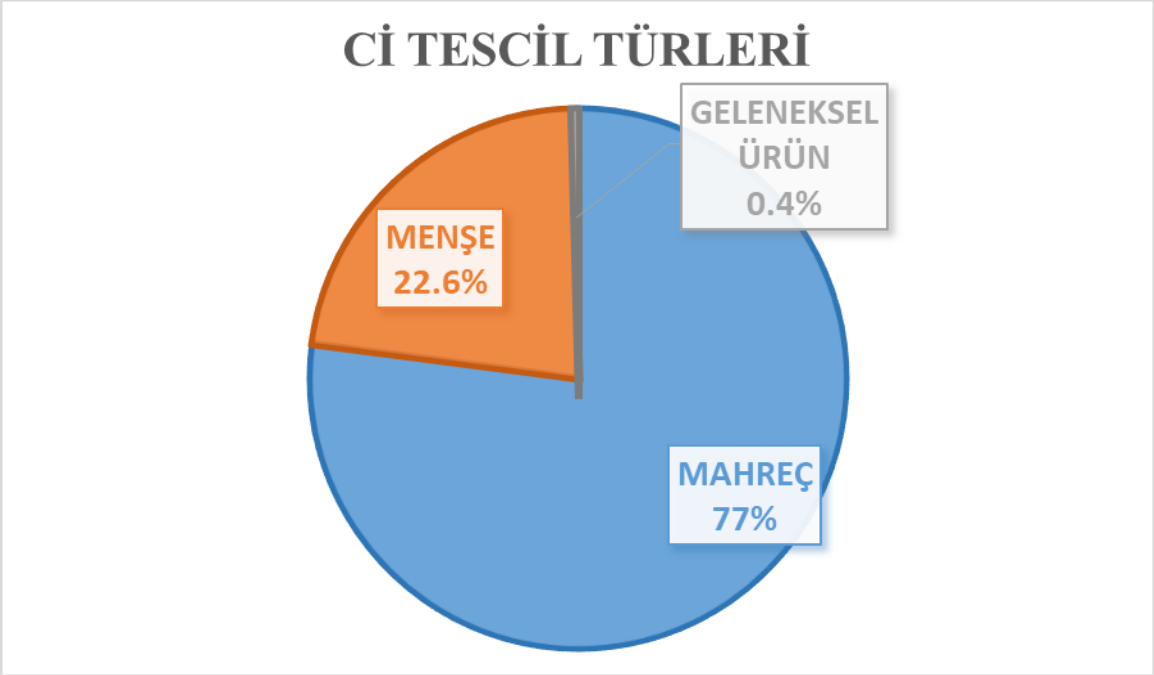

Görsel 1. Türkiye'de Cİ Tescil Türleri

Kaynak: https://www.ci.gov.tr/Statistics/Type (Erişim: 21.12.2025).

Görsel 1 değerlendirildiğinde 2025 yılının Aralık ayının son zaman dilimindeki durumu açıkça ortaya çıkarılmıştır. TPMK verilerine göre Türkiye'de 1383 adet mahreç işaret tescilli ürün bulunurken menşe tescili alan ürün sayısı 405'tir. 7 ürün ise geleneksel ürün korumasına sahiptir.

Coğrafi işaret tescili alan ürünler 18 farklı grupta toplanmaktadır. Aşağıda yer alan Çizelge 1 bu grupları, tescil alan ürün sayısını ve toplam tescil içindeki yüzdelik dilimini göstermektedir.

Çizelge 1. Türkiye'de Cİ Tescilli Ürün Grupları ve Tescil Sayıları Dağılımı

	Tescil Grup Adı	Ürün Sayısı	% (Yüzdelik Dilim)
1	Yemekler ve Çorbalar	502	28,0
2	İşlenmiş ve İşlenmemiş Meyve ve Sebzeler ile Mantarlar	371	20,7

3	Fırıncılık ve Pastacılık Mamulleri, Hamur İşleri, Tatlılar	364	20,3
4	Diğer Ürünler	94	5,2
5	Halılar Kilimler ve Dokumalar Dışında Kalan El Sanatı Ürünleri	91	5,1
6	Dokumalar	49	2,7
7	Halılar ve Kilimler	48	2,7
8	Peynirler	48	2,7
9	Çikolata, Şekerleme ve Türevi Ürünleri	41	2,3
10	Bal	36	2,0
11	İşlenmiş, İşlenmemiş Et Ürünleri	32	1,8
12	Yiyecekler İçin Çeşni /Lezzet Vericiler, Soslar ve Tuz	30	1,7
13	Tereyağı Dahil Katı ve Sıvı Yağlar	27	1,5
14	Peynirler ve Tereyağı Dışında Kalan Süt Ürünleri	23	1,3
15	Alkolsüz İçecekler	21	1,2
16	Biralar ve Diğer Alkollü İçkiler	13	0,7
17	Dondurmalar ve Yenilebilir Buzlar	4	0,2
18	Tütün	1	0,1
	TOPLAM	**1.795**	**100**

Kaynak: https://ci.turkpatent.gov.tr/Statistics/ProductGroup adresinden yazar tarafından derlenmiştir (Erişim: 21.12.2025).

Çizelge 1'e göre ulusal düzeyde en fazla tescil 502 ürün ile "Yemekler ve Çorbalar" ürün grubuna aittir. Toplam tescillerin ¼'ünden fazla olan (%28) bu ürün grubu aslında Türkiye'de önemli bir gastronomi turizmi potansiyelinin olduğunun habercisi olarak değerlendirilebilir. İkinci sırada yine gastronomi turizminin temel ürünü olarak değerlendirilebilecek olan "İşlenmiş ve İşlenmemiş Meyve ve Sebzeler ile Mantarlar" grubu 371 tescilli ürün ile yer alırken onu üçüncü sırada "Fırıncılık ve Pastacılık Mamulleri, Hamur İşleri, Tatlılar" grubu ürünleri 364 tescil ile takip etmektedir. Görüldüğü üzere coğrafi işaret tescillerinin ilk üç sırasında gastronomi turizminde temel ürün olarak değerlendirilebilecek ürün grupları yer almaktadır ve bu üç grubun toplam tescil sayısı 1237'dir. Bu da toplam tescillerin yaklaşık %70'ine yakın miktarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu gösterge bile aslında Türkiye'nin önemli bir gastronomi destinasyonu olduğunun en temel göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'de coğrafi işaret tescil uygulamaları her ne kadar 1995 yılına kadar uzansa da son 5 yılda tescil sayılarında önemli artışların görüldüğü Görsel 2'de belirtilmektedir.

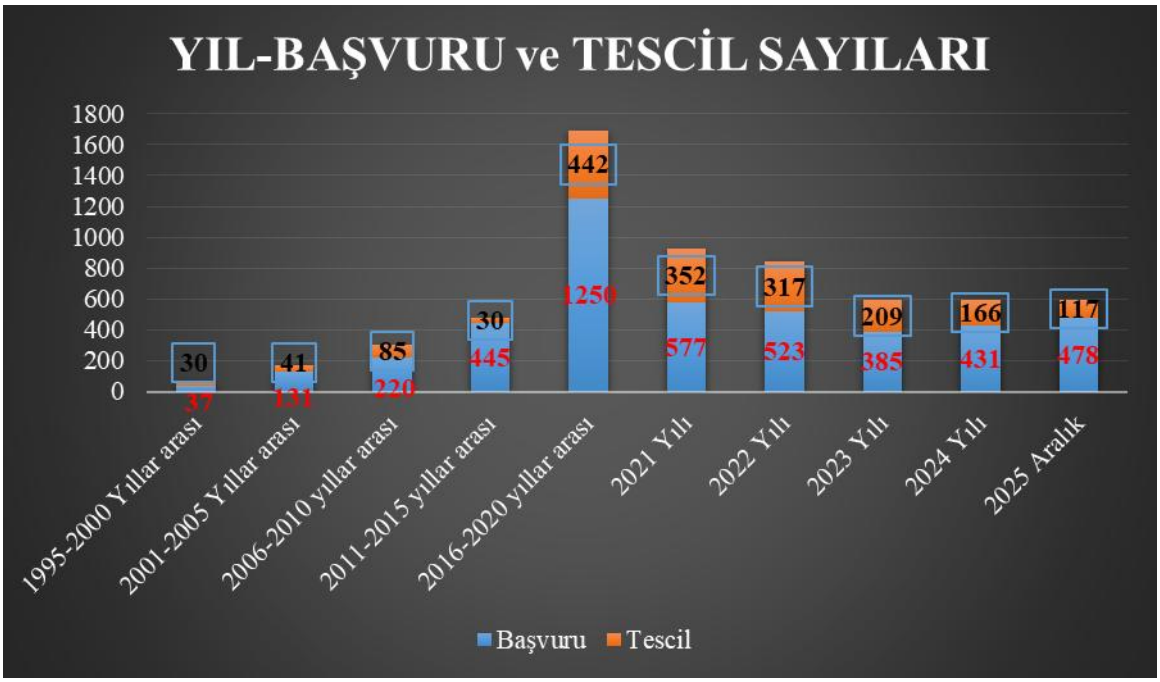

Görsel 2. Türkiye'de Yıllara Göre Coğrafi İşaret Tescili Alan ve İşlemleri Devam Eden Ürün Sayıları

Kaynak: https://ci.turkpatent.gov.tr/Statistics/RegistrationAndApplication adresinden yazar tarafından derlenmiştir (21.12.2025).

Görsel iki detaylı şekilde incelendiğinde özellikle 2020 yılı ve sonrasında coğrafi işaret tescil başvuru ve tescil sayılarında önemli artışların yaşandığı görülmektedir.

Türkiye'de coğrafi işaret tescillerinim lokomotifi olan şehirler Çizelge 2'de yer almaktadır.

Çizelge 2. Türkiye'de En Fazla Cİ Tescili Bulunan Şehirler Sıralaması

SIRA NO	ŞEHİR ADI	MENŞE ADI	MAHREÇ İŞARETİ	TOPLAM
1	*GAZİANTEP*	*12*	*95*	**107**
2	*KONYA*	*9*	*78*	**87**
3	*ERZURUM*	*6*	*55*	**61**
4	***DİYARBAKIR***	*4*	*55*	**59**
5	***HATAY***	*6*	*51*	**57**
6	***AFYONKARAHİSAR***	*8*	*47*	**55**
	TOPLAM	***45***	***381***	**426**

Çizelge 2'ye göre en fazla coğrafi işaret tescili olan şehir 107 ürün ile Gaziantep'tir. Bu ili 87 coğrafi işaret ile Konya ve devamında 61 tescil ile Erzurum şehirleri takip etmektedir. Bu üç şehir de farklı bölgelerde yer almaktadır.

Çalışmanın konusunu oluşturan Türkiye'nin bölgeleri arasındaki coğrafi işaret tescil sayıları dağılımı ise Görsel 3'te yer almaktadır.

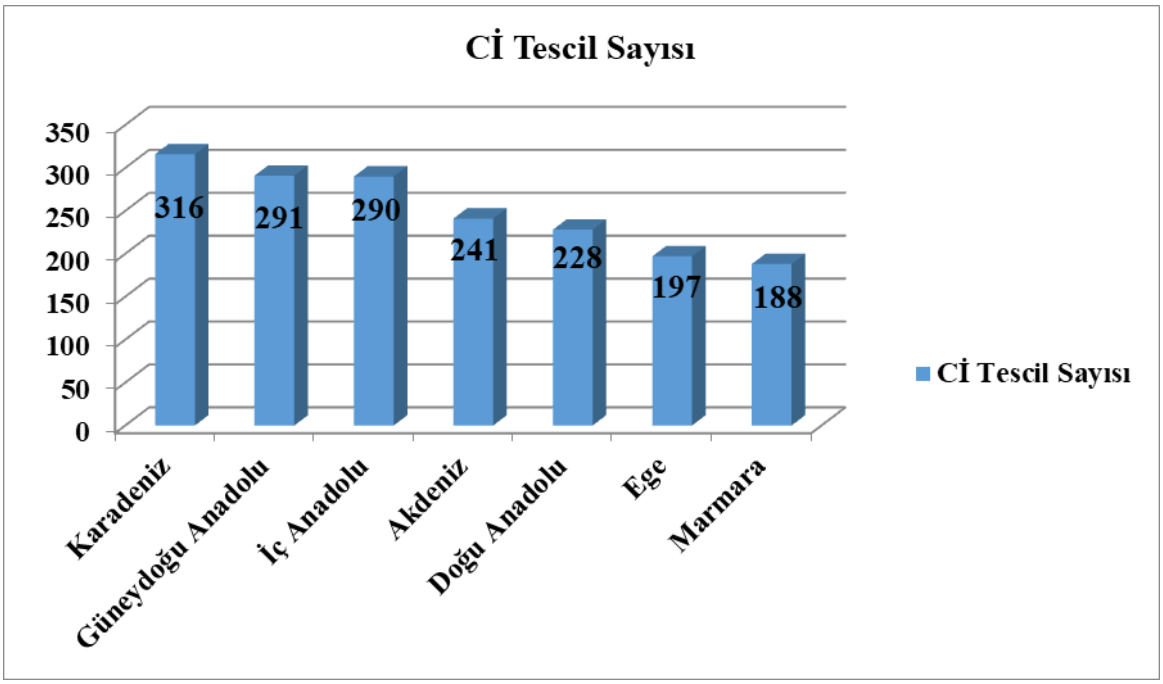

Görsel 3. Türkiye Bölgelerinin Coğrafi İşaret Tescil Sayıları

Kaynak: https://ci.turkpatent.gov.tr/anasayfa adresinden yazar tarafından derlenmiştir (21.12.2025).

Görsel 3'e göre Türkiye'nin yedi bölgesi arasında coğrafi işaret tescil sayısı bakımından Karadeniz Bölgesi ön plana çıkmaktadır ve tescil sayısı 316'dır. Bu da toplam tescil sayılarının %17,6'sına karşılık gelmektedir. Bu sayıda bölgedeki şehir sayısının 18 olması etkili olmuş olabilir. Devamında Türkiye'de en fazla tescil sayısına sahip olan Gaziantep ilinin bulunduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi 291 tescil ile yer almaktadır. Üçüncü sırada 290 coğrafi işaret ile İç Anadolu bölgesi gelmektedir ve bu bölgede de Türkiye'de ikinci sırada yer alan Konya şehri yer almaktadır. Akdeniz Bölgesi 241 ürün ile dördüncü bölge olurken Doğu Anadolu Bölgesinin tescil sayısı 228'dir. Bu bölgede de Türkiye'de şehirler içinde üçüncü sırada yer alan Erzurum bulunmaktadır. Ege Bölgesinin coğrafi işaret sayısı 197 iken son sırada yer alan Marmara Bölgesinin ise 188 tescili bulunmaktadır.

Tescil sayılarında bölgedeki il sayısının etkisini belirlemek adına farklı bir açıdan değerlendirme yapılmıştır ve bu da Görsel 4'te yer almaktadır.

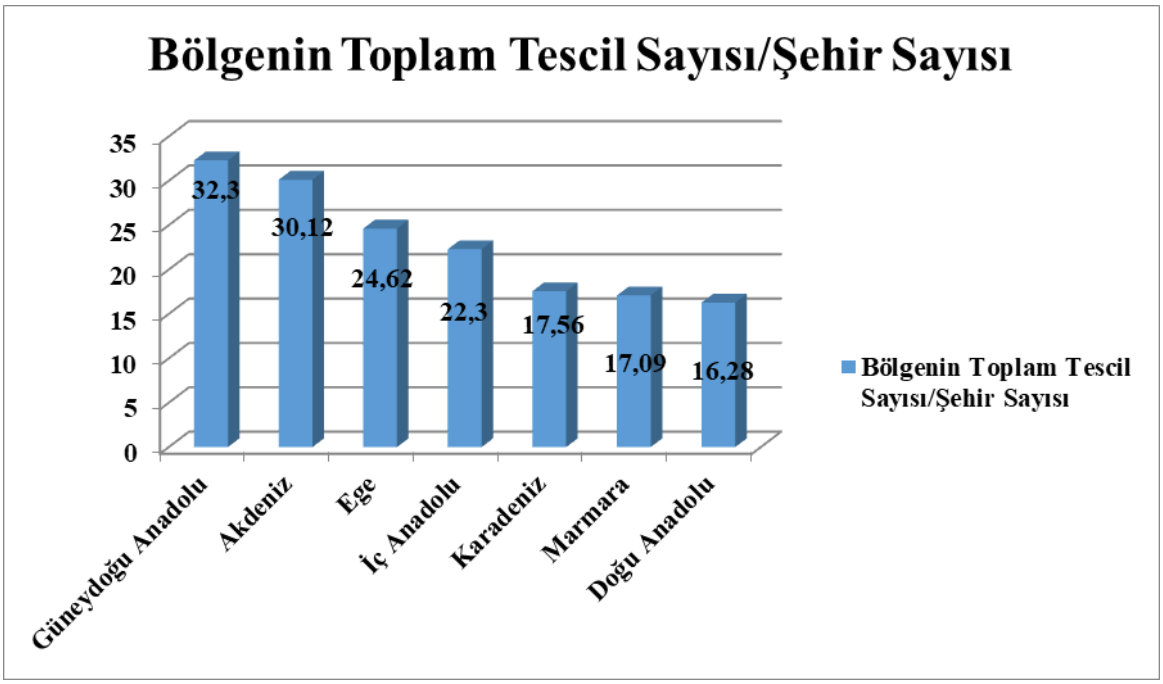

Görsel 4. Türkiye Bölgelerinin Sahip Olduğu Şehir Sayılarının Cİ Tescil Ortalamalarına Göre Bölgesel Dağılımı

Görsel 4'te değerlendirme bir bölgede bulunan toplam coğrafi işaret tescil sayısının bölgedeki şehir sayısına bölünmesi ile elde edilmiş olup şehirlerin ortalama tescil sayısını göstermektedir. Bu sıralamaya bakıldığında bölgeler arasında Güneydoğu Anadolu'nun 32,3 ortalama ile ilk sırada yer aldığını görüyoruz. Bunda özellikle Gaziantep'in 107 tescilinin etkili olduğu ve 9 şehrin bölgede varlığı etkili olmuş olabilir.

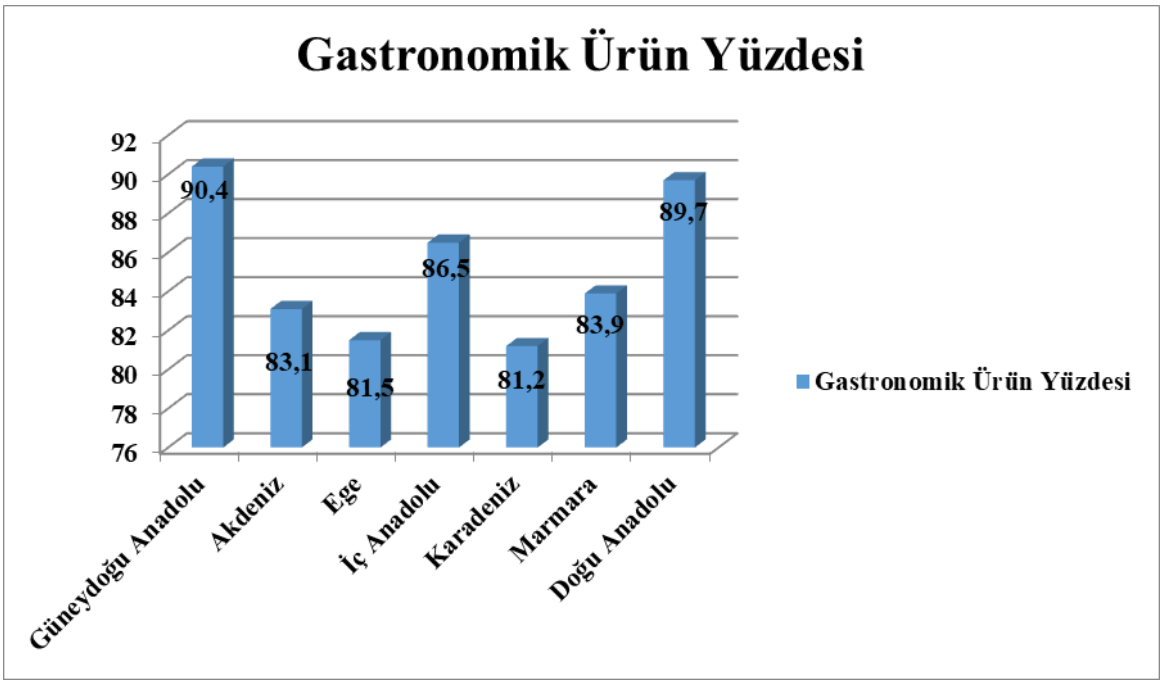

Görsel 5. Türkiye Bölgelerinin Sahip Olduğu Cİ Tescillerinin İçinde Gastronomik Ürün Oranı Dağılımı

Kaynak: https://ci.turkpatent.gov.tr/anasayfa adresinden yazar tarafından derlenmiştir (21.12.2025).

Görsel 5 değerlendirildiğinde Türkiye'de bölgeler arasında en fazla gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilebilecek ürün tescil yüzdesine sahip bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesidir (%90,4). Bu bölgede en fazla coğrafi işaret tesciline sahip olan Gaziantep yer almaktadır. Gaziantep'i Diyarbakır (59 tescil) ve Şanlıurfa (50 tescil) gibi diğer şehirler de desteklemektedir. İkinci olarak ise Doğu Anadolu Bölgesi gelmektedir ve bu bölgede de en fazla tescile sahip üçüncü şehir Erzurum yer almaktadır. Erzurum'u Malatya (52 tescil) ve Van (24 tescil) şehirleri zengin gastronomi potansiyelleri ile desteklemektedir. Üçüncü sırada İç Anadolu Bölgesi yer almaktadır (%86,5). Bu bölgede de en fazla tescil sahibi sıralamasında ikinci olan Konya yer almaktadır. Ankara (41 tescil) ve Kayseri (32 tescil) bu bölgede Konya sonrası önemli gastronomi turizmi merkezleridir. Önceki sıralamaların aksine Karadeniz Bölgesi tescil sayısında önde yer alsa da gastronomik ürün ortalamasında en sonda yer alan bölgedir. Bu bölgemizde el sanatlarına yönelik tescillerin önemli yer kapladığını belirtmek gerekir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Tüketiciler, ürünlerin özellikleri, menşei ve üretim yöntemleri hakkında giderek daha fazla bilgi talep etmeye başlamışlardır. Cİ, tescil altına alınan bir ürünün menşeini ve özelliklerini koruduğu için bu talepleri karşılamanın bir yolu olarak değerlendirilmektedir. Bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmanın yanı sıra Cİ uygulamaları, tescillenen ürünlere katma değer sağlama ve üreticilerin daha rekabetçi olmalarına yardımcı olma potansiyeline sahiptirler.

Bu çalışma, Türkiye özelinde bölgelerin tescil sayılarını, şehirlerin ortalama tescil değerlerini ve bölgesel anlamda tescillerin gastronom turizmi ürünü değerlerini ortaya koymuştur. Yapılan değerlendirmelerde coğrafi işaret tescilleri içinde %90,4 gibi oldukça yüksek düzeyde bir oran ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi gastronomi turizmi açısından değerlendirilmesi gereken öncelikli bölge olarak belirlenmiştir. Onu ikinci olarak %89,7 gibi yine Türkiye coğrafi işaretlerin gastronomik ürün oranının üzerinde bir değer ile Doğu Anadolu Bölgesi izlemektedir. Üçüncü olarak ise İç Anadolu Bölgesi %86,5 oran ile Türkiye ortalamasının az üzerinde bir değer ile yer bulmuştur. Buradan hareketle ilgili paydaşlara ve otoritelere şu öneriler geliştirilmiştir.

- Türkiye genel olarak toplam coğrafi işaret tescilleri içinde %85 oranında gastronomi turizmine konu olabilecek gıda ve yemek ürünlerine sahiptir. Bu durum coğrafi işaret tescili alan ürünlerin gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi için çalışmaların hızlandırılması ve çeşitlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.
- Güneydoğu Anadolu Bölgesi öncelikli olarak Türkiye'nin gastronomi bölgesi olarak değerlendirilmeli ve ivedilikle gastronomi politikaları geliştirilmelidir.
- Doğu Anadolu Bölgesi de önemli bir gastronomi turizmi potansiyeline sahiptir ve keşfedilmeyi beklemektedir. Bu bölgede farklı turizm türleri ile ön planda olan destinasyonlar olsa da gastronomi turizmi destekleyici turizm türü olarak değerlendirilmeli ve turizm sezonu oniki aya yayılmaya çalışılmalıdır.
- İç Anadolu Bölgesi de başta Konya olmak üzere Ankara ve Kayseri yöreleri gastronomi turizm merkezleri olarak seçilmeli ve çeşitli pazarlama politikaları geliştirilmelidir.

- Gastronomi turizmi çalışan akademisyenler çalışma evren önceliklerini bu bölgelere ve şehirlerine vermeleri yeni bulgulara fırsat verebilir. Bu da Türkiye'nin sezon süresini tüm yıla yayma çabasında destek sağlayabilir.

Bu çalışmanın en temel sınırlılıkları Türkiye Coğrafi İşaretler portal istatistiki bilgileri ile incelenen çeşitli ikincil kaynakların verileridir. Gelecekteki çalışmalar, Güneydoğu Anadolu Bölgesi öncelikli olmak üzere Doğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgelerinde gastronomi rotaları oluşturulmasına odaklanabilir. Farklı bir çalışma bu bölgelerde turist memnuniyetini inceleyebilir. Gastronomi turizminin gelişimi Türkiye turizm sezonunun Akdeniz ve Ege Bölgelerinin dışına taşmasına fırsat verebileceği gibi oniki ay boyunca turizm faaliyetlerinin sürdürülmesine imkan sağlayabilir.

.

KAYNAKÇA

Ademoğlu, A. Türk Mutfak Kültüründe Coğrafi İşaret Tescil Belgesine Sahip Peynirler Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, *8*(2), 112-122, 2024.

Bramley, C. A review of the socio-economic impact of geographical indications: considerations for the developing world. In *WIPO worldwide symposium on geographical indications* (Vol. 22, pp. 1-22). Lima, Peru: WIPO. 2011 June.

https://ci.turkpatent.gov.tr/sayfa/co%C4%9Frafi-i%C5%9Faret-nedir (Erişim tarihi: 23.12.2025).

Çalışkan, S., & Şalkamoğlu, B. Coğrafi işaret tescil sürecine ilişkin bir inceleme: Kastamonu örneği. *Tourism and Recreation*, *6*(2), 404-414, 2024.

Denk**,** E. *Coğrafi İşaretlerde Erzurum.*7th Asia Pasific International Modern Sciences Congress, 290-301, Jakarta, 2022.

Denk, E., & Sanalan Bilici, N. Erzurum İlinin Coğrafi İşaret (Cİ) Almış Ürünlerinin Gastronomi Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, *5*(1), 102-122, 2021.

Ercelep, B., & Akdemir, N. Tescilli Coğrafi İşaretli Gıda Ürünleri: Türk Tatlıları Örneği. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, *6*(3) (Special Issue: ICTEBS) 550-563, 2022.

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6769&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 21.12.2025).

Özbey, Z., & Köşker, H. Türk mutfak kültüründe çorba ve coğrafi işaretli çorbalar üzerine bir değerlendirme. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, *5*(3), 471-489, 2021.

Saygılı, D., Demirci, H., & Samav, U. Coğrafi işaretli Türkiye peynirleri. *Aydın Gastronomy*, *4*(1), 11-21, 2020.

Tekelioğlu, Y. (2019). Coğrafi İşaretler ve Türkiye Uygulamaları. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:8, Sayı:15, 47-75.

Török, Á., Jantyik, L., Maró, Z. M., & Moir, H. V. Understanding the real-world impact of geographical indications: A critical review of the empirical economic literature. *Sustainability*, *12*(22), 9434, 2020.

Üzümcü, T. P., Alyakut, Ö., & Akpulat, N. A. Coğrafi İşaretleme Kapsamında Kocaeli Gastronomik Ürünlerinin Değerlendirilmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(28), 132-140, 2017.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013.

BALIKESİR COĞRAFİ İŞARETLİ ÜRÜNLERİ VE BÖLGE TURİZMİNİN GELİŞİMİNDE DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA[1,2]

Lisans Öğrencisi Nimet TURAN
Balıkesir Üniversitesi/BUBFA,
202214401041@ogr.balikesir.edu.tr- ORCID ID: 0009-0001-5295-7790

Lisans Öğrencisi İklim ÇELİK
Balıkesir Üniversitesi/BUBFA,
202214401039@ogr.balikesir.edu.tr- ORCID ID: 0009-0002-5704-7240

Doç. Dr. Gizem ÖZGÜREL
Balıkesir Üniversitesi/BUBFA,
gizem.ozgurel@balikesir.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-1161-3721

ÖZET

Günümüzde doğal ve sağlıklı ürünlere yönelik artan talep, yöresel ürünlerin önemini artırmış ve bu ürünlerin özgün niteliklerini korumayı amaçlayan coğrafi işaret (Cİ) kavramını öne çıkarmıştır. Coğrafi işaretli ürünler (CİÜ), üretildikleri yerle özdeşleşen, kültürel mirası yansıtan ve kalite güvencesi taşıyan yapılarıyla hem üreticilere hem tüketicilere hem de destinasyonlara çok yönlü katkılar sağlamaktadır. Bu ürünler, sundukları özgün lezzet ve otantiklik sayesinde gastronomi turizminin gelişiminde önemli bir çekicilik unsuru haline gelmektedir. Turistlerin seyahat kararlarında gastronomik deneyimlerin etkisinin artması, destinasyonların sahip oldukları yöresel ürün varlığını stratejik bir araç olarak değerlendirmelerini gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, "yerel halkın Balıkesir'in CİÜ'lerine yönelik algıları nelerdir?" ve "CİÜ'nün turizm gelişimine katkısı için neler yapılmalıdır?" sorularına yanıt aramaktadır. Gerek sürdürülebilir turizm gelişimi gerekse sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında, destinasyonda var olan kaynakların yerel halk tarafından sahiplenilmesi ve nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda yerel halkın görüşleri hem verecekleri destek hem de sergileyecekleri davranışlar açısından araştırmacılarca önemli görülmüştür. Araştırmanın evrenini Balıkesir ili Edremit ilçesinde yaşayan 18 yaş ve üzeri yerel halk oluşturmuş; örneklem kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenmiş ve yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. İçerik analizi sonucunda 9 ana tema, 32 kategori ve 112 kod belirlenmiştir. Bulgular, Balıkesir'in CİÜ'lerinin kalite, tanıtım, marka değeri, geleneksel üretim, tüketici davranışları ve gastronomi turizmi açısından güçlü bir potansiyel taşıdığını

[1] Bu çalışma TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı (Proje No: 1919B012412051) tarafından desteklenmektedir.
[2] Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 29.11.2024 tarihli ve 2024/11-13 sayılı toplantısında etik kurul izni alınmıştır.

göstermektedir. Sonuç olarak, Balıkesir için kapsamlı bir "Gastronomi Temalı Tanıtım ve Markalaşma Stratejisi" oluşturulması ve CİÜ'lerde standartlaştırma, izlenebilirlik ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi işaret, Yöresel ürün, Gastronomi turizmi, Balıkesir.

A RESEARCH ON BALIKESİR GEOGRAPHICAL INDICATED PRODUCTS AND THEIR EVALUATION IN THE DEVELOPMENT OF REGIONAL TOURISM

ABSTRACT

Today's increasing demand for natural and healthy products has increased the importance of local products and highlighted the concept of geographical indications (GIs), which aim to preserve the unique qualities of these products. Geographically indicated products (GIs) offer multifaceted benefits to producers, consumers, and destinations alike, with their structures that identify with their place of production, reflect cultural heritage, and carry quality assurance. These products, thanks to their unique flavor and authenticity, are becoming a significant attraction in the development of gastronomic tourism. The increasing influence of gastronomic experiences on tourists' travel decisions necessitates that destinations consider their local product offerings as a strategic tool. This study explores the questions, "What are the perceptions of local residents toward Balıkesir's GIs?" and "What can be done to contribute to the GIs' tourism development?" Researchers have considered the views of local residents on how local resources in a destination should be embraced and utilized, both in terms of their support and their behaviors. For both sustainable tourism development and sustainable development, the views of local residents on the appropriateness and utilization of resources within a destination are considered crucial, both in terms of their potential support and their perceived value. The research population consisted of local residents aged 18 and over living in the Edremit district of Balıkesir province. The sample was determined using snowball sampling, and semi-structured interviews were conducted. Nine main themes, 32 categories, and 112 codes were identified through content analysis. The findings indicate that Balıkesir's Gİs have strong potential in terms of quality, promotion, brand value, traditional production, consumer behavior, and gastronomy tourism. Consequently, it is recommended that a comprehensive "Gastronomy-Themed Promotion and Branding Strategy" be developed for Balıkesir and that standardization, traceability, and auditing mechanisms be strengthened in Gİs.

Keywords: Geographical indication, Local product, Gastronomy tourism, Balıkesir.

Giriş

Günümüzde tüketicilerin sağlıklı yaşam ve beslenme yaklaşımları, doğal ve sağlıklı ürünlere yönelik artan talebi bölgesel/yöresel ürünlerin ön plana çıkışında etkili olmuştur. Geçmişi yüzlerce yıl öncesine dayanan coğrafi işaretleme fikri, küresel ölçekte tanınan, bilinen ve ülkelerin mevzuatlarında yer alan, çok yönlü etkileri nedeniyle önemsenen bir konuya

dönüşmüştür. Coğrafi işaretli ürün (CİÜ); bir ürünü gösteren yer adıdır ve söz konusu yer ile doğal ve beşerî şartlar nedeniyle özdeşleşmiş, bu yer adıyla tanınan ve o isimle çağrılan bir üründür (Pektaş vd., 2018). Küresel ölçekte yasal düzenlemeler ile koruma altına alınan söz konusu bölgeye/yöreye has ürünler hem üreticiler hem turistlerin de dâhil olduğu tüm tüketiciler, hem de destinasyonlar için olumlu katkılar sağlamaktadır. CİÜ; yüksek satış fiyatlarıyla üreticileri, kalite güvencesi sunarak tüketicileri ve bunun yanı sıra seyahat davranışları üzerinde etki yaratarak turistleri, yerel ve bölgesel kalkınmayı sağlayarak destinasyonları etkilemektedir. Turizm bakış açısıyla destinasyonların tanınır ve bilinirliğinin artmasında, tarım & turizm eksenli kalkınmanın sağlanmasında CİÜ tüm dünyada lokomotif güç sağlayan bir araç olarak değerlendirilir hale gelmiştir. Özellikle destinasyonların sahip oldukları gastronomik değerlerinin, turistlerin seyahat davranışlarında etki yaratıcı potansiyel taşıdıkları bilinmektedir. İlgili literatürde CİÜ'nün; ihracat pazarlaması (Pektaş vd., 2018); Türkiye'de dağılış özellikleri ve potansiyeli (Çalışkan & Koç, 2012); turizm ve coğrafi işaretleme (Polat, 2017); Türkiye uygulamaları (Tekelioğlu, 2019); markalaşma ve kırsal turizm ile ilişkisi (Doğanlı, 2020); bölgesel gelişim stratejisi (Alves vd., 2021); Tokat'ın yöresel lezzetleri ekseninde incelenmesi (Mertol & Yaylacı, 2021); gastronomi rotalarının belirlenmesindeki rolü (Akgöz vd., 2023); destinasyon imajı ve tekrar satın almaya etkisi (Korucuk & Aslan Çetin, 2024), turizm aracılığıyla ekonomik refah (Mariana vd., 2024); gastronomi ve kültürel kimlik (Ürkün & Özgürel, 2025), ziyaretçi algıları doğrultusunda destinasyon imajına etkisi (Dülgaroğlu & Solunoğlu, 2025) konularına odaklanan çalışmalara ulaşılmıştır. CİÜ'ye ve turizm gelişiminde üstlenebileceği rollere ilişkin yerel halkın görüşlerine yönelik bir çalışmaya ulaşılamamış olması, araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Turizm destinasyonlarında ev sahipliğini üstlenen ve turizm paydaşları içerisinde özel ve önemli bir yere sahip olan yerel halkın hem sahip oldukları bölgeye/yöreye has ürünleri hem de söz konusu ürünlerle turizm gelişiminde nasıl yol kat edilmesi gerektiği ile ilgili görüşlerinin bilinmesi bir gerekliliktir.

Yapılan çalışmada; "yerel halkın Balıkesir'in CİÜ'lerine yönelik algıları nelerdir?" ve "CİÜ'nün turizm gelişimine katkısı için neler yapılmalıdır?" sorularının cevapları bulunmaya odaklanılmıştır. Gerek sürdürülebilir turizm gelişimi gerekse sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında, destinasyonda var olan kaynakların yerel halk tarafından sahiplenilmesi ve nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda yerel halkın görüşleri hem verecekleri destek hem de sergileyecekleri davranışlar açısından araştırmacılarca önemli görülmüştür. Çalışmada ilgili literatür başlığı altında CİÜ kavramı, CİÜ'lerin turizm ile ilişkisi ve turizm paydaşları açısından önemi, Balıkesir CİÜ açıklanmaya çalışılmış, araştırma yöntemi, bulgular, sonuç ve tartışma ile çalışma tamamlanmıştır.

İlgili Literatür

Coğrafi işaretler, belirli bir coğrafi bölgede yetişen/yetiştirilen ürünlerin niteliğini, kalitesini veya geleneksel üretim yöntemlerini hukuki koruma altına alan, özgünlüğü öne çıkaran, bir fikrî mülkiyet kategorisidir. Şahin'e (2013) göre coğrafi işaret uygulaması; *"Yerelliğin Dünya ile Buluşması" sloganıyla yerel veya başka bir ifadeyle otantik ürünlerin korunarak gelecek nesillere bozulmadan aktarılması amacıyla alınan bir dizi yasal tedbirlerdir".* Söz konusu

tedbirler ile geliştirilen bu koruma mekanizması, ürünün ayırt edici özelliklerinin ilgili bölgenin doğal ve beşerî unsurlarından türediğini doğrulayan bir sertifikasyon işlevi görür. Cİ, belirli bir bölgeyle özdeşleşmiş ürünlerin tanımlanması ve korunması amacına hizmet eder. Avrupa Birliği ve Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) tarafından desteklenen bu sistem, ürünlerin menşe bölgeleriyle bağlantılı üretim, kalite ve kültürel değerlerini garanti altına almaktadır (Teuber, 2011). Türkiye'de Cİ uygulaması ilk kez 1995 yılında 555 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile başlatılmıştır ve söz konusu kararnamenin yetkileri Türk Patent Enstitüsü'ne (TPMK) verilmiştir (Pektaş vd., 2018). CİÜ'ler; tüketiciler açısından, kalite ve güven sembolü olurken; üreticiler için rekabet avantajı, tedarik zincirinde kalite garantisi; bölgeler/yerler için yerel/bölgesel kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, markalaşma ve ekonomik büyüme ve gelişme; toplumsal açıdan yerelin istihdamı, yerel kimliğin korunması, kültürel mirasın aktarılması, yerel aktörlerin örgütlenmesi, toplumsal dayanıklılığı artırma gibi eşsiz fırsatlar yaratmaktadır (Tregear vd., 2007; Kan & Gülçubuk, 2008; Bowen & Zapata, 2009; Teuber, 2011; Belletti vd., 2017; Çukur & Çukur, 2017; Tekelioğlu, 2019; Doğanlı, 2020, Dülgaroğlu & Solunoğlu, 2025; Ürkün & Özgürel, 2025;).

Turizm sektörü açısında CİÜ özel ve önemli bir yere sahiptir. Doğal, sağlıklı ve kaliteli gıdayı tüketmek isteyen turistler, nitelikli ve değer yaratan gastronomik ürünleriyle öne çıkmak isteyen turizm işletmeleri, yerel/bölgesel kalkınmayı desteklemek isteyen kamu otoritesi ve yerel yönetimler, Cİ aracılığıyla ürünlerini hak ettiği değerde tüketiciler/ziyaretçi ve turistlerle buluşturmak isteyen yerel üreticiler, markalama çabalarında başarı için Cİ ürünleri lokomotif olarak değerlendirmek isteyen destinasyon yönetim örgütleri biçiminde liste uzayarak devam etmektedir. Bu kapsamda; tüm turizm paydaşlarının CİÜ temelinde gerçekleştirilen çabalardan çeşitli beklentileri olması paragrafın başında da belirtildiği üzere CİÜ'yü özel ve önemli bir konuma taşımaktadır.

Literatürde; özellikle gastronomi turizmi kapsamında CİÜ'nün, destinasyon kimliği ile turist algısı arasında güçlü bir bağ oluşturduğu ifade edilmektedir (Sims, 2009). Araştırmacı, "yerel gıdanın" tüketicileri bölgeye ve algılanan kültür ve mirasa bağlayarak ziyaretçi deneyimini geliştirme potansiyeline sahip olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte, literatürde coğrafi işaretlerin turizm ile entegrasyonu, destinasyon markalaşması açısından stratejik bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Polat, 2017; Akgöz vd., 2023). Gastronomik değerler, turistler için otantik deneyim sunma potansiyeli taşımaktadır. Bu doğrultuda Hall ve Mitchell (2005), yöresel mutfakların destinasyon tercihinde belirleyici bir faktör haline geldiğini ifade etmektedir. Aynı şekilde Bessière (1998), gastronomik ürünlerin hem üreticiler hem de turistler için yerel kültürle bağ kurma aracı olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye'de yapılan araştırmalarda da benzer şekilde, CİÜ gastronomi turizmiyle birleştiğinde destinasyonlara ekonomik canlılık kazandırdığı ve bölge imajını güçlendirdiği belirlenmiştir (Korucuk & Aslan Çetin, 2024). Barjolle ve Sylvander (2002), Avrupa Birliği coğrafi işaret sisteminin sürdürülebilir kırsal kalkınmadaki etkisini değerlendirmiş ve bu modelin yerel üreticilere uzun vadeli ekonomik dayanıklılık kazandırdığını savunmuştur. Akgöz, Varol ve Öksüz (2023), Konya'daki gastronomi rotaları üzerine yaptıkları çalışmada, coğrafi işaretli ürünlerin destinasyon çekiciliğini ve turist memnuniyetini artırdığını vurgulamıştır. Korucuk ve Aslan Çetin (2024) ise Erzurum'da yaptıkları araştırmada, CİÜ'lerin destinasyon imajına olan etkisini

incelemiş ve coğrafi işaretli ürünlerin satın alma niyeti üzerinde olumlu etkisi bulunduğunu belirlemiştir. Bu çalışmalar, coğrafi işaretli ürünlerin sadece ekonomik bir değer değil, aynı zamanda kültürel ve turistik bir marka unsuru olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

CİÜ'lerin turizm paydaşları açısından değerlendirilmesi beş düzlemde ele alınabilir: Yerel üreticiler, turizm işletmeleri, yerel halk ve toplum, kamu kurumları ve yerel yönetimler ile turistler. CİÜ'nün turizm paydaşları açısından önemi, bütüncül bir bakış açısı sunabilmek adına tablolaştırılarak aşağıda Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. CİÜ'nün Turizm Paydaşları Açısından Önemi

Turizm Paydaşları	Önemi
Yerel Üreticiler	- Ürün değerinin artması sayesinde gelir artışı, - Haksız rekabetin azalması, -Markalaşma ve pazarlama gücü, - Geleneksel üretimin sürdürülebilirliği.
Turizm İşletmeleri (Otel, Restoran, Kafe, Seyahat Acenteleri ve Rehberler)	- Menü ve hizmetlerde yerel ürün kullanımının artması, - Otantik gastronomik deneyim sunma imkânı, - Bölgesel gastronomi turizmine katkı.
	- Coğrafi işaretli ürünler üzerinden hikâyeleştirilmiş tur paketleri oluşturma. - Kültürel mirasın tanıtımında kolaylık.
Yerel Halk ve Toplum	- Bölgesel kimlik ve aidiyetin güçlenmesi, - Ekonomik faydaların yerel topluma yayılması, - Kültürel mirasın korunması.
Kamu Kurumları ve Yerel Yönetimler	- Bölgesel/sürdürülebilir kalkınma politikalarının desteklenmesi, -İhracat potansiyeli, - Destinasyon markalaşmasının güçlenmesi.
Turistler	-Otantiklik, -Güvenilir ve izlenebilir ürünlere erişim, -Kaliteli tüketim, -Bölgenin kültürel değerlerini tanıma olanağı.

Kaynak: (Bessière, 1998; Tregear vd., 2007; Kan & Gülçubuk, 2008; Bowen & Zapata, 2009; Sims, 2009; Teuber, 2011; Çalışkan & Koç, 2012; Belletti vd., 2017, Çukur & Çukur, 2017; Doğanlı, 2020; Dülgaroğlu & Solunoğlu, 2025; Ürkün & Özgürel, 2025).

Aşağıda Tablo 2'de görüleceği üzere Kuzey Ege'de yer alan Balıkesir ilinin 08 Aralık 2025 tarihi itibarıyla, 43 coğrafi işaretli ürünü bulunmaktadır. Balıkesir ilinin menşe adı almış yani ürünün, tüm veya esas nitelikleri Balıkesir'e ait doğal ve beşerî unsurlardan kaynaklanan 14 ürünü bulunmaktadır. İlin mahreç işareti almış, **b**elirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibarıyla Balıkesir ile özdeşleşmiş olan; üretim, işleme ya da diğer işlemlerinden en az birinin il içinde gerçekleştiği 29 ürünü bulunmaktadır. Son dönemlerde 5 ürün (Dursunbey Yatık/Mahreç işareti, Gömeç Bamyası/Menşe adı, Savaştepe Kalemköy Üzümü/Menşe adı, Sındırgı Eğridere Yünlü Tulum Peyniri/Mahreç adı, Yeşilçomlu Kavunu/Menşe adı) için başvuruda bulunulmuştur. "Türkiye'yi Doyuran İl" sloganı ile dikkat çeken Balıkesir'in sahip olduğu CİÜ'ler aşağıda Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Balıkesir İli CİÜ'leri (08 Aralık 2025 itibariyle)

Sıra No	Coğrafi İşaretin Adı	Tescil Tarihi	Türü	Ürün grubu
1	***Avşa Ada Karası Üzümü*** Latince tür ismi Vitisvinifera L. olan ve Ada Karası üzüm çeşidi kullanılarak Avşa Adasında üretilen, genellikle şıralık ve şaraplık olarak kullanılan bir üzümdür.	24.01.2023	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar
2	***Avşa Ada Karası Şarabı*** Avşa Adakarası Üzümünün işlenmesi ile elde edilen şaraptır.	07.05.2025	Mahreç İşareti	Biralar ve diğer alkollü içkiler
3	***Ayvalık Karadiken*** Gıda olarak tüketilebilen gonad kısımlarının tekniğine uygun olarak çıkartılmasıyla; meze şeklinde doğrudan tüketime sunulan ya da limon suyu ve/veya zeytinyağı ile karıştırılarak çeşnili olarak hazırlanıp tüketime sunulan Ayvalık ilçesine özgü bir mezedir.	04.01.2024	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar
4	***Ayvalık Kelle Peyniri/Ayvalık Sepet Peyniri*** Koyun, keçi ve inek sütünden ya da bunların karışımı kullanılarak üretilen; sert kabuklu, rengi sarıdan beyaza kadar olabilen, yarıksız ve gözenekli yapıda, sertlik derecesine göre ise ağırlıklı olarak sert ve az da olsa yarı-sert peynir sınıfına giren, salamurada olgunlaştırılmış bir peynirdir.	22.11.2024	Mahreç İşareti	Peynirler
5	***Ayvalık Lor Tatlısı*** Tuzsuz tam yağlı taze lor peyniri, buğday unu ve su ile hazırlanan hamurun fırında pişirilip şerbetlenmesi suretiyle Ayvalık ilçesinde üretilen peynir tatlısıdır. Un yerine irmik ve karbonat karışımı da kullanılabilir.	26.12.2022	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar
6	***Ayvalık Sakızlı Kurabiye*** Damla sakızı, buğday unu, margarin veya natürel sızma zeytinyağı, yumurta, yaş maya, karbonat ve beyaz şeker kullanılarak hazırlanan kurabiyelerin üzerlerine yumurta sarısı sürülüp susam ile kaplandıktan sonra pişirilerek Ayvalık ilçesinde üretilen kurabiyedir.	26.01.2023	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar
7	***Ayvalık Zeytinyağı*** Balıkesir ili Ayvalık ilçesinde yetişen, erken hasat veya olgun hasat döneminde toplanan Ayvalık çeşidi zeytinlerden elde edilen natürel sızma zeytinyağıdır.	11.06.2007	Menşe Adı	Tereyağı dâhil katı ve sıvı yağlar
8	***Balya Tereyağı*** Balya Tereyağı; koyun sütü, inek sütü veya bunların karışımı kullanılarak Balıkesir ili Balya ilçesinde üretilen tereyağıdır.	15.08.2023	Mahreç İşareti	Tereyağı dâhil katı ve sıvı yağlar
9	***Balıkesir Aba Dokuması*** Mayıs - temmuz ayları arasında kırkılan merinos x kıvırcık melezi koyunun yününden elde edilen ipliğin bez ayağı tekniğiyle dokunması ve dövülüp keçeleştirilmesi suretiyle Balıkesir ilinde üretilen dokumadır.	29.09.2023	Mahreç İşareti	Dokumalar
10	***Balıkesir Düğün Çorbası*** Soğuk meyane sosu (su, yumurta sarısı, yoğurt, buğday nişastası ile hazırlanan) ve sıcak terbiyenin (tereyağ, ayçiçek yağı, buğday unu ile hazırlanan) karıştırılması ile elde edilen karışımın haşlanmış tavuk suyuna ilave edilmesi, daha önceden hazırlanan nohut, arpa şehriye ve didiklenmiş küçük şekilde parçalanmış tavuk parçaları ile karıştırılması ve servisinde tereyağ	25.03.2024	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar

	ve tatlı kırmızı toz biberden oluşan sos ve ayrıca sunumunda maydanoz yaprakları, toz karabiber, limon suyu (isteğe bağlı limon tuzu) ile servis edilen Balıkesir iline özgü çorbadır.			
11	***Balıkesir Etli Çorba*** Büyükbaş eti, et suyu, tereyağı, un, yumurta, soğan, havuç ve limon kullanılarak üretilen çorbadır.	31.10.2025	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar
12	***Balıkesir Göbel Kuzu Kokoreci / Balıkesir Kuzu Kokoreci*** Balıkesir mutfak kültürüne özgü ürünlerden birisidir. Ürünün tarihsel geçmişinde özellikle Susurluk ilçesinin Göbel Mahallesinde yaygın olarak üretilmesi ile alışılagelen adıyla tüketicileri arasında Balıkesir Göbel Kuzu Kokoreci/Balıkesir Kuzu Kokoreci olarak bilinir.	10.07.2023	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar
13	***Balıkesir Gönen Pirinci*** Balıkesir ili Gönen ilçesinde yetişen Oryzasativa L. türüne ait çeltiğin tekniğine uygun olarak kavuzları soyulduktan sonra çeşitli değirmenleme işlemleri uygulanarak embriyo ve kabuk ile alöronun kısmen veya tamamen alınması suretiyle elde edilen üründür.	06.05.2025	Mahreç İşareti	Diğer ürünler
14	***Balıkesir Höşmerim Tatlısı*** Orta Anadolu ve Karadeniz bölgelerimizde de tanınmasına rağmen asıl ortaya çıktığı yer Balıkesir'dir ve Osmanlı döneminden günümüze değin ulaşmıştır.	31.07.2015	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar
15	***Balıkesir Kaymaklısı*** Balıkesir Kaymaklısı; buğday unu, yumurta, buğday nişastası, ayçiçek yağı ve kaymağı ayrılmış manda sütüyle hazırlanan ince kuru yufkaların tereyağı veya margarinde kızartılması, orta kısmına manda kaymağı konulması ve soğuk şerbet ile tatlandırılması suretiyle üretilen ve 10 kat yufkadan oluşan tatlıdır.	24.11.2022	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar
16	***Balıkesir Kuzu Eti*** Balıkesir kuzusunun geçmişi Osmanlı İmparatorluğu zamanına kadar dayanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlatılan ıslah çalışmaları ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında devam eden bu çalışmalar sonucu bölgede farklı bir koyun tipi oluşmuş, bu koyun tipinin mevcut şartlarda yüksek verimli olması ve yetiştiriciler tarafından benimsenmesi ile günümüze kadar uzanan bir üretim modeli ortaya çıkmıştır.	02.01.2018	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş et ürünleri
17	***Balıkesir Manda Kaymağı*** Balıkesir Manda Kaymağı; 7 litre manda sütünün 2,5 litre su ile karıştırılarak 90-95°C sıcaklıkta kabartılıp yağının yoğunlaştırılmasıyla üretilir.	28.07.2023	Mahreç İşareti	Peynirler ve tereyağı dışında kalan süt ürünleri
18	***Balıkesir Pullusu*** Atlas, pamuk saten, ipek şantuk, birman vb. kumaş üzerine pamuk ipliği, kılaptan, pul ve tırtıl gibi ana malzemeler kullanılarak, genellikle hayat ağacı ve domates gülü motifleri işlenmiş el sanatı işleme türüdür.	23.12.2021	Mahreç İşareti	Halılar, kilimler ve dokumalar dışında kalan el sanatı ürünleri
19	***Balıkesir Tombul Bamyası*** Balıkesir Tombul Bamyası; Latince tür ismi Abelmoschusesculentus L. olan ve Balıkesir ilinde üretilen, genellikle yaş meyve olarak sofralık ya da kurutmalık olarak tüketiciye sunulan bamyadır.	29.04.2024	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar

20	***Burhaniye Zeytinyağı*** Burhaniye'de bulunan Adramytteion antik kentinde yapılan kazı çalışmalarından elde edilen bulgulara göre, yörede zeytinciliğin 2000 yıllık bir geçmişi bulunmaktadır.	11.08.2020	Menşe Adı	Tereyağı dâhil katı ve sıvı yağlar
21	***Edincik Su Zeytinyağı*** Edincik Su zeytin çeşidinden elde edilen, oda sıcaklığında berrak, hafif akışkan, rengi yeşilden sarıya kadar değişen, meyvemsiliği yüksek natürel sızma zeytinyağıdır.	03.06.2024	Menşe Adı	Tereyağı dâhil katı ve sıvı yağlar
22	***Edincik Zeytini*** Oleaeuropeae L. türüne ait Edincik Su Zeytin çeşidi ağaçlarının meyvesidir.	07.03.2024	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar
23	***Edremit Körfezi Yeşil Çizik Zeytini*** Zeytingiller familyasına (oleaeuropea) ait Edremit Zeytini'nden üretilen Edremit Körfezi Yeşil Çizik Zeytini, Edremit Körfezi'nde rakımı 50-250 m arasında eğimi %5-6 civarında zeytinliklerde yetiştirilmiş olan aşılı bitkilerden elde edilen meyvelerdir.	31.07.2015	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar
24	***Edremit Zeytinyağı*** Edremit Zeytinyağı, belirtilen coğrafi sınırda yetiştirilen Ayvalık çeşidi zeytinlerden üretilen natürel sızma zeytinyağıdır.	13.12.2017	Menşe Adı	Tereyağı dâhil katı ve sıvı yağlar
25	**Erdek Kapıdağ Zeytinyağı** Erdek ilçesinde yetiştirilen Erdek Yağlık, Gemlik ve Erdek Su zeytin (Oleaeuropa L.) çeşitlerinden karışık olarak elde edilen, oda sıcaklığında berrak, akışkan, rengi yeşilden sarıya kadar değişen, meyvemsiliği ortadan yükseğe kadar değişkenlik sergileyen, acılık ve yakıcılık özelliklerine sahip olan natürel zeytinyağıdır.	06.05.2025	Mahreç İşareti	Tereyağı dâhil katı ve sıvı yağlar
26	***Gönen İğne Oyası*** Oya yapımında naylon, filoş, ipek, pamuklu ve polyester (sentetik) iplik kullanılmaktadır. İğne oyası temelini oluşturan Zürafa Tekniğinin üst üste çalışılması sonucunda oluşan kafes görünümündeki gözemesiz ilmik kullanılır.	29.08.2014	Mahreç İşareti	Halılar, kilimler ve dokumalar dışında kalan el sanatı ürünleri
27	***Havran Mandalinası*** Satsuma mandalinası, Rutaceae familyasının, Citrus cinsinin, Citrusreticulata türünün alt sınıfıdır. Ortalama meyve ağırlığı 90 gramdır. Havran Mandalinasının görünümü koyu portakal renginde kabukları ise incedir. Erkenci bir çeşittir ve kabuğu kolaylıkla soyulur	09.08.2023	Mahreç İşareti	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar
28	***Havran Siyah İnciri*** Latince tür ismi Ficuscarica L. olan ve Sarılop çeşidi kullanılarak Balıkesir ili Havran ilçesinde üretilen, genellikle yaş meyve olarak sofralık ya da kurutmalık olarak tüketiciye sunulan bir incirdir.	08.06.2023	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar
29	***Kapıdağ Mor Soğanı*** Kapıdağ Mor Soğanı 5-8 katmanlı, kabuk rengi koyu kırmızı mor renkte, soğan eti rengi koyu kırmızı, tatlı ve sulu bir yapıya sahiptir.	02.07.2018	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar

30	***Kepsut Bükdere Küflü Katık Peyniri*** 1/1 veya 1/2 oranında karıştırılan keçi ve koyun sütlerinden elde edilen yoğurdun, süzülmesi ve tuzlanması sonrası oğlak ya da keçi tulumu içine doldurularak olgunlaştırılmasıyla üretilen küflü peynirdir.	03.01.2025	Mahreç İşareti	Peynirler
31	***Manyas Kazak Fasulyesi*** Balıkesir ili Manyas ilçesinde yetiştirilen Phaseolus vulgaris L. türü fasulyedir. Baklaları taze olarak veya kurutularak kuru fasulye şeklinde tüketilebilir	05.07.2023	Mahreç İşareti	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar
32	***Manyas Kelle Peyniri*** 2-3 mm kalınlığında sert kabuklu, sarıdan açık sarıya kadar ve beyaz renkte olabilen, yarıksız, gözenekli yapıda, tat olarak tuzlu ve kendine has aromaya sahip, sertlik derecesine göre ise sert peynir sınıfına giren bir peynirdir	16.12.2020	Mahreç İşareti	Peynirler
33	***Marmara Adası Mermeri/ Marmara Mermeri / Marmara Beyazı*** Tamamen kalsit minerallerinden meydana gelmiş olan kayaçtaki kalsit kristalleri orta ve iri tanelidir. Kristallerin çoğunluğu yarı özşekilli ve özşekilsiz, bazen de özşekilli olarak bulunurlar. Marmara Adası Mermeri neredeyse tamamen saf kalsit mineralleri içermektedir.	16.10.2018	Mahreç İşareti	Diğer ürünler
34	***Savaştepe Mihaliç Kelle Peyniri*** Koyun ve inek sütü karışımı ya da sadece inek sütü kullanılarak Balıkesir ili Savaştepe ilçesinde üretilir. Sert kabuklu, rengi sarıdan beyaza kadar olabilen, yarıksız ve gözenekli yapıda, sertlik derecesine göre ise ağırlıklı olarak sert ve az da olsa yarı-sert peynir sınıfına giren, salamurada olgunlaştırılmış peynirdir.	10.07.2023	Mahreç İşareti	Peynirler
35	***Savaştepe Sarıbeyler Seferberlik Çöreği*** Savaştepe Sarıbeyler Seferberlik Çöreği; ekmeklik buğday unu, ekşi hamur mayası, su ve tuz ile hazırlanan hamurun susamla kaplandıktan sonra taş fırında odun ateşinde pişirilmesi suretiyle üretilen çörektir.	12.09.2022	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar
36	***Susurluk Ayranı*** Balıkesir'in Susurluk ilçesine özgü yapımı ve tadı klasik ayrana göre farklılık gösteren Türk mutfağına ait yöresel bir içecektir.	20.11.2017	Mahreç İşareti	Alkolsüz içecekler
37	***Susurluk Tostu*** Balıkesir'in Susurluk ilçesine özgü yapımı ve tadı ile farklılık gösteren Türk mutfağına ait yöresel bir yiyecektir.	20.11.2017	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar
38	***Sındırgı Kornişonu*** Coğrafi sınırda yetişen ve turşu üretiminde kullanılan kornişondur.	06.07.2023	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar
39	***Sındırgı Çıtır Kavun*** Coğrafi sınırda yetişen seledyn çeşidi ata tohumu kavundan (Cucumismelo) elde edilir.	30.10.2023	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar

40	***Yağcıbedir El Halısı*** Türk düğümü (çift) kullanılarak dokunur. Stilize edilmiş bitkisel motifler ve geometrik motiflerin çift taraflı mihrap meydana getirecek şekilde halı yüzeyine dağılımıdır. Mihrabın içi geometrik motiflerle süslenmiştir. Lacivert, koyu mavi, kırmızı ve tonları, kahverengi ve tonları, fes rengi ana renklerdir. Halının lacivert zeminli dokuması ortasında çizgi şeklinde yol ve bordüründe de su şeklinde olan beyaz renk en önemli özelliğidir.	14.11.1997	Mahreç İşareti	Halılar ve kilimler
41	***Yağlılar Basma Helvası*** Yağlı süt ve buğday unu ile pişirilerek hazırlanan hamurun 3-4 mm'lik kalburdan geçirilmesi, kurutulması, kavrulması ve şerbetlenmesi suretiyle İvrindi ilçesinde üretilen helvadır.	27.02.2023	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar
42	***Çakıl Kestanesi*** Coğrafi sınırda sık ormanlık alanda doğal ortamında yetişen ve Anadolu kestanesi (Castaneasativamill.) türüne ait Osmanoğlu aşılama çeşidi kestaneden elde edilir.	02.09.2024	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar
43	***İvrindi Kelle Peyniri*** Koyun, keçi ve inek sütünden ya da bunların karışımı kullanılarak üretilen; sert kabuklu, rengi sarıdan beyaza kadar olabilen, yarıksız ve gözenekli yapıda, sertlik derecesine göre ise ağırlıklı olarak sert ve az da olsa yarı-sert peynir sınıfına giren, salamurada olgunlaştırılmış bir peynirdir.	09.02.2022	Mahreç İşareti	Peynirler

Kaynak: (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2025).

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır (Karataş, 2015). Araştırma evrenini Balıkesir ili Edremit ilçesinde ikamet eden yerel halk oluşturmaktadır. Araştırma örneklemi kartopu örnekleme yöntemi ile elde edilen çalışmada, yarı yapılandırılmış soru formu ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler MAXQDA 24 programına aktarılarak içerik analizi yapılmıştır (Büyüköztürk vd., 2018). Araştırmada ortaya çıkan kodlar, kategoriler ve temalar oluşturularak, grafik ve tablolar aracılığıyla okuyucuya aktarılmıştır.

BULGULAR

Yerel halkın Balıkesir'in CİÜ'lerine yönelik algıları" ve Balıkesir ilinin "CİÜ'nün turizm gelişimine katkısına yönelik önerilerini" içeren araştırma bulgular bu kısımda yer almaktadır. Katılımcılara ilişkin demografik bulgular aşağıda Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Yaş Grubu	**Katılımcılar**	**Frekans (n)**	**Yüzde (%)**
30 yaş ve altı	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7	7	46.7
31–40 yaş arası	K8, K9, K10	3	20.0
41–50 yaş arası	K11, K12, K13, K14, K15	5	33.3
Toplam		**15**	**100**
Eğitim Düzeyi	**Katılımcılar**	**Frekans (n)**	**Yüzde (%)**
İlköğretim	K7, K11, K12, K13, K14, K15	6	40.0

Ortaöğretim	K6, K8, K9, K10	4	26.7
Üniversite	K1, K2, K3, K4, K5	5	33.3
Toplam		**15**	**100**
Cinsiyet	**Katılımcılar**	**Frekans (n)**	**Yüzde (%)**
Kadın	K1, K4, K6, K7, K10, K11, K12, K15	8	53.3
Erkek	K2, K3, K5, K8, K9, K13, K14	7	46.7
Toplam		**15**	**100**
İkamet Süresi	**Katılımcılar**	**Frekans (n)**	**Yüzde (%)**
1–10 yıl	K1, K2, K3, K4, K6, K11	6	40.0
11–15 yıl	K5, K8, K9, K14	4	26.7
16 yıl ve üzeri	K7, K10, K12, K13, K15	5	33.3
Toplam		**15**	**100**

Katılımcıların yaklaşık yarısı (% 46.7) 30 yaş ve altındadır. Bu, örneklemin genç ağırlıklı olduğunu göstermektedir. 41-50 yaş aralığındaki bireylerin oranı ise % 33.3 olup ikinci büyük gruptur. Katılımcıların % 40'ı ilköğretim, % 33.3'ü üniversite ve % 26.7'si ise ortaöğretim mezunudur ve eğitim düzeyi çeşitliliği görece dengelidir. Cinsiyet dağılımı oldukça dengeli olmakla birlikte kadınlar (% 53.3) erkeklere göre biraz daha fazladır. Katılımcıların % 40'ı bulundukları yerde 1-10 yıldır yaşamaktadır. 16 yıl ve üzeri ikamet edenlerin oranı % 33.3 olup önemli bir pay oluşturur. Bu durum, örneklemde hem yeni yerleşenlerin hem de uzun süredir yaşayanların temsil edildiğini göstermektedir.

Aşağıda Tablo 4'te katılımcıların Balıkesir CİÜ'ne ilişkin görüşlerini ortaya koyan, içerik analizi sonucu sunulmuştur:

Tablo 4. Balıkesir CİÜ'ne İlişkin Katılımcı Görüşlerini İçeren Bulgular

Temalar	(f)	Kategoriler	(f)	Kodlar	(f)
CİÜ'nin Kavramsal Çağrışımı	22	Coğrafi Bağ/ Ürünün Kaynağı	8	Bir ürünün yetiştiği/üretildiği yer (K1, K2, K4).	3
				Bölgeyi tanımlayan özellik taşıması (K2, K7, K12, K13, K14).	5
		Kültürel Miras/ Geleneksel Üretim	5	Yerel üretim geleneklerinin korunması (K3).	1
				Kültürel değer, yaşam tarzı (K9, K15).	2
				Yöresel sembol & lezzet mirası (K12, K15).	2
		Kalite -Güven- Standart	2	Üretim standartları, kalite kontrolü (K11).	1
				Tüketiciye güven verme (K6).	1
		Ekonomik ve Hukuki Boyut	2	Patent/tescil (K5).	1
				Yerel üretici ve zanaatkârı destekleme (K10).	1
		Ayırt Edicilik/ Markalaşma	5	Ürünü benzerlerinden ayırma (K8).	1
				Bölge tanıtımı ve marka oluşturma etkisi (K7).	1
CİÜ'nün Katkıları	17	Tüketiciye Katkı	5	Kalite güvencesi (K1, K6, K12).	3
				Geleneksel tatları hatırlatma (K2).	1
				Kültürel kimlik hissi (K3).	1
		Üreticiye Katkı	4	Satışların ve ekonomik katkının artması (K5, K13).	2
				Bilinirlik & marka değeri (K4).	1
				Yeni pazar oluşumu (K7).	1
		Turiste Katkı	5	İlgi çekici unsur (K9, K14).	2
				Gastronomi ve kültür deneyimi (K11, K15).	2
				Destinasyonu tanımaya yardımcı (K10).	1
			3	Güvenilirlik sağlaması (K8).	1

		Bölgeye/Destinasyona Katkısı		Bölgesel kalkınma (K13).	1
				Ülke tanıtımına katkı (K15).	1
Balıkesir CİÜ'nün Kalitesi	13	Yüksek Kalite ve Özgünlük	6	Zeytinyağı ve diğer ürünlerin üstün kalitesi (K1, K4, K6, K7).	4
				Yöresel tatların korunması (K10).	1
				Kültürel hikâyelerin değeri (K9).	1
		Hak Ettiği Değeri Yeni Almaya Başlama	3	Ürünlerin geç tanınması (K2, K3, K14).	3
		Kalite Sorunları /Standart Dışı Üretim	4	Bazı üreticilerin kaliteye dikkat etmemesi (K5, K12).	2
				Markalaşma eksikliği (K11, K15).	2
CİÜ Satın Alma Davranışını Etkileyen Faktörler	20	Ürün Özellikleri	9	Kalite (K1, K3, K6, K10, K15).	5
				Fiyat–Kalite Dengesi (K3, K6, K10, K15).	4
		Piyasa ve Marka Algısı	8	Fiyat (K5, K7, K9, K14).	4
				Marka (K2, K8, K12, K14).	4
		Güven ve Sertifikasyon	3	Coğrafi İşaret Etiketi (K4, K11, K13).	3
CİÜ'nün Duyulduğu Ortamlar	18	Yerel Yaşam Deneyimi	6	Balıkesir'de yaşama nedeniyle aşinalık (K2, K4, K10, K11, K14, K15).	6
		Yerel Halk & Çevre Tavsiyesi	4	Arkadaşlar, Dostlar (K5, K8, K13, K15).	4
		Festivaller ve Etkinlikler	3	Yerel etkinlikler, seminerler (K6, K9).	2
				Kahvaltı festivali (K1).	1
		Sosyal Medya-Reklam- TV	3	Instagram, Yazılı, görsel basın (K4, K6, K12).	3
		Restoran/Şefler-Seyahat Deneyimi	2	Gittiğim restoran, restoran şefi (K7, K8).	2
CİÜ Tanıtımı için Öneriler	16	Dijital Platformlar	8	Instagram, Facebook (K1, K8).	2
				Haber siteleri, makaleler (K11, K13).	2
				YouTube tarif & tanıtım videoları (K2).	1
				Podcast (K5).	1
				QR kod, mobil uygulama (K9).	1
				Online satış kanalları (Trendyol vb.) (K10).	1
		Etkinlik & Festivaller	5	Şenlik, stant, fuar (K6, K7, K14).	3
				Gastronomi festivalleri (K3).	1
				Tanıtım festivalleri (K15).	1
		Basılı ve Görsel Medya	2	TV belgeselleri (K4).	1
				Gazete/dergi yazıları (K11).	1
		Restoran & Menü Tanıtımı	1	Menülerde coğrafi işaret ibaresi kullanımı (K12).	1
CİÜ Tüketicilerinin Tercih Stratejileri	15	Değer Odaklı Tercih	6	Fiyat-kalite dengesi arayanlar (K2, K6, K9, K10, K12, K15).	6
		Algılanan Kalite Odaklı Tercih	5	Kaliteyi inceleyenler (K1, K4, K7, K11, K13).	5
		Maliyet Odaklı Tercih	4	Fiyat öncelikli (K3, K5, K8, K14).	4
Balıkesir'in Gastronomik Konumlandırılmasına İlişkin Algılar	15	Hak Ettiği Değeri Alamayan Şehir	12	Tanıtım eksikliği (K1, K3, K4, K5, K7, K8, K9, K10, K12, K13, K14, K15).	12
		Yüksek Gastronomik Potansiyele Sahip Bir Şehir	3	Nitelikli ürünler [Zeytinyağı, peynir, kıvırcık kuzusu] (K2, K6, K11).	3
CİÜ'nün Turizm ile İlişkisi	37	Turizm Çeşitlerinde Rolü	13	Gastronomi Turizmine Katkı (K1, K2, K3, K5, K11, K15)	6
				Kültür Turizmine Katkı [Üretim alanlarında turlar, ziyaretler] (K3, K8, K13).	3
				Sağlık Turizmine Katkı [Zeytinyağı vb. doğal ürünler] (K4, K9, K12).	3

				Agro Turizme Katkı [Çam kozalak pekmezi, köy deneyimi] (K6).	1
		Turizm Sektörüne Etkisi	3	Ekonomik & Ticari Katkı (K10, K13, K14).	3
		Turistlerce Tercih Edilen Ürünler	21	Zeytin ve Zeytinyağı (K1, K3, K5, K6, K8, K10, K15).	7
				Süt Ürünleri [Höşmerim, yöresel peynir] (K2, K4, K8, K10, K14).	5
				Et Ürünleri [Kıvırcık kuzusu] (K2, K4, K6, K11, K13, K14).	6
				Doğal Ürünler (K7, K9, K11, K12).	3

Yapılan içerik analizi sonucunda toplam 112 kod**,** 32 kategori ve 9 ana tema altında dağılım göstermiştir. Ana temalar ve frekansları şu şekildedir: Cİ'nin Kavramsal Çağrışımı, f=22; CİÜ'nün Katkıları, f=17; Balıkesir CİÜ'nün Kalitesi, f=13; CİÜ Satın Alma Davranışını Etkileyen Faktörler, f=20; CİÜ'nün Duyulduğu Ortamlar, f=18; CİÜ Tanıtımı için Öneriler, f=16; CİÜ Tüketicilerinin Tercih Stratejileri, f=15; Balıkesir'in Gastronomik Konumlandırılmasına İlişkin Algılar, f=15 ve CİÜ'nün Turizm ile İlişkisi, f=37.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırma, Balıkesir ili Edremit ilçesinde yaşayan yerel halkın CİÜ'ye yönelik algılarını, bu ürünlerin turizm gelişimine katkısına ilişkin değerlendirmelerini ve geleceğe dönük beklentilerini ortaya koymak amacıyla nitel bir yöntemle gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular; Balıkesir'in CİÜ bakımından hem ekonomik hem kültürel hem de turistik açıdan yüksek bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Ancak katılımcı algıları Balıkesir'in CİÜ potansiyelini yeterince görünür kılamadığını; özellikle tanıtım**,** markalaşma**,** kalite standardizasyonu ve gastronomi turizmine yönelik faaliyetlerle geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Balıkesir; zeytinyağı**,** peynir türleri**,** höşmerim**,** kuzu eti**,** mandalina**,** incir**,** bamya**,** tost**,** ayran**,** bölgesel tatlıları, hamur işleri, el sanatı ürünleri ve Marmara Adası mermeri gibi değerleriyle dikkat çekmektedir. Tescilli 43 CİÜ'nün 38'i kentin gastronomik mirasının ne kadar zengin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çeşitlilik, Balıkesir'in Türkiye'de gastronomi temelli destinasyonlar arasında güçlü bir konuma taşınabileceğinin göstergesidir.

Çalışmada, katılımcılardan elde edilen bulgulara yapılan içerik analizi sonucunda 112 kod, 32 kategori ve 9 ana tema ortaya çıkmıştır:

En yüksek frekansa sahip temalardan biri olan *Coğrafi İşaret Kavramsal Çağrışımı* (f=22), katılımcıların kavramı ağırlıklı olarak ürünün kaynağı**,** kültürel miras**,** yerel kimlik**,** kalite güvencesi ve ayırt edicilik üzerinden tanımladığını göstermektedir. Bu bulgu, literatürde coğrafi işaretlerin yerellik, kültür ve kalite temelli bir koruma mekanizması olduğu yönündeki değerlendirmelerle örtüşmektedir (Tregear vd., 2007; Teuber, 2011).

Katılımcı ifadeleri bu durumu açıkça desteklemektedir:

- "*Coğrafi işaret bir ürünün yetiştiği veya üretildiği yeri çağrıştırır.*" (K1).
- "*Kültürel bir değer, yaşam tarzı taşır.*" (K9).
- "*Patent ve tescili ifade eder.*" (K5).

Literatürde de coğrafi işaretlerin ürünün coğrafi kökeniyle ilişkili kalite ve geleneksel üretim bilgisini garanti ettiği belirtilmektedir (Bowen & Zapata, 2009; Pektaş vd., 2018).

CİÜ'nün katkılarına ilişkin algı teması (f=17), katılımcılarca CİÜ'nün ekonomik, kültürel ve turistik katkı sağlayan çok boyutlu bir araç olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Örneğin bir katılımcı *"Coğrafi işaret tüketici için kalite güvencesidir."* (K1) diyerek güven unsurunu vurgularken, bir diğeri *"Satışları artırır, yeni pazar oluşturur."* ifadesiyle ekonomik katkıyı belirtmiştir (K5). Literatürde de CİÜ'nün üreticilere rekabet avantajı sağladığı, sürdürülebilir gelir yarattığı ve kalkınma aracı olarak değerlendirildiği sıklıkla vurgulanmaktadır (Bowen & Zapata, 2009; Belletti vd., 2017; Tekelioğlu, 2021).

Balıkesir CİÜ'nün kalitesine yönelik algı teması (f=13), Balıkesir ürünlerinin özellikle zeytinyağı, peynir, çörek, lor tatlısı gibi özgün ürünlerle yüksek kalite imajına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcılar "*Zeytinyağı dünya çapında tanınmalı.*" (K1) ve "*Turistler tattığında kalite kendini gösteriyor.*" (K6) ifadeleriyle kalite vurgusu yapmaktadır. Bununla birlikte kalite sorunu yaşayan üreticiler olduğuna dair yorumlar da dikkat çekmektedir: "*Bazı üreticiler kaliteye dikkat etmiyor, fark ediliyor…*" (K5). Bu ikili durum literatürdeki, coğrafi işaretli ürünlerde markalaşma ve standardizasyonun sürdürülebilir kalite için kritik bir önem taşıdığı vurgusuyla paralellik göstermektedir (Barjolle & Sylvander, 2002).

CİÜ satın alma davranışını etkileyen faktörler teması (f=20), tüketicilerin kararlarını üç ana öğenin belirlediğini göstermektedir: (1) Ürün özellikleri (f=9), (2) Piyasa ve marka algısı (f=8), (3) Güven ve sertifikasyon (f=3). Öne çıkan katılımcı ifadelerinden bazıları şunlardır:

- "*Kalite her şeyden önce gelir.*" (K1).
- "*Benim için fiyat ve marka daha önemli.*" (K8).
- "*Coğrafi işaretli olması satın almam için yeterli.*" (K11).

Bu sonuç tüketici davranışları literatüründeki "fiyat-kalite algısı" ve "sertifikasyonun güven artırıcı etkisi" bulgularını doğrulamaktadır (Özata Şahin, 2025; Yaşar & Şeker, 2025).

CİÜ'nün duyulduğu ortamlar teması (f=18), coğrafi işaretli ürünlerin yaygın olarak yerel deneyim, çevresel tavsiye, festivaller, sosyal medya ve restoran deneyimleri aracılığıyla duyulduğunu göstermektedir. Özellikle "*Balıkesir'de yaşadığım için biliyorum.*" (K10) vurgusu, yerel bilinirliğin önemini göstermektedir.

CİÜ'nün tanıtımı için öneriler teması (f=16) altında katılımcı ifadeleri incelendiğinde; dijital içerikler, sosyal medya, etkinlikler, TV programları, QR kodlar ve menü işaretlemeleri gibi geniş yelpazede öneriler sundukları görülmektedir. Öne çıkan bazı katılımcı ifadeleri aşağıda verilmiştir:

- *"Instagram ve Facebook ile farklı kitlelere ulaşabiliriz.*" (K1).
- *"Gastronomi festivalleri yapılmalı."* (K3).
- *"Menülerde coğrafi işaret etiketi yer almalı"* (K12).

CİÜ tüketicilerinin tercih stratejileri teması (f=15) altında üç temel tüketici profili ortaya çıkmıştır. Bunlar: (1) Kalite odaklılar, (2) Fiyat-kalite dengesi arayanlar ve (3) Fiyat önceliklilerdir. Bu bölümlendirme, gastronomi araştırmalarındaki tipik tüketici davranışı tipolojileriyle benzerdir (Kim vd., 2009).

Balıkesir'in gastronomik konumlandırılmasına ilişkin algılar teması (f=15) iki önemli alt bulgu sunmaktadır. Bulardan ilki "*Balıkesir hak ettiği değeri alamıyor.* (f=12)" görüşüdür. Katılımcılardan K14: "*Tanıtım eksikliği var.*" ve K9: "*Gaziantep veya Hatay gibi bilinmiyor.*" (K9). ifadeleriyle Balıkesir'in sahip olduğu gastronomik zenginlik ve özgünlüğe rağmen mevcut durumundan duyulan memnuniyetsizlik açıkça ifade edilmektedir. Katılımcılardan 3'ü ise özellikle ilin nitelikli ürünleriyle yüksek gastronomik potansiyele sahip ((K2, K6, K11) olduğunun altını çizmişlerdir. Katılımcılardan K6: "*Zeytinyağı ve peynirler Türkiye'nin en iyilerinden.*" (K6) ifadesiyle görüşünü açık bir biçimde ortaya koymuştur. Bu bulgu genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların çoğunluğu Balıkesir'in gastronomik potansiyelinin yeterince tanınmadığını ve tanıtım yetersizliğinin önemli bir sorun olarak görmektedir. Bu görüşleri, literatürde destinasyon markalaşmasında tanıtım ve görünürlüğün kritik rol oynadığı yönündeki bulgularla örtüşmektedir (Sims, 2009; Polat, 2017). Bununla birlikte literatürde sıklıkla vurgulana gizli gastronomik destinasyonlar ya da keşfedilmemiş mutfak potansiyeli tespitleriyle örtüşmektedir (Ellis vd., 2018).

CİÜ'nün turizm ile ilişkisi teması, en yüksek frekansa sahip temadır (f=37). Katılımcılara göre coğrafi işaretli ürünler: Gastronomi turizmini desteklemektedir (f=6); Kültür turizmi ile bağlantılıdır (f=3);Sağlık turizmine katkı sağlayabilir (f=3); Agroturizm için fırsatlar sunmaktadır (f=1). Bazı katılımcı ifadeleri şunlardır:

- "*Zeytinyağı tadımı turizm için çok çekici.*" (K2).
- "*Üretim alanlarında turlar yapılabilir.*" (K3).
- "*Ben zeytinyağı ile güneşleniyorum, sağlık için bile kullanılır.*" (K9).

Yukarıdaki katılımcı ifadeleri, gastronomi ve agroturizmin Balıkesir'de geliştirilme potansiyeline işaret etmektedir. Bu görüşler, gastronomi turizminin otantik ürünlere olan ilgi üzerinden turist davranışlarını etkilediğini belirten çalışmalarla uyumludur (Bessière, 1998; Hall & Mitchell, 2005).

Araştırma bulguları genel olarak değerlendirildiğinde; CİÜ'nün yerel kalkınma, turizm gelişimi, kültürel değerlerin korunması ve süreklilik açısından stratejik önemini ortaya koymaktadır. Katılımcılar, CİÜ'lerin hem üretici hem de tüketici için güven ve ekonomik fayda sağladığını belirtmiş, turizme entegrasyonunun ise Balıkesir'in tanınırlığını artıracağını vurgulamıştır (Akgöz vd., 2023; Korucuk & Aslan Çetin, 2024). Sonuç olarak, Balıkesir ili CİÜ'nün turizmle bütünleşmesi; yerele özgü kültürel kimliğin korunmasına, Balıkesir Merkez ve ilçelerinde ekonomik ve yerel kalkınmanın desteklenmesinde ve ilin markalaşmasında katkı sağlayabilecek yüksek bir potansiyel barındırdığı söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda geliştirilen öneriler şunlardır:

➢ **Gastronomi ve Lezzet Rotaları**

- "Balıkesir Lezzet Rotası", "Zeytinyağı Yolu", "Peynir Rotası" gibi tematik rotalar geliştirilmelidir.
- Özellikle Ayvalık, Edremit, Burhaniye, Manyas gibi ürün yoğunluğu yüksek bölgeler mikro rota olarak konumlandırılabilir.
- Rotalar QR kod uygulamaları ve dijital haritalarla desteklenmelidir.

➢ **Festival ve Etkinlikler**

- "Coğrafi İşaretli Ürünler Festivali" düzenlenebilir.
- Zeytinyağı tadım günleri, peynir atölyeleri, höşmerim festivalleri ulusal çapta tanıtılmalıdır.

➢ **Dijital Tanıtım ve Marka Geliştirme**
- Balıkesir CİÜ'lerine özel sosyal medya kampanyaları hazırlanmalıdır.
- Gastronomi belgeselleri, kısa tanıtım videoları, influencer iş birlikleri yapılmalıdır.
- Restoran ve otellerde menülerde CİÜ etiketi zorunlu hâle getirilmelidir.

➢ **Üreticilere Yönelik Eğitim ve Standardizasyon**
- Kalite kontrolü, hijyen, paketleme ve markalaşma eğitimleri verilmelidir.
- Denetim mekanizmaları güçlendirilmeli; üretici kooperatifleri desteklenmelidir.

➢ **Agroturizm Uygulamaları**
- Zeytinlik gezileri, mandıra ziyaretleri, bağ-bahçe gezileri gibi deneyimsel turizm ürünleri geliştirilmelidir.
- Köy turizmi kapsamında CİÜ deneyim atölyeleri planlanmalıdır.

➢ **Paydaş İş Birliği**
- Belediyeler, kooperatifler, odalar ve turizm işletmeleri arasında "Balıkesir Coğrafi İşaret Platformu" kurulabilir.
- Ortak marka kimliği ve tanıtım materyalleri hazırlanmalıdır.

➢ **Akademik Çalışmalar için Öneriler**
- CİÜ'nün turist memnuniyeti ve destinasyon imajına etkisi nicel yöntemlerle incelenebilir.
- İlçeler arası karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir.
- Gastronomi rotalarının mekânsal verilerle analizi gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

Akgöz, E., Varol, F., & Öksüz, M. (2023). The Role of Geographically Indicated Products in the Determination of Gastronomy Routes in Konya. *Journal of Yasar University, 18*(72), 547-568.

Alves, E. R., Chagas, A. H., Basquerotto, C. H. C. C., Silva, F. J. S., Silva M. G. D., & Moura, T. R. S. (2021). Geographical Indication as Regional Development Strategy: Potential of Dom Eliseu-PA Guava Culture. *Brazilian Journal of Development, 7*(5), 46.075-46.097.

Barjolle, D., & Sylvander, B. (2002). Some Factors of Success for Origin Labelled Products in Agri-Food Supply Chains in Europe: Market, Internal Resources and Institutions. *Productions Animales -Paris- Institut National de la Recherche Agronomique-, 16*(4), 289-293.

Belletti, G., Marescotti, A., & Touzard, J.-M. (2017). Geographical Indications, Public Goods and Sustainable Development: The Roles of Actors' Strategies and Public Policies. *World Development*, 98, 45-57.

Bessière, J. (1998). Local Development and Heritage: Traditional Food and Cuisine as Tourist Attractions in Rural Areas. *Sociologia Ruralis*, *38*(1), 21-34.

Bowen, S., & Zapata, A. V. (2009). Geographical Indications, Terroir, and Socioeconomic and Ecological Sustainability: The Case of Tequila. *Journal of Rural Studies*, *25*(1), 108-119.

Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö., & Köklü, N. (2018). Sosyal Bilimler için İstatistik (22. Baskı). Pegem Akademi.

Çalışkan, V., & Koç, H. (2012). Türkiye'de Coğrafi İşaretlerin Dağılış Özelliklerinin ve Coğrafi İşaret Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi, 28*, 193-214.

Çukur, F., & Çukur, T. (2017). Coğrafi İşaretli Ürünlerin Kırsal Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi: Muğla İli Örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi, 23*(2), 187-194. https://doi.org/10.24181/tarekoder.364914

Doğanlı, B. (2020). Coğrafi İşaret, Markalaşma ve Kırsal Turizm İlişkileri. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(2), 525-541.

Dülgaroğlu, O., & Solunoğlu, A. (2025). The Effect of Visitors' Perceptions of Product with Geographical Indication on Destination Image: The Case of Ayvalık Olive Oil. *International Journal of Environmental Sciences, 11*(3), 114-128.

Ellis, A., Park, E., Kim, S. & Yeoman, I. (2008). What is food tourism? *Progress in Tourism Management, 68*, 250-263. doi:10.1016/j.tourman.2018.03.025

Hall, C. M., & Mitchell, R. (2005). *Gastronomic Tourism: Comparing Food and Wine Tourism Experiences.* M. Novelli (Ed.), Niche Tourism içinde (ss.73-88), Elsevier Butterworth-Heinemann: Oxford.

Kan, M., & Gülçubuk, B. (2008). Kırsal Ekonominin Canlanmasında ve Yerel Sahiplenmede Coğrafi İşaretler. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 22(2), 57–66.

Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 62-80.

Kim, Y. G., Eves, A., & Scarles, C. (2009). Building a Model of Local Food Consumption. *International Journal of Hospitality Management*, *28*(3), 423-431.

Korucuk, N. & Aslan Çetin, F. (2024). Coğrafi İşaretli Ürünlere Yönelik Tutumun Destinasyon İmajına ve Tekrar Satın Alma Niyetine Etkisi. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18*, 34–58.

Mariana, I., Sofilda, E., & Harris, F. (2024). Geographical Indication Commercialisation Policy through Tourism Sector on Economic Prosperity (August 27, 2024). *OIDA International Journal of Sustainable Development*, *18*(03), 51-64.

Mertol, H., & Yaylacı, S. (2021). Coğrafi İşaretli Ürünler ve Gastronomik Lezzetler: Tokat Örneği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi SBE Dergisi, 7*(1), 313-334.

Özata Şahin, E. (2025). Coğrafi İşaret ve Tüketici Algısı: Çorum/Alaca Örneği. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 8*(1), 44-54.

Pektaş, G. Ö. E., Kahraman, C., & Alkan, G. (2018). Türkiye'de Coğrafi İşaretler ve İhracat Pazarlaması Açısından Değerlendirilmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi, 23*(39): 65-82.

Polat, E. (2017). Turizm ve Coğrafi İşaretleme: Balıkesir Örneği. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 1*(1), 17-31.

Sims, R. (2009). Food, Place and Authenticity: Local Food and the Sustainable Tourism Experience. *Journal of Sustainable Tourism, 17*(3), 321-336.

Şahin, G. (2013). Coğrafi İşaretlerin Önemi ve Vize (Kırklareli)'nin Coğrafi İşaretleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15*, 23-37.

Tekelioğlu, Y. (2019). Coğrafi İşaretler ve Türkiye Uygulamaları. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*(15), 47-75.

Tekelioğlu, Y. (2021). Coğrafi İşaretlerin A, B, C'si. *Coğrafi İşaretler Dergisi, 1*, 14-32.

Teuber, R. (2011). Consumers' and Producers' Expectations Towards Geographical Indications: Empirical Evidence for A German Case Study. *British Food Journal, 113*(7), 900-918.

Tregear, A., Arfini, F., Belletti, G., & Marescotti, A. (2007). Regional Foods and Rural Development: The Role of Product Qualification. *Journal of Rural Studies, 23*(1), 12-22.

Ürkün, K., & Özgürel, G. (2025). Gastronomi Perspektifinden Kültürel Kimlik Üzerine Nitel Bir Araştırma: Edremit Körfezi-Balıkesir Örneği. Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 9(1), 55-79. https://doi.org/10.32572/guntad.1488176

Yaşar, B., & Şeker, İ. T. (2025). Yerli Turistlerin Coğrafi Ürün Algısı: Balıkesir-Edremit Örneği, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, *9*(1), 40-52.

WORLD FEDERATION OF TOURIST GUIDE ASSOCIATIONS (WFTGA) RESMİ INSTAGRAM HESABININ İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Hatice Nur KESİMAL
Balıkesir Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü
Turizm Rehberliği Anabilim Dalı,
haticenurkesimal@gmail.com - 0009-0009-8712-8376

Dr. Öğr. Üyesi Hasret ULUSOY MUTLU
Balıkesir Üniversitesi/Turizm Fakültesi
Turizm Rehberliği Bölümü,
hasretulusoy@balikesir.edu.tr - 0000-0003-1633-6804

ÖZET

İletişim teknolojilerinde dijitalleşme süreçleri oldukça büyük bir hız kazanmıştır. Bu süreçler kapsamında özellikle sosyal medya mecrası oldukça ilgi gören bir oluşum haline gelmiştir. Geleneksel iletişim araçlarıyla kıyaslandığında çok daha hızlı olan, etkileşime izin veren ve günceli yakalamaya olanak tanıyan mecralar olan sosyal medya platformları hem bireyler hem de çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından yoğunlukla ve etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Günümüzde en fazla kullanıcısı olan sosyal medya platformlarından biri de Instagram'dır. Mesleğin tanınırlığını artırmak, standartlar belirleyip bu standartları paylaşmak ve eğitimde mükemmelliği teşvik etmek amacıyla dünyanın her yerinden turist rehberlerini bir araya getiren Dünya Turist Rehberi Birlikleri Federasyonu (WFTGA), 1985 yılında ilk kez düzenlenen Turist Rehberleri Konferansında ortaya çıkmıştır. 1987 yılında Viyana kentinde düzenlenen ikinci konferanstan sonra Avusturya yasalarına göre kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olarak tescil edilmiştir. Buradan hareketle bu araştırmanın amacı, Dünya Turist Rehberi Birlikleri Federasyonu'nun resmi Instagram hesabında yer alan paylaşımları içerik analiziyle incelemektir. Çalışmanın verileri 2025 yılı ile sınırlı tutulmuş olup 01.01.2025-17.12.2025 tarihleri arasında yapılan paylaşımlar dikkate alınmıştır. WFTGA, resmî web sitesinde yer verdiği misyonu yerine getirmek amacıyla; "Mesleği Güçlendirme", "Birlikleri Destekleme", "Savunuculuk ve Temsil", "Kapasite Geliştirme ve Topluluk Katılımı" ve "Etik Temel" başlıkları özelinde çalışmalar yapmaktadır. Kategorilendirme işlemi yapılırken, bu başlıklar kategori, bu başlıklar altında yer alan başlıklar ise tema olarak belirlenmiştir. Böylelikle federasyonun misyon hedeflerini ne derece karşıladığına ilişkin ipuçları sunulmuştur. Verilerin analizi sırasında ortaya çıkan kodlar ilgili tema ve kategori altına yerleştirilmiş, tekrarlanma sıklıkları hesaplanmış ve yüzdelik değerler olarak sunulmuştur. Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: WFTGA, Instagram, Turist Rehberi.

EXAMINING THE OFFICIAL INSTAGRAM ACCOUNT OF WORLD FEDERATION OF TOURIST GUIDE ASSOCIATIONS (WFTGA)

ABSTRACT

Digitalization processes in communication technologies have gained considerable momentum. Within this process, social media platforms have become particularly popular. Compared to traditional communication tools, social media platforms, which are much faster, allow for interaction, and enable keeping up with current events, are used extensively and effectively by both individuals and various institutions and organizations. Instagram is one of the social media platforms with the most users today. The World Federation of Tourist Guide Associations (WFTGA), which brings together tourist guides from all over the world to increase the recognition of the profession, set and share standards, and promote excellence in education, emerged from the first Tourist Guides Conference held in 1985. After the second conference held in Vienna in 1987, it was registered as a non-profit organization under Austrian law. Therefore, the aim of this study is to examine the posts on the official Instagram account of the World Federation of Tourist Guide Associations through content analysis. The study's data is limited to the year 2025, considering posts made between January 1, 2025, and December 17, 2025. To fulfill its mission as stated on its official website, the WFTGA works under the headings of " Strengthen the Profession," "Support Associations," "Advocacy and Representation," "Capacity Building and Community Engagement," and "Ethical Foundation." These headings were designated as categories, and the subcategories within them as themes. This provides insights into the extent to which the federation meets its mission objectives. Codes identified during data analysis were placed under the relevant themes and categories, their frequency of occurrence was calculated, and presented as percentages. Recommendations are presented based on the results of the research.

Keywords: WFTGA, Instagram, Tourist Guide.

1. GİRİŞ

Sosyal medya, iletişim bağlamında hem ülkede hem de dünyada oldukça fazla kullanılan bir platformdur (Arat ve Dursun, 2016, s. 11). Her bireyin kendi içeriğini yaratabilmesi yönünden geleneksel medyadan ayrılan sosyal medya etkileşimli bir alan olup kendine özgü uygulamaları da ortaya koymuştur (Yağmurlu, 2011, s. 6-13). Fotoğraf ve video paylaşımı yapılan sosyal medya platformu olan Instagram Ekim, 2010'da kurulmuş ve Nisan, 2012'de Facebook tarafından satın alınmıştır (Kara, 2013. s. 44). Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinin öncü olduğu gezilen yerleri paylaşma isteğinin, günümüzde sosyal medyada paylaşım yapma halini ortaya çıkardığı söylenebilmektedir (Binbaşıoğlu, 2017, s. 20).

Turizm sektöründe bireylerin seyahat deneyimlerini paylaşmasıyla destinasyonlara potansiyel ziyaretçi kazandıran sosyal medya platformları tanıtımların, bilgilendirmelerin, haber alma ve vermelerin en kısa yollarından olmuştur (Çalışır ve Aksoy, 2019, s. 61; Çorman ve Duman, 2025, s. 26). Turizm örgütlerinin tanıtım, güncel bilgi paylaşımı, hedef kitleye ulaşma, imaj ve

itibar sağlama gibi sebeplerle sosyal medyayı aktif halde kullanması zorunluluk haline gelmiştir (Duğan ve Aydın, 2018, s. 10).

Dünya Turist Rehberi Birlikleri Federasyonu (WFTGA) (2025a) turist rehberliği mesleğinin tanınırlığını artırmak, standartlar belirleyip bu standartları paylaşmak ve eğitimde mükemmelliği teşvik etmek amacıyla dünyanın her yerinden turist rehberlerini bir araya getiren bir örgüttür. 1985 yılında ilk kez düzenlenen Turist Rehberleri Konferansında ortaya çıkmıştır. 1987 yılında Viyana kentinde düzenlenen ikinci konferanstan sonra Avusturya yasalarına göre kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olarak tescil edilmiştir. Günümüzde 70'in üzerinde ülkeden üyesi bulunan ve 200.00'den fazla bireysel turist rehberini temsil etmektedir (WFTGA, 2025b). Federasyon aynı zamanda üyeleri adına ziyaretçilere profesyonel bir hizmet sunmak, doğru bilgi aktarımını sağlamak, turizmin tüm paydaşlarına adil davranışı sağlamak, rehberli turlarda doğal ve kültürel değerlere saygılı davranılmasını teşvik etmek, ev sahibi ülkelere itibar sağlamak gibi ilkeleri ve amaçları kabul etmiş bu amaçlar doğrultusunda BM Turizm Etik Kurallarını da imzalamıştır (WFTGA, 2025c).

Bu araştırmanın amacı, Dünya Turist Rehberi Birlikleri Federasyonu'nun resmi Instagram hesabında yer alan paylaşımları içerik analiziyle incelemektir. İlgili alanyazın incelendiğinde turist rehberi birlikleri üst kuruluşu niteliğinde olan ve dünya genelinde turist rehberlerinin sesini duyurmayı ve mesleğin bilinirlik düzeyini artırmayı hedefleyen federasyonun bu amaçla kullandığı Instagram hesabının analiz edildiği bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu bağlamda çalışmanın, federasyon misyonunu sosyal medya hesaplarından biri olan ve resmî web sitesi üzerinden bilgisi verilen resmi Instagram hesabına ne derece yansıttığı saptanmıştır. İlgili çalışmanın; alanyazındaki önemli bir boşluğu dolduracağı, federasyonun, turist rehberi birliklerinin, turist rehberlerinin ve turist rehberliği mesleğinin tanınırlık düzeyini artıracağı ve böylelikle turist rehberi ve turist rehberlerinin icra ettikleri mesleğine yönelik farkındalığın artacağı düşünülmektedir.

2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

İlgili alanyazın incelediğinde reklamcılık (Öztürk, Şener ve Süher 2016), halkla ilişkiler (Tufan Yeniçıktı, 2016), bankacılık (Güler, 2021), eğitim (Gürsoy Pakkan ve Topuz Savaş, 2021), tekstil (Ağca, 2022) ve spor (Karakuş ve Karakuş, 2025) gibi farklı alanlarda ve disiplinlerde yapılmış olan Instagram hesapları içerik analizi çalışmalarının olduğu görülmektedir. Turizm alanyazınında da içerik analizi kullanılarak Instagram hesapları incelenen çalışmalar bulunmaktadır. Binbaşıoğlu (2017) tarafından yapılan çalışmada deniz, kum, güneş gibi kitlesel turizm faaliyetlerinin yürütüldüğü Akdeniz ülkelerinin ulusal turizm örgütlerinin Instagram kullanım düzeyleri incelenmiştir. Bir aylık (Nisan, 2017) paylaşım sayısı, takip edilen sayısı, beğeni sayısı, yorum sayısı ve günlük ortalama paylaşım sayısı incelenmiş ve elde edilen veriler doğrultusunda paylaşım sayısı bakımından Hırvatistan'ın; takipçi sayısı bakımından Türkiye'nin, etiketleme sayısı açısından İtalya'nın, Hastag# sayısı, paylaşım başına düşen ortalama beğeni ve yorum sayısı bakımından İspanya'nın ön planda olduğu görülmüştür. Çelen ve Tuna (2018) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'deki gurmelerin Instagram hesaplarının bir aylık paylaşımları (05.12.2017- 05.01.2018) incelenmiştir.

Gurmelerin Instagram kimliğine bakıldığında 6 hesabın profil açıklaması kısmında "yemek", "yiyecek- içecek" ifadesinin yer aldığı görülmüştür. İçerik kısmına bakıldığında ise en çok "yiyecek- içecek" ve "yiyecek-içecek işletmeleri"ne yönelik paylaşımların yapıldığı anlaşılmaktadır. Özçoban (2019) tarafından yapılan çalışmada Tripadvisor üzerinden belirli kriterlerle en iyi ilk beş konaklama tesisinin Instagram hesaplarının içerik analizi yapılmıştır. Bu kapsamında tesislerin 16-17 Ekim 2019 tarihlerindeki gönderiler incelenmiş, gönderiler "Anıtkabir", "Atakule", "Hitit Güneşi Heykeli", "Ankara Şehir Manzarası", "Kızılay" olmak üzere beş farklı tema altında toplanmıştır. Instagram hesaplarında en çok paylaşılan temanın Hitit Heykeli olduğu görülmüştür. Ilgın, Demiral ve Çavuşlugil Köse (2021) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de bulunan yerli ve yabancı zincir otellerin Instagram hesapları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmada Türkiye'de 57 farklı zincire ait 628 otelin bulunduğu ve bunların arasından en büyük yabancı otel zincirinin 76 otelle Wyndham Hotels'in ve en büyük yerli otel zincirinin 23 otel ile Rixos'un olduğu belirtilmiştir. Araştırma kapsamında Rixos Sungate ve Ramada Lara Resort otellerinin 01 Ocak- 31 Mart ve 01 Ekim-31 Aralık 2019 tarihleri arasında resmi Instagram hesabından yaptıkları paylaşımlar incelenmiştir. Yapılan paylaşımlar içerik bakımından "Ürün/Hizmet Tanıtımı", "Özel Günler", "Kurum Haberleri", "Etkinlik/ Duyuru Haberleri", "Sosyal Sorumluluk" ve "Diğer" olmak üzere altı kategori altında toplanmıştır. Araştırmanın bulgularına bakıldığında iki otelin de resmi Instagram hesabında en çok "Ürün/Hizmet Tanıtımı" kategorisinde paylaşım yapıldığı görülmüştür. Tuncer (2021) tarafından yapılan çalışmada devlet üniversiteleri bünyesinde bulunan aktif turizm fakültelerinin Instagram kullanımı incelenmiştir. Yapılan çalışmada fakültelerin resmi Instagram hesaplarının olup olmadığı, hesapların kullanım süresi, takip ve takipçi sayıları gibi kriterler içerik analizine tabi tutulmuştur. Yapılan analizlerde en eski resmi Instagram hesabı, en çok gönderi sayısı ve en yeni resmi Instagram hesabının hangi fakültelere ait olduğu saptanmıştır. Çelik ve Bora (2022) tarafından yapılan çalışmada İstanbul'un Beyoğlu ve Şişli bölgelerinde yer alan sekiz lüks sınıf otel işletmesinin Instagram hesabı incelenmiştir. Araştırmaya dahil edilen otellerin 2021 yılı Ekim ayı içerisinde kurumsal Instagram hesaplarından yaptıkları 108 gönderi içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Yapılan çalışmada en çok takipçi sayısına sahip olan Instagram hesabının Fairmont Quasar İstanbul Hotel olduğu, en çok toplam Instagram paylaşımına sahip olan hesabın Hilton İstanbul Bosphorus Hotel olduğu ve en çok paylaşım yapan Instagram hesabının CVK Park Bosphorus Hotel olduğu görülmektedir. Paylaşımlar "Bölge Tanıtımı", "Etkinlik Haberleri", "Gastronomi", "Kültür, Sanat, Moda, Spor Etkinlik ve Duyurular", "Mekân Hizmet ve Olanak Tanıtımı", "Özel Günler", "Sosyal Sorumluluk, Farkındalık", "Tesis ve Marka Tanıtımı" olmak üzere sekiz kategoride sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalardan en çok paylaşımın "Tesis ve Marka Tanıtımı" kategorisinde yapıldığı tespit edilmiştir. Karacabey ve Akkuş (2024) tarafından yapılan çalışmada UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı içerisinde yer alan gastronomi şehirlerinin Instagram hesaplarının içerik analizinin yapıldığı görülmüştür. Gastronomi şehirlerinin Instagram hesabına bakıldığında takipçi sayısı, beğeni- yorum ortalaması ve gönderi sayısı bakımından en çok Afyonkarahisar şehrinin öne çıktığı görülmektedir. Paylaşımların ağırlıklı olarak yiyecek-içecek işletmelerinin, yiyecek veya içecek ürünlerin tanıtılması amacıyla ticari içerikli olduğu görülmüştür. Karaçar (2025) tarafından yapılan çalışmada üniversitelere ve öğrenci gruplarına ait rekreasyon temasıyla

açılan Instagram hesaplarının analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamında 2024 yılında aktif olarak sosyal medya platformuna kayıtlı olan ve herkese açık durumda olan 41 hesap incelenmiştir. Hesapların ortalama beğeni sayısına bakıldığında 50- 200 arasında değiştiği görülürken video izlenme sayılarının 1000 ile 10.000 arasında olduğu görülmektedir. Çorman ve Duman (2025) tarafından yapılan çalışmasında "Go Batman" Instagram hesabının paylaşım sıklığı, içeriği, kullanılan etiketler ve etkileşimi (beğeni ve yorumlar) içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Go Batman Instagram hesabında 4 video ve 56 fotoğraf olmak üzere 60 gönderiye ulaşılmıştır. Go Batman Instagram hesabının içeriklerine yönelik bulgular "Tarihi/Dini Yapılar ve Çekicilikler", "Gastronomik Öğeler", "Doğal Çekicilikler", "El Sanatları" ve "Diğer Unsurlar" olarak beş tema altında toplanmıştır. En fazla paylaşımın "Tarihi/Dini Yapılar ve Çekicilikler" teması altında yapıldığı görülmüştür.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı, Soruları ve Sınırlılıkları

Araştırmanın amacı, Dünya Turist Rehberi Birlikleri Federasyonu'nun resmi Instagram hesabında yer alan paylaşımları içerik analiziyle incelemektir. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş olup araştırma sorularına aşağıda yer verilmiştir:

- WFTGA resmi Instagram hesabındaki betimleyici bilgiler nelerdir?

- WFTGA resmi Instagram hesabındaki paylaşımların türleri nelerdir, paylaşımların türlere göre sıklıkları nasıldır?

- WFTGA resmi Instagram hesabındaki paylaşımların kategorilere göre dağılımı nasıldır?

- WFTGA resmi Instagram hesabındaki paylaşımların temalarının ve kodlarının dağılımı nasıldır, kodların tekrarlanma sıklıkları nasıldır?

Araştırma kapsamında yalnızca WFTGA resmi Instagram hesabında elde edilen veriler ile sınırlı tutulup diğer sosyal medya hesapları ve resmî web sitesi kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca mevcut yıl bağlamında veriler incelenmiş, Instagram hesabındaki diğer paylaşımlar analize tabi tutulmamıştır. Elde edilen veriler, WFTGA resmi Instagram hesabında 1 Ocak 2025-17 Aralık 2025 tarihleri arasında paylaşımı yapılan gönderi ve videolar ile sınırlı tutulmuştur.

3.2. Araştırmanın Veri Grubu

Araştırmada veri grubunu WFTGA resmi Instagram hesabındaki 1 Ocak 2025-17 Aralık 2025 tarihleri arasında paylaşımı yapılan gönderi ve videolar oluşturmaktadır. Yapılan paylaşımlara ilişkin betimleyici bilgilere Çizelge 1'de yer verilmiştir. Çizelge 1'e göre yıllar itibariyle WFTGA resmi Instagram hesabında yer alan toplam gönderi (post) sayısı 2.843, video (reels) sayısı 567, öne çıkan hikâye (story) sayısı 247'dir. Araştırmanın gerçekleştirildiği tarih aralığı kapsamında 2025 yılı paylaşım sayıları incelendiğinde, mevcut yılda öne çıkan hikâye bulunmadığı, toplam 567 gönderi ve 75 video paylaşıldığı tespit edilmiştir. WFTGA resmi Instagram hesabını 8.197 kişi takip etmektedir. WFTGA resmi Instagram biyografisinde turist rehberi birlikleri için kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olduğu, üye davetinde bulunduğu/üye olma çağrısı yaptığı görülmektedir. Ayrıca gelecek etkinlikler bağlamında "WFTGA 21st

Convention, Japan 2026" etkinliğinin ismi de yer almaktadır. Son olarak WFTGA ile bağlantılı web sitesi ve sosyal medya hesaplarına ilişkin linkler bulunmaktadır.

Çizelge 1. Paylaşımlara İlişkin Betimleyici Bilgiler

Toplam Gönderi Sayısı	Toplam Hikâye (Öne Çıkan) Sayısı	Toplam Video Sayısı	2025 Gönderi Sayısı	2025 Hikâye (Öne Çıkan) Sayısı	2025 Video Sayısı	Takip Edenlerin Sayısı	Takip Edilenlerin Sayısı
2.843	247	357	567	-	75	8.197	4.332

3.3. Veri Toplama Süreci

Araştırma kapsamında yer alan veriler, Dünya Turist Rehberi Birlikleri Fedarasyonu'nun resmi internet sitesinde paylaşılmış olan "wftga_official_" Instagram hesabı paylaşımlarından elde edilmiştir. 2025 yılı kapsamında 1 Ocak-17 Aralık tarihleri arasında paylaşımı yapılan gönderi ve videolar incelenmiştir. Belirtilen tarih aralığında öne çıkan hikayeler bulunmadığından veri toplama sürecine dahil edilememiştir. Toplamda 567 gönderi ve 75 video üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma, etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

3.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi tekniğine başvurulmuştur. İçerik analizi, yazılı metinlerin içeriği dikkate alınarak hangi kavram, olay veya düşüncenin "en fazla" ve "en az" vurgulandığına işaret ederek belirli bir sonuca ulaşmayı hedeflemektedir (Kozak, 2017, s. 138). Sosyal bilimlerde sıklıkla başvurulan ve sistematik bir teknik olan içerik analizi, belli bir küme içinde yer alan belirli kelimelerin kavramların varlığını tespit etmeye yönelik gerçekleştirilmektedir. İçerik analizinin en önemli özelliklerinden biri sayısallaştırma işlemidir. Ayrıca mantıksal bir yapı belirlemek suretiyle kodlama işlemi yapma ve sayısal değerler verip yorumlama aşamaları bulunmaktadır (Büyüköztürk vd., 2016, s. 2025-251).

Dünya Turist Rehberi Birlikleri Federasyonu [WFTGA] (2025d) resmî web sitesinde federasyonun misyonu, *"hem bireysel turist rehberlerine hem de turist rehberliği birliklerine yapılandırılmış destek vermek suretiyle rehberlik mesleğini küresel çapta ilerletmek"* şeklinde ifade edilmektedir. Federasyon, bu misyonu yerine getirmek için belirli başlıklara ve alt başlıklara web sitesinde yer vermiştir:

"Mesleği Güçlendirme"

- Rehberlere eğitim, sertifikasyon ve mesleki gelişim olanakları sağlayarak onları güçlendirmek,

- Kendini tanıtma ve mesleki görünürlük için araçlar ve platformlar sağlamak**,**

- Sorumluluk, özgünlük ve beceriye dayalı yüksek uygulama standartlarını teşvik etmek.

"Birlikleri Destekleme"

- Turist rehberleri birliklerinin kurulması, büyümesi ve liderlik yapısına yardımcı olmak,

- Etkili birlik yönetimi için kaynak ve rehberlik sağlamak,

- Üye kuruluşlar ve bunların üyeleri arasında iş birliği ve bilgi alışverişini teşvik etmek.

"Savunuculuk ve Temsil"

- Turizm politikası ve endüstrisinde tur rehberliğinin nitelikli bir meslek olarak tanınması için savunuculuk yapmak,

- Uluslararası turizm forumlarında ve turizm politikaları bağlamında rehberleri temsil etmek,

- Endüstri genelinde etik ve kapsayıcı turizm uygulamalarını teşvik etmek.

"Kapasite Geliştirme ve Topluluk Katılımı"

- Üye katılımı için uluslararası kongreler, toplantılar ve çalıştaylar düzenlemek,

- Ağlar ve ortaklıklar aracılığıyla inovasyonu ve bilgi alışverişini desteklemek,

- Değişen küresel turizm ortamında uyum ve dayanıklılığı teşvik etmek.

"Etik Temel"

- Doğruluk, şeffaflık ve evrensel insan haklarına saygı değerlerini savunmak,

- Her türlü dezenformasyon, propaganda ve nefret söylemine aktif olarak karşı çıkmak,

- Turizmde kültürlerarası anlayışı, saygınlığı ve sorumluluğu teşvik etmek,

- Tüm üyelerin WFTGA Rehberlik Uygulama Kurallarına uymasını/bağlı kalmasını/teşvik etmesini zorunlu kılmak.

Verilerin kategorilendirme işlemi yapılırken WFTGA resmî web sitesinde yer alan bu başlıklar kategori olarak, alt başlıklar ise tema olarak değerlendirilmiştir. Böylelikle federasyonun misyon hedeflerine resmi Instagram hesabında ne ölçüde yer verdiği de saptanmıştır. Kategori ve temalar altında kodlama işlemi gerçekleştirilmiştir. Paylaşımlarda yer alan içerikler kodlama işlemine tabi tutulmuş, kodların tekrarlanma sıklıkları ve yüzde değerleri hesaplanarak ilgili kategori ve tema altında verilmiştir.

3.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırma kapsamında yer alan WFTGA resmi Instagram hesabındaki paylaşımlar araştırmanın güvenirliğini sağlamak amacıyla araştırmacılar tarafından paylaşılmış ve kodlaması yapılan veriler bir diğer araştırmacının kontrol sağlamasıyla doğrulanmıştır. Araştırmada elde edilen kodların ilgili tema ve kategori altına yerleştirilmesi işlemi sırasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları, gerçekleştirilen tartışmalarla ortadan kaldırılmış, uzlaşma sağlanmıştır. WFTGA resmî web sitesinde yer alan misyon ve alt hedefler dikkate alınarak yapılan kategori ve tema işlemi ile bu noktada çıkabilecek soru işaretleri ortadan kaldırılmıştır. Araştırmanın iç geçerliğinin sağlanması amacıyla kodlama işlemi sonrası uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşleri sonrası kategori, tema ve kod işlemine son hali verilerek araştırmanın geçerliği ve güvenirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

Çizelge 2'de WFTGA resmi Instagram hesabındaki paylaşımların kategorilerine türlerine, türlerin ne kadar sıklıkla tekrarlandığına ve yüzdelik hesaplarına yer verilmiştir. Çizelge 2 incelendiğinde beş kategori altında yer alan paylaşımların dağılımına ilişkin bilgi edinilebilmektedir. Gönderi, Hikâye ve Video olmak üzere üç tür paylaşım dikkate alındığında, araştırmanın gerçekleştirildiği tarihler kapsamında önce çıkan hikâye bulunmadığı ve dolayısıyla belirlenen kategorilerde paylaşım türlerinden biri olan hikâyenin yer almadığı görülmektedir. 2025 yılı gönderi sayısı 567, video sayısı 75 olup bazı paylaşımların birden fazla kategori altına yerleşmesi sebebiyle sıklık değerleri toplam paylaşım sayılardan fazladır.

"Mesleği Güçlendirme" kategorisi altında 368 gönderi, 23 video toplamda 391 kez tekrarlanmış, toplam paylaşımların %47,34'ünü oluşturmuştur. "Birlikleri Destekleme" kategorisi altında 98 gönderi, 20 video toplamda 118 kez tekrarlanmış, toplam paylaşımların %14,28'ini oluşturmuştur. "Savunuculuk ve Temsil" kategorisi altında 63 gönderi, 5 video toplamda 68 kez tekrarlanmış, toplam paylaşımların %8,23'ünü oluşturmuştur. "Kapasite Geliştirme ve Topluluk Katılımı" kategorisi altında 173 gönderi, 37 video toplamda 210 kez tekrarlanmış, toplam paylaşımların %25,43'ünü oluşturmuştur. "Etik Temel" kategorisi altında 37 gönderi, 2 video toplamda 39 kez tekrarlanmış, toplam paylaşımların %4,72'sini oluşturmuştur. En çok paylaşım yapılan kategorinin ''Mesleği Güçlendirme'' kategorisi olduğu görülmüştür.

Çizelge 2. Kategorilere Göre Paylaşım Türleri

Kategoriler	Paylaşım Türü			(n)	(%)
	Gönderi	Hikâye (Öne Çıkan)	Video		
"Mesleği Güçlendirme"	368	-	23	391	47,34
"Birlikleri Destekleme"	98	-	20	118	14,28
"Savunuculuk ve Temsil"	63	-	5	68	8,23
"Kapasite Geliştirme ve Topluluk Katılımı"	173	-	37	210	25,43
"Etik Temel"	37	-	2	39	4,72
TOPLAM	**739**	-	**87**	**826**	**100**

WFTGA resmi Instagram hesabında 1 Ocak-17 Aralık tarihleri arasında yapılan paylaşımlara ilişkin sıklık ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Belirtilen tarih aralığında ilgili hesapta 567 adet gönderi, 75 adet video paylaşılmıştır. Bu paylaşımlar bağlamında toplamda 5 kategori, 16 tema ve 116 kod tespit edilmiştir. Kategori ve temalar altında yer alan kodlar toplamda 826 kez tekrarlanmıştır. İçerik analiziyle elde edilen veriler, tekrarlanma sıklıkları esas alınarak düzenlenmiştir. Kodlar, WFTGA misyon hedefleri dikkate alınarak temalar ve kategoriler altına yerleştirilmiştir.

Çizelge 3'te "Mesleği Güçlendirme" kategorisine yönelik tema, kod, sıklık ve yüzde değerleri yer almaktadır. Mesleği Güçlendirme kategorisi altında toplam 40 adet kod tespit edilmiştir. Bu kategori altındaki kodların toplam tekrarlanma sıklığı 368'dir. Buradan hareketle WFTGA misyon hedefleri kapsamında yer alan turist rehberlerinin mesleğinin güçlendirilmesi hedefi ile federasyon tarafından yapılan paylaşımların örtüştüğü, federasyonun misyon hedefinde

olduğu gibi mesleği güçlendirmeye ilişkin çalışmalar yaptığı ve bunu kamuoyu ile paylaştığı söylenebilir.

"Rehberlere eğitim, sertifikasyon ve mesleki gelişim olanakları sağlayarak onları güçlendirmek" teması altındaki kodlar toplamda 173 kez tekrarlanmıştır ve mesleği güçlendirme kategorisi altında yer alan paylaşımların %47,01'ini oluşturmaktadır. Bu tema kapsamında en fazla tekrarlanan kodların ""Continuous Professional Development" etkinlikleri (44)", "Mesleki gelişime ilişkin yayınların duyurusu (33)" ve "WFTGA Trainer Convention, Malesia duyuru/hatırlatma/program (25)" olduğu görülmektedir. "Kendini tanıtma ve mesleki görünürlük için araçlar ve platformlar sağlamak" teması altındaki kodlar toplamda 78 kez tekrarlanmıştır ve mesleği güçlendirme kategorisi altında yer alan paylaşımların %21,20'sini oluşturmaktadır. Bu tema kapsamında en fazla tekrarlanan kodların "21 Şubat Dünya Rehberler Günü mesaj/duyuru (20)", ""2025 "Barış" teması/Turist rehberleri "Barış Elçileri" vurgusu (17)" ve "WFTGA Bülten duyurusu (13)" olduğu görülmektedir. "Sorumluluk, özgünlük ve beceriye dayalı yüksek uygulama standartlarını teşvik etmek" teması altındaki kodlar toplamda 117 kez tekrarlanmıştır ve mesleği güçlendirme kategorisi altında yer alan paylaşımların %31,79'unu oluşturmaktadır. Bu tema kapsamında en fazla tekrarlanan kodların ""#MondayMotivation" Yeni hafta motivasyonu (36)", "Rehberlere meslek motivasyonu mesajı (32)" ve "WFTGA 21st Convention, Japan, Fukuoka, 2026" olduğu görülmektedir.

"Mesleği Güçlendirme" kategorisi altında yer alan kodların tekrarlanma sıklıklarına genel olarak bakıldığında; en fazla tekrarlanan kodun "Rehberlere eğitim, sertifikasyon ve mesleki gelişim olanakları sağlayarak onları güçlendirmek" teması altındaki ""Continuous Professional Development" etkinlikleri" kodu olduğu, bu kodun 44 kez tekrarlandığı ve ilgili kategori altında yer alan paylaşımların %11,96'sını oluşturduğu görülmüştür. Bu kodu sırasıyla %9,78 ile ""#MondayMotivation" Yeni hafta motivasyonu", %8,97 ile "Mesleki gelişime ilişkin yayınların duyurusu" takip etmektedir.

Çizelge 3. Mesleği Güçlendirmeye Yönelik Tema ve Kodlar

" MESLEĞİ GÜÇLENDİRME" KATEGORİSİ	Temalar	Kodlar	(n)	(%)
	Rehberlere eğitim, sertifikasyon ve mesleki gelişim olanakları sağlayarak onları güçlendirmek	Gastronomi/Gastronomi turizmi alanında bilgilendirme/eğitim/ödül	13	3,53
		WFTGA Trainer Convention, Malesia duyuru/hatırlatma/program	25	6,79
		"Train the Trainer" duyuru/haber	22	5,98
		WFTGA Eğitim Birimi bilgilendirme/duyuru	10	2,72
		"Continuous Professional Development" etkinlikleri	44	11,96
		Birliklerin sertifikasyon sınavı	2	0,54
		Eğitim sertifikası takdimi	1	0,27
		WFTGA Eğitim Birimi yeni eğitmen alımı/duyuru	1	0,27
		Mesleki gelişime ilişkin yayınların duyurusu	33	8,97
		"Jane Orde Scholarship" burs imkânı	2	0,54
		"TrainerThursday" duyurusu	4	1,09
		Üyelere eğitimlere ev sahipliği yapma çağrısı	1	0,27

		Eğitmenler için eğitim/toplantı	4	1,09
		Rehberin rehberlere eğitimi/duyuru	1	0,27
		Rehber sertifika kursu/duyuru	6	1,63
		Rehberler için eğitim turu/duyuru	1	0,27
		"ABC of Online Guided Tours" duyuru	3	0,82
	Kendini tanıtma ve mesleki görünürlük için araçlar ve platformlar sağlamak	21 Şubat Dünya Rehberler Günü mesaj/duyuru	20	5,43
		21 Şubat Dünya Rehberler Günü WFTGA Yönetim Kurulu konuşma mesajları	6	1,63
		2025 "Barış" teması/Turist rehberleri "Barış Elçileri" vurgusu	17	4,62
		Kıbrıs "Peace" mozaiği buluşması	9	2,45
		WFTGA Bülten duyurusu	13	3,53
		"Member Monday" etkinliği/duyuru	6	1,63
		"FotoFriday" etkinliği/duyuru	1	0,27
		"Cultour Card" uygulaması/duyuru	3	0,82
		Ödül alan rehberler haber/duyuru	1	0,27
		Mesleğin olumlu yönde değişimine ilişkin mesaj	1	0,27
		"WFTGA 21st Convention, Japan, Fukuoka 2026" için konuşmacı rehber davet/çağrı	1	0,27
	Sorumluluk, özgünlük ve beceriye dayalı yüksek uygulama standartlarını teşvik etmek	yeni yıl kararları/duyuru	1	0,27
		Yeni yıl motivasyonu mesaj/duyuru	3	0,82
		Yeni ay motivasyonu mesaj/duyuru	9	2,45
		"#MondayMotivation" Yeni hafta motivasyonu	36	9,78
		Rehberlere sürdürülebilir turizme ilişkin motivasyon mesajı	8	2,17
		Rehberlere seyahat motivasyonu mesajı	2	0,54
		Rehberlere meslek motivasyonu mesajı	32	8,70
		Rehberlere sosyal medyayla ilgili motivasyon mesajı	2	0,54
		"Question of the Day" etkinliği	9	2,45
		"FeelGoodFriday" motivasyonu/duyuru	3	0,82
		"#WelnessWednesday" Rehberlere sağlıkla ilgili ipuçları	2	0,54
		"WFTGA 21st Convention, Japan, Fukuoka, 2026" da sonucu açıklanacak olan fotoğraf yarışması duyurusu	10	2,72
TOPLAM			**368**	**100**

Çizelge 4'te "Birlikleri Destekleme" kategorisine yönelik tema, kod, sıklık ve yüzde değerleri yer almaktadır. Birlikleri destekleme kategorisi altında toplam 19 adet kod tespit edilmiştir. Bu kategori altındaki kodların toplam tekrarlanma sıklığı 98'dir.

"Turist rehberleri birliklerinin kurulması, büyümesi ve liderlik yapısına yardımcı olmak" teması altındaki kodlar toplamda 27 kez tekrarlanmıştır ve birlikleri destekleme kategorisi altında yer alan paylaşımların %27,55'ini oluşturmaktadır. Bu tema kapsamında en fazla tekrarlanan kodların "Birliklerin tanıtımı ve destek mesajı (12)", "Birliklerin düzenlediği yarışma vb. (ör. en iyi rehber, fotoğraf) etkinlikleri duyurma (11)" ve "WFTGA Bölge Temsilcilerinin üye olan birlikleri ziyareti (2)" olduğu görülmektedir. "Etkili birlik yönetimi için kaynak ve rehberlik sağlamak" teması altındaki kodlar toplamda 28 kez tekrarlanmıştır ve birlikleri destekleme kategorisi altında yer alan paylaşımların %21,43'ünü oluşturmaktadır. Bu tema kapsamında en fazla tekrarlanan kodların "Birliklerin yıl sonu toplantısı (10)" ve "WFTGA Bölge Temsilcileri üye çağrısı/katılan üyeler/üye tanıtımı (8)" olduğu

görülmektedir. "Üye kuruluşlar ve bunların üyeleri arasında iş birliği ve bilgi alışverişini teşvik etmek" teması altındaki kodlar toplamda 43 kez tekrarlanmıştır ve birlikleri destekleme kategorisi altında yer alan paylaşımların %43,88'ini oluşturmaktadır. Bu tema kapsamında en fazla tekrarlanan kodların ""Save the Date" çevrimiçi buluşma/toplantı (15)", "Farklı ülke birliklerinin rehberler günü tebriği (13)" ve "Farklı birlik rehberlerinin buluşmaları/bir araya gelmeleri (7)" olduğu görülmektedir.

"Birlikleri Destekleme" kategorisi altında yer alan kodların tekrarlanma sıklıklarına genel olarak bakıldığında; en fazla tekrarlanan kodun ''Üye kuruluşlar ve bunların üyeleri arasında iş birliği ve bilgi alışverişini teşvik etmek" teması altındaki ""Save the Date" çevrimiçi buluşma/toplantı" etkinlikleri" kodu olduğu, bu kodun 15 kez tekrarlandığı ve ilgili kategori altında yer alan paylaşımların %15,31'ini oluşturduğu görülmüştür. Bu kodu sırasıyla %13,27 ile "Farklı ülke birliklerinin rehberler günü tebriği", %12,24 ile "Birliklerin tanıtımı ve destek mesajı" takip etmektedir.

Çizelge 4. Birlikleri Desteklemeye Yönelik Tema ve Kodlar

	Temalar	Kodlar	(n)	(%)
" BİRLİKLERİ DESTEKLEME" KATEGORİSİ	Turist rehberleri birliklerinin kurulması, büyümesi ve liderlik yapısına yardımcı olmak	Birliklerin tanıtımı ve destek mesajı	12	12,24
		Birliklerin sınav duyurusunu paylaşma	1	1,02
		Üye olan yeni birliklere hoş geldin mesajı	1	1,02
		WFTGA Bölge Temsilcilerinin üye olan birlikleri ziyareti	2	2,04
		Birliklerin düzenlediği yarışma vb. (ör. en iyi rehber, fotoğraf) etkinlikleri duyurma	11	11,22
	Etkili birlik yönetimi için kaynak ve rehberlik sağlamak	Birlikleri takdir ve teşvik mesajı	3	3,06
		WFTGA Bölge Temsilcileri Toplantısı/webinar	2	2,04
		WFTGA Bölge Temsilcileri üye çağrısı/katılan üyeler/üye tanıtımı	8	8,16
		Düzenlenen yarışmalar için hazırlık/webinar	1	1,02
		WFTGA Yönetim Kurulu (ExBo) toplantıları	3	3,06
		WFTGA Genel Kurulu toplantısı	1	1,02
		Birliklerin yıl sonu toplantısı	10	10,20
	Üye kuruluşlar ve bunların üyeleri arasında iş birliği ve bilgi alışverişini teşvik etmek	"Save the Date" çevrimiçi buluşma/toplantı	15	15,31
		Birlik iş birliği/çevrimiçi-yüz yüze toplantı	3	3,06
		Farklı birlik rehberlerinin buluşmaları/bir araya gelmeleri	7	7,14
		21 Şubat Dünya Rehberler Günü/webinar	1	1,02
		Farklı ülke birliklerinin rehberler günü tebriği	13	13,27
		Üye rehberlerin tur deneyimi	2	2,05
		WFTGA yetkilisiyle "Meet the Board Chat with" etkinliği	2	2,05
		TOPLAM	**98**	**100**

Çizelge 5'te "Savunuculuk ve Temsil" kategorisine yönelik tema, kod, sıklık ve yüzde değerleri yer almaktadır. Savunuculuk ve temsil kategorisi altında toplam 18 adet kod tespit edilmiştir. Bu kategori altındaki kodların toplam tekrarlanma sıklığı 63 'tür.

"Turizm politikası ve endüstrisinde turist rehberliğinin nitelikli bir meslek olarak tanınması için savunuculuk yapmak" teması altındaki kodlar toplamda 13 kez tekrarlanmıştır ve savunuculuk ve temsil kategorisi altında yer alan paylaşımların %20,63'ünü oluşturmaktadır. Bu tema kapsamında en fazla tekrarlanan kodların "Mesleğin tanıtımının yapılması (5)", "WFTGA görünürlüğünü artırmak için duyuru (5)" ve "Rehberli turların önemini vurgulama mesajı (2)" olduğu görülmektedir. "Uluslararası turizm forumlarında ve turizm politikaları bağlamında rehberleri temsil etmek" teması altındaki kodlar toplamda 21 kez tekrarlanmıştır ve savunuculuk ve temsil kategorisi altında yer alan paylaşımların %33,33'ünü oluşturmaktadır. Bu tema kapsamında en fazla tekrarlanan kodların "Birlik etkinliklerine turizmin entegre edilmesi (7)", "Başkanın davetli konuşmacı olması (6)'' ve "ITB Berlin fuar katılımı (3)" olduğu görülmektedir. "Endüstri genelinde etik ve kapsayıcı turizm uygulamalarını teşvik etmek" teması altındaki kodlar toplamda 29 kez tekrarlanmıştır ve savunuculuk ve temsil kategorisi altında yer alan paylaşımların %46,03'ünü oluşturmaktadır. Bu tema kapsamında en fazla tekrarlanan kodların ""#TravelTuesday" etkinliği/duyuru (14)" ve "Turizm paydaşlarıyla ortalıklar (4)" olduğu görülmektedir.

"Savunuculuk ve Temsil" kategorisi altında yer alan kodların tekrarlanma sıklıklarına genel olarak bakıldığında; en fazla tekrarlanan kodun "Endüstri genelinde etik ve kapsayıcı turizm uygulamalarını teşvik etmek" teması altındaki ""#TravelTuesday" etkinliği/duyuru" etkinlikleri" kodu olduğu, bu kodun 14 kez tekrarlandığı ve ilgili kategori altında yer alan paylaşımların %22,22'sini oluşturduğu görülmüştür. Bu kodu sırasıyla %11,11 ile "Birlik etkinliklerine turizmin entegre edilmesi", %9,52 ile "Başkanın davetli konuşmacı olması" takip etmektedir.

Çizelge 5. Savunuculuk ve Temsile Yönelik Tema ve Kodlar

	Temalar	Kodlar	(n)	(%)
" SAVUNUCULUK VE TEMSİL" KATEGORİSİ	Turizm politikası ve endüstrisinde turist rehberliğinin nitelikli bir meslek olarak tanınması için savunuculuk yapmak	Mesleğin tanıtımının yapılması	5	7,94
		Rehberli turların önemini vurgulama mesajı	2	3,17
		WFTGA görünürlüğünü artırmak için duyuru	5	7,94
		WFTGA logosunun tasarımı ve anlamına ilişkin duyuru "Hands of Friendship"	1	1,59
	Uluslararası turizm forumlarında ve turizm politikaları bağlamında rehberleri temsil etmek	Başkanın davetli konuşmacı olması	6	9,52
		21 Şubat Dünya Rehberler Günü kapsamında rehberli tur daveti	1	1,59
		ITB Berlin fuar katılımı	3	4,76
		Birlik etkinliklerine turizmin entegre edilmesi	7	11,11
		WFTGA uluslararası iş birliği gerçekleştirme	1	1,59
		WFTGA sosyal medya hesaplarını (Facebook, LinkedIn, YouTube) aktif kullandığını gösterme/üyelere takip çağrısı	2	3,17
		Paydaş kurum başkanına göreve başlama tebriği	1	1,59
	Endüstri genelinde etik ve kapsayıcı turizm uygulamalarını teşvik etmek	Turizm sektörü trendleri	2	3,17
		Turist tipolojileri/motivasyonları/profilleri	3	4,76
		Turizmde vahşi yaşama/doğaya/kültürel mirasa karşı sorumlu davranışı teşvik etme	3	4,76
		"#TravelTuesday" etkinliği/duyuru	14	22,22

		Sorumlu turist davranışları	2	3,17
		Turizm paydaşlarıyla ortalıklar	4	6,35
		Müze açılışı duyurusu	1	1,60
		TOPLAM	**63**	**100**

Çizelge 6'da "Kapasite Geliştirme ve Topluluk Katılımı" kategorisine yönelik tema, kod, sıklık ve yüzde değerleri yer almaktadır. Kapasite Geliştirme ve Topluluk Katılımı kategorisi altında toplam 14 adet kod tespit edilmiştir. Bu kategori altındaki kodların toplam tekrarlanma sıklığı 173 'tür.

"Üye katılımı için uluslararası kongreler, toplantılar ve çalıştaylar düzenlemek" teması altındaki kodlar toplamda 123 kez tekrarlanmıştır ve kapasite geliştirme ve topluluk katılımı kategorisi altında yer alan paylaşımların %71,1'ini oluşturmaktadır. Bu tema kapsamında en fazla tekrarlanan kodların "WFTGA Bölge Temsilcileri Ekibi "Global Networking Forum" duyuru/hatırlatma (67)", ""WFTGA 21st Convention, Japan, Fukuoka, 2026" duyuru/hatırlatma/bilgilendirme (52)" ve ""WFTGA Convention, 2028" birliklere ev sahipliği teklif çağrısı olduğu (4)" görülmektedir. "Ağlar ve ortaklıklar aracılığıyla inovasyonu ve bilgi alışverişini desteklemek" teması altındaki kodlar toplamda 19 kez tekrarlanmıştır ve kapasite geliştirme ve topluluk katılımı kategorisi altında yer alan paylaşımların %10,98'ini oluşturmaktadır. Bu tema kapsamında en fazla tekrarlanan kodların "Teknoloji/yapay zekâ ve turist rehberliğini entegre etme (9)" ve "Ofise dönüş/destek/güçlendirme motivasyonu (3)'' olduğu görülmektedir. "Değişen küresel turizm ortamında uyum ve dayanıklılığı teşvik etmek" teması altındaki kodlar toplamda 31 kez tekrarlanmıştır ve kapasite geliştirme ve topluluk katılımı kategorisi altında yer alan paylaşımların %17,92'sini oluşturmaktadır. Bu tema kapsamında en fazla tekrarlanan kodların ""Sürdürülebilir turizm" teması vurgusu (26)" ve "Aşırı turizm kavramına dikkat çekmek (3)" olduğu görülmektedir.

"Kapasite Geliştirme ve Topluluk Katılımı" kategorisi altında yer alan kodların tekrarlanma sıklıklarına genel olarak bakıldığında; en fazla tekrarlanan kodun ''Üye katılımı için uluslararası kongreler, toplantılar ve çalıştaylar düzenlemek" duyuru/hatırlatma" teması altındaki "WFTGA Bölge Temsilcileri Ekibi "Global Networking Forum" duyuru/hatırlatma" kodu olduğu, bu kodun 67 kez tekrarlandığı ve ilgili kategori altında yer alan paylaşımların %38,73'ünü oluşturduğu görülmüştür. Bu kodu sırasıyla %36,06 ile ""WFTGA 21st Convention, Japan, Fukuoka, 2026" duyuru/hatırlatma/bilgilendirme", %15,03 ile ""Sürdürülebilir turizm" teması vurgusu" takip etmektedir.

Çizelge 6. Kapasite Geliştirme ve Topluluk Katılımına Yönelik Tema ve Kodlar

	Temalar	Kodlar	(n)	(%)
" KAPASİTE GELİŞTİRME VE	Üye katılımı için uluslararası kongreler, toplantılar ve çalıştaylar düzenlemek	"WFTGA 21st Convention, Japan, Fukuoka, 2026" duyuru/hatırlatma/bilgilendirme	52	30,06
		WFTGA Bölge Temsilcileri Ekibi "Global Networking Forum" duyuru/hatırlatma	67	38,73
		"WFTGA Convention, 2028" birliklere ev sahipliği teklif çağrısı	4	2,31
		Ofise dönüş/destek/güçlendirme motivasyonu	3	1,73

	Ağlar ve ortaklıklar aracılığıyla inovasyonu ve bilgi alışverişini desteklemek	"NFTGA Convention" duyuru/hatırlatma/gerçekleşme mesajı	2	1,16
		Teknoloji/yapay zekâ ve turist rehberliğini entegre etme	9	5,20
		Turizmle ilgili panel/duyuru	1	0,58
		WFTGA küresel marka elçisi ziyareti	2	1,16
		Araştırma projelerine destek için anket yayınlama	1	0,58
		"WFTGA Affiliate Partnership Programme"/duyuru	1	0,58
	Değişen küresel turizm ortamında uyum ve dayanıklılığı teşvik etmek	"Sürdürülebilir turizm" teması vurgusu	26	15,03
		Farklı turizm ağlarıyla entegre olmak	1	0,58
		Aşırı turizm kavramına dikkat çekmek	3	1,73
		Yavaş turizm kavramı vurgusu	1	0,57
TOPLAM			**173**	**100**

Çizelge 7'de "Etik Temel" kategorisine yönelik tema, kod, sıklık ve yüzde değerleri yer almaktadır. Etik Temel kategorisi altında toplam 25 adet kod tespit edilmiştir. Bu kategori altındaki kodların toplam tekrarlanma sıklığı 37'dir.

"Doğruluk, şeffaflık ve evrensel insan haklarına saygı değerlerini savunmak" teması altındaki kodlar toplamda kez tekrarlanmıştır ve etik temek kategorisi altında yer alan paylaşımların %54,05'ini oluşturmaktadır. Bu tema kapsamında en fazla tekrarlanan kodların "İnsan haklarını destekleme mesajı (6)", "Turizmde kadın konulu panel/duyuru (2)", "Rehberlere bağış yoluyla fırsat eşitliği sunmak "Jane Orde Scholarship" (2)" ve "Güvenli çalışma koşullarına olan ihtiyacı hatırlatma (2)" olduğu görülmektedir. "Her türlü dezenformasyon, propaganda ve nefret söylemine aktif olarak karşı çıkmak" teması altındaki kodlar toplamda 6 kez tekrarlanmıştır ve etik temel kategorisi altında yer alan paylaşımların %16,22'sini oluşturmaktadır. Bu tema kapsamında "Ücretsiz tur talebine karşı rehberleri savunmak", "Nefret söylemine karşı çıkma mesajı", "Rehberlerin turlarda olması gerekliliğine dair mesaj", "Rehber ücretlerine ilişkin mesaj yayınlama", "Meslek mevzuatına aykırı hareket edilmemesi için resmî kurumlara çağrıda bulunma", "Turizmde nezaketsiz davranışlara karşı çıkma mesajı" olmak üzere tüm kodlar birer defa kullanılmıştır. "Turizmde kültürlerarası anlayışı, saygınlığı ve sorumluluğu teşvik etmek" teması altındaki kodlar toplamda 4 kez tekrarlanmıştır ve etik temel kategorisi altında yer alan paylaşımların %10,81'ini oluşturmaktadır. Bu tema kapsamında "Birleşmiş Milletlerin birleştirici mesajı", "Kültürel duyarlılığı destekleme mesajı", "Kültürlerarası diyalogu destekleme mesajı", "WFTGA birleştirici mesajı" olmak üzere tüm kodlar birer defa kullanılmıştır.

"Etik Temel" kategorisi altında yer alan kodların tekrarlanma sıklıklarına genel olarak bakıldığında; en fazla tekrarlanan kodun "Doğruluk, şeffaflık ve evrensel insan haklarına saygı değerlerini savunmak" teması altındaki "İnsan haklarını destekleme mesajı" kodu olduğu, bu kodun 6 kez tekrarlandığı ve ilgili kategori altında yer alan paylaşımların %16,22'sini oluşturduğu görülmüştür. Bu kodu %10,81 ile "WFTGA üye olma süreci'' takip etmektedir.

Çizelge 7. Etik Temele Yönelik Tema ve Kodlar

"ETİ	Temalar	Kodlar	(n)	(%)

	Doğruluk, şeffaflık ve evrensel insan haklarına saygı değerlerini savunmak	Engelli rehberlere yönelik destek/motivasyon mesajı	1	2,70
		Turizmde kadın konulu panel/duyuru	2	5,42
		Vahşi hayatı koruma mesajı	1	2,70
		Doğal kaynakları koruma mesajı	1	2,70
		Rehberlere bağış yoluyla fırsat eşitliği sunmak "Jane Orde Scholarship"	2	5,42
		Rehberlere eğitimde fırsat eşitliği sunmak	1	2,70
		İnsan haklarını destekleme mesajı	6	16,22
		Kadın turist rehberlerine destek paylaşımı	1	2,70
		İklim değişikliğine ilişkin mesaj	1	2,70
		Güvenli çalışma koşullarına olan ihtiyacı hatırlatma	2	5,41
		Vefat eden rehber için taziye mesajı	1	2,70
		İlk başkan Jane Orde için vefa mesajı	1	2,70
	Her türlü dezenformasyon, propaganda ve nefret söylemine aktif olarak karşı çıkmak	Ücretsiz tur talebine karşı rehberleri savunmak	1	2,70
		Nefret söylemine karşı çıkma mesajı	1	2,70
		Rehberlerin turlarda olması gerekliliğine dair mesaj	1	2,70
		Rehber ücretlerine ilişkin mesaj yayınlama	1	2,70
		Meslek mevzuatına aykırı hareket edilmemesi için resmî kurumlara çağrıda bulunma	1	2,70
		Turizmde nezaketsiz davranışlara karşı çıkma mesajı	1	2,70
	Turizmde kültürlerarası anlayışı, saygınlığı ve sorumluluğu teşvik etmek	Birleşmiş Milletlerin birleştirici mesajı	1	2,70
		Kültürel duyarlılığı destekleme mesajı	1	2,70
		Kültürlerarası diyalogu destekleme mesajı	1	2,70
		WFTGA birleştirici mesajı	1	2,70
	Tüm üyelerin WFTGA Rehberlik Uygulama Kurallarına uymasını/bağlı kalmasını/teşvik etmesini zorunlu kılmak	WFTGA üye olma süreci	4	10,81
		WFTGA üye olmaya teşvik etme mesajı	2	5,42
		Rehberlik Uygulama Kurallarına ilişkin çevrimiçi toplantı	1	2,70
		TOPLAM	**37**	**100**

Çizelge 8'de WFTGA resmi Instagram hesabında belirtilen kategoriler altına girmeyen ve toplumun ortak değerleri olan önemli günlerle ilgili toplumsal mesajlar içeren paylaşımlara ilişkin bilgiler yer almaktadır. Toplumsal mesajlarda uluslararası bağlamda kutlanan günler olduğu gibi belli toplumlara ve kültürlere ait olan önemli günler de yer almaktadır. Ortak değerler/toplumsal mesajların toplamda 41 farklı isim altında 58 tekrarlandığı görülmektedir. Tekrarlanma sıklığı en fazla olan etkinlikler sırasıyla "World Tourism Day (5)", "Happy Pride Month (5)", "Happy New Year (4)" ve "World Food Travel Day (4)" kutlamalarıdır.

Çizelge 8. Ortak Değerler/Toplumsal Mesajlar

Kodlar	(n)	(%)	Kodlar	(n)	(%)
Happy New Year	4	7,58	World Bicycle Day	1	1,66
Valentine's Day	1	1,66	World Environment Day	1	1,66

International Mother Language Day	1	1,66	Happy Pride Month	5	9,25
Ramadan	2	3,33	International Day for Countering Hate Speech	1	1,66
Shrove Tuesday	1	1,66	International Mandela Day	1	1,66
Happy International Women's Day	1	1,66	International Friendship Day	1	1,66
Happy St. Patrick's Day	1	1,66	International Youth Day	1	1,66
Global Recycling Day	1	1,66	World Tourism Day	5	9,25
International Day of Happiness	1	1,66	International Day of Peace	1	1,66
Earth Hour	1	1,66	Rosh Hashanah	1	1,66
World Food Travel Day	4	7,58	World Smile Day	1	1,66
Happy Passover	1	1,66	World Mental Health Day	1	1,66
World Art Day	1	1,66	World Standards Day	2	3,28
Happy Easter/Good Friday	2	3,28	Happy World Food Day	1	1,66
Earth Day	1	1,66	Happy Diwali	1	1,66
Papa Francis Anma Töreni	1	1,66	Happy Thanksgiving	1	1,66
Mother's Day	1	1,66	Happy International Volunteer Day	1	1,66
International Day of Living Together in Peace	1	1,66	International Human Rights Day	1	1,66
International Museum Day	1	1,66	International Mountain Day	1	1,66
International Tea Day	1	1,66	Happy Hanukkah	1	1,66
Africa Day	1	1,66			
			TOPLAM	**58**	**100**

5. GENEL DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın amacı, Dünya Turist Rehberi Birlikleri Federasyonu'nun resmi Instagram hesabında yer alan paylaşımları içerik analiziyle incelemektir. Belirlenen amaç doğrultusunda ilgili hesap belirli tarihler arasında incelenmiş ve federasyonu sosyal medyada görünür kılan önemli platformlardan biri olan Instagram'da; federasyonun kendini, turist rehberlerini ve turist rehberliği mesleğini nasıl yansıttığına dair önemli ipuçları elde edilmiştir.

Araştırmada federasyonun resmi Instagram hesabı içerik analiziyle incelenmiş, elde edilen veriler belirli tema ve kategoriler altında sınıflandırılmıştır. Hesapta yer alan paylaşımlar (gönderi ve videolar) kodlanarak sayısal verilere dönüştürülmüştür. İlgili kodların yer aldığı tema ve kategoriler oluşturulurken federasyonun resmî web sitesinde yer alan misyon hedefleri dikkate alınmıştır. Böylelikle federasyonun belirlediği misyon hedefleriyle, sosyal medya platformunda yer alan paylaşımların ne derece uyumlu olduğu, misyon hedeflerini yansıtıp yansıtmadığı ve hangi misyon hedefine paylaşımlar nezdinde daha fazla yer verildiği saptanmıştır. Buradan hareketle, "mesleği güçlendirme", "birlikleri destekleme", "savunuculuk ve temsil", "kapasite geliştirme ve topluluk katılımı" ve "etik temel" üzere beş kategori belirlenmiş, bu kategorilerin altında federasyon tarafından belirlenen 16 alt misyon hedefi tema olarak kullanılmıştır. Paylaşımlar bağlamında kategori ve temalar altında toplam 116 kod oluşturulmuştur.

Elde edilen kodlar ve tekrarlanma sıklıkları göz önüne alındığında hem kod sayısı hem de kodların tekrarlanma sıklığı bakımından mesleği güçlendirme kategorisinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bu durum, federasyonun temel misyonundan yola çıkarak belirlediği alt misyon

hedeflerinden ilki olan bu misyon hedefine önem ve değer atfettiğine işaret etmektedir. Federasyonun resmi Instagram hesabında yer verdiği paylaşımlarda turist rehberlerinin mesleki gelişimini ön planda tuttuğu, turist rehberlerinin mesleki eğitim ve sertifikasyon süreçlerini yakından takip ettiği ve mesleği daha görünür kılmak adına tüm imkanlarını seferber ettiği söylenebilmektedir. Federasyonun "bir olma" mesajı, birleştirici bir unsur olarak kendini göstermekte, süreçlerin iyileştirilmesi adına turist rehberlerine ve turist rehberliği mesleğine katkı sunmaktadır. Turist rehberlerinin kişisel ve mesleki motivasyonlarına sıklıkla değinilmesi ve bu bağlamda turist rehberlerine mesajlar gönderilmesi bunu kanıtlar niteliktedir.

Etik temel kategorisi her ne kadar kod sayısı bakımından ikinci sırada yer alsa da tekrarlanma sıklığı açısından bakıldığında en son sırada yer almaktadır. Bu durum, etik temel kategorisi altında yer alan kodların çeşitlilik arz ettiğine işaret etmektedir. Etik temel kategorisi altında özellikle insan hakları konusuna vurgu yapıldığı görülmüştür. Federasyonun insanı "bir değer" olarak gördüğü ve paylaşımlarında tüm dünya insanlarına yer verdiği ve insanlara verdiği önemi yansıttığı söylenebilmektedir. Ayrıca bu kategori altında sıklıkla tekrarlanan üye olma süreci kodu da bu görüşü destekler niteliktedir. Federasyonun birleştirici bir unsur olarak kendini konumlandığı ve bu bağlamda yaptığı çalışmalara hesaplarında yer verdikleri paylaşımlarda görülebilmektedir.

Kapasite Geliştirme ve Topluluk Katılımı kategorisi altındaki kodların tekrarlanma sıklığı, mesleği güçlendirme kategorisi altındaki kodların tekrarlanma sıklığından sonra ikinci en yüksek olandır. Bu durum, federasyonun turist rehberlerinin kişisel ve mesleki gelişimlerine, meslek motivasyonlarına ve hizmet kalitelerine olumlu geri dönüşler sağlayacak olan etkinliklere katılımlarını desteklemek üzere harekete geçtiklerine işaret etmektedir. Turist rehberleri için düzenlenen bilimsel etkinlikler ve mesleki toplantılar, federasyonunun gelişme ve katılım temelli bir yaklaşım sergilediğini gösterebilmektedir.

Birlikleri destekleme kategorisi altında yer alan kodların tekrarlanma sıklıkları üçüncü en yüksek tekrarlanma sıklığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Paylaşımlarından anlaşılacağı üzere birliklerin var olma süreçlerinde sunduğu katkı ve birlikleri görünür kılmak isteği, federasyonun yetkilileri tarafından birliklerin ziyaret edilmesiyle daha somut hale getirilmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde; federasyonun resmi Instagram hesabından yaptığı paylaşımların, belirledikleri misyon çerçevesinde yer alan alt misyon hedefleriyle uyumlu olduğu söylenebilir. Misyon hedeflerine ulaşılan süreçleri, kendilerini görünür kılan sosyal medya hesaplarında duyurmaları, federasyonun olumlu imajına katkıda bulunurken aynı zamanda misyon hedeflerini gerçekleştirmede yürütülen şeffaf yönetim sürecini de gözler önüne sermektedir.

Konuya ilişkin alanyazın taramasında farklı alanlarda ve disiplinlerde çalışmaların yapıldığı, turizm alanyazınında da Instagram hesaplarına yönelik içerik analizi çalışmalarının var olduğu görülmektedir. Ancak yapılan incelemeler sonucunda mevcut araştırmaya benzer bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu bağlamda araştırmanın özgün bir değer taşıdığı ve bu alanda yapılacak olan çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Belli bir sosyal medya hesabı üzerinden ve belirli bir tarih aralığında paylaşımların incelenmesi araştırmanın kısıtlarını oluşturmaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda bu kısıtlar kaldırılarak analizler yapılabilir, özellikle tarih sınırlandırılması olmadan federasyonun sosyal medya hesabının var olduğu günden bu yana paylaşımlar incelenebilir, farklı sosyal medya platformalarından veriler karşılaştırmalı olarak verilebilir. Federasyonun paylaşımlarıyla birlikte dünya genelinde var olan farklı turist rehberi birliklerinin sosyal medya hesapları üzerinden karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Ağca, S., *Hazır Giyim Markalarının Özellikleri Açısından Sosyal Medyada İçerik Analizi: Instagram Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2022.

Arat, T. ve Dursun, G. (2016). Seyahat ve Konaklama Tercihi Açısından Sosyal Paylaşım Sitelerinin Kullanımı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 19(41.Yıl Özel Sayısı), https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/264355 (Erişim Tarihi: 17.12.2025)

Binbaşıoğlu, H. (2017). Akdeniz'de yer alan ülkelerin ulusal turizm örgütlerinin Instagram adreslerinin incelenmesi. Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 1 (5). https://www.yepad.org/2017/cilt.1_sayi.5_makale02.pdf (Erişim Tarihi: 17.12.2025)

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (20. Baskı),* Pegem Akademi/Ankara, 2016.

Çalışır, G. ve Aksoy, F. (2019). Kamu kurumlarında sosyal medya kullanımı: Kastamonu il kültür ve turizm müdürlüğü örneği. Alınteri Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1), https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/763864 (Erişim Tarihi: 15.12.2025)

Çelen, O. ve Tuna, M. (2018). Türkiye'deki gurmelerin Instagram hesaplarının içerik analizi yöntemiyle incelenmesi. Journal of Tourism & Gastronomy Studies, 6 (Special Issue 3). (Erişim Tarihi: 17.12.2025)

Çelik, K. ve Bora, C. (2022). Lüks sınıf otellerin Instagram paylaşımlarının incelenmesi: İstanbul'da bir araştırma. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 6 (1). https://www.tutad.org/index.php/tutad/article/view/585/566 (Erişim Tarihi: 17.12.2025)

Çorman, G. ve Duman, H. (2025). Go Batman'ı keşfet: Turizm tanıtımında Instagram'ın dokunuşu. Turizm Akademik Dergisi, 12 (1), 17-34. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4034747 (Erişim Tarihi: 16.12.2025)

Duğan, Ö. ve Aydın, B. O. (2018). Sosyal medyanın turizmde tanıtım amaçlı kullanımı: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı örneği. Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, 3 (1), https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/502049 (Erişim Tarihi: 15.12.2025)

Dünya Turist Rehberi Birlikleri Federasyonu [WFTGA] (2025a). About WFTGA, History of WFTGA. https://wftga.org/about/mission-and-vission/ Erişim Tarihi: 19.12.2025.

Dünya Turist Rehberi Birlikleri Federasyonu [WFTGA] (2025b). Home Page. https://wftga.org/ Erişim Tarihi: 19.12.2025.

Dünya Turist Rehberi Birlikleri Federasyonu [WFTGA] (2025c). About WFTGA, Code of Guiding Practice. https://wftga.org/about/code-of-guiding-practice/ Erişim Tarihi: 19.12.2025.

Dünya Turist Rehberi Birlikleri Federasyonu [WFTGA] (2025d). About WFTGA, Mission and Vission, https://wftga.org/about/mission-and-vission/ Erişim Tarihi: 19.12.2025.

Güler, H. N. (2021). Bankaların Instagram paylaşımları üzerine bir araştırma. Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, 5 (2), https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2011282 (Erişim Tarihi: 20.12.2025)

Gürsoy Pakkan, B. ve Topuz Savaş, A. (2021). Covid-19 pandemisi döneminde kurumsal iletişim aracı olarak sosyal medya: Özel okulların Instagram hesaplarına yönelik içerik analizi. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 9 (2), https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1709857 (Erişim Tarihi: 20.12.2025)

Ilgın, H. Ö., Demiral, N. Ö. ve Çavuşlugil Köse, B. (2021) Oteller ve yeni medya: zincir otellerin Instagram paylaşımları üzerine bir analiz. Turar Turizm ve Araştırma Dergisi, 10 (1). https://dergipark.org.tr/tr/pub/turar/article/956538 (Erişim Tarihi: 16.12.2025)

Kara, T., *Sosyal Medya Endüstrisi*. Beta Yayıncılık/İstanbul, 2013.

Karacabey, F. A. ve Akkuş, G. (2024). UNESCO Gastronomi Şehirlerinin Instagram hesaplarının içerik analizi. Sivas Interdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi, 7 (1). https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3934946 (Erişim Tarihi: 16.12.2025)

Karaçar, E. (2025). Türkiye'deki rekreasyon temalı Instagram hesaplarının içerik analizi yöntemiyle incelenmesi. Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 8 (4). https://www.joghat.org/uploads/2025-vol-8-issue-4-full-text-572.pdf (Erişim Tarihi: 17.12.2025)

Karakuş, E. ve Karakuş, K. (2025). Voleybol Kulüplerinin Instagram Paylaşımlarının İçerik Analizi: Efeler Ligi Örneği. Uluslararası Bozok Spor Bilimleri Dergisi, 6(2), https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4960191 (Erişim Tarihi: 20.12.2025)

Kozak, M., *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri (3. Baskı)*, Detay Yayıncılık/Ankara, 2017.

Özçoban, E. (2019). Konaklama Tesislerinin Şehir Pazarlamasında Sosyal Medya Kullanımı: Ankara Otellerinin Instagram Hesapları Üzerine Bir İçerik Analizi. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 49. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1957724 (Erişim Tarihi: 17.12.2025)

Öztürk, E., Şener, G. ve Süher, H. K. (2016). Sosyal medya çağında ürün yerleştirme: Instagram ve Instabloggerlar üzerine bir içerik analizi. Global Media Journal TR Edition, 6(12),https://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr/sites/default/files/sayilar/2016_bahar/15_eda_ozturk_gul_sener_h._kemal_suher.pdf (Erişim Tarihi: 20.12.2025)

Tufan Yeniçıktı, N. (2016). Halkla ilişkiler aracı olarak Instagram: Sosyal medya kullanan 50 şirket üzerine bir araştırma. Selçuk İletişim, 9 (2), https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/178283 (Erişim Tarihi: 20.12.2025)

Tuncer, M. (2021). Devlet üniversiteleri bünyesindeki turizm fakültelerinin Instagram kullanımı üzerine bir değerlendirme. Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 7 (47). https://journalofsocial.com/files/josasjournal/1497859511_12_47_ID838_Tuncer_2517-2521.pdf (Erişim Tarihi: 15.12.2025)

Yağmurlu, A. (2011). Kamu yönetiminde halkla ilişkiler ve sosyal medya. Selçuk İletişim, 7 (1), https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/177790 (Erişim Tarihi: 15.12.2025)

II. DÜNYA SAVAŞI'NIN ASKERÎ VE SİVİL SAĞLIK HİZMETLERİNE ETKİSİ: TIBBİ YENİLİKLER, HALK SAĞLIĞI DÖNÜŞÜMÜ VE MODERN TIBBIN KURUMSALLAŞMASINA KATKILARI

Dr. Özlem KARAPINAR GÖK

ozlem_karapinar_89@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-5183-0181

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı (1939–1945), insanlık tarihinin en büyük askeri çatışması olmasının ötesinde, küresel ölçekte sağlık hizmetlerinin örgütlenme biçimlerini, tıbbi uygulamaları ve halk sağlığı yaklaşımını köklü biçimde etkileyen bir dönüm noktasıdır. Savaşın yol açtığı büyük nüfus hareketlilikleri, altyapı yıkımları, ekonomik kısıtlamalar ve artan sağlık talebi, hem askeri hem sivil alanlarda sağlık hizmetlerinin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu bildiri, söz konusu dönemde yürütülen sağlık hizmetlerinin kapsamını, yeniliklerini, karşılaşılan güçlükleri ve savaş sonrası tıp alanının şekillenmesine olan etkilerini ele almaktadır.

Askerî alanda, cephe koşullarının ağırlaşmasıyla birlikte yaralıların hızlı tedavisi için mobil saha hastaneleri, ileri cerrahi birlikler, hava yoluyla yaralı tahliyesi ve çok aşamalı tıbbi müdahale sistemi gibi yenilikçi örgütlenmeler geliştirilmiştir. Bu dönemde travma cerrahisi, yanık tedavisi ve ortopedik müdahalelerde büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Kan nakli teknolojilerinin gelişmesi ve kan bankalarının kurulması, savaş tıbbının en önemli başarılarından biri olarak kabul edilmiştir. Ayrıca sulfonamidler ve özellikle penisilinin savaş yıllarında yaygın kullanılmaya başlanması, enfeksiyon kaynaklı ölümlerde dramatik düşüşlere yol açmış, antibiyotik çağının başlangıcını hızlandırmıştır.

Sivil sağlık alanı ise savaşın yarattığı ağır sosyo-ekonomik koşullar nedeniyle ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Yetersiz beslenme, sterilizasyon eksikliği, barınma sorunları ve göç hareketleri, tifo, sıtma, verem, kızamık ve dizanteri gibi bulaşıcı hastalıkların hızla yayılmasına neden olmuştur. Bu süreçte birçok ülkede aşılama kampanyaları, hijyen eğitimleri, halk sağlığı merkezleri, anne-çocuk sağlığı programları ve toplum hekimliği uygulamaları genişletilmiştir. Ülkeler, sınırlı bütçeler nedeniyle sağlık harcamalarını merkezileştirmek, tıbbi malzemeyi rasyonel kullanmak ve sağlık personelini hızlandırılmış programlarla yetiştirmek zorunda kalmıştır.

Savaş yılları, aynı zamanda sağlık personelinin niteliği ve dağılımı açısından önemli dönüşümler yaratmıştır. Doktor, hemşire ve teknisyen açığını kapatmak amacıyla tıp ve hemşirelik eğitimleri yeniden düzenlenmiş; birçok ülkede kadın sağlık çalışanlarının sayısı ve görev alanı belirgin biçimde artmıştır. Bu durum hemşirelik mesleğinin profesyonelleşmesine ivme kazandırmış, sağlık hizmetlerinde kadınların rolünü kalıcı şekilde genişletmiştir.

Tıbbi teknolojiler bakımından II. Dünya Savaşı, yeniliklerin hızla sahaya uygulanabildiği bir laboratuvar niteliği taşımıştır. Görüntüleme tekniklerinden laboratuvar cihazlarına, dezenfeksiyon yöntemlerinden kitlesel aşılama tekniklerine kadar birçok alanda modern tıbbın temelini oluşturan gelişmeler bu dönemde ortaya çıkmıştır. Ayrıca savaşın

küresel etkisi, ülkeleri sağlık alanında uluslararası işbirliğine zorlamış; bu bağlamda savaş sonrası Dünya Sağlık Örgütü'nün kurulmasına giden süreç, bu dönemde şekillenmiştir.

Sonuç olarak İkinci Dünya Savaşı, olağanüstü koşulların dayattığı zorunluluklar nedeniyle sağlık hizmetlerinde kapsamlı bir dönüşümün yaşandığı bir süreç olmuştur. Hem koruyucu hekimlik uygulamaları hem de tedavi edici tıp alanında görülen ilerlemeler, savaş sonrası sağlık politikalarının ve modern halk sağlığı sistemlerinin temelini oluşturmuştur. Tıp eğitiminin modernleşmesi, yeni sağlık kurumlarının gelişi, tıbbi teknolojinin hızlı ilerlemesi ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele araçlarının güçlenmesi, bu dönemin sağlık alanında bıraktığı kalıcı mirasın en önemli unsurlarıdır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Askerî Sağlık Hizmetleri, Sivil Sağlık Hizmetleri, Tıbbi Yenilikler, Halk Sağlığı.

THE IMPACT OF WORLD WAR II ON MİLİTARY AND CİVİLİAN HEALTH SERVİCES: MEDİCAL INNOVATİONS, PUBLİC HEALTH TRANSFORMATİON, AND CONTRİBUTİONS TO THE INSTİTUTİONALİZATİON OF MODERN MEDİCİNE

Dr. Özlem KARAPINAR GÖK

ozlem_karapinar_89@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-5183-0181

ABSTRACT

The Second World War (1939–1945), beyond being the largest military conflict in human history, represents a turning point that profoundly reshaped the organization of global healthcare services, medical practices, and public health approaches. The massive population movements, infrastructural destruction, economic constraints, and increased demand for healthcare brought about by the war made it necessary to redefine health services in both military and civilian contexts. This paper examines the scope, innovations, challenges, and postwar impacts of the health services implemented during this period.

In the military sphere, as front-line conditions became increasingly harsh, innovative organizational structures were developed to ensure the rapid treatment of the wounded—such as mobile field hospitals, advanced surgical units, air evacuation of casualties, and multi-stage medical intervention systems. Significant progress was made in trauma surgery, burn treatment, and orthopedic procedures. The development of blood transfusion technologies and the establishment of blood banks are regarded as some of the most important achievements of wartime medicine. Moreover, the widespread introduction of sulfonamides and especially penicillin during the war led to dramatic reductions in infection-related mortality, accelerating the onset of the antibiotic era.

In the civilian domain, the severe socioeconomic conditions of wartime created substantial challenges. Malnutrition, inadequate sterilization, poor housing, and large-scale population movements facilitated the rapid spread of infectious diseases such as typhoid, malaria, tuberculosis, measles, and dysentery. During this period, many countries expanded vaccination campaigns, hygiene education initiatives, public health centers, maternal-child health programs, and community medicine practices. Due to limited budgets, states were compelled to centralize healthcare expenditures, use medical supplies rationatively, and train healthcare personnel through accelerated programs.

The war years also brought significant transformations in the qualifications and distribution of healthcare personnel. To address shortages of physicians, nurses, and technicians, medical and nursing education systems were reorganized, and the number and responsibilities of female healthcare workers increased substantially in many countries. This development accelerated the professionalization of nursing and permanently expanded the role of women in healthcare services.

In terms of medical technologies, the Second World War functioned as a laboratory in which innovations could be rapidly implemented in the field. Developments forming the foundation of modern medicine emerged during this period—from imaging techniques and

laboratory devices to disinfection methods and mass vaccination practices. Additionally, the global impact of the war compelled countries to pursue international cooperation in health matters; the postwar establishment of the World Health Organization can be traced back to this context.

In conclusion, the Second World War was a period during which extraordinary conditions necessitated a comprehensive transformation of health services. Advancements in both preventive and curative medicine laid the groundwork for postwar health policies and modern public health systems. The modernization of medical education, the emergence of new health institutions, the rapid progress of medical technology, and strengthened tools for combating infectious diseases constitute the most enduring elements of this era’s legacy in the field of health.

Keywords: Second World War, Military Health Services, Civilian Health Services, Medical Innovations, Public Health.

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA STRATEJİK YÖNELİMLER: BAĞDAT PAKTI'NIN TARİHSEL, SİYASAL VE BÖLGESEL YANSIMALARI

Dr. Özlem KARAPINAR GÖK

ozlem_karapinar_89@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-5183-0181

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk'ün liderliğinde şekillenen dış politika anlayışında "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesini temel alarak, uluslararası ilişkilerde barışın, denge politikasının, karşılıklı egemenliğe saygının ve uzun vadeli ulusal çıkarların korunmasını merkeze yerleştirmiştir. Milli Mücadele döneminde Misak-ı Milli sınırlarının belirlenmesi, hem yeni devletin güvenlik perspektifinin hem de ulusal diplomasi ekseninin ana hatlarını çizmiş; bu süreçte Musul ve Hatay gibi stratejik bölgeler, Türkiye için yalnızca coğrafi değil, tarihsel ve siyasi bir bağlamda da ulusal kimliğin ve bağımsızlığın ayrılmaz parçaları olarak ele alınmıştır. Atatürk, askeri zaferlerin diplomatik kazanımlara dönüştürülmesini esas almış; özellikle Sovyet Rusya ve Fransa ile kurulan zorunlu ama pragmatik ilişkiler, yeni devletin uluslararası alanda meşruiyet kazanmasında belirleyici olmuştur. Cumhuriyet'in ilk döneminde, komşu ülkelerle iyi ilişkilerin tesis edilmesi, Osmanlı'dan devralınan sorunların çözülmesi, bölgesel istikrarın sağlanması ve kalkınma hedeflerinin desteklenmesi amacıyla yürütülen dış politika, Sadabat Paktı'nın kurulmasıyla bölgesel güvenlik boyutu kazanmış; Hatay meselesinin barışçı yollarla çözüme kavuşturulması ise Atatürk'ün diplomatik öngörüsünün en somut başarılarından biri olmuştur.

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye, savaşın yıkıcılığı ve Sovyet yayılmacılığına dair kaygılar nedeniyle tarafsızlık politikasını titizlikle sürdürmüş; ancak savaş sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu uluslararası sistem, Türkiye'yi güvenlik gerekçeleriyle Batı ittifakına yöneltmiştir. Bu bağlamda, Demokrat Parti döneminde izlenen dış politika, Türkiye'nin Batı ile entegrasyonunu hızlandırmış, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne üye olunmasıyla güvenlik mimarisi köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Ancak bölgesel bağlamda en dikkat çekici gelişme, 1955'te kurulan ve resmî adı "Bölgesel İşbirliği için Merkezi Antlaşma Teşkilatı" (CENTO) olan Bağdat Paktı'nın ortaya çıkışıdır. Bağdat Paktı, görünürde Sovyet yayılmacılığına karşı kolektif savunma sağlama amacı taşısa da, bölgedeki güç dengelerini yeniden şekillendiren bir unsur hâline gelmiş; Türkiye'nin Ortadoğu'da Batı'nın stratejik vekili gibi algılanmasına yol açarak Arap dünyasıyla ilişkilerinde önemli bir kırılma yaratmıştır. Pakt'ın kurulmasında Türkiye'nin aktif rol üstlenmesi, bölgesel liderlik arzusunun bir yansıması olarak değerlendirilmekle birlikte, bu girişimin Arap kamuoyu tarafından Osmanlı geçmişine dair kuşkuları yeniden canlandırdığı, özellikle Mısır'ın milliyetçi politikalarıyla çeliştiği ve Arap ulusçuluğunun güçlendiği bir dönemde Türkiye'nin politik yöneliminin şüpheyle karşılanmasına neden olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Bağdat Paktı, üye devletlerin farklı ulusal çıkar ve güvenlik öncelikleri sebebiyle işlevsel bir bütünlük oluşturamamış; etkili bir savunma mekanizması olmaktan ziyade bölgesel kırılganlıkları artıran bir yapı hâline gelmiştir. Türkiye'nin Pakta bağlılığı, Batı ile ilişkilerini güçlendirse de, Ortadoğu'nun bağımsızlık mücadelesine dair duyarlılıkların yeterince dikkate alınmaması,

Arap ülkelerinin Türkiye'ye yönelik güvenini zedelemiş ve ilerleyen yıllarda Kıbrıs meselesi gibi kritik konularda Türkiye'nin diplomatik manevra alanını daraltmıştır. Bu gelişmeler, Türkiye'nin Atatürk dönemi dış politikasında benimsediği çok boyutlu denge stratejisinin, uluslararası sistemde tek yönlü bağımlılık ilişkilerinden daha sürdürülebilir olduğunu göstermekte; ülkenin jeopolitik konumu itibarıyla yalnızca bir blok içinde konumlanmak yerine, bölgesel hassasiyetleri gözeten, ekonomik bağımsızlığı güçlendiren ve uzun vadeli ulusal çıkarları merkeze alan bir diplomasi anlayışının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin geçmiş tecrübeleri, özellikle Bağdat Paktı örneğinde görüldüğü gibi, dış politikanın kısa vadeli güvenlik kaygılarından öte, bölgesel dinamikleri, tarihsel bağları, ulusal çıkarları ve uluslararası sistemin çok boyutlu yapısını bir arada değerlendiren sürdürülebilir bir stratejik vizyonla yürütülmesi gerektiğini açıkça göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bağdat Paktı, Atatürk dönemi dış politikası, Demokrat Parti, II. Dünya Savaşı, Misak-ı Milli

STRATEGİC ORİENTATİONS İN TURKİSH FOREİGN POLİCY: THE HİSTORİCAL, POLİTİCAL, AND REGİONAL IMPLİCATİONS OF THE BAGHDAD PACT

Dr. Özlem KARAPINAR GÖK

ozlem_karapinar_89@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-5183-0181

ABSTRACT

Shaped under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk, the foreign policy of the Republic of Turkey was founded on the principle of "Peace at home, peace in the world," placing at its core the protection of peace, balance, mutual respect for sovereignty, and long-term national interests in international relations. During the National Struggle, the formulation of the Misak-ı Milli (National Pact) borders outlined both the new state's security perspective and the main axis of its diplomatic orientation. In this process, strategic regions such as Mosul and Hatay were regarded not only in geographical terms but also as integral components of national identity and independence within their historical and political contexts. Atatürk prioritized transforming military victories into diplomatic achievements; the compulsory yet pragmatic relations established with Soviet Russia and France played a decisive role in securing international legitimacy for the new state. In the early Republican period, foreign policy efforts aimed at fostering good relations with neighboring countries, resolving issues inherited from the Ottoman Empire, ensuring regional stability, and supporting development goals gained a regional security dimension with the establishment of the Saadabad Pact. The peaceful resolution of the Hatay issue emerged as one of the most concrete examples of Atatürk's diplomatic foresight.

During the Second World War, Turkey maintained a strict policy of neutrality due to the destructive nature of the war and concerns about Soviet expansionism. However, the emergence of a bipolar international order in the post-war era directed Turkey toward the Western alliance for security reasons. In this context, the foreign policy pursued during the Democrat Party period accelerated Turkey's integration with the West, and membership in the North Atlantic Treaty Organization (NATO) fundamentally transformed its security architecture. Regionally, the most notable development was the establishment of the Baghdad Pact in 1955, officially known as the Central Treaty Organization (CENTO). Although the Pact ostensibly aimed to provide collective defense against Soviet expansionism, it became an element reshaping the balance of power in the region and created a significant rupture in Turkey's relations with the Arab world by fostering the perception of Turkey as the West's strategic proxy in the Middle East. Turkey's active role in forming the Pact was interpreted as an expression of its desire for regional leadership; however, it revived Arab public suspicions linked to the Ottoman legacy and clashed with Egypt's nationalist policies, leading to skepticism toward Turkey's political orientation at a time when Arab nationalism was on the rise.

Nevertheless, the Baghdad Pact failed to form a functional unity due to the differing national interests and security priorities of the member states, becoming a structure that heightened regional vulnerabilities rather than an effective defense mechanism. While Turkey's

commitment to the Pact strengthened its ties with the West, insufficient sensitivity to the independence struggles and political dynamics of the Middle East undermined Arab countries' trust in Turkey and restricted its diplomatic maneuverability in subsequent critical issues, such as the Cyprus question. These developments demonstrate that the multidimensional balance strategy adopted during Atatürk's period was more sustainable than unidirectional dependency relations within the international system. Considering Turkey's geopolitical position, they highlight the necessity of a diplomatic approach that, rather than aligning exclusively with a single bloc, accounts for regional sensitivities, strengthens economic independence, and prioritizes long-term national interests. Therefore, Turkey's historical experiences—particularly exemplified by the case of the Baghdad Pact—clearly show that foreign policy must be conducted with a sustainable strategic vision that evaluates regional dynamics, historical ties, national interests, and the multidimensional nature of the international system together.

Keywords: Baghdad Pact, Atatürk-Era Foreign Policy, Democrat Party, Second World War, National Pact

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
December 23 - 29, 2025 – IZMIR
Vol. 2 - ISBN NR: 978-625-5694-64-5

MUSSOLINI'NİN TÜRKİYE'Yİ İŞGAL PLANI

Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ
Ege Üniversitesi
mevlutcelebi@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-8244-661X

ÖZET

Ulusal Faşist Parti'nin başbakanı olarak 1922'de iktidara gelen Benito Mussolini, Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olmak iddiasıyla saldırgan bir dış politika takip etti. Mussolini'nin yeni dış politika anlayışı, Millî Mücadele döneminde iyi ilişkiler kurulan İtalya ile ilişkileri derinden etkiledi. Çünkü Mussolini'nin "mare nostrum" olarak ifade edilen bu yayılmacı politikasıyla hedeflen topraklar arasında Anadolu da bulunuyordu. Türkiye'nin İngiltere ile yaşadığı Musul meselesinin savaşa yol açması ihtimalini göz önünde bulunduran Mussolini, bunu Türkiye'ye karşı bir tehdit olarak kullanmak istedi. İtalya başbakanı, şantaj siyasetiyle, doğrudan bir işgal ya da savaşa girişmeden yeni Türkiye'den bir takım imtiyazlar elde etmeyi planladı. Bununla birlikte Türkiye ile yaşanabilecek muhtemel bir savaşta nasıl bir stratejinin İtalyan menfaatlerine uygun olduğunun tespiti için Savaş Bakanı Antonino Di Giorgio'ya askerî bir plan hazırlama görevi verdi. Bakan, Haziran-Aralık 1924 arasında bu planı hazırlayıp Mussolini'ye sundu.

Bildiride 1924 yılının ilk aylarında Türkiye-İtalya ilişkilerinde yaşananlar, gerilim ve Mussolini'nin planından haberdar olan Türkiye'nin aldığı önlemler Türk ve İtalyan belgeleri, basını ve diğer kaynaklar kullanılarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-İtalya İlişkileri, Mussolini, Rodos ve On İki Ada, Antonino Di Giorgio.

GİRİŞ

Avrupa devletleri arasında başlayan sömürgecilik yarışına en son katılan İtalya, 19. yüzyılın sonundan itibaren Trablusgarp'a yerleşmek için sistemli bir siyaset izledi. İngiltere, Rusya, Fransa, Almanya ce Avusturya-Macaristan gibi diğer büyük devletlerin desteğini alan ya da tarafsız kalmalarını sağlayan İtalya Hükûmeti, Osmanlı Devleti'ni diplomatik açıdan sıkıştırmak maksadıyla peş peşe notalar vermeye başladı. Karşılıklı verilen notalardan tatmin olmayan İtalya, 28 Eylül'de Osmanlı Hükûmeti'ne 24 saatlik bir ültimatom vererek "İtalyan Hükûmeti'nin Trablusgarp ve Bingazi'yi işgale karar verdiğini"[1] bildirdi. Osmanlı Hükûmeti 29 Eylül tarihli cevabi notasında, İtalyanlar tarafından ileri sürülen suçlamalara cevap vererek, işgale kalkışmadığı takdirde, İtalya'nın, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne halel getirmeyecek isteklerini bildirmesini talep etti. Ancak aynı gün İstanbul Büyükelçiliğinde görevli Maslahatgüzar Giacomo De Martino, Hariciye Nezareti'ne bir nota vererek, istekleri

[1] *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarb,* Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 475.

yerine getirilmediği ve verilen süre bittiği gerekçesiyle İtalya'nın kendisini Osmanlı Devleti ile savaşta saydığını bildirdi.[2]

İtalyanlar Trablusgarp'ta bekledikleri kolay zaferi kazanamayınca, savaşı Ege kıyılarına yaymayı gündemlerine aldılar. İtalya, Osmanlı Devleti'ni barış yapmaya zorlamak amacıyla deniz cephesini açtı ve 18 Nisan 1912'de İtalyan donanması Çanakkale Boğazı'na saldırdı. İtalyan filosunun Çanakkale Boğazı'na yaptığı saldırıdan istediğini elde edemeyen İtalyanlar, Rodos ve On İki Ada'yı işgal etmeye karar verdiler. Osmanlı terminolojisindeki ifadesiyle Adalar (Ege) Denizi'nde İtalyanlar tarafından işgal edilen ilk ada İstanbulya (Astropalya) adasıdır. (28 Nisan 1912) Adalardaki İtalyan işgalleri İstanköy'ün (Cos) 20 Mayıs 1912'de işgaliyle tamamlandı. Rodos dışında herhangi bir direnişle karşılaşılmadan kazanılan zaferler İtalyanlara cesaret verdi ve daha büyük hedefler için Anadolu'yu "hedef coğrafya" haline getirdiler. Bu arada Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine Osmanlı Devleti ile İtalya arasında 18 Ekim 1912'de imzalanan Ouchy Andlaşması ile Trablusgarp Savaşı sona erdi. Her ne kadar bu andlaşmaya göre İtalya, işgal ettiği Rodos ve On İki Ada'yı Osmanlı Devleti'ne iade etmeyi taahhüt etmişse de[3] Balkan Savaşı'nın devam etmesi nedeniyle, Osmanlı Hükûmeti'nin de uygun bulmasıyla iade, bu savaşın sonuna ertelendi.[4] Ancak, Balkan Savaşlarından sonra yaşanan süreci kendi lehine kullanan İtalya, adaları bir daha Osmanlı Devleti'ne iade etmedi.

Sonraki dönemde Avrupa'daki gelişmeleri takip eden İtalya'nın I. Dünya Savaşı'na girerken gerçekleştirmek istediği hedeflerden biri de, On İki Ada'daki işgaline hukukilik kazandırmaktı.[5] Nitekim İtalya ile İngiltere ve Fransa arasında imzalanan gizli Londra Andlaşması'nın 8. Maddesi, Rodos ve On İki Ada'nın İtalya'ya bırakılması hakkındaydı ve böylece İtalya, Rodos ve On İki Ada üzerindeki hâkimiyetini İngiltere ve Fransa'ya kabul ettirdi.[6] İtalya, Ouchy Andlaşması'nın şartlarından olmasına aldırmayarak, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettikten hemen sonra, 22 Ağustos 1915'te Rodos ve On İki Ada'dan çekilmeyeceğini ilan etti.[7] Millî Mücadele döneminde İtalyan-Yunan ilişkilerini belirleyen unsurlardan birisi olan Rodos ve On İki Ada'nın geleceği Sevr Barış Andlaşması ile netleştirildi. Bu andlaşmayla Osmanlı Devleti, Rodos ve On İki Ada üzerindeki bütün haklarından İtalya lehine feragat

---

[2] *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarb,* s. 476-478; T. L. B., O'Neill, *British Policy in the Italo-Turkish War*, Submitted for the degree of Master of Arts, McGill University, Montreal 1948, s. 42.

[3] Ouchy Andlaşması'nın 2. maddesine göre: "İtalyan asker ve mülki memurları tarafından adaların fiilen tahliyesi, Osmanlı subay ve askerleriyle memurlarının Trablusgarp ve Bingazi'nden tahliyesinden sonra gerçekleşecektir." Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", *Belleten*, C.XXIX, Sayı: 113 (Ocak 1965), s. 97; Fahir Armaoğlu, *"Belgelerin Işığında Oniki Ada Meselesi", Tercüman*, 28 Kasım 1985.

[4] Cemalettin Taşkıran, *Oniki Ada*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2007, s. 107.

[5] Marta Petricioli, "La resa dei conti: Diplomazia e finanza di fronte alle aspirazioni italiane in Anatolia, 1918-1923", *Storia delle Relazioni Internazionali*, Anno: 2, (1986/1), s. 64.

[6] Fabio L. Grassi, "Trablusgarp'tan Kurtuluş Savaşı'na İtalyan Politikasında İzmir", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu, Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 6-8 Eylül 2009, I. Kitap, Yayına Hazırlayan: Oktay Gökdemir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İzmir 2010, s.97; Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", *Belleten*, Cilt: XXIX, Sayı: 113, (Ocak 1965), s. 103.

[7] Şerafettin Turan, agm, s.103.

ettiğini kabul etti. Lozan Barış Anlaşması'nın 15. maddesiyle Türkiye de, Rodos ve On İki Ada üzerindeki bütün haklarından İtalya lehine feragat ettiğini kabul etti.[8]

1. MUSSOLİNİ'NİN YAYILMACI DIŞ POLİTİKASI

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra göreceli olarak, Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerin dostane bir seyir takip etmesi için her şey uygun görünüyordu. Konferansta İtalya kendisi için en önemli meselelerden biri olan, On İki Ada üzerindeki egemenliğini Türkiye'ye kabul ettirdiği gibi, Türkiye'ye iade edilmesine daha 1914'te karar verilmiş olan Meis adasına da hâkim olmuştu. Türkiye açısından ise, İngiltere ile Musul meselesinin nasıl bir seyir takip edeceği belli olmadığından yeni bir savaş tehlikesinin olduğu dönemde İtalya ile iyi ilişkiler kurulması son derece önemliydi. Millî Mücadele hareketine karşı en anlayışlı ve akılcı siyaseti takip etmiş olan İtalya ile görünürde herhangi bir sorun yoktu. Bu yaklaşımdan hareket eden Ankara Hükûmeti, Suad (Davaz) Bey'i Roma temsilciliğine tayin etti. Mussolini, kabul ettiği Suad Bey'e, *"Türkiye ile bir an evvel dostane münasebetin kurulmasını arzu ettiğini"* söyleyerek, barış antlaşmasını en kısa zamanda onaylayacaklarını vaat etti.[9] Görüşmede dile getirilen iki konuda da olumlu gelişme yaşandı. İtalya, Türkiye'ye Cesare Montagna'yı büyükelçi olarak tayin etti ve 21 Mart 1924'te Resmî Gazete'de (Gazetta Ufficiale) yayınlanmasıyla Lozan Barış Antlaşması'nı onaylayan ilk İtilaf Devleti oldu.

Türkiye'nin barışı esas alan dış politikasına karşı yeni İtalya, aktif, gerektiğinde ya da çoğu zaman kaba kuvvete başvurmaktan çekinmeyen, dünya siyasetinde yer edinme çabasında olan bir ülke görünümündeydi. İki dünya savaşı arası dönemde, Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak ortaya çıkan İtalya'nın Başbakanı Benito Mussolini, Avrupa siyasetini etkileyen liderlerden biridir. 31 Ekim 1922'de iktidara gelen Mussolini, aslında son 40 yıldır bazı İtalyan siyasetçiler tarafından denenen ancak başarılı olunamayan dış politika konseptine yeni bir canlılık kazandırdı. Romalıların "mare nostrum" (Bizim Deniz) olarak isimlendirdikleri Adriyatik ve Akdeniz'de aktif bir siyaset takip eden İtalya Ulusal Faşist Partisi lideri Mussolini, Balkanlarda ve Akdeniz bölgesinde İngiltere ve Fransa ile rekabet edebilecek bir İtalya meydana getirmek istedi. Geniş bir bölgede etkinlik kurmak isteyen, bunun için tehdit ve şantajdan iktisadi yardım ve siyasi nüfuz elde etmeye kadar pek çok yönteme başvuran Mussolini, uluslararası sorunlara müdahil olarak İtalya'nın menfaatlerini korumak amacındaydı.

Faşistlerin iktidara gelişiyle, Mussolini'nin ifadesiyle "yeni ve dinamik"[10] bir dış politika izlenmeye başlandı. İtalya, millî taleplerini karşılamak için irredentist politikalara yöneldi. Akdeniz'deki Roma İmparatorluğu'ndan kalma hatıralar canlandı.[11] Mare Nostrum anlayışı, yeni İtalya'da, Mussolini'nin bir nutkunda da ifade ettiği gibi şöyle algılanıyordu: "Roma, bizim çıkış noktamız ve referansımızdır. O bizim bir sembolümüz ya da mitimizdir. Biz akıllı ve güçlü, disiplinli ve emperyal bir Roma İtalya'sı hayal ediyoruz. Roma'nın ölümsüz ruhu

[8] *Düstur*, Üçüncü Tertip, Cilt: 5 (11 Ağustos 1339-19 Teşrinievvel 1340), Başvekâlet Müdevvenat Müdüriyeti, Necmi Hilal Matbaası, İstanbul 1931, s. 27.
[9] Mevlüt Çelebi, *Türkiye-İtalya Siyasi İlişkileri (1923-1939),* TTK Yayını, Ankara, 2020, s. 31-34.

[10] H. James Burgwyn, *Italian Foreign Policy in the Interwar period*, Westport, Connecticut London, 1997, s. 18.
[11] İbrahim Seyfullah, *Italien im östlichen Mittelmeer*, Berlin-Grunewald, 1930, s. 69.

Faşizmin içinde yeniden dirilip yükselecektir."[12] Mussolini, Şubat 1923'te İtalyan parlamentosunda yaptığı konuşmada şunları söyledi: "Şunu söylemek cesaretine sahip olmamız gerekir ki, İtalya bir tek denizde ebediyen kapanıp kalamaz ve bu deniz Adriyatik olsa bile. Adriyatik'ten başka Akdeniz de var."[13] *"Bir millet, yaptığı dış politika kadar vardır"*[14] tespitinde bulunan Mussolini'ye göre geçen 19. yüzyıl İtalya için "*İstiklal Asrı*" olmuştu. Yirminci yüzyıl ise İtalya'nın "*Büyüklük Asrı*"[15] olacaktı.

2. KRİZE DOĞRU

Türkiye ile İtalya arasında diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuş, karşılıklı elçi tayinleri yapılmış ve Lozan Barış Antlaşması onaylanmış olmasına rağmen, iki ülke arasında, kamuoyuna çok yansımayan bir takım sorunlu konular bulunmaktaydı. Daha doğrusu İtalya'nın, 1924 Mayıs'ındaki gövde gösterisinden önce Türk tarafından, beklentilerinin karşılanmadığı iddiasıyla, şikâyetleri vardı. İtalyan diplomatik belgelerinden ve diğer kaynaklardan elde ettiğimiz İtalyan şikâyetlerini şöyle tasnif etmek mümkündür:

1. 1923 yazından itibaren, Türkiye'nin de hoşgörü ve desteğiyle, Şeyh Ahmet Senusi ve diğer bazı Trablusgarplıların, İstanbul'da kurdukları bir komite aracılığıyla, Trablusgarp halkını, İtalyanlara karşı isyana teşvik ettikleri iddiası.
2. Türk Hükûmeti'nin, 1923'te, yabancı kuruluşlara ait binalara Türk bayrağı da asılması konusunda yayınladığı bir yönetmelik ve bunun uygulanması hususundaki ısrarın İtalyanlarda doğurduğu tepki.
3. İtalya tarafının, başta Antalya olmak üzere, Türkiye'de yaşayan İtalyanlara ve İtalyan kuruluşlarına karşı Türk Hükûmeti'nin siyasetinden duydukları rahatsızlık.
4. Şubat 1924'te Türkiye'deki diğer yabancı okullarla birlikte İtalyan Katolik mekteplerinin kapatılması.
5. Şubat-Mart 1924'te İzmir'de bazı İtalyanların sınır dışı edilmeleri.
6. Türkiye'de ulusal ve yerel basının antiitalyan kampanya yürüttüğü iddiaları.
7. İtalyan arkeoloji heyetlerinin çalışmalarına Türk Hükûmeti'nin izin vermemesi.
8. Yeni Türk devletinin yabancı ve İtalyan düşmanlığı yaptığı iddiası.

Aslında bu şikâyetlere bakıldığı zaman şunu görmek mümkündür. Dünya devleti olarak Avrupa siyasetine yeniden dönen, haklarını korumak için askeri güç kullanmaktan çekinmeyen İtalya'nın büyük devlet kompleksi. Öte yanda, zor bir bağımsızlık savaşının ardından kurulan yeni Türk devletinin, İtalya ve diğer Avrupa devletlerine, karşılarında istediklerini yaptırdıkları Osmanlı Devleti'nin bulunmadığını gösterme gayreti. İki devlet arasındaki bilek güreşinde Türk tarafının da kendisine göre bir takım çekinceleri vardı.

Türk tarafına baktığımızda da, görünüşün aksine, İtalya'ya karşı ciddi bir güvensizlik beslendiğini görebiliyoruz. Öylesine ki, yeni Türk devletine başkent seçilirken bile, İtalyan tehdidi dikkate alınıyordu. Döneme tanıklık eden Aptülahat Akşin, Dışişleri Bakanı Tevfik

[12] Hazal Pabuççular, *Turkish-Italian Relations in the Interwar Period*, Boğaziçi University, Istanbul, 2009, s. 12.
[13] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1918*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s. 173.
[14] Giuseppe Bevione, "Undici anni di politica estera Mussoliniana", *Gerarchia*, Anno: XIII, No: 10 (29 Ottobre 1933), s. 815.
[15] *Vakit*, 31 Teşrinievvel 1925.

Rüşdü Aras'tan duyduğunu belirterek, Ankara'nın başkent olarak seçilmesinde, On İki Ada'daki üslerinden kalkacak bir İtalyan savaş uçağının yüklü olarak, Ankara'ya geliş ve dönüş yapamayacağının hesap edilmiş olduğunu yazar.[16] İtalya'nın Türkiye Büyükelçiliğine tayin edilen Cesare Montagna, Ankara'daki havayı Roma'ya Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 23 Mart 1924 tarihli telgrafta şöyle yansıtır:

"İtalya'nın, Anadolu'nun önemli bir kısmında kısa ya da uzun vadede hâkimiyetini genişleteceği korkusunun, Türk Hükûmeti'nin, yöneticilerinin ve kamuoyunun müzmin bir düşüncesi olduğu görülüyor. Burada, barışçı nüfuz etme kisvesi altında toprak fetih planının gizlendiğine inanılıyor. İtalya'nın, büyük bir nüfusa sahip ama toprak olarak büyük bir ülke olmadığı ve hayatını devam ettirmek için ekonomik ihtiyaçları olduğu söyleniyor. Halkın kafasında var olan İtalyanların Antalya bölgesini ve Rodos'a yakın Anadolu bölgesini ele geçireceği fikrini ortadan kaldırmak gerekiyor."[17]

1924'ün ilk aylarında, Lozan Barış Antlaşması'nı imzalaması gibi alkışlanan hareketleri olan İtalya'nın, kuşkuları artıran siyasetleri de Türk kamuoyuna yansıyordu. Türkiye'nin endişelerini artıran bir gelişme daha yaşandı. Suad Bey'in Hariciye Vekâleti'ne 20 Mayıs 1924 tarihinde bildirdiği "*sağlamlığını kesin olarak teyit edememekle beraber*" Mussolini'nin seyahatten döndüğü *"Sicilya adasında asker yığdığı"*[18] bilgisi Türk basınında büyük yankılar yarattı. Türk gazeteleri, Sicilya'da İtalyanların asker yığmasını, Türkiye'ye karşı bir hazırlık olarak yorumladılar ve peş peşe sert yorumlar yaptılar. Bu haberler İstanbul'daki elçilik tarafından derhal yalanlandı. Bu tür haberleri "*gülünç*"[19] bulan Montagna, *"Bu son İtalya karşıtı kampanyanın Ankara tarafından provake edildiğine"*[20] inanıyordu.

Montagna'nın yalanlamasına rağmen benzer yazılar yayınlanmaya devam etti. Dönemin havasını yansıtması bakımından, Tevhid-i Efkâr gazetesindeki şu yazı fikir verecektir:

"İtalya'dan şüphe etmeğe hakkımız yok mu? Musul Konferansı esnasında bir İngiliz-İtalyan İttifakı mı? İtalya'dan gerçi korkumuz yok, fakat şüphe etmeye de hakkımız yok mu? Bütün olaylar İtalya hakkındaki şüpheleri uyandıracak mahiyettedir.

Son olaylar şu şekilde birbirini takip etmektedir:

---

[16] Aptülahat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, TTK Yayını, Ankara, 1991, s. 218.

[17] *Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri*-Affari Politici 1919-1930 (*ASDMAE*-AP.1919-1930), Busta: 1701-7851. İtalya Büyükelçiliği Deniz Ataşesi Luigi Neyrone, Büyükelçiliğe ve Denizcilik Bakanlığı'na, 23 Nisan 1924'te gönderdiği bir yazıda, "Türk tarafının İtalya karşıtı hareketleri hakkında" bilgi verdi. Türk kaynaklarından aldığı bilgiyi ileten Neyrone, Ankara Hükûmeti'nin, Genelkurmay'a, Güney sahillerine (Antalya bölgesi) İtalyan birlikleri tarafından yapılacak bir çıkartmaya karşı savunma önlemlere alınması emrini verdiğini ve son zamanlarda İstanbul'dan Antalya bölgesine önemli miktarda top, makinalı tüfek ve mühimmattan oluşan savaş malzemesi nakledildiğini yazdır. *ASDMAE*-AP., 1919-1930, Busta: 1701-7851.

[17] Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*-Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı, (*BOA*-HR-İM.) 00023-00086-007.

[18] *BOA*-HR-İM., 00023-00086-007.

[19] *Vakit*, 26 Mayıs 1924; *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Mayıs 1924.

[20] *I Documenti Diplomatici Italiani*, Ministero degli Affari Esteri, Settima Serie: (1922–1935), Volume: 3, (23 Febbraio 1924-14 Maggio 1925), (*DDI*, VII/3) Roma, 1959, s. 130-131, No: 211.

1. Durup dururken başlayan sonra yalanlanan Sicilya'ya asker yığılması.
2. Mussolini'nin bizzat Sicilya'da birlikleri teftiş ederken yaptığı gösteri.
3. İtalya Meclisinin, Dünya Savaşı'nın başladığı gün açılması ve savaş taraftarı gösteriler.
4. İtalya donanmasının Akdeniz'de mühim manevralara hazırlanması.
5. Arkasından da Montagna'nın, annesinin veya büyükannesinin hastalığını bahane ederek alelacele İtalya'ya dönmesi.
6. Tam bu sıralarda İngiliz ve İtalya krallarının Londra'da mülakatları.

Musul meselesinin müzakeresi sırasında bu mülakatlar, Türkiye'ye karşı bir İngiliz-İtalyan itilafı veya ittifakı manasını ifade etmez mi?... Bütün bu hadislerin hepsine şüpheli mana verdiren en mühim şey ise, Mussolini'nin şu sözüdür: 'İtalya için Batı'da gelişme ihtimali yoktur. Bundan sonra Doğu'ya yöneleceğiz.'

Napolyon taklidi İtalyan diktatörünün bu sözü, İtalya'nın devamlı artan ve yarım adaya sığmayan, Trablusgarp ve Bingazi'de yeteri derecede alana bulamayan nüfus, Faşistlerin iktidarda kalmak için fetihler yapmak gibi maceracı hevesleri dikkate alınırsa, İtalya'dan şüphe etmekte haklıyız. Şu kadar söyleyelim ki, İtalya eğer hakikaten bize karşı bir şeyler yapmak istiyorsa, biz de hukukumuzu müdafaa etmeğe hazırız. Türkün istiklalini ve vatanını muhafaza için dökülecek kanı henüz kurumamıştır."[21]

İtalyan elçiliği diğerleri gibi bu haberleri de yalanlarken[22] İstanbul'da yaşayan ve ismini vermek istemeyen bir İtalyan ricali de şu demeci verdi: "İtalya'nın şu anda Türkiye'ye karşı düşmanca emeller beslediği kesinlikle doğru değildir… Bana kalırsa bu heyecanlandırıcı haber Türkiye ile İtalya arasını açmak isteyenlerin dedikodusundan başka bir şey değildir."[23] İtalyan ricalinin bu net açıklamasına rağmen, İstanbul'daki İngiliz temsilcisi Ronald Lindsay, 28 Mayıs 1924'te Londra'ya gönderdiği raporda, *"İtalya'nın Sicilya'ya askeri yığınak yaptığı yolundaki haberlerin, Türkiye'de bu askerlerin Anadolu'ya karşı kullanılmak istendiği biçiminde yorumlandığını ve endişeye yol açtığını"*[24] yazıyordu.

3. RODOS KRİZİ

Bu tartışma tam olarak kapanmadan Rodos'tan gelen haberler, Türkiye ile İtalya arasında gerçek bir diplomasi krizine yol açtı. Anadolu Ajansı, 30 Mayıs Ankara çıkışlı bir haberinde, bir haftadan beri Rodos adasına İtalyan askeri çıkarıldığını ve o ana kadar 3-4 alaylık bir birliğin adaya getirildiğini duyurdu.[25] Bu haber, hemen hemen bütün Türk gazetelerinde heyecanlı ve endişeli başlıklarla yer aldı. Yine gazetelerde; İtalya kralının yeğeni Prens Aimone'nin Rodos'a geldiği, komutayı üstleneceğinin söylendiği, Kuşadası ve Söke kıyılarında alışılmadık şekilde balıkçı kayık ve motorlarını gelip gittiği yönündeki haberler yer aldı.[26]

İtalya Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Tosti di Valminuta'nın bu haberleri yalanmasına[27] rağmen gazeteler aynı şekilde yayına devam ettiler. İşin ciddi olduğunu düşünen Ankara Hükûmeti,

[21] *İkdam*, 24 Mayıs 1924; *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mayıs 1924.
[22] *İkdam*, 24 Mayıs 1924; *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mayıs 1924.
[23] *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mayıs 1924.
[24] Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri, (1919-1926),* , AÜSBF Yayını, Ankara, 1978, s. 302.
[25] *Tanin*, 1 Haziran 1924; *İkdam*, 1 Haziran 1924; *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Haziran 1924.
[26] *İkdam*, 1 Haziran 1924; *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Haziran 1924; *Tanin*, 1 Haziran 1924; *İkdam*, 1 Haziran 1924; *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Haziran 1924.
[27] *DDI*, VII/3, s. 138, No: 227.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa başkanlığında peş peşe toplantılar yaptı.[28] Bakanlar Kurulu toplantılarından sonra bir açıklama yapan Adiye Vekili Necati Bey, Rodos'taki gelişmeler hakkında Türkiye'nin resmi görüşünü açıkladı:

"Hükûmet çevreleri; Rodos adasında iki alay miktarında asker çıkardığını ve sahillerimize yakın bazı noktalarda şüpheli İtalyan kayıklarının keşif yapmakta olduklarına dair resmî bilgiler almıştır. İtalyanların bu hareketleri hükûmetin dikkatini çekmiştir. İtalyanlarla halen hiçbir ciddi ihtilaf mevcut olmadığına göre bu hareketler hayretimize sebep olmuştur. Hükûmet görevinin bilincindedir, gereken teşebbüsler yapılıp gerekli önlemler alınmıştır."[29]

Dâhiliye Vekâleti'nden Başvekâlete 1 Haziran 1924'te gönderilen yazıda, Rodos'taki gelişmeler özetlendi. Buna göre: İtalya İzmir Başkonsolos Vekili, İzmir valisine, Rodos'ta yapılanın asker yığılması olmayıp, bin kişilik yeni asker gönderilmesinden ibaret olduğunu söylediği bilgisi yer alıyordu. Söz konusu yazıda, gönderilen bu askerlerin talim yaptıkları, adadaki İtalyanların şenlikler düzenleyerek iki tabur askerle geçit töreni düzenledikleri ve Rodos'a, Trablusgarp'tan iki bin asker daha geldiği bilgisi veriliyordu. Son olarak İtalyanların, Leros adasına tayyare ve cephane taşımakta ve adayı tahkim etmekte oldukları da ilave ediliyordu.[30] Bu Türk arşiv belgesinden başka, Türkiye'deki İngiliz Elçiliği de Rodos adasına İtalyanların asker ve lojistik malzeme gönderdikleri bilgisi veriyordu. Buna göre; 22-23 Mayıs gecesi Sicilya'dan adalara giden vapurlarla benzin ve gaz tankları, kırk adet kamyon; 24 Mayıs günü Bingazi'den bir vapurla iki alay süvari jandarma nakliye gemisi hatta sahra hastaneleri ile mezarlar; 24-25 Mayıs gecesi iki vapurla Sicilya'dan bir piyade alayı ile birkaç mitralyöz bölüğü; 25 Mayıs günü üç nakliye gemisiyle savaş malzemeleri, kereste ve dekovil gibi lojistik unsurlar ile altı adet deniz tayyaresi; 26 Mayıs günü Bingazi'den vapurlarla bir piyade alayı, bir topçu ve bir makineli tüfek taburu Rodos'a nakledilmiştir.[31]

Yeni ayın ilk günlerinde Türk basını, Rodos'a asker yığılması hakkında bilgiler vermeye devam ederken, Türk basınında yer alan haberlere ilgisiz kalamayan İstanbul'daki İtalya Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Tosti, Dışişleri Bakanlığı'na 2 Haziran 1924'te gönderdiği telgrafta gelişmeleri bildirdi. Anadolu Ajansı'nın, Ankara'dan aldığı üç sansasyonel telgraf yayınladığını belirten Tosti, söz konusu telgrafların ilkinde, İtalya'nın bir haftadan beri Bari ve Messina'dan Rodos'a üç alay asker çıkardığını duyurduğunu, ikincisinin Prens Aimone'nin, bu birliklerin komutanı olarak Rodos'a geldiğini yazdığını ve üçüncüsünün de İtalyan gemi ve kayıklarının Kuşadası ve Söke kıyılarında görüldüğünün iddia edildiğini aktardı. Hükûmetin kontrolü altındaki bir ajansın verdiği bu haberlerden hemen sonra İstanbul ve Ankara'da yayınlanan Türk gazetelerinde İtalya'ya karşı bir kampanya başladığını ifade eden Tosti, gazete haberlerinden örnekler verdi.[32]

---

[28] *Tevhid-i Efkâr*, 1 Haziran 1924; *Vatan*, 2 Haziran 1924.
[29] *İkdam*, 1 Haziran 1924; *Tevhid-i Efkâr,* 3 Haziran 1924.
[30] *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA),* 030-0-010-000-000-236-594-12-1-2.
[31] Tarık Demir, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Menteşe Adaları (1923-1947),* T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, İstanbul, 2000, s. 4-36.
[32] *ASDMAE*-AP.1919-1930, Busta: 1704-7860.

Rodos'taki gelişmeler Türk basınındaki kadar olmasa da İtalyan basınında da yer buldu. İtalyan basınının Türk gazetelerine göre daha soğukkanlı yayın yaptılar ve iki ülke arasında ilişkilerin gerginleşmesinden, hükûmetin kontrolünde olduğunu iddia ettikleri Türk gazetelerini sorumlu tuttular. İtalyan gazeteleri, çoğunlukla Türk gazetelerindeki haber ve yorumları aktarırken şu başlıkları kullandılar: *"Ankara'nın İtalya karşıtı kampanyası."*[33] *"Türklerin İtalya'ya karşı saçma kuşkuları."*[34] *"İtalya'ya karşı vurdumduymaz Türk suçlamaları."*[35] *"Türkiye'de İtalya karşıtı kampanya."*[36] *"Türkiye'de İtalyan düşmanlığı kampanyası."*[37]

Türkiye ile İtalya arasında yaşanan en önemli kriz olan bu süreç, 3 Haziran 1924 günü Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Suad Bey ile İtalya Başbakanı Benito Mussolini arasında Chigi Sarayı'nda yapılan görüşmeyle soğumaya başladı. Mussolini görüşmede; *"İtalya'nın Türkiye aleyhinde askeri hazırlık yapmadığını"* söyleyerek *"İtalya'nın Türkiye hakkında dostane duygular beslediğine*" dair güvence verdi.[38]

Bu görüşme Suad Bey tarafından derhal Ankara'ya bildirildi. Son bilgi ışığında toplanan Bakanlar Kurulu toplantısından sonra Başvekil İsmet Paşa şu açıklamayı yaptı: "İtalya Başvekili Mösyö Mussolini Roma temsilcimizle dostane bir görüşme yaparak aleyhimizde askerî hazırlık olmadığına ve İtalya'nın dostane niyetler taşıdığına dair kesin güvence vermiştir. Teminat memnuniyet vericidir. Esasen İtalyanlar ile aramızda dostane ilişkileri bozacak bir mesele mevcut değildir. Türkiye Hükûmeti kıymetini takdir ettiği bu dostane münasebetleri korumak ve genişletmek istediğinden son günlerdeki heyecanlı hâdiselerin sebep olduğu tereddütlerin yok olacağı tabiidir."[39]

4. MUSSOLINI'NİN İŞGAL PLANI

İtalyan, Türk ve diğer kaynaklar 1924'te yaşanan bu asker yığma ve sonrasındaki olayların Mussolini'nin Türkiye'ye dönük askerî bir hareketinin birer parçası olduğunu gösteriyor. İtalyan yazarların da belirttiğine göre, 1924 Haziran'ında Mussolini, Türk basınının ve basını yönlendirdiğine inandığı Türk Hükûmeti'nin tutumunun yarattığı kızgınlıkla[40] Savaş Bakanı Antonino Di Giorgio'ya, (Bakanlığı: 30/4/1924-4/4/1925) Türklerle savaşmak için teorik

---

[33] *Corriere della Sera*, 4 Giugno 1924.
[34] *Il Giornale d'Italia*, 4 Giugno 1924.
[35] *Giornale d'Italia*, 5 Giugno 1924.
[36] *Corriere d'Italia,* 3 Giugno 1924.
[37] *Il Popolo d'Italia*, 6 Giugno 1924.
[38] *Tanin*, 5 Haziran 1924; *Tevhid-i Efkâr*, 5 Haziran 1924; *İleri*, 5 Haziran 1340.
[39] *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Haziran 1924; *Tevhid-i Efkâr*, 4 Haziran 1924¸ *Vakit*, 4 Haziran 1924; *Tanin*, 5 Haziran 1924; *Oriente Moderno,* Anno: IV, No: 6 (15 Giugno 1924), s. 380-381. İsmet Paşa'nın bu açıklamasına rağmen İtalyanlar, Türklerin endişelerinin giderilmiş olduğundan emin değildiler. İzmir Konsolosluğu Naibi Albertazzi, Mussolini'ye, 13 Haziran 1924'te gönderdiği telgrafta İtalyanların müstakbel Anadolu fetihleri hakkında Türklerin alarm halinde olmalarının öneminin olmadığını yazdı. Albertazzi, Türklerin, derin endişeler taşıdıklarını ve durumun, savunma önlemleri aldıklarını gösterdiğini ekledi. Sağlam kaynaklarından, birkaç gün önce yüksek rütbeli subayların bir toplantı yaptıkları bilgisini aldığını belirten İtalyan diplomat, askeri birliklerin Alaşehir hattında savunma düzeni aldıklarını öğrendiği bilgisini aktardı. Başka kaynaklardan da, Anadolu içlerine askeri malzeme sevk edildiğini ve Urla Körfezi civarında da savunma önlemleri alındığının öğrendiğini belirtti. Devletin, basın sayesinde halkı alarma halinde tuttuğunu ileri süren İtalyan diplomat, Türklerin hazırlıklarını, Anadolu'da İtalyan işgaline karşı kazanılacak zafere göre planladığını ileri sürdü. *DDI*, VII/3, s.153-154, No:258.
[40] Enrico Di Nolfo, *Mussolini e la politica estera italiana,* Padova 1960, s.155.

düzeyde değil tam aksine, "Türkiye ile savaşılabileceğini göz önünde tutarak ve bu amaç için gerekli olan araçlara dair ayrıntılı bir çalışma yapması" talimatını verdi. Mussolini'nin talimatı doğrultusunda bir çalışma yapan Savaş Bakanı Di Giorgio, çalışmasını Aralık ayında Mussolini'ye sundu. "Roma, Aralık 1924"[41] tarihi taşıyan raporunda Mussolini'nin "Geçen Haziranda kendisini, Türkiye'ye karşı olası bir savaş modellerini incelemek ve bunun için gerekli olan araçları hesaplamakla" görevlendirdiğini yazıyor. Türkiye ile bir çatışma durumunda uygulanacak eylem planlarının iki varsayıma dayanacağını belirtiyor. Bunlar:

1. "Barış düşmanı millete" şartları dikte etmek amacıyla Türk topraklarını işgal ederek sonuna kadar savaşmak.
2. Türk Hükûmeti tarafından daha önce reddedilen diplomatik yollarla yapılan talepleri elde etmek amacıyla bloke etmek, sahil şehirlerini bombalamak, bazı adaları ve kıyılardaki bazı noktaları işgal etmek gibi sınırlı bir savaş.

Bakan, yaptığı çalışmanın, kara ve deniz güçlerinin sonuna kadar bir savaşı gerektirdiğini ve bunun zaferle sonuçlanma şansının yüksek olduğunu ortaya koyduğunu yazdı. Di Giorgio, çalışmasının her bir durumda, eylemlerinde kendilerini sınırlandırmanın daha uygun olabileceği sonucu verdiğini de ekleyerek güçlü bir diplomatik destekle, ikinci şıkın daha faydalı olacağı kanaatini paylaştı. İtalyan bakan, eylemlerine karşı en büyük engelin Türkiye'nin reaksiyonu değil, Türkiye'nin, İtalyan eylemlerine karşı İngiltere ve Fransa ile diplomatik işbirliği arayışının olacağına şüphe olmadığına dikkat çekti.

Di Giorgio, İtalya'nın İngiltere ve Fransa ile bir antlaşma ihtimali üzerinde durarak böyle bir durumun İtalya'ya büyük avantaj sağlayacağını belirtti. Savaş Bakanı, Mussolini'ye, İngiltere Dışişleri Bakanı Austen Chamberlain ve Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand'ın Roma'da bulunacak olmalarından faydalanarak onlarla fikir alış verişinde bulunmasını tavsiye etti.[42]

Bazı Türk kaynakları Mussolini'nin, Türkiye'nin işgalini içeren bir plan hazırlanması talimatı verdiğini teyit etmektedir. Atatürk'ün genel sekreterliğini yapmış olan Hasan Rıza Soyak, hatıralarında, bir dönem Roma'da büyükelçi olarak da görev yapmış olan Hüseyin Ragıp Baydur'u referans göstererek şunları yazıyor: *"Hüseyin Ragıp Baydur'un anlattığına göre Mussolini, İtalyan ordusunun önde gelen komutanlarından birine, Türkiye'nin kuvveti hakkında bir rapor hazırlaması emrini vermiştir. Bu uzun raporun sonuna komutan şu notu da kendi görüşü olarak eklemiştir: 'Türkiye'nin bilinen askeri gücünü daima çift görmek, çift hesap etmek lâzımdır; bunlardan biri memleketin ve ordunun kuvveti, diğeri de tek başına Mustafa Kemal'dir. Bu itibarla Türkiye'ye bir taarruz teşebbüsü, neticesi katiyyen tahmin edilemeyecek tehlikelerle dolu, tek manasıyla macera olur.'* Baydur'un haber aldığına göre bu rapor üç yıl Mussolini'nin masasında kalmıştır.[43]

İtalyan yazarlara göre Aralık 1924'te Mussolini'ye sunulan çalışma, Türkiye'ye karşı savaş açmanın tek yolu olarak İngiltere ve Fransa ile ittifak yapmayı içerdiği için cesaret verici

[41] Belgenin orjinalinde gün yazılmamış. Dipnotta bu hususta kısa bir açıklama yapılmış. Belgenin tarihinin eksik olduğu belirtildikten sonra, belgenin sonunda yer alan Chamberlain'in Roma'ya geliş tarihine göndermede bulunulduğuna göre, bunun, Chamberlain'in 6 Aralık öğleden sonra Roma'ya geldiğinden hareketle 6 Aralık'ın bir ipucu olabileceği ifade ediliyor.
[42] *DDI*, VII/3, s. 364, No: 604.
[43] Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar II*, Yapı Kredi Bankası Yayını, İstanbul, 1973, s. 530.

değildi.[44] Başka bir İtalyan yazara göre de bu öneri rafa kaldırılmasına rağmen Ankara'daki İtalyan ataşesi Albay Adolfo Perrone, işgal fikrini ısrarla desteklemeye devam etti.[45]

İngiliz ve Amerikan kaynakları da, 1924 ilkbaharında ve sonrasında yaşanan askeri hareketliliğin, Türkiye'nin işgaline dönük olduğu bilgisini vermektedirler. Londra Büyükelçiliği'nden Hariciye Vekâleti'ne gönderilen 17 Temmuz 1926 tarihli raporda şunlar yazılmıştır:

"Bundan dört ay önce Roma'da bulunup şimdi Londra'ya dönmüş olan dikkate değer bir İngilize göre söz konusu tarihlerde İtalyanlar İzmir sahillerine asker çıkartmaya kesin olarak karar vermişlerdi. Böyle olmasına rağmen Türkiye'deki İtalyan elçiliğine ataşemiliter olarak gönderdikleri bir albaydan aldıkları rapora dayanarak bu sergüzeştten vaz geçtiler. Adı geçen albay üst makamlarına verdiği raporda Türk ordusunun yeterli silahla donatılmış olmamasını en büyük zafiyetini oluşturuyor. Buna rağmen talim ve disiplin itibarıyla muntazam bir halde olduğunu ve Türkiye'ye karşı taarruzda bulunacak olurlarsa büyük fedakârlığa ve uzun faaliyete katlanmak lâzım geleceğini İtalyan Genelkurmayına bildirdi…"[46]

Amerikan gazetelerinde de Rodos'taki asker yığılmasının Türkiye'ye karşı olduğu hakkında bilgiler yer aldığını, İtalyan diplomatik belgelerinden öğreniyoruz. Chicago Tribune ve başka Amerikan gazeteleri, Rodos'taki İtalyan birliklerinin Türkiye'ye karşı askeri bir hazırlık yaptıklarını yazdı.[47]

Sonraki yıllara ait iki belge de İtalya'nın 1924 döneminde Türkiye'ye karşı işgali de içeren siyasetlerinin İtalyanlar tarafından itirafını göstermektedir. Hariciye Vekâleti'nden Roma Büyükelçiliği'ne 16 Mayıs 1927'de gönderilen bir telgrafta; Türkiye'nin Atina Büyükelçiliği Ataşemiliteri Binbaşı Faruk Bey'in adı geçen elçiliğe gönderdiği 5 Nisan 1927 tarihi aşağıdaki raporu ek olarak gönderilmiştir. Rapora göre Atina İtalya Ataşemiliteri Albay Perrone'nin "evvelki gün" evinde verdiği üç kişilik bir ziyafette şunları söylemiştir:

"İtalya Hükûmeti'nin Anadolu'ya taarruz edeceği hakkında deveran eden söylentiler gerçeğe uygundur. Nitekim buna ait hazırlıkların tamamen bitirildiği muhakkaktır ve bu hedefimiz er geç gerçekleşecektir. Bu olayın Avrupa veya dünya savaşına yol açmaması için de siyasi tedbirler çoktan alınmıştır. Yalnız idealimizin bir süre ertelenmesine mecburiyet hâsıl oluşu biz İtalyanları üzüyor. Ertelenmeye yol açan faktörler hakkında bir şey söyleyemeyeceğim. Sebepler ortadan kalkınca derhal hedefimize yürüyeceğiz. Türkiye ile yalnız olarak karşı karşıya geleceğimizden başarımızdan kesin olarak eminiz. Zaten bunu herkesin ve şimdiden takdir ettiği şüphesizdir. Zamanı meselesine gelince: Bunu ancak Doğu Akdeniz sahillerinde infilak edecek muzaffer İtalyan topları tayin edecektir."[48]

---

[44] Enrico Di Nolfo, *age.,* s.156; Romain Rainero, "Kemal Atatürk Devrimin İtalya'daki Yankıları", *Atatürk'ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları,* (2-6 Kasım 1981), Uluslararası Sempozyum, TTK Yayını, Ankara 1983, s. 125.

[45] Alessandro Vagnini, *Italia Turchia e il Mediterraneo Orientale (1923-1943)*, Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2010, s. 50.

[46] *BCA.,* 030-0-010-000-000-236-595-37.

[47] *ASDMAE*-AP.1919-1930, Busta: 1701-7851. Washington'daki İtalya Büyükelçisi Rosso'dan Dışişleri Bakanlığı'na, 12 Haziran 1924.

[48] *Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi,* Kutu: 142, Dosya: 2.

Türkiye'nin Atina Elçisi Cevat Ezine'nden Hariciye Vekâleti'ne gönderilen 18 Kasım 1927 tarihli yazı da İtalyanların niyetlerini kendi ağızlarından itiraf ettiklerini göstermektedir:

"Bu sabah hariciye vekilini ziyarete gittiğimde bekleme salonunda kendisine tesadüf ettiğim İtalya Elçisi Mösyö Arlotta, alışılmışın dışında olarak acizlerine hitap ile aynen şu sözleri söyledi: 'Sizi temin ederim ki, Mussolini İtalya'sının Türkiye'ye karşı bugünkü siyaseti, 1923 senesi Mussolini İtalya'sı siyaseti değildir. Şimdiki siyasetimiz iki hükûmetin Doğu Akdeniz'deki ortak menfaatlerinin gerektirdiği uzlaşmaya dönüktür."

Cevaben: 'Bu takdirde, öncelikle sizin de itiraf ettiğiniz 1923 senesi siyasetinizin politika âleminde yarattığı havayı yok etmek mecburiyeti hatıra gelir dedim."[49]

İtalya'nın Türkiye'yi işgal etme niyetinde olduğu, bunun için hazırlık yaptığı yolundaki haberler ve Türkiye'nin, İtalyan kaynaklarındaki ifadeyle "alarm" hali, sonraki birkaç yıl daha devam etti. Sürece dair değerlendirmemizi sona bırakıp, kronolojik olarak biraz daha bilgi vermek istiyoruz. 1926 yazında, İzmir'de yaşayan İtalyanlar arasında, Mussolini'nin Türkiye'yi işgal edeceği söylentileri yayılmıştı. Başvekâlet'e gönderilen 28 Temmuz 1926 tarihli bir raporda, İtalyanların, İzmir sahillerine asker çıkartmaya niyet ettikleri ancak Türk ordusundan çekindikleri yazılmıştı.[50]

Büyükelçi Orsini Baroni'nin Türkiye'deki havayı gerçekçi bir şekilde gözlemlediği anlaşılmaktadır Baroni, Mussolini'ye, 17 Nisan 1926'da gönderdiği raporda *"Gelecek günlerde İtalya'nın Türkiye'ye saldıracağı kanısının hakim olduğu Ankara'da büyük bir sinirlilik olduğunu"* yazmıştır. Büyükelçi, İtalya ve Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı askerî bir antlaşma imzaladıkları iddialarının ajanslarda yer almasının sinirliliği artırdığını eklemiştir.[51]

Türk tarafı baştan itibaren Mussolini'nin bir çılgınlık yapmasından çekinmekle beraber, bunun tek başına İtalya'nın inisiyatifiyle olamayacağı konusunda neredeyse emindi. Bu nedenle Türk yöneticiler, İngiltere ve Fransa'nın, İtalya'nın Türkiye'ye karşı saldırgan siyasetine destek verip vermeyeceklerini öğrenmeye çalıştılar. İstanbul Valisi Süleyman Sami (Kepenek), bu noktada İstanbul'da yaptığı çalışmaların sonucunu Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği 21 Nisan 1926 tarihli yazıda bildirdi. Raporun ilgili kısmında şu ifadeler okunmaktadır: *"İstanbul Elçiliğine mensup birinden, İtalya ile Türkiye arasında bir harp ihtimaline dair söyledikleri bildiriliyor. İtalyanların Türkiye ile harp etmesi mutlak surette Fransa ve İngiltere'nin rızasını elde etmekle mümkündür. Fransa böyle bir savaşa taraftar olamaz. Çünkü Fransa'nın Suriye'de yerleşmesi*

---

[49] *BCA*. 030-0-010-000-000-236-596-20; Tarık Demir, *age.,* s.4-40.

[50] Bünyamin Kocaoğlu, "Mussolini İtalya'sının Akdeniz Politikası ve Türkiye (1923-1928)", *Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi*, (Ankara 8-12 Aralık 2013), C.II, Yayına Hazırlayanlar: Mustafa Cöhce-Nilgün İnce-Neşe Çetinoğlu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2005, s. 1534. Halep'te Arapça olarak yayınlanan El Takaddüm gazetesinde; İzmir bölgesindeki bazı tüccarlardan alınan haberler yayınlandı. Buna göre İtalya Türkiye'ye karşı yakında askeri bir harekete girişecek. Haberin devamında İzmir'de İtalyan savaş gemilerinin İzmir'i bombalayacağı haberlerinin yayıldığı eklendi. *ASDMAE*-AP.1919-1930, Busta: 1719-7938. Halep İtalya Konsolosluğu'ndan Dışişleri Bakanlığı'na, 15 Ocak 1927.

[51] *I Documenti Diplomatici Italiani*, Ministero degli Affari Esteri, Settima Serie: (1922–1935), Volume: 4, (15 Maggio 1925-6 Febbraio 1927), Roma, 1962, s. 215, No: 298. Binbaşı Capizzi tarafından hazırlanan "Lozan Antlaşması'dan Sonra Kemalist Politika ve Türkiye'nin Bugünkü Durumu" başlıklı raporda, Türklerin İtalya'nın Anadolu'yu tehdit ettiğine dair endişelerine değinildi. Bu endişeden dolayı 1926 ilkbaharında kısmi seferberlik ilan edildiği belirtilerek Türklerin, İtalyanların, Anadolu'yu işgal edeceklerini düşündükleri iddia edildi. *ASDMAE*-AP.1919-1930, Busta: 1719-7938.

Türkiye'nin dostluğuna bağlıdır. İtalya'nın Doğu'da kuvvetlenmesi İngiltere'nin Doğu'daki siyasetiyle taban tabana zıttır. Çünkü Doğu'da güçlenen bir İtalya, İngiltere için her zaman için bir tehdit ve tehlikedir."[52]

Süleyman Bey'in raporunun doğru tespitler içerdiği görülmektedir. Gerçekten de İngiltere, Musul sorununun kendi lehine çözümlenmesi için İtalyanları Türkiye aleyhine teşvik etti. Musul sorununun devam ettiği süreçte İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Austen Chamberlain ve Mussolini, birçok kez bir araya geldi. Bu toplantıların ilkinde, Aralık 1924 yılında gerçekleşen görüşmede, Mussolini ve Chamberlain, Türkiye'ye karşı diplomatik ve ekonomik işbirliği konusunda anlaştılar.[53] İş birliği hiçbir zaman, İtalya'nın Doğu Akdeniz'de İngiltere için bir tehlike ve tehdit oluşturacak boyuta gelmesini sağlayacak düzeyde olmadı. Sonraki dönemin olayları da, İtalya'nın, sadece Doğu Akdeniz ile yetinmeyeceğini, Afrika'da, Tunus ve Habeşistan'da olduğu gibi İngiltere ve Fransa için de tehdit oluşturacağını gösterdi. Bundan ötürü İngiltere'nin İtalya'ya desteği kontrollü bir destek mahiyetinde kaldı.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Siyasetin tıkandığı ve merkez partilerin çözüm üretmekte yetersiz kaldığı ülkelerde marjinal grup ve liderlerin umut olarak halkın desteğini almaları ve yönetimi ele geçirmeleri modern devletlerde sıkça görülen bir yanılsamadır. Görünüşte bu liderler halka umut aşılayarak ya da hayal satarak aslında ülkeyi, dolayısıyla halkı daha büyük bir felakete sürüklerler. Ancak o noktaya gelene kadar yaratılan algının da etkisiyle her şey bir başarı ve zafer olarak sunulur. Bu tespiti İtalya ve Benito Mussolini için de yapabiliriz. İtalya'da yaşanan siyasi, sosyal ve iktisadi sorunların merkez sağ ve merkez sol partiler tarafından çözümlenemeyişi halkı arayışa yöneltti. Bunu çok iyi değerlendiren Mussolini, birkaç yıl içerisinde İtalya için umut haline geldi. Yarı sivil bir darbeyle iktidara geldikten sonra dış politikada kazandığı küçük çaplı başarıları cihangirliğe soyunmasına yol açtı. Neticede İtalya da kaybetti, Mussolini de.

Mussolini'nin fatihliğe soyunmasında 1923 yazında Yunanistan'a karşı Korfu adasında kazandığı askeri zaferle, İtalyanlar için bir gönül yarası olan Fiume'yi, Yugoslavya üzerine baskı kurarak İtalya'ya katması etkili oldu. Bu dönemde Mussolini ve Faşistler için yeni hedef Anadolu topraklarıydı. Türkiye'nin iç ve dış sorunları Mussolini'nin iştahını kabartıyordu. Zor ve uzun savaş yıllarının ardından kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, iç ve dış bir takım sorunlarla karşılaştı. Yapılan inkılapların dolayısıyla yeni rejimin başarılı olup olmayacağı, inkılaplara gösterilen tepkiler, Millî Mücadele'nin önder kadrosu arasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları ve Türkiye'yi terk eden muhalif ve 150'liklerin yurt dışındaki faaliyetleri gibi gelişmeler, İtalya tarafından sonucu belli olmayan bir süreç olarak görüldü. Buna ilaveten Türkiye, Avrupa'nın en güçlü devletleriyle bir şekilde komşu ve hemen hepsiyle sorunları olan bir ülke konumundaydı. Mussolini'nin saldırgan dış politikasını da dikkate alınca, Türkiye'ye yönelmesi anlaşılabilir. Türkiye'de çok iyi tanınan bir İtalyan tarihçinin de belirttiği gibi Mussolini, 1927'ye kadar; yeni Türk devletinin yıkılacağını, Doğu'da Şeyh Sait liderliğinde başlayan Kürt isyanıyla dağılacağını umuyordu.[54]

---

[52] *BCA.* 030-0-010-000-000-101-654-21.
[53] Hazal Pabuççular, *agt.,* s. 58.
[54] Fabio L. Grassi, *Atatürk*, Salerno Editrice, Roma, 2008, s. 281.

Bu genel beklentinin gerçekleşmesinde İtalya'nın da rolünün olması Mussolini'nin Türkiye siyasetinin bir ayağıydı. İtalyanların şikâyetleri ve Mussolini'nin duygusal yaklaşımı iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. Bir büyük devletin dış siyasetinde çok etkili olması beklenmese de, "duygusal" ve "sübjektif" değerlendirmelerin de Mussolini'nin Türkiye'yi işgale dönük bir plan hazırlamaya yönelttiğini biliyoruz. İtalyanların, Türklerin, Şeyh Ahmet Senusi ile iyi ilişkiler içerisinde olmasının ve Libya'da isyancı Senusileri desteklediklerine inanmalarının Mussolini'yi "kızdırdığı"[55] bir İtalyan yazarı tarafından da dile getirilmiştir. Mussolini'yi kızdıran bir başka gelişme de, onun Türkiye'ye karşı saldırgan söylemlerine karşı Türk basınının tavrıdır. İtalyan makamları, sanki İtalya'da farklıymış gibi, basının Türkiye'de hükûmet kontrolünde olduğunu düşündüklerinden, basının tavrını hükûmetin tavrı olarak görmüşlerdir. Mussolini, basının, sert ve kimi zaman kastı aşan üslubuna kızdığı için, kelime bilinçli olarak seçilmiştir, kızdığı için Türkiye'nin işgalini de içeren sert önlemlere yönelmiştir. Elbette bir ülkenin basınının üslubuna kızdığı için o ülkenin işgalini düşünmek normal şartlarda kabul edilebilecek bir hareket değildir. Ancak, Mussolini türü siyasetçileri diğer devlet adamlarından ayıran özelliklerden biri de budur; akıllarından çok, duygularıyla hareket etmeleri.

Bu örneklere baktığımız zaman Mussolini'nin Türkiye üzerinde kurmak istediği baskı ve tehdidi ciddiye almamak yapılabilecek büyük bir hata olurdu. Atatürk ve Türkiye'yi yönetenler bu hataya düşmemişler ancak gereğinden fazla da büyütmemişlerdir. Ancak bu siyaset Türkiye'de antiitalyan ve antifaşist bir hava yaratmıştır.[56] Kuşkusuz Mussolini, Savaş Bakanı Di Giorgio'ya bir işgal planı hazırlama görevi verirken, karşısındaki gücün Yunanistan veya Yugoslavya olmadığının farkındaydı. Fakat öte yandan, Türkiye ile İngiltere arasında askeri bir çatışma potansiyeli taşıyan Musul meselesi, Mussolini için çok uygun bir ortamı sağlıyordu. Mussolini Türk-İngiliz uyuşmazlığından faydalanmak istiyordu.[57] Musul sorunu nedeniyle Türkiye ile İngiltere arasında bir çatışma yaşanırsa, İtalyanların Anadolu'ya çıkacakları söylentisi yayılmıştı.[58] Bu söylentilerin, Türkiye'yi pasif bir konuma itmek için İngiliz gizli servisi tarafından çıkarıldığı söyleniyordu.[59] Arkasında ciddi bir istihbarat taşıyan İtalyan tehdidinin Türkiye'yi Musul konusunda uzlaşmaya iten bir etken olduğu söylenebilir.[60] Rodos'taki askerlerin takviye edilmesinin İtalya'ya bir fayda sağladığını sanmıyoruz. Olsa olsa İngiltere'nin Türkiye karşısındaki pozisyonunu güçlendirmiştir. Türkiye, Musul meselesini, haklı olduğu halde İngiltere'nin, savaşı dahi göze alan kararlılığı nedeniyle kendi lehine çözememiştir. Bunda, aynı dönemlerde ortaya çıkan Şeyh Sait isyanı ve bilhassa İtalyan tehdidinin etkisinin olduğu muhakkaktır. Rodos meselesinin Türk basını tarafından abartılarak verilmesinde, Haliç Konferansında Türk tezinin kabul edilmeyişinin kamuoyunda meydana

[55] Enrico Di Nolfo, *age.*, s. 155.
[56] Carlo Capasso, *Italia e Oriente*, Firenze, 1932, s. 250.
[57] Fabio L. Grassi, *age.,* s. 281.
[58] Yılmaz Altuğ, "Turkish Italian Diplomatic Relations (1919-1938)", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3-4-5 (1993), s.203; Fahir Armaoğlu, *age.*, s.328.
[59] İlhan Uzgel, "İtalya'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası*, C. I, Editör: Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 293.
[60] Ömer Kürkçüoğlu, *age.,* s.302. Bir İtalyan yazar bu görüşün aksini savunarak Türkiye ile İngiltere arasındaki Musul sorununun Türkiye'nin İtalya ile ilişkilerini dostane bir şekle dönüştürdüğünü yazmıştır. Leonardo Salemi, *Orientamenti di politica estera (da Versailles a Losanna),* Milano 1959, s. 136.

getirebileceği tepkileri önleme ve daha büyük bir tehlikeye dikkat çekme yaklaşımının da etkili olduğunu düşünüyoruz.

İtalyanların adalar üzerinden Türkiye'yi tehdit etme, hatta daha ileri giderek bir işgale kalkışma niyetlerinin arkasında yatan bir sebep de adaların idari statüsünde yapılmak istenen değişikliktir. 6 Ağustos 1924'ten itibaren Rodos ve On İki Ada'da İtalyan hâkimiyeti tam olarak kuruldu. 28 Ağustos 1924 tarihli Kraliyet Kararnamesi ile Ege Adaları'nın İtalya'ya ilhak edildiği ilan edildi.[61] Asker yığılmasının On İki Ada'nın İtalya'ya ilhak edildiği günlere rastlaması tesadüf olamaz. İtalya, bu hareketiyle Ankara hükûmetine gözdağı vererek, Türkiye'den adalara dönük muhtemel bir istek veya hareketin önünü almak istedi. Her ne kadar Türkiye'nin böyle bir niyeti ya da hazırlığı olmamışsa da İtalyanlar, adaların İtalyan toprağı olduğunu biraz da gösterişli bir şekilde bütün dünyaya duyurdular.

KAYNAKÇA

A- Arşiv Belgeleri

Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri.
Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi.

B- Süreli Yayınlar

Corriere della Sera, 4 Giugno 1924.
Corriere d'Italia, 3 Giugno 1924.
Il Giornale d'Italia, 4 Giugno 1924.
Il Popolo d'Italia, 6 Giugno 1924.
İkdam, 24 Mayıs 1924; 1 Haziran 1924.
Oriente Moderno, (15 Giugno 1924).
Tanin, 1, 5 Haziran 1924.
Tevhid-i Efkâr, 1, 3, 4, 5 Haziran 1924.
Vakit, 26 Mayıs 1924; 4 Haziran 1924; 31 Teşrin-i evvel 1925.
Vatan, 2 Haziran 1924.

C- Kitap, Makale ve Tezler

Akşin, A., *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, TTK Yayını, Ankara, 1991.
Altuğ, Y., "Turkish Italian Diplomatic Relations (1919-1938)", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3-4-5 (1993), s.197-208.
Armaoğlu, F., *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1918*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984.
Armaoğlu, F., "Belgelerin Işığında Oniki Ada Meselesi", *Tercüman*, 28 Kasım 1985.
Bevione, G., "Undici anni di politica estera Mussoliniana", *Gerarchia*, Anno: XIII, No: 10 (29 Ottobre 1933), s. 815-823.

[61] Cesare Cesari, " La questione del Dodecaneso", *Rivista Coloniale*, Anno: XIX, (Settembre-Ottobre 1924), s. 314.

Burgwyn, H. J., *Italian Foreign Policy in the Interwar period*, Westport, Connecticut London, 1997.
Capasso, C., *Italia e Oriente*, Firenze, 1932.
Cesari, C., " La questione del Dodecaneso", *Rivista Coloniale*, Anno: XIX, (Settembre-Ottobre 1924), s.311-314.
Çelebi, M., *Türkiye-İtalya Siyasi İlişkileri (1923-1939)*, TTK Yayını, Ankara, 2020.
Demir, T., *Türk-İtalyan İlişkilerinde Menteşe Adaları (1923-1947)*, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, İstanbul, 2000.
Di Nolfo, Enrico, *Mussolini e la politica estera italiana*, Padova, 1960.
Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt: 5 (11 Ağustos 1339-19 Teşrinievvel 1340), Başvekâlet Müdevvenat Müdüriyeti, Necmi Hilal Matbaası, İstanbul 1931.
Grassi, F. L., *Atatürk*, Salerno Editrice, Roma 2008.
Grassi, F. L., "Trablusgarp'tan Kurtuluş Savaşı'na İtalyan Politikasında İzmir", Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu, Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 6-8 Eylül 2009, I. Kitap, Yayına Hazırlayan: Oktay Gökdemir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İzmir 2010, s. 94-106.
I Documenti Diplomatici Italiani, Ministero degli Affari Esteri, Settima Serie: (1922–1935), Volume: 3, (23 Febbraio 1924-14 Maggio 1925), Roma, 1959.
I Documenti Diplomatici Italiani, Ministero degli Affari Esteri, Settima Serie: (1922–1935), Volume: 4, (15 Maggio 1925-6 Febbraio 1927), Roma, 1962.
İbrahim S., *Italien im östlichen Mittelmeer*, Berlin-Grunewald, 1930.
Kocaoğlu, B., "Mussolini İtalya'sının Akdeniz Politikası ve Türkiye (1923-1928)", *Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi*, (Ankara 8-12 Aralık 2013), C.II, Yayına Hazırlayanlar: Mustafa Cöhce-Nilgün İnce-Neşe Çetinoğlu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2005, s. 1521-1536.
Kürkçüoğlu, Ö., *Türk-İngiliz İlişkileri, (1919-1926)*, AÜSBF Yayını, Ankara, 1978.
Pabuççular, H., *Turkish-Italian Relations in the Interwar Period*, Boğaziçi University, Istanbul, 2009.
Petricioli, M., "La resa dei conti: Diplomazia e finanza di fronte alle aspirazioni italiane in Anatolia, 1918-1923", *Storia delle Relazioni Internazionali*, Anno: 2, (1986/1), s. 63-93.
Rainero, R, "Kemal Atatürk Devrimin İtalya'daki Yankıları", *Atatürk'ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları,* (2-6 Kasım 1981), Uluslararası Sempozyum, TTK Yayını, Ankara 1983, s.121-129.
Salemi, L., *Orientamenti di politica estera (da Versailles a Losanna)*, Milano, 1959.
Soyak, H. R., *Atatürk'ten Hatıralar II*, Yapı Kredi Bankası Yayını, İstanbul, 1973.
Taşkıran, C., *Oniki Ada*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2007.
Turan, Ş., "Rodos ve On İki Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", *Belleten*, C.XXIX, Sayı: 113 (Ocak 1965), s.77-119.
Uzgel, İ., "İtalya'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası*, C.I, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
Vagnini, A., *Italia Turchia e il Mediterraneo Orientale (1923-1943)*, Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2010.

RUMELİ'YE VEDA: SULTAN REŞAD'IN KOSOVA'YI ZİYARETİ

Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ
Ege Üniversitesi
mevlutcelebi@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-8244-661X

ÖZET

XIX. Yüzyılda Türk devlet adamlarının ve aydınlarının temel sorunu, Osmanlı Devleti'nin varlığını bir bütün olarak nasıl devam ettirebileceğine çözüm aramak olmuştur. Bu soruya cevaplar zamana ve zemine göre değişmiştir. İktidarlarının ilk yıllarında İttihatçıların bu soruya cevapları; aralarında din, dil, ırk ayırımı gözetmeksizin bütün Osmanlı unsurlarının saltanat etrafında birleşmelerini hedefleyen "Osmanlıcılık" olmuştur. Osmanlıcılık ile özellikle gayrimüslim kitlelerin ayrılık hareketlerinin önüne geçilmeye çalışıldı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Arnavutların, Osmanlı Devleti'nden ayrılıp kendi devletlerini kurmak için isyanlar çıkartmaları, devleti yöneten İttihatçıları yeni arayışlara yöneltti. Meşrutiyet yönetimi olduğu için, halka daha yakın olması beklenen Sultan Reşad'ın aynı zamanda Halife olması sebebiyle, Müslüman Arnavutlar üzerindeki manevi nüfuzundan faydalanılması amaçlandı. Bunun için I. Murat'ın şehit düştüğü ve sembolik türbesinin bulunduğu Kosova ovasında bir Cuma namazının kılınması planlandı. Sultan Reşad'ın 5-26 Haziran 1911 tarihinde yaptığı Rumeli seyahati kamuoyunda büyük bir ilgi ve heyecan yarattı. Bu ilginin en yoğun yaşandığı yer, Kosova ovasında Sultan'ın da katılımıyla 16 Haziran 1911 günü kılınan Cuma namazıdır.

Bildirimizde, Osmanlı Sultanının, sağlık şartları çok uygun olmamasına rağmen böyle bir gezi yapmasına yol açan gelişmeleri ana hatlarıyla ele aldık. Geziyi ve yarattığı etkileri dönemin basınından ve anılardan faydalanarak değerlendirdik.

Anahtar Kelimeler: Sultan Reşad, Rumeli Seyahati, Kosova, I. Murat.

GİRİŞ

Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik düşüncesinden ve bağımsızlık hareketlerinden en çok etkilenen devletlerden birisi de, çok milletli bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'dir. Fransız İhtilali'nden kısa bir süre sonra başlayan bağımsızlık hareketlerine karşı Osmanlı Devleti iki şekilde bir politika takip etmiştir. Yapabiliyorsa ve gücü yetiyorsa, ayrılıkçı hareketleri kuvvet kullanarak bastırmak veya bunu yapamıyor ve daha önemlisi Avrupa devletleri isyancıları destekliyorsa, daha ılımlı bir siyaset izlemek. Her iki şekilde de devletin dağılmakta olduğunu gören Osmanlı yöneticileri, daha geniş kapsamlı siyasetler uygulayarak Osmanlı Devleti'nin bir bütün olarak devamını sağlamaya çalıştılar. Tanzimat Fermanı ile başlayan süreçte, Osmanlı Devleti'ni bütün Osmanlıların devleti haline getirmek için, devlet ve toplum hayatında birinci derecede belirleyici olan din olgusu geri plana çekilmeye başlandı. Artık devleti oluşturan unsurlar için esas olan hangi dine mensup oldukları değil, kendilerini Osmanlı hissedip hissetmedikleri idi. Dolayısıyla meşrutiyet yönetimiyle; bütün unsurlar arasında kanun önünde

eşitlik sağlanacak, halk, temsilcileri aracılığıyla yönetime katılacak ve bu suretle bağımsızlık hareketleri sona erecekti. Gerçekten de meşrutiyetin ikince kez ilanından (24 Temmuz 1908) sonra imparatorlukta yaşanan coşku, Makedonya'da da görüldü. Üsküp, Manastır ve Selanik'te Müslümanlarla Hıristiyanlar kutlama törenlerine hep birlikte katıldılar; Manastır'da Rum Metropoliti kalabalığa hitap ettikten sonra Müslüman Müftü ve Bulgar Papazları tarafından kucaklandı.[1]

Bu iyimser tablo geçiciydi, uzun sürmedi. Meşrutiyetin ilanından sonra 1908'de Bulgaristan bağımsızlığını ilan ederken Avusturya da Bosna-Hersek'i ilhak etti. Belki asıl hayal kırıklığı, Müslüman Arnavutların da devletten ayrılma yönünde girişimlerde bulunmasıydı. Meşrutiyetin yeniden ilanında büyük katkıları olan Arnavut aydınları arasında "Başkımi" (Birlik) adında bir örgüt kuruldu. Amaçları Arnavutluk'ta Arnavutça okutacak okulların açılmasıydı.[2]

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden rahatsız olan Arnavutlar, 1909 Haziranında İşkodra valisinin, nüfusun yeniden yazılacağını ilan etmesine ve milletvekili seçiminde İttihat ve Terakki'ye bağlı adayların zorla seçtirilmeye çalışılmasına tepki gösterdiler.[3] Ağustos 1909'da toplanan Elbasan kongresinde Arnavutçanın eğitim dili olmasına ve Latin alfabesinin kabulüne karar veren Arnavutlar, Kosova'ya vali olarak atanan Mazhar Bey'in, Üsküb'ü imar etmek için imparatorluğun hiç bir yerinde mevcut olmayan bir dâhili gümrük vergisi tarh etmeye teşebbüs etmesi üzerine protesto mitingleri düzenlediler.[4] Vali Mazhar Bey'in kuvvet kullanması üzerine mitingler isyan halini aldı. Mart 1910'da Kosova vilayetinin merkezi Üsküp'teki Müslüman Arnavutlar ayaklanmışlardı. Bazı Hıristiyanların kışkırtmasıyla isyan büyürken, meclisteki Arnavut mebusları, hükümetin birkaç kararını geri alması halinde isyanı bastıracaklarını ve kardeş savaşını durduracaklarını söylediler. İdareyi fiilen elinde bulunduran İttihat ve Terakki'nin bu ayaklanmaya cevabı ise askerî güç göndermek oldu. Mahmut Şevket Paşa komutasında 82. piyade taburu Arnavutların üzerine sevk edildi. Üç aylık bir çatışmadan sonra isyan bastırılabildi. Arnavut ulusal örgütleri ve okulları kapatıldı. Basına yasak getirildi. Örgütlerin lider kadrosu ve isyanlarda önayak olanlar mahkûm edildiler.[5] Nisan 1910'da başlayan Arnavut isyanı Mahmut Şevket Paşa komutasındaki kuvvetler tarafından bastırıldı. İsyanın bastırıldığı bu dönemde Osmanlı Hükümeti Arnavutluk'a yönelik bir takım önlemler almayı düşünürken bu kez de Nisan 1911'de 4 bin kadar Katolik Arnavut isyan etti.[6] Malisor isyanı olarak bilinen bu ayaklanmada

---

Bu bildiri daha önce Türkiye Günlüğü'nde yayınlanmış bir yazının (Sayı: 68, Haziran 2015, s. 3291-3298) gözden geçirilerek genişletilmiş ve görsellerle zenginleştirilmiş halidir.

[1] Aram Andonyan, *Balkan Harbi Tarihi*, Türkçesi: Zaven Biberyan, İstanbul 1975, s. 17; Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Çeviren: Fatmagül Berktay, Kaynak Yayınları, İstanbul 1986, s. 112.

[2] K. Nâbi Duru, *Arnavutluk ve Makedonya Hâtıralarım*, İstanbul 1959, s. 19.
[3] M. Ali Aynî, *Milliyetçilik*, İstanbul 1943, s. 282-283.
[4] İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt: 4, İstanbul 1955, s. 382; Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, *Siyasî Hâtıralarım, (1908-1913)*, Sadeleştiren: Ziyaeddin Engin, İstanbul, 1978, s. 60.
[5] Kemalettin Kuzucu, "Balkanlar'da Son Osmanlı Padişahı: Sultan V. Mehmed Reşad'ın 1911 Yılındaki Rumeli Seyahati", *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt: 2, Sayı: 2, (2017), s. 5.
[6] *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, Yayına Hazırlayan: M. Şükrü Hanioğlu, İstanbul 1989, s. 47.

Avusturya isyancılara yardım etmişse de, Haziran ayına kadar devam eden bu isyan da âsilerin çoğunun Karadağ'a sığınması sonucu kısmen bastırıldı.[7]

1. SEYAHAT HAZIRLIKLARI

Osmanlı Hükümeti, 1910 yılı baharında başlayan Arnavut isyanının bastırılmasından sonra Arnavutluk'ta ıslahat yapmayı planladı. Bunun için düşünülen çarelerden biri de, padişah Sultan Reşad'ın[8] aynı zamanda halife olması sebebiyle Rumeli'ye bir seyahat yaparak Müslüman Arnavutların gönlünü almasıydı. Bu seyahat, İttihatçıların bir planıdır.[9] İttihatçılar böyle bir seyahat düzenlemekle halk nazarında nüfuz ve itibarlarını artırmayı, Makedonya

[7] Arnavut isyanları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Peter Bartl, *Millî Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, Çeviren: Ali Taner, Bedir Yayınevi, İstanbul 1998, s. 293-304.

[8] Sultan Mehmed Reşad (1844-1918): 2 Kasım 1844'te Çırağan Sarayı'nda doğdu. Babası Sultan Abdülmecid, annesi Gülcemal Kadınefendi'dir. Saray geleneklerine göre yetiştirildi. Arapça, Farsça ve bazı şer'î bilgiler öğrendi. Babasının ve amcası Abdülaziz'in padişahlıkları döneminde serbest ve rahat bir hayat yaşadı. Kardeşi Abdülhamid tahta çıkınca (1876) veliaht durumuna geldi, sarayda gözetim altında yaşamak zorunda kaldı. 31 Mart Vakası'nın ardından İttihatçılar tarafından tahta çıkarıldı. Beşinci Mehmed unvanıyla tahta çıkarıldığı halde halk tarafından Sultan Reşad olarak adlandırıldı. Tahta çıktığı vakit altmış beş yaşında olan Sultan Reşad'ın dokuz yıllık hükümdarlık dönemi büyük buhranlar içinde geçti. Padişahın sadrazamı tayin yetkisi olduğu halde icradan sorumlu değildi. Bu sebeple padişahın siyasî rolü zayıflamış ve saray siyasî hayatın odağı olmaktan çıkmıştı. Siyasî hayatın odağı âdeta İttihat ve Terakki'nin genel merkeziyle sadrazam ve kabinesine devredilmişti. Dış politikada da Trablusgarp ve Balkan Savaşları Sultan Reşad devrinin mağlubiyetle sonuçlanan savaşlarıdır. Balkan Harbi'nin başlaması üzerine (8 Ekim) İtalya ile Uşi Antlaşması'nı imzalayan hükümet (18 Ekim) Trablusgarp-Bingazi'nin yitirilmesini kabul etti. Ordu içindeki partizanlık Balkan Harbi'nde de ağır yenilgilere sebep oldu. Ege adaları ve Edirne'ye kadar bütün Rumeli elden çıktı. II. Balkan Harbi sırasında Edirne'nin geri alınması (21 Temmuz 1913) askerin nüfuzunu arttırdı. Almanya ile gizli ittifak yaptıkları gün (2 Ağustos 1914) meclis beş aylık bir ara tatile girdi. Tatil sırasında İttihatçılar partinin ve kabinenin bazı üyelerinin haberi olmadan ülkeyi savaşa soktu (11 Kasım 1914). Sultan Reşad, hiç istemediği halde bu oldubitti karşısında aynı gün bir beyanname yayınlayarak İtilâf devletlerine (İngiltere, Rusya ve Fransa) karşı savaş ilanını duyurdu. Ayrıca "cihâd-ı ekber" beyannamesiyle bütün Müslümanların ordunun yanında savaşa katılmasını istedi. Padişah uzun süredir şeker hastalığından şikâyetçiydi. Daha önce de prostat ameliyatı geçirmişti. Avusturya imparatoru için düzenlenen yoğun program onu yorduğundan rahatsızlığı daha da ilerledi. Bundan sonra sarayına çekildi, vefatına kadar dışarı çıkmadı; başkâtibinin getirdiği evrakı yatağında imzaladı. Hayatının büyük kısmı baskı altında geçen, saltanatı döneminde büyük buhranlar yaşayan V. Mehmed, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasını görmeden vefat etti (3 Temmuz 1918) ve Eyüp'te sağlığında yaptırdığı türbeye defnedildi. Cevdet Küçük, "Mehmed V", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 28, Ankara 2003, s. 418-422.

[9] Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul 1941, s. 191; Lütfi Bey, *Osmanlı Sarayının Son Günleri*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972, s. 224; *Halil Menteşe'nin Anıları*, İstanbul 1986, s. 134; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt: II, Kısım:1, TTK Yayını, Ankara 1983, s. 38, İsmail Hami Danişmend, *age.*, s. 383.

halkının hükümete ve padişaha bağlılığını teşvik etmeyi ve Arnavutları itaat altına almayı amaçlıyorlardı.[10] Seyahati yakından takip eden Macar ve Fransız basınına göre de seyahatten maksat, "Arnavut isyanını söndürmek ve halkı kazanmaktı."[11] Sultan Reşad da maksadının "*telif-i kulûb ve temin-i ittihad*" olduğunu[12] söylediği bu seyahat teklifini memnuniyetle kabul etti.[13] Bu seyahatte I. Murad'ın şehit düştüğü yerde halifenin de katılmasıyla kılınacak cuma namazının Müslüman Arnavutlar üzerinde olumlu etki yapacağı umuluyordu.

Osmanlı padişahları, savaş ve avcılık gibi bazı durumların dışında İstanbul'dan ayrılmazlardı. Devletin halkla daha fazla yakınlaşmaya başladığı reformlar döneminde bu anlayış yavaş yavaş terk edildi. Devlet bürokrasisinden gelecek direnişleri halk desteğiyle aşmak isteyen sultanlar halkla daha yakından temas etmeye başladılar. Bu çerçevede ilk memleket gezisine çıkan Osmanlı padişahı Sultan II. Mahmut'tur. Sultan II. Mahmud 1830-1839 yılları arasında değişik tarihlerde beş defa yurt gezisine çıkmıştır. Bunların ilki Ocak 1830'da Tekirdağ'a; ikincisi Haziran 1831'de Çanakkale Boğazı ve Edirne'ye; üçüncüsü Gemlik ve İzmit'e; dördüncüsü İzmit'e ve beşincisi de Rumeli'nin bazı merkezlerine yapılmıştır.[14]

Sultan Reşad'ın yönetim anlayışında selefleriniyle belirgin biçimde ayrışan farklar göze çarpar. Günlük hayatında İstanbul'un belli yerlerine gezinti yapmak âdetiydi. Özellikle Cuma selamlığından sonra, sarayın debdebe ve kargaşasından uzaklaşmak için Balmumcu Çiftliği ve Ihlamur Kasrı'nda birkaç saat geçirir, fırsat düştükçe yatına binerek Boğaziçi'nde gezintiler yapardı.[15] Sultan Reşad saltanatı süresince halkın içinde olan ve gazetelerde fotoğrafları ile boy gösteren, her zaman görünen Meşrutiyet padişahı olacaktır. Her hafta Cuma selamlıkları İstanbul'un farklı camilerinde yapılır, padişah hanedan üyelerinin yalılarına ziyaretlere gider, Bahriye ve Harbiye Mektebi'nin ödül törenlerine katılır. Gittiği her yerde "Yaşasın Meşrutiyet Padişahı", "Yaşasın Meşrutiyet" sloganlarıyla karşılanırdı.[16] Halkla yakından temas etmeyi seven Sultan Reşad[17], bu arzusunu dile getirmekten de çekinmezdi. Şişli'deki Âbide-i Hürriyet inşaatı için yaptığı 5.400 liralık bağışı teslim etmek üzere Dolmabahçe Sarayı'nda kabul ettiği heyete şunları söyledi: "*Ben daima milletimle münasebet ve temasta bulunmak isterim. En büyük*

[10] Tan gazetesinden *Ziya*, 20 Haziran 1911; Halid Ziya Uşaklıgil, *age.*, s. 197.
[11] *Senin*, 28 Mayıs 1911.
[12] *Rumili*, 19 Haziran 1911.
[13] Halid Ziya Uşaklıgil, *age.*, s. 150. Sultan Reşad'ın özel doktoru Cemil Paşa'nın iddiasına göre; padişah gezi hakkında kendisine şunları söylemiştir: "Anlamıyorlar, çok hastayım, ne yapacağımı bilmiyorum. Güya bu seyahatim siyaseten lâzımmış. Anlaşılıyor ki, beni sürükleyip götürecekler." Cemil Topuzlu, 8*0 Yıllık Hâtıralarım*, Yayına Hazırlayan: Hüsrev Hatemi-Aykut Kazancıgil, İstanbul 1982, s. 150.
[14] Abdülkadir Özcan, "II Mahmud'un Memleket Gezileri", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991, s. 362.

[15] Kemalettin Kuzucu, agm., s. 3.

[16] Fatmagül Demirel, "Sultan Mehmed Reşad'ın Bursa Seyahati ve Kamuoyuna Yansıması", *Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi*, Cilt: 2, TBMM Milli Saraylar Yayını, İstanbul 2018, s. 844.

[17] Sultan Reşad, Ulu Cami'deki Cuma namazı ve selamlık resminin ardından ticaret ve sanayi sergisini ziyaret etmiştir. Kendisi de yerli ve millî ürünlerden satın alarak üreticiye destek verirken maiyetindekileri de "Memleketimizin malıdır, hepiniz almalısınız, ahaliyi teşvik etmelisiniz" sözleriyle teşvik etmiştir. Kemalettin Kuzucu, agm., s. 3. Yine Bursa'da Padişah, ziyaret ettiği Orhan Gazi'nin türbesinden çıkarken kendisine seslenilen pencereye yaklaşarak cevap vermiştir. Fatmagül Demirel, agm., s. 848.

emelim, bütün müddet-i hayatımca milletimin, vatanımın saadet ve selametini görmekten ibarettir. Buna muvaffakiyet benim için en büyük mükâfattır."[18] Bundan birkaç ay sonra Donanma Cemiyeti için yaptığı bağışla ilgili görüşmede de, "*Milletimin hamiyetinden, cemiyetin bu hususta gayretinden pek memnunum. Ben de milletimle beraber bu ianeye iştirak eylemek üzere bir maaşımı terk ediyorum*" [19] demiştir.

Beşinci Mehmed saltanatı döneminde şu ziyaretleri yapmıştı:

Bursa: 1-4 Eylül 1909, Bursa sergisini gezmek için. İzmit: 27-28 Ekim 1909, halkın durumunu yerinde görmek amacıyla. Edirne: 26 Ekim-3 Kasım 1910, halkın dertlerini dinlemek ve incelemelerde bulunmak.[20]

Sultan Reşad'ın Rumeli'ye yapacağı seyahat mesafe ve önem olarak diğerleriyle kıyaslanamazdı. Seyahatin ne zaman karar verildiği konusunda kesin bir şey söyleyememekle birlikte Şubat 1911'den itibaren basında gezi hakkında haberler yer almaya başlamıştır. Örneğin Selanik'te yayınlanan Rumili gazetesi 10 Şubat 1911 günü, "bir yevm-i mahsus ile Birinci Murad'ın şehit edildiği yerin padişah tarafından ziyaretinin planlandığını" yazmıştır. Şubattan seyahatin başladığı Haziran ayına kadar hummalı bir hazırlık yapılmıştır. Güvenlikten padişahın kalacağı yerlere, ziyaret edilecek yerlerde verilecek hediyelerden yolculuğun nasıl yapılacağına kadar en ince ayrıntılar gözden geçirilmiştir. Ayrıca bir de seyahat programı yayınlanmıştır. Bu programın Kosova kısmı şu şekildeydi:

- Cuma günü arabalarla meşhed-i mübarek'e hareket buyurulacak Sultan, Meşhed'e geldiğinde, topçu bataryaları tarafınca iki taraflı yapılacak 21 pare top atışıyla tören yapılacak ve meşhed civarına dikilecek direğe sancak çekilecektir.
- Meşhette hazırlanacak otağ-ı hümâyûnda istirahat buyurulduktan sonra mahfil-i hümâyûn civarında, kenarları Mukaddes Emanetler hazinesinden getirilecek örtülerle süslenmiş olan minberde hutbe okunarak Cuma namazı eda edilerek ikametgâh-ı hümâyûna dönülecektir.
- Otağ-ı hümâyûndan namazgâh olarak kullanılacak yere kadar olan mesafede askerî merasim icra edilecektir.
- Ertesi gün katar-ı hümâyûnla Selanik'e dönülecektir.[21]

Seyahate, adli işlerin aksamaması için Adliye Nezareti memurları dışındaki devlet memurlarından isteyenlerin katılabilmesi için yedi gün izin verilmesi hususunda bir tebliğ yayınlandı. Bunun için seyahate katılacakların isimlerinin tespit edilerek hazırlıkların yapılması ve devlet memurlarının biletlerinin devlet tarafından alınmasına karar verildi. Seyahat başlamadan ciddi güvenlik önlemleri alındı. Amasya ve Sivas'taki redif fırkalarından bazı birlikler ve törenlere hazır bulunmak üzere Ankara Redif Fırkası Kosova'ya gönderildi. Bu sıralarda, padişaha bir suikast girişiminde bulunulacağı ihbarı yapıldığı için güvenlik önlemleri artırıldı. Önlemler bununla sınırlı değildi. Padişahın seyahatte bineceği trenin hareketinden önce bir kılavuz trenin hareket ettirilmesi ve padişahı taşıyan trenle katar arasındaki mesafenin

[18] Kemalettin Kuzucu, agm., s. 33.
[19] Kemalettin Kuzucu, agm., s. 33.
[20] Mehmet Mercan, "Osmanlı Padişahlarının Yurt İçi Gezileri (Bir Kronoloji Denemesi)", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (Eylül 2017), s. 469.

[21] Mevlüt Çelebi, *Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati,* Akademi Kitabevi, İzmir 1999, s. 12-13.

bir istasyondan fazla olmaması, kılavuz katarın geçişinden sonra da hatta hiç kimsenin yaklaştırılmaması için önlemler alınması hususu Harbiye, Dahiliye ve Nafia Nezaretlerine bildirildi. Seyahatin fotoğraflarının Apollon Fotoğrafçısı tarafından çekilmesi uygun bulundu.[22]

Seyahat esnasında taltif edilecek olanlara verilecek nişanlar hazırlandı. Sayısı 290'ı bulan nişan ve madalyaların miktar ve cinsleri, 5 birinci Osmanî, 10 ikinci Osmanî, 20 üçüncü Osmanî, 30 dördüncü Osmanî, 5 birinci Mecidî, 10 ikinci Mecidî, 20 üçüncü Mecidî, 30 dördüncü Mecidî, 40 beşinci Mecidî nişanı; 10 altın liyakat, 20 gümüş liyakat, 30 iftihar, 30 sanayi, 10 altın imtiyaz ve 20 gümüş imtiyaz madalyası şeklindeydi.[23]

2. İSTANBUL'DAN RUMELİ TOPRAKLARINA

Bütün bu hazırlıklardan sonra Sultan Reşad, 5 Haziran 1911 günü İstanbul'dan Selanik'e hareket etti. Üniformasını giymiş olan padişahı uğurlamak için Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen törenden sonra sultan, halkın alkışları arasında kendisi için hazırlanmış olan Barbaros zırhlısına gitti. Padişahla birlikte Barbaros zırhlısında oğulları Ziyaeddin ve Ömer Hilmi Efendilerden başka Sadrazam İbrahim Hakkı, Bahriye Nâzırı Mahmut Muhtar Paşalar, Dâhiliye Nâzırı Halil Bey, Başkâtip Halid Ziya Bey, Başyaver Hurşit Paşa ve Başmabeynci Lütfi Bey de bulunuyordu. Padişahı Selanik'e götüren Barbaros Hayrettin zırhlısına Turgut Reis ve Mesudiye zırhlıları, Hamidiye kruvazörü, Yunus torpidosu ve Gülcemal ve Reşid Paşa vapurları refakat ediyordu.[24]

Padişahın seyahat güzergahı şu şekilde tespit edilmişti: Selanik-Üsküp-Priştine-Kosova Ovası-Selanik-Manastır-Selanik-İstanbul. Neşe içinde geçen deniz yolculuğundan sonra Selanik'e 7 Haziran'da varıldı. Geceyi karaya çıkmayarak zırhlıda geçiren padişah için şenlikler yapıldı.[25] Sultan Reşad 8 Haziran perşembe sabahı amiral üniformasını giymiş olarak ve özel bir filika ile karaya çıktı. 21 pare top atışıyla selamlanan padişah, iskeleden arabaya kadar olan yolu halkın 'Padişahım Çok Yaşa' sesleri ve alkışları arasında yürüyerek ikametine ayrılan hükümet konağına gitti. Bir müddet dinlendikten sonra öğle yemeğini yiyen Sultan Reşad, sonra da heyetleri kabul etti.[26] Selanik'te kaldığı günlerde çeşitli ziyaret, temel atma ve incelemelerde bulunan Sultan Reşad, 11 Haziran sabahı kendisi için özel olarak hazırlanmış trenle Selanik'ten Üsküp'e hareket etti. Güzergâhta bulunan Topçu, Gömünce, Gevgili ve Köprülü istasyonlarında törenler yapıldı. Üsküp'te de törenlerle ve halkın sevgi gösterileriyle karşılanan padişaha, binlerce Arnavut "Padişahımız Efendimiz İmreti (Yaşa)" diye bağırıyorlar, öğrenciler hep bir ağızdan, "Üsküb'e verdin sefa, Sultan Reşad binler yaşa" şeklinde tezahürat

---

[22] Mehmet Ali Karaman, "Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati", III. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu", *Balkan Tarihi*, Birinci Cilt, Editörler: Zafer Gölen-Abidin Temizer, İstanbul 2016, s. 61-63.

[23] Kemalettin Kuzucu, agm., s. 7.

[24] *Senin,* 6 Haziran 1911; *Sabah*, 6 Haziran 1911; *Yeni İkdam*, 6 Haziran 1911; Halid Ziya Uşaklıgil, *age.*, s. 157-58; Lütfi Bey, *age.*, s. 207; Osman Öndeş, "Sultan Reşad'ın Donanmayla Seyahati", *Donanma Dergisi*, Cilt: 79, Sayı: 454, (Temmuz 1966), s. 40-41; Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir 1944, s. 416.

[25] *Senin*, 8 Haziran 1911, *Senin*, 9 Haziran 1911.

[26] *Rumili*, 9 Haziran 1911; *Senin*, 9 Haziran 1911; *Ziya*, 9 Haziran 1911; *İttihat*, 9 Haziran 1911; *Yeni İkdam*, 9-10, Haziran 1911; *Sabah*, 9-10 Haziran 1911; Halid Ziya Uşaklıgil, *age.*, s. 189-93; Lütfi Bey, *age.,* s. 210.

yapıyorlardı. İstasyondan doğruca ikametine ayrılan mekteb-i sultaniye giden padişahın şerefine gece de şenlikler yapıldı.[27]

3. KOSOVA OVASI'NDA KILINAN CUMA NAMAZI

Padişahın Rumeli'ye bir seyahat yapması gündeme geldiğinde, I. Murat'ın türbesinin bulunduğu yerde bir cuma namazının kılınması da kararlaştırılmıştı. I. Murad için Kosova'da yaptırılan türbe sonraki dönemde Balkan Türklüğünün âdeta "Kâbesi" olmuştu. Arnavutlara İslâm dinini götürdüğü için Sultan Murat'ın türbesi Arnavutlar için de kutsal sayılırdı.[28] Arnavutların yaşadığı toprakları Osmanlı sınırlarına katan padişahın bu uğurda şehit olduğu yerde, halifenin de katılacağı bir cuma namazının kılınacak olması bir kaç bakımdan önemlidir. Her şeyden önce, Osmanlı Devleti zayıflamaya başladığı dönemde bir takım semboller ön plana çıkmıştır. Bunlar, Tanzimat, Meşrutiyet, Hürriyet ve nihayet Hilafet olmuştur. Bu seyahat çerçevesinde iki kavram öne çıkmıştır. Osmanlı Devleti'ni oluşturan topluluklar söz konusu olduğunda meşrutiyet ve dolayısıyla saltanat, Müslümanlar ve Arnavutlar söz konusu olduğunda da din dolayısıyla İslâmiyet ve halifeliktir. Osmanlı padişahı/halifesi ile Arnavutlar arasındaki din birliğinin kılınacak namazla güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Sanki bir şeyler hissedilmiş gibi, Rumeli'nin fethi uğrunda şehit olan bir padişahın türbesinin ziyaret edilmesiyle o topraklara sahiplenme ve Türk hâkimiyetinde tutma karalılığı iç ve dış düşmanlara gösterilmek istenmiştir. Saltanat/Hilafet makamlarının nüfuzunun kullanılmak istendiği bu seyahatle, geçmişle birlikte geleceğin de sahiplenmesi hedeflenmiştir.

Sembolik bir türbesi yapılan I. Murad'ın mezarının bulunduğu Hüdâvendigâr Meşhedi hakkında kısa bilgi vereceğiz. Üsküp- Priştine yolundan şehre girmeden Mitroviça'ya ayrılan yolun sağındaki bir tepenin üstünde bulunan Gazi Mestan Türbesi geçildikten sonra düzlükte yer almaktadır. Birleşik Sırp ordusu ile I. Murad idaresindeki Osmanlı kuvvetleri arasında meydana gelen I. Kosova Savaşı (1389) bu bölgede yapılmış. Osmanlı ordusunun zaferinden sonra I. Murad savaş alanında Miloş Obiliç adında bir Sırplı tarafından şehit edilmişti. Genellikle kabul edildiğine göre. I. Murad'ın burada tahnit edilen cesedinden çıkarılan iç organlarının gömüldüğü yerde sembolik olarak bir türbe yapılmış, naaşı ise Bursa'ya götürülerek Çekirge semtinde Hüdavendigar Külliyesi'ndeki hazireye defnedilmiştir. Kosova'daki türbe Rumeli'de bulunan birçok gazi -eren türbesi gibi açık bir türbe olmalıdır. Bu türbeyi II. Kosova Savaşı'nın (1448) II. Murad tarafından kazanılmasına kadar geçen süre içinde Sırplar'ın sağlam bırakmış olduğunu düşünmek zordur. Bu sebeple türbenin günümüze kadar gelen mimarisinin esası büyük ihtimalle II. Kosova Savaşı'nın ardından ve Makedonya'nın kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmasından sonra yapılmıştır. Osmanlı tarihçisi Neşri, Fatih Sultan Mehmed'in 1455'te çıktığı Sırp seferinde Novoberda Kalesi'ni fethettikten sonra I. Murad'ın şehit olduğu yerde konakladığını, onun ve diğer şehitlerin ruhu için ihsanlarda bulunduğunu söyler. Türbenin mevcut binası, muhtemelen 1660'ta burayı bakımsız bir halde bulan Melek Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Evliya Çelebi, Melek Ahmed Paşa ile 1660 yılına doğru Kosova sahrasını ve türbeyi ziyaret ettiğini, yapının bakımsız olduğunu, halkın isteği üzerine Melek Ahmed Paşa'nın türbeyi temizlettiğini, bir hafta içinde

[27] *Senin*, 12 Haziran 1911; *Ziya*, 12 Haziran 1911; *Yeni İkdam*, 12 Haziran 1911; *Rumili*, 13 Haziran 1911; *Sabah*, 13 Haziran 1911; *İttihad*, 15 Haziran 1911.
[28] Yılmaz Öztuna, *Rumeli'ni Kaybımız*, İstanbul 1990, s. 73.

etrafını duvarla çevirip avlusuna bağ ve asmalarla 500 meyve ağacı diktirdiğini ve bir türbedar tayin ettiğini söyler; türbenin önemli bir ziyaretgâh olduğunu, çevresinde 10 bin kadar şehit yattığını da belirtir. 20 Ekim 1912'de Priştine'ye giren Sırp ordusu, 22 Ekim günü Ali Rızâ Paşa kumandasındaki Türk kuvvetlerini çekilmeye mecbur ederek Kosova ile birlikte bütün Rumeli'nin kaybedilmesine yol açmış, Hudâvendigâr Türbesi de böylece elden çıkmıştır. Ancak Osmanlı Devleti ile Sırp hükümeti arasında İstanbul'da Mart 1914'te imzalanan barış antlaşmasına konulan maddeyle türbenin herhangi bir sebeple ortadan kaldırılması önlenmiş, bakımının yapılması da bazı esaslara bağlanmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kosova Yugoslavya sınırları içinde kalmıştır. Türbenin duvarları tamamen kesme taştan örüldüğü gibi biri pencerelerin alt sövesinin altında, diğeri örtü hizasında olmak üzere iki taş silme cepheleri çepeçevre dolaşır. Kare planlı türbe binasının üstünde sekiz köşeli taş bir kasnak bulunmaktadır. Kurşun kaplı kubbenin tepesinde hilâlli bir alem yer almaktaydı. Yuvarlak kemerli ve kubbeli giriş revakı Türk mimari geleneğine ters düşen bir görünüştedir. Aynı yabancı üslûp türbenin mermerden kapı çerçevesinde de kendisini gösterir. Cephelerdeki pencereler, içleri dolu Türk tahfif kemerleriyle klasik dönemin yapı sanatına işaret ederse de pencerelerin üst söveleri ve profilli yan dikmeleri Meşrutiyet döneminin belirsiz üslûplu mimarisine aittir. Hudâvendigâr Türbesi, XX. yüzyıl başındaki tamirde dış kaplamasının değiştirilmesi, saçak hizasında bir dizi konsolların yerleştirilmesi ve giriş revakının inşasıyla günümüzdeki şeklini almıştır. Bugün görülen duvar kaplamasının içinde kalan ana bünyesi klasik üslûpta bir Osmanlı türbesinin özelliklerine sahip olmalıdır. Avlunun türbenin tam girişi karşısındaki duvarında da bütünüyle mermerden ufak bir çeşme daha vardır. İki yanında oluklu bir çift pilastır olan bu çeşmenin ortası kavisli alınlığı altında dört mısralık bir kitabe bulunmaktadır.[29]

I. Murat'ın Türbesi.
(*Resimli Kitab*, Cilt: 5, Nu: 30 (Mayıs 1327), s. 516.)

[29] Semavi Eyice, "Hüdâvendigâr Meşhedi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 18, İstanbul 1998, s. 295-296.

Padişahın seyahatinde I. Murad'ın türbesini ziyaret ederek orada Cuma namazı kılacağının öğrenilmesinden sonra bazı gazeteler bunun manevi anlamına ve önemine dikkat çeken yazılar yayınladılar. Rumili gazetesinde 26 Mart 1911'de yayınlanan başyazıda "tarihimizde benzeri görülmemiş bu olaya Arnavutların büyük ilgi gösterecekleri ve kılınacak Cuma namazına 100 binden fazla kişinin katılacağı" ifade edilmiştir. Sonraki günlerde de bir takım hazırlıklar yapıldı. Türbe ve avludaki çeşme tamir edildi. Bu münasebetle Kosova Merkez Naibi Hüseyin Şevket Efendi tarafından manzum bir eser yazıldı.[30] Aynı kişinin yazdığı aşağıdaki manzum tarih, türbenin kitabesi olarak kapının üzerine yerleştirildi:[31]

Pek harab olmuş idi bu türbe-i şah Murad
Emr ü ferman eyledi tamirine Sultan Reşad
Bir zafer tarihini yâd ettiren bu millete
Ruh-i paki şâd ettiren bu millete
Arz edüb bu cevher-i tarihi (tazim eyleriz)
Meşhed'in ihyasını (Şevket) saadet eyleriz.

Seyahat ve kılınacak Cuma namazı yaklaştıkça basında başka yazılar yayınlanmaya devam edildi. Seyahate ve dolayısıyla Cuma namazına verilen önemi göstermesi bakımından, İttihat ve Terakki Cemiyeti Genel Sekreteri Hacı Âdil Bey'in Rumili ve Senin gazetelerinde yayınlanan yazısı dikkate değerdir. Yazısının girişinde câmi, Cuma namazı, cemaat gibi kavramları ele alan Hacı Âdil Bey, özetle şunları yazmıştır:

"Vatan-ı Osmaniye'nin her vilayetinden bu yüce dini hislerle koşup gelen heyetlerin, imam-ül-müsliminle beraber Kosova sahrasında kılacakları Cuma namazının İslam tarihinde benzeri görülmemiş bir namaz olduğunu açıkça göstermektedir… Kosova sahrasında Cuma namazı yalnız bir dinî ibadetten ibaret kalmayacaktır. Haçlıların, Osmanlıları Avrupa'dan atmak için Kosova sahrasında yığdıkları o hayat memat anını hatırlayalım.… O gün İslam tarihinde nasıl bir günse ise, şehitlerin de iştirakine şüphe olmayan bu Cuma günü de bir bayram günü olarak kalacaktır…"[32]

Selanik'te yayınlanmakta olan Rumili gazetesindeki bir başyazı da kılınacak Cuma namazına verilen önemi göstermektedir:

"Bugün Osmanlıların padişahı, Müslümanların Halifesi olan Sultan Mehmet Reşad Hazretleri, Kosova sahrasında muhterem ceddi Sultan Murad'ın meşhedinde bulunuyorlar. Hükümdarları ile buluşmak için her taraftan gelen Osmanlılar, Osmanlılığın hayat ve istikrarı için orada toplanıyorlar.

[30] Hüseyin Şevket Efendi, *Kosova Sahrası, Mâziyi İhya Âtiyi A'lâ Eden Bir Mahşer-i İkbal*, Selanik 1327.
[31] Hüseyin Şevket Efendi, *age.*, s. 38; *Rumili*, 10 Nisan 1911; Semavi Eyice, "Meşhed-i Hüdâvendigâr ve Gazi Mestan Türbesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Cilt: XII, Sayı: 16, (1961), s. 79.

[32] Hacı Âdil Bey, "Kosova Sahrasında Ümmetce Edâ Olunacak Cuma Namazı", *Rumili*, 9 Haziran 1911; Hacı Âdil Bey, "Kosova Sahrasında Cuma Namazı", *Senin*, 11 Haziran 1911.

Bugün Kosova sahrasında toplanan iki yüz bin kişi milleti uğrunda, Osmanlılık ve İslam uğrunda hiçbir fedakârlığı esirgememekle millete örnek olan bir padişahın şehitliği önünde Osmanlılığın düşmanlar hücumundan korunması için ve ecdâdının göstermiş oldukları hârikulâde fedakârlıkları yâd ile kendilerinin de şu an ve gelecek için aynı surette hareket edeceklerine dair ahd ve misâk eylemekte bulunuyorlar."[33]

İstanbul gazetelerinden birisinden vereceğimiz bir örnek de, seyahate ve özellikle Cuma namazına nasıl bir anlam yüklendiğinin, önem verildiğinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Yeni İkdam gazetesinde Cuma namazının kılındığı gün yayınlanan başmakalede, "Padişahın bu seyahatinin Rumeli'nin yüreğine su serptiği" yazıldıktan sonra şu görüşlere yer verildi:

"Bunu dostun da, düşmanın da gözü gördü, kamaştı. Padişahın hiç ayırt etmeksizin bütün Osmanlılara 'Evladım!' deyişi kimin gönlünden, gözünden ırak olabilir?.. Padişahın, Rumeli'deki evlatlarını, kendi gözüyle görmesi, onların yüreklerine su serpmesi, o geçen yılların acılarını unutturacak, Türk, Arnavut, Rum, Bulgar, Sırp soylarına herkesi hep bir baba duygusuyla, bir gönül yarlığı ile seven padişahın, kardeşlik, yurttaşlık duygusunu verişi, Rumeli'nin hiçbir vakit hatırından çıkmayacaktır."[34]

Nihayet Padişah V. Mehmed de, Priştine hükümet konağında yaptığı konuşmada ziyaretinin amacını ve bu vesile ile duyduğu heyecan ve sevinci şöyle dile getirdi: "*Milleti görmek üzere gelişimden ve yakında Meşhed'i ziyaret edeceğimden dolayı pek ziyade sevinçliyim. Bu seyahatten maksadım unsurlar arasında uzlaşmaya hizmettir. Bu maksadın gerçekleştiğini görmekle memnuniyet ve sevincim artmıştır.*"[35]

[33] *Rumili*, 16 Haziran 1911.

[34] *Yeni İkdam*, 16 Haziran 1911.

[35] Kemalettin Kuzucu, agm., s. 15; Nesimi Yazıcı, "İsmail (Tuncu) Bey'in Hâtıra-i Seyahat'inde Sultan Reşad'ın Rumeli Ziyareti: Kosova", *Belleten*, Cilt: LXXVIII, Sayı: 283 (Aralık 2014),s. 1113.

Sultan Reşad'ın Meşhed-i Hüdâvendigâr'a Gelişi
(*Resimli Kitab*, s. 517.)

Nihayet 16 Haziran 1911 Cuma günü saat birde Padişah dört atlı özel arabasıyla, beraberindeki diğer kişilerse hazırlanan arabalara binmiş oldukları halde tören düzeninde Meshed'e hareket edilmiştir. Yol boyunca en üst düzeyde tedbirler alınmıştır. Saat ikiyi yirmi geçe bir yokuş çıkılmış, burada hazırlanan çadırda Padişah on dakika dinlendikten sonra yola devam edilmiştir. Kosova Ovası sert rüzgârlı ve soğuk olmasına rağmen tezahüratlarıyla Padişaha seslenmek isteyen insan kalabalıklarıyla her yer dolmuş vaziyettedir. Arabacıların ifadelerine göre bu insanlar yanlarında heybeleri, ekmek çıkınları ve su testileri olduğu halde iki üç günden beri buralarda yatıp kalkmaktaydılar. Yaslı ve oldukça da hasta bulunan Padişah ise, bu seyahatin faydasına inanması dolayısıyla, bütün sıkıntılara sabırla tahammül etmektedir. Nihayet Murad-ı Hüdâvendigâr'ın Türbesi'ne (Meşhed-i Hüdâvendigâr) 700 metre kadar uzaklıktaki yassı tepede kurulan Otağ-ı Hümayûn ile şehzadeler, nâzırlar, mâbeyn erkânıyla kiler, mutfak, levâzım isleri gibi diğer gerekli çadırlarla tam bir ordugâh seklini almış olan yere ulaşılmıştır. Padişah kendisi ve başkumandanlık adına bayrakların çekildiği otağında kısa bir süre dinlenmiştir. Bu sırada çevre tepelerden toplar atılmakta, bandonun çaldığı selam havasına asker ve yüz binlerce halkın *"Çok yasa"* seklindeki tezahürat ve duaları karışmaktadır. Arnavut kabileleri her birine Murad-ı Hüdâvendigâr veya diğer Osmanlı sultanları tarafından verilmiş olan hususî bayraklarıyla gelerek ovada yerlerini almışlardır. Bu haliyle her şey mükemmel görünmektedir.[36]

[36] Nesimi Yazıcı, agm., s. 1107.

Cuma namazı öncesinden bir manzara.
(*Resimli Kitab*, s. 523.)

Bazı gazetelerin "ziyaret-i mukaddese"[37] olarak ilan ettikleri Sultan Reşad'ın, I. Murad'ın türbesini ziyaret edip cemaatle Cuma namazı kılması 16 Haziran 1911 günü gerçekleşti. 15 Haziran gecesini Priştine'de geçiren Sultan Reşad ve maiyetindekiler 16 Haziran Cuma sabahı arabalarla namazın kılınacağı yere geldiler. Yol boyunca kendisini bekleyen binlerce insanın sevgi gösterileri arasında I. Murad'ın türbesinin bulunduğu yere gelen sultan, top atışlarıyla selamlandı. Padişah, kendisi için hazırlanmış çadırda bir süre dinlendikten sonra kabul töreni yapıldı, yenilen öğle yemeğinden sonra namazgâha gidildi. Çevre köy, kasaba ve kentlerden gelen binlerce insanın katıldığı cuma namazına en çok Arnavutlar, Müslümanlar, ağalar, beyler, yani sultanın idaresini destekleyenler katıldı.[38] Seyahate katılanlar Başkâtip Halit Ziya Bey'in "50 bin kişiden az değildi"[39], İsmail Tuncu'nun "100-120 bin"[40] tespitinde bulunduğu cemaat hakkında gazeteler 100-300 bin arasında rakamlar vermiştir. Tam sayıyı tespit etmek mümkün olmasa da, on binlerce Müslümanın katılmasıyla eda edilen namazdan önce, halifenin vekil tayin ettiği Manastırlı İsmail Hakkı Efendi tarafından bir vaaz verildi.[41]

[37] *Senin*, 14 Haziran 1911.
[38] Emin Plana, "V. Sultan Mehmet Reşad'ın 1911 Yılında Kosova Vilayetine Yaptığı Ziyaret", Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), *Tebliğler*, Cilt: 2, İstanbul, 1989, s. 543.

[39] Halid Ziya Uşaklıgil, *age.*, s. 199.
[40] Nesimi Yazıcı, agm., s. 1107.
[41] Bu vaaz daha sonra kitap olarak yayınlandı. Manastırlı İsmail Hakkı, *Kosova Sahrası Me'vizesi*, Selanik,1327.

Cuma namazına hazırlık. (*Resimli Kitab*, s. 517.)

Namazdan sonra, Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa tarafından, aşağıdaki padişah beyannamesi okundu:

"Ecdâd-ı izamımdan Sultan Murat Hüdâvendigâr-ı Gazi Hazretlerinin devletin, teşyid-i mebani-i satveti uğrunda terk-i hayat eylediği meşhed-i mübareke gelerek hak-pây-ı mübareğini ziyaret eyledim. Devlet ve millet-i Osmaniyenin teali-i şan ve şevket ve tezayid-i refah ve saadete vakf-ı hayat etmek hususunda ahd ve misakımı bu mahal-i mukaddesde de tekrar ettim. Hazret-i Hüdâvendigâr gibi bir hükümdar-ı muazzamın hatırâtıyla mâlî olan bu güzel kıtanın geçen sene kardeşler arasında sefk-i dimâ' gibi bir musibete uğraması beni dil-hûn etmişti. Fakat bu sırada yanlış bir yola sapmış olan bir kısım Arnavut evladımın padişahlarına ve devlet-i âliyyemize sadakat-i kalbiyelerinden emin olduğumdan bu ahvali, anların cehaletine ve müfsidlerin teşvikâtına atfetmiştim.

Seyahatim esnasında tebaam tarafından gördüğüm meâsır-ı sadakat ve samimiyet bu emniyenin yanlış olmadığını ispat eyledi ki, işbu meâsır-ı itimat ile hâdisat-ı zâileden dolayı maznun ve mahkum olan hakkında kanun-ı mahsusunda musarrah olan şerait dahilinde af ilan ediyorum ve bu güzel memleketi envâ-yı musibete dûçar eden kan gütmek âdetinin biminelkerim bir daha baş göstermemesi için mevcut diyet dâvâlarının kamilen bitirilmesi ve bî-kudret medyûnların verecekleri diyetlerin taraf-ı devletten tesviyesi zımmında tahsişsât î'tasına dair olan kanuna da vaz-ı imza ediyorum.

Ümit ederim ki, bâdema Arnavut evlatlarımın cümlesi necatın, kanuna itaatta olduğunu takdir ederek kendilerini bunun hilafına sevke çalışacak fesedeye itbâ etmezler ve kan gütmek âdetini

de terk ile haklarını şer ve kanunda ararlar. Bu suretle inşallah müreffeh ve mesut olurlar. Ben bu hususlaki duamın kabulünü Cenabıhak'tan tazarru' ve niyaz ederim."[42]

Halkın "Padişahım Çok Yaşa!" dualarından sonra, bazı kaynakların ileri sürdüğü gibi[43] padişah bir konuşma yapmamış; Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, padişah beyannamesindeki hususları açıklayan bir konuşma yapmıştır.[44] Fakat Seyahat katılanların yazdıklarına göre, Padişah beyannamesini ve Sadrazamın konuşmasını Arnavutçaya tercüme etmesi için getirilen Manastırlı İsmail Hakkı Efendi'nin Arnavutça bilmediği için konuşmalar Arnavutçaya tercüme edilememiştir.[45] Cuma namazının kılınmasından, padişah beyannamesinin okunmasından ve Sadrazamın konuşmasından sonra Sultan Reşad tarafından I. Murat'ın türbesinin bulunduğu bahçede "Reşadiye" medresesinin temeli atıldı. Daha seyahat başlamadan, Priştine'de, Mısır'daki Ezher Medresesi gibi bir medresenin inşa edileceği duyurulmuştu.[46] İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından planlanan medrese inşaatının masrafları padişah tarafından üstlenildi.[47] İlk temel taşı Sultan tarafından konulan medresenin temel atma töreninden sonra, padişahın ziyaretinin anısına yapılacak bir abidenin temel atma töreni de icra edildi.[48]

Meşhed'de günün anısına somut eserler de bırakılmak istenmiş; avlu içerisine bir çeşme inşa edilerek, planını I. Millî Mimarlık Akımı'nın öncülerinden Kemaleddin Bey'in çizdiği ve masrafı padişah tarafından karşılanacak olan Reşadiye Medresesi'nin temeli atılmıştı. 1600 metrekarelik alanda iki kat olarak tasarlanan medresenin birinci katında derslikler ile yemekhane, ikinci katında ise koğuşlar ve mescit yer almaktaydı. Medresenin temel taşını bizzat koyan Sultan Reşad, inşa masrafını kendi kesesinden karşılamayı ve aylık taksitler halinde göndermeyi vaat etmişti. Padişah ilk etapta 5.500 lira ödemiş, ayrıca inşaatı denetlemek ve belirlenen plan ve sağlamlıkta yapılmasını sağlamak üzere bir de mimar görevlendirmişti. Ancak Balkanlara dönük birçok proje gibi, medrese inşaatı da yarım kalacaktır. Zira temelin atılmasından kısa süre sonra Arnavutluk isyanı başlayacak, bunun üzerine işçiler inşaat alanını terk edeceklerdir. Sultan Reşad vaat ettiği taksiti göndererek, inşaatın devam ettirilmesini isteyecek, ancak ısrarı işe yaramayacaktır.[49]

[42] *Senin*, 17 Haziran 1911; *Yeni İkdam*, 17 Haziran 1911; 1911; *Ziya*, 18 Haziran 1911; *Rumili*, 19 Haziran 1911; *İttihad*, 20 Haziran 1911.

[43] Emin Plana, *age.*, s. 543; Murat Bardakçı,. "Ben Olsaydım, Cuma Namazını 20 Kilometre İleride Kılardım", *Hürriyet*, 17 Ekim 1999.

[44] Mevlüt Çelebi, *age.*, s. 60-61.
[45] Halid Ziya Uşaklıgil, *age.,* s. 200; Lütfi Bey, *age.*, s. 218-219.

[46] *Rumili*, 9 Şubat 1911
[47] *Ziya*, 14 Haziran 1911; *Senin*, 14 Haziran 1911.
[48] *Rumili*, 20 Haziran 1911.
[49] Kemalettin Kuzucu, agm., s. 16.

Reşadiye Medresesi'nin Temel Atma Töreni.
(*L'Illustration*, Anne: 69, No: 3566 (1 Juillet 1911), s. 19.)

Seyahate tanıklık eden İsmail (Tuncu) Bey'in hatıralarına göre Cuma namazı kılınıp dua, niyaz ve nutuklardan sonra Padisah, büyük dedesi Murad-ı Hüdâvendigâr'ın türbesine geçmiştir. Burada askerler ve türbedâr tarafından karşılanan Sultan V. Mehmed Reşad, sandukanın başucunda Fatiha okumuş, ecdadının ruhlarının sâd olması için dua etmistir. Bu sırada kendisine pek ender görülen süt beyaz renkte malağıyla birlikte bir manda hediye edilen Padişah, bunların İstanbul'a götürülmesi emrini verdikten sonra gelişte olduğu gibi heyete dâhil olanlarla birlikte Pristine'ye doğru Meshed-i Hüdâvendigâr'dan ayrılmıştır. İsmail Bey bu sıradaki durumu su şekilde aktarır: "Bu insan deryası arasında yeşil, kırmızı, beyaz renklerde dalgalanan sancaklar kabile ve aşiret teşekküllerini hatırlatmakta, beyaz keçe külahları ve takkeleri Arnavutların binlerce davul ve zurna sesleri semaya velvele salan bir ahenk teşkil etmişti. Kafile ilerliyor, gelirken indiğimiz yokuşu simdi çıkıyorduk. Hava müthiş soğuk, nihayet tepeye çıktık, simdi her iki tarafa hâkim bir vaziyetteyiz. Her taraftan asker, halk bağırıyor 'Yasa Padişah, Çok yaşa, Padişah yaşa yaşa.' Bu derece samimi ve ruhlu hitabın tesirlerini gözyaşlarımız ifade edebiliyordu. Ondan beliğ bir hitap olamazdı."[50]

4. CUMA NAMAZININ YANKILARI

[50] Nesimi Yazıcı, agm., s. 1110.

Yerli ve yabancı basından vereceğimiz birkaç örnek Cuma namazının yarattığı olumlu havanın boyutunu göstermeye yetecektir. Namaz hakkında en çok değerlendirme yazısına yer veren Rumili'ndeki bir yazıda özetle şu görüşler dile getirildi:

"…Arnavut kardeşlerimizin hilafet makamına olan bağlılıklarını bilenler, padişaha, halifeye gösterilecek tazimlerin, ihtiramların bir fevkaladeliği haiz olacağını zaten takdir ve tahmin ediyorlardı… Arnavutluk, Osmanlılığın kırılmaz, ayrılmaz kıymetli bir cüzüdür. Arnavutlar, hilafet makamına ezelî rabıtalarla merbutturlar. Bu rabıtaların çözüleceğini ümit etmek, bu ümit ile çalışmak beyhudedir… Biz bu seyahatin yakın mâziyle pek yakın istikbalini gözümüz önünde bulunduruyoruz ve büyük bir itimatla Osmanlılık yaşayacak, ebediyen yaşayacaktır diyoruz."[51]

Ziya gazetesi de namaza ilişkin şu değerlendirmede bulundu: "Cennetmekân Hüdâvendigâr Gazi'nin Kosova muzafferiyeti Osmanlı tarihinde nasıl bir şan ve şeref ve övünç sayfası eklediyse, hakan-ı zaman Sultan Mehmet Reşad Han Hazretleri'ne müyesser olan dünkü manevi fetih de, yakın geçmişe değin Osmanlı Avrupa'sını felaketlere uğratan etkilere hat çekecektir."[52]

"Bir ziyaret-i mukaddese" başlığını kullanan İstanbul gazetesi Tanin'in (Senin) namaz hakkındaki yazısı da özetle şöyledir: "Bu öyle bir mukaddes ziyaret ki, milletin kalbinde vatanperverâne hisleri artıracaktır. Bu ziyaret vatandaşlar, hemmezhepler arasındaki yakınlık ve bağların takviyesine hizmet edecek ve artık mâziyi unutturacak, geçen seneki safhaları hep örtecektir…"[53]

Namaz, sadece Osmanlı basınının dikkatini çekmemiş, yabancı basın da yakından takip etmiştir. Bunlardan birisi olan Osmanischer Lloyd şu yorumda bulundu: "Zât-ı hazret-i padişahinin meydan-ı muharebede geçireceği gün, sırf yâd ve tezkâra münhasır değildir. Bugün, Balkanların mukadderat açısından pek ziyade ehemmiyet kazanması muhtemel olan yeni bir tarihî gündür. Bu iki düşman kardeşin uzlaşmasıdır…"[54]

Basında gördüğümüz bu kısmen abartılı ve iyimser yaklaşımlar yazarlarca da sergilendi. Bunlardan da iki tane örnek vereceğiz. İlki, Babanzâde İsmail Hakkı Bey'in yazısıdır. Kosova Ovasında kılınan Cuma namazını "Üçüncü Kosova" ve "iyd-i millî" (millî bayram) olarak nitelendirdi. "İlk iki Kosova zaferinin devletin devamına hizmet eden maddi fetihle sonuçlandığını, bu üçüncü başarının da devletin devamı için eskisinden daha kuvvetli bir temel koyduğunu" yazmıştır. Yazısının sonunda Arnavutların, sultana gösterdikleri sevgi ve bağlılığa dikkat çeken Babanzâde, "bu saygı ve sevginin, geleceğe daha umutla bakmayı sağladığını ve Arnavutların devlete ve padişaha bağlılığından şüphe edilemeyeceğini" ileri sürmüştür.[55]

[51] *Rumili*, 18 Haziran 1911.

[52] *Ziya*, 17 Haziran 1911.
[53] *Senin*, 17 Haziran 1911.
[54] *Senin*, 17 Haziran 1911.
[55] Babanzâde İsmail Hakkı, "Üçüncü Kosova", *Senin*, 17 Haziran 1911.

Sultan Reşad'ın Rumeli seyahatine katılan ve izlenimlerini kaleme alan Hakkı Tarık (Us) Bey de, I. Murat'ın meşhedinde kılınan Cuma namazını şu şekilde anlatmıştır:

"Dün büyük günün huzurunda; bütün Osmanlılar değil, bütün İslâmların da beklediği Kosova sahrasındaki büyüklüğün huzurunda idim. Bu büyüklüğün huzurunda, ben de küçülmekten, alçalmaktan ziyade yükseldim… Meşhedin yüksek kubbesi, yeşil dallarla kucaklaşıyor, al ve büyük sancak şimale doğru dalgalanıp duruyordu. Otağ, bir tepeciğe kurulmuş, yanında bir kabul çadırı, arkasında müteaddid büfe, istirahat haymeleri hazırlanmıştı. Tahminen bir kilometre asker ve ahali ile işgal edilmişti. Zât-ı şahane, bu ulvî makamı teşrif ettiler. Kafile pek muhteşem idi. Erkân ve askerler hep resmi üniformalarını giymişler, zât-ı padişahî kumandanlık üniformasını almışlar idi… Zât-ı hazret-i padişahî otağında bir saat kadar istirahat buyurarak öğle vakti mahfil-i mahsusa geldiler… Ezan okunmuştu. Şimdi minberden bir hutbe işitiliyordu. Burada, bir noktaya müteveccih 250 bin Müslimden oluşan bir cemaat, cumayı edâ eyledi. Namaz kılınıyor; rüzgar susuyor, ağaçlar susuyor, her şey, kâinat susuyordu. Orada yalnız bir seda, Kur'an-ı Kerim'in tilâveti, bir de 'Allahuekber' tekbiriyle rüku ve secde eden imam, 250 bin Müslimden çıkan bir ulvi ahenk vardı. Namaz kılınmıştı, Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, irade-i seniye üzerine beyanname-i hümâyunu irada başladılar. Beyanname-i hümayûn sona erince bulunca 'Padişahım Çok Yaşa!' sedaları bu kalabalığın üzerinde dalgalar yaparak bütün şiddet ve pek uzaklara kadar uzanıyor, âfaka yayılıp gidiyordu.

Zât-ı şahane, beyannameyi ayakta dinledikleri gibi Sadrazam Hakkı Paşa Hazretlerinin ilaveten beyanatını da ayakta dinlemişlerdir. Arnavutlar el çırpıyor, daima 'Padişahım Çok Yaşa!' dualarını en tiz seslerle söylüyorlardı. Sadrazam Paşa beyanatını bitirdikten sonra, namazdan evvel yine orada bir mevize-i mühimme îrad etmiş olan Manastırlı İsmail Hakkı Efendi Hazretleri pek beliğ bir dua daha irat etmişler ve bu duanın her fırkası için bütün cemaat kalbî bir gulgule ile âmin-han olmuşlardır. Daha sonra Süleyman Sudi Efendi umum Arnavutluk namına beyan-ı teşekkür için mahfile gelmiş ve şunları söylemiştir: 'Cenabıhak ömür ve afiyet ve şan ve şevket-i hümâyûnlarını bî-payan buyursun. İslamın ve Osmanlılığın yükselmesine hizmet eden Kosova sahrasındaki tarihi ananelerimiz ne derecede yüce ise işbu ovayı Halifenin ayağıyla şereflendirmesi kalplerinde meydana getirdiği nihayetsiz sevinç o mertebede şana sahiptir. Çünkü bütün unsurların birliğini teyit eden bir müjdedir. Bundan dolayı hak-pây-ı şahanelerine umum Arnavutluk namına teşekkürleri arz etmeye cüret eder ve bütün milletin en has duası olan 'Padişahım Çok Yaşa!' mukaddes duasını bu vesile ile de tekrar ederim.' Bu duaya da umum cemaat iştirak etmiştir…"[56]

Görüldüğü gibi basın, namazda yaşananları iyimser bir yorumla ele almıştır. Arnavutların, halifelerine gösterdikleri ilgi de basının bu şekilde değerlendirmeler yapmasına zemin hazırladı. Sultan Reşad bütün seyahat boyunca halkın saygı ve bağlılığını gördü. Halkın, padişahlarını yaşadıkları yerde görmesi, bir anlamda kutsal bağlarla bağlı olduğu sultanın ayaklarına kadar gelerek kendisine değer vermesi sonucu gösterdiği bu sevgiyi normal karşılamak gerekir. Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra bu, padişah ile halk arasında doğrudan temasın kurulması demekti. Gerçekten de meşrutiyet padişahı olduğunun farkında olan Mehmet Reşad, yaptığı seyahatlerle halk ile yönetim arasında bir köprü olmuştu. Diğer taraftan, Sultan Mehmet

[56] Hakkı Tarık, "Büyük Günün Huzurunda", *Senin*, 20 Haziran 1911.

Reşad'ın aynı zamanda halife de olması, Müslüman olan Arnavutların halifelerine gösterdikleri bir saygının gereği idi. Ancak, Arnavut isyanlarını sona erdirmek amacıyla yapılan bu gezi, yapıldığı dönemde bazı olumlu sonuçlar vermiş olmasına rağmen, bu isyanların tamamen bastırılmasını sağlayamadı.

Cuma namazının yarattığı etki bunlarla sınırlı değildi. Hanedan mensuplarından valilere kadar pek çok kişi padişaha tebrik telgrafları gönderdiler. Veliaht Mehmet Vahdettin daha kafile İstanbul'dan ayrılır ayrılmaz Barbaros zırhlısına telgraf çekmiş, ikinci telgrafı ise padişah Selanik'e indiğinde ulaşmıştı. Bunlardan birincisinde padişahın sıhhatine halel gelmeden başarılı bir seyahat arzuladığını dile getirmiş; ikincisinde ise oğlu Necmeddin ile birlikte padişahı seyahat dönüşünde Çanakkale'de karşılamak istediğini ve bunun için iradesini beklediğini belirtmiştir. Üsküp'teyken gelen telgrafta irade talebinin neticesini sormuştur. Meşhed'e ulaşan telgrafında ise, atalarının hiçbirisine nasip olmayan böyle bir Cuma'nın edasından dolayı ağabeyini tebrik etmiştir. Şehzade Abdülmecid Efendi, namaz ve selamlık resminden dolayı padişaha tebrik telgrafı göndererek, "İmam'ül-Müslimîn'in Meşhed-i Mübarek'te imâmet etmesinin İslam âleminde geniş yankı yapacağına ve Osmanlı hanedanının şanını daha da yücelteceğine" dikkat çekmiştir. Gelişmelerin ve padişahın mesajının İstanbul basınında yakından takip edildiğini belirten Abdülmecid Efendi, böyle bir bahtiyarlığa başka hiçbir padişahın mazhar olamadığını da eklemiştir. Buna yazılan cevapta, padişahın tebrikten memnun olduğu bildirilmiştir.[57]

5. İSTANBUL'A DÖNÜŞ

17 Haziranda tekrar Selanik'e dönen padişah, programlandığı gibi 20 Haziran sabahı Selanik'ten Manastır'a hareket etti. Padişahı karşılamak için yapılacak hazırlıkların bir komisyon tarafından yürütüldüğü Manastır'da da törenlerle karşılandı. Padişahın Manastır'da karşılanışında bulunmuş olan Merhume Nafia Bilge, 10 Ocak 1992'de İzmir'de yaptığımız görüşmede şunları anlatmıştı: "Ben o zaman ilkokul birinci sınıftaydım. Sultan Reşad'ın Manastır'a geleceği haberi alınınca bütün Drahor boyu gündüzleri bayraklarla, geceleri ışıklarla donatılmıştı. Manastır bir bayram havası içindeydi. Rengarenk havai fişekler, maytaplar Drahor'un sularında akisler yapıyordu. Drahor nehrinin kıyısındaki caddelerde faytonlarla geziliyordu. Biz talebeleri padişahı karşılamaya götürdüler. Üzerimizde beyaz elbiseler, omuzlarımızda belimize çapraz olarak inen kırmızı kurdelaların üzerinde 'Hürriyet-Adalet-Müsavât' yazılı idi. Padişahı karşılamak için istasyona kadar yürüdük. Padişah saltanat arabasıyla yanımızdan geçerken beyaz eldivenli eliyle bizi durmadan selamlıyordu. Beyaz sakalı, nuranî çehresiyle bize sevimli bir dedecik gibi gelmişti."
Manastır'da da bazı inceleme ve kabullerde bulunan Sultan Reşad, ordu kumandanlığını ziyaret etti ve özel deftere şunları yazdı: "Sahâif-i tarih Osmanlı ordusunun âsâr-ı satvet ve celadetiyle münevverdir. Osmanlıların padişahı Mehmed Reşad."[58]

Rumeli ziyaretini 24 Haziranda tamamlayan Sultan Reşad aynı gün Manastır'dan Selanik'e döndü ve doğruca limana giderek Barbaros Hayrettin zırhlısıyla İstanbul'a hareket etti. Ertesi gün Çanakkale'de, kendisini karşılamak için İstanbul'dan gelmiş olan şehzadelerin de katıldığı

[57] Kemalettin Kuzucu, agm., s. 16-17.
[58] *Sabah*, 24 Haziran 1911; *Rumili*, 25 Haziran 1911; Lütfi Bey, *age.*, s. 222.

bir törenle karşılanan padişah 26 Haziran günü İstanbul'a döndü.[59] Buradaki karşılama da samimi ve parlak olmuştu. Bütün vapurlar düdüklerini çalmış, saltanat gemilerinden toplar atılmıştı. Devlet erkânı, İttihat ve Terakki kulüpleri, sivil toplum kuruluşları, eğitim kurumları ve öğretim kadrosu ile öğrenciler önceden organize edilmişlerdi. Padişah saat 14.00 sıralarında Dolmabahçe Sarayı'na çıktı. Meclis kararıyla, o gün resmî daireler tatil edilmiş, gece resmî daireler aydınlatılmıştı. İstanbul'un bütün evleri, dükkânları bayraklarla donatılmıştı. Gazetelerin manşetlerini günlerce "avdet-i şâhâne" süslemiş, yazarlar dönüş sevincini sütunlarına taşımışlardı. Pazartesi gününü "millet bayramı" olarak niteleyen Yeni Gazete başyazarı, yirmi beş gündür bayram yapan Rumeli'den sonra bayram kutlama sırasının İstanbul'a geldiğini belirtmişti. Geçmiş asırlarda padişahların Balkan yaylalarından, Mısır çöllerinden, Bağdat ellerinden zaferlerle dönüşleri sırasında İstanbul nasıl bayram, düğün yaptıysa, bugün belki onlardan daha "ulvi, parlak ve samimi" bir bayram havası esmekteydi. Üç haftadır güne güneşsiz uyanan payitaht, güneşine kavuşmuştu.[60]

6. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

19. yüzyılın en gelişmiş yönetim şekli olan meşrutiyetin Osmanlı Devleti'nde de uygulanmasının pratik bazı sonuçları oldu. Her şeyden önce halkın yönetime katılmasıyla yöneticilerin halkın ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate almak zorunda kaldıkları bir süreç başladı. Elbette ilk anda istenilen her şey gerçekleştirilemedi fakat halk yönetimi olan meşrutiyet yeni bir süreci başlattı. Yöneten-yönetilen ilişkilerinin yeni bir şekil alması, diğer bir ifadeyle doğrudan temas dönemi başladı. Aslında Osmanlı Devleti'nde modernleşme hareketlerine paralel olarak gelişen bir ilişki biçimi başladı. Padişahlar, halkla doğrudan temas kurmak, dertlerini dinlemek ve ihtiyaçlarını yerinde tespit etmek. Meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesiyle sultan-halk ilişkileri, halka dayalı yönetim anlayışının örneklerine sahne oldu.

Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde Balkanlar en sorunlu bölgeydi. Gayrimüslimlerin bağımsızlık hareketleri, bunu bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale eden Avrupa devletlerinin yarattığı kargaşa ve nihayet bağımsızlıklarını kazanan bazı Balkan devletlerinin genişleme siyasetlerinin yarattığı gerilim, söz konusu coğrafyayı barut fıçısı haline getirmişti. Osmanlı Devleti'nin yönetenler için çözülmesi gereken en acil sorun, bağımsızlık hareketleriydi. Gayrimüslimlerin istiklal mücadelesine ve Avrupa devletlerinin müdahalelerine alışmış olan Osmanlı idaresi ve artık yönetimde asıl söz sahibi olan İttihatçılar için Müslümanların da ayrılıkçı siyasete yönelmeleriydi. Bu ve benzeri gelişmeler Balkanlarda Arnavutluk'u daha özel bir konuma taşıdı. Bağımsızlık hareketleriyle başa çıkak için yönetimin

[59] Padişahı karşılamak için İstanbul'da yapılan törenler için bakınız: *Senin*, 27 Haziran 1911; *Ziya*, 27 Haziran 1911; *Yeni İkdam*, 27 Haziran 1911; *Sabah*, 27 Haziran 1911; *Takvim-i Vekayi*, 27 Haziran 1911; *Rumili*, 27 Haziran 1911; *İttihad*, 27 Haziran 1911; Uşaklıgil, *age.*, s. 190; Lütfi Bey, age., s. 222-23; Osman Öndeş, agm., s. 45-46.

[60] Mevlüt Çelebi, age., s. 83-88; Kemalettin Kuzucu, agm., s. 28. Sultan'ın İstanbul'da karşılanışını Tanin gazetesi esas alınarak hazırlanan yazı için bakınız: Turgut Subaşı-Funda Özdoruk, "Tanin Gazetesi'ne göre Sultan Mehmed Reşad'ın Rumeli Seyahatinden İstanbul'a Dönüşü: Karşılama Hazırlıkları", *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 1 (Bahar 2025), s. 1110-1148.

aldığı sert önlemler, isyanların genişlemesine yol açtı. İttihatçılar, Sultan'ın aynı zamanda Halife olmasından ve Arnavutların Müslümanlığından hareketle, padişahın sorunlu bölgeye giderek halkla temas kurmasına karar verdiler. Dolayısıyla Sultan Reşad'ın Rumeli seyahati bu yönüyle bir barışma siyasetidir.

Kabul edilmeli ki aylarca süren hazırlığın ardından yapılan seyahat dostta iyimserlik, düşmanda karamsarlık yarattı. Özellikle Müslüman Arnavutların Halifeye ilgileri devletin geleceği adına umut vericiydi. Seyahat, Osmanlı basınında ve devlet adamlarında iyimser bir hava yarattı. Bunun bir örneğini İttihat ve Terakki'nin Balkanlardaki yayın organlarından Süngü de görmek mümkündür. Padişahın Rumeli'ye gelişini "millî bayram" olarak niteleyen Süngü'de yayınlanan yazıdan yapılacak alıntı iyimserliğin nasıl hayalperestlik boyutuna vardığını gösterecektir:

"Vatanda bayram var. Millet gülüyor. Sancak açılmış, davullar çalıyor. Büyük Osmanlı günü de böyle idi. Büyük padişahımız geldi. Balkanlarda şimşekler çaktığı günler, Avrupa'ya yıldırımlar düştüğü günlerde böyle gelinmişti. Vatanın bağrındaki Bosna ve Hersek yarası sarılmıştır. Ordunun vicdanındaki Tuna intikamı damla damla kanıyor. Fakat bugün için olsun durmuştur. Milletin yüreğindeki Girit artık acıtmıyor. Çünkü bizimdir. Balkanlardaki yangın sönecektir. Karadağ ya al kana boyanacak, ya kapkara kalıp mangır gibi bir paralık olacaktır. Hasretler kavuştu, garipler kalmamıştır. Zavallı Osmanlılar babalarına sarıldı. Öksüzler, yetimler, dulların gözyaşları dinmiştir. Artık vatanda gurbet yok garip yok. Hasret yok, matem olmayacaktır. Çünkü şehitlerin mezarları çiçekler açtı…. Haydi ey büyük Osmanlılığın büyük padişahı! Murad-ı Hüdâvendigar'ın sen de ikinci bir Yıldırım'ı ol. Çünkü üstünde yürüdüğümüz şehitlikte Osmanlı asırlarının fedakâr evlatları, kemikleri gömülüdür…"[61]

Böylesine bir hava yaratılmasında özellikle I. Murat'ın Meşhedinde kılınan Cuma namazına olan ilgi etkili oldu. Osmanlı padişahı/halifesinin ayaklarına kadar gelerek birlikte Cuma namazı kılması yerli halk için büyük onurdu. Namaza katılanların sayısını bir yana bırakarak belirtmek gerekir ki, bu Osmanlı tarihinde benzerine çok az rastlanacak istisnai bir durumdu. Kosova ovasında kılınan Cuma namazıyla sağlanan manevi birlikteliğin yanı sıra pratik sonuçları da oldu. Bu namazla, Sultan Reşad'ın, I. Murat'ın maddeten fethettiği Kosova'yı manen fethettiği ileri sürüldü.[62] Padişah beyannamesinde ifade edilen af kanunu 16 Haziran 1911'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.[63]

Seyahate katılanların anılarında yazdıkları gibi, bu ziyaret, Rumeli'nde umulandan daha büyük bir ilgi gördü. Adeta yer yerinden oynadı. Padişah, bir politika tecellisi olarak değil, mizaç olarak her din, dil ve ırk mensubuna, bir baba şefkat ve alakasını gösterdi. Olayları neden ve sonuçlarının gerçek anlamda değerlendirmeden yapılan bu iyimserlik ve seyahat boyunca halkın padişaha gösterdiği bağlılık ve saygı, gelişmelerin ardında kaldı. Öyle ki, sonraki yıl padişahın İzmir'den başlayarak Beyrut, Halep ve Şam'ı da ziyaret etmesi öngörüldü.[64] Ne var ki olaylar öylesine hızla gelişti ki, ne bu seyahat yapılabildi, ne de Balkan topraklarının kaybedilmesinin önüne geçilebildi. Yapıldığı anda büyük umutla doğuran ve barışıldığı

[61] Kemalettin Kuzucu, agm., s. 21.
[62] Hüseyin Şevket Efendi, *age.*, s. 3.
[63] *Takvim-i Vekayi*, 23 Haziran 1911.
[64] *Senin*, 16 Haziran 1911; *Senin*, 28 Haziran 1911; *İttihad*, 20 Haziran 1911.

zannedilen Müslüman Arnavutların Osmanlı Devleti'nden ayrılıp kendi bağımsız devletlerini kurmalarını önleyemedi. Nitekim sultanın gidişinden sonra çeşitli hareketler ve ayaklanmalar yeniden başlamıştır.[65]

V. Mehmed'in Balkanlara yaptığı seyahat zamanın ruhuna uygun değildi. Çağ, ulus devletler çağıydı ve bu akışı geri çevirmeye Osmanlı Devleti'nin gücü yetmezdi. Seyahatten günümüze nostaljik duyguların yanı sıra Manaki Kardeşler, Yanaki Manaki (1878-1964) ve Milton Manaki (1872-1954) tarafından çekilen seyahat görüntüleri kaldı. (*https://www.youtube.com/watch?v=JsELGqjGnG8*) Seyahat çeşitli edebi eserlere de konu oldu. Ziya Gökalp'in 5 Haziran 1911[66] günü yazdığı ve "Demirtaş" takma adıyla ilk olarak Genç Kalemler dergisinde 7 Haziran 1911'de yayınlandığı "Meşhed'e Doğru" şiiri de Sultan Reşad'ın Rumeli seyahati hakkındadır:[67]

Meşhed'e Doğru

Yüz milyonluk bir soy bugün: "Duyuyorum, ben varım!
Tarihimin eski yeni şanlarını ararım."
Diyor; işte Türk hakanı bir ordu, bir donanma
Bir milletle gelmiş, aziz bir meşhedi şanlıyor.
Herkes tarih yeni bir devir açtığını anlıyor.
Bu Meşhed'dir Avrupa'nın Rumeli'den Türkleri
Çıkarmaya azmettiği kanlı harpte, "Kosova"da
Al bayrağı bir hamlede ilelebet ileri
Süren, evet bu Meşhed'dir Avrupa'da birinci
Temelimiz bunda yatan bir ebedî nöbetçi
Türk ilinin bu ebedî nöbetçisi diyor ki:
Anadolu "Türk yurdu"dur, karşı yaka "Türk ili"
Siz asılsız türediler değilsiniz, sizdeki
Kanlar taşır hakanlardan kalma "Büyük Emel"i,
Ruhunuzda bugün kendi kendisini tanıyan
"Turan benim malım" diyen birisi var: Oğuz Han!"

Seyahat hakkında söylenecek son söz: Sultan Reşad'ın Rumeli seyahatinin yakın tarihimizde bıraktığı en önemli ve kalıcı iz, "evlâd-ı fâtihân" olarak isimlendirilen Rumeli topraklarının son kez, bir Osmanlı padişahı tarafından gezilmesi ve görülmesidir.

[65] Emin Plana, agm., s. 544.

[66] *Genç Kalemler*, C. II, Nu: 4 (25 Mayıs 1327), s. 78; Ziya Gökalp, *Makaleler II*, Hazırlayan: Süleyman Hayri Bolay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 21.

[67] *Genç Kalemler*, C. II, Nu: 4 (25 Mayıs 1327), s. 78; Ziya Gökalp, *Makaleler II*, Hazırlayan: Süleyman Hayri Bolay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 21. "Meşhed'e Doğru" şiiri ilk yayınlanışından bir kaç yıl sonra "Hakan, Hudâvendigâr Meşhedi'ne gittiği zaman yazılmıştı" notuyla ve bazı kelimeleri değiştirilmiş olarak 1914'te yayınlanan Kızıl Elma kitabında da yer aldı. Ziya Gökalp, *Kızıl Elma*, Hayriye Matbaası ve Ortakları, Akkurum 1330, s. 113; Kemalettin Kuzucu, agm., s. 30-31.

KAYNAKÇA

A Süreli Yayınlar

Genç Kalemler, C. II, Nu: 4 (25 Mayıs 1327)
İttihat, 9, 15, 20, 27 Haziran 1911.
L'Illustration, Anne: 69, No: 3566 (1 Juillet 1911)
Resimli Kitab, Cilt: 5, Nu: 30 (Mayıs 1327)
Rumili, 9, 10 Şubat 191; 10 Nisan 1911; 9, 13,16, 18, 19, 25, 27, Haziran 1911.
Sabah, 6, 9, 10, 13, 24, 27 Haziran 1911.
Senin, 28 Mayıs 1911; 6, 8, 9, 12, 14, 16, 17, 27, 28, Haziran 1911.
Takvim-i Vekayi, 23, 27 Haziran 1911.
Yeni İkdam, 6, 9, 10, 12, 16, 17, 27, Haziran 1911.
Ziya, 9, 12, 14, 17, 18, 20, 27 Haziran 1911.

B Kitap ve Makaleler

Ahmad, Feroz, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Çeviren: Fatmagül Berktay, Kaynak Yayınları, İstanbul 1986.
Andonyan, Aram, *Balkan Harbi Tarihi*, Türkçesi: Zaven Biberyan, İstanbul 1975.
Aynî› M. Ali, *Milliyetçilik*, İstanbul 1943.
Babanzâde İsmail Hakkı, "Üçüncü Kosova", *Senin*, 17 Haziran 1911.
Bardakçı, Murat, "Ben Olsaydım, Cuma Namazını 20 Kilometre İleride Kılardım", *Hürriyet*, 17 Ekim 1999.
Bartl, Peter, *Millî Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, Çeviren: Ali Taner, Bedir Yayınevi, İstanbul 1998.
Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt: II, Kısım:1, TTK Yayını, Ankara 1983.
Cemil Topuzlu, 8*0 Yıllık Hâtıralarım*, Yayına Hazırlayan: Hüsrev Hatemi-Aykut Kazancıgil, İstanbul 1982.
Çelebi, Mevlüt, *Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati,* Akademi Kitabevi, İzmir 1999.
Danişmend, İsmail Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt: 4, İstanbul 1955.
Demirel› Fatmagül, "Sultan Mehmed Reşad'ın Bursa Seyahati ve Kamuoyuna Yansıması", *Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi*, Cilt: 2, TBMM Milli Saraylar Yayını, İstanbul 2018, s. 844-852.
Duru, Nâbi, *Arnavutluk ve Makedonya Hâtıralarım*, İstanbul 1959.
Eyice, Semavi, "Hüdâvendigâr Meşhedi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 18, İstanbul 1998, s. 295-296.
Eyice, Semavi, "Meşhed-i Hüdâvendigâr ve Gazi Mestan Türbesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Cilt: XII, Sayı: 16, (1961), s. 71-82.

Hacı Âdil Bey, "Kosova Sahrasında Cuma Namazı", *Senin,* 11 Haziran 1911.
Hacı Âdil Bey, "Kosova Sahrasında Ümmetce Edâ Olunacak Cuma Namazı", *Rumili,* 9 Haziran 1911;
Hakkı Tarık, "Büyük Günün Huzurunda", *Senin,* 20 Haziran 1911.
Halil Menteşe'nin Anıları, İstanbul 1986.
Hüseyin Şevket Efendi, *Kosova Sahrası, Mâziyi İhya Âtiyi A'lâ Eden Bir Mahşer-i İkbal*, Selanik 1327.
Karaman, Mehmet Ali, "Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati", III. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu", *Balkan Tarihi*, Birinci Cilt, Editörler: Zafer Gölen-Abidin Temizer, İstanbul 2016, s. 61-63.
Kendi Mektuplarında Enver Paşa, Yayına Hazırlayan: M. Şükrü Hanioğlu, İstanbul 1989.
Kuzucu, Kemalettin, "Balkanlar'da Son Osmanlı Padişahı: Sultan V. Mehmed Reşad'ın 1911 Yılındaki Rumeli Seyahati", *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt: 2, Sayı: 2, (2017), s. 1-39.
Küçük, Cevdet, "Mehmed V", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 28, Ankara 2003, s. 418-422.
Külçe, Süleyman, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir 1944.
Lütfi Bey, *Osmanlı Sarayının Son Günleri*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972,
Manastırlı İsmail Hakkı, *Kosova Sahrası Me'vizesi,* Selanik,1327.
Mercan, Mehmet, "Osmanlı Padişahlarının Yurt İçi Gezileri (Bir Kronoloji Denemesi)", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (Eylül 2017), s. 461-474.
Öndeş, Osman, "Sultan Reşad'ın Donanmayla Seyahati", *Donanma Dergisi*, Cilt: 79, Sayı: 454, (Temmuz 1966), s. 38-48.
Özcan, Abdülkadir, "II Mahmud'un Memleket Gezileri", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991,
Öztuna, Yılmaz, *Rumeli'ni Kaybımız*, İstanbul 1990.
Plana, Emin, "V. Sultan Mehmet Reşad'ın 1911 Yılında Kosova Vilayetine Yaptığı Ziyaret", Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), *Tebliğler*, Cilt: 2, İstanbul, 1989, s. 541-544.
Subaşı, Turgut-Özdoruk, Funda, "Tanin Gazetesi'ne göre Sultan Mehmed Reşad'ın Rumeli Seyahatinden İstanbul'a Dönüşü: Karşılama Hazırlıkları", *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 1 (Bahar 2025), s. 1110-1148.
Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, *Siyasî Hâtıralarım, (1908-1913)*, Sadeleştiren: Ziyaeddin Engin, İstanbul, 1978.
Uşaklıgil, Halid Ziya, *Saray ve Ötesi*, İstanbul 1941.
Yazıcı, Nesimi, "İsmail (Tuncu) Bey'in Hâtıra-i Seyahat'inde Sultan Reşad'ın Rumeli Ziyareti: Kosova", *Belleten*, Cilt: LXXVIII, Sayı: 283 (Aralık 2014), s. 1099-1135.
Ziya Gökalp, *Kızıl Elma*, Hayriye Matbaası ve Ortakları, Akkurum 1330.
Ziya Gökalp, *Makaleler II*, Hazırlayan: Süleyman Hayri Bolay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.

MAD 678 NUMARALI AVÂRIZ-HÂNE DEFTERİ'NİN MUHTEVASI VE KAYNAK DEĞERİ

Pof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ

Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,

agunduz@gantep.edu.tr **Orcid**: 0000-0001-9559-1402

Özet

Bu çalışmada, Osmanlı mali sistemi içerisinde başlangıçta olağanüstü bir vergi türü olarak ortaya çıkan ve zamanla düzenli bir mali uygulamaya dönüşen avârız vergisi ile bu verginin tespiti ve tahsilinde temel kaynaklar arasında yer alan avârız-hâne defterleri incelenmektedir. Çalışmanın ana kaynağını, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Fonu'nda muhafaza edilen MAD 678 numaralı avârız-hâne defteri oluşturmaktadır. 1089/1679 tarihli bu mufassal defter, Haleb Eyaleti'ne tâbi Antakya kazası başta olmak üzere çevresindeki nahiyeler ve diğer bazı kazalara ait ayrıntılı vergi, hâne ve nüfus kayıtlarını içermesi bakımından dikkat çekmektedir.

Çalışmada öncelikle avârız vergisinin Osmanlı mali sistemi içerisindeki yeri, tarihsel gelişimi ve özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda geçirdiği dönüşüm ana hatlarıyla ele alınmaktadır. Bu çerçevede, avârızın olağanüstü bir yükümlülükten giderek süreklilik arz eden bir mali araca dönüşmesi süreci değerlendirilmiştir. Ardından MAD 678 numaralı defterin fiziki özellikleri, kayıt düzeni, muhtevası ve sunduğu verilerin analitik imkânları ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

Bu bağlamda avârız-hâne defterlerinin yalnızca birer vergi kaydı niteliği taşımadığı; aynı zamanda nüfus yapısını, toplumsal tabakalaşmayı ve sosyo-ekonomik ilişkileri incelemeye imkân tanıyan çok yönlü kaynaklar olduğu vurgulanmaktadır. Defterde yer alan gerçek hâne, itibarî avârız-hânesi ve muafiyet kayıtları, şehir ve kırsal alanlar arasındaki mali farklılaşmaların tespitine de imkân sağlamaktadır. Sonuç olarak çalışma, avârız-hâne defterlerinin Osmanlı şehir ve taşra toplumunun mali ve demografik yapısını çözümlemede sahip olduğu metodolojik değeri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avârız, avârız-hâne, Osmanlı maliyesi

THE CONTENT AND SOURCE VALUE OF THE AVÂRIZ-HÂNE REGISTER NUMBERED MAD 678

Pof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ

Department of History, Faculty of Arts and Sciences, Gaziantep University
agunduz@gantep.edu.tr **ORCID**: 0000-0001-9559-1402

Abstract

In this study, the avârız tax, which initially emerged as an extraordinary form of taxation within the Ottoman fiscal system and gradually evolved into a regular fiscal practice, as well as the avârız-hâne registers, which constitute one of the principal sources for the assessment and collection of this tax, are examined. The main source of the study is the avârız-hâne register numbered MAD 678, preserved in the *Maliyeden Müdevver* Collection of the Ottoman Archives of the Directorate of State Archives. This detailed register, dated 1089/1679, is particularly noteworthy for containing comprehensive records of taxation, households, and population pertaining primarily to the kaza of Antakya, along with its surrounding *nahiyes* and several other districts subordinate to the Province of Aleppo.

The study first addresses the position of the avârız tax within the Ottoman fiscal system, its historical development, and particularly the transformation it underwent during the sixteenth and seventeenth centuries. Within this framework, the process by which avârız evolved from an extraordinary obligation into a continuously applied fiscal instrument is evaluated. Subsequently, the physical characteristics of the MAD 678 register, its recording system, its content, and the analytical possibilities offered by the data it provides are examined in detail.

In this context, it is emphasized that avârız-hâne registers do not merely constitute records of taxation; rather, they are multi-dimensional sources that enable the study of population structure, social stratification, and socio-economic relations. The records concerning actual households, notional avârız-hâne units, and exemptions contained in the register also make it possible to identify fiscal differentiations between urban and rural areas. Ultimately, the study aims to demonstrate the methodological value of avârız-hâne registers in analysing the fiscal and demographic structure of Ottoman urban and provincial society.

Keywords: Avârız, avârız-hâne, Ottoman fiscal system

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik ve erken modern dönemlerinde mali yapının sürekliliği, büyük ölçüde olağan vergi gelirlerinin yanı sıra olağanüstü şartlarda devreye sokulan ek mali yükümlülükler aracılığıyla sağlanmıştır. Devletin askerî seferleri, sınırların genişlemesi, merkezî idarenin kurumsallaşması ve taşra teşkilatının giderek karmaşıklaşması, kamu harcamalarının sürekli artmasına yol açmıştır. Bu durum, Osmanlı maliyesini yalnızca klasik vergi kalemleriyle yetinmeyen, ihtiyaçlara göre esnek biçimde şekillenen bir gelir yapısı geliştirmeye zorlamıştır. Bu bağlamda avârız vergisi, başlangıçta olağanüstü hâllerde başvurulan geçici bir uygulama olarak ortaya çıkmış, ancak özellikle XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı mali sisteminin süreklilik arz eden unsurlarından biri hâline gelmiştir[1].

Avârız vergisinin yaygınlaşması, doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'nin askerî ve idarî dönüşüm süreciyle ilişkilidir. Uzayan savaşlar, daimi ordu yapısının güçlenmesi ve lojistik ihtiyaçların artması, nakdî ve aynî kaynaklara olan talebi belirgin biçimde artırmıştır. Bu süreçte avârız, yalnızca para şeklinde değil; hizmet, zahire, hayvan ve ulaşım yükümlülükleri gibi çeşitli biçimlerde de tahsil edilmiştir. Böylece avârız, Osmanlı maliyesinde çok yönlü bir yükümlülük türü olarak işlev görmüş; hem merkezî idarenin hem de taşra teşkilatının mali dengelerini doğrudan etkilemiştir[2].

Avârızın tarh ve tahsilinde esas alınan temel araçlardan biri avârız-hâne sistemi olmuştur. Osmanlı mali terminolojisinde avârız hânesi, doğrudan bir gerçek hâneye karşılık gelmeyen, itibarî bir vergi birimini ifade etmektedir. Bu birim, bölgenin nüfus yoğunluğu, ekonomik kapasitesi, yerleşim tipi (şehir, köy, göçebe) ve sosyal yapısı dikkate alınarak belirlenmiştir. Dolayısıyla bir avârız hânesi, kimi zaman birkaç gerçek haneyi, kimi zaman ise daha geniş bir nüfus grubunu kapsayabilmekteydi. Bu durum, avârız-hâne sisteminin standart ve sabit bir yapıdan ziyade, bölgesel şartlara göre uyarlanabilen esnek bir mekanizma olduğunu göstermektedir[3].

Avârız-hâne defterleri, bu itibarî birimlerin tespiti ve uygulanmasında başvurulan en önemli birincil kaynaklar arasında yer almaktadır. Defterlerde mahalle ve köy ölçeğinde gerçek hâne sayıları, avârızdan muaf tutulan zümreler, vergiye tâbi nüfus ve toplam avârız-hâne miktarları ayrıntılı biçimde kaydedilmiştir. Bu yönüyle söz konusu defterler, yalnızca mali tarih açısından değil; aynı zamanda Osmanlı şehir ve taşra toplumunun nüfus yapısı, sosyal

[1] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, C.1, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 139.
[2] Ömer Lütfi Barkan, Avarız", *İslam Ansiklopedisi,* Milli Eğitim Basımevi, C. 2, İstanbul 1993, s. 14.
[3] Barkan, "Avarız", s. 14-15.

tabakalaşması, iskân düzeni ve ekonomik ilişkileri hakkında da kapsamlı veriler sunmaktadır. Özellikle seyyidler, askerî zümre mensupları, dinî görevliler ve diğer haric-i ez avârız grupların kayıt altına alınması, Osmanlı toplumunda muafiyet uygulamalarının nasıl işlediğini anlamaya imkân tanımaktadır.

Osmanlı mali tarihi literatüründe avârız ve avârız-hâne sistemi, genellikle devletin olağanüstü ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik geçici bir uygulama olarak ele alınmış; ancak son dönem araştırmaları, bu sistemin özellikle XVII. yüzyılda giderek kurumsallaştığını ve süreklilik kazandığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda avârız-hâne defterleri, klasik tahrir defterlerinin sunduğu bilgileri tamamlayan, hatta bazı yönleriyle aşan nitelikte kaynaklar olarak değerlendirilmektedir. Tahrir defterlerinin düzenli aralıklarla tutulmaması ve XVII. yüzyıldan itibaren işlevlerini büyük ölçüde yitirmesi, avârız-hâne defterlerini nüfus ve yerleşim araştırmaları açısından daha da önemli hâle getirmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, MAD 678 numaralı avârız-hâne defterini merkeze alarak Osmanlı'da avârız uygulamasının işleyişini ve söz konusu defterin sunduğu verilerin mahiyetini ayrıntılı biçimde ortaya koymaktır. 1089/1679 tarihli bu mufassal defter, Haleb Eyaleti'ne tâbi Antakya kazası başta olmak üzere çevresindeki nahiyeler ve diğer bazı kazalara ilişkin kapsamlı kayıtlar içermektedir. Söz konusu kayıtlar, avârız-hâne kavramının pratikte nasıl uygulandığını, muafiyetlerin hangi ölçütlere göre belirlendiğini ve gerçek hâne sayıları ile vergiye esas alınan itibarî birimler arasındaki farkın nasıl oluştuğunu somut biçimde göstermektedir.

Bu yönüyle makale, avârız-hâne defterlerini yalnızca mali yükümlülüklerin tespitine yarayan belgeler olarak değil; Osmanlı şehir ve taşra toplumunun sosyo-ekonomik yapısını, idarî önceliklerini ve demografik özelliklerini birlikte analiz etmeye imkân tanıyan çok boyutlu kaynaklar olarak ele almaktadır. Antakya ve çevresi örneği üzerinden yapılan bu inceleme, Haleb eyaletinin mali ve demografik yapısına dair mikro ölçekli ancak genellenebilir sonuçlar sunmayı amaçlamakta; aynı zamanda avârız-hâne defterlerinin Osmanlı tarih araştırmalarındaki metodolojik önemini vurgulamaktadır.

1. Osmanlı Mali Sisteminde Avârız Vergisi

Avârız, kelime anlamı itibarıyla sonradan ortaya çıkan yükümlülükleri ifade etmekte olup Osmanlı mali terminolojisinde başlangıçta geçici ve olağanüstü vergileri tanımlamak için kullanılmıştır. Klasik dönemde savaş, sefer ve donanma masrafları gibi olağanüstü ihtiyaçlar ortaya çıktığında, padişah emriyle reâyâdan nakdî, aynî veya hizmet şeklinde tahsil edilmiştir. Modern anlamda bir devlet bütçesi ve düzenli vergi sisteminin bulunmadığı bu dönemde, vergilerin büyük bölümü dirlik, malikâne ve vakıf sahipleri tarafından toplanırken, avârız bu

yapının dışında kalan istisnaî bir mali araç niteliği taşımıştır. Ancak 17. yüzyıldan itibaren düzenli hâle gelmesiyle birlikte avârız, olağanüstü niteliğini kısmen kaybederek Osmanlı mali sisteminin sürekli unsurlarından biri hâline gelmiştir[4].

Avârız vergisinin tahakkukunda temel birim olarak avârız-hânesi kullanılmıştır. Avârız-hânesi, doğrudan gerçek bir hâneye karşılık gelmeyen; belirli sayıda gerçek hânenin bir araya getirilmesiyle oluşturulan itibarî bir mali birimdir. Bu nedenle, avârız-hâne sayıları üzerinden doğrudan nüfus tahmininde bulunmak, defterlerin iç işleyişi dikkate alınmadığında yanıltıcı sonuçlar doğurabilmektedir.

Avârız-hâne sistemi, bölgenin nüfus yoğunluğu, ekonomik kapasitesi, yerleşim tipi ve sosyal yapısı gibi unsurlar göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Bu çerçevede bir avârız hânesi, bölgesel koşullara bağlı olarak birkaç gerçek haneyi ya da daha geniş bir nüfus grubunu kapsayabilmiştir. Defterlerde her mahalle ve köyün nüfusu kaydedildikten sonra, özel kurallar çerçevesinde bu nüfusun kaç avârız hânesine karşılık geldiği ayrıca hesaplanmış; itibarî olarak teşkil edilen avârız hâneleri 3, 5, 10 veya 15 evli kişiden oluşabilmiştir[5]. Bu durum, avârız-hâne sisteminin sabit ve tek tip bir yapıdan ziyade, yerel şartlara göre uyarlanabilen esnek bir mali mekanizma olduğunu ortaya koymaktadır.

Avârız vergisinin 17. yüzyılda sürekli bir mali yükümlülüğe dönüşmesi, avârız-hâne kavramının daha kurumsal bir çerçevede tanımlanmasını gerekli kılmış; *avârız-hâne defterleri* ise merkezî maliye ile taşra arasındaki mali bilgi akışını sağlayan temel araçlardan biri hâline gelmiştir.

2. Avârız-Hâne Defterleri ve Tarih Yazımındaki Yeri

Avârız-hâne defterleri, Osmanlı mali sisteminde olağanüstü vergilerin düzenli ve denetlenebilir bir çerçevede tahsil edilmesini sağlayan temel kayıt serilerinden biri olup, genel olarak mufassal ve icmâl olmak üzere iki ana türde tutulmuştur. Bu iki defter türü, hem işlevleri hem de sundukları veri düzeyi bakımından birbirini tamamlayan bir yapıya sahiptir. Mufassal defterler ayrıntılı yerel kayıtları içerirken, icmâl defterler bu ayrıntılı verilerin özetlenmiş ve merkezî idareye sunulmuş hâlini yansıtmaktadır[6].

Mufassal avârız-hâne defterleri, Osmanlı taşrasında vergiye esas teşkil eden nüfusun ve mesken birimlerinin ayrıntılı biçimde tespit edilmesini amaçlamaktadır. Bu defterlerde, öncelikle kaza, nahiye, mahalle veya köy gibi yerleşim birimlerinin adı belirtilmekte; ardından bu yerleşim alanında meskûn olan hâneler sistematik bir düzen içerisinde kaydedilmektedir. Kayıtlar yalnızca nicel bir sayım niteliği taşımamakta; aynı zamanda hâne reislerinin isimleri, sosyal statüleri ve mali yükümlülükleri açık biçimde gösterilmektedir.

Mufassal defterlerin en ayırt edici özelliği, Osmanlı toplumunun farklı sosyal gruplarını ayrı başlıklar altında ve isimleriyle birlikte kaydetmesidir. Bu çerçevede reâyâ hâneleri, askerî zümre mensupları, seyyidler, imamlar, çavuşlar, tımar ve zeamet erbabı gibi gruplar birbirinden

[4] Barkan, “Avarız”, s. 13-14.
[5] Barkan, “Avarız”, s. 15.
[6] Enver Çakar, “17. Yüzyılın İkinci Yarısında Antakya Kazasında İskân ve Nüfus (1678/1089 Tarihli Avârız-Hâne Defterine Göre)”, *Belleten,* Ağustos 2004, C. 68, S. 252, s. 434.

ayrılarak yazılmıştır. Böylece, hem vergiye tâbi olanlar ile muaf gruplar net biçimde ayrıştırılmış hem de muafiyet statüsünün hangi gerekçeye dayandığı kayıt altına alınmıştır

Mufassal kayıt düzeni, aynı zamanda hânelerin mali kapasitelerine göre sınıflandırılmasına da imkân tanımaktadır. Alâ, evsât ve ednâ şeklindeki mali tasnif, hânelerin ödeme gücünü esas alan bir vergi adaleti anlayışının yansımasıdır[7]. Bu tasnif sayesinde, aynı yerleşim birimi içerisinde dahi hâneler arasında ekonomik farklılıklar görünür hâle gelmekte; mahalle veya köy ölçeğinde toplumsal hiyerarşi somut veriler üzerinden izlenebilmektedir. Dolayısıyla mufassal avârız-hâne defterleri, yalnızca mali değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik analizler için de son derece zengin bir kaynak niteliği taşımaktadır.

İcmâl avârız-hâne defterleri ise mufassal kayıtlarda yer alan ayrıntılı bilgilerin özetlenmiş biçimini sunmaktadır. Bu defterlerde genellikle kaza veya nahiye ölçeğinde toplam avârız-hâne sayıları, avârıza tâbi olanlar ve muaf tutulanlar toplu rakamlar hâlinde gösterilmektedir[8]. İcmâl defterlerin temel işlevi, merkezî maliye açısından genel vergi potansiyelini hızlı ve karşılaştırmalı biçimde takip edebilmekti. Bu yönüyle icmâl defterleri, taşradan merkeze akan mali bilginin standartlaştırılmasını ve denetlenmesini sağlayan bir araç olarak değerlendirilmelidir.

Mufassal ve icmâl defterler arasındaki ilişki, Osmanlı mali bürokrasisinin çok katmanlı işleyişini açık biçimde yansıtmaktadır. Taşrada tutulan mufassal defterler, yerel gerçekliği ayrıntılarıyla kayda geçirirken; icmâl defterler bu verileri merkezî idarenin ihtiyaç duyduğu özet ve karşılaştırılabilir forma dönüştürmüştür. Bu çift yönlü kayıt sistemi, hem yerel düzeyde adaletli bir vergilendirme yapılmasını hem de merkezî düzeyde mali kontrolün sağlanmasını mümkün kılmıştır.

Avârız-hâne defterlerinin sunduğu bu ayrıntılı veri yapısı, Osmanlı toplumunun mali ve sosyal örgütlenmesinin mikro düzeyde incelenmesine olanak tanımaktadır. Mahalle ve köy ölçeğinde hâne yapıları, sosyal statü gruplarının dağılımı, muafiyet rejiminin işleyişi ve ekonomik farklılaşma gibi unsurlar, bu defterler aracılığıyla somut ve karşılaştırılabilir biçimde analiz edilebilmektedir. Bu yönüyle avârız-hâne defterleri, klasik Osmanlı tahrir defterlerinden farklı olarak, 17. yüzyıl ve sonrasında taşra toplumunun değişen mali ve sosyal dinamiklerini yakalamaya imkân veren özgün kaynaklar arasında yer almaktadır.

3. MAD 678 Numaralı Avârız-Hâne Defterinin Fizikî Özellikleri, İç Organizasyonu ve Metodolojik Önemi

MAD 678 numaralı avârız-hâne defteri, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Maliyeden Müdevver Fonu içerisinde muhafaza edilmektedir. Defter, 44 × 15,5 cm ebatlarında olup toplam 256 varaktan oluşmaktadır. Bazı varakların boş bırakıldığı, sayfa numaralandırmalarında ise mükerrerlikler ve atlamaların bulunduğu görülmektedir. Defter, 29 Zilhicce 1089 (11 Şubat 1679) tarihini taşımakla birlikte, muhtevasında ve özellikle son bölümünde çeşitli güncellemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu güncellemelerin 24 Şaban

[7] Barkan, "Avarız", s. 15.
[8] Çakar, "17. Yüzyılın...", s. 434.

1112 (3 Şubat 1701) tarihine kadar sürdüğü, defterin uzun bir zaman diliminde fiilen kullanıldığını göstermektedir[9].

Defterin ilk varaklarında, "Erkâm-ı Fihrist-i Kazahâ-i Vilâyet-i Haleb" başlığı altında, Haleb Eyaleti'ne bağlı kazalar ve bu kazalara tâbi nahiyelerin defter içerisindeki başlangıç varakları sistematik biçimde sıralanmıştır. Bu fihrist, defterin iç organizasyonunu ve coğrafî kapsamını anlamak bakımından temel bir rehber işlevi görmektedir. Fihristte önce kaza merkezlerinin, ardından bu kazalara bağlı nahiyelerin kaydedilmesi, Osmanlı idarî hiyerarşisinin mali kayıtlara da yansıtıldığını ortaya koymaktadır. Antakya kazasının defterin başında yer alması ve ona bağlı nahiyelerin ayrı ayrı belirtilmesi, bu kazanın eyalet içindeki idarî ve mali önemine işaret etmektedir.

İkinci varaktan itibaren, "Defter-i Hânehâ-i Re'âyâ-yı Avârız-ı …" ve "Kaza-i Antakya ve Mahallât-ı Nefs-i Antakya" başlıkları altında Antakya şehrinin mahalleleri tek tek kayda geçirilmiştir. Kayıtlar belirli ve tutarlı bir sistematik çerçevede tutulmuştur. Her mahalle başlığının ardından, o mahallede meskûn olan kişiler "beyt-i …" ibaresiyle kaydedilmiş; şahıs isimlerinin üzerine mali statülerini gösteren işaretler konulmuştur.

Bu çerçevede, mali gücü en yüksek olan hâne sahiplerinin isimlerinin üzerine "ع" (alâ), orta gelir grubuna mensup olanların üzerine "ط" (evsât), düşük gelirli hâneler için ise "ن" (ednâ) harfleri yazılmıştır. Böylece her bir hâne, ekonomik kapasitesine göre açık ve görsel olarak ayırt edilebilir bir biçimde sınıflandırılmıştır.

Defterde şehirdeki evler genel olarak "beyt-i …" şeklinde kaydedilmiş; kendi evinde oturanlar için "sâkin-i hod", kirada oturanlar için ise "sâkin-i ecir" ibaresi kullanılmıştır. Her kayıtta, meskûn kişinin hangi mali kategoriye (alâ, evsât veya ednâ) ait olduğu mutlaka belirtilmiştir. Bu durum, mülkiyet ve ikamet ilişkileri ile mali yükümlülükler arasındaki bağın defterde sistemli biçimde takip edildiğini göstermektedir.

Genel kayıt düzeni, mahalle isminden sonra "beyt-i re'âyâ" başlığı altında reayaya ait hânelerin kaydedilmesiyle başlamaktadır. Bunu, "Buyûthâ-i Yeniçeriyân ve Sipâhiyân", "Mehâşhâ-i mezkûrîn", "Buyûthâ-i erbâb-ı tımar", "Buyûthâ-i askeriyân", "Kayserlıkhâ", "Buyûthâ-i evkaf ve kaysarlık-ı vakf" gibi başlıklar izlemekte; ilgili mahallede meskûn askerî zümre, timar sahipleri, vakıf mensupları ve diğer gruplar ayrıntılı biçimde kayda alınmaktadır. Kayıtların sonunda, "Berâ-yı avârız" başlığı altında avârıza tâbi olanlar; "Berâ-yı hâric ez avârız" başlığı altında ise avârızdan muaf tutulanlar gösterilmiştir.

Her kaza veya nahiye kaydının sonunda, "Cem'an minha" başlığı altında ilgili yerleşim biriminin avârıza tâbi olanları, avârızdan muaf olanları ve toplam avârız-hâne sayıları toplu hâlde verilmiştir. Bu özet kayıtlar, hem yerel ölçekte hem de kazalar arası karşılaştırmalarda önemli bir referans noktası oluşturmaktadır.

Defterde hâne, kaysarlık ve havş gibi farklı mesken türleri; bunların mülkiyet statüleri ile alâ-evsât-ednâ şeklindeki mali sınıflandırmaları ayrıntılı biçimde gösterilmiştir. Bunun yanı sıra hâne reislerinin isimleri ile reaya veya askerî zümreye mensubiyetleri düzenli biçimde

[9] BOA, MAD, 678, s. 2-545.

kaydedilmiştir. Bu veri düzeni, mali tasnifin mahalle ve yerleşim birimi ölçeğinde karşılaştırmalı olarak izlenmesine imkân tanımaktadır.

Defterde yer alan yerleşim birimleri ve bunların defter içindeki varak ve sayfa aralıkları şu şekildedir:

Antakya Kazası, varak 2-23 (s. 2-45); varak 24 boş bırakılmıştır.

Kuseyr Nahiyesi, varak 25-39 (s. 54-83).

Altun-Özü Nahiyesi, varak 40-49 (s. 88-104).

Cebel-i Akra Nahiyesi, varak 50-58 (s. 108-124).

Süveyde Nahiyesi, varak 59-67 (s. 128-147); sayfa numaralandırması 129’dan 140’a atlamaktadır.

Maʿarratü’l-Mısrîn Kazası, varak 68-92 (s. 154-202).

İdlibü’s-Suğrâ Kazası, varak 93-109 (s. 206-229); sayfa numaralandırması 229’dan 240’a atlamaktadır.

Sermin Kazası, varak 110-130 (s. 240-283).

Maʿarratü’n-Nuʿmân Kazası, varak 131-137 (s. 284-297).

Kefertâb Nahiyesi, varak 138-140 (s. 299-302).

Eriha Kazası, varak 141-162 (s. 305-347); sayfa numaralandırması 347’den 351’e atlamaktadır.

Dergüş Kazası, varak 163-174 (s. 351-373).

Şugur Kazası, varak 175-180 (s. 374-385).

Cisr-i Şugur Nahiyesi, varak 181-194 (s. 386-413).

Şeyhülhadîd ve Gündüzlü Kazası, varak 195-196 (s. 414-416).

Amik Nahiyesi, varak 196-204 (s. 417-422).

Harim Kazası, varak 204-210 (s. 423-445).

Armanaz Nahiyesi, varak 210-216 (s. 445-456).

Cebel-i A‘lâ Nahiyesi, varak 216-219 (s. 457-462).

Tizin Kazası, varak 219-224 (s. 463-473).

Cebel-i Bârişa Nahiyesi, varak 225-229 (s. 474-482).

Münbic Kazası, varak 229-231 (s. 483-487); sayfa numaralandırması 487’den 490’a geçmektedir.

Ravendan Kazası, varak 232-234 (s. 490-495).

Bakras Kazası, varak 235-246 (s. 496-519).

Defterin son bölümünde, varak 247-254 (s. 520-545) arasında Antakya Kazası yeniden sayım kapsamına alınmıştır. Bu uygulamanın temel nedeni, bazı hâne sahiplerinin avârızdan muaf olduklarını ileri sürmeleridir. 24 Şaban 1112 (3 Şubat 1701) tarihinde gerçekleştirilen bu yeni sayımda, Antakya merkezi ile ona bağlı köylerdeki avârız-hânelerin tespiti amacıyla daha önce emr-i şerif gereğince yapılan tahrire atıf yapılmış; reâyâ, askerî zümre ve diğer muaf grupların isimleriyle birlikte kayda geçirildiği belirtilmiştir. Ancak incelemeler sonucunda,

muafiyet iddiasında bulunan bazı hânelerin Defter-i Hümâyun'da kayıtlarının bulunmadığı ve muafiyeti kanıtlayan geçerli bir hüccet ibraz edemedikleri anlaşılmıştır. Bunun üzerine, haksız muafiyet taleplerinin reddedilmesi ve her bir hâneye düşen avârız yükümlülüğünün kanun hükümlerine uygun şekilde tahsil edilmesi emredilmiştir.

Bu bağlamda MAD 678 numaralı defter, yalnızca belirli bir tarihe ait mali durumu yansıtan bir kayıt olmaktan ziyade, Osmanlı taşrasında vergi yükümlülüklerinin nasıl izlenip denetlendiğini, merkez ile taşra arasındaki mali ilişkinin nasıl süreklilik kazandığını ve idari-mali bilginin hangi yöntemlerle güncellendiğini ortaya koyan çok katmanlı bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu özellikleriyle defter, hem kaza ve nahiye ölçeğinde karşılaştırmalı analizlere hem de uzun dönemli mali değişimlerin izlenmesine imkân veren güçlü bir metodolojik zemin sunmaktadır.

MAD 678 numaralı avârız-hâne defteri, yalnızca rakamsal veriler sunan bir mali kayıt olmanın ötesinde, Osmanlı taşrasında devlet-toplum ilişkilerinin nasıl kurulduğunu göstermesi bakımından da büyük önem taşımaktadır. Defterin mufassal yapısı, mahalle ve köy ölçeğinde mikro analizler yapılmasına imkân tanımaktadır.

Sonuç

MAD 678 numaralı avârız-hâne defteri, XVII. yüzyıl Osmanlı mali sisteminin taşra düzeyindeki işleyişini ayrıntılı ve çok yönlü biçimde yansıtan temel birincil kaynaklardan biridir. Haleb Eyaleti'ne tâbi Antakya kazası başta olmak üzere çevresindeki nahiyeler ve diğer kazalara ait kayıtlar, avârız uygulamasının şehir ve kırsal alanlarda tek tip bir biçimde değil; yerel demografik, ekonomik ve sosyal şartlar dikkate alınarak farklı usullerle tatbik edildiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu durum, Osmanlı maliyesinin katı ve merkeziyetçi bir yapıdan ziyade, yerel gerçekliklerle uyumlu, esnek bir vergilendirme pratiğine sahip olduğunu göstermektedir.

Defterde yer alan gerçek hâne sayıları ile itibarî avârız-hâne birimleri arasındaki dönüşüm mekanizması, avârız-hâne kavramının doğrudan nüfus göstergesi olarak kullanılmasının metodolojik açıdan sakıncalarını da gözler önüne sermektedir. Aynı eyalet sınırları içerisinde dahi bir avârız hânesinin kaç gerçek haneyi temsil ettiği değişkenlik göstermekte; bu farklılıklar nüfus yoğunluğu, ekonomik kapasite, yerleşim tipi ve muafiyet oranları gibi unsurlarla doğrudan ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla, avârız-hâne defterlerinden hareketle yapılacak nüfus ve yerleşim analizlerinde, defterlerin iç mantığı ve bölgesel katsayılar dikkate alınmadan ulaşılan sonuçların yanıltıcı olabileceği açıktır.

MAD 678 numaralı defterin sunduğu en önemli katkılardan biri, muafiyet rejiminin işleyişine dair sağladığı ayrıntılı verilerdir. Seyyidler, askerî zümre mensupları, dinî görevliler ve diğer haric-i ez avârız gruplar, yalnızca sayısal olarak değil; isimleri ve statü gerekçeleriyle birlikte kaydedilmiştir. Defterin son bölümünde Antakya kazasına yönelik olarak yapılan yeniden tahrir ve muafiyet taleplerinin merkezî denetime tâbi tutulması, Osmanlı mali bürokrasisinin taşradaki vergi yükümlülüklerini sürekli olarak izlediğini ve haksız muafiyet girişimlerine karşı müdahale mekanizmaları geliştirdiğini göstermektedir. Bu yönüyle defter, merkez ile taşra arasındaki mali ilişkinin statik değil, dinamik ve denetim odaklı bir karakter taşıdığını ortaya koymaktadır.

Mufassal kayıt düzeni sayesinde, mahalle ve köy ölçeğinde hâne yapıları, mesken türleri, mülkiyet ilişkileri ve alâ-evsât-ednâ şeklindeki mali tasnifler karşılaştırmalı olarak izlenebilmektedir. Bu durum, avârız-hâne defterlerini yalnızca mali tarih açısından değil; şehir tarihi, nüfus tarihi ve Osmanlı toplumunun sosyo-ekonomik yapısını inceleyen çalışmalar açısından da son derece değerli kılmaktadır. Özellikle Antakya örneğinde görüldüğü üzere, mahalleler arasındaki mali farklılaşmalar ve statü dağılımları, kentsel mekân ile toplumsal hiyerarşi arasındaki ilişkinin somut veriler üzerinden analiz edilmesine imkân tanımaktadır.

Sonuç olarak MAD 678 numaralı avârız-hâne defteri, belirli bir tarihe ait donuk bir mali tablo sunmanın ötesinde, Osmanlı taşrasında vergi yükümlülüklerinin nasıl belirlendiğini, uygulandığını, denetlendiğini ve zaman içinde nasıl güncellendiğini gösteren dinamik bir kayıt serisi niteliği taşımaktadır. Bu özellikleriyle defter, hem mikro ölçekte kaza ve nahiye bazlı karşılaştırmalı analizlere hem de uzun dönemli mali ve demografik değişimlerin izlenmesine olanak sağlayan güçlü bir metodolojik zemin sunmaktadır. Avârız-hâne defterlerinin bu çok yönlü potansiyeli, Osmanlı maliyesinin ve taşra toplumunun daha bütüncül biçimde anlaşılabilmesi için gelecekte yapılacak çalışmalar açısından da önemli imkânlar barındırmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maliyeden Müdevver (MAD), nr. 678.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Enver Çakar, “17. Yüzyılın İkinci Yarısında Antakya Kazasında İskân ve Nüfus (1678/1089 Tarihli Avârız-Hâne Defterine Göre)”, *Belleten¸* Ağustos 2004, C. 68, S. 252.

Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600),* C.1, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.

Ömer Lütfi Barkan, “Avarız”, *İslam Ansiklopedisi,* Milli Eğitim Basımevi, C. 2, İstanbul 1993.

678 Numaralı Avârız-Hâne Defterine Göre Haleb Eyaletinde Bazı Kaza ve Nahiyelerin Mukayesesi

Pof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ

Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,

agunduz@gantep.edu.tr Orcid: 0000-0001-9559-1402

Özet

Bu çalışma, Haleb eyaletine tâbi bazı kaza ve nahiyelerin 1697 tarihli MAD 678 numaralı avârız-hâne defterinde yer alan verileri esas alınarak hazırlanmıştır. Çalışmanın temel amacı, söz konusu yerleşim birimlerinde tespit edilen gerçek hâne sayıları ile itibarî avârız-hâne birimleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve bu ilişki üzerinden Osmanlı mali sistemi içerisinde vergi yükünün bölgesel dağılımını analiz etmektir. Bu doğrultuda avârız-hâne uygulamasının taşra ölçeğinde nasıl işlediği, hangi ölçütlere göre belirlendiği ve yerleşim birimleri arasında ne tür farklılıklar ortaya çıkardığı ele alınmaktadır.

Çalışma, nicel verilerin analizi yoluyla Haleb eyaletine bağlı kazalar ile bunlara tâbi nahiyeler arasındaki mali ve demografik farklılaşmaları karşılaştırmalı bir perspektifle incelemektedir. Bu kapsamda nüfusun dinî ve sosyal bileşimi, Müslüman ve gayrimüslim unsurların dağılımı ile haric-i ez avârız statüsünde bulunan seyyidler, askerî zümre mensupları ve dinî görevlilerin sayı ve oranları değerlendirilmiştir. Söz konusu muaf grupların, avârız-hâne sayılarının belirlenmesinde ve vergi yükünün dengelenmesinde oynadığı rol özellikle vurgulanmaktadır.

Elde edilen bulgular, avârız-hâne sisteminin yalnızca bir vergi tahsil aracı olmadığını; aynı zamanda Osmanlı taşra toplumunun nüfus yapısını, sosyal tabakalaşmasını ve idarî önceliklerini yansıtan dinamik ve çok yönlü bir mekanizma olarak işlediğini göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, avârız-hâne defterlerinin Osmanlı mali tarihi kadar şehir ve kırsal alanlara ilişkin sosyo-ekonomik araştırmalar açısından da taşıdığı metodolojik önemi ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avârız-hâne defteri, Haleb Eyaleti, Kaza, Nahiye

A COMPARİSON OF CERTAİN KAZAS AND NAHİYES İN THE PROVİNCE OF ALEPPO ACCORDİNG TO THE AVÂRIZ-HÂNE REGİSTER NO. 678

Pof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ

Department of History, Faculty of Arts and Sciences, Gaziantep University
agunduz@gantep.edu.tr ORCID: 0000-0001-9559-1402

Abstract

This study is based on the data recorded in the avârız-hâne register numbered MAD 678, dated 1697, concerning several *kazas* and *nahiyes* subordinate to the Province of Aleppo. The main objective of the study is to reveal the relationship between the actual number of households identified in these settlement units and the notional avârız-hâne units, and to analyse the regional distribution of the tax burden within the Ottoman fiscal system through this relationship. In this context, the study examines how the avârız-hâne system functioned at the provincial level, the criteria according to which it was determined, and the types of differences that emerged among settlement units.

The study adopts a comparative perspective by analysing quantitative data to examine the fiscal and demographic differences between the *kazas* of the Province of Aleppo and their subordinate *nahiyes*. Within this framework, the religious and social composition of the population, the distribution of Muslim and non-Muslim elements, and the numbers and proportions of sayyids, members of the military class, and religious officials who were classified as haric-i ez avârız are evaluated. Particular emphasis is placed on the role played by these exempt groups in determining the number of avârız-hâne units and in balancing the overall tax burden.

The findings indicate that the avârız-hâne system functioned not merely as an instrument of tax collection, but also as a dynamic and multi-dimensional mechanism reflecting the population structure, social stratification, and administrative priorities of Ottoman provincial society. In this respect, the study aims to demonstrate the methodological significance of avârız-hâne registers for socio-economic research on urban and rural areas, as well as for the study of Ottoman fiscal history.

Keywords: Avârız-hâne register, Province of Aleppo, Kaza, Nahiye

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nin klasik ve klasik sonrası dönemlerinde mali yapının temel unsurlarından biri, olağanüstü hâllerde başvurulan avârız vergisidir. İlk dönemlerde geçici ve istisnaî bir nitelik taşıyan avârız, özellikle XVI. yüzyılın sonlarından itibaren savaşların süreklilik kazanması ve askerî-mali ihtiyaçların artmasıyla birlikte daha düzenli bir vergi hâline gelmiştir. Bu süreçte avârızın tarh ve tahsilinde kullanılan avârız-hâne defterleri, yalnızca mali yükümlülüklerin belirlenmesi açısından değil; nüfus, yerleşim yapısı ve sosyal tabakalaşmanın tespiti bakımından da büyük önem taşımaktadır.

MAD 678 numaralı defter, Haleb eyaletine bağlı farklı idarî birimlerde (kaza ve nahiyelerde) avârız-hâne hesabının hangi oranlar ve ölçütler üzerinden kurgulandığını tespit etmeye imkân tanımaktadır. Defterin sunduğu nicel veriler, iki temel soruyu gündeme getirmektedir: Gerçek hâne sayıları, itibarî avârız-hâne birimlerine hangi dönüşüm mekanizmalarıyla aktarılmıştır? Bu dönüşüm sürecinde muafiyet statüsüne sahip zümreler ile sosyal konumları itibarıyla ayrıcalıklı gruplar, vergi yükünün dağılımını hangi yönde ve ne ölçüde dengeleyici bir rol üstlenmiştir? Bu çalışma, söz konusu soruları karşılaştırmalı bir analiz çerçevesinde ele alarak cevaplamayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın kapsamı, defterde yer alan seçili kaza ve nahiyelerin toplam hâne, avârıza tâbi hâne, muaf hâne, dinî bileşim ve haric-i ez avârız grupları bakımından birbiriyle mukayesesiyle sınırlıdır. Bu sınırlılık aynı zamanda yöntemin gücünü oluşturur: farklı büyüklükteki yerleşimlerin aynı defter içinde aynı kayıt mantığıyla yazılmış olması, oranlara dayalı kıyas yapmayı mümkün kılar.

2. Avârız Vergisi ve Avârız-Hâne Sistemi

Avârız vergisi, Osmanlı mali terminolojisinde devletin olağan gelirlerinin yetersiz kaldığı durumlarda başvurulan fevkalâde yükümlülükleri ifade eder. Bu vergilerin adil ve düzenli biçimde dağıtılabilmesi için nüfus, itibarî vergi birimleri olan avârız hânelerine bölünmüştür. Bir avârız hânesi her zaman tek bir gerçek haneye karşılık gelmez; yerel ekonomik kapasite, nüfus yoğunluğu, üretim imkanları, güvenlik ve iaşe yükümlülükleri gibi unsurların yanı sıra muafiyet statüleri (haric-i ez avârız) dikkate alınarak belirlenir[1]. Dolayısıyla avârız-hâne hesabı, yalnızca 'kaç hâne var?' sorusunun cevabı değildir; aynı zamanda 'hangi hâneler vergi yükünü taşır?' sorusunun da bir ifadesidir.

MAD 678 verilerinde bu durum, GH/AH (gerçek hâne / avârız-hâne) oranlarındaki oynaklıkla izlenebilir. Bazı birimlerde yaklaşık her 6 gerçek hâne 1 avârız-hâneye karşılık gelirken, bazı birimlerde bu oran 12-13 bandına yükselmekte; hatta istisnaî bir örnek olarak İdlibü's-Suğrâ'da daha uç bir değer görülmektedir.

3. Kaynak ve Yöntem

Çalışmanın temel kaynağı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilen MAD 678 numaralı avârız-hâne defteridir. Defterde kaza ve nahiyeler bazında avârıza tâbi hâne, avârızdan

[1] Ömer Lütfi Barkan, Avarız", *İslam Ansiklopedisi,* Milli Eğitim Basımevi, C. 2, İstanbul 1993, s. 14-15.

muaf hâne, toplam hâne, dinî bileşim (Müslim, gayrimüslim, Yahudi, Kıpti) ve bazı statü başlıkları (kul oğlu, sâdât, askerî, imam, diğer) birlikte verilmektedir.

Yöntem üç aşamalıdır. Birinci aşamada, yerleşimlerin nüfus büyüklüğü 'toplam hâne' üzerinden sıralanmış ve merkezî kazalarla çevresel nahiyeler arasındaki ölçek farkı gösterilmiştir. İkinci aşamada, GH/AH oranı hesaplanarak gerçek hânelerin avârız-hâne birimine dönüşüm katsayısı ortaya konulmuştur. Üçüncü aşamada, muafiyet oranı (muaf hâne / toplam hâne), dinî çeşitlilik oranı (gayrimüslim+Yahudi+Kıpti / toplam hâne) ve haric-i ez avârız payı (kul oğlu+sâdât+askerî+imam+diğer / toplam hâne) gibi türetilmiş göstergeler kullanılarak avârız-hâne hesabını etkileyen demografik ve statü bileşenleri tartışılmıştır.

Veriler, tablo ve grafikler aracılığıyla sunulmuş; her bir grafik, ilgili oranların yorumlanmasına imkân verecek biçimde bölüm içinde doğrudan analize dâhil edilmiştir. Bununla birlikte, defter kayıtlarında yer yer yuvarlak (kesirli) avârız-hâne değerlerine rastlanması ve bazı idarî birimlerde uç oranların ortaya çıkması, nicel sonuçların yorumlanmasında ihtiyatlı bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle elde edilen nicel bulgular, tek başına kesin hükümler üretmekten ziyade, tarihsel ve yapısal eğilimleri görünür kılan birer "gösterge seti" olarak değerlendirilmiştir.

4. Haleb Eyaletinde Kaza ve Nahiyelerin Genel Görünümü

Tablo 1 ve Grafik 1, seçili kaza ve nahiyelerde gerçek hâne sayılarının dağılımını ortaya koymaktadır. Toplam hâne bakımından en büyük beş birim sırasıyla Maʿarratü'l-Mısrîn Kazası (2347), Eriha Kazası (1968), Sermin Kazası (1725), İdlibü's-Suğrâ Kazası (1654), Antakya Kazası (1614) şeklindedir. Bu birimler, eyaletin idarî ve iktisadî çekim alanlarını temsil eder. Buna karşılık en küçük beş birim Kefertâb Nahiesi (125), Şugur Kazası (526), Maʿarratü'n-Nuʿmân Kazası (561), Cebel-i Akra Nahiyesi (675), Süveyde Nahiyesi (704) olup, daha sınırlı ölçekli yerleşim niteliği taşır.

Ölçek farkı, avârız-hâne hesabını doğrudan etkiler: nüfus yoğunluğu yüksek merkezlerde vergi yükü daha geniş bir tabana yayılabilirken, küçük yerleşimlerde vergi birimleri daha 'yoğun' kurgulanmak zorunda kalabilir. Bu yüzden nicel analiz, yalnızca büyüklük kıyası değil; büyüklük ile dönüşüm katsayısının (GH/AH) birlikte okunması esasına dayanır.

Bu bölümde ayrıca dinî bileşim ve muafiyet yapısı, merkezî birimlerin 'kurumsal' karakteriyle ilişkilendirilir. Örneğin, askerî ve dinî görevlilerin nispeten yüksek olduğu yerleşimlerde avârızdan muaf grupların varlığı artmakta; bu durum, avârıza tâbi hâne sayısını ve dolayısıyla avârız-hâne birimini etkileyebilmektedir.

Grafik 1, yerleşimlerin demografik ölçeklerini karşılaştırmayı mümkün kılar. Eyalet içindeki kazalar çekirdek yerleşimler olarak öne çıkarken, nahiyeler genellikle daha küçük ölçekli çevre birimlerdir. Bu durum, avârız-hâne sisteminin tek tip işlemediğini ve aynı defter içinde yerel ölçek ve işleve göre farklı katsayıların uygulandığını göstermektedir.

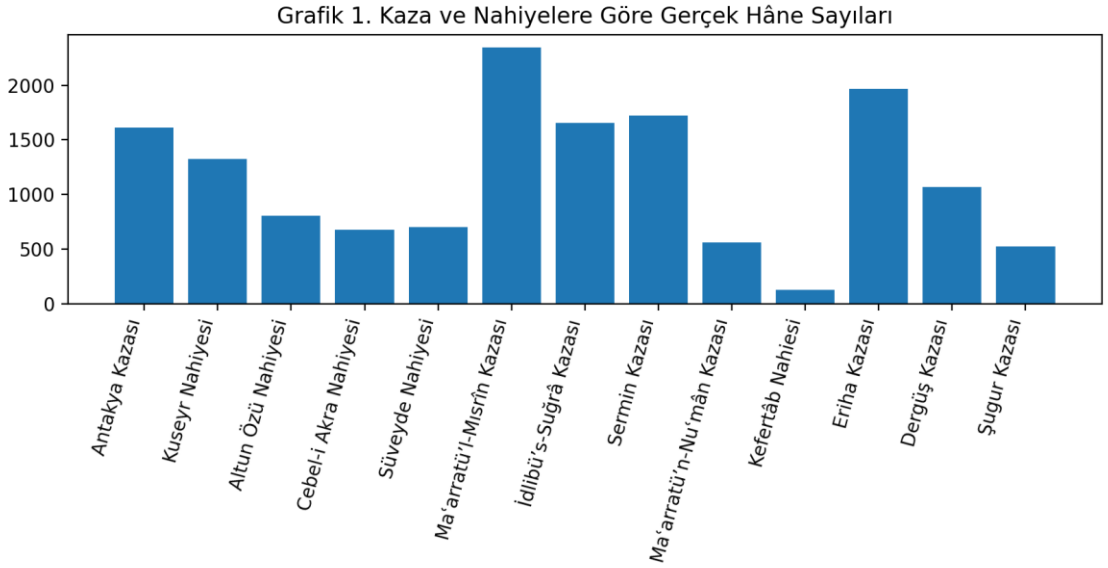

Tablo 1, büyüklük sıralamasını ayrıntılı biçimde gösterir. Büyük ölçekli kazalarda (Antakya, Maʿarratü'l-Mısrîn, Eriha, Sermin gibi) toplumsal ve idarî işlev çeşitliliğinin daha yüksek olması beklenir. Bu tür bir çeşitlilik, muafiyet gruplarının (askerî, imam, sâdât) ve dinî bileşimin (gayrimüslim/Yahudi/Kıpti) görünürlüğünü artırabilir. Dolayısıyla nicel analiz, sadece toplam hâne üzerinden değil; bu hânelerin hangi statülerle 'vergi yükünü taşıdığı' üzerinden sürdürülmelidir.

Tablo 1. Gerçek Hâne Büyüklükleri ve Ölçek Sıralaması

Kaza / Nahiye	Gerçek Hâne (Toplam)
Maʿarratü'l-Mısrîn Kazası	2347
Eriha Kazası	1968
Sermin Kazası	1725
İdlibü's-Suğrâ Kazası	1654
Antakya Kazası	1614
Kuseyr Nahiyesi	1327
Dergüş Kazası	1069
Altun Özü Nahiyesi	806
Süveyde Nahiyesi	704
Cebel-i Akra Nahiyesi	675
Maʿarratü'n-Nuʿmân Kazası	561
Şugur Kazası	526
Kefertâb Nahiesi	125

Gerçek Hâne / Avârız-Hâne (GH/AH) Oranı ve Vergi Yükünün Yoğunlaşması (Tablo 2, Grafik 2)

GH/AH oranı, avârız-hâne sisteminde uygulanan dönüşüm katsayısını ifade etmektedir. Bu oranın düşük olması, vergi yükünün daha geniş bir mükellef kitlesine dağıtıldığını göstermektedir. Antakya Kazası'nda tespit edilen GH/AH = 5,96 değeri ise avârız-hânelerinin görece seyrek biçimde teşkil edildiğine işaret etmekte; kentin idarî, ticari ve askerî ağırlığının bu dağılım yapısını mümkün kıldığına işaret etmektedir.

Tablo 2. Gerçek Hâne / Avârız-Hâne (GH/AH) Oranı

Yer	Gerçek Hâne	Avârız Hânesi	GH/AH (%)
Antakya Kazası	1614	271.0	5.96
Kefertâb Nahiyesi	125	11.5	10.87
Maʿarratü'n-Nuʿmân Kazası	561	50.5	11.11
Dergüş Kazası	1069	94.0	11.37
Maʿarratü'l-Mısrîn Kazası	2347	205.0	11.45
Eriha Kazası	1968	166.0	11.86
Sermin Kazası	1725	145.0	11.90
Kuseyr Nahiyesi	1327	110.0	12.06
Cebel-i Akra Nahiyesi	675	54.5	12.39
Altun Özü Nahiyesi	806	63.0	12.79
Süveyde Nahiyesi	704	53.5	13.16
Şugur Kazası	526	39.0	13.49
İdlibü's-Suğrâ Kazası	1654	36.0	45.94

Kefertâb Nahiyesi'nde GH/AH=10.87 (125/11,5) olup, küçük yerleşimlerde avârız-hâne biriminin daha 'yoğun' tasarlandığını düşündürür. Burada belirleyici olan, nüfusun azlığı nedeniyle vergi yükünün 'az sayıda birime' bölünerek tahsil edilebilir hâle getirilmesidir. Bu tür yerleşimlerde avârız-hâne katsayısı, toplumsal tabakalaşmadan ziyade idarenin kabiliyetiyle daha doğrudan ilişkilendirilebilir.

İdlibü's-Suğrâ'da GH/AH=45.94 gibi istisnaî bir değer ortaya çıkmaktadır (1654 gerçek hâne / 36 avârız-hâne). Bu uç oran iki ihtimali gündeme getirir: (i) avârız-hâne biriminin çok yüksek katsayıyla kurulması (yani bir avârız-hânenin olağan dışı sayıda gerçek haneyi kapsaması), (ii) defterde avârız-hâne sayısının farklı bir kayıt/hesap mantığıyla yazılmış olması. Bu nedenle İdlib örneği, sistemin esnekliğini gösterdiği kadar, defter verisinin yerel bağlamla birlikte okunması gerektiğini de hatırlatır.

Grafik 2. Gerçek Hâne / Avârız-Hâne (GH/AH) Oranı

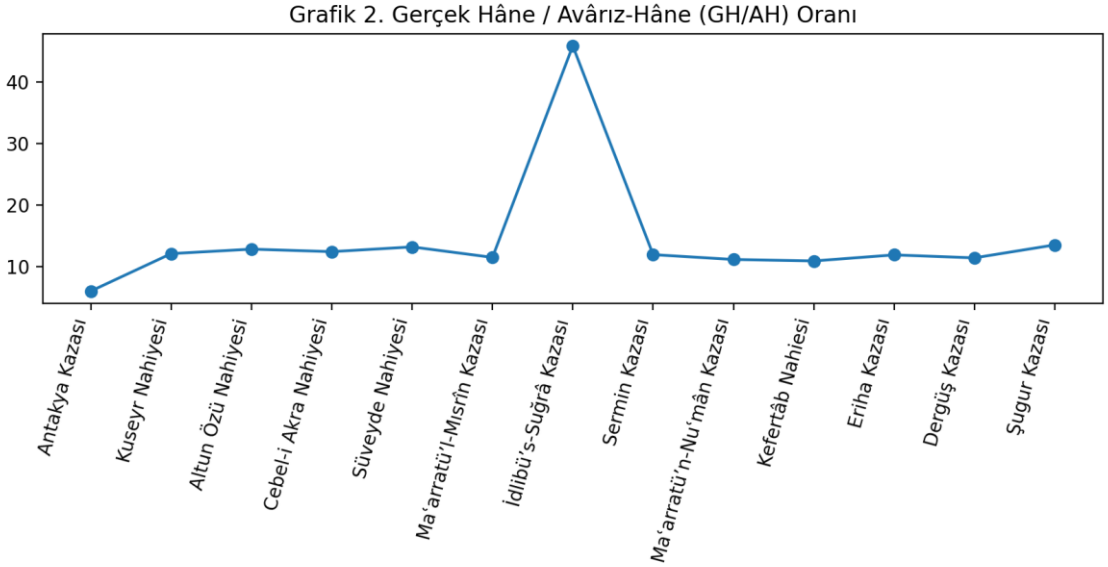

Grafik 2'de dikkat çeken bir diğer husus, birçok birimin 11–13 bandında kümelenmesidir. Maʿarratü'l-Mısrîn (11,45), Sermin (11,90) ve Eriha (11,86) gibi kazalar bu kümeyi temsil eder. Bu kümelenme, Haleb eyaletinde 'ortalama' bir dönüşüm katsayısının varlığını; Antakya ve İdlib gibi örneklerin ise bu ortalamadan sapmaları temsil ettiğini düşündürmektedir. Dolayısıyla karşılaştırmalı değerlendirme, sapma üreten birimler üzerinde yoğunlaştırıldığında açıklayıcılık artmaktadır.

Avârızdan Muaf Hâneler ve Muafiyetin Dengeleyici İşlevi (Tablo 3)

Muafiyet oranı, avârız-hâne hesabının toplumsal statüyle nasıl kesiştiğini gösteren en doğrudan göstergedir. Muaf hâneler, çoğu durumda idarî hizmet yürüten askerî zümre mensupları ile dinî görevliler (imam vb.) ve sâdât gibi statü gruplarını içerir. Bu grupların büyüklüğü arttıkça, fiilen avârıza tâbi hâne kitlesi daralır; buna rağmen devlet tahsilat hedefini korumak için avârız-hâne katsayısını yeniden ayarlamak zorunda kalabilir.

Tablo 3. Avârızdan Muaf Hânelerin Oranı (%)

Yer	Muaf Hâne	Toplam Hâne	Muafiyet (%)
İdlibü's-Suğrâ Kazası	431	1654	26.1
Antakya Kazası	258	1614	16.0
Şugur Kazası	50	526	9.5
Kefertâb Nahiyesi	11	125	8.8
Süveyde Nahiyesi	51	704	7.2
Maʿarratü'l-Mısrîn Kazası	166	2347	7.1
Sermin Kazası	120	1725	7.0
Altun Özü Nahiyesi	51	806	6.3
Eriha Kazası	120	1968	6.1
Maʿarratü'n-Nuʿmân Kazası	32	561	5.7
Dergüş Kazası	52	1069	4.9
Cebel-i Akra Nahiyesi	32	675	4.7
Kuseyr Nahiyesi	27	1327	2.0

Bu nedenle muafiyet, sadece 'vergi dışılık' değil; aynı zamanda vergi yükünü kimlerin taşıyacağını belirleyen yapısal bir mekanizma olarak değerlendirilmelidir. Tablo 3, bazı birimlerde muafiyetin düşük, bazı birimlerde ise görece yüksek seyrettiğini göstermektedir. Merkezî işlevi olan yerleşimlerde (askerî-idarî personel ve dinî görevli yoğunluğu nedeniyle) muafiyetin yükselmesi beklenir; bu beklenti veri setinde yer yer doğrulanmaktadır.

Dinî Bileşim: Müslim-Gayrimüslim-Yahudi-Kıpti Dağılımı (Tablo 4)

Dinî bileşim, vergi kapasitesini doğrudan belirleyen bir değişken olmaktan ziyade, yerleşimin iktisadî ağlara ve hareketliliğe açıklığını gösteren dolaylı bir göstergedir. Gayrimüslim, Yahudi ve Kıpti hânelerin birlikte kaydedildiği yerleşimler, çoğu zaman ticaret güzergâhlarına yakınlık, zanaat üretimi veya pazar bağlantıları gibi unsurlarla ilişkilendirilebilir.

Tablo 4. Gayrimüslim, Yahudi, Kıpti Oranı (%)

Yer	Müslim	Gayrimüslim	Yahudi	Kıpti	G.Müslim Toplam (%)
Süveyde Nahiyesi	590	107			15.2
Şugur Kazası	445	79			15.0
İdlibü's-Suğrâ Kazası	989	111	52	3	10.0
Altun Özü Nahiyesi	719	70			8.7
Dergüş Kazası	952	55			5.1
Cebel-i Akra Nahiyesi	636	32			4.7
Kuseyr Nahiyesi	1277	22			1.7
Sermin Kazası	1570	13	2		0.9
Eriha Kazası	1851		10		0.5

Tablo 4'te bazı birimlerde gayrimüslim unsur oranının belirginleşmesi, Haleb eyaletinde yer yer çok topluluklu bir sosyal dokunun mevcut olduğunu gösterir. Bu durum, avârız-hâne sisteminin uygulanmasında da dolaylı biçimde etkili olabilir; zira ekonomik faaliyet çeşitliliği ve gelir akışları, itibarî vergi birimlerinin tayininde dikkate alınan yerel parametrelerdendir.

Haric-i Ez Avârız Gruplar: Statü Bileşimi ve Yerleşim Fonksiyonu (Tablo 5)

Haric-i ez avârız gruplarının toplam hâneler içindeki payı, yerleşimlerin idarî ve kurumsal fonksiyonları hakkında güçlü bir ipucu sunar. Askerî zümre ve dinî görevlilerin nispi yoğunluğu artan yerleşimler, çoğu zaman kaza merkezi olma, güvenlik teşkilatı barındırma veya dinî kurum yoğunluğu gibi özellikler taşır.

Tablo 5. Haric-i Ez Avârız Grupların Payı (%)

Yer	Kul Oğlu	Sâdât	Askerî	İmam	Diğer	Haric Payı (%)
Sermin Kazası	16	84	4	27	9	8.1
Maʿarratü'n-Nuʿmân Kazası		13	4	6	12	6.2
Dergüş Kazası	25	3	20	12	2	5.8
Eriha Kazası	8	74	7	18		5.4
İdlibü's-Suğrâ Kazası	25	16	9	16	2	4.1
Maʿarratü'l-Mısrîn Kazası	7	45	3	14	18	3.7
Kuseyr Nahiyesi	1	7	10	8	2	2.1
Altun Özü Nahiyesi	1	1	8	7		2.1

Bu gruplar avârız-hâne hesabında iki yönlü bir etki üretir. Bir yandan muafiyet havuzunu genişleterek avârıza tâbi hâne kitlesini daraltır; öte yandan merkezî idarenin yereldeki temsil kapasitesini güçlendirdiği için tahsilatın 'daha geniş tabana yayılması'na da imkân verebilir. Bu ikili etki, GH/AH oranlarıyla birlikte okunduğunda anlam kazanır: örneğin Antakya'da düşük GH/AH oranı, 'vergi yükünün geniş tabana yayılması' tezini desteklerken; haric grupların bileşimi bu yayılmanın nasıl mümkün olduğunu açıklamaya yardım eder.

6. Tartışma: Merkez-Çevre Mantığı, Uç Değerler ve Yorum Sınırları

MAD 678 verileri, Haleb eyaletinde avârız-hâne sisteminin merkez–çevre ayrımına duyarlı bir biçimde işlediğini göstermektedir. Merkezî kazalarda (yüksek nüfus ve kurumsal

yoğunluk) avârız-hâne birimleri daha ‘seyrek’ kurulabilmekte; böylece vergi yükü daha geniş bir mükellef kitlesine yayılabilmektedir. Çevresel nahiyelerde ise nüfusun sınırlı olması, avârız-hâne birimlerinin daha yoğun kurgulanmasını teşvik etmektedir.

Bununla birlikte, uç oranlar (özellikle İdlibü’s-Suğrâ) yorumda ihtiyatı zorunlu kılar. Bu tür uç değerler, ya yerel iktisadî kapasite farkını ya da defterin belirli birimlerde farklı bir hesap mantığı kullandığını düşündürür. Bu nedenle çalışma, nicel bulguları kesin hüküm yerine ‘karşılaştırmalı göstergeler’ olarak ele almakta; yorumlarını da bu sınırlar içinde kurmaktadır.

Literatür açısından bulgular, avârızın XVII. yüzyılda düzenli bir mali yükümlülüğe dönüştüğü ve avârız-hâne defterlerinin taşra maliyesinde kurumsallaştığı yönündeki tespitlerle uyumludur. Bu çalışma, söz konusu genel çerçeveyi Haleb eyaleti ölçeğinde sayısal karşılaştırmalarla görünür kılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, 1697 tarihli MAD 678 numaralı avârız-hâne defterinin nicel verileri üzerinden, Haleb eyaletine tâbi seçili kaza ve nahiyelerde avârız-hâne sisteminin nasıl kurgulandığını ve vergi yükünün hangi ölçütlerle farklılaştırıldığını karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Defterin aynı kayıt mantığı içinde farklı büyüklükteki idarî birimleri (çekirdek kazalar ve çevresel nahiyeler) birlikte kapsaması, hem ölçek hem de dönüşüm katsayısı (GH/AH) temelli bir kıyaslamayı mümkün kılmıştır. Bu çerçevede çalışma, toplam hâne büyüklüklerini, gerçek hâne sayılarının avârız-hâne birimlerine dönüşüm oranlarını, muafiyet düzeylerini ve dinî-sosyal bileşimin (gayrimüslim/Yahudi/Kıpti ile haric-i ez avârız grupları) bu dönüşüm üzerindeki etkilerini birlikte tartışmıştır.

Bulgular, Haleb eyaletinde avârız-hâne sisteminin tek tip işlemediğini; yerleşimlerin ölçeği, idarî fonksiyon yoğunluğu ve toplumsal bileşimiyle uyumlu biçimde esnek biçimde ayarlandığını göstermektedir. Maʿarratü’l-Mısrîn, Eriha, Sermin, İdlibü’s-Suğrâ ve Antakya gibi büyük ölçekli merkezlerde vergi yükünün daha geniş bir mükellef tabanına yayılması mümkün görünürken, küçük yerleşimlerde tahsil kabiliyeti ve uygulanabilirlik kaygısıyla avârız-hâne biriminin daha yoğun kurgulanabildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle sonuçlar, demografik büyüklük ile dönüşüm katsayısının birlikte okunmasını zorunlu kılmaktadır.

GH/AH oranları çoğu birimde 11-13 bandında kümelenmekte; bu durum eyalet çapında “ortalama” bir dönüşüm katsayısının varlığına işaret etmektedir. Antakya’da GH/AH = 5,96 gibi düşük bir değer, avârız-hânelerinin görece seyrek teşkil edildiğini ve vergi yükünün daha geniş bir mükellef kitlesine yayıldığını düşündürmektedir; kentin idarî, ticari ve askerî ağırlığı bu dağılımı destekleyen bir bağlam sunar. Buna karşılık İdlibü’s-Suğrâ’da GH/AH = 45,94 gibi uç bir değer, ya olağan dışı yüksek bir katsayının devrede olabileceğini ya da farklı bir kayıt/hesap mantığının kullanıldığını gündeme getirir. Dolayısıyla çalışma, uç değerleri kesin hüküm üretmek yerine defterin iç mantığını sorgulatıcı göstergeler olarak ele almış; nicel bulguların yerel bağlamla birlikte okunması gereğine vurgu yapmıştır.

Muafiyet oranları, avârız-hâne hesabının toplumsal statüyle kesişimini görünür kılmaktadır. Muafiyetin birimler arasında değişkenlik göstermesi, bunun yalnızca “vergi dışılık” değil; vergi yükünün kimler üzerinde yoğunlaşacağını belirleyen yapısal bir unsur

olduğunu teyit etmektedir. Dinî bileşim ise vergi kapasitesinin doğrudan ölçüsü olmaktan ziyade, yerleşimlerin iktisadî ağlara açıklığı ve üretim çeşitliliği hakkında tamamlayıcı bir gösterge olarak değerlendirilmiştir. Haric-i ez avârız grupları, bir yandan muafiyet havuzunu genişletirken, öte yandan kurumsal yoğunluğu artırarak tahsilatın daha düzenli yürütülmesine ve yükün daha yaygın dağıtılmasına zemin hazırlayabilmektedir.

Kaynakça

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maliyeden Müdevver (MAD), nr. 678.

Ömer Lütfi Barkan, "Avarız", *İslam Ansiklopedisi,* Milli Eğitim Basımevi, C. 2, İstanbul 1993.

GÜRCÜ KADININ TARİHİ SÜREÇTEKİ ROLÜ VE ETKİSİ: DİNİ LİDERLERDEN İMPARATORLUKLAR ARASI SİYASİ FİGÜRLERE

Öğr. Gör. Dr. Hatice ERTÜRK

Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,

haticeerturk@ardahan.edu.tr, ORCID (0000-0002-4732-2328)

ÖZET

Bu çalışmada kadın figürünün tarihsel süreçteki genel dönüşümünü merkeze alarak, Gürcü kadınının dinî, siyasi, kültürel alanlardaki güçlü ve süreklilik arz eden konumuna dikkat çekilmektedir. Eski çağlardan itibaren kadın, toplumların inanç sistemleri ve siyasal yapıları doğrultusunda farklı roller üstlenmiştir. Kimi dönemlerde geri planda kalırken kimi dönemlerde ise yönetim, liderlik ve direniş alanlarında belirleyici bir aktör hâline gelmiştir. Bu bağlamda Gürcü kadınının tarih boyunca sahip olduğu konumu, siyasi ve kültürel etkisi güçlü figürler aracılığıyla öne çıkmaktadır. Gürcü kadınının toplumsal konumunun güçlenmesinde ülkeye Hristiyanlığı yayan Azize Nino'lıyonun rolü belirleyici olmuştur. Azize Nino ile kadın figürü yalnızca dinî bir rehber değil, aynı zamanda toplumsal saygınlığın ve meşruiyetin taşıyıcısı hâline gelmiştir. Bu yüksek statü, 12. yüzyılda Gürcistan'ın Altın Çağı'nda hüküm süren ve "Kraliçeler kraliçesi" unvanıyla anılan Kraliçe Tamara döneminde siyasi ve askerî başarılarla somutlaşmıştır. Kraliçe Tamara'nın güçlü yönetimi, Gürcü kadınının devlet idaresi ve savaş alanında dahi etkin bir aktör olabileceğini açık biçimde ortaya koymuştur. Gürcü kadınının nüfuzu yalnızca Gürcistan sınırlarıyla sınırlı kalmamış, imparatorluklar arası ilişkilerde de kendini göstermiştir. Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in eşi Gürcü Hatun Tamara, Anadolu Selçuklu Devletinde siyasi ve kültürel etkisiyle öne çıkan güçlü bir figür olmuştur. Siyasi evlilik yoluyla Selçuklu sarayına giren Gürcü Hatun, sultan üzerindeki etkisi, devlet yönetimindeki yönlendirici rolü ve kültürel faaliyetleriyle 13. yüzyıl Anadolu siyasi hayatının önemli aktörlerinden biri hâline gelmiştir. Mevlânâ ile kurduğu yakın ilişki ve hayır faaliyetleri onun yalnızca siyasi değil, kültürel ve dinî alandaki etkisini de göstermektedir. Osmanlı döneminde Mihrişah Sultan gibi Gürcü kökenli kadın figürler ise bu nüfuzun sürekliliğini teyit etmektedir. Çalışmada 19. yüzyıl başlarında Kartli-Kakheti Krallığının son kralı XII. Giorgi'nin eşi olan Marie ve Guria Prensesi Sofio gibi iki önemli Gürcü kraliyet kadınına da yer verilmektedir. Rus İmparatorluğunun Kartli-Kakheti Krallığını ilhak etmesiyle Gürcistan'da başlayan Rus

yayılmacılığı karşısındaki duruşları ve izledikleri politikaları, dönemlerinin siyasi şartları ve sahip oldukları konum itibarıyla farklılık gösterse de bu iki kadın Rus işgaline karşı bağımsızlık mücadelesinde Gürcistan tarihine adlarını yazdırmıştır. Kraliçe Marie ve Kraliçe Sofio, siyasi iradeleri ve kişisel eylemleriyle Gürcü ulusal egemenliğinin sembol figürleri hâline gelmiştir. Bu örnekler ışığında çalışma, Gürcü kadınının tarih boyunca dinî liderlikten devlet yönetimine ve uluslararası siyasete uzanan geniş bir yelpazede yüksek statü ve etki sahibi olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Kadın ve İktidar, Siyasi, Kültürel Nüfuz, Gürcü Kadın.

The Role and Influence of Georgian Women in the Historical Process: From Religious Leaders to Inter-Imperial Political Figures

Abstract

This study focuses on the overall transformation of the female figure throughout history, highlighting the strong and enduring position of Georgian women in religious, political, and cultural spheres. Since ancient times, women have assumed different roles in accordance with the belief systems and political structures of societies. While sometimes remaining in the background, in other periods they have become decisive actors in governance, leadership, and resistance. In this context, the position of Georgian women throughout history is highlighted through powerful figures with strong political and cultural influence. The role of Saint Nino, who spread Christianity to the country, was crucial in strengthening the social position of Georgian women. With Saint Nino, the female figure became not only a religious guide but also a bearer of social respect and legitimacy. This high status was concretized in the political and military successes of Queen Tamara, who reigned during Georgia's Golden Age in the 12th century and was known as the "Queen of Queens." Queen Tamara's powerful rule clearly demonstrated that Georgian women could be effective actors even in state administration and warfare. The influence of Georgian women was not limited to the borders of Georgia but also manifested itself in inter-imperial relations. Tamara, the Georgian queen wife of Sultan Ghiyaseddin Keyhüsrev II, was a powerful figure in the Anatolian Seljuk State, distinguished by her political and cultural influence. Entering the Seljuk court through a political marriage, Tamara became a significant actor in 13th-century Anatolian political life through her influence over the sultan, her guiding role in state administration, and her cultural activities. Her close relationship with Mevlâna and her charitable works demonstrate her influence not only

politically but also culturally and religiously. Georgian-origin women figures such as Mihrişah Sultan in the Ottoman period confirm the continuity of this influence. This study also includes two important Georgian royal women from the early 19th century: Marie, the wife of Giorgi XII, the last king of the Kingdom of Kartli-Kakheti, and Princess Sofio of Guria. Although their stances and policies against Russian expansionism, which began in Georgia with the annexation of the Kingdom of Kartli-Kakheti by the Russian Empire, differed due to the political conditions of their time and their positions, these two women inscribed their names in Georgian history in the struggle for independence against Russian occupation. Queen Marie and Queen Sofio became symbolic figures of Georgian national sovereignty through their political will and personal actions. In light of these examples, this study reveals that Georgian women have held high status and influence throughout history in a wide range of areas, from religious leadership to state administration and international politics.

Keywords: Women and Power, Political and Cultural Influence, Georgian Women.

MOĞOLLARDA ELÇİ KABULÜ

Mehmet İSTEMİHAN
Bartın Üniversitesi
istemihanmehmet@gmail.com – 0009-0008-4190-2066

ÖZET

Bu bildiri, Moğol İmparatorluğu'nda elçi kabullerinin diplomatik bir uygulamanın ötesinde, devletin siyasal ve ideolojik yapısını yansıtan temel bir unsur olduğunu incelemektedir. Çalışmada öncelikle "elçi" kavramının tarihsel anlam çerçevesi ele alınmış, Moğollarda elçilik faaliyetlerinin yalnızca resmî görevlilerle sınırlı kalmadığı; tüccar-elçiler aracılığıyla diplomatik ve ekonomik ilişkilerin birlikte yürütüldüğü ortaya konulmuştur. Moğol diplomasi anlayışının, Cengiz Han döneminden itibaren şekillenen ve "Göğün Buyruğu"na dayanan evrensel hâkimiyet iddiası üzerine inşa edildiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda elçi kabulleri, karşılıklı eşitliğe dayalı bir diplomatik temas olmaktan ziyade, Moğol üstünlüğünün sembolik olarak kabul ettirildiği törenler hâline gelmiştir. Saray protokolü, mekânsal düzen, selamlama biçimleri ve hiyerarşik kurallar, hükümdarın mutlak otoritesini görünür kılmayı amaçlayan ideolojik araçlar olarak değerlendirilmiştir. Clavijo, Carpine ve Rubruck gibi dönem kaynaklarının aktarımları üzerinden elçilerin kabul sürecinde uygulanan ritüeller, denetimler ve hediye sunumu pratikleri analiz edilmiştir. Bu uygulamaların, Moğol siyasi gücünü ve meşruiyetini yabancı temsilciler nezdinde pekiştiren bir güç gösterisi işlevi gördüğü tespit edilmiştir. Ayrıca elçilik faaliyetlerinin askerî stratejiyle doğrudan ilişkili olduğu; savaş öncesi teslim çağrılarının diplomasinin çatışma politikalarıyla iç içe yürütüldüğünü gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak bildiride, Moğol elçi kabullerinin devletin hâkimiyet ideolojisini, merkezî yönetim anlayışını ve Avrasya ölçeğindeki siyasal hedeflerini yansıtan çok katmanlı bir diplomatik pratik olduğu ileri sürülmektedir. Bu yönüyle Moğol diplomasisi, imparatorluğun askerî gücünü tamamlayan kurumsal bir siyasal araç olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Moğol, elçi, Cengiz Han

1. GİRİŞ

Elçi sözcüğü köken olarak Türkçedir ve zamanla Farsça, Arapça başta olmak üzere çeşitli Avrasya dillerine geçmiştir. Bu yayılımda özellikle 13. ve 14. yüzyıllarda Moğolların yürüttüğü siyasal ve askerî faaliyetlerin etkili olduğu ileri sürülmektedir. Araştırmacılar uzun süre boyunca *elçi* kelimesini "büyükelçi" ya da "yabancı devletlerde görev yapan resmî temsilci" anlamında değerlendirmiştir. Ancak Marcel Erdal, kelimenin 13. yüzyıl öncesinde "devlet adamı" anlamıyla kullanıldığını; başlangıçta Moğol topluluklarında ise "elçi" ve "kurye" karşılığını taşıdığını belirtmektedir. Igor de Rachewiltz ise *Moğolların Gizli Tarihi* adlı eserde *elçi* kelimesinin, Otrar olayı bağlamında devlet işlerinde görev yapan tüccar anlamında

kullanıldığını ileri sürmektedir. Bununla birlikte, bu görüş henüz alan uzmanları tarafından genel kabul görmüş değildir (Berber, 2018, s. 85). Bu noktada, diplomatik görevlerin her zaman yalnızca bu alanda uzmanlaşmış ve resmî olarak elçilik yapan kişiler tarafından yürütülmediğini belirtmek gerekir. Özellikle ticaretle meşgul olup bu sayede farklı ülkelere seyahat eden kimseler arasından, hükümdarın güvenini kazanmış bazı tüccarlara da diplomatik misyonlar verilmekteydi. "Tacir-elçi" olarak nitelendirilebilecek bu kişiler, temsil ettikleri hükümdarın siyasal mesajlarını ve taleplerini muhataplarına iletme yetkisine sahipti. Bununla birlikte, diplomatik görevlerini yerine getirirken aynı zamanda ticari faaliyetlerini de sürdürmekteydiler (Berber, 2018, s. 85).

Moğol İmparatorluğu'nun XIII. yüzyılda Avrasya'daki yükselişi, yalnızca askerî başarılarla değil, aynı zamanda diplomatik ilişkilerin düzenli bir biçimde yürütülmesiyle gerçekleşmiştir. Bu süreçte elçi kabulleri, Moğol yönetiminin dış dünyaya yönelik en görünür uygulamalarından biri hâline gelmiştir. Moğol hükümdarları, elçileri kabul ederken bu törenleri siyasi meşruiyetin bir parçası olarak değerlendirmiş ve diplomatik temasların her aşamasını ideolojik bir çerçevede ele almıştır (Boyle, 2016, s. 85–86).

Clavijo, *Anadolu, Orta Asya ve Timur* adlı eserinde, Timur'un hâkimiyeti altındaki topraklarda elçilere gösterilen misafirperverliği ayrıntılı biçimde aktarmaktadır. Yolculukları boyunca tüm ihtiyaçlarının karşılandığını, kendilerinden herhangi bir ücret talep edilmediğini ve bunun Timur ülkelerinde yerleşik bir gelenek olduğunu belirtmektedir. Gece dahi bir yere uğradıklarında kendilerine yemek verildiğini, halılar serilerek sofralar kurulduğunu, köylerde bol miktarda et ve yerel ekmek ikram edildiğini ifade etmektedir. Konakladıkları her yerde ihtiyaçlarından fazlasıyla yiyecek sunulmuş, uğradıkları köylerin ileri gelenleri tarafından karşılanmışlardır. Timur'un yanlarına verdiği elçi, yemeklerin yenilmesini takiben atlarının değiştirilmesini emretmiş ve bu talimatlar derhâl yerine getirilmiştir (Humar, 2020, s. 39).

Clavijo Tahran'a ulaştığında, Timur tarafından elçilerle ilgilenmek üzere görevlendirilen Baba Şeyh'in heyeti beklediğini belirtmektedir. Elçilik heyeti burada güzel bir konakta ağırlanmış, ardından Mısır elçileri de davet edilmiştir. Baba Şeyh elçiler onuruna görkemli bir ziyafet düzenlemiş; bu ziyafet için otuz bir at kesilip pişirilmiştir. Ayrıca Baba Şeyh, Timur'un İspanya kralına duyduğu saygının bir göstergesi olarak Clavijo'ya sırmalı bir elbise ve bir şapka hediye etmiştir (Humar, 2020, s. 40).

Nişabur'a ulaşan Clavijo, burada da Timur'un elçisi olması nedeniyle büyük bir saygıyla karşılandığını, kendisine sırmalı elbiseler verildiğini, çeşitli yemekler ve meyveler ikram edildiğini aktarmaktadır. Özellikle Nişabur'un büyük ve lezzetli kavunları dikkatini çekmiştir. Bu ikramların tamamı Timur'un emriyle gerçekleştirilmiş; Timur, elçilerin uğradıkları her şehirde kendilerine kaftanlar ve atlar hediye edilmesini istemiştir. Elçilik heyeti yolculuk boyunca aynı hürmetle karşılanmaya devam etmiştir. Nitekim Timur'un oğlu Şahruh da bir adam göndererek elçileri huzuruna davet etmiş ve dinlenmelerini sağlamak istemiştir. Ancak Clavijo, Timur'un elçilerin vakit kaybetmeden Semerkant'a ulaşmalarını emrettiğini belirterek bu daveti geri çevirmiştir. Tus şehrine geldiklerinde de Timur'un sarayına mensup Mirza Borzar adlı bir görevlinin kendilerini karşılamak ve ağırlamak üzere gönderildiğini, bu kişinin Timur'un selamını ileterek yol boyunca kendilerine eşlik ettiğini ifade etmektedir (Humar, 2020, s. 41).

Uzun ve meşakkatli bir yolculuğun ardından Clavijo, kendi ifadesine göre 8 Eylül 1404 Pazartesi günü Timur'un Semerkant'taki sarayına ulaşmıştır. Saraya mensup iki görevli, elçilik heyetinin beraberinde getirdiği hediyeleri alarak hazırlık yapılması amacıyla saraya götürmüştür. Zira hediyeler Timur'a sunulmadan önce sarayda özenle düzenlenmekteydi. Mısır sultanının gönderdiği hediyeler de aynı usulle elçilik heyetinden önce saraya taşınmıştır (Humar, 2020, s. 43).

Clavijo, Timur'un huzuruna kabul edilişlerini ayrıntılı biçimde anlatmaktadır. Timur'u gördüklerinde eğilerek diz çöktüklerini, kollarını göğüslerinin üzerinde çaprazladıklarını, birkaç adım ilerledikten sonra tekrar eğilerek dizlerinin üzerinde kaldıklarını belirtir. Timur'un emriyle ayağa kalkmışlar; kendilerine yol gösteren memurlar ise bu noktada geri çekilmiştir. Timur'un yanında Şah Melik Mirza, Burunday Mirza ve Nurettin Mirza adlı üç asilzade bulunmakta olup, bu kişiler elçileri kollarından tutarak Timur'un yanına götürmüşlerdir. Timur el öptürmemiş; zira bu, oradaki adetlere göre uygun görülmemekteydi. Öncelikle İspanya kralının sağlığını sormuş, ardından elçilerin geliş amaçlarını dinlemiştir. Clavijo'nun anlatımına göre Timur, yanındakilere dönerek İspanya kralını Frenk krallarının en büyüğü olarak nitelendirmiş, ona sevgilerini ileteceğini belirtmiş ve yalnızca sağlığını öğrenmenin kendisi için yeterli olduğunu ifade etmiştir (Clavijo, 1993, s. 140–141).

Gömeç'in görüşüne göre Moğolların dünyaya ilişkin hâkimiyet anlayışı, diplomasi pratiklerini doğrudan şekillendirmiş ve elçi kabulleri bu siyasi zihniyetin dışa yansıyan en önemli alanı olmuştur. Moğol sarayına gelen elçiler çoğu zaman yalnızca bir temsilci değil, aynı zamanda geldikleri hükümdarın niyetinin bir sembolü olarak karşılanıyordu (Gömeç, 2019, s. 137). Carpine ve Rubruck'un gözlemleri, Moğol sarayındaki ayrıntılı protokol düzenini ve hiyerarşik yapıyı ortaya koyarken, İbnü'l-Esîr ile Reşîdüddin'in anlatımları diplomatik teamüllerin tarihî ve siyasal bağlamını daha geniş bir çerçeveye yerleştirmektedir (Rubruck, 2018, s. 52; Carpine, 2015, s. 99).

Bu çalışmanın amacı, Moğollarda elçi kabullerini üç ana bölüm hâlinde yeniden ele almaktır. İlk olarak Moğol diplomasi geleneği açıklanacak, ardından elçi kabul törenlerinin yapısı değerlendirilecek ve son olarak bu uygulamaların siyasi, askerî ve kültürel yönleri tartışılacaktır. Böylece elçilerin Moğol devlet yapısı içindeki konumu daha net biçimde ortaya konacaktır.

3. MOĞOL DİPLOMASİ ANLAYIŞI VE SARAYDAKİ ELÇİ KONUMU

Moğol diplomasi sistemi, Cengiz Han'ın hâkimiyet anlayışından beslenen evrensel bir iddiaya dayanıyordu. Hükümdarın yetkisinin "göğün buyruğu" ile belirlendiğine dair inanç, Moğolların kendilerini tüm dünyanın doğal yöneticisi olarak görmelerine neden olmuş ve bu durum diplomatik ilişkilerin niteliğini doğrudan etkilemiştir (Boyle, 2016, s. 90). Bu çerçevede

Moğol sarayına elçi göndermek, çoğu zaman karşı tarafın Moğol otoritesini tanıması anlamına geliyordu.

Timur bize önce kralımızın sıhhatini sordu. 'İspanya kralı oğlum nasıl? 'Bizde münasip cevaplar verdik. Sonra da ne ne için geldiğimizi anlattık (Clavijo, 1993 s. 141).

Reşîdüddin'in aktardığı bilgilere göre saraya gelen elçilerin nasıl davranacağı ayrıntılı kurallarla belirlenmişti. Elçinin hükümdarın huzurunda duracağı mesafe, konuşma tarzı ve selamlama biçimi, Moğolların otorite anlayışını yansıtan ritüeller çerçevesinde şekillenmekteydi (Reşîdüddin, 2014, s. 208–209). Böylece diplomatik süreç, saray protokolüyle birleşerek ideolojik bir nitelik kazanıyordu.

Timur'u görür görmez saygı göstergesi olarak eğildik; dizlerimizi yere koyarak kollarımızı göğsümüz üzerinde çapraz biçimde bağladık. Ardından bir adım ilerleyip aynı şekilde tekrar eğildik. Üçüncü adımın ardından dizlerimizin üzerinde bekledik ve ancak Timur'un ayağa kalkmamız yönündeki emriyle doğrulduk. Bu sırada, bizi huzura kadar getiren refakat görevlileri geride kalmıştı; zira Timur'un huzurunda daha ileri gitmeleri mümkün değildi (Clavijo, 1993, s. 140). İbnü'l-Esîr'in aktardığı örnekler ise Moğol diplomasi anlayışının daha sert ve katı yönlerini açık biçimde ortaya koymaktadır. Özellikle Harzemşah elçilerinin öldürülmesi vakası, Moğolların diplomatik dokunulmazlığa modern anlamda bağlı olmadığını, siyasi hedeflerin diplomatik süreçleri aşabildiğini göstermektedir (İbnü'l-Esîr, 2018, s. 411–413). Bu durum, diplomasi ile askerî stratejinin Moğol zihniyetinde birbirinden ayrı düşünülmediğini ortaya koyar.

Carpine, Moğolların elçilere yönelik yaklaşımının yalnızca protokolle sınırlı olmadığını, elçilerin davranışlarının sistemli biçimde gözlemlendiğini ve bu gözlemlerin diplomatik değerlendirmede önemli olduğunu belirtir (Carpine, 2015, s. 105–108). Rubruck'un tanıklıkları da bu görüşü desteklemekte, elçilerin Moğol sarayında sürekli gözetim altında tutulduklarını göstermektedir (Rubruck, 2018, s. 61).

Bu bağlamda Moğol diplomasisi, yalnızca devletlerarası ilişkileri düzenleyen bir araç değil, aynı zamanda Moğol iktidar anlayışının dış dünyaya kabul ettirildiği sembolik bir platform hâline gelmiştir.

Moğol sarayında gerçekleştirilen elçi kabulleri, diplomatik ilişkilerin hem en resmî hem de en ideolojik yönünü temsil etmekteydi. Törenler belirli ritüeller, mekânsal düzenlemeler ve hiyerarşik kurallar çerçevesinde yürütülüyordu.

Biz Kuman ülkesinde, ikamet etmekte olan Batu'nun bölgesine ulaştığımızda, karargâha bir saatlik mesafede bize bir yer gösterildi. Onun sarayına takdim edilmeden önce, bize iki ateş arasından geçmemiz gerektiği bildirildi. Bunu asla kabul etmek istemedik, fakat onlar bize şöyle dediler: 'Korkmadan yürüyün, biz sizin bu iki ateş arasından geçmenizi istiyoruz, çünkü eğer efendimize karşı aklında kötülükler varsa veya beraberinizde zehir taşıyorsanız, bu ateş bütün kötülükleri yok edecektir (Carpını, 2018, s. 1135)

Elçiler Moğol topraklarına girdiklerinden itibaren çeşitli kontrol aşamalarından geçmek zorundaydı. İbnü'l-Esîr, elçilerin taşıdıkları belgelerin, hediyelerin ve mesajların güvenlik gerekçesiyle titizlikle incelendiğini belirtir (İbnü'l-Esîr, 2018, s. 404–405). Bu denetimler hem güvenliğin sağlanmasını hem de elçilerin kimlik ve amaçlarının değerlendirilmesini mümkün kılmaktaydı.

Bacaklarımız, göğsümüz, kollarımız her yerimiz bıçak taşıyıp taşımadığımız konusunda arandı. Tercümanı kemerini hançeriyle birlikte çıkararak kapıcıya emanet etmesi için zorladılar. Bundan sonra içeri girdik (Rubruck, 2018, s. 116).

Carpine, Moğol sarayında elçilerin törenden önce bekletildiğini ve bu bekletmenin Moğol otoritesini hissettirmeye yönelik psikolojik bir uygulama olduğunu ifade eder (Carpine, 2015, s. 112). Aynı zamanda bu süre, törene hazırlanmayı ve protokole uyum sağlamayı da içeriyordu.

Rubruck'un anlatımına göre saray düzeni, Moğol devlet hiyerarşisini doğrudan yansıtan bir yapıya sahipti. Hakan yüksek bir platformda yer alırken, komutanlar ve ileri gelenler rütbelerine göre konumlanıyordu (Rubruck, 2018, s. 77–79). Böylece mekânsal düzen, törenin siyasi boyutunu güçlendiren bir anlam kazanıyordu.

Reşîdüddin, elçinin hükümdarla konuşurken eğilmek zorunda olduğunu ve çoğu zaman tercüman aracılığıyla iletişim kurduğunu aktarır (Reşîdüddin, 2014, s. 219–220). Bu uygulama hükümdarın kutsal ve merkezi konumunu vurgulayan bir unsur olarak öne çıkmaktaydı.

Gömeç, Moğol diplomatik mesajlarının genellikle kısa, otoriter ve bağlayıcı bir üsluba sahip olduğunu belirtir. Bu mesajlarda karşı tarafın Moğol üstünlüğünü kabul etmesi gerektiğine dair ifadeler yer alır (Gömeç, 2019, s. 202–203). Bu nedenle mesajın sunulduğu aşama, törenlerin siyasi ağırlığının en çok hissedildiği bölümdü.

Diplomatik hediye sunumu, Moğol diplomasi geleneğinde önemli bir yer tutuyordu. Reşîdüddin, hediyelerin gönderici devletin Moğol yönetimine karşı tutumunu yansıttığını ifade eder (Reşîdüddin, 2014, s. 231). Rubruck ise Moğolların hediyeleri dikkatle değerlendirdiklerini ve diplomatik tavrı buna göre şekillendirdiklerini kaydeder (Rubruck, 2018, s. 104).

Boyle'a göre elçilik uygulamaları, Moğolların askerî stratejisinin bir parçasıydı. Savaşlardan önce gönderilen elçiler vasıtasıyla teslim çağrısı yapılması, diplomatik sürecin çatışma stratejisiyle nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir (Boyle, 2016, s. 114).
Rubruck'un aktardığı tören sahneleri, Moğol hükümdarının ihtişamının yabancı elçilere gösterilerek siyasi meşruiyetin pekiştirildiğini ortaya koymaktadır (Rubruck, 2018, s. 99). Böylece diplomasi, politik bir güç gösterisine dönüşmüştür.

Elçiler, yalnızca diplomatik mesaj taşıyan görevliler değil, aynı zamanda Moğollar ile diğer toplumlar arasında bilgi dolaşımını sağlayan aktörlerdi. Carpine ile Rubruck'un

gözlemleri Avrupa'da Moğollar hakkında önemli bilgiler edinilmesini sağlamış; Müslüman tarihçilerin aktarımları ise Moğol siyasetinin bölgesel etkilerini belgelemiştir (Carpine, 2015, s. 122; Rubruck, 2018, s. 146).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Moğol İmparatorluğu'nun elçi kabul törenleri, yalnızca bir diplomatik temas biçimi değil, aynı zamanda Moğol siyasal kültürünün en görünür ve ideolojik açıdan en belirgin tezahürlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Bu törenler, imparatorluğun kurumsal düzenini, dünya hâkimiyetine yönelik iddiasını ve merkezî otoritenin mutlak konumunu bir bütün olarak dış dünyaya yansıtmaktaydı. Elçilerin kabulündeki ritüeller, kullanılan mekân düzeni, hükümdarın konumu, mesajların sunuluş biçimi ve hediyelerin değerlendirilmesi; Moğol devlet zihniyetinin sembolik ama bir o kadar da işlevsel unsurlarını oluşturmuştur. Bu nedenle elçi kabullerini, diplomatik protokolün ötesinde, Moğol devlet yapısının ideolojik çerçevesiyle bütünleşmiş bir siyasal iletişim pratiği olarak değerlendirmek gerekir.

Moğolların diplomasi anlayışının temelinde, Cengiz Han'ın oluşturduğu ve nesiller boyunca korunan hâkimiyet ideolojisi yer alır. Bu ideolojiye göre Moğol hükümdarı, "Göğün Buyruğu" ile seçilmiş evrensel otoriteyi temsil ederdi. Dolayısıyla Moğol sarayına gönderilen her elçi, bu otoriteyi fiilen veya sembolik olarak tanıyan bir temsilci konumundaydı. Bu durum, elçilerin sarayda nasıl karşılandığını ve törenlerin neden bu denli ayrıntılı şekilde düzenlendiğini açıklar. Ritüellerin tamamı, hükümdarın üstünlüğünü görünür kılmak amacıyla tasarlanmış ve diplomatik sürecin tüm aşamaları siyasi hiyerarşiyi pekiştirmeye yönelik bir nitelik taşıyordu.

Törenlerin uygulanış biçimi, Moğolların devletlerarası ilişkileri yalnızca barışçıl bir zemin üzerinden ele almadığını, diplomasi ile askerî stratejiyi iç içe düşündüğünü göstermektedir. Tarihî kaynakların belirttiği üzere Moğollar, savaş öncesinde karşı tarafı teslim olmaya davet eden elçiler gönderir; bu davetin kabul edilip edilmemesi savaşın seyrini belirlerdi. Bu uygulama, diplomatik süreçlerin askerî politikanın ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir. Moğollar açısından elçilik hem barışı tesis etmenin hem de savaşın meşruiyetini oluşturmanın bir yolu olarak kullanılıyordu. Bu yönüyle elçilik faaliyetleri, imparatorluğun genişleme stratejisinin diplomatik zeminini hazırlayan önemli bir araç işlevi gördü.

Elçi kabul törenlerinin diğer bir önemli sonucu, Moğollar ile farklı toplumlar arasında gerçekleşen kültürel ve entelektüel etkileşimdir. Rubruck ve Carpine gibi Batılı seyyah-elçilerin gözlemleri, Avrupa'da Moğollar hakkında daha doğru bilgilerin yayılmasını sağlamış; İbnü'l-Esîr ve Reşîdüddin gibi Müslüman tarihçiler ise Moğol devlet yapısının İslam coğrafyasında anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Elçilerin sarayda uzun süre kalmaları, gözlem yapmaları ve dönüşlerinde rapor sunmaları; Moğolların yalnızca askerî bir güç olarak değil, aynı zamanda karmaşık bir devlet yapısına sahip bir imparatorluk olarak tanınmasına yol açmıştır.

Sonuç olarak elçi kabulleri, Moğol İmparatorluğu'nun dış ilişkilerini düzenleyen bir diplomatik gelenek olmanın çok ötesinde, devletin ideolojik duruşunu, hiyerarşik düzenini, siyasi hedeflerini ve kültürel kimliğini yansıtan çok katmanlı bir mekanizmadır. Törenlerdeki ritüeller otoritenin görünürlüğünü sağlarken; mesajların içeriği Moğol devlet aklının ne derece merkezi ve kararlı olduğunu ortaya koyar. Bu bakımdan Moğol elçilik sistemi hem imparatorluğun genişleme politikalarını anlamak hem de dönemin Avrasya siyasetine yön veren diplomatik pratikleri değerlendirmek açısından temel bir öneme sahiptir. Bu kapsamlı diplomatik kültür, Moğol İmparatorluğu'nun yalnızca askerî gücüyle değil, devletlerarası ilişkileri yönetme kapasitesiyle de tarihte kalıcı bir yer edinmesine katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

1. Boyle, J. A. (2016). *Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

2. Carpine, G. da Pian. (2015). *Moğol Tarihi* (Z. Korkmaz, Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.

3. Gömeç, S. (2019). *Mongol Tarihi*. İstanbul: Berikan Yayınları.

4. İbnü'l-Esîr. (2018). *El-Kâmil fi't-Tarih* (A. Özaydın, Çev.). Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu.

5. Reşîdüddin Fazlullah. (2014). *Câmiu't-Tevârih* (Çev. İ. Aka). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

6. Rubruck, W. de. (2018). *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*. İstanbul: Kronik Kitap.

7. Berber, Oktay (2018). "13. Yüzyılda Moğolların Diplomasi Anlayışı Üzerine Bazı Notlar", *ESOGÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 19/2, s. 83-104.

8. Clavijo, Ruy Conzales de (1993). *Anadolu Orta Asya ve Timur.* (Çev. Ö.R. Doğrul), İstanbul: Ses Yayınları.

9. Carpını Johann De Plano (2018). *Moğolistan Seyahatnamesi*, Çev. E. Ayan, Çev., İstanbul: Kronik Yayınları.

10. Humar Kadir Can (2020) *Timurlu Devletinde Elçilik Müessesi ve Haber Alma Teşkilatı* Tezli Yüksek Lisans T.C. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

EVCİL HAYVAN GİYİM ENDÜSTRİSİNDE YOUTUBE İÇERİK STRATEJİLERİ: İÇERİK UZUNLUĞU VE REKLAM YATIRIMLARININ ETKİLEŞİM KALİTESİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Doç. Dr. Pınar ÖZKAN
Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü,
pinar.ozkan@deu.edu.tr - 0000-0003-2765-7224

Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ
Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü,
ipek.deveci@deu.edu.tr - 0000-0001-9155-8269

ÖZET

Bu çalışma, küresel ölçekte hızla büyüyen evcil hayvan giyim endüstrisinin YouTube platformundaki dijital içerik stratejilerini, içerik formatı, reklam durumu ve içerik türü bağlamında nicel olarak incelemektedir. Araştırma, evcil hayvanların "aile üyesi" olarak konumlandırılmasını ifade eden evcil hayvan insanlaştırması (pet humanization) eğiliminin, sembolik ve görsel değeri yüksek bir tüketim alanı olan pet giyim ürünlerini sosyal medya için stratejik bir pazarlama nesnesine dönüştürdüğü varsayımından hareket etmektedir. Bu kapsamda, 2021–2025 yılları arasında "pet clothing" anahtar kelimesiyle YouTube'dan toplanan 258 videoluk bir veri seti analiz edilmiştir. Videolar, kısa (short-form) ve uzun (long-form) formatlarına, reklamlı ve organik içerik statüsüne ve DIY/eğitim, eğlence, ürün tanıtımı ve vlog olmak üzere dört içerik kategorisine ayrılmıştır. Performans göstergeleri olarak izlenme sayısı, beğeni oranı ve yorum oranı kullanılmıştır.

Bulgular, kısa videoların uzun içeriklere kıyasla anlamlı derecede daha yüksek izlenme sayılarına ulaştığını, buna karşın uzun videoların daha yüksek yorum oranlarıyla daha derin bir etkileşim potansiyeli sunduğunu göstermektedir. Reklamlı içerikler erişim açısından üstünlük sağlarken, organik içeriklerin yorum oranlarının belirgin biçimde daha yüksek olduğu saptanmıştır. İçerik türleri arasında ise DIY/eğitim videoları hem erişim hem de etkileşim bakımından en yüksek performansı sergilemiştir. Sonuç olarak çalışma, evcil hayvan giyim sektöründe YouTube başarısının yalnızca reklam yatırımlarına değil, aynı zamanda otantik, eğitici ve topluluk odaklı içerik stratejilerine dayandığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler : Evcil hayvan, evcil hayvan giyim endüstrisi, YouTube içerik stratejisi, kısa ve uzun format video, reklamlı ve organik içerik.

1. GİRİŞ

Evcil hayvanların "aile üyesi" konumuna yerleşmesi (pet humanization) ile şekillenen evcil hayvan giyim endüstrisi, artık 6 milyar ABD Dolarını aşan küresel bir pazar haline gelmiştir. Bu pazar, sosyo-ekonomik bir olgu olarak incelenmeye başlanmış olsa da onu besleyen ve dönüştüren temel mecralardan biri olan dijital içerik ekosistemi, özellikle pazarlama iletişimi perspektifinden yeterince araştırılmamıştır.

Bu çalışma, hızla büyüyen bu endüstrinin YouTube platformundaki temsillerini nicel içerik analizi yöntemiyle inceleyerek literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın odak noktasını, platforma özgü üç temel dinamiğin evcil hayvan giyimi endüstrisi özelindeki durumunu belirlemek oluşturmaktadır. İlki reklam (paid) ve organik (unpaid) içeriklerin performansları arasındaki farklılaşmanın ortaya konmasıdır. İkincisi kısa formatlı (short-form/shorts) ve uzun formatlı (long-form) videoların etkileşim desenlerinin belirlenmesidir. Sonuncusu ise YouTube Shorts formatının Eylül 2020'deki küresel lansmanı sonrasında 2021-2025 dönemindeki içerik üretim eğilimlerinin dönüşümünü ortaya koymaktır.

Araştırma, evcil hayvan giyimi temalı YouTube videolarından oluşan bir veri seti üzerinden, izlenme sayısı, beğeni/yorum oranları ve içerik kategorisi gibi değişkenleri karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Bu çalışmanın, evcil hayvan giyimi pazarlamasına yönelik kanıta dayalı içerik stratejileri geliştirilmesine katkı sunmasının yanı sıra, niş kategorilerin dijital platformlarda nasıl ana akım haline geldiğine dair teorik bir çerçeve sunması da beklenmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Evcil Hayvan İnsanlaştırması (Pet Humanization) ve Tüketim Ekosistemi

Evcil hayvan insanlaştırması, evcil hayvanların fizyolojik gereksinimlerinin ötesinde, duygusal, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının insan standartlarında kabul görerek karşılanması sürecidir (Shir-Vertesh, 2012). Bu olgu, evcil hayvanların "sahiplenilen canlı" statüsünden çıkarak "aile üyesi", hatta "tüylü çocuk" (fur baby) konumuna yükseltilmesiyle karakterize edilir (Charles, 2014). Temelinde, insan-hayvan ilişkisindeki duygusal karşılıklılık, kimlik birleşmesi ve derin sorumluluk algısı yatar (Forbes, Trafford ve Surie, 2018).

İnsanlaştırma eğilimi, "insani" ihtiyaçlara cevap veren, birbiriyle bağlantılı ve genişleyen bir tüketim ekosistemi doğurmuştur. Literatürde bu ekosistem genellikle beş temel alanda incelenmektedir:

- Sağlık ve Refah: Temel veterinerlik hizmetlerinden öteye geçen, insan tıbbına paralel bir hizmet yelpazesini kapsar. Akupunktur, fizyoterapi, davranış terapisi, kanser tedavileri ve "insan sınıfı" (human-grade), organik premium mamalar bu alandaki tüketimin göstergeleridir (Brockman vd., 2008; Clemens, 2014).

- Konfor ve Yaşam Alanı: Evcil hayvanı insan konfor standartlarına entegre etmeye yönelik ürünleri içerir. Özel tasarım mobilyalar, aromaterapi ürünleri ve dekoratif ev içi çözümler, hayvanın aile mekânındaki statüsünü pekiştirir (Yurttaş & Altuncu, 2022).
- Eğlence ve Sosyalleşme: Evcil hayvanın sosyal ve zihinsel bir varlık olarak görülmesinden kaynaklanır. Akıllı oyuncaklar, köpek kreşleri (doggie daycare), evcil hayvan dostu kafeler ve özel tatil paketleri gibi hizmetler bu kategoride yer alır (Wood vd., 2015; Apaolaza vd., 2021).
- Estetik ve Giyim: İnsanlaştırmanın en görünür ve sembolik yansımasıdır. Giyim, fonksiyonel (koruma) ile sembolik (kimlik ifadesi, moda) motivasyonların kesişiminde durur. Araştırmalar, tüketicilerin bu ürünlerle hem hayvanlarını koruduklarını hissettiklerini hem de kendi tarzlarını ve duygusal bağlarını ifade ettiklerini göstermektedir (Apaolaza vd., 2021).
- Vefat Sonrası Hizmetler: Kaybın "insani" bir yas süreci olarak yaşanmasına olanak tanıyan hizmetlerdir. Özel cenaze törenleri, mezarlıklar gibi seçenekler bu kapsamdadır (DeMello, 2016).

Bu geniş ekosistem içinde, evcil hayvan giyimi, bu çalışmanın merkezine yerleştirilmiştir. Bunun nedeni, giyimin insanlaştırmanın en somut, en görsel ve analiz edilebilir tezahürü olmasıdır. Giyim, işlevsel bir gereklilik olmanın yanı sıra, güçlü bir sembolik iletişim aracıdır. Tüketiciler, giyim ürünleri aracılığıyla kişisel estetik anlayışlarını, sosyal statülerini ve evcil hayvanlarına duydukları duygusal bağı kamusal alanda (özellikle sosyal medyada) görünür kılarlar. Bu özellikleri nedeniyle giyim segmenti, insanlaştırmanın dijital pazarlama iletişimi ve görsel kültür bağlamında incelenmesi için ideal ve verimli bir odak noktası sunmaktadır.

2.2. YouTube Pazarlamasında İçerik Performansını Belirleyen Teorik Dinamikler

YouTube'un algoritmik yapısı içerik formatlarının performansını belirleyen temel mekanizmadır (Covington, Adams, & Sargin, 2016). Bu platformda iki ana format, farklı teorik temellere dayanan stratejileri temsil eder:

- Kısa Format İçerik (Short-Form/YouTube Shorts): Hızlı, düşük bilişsel yüklü, duygusal ödül (sevimlilik, eğlence) odaklı ve viral potansiyele sahip bu format, geniş kitlelere hızlı erişim için etkilidir, ancak etkileşim yüzeysel kalabilir (Violot vd., 2024).
- Uzun Format İçerik (Long-Form): Derinlemesine bilgi, hikâye anlatımı ve eğitim sunarak izleyici sadakati oluşturur, uzun izlenme süreleri sağlar ve daha derin (yorum, tartışma) etkileşim biçimlerini teşvik eder (Rajendran vd., 2024). Marka güvenilirliği ve uzmanlık inşası için daha uygundur.

Kısa format “dikkat ekonomisi" (Davenport & Beck, 2001) kuramıyla uyumlu iken uzun format "kullanımlar ve doyumlar" kuramı (Katz vd., 1973) ile açıklanabilir. Dijital pazarlamada içeriğin uzunluğunun yanı sıra türü de kullanıcı etkileşimi için belirleyici olmaktadır. İçerik türünün etkisini açıklamak için Friestad ve Wright (1994) tarafından geliştirilen ikna bilgisi modeli temel bir çerçeve sağlamaktadır. Bu modele göre, bir içeriğin reklam olduğunun açık olması, izleyicinin eleştirel bir ikna bilgisini devreye sokmasına yol

açabilir. Reklam(paid) içerikleri, algoritmik hedefleme ve bütçe ile erişim ve görünürlük açısından belirgin bir üstünlük sağlarken (Voorveld, 2018), algılanan ticari amacın izleyicinin güvenini zedelemesi riski bulunmaktadır. Organik (organic) içerikler ise algılanan özgünlük ve bağımsızlıkları nedeniyle daha yüksek güven, marka bağlılığı ve derin etkileşim (yorum, tartışma) potansiyeli taşmaktadırlar (Lou & Yuan, 2019; De Veirman vd., 2017).

YouTube içerikleri açısından çalışma kapsamında kullanılacak son kategorizasyon, izleyicinin temel ihtiyaç ve motivasyonlarına göre yapılmıştır (Bärtl, 2018). Bu çalışmada evcil hayvan giyimine özgü dört ana kategori belirlenmiştir:

1. Eğitim/Kendin Yap (Do It Yourself/DIY): Pratik bilgi ve beceri kazandırmayı amaçlayan bu içerikler bilgi edinme yönüyle, kullanımlar ve doyumlar kuramı ve türetici (üreten tüketici-prosumer) kavramlarıyla (Jenkins, 2006) ilişkilidir. Derin etkileşim yaratma ve topluluk oluşturma potansiyeli yüksektir
2. Ürün Tanıtımı/İnceleme: Satın alma öncesi riski azaltmaya yöneliktir. Sıkça reklam/sponsorluk içerdiğinden, ikna bilgisi modeli ile ilişkilidir.
3. Eğlence: Kaçış ve duygusal uyarılma sağlar (Holbrook & Hirschman, 1982). Viral potansiyeli ve geniş kitlelere erişimi yüksek olmasına rağmen etkileşim derinliği sınırlı olabilir.
4. Vlog/Yaşam Tarzı: Kişisel anlatım ve günlük paylaşımları kapsar. İzleyiciyle parasosyal ilişki (Horton & Wohl, 1956) kurarak sadık bir takipçi kitlesi oluşturur.

Özetlenen bu üç teorik eksen (format dinamiği, içerik türü, içerik kategorisi), dijital pazarlama iletişimini anlamak için birbirini tamamlayıcı bir çerçeve sunar. Mevcut literatür, bu dinamikleri genel olarak veya ana akım sektörlerde incelemiştir. Bu araştırma ise, bu çok boyutlu teorik çerçeveyi, hızla büyüyen ve insan-hayvan bağı, sembolik tüketim ve görsel kültürle karakterize olan *evcil hayvan giyimi endüstrisi* özelinde birleştirerek uygulamaktadır. Böylece çalışma, niş pazarların dijital stratejilerine ve platform özgüllüğüne ilişkin literatüre katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

3. METODOLOJİ VE BULGULAR

3.1. Araştırma Tasarımı ve Veri Seti

Bu çalışma, evcil hayvan giyim endüstrisinin YouTube platformundaki içerik stratejilerini ve performansını sistematik olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, 2021-2025 dönemini kapsamakta ve sektörün insanlaştırma ile sosyal medya etkileşimi bağlamında dijital dönüşümünü yakalamayı hedeflemektedir.

Bu araştırmanın veri seti, YouTube platformundaki kamuya açık video meta verileri kullanılarak oluşturulmuştur. Veri toplama işlemi, yinelenebilirliği sağlamak amacıyla yt-dlp (2023) açık kaynak komut satırı aracı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. "pet clothing" anahtar kelimesi ile, 1 Ocak 2021 – 31 Aralık 2025 tarih aralığında yüklenmiş olan ve platformun arama algoritması tarafından "en iyi eşleşme" sırasına göre getirilen videolar taranmıştır.

Elde edilen ham veri seti (N=322), analize hazır bir örneklem elde etmek amacıyla sistematik bir ön işleme ve temizleme sürecinden geçirilmiştir. Bu süreç kapsamında sırasıyla; (1) yinelenen kayıtlar, (2) başlık ve açıklama metinleri İngilizce olmayan videolar, (3) başlık, açıklama ve küçük resim incelenerek evcil hayvan giyimi ile doğrudan ilgisi olmayan içerikler ve (4) izlenme, beğeni, yorum veya yükleme tarihi gibi kritik meta verileri eksik olan kayıtlar veri setinden çıkarılmıştır.

Yapılan bu filtreleme ve temizleme işlemleri sonucunda, analizlere dahil edilmek üzere n = 258 videodan oluşan nihai veri seti belirlenmiştir**.**

Araştırmanın analizleri, içerik türü, video formatı, reklam durumu ve kanal türü gibi bağımsız değişkenlerin performans metrikleri (izlenme sayısı, beğeni ve yorum oranı) üzerindeki etkilerini incelemek üzere, verilerin kapsamlı bir şekilde işlenmesi amacıyla Python programlama dili kullanılarak üç aşamalı bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir: (1) tanımlayıcı istatistikler ve trend analizi ile değişkenlerin temel dağılımı ve sektörel eğilimler ortaya konmuş; (2) kanal ve popüler içerik analizi ile farklı kanal türlerinin performans profilleri karşılaştırılmış ve başarılı içeriklerin nitelikleri incelenmiş; (3) ilişki analizleri ile video süresi ve performans metrikleri arasındaki korelasyon Pearson katsayısı ile ölçülmüştür. Bu çok katmanlı metodolojik tasarım hem ampirik hipotez testlerine hem de sektörel dijital stratejilere ilişkin derinlikli eğilimlerin ortaya çıkarılmasına olanak tanımaktadır.

3.2. Bulgular

Analiz edilen 258 videodan oluşan veri seti, evcil hayvan giyim endüstrisinin YouTube'daki varlığının 2021-2025 döneminde katlanarak büyüdüğünü ve profesyonelleştiğini ortaya koymaktadır. Çizelge 1, temel tanımlayıcı istatistikleri özetlemektedir.

Çizelge 1. Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Tarihsel Trendler (2021-2025)

Yıl	Video Sayısı (n)	Toplam İzlenme	Ortalama İzlenme (M)	Reklamlı İçerik Oranı (%)
2021	9	20,405	2,267	44%
2022	47	1,096,036	23,320	51%
2023	16	598,135	37,383	56%
2024	24	917,799	38,242	63%
2025	162	9,334,276	57,618	70%
TOPLAM/ORT.	**258**	**11,966,651**	**46,382**	**64.7%**

Veri setindeki videoların büyük çoğunluğu (%88.8, n=229) 60 saniye ve altında olup short-form kategorisine girmektedir. Long-form içeriklerin oranı ise sadece %11.2'dir (n=29). Çizelge 2, bu iki formatın performans karşılaştırmasını sunmaktadır.

Çizelge 2. Short-form ve Long-form Videoların Performans Karşılaştırması

Performans Metrikleri	**Short-form (n=229)**	**Long-form (n=29)**	**İstatistiksel Test Sonucu**
Ortalama İzlenme (M)	50,013	17,706	**t(256) = 3.21, p = .002**

Ortalama Beğeni Sayısı (M)	774	230	-
Ortalama Beğeni Oranı (M, %)	4.51%	3.27%	-
Ortalama Yorum Oranı (M, %)	0.16%	0.93%	-

Short-form videolar, long-form videolara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı ve **2.8 kat daha yüksek** bir ortalama izlenme sayısına sahiptir ($p < .01$). Bu bulgu, evcil hayvan giyimi sektöründe hızlı tüketilen, algoritmik keşfe daha açık kısa formatın erişim (reach) açısından belirgin bir üstünlüğü olduğunu göstermektedir. İlginç bir şekilde, long-form videolar daha yüksek ortalama yorum oranı göstermiş, bu da daha uzun içeriklerin derin etkileşim potansiyelini işaret etmiştir.

Veri setindeki videoların %64.7'si (n=167) reklamlı, %35.3'ü (n=91) ise organik olarak sınıflandırılmıştır. Çizelge 3, iki grubun performansını karşılaştırmaktadır.

Çizelge 3. Reklamlı ve Organik İçeriklerin Performans Karşılaştırması

Performans Metrikleri	**Reklamlı (n=167)**	**Organik (n=91)**	**İstatistiksel Test Sonucu**
Ortalama İzlenme (M)	51,813	36,415	$t(256) = 2.15$, $p = .032$
Ortalama Beğeni Oranı (M, %)	4.51%	3.27%	-
Ortalama Yorum Oranı (M, %)	0.16%	0.93%	$t(256) = 5.87$, $p < .001$

Analiz sonuçlarına göre reklamlı içerikler, organik içeriklere göre ortalama **%42 daha yüksek** izlenme sayısına sahiptir ($p < .05$). Bu, ücretli promosyonun içeriğin görünürlüğünü ve erişimini artırmadaki kritik rolünü yansıtmaktadır. Organik içeriklerin ise yorum oranı, reklamlı içeriklere kıyasla **yaklaşık 6 kat daha yüksektir** ($p < .001$). Bu çarpıcı fark, organik içeriklerin izleyiciler arasında daha güçlü bir topluluk hissi, güven ve diyalog yaratma kapasitesi olduğunu göstermektedir.

Dört ana içerik türüne göre sınıflandırılan videoların performans özetleri Çizelge 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. İçerik Türlerine Göre Performans Karşılaştırması

İçerik Türü	**Örneklem (n)**	**Ort. İzlenme (M)**	**Ort. Beğeni (M)**	**Ort. Yorum (M)**	**ANOVA Sonucu (İzlenme)**
DIY/Eğitim	42	**124,567**	**2,843**	**45**	**$F(3, 254) = 18.92$, $p < .001$**
Eğlence	60	54,892	1,245	15	
Ürün Tanıtımı	89	38,492	512	7	
Vlog/Yaşam Tarzı	67	28,341	891	12	

Tek yönlü ANOVA testi, farklı içerik türlerinin ortalama izlenme sayıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu ortaya koymuştur ($p < .001$). **Tukey HSD post-hoc**

testi, **DIY/Eğitim** kategorisinin ortalama izlenme açısından diğer tüm kategorilerden (Eğlence, Ürün Tanıtımı, Vlog) anlamlı derecede yüksek olduğunu göstermiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Araştırma bulguları, dijital pazarlama literatüründeki temel teorileri evcil hayvan giyimi sektöründe doğrulayarak literatüre katkı sağlamıştır. Short-form içeriklerin erişimdeki mutlak üstünlüğü "dikkat ekonomisi" kuramını teyit ederken, long-form içeriklerin yüksek yorum oranı, derin bağ kurma kapasitesini kanıtlamıştır. Reklamlı içeriklerin yüksek izlenmesi ile organik içeriklerin çarpıcı biçimde yüksek yorum oranı, "ikna bilgisi modeli"ni ve reklamların erişim, organik içeriğin ise güven ve diyalog yaratmadaki rollerini güçlü şekilde desteklemiştir. En kritik bulgu, DIY/Eğitim içeriklerinin tüm metriklerdeki açık liderliğidir. Bu durum tüketicilerin pasif alıcıdan aktif "türetici (prosumer)" konumuna geçme eğilimini göstererek katılımcı tüketim davranışına işaret etmektedir.

Bu sonuçlar ışığında sektör aktörleri için önerilerimiz; markaların kısa vadeli görünürlük ile uzun vadeli marka bağlılığını dengeleyen bütünleşik bir içerik portföyü benimsemesi, *short-form* ve reklamlı içeriklerle yeni kitlelere ulaşmayı denemeleri, *long-form*, organik ve eğitici içeriklerle (özellikle DIY formatında) mevcut izleyicide güven duygusunu ve topluluk aidiyetini derinleştirilmeye çalışmaları olarak sıralanabilir. Reklam mesajları, değer odaklı "eğitici reklam" (edutisement) formatına dönüştürülmeli ve organik içeriklerden gelen yüksek katılımlı yorumlar, aktif topluluk yönetimi ile birer pazar araştırması ve müşteri bağlılığı aracına dönüştürülmelidir.

Sonuç olarak bu çalışma, evcil hayvan giyimi endüstrisinin YouTube'daki dijital ekosistemini sistematik olarak analiz eden öncü araştırmalardandır. Bulgular sektörün, insanlaştırmanın yarattığı duygusal ve sembolik ihtiyaçlar odağında, short-form ve reklam odaklı bir ölçeklenme stratejisi ile DIY/eğitim odaklı bir derinleşme stratejisi arasında şekillendiğini ortaya koymuştur. Nihai başarının anahtarı, algoritmik erişim ile otantik, değer katıcı ve katılımcı içerik üretimi arasında kurulacak dengede yatmaktadır. Bulgular, hem akademiye bu niş pazarın dijital dinamiklerine dair kanıt sunmakta, hem de sektör profesyonellerine kanıta dayalı bir stratejik çerçeve sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Apaolaza, V., Hartmann, P., Paredes, M. R., Trujillo, A., & D'Souza, C. What motivates consumers to buy fashion pet clothing? The role of attachment, pet anthropomorphism, and self-expansion. Journal of Business Research, 141, 2021:367–379.

Bärtl, M. YouTube channels, uploads and views: A statistical analysis of the past 10 years. Convergence, 24(1), 2018:16-32.

Brockman, B. K., Taylor, V. A., & Brockman, C. M. The price of unconditional love: Consumer decision making for high-involvement veterinary services. Journal of Business Research, 61(5), 2008:397-405.

Charles, N. 'Animals just love you as you are': Experiencing kinship across the species barrier. Sociology, 48(4), 2014:715-730.

Clemens, R. The 'humanization' of pet food. Food Technology, 68(8), 2014:92.

Covington, P., Adams, J., & Sargin, E. Deep neural networks for YouTube recommendations. Proceedings of the 10th ACM Conference on Recommender Systems, 2016:191-198.

Davenport, T. H., & Beck, J. C. The attention economy: Understanding the new currency of business. Harvard Business School Press, 2001.

De Veirman, M., Cauberghe, V., & Hudders, L. Marketing through Instagram influencers: The impact of number of followers and product divergence on brand attitude. International Journal of Advertising, 36(5), 2017:798-828.

DeMello, M. Animals and society: An introduction to human-animal studies (2nd ed.). Columbia University Press, 2016.

Forbes, S. L., Trafford, S. ve Surie, M. Pet humanisation: What is it and does it influence purchasing behaviour?. Dairy and Veterinary Sciences Journal, 5(2), 2018:555659. https://doi.org/10.19080/JDVS.2018.05.555659

Friestad, M., & Wright, P. The persuasion knowledge model: How people cope with persuasion attempts. Journal of Consumer Research, 21(1), 1994:1-31.

Holbrook, M. B., & Hirschman, E. C. The experiential aspects of consumption: Consumer fantasies, feelings, and fun. Journal of Consumer Research, 9(2), 1982:132-140.

Horton, D., & Wohl, R. R. Mass communication and para-social interaction: Observations on intimacy at a distance. Psychiatry, 19(3), 1956:215-229.

Jenkins, H. Convergence culture: Where old and new media collide. New York University Press, 2006.

Katz, E., Blumler, J. G., & Gurevitch, M. Uses and gratifications research. The Public Opinion Quarterly, 37(4), 1973:509-523.

Lou, C., & Yuan, S. Influencer marketing: How message value and credibility affect consumer trust of branded content on social media. Journal of Interactive Advertising, 19(1), 2019:58-73.

Rajendran, P. T., Creusy, K., & Garnes, V. Shorts on the Rise: Assessing the Effects of YouTube Shorts on Long-Form Video Content. arXiv. arXiv:2402.18208v1, 2024.

Shir-Vertesh, D. "Flexible personhood": Loving animals as family members in Israel. American Anthropologist, 114(3), 2012:420-432.

Violot, C., Elmas, T., Bilogrevic, I., & Humbert, M. Shorts vs. Regular Videos on YouTube: A comparative analysis of user engagement and content creation trends [Konferans bildirisi]. ACM Web Science Conference (WEBSCI '24), Stuttgart, Almanya, 2024. https://doi.org/10.1145/3614419.3644023

Voorveld, H. A. M. Brand communication in social media: A research agenda. Journal of Advertising, 47(1), 2018:26-42.

Woody L, Martin K, Christian H, Nathan A, Lauritsen C, Houghton S, et al. The Pet Factor - Companion Animals as a Conduit for Getting to Know People, Friendship Formation and Social Support. PLoS ONE 10(4), 2015:e0122085. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0122085

Yurttaş, N.B. ve Altuncu D. New possibilities of living together in post-humanist society: Interior and furniture design for pets. Journal of Design for Resilience in Architecture and Planning, 3(3), 2022:281-294. https://doi.org/10.47818/DRArch.2022.v3i3058

E-TİCARETTE KAMPANYA PERFORMANSININ ÇOK BOYUTLU ANALİZİ: ROI, SEGMENTASYON VE ZAMANLAMA OPTİMİZASYONU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Pınar ÖZKAN
Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü,
pinar.ozkan@deu.edu.tr - 0000-0003-2765-7224

Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ
Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü,
ipek.deveci@deu.edu.tr - 0000-0001-9155-8269

ÖZET

Bu çalışma, bir giyim perakendecisi için e-ticaret kampanyalarının performansını çok boyutlu olarak değerlendirmektedir. Toplam 6.013 sipariş üzerinden yapılan analizlerde indirim kodu kullanım oranı, kampanya yatırım getirisi (ROI), kampanya türleri ve özel gün kampanyalarının satış performansı üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Bulgular, kampanya kullanım oranının %19,8 ile sınırlı kaldığını, kampanya uygulanmayan siparişlerde ise ortalama sepet tutarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum, indirimlerin sipariş hacmini artırıcı bir etki yaratırken sepet tutarını sınırlayabildiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, kampanya performansının yalnızca ortalama sipariş tutarıyla değil, ROI ve net gelir gibi göstergelerle birlikte değerlendirilmesi gerektiği görülmüştür.

ROI analizleri, düşük maliyetli ve kontrollü indirimlerin yüksek finansal verimlilik sağladığını ortaya koymuştur. Özellikle düşük oranlı veya sabit tutarlı indirim kampanyaları, her bir indirim birimi başına yüksek net gelir üreterek en verimli kampanyalar arasında yer almıştır. Buna karşılık, yüksek indirim oranına sahip kampanyaların her zaman yüksek performans sağlamadığı saptanmıştır.

Kampanya türleri karşılaştırıldığında, özel indirim kampanyalarının en yüksek ortalama sipariş tutarına sahip olduğu ve daha çok yüksek değerli müşteri segmentlerine hitap ettiği belirlenmiştir. Yüzde indirim kampanyaları en yaygın kullanılan tür olurken, sabit tutar indirimleri daha düşük sepet tutarlarıyla ilişkilidir. Özel gün kampanyaları ise kısa süreli ve tematik yapıları sayesinde yüksek günlük etkileşim sağlamaktadır.

Sonuç olarak, bulgular düşük maliyetli, hedeflenmiş ve kişiselleştirilmiş kampanyaların hem finansal sürdürülebilirlik hem de müşteri etkileşimi açısından daha etkili olduğunu göstermektedir. Bu çalışma, e-ticaret firmaları için veri temelli kampanya tasarımı ve stratejik pazarlama kararlarına yönelik önemli içgörüler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : E-ticaret, kampanya analizi, ROI, indirim stratejileri, özel gün kampanyaları, müşteri segmentasyonu.

1. GİRİŞ

Modern perakendecilik, dijitalleşmenin hız kazanmasıyla birlikte geleneksel satış kanallarından e-ticaret platformlarına doğru önemli bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu platformlar, firmalara müşteri etkileşimlerini ve satış stratejilerini derinlemesine analiz etme imkânı sunan zengin veri setleri sağlamakta, böylece veriye dayalı karar alma süreçlerini merkeze almaktadır. Özellikle rekabetin yoğun olduğu giyim sektöründe, indirim kodu etkinlik analizleri, kampanya yatırım getirisi (ROI) değerlendirmeleri ve farklı kampanya türlerinin karşılaştırmalı etkilerinin incelenmesi, pazarlama stratejilerinin optimizasyonu için kritik bir potansiyel barındırmaktadır.

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de dijital dönüşümün ivme kazanmasıyla e-ticaretin ekonomideki payı giderek artmakta, bu durum işletmeleri pazarlama faaliyetlerinin etkinliğini ölçmeye ve verimliliğini artırmaya zorlamaktadır. Geleneksel pazarlama anlayışından uzaklaşarak, kampanya performansının değerlendirilmesinde yalnızca satış hacmi veya kullanım sıklığı gibi yüzeysel göstergeler değil, yatırım getirisi (ROI) ve müşteri yaşam boyu değeri (CLV) gibi finansal ve stratejik metriklerin dikkate alınması gerekmektedir (Farris vd., 2020).

Özel gün kampanyaları, tüketici davranışları üzerinde anlık ve güçlü etkiler yaratarak marka bilinirliğini ve satış hacmini artırabilmektedir (Yasin, Toor ve Raza, 2023). Ancak bu tür kampanyaların başarısı, stratejik tasarım, doğru zamanlama ve etkinliklerin sistematik olarak ölçülüp değerlendirilmesine bağlıdır. Bu noktada, büyük veri analitiği ve müşteri segmentasyon teknikleri, kampanyaların hedef kitleyle daha uyumlu hale getirilmesine olanak tanımaktadır.

Bu çalışma, bir giyim perakendecisinin verilerini kullanarak, e-ticaret kampanyalarının performansını çok boyutlu bir perspektifle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel odak noktalarını; (1) indirim kodu kullanım etkinliği, (2) kampanya ROI'si, (3) farklı kampanya türlerinin karşılaştırmalı analizi ve (4) özel gün kampanyalarının satış performansı üzerindeki etkisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda, toplam 6.013 sipariş üzerinden nicel veri analizi yapılarak, kampanya stratejilerinin finansal verimlilik ve müşteri davranışı üzerindeki etkileri ortaya konacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

İndirim ve promosyonların tüketici satın alma davranışları üzerindeki etkisi, pazarlama literatüründe uzun süredir incelenen bir konudur. İndirimlerin tüketiciyi satın almaya teşvik ettiği genel kabul görmekle birlikte, indirim türü, büyüklüğü ve sunuluş şeklinin etkiyi değiştirebileceği belirtilmektedir. DelVecchio vd. (2020), indirimlerin ürün sayfasında nasıl konumlandırıldığı ve çerçevelendiğinin tüketici tercihlerini ve algılanan değeri önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir. Benzer şekilde, Liu vd. (2020) kalıcı ürün indirimleri ile geçici kupon kullanımının satın alma sıklığı, miktarı ve harcama tutarı üzerinde farklı etkileri olduğunu ortaya koymuştur.

Pazarlama faaliyetlerinin etkinliğinin ölçülmesi, kaynakların optimal dağıtımı için hayati öneme sahiptir. Geleneksel olarak satış hacmi veya müşteri sayısındaki artışa odaklanan performans ölçütleri, faaliyetin finansal sürdürülebilirliğini yansıtmakta yetersiz kalabilmektedir. Farris vd. (2020), pazarlama metrikleri arasında Yatırım Getirisi (ROI) ve Net Bugünkü Değer (NPV) gibi finansal göstergelerin, kampanyanın gerçek katma değerini değerlendirmede daha güvenilir olduğunu savunmaktadır.

Müşteri tabanının homojen olmadığı gerçeği, kişiselleştirilmiş pazarlama çabalarının temelini oluşturur. RFM (Recency, Frequency, Monetary) analizi, müşterileri satın alma alışkanlıklarına göre segmentlere ayırmak için yaygın olarak kullanılan bir tekniktir (Özkan, 2020). Kumar (2020), Özkan ve Deveci Kocakoç (2021), Pablo Felix vd. (2023) gibi pek çok araştırmacı perakende verileri üzerinde RFM ve kümeleme teknikleri uygulayarak, farklı segmentlerin ürün tercihleri ve harcama kalıplarının belirgin şekilde farklılaştığını göstermiştir. Bu segmentasyon, her gruba özel kampanya ve iletişim stratejileri geliştirilmesine olanak tanıyarak pazarlama çabalarının verimliliğini artırmaktadır.

Kampanyaların zamanlaması, özellikle e-ticaret ortamında satış performansını doğrudan etkileyen bir faktördür. Özel günler (bayramlar, anneler günü vb.) tüketici satın alma eğilimlerinin zirve yaptığı dönemler olup, bu dönemlere özel tasarlanan kampanyalar yüksek etkileşim sağlayabilmektedir (Yasin, Toor ve Raza, 2023). Ancak, yüksek indirim oranlarıyla yapılan özel gün kampanyalarının her zaman yüksek ROI ile sonuçlanmadığı, kampanya tasarımının bütünsel olarak değerlendirilmesi gerektiği de not edilmelidir (Tarhan & Ateş, 2020).

Bu literatür ışığında, mevcut çalışma, indirim kampanyalarının performansını yalnızca kullanım oranıyla değil, finansal verimlilik (ROI), müşteri segmentasyonu bağlamı ve zamanlama faktörünü de içeren bütünleşik bir çerçevede değerlendirerek literatüre katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

3. METODOLOJİ VE BULGULAR

3.1. Araştırma Tasarımı ve Veri Seti

Bu çalışma, bir giyim perakendecisinin e-ticaret kampanya performansını değerlendirmek amacıyla nicel bir araştırma deseni benimsemiştir. Araştırma, firmanın 1 Ocak 2024 - 15 Mayıs 2025 tarihleri arasında gerçekleşen toplam 6.013 siparişe ait anonimleştirilmiş verileri üzerinden yürütülmüştür. Veri seti, şu temel değişkenleri içermektedir:

- Sipariş kimliği ve tarihi
- Sipariş toplam tutarı
- Kullanılan kampanya kodu (eğer varsa)
- İndirim tutarı ve oranı
- Müşteri kimliği (anonim)
- Ürün kategorisi

Veri analizi için Python 3.11 programlama dili ve pandas, numpy, scikit-learn kütüphaneleri kullanılmıştır. İstatistiksel analizler şu adımlardan oluşmaktadır:

- Betimsel İstatistikler: Frekans dağılımları, ortalama, standart sapma.
- Karşılaştırmalı Analizler: Kampanya türleri ve müşteri segmentleri arasında ortalama sipariş tutarı ve ROI farklılıklarının incelenmesi.
- Korelasyon Analizi: İndirim oranı ile ortalama sipariş tutarı ve ROI arasındaki ilişkinin incelenmesi.

3.2. Bulgular

Araştırma kapsamında ilk olarak kampanya kullanılan siparişlerle kampanya kullanılmayan siparişlerin karşılaştırılması yapılmıştır. Analiz edilen 6.013 siparişin 1.193'ünde (%19,8) kampanya kodu kullanıldığı, 4.820'sinde (%80,2) ise herhangi bir kampanya uygulanmadığı tespit edilmiştir (Çizelge 1). Kampanya kullanılan siparişlerde ortalama tutar 2.489 TL iken, kampanya kullanılmayan siparişlerde bu tutar 2.772 TL olarak ölçülmüştür. Bu durum, kampanya uygulanmayan siparişlerin ortalama tutarının %11,4 daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Çizelge 1. Kampanya Kullanımına Göre Genel Dağılım

Kategori	**Sipariş Sayısı (n)**	**Yüzde (%)**	**Ortalama Sipariş Tutarı (TL)**
Kampanya Kullanılan	1.193	19,8	2.489
Kampanya Kullanılmayan	4.820	80,2	2.772
Toplam	**6.013**	**100,0**	**2.704**

Kampanyaların performansları açısından değerlendirilmesi kapsamında gerçekleştirilen analiz sonucunda toplam 27 farklı kampanya kodu belirlenmiş ve aralarından en sık kullanılan ilk 10 kampanyanın performans göstergeleri Çizelge 2'de gösterilmiştir. "Özel indirim" kampanyası 203 kullanım ile en yaygın kampanya olurken, "SİZEÖZEL10" kampanyası 2.945 TL ile en yüksek ortalama sipariş tutarına ulaşmıştır.

Çizelge 2. En Sık Kullanılan 10 Kampanyanın Performans Göstergeleri

Sıra	**Kampanya Kodu**	**Kullanım (n)**	**Toplam Gelir (TL)**	**Ort. Sipariş (TL)**	**İndirim Oranı (%)**
1	Özel indirim	203	562.705	2.772	23,3
2	İNDİRİM10	115	251.990	2.191	11,0
3	Şirket 500	105	182.170	1.735	29,3
4	Şirket15	95	208.553	2.195	17,5
5	Şirket20	69	171.320	2.483	25,0
6	WA10	51	140.014	2.745	24,2

7	ŞİMDİAL20	45	95.080	2.113	25,0
8	SİZEÖZEL10	42	123.675	**2.945**	33,3
9	Şirket300	38	72.768	1.915	15,8
10	Şirket25	33	88.088	2.669	33,3

Kampanyaların finansal verimliliği ROI metriği ile değerlendirilmiştir. En yüksek ROI değerine sahip ilk 5 kampanya Çizelge 3'te gösterilmektedir. İNDİRİM10 kampanyası %806 ROI ile açık ara en verimli kampanya olurken, sabit tutar indirimleri (300, Şirket300) genel olarak yüksek ROI değerleri üretmiştir.

Çizelge 3. En Yüksek ROI Değerine Sahip 5 Kampanya

Sıra	Kampanya Kodu	Kullanım (n)	İndirim Maliyeti (TL)	Net Gelir (TL)	ROI (%)
1	İNDİRİM10	115	27.799	224.191	806
2	300	19	5.700	31.170	547
3	Şirket300	38	11.500	61.268	533
4	Şirket15	95	36.512	172.041	471
5	Özel indirim	203	131.255	431.450	329

Analiz sonuçlarına göre, ROI değerlerine göre kampanyalar dört kategoride sınıflandırılmıştır

- **Çok Yüksek ROI (>%500):** İNDİRİM10, 300, Şirket300
- **Yüksek ROI (%300-500):** Şirket15, Özel indirim, WA10
- **Orta ROI (%200-300):** Şirket20, ŞİMDİAL20, Şirket25
- **Düşük ROI (<%200):** BAYRAMAÖZEL30 (%133), 14kasım500 (%215)

Müşteri segmentlerine göre kampanya etkinliğini belirlemek için RFM analizi ile belirlenen müşteri segmentlerinin kampanya türlerine göre tepkileri incelenmiştir (Çizelge 4). Yüksek Değerli (VIP) Müşteriler özel indirim kampanyalarına daha olumlu yanıt verirken, Düşük Değerli Müşteriler sabit tutar indirimlerine daha duyarlıdır.

Çizelge 4. Müşteri Segmentlerine Göre Kampanya Tercihleri

Müşteri Segmenti	Öncelikli Kampanya Türü	Ort. Sipariş (TRY)	İndirim Duyarlılığı
Yüksek Değerli	Özel İndirim	3.150	Orta
Orta Değerli	Yüzde İndirim	2.450	Yüksek
Düşük Değerli	Sabit Tutar İndirimi	1.680	Çok Yüksek

Kampanyaların zamanlamaları açısından yapılan analiz kapsamında dört özel gün kampanyasının günlük performansı detaylı olarak incelenmiştir (Çizelge 5). ANNEMİÇİN20 kampanyası tek günde 32 sipariş ve 2.498 TL ortalama ile en etkili performansı sergilerken, BAYRAMAÖZEL30 kampanyası %42,9 ile en yüksek indirim oranına sahiptir.

Çizelge 5. Özel Gün Kampanyalarının Karşılaştırmalı Analizi

Kampanya	Kullanım (n)	Ort. Sipariş (TL)	İndirim Oranı (%)	Süre (gün)	Günlük Ort. Sipariş
ANNEMİÇİN20	32	**2.498**	25,0	1	32
BAYRAMAÖZEL30	31	2.238	**42,9**	4	7,8
14kasım500	31	1.575	31,7	1	31
8MART	19	2.323	30,7	1	19

ANNEMİÇİN20 kampanyasının günlük dağılımı incelendiğinde, kampanyanın ilk gününde (10 Mayıs) 12 sipariş, ikinci gününde (11 Mayıs) 20 sipariş alındığı, böylece ikinci günde %67'lik bir artış gözlendiği tespit edilmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma, bir e-ticaret firması özelinde gerçekleştirilen 6.013 siparişlik veri seti üzerinden, dijital perakendecilikte kampanya stratejilerinin etkinliğini, finansal verimlilik (ROI), müşteri segmentasyonu ve zamanlama optimizasyonu eksenlerinde incelemektedir.

Araştırma, kampanya kullanım oranının %19,8 ile sınırlı kaldığını ve kampanya uygulanmayan siparişlerin ortalama sepet tutarının (%11,4 farkla) daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, indirimlerin işlem hacmini artırsa da sepet büyüklüğünü sınırlayabileceğine dair literatürdeki bulguları (DelVecchio vd., 2020) desteklemektedir. Finansal açıdan en dikkat çekici bulgu, İNDİRİM10 kampanyasının %806 ROI ile sergilediği yüksek verimliliktir. Buna karşın, %42,9 gibi yüksek indirim oranına sahip BAYRAMAÖZEL30 kampanyasının %133 ile en düşük ROI değerini alması, agresif indirimlerin her zaman yüksek finansal performans getirmeyeceğini kanıtlamaktadır.

Müşteri segmentleri bazında yapılan analizde, özel indirimlerin VIP müşterilerde (2.800 TL AOV), sabit tutarlı indirimlerin ise düşük segmentli müşterilerde daha etkili olduğu saptanmıştır. Bu, RFM analizi temelli segmentasyonun kampanya başarısındaki kritik rolünü (Khajvand vd., 2020) doğrulamaktadır. Zamanlama açısından, ANNEMİÇİN20 gibi tek günlük tematik kampanyaların, uzun süreli kampanyalara göre daha yoğun bir günlük etkileşim yarattığı görülmüştür. Bu sonuç, "zamanlama-süre optimizasyonu ilkesi" çerçevesinde kısa süreli yoğun kampanyaların daha etkili olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın literatüre üç boyutta katkısı bulunmaktadır. İlki kampanya analizinde ROI, sepet tutarı ve segmentasyonun bir arada kullanıldığı bütünleşik bir çerçevenin etkinliği belirlenmiştir. İkincisi araştırma bulguları "kampanya türü-segment uyum modelini" ampirik olarak doğrulanmıştır. Sonuncusu ise özel günlerde kısa süreli müdahalelerin verimliliği kanıtlanmıştır.

Araştırma bulgularının uygulamacılar açısından çıkarımları ise dört ana başlıkta sıralanabilir. Bütçe yönetimi açısından pazarlama bütçesinin, İNDİRİM10 benzeri yüksek ROI'li modellere kaydırılması ve düşük verimli agresif indirimlerin yeniden tasarlanması önerilmektedir. Müşteri segmentleri açısından ise, VIP müşteriler için "Özel İndirim", orta segment için "Yüzde İndirim", düşük segment için "Sabit Tutar" teşvikleri uygulanmalıdır. Zamanlama açısından kampanya yönetim sürecinde standart operasyon prosedürü uygulanmalı ve özel gün kampanyaları 1-2 günle sınırlı tutulmalı ve %25-30 indirim bandında kurgulanmalıdır. Son olarak otomatik ROI hesaplayan gösterge panelleri ve A/B test platformları içeren dijital alt yapıların oluşturulması kampanya etkinliklerini anında belirleyerek kısa sürede doğru aksiyomlar alınması sağlanmalıdır.

Bu araştırma, dijital dönüşüm çağında kampanyaların basit bir "indirim" aracı değil, veriye dayalı stratejik bir yatırım olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Gelecekte yapay zekâ tabanlı optimizasyon modelleri önem kazansa da başarının temelinde müşteri ihtiyaçlarını anlama ve segmentasyon prensibi kalmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

DelVecchio, Devon, Arun Lakshmanan, ve H. Shanker Krishnan. “The Effects of Discount Location and Frame on Consumers’ Price Estimates.” Journal of Retailing 85, no. 3, 2009:336–346.

Farris, Paul W., Neil T. Bendle, Phillip E. Pfeifer, ve David J. Reibstein. Marketing Metrics: The Manager’s Guide to Measuring Marketing Performance. 4th ed. Pearson, 2020.

Khajvand, Mahboubeh, Kaveh Zolfaghar, Sarah Ashoori, ve Seyed Alizadeh. “Estimating Customer Lifetime Value Based on RFM Analysis of Customer Purchase Behavior: A Case Study.” In Proceedings of the World Congress on Engineering and Technology (WCIT) 2010, vol. 3, Elsevier, 2011:57–63. https://doi.org/10.1016/j.procs.2010.12.011

Kumar, Saurabh. “Segmenting Customers for Marketing Success: A Study Using Retail Data.” Journal of Business and Strategic Management 5, no. 1, 2020:58–67.

Liu, Hongshuang, Lara Lobschat, Peter C. Verhoef, ve Zhe Hong. “The Effect of Permanent Product Discounts and Order Coupons on Purchase Incidence, Purchase Quantity, and Spending.” Journal of Retailing 97, no. 3, 2021:377–393. https://doi.org/10.1016/j.jretai.2020.11.007.

Özkan, Pınar. “LRFM Analysis as a Customer Segmentation Tool in the Tourism Sector.” In Industrial and Managerial Solutions for Tourism Enterprises. Hershey, PA: IGI Global, 2020:185–211.

Özkan, Pınar,ve İpek Deveci Kocakoç. A Customer Segmentation Model Proposal for Retailers: RFM-V. Tampa, FL: University of South Florida (USF) M3 Publishing, 2021.

Pablo Felix, María del Pilar, Ana María Pillaca Castro, ve José Antonio Taquía Gutiérrez. "Customer Analysis Using the RFM Methodology in a Dental Clinic." In Proceedings of the 9th International Conference on Industrial and Business Engineering, 2023:454–458.

Tarhan, İrem E., ve Nazlı B. Ateş. "A Failed Advertising Campaign: What Went Wrong? A Case Study in a Fashion Retail Company." Turkish Journal of Marketing 5, no. 1, 2020:59–76. https://doi.org/10.30685/tujom.v5i1.79.

Yasin, Zubair, S. I. Toor,ve Fakhra Raza. "How Does Brand Promotion on Special Occasions Impact Consumer Purchasing Behavior?" Journal of Media Studies 38, no. 1, 2023:29–49.

BOP'TA DİJİTALLEŞME VE PAZARLAMA KARMASININ YENİDEN YAPILANDIRILMASI: 8A TEMELLİ BİR YAKLAŞIM

Arş. Gör. Dr. Sevi BALOĞLU SEVİNÇ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi/İİBF,
sbaloglu@nku.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-8623-4251

ÖZET

Bu çalışma, dijital pazarlarda piramidin tabanına (BoP) pazarlama stratejilerinin nasıl tasarlanması gerektiğini, BoP bağlamına özgü kısıtlar ve fırsatlar üzerinden kavramsal olarak incelemektedir. Araştırma, BoP pazarlarında dijitalleşmenin yalnızca erişim kanallarını genişleten bir unsur olmadığını; aynı zamanda değer önerisinin inşası, benimseme süreçleri, güven oluşumu ve sürdürülebilir ölçeklenme dinamiklerini yeniden tanımlayan yapısal bir dönüştürücü olduğunu ileri sürmektedir. Bu çerçevede çalışma, önce BoP pazarlarında pazarlama başarısını tüketici tarafında gerçekleşmesi gereken eşik koşullar üzerinden ele alan 4A yaklaşımını (farkındalık, kabul edilebilirlik, satın alınabilirlik, bulunabilirlik) tartışmakta; ardından pazara girişten istikrara uzanan süreci aşamalar halinde ele alan 8A yaklaşımını bütüncül bir genişletme olarak konumlandırmaktadır. Son aşamada, 8A'nın dijital pazarlara uygulanabilirliği, dijital temas noktalarının (mobil öncelikli tasarım, düşük veri tüketimli içerik, alternatif ödeme altyapıları, çevrimdışı/hibrit teslimat ağları ve CRM temelli destek mekanizmaları) 8A boyutlarını nasıl yeniden yapılandırdığı üzerinden analiz edilmektedir. Önerilen "Dijital 8A Uyum Çerçevesi", BoP'ta dijital pazarlama tasarımının; erişim ve satın alınabilirlik kadar, yerel uyarlama, güvence sağlayan destek yapıları, süreç yeniliği ve ölçek hızlandırma kapasitesiyle birlikte ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Çalışmanın, BoP pazarlaması ile dijital pazarlama literatürleri arasında kavramsal bir köprü kurarak, araştırmacılara test edilebilir önermeler ve uygulayıcılara bağlama duyarlı tasarım ilkeleri sunması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Piramidin Tabanına Pazarlama (BoP), dijital pazarlama, dijital Pazarlama Karması, 8A yaklaşımı

1. GİRİŞ

Piramidin Tabanına (BoP - Bottom/Base of the Pyramid) Pazarlama kavramsallaştırması, küreselleşmenin hız kazandığı dönemde işletmelerin hedef pazarlarını yeniden tanımlama arayışlarıyla birlikte, satın alma gücü paritesine göre yıllık geliri 1.500 ABD dolarının altında olan ve yaklaşık 4 milyar kişiyi kapsayan tüketici kitlesini tanımlamak üzere geliştirilmiştir (Prahalad & Hart, 2002; Prahalad, 2004). Bu çerçevede BoP, yalnızca "düşük gelir" kategorisini değil; düşük satın alma gücünün belirlediği tüketim koşullarını, erişim kısıtlarını

ve piyasa işleyişine özgü dinamikleri içeren özgül bir pazar gerçekliğini ifade etmektedir (Prahalad & Hart, 2002; Prahalad, 2004). Yaklaşımın yoksulluk boyutu ise, günde 2 ABD dolarının altında gelir elde eden kesimlere odaklanarak, şirket öncülüğünde piyasa temelli yoksulluk azaltımını tartışan bir önerme etrafında temellendirilmektedir (Prahalad & Hart, 2002; Prahalad, 2004). Bu nedenle BoP pazarlarına yönelim, niceliksel büyüklükten türetilen bir fırsat okumasından ziyade, yerel gereksinimlerle uyumlu olacak biçimde iş yapma modellerinin yeniden tasarlanmasını zorunlu kılan stratejik bir problem alanı olarak ele alınmaktadır (Prahalad & Hart, 2002; Mahajan & Banga, 2005; Viswanathan, Sridharan, & Ritchie, 2008)

Bu yaklaşım doğrultusunda işletmeler, sosyal hedefleri kâr yaratımıyla birlikte ele alan girişim temelli stratejiler üzerinden, büyüme potansiyeli taşıdığı varsayılan geniş BoP topluluklarına dönük pazar kurgularına yönlendirilmektedir (Prahalad, 2002; London & Hart, 2004). BoP mantığında piyasa mekanizmasının bu topluluklarda işletilmesi, uygun fiyatlı ürün ve hizmet sunumuyla sınırlı görülmemekte; istihdam ve girişim fırsatlarının yaratılmasıyla desteklenerek, yoksulluğun azaltılması ile işletme kârlılığının aynı ekonomik düzenek içinde birlikte üretilebileceği iddiasına bağlanmaktadır (Simanis & Hart, 2008). Bu bağlamda BoP, gelir düzeyi düşük ve geniş ölçekli bir nüfusu kapsayan, işletmeler açısından "henüz yeterince değerlendirilememiş" bir pazar alanı olarak konumlandırılmakta; firmaların bu nüfusa odaklanarak anlamlı bir kârlılık yaratabileceği ve pazarların geliştirilmesinde özel sektörün etkin rol üstlenmesi gerektiği görüşüyle birlikte tartışılmaktadır (Prahalad, 2004; Prahalad & Hammond, 2002; Jaiswal & Gupta, 2015).

BoP bağlamı, pazarlama uygulamalarında tüketicinin karşılaştığı yapısal eşikleri belirginleştirmektedir. Düşük ve düzensiz gelir akışı, kısa vadeli karar ufku ve yüksek belirsizlik; erişim kısıtlarıyla birleştiğinde "yoksulluk cezası/primi" biçiminde maliyet artırıcı bir ekosistemin üretilmesine yol açmaktadır. (Prahalad, 2004; Agnihotri, 2012). Bu koşullar altında tüketimin, çoğu kez tercih çeşitliliğinden ziyade erişim ve işlem maliyetleri tarafından daraltılan bir karar alanı içinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu nedenle BoP bağlamında pazarlama başarısının, yalnızca ürün–fiyat–dağıtım–tutundurma değişkenlerinin optimizasyonuna indirgenemeyeceği değerlendirilmektedir.

Bu noktada pazarlama karmasının yeniden yapılandırılması tartışması, geleneksel 4P çerçevesinin düşük gelirli gelişmekte olan pazarlarda her zaman yeterli olmayabileceği görüşüyle kesişmektedir (Anderson ve Billou, 2007; Prahalad, 2012). 4P'nin doğrudan uygulanmasındaki yetersizlik, tutundurmanın medya erişimi kısıtları altında sınırlanması, dağıtımın "son kilometre" lojistiği nedeniyle güçleşmesi ve fiyatın tüketici tarafında sert bir kısıt olarak belirmesiyle görünür hâle gelmektedir (Hammond, Kramer, & Katz, 2008; Subrahmanyan & Gomez-Arias, 2008; Dinica & Motteau, 2012). Bu bağlamda 4A yaklaşımı (Bulunabilirlik-Availability, Satın Alınabilirlik-Affordability, Kabul Edilebilirlik-Acceptability, Farkındalık-Awareness), BoP'ta satın alma davranışının ortaya çıkabilmesi için tüketici tarafında sağlanması gereken asgari önkoşulları tüketici merkezli bir çerçevede tanımlamaktadır (Anderson & Billou, 2007).

Bununla birlikte, BoP pazarlarına girişten istikrara uzanan sürecin aşamalı niteliği, tek seferlik bir uyarlamadan ziyade dinamik bir strateji mimarisini gerektirmektedir. Bu doğrultuda 8A

yaklaşımı, pazarda yer edinme–genişleme–istikrar aşamalarını; 4A'ya ek olarak uyarlanabilirlik (adaptability), destek (assistance), eylem inovasyonu (action innovation) ve ölçeği hızlandırma (accelerating scale) bileşenleriyle bütüncül biçimde genişletmektedir (Mathur, Mehta, & Swami, 2020).

Dijitalleşme, söz konusu yeniden yapılanma gereksinimini farklı bir düzleme taşımaktadır. BoP pazarlarında dijitalleşme, yalnızca erişim kanallarını genişleten bir unsur olarak değil; değer önerisinin kurgulanması, benimseme süreçlerinin biçimlenmesi, güvenin tesis edilmesi ve sürdürülebilir ölçeklenme dinamiklerinin yeniden tanımlanması bakımından yapısal bir dönüştürücü olarak konumlanmaktadır. Bu çalışma, BoP bağlamına özgü kısıtlar ve fırsatlar temelinde pazarlama karmasının "Dijital 8A Uyum Çerçevesi" aracılığıyla nasıl yeniden yapılandırılabileceğini kavramsal düzeyde tartışmakta; dijital temas noktalarının 8A boyutlarını hangi mekanizmalar üzerinden dönüştürdüğünü analitik bir çerçeve kapsamında ele almaktadır.

2. PİRAMİDİN TABANINA (BoP) PAZARLAMA VE BoP TÜKETİCİLERİNİN ÖZELLİKLERİ

BoP yaklaşımının merkezinde yer alan "kazan-kazan" (win-win) önermesi, çok uluslu şirketlerin yoksullukla mücadeleyi temel iş hedefleriyle bütünleştirerek eş zamanlı biçimde hem ekonomik değer (kâr) üretebileceği hem de toplumsal fayda sağlayabileceği varsayımına dayanmaktadır (Prahalad, 2004; Karnani, 2007). Her bir bireyin gelir düzeyi düşük olsa da bu geniş nüfus kitlesinin toplam satın alma gücü, erken dönem tahminlerde 5 trilyon ABD dolarına kadar ulaşabilen bir büyüklükle küresel ölçekte dikkate değer bir pazar potansiyeline işaret etmektedir (Mulky, 2011). Bununla birlikte, söz konusu pazar hacminin önemli bir bölümünün kayıt dışı ya da gayri resmî ekonomik yapılar içerisinde gerçekleşmesi nedeniyle, işletmeler açısından bu bağlamın anlamlandırılması ve uygun iş modellerinin geliştirilmesi yönündeki gereksinimin daha da belirginleştiği görülmektedir (London & Hart, 2004).

Bu çerçevede, söz konusu pazar potansiyelinin işletmeler açısından stratejik bir fırsata dönüştürülebilmesi, BoP bağlamının dinamiklerinin yanı sıra tüketicilerin tüketim pratiklerini, risk algılarını ve erişim koşullarını belirleyen yapısal özelliklerin ayrıntılı biçimde anlaşılmasını zorunlu kılmaktadır; zira uygun değer önerisinin ve iş modelinin tasarımı, büyük ölçüde bu özelliklere ilişkin isabetli bir çözümlemeye dayanmaktadır. BoP tüketicilerinin başlıca yapısal özellikleri aşağıdaki ana başlıklar altında özetlenebilir:

Gelir rejimi, belirsizlik ve kısa vadeli karar ufku: BoP tüketicilerinin tüketim davranışı, çoğunlukla düşük ve düzensiz gelir akışı ile bunun ürettiği yüksek belirsizlik koşullarında şekillenmektedir (Prahalad, 2004; Yurdakul, Atik, & Dholakia, 2017). Bu çerçevede harcama öncelikleri, kira, gıda ve fatura gibi zorunlu kalemlerde yoğunlaşırken; diğer tüketimler daha çok kısa vadeli değerlendirmeler ve zorunlu fedakârlıklar üzerinden yürütülmektedir (Yurdakul vd., 2017).

Erişim kısıtları ve "yoksulluk cezası/primi": BoP tüketicilerinin dezavantajı yalnızca gelir düzeyiyle sınırlı kalmamakta; temel mal ve hizmetlere erişimde dağıtım altyapısındaki yetersizlikler, yerel tekelci yapılanmalar ve krediye erişim kısıtları gibi unsurların birleşik etkisiyle "yoksulluk cezası" (poverty penalty) ya da "yoksulluk primi" olarak

kavramsallaştırılan maliyet artırıcı bir ekosistem ortaya çıkmaktadır (Prahalad, 2004; Agnihotri, 2012). Bu nedenle BoP tüketimi, çoğu durumda "tercih"ten ziyade erişim ve/veya işlem maliyetleri tarafından sınırlandırılan bir karar alanı içinde gerçekleşmektedir (Prahalad, 2004).

Satın alma örüntüsü: küçük-sık alım ve paketleme mantığı: BoP bağlamında satın alma kararları, erişilebilirlik, satın alınabilirlik ve bulunabilirlik gibi pratik ölçütlerle doğrudan ilişkilendirilmektedir (London & Hart, 2004; Prahalad, 2004). Gelir akışındaki düzensizlik, tüketimin düşük tutarlı ancak daha sık gerçekleşen alımlara yönelmesine yol açmakta; bu örüntünün mikro-perakende ve mikro-dağıtım uygulamalarıyla uyumlu bir yapı sergilediği görülmektedir (Prahalad & Hammond, 2002; London & Hart, 2004). Bu çerçevede küçük paket (sachet) formunun, günlük nakit kapasitesine uyum sağlayarak belirli ürün kategorilerinde işlevsel bir çözüm olarak konumlanmaktadır (Prahalad, 2004).

Değer arayışı, fiyat duyarlılığı ve bağlamsal marka bilinci: BoP tüketicileri çoğu durumda yüksek fiyat duyarlılığı sergilemekte olup söz konusu tüketicilerin değer algıları, maliyet/erişim ekseninde biçimlenmektedir (Prahalad, 2004; Karnani, 2007; Purohit, Paul, & Mishra, 2021). Bununla birlikte, marka kimi koşullarda kalite ve güven sinyali olarak işlenmekte; bazı kategorilerde ise aspirasyonel (arzu edilen) tüketim sosyal konumu dengeleme ya da dışlanmayı azaltma motivasyonlarıyla ilişkilendirilebilmektedir (Prahalad, 2004; Jaiswal & Gupta, 2015; Yurdakul vd., 2017). Buna karşın, belirli bağlamlarda kalite iyileştirmelerine rağmen en düşük fiyatın tercih edilebilmesi, marka bilincinin ve kalite–fiyat takasının kategori ve koşullara göre değişken olduğunu göstermektedir (Prahalad, 2004; Agnihotri, 2012).

Psikososyal ve sembolik boyutlar: hissedilen yoksulluk, sosyal karşılaştırma ve utançtan kaçınma: BoP tüketici profili, ekonomik sınırlılıkların ötesinde sosyokültürel ve sembolik boyutlar içermektedir (Yurdakul vd., 2017). "Hissedilen yoksulluk", mutlak yoksulluk sınırının üzerinde gelir düzeyi olsa dahi tüketim toplumuna katılımın sınırlılığı ve sosyal karşılaştırma süreçleriyle derinleşebilmektedir (Sen, 1983; Sen, 1985; Yurdakul vd., 2017). Bu bağlamda giyim, telefon ve markalı ürünler gibi belirli ürünler saygınlık ve "normal" kabul edilme açısından sembolik işlevler üstlenebilmektedir (Baudrillard, 1969; Yurdakul vd., 2017). Arzuların gerçekleştirilmesinde borçlanma ve fedakârlık pratikleri öne çıkarken; özellikle çocukların dışlanmasını önleme motivasyonu, hane içi öncelikleri belirgin biçimde etkileyebilmektedir (Yurdakul vd., 2017).

Bilgi/iletişim ekolojisi, teknolojiye koşullu açıklık ve finansal kırılganlık: BoP tüketicilerinde okuryazarlık ve sayısal işlem kısıtları, bilgi asimetrisini artırarak karar süreçlerinde sosyal referansların önemini yükseltebilmektedir (Viswanathan, Rosa, & Harris, 2005). Ayrıca "medya karanlığı (media dark)" koşullarında kitlesel mecralara erişimin sınırlı olması, sosyal ağlar ve ağızdan ağıza iletişim (WOM) üzerinden güven tesisini kritik hâle getirmektedir (Chikweche & Fletcher, 2010). Teknoloji tarafında ise ara aşamalar atlanabilmekte; ancak benimseme çoğunlukla maliyet düşürme/gelir artırma kapasitesine bağlı koşullu bir açıklık üzerinden gerçekleşmektedir (Prahalad, 2004). Finansal pratiklerde enformellik yaygın olduğunda banka hesabı sahipliği ve formel finansal hizmetlere erişim düşebilmekte; "dokümantasyon" yükü ve bürokratik eşikler katılımı zorlaştıran bir bariyer olarak öne çıkmaktadır (Barr, 2004; London & Hart, 2010; Purohit, vd, 2021). Kurumsal

güvencelerin zayıfladığı koşullarda ise BoP tüketicisi güç asimetrilerine karşı daha kırılgan hâle gelebilmektedir (Smith & Pezeshkan, 2013).

2. BoP PAZARLAMA KARMASI

2.1. 4A Yaklaşımı

BoP alanındaki iş modeli literatürü, BoP pazarında başarıya dönük stratejiler geliştirmek amacıyla sıklıkla sektöre özgü vaka örneklerine dayanmakta; bunun yanında konuyu kavramsal bir bakışla tartışan bir araştırma akımının da bulunduğu belirtilmektedir (Goyal, Sergi, & Jaiswal, 2015; Goyal, Sergi, & Jaiswal, 2016; Alberti & Varon Garrido, 2017; Bates & Buckles, 2017; Gebauer, Saul, Halidmann, & Kramer, 2017). Bu iki yaklaşımın mutabık kaldığı ortak nokta, BoP pazarlarında ekonomik açıdan sürdürülebilir iş modellerine duyulan gereksinimdir; nitekim bazı kurumsal BoP girişimleri, uzun vadede sürdürülebilirlik sağlanamadığı için ilgili pazarlardan çekilmek zorunda kalmaktadır (Simanis, 2012). Buna karşın, mevcut literatürün BoP pazarı için iş modellerinde ekonomik sürdürülebilirlik konusuna yeterince vurgu yapmadığı ve bu boyutu sınırlı ölçüde ele aldığı ileri sürülmektedir (Mathur vd., 2020).

Bu bağlamda pazarlama karmasının BoP'a uyarlanması tartışması, geleneksel 4P çerçevesinin düşük gelirli gelişmekte olan pazarlarda her zaman yeterli olmayabileceği görüşüyle ilişkilendirilmektedir (Anderson ve Billou, 2007; Prahalad, 2012). Prahalad (2012), bu sınırlılığa yanıt olarak firmaların ek olarak 4A yaklaşımı etrafında odak geliştirmesi gerektiğini ileri sürerken, uygulamada firmaların BoP pazarlarında yoksullar için sosyal etki yaratma hedefi ile sürdürülebilir kârlılık üretme amacı arasında önemli güçlükler yaşadığı da ifade edilmektedir (Pels & Sheth, 2017; Mathur vd., 2020).

4P'nin BoP pazarlarında doğrudan uygulanması çoğu durumda yetersiz kalmakta; erken dönem BoP girişimleri, "klasik pazarlama" mantığıyla hareket edildiğinde başarısızlık riskiyle karşılaşmaktadır (Prahalad, 2004; Karnani, 2007). Söz konusu bu yetersizlik, özellikle tutundurmanın medya erişimi kısıtları altında sınırlanması, dağıtımın "son kilometre" lojistiği nedeniyle zorlaşması ve fiyatın tüketici tarafında sert bir kısıt olarak belirmesiyle ilişkilendirilmektedir (Hammond vd., 2008; Subrahmanyan & Gomez-Arias, 2008; Dinica & Motteau, 2012). Bu çerçevede Prahalad'ın (2004) fiyatlama/maliyet mimarisi önerisi, BoP stratejisinin özünü "maliyet + kâr = fiyat" yerine "fiyat – kâr = maliyet" yaklaşımıyla kurarak tasarımın ve değer zincirinin baştan kurgulanmasını gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Tüketici odaklı genişletilmiş bir perspektif olarak 4C tartışılsa da BoP bağlamında tüketici tarafındaki "başarı koşullarını" daha doğrudan tanımlayabilen bir modele ihtiyaç duyulduğu savunulmakta ve bu gereksinim doğrultusunda 4A pazarlama karması öne çıkmaktadır (Lauterborn, 1990; Sheth & Shah, 2003; Nezakati, Abu, & Toh, 2011).

BoP pazarlarının homojen olmayan, parçalı bir yapı sergilediği ve satın alma gücü paritesine göre önemli bir pazar potansiyeli taşıdığı dikkate alındığında Prahalad (2012), yönetimsel odağın 4P değişkenlerinden ziyade 4A ilkeleri etrafında yapılandırılmasını önermektedir. Bu öneri, BoP koşullarında değer yaratımına ilişkin kritik darboğazların geleneksel pazarlama karması ekseninden çok, tüketici tarafında belirli koşulların sağlanmasına bağlı olarak biçimlendiği varsayımına dayanmaktadır (Anderson & Billou, 2007; Prahalad, 2012).

BoP bağlamında ortaya çıkan ihtiyaç ve kısıtların yönetilmesinde uygulanabilir bir analitik çerçeve sunan 4A yaklaşımı (Prahalad & Hammond, 2002; Prahalad, 2004; Anderson & Bilou, 2007; Dinica & Motteau, 2012) bulunabilirlik, satın alınabilirlik, kabul edilebilirlik ve farkındalık olmak üzere dört temel boyut çerçevesinde yapılandırılmaktadır (Anderson & Billou, 2007).

Bulunabilirlik (Availability), BoP tüketicilerinin ürün ya da hizmete fiziksel erişim düzeyini ifade etmekte ve BoP pazarlarında dağıtım kanallarının parçalı, kimi durumlarda ise formel olarak mevcut olmayan yapısı nedeniyle stratejik bir sorun alanı oluşturmaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde coğrafi yaygınlık, zayıf ulaşım altyapısı ve mevsimsel koşullar, ürünlerin tüketiciye ulaştırılmasını güçleştirerek firmaları geleneksel modellerin ötesine geçen alternatif ve yenilikçi dağıtım çözümleri geliştirmeye zorlamaktadır (Anderson & Billou, 2007; Dinica & Motteau, 2012). Bu boyut 4P'deki "place" ile ilişkili olmakla birlikte, yalnızca kanal seçimini değil; alternatif teslimat yöntemlerini, fiziksel çevreye uyumu ve lojistiğin ürün/ambalaj dayanıklılığıyla kesiştiği tasarım gerekliliklerini de kapsamaktadır (Dinica & Motteau, 2012). Bulunabilirlik, ürünün "bir kez" erişilebilir olmasından ziyade parçalı ve coğrafi olarak dağınık pazarlarda süreklilikle sunulabilmesi problemine işaret etmekte olup bu nedenle de yaygın postane ağları gibi mevcut altyapıların ekosistem ilişkileri içinde yeniden işlevlendirilmesi ve yerel ağlar/kurumsal ortaklıklarla desteklenmesi önem kazanmaktadır (Subrahmanyan & Gomez-Arias, 2008). Süreklilik arz eden tedarik, güven ve sadakatin önkoşulu niteliği taşımakta; satın alma kararının çoğu kez anlık nakit durumuna bağlı olduğu BoP bağlamında ürünün ihtiyaç anında bulunmaması, tüketicinin hızla alternatiflere yönelmesine yol açabilmektedir (Prahalad, 2004; Prahalad, 2012).

Satın alınabilirlik (Affordability), BoP pazarlarında ürün/hizmet teklifinin tüketicilerin gelir düzeyi ve özellikle düzensiz nakit akışı yapısıyla uyumlu kılınmasını ifade etmektedir (Anderson & Billou, 2007). BoP tüketicilerinin çoğu kez günlük kazançlara sahip olması, fiyat hassasiyetini artırmakta; bu nedenle düşük birim fiyat, küçük ambalaj, mikro paketleme ve benzeri çözümler, finansal engelleri azaltan temel araçlar olarak öne çıkmaktadır (Anderson & Billou, 2007; Dinica & Motteau, 2012). Bununla birlikte satın alınabilirlik, yalnızca "düşük fiyat" düzeyi değil; fiyatlandırma, maliyet düşürme ve ödeme mimarisinin birlikte tasarlandığı bir uyum problemi olarak ele alınmalıdır (Nezakati vd., 2011; Dinica & Motteau, 2012). Ödeme esnekliği (taksit, ön ödemeli şemalar), gelir kesintilerinde kredi ve takas benzeri pratikler ve mikrofinans aktörleriyle iş birlikleri satın alma kapasitesini fiilen genişletebilen tamamlayıcı mekanizmalardır (Subrahmanyan & Gomez-Arias, 2008; Dinica & Motteau, 2012). Prahalad ve Hammond (2002), BoP tüketicilerinin su, gıda ve özellikle kredide "yoksulluk primi" ödeyebildiğini vurgulayarak hedefin kaliteyi korurken tedarik zinciri ölçeği ve verimliliğiyle bu maliyet yükünü kırmak olduğunu belirtmektedir (Prahalad & Hammond, 2002). Bu bağlamda paylaşım temelli erişim modelleri ve sermaye verimliliği odaklı yönetim ölçütleri satın alınabilirliği güçlendiren stratejik yönelimler olarak tartışılmaktadır (Best & Maclay, 2002; Prahalad & Hammond, 2002). Sonuç olarak satın alınabilirlik, kalite ve etkinlikten ödün vermeden tek servis ambalajlama ve yenilikçi satın alma şemalarıyla "ödenebilirlik" üretmeyi gerektirmektedir (Prahalad, 2004; Prahalad, 2012).

Kabul edilebilirlik (Acceptability), ürün ya da hizmetin hem BoP tüketicileri hem de değer zincirindeki diğer aktörler tarafından benimsenme derecesini ifade etmektedir (Anderson & Billou, 2007). BoP bağlamında başarı, teklifin yalnızca düşük maliyetli olmasına değil; yerel kültürel, sosyal ve ekonomik koşullara uyarlanmasına da bağlıdır; zira tüketicilerin gündelik pratikleri, kullanım alışkanlıkları ve sembolik anlam dünyalarıyla uyuşmayan ürünlerin, fiyatı düşük olsa dahi benimsenme olasılığı zayıflamaktadır (Anderson & Billou, 2007). Bu nedenle pazarlamacının temel görevi, tüketicinin gerçek ihtiyaçlarını ve ürünün nasıl tüketildiğini çözümleyerek tasarım ve sunumu kullanım bağlamına ve kültürel inanç ve kalıplara uygun biçimde yapılandırmaktır (Dinica & Motteau, 2012). Kabul edilebilirlik, yalnızca nihai tüketiciyle sınırlı kalmamakta; dağıtım ekosistemindeki perakendeci ve dağıtıcıların stoklama ve satış pratikleriyle uyumu ile bu aktörlerin yeni uygulamalara ilişkin olarak eğitilmesini de kapsamaktadır (Anderson & Billou, 2007; Dinica & Motteau, 2012). Ayrıca yabancı markalara yönelik algılar ve yerli markaları tehdit ettiği düşüncesi gibi olası reddediş dinamikleri de kabul düzeyini etkileyebilmektedir (Dinica & Motteau, 2012). Nezakati vd. (2011) kabul edilebilirliği, tüketicilerin sunulan teklifi kendi ihtiyaçları, değerleri ve tüketim pratikleriyle uyumlu olarak değerlendirmesi üzerinden ele almakta; ürün özelliklerine ek olarak hizmet kalitesinin ve yerel marka ile yerel yaklaşım uyarlamalarının benimsenmeyi güçlendirebileceğini vurgulamaktadır.

Farkındalık (Awareness), BoP tüketicilerinin bir ürün/hizmetten haberdar olma ve sunduğu değeri kendi bağlamında anlamlandırabilme düzeyini ifade etmekte olup BoP pazarlarında geleneksel reklam mecralarına erişimin sınırlı olması bu boyutu temel bir zorluk alanına dönüştürmektedir (Anderson & Billou, 2007). Bu nedenle farkındalık, yalnızca bilinirlik üretmekten ibaret olmayıp iletişim kanalı seçimi, mesajın biçimi, aracı aktörlerin rolü ve tüketici eğitimi gibi bileşenlerin birlikte tasarlandığı geniş bir çerçeve olarak ele alınmalıdır (Dinica & Motteau, 2012). Medya karanlığı, düşük okuryazarlık ve televizyona erişim kısıtları gibi yapısal sınırlılıklar, iletişimin hedef kitlenin altyapısına ve gündelik gerçekliğine uyarlanmasını zorunlu kılmakta; bu bağlamda billboard kullanımı ile afişlerin yerel temas noktalarına (örn. üç tekerlekli taksiler) uygulanması, "erişilebilir iletişim yüzeyleri"nin önemini ortaya koymaktadır (Anderson & Billou, 2007; Dinica & Motteau, 2012). Farkındalığın kritik bir bileşeni olan WOM, yerel satıcıların istihdamı, güven ağlarının kurulması, kanaat önderlerinin eğitilmesi ve yerel çalışanların marka elçisi olarak konumlandırılması yoluyla sistematikleştirilebilmektedir; ayrıca ürünün "neden" gerekli olduğu ve "nasıl" kullanılacağına ilişkin bilginin aktarılması, benimsemeyi güçlendiren tamamlayıcı bir eğitim işlevi görmektedir (Dinica & Motteau, 2012; Prahalad, 2012). Kültürel heterojenlik standartlaştırılmış iletişimi zorlaştırdığından, sokak performansları ve tiyatro gibi kamusal ve yerel anlatılar, kırsal radyo ve mobil telefonların etkileşimli kullanımı, farkındalığı güven ve katılımla bağlayabilmektedir (Subrahmanyan & Gomez-Arias, 2008). Son olarak farkındalık, pazarın doğru okunmasını ve değerin gündelik pratikler içinde ikna edici biçimde görünür kılınmasını da içermektedir (Prahalad & Hammond, 2002; Nezakati vd., 2011).

2.2. 8A Yaklaşımı

BoP pazarlarında 4A çerçevesi, satın alma davranışının ortaya çıkabilmesi için gerekli asgari koşulları tüketici merkezli bir mantıkla görünür kılan analitik bir yeniden çerçeveleme

sunmaktadır (Sheth & Shah, 2003; Nezakati vd., 2011). Anderson ve Billou (2007) 4A yaklaşımının firmalara ticari başarının yanı sıra sosyal değer yaratma imkânı sunduğunu ileri sürerken, 4A'nın yararı genel olarak kabul edilse de BoP'ta başarıya etkisini ampirik olarak sınayan çalışmalar sınırlı sayıdadır (Nezakati vd., 2011; Prahalad, 2012; Dadzie et al., 2017; Mathur vd., 2020). Bununla birlikte literatür, 4A'nın BoP bağlamında tek başına yeterli bir "başarı reçetesi" olarak görülmemesi gerektiğini; farklı pazarlarda başarıyı destekleyen tamamlayıcı unsurların da dikkate alınmasını önermektedir. Bu doğrultuda ürünlerin alaka düzeyi, uyarlanabilirliği ve özelleştirilmesi BoP ihtiyaçlarına etkin uyumun kritik bileşenleri olarak tartışılırken (Subrahmanyan & Gomez-Arias, 2008; Viswanathan & Sridharan, 2012; Nakata & Weidner, 2012), sürdürülebilir tüketimi teşvik edebilecek yenilikçi ürün ve hizmet sistemlerini geliştirme gereği ayrıca vurgulanmaktadır (Castillo, Diehl, & Brezet, 2012). Operasyonel ölçekte başarı için bilgi ve iletişim teknolojisi yenilikleri, yalnızca maliyet düşürmeye değil hizmetin yaygınlaştırılabilirliğine dayalı bir ölçek etkisi üretme aracı olarak konumlanmaktadır (Foster & Heeks, 2013). Bu noktada BoP pazarlarında istenilen başarıyı elde edebilmek için 8A yaklaşımı ön plana çıkmaktadır.

Mathur vd. (2020), 8A çerçevesindeki sekiz bileşeni işletmenin BoP pazarına katılımını açıklamak üzere üç ardışık aşama üzerinden yapılandırmaktadır: pazarda yer edinme (establishing), pazarda genişleme (expanding) ve pazarda istikrarın sağlanması (stabilising). Bu süreçsel kurgu, 8A'nın bileşenlerini BoP pazarına giriş ve büyüme dinamikleriyle uyumlu aşamalı bir strateji mimarisine dönüştürerek, pazara katılımın zaman içinde değişen gereklilikler doğrultusunda yönetilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Böylece üç aşamalı yapı, işletmenin BoP bağlamında karşılaştığı görece baskın kısıtların zamanla nasıl farklılaştığını ve bu farklılaşmaya paralel biçimde hangi pazarlama ve operasyon önceliklerinin öne çıktığını analitik düzeyde görünür kılmaktadır (Mathur vd., 2020). Özellikle başlangıç aşamasında vurgulanan dört temel boyutun, birbirinden ayrı bileşenler olarak değil, bütüncül ve eş zamanlı işleyen tamamlayıcı koşullar olarak ele alınması gerekmektedir; zira BoP bağlamında bu unsurlardan herhangi birindeki eksiklik, sunulan değer önerisinin tüketici nezdinde algılanmasını ve karşılık bulmasını zayıflatarak teklifin anlamını yitirmesine yol açabilmektedir (Prahalad, 2012; Mathur vd., 2020).

Çizelge 1. Geliştirilmiş 8A Pazarlama Çerçevesi

Aşama	**Birincil Hedef**	**Bileşen**
Aşama I: Pazarda Yer Edinme	Pazarı eğitmek ve ilk üretim ve satış sorunlarını aşmak.	Bulunabilirlik, Satın Alınabilirlik, Kabul edilebilirlik, Farkındalık ve Uyarlanabilirlik
Aşama II: Pazarda Genişleme	Karşılıklı değer yaratma ve güven inşa etme yoluyla yeni müşteriler çekmek.	Destek ve Eylem İnovasyonu
Aşama III: Pazarda İstikrar	Kâr marjlarını iyileştirerek sürdürülebilir başarıya ulaşmak.	Hızlandırma Ölçeği

Kaynak: Mathur, M., Mehta, R., & Swami, S. (2020). Developing a marketing framework for the bottom of the pyramid consumers. *Journal of Advances in Management Research, 17*(3), 455-471

Marthur vd. (2020) söz konusu üç aşamayı ve eklenen değişkenleri şu şekilde açıklamaktadır:

Aşama I (Pazarda Yer Edinme), "pazarı eğitme" ve ilk üretim–satış darboğazlarının aşılması hedefi etrafında tanımlanmakta; bu aşamada bileşen seti olarak 4A'ya uyarlanabilirlik (adaptability) boyutu eklenmektedir. Bu kümelenme, başlangıç evresinde temel problemin yalnızca talep yaratmak değil, aynı zamanda erişim ve teslimatın fiilen mümkün kılınması olduğunu ima etmektedir. Uyarlanabilirliğin ilk aşamada konumlandırılması, BoP pazarlarında standartlaştırılmış tekliflerin çoğu durumda işlevsiz kaldığı; ürün ve hizmet tasarımı, dağıtım ve iletişim bileşenlerinin yerel koşullara göre hızla revize edilmesi gerektiği varsayımını güçlendirmektedir. Bu çerçevede 4A, "asgari pazar işlevselliği" için zorunlu bir temel set olarak değerlendirilirken, uyarlanabilirlik bu temel setin bağlamsal uygulanabilirliğini sağlayan tamamlayıcı bir kapasite olarak kavramsallaştırılmaktadır. (Mathur vd., 2020)

Uyarlanabilirlik, firmaların yalnızca ürün ve fiyat yapılarını değil; iş modellerini, iletişim stratejilerini ve değer yaratma süreçlerini BoP tüketicilerinin sosyo-ekonomik koşullarına göre yeniden tasarlamasını ifade etmektedir (Mathur vd., 2020). BoP tüketicilerinin düşük eğitim düzeyi, güçlü topluluk bağları ve kişisel etkileşime duyarlılığı, stratejilerin yerel bağlama uygun biçimde yoğun iletişim ve yerelleştirilmiş uygulamalar içerecek şekilde kurgulanmasını gerekli kılmaktadır (Arnould & Mohr, 2005; Anderson & Markides, 2007; Mathur vd., 2020). Bu doğrultuda uyarlanabilirlik, gelişmekte olan pazarların bağlamsal özelliklerini (örn. satın alma gücü ve ekonomik kalkınmışlık düzeyi) dikkate alarak pazarlama ve iş modeli bileşenlerinin yeniden düzenlenmesini ve BoP tüketicilerinin çıkarlarını gözeten gerekli değişimlerin uygulanmasını kapsayan bir uyum mantığı olarak ele alınmaktadır (Mathur vd., 2020).

Aşama II (Pazarda Genişleme), BoP pazarlarında büyümeyi "karşılıklı değer yaratma ve güven inşası" üzerinden yeni müşteriler çekme hedefiyle ele almakta ve bu evrede iki bileşeni kritikleştirmektedir: destek (assistance) ve eyleme dayalı inovasyon (action innovation) (Mathur vd., 2020). Bu yerleşim, genişleme aşamasında rekabet avantajının artık yalnızca bulunabilirlik (erişim), fiyat, benimseme (kabul edilebilirlik) ve farkındalık gibi başlangıç koşullarını karşılamaktan değil; değer zincirindeki sürtünmeleri azaltan kolaylaştırıcı mekanizmalar ile sahada uygulanabilir çözümler üreten pratik ve uygulama temelli yeniliklerden üretildiğini ima etmektedir. Ayrıca "güven" vurgusu, tekrar satın alma ve WOM gibi büyüme dinamiklerinin teknik uygunluğun ötesinde ilişki ve hizmet süreçleriyle beslendiğine işaret etmektedir.

Destek boyutu, yerel topluluklardan seçilen aracı aktörler aracılığıyla BoP tüketicilerine rehberlik edilmesini, bilgilendirme sağlanmasını ve güven ilişkilerinin tesis edilmesini kapsamaktadır (Mathur vd., 2020). Literatürde BoP tüketicileri arasında güvensizliğin yaygın olduğu ve bunun benimsemeyi zorlaştırdığı belirtilirken (Banerjee & Duflo, 2007; Levine, 2013), yerel destek mekanizmalarının bu sorunu azaltarak benimseme oranlarını yükseltebildiği ifade edilmektedir (Mathur vd., 2020).

Eylem inovasyonu ise yeniliği yalnızca ürün düzeyine indirgemeyip süreç, ödeme sistemleri ve operasyonel işleyişte geliştirilen uygulamalara yayarak, BoP'ta değer yaratımının çoğu zaman ürün farklılaştırmasından ziyade süreç verimliliği ve esneklik üzerinden gerçekleştiğini vurgulamaktadır (Mathur vd., 2020). Bu yaklaşım, yeniliğin ekosistem temelli ele alınması gereğine ilişkin değerlendirmelerle uyumlu biçimde, altyapı kısıtlarını aşmak için iş modeli sürecinde bütüncül bir dönüşümü ve "Fiyat – Kâr = Maliyet" mantığının işletilmesini gerekli

görmektedir (Prahalad, 2012; Mathur vd., 2020). Bu doğrultuda inovasyon, sermaye yoğunluğunu azaltmak ve sermaye gereksinimini ekosistem genelinde daha dengeli dağıtmak amacıyla iş akışlarının ve ekosistemin yeniden tasarlanmasına odaklanabilmektedir (Mathur vd., 2020).

Aşama III (pazarda istikrar), BoP pazarlarında sürdürülebilir başarının kâr marjlarını iyileştirme hedefi etrafında tanımlandığı ve bu hedefe ulaşmada ölçeğin hızlandırılmasının (accelerating scale) tek belirleyici bileşen olarak konumlandırıldığı olgunlaşma evresini ifade etmektedir. Modelin olgunlaşma aşamasında performansı belirleyen temel mekanizmalar ölçek ekonomileri, süreç standardizasyonu, maliyet verimliliği ve yaygınlaştırma kapasitesi olmakla birlikte; uzun vadeli kârlılık başlangıçta erişilebilirlik sağlamakla değil, kurulan çözümün ölçeklenebilir bir işletim modeline dönüştürülmesiyle güvence altına alınabilmektedir. BoP pazarlarında düşük kâr marjlarının belirleyiciliği nedeniyle uzun dönemli başarı, yüksek hacim potansiyelinin sunduğu ölçek ekonomilerinden yararlanma kapasitesine bağlanmaktadır (Mathur vd., 2020).

Bu kapsamda **ölçeğin hızlandırılması**, talep yoğunlaştırma, operasyonel verimliliği artırma ve son kilometre destekleyicileri ve kolaylaştırıcıları tarafından kurulan yerel bağlantı ağlarını etkin biçimde kullanma yoluyla pazar penetrasyonunu yükseltmeyi ve büyümeyi hızlandırmayı hedeflemektedir; söz konusu yaygınlık aynı anda firmaların ekonomik sürdürülebilirliğini ve sosyal etkisini güçlendiren bir kaldıraç olarak ele alınmaktadır (Sheth, 2011; Mathur vd., 2020).

Sonuç olarak 8A pazarlama yaklaşımı, BoP pazarlarını homojen ve pasif bir tüketici kitlesi olarak ele almak yerine, çok boyutlu ve dinamik bir ekosistem olarak değerlendirmekte; firmalara bu pazarlarda sürdürülebilir değer yaratımı için bütüncül bir stratejik çerçeve sunmaktadır (Mathur vd., 2020).

3. DİJİTAL 8A UYUM ÇERÇEVESİ: PAZARLAMA KARMASININ YENİDEN YAPILANDIRILMASI

Dijitalleşme, 8A boyutlarının her birini teknoloji odaklı bir kaldıraçla yeniden yapılandırmaktadır. "Dijital 8A Uyum Çerçevesi", BoP pazarlarında pazarlama karmasının yeniden yapılandırılmasında bütüncül bir yol haritası sunmaktadır. Dijital teknolojiler yalnızca bir dağıtım aracı değil; farkındalık yaratmaktan ölçeklenmeye kadar her aşamada yapısal engelleri aşan bir katalizör görevi görmektedir. İşletmelerin bu pazarlarda sürdürülebilir başarı elde etmesi, dijital çözümleri yerel destek mekanizmalarıyla hibrit bir şekilde tasarlamalarına ve süreç verimliliğine odaklanmalarına bağlıdır. Dijitalleşme, BoP pazarlarında pazarlama karmasının 8A boyutlarını kökten değiştiren bir "yapısal dönüştürücü" olarak işlev görmektedir. Geleneksel yöntemlerin fiziksel sınırlarını aşan dijital teknolojiler, bu çerçeve altında her bir bileşeni şu şekilde yeniden yapılandırmaktadır:

Dijital Farkındalık (Digital Awareness)

BoP pazarlarındaki medya karanlığı, mobil içeriklerle aşılmaktadır. Düşük okuryazarlık düzeyleri nedeniyle görsel ve işitsel ağırlıklı (kısa videolar, sesli mesajlar) dijital iletişim, farkındalığın "anlaşılabilirlik" boyutunu güçlendirmektedir. Sosyal medya platformları ise tüketicilerin ürün geliştirme süreçlerine dahil edildiği bir "birlikte yaratım" (co-creation) alanı sunarak marka güvenini organik olarak artırmaktadır (Chatterjee & Nguyen, 2021).

Dijital Bulunabilirlik (Digital Availability)

Fiziksel altyapının yetersiz olduğu bölgelerde, kırsal e-ticaret hizmet merkezleri dijital platformları yerel ağlarla eşleştirerek ürünlerin en ücra noktalarda dahi sanal ve fiziksel mevcudiyetini sağlamaktadır (Zhong, Shen, & Yang, 2024). Sağlık ve finans gibi hizmet sektörlerinde ise tele-tıp ve mobil bankacılık uygulamaları, hizmetin fiziksel mekân kısıtını ortadan kaldırmaktadır (Varadarajan, 2024).

Dijital Satın Alınabilirlik (Digital Affordability)

Dijital ödeme sistemleri, işlem maliyetlerini düşürerek satın alınabilirliği artırmaktadır (Mishra & Sharma, 2024). Nesnelerin İnterneti (IoT) destekli sistemler, büyük peşinatlar yerine "Kullanım Başına Ödeme" (Pay-as-you-go) modellerini mümkün kılarak BoP tüketicisinin düzensiz gelirine finansal esneklik sağlamaktadır (Foster & Heeks, 2013; Calmon, Jue-Rajasingh, Romero, & Stenson, 2022).

Dijital Kabul Edilebilirlik (Digital Acceptability)

Teknolojik çözümlerin benimsenmesi, "insan odaklı tasarım" ve Teknoloji Kabul Modelleri (TAM) ile desteklenmektedir. Yapay zekâ destekli yerel dil arayüzleri okuryazarlık engelini aşarken, blockchain tabanlı takip sistemleri ürün güvenliğini sağlayarak psikolojik kabulü güçlendirmektedir (Nogami & Veloso, 2021). Çevrimiçi tüketici toplulukları ise ürün deneyimlerinin paylaşılmasını sağlayarak BoP tüketicisinin en çok önem verdiği sosyal referans ihtiyacını karşılamaktadır (Mathur vd., 2020).

Dijital Uyarlanabilirlik (Digital Adaptability)

Yazılımların düşük özellikli cihazlara ve kısıtlı internet koşullarına göre optimize edilmesi, "Frugal Dijital İnovasyon" (tutumlu dijital yenilik) kapasitesini temsil etmektedir (Gillpatrick, 2019). Dijital veri analitiği ve akıllı tahmin sistemleri, firmaların pazar dinamiklerine ve mevsimsel gelir değişimlerine anlık olarak uyum sağlamasına imkân tanımaktadır (Ramani, Athreye, Bruder, & Sengupta, 2023; Mishra & Sharma, 2024).

Dijital Destek (Digital Assistance)

Dijitalleşme, desteği hem kişiselleştirilmiş hem de ölçeklenebilir bir yapıya kavuşturmaktadır (Ramani vd., 2023). Yerel dillerde hizmet veren AI chatbotlar ve interaktif rehberlik sistemleri, kullanım sonrası desteği maliyet etkin bir şekilde sunmaktadır (Nogami & Veloso, 2021). Saha çalışanlarının dijital müşteri ilişkileri yönetimi (CRM) araçlarıyla donatılması, her bir tüketiciye özel takip ve rehberlik verilmesini mümkün kılmaktadır (Mishra & Sharma, 2024).

Dijital Eylem İnovasyonu (Digital Action Innovation)

Bu boyut, yeniliğin ürünün ötesine geçerek süreçlere, ödeme sistemlerine ve operasyonel işleyişe yayılmasını sağlamaktadır (Srivastava, 2022). Yerel üreticilerin aracısız bir şekilde doğrudan pazara ulaşması, değer zincirindeki verimsizliği azaltan temel bir eylem inovasyonu niteliği taşımaktadır (Rundqvist & Schinkel, 2020). Dijitalleşme, "fiyat - kâr = maliyet" mantığını operasyonel düzeyde işleterek sermaye verimliliği sağlamaktadır (Mathur vd., 2020).

Dijital Ölçek Hızlandırma (Digital Accelerating Scale)

Dijital platformların "ağ etkileri" (network effects), marjinal maliyetleri sıfıra yaklaştırarak başarılı modellerin hızla yayılmasını sağlamaktadır. Bulut tabanlı sistemler, iş modellerinin farklı coğrafyalara standart bir şekilde kopyalanmasını kolaylaştırarak ölçeklenme bariyerlerini düşürmektedir (Jan & Sisodia, 2023).

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, BoP pazarlarında pazarlama karmasının yeniden yapılandırılmasını dijitalleşme ekseninde kavramsal olarak ele almakta ve dijitalleşmeyi yalnızca erişim kanallarını genişleten bir unsur olarak değil; değer önerisinin inşası, benimseme süreçleri, güven oluşumu ve sürdürülebilir ölçeklenme dinamiklerini yeniden tanımlayan yapısal bir dönüştürücü olarak konumlandırmaktadır. Bu çerçevede, BoP'ta pazarlama başarısının tüketici tarafında gerçekleşmesi gereken eşik koşulları görünür kılan 4A yaklaşımının, pazara girişten istikrara uzanan sürecin aşamalı doğasını açıklamakta sınırlı kalabileceği; bu nedenle 8A yaklaşımının bütüncül bir genişletme olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Çalışmanın temel katkısı, 8A'nın dijital pazarlara uygulanabilirliğini "Dijital 8A Uyum Çerçevesi" üzerinden tartışarak pazarlama karmasını, dijital temas noktalarının 8A boyutlarını dönüştürücü etkisiyle birlikte yeniden yorumlamasıdır. Bu bağlamda mobil öncelikli tasarım, düşük veri tüketimli içerik, alternatif ödeme altyapıları, çevrimdışı/hibrit teslimat ağları ve CRM temelli destek mekanizmaları; dijital temas noktaları olarak 8A boyutlarının yeniden yapılandırılmasında analitik bir dayanak sağlamaktadır. Önerilen çerçeve, BoP'ta dijital pazarlama tasarımının erişim ve satın alınabilirlikle sınırlı bir problem olarak ele alınamayacağını; yerel uyarlama kapasitesi, güvence sağlayan destek yapıları, süreç yeniliği ve ölçek hızlandırma yetkinlikleriyle birlikte bütünleşik biçimde kurgulanması gerektiğini savunmaktadır.

Bu bütünleşik yaklaşım, 8A'nın aşamalı strateji mimarisiyle de uyum göstermektedir. Pazarda istikrar evresinde sürdürülebilir başarının kâr marjlarını iyileştirme hedefi etrafında şekillendiği ve bu hedefe ulaşmada ölçeğin hızlandırılması (accelerating scale) belirleyici bileşen olarak öne çıkmaktadır. Bu evrede performansı belirleyen mekanizmalar, ölçek ekonomileri, süreç standardizasyonu, maliyet verimliliği ve yaygınlaştırma kapasitesi üzerinden tanımlanmakta; uzun vadeli kârlılığın başlangıçta erişilebilirliği sağlamaktan ziyade, kurulan çözümün ölçeklenebilir bir işletim modeline dönüştürülmesiyle güvence altına alınabileceği ileri sürülmektedir. Ölçeğin hızlandırılması ise talep yoğunlaştırma, operasyonel verimliliği artırma ve son kilometre destekleyicileri tarafından kurulan yerel bağlantı ağlarını etkin kullanma yoluyla pazar penetrasyonunu yükseltmeye yönelmekte; böylece yaygınlığın ekonomik sürdürülebilirliği ve sosyal etkiyi aynı anda güçlendiren bir kaldıraç işlevi görmektedir.

Sonuç olarak, 8A yaklaşımı BoP pazarlarını homojen ve pasif bir tüketici kitlesi olarak değil, çok boyutlu ve dinamik bir ekosistem olarak ele almakta; firmalara sürdürülebilir değer yaratımı için bütüncül bir stratejik çerçeve sunmaktadır. Dijitalleşme bu çerçevede, 8A boyutlarının her birini teknoloji odaklı bir kaldıraçla yeniden yapılandırarak pazarlama karmasının dönüşümünü hızlandırmakta; sürdürülebilir başarı için dijital çözümlerin yerel destek mekanizmalarıyla hibrit biçimde tasarlanmasını ve süreç verimliliğine odaklanılmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, BoP pazarlaması ile dijital pazarlama literatürleri arasında

kavramsal bir köprü kurmayı; araştırmacılara test edilebilir önermeler ve uygulayıcılara bağlama duyarlı tasarım ilkeleri sunmayı hedefleyen bir çerçeve önerisiyle sonlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Agnihotri, A. (2012). Revisiting the Debate over the Bottom of the Pyramid Market. *Journal of Macromarketing, 2*, s. 417-423.

Alberti, F., & Varon Garrido, M. (2017). Can profit and sustainability goals co-exist? New business models for hybrid firms. *Journal of Business Strategy, 38*(1), s. 3-13.

Anderson, J., & Billou, N. (2007). Serving the world's poor: innovation at the base of the economic pyramid. *Journal of Business Strategy, 28*(2), s. 14-21.

Anderson, J., & Markides, C. (2007). Strategic innovation at the base of the pyramid. *MIT Sloan Management Review, 49*(1), s. 83.

Arnould, E., & Mohr, J. (2005). Dynamic transformations for base-of-the-pyramid market clusters. *Journal of the Academy of Marketing Science, 33*(3), s. 254-274.

Banerjee, A., & Duflo, E. (2007). The economic lives of the poor. *The Journal of Economic Perspectives, 21*(1), s. 141-168.

Barr, M. S. (2004, Ekim). Banking the Poor: Policies to Bring Low-Income Americans into Financial Mainstream. *Law & Economics Working Papers Archive: 2003-2009*.

Bates, M., & Buckles, T. (2017). An examination of market entry perspectives in emerging markets. *International Journal of Business and Economic Development (IJBED), 5*(3).

Baudrillard, J. (1969). The Ideological Genesis of Needs. J. Schor, & D. Holdt (Dü) içinde, *The Consumer Society Reader* (s. 57-80). New York: The New Press.

Best, M. L., & Maclay, C. M. (2002). Community Internet access in rural areas: Solving the economic sustainability puzzle. G. Kirkman (Dü.) içinde, *The Global Information Technology Report 2001-2002: Readiness for the Networked World* (s. 76-88). Oxford, UK: Oxford University Press.

Calmon, A., Jue-Rajasingh, D., Romero, G., & Stenson, J. (2022). Operational Strategies for Distributing Durable Goods in the Base of the Pyramid. *Manufacturing & Service Operations Management, 24*(4), s. 1887-1905.

Castillo, L., Diehl, J., & Brezet, J. (2012). Design considerations for base of the pyramid (BoP) projects. *Proceedings of the Nothern World Mandate: Culumus Helsinki Conference*, (s. 24-26).

Chatterjee, S., & Nguyen, B. (2021). Value co-creation and social media at bottom of pyramid (BOP). *The Bottom Line, 34*(2), s. 101–123.

Chikweche, T., & Fletcher, R. (2010). Understanding factors that influence purchases in subsistence markets. *Journal of Business Research, 63*(6), s. 643–650.

Dinica, I., & Motteau, D. (2012). The market of the bottom of the pyramid: Impact on the marketing-mix of companies. *Master thesis in marketing*. Umeå School of Business.

Foster, C., & Heeks, R. (2013). Innovation and scaling of ICT for the bottom-of-the-pyramid. *Journal of Information Technology, 28*(4), s. 296-315.

Gebauer, H., Saul, C., Halidmann, M., & Kramer, S. (2017). When one business model is not enough for a social business. *Strategic direction, 33*(1), s. 10-12.

Gillpatrick, T. (2019). The Digital Transformation of Marketing: Impact on Marketing Practice & Markets. *Economics, 7*(2), s. 139-156.

Goyal, S., Sergi, B. S., & Jaiswal, M. (2015). How to design and implement social business models for base-of-the-pyramid (BoP) markets? *The European Journal of Development Research, 27*(5), s. 850-867.

Goyal, S., Sergi, B., & Jaiswal, M. (2016). Understanding the challenges and strategic actions of social entrepreneurship at base of the pyramid. *Management Decision, 54*(2), s. 418-440.

Hammond, A., Kramer, W., & Katz, R. (2008). *The Next 4 Billion: Market Size and Business Strategy at the Base of The Pyramid.* World Resources Institute/International Finance Corporation.

Jaiswal, A. K., & Gupta, S. (2015). The influence of marketing on consumption behavior at the bottom of the pyramid. *Journal of Consumer Marketing, 32*, 113-124.

Jan, S., & Sisodia, S. (2023). Rethinking Marketing Mix Strategies for the Bottom of the Pyramid: Unveiling Challenges and Opportunities. *Sustainable Marketing, Branding, and Reputation Management: Strategies for a Greener Future* (s. 328-343). içinde IGI Global.

Karnani, A. (2007). The Mirage of Marketing to the Bottom of the Pyramid: How the Private Sector Can Help Alleviate Poverty:. *California Management Review, 49*(4), 90-111. doi:10.2307/41166407

Lauterborn, B. (1990). New marketing litany; four P's passe; C-words take over. *Advertising Age*.

Levine, J. (2013). *Ain't No Trust: How Bosses, Boyfriends, and Bureaucrats Fail Low-Income Mothers and Why it Matters.* University of California Press.

London, T., & Hart, S. L. (2004). Reinventing strategies for emerging markets: beyond the transnational model. *Journal of International Business Studies, 35*(5), 350-370. doi:10.1057/PALGRAVE.JIBS.8400099

London, T., & Hart, S. L. (2010). *Next generation business strategies for the base of the pyramid: New approaches for building mutual value.* Pearson Education India.

Mahajan, V., & Banga, K. (2005). *The 86 Per Cent Solution: How to Succeed in the Biggest Market of the Twenty-first Century.* Upper Saddle River, NJ: Wharton School Publishing.

Mathur, M., Mehta, R., & Swami, S. (2020). Developing a marketing framework for the bottom of the pyramid consumers. *Journal of Advances in Management Research, 17*(3), s. 455-471.

Mishra, J., & Sharma, S. (2024). A Study on Impact of Adaptability and Accessibility of Digital Payment Systems and its Impact on Growth and Development of Economy. *Academy of Marketing Studies Journal, 28*(1), s. 1-5.

Mulky, A. G. (2011). Marketing to the Bottom of the Pyramid and subsistence markets – A research agenda. *Acta Universitasis Agriculturea ET Silvircurtuae Mendelianae Brunessis, 59*(2), 9-14. doi:10.11118/ACTAUN201159020009

Nakata, C., & Weidner, K. (2012). Enhancing new product adoption at the base of the pyramid: a contextualized model. *Journal of Product Innovation Management, 29*(1), s. 21-32.

Nezakati, H., Abu, M. L., & Toh, C. (2011). Exploring Hierarchy Situation of 4A Marketing Mix on Malaysia's Fast Food Restaurants. *World Applied Sciences Journal, 15*(8), s. 1157-1167.

Nogami, V. K., & Veloso, A. R. (2021). Innovation in the subsistence marketplace: an analysis considering multiple concepts and approaches. *Innovation & Management, 18*(1), s. 2-16.

Pels, J., & Sheth, J. (2017). Business models to serve low-income consumers in emerging markets. *Marketing Theory, 17*(3), s. 373-391.

Prahalad, C. K. (2002). Strategies for the bottom of the economic pyramid: India as a source of innovation. *Reflections, 3*(4), s. 6-17.

Prahalad, C. K. (2004). *The fortune at the bottom of the pyramid: Eradicating poverty with profits.* Philadelphia: Wharton Business Publishing.

Prahalad, C. K. (2012). Bottom of the Pyramid as a Source of Breakthrough Innovations. *Journal of Product Innovation Management, 29*(1), s. 6-12.

Prahalad, C. K., & Hammond, A. (2002, Eylül). Serving the World's Poor, Profitably. *Harvard Business Review, 80*(9), s. 48-57.

Prahalad, C. K., & Hart, S. L. (2002). The Fortune at the Bottom of the Pyramid. *Strategy+Business*(26), s. 27-54.

Purohit, S., Paul, J., & Mishra, R. (2021). Rethinking the bottom of the pyramid: Towards a new marketing mix. *Journal of Retailing and Consumer Services, 58*.

Ramani, S. V., Athreye, S., Bruder, M., & Sengupta, A. (2023). Inclusive innovation for the BoP: It's a matter of survival! *Technological Forecasting and Social Change, 194*.

Rundqvist, A., & Schinkel, A. v. (2020). Digital transformation of healthcare services in developing countries. *Yüksek Lisans Tezi*. Stockholm, İsveç.

Sen, A. (1983). Liberty and Social Choice. *Journal of Philosophy, 80*(1), s. 5-28.

Sen, A. (1985). A Sociological Approach to the Measurement of Poverty: A Reply to Professor Peter Townsend. *Oxford Economic Papers, 37*(4), s. 669–676.

Sheth, J. N. (2011). Impact of emerging markets on marketing: rethinking existing perspectives and Rethinking existing perspectives and practices. *Journal of Marketing, 75*(4), s. 166-182.

Sheth, J. N., & Shah, R. H. (2003). Till death do us part... but not always: Six antecedents to a customer's relational preference in buyer-seller exchanges. *Industrial Marketing Management, 8*(32), s. 627-631.

Simanis, E. (2012). Reality Check at the Bottom of the Pyramid. *Harward Business Review, 90*(6), s. 120-125.

Simanis, E., & Hart, S. (2008). *The Base of the Pyramid Protocol: Toward Next Generat ion BoP St rategy* (2. b.). Ithaca, NY: Cornell University.

Smith, A., & Pezeshkan, A. (2013). Which businesses actually help the global poor? *outh Asian Journal of Global Business Research, 2*(1), s. 43-58.

Srivastava, R. (2022). Marketing at the Bottom of the Pyramid: A Systematic Literature Review to Set the Research Agenda. *Academy of Marketing Studies Journal, 26*(4).

Subrahmanyan, S., & Gomez-Arias, J. T. (2008). Integrated approach to understanding consumer behavior at bottom of pyramid. *Journal of Consumer Marketing, 25*(7), s. 402–412.

Varadarajan, R. (2024). Inclusive innovations in services: leveraging digital technologies for inclusive innovations in healthcare services. *European Journal of Marketing, 58*(13), s. 107-129.

Viswanathan, M., & Sridharan, S. (2012). Product development for the BoP: insights on concept and prototype development from University-based student projects in India. *Journal of Product Innovation Management, 29*(1), s. 52-69.

Viswanathan, M., Rosa, J. A., & Harris, J. (2005). Decision making and coping of functionally illiterate consumers and some implications for marketing management. *Journal of Marketing, 69*(1), s. 15-31.

Viswanathan, M., Sridharan, S., & Ritchie, R. (2008). Marketing in subsistence marketplaces. C. Wankel (Dü.) içinde, *Alleviating Poverty through Business Strategy* (s. 209-231). Houndsmills: Palgrave Macmillan.

Yurdakul, D., Atik, D., & Dholakia, N. (2017). Redefining the bottom of the pyramid from a marketing perspective. *Marketing Theory, 17*(3), 289-303. doi:10.1177/1470593117704265

Zhong, S., Shen, W., & Yang, P. (2024). Does digital technology service foster income gains in rural villages? Evidence from China’s third agricultural census. *Frontiers in Sustainable Food Systems, 8*, s. 1-14.

AN EXPLORATORY RESEARCH ON YOUNG CONSUMERS' SOFT SAVING TENDENCIES

Assoc. Prof. Dr. Filiz EROĞLU
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
filizeroglu@comu.edu.tr - 0000-0002-3223-953X

ABSTRACT
Understanding consumers' tendencies to save is of paramount importance for the business world and the economy, which closely monitor the balance between spending and saving. In an era where unconventional consumption behaviors, such as doomspending and soft saving are increasingly prominent, investigating the inclinations of young consumers is crucial for developing accurate strategies. This exploratory study examines the soft saving tendencies of 21 young consumers in Türkiye, aged 20–30, through an open-ended survey consisting of 10 questions developed based on literature and public survey findings. The results, which both align with and contradict various public data points, indicate that young consumers in Türkiye strive to maintain a balance between living for today and saving for tomorrow. However, due to the uncertainty created by the current economic climate and inflationary environment, they often feel compelled to prioritize future security over immediate pleasurable spending. Furthermore, the tendency to direct remaining disposable income toward personal development and experiential growth rather than purely hedonic consumption supports the "soft saving" trend. Additionally, the preference for saving through strategic investments rather than holding cash has emerged as a primary inclination among these young consumers.
Keywords: Soft Saving, Young Consumers, Z Generation.

1. INTRODUCTION
The expressions "*A penny saved is a penny earned*", "*save for a rainy day*" are the idioms that have been used since ancient times to express the importance of saving money. Or the phrase "*nest-egg*" means saving money for retirement or buying a house in the long term. There are many sayings in cultures and religions about not spending all of the available resources at once to be used later. In cultures and religions, the importance of saving resources and not spending them all at once to be used later has been often emphasized as expressed in quotas such as Warren Buffett's saying "*Do not save what is left after spending but spend what is left after saving*".

Although financial experts as well as idioms state that it is best to strike a balance between spending today and preparing for the future, lately the needle has shifted towards spending today. Recently, with the impact of the pandemic, social and economic events and

developments, consumers have acquired very different spending and saving habits. For instance, consumers have been feeling pessimistic about the future and the economy, leading them to mindless and excessive shopping – which was called doom spending. Doom spending was defined as a kind of spending pattern to remove anxiety and fears about issues such as economy and politics and put away less money for the future (edition.cnn.com) and Sachs (2024) explains the concept as the activity of poor people who lack financial stability and financial security undergoing debt financing to purchase products and services as a means to cope with stress. Sachs assumes that doom spenders have a pessimistic opinion about their own financial future as well as economy as a whole. A survey revealed that 43% of Millennials and 35% of Gen Zers are doom spenders and this makes them feel better (news.sky.com).

Therefore, spending and saving become concepts that are directly interrelated. Prioritizing immediate consumption over income allocation inevitably diminishes the capacity for future savings. The concept of "soft saving" has emerged in relation to both this subject and the shifting dynamics between spending and saving. *Soft saving*, derived from soft living trend, is a form of spending that has emerged in recent years, is described as putting less money into saving for the future and more toward the present in many current contents. Soft savers prioritize their present well-being, mental health and personal growth over investing in the future. The negative impact of higher inflation expectations on real interest rates diminishes savings, as the resulting lower returns encourage consumers to spend rather than save (Shoo, 2021). According to a 2023 survey by Intuit (INTU), a significant majority of Gen Z—approximately 73%—prioritize their current quality of life over accumulating additional savings (Tun, 2025).

Scientific research on this newly emerging concept remains quite limited. On the other hand, understanding the saving tendencies of young consumers and empirically validating the existence of the soft saving trend is of paramount importance for the accurate development of economic policies and strategies in both the public and private sectors. It is expected that the findings of this study, which investigates the soft saving inclinations of young consumers in Türkiye, will contribute to filling the existing gap in the literature and provide a guiding framework for practitioners.

2. LITERATURE REVIEW

1.1. Soft Saving

In their study, Miller and Vanhoosie (2006) conceptualized savings as a departure from immediate consumption. Furthermore, soft saving is defined as a new financial trend especially implemented by Generation Z. This new way of saving embraces spending money right now, especially on certain issues, instead of saving it for retirement. According to Tun (2025), soft saving shifts the focus from future retirement to present enjoyment, emphasizing mental health and experiences over extreme saving. Unlike the FIRE strategy of early exit through austerity, soft savers aim for immediate emotional satisfaction, treating savings as a secondary priority to their current needs. This facilitates the allocation of personal income toward self-reward

expenditures, seamlessly integrated via digital financial technologies such as e-wallets (Simangunsong et al., 2025). In the words of Melissa Mason, soft saving is about equilibrium; it rejects extreme frugality in favor of consistent, small savings that don't disrupt your personal enjoyment or lifestyle (commbank.com.au).

Results of a survey conducted with 1000 UK citizens reveal that people separate their money to enhance their present lifestyle, instead of allocating it to their financial account for the future. The survey also shows that this new spending behaviour is prevalent amongst younger demographics, an it is a signal of a future with lower financial accounts (ffnews.com). According to Lightsey et al. (2025), a significant portion of Generation Z adopts a soft saving approach, favoring immediate personal well-being over traditional long-term capital accumulation. According to a report by The Guardian citing recent McKinsey data, many young consumers are opening dedicated funds for travel or experiences alongside their retirement savings, while also utilizing loyalty programs, such as credit card points, to reduce travel costs (theguardian.com).

In a study investigating the general and retirement savings of late Gen Z and early Gen Y consumers in Poland and the Czech Republic, the results reveal significant differences in savings behavior across age groups and between the two nations. The most striking variations are found in behavioral factors show that while the endowment effect and hedonic consumption influence retirement savings in Poland, personal financial responsibility serves as a key determinant in the Czech Republic. Nonetheless, indebtedness and perceived income sufficiency remain common influences on the saving decisions of young adults in both countries (Osińska et al., 2025).

In addition to research conducted by firms and academics in various countries, there is a growing interest in the subject within Türkiye as well. Özer's (2025) research on the doomspending tendencies of Generation Z in Türkiye reveals that economic uncertainty compels consumers to save. The findings further indicate that women are more prone to shopping as a response to stress and anxiety, whereas men prioritize saving and financial planning.

3. METHODOLOGY

This study, which aims to reveal the saving and specifically the soft saving tendencies of young consumers in Türkiye, was guided by the following primary research questions:

- Is there a tendency to save from earned income?
- What proportion of income is designated for saving?
- What are the underlying motivations for saving?
- What is the tendency regarding expenditures made for today instead of saving?

Employing an exploratory research design to obtain in-depth insights, the study utilized an open-ended survey method, conducted online to ensure participants could respond comfortably and without pressure. A pool of questions was generated by consumer behavior scholars through a review of literature and survey findings on soft saving and doomspending published by various organizations and consultancy firms and subsequently, 10 questions were selected for the final instrument. The questions are:

1. Do you save consciously for your retirement? Why?
2. Approximately what percentage of the remaining money you have from mandatory expenses would you save for the future? What do you do with the rest?
3. As a follow-up to the previous question, would you rather save money than do non-saving things? Why?
4. If you had more money, what would you choose to spend it on? Approximately what percentage would you allocate to investment for the future?
5. What would make you feel better to do with the remaining money you have now, after necessary expenses?
6. As a continuation of the previous question, the remaining part of your money from mandatory expenses;
   -saving
   -topics that will contribute to my personal development (educational courses, etc.)
   -topics such as holidays, sports, entertainment
   what percentage would you prefer to share between?
7. How do you feel about saving money for your retirement?
8. What do you think about saving money to buy property such as a house or car in the future?
9. How do you think about the idea of spending your money today on things that you will enjoy and think will improve you, instead of saving money for the future?
10. What do you think would be enough to express yourself as financially successful?

While the population of the study consists of young consumers in Turkey aged 18–30, a sample of 21 participants aged 20-30 (M=25,3) was selected through purposive sampling. Purposive sampling method targets individuals who possess the specific characteristics necessary to offer the most productive data for the study (Kelly, 2010). This sample includes an equal gender distribution and comprises individuals with diverse educational backgrounds and income levels, the majority of whom are actively employed. The survey form, prepared via Google Forms, was administered online to the participants.

3.1. Analysis and the Findings

The responses provided by 21 participants to 10 questions were subjected to content analysis. Content analysis was employed to capture patterns of recurrence, similarities, and contradictions, thereby elucidating the general trend and its various manifestations.

Furthermore, this approach sought to highlight outlier perspectives that might illuminate pathways for future studies. The analysis of the answers to the ten questions is presented below.

In response to the question, "*Do you save consciously for your retirement? Why?*", 16 participants (76.1%) answered *yes*, while one participant gave a hesitant or partial response due to spending habits. The participants' motivations for saving are categorized under the main themes of economic insecurity and inflation anxiety, future anxiety and the need for security, and the preservation of health and quality of life. Economic insecurity, uncertainty, and inflation anxiety emerged as the most dominant factors, with the current economic system, the inadequacy of retirement pensions, and a lack of trust in the system being the most highlighted points. Preparation for increased health expenditures in old age, the desire to maintain the current quality of life, and the goal of generating passive income are other prominent sub-themes. On the other hand, the reasons provided by those who do not save are grouped under the headings of perceived distant future, the desire to live for the moment, and personal financial management. It is understood that these younger participants perceive retirement as a very distant period, believe it is too early to start, or hold the mindset that they might not see tomorrow.

In response to the question *regarding the percentage of savings from the remaining income after mandatory expenses and how the rest is utilized*, three participants stated that they could not save at all. The remaining participants were equally divided, indicating that they save or intend to save, 40-50%, 20-35%, and 5-15% of their income, respectively. The funds remaining after mandatory expenses and savings are typically allocated toward personal gratification and quality of life, including social activities, experience-oriented expenditures, hobbies, and personal development. There is a notable tendency among participants to reward themselves. While personal care and needs constitute another major category, other emphasized spending items include supporting the current and future needs of relatives, as well as the habit of carrying funds over to the following month. It was observed that those who save also attempt to preserve the value of their money through instruments such as gold and foreign currency. The expression *I spend it to make myself happy* suggests that the money remaining after savings serves as a tool for emotional satisfaction.

In response to the follow-up question regarding *whether they would prefer to save instead of spending on non-saving activities and why*, 14 participants (66.7%) stated that they would not prefer to do so. The most significant reasons emerged as living for the moment and fulfilling psychological needs. Alongside statements emphasizing that spending increases motivation, protects mental health, and brings happiness, expressions such as *I only live once* and *I want to live for the moment* indicate that participants are unwilling to sacrifice the present. Furthermore, entertainment and travel are perceived as being as essential as mandatory needs. It was observed that some participants believe they already save enough or operate within a limited budget. Although some participants expressed a desire to save more, they noted that current economic conditions do not permit it. On the other hand, participants who answered *yes* to the question

aim to reach long-term investment goals and lead a comfortable life in the future by avoiding unnecessary or luxury expenditures.

In response to the question regarding *which areas they would prioritize for spending if they had more money and what percentage they would allocate for future investments*, 7 participants stated they would set aside more than half of their income, while 8 participants indicated a range of 25-45%. The findings suggest that with higher income, participants aim to transition from simple saving to active wealth management. This transition includes the desire to purchase housing, land, real estate, and vehicles, as well as an interest in sustainable investment models such as dividend stocks to generate passive income. Other primary categories for increased spending emerged as travel, education, luxury goods, and sports, factors that enhance experience, personal development, and overall quality of life. The desire to spend on services that provide time-saving benefits was also among the recurring responses. Additionally, philanthropic activities and the intent to provide greater financial support to family members were identified as significant spending goals.

Regarding the question of *how participants would choose to spend their remaining disposable income after essential expenses*, the most prominent theme identified was personal development and self-investment. In this context, musical instrument training, personal development courses, and experiences contributing to self-growth emerged as the most frequently emphasized topics. Additionally, participants highlighted activities that enhance social interaction and quality of life, such as traveling the world, extreme sports, and social activities. The purchase of high-quality products for hobbies, such as music and books, was also noted as a significant source of satisfaction. Furthermore, it was found that the act of managing money, rather than merely spending it, contributes positively to the participants' well-being.

Question 6 focused on the *proportional distribution of participants' remaining disposable income among three categories: savings, personal development, and leisure activities* (vacation, sports, entertainment). The findings show three distinct spending behaviors among participants. The *Financial Security* orientation is the most prominent, with approximately 65% of the sample allocating 30% or more of their disposable income to savings. The *Personal Development* category shows a more consistent but conservative distribution, typically clustering around the 20-25% range. In contrast, *Leisure and Experiential Spending* (vacation, sports, entertainment) exhibits the highest variance, ranging from 5% to 100%, indicating that lifestyle preferences significantly influence this category. Statistically, the frequent emergence of 50% and 60% marks for savings suggests that long-term financial stability remains the primary motivation, while personal growth and leisure are viewed as secondary, albeit essential, supplementary expenditures.

Question 7 explored *participants' perspectives on saving for retirement*. The qualitative data reveals a predominant consensus on the necessity of retirement planning, driven largely by the perceived inadequacy of state-sponsored pension schemes. The majority of participants (57%,

n=12) perceive retirement saving as a fundamental necessity for long-term financial security. A critical theme emerged regarding the distinction between saving and investing in an inflationary environment; many participants argued that holding cash is irrational due to currency depreciation, favoring instead financial instruments such as the stock market, foreign currency, and tangible assets (24%, n=5). While the majority views retirement saving as a mandatory measure for long-term security and healthcare access, a minority group (14%, n=3) exhibits a present-oriented mindset, prioritizing current life quality over a distant and uncertain future. Overall, retirement planning in this context is characterized not merely as a choice, but as a proactive strategy for financial survival against economic volatility.

Responses to Question 8, examined *participants' attitudes toward saving for major assets such as housing and vehicles*, highlight a pervasive sense of economic disillusionment regarding asset ownership. Over half of the participants (52%) described purchasing a home or a car through traditional saving as impossible or illogical under current market conditions. This high frequency of negative sentiment suggests a systemic erosion of saving motivation among middle-to-low-income earners. On the other hand, 29% of the sample has transitioned to strategic asset accumulation, utilizing inflation-hedging tools such as gold and foreign currency. Only a small minority (14%) maintains a traditional belief in the efficacy of cash savings for property acquisition. These figures underscore a significant shift from hopeful saving to strategic survival or disengagement within the financial behaviors of the participants. Responses such as *I will only buy it if I inherit* or *Public transport is the best* (as a defense mechanism against the difficulty of buying a car) are among the most valuable nuances of the responses. They vividly illustrate the psychological adaptations and coping mechanisms developed by participants in response to intense economic pressure.

Question 9 explored *the tension between immediate gratification (spending for current enjoyment and self-growth) and long-term financial security*. The results indicate a dominant preference for a balanced approach (38%), where participants strive to maintain current life quality without compromising future stability. A significant theme emerged regarding self-investment; participants perceive spending on personal development not as mere consumption, but as a strategic allocation of resources that yields long-term benefits. While a proactive group (33%) fully embraces living for the present, sometimes citing the inherent uncertainty of life, a more conservative group (24%) views the lack of savings as a source of anxiety and a sign of irresponsibility. Collectively, the data suggests that for these individuals, financial well-being is not defined by total abstinence from spending, but by the ability to strategically harmonize personal growth and leisure with future preparedness.

The final question examined participants' subjective definitions of “financial success”. The qualitative findings suggest that success is not merely perceived as high income but as a state of systemic control and freedom. The most frequent definition (33%) involves process-oriented indicators, such as meeting monthly saving targets and maintaining a healthy income-to-expenditure ratio. Another significant cluster (24%) equates success with financial independence, specifically through the creation of passive income streams that eliminate the

necessity of labor. Additionally, for many participants, financial success is characterized by expenditure harmony, the ability to fund leisure, personal growth, and future investments simultaneously without sacrifice. Interestingly, social contribution (the ability to help others without financial strain) also emerged as a qualitative marker of success. Overall, the data indicates that financial success is viewed as a multidimensional construct encompassing security, autonomy, and the psychological peace of not having to choose between essential and experiential needs.

3.2. Discussion

The findings of the analysis exhibit a structure that supports certain studies in the literature while contradicting others. The findings of this study contradict some previous research (Intuit Credit Karma Survey, 2023; nbr,gr; Harris Poll Survey; CNBC survey) suggesting that young consumers have gravitated toward doomspending, a pattern of excessive and mindless spending used to alleviate anxieties and fears regarding economic and political issues, resulting in diminished long-term savings. Conversely, the findings are consistent with existing research focused on the concept of soft saving (Lightsey et al., 2025; commbank.com.au). Furthermore, the results partially overlap with findings from another research. Specifically, they support Özer's study (2025), which demonstrates that economic uncertainty drives consumers toward saving. The findings also run parallel to the work of Tun (2025), which suggests that spending on mental health and experiences is often prioritized over excessive saving.

4. LIMITATIONS AND DIRECTIONS FOR THE FUTURE RESEARCH

The findings of this study suggest that the spending behaviors of participants are shaped not only by economic rationality but also by profound psychological defense mechanisms. These results can be discussed within *precautionary saving theory* or *everyday therapeutic consumption* context. As traditional motivations for asset-based saving collapse, the shift toward inflation-hedging instruments (such as gold, foreign currency, and dividend stocks) reflects the *financialization of everyday life*. Further research investigating the 'soft saving' phenomenon in relation to these themes is expected to yield a more profound and extensive understanding of consumer saving inclinations. This qualitative study was conducted with 21 young consumers in Turkey; therefore, future qualitative research with larger sample sizes and diverse methodologies, as well as large-scale quantitative studies involving the development of a soft saving scale, would be beneficial in further elucidating the subject. Furthermore, cross-cultural research would reveal how the antecedents of this concept are influenced by the dynamics of different cultures. As scientific research on this topic is still in its infancy, the primary limitation of this study is its reliance on public opinion surveys and reports as references, rather than established scientific findings.

5. THEORETICAL AND PRACTICAL IMPLICATIONS

The findings of this study offer significant contributions to the evolving literature on consumer behavior and to the related sectors. This study contributes to financial psychology by introducing "soft saving" as a rational response to economic volatility, shifting the focus from delayed gratification to a more balanced approach that prioritizes current well-being. It provides a theoretical framework for understanding how young consumers develop psychological resilience through strategic spending, challenging the notion that all immediate consumption is mindless. Also, it redefines financial success not as wealth accumulation, but as autonomy and the ability to balance future security with personal growth.

Practically, banks and financial institutions should design flexible products that cater to soft savers, focusing on liquid investments that allow for life-quality expenditures. Professionals should move away from strict abstinence models and help clients achieve expenditure harmony, recognizing mental health and self-development as valid investment categories. Policymakers must address the disillusionment with asset ownership (house/vehicles) to restore saving motivation among younger generations who currently view traditional goals as unattainable. Marketers should align their strategies with the therapeutic consumption trend, framing products as tools for personal resilience and self-investment.

6. CONCLUSION

This study concludes that young consumers in Türkiye are navigating a complex economic landscape by developing a unique financial survival strategy characterized as soft saving. Rather than adhering to traditional models of total delayed gratification, or doomspending trend, participants prioritize a balanced approach that harmonizes long-term security with immediate psychological well-being. The findings reveal that while there is a conscious effort to save for retirement, driven largely by systemic distrust and inflation anxiety, there is an equally strong refusal to sacrifice current life quality. This behavior is not an act of irresponsibility but a calculated response to economic volatility. It serves as a form of therapeutic consumption intended to maintain mental resilience in an uncertain future.

Furthermore, the research highlights a significant shift in the perception of major life milestones. The disillusionment regarding the attainability of assets like housing and vehicles has led individuals to redefine financial success. Success is no longer measured solely by capital accumulation but by systemic autonomy and the ability to fund personal growth and experiences without financial strain. This shift suggests that the younger generation is moving away from the "all-or-nothing" saving mentality toward a more fluid, experience-oriented financial paradigm.

In conclusion, the emergence of soft saving and therapeutic consumption patterns signifies a profound transformation in consumer psychology among young consumers in Türkiye. As traditional saving goals become increasingly perceived as unattainable, individuals are strategically reallocating their resources to invest in themselves and their present-day

happiness. These findings emphasize the need for financial institutions and policymakers to adapt to this new reality, recognizing that for today's young consumers, financial well-being is intrinsically linked to the ability to live meaningfully in the present while maintaining a defensive posture against future uncertainty.

REFERENCES

1. CNBC survey, Retrieved from https://www.cnbc.com/2024/09/23/young-people-are-doom-spending-heres-what-it-is-and-how-to-stop-it.html (Retrieved September 13, 2025)

2. commbank.com.au, Retrieved from https://www.commbank.com.au/brighter/financial-education/how-to-embrace-soft-saving.html (Retrieved September 13, 2025)

3. edition.cnn.com, Retrieved from https://edition.cnn.com/2024/11/10/business/doom-spending-wellness (Retrieved August 11, 2025)

4. ffnews.com, Retrieved from https://ffnews.com/newsarticle/fintech/national-savings-week-soft-saving-trend-growing-in-the-uk-new-loqbox-data-reveals/ (Retrieved September 23, 2025)

5. Harris Poll Survey, Retrieved from https://useorigin.com/resources/blog/majority-of-gen-z-plan-to-doom-spend-tax-refund-as-recession-fears-rise (Retrieved October 17, 2025)

6. Intuit Credit Karma Survey. Retrieved from https://www.cnbc.com/2024/09/23/young-people-are-doom-spending-heres-what-it-is-and-how-to-stop-it.html (Retrieved September 3, 2025)

7. Kelly, S., Qualitative Interviewing Techniques and Styles. In: I. Bourgeault, R. Dingwall and de Vries R (eds), *The Sage Handbook of Qualitative Methods in Health Research*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2010.

8. Lighysey, J., Miah, N., Monteiro, A., RRowley, M. & Sostre, K., Bridging the Gap: Retirement Preparedness for Generation Z, Opinion Snapshot, Sapere Aude Consortium, August 2025.

9. Miller, R.L. & Vanhoosie, D.D., Money, Banking and Financial Markets. South-Western College Pub, 2006.

10. nbr.gr, https://www.nbg.gr/en/individuals/life-moments/my-finances/gen-z-turns-to-doom-spending, (Retrieved October 15, 2025)

11. news.sky.com, Retrieved from https://news.sky.com/story/the-rise-of-doom-spending-what-it-is-and-how-to-stop-13193289 (Retrieved October 15, 2025)

12. Osińska, M., Szczepaniak, M. & Xie, X., Do Young Adults Save for Retirement? A Comparative Study of Poland and the Czech Republic, in *Economic Challenges and Young Adults*, (Ed. M. Osińska), Routledge, 2025.

13. Özer, B., Doomspender Kavramı ve Postmodern Tüketim Olgusu Bağlamında Üniversite Öğrencilerinin Tüketim Alışkanlıklarının İncelenmesi, 18, 3, 599-636, 2025.

14. Sachs, H., *What is Doom Spending, What Causes Doom Spending, and the Problems with Engaging in Doom Spending*, Barnes & Noble Press, 2024.

15. Shoo, A.P., Impact of Inflation on Spending Habits of Middle-Income Groups: A Study in India, A Global Journal of Social Sciences, 4, 1, 26-29, 2021.

16. Simangunsong, S.R., Wira, T.S. & Manullang, Y.P. Analysis of Soft Saving as a Financial Strategy in Addressing the Consumptive Behavior of Generation Z in the Digital Era, Journal of Multidisiplinary Reasearch, https://ejournal.dominexacademus.com/index.php/MULTIR/index (Retrieved September 1, 2025)

17. theguardian.com, Retrieved from https://www.theguardian.com/travel/2025/jul/11/gen-z-travel-soft-saving (Retrieved September 10, 2025)

18. Tun, Z.T., Retrieved from https://www.investopedia.com/inside-gen-z-s-soft-saving-movement-are-they-trading-future-security-for-present-comfort-11831300 (Retrieved November 2, 2026)

Pınar Alyar
Assistant Professor of Marketing
Istanbul Gelisim University, Turkey
E-mail: alyarpinar@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-9404-8536

Title:

Developing the Service Brand Love Scale: A Context-Specific Instrument for Emotional Attachment in Service Settings

Abstract

Although brand love has received substantial academic attention in product marketing, its application in service contexts is limited. The experiential, intangible, and relational nature of services necessitates a context-specific measurement tool to accurately capture emotional consumer-brand connections. This study addresses this gap by proposing and developing the service brand love scale, which is tailored specifically to service brand characteristics.

The multiphase development involved the first step of establishing the construct definition through a comprehensive literature review. Next, qualitative interviews were conducted across sectors such as hospitality, education, and transportation to explore how consumers experience emotional attachment to service brands. The resulting item pool, generated through thematic coding, was refined by an expert panel. Subsequently, a large-scale survey was administered to validate the scale using exploratory and confirmatory factor analyses.

The validated service brand love scale demonstrated strong reliability and robust construct validity across diverse service contexts. Measurement invariance tests further confirmed its applicability in comparing emotional attachment across different consumer groups. These results provide a robust and reliable foundation for future research and practical service brand management.

Keywords: Service Brand Love Scale, Service Brand, Scale Development, Service Marketing, Consumer-Brand Relationships, Emotional Attachment.

ENDÜSTRİ 4.0 SÜRECİNDE AKILLI ÜRÜNLER VE TÜKETİCİ ETKİLEŞİMİ: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Arş. Gör. Dr. Sinem SARGIN
Nuh Naci Yazgan Üniversitesi,
ssargin@nny.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-7504-154X

ÖZET

Endüstri 4.0, üretim sürecinden başlayıp tüketime kadar devam eden değer yaratma zincirinde dijitalleşme, otomasyon ve veri temelli karar süreçlerini odak noktasına yerleştiren yeni bir sanayi devrimini ifade etmektedir. Bu devrimin en dikkat çekici sonuçlarından birisi de akıllı ürünlerdir. Akıllı ürünler; sensörler, yapay zekâ algoritmaları ve nesnelerin interneti (IoT) gibi teknolojiler sayesinde tüketicilerle sürekli olarak etkileşim kurabilmektedir. Akıllı saatler, otonom araçlar, akıllı ev aletleri, giyilebilir cihazlar gibi birçok ürün tüketicilere sadece fonksiyonel fayda sunmakla kalmamakta, aynı zamanda onlara deneyimsel ve ilişkisel anlamda da değer katmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, akıllı ürünlerin endüstri 4.0 kapsamında pazarlama dünyasında yarattığı değişim ve tüketicilerle kurduğu etkileşimi kavramsal açıdan incelemektir. Literatürde yer alan tüketici-teknoloji etkileşimi, insan-makine ortaklığı ve veri temelli kişiselleştirme gibi kavramlar üzerinden oluşturulan kavramsal çerçeve, akıllı ürünlerin tüketici algısı, güven, mahremiyet ve marka ilişkisi üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, akıllı ürünlerin tüketicilerle girdiği bu etkileşimin pazarlama stratejilerini nasıl şekillendirdiği detaylı bir şekilde değerlendirilmektedir. Alan yazınında yapılan araştırmalar doğrultusunda gelecekte yapılacak nicel araştırmalara yol gösterecek kavramsal bir model önerisi sunulmaktadır.

Literatürde yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre, akıllı ürünler endüstri 4.0 ile birlikte hayatımıza giren teknolojik bir yenilik olmakla birlikte; tüketiciler açısından etik, ilişkisel ve deneyimsel sonuçları da olan yeni-nesil buluşlardır. Dolayısıyla, pazarlama yöneticileri tarafından pazarlama stratejileri geliştirilirken tüketici-ürün etkileşimi ve bu etkileşimin doğuracağı sonuçlar dikkatle irdelenmelidir.

Anahtar Kelimeler : Endüstri 4.0, Akıllı Ürünler, Dijital Pazarlama, Tüketici Davranışı, Veri Temelli Kişiselleştirme, Etik Tüketim

TÜKETİCİLERİN YOUTUBE REKLAM VİDEOLARINDAKİ DUYGU ÇAĞRIŞIMLARINA VERDİKLERİ TEPKİLER: BİR İÇERİK ANALİZİ

Öğrt. Gör.Dr. Pınar COŞKUN
Munzur Üniversitesi,
pcoskun@munzur.edu.tr – 0000-0001-6636-6951

ÖZET

Bu çalışma, YouTube platformunda yayınlanan reklam içeriklerinde kullanılan duygusal çağrışımların tüketici tepkileri üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Günümüzde dijital reklamcılık pratiklerinde, izleyiciyle duygusal düzlemde kurulan etkileşim reklamın etkinliğini artıran stratejik bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılarak duygusal içeriklerin türleri (pozitif, negatif, nötr), sunuldukları bağlamın uygunluğu ve kültürel faktörlerin reklam algısı üzerindeki etkileri çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bulgular, özellikle pozitif duygulara dayalı reklamların izleyici etkileşimini (beğeni, yorum, paylaşım) anlamlı biçimde artırdığını; buna karşılık, negatif duyguların izleyicilerde rahatsızlık ve kaçınma davranışı yaratarak reklamın etkisini zayıflattığını göstermektedir. Türkiye özelinde yapılan değerlendirmeler, reklamların kültürel değerlere uygun, samimi ve yerel kodlarla uyumlu olması durumunda daha olumlu tepkiler aldığını ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçları, reklam stratejilerinin yalnızca içerik temelli değil, aynı zamanda bağlamsal ve kültürel duyarlılık temelinde şekillendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu yönüyle çalışma, dijital pazarlama alanında duygusal etkileşimin rolüne ilişkin özgün katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Çağrışım, Tüketici Tepkisi, Dijital Pazarlama, İçerik Analizi.

GİRİŞ

YouTube, dijital medya çağında yalnızca bireysel içerik üretiminin öne çıktığı bir platform olmanın ötesinde, günümüzde markalar için stratejik bir pazarlama aracı haline gelmektedir. Görsel yapısı sayesinde kullanıcıya doğrudan ulaşabilme ve hedeflenmiş mesajlar iletme imkânı sunan bu platform reklamcılığın dönüşüm sürecinde merkezi bir konumda yer almaktadır (Smith, 2020). Özellikle kısa süreli video reklamlar, tüketiciyle hızlı ve etkili bir iletişim kurma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda, reklam mesajlarının yalnızca bilişsel değil aynı zamanda duygusal yönleriyle de izleyiciyle etkileşime geçmesi reklamın etkisini artıran temel faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Güncel pazarlama literatürü, duyguların tüketici davranışları üzerindeki etkisini uzun süredir tartışmaktadır. Özellikle dijital mecralarda, reklamın izleyicide belirli duygular uyandırması hem reklamın dikkat çekiciliğini artırmakta hem de mesajın daha kalıcı hale gelmesini sağlamaktadır (Kujur & Singh, 2018; Poels & Dewitte, 2006). Duygusal uyarım, sadece marka hatırlanabilirliğini değil aynı zamanda marka ile özdeşleşme düzeyini ve olumlu tutum geliştirme sürecini de etkileyebilmektedir. Reklam içeriğinde kullanılan pozitif duygular (örneğin umut, neşe, nostalji) gibi izleyicinin marka ile arasında psikolojik bir yakınlık kurmasına olanak tanırken; negatif duygular ise özellikle sosyal sorumluluk kampanyalarında farkındalık yaratmak amacıyla kullanılmaktadır (Escalas & Bettman, 2005). YouTube'un reklamcılıkta sunduğu en önemli avantajlardan biri, kullanıcıya gerçek zamanlı ve hedeflenmiş içerik sunabilme kabiliyetidir. Bu sayede reklamlar yalnızca geniş kitlelere değil aynı zamanda belirli demografik özelliklere sahip kullanıcı segmentlerine de ulaşabilmektedir. Bununla birlikte, her bir reklamın yaratacağı duygusal etki yalnızca içerikle değil reklamın bağlamsal sunumu, hedef kitlenin medya kullanımı alışkanlıkları, içinde bulundukları ruh hâli ve hatta izlenilen videonun türü gibi değişkenlerle de şekillenmektedir (Belanche et al., 2017).

Bu çalışmanın temel amacı, YouTube platformunda yayınlanan reklam videolarında yer alan duygusal çağrışımların tüketicilerin algı, tutum ve davranışları üzerindeki etkilerini içerik analizi yöntemiyle incelemektir. Özellikle reklam içeriğinin duygusal tonu ile kullanıcı tepkileri arasındaki ilişkiyi anlamak, dijital pazarlama stratejilerinin daha etkili biçimde geliştirilmesine katkı sunmaktadır. Ayrıca, reklamın sunum bağlamı ve izleyici özellikleri gibi dışsal değişkenlerin de duygusal etkiyi nasıl şekillendirdiği bu çalışma kapsamında değerlendirilecektir.

YOUTUBE REKLAMLARININ DUYGUSAL YAPISI

Duygu, pazarlama iletişiminde yalnızca estetik bir unsur değil aynı zamanda tüketici algısını ve davranışını yönlendiren stratejik bir bileşen olarak değerlendirilmektedir. Reklamcılıkta duyguların kullanımı özellikle video temelli dijital platformlarda daha da önemli hâle gelmektedir. YouTube gibi görsel-işitsel etkileşimin yüksek olduğu ortamlarda, reklamların izleyiciyle anlamlı bir bağ kurabilmesi büyük ölçüde kullanılan duygusal çağrışımların niteliğine bağlıdır (Poels & Dewitte, 2006).

Genel olarak reklam içeriklerinde kullanılan duygular pozitif, negatif ve nötr olmak üzere üç ana kategoriye ayrılmaktadır. Pozitif duygular; sevinç, umut, eğlence ve güven gibi izleyicide olumlu bir tutum geliştirmeyi amaçlayan hisleri içermektedir. Bu tür duygular, tüketici ile marka arasında psikolojik bir yakınlık oluşturarak hem reklamın hatırlanabilirliğini artırmakta hem de etkileşim düzeyini yükseltmektedir (Kujur & Singh, 2018). Negatif duygular ise sıklıkla empati, farkındalık ya da sosyal sorumluluk temalı kampanyalarda tercih edilmektedir. Korku, suçluluk ya da üzüntü gibi duygular aracılığıyla dikkat çekme, izleyiciyi düşünmeye sevk etme ve davranışsal dönüşüm sağlama hedeflenmektedir (Athni, 2017; Escalas & Bettman, 2005). Nötr duygulara sahip içerikler ise genellikle bilgilendirici formatta sunulmakta olup duygusal tepki uyandırmayı amaçlamamaktadır. Bu nedenle nötr duygulara sahip içeriklerin etkileşim düzeyleri diğer duygusal kategorilere göre daha düşük olabilmektedir (Kim et al., 2017).

YouTube reklamlarının duygusal etkisini artırmak için kullanılan en temel araçlardan biri hikâye anlatımıdır. Etkili bir anlatı, karakterler aracılığıyla izleyicide empati oluşturmakta ve izleyiciyi duygusal bir yolculuğa çıkarmaktadır. Bu süreçte, reklamın bir kurgu akışı içinde ilerlemesi izleyicinin dikkatini sürdürmesini ve mesajın kalıcılığını kolaylaştırmaktadır (Escalas, 2004). Aynı şekilde müzik kullanımı da duygusal yönlendirme açısından oldukça kritiktir. Müzik, reklamın tonunun belirlenmesinde önemli bir rol oynamakta olup izleyicinin reklamla bilinçdışı düzeyde kurduğu etkileşim üzerinde güçlü bir etki yaratmaktadır. (Park & Young, 1986). Ayrıca görsel semboller, renkler, yüz ifadeleri ve kamera açıları gibi sinematik teknikler de reklamın duygusal atmosferini yapılandırmada önemli rol oynamaktadır. Örneğin sıcak tonlarda kullanılan renk paletleri izleyicide huzur ve samimiyet hissi yaratırken, hızlı kesmeler ve yakın plan yüz çekimleri duygusal yoğunluğu artırabilmektedir (Zhang & Zinkhan, 2006).

Rahimah (2022) tarafından yapılan çalışmada, özellikle hikâye temelli duygusal reklamların izleyicide daha yüksek empati ve marka bağlılığı yarattığı belirtilmiştir. Kujur ve Singh (2018) ise, YouTube reklamlarında pozitif duyguların kullanıcı yorumları, beğeni oranı ve paylaşım davranışı gibi etkileşim göstergelerinde doğrudan artış sağladığını ampirik olarak ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, YouTube reklamlarında kullanılan duygular, sadece izleyici ile iletişim kurmakla kalmamakta aynı zamanda marka kimliğini güçlendirmektedir. Mesajın etkisini artırıp kullanıcı katılımını derinleştirmektedir. Bu doğrultuda reklamcıların hedef kitle analizini dikkate alarak duygu temelli içerik stratejileri geliştirmeleri, dijital pazarlama başarısı açısından önem taşımaktadır. Elde edilen bu içgörüler, hem etkili pazarlama stratejilerinin geliştirilmesinde hem de daha geniş kitleleri hedefleyen reklam kampanyalarının duygusal temeller üzerine inşa edilmesinde kullanılabilecek nitelikte olmaktadır (Coşkun, 2025).

TÜKETİCİ TEPKİLERİ VE DUYGUSAL ÇAĞRIŞIM İLİŞKİSİ

Reklamların izleyici üzerinde bıraktığı etki yalnızca içerik stratejileri ile değil aynı zamanda tüketicinin duygusal tepkileriyle de şekillenmektedir. Dijital medya platformlarında, özellikle de YouTube gibi kullanıcı yorumlarına ve hızlı etkileşime olanak tanıyan ortamlarda duygusal içeriklerin tüketici tepkilerini nasıl yönlendirdiği önem kazanmaktadır. Literatürde duyguların, tüketici tutumu, marka algısı ve davranışsal niyetler üzerinde etkili olduğu uzun süredir vurgulanmaktadır (Bagozzi et al., 1999).

Pozitif duyguların çoğunlukla olumlu marka değerlendirmesi, yüksek izleyici etkileşimi (beğeni, paylaşım, olumlu yorum) ve satın alma niyeti ile ilişkilendirilmektedir. Kujur ve Singh'in (2018) çalışması, pozitif duygusal çağrışımlar içeren YouTube reklamlarının tüketici tutumlarını olumlu yönde etkileyerek marka ile duygusal bir bağ kurulmasını sağladığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda tüketici reklamla kurduğu olumlu duygusal deneyimi markaya yönelik tutumuna da yansıtmaktadır. Pozitif duyguların özellikle video platformlarında paylaşım ve yorum yapma gibi davranışsal etkileşimleri artırdığı gösterilmektedir (Kim & Johnson, 2013).Negatif duygular ise daha karmaşık sonuçlar doğurmaktadır. Her ne kadar korku, suçluluk veya kaygı gibi duygular izleyici dikkatini çekmekte etkili olsa da, bu tür duygular genellikle izleyicide kaçınma davranışı oluşturabilmektedir. Özellikle atlanamayan reklam formatları izleyicinin izleme deneyimini kesintiye uğrattığında reklamla ilgili rahatsızlık, sıkılma ve tahammülsüzlük gibi olumsuz

tepkilere yol açmaktadır (Mancini, 2023; Teixeira et al., 2012). Bu tür tepkiler sadece reklamın etkisini azaltmakla kalmaz aynı zamanda markaya karşı olumsuz bir tutumun gelişmesine de neden olabilmektedir.

YouTube'un izleyiciye sağladığı yorum yapma özelliği, duygusal tepkilerin açıkça ifade edilebildiği bir alan olarak değerlendirilebilmektedir. Athni (2017), pozitif duygular barındıran reklamlarda yorumların çoğunlukla destekleyici ve olumlu içerikler içerdiğini buna karşın ajitasyon içeren ya da abartılı duygusal temalara sahip reklamlarda ise eleştirel, alaycı ya da memnuniyetsizlik içeren tepkilerin öne çıktığını tespit etmiştir. Bu durum, dijital platformlarda duygusal tepkilerin yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda kolektif yorumlar üzerinden de analiz edilebileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak, tüketicilerin YouTube reklamlarına verdikleri tepkiler, reklamın tetiklediği duygusal deneyime sıkı sıkıya bağlıdır. Pozitif duygular daha yüksek etkileşim ve olumlu marka imajı yaratırken, bağlamsız ya da zorlama biçimde sunulan negatif duygular izleyicinin reklama ve markaya yönelik ilgisini azaltabilmektedir. Bu nedenle duygusal çağrışımın niteliği, reklam stratejilerinin merkezinde yer almaktadır.

BAĞLAMIN ROLÜ: REKLAMIN SUNULUŞU VE İZLEYİCİ MODU

Reklamların izleyici üzerinde bıraktığı duygusal etki, yalnızca içerik düzeyinde kurgulanan mesajlara değil aynı zamanda reklamın izleyiciye nasıl ve hangi bağlamda sunulduğuna da doğrudan bağlıdır. Dijital mecralarda, özellikle YouTube gibi kullanıcı kontrollü ve yüksek etkileşimli platformlarda reklamın bağlamsal uygunluğu izleyici deneyiminin bütünlüğünü koruma açısından kritik bir faktör olmaktadır (Mancini, 2023).

Reklamın yerleştirildiği video içeriğiyle olan tematik veya duygusal uyumu reklamın duygusal kabulünü doğrudan etkileyebilmektedir. Reklamın, izlenmekte olan video ile örtüşmeyen bir içerikle izleyiciye sunulması durumunda bu durum "duygusal uyumsuzluk" yaratabilmektedir. Bu tür bir uyumsuzluk izleyicinin reklamdan uzaklaşmasına, dikkat kaybına ve olumsuz duygu üretimine neden olabilmektedir (Moorman et al., 2005). Örneğin eğlenceli ya da mizahi bir video içeriğinin hemen öncesinde sunulan dramatik ya da ciddi temalı bir reklam izleyicinin ruh hâliyle çeliştiğinde negatif algı yaratma riski taşımaktadır.

Dolayısıyla izleyicinin içerikle kurduğu etkileşim düzeyi ve izleme amacı da önemli bir rol oynamaktadır. YouTube kullanıcıları videoları çok farklı motivasyonlarla izlemektedir; bilgi edinme, eğlenme, rahatlama veya ilham alma gibi. Dolayısıyla reklamın duygusal tonu ile izleyicinin o anki motivasyonu arasında bir denklik kurulması reklamın kabulünü artırırken tersine bir durumda direnç, sıkılma ve rahatsızlık gibi tepkilerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır (Kujur & Singh, 2018; Belanche et al., 2017). Ayrıca reklamın formatı, süresi ve yerleşim yeri gibi teknik unsurlar da bağlamsal deneyimi şekillendiren diğer önemli etmenlerdir. Teixeira, Wedel ve Pieters (2012), kullanıcıların özellikle video ortasında yer alan reklamlara karşı daha olumsuz duygusal tepkiler verdiğini ve bu reklamların izlenme oranlarının düşük olduğunu belirtmektedir. Bu durum, reklam yerleşiminin sadece teknik değil aynı zamanda psikolojik bir unsur olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, YouTube gibi kişiselleştirilmiş dijital platformlarda reklamların duygusal etkisini maksimize edebilmek için sadece içerik tasarımı değil reklamın izleyici bağlamına uygun biçimde konumlandırılması da stratejik önem taşımaktadır. Bu doğrultuda kullanıcı ruh hâli, içerik motivasyonu ve bağlamsal uyum gibi faktörler etkili dijital reklamcılık uygulamaları açısından dikkate alınması gereken temel bileşenler arasında yer almaktadır.

TÜRKİYE BAĞLAMI ÜZERİNE YORUMLAR

Reklamların kültürel bağlam içerisinde nasıl algılandığı ve değerlendirildiği tüketici tepkilerinin yönünü doğrudan etkileyen önemli bir değişkendir. Kültürel yapı bireylerin değer sistemlerini, duygusal tepkilerini ve bilgi işleme biçimlerini belirleyerek reklam mesajlarının alımlanma sürecine yön vermektedir (de Mooij, 2010). Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde tüketicilerin reklamlarda samimiyet, içtenlik ve toplumsal değerlere saygı gibi niteliklere yüksek duyarlılık gösterdiği görülmektedir. Özellikle aile, dostluk, fedakârlık, yardımseverlik gibi temalar geleneksel toplumsal değerlerle örtüştüğü için izleyiciler tarafından olumlu biçimde karşılanmaktadır.

Türkiye'de duygusal içeriklerin etkisi yalnızca izleyicinin bireysel duygusal deneyimiyle sınırlı kalmamakta aynı zamanda kolektif duygusal paylaşıma dayalı bir sosyal rezonans yaratabilmektedir. Örneğin, Ramazan dönemine özgü reklamlarda sıklıkla kullanılan nostalji, birlik ve maneviyat temaları, izleyicide hem kültürel tanıdıklık hissi hem de duygusal bağlılık oluşturmaktadır. Bu tür reklamlarda kullanılan geleneksel motifler, müzikler ve anlatı

biçimleri tüketicinin kültürel belleğine hitap ederek marka ile güçlü bir duygusal bağ kurulmasını sağlamaktadır (Karaca ve Eroğlu, 2020).

Bununla birlikte, Türk tüketicisinin duygusal içeriğe yönelik duyarlılığı reklamın "samimi" olup olmadığına ilişkin algısına sıkı sıkıya bağlıdır. Aşırı dramatize edilmiş ya da yapay duygular içeren reklam içerikleri sıklıkla "duygu sömürüsü" olarak nitelendirilmekte ve eleştirel tepkilere neden olabilmektedir. Bu durum, izleyicinin duyguya değil duygunun nasıl sunulduğuna yönelik bir değerlendirme yaptığına işaret etmektedir (Rahimah, 2022; Göksu ve Şahin, 2019). Duygusal aşırılık, özellikle genç izleyiciler arasında alaycı veya ironik yorumlara neden olabilmekte böylece marka mesajının etkisi zayıflayabilmektedir.

Türkiye bağlamında özellikle mizahi içerikli reklamların daha geniş kitlelerce olumlu karşılandığı görülmektedir. Mizah, hem dikkat çekme hem de izleyicinin mesajla duygusal bir mesafe kurmasına olanak tanıma açısından işlevsel bir rol oynamaktadır. Mizahi reklamlar, özellikle Z kuşağı olarak tanımlanan genç kullanıcı kitlesi tarafından daha çok tercih edilmekte bu reklam türü, sosyal medyada paylaşılma ve konuşulma oranları açısından da yüksek performans göstermektedir (Erdoğan ve Turnaoğlu, 2018). Öte yandan, reklamın "zorla dayatılması" hissi, izleyici tepkilerinde önemli bir olumsuzluk yaratmaktadır. Özellikle atlanamayan reklam formatları ya da ilgisiz içeriklerin kullanıcıya sunulması durumunda, reklam ne kadar kaliteli ya da yaratıcı olursa olsun "kontrol kaybı" algısı duygusal tepkinin negatifleşmesine neden olabilmektedir (Belanche et al., 2017). Bu durum, tüketici özerkliğinin dijital reklam deneyiminde ne denli önemli bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de YouTube reklamlarının etkili olabilmesi için yalnızca duygusal içerik üretimi yeterli değildir. İçeriğin aynı zamanda kültürel bağlamla uyumlu, samimi bir anlatıma sahip ve hedef kitlenin beklenti ile değerleriyle örtüşen bir yapıda kurgulanması gerekmektedir. Bu unsurların birlikte ele alınması, reklamların algılanan güvenilirliğini ve ikna ediciliğini artırarak iletişim etkinliğini güçlendirmektedir. Kültürel değerlere duyarlı, mizahı dozunda kullanan ve kullanıcı deneyimini dikkate alan reklamlar Türk izleyicisi nezdinde daha yüksek etkileşim ve olumlu tutum oluşturmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dijital reklamcılığın giderek artan rekabet ortamında, tüketici dikkatini çekmek ve sürdürülebilir marka ilişkileri kurmak için duygusal stratejilerin önemi her geçen gün artmaktadır. Bu bağlamda YouTube gibi görsel-işitsel yoğunluk taşıyan dijital platformlarda kullanılan duygusal çağrışımlar, yalnızca reklamın hatırlanabilirliğini artırmakla kalmamakta aynı zamanda izleyici tutumları, etkileşim davranışları ve marka algısı üzerinde de belirleyici rol oynamaktadır (Teixeira et al., 2012; Poels & Dewitte, 2006).

Bu çalışmada elde edilen bulgular, YouTube reklamlarında kullanılan duygusal çağrışımların tüketici tepkilerini yönlendirme gücünü açık biçimde ortaya koymaktadır. Özellikle pozitif duygular (örneğin mutluluk, umut, sevinç) içeren reklamlar, izleyici tarafından daha kolay benimsenmekte ve daha yüksek düzeyde etkileşim (beğeni, yorum, paylaşım) ile karşılık bulmaktadır (Kujur & Singh, 2018). Bu durum, duygusal içeriğin yalnızca psikolojik değil aynı zamanda davranışsal sonuçları da tetikleyebileceğini göstermektedir. Öte yandan, negatif duygular içeren reklamlar (korku, kaygı, suçluluk gibi) dikkat çekicilik açısından güçlü olmakla birlikte izleyicinin duygusal rahatsızlık yaşaması durumunda reklamdan kaçınma, olumsuz yorum yapma ve hatta marka itibarında düşüş gibi sonuçlara yol açabilmektedir (Mancini, 2023; Bagozzi, Gopinath & Nyer, 1999). Dolayısıyla duygusal stratejinin etkili olabilmesi yalnızca içeriğin duygusal tonu ile değil aynı zamanda reklamın bağlamsal sunumu, izleyicinin ruh hâli ve platform deneyimiyle ne kadar uyumlu olduğuna da bağlı olduğu görülmektedir (Moorman, et al., 2005).

Ayrıca YouTube'un izleyiciye sunduğu interaktif özellikler, duygusal tepkilerin doğrudan analiz edilebilmesini mümkün kılmaktadır. İzleyicilerin reklamlara verdikleri tepkiler sadece nicel verilerle (beğeni sayısı, izlenme süresi) değil aynı zamanda nitel verilerle (yorumlar, paylaşım motivasyonları) de değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda dijital reklam stratejilerinde duygu analitiği ve duyguya dayalı hedefleme yöntemlerinin önem kazandığı söylenebilir (Kim et al., 2017).

Stratejik Öneriler:

1. Duygusal içerik, bağlamla uyumlu kurgulanmalıdır: Reklamın yerleştirileceği video içeriği ve izleyici motivasyonu ile örtüşmeyen duygusal mesajlar, olumsuz algı yaratabilir.
2. İlk 5 saniyede duygusal etki sağlanmalıdır. İzleyicilerin büyük bölümü reklamları atlama eğiliminde olduğundan, hızlı ve etkileyici duygusal uyarım kritik önemdedir (Teixeira et al., 2012).
3. Mizah, samimiyet ve kültürel kodlar entegre edilmelidir. Özellikle Türkiye gibi toplulukçu kültürlerde samimi ve yerel motifler taşıyan duygusal reklamlar, marka bağlılığını güçlendirmektedir (de Mooij, 2010; Karaca ve Eroğlu, 2020).
4. Yorum ve etkileşim verileri izlenmeli, analitik araçlarla duygu analizi yapılmalıdır. Kullanıcı yorumları, duygusal tonun ne ölçüde kabul gördüğüne dair değerli içgörüler sunmaktadır.

Sonuç olarak, YouTube reklamlarında duygusal çağrışımların stratejik kullanımı, dijital pazarlamanın hem psikolojik hem de davranışsal düzeyde etkili olmasını sağlayan temel bileşenlerden biri olmaktadır. Reklamcıların, içerik üretiminde yalnızca estetik ve bilgi aktarımına değil aynı zamanda izleyiciyle kurulacak duygusal rezonansa odaklanmaları pazarlama başarısını önemli ölçüde artıracaktır.

KAYNAKÇA

Athni, A. (2017). *Contextual, emotional and behavioural influences of advertisements on consumer perception.* Econstor, https://www.econstor.eu/bitstream/10419/175333/1/18127-71704-1-PB.pdf adresinden erişilmiştir.

Bagozzi, R. P., Gopinath, M., & Nyer, P. U. (1999). The role of emotions in marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science, 27*(2), 184–206. https://doi.org/10.1177/0092070399272005

Belanche, D., Flavián, C., & Pérez-Rueda, A. (2017). Understanding interactive online advertising: Congruence and product involvement in highly and lowly arousing, skippable video ads. *Journal of Interactive Marketing,* 37, 75–88.

Coşkun, P. (2025). *Tüketici karar verme sürecinde duygusal zekanın önemi.* Ankara: Eğitim Yayınevi.

de Mooij, M. (2010). *Global marketing and advertising: Understanding cultural paradoxes* (3rd ed.). SAGE Publications.

Erdoğan, B. Z., ve Turnaoğlu, E. (2018). Dijital reklamcılıkta mizahın etkisi: Türk izleyicisinin YouTube reklamlarına yönelik algısı. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,* 47, 143–164.

Escalas, J. E. (2004). Narrative processing: Building consumer connections to brands. *Journal of Consumer Psychology, 14*(1–2), 168–180. https://doi.org/10.1207/s15327663jcp1401&2_19

Escalas, J. E., & Bettman, J. R. (2005). Self-construal, reference groups, and brand meaning. *Journal of Cconsumer Research, 32*(3), 378-389.

Göksu, S., ve Şahin, S. (2019). Duygu sömürüsü içerikli reklamlara yönelik izleyici algısının analizi: Nitel bir araştırma. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 12*(2), 30–48.

Karaca, B., ve Eroğlu, Y. (2020). Kültürel motiflerin reklam stratejilerindeki yeri: Ramazan temalı televizyon reklamları örneği. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 58*(2), 151–170.

Kim, J., & Johnson, K. K. (2013). The impact of moral emotions on cause-related marketing campaigns: A cross-cultural examination. *Journal of Business Research, 66*(8), 1179–1186. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2012.01.008

Kim, J., Lloyd, S., & Cervellon, M. C. (2017). Narrative advertising and the role of visual storytelling: Implications for YouTube marketing. *Journal of Marketing Theory and Practice, 25*(2), 161–178.

Kujur, F., & Singh, S. (2018). Emotions as predictor for consumer engagement in YouTube advertisement. *Journal of Advances in Management Research, 15* (2).

Kujur, F., & Singh, S. (2018). Emotions as predictor for consumer engagement in YouTube advertisement. *Journal of Advances in Management Research, 15*(2).

Mancini, M. (2023). What is behind In-Stream Advertising on YouTube? A study on emotional perception and communication effectiveness. *Journal of Consumer Behaviour, 22*(1), 55–70.

Moorman, M., Neijens, P. C., & Smit, E. G. (2005). The effects of program-involvement on the processing of commercials. *Journal of Advertising, 34*(1), 55–66. https://doi.org/10.1080/00913367.2005.10639188

Park, C. W., & Young, S. M. (1986). Consumer response to television commercials: The impact of involvement and background music on brand attitude formation. *Journal of Marketing Research, 23*(1), 11–24.

Poels, K., & Dewitte, S. (2006). How to capture the heart? Reviewing 20 years of emotion measurement in advertising. *Journal of Advertising Research, 46 (*1), 18–37. https://doi.org/10.2501/S0021849906060010

Rahimah, A. (2022). Connecting emotionally: The impact of narrative advertising on brand attitude and consumer engagement. ScholarHub UI.10 Kasım 2025 tarihinde, https://scholarhub.ui.ac.id/cgi/viewcontent.cgi?article=1565&context=jbb alınmıştır.

Smith, A. (2020). Digital marketing communication strategies in online video advertising. *Journal of Marketing Communications, 26(*4), 389–407.

Teixeira, T., Wedel, M., & Pieters, R. (2012). Emotion-induced engagement in internet video advertisements. *Journal of Marketing Research, 49*(2), 144–159. https://doi.org/10.1509/jmr.10.0207

Zhang, Y., & Zinkhan, G. M. (2006). Responses to humorous ads: Does audience involvement matter? *Journal of Advertising, 35*(4), 113–127.

DİJİTAL PAZARLAMADA YAPAY ZEKANIN ETKİSİ: ARAMA MOTORU OPTİMİZASYONU'NDAN (SEO) ÜRETKEN MOTOR OPTİMİZASYONU'NA (GEO) GEÇİŞ

Muhammed Mustafa GÖKTAŞ

Karabük University, Graduate Education Institute, Management Information Systems, Karabük..

2528457006@ogrenci.karabuk.edu.tr - 0009-0000-9440-8274

Hatice KÖSE

Karabük University, Graduate Education Institute, Management Information Systems, Karabük..

2528457007@ogrenci.karabuk.edu.tr- 0009-0001-6343-1591

Prof. Dr. Ahmet GÜRBÜZ

Karabük University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Karabük.

agurbuz@karabuk.edu.tr - 0000-0003-2287-9709

ÖZET

Dijital pazarlama değişen ve gelişen teknolojik koşulların etkisiyle sürekli bir evrim içerisindedir; bu durum dijital pazarlama stratejilerinin yeniden tasarımını zorunlu hale getirmektedir. Bu çalışmada, geleneksel "Arama Motoru Optimizasyonu" (SEO) tabanlı "Algoritmik Pazarlama Optimizasyonu" (AMO) yaklaşımından "Büyük Dil Modelleri" (LLM) ekosisteminde tutarlı görünürlük kazanmayı hedefleyen "Yapay Zeka Görünürlük Optimizasyonu" (AIVO) standardını baz alarak "Üretken Motor Optimizasyonuna" (GEO) geçiş yaklaşımı incelenmiştir. Literatür taraması ve vaka analiz yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen bu araştırmada, yapay zeka destekli araçların dijital pazarlama stratejisinde nasıl etkin bir işlev gördüğü, tüketici deneyimlerini nasıl yeniden şekillendirdiği ve pazarlama süreçlerini nasıl optimize ettiği vurgulanmaktadır. Bulgular, Üretken Motor Optimizasyonu (GEO) yaklaşımının yalnızca içerik üretimi ve optimizasyonla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda kişiselleştirilmiş ve etkileşimli tüketici deneyimleri yaratmada kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Çalışmada, dijital pazarlamanın geleceğinde yapay zekanın stratejik öneminin vurgulanmasının yanı sıra dijital pazarlama ile ilgilenen bireylerin edinmesi gereken yeni

yetkinlikler ifade edilmektedir. Ayrıca bildirinin genel içeriğinde, dijital pazarlamada yapay zekânın SEO'dan GEO'ya uzanan evrimi ile AIVO'nun bu dönüşüme etkileri, stratejik karar alma, kişiselleştirme ve deneyim optimizasyonu süreçlerine olan katkıları detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu çalışma, hem akademik hem de sektörel uygulayıcılar için yapay zekâ odaklı dijital pazarlama stratejilerinin değişim sürecini belirtmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Pazarlama, Yapay Zekâ, SEO, ÜMO, GEO, Kişiselleştirme, AIVO

ABSTRACT

Digital marketing is in a constant state of evolution driven by technological developments; this necessitates the redesign of digital marketing strategies. This study examines the transition from the traditional "Search Engine Optimization" (SEO) based "Algorithmic Marketing Optimization" (ALMO) approach to "Generative Engine Optimization" (GEO) based on the "Artificial Intelligence Visibility Optimization" (AIVO) standard, which aims to achieve consistent visibility within the "Large Language Models" (LLM) ecosystem. Using a literature review and case study methodology, this research highlights how AI-powered tools effectively function in digital marketing strategies, reshape consumer experiences, and optimize marketing processes. The findings demonstrate that the Generative Engine Optimization (GEO) approach is not limited to content creation and optimization; it also plays a critical role in delivering personalized, interactive consumer experiences. The study highlights the strategic importance of artificial intelligence in the future of digital marketing and outlines the new competencies that individuals interested in digital marketing must acquire. The paper also provides a detailed overview of the evolution of artificial intelligence in digital marketing from SEO to GEO, the impact of AIVO on this transformation and its contributions to strategic decision-making, personalization, and experience optimization. This study outlines the evolution of AI-focused digital marketing strategies for both academics and industry practitioners.

Keywords:Digital Marketing, Artificial Intelligence, SEO, GEO, Personalization, AIVO

1. GİRİŞ

Dijital pazarlama, teknolojik yeniliklerin hızla gelişmesi ve kullanıcı davranışlarının sürekli olarak farklılaşması nedeniyle dinamik ve dönüşen bir alan haline gelmiştir(Şenli, 2024). Özellikle yapay zekâ, makine öğrenmesi ve büyük veri analitiği gibi ileri teknolojilerin yaygınlaşması, pazarlama stratejilerinin geleneksel yapılardan uzaklaşarak daha akıllı, öngörüsel ve etkileşim odaklı yeni bir form haline gelmesine neden olmuştur (Mahakal, 2023). Meydana gelen bu yeni form içinden, uzun yıllar dijital görünürlüğün temel belirleyicisi olarak kabul edilen Arama Motoru Optimizasyonu (SEO) yaklaşımı, günümüz koşullarında tek başına yeterli bir strateji olmaktan çıkmıştır (Tokmak ve Danışman, 2023). Arama motoru algoritmalarının karmaşıklaşması, kullanıcı sorgularının çeşitlenmesi ve yapay zekâ destekli içerik üretiminin yaygınlaşması, dijital görünürlük anlayışının yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmıştır (Saylan vd., 2025).

Bu bağlamda, geleneksel SEO'yu algoritmik süreçlere uyarlamayı amaçlayan Algoritmik Pazarlama Optimizasyonu (AMO) yaklaşımı, özellikle arama motorlarının çalışma mantığını çözümlemeye odaklanan bir ara aşama olarak öne çıkmaktadır. Ancak 2023 sonrası dönemde Büyük Dil Modelleri (LLM) tabanlı bilgi edinme yöntemlerinin kullanıcılar tarafından yoğun biçimde ilgi görmesi, pazarlama alanını yeni bir dönüşüm haline getirmiştir (Euronews, 2025). LLM tabanlı arama ve üretken yanıt ekosisteminde işletmelerin nasıl görünür olacağı sorusu, yeni bir ihtiyaç alanı olarak ortaya çıkmış ve bu minvalde Yapay Zekâ Görünürlük Optimizasyonu (AIVO) kavramı gündeme gelmiştir. AIVO, işletmelerin sadece arama motorlarında değil, üretken yapay zekâ modellerinin bilgi üretim süreçlerinde de tutarlı, doğru ve sürdürülebilir bir görünürlük elde etmesini amaçlayan yeni bir standart olarak değerlendirilebilir (Xpert.Dijital, 2025).

Bu gelişmelerden hareketle literatürde hızla yerini almaya başlayan Üretken Motor Optimizasyonu (GEO) kavramı, dijital pazarlama stratejilerinin yapay zekâ odaklı dönüşümünün odağında yer almaktadır. GEO, sadece içerik üretim süreçlerini optimize etmekle kalmayıp, kullanıcı deneyimini bireyselleştiren, bağlama duyarlı, etkileşimli ve sürekli öğrenen bir pazarlama ekosisteminin oluşturulmasına imkân sağlamaktadır (Selçuk, 2025). Bu yönüyle GEO, geleneksel SEO'dan hem teknik hem de stratejik açıdan farklılaşmakta; markaların yapay zekâ odaklı platformlarda rekabet avantajı elde etmesi için kritik bir araç haline gelmektedir (Euronews, 2025).

Bu çalışmanın amacı, dijital pazarlamanın yapay zekâ etkisiyle geçirdiği dönüşümü SEO, AMO, AIVO çercevesinde incelemek ve GEO yaklaşımının bu dönüşümdeki rolünü ortaya koymaktır. Çalışmada literatür taraması ve vaka analizi yöntemleri kullanılarak, yapay zekâ temelli araçların dijital pazarlama süreçlerinde nasıl etkili olduğu, tüketici deneyimini nasıl etkilediğini ve stratejik karar alma süreçlerine nasıl katkı sunduğu detaylı biçimde ele alınmaktadır. Elde edilen bulgular, yapay zekâ destekli görünürlük optimizasyonunun yalnızca teknolojik bir gereklilik değil, aynı zamanda dijital pazarlamanın geleceğini de şekillendiren stratejik bir zorunluluk olduğunu ortaya koymaktadır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERCEVE

Bu bölümde, dijital pazarlamada güncel optimizasyon yaklaşımlarını anlamak için öncelikle temel kavramlar ele alınacak; ardından pazarlama teorileriyle ilişkisi incelenecek ve son olarak yapay zekâ teknolojileri ile dijital pazarlama uygulamaları üzerinde durulacaktır.

2.1 Dijital Pazarlama

Dijital pazarlama, geleneksel pazarlama faaliyetlerinin dijital mecralara taşınmasıyla ortaya çıkan ve teknolojik gelişmelerle şekillenen stratejik bir pazarlama anlayışıdır. Bu kavram, internet, mobil cihazlar, sosyal medya, e-posta ve diğer dijital kanalların pazarlama amacıyla kullanıldığı dinamik bir süreç olarak tanımlanabilir (Chaffey ve Smith, 2017)

Profesyonel uygulamada ise dijital pazarlama, çevrimiçi platformlar üzerinden yürütülen pazarlama çabalarını kapsar ve web siteleri, mobil uygulamalar, e-posta pazarlaması, arama motoru pazarlaması (SEM), sosyal medya ve diğer gelişmekte olan dijital kanallarında içermektedir (Chaffey ve Smith, 2017)

Dijitalleşmenin pazarlama üzerindeki etkisi sadece yeni kanalların eklenmesiyle kısıtlı kalmamakta; aynı zamanda pazarlama paradigmalarında da dönüştürücü bir etki yaratmıştır. Pazarlama 5.0 dönemi çerçevesinde, büyük veri, yapay zekâ ve nesnelerin interneti gibi teknolojilerin pazarlama stratejilerine entegre edilmesi, işletmelerin müşteri ile daha derin ve kişiselleştirilmiş etkileşimler kurmasına olanak tanır (Samsa, 2023).

Ayrıca dijital pazarlama, ölçülebilirlik açısından geleneksel pazarlamaya göre önemli avantajlara da sahiptir. Hedef kitleye yönelik kampanyaların etkisi dijitalde daha net şekilde takip edilebilir ve dönüşüm oranları ölçülebilir. Alan (2018), dijital pazarlamanın bu yönünü vurgulayarak, geleneksel pazarlama faaliyetlerinin genellikle tahminlere dayandığını; oysa dijitalde reklam performansının tık, görüntülenme ve dönüşüm değerleriyle somut biçimde analiz edilebildiğini belirtmektedirler.

Bu kapsamda, dijital pazarlama iletişimi stratejik bir öneme sahiptir: Markalar ile tüketiciler arasında çift yönlü bir etkileşim kurulmasına izin verir ve bu etkileşim, sadakat, geri bildirim ve dinamik içerik adaptasyonu gibi fırsatları beraberinde getirmektedir (Kent, 2010).

2.2.1. Dijital Pazarlamada Temel Kavramlar

Dijital pazarlama, geleneksel pazarlama yaklaşımlarından farklı olarak dijital ortamların sunduğu kanalları, teknolojileri ve verileri kullanarak hedef kitleyle etkileşim kurmayı amaçlamaktadır.

2.2.2. Arama Motoru Optimizasyonu (Search Engine Optimization /SEO)

Arama motoruna diğer sayfalardan daha alakalı görünmesi ve üst sıralarda görünerek daha fazla ziyaretçiye sahip olmasını sağlamak amacıyla web sayfasının oluşturulması ve geliştirilmesi için yapılan işlemdir. SEO, doğal veya ücretsiz (organik veya algoritmik) arama sonuçlarına göre bir web sitesinin/ sayfasının arama motorundaki görünürlüğünün geliştirme süreci olarak

tanımlanabilir. Bu geliştirme süreci sayesinde web sitesi arama motorları içerisinde daha üst sıralarda yer almakta ve daha fazla ziyaretçiye sahip olmaktadır (Söylemez ve Kayabaşı, 2020). Tüketiciler, genellikle internet üzerinden alışveriş yaparken arama sonuçlarında yalnızca ilk sayfada yer alan içeriklerle yetinmekte, daha alt sıralardaki sonuçlara pek ilgi göstermemektedir. Bu durum, dijital pazarda rekabeti daha da keskin hâle getirmiştir. Artan rekabet ortamında, işletmelerin arama motoru sonuçlarında mümkün olduğunca üst sıralarda yer alması büyük önem taşımaktadır. SEO sayesinde web siteleri görünürlük kazanmakta, böylece ürün ve hizmetler daha geniş kitlelere ulaştırılabilmektedir (Özen, 2023). Bu yüzden arama motoru optimizasyonu kavramı önemlidir.

2.2.3. Algoritmik Pazarlama Optimizsayonu (Algorithmic Marketing Optimization/AMO)

Algoritmik pazarlama, bir pazarlama yazılımının, belirlenen iş hedeflerine uygun şekilde otomatik olarak çalışabilen bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşım, sistemin yalnızca bir reklam kampanyası gibi çeşitli pazarlama faaliyetlerini yürütmesini değil, aynı zamanda yeni müşteri kazanımı veya gelir artışı gibi daha yüksek düzeydeki hedefleri anlayacak kadar bilgi sahibi olmasını gerektirmektedir. Hatta bu sistem, hedeflere ulaşma sürecinde elde edilen verilerden çıkarımlar yaparak eylemleri gerektiğinde düzeltip optimize edebilme ve sürekli öğrenme yeteneğine sahip olmalıdır (Taşçı ve Dal, 2022).

Algoritmik pazarlama optimizasyonu ise, pazarlama süreçlerini otomatikleştirmek ve veri odaklı kararlar alarak performansı artırmak amacıyla geliştirilen bir yaklaşımdır. Geleneksel pazarlama yöntemleri, insan deneyimi, sezgi ve geçmiş tecrübeye dayanırken, algoritmik pazarlama, büyük veri ve yapay zekâ algoritmaları kullanır bu sayede hem tüketici davranışlarını hem de kampanya sonuçlarını değerlendirebilirler (Gentsch, 2018). Bu yaklaşım, şirketlerin sadece tükeci davranışlarını takip etmelerine değil, aynı zamanda Veri temelli öğrenme sayesinde stratejik kararlarını anında uyarlamalarını sağlar (Degterev, 2019).

Algoritmik pazarlama optimizasyonu, veri bilimi ve pazarlama araştırmasının bir araya gelmesiyle ortaya çıkmakta olup, büyük veri kümelerini analiz ederek kalıpları, eğilimleri ve tüketici gruplarının belirlenmesini sağlar. Bu sayede pazarlamacılar, doğru mesajı doğru zamanda doğru kitleye ulaştırabilir. Örneğin, müşteri tıklama verileri, web sitesi gezinme davranışları veya satın alma geçmişi analiz edilerek, kişiselleştirilmiş öneriler ve kampanyalar sunulabilir (Günther vd., 2017). Ayrıca, algoritmalar sayesinde değişikliklerin ve önerilerin etkisi an be an izlenebilir, bu da Pazarlama uygulamalarının hem doğruluğunu hem de hızını artırır (Bader ve Kaiser, 2019).

Optimizasyon süreci yalnızca veri analizi ile kısıtlı kalmayıp; aynı zamanda pazarlama stratejisinin operasyonel süreçler ile uyumlu bir şekilde yürütülmesini sağlar. Algoritmalar, rutin kararları otomatikleştirirken, pazarlamacıların daha yaratıcı ve stratejik görevlere dikkat vermelerine imkanı sunmayı sağlar. Bu durum, maliyet etkinliğinin yanı sıra verimlilik

açısından önemli avantajlar sağlamaktadır. Ayrıca, uzun vadede müşteri sadakati ve rekabet avantajı da sağlayabilir (Vlist, 2016).

2.2.4. Üretken Motor Optimizasyon (Generative Experience Optimizasyon/ GEO)

Üretken Arama Optimizasyonu (GEO), içeriklerin büyük dil modelleri ve üretken arama motorları tarafından daha kolay seçilmesini, anlaşılmasını ve alıntılanmasını hedefleyen; aynı zamanda bu içeriklerin yapay zekâ destekli arama sistemleri ile sesli asistanlarda daha iyi performans göstermesini sağlayacak şekilde optimize edilmesi sürecidir (Aggarwal vd, 2024). Dijital pazarlama alanında son yıllarda yaşanan dönüşüm, geleneksel arama motoru optimizasyonu (SEO) anlayışını aşarak, yapay zekâ destekli yeni bir paradigma olan Üretken Motor Optimizasyonu (GEO – Generative Engine Optimization) kavramını ön plana çıkarmıştır. Bu dönüşüm, bilgiye erişim biçimlerinin değişmesiyle yakından ilişkilidir. Kullanıcıların arama davranışları giderek sabit anahtar kelime sorgularından, konuşma tabanlı ve bağlamsal sorgulara yönelmiş; bu durum, pazarlama stratejilerinin de yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmıştır. Buradan da anlaşıldığı üzere, markaların artık yalnızca "arama motorlarında görünür olma" hedefiyle değil, "yapay zekâ sistemleri tarafından önerilen içeriklerde yer alma" stratejisiyle hareket etmeleri gerekmektedir.

GEO, literatürde SEO'nun bir alternatifi değil, onun doğal bir evrim süreci olarak değerlendirilmektedir (Verve Media, 2024). Bu yaklaşım, SEO'nun teknik temelleri üzerine inşa edilen ancak yapay zekâ sistemlerinin içerik değerlendirme ve öneri mekanizmalarını da dikkate alan bir yapı sunmaktadır.

McKinsey ve Company'nin (2023) raporu, jeneratif yapay zekâ teknolojilerinin pazarlama süreçlerine entegrasyonunun hem maliyet etkinliğini artırdığını hem de veri odaklı karar alma süreçlerinde stratejik esneklik sağladığını ortaya koyulmaktadır. Benzer şekilde Chen ve arkadaşları (2025), GEO'nun yalnızca içerik görünürlüğünü artırmakla kalmayıp, yapay zekâ destekli arama sistemlerinin içerik üretim süreçlerinde yaratıcı stratejiler geliştirmeyi ve farklı içerik versiyonlarının test edilmesini kolaylaştıran kapsamlı bir yapıya sahip olduğunu ifade etmektedirler.
Belirtilen gelişmeler doğrultuda, Üretken Motor Optimizasyonu (GEO), dijital pazarlama alanında SEO temelli görünürlük anlayışından deneyim temelli etkileşim modeline geçişi temsil etmektedir. Veri analitiği, otomasyon, yapay zekâ ve deneyim tasarımının birleşimiyle GEO, markaların yalnızca dijital ortamda var oluş göstermesini değil, aynı zamanda anlamlı ve sürdürülebilir kullanıcı deneyimleri yaratmasını mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla, geleceğin pazarlama stratejilerinde başarı, yalnızca arama motorlarında üst sıralarda yer almakla değil; yapay zekâ tarafından üretilen ve önerilen içeriklerde güvenilir bir otorite olarak konumlanmayı zorunlu kılmaktadır.

3. Yapay Zekâ Teknolojileri ve Dijital Pazarlama Uygulamaları

Son yıllarda dijital pazarlamanın teknolojik ayakları olarak öne çıkan yapay zekâ metodolojileri önemli bir yer tutmaktadır. Bu bölümde makine öğrenimi (ML), doğal dil işleme (NLP) ve

jeneratif yapay zeka gibi uygulamalar üzerinden dijital pazarlama alanındaki dönüşüm ele alınacaktır.

3.2. Makine Öğrenimi (Machine Learning/ML):

Yapay zekanın alt bileşenlerinden biri olan makine öğrenimi internet aracılığıyla büyük veriye ulaşabilmesini yaygınlaştırmış ve yapay zeka alanında yeni bir dönüşüm noktası olmuştur. Sharma vd. (2019) bu kavramı arama motorları, sosyal medyalar, web siteleri, e-posta, mobil uygulamalar ve bağlı kuruluş programları aracılığıyla iletilen promosyon reklamlarını ve mesajlarını içinde bulunduran dijital reklamcılığı, bir ürünün veya markanın dijital mecraları kullanarak reklamını yapma süreci olarak tanımlamaktadır (Pahari, 2024). Pazarlamada yaygın olarak kullanılan istatistiksel modellere rağmen makine öğrenmesi yöntemleri, büyük ölçekli ve yapılandırılmamış (ham) verilerden öğrenebilen ve ileriye yönelik tahminlerde bulunabilen esnek yapılara sahiptir (Ma ve Sun, 2020). Makine öğrenmesi, çeşitli görevleri ele almak için çok sayıda yöntemi kapsayan geniş ve hızla gelişen bir alandır.
Dijital pazarlamada büyük ölçekte kullanıcı verisi, tıklama davranışları, dönüşümler gibi daha fazla bilgiyi analiz edebilmektedir. Makine Öğrenme Algoritmaları (ML) bu verileri kullanarak segmentasyon, hedefleme, dönüşüm tahmini ve kampanya optimizasyonu yapmasını sağlamaktadır.

3.3. Doğal Dil İşleme (Natural Language Processing / NLP):

Doğal Dil İşleme (NLP), bilgisayarların insan dilini yazılı ya da sözlü olarak algılamasına, yorumlamasına ve gerektiğinde üretmesini sağlayan yapay zeka destekli bir çalışma alanıdır. Doğal dil işleme, dilbilim, bilgisayar bilimi ve yapay zekâ alanlarının bir araya geldiği çok disiplinli bir çalışma alanıdır. Bu teknoloji; metinleri analiz etme, duyguları belirleme, isimleri tanıma ve yeni metinler üretme gibi işlemleri yerine getirmektedir. Örneğin Türkçe gibi eklemeli yapıya sahip dillerde, doğru tokenizasyon yönteminin seçilmesi model doğruluğunu doğrudan etkilemektedir(Bayram vd, 2025).
Dijital pazarlama açısından bakıldığında ise NLP pek çok önemli uygulamaya imkan sunmaktadır. Örneğin Müşteri yorumlarının otomatik analiz ve duygu durumlarının algılanması sayesinde pazarlama stratejileri daha verimli uygulanabilmektedir. Buna ek olarak sohbet botları ve sanal asistanlar aracılığıyla kullanıcılarla doğal dil düzeyinde etkileşim kurulabilir. Türkiye'de yapılan bir çalışmada, Türkçe sosyal medya paylaşımlarından duygu analizi yapılmış ve NLP teknikleri kullanılarak kullanıcıların tutumları çıkarılmıştır(Doğan ve Kara, 2025). Böylelikle, pazarlama kampanyalarının hedeflenmesi, kişiselleştirilmesi ve dönüşüm optimizasyonu açısından önemli fırsatlar sunmaktadır.

Buradan hareketle, NLP teknolojisi dijital pazarlama dünyasında özellikle içerik analitiği, müşteri etkileşimi ve otomasyon bağlamlarında hem yenilikçi hem de katma değerli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Türkçe literatürde artan sayıda çalışma bu teknolojinin uygulanabilirliğini, avantajlarını ve sınırlılıklarını ortaya koymaktadır ve bu da alanın yakın gelecekte daha da gelişeceğini göstermektedir.

3.4. Jeneratif Yapay Zeka (Generative Artificial Intelligence)

Son yıllarda dijital dönüşüm süreciyle birlikte, jeneratif yapay zekâ kavramı hem akademik çevrelerde hem de uygulama alanlarında dikkat çekmeye başlamıştır. En genel tanımıyla Jeneratif yapay zekâ, büyük dil modellerinin (LLM) öğrenme kapasitesine dayanarak özgün ve anlamlı içerikler üretebilen sistemleri ifade etmektedir (Brown vd., 2020). Bu sistemler yalnızca veri analizinde değil, metin, görsel, ses, video ve hatta yazılım kodu üretiminde de kullanılabilmektedir.

Jeneratif yapay zekâ, makine öğrenmesi ve derin öğrenme tekniklerinden yararlanarak çalışır. Bu teknolojiler sayesinde sistem, daha önce gördüğü örneklerden yola çıkarak yeni örnekler üretebilir. Örneğin, yapay zekâ modelleri, büyük veri kümelerini analiz ederek reklam metni ve görsel gibi içerikleri otomatik olarak oluşturabilir ve bu sayede markaların hedef kitlelerine daha kişiselleştirilmiş tanıtım mesajları üretmesine olanak sağlar (Patil, 2024). Böylece pazarlama alanında içerik üretimi hem hızlanmakta hem de maliyet açısından daha verimli hale gelmektedir.

Bu teknolojinin en dikkat çekici yönlerinden biri, kişiselleştirilmiş pazarlama süreçlerinde sunduğu avantajlardır. Jeneratif yapay zekâ, kullanıcıların ilgi alanlarını, davranışlarını ve geçmiş tercihlerini analiz ederek her bireye özel içerikler sunabilmektedir. Bu durum, markaların hedef kitleleriyle daha etkili bir iletişim kurmalarına olanak tanır (Brown vd., 2020).

Ayrıca jeneratif yapay zekâ, oyunlaştırma temelli pazarlama uygulamalarında da kullanılmaktadır. Kullanıcıların etkileşim düzeylerini izleyip analiz eden sistemler, gerçek zamanlı olarak farklı ödül mekanizmaları, görev yapıları veya hikâye senaryoları üretebilmektedir (Costa vd., 2024). Bu durum, kullanıcıların uygulama veya markayla olan bağlarını güçlendirmekte ve sadakati artırmaktadır.

4. YÖNTEM

4 .1. Araştırma Tipi

Bu çalışma, dijital pazarlamada yapay zekâ teknolojilerinin yarattığı dönüşümü SEO (Search Engine Optimization), AMO (Algorithmic Marketing Optimization), ve GEO (Generative Engine Optimization) kavramları ekseninde incelemeyi amaçlayan kavramsal ve uygulamalı bir araştırmadır. Araştırma, literatür taraması ile örnek olay (vaka) analizini bir arada kullanan karma bir yöntemsel yaklaşım benimsemektedir.

Literatür taraması, söz konusu optimizasyon modellerinin ne anlama geldiğini, teorik çerçevelerini ve dijital pazarlamadaki yapay zekâ temelli uygulamalara yansımalarını analiz etmeye yöneliktir. Bu kapsamda, özellikle algoritmik pazarlamadan üretken model optimizasyonuna geçiş süreci kuramsal temeller üzerinden incelenmiştir.

Buna ek olarak, örnek vaka analizleri güncel yapay zekâ araçlarının dijital pazarlama üzerindeki etkilerini somutlaştırmak ve pekiştirmek amacıyla ele alınmıştır. Örnekler arasında ChatGPT destekli içerik üretimi ve OpenAI gibi jeneratif yapay zekâ uygulamalarının pazarlama

süreçlerindeki rolleri incelenmiştir. Böylelikle, çalışma teorik bilgi birikimi ile güncel dijital uygulamalar arasında bağlamsal bir köprü kurmayı hedeflemektedir.

4.2. Veri Toplama Yöntemi

Araştırma kapsamında kullanılan veriler, Scopus, Google Scholar, Web of Science başta olmak üzere uluslararası geçerliliği yüksek akademik veri tabanlarından elde edilmiştir. Literatür taraması sırasında, "AI in digital marketing", "algorithmic marketing optimization", "user modeling optimization", "generative engine optimization" ve "AI-driven SEO" gibi anahtar kelimeler kullanılmıştır. Çalışmalar**,** yayın yılı, etki faktörü, yöntemsel geçerlilik ve konu kapsamı kriterlerine göre seçilmiştir. Seçilen kaynaklar, sistematik literatür taraması ilkeleri doğrultusunda incelenmiştir.

4.3. Analiz Yöntemi

Araştırmada elde edilen veriler, tematik analiz ve kavramsal sınıflandırma olmak üzere iki aşamalı bir yöntemle değerlendirilmiştir:

1. **Tematik Analiz:** Literatürde yer alan akademik çalışmalar, içeriklerine göre belirli temalar altında sınıflandırılmıştır. Bu temalar, SEO'dan AMO'ya geçiş, ve Üretken Motor Optimizasyonu (GEO) olmak üzere üç ana eksende toplanmıştır. Böylece dijital pazarlamada yapay zekânın etkisinin evrimsel boyutu ortaya konmuştur.
2. **Kavramsal Sınıflandırma:** Elde edilen bulgular, dijital pazarlama süreçleri, kullanıcı deneyimi yönetimi ve yapay zekâ en**t**egrasyonu bağlamında değerlendirilmiştir. Bu sınıflandırma, her bir optimizasyon modelinin pazarlama stratejilerine sağladığı katkıları, dönüşüm dinamiklerini ve etkileşim düzeylerini karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktadır.

Bu yöntemsel yaklaşım, dijital pazarlamada yapay zekâ temelli optimizasyonun kuramsal ve uygulamalı yönlerini bütüncül biçimde incelemeye olanak sağlamaktadır. Böylece çalışma, SEO'dan GEO'ya uzanan dönüşüm sürecini hem teorik hem de pratik açıdan sistematik bir çerçevede değerlendirmektedir.

5. BULGULAR VE ANALİZ

Bu çalışmada elde edilen bulgular, yapay zeka tabanlı Büyük Dil Modellerinin (LLM) dijital pazarlama ekosistemine entegrasyonunun, geleneksel Arama Motoru Optimizasyonu (SEO) süreçlerini köklü bir biçimde değiştirerek Üretken Arama Optimizasyonu (GEO) paradigmasına dönüştürdüğünü göstermektedir. Yapılan vaka analizleri ve deneysel çalışmalar, bu dönüşümün operasyonel verimlilik, tüketici davranışları ve teknik uygulama süreçleri üzerindeki etkilerini somut verilerle ortaya koymaktadır.

LLM destekli stratejilerin uygulanması, içerik üretim ve markalaşma süreçlerinde hız ve maliyet dengesini keskin bir şekilde değiştirmiştir. Samarah ve arkadaşlarının yaptığı bir araştırmada Shopify ve Airbnb gibi platformlar üzerinde gerçekleştirilen vaka analizleri, Büyük dil modelleri odaklı içerik optimizasyonu ve anahtar kelime stratejilerinin uygulanmasının ardından organik trafikte ortalama %35'lik bir artış sağlandığını göstermiştir. Ayrıca, bu

stratejilerin uygulandığı web sitelerinde hedeflenen anahtar kelimelerin sıralamasında ortalama 15 basamaklık bir yükseliş kaydedilmiştir. Maliyet analizi açısından bakıldığında, makine tarafından üretilen ve insan editörler tarafından denetlenen insan döngülü modellerin, tamamen insan tarafından yürütülen süreçlere kıyasla içerik başına maliyetlerde %80'in üzerinde tasarruf sağladığı tespit edilmiştir. Ayrıca üretken yapay zeka kullanımı, SEO görevlerinde %50-70 oranında zaman tasarrufu sağlamaktadır. Klasik Arama Motoru Optimizasyon süreçlerini yaparken büyük dil modellerinin etkisinden faydalanmak büyük bir strateik avantaj ve maliyet avantajı sağlamakla birlikte bu süreç temel SEO süreçleri ile sınırlı kalmamalıdır. Kullanıcı arama niyetleri gün geçtikçe değişmektedir. Tüketicilerin arama motorlarını kullanım alışkanlıkları, anahtar kelime tabanlı sorgulardan diyalog tabanlı etkileşimlere yani karmaşık ve doğal dil tabanlı diyaloglara doğru evrilmektedir. ChatGPT ve Google Arama motorlarının performansını karşılaştıran deneysel sonuçlar, yapay zeka destekli sistemlerin sorgulara geleneksel motorlara göre yaklaşık 2.5 kat daha hızlıca yanıt verdiğini ortaya koymuştur. Google gibi geleneksel motorlar ise hızdan feragat etmek pahasına daha doğrulanabilir ve güvenilir kaynaklar sunmaktadır. Bu bulgu, tüketicilerin hız ve kesinlik arayışında hibrit modellere yöneldiğini ve Üretken motor optimizasyonu stratejilerinin bu dengeyi gözeterek kurgulanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Üretken yapay zeka büyük dil modelleri tabanlı süreçlerinde daha az token harcamalı ve en az maliyetle optimum sonuçlar elde edebilmelidir. Bu aşamada Klasik yaklaşımdan üretken motor optimizasyonu sürecinde kurumsal süreçlerde ve bireysel olarak ne tarz yaklaşımlar sağlanırsa başarılı olunabileceğinin bulguları analiz edilecektir.

GEO, yalnızca metin tabanlı aramalarla sınırlı kalmayıp video ve ses formatlarını da kapsamaktadır. Geleneksel video arama sistemleri manuel etiketlemeye bağımlıyken, geliştirilen Yapay Zeka Video Erişim (AIVR) sistemleri, derin öğrenme modelleri kullanarak video içeriklerini anlamsal olarak analiz edebilmekte ve kullanıcı sorgularıyla video içindeki zaman damgalarını eşleştirebilmektedir. Bu durum, pazarlama stratejilerinin görsel ve işitsel içeriklerin semantik hale getirilmesini zorunlu kılmaktadır.
Yapay zeka motorlarında görünürlük kazanmak, geleneksel arama motoru optimizasyonundan farklı olarak, içeriğin yalnızca üst sıralarda sıralanması sürecini değil yapay zeka tarafından çıktı olarak üretilecek cevabın bir alıntısı olabilmek, kaynak gösterilmek ve yapay zeka tarafından iyi bir şekilde anlaşılabilir olmayı kapsayan çok detaylı bir entegrasyon sürecini içerir. Üretken Motor Optimizasyonu için hem markalar hem de bireyler yapay zeka destekli platformlardaki yanıt ve özetlerde yer almayı hedeflemektedir. Kullanıcı perspektifinden bakıldığında artık insanların yanıtları hızlıca ve özetlenmiş biçimde almak istedikleri görülmektedir. McKinsey tarafından yapılan bir araştırmada kurumların 2025 yılında %65'inin düzenli olarak üretken yapay zekayı süreçlerine dahil ettiğini göstermektedir. Kaynaklarda sunulan bilgiler ışığında, Büyük Dil Modelleri ve geleneksel arama motorları arasındaki kaynak seçimi ve kullanıcı niyeti farklılıkları, bilgi erişiminde bağlantı sıralamadan, cevap sentezlemeye doğru yaşanan temel bir paradigma değişimini yansıtmaktadır. Kullanıcılar, statik sorgular yerine doğal dil kullanarak karmaşık sorular sorabilir ve sistemle diyalog kurabilirler. Bu sistemler, kullanıcı niyetini kelime eşleşmesinin ötesinde anlamsal (semantik) olarak kavrar. Kullanıcı niyeti, sadece bilgi bulmaktan karar vermeye doğru evrilmiştir. Kullanıcılar,

LLM'lerden bilgiyi sentezlemesini, karmaşık konuları basitleştirmesini ve doğrudan önerilerde bulunmasını beklemektedir. Bilgilendirme amaçlı sorgulardan ziyade Karar verme" veya İşlem yapma odaklı sorgular ön plana çıkmaktadır. Ayrıca LLM'ler, yanıtı doğrudan oluşturduğu için kullanıcıların kaynak web sitelerine tıklama ihtiyacını ortadan kaldırmakta veya azaltmaktadır. Eğer atıf siteye yönlendirirse kullanıcı otoriter olan bu sayfayı daha fazla AI ile ziyaret edebilme potansiyeli elde eder. Pew Araştırma Merkezi'nin yaptığı bir araştırmaya göre kullanıcılar, tarayıcı yapay zeka özetleri sonuçlarındaki bağlantılara nadiren tıklamaktadır. Bu da kurumsal firmalar için artık ziyaretçiden daha çok doğru kaynakla alıntılanabilir olmanın öneminin arttığını doğrulamaktadır.

İlgili literatür tarandığında, Yapay zeka modellerinin içeriği doğru işlemesi, taraması ve atıfta bulunması için hem teknik anlamda hem de içerik geliştirme anlamında bazı gereksinimler üzerine yoğunlaşıldığı gözlemlenmiştir. Yer alınması hedeflenen yapay zeka destekli platformlara uygun bir şekilde yapılandırılmış; güvenilirliğe, alakalılığa ve otorite yüksekliğine sahip olan referans alınabilir içerikler sağlanılması gerekmektedir.
Kurumsal anlamda markalara yapay zeka tabanlı arama motorlarında ve Yapay Zeka özetlerine yer almak; alıntılanan ve önerilen içeriklerle birlikte büyük bir rekabet avantajı, sürekli olarak güncelliğini koruyan yapay zeka özetlerinde ve sonuçlarında yer edinerek yüksek marka itibarı ve hedef kitlelere düşük maliyetle, organik bir biçimde daha yüksek hızla erişim imkanı sağlamaktadır.

Konunun daha net anlaşılması için SEO ve GEO arasındaki farklar aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir.

Strateji	Arama Motoru Optimizasyonu (Search Engine Optimization)	Üretken Motor Optimizasyonu (GEO)
Hedef	Sıralama Almak ana hedeftir. Arama motoru sonuç sayfasındaki (SERP) "10 mavi bağlantı" arasında olabildiğince üstte yer almak.	Yanıta Dahil Olmak ana hedeftir. Yapay Zeka tarafından sentezlenen ve doğrudan sunulan cevabın bir parçası veya atıf gösterilen kaynağı olmak.
Başarı Metriği	Tıklama Oranı temel başarı metriği olmaktadır. Kullanıcıyı web sitesine trafik olarak çekme başarısı önemlidir.	Referans Oranı önemlidir. Markanın veya içeriğin, Yapay Zeka yanıtında ne sıklıkla kaynak gösterildiği ile başarı ölçülür.

Optimizasyon için Odak Noktası	Anahtar Kelimeler ve Geri Bağlantılar önemlidir.	Anlamsal bütünlük, kolayca ayrıştırılabilir yapı ve Yapay Zeka tarafından algılanan otorite (E-E-A-T) yaklaşımı önemlidir.
Teknik Mekanizma	Tarama ve İndeksleme ile işler. Arama motoru botları HTML'i takip eder ve sıralanabilir bir dizin yapar.	Sindirme ve Sentezleme ile çalışır. Yapay Zeka modelleri yapılandırılmış/yapılandırılmamış verilerin anlamını özümser ve yeni bir yanıt üretir.
İçerik Stratejisi	Marka Sahipliğindeki Kazanılmış ve Sosyal içerikleri dengeli bir şekilde karıştırır.	Yapay Zeka motorları, otoriter üçüncü taraf kaynaklara karşı sistematik ve ezici bir önyargı gösterir ancak UGC içerikleri Yapay Zeka özetlerinde görmek mümkündür.
Başarısız Yöntemler	Anahtar Kelime Doldurma etkisini yitirmiştir.	Anahtar Kelime Yoğunluğu Yapay Zeka anlama odaklı olduğu için tamamen etkisizdir. Bağlam odaklı yaklaşılır.

Çizelge 1: Geleneksel Arama Motoru Optimizasyonu (SEO) ve Üretken Motor Optimizasyonu (GEO) Arasındaki Mekanizma ve Yaklaşım Farklılıkları

Üretken Motor Optimizasyonu (GEO), geleneksel Arama Motoru Optimizasyonu (SEO) kavramını öldürmemiş aksine bu klasik optimizasyon sürecini devam ettirip aynı zamanda yapay zeka modelleri ve algoritmalarını hedef odaklı bir biçimde optimize etme sürecini dahil etmiştir. İlgili çalışmalarda büyük dil modelleri tarafından kurumsal içeriklerin veya bireysel içeriklerin taranabilmesi için çeşitli teknik uygulamalar önerilmiştir. Bu dil modelleri sadece bilgiyi tarayarak aramamakta aynı zamanda birden fazla kaynakta çoklu olarak sentezleme yaparak çok yönlü şekilde varyasyonlu yanıtlar verebilmektedir. Bu sistemlerin tarama algoritmaları öncelik sıralamasında önemli anahtar kelimeler yerine kullanıcı sorgu amacını ilk sırada tutar. Böylelikle kullanıcının içerik bulma alaka düzeyini en verimli düzeye uyarlamaktadır. Bu noktada doğal dil işleme (NLP) teknolojisi etkin rol oynamaktadır. Makine öğrenmesi bu süreçte cevapları kullanıcıların en değerli ve ilgi çekici bulacağı yönde günceller. Her bir yapay zeka destekli platformun kendi eğitimi için kullandığı veriler, derin araştırma verileri ve algoritmik yaklaşımı kendi güncelleme süreçlerini içerebileceğinden tüm kurumların dijital pazarlama entegrasyon süreci yönetiminde sürekli olarak bu tarz platformların ayrı ayrı algoritmik güncellemele duyurularını takip etmeler ve test etmeleri önem arzetmektedir.

Üretken Motor Optimizasyonunda İçerik optimizasyonu için teknik anlamda LLM SEO Dosyaları Standardı adı verilen altı katmanlı sembolik bir dosya yapısının kullanılması önerilmektedir. Bu dosya içerisinde; Yapay zekaya sitenin en önemli sayfalarını ve nelerin taranması gerektiğini söyleyen markdown dosyası, içeriğin anlamsal haritasını ve yazar, konu

ve amaç gibi meta verilerini içeren verileri, HTML'in yapay zeka taraması açısından karmaşıklıktan arındırılmış oldukça net tarama imkanı sunan temiz metin formatı verileri, (JSON-LD) kullanarak, yapay zekanın varlıklar arasındaki ilişkileri ve bağlamı daha kesin bir şekilde tanımlamasını sağlayan yapılandırılmış verileri, LLM halüsinasyonlarını azaltan kanıt dosyası ve içeriğin yapay zeka önizlemelerinde doğru görsel ve özetle sunulmasını sağlayan meta verileri bulundurması önerilmektedir. Web sitesinin kök dizinine yerleştirilerek uygulanan bu Markdown formatındaki dosya, yapay zeka modellerine sitenin en önemli sayfalarının hangileri olduğunu, hangi sayfaların güncel olmadığını ve nelerin göz ardı edilmesi gerektiğini belirterek daha hızlı yapay zeka tabanlı gösterim olasılığı sağlamaktadır. Bu dosya ile birlikte büyük dil modellerinin içeriği önceliklendirmesi ve anlamlandırması kolaylaşır. Ayrıca büyük dil modellerinin halüsinasyon yani yanlış bilgi üretme riskini azaltır ve içeriği daha güvenilir ve otoriter bulup alıntılamasına yardımcı olur. Open Graph Meta Verileri etiketleri ise içeriğin yapay zeka tarafından oluşturulan yanıtlarda veya önizlemelerde doğru özet ve görselle sunulmasını sağlamak için önerilmektedir.

İlgili çalışmalarda, içerik üretiminde oluşturulan içerikleri güvenilir kaynaklardan alıntılar ve nicel istatistiklerle beslemenin yapay zeka motorlarında görünürlüğü önemli ölçüde artırdığı vurgulanmıştır. İlgili çalışmalarda İstatistik eklemenin ve doğrulanabilir kaynaklardan alıntı yapmanın, kaynak görünürlüğünü %40'a varan oranlarda artırdığı tespit edilmiştir.

İçeriklerin, uzmanlık ve otoriteyi yansıtacak şekilde tarafsız bir biçimde literatüre uygun analitik bir dille yazılması önerilmektedir. İçerik, uzun ve karmaşık paragraflar içermek yerine, yapay zekanın kolayca alıp kullanabileceği daha küçük bilgi aktarımlarına; başlıklar, madde işaretleri, tablolar gibi sahip olması önerilmektedir. İçerikler yapılandırılmış, net, okunabilirliliği yüksek ve önemli bilgileri vurgulanmış bir yapıda olmalıdır. Bu yapı kullanıcıların karar verme süreçlerine yardımcı olacak şekilde yapılandırılmasını içerir.

Markanın veya organizasyonun, modeller tarafından güvenilir ve otoriter bir varlık olarak tanınması gerekmektedir. Bu sürekli olarak algoritma güncellemeleri içeren üretken yapay zeka ekosisteminde ve yapay zeka dil modellerinin yerel olarak sınırlanmasındaki eksiklikleri gidermek için çok önemlidir. Bu klasik anlayışta olduğu gibi sadece anahtar kelimelerle değil, markanın bilgi grafikleri ve güvenilir veri tabanlarında yer almasıyla sağlanır. Markanın veya organizasyonun yapay zeka modelleri tarafından güvenilir ve otoriter bir varlık olarak tanınması süreci, Yapay Zeka Görünürlük Optimizasyonu (AIVO) standartlarının merkezinde yer alan Varlık Otoritesi kavramına dayanır. Büyük Dil Modelleri bilgiyi sadece kelime eşleşmeleriyle değil, kavramlar arasındaki anlamsal ilişkileri haritalayan Bilgi - ve vektör veritabanları aracılığıyla işler. Bu nedenle, bir markanın sadece web sitesinde önemli anahtar kelimelere odaklanması yetmez; markanın, yapay zekanın otoriter kabul ettiği harici ve güvenilir veri tabanlarında da tanımlanmış ve güncel olması gerekir. Örneğin Bir marka sadece kendi web sitesinin "en iyi x ürünü" olduğunu iddia ederse, Büyük dil modeli bunu doğrulanmamış bir iddia olarak algılayabilir ve bu sayede dikkate almayabilir. Markaların, büyük dil modellerinin eğitim verilerini besleyen Wikidata, G2 gibi üçüncü taraf veri tabanlarında yapılandırılmış bir veri girişi olarak yer alması gerekir. Bu, içeriğin yapay zekanın özellikleri ve ilişkileri ile tanımlanmış somut bir varlık olarak tanımasını sağlar.

Bu dil modelleri, yanıtlarını oluştururken tek bir kaynağa değil, dağıtılmış atıflara ve listelemelere güvenir. Bu ağa Bahsi Geçenler Grafiği denir. Araştırmalara göre, markaların yapılandırılmış veri için Wikidata, şirket metadata'sı için Crunchbase, yazılım ve teknik dokümantasyon için GitHub ve Hugging Face gibi platformlarda tutarlı profillere sahip olması şarttır. Bu platformlardaki veriler, dil modelleri tarafından yüksek güvenilirlikli veri referans noktaları olarak kullanılır. Bir markanın yapay zeka tarafından tavsiye edilebilir bulunması için, akademik yayınlar gibi otoriter kaynaklarda yer alması gerekir. Bu dış kaynaklardan gelen güçlü sinyaller, yapay zekanın algoritmasal olarak E-E-A-T (Deneyim, Uzmanlık, Otorite, Güvenilirlik) algısını doğrudan besleyen girdilerdir.

Markaların farklı sosyal platformlardaki tanımlarının tutarlı olması, LLM'lerin vektör tabanlı semantik kümeleme yapabilmesi için kritik öneme sahiptir. AIVO standardına göre, bir varlığın farklı platformlardaki temsillerinin birbirine SameAs şemasıyla (Bağlantı ağı) bağlanması önerilir. Örneğin, web sitesindeki schema.org işaretlemesinin, markanın LinkedIn ve Wikidata profillerine referans vermesi, yapay zekanın bu dağınık verileri tek bir otoriter kimlik altında tanımlanabilir hale getirmesini sağlar. Yapay zeka yanıtlarında yer alabilmek için markanın güvenilir üçüncü taraf kaynaklarda sıkça anılması gerekir. Bu otoriter içerik sinyali oluşturur. Haber siteleri, uzman incelemeleri ve makalelerdeki atıflar, yapay zekanın güven algısını etkiler. Yapılan analizler, yapay zeka destekli arama motorlarının marka sahipliğindeki veya sosyal medya kaynaklarına kıyasla, Kazanılmış Medya'ya sistematik ve ezici bir önyargı ile yaklaştığını ortaya koymaktadır. Örneğin, otomotiv veya tüketici elektroniği gibi alanlarda LLM'ler, Reddit gibi sosyal platformları genellikle dışlamış, editoryal ve otoriter kaynaklara yönelmiştir. Bu kısımda literatürde sadece otoriter kaynakları alıp kullanıcı tarafından oluşturulan içerik (UGC) dışlanmasını öneren bazı aktarımlar tespit ettik. Bu Yapay zeka özetlemeleri Google, Yandex gibi platformlarda aktif hale getirilmeden kısmen doğru bir aktarım olsa da günümüzde Yapay Zeka özetleri içerisinde hatırı sayılır şekilde Reddit gibi forumlarda yazılan, içerikler ve yorumlar da YZ tarafından alıntılanmaktadır. Bu da kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğin yapay zeka destekli platformlarda öne çıkmak için hafife alınmaması gerektiğini kanıtlar.

Geleneksel motorlar web'i tarayıp dizinlerken, modern LLM sistemleri Geri Getirme Destekli Üretim (Retrieval-Augmented Generation - RAG) kullanır. Bu sistem, bir bilgi aktarılan veri tabanından ve internetten ilgili belgeleri çeker ve büyük dil modelleri, bu kaynaklara dayanarak yeni bir yanıt üretir. Bu üretimde anahtar kelime yoğunluğu yerine, metinlerin vektör uzayındaki anlamsal yakınlıklarını kullanılır. Geleneksel SEO'da geri bağlantılar (backlink) ve alan adı otoritesi önemi, bu dil modelleri için Alıntı Yoğunluğu ve Varlık Otoritesi olarak evrilmiştir.

GEO'da başarı genellikle sıralama veya yanıt içinde yer alma ile ölçülürken, AIVO bu metrikleri daha karmaşık ve ekosistem odaklı bir yapıya taşır. AIVO'ya göre sadece yanıtın içinde geçmek yetmez; markanın güvenilir üçüncü taraf kaynaklar ne sıklıkla referans gösterildiği kritiktir. Bu kullanıcı tabanlı içeriklerin ve Influencer içeriklerinin üretimini de firma için elzem kılar.

Burada biz, AIVO yaklaşımını GEO stratejisine entegre edip, anlık görünürlüğe odaklanmak yerine bir markanın yapay zeka yanıtlarındaki görünürlüğünün zaman içinde ne kadar azaldığının sürekli olarak takip edilmelisi ve aylık denetimler uygulanmasını öneriyoruz. Böylelikle marka hakkında üretilen yanıtların doğruluğunu denetleme ve yanlış bilgileri tespit etmek bir standart süreç haline gelecektir. AIVO standardına göre markalar, sadece web sitelerini optimize etmekle kalmamalı, aynı zamanda kendi markalı özel tasarlanmış yapay zeka botlarını veya Hugging Face üzerinde alanları oluşturarak büyük dil modellerinin eğitim verilerine ve keşif süreçlerine doğrudan dahil olmalıdır. Bu keşfedilmeyi beklemek yerine keşfedilmek için hazır olmak manasına gelmektedir ve sürekli olarak rekabet ortamı içerisinde güncellenebilir olmayı sağlar.

GEO ve AIVO birlikte değerlendirildiğinde, ana odak noktası arama merkezli yaklaşımdan yapay zeka merkezli bir yaklaşıma doğru evrilir. AIVO Standardı V2.2 Raporu, özellikle GPT-5, Gemini 3 gibi gelişmiş modellerin yeteneklerine ve görsel aramanın yükselişine göre optimize edilen kritik yenilikler sunar. Google Lens, Pinterest Lens gibi araçların, yapay zeka özetlerini (AI Overview) doğrudan beslediğini kabul eder. Görsel aramalarda, görüntünün kendisi yanıt olduğundan V2.2 raporu, görselin marka mesajını taşıyan bir reklam panosu gibi işlev görmesini ve tıklama olmasa bile marka bilinirliği sağlamadığını aktararak çok yönlü beslemeli üretimi destekler.

AIVO V2.2, büyük dil modellerinin güven mekanizmasına doğrudan hitap eden sinyalleri optimize eder. Bu, hakemli dergiler, devlet veritabanları veya akademik depolarda yer almayı, sadece bir GEO taktiği olarak değil, yapay zekanın "E-E-A-T" (Deneyim, Uzmanlık, Otorite, Güvenilirlik) algısını besleyen bir girdi olarak görür.

Özetle, GEO ve AIVO'nun entegrasyonu ve AIVO V2.2 rapor katkıları; dijital varlıkları sadece aranabilir olmaktan çıkarıp, çok modlu (metin, veri, görsel, video) yapay zeka sistemleri tarafından anlaşılabilir, güvenilebilir ve güncel olarak kullanılabilir hale getirmeyi amaçlayan bütüncül bir yaklaşım sunar.

Üretken Yapay Zeka Optimizasyonu (GEO), bir markanın dijital varlığını yalnızca görünür kılmayı değil, aynı zamanda bu varlığı şeffaf veri yapıları, etik kaynak kullanımı ve doğrulanabilir otorite sinyalleri ile güvenilir bir tavsiyeye dönüştürmeyi içerir. Pazarlama 6.0 perspektifinden bakıldığında Üretken Motor Optimizasyonu sadece; markaların algoritmik dünyada erişim kaybı ve bilinirlik kaybı yaşamamasını sağlayan teknik bir araç olmasından ziyade markanın etik ve sürdürülebilir değerlerinin yapay zeka tarafından doğru anlaşılmasını, doğrulanmasını ve otonom tüketiciye güvenle tavsiye edilmesini garanti altına alan bir yaklaşım sağlamaktadır.

5.1. GEO Başarısını Ölçümleme

Tıklama Oranı ve Sıralama artık başarıyı tek başına ölçememekte başarı artık dahil olma ve etki ile ölçümlenmektedir. Yeni nesil Temel Performans Göstergeleri (KPI'lar) literatür taramsında bulunan bulgulara göre şunları içermelidir :

1. Markanızın veya içeriğinizin, ilgili sorgularda oluşturulan Yapay Zeka yanıtlarında ne sıklıkta alıntılandığı veya kaynak gösterildiği
2. Yapay Zeka tarafından oluşturulan yanıttaki metnin ne kadarının sizin kaynağınızdan türetildiği
3. Yapay zeka tarafından oluşan alıntılarda bahsetmenin belirginliğini, orijinal içerikle bağlamsal uyumunu ve yanıt kalitesi ölçümü
4. Yanıtta sizden alınan kelime sayısını ölçen ve bu kelimelerin yanıttaki konumunun tespiti
5. Alıntılanan kaynağın, sorguya yanıtın alaka düzeyi ve etkisi üzerindeki öznel etkinin tespiti

Klasik SEO yaklaşımında ölçümleme Google Analytics gibi belirleyici bir kaynaktan kolayca ölçülebilir. Ancak bir Referans Oranı metriği bu şekilde ölçülemez. Aynı sorgu için ChatGPT vb. üretken yapay zeka motorlarının yanıtı, farklı kullanıcılar, bölgeler veya sorgu anındaki küçük bağlamsal değişikliklerle değişebilir. Bu nedenle, GEO başarısını ölçmek, AIVO Standardı Aşama 9'un ("İzleme, Yineleme ve Sürdürme") aşamasında önerildiği gibi, birden fazla Yapay Zeka motorunda aylık, haftalık ve günlük sorgu testi yapmayı içeren sürekli, çok platformlu ve olasılıksal bir değerlendirme ve sistematik takip süreci haline gelmiştir.

5.2. Örnek GEO Uygulama Vakaları

5.2.1 Vaka Analizi - TripAdvisor'ın Seyahat Sektöründeki Üretken Yapay Zeka Entegrasyonu

TripAdvisor, OpenAI'ın üretken yapay zeka teknolojisini kendi platformuna entegre ederek 1 milyardan fazla kullanıcı yorumu ve 8 milyon işletme verisiyle birleştirerek, klasik arama ile listeleme modelini niyet odaklı seyahat planlamasına dönüştürmüştür. Platform, teknik RAG mimarisi sayesinde yalnızca doğrulanmış gerçek kullanıcı verilerini işlemiş ve halüsinasyon görme yani uydurma bilgi verme riskini ortadan kaldırmıştır. Bu sayede kullanıcıların çok fazla uzun süren manuel araştırma ve karşılaştırma süreçleri, yapay zeka sayesinde saniyeler içinde tamamlanan eyleme dönüştürülebilir planlara dönüşmüştür. Kullanıcının birçok seçenek arasından seçim yapmasını beklemek yerine, yapay zeka kişisel tercihlere göre filtrelenmiş en uygun rotayı sunarak satın alma yolculuğunu kısaltmıştır. Bu vaka, Üretken Yapay Zeka Çağı'nda görünürlüğün anahtarının anahtar kelime optimizasyonu değil; yapılandırılmış veri ve güvenilir kaynak olarak alıntılanma olduğunu kanıtlamıştır.

5.2.2. Vaka Analizi – Carmax'ın Müşteri Yorumlarının Yapay Zeka ile Entegrasyonu

CarMax'in elinde her araba modeli için yer alan karmaşık müşteri yorumları yüzünden bir müşterinin tüm yorumları okuyup karar vermesi çok zordu. Ayrıca klasik SEO açısından Google botları tekrar eden içeriklerin öne çıkmasını kısıtlamaktaydı. Firma, Microsoft Azure OpenAI servisini kullanarak, her araç modeli için o aracı kullananların deneyimlerini içeren ChatGPT destekli Yapay Zeka Özetleri hazırladı. Bu özetler hem insanlar için okunabilir hale geldi hem de arama motorları için özgün alıntılanabilir içerik oluşturdu. Organik arama trafiğinde ve sayfada kalma sürelerinde ciddi artış sağlandı. Müşteriler bir araca baktığında, yapay zeka aynı zamanda araçla ilgili bilgileri birden fazla veri kümesinden toplayarak, alıcı

için kolayca anlaşılabilir özetler haline getirdi ve aynı zamanda CarMax şirketinin çalışanlarının diğer projelere odaklanmaları için de maliyet ve zaman avantajı sağladı.

SONUÇ

2025 yılı itibarıyla dijital ekosistem, Bilgi Arama yaklaşımından Bilgi Üretimi ve Sentezi yaklşaımına geçiş yapmıştır. Üretken Motor Optimizasyonu (GEO) ve Yapay Zeka Görünürlük Optimizasyonu (AIVO - AI Visibility Optimization) entegrayonu, sadece teknik bir güncelleme süreci değil, tüketici davranışlarında ve kurumsal hayatta kalma stratejilerinde köklü bir değişim gerektirmektedir.

Kullanıcılar artık araştıran özne olmaktan çıkıp, onaylayan karar verici konumuna geçmiştir.

Tüketici, onlarca sekmeyi açıp ürün karşılaştırmaktan vazgeçmiştir. İlgili vakalarda da görüldüğü üzere, kullanıcılar filtreleme, okuma, karşılaştırma gibi işleri üretken yapay zeka sonuçlarındaki alıntılara güvenerek terk etmiştir. Tıklama eylemi önemini Cevabı Tüketme eylemine ve gerekirse bundan sonra tıklama anlayışına bırakmıştır. Web siteleri artık yapay zeka için bir veri havuzu olmuştur. Geleneksel SEO'nun arama motoru botlarını etkileme çabası, yerini Büyük Dil Modellerini (LLM) eğitme ve ikna etme yaklaşımına bırakmıştır. Anahtar kelime yoğunluğu ve meta etiketlerin yerini; Otorite,Veri Kanıtı ve Yapılandırılmış Veri ilişkisel ağ bağlamında almıştır. Artık üretken yapay zeka çağında görünürlük stratejisi AIVO standardı uyumsanmasıyla olarak yeniden tanımlanmıştır. AIVO yaklaşımı entegrasyonu ile marka verileri, yapay zekanın halüsinasyon görmeden, yanlı bilgi üretmeden, güvenilir bir referans olarak alıntılamasını sağlanabilmektedir. Bu çalışmada, Yapay Zeka Görünürlük Optimizasyonu standartlarının kurumsal süreçlere entegre edilmesi ile birlikte sektörel uygulamalarda yüksek başarı, tutarlılık ve marka sadakati yönünde artış sağlanması için literatürdeki en güncel ve başarılı örnekler incelenip aktarılmış ve bu değişen süreçte çeviklik ve süreklilik kazanmaları için elzem noktalar belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

Aydın Aslaner, D., Sabırcan, F. ve Ceyhan, A. İ. (2021). *Dijital pazarlama iletişimi*. Kriter Yayınevi

Aggarwal, P., Murahari, V., Rajpurohit, T., Kalyan, A., Narasimhan, K. ve Deshpande, A. (2024). *GEO: Üretken arama optimizasyonu (Generative engine optimization).* 30. ACM Bilgi Keşfi ve Veri Madenciliği Konferansı Bildirileri (KDD ’24) içinde (ss. 1–12). ACM. https://doi.org/10.1145/3637528.3671900

Alan, A. K., Kabadayı, E. T., & Erişke, T. (2018). Dijital pazarlama faliyetlerinin tüketici satın alma davranışlarına etkisi. *KTO Karatay Üniversitesi Yayınları*.

Bader, S., & Kaiser, S. (2019). AI and decision making in marketting.

Bayram, M. A., Fincan, A. A., Gümüş, A. S., Karakaş, S., Diri, B., & Yıldırım, S. (2025). *Doğal dil işlemede tokenizasyon standartları ve ölçümü: Türkçe üzerinden büyük dil modellerinin karşılaştırmalı analizi* (*Tokenization Standards and Evaluation in*

Natural Language Processing: A Comparative Analysis of Large Language Models on Turkish). https://arxiv.org/abs/2508.13058

Brown, T. B., Mann, B., Ryder, N., Subbiah, M., Kaplan, J., Dhariwal, P., Amodei, D. (2020). *Language models are few-shot learners.* Advances in Neural Information Processing

Chaffey, D., & Smith, P. (2017). Dijital marketing excellence: Planning, optimizing and integrating online marketing.

Chen, M., Wang, X., Chen, K., & Koudas, N. (2025). *Generative Engine Optimization: How to dominate AI search.* arXiv. https://arxiv.org/abs/2509.08919

Costa, C. J., Aparicio, J. T., Aparicio, M., & Aparicio, S. (2024). *Gamification and AI: Enhancing user engagement through intelligent systems*. arXiv. https://arxiv.org/abs/2411.10462

Degterev, D. (2019). Data-driven marketing strategies. *Routledge*.

De Rosen, T. (2025). The AIVO Standard v2. 2: A Framework for Multimodal AI Search and Visibility Optimization. SSRN 5390001.

De Rosen, T. (2025). Methodology for AI Visibility Optimization Version 3.0. SSRN 5431877.

Dijital, X. (2025). *GEO üretken motor optimizasyonu ve AIS Yapay Zeka Arama için NSEO Blogu* . Xpert Dijital.

Euronews. (2025, 10 26). *SEO dan GEOya: Yapay zeka içerik stratejisini nasıl değiştiriyor?* Euronews.

Gentsch, P. (2018). AI in marketing sales and service . *Springer*.

Günther, W. A., Rezazade Mehrizi, M. h., Huysman, M., & Feldberg, F. (2017). Debating big data: A literature review on realizing value from big data. *Journal of Strategic İnformation Systems, 20*(3), 191-209.

Hermann, E., & Puntoni, S. (2025). Generative AI in marketing and principles for ethical design and deployment. Journal of Public Policy & Marketing, 44(3), 332-349.

Koçak, N. (2018). *Dijital pazarlama stratejilerinin ölçülebilirliği üzerine bir değerlendirme.*

Ma, L. ve Sun, B. (2020). Machine Learning And AI In Marketing – Connecting Computing Power To Human Insights. International Journal of Research in Marketing, 37(3), 481-504. https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2020.04.005

Mahakal, D. (2023). Yapay zekânın (AI) dijital pazarlamadaki etkisi. *Küresel Ekonomi Dergisi, 19*(2), 30–45. https://doi.org/10.1956/jge.v19i2.688

McKinsey& Company. (2023, 6). The economic potential of generative AI: The next productivity frontier. : https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/the-economic-potential-of-generative-ai-the-next-productivity-frontier

Michael, & Kent, L. (2010). Directions in social media for professionals and scholars. . *The SAGE Handbook of Public Relations*, 643-656.

Özen, Z. (2023). Dijital çağın pazarlama stratejileri: Arama motoru optimizasyonu ve arama motoru pazarlaması. Özgür Yayınları.

Pahari, S. (2024). *A bibliometric analysis of digital advertising in social media*. *Cogent Business & Management*, 11(1), 2383794. https://doi.org/10.1080/23311975.2024.2383794

Patil, D. (2024). *Generative artificial intelligence in marketing and advertising: Advancing personalization and optimizing consumer engagement strategies. Introductory overview.* ResearchGate.

R, M. (2024, 3 14). *Dijital Shift Madia*. Emerging AI trends in content marketing optimization. Digital Shift Media.: https://www.digitalshiftmedia.com/emerging-ai-trends-in-content-marketing-optimization

Samsa, A. S. (2023). Dijital pazarlama ve pazarlama 5.0. Özgür Yayınları.

Saylan, O., Taşkın, E., & Abdulwahid, O. I. (2025). Yapay zakanın dijital pazalma stratejileri üzerindeki etkisi:Kavramsal bir çalışma. *Uluslararası Saoyal ve Ekonomik Çalışmalar Dergisi*, 350-367.

Selçuk, E. E. (2025). Pazarlama ve yapay zeka ilişkisi: Bir literatür incelemesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 44-59. doi:https://doi.org/10.38120/banusad.1584098

Shollo, A., & Kautz, K. (2010). A review of decision support systems in marketing. *İnformation Systems Journal, 20*(3), 249-267.

Söylemez, C., & Kayabaşı, A. (2020). *Dijital pazarlama*. Ekin Basım Dağıtım Yayıncılık.

Şenli, H. T. (2024). yapay zeka ve dijital pazarlama alanlarındaki yayınların bibliyometrik analizi. *Güncel Pazarlama Yaklaşımları ve Araştırmaları Dergisi*.

Talaviya, D. (2024). Search Generative Experience (SGE): A User-Centric Approach to SEO in theAge of AI. SSRN 4792315

Taşçı, M. F., & Dal, N. E. (2022). *Algoritmik pazarlama*. In M. Baş, İ. E. Tarakçı, & R. Aslan (Eds.), Dijitalleşme (ss. 317–357). Efe Akademi Yayınları

Tokmak Danışman, G. (2023). Dijital pazarlamada yapay zeka :Kavramsal bir inceleme. doi:https://doi.org./10.58830/ozgur.pub254.c1340

Tripathi, A. (2025). A Strategic Outlook on LLM SEO: Using File-Format Logic to GuideAI-Optimized Content Design. SSRN 5375528.

Verve Media. (2024, 7 5). SEO to GEO: Why it's an evolution, not a replacement. : https://vervemedia.co.in/seo-to-geo-why-its-an-evolution-not-a-replacement

Vlis,.V .D (2016). Algorithmic desision making and predictive analytics. *Palgrave Macmillan*.

Yalçın, N., & Köse, U. (2010). Whats is search engine optimizasyon :SEO. *Procedşa social and Behavioral Sciences*, 487-493.

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİN ALANINDA YAPILAN TEZLERİN DİL BİLGİSİ AÇISINDAN META-SENTEZ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

Doktora Öğrencisi Ahmet CİHANGİR
Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
ahmetcihangir96@gmail.com,
http://orcid.org/0000-0002-4403-1197

Doç. Dr. Demet KARDAŞ
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
demetkardas@gmail.com,
http://orcid.org/0000-0003-0222-6794

ÖZET

Bu çalışma, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında gerçekleştirilen lisansüstü tezleri, dil bilgisi öğretimi ekseninde meta-sentez yöntemiyle derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, 2015-2024 yılları arasında tamamlanmış 108 lisansüstü tez; terminolojik tercihler, metodolojik yaklaşımlar, tematik dağılımlar ve literatüre katkıları açısından sistematik bir analize tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgular, Türkçenin sondan eklemeli yapısı ve morfolojik zenginliği nedeniyle, dil bilgisi öğretiminin hedef dilin mantıksal örgüsünün kavranmasında merkezi bir rol oynadığını teyit etmektedir. Buna karşın alanyazında gözlemlenen terminolojik çeşitlilik ve standartlaşma eksikliği, disiplinin kuramsal bütünlüğünü zedeleyen ve gelişimi sınırlayan temel faktörler olarak öne çıkmaktadır. İçerik analizi sonuçları, mevcut çalışmaların ağırlıklı olarak dil tipolojisi, materyal değerlendirmesi, pedagojik uygulamalar ve öğrenici algıları temalarında yoğunlaştığını göstermektedir. Sonuç olarak çalışma, alanda sürdürülebilir bir gelişim için terim birliğinin sağlanması ve çağdaş yaklaşımlarla desteklenen yenilikçi yöntemlerin geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, dil bilgisi, lisansüstü tezler, meta sentez.

ABSTRACT

This study aims to conduct an in-depth examination of postgraduate theses in the field of Teaching Turkish as a Foreign Language using the meta-synthesis method, focusing on grammar teaching. Within the scope of the research, 108 postgraduate theses completed between 2015 and 2024 were subjected to a systematic analysis in terms of terminological preferences, methodological approaches, thematic distributions, and contributions to the literature. The findings confirm that, due to the agglutinative structure and morphological richness of Turkish, grammar teaching plays a central role in understanding the logical structure of the target language. However, the terminological diversity and lack of standardization observed in the literature emerge as key factors undermining the theoretical integrity of the

discipline and limiting its development. The results of the content analysis show that existing studies are predominantly focused on the themes of language typology, material evaluation, pedagogical practices, and learner perceptions. Consequently, the study highlights the necessity of ensuring terminological consistency and developing innovative methods supported by contemporary approaches for sustainable development in the field.

Keywords: Teaching Turkish as a foreign language, linguistics, graduate theses, meta-synthesis.

1. GİRİŞ

İletişim süreçlerinin en temel ögesi olan dil, Büyükikiz (2014, s. 204) tarafından "İnsanlar arasında iletişimin sağlanmasında en temel araç" olarak tanımlanmaktadır. İşcan (2007) ise bireylerin duygu, düşünce ve sorunlarını birbirlerine aktarma sürecinde dile başvurduklarını belirterek, dilin iletişimsel işlevine dikkat çekmektedir. İletişimsel işlevinin yanı sıra dil, bireyin öğrenme ve gelişim ihtiyaçlarının karşılanmasında da kilit bir rol oynamaktadır. "Günümüzde teknolojinin ve sanayinin gelişmesiyle birlikte insanoğlu kendisini yenilemek ve yenilikleri takip etmek amacıyla yabancı dil öğrenme ihtiyacı duymaktadır" Türkben (2018, s. 2465) tespitiyle, modern çağdaki dil öğrenme gereksinimini teknolojik ve endüstriyel gelişmeler bağlamında temellendirmektedir. Bu doğrultuda, küreselleşen dünyadaki yenilikleri takip etme arzusu, yabancı dil edinimini bir zorunluluk haline getirmiştir. İşcan (2014), yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin (YADOT) giderek önem kazanan bir alan olduğunu ve Türkçe öğrenmeye yönelik talebin hızla arttığını vurgulamaktadır. Yıldırım ve Tüfekçioğlu (2016), bu talebin artışındaki temel etkenleri Türkiye'ye yönelik uluslararası öğrenci hareketliliği ve sığınmacı göçleri olarak sıralamaktadır. Ancak artan bu ilgi, öğretim niteliğine dair çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların başında ise dil bilgisi öğretiminin niteliği gelmektedir.

Artan göçmen ve öğrenci hareketliliğinin bir sonucu olarak, Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kalite standartları önem kazanmıştır. Göçer (2009, s. 28), yabancı dil bilmenin bir ayrıcalıktan öte zorunluluk haline geldiği günümüzde; öğretmenin pedagojik yeterliliği, izlenen strateji ve yöntemler ile öğrenme ortamının ilgi çekici kılınması gibi değişkenlerin süreçteki kritik rolüne işaret etmektedir. Dolayısıyla dil öğretiminin başarısı, öğrenicilere sunulan içeriğin ve özellikle dil bilgisi öğretiminin niteliği ile doğrudan ilişkilidir.

Dil bilgisi öğretiminin gerekliliği üzerine alanyazında farklı tartışmalar mevcuttur. Thornbury (1999), bu konudaki tartışmaların köklü bir geçmişe sahip olduğunu belirtirken; Carazzai (2008), farklı görüşler bulunmakla birlikte hâkim kanaatin dil bilgisi öğretiminin gerekli olduğu yönünde birleştiğini ifade etmektedir. Ellis (2006), dil bilgisini dili doğru kullanmak, hata oranını azaltmak ve iletişimi güçlendirmek için bir ön koşul olarak değerlendirmektedir. Benzer şekilde Chomsky (1965) de dil bilgisini dilin teorik temeli olarak konumlandırmakta ve yabancı dil öğretimindeki merkezi rolüne vurgu yapmaktadır. İlgili literatür ışığında, dil bilgisi öğretiminin yabancı dil edinim sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Dil bilgisi öğretimine atfedilen önem, akademik çalışmalara da yansımış; bu alandaki araştırmaların hem niceliksel artışına hem de çeşitlenmesine zemin hazırlamıştır. Sevim ve İşcan (2012), Türkçe öğretimi üzerine yazılan makalelerde "dil" ve "dil öğretimi" anahtar kelimelerinin diğer konu başlıklarına kıyasla daha yoğun kullanıldığını tespit etmiştir.

Lisansüstü düzeydeki çalışmalara bakıldığında; Türkben (2018), 1985-2017 yılları arasında 280 tez; Boyacı ve Demirkol (2018) ise 1995-2018 yılları arasında 275 doktora tezi hazırlandığını ve YADOT alanındaki tezlerin genel sıralamada dördüncü sırada yer aldığını raporlamıştır. Bu çalışmaların, genellikle dört temel dil becerisi, söz varlığı ve materyal incelemesi gibi alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir.

Söz konusu araştırmaların önemli bir boyutunu ise Türkçenin yapısal özelliklerine odaklanan çalışmalar oluşturmaktadır. Türkçenin sondan eklemeli morfolojik yapısı, dil bilgisi öğretimini dört temel becerinin geliştirilmesinde stratejik bir konuma taşımaktadır. Erdem, Gün, Şengül ve Özkan (2015) tarafından yapılan eğilim belirleme çalışmasında, dil bilgisi alanında 24 çalışma tespit edilmiş ve bu çalışmaların ağırlıklı olarak "ekler" üzerine yoğunlaştığı belirlenmiştir. Mevcut literatür, dil bilgisi konusunun önemli bir yer tuttuğunu göstermekle birlikte, alanda kullanılan terminolojiye ve yöntemlere odaklanan bütüncül (meta-sentez) çalışmaların sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Oysa morfolojik açıdan zengin bir dil olan Türkçede, terminolojik çeşitlilik, öğretim standartlarının oluşmasını engelleyen bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, YADOT alanında kullanılan dil bilgisi terminolojisinin ve öğretim yöntemlerinin sistematik bir analize tabi tutulması, alandaki standartlaşma ihtiyacı açısından elzemdir.

Bu araştırmanın temel amacı, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında yürütülen lisansüstü tezleri dil bilgisi kullanımı bağlamında inceleyerek, elde edilen verileri bütüncül bir bakış açısıyla sentezlemektir. Çalışmada, ilgili tezlerin dil bilgisi kavramını ele alış biçimleri; araştırma yöntemleri, konu dağılımları ve diğer dil becerileriyle ilişkileri açısından irdelenmiştir.

Belirtilen amaç doğrultusunda "Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında yapılan lisansüstü tezlerde dil bilgisi kavramı nasıl ele alınmaktadır?" temel problem cümlesine yanıt aranmaktadır. Araştırma kapsamında, tarama terimi olarak "dil bilgisi, dilbilgisi, gramer" sözcüklerine odaklanılmış olup, terimin farklı disiplinlerdeki uygulamalarına dair karşılaştırmalı bir perspektif sunulması hedeflenmektedir. Bu çerçevede aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır: Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında yapılan lisansüstü tezlerde;

a. Başlığında "dil bilgisi" ibaresi geçen çalışmaların yapısal özellikleri nelerdir?
b. Başlığında "dil bilgisi" geçmemekle birlikte içeriğinde bu konuyu ele alan çalışmaların dağılımı nasıldır?
c. Dil bilgisini ele alma türlerine göre tezler nasıl bir çeşitlilik göstermektedir?
d. Dil bilgisi öğretimine yönelik amaç ve yöntem tercihleri tezlerde nasıl farklılaşmaktadır?

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, incelenen çalışmaların derinlemesine analiz edilmesine ve yorumlanmasına olanak tanıyan nitel araştırma desenlerinden "meta-sentez" (tematik sentez) yöntemi benimsenmiştir. Literatürde meta-sentez, "bir alanda yapılmış nitel araştırmaların yine nitel bir anlayışla ele alınıp benzerlik ve farklılıklarının karşılaştırılması" (Çalık ve Sözbilir, 2014, s. 34) olarak tanımlanmaktadır. Bu desen çerçevesinde çalışmanın veri setini oluşturmak

amacıyla, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanında kapsamlı bir tarama gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın kapsamı, güncelliği sağlamak adına 2015-2024 yılları arasında tamamlanmış çalışmalarla sınırlandırılmış olup tarama sürecinde "yabancı dil olarak Türkçe", "dil bilgisi öğretimi" ve "gramer" anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Elde edilen çalışmalar; erişime açık olma, lisansüstü düzeyde hazırlanma ve doğrudan dil bilgisi konusuna odaklanma ölçütleri doğrultusunda elenerek araştırmaya dâhil edilmiştir. Belirlenen tezler, araştırmanın alt problemleri ekseninde içerik analizine tabi tutulmuş; çalışmaların künye bilgileri, yöntem tercihleri ve konu dağılımları sistematik bir kodlama süreciyle incelenerek elde edilen bulgular bütüncül bir yaklaşımla sentezlenmiştir.

2.1.Verilerin Toplanması

Bu çalışmada meta-sentez yöntemi aracılığıyla incelenen lisansüstü tezleri Ulusal Tez Merkezi veri tabanında "yabancı dil olarak Türkçe, yabancılara Türkçe öğretimi, Türkçe, dil bilgisi, dilbilgisi, gramer, yabancı dil, yabancılara, Türkçenin" anahtar kelimeleri ile arama yapılmış ve Tablo 1.'de yer alan çalışmalar listelenmiştir. Listelenen çalışmalar konu ve amaç açısından incelenmiş ve 108 lisansüstü tez araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Bu dahil edilen çalışmalar aşağıdaki tabloda yazarlarına, başlıklarına ve yayımlandıkları yıla göre listelenmiştir. Çalışmaların her birine bir kod atanmış ve çalışmamızda çeşitli sorular açısından incelenmek üzere daha kullanışlı olması amaçlanmıştır. Bu liste, yapılan meta-sentez çalışmasının şeffaflığını sağlamak ve izlenen metodolojik adımları net bir şekilde gösterme amacını taşımaktadır. Elde edilen bulgular, çeşitli açılardan karşılaştırma yapmayı da mümkün kılmaktadır. Bu tablo, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanındaki teorik ve pratik gelişmeleri anlamak ve gelecekteki araştırmalara yön vermek için önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

Ele alınan çalışmalarda 2015 yılı ile 2024 yılı aralığı tercih edilmiştir. Pekacar vd. (2018), yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında yapılan çalışmaları ele aldığı çalışmasında 2015 yılı ve civarında alanda yapılan çalışmaların arttığı sonucuna ulaşmıştır. Ülbeği ve Çiftçi (2023) makale ile kongre ve sempozyum bildirilerini inceledikleri çalışmalarında makale çalışmalarının en az 2011 yılında, en fazla 2020 yılında yapıldığını, sempozyum/kongre bildirilerinin ise en az 2012, en fazla 2017 yılında yapıldığını tespit etmiştir. Bu durum incelenen çalışmaları 2015 yılı ile başlatmanın çalışmaların olgunlaşması açısından önemli olduğu sonucuna ulaştırmaktadır. Bahsi geçen yıldan günümüze kadar gelen çalışmaları incelemenin alanyazında gösterilen gelişimin ortaya konmasında etkili olacağı düşünülmektedir.

Tablo 1. Araştırmada İncelenen Tez Çalışmaları

Kod	Yazar	Yıl	Başlık
Ç1	Bülent Şimşek	2015	Türkçe ve Macarca Dilbilgisi Tipolojiilerinin Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Karşılaştırılması
Ç2	Kübra Şengül	2016	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Dil Öğrenme Stratejilerine Dayalı Etkinliklerin Anlama Becerileri Ile Dil Bilgisine Yönelik Başarıya, Kalıcılığa Ve Türkçeye Yönelik Tutuma Etkisi
Ç3	Nebahat Sena Bayraktar	2016	Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Türk Masallarından Yararlanılması

Ç4	Nursel Tan Elmas	2016	Boyut Sıfatlarının Birlikte Kullanıldıkları Adlarla Sergiledikleri Görünümler: Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimine Yönelik Bir Değerlendirme
Ç5	Olena Palii	2016	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Açısından Türkçe Ve Ukraynaca Dil Yapılarının Karşılaştırılması
Ç6	Selda Demir	2016	Yabancılara Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarında {-Mış} Biçimbiriminin Işlevlerinin Incelenmesi
Ç7	Sawsan Abu Hannoud	2016	Arapça Konuşurlara Türkçe Isim-Fiillerin Öğretimi Hakkında Bir Araştırma
Ç8	İbrahim Doyumğaç	2017	Yabancılar Için Türkçe Ders Kitaplarında Dil Bilgisi Öğretimi
Ç9	Gülsüm Koşcu Deniz	2017	Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Fiilimsilerin Incelenmesi
Ç10	Tanju Kiliç	2017	Yedi İklim Türkçe Ve İstanbul Yabancılar Için Türkçe Öğretim Setlerindeki Fiilimsilerin Kullanım Sıklığının Belirlenmesi
Ç11	Agil Ganbarli	2017	Yabancılara Türkçe Öğretiminde Bağlaçlar
Ç12	Yahya Taşkaya	2018	Yabancılara Türkçe Dil Bilgisinin Öğretiminde 'Özel Metin' Kullanımı Ve Bu Metinlerin Öğrenci Başarısına Etkisi
Ç13	Emre Kayasandik	2018	Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kullanılan Ders Kitaplarındaki Dil Bilgisi Öğretim Yöntemlerinin Incelenmesi
Ç14	Seda Kaya	2018	Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Ders Kitaplarında Dil Bilgisi
Ç15	Selim Tiryakiol	2018	Türkçenin Ikinci/Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Pedagojik Dilbilgisi Kullanımına Yönelik Ders Modeli Önerisi
Ç16	Özlem Yilmaz	2018	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metin Odaklı Dilbilgisi Öğretimi
Ç17	Ekaterine Grdzelishvili	2018	18'inci Yüzyılda Gürcü Harfleriyle Yazılmış Gürcüce-Türkçe Sözlükteki Türkçe Metin Üzerine Bir Dilbilgisi Incelemesi
Ç18	Aylin Coşkun Kunduz	2018	The Second Language Acquisition Of Inflectional Morphology In Turkish
Ç19	Gülümser Efeoğlu	2018	Second Language Acquisition Of Nominal Inflection In Turkish
Ç20	Sabriye Özdeniz	2019	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Dil Bilgisini Destekleyici Metin Odaklı Malzeme Geliştirme (A1 Düzeyi): Okuma Beceresi Örneği
Ç21	Rifat Eravşar	2019	Yabancılar Için Türkçe Ders Kitaplarında A1 Düzeyi Dil Bilgisi Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri

Ç22	Sefa Ayhan	2019	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Dil Bilgisi Öğrenimine Yönelik Kaygı Düzeyleri Ve Öz Yeterlik Algıları
Ç23	Cansu Ekren	2019	Yabancı Dil Türkçe Dersi Öğretmenlerinin Dil Bilgisine Ilişkin Algıları: Bir Metafor Çalışması
Ç24	Nihal Koçak	2019	Yabancılara Türkçe Öğretimi Kitap Setlerinde Dil Bilgisi Öğretimi
Ç25	Burak Kürşad Ari	2019	Türkçenin Ikinci Dil Olarak Ediniminde Gösterimsel Ögelerin Parametrik Bakış Açısı Ile Incelenmesi
Ç26	Esra Güven	2019	Türkçenin Belirteç Tümceciklerinin Yabancı Dil Olarak Öğretimi
Ç27	Esra Yilmaz	2019	Ottoman Turkish Conversatıon Grammar Adlı Eserin Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi Açısından Incelenmesi
Ç28	Samoena Brahimi	2019	Arnavutça Ve Türkçe Arasındaki Tipolojik Farklılıkların Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimine Etkisi
Ç29	Mohd Hakim	2019	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Türkçe-Urduca Karşılaştırmalı Zaman Yapıları
Ç30	Ali Durmuşcan	2019	Yabancılara Türkçe Öğretiminde Fiillerin Pandomim Tekniği ile Öğretiminin Etkililiği
Ç31	Melek Özdemir	2019	Yabancılara Türkçe Öğretiminde Eylemsilerin Biçim-Anlam ve Kullanım Açısından Değerlendirilmesi
Ç32	Oğuz Serkan Yilmaz	2020	Yabancı Dil Olarak Türkçe Ve İngilizce Öğretiminde Kullanılan Setlerin Karşılaştırılması: Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti-B1 ve New Language Leader-Intermediate Örneği
Ç33	Deniz Ekin Yavaş	2020	Yabancı Dil Olarak Türkçede Çokanlamlı Eylemlerin Bağlam Temelli Öğretimi
Ç34	Bahattin Şimşek	2020	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Türkçedeki Görevli Dil Ögelerini Kullanma Durumlarının İncelenmesi
Ç35	İsa Gökbulak	2020	Yabancılara Türkçe Öğretimi Kapsamında Uygur Öğrencilerin /Kursiyerlerin Türkiye Türkçesi Öğrenirken Karşılaştığı Dilbilimsel Sorunlar
Ç36	Ayşe Çevik	2020	Yabancılara Türkçe Öğretiminde Bağlaçların Kullanımı ve Karşılaşılan Problemler
Ç37	Begüm Saridede	2020	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Yabancıların Eşdizimsel Örüntüleri Algılamaları
Ç38	İrem Nur Demir	2020	Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Için Seviyelendirilmiş Kurmaca Metinlerin Metindilbilimsel Açıdan Incelenmesi

Ç39	Ülkü Cerit	2021	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Kitaplarında Dil İşlevlerinin Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme: A1 Örneği
Ç40	Aysu Güzel	2021	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretenlerin Dil Bilgisi Öğretimine Ilişkin Görüşleri
Ç41	Meral Yildirim	2021	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde A1 ve A2 Düzeyleri Için Görev Temelli Sözcük Öğretim Etkinlikleri
Ç42	Sibel Ekşi	2021	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Geçiş ve Bağlantı Ifadelerinin Genel Durumu
Ç43	Seda Demir	2021	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Dilbilimsel Artıklık Ve Uzatıma Ilişkin Öğrenicilerin Farkındalık Düzeyleri
Ç44	Emine Gülbin Atçali	2021	Yabancı Dil Olarak Türkçe ve İngilizce Ders Kitaplarındaki Dilbilgisi Terminolojisinin Standardizasyonunun Karşılaştırılması
Ç45	Cansu Akkaya	2021	Almanya'da Okutulan 'Kolay Gelsin!' Adlı Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Ders Kitabı Setinin Incelenmesi
Ç46	Mürüvvet Naz Akgül	2021	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarındaki Isim-Fiillerin Öğretimi Konusunun Incelenmesi
Ç47	Tuğba İşler	2021	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarında Yer Alan Fiillerin Kullanım Sıklığının Belirlenmesi
Ç48	Muhammed Hasan Çakir	2021	Kültürel Etkileşim Bağlamında Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Ana Dilinin Etkisi
Ç49	Hasan Aksoy	2021	Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlerin Dil Bilgisi Ve Kelime Bilgisi Düzeyleri Ile Yazma Becerileri Arasındaki Ilişki
Ç50	Aise Saitoglou	2021	Yunanistan'da Türkçe Öğretimi Ve Yunan Yazarların Hazırladığı Türkçe Ders Kitaplarında Dil Bilgisi Öğretimi
Ç51	Rabia Esma Bakal	2021	Yabancılara Türkçe Öğretimi Ders Kitapları Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmaların Incelenmesi
Ç52	Mohammed Mohammed Keriati	2021	Cezayir'de Türkoloji Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Okuduğunu Anlama ve Dilbilgisi Düzeylerine Dair Bir Araştırma
Ç53	Aslihan Atay	2022	Yabancı Dil Olarak Türkçe Dil Bilgisi Ders Planı Önerisi
Ç54	Selin Alptekin	2022	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde '-DI' ve '-Miş' Biçimbirimlerinin Kanıtsallık Işlevinin Incelenmesi
Ç55	Meryem Dyla	2022	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar: Arnavutluk Örneği
Ç56	Talat Özer	2022	Bestami Yazgan'ın Şiirlerinin Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kullanılması
Ç57	Gamze Bulut	2022	Ana Dili Farsça Olan B1 Ve B2 Seviyesindeki İranlıların Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Yazma Becerisiyle Ilgili Karşılaştıkları Sorunlar

Ç58	Meral Doğru	2022	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Temel (A1-A2) Seviyesinde Işlevsel Dil Bilgisi Öğretimi
Ç59	Seçil Alaca	2022	Türkçede Öznelliğin Biçimbirimsel Kodlanışı Ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Öznelliğin Yeri
Ç60	Büşra Yiğit	2022	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenlerin Dil Hakkında Bilgileri Ile Dil Yeterlilikleri Arasındaki Ilişki
Ç61	Kübra Karadağ	2022	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Emir Kipinin Otantik Materyallerle Öğretimi: Bir Eylem Araştırması
Ç62	Oğuzhan Sakoğlu	2022	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Düzeltme Sembollerinin Kullanımının Yazma Becerisine Etkisi
Ç63	Melike Erdil	2022	Kavram Haritası Tekniği Ile Yürütülen Derslerin Yabancı Öğrencilerin Türkçe Dil Bilgisi Öğrenimlerine Etkisi
Ç64	Ayşenur Ece Yapilcan	2022	Ana Dili Türkçe Olmayan Iki Dilli Ortaokul Öğrencilerinin Türkçe Öğrenimlerinin Dört Temel Dil Becerisi Ve Dil Bilgisi Bağlamında Değerlendirilmesi
Ç65	Brusk Çamçi	2022	Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Zaman Ve Görünüş Belirteçleriyle Eylemcil Yüklem Arasındaki Uyumun Sohbet Botu Üzerinden Etkileşimli Öğretimi
Ç66	Eleonora Ryskul	2022	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Açısından Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinin Dil Yapılarının Karşılaştırılması
Ç67	Şeyma Biliş	2022	Gazi Tömer ‘Yabancılar Için Türkçe’ Öğretim Seti ile Ilgili Yapılan Araştırmalar Üzerine Bir Meta-Sentez Çalışması
Ç68	Azize Özdemir	2022	Yabancılara Türkçe Öğretiminde Edimbilimsel Farkındalık
Ç69	Sedef Altin	2022	Yabancılara Türkçe Öğretiminde Fiil-Ad Durumu Ilişkisi: İstanbul Yabancılar Için Türkçe Ders Kitapları Örneği
Ç70	Nursel Köksal	2023	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Sıfat-Fiiller
Ç71	Nimet Duran	2023	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarında Zarf Öğretimi
Ç72	Fikriye Gündüz	2023	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Iş Türkçesi: Aşçılık Hizmetlerinde Eşdizimlilik Ve Öğretimi
Ç73	Nurullah Şahin	2023	Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi Açısından Gulıelmo Seaman’ın Grammatıca Lınguae Turcıcae (1670) Adlı Eseri
Ç74	Ferdi Yağci	2023	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kullanılan Hikâye Kitaplarının Incelenmesi
Ç75	Kristina Dunčević	2023	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Açısından Türkçe Ve Sırpça Dil Yapılarının Karşılaştırılması
Ç76	Merve Yamaç	2023	Örtmecelerin Toplumdilbilimsel Özelliklerinin Dil Öğretimine Yansıması: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Örneği
Ç77	İrem Şimşek	2023	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Keloğlan Masallarını A1-C2 Düzeylerine Uyarlama Çalışması

Ç78	Filiz Udül	2023	Yabancı Dil Olarak Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Çok Katmanlı Metinlerin Kullanımı
Ç79	Gamze Halli	2023	Yabancı Dil Olarak Türkçede Biçim-Sesbilgisel Değişimlerin Görsel Sözcük Tanıma Bağlamında Edinimi
Ç80	Lamiaa Salah Thabet	2023	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Arap Öğrencilerin Durum Eklerinin Öğrenimi Ile Ilgili Görüşleri
Ç81	Oytun Yarar	2023	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen A1 Düzeyi Öğrenicilerin Yaşadığı Dinleme Zorlukları
Ç82	Xiaohui Jiang	2023	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Çinli Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarında Hata Çözümlemesi
Ç83	Yasin Gökoğlu	2023	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarının Metin Merkezli Ölçütler Bağlamında Incelenmesi
Ç84	Arifa Zardad	2023	Pakistan'da Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi ve Karşılaşılan Sorunlar
Ç85	Rabia Arzupinar	2023	Yabancılara Türkçe Öğretiminde Üç Boyutlu Dil Bilgisi
Ç86	Alena Karagoz	2023	Yabancılara Türkçe Öğretiminde Rus Araştırmacı Yu. Şçeka'nın Intensivnıy Kurs Turetskogo Yazıka Adlı Kitabındaki Dil Bilgisi Öğretimi
Ç87	Güler Özyürek	2023	Türkçe Ve Korecenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Ders Kitaplarında Dil Bilgisi Öğretimi
Ç88	Ayşe Kocabaş	2023	Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Dil Bilgisi Sunumunun Içsel Tutarlılığı: Yeni İstanbul Örneği
Ç89	Erdoğan Onasi	2023	Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Temel Düzey Ders Kitaplarında Dil Bilgisi Öğretimi
Ç90	Fahriye Aycan Şahin	2023	Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Ile Ilgili Ders Kitaplarında Belirteçlerin Fillerle Birlikte Kullanımları Ve Eşdizimlilikleri
Ç91	Abdurrahman Albay	2023	Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Ders Kitapları Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlerin Incelenmesi
Ç92	Elif Çevik	2023	Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yapım Ekleri
Ç93	İsmail Aydoğdu	2024	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Dil Bilgisi Yapılarının Kazandırılmasında Zihin Haritalama Tekniğinin Kullanımı
Ç94	Buse Terzioğlu	2024	Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Çizgi Filmlerden Yararlanma: Rafadan Tayfa Örneği
Ç95	Ali Baştürk	2024	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metin Değiştirim Teknikleri Çerçevesinde Yaşar Kemal'in 'Halis Serkisof' Ve 'Kavun Karpuz' Adlı Öykülerinin A2 Düzeyine Uyarlanması
Ç96	Abdulhamit Güneş	2024	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin B1 Kur Bitirme Sınavlarındaki Yazılı Anlatımlarının Yapı Uyumu Bakımından Incelenmesi

Ç97	Uğur Birkandan	2024	Bilişsel Kod Öğrenme Yaklaşımının Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenlerin Dil Bilgisi Başarılarına Etkisi
Ç98	Serhat Kiztanri	2024	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde B1 Seviyesi İçin Metin Uyarlama: Billur Köşk Masalları Örneği
Ç99	Ceylan Meriç	2024	Yabancılara Türkçe Öğretiminde Dil Bilgisi Yapılarının Okuma Metinlerinde İşlevsel Kullanımı
Ç100	Sibel Ünlütürk	2024	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi'nde Klasik Edebî Metinlerin Kullanımı Ve Samipaşazade Sezai'nin 'Kediler' Adlı Hikâyesinin B1 Seviyesine Göre Sadeleştirilmesi
Ç101	Eylül Hikmet Mülayim	2024	Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Ders Kitaplarında Dil İşlevleri: İzmir ve Gazi Örneği
Ç102	Melisa Çalikoğlu	2024	Görme Engellilere Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimine Yönelik Öğretici Görüşleri: Bir Ihtiyaç Analizi ve Materyal Tasarımı Önerileri
Ç103	İvana Japundzic	2024	Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Sıfat Fiillerin Incelenmesi: İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı Bağlamında
Ç104	Nesrin Ellialti	2024	İzmir Yabancılar İçin Türkçe Ve Cambrıdge Englısh as A Second Language Ders Kitaplarının Çeşitli Değişkenler Açısından Incelenmesi
Ç105	Fikriye İbsar	2024	Yabancılara Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarındaki Etkinliklerin Incelenmesi
Ç106	Alican Altundaşar	2024	Yabancılara Türkçe Öğretimi Alanında 2010-2024 Yılları Arasında Yapılan Yüksek Lisans Tezlerinin Incelenmesi
Ç107	Tuğbanur Keskin	2024	Yabancılara Türkçe Öğretim Setlerini Dil Bilgisi Açısından Inceleyen Araştırmalara Yönelik Bir Meta-Sentez Çalışması
Ç108	Nazlican Eser	2024	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Sosyal Medya Platformlarının Olumsuz Etkileri

2.2. Verilerin Analizi

Bu araştırma, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dil bilgisi çalışmalarının başlık, tür ve yöntem bakımından dağılımlarını inceleyerek alandaki eğilimleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Öncelikle başlığında "dil bilgisi" teriminin ayrı yazıldığı çalışmalar ile "dilbilgisi" teriminin bitişik yazıldığı çalışmalar karşılaştırılarak akademik terminolojideki yazım farklılıklarının alana etkisi değerlendirilecektir. Bunun yanı sıra başlığında "dil bilgisi" terimine yer vermeyen ancak yabancı dil olarak Türkçe öğretimine katkı sağlayan çalışmaların kapsamı ve eğilimleri analiz edilecektir.

Çalışmaların türlerine göre dağılımı incelenerek, kuramsal, uygulamalı, karşılaştırmalı ve betimleyici araştırmalar arasındaki dengenin belirlenmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, dil bilgisi araştırmalarında kullanılan nitel, nicel ve karma yöntemlerin dağılımı ele alınarak, alandaki metodolojik eğilimler ortaya konulacaktır. Son olarak, özet bölümünde "dilbilgisi" terimine yer

veren çalışmalar incelenerek, bu terimin araştırma bağlamındaki işlevi ve vurgulanan konular değerlendirilecektir.

Elde edilen verilerden hareketle dil bilgisi teriminin akademik metinlerdeki yazım farklılıklarını, dil bilgisi çalışmalarının içeriksel çeşitliliğini ve kullanılan araştırma yöntemleri analiz edilerek alandaki eğilimleri ortaya koymak hedeflenmektedir.

3. BULGULAR ve YORUMLAR

3.1. Ana Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 2. Başlığında Ayrı yazılan Dil Bilgisi Terimi Geçen Çalışmalar

Tezler
Ç2, Ç13, Ç14, Ç20, Ç21, Ç22, Ç23, Ç24, Ç40, Ç49, Ç50, Ç53, Ç58, Ç63, Ç64, Ç78, Ç85, Ç86, Ç87, Ç89, Ç93, Ç99

Literatürde “dil bilgisi” şeklindeki kullanımının baskın bir konuma sahip olduğu tespit edilmiştir. “Dil bilgisi” terimi, Türkçe öğretimi literatüründe en yaygın kullanılan ve kabul gören terimdir. Özellikle modern ders kitaplarında ve akademik yayınlarda bu terimin tercih edildiği görülmektedir. Bu terim, dil kurallarını sistematik ve açık bir şekilde ifade etme çabasıyla ilişkilendirilmiştir. Bunun yanı sıra, bu terimin yaygın kullanımı, iletişim odaklı öğretim yaklaşımlarına daha uygun bir yapı sunmaktadır. Yapılan incelemelerde “dil bilgisi” terimini kullanan 23 adet lisansüstü çalışma olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum dil bilgisi teriminin yaygın kullanımını destekler nitelikte bir sonuçtur.

Tablo 3. Başlığında Bitişik Yazılan Dilbilgisi Terimi Geçen Çalışmalar

Tezler
Ç1, Ç15, Ç16, Ç17, Ç44, Ç52

“Dilbilgisi” terimi birleşik yazımıyla daha az kullanılan bir alternatif olarak kullanılmaktadır. Bu terimin bazı yeni öğretim materyallerinde yer aldığı, özellikle dilbilim odaklı çalışmaların bu kullanım şeklini tercih ettiği görülmektedir. Ancak, bu terimin “dil bilgisi” terimine kıyasla daha az yaygın olması, terminolojik standartlaşmanın henüz tam olarak sağlanamadığını göstermektedir.

İncelenen verilerden hareketle “dil bilgisi” teriminin Türkçe öğretimi alanında baskın ve yaygın olarak kullanılan bir kavram olduğu görülmektedir. Akademik çalışmalarda ve modern ders kitaplarında bu kullanımın tercih edilmesi terminolojik açıdan bir standardın oluşmaya başladığını göstermektedir. Öte yandan, “dilbilgisi” teriminin daha az yaygın kullanımı, özellikle dilbilim odaklı çalışmalarla sınırlı kalmış ve genel kabul görmediği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum, terminolojide tam bir bütünleşmenin sağlanmadığını ancak “dil bilgisi” teriminin daha fazla benimsenerek yaygınlık kazandığını ortaya koymaktadır.

3.2. Birinci Alt Probleme İlişkin Elde Edilen Bulgular

Yabancı dil olarak Türkçe alanında yapılan çalışmalarda dört temel dil becerisi, dil bilgisi, söz varlığı ve kelime bilgisi gibi çeşitli konulara odaklanılmaktadır. Karaağaç, dil bilgisini bir dilin sesten söz dizimine kadar bütün birimlerini, bu birimlerin yapı ve anlam özelliklerini araştıran bilim dalı olarak tanımlamaktadır (2013). Dil bilgisinin yabancı dil edinme noktasında yadsınamaz bir önemi bulunmaktadır. Dilin farklı kullanım alanları bulunmaktadır. Güneş, dilin eğitim alanındaki işlevini, bilgi aktarımı ile öğrenme faaliyetlerinin yoğun olarak gerçekleştiği eğitim kurumlarında kullanılan iletişim aracı şeklinde tanımlamaktadır (2014). Bu tanımdan hareketle eğitim alanında yapılan dil çalışmalarının ayrı bir önem arz ettiği görülmektedir. Yabancılara Türkçe öğretimi alanında dil bilgisi çalışmalarına odaklanma ihtiyacına işaret etmektedir. Buna cevap bulabilmek için alanda yapılan çalışmaların bütün çalışmalara oranının ele alınması gerekmektedir. Bunu yaparken sadece başlığında dil bilgisi geçen çalışmalar dahil edilmemelidir. Böylece dil bilgisinin diğer becerilerle ilişkisi de ortaya konabilecektir.

Tablo 4. Başlığında Dil Bilgisi Geçmeyen Çalışmalarının Tüm Çalışmalar

Yıl	**Tezler**	***f***
2016	Ç3, Ç4, Ç5, Ç6, Ç7	5
2017	Ç9, Ç10, Ç11	3
2018	Ç12, Ç18, Ç19	3
2019	Ç25, Ç26, Ç27, Ç28, Ç29, Ç30, Ç31	7
2020	Ç32, Ç33, Ç34, Ç36, Ç37, Ç38	6
2021	Ç39, Ç41, Ç42, Ç45, Ç46, Ç47, Ç48, Ç51	8
2022	Ç54, Ç55, Ç56, Ç57, Ç59, Ç61, Ç62, Ç65, Ç67, Ç69	10
2023	Ç70, Ç71, Ç72, Ç73, Ç74, Ç76, Ç77, Ç79, Ç80, Ç81, Ç82, Ç83, Ç84, Ç90, Ç91, Ç92	17
2024	Ç94, Ç95, Ç96, Ç98, Ç100, Ç102, Ç103, Ç104, Ç105, Ç106, Ç108	11

Yapılan incelemelerde içinde dil bilgisi terimleri geçmeyen ancak dil bilgisi çalışmalarını içeren lisansüstü tezler incelenmiştir. Elde edilen verilere göre 70 çalışmanın başlığında “dil bilgisi” terimi içermemesine rağmen dil bilgisi konusunu ele aldığı görülmektedir. Bu durum dil bilgisinin çalışmalarda alt başlık veya problem olarak yoğun şekilde incelendiği şeklinde yorumlanabilir. Bunun yanı sıra çalışmaların giderek arttığı ve 2023 yılında diğer yıllara nazaran daha fazla olduğu görülmektedir. Bu artışın alana olan ve giderek yükselen ilginin yansıması olarak değerlendirilmektedir. Bu yansımanın da araştırmacılar arasında dil bilgisi konusuna olan ilginin giderek arttığını söylenebilmektedir.

Birinci alt problemden hareketle birçok çalışmada dil bilgisi terimi başlıkta yer almasa da içeriğinde bu konunun ele alındığını görülmektedir. Bu durum dil bilgisinin yabancı dil edinimi sürecindeki önemini ve diğer dil becerileriyle olan bağlantısını ortaya koymaktadır. Ayrıca, 2023 yılında bu alandaki çalışmaların artış göstermesi, dil bilgisine yönelik akademik ilginin giderek yükseldiğini ve araştırmacılar tarafından daha fazla önemsendiğini kanıtlamaktadır. Bu

veriler, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi bağlamında dil bilgisi konusuna yönelik araştırmaların süregelen önemini vurgulamaktadır.

3.3. İkinci Alt Probleme İlişkin Elde Edilen Bulgular

Tablo 5. Dil Bilgisi Çalışmalarının Türlerine Göre Dağılımı

	Çalışmalar	**Tezler**	***f***
1.	Tipoloji Çalışmaları	Ç1, Ç2, Ç4, Ç5, Ç6, Ç7, Ç9, Ç10, Ç11, Ç18, Ç19, Ç25, Ç26, Ç28, Ç29, Ç31, Ç33, Ç34, Ç35, Ç36, Ç41, Ç42, Ç43, Ç48, Ç49, Ç53, Ç54, Ç55, Ç57, Ç58, Ç59, Ç61, Ç62, Ç63, Ç64, Ç65, Ç66, Ç68, Ç70, Ç72, Ç75, Ç76, Ç78, Ç79, Ç81, Ç82, Ç83, Ç85, Ç92, Ç93, Ç94, Ç96, Ç97, Ç99, Ç108	55
2.	Kitap İncelemeleri	Ç3, Ç8, Ç13, Ç14, Ç17, Ç21, Ç24, Ç27, Ç32, Ç39, Ç44, Ç45, Ç46, Ç47, Ç50, Ç51, Ç56, Ç67, Ç69, Ç71, Ç73, Ç74, Ç77, Ç86, Ç87, Ç88, Ç89, Ç90, Ç91, Ç95, Ç98, Ç100, Ç101, Ç103, Ç104, Ç105, Ç107	37
3.	Görüş Çalışmaları	Ç22, Ç23, Ç37, Ç40, Ç80, Ç102	6
4.	Ders Çalışmaları	Ç15, Ç30, Ç52, Ç60, Ç84, Ç106	6
5.	Metin Çalışmaları	Ç12, Ç16, Ç20, Ç38	4

Elde edilen bulgulardan hareketle yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanındaki çalışmaların dil bilgisi ile ilişkisi en çok “tipoloji çalışmaları” başlığı altında ele alınmaktadır. Bu çalışmaları “kitap incelemeleri” çalışmaları izlemektedir. “Görüş çalışmaları” ile “ders çalışmaları” başlıkları altışar kez ele alınmaktadır. Bunların haricinde “metin çalışmaları” dört kez ele alındığı görülmektedir. Elde edilen bulgulardan hareketle yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında dil yapıları ile dil bilgisel karşılaştırmalara yönelik çalışmaların yoğun şekilde ele alındığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun haricinde kitap incelemeleri yoluyla ders materyallerine yönelik incelemelerin çalışmalarda hatırı sayılır bir yeri olduğu görülmektedir. Yine ders işlenişine yönelik çalışmalar ile derse yönelik görüş, tutum ve algı çalışmaların da çeşitli araştırmacılar tarafından ele alındığı söylenebilmektedir. Metin çalışmalarının az sayıda yer aldığı sonucu görülürken bu durumun “kitap incelemeleri” başlığında metin incelemelerinin daha sistematize sebebiyle olduğu düşünülmektedir.

Yabancılara Türkçe öğretimi alanında yapılan çalışmaların ele aldığı konu bakımından çeşitli olduğu görülmektedir. Belli başlı çalışmaların tipoloji çalışmaları, kitap incelemeleri, ders işlenişine yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir.

İkinci alt sorudan hareketle yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında yapılan dil bilgisi tez çalışmalarının en çok tipoloji çalışmalarını kapsadığı görülmektedir. Tipoloji çalışmalarının yanı sıra kitap incelemeleri başlığı altında ders materyallerinin değerlendirilmesi, ders işlenişine yönelik analizler ve görüş çalışmalarının da alanda önemli bir yer tuttuğu tespit edilmiştir. Dil bilgisi öğretiminin ders kitapları ve materyalleri aracılığıyla desteklenmesi

gerektiği vurgulanırken, bu bağlamda kitap incelemelerinin ve metin çalışmalarının da dikkate alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

3.4. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Elde Edilen Bulgular

Alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde çalışmaların yöntem noktasında farklılaştığı sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışmaların "uygulama çalışmaları" ve "doküman incelemesi" olarak iki alt başlıkta ele alındığı görülmektedir. Biz de bu bölümde lisansüstü tezleri bu sınıflandırmalar ışığında inceleyeceğiz.

Tablo 6. Dil bilgisi çalışmalarının yöntem dağılımı

	Çalışmalar	**Tezler**	***f***
1	Uygulama Çalışması	Ç2, Ç4, Ç12, Ç15, Ç16, Ç18, Ç19, Ç21, Ç22, Ç23, Ç25, Ç28, Ç30, Ç34, Ç35, Ç36, Ç37, Ç39, Ç40, Ç43, Ç47, Ç48, Ç49, Ç52, Ç55, Ç57, Ç60, Ç62, Ç63, Ç64, Ç65, Ç79, Ç80, Ç81, Ç82, Ç84, Ç93, Ç94, Ç96, Ç97, Ç102, Ç108	42
2	Doküman Analizi	Ç1, Ç3, Ç5, Ç6, Ç7, Ç8, Ç9, Ç10, Ç11, Ç13, Ç14, Ç17, Ç20, Ç24, Ç26, Ç27, Ç29, Ç31, Ç32, Ç33, Ç38, Ç41, Ç42, Ç44, Ç45, Ç46, Ç50, Ç51, Ç53, Ç54, Ç56, Ç58, Ç59, Ç61, Ç66, Ç67, Ç68, Ç69, Ç70, Ç71, Ç72, Ç73, Ç74, Ç75, Ç76, Ç77, Ç78, Ç83, Ç85, Ç86, Ç87, Ç88, Ç89, Ç90, Ç91, Ç92, Ç95, Ç98, Ç99, Ç100, Ç101, Ç103, Ç104, Ç105, Ç106, Ç107	66

Yapılan incelemelerde kırk iki adet uygulama çalışması, altmış altı adet doküman analizi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. İncelenen çalışmalarda çoğunluğun doküman analizine odaklandığı göstermektedir. Bu durum çalışmalarda öğrenici ile dil arasındaki ilişkinin etkileşimini ortaya koymaktan ziyade materyallerin üzerine yoğunlaşıldığı çıkarımı yapılmaktadır.

Üçüncü alt problemde ele alınan veriler yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yapılan dil bilgisi çalışmalarının çoğunlukla doküman analizi yöntemine odaklanıldığını ortaya koymaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmaların uygulama boyutuna daha fazla yer verilmesi öğrenicinin dil edinim sürecinin daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

3.5. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Elde Edilen Bulgular

Alanyazın ele alındığında birçok çalışmanın başlığında dil bilgisi terimi geçmemesine rağmen özetinde yer verildiği görülmektedir. Bu durum dil bilgisine odaklı içeriklerin örtük biçimde verildiği sonucuna ulaşılırken aynı zamanda alanda bu tür çalışmaların sınıflandırılmasında görünürlük sorunlarına yol açabileceği düşünülmektedir. Bu sorundan hareketle başlığında yer almamasına rağmen özetinde dil bilgisi terimini içeren çalışmalar aşağıdaki tabloda listelenmiştir.

Tablo 7. Özetinde Dilbilgisi Geçen Çalışmalar

Tezler

Ç3, Ç6, Ç9, Ç25, Ç26, Ç27, Ç32, Ç33, Ç39, Ç41, Ç42, Ç45, Ç46, Ç47, Ç48, Ç54, Ç55, Ç56, Ç62, Ç74, Ç80, Ç81, Ç83, Ç95, Ç98, Ç100, Ç102, Ç104, Ç108

Tabloda verilen çalışmalar incelendiğinde otuz adet çalışmanın başlığında dil bilgisi terimi içermemesine rağmen özetinde dil bilgisi terimi geçtiği sonucuna ulaşılmıştır. Başlıklarda yer almayan bu terimlerin özetlerde kullanılması, çalışmanın içeriğinde dil bilgisi konularının tartışıldığı ancak araştırmanın genel başlığının daha geniş veya farklı bir kavramı hedef aldığı anlamına gelebilir. Ayrıca dil bilgisi teriminin başlık yerine özet kısmında yer alması, araştırmaların bu konuya yönelik doğrudan bir vurgu yapmadığını ancak yine de dolaylı bir şekilde dil bilgisi ile ilgili analizlere yer verildiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, literatürün sınıflandırılması ve terminolojik kullanımındaki çeşitliliği gösterirken aynı zamanda dil bilgisi ile ilgili yapılan araştırmaların daha geniş bir akademik bağlamda ele alındığını da düşündürmektedir.

Lisansüstü çalışmaların başlıklarında genellikle “dil bilgisi” teriminin yoğun bir şekilde kullanıldığı gözlemlense de özet kısımlarında bu kavramın “dilbilgisi” biçiminde yer aldığı pek çok örnek bulunmaktadır. Başlıklarında “dil bilgisi” ifadesi geçmeyen ancak içeriğinde “dilbilgisi” terimi barındıran çalışmalar, dilbilgisi kavramının çeşitli bağlamlarda nasıl ele alındığını ve farklı akademik disiplinlerde nasıl kullanıldığını anlamak açısından değerli bir kaynak sunabilir. Bu tür çalışmalar, dilbilgisi anlayışının daha geniş bir perspektiften ele alınabilmesine imkân tanır.

Dolayısıyla, başlıklarında doğrudan “dil bilgisi” terimi yer almayan fakat metinlerinde dilbilgisine dair tartışmalar barındıran çalışmalar, bu kavramın farklı bakış açıları ve araştırma alanlarındaki yeri hakkında önemli ipuçları verebilir. Bu bağlamda, “dilbilgisi” teriminin yalnızca belirli bir dil bilimsel çerçevede değil, aynı zamanda kültürel, sosyo-dilbilimsel ve edebi bağlamlarda nasıl anlamlandırıldığına dair bir analiz yapmak, dilbilgisi çalışmalarının daha kapsamlı bir şekilde incelenmesine olanak sağlayacaktır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırma bulguları, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi (YADOT) bağlamında dil bilgisi öğretiminin merkezi bir konuma sahip olduğunu ve bu alanda yürütülen lisansüstü çalışmaların tematik bir çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Türkçenin sondan eklemeli bir yapıya sahip olması, öğrenicilerin hedef dilin mantıksal örgüsünü kavrayarak iletişimsel yetkinlik kazanmaları sürecinde dil bilgisi öğretimini vazgeçilmez bir unsur haline getirmektedir. İncelenen tezlerde “dil bilgisi”, “dilbilgisi” ve “gramer” gibi farklı terimlerin kullanıldığı ancak bu kullanım çeşitliliğinin alanda terminolojik uyumsuzluklara ve kavram kargaşasına yol açtığı görülmektedir. Bu durum, literatürde ivedi bir standartlaşma ihtiyacının varlığını açıkça kanıtlamaktadır.

Geleneksel bir terim olan “gramer”, günümüzde çoğunlukla eski dil öğretim yaklaşımları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Demircan (1990), geleneksel yöntemlerle özdeşleşen bu kavramın, çağdaş pedagojik yaklaşımlarla örtüşme düzeyinin düşük olduğunu belirtmektedir. Buna rağmen bazı kaynakların hâlâ “gramer” terimini dil bilgisi öğretiminin bir alt kümesi

olarak ele aldığı görülmektedir. Modern yaklaşımlarda ise ezberci eğitimi çağrıştıran bu ifadenin iletişim odaklı öğretim yöntemleriyle bağdaşmadığı kabul edilmektedir. Nitekim mevcut araştırma kapsamında incelenen tezlerde "gramer" terimini kullanan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bulgu, araştırmacıların Türkçe terimleri kullanma konusunda bilinçli bir tercih geliştirdikleri ve alanın terminolojik Türkçeleşme eğiliminde olduğu sonucunu desteklemektedir.

İncelenen çalışmalarda "dilbilimsel", "edimbilim", "dil yapıları" ve "dil işlevleri" gibi birbirinden farklı terim tercihlerinin varlığı göze çarpmaktadır. Bu çeşitlilik, alanyazında henüz tam anlamıyla bir terim birliğinin sağlanamadığı şeklinde yorumlanabilir. Akademik çalışmalarda kullanılacak üst dilde (meta-dil) birliğin sağlanmasının, alanın kuramsal gelişimine önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Alanda yoğunlaşılan çalışma konularından bir diğeri "tipoloji" odaklı araştırmalardır. Croft (2003) tipolojiyi; belirli dilbilimsel parametreler doğrultusunda dilleri karşılaştıran, varyasyonları sınıflandıran ve bu varyasyonların elenmesiyle dil evrensellerine ulaşmayı hedefleyen bir disiplin olarak tanımlamaktadır. Tipoloji çalışmaları, dillerin yapısal özelliklerini belirleyerek eğitim yöntem ve materyallerinin geliştirilmesine temel oluşturmaktadır. Aslan Demir (2018), YADOT alanındaki telaffuz, söz dizimi ve fiil çatısı gibi sorunların temelinde, hedef dil ile kaynak dil arasındaki tipolojik farklılıkların yattığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, öğrenici hatalarını en aza indirmek ve öğretim sürecini verimli kılmak adına tipoloji başlığının dil bilgisi çalışmalarında stratejik bir öneme sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Dil bilgisi ile ilişkili diğer önemli araştırma alanları ise "ders materyalleri", "metin incelemeleri" ve "görüş/tutum" çalışmalarıdır. Alanyazın tarandığında ders işleniş süreçlerine ve bu süreçlere yönelik katılımcı algılarına (görüş/tutum) odaklanan çalışmaların sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Ayrıca ders kitapları ve metinlerin de birer materyal olarak analiz edildiği tespit edilmiştir. Özbay (2003), ders kitabını hem ana dili hem de yabancı dil öğretiminde sürecin temel yönlendiricisi olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, YADOT alanındaki ders kitaplarının güncel ve bilimsel kriterlere göre hazırlanması; dil bilgisi öğretiminin de bu materyaller aracılığıyla sistematik biçimde desteklenmesi gerekmektedir. Tipoloji çalışmaları, Türkçenin diğer dillerle olan yapısal benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyarak öğrenim sürecini kolaylaştırıcı ipuçları sunarken; ders materyali incelemeleri, dil bilgisi kurallarının öğretim sürecine daha işlevsel entegre edilmesine yönelik pedagojik öneriler sağlamaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, dil bilgisi öğretiminin daha nitelikli hale getirilebilmesi için geliştirilen öneriler aşağıda sunulmuştur:

Terminolojik Standartlaşma (Ölçünleşme): Dil bilgisi öğretiminde terim birliğinin sağlanması, alandaki kavramsal kargaşayı gidermek adına elzemdir. Mevcut literatürdeki terminolojik çeşitlilik, öğretmen ve öğrencilerin kavramları içselleştirmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle oluşturulacak ortak bir terminoloji standardı hem öğretim materyallerinin tutarlılığını artıracak hem de sürecin daha anlaşılır, etkili ve bilimsel bir zemine oturmasını sağlayacaktır.

Disiplinler Arası Yaklaşım: Dil bilgisi öğretimi, salt dilbilimsel bir perspektifle sınırlandırılmamalı; eğitim bilimleri ve öğretim teknolojileri gibi farklı disiplinlerin verileriyle

zenginleştirilmelidir. Böyle bir bütünleşik yaklaşım, teorik bilginin pratiğe daha güçlü aktarılmasını sağlayacak, yenilikçi yöntemlerin geliştirilmesine zemin hazırlayacak ve eğitim bileşenlerinin (öğretmen, öğrenci ve materyal) uyumunu artıracaktır.

Yöntemsel Çeşitlilik ve Uygulamalı Çalışmalar: Yapılan incelemelerde, mevcut çalışmaların ağırlıklı olarak doküman analizine dayandığı görülmektedir. Alanın gelişimi için betimsel taramaların ötesine geçilerek, teknoloji destekli ve etkileşimli uygulamaların sınandığı deneysel çalışmalara ağırlık verilmelidir. Farklı veri türlerinin kullanıldığı uygulamalı araştırmalar, elde edilecek bulguların geçerliğini, güvenirliğini ve kapsayıcılığını artırarak alana daha somut veriler sunacaktır.

Sonuç olarak; dil bilgisi öğretiminde sağlanacak terminolojik standartlaşma ve pedagojik zenginleşme, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi sürecinin etkinliğini ve sürdürülebilirliğini artıracaktır. Bu bağlamda, alan araştırmalarının derinleştirilmesi ve uluslararası akademik iş birliklerinin teşvik edilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

Aslan Demir, S., (2018). Dilbilimsel tipoloji ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimine etkisi, *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu* (pp.114-123). Eskişehir, Türkiye.

Büyükikiz, K. K. (2014). Yabancılara Türkçe öğretimi alanında hazırlanan lisansüstü tezler üzerine bir inceleme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(25)*, 203-213. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/183334

Boyacı, S. ve Demirkol, S. (2018). Türkçe eğitimi alanında yapılan doktora tezlerinin incelenmesi, *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 6* (2), 512-53, https://doi.org/10.16916/aded.363599

Carazzai, M. R. P. (2008). Grammar, grammar teaching, and grammar and teachers' cognitions: a review of the literature. *Revista Eletrônica Polidisciplinar Voos- 4(2)*. 26-33. DOI: https://doi.org/10.69876/rv.v12i1.99

Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.

Croft, W. (2003). *Typology and universals*. Cambridge: Cambridge University Press.

Çalık, M.,ve Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. Education ve Science/Egitim ve Bilim, 39 (174). 33-38.

Demircan, Ö. (1990). *Yabancı dil öğretim yöntemleri*. İstanbul: Der Yayınları.

Ellis, R. (2006). Current ıssues in the teaching of grammar: An SLA Perspective. *TESOL Quarterly, 40(1),* 83–107. https://doi.org/10.2307/40264512

Erdem, M. D., Gün, M., Şengül, M. ve Özkan, E. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında yazılmış bilimsel makalelerde geçen anahtar sözcüklere ilişkin bir içerik analizi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *3*/41, 213-237. doi: 10.7822/omuefd.34.1.13

Göçer, A. (2009). Türkiye'de Türkçeyi yabancı dil olarak öğreten öğretmenlerin uygulamalarına yönelik nitel bir araştırma. *Dil Dergisi, 145,* 28-47. https://doi.org/10.1501/Dilder_0000000114

Güneş, F. (2014). *Türkçe öğretimi yaklaşımlar ve modeller*. Ankara: Pegem Akademi.

İşcan, A. (2007). Dil ve anadil olarak Türkçe üzerine. *Erciyes Dergisi, 30,* 5-6. https://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/adem_iscan_dil_ve_ana_dil_olarak_turkce.pdf

İşcan, A. (2014). Yabancı dil öğretimi ve yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin tarihçesi. A. Şahin (Ed.), *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kuramlar- yaklaşımlar- etkinlikler* içinde (s. 3- 28). Ankara: Pegem Akademi.

Karaağaç, G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özbay, M. (2003). Türkçe öğretiminde hedef-araç ilişkisinin ders kitabı örneğinde değerlendirilmesi, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, 13*, 59-69. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/156757

Pekacar, Ç., Bekeyeva, N., ve Pekacar, B. Y. (2018). Türkçenin yabancı dil öğretimi ile ilgili bilimsel yayınlar üzerine istatistiksel bir değerlendirme. *Alaş Aydınları Uluslararası Konferansı, Kazakhstan. 4(3),* 888-937.

Sevim, O. ve İşcan, A. (2012). Türkçenin eğitimi ve öğretimi alanında yapılan yüksek lisans tezlerinde geçen anahtar kelimelere dönük bir içerik analizi. *Turkish Studies, 7*(1), 1863-1873. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3101

Thornbury, S. (1999). *How to teach grammar*. Spain: Longman.

Türkben, T. (2018). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında yapılan lisansüstü çalışmaların değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(4), 2464-2479. http://dx.DOI:10.7884/teke.4254

Ülbeği, H., ve Çiftçi, P. (2023). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde hazırlanmış makale ve bildiriler. Bezgek Yabancılara Türkçe Öğretimi Dergisi, 2(2), 113-126. http://dx.doi.org/10.56987/bezgek.25

Yıldırım F. ve Tüfekçioğlu, B. (Ed.). (2016). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kuramlar- yöntemler- beceriler- uygulamalar.* Ankara: Pegem Akademi.

ALMANYA'DAKİ TÜRK GÖÇMENLERİN İKİNCİ DİL EDİNİM SÜREÇLERİNİN TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ ÇOCUKLARIN TÜRKÇE EDİNİM SÜRECİ İLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: POLİTİKALAR VE ÖNERİLER

Doktora Öğrencisi Ahmet CİHANGİR
Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
ahmetcihangir96@gmail.com,
http://orcid.org/0000-0002-4403-1197

Doç. Dr. Demet KARDAŞ
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
demetkardas@gmail.com,
http://orcid.org/0000-0003-0222-6794

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'deki geçici koruma altındaki Suriyeli çocukların Türkçe edinimi ile Almanya'daki Türk kökenli çocukların Almanca edinim süreçlerini karşılaştırmalı bir perspektifle incelemektedir. Araştırma, hedef dilin edinimi üzerinde belirleyici olan pedagojik yaklaşımları, sosyo-kültürel dinamikleri ve dil politikalarını mercek altına almakta; iki ülkenin eğitim pratiklerini yapısal benzerlikler ve farklılıklar ekseninde değerlendirmektedir. Her iki çalışma grubu da anadillerinden farklı bir dilde eğitim görme zorunluluğu ile karşı karşıyadır; bu durum akademik başarı, sosyal entegrasyon ve kimlik inşası süreçlerinde çok boyutlu riskleri beraberinde getirmektedir. Analizler, Türkiye'deki Suriyeli çocuklara yönelik dil desteklerinin "geçicilik" algısı nedeniyle proje tabanlı ve sınırlı kaldığını; Almanya'da ise "yerleşiklik" statüsüne bağlı olarak daha kurumsal ve sistematik bir yapının mevcut olduğunu, ancak her iki sistemin de anadil desteği konusunda yetersizlikler barındırdığını ortaya koymaktadır. Çalışma sonucunda, dil ediniminin salt bilişsel/bireysel bir süreç olmadığı, aksine aile, okul iklimi ve devlet politikaları gibi makro faktörlerle şekillendiği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, göçmen ve mülteci çocuklara yönelik dil politikalarının, palyatif çözümler yerine uzun vadeli yapısal uyumu ve fırsat eşitliğini hedefleyen bütüncül bir modelle yeniden kurgulanması gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İki Dillilik, Göç ve Eğitim, Dil Politikaları, Suriyeli Çocuklar, Türk Göçmenler.

Abstract

This study examines the acquisition of Turkish by Syrian children under temporary protection in Turkey and the acquisition of German by children of Turkish origin in Germany from a comparative perspective. The research focuses on the pedagogical approaches, socio-cultural dynamics, and language policies that determine target language acquisition; it evaluates the

educational practices of the two countries in terms of structural similarities and differences. Both study groups are faced with the necessity of receiving education in a language different from their mother tongue; this situation brings multidimensional risks in terms of academic achievement, social integration, and identity construction. The analyses reveal that language support for Syrian children in Turkey remains project-based and limited due to the perception of "temporariness"; in Germany, on the other hand, a more institutional and systematic structure exists due to their "settled" status, but both systems are found to be inadequate in terms of mother tongue support. The study found that language acquisition is not solely a cognitive/individual process, but is shaped by macro factors such as family, school climate, and state policies. The findings emphasize the need to redesign language policies for migrant and refugee children based on a holistic model that targets long-term structural integration and equal opportunities, rather than palliative solutions.

Keywords: Bilingualism, Migration and Education, Language Policies, Syrian Children, Turkish Migrants.

1. Giriş

Göçmen kökenli çocukların ev sahibi toplumun dilini edinimi, yalnızca anlık akademik performansı değil, aynı zamanda uzun vadeli sosyal entegrasyonu ve kuşaklar arası hareketliliği belirleyen en kritik değişkenlerden biridir (Esser, 2006). Dilsel yetkinlik, eğitim kurumlarındaki başarı için bir ön koşul olmanın ötesinde, bireyin toplumsal kabulü ve yapısal entegrasyonu açısından da belirleyici bir sermaye olarak kabul edilmektedir (Bourdieu, 1991; Cummins, 2001). Bu bağlamda çalışma, iki farklı coğrafi ve tarihsel düzlemde yer alan benzer olguları; Almanya'daki Türk kökenli çocukların "misafir işçi" döneminden günümüze uzanan Almanca edinim süreçleri ile Türkiye'deki geçici koruma altındaki Suriyeli çocukların Türkçe öğrenme deneyimlerini karşılaştırmalı bir perspektifle incelemektedir.

Araştırma, Almanya'nın altmış yılı aşkın süredir tecrübe ettiği göç ve eğitim politikalarının, entegrasyon süreçlerindeki aksaklıklar ve başarılar ekseninde Türkiye için önemli bir ampirik veri seti sunduğu hipotezine dayanmaktadır (Crul ve Vermeulen, 2003). Özellikle Almanya'da uzun yıllar ihmal edilen dil destek mekanizmalarının yarattığı "kayıp kuşak" riskinin, Türkiye'deki Suriyeli çocuklar için tekerrür etmemesi adına, mevcut politikaların analizi hayati önem taşımaktadır (İçduygu ve Şimşek, 2016). Bu doğrultuda çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılarak, her iki ülkedeki dil politikalarını, eğitim materyallerini ve yasal çerçeveleri analiz etmektedir. Elde edilen bulgular, dil edinimini etkileyen makro (devlet politikaları) ve mikro (okul/aile ortamı) faktörleri kuramsal bir çerçeve ile yorumlayarak, Türkiye'nin göçmen eğitim stratejilerine yönelik politika önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Dil ilişkilerinin temelinde, farklı toplumların bir arada yaşama zorunluluğu durmaktadır. Bu durum dil ilişkilerini günümüzde hiç olmadığı kadar hızlandırmaktadır (Yılmaz, 2014). Bu durum iki dilliliğin günümüzdeki önemini ortaya koymaktadır. İki dillilik çeşitli araştırmacılar tarafından yıllar boyunca tartışılsa genel olarak Grosjean (2010) tarafından günlük yaşamlarında iki veya daha fazla dile dile veya lehçeye sahip olup onları kullanan bireyler olarak tanımı uymaktadır. İki dilliliğe neden olan en önemli olgulardan birisi göçtür. Göç,

insanların kendi ülkelerini terk ederek yabancı bir ülkeye kalıcı veya geçici olarak gitmesidir (Süverdem ve Ertek, 2020). Göç olgusu genellikle Almanya başta olmak üzere Batı Avrupa'ya giden Türkler ile son yıllarda savaş sebebiyle Türkiye'ye göç eden Suriye vatandaşları üzerinden düşünülmektedir. Bu göç hareketleri beraberinde göçmen çocukların eğitim sorununu getirmektedir. Göçmen çocukların göç edilen ülkedeki eğitimi o ülkenin dili üzerinden gerçekleştiği için akademik başarı önem arz etmektedir. Cummins (2001), göçmen çocukların akademik dil becerisi kazanmasının en az 5-7 yıl sürdüğünü belirtmektedir. Bu durum göçmenlere verilecek eğitimin niteliğinin önemini ortaya koymaktadır.

Almanya'da Türk çocuklarının yaşadığı "semilingualism" (yarı dillilik) sorunu (Gogolin, 2002), anadil desteği olmadan ikinci dil öğreniminin risklerini ortaya koymaktadır. Suriyeli çocukların Türkçe edinim süreçlerinde, Erdem (2017) tarafından kavramsallaştırılan "hayatta kalma Türkçesi" ile müfredatı takip edebilmek için elzem olan akademik dil yeterliliği arasındaki uçurum, eğitimsel eşitsizlikleri derinleştiren temel bir unsurdur. Günlük iletişimsel becerilerin ötesine geçemeyen bu dilsel sınırlılık, öğrencilerin bilişsel düzeyde ders içeriklerine erişimini kısıtlamaktadır. Nitekim MEB (2017) verileri, Türkçe yeterliliği düşük olan Suriyeli öğrencilerin sınıf tekrar oranlarının yüksekliğini ortaya koyarak, dilsel sermaye eksikliğinin akademik başarısızlık ve sistem dışına itilme riskiyle doğrudan ilintili olduğunu teyit etmektedir.

Dil edinimindeki bu yapısal engeller ve beraberinde getirdiği akademik bariyerler, yalnızca Türkiye'deki geçici koruma altındaki gruplara özgü bir fenomen değil; göç alan tüm ulus devletlerin eğitim sistemlerinde karşılaştığı evrensel bir sorundur. Özellikle göçmenlerin dilsel entegrasyonu ve akademik başarısı arasındaki bu doğrusal ilişkiyi devlet politikaları üzerinden okumak sorunun çözümüne dair kapsayıcı bir perspektif sunmaktadır. Bu bağlamdan hareketle mevcut dilsel bariyerlerin eğitim politikalarıyla nasıl yönetildiğini ve benzer sosyo-politik dinamiklerin farklı coğrafyalardaki yansımalarını anlamak çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

2. Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi kapsamında Almanya ve Türkiye'nin göçmen eğitim politikalarını karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Veriler, betimsel analiz yöntemiyle kategorize edilmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Almanya'nın Türk Çocukları İçin Dil Politikaları

1961 yılında imzalanan iş gücü antlaşması ile Almanya'ya ilk Türk işçiler gitmeye başlamıştır. Başlarda geçici bir durum olarak görülen bu antlaşma zamanla Türklerin kalıcı olarak orada yaşaması sebebiyle farklı bir hâl almıştır (Erkayhan, 2008). Bu durum bazı politikaların gözden geçirilmesine sebep olmuştur. İlk zamanlar eğitim, aile birliği gibi durumları ele almayan bu anlaşma bu yönde değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır.

Almanya'nın göçmen Türk çocuklarına yönelik politikaları çeşitli yönlerden eleştirilmektedir. Bunların başında göçmen çocukların "sonderschule" adlı okula yönlendirilmeleri,

öğretmenlerin göçmen çocuklara yönelik tutumları, "sonderschule" okullarındaki göçmen çocukların eğitim durumu, Türk göçmen çocuklarında öğrenme güçlüğü, göçmen çocukların dil öğrenim/edinim sorunları, aileden kaynaklı sorunlar, sosyal çevreden kaynaklı sorunlar, eğitimden kaynaklı sorunlar, Türkçe öğretmenlerinden kaynaklı sorunlar gibi çeşitli sorunlar gibi başlıklar yer almaktadır (Küçükkıratlı, 2019). Bu sorunlar yekûn halde Türk göçmen çocuklarının dil ediniminin önünde önemli bir sorun olarak yer almaktadır.

Göçmenlerin dil edinim ve öğrenim sorunlarını ele alan çalışmalarda Almanya'nın eğitim sisteminin sorunları, nitelikli dil desteği eksikliği, çok dilli okullara karşı çıkılması, diploma geçersizliği ve "Sonderschule" sistemini göstermektedir. Göçmen çocukların sorunlarının arasında öğrenme güçlüğü yaşamaları ve toplumsal sorunlar olarak gösterilmektedir (Die Gaste, 2009). Almanya'daki Türk göçmenlerin dördüncü kuşağa ulaşan deneyimlerinden kaynaklanan sorunlar, Türkiye'de Suriyeli mültecilere yönelik Türkçe öğretimi politikalarının planlanmasında dikkate alınması gereken önemli bir uyarı işareti niteliğindedir. Bu durum, olası entegrasyon sorunlarının önlenmesi amacıyla, dil eğitiminin içeriği ve yöntemi konusunda önleyici tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Alman eğitim sistemi, farklı kültürleri sosyal bir gerçeklik olarak kabullenme noktasında temel ve kapsayıcı bir yaklaşıma henüz sahip değildir (Verdugo ve Mueller, 2008). Türk gençlerinin eğitim ve işgücü piyasasına entegrasyonundaki başarısızlıkta, sosyal ve kültürel sermaye gibi grup özelliklerinden ziyade, yapısal ve kurumsal faktörler geniş ölçüde etkilidir. Bu eleyici eğitim sistemi Türk göçmenlerin okul hayatını destekleyici nitelikte değildir. Bu durum PISA araştırmaları ile de ortaya konmaktadır (Güllüpınar, 2011). Alman okul sistemi de "mono-lingual habitus" denen tek kültürlü bir eğitim ortamı olarak tanımlanmaktadır (Gogolin, 2009). Bu durum Alman olmayan öğrencilere karşı ayrımcılık yapıldığını göstermektedir. Bu ayrımcılık ve eğitim sisteminin eşitsiz koşulları Türk göçmen çocuklarını başarısızlığa itmektedir.

Almanya'daki üç kademeli ortaöğretim sistemi (Hauptschule, Realschule, Gymnasium) hiyerarşiktir (Miera, 2007) ve öğrencileri çok erken yaşta farklı yollara yönlendirerek fırsat eşitliğini engellemektedir. Göçmen öğrenciler ve dezavantajlı ailelerden gelen çocuklar bu çoklu sistemden dolaylı ve olumsuz şekilde etkilenmektedir. Türk göçmen çocukları genellikle alt kademe okullara devam etmektedir (Ünver, 2006). Bu durumun yanı sıra ilkokul öğretmenlerinin öneri (Empfehlung) sistemi ile üst seviyeye devam etme sistemi Türk öğrenciler için olumsuz bir durum yaratmaktadır (Miera, 2009). Bu erken ve seçici sistem ayrımcılığa katkıda bulunmaktadır. Başka bir sorun olarak eğitim müfredatının, öğrencilerin mezuniyet sonrasında ekonomik sermayeye dönüşmesini desteklememesi durumu gösterilmektedir (Güllüpınar, 2011). Bu durum öğrencilerin ve ailelerinin kısır bir başarısızlık döngüsü içine sıkışıp kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca müfredatın kültürel çeşitliliğe yönelik olmaması da ayrı bir sorundur (Miera, 2009). Bu durumun sınıf içinde farklı kültürlerden gelen öğrencilerin eğitimine olumsuz etkisi olduğu kaçınılmazdır.

Bu olumsuz durumların tersine çevrilmesi için erken, sürekli ve bütüncül destek önlemlere ihtiyaç duyulduğu ortadadır. Eğitimde fırsat eşitliği sağlanmalı, daha geç yaşta yönlendirme yapılmalı, ders saatleri ve destek hizmetleri artırılmalı, kapsayıcı ve kültürlerarası müfredatlar

geliştirilmelidir. Ayrıca, çoklu izli okul sisteminin reformu, tüm çocukların birlikte ve daha uzun süre öğrenim görmesini sağlamalıdır. Alman eğitim sistemi, yalnızca bireysel başarıyı değil, toplumsal bütünleşmeyi de hedeflemelidir. Aksi halde, eğitim, entegrasyonu destekleyen bir araç olmaktan çok, sosyal ayrışmayı pekiştiren bir mekanizma olarak işlev görmeye devam edecektir.

3.2. Türkiye'nin Suriyeli Çocuklar İçin Uygulamaları

Suriye'de başlayan iç savaş neticesinde Türkiye'ye göç eden Suriyeliler, Türkiye'de geçici koruma statüsünde yer almaktadır. Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin sayısının 3.500.000 ile 5.000.000 arasında olduğu düşünülmektedir (Erdem 2017:2). Mevcut göçmenlerin 1.000.000'dan fazlasının zorunlu eğitim çağındaki çocuklardan oluşmakta ancak yaklaşık %65'i örgün eğitime devam etmektedir. Bu sayı özellikle lise seviyesinde daha da düşmektedir (Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü ,2021; UNICEF, 2022). Temel eğitim hakkı, MEB tarafından tanınmakta ve vurgulanmaktadır (MEB, 2018). Bundan hareketle MEB tarafından okul çağındaki Suriyeli çocukların eğitim sistemine entegrasyonu konusunda çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Bu doğrultuda çeşitli kurumlar kurulmakta ve birçok ildeki eğitim müdürlükleri ile iş birliği sağlanmaktadır. UNICEF de Türkiye Cumhuriyeti tarafından uygulanan eğitim ve sosyal politikaları desteklemektedir.

Suriyeli çocukların eğitime erişiminde karşılaşılan temel engeller arasında dil bariyerleri, maddi yetersizlikler, çocuk işçiliği, toplumsal cinsiyet temelli normlar ve psikososyal travmalar yer almaktadır. Bu engeller öğrencilerin dersleri takip edememesine zorlaştırmakta, öğrencilerin ailelerine maddi destekte bulunmak için çalışmak zorunda kalmalarına sebep olmakta, kız çocuklarının okula devam etmemelerine yol açmakta ve geçmişte yaşadıkları olumsuz durumlar öğrenme güçlüğüne neden olmaktadır. Bu sorunlar MEB tarafından uygulanacak eğitim politikalarında ve müfredatında önemli adımlar atmasına gerekçe olmaktadır.

Türkiye'deki devlet okullarında Suriyeli öğrencilere yönelik dil dersleri ve destek programları sunulmuş, ayrıca çeşitli programlar ile eğitimleri desteklenmiştir. Bu noktada Suriyeli öğrencilere yönelik programların 2016 yılından itibaren daha kapsamlı hale geldiği görülmektedir. Geçici koruma altındaki Suriyeli çocukların dil ve uyum sorunlarının üstesinden gelebilmek adına AB ve Türkiye arasındaki Mülteciler için Mali Yardım Programı (FRIT) kapsamında 3 Eylül 2016'da 300 milyon avroluk bir bütçeyle Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PIKTES) adlı önemli bir projeye başlanmıştır. Okul dışında kalan öğrenciler için Hızlandırılmış Eğitim Programı (HEP), meslek edindirme amaçlı MEK programı, kız çocuklarının okula katılımını teşvik etmek amacıyla Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) gibi çeşitli programlar da uygulanmaktadır (UNICEF, 2022). Tüm bu programlar Suriyeli geçici koruma altındaki öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyonu amacıyla uygulanmaktadır.

Türkiye, geçici koruma altında bulunan Suriyeli çocuklara yönelik kapsamlı ve sistematik bir eğitim politikası geliştirmiştir. 2011 sonrası dönemde eğitimde kapsayıcılığı artırmak adına önemli kurumsal adımlar atılmış ve uluslararası kuruluşların (özellikle UNICEF ve UNHCR) desteğiyle uygulamalar yaygınlaştırılmıştır. Ancak hâlâ 400.000'e yakın çocuğun eğitim dışında olması, entegrasyonun derinleşmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle ortaöğretime

geçişte yaşanan kırılmalar, dil engeli ve sosyoekonomik nedenlerle derinleşen eğitim eşitsizlikleri, öncelikli müdahale alanlarıdır.

Suriyeli geçici koruma statüsündeki öğrencilerin yaşadığı olumsuz durumların önüne geçilmesi için HEP uygulamalarının yaygınlaştırılması, verilen Türkçe dil desteğinin kurumsallaşması, aileleri ve toplumu bilinçlendirici uygulamaların ortaya konması ile mali teşviklerin sürdürülmesi gibi çeşitli politikaların işe koşulması önem arz etmektedir.

3.3. Almanya ve Türkiye Işığında Politikaların İncelenmesi

Almanya'da uygulanan politikalar ile Türkiye'de uygulanan politikaların karşılaştırılması yapıldığında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

Anadilin Desteklenmemesi: Almanya'da Türkçe derslerinin yeterince desteklenmemesi, öğrencilerde hem ana dil hem ikinci dil gelişiminin zayıf olmasına yol açmıştır. Türkiye ise Suriyeli öğrencilerin Arapça dil becerilerini koruyacak şekilde çift dilli eğitim modelleri üzerine çalışmalar yapmalıdır. Öğretmenlerin çift dilli eğitim ve çok kültürlü sınıf ortamlarına hazırlanması önemlidir.

Erken Yaşta Yönlendirme ve Ayrımcılık: Almanya'da öğrencilerin erken yaşta mesleki yönlendirmeye tabi tutulması, göçmen çocukların üst düzey eğitime erişimini kısıtlamıştır. Türkiye, Suriyeli öğrencileri ayrı eğitim alanlarına yönlendirmekten kaçınmalı; kapsayıcı ve bütünleştirici müfredatlar geliştirmelidir.

Yetersiz ve Geçici Destek Programları: Almanya'da uzun yıllar göçmen politikaları geçici görülmüş ve bu nedenle kalıcı çözümler gecikmiştir. Türkiye, henüz ikinci kuşakta olan Suriyeli çocuklar için dil eğitimini geçici değil, sistematik ve kurumsal bir yapı hâline getirmelidir. Ancak bu noktada Türkiye'deki programların destek amaçlı projeler olduğu ve tamamıyla kalıcı bir yönteme dönüşmediği görülmektedir. Bu noktada programların Türk kalıcı şekilde eğitim sistemine entegre edilmesi gerekmektedir.

Kültürel Çeşitliliğe Kapalı Müfredatlar: Almanya'da eğitim müfredatları kültürel çeşitliliği yansıtmamakta, bu da göçmen öğrencilerin kimlik inşasını olumsuz etkilemektedir. Türkiye, müfredat ve öğretmen eğitimi yoluyla kültürel duyarlılığı artırmalı, ayrımcılığı azaltmalıdır.

4. Sonuç ve Öneriler

Almanya'daki Türk kökenli çocuklar ile Türkiye'deki Suriyeli çocukların dil edinim süreçlerine dair karşılaştırmalı analiz, her iki ülkenin eğitim politikalarındaki yapısal benzerlikleri ve çözüm bekleyen kronik sorunları gözler önüne sermektedir. Göç konusunda köklü bir geçmişe sahip olan Almanya'da, eğitim sistemindeki erken ayrıştırma mekanizmaları, kurumsal ayrımcılık ve tek kültürlü eğitim anlayışı, Türk çocuklarının hem akademik başarılarını hem de sosyal entegrasyonlarını sınırlamıştır. Özellikle anadilin bir zenginlikten ziyade entegrasyona engel olarak görülmesi ve eğitim politikalarının uzun süre "geçicilik" varsayımı üzerine inşa edilmesi, nesiller boyu süren bir dezavantaj döngüsü yaratmıştır.

Türkiye örneğinde ise kitlesel göç karşısında daha reaktif ve kısa süreli bir geçmişe sahip olan eğitim politikaları, uluslararası paydaşların desteğiyle okullaşma oranlarını artırmayı

hedeflemiştir. Ancak bu politikaların devletin kalıcı kurumsal hafızasına entegre edilmekten ziyade büyük ölçüde proje temelli ve finansal desteklere bağımlı ilerlemesi sürdürülebilirlik riskleri doğurmaktadır. Özellikle öğrencilerin akademik Türkçe yetkinliğine ulaşamaması ve müfredatın çok kültürlü sınıf gerçekliğine henüz tam uyum sağlayamaması, eğitimin niteliğini düşürmekte ve entegrasyonu yüzeysel bırakmaktadır.

Her iki ülke deneyiminden çıkarılacak temel ders; dil ediniminin teknik bir öğretim süreci olmanın ötesinde, toplumsal eşitliğin inşasında stratejik bir araç olduğudur. Bu bağlamda, göçmen çocuklara yönelik dil politikaları; geçici ve telafi edici yaklaşımlardan sıyrılarak, anadili destekleyen, çok dilliliği pedagojik bir kaynak olarak gören ve yapısal eşitsizlikleri gideren bütüncül bir modele evrilmelidir. Eğitim sistemlerinin göçmen çocukları "sorunlu" olarak etiketlemek yerine, onlara eşit fırsatlar sunacak şekilde yapısal dönüşüme uğraması hem bireysel refah hem de toplumsal uyumun garantisidir.

Elde edilen bulgular ışığında, Suriyeli çocuklara yönelik eğitim müdahalelerinin etkili, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir nitelik kazanabilmesi için yapısal ve pedagojik reformlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, Türkçe öğretim süreçlerinin proje tabanlı geçici çözümlerden arındırılarak Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurumsal bir hafızaya ve statüye kavuşturulması elzemdir. Bu kurumsallaşma, hem nitelikli öğretmen istihdamının sürekliliğini sağlayacak hem de materyal geliştirme süreçlerinin uzun vadeli bir planlama ile yürütülmesine olanak tanıyacaktır.

Akademik ve dilsel gelişim açısından, öğrencilerin anadil yetkinliklerini yitirmeden ikinci dili edinmelerini sağlayacak çift dilli (Arapça-Türkçe) eğitim modelleri değerlendirilmeli; öğretmen yetiştirme programları bu ihtiyaca cevap verecek şekilde güncellenmelidir. Bu yaklaşım, öğrencilerin akademik başarılarını desteklerken kültürel aidiyetlerini korumalarına da zemin hazırlayacaktır. Bununla birlikte, öğretmenlerin çok kültürlü sınıf ortamlarında yetkinlik kazanabilmeleri için 'kültürlerarası pedagoji' ve 'duyarlılık' odaklı hizmet içi eğitim programlarının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu programlar, eğitimcilerin ayrımcı pratiklerden kaçınarak öğrencilerle etkili bir iletişim zemini oluşturmalarını kolaylaştıracaktır.

Öte yandan, entegrasyon sürecinin temel taşlarından biri olarak okul öncesi eğitime öncelik verilmeli; erken dönem dil destek programları ile çocukların ilkokula hazır bulunuşluk düzeyleri artırılmalıdır. Eğitim sürecinin bir diğer sacayağı olan aile katılımını güçlendirmek adına ise, ebeveynlere yönelik rehberlik hizmetleri ve bilgilendirme toplantıları aracılığıyla okul-aile bütünleşmesi sağlanmalıdır.

Son olarak öğretim müfredatının ve ders içeriklerinin, göçmen çocukların kültürel çeşitliliğini yansıtan kapsayıcı bir anlayışla yeniden düzenlenmesi önerilmektedir. Öğrencilerin sınıf ortamında temsil edildiklerini hissetmeleri, sosyal kabullerini ve akademik motivasyonlarını artıracaktır. Tüm bu yapısal düzenlemeler, yalnızca geçici koruma altındaki çocukların eğitim hakkına erişimini güçlendirmekle kalmayacak; aynı zamanda çoğulcu bir toplum yapısının inşasına da katkı sunacaktır.

Kaynaklar

Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Harvard University Press.

Crul, M., ve Vermeulen, H. (2003). The second generation in Europe. *International Migration Review*, *37*(*4*), 965-986. https://www.researchgate.net/publication/239842195_The_second_generation_in_Europe_Introduction

Cummins, J. (2000). *Language, power, and pedagogy: Bilingual children in the crossfire*. Clevedon, England: Multilingual Matters.

Die, G., (2009). Göçmenlerin Anadili Sorunu ve Çözüm Önerileri, Göçmenlerin Anadili Sorunu ve Çözüm Önerileri Sempozyumu, 23-24 Mayıs. http://www.diegaste-online.de/pdf/sempozyum09-kitap-online.pdf

Erdem, B. B. (2017). Geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin sosyal, siyasi ve vatandaşlık hukuku bakımından Türkiye'deki durumları. *Public and Private International Law Bulletin 37 (2)*: 332–351. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/410857

Erkayhan, S. (2008). *1960 sonrası Almanya'da Türk sanatçılar: Göç ve Kültürel Kimlik*. [Doktora Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.

Esser, H. (2006). Migration, language and integration, *AKI Research Review 4*, Berlin: Social Science Research Center Berlin. https://bibliothek.wzb.eu/pdf/2006/iv06-akibilanz4b.pdf

Gogolin, I. (2002). Linguistic and cultural diversity in Europe: A challenge for educational research and practice. *European Educational Research Journal, 1(1)*, 123-138. doi:10.2304/eerj.2002.1.1.3.

Gogolin, I. (2009). "Bildungssprache"- The ımportance of teaching language ın every school subject. In T. Tajmel (Ed.), *Science education unlimited. Approaches to equal opportunities in learning science* (S. 91-102). Münster: Waxmann.

Grosjean, F. (2010). *Bilingual: Life and reality*, Cambridge, Harvard University Press.

Güllüpınar, F. (2011). Alman eğitim sistemi ve dışladıkları: Türk gençlerinin başarısızlıklarının yapısal nedenleri. *Yardım ve Dayanışma, 2 (3)*, 35-55. https://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423938552.pdf

Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. (2021, Ağustos 10). *Kurs Program Onayı*. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara

İçduygu, A. ve Şimşek, D. (2016). Syrian Refugees in Turkey: Towards Integration Policies. *Turkish Policy Quarterly*, 59-69. http://turkishpolicy.com/article/828/syrian-refugees-in-turkey-towards-integration-policies

Küçükkıratlı, H. (2019). *Almanya'da Türk göçmen çocuklarında dil durumu ve dil edinim/öğrenim sorunları üzerine son on yılda yapılan çalışmalar* [Yüksek Lisans Tezi] Necmettin Erbakan Üniversitesi.

MEB (2018). Kapsayıcı eğitim projesi. https://oygm.meb.gov.tr/www/kapsayici-egitim-projesi-inclusive-education/icerik/679

MEB. (2017). Geçici koruma statüsündeki bireylere yönelik rehberlik hizmetleri kılavuz kitabı. Ankara: Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/07143429_ozel_egitim_hizmetleri_kilavuzu.pdf.

Miera, F. (2007). *Country Report on Education: Germany*, Budapest: Central European University. http://emilie.eliamep.gr/wp-content/uploads/2009/08/edumigrom_backgroundpaper_germany_educ.pdf

Miera, F. (2009). Comparing the differentiation within educational systems according to ethnicity and the 'selected minority ethnic groups'. B. Moldenhawer, F. Miera, J. Kallstenius, V. Messing and C. Schiff (Ed.). *Comparative report on education* içinde (s. 16-27). Budapest: Edumigrom.

Süverdem, F. B., ve Ertek, B. (2020). İki dillilik ve iki kültürlülük: Göç, kimlik ve aidiyet. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, *6(2)*, 183-207. https://doi.org/10.34137/jilses.826142

UNICEF (2022). Türkiye'de geçici koruma altında olan Suriyeli çocuklara yönelik eğitim müdahalesinin belgelendirilmesi – Nihai raporu. Ankara, Eylül 2022. https://www.unicef.org/turkiye/media/15891/file

Ünver, C. (2006). Current discussions in the German integration debate: The culturalist vision vs. social equity? *REMi Revue Européenne des Migrations Internationales*, *22(3)*, 3-38. https://doi.org/10.4000/remi.3241

Verdugo, R. R., ve Mueller, C. (2008). Education, social embeddedness, and the integration of the Turkish community in Germany. *European Education, 40(4)*, 3–22. https://doi.org/10.2753/EUE1056-4934400401.

Yılmaz, M. Y. (2014). İki dillilik olgusu ve Almanya'daki Türklerin iki dilli eğitim sorunu. *Electronic Turkish Studies, 9(3),* 1641-1651. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.6216

Mobile-Assisted Language Learning (MALL) in Türkiye's K–12 English Education: A PRISMA-Based Systematic Review (2020–2025)

Govher YAZDURDYYEVA
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
govher0803@gmail.com

Assoc. Prof. Fidel ÇAKMAK
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
fidel.cakmak@alanya.edu.tr - ***0000-0002-3285-7661***

ABSTRACT

This study is a systematic review using the PRISMA model to examine the views and attitudes of K-12 students in Türkiye towards mobile learning while learning a foreign language. The research design employed in this study was the PRISMA model, and a systematic review was conducted. Additionally, 70 studies on mobile learning were reviewed, and 25 articles were selected using inclusion and exclusion methods to examine the research design focusing on mobile learning. The findings of this study reveal that applications, particularly those focused on vocabulary teaching and similar to Quizlet and Kahoot, are widely used in foreign language learning. The study indicates that learning a foreign language using mobile applications is becoming an increasingly important research focus.

Keywords: Mobile learning for language learning, K-12, Türkiye, Foreign language learning, Systematic Review

1. INTRODUCTION

In recent years, mobile learning has increased in the field of education and training, and it supports language learning, especially at the K-12 level, by making it a more natural process and ensuring lasting learning. Research and studies conducted worldwide and in Türkiye highlight the importance of mobile applications and their use in the classroom for student motivation, classroom interaction, and self-learning processes. According to the study by Yavaş and Başal (2024), the use of technological and digital tools in English teaching, particularly the role of vocabulary applications in vocabulary teaching, provides positive feedback on student development. Starting the use of such applications from young age groups allows students to use them widely not only in the classroom but also outside the classroom. Demir (2024) emphasizes in his study that mobile applications improve vocabulary learning, listening activities, and speaking skills, and that teachers integrate them more easily into their lessons, making the lesson flow easier. In line with these developments, schools are incorporating mobile tools, game-based learning applications, digital platforms, and interactive activities into their lesson content with the aim of integrating them into the lesson processes. In foreign language learning, interaction provides an advantage in terms of sensory learning and accessibility. In this context, in the study by Arıkan and Peçenek (2024), all lesson activities and the lesson environment targeting all language skills and sub-skills in foreign language teaching enriched with digital applications allow students to have positive beliefs about belonging to the lesson and perceptions of interaction. In addition, the widespread use of mobile-supported learning tools in Türkiye, along with the national digital platform EBA, QR code textbooks, and mobile-based links, are among the most prominent features. Karanfil and Özet (2021), in their study, stated that due to the short class durations in Türkiye, the infrastructure provided by EBA and the Memrire application, with its gamified and self-learning method, contribute to students' vocabulary development in order to contribute to autonomy, motivation, and vocabulary development. In K-12 English teaching, it positively affects vocabulary teaching, speaking practice, and student motivation. However, differences in infrastructure and inequality on digital platforms, as well as differences in teacher pedagogical and usage tool competencies, are among the determining factors. Similarly, Solmaz and Coşkun's (2024) findings indicate that students, along with internet access, perceive mobile applications as motivating and positively impacting their development in language learning. This reveals the reasons for mobile learning from a lesson and pedagogical perspective. TPACK explains how teachers can effectively use technology pedagogically, TAM emphasizes its usability and benefits, and UTAUT frames the theoretical basis of the models with mobile learning, which forms the basis of the research.

In light of these studies, when existing studies are examined in terms of design, sample, and scope, it is seen that the studies differ considerably. Looking at school levels, differences in methodologies are noticeable in terms of short-term studies, experimental designs, survey-based studies, and document studies, considering preschool, primary, middle, and high school levels. These differences make it difficult to evaluate and examine all aspects of mobile-based English teaching and the findings from a K-12 perspective. Furthermore, some studies in the

literature include higher education, while others focus on general technologies in education, and by extending age ranges, they make it impossible to analyze the unique dynamics within the K-12 context. In the review by Çukurbaşı Çalışır, Sabuncu, and Kışla (2022), the most frequently researched topic is learning, achievement, and attitude, where teaching method, technology usability, and mobile applications are the dependent variables, and the extent to which mobile learning and technological tools contribute to learning is investigated. Therefore, this study aims to systematically synthesize mobile learning studies in English at the K-12 level conducted in Türkiye between 2020 and 2025, and to present the trends, approaches and tools used, challenges encountered, and educational opportunities in a broader and more comprehensive manner. In this context, three fundamental questions will be examined from a broad perspective.

Research questions:

1. Which trends and themes have been emphasized most in research on K-12 mobile learning in Türkiye?
2. In terms of teaching approaches, which mobile tools, skill areas, and teaching approaches are among the most frequently encountered topics?
3. What are the limiting and facilitating factors that affect mobile applications in classroom settings?

2. LITERATURE REVIEW

2.1. The Development of Mobile Learning in K-12 Education in Türkiye

In recent years, English language teaching based on mobile learning environments has become widespread in Türkiye, and along with this, there is a need for mobile applications in or outside the classroom to make lessons more efficient and effective. Applications tailored to the age and level of students help them develop habits of learning English through mobile learning and contribute to their learning processes (Tuncer Can, Küçük, & Şimşek, 2020). Along with this, the use of interactive whiteboards in lessons, content on EBA (Educational Information Network), the presence of QR codes in textbooks, and the widespread use of digital applications have increased. Similarly, Demir (2024) points out in his study that in order to increase students' satisfaction and motivation towards the lesson while learning a second language in schools in Türkiye, the use of applications that support various language skills and the development of studies in this area are necessary. According to Karaya and Bozkurt's (2022) studies on the use of mobile applications, mobile applications and technologies increase students' interaction in the lesson by affecting affective factors such as motivation, and help them take more responsibility by obtaining learning opportunities. As a result of these processes, students will play an active role in developing their speaking skills, influencing their attitude and motivation towards the lesson and enabling them to speak more comfortably.

2.2. Use and Types of Mobile Applications in Türkiye

In recent years, mobile applications such as EBA, Memrise, Duolingo, QR-supported lesson content, and mobile applications have become widespread and important in teaching English lessons in state schools in Türkiye. In her study, Ergün Elverici (2023) emphasizes that integrating the Voki application into lesson activities to improve students' speaking skills supports their speaking skills, increases their motivation towards the lesson, increases their satisfaction with the learning process, and creates a useful learning environment in these digital learning skills. According to research, the use of mobile applications is mostly seen in speaking, vocabulary learning, and improving listening skills. In their study, Karanfil and Özet (2021) state that the Memrise application, with its competitive, gamified growing tree interface provided by teachers, strengthens students' awareness and desire in vocabulary learning by transferring vocabulary from short-term to long-term memory. Similarly, Kabadayı (2021) points out that there is no significant difference between mobile learning and face-to-face learning when teaching certain idioms in English, and notes that students are more positively inclined towards mobile learning. In addition, she separately examined the extent to which mobile learning affects students' writing skills, pronunciation, attitude towards the lesson, and readiness in language education. The use of mobile applications in foreign language teaching generally yields positive results by improving students' vocabulary, motitrabvation towards the lesson, student interaction, and overall performance in the language learning process (Yavaş & Başal, 2024; Kurtoğlu, 2021; Atalan, 2022; Solmaz & Coşkun, 2024; Ergün Elverici, 2023). In Türkiye, both in-class and out-of-class learning are gaining great importance; students have the opportunity to improve their language skills outside of the classroom through mobile applications.

2.3. Effects on students' attitudes, motivation, and success.

Studies conducted in Türkiye have shown that mobile learning has positive effects on students' success, attitudes, and motivation. In their study, Kurt Dizbay and Alacapınar (2023) mention that mobile-supported course content in the experimental group, which indispensably affects success, positively contributed to the student's performance in the course. According to Can, Küçük & Şimşek (2020), students use mobile applications more for watching videos, listening to music, playing games, taking photos, and accessing the internet for instant messaging. Furthermore, it has been observed that high school students use mobile applications more than elementary school students, and this positively impacts their learning. While mobile applications at the primary and secondary school levels are mostly used for taking photos, watching videos, and reviewing lessons, mobile usage in high school groups is seen to be more focused on perception and comprehension skills. In addition, Solmaz and Coşkun (2024) emphasize in their study that high school students integrate various social media platforms and mobile applications, especially applications like Duolingo, into their daily lives, using these tools to improve their pronunciation skills and vocabulary, thus making language learning more enjoyable.

2.4. Digital Literacy, TPACK, and Technology Acceptance in the Teacher Dimension

For English teachers in Türkiye, the most important element is their digital literacy in order to integrate mobile applications and technologies into their lessons and encourage their students to use them effectively. Söğüt (2021), in his study, emphasizes that the effectiveness of mobile applications can be enhanced by conducting activities such as word puzzles, word-picture matching, and fill-in-the-blank exercises, where teachers evaluate students' vocabulary by answering specific questions, thus making learning more permanent. Such activities conducted by teachers within the classroom will motivate students to learn the language more. In his study comparing Quizlet and Kahoot applications in English vocabulary learning, Kurtoğlu (2021) emphasized that the Kahoot application's interface motivated students more towards the lesson. Studies on the effectiveness of these applications and the extent to which they improve student learning are becoming increasingly important. Similarly, Bostan and Şener (2021) emphasize in their study that the ability of teachers to effectively use their technological, material, and pedagogical knowledge by combining them is an important element in the use of mobile applications, which continue to gain more importance in the education process. It is important for teachers to play an active role in this process, ensuring that the materials used in the lessons aim to increase student motivation and interest in the subject.

2.5. Methodological Trends and Limitations in Research

Studies conducted in Türkiye after 2020 generally focus on short-term experiments, scale-based attitude studies, and mixed methods approaches. Studies conducted so far after 2020 show that while the effectiveness of one or two applications in the classroom environment is emphasized, studies measuring student achievement more comprehensively are limited (Kurt Dizbay & Alacapınar, 2023). Most MALL research in Türkiye focuses primarily on vocabulary learning and speaking practice. The study observes that with the development of technology, mobile learning has yielded effective results in early foreign language learning, and these mobile applications have a significant impact on language learning regardless of time and place. However, it emphasizes that strong pedagogical design is important for teachers to ensure an efficient process (Davudova & Türel, 2022). In line with these studies, it is observed that research on mobile learning in classroom settings is clearly limited in the literature, highlighting a methodological gap in mobile-assisted learning (Kurt Dizbay & Alacapınar, 2023; Özsarı & Saykılı, 2020; Çukurbaşı Çalışır et al., 2022; Karakaya & Bozkurt, 2022). This study observed that there are few long-term studies measuring the effects of mobile learning. In addition, studies examining classroom applications in real time are limited, and studies that comprehensively address regional inequalities, especially short-term studies at all levels, are observed. Accordingly, this study, addressing the limitations in the literature, will be conducted as a qualitative research using the Prisma model as a metasynthesis, comparing and synthesizing studies conducted between 2020 and 2025.

3. METHODS

3.1. Research method

The aim of this research was to systematically review and synthesize experimental studies based on mobile learning in English teaching at the K-12 level in Türkiye. In this study, the articles published to date were reviewed according to the PRISMA 2020 reporting process, which is accepted in international studies (Page et al., 2021). The reason for choosing mobile-assisted language learning in Türkiye is the significant differences in methodology, sampling, and design compared to other studies in the field. This research aims to bring together existing studies to understand trends, identify methodological gaps in the studies, and achieve more effective results in terms of application (Snyder, 2019).

3.2. Research Strategy

In the research process, major search sites that are internationally recognized and publicly accessible were used. Among these databases, Google Scholar, DergiPark, and YÖK Thesis Articles Center were used to apply a detailed research strategy. These articles were researched using specific keywords, such as "K-12", "primary school", "middle school", "high school", and "studies in Türkiye". The search process focused specifically on studies published between 2020 and 2025. As a result, the bibliography management tool was used to identify duplicate studies within the tool.

3.3. Inclusion and Exclusion Criteria

Certain points were given special attention during the inclusion process. First, the study was conducted and implemented in Türkiye. Secondly, the topic of English education and teaching in the K-12 context was discussed. Thirdly, this study considered mobile applications, site tools, game-centric sites, and various game-related tools compatible with mobile learning. Finally, experimental data was collected and compiled into a report. Studies conducted with university students were excluded. Secondly, studies that are not directly related to mobile learning but are technology-related have been excluded. Third, articles that are conceptual and primarily review-oriented were excluded from a theoretical perspective. Fourth, articles published before 2020 were not included. Finally, those who did not have access to the articles were not included. In this study, 70 articles were reviewed, 25 were included, and the remaining 45 were excluded based on the criteria mentioned above.

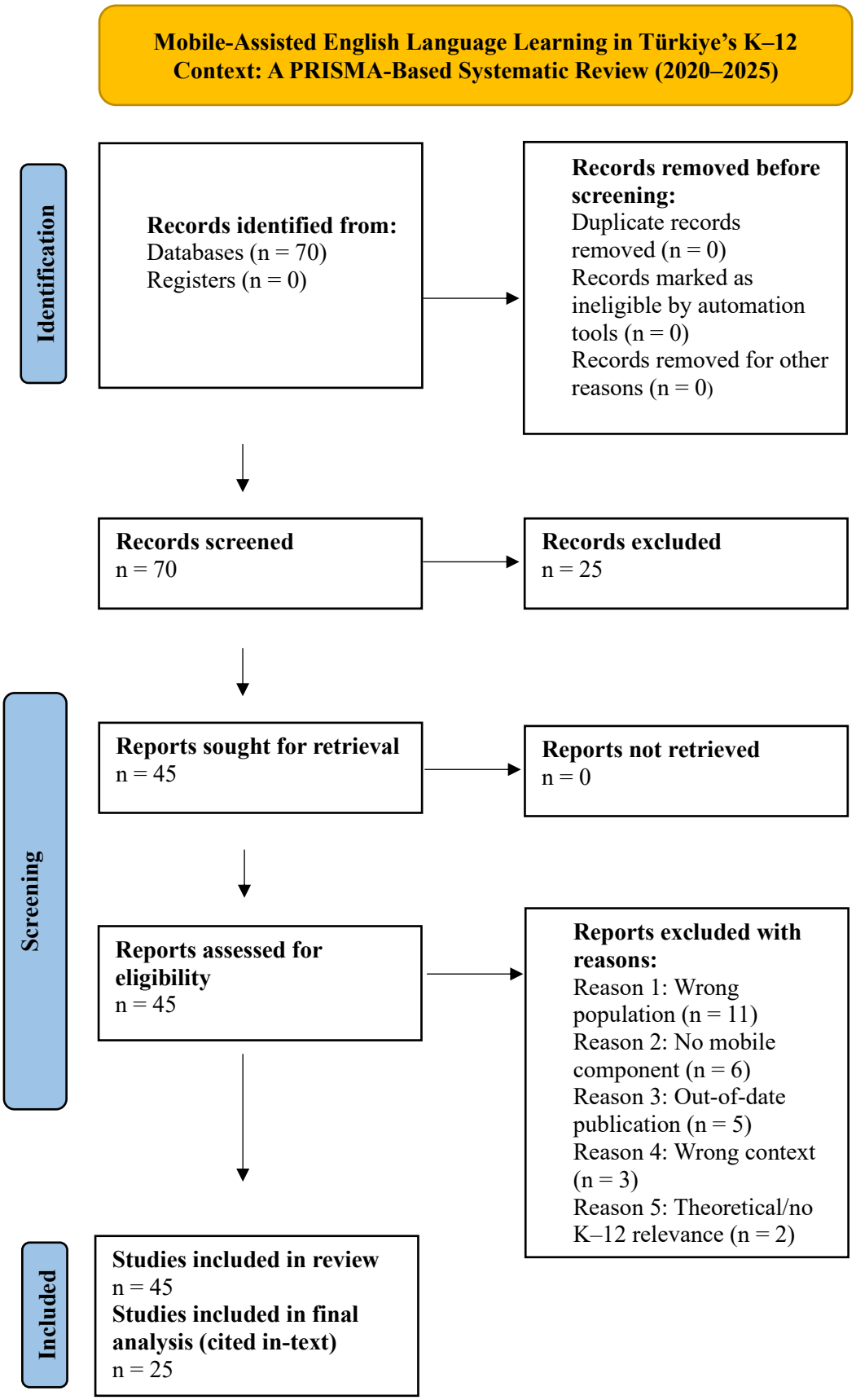

Figure 1. PRISMA 2020 FLOW DIAGRAM

3.4. Data Segregation and Coding

In this study, the included studies were analyzed separately as primary school, middle school, and high school in terms of year, research design, and sample level. In addition, the number of participants, the mobile device used, and the expected vocabulary, speech, and motivation gains of the students were examined. In this study, data collection tools and main findings are systematically separated from the main findings. The data analysis of this study was approached with a content-based inductive coding approach. The developmental study process has been addressed through the fundamental principles put forward by Braun and Clarke (2006). Similar findings were grouped together and coded according to a specific category. This study comprehensively investigates the main features, methodological differences, and overall results of mobile learning applications for K-12 students in Türkiye.

3.5. Quality Assessment

In this study, in order to measure the quality of the research in terms of methodology, the degree of openness of the sample, the validity of the collected data tools, the consistency of the methodology, and the visibility and consistency of the findings in the analysis process were of great importance. According to the overall quality table, systematic reviews are considered the most commonly used method in the evaluation process (Tranfield et al., 2003). In this study, the evaluation process was assessed in terms of how to increase the reliability of trend-showing studies collected in the final stage.

4. RESULTS

This study utilized the inclusion and exclusion method from the PRISMA model. Out of 70 articles reviewed, only 25 were included in the analysis process. The outlines of the 25 studies included in this study are discussed with the following data.

4.1. Types of Research and Sample Levels

When considering research designs in this study, experimental and quasi-experimental studies are prominent. Generally, studies are based on 60% (n=15) experimental and half-experimental studies. In this study, mixed methods were used at a rate of 20% (n=5), and qualitative studies were also used at a rate of 20% (n=5). The sample sizes in this study were calculated as follows: 32% (n=8) at the primary school level, 48% (n=12) at the middle school level, and 20% (n=5) at the high school level.

4.2. RQ1: Which trends and themes have been emphasized most in research on K-12 mobile learning in Türkiye?

According to the analysis results in this study, the majority of the studies date back to after 2020, and the study was mostly conducted using quantitative and mixed methods. There are studies showing that a large proportion of students use mobile applications for language learning. The majority of these studies examine how students learn individually while using mobile applications, and how they learn independently outside of the classroom. The vast majority of studies on mobile learning examine its effects on increasing student motivation and interest in the course.

4.3. RQ2: In terms of teaching approaches, which mobile tools, skill areas, and teaching approaches are among the most frequently encountered topics?

A large portion of the research on mobile learning applications for foreign language learning focuses on vocabulary teaching. According to research results, mobile learning has an impact on vocabulary in 60% (n=15) of cases. Listening skills account for 20% (n=5), and speaking skills for 12% (n=3). Studies addressing all factors affecting motivation and success in lessons account for 8% (n=2). According to studies on language learning, Memrise, Duolingo, and Kahoot are among the most widely used applications. Studies focusing on these applications account for 52% (n=13). In addition, educational websites and teacher-developed applications used in lessons accounted for 24% (n=6). When the applications used are examined in terms of teaching methods in the majority of studies, it has been revealed that the applications play a supportive role within the lesson and complement the deficiencies in teaching. These studies have shown that mobile learning applications are generally addressed in shorter timeframes, typically between 2 and 8 weeks.

4.4. RQ3: What are the limiting and facilitating factors that affect mobile applications in classroom settings?

According to the study, while mobile applications offer convenience in foreign language learning, they also have some limiting factors. The studies show that mobile applications support in-class instruction and facilitate lesson planning. Generally, teachers' digital literacy leads to more effective lessons, and this also shows that learning through mobile learning yields better results. In addition, mobile learning through language learning motivates students to learn more, supports their learning, and helps them develop a positive attitude towards learning foreign languages thanks to its engaging content. Despite all this, the limiting factors affecting mobile learning make it difficult to prevent it from playing a more effective role in the classroom. Studies show that inadequate infrastructure and technological equipment in schools, as well as internet access problems in some areas, restrict language learning through mobile learning. At the same time, teachers' lack of technological knowledge and experience regarding mobile learning also limits the application of mobile applications in foreign language learning in the classroom. Studies indicate that, in order to make mobile learning in the classroom more

effective in foreign language learning, schools need not only their infrastructure problems addressed, but also teachers need to undergo in-service training on this subject.

5. FINDINGS

5.1. General views on research into mobile learning.

This study focuses on studies on mobile learning in Türkiye. These studies were analyzed using quantitative and mixed methods methods. Demir (2024), in his study, emphasizes that with the development of technological infrastructure in Türkiye, students benefit from mobile learning applications in their lessons to learn a second language. Similarly, Çukurbaşı Çalışır et al. (2022) state in their study that the aptitude of students and teachers for mobile learning has a positive impact on language development. Karakaya and Bozkurt (2022) similarly emphasize in their study that mobile applications, due to the convenience of phones and tablets today, reach a wider audience and create an environment where students can learn new information independently. Özsarı and Saykılı (2020), in their study, emphasize that mobile learning helps students develop autonomous, critical, and creative thinking skills, enabling them to synthesize information they do not know in a foreign language and learn through mobile learning applications.

5.2. Achievements in language skills in mobile applications.

According to the study results, one of the main reasons students generally prefer mobile applications when learning a foreign language is for vocabulary learning. The results of the experimental and quasi-experimental studies examines have shown that mobile applications play a more effective role in vocabulary teaching compared to other language skills. The main reasons for this include the fact that mobile applications are preferred because they help students reinforce the information they have learned, provide feedback on areas where they need improvement, and allow them to progress at their own learning pace. In addition, studies highlight that applications such as Kahoot, Quizlet, and Memrise, which are among the most emphasized, have a significant impact on students' language development (Söğüt, 2021, Kurtoğlu, 2021, Çaparlar, 2021, Atalan, 2022, Salman & Akay, 2022). Thanks to the game-like interface of the applications and their ability to invite student interaction, they help increase student interest in the lesson and make the information they learn more permanent. Morever, it is based on findings from studies that it positively affects students' language development and makes learning more enjoyable.

5.3. Restrictive and facilitative factors affecting the use of mobile applications in the classroom.

The studies examined in this research reveal that while mobile learning applications are facilitative in language learning, there are also restrictive factors. In another study, it was also shown that mobile applications containing game-based activities designed to improve the literacy and letter recognition and reading skills of children with special needs in primary and

secondary schools, when carefully integrated into the lesson content, facilitate their learning both in the classroom and at home, effectively helping them to fill in their gaps (Özbek and Torppa, 2025). The facilitating aspects of mobile applications have been examined as factors that encourage more active student participation in lessons, increase their motivation, and support the lesson content presented within the course. Furthermore, it leads to students having positive opinions about mobile applications and coming to class more willingly and without prejudice. Conversely, the studies examined show that inequality in infrastructure and internet access in schools are among the restrictive factors. Furthermore, factors that hinder the effective use of mobile applications in the classroom include teachers' lack of technological and subject matter knowledge, which negatively impacts their effectiveness. Based on these findings, it was determined that there is a significant relationship between teachers' technological prior knowledge and institutional support in order to successfully implement mobile applications in the classroom, and whether the teachers are digitally proficient enough.

6. DISCUSSIONS

6.1. Studies on language skills and vocabulary teaching in language instruction through mobile learning.

According to the results of this study, when foreign language speaking is examined in terms of language skills, it is seen that vocabulary teaching is among the most emphasized topics. Yavaş and Başal (2024), in their study, emphasize that mobile applications such as Voki, Powtoon, Wordwall, Animaker, and Hotpotatoes are preferred among students to support vocabulary development, and that studies on these applications have increased since 2021. In addition, Söğüt's (2021) study measured the effect of the Duolingo application in control and experimental groups among 7th and 8th graders, and showed that students in the experimental group achieved better results in vocabulary learning. Similarly, Kurtoğlu (2021), in his study, mentions that the interface of the Kahoot application is fun and encourages students to learn. It has been shown that the Quizlet application enables students to acquire more permanent knowledge by teaching vocabulary with different methods and by having them repeat (Çaparlar, 2021., Atalan, 2022).

6.2. Analysis of mobile applications in terms of language skills.

In addition, studies have shown that mobile applications do not always have positive effects. Salman and Akay (2022) state in their study that web applications or sites, in addition to teaching vocabulary to students, also have the disadvantage of altering their emotional states and often lead to students becoming bored with the same things. Therefore, mobile applications need to be examined more carefully in terms of education and design before being implemented. Looking at studies on speech content, it has been examined that the studies are more measured. Furthermore, studies on speech development mention that in a study using the Voki application with both experimental and control groups to improve students' speech skills, students gave positive feedback towards the application, indicating that it allowed them to improve themselves in this area. In contrast to these studies, Davudova and Türel (2022), in their study

comparing the Duolingo and Memrise applications used by students to improve their second language, emphasize that the Memrise application provides information in written, audio, and video formats and that the evaluation of the student follows the same process, highlighting that this application was adopted more by students and gave good feedback. This research indicates that mobile applications should not only focus on vocabulary learning but also incorporate other skills.

6.3. An examination of students' thoughts on mobile applications, frequency of acceptance, and their effects on their academic lives.

Can, Küçük & Şimşek (2020), in their study on the use of mobile applications, stated that the age group of students affects the frequency of mobile application use, and that high school students use them more frequently during the day than primary and middle school students. They also indicated that these applications should be geared towards students' creative thinking and producing something. In this study, it is known that students in Türkiye have attitudes towards the use of applications as a factor supporting language development. In addition, students prefer mobile applications to improve their foreign language skills and believe that they can develop their skills autonomously outside of class, and these applications also have a positive impact on students' academic success in foreign languages (Solmaz & Coşkun, 2024; Kurt Dizbay & Alacapınar, 2023; Aksak Kömür & Okur, 2024; Arıkan & Peçenek, 2024).

6.4. The role of teachers' professional competence and school infrastructure in the development of mobile learning applications.

On the other hand, according to the findings of this study, the digital and pedagogical competence of teachers working in schools in Türkiye and their integration of technology into the lesson are at a critical point. In addition, some studies mention that there are different shortcomings in encouraging students to use mobile applications in the classroom. According to a study conducted in Türkiye with high school students on the integration of technology into lessons and the teachers' technological and pedagogical content knowledge, students stated that their opinions towards mobile learning applications were positive and that they improved themselves in vocabulary learning and other skills (Bostan & Şener, 2021). Furthermore, they emphasize that due to infrastructure and access problems in schools, students lag behind in language learning through mobile applications (Bayrak & Liman-Kaban, 2024; Özkan & Aşık, 2023; Atadil-Kuzucu & Kartal, 2020; Özsarı & Saykılı, 2020). In this regard, mobile applications for foreign language learning should not only rely on the dedication of teachers, but also the factors that limit the retention and effectiveness of language learning through these applications must be eliminated. Therefore, based on these findings, it is necessary to improve foreign language learning through mobile learning in Türkiye. Therefore, it is essential to provide in-service training to teachers in schools to improve their competencies in this area, and the factors that limit learning through mobile applications, such as infrastructure and technical problems in schools, need to be monitored and improved.

7. CONCLUSIONS

This study concluded that students' attitudes towards mobile learning are positive. Studies conducted to date have been quantitative and mixed methods. However, when considering mobile learning in foreign languages, teachers' pedagogical competence has been identified as the most important factor. In addition, the infrastructure and other technological resources in schools highlight the need for better elements that influence mobile learning. The vast majority of studies on mobile learning have focused on specific skills and have been conducted in short periods; instead, they need to be spread over longer periods and address language skills in a more balanced way.

7.1 Limitations

This study focuses solely on mobile learning at the K-12 level conducted in Türkiye. The studies examined are mostly word-focused. Furthermore, the analyses included in the study are generally quantitative and short-term. Furthermore, there is a significant lack of diversity among the studies included in the prism.

7.2 Future Studies

Since this study focuses solely on vocabulary, future research should explore mobile learning initiatives that also address speaking, listening, and writing skills. In addition, it is important to conduct more comprehensive research on mobile learning in the preschool age group.

REFERENCES

1. Aksak Kömür, İ., & Okur, M. R. (2024). Preferences and views of school students on the integration of MOOCs in performance tasks of EFL courses. *Journal of Learning for Development, 11*(2), 369–381.

2. Arıkan, A., & Peçenek, D. (2024). The effects of English language teaching enriched with digital applications on teacher cognition and student beliefs. *Dil Dergisi, 175*(2), 27–70. https://doi.org/10.33690/dilder.1493666

3. Atadil-Kuzucu, E., & Kartal, G. (2020). Technology and content integration for English language learners in a vocational high school. *Journal of Computer and Education Research, 8*(15), 114–135. https://doi.org/10.18009/jcer.656133

4. Atalan, E. (2022). *The use of Quizlet in teaching vocabulary to 9th grade EFL students* (Master's thesis). Anadolu University, Turkey.

5. Bayrak, C., & Liman-Kaban, A. (2024). Understanding the adoption and usage of gamified web tools by K–12 teachers in Turkey: A structural equation model. *Education and Information Technologies*. Advance online publication.

6. Bostan, D., & Şener, S. (2021). The role of technological pedagogical content knowledge (TPACK) of English teachers on high school learners' acceptance of mobile learning tools. *Shanlax International Journal of Education, 9*(S1), 42–52. https://doi.org/10.34293/education.v9iS1-May.3998

7. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

8. Can, T., Küçük, S., & Şimşek, I. (2020). Examining K–12 students' preferences and attitudes on mobile learning. *International Journal of Technology in Teaching and Learning, 15*(2), 95–108.

9. Çaparlar, İ. (2021). *İngilizce kelime öğrenmede çevrimiçi uygulamaların etkileri ve öğrenen görüşleri: Quizlet uygulaması* (Master's thesis). Balıkesir University, Turkey.

10. Çukurbaşı Çalışır, E., Sabuncu, F. H., & Kışla, T. (2022). Mobile learning in grades K–12: A literature review. *Journal of Educational Technology & Online Learning*, *5*(4), 1000–1029. https://doi.org/10.31681/jetol.1145967

11. Davudova, E., & Türel, Y. K. (2022). Evaluation of mobile applications in foreign language learning at early age. *Journal of Educational Technology & Online Learning*, *5*(3), 738–753. https://doi.org/10.31681/jetol.1158662

12. Demir, Y. (2024). Content analysis of doctoral research on mobile-assisted language learning in Türkiye. *Edutech Research*, *2*(1), 110–122.

13. Ergün Elverici, S. (2023). Mobile assisted language learning: Investigating English speaking performance and satisfaction. *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*, Special Issue 13, 1305–1317. https://doi.org/10.29000/rumelide.1379355

14. Kabadayı, A. (Ed.). (2021). *Bridging theory and practices for educational sciences*. Livre de Lyon.

15. Karakaya, K., & Bozkurt, A. (2022). Mobile-assisted language learning (MALL) research trends and patterns through bibliometric analysis: Empowering language learners through ubiquitous educational technologies. *System*, *110*, 102925. https://doi.org/10.1016/j.system.2022.102925

16. Karanfil, F., & Özet, M. N. (2021). How EBA (Educational Informatics Network) platform and Memrise may help EFL learners: A review for state school EFL learners in Turkey. *Journal of Foreign Language Education and Technology*, *6*(1), 76–91.

17. Kurtoğlu, U. (2021). *Vocabulary teaching through Web 2.0 tools: A comparison of Kahoot! and Quizlet* (Master's thesis). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turkey.

18. Kurt Dizbay, A., & Alacapınar, F. G. (2023). Effects of using mobile-assisted digital context in classroom on student achievement. *Journal of Educators Online*, *20*(1), 1–25.

19. Özbek, A. B., & Torppa, M. (2025). Developing an early literacy mobile app: Design process and testing the app with children with special needs. *Education and Information Technologies*, *30*, 20573–20596. https://doi.org/10.1007/s10639-025-13599-1

20. Özkan, T., & Aşık, A. (2023). Investigating technology integration into English language coursebooks: A systematic evaluation. *Journal of Learning and Teaching in Digital Age, 8*(2), 291–302. https://doi.org/10.53850/joltida.1249220

21. Özsarı, G., & Saykılı, A. (2020). Mobile learning in Turkey: Trends, potentials and challenges. *Journal of Educational Technology & Online Learning, 3*(1), 108–132. https://doi.org/10.31681/jetol.670066

22. Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., Shamseer, L., Tetzlaff, J. M., Akl, E. A., Brennan, S. E., … Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. *BMJ, 372*, n71. https://doi.org/10.1136/bmj.n71

23. Salman, M., & Akay, C. (2022). Web 2.0 araçlarının ortaokul öğrencilerinin yabancı dilde kelime öğrenme stratejilerine ve başarılarına etkisinin incelenmesi: Bir karma yöntem araştırması. *Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*(2), 362–388.

24. Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research, 104*, 333–339. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.07.039

25. Solmaz, O., & Coşkun, Z. (2024). Exploring high school students' acceptance and use of mobile applications for English language learning. *Journal of Language Education and Research, 10*(2), 636–661.

26. Söğüt, Ş. (2021). *The effects of Mobile-Assisted Language Learning (MALL) on Turkish EFL students' vocabulary learning* (Master's thesis). İstanbul Sabahattin Zaim University, Turkey.

27. Tranfield, D., Denyer, D., & Smart, P. (2003). Towards a methodology for developing evidence-informed management knowledge by means of systematic review. *British Journal of Management, 14*(3), 207–222. https://doi.org/10.1111/1467-8551.00375

28. Yavaş, O., & Başal, A. (2024). Technology in English vocabulary instruction for K–12: A systematic literature review. *The Literacy Trek, 10*(2), 146–172. https://doi.org/10.47216/literacytrek.1535630

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE METİN ALTI SORULARININ BİLİŞSEL DÜZEYDE KARŞILAŞTIRILMASI: A2–B1 SEVİYELERİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA

Öğr. Gör. ZEYNEP ARICI,
İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi
zarici@gelisim.edu.tr
ORCID ID: 0009-0009-5866-5922

Öğr. Gör. Gizem TÜRE,
İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi
gture@gelisim.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-6409-6027

ÖZET

Okuma becerisi, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metni anlamlandırma, yorumlama ve metinler arası ilişkiler kurma sürecinin merkezinde yer alan temel bilişsel becerilerden biridir. Ders kitaplarında yer alan okuma metinleri ve bu metinlere eşlik eden metin altı soruları, öğrencilerin dili nasıl işlediğini, metinle hangi düzeyde etkileşim kurduğunu ve bilişsel süreçlerini nasıl ilerlettiğini belirleyen önemli öğretim araçlarıdır. Dil seviyelerine uygun olarak yapılandırılan metin ve soru türleri, öğrenenin bilişsel gelişim hızını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde farklı seviyelerde kullanılan okuma materyallerinin ve bu materyallere bağlı soru türlerinin bilişsel düzey açısından incelenmesi, öğretim sürecinin niteliğini değerlendirmek bakımından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, “Yeni İstanbul Türkçe Ders Kitabı A2” ve “Yeni İstanbul Türkçe Ders Kitabı B1” seviyelerinde yer alan okuma metinleri ile bu metinlere ait metin altı soruları bilişsel düzey açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırmanın veri kaynağını söz konusu ders kitaplarında bulunan toplam 36 okuma metni ve bu metinlere yönelik hazırlanan metin altı soruları oluşturmaktadır. Nitel araştırma yaklaşımıyla yapılandırılan çalışma, doküman analizi yöntemiyle yürütülmüştür. Analiz sürecinde sorular, basitten karmaşığa doğru ilerleyen altı bilişsel kategori çerçevesinde sınıflandırılmıştır.

Elde edilen bulgular, A2 düzeyinde metin altı sorularının ağırlıklı olarak hatırlama ve anlama basamaklarını hedeflediğini göstermektedir. B1 düzeyinde ise temel bilişsel basamakların yanı sıra analiz ve değerlendirme düzeyinde soruların arttığı tespit edilmiştir. Ancak her iki seviyede de uygulama ve değerlendirme basamaklarının sınırlı kaldığı görülmektedir. Sonuç olarak çalışma, dil seviyesi yükseldikçe bilişsel derinliğin arttığını ortaya koymakla birlikte, üst düzey bilişsel becerilerin daha dengeli biçimde desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okuma becerisi, metin ve metin altı soruları, metinlerdeki bilişsel alanlar, Bloom taksonomisi.

1. GİRİŞ

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde okuma becerisi, öğrenenlerin dile ilişkin girdiye erişimini sağlayan temel bir beceri olmanın ötesinde; anlamlandırma, yorumlama, çıkarım yapma ve metinler arası ilişki kurma gibi üst düzey bilişsel süreçleri harekete geçiren çok boyutlu bir öğrenme alanı sunmaktadır. Okuma süreci, yalnızca yazılı sembollerin çözümlenmesiyle sınırlı kalmamakta; öğrenenin metinle etkileşime girerek bilgiyi yapılandırmasını, önceki bilgi ve deneyimleriyle ilişkilendirmesini ve yeni anlamlar üretmesini gerektirmektedir. Bu yönüyle okuma, dil öğretiminde hem bilişsel hem de pedagojik açıdan merkezi bir konumda yer almaktadır (Grabe, 2009; Nation, 2007).

Dil öğretiminde okuma becerisinin etkili biçimde geliştirilmesi, büyük ölçüde ders kitaplarında yer alan okuma metinleri ve bu metinlere eşlik eden metin altı sorularının niteliğiyle ilişkilidir. Metin altı soruları, öğrencinin metni nasıl işleyeceğini, hangi bilişsel adımları izleyeceğini ve metinle ne tür bir zihinsel etkileşim kuracağını belirleyen temel öğretim araçlarıdır. Bu sorular aracılığıyla öğrenen, metindeki bilgiyi tanımakta, anlamlandırmakta, yorumlamakta ve gerektiğinde yeni bağlamlara aktarmaktadır. Dolayısıyla metin altı sorularının yalnızca metni kontrol etmeye yönelik değil, öğrenenin bilişsel gelişimini destekleyici biçimde yapılandırılması gerekmektedir.

Yabancı dil öğretiminde kullanılan ders kitaplarının çoğu zaman öğrenen seviyelerine göre düzenlendiği bilinmektedir. Ancak bu düzenleme, yalnızca dilbilgisel zorluk düzeyi veya sözcük dağarcığıyla sınırlı kalmamalı; aynı zamanda metinlere yöneltilen soruların talep ettiği bilişsel süreçler açısından da ele alınmalıdır. Dil seviyeleri ilerledikçe öğrenenden beklenen bilişsel işlemlerin de niteliksel olarak farklılaşması beklenmektedir. Başlangıç ve orta düzeylerde metni tanıma ve temel anlama ön plandayken, daha üst seviyelerde çözümleme, değerlendirme ve üretim gibi üst düzey düşünme becerilerinin devreye girmesi gerekmektedir.

Bu noktada bilişsel hedeflerin sistematik biçimde sınıflandırılmasına olanak tanıyan kuramsal çerçeveler önem kazanmaktadır.

Bu bağlamda eğitim bilimleri alanında yaygın biçimde kullanılan Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi, öğrenme hedeflerini bilişsel düzeyler açısından ele alan işlevsel bir sınıflandırma sunmaktadır. Taksonomi, öğrenme sürecini yalnızca bilgi edinimiyle sınırlamamakta; bilginin işlenmesi, dönüştürülmesi ve yeniden üretilmesi gibi daha karmaşık bilişsel süreçleri de kapsamına almaktadır (Anderson & Krathwohl, 2001). Dil öğretiminde bu taksonominin kullanılması, ders materyallerinin ve etkinliklerin bilişsel açıdan dengeli biçimde yapılandırılmasına katkı sağlamaktadır.

Türkiye'de son yıllarda Türkçe ders kitaplarında yer alan okuma metinleri ve metin altı sorularının Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi çerçevesinde incelendiği çalışmaların arttığı görülmektedir. Bu çalışmaların büyük bir bölümünde, okuma sorularının ağırlıklı olarak hatırlama ve anlama düzeylerinde yoğunlaştığı, üst düzey bilişsel süreçleri hedefleyen soru türlerinin ise sınırlı kaldığı tespit edilmiştir (Aydın, 2018; Sallabaş & Yılmaz, 2021; Arı & Demir, 2022). Benzer bulgular uluslararası alan yazında da dikkat çekmektedir. EFL ders kitapları üzerine yapılan birçok çalışmada, okuma-anlama sorularının çoğunlukla alt düzey bilişsel becerilere odaklandığı; çözümleme, değerlendirme ve yaratma gibi üst düzey süreçlerin yeterince desteklenmediği ortaya konulmuştur (Asmar & Ahmad, 2019; Suryani & Amalia, 2023).

Ancak mevcut çalışmalar incelendiğinde, çoğunlukla tek bir dil seviyesine odaklanıldığı, farklı seviyelerin karşılaştırmalı olarak ele alındığı çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Oysa dil öğretiminde seviye geçişleri, yalnızca dilsel yapıların değil, aynı zamanda bilişsel beklentilerin de aşamalı olarak değiştiği bir süreci ifade etmektedir. Bu nedenle A2 ve B1 gibi ardışık seviyelerde kullanılan okuma materyallerinin ve metin altı sorularının bilişsel düzeyler açısından karşılaştırmalı olarak incelenmesi, öğretim sürecinin niteliğini değerlendirmek açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışma, "Yeni İstanbul Yabancılar İçin Türkçe" ders kitabının A2 ve B1 seviyelerinde yer alan okuma metinlerine yönelik metin altı sorularını Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi çerçevesinde incelemeyi ve söz konusu seviyeler arasında bilişsel beklentiler açısından ortaya çıkan benzerlik ve farklılıkları karşılaştırmalı olarak ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışma, hem materyal geliştiricilere hem de öğretmenlere, okuma etkinliklerinin bilişsel düzey açısından yeniden değerlendirilmesine yönelik kuramsal ve uygulamaya dönük bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi ve Bilişsel Süreçler

Bloom ve arkadaşları tarafından 1956 yılında geliştirilen bilişsel alan taksonomisi, öğrenme hedeflerini hiyerarşik bir yapı içerisinde sınıflandırmayı amaçlamıştır. Bu sınıflandırma, bilgi, kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarından oluşmakta ve uzun yıllar eğitim alanında yaygın biçimde kullanılmaktadır. Ancak öğrenme anlayışındaki değişimler ve yapılandırmacı yaklaşımın ön plana çıkmasıyla birlikte, taksonomi Anderson ve Krathwohl tarafından 2001 yılında yeniden ele alınmış ve güncellenmiştir.

Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi, bilişsel süreçleri hatırlama, anlama, uygulama, çözümleme, değerlendirme ve yaratma olmak üzere altı basamakta ele almaktadır. Yenilenmiş modelde dikkat çeken en önemli değişiklik, basamakların isimlerinin eylem temelli fiillerle ifade edilmesi ve "yaratma" basamağının en üst düzey bilişsel süreç olarak konumlandırılmasıdır. Bu durum, öğrenmenin yalnızca bilgiye sahip olmayı değil, bilgiyi dönüştürmeyi ve yeni ürünler ortaya koymayı gerektirdiğini vurgulamaktadır (Anderson & Krathwohl, 2001).

Dil öğretimi bağlamında Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi, öğrenenin dilsel girdiyi hangi düzeyde işlediğini ortaya koymak açısından işlevsel bir araç sunmaktadır. Hatırlama ve anlama düzeyleri, öğrenenin metindeki bilgiyi tanımasını ve temel anlamı kavramasını sağlarken; uygulama, çözümleme ve değerlendirme düzeyleri, bilginin farklı bağlamlarda kullanılmasını, ilişkilerin sorgulanmasını ve metne yönelik yargı geliştirilmesini içermektedir. Yaratma düzeyi ise öğrenenin dili kullanarak özgün ve yeni bir ürün ortaya koymasını gerektirmektedir. Bu yönüyle taksonomi, dil öğretiminde bilişsel derinliği analiz etmeye olanak tanımaktadır.

2.2. Okuma Becerisi ve Metin Altı Sorularının Bilişsel İşlevi

Okuma becerisi, yabancı dil öğreniminde yalnızca anlama odaklı bir etkinlik değil; aynı zamanda bilişsel, duyuşsal ve üstbilişsel süreçlerin eş zamanlı olarak işlediği karmaşık bir yapıdır. Okuma sırasında öğrenen, metindeki bilgileri tanımlar, çıkarımlarda bulunur, metni önceki bilgileriyle ilişkilendirir ve anlamı yeniden yapılandırır (Grabe, 2009). Bu sürecin etkin biçimde gerçekleşebilmesi, okuma sonrası etkinliklerin niteliğiyle doğrudan ilişkilidir.

Metin altı soruları, okuma sürecinin yönlendirici unsurları olarak öğrenenin dikkatini metnin belirli noktalarına çekmekte ve metnin hangi düzeyde işleneceğini belirlemektedir. Alt düzey bilişsel süreçlere yönelik sorular, öğrencinin metindeki bilgiyi bulmasını ve tanımasını sağlarken; üst düzey sorular, öğreneni metni sorgulamaya, yorumlamaya ve yeniden üretmeye

teşvik etmektedir. Bu nedenle metin altı sorularının bilişsel çeşitlilik göstermesi, okuma becerisinin bütüncül gelişimi açısından önem taşımaktadır.

Alan yazında yapılan çalışmalar, ders kitaplarında yer alan okuma sorularının çoğunlukla hatırlama ve anlama düzeylerinde yoğunlaştığını, üst düzey bilişsel süreçleri destekleyen soru türlerinin ise sınırlı olduğunu göstermektedir (Kuşdemir, 2019; Ulutaş & Kara, 2019). Bu durum, öğrenenlerin okuma becerisini daha çok yüzeysel anlamlandırma düzeyinde kullandıklarını ve eleştirel okuma becerilerinin yeterince desteklenmediğini ortaya koymaktadır. Özellikle orta düzeydeki öğrenciler için metin altı sorularının bilişsel açıdan çeşitlendirilmesi, dil yeterliğinin geliştirilmesi açısından kritik bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

3. YÖNTEM

3.1 Araştırma Deseni

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda yapılandırılmış olup doküman analizi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Doküman analizi, araştırma konusu ile doğrudan ilişkili yazılı materyallerin sistematik biçimde incelenmesine, sınıflandırılmasına ve yorumlanmasına dayanan bir yöntemdir. Eğitim bilimleri ve dil öğretimi alanında, özellikle ders kitaplarının içerik, yapı ve bilişsel özelliklerini incelemeye yönelik çalışmalarda sıklıkla tercih edilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitapları, öğretim sürecinin temel materyalleri arasında yer almakta; bu nedenle kitaplarda yer alan okuma metinleri ve metin altı soruları, öğrenenlerden beklenen bilişsel süreçler açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Bu bağlamda doküman analizi yöntemi, ders kitaplarının içerdiği bilişsel taleplerin ortaya konulması ve değerlendirilmesi açısından uygun bir yöntem olarak görülmüştür.

Araştırma, betimsel nitelikte olup mevcut durumun ortaya konulmasını amaçlamaktadır. Çalışmada herhangi bir deneysel uygulama yapılmamış, mevcut materyaller üzerinden bilişsel düzey analizi gerçekleştirilmiştir. Bu yönüyle araştırma, öğretim materyallerinin bilişsel profiline ilişkin bütüncül bir değerlendirme sunmayı hedeflemektedir.

3.2 Veri Kaynağı

Araştırmanın veri kaynağını, Yeni İstanbul Yabancılar İçin Türkçe ders kitabı serisinin A2 ve B1 seviyelerinde yer alan okuma metinleri ve bu metinlere ait metin altı soruları oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında: A2 düzeyinde yer alan 18 okuma metni ve B1 düzeyinde

yer alan 18 okuma metni olmak üzere toplam 36 okuma metni ve bu metinlere yönelik hazırlanmış tüm metin altı soruları inceleme kapsamına alınmıştır.

Araştırmada belirli bir ünite ya da tema ile sınırlamaya gidilmemiş; her iki seviyedeki ders kitapları bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır. Böylece kitapların genel bilişsel yapısını yansıtan daha kapsayıcı ve temsil gücü yüksek bir veri seti oluşturulması amaçlanmıştır. Metin altı sorularına ek olarak, okuma sürecine eşlik eden tablo doldurma, eşleştirme, doğru–yanlış, sıralama ve benzeri etkinlik yönergeleri de analiz kapsamına dahil edilmiştir.

3.3 Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecinde öncelikle her iki ders kitabında yer alan okuma metinleri belirlenmiş ve her metne ait tüm metin altı soruları ayrı ayrı listelenmiştir. Bu aşamada sorular, ait oldukları metinlerle birlikte kayıt altına alınmış ve sistematik bir analiz süreci için düzenlenmiştir.

Daha sonra metin altı soruları, yapı ve işlevleri açısından ön incelemeden geçirilmiş; soruların yalnızca biçimsel özellikleri değil, öğrenenden talep ettiği bilişsel süreçler dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda her bir soru, Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi'nin bilişsel süreç boyutu temel alınarak analiz edilmek üzere değerlendirme formuna aktarılmıştır.

Veri toplama sürecinde A2 ve B1 seviyeleri ayrı ayrı ele alınmış; ancak analiz aşamasında elde edilen bulguların karşılaştırılabilmesi amacıyla ortak ölçütler kullanılmıştır. Bu yaklaşım, seviyeler arası bilişsel beklentilerin tutarlı biçimde değerlendirilmesine olanak sağlamıştır.

3.4 Veri Analizi

Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, elde edilen verilerin önceden belirlenmiş kuramsal bir çerçeve doğrultusunda sınıflandırılmasını ve yorumlanmasını esas almaktadır. Bu çalışmada söz konusu çerçeve, Bloom'un Yenilenmiş Bilişsel Alan Taksonomisidir.

Anderson ve Krathwohl (2001) tarafından ortaya konulan bilişsel süreç boyutu temel alınarak her bir metin altı sorusu aşağıdaki altı kategoriye göre sınıflandırılmıştır:

Hatırlama (Remembering):

Metindeki bilgiyi tanıma, bulma, yeniden ifade etme.

(örn. "Metne göre kim…?", "Doğru/yanlış işaretleyiniz.")

Anlama (Understanding):

Bilgiyi açıklama, yorumlama, sınıflandırma ve çıkarım yapma.

(örn. "Neden…?", "Bu davranışı açıklayınız.")

Uygulama (Applying):

Bilgiyi yeni bir görev ya da bağlam içinde kullanma.

(örn. tablo doldurma, eşleştirme, sıralama)

Çözümleme (Analyzing):

Bilgiyi parçalara ayırma, ilişkileri belirleme, karşılaştırma yapma.

Değerlendirme (Evaluating):

Yargıda bulunma, görüş belirtme ve gerekçelendirme.

Yaratma (Creating):

Yeni bir ürün ortaya koyma, metni dönüştürme, alternatif üretme.

Kodlama sürecinde özellikle birbirine yakın bilişsel basamaklar (hatırlama–anlama, anlama–uygulama) arasında ayrım yapılırken, sorunun öğrenenden talep ettiği bilişsel işlem türü temel ölçüt olarak alınmıştır. Soru yalnızca metindeki bilgiyi bulmayı gerektiriyorsa hatırlama, bilgiyi yorumlamayı gerektiriyorsa anlama, bilgiyi farklı bir yapı içinde kullanmayı gerektiriyorsa uygulama basamağına yerleştirilmiştir. Üst düzey bilişsel süreçleri temsil edebilecek sorular ayrıca dikkatle incelenmiştir.

3.5 Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın geçerlik ve güvenirliğini artırmak amacıyla analiz sürecinde sistematik ve tutarlı bir kodlama yaklaşımı benimsenmiştir. A2 ve B1 düzeylerindeki sorular aynı ölçütler doğrultusunda değerlendirilmiş; böylece seviyeler arası karşılaştırmanın tutarlılığı sağlanmıştır. Ayrıca analiz süreci boyunca kuramsal çerçeveye bağlı kalınmış, kodlamalar Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi'ne ilişkin alan yazındaki tanımlarla uyumlu biçimde gerçekleştirilmiştir.

4. BULGULAR

Bu bölümde, "Yeni İstanbul Yabancılar İçin Türkçe" ders kitabının A2 ve B1 seviyelerinde yer alan okuma metinlerine ait metin altı soruları Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi doğrultusunda incelenmiş; elde edilen bulgular betimsel olarak sunulmuş ve yorumlanmıştır. Bulgular, öncelikle her bir seviyenin kendi içinde değerlendirilmesi, ardından A2 ve B1 düzeylerinin karşılaştırılması yoluyla ele alınmıştır.

4.1 A2 Düzeyine İlişkin Bulgular

A2 düzeyinde yer alan 18 okuma metnine ait metin altı sorularının bilişsel dağılımı incelendiğinde, soruların büyük çoğunluğunun hatırlama ve anlama basamaklarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu düzeyde öğrencilerden temel olarak metinde açıkça verilen

bilgileri tanımaları, bulmaları ve kısa yanıtlarla ifade etmeleri beklenmektedir. Özellikle kişi, yer, zaman ve olay belirlemeye yönelik soruların baskın olduğu dikkat çekmektedir.

Hatırlama düzeyindeki sorular, genellikle "metne göre", "metinde geçen", "doğru–yanlış" gibi yönergelerle yapılandırılmıştır. Bu sorular, öğrencinin metni yüzeysel olarak taramasını ve doğrudan bilgiye ulaşmasını gerektirmektedir. Anlama düzeyindeki sorular ise öğrencinin metindeki bilgiyi kısmen yorumlamasını, neden–sonuç ilişkisi kurmasını veya basit çıkarımlarda bulunmasını hedeflemektedir. Ancak bu yorumlama süreci çoğunlukla metin sınırları içerisinde kalmakta; öğrencinin metin dışı bilgi veya deneyimlerini devreye sokmasını gerektirmemektedir.

A2 düzeyinde uygulama basamağına karşılık gelen soruların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu tür sorular daha çok bilgiyi tabloya aktarma, kişileri özellikleriyle eşleştirme veya metindeki bilgileri farklı bir biçimde düzenleme gibi görevler üzerinden yapılandırılmıştır. Buna karşın bu tür etkinlikler, kitabın geneline yayılmış bir özellik göstermemekte; belirli metinlerle sınırlı kalmaktadır.

İncelenen A2 düzeyi okuma metinlerinde çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamaklarına karşılık gelen herhangi bir metin altı sorusuna rastlanmamıştır. Öğrencilerden metni bölümlere ayırmaları, karakterleri karşılaştırmaları, metindeki görüşleri sorgulamaları ya da metni dönüştürerek yeni bir ürün ortaya koymaları beklenmemektedir. Bu durum, A2 düzeyinde okuma etkinliklerinin bilişsel olarak daha çok temel anlama süreçleriyle sınırlandığını göstermektedir.

Bu bulgular, A2 düzeyinde okuma becerisinin bilişsel açıdan daha çok bilgi edinme ve temel anlamlandırma işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Seviye gereği alt düzey bilişsel süreçlerin ön planda olması beklenebilir olmakla birlikte, öğrencileri üst düzey düşünme becerilerine hazırlayacak geçiş niteliğindeki soruların sınırlı olması dikkat çekici bir durumdur.

4.2 B1 Düzeyine İlişkin Bulgular

B1 düzeyinde yer alan 18 okuma metni ve bu metinlere ait metin altı soruları incelendiğinde, bilişsel dağılımın A2 düzeyine kıyasla kısmen çeşitlendiği görülmektedir. Bu seviyede de soruların önemli bir bölümünün hatırlama ve anlama basamaklarında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Ancak B1 düzeyinde, öğrencinin metinle daha derin bir etkileşim kurmasını gerektiren soru türlerine yer verildiği dikkat çekmektedir.

Anlama basamağında yer alan sorular, yalnızca metindeki bilgiyi açıklamayı değil; aynı zamanda metindeki ifadelerin ne anlama geldiğini yorumlamayı ve metnin ana düşüncesini kavramayı hedeflemektedir. Bununla birlikte B1 düzeyinde çözümleme ve değerlendirme

basamaklarına karşılık gelen sınırlı sayıda sorunun yer aldığı görülmektedir. Bu tür sorular, öğrenciden metindeki ifadeler arasında ilişki kurmasını, belirli bir duruma yönelik görüş bildirmesini veya gerekçeli yanıtlar üretmesini beklemektedir

B1 düzeyinde uygulama basamağına ait soruların oldukça sınırlı olduğu, yaratma basamağına yönelik soruların ise yer almadığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin metni yeniden yazmaları, alternatif sonlar üretmeleri, metni farklı bir türde ifade etmeleri ya da metinden hareketle özgün ürünler ortaya koymaları beklenmemektedir. Bu durum, seviye ilerlemiş olmasına rağmen okuma etkinliklerinin bilişsel açıdan belirli bir noktada durağanlaştığını göstermektedir.

Genel olarak B1 düzeyinde okuma metinlerine ait soruların, öğrenciyi metni anlama ve sınırlı ölçüde değerlendirme düzeyine taşıdığı; ancak eleştirel okuma ve yaratıcı düşünme becerilerini sistematik biçimde desteklemediği görülmektedir. Bu durum, B1 seviyesinin dil öğretiminde bir geçiş aşaması olmasına rağmen bilişsel açıdan tam anlamıyla üst düzey becerilere yönlendirilmediğini düşündürmektedir.

4.3 A2–B1 Düzeylerinin Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi

A2 ve B1 düzeyleri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, seviye yükseldikçe metin altı sorularının bilişsel çeşitliliğinde kısmi bir artış olduğu görülmektedir. A2 düzeyinde sorular neredeyse tamamen hatırlama ve anlama basamaklarında yoğunlaşırken, B1 düzeyinde çözümleme ve değerlendirme basamaklarına yönelik sınırlı sayıda soruya yer verilmiştir. Bu durum, seviye ilerledikçe bilişsel beklentilerin kademeli olarak arttığını göstermektedir.

Bununla birlikte her iki seviyede de uygulama, değerlendirme ve özellikle yaratma basamaklarının yeterince temsil edilmediği dikkat çekmektedir. A2 düzeyinde bu basamaklara neredeyse hiç yer verilmezken, B1 düzeyinde de üst düzey bilişsel süreçlerin sistematik bir yapı içerisinde sunulmadığı görülmektedir. Bu durum, okuma becerisinin yalnızca metni anlama ve sınırlı ölçüde yorumlama düzeyinde kaldığını, eleştirel ve yaratıcı düşünme boyutlarının yeterince desteklenmediğini ortaya koymaktadır.

A2 ve B1 düzeylerinde yer alan metin altı sorularının Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi 'ne göre bilişsel dağılımını karşılaştırmalı olarak ortaya koymak amacıyla Tablo 1 hazırlanmıştır.

Çizelge 1. A2 ve B1 Düzeylerinde Metin Altı Sorularının Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisine Göre Dağılımı

Bilişsel Düzey	A2 Düzeyi	B1 Düzeyi
Hatırlama	+	+
Anlama	+	+
Uygulama	+	+
Çözümleme	-	+
Değerlendirme	-	+
Yaratma	-	-

Tablo 1 incelendiğinde, A2 düzeyinde metin altı sorularının büyük ölçüde alt düzey bilişsel süreçler olan hatırlama ve anlama basamaklarında yoğunlaştığı açıkça görülmektedir. B1 düzeyinde ise çözümleme ve değerlendirme basamaklarına sınırlı sayıda yer verilmesi, seviye ilerledikçe bilişsel beklentilerin arttığını göstermektedir. Ancak bu artışın belirli basamaklarla sınırlı kaldığı ve üst düzey bilişsel süreçlerin bütüncül bir yapı içerisinde sunulmadığı dikkat çekmektedir.

Her iki düzeyde de yaratma basamağının tamamen dışarıda bırakılması, okuma etkinliklerinin öğrenenleri eleştirel okuma ve yaratıcı üretim süreçlerine yönlendirme konusunda yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisinin öngördüğü bilişsel derinliğin ders kitaplarında yeterince karşılık bulmadığını göstermekte; okuma etkinliklerinin bilişsel açıdan daha dengeli ve çeşitlendirilmiş biçimde yapılandırılması gerektiğine işaret etmektedir.

Karşılaştırmalı bulgular, ders kitaplarında seviye farkına bağlı olarak dilsel zorlukların arttığını; ancak bilişsel derinliğin aynı oranda çeşitlenmediğini göstermektedir. Oysa Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi, öğrenme sürecinin alt düzey bilişsel işlemlerden üst düzey süreçlere doğru dengeli bir biçimde yapılandırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda A2 ve B1 düzeyleri arasındaki bilişsel farkın, yalnızca niceliksel değil niteliksel olarak da belirginleştirilmesi gerekmektedir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, "Yeni İstanbul Yabancılar İçin Türkçe" ders kitabının A2 ve B1 düzeylerinde yer alan okuma metinlerine ait metin altı soruları Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi çerçevesinde incelenmiş ve elde edilen bulgular karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bulgular, her iki düzeyde de metin altı sorularının büyük ölçüde hatırlama ve anlama gibi alt düzey bilişsel süreçlerde yoğunlaştığını; seviye yükseldikçe bilişsel çeşitlilikte kısmi bir artış

görülmekle birlikte bu artışın dengeli ve sistematik bir yapı sergilemediğini ortaya koymaktadır.

Elde edilen bu sonuçlar, Türkçe ders kitaplarında okuma etkinliklerini Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi çerçevesinde inceleyen önceki çalışmalarla büyük ölçüde örtüşmektedir. Sallabaş ve Yılmaz (2021), Türkçe ders kitaplarında yer alan okuma sorularının ağırlıklı olarak hatırlama ve anlama düzeylerinde yoğunlaştığını, üst düzey bilişsel süreçlerin ise sınırlı kaldığını belirtmiştir. Benzer şekilde Aydın (2018) ve Kuşdemir (2019), okuma-anlama sorularının çoğunlukla bilgiye dayalı ve yüzeysel bilişsel işlemleri gerektirdiğini; eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi destekleyen soru türlerine yeterince yer verilmediğini ortaya koymuştur. Bu çalışmada A2 ve B1 düzeylerinde elde edilen bulgular, söz konusu araştırmaların sonuçlarını yabancı dil olarak Türkçe öğretimi bağlamında doğrular niteliktedir.

A2 düzeyinde soruların neredeyse tamamen temel bilişsel basamaklarla sınırlı kalması, seviye özellikleri açısından beklenebilir bir durumdur. Ancak alan yazında, alt düzeylerde dahi öğrencileri üst bilişsel süreçlere hazırlayıcı geçiş sorularının kullanılmasının önemine vurgu yapılmaktadır (Ulutaş & Kara, 2019). Bu çalışmada A2 düzeyinde çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamaklarına yönelik soruların yok denecek kadar az olması, okuma etkinliklerinin bilişsel gelişimi destekleme potansiyelinin yeterince kullanılmadığını göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, A2 düzeyinin yalnızca dilsel değil, bilişsel açıdan da daha dikkatli yapılandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

B1 düzeyinde çözümleme ve değerlendirme basamaklarına yönelik sınırlı sayıda soruya yer verilmesi, seviye ilerledikçe bilişsel beklentilerin arttığını göstermesi bakımından önemlidir. Ancak bu artışın belirli metinlerle sınırlı kaldığı ve bütüncül bir yapı oluşturmadığı görülmektedir. Benzer bulgular, yabancı dil olarak İngilizce ders kitaplarını inceleyen çalışmalarda da dile getirilmiştir. Asmar ve Ahmad (2019) ile Suryani ve Amalia (2023), EFL ders kitaplarında okuma sorularının çoğunlukla alt düzey bilişsel süreçlere odaklandığını, yaratma basamağına ise neredeyse hiç yer verilmediğini belirtmiştir. Bu çalışmada B1 düzeyinde yaratma basamağının tamamen dışarıda bırakılması, uluslararası alan yazınla paralel bir tablo ortaya koymaktadır.

Karşılaştırmalı değerlendirme, ders kitaplarında dil seviyesi yükseldikçe dilsel zorlukların arttığını, ancak bilişsel derinliğin aynı oranda çeşitlenmediğini açık biçimde göstermektedir. Oysa Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi, öğrenme sürecinin alt düzey bilişsel işlemlerden üst düzey süreçlere doğru denge içinde yapılandırılması gerektiğini vurgulamaktadır (Anderson &

Krathwohl, 2001). Bu bağlamda elde edilen bulgular, ders kitaplarında okuma etkinliklerinin bilişsel açıdan daha bütüncül ve planlı biçimde ele alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarında okuma metinlerine ait metin altı sorularının yalnızca dilsel düzeyler açısından değil, aynı zamanda bilişsel beklentiler açısından da yeniden yapılandırılması gerektiği söylenebilir. Metin altı sorularının Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisinin tüm basamaklarını kapsayacak biçimde dengeli olarak tasarlanması, öğrencilerin okuma becerisini daha eleştirel, analitik ve üretken bir düzeye taşıyacaktır.

Bu doğrultuda materyal geliştiricilere, A2 düzeyinde öğrencileri üst düzey bilişsel süreçlere hazırlayıcı sadeleştirilmiş karşılaştırma ve kısa yorum sorularına; B1 düzeyinde ise metni dönüştürmeye, alternatif üretmeye ve kişisel görüş geliştirmeye yönelik yaratma basamağına ait etkinliklere daha fazla yer vermeleri önerilmektedir. Öğretmenler ise mevcut ders kitaplarında yer alan alt düzey bilişsel süreçlere odaklanan soru yapısını, sınıf içi uygulamalarda üst düzey bilişsel süreçleri harekete geçiren ek etkinliklerle zenginleştirebilir.

Son olarak, gelecek çalışmalarda farklı ders kitabı serilerinin, farklı dil seviyelerinin ya da farklı dil becerilerinin Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelenmesi; nicel verilerle desteklenen karma yöntemli araştırmaların yürütülmesi, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanına daha kapsamlı katkılar sunacaktır.

KAYNAKÇA

Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (Eds.). (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives. Longman.

Arı, G., & Demir, T. (2022). Yenilenmiş Bloom taksonomisine göre okuma-anlama sorularının incelenmesi. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 20(1), 45–62. https://doi.org/10.37217/tebd.2022.001

Asmar, N. A., & Ahmad, S. (2019). Analyzing reading comprehension questions in EFL textbooks using revised Bloom's taxonomy. Journal of Language Teaching and Research, 10(3), 605–614. https://doi.org/10.17507/jltr.1003.18

Aydın, G. (2018). Türkçe ders kitaplarında üst düzey düşünme becerilerinin incelenmesi. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 6(3), 96–110. https://doi.org/10.16916/aded.2018.003

Grabe, W. (2009). Reading in a second language: Moving from theory to practice. Cambridge University Press.

Kuşdemir, Y. (2019). Okuma-anlama sorularının bilişsel düzeylere göre incelenmesi. Eğitim ve Bilim, 44(198), 383–403. https://doi.org/10.15390/EB.2019.7963

Nation, I. S. P. (2007). The four strands. Innovation in Language Learning and Teaching, 1(1), 1–12. https://doi.org/10.2167/illt039.0

Richards, J. C., & Schmidt, R. (2010). Longman dictionary of language teaching and applied linguistics (4th ed.). Pearson Education.

Sallabaş, M. E., & Yılmaz, O. (2021). Türkçe ders kitaplarındaki okuma etkinliklerinin yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. Turkish Studies – Education, 16(2), 45–63. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.49721

Suryani, L., & Amalia, R. (2023). Cognitive level distribution of reading comprehension tasks in EFL textbooks: A Bloom-based analysis. Journal of Applied Linguistics and Literacy, 7(1), 12–25. https://doi.org/10.25157/jall.v7i1.9876

Ulutaş, M., & Kara, M. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki metin altı sorularının yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 8(4), 2198–2214.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (10. baskı). Seçkin Yayıncılık.

ORTAOKUL BEŞİNCİ SINIF İNGİLİZCE DERS KİTABINDAKİ GÖRSELLERİN KAPSAYICI EĞİTİM BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Ayşe YILMAZ

Adıyaman Üniversitesi,

aysegulyilmaz271@gmail.com – 0009-0007-1978-1483

ÖZET

Günümüz sınıflarında elde edilen her öğrenme deneyimi, geleceğin toplumunu şekillendiren dönüştürücü bir etkiye sahiptir. Gelecekteki bu toplum yapısında farklılıklara bakılmaksızın her insan eğitim hakkına sahiptir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) öğretim programlarında da bu farklılıklara yönelik kapsayıcı eğitime yer verilmiştir. Bu sebeple eğitimde en etkili araçlardan biri olan ders kitaplarının kapsayıcılığı önemli bir role sahiptir. Literatürde İngilizce ders kitaplarının metin ve görsel bağlamında incelendiği çalışmalar bulunmasına rağmen TYMM kapsamında hazırlanan İngilizce ders kitaplarının kapsayıcı eğitim bağlamında incelenmesi ile ilgili çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu araştırmanın temel amacı, TYMM öğretim programlarına göre hazırlanan ortaokul 5. sınıf İngilizce ders kitabındaki görsellerin kapsayıcı eğitim bağlamında incelenmesidir. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile yürütülmüş ve veriler betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Bu kapsamda toplumsal cinsiyet rolleri, çalışma yaşamındaki roller, özel gereksinimli bireyler, farklı milletler/kültürler ve farklı dinler/inançlar araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda çalışma yaşamındaki rollerden en fazla öğretmenlik mesleğine (n=20) yer verildiği ve kadın öğretmenlerin (n=14) erkek öğretmenlere (n=6) kıyasla iki katından daha fazla temsil edildiği saptanmıştır. Özel gereksinimli bireylerden sadece bedensel yetersizlik durumuna (n=6) sahip olanlar yer almaktadır. İnanç bağlamında da çeşitliliğe yer verilmemiş; incelenen ilgili görsellerin (n=10) yalnızca İslam dinine yönelik olduğu saptanmıştır. Elde edilen bu sonuçlardan yola çıkarak TYMM kapsamında hazırlanan ortaokul 5. sınıf İngilizce ders kitabındaki görsellerin kapsayıcı eğitim bağlamında bazı durumları yansıtma konusunda eksikliklere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu sebeple kapsayıcı eğitime önemli bir oranda katkı sağlaması beklenen bu ders kitabının farklı yetersizlik türlerini, çeşitli din/inançları ve dengeli toplumsal cinsiyet rollerini yansıtan görsellerle zenginleştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kapsayıcı eğitim, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, İngilizce ders kitabı

AN ANALYSIS OF VISUALS IN THE 5TH GRADE MIDDLE SCHOOL ENGLISH TEXTBOOK WITHIN THE CONTEXT OF INCLUSIVE EDUCATION

Graduate Student Ayşe YILMAZ

Adıyaman University,

aysegulyilmaz271@gmail.com – 0009-0007-1978-1483

ABSTRACT

Every learning experience gained in today's classrooms has a transformative impact that shapes the society of the future. In this future societal structure, every individual possesses the right to education, regardless of their differences. Inclusive education, which addresses these differences, is also integrated into the curricula of the Türkiye Century Maarif Model. Therefore, the inclusivity of textbooks that is one of the most effective tools in education plays a significant role. Even though the literature includes studies examining English textbooks through the text and the visual contexts, research focusing on English textbooks developed under the model within the scope of inclusive education is quite limited. The primary aim of this study is to examine the visuals in the 5th grade middle school English textbook, developed according to the model, within the context of inclusive education. This study was conducted using document analysis, one of the qualitative research methods, and the data were analysed using the descriptive analysis technique. In this context, gender roles, roles in professional life, individuals with special needs, different nationalities/cultures, and different religions/beliefs were investigated. The results of the research determined that teaching (n=20) is the most frequently depicted profession, with female teachers (n=14) represented more than twice as often as male teachers (n=6). Regarding individuals with special needs, only those with physical disabilities (n=6) are included. Similarly, diversity was not observed in the context of belief; it was found that the relevant visuals examined pertained exclusively to the religion of Islam (n=10). Based on these results, it is observed that the visuals in the 5th grade English textbook developed within the scope of the model have deficiencies in reflecting certain aspects within the context of inclusive education. That's why, it is recommended that this textbook, which is expected to contribute significantly to inclusive education, should be enriched with visuals reflecting various types of disabilities, diverse religions/beliefs, and balanced gender roles.

Keywords: Inclusive education, Türkiye Century Maarif Model, English textbook

İNGİLİZCE ÖĞRETİMİNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARINA İLİŞKİN LİSE İNGİLİZCE ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİ

Prof. Dr. Necdet KONAN

İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü,

necdet.konan@inonu.edu.tr - ORCID:0000-0001-6444-9745

Sueda Zişan TÜRKÖZ

İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi

turkozzisan@gmail.com - ORCID ID:0009-0008-1094-372X

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı liselerde görev yapan İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde, yapay zekâ kullanımına ilişkin görüşlerini, deneyimlerini ve önerilerini belirlemektir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni tercih edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu liselerde görev yapan öğretmenlerden, İngilizce öğretiminde yapay zekâ kullanımı hakkında görüş, deneyim ve önerilerine ilişkin görüşlerini belirten 24 kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın veri toplama aracı, araştırmacılar tarafından geliştirilen ve iki bölümden oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Bu yarı yapılandırılmış görüşme formunun birinci bölümünde katılımcı öğretmenlerinin cinsiyeti ve öğretmenlikteki kıdemini belirlemeyi amaçlayan iki soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise liselerde İngilizce öğretiminde yapay zekâ kullanımı hakkında görüş, deneyim ve önerilerine ilişkin İngilizce öğretmenlerinin görüşlerini belirlemeyi amaçlayan dokuz açık uçlu soru yer almaktadır. Oluşturulan bu yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile araştırmanın çalışma grubunda yer alan liselerde görev yapan İngilizce öğretmenlerinin, İngilizce öğretiminde yapay zekâ kullanımı hakkında görüş, deneyim ve önerilerine ilişkin görüşleri alınmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yolu ile çözümlenmiştir. Araştırmanın sonucunda öğretmenlerin yapay zekâ araçlarını ağırlıklı olarak materyal geliştirme süreçlerinde iş yükünü hafifleten destekleyici ve motive edici bir unsur olarak benimsedikleri; ancak öğrencilerin bu teknolojiyi kontrolsüz kullanımının yaratıcılığı köreltebileceği endişesini taşıdıkları ve mesleki yeterliliklerini artırmak adına uygulamalı hizmet içi eğitimlere ihtiyaç duydukları belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: İngilizce öğretimi, İngilizce öğretmeni, yapay zekâ, öğretmen görüşleri.

ABSTRACT

The primary aim of this research is to determine the views, experiences, and suggestions of English teachers working in high schools regarding the use of artificial intelligence in English language teaching. To achieve this aim, the phenomenology design, one of the qualitative research methods, was adopted. The study group of the research consists of 24 teachers working in high schools who expressed their views, experiences, and suggestions regarding the use of artificial intelligence in English teaching. The data collection tool of the research is a semi-structured interview form developed by the researchers, consisting of two sections. The first section of this semi-structured interview form includes two questions aimed at determining the gender and professional seniority of the participant teachers. The second section includes nine open-ended questions aimed at determining the views of English teachers regarding their opinions, experiences, and suggestions on the use of artificial intelligence in English teaching in high schools. Through this semi-structured interview form, the views of the English teachers in the study group regarding the use of artificial intelligence were collected. The obtained data were analyzed using content analysis. As a result of the research, it was determined that teachers adopted artificial intelligence tools predominantly as a supportive and motivating element that alleviates workload in material development processes; however, they were concerned that the uncontrolled use of this technology by students could stifle creativity, and they needed applied in-service training to enhance their professional competencies.

Keywords: English Language Teaching (ELT), English Teacher, Artificial Intelligence, Teacher Views.

GİRİŞ

İngilizce öğretmeni, okul sisteminde sadece dilbilgisi kurallarının dikte edilmesini değil, aynı zamanda öğrencinin kültürlerarası iletişim becerilerini geliştiren dil edinimi süreçlerinin yürütücüsü ve yol rehbercisidir. Bu yönüyle İngilizce öğretimi, genel öğretim faaliyetlerinde destekleyici ve öğrencinin dünyaya açılmasında adeta bir anahtar rolüne sahiptir.

Öğretim sürecinde İngilizce öğretmeni, öğrenciyle kurduğu diyaloğu dört temel beceri (reading, writing, listening, speaking) üzerinden izleme, değerlendirme ve yönlendirme aşamalarıyla ele almasının yanı sıra; kurduğu diyaloğu iletişimsel, kültürel farkındalık ve bilişsel boyutlarıyla da ele alan profesyonel bir uzmandır.

Öğretmenin sınıf içindeki stratejik konumu, öğrenme sürecinde karşılaşılan dil bariyerlerinin veya konuşma kaygısının (speaking anxiety) neden-sonuç ilişkisi içerisinde derinlemesine analiz edilmesine olanak sağlar. Böylece öğretim sürecindeki aksaklıkların, sadece teknik bir sorun olarak değil, öğrencinin bireysel öğrenme serüveninin bir parçası olarak değerlendirilmesi mümkün hale gelir.

Geleneksel sınıf içi iletişimde "öğretmen" ve "öğrenci" arasında kurulan ikili yapı, günümüzde yapay zekâ destekli araçların (üretken dil modelleri, çeviri botları, vb.) sürece dahil olmasıyla yeni bir boyuta evrilmektedir. Teknolojinin yarattığı bu yeni alan, dil verilerinin işlenmesi,

kişiselleştirilmiş geri bildirim sağlanması ve otantik materyal üretimi noktasında kendini göstermektedir.

Öğretmen, öğrenci ve yapay zekâ bileşenlerinden oluşan bu üçlü mekanizmada İngilizce öğretmeni, sürecin pasif bir izleyicisi değil; aksine bu etkileşim ağının merkezinde yer alan bir rehber konumundadır. Bu merkezi konum, öğretmene dijital araçlardan elde edilen verileri pedagojik hedeflerle harmanlama, öğrencinin gelişimine entegre etme ve onları doğru bir şekilde yönlendirme sorumluluklarını yüklemektedir.

Yapay zekanın dahil olduğu bu yeni eğitim paradigması, öğrenciye ilişkin verilerin sadece akademik başarıyla sınırlı kalmayıp, dijital okuryazarlık ve teknolojik uyum gibi çok yönlü göstergelerle birlikte ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Dolayısıyla, modern dil öğretiminde hedeflenen kazanımlara ulaşılabilmesi ve sürecin verimli yönetilebilmesi adına, gelişen teknolojilerden ve özellikle yapay zekâ uygulamalarının sunduğu imkânlardan yararlanmak kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu doğrultuda, sürecin asıl yürütücüsü olan İngilizce öğretmenlerinin görüş ve önerileri, alanın geleceği açısından kritik önem taşımaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı İngilizce öğretmenlerinin yapay zekâ destekli İngilizce öğretimine ilişkin görüş, deneyim ve önerilerini belirlemektir.

Bu amacı gerçekleştirmek için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. İngilizce öğretmenlerinin yapay zekâ uygulamalarındaki yetkinlikleri açısından hazırbulunuşluk düzeylerine ilişkin görüşleri nelerdir?

2. İngilizce öğretmenlerin, İngilizce öğretiminde yapay zekânın kullanım amaçlarına ilişkin görüşleri nelerdir?

3. İngilizce öğretmenlerin, yapay zekâ kullanımının İngilizce öğretiminde yaratacağı risklere / tehditlere ilişkin görüşleri nelerdir?

4. İngilizce öğretiminde yapay zekâ kullanmaya yönelik İngilizce öğretmenlerinin kişisel tutumları nasıldır?

5. İngilizce öğretmenleri İngilizce öğretiminde yapay zekanın kullanımına ilişkin yeterliklerinin geliştirilmesi için neler yapılmasını önermektedirler?

YÖNTEM

Bu bölümde Araştırmanın Deseni, Çalışma Grubu, Veri Toplama Aracı, Verilerin Toplanması ve Analizine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Deseni

Bu araştırma olgubilim deseninde nitel bir araştırmadır. Olgubilim deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır.

Olgubilim deseninde amaç bireylerin bir olguya ilişkin yaşantılarını, algılarını ve bunlara yüklediği anlamları belirlemektir. Olgubilim araştırmaları nitel araştırmanın doğasına uygun olarak kesin ve genellenebilir sonuçlar ortaya koymayabilir. Ancak bir olguyu daha iyi tanımamıza ve anlamamıza yardımcı olacak sonuçlar sağlayacak örnekler, açıklamalar ve yaşantılar ortaya koyabilir. Bu yönüyle hem bilimsel alan yazına hem de uygulamaya önemli katkılar getirebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, Akt. Konan, Bozanoğlu ve Çetin, 2019: 1452).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2025-26 öğretim yılında liselerde görev yapan İngilizce öğretmenlerinden, İngilizce öğretmenlerinin yapay zekâ destekli İngilizce öğretimlerine ilişkin görüş, deneyim ve önerilerini belirten 24 kişi oluşturmaktadır.

Çalışma grubunda yer alan İngilizce öğretmenlerine ilişkin demografik bilgiler Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1

Çalışma Grubunda Yer Alan İngilizce Öğretmenlerinin Demografik Bilgileri

Kod	Cinsiyet	Kıdem (yıl)
İÖ 1	Erkek	9
İÖ 2	Erkek	20
İÖ 3	Kadın	30
İÖ 4	Erkek	25
İÖ 5	Kadın	15
İÖ 6	Kadın	3
İÖ 7	Kadın	8
İÖ 8	Kadın	13
İÖ 9	Kadın	8
İÖ 10	Kadın	22
İÖ 11	Kadın	14
İÖ 12	Kadın	25
İÖ 13	Kadın	3

İÖ 14	Kadın	10
İÖ 15	Kadın	7
İÖ 16	Kadın	13
İÖ 17	Erkek	35
İÖ 18	Kadın	7
İÖ 19	Erkek	7
İÖ 20	Kadın	7
İÖ 21	Erkek	5
İÖ 22	Kadın	28
İÖ 23	Erkek	28
İÖ 24	Kadın	1

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın veri toplama aracı, araştırmacılar tarafından geliştirilen ve iki bölümden oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Birinci bölümde katılımcı İngilizce öğretmenlerinin cinsiyet, öğretmenlikteki hizmet süresi belirlemeyi amaçlayan iki soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise liselerde görev yapan İngilizce öğretmenlerinin, liselerde yapay zekâ destekli öğretime ilişkin görüş, deneyim ve önerilerini belirlemeyi amaçlayan dokuz açık uçlu soru yer almaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri, 2025-26 öğretim yılı güz yarıyılında, veri toplama aracının uygulanması ile elde edilmiştir. Liselerde görev yapan İngilizce öğretmenlerinden, liselerde yapay zekâ destekli öğretime ilişkin görüş, deneyim ve önerileri yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular, araştırmacılar tarafından çalışma grubuna Google form aracılığıyla ulaşılarak yöneltilmiştir.

İngilizce öğretmenlerinden görüşme formu aracılığıyla alınan görüşler içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde; araştırmanın amacını yanıtlamak için toplanan verilerin çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgularla, bu bulgulara ilişkin yorumlar yer almaktadır. Bulgular ve ilgili yorumlar, araştırma alt problemlerinin düzenlenişindeki sıraya uyularak verilmiştir.

1. İngilizce Öğretmenlerinin Yapay Zekâ Uygulamalarındaki Yetkinlikleri Açısından Hazırbulunuşluk Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın birinci alt problemi "İngilizce öğretmenlerinin yapay zekâ uygulamalarındaki yetkinlikleri açısından hazırbulunuşluk düzeylerine ilişkin görüşleri nelerdir?" biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile İngilizce öğretmenlerinin yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sorulan sorulara verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

Katılımcı İngilizce öğretmenlerden (İÖ3, İÖ8, İÖ9, İÖ12, İÖ14, İÖ15) "Yapay zekânın temel kullanım becerileri" konusunda 2-3 saatlik online (ÖBA) bir eğitim aldığını, (İÖ10) İngilizce öğretmeni okul ortamında "Veri analizi / kodlama / teknik içerikler" konusunda 1 hafta eğitim aldığını, (İÖ24) İngilizce öğretmeni üniversitede "Yapay zekânın temel kullanım becerileri, Eğitimde yapay zeka uygulamaları, İngilizce/Yabancı Dil öğretiminde yapay zeka uygulamaları" konularında 2-3 hafta eğitim aldığını belirtirken; diğer katılımcıların tümü Eğitimde Yapay Zekâ konulu bir eğitim almadığını belirtmiştir.

"Yapay zekâ kullanımı alanında kendinizi geliştirmek için neler yaptınız?" sorusuna verilen yanıtlar Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2

"Yapay Zekâ Kullanımı Alanında Kendinizi Geliştirmek İçin Neler Yaptınız?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

Geliştirme Yolları	**Katılımcılar**	**f**
Sosyal medya ve güncel platformları takip ettim	İÖ1, İÖ2, İÖ4, İÖ5, İÖ6, İÖ7, İÖ8, İÖ9, İÖ11, İÖ12, İÖ14, İÖ16, İÖ17, İÖ18, İÖ19, İÖ22, İÖ23, İÖ24	18
Video/online içerikler izledim	İÖ1, İÖ2, İÖ4, İÖ5, İÖ6, İÖ7, İÖ8, İÖ9, İÖ12, İÖ13, İÖ14, İÖ17, İÖ18, İÖ19, İÖ23, İÖ24	16
Okul içinde deneme/yanılma yoluyla öğrendim	İÖ1, İÖ3, İÖ7, İÖ9, İÖ10, İÖ12, İÖ14, İÖ18, İÖ19, İÖ22, İÖ23, İÖ24	12
Kurs/seminer/çevrim içi eğitim aldım	İÖ1, İÖ6, İÖ8, İÖ9, İÖ12, İÖ13, İÖ14, İÖ15, İÖ24	9
Bilimsel yayınları takip ettim	İÖ13, İÖ15	2

Hiçbir şey yapmadım	İÖ20, İÖ21	2

Çizelge 2 incelendiğinde liselerde görev yapan İngilizce öğretmenlerinin yapay zekâ destekli İngilizce öğretimine ilişkin görüşlerinden en öne çıkanın "Sosyal medya ve güncel platformları takip ettim" olduğu, bunu sırasıyla "Video/online içerikler izledim", "Okul içinde deneme/yanılma yoluyla öğrendim" ve "Kurs/seminer/çevrim içi eğitim aldım" izlediği görülmektedir.

Yapay zekâ destekli İngilizce öğretimine ilişkin liselerde görev yapan İngilizce öğretmenlerinin görüşleri bir bütün olarak incelendiğinde öğretmenlerin yapay zeka entegrasyonu sürecinde kurumsal eğitimlerden ziyade bireysel öğrenme yollarına ve informal bilgi kaynaklarına yöneldikleri; bu durumun ise alandaki sistematik eğitim eksikliğini öğretmenlerin kendi kendine öğrenme (self-directed learning) yoluyla ve var olan dijital okuryazarlık becerilerini kullanarak telafi etmeye çalıştıkları şeklinde yorumlanabilir.

"Bildiğiniz veya aktif olarak kullandığınız yapay zekâ araçları nelerdir?" sorusuna verilen yanıtlar Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3

"Bildiğiniz veya Aktif Olarak Kullandığınız Yapay Zekâ Araçları Nelerdir?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

Kullanılan Yapay Zekâ Araçları	**Katılımcılar**	**f**
Metin üretim araçları	İÖ1, İÖ2, İÖ4, İÖ5, İÖ6, İÖ7, İÖ8, İÖ9, İÖ10, İÖ11, İÖ12, İÖ13, İÖ14, İÖ15, İÖ16, İÖ17, İÖ18, İÖ19, İÖ20, İÖ21, İÖ22, İÖ23, İÖ24	23
Görsel üretim araçları	İÖ6, İÖ8, İÖ11, İÖ12, İÖ13, İÖ14, İÖ15, İÖ18, İÖ21, İÖ24	10
Raporlama/otomasyon araçları	İÖ1, İÖ6, İÖ12, İÖ14, İÖ15, İÖ16, İÖ18	7
Ölçme-değerlendirme araçları	İÖ3, İÖ6, İÖ8, İÖ12, İÖ13, İÖ14, İÖ15	7
Veri analizi araçları	İÖ1, İÖ3, İÖ15, İÖ24	4

Çizelge 3 incelendiğinde liselerde görev yapan İngilizce öğretmenlerinin bildikleri veya aktif olarak kullandıkları yapay zekâ araçlarına ilişkin görüşlerinden en öne çıkanın "Metin üretim araçları" olduğu, bunu sırasıyla "Görsel üretim araçları", "Raporlama/otomasyon araçları" ve "Ölçme-değerlendirme araçları" izlediği görülmektedir.

Bildikleri veya aktif olarak kullandıkları yapay zekâ araçlarına ilişkin liselerde görev yapan İngilizce öğretmenlerinin görüşleri bir bütün olarak incelendiğinde öğretmenlerin yapay zekâ araçlarını daha çok ders öncesi hazırlık veya materyal tasarımı aşamasındaki iş yüklerini hafifletmek amacıyla kullandıkları, ancak eğitim sürecinin sonuç odaklı olan ölçme, raporlama, analiz gibi dikkat gerektiren aşamaları için pek tercih etmedikleri ileri sürülebilir."

2. İngilizce Öğretiminde Yapay Zekânın Kullanım Amaçlarına İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın ikinci alt problemi "*İngilizce öğretmenlerin, İngilizce öğretimlerinde yapay zekânın kullanım amaçlarına ilişkin görüşleri nelerdir?*" biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile İngilizce öğretmenlerinin yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sorulan sorulara verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

"Yapay zekâyı hangi amaçlarla kullanıyorsunuz?" sorusuna verilen yanıtlar Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4

"Yapay Zekâyı Hangi Amaçlarla Kullanıyorsunuz?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

YZ Kullanım Amaçları	**Katılımcılar**	**f**
Eğitsel İçerik Hazırlama, Materyal Hazırlama, Görsel/Metin Hazırlama	İÖ1, İÖ4, İÖ5, İÖ6, İÖ8, İÖ11, İÖ12, İÖ13, İÖ15, İÖ16, İÖ17, İÖ18, İÖ22, İÖ23	14
Kişisel Araştırma, Sosyal/Günlük Hayat, Soru/Cevap	İÖ2, İÖ4, İÖ8, İÖ9, İÖ10, İÖ14, İÖ17, İÖ18, İÖ19, İÖ22, İÖ24	11
Veri Analizi, Yorumlama ve Raporlama Amaçlı Kullanım	İÖ7, İÖ10, İÖ16	3

Çizelge 4 incelendiğinde liselerde görev yapan İngilizce öğretmenlerinin yapay zekâyı kullanım amaçlarına ilişkin görüşlerinden en öne çıkanın "Eğitsel İçerik Hazırlama, Materyal Hazırlama, Görsel/Metin Hazırlama" olduğu, bunu sırasıyla "Kişisel Araştırma, Sosyal/Günlük Hayat, Soru/Cevap" ve "Veri Analizi, Yorumlama ve Raporlama Amaçlı Kullanım" izlediği görülmektedir.

İngilizce Öğretmenlerinin Yapay zekâyı hangi amaçlarla kullanıyorsunuz?" sorusuna yönelik İngilizce öğretmenlerin üçünün cevapları şu şekilde olmuştur:

> *"Bilmediğim konularda bilgi edinmek veya bir sorunun çözümü konusunda danışmak için kullanıyorum."* (İÖ19)
>
> *"Kendi alanımda soru üretmek, sınıf düzeyine uygun aktiviteler hazırlamak ve makaleleri özetlemek için kullanırım."* (İÖ16)
>
> "*Hem mesleki hem de günlük hayat pratik amaçlar için kullanıyorum.*" (İÖ18)

Yapay zekâyı kullanım amaçlarına ilişkin liselerde görev yapan İngilizce öğretmenlerinin görüşleri bir bütün olarak incelendiğinde öğretmenlerin yapay zekâ teknolojilerini sadece sınıf içi materyal üretimini hızlandıran bir araç olarak değil, aynı zamanda kendi mesleki ve kişisel gelişimlerini destekleyen, bilgi eksikliklerini gideren çok yönlü bir 'dijital asistan' veya 'danışman' olarak konumlandırdıkları; teknolojinin analiz boyutunun çok tercih edilmemesi ise derinlemesine analiz işlevinin henüz tam keşfedilmediğini ya da bu süreç için yapay zekâya yeteri kadar güvenin oluşmadığını ileri sürebiliriz.

3. Yapay Zekâ Kullanımının, İngilizce Öğretiminde Oluşturabileceği *Risklere / Tehditlere* İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın üçüncü alt problemi "*İngilizce öğretmenlerin, yapay zekâ kullanımının İngilizce öğretiminde yaratacağı risklere / tehditlere ilişkin görüşleri nelerdir?*" biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile İngilizce öğretmenlerinin yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sorulan sorulara verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

Katılımcıların tamamına yakınının yanıtları, yapay zekâ kullanımının İngilizce öğretiminde gizlilik ve mahremiyet, insan temelli rehberlik ilişkisinin niteliği, değerlendirme süreçlerinin doğruluğu ve mesleki sorumluluk alanları bağlamında ele alındığını göstermektedir.

"Yapay zekâ kullanımı, Rehberlik faaliyetlerinde ne tür risklere / tehditlere neden olabilir?" sorusuna verilen yanıtlar Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5
" Yapay zekâ kullanımı, İngilizce öğretiminde ne tür risklere / tehditlere neden olabilir? Bu riskleri azaltmak için neler yapılabilir? " Sorusuna Verilen Yanıtlar

Riskler / Tehditler	**Katılımcılar**	**f**
Teknolojiye Aşırı Bağımlılık/Kontrolsüz Kullanım, Kolaya Kaçma	İÖ1, İÖ4, İÖ8, İÖ9, İÖ12, İÖ16, İÖ19, İÖ20	8
Potansiyele Olumsuz Etki, Yaratıcılığı Yok Etmesi ve Bireysel Yeterlilikleri Köreltmesi	İÖ1, İÖ5, İÖ11, İÖ13, İÖ14, İÖ20, İÖ22	7
Gizlilik, Mahremiyet ve Veri Güvenliği Kaygıları	İÖ2, İÖ7, İÖ16, İÖ18, İÖ19, İÖ24	6
Yanlış Yönlendirme ve Bağlamdan Kopuk Hatalı Bilgilendirme	İÖ6, İÖ10, İÖ12, İÖ15, İÖ21, İÖ24	6

Çizelge 5 incelendiğinde liselerde görev yapan İngilizce öğretmenlerinin yapay zekâ kullanımının yaratabileceği riskler / tehditlere ilişkin görüşlerinden en öne çıkanın "Teknolojiye Aşırı Bağımlılık/Kontrolsüz Kullanım, Kolaya Kaçma" olduğu, bunu sırasıyla "Potansiyel ve Yaratıcılığı Yok Etmesi, Bireysel Yeterlilikleri Köreltmesi", "Gizlilik,

Mahremiyet ve Veri Güvenliği Kaygıları" ve "Yanlış Yönlendirme ve Bağlamdan Kopuk Hatalı Bilgilendirme" izlediği görülmektedir.

"Yapay zekâ kullanımı, İngilizce öğretiminde ne tür risklere / tehditlere neden olabilir?" sorusuna yönelik Rehber öğretmenlerin üçünün cevapları şu şekilde olmuştur:

> *"Yapay zekâ uygulamalarının güvenirliği henüz tartışmalı olduğu için, kişiye özel bilgilerinizi üçüncü kişi/kişilerle paylaşılması riski mevcut. Bu bağlamda yapay zekâ kullanımın kesinlikle kontrollü bir şekilde yürütülmesi gerekli. "* (İÖ19)
>
> *"Öğrencilerin kolaya kaçma ve tam potansiyellerini yansıtmamalarına yol açabilir."*(İÖ1)
>
> *"Sınırlandırma doğru yapılmalı yanlış içerikler öğretilebilir."* (İÖ15)

Yapay zekâ kullanımının yaratabileceği riskler / tehditlere ilişkin liselerde görev yapan İngilizce öğretmenlerinin görüşleri bir bütün olarak incelendiğinde öğretmenlerin yapay zeka kullanımına yönelik temel çekincesinin teknik sorunlardan ziyade, öğrencilerin öğrenme sorumluluğunu teknolojiye devrederek bilişsel tembelliğe (kolaya kaçma) sürüklenmesi ve özgün üretim becerilerinin körelmesi endişesi olduğu; buna ek olarak veri güvenliği ve yanlış bilgi riski gibi etik sorunlarla beraber öğretmenlerin bu teknolojiyi, öğrencilerin yaratıcılığını ve bireysel yeterliliklerini tehdit eden bir unsur olarak algıladıkları, dolayısıyla sürecin şeffaf, güvenli ve kontrollü bir zeminde yürütülmesi gerektiği görüşünde birleştikleri ileri sürülebilir.

4. İngilizce Öğretmenlerin İngilizce Öğretimlerinde YZ Kullanmaya Yönelik Kişisel Tutumlarına İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın dördüncü alt problemi "İngilizce öğretiminde yapay zekâ kullanmaya yönelik İngilizce öğretmenlerinin kişisel tutumları nasıldır?" biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile İngilizce öğretmenlerinin yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sorulan "İngilizce dersinde YZ kullanmaya yönelik kişisel tutumunuz nedir? Sizi motive eden ya da kaygılandıran durumlar var mı?" sorusuna verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

"İngilizce dersinde YZ kullanmaya yönelik kişisel tutumunuz nedir? Sizi motive eden ya da kaygılandıran durumlar var mı?" sorusuna verilen yanıtlar Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6

"İngilizce dersinde YZ kullanmaya yönelik kişisel tutumunuz nedir? Sizi motive eden ya da kaygılandıran durumlar var mı?" Sorusuna Verilen Yanıtlar

YZ Kullanmaya Yönelik Kişisel Tutumlar	Katılımcılar	f
Mesleki Süreci Kolaylaştırma ve Destekleyici Rolü, Motive Edici Kullanıma Yönelik Tutum	İÖ1, İÖ4, İÖ7, İÖ9, İÖ10, İÖ11, İÖ13, İÖ14, İÖ15, İÖ16, İÖ17, İÖ22, İÖ23, İÖ24	14
Temkinli ve Kontrollü Kullanım Gerekliliğine Yönelik Tutum	İÖ8, İÖ16, İÖ18, İÖ19, İÖ21	5

Yapay Zekânın Öğrenciler Üzerindeki Pozitif Etkileri	İÖ6, İÖ10, İÖ16	3
Etik, Gizlilik ve Güvenlik Kaygılarına Dayalı Tutum	İÖ2, İÖ19	2

Çizelge 6 incelendiğinde liselerde görev yapan İngilizce öğretmenlerinin yapay zekâ kullanmaya yönelik kişisel tutumlarına ilişkin görüşlerinden en öne çıkanın “Mesleki Süreci Kolaylaştırma ve Destekleyici Rolü, Motive Edici Kullanıma Yönelik Tutum” olduğu, bunu sırasıyla “Temkinli ve Kontrollü Kullanım Gerekliliğine Yönelik Tutum”, “Yapay Zekânın Öğrenciler Üzerindeki Pozitif Etkileri” ve “Etik, Gizlilik ve Güvenlik Kaygılarına Dayalı Tutum” izlediği görülmektedir.

"İngilizce dersinde YZ kullanmaya yönelik kişisel tutumunuz nedir? Sizi motive eden ya da kaygılandıran durumlar var mı?" sorusuna yönelik İngilizce öğretmenlerin dördünün cevapları şu şekilde olmuştur:

> *"Gerektiğinde kullanılmalı ancak tüm kontrol yapay zekaya bırakılmamalı."* (İÖ8)
>
> *"Doğru kullanıldığında kesinlikle faydalı buluyorum; ancak öğretmen ve öğrencilerde tembelliğe neden olabilir, ekran süresini arttırarak teknoloji bağımlılığına neden olabilir. Ayrıca güvenirlik konusunda da endişelerim var."* (İÖ19)
>
> *"Kısmen kullanmayı uygun görüyorum. Farklılık oluşturması öğrencilerin dikkatini çekebiliyor. "* (İÖ10)
>
> *"Motive eden durumlar daha ağır. Ders planlamada oldukça yardımcı."* (İÖ24)

Yapay zekâ kullanmaya yönelik kişisel tutumlarına ilişkin liselerde görev yapan İngilizce öğretmenlerinin görüşleri bir bütün olarak incelendiğinde öğretmenlerin yapay zeka teknolojilerine karşı 'reddedici' veya 'tehdit unsuru' bir yaklaşımdan ziyade, faydacı, motive edici, 'temkinli iyimserlik' tutumu sergiledikleri; teknolojiyi mesleki süreçlerini kolaylaştıran güçlü bir 'destekleyici' olarak benimsedikleri ve bu süreçte öğrencilerin de olumlu yönde etkilendiğini ancak pedagojik otoriteyi ve kontrolü yapay zekaya bırakmayarak insan faktörünün merkezde olduğu dengeli bir kullanım stratejisi izlediklerini söyleyebiliriz.

5. İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yapay Zekanın Kullanımı Alanındaki Yeterliklerinin Geliştirilmesine Yönelik Önerilerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın beşinci alt problemi “İngilizce öğretmenleri İngilizce öğretiminde yapay zekanın kullanımına ilişkin yeterliklerinin geliştirilmesi için neler yapılmasını önermektedirler?” biçiminde düzenlenmiştir. Bu alt probleme yanıt bulmak amacı ile İngilizce öğretmenlerinin yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sorulan iki soruya verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir.

İngilizce öğretmenlerin İngilizce öğretiminde yapay zekanın kullanımına ilişkin yeterliklerinin geliştirilmesi için neler yapılmasını önerdiklerine ilişkin görüşleri Çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelge 7

İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yapay Zekanın Kullanımına İlişkin Yeterliklerinin Geliştirilmesine İlişkin Önerileri

	Öneriler	Katılımcılar	f
Hizmet Öncesinde	Yapay Zekânın Müfredata Entegre Edilmesi ve Ders Olarak Verilmesi	İÖ1, İÖ2, İÖ4, İÖ5, İÖ6, İÖ10, İÖ11, İÖ12, İÖ13, İÖ14, İÖ16, İÖ17, İÖ18, İÖ19, İÖ21, İÖ22,	16
	Uygulamalı Yapay Zekâ Eğitimi ve YZ Destekli Dil Laboratuvarlarının Açılması	İÖ1, İÖ8, İÖ15, İÖ23	4
	Sertifikalı YZ Eğitimi Verilmesi, Kurs/Seminer Verilmesi	İÖ3, İÖ24	2
Hizmet İçinde	Seminer, Konferans, Online Eğitimler ve Uygulamaya Yönelik Eğitim	İÖ1, İÖ2, İÖ4, İÖ8, İÖ9, İÖ15, İÖ16, İÖ20, İÖ22, İÖ23, İÖ24	11
	İsteğe Bağlı YZ Eğitimi, Gerekli Altyapı ve Öğretmenin Desteklenmesi	İÖ6, İÖ12, İÖ15, İÖ16, İÖ19	5
	Hizmet İçi Eğitimler	İÖ4, İÖ10, İÖ11, İÖ16, İÖ17	5
	MEB ve Resmî Kurumlar Tarafından Planlanan Yaygın Eğitimler	İÖ13, İÖ16, İÖ21	3

Çizelge 7 incelendiğinde liselerde görev yapan İngilizce öğretmenlerinin yapay zekanın kullanımına ilişkin yeterliklerinin geliştirilmesi için yapılmasını önerdiklerine ilişkin görüşlerinden en öne çıkanın "Yapay Zekânın Müfredata Entegre Edilmesi ve Ders Olarak Verilmesi" olduğu, bunu sırasıyla "Seminer, Konferans, Online Eğitimler ve Uygulamaya Yönelik Eğitim", "İsteğe Bağlı YZ Eğitimi, Gerekli Altyapı ve Öğretmenin Desteklenmesi" ve "Hizmet İçi Eğitimler" izlediği görülmektedir.

İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde yapay zekanın kullanımına ilişkin yeterliklerinin geliştirilmesine ilişkin önerilerine yönelik cevaplardan üçü şu şekilde olmuştur:

> *"İngilizce öğretmenliği lisans eğitimi ve pedagojik formasyon eğitimi programlarına dil öğretiminde yapay zekâ kullanımını öğreten derslerin olması çağı yakalamak adına*

önemli bir adım olur. Yetişen yeni öğretmenlerin bu yetkinliklerle mezun olması meslek hayatında kendisine yardımcı olacaktır." (İÖ19)

"Öğretmenlere teknik destek sağlanmalı, sorularına yardımcı olacak yetkili olmalı." (İÖ12)

"*Yapay zekâ ve Web2.0 araçları uygulamalı dersler şeklinde öğretilmeli."* (İÖ1)

Yapay zekanın kullanımına ilişkin yeterliklerinin geliştirilmesi için yapılmasını önerdiklerine ilişkin liselerde görev yapan İngilizce öğretmenlerinin görüşleri bir bütün olarak incelendiğinde öğretmenlerin yapay zekâ yeterliliklerinin geliştirilmesini sadece meslek hayatında alınan kısa süreli seminerler, konferanslar ve online eğitimlerle sınırlı görmedikleri; aksine çözümün lisans eğitiminden başlayan köklü bir müfredat revizyonu ve okullarda sürekli teknik destek mekanizmalarıyla sağlanan bütüncül ve yapısal bir inovasyon aradıkları ileri sürülebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırmanın temel amacı İngilizce öğretmenlerinin yapay zekâ destekli rehberlik faaliyetlerine ilişkin görüş, deneyim ve önerilerini belirlemektir. İngilizce öğretmenlerinin görüş, deneyim ve önerilerini dayalı olarak yürütülen bu araştırmada, yapay zekâ teknolojilerinin yabancı dil öğretim süreçlerinin artık yadsınamaz bir parçası haline geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma bulguları, öğretmenlerin yapay zekâya karşı direnç göstermek yerine, teknolojiyi mesleki süreçlerini kolaylaştıran bir "asistan" rolünde benimsediklerini göstermektedir. Özellikle ChatGPT gibi metin tabanlı üretken yapay zekâ araçlarının; sınav sorusu hazırlama, seviyeye uygun okuma parçası oluşturma ve ders planlama gibi zaman alıcı süreçlerde öğretmenlerin iş yükünü hafiflettiği ve verimliliği artırdığı tespit edilmiştir.

Pedagojik açıdan değerlendirildiğinde, yapay zekânın en güçlü yönünün öğrencilerin konuşma (speaking) kaygısını azaltarak yargılanma korkusu olmadan pratik yapmalarına olanak tanıması olduğu belirlenmiştir. Buna karşın, teknolojinin sınıf içi entegrasyonunda öğretmenleri en çok kaygılandıran unsurun teknik aksaklıklar değil; öğrencilerin hazıra alışması, üretim sürecinden koparak tembelleşmesi ve yaratıcılıklarının körelmesi riski olduğu saptanmıştır. Bu durum, öğretmenlerin yapay zekayı sınıflarında kullanırken neden "tam teslimiyet" yerine "öğretmen kontrollü/temkinli" bir yaklaşım sergilediklerini açıklamaktadır.

Öğretmen yeterlilikleri bağlamında ise katılımcıların büyük bir çoğunluğunun yapay zekâ okuryazarlığını kurumsal eğitimlerden ziyade sosyal medya, videolar ve deneme-yanılma yoluyla (informal öğrenme) kazandıkları sonucuna varılmıştır. Mevcut hizmet içi eğitimlerin teorik düzeyde kaldığı ve öğretmenlerin sınıf içi uygulamaya dönük, somut senaryolar içeren eğitim çalışmalarına ihtiyaç duydukları görülmüştür. Ayrıca, yapay zekâ entegrasyonunun kalıcı ve etkili olabilmesi için çözümün sadece meslek içi eğitimlerde değil, lisans eğitiminden başlayan köklü bir müfredat güncellemesinde arandığı ortaya konmuştur.

Öneriler

Araştırmada ulaşılan bulgulara dayalı olarak geliştirilen öneriler şunlardır:

Uygulamacılar için Öneriler

1. İngilizce öğretmenlerin İngilizce öğretimlerinde yapay zekâ araçlarını etkili biçimde kullanabilmelerini sağlamak amacıyla hizmet öncesi ve hizmet içinde uygulamalı eğitimler almaları sağlanmalıdır.
2. İngilizce öğretiminde, yapay zekâ araçlarından elde edilecek yapay çıktılar, her zaman profesyonel değerlendirmeler ile desteklenmelidir.
3. İngilizce öğretiminde kullanılabilecek yapay zekâ araçları geliştirilip İngilizce öğretmenlerinin bunları kullanımına yönelik eğitimler verilebilir.

Araştırmacılar için Öneriler

1. Yapay zekâ kullanımının psikolojik etkilerinden olan öğrenci davranışları, motivasyon, içe dönüklük, sosyal etkileşim üzerindeki etkileri araştırma konusu yapılabilir.
2. Benzer bir çalışma nicel bir araştırma şeklinde yürütülüp daha çok kişiye ulaşılarak genellenebilecek sonuçlara varılabilir.
3. Yapay zekânın eğitimde kullanımı konusunda farklı branş veya farklı öğrenim basamaklarındaki öğretmenlerin görüşleri alınabilir.

KAYNAKÇA

Konan, N., Bozanoğlu, B. ve Çetin, R.B. (2019). Millî Eğitim Bakanlığı teftiş politikalarına ilişkin okul yöneticileri ve öğretmen görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 7*(4), 1449-1474. doi: 10.14689/issn.2148- 624.1.7c.4s.7m

CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR COMPARING ADVANTAGES OF NON-GAME-BASED LEARNING AND GAME-BASED LEARNING

Havva İrem TAŞDEMİR
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
havvairemsch@gmail.com

Zeynep ALTUNEL
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
zeynepalt22@gmail.com

Doç. Dr. Fidel ÇAKMAK
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
fidel.cakmak@alanya.edu.tr - **0000-0002-3285-7661**

ABSTRACT
Knowing how game-based learning stacks up against traditional methods is essential to enhancing student engagement and learning as digital technologies continue to influence education. In this article, a conceptual framework for contrasting non-game-based learning versus game-based learning in terms of their advantages is presented. The framework, which is based on theories of Cognitive Load Theory and Self-Determination, and Situated Learning combines data from meta-analyses to establish five layers: learning outcomes, learner characteristics, mediating processes, moderating conditions, and instructional inputs. The framework offers a theoretically informed basis for mixed-methods research that examines mediating mechanisms and explores hybrid instructional designs combining game-based learning and non-game-based learning for sustained education.

Keywords: game-based learning, non-game-based learning, cognitive load theory, self-determination theory, conceptual framework

1. INTRODUCTION
With the changing era, the tools and equipment used in the education system also began to change. Over time, with developing technology, game-based learning and gamification began to gain importance and be integrated into the education system. Gamification is an application we use in education by adding game elements to non-game contexts (Deterding et al., 2011). This study aims to compare the advantages of game-based learning and non-game-based

learning. When game-based learning and non-game-based learning were compared, game-based learning was found to be more effective than non-game-based learning. According to Sarkar et al. (2017), students who had access to technology in their classes and learned with game-based learning had higher final grades. In addition, rewards, immediate feedback, and leaderboards significantly increased student motivation and provided students with an active learning experience (Aminah, Rafli, & Murtadho, 2024). Hafeez, Azeema, & Ansari (2025) showed in their study that the use of game-based learning increased motivation in second language acquisition, retention was better, and students had fun. According to the studies mentioned above, it is seen that game-based learning increases students' success and motivation and provides a learning environment in which students are more active. According to the study conducted by Anwer (2025), game-based learning and real-time feedback enabled students to participate in tasks more willingly. In addition, Hossain (2023) observed in his study that the performance of students who used the Kahoot application for vocabulary learning increased significantly. Another study found that game-based learning was effective in improving speaking skills and increasing collaboration (Simbaña-Simbaña, Sarabia-Guevara, García-Vilema, & Pico-Poma, 2023). In conclusion, when we examine the effects of game-based learning, we see that it increases students' motivation, participation, interaction, and collaborative skills, creating a learning environment where students are more actively engaged and have fun. According to these studies, game-based learning has been shown to increase students' collaboration skills and vocabulary acquisition more than non-game-based learning, and the real-time feedback provided makes students more willing to participate in tasks. In addition, game-based learning has been found to be very useful in helping students retain language skills. (Aminah, Rafli, & Murtadho, 2024). Similarly, in their study, Smirani and Yamani (2024) observed that students who learned with game-based learning participated more in the lesson when they remembered the information, asked more questions, and the learners' confidence increased. In other words, a review of previous studies has shown that game-based learning is more effective than non-game-based learning, increasing motivation and engagement. Numerous studies have compared game-based learning and non-game-based learning. However, these studies have identified the advantages of game-based learning and non-game-based learning, such as motivation, engagement, and anxiety, separately. There are limited studies that compile all these findings in a single table. This study aims to address this gap by examining the advantages of game-based learning and non-game-based learning within a conceptual framework. This framework is based on Self-Determination Theory, Cognitive Load Theory, and Situated Learning Theory. The impact of using these theoretical foundations in game-based learning will be discussed by comparing it with non-game-based learning. This study will make a significant contribution to the literature by examining how game-based learning benefits students. The purpose of this study is to investigate and compare the advantages of game-based and non-game-based learning.

2. THEORETICAL FRAMEWORK

With developing technology, games have begun to be integrated into the education system. Game-based learning is the integration of games into classrooms and lessons (Almusharraf, 2023). Fithriani (2021) used game-based learning for vocabulary learning in her study and

observed that when compared with students learning with non-game-based learning, the vocabulary knowledge and learning outcomes of students learning with game-based learning improved, and their engagement and motivation increased. From a theoretical perspective, this study is based on motivation-based Self-Determination Theory, Cognitive Load Theory, and Situated Learning Theory. According to Self-Determination Theory (SDT) put forward by Richard Ryan and Edward Deci, autonomy, relatedness, and competence are important for understanding learning motivation (Aminah, Rafli, & Murtadho, 2024). Autonomy refers to taking initiative in matters related to oneself, relatedness relates to a sense of belonging, and competence relates to a sense of accomplishment and mastery. Competence can be achieved by providing students with positive feedback and achievable challenges. When these needs are met, intrinsic motivation increases (Ryan & Deci, 2020). According to Hersi (2024), game-based learning is an important tool as it increases students' participation, ensures students' learning autonomy and provides interactive learning. Another positive aspect of game-based learning is that it provides students with intrinsic and extrinsic motivation and offers an interactive learning environment (Aminah, Rafli, & Murtadho, 2024). These situations in the studies, namely the increase in motivation and autonomy with game-based learning, can be explained by SDT. Another theory, Cognitive Load Theory (CLT), was put forward by John Sweller. According to Cognitive Load Theory, information is processed by short-term memory before being transferred to long-term memory. When cognitive load exceeds working memory capacity, student performance is affected and becomes inefficient (Hong Yang & Farley, 2019). Hersi (2024), observed in his study that the motivation and participation of students who learned with game-based learning increased and as a result, the students' language skill retention improved. In addition, one study observed that students had more fun learning with game-based learning, which increased cognitive engagement (Aminah, Rafli, & Murtadho, 2024). Studies have shown that game-based learning improves students' language skill retention and that learning through fun increases their cognitive engagement. This can be explained by CLT. Finally, in Situated Learning Theory (SLT), founded by Jean Lave and Etienne Wenger, meaning is constructed through social interaction and discussion. That is, the meaning of any action depends on how it is experienced and adopted by the people involved (Arnseth, 2008). According to the study conducted by Abu Qub'a et al. (2024), it was observed that game-based learning increased social interaction and collaboration. In addition, another study found that Kahoot provided students with more interaction with their instructors and peers and had more classroom dynamics than non-game-based learning environments (Almusharraf, 2023). These studies also show that game-based learning, compared to non-game-based learning, increases students' collaboration skills and fosters greater interaction with their teachers and peers. These findings can be explained by SLT. This study examines the impact of game-based learning on learning based on these theories. According to Almusharraf (2023), when we use game-based learning for learning or teaching, students' attention, motivation, and engagement increases. Another study showed that Kahoot used as a gaming tool increased collaboration skills, increased engagement, interaction and knowledge retention, and created a competitive, lively classroom environment (Licorish, Owen, Daniel, & George, 2018). In addition, Simbaña-Simbaña, Sarabia-Guevara, García-Vilema, & Pico-Poma (2023) found that game-based learning was effective in improving speaking skills and increasing collaboration. These studies

demonstrate that game-based learning increases students' collaborative skills, participation, and motivation, and creates a lively classroom environment compared to the typical non-game-based classroom environment. When we look at the other advantages of game-based learning, Tzamaras et al. (2021) found that games that provide immediate feedback and strengthen memory reinforce learning. In addition, Reinders and Wattana (2015) found that game-based learning improved communicative competence, requiring learners to interact with active participation and apply their knowledge. Another study conducted by Hafeez, Azeema, & Ansari (2025), points, rewards, and levels used in game-based learning support students' learning habits, while also causing better retention and helping them focus, creating a more motivating environment. In conclusion, when considering the advantages of game-based learning, it appears to increase student motivation, engagement, interaction, and collaborative skills more than non-game-based learning. It also creates a learning environment where students are more actively engaged and enjoy the lesson, unlike non-game-based learning.

3. CONCEPTUAL FRAMEWORK

This framework's goal is to provide systematic approach for comparing how game-based and non-game-based learning affect learners through mental and motivational processes. The study combines multiple principles from three different theory which are Cognitive Load Theory, Self-Determination Theory, and Situated Learning Theory. Instead of proposing a completely new model, this study integrates already existing evidence into a comparison across five layers. A systematic content analysis of the primary study (Rondon, Sassi, & Furquim de Andrade, 2013) and the surrounding reviews revealed that most of the relevant articles organizes its findings around these five themes: what is taught (inputs), who is learning (characteristics), how the learning occurs (mediators), under what conditions the effect changes (moderators), and what is ultimately measured (outcomes). Grouping the variables into these layers mirrors the classic input-process-output model while preserving the empirical nuances (moderators, mediators) that the literature emphasizes. We provided a brief description for each layer and the advantages of game-based and non-game-based learning.

Five Layers of the Framework

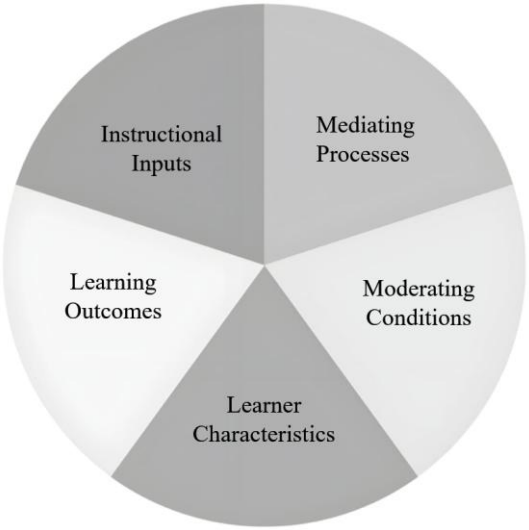

Figure 1. Relationship between the five layers of the framework

This figure shows five interlinked layers that form the framework: Instructional Inputs, Mediating Process, Moderating Conditions, Learning Characteristics and, Learning Outcomes. Each of the layers represents a key aspect of our research model and together they form an integrated framework. The figure emphasizes that the framework would be incomplete without the interaction of all the five layers.

3.1. Instructional Inputs

This conceptual framework is built for instructional inputs, which influence how students absorb and eventually remember the information. According to the studies of multiple different researchers, game-based learning includes elements that encourage participation of learners and focus on goals such as feedback, points in game and rewards (Hamari et al.,2014). Non-game-based learning on the other side, depends highly on organized lessons and clear directions of the course that encourage concentration and reduce cognitive overload (Salimi & Zangeneh, 2022). The input features of the game-based learning increase the emotional and behavioral engagement in learners, while the non-game-based inputs offer advantages for cognitive processing and structured learning. So, it is essential to clearly explain which elements serve which learning aim. In game-based learning environment, instructional designs integrate various elements of game such as leaderboard, competition, in-game rewards, badges, storytelling, instant feedback, and social interaction most of the time. (Putz & Treiblmaier, 2019). Non-game-based learning environments use the same instructional content as the gamified ones but students complete given tasks and responsibilities without gaining any in-game reward, points, badges or anything that falls to the similar category. The focus is still on cognitive process, conceptual understanding and task accuracy. The theoretical parts of Cognitive Load Theory and Self-Determination Theory are consistent with this line of thought. Self-Determination theory describes how game-based learning designs naturally has elements like goals, feedback and teamwork to satisfy autonomy and competence. Contrary to common belief cognitive load theory emphasizes that although games might boost the motivation, they can also raise cognitive load if they are not taken good care of (Putz & Treiblmaier, 2019).

These instructional inputs mentioned interact with mediating processes such as motivation and cognitive engagement.

3.2. Mediating Processes

Mediating process explain how instructional inputs translate to learning outcomes. Especially the way motivation, engagement and, social interaction function as mechanisms that effect learning. In the framework that we proposed, these factors operate differently in game-based and non-game-based learning contexts. In game-based learning settings, factors such as motivation and social mechanisms play a key role. Based on Self-Determination theory the joy of competence, relatedness and autonomy helps with motivation which is constantly triggered with game elements such as clear goals, instant feedback and collaboration (Thohir, 2017; Panagiotidis et al., 2023). Observational studies show that the leaderboards, levels and other in-game reward systems increase learners' sense of achievement and it leads to higher engagement and active participation from students (Hamari et al., 2014; Alam & Shahid, 2023; Díaz, 2023). Furthermore, teamwork, peer competition and cooperative activities are related to Situated Learning theory which focuses on learning through active participation to class and interaction in authentic settings. All of these facts sustain attention which strengthens retrieval processes (Tzamaras et al., 2021; Reinders & Wattama, 2015). Being total opposite, non-game-based learning environments highly rely on cognitive mediation instead of motivational mediation. Being guided by the instructions and already structured materials significantly reduce distractions and build mental models, as a result of that its minimizing unnecessary mental effort as described by Cognitive Load Theory. (Salimi & Zangeneh, 2022). The absence of competitive elements allows learners to focus more on working-memory resources. While game-based learning focuses on learning through social engagement and motivational satisfaction, non-game-based learning achieves similar results through sustained concentration. In conclusion these mediating processes tells us that learning does not only depend on the type of instruction but it also depends on how learners experience and regulate their motivation during learning process.

3.3. Moderating Conditions

These conditions refer to contextual and environmental elements that impact how mediating processes and instructional inputs impact learning. They include the factors like classroom setting, topic matter, instruction duration and technology availability. They also influence the extent to which learning can actually reach their full potential. Game-based learning environments is highly dependent on technology readiness and task-specific consistency also known as contextual alignment. Different studies show us that if the technology is reliable, the internet connection is accessible and stable, and last but not least class size is manageable, game-based results in higher engagement and positive learning outcomes mostly (Sarkar et al., 2017). Moreover, the instructor competence also plays a big role. Teachers who are comfortable with using game elements and who are successfully managing competition usually conduct stronger motivational effects (Almusharraf, 2023). Game-based settings may suffer from

technical difficulties, attention issues or superficial engagement. Non-game-based environments on the other hand are less dependent on technology but it is also highly influenced by classroom management. When there is limited period of time and the demand of the subject matter is high, structured learning may produce more stable results (Limantara et al., 2023). Another fact to put into consideration is that classroom culture can determine if competitive elements in game-based settings will lead to healthy competition or anxiety. Group-based gamification has been shown to lessen negative emotions and help cooperative learning (Putz & Treiblmaier, 2019). Moderating conditions determine where and for whom these two learning methods are most effective.

3.4. Learner Characteristics

Learner characteristics describe the differences which shape the way students respond to the instructional designs. All of these include things as age, prior knowledge, motivation, learning style and state of mind. Researches indicate that game-based learning tends to be more effective on young learners, digital natives and students with self-motivation towards technology. All these different learners benefit from the interactive, fun and exploratory nature of game mechanics, which also align with their learning preferences and digital tool familiarity (Panagiotidis et al., 2023;Nieto Escamez & Roldan-Tapia, 2021). Learners who love collaborative settings often show more interest when exposed to these type of game-based activity (Reinders & Wattana; 2015). However, despite the common belief not everyone responds equally positively to game-based learning settings. Students with high anxiety level or students who would prefer structured contexts may find them too stressful or just simply distracting (Yildirim & Sahan, 2022). For these learners, a learning method which includes stability, predictability and cognitive control might help more.

3.5. Learning Outcomes

Learning outcomes is the final layer of our framework. Both game-based and non-game-based learning's aim is to strengthen learning outcomes but the methods they use are mostly different. Studies show that game-based learning in performance and engagement compared to non-game-based learning produces higher short-term results (Díaz, 2023; Simbaña-Simbaña, 2023). The way students are able to immediately get a feedback, rewards and challenges enhances short-term memory coding (Tzamars et al., 2021). But in longer interventions, such as extended Quizlet or Kahoot studies, learners also maintained good recall even weeks after (Hamari et al., 2014; Limantara et al., 2023) But according to some researches, non-game-based learning is more consistent, stable and better at transferring knowledge. Comparative studies tell that game-based learning will make students show greater enthusiasm and recall immediately after learning process while non-game-based learning does it more evenly through the time (Sarkar et al., 2017).

The five layers of this framework are all independent and dynamic. As a result, this conceptual framework does nocoulnt indicate any of the learning methods is superior to the other. If they

are combined thoughtfully, they can be quite complementary which can enhance both engagement and learning.

DISCUSSION

This conceptual framework compared game-based learning (GBL) to non-game-based learning (NGBL) in terms of their positive sides. The findings of our research indicates that GBL enhances motivation, engagement and social interaction while NGBL supports structured learning and organized cognition. The outcomes suggest that the effectiveness of both the approaches highly depend on how instructional design aligns with the learners' needs. The analysis revealed that GBL environments include motivating elements such as rewards, challenges, and feedback. (Ryan & Deci, 2020) and encourage social interaction. These elements correspond to autonomy and competence parts of STD and encourage students to be consistent and initiative. On the contrary, NGBL relies on structured and mostly teacher-centered learning environment which helps minimize the distractions and promote focused cognitive processing with CLT's principles (Hong Yang & Farley, 2019). While GBL increases emotional and behavioral engagement, NGBL enhances clarity and organization which are effective for long-term knowledge retention. The effects of GBL also appears to depend on the contextual factors such as technological framework and cultural familiarity with digital learning. In developing educational contexts such as Turkey, where digital learning still evolves, reliable internet source, teacher readiness and digital literacy levels influence the success of game-based instruction. When these conditions are met, game-based learning can lead to better outcomes such as higher motivation and more active participation. However, when the supports are limited, the outcomes may be inconsistent. Learner characteristics moderate these effects. Young learners and the students who loves collaborating with each other benefit more from the game-based learning environments (Smirani & Yamani, 2024). On the other side, learners with high anxiety or low technological knowledge may experience stress in more competitive settings. Because of that adaptive gaming strategies for individual differences are essential. The reviewed evidence shows us that GBL produces strong short-term gains in motivation and performance (Hossain, 2023). While its long-term knowledge retention depends on continuous exposure and meaningful application in content, as emphasized by SLT (Arnseth, 2008). In the Turkish educational context including games in English language teaching can enhance learner autonomy and peer interaction. Thus, it can foster more active and collaborative learning cultures. However, combining GBL with traditional, non-gamed approaches may give us the most sustainable results in both long and short-term retention. To wrap things up this framework highlights that GBL and NGBL should not be seen as opposing sides of the coin but rather be seen as whole.

CONCLUSION

The article we present is a conceptual framework that compares the advantages of game-based learning and non-game-based learning. This framework synthesized some of the existing studies to explain how instructional design, learner characteristics, and contextual factors work

and interact with each other. This synthesis of already existing research demonstrates that game-based learning improves student motivation, engagement, collaboration and knowledge retention while non-game-based learning offers structured lessons and uses reduced cognitive activities to help reduce student cognitive load. This is advantageous for students who is studying for exams and preferring more organized lessons. In other words, when comparing the advantages of game-based learning and non-game-based learning the rewards, points, and challenges included in game-based learning appears to increase student motivation, engagement, and interaction. This is creating a more enjoyable and collaborative classroom environment. While non-game-based learning offers students a more organized classroom environment that helps reduce cognitive load. Most importantly, this framework suggests that game-based learning and non-game-based learning should be viewed as mutually supportive, and therefore, future research should integrate game-based and non-game-based learning into courses, using them together to investigate how they influence student engagement, motivation, interaction, and knowledge.

REFERENCES

Treiblmaier, H., Putz, L., & Lowry, P. B. (2018). Research commentary: Setting a definition, context, and theory-based research agenda for the gamification of non-gaming applications. *AIS Transactions on Human-Computer Interaction, 10*(3), Article 1.

Abu Qub'a, A., Al-Haj Eid, O. A., Hasan, G. A., & Al Herz, J. (2024). The effect of utilizing gamification in enhancing english language skills in university settings. *World Journal of English Language, 14*(4), 428–436.

Almusharraf, N. (2023). Incorporation of a game-based approach into the EFL online classrooms: students' perceptions. *Interactive Learning Environments, 31*(7), 4440–4453.

Aminah, M., Rafli, Z., & Murtadho, F. (2024). The role of gamification in digital EFL classrooms: A study on motivation and retention. International Journal of English and *Comparative Literary Studies, 5*(6), *12-26.*

Anwer, B. (2025). Teaching through gamification influences learners' motivation, engagement, and self-reliance: Evidence from the ESL classroom. *International Journal of Instructional Technology and Educational Studies (IJITES), 6*(3).

Arnseth, H.C. (2008). Activity theory and situated learning theory: Contrasting views of educational practice. *Pedagogy, Culture & Society, 16*(3), 289-302.

Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). From game design elements to gamefulness: Defining "gamification." *Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference: Envisioning Future Media Environments*, 9–15

Fithriani, R. (2021). The utilization of mobile-assisted gamification for vocabulary learning: Its efficacy and perceived benefits. *Computer Assisted Language Learning Electronic Journal (CALL-EJ), 22*(3), 146-163.

Hafeez, A., Azeema, N., & Ansari, A. A. (2025). The effectiveness of gamified learning in second language acquisition. *AL-ĪMĀN Research Journal, 3*(2), 130-143. ,

Hersi, M. (2024). Gamification-cum-motivational strategies in English language learning. *International Journal of Linguistics, 16*(3), 1-12.

Hong Yang, H., & Farley, A. (2019). Quantifying the impact of language on the performance of international accounting students: A cognitive load theory perspective. *English for Specific Purposes*, 55, 12-24.

Hossain, S. Z. (2023). Digital game-based learning through Kahoot and its impact on vocabulary development. *BAIUST Academic Journal (BAJ), 4*(1), 45-56.

Licorish, S. A., Owen, H. E., Daniel, B., & George, J. L. (2018). Students' perception of Kahoot!'s influence on teaching and learning. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning, 13*(1), 1–23.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Contemporary Educational Psychology, 61,* 2-11.

Reinders, H., & Wattana, S. (2015). Affect and willingness to communicate in digital game-based learning. *ReCALL, 27*(1), 38–57.

Tzamaras, H., Martinez, J., Brown, D., Gonzalez-Vargas, J., Moore, J., & Miller, S. (2021). Fun and games: designing a gamified central venous catheterization training simulator. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting, 65*(1), 267-271.

Simbaña-Simbaña, E. A., Sarabia-Guevara, D. A., García-Vilema, F. R., & Pico-Poma, J. P. (2023). Gamification for improving oral communication skills in English as a foreign language learners. *CIENCIAMATRIA, 9*(2), 359-379.

Smirani, L., & Yamani, H. (2024). Analyzing the impact of gamification techniques on enhancing learner engagement, motivation, and knowledge retention: A structural equation modelling approach. *The Electronic Journal of e-Learning, 22*(9), 111-124.

Tzamaras, H., Martinez, J., Brown, D., Gonzalez-Vargas, J., Moore, J., & Miller, S. (2021). Fun and games: designing a gamified central venous catheterization training simulator. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting, 65*(1), 267-271.

Sarkar, N., Ford, W., & Manzo, C. (2017). Engaging digital natives through social learning. *Systemics, Cybernetics and Informatics, 15*(2), 1–4.

Simbaña-Simbaña, E. A., Sarabia-Guevara, D. A., García-Vilema, F. R., & Pico-Poma, J. P. (2023). Gamification for improving oral communication skills in English as a foreign language learners. *CIENCIAMATRIA*, 9(2), 359-379.
Smirani, L., & Yamani, H. (2024). Analysing the impact of gamification techniques on enhancing learner engagement, motivation, and knowledge retention: A structural equation modelling approach. *The Electronic Journal of e-Learning*, *22*(9), 111-124.

Yu, Z. (2023). Learning outcomes, motivation, and satisfaction in gamified English vocabulary learning. *SAGE Open*, *13*(2), 1-14.

Hamari, J., Koivisto, J., & Sarsa, H. (2014). Does gamification work? A literature review of empirical studies on gamification. *Proceedings of the 47th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS)*, 3025–3034.

Putz, L.-M., & Treiblmaier, H. (2019). Findings of an experiment: Knowledge retention in gamified and non-gamified workshops. In *Proceedings of the 52nd Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS-52)*. AIS Electronic Library.

Putz, L.-M., Treiblmaier, H., & Hofbauer, F. (2020). Can gamification help to improve education? Findings from a longitudinal study. *Computers in Human Behavior, 110*, Article 106392

Rondon, S., Sassi, F. C., & Furquim de Andrade, C. R. (2013). Computer game-based and traditional learning method: A comparison regarding students' knowledge retention. *BMC Medical Education, 13*, Article 30.

Treiblmaier, H., & Putz, L.-M. (2020). Gamification as a moderator for the impact of intrinsic motivation: Findings from a multigroup field experiment. *Learning and Motivation, 71*, Article 101655.

9TH GRADE LISTENING SKILLS IN THE TÜRKIYE CENTURY MAARIF MODEL: A QUALITATIVE DOCUMENT ANALYSIS

Zeynep ALTUNEL

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi

zeynepalt22@gmail.com

Havva İrem TAŞDEMİR

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi

havvairemsch@gmail.com

Doç. Dr. Fidel ÇAKMAK

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi

fidel.cakmak@alanya.edu.tr - **0000-0002-3285-7661**

ABSTRACT

Although listening is considered to be one of the most fundamental component of language proficiency, that it often receives limited emphasis in instructional materials and classroom practice. This study aims to analyze whether the listening activities in the 9th grade English coursebook which is developed within the framework of the newly implemented Maarif Model are balanced in terms of macro and micro listening skills. Through document analysis also aims to see how listening skills are aligned with Bloom's Taxonomy and if they are reflective of the intended learning outcomes of the current curriculum. By employing qualitative research, this study examined all listening and listening-related tasks in the current 9th grade coursebook based on Brown's taxonomy of micro and macro listening skills. The analysis revealed that in addition to explicit listening sections, there were also handful of activities which were not labeled as listening that required listening comprehension. Overall, the coursebook contained a limited number and variety of macro listening skills. They also targeted learning outcomes centered primarily on basic comprehension instead of high level interpretive listening skills. The pedagogical implications have been discussed in relation to the Turkish EFL context.

Keywords: Maarif model, listening, micro skills, macro skills

1. INTRODUCTION

Listening is one of the most important skills in learning a foreign language. It is particularly crucial for learners in secondary education as they are transitioning from more basic comprehension to more complex communicative competence. In English as a foreign language (EFL) context, effective listening is not just about understanding words or sentences. It requires learners to understand context, intention and the pragmatic function of the language (Field, 2003). The Türkiye Century Maarif Model (TCMM) which is implemented by the Ministry of National Education (MEB) in 2025 provides a skill based and value-oriented framework for language education (Can, 2025). This model of education emphasizes the integration of 21st century skills, social & emotional learning and ethical values into the selected curriculum. Thus, it puts listening as a skill that engages both micro level and macro level competencies (Uzun, 2025; Akman & Senemoğlu, 2023). While listening is recognized as a key skill within this new framework there is still limited empirical research that examines how 9th grade English coursebook and teaching materials work in favor of teaching listening skills. There are questions that remain unanswered regarding the types of listening skills emphasized, intended learning outcomes and the cognitive domain levels engaged. Understanding these different dimensions are critical because listening activities does not just support basic comprehension but it also influences learners' motivation, self-efficacy and communicative competence (Aybirdi, Han, Töngel, 2024; Bozavlı, 2024). This study aims to address this gap by conducting a qualitative document analysis of 9th grade English curriculum, coursebooks and other materials that are aligned with TCMM. It specifically focuses on the nature of the listening activities, the targeted learning outcomes and if they align with the micro/macro skills based on Brown's (2004) taxonomy. By analyzing the documents and already existing researches, this research contributes to both theoretical understanding and practical implications for designing effective listening activities within skill based educational models. This study seeks to answer the following research questions:

- What types of listening skills are designed for the 9th-grade Maarif Model?
- What learning outcomes are targeted in listening activities designed for the 9th grade TCMM?
- What are the cognitive domain levels integrated in speaking activities designed for the 9th grade TCMM?

2. LITERATURE REVIEW

2.1 Listening in EFL Contexts

Listening can be considered as a complex, multi-dimensional skill. It integrates cognitive, metacognitive and affective processes. Field (2003) emphasizes that comprehension is influenced by lexical recognition and discourse level understanding as well as the listener's

ability to predict, self-monitor and infer. One of the most influential researchers on listening skills in EFL context is Larry Vandergrift. To him, listening is not just hearing words but rather it is an active and complex cognitive process (Vandergrift, 2004). His work emphasizes that listening is a combination of many different processes. Listeners should be taught to use different listening strategies effectively (Vandergrift & Goh, 2012). Vandergrift's (2004) process-based approach includes pre-listening, while-listening, and post-listening. In the pre-listening stage, teachers activate students' prior knowledge, teach vocabulary, and try to ensure they are ready to listen. In the while-listening stage, students listen to the text, try to understand it, and engage in listening activities. Finally, in the post-listening stage, students review their activities and discuss them with the teacher or their peers. According to Brown (2004), listening skills can be classified as micro and macro skills (See Appendix). Micro skills involve recognition of phonemes, morphemes, words and grammatical structures. They are foundational for accurate decoding of the language. Macro skills on the other hand, include understanding connected discourse, identifying main ideas and supporting details. It also contains interpreting speaker intent, making inferences and evaluating content for social and cultural significance. Classroom practices should not classified listening as a passive activity. It should integrate tasks which target these micro and macro skills at the same time to bring out comprehensive communicative skill.

2.2 The Türkiye Century Maarif Model (TCMM) and 9th Grade English

TCMM represents a holistic approach to education which integrated cognitive, social, emotional and ethical development alongside academic achievement (Can, 2025; MEB, 2025; Uzun, 2025), In 9th grade English teaching, listening activities are designed to support understanding, analytical and critical thinking and ethical awareness. All of these are in line with the model’s goal of fostering socially responsible learners (Akman & Senemoğlu, 2023). As a reflection of the Maarif Model on teaching, teachers are expected to abandon traditional repetition methods and move beyond them to a student-centered approach. The Maarif Model's instructional practices expect students to engage more actively with content and to interpret language within a social context, rather than simply analyzing it. Researched studies show that listening instruction in TCMM based courses emphasizes both micro and macro skills. It combines foundational linguistic competence with cognitive processes (Bozavlı, 2024; Can, 2025). This dual focus ensures that learners can understand the language accurately while constructing meaning at discourse and contextual levels. In this context, this study examines the listening sections of the 9th grade English textbook designed according to the Türkiye Century Maarif Model and provides information about what the learning outcomes in the activities are, whether the macro and micro skills critical for communicative competence are equally distributed, and cognitive levels.

2.3 Recent Studies on Listening Skills at the High School Level in Türkiye

When we look at recent studies on listening skills at the high school level in Türkiye, Demir & Tavil (2021) examined how technology-based materials such as YouTube, Voscreen affected students' listening skills and found that students' listening scores increased by approximately 20 points with technology-based materials. Similarly, a study by Aybirdi, Han, & Töngel (2024) found that podcasts increased students' listening comprehension and reduced their listening anxiety. Another study examined the effect of podcasts on listening skills and found that students' listening comprehension skills increased after listening to podcasts and that they believed podcasts would increase their English language proficiency (Bozavlı, 2024). In other words, it has been observed that technology-based materials and podcasts improve students' listening skills and that students are more successful in listening activities. Akman & Senemoğlu (2023), who investigated the effectiveness of teaching-learning processes designed to achieve the objectives of the 9th-grade English curriculum, conducted an action plan study and found that students' listening skills improved and they better understood the listening materials.

3. METHODOLOGY

This study uses a qualitative document analysis methodology (Bowen, 2009). It is appropriate for systematically analyzing curriculum and textbooks to discover possible patterns, themes and the educational goals that lie within them. The document analysis allows an in-depth understanding of the way listening skills are scaffolded and integrated through cognitive and affective objectives. The data of this study was collected from multiple resources to provide a comprehensive overview. These were; 9th-grade English textbook approved under TCMM (MEB, 2025a), TCMM curriculum documents, teacher guides, and official program outlines (MEB, 2025). The procedure of the data analysis includes coding, categorizing and interpreting the findings. All documents were coded for listening task types, targeted micro and macro skills, learning outcomes and cognitive levels.

4. FINDINGS

This section presents the results of a document analysis of the listening activities in the 9th-grade Türkiye Century Maarif Model textbook. All listening activities in eight units were examined. Explicit activities are those directly under the heading of listening, while implicit activities are those not directly under the heading of listening but that include listening activities. The results presented themes, cognitive domain levels, learning outcomes, and indexes (macro or micro). Across units it was found that, listening tasks engaged learners at multiple levels of Bloom’s taxonomy: remember, understand, apply, analyze, evaluate and create. The results were organized according to units, activity titles, explicitly or implicitly categorized, learning outcomes, Bloom’s taxonomy and index references according to Brown (2004).

RQ1: What kind of listening skills are designed for the 9th-grade Maarif Model?

According to the document analysis, most of the listening activities in the 9th-grade textbook were implicit. In other words, they were implicitly placed in the pronunciation, consolidation, language awareness, and vocabulary sections, while explicit activities were fewer. Additionally, both macro and micro listening skills were found in the textbook. However, the distribution of micro skills was found to be greater than the distribution of macro skills. Micro skills include skills such as discriminating among distinctive sounds, recognizing English stress patterns, and detecting sentence constituents, while macro skills include skills such as recognizing main ideas, making inferences, and detecting key words. According to the distribution in the table, micro skills were found to be more prevalent in the 9th-grade textbook.

Table 1. Macro Listening Skills

THEME	ACTIVITY TITLE	EXPLICIT/ IMPLICIT	INDEX	LEARNING OUTCOMES	BLOOM'S TAXONOMY
1. School Life	1. Listening/Watching	Explicit	Ma6	ENG.9.1.L3	Understand
	2. Listening/Watching	Explicit	Ma2	ENG.9.1.L3	Analyze
	3. Listening/Watching	Explicit	Ma3	ENG.9.1.L4	Apply
	4.Consolidation	Implicit	Ma3	ENG.9.1.L2	Understand
2. Classroom Life	1. Listening/Watching	Explicit	Ma6	ENG.9.2.L2	Analyze
	2. Pronunciation	Implicit	Ma3	ENG.9.2.L4	Apply
	3.Vocabulary				
	4.Consolidation	Implicit	Ma3	ENG.9.2.L3	Analyze
		Implicit	Ma3	ENG.9.2.L3	Remember
3.Personal Life	1. Listening/Watching	Explicit	Ma3	ENG.9.3.L3	Analyze
	2. Consolidation	Implicit	Ma3	ENG.9.3.L4	Create
4. Family Life	1.Listening/Watching	Explicit	Ma3	ENG.9.4.L3	Analyze

	2. Listening/Watching 3. Listening/Watching 4. Listening/Watching 5. Vocabulary 6.Consolidation	Explicit Explicit Explicit Implicit Implicit	Ma3 Ma3 Ma2 Ma3 Ma3	ENG.9.4.L2 ENG.9.4.L3 ENG.9.4.L3 ENG.9.4.L2 ENG.9.4.L2	Understand Analyze Analyze Understand Understand
5.Life in the House & Neighbourhood	1.Listening/Watching 2.Listening/Watching 3.Listening/Watching 4.Consolidation	Explicit Explicit Explicit Implicit	Ma3 Ma3 Ma3 Ma3	ENG.9.5.L2 ENG.9.5.L2 ENG.9.5.L3 ENG.9.5.L2	Understand Understand Analyze Understand
6.Life in the City & Country	1.Listening/Watching 2.Consolidation 3.Consolidation	Explicit Implicit Implicit	Ma3 Ma3 Ma3	ENG.9.6.L2 ENG.9.6.L2 ENG.9.6.L2	Understand Understand Understand
7.Life in the World & Nature	1. Listening/Watching 2. Listening/Watching 3. Listening/Watching 4. Consolidation 5. .Consolidation	Explicit Explicit Explicit Implicit	Ma3 Ma3 Ma3 Ma3	ENG.9.7.L3 ENG.9.7.L3 ENG.9.7.L3 ENG.9.7.L2	Understand Analyze Analyze Understand

		Implicit	Ma3	ENG.9.7.L3	Analyze
8.Life in the Universe & Future	1. Listening/Watching 2. Listening/Watching 3. Consolidation 4. Consolidation	Explicit Explicit Implicit Implicit	Ma3 Ma6 Ma3 Ma3	ENG.9.8.L3 ENG.9.8.L3 ENG.9.8.L2 ENG.9.8.L3	Analyze Analyze Understand Understand

The analysis of macro-level listening activities across the 9th-grade curriculum shows that over half of the tasks were found as explicit by 56.25%, while 43.75% were categorized as implicit (N = 32). Macro skills primarily focus on analyzing and understanding spoken English. The vast majority of the coded instances were classified as Ma3 (83.87%), followed by Ma6 (9.68%) and Ma2 (6.45%) with a total sample size of N = 31. Ma3 is predicting outcomes, making connections, deducing the causes and effects from events and ideas. Learners also should be able to find main idea, supporting idea or ideas, new information or given information from what they hear. Activities targeting thinking reflects progressive skill development. Most macro listening tasks align with Bloom's cognitive levels of understand, analyze and apply according to the analyze.

Table 2. Micro Listening Skills

THEME	ACTIVITY TITLE	EXPLICIT/ IMPLICIT	INDEX	LEARNING OUTCOMES	BLOOM'S TAXONOMY
1. School Life	1. Listening/Watching 2.Pronunciation 3. Pronunciation 4.Pronunciation 5.Pronunciation 6.Vocabulary	Explicit Implicit Implicit Implicit	Mi5 Mi1 Mi1 Mi1	ENG.9.1.L2 ENG.9.1.L2 ENG.9.1.L2 ENG.9.1.L2	Remember Understand Understand Understand

	7.Language Awareness	Implicit	Mi3	ENG.9.1.L4	Evaluate
	8.Consolidation	Implicit	Mi2	ENG.9.1.L2	Apply
	9.Consolidation	Implicit	Mi8	ENG.9.1.L2	Analyze
		Implicit	Mi9	ENG.9.1.L2	Analyze
		Implicit	Mi9	ENG.9.1.L2	Analyze
2.Classroom Life	1. Listening/Watching	Explicit	Mi9	ENG.9.2.L2	Analyze
	2. Pronunciation	Implicit	Mi1	ENG.9.1.L2	Understand
	3.Pronunciation	Implicit	Mi1	ENG.9.1.L2	Understand
	4.Pronunciation	Implicit	Mi1	ENG.9.2.L3	Analyze
	5. Pronunciation	Implicit	Mi3	ENG.9.2.L4	Evaluate
	6. Language Awareness	Implicit	Mi8	ENG.9.2.L2	Analyze
	7. Consolidation	Implicit	Mi9	ENG.9.2.L2	Analyze
3. Personal Life	1. Listening/Watching	Explicit	Mi5	ENG.9.3.L2	Remember
	2. Listening/Watching	Explicit	Mi9	ENG.9.3.L2	Understand
	3. Pronunciation	Implicit	Mi1	ENG.9.3.L2	Understand
	4.Pronunciation	Implicit	Mi1	ENG.9.3.L2	Understand
	5.Pronunciation	Implicit	Mi1	ENG.9.3.L3	Analyze
	6.Pronunciation				
	7.Vocabulary				

	8. Language Awareness	Implicit	Mi3	ENG.9.3.L4	Evaluate
	9. Consolidation	Implicit	Mi9	ENG.9.3.L2	Apply
	10. Consolidation	Implicit	Mi8	ENG.9.3.L2	Analyze
		Implicit	Mi9	ENG.9.3.L2	Understand
		Implicit	Mi9	ENG.9.3.L2	Understand
4.Family Life	1.Pronunciation	Implicit	Mi1	ENG.9.4.L2	Understand
	2.Pronunciation	Implicit	Mi1	ENG.9.4.L2	Understand
	3.Pronunciation				
	4.Pronunciation	Implicit	Mi1	ENG.9.4.L2	Analyze
	5.Vocabulary	Implicit	Mi3	ENG.9.4.L4	Evaluate
	6.Language Awareness	Implicit	Mi9	ENG.9.4.L2	Apply
	7.Consolidation	Implicit	Mi8	ENG.9.4.L2	Analyze
		Implicit	Mi9	ENG.9.4.L2	Understand
5. Life in the House & Neighbourdhood	1.Pronunciation	Implicit	Mi1	ENG.9.5.L2	Understand
	2.Pronunciation	Implicit	Mi1	ENG.9.4.L2	Understand
	3.Pronunciation				
	4.Pronunciation	Implicit	Mi1	ENG.9.5.L3	Analyze
	5.Vocabulary	Implicit	Mi3	ENG.9.5.L4	Evaluate
	6. Language Awareness	Implicit	Mi9	ENG.9.5.L2	Understand
	7. Consolidation				
	8. Consolidation				

		Implicit	Mi8	ENG.9.3.L2	Analyze
		Implicit	Mi9	ENG.9.5.L2	Understand
		Implicit	Mi5	ENG.9.5.L2	Remember
6. Life in the City & Country	1. Listening/Watching	Explicit	Mi5	ENG.9.6.L2	Remember
	2. .Listening/Watching				
	3.Pronunciation				
	4.Pronunciation	Explicit	Mi9	ENG.9.6.L2	Understand
	5.Pronunciation				
	6.Pronunciation	Implicit	Mi1	ENG.9.6.L2	Understand
	7.Vocabulary				
	8.Vocabulary	Implicit	Mi1	ENG.9.6.L2	Understand
	9.Vocabulary	Implicit	Mi1	ENG.9.6.L3	Analyze
	10.Language Awareness	Implicit	Mi3	ENG.9.6.L4	Evaluate
		Implicit	Mi5	ENG.9.6.L2	Understand
		Implicit	Mi9	ENG.9.6.L3	Analyze Apply
		Implicit	Mi5	ENG.9.6.L3	Analyze
		Implicit	Mi8	ENG.9.6.L2	
7. Life in the World & Nature	1.Listening/Watching	Explicit	Mi5	ENG.9.7.L2	Remember
	2.Listening/Watching	Explicit	Mi9	ENG.9.7.L2	Understand
	3.Pronunciation				
	4.Pronunciation	Implicit	Mi1	ENG.9.7.L2	Understand
	5.Pronunciation		Mi1	ENG.9.7.L2	

	6. Pronunciation	Implicit	Mi1	ENG.9.7.L3	Understand
	7. Vocabulary	Implicit			Analyze
	8. Language Awareness		Mi3	ENG.9.7.L4	
	9.Consolidation	Implicit			Evaluate
		Implicit	Mi5	ENG.9.7.L2	Understand
		Implicit	Mi8	ENG.9.7.L2	Analyze
		Implicit	Mi9	ENG.9.7.L3	Understand
8. Life in the Universe & Future	1.Listening/Watching	Explicit	Mi5	ENG.9.8.L2	Remember
	2.Pronunciation	Implicit	Mi1	ENG.9.8.L2	Understand
	3.Pronunciation				
	4.Pronunciation	Implicit	Mi1	ENG.9.8.L2	Understand
	5.Pronunciation				
	6.Vocabulary	Implicit	Mi1	ENG.9.8.L3	Analyze
	7.Language Awareness	Implicit	Mi3	ENG.9.8.L4	Evaluate
	8.Consolidation	Implicit	Mi5	ENG.9.8.L2	Understand
		Implicit	Mi8	ENG.9.8.L2	Analyze
		Implicit	Mi5	ENG.9.8.L2	Understand

We can observe a pattern where the majority of activities were named implicitly which was 86.76% of the activities while explicitly named activities covered 13.24% across the total sample (N = 68). The distribution of the activity indexes showed that Mi1 with 34.78% was the most used one which is discriminating among the distinctive sounds of English according to Brown (2004), followed by Mi9 with 24.64% and Mi5 with 15.94%. Mi2 being the least frequent with 1.45% showed us some micro skills were ignored or less focused on. And lastly, most of instances were concentrated understand (43.24%) and analyze (32.43%). These two out of the six were the most dominant ones.

RQ2: What learning outcomes are targeted in listening activities designed for the 9th-grade Maarif Model?

All listening activities within the eight themes in the book were examined according to the learning outcomes outlined in the Türkiye Century Maarif Model and their alignment with these outcomes. Most of the listening activity outcomes focused on understanding spoken texts in everyday language, following brief instructions, deriving meaning from existing content, and sharing their own thoughts and ideas, both individually and with others. Most of the activities require students to identify important details and key components within existing content by carefully listening and observing the entire content.

RQ3: What are the cognitive domain levels integrated in listening activities designed for the 9th-grade Maarif Model?

The cognitive levels in the listening activities were examined and coded according to Bloom's taxonomy. It was found that lower-level cognitive processes were more prevalent in most listening activities. These lower-level skills corresponded primarily to the remembering level, which requires reminding and repetition, and the understanding level, which requires classification, discussion, and recognition. Additionally, few listening activities included the apply level, which requires application, and only one included the create level. Analysis and evaluation levels, which require higher-level skills, were also observed in the activities, but the analysis level was more prevalent. Consequently, the 9th-grade Maarif Model textbook focused more on lower-level skills than higher-level skills.

5. DISCUSSION

The purpose of this study is to examine which micro and macro listening skills are included in the listening activities in the 9th-grade English textbook, designed according to the Maarif Model, and to determine the learning outcomes and cognitive domain levels they encompass. The results in the tables above indicate that the 9th-grade Maarif Model textbook includes more micro listening skills, such as discriminating among distinctive sounds, recognizing English stress patterns, and detecting sentence constituents, and places greater emphasis on these skills. However, this finding contradicts Vandergrift's (2004) assertion. Vandergrift argues that both macro and micro skills should be integrated in a balanced manner. Likewise, Ekinci (2021) observed in his study that students' micro listening skills, such as word recognition and pronunciation, and macro skills, such as understanding the listening text, increased together.

Therefore, the lack of macro listening skills requiring general comprehension in the textbook may hinder the development of higher-order skills.

The learning outcomes in the listening activities in the book are generally focused on understanding basic and simple concepts. These outcomes do not fully align with the goal of increasing students communicative competence in the Türkiye Century Maarif Model Curriculum (MoNE, 2025c) and helping students understand and use English effectively in real-life situations. However, the book does offer some high-level outcomes, such as evaluating oral information, making connections between information, and making comparisons. While this may meet the requirements of the textbook's curriculum; it may not fully address listening competence.

Higher-order cognitive activities like analyze and evaluate were found to be less common in the listening activities found in the 9th-grade textbook. Lower-order cognitive activities like remember and understand, as found in Bloom's taxonomy, were used more frequently. Similarly, Ekinci (2021) showed in his study that students remembered the words they heard in listening activities and developed lower-order skills. However, according to the Türkiye Century Maarif Model, the materials used should encourage and develop higher-order skills in students. Therefore, textbooks should include more analysis and evaluation activities; their scarcity can hinder students acquisition of higher-order cognitive skills.

An examination of the 9th-grade English textbook prepared according to the Maarif Model reveals a discrepancy between the cognitive expectations of the Maarif Model and the skills required in the textbook. In other words, it’s seen that there exists many listening activities, but most of them found to be low-level cognitive skills, and mostly micro listening skills are included. This shows us that the textbook prioritizes decoding and structural recognition over meaning-making process, which is eventually one of the main components. This study makes a contribution by documenting the implementation gap of the goals of the new national curriculum and the realities presented by its instructional materials which in here is the coursebook. For the Turkish EFL context, this analysis suggests a necessity of reform that moves beyond just basic understanding and structural mastery. While external sources like technology can enhance listening skills, the governmental sources also need to be redesigned to match with the critical and analytical thinking skills that is needed in the 21st century.

6. CONCLUSION

This study is a qualitative document analysis aimed at examining the listening activities in the newly implemented Maarif Model English 9th-grade textbook. This study examined the types of listening skills included in the textbook, their learning outcomes, and the cognitive domain levels. The results indicate that micro listening skills outnumber macro skills in the textbook, and that cognitive domain levels mostly include lower-level cognitive levels such as remembering and understanding, while higher-level skills such as analyzing and evaluating are also present, albeit to a lesser extent. The learning outcomes, however, primarily focus on basic

comprehension-based activities. Consequently, the unbalanced distribution of micro and macro listening skills, coupled with the predominance of lower-level cognitive levels, may not fully support the Maarif Model's goals of developing higher-level skills. Therefore, a balanced distribution of micro and macro listening skills and an emphasis on higher-level skills are crucial. This study is limited to a single textbook and may not be generalizable to other grade levels. The study also did not observe how teachers implement these activities in the classroom and how students respond to the activities. Future research is recommended to examine other high school levels, conduct action research studies to observe the actual teaching practices and investigate the beliefs of teachers regarding the critical listening instruction.

7. REFERENCES

Akman, S., & Senemoğlu, N. (2023). Investigating students' views regarding the effectiveness of teaching-learning processes developed for 9th grade English course. *Kastamonu Education Journal*, *31*(3), 413–427.

Aybirdi, N., Han, T., & Töngel, P. (2024). The impact of extensive listening on listening anxiety, listening skills and attitude towards English courses. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(2), 194–211.

Bozavlı, E. (2024). The effects of intensive English podcast listening on high school students' comprehension skills and impact on learning motivations. *Arab World English Journal (AWEJ), 15*(1), 314–326.

Brown, H. D. (2004). *Language assessment principles and classroom practices.* White Plains, NY: Pearson Education.

Can, D. (2025). New education program in values education: Türkiye century maarif model. In *Singapore International Conference on Teaching, Education & Learning, 03–04 March 2025, Proceedings of Teaching and Educational Research Association (TERA)* (pp. 281–287).

Demir, M. D., & Tavil, Z. M. (2021). The effect of technology-based materials on vocational high school students' listening skill. *Journal of Language and Linguistic Studies, 17*(1), 448–457.

Ekinci, M. (2021). The effects of using TV series on listening achievement level of EFL students. *International Journal of Language Academy*, *9*(3), 365–378.

Field, J. (2003). Promoting perception: Lexical segmentation in second language listening. *ELT Journal*, *57*, 325–334.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) [Turkish Ministry of National Education (MoNE)]. (2025a). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli öğretim programları ortak metni [The Century of Türkiye Maarif Model common text of the curricula].* T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) [Turkish Ministry of National Education (MoNE)]. (2025c). *İngilizce dersi öğretim programı (ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. sınıflar) [English language program (secondary school's grades 9, 10, 11, and 12)]*. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

Putri, K. H., Ningsih, K., & Refnaldi. (2019). The effect of authentic listening materials and self-regulation toward students' listening ability at tenth grade of Sman 1 VII Koto Sungai Sariak. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research, 301*, 421–428.

Syukur, B. A., & Prasetyo, B. (2024). The analysis of student's difficulties in comprehending macro and micro skills of listening. *Journal of English Language Teaching and Applied Linguistics, 10*(1), 1–13.

Tran, T. H., & Thi Do, M. P. (2025). Using TV shows to improve grade 10 students' English listening comprehension at a high school in Hanoi: An action research project. *Vietnam Journal of Education, 9*(1), 99–109.

Uzun, M. (2025). Examining social-emotional learning skills within the scope of Türkiye century education model. *International Journal of Social Sciences and Education Research, 11*(2), 63–78.

Vandergrift, L. (2003). Orchestrating strategy use: Toward a model of the skilled second language listener. *Language Learning, 53*(3), 463–496.

Vandergrift, L. (2004). Listening to learn or learning to listen? *Annual Review of Applied Linguistics, 24*, 3–25.

Vandergrift, L. (2006). Second language listening: Listening ability or language proficiency? *The Modern Language Journal, 90*(1), 6–18.

Vandergrift, L., & Goh, C. C. M. (2012). Teaching and learning second language listening: *Metacognition in action*. Routledge.

Vandergrift, L., Goh, C. C. M., Mareschal, C., & Tafaghodtari, M. H. (2006). The Metacognitive Awareness Listening Questionnaire (MALQ): Development and validation. *Language Learning, 56*(3), 431–462.

Vandergrift, L., & Tafaghodtari, M. H. (2010). Teaching L2 learners how to listen does make a difference: An empirical study. *Language Learning, 60*(2), 470–497.

8. APPENDIX: MICRO AND MACRO SKILLS OF LISTENING (Brown, 2004, pp. 121-122)

8.1 Micro skills

Mi1. Discriminate among the distinctive sounds of English

Mi2. Retain chunks of language of different lengths in short-term memory

Mi3. Recognize English stress patterns, words in stressed and unstressed positions, rhythmic structure, intonation contours, and their roles in signaling information

Mi4. Recognize reduced forms of words

Mi5. Distinguish word boundaries, recognize a core of words, and interpret word order patterns and their significance

Mi6. Process speech at different rates of delivery

Mi7. Process speech containing pauses, errors, corrections, and other performance variables

Mi8. Recognize grammatical word classes (e.g., nouns, verbs), systems (e.g., tense, agreement, pluralization), patterns, rules, and elliptical forms

Mi9. Detect sentence constituents and distinguish between major and minor constituents

Mi10. Recognize that a particular meaning may be expressed in different grammatical forms

Mi11. Recognize cohesive devices in spoken discourse

8.2 Macro skills

Ma1. Recognize the communicative functions of utterances according to situations, participants, and goals

Ma2. Infer situations, participants, and goals using real-world knowledge

Ma3. From events and ideas described, predict outcomes, infer links and connections between events, deduce causes and effects, and detect such relations as main idea, supporting idea, new information, given information, generalization, and exemplification

Ma4. Distinguish between literal and implied meanings

Ma5. Use facial, kinesic, and body language, and other nonverbal clues, to decipher meanings

Ma6. Develop and use a battery of listening strategies, such as detecting key words, guessing the meaning of words from context, appealing for help, and signaling comprehension or lack thereof

DUVARIN ARDINDAKİ KADIN: ATIK DUVAR KÂĞITLARINDAN SANATSAL MODA TASARIMLARI

Doç. Dr. Hüseyin ÖZDEMİR
Gaziantep Üniversitesi
hozdemir@gantep.edu.tr – 0000-0002-0783-0563

Yüksek Lisans Öğrencisi Seda ÇOLAK
Gaziantep Üniversitesi
seda-karalar@hotmail.com – 0009-0008-3877-4278

ÖZET
Tasarım, toplumların düşünsel yapısını yansıtan ve biçimlendiren güçlü iletişim aracıdır. Bu bağlamda tasarımı yapılan görsel kültür ürünleri, bireylerin algılarını yönlendirirken aynı zamanda toplumsal farkındalık süreçlerine de katkıda bulunur. Ayrıca tasarım, yalnızca estetik bir pratik değil, aynı zamanda sosyal eleştirinin ve dönüşümün de bir dilidir. Bu çalışma ile kadına yönelik şiddet konusunu tasarım perspektifinden ele alarak, duvar kâğıdı ile yapılan tasarımlarla toplumsal farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır. Üretilen tasarımlarla estetik ve mesaj arasında bir denge kurarak okuyucuda duygusal ve düşünsel etki yaratabilecek görsel bir dil geliştirilmiştir. Bu amaçla kadına yönelik şiddet temalı, atık duvar kâğıtları kullanılarak manşet, kolye, etek ve yelek tasarlanmış ve üretimi yapılmıştır. Bu tasarımlarda renk, doku, biçim ve sembol dili gibi unsurlar bilinçli olarak kullanılarak hem estetik hem de eleştirel bir ifade alanı oluşturulmuştur. Tasarımlar yalnızca dekoratif bir araç değil, aynı zamanda sosyal farkındalık yaratma ve düşünsel dönüşümü teşvik etme potansiyeline sahip güçlü bir iletişim biçimini de ifade etmektedir. Bu çalışma, sanat ve tasarım disiplinlerinin toplumsal meselelerde aktif bir rol oynayabileceğini; duvar kâğıdı gibi gündelik bir yüzeyin, sessiz ama etkili bir protesto alanına dönüşebileceğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, hem tasarım pratiğine hem de toplumsal farkındalık çalışmalarına yenilikçi bir katkı sunmaktadır. Duvarın Ardındaki Kadın isimli bu uygulamalı çalışma, kadına yönelik şiddeti sembolik bir anlatım diliyle ele almıştır. Çalışmada kullanılan duvar kâğıdı metaforu üzerinden kadının yaşadığı baskı, sessizlik ve direniş ürünlerde tematik bir dışavuruma dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Moda Tasarımı, Duvar Kâğıdı, Sürdürülebilirlik, Kadına Şiddet, Semboller.

1. GİRİŞ

Hayalle başlayan tasarım süreci zamanla olgunlaşır, somutlaşır ve bir ürüne dönüşür. Bu ürün sanatsal bir düşüncenin estetik bir güzelliğe dönüşmesi ya da toplumsal fayda sağlayan bir aracın ortaya çıkmasıyla sonuçlanır. Tasarımcının esinlendiği kaynaklar bazen Venedik Karnavalı gibi uluslararası popüler bir etkinliğin çantaya dönüşmesi şeklinde ya da sürdürülebilirliğe katkı sağlamak amacıyla yine çantaya dönüşen bir tasarım olabilir (Özdemir, Sayar, 2023; Çetiner, Oyman, 2022). Bazen yaşadığı toplumun geleneksel bir kumaşı olan kutnunun şapka ya da bir güreşçi elbisesine (Özdemir, Güleryüz, 2023; Özdemir, Terlemez, 2023) bazen de soyut bir felsefik düşüncenin somut bir ürüne dönüşmesi şeklinde gerçekleşir (Özdemir, Köse, 2023) . Aslında tasarımcının sevdiği ya da sevmedigi bazı kavramlar da tasarımlarının oluşmasında etkili olabilir. Burada tasarımın çok boyutlu değişken bir yapıda olması ve tasarımcının düşünme yetisinin bir sonucu olduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Burada tasarımcı yapmış olduğu ürünlerle iletişim kurmaya çalışır ve eylemsel olarak topluma mesaj vermek ister. Sevdiği bir moda akımının ön plana çıkması için giyim ya da takı ürünleri tasarlar (Özdemir, Gümüş, 2024; Özdemir, Gümüş, 2025) ya da etkilendiği bir doğa olayını ön plana çıkararak estetik desenler ortaya çıkarabilir (Özdemir, 2025). Tasarımcıyı bazen de yaşadığı toplumun kültürü ve o kültüre ait el işlemeleri ile yapılan ürünler de olabilir (Özdemir, Çoruh, Gümüş, 2025) .

Tasarım dünyasında farkındalık oluşturma ve topluma mesaj verme anlamında da ortaya ürünler çıkabilir. Bu bağlamda toplumu insanların cinsiyetleri üzerinde düşünmeye ve özellikle de kadınların yaşadıklarına empati yaratmak için sanatsal tasarımlar ortaya çıkabilir (Şare, Bora, 2022). Özellikle ciddi sosyal sorunların gündeme getirilmesinde görsel öğelerin kullanıldığı mesajların empatisi önemlidir. Görsel öğe çoğunlukla afiş tasarımları olabileceği gibi özgün bir tasarım da olabilir (Birol, Birol, 2024). Bu özgün tasarımların sıklıkla kullanıldığı moda dünyasında kullanılan bir ürün tasarımında verilecek mesaj birden fazla olabilir. Örneğin tasarım hem sürdürülebilir moda hem de toplumsal bir sorun üzerine üretilebilir (Ayanoğlu, Ağaç, 2017; Türkmen, 2009). Örneğin sürdürülebilirlik konusunda tasarımcının topluma karşı oldukça fazla sorumluluğu vardır. Çünkü tasarımcının toplumu etkileme gücü oldukça fazladır. Özellikle toplumda karşılık bulmuş markaların bu konuda hem görsel hem de kıyafet üretimi bağlamında sürdürülebilirliğe katkısı önemlidir. Günümüzde markaların hızlı moda ile hızlanan tüketim algıları yine bu markaların bunu dengelemek için yapacağı yavaş moda ile farkındalık oluşturması mümkündür (Metlioğlu, Yakın, 2021). Zaten bu durum artık firmalar için de zorunluluk haline gelmiştir. Çünkü sanayileşmenin oluşturduğu sorunlar dünyayı yaşanılması zor bir hale getirmiştir. Bu durum insanlar, doğa, hayvanlar ve bitkiler için geri dönülmez noktalara varmıştır. Özellikle tasarımcıların bunu göz ardı etmemesi elzemdir. İnsanın temel ihtiyaçları dışında artık daha az tüketmek gibi bir durum söz konusu olup, bunun da önemli iş kolu tekstil ve modadır. Hazır giyim sektöründeki tüketim çılgınlığı zaten sürdürülebilir değildir. Kaynak kullanımından, çevresel kirlilik gibi birçok negatif durumun kaynağı olan bu tüketim alışkanlığı ancak yavaş moda gibi fikirlerle aşılabilir. Hatta zamansız moda tasarımları da bu duruma olumlu bir katkı sağlayabilir (Can, Avaz, 2017; Yücel, Tiber, 2018). Sürdürülebilirliğe katlı her zaman somut ürünlerle değil bazen de bir fikir şeklinde

ortaya çıkabilir. Bu durumda toplumsal bilinç bir düşünce etrafında toplanarak olumlu katkı sağlanabilir (Paralı, 2020). Sürdürülebilirlik sürecinde en önemli görev hiç şüphesiz tasarımcıya düşmektedir. Tasarımcının toplumu dönüştürebilme yeteneği ve vereceği mesajlar bu sürece olumlu katkı sağlayacaktır (Ateş, Asma, Süel, 2020; Odabaşı, 2016). Örneğin son yıllarda kullanımı oldukça fazlalaşan denim kumaş tüketimi ve bu kumaştan yapılan kıyafetlerin çevresel zararları tasarımcının katkısıyla azaltılabilir. Hatta tasarımcı denim kumaşların atıklarından sürdürülebilir sanat şeklinde dönüşümlere de imza atabilir. Burada amaç sadece ürün değil, topluma sanat yoluyla mesaj da vermektir. Yapılan tasarımlarda sadece denim değil, deri atıkları da son yıllarda oldukça fazla hem ürün hem de sanatsal tasarımlarda kullanılmaktadır. Bunlar çantadan kemere, cüzdandan süs eşyalarına kadar geniş bir yelpazede kullanılan atık deri ürünleridir (Şenol, 2021; Erol, Pamuk, Aydın, 2024). Özellikle sürdürülebilir sanat bağlamındaki çalışmaların önemi de son yıllarda artmaktadır. Bu durum dünyanın geleceği bakımından da oldukça önemlidir. Atıklar yeniden kullanılarak tasarımcının elinde sanatsal ürünlere dönüşür ve toplumun çevre konusundaki bilinci artırılmaya çalışılır (Akdemir, Korkmaz, 2021). Bu bağlamda toplumsal bilinç gelecek nesiller için çok önemlidir ve farklı stratejilerle bu bilinç artırılmalıdır. Bu konuda oldukça fazla strateji geliştirilmiş ve yine bu konuda çok sayıda fikir üretilmiştir. Örneğin görsel sanatlar bu konuda başvurulan alanlardan birisidir. Çünkü tasarımlarda görsel duyumlara hitap edilmesi insanlarda daha kalıcı etkiler bırakmaktadır. Böylece bu duyusal farkındalıkla birlikte verilecek mesaj daha kolay topluma ulaşmaktadır (Onur, Zorlu, 2018; Necef, Tama, Boz, 2020).

Bu çalışmada görsel duyumlara da hitap edecek ürünler tasarlanmıştır. Bu ürünler topluma hem kadına şiddet hem de sürdürülebilirlik konusunda mesaj verilmek istenmiştir. Duvarın Ardındaki Kadın isimli bu çalışmada, kadına yönelik şiddet sembolik bir anlatım diliyle ürüne dönüşmüştür. Tasarımlarda bir evin duvar kâğıdı üzerinden, kadının yaşadığı baskı, sessizlik ve direniş temalarını işlemiştir. Duvar metaforu, hem gizlenmenin hem de tanıklığın mekânı olarak, kadının içsel dönüşümüne sahne olan bir obje olarak tematize edilmiştir (Görsel 1).

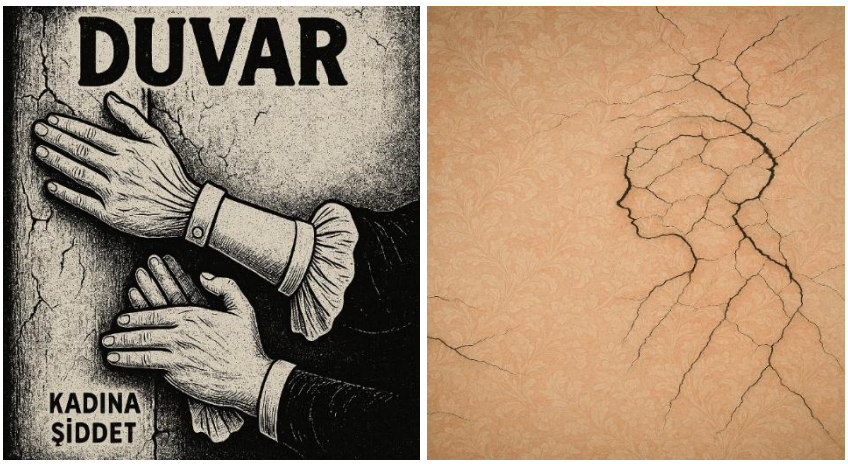

Görsel 1. Duvar Kâğıdının Kadına Şiddet Konusundaki Metaforik Görselleri.

2. DUVAR KÂĞITLARINDAN SANATSAL MODA UYGULAMALARI

Çalışmada atık duvar kâğıtları kullanılarak giyilebilir ürünler tasarlanmış ve üretilmiştir. Kadınların yaşamış olduğu olumsuz davranışlara farkındalık oluşturmak için bu duvar kağıtları metafor olarak kullanılmış ve manşet, kolye, yelek ve etek üzerinden mesajlar verilmiştir. Tasarımlarda kadınların sorunları hikâyeleştirilerek ürünlere anlam yüklenmiş ve yıllarca yaşadığı şiddetin izlerini kimse görmesin diye evinin duvarlarını duvar kâğıtlarıyla kaplama metaforu üzerinden mesajlar verilmiştir. Çalışmaya belirtilen tema üzerinden hareketle öncelikle hikâye panosu oluşturularak başlanmıştır. Hikâye panosu hazırlanırken, tematik olarak kadının baskıdan özgürlüğe uzanan dönüşüm süreci ele alınmıştır. Panonun sol alt kısmında, susturulmuş, bastırılmış ve şiddet gören bir kadın figürü konumlandırılmıştır. Bu figür, toplumdaki kadının sessizleştirilmiş halini temsil etmektedir. Buna karşılık, sağ üst köşede çiçekler açmış, özgürlüğüne ve mutluluğuna kavuşmuş bir kadın figürü yerleştirilmiştir. Bu yerleşim, bastırılmışlıktan özgürleşmeye doğru gerçekleşen simgesel bir yükselişi ifade etmektedir. Panoda kullanılan görseller, üretilen ürünlerle doğrudan ilişkilendirilmiştir. Duvar kâğıtlarından esinlenilerek belirli desenler ve dokular görsele eklenmiş; ayrıca çalışmada kullanılan patchwork (kırkyama) tekniğine benzer örnekler de pano üzerinde yer bulmuştur. Kadına yönelik şiddeti konu alan görseller, temanın ana anlatısını güçlendirmek amacıyla eklenmiştir. Hikâye panosunda renk paleti bölümü yer almamıştır; çünkü çalışmalarda planlı bir renk skalası kullanılmamıştır. Bunun yerine, artık malzeme olarak değerlendirilen duvar kâğıtlarının renk ve desenlerinden yararlanılmıştır. Bu durum, sürecin kendiliğindenliğini ve sürdürülebilirlik fikrini desteklemiştir. Dolayısıyla pano, spontane seçilmiş renk ve biçimlerin bir araya gelişiyle özgün bir görsel anlatı oluşturmuştur (Görsel 2).

Görsel 2. Tasarımların Hikâye Panosu

Çalışmada kullanılan duvar kâğıtlarına, tıpkı kumaşmış gibi kalıp çıkarma, ütüleme ve sabitleme işlemleri yapılmıştır. Tasarımların tüm üretim adımlarında titiz bir çalışma yapılmış olup, ölçülendirme ve kesim işlemleri de yine tasarımın özelliğine göre oluşturulmuştur (Görsel 3).

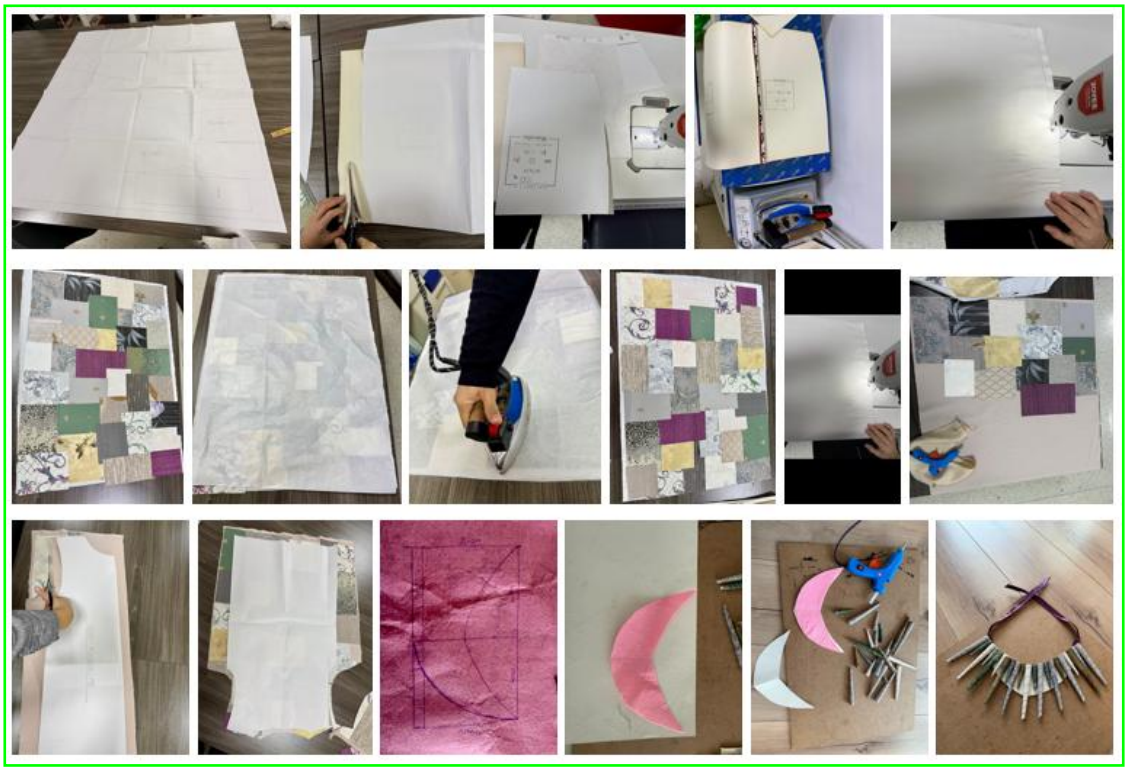

Görsel 3. Tasarımların Ürüne Dönüşüm Aşamaları

2.1. Sessiz Tanıklar İsimli Kol Manşetlerinin Üretimi

Kol manşetlerinin yapılma aşamasında öncelikle eskiz çizimler yapılmıştır (Görsel 4). Kol manşetlerinin hazırlanmasında, kol ölçüsü alınarak bu ölçülere uygun duvar kâğıtları kesilmiştir. Kesilen parçalar, pilili etek formundan esinlenerek pile tekniğiyle şekillendirilmiş ve bu şekilde yüzeyde ritmik bir doku elde edilmiştir. Oluşturulan her bir pile, zımba yöntemiyle tek tek sabitlenmiştir. İki ayrı parça bu yöntemle hazırlandıktan sonra, birbirine birleştirilerek bütüncül bir manşet formu elde edilmiştir. Manşetin en uç kısmındaki kâğıt parçası, sağlamlık sağlamak amacıyla dikiş makinesiyle tutturulmuştur. Son aşamada, manşet uçlarına çift taraflı cırt bantlar yapıştırılmış; böylece manşetlerin kolayca takılıp çıkarılabilmesi sağlanmıştır. Bu yöntem, hem pratik kullanım hem de deneysel malzeme uygulaması açısından tasarımın işlevsel yönünü güçlendirmiştir (Görsel 5).

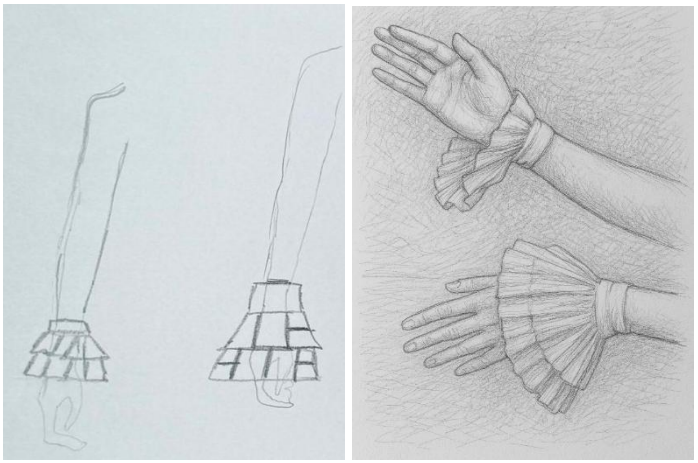

Görsel 4. Sessiz Tanıklar İsimli Manşet Tasarımının Eskiz Çizimleri

Görsel 5. Sessiz Tanıklar İsimli Manşet Tasarımının Bitmiş Hali.

2.2. Süsün Bedeli İsimli Kolyenin Üretimi

Süsün bedeli isimli kolye tasarımında önce eskiz çizimler yapılmıştır (Görsel 6). Ürün tasarımı sürecinde, belirli ölçülerde üçgen biçimli kâğıt parçaları kesilmiştir. Bu parçalar, sıkı bir şekilde sarılarak uzun formlar elde edilmiştir. Sarma işlemini kolaylaştırmak amacıyla,

kâğıtlar fırça yardımıyla hafifçe ıslatılmıştır. Daha küçük boyutlu formlar için, daha küçük üçgen parçalar hazırlanmış; aynı şekilde ıslatma ve sarma işlemi tekrarlanarak sonrasında yapıştırma yöntemiyle birleştirilmiştir. İstenilen miktarda sarılmış kâğıt formları tamamlandıktan sonra, kolye biçiminde bir düzenleme yapılmıştır. Bu amaçla keçeden uygun form kesilmiş; keçe yüzey, duvar kâğıdı ile kaplanmıştır. Ardından, önceden hazırlanmış kâğıt formlar silikon yardımıyla bu yüzeye sabitlenmiştir. Tasarımın son aşamasında, güç ve dayanıklılığı simgeleyen mor renkli kurdele, boyuna bağlama aparatı olarak kullanılmış ve ürünün sembolik anlamını güçlendirmiştir (Görsel 7).

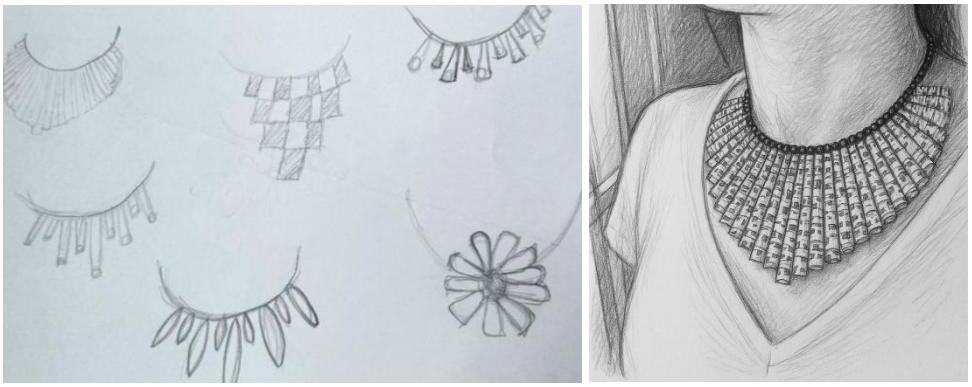

Görsel 6. Süsün Bedeli İsimli Kolye Tasarımın Eskiz Çizimleri

Görsel 7. Süsün Bedeli İsimli Kolye Tasarımının Bitmiş Hali.

2.3. Dönüşüm Katmanları İsimli Etek Üretimi

Dönüşüm katmanları isimli etek tasarımında önce eskiz ve teknik çizimler yapılmıştır (Görsel 8). Etek çalışmasında, renk uyumuna dikkat edilerek duvar kâğıtları seçilmiştir. Koyu tonlardan açık tonlara, ardından çiçekli desenlere doğru yumuşak bir geçiş planlanmıştır. Bu düzen, görsel bütünlük sağlamak amacıyla kompozisyon ilkeleri doğrultusunda oluşturulmuştur. Duvar kâğıtları, eteğin formuna uygun şekilde kesilmiş; ilk olarak yan parçalar birleştirilmiş, ardından tüm parçalar bütün olarak birbirine tutturulmuştur. Ancak üst üste gelen

katmanların yoğunluğu nedeniyle makine dikişi yöntemi uygulanamamıştır. Bu nedenle alternatif teknikler kullanılmıştır: etek kemer ön kısmı zımba yöntemiyle sabitlenmiş, arka kısmında ise silikon yapıştırma tekniği tercih edilmiştir. Bu yöntem, hem malzeme özelliklerine uygunluk hem de deneysel bir yüzey estetiği oluşturması bakımından çalışmanın karakterini belirlemiştir (Görsel 9).

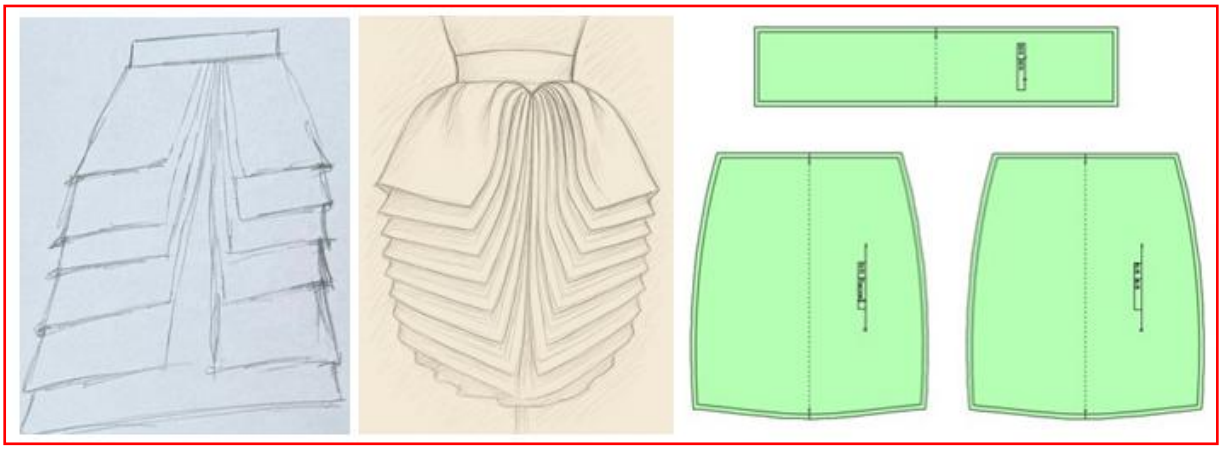

Görsel 8. Dönüşüm Katmanları İsimli Etek Tasarımın Eskiz ve Teknik Çizimleri

Görsel 9. Dönüşüm Katmanları İsimli Etek Tasarımın Ön ve Arka Görünümü.

2.4. Zırhın Hafızası İsimli Tasarımın Üretimi

Zırhın Hafızası isimli yeleğin öncelikle eskiz ve teknik çizimleri yapılmıştır (Görsel 10). Yeleğin kalıbı, duck kumaş üzerinden çıkarılmıştır. Ardından, birbirleriyle uyum içerisinde olacak şekilde seçilen duvar kâğıtları patchwork sistemi kullanılarak yerleştirilmiş ve iğne yardımıyla kumaşa tutturulmuştur. Ancak, duvar kâğıtları kaydığı için dikiş makinesiyle yapılan birleştirme işlemi başarılı sonuç vermemiştir. İkinci aşamada, kumaşa çift taraflı tela yapıştırılmış, ardından "patchwork" ile duvar kâğıtları tekrar yüzeye uygulanmış ve ütü ile sabitleme işlemi gerçekleştirilmiştir. Fakat tela tabakasının yapışkan özelliği, duvar kâğıtlarının yüzeye tutunmasına yeterli olmamış; bu nedenle yöntem ikinci denemede de başarısız olmuştur. Üçüncü denemede, duvar kâğıtları silikon kullanılarak "patchwork" yöntemiyle yapıştırılmıştır. Ancak, kumaş kaldırıldığında silikon henüz tam kurumadan yerinden ayrılmış ve duvar

kâğıtları dökülmeye başlamıştır. Son aşamada, silikonla tutturulan duvar kâğıtlarının kenarları, 40 yama yöntemiyle elde dikilmiştir. Bu aşamada, kadın gücünü simgeleyen mor renkli iplik kullanılmış ve tüm duvar kâğıtlarının kenarları el dikişiyle çevrelenmiştir. Bu yöntem, hem teknik hem de sembolik açıdan çalışmanın nihai formunu belirlemiştir (Görsel 11).

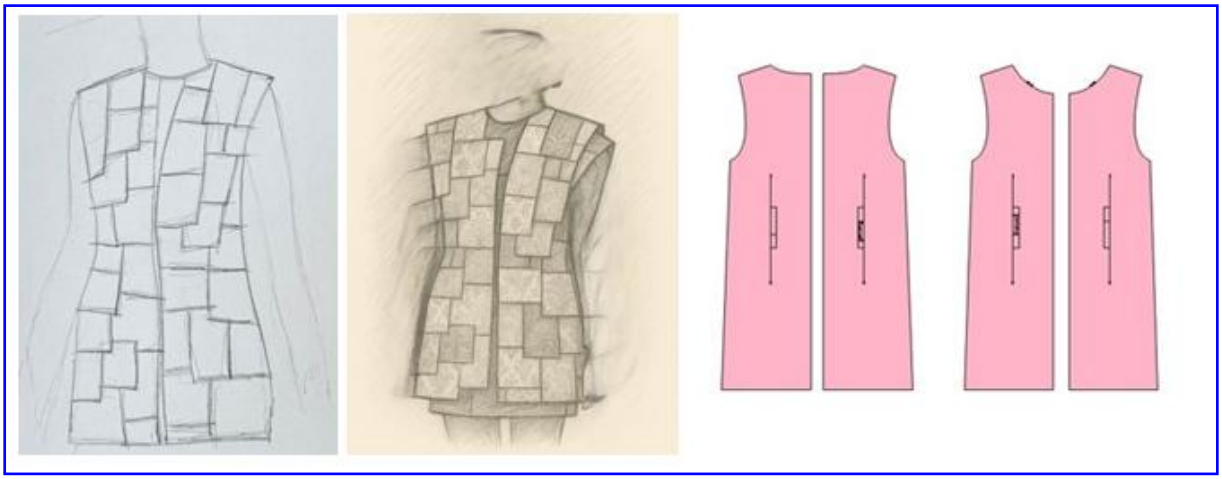

Görsel 10. Zırhın Hafızası İsimli Yelek Tasarımın Eskiz ve Teknik Çizimleri

Görsel 11. Zırhın Hafızası İsimli Yeleğin Önden ve Arkadan Görüntüsü

2.5. Duvarın Nefesi İsimli Tasarımın Üretimi

Duvarın Nefesi isimli tasarımın önce eskiz ve teknik çizimleri yapılmıştır (Görsel 12). Etek tasarımında, duck kumaş üzerinden kalıp çıkarılmış ve bu kalıp temel alınarak astar görevi görecek bir alt etek elde edilmiştir. Üst yüzey tasarımında, eteğin alt bölümlerinde çiçekli desenlerin yer alması hedeflenmiş ve bu doğrultuda duvar kâğıtları belirli bir düzen içerisinde konumlandırılmıştır. Uygulama aşamasında, alt sıradan başlanarak duvar kâğıtları tek tek eteğe monte edilmiştir. Dikiş işlemi sırasında duvar kâğıtlarının makine üzerinde kaymasını önlemek amacıyla, duvar kâğıtlarının üzerine koruyucu bir kâğıt yerleştirilmiş ve dikiş bu ara yüzey üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem, duvar kâğıdının yüzeye daha sağlam bir biçimde

kaynamasını sağlamıştır. Aşağıdan yukarıya doğru aynı teknikle ilerlenerek, eteğin tüm yüzeyine duvar kâğıdı parçaları uygulanmış ve tasarım bütünlüğü elde edilmiştir (Görsel 13).

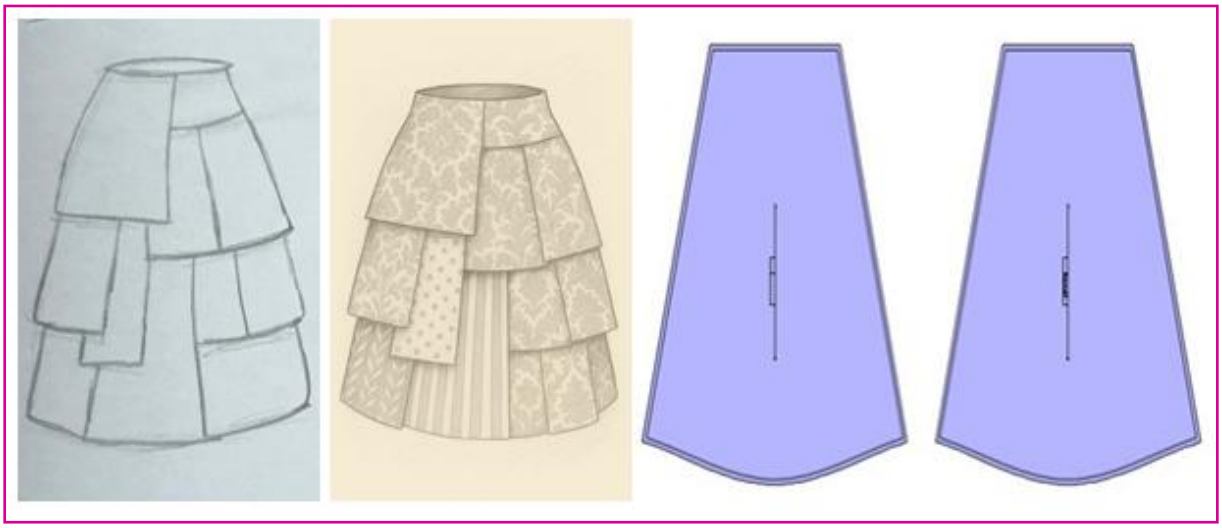

Görsel 12. Duvarın Nefesi İsimli Etek Tasarımın Eskiz ve Teknik Çizimleri

Görsel 13. Duvarın Nefesi İsimli Etek Tasarımın Ön ve Arka Görünümü.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada farklı tasarım hikâyeleri olan beş özgün ürün ortaya çıkmıştır. Duvarın Ardındaki Kadın isimli çalışmanın tematik çerçevesine uygun biçimde oluşturulan bu ürünlerde temaya uygun sembolik tamamlayıcılar kullanılmıştır. Örneğin çalışmadaki sembollerden iki el figürü zarif manşetlerle çevrelenmiştir. İlk bakışta estetik bir sadelik sunan bu sembol aslında derin bir sessizliğin temsilidir. Buradaki eller bir eylemin değil, bir tanıklığın ifadesidir. Kadına yönelik şiddetin çoğu zaman görünmez kalan yüzüne işaret eder. Bu tasarımda ellerin birbirine dokunmaması, kadının yalnızlığını ve toplumun edilgen tutumunu sembolize etmektedir. Manşetlerin kumaş kıvrımları ise çalışmada kullanılan duvar kâğıdı gibi, bastırılmış duyguların ve gizlenen izlerin metaforudur. Bu durum Sessiz Tanıklar isimli üründe kadının yaşadığı baskının estetik bir soyutlaması olarak okunabilir. Buradaki çizgi sadeliği, şiddetin doğrudan

gösterilmeyip semboller üzerinden anlatılmasını sağlamaktadır. Böylece ürün hem görsel hem kavramsal düzeyde Duvarın Ardındaki Kadın hikâyesinin de ruhunu taşımaktadır. Konuşmadan anlatmak, görünmeden var olmak ve sonunda sessizliğin içinden bir ses yükseltmek şeklinde de yorumlamak mümkündür.

Süsün Bedeli isimli ürün ile kadının toplum içinde taşıdığı görünmez yükleri, estetik bir nesne formu üzerinden sembolik biçimde anlatılmıştır. Tasarımı yapılan kolye ilk bakışta zarif bir aksesuar olarak algılanır. Ancak dikkatle bakıldığında bu kolyenin her bir parçası tek tek rulo hâline getirilmiş notalar, sözler ya da belgelerden oluşmaktadır. Bu durum, kadının yaşamında birikmiş beklentilerin, yargıların ve sessiz yüklerin bedensel bir ağırlığa dönüşümünü simgeler. Kolye, dış görünüşün ardındaki baskı katmanlarını sorgular. Süs burada yalnızca güzellik arayışı değil, kadının toplum tarafından biçimlendirilmiş rollerine boyun eğmek zorunda bırakılışının da metaforudur. Kadının boynuna takılan bu zarif form, aynı zamanda bir boyunduruk gibidir; toplumsal onay uğruna taşınan bir yük, görünmez bir zincir anlamına gelmektedir.

Dönüşüm Katmanları isimli tasarımda kadının içsel dönüşümünü ve yeniden varoluş sürecini, duvar kâğıdı materyali üzerinden sembolik bir biçimde yorumlamak amaçlanmıştır. Çalışma, malzemenin dokusunu yalnızca yüzeysel bir dekoratif unsur olarak değil, duygusal bir hafıza mekânı olarak ele almaktadır. Duvar, kadın kimliğinin toplum içinde bastırılmış, biçimlendirilmiş ve zamanla yeniden inşa edilmiş katmanlarını temsil etmektedir. Yerleştirmenin alt bölümlerinde kullanılan duvar kâğıtları, koyu tonları, çatlak dokuları ve aşınmış yüzeyleriyle bastırılmışlık, korku ve şiddet temalarını vurgulamaktadır. Bu tasarımda kadının içsel karanlığına ve sessizliğine gönderme yapılmış olup, zemin katmanları, geçmişin yükleriyle doludur ve okuyucuya görünmeyen ama hissedilen bir ağırlık taşır. Tasarımda katmanlar yukarıya doğru ilerledikçe, kullanılan malzeme ve renk paleti dönüşüm geçirmektedir. Gri ve toprak tonları yerini açık renklere, floral desenlere ve dantelsi yapılara bırakır. Bu geçiş, kadının iç dünyasında gerçekleşen farkındalık ve özgürleşme sürecini temsil etmektedir. Çiçeksi desenler, yeniden doğuşun ve hayata umutla bakışın sembolüne dönüşürken, duvarın alt kısmı travmayı, üst kısmı ise dönüşümü ifade etmektedir. En üstte yer alan katman, kadının kendi benliğiyle yeniden buluştuğu, dış dünyanın yargılarından arındığı bir alanı simgelemektedir. Bu katman, süslenmiş bir yüzey değil, iyileşmenin ve kendini ifade etmenin dokusudur. Kadın artık görünmek için değil, varlığını onurlandırmak için kendi yüzeyini yaratmaktadır.

Zırhın Hafızası isimli tasarımda kadının ruh hali tasarlanan ürünle hem biçimsel hem duygusal bir bağ kurmaktadır. Tasarımdaki zırh kadının görünür koruma alanını, hafıza ise onun iç dünyasındaki kırılmaları temsil etmektedir. Duvar kâğıtları bu noktada malzeme olarak geçmişin izlerini taşımakta olup, kadın ise bu durumu yeniden biçimlendirerek bir kimlik formuna dönüştürür.

Duvarın Nefesi isimli tasarımda duvar kâğıdından bir etek içerisinde, kat kat geçmiş, kat kat sessizlik barındırmaktadır. Her parçası, yıllarca duvarlara sinmiş bir hikâyeyi taşıyan bu tasarımın alt kısımlarında hüzünlü desenler, eskitme yüzeyler vardır. Bu durum bastırılmış sözlerin, yarım kalmış cümlelerin izlerini taşımaktadır. Tasarımdaki desenler yukarılara çıkıldıkça açılmakta, renkler hafiflemekte ve dokular nefes almaya başlamaktadır. Bu etek, bir

kadının içinden geçtiği dönüşümün bedensel hâlidir. Eskiden duvarları süsleyen o kâğıt, şimdi kadının bedeninde yaşam bulmuştur. Etek artık bir örtü değil bir ses olmuş; her kıvrımıyla nefes alabilen, her hareketinde geçmişin sessizliğini dışarı verebilen bir özellik kazanmıştır. Duvarın Nefesi isimli bu tasarım, susturulmuş kadınların duvarlara sinmiş seslerinin sonunda özgürce yankı bulduğu bir formdur. Bu etek, nefesin görünür hâli olup, hem bedenin, hem de mekânın hafızası gibidir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Tüm tasarımlar tasarımcını amacı doğrusunda şekillenirken, ortaya çıkan ürün toplum tarafından farklı şekillerde kullanılabilir. Bazen toplumda bir farkındalık oluşturmak için sürdürülebilir ürünler tasarlanır bazen de yaşamı kolaylaştıran bir makinede kendini hayat bulur. Bu çalışmada atık duvar kâğıtları kullanılarak bazı tasarımlar yapılmıştır. Bu tasarımlar tasarımcının hikâyesiyle birleşerek daha anlamlı ürünlere dönüşmüştür. Tasarımlarda kadın olmak ve bunun getirdiği zorluklar işlenerek toplumsal farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır. Ürünlerin tamamı özgün eserler olup tasarımların hikâye panosu eskiz ve teknik çizimleri yapılmış ve bitmiş ürünün manken üzerindeki son hali fotoğraflanmıştır. Çalışmada kullanılan duvar kâğıtları sanki bir kumaşmış gibi kullanılmış ve kalıbından kesimine tüm giyim üretim teknikleri uygulanmış. Çalışmanın kullanılabilir olması da atık duvar kâğıtlarıyla sürdürülebilir sanatsal tasarımların daha anlamlı bir düşüncenin sonucunda doğurduğu görülmüştür. Bir tasarımcının amacı her zaman para kazanmak olmayabilir ve olmamalıdır da. Çünkü tasarımcı topluma yön verecek eserleri ortaya çıkaran farklı bir misyona da sahip olmalıdır. Bu durum tasarımcıya toplumsal bir sorumluluk da yüklemektedir. Tasarım dünyasının en aktif sektörü kuşkusuz moda dünyasıdır. İnsanların her geçen gün daha çok özgün olma isteği ve oluşan yoğun çeşitlilik bu alanda moda tasarımcısının çok farklı düşünmesi gerekliliğini de ortaya çıkarmaktadır. Tasarımcının hayal dünyasını şekillendiren kendi iç dünyasındaki yaşanmışlıklar olabileceği gibi farklı kültürel, inançsal ya da cinsiyete dayalı duygular da olabilir.

KAYNAKÇA

1. Akdemir, İ., Korkmaz, F. D. Sürdürülebilirlik Bağlamında Moda Ve Sanat İlişkisi. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1), 191-207, 2021.

2. Ateş, T., Asma, A., Süel, B. Sürdürülebilir Moda Üretiminde Tasarımcının Rolü. İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 6(12), 99-111, 2020.

3. Ayanoğlu, S. G., Ağaç, S. Sürdürülebilir moda kavramına yönelik tasarım fikirleri. Art-e Sanat Dergisi, *10*(19), 252-273, 2017.

4. Birol, E., Birol, M. Görsel İletişim Tasarımı Uygulamalarından Afişlerde Sosyal Farkındalığın Empatik Tasarım Yaklaşımı İle İncelenmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (79), 110-124, 2024.

5. Can, Ö., Ayvaz, K. Tekstil ve modada sürdürülebilirlik. Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi, 3(1), 110-119, 2017.

6. Çetiner, M., Oyman, N. R. Sürdürülebilir moda tasarımı ve çanta tasarım örneği. Sanat ve Yorum, (40), 23-41, 2022.

7. Erol, Ş., Pamuk, B., Aydın, M. Ç. Sürdürülebilir Moda Anlayışı İle Deri Tasarımında Ürün Geliştirme. The Journal of Academic Social Science, 74(74), 297-309, 2024.

8. Metlioğlu, H. H., Yakın, V. Tekstilde sürdürülebilirlik: Hızlı moda markalarının sürdürülebilirlik stratejileri. OPUS International Journal of Society Researches, 18, 1883-1908, 2021.

9. Necef, Ö. K., Tama, D., Boz, S. Moda endüstrisinde uygulanan sürdürülebilirlik stratejilerine örnekler. Turkish Journal of Fashion Design and Management, 2(2), 67-78, 2020.

10. Odabaşı, S. *Sürdürülebilir Moda Döngüsünde Moda Tasarımcısının Rolü*, Endüstriyel Sanatlar Anabilim Dalı Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2016.

11. Onur, D., Zorlu, T. Tasarım eğitiminde duyusal farkındalık ve yaratıcılık ilişkisi üzerine, METU JFA, 35, 2, 89118, 2018.

12. Özdemir, H. Teknikten Sanata Tekstil Baskıcılığının Dönüşümü: Sanatsal Desen Tasarımları. IDEART Uluslararası Tasarım ve Sanat Dergisi, 3(1), 73-94, 2025.

13. Özdemir, H., Gümüş, Ç. N. Shungıte Taşıyla Yapılan Takı Tasarımlarının Modaya Mock-Up Uyarlamaları. Turkish Journal of Fashion Design and Management, 7(1), 39-50, 2025.

14. Özdemir, H., Sayar, A. Sanat ve Karnaval: "Üçüncü Göz" Maske Çanta Tasarımı, Journal of Fashion Design and Management (TJFDM), 5(3), 159-172, 2023.

15. Özdemir, H., Güleryüz, S. S. Şapka Tasarımında Yöresel Dokunuşlar: Kutnu Kumaş Örneği. Art Vision, 29, 137-143, 2023.

16. Özdemir, H., Gümüş, Ç. N. Bohem Tarzı Giysi ve Takı Tasarımında Yenilikçi Yaklaşımlar. STAR Sanat Ve Tasarım Araştırmaları Dergisi, 5(9), 196-211, 2024.

17. Özdemir H., Çoruh E., Gümüş, Ç. N. Geleneksel Türk El İşlemelerinin Çanta Tasarımında Kullanılması: Tezhip, Nakış ve Kanaviçe Örneği, Zeitschrift für die Welt der Türken, 17 /1, s. 103-122, 2025.

18. Özdemir, H., Terlemez, İ. Geleneksel Kutnu Kumaşı Desenlerinin Kadın Güreşçi Mayosuna Dijital Baskı Uygulamaları. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 22(86), 425-437, 2023.

19. Özdemir, H., Köse, F. Antik Yunanda Mistik Bir Karakter Sinoplu Diyojen Ve Mit Tasarımı Laterna. Journal Of World Of Turks/Zeitschrift Für Die Welt Der Türken, 15(1), 183-200, 2023.

20. Paralı, A. Sürdürülebilir moda tasarımı kapsamında yeniden üretim ve geri dönüşüm için giysi tasarımı fikirleri. Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri, 6(12), 121-138, 2020.

21. Şare, Ö. E., Bora, E. D. Tasarım Yöntemleri ile Toplumsal Cinsiyet Farkındalığı Üzerine Düşünmeye Teşvik Etmek. UTAK, Tasarım ve Çoğulculuk, 2022.

22. Şenol, D. Sürdürülebilir Moda Tasarımına Bir Yaklaşım: Denim Giysi Atıklarının İleri Dönüşümü. Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, 9(63), 1108-1118, 2021.

23. Türkmen, N. *Tekstil ve moda tasarımı açısından sürdürülebilirlik ve dönüşüm.* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tekstil Ve Moda Tasarımı Anasanat Dalı Tekstil Ve Moda Tasarımı Programı, İstanbul, 2009.

24. Yücel, S., Tiber, B. Hazır giyim endüstrisinde sürdürülebilir moda. Tekstil ve Mühendis, 25(112), 370-380, 2018.

ŞİİRİN DUYGUSUNDAN MODAYA AKTARILAN KIYAFET TASARIMLARI

Doç. Dr. Hüseyin ÖZDEMİR
Gaziantep Üniversitesi
hozdemir@gantep.edu.tr – 0000-0002-0783-0563

Yüksek Lisans Çiçek Nazmiye GÜMÜŞ
Gaziantep Üniversitesi
cicek.gumus27@gmail.com – 0009-0000-1297-6228

ÖZET

İnsanlık, geçmişten günümüze değişen ve dönüşen dünyaya uyum sağlayarak ilerlemiştir. Bu süreçte, bireyler kimi zaman isteyerek kimi zaman ise zorunlu olarak bazı alışkanlıklarını terk etmiş; bunun yerine yeni yaşam biçimleri, anlayışlar ve pratikler geliştirmiştir. Bu dönüşüm sürecinde kültürel bir hafıza işlevi gören edebiyat, toplumun tarihsel, sosyal ve kültürel dokusuna dair önemli izler taşımaktadır. Yazının icadından çok daha önceye dayanan köklü bir geçmişe sahip olan edebiyat, insanın kendini ifade etme biçimlerinin en güçlülerinden biri olmuştur. Bu bağlamda şairler, edebiyatın en temel taşıyıcıları ve temsilcilerindendir. Ancak günümüzde hızla değişen dünya düzeni, dijitalleşme ve popüler kültürün baskın etkileriyle birlikte edebiyata olan ilgi giderek azalmaktadır. Bu çalışmanın temel çıkış noktası, bu duruma dikkat çekmek ve edebiyatın değerini yeniden görünür kılmaktır. Günümüzde toplumun ilgisini çeken disiplinlerden biri olan moda, popüler kültürle olan etkileşimi sayesinde geniş kitlelere ulaşma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda edebiyat ile modanın kesişiminde yaratıcı bir alan oluşturulması; hem sanatsal hem de kültürel açıdan yeni bir ifade biçiminin ortaya çıkmasını mümkün kılmaktadır. Bu çalışma, edebiyat ve moda disiplinlerini bir araya getirerek, şiirlerden ve şairlerden ilhamla tasarlanan giysiler aracılığıyla edebiyatın görsel bir anlatım biçimi olarak yeniden yorumlanmasını amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Hüseyin Nihal Atsız'ın Geri Gelen Mektup ve Didem Madak'ın Ah'lar Ağacı şiirlerinden ilham alınarak kıyafet tasarımları yapılmıştır. Çalışma kapsamında, seçilen bu şiirlerin tematik ve estetik unsurlarından yola çıkılarak özgün moda tasarımları geliştirilmiş; bu tasarımlar aracılığıyla edebi eserlerin somut, giyilebilir sanat formlarına dönüşmesi hedeflenmiştir.

Anahtar sözcükler: Edebiyat, Şiir, Moda, Tasarım, Kıyafet.

1. GİRİŞ

Tasarım, bir düşüncenin ya da ihtiyacın, estetik ve işlevsellik ilkeleri doğrultusunda planlanıp görselleştirilmesi ve uygulanması sürecidir (Gezer, 2019). Grafik, endüstriyel, çevre, moda, web, mimari, oyun ve animasyon gibi farklı alanlarda karşımıza çıkan tasarım; insanların yaşamını kolaylaştırmayı, güzelleştirmeyi ve çeşitli ihtiyaçlara yaratıcı çözümler sunmayı amaçlar. Her tasarım türü kendi alanına özgü teknikler ve yaklaşımlar barındırsa da, hepsinin

ortak noktası; yenilikçi, işlevsel ve estetik açıdan tatmin edici ürünler, mekânlar veya görseller ortaya koymaktır. Tasarım, hem sanatsal hem de teknik bir süreç olarak, hayatın her alanında önemli bir rol oynar. Bu rol tasarımcının aklından geçen ya da duygularına ilham olan kaynaklarla somut ürünlere dönüşür. Tasarımcı bir karnavaldan esinlenerek sanatsal bir çanta tasarımı (Özdemir, Sayar, 2023), geleneksel bir kumaş olan kutnuyu kullanarak şapka ya da kadın güreşçi mayosu (Özdemir, Güleryüz, 2023; Özdemir, Terlemez, 2023), bir filozofun felsefesini kullanarak aksesuarlar (Özdemir, Köse, 2023) ya da geleneksel Türk el işlemelerinden çanta tasarımları yapabilir (Özdemir, Çoruh, Gümüş, 2025). Aslında tasarım dünyası bazen estetik bazen de işlevsel amaçla hareket edebilir. Bu bağlamda moda tasarımı, yalnızca giyimle sınırlı kalmayıp; takı, mobilya, çanta ve ayakkabı gibi pek çok farklı tasarım alanını da kapsamaktadır. Bu alanlarda ortaya çıkan tasarımlar, çoğu zaman doğadan, toplumsal değişimlerden veya mevcut sorunlardan ilham alır. Örneğin bohem yaşam tarzı gibi doğadan ve özgürlükten esinlenen akımlar, günümüz takı tasarımlarında önemli bir yer edinmiştir. Bu takılarda estetiğin yanı sıra sağlığa faydalı yönleri de tasarımcının dikkatini çekebilir. Shungite taşı gibi radyasyon önleyici yönü olan bir doğal taşın bu faydalı özelliğinden dolayı bir takı tasarımında kullanılabilir (Özdemir, Gümüş, 2024; Özdemir, Gümüş, 2025). Tasarımcının önemli ilham kaynaklarından birisi de doğadır. Çünkü doğa eşsiz tasarımların bulunduğu ve tasarımcı için değerlendirilmesi gereken malzemeleri bünyesinde barındıran bir mutfaktır. Kuşlardan kelebeğe, bitkilerden çiçeklere olağanüstü renkler ve estetik güzellikler doğanın bünyesinde mevcuttur (Özdemir, 2025).

21. Yüzyılda teknolojik anlamda büyük atılımların yaşandığı bir çağda bulunmaktayız. Bu atılımlar tekstil ve moda sektörüne de yansımıştır. Özellikle giyilebilir teknolojik tasarım ürünleri oldukça fazla ilgi görmektedir (Görsel 1).

Görsel 1. Moda tasarım örneği

18. yüzyılın ortalarından sonra sanayi ve endüstri devriminin gelişmesiyle tekstil alanında büyük bir ilerleme söz konusu olurken moda kavramı hayatımıza girmiştir. Moda artık bir moda tasarımcısının elinde her gün yeni ürünlere dönüşmekte ve toplumun kullanımına sunulmaktadır. Bu anlamda moda tasarım alanı tasarımcının bilgi ve tecrübelerini estetik

biçimde giysiye aktarmasıdır (Erişti, Akbulut 2014). Modaya dönüşen bu giysiler endüstri devriminden sonra burjuva kesiminin popüler tutkusu haline gelmiştir (Kuran, 2020). Aslında toplumsal meselelerin popüler olması sadece modada değil, edebiyattan, sanata birçok alanda kendini göstermiştir (Ataoğlu, 2023).

Giysilerin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Başlangıçta giysi, insan vücudunu dış tehditlere ve çevresel faktörlere karşı korumanın bir aracı olarak hizmet etmiştir. Zaman içinde toplumsal gelişime paralel olarak evrim geçirmiş ve doğal koşullar ile kültürel bağlamları yansıtmaya başlamıştır (Molla, 2007). Temel bir örtünme eylemi olarak başlayan giyim, çeşitli bağlamlarda kültürel kimliğin ifade edildiği bir araç haline gelmiştir (Kaya, 2024). Gaziantep'in geleneksel kumaşı olan kutnu bu kültürel kimlik bağlamında dikkate değer bir örnektir. Benzer şekilde, giyim tarzları da belirli toplulukların kültürel özelliklerini yansıtabilmektedir. İnsanlar her zaman kendilerini görsel, sözel ve yazılı olarak ifade etmenin yollarını aramışlardır. Tarih öncesi mağara resimlerinden yazılı dilin gelişimine kadar, insanlar sürekli olarak duygu ve düşüncelerini aktarmanın yollarını aramışlardır. Bu ifade biçimlerinden biri de şiirdir. İnsan hayatı sınırlı olsa da hayal gücü sınırsızdır ve sanat, akıl ve hayal gücünün birleşimi olarak ortaya çıkar (Yeh, Lin, Wang 2013). Giyim insanın sosyalleşmesiyle, bireylerin toplum içindeki statülerini yansıtmaya başlamış ve bu da moda kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Moda, gelişen ve yaygınlaşan giyim ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Başlangıçta mevcut kaynaklarla sınırlı olan moda, günümüzde geniş bir üretim yelpazesine yayılmıştır. Giyim tarzlarımız hem tarihsel hem de sosyal bağlamlar tarafından şekillendirilir ve zaman içinde moda, sanat da dâhil olmak üzere çeşitli disiplinlerle kesişmiştir (Usta, 2021). Örneğin, 1910 yılında Paul Poiret moda tasarımcılarını, kumaş sanatçılarını ve ressamları bir araya getiren bir tasarım stüdyosu kurarak moda ve diğer sanat formları arasında dinamik bir etkileşim sağlamıştır (Aktepe, 2012). İnsanlar somut varlıklar olsa da, düşünceleri ve duyguları soyuttur. Sanat, bu soyut duyguların çeşitli formlar aracılığıyla somutlaştırılmasına hizmet eder. Örneğin, Anadolu kültüründeki geleneksel halı ve kilim motifleri, “eli belinde” motifi dişiliği, doğurganlığı simgeler. Bu gibi diğer motiflerde görsel sembolizm aracılığıyla belirli anlamları aktarır. Bu şekilde sanat, soyut deneyimleri somut temsillere dönüştürür (Çelik, 2016).

Edebiyat ve moda farklı olsalar da içinden çıktıkları toplumların ve dönemlerin özelliklerini yansıtırlar. Bir edebi tür olarak şiir, insan duygu ve düşüncelerini dil ve edebi araçların kullanımı yoluyla estetik bir şekilde aktarır (Karabulut, 2018). Tarihsel olarak şiir, başlangıçta dini ritüellerde okunmuş ve daha sonra bağımsız bir edebi forma dönüşmüştür. Türk şiirinin kökleri Orhun yazıtlarına ve sözlü geleneklere kadar uzanmaktadır. Her edebi dönem kendine özgü temaları, duygusal tonları ve yapısal özellikleri beraberinde getirerek yeni şiir akımlarının ortaya çıkmasına neden olur. Edebiyat ve moda, tarih boyunca birbiriyle etkileşim içinde olan iki dinamik alan olmuştur. Moda, bir toplumun estetik anlayışını, sosyal yapısını ve kültürel kimliğini yansıtırken, edebiyat ise bu yapıları daha derinlemesine anlamamıza yardımcı olur (Yedikardeş, 2024). Toplumsal yansımalar açısından moda, edebi eserlerde sıkça görülen temalar üzerinden şekillenir. Örneğin, edebiyat daima toplumsal değişimleri, sınıf farklılıklarını ve bireylerin içsel çatışmalarını ele almış, moda ise bu konuları dışavurumcu bir biçimde yansıtarak insanların kendilerini ifade etme biçimleri olmuştur (Özkul, 2023). Bu bağlamda, bir romanda ya da şiirde ortaya konan karakterlerin giyim tercihleri, o dönemin toplumsal yapısını ve bireylerin yaşadığı sosyal baskıları derinlemesine anlamamıza yardımcı olur. Kültürel

etkileşimler açısından ise, farklı kültürlerdeki edebi eserler, moda tasarımında ilham kaynağı olmuş, tasarımcılar bu eserlerden esinlenerek yeni koleksiyonlar yaratmışlardır. Örneğin, Frida Kahlo'nun sanatı ve günlüğü kıyafet tasarımlarında Meksika'nın geleneksel motiflerinin yeniden canlanmasına neden olmuş; bu da bir kültürel mirasın nasıl modern moda anlayışında yer bulduğunu göstermektedir. Aynı şekilde, edebiyatın ve modanın kesiştiği noktalarda ortaya çıkan koleksiyonlar, sadece görsel bir şölen sunmakla kalmaz, aynı zamanda o dönemin toplumsal ve siyasi meselelerine dair bir yorum da içerir. Moda, edebi eserlerin duygusal derinliğini ve sosyo-kültürel bağlamını bir araya getirerek, kendine has bir anlatım dili oluşturur. Sonuç olarak edebiyat ve moda arasındaki bu kültürel bağlantılar her iki alanın da evrimini destekleyerek yeni yorumların, stillerin ve bakış açıların ortaya çıkmasına yol açar (Tombul, 2023).

Şiir, moda üzerinde derin ve çok yönlü bir etki yaratmaktadır. Özellikle temalar ve motifler açısından, şiirsel dilin zenginliği, moda tasarımcıları için bir ilham kaynağı haline gelmektedir. Şiirin içindeki duygusal yoğunluklar, sezgisel imgeler ve evrensel temalar, tasarımcıların tasarımlarında sıkça yer bulur. Örneğin, aşk, doğa, zaman gibi şiirsel temalar, koleksiyonların görsel anlatımında önemli bir rol oynamaktadır. Şiirsel dili kullanma, moda tasarımında estetik bir ifade biçimi olarak da öne çıkmaktadır (Yılmaz, Yolal, 2023). Her bir dize, belirli bir duyguyu veya durumu ifade ederken, tasarımcılar bu derin anlamları, kumaş seçimlerinden kesim şekline kadar, farklı unsurlara yansıtabilirler. Ayrıca, şiirin getirdiği imgesel dil, tasarımcıların yaratıcı süreçlerinde bir araç işlevi görür. Bunun yanı sıra, şairlerin kullandığı semboller ve betimlemeler, moda ekiplerinin koleksiyonlarını tasarlarken sıkça başvurdukları kaynaklardır. Tasarımcılar, kıyafetlerinde şiirsel anlatım unsurlarını kullanarak, izleyicilere duygusal bir deneyim sunmayı hedeflemektedir. Örneğin, belirli bir şiirden ilham alarak yaratılan bir koleksiyon, sadece estetik bir değer taşımakla kalmaz, aynı zamanda izleyicide bir hikâye, bir duygu veya bir düşünce uyandırmayı amaçlar. Bu bağlamda, moda ve şiir arasında kurulan bu ilişki, her iki disiplini de zenginleştirir ve sanat alanında farklı yorumlamalara olanak tanır. Moda gösterimleri, bir şiirin duygusal derinliğini taşıyan görsel bir anlatıma dönüşebilir, bu da hem izleyiciyi hem de tasarımcıyı yeni bir boyuta taşır (Yiğit, 2024).

Bu çalışmada şiirin duygu dolu mısralarını kıyafetlerin özgün tasarımlarında yaşatmak amaçlanmıştır. Turan şairi Hüseyin Nihal Atsız'ın Geri Gelen Mektup ve acılı bir yaşamın duygu yüklü şairi Didem Madak'ın Ah'lar Ağacı şiirleri bir moda tasarımcısı gözüyle kıyafetlere dönüşmüştür.

2. ŞİİRDEN KIYAFETE AKTARILAN DUYGULARIN TASARIMA DÖNÜŞÜMÜ

Bu çalışma tasarım dünyası ile edebiyat alanını ortak bir alanda buluşturmuş ve şiirin duygularını kıyafet tasarımlarıyla somutlaştırmıştır. Şiirlerdeki yoğun duyguların verdiği ilhamla ortaya çıkan kıyafetlerde şairin hissettikleri kadar moda tasarımcısının bu hisleri elindeki kumaşla ürüne dönüşmesindeki ustalık ta önemlidir. Şairin hayata bakış açısı ve mısralara yüklediği anlam moda tasarımcısının o anlamdaki manaya yaklaşımıyla özgün kıyafetler ortaya çıkmıştır.

2.1. Hüseyin Nihal Atsız ve Geri Gelen Mektup Şiirinin Tasarıma Dönüşümü

Türk edebiyatında Turan şairi olarak bilinen Hüseyin Nihal Atsız (Görsel 2), 12 Ocak 1905 tarihinde İstanbul Kadıköy'de dünyaya gelmiş, hem edebi hem de düşünsel yönüyle Türk edebiyatında derin etkiler bırakmış önemli bir şairdir (Demir, 2018).

Görsel 2. Hüseyin Nihal Atsız

Asker kökenli bir aileden gelen Atsız, ilk eğitimine Kadıköy'deki Fransız okulunda başlamış, ardından çeşitli okullarda öğrenim görerek İstanbul Sultanisi'nden mezun olmuştur. Askerî Tıbbiye'deki kısa öğrenim süreci, 1925'te Ziya Gökalp'in cenazesi sırasında yaşanan bir olayla sona ermiş, bu süreçte Kabataş Lisesi'nde öğretmenlik ve vapur kâtipliği yapmıştır (Alpdoğan, 2022). 1930 yılında İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra, Prof. M. Fuad Köprülü'nün dikkatini çeken bir makalesi sayesinde akademik hayata adım atmış; ancak Köprülü'nün görevden ayrılması sonrası üniversitedeki görevine 1933'te son verilmiştir. Atsız, özellikle Türkçü ve milliyetçi ideolojisiyle tanınmış, bu düşüncelerini roman, şiir, deneme ve makalelerinde yoğun bir şekilde işlemiştir (Namal, 2022). "Bozkurtların Ölümü", "Bozkurtlar Diriliyor", "Dalkavuklar Gecesi", "Ruh Adam" gibi romanlarında Türk tarihine ve kültürüne duyduğu derin ilgiyi yansıtmış; "Ateşten Gömlek" gibi şiirlerinde sade bir dil ve doğal anlatımla bireysel ve toplumsal duyguları dile getirmiştir. Dergi ve gazetelerde yayımlanan yazılarında Kürtçülük ve komünizm gibi akımlara karşı sert eleştirilerde bulunmuş; bu yönüyle siyasi tartışmaların odağında yer alarak 1960'lı yıllarda kısa süreli hapis cezalarına çarptırılmıştır. "Akağaç", "Orhun" ve "Türk Yurdu" gibi dergilerde yayımlanan yazılarıyla hem edebiyat hem de düşünce alanında etkili bir figür haline gelen Atsız, sadece bir şair ve romancı değil, aynı zamanda Türk milliyetçiliği fikriyatının entelektüel temellerini inşa eden önemli bir düşünce adamıdır (Balasar, 2024). Hayatı boyunca savunduğu milliyetçi duruşu, Türk tarihine ve kültürüne olan tutkusu ile edebî kişiliğini şekillendirmiş; eserleri günümüzde dahi geniş bir ilgiyle okunmakta ve çeşitli akademik tartışmalara konu olmaktadır (Sertkaya, 1987). Hüseyin Nihal Atsız'ın hayatındaki özlem, gurbet ve hasret duyguları, "Geri Gelen Mektup" adlı şiirinde, uzaklara yazılmış bir sevdanın ve bekleyişin içten ve dokunaklı satırlarına dönüşmüştür.

Geri Gelen Mektup

Ruhun mu ateş, yoksa o gözler mi alevden?
Bilmem bu yanardağ ne biçim korla tutuştu?
Pervane olan kendini gizler mi hiç alevden?
Sen istedin ondan bu gönül zorla tutuştu.

Gün, senden ışık alsa da bir renge bürünse;
Ay, secde edip çehrene, yerlerde sürünse;
Her şey silinip kayboluyorken nazarımdan,
Yalnız o yeşil gözlerinin nuru görünse...

Ey sen ki kül ettin beni onmaz yakışınla,
Ey sen ki gönüller tutuşur her bakışınla!
Hançer gibi keskin ve çiçekler gibi ince
Çehren bana uğrunda ölüm hazzı verince
Gönlümdeki azgın devi rüzgârlara attım;
Gözlerle günah işlemenin zevkini tattım.
Gözler ki birer parçasıdır sende İlahın,
Gözler ki senin en katı zulmün ve silahın,
Vur şanlı silahınla gönül mülkü düzelsin;
Sen öldürüyorken de vururken de güzelsin!

Hüseyin Nihal Atsız'ın Geri Gelen Mektup şiirinden esinlenerek oluşturulmuş hikâye panosu Görsel 3'de yer almaktadır. Şiirde gönderilen fakat ulaşmadan geri dönen bir mektubun ardından duyulan hayal kırıklığı, yalnızlık ve derin içsel sorgulamalar işlenirken; panodaki görsel unsurlar bu duyguları simgesel düzlemde yansıtmaktadır. Turuncu zambaklar ve şapka, hem tutkulu bir aşkı hem de kaybedilmiş bir geçmişi simgelerken; siyah-beyaz siluet yüzler, ulaşılması artık mümkün olmayan bir kişiye duyulan özlemi ifade etmektedir. Tarihî tüy kalem ve mürekkep, şiirin ana eksenini oluşturan mektubu ve onunla birlikte geçmişe yazılmış duygusal bir iz düşümünü temsil etmektedir. Yeşil fincan ve canlı bitkiler ise bekleyişin içindeki sükûneti, doğayla kurulan içsel dengeyi ve umutla yoğrulmuş bir kabulleniştir. Tüm bu unsurlar, Atsız'ın şiirinde olduğu gibi bir kavuşamama hâlini, kelimelerle ses bulamamış duyguları ve zamanı aşamayan bir aşkın izlerini görsel bir anlatıya dönüşmüştür. Böylece hikâye panosu, şiirin duygusal derinliğini güçlendiren, görsel bir şiir niteliği kazanmıştır.

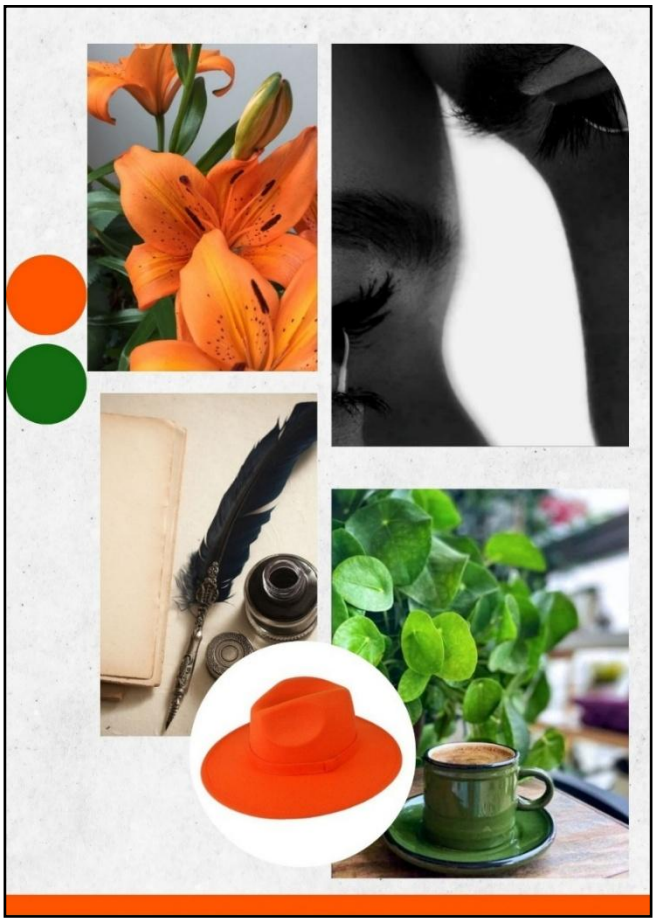

Görsel 3. Geri Gelen Mektup İsimli Tasarımın Hikâye Panosu

Görsel 4'te tasarımın çizilen eskiz çizimi, Adobe İllüstratör programı yardımıyla çizilen teknik çizimi ve Adobe Photoshop programında renklendirilmiş hali ile tasarımın dijital ortamda son hali yer almaktadır.

Edebiyatında turan şairi olarak bilinen Hüseyin Nihal Atsız'ın Geri Gelen Mektup şiirinden ilhamla tasarlanan giysi de şiirin tüm yoğun duyguları işlenmiştir. Şiirin ölçüsüz oluşu giysiye asimetrik model olarak yansıtılmıştır. Şiire yansıyan sıcak ve yoğun duygular giyside turuncu rengin kullanımıyla ifade edilmiştir. Şiirdeki melankolik hava ise haki yeşil rengin kullanımıyla giysiye aktarılmıştır. Elbise 3 parçadan oluşup iç kısımda yeşil keten kumaştan yapılan kısa body, üzerine tek kollu turuncu mini elbise ve bel kısmında kemere sabitlenmiş sağ ve sol taraflardan yere kadar uzanan yeşil keten kumaş üzerine kısa yeşil tül kumaştan oluşan detay giysiye estetik bir görünüm kazandırmıştır.

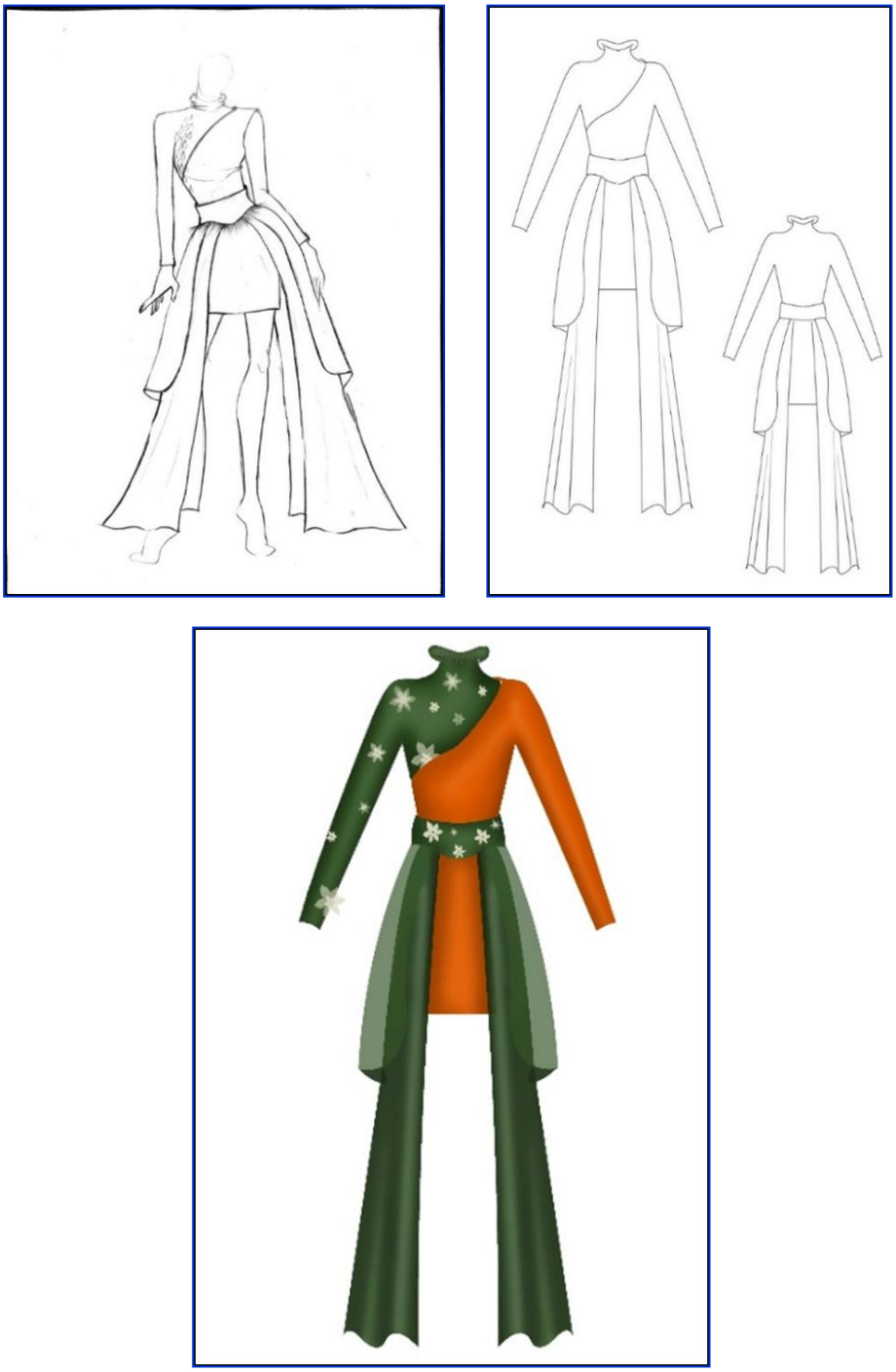

Görsel 4. Geri Gelen Mektup İsimli Tasarımın Eskiz, Teknik ve Artistik Çizimi

2.2. Didem Madak ve Ah'lar Ağacı Şiirinin Tasarıma Dönüşümü

Didem Madak (Görsel 5), 8 Nisan 1970'te İzmir'de doğmuştur. Öğretmen bir anne babanın iki kız evladından ilkidir. Kendisinden 6 yaş küçük olan kız kardeşi Işıl, Didem Madak'ın hayatında hem kardeşi, hem arkadaşı olarak ona her zaman destek olmuştur (Özdemir , 2017).

Görsel 5. Didem Madak

Ailesinin tayini nedeniyle birden fazla şehir değiştirmek durumunda kalmışlardır. Bazen de babasının 12 Eylül olaylarında okul müdürüyle yaşadıkları tartışma sonucunda Uşak'a sürülmesi gibi zorunlu değiştirmeler de olmuştur. Bu zorunlu değişimde annesi Füsun hanımın tayini çıkmayınca Didem Madak, kız kardeşi ve annesiyle birlikte Burdur'da kalmaya devam etmişlerdir (Keskin, 2019). Füsun hanım 38 yaşında kolon kanseri nedeniyle hayatını kaybetmiş ve bu olay henüz 13 yaşında annesiz kalan Didem Madak'ın hayatı boyunca izlerini taşıyacağı bir acı olmuştur (Ak, 2018). Annesinin vefatının ardından çok geçmeden babaları Yusuf Bey başka biriyle evlenmiş ve bu sebeple babadan da uzaklaşılmıştır. Kardeşi Işıl ile birlikte annelerinden onlara kalan bir hatıra olmamasından yakınırken, teyzeleri onlara annelerinin şiir defterini getirir ve iki kardeşinde şiirle olan yolculuğu bu şekilde başlar. Acılarına ilham kaynağı olan gençlik yılları, Didem Madak'ı yazmaya yöneltince şairliğin temelleri de bu yıllarda atılmış oldu. İzmir 9 Eylül Üniversitesinde Hukuk Fakültesinde yüksek eğitimine başlayan Madak, üvey annesiyle yaşadığı evden ayrılmak zorunda kalmış ve üniversitenin ilk yılında tanıştığı biriyle evlenmiştir (Doğan, 2021). Evlendikten sonra okulu bırakan, çektiği geçim sıkıntısı nedeniyle sekreterlik, anketörlük, tezgâhtarlık gibi işlerde çalışan Madak'ın evliliği 4 yıl sürmüş ve evliliği hüsranla sonuçlanmıştır. Eşinden ayrıldıktan sonra Bornova'da bir bodrum katına yerleşir ve bıraktığı okuluna aftan yararlanarak tekrar başlamıştır. Yerleştiği bodrum katında 3 yıl yaşayan Madak, bu süreçte aklını yitirme noktasına geldiğini söylemiştir. Ancak o rutubetli bodrum katı Madak'ın birçok şiirin yazılmasında ilham kaynağı olmuştur. Madak kardeşi Işıl'ın Grapon Kâğıtları adıyla gönderdiği bir şiir yarışmasında ödül kazanır (Ak, 2018). Şair ödülünü almak için İstanbul'a gider ve yaşamına orada yerleştiği pul biber mahallesinde devam eder. Çok geçmeden Bursa cezaevinde şiirlerini okuyan Timur Çelik tahliye olduktan sonra Didem Madak'la yolları kesişir ve evlilik yoluna girerler. Evliliklerinde 3 yılın ardından dünyaya gelen kızına onda derin izler bırakan annesi Füsun'un adını verir. Kızını dünyaya getirdikten sonra hiç şiir yazmamıştır bu durumdan da hiç rahatsız olmadığını kızına yazdığı mektupta ifade etmiştir. Şair 41 yaşında kolon kanseri sebebiyle hayatını kaybetmiştir.

Ah'lar Ağacı

Bir ilaç içsem bari diye düşündüm,
Biraz kolonya sürünsem,

Ferahlasam, pencereyi açsam.
Şöyle bir şey yazdım sonra:
Yağmur, çamurlu bir elbise dikiyor şehre
Sıkılıyoruz hepimiz bu çamurlu giysinin içinde.
Berbattı,
Bir şiire böyle başlanmazdı.

İç ses diye söylendim,
Ardından Yıldırım Gürses...
Aptal aptal güldüm bir de buna
Ayşecik vazoyu kırıyor
Ve 'tamir et bakalım' diyordu babasına.
Yapıştırsam da parçalarını hayatımın
Su sızdırıyordu çatlaklarından.
Karnabahar kızartmıyordu asla
Başrolde kadınlar.

Güçlü bir el silkeledi beni sonra
Sanırım Tanrı'nın eliydi.
Sayamadım kaç ah döküldü dallarımdan.
Binlerce yeşil gözü olan bir zeytin ağacı gibi,
Çok şey görmüşüm gibi
Ve çok şey geçmiş gibi başımdan,
Ah dedim sonra
Ah!

Görsel 6' da bulunan hikaye panosu, Didem Madak'ın "Ah'lar Ağacı" şiirinin duygusal ve imgesel dünyasını, görsel bir kolaj olarak yeniden kurmaktadır. Panonun merkezinde yer alan canlı yeşil yapraklı gerçekçi ağaç, şiirin ana metaforu olan "Ahlar Ağacı"nı doğrudan temsil etmektedir. Bu ağaç, hem yaşamın hem de acıların, umutların ve geçmişin biriktiği bir belleği simgelemektedir. Canlı yeşil tonlar, şiirdeki hüzünle iç içe geçmiş umudu, hayatın ve duyguların sürekli yenilenişini vurgulamaktadır. Ağacın etrafına dağılmış gri ve yeşil yapraklar ise, dökülen "ah"ları, geçmişten bugüne taşınan acı ve hatıraları çağrıştırmaktadır. Hikâye panosundaki yırtık kenarlı el yazısı şiir dizesi Didem Madak'ın kendine özgü içten ve kırılgan dilini, şiirin kişisel ve samimi anlatımını yansıtmaktadır. Eski bir anahtar, kilitli kalmış duyguları ve açılmayı bekleyen içsel kapıları simgelerken; küçük bir ayna, şiirde sıkça rastlanan kendine bakış, içsel yüzleşme ve hafıza temalarını öne çıkarmaktadır. Solmuş bir çiçek, çatlak bir fincan ve eski bir çift ayakkabı gibi detaylar, şiirin gündelik hayatın içindeki kırılgan güzellikleri, kayıpları ve geçmişin izlerini nasıl biriktirdiğini göstermektedir. Faded bir gökyüzü fotoğrafı ve gözyaşı lekeleri de şiirin atmosferindeki melankoliyi ve duygusal yoğunluğu güçlendirmektedir. Bir köşede yer alan renk paleti siyah, gri, zeytin yeşili ve soluk sarı hem elbise tasarımının hem de şiirin ruhunun görsel bir özetlerken, bu renkler, "Ah'lar Ağacı"nın hem karanlık hem de umutlu yanlarını, acının ve yeniden doğuşun iç içe geçtiği şiirsel evrenini yansıtmaktadır. Hikaye panosundaki tüm görseller, kolaj mantığıyla üst üste ve sonradan eklenmiş gibi yerleştirilmiş; tıpkı şiirdeki anıların, duyguların ve "ah"ların zaman içinde birikerek insanın iç dünyasında katman katman yer etmesi gibi tasvir edilmiştir. Sonuç

olarak bu hikâye panosu, “Ah’lar Ağacı” şiirinin duygusal derinliğini, imgelerle örülü anlatımını ve içsel yolculuğunu, görsel bir hikâye olarak okuyucuya sunulmaktadır.

Görsel 6. Ah’lar Ağacı İsimli Tasarımın Hikâye Panosu

Görsel 7’de tasarımın eskiz çizimi, Adobe illüstratör programı yardımıyla yapılan teknik çizimler ön, arka olarak ve artistik çizimi yer almaktadır. Didem Madak’ın “Ah’lar Ağacı” şiirindeki yoğun içsel çatışma, kırılganlık ve kadınlık deneyiminin biçimsel ve duygusal düzeyde dışavurumu olarak okunabilir. Tasarımda hâkim olan koyu gri ton, şiirin karanlık ve hüzünlü atmosferini yansıtırken, kolların tül benzeri yarı şeffaf ve dalgalı yapısı şiirdeki içsel döngüleri, belirsizlikleri ve kırılgan duyguları temsil eder. Gövdenin bir yanında kullanılan zeytin yeşili kumaş parçası ve üzerindeki ot motifleri, hem doğaya hem de çocukluğa uzanan metaforik anlatıyı çağrıştırmakta, aynı zamanda şiirdeki acıların yeşerdiği içsel coğrafyayı simgelemektedir. Tasarımın üst kısmındaki sert ve belirgin yaka formu, Madak’ın şiirlerinde sıkça rastlanan ironik güç ve direnç figürüne işaret ederken, alt bölümdeki dalgalı etek ucu şiirin serbest akışını ve duygusal yoğunluğunu destekleyen organik bir form sunmaktadır. Bu

yönleriyle giysi, “Ah’lar Ağacı” şiirindeki çok katmanlı kadın anlatısını moda diline başarıyla taşıyarak şiirin imgesel evrenini giyilebilir bir sanat eserine dönüştürmektedir.

Görsel 7. Ah’lar Ağacı İsimli Tasarımın Eskiz, Teknik ve Artistik Çizimi

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, edebiyat, moda ve şiirin sadece estetik birer dil olmadığını; aynı zamanda toplumun ruhunu, değerlerini ve değişim süreçlerini yansıtan, birbirini etkileyen alanlar olduğunu göstermektedir. Birbirinden bağımsız gibi görünen bu üç alan, tarih boyunca sık sık iç içe geçmiş; dilsel, görsel ve duyusal olarak birbirini etkileyip yeni anlamlar üretmiştir. Edebiyatın dili, modanın estetik yönü ve şiirin duygusal yoğunluğu; kimliklerin oluşumu,

kültürel alışkanlıkların şekillenmesi ve toplumsal değişimlerin anlaşılması için tamamlayıcı bir bakış açısı sunmaktadır.

Bu tasarımlarda, şiirdeki imge, ritim, sessizlik ve sinestezi gibi öğelerin; moda tasarımında renk, doku, form, siluet ve yüzey gibi kararlara nasıl dönüştürülebileceği araştırılmıştır. Kuramsal çerçevede, edebiyat kuramı, moda sosyolojisi ve göstergebilim bir araya getirilerek, şiirsel anlamın tasarıma nasıl aktarılabileceği tartışılmıştır. Böylece, ilhamın sadece sezgiye dayalı kalmasını önleyen, sistemli bir yöntem önerilmiştir.

Yöntem olarak nitel araştırma kullanılmış; seçilen şiirler yakından incelenerek imge, ritim ve duygu gibi ögeler kodlanmış, bu kodlar Poetik–Tasarım Eşleme Matrisi ile tasarım parametrelerine uyarlanmıştır. Türk edebiyatından seçilen 2 şairin birer şiirinden yola çıkarak tasarımlar yapılmış; her biri için hikâye panosu, eskiz ve teknik çizimler hazırlanmış, dijital renklendirmeler yapılmıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Hüseyin Nihal Atsız, milliyetçi ve tarihsel temaları işleyen şiirleriyle, Türk edebiyatında Turan ve ulusal kimlik vurgusunu ön plana çıkarmıştır. Bu duygularla ortaya çıkan Hüseyin Nihal Atsız şiirlerinden, sanatsal sürdürülebilirlik bağlamında farklı alanlarda da farkındalık oluşturma düşüncesiyle Geri Gelen Mektup şiiri tasarlanan bir kıyafetle moda dünyasında yeni bir nefes bulmuştur. Kıyafet özgün bir tasarım olup tüm çizgilerinde ve renklerinde Hüseyin Nihal Atsız'a ait izler taşımaktadır.

Didem Madak, modern Türk şiirinin en özgün ve etkileyici kadın şairlerinden biridir. Kendine has dili, içten ve yalın anlatımıyla, özellikle kadınlık, hüzün ve yaşamın kırılganlığı temalarını derinlemesine işleyerek edebiyat dünyasında kalıcı bir iz bırakmıştır. Şairin yaşadığı derin acıların bir ürünü olan Ah'lar Ağacı şiiri bu çalışmada özgün bir kıyafet tasarımına ev sahipliği yapmıştır. Kıyafetin renklerinden tasarımına kadar tüm özellikleri Didem Madak izlerini taşımakta olup, şairin hayat ağacındaki ah çeken tüm dallar kıyafetin kıvrımlarında hayat bulmuştur.

Sanat ve moda her zaman güzel şeyler üretmenin peşindedir. Şair en güzel, en saf duygularıyla şiirlerini yazarken, bir moda tasarımcısı da özgün ve albenisi yüksek ürünler ortaya çıkarmak ister. Bu çalışmada bu iki alanın ortak güzelliklerini birleştirmek amaçlanmıştır. Böylece edebi bir şiir ile bu şiirin duygusunun yansımasıyla ortaya çıkan kıyafet tasarımlarının modaya katkısı hedeflenmiştir. Sanat alanındaki büyüleyici eserler bir tasarımcı için bulunmaz bir hazinedir. Bu bağlamda geriye bir moda tasarımcısının bu hazineyi işleme ve ortaya özgün ürünler çıkarması kalmaktadır. Bu çalışmada da şiirden kıyafete dönüşen tasarımlar ortaya çıkarılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Ak, G., *Didem Madak'ın Hayatı*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Gaziantep, 2018.

2. Aktepe, Ş. Moda Ve Tekstil Tasarımı Sürecinde Sanat / Sanatçı İlişkisi. Akdeniz Sanat, 4, 7, 2012.

3. Alpdoğan, F. F. Hüseyin Nihal Atsız: "Bir Entelektüelin Portresi Ve Panzehir Olarak Türkçülük". Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi, 4, 2022.

4. Ataoğlu, N. C. (2023, Aralık). Türkiye'de Giysi - Moda Sergileri Üzerine Bir İnceleme. Sanat Ve Tasarım Dergisi, Aralık, 32, 231-257, 2023.

5. Çelik, D. Kilim Motiflerinin Ve Heybe Dokumaların Modern Giysilere Yansımaları. Selçuk Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Dergisi, 1, 1, 27-37, 2016.

6. Demir, D. Ö. An Evaluatıon On The Perceptıon Of Turkısh State Admınıstratıon In Huseyın Nıhal Atsız's Turkısh Struggle. The Journal Of International Civilization Studies , 3, 1, 2018.

7. Doğan, A. Didem Madak'ın Eserlerinde Yalnızlık Teması. International Academic Social Resources Journal, 6, 32, 2021.

8. Erişti, S. B., Akbulut, A. T. Anadolu Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Yüksekokulu Moda Tasarımı Bölümü Öğrencileri Örneğinde Sanatsal Tasarım Sürecine Dayalı Kültür Algısı. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 2, 1, 8-37, 2014.

9. Gezer, Ü. Çağdaş Sanat Ve Tasarım Eğitiminde Görsel Tasarım Ögeleri Ve İlkeleri. Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, 7, 40, 595-614, 2019.

10. Karabulut, M. Disiplinlerarasılık Bağlamında Trt Ve Şiir (1968-2008). Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11, 2018.

11. Kaya, F. *Kültür, Kimlik Ve Aidiyet Ekseninde Giysi: Şanlıurfa Örneği*. Tekstil Ve Moda Tasarımı Anasanat Dalı, İstanbul, 2024.

12. Keskin, K. *Didem Madak Şiirlerinde Kadın Duyarlığı*, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Yeni Türk Edebiyatı, Bursa, 2019.

13. Kuran, F. Moda Markalarında Sürdürülebilirlik. Socıal Mentalıty And Researcher Thınkers Journal, 6, 31, 2020.

14. Molla, A. *Giysi Tasarımı Aşamalarının İncelenmesi Ve Hazır Giyim İşletmelerindeki Tasarımcı Performansının Değerlendirilmesi*. T.C Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Giyim Endüstrisi Ve Giyim Sanatları Egitimi Ana Bilim Dalı Giyim Sanatları Eğitimi Bölümü, Konya, 2007.

15. Namal, D. D. Hüseyin Nihal Atsız'ın Turancılık Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme. Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, 2, 3, 2022.

16. Özdemir, H. Teknikten Sanata Tekstil Baskıcılığının Dönüşümü: Sanatsal Desen Tasarımları. IDEART Uluslararası Tasarım ve Sanat Dergisi, 3(1), 73-94, 2025.

17. Özdemir, H., Gümüş, Ç. N. Shungıte Taşıyla Yapılan Takı Tasarımlarının Modaya Mock-Up Uyarlamaları. Turkish Journal of Fashion Design and Management, 7(1), 39-50, 2025.

18. Özdemir, H., Sayar, A. Sanat ve Karnaval: "Üçüncü Göz" Maske Çanta Tasarımı, Journal of Fashion Design and Management (TJFDM), 5(3), 159-172, 2023.

19. Özdemir, H., Güleryüz, S. S. Şapka Tasarımında Yöresel Dokunuşlar: Kutnu Kumaş Örneği. Art Vision, 29, 137-143, 2023.

20. Özdemir, H., Gümüş, Ç. N. Bohem Tarzı Giysi ve Takı Tasarımında Yenilikçi Yaklaşımlar. STAR Sanat Ve Tasarım Araştırmaları Dergisi, 5(9), 196-211, 2024.

21. Özdemir H., Çoruh E., Gümüş, Ç. N. Geleneksel Türk El İşlemelerinin Çanta Tasarımında Kullanılması: Tezhip, Nakış ve Kanaviçe Örneği, Zeitschrift für die Welt der Türken, 17 /1, s. 103-122, 2025.

22. Özdemir, H., Terlemez, İ. Geleneksel Kutnu Kumaşı Desenlerinin Kadın Güreşçi Mayosuna Dijital Baskı Uygulamaları. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 22(86), 425-437, 2023.

23. Özdemir, H., Köse, F. Antik Yunanda Mistik Bir Karakter Sinoplu Diyojen Ve Mit Tasarımı Laterna. Journal Of World Of Turks/Zeitschrift Für Die Welt Der Türken, 15(1), 183-200, 2023.

24. Özdemir, M. *Nilgün Marmara Ve Didem Madak Şiirinin Feminist Bağlamda Mukayeseli İncelenmesi*, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, 2017.

25. Özkul, O. *Kültür Ve Küreselleşme,* İstanbul, Lejand Kitap, 2023.

26. Sertkaya, O. F. Hüseyın Nıhâl Atsız (Hayatı Ve Eserleri) . *Kültür Ve Turizm Bakanlığı, 1987.*

27. Tombul, D. *İstanbul-Sofya Üzerinden Dijital Oyun Bağımlılığı Değerlendirmesi: Üniversite Öğrencileri Arasında Bir Karşılaştırma Örneği*, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul, 2023.

28. Usta, M. *Giyim Tasarımında Gelecekçilik Ve Devinim Etkileri*, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Moda Ve Tekstil Tasarımı Anabilim Dalı, İstanbul, 2021.

29. Yedikardeş, C. *Disiplinler Arası Sanat Pratikleri,* Ankara, Detay Yayıncılık, 2024.

30. Yeh M. , Lin P., Wang M. Employing Poetry Culture For Creative Design With A Polyphonic Pattern. In International Conference On Cross-Cultural Design, 269-278, 2013.

31. Yiğit, Ö. *Anlatımlı Dans Performanslarının Kurgusu Dumlupınar Performansı Örneği*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Oyunları Anabilim Dalı, Sakarya, 2024.

32. Yılmaz, S. S., Yolal, U. Görsel Hikâye Anlatımı Ve Mizansen:"Gölgeler İçinde" Filmi Örneği. İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 8(1), 47-68, 2023.

MODA TASARIMINDA EPOKSİ REÇİNE UYGULAMASI; FARKLI KUMAŞ TÜRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Doç.Dr. Şengül EROL

Uşak Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü

sengul.erol@usak.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8254-9069

Shaghayegh TAJAMMOLI MOHADDES

Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Ens.Tasarım Çalışmaları Yük.Lisans Öğrencisi
tshaghaayegh@ymail.com, ORCID ID: 0009-0003-9627-1293

ÖZET

Moda tasarımı alanı, günümüzdeki yenilikçi yaklaşımlar sayesinde sadece estetik unsurlarla kumaşların birleşiminden ibaret kalmamaktadır. Moda, kullanılan yenilikçi malzemeler ve bu malzemelerin farklı tekniklerle denenmesiyle sınırlarını genişleten bir sektör olmuştur. Gelişen teknoloji ve malzeme bilimi, tasarımcıların klasik kumaş, deri ve ipliklerin ötesine geçerek, farklı materyalleri deneyimlemelerine fırsat sunmaktadır. Bu çalışma, genellikle sanat, takı ve mobilya alanlarında kullanılan epoksi reçinenin giyim tasarımında kullanılabilirliğini deneysel olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bu yaklaşımla yürütülen çalışmada, giysi tasarımlarında reçine kullanılabilirliğinin deneysel olarak incelenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda farklı kumaş türlerine belirli oranlarda reçine ve sertleştirici uygulanarak, küçük ölçekli büstiyer prototipleri oluşturulmuş ve kumaşların reçineyle etkileşimleri gözlemlenmiştir. Yapılan denemeler ışığında, reçinenin kullanılan kumaşın yapısal özelliklerine bağlı olarak kazandığı form, sertlik ve yüzey etkisi bakımlarından farklı sonuçlar verdiği belirlenmiştir.

Çalışma, epoksi reçinenin genel kullanım biçiminde görüldüğü gibi giysilerde yalnızca aksesuar ya da tamamlayıcı unsur olarak değil, giysinin yapısal bir parçası olarak nasıl kullanılabileceğini tartışmaya açmaktadır. Böylelikle, malzeme çeşitliliği ve estetik zenginlik açısından moda tasarımına yenilikçi bir bakış sunmak hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Giysi Tasarımı, epoksi reçine, yenilikçi uygulamalar

ABSTRACT

Thanks to today's innovative approaches, the fashion design industry is no longer limited to the combination of aesthetic elements and fabrics. Fashion has become an industry that expands its boundaries with innovative materials and experimenting with these materials using different techniques. Advances in technology and materials science have provided designers with the opportunity to go beyond classic fabrics, leather, and yarns and experiment with different materials. This study aims to experimentally examine the applicability of epoxy resin,

commonly used in the fields of art, jewelry, and furniture, in clothing design. Conducted with this approach, the study aimed to experimentally examine the usability of resin in garment design. Within this scope, small-scale bustier prototypes were created by applying resin and hardener to different types of fabrics in specific ratios, and the interactions of the fabrics with the resin were observed. In light of the experiments conducted, it was determined that the form, hardness, and surface effect achieved by the resin yielded different results depending on the structural properties of the fabric used.

The study opens up a discussion on how epoxy resin can be used as a structural part of clothing, not just as an accessory or complementary element, as is commonly seen in its general use. Thus, the aim is to offer an innovative perspective on fashion design in terms of material diversity and aesthetic richness.

Keywords: Clothing Design, epoxy resin, innovative applications

GİRİŞ

Günümüzde yaşanan teknolojik değişim ve gelişmeler moda tasarımı sektörünün sadece kumaş yüzeylerinin estetik unsurlarla birleşiminden ibaret kalmamaktadır. Moda, değişen ve gelişen teknolojilerle sınırlarını sürekli genişleten bir sektör konumundadır. Gelişen teknoloji ve malzeme bilimi ile tasarımcılar artık klasik kumaş, deri, iplik gibi malzemelerin yanı sıra farklı materyaller kullanarak yenilikçi koleksiyonlar yapma fırsatı yakalamaktadır.

Son yılların ilgi çekici ve çok farklı alanlarda kullanılan materyallerinden biri epoksi reçinedir. Epoksi reçine, sertleştiğinde cam benzeri bir yüzey oluşturan, dayanıklı ve kolayca şekil verilebilen bir yapıya sahiptir. Dünya çapındaki birçok endüstride sanatsal yaratımların yanı sıra günlük yaşamda onarım ve iyileştirme amaçlarıyla da yaygın olarak kullanılmaktadır (Al Saadi vd., 2023). Bu sebeple, epoksi reçinenin ne olduğunu ve çeşitli yaratıcı uygulamalarının yanı sıra günlük yaşamda nasıl faydalı hale getirilebileceğini incelemek oldukça önemlidir. Genellikle sanat, takı ve mobilya alanlarında kullanılan bu malzemenin, giyim tasarımında uygulanabilirliği üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu durum, moda tasarımında epoksi reçine kullanımının yenilikçi bir araştırma konusu olarak belirlenmesine imkan vermektedir. Bu çalışmada, giysi tasarımlarında epoksi reçine kullanımının farklı kumaş türleri üzerinde nasıl bir sonuç vereceğinin test edildiği deneysel bir inceleme süreci amaçlanmıştır. Bu bağlamda, farklı kumaş türlerine belirli oranlarda epoksi reçine ve sertleştirici uygulanarak, her bir kumaşın epoksi reçineyle olan etkileşimleri denenmiştir.

Çalışma ile epoksi reçinenin sadece giysi üzerinde aksesuar ve tamamlayıcı tasarım unsuru olarak değil, giysinin yapısal bir parçası olarak nasıl kullanılabileceği tartışmaya açılmaktadır. Böylelikle, malzeme çeşitliliği ve estetik zenginlik açısından moda sektörüne yenilikçi bir bakış sunma hedefi bulunmaktadır.

Epoksi reçine (resin tekniği) son yıllarda ev dekorasyonlarında, tasarım ve takı aksesuar alanlarında giderek daha fazla kullanılmasına rağmen, giysi tasarımı ve tekstil alanında akademik olarak yeterince araştırılmamış bir tekniktir. Özellikle büyük markalar tarafından koleksiyonlarda yenilikçi yüzey etkileri yaratmak amacıyla kullanılmış örnekler bulunsa da

genellikle deneysel düzeyde kalmış ve bilimsel temelde sistematik bir şeklinde incelenmemiştir. Özellikle giysi tasarımlarının üretilmesinde epoksi reçine kullanımının kumaş yüzeylerinde yeni bir form yaratma, dikiş ihtiyacını azaltma ve tasarıma üç boyutlu bir görünüm kazandırma potansiyeli bulunmaktadır. Ancak, bir reçine ile bir sertleştiricinin belirli oranlarda karıştırılmasıyla uygulama yapılma durumuna ilişkin, giysi tasarımında kullanılacak reçine miktarı, sertleştirici oranları ve farklı kumaş türlerine göre verimlilik düzeylerinin ölçüldüğü çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu durum, epoksi reçinenin giysi tasarımında kullanımını sınırlayan önemli bir problem olarak görülmektedir. Hangi kumaş türlerinin epoksi reçine ile daha yüksek performans ve estetik sonuç verdiğinin belirlenmesi, bu alanda hem teknik hem de estetik açıdan yeni bir yöntem geliştirilmesine destek olacaktır. Teknik aynı zamanda, geleneksel dikiş yöntemlerine alternatif olarak daha kolay biçim verme imkânı sunabileceği için, üretim süreçlerinde de yeni bir boyuta ulaşmayı sağlama potansiyeline sahiptir.

Epoksi reçine uygulaması ile geleneksel dikiş yöntemlerinin ötesine geçerek kumaş yüzeylerinde yeni form ve dokular oluşturma fırsatı yakalanabilmektedir. Bu sayede üretim süreçleri sadeleştirilmekte ve tasarımlara heykelsi bir estetik kazandırılabilmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Reçine, polimerizasyon süreci sonucunda sertleşerek cam benzeri ya da sert plastik özellikler kazanan; doğal ve sentetik kökenli türleri bulunan bir malzemedir. Tarihsel süreçte reçinenin gelişimi, 1930'lu yılların sonlarında bilim insanlarının ağaç kabuklarından elde edilen doğal reçineler ile sentetik reçine türleri üzerine yürüttükleri deneylerle başlamıştır. Bu dönemde üretilen reçine türleri, günümüzde ticari olarak kullanılan reçinelerden hem içerik hem de performans açısından önemli farklılıklar göstermektedir. Özellikle epoksi reçinesi, 1940'lı yılların başında formülünün patentlenmesiyle birlikte diş protezlerinden endüstriyel yapıştırıcılara kadar pek çok alanda kullanılmaya başlanmıştır (Aytekin, Karataş Toğral & Yılmaz, 2015; Al Saadi vd., 2023; Negoita vd., 2016; Wei vd., 2020).

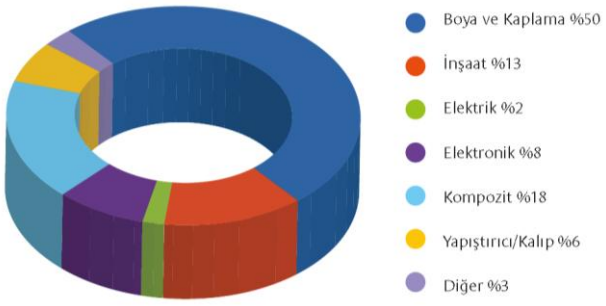

Görsel 1. Farklı Sektörlerde Epoksi Reçine Kullanım Oranları (Baydemir, 2020)

Reçineler temel olarak doğal ve sentetik olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Doğal reçineler, ağaç kabuklarından elde edilen sakız formundaki maddelerden oluşurken; sentetik reçineler, kimyasal süreçler sonucunda geliştirilen polimer bileşiklerdir. Günümüzde özellikle sentetik epoksi reçineler, yüksek dayanım özellikleri ve çok yönlü kullanım olanakları sayesinde hem endüstriyel üretimde hem de sanatsal uygulamalarda yaygın biçimde tercih edilmektedir (Ravshanovna & Sherzadovna, 2023; Cerit, 2023).

Epoksi reçineler, iki bileşenli kopolimer sistemlerdir ve reçine ile sertleştiricinin belirli oranlarda karıştırılmasıyla kimyasal bir reaksiyon başlatılmaktadır. "Kürlenme" olarak adlandırılan bu süreçte sıvı hâlde bulunan karışım, sert ve dayanıklı bir polimer yapıya dönüşmektedir. Kürlenme süresi; kullanılan reçinenin türüne, sertleştirici oranına, karışımın homojenliğine ve ortam sıcaklığına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Sertleştirici miktarındaki farklılıklar, reçinenin akışkan bir sıvıdan macun kıvamına ya da tamamen katı ve üç boyutlu bir yapıya dönüşmesini mümkün kılmaktadır (Aytekin, Karataş Toğral & Yılmaz, 2015; Cerit, 2023).

Yüksek mekanik dayanımı, güçlü yapışma özelliği ve sıcaklık ile korozyona karşı gösterdiği direnç sayesinde epoksi reçineler, uzun yıllardır kaplama endüstrisinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Metal, ahşap, tekstil yüzeyleri ve çeşitli doğal materyaller üzerinde uygulanabilmesi, bu malzemeyi hem koruyucu hem de dekoratif amaçlar için ideal hâle getirmektedir. Bu özellikleri doğrultusunda epoksi reçineler; havacılık, otomotiv, elektronik, gemi yapımı ve enerji gibi birçok mühendislik alanında önemli bir yer edinmiştir (Aytekin, Karataş Toğral & Yılmaz, 2015; Baydemir, 2020).

Endüstriyel kullanımlarının yanı sıra epoksi reçineler, son yıllarda estetik potansiyelleri nedeniyle sanat ve tasarım alanlarında da giderek artan bir ilgi görmektedir. Takı, bijuteri, dekoratif objeler, servis tepsileri, bardak altlıkları, tablolar ve soyut akışkan sanat uygulamaları bu kullanım alanları arasında yer almaktadır. Özellikle şeffaflık, parlaklık ve renklendirilebilirlik özellikleri, epoksiyi çağdaş dekoratif tasarımların öne çıkan malzemelerinden biri hâline getirmiştir (Ravshanovna & Sherzadovna, 2023).

Moda ve tekstil tasarımı açısından değerlendirildiğinde epoksi reçineler, henüz sınırlı sayıda akademik çalışmaya konu olmuş yenilikçi bir malzeme olarak öne çıkmaktadır. Yüksek viskozitesi ve şekil verilebilir yapısı sayesinde epoksi reçineler; kumaş yüzeylerine dökülebilmekte, kalıplar içerisinde biçimlendirilebilmekte ya da aksesuar detaylarına dönüştürülebilmektedir. Kürlenme sonrasında sert, dayanıklı ve şeffaf bir yapı oluşturarak tekstil yüzeylerinde üç boyutlu ve heykelsi etkiler elde edilmesine olanak tanımaktadır. Bu yönüyle epoksi reçine, geleneksel dikiş ve süsleme tekniklerine alternatif olarak moda tasarımcılarına yeni dokusal ve biçimsel olanaklar sunmaktadır (Wei vd., 2020).

Her ne kadar epoksi reçineler takı, dekoratif objeler ve mobilya tasarımında yaygın biçimde kullanılsa da, giyim tasarımındaki uygulanabilirliğine ilişkin akademik çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle giysi tasarımında kullanılacak reçine miktarı, sertleştirici oranları ve farklı kumaş türlerine göre elde edilen sonuçları ele alan araştırmaların yetersizliği dikkat çekmektedir. Mevcut çalışmalarda epoksi oranlarının genellikle deneysel ya da yaklaşık değerlerle ifade edildiği, bu alanda net bir teknik standardizasyonun bulunmadığı anlaşılmaktadır (Al Saadi vd., 2023).

Epoksi reçine uygulamalarında teknik bilgi ve güvenlik önlemleri büyük önem taşımaktadır. Yanlış karışım oranları, yetersiz havalandırma veya uygun olmayan çalışma koşulları hem malzeme performansını olumsuz etkilemekte hem de sağlık risklerine yol açabilmektedir. Kürlenme öncesinde epoksi reçinelerin cilt ve solunum yolları üzerinde tahriş edici etkileri olabileceğinden, koruyucu ekipman kullanımı ve uygun çalışma ortamının sağlanması gerekmektedir. Bu konuda yaşanan bilgi eksikliğinin yol açtığı olumsuz sonuçlar, Kahire Mısır

Eski Eserler Müzesi'nde Tutankhamun'un cenaze maskesinde gerçekleştirilen epoksi kaynaklı restorasyon hatası ile somut bir biçimde ortaya konmuştur (Ancapol, 2025; Negoita vd., 2016).

Sonuç olarak epoksi reçineler, sahip oldukları fiziksel, kimyasal ve estetik özellikler sayesinde çağdaş dünyada çok yönlü kullanım alanlarına sahip modern malzemeler arasında yer almaktadır. Özellikle moda ve tekstil tasarımı bağlamında epoksi reçinenin potansiyelinin daha sistematik ve teknik temelli çalışmalarla ele alınması, bu alanda yenilikçi tasarım yaklaşımlarının gelişmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Sanat ve Tasarım Alanlarında Epoksi Reçine Kullanımı

Epoksi reçine, sanat ve tasarım alanlarında takı ve aksesuar tasarımından giysilerin süslenme malzemesine, çanta ve ayakkabı süslemelerinden mobilya, ev dekorasyonları ve sergileme malzemelerine kadar geniş bir yelpazede sanat eserleri ve faydalı nesneler elde etmek için kullanım alanı bulmaktadır. Kullanıldığı alanlarda; şeffaf görünümü, yüksek dayanım özelliği ve farklı malzemelerle uyumu sayesinde, cam veya sert plastik benzeri bir doku ve parlak bir görünüme sahip 3 boyutlu efektler elde etmek mümkündür. Ayrıca, epoksi reçine ile yapılan uygulamalar, fotoğraf ve özel objelerin korunmasını sağlayarak yapılan tasarımın kişiselleştirilmesine de imkan vermektedir. Epoksi reçine; şeffaf, yarı şeffaf veya kullanıma uygun olan renk boyası ile renkli olarak da kullanılabilmektedir. Metal, ahşap, tekstil gibi çok çeşitli malzemelerle kolaylıkla birleştirilebilmektedir. Bu özellikleri sayesinde küçük parçalar olarak hem seri üretim hem de butik tasarımda uygulanabilirliği yüksektir. Moda tasarımında reçine kullanımı, estetik, işlevsel ve yenilikçi uygulamalar yapabilme açısından geniş bir yelpaze sunmaktadır. Moda tasarımcıları, epoksi reçineyi hem geleneksel tasarım öğelerini zenginleştirmek hem de yenilikçi, deneysel çalışmalar ortaya koymak için tercih etmektedir (Ancapol, 2025; Al-Boloushi, 2025).

Hem geleneksel hem de modern tekniklerle uygulanarak en yaygın kullanımını takı ve aksesuar tasarımında bulan epoksi reçine, tasarımcıya neredeyse sınırsız bir özgürlük alanı sunmaktadır. Doğal objeler, kurutulmuş çiçekler, taşlar, sim, pigmentler veya küçük hatıra objeler; epoksi reçine içerisinde hapsedilip sertleştirilerek kişiselleştirilmiş ve benzersiz tasarımlar üretebilmesi için fırsat vermektedir. Özellikle kurutulmuş çiçeklere yapılan şeffaf epoksi reçine ile korunmasını sağlayan teknik reçine kapsülleme olarak tanımlanmaktadır. Bu yöntemle çiçekler; bloklar, takılar veya dekoratif objeler şeklinde üç boyutlu olarak sunulabilmektedir. Özellikle düğün gibi özel günlerde veya kutlamalarında duygusal değeri olan çiçeklerin ölümsüzleştirilmesi için ideal bir yöntemdir. Reçine kapsülleme, yalnızca çiçeklerin korunmasını sağlamakla kalmaz; aynı zamanda estetik açıdan görsel bir çekicilik de kazandırır. İşlem sonunda, malzeme parlak ve cam benzeri bir yüzeyle sonuçlanmaktadır (Keerthivasan, 2024). Küçük silikon kalıplar sayesinde küpe, kolye ucu, bilezik ve yüzük gibi takı ve aksesuar uygulamalarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda çanta, kemer ve ayakkabı gibi aksesuarların detaylarında da estetik bir süsleme malzemesi olarak tercih edilmektedir.

İran menşeli Artnaz markasının tasarımcısı Farnaz Gashtasbi sıklıkla epoksi reçine kullanarak çeşitli takı ve aksesuarlar, giysi süslemeleri yapmaktadır. Artnaz markası, Farnaz Gashtasbi'nin liderliğinde, İran kültürüne ait desenleri ve geleneksel teknikleri modern moda dünyasıyla buluşturan özel bir koleksiyon sunmaktadır. Gashtasbi'nin tasarımlarında kullanılan reçine tekniği, kıyafetlere yalnızca estetik bir değer katmakla kalmayıp, aynı zamanda kültürel bir

anlatım aracı olarak da öne çıkmaktadır (Gashtasbi, 2025). Sosyal medyadan kişisel iletişim kurularak görüşme yapılan Gashtasbi'nin reçine tekniğiyle tasarladığı kıyafetler, yenilikçi yaklaşımlarıyla hem geleneksel motifleri hem de modern malzemeleri bir araya getirirken moda dünyasında büyük ilgi görmektedir. Bu tasarımlar, kültürel mirası yenilikçi bir estetikle harmanlama açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Görsel 2'de geleneksel İran desenleri botejegheh'ten ilhamla yapılmış bir kolye küpe seti örneği görülmektedir.

Görsel 2. Farnaz Gashtasbi, Epoksi Reçine Kolye Küpe Seti, 2025.

Farnaz Gashtasbi'nin tasarladığı kıyafetler, İran kültürüne ait desenlerin modern moda dünyasıyla buluşturulmasında çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Gashtasbi, epoksi reçineyi doğrudan kumaş üzerine kullanmak yerine, motifler şeklinde hazırlayarak giysilerin üzerinde süsleme amacıyla monte edilmiş biçimde kullanmayı tercih etmektedir (Görsel 3).

Görsel 3. Farnaz Gashtasbi, Epoksi Reçine Giysi Tasarımı Süslemeleri, 2024.

Bu yöntem, hem geleneksel desenlerin zarafetini korumasını sağlamakta hem de modern bir tasarım yaklaşımı sunmaktadır. Gashtasbi'nin tasarımlarında kullandığı bu yenilikçi teknik, estetik açıdan olduğu kadar işlevsel olarak da dikkat çekicidir. Epoksi reçine ile elde edilen motifler, kıyafetlerde sadece görsel bir vurgu yaratmakla kalmaz, aynı zamanda kültürel mirası çağdaş bir estetikle birleştirerek tasarımlara benzersiz bir hikâye derinliği kazandırmaktadır. Bu tarz tasarımlar, geleneksel ve modern unsurların uyumlu birleşimini ortaya koyarak, moda dünyasında kültürel anlatımı güçlü ve yenilikçi bir ifade aracı olarak öne çıkmaktadır. Yapılan her bir tasarım, yalnızca bir kıyafet değil, aynı zamanda bir sanat eseri olarak değerlendiriliyor. Bu koleksiyonlar, Gashtasbi'nin sanatsal bakış açısını ve derin kültürel bağlarını vurgulayan güçlü bir ifade aracı oluşturmaktadır.

Takı ve giysi süslemeleri dışında ayakkabı ve çantalar gibi moda aksesuarları da epoksi reçine kaplamalarla veya yapısal bileşenlerle dönüştürülmektedir. Bu malzeme, cesur ve heykelsi tasarımları mümkün kılarken dayanıklılık sağlamaktadır. Görsel 4'te epoksi reçine ile elde edilen çanta modeli görülmektedir. Oldukça şık görünümüyle dikkat çeken çanta model detaylarıyla hem günlük kullanım hem de özel günler için zarif bir dokunuş sağlamaktadır (Selomenika, 2024).

Görsel 4. Selo Menika, Epoksi Reçine Çanta, 2024

YÖNTEM

Çalışma, uygulamalı tasarım denemelerini kapsayan deneysel tabanlı araştırma yöntemi ile yürütülmüştür. Deneysel tabanlı araştırma; tasarım, uygulama, değerlendirme ve yeniden tasarım gibi döngüsel süreçlere sahip, uygulamaya yönelik çözümler geliştirmeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımı olarak tanımlanabilmektedir (Wang vd., 2019). Çalışmanın deneysel kısmında, farklı doğal ve sentetik tekstil yüzeylerine değişen oranlarda hazırlanan epoksi reçine reçetelerinin uygulandığı bir süreç planlanmıştır. Denemelerden elde edilen sonuçlar bulgular bölümünde sunulmuştur.

Çalışma kapsamında farklı türlerde gerçek deri ve kumaşlar (örneğin pamuk, keten, polyester, tül, organze gibi doğal ve sentetik materyaller) üzerine epoksi reçine uygulanarak, hangi kumaşların daha verimli sonuç verdiği gözlemlenmiştir. Her bir kumaş türü için epoksi reçine ile sertleştirici oranları değiştirilerek, yüzeyin form alma kabiliyeti, sertlik, esneklik, ışık geçirgenliği ve estetik değer açısından karşılaştırmalı analiz yapılmaktadır. Araştırma sonucunda, moda tasarımında epoksi reçine kullanımına ilişkin deneysel bulguların akademik düzeyde ortaya konulması, bu malzemenin moda üretiminde yenilikçi bir alternatif olarak değerlendirilebilmesi ve gelecekteki tasarım süreçlerine yön verebilecek teknik verilerin elde edilmesi hedeflenmektedir.

Çalışma, üretim ölçeği açısından deneysel nitelikte olup, seri üretim veya endüstriyel uygulama boyutunu içermemektedir. Reçine uygulamalarının uzun süreli dayanıklılığı, çevresel etkileri, kullanıcı konforu veya temizleme-yeniden kullanım koşulları gibi konular da bu araştırmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Çalışma sonunda epoksi reçine ile yapılan deneysel uygulamaların avantaj ve dezavantajları belirlenmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın deneysel kısmında dört farklı deneme reçetesi kullanılmıştır. Bunlar;

1. Sertleştirici Olmadan Sadece Reçine Uygulaması
2. Eşit Oranda Kullanım (50 g Reçine / 50 g Sertleştirici) Denemeleri
3. 100 g Reçine / 50 g Sertleştirici Denemeleri
4. 50 g Reçine / 100 g Sertleştirici Denemeleridir.

Epoksi reçine ve sertleştiriciden beklenen sonuç yüzeyin kazanacağı bir sertlik durumu olduğundan bitmiş bir giysi görünümü elde etmek mümkün olacaktır. Bu sebeple denemeler; kumaşların yarım ölçekli mankenler üzerinde vücuda uyumlu drapaj uygulamalarıyla sabitlenmesiyle uygulanmıştır. Yapılan denemelerden elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Sertleştirici Kullanmadan Sadece Epoksi Reçine İle Deneme

Epoksi reçine ile ilk kez uygulama yapılacağında ilk deneme uygulaması sertleştirici kullanılmadan yapılmıştır.

Şifon kumaş üzerine yalnızca reçine uygulanmış ve yaklaşık iki hafta beklenmesine rağmen materyal hiç kurumamıştır ve ıslaklığını korumuştur. Kuruma gerçekleşmediği için iğneler çıkarıldığında kumaş eski formuna geri dönmüştür.

Sonuç: Sertleştirici olmadan reçine kullanımı başarısızdır.

Eşit Oranda Kullanım Denemeleri (50 gr. Reçine ve 50 gr. Sertleştirici)

İkinci deneme aşamasında epoksi reçineye eşit oranda sertleştirici ilave edilmiştir.

Tül kumaş üzerinde uygulanan deneme sonucunda kumaş istenen formu almış görünse de yapısında silikon benzeri bir esneklik gözlemlenmiştir. Reçinenin tam olarak kürlenmesi sayesinde iğneler kolaylıkla çıkarılabilmesine sağlamıştır. Ayrıca kumaşın içine astar dikme veya farklı dikiş teknikleri uygulama açısından uygun bir sonuç elde edilmiştir.

Sonuç: İstenen form elde edilmiştir. Silikon benzeri esnek bir yapı gözlemlenmiştir. İğneler kolay çıkarılmış, kazandığı formu korumuş olup astar ve dikişe uygundur.

Gerçek deri üzerinde yapılan uygulamanın en önemli avantajı, derinin formunu koruması için iğne kullanımına ihtiyaç duyulmamasıdır. Deri yüzey, yapısı nedeniyle reçine uygulandığı anda manken üzerinde aldığı şekli koruyarak sabitlenmiştir. Ancak kürlenme sürecinin ardından reçinenin yüzeyde emilmediği ve kenarlarına doğru akarak birikme oluşturduğu ve reçine ile temas eder etmez bazı bölgelerde renk değişimi olduğu gözlemlenmiştir. Sonuçta,

elde edilen yapı oldukça sert ve kalıp benzeri bir forma sahip olmuş, esnekliği tamamen kaybetmiştir. **Sonuç: Kuruduktan sonra yapı çok sert ve kalıp benzeri olmuştur. İşlem yapmaya çok uygun olmadığı görülmüştür.**	

Farklı Oranlarda Kullanım Denemeleri (100 gr. Reçine ve 50 gr. Sertleştirici)	
Üçüncü aşamada farklı oranlarda karışım yapılarak 100 gr. reçine ve 50 gr. sertleştirici ile reçete oluşturulmuştur. **Şifon kumaş üzerinde yapılan denemede, kumaşın inceliği ve dokusuna göre oldukça yüksek seviyede bir sertlik oluşturmuş ve kürlenme sonrasında materyal neredeyse kalıp benzeri, çok sert bir yapı kazanmıştır. Ayrıca sertleşen yüzeyin iğneleri sıkıca tutması nedeniyle çalışma esnasında model görünüm vermek için kullanılan iğnelerin çıkarılması zorlaşmıştır.** **Sonuç: Aşırı sertlik, heykelsi bir yapı kazanmıştır. Başka herhangi bir işlem yapılması güç olmakla birlikte heykelsi görünümler için kullanılmaya uygun olabilir.**	
Penye kumaş üzerinde yapılan uygulamada penyenin doğal esnek yapısını tamamen ortadan kaldırmıştır. Kumaş, kürlenme sonrasında aşırı derecede sert bir form kazanmıştır. Sertleşen yüzey nedeniyle iğnelerin çıkarılması zorlaşmış, ayrıca penye kumaşın karakteristik elastikiyeti tamamen kaybolarak malzemenin kullanım amacına uygun olmayan, kalıp benzeri bir yapı ortaya çıkmıştır. **Sonuç: Doğal elastik yapı tamamen kaybolmuştur. Şifon kumaşta olduğu gibi heykelsi bir hal almış, üzerinde işlem yaparak kullanma imkanı olmayan sert bir yüzeye dönüşmüştür. Bedenin kalıp gibi durması istenen çalışmalarda kullanılabileceği düşünülmektedir.**	

Ajurlu dokuma kumaş üzerinde yapılan uygulamada, bazı bölgeler tül kumaş benzeri esnek, bazı bölgeler ise aşırı sert bir yapı kazanmıştır. Kürlendikten sonra dokuma yapısının düzensiz sertleşmesi, modelin doğal çıkıntılarında iğnelerin çıkarılmasını zorlaştırmış ve kullanım açısından rahatsız edici bir doku oluşturmuştur. Bu durum, dokuma kumaşın reçine ile sabitlenmesinde dikkat edilmesi gereken önemli bir sınırlamayı göstermektedir. **Sonuç: Düzensiz sertleşmeler gözlemlenmiştir. Bazı bölgeler daha sert bazı bölgeler daha esnek kalmıştır. Üzerindeki gözenekli ve delikli yapının buna sebep olduğu düşünülmektedir.**	

Farklı Oranlarda Kullanım Denemeleri (50 g Reçine ve 100 g Sertleştirici)	
Dördüncü aşamada yine farklı oranlarda karışım yapılarak bir önceki uygulamanın tersi biçimde 50 gr. reçineye 100 gr. sertleştirici eklenerek reçete oluşturulmuştur. **Şifon kumaş ile yapılan uygulamada, reçine karışımı plastik benzeri aşırı sertleşmiş bir dokuya dönüşmüş ve kumaşın ince yapısı nedeniyle iğneleri çıkartmaya çalışırken kumaşın kırılmasına sebep olmuştur. Ayrıca, iğnelerin çıkarılması oldukça güçleşmiş, bu da malzemenin kullanımında ve uygulama sürecinde önemli bir zorluk olarak gözlemlenmiştir.** **Sonuç: Giyilebilir bir giysi olarak kullanmaktan ziyade sanatsal çalışmalarda heykelsi görünümler için kullanıma uygun olabileceği düşünülmektedir.**	
Tafta kumaş üzerinde yapılan uygulamada, reçine karışımı kumaşın sertleşmesine neden olmuş ve yine iğnelerin çıkarılması zorlaşmıştır. Ancak, sert yapısı sayesinde diğer denemelere kıyasla daha düzgün ve istenilen şekli koruyan bir sonuç elde edilmiştir. Tek katlı yerler yumuşak duruyor ve çok sertleştirmemiştir. **Sonuç: Sert fakat formu iyi koruyan bir yapı elde edilmiştir. Tek katlı bölgelerde daha yumuşak sonuç**	

alınmıştır. Farklı uygulamalarda kullanılabileceği değerlendirilmektedir.	
Suet kumaş denemesinde iki yüzünün farklı renk ve dokuya sahip olması nedeniyle uygulama iki parça olarak yapılmıştır. Reçine kürlenme sonrası tamamen sertleşmiştir. Kuruma sonrası renkler koyulaşmıştır. **Sonuç: Reçine sonrası yapı tamamen sertleşmiştir. Renklerde koyulaşma ve farklı parlaklık seviyeleri gözlemlenmiştir. Doğru çalışma ile belirlenecek modellerde sert ve tok duruş istenen görünümler için tercih edilmeye uygundur.**	

Yapılan denemelerde elde edilen sonuçlara bakıldığında eşit miktarda kullanım denemelerinde ve reçineden fazla miktarda sertleştirici kullanılan reçete sonuçlarında daha sert ve heykelsi dokular elde edilmekle birlikte, kullanılan kumaş türüne göre farklı sonuçlar görüldüğü dikkati çekmektedir. Özellikle kendi dokusu ince olan şifon kumaşın kırılgan bir sert yapıya ulaştığı dikkati çekmektedir. Aynı denemede kullanılan tafta ve suet kumaşın ise görece daha kullanılabilir sonuç verdiği görülmüştür. Reçinenin yarısı kadar sertleştirici kullanılan yüzeylerin kürlenme sonuçlarında kullanılan kumaş türüne göre yine farklı sertleşme oranları görülmüştür. Bu grupta sahip olduğu delikli yapısıyla ajurlu kumaşın yer yer sert ve yumuşak dokulu bir yapıya dönüştüğü görülmüştür.

Epoksi reçine ve sertleştiriciyi ilk defa kullanacak kişiler için yapılan uygulama sırasında dikkati çeken avantaj ve dezavantajlı durumlar belirlenmiştir.

Moda tasarımında epoksi reçine kullanımının sunduğu avantajlar oldukça geniştir. Öncelikle, reçine farklı dokuları bir araya getirmeye ve özellikle atık kumaşları değerlendirmeye olanak tanıdığı için sürdürülebilir tasarım pratikleri açısından büyük yeni bir geri dönüşüm yolu sunmaktadır. Tasarımcının reçine kaplama öncesi özellikle bedene uygun bir manken üzerinde modelin son görünümünü kolaylıkla elde edeceği üç boyutlu formlar oluşturabilmeyi sağlanması; geleneksel dikiş teknikleriyle elde edilmesi zor olan hacimli ve heykelsi görünümlerin ortaya çıkmasına destek vermektedir.

Epoksi reçinenin sağladığı parlaklık, cam veya sert plastik benzeri bir yüzey elde edilmesi tasarımlara estetik açıdan güçlü bir ifade kazanmasını sağlamaktadır. Reçine, kumaş üzerinde uygulandığında malzemenin doğal formunu güçlendirir ve kuruduktan sonra kalıp gibi sabit bir yapıya destek vermektedir. Bu özellik karmaşık ve çok katlı dikiş tekniklerini gerektiren modellerde işçilik yükünü azaltmaya fayda sağlayacaktır. Böylece hem zaman tasarrufu sağlanmasına hem de daha özgür bir model geliştirme süreci geçirmeye imkanı vermektedir.

Ek olarak, epoksi reçinenin uygun maliyetli bir malzeme olması moda tasarımcıları açısından önemli bir avantajdır. Tasarım sürecinden artan reçine, atık hâline gelmek yerine yeniden değerlendirilerek takı, aksesuar, çanta detayı veya ev dekorasyon ürünleri gibi farklı tasarım ürünlerine dönüştürülebilmektedir. Bu durum hem ekonomik hem de çevresel açıdan verimli bir çalışma pratiği sunmaktadır.

Ayrıca reçine ile güçlendirilmiş kumaşlar, normal kumaşlara kıyasla daha dayanıklı, rijit ve uzun ömürlü hâle getirmektedir. Kıyafet veya aksesuar tasarımlarında formun korunması gereken bölümlerde reçine kullanımı, ürünün yapısal bütünlüğünü artırır ve kullanım sırasında deformasyon riskini azaltmaktadır

Sonuç olarak, epoksi reçine moda tasarımına yalnızca estetik bir yenilik değil, aynı zamanda teknik kolaylık, sürdürülebilirlik, form avantajı ve çok yönlü kullanım imkânları kazandıran çağdaş bir malzeme olarak katkı sağlamaktadır.

Yapılan denemeler ışığında epoksi reçinenin moda tasarımında kullanımının çeşitli dezavantajları da belirlenmiştir. Öncelikle, reçine her kumaş türü için uygun bir malzeme değildir. Bazı kumaşlarda reçine, özellikle sentetik boyar maddelerle etkileşime girerek renk değişimine, ton farklılıklarına veya renk solmalarına neden olabilmektedir. Bu durum özellikle renk bütünlüğü önemli olan tasarımlarda istenmeyen sonuçlar oluşturmaktadır.

Epoksi reçine tekniği uygulanmadan önce mankenlerin streç filmle tamamen kaplanması gerekmektedir. Bu işlem hem zaman kaybına yol açmakta hem de büyük ölçekli üretimlerde ek maliyet oluşturmaktadır. Her model için ayrı manken hazırlanması gerektiğinden, seri üretim süreçlerinde manken başına maliyet ve iş yükü önemli ölçüde artmaktadır. Ayrıca streç film kullanılmasına rağmen, kumaşı sabitlemek için kullanılan iğneler reçinenin mankene bulaşmasına sebep olabilmekte ve bu da mankenlerin bir süre sonra kullanılamaz hâle gelmesine sebep olmaktadır.

Bazı kumaşlar reçine ile sertleştirildikten sonra aşırı sert bir yapı kazandığından iç kısma astar dikimi mümkün olmamaktadır. Astar olmaması durumunda reçine yüzeyi doğrudan cilde temas edebilir ve bu da alerjik reaksiyon, terlemeye veya konforsuzluk yaratabilir. Bu nedenle reçine ile sertleştirilmiş kumaşlar günlük kullanım için uygun bulunmamaktadır; terlemeyi artırdığı, hava geçirgenliğini azalttığı ve uzun süreli kullanımda rahatsızlık verdiği bilinmektedir.

Uygulama sırasında bazı kumaşların manken üzerinde iğne ile sabitlenmesi zorunludur. Ancak reçine tamamen kuruduktan sonra iğnelerin çıkarılması son derece güç bir işlem hâline gelebilmektedir; bazı iğneler kumaşla birlikte reçinenin içinde sıkışıp kalmaktadır, bazıları ise çıkarılırken kumaşın yapısına zarar verebilmektedir. Bu nedenle yerleştirme aşamasında minimum sayıda ve yüzeysel iğne kullanılması önerilmektedir.

Ayrıca, reçine ile sertleştirilmiş ince kumaşlar mankenden ayrılırken kırılgan bir özellik gösterebilir. Modeli çıkartma esnasında dikkatsiz davranılması, kenarlarda çatlama veya kırılmalar meydana getirebilmektedir. Bu durum süreci hem riskli hem de hassas bir uygulama hâline getirmektedir.

SONUÇ VE ÖNERILER

Epoksi reçineler, özellikle moda tasarımında çeşitli kullanım imkanı ve görsel avantajlar sunan çok yönlü malzemelerinden bir tanesidir. Bu malzemeler, estetik açıdan cazip ve işlevsel özelliklere sahip olmalarının yanı sıra, uygulama kolaylığı, dayanıklılık ve yenilikçi tasarım olanakları sunar.

Bu araştırma, epoksi reçinenin moda tasarımında yapısal ve yüzeysel bir malzeme olarak kullanılabilirliğini deneysel olarak ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, reçinenin kumaş

türü ve reçine–sertleştirici oranına bağlı olarak farklı form, sertlik ve yüzey etkileri oluşturduğunu göstermektedir. Bu durum, epoksi reçinenin yalnızca tamamlayıcı bir unsur değil, tasarımın yapısını belirleyen bir teknik olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Elde edilen sonuçlara bakıldığında;

- ✓ Sertleştiricinin epoksi reçineden daha az kullanıldığı reçetede elde edilen sonuç işlem yapma imkanı da verdiği için kullanıma daha uygun olarak değerlendirilebilir.
- ✓ Bununla birlikte deri denemesinde yaşanan renk değişimi kullanımda zorluklar gösterebilecektir. Ancak bu denemelerin çoğaltılması, derilerin türleri ve işlenme özellikleri özelinde ayrı bir araştırma konusu olabilecek niteliktedir.
- ✓ Yapılan deneme sonuçlarında kumaş farklılıklarının farklı sonuçlar vermesi kullanım amacına göre çeşitlendirilme imkanı sağlamaktadır.
- ✓ Daha çok sertleştiricinin kullanıldığı denemelerde kumaşların kazandığı heykelsi yapı sayesinde giyilebilir kullanımlardan ziyade daha sanatsal çalışmalarda kullanılabileceği düşünülmektedir.
- ✓ Sonuç olarak, yapılan denemeler moda tasarımında alternatif malzeme ve tekniklerin geliştirilmesine katkı sağlamakta; bazı modellerin dikim süreçlerine pratiklik getiren heykelsi ve yenilikçi formların oluşturulmasına olanak tanımaktadır.
- ✓ Gelecek çalışmalarda, epoksi reçinenin daha farklı oranlar ve kumaş kombinasyonları ile incelenmesi önerilmektedir. Bu sayede moda üretim süreçlerinde malzeme çeşitliliği, sürdürülebilirlik ve estetik ifade olanaklarının genişletileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, bu araştırma moda tasarımında yeni bir teknik ve malzeme anlayışı geliştirmeyi, reçinenin tasarım süreçlerindeki avantajları ve dezavantajlarını ortaya koymayı ve gelecek moda üretimlerinde kullanılabilecek yeni materyal kombinasyonları için bir kaynak oluşturmayı hedeflemektedir.

Araştırmanın sonuçları, moda tasarımında kullanılabilecek alternatif malzeme ve tekniklerin geliştirilmesine katkı sağlayacak; aynı zamanda üretim süreçlerinde malzeme çeşitliliği ve form yaratma yöntemlerine yeni bir bakış açısı kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

Ancapol. (2025, 16 Ekim). *Epoksi reçine kullanımı: Yeni başlayanlar için kusursuz döküm ve hata önleme rehberi*. Ancapol. https://www.ancapol.com/blog/icerik/epoksi-recine-kullanimi

Al-Boloushi, L. E. A. M. (2025). *The aesthetic dimensions of resin and its effect on multi-material artistic work*. Research Journal of Specific Education, (89), 1–20 (Al-Boloushi, 2025)

Al Saadi, N., Almamari, B., Heiba, E., & Al Yahya, F. (2023). *Resin art between beauty and function. Journal of Arts and Humanities, 12*(4), 33–38. https://doi.org/10.18533/jah.v12i4.2346

Aytekin, A., Karataş Toğral, A., & Yılmaz, Ö. H. (2015). *Epoksi reçineleri ve mesleki dermatozlarla ilişkisi* (*Epoxy resins and the relationship with occupational dermatoses*). Ankara Medical Journal, 15 (2), 96–101. https://doi.org/10.17098/amj.86443 (Aytekin, Karataş Toğral & Yılmaz, 2015)

Baydemir, T. (2020). Epoksi Reçine Teknolojileri, TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi, Aralık 2020 https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/system/files/makale/epoksi.pdf

Cerit, A. (2023). Epoksi reçinelerin fiziko-mekanik özellikleri. *Five Zero, 3*(2), 236-244. https://doi.org/10.54486/fivezero.2023.26

Gashtasbi, F. (2024, 23 Aralık). *Kişisel iletişim.*

Keerthivasan, R. (2024). *Agri-India TODAY: The art of flower preservation: Traditional and modern techniques*. *Agri-India Today, 04*, 116–120.

Negoita, C., Cristache, N. ve Bodor, M. (2016). *The epoxy resin – History and perspectives*. Materiale Plastice, 53 (3), 564–572. http://www.revmaterialeplastice.ro

Ravshanovna, M. N., & Sherzadovna, S. L. (2023). *Use of decorative elements in the interior: About epoxy resin*. Central Asian Journal of Arts and Design, 4(5), 31–35. https://doi.org/10.17605/OSF.IO/UQPHB

Selomenika. (2024). *Take Me to the Brunch resin bag*. Selomenika. https://www.selomenika.com/collections/all-bags/products/take-me-to-the-brunch-resin-bag

Wang, F. and Hannafin, M.J. (2005) Design-based research and technology-enhanced learning environments. Educational Technology Research & Development, 53, 5-23. http://dx.doi.org/10.1007/BF02504682

Wei, H., Xia, J., Zhou, W., Zhou, L., Hussain, G., Li, Q., & Ostrikov, K. (2020). *Adhesion and cohesion of epoxy-based industrial composite coatings*. *Composites Part B: Engineering, 193*, Article 108035. https://doi.org/10.1016/j.compositesb.2020.108035

GÖRSEL KAYNAKÇASI

2. Farnaz Gashtasbi, (2024, Aralık 23) ile yapılan kişisel iletişim üzerinden alıntı yapılmıştır.

3. Farnaz Gashtasbi, (2024, Aralık 23) ile yapılan kişisel iletişim üzerinden alıntı yapılmıştır.

4. Beni Brunch'a Götür Reçine Çantası, Selo Menika. (n.d.). Retrieved from https://www.selomenika.com/collections/resin-collections/products/take-me-to-the-party-resin-bag

BİYOMİMİKRİ VE MİTOLOJİ BAĞLAMINDA YILAN EJDERHA METAFORUNUN GİYSİ TASARIMLARINA YANSIMALARI

Doç.Dr. Şengül EROL

Uşak Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü

sengul.erol@usak.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8254-9069

Rumeysa ÇOBAN

Moda Tasarımcısı

rumeysa.script@gmail.com, ORCID ID: 0009-0007-8429-0939

ÖZET

Temel ihtiyaçların giderilmesi amacıyla ortaya çıkan örtünme ve giyinme, modernleşme süreciyle birlikte moda olgusuna dönüşmüştür. Moda olgusuyla birlikte ise tasarım ve yaratıcılık kavramları öne çıkmıştır. Bir moda tasarım sürecinin şekillenmesinde yaratıcılık ve esin kaynakları kritik rol oynamaktadır. Belirli sezonlara yönelik moda koleksiyonlarının hazırlanmasında, doğadan sanata, mimariden kültüre ve mitolojiye uzanan geniş bir ilham listesinden faydalanmak mümkündür. Bu ilham kaynakları arasında doğaya dayalı yaklaşımlar önemli bir yer tutmakta olup bunlardan biri de biyomimikridir. Bu çalışmanın amacı, doğadaki biçim ve işlev özelliklerinden yararlanan biyomimikri yaklaşımını temel alarak mitolojik anlatılarla bağ kurmayı sağlayacak sembolik anlama sahip giysi tasarımları geliştirmektir. Tasarım sürecinde öncelikle yılanın anatomik ve hareket özellikleri araştırılmış, ardından mitolojik ejderhaya dönüşüm metaforu ile basitten karmaşığa giden evrimsel gelişim fikri tasarımlara yansıtılmıştır.

Çalışma, doğa ve mitolojiden ilham alan yenilikçi tasarım stratejilerinin giysi tasarımı alanındaki uygulanabilirliğini örneklemektedir. Biyomimikri ve mitolojik metamorfoz temeli ile gerçekleştirilen giysi tasarım süreci, moda ve tasarım disiplinlerinde yaratıcı uygulamaların önemini vurgulamakta, fonksiyonel ve estetik açıdan yeni bakış açıları sunmaktadır. Sonuç olarak, biyomimikri ve mitolojik dönüşüm temalarının giysi tasarımında kavramsal çeşitliliği arttırdığı, sembolik anlatı yoluyla tasarıma zenginlik kazandırdığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Giysi Tasarımı, Biyomimikri, Mitoloji, Metamorfoz

ABSTRACT

Dressing, which emerged to meet basic needs, has transformed into the phenomenon of fashion alongside the process of modernization. With the phenomenon of fashion, the concepts of design and creativity have come to the fore. Creativity and sources of inspiration play a critical role in shaping a fashion design process. When preparing fashion collections for specific

seasons, it is possible to draw on a wide range of inspiration, from nature to art, architecture to culture and mythology. Nature-based approaches occupy an important place among these sources of inspiration, one of which is biomimicry. The aim of this study is to develop clothing designs with symbolic meaning that connect with mythological narratives, based on the biomimicry approach that utilizes the form and function characteristics found in nature. In the design process, the anatomical and movement characteristics of snakes were first researched, and then the idea of evolutionary development from simple to complex was reflected in the designs using the metaphor of the mythological dragon transformation.

The study exemplifies the applicability of innovative design strategies inspired by nature and mythology in the field of clothing design. The clothing design process, based on biomimicry and mythological metamorphosis, emphasizes the importance of creative applications in fashion and design disciplines, offering new perspectives in terms of functionality and aesthetics. As a result, it is seen that the themes of biomimicry and mythological transformation increase conceptual diversity in clothing design and enrich design through symbolic narrative.

Keywords: Clothing Design, Biomimicry, Mythology, Metamorphosis

GİRİŞ

Doğa, tarih boyunca insanlık için en temel referans kaynağı olmuştur. Sanat, bilim ve tasarım olmak üzere birçok disiplin, doğadan ilham almış ve insanlığın ihtiyaçlarına yönelik çözümler üretmiştir. Yaratıcı mesleklerdeki insanlar için doğa, baktığı ve gördüğü şeyleri üretimlerine yansıtabileceği bir kaynak durumundadır. Örneğin; bir ressam, botanik bir bahçeden etkilenerek özgün bir tablo ortaya çıkarırken; bir yazar, gökyüzünden ilham alarak hisli şiirler kaleme alabilmektedir. Benzer şekilde bir mimar, ağaçların iç yapısından esinlenerek mekan kurguları geliştirirken, bir tasarımcı kuşların form yapısını inceleyerek uçak veya hızlı tren tasarımları elde etmektedir. Moda tasarımı alanında da doğa, güçlü bir ilham kaynağı olarak karşımıza çıkmakta, tasarımcıları etkisi altına almaktadır.

İnsanlığın başlangıcından bu yana günümüze giyinmeye duyulan ihtiyaç, bireyin kendini yaşam şartlarına karşı savunma içgüdüsünden başlayarak günümüze kadar belirginleşmiş, asıl ihtiyaçların yanında insanın kendini estetik açıdan hoş görme arsuzuna evrilmiştir. Bu bağlamda moda, örtünme gereksiniminden ziyade beğenilme ve özgün bir tarz sergileme inancıyla oluşan bir tepki olarak tanımlanabilir (Yıldız ve Mermerci, 2024).

Günümüz bireylerinin kendilerini benzersiz hissetme duygu ve arzusuyla şekillenen özgün giysi tercihleri, moda endüstrisinde yenilikçiliğe ve üretkenliğe dayalı biçimsel değişimi kaçınılmaz kılmaktadır. Bu sebeple tasarımcılar için ilham kaynaklarının değeri artmış; ancak bu kaynakların tasarıma nitelikli bir şekilde aktarılması, ancak uzun süreli araştırmalar ve tasarım evresinde elde edilen derinlikli bulgularla mümkün hale gelmiştir (Koca, 2018).

Bu çalışmanın temel amacı, biyomimikri felsefesi ile mitolojik metamorfoz kavramlarını bütüncül bir yaklaşımla ele alarak, yılanın ejderhaya dönüşümünü temel alan özgün ve yaratıcı bir kadın giysi koleksiyonu geliştirmektir. Doğanın işlevsel ve biçimsel başkalaşımlarının mitolojik sembolizmle ilişkilendirilmesi yoluyla, tasarım sürecine anlatısal bir derinlik ve çeşitlilik kazandırılması hedeflenmiştir. Buna bağlı olarak çalışma, biyomimikri ve mitolojik

başkalaşımı esin alarak giysi tasarımında kavramsal, estetik ve sembolik açıdan tasarımın zenginliğini arttırma potansiyeli ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu kapsamda biyomimikri yaklaşımıyla yılanın deri dokusu ve akışkan formu yalnızca estetik bir unsur değil, tasarıma yön veren yapısal bir rehber olarak değerlendirilmiştir. Yılanın pul desenlerinden ejderhanın kanat formlarına uzanan bu dönüşüm, bedende yeni bir doku ve form dili oluşturmaktadır. Sonuç olarak çalışma, giysi tasarımını yalnızca yapısal bir ürün alanı olarak değil; doğa, mitoloji ve tasarımın kesiştiği çok katmanlı bir anlatı olarak ele alarak, moda tasarım sürecinin estetik ve kavramsal açıdan nasıl derinleştirilebileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yılanın ejderhaya dönüşümü teması, pullardan kanatlara uzanan bir evrim süreciyle beden bütünlüğü içerisinde yeniden yorumlanmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yılandan ejderhaya dönüşüm üzerine odaklanılan bu araştırma; moda ve ilham, biyomimikri, mitoloji, metafor ve metamorfoz kavramlarını öne çıkarmaktadır.

İnsanın çeşitli maksatlar doğrultusunda giyinme gereksinimi ve bedeninin üzerine giyindiği ürün giysi olarak tanımlanmaktadır. 18. yüzyıldan bu yana özellikle tekstil sektörünün gelişmesini sağlayan Sanayi Devrimi ile gelişen yeni yaşam biçimleri ve giyim algısındaki değişikliğin en büyük sebebi “moda”dır (Şahin, 2017).

Moda tasarım sürecinin belirlenmesinde yaratıcılık ve ilham kaynakları büyük bir öneme sahiptir. Tasarımcıların belirli sezonlara yönelik dönem koleksiyonlarının şekillenmesinde, doğadan sanata, mimariden kültüre ve mitolojiye kadar uzanan geniş bir esin yelpazesinden faydalanmak mümkündür. Bu esin kaynakları arasında biyomimikri olarak tanımlanan doğaya yaklaşımlar önemli bir yer tutmaktadır. Biyomimikri kavramı ilk olarak 1982 yılında ortaya çıkmış, ardından 1997 yılında Benyus’un kitabında yayınlanmasından itibaren kullanımı artmıştır. Benyus’un tanımına göre biyomimikri; “Doğadaki modelleri inceleyen ve insanların sorunlarını çözmek amacıyla doğadaki tasarım ve süreçlerden ilham alan yeni bir bilim” dir (Benyus, 2002). Bu bilim dalından esinlenen araştırmacılar bazen bir meyvenin yapısından tekstil alanında işlevsel bir malzeme keşfetmiş; bazen bir kuşun fiziksel yapısından esinlenip hızlı tren tasarımı yapmıştır.

Görsel 1. Bur Meyvelerinden Esinle Tasarlanan Velcro Bant (URL 1)

Görsel 2. Yalıçapkını Kuşundan İlhamla Tasarlanan Hızlı Tren (URL 2)

Biyomimikri bilimi bir yandan fonksiyonel ve hayati önem taşıyan icatların yapılmasına vesile olurken, diğer yandan moda tasarımcılarının da ilham kaynağı olmuştur. Pekçok tasarımcı doğadan öykünme ile koleksiyonlar hazırlamıştır. Alexander McQueen ve Jean Paul Gaultier'ın tasarımlarından örnekler aşağıda görülmektedir.

Görsel 3. Alexander McQueen, 2010 İlkbahar, Hazır Giyim (URL 3)

Görsel 4. Jean Paul Gaultier, 2014 İlkbahar, Haute Couture (URL 4)

Doğanın yapısal ve fiziksel özellikleri biyomimikri yoluyla tasarımlara aktarılırken, yaşama ve doğaya atfedilen sembolik anlatım da mitoloji yoluyla tasarım sürecine farklı ilham kaynağı olarak dahil edilebilmektedir. Mitolojik metinler, kutsal kabul edilen çeşitli anlatı ve ritüellere sahip olsa da, zamanla bu hikayelerin kutsal kabul edilen ögeleri unutulmuş, masal ve efsaneler haline gelmiştir (Seyidoğlu, 2002). Mitolojik anlatıların en karakteristik özelliklerinden olan

metamorfoz kavramı ise bir varlığın kendi formu dışındaki başka bir canlı veya cansız bir nesneye, örneğin insandan hayvana, bitkiden gök cisimlerine kadar uzanan geniş bir yelpazedeki dönüşüm süreci, başkalaşım olarak tanımlanmaktadır (Kerimbekova ve Otarbayeva, 2015). Görsel 5 kurbağanın başkalaşım evrelerini örneklemektedir.

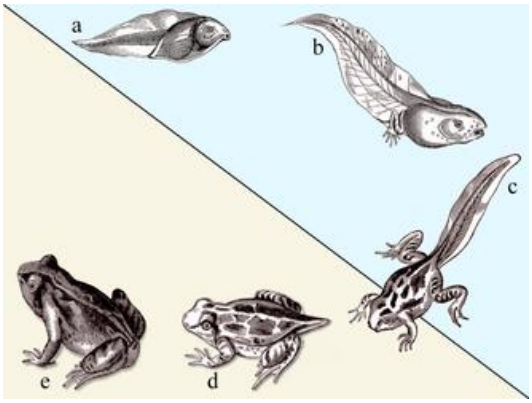

Görsel 5. Kurbağanın Başkalaşım Evreleri (URL 5)

Dönüşümler daha derin yapılarda metaforik anlatım taşımaktadır. Metafor kavramı, insan dilinin en temel ve güçlü araçlarından biri olarak dikkati çekmektedir. Metaforlar insanların sadece konuşma biçimini değil, aynı zamanda düşünme ve dünyayı anlama biçimini de şekillendirmektedir. Dilbilimde metafor, bir kelime veya ifadenin, kelimenin tam anlamıyla uygulanamayacağı bir nesneye veya eyleme uygulandığı, yeni anlamlar ve çağrışımlar yarattığı bir söz sanatı olarak tanımlanır. Metaforun doğasını anlamak, insan etkileşiminde anlamın nasıl oluşturulduğu ve iletildiği konusunda daha derin bir anlayış kazanmak için çok önemlidir (Bekmurodova ve Rahmonova, 2025).

Biyomimikri, mitoloji ve metamorfoz kavramlarını bir arada örnekleyen en etkileyici anlatılardan biri yılanın ejderhaya dönüşümüdür. Yılan, eski dönemlerden itibaren sanat, bilim, din, tıp ve edebiyat alanlarında dönüşüm, sonsuzluk ve ölümsüzlük temsiliyetçisi olarak kabul edilmektedir. Uzun yaşam döngüsü ve deri değiştirerek kendisini yeniden var edebilme özelliğine sahip olması nedeniyle ölümsüzlük ve dönüşüm sembolü olarak benimsenmiştir (Gürkan, 2013). Bu özellikleri sebebiyle eski zamanlarda yılanların doğaüstü güçleri olduğuna inanılmış, yılan kavramı hem olumlu hem olumsuz anlamlarda kullanılmıştır (Acar, 2023).

Hem yer altında hem de yeryüzünde yaşaması nedeniyle iki farklı dünyaya hakim olduğuna inanılan yılan figürü, sahip olduğu sembolik anlamlarla mistik inanç sisteminde önemli bir konuma yerleştirilmiştir. Yılanın, yer altında ölüm kötülüğü olarak adlandırılan evreden geçtikten sonra derisini değiştirerek yenilenmesi ile yeryüzünde yeniden hayat bulması, onu yeniden doğuş ve süreklilikle bağdaştırmıştır. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren serpense (yılan), ürkütücü bir canlı olarak hürmet duyulan, tanrısal bir varlık olarak algılanmıştır. Bu durum, yılan figürünün hem olumlu hem olumsuz bir sembolik yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Kalkan ve Deniz, 2021).

Yılana atfedilen dönüşüm ve yenilenme özellikleri mitolojik anlatılarda daha belirgin hale gelmiştir. Bu bağlamda yılanın yaşam seyri farklı evreler biçiminde açıklanmış ve her evresi sembolik bir anlamla ilişkilendirilmiştir. Kazan –Tatar Türklerinin mitolojisinde yılan, yaşamı boyunca çeşitli varlıklara dönüşebilen bir canlı olarak kabul edilmektedir. Bu dönüşümün dört

aşamadan oluştuğuna inanılmaktadır. Buna göre; bir yaşından sekiz yaşına kadar olan dönem "Heyat", sekiz yaşından yüz yaşına kadar olan dönem "Efgıy", yüz yaşından bin yaşına kadar olan dönem "Ajdaha" ve bin yaşından sonraki dönem ise "Yuha" olarak adlandırılmaktadır (Durbilmez ve Tekin, 2020). Bu evreler, yılan figürünün hem fiziksel hem de sembolik dönüşümünü ortaya koyarak onun mitolojik düşünce içerisindeki çok katmanlı yapısını gözler önüne sermektedir.

Görsel 6. Yılanın Dönüşüm Süreci (Yapay Zekaya Çizdirilmiştir)

YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde kurgulanarak "Yılanın Ejderhaya Dönüşümü" metaforunun giysi tasarımlarına aktarılmasını hedefleyen betimsel ve yaratıcı uygulama temelli bir yaklaşımla yürütülmüştür. Araştırma sürecinin ilk aşamasında yılan ve ejderha dönüşümünün mitolojik kökenleri, sembolik anlamları ve metamorfoz süreçlerine ilişkin kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Edinilen veriler, hazırlanacak giysi tasarımlarının anlatı yapısını ve görsel dilini belirleyen temel kavramsal yönlendirmelerin belirlenmesinde kullanılmıştır.

Tasarım sürecinde kullanılması amacıyla tekstil yüzeyi üzerinde akrilik boyalar kullanılarak yılanın karakteristik pul dokusundan ilham alan deneysel bir yüzey çalışması gerçekleştirilmiştir.

Görsel 7. Kumaş Yüzey Çalışması

Yaratıcı uygulama temelli araştırma yöntemi doğrultusunda; yeşil ve kahve tonlarının hakim olduğu, yılanın akışkan zarafeti ile ejderhanın heybetli formlarını birleştiren tasarım süreci gerçekleştirilmiştir. Süreç sonunda, belirlenen hedef kitleye ve "Yılanın Ejderhaya Dönüşümü" temasına uygun, sanatsal ve teknik detayları bütünleşmiş 5 adet kadın giysisinden oluşan koleksiyon (5'li Look) oluşturulmuştur. Araştırma, tasarım süreci ve görselleştirme aşamalarıyla sınırlı tutulmuştur. Geliştirilen tasarımlara ilişkin illüstrasyonlar ve yüzey denemeleri koleksiyonun kavramsal ve görsel bütünlüğüne ilişkin kurguyu göstermektedir.

TASARIM SÜRECİ VE KOLEKSİYON OLUŞTURMA

Tasarımcıların zaman zaman yılan temasını işleyen koleksiyonlarını görmek mümkündür (Görsel 8).

Görsel 8. Zuhair Murad 2022-23 Sonbahar-Kış (URL 6)

Bu koleksiyon, biyomimikri ve mitoloji kavramları odağında "Yılanın Ejderhaya Dönüşümü" metaforu üzerinden, bir canlının biyolojik değişim aşamalarını ve mitolojik bir varlığa evrilme sürecini moda tasarımı disipliniyle ele almaktadır. Tasarım süreci, yılanın yeryüzündeki akışkan ve sinsi zarafetini temsil eden silüetlerle temellendirilmiş; her detay bu evrimin bir parçasını temsil edecek şekilde kurgulanmıştır. Tasarım sürecinde ilk olarak hikâye panosu, renk panosu, stil panosu ve hedef kitle panoları hazırlanmıştır (Görsel 9).

Görsel 9. Renk, Hikâye, Stil ve Hedef Kitle Panoları

Koleksiyon hedefi, 20-40 yaş arası kadınların kullanımına uygun, balo ve özel davet konseptlerine hitap eden tasarımlar olarak belirlenmiştir. Tasarım süreci içerisinde 15 adet eskiz çalışması gerçekleştirilmiştir (Görsel 10).

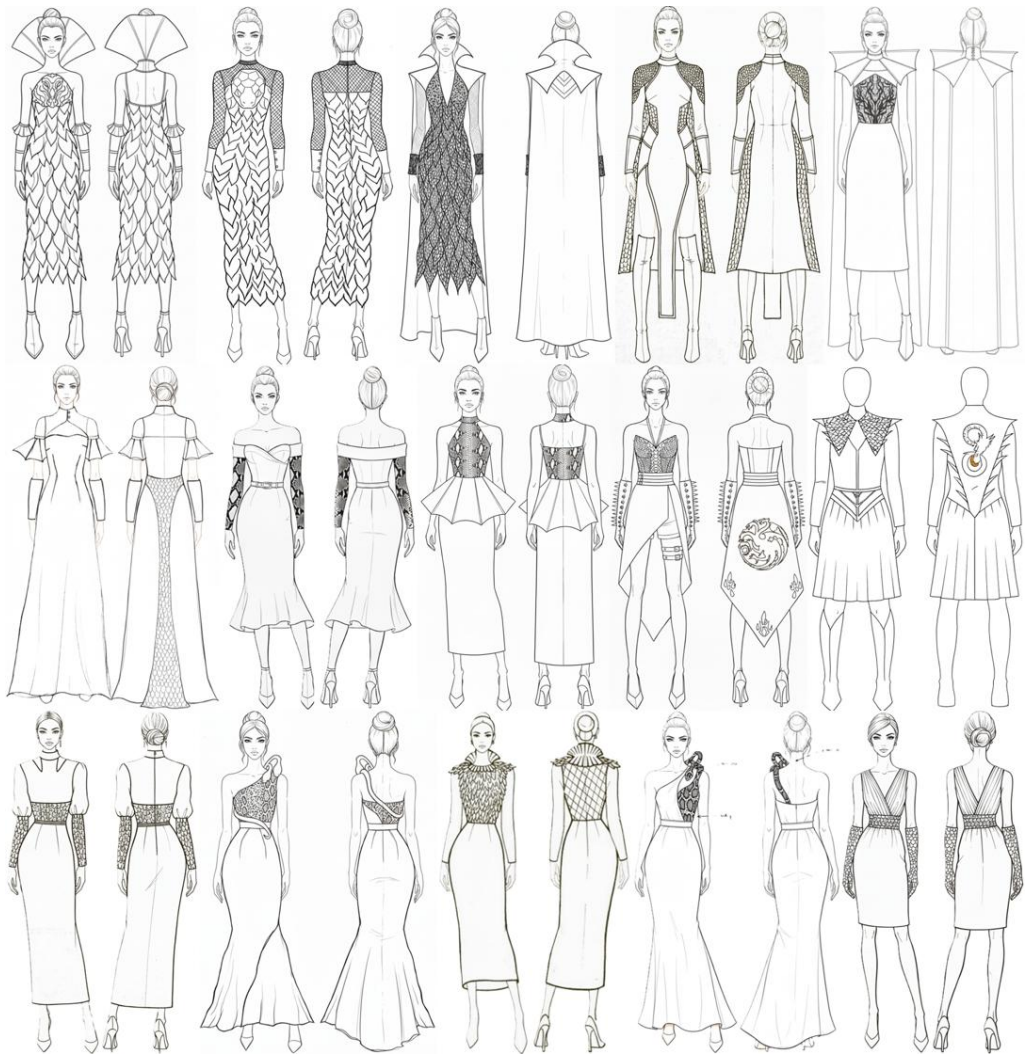

Görsel 10. Temaya Uygun Hazırlanan Eskiz Çizimler

Temaya uygun hazırlanan eskiz çalışmaların ardından koleksiyon için 5 tasarım belirlenmiştir. Her bir tasarım yapay zeka araçları ile görselleştirilmiştir. Her bir tasarım için paftalar oluşturulmuştur.

Bu çalışma; zırh formunu çağrıştıran korsajlar, akışkan siluet formları ve doğrudan yılan-ejderha doğasından ilham alan renk ve doku tercihleriyle, doğanın en ihtişamlı başkalaşım hikayelerinden birini sunan sanatsal bir manifesto niteliği taşımaktadır.

Koleksiyonda yoğun olarak kullanılan yeşil ve kahverengi tonları, yılan ve ejderha mitolojisinden yola çıkarak bu varlıkların doğal deri dokularını ve mitolojik kimliklerini yansıtmak amacıyla tercih edilmiştir. Tasarımlarda kullanılan simetrik ve geçişli pul yerleşimleri, yılanın korunma ve savunma mekanizmasını simgelerken; bu yüzeylerin ejderha figürleriyle bütünleşmesi, yaşanan değişimin görsel bir karşılığı olarak ele alınmıştır. Tasarımların ortak model detayları olan omuzlarda ve kollarda kullanılan file görünümlü parçalar ve dekolte görünümleri, deri değiştirme sürecindeki kırılganlığı ifade ederken; belden

açılan sert peplumlar ve omuzlardan yükselen yelpaze formları, ejderhanın heybetli kanatlarını ve otoriter duruşunu temsil etmektedir.

Koleksiyonun seçilen ilk tasarım modelinde, vücudu saran silüet yılanın kıvrımlı zarafetini temsil ederken, yeşil ve kırmızının kontrastı ve bedendeki belirgin pul dokuları mitolojik başkalaşımın ilk uyanışını temsil etmektedir.

Görsel 11. Model 1 Tasarım Paftası

Koleksiyonun ikinci modelinde yılanın yeryüzündeki zarafetinden sıyrılıp mitolojik bir ejderhanın gösterişine evrildiği ilk dönüşüm anını temsil etmektedir. Üst bedeni bir zırh gibi saran yeşil pul dokusu canlının hayatta kalma içgüdüsünü ve köklerini simgelerken, bel hattından dışa doğru sert bir formla açılan yelpaze biçimli kahverengi deri peplum, ejderha kanatlarının ilk fiziksel uyanışını ve yerçekimine meydan okuyan yeni kimliğini ifade etmektedir.

Görsel 12. Model 2 Tasarım Paftası

Koleksiyonun üçüncü tasarımı, temanın çarpıcı aşamalarından biri olarak görülebilir. Gövdeyi bir zırh gibi saran derin yeşil tonlarındaki büyük pul dokuları, canlının hayatta kalma içgüdüsünü ve koruyucu doğasını simgelerken; omuzlardan yükselen yelpaze formundaki kahverengi yapı, ejderhanın heybetli kanat açışını betimlemektedir.

Görsel 13. Model 3 Tasarım Paftası

Dördüncü model, omuz ve yaka bölgesindeki dramatik yelpaze formuyla, yılanın esnek formundan ejderhanın görkemine geçişini temsil eden koleksiyonun heybetli parçalarından biridir. Simetrik pul yerleşimleri ile oluşan gövde yapısı ve boynu saran yüksek yaka görünümü, yılanın sahip olduğu gücü simgelerken; omuzlardan taşan kanat benzeri parçalar ejderhaya dönüşümün uyanışını ifade etmektedir.

Görsel 14. Model 4 Tasarım Paftası

Koleksiyonun son modeli de yılanın esnek ve akışkan formundan ejderhanın zırhlı görkemine geçişini, özellikle omuz bölgesindeki dramatik yelpaze formuyla temsil eden modellerinden biridir. Arka beden eteğinde kullanılan simetrik pul yerleşimleri ve omuzlardan taşan kanat benzeri katmanlar, metamorfozun ejderha dönüşümünü ifade etmektedir.

Görsel 15. Model 5 Tasarım Paftası

Koleksiyonun genel görünümüne bakıldığında, yılan ejderha ekseninde yaşanan dönüşümün yalnızca sembolük düzeyde kalmadan form, doku, renk ve siluet detaylarıyla bütüne yayıldığı görülmektedir. Genel özellikleri itibarıyle mitolojik referansları estetik ve teknik açıdan bütünlük içinde sunan bir koleksiyon olarak değerlendirilebilmektedir.

Görsel 16. Koleksiyona Toplu Bakış

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada, biyomimikri yaklaşımıyla mitolojik anlatımlar arasındaki dönüşüm kavramını moda tasarımı bağlamında ele alarak, giysi tasarımının anlamsal ve kavramsal boyutlarını görünür kılmayı amaçlamıştır. Yılanın ejderhaya dönüşümü metaforu üzeriden geliştirilen yaklaşım, form, yüzey ve sembolik anlam ilişkilerinin tasarım sürecine nasıl dâhil edilebileceğini ortaya koymuştur.

Çalışma sürecinde gerçekleştirilen deneysel kumaş yüzey çalışması, yılanın pul yapısından ilham alan görsel verilerin akrilik boya gibi tekniklerle tekstil yüzeyine aktarılabileceğini göstermiştir. Bu bağlamda araştırma, moda tasarımında mitolojik sembollerin ve yılan formların yalnızca estetik bir unsur olarak değil, aynı zamanda tasarım sürecini yönlendiren kavramsal bir yapı olarak ele alınabileceğini ortaya koymaktadır. Tasarımlarda kullanılan peplum ve yelpaze yaka gibi yapısal unsurlar yılandan ejderhanın heybetli yapısına geçişi simgeleyen göstergeler olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın, giysi tasarımı alanında doğa ve mitoloji temelli yaklaşımlara yönelik yapılacak gelecekteki araştırmalara ve tasarım uygulamalarına katkı sağlaması beklenmektedir. İlerleyen çalışmalarda, yılanın yaşam seyri üzerinden geliştirilen bu yaklaşım yılanın form ve desenlerinden yola çıkarak daha çeşitli kumaş yüzey çalışmalarının giysi formlarına aktarılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, G. (2023). Klasik Türk Edebiyatı'nda yılan metaforu. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, *6*(4), 41-56.

Bekmurodova, Z. E., & Rahmonova, M. O. (2025). Definition and nature of metaphor in linguistics. New Renaissance International Scientific and Practical Conference, 2(4). https://doi.org/10.5281/zenodo.15277172

Benyus, J.M. (2002). Biomimicry: Innovation Inspired by Nature. New York: HarperCollins.

Durbilmez, B., & Tekin, F. (2020). Kazan-Tatar Türklerinin halk anlatılarında "yılan", "ejderha" ve "yuha". Türk Dünyası Araştırmaları, 124(245), 307–326.

Gürkan, S. L. (2013). Yılan. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 43, 527-529.

Kalkan, H., & Deniz, Ö. (2021). Yılan figürü ve sembolizm. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10 (3), 2328–2344.

Kerimbekova, B., & Otarbayeva, G. (2015). Günümüz Kazak şiirindeki mitolojik metamorfozun millî ve bilişsel özellikleri. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 4(2), 684–699.

Koca, E. (2018). Moda tasarımı çıktılarının kültürel değerler ile beslenmesine yönelik tasarımcı yaklaşımları. Researcher: Social Science Studies, 6(4), 109–117.

Seyidoğlu, B. (2002). Mitoloji Üzerine Araştırmalar. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Şahin, Y. (2017). Modanın Tanımı ve kapsamı. N. Ertürk & E. Varol (Ed.), Moda tasarımı içinde (ss. 1-29). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yıldız, Ş., & Mermerci, Ü. G. (2024). Kültür etkisinden yansıyan modaya bir bakış. Turkish Journal of Fashion Design and Management (TJFDM), 6(2), 141–166.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1. URL 1. https://tr.wikipedia.org/wiki/Biyomimetik

Görsel 2. URL 2. https://tr.wikipedia.org/wiki/Biyomimetik

Görsel 3. URL 3. https://tr.pinterest.com/pin/337981147018967215/
https://tr.pinterest.com/pin/936045103815467564/

Görsel 4. URL 4. https://www.vogue.com/fashion-shows/spring-2014-couture/jean-paul-gaultier

Görsel 5. URL 5. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ba%C5%9Fkala%C5%9F%C4%B1m

Görsel 8. URL 6. https://www.zuhairmurad.com/couture-fall-2022

FARKLI COĞRAFYALARIN GÖRSEL MİRASININ GÜNCEL TASARIMLARA AKTARIMI

Sibel ERDURAN

Kiğılı Giyim Tic. A.Ş,

sibekizilkaya@kigili.com.tr – ORCID ID: 0000-0002-7684- 2744

Zeynep DUMAN

Kiğılı Giyim Tic. A.Ş,

zeynepduman@kigili.com.tr

ÖZET

Geleneksel motifler, toplumların kültürel kimliğini, inanç sistemlerini, sosyal hiyerarşilerini ve tarihsel belleğini yansıtan en güçlü görsel iletişim araçlarıdır. Her motif, kendine özgü bir hikaye taşır, renklerin şekillerin dokuların uyumu zamanın geçişiyle gelişen kültürel izlerin bir araya gelmesini simgeler. Geometrik çizgilerden organik formlara ince detaylardan cesur ifadelere kadar her öğe geçmişten günümüze kadar süren bir yolculuğu ve evrimi yansıtır.

Dünya üzerinde farklı coğrafyalardaki kültürel motiflerin geleceğe aktarılması ve yaşatılması oldukça değerlidir. Geleneksel desenler ve dokular, sadece birer estetik unsur olmanın ötesinde, toplumların tarihini, inançlarını ve yaşam tarzlarını yansıtan önemli anlatılardır. Zaman içinde değişen ve dönüşen bu motifler, geçmişin izlerini koruyarak çağdaş tasarımlarla yeniden yorumlanabilir.

Bu çalışmada, Anadolu, Orta Asya, Mezoamerika, Aztek, Afrika ve Hint gibi çok farklı coğrafyalarındaki dokuma ve süsleme sanatları araştırılmış ve motiflerin taşıdığı mitolojik ve sembolik anlamları ele alınmıştır. Farklı coğrafyalardan günümüze ulaşan kültürel motiflerden esinlenilerek, kültürlerin birlikteliğini ve ortak estetik anlayışın gücünü vurgulayan yeni desen tasarımları geliştirilmiştir. Çalışma, bu görsel mirasın çağdaş tasarımlara entegre edilerek sürdürülebilir hale getirilme, kültürel süreklilik ve uluslararası sanat anlayışı için taşıdığı önemi vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Geleneksel Motif, Sembolizm, Kültürel Miras

SARAY RİTÜELLERİNİN GİYSİYE YANSIMASI: OSMANLI KAFTANLARININ TARİHSEL VE TEKNİK BAĞLAMI

Dr. Öğretim Üyesi Emine ERDOĞAN

Kafkas Üniversitesi,

eminekau.tip@gmail.com- 0000-0003-0249-4369

ÖZET

Bu çalışma, Osmanlı kaftanlarının tarihsel gelişimini, teknik yapısını ve saray ritüellerindeki temsil gücünü ortaya koymak amacıyla nitel bir araştırma yöntemiyle yürütülmüştür. Araştırmada Osmanlı kaftan koleksiyonları, akademik yayınlar, kataloglar ve görsel dokümanlar doküman analizi yöntemiyle incelenmiş; kaftanlara ait teknik çizimler ise biçimsel özellikleri görünür kılmak amacıyla yeniden yorumlanarak analiz sürecine dahil edilmiştir. Elde edilen veriler, kumaş türleri, dokuma teknikleri, motif düzenleri ve kalıpsal özellikler değerlendirilmiş; bu teknik bulgular Osmanlı saray hiyerarşisi, tören kültürü ve temsil pratikleriyle ilişkilendirilerek yorumlanmıştır. Analiz sonuçları, kaftanların yalnızca bir giyim unsurundan ibaret olmadığını, aksine siyasi otoriteyi, toplumsal statüyü ve kültürel kimliği görünür kılan güçlü bir sembolik dil taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Osmanlı kaftanları, hem estetik hem de ritüel bağlamda yüksek temsil gücüne sahip özgün kültürel miras öğeleri olarak değerlendirilmiş; çalışma, kaftanların teknik yapısıyla sembolik işlevi arasındaki bütünsel ilişkiyi akademik bir çerçevede açıklığa kavuşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı kaftanları, saray ritüelleri, sembolik temsil, seremonial giysi, giyim kültürü.

ABSTRACT

This study employed a qualitative research method to explore the historical development of Ottoman caftans, their technical structure, and their representational power in palace rituals. Ottoman caftan collections, academic publications, catalogs, and visual documents were examined through document analysis. Technical drawings of the caftans were reinterpreted and incorporated into the analysis process to reveal their formal characteristics. The data obtained included fabric types, weaving techniques, motif arrangements, and pattern characteristics. These technical findings were interpreted in relation to the Ottoman palace hierarchy, ceremonial culture, and representational practices. The analysis results reveal that caftans were not merely clothing items; rather, they carried a powerful symbolic language that visualized political authority, social status, and cultural identity. In this respect, Ottoman caftans have been evaluated as unique cultural heritage elements possessing high representational power in both

aesthetic and ritual contexts; the study has clarified the holistic relationship between the caftans' technical structure and symbolic function within an academic framework.

Keywords: Ottoman caftans, palace rituals, symbolic representation, ceremonial dress, clothing culture.

1. GİRİŞ

Osmanlı saray giyiminin temel parçaları arasında yer alan kaftanlar, siyasal otoritenin, toplumsal statünün ve temsil gücünün güçlü sembolik göstergelerinden biri olarak uzun yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmüştür. "Kaftan, Farsça kökenli bir terim olup, önü açık, uzun ve bol kesimli giysi türüdür; kolları bazen uzun, bazen kısa olabilir" (Özcan, 2009, s.31). Dış form açısından sade bir siluete sahip görünmekle birlikte Osmanlı kaftanları, dokuma teknikleri, motif düzenlemeleri, renk tercihleri ve yüzey süslemeleri bakımından çok katmanlı bir yapı sunar. Bu nedenle kaftanlar, hem sanat tarihi hem de tekstil ve moda tasarımı alanları için araştırılması gereken özgün nitelikli eserler olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Pamuk (2021, s.197), padişahların yanı sıra vezirler, sadrazamlar ve sarayın yüksek rütbeli mensupları tarafından da giyilen kaftanların hil'at geleneğinin bir parçası olarak onurlandırılan kişilere hediye edildiğini belirtir. Bu bağlamda kaftan, yalnızca bir giysi değil, aynı zamanda sosyal statüyü, itibarı ve otoriteyi görünür kılan bir sembol olarak saray protokolünde önemli bir yere sahiptir.

Osmanlılar, Beylikler Dönemi'nde Selçuklulardan devraldıkları köklü dokumacılık geleneğini geliştirerek kendi özgün tekstil kimliklerini oluşturmuştur. Selçuklu üretim mirasının etkisiyle erken dönemlerden itibaren ileri dokuma tekniklerini benimseyen Osmanlı toplumu, siyasi ve ekonomik gücün artışıyla birlikte dokuma sanatında dikkate değer bir ilerleme kaydetmiştir. Sarayın artan ihtiyaçları, tören kültürünün çeşitlenmesi ve lüks tüketimin yaygınlaşması, kaliteli ve gösterişli kumaşlara olan talebi artırmış; bu durum hem malzeme çeşitliliğinin genişlemesine hem de dokuma teknolojilerinin daha gelişmiş hâle gelmesine zemin hazırlamıştır. Böylelikle dokuma üretimi, zanaatkâr niteliğinin ötesine geçerek Osmanlı estetik anlayışının ve devlet ihtişamının önemli bir yansıması hâline gelmiştir.

Öztürk ve Yazar'ın (2017, s.153) belirttiği üzere, 14. yüzyılda daha büyük motiflerin kullanıldığı dokuma örnekleri görülmekle birlikte, bu motiflerin canlı renklerle zenginleştirildiği bilinmektedir. 15. yüzyıldan itibaren ise Osmanlı dokuma sanatı belirgin bir gelişme göstermiş; saray kumaşlarının en nitelikli örneklerinin üretildiği 16. ve 17. yüzyıllar, Osmanlı İmparatorluğu'nun tekstil sanatında en parlak dönemi olarak kabul edilmiştir (Berkli vd., 2021, s.21). Bu yüzyıllarda rumiler, bitkisel süslemeler ve simetrik kompozisyonlarla zenginleşen motif gruplarının kumaş yüzeylerinde yoğun biçimde kullanıldığı örnekler dikkat çekmektedir. Ancak 17. yüzyılın sonlarına doğru kumaş kalitelerinde bir düşüşün yaşandığı da belirtilmektedir (Öztürk ve Yazar, 2017, s.154).

Osmanlı dokumacılığındaki bu tarihsel gelişim, kaftanların hem üretim sürecini hem de estetik değerini doğrudan şekillendirmiştir. Saray atölyelerinde üretilen seraser, kemha, çatma ve atlas

gibi değerli kumaşlar, kaftanların sembolik statüsünü güçlendirerek onları saray ritüellerinin vazgeçilmez bir parçası hâline getirmiştir. Kaftanların form olarak uzun yıllar değişmeden korunması, bu giysinin geleneksel sürekliliğini ve saray kültürü içindeki yerleşik konumunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, tek parça hâlinde dokunan kumaş yüzeylerinin desen bütünlüğünün bozulmadan kaftan formuna uyarlanması, dönemin estetik hassasiyetini ve teknik ustalığını yansıtan önemli bir tasarım yaklaşımıdır.

Kaftanların taşıdığı sembolik anlamlar, yalnızca kullanılan malzemeler ve motiflerle sınırlı kalmamış; bu giysiler saray protokolünde iletişim, onurlandırma, ödüllendirme ve cezalandırma gibi işlevsel roller üstlenmiştir. Hil‘at törenleri, elçi kabulleri, cülûs merasimleri ve saray içi geçiş ritüelleri gibi çeşitli bağlamlarda kaftan, siyasi otorite ve hiyerarşik düzenin görünür kılındığı bir unsur olarak kullanılmıştır. Bu çok boyutlu kullanım biçimi, Osmanlı kaftanlarının yalnızca estetik bir üretim alanı değil, aynı zamanda imparatorluğun sosyal yapısını, güç ilişkilerini ve temsil kültürünü anlamak açısından önemli bir araştırma nesnesi olduğunu göstermektedir.

Bu tarihsel ve kültürel bağlam çerçevesinde, Osmanlı kaftanlarının teknik, estetik ve sembolik niteliklerinin incelenmesi; hem saray sanatının bütüncül yapısını ortaya koymak hem de geleneksel giysi kültürünün günümüz tasarım pratiklerine sağlayabileceği katkıları belirlemek açısından önem taşımaktadır.

OSMANLI KAFTANLARININ YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Kökenleri Orta Asya’ya dayanan kaftanlar, Osmanlı giyim kültüründe temel giysi elemanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. “T” biçiminde sade bir kalıba sahip olan bu giysiler, önden açık, uzun ve geniş bir formda tasarlanmakta; kolları kullanım amacına göre uzun veya kısa olabilmektedir (Ok, 2015, s.73). Entarinin üzerine giyilen kaftan, özellikle padişah ve saray mensupları tarafından tercih edildiğinden, Osmanlı giyim hiyerarşisinin en itibarlı unsurları arasında yer almaktadır (Görünür ve Ögel, 2006, s.62).

Biçimsel olarak Osmanlı kaftanları, gövdeden aşağıya doğru çan şeklinde genişleyen, bele oturmayan ve kumaşın doğal ağırlığı sayesinde dökümlü bir siluet oluşturan bir tasarıma sahiptir. Düşük omuz hattı, dar kol evi ve uzun ince kollarla bütünleşen bu kesim anlayışı, kaftanın sade formunu zarif bir çizgisellikle birleştirir (Görsel 1). Kaftan yüzeyini oluşturan kumaşın kalitesi, dokuma yoğunluğu ve yüzey süslemelerinin ihtişamı ise bu yalın formu saray estetiğine uygun biçimde zenginleştirerek giysiye yüksek bir temsil gücü kazandırır.

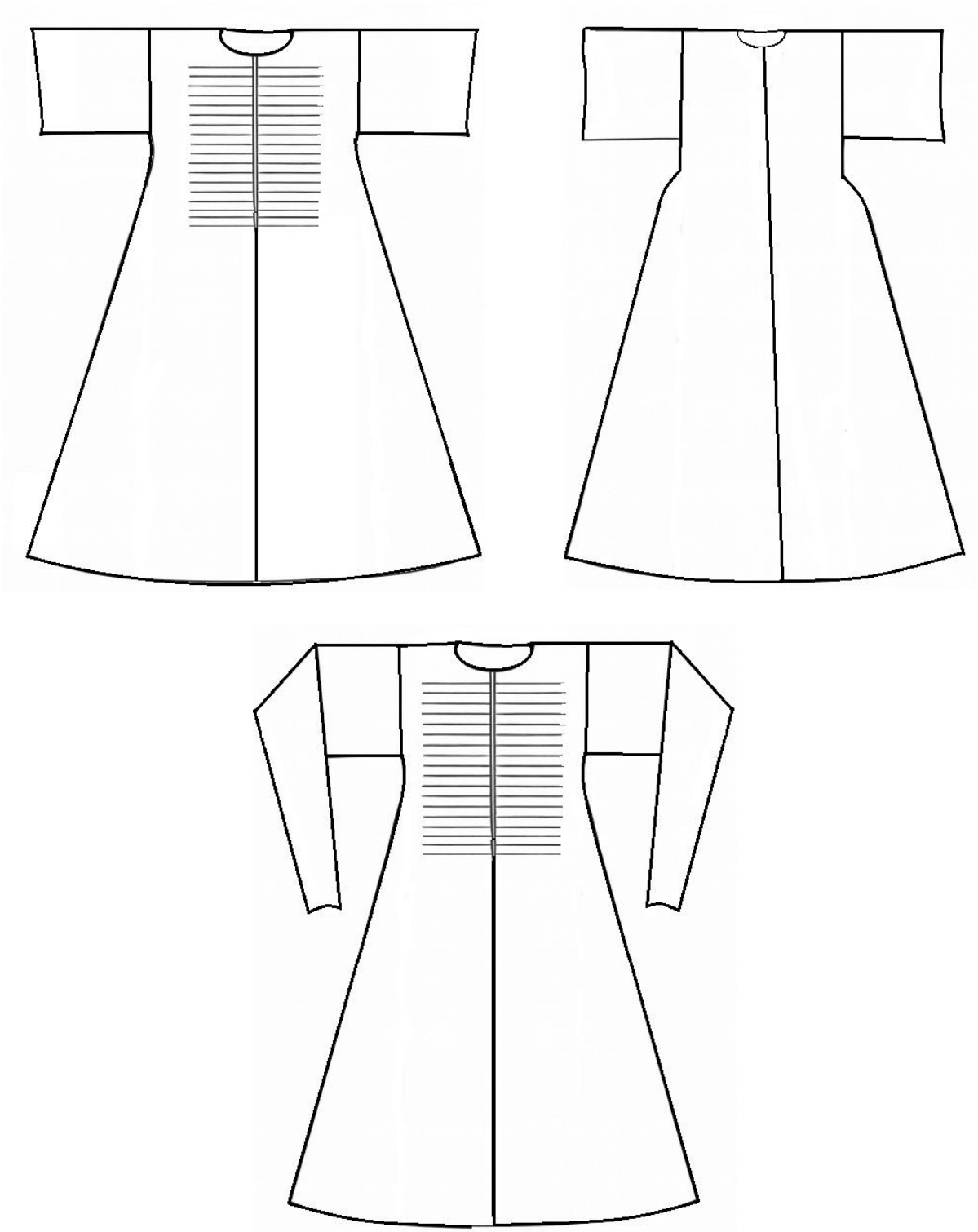

Görsel 1. Osmanlı Kaftan Form Örnek Çizimleri (Yazar tarafından tasarlanmıştır)

Osmanlı kaftanlarında kullanılan kumaş türleri, dönemin dokuma teknolojisinin ve saray sanatının gelişmişliğini ortaya koymaktadır. Uğurlu'nun (2024) belirttiğine göre kaftan üretiminde Seraser, Atlas, Kemha, Serenk, Çatma, Altın Telli Çatma, Kadife, Kutnu, Selimiye, Gezi, Sevayi, Telli Sevayi, Hataî ve Çuha gibi yüksek kalitede dokumalar tercih edilmiştir. Bu kumaşlar arasında özellikle seraser, Serasercibaşı'nın denetiminde dokunan lüks yapısıyla en pahalı ve prestijli dokuma türü olarak dikkat çekmektedir. Kemha ve gülistani kemha gibi

dokumalarda renkli ipek ipliklerin yanı sıra altın ve gümüş tellerin, sim ve kılaptanların kullanılması ise kaftanları yalnızca giyim unsuru olmaktan çıkararak dönemin en değerli saray simgeleri hâline getirmiştir.

Kaftanların yapısal tasarımında öne çıkan önemli teknik özelliklerden biri de arka orta dikişinin çoğunlukla bulunmaması ve gövde kısmında tek parça hâlinde dokunmuş kumaşların kullanılmasıdır. Bu yöntem, hem dokumanın desen bütünlüğünü bozmadan korumayı sağlamakta hem de saray dokumacılığının lüks ve gösterişli üretim anlayışını yansıtmaktadır. Tek parça geniş yüzeylerin kullanımı, kaftanın hem estetik değerini hem de simgesel gücünü artıran önemli bir tasarım tercihidir.

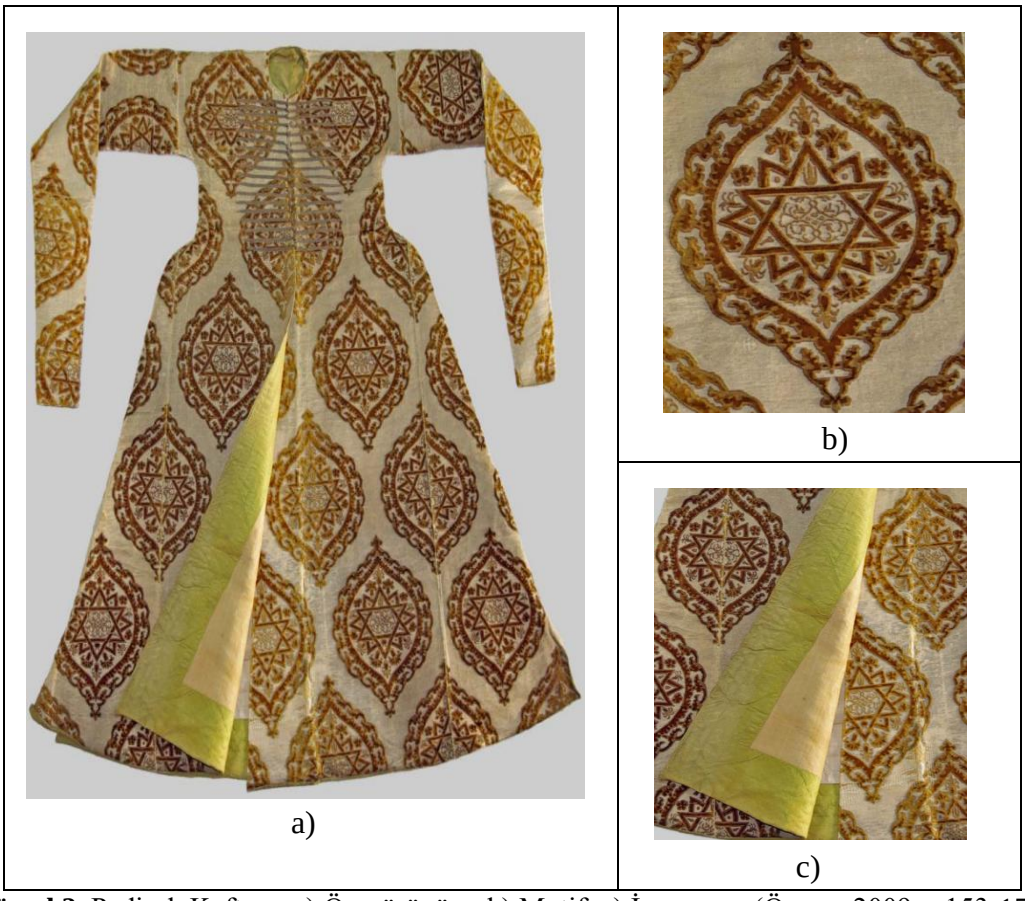

Görsel 2. Padişah Kaftanı; a) Ön görünüm, b) Motif, c) İç pervaz. (Özcan, 2009, s.153-154)

Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda bulunan IV. Murad'a ait 17. yüzyıl kaftanı bu yapısal ve estetik özelliklerin somut bir örneğini sunmaktadır (Görsel 2). Özcan'ın (2009) açıklamasına göre söz konusu kaftan, sarı zemin üzerine altın ve gümüş tellerle dokunmuş çatma kumaştan üretilmiştir. Kumaşın tersi sarı ve güvez tonlarında kadife görünümündedir. Astar kullanılmayan bu kaftanda beden ve kol dikişleri elde makine tekniğiyle yapılmış; dikiş payları çırpma dikişiyle sabitlenmiştir. Önden açık düz kesimli yapıya sahip kaftanda "O" yaka tercih edilmiş, yan peşlerle etek genişliği artırılmıştır. Birit ilik ve düğme kapamalı bu modelde düğmeler gümüş iplikle kaplanmıştır. Giysinin yüzeyini kaplayan stilize çiçek ve yaprak motifleri altın ve gümüş tellerle kabartma biçiminde işlenmiş olup, antinatüralist yaklaşımın hâkim olduğu yoğun bir süsleme düzenine sahiptir.

Bu örnekten de görüleceği üzere, Osmanlı kaftanlarının yapısal özellikleri yalnızca bir giysinin fiziksel formunu değil, aynı zamanda saray estetiğinin, dokuma teknolojisinin ve sembolik temsiliyet dilinin bütüncül yansımalarını ortaya koymaktadır. Kullanılan malzemelerin niteliği, kesim ve dikim tekniklerindeki incelik, motif düzenindeki estetik tercihler kaftanları Osmanlı kültürünün hem teknik hem de sanatsal açıdan en değerli ürünlerinden biri hâline getirmiştir. Bu nedenle kaftanlar, Osmanlı saray yaşamının toplumsal düzenini, statü yapısını ve temsil kültürünü anlamada önemli bir anahtar niteliği taşımaktadır.

OSMANLI KAFTANININ SEMBOLİK VE KÜLTÜREL BOYUTU

Kaftan, Osmanlı toplumunda yalnızca bir giyim unsuru değil, aynı zamanda güçlü sembolik ve kültürel anlamlar taşıyan bir temsil nesnesi olarak önemli bir konuma sahiptir. Mutlu ve Hünerel'in (2018, s.384) belirttiği üzere kaftanlar, padişahların günlük ve tören temelli faaliyetlerinde bir tür "resmî üniforma" işlevi görmüş; bu yönüyle kaftan, Osmanlı siyasal kültüründe otoritenin ve güç ilişkilerinin giysi aracılığıyla görünür kılındığı bir araç hâline gelmiştir. Saray hiyerarşisinin açık biçimde sergilendiği siyasal ve toplumsal bağlamlarda kaftan, rütbenin, makamın ve devlet tarafından tanınan meşruiyetin somut bir göstergesi olarak kullanılmıştır. Hil'at merasimleri, cülûs törenleri, elçi kabulü, bayramlaşmalar ve görev tebliğleri gibi saray protokolünün kritik ritüellerinde kaftan, statü değişimlerinin sembolik bir dili hâline gelmiş; böylece Osmanlı toplumunun sosyal yapısını, güç ilişkilerini ve kültürel değerlerini giysi üzerinden ifade eden çok katmanlı bir unsur olarak önem kazanmıştır. Bu sembolik işlev, kimi zaman doğrudan siyasi nitelik taşımış; örneğin ölüm cezası verilen kişilere gönderilen siyah keten kaftan bir tebliğ biçimi olarak kullanılmış, aksine ödüllendirme durumlarında değerli dokumalardan yapılmış kaftanlar giydirilerek kişinin itibarı ve konumu pekiştirilmiştir (Uğurlu, 2024, s.1069).

Kaftanların sembolik gücü yalnızca ritüel bağlamlarla sınırlı değildir; kullanılan kumaş türleri, dokuma teknikleri ve yüzey süslemeleri de kaftanın taşıdığı temsil değerinin bir parçasını oluşturur. "Kaftanın rengi, biçimi, düğmeleri ve şeritleri, kişinin konumuna veya hizmetine göre farklılık göstermekteydi ve bu özel giysi genellikle görkemli bir törenle giydirilirdi" (Yılmaz, 2024, s. 239). Saray mensuplarına ait kaftanların üretiminde altın ve gümüş tellerle zenginleştirilmiş ağır dokumaların, ipek temelli lüks kumaşların ve yüksek teknik ustalık gerektiren motif düzenlerinin tercih edilmesi, giysinin yalnızca estetik bir nesne değil, aynı zamanda siyasi ve kültürel iktidarın sembolik bir aracı olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede çintemani, bulut, rumi ve hatayi gibi motif grupları yalnızca dekoratif unsurlar değil, güç, kutsiyet, bereket ve koruyuculuk gibi anlamlarıyla Osmanlı estetik ve inanç dünyasının yansımalarıdır. Bu nedenle kaftan, hem biçim hem de içerik bakımından saray içindeki konumun, toplumsal hiyerarşinin ve siyasi temsiliyetin görsel ifadesidir.

Kaftanlarda kullanılan motiflerin taşıdığı sembolik anlamları, Görünür ve Öğel (2006, s.65) belirgin örneklerle ortaya koyar. Güneş ve ay motifi padişahı peygamberî temsil ve ilahi güç ile ilişkilendirirken; pars beneği ve leopar çizgisi güç, hakimiyet ve kudret sembolleri olarak kaftan yüzeylerinde yer bulur. Lale motifi ise Arap harfleriyle yazıldığında "Allah" kelimesiyle ilişkili görülmüş ve bu nedenle özellikle padişah kaftanlarında ruhani bir anlam dünyası

yaratmıştır. Bu sembolik motiflerin yüzeydeki düzenleniş biçimleri, kompozisyon dengesi ve renk kullanımı kaftanın yalnızca sanatsal değerini artırmakla kalmamış; aynı zamanda giysiyi giyen kişinin statüsünü ve temsil ettiği değerleri açıkça görünür kılmıştır.

Kaftanların "kumaşıyla, motifiyle, ihtişamıyla tüm dünyanın hayranlığını uyandırmış olması, yerli ve yabancı birçok müzede sergilenerek korunmalarını da beraberinde getirmiştir" (Atik, 2020, s.275). Bu durum, kaftanların üretiminde kullanılan dokuma türleri ve malzeme niteliğinin yalnızca teknik bir tercih değil, aynı zamanda güçlü bir kültürel ve temsilî anlamın taşıyıcısı olduğunu göstermektedir. Altın ve gümüş tel içeren seraser, kemha ve çatma gibi lüks kumaşların kullanımının temel nedeni, bu malzemelerin yüksek ekonomik değerlerinin yanı sıra Osmanlı saray estetiğini, iktidarın ihtişamını ve törensel gösterişi yansıtmadaki işlevselliğidir. İç yüzeyi kürk ile kaplanan, dış yüzeyi değerli ipliklerle dokunan kaftanlar hem mevsimsel koşullara uyum sağlayan işlevsel yapıları hem de saray kültüründe temsil gücünü artıran görsel ihtişamlarıyla dikkat çekmektedir. Bu bağlamda kaftan, saray yaşamında belirgin bir statü göstergesi olarak değerlendirilmiş; kullanılan kumaş türleri, motif düzenleri ve dokuma teknikleri, giysiyi taşıyan kişinin protokoldeki konumu, görevi ve törensel rolü hakkında anlam üreten bir görsel kod sisteminin temel bileşenleri hâline gelmiştir.

Osmanlı kaftanlarının sembolik ve kültürel boyutu, yalnızca bireysel statü göstergesi olmanın ötesinde, imparatorluğun maddi kültür mirasını ve toplumsal yapısını anlamada önemli bir anahtar niteliği taşımaktadır. Kaftanların kesim özellikleri, dokuma teknikleri, motif düzenleri ve kullanım bağlamları saray düzeninin hiyerarşik yapısını, diplomatik ilişkileri, siyasi karar süreçlerini ve kültürel değerleri anlamaya imkân tanır. Bu nedenle kaftan, Osmanlı saray protokolünün işleyişinden toplumsal yapının bütünsel analizine kadar geniş bir alanda yorumlanabilen çok katmanlı bir sembolik nesne olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak Osmanlı kaftanları, estetik zenginliği, ileri dokuma teknikleri ve ritüel bağlamdaki çok yönlü işlevleriyle siyasi otoriteyi somutlaştıran, kültürel kimliği temsil eden ve saray yaşamının sembolik dilini görünür kılan özgün kültürel miras öğeleridir. Hem maddi yapı hem de sembolik anlam bakımından taşıdıkları bu bütüncül karakter, kaftanları Osmanlı toplumunun siyasi, sosyal ve kültürel dinamiklerini çözümlemede vazgeçilmez bir araştırma alanı hâline getirmektedir.

OSMANLI KAFTANLARININ MODERN MODA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Osmanlı kaftanlarının teknik yapısı, motif çeşitliliği ve estetik bütünlüğü, günümüz moda tasarımında tarihsel referansların yeniden işlenmesine olanak tanıyan önemli bir ilham kaynağı niteliğindedir. Modern moda endüstrisi, kültürel mirasın çağdaş tasarımla harmanlanmasına yönelik eğilimleri doğrultusunda kaftan formunu, yüzey tasarımını ve motif kompozisyonunu farklı biçimlerde yeniden yorumlamaktadır. Özellikle dijital baskı teknolojileri, lazer kesim uygulamaları ve bilgisayar destekli dokuma teknikleri, kaftanlarda görülen çintemani, bulut, rumi ve hatayi gibi motiflerin güncel kumaş yüzeylerinde yüksek çözünürlüklü, ölçeklenebilir ve çok katmanlı bir estetikle yeniden üretilebilmesine imkân sağlamaktadır. Bunun yanı sıra kaftanın dökümlü silueti ve tek parça geniş yüzey kullanımına dayalı kesim anlayışı,

minimalizm ve akıcı formlar üzerinden şekillenen çağdaş tasarım yaklaşımlarıyla uyum göstermekte; bu durum kaftanın modern haute couture ve hazır giyim koleksiyonlarında farklı malzeme ve doku çeşitleriyle yeniden konumlandırılmasına olanak tanımaktadır. Moda markalarının kültürel mirası sürdürülebilirlik perspektifiyle ele alma eğilimleri göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı kaftanlarının tarihsel ve estetik değerinin yalnızca bir stil referansı olmanın ötesine geçerek, kültürel kimliğin günümüz moda ekosisteminde görünür kılınmasını sağlayan önemli bir tasarım kaynağı hâline geldiği görülmektedir.

a) b)

Görsel 3. a) II. Osman'a ait kaftan, b) Modern giysi tasarımı (Mutlu ve Hünerel, 2018, s. 390-392)

Görsel 3 a' da bulunan "kaftanın ana malzemesi olarak gezi kumaşı, astar kısmında ise canfes tercih edilmiştir" (Mutlu ve Hünerel, 2018, s. 390). Krem/açık kahve renkli zemin üzerinde turuncu tonlarında oluşturulan motif düzeni, merkezde yer alan altı köşeli yıldızdan başlayarak dışa doğru genişleyen dairesel bir yerleşim sergilemektedir. Yıldız formunu çevreleyen büyük daire, kompozisyonun ana çerçevesini oluşturmakta; bu çerçevenin üzerinde bitkisel ögeler yer almaktadır. Motifler yalnızca ön bedende değil, kol yüzeylerinde ve arka parçada da tekrarlanarak giysinin göğüsden kalçasına kadar dengeli biçimde dağıtılmıştır. Kompozisyonun genelinde şaşırtmalı yerleşime dayalı bir düzen benimsenmiş, böylece hem ritmik hem de hareketli bir yüzey algısı oluşturulmuştur (Görsel 3. a).

Modern tasarım çiziminde (Görsel 3. b) Osmanlı kaftan estetiğinin çağdaş moda anlayışıyla bütünleştirildiği görülmektedir. Giysi, geleneksel kaftan formundan esinlenen A-formunda genişleyen silueti, dik yaka yapısı ve geniş kol kesimiyle tarihsel biçimsel kodları modern bir ceket yorumuna dönüştürmektedir. Krem renk zemin üzerine yerleştirilen büyük ölçekli dairesel motifler ve stilize çiçek düzeni, Osmanlı kaftanlarındaki kompozisyon anlayışının grafik bir dille güncellenmiş hâlidir. Motiflerin ön beden, omuz ve kol yüzeylerinde stratejik olarak konumlandırılması, tasarımın görsel dengesini güçlendirmekte ve yüzeyde ritmik bir hareketliliğe katkı sağlamaktadır. Renk paletindeki krem, kiremit ve siyah tonları hem tarihsel göndermeler taşımakta hem de modern moda estetiğiyle uyum göstermektedir. Bu yönüyle tasarım, kültürel mirasın çağdaş moda pratikleriyle yeniden yorumlanmasına yönelik başarılı ve işlevsel bir örnek sunmaktadır.

Dolayısıyla kaftanın modern moda üzerindeki etkisi, hem biçimsel hem de kavramsal düzeyde geleneksel miras ile çağdaş tasarım pratiklerinin bütünleştiği yenilikçi bir yaratıcılık alanı sunmaktadır. Bu bütünleşme, tarihsel giysi kültürünün yalnızca estetik bir referans noktası olarak değil, aynı zamanda kültürel kimliğin sürdürülebilir biçimde yeniden üretildiği dinamik bir tasarım stratejisi hâline geldiğini göstermektedir. Günümüz tasarımcılarının kaftan formunu ve motif dilini farklı malzeme teknolojileri, dijital üretim imkânları ve çağdaş kullanıcı beklentileriyle bir araya getirmesi, Osmanlı giyim mirasının disiplinler arası bir tasarım kaynağı olarak güncelliğini koruduğunu ortaya koymaktadır. Böylece kaftan, tarihsel bağlamından kopmadan yeni bir estetik ve işlevsellik katmanı kazanmakta; kültürel mirasın moda aracılığıyla hem korunmasına hem de yeniden anlamlandırılmasına katkı sağlamaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı kaftanları, tarihsel süreç içerisinde yalnızca saray yaşamının görsel kimliğini belirleyen bir giysi türü olarak değil, aynı zamanda Osmanlı siyasi kültürünün, estetik anlayışının ve temsil pratiklerinin çok katmanlı bir yansıması olarak önemli bir konuma sahiptir. Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular, kaftanların hem teknik yapıları hem de taşıdıkları sembolik değerler açısından Osmanlı sarayındaki hiyerarşik düzeni, güç ilişkilerini ve ritüel temelli iletişim biçimlerini görünür kıldığını ortaya koymuştur. Kaftanların üretiminde kullanılan seraser, kemha, çatma gibi lüks dokuma türleri; altın ve gümüş tel içerikli yüzeyler; simgesel anlamlar taşıyan çintemani, rumi, bulut ve bitkisel motifler, bu giysileri estetik bir nesnenin ötesine taşıyarak siyasi meşruiyetin, statünün ve kültürel kimliğin somut bir göstergesine dönüştürmüştür.

Çalışmada incelenen örnekler, kaftanların yalnızca biçimsel düzeyde değil, aynı zamanda saray ritüelleri bağlamında işlevsel bir temsil aracına dönüştüğünü göstermektedir. Hil‘at törenlerinde, cülûs merasimlerinde, diplomatik kabullerde ve saray içi görev bildirimlerinde kaftanın kullanımı, giysinin Osmanlı siyasi yapısındaki sembolik rolünü belirginleştirmektedir. Kaftan, gerek kullanılan maddi unsurlar gerekse ritüel içindeki işleviyle Osmanlı toplumsal yapısında güçlü bir iletişim kodu olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu, Osmanlı kaftanlarının modern moda tasarımına sağladığı yaratıcı katkıdır. Kaftanlardaki dökümlü siluet, geniş yüzey kullanımına dayalı kesim anlayışı ve zengin motif repertuvarı, günümüz tasarımcıları tarafından dijital baskı, lazer kesim ve çağdaş dokuma teknikleriyle yeniden yorumlanmaktadır. Bu durum, kültürel mirasın sürdürülebilirlik perspektifiyle yeniden üretildiğini ve Osmanlı estetiğinin çağdaş moda ekosisteminde görünür bir referans alanı oluşturduğunu göstermektedir. Kaftan formunun modern haute couture ve hazır giyim koleksiyonlarında farklı bağlamlarda yeniden ele alınması, tarihsel gelenek ile çağdaş tasarım arasında estetik bir köprü kurulmasına katkı sağlamaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde Osmanlı kaftanları, sahip oldukları teknik ustalık, estetik çeşitlilik ve sembolik temsil gücüyle hem sanat tarihi hem de tekstil ve moda tasarımı açısından dikkate değer bir araştırma alanı sunmaktadır. Bu çalışma, kaftanların tarihsel gelişimi, yapısal özellikleri ve ritüel bağlamdaki işlevleri arasındaki ilişkiyi bütüncül bir bakışla ele alarak, Osmanlı maddi kültürünün çok yönlü yapısını daha görünür hâle getirmiştir. Bu mirasın korunması, belgelenmesi ve disiplinler arası akademik çalışmalarla desteklenmesi, hem kültürel sürekliliğin sağlanması hem de gelecek kuşaklara aktarılacak tasarım mirasının sürdürülebilirliği açısından önemli bir katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

Atik, K. (2020). Osmanlı padişah ve bürokratlarının giysi ve kumaşları (1670–1672). *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences*, **7**(49), 259–277. https://doi.org/10.29228/SOBIDER.47489

Berkli, Y., Gültepe, G., Pınar, M. (2021). Osmanlı Devleti'nin kumaş sanatına verdiği önem. Sanat ve İkonografi Dergisi, (1): 19-27.

Görünür, L., & Ögel, S. (2006). Osmanlı kaftanları ile entarilerinin farkları ve kullanılışları. *itüdergisi/b Sosyal Bilimler*, **3**(1), 59–68.

Mutlu, S., & Hünerel Sarıkaya, Z. (2018). Sultan Genç Osman'a ait kaftanlardan esinlenilerek oluşturulan giysi tasarımları. *Kalemişi*, **6**(31), 381–395.

Ok, M. (2015). Tasarım Ve Süsleme Öğeleriyle Topkapı Sarayı Padişah Kaftanları. Akdeniz Sanat Dergisi, Cilt 8, Sayı 16.ss. 70-85.

Özcan, S. (2009). *Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan 17. yüzyıl padişah kaftanlarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Konya.

Öztürk, H., & Yazar, T. (2017). Dokuma ve motif özellikleri açısından sembolik değer olarak Osmanlı padişah kaftanları ve şifreleri. *Researcher*, **5**(3), 148–168.

Pamuk, B. (2021). *Bir kaftan incelemesi: Yavuz Sultan Selim Han'a ait çamurlu kaftan [A review of a caftan: Belongs to Yavuz Sultan Selim Han muddy caftan]*. In A. Aytaç & S. N. Coşkun (Ed.), *XV. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Çevrimiçi Sempozyumu / Sanat Etkinlikleri* (ss. 197–201).

Uğurlu, **S. S.** (2024). *Klasik Osmanlı dönemi saray yaşamında kullanılan sultan kaftanları*. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi**,** 11(108), 1067–1079.

Yılmaz, A. (2024). Fatih Sultan Mehmet'in kaftanlarının Barthes'ın göstergebilimsel yöntemiyle çözümlenmesi. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 22, 235–252.

TAY-TECH TEKNİK KUMAŞLARIN FONKSİYONEL ÜRÜN TASARIMINDAKİ ROLÜ

Kıdemli Tasarımcı Selcan Korkmaz Dursun
Taypa Tekstil
Selcan.korkmaz@tayeks.com.tr
0009-0001-6701-4920

ÖZET

Bu çalışmada, modern yaşamın dinamik gereksinimlerine uyum sağlayacak fonksiyonel giyim ürünlerinin tasarım ve geliştirilmesi amaçlanmıştır. Teknolojik giyimin Z kuşağı ve milenyum kuşağı arasında artan popülaritesi, fitness, sağlık, akıllı çalışma ve seyahat konforuna yönelik yenilikçi ürünlere olan talebi artırmıştır. Bu bağlamda, proje kapsamında geliştirilen koleksiyon, işlevsellik ve teknolojiyi bir araya getiren teknik kumaşlardan oluşmaktadır. Çalışma, günlük yaşamı kolaylaştıracak ve kullanıcı deneyimini iyileştirecek fonksiyonel özelliklere sahip kumaşları kullanarak yenilikçi tasarımlar oluşturmayı hedeflenmiştir. Kumaş içeriği olarak Polyamid, Pamuk, Elastan, Polyester ve Naylon gibi elyaflar kullanılmıştır. Bu özellikler arasında kırışmazlık, ütü gerektirmeme, su geçirmezlik, hızlı kuruma, nefes alabilirlik ve antibakteriyel yapılar gibi çeşitli performans unsurları yer almaktadır. Ayrıca, akıllı teknolojilerin entegre edildiği gizli cep detayları ve fonksiyonel çözümler gibi inovatif yaklaşımlar da koleksiyonun temel unsurlarını oluşturmaktadır. Bu ürünler sayesinde pazar talebini karşılama, yenilikçi tasarım yaklaşımlarıyla öne çıkma ve kullanıcı deneyimini iyileştirme gibi faydalar sağlanırken, kırışmazlık ve ütü gerektirmeme gibi özellikler ile çevre dostu ve sürdürülebilir bir yaklaşım da desteklenmektedir. Sonuç olarak, teknoloji ve konforu birleştiren bu fonksiyonel giyim koleksiyonu, modern tüketicinin dinamik ihtiyaçlarına yenilikçi, sürdürülebilir ve yüksek performanslı bir çözüm sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Teknik Kumaş, Fonksiyonel Giyim, Sürdürülebilirlik, Akıllı Teknoloji

FERUDUN ZAİMOĞLU VE ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKLERİN TOPLUMSAL VE DİLSEL PROBLEMLERİ

Doç. Dr. Seriyye Gündoğdu

AMEA Şarkıyat Enstitüsü

Türk filolojisi Bölüm Başkanı

seriyye@yahoo.com

ORKİD: 0000-0003-2550-0311

ÖZET

1960 yıllarından itibaren Türkiye`den Almanya`ya başlayan işçi göcü ekonomi alanında her iki ülke adına ciddi anlamda gelişmeler sebep olduğu kadar bu sürece mühüm katki sağlayan ve hadiseleri edebi metinlerle tarihe çeviren edebiyat sahasında da yeni gelişmelerle karşılaşıyoruz. Almanya`da Türk Göçmen edebiyatı ilk zamanlardan günümüze kadar önemli mesafe katetmiş ve geniş yelpazede kendini tanıtır. Konu ve biçem bakımından farklı kuşaklara ayrılan Türk-Alman yazını 90`lı yıllardan itibaren vatan hasretinden ziyade, kimlik ve dil meselelerine daha çok dikkat edilmektedir. Bu anlamda çalışmada 90 kuşağından sayılan ve Alman toplumu tarafından kabul edilen, Türk işçilerin hayatını, yaşadıkları kimlik problemine ayna tutan F.Zaimoğlu`nun hayatı ve edebi faaliyeti hakkında geniş bilgi verdikten sonra, onun Türk-Alman yazınında ortaya koyduğu yeni cereyan iki eseri, "Koppstoff" (Baş Örtüsü) ve "Kanak Sprach" (Kanakça) üzerinde kimlik ve dil sorunsalı yönünden tahlil edilmektedir. Çeviri eserde dilsel, toplumsal ve çeviribilimsel bakış açılarına, aynı zamanda Zaimoğlu'nun kendine has kullandığı dile ve yazım stiline dikkat edilmiştir. Sonrasında yapılan çeviri kültürlerarası bakış açısıyla dilsel, toplumsal ve çeviribilimsel bakış açılarıyla değerlendirilmiştir. Bu da çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: F.Zaimoğlu, Kanak Sprach, Türk-Alman yazını, Kültürlerarasılık

LATİFE TEKİN'İN SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM ROMANINDA ÇOCUK GÖZÜYLE AİLE KAVRAMI

Doç. Dr. Canan OLPAK KOÇ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı
colpak@mehmetakif.edu.tr - 0000-0003-2319-0815

Dilek Rabia ERGÜL[1]
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı
drergul@mehmetakif.edu.tr - 0009-0004-9480-2043

ÖZET

Latife Tekin, büyülü gerçekçilik etkilerini kendi özgün anlatım diliyle birleştiren, çağdaş Türk edebiyatının dikkat çeken yazarlarından biridir. Tekin'in eserlerinde düş ile gerçek, zaman ile mekân, rüya ile bilinç arasında geçirgen sınırlar yer alır. Anlatılarında sıradan olanla olağanüstü olanı harmanlayan Tekin, masalsı atmosferler kurarak modern bireyin içsel dünyasını, toplumsal değişimleri ve kadın kimliğini fantastik öğelerle birlikte işler. Özellikle *Sevgili Arsız Ölüm* romanında gerçeklik algısının dönüşümü, büyülü gerçekçilik bağlamında anlam kazanır.

Çocuk bakışı ve masal unsurları, romanda hem bireysel hem toplumsal travmaların işlenmesini kolaylaştırır hem de romanın anlatı stratejisini güçlendirir. Bu çalışmada, Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* adlı romanı, aile kavramı, çocuk bakışı ve masalsı öğeler ekseninde incelenmektedir. Roman, toplumsal değişim ve kuşak çatışmalarını masalsı bir anlatı diliyle sunarken, aile içi ilişkilerin ve çocukların algısının edebî temsiline odaklanır. Çocuk edebiyatının öncelikli amacı öğüt vermek ya da öğretmek değildir. Çocuklara yaşam ve insan gerçeğine ilişkin sanatçı duyarlılığıyla kurgulanmış ipuçlarını sunmak, ana dilinin kullanım olanaklarını sezdirmek ve onları yazılı kültürle sağlıklı ve sürekli iletişim kurabilen bireyler yapabilmek çocuk edebiyatının temel amacıdır. Bir çocuk, doğası gereği bir davranış kodunu çözmek için gerekli bilgi ve deneyime sahip değildir. Bu nedenle, eksik verilerle bu kodları çözmeye çalışırken, anlam için başka bir platform oluştururlar. İşte bu noktada duyular ve sezgiler devreye girer. Çocuk bakışıyla kurulan masalsı atmosferin aile ilişkilerini nasıl yeniden şekillendirdiği ve romanda masal ile gerçeklik arasındaki geçişlerin hangi estetik ve pedagojik işlevleri üstlendiği de ayrıca ele alınacaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır.

[1] Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Tezli Yüksek Lisans programı Öğrencisi

Anahtar Kelimeler: Latife Tekin, Sevgili Arsız Ölüm, aile, çocuk bakışı, masal, büyülü gerçekçilik.

GİRİŞ

Türk edebiyatında aile kavramı, özellikle çocuk edebiyatı ve masal temelli anlatılarda önemli bir yer tutar. Aile, çocukların dünyasını şekillendiren temel sosyal kurum olarak hem psikolojik hem de kültürel boyut taşır. Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* romanı, bu bağlamda aile ilişkilerini büyülü gerçekçilik ve masalsı bir dil ile işler.

Roman, küçük bir Anadolu köyünde geçerken, çocuk karakterlerin gözünden aileyi ve toplumsal değişimi yorumlar. Masalsı anlatım, çocuk bakışının saflığı ve doğa ile aile ilişkilerini bütünleştirir. Bu çalışmada, Latife Tekin'in aile kavramını masalsı öğelerle birleştirerek nasıl edebî bir estetik oluşturduğu incelenecek; çocuk bakışının aileyi algılamadaki rolü ve romanın pedagojik katkıları tartışılacaktır.

Romanda, kökü Orta Asya Türk inanışlarına dayanan halk kültürünün anlatı m olanaklarından yararlanılması, yapı öğesine dönüşen bir dil oluşumuna da kaynaklık eder. Sürekli kayıplara karışan babanın, 'medenî dünya'nın aygıtları- nı, akıldışı bir yaşam süren köye taşımasının yankıları, ölümün eşiğinde Azrail'le defalarca pazarlık yapan anne, kendine canlı-cansız varlıklardan oluşan bir dünya kuran kız ve ortak bir hissiyatla davranan köy halkı; romanı, gerçeklik açısından Latin Amerika edebiyatına, üçüncü dünyalılık bağıyla bağlar. (Milli Eğitim, 2008, C. 37)

Kuramsal Çerçeve

Çocuk edebiyatında aile kavramı, çocuğun toplumsal ve psikolojik gelişimini anlamak için merkezi bir öneme sahiptir. Aile, yalnızca biyolojik bir bağ değil; çocukların değerler, davranış kalıpları ve dünyayı algılama biçimlerinin şekillendiği bir sosyal kurumdur. Bu nedenle çocuk edebiyatında aile, karakterlerin davranışlarını ve hikâyenin gelişimini etkileyen temel bir unsur olarak ele alınır.

Masalsı anlatım ise çocuk edebiyatının vazgeçilmez bir özelliğidir. Masallar, çocukların dünyayı kavrama biçimlerinde yapı taşları oluşturur ve gerçekliği yorumlamalarında rehber olur. Modern çocuk ve gençlik edebiyatında masalsı öğeler, fantastik olaylardan ziyade, günlük yaşamın sıradan öğelerini büyülü bir biçimde yorumlayarak çocukların hayal gücünü besler.

Aile ve masal ilişkisi, çocuk edebiyatında sıkça görülür. Masalsı ögeler, aileyi bir çatışma, güven alanı veya oyun mekânı olarak temsil edebilir. Kolektif bilinç ve kültürel bellek açısından da aile, masalsı anlatı ile tarihsel ve toplumsal değerlerin aktarımında bir araç olarak işlev görür.

Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* romanı, büyülü gerçekçilik ve masalsı anlatım teknikleriyle aile kavramını işler. Çocuk bakışıyla sunulan olaylar, masal ile gerçeklik arasında geçirgen bir sınır oluşturur ve çocuk karakterin gözünden aile içi ilişkiler hem dramatik hem de estetik bir

biçimde algılanır. Çocuk bakışı, romanın masalsı atmosferini besler. Bu nedenle biz de romanı, aile, masal ve çocuk bakışı ekseninde incelenmeye uygun bir edebî örnek olarak bulduk.

Eser İncelemesi – Sevgili Arsız Ölüm

Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm (1983)* romanı, Anadolu köylerinde geçen toplumsal ve aile yaşamını çocuk bakışıyla masalsı bir dil aracılığıyla anlatır. Roman, hem bireysel hem de kolektif düzeyde çocukların aileyi algılama biçimlerini yansıtır.

Romanın olay örgüsü, köyden kente göç eden bir Anadolu ailesinin yaşamı üzerine kuruludur. Eserin merkezinde ailenin en küçük kızı Dirmit'in çocukluktan gençliğe, sessizlikten kendi sesini bulmaya uzanan dönüşümü yer alır. Köy, olağanüstü olayların sıradanlaştığı büyülü bir atmosfere sahiptir. Cinler, periler, gaipten gelen sesler halkın yaşamının bir parçasıdır. Ailenin geçim sıkıntısı nedeniyle köyden kente göç etmesiyle hikâyede kırılma yaşanır. Kent yaşamı, bekledikleri kurtuluşu getirmez; aile yoksulluk, yabancılaşma ve uyumsuzlukla mücadele eder. Evin çocuğu Dirmit bu yeni dünyada kendi iç sesini keşfetmeye başlar. Dirmit, ailesi ve toplumla çatışmalar yaşar. Şiir yazarak ve konuşarak kendini ifade eder, ancak bu durum çevresi tarafından yadırganır. Romanın sonunda Dirmit, ailesinden koparak kendi yoluna gitmeye karar verir. Bu gidiş, bireysel özgürlüğün sembolüdür.

''1983 yılında yayımlanmış olan Sevgili Arsız Ölüm, Latife Tekin'in ilk eseridir. Köyden kente göç etmiş beş çocuklu bir ailenin yaşamını konu alan Sevgili Arsız Ölüm, iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Aktaş ailesinin, sonradan adı Akçalı olarak değiştirilen Alacüvek köyünde, kente göç etmeden önceki yaşamları anlatılmaktadır. Eser, roman karakterleri Huvat (baba), Atiye (anne) ve çocukları Nuğber, Halit, Seyit, Dirmit ve Mahmut vasıtasıyla Anadolu köy halkının gerek İslam gerekse İslam öncesi inançları harmanlayarak oluşturduğu, gelenek, görenek ve batılla örülü dünya algısını fantastik unsurları kullanarak ilk bölümde açımlamaktadır. İkinci bölümde ise ailenin kente göçtükten sonraki yaşamları, kente uyum süreçleri, çektikleri toplumsal ve ekonomik sıkıntılar anlatılmaktadır.'' (Dumlupınar Üni. Sosyal Bilimler Dergisi.2011/S.30)

Şahıs Kadrosu:

Dirmit (Küçük Çocuk):

Romanın merkezinde Dirmit vardır. Diğer karakterler, Dirmit'in dünyasını biçimlendiren figürlerdir: Masum, hayal gücü yüksek bir çocuk olarak başladığı yolculuğunda, zamanla sorgulayan, yazan ve kendi kimliğini arayan bir genç kadına dönüşür. Dirmit, masalsı dünyadan çıkıp toplumsal gerçekliğe adım atan yeni kadın tipidir.

- Dirmit, romanın olaylarını çocukluk ve gençlik evrelerinden geçirerek okurun gözünden sunar.
- Büyüyen, gelişen ve dönüşen bir karakter olarak anlatının eksenini oluşturur.

- Onun iç dünyası, romanın anlatım diliyle bütünleşir**:** şiirsel, parçalı, hayal ile gerçek arası.

Bireyleşmeye Çalışan Genç Kız

- Dirmit, ailesinin geleneksel değerlerine ve ataerkil baskılarına karşı içsel bir direniş geliştirir.
- Kendisini bulmaya, sesini duyurmaya ve özgün bir kimlik geliştirmeye çalışır.
- Şiir yazma tutkusu, bu bireyleşme sürecinin en belirgin yansımasıdır.

Yalnız, İçine Dönük ve Hayal Gücü Güçlü

- Dirmit'in yalnızlığı, onun içsel zenginliğini besler. Çevresine uyum sağlamak yerine, kendi dünyasını yaratır.
- Dili kullanma biçimi, bazen gerçeklikten kopar; ama bu durum onu zayıf değil, **yaratıcı** bir karakter yapar.
- Gerçek dünyanın baskısından kaçmak için hayal kurar ama hayallerle sınırlı kalmaz: kendini ifade etmek için çabalar.

Kadın Olmanın Farkındalığı ve Başkaldırısı

- Ergenlik dönemine girişiyle birlikte kadın kimliği üzerindeki baskılar artar.
- Saçlarının kesilmesi, yazı yazmasının yasaklanması gibi olaylar, kadına yönelik denetimi gözler önüne serer.
- Ancak Dirmit, bu baskılara boyun eğmez; içsel dünyasında büyüyerek karşı koyar. Bu da onu direngen bir kadın karakter haline getirir.

Dil ile Direniş Kurar

- Dirmit'in dili, klasik anlatı dilinden farklıdır. Parçalı, karmaşık, şiirsel bir dildir.
- Bu dil, onun dünyayı algılama biçimini ve sisteme karşı duruşunu yansıtır.
- Yazmak, onun için sadece ifade değil, aynı zamanda bir var olma biçimidir.

Kültürel Geçişin Travmasını Yaşayan Karakter

- Roman boyunca köyden kente göç eden ailenin bir üyesi olarak Dirmit de kimlik bunalımı yaşar.
- Hem köyün geleneksel yapısına hem de kentin yabancılaştırıcı ortamına ait hissedemez**.**
- Bu aidiyetsizlik, onun bireysel mücadelesini daha da derinleştirir.

Kısaca Dirmit: çocuklukla yetişkinlik, köyle kent, gelenekle modernlik, suskunlukla ifade arasında sıkışmış bir karakterdir. Ancak bu sıkışıklık onu bastırmaz, aksine besler. Yazı, şiir ve

düşünce onun için bir direniş alanıdır. Romanın sonunda yaşadığı kırılmalara rağmen, sessiz bir güçle ayakta kalmayı başarır.

 Atiye (Anne):
Ailenin annesidir. Geleneksel yapıyı temsil eder. Cinlerle, dualarla yaşayan; çocuklarını korumaya çalışan ama aynı zamanda kaderci bir kadındır. Dirmit'in özgürleşme çabasına karşı çıkar, çünkü onu "kadınlık sınırları" içinde tutmak ister.

Geleneksel ile Doğaüstü Arasında Bir Kadın

- Atiye, hem geleneksel Anadolu kadını kimliğini taşır hem de doğaüstü güçlere sahip gibi görünen bir karakterdir.
- Muska yapar, ruh çağırır, cinlerle ve öteki alemlerle iletişime geçtiğine inanılır.
- Bu yönüyle romanın büyülü gerçekçilik unsurlarını temsil eder: Gerçek ile hayal, doğal ile doğaüstü Atiye'nin kişiliğinde iç içe geçmiştir.

Güçlü, Dirayetli, Ayakta Kalmaya Çalışan Kadın

- Roman boyunca ailesini toparlayan, kriz anlarında soğukkanlı davranan kişidir.
- Kocasının (Huvat) zayıf ve tutarsız yapısına karşın, evin asıl direği Atiye'dir.
- Göç sürecinde, yoksullukta ve kent yaşamının zorluklarında çocuklarını ayakta tutar.

Anadolu Kadınlığının Temsilcisi

- Kadınlık kimliği, anneliği ve geleneksel bilgeliğiyle tipik bir Anadolu kadını figürüdür.
- Ama bu temsil edilme hali klişe değildir; çok katmanlı ve derin bir portre çizilmiştir.
- Toplumun kadına yüklediği rollerin farkındadır ama zaman zaman bu rolleri aşar, sorgular, dönüştürür.

Mistik ve Sezgisel Güçleriyle Öne Çıkar

- Cinleri görmesi, ruhlarla konuşması, fal bakması gibi "mistik" yetenekleri vardır.
- Romanın gerçeklikten saptığı bölümlerde genellikle Atiye merkezde olur.
- Bu yönüyle büyülü gerçekçiliğin taşıyıcısıdır diyebiliriz.

Kültürel Belleğin Temsilcisi

- Köyden kente göç eden bir ailede, kültürel sürekliliği sağlayan kişidir.
- Geleneksel yaşam bilgisi, doğayla uyum, halk inançları onunla yaşar.
- Kent yaşamının yabancılaştırıcı etkilerine karşı **direnen kültürel bilinç**tir.

Toplumsal Cinsiyet Rolleriyle Kurduğu İlişki

- Dışarıdan bakıldığında "geleneksel kadın" rolünü taşıyor gibi görünse de, aslında bu rolü yeniden şekillendirir.
- Erkek egemen yapıya boyun eğmiş biri değil; aksine o yapıyı yönetebilecek kadar güçlüdür.
- Çocukları üzerindeki etkisi babadan çok daha baskındır.

Kısaca Anne Atiye, hem Anadolu'nun geleneksel kadınıdır hem de olağanüstü olaylarla içli dışlı, sezgisel, mistik bir kişiliktir. Büyülü gerçekçiliğin somut karşılığı gibidir. Ailesinin hem koruyucusu hem de rehberidir**.** Toplumun dayattığı kadın kimliğini bir yandan taşır, bir yandan da dönüştürür.

 Huvat (Baba):
Köyde ve kentte ailesini geçindirmeye çalışan, zamanla çaresizliğe kapılan bir babadır. Batıl inançlarla yoğrulmuş dünyasında kaybolur. Ataerkil düzenin temsilcisidir.

Hayalperest ve Gerçeklikten Kopuk

- Baba Huvat, hayal gücü geniş ve gerçeklerden kopuk bir karakterdir.
- Sık sık gerçeklikten uzak hayaller kurar, örneğin büyük işler başaracağını, zengin olacağını düşünür.
- Ailesini kırsaldan kente götürme hayaliyle doludur ama bu hayal pratiğe döküldüğünde zorluklara karşı hazırlıksızdır.

İstikrarsız ve Kararsız

- Hayatındaki kararlarında tutarsızdır; sürekli yeni işlere atılır ama hiçbirinde istikrar gösteremez.
- Sürekli bir "tutunamama" hâli vardır.
- Bu yönüyle kente uyum sağlayamayan köylü profilinin tipik bir örneğidir.

Baba Otoritesini Kuramayan, Zayıf Figür

- Ailesi üzerinde güçlü bir otoritesi yoktur.
- Geleneksel anlamda "baba" figüründen farklıdır; çocukları üzerinde etkili olamaz, çoğu zaman karısı tarafından yönlendirilir.
- Evin reisi gibi görünse de pasif bir karakterdir.

Kendini Aldatmaya Eğilimli

- Kendi başarısızlıklarını görmezden gelir ve hep dışsal nedenlere bağlar.
- Hayatındaki olumsuzluklardan genellikle sistemi veya çevresini sorumlu tutar.
- Bu durum onu trajikomik bir karaktere dönüştürür.

Köy-Kent Arasında Sıkışmışlık

- Huvat, köyden kente göç eden bir aile reisidir.
- Ne köy değerlerinden tamamen kopabilir ne de kent yaşamına uyum sağlayabilir.
- Bu yönüyle romanın ana temasına (göç, kimlik bunalımı, modernleşme sancısı) hizmet eder.

Kısaca Baba (Huvat); hayalperest, kararsız, otorite kuramayan, kente uyum sağlayamayan ve gerçeklikten kopuk bir karakterdir. Aynı zamanda Türkiye'deki sosyal değişimin birey üzerindeki etkisini gösteren sembolik bir figür olarak da değerlendirilir

 Dirmit'in kardeşleri:
Roman boyunca aile içi ilişkileri ve toplumsal değerleri görünür kılar. Özellikle ağabeyleri, Dirmit'in özgürlük arayışına engel olan otorite figürleridir.

Halit (abi): Ailenin en büyük çocuğudur.

- Kent yaşamına uyum sağlamak için çabalar, **"adam olma"** baskısı altındadır.
- Toplumsal normlara uymaya çalışır ama içsel bir çatışma yaşar.
- Baba Huvat gibi **dışa bağımlı**, sistem içinde silik bir figür olur.

Seyit (Kardeş)

- Sessiz, silik, geri planda kalan bir karakterdir.
- Ailenin içinde fazla ön plana çıkmaz; uyum sağlayan, soru sormayan biridir.
- Toplumsal yapıya "karışmadan var olmaya çalışan" gençleri temsil eder.
- Pasif bir izleyici gibidir, olaylara tepki vermez.

Mahmut (Kardeş)

- Daha uçarı ve rahat bir karakterdir.
- Kent yaşamına fiziksel ve davranışsal olarak daha kolay uyum sağlar**.**
- Ancak bu uyum yüzeyseldir; köksüz ve geçicidir.
- Tüketim kültürüne kapılma eğilimiyle temsil edilir.

Nuğber (Kız Kardeş)

- Dirmit'ten sonra gelen kız kardeştir.
- Çocukluk ve saflık temsilidir.
- Henüz toplum baskısıyla tam yüzleşmemiştir.
- Roman boyunca daha çok masumiyet ve gelecek umudu olarak görülür.

1. Halit ile Dirmit'in İlişkisi

- Aralarında ağabey–kardeş ilişkisinden çok bir tür otorite–birey çatışması vardır.
- Halit, zamanla baba gibi davranmaya başlar; otoriteyi temsil eder.
- Dirmit'in yazmasına, şiirle uğraşmasına karşı çıkar.
- Bu nedenle Dirmit için Halit, sadece bir abi değil, baskı unsurudur.
- Dirmit ise Halit'in dayattığı "uyumlu birey" modelini reddeder.

2. Seyit ile Dirmit'in İlişkisi

- Seyit genellikle arka planda kaldığı için, Dirmit'le ilişkileri çok belirgin değildir.
- Ne destek olur ne de karşı çıkar.
- Bu ilişki, toplumda olup bitene seyirci kalan bireyleri simgeler.

3. Mahmut ile Dirmit'in İlişkisi

- Metin, eğlenceli ve daha dışadönük bir karakterdir ama Dirmit'in iç dünyasına yabancıdır.
- Dirmit için Mahmut**,** anlaşılmayan ve yüzeysel bir kardeştir**.**
- Aralarında çatışma pek yoktur, ama duygusal bir yakınlık da gelişmez.
- İki farklı hayal ve kişilik dünyasının temsilcileridir.

4. Nuğber ile Dirmit'in İlişkisi

- Dirmit**,** ailenin baskılarını Nuğber'den uzak tutmaya çalışır.
- Aralarında sessiz ama duygusal bir bağ vardır.

Zekiye (Evin gelinin- Halit'in Eşi)

Zekiye, köy kültürünün yerleşik değerleri içinde **"**gelin" konumuyla var olur. Ancak bu konum, ona gerçek bir aidiyet ya da güç kazandırmaz. Zekiye'nin konuşma tarzı, davranışları ve çevresiyle ilişkisi hep bu bastırılmışlığın izlerini taşır. O, geleneksel aile yapısında itaatkâr, suskun, gözlemci bir karakterdir.

Dirmit'in Anne ile İlişkisi

- Dirmit, anne Atiye'yi sever ama aynı zamanda onun geleneksel yapısıyla da çatışır.
- Atiye, Dirmit'in farklılığını hisseder ama onu tam anlayamaz.
- Aralarında hem gizli bir destek**,** hem de kadınlık rolleri üzerinden bir gerilim vardır.
- Annesinin sezgisel gücüne hayranlık duyar, ama onun kaderci tavrını kabul etmez.

Dirmit büyüdükçe annesiyle arasında görünmez bir duvar örülür. Atiye, Dirmit'in şiirlerini, rüzgârla konuşmalarını anlamaz; ona "sus" der, "kadın dediğin böyle olmaz" der. Bu, aslında bir nesiller çatışması değil, dünya algısının çatışmasıdır. Dirmit'in gözünde annesi, artık kendini susturmuş bir kadındır. Oysa Dirmit, masallarda olduğu gibi "sözle var olmayı" ister.

Dirmit, annesinin sessizliğini bir tür "yenilgi" olarak görür. Bu yüzden, annesinin sustuğu yerden kendisi konuşmaya başlar.

- Atiye, kaderine razı olmuş, "sözsüz" bir kadındır.
- Dirmit ise diliyle, hayaliyle dünyaya karşı durur.

Dirmit'in Baba ile İlişkisi

- Dirmit, babasıyla **mesafeli ve çatışmalı** bir ilişki yaşar.
- Huvat, Dirmit'in bireyleşme çabalarını anlamaz, onu "asi" bulur.
- Dirmit için Huvat, başarısız hayallerin ve kırık otoritenin sembolüdür.
- Özellikle Dirmit'in **şiir yazmasına karşı çıkması**, bu ilişkinin kırılma noktasıdır.

Kısacası Dirmit'in aile içindeki konumu, hem **çatışmalarla** hem de **yalnızlıkla** örülüdür. Kardeşleriyle **duygusal bağ kurmakta zorlanır**, ebeveynleriyle ise **hem aitlik hem karşı çıkış** yaşar. Bu yalnızlık, onun yazıya ve içsel dünyaya yönelmesini sağlar.

Zaman

Romanın zamanı **belirsizdir.** Olaylar belirli bir tarihsel döneme bağlanmaz; ancak anlatılan göç süreci, Türkiye'de 1950'lerden itibaren yaşanan **köyden kente göç dalgasına** karşılık gelir. Zaman çizgisel değildir; **rüya, anı, söylence ve gerçek** iç içe geçmiştir. Bu da romanın büyülü gerçekçi yapısını güçlendirir.

Mekân

Eserde iki ana mekân vardır:

- Köy (Alacüvek-Akçalı): Doğaüstü olayların yaşandığı, halk inançlarıyla örülü geleneksel dünya.
- Kent: Modernleşmenin, yoksulluğun ve yabancılaşmanın merkezi.

Köyden kente geçiş, romanın temel kırılma noktasını oluşturur. Bu değişim, sadece fiziksel değil, **kültürel ve psikolojik bir dönüşüm**ü de temsil eder. Mekânlar arasındaki geçiş, sadece fiziksel değil; aynı zamanda **kültürel ve ruhsal bir dönüşümü** de ifade eder.

Anlatıcı ve Bakış Açısı

Romanın anlatıcısı üçüncü tekil şahıs gibi görünse de, anlatı boyunca kolektif bir köy sesi**,** hatta halk anlatıcısına benzeyen bir dil duyulur. Ancak anlatıcı, kimi zaman Dirmit'in iç dünyasına girer, onun duygularını ve düşüncelerini içsel odaklı anlatım, iç monologlarla verir. Bu, anlatının hem nesnel hem de öznel katmanlar taşımasını sağlar. Yer yer halk anlatısı tonunda, "*Bir varmış bir yokmuş* gibi başlamasa da, her cümlesinde masal tınısı vardır. Bu da romanın masalsı atmosferini güçlendirir. Dirmit'in iç dünyasına girildiğinde ise belirginleşir; anlatıcı,

Dirmit'in duyuşlarını, sezgilerini ve düşlerini de aktarır. Bu yüzden roman, çok katmanlı bir anlatıcı yapısına sahiptir: hem dışarıdan gözlemleyen hem de içeriden hisseden bir ses.

Dil ve Üslup

Latife Tekin'in dili romanın en dikkat çekici yanıdır. *Bu romanı yazarken erken yaşlarda kaybettiği annesinin iç sesiyle yazdığını belirten Tekin, Annesinin konuşmasının tavrının Dede Korkut anlatılarında kullanılan dile olan yapısal yakınlığından çok etkilendiğini belirtir. (Turgut Canan (Tekin, Latife Tekin ile Latife 4-6))*

- Masalsı anlatım: Halk dili, söylenceler, deyimler, dualar, beddualar, halk şiiri kalıpları kullanılmıştır.
- Şiirsellik: Cümleler yer yer şiir ritminde akar.
- Sözlü kültür etkisi: Roman, yazılı edebiyatla sözlü halk anlatısı arasında bir köprü kurar.
- Büyülü gerçekçilik: Olağanüstü olaylar sade bir dille anlatılır; sanki doğalmış gibi sunulur.

Yapısal Değerlendirme

Roman, klasik roman yapısının sınırlarını bilinçli biçimde aşar. **Kronolojik anlatım yerine döngüsel zaman** kullanır. **Kişisel hikâye** (Dirmit'in) ile **toplumsal hikâye** (köyden kente göç) iç içedir. **Masal, efsane, söylence, halk dili** gibi unsurlar modern roman yapısına eklemlenmiştir. Bu yönüyle *Sevgili Arsız Ölüm*, **postmodern ve büyülü gerçekçi bir halk anlatısı** olarak Türk romanında özgün bir yapı sunar.

ROMANDA AİLENİN ÇOCUĞA BAKIŞI

Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* romanında ailenin çocuğa yani Dirmit'e bakışı, romanın temel gerilimlerinden biridir. Bu bakış, yalnızca bir anne-baba tutumu değildir; aynı zamanda toplumun hayal kuran, düş gören, "farklı" olana karşı tavrını da temsil eder. Roman boyunca aile, Dirmit'i anlamaya çalışmaz; onu kendilerine benzetmeye, "normalleştirmeye**"** çalışır. Ama Dirmit, masalın çocuğu gibi, onların dünyasına sığmaz.

Köy Dönemi: Merak, Korku ve "Tuhaflık"

Köyde Dirmit, diğer çocuklardan farklıdır. Sessizce doğayla konuşur, rüzgârla sırdaş olur, ölüleri hisseder. Ailesi ve çevresi onun bu yönünü bir **"**tuhaflık" hatta "cin musallatlığı" olarak görür.

- Atiye (anne) Dirmit'in halini hem sever hem korkar: "Kızımda bir hal var" der, ama bunu "Allah'tan gelen bir işaret" gibi yorumlar.

- Huvat (baba) ve kardeşler, onun bu hâllerini ayıp, tehlikeli, kontrol edilmesi gereken şeyler olarak görür.
- Aile, Dirmit'in duyarlılığını büyü ya da delilik arasında bir yere yerleştirir.

Romanda köydeki aile bakışı, halk inanışlarıyla örülüdür. Çocuk farklıysa, ya kutsaldır ya da lanetlidir — ama hiçbir zaman "sadece farklı" değildir. Bu nedenle aile, Dirmit'in iç dünyasına değil, davranışına odaklanır. Onun "masal çocuğu" gibi hayal kurmasını tehlikeli bir sapma olarak görür.

Kent Dönemi: Disiplin, Utanç ve Sessizleştirme

Kente göç ettiklerinde ailenin çocuğa bakışı daha katı ve baskıcı bir hâl alır. Yeni yaşam koşullarında, "garip" bir çocuk utanç kaynağına dönüşür.

- Atiye, kızının şiir yazmasından, rüzgârla konuşmasından utanır.
- Huvat onun davranışlarını "terbiye eksikliği" olarak değerlendirir.
- Erkek kardeşleri, Dirmit'in sesini bastırmak için onu döver, susturur, evden dışlar.

Ailenin bakışı bu aşamada tamamen toplumsal normların gölgesindedir**.** Dirmit'in iç dünyasına yer yoktur; ondan **"**uslu bir kız, sessiz bir kadın**"** olması beklenir. Bu dönemde aile, masaldaki "büyüyü bozan güç" haline gelir. Dirmit'in düş gücüyle evin gerçekliği arasında bir savaş başlar.
Bizce Latife Tekin, bu süreçte çocuğun farklılığını toplumun normatif değerleriyle karşı karşıya getirir. Aile, kendi içinde bir mikro-toplumdur: bastırır, susturur, şekillendirir.

Aile Çocuğu Anlayamaz

Roman ilerledikçe aile ve Dirmit arasındaki mesafe büyür. Aile, onu kendi hikâyesine sığdırmaya çalışır; Dirmit ise kendi hikâyesini yazmak ister.

- Aile için Dirmit, "sorunlu" bir çocuktur; onlar düzene, itaat ve kader anlayışına inanır.
- Dirmit için aile, "masalın bittiği yer"dir; çünkü orada dil, hayal ve şiir susmuştur.
- Ailenin gözüyle Dirmit, "delirmiştir"; Dirmit'in gözüyle aile, "büyüsünü yitirmiştir."

Bu noktada Latife Tekin, çocuğa yönelen aile bakışını toplumsal düzlemde eleştirir: "Farklı olanı ya cinli sayan ya da susturan kültürün" eleştirisidir bu. Aile çocuğu korumaz; onu ehlileştirmeye çalışır. Ama masallarda olduğu gibi, kahraman ehlileşmez: Dirmit evden kaçar, yani kendi masalına çıkar. Aşağıda Dirmit'in kendi masalından örneklere yer verdik.

Dirmit annesinin zebaniler karşısında diklendiğini, bir öfkeyle açıp onlara içini gösterdiğini, annesinin öldüğü günün akşamı küçük kara nokta oynarken öğrendi. Annesinin boyun eğmemesine sevindi. Sevincini yenemedi. Annesinin öte dünyanın altını üstüne getirdiğini evdekilere söyledi. Söyler söylemez Dirmit2e küçük kara nokta oynamak yasaklandı. Huvat onun annesinin ardından aklını kaçıracağında dair bir yeminle parmağını ıslatıp duvara çaldı.

Dirmit dişlerini sıkıp hırsla duvardaki ıslaklığa baktı. Baktığı yerde kıpkırmızı bir karanfil açtı. Dirmit bir şüpheyle gözlerini kırptı yavaşça yerinden kalktı. Kırmızı karanfili duvardan alıp göğsüne taktı. (s.247)

Bu alıntıdan da anlaşılabileceği gibi Dirmit dünyanın ampirik gerçekliğini değiştirecek iki yetenek daha kazanmıştır. Ölüler dünyasını görebilmektedir ve baktığı yerdeki bir lekeyi karanfile dönüştürecek kadar bir ruhsal güç kazanmıştır. (Turgut Canan)

Çizelge 1. Sembolik Düzeyde Ailenin Çocuğa Bakışı

Evre	Ailenin Dirmit'e Bakışı
Köy dönemi	"Tuhaf, cinli, anlaşılmaz" çocuk
Kent dönemi	"Uslu olmalı, sessiz olmalı" çocuğa dönüştürme çabası

Ailenin çocuğa bakışı, romanın büyülü gerçekçilik katmanında şu anlama gelir: Masalın içindeki büyüyü göremeyen yetişkinlerin, o büyüyü taşıyan çocuğu tehdit olarak görmesi. Dirmit, ailesinin gözünde:

- "Anlaşılmaz" bir ses,
- "Tehlikeli" bir düş,
- "Toplum dışı" bir varlık olur.

Ama tam da bu bakış, Dirmit'in dönüşümünü mümkün kılar. Ailenin onu bastırması, Dirmit'in kendi sesine tutunmasına yol açar. Bu yüzden roman boyunca aile-çocuk ilişkisi, büyünün ölümü ile yeniden doğuşu arasındaki çatışmayı taşır.

Atilla Birkiye önemli bir roman: Sevgili Arsız Ölüm adlı yazısında Dirmit'i, Dirmit yapanın ne olduğu sorusunu boşlukta, yazar bunu çok yüzeysel yanıtlıyor der. Ona göre niçin ailedeki diğer bireyler değil de Dirmit farklı olmuştur sorusunun yanıtı rastlantıya bağlanabilir. Yazar böyle derken zorunlulukla rastlantı arasındaki diyalektik ilişkiye gönderme yapar. Latife Tekin büyülü gerçekçi bir karakter yaratarak büyülü gerçekliğin temel ilkelerine sadık kalmıştır. (Turgut Canan)

ROMANDA ÇOCUK KARAKTERİN GÖZÜNDEN AİLE

Romanın çocuk karakteri Dirmit, çocuk yaşta ailesinin içindeki çatışmaları, yoksulluğu, şiddeti ve sevgiyi aynı anda hisseder. O, yetişkinlerin dünyasını anlamaya çalışan bir çocuk gibi değil; masalsı bir sezgiyle bu dünyanın tuhaflıklarını "duyumsar." Aile onun gözünde bazen korkutucu, bazen koruyucu, bazen de anlaşılmaz bir bütündür.

Dirmit, özellikle annesi Atiye ile babası Huvat arasındaki ilişkide sevgiyle öfke arasındaki o karmaşık bağı sezgisel olarak kavrar. Ancak bu bağı akılla değil, çocuk duyarlılığıyla çözümler:

Ona göre annesinin suskunluğu büyülü, babasının öfkesi ise dünyanın düzenidir. Bu yüzden Dirmit'in aile algısını, tıpkı bir masal çocuğunun "evini hem yuva hem de tutsaklık yeri" olarak görmesine benzetebiliriz.

Aileyi Gerçek ile Hayal Arasında Görmek

Latife Tekin'in dili büyülü gerçekçidir; bu yüzden Dirmit'in bakışı da gerçeği "masallaştırarak" yorumlar. Dirmit, ailesinin yoksulluğunu ya da kavgasını çıplak bir acı olarak değil, doğanın ve ruhların konuştuğu bir dünyanın parçası olarak görür.
Evin içindeki çatışmaları, köyün gizemli havası ve anlatılan söylencelerle birleştirir. Bu bakış açısı, onun ailesini "kötü" ya da "iyi" diye değil, büyülü ve karmaşık bir yapı olarak algılamasına neden olur. Bu da masallardaki çocuk kahramanların dünyaya bakışı gibidir:

Aileden Kopuş ve Kimlik Arayışı

Roman boyunca Dirmit'in aileye bakışı değişir: Başta annesinin koruyuculuğuna sığınan küçük bir kızken, zamanla aileden uzaklaşıp kendi kimliğini arayan bir bireye dönüşür. Dirmit için aile hem bir başlangıç hem de aşılması gereken bir sınırdır. Yani aile, hem köken hem de kısıttır. Dirmit'in büyümesi, aslında ailesinin sınırlarını aşabilmesiyle mümkündür. Masallarda kahraman genellikle yoksul, sıradan, sessiz bir evde yaşar. Bu ev, hem koruyucu hem kısıtlayıcı bir mekândır. Kahraman evden çıkmadan önce hep "bir yasak" ya da "baskı" ile karşılaşır. Dirmit için bu yasak dil üzerindedir:

- Şiir yazması yasaktır,
- Rüzgârla konuşması yasaktır,
- Kendi düşlerini dile getirmesi yasaktır.

Aile, bu yasaklarla Dirmit'in masalsı potansiyelini bastırır. Ama her masalda olduğu gibi, baskı kahramanı harekete geçirir. "Ev" burada sadece fiziksel bir yer değil, toplumun ve geleneklerin sınırlarını temsil eder. Dirmit'in evden çıkışı bu sınırların kırılmasıdır.

Masallarda kahraman genellikle "yasak" çiğnediği için cezalandırılır ama bu ceza onu dönüştürür. Dirmit de susturulur, dövülür, dışlanır. Ancak susturulmak, onun iç sesini güçlendirir. Aile, Dirmit'i "delirmiş" olarak görürken, o aslında kendi masalının içine konuşur.

Yani:

- Dış dünya sesini kısar,
- İç dünyasında sesi yankılanır.

Bu süreçte Dirmit'in dili şiire, masala, hatta büyüye dönüşür. Susturulma, masaldaki büyünün ters yüz edilmesi gibidir: Aile onu sessizliğe mahkûm etmek ister, ama Dirmit sessizlikte kendi masalını duyar.

Masallarda "evden çıkış" motifi bir eşik aşımıdır. Kahraman, tanıdık dünyadan çıkar, bilinmeyen bir dünyaya adım atar. Dirmit'in evi terk etmesi, bu klasik motifi birebir taşır.

- Aile onu anlamadığı için değil, anlamayı reddettiği için Dirmit gider.
- Kaçışı bir "kaçış" değil, kendi masalını kurma eylemidir.
- Masallarda kahraman evden çıktığında genellikle bir "yardımcı" ya da "büyülü nesne" bulur; Dirmit için bu sözdür, şiirdir, dildir.

Dirmit'in Aileye Bakışı Bir Masalın Dönüşüm Noktasıdır

Dirmit için aile, "dünyanın merkezi"dir; her şeyin anlamı oradan doğar. Henüz sorgulamaz; sadece büyünün içinde yaşar. Dirmit'in aileyi algılayışı, sadece bir çocuk anlatıcının naifliği değildir; aynı zamanda kadının kendini tanıma sürecinin ilk basamağıdır. O, ailesini anlamaya çalışırken aslında kendini anlatmanın yollarını bulur: Konuşamayınca yazar, yazamayınca hayal eder. Masalda "evden çıkmak" nasıl bir dönüşümün simgesiyse, Dirmit'in ailesinden uzaklaşması da aynı anlamı taşır: Çocuk Dirmit, masal kahramanı gibi, ailesini geride bırakarak kendi diline ve kimliğine ulaşır.

Kente göç ettiklerinde Dirmit'in aileye bakışı değişmeye başlar. Yoksulluk, şehir yaşamının sertliği ve aile içindeki baskılar, masaldaki uyumu bozar. Dirmit bu aşamada aileyi büyünün tükendiği bir dünya olarak görmeye başlar. Masallarda kahramanın evden çıkması nasıl bir zorunluluksa, Dirmit için de aile artık daralmış bir çember hâline gelir. Aile, Dirmit'in gözünde artık "anlamın kaynağı" değil, "sözün susturulduğu yer"dir. Dirmit masalın dışına itilmiştir, ama o hâlâ masalı içinde taşır.

Roman ilerledikçe Dirmit, ailesine hem sevgiyle hem kırgınlıkla bakar. Bir yandan onları anlamaya çalışır, bir yandan da onların diline sığmadığını fark eder.

Çocuk karakterler, aile içi ilişkileri gözlemleyerek hem empati kurar hem de kendi kimlik gelişimlerini şekillendirir. Masalsı anlatım sayesinde, çatışmalar veya toplumsal zorluklar, çocuk için daha anlaşılır ve sindirilebilir bir biçime dönüşür. Böylece çocuk okur, aileyi yalnızca biyolojik bir bağ olarak değil, güven, aidiyet ve değerler sistemi olarak da algılar. Örneğin, köydeki günlük yaşam, çocuk için adeta büyülü bir oyun alanı hâline gelir. Bu durum, masal ile gerçeklik arasındaki sınırların geçirgenliğini gösterir.

O gün dam uçuran rüzgâr Dirmit'i önüne kattı. Savmanı'da taylarla yarıştırdı. Üç olukta tazılarla dalaştırdı. Bir halı dokuyan kızların yanına, bir gölde yatan camızların sırtına attı. Dirmit'in üzümünü elinden, un kavurmasını cebinden aldı. Saçlarını dağıttı, ağzını burnunu kanattı.

-Dam uçuran rüzgâr karnım acıktı.

-Toprak ye.

-Anneme dersin.

-Demem. (Can, 2025,s.31)

Aile Kavramının İşlevi

Aile, romanda hem güvenlik hem de çatışma mekânı olarak karşımıza çıkar. Çocuk karakterler, aile bireyleri arasındaki ilişkileri gözlemler, anlamaya çalışır ve bu ilişkiler üzerinden kendi kimlik algılarını şekillendirir. Eserde anne-baba figürleri, kuşaklar arası farklılıklar ve toplumsal değerler, çocuk bakışıyla aktarılır ve okuyucuda empati kurma imkânı yaratır. Ne tamamen kötü, ne tamamen iyi, ama "büyüsünü yitirmiş bir dünya"dır.

Atiye bir kış Dirmit'i dışarı salmadı. Dirmit ''köpek karı yağdı anne, kar dişlendi kız, saçaklar buzlandı ne olur gönder az,'' diye günlerce yalvardı. O yalvardıkça tandır odasından ambar odasına, ambar odasından sekiye, sekiyeden tahtalıya dolandı. Dirmit bir yanda ağladıysa o bir yanda ağladı. (Can, 2025s.32)

Atiye Nuğber'i, Mahmut'u ve Dirmit'i korkmamaları için tembihledi. Tam üç gün çığlıkların ardı arkası kesilmedi. (Can, 2025,s.43)

...Atiye dışında hiç kimse kızını okula göndermedi. Atiye, öğretmenin köye girdiğini duyra duymaz dikiş makinesinin başına oturdu. Dirmit'e bir solukta önlük dikip çıkardı. Ertesi gün de Dirmit'in saçlarını örüp başına beyaz bir kurdele bağladı. Koltuğunun altına tezeği tutuşturduğu gibi elinden tutup okula gönderdi. (Can, 2025,s.50)

Toplumsal ve Kültürel Bağlam

Roman, aileyi ve çocukluk deneyimini yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal ve kültürel bağlamda da ele alır. Çocuğun gözünden kuşaklar arası çatışmalar, göç, köy yaşamı ve toplumsal değerler masalsı bir üslupla aktarılır. Böylece eser, aile kavramını hem bireysel hem de toplumsal bir yapı olarak ele alır.

Dirmit her sabah elinde bir tezekle okulun kapısından içeri girdi..... (Can, 2025,s.51)

Dirmit o bahar geceleri yine tulumbanın başına indi.

SONUÇ

Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* romanı, Türk edebiyatında çocuk bakışıyla aile olgusunu masalsı bir dille işleyen özgün bir örnek olarak karşımıza çıkar. Roman, büyülü gerçekçilik estetiğiyle aile kurumunu hem bireysel hem toplumsal düzeyde sorgular. Çocuk karakter Dirmit'in gözünden anlatılan olaylar, okuyucuya hem bir büyüme hikâyesi hem de geleneksel aile yapısının sınırları içinde şekillenen bir kimlik arayışını sunar. Dirmit'in ailesine bakışı, masalsı bir duyarlılıkla örülmüştür: O, ailesini hem sevgi hem korku, hem aidiyet hem yabancılaşma duyguları içinde algılar. Aile, onun için hem bir başlangıç hem de aşılması gereken bir sınırdır. Bu bakış, çocukların dünyayı anlamlandırma biçimlerinde masalın ne kadar güçlü bir araç olduğunu gösterir. Dirmit'in aileye bakışı, hem şefkat hem uzaklıktır; Onları sever ama onların dünyasında nefes alamaz.

Roman, aileyi sadece biyolojik bir yapı değil; toplumsal değerlerin, inançların ve kültürel belleğin aktarıldığı bir alan olarak ele alır. Aile bireylerinin çocuk üzerindeki baskısı, otorite-özgürlük çatışması ve kuşak farkı, büyülü gerçekçi atmosfer içinde yeniden yorumlanır. Büyülü gerçekçilik, Dirmit'in yaşadığı psikolojik gerçekliği "masalsı" bir perdeyle örter, böylece onun acısı romantize edilir. Bu yönüyle eserde çocuğun sesinin duyulmadığı yerler de vardır. Roman modernleşme sürecinde kadın ve çocuk kimliğinin dönüşümünü masal estetiği aracılığıyla görünür kılar. Ayrıca Latife Tekin'in dili, masalsı üslubuyla çocuk bakışını derinleştirirken, aynı zamanda pedagojik bir işlev de üstlenir: Çocuğun düş gücüyle dünyayı anlamlandırma biçimi, yetişkin okurda empati ve farkındalık duygusu yaratır.

Sonuç olarak, roman çocuk karakterin gözünden aileyi yeniden tanımlar: Aile, Dirmit için hem sevgiyi hem suskunluğu, hem kökleri hem de özgürleşmeyi temsil eder. Dirmit'in masalsı dünyasında aile, büyüsünü yitirmiş bir gerçeklikten, yeniden anlam üreten bir dönüşüm alanına evrilir. Bu yönüyle *Sevgili Arsız Ölüm*, çocuk edebiyatında aile kavramını derinlemesine tartışmaya açan, masalın dönüştürücü gücünü çağdaş edebiyata taşıyan bir metin olarak değerlendirilebilir

KAYNAKÇA

1. Tekin, L. Sevgili Arsız Ölüm, Can Yayınları, İstanbul, 2025.

2. Emir, D., & Diler, H. E. (2015). BÜYÜLÜ GERÇEKÇİLİK: LATİFE TEKİN'İN SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM VE ANGELA CARTER'IN BÜYÜLÜ OYUNCAKÇI DÜKKÂNI İSİMLİ ESERLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (30), 51-62.

3. Uğurlu, S. (2008). SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜMROMANINDA GERÇEKLİK, GELENEK VE YENİLİK, Milli Eğitim Eğitim Bilimleri Dergisi C.37, S.178, s. 166-176

4. Propp, Vladimir, *Masalın Biçimbilimi*, Kent Basımevi/Bilim Felsefe Sanat Yayınları, İstanbul, 1985.

5. Turgut, C. Ö., "Latife Tekin'in Yapıtlarında Büyülü Gerçekçilik." Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.

TÜRK ŞİİRİNDE MASALIN PROPP'UN MASAL TEORİSİNE GÖRE YENİDEN YORUMLANIŞI: SEZAİ KARAKOÇ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Canan OLPAK KOÇ

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı

colpak@mehmetakif.edu.tr - 0000-0003-2319-0815

Dilek Rabia ERGÜL[1]

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı

drergul@mehmetakif.edu.tr - 0009-0004-9480-2043

ÖZET

Türk edebiyatında masal, yüzyıllar boyunca sözlü kültürün taşıyıcı unsurlarından biri olmuş; toplumsal değerlerin, inançların ve hayal gücünün nesilden nesile aktarılmasını sağlamıştır. Özellikle çocuklarda kişisel gelişim açısından önemli bir misyonu barındıran masallar, dil gelişiminden kültürel bakış açısının gelecek kuşaklara aktarılmasına kadar birçok önemli işlevi barındırmaktadır. Sezai Karakoç şiirlerini modern şiirin diliyle yazmıştır. Modern sanattaki soyutlamanın İslam anlayışına uygun olduğu düşüncesindedir ve şiirlerini bu yönde geliştirmiştir. Sezai Karakoç'un "Masal" şiiri, çocukluk belleğinden, bilinçaltından beslenen imgeleriyle masalın yeniden kurulmuş hâlini yansıtır. Şiirde masalsı anlatının özellikleri olağanüstülük, dönüşüm, sembolik mekânlar ve kahramanlar modern şiirin yoğun, çok katmanlı diline taşınmıştır Böylece Sezai Karakoç'un "Masal" adlı şiiri, Türk şiirinde masal estetiğinin yeniden yorumlanışını göstermesi bakımından ele alınacaktır.

Sezai Karakoç'un "Masal" adlı şiiri, Doğu-Batı çatışması ekseninde alegorik bir anlatıya sahiptir. Şiir, Doğulu bir babanın yedi oğlunun Batı'ya yolculuğu üzerinden medeniyet, kimlik ve inanç temalarını işler. Bu çalışmada şiir, Vladimir Propp'un masallar için belirlediği işlevsel çözümleme yöntemiyle incelenecektir. Propp'un belirttiği kahraman işlevleri, Karakoç'un metninde sembolik biçimde yeniden üretilmiştir. Sonuç olarak, Karakoç'un "Masal" şiiri, Türk şiirinde masalın modern bağlamda nasıl yeniden yorumlanabileceğini gösteren önemli bir örnektir. Biz de düz yazı formuna çevrilen Masal" adlı şiiri Propp yöntemine göre inceleyerek masalın fonksiyonlarını tespit edip temel yapısını ortaya çıkarmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler : Masal, Sezai Karakoç, Propp, Masalın Biçimbilimi, Modern Şiirde Masal.

[1] Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Tezli Yüksek Lisans programı Öğrencisi

1. GİRİŞ

Türk edebiyatında masal, hem sözlü kültürün en önemli taşıyıcılarından biri hem de kolektif bilinçaltının estetik bir yansımasıdır. Anlatı geleneğinin bu kadim türü, yalnızca halk arasında eğlence ve eğitim aracı olmakla kalmamış, aynı zamanda bireyin dünyayı anlamlandırma biçimlerinden biri olmuştur. Modern döneme gelindiğinde ise masal, yalnızca folklorik bir tür değil, edebî üretim için yeniden yorumlanan bir kaynak hâline gelmiştir. Bu bildiride, Sezai Karakoç'un "Masal" adlı şiiri, Türk şiirinde masal estetiğinin modern şiir anlayışı içinde nasıl yeniden inşa edildiğini göstermek üzere ele alınacaktır. Çalışmada masalın temel özellikleri, Karakoç'un poetik dünyası ve İkinci Yeni bağlamı göz önünde bulundurulacak; masalsı dilin metafizik arayışlarla nasıl birleştiği tartışılacaktır.

Sezai Karakoç, Türk şiirinde modern ve metafizik duyarlılığı birleştiren özgün bir şairdir. 1969 tarihli "Masal" adlı şiiri, Doğu-Batı çatışması ekseninde insana, kimliğe ve kültüre dair derin bir sorgulama içerir. Şiirde Doğulu bir babanın yedi oğlunu Batı'ya göndermesi, masal formunda anlatılan bir kimlik serüveni olarak karşımıza çıkar. Her oğul, Doğu insanının Batı karşısındaki farklı tavırlarını sembolize eder.

Karakoç"un düşünce dünyası İslam dini ile temellendirilmiş varlık/hakikat anlayışı üzerinden şekillenir. Bu bağlamıyla İslam dininin siyasi ve toplumsal konulara yönelik nasları ve idealleri, Karakoç için en merkezi meşruluk kaynağı ve siyasi düşüncelerinin de çıkış noktasıdır. Böylece Karakoç"un düşünce dünyasında İslam, insana varoluşsal güvenlik alanı tesis ettiği gibi, topluma/millete ve oradan devlet ve medeniyete uzanan toplumsal ve siyasal kurumları da inşa eder ve onların siyasi içerimlerini belirler. (Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: 25, Sayı: 1, Mart 2023, 121-137)

Ayrıca ideolojik -politik boyut bakımından uyan ancak aşk şiiri söyleminden uzak duran örnekler de vardır Zamana Adanmış Sözler'de. Bunun en karakteristik örneği Masal isimli şiiridir. Şiirde oğulları Batı'ya varan Doğulu bir babanın hüzünlü hikayesi anlatılır. Tahkiyenin öne çıktığı şiirde adının da çağrıştıracağı gibi masalımsı motifler dikkat çekmektedir. Batı'ya giden altı oğul çeşitli mevki ve makamlar elde etmelerine karşılık, o uygarlığın içinde eriyip giderler. Kimliklerini yitirirler. Yedinci oğuldur ki babasına ve Doğu'ya layık bir evlattır.. Bu oğul şairin özlediği ideal insan tipini çizer. Her türlü güçlüğe rağmen ''Doğulu ölmek ister''. İşkenceye, zulme ve açlığa değişmemek için direnir. (KARATAŞ, Turan, 1994, Sezai Karakoç (Hayat-Sanat-Tenkit) adlı Doktora Tezi s.174)

Masal şiirinde, bir bakıma sınav vermek üzere batıya giden oğullardan ikincisi, batı ülkesinde gezerken ırmak kıyısında bir kıza rastgelir. Güzelliğiyle adeta Meryem'in çağa yansımış bir aksi gibi tasvir edilir bu kız:

Gezerken bir ırmak kıyısında

Bir kıza rastladı dağların tazeliğinde:

Bal arılarının taşıdığı tozlardan,

Ayna hamurundan, ay yankısından,

Samanyolu aydınlığından, inci korkusundan,

Gül tütününden doğmuş sanki.

Anne doğurmamış da gök doğurmuş onu.

Saçlarını güneş destelemiş.

(KARATAŞ, Turan, 1994, Sezai Karakoç (Hayat-Sanat-Tenkit) adlı Doktora Tezi s.201)

Vladimir Propp ve Masal Çözümleme Yöntemi (1985-1970)

Alman kökenli bir ailenin oğlu olarak, 1895‟te St. Petersburg‟da dünyaya geldi. Petersburg'da Slav Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi. Masalların yapısı üzerine yaptığı inceleme ile tanınır. Rusya Leningard Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı.1928'de Masalların Biçimbilimi adlı yapıtını yayımladı. O yıllarda pek ilgi görmedi ancak 1958'den sonra İngilizce ve Fransızcaya çevrildikten sonra halkbilim, yazınbilimi, antropoloji ve göstergebilim alanlarında önemli tartışmalara yol açtı. Propp'un önemli eserleri;

-Masalın Biçimbilimi

-Olağanüstü masalların tarihsel kökenleri,

-Destansı Rus Şiiri 'dir.

*Propp'un bu kitaptaki yöntemi ile bilgi vermek gerekirse; yöntemi çok ilginç olup botanik biliminin morfoloji yöntemini kullandı. Bitki morfolojisi: bitkinin şekil ve anatomik yapısına ait incelemeyi yapan bilim dalıdır. Bu yüzden kitabın asıl adı morfolojiya skazki=masal morfolojisidir. Propp'a göre masallardaki fonksiyonlar 31 tanedir ve bu sayıyı aşmaz. Bu fonksiyon ve hareketler masalların değişmeyen unsurları olup, kahramanlar değişse bile hareket ve fonksiyon sayısı sınırlı olduğu için fonksiyonlar bir masaldan diğerine aktarılır. Yani temelde aynı olan hareketler başka masallarda başka kahramanlar tarafından uygulanır. Bu bağlamda düz yazıya çevirdiğimiz "Masal" şiiri, bu işlevleri taşıması bakımından önemlidir. Bu çalışmada, "Masal" şiiri Vladimir Propp'un "Masalın Biçimbilimi**"** (1928) adlı yapısal çözümleme yöntemiyle incelenecektir. Bu çözümleme, Karakoç'un "Masal" şiirinde bu işlevlerin nasıl dönüştüğünü ve modern bir ideolojik masala nasıl evrildiğini göstermek amacıyla yapılmıştır

Türk Şiirinde Masalın Yeri

Masal, Türk halk edebiyatında tarih boyunca zengin bir anlatı geleneği oluşturmuştur. Kahramanların olağanüstü serüvenleri, iyilik ve kötülük arasındaki mücadele, motiflerin döngüselliği masal türünün ayırt edici özelliklerindendir. Tanzimat'tan itibaren modern Türk edebiyatına masal unsurlarının yansıdığı görülür. Şairler ve yazarlar, masaldan yalnızca bir tür olarak değil, imge ve üslup kaynağı olarak da faydalanmışlardır.

İkinci Yeni'ye Giden Süreç

1940'lardan itibaren toplumcu gerçekçi şiir anlayışının karşısına çıkan İkinci Yeni şairleri, bilinçaltı, düş, imge yoğunluğu ve soyutlama üzerine kurulu yeni bir şiir dili geliştirmiştir. Bu atmosferde masal, yalnızca çocuklukla ya da nostaljiyle sınırlı kalmaz; şiirde imgesel derinliğin ve sembolik yoğunluğun kaynağı hâline gelir. Sezai Karakoç İkinci Yeni'nin neresinde? Sorusuna şu şekilde yanıt verelim:

Sezai Karakoç'a göre ne ikinci yeni şiiri hakkıyla tanınmış ne de kendi şiiriyle bu şiir arasındaki ortak nokta ve farklılık anlaşılabilmiş ve ortaya konulabilmiştir. Şairimiz, kendini bu hareketin içine katmaz. Çünkü der: '' benim ikinci Yeni'ye ilgim aynı dönemde şiir yazmam ve belki biçim bakımından ortak bazı yanlarım bulunmasından ibaretti.'' Bu ifadeler karşılık Karakoç, bir başka yazısında da şu cümlelere yer verir:'' 1950-60 arası edebiyatı ise, ideolojik inanış ve davranışları yazar ve şairlerine bırakırken genel olarak bir ahlak tutumu içindedir. Marksisti, gizli hristiyanı, eski yunancısı, islam tutumunu taşıyanı, hepsi gerek kendinden önceki edebiyata karşı gerek genel gidişe karşı moralist bir eğilim içindedir.'' 1950-60 arası edebiyat sözüyle ikinci yeni kasdediliyorsa -ki muhtemelen öyledir- bu grup içinde islam tutumunu taşıyanı Sezai Karakoç'tan başkası değildir. Aynı dönemde aynı dergide şiir yazması ve salt biçim bakımından da olsa ortak yanları bulunması bile Sezai Karakoç'u ikinci yeni şiirinin içinde saymak için yeterli sebeplerdendir. *(KARATAŞ, Turan, 1994, Sezai Karakoç (Hayat-Sanat-Tenkit) adlı Doktora Tezi s.139)*

Sezai Karakoç'un Poetikasında Masal

Karakoç'un Şiir Anlayışı

Sezai Karakoç (1933–2021), yalnızca İkinci Yeni'nin bir parçası değil, aynı zamanda Türk şiirinde metafizik boyutu öne çıkaran özgün bir şairdir. Onun poetikası, çocukluk belleği, masal estetiği ve metafizik arayışların birleşiminden doğar.

Mahcup ve onurlu

Yalnız değil, fakat bir başına.

Dünyaya tenezzül etmeyen, ondan sakınan.

Mülkiyeli olmasına rağmen, mülkiyet duygusu olmayan.

'Şairler, dervişlerin kardeşidir' sözü asıl anlamını Sezai Karakoç'ta bulur, der İbrahim Tenekeci onun şairliğine istinaden…

Masalın Karakoç'taki İşlevi

Karakoç için masal, yalnızca geçmişin sözlü anlatısı değildir. Masalın olağanüstü unsurları, onun şiirinde ahiret, diriliş ve hakikat gibi metafizik kavramlarla bütünleşir. Masal, burada hem bir imge dünyası hem de ruhsal bir deneyimin aracı hâline gelir. Masal şiirinde kimliğini yitirmeyen yedinci oğula benzetilen Şair Sezai Karakoç için;

'' Doğu'nun yedinci oğlu, Karakoç'u en güzel anlatan ifadelerden biridir. Zaten kendisi de Doğulu olarak ölmek istiyorum ben diye yazmıştır.'' (TENEKECİ, İbrahim, 2023, Hak Sahipleri (İsimler-Eseler-Hatıralar) s.109) İfadelerini kullanan İbrahim Tenekeci Masal şiirinin şairin düşünce tarzını yansıttığına dikkat çekmiştir.

"Masal" Şiirinin İncelenmesi

Masalsı Atmosfer

Şiirde kullanılan imgeler — olağanüstü varlıklar, düşsel mekânlar, sembolik kahramanlar — masalsı bir atmosfer kurar. Karakoç'un dilinde masal, modern insanın ruhsal serüvenini temsil eden bir mecaz alanına dönüşür.

ÖRNEK-1

İkinci oğul Batı ülkesinde

Gezerken bir ırmak kıyısında

Bir kıza rastladı dağların tazeliğinde:

Bal arılarının taşıdığı tozlardan,

Ayna hamurundan, ay yankısından,

Samanyolu aydınlığından, inci korkusundan,

Gül tütününden doğmuş sanki.

Anne doğurmamış da gök doğurmuş onu.

Saçlarını güneş destelemiş.

Yıllarca peşinden koştu onun,

Kavuşamadı ama ona.

ÖRNEK-2

Dördüncü oğul okudu, bilgin oldu.

Kendi oymak ve ülkesini,

Kendi görenek ve ülküsünü

Günü geçmiş bir uygarlığa yordu.

Kendisi bulmuştu gerçek uygarlığı.

Batı bilginleri bunu kutladı.

O da silindi gitti binlercesi gibi.

Baba bunu da öğrendi sihirli tabiat diliyle:

Kara bir süt akmıştı bir gün evin kutlu koyunundan.

Çocukluk Belleği ve Masal

Şiirde masal, çocukluk anılarıyla ilişkilendirilir. Çocukluk, saf ve bozulmamış bir hakikat arayışının simgesi olarak görülür. Böylece masal, yalnızca geçmişi hatırlatan bir unsur değil, geleceğe yönelik metafizik bir yolculuğun başlangıcıdır.

ÖRNEK-3

Yedinci oğul büyümüştü baka baka ağaçlara.

Baharın, yazın, güzün, kışın sırrına ermişti ağaçlarda.

Olağanüstülük ve Metafizik

Masalda görülen olağanüstü varlıklar, Karakoç'un şiirinde metafizik çağrışımlar kazanır. Masalın düşsel unsurları, şiirde ahiret, diriliş ve hakikat arayışıyla bütünleşerek metafizik bir derinlik yaratır.

ÖRNEK-4

O nurdan bir sütuna döndü, göğe uzandı.

Batı bu sütunu ortadan kaldırmaktan aciz kaldı.

Hâlâ onu ziyaret ederler, şifa bulurlar:

En onulmaz yarası olanlar,

Ta kalplerinden vurulmuş olanlar,

Yüreğinde insanlıktan bir iz taşıyanlar.

Türk Şiirinde Masalın Yeniden Yorumlanışı

Gelenekten Modernliğe Köprü

"Masal" şiiri, Türk şiirinde masal estetiğinin gelenekten modernliğe nasıl taşındığını gösterir. Masalın ritmik dili, tekrarlar ve olağanüstülük unsurları, modern şiirin yoğun imge dünyasında yeniden biçimlenir.

ÖRNEK-5

Birinci oğul Batı kapılarında...
İkinci oğul Batı ülkesinde...
Üçüncü oğul Batı'da...
Dördüncü oğul...
Beşinci oğul...
Altıncı oğul...
Yedinci oğul..."

ÖRNEK-6

O nurdan bir sütuna döndü, göğe uzandı.

" Nurdan sütun" imgesi ise masalın olağanüstülük unsurunun modern imge dünyasında metafizik bir biçim kazanmasıdır.

İkinci Yeni'nin Katkısı

İkinci Yeni'nin soyut dili, masalı yeniden kurmak için uygun bir zemin sunmuştur. Karakoç, bu imkânı kullanarak masalı metafizik bir boyutla harmanlar.

"*Bir kıza rastladı dağların tazeliğinde:*
Bal arılarının taşıdığı tozlardan,
Ayna hamurundan, ay yankısından,
Samanyolu aydınlığından, inci korkusundan,
Gül tütününden doğmuş sanki.
Anne doğurmamış da gök doğurmuş onu."

Böylece İkinci Yeni'nin imge yoğunluğu, masalı modern şiir düzleminde yeniden kurmanın aracı hâline gelir.

Karakoç'un Özgünlüğü

Karakoç'un masalı yeniden yorumlayışı, sadece imgesel değil aynı zamanda poetik ve felsefi bir düzlemdedir. Masal, burada hem bireysel hem de toplumsal bir "diriliş" arayışına hizmet eder.

O nurdan bir sütuna döndü, göğe uzandı.
Batı bu sütunu ortadan kaldırmaktan aciz kaldı.
Hâlâ onu ziyaret ederler, şifa bulurlar:
En onulmaz yarası olanlar,
Ta kalplerinden vurulmuş olanlar,
Yüreğinde insanlıktan bir iz taşıyanlar."

Nurdan sütun", bireysel ruhun yükselişini ve dirilişini simgeler; tıpkı karanlık bir kuyudan göğe uzanan bir ışık gibi. Bu sütun, aynı zamanda toplumun manevi dirilişinin sembolüdür Karakoç'un düşünce dünyasındaki "Diriliş Nesli" kavramının şiirsel biçimidir. Şair, masal aracılığıyla bireysel arınmayı toplumsal uyanışa bağlar; bir kıvılcımın ışığa dönüşmesi gibi, bir insanın ruhsal dirilişi toplumun da yeniden doğuşuna öncülük eder.

UYGULAMA

Aşağıda "Masal" şiirinin Propp yöntemi ile nasıl eşleştiğini inceleyelim:

Kahraman ve Gönderen Figürü

Şiirin merkezinde Doğulu baba yer alır. Baba, "gönderen" konumundadır. Yedi oğlunu Batı'ya göndererek onların kaderlerini sınar. Her oğul, Batı karşısında Doğulu kimliğin farklı çözülme biçimlerini temsil eder. Dolayısıyla şiirde kahraman sayısı yedi olsa da, yapısal olarak bu kahramanlar tek bir kahramanın yedi parçaya ayrılmış bilinci gibi düşünülebilir. Bu yönüyle metin, bireysel bir ruh serüveninin kolektif bir mitolojiye dönüşmüş biçimidir.

Propp'un İşlevlerine Göre Çözümleme

Aşağıda şiirdeki temel olay evreleri Propp'un işlevleriyle eşleştirilmiştir:

Propp İşlevi	Tanımı	"Masal" Şiirindeki Karşılığı
Ayrılma	Kahraman evinden ayrılır.	Baba oğullarını Batı'ya gönderir. Her biri bir sınav için yola çıkar.
Yasağın İhlali	Kahraman yasağı çiğner.	Oğullar, Batı'nın büyüsüne kapılarak özlerini unutur.
Hile	Düşman kahramanı aldatır.	Batı, medeniyet ve ilerleme vaadiyle oğulları ruhen esir eder.

Propp İşlevi	Tanımı	"Masal" Şiirindeki Karşılığı
Zarar / Eksiklik	Bir kayıp ya da eksiklik ortaya çıkar.	Her oğul Doğulu kimliğini, inancını veya maneviyatını kaybeder.
Gönderilme	Kahraman göreve çağrılır.	Baba, her oğulun ardından diğerini yollar. Görev zinciri devam eder.
Karşı Eylem / Ayrılış	Kahraman yola çıkar.	Yedi oğulun her biri Batı'ya gitmek üzere yola koyulur.
Yardımcının Kazanılması	Kahraman bir yardım aracı kazanır.	Yedinci oğul dua eder ve Tanrı'dan "değişmeme gücü" alır.
Mücadele	Kahraman düşmanla karşılaşır.	Yedinci oğul Batı'nın ruhunu dönüştürme gücüne karşı direnir.
Zafer	Kahraman düşmanı yener.	Yedinci oğul Batı'nın gücüne boyun eğmez; ruhunu korur.
Dönüşüm	Kahraman yüceltilir.	Yedinci oğul nurdan bir sütuna dönüşür.
Tanınma ve Sonsuzluk	Kahraman onurlandırılır.	Yedinci oğul, insanlığın yüreğinde bir simgeye dönüşür.

Yedi Oğulun Tematik İşlevleri

Her oğul, Doğu'nun Batı karşısındaki farklı kayıplarını temsil eden bir "işlev" taşır:

1. **Birinci Oğul:** Fiziksel ölüm — Batı'nın ilk kurbanı.
2. **İkinci Oğul:** Aşk ve arayış — Ruhsal özlemin boşa çıkışı.
3. **Üçüncü Oğul:** Unutuş — Kimliğin tüketimle erimesi.
4. **Dördüncü Oğul:** Akıl ve bilimin tanrısallaştırılması.
5. **Beşinci Oğul:** Sanatla kurtuluş çabası ama başarısızlık.
6. **Altıncı Oğul:** Zevk, içki ve yozlaşma.
7. **Yedinci Oğul:** Direniş, saf kalış, ruhsal zafer.

Bu yapı, **"**masalın yedi aşamalı sınav döngüsü**"** biçiminde okunabilir. Propp'un sisteminde yinelenen "gönderilme–başarısızlık–yeni gönderilme" işlevleri, Karakoç'un şiirinde ardışık bir trajedi zinciri hâline gelmiştir. Bu yönüyle şiir, klasik masallardaki tek kahramanlı çizgisel yapıdan, çok kahramanlı döngüsel bir yapıya dönüşmüştür.

Sembolik ve Biçimsel Yorum

Propp'un yapısal yönteminde işlevler sabit, karakterler değişkendir. Karakoç da bu mantığı izler:

Her oğul, aynı yapının farklı biçimidir. Her biri "Batı" adlı tek bir karşıt gücün farklı yüzleriyle karşılaşır.

Yedinci oğulun "nurdan sütun"a dönüşmesi, masalın yücelme işlevine denk düşer. Burada kahraman fiziksel varlıktan çıkıp manevi ölümsüzlüğe ulaşır. Propp'un modelinde "evlilik ya da ödül"le biten masal, Karakoç'ta metafizik bir kurtuluşla son bulur.

SONUÇ

Sezai Karakoç'un "Masal" şiiri, biçimsel ve anlamsal olarak bir modern masal örneğidir. Şiir, Doğulu insanın Batı karşısında geçirdiği tarihsel dönüşümü masalın işlevsel yapısıyla anlatır.

Propp'un "Masalın Biçimbilimi" yöntemiyle incelendiğinde, şiirin bir kahramanın sınav döngüsünü izlediği görülür. Ayrılma, yasağın ihlali, hile, mücadele, zafer ve dönüşüm işlevleri şiirde güçlü biçimde temsil edilir.

- Propp'un yapısal dizgesine göre şiir bir **"**dönüşüm masalı**"** kurgusu taşır.
- Yedinci oğul, **"**kahramanın dönüşüm aşamasını**"** tamamlayarak ruhsal kurtuluşa erer.
- Böylece Karakoç, modern dönemde Doğulu insanın masal formunda yeniden doğuşunu anlatır.

Kaynakça

1) Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. (2023). *Cilt 25*(1), 121–137. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2163020

(Erişim tarihi: 22.12.2025)

2) Karakoç, S., Ruhun Dirilişi, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2022

3) https://www.youtube.com/watch?v=va78xxEqoy4

Erişim Tarihi: 22.12.2025

4) Propp, Vladimir, Masalın Biçimbilimi, Kent Basımevi/Bilim Felsefe Sanat Yayınları, İstanbul, 1985.

5) Tenekeci, İ., Hak sahipleri: İsimler, eserler, hatıralar, Ketebe Yayınları, İstanbul,2023

6) Yavuz, H. (2012). Sezai Karakoç'un Şiirlerinde Masalsı Dil. Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 10(2), 145–162.
Chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/52795

Erişim Tarihi: 22.12.2025

7) Karataş, T., Sezai Karakoç Hayat-Sanat-Tenkit, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1994

DÜZ YAZIYA ÇEVRİLMİŞ HALİ

Batı'ya Giden Yedi Oğulun Masalı

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde…
Doğu'nun serin dağları arasında bilge bir baba yaşarmış. Bu baba, toprağın dilini, rüzgârın sırrını bilirmiş. Oğulları varmış yedi tane; her biri başka bir yöne bakan yıldız gibi. Bir gün baba, yüreğine düşen bir sezgiyle demiş ki:"Batı'ya gidin çocuklarım. Orada sizi bekleyen kaderiniz var."

Birinci Oğulun Akıbeti

Birinci oğul, Batı kapılarına vardığında büyük törenlerle karşılanmış. Altın tabaklarda yemekler, gümüş kadehlerde içkiler sunulmuş. Herkes babasının adını övmüş. Ama gece olunca, mavi şafak düşlerinde bir karaltı girmiş odasına. Sabah olduğunda, oğul ortadan kaybolmuş.
Baba, ansızın kararan gökten dökülen gözyaşlarından oğlunun ölümünü anlamış. Ve ikinci oğlunu göndermiş, kardeşinin öcünü bulsun diye.

İkinci Oğulun Hüznü

İkinci oğul, Batı ülkesinde bir ırmak kıyısında bir kıza rastlamış. Kız, gökten doğmuş sanki ay ışığından, gül tütününden, samanyolu parıltısından yoğrulmuş. Oğul, yıllarca koşmuş ardından, ama kavuşamamış. Batı aralarına bir uçurum gibi girmiş. Bir kış günü, soğuk bir rüzgâr kızı da, oğlu da alıp götürmüş. Baba, acı yağmurların tadından anlamış bu haberi. Ve üçüncü oğlunu yollamış "İşin künhüne var" diye.

Üçüncü Oğulun Unutuşu

Üçüncü oğul Batı'da çok ezilmiş, çok aç kalmış. Bir gün bir mağazada iş bulmuş. "Karnımı doyurayım, sonra kardeşlerimi ararım," demiş. Ama Batı'nın büyüsü ağır basmış. Zamanla unutuşlar büyümüş içinde: Kardeşlerini, babasını, doğduğu toprakları unutmuş. Bir mağaza sahibi olmuş ama ruhu hâlâ bir uşakmış. Bir gün bir hemşehrisi tanımış onu. Utancından babasına bir çek göndermiş. Baba o kâğıdın ne işe yaradığını anlamamış; yırtıp köpek yavrularına vermiş. Ama umudunu yitirmemiş, dördüncü oğlunu göndermiş Batı'ya.

Dördüncü Oğulun Bilgeliği

Dördüncü oğul okumuş, bilgin olmuş.
Doğduğu toprakların geleneklerini, inançlarını eskimiş bulmuş. "Gerçek uygarlık Batı'dadır," demiş. Batı bilginleri onu alkışlamış. Ve o da silinip gitmiş binlercesi gibi. Bir gün babanın kutlu koyunundan kara süt akmış; o zaman anlamış oğlunun da yitip gittiğini.

Beşinci Oğulun Şiiri

Beşinci oğul, babası "git" demeden yola çıkmış. Bir şairmiş o. Batı'nın uçuculuğunu,
Doğu'nun kaderini dizelere dökmüş. Tomar tomar şiirlerini alıp dönmek istemiş.
Ama çöller, kumlar, rüzgârlar arasında şiirleriyle birlikte eriyip gitmiş.

Altıncı Oğulun Çöküşü

Altıncı oğul daha Batı kapılarında içmiş zehirli suları. Kaldırımları saymış, geceleri gündüze karıştırmış. Bir gün karanlıklara karışmış, ardında bir gölge bile bırakmadan. Baba, bu acılara daha fazla dayanamamış; yüreği dağ olmuş, göçüp gitmiş.

Yedinci Oğulun Direnişi

Yedinci oğul büyümüş, ağaçlardan öğrenmiş yaşamın mevsimlerini. Bir sabah vakti o da yola koyulmuş Batı'ya. Büyük bir şehrin meydanında durmuş, dua etmiş:

"Tanrım, beni değiştirmesinler." Sonra başlamış toprağı kazmaya. Kalabalıklar çevresine toplanmış, o aldırmamış. Beline kadar toprağa girmiş, seslenmiş:

"Ey Batılılar!
Altı oğlunu yuttuğunuz bir babanın yedinci oğluyum ben.
Gömülmek istiyorum buraya, hiç değişmeden.
Ruhum Doğulu kalsın!" Günler geçmiş, açlığa, susuzluğa dayanmış. Bir sabah gök ve yer yarılmış; o nurdan bir sütuna dönüşmüş. Batı o sütunu yıkamamış. O günden beri o sütun orada dururmuş: Kalbinde insanlıktan bir iz taşıyan herkes oraya gidip şifa bulurmuş.

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİYLE YAZILMIŞ BİR SATIR ARASI KUR'AN TERCÜMESİ

Öğr. Gör. Mutlu KAYA
Gaziantep Üniversitesi/Türkçe Öğretim Merkezi
mutluberber22@hotmail.com- 0009-0005-4839-9879

ÖZET

Türk Dili çalışmalarında, farklı coğrafi bölgelerde ve farklı dönemlerde yapılmış Kur'an tercümeleri önemli bir yere sahiptir. Kur'an'ın diğer eserlere göre kutsal oluşu da yazılışları ve istinsahlarının itina ile yapıldığı hususiyetini doğurmuştur. Bu eserlerin yazıldıkları dönemin özelliklerini yansıtmasına dayanarak Türk Dili'nin çeşitli dönemlerinin ve gelişimlerinin takibine kaynaklık etmesi bakımından mühimmiyatı büyüktür.

Bu bildirede 424 varaktan oluşan Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış satır arası Kur'an tercümesi türünde bir eserin ilk defa bilim dünyasına tanıtımı yapılacaktır.

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi kısmında 3 numarada kayıtlı olan bu yazma nüsha, satır arası Kur'an tercümelerine örnek teşkil etmektedir. 16. yy' ın ilk çeyreğinde, 1509 yılında yazılmış müstensihinin bilinmediği Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bir eserdir.

Koyu kahverengi ciltli yazmanın üzerinde altın yaldız kabartmalar bulunur. Yazmanın ilk iki sayfasında metin yoktur. Metin 424 varaktan oluşup 003a sayfasında başlamaktadır. Sure başlıklarıyla birlikte herbir sayfa için; Fatiha Suresi (003a) ve Bakara Suresi (003b)'nin ilk sayfasında 7 satır, 004a sayfasından 026b sayfasına kadar 10 satır, 026b sayfasından 424a sayfasına kadar 9 satır, Nas Suresi'nin bulunduğu 424a sayfası yani son sayfada 7 satır görülmektedir. Tercüme toplam 114 sure 6236 ayet 7757 satırdan oluşmaktadır, Fatiha suresiyle başlamakta ve Nas suresiyle bitmektedir.

Sure isimlerinin yazıldığı bölümler süslemelerle işlenmiştir ve isimlerin yazımında kırmızı renk kullanılmıştır. Sure başlıkları için ayrı bir sayfaya geçilmeden ayetin bittiği yerden devam edilmiştir, yani sayfanın en başında, en altında veya ortasında başlıklar görülmektedir. Arapça orijinal metin yazıları kalın yazı tipinde ve tercümeye göre daha büyük yazılmıştır. Besmele tercümesi sadece Fatiha ve Bakara Suresi'nde yazılmıştır. Eser bütünüyle harekelidir. Arapça

kelimelerin altına kelime kelime veya kelime grubu biçiminde Türkçe tercümesi verilmiştir. Tercüme orijinal metin gibi sağdan sola doğru okunmaktadır. Tercüme kısmı sade ve okunaklı bir hatla kaleme alınmış ve harekeyle yazılmıştır. Metin Arapça senteksa göre dizildiği için Türkçe cümle yapısına göre bozulmuştur.

Tercüme zaman zaman sözcüklerin sayfaya sığmaması sebebiyle sayfa kenarlarında görülmektedir, aynı zamanda bazı sözcüklerin uzun olması eğik yazılmasını sağlamıştır. Yine tercümede gerekli durumlarda kısa açıklamalar da sayfanın kenarlarına eğik yazıyla yazılmıştır.

Eserin dili Eski Anadolu Türkçesidir. Metnin çevirisi bilinen transkripsiyon işaretleri kullanılarak tarafımızdan gerçekleştirilmiştir ve dil incelemesi yapılmıştır. Dizin çalışmaları devam etmektedir. Bu bildiride esere, eserin dil özelliklerine ve transkripsiyonuna dair örnekler sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Çeviri yazı, Eski Anadolu Türkçesi, Kur'an, satır arası Kur'an tercümeleri.

Eserin Bölümleri ve Tertibi

Eser giriş, inceleme, metin ve dizin olmak üzere bölümlerden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde Kur'an tercümeleri hakkında bilgi verilerek satır arası Kur'an tercümeleri üzerine yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Bu çalışmada izlenilen yol ve çalışmanın dil çalışmaları açısından önemi hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünü dil incelemeleri oluşturmaktadır. Metnin dili ve dönemi Eski Anadolu Türkçesidir. 16. yy'ın ilk çeyreğinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazmanın Eski Anadolu Türkçesi ve Eski Türkçe dil özelliklerini bünyesinde barındırdırdığı görülmektedir. Ses bilgisi, şekil bilgisi, söz dizimi ve söz varlığıyla ilgili genel dil özelliklerini tanıklayan tespit ve kullanımlardan söz edilmiştir.

Üçüncü bölümde Arap alfabesiyle yazılmış nüshanın transkripsiyon işaretleri kullanılarak oluşturulan çeviri yazısı yer almaktadır.

Tercüme toplam 114 sure 6236 ayet 14736 satırdan oluşmaktadır:

Sūretü'l-Fātiḥa (003a/1-003a/7) 7 ayet, Sūretü'l-Baḳara (003b/1-035b/1) 286 ayet, Sūretü Āl-i ʿİmrān (035b/2-054b/1) 200 ayet, Sūretü'n-Nisā (054b/2- 075b/6) 176 ayet, Sūretü'l-Māʿide (075b/7- 090b/8) 120 ayet, Sūretü'l-Enʿām (091a/1- 106a/7) 165 ayet, Sūretü'l-Aʿrāf

(106a/8- 124b/8) 206 ayet, Sūretü'l – Enfāl (124b/9- 131b/3) 75 ayet, Sūretü't – Tevbe (131b/4-144b/8) 129 ayet, Sūretü'l -Yūnus (144b/9-154b/2) 109 ayet, Sūretü Hūd (154b/3-164b/2) 123 ayet, Sūretü Yūsuf (164b/3- 173b/6) 111 ayet, Sūretü'r -Raʿd (173b/7- 178a/7) 43 ayet, Sūretü İbrāhim (178a/8- 182b/5) 52 ayet, Sūretü'l-Ḥicr (182b/6-186b/1) 99 ayet, Sūretü'n -Naḥl (186b/2-196a/9) 128 ayet, Sūretü'l-İsrā (196b/1- 204b/5) 111 ayet, Sūretü'l – Kehf (204b/6-212b/1) 110 ayet, Sūretü Meryem (212b/2- 217a/9) 98 ayet, Sūretü Ṭāhā (217b/1- 224a/3) 135 ayet, Sūretü'l-Enbiyā (224a/4- 230a/9) 112 ayet, Sūretü'l- Ḥac (230b/1-236b/7) 78 ayet, Sūretü'l-Müʾminūn (236b/8- 242a/7) 118 ayet, Sūretü'n-Nūr (242a/8-249a/9) 64 ayet, Sūretü'l-Furḳān (249b/1-254a/5) 77 ayet, Sūretü'ş-Şuʿarā (254a/6- 261a/7) 227 ayet, Sūretü'n-Neml (261a/8- 267a/1) 93 ayet, Sūretü'l -Ḳaṣaṣ (267a/2-274b/1) 88 ayet, Sūretü'l -ʿAnkebūt (274b/2- 279b/9) 69 ayet, Sūretü'r -Rūm (280a/1- 284b/1) 60 ayet, Sūretü Loḳmān (284b/2-287a/5) 34 ayet, Sūretü's -Secde (287a/6- 289a/7) 30 ayet, Sūretü'l -Aḥzāb (289a/8- 296b/3) 73 ayet, Sūretü Sebeʾ (296b/4-301a/4) 54 ayet, Süretü Fāṭır (301a/5- 305a/3) 45 ayet, Süretü Yāsin (305a/4- 309a/3) 83 ayet, Sūretü'ṣ-Ṣāffāt (309a/4- 314b/1) 182 ayet, Sūretü Ṣād (314b/2-318b/6) 88 ayet, Sūretü'z -Zümer (318b/7-324b/8) 75 ayet, Sūretü Müʾmin (324b/9-331a/4) 85 ayet, Sūretü Fuṣṣilet (331a/5-335a/6) 54 ayet, Sūretü'ş-Şūrā (335a/7- 339b/2) 53 ayet, Sūretü'z -Zuḫruf (339b/3-344a/6) 89 ayet, Sūretü'd -Duḫān (344a/7-346a/5) 59 ayet, Sūretü'l-Cāsiye (346a/6- 348b/6) 37 ayet, Sūretü'l-Aḥḳāf (348b/7- 352a/1) 35 ayet, Sūretü Muḥammed (352a/2- 354b/9) 38 ayet, Sūretü'l -Fetḥ (355a/1- 357b/9) 29 ayet, Sūretü'l-Ḥucurāt (358a/1-359b/6) 18 ayet, Sūretü Ḳāf (359b/7- 361b/8) 45 ayet, Sūretü'ẕ-Ẕāriyāt (361b/9- 364b/9) 60 ayet, Sūretü'ṭ-Ṭūr (364a/1-365b/4) 49 ayet, Sūretü'n-Necm (365b/5- 367b/1) 62 ayet, Sūretü'l-Ḳamer (367b/2- 369a/9) 55 ayet, Sūretü'r -Raḥmān (369b/1- 371b/4) 78 ayet, Sūretü'l -Vāḳıa (371b/5- 374a/1) 96 ayet, Sūretü'l -Ḥadid (374a/2- 377a/6) 29 ayet, Sūretü'l-Mücādele (377a/7- 379b/9) 22 ayet, Sūretü'l -Ḥaşr (380a/1- 382a/9) 24 ayet, Sūretü'l – Mümteḥine (382b/1- 384a/7) 13 ayet, Sūretü'ṣ -Ṣaf (384a/8- 385b/2) 14 ayet, Sūretü'l - Cumʿa (385b/3-386b/2) 11 ayet, Sūretü'l -Münāfıkūn (386b/3-387b/3) 11 ayet, Sūretü't -Teġābün (387b/4-389a/3) 18 ayet, Sūretü'ṭ-Ṭalāḳ (389a/4- 390b/6) 12 ayet, Sūretü't-Taḥrim (390b/7- 392a/5) 12 ayet, Sūretü'l-Mülk (392a/6- 394a/1) 30 ayet, Sūretü'l-Ḳalem (394a/2-395b/6) 52 ayet, Sūretü'l-Ḥāḳḳa (395b/7- 397a/8) 52 ayet, Sūretü'l - Meʿāric (397a/9-398b/7) 44 ayet, Sūretü Nūḥ (398b/8- 400a/5) 28 ayet, Sūretü'l - Cin (400a/6- 401b/6) 28 ayet, Sūretü'l - Müzzemmil (401b/7- 403a/1) 20 ayet, Sūretü'l - Müddeṩṩir (403a/2- 404a/9) 56 ayet, Sūretü'l-Ḳıyāmet (404b/1-405a/8) 40 ayet, Sūretü'l - İnsān (405a/9-406b/7) 31 ayet, Sūretü'l-Mürselāt (406b/8-408a/2) 50 ayet, Sūretü'n - Nebeʾ (408a/3- 409a/5) 40 ayet, Sūretü'n -Nāziʿāt (409a/6- 410a/7)

46 ayet, Sūretü ʿAbese (410a/8-411a/5) 42 ayet, Sūretü't -Tekvīr (411a/6-411b/9) 29 ayet, Sūretü'l-İnfiṭār (412a/1- 412b/1) 19 ayet, Sūretü'l – Muṭaffifīn (412b/2- 413b/3) 36 ayet, Sūretü'l – İnşiḳāḳ (413b/4- 414a/6) 25 ayet, Sūretü'l – Bürūc (414a/7- 414b/9) 22 ayet, Süretü't- Ṭārıḳ (415a/1-415a/7) 15 ayet, Sūretü'l -Aʿlā (415a/8- 415b/7) 19 ayet, Sūretü'l - Ġāşiye (415b/8-416a/9) 26 ayet, Sūretü'l - Fecr (416b/1- 417a/6) 30 ayet, Sūretü'l - Beled (417a/7- 417b/7) 20 ayet, Sūretü'ş - Şems (417b/8- 418a/6) 15 ayet, Sūretü'l - Leyl (418a/7-418b/6) 21 ayet, Sūretü'ḍ - Ḍuḥā (418b/7- 419a/3) 11 ayet, Sūretü'l – İnşirāḥ (419a/4-419a/7) 8 ayet, Sūretü't - Tīn (419a/8-419b/3) 19 ayet, Sūretü'l -ʿAlaḳ (419b/4-420a/3) 19 ayet, Sūretü'l- Ḳadr (420a/4-420a/8) 5 ayet, Sūretü'l - Beyyine (420a/9-421a/1) 8 ayet, Sūretü'z-Zilzāl (421a/2-421a/6) 8 ayet, Sūretü'l - ʿĀdiyāt (421a/7-421b/3) 11 ayet, Sūretü'l Ḳāriʿa (421b/4-421b/8) 11 ayet, Sūretü't- Tekāşür (421b/9-422a/3) 8 ayet, Sūretü'l - ʿAṣr (422a/4-422a/6) 3 ayet, Sūretü'l - Hümeze (422a/7-422b/2) 9 ayet, Sūretü'l- Fīl (422b/3-422b/6) 5 ayet, Sūretü Ḳureyş (422b/7-422b/9) 4 ayet, Sūretü'l - Māʿūn (423a/1-423a/4) 7 ayet, Sūretü'l - Kevşer (423a/5-423a/6) 3 ayet, Sūretü'l - Kāfirūn (423a/7- 423b/1) 6 ayet, Sūretü'n- Naṣr (423b/2-423b/4) 3 ayet, Sūretü Tebbet (423b/5-423b/7) 5 ayet, Sūretü'l - İẖlāṣ (423b/8-423b/9) 5 ayet, Sūretü'l - Felaḳ (424a/1-424a/3) 5 ayet, Sūretü'n- Nās (424a/4-424a/7) 6 ayet

Dizin bölümününde metin içerisindeki bütün kelimeler alfabetik sıraya göre dizilmiş, karşılarında anlamları ve kullanım sıklığı verilmiştir. Çekim eki almış biçimleri madde başları altında gösterilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde çalışmadan çıkarılan sonuçlardan bahsedilmiştir. Kaynak bölümünde ise çalışmayı vücuda getirmek için yararlanılan kaynaklar alfabetik sıraya göre verilmiştir.

Eserin Yazım Özellikleri

Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış eserlerin hemen hepsinde Arap harfleri kullanılmıştır. Bu dönemin eserlerine imla açısından bakıldığında, Uygur ve Arap-Fars imlası olmak üzere iki ayrı yazı geleneğinin etkileri görülmektedir. İki ayrı yazı geleneğinin etkisi görülen bu dönem eserlerinde düzenli bir imladan söz etmek neredeyse imkansızdır (Köktekin, 2022: 59).

Harekeli nesihle yazılan eserde harekelerin yanı sıra imla harfleri olan elif (ا), vav (و) ve ye (ي)' nin de kullanıldığı görülmektedir. Uygur yazı geleneği ve Arap-Fars yazı geleneği metinde bir aradadır. Uygur yazı geleneğine göre ünlüleri gösterme, ç ünsüzünü c, p ünsüzünü b sesi ile karşılama; Arap-Fars yazı geleneğine göre p ve ç ünsüzlerini kullanma, ünlüleri yazmama,

nazal ŋ için yazımı (Şahin, 2015: 39-40), edat, ek fiil ve bazı sözcükleri bitişik yazma gibi kullanım görülmektedir. Bu nedenle aynı kelimenin birkaç değişik yazımıyla karşılaşmak mümkündür. Vezin gereği sözcüğün uzun ünlüsünü göstermeme veya sesini düşürme şeklinde yazımlar da söz konusudur

Eserin Dil Özellikleri

16. yy'ın ilk çeyreğinde istinsah edildiği bilinen metnin dili ve dönemi Eski Anadolu Türkçesidir. Eski Anadolu Türkçesinin hem yazım hem de dil özelliklerini (Merhan ve Şan, 2016:21-23; Türk, Doğan ve Şerifoğlu, 2016: 40-54) yansıtmaktadır.

Eserin Biçim Bilgisi Özellikleri

Eserde görülen türetme ve çekim eklerinin işlevlerine ve farklı kullanımlarına yönelik örnekler ele alınmaktadır. Arapça söz varlığını karşılarken sözcük kök ve gövdelerine getirilen türetme eklerinin farklı anlama ve işleve sahip olmasından ve dönemin karakteristik özelliğine aykırı düşen çekim eklerinin biçimlerin de bahsedilmektedir.

Eserin Tercüme Tekniği

Arapça-Farsça-Türkçe biçiminde olan ilk Kur'an tercümelerinden Eski Anadolu Türkçesi'ne kadar olan kesitte ve Eski Anadolu Türkçesi döneminde yapılan satır arası Kur'an tercümelerinde uygulanan tercüme tekniği hemen hemen birbirine yakındır. Arapça kelimelerin karşılığı, Kur'an'da yer alan kelimelerin altına gelecek biçimde Türkçe olarak verilmiştir (Küçük, 2014: 67).

Eser kelime kelime tercüme tekniği ile şekillendirildiği için Arapçanın söz dizimine ilişkin yüklemin öznesi ve nesnesi tercüme edilen dilin cümle yapısına göre farklı yerlerde bulunabilmektedir. Böylece eser okuyucunun anlamasını güçleştirmektedir.

Eserin Söz Varlığı

Eserin genel söz varlığı Türkçe, Arapça ve Farsçadan oluşmaktadır. Yunanca, İtalyanca, Çince, Soğdçadan geçen sözcükler de görülmektedir (inci, key, dara, ḳulb gibi) (Çağbayır, 2017). Arapça, Farsça ve Türkçe terkipler bir arada kullanılmaktadır.

Türkçe kelimelerin söz varlığı açısından istatistiksel oranı yüzdeye göre yüzde yüz olarak verilmiştir. Bu da eserin tamamen Türkçe olduğunu göstermektedir. Eserde, Arapça söz varlığını karşılamak için deyimlerden ve kalıp ifadelerden faydalanıldığı görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesi söz varlığına ait arkaik kullanımlar da tespit edilmiştir. Bunlardan bir kısmı: *çalap, ḳangı, kendü, görklü, ḳonşı, ṣıdı, ḳıldı ṭuraḳ, üleşmek, yaraḳ, dütün, degşür, ödüş, uçmaḳ* (Merhan ve Şan, 2016:35).

Eserde kimi sözcüklerin ise tarama sözlüğüne katkı sağlaması mühimmat teşkil edebilir.

Sonuç

Bu bildiride tanıtımı yapılan 424 varaktan oluşmuş müstensihi bilinmeyen Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Bir Satır Arası Kur'an Tercümesi 114 sure 6236 ayet 7757 satırdan oluşmaktadır. Fatiha suresiyle başlamakta ve Nas suresiyle bitmektedir.

Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmıştır. Söz varlığı genel olarak Türkçe, Arapça ve Farsçadır. Bu dillere ait terkiplerle oluşturulmuştur. Eserde Türkçe sözcüklerin söz varlığı istatistiksel olarak daha çoktur. Bu da eserin tamamen Türkçe olduğunu göstermektedir. Eserde, imla düzensizliğine ve aynı kelimenin birden fazla yazımına rastlanılmıştır. Arapça söz dizimine bağlı olarak devrik cümle yapısı görülmektedir. Tercümede Türkçede de yaygın olarak kullanılan alıntı kelimeler bulunduğu için tercümeyi anlamakta güçlük görülmemektedir. Arapça sözcüklere Türkçe karşılık verilmek istenmesine bağlı olarak Türkçenin sözcük türetme özelliğinden yararlanılarak uzun sözcüklerin oluşturulduğu görülmüştür.

Kur'an tercümelerinin çok fazla olması ve buna yönelik çalışmaların az olması sebebiyle elde edilen bilgileri kıyaslamada kısıtlamalar bulunmakta ve buna bağlı olarak araştırmacılar önerilerini ortaya koyarken çok verimli olamamaktadır. Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış bu satır arası tercüme ilim dünyasına katkıda bulunmak ve bu tür çalışmalara kaynaklık teşkil etmesi açısından önem oluşturmaktadır.

Kaynakça

Çağbayır, Y., *Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, (2017).

Köktekin K., *Eski Anadolu Türkçesi,* Fenomen Yayıncılık., Erzurum, (2022).

Küçük, M., *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, (2014).

Merhan, A.- Şan, F., *Eski Anadolu Türkçesi Notlar ve Metinler*, Bilgesu Yay., Ankara, (2016).

Şahin, H. *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yay., Ankara, (2015).

Türk, V.- Doğan, Ş.- Şerifoğlu, Y., *Eski Anadolu Türkçesi Dersleri*, Kesit Yayınları., İstanbul, (2016).

SAİT FAİK ABASIYANIK'IN ADAPAZARI HİKÂYELERİNDE MESLEK FOLKLORU

(Occupational Folklore in Sait Faik Abasıyanık's Adapazarı Stories)

Dr. Oğuz YILDIRIM
Oguzyildirim540@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1170-2054

ÖZET

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olan Sait Faik Abasıyanık 18 Kasım 1906'da Adapazarı'nda dünyaya gelmiştir. Sanatçının çocukluk yıllarının geçtiği bu şehrin eserleri üzerinde etkisi oldukça fazladır. Bunun en büyük sebebi Adapazarı'nda, eski zamanlardan bu yana birçok milletten insanın bir arada yaşamasıdır. Birçok kültürden kişinin bir arada yaşam sürmesi kültürel bir zenginlik oluşturmaktadır. Sait Faik Abasıyanık'ın hikâyelerinin neredeyse tamamında halk kültürü unsurları bulunmaktadır. Bu unsurların içinde çokça meslek dalı da yer almaktadır. Çalışmada öncelikle Sait Faik Abasıyanık'ın Adapazarı hikâyelerindeki meslek dalları bulunmuş sonrasında ise onun eserlerinde yer alan bu unsurların hayatın önemli bir parçası olarak metinlerde yer aldığı tespit edilmiştir. Yazar bu bağlamda kişileri olduğu gibi metne dâhil etmemiş onların sosyal ve kültürel bağlamda birtakım özelliklerini ve en önemlisi mesleklerine dair bilgileri eserlerine yansıtmıştır. Dolayısıyla şair halka ve onun kültürel özelliklerine ait görüşlerini toplumun içinde var olan bir birey edası ile incelemiş ve malzeme olarak kullanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sait Faik Abasıyanık, folklor, meslek.

ABSTRACT

Sait Faik Abasıyanık, one of the leading figures of Turkish literature during the Republican era, was born on November 18, 1906, in Adapazarı. The city where he spent his childhood years had a significant influence on his works. The main reason for this is that Adapazarı has historically been a place where people from many different nations have lived together. This coexistence of people from diverse cultures creates a rich cultural diversity. Almost all of Sait Faik Abasıyanık's stories contain elements of folk culture, including many different professions. This study first identifies the professions depicted in Sait Faik Abasıyanık's stories and then determines how these elements are presented as an important part of life in his works. In this context, the author did not simply include characters in the text; instead, he reflected their social and cultural characteristics, and most importantly, information about their professions. Therefore, the poet examined and used the people and their cultural characteristics as material from the perspective of an individual within society.

Keywords: Sait Faik Abasıyanık, folklore, profession.

GİRİŞ

18 Kasım 1906'da Adapazarı'nda doğan yazar, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önde gelen hikâyecilerinden birisi olarak kabul görür. Kendisinden sonra gelen sanatçıları da etkileyen yazar, doğduğu ve yaşamının belli bir bölümünü sürdürdüğü Adapazarı'nı eserlerinde sıklıkla kullanmıştır. Yazar, 17 yaşında bu şehirden ayrılmıştır. Bu ayrılık sonrasında doğup büyüdüğü bu şehirle bağlantısını kesmemiş ve ziyaretlerine devam etmiştir (Yılmaz, 2006: 5). Yazarın hikâyelerinin 27 tanesi Adapazarı ve çevresinde meydana geldiği bilinmektedir. Bu hikâyelerin dışında İstanbul'da yazılan 63 kent merkezli, 48'i Burgaz ada olmak üzere birçok hikâyesinin olduğundan söz edilmektedir (Yılmaz, 2006: 903). Sait Faik'in doğmuş olduğu ve çocukluk dönemlerinin geçtiği Adapazarı, kültürel manada oldukça zengin bir yerleşim mekânıdır. Yazarın toplamda 27 hikâyesinin Adapazarı ve çevresinde geçmesi de bu zenginlikten beslenmek istemesinin bir neticesidir. Bu çalışmada yazarın hikâyelerinde yer alan meslekleri tespit etmek ve sanatçının bu unsurlardan ne ölçüde ve nasıl faydalandığını incelemek hedeflenmiştir. Sait Faik Abasıyanık'ın hikâyelerinin seçilmiş olma nedeni de onun hikâyelerinin mekân ve içerik bağlamında kültürel zenginliğinin olmasıdır. Sait Faik'in yaşadığı bu dönem toplumunda yaşayan insanların meslek grupları ve grupların ne iş yaptıklarına dair bilgiler eserlerinde gerçekçi bir şekilde yansıtılmıştır. Bu bağlamda Sait Faik'in meslek folkloruna bakışı, bundan nasıl yararlandığı ve meslek folklorunun onun hikâyelerinde ne kattığını incelemek için merkeze onun hikâyelerini almak ve bu merkezden yararlanarak tespitlerde bulunmak daha uygun olacaktır.

1. Meslek Folkloru

Meslek folkloru, aynı meslek grubuna bağlı olan kişilerin belli bir iş kolunda ortaya çıkardıkları tüm manalı kültürel oluşumlar olarak tanımlanmaktadır. İş yerinde oluşan özel ir dilin, birtakım düşüncelerin, adet ve inançların, sembollerin bu gruplar tarafından meydana getirilmesi meslek folkloru araştırma ve çalışmalarının başlangıcı olarak kabul edilmiştir (Alptekin, 2024: 12). Meslek folkloru ifadesi kullanıldığında insanın aklına, bahsi geçen gruplar içerisindeki gündelik birtakım konuşmalar, jest ve mimikler, espri ve şaka ifadeleri hatta gruba mensup kişiler arasındaki bakışmalar, grup üyelerinin benimsedikleri adet, inanç, yeme-içme şekilleri, kullandıkları bazı araçlar gerekler bile dâhil edilebilir (Alptekin, 2024: 12; İpek, 2017: 5). Meslek gruplarına mensup kişilerin bahsi geçen meslek dalına bağlanmadan önce uzun bir zaman diliminde eğitim aldıkları ve o alanda uzman konumuna ulaştıkları görülmektedir (Alptekin, 2024: 13; Abalı, 2014: 119). Kültürel bir yapıya sahip olan meslek folklorunun edebi ürünlere de yansıdığı bilinmektedir. Edebi bir tür olarak ele alındığında kültürel zeminde oluşan birtakım unsurların taşıyıcısı rolünü üstlenmektedir.

2. Meslek Folkloru İle İlgili Tespitler

Aktör

"Bu işten, toplantı esnasında söz açsa, aktörün razı olmayacağım düşünerek susmuştu." (Kumpanya/18)

Amele

“Kocamustafapaşa da sümbüllü kahvede deri amelesinden Osman ağa ile oturuyorduk” (Lüzumsuz Adam/28)

‘‘Yağmur biraz diner gibi olmuştu. Amele, gazete kâğıdını bir tomar yapıp sobanın altına fırlattı, çıkıp gitti.’’(Kumpanya/78)

Arabacı

“Fakat birden kafasını ve kalbini dolduran bir cesaret ve tecessüs hamlesiyle: - Arabacı!”(Semaver/31)

“Birden köşe başından iki kara yağız atın çektiği bir fayton peyda oldu. Arabacı bile ne topal, ne çolak, ne kördü.” (Beyaz Altın/35)

Bakkal

-“Akşama namusuyla evine dönen, cebindeki cüzdanı dolu, evinde karısı bekleyen, işi tıkırında bir bakkal kadar mes’uttum”(Havada Bulut/41)

Balıkçı

“Fakat bir gün bir balıkçıdan çarşı ortasında eşek sudan gelinceye kadar dayak yedikten sonra iş değişivermişti.” (Şahmerdan/37)

“Fakat günün birinde nereden geldiği meçhul bir balıkçı gelip Karapürçek’e yerleşmişti. Odun yardı, tarlada çalıştı, nalbanda yardım etti.” (Sakarya Balıkçısı/84)

Belediye reisi

“Bir belediye reisini, bir kasaba halkı bir güruhtin elinden zor kurtarır.” (Az Şekerli/72)

“Hele mesela tahrirat kâtibi, nüfus memuru, belediye reisi, telgraf müdürü ile tanışmışlarsa iş tamamdır.” (Bir Hastalık/174)

Berber

“Berber güzel! bir masal mahlukudur; mahalle kızlarıyla, esnaf takımı kadınlarının gözlerini kamaştırır.” (Havuzbaşı/37)

“Berbere tıraş olurken, muallim olduğu mektepte bir küçük kızın vazifesini tashih ederken…” (Davut’un Anası/53)

Celep

“Kasabada celeplik etmiş, hanlarda odabaşılığa kadar yükselmiş, Süleymaniye’de karpuz sergisi açmış” (Büyüyen Eller/93)

Çoban

“Bir keçi kokusu ağıllarda çobanlarla arkadaş oldum.”(Sarnıç/8)

Çöpçü

“Kimlerdi? İnsanı onbaşı çöpçülükten alıverirse, bu kalabalık içinde aç kalırsa...” (Şahmerdan/32)

Değirmenci

“Değirmenciler değirmen çöreğini herkese vermezlerdi.” (Çelme/62)

Demirci

“Volkan, sarayın demircisi, badanacısı, dülgeri, aynı zamanda marangozu idi” (Kayıp Aranıyor/29)

Dişçi

“Dişçinin yüksek bir para istemesine karşı güldü”(Sarnıç/29)

Doktor

“Hastalıklı olmasa, doktorlar fazla yorulmamasını salık vermemiş olsalar, dünyada, kahveci olmazdı.” (Son Kuşlar/10)

Dondurmacı

“Dondurmacının iki çırağı ile akşamüstü dondurma yerken konuştuğum zaman, deli divane oluyorum.” (Son Kuşlar/98)

Ekmekçi

“Sütçü ile ekmekçinin dükkânları önündeki dar yola açılırdı.” (Bir Takım İnsanlar/3)

Eskici

“Ben işe eskicilikle başladım. Lakabım da belli ya. Eskicizade” (Beyaz Altın/36)

Esnaf

“Şu harp sıralarında her şey para ettiği için küçük arazi sahipleri, her türlü esnaf, nisbi bir refah içindedir.” (Kumpanya/52)

Garson

“Listeyi ikinci yemekte uzun uzun gözden geçirdikten sonra garsonu çağırıp sordular: ” (Kumpanya/27)

“Gayet Avrupa kafalı, okumuş adam yüzlü bir garson gazete okuyor.” (Bekâr/80)

Hamal

“Sabah sabah damlıyorlar, nasıl kazık atacağız birisine diye fırıl fırıl, yalnız hamal1arla çuvalların gezindiği sokaklarda dolaşıyorlardı.” (Lüzumsuz Adam/18)

“Hamal da eşyaları arabacının yanına birer birer koymuş; arabanın içine ve genç kadının bir erkek çocuk yüzü taşıyan kafasına dönmüş:” (Meserret Oteli/11)

Hancı

“Hancı beni dört yataklı bir odada bırakarak çekildi”(Sarnıç/50)

Helvacı

“Şu helvacı Rızaya kadar gidiyorum. Dönüşte uğrarım, dedim.”(Sarnıç/23)

Kantarcı

“Ali Pehlivan köylülerden alınan malı tartan kantarcı idi.” (Beyaz Altın/38)

Kasap

“Bir kasap çırağı bir yemenici ile ve sonra daha birçok kişiler bahissiz güreştiler”(Balıkçının Ölümü/35)

Katip

“Helvadan da ye kâtip. Dokunmaz merak etme. Halis Halep yağından yapıldı.” (Beyaz Altın/36)

Kaymakam

“Kazaya dağ kenarlarından iyi su getirmek için yaylı arabalarda tenezzühe çıkmış kaymakamlar”(Semaver/72)

“(…) iyi su getirtmek için yaylı arabalarda gezmeye çıkmış kaymakamlar, mühendisler…” (Orman ve Ev/25)

Konsolos

“Herkes konsolos Vildan Bey’in kızının ecnebilerle okuduğunu, erkek gibi kız olduğunu bildirdi”(Kayıp Aranıyor/9)

Marangoz

“Oturduğum apartmanın altında bir sütçü, onun karşısında iki marangoz vardır. Marangozlara hiç işim düşmedi.” (Lüzumsuz Adam/5)

Memur

“Eskiden memur olan bir arkadaşım var. Geçenlerde rastladım.”(Lüzumsuz Adam/21)

Muallim

“Ben bir köy muallimiyim. Ali şimdiye kadar kuzu bir gündelikçi.” (Büyüyen Eller/86)

“Ta uzak köylerin birinde muallimdir.” (Bekâr/78)

Mühendis

“Neden derseniz, kendi başıma hayalperest olduğum halde başka birisiyle yan yana bulunduğum zaman adamakıllı mühendis gibi, doktor gibi hesaplı olurum da ondan.” (Havada Bulut/14)

Müteahhit

“İnşaat işleri ile uğraşırım. Müteahhitlerden iş alırım” (Mahkeme Kapısı/71)

“Müteahhitlerle dün konuştum.” (Beyaz Altın/34)

Nalbant

‘‘Oğlan bir artistliktir tutturmuş gidiyor. Keşke bir zanaat sahibi olsaydı: Berber olsaydı, kunduracı olsaydı, nalbant olsaydı…(Kumpanya/44)

“Köyde dülgerlik ve nalbantlık yapardı.” (Mahpus/67)

Otelci

“Otelcinin yüzü heyecanlıydı.” (Meserret Oteli/14)

Polis

“Bir kadın, hamalın birini yakalamış yakasından polise götürüyordu.”(Lüzumsuz Adam/44)

“Arada polisler, jandarmalar, gazozcular ve şıracılar geziniyordu.” (Mahpus/64)

Tellal

“Muhabbet tellallarının günde otuz lira kazanamadığı bir dünya…” (Havada Bulut/21)

Tüccar

“Babam, tüccar olmasına rağmen benden daha hassastı. O da ağladı.” (Lüzumsuz Adam/19)

“(…) kasabanın havuzu fıskıyeli gazinosunda tavla oynadığımız şişman tüccar…” (Hancının Karısı/41)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sait Faik Abasıyanık’ın hikâyelerinin tamamında halkın kültürel bir unsuru olarak kabul göre meslek folkloruna ait bilgilere rastlanmaktadır. Meslek folkloru bazı sanatçıların bir görüşü savunmak maksadıyla bilinçli bir şekilde ele aldıkları bir aracı kabul edilmektedir. Bahsi geçen bu durum genellikle toplumcu gerçekçi sanatçılarda görülür. Bu kişiler eserlerini bir tez üzerine inşa ederler. Sait Faik hikâyelerinde bir tezi savunmak için meslek folklorunu bir aracı olarak kullanmamış, bu meslekleri hayatın bir parçası olarak eserlerine dâhil etmiştir. Meslek folkloru, içerisinde oluştuğu toplumun kültürel belleğinde yer edinerek nesilden nesile aktarılmaktadır. Bu aktarımın taşıyıcıları da halkın birtakım anlatılarıdır. Çalışmada bu anlatılar ve hikâyeler etrafında Sait Faik Abasıyanık’ın hikâyelerindeki meslek folkloru unsurlarını tespit etmek amaçlanmıştır. Elde edilen bilgiler neticesinde değişen yaşam şartları ve teknolojinin etkisiyle bazı meslek gruplarında farklılaşmalar meydana gelmiştir. Araştırılan ve incelenen bu

metinlerde mesleklerin uygulanma şekilleri o metnin kurgusuna uygun biçimde aktarılmıştır. Mesleklerin içinde bulunan birtakım özel ifadeler, araç ve gereçler hikâyelerde görülmüş ve çalışmaya dâhil edilmiştir. Meslek folkloru ayrıca usta ve çırak ilişkisi bağlamında varlığını sürdürmektedir. İncelenen bu metinlerde nalbantlık gibi bazı mesleklerde usta ve çırak ilişkisinin önemine vurgu yapılmıştır. Tüm bu incelemelerin sonucunda denebilir ki; yazar hikâyelerinde kalıplaşmış birtakım ifadelerden, halk edebiyatı ürünlerinden ve meslek folklorundan istifade etmiştir. Bunu gerçekleştirirken de kişiyi olduğu gibi kabul ederek onları bir sınıflandırmaya tabi tutmamış yalnızca gördüğü gibi aktarmıştır.

KAYNAKÇA

Abalı, İ. "Meslek Folkloru Bağlamında Zeytincilik (Gözkaya Köyü/Aydın Örneği)." Ulakbilge, c. 2, no. 3, 2014, ss. 115-139.
İpek, M. Meslek Folkloru Bağlamında Ankara (Ulus-Rüzgârlı) Dolmuşçulu-ğu. 2017. Gazi Ü, Yüksek lisans tezi.
Abasıyanık, M.R. (1981, Ekim), Sait Faik'in Yaşam Öyküsü. konuşan: Adnan Özyalçıner, Varlık, 889, 14.
Abasıyanık, S.F. (2006). Sait Faik Adapazarı Hikâyeleri. İstanbul: Adapazarı Büyükşehir Belediyesi.
Abasıyanık, S.F.: Az Şekerli, İstanbul, Varlık Yayınları, 1954.
Abasıyanık, S.F.: Balıkçının Ölümü - Yaşasın Edebiyat (haz.: Muzaffer Uyguner), İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1977.
Abasıyanık, S.F. : Büyüyen Eller (haz.: Sevengül Sönmez), İstanbul, YKY Yayınları,
Abasıyanık, S.F. : Havada Bulut, İstanbul, Varlık Yayınları, 1951. Abasıyanık,
Abasıyanık, S.F. : Kumpanya, İstanbul, Varlık Yayınları, 1951. Abasıyanık,
Abasıyanık, S.F. : Bir Takım İnsanlar, İstanbul, Varlık Yayınları, 1952.
Abasıyanık, S.F. : Havuz Başı, İstanbul, Varlık Yayınları, 1952.
Abasıyanık, S.F. : Son Kuşlar, İstanbul, Varlık Yayınları, 1952.
Abasıyanık, S.F. : Kayıp Aranıyor, 2.bs., İstanbul, Varlık Yayınları, 1953.
Abasıyanık, S.F. : Lüzumsuz Adam, İstanbul, Varlık Yayınları, 1948.
Abasıyanık, S.F. : Semaver, İstanbul, Remzi Yayınevi, 1936.
Abasıyanık, S. F. : Sarnıç, İstanbul, Çığır Kitabevi, 1939.
Abasıyanık, S.F. : Şahmerdan, İstanbul, Çığır Kitabevi, 1940.
Alptekin, M.. "Behçet Mahir'in Destan Ve Halk Hikâyelerinde Meslek Folkloru". Türklük Bilimi Araştırmaları, sy. 55, 2024, ss. 11-34.
Yılmaz, E. (2006), Sait Faik'in Sakarya'sı. İstanbul: Değişim Yayınları.

ROMANTİK YALANIN ÇÖKÜŞÜ: RENÉ GIRARD'IN ÜÇGEN ARZU MODELİYLE MEHMET RAUF'UN *GENÇ KIZ KALBİ* ROMANI

Doç. Dr. Nazlı MEMİŞ BAYTİMUR
Sinop Üniversitesi
nmbaytimur@sinop.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-7591-1122

ÖZET

Bu çalışma, Mehmet Rauf'un *Genç Kız Kalbi* romanını René Girard'ın üçgen arzu modeli çerçevesinde inceleyerek başkişi Pervin'in arzularının kendiliğinden değil, toplumsal modeller ve rekabet düzenekleri aracılığıyla kurulduğunu ortaya koymayı amaçlar. Romandaki günlük tekniği, arzunun dış olaylardan çok iç söylemde nasıl gerekçelendirildiğini görünür kılar. Böylece aşk, kıskançlık ve haset yalnızca duygusal taşkınlıklar olarak değil, arzunun yapısal belirtileri olarak izlenebilir hâle gelir. Romanda kura/oyun sahnesi, arzunun arkadaş çevresi ve özellikle Nerime figürü üzerinden kodlanmasını; piyano sahnesi ise rakibin (Nigâr) model işleviyle kıskançlığın yoğunlaştırıcı rolünü belirginleştirir. Bunun yanında servet-mevkii-namus ekseni, arzu ufkunu daraltan üçüncü köşe olarak devreye girer ve aşkı toplumsal itibar mantığıyla yeniden çerçeveler. Behiç'in hayat vurgusu, romantik senaryonun kırıldığı eşik olarak çalışırken Pervin'in söyleminde görülen geri çekilme ve kabulleniş, öznenin arzusunun toplumsal düzenle iç içe geçme biçimini açığa çıkarır. Sonuç olarak roman, 20. yüzyılın başında modernleşme gerilimleri içinde, kadın öznenin arzusunu hem mimetik hem de sınıfsal bir yapı olarak kuran güçlü bir psikolojik anlatı örneği sunar.

Anahtar Kelimeler: René Girard, üçgen arzu, mimetik arzu, *Genç Kız Kalbi*, kıskançlık.

THE COLLAPSE OF THE ROMANTIC LIE: MEHMET RAUF'S *GENÇ KIZ KALBİ* THROUGH RENÉ GIRARD'S TRIANGULAR DESIRE MODEL

ABSTRACT

This study examines Mehmet Rauf's Genç Kız Kalbi within the framework of René Girard's triangular desire model, aiming to demonstrate that the protagonist Pervin's desires are constituted not spontaneously but through social models and mechanisms of rivalry. The novel's diary technique makes visible how desire is rationalized in inner discourse rather than

through external events. In this way, love, jealousy, and envy can be traced not merely as emotional outbursts but as structural symptoms of desire. The lottery/game episode foregrounds the coding of desire through the circle of friends—especially the figure of Nerime—while the piano scene clarifies the model function of the rival (Nigâr) and the intensifying role of jealousy. Moreover, the axis of wealth–status–honor operates as a third corner that narrows the horizon of desire and reframes love through the logic of social reputation. Behiç's emphasis on "life" functions as the threshold at which the romantic script breaks down, whereas the withdrawal and acquiescence evident in Pervin's discourse reveals how the subject's desire becomes intertwined with the social order. Ultimately, the novel offers a compelling example of psychological narrative in the early twentieth century, depicting the female subject's desire as both mimetic and class-structured amid the tensions of modernization.

Keywords: René Girard; triangular desire; mimetic desire; *Genç Kız Kalbi*; jealousy.

1. GİRİŞ

Mehmet Rauf, Servet-i Fünûn döneminde psikolojik derinlik arayışını sürdüren ve özellikle aşk, kıskançlık, evlilik ve toplumsal itibar ekseninde modern öznenin kırılmalarını görünür kılan bir roman yazarıdır. İnci Enginün'ün değerlendirmesinde Halit Ziya'dan sonra en başarılı roman yazarı olarak konumlanan Mehmet Rauf, roman kişisini yalnızca olay örgüsü içinde değil, arzunun ve benliğin iç gerilimleri içinde de kurar (Enginün, 2020, s. 363).

Sanatkârın *Genç Kız Kalbi* adını taşıyan romanı, bir genç kızın iç sesine yaslanan anlatısal stratejisiyle dikkat çeker. Romanın 1912'de Servet-i Fünûn'da tefrika edilip daha sonra kitaplaşması bünyesinde aşk, evlilik ve toplumsal konumlanış temalarının dönemin modernleşme gerilimleri içinde dolaşıma girdiğini gösterir. Bununla birlikte roman, klasik olay örgüsünden çok "ben"in kırılganlığına ve duygu akışına yerleşen bir biçim tercih eder. Romanın ilk sayfasında "Pervin'in Rûz-nâmesi" başlığının kullanılması ve kayıtların tarihle açılması bu tercihi yapısal düzeyde sabitler (Mehmet Rauf, 2024, s. 17). Ayrıca roman, anlatı tekniği bakımından günlük formunu merkeze almasıyla, arzunun oluşumunu dış olaylardan çok iç söylem ve öz anlatı üzerinden izlenebilir kılar. Bu durum, öznenin duygulanımını günü gününe yakalayan bir iç yazı alanı kurar.

Bu çalışma, René Girard'ın üçgen arzu modelini *Genç Kız Kalbi*'ne uygulayarak romanın başkişisi Pervin'in arzularının kendiliğinden değil toplumsal modeller, rekabet düzenekleri ve sınıfsal değerler tarafından dolayımlandığını göstermeyi hedefler. Girard'ın yaklaşımı, arzuyu kendiliğinden doğan bir iç dürtü olmaktan ziyade daima bir dolayımlayıcı/model aracılığıyla

kurulan taklitçi (mimetik) bir ilişki olarak kavrar (Girard, 2001, s. 10). Bu da romanda kıskançlık/haset, rekabet ve sınıfsal imkânın, arzuyu belirleyen asıl unsurlar hâline gelişini görünür kılar.

Romanın günlük tekniği de bu üçgen yapıyı ayrıca yoğunlaştırır. Çünkü günlük, olayları dışarıdan tertip eden bir anlatıcı yerine öznenin kendi duygulanımını ve gerekçelendirme dilini kayda geçirir. Nitekim günlük, duygu, düşünce ve yaşantıların günü gününe kaydı olarak tanımlanır; bu türde yazarın iç dünyası ve o anın duygusal iklimi çoğunlukla çıplak biçimde görünür (Fıstıkçıoğlu, 2023, s. 6). Bu açıdan roman, arzu ve kıskançlığın olaydan çok bilinç içinde nasıl üretildiğini izlemeye elverişli bir edebî metindir.

Romanda Pervin'in arzu nesnesi sadece Behiç'in kişisel nitelikleriyle kurulmaz. Arzu, Nerime figürü ve arkadaş çevresinin romantik senaryoları üzerinden dolayımlanır. Bundan ötürü kıskançlık/haset duyguları, aşkın yan ürünü değil bizzat üçgen arzunun yapısal belirtisi olarak çalışır. Girard'ın "kıskançlık ve haset üçlü bir durumu varsayar" (Girard, 2001, s. 31-32) tespiti, romanda sıkça görülen gıpta, haset ve rekabet söylemini açıklayıcı bir anahtar sunar.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE: MİMETİK ARZU VE ÜÇGEN MODEL

René Girard'ın üçgen arzu modelinde arzu, düz bir hat üzerinde özne-nesne ilişkisiyle açıklanmaz; arzu bir dolayımlayıcı üzerinden kurulur. Üçgenin köşelerinde arzulayan özne, arzulanan nesne ve arzunun dolayımlayıcısı bulunur. Özne nesneyi çoğu kez dolayımlayıcının arzusuna bakarak arzular. Yani özne, arzusunu kendisinde doğan bir istek olarak yaşasa da arzunun yönü ve şiddeti modelin arzusuna/itibarına göre ayarlanır. (Girard, 2001, s. 10). Girard'ın ayrımı, modern öznenin arzusunu otantik seçim sayan romantik yanılsamayı eleştirirken arzu üretiminin sosyal ve taklitçi (mimetik) doğasını görünür kılar (Girard, 2001, s. 35).

Bu üçgen yapı, romanda duygusal alanın en görünür belirtisi olan kıskançlık/hasedi yeniden konumlandırır. Girard, kıskançlık/hasedin sadece "ilişkiye dışarıdan giren münasebetsiz üçüncü"nün doğurduğu rastlantısal bir kızgınlığa indirgenemeyeceğini, aksine bu duyguların üçgen yapının içinde başından beri mevcut olduğunu belirtir (Girard, 2001, s. 31-32). Burada kritik nokta, öznenin kıskandığı kişiyi örnek/model olarak kabul etmeyip arzusunu kendiliğindenmiş gibi kurmasıdır. Günlük anlatısı da tam olarak bu kendiliğindenleştirme ve gerekçelendirme süreçlerini metinleştirir.

Kıskançlığın üçgensel doğası, psikoloji literatüründe de benzer şekilde vurgulanır. Pines, kıskançlığın değerli bir ilişkiye yönelik tehdit algısı nedeniyle üç kişiyi içerdiğini; kıskançlığın

kaybetme korkusu ve güvensizlik gibi tepkilerle seyrettiğini belirtir (Pines, 2003, s. 24-25). Girard da kıskançlık ve hasedin üçlü bir durumu varsaydığını, bunun üçgenin yapısında olduğunu vurgular (Girard, 2001, s. 31).

Bu doğrultuda romanda Pervin'in günlük söyleminde belirlenen arzu nesneleri (aşk, evlilik, itibar), bu arzuların modelleri (arkadaş çevresi, kültürel prestij figürleri, ekonomik statü), rekabet ve kıskançlık anları (üçüncü kişinin belirişi, seçilme-kaybetme korkusu) belirlenerek ardından bu düğümler Girard'ın "dolayım" kavramıyla yeniden anlamlandırılır. Günlük türünde "yaşanan günlerin duygu ve düşüncelerinin günü gününe yazılması" (Fıstıkçıoğlu, 2023, s. 5) romanın iç zamanını ve arzu üretimini yakalamada ayrıca işlevseldir.

3. GENÇ KIZ KALBİ'NDE ÜÇGEN ARZU: MODEL, RAKİP VE "AŞK"IN TOPLUMSALLAŞMASI

Girard'ın üçgen modelinde arzu, öznenin kendiliğinden seçimi değil bir dolayımlayıcı/model aracılığıyla kurulan taklitçi bir ilişkidir. (Girard, 2001, s. 10). Bu nedenle Genç Kız Kalbi'nde Pervin'in duygulanımı da hem Behiç'e yönelen doğal bir aşk hem de arkadaş çevresi, rekabet düzenekleri ve kadınlık rejiminin belirlediği sınırlar içinde şekillenen bir mimetik arzu ekonomisi olarak okunmalıdır.

3.1. Arzunun İlk Kodlanması: Oyun, Kura ve Modelin Kurucu Rolü

Romanın önemli düğümlerinden biri, genç kızların şair isimleri üzerinden kurduğu oyun ve kura sahnesidir. Burada Pervin'in arzusu, Behiç'in öz niteliklerinden önce, arkadaş çevresinin kurduğu romantik senaryolar ve Nerime'nin yönlendirici diliyle dolayımlanır. Pervin'e yönelik vurgular, arzunun bir rastlantı gibi görünse de aslında toplumsal bir oyuna yerleştiğini açığa çıkarır.

Pervin'in tepkisi de tam bu dolayımlanmışlığı gösterir. "(…) kağıtların arasında gezen el bir tanesini çıkardı, açtı, birkaç nazar birden initaf etti. Aynı zamanda birkaç ağız okudu: Behiç Bey! Şüphesiz kendisini, diğerlerine nazaran çok tanıdığım için ve bütün bütün meçhul bir adama tesadüf etmediğim için olacak ki bu beni son derece memnun etti" (Mehmet Rauf, 2024, s. 73-74) şeklindeki ifadesi, nesnenin (Behiç'in) doğrudan cazibesinden çok modelin kurduğu anlam alanına düşmenin verdiği seçilmişlik hissini öne çıkarır. Bu bağlamda arzu, özne-nesne hattında doğrudan ilerlemez. Arzu, modelin bakışıyla yön kazanır. Girard'ın arzunun daima bir dolayımlayıcı üzerinden örgütlendiği tespiti, romandaki bu sahnede anlatısal bir karşılık bulur.

3.2. Rakibin İcadı: Kıskançlık, Rekabet ve Arzunun Yoğunlaşması

Girard, kıskançlık ve hasedin "üçlü bir durumu" varsaydığını; bu duyguların arzuya sonradan eklenen tali unsurlar değil, üçgen yapının bizzat yapısal belirtisi olduğunu vurgular

(Girard, 2001, s. 31-32). *Genç Kız Kalbi*'nde Pervin'in kıskançlıkla temas eden duyarlığı da bir "karakter kusuru" olarak değil, arzunun mimetik örgüsünü görünür kılan bir semptom olarak belirir; arzu, rakibin icadıyla birlikte yoğunlaşır ve performatif bir gerilime dönüşür.

Bu dinamiğin somutlaştığı sahnelerden biri piyano sahnesidir. Yemekten sonra Hediye Hanım'ın piyanoda alaturka parçalar çaldığı sırada Behiç'in müdahalesi, kıskançlık gerilimini metin içinde doğrudan adlandırır: Behiç, "hem hanımın piyano çalmasını kıskanan Nigâr tarafından hem de diğerleri tarafından" sözüyle keyfe mâni olur (Mehmet Rauf, 2024, s. 77). Burada kıskançlık, yalnız Nigar'ın bireysel duygusu olarak değil, sahnenin tamamını etkileyen ve dikkat dağıtan bir rekabet atmosferi olarak kurulur.

Sahnenin belirleyici yanı, Pervin'in bu atmosferde kendisini Behiç'in bakışı önünde bir üstünlük gösterisine zorlamasıdır. Hediye Hanım'ın ricasıyla piyanoya geçerken Pervin, "Amcamın lakaytlığı ve Nigar'ın kıskançlığı mâni olamadı, Behiç'e bütün maharetimi göstermek için kalktım" diyerek arzunun artık salt bir yakınlık arayışı değil, rakipli bir düzlemde "gösterme–seçilme" mücadelesi hâline geldiğini açığa çıkarır (Mehmet Rauf, 2024, s. 77). Çalarken Behiç'in yüzünü "tetkik" edip "mana-yı ruhunu" okuyamadığı için "muazzeb" olduğunu söylemesi, arzunun yoğunlaştığı yerin nesnenin kendisinden ziyade "değerlendirilme" gerilimi olduğunu gösterir (Mehmet Rauf, 2024, s. 78). Behiç'in sahne sonunda Pervin'i alkışlaması ve "Tebrik ederim" diyerek yaklaşması ise rekabetin ödül anını kurar (Mehmet Rauf, 2024, s. 78). Böylece piyano sahnesi, kıskançlığın aşkın yan ürünü değil, Girard'ın işaret ettiği biçimde üçgen arzuyu kuran ve şiddetlendiren yapısal bir gösterge olarak işlediğini somutlaştırır; üstelik bu yapı, romanda yalnız kişiler arasında değil, ilerleyen bölümlerde toplumsal değerler (itibar, servet, namus) düzlemine de taşınacaktır.

3.3. "Aşk"ın Toplumsallaşması: Servet, Namus, Kadınlık ve Arzu Ufkunun Daraltılması

Pervin'in arzusunu belirleyen üçüncü köşe yalnızca Nerime, Nigâr gibi kişiler değildir. Daha kapsayıcı biçimde toplumsal itibar, servet ve namus düzeni de arzuya model olur. Pervin, "(…) izdivaç yapılırken tahkik edilen şey yalnız mevki, yalnız servet ve yalnız namus meselesidir; ahlak ve etvar, temayülat ve efkâr bizim için o kadar ehemmiyetsiz bir şeydir ki bahse bile layık görülmez" (Mehmet Rauf, 2024, s. 46-47) derken aşkın kalp işi olmaktan çıkıp toplumsal değerler tarafından sınırlandırılan bir hayat projesine dönüştüğünü kayda geçirir. Bu cümle, romanın duygu dünyasını bir iç alanı gibi sunsa da arzu repertuvarının toplumsal normlarca belirlendiğini açık eder.

Bu belirlenim, özellikle kadınlık deneyimi üzerinden yoğunlaşır. Pervin'in "Bazen düşünüyorum da dünyaya gelmek bir afetken sonra bu memlekette bahusus kadın olarak doğmak azab-ı tahammül-sûzuna nasıl tahammül ettiğime hayret ediyorum. (…) Kadın olmak yani erkeklerin ihtiyacat-ı ruhiyyelerine fazla fazla zebun olduğumuz hâlde bir muzıyk ızdırapta, bir esir hayatı sürmeye mecbur olmak…" (Mehmet Rauf, 2024, s. 87) şeklindeki ifadeleri, arzunun hem kişisel duygulanım hem de cinsiyetlendirilmiş bir hareket ve görünürlük rejimi içinde kurulduğunu gösterir. Kadın bedeninin ve kadınlık hâlinin toplumsal olarak çerçevelenişi, mahremiyetin ve mekânın cinsiyetle birlikte örgütlenmesiyle doğrudan ilişkili olup mahremiyetin cinsiyet ve mekân üzerinden kurulması bu bağlamda açıklayıcıdır (Toprak, 2015, s. 9).

Bu noktada Pervin'in estetik/gelecek tasarımı da romantik bir birleşimden çok sınırlı hareket alanı içinde çıkış imkânı gibi görünür. Romandaki günlük anlatım tekniğinin işlevi de tam burada dramatikleşir. Pervin'in kayıtları, aşkı dış olaylardan çok iç söylem üzerine kurarken bu iç söylem arkasında işleyen toplumsal modelleri de istemeden görünür kılar.

3.4. Romantik Yalanın Kırıldığı An: "Hayat"ın Dili ve Arzunun Ayıklanması

Üçgen arzunun en çarpıcı sonuçlarından biri arzunun nesnesinin (Behiç'in) bizzat kendi diliyle Pervin'in romantik senaryosunu boşa düşürdüğü kırılma anlarıdır. Behiç, Pervin'in amcasının evine gelip yengesi ile yaptığı sohbet esnasında Pervin'in babasının mevkii ve serveti hakkında bilgi edinmeye çalışır. Ancak onun umduğu kadar zengin bir kız olmadığını öğrenince "Zengin olsaydı belki alırdım, kız fena da değil, hoşuma gidiyor… Fakat, yaşamak için insana hayat lazımdır, hayal değil…" (Mehmet Rauf, 2024, s. 130) dediğini öğrenir. Bu durum, Pervin'in arzusunu besleyen romantik imgelemle modern hayatın maddi zorlukları arasındaki gerilimi keskinleştirir. Bu kırılma, Girard'ın romantik yanılsamanın eleştirisiyle birlikte okunduğunda arzu nesnesinin bile toplumsal modelin dilini taşıdığını düşündürür (Girard, 2001, s. 35).

Yaşadığı hayal kırıklığı sonrasında Pervin'in "Şüpheli bir saadet peşinde böyle kirlenmeye asla tahammülüm yoktur. (…) İşte bunun için İzmir'e gider gitmez daha onların sözüne meydan vermeden anama, babama "Beni istediğiniz adama veriniz…" diyeceğim" (Mehmet Rauf, 2024, s. 134) ifadeleri de arzunun artık Behiç'e değil, toplumsal düzenin sunduğu hayat şemasına yöneldiğini gösterir. Böylece romanda arzu, bir kişiye bağlanma anlatısı olmaktan çıkarak modelin (servet, namus, cinsiyet rejimi ve arkadaş çevresi) ürettiği rekabet koşullarında, öznenin kendini kurma mücadelesine dönüşür.

4. SONUÇ

Bu çalışma, *Genç Kız Kalbi*'nin aşk anlatısını duygusal bir iç dürtü ekseninde değil, toplumsal modellerin belirlediği bir arzu ekonomisi içinde okuyarak Pervin'in duygulanımının aslında sürekli bir dolayım üzerinden kurulduğunu göstermektedir. Günlük tekniği, arzuya eşlik eden gerekçelendirme dilini kesintisiz biçimde kayda geçirdiği için, öznenin kendiliğinden sandığı isteğin gerisinde işleyen model baskısını, rekabet mantığını ve seçilme/kaybetme kaygısını görünür kılan bir anlatı düzeneği gibi çalışır. Böylece roman, aşkın içtenlik iddiasını sürekli kurup bozan, arzunun sosyal kökenini metnin kendi iç hareketleriyle açığa çıkaran bir yapı kazanır.

Pervin'in Behiç'e yönelişi, tekil bir kişiye yönelen saf bir sevme ediminden ziyade Nerime'nin temsil ettiği çekicilik rejimi, arkadaş çevresinin romantik senaryoları ve sınıfsal itibarın belirlediği evlilik ufku tarafından şekillenen bir yönelim olarak belirginleşir. Bu çerçevede kıskançlık, tali bir duygu ya da rastlantısal bir üçüncü kişi sorunu değildir; arzu alanının kuruluş mantığı içinde yapısal bir belirtiye dönüşür. Romanın kritik kırılma anları, Pervin'in romantik anlatısının, hayatın diliyle karşılaşınca çözülmesi üzerinden ilerler. Aşkı taşıdığı idealleştirici söylem, ekonomik akıl, statü hesabı ve aile kurumunun toplumsal mutabakatı karşısında geri çekilir. Pervin'in son kertede verdiği kararlar da romantik bir bütünlenme vaadinden çok, daralan imkânlar içinde kendini koruma ve yeniden konumlandırma stratejisi olarak okunabilir.

Sonuç olarak *Genç Kız Kalbi*, psikolojik roman çizgisinde yalnızca iç çözümlemeye yaslanan bir edebî eser olmakla kalmayıp modern öznenin arzusunun nasıl toplumsallaştığını, özellikle evlilik ve itibar alanında nasıl düzenlendiğini gösteren eleştirel bir laboratuvar işlevi görür. Bu okuma, eserin duygu merkezli görünen çatısını, arzu–rekabet–model üçgeninde yeniden düşünmeyi mümkün kılarken günlük tekniğinin, arzu ve benlik inşasını aynı anda kayda geçiren özgül imkânını da vurgular.

KAYNAKÇA

Enginün, İ., *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923),* Dergâh Yayınları/İstanbul, 2020.

Fıstıkçıoğlu, M. F., *20. Yüzyıl Türk Edebiyatında Günlük,* Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları/Konya, 2023.

Girard, R., *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat Edebi Yapıda Ben ve Öteki* (Çev. Arzu Etensel İldem), Metis Yayınları/İstanbul, 2001.

Mehmet Rauf, *Genç Kız Kalbi* (Haz. Filiz Ferhatoğlu), Türk Dil Kurumu Yayınları/Ankara, 2024.

Pines, A. M., *Aşk ve Kıskançlık* (Çev. Canan Yönsel), Okuyan Us Yayınları/İstanbul, 2003.

Toprak, H., Açış Konuşması, In Bedriye Yılmaz (Ed.), Osmanlıdan Günümüze Cinsiyet, Mahremiyet ve Mekân Çalıştay Tebliğ ve Müzakereleri (s. 9-10), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/Ankara 2015.

KARAKTER ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN MERT ARIK'IN BENİM ZÜRAFAM UÇABİLİR ADLI ÇOCUK KİTABININ İNCELENMESİ

Prof. Dr. Elif AKTAŞ
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Eğitim Fakültesi
elif.aktas@alanya.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-5573-2274

Arş. Gör. Ahmet Turan EŞ
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Eğitim Fakültesi
turan.es@alanya.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-7225-3934

ÖZET

Çocuk edebiyatı eserlerinde karakterler; çocuğun kendini ve duygularını tanımasını, sosyal beceriler geliştirmesini sağlayan önemli bir işleve sahiptir. Çocuk edebiyatı eserlerinde özellikle çocuk okurun özdeşim kurabileceği karakterler aracılığıyla öz güven, hayal gücü ve yaratıcılık gibi bireysel özelliklerin desteklenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Mert Arık'ın 'Benim Zürafa Uçabilir' adlı çocuk kitabını karakter özellikleri açısından inceleyerek eserde sunulan karakterlerin çocuk gelişimine yönelik işlevlerini ortaya koymaktır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile yürütülmüştür. İncelemede eserin başkahramanı başta olmak üzere karakterler; çocuğa görelik, karakter gelişimi (açık/kapalı- devingin/durağan) ve model olma ölçütleri bağlamında ele alınmıştır. Veriler, betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırma bulguları, eserdeki ana karakterin başlangıçta çekingen ve kendine güvensiz bir yapı sergilediğini; süreç içinde destekleyici çevre unsurları ve hayal gücünü kullanma yoluyla öz güven kazandığını göstermektedir. Bu yönüyle karakter devingen bir özellik göstermektedir. Ayrıca eserde hayal gücü ve yaratıcılığın bireysel gelişimi destekleyen temel unsurlar olarak ön plana çıkarıldığı belirlenmiştir. Dolayısıyla bu özellikler çocuğun örnek alması için olumlu özellikler olarak kabul edilebilir. Sonuç olarak söz konusu eserin, karakter özellikleri aracılığıyla çocukların duygusal ve bilişsel gelişimlerine katkı sunan nitelikli bir çocuk edebiyatı örneği olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Benim Zürafam Uçabilir, Mert Arık, çocuk edebiyatı, karakterler.

1. GİRİŞ

Çocuk edebiyatı eserleri, çocuğun her yönden gelişimine katkı sağlayan önemli materyallerdendir. İyi hazırlanmış bir çocuk kitabı; çocuğun eğlenirken öğrenmesini, eleştirel ve yaratıcı düşünmesini, duygu ve düşünce dünyasını zenginleştirmesini sağlar (Gülgönül, 2014). Bu açıdan çocuk kitaplarının önemi büyüktür. Çocuk kitapları, ilettikleri mesajlarla çocukların hayal dünyalarını zenginleştirmeli, yaratıcı düşünme becerisini geliştirmeli, onları iyiye ve doğruya yönlendirerek ahlaki ve kişilik gelişimine katkı sağlamalıdır. Sever'e göre (2003) yazınsal nitelikli bir çocuk kitabının başlıca amacı çocukta sezme, duyma, düşünme yetilerini geliştirmek ve çocuğa insana has duyarlılıklar kazandırmaktır. Çocuk kitaplarındaki karakterler de oldukça önemlidir. Çünkü çocuklar okudukları kitabın kahramanı ile özdeşim kurma eğilimindedirler. Bu nedenle çocuklara rol model olarak sunulan karakterlerin olumlu nitelikler taşıması gerekmektedir. Özellikle kurgusal karakterler sahip oldukları olağanüstü güçler ve imrenilecek fiziksel özellikleriyle çocukların gözünde ideal rol modelleri oluşturmaktadırlar. Bu noktada, çocuk edebiyatında ideal olanın ne olduğu veya nasıl olması gerektiği de önemli bir sorundur. Küreselleşen dünyada bu özellikler de zaman zaman güncellenmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle çocuk edebiyatında karakter yaratma konusunda dikkatli olunmalı ve karakterlerin fiziksel ve ruhsal açıdan çocukların gelişim dönemi özelliklerine uygun oluşturulmalarına özen gösterilmelidir (Karataş, 2014). Yavuzer'e göre (2001) çocuk, kişiliğinin gelişiminde bir modelle kendini özdeşleştirir. Bu model başlangıçta anne, baba ve yakın akrabayken zamanla yerini bir arkadaşa, öğretmene ya da film ve kitap kahramanlarına bırakır. Bu bakımdan kitap kahramanlarının ahlakî ve sosyal açıdan sağlıksız olması, çocuğun kendisini kötü bir modelle özdeşleştirmesine neden olur. Bu da çocuk kitabı yazarlarının yüklendikleri görevin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Sever (2010), çocuk kitaplarındaki karakterleri kapalı (geliştirilmemiş), açık (geliştirilmiş) ile devingen ve durağan/statik karakterler olarak sınıflandırmıştır. Açık karakterler yazar tarafından hakkında fazla bilgi verilen karakterdir. Metnin ana karakterlerini açık karakterler oluşturur çünkü yazar çocuğa vermek istediği iletileri genellikle ana kahramana bir sorumluluk yükleyerek verir. Kapalı karakterler ikincil derecede öneme sahiptir. Olay içerisinde bir değişim gösteren karakter devingen ya da dinamik, değişim göstermeyen karakter ise durağan ya da statik karakter olarak nitelendirilir. Devingen ve durağan karakterler ise eserin taşıdığı mesajın güçlendirilmesi açısından önemlidirler. Yanlış bir davranışını geçirdiği tecrübeler sonucunda değiştiren bir karakter çocuğun mesajı daha iyi algılamasında etkin rol üstlenir (Sever, 2010).

Mert Arık (1991-…)

Mert Arık, günümüz çocuk edebiyatının popüler isimlerinden biridir. Adana Seyhan doğumlu olan yazar, sınıf öğretmenidir. Timaş Çocuk tarafından yayımlanan 'Benim Zürafam Uçabilir' ve 'Uzaya Giden Tren' kitapları kısa sürede satış rekorları kırmıştır. BluTV'de "Benim Zürafam Uçabilir" kitabının çizgi film uyarlaması da yapılmıştır. Çocuk kitapları dışında çizgi film senaryoları da yazan Arık, eserlerini çocukların hayal gücünü geliştirmek için kaleme aldığını ifade etmiştir (Kesimli, 2023).

Bu araştırmanın amacı, Mert Arık'ın 'Benim Zürafa Uçabilir' adlı çocuk kitabını karakter özellikleri açısından inceleyerek eserde sunulan karakterlerin çocuk gelişimine yönelik işlevlerini ortaya koymaktır.

2. YÖNTEM

Çalışma, betimsel doküman incelemelerine dayanan nitel bir araştırmadır. Çalışmada veriler, doküman inceleme yöntemiyle toplanmıştır. Çalışmada incelenen doküman, Mert Arık tarafından kaleme alınan Hüseyin Sönmezay tarafından resimlenen ve Timaş Çocuk Yayınlarından çıkan 'Benim Zürafam Uçabilir' adlı kitaptır. 6-10 yaş arası çocuklara hitap eden kitap, 2022 yılı itibarıyla 34 baskı yapmış 150 binin üzerinde satış rakamı yakalamıştır. Buna göre karakterler, özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile yürütülmüştür. İncelemede eserde yer alan karakterler; çocuğa görelik, karakter gelişimi (açık/kapalı- devingen/durağan) ve model olma ölçütleri çerçevesinde ele alınmıştır. Elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Betimsel analizde veriler, önceden belirlenmiş temalara göre düzenlenir ve yorumlanır. Bu çalışmada da

3. BULGULAR

Hayal etmenin, kendine inanmanın, azmin ve cesaretin önemini vurgulayan eserde, resim çizmekten çekinen bir çocuğun öğretmeninin teşvikiyle çizmeye başlaması ve kendine güven duyarak hayallerini gerçekleştirmesi anlatılmaktadır. Kitapta kendini keşfetmek ve özgürce hayal etmek isteyen çocuklara cesaret aşılamak amaçlanmaktadır.

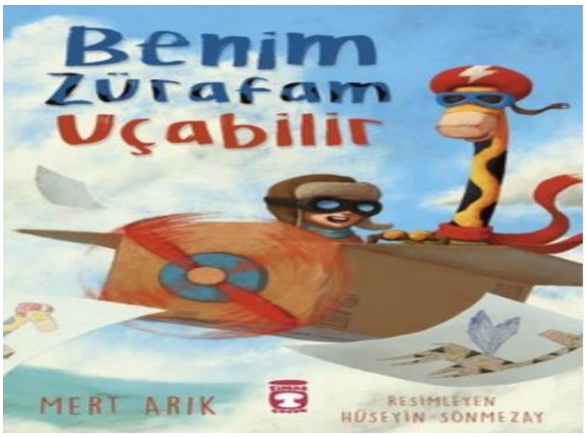

Görsel 1. Eserin Kapağı

Eser, Moni adında küçük bir çocuğun hayallerini gerçekleştirme çabası üzerine kuruludur. Resim dersinde hayal ettiği zürafayı çizmekten çekinen bir çocuğun öğretmeninin cesaretlendirmesiyle yaratıcılığını kullanarak her çeşit zürafayı çizebilmesini bu sayede de kendini gerçekleştirmesini anlatmaktadır. Moni; sabırlı, kararlı, meraklı sorgulayan, araştırmacı, yetenekli bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserin ana karakteri olan çocuk, bu özellikleri ile olumlu nitelik taşımaktadır. Eserde ana karakterin davranış, eylem ve kişilik özellikleri bir bütün olarak düşünüldüğünde çocukların özdeşim kurmak isteyebileceği özellikler taşıdığı görülmektedir.

Eserdeki başkahraman çocuğa görelik, karakter gelişimi (devingen-durağan, açık-kapalı) model olma açılarından incelenmiştir**.** Eserin başkahramanı Moni, yeni bir durumla karşılaştığında çekingenlik ve öz güven eksikliği yaşayan bir çocuk olarak kurgulanmıştır. Bu özellikler, çocukların gelişim dönemlerinde sıklıkla karşılaştıkları duygularla örtüşmekte ve karakterin çocuğa görelik ilkesine uygunluğunu ortaya koymaktadır. Moni'nin anlatı süreci boyunca hayal gücünü kullanarak kendine güven kazanması, karakterin devinim gösterdiğini ve dinamik bir yapı sergilediğini göstermektedir. Moni, anlatının başında çekingen ve kendine güvensiz bir yapı sergilerken süreç içerisinde hayal gücünü kullanarak öz güven kazanır. Bu dönüşüm, karakterin statik değil dinamik bir yapıda kurgulandığını göstermektedir. Moni'nin yaşadığı kaygı, tereddüt ve sevinç gibi duygular yalın ancak etkili bir biçimde sunulmuştur. Duyguların açık ve anlaşılır biçimde verilmesi, çocuğun kendi duygularını fark etmesine ve adlandırmasına olanak tanır. Moni, çocuğa 'denemek/pes etmemek', 'farklı düşünmek' ve 'kendine inanmak' açısından olumlu bir model sunmaktadır. Başarıya ulaşma sürecinin bir anda değil, deneyim ve cesaret yoluyla gerçekleşmesi fikri, eğitsel açıdan önemlidir.

Eserde yer alan öğretmen karakteri ise destekleyici ve rehberlik edici bir rol üstlenmektedir. Öğretmenin yargılayıcı olmayan tutumu, çocuğun kendini ifade etmesine olanak tanımakta ve karakter gelişimini olumlu yönde etkilemektedir.

Eserdeki yan karakterler ise sınırlı biçimde sunulmakla birlikte, başkahramanın içsel sürecini görünür kılmak açısından işlevsel bir role sahiptir. Bu karakterler, çocuğun sosyal çevresini temsil eden tamamlayıcı unsurlar olarak kurgulanmıştır.

4. SONUÇ

Araştırma sonucunda 'Benim Zürafam Uçabilir' adlı eserde yer alan karakterlerin çocuk edebiyatında bulunması gereken temel özellikleri taşıdığı belirlenmiştir. Eserde karakterler; çocuğa görelik ilkesine uygun, devinim gösteren, inandırıcı ve işlevsel, olumlu değerleri sezdiren bir yapı sergilemektedir. Bu yönüyle karakterlerin çocuğa görelik ilkesine uygun biçimde kurgulanması, duygusal gelişimi desteklemesi ve olumlu değerler sunması bakımından eser, nitelikli bir çocuk edebiyatı örneği olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Demirel, Ş. (2011). *Çocuk edebiyatı.* Ankara: Pegem.

Gülgönül, B. (2014). *Bilgin Adalı'nın hikâye ve romanlarında yer alan eğitsel iletiler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi adresinden indirilmiştir.

Karataş, E. (2014). Çocuk edebiyatında 'karakter' kavramı. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 60-79.

Kesimli, Z. T. (2023, 14 Mart). Çocuklarıma okutmayacağım hiçbir şeyi yazmıyorum. *Yeni Şafak Kitap Eki. https://www.yenisafak.com/hayat/cocuklarima-okutmayacagim-hicbir-seyi-yazmiyorum-4515316.*

Sever, S. (2003). *Çocuk ve edebiyat.* Ankara: Kök.

Sever, S. (2012). *Çocuk edebiyatı* (6. Baskı). İzmir: Tudem.

Ural S. (2013). *Çocuk edebiyatı*. (Ed.) M. Gönen. Ankara: Eğiten.

Yavuzer, H. (2001). Doğum öncesinden ergenlik sonuna çocuk psikolojisi. İstanbul: Remzi.

GÖÇ OLGUSU BAĞLAMINDA MEVLÂNA İDRİS'İN HALEPLİ ZEYNEP ADLI ÇOCUK KİTABININ İNCELENMESİ

Prof. Dr. Elif AKTAŞ
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi,
elif.aktas@alanya.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-5573-2274

Arş. Gör. Ahmet Turan EŞ
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi,
turan.es@alanya.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-7225-3934

ÖZET

Göç olgusu, bireylerin toplumsal, kültürel ve psikolojik yaşamlarını çok boyutlu biçimde etkileyen bir süreçtir. Bu sürecin çocuklar üzerindeki yansımaları, gelişimsel özellikler nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır. Çocuk edebiyatı eserleri, göç deneyiminin çocuk bakış açısıyla aktarılmasına ve bu olgunun pedagojik bir çerçevede ele alınmasına olanak tanımaktadır. Bu çalışmanın amacı, Halepli Zeynep adlı eseri göç olgusu bağlamında inceleyerek eserde göçün çocuk karakterler üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Araştırma, nitel araştırma deseninde yürütülmüş olup veri toplama aracı olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. İncelemede, eserde yer alan göç teması; göçün nedenleri, göç sürecinde yaşanan sorunlar, uyum süreci, aidiyet duygusu, kimlik algısı ve sosyal dışlanma boyutları çerçevesinde ele alınmıştır. Elde edilen veriler, önceden belirlenen temalar doğrultusunda betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırma bulguları, eserde göç olgusunun çocuk karakterlerin duygusal ve sosyal dünyalarını belirgin biçimde etkilediğini göstermektedir. Göç süreci, karakterlerde yalnızlık, güvensizlik ve uyum güçlüğü gibi duygusal durumlara yol açarken; dayanışma, umut ve yeniden inşa etme gibi değerlerin de anlatı içinde vurgulandığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç olgusu, sorun odaklı çocuk edebiyatı, Mevlâna İdris, Halepli Zeynep.

1. GİRİŞ

Göç olgusu, bireylerin toplumsal, kültürel ve psikolojik yaşamlarını çok boyutlu biçimde etkileyen bir süreçtir. Bu sürecin çocuklar üzerindeki yansımaları, gelişimsel özellikler nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır. Özellikle son yıllarda yaşanan zorunlu göç hareketleri, başta çocuklar olmak üzere pek çok bireyin yaşamını köklü biçimde değiştirmiştir. Göç ve göçün beraberinde getirdiği sıkıntılar, aile bireyleri içerisinde en çok çocukları etkiler. Çünkü çocuklar yetişkinlere göre dış etkenlere karşı daha savunmasızdır (Yakar, 2017). Buradan hareketle çocuklar, göç sürecinde hem fiziksel hem de duygusal açıdan en kırılgan gruplardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bulut (2018) ise hem ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan ailelerin çocukları ve gençlerinin hem de ev sahibi konumundaki ülkenin çocukları ve gençlerinin bu süreçten doğrudan etkilendiğini ifade etmiştir. Çocukların yaşadıkları yer değişiklikleri, aidiyet duyguları, kimlik algıları ve geleceğe yönelik bakış açıları üzerinde derin izler bırakabilmektedir. Bu sebeple göç olgusunun çocuklara nasıl aktarıldığı ve çocukların bu süreci nasıl anlamlandırdığı, özellikle çocuk edebiyatı bağlamında önemli bir inceleme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocuk edebiyatı, çocukların dünyayı algılama biçimlerini şekillendiren, onların duygusal ve bilişsel gelişimlerine katkı sağlayan önemli bir araçtır. Toplumsal sorunların çocuklara uygun bir dil ve anlatım yoluyla ele alınması hem empati duygusunun gelişmesine hem de farklı yaşam deneyimlerinin anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Çocuk edebiyatı, çocukta meydana gelen gelişim ve değişimlerin desteklenmesinde önemli bir işlev üstlenmekte; bu süreci çocuk edebiyatı ürünleri aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Çocuklar, söz konusu eserler sayesinde yaşamı tanımakta ve karşılaşabilecekleri pek çok durumu edebi metinler yoluyla deneyimleyerek hayata hazırlanmaktadır (Dursun & Eyüp, 2021). Alan yazını incelendiğinde bu noktada sorun odaklılık kavramı dikkat çekmektedir. Yılmaz ve Yakar (2018) yaptıkları tanımda sorun odaklı çocuk edebiyatını "çocuk okurun okuduğu kitaplarda birtakım problemlerle yüz yüze geldiği ve bu problemlerle başa çıkabilme yetisini kitaplar aracılığıyla kazandığı edebiyatın adı" olarak tanımlamışlardır. Sorun odaklı çocuk edebiyatı; göç, yoksulluk, savaş, ayrımcılık, engellilik, aile içi sorunlar, hastalık, kayıp, çevre sorunları gibi gerçek yaşam problemlerini konu edinir.

Çocuk edebiyatı eserleri, göç deneyiminin çocuk bakış açısıyla aktarılmasına ve bu olgunun pedagojik bir çerçevede ele alınmasına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda göç teması, çocuk edebiyatında yalnızca bir yer değiştirme olayı olarak değil; kayıp, umut, uyum ve dayanışma gibi kavramlarla birlikte ele alınan bir deneyim alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk çocuk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Mevlâna İdris'in Halepli Zeynep adlı eseri, göç olgusunu bir çocuğun gözünden ele alarak yansıtmaktadır.

Bu çalışmada, Mevlâna İdris'in Halepli Zeynep adlı çocuk kitabı göç olgusu bağlamında incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Halepli Zeynep adlı eseri göç olgusu bağlamında inceleyerek eserde göçün çocuk karakterler üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır.

2. YÖNTEM

Mevlâna İdris'in Halepli Zeynep adlı çocuk kitabını göç olgusu bağlamında incelemeyi amaçlayan bu çalışma, nitel bir desene sahiptir. Nitel desenle kurgulanan çalışmalarda incelenen olay veya olgu hakkında derinlemesine bir algıya ulaşma çabası bulunmaktadır (Morgan, 1996). Çalışmada nitel araştırmaya uygun şekilde veri toplama aracı olarak doküman analizi tercih edilmiştir. Doküman analizi, belgeleri titiz bir şekilde ve sistematik olarak analiz etmek amacıyla kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Merriam, 2013). Mevcut kayıt ya da belgelerin, veri kaynağı olarak sistemli bir şekilde incelenmesi anlamına gelen doküman analizi; ilgili belgelerin bulunması, incelenmesi ve senteze varılması aşamalarından oluşmaktadır (Karasar, 2007). Bu araştırmada da Halepli Zeynep adlı çocuk edebiyatı eseri, doküman incelemesi yöntemiyle incelenmiştir.

3. BULGULAR

Halepli Zeynep adlı eserde, küçük bir kız çocuğu olan Zeynep'in, ülkesinde yaşanan savaş nedeniyle ailesi ve hayvanlarıyla birlikte yaşadığı zorunlu göç süreci konu edilmektedir. Savaşın yol açtığı olumsuz koşullar sebebiyle Zeynep, annesi, babası ve hayvanlarıyla birlikte ülkesini terk ederek Gaziantep'e sığınmak zorunda kalır. Yeni hayatında fiziksel olarak güvende olsa da Zeynep'in zihni ve duyguları sürekli geride bıraktığı ülkesindedir; bu durum onun derin bir üzüntü ve özlem yaşamasına neden olur.

Eserde, Zeynep'in bahçede oturduğu bir sırada, ülkesinde tanıdığı bir köstebek olan Matkap'ın toprağın altından ortaya çıkmasıyla olaylar farklı bir boyut kazanır. Köstebek, Zeynep'e ülkesinde yaşananları aktarır ve bu anlatımlar aracılığıyla savaşın etkileri sembolik bir dille okuyucuya sunulur. Zeynep, köstebek ve diğer hayvanlar aracılığıyla ülkesine yardım göndermeye çalışır; ayrıca köstebeklerden, kendisine ülkesini hatırlatan nesneleri getirmelerini ister. Bu süreçte Zeynep'in siyasilerle yaptığı görüşmeler ve aralarındaki konuşmalar, çocuk bakış açısıyla şekillenen eleştirel bir anlatımla sunulur.

Kitabın sonunda ise Zeynep'in köstebekle tanışmasıyla başlayan tüm bu olayların bir rüya olduğu anlaşılır. Bu kurgu, savaşın çocuk dünyasında bıraktığı izleri ve çocuğun bilinçaltındaki kaygı, özlem ve umutları yansıtmak amacıyla kullanılmıştır.

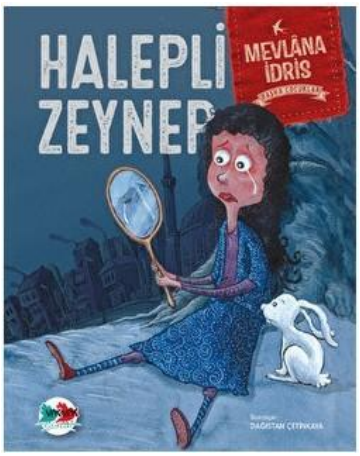

Görsel 1. Eserin Kapağı

3.1. Halepli Zeynep Adlı Kitapta Göç Olgusu

Çocukların gözünden göç olgusunun anlatıldığı kitabın başında ana karakter Zeynep, ilk kez savaşın gerçek yüzüyle karşılaşır: *"Birden bir ses! Bu sesi daha önce hiç duymadığını düşündü Zeynep. Bu yüzden ne olduğunu pek anlamadı, ama ürkütücü bir ses olduğunu düşünecek kadar vakit bulabilmişti. Sonra evlerini sarsan ve kendisini korkutan daha büyük ve yine hiç duymadığı başka bir ses daha duydu; biraz korkunç bir ses. Sonrasını hatırlamak istemiyordu. Ama görüntüleri unutması imkansızdı."* (s.7).

Sonrasında ise Zeynep'in gözünde olaylar şu şekilde gerçekleşir: *"O uçaklar sık sık gelmeye başlamıştı. (...) Atılan bir bombanın ardından artık yeryüzünden ayrılanlar. Ve geride kalanların büyük yaralayıcı ağıtları. Keskin, daha çok bir anneden yükselen feryat. Ve sonra günlerce süren, ağaçlara, gökyüzüne, sokaklara, kedilere bile sinen acılı, derin, dışına çıkılamaz bir hüzün. Hüzün. Bilmiyordu ki niye?"* (s.9). Çocuk karakter Zeynep, yaşadığı durumun içinden çıkılamaz bir hâl aldığını, etrafında yaşayan her insan ve hatta her canlının dâhi bu olaylardan etkilendiğini, fakat bunlara sebep olan şeyin ne olduğunu bir anlayamadığını ifade etmiştir. Savaşın çocuk üzerinde bıraktığı ilk etkiler Zeynep karakteri aracılığıyla okurlara aktarılmıştır.

Göç süreci başladığında da çocukta oluşan bu belirsizlik ve sorgulama durumu devam etmektedir. *"Zeynep bilmiyordu. (...) Bilmiyordu bindikleri jip okulun önünden geçerken boğazına takılan şeyi. Zeynep bilmiyordu ve jip Halep'in sokaklarını geride bırakırken düşünüyordu: Anne-babası, beyaz tavuğu, tavşanı ve kendisi, yani beş can nereye gidiyordu?"* (s.10). *"Zeynep ilk uçak ve ilk bombadan sonra çok şey görüyordu dünyada. Sadece anlamıyordu. Niye, niye?"* (s.11).

Göçün ardından varılan yere alışma süreci de çocukları etkileyen bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitapta bu süreç şu ifadelerle anlatılmıştır: *"Ama nasıl bir eksiklik vardı ki Zeynep akşama kadar kendisine sorular sorarken buluyordu kendisini?"* (s.13). Yeni hayata uyum sürecinde yalnızca olumsuz durumlar değil, olumlu olaylara da kitapta yer verilmiştir. *"Peki ezanlar! Halep'tekinin aynısıydı. Yakınındaki küçük mahalle mescidinin mikrofonu Cuma günleri açıldığında uyduğu Kur'an sesi de Halep'teki gibiydi. Başka Arap çocuklar da görüyordu sokakta zaman zaman. Onlar da korkup gelmişlerdi bir yerlerden. Onlara hemen gülerek yaklaşıyor ve bildikleri bazı çocuk şarkılarını söylemeye başlıyorlardı durup dururken."* (s.14). Böylelikle yeni hayatında kendisinden bir parça bulabileceği, birtakım olumlu olayların da yaşanabileceği çocuk okura aktarılmaktadır.

Göç etmek zorunda kalan çocuğun yaşadığı en büyük duygulardan biri de geçmişe duyulan özlemdir. Yazar, kitapta yine baş karakter Zeynep aracılığıyla okura bu durumu aktarmıştır: *"Bazı arkadaşlarını soruyordu kendisine. Bazı sokakları. Tek katlı okulunun bazı sınıflarını. Öğretmenin bazı cümlelerini. Sınıftaki çöp sepetinin başında kurşun kalemi açarken dökülen ince talaşlarla birlikte akıp giden bazı sesleri. Akşam televizyondan dinlerken annesinin sesiyle eşlik ettiği bazı şarkılar." (s.13).*

Savaş ve göç sonucunda farklı ülkelerde yaşamaya başlayan çocukların yaşadığı bir diğer problem ise yeni bir dili öğrenme sürecidir. Coğrafi sınır kavramını anlamlandıramayan göç etmiş çocuk kahramanlar açısından dil, en belirgin ayırt edici unsur olarak karşımıza

çıkmaktadır. Zeynep bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: *"Sesten sınırlar, sesten yolculuklar, sesten ses uçuş denemeleri."* (s.13). Ayrıca kitapta bu durum ana karakter Zeynep tarafından bir oyun olarak karşılanmış, yazar tarafından çocuk okura farklı bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır: "*Sorularına cevap bulamıyordu çoğu zaman. Alışmıştı buna. Tıpkı Türkçe bazı kelimelere alıştığı gibi. Evde Arapça konuşmaya devam ediyorlardı tabii ki. Ama sokakta, her yerde ve televizyonda, gazetelerde Arapçanın uzağında olduğunu görebiliyordu. Zeynep' göre bazı Türkçe kelimeler Arapçaydı, bazı Arapça kelimeler Türkçe. Zeynep bunu ilginç bir oyun gibi buluyordu. Kelimeleri duyduğu anda kendisini bazen Halep'e, bazen Antep'e geçerken görüyordu."* (s.13). *"Bahçedeki beyaz tavuğu Arapça gıdıklamaya devam ediyordu. Belki de Türkçe. Bunu tam kestiremiyordu Zeynep. Tavşansa oraya buraya koşuyordu bahçede. Havuçları Arapça mı yiyordu peki, Türkçe mi?"* (s.14).

Çocuk edebiyatı eserleri ile çocuk okurlara empati duygusu da kazandırılmak istenmektedir. Bunu yaparken kitaplarda idealize karakterlere yer vermekten kaçınılması gerektiği de unutulmamalıdır. İncelenen eserde idealize bir karakter olmayan Zeynep aracılığıyla empati duygusu çocuk okura aktarılmaya çalışılmıştır: *"Köstebek giderken ona biraz ekmek verdi Zeynep, Halep'teki aç çocuklara vermesi için. Ertesi gün köstebek Matkap, beş köstebek arkadaşıyla geldi Antep'teki küçük bahçeye. Çok sevinmişti Halep'teki aç çocuklar ekmeğe. Daha çok ekmek götürmek istiyorlardı, daha çok çocuk sevinsin diye. Zeynep bir kucak dolusu ekmek getirip verdi köstebeklere."* (s.19).

4. SONUÇ

İncelenen eserde, zorunlu göç deneyimi yaşayan bir çocuğun çok yönlü etkilerle karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Göç eden insanlar, bir yandan hayatta kalabildikleri için kendilerini şanslı hissederken, diğer yandan geride bıraktıkları yaşamlarına duydukları özlem ve yeni toplumsal düzene uyum sağlama zorunluluğu arasında kalmaktadırlar. Özellikle çocuklar açısından bakıldığında, savaşın ve zorunlu göçün etkilerinin daha belirgin olduğu görülmektedir. Savaş ortamında yaşanan korku, tanık olunan şiddet olayları, kayıplar ve göç sırasında karşılaşılan zorluklar, çocukların belleğinde kalıcı izler bırakmakta; bu durum yalnızca günlük yaşamlarını değil, aynı zamanda hayal dünyalarını ve gelecek beklentilerini de etkilemektedir. Eğitim hayatının kesintiye uğraması, arkadaş çevresinden kopma ve alışık olunan sosyal ortamın kaybı, çocukların göçe karşı geliştirdikleri olumsuz tutumların temel nedenleri arasında yer almaktadır.

Hem yetişkinlerin hem de çocukların ortak hayali, geride bırakılan yaşama geri dönebilmektir; ancak savaşın yol açtığı yıkım nedeniyle bu dönüşün güç olduğu ve dönülse dahi eski yaşam koşullarının yeniden kurulamayacağı bilinci hâkimdir. Bu bağlamda göç olgusunun, geçmişe duyulan özlem, yeni kültürel ortama uyum süreci ve geleceğe ilişkin umutlar çerçevesinde ele alınarak incelenen esere yansıtıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Bulut, S. (2018) Çocuk edebiyatına sığınanlar: Zorunlu göç öyküleri. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 8,14:383-410.

Dursun, E. & Eyüp, B. (2021). Mülteci konulu Türkçe ve çeviri çocuk kitaplarında yer alan empati ögelerinin incelenmesi. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (Ö9), 1-18.

İdris, M. (2016). *Halepli Zeynep*. İstanbul: Vak Vak.

Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemleri (17. baskı).* Ankara: Nobel Akademi.

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev. Ed.: S. Turan), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Morgan, D. L. (1996). *Focus groups as qualitative research (C. 16).* New York: Sage publications.

Yakar, Y. M. (2017) Türk çocuk edebiyatında göç olgusu, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 58: 339-353.

Yılmaz, O. & Yakar, Y.M. (2018) Türk çocuk edebiyatında sorun odaklı yaklaşım, Çocuk ve Medeniyet Dergisi, (2): 29-42.

BOZKIR HAYATININ ÜÇ TEMEL UNSURU: ÇADIR, AT VE DEMİR

Mehmet ÖZMENLİ

Prof. Dr., GRÜ Eğitim Fakültesi

mehmet.ozmenli@giresun.edu.tr,

0000-0002-8616-0712

Gökhan HAMZAÇEBİ

Öğr. Görevlisi, GRÜ Eğitim Fakültesi

gokhan.hamzaçebi@giresun.edu.tr

0000-0003-2380-0759

Özet

Bu bildiri, Orta Asya bozkırlarında şekillenen Türk kültürünün temel dinamiklerini belirleyen üç ana unsur olan çadır, at ve demiri tarihsel ve kültürel bir bütünlük içerisinde ele almaktadır. Konar-Göçer yaşam tarzının zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkan bu unsurlar, yalnızca günlük ihtiyaçlara cevap veren araçlar değil; aynı zamanda sosyal örgütlenme, askerî yapı, ekonomik düzen ve sembolik düşünce dünyasının da kurucu bileşenleridir. Çadır, hareketliliğe dayalı bozkır hayatında mekânın geçici fakat düzenleyici formu olarak aile yapısını, toplumsal hiyerarşiyi ve devlet anlayışını yansıtan bir unsur niteliği taşımaktadır. At ise ulaşım, üretim ve savaş alanlarında sağladığı üstünlük sayesinde Türk bozkır toplumlarının askerî başarılarının ve siyasi hâkimiyetlerinin temel dayanağı olmuştur. Demir, silah ve alet yapımında oynadığı rolün ötesinde, Türk mitolojisi ve devlet ideolojisinde kurucu ve kurtarıcı bir anlam kazanmıştır. Bu çalışmada, söz konusu üç unsur tarihsel kaynaklar, arkeolojik bulgular ve klasik Türk tarihi literatürü ışığında analiz edilmekte; bozkır medeniyetinin dinamik ve bütüncül yapısı ortaya konulmaktadır. Bildiri, çadır–at–demir üçlüsünün birlikte değerlendirilmesinin, Türk bozkır kültürünün sürekliliğini ve özgünlüğünü anlamada anahtar bir çerçeve sunduğunu savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bozkır kültürü, Çadır, At, Demir

Giriş

Bozkır hayatı, sert iklim koşulları, geniş otlaklar ve hareketliliğe dayalı bir ekonomik yapı çerçevesinde şekillenmiştir. Avcılık, hayvancılık ve konar-göçerlik esaslı bu yaşam biçimi, kullanılan araç ve gereçlerin fonksiyonel, taşınabilir ve dayanıklı olmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda Türk bozkır toplumlarında **çadır**, barınmayı ve sosyal düzeni; **at**, hareketliliği ve askerî gücü; **demir** ise üretim, teknoloji ve savaş kapasitesini temsil etmiştir. Söz konusu üç unsur, yalnızca maddî kültür öğeleri olarak değil, aynı zamanda bozkır medeniyetinin sürekliliğini sağlayan temel dayanaklar olarak Türk tarihinin hemen her döneminde belirleyici olmuştur.

Bu çalışma, Türk bozkır kültürünün temel yapı taşları olan çadır, at ve demir unsurlarını **tarihsel, askerî, sosyo-kültürel ve sembolik boyutlarıyla** ele almayı amaçlamaktadır. Araştırmanın temel problemi, bu unsurların Türk toplumlarında yalnızca pratik ihtiyaçlara

cevap veren araçlar mı olduğu, yoksa devlet anlayışı, askerî teşkilatlanma ve kutsal tasavvurla bütünleşmiş bir **medeniyet modeli** mi sunduğu sorusu etrafında şekillenmektedir.

Çalışmada yöntem olarak **tarihsel ve karşılaştırmalı analiz** yaklaşımı benimsenmiştir. Yazılı kaynaklar (Göktürk Yazıtları, Kaşgarlı Mahmud, Çin ve Bizans kronikleri), arkeolojik buluntular, destan ve mitolojik anlatılar birlikte değerlendirilerek disiplinlerarası bir bakış açısı oluşturulmuştur. Ayrıca modern tarih ve kültür araştırmalarında öne çıkan İbrahim Kafesoğlu, Bahaeddin Ögel, Lütfi Bergen, Selahattin Batu ve Mustafa Aksoy gibi araştırmacıların görüşlerinden de yararlanılmıştır.

Bu bağlamda çalışma, çadırın **mekânsal ve siyasal**, atın **askerî ve kültürel**, demirin ise **teknolojik ve ideolojik** işlevlerini ayrı başlıklar altında incelemekte; ardından bu unsurlar arasındaki etkileşimi, Türk askerî sistemi ve devlet geleneği çerçevesinde bütüncül bir şekilde değerlendirmektedir. Böylece Türk bozkır kültürünün, yalnızca göçebe bir yaşam tarzı değil; örgütlü, süreklilik arz eden ve yüksek düzeyde askerî–siyasi yapı üretebilen bir medeniyet anlayışı sunduğu ortaya konulmaktadır.

Bu çalışma ile Türk tarih yazımında zaman zaman indirgemeci biçimde ele alınan bozkır kültürünün, **devlet kurucu, teknoloji üretici ve sembolik derinliği olan** bir yapı olarak yeniden değerlendirilmesine katkı sağlanması hedeflenmektedir.

1. Çadır: Mekânın Hareketli Biçimi

1.1. Çadırın Yapısı ve Türleri

Türk bozkır toplumlarında en yaygın barınma biçimi çadırdır. Keçe kaplı, ahşap iskeletli ve kolay sökülüp kurulabilir yapısıyla çadır, konar-göçer hayatın zorunluluklarına doğrudan cevap vermiştir. Özellikle *yurt* veya *ger* olarak adlandırılan yuvarlak planlı çadırlar, Hunlardan Göktürklere ve Uygurlara kadar geniş bir coğrafyada kullanılmıştır. Kubbe biçimli bu yapı hem dayanıklılığı artırmış hem de iç mekânda ısı dengesini sağlamıştır.

Türklerde çadır (*ev, eb*) aile birliğinin ve toplumsal sürekliliğin sembolüdür. Bu nedenle çadıra "yurt" adı verilmiştir. Göktürk Yazıtları'nda çadır, *bark* kelimesiyle ifade edilmiş; bu kavram aynı zamanda "mal, mülk ve yerleşim" anlamlarını da taşımıştır. Çadırın ortasında yer alan **ocak**, yalnızca ısınma ve yemek pişirme işlevi görmemiş; "ocak sahibi olmak" deyiminde de görüldüğü üzere soyun ve ailenin devamını simgelemiştir.

Çadırın tepesinde yer alan ve *tünglük/tügenek* adı verilen açıklık ise pencere işlevi görmüş, aynı zamanda **Güneş–Ateş kültü** ile ilişkilendirilmiştir. Gökte güneş, yerde ateş unsurunun çadır içinde birleşmesi, Türk kozmolojisinde kutsal kabul edilen unsurların mekânsal bir bütünlük içinde algılandığını göstermektedir.

1.2. Sosyal ve Sembolik Anlamı

Çadır, yalnızca bir barınak değil, aynı zamanda sosyal düzenin yansıdığı bir mekândır. Çadır içindeki yerleşim düzeni aile içi hiyerarşiyi ve toplumsal rolleri açık biçimde ortaya koyar. Kağan otağı ise diğer çadırlardan daha büyük ve gösterişli olup siyasi otoritenin sembolü olarak kabul edilmiştir. Otağın önünde bulunan **tuğlar**, mızrak ucuna bağlanan at kuyruklarından oluşur ve tuğ sayısı otağda oturan kişinin yetki derecesini ifade eder (Ögel, 1991: 9). Ayrıca Çadırın önünde bulunan davulda iktidar simgesi olarak kabul edilmektedir. Toy, şölen vb. etkinlikler öncesinde çalınmaktadır.

2. At: Hareket, Güç ve Kimlik

2.1. Atın Günlük Hayattaki Yeri

At, bozkır hayatının vazgeçilmez unsurudur. Ulaşım, avcılık, sürülerin kontrolü ve haberleşme büyük ölçüde at sayesinde gerçekleştirilmiştir. Çocukluktan itibaren ata binmeyi öğrenen bozkır insanı için at, adeta bedenin bir uzvu hâline gelmiştir. Çin ve Bizans kaynaklarında Türklerin "atlı kavim" olarak tanımlanması, bu durumun dış gözlemciler tarafından da açıkça fark edildiğini göstermektedir.

Türkistan'da atın evcilleştirilme sürecinin M.Ö. 6000–8000 yıllarına kadar uzanabileceği ileri sürülmüştür (Batu, 1951: 10). Mustafa Aksoy ise bu süreci M.Ö. 4000–3500 yıllarına tarihlendirmektedir (Aksoy, 1998: 41). Atın açlığa, soğuğa, sıcağa ve yorgunluğa dayanıklı olması; sahibine bağlılık göstermesi ve hatta nehirleri yüzerek geçebilmesi, onu bozkır hayatı için vazgeçilmez kılmıştır. Bu özelliklerin kazanılması ise sürekli talimle mümkün olmuştur (Bergen, 2018: 35).

Atla birlikte **nal, üzengi, gem ve koşum takımları** gibi bir endüstri alanının ortaya çıkması, Türklerin teknolojik üretim kapasitesini de göstermektedir (Bergen, 2018: 87). Kafesoğlu, Türklerin basit göçebe olmadıklarının en önemli kanıtı olarak at ve demirin sistemli kullanımını göstermektedir (Kafesoğlu, 1984: 34).

Atın kuyruğu Savaş esnasında düğümlenirdi. Atın kuyruğundan kesilmek suretiyle bazı telli saz araçlarında sazın teli olarak da kullanılmıştır. Atın sütünden de Kımız adını verdikleri içeceği de üretmişlerdir.

2.2. Askerî ve Kültürel Boyut

At, bozkırlı insanın gözünde adeta kendisiyle birlikte savaşa katılan bir silah arkadaşı olmuştur. Bundan dolayı Orhun anıtlarında, atların kahramanlıkları, renkleri ve cinslerinden uzun uzun bahsedilmektedir. Bozkır kavimleri içerisinde en önemli yeri tutan Türklerde oymak isimleri de Ala-yuntlu (alaca atlı) , Toraygır (doru aygır) vb adlar almıştır (Deer, 1954: 162)

Türk askerî sisteminin temelini atlı birlikler oluşturmuştur. Hafif süvari taktiği, ani baskınlar ve sahte geri çekilme manevraları bozkır savaş stratejisinin ayırt edici özellikleridir. At, aynı zamanda mitolojik ve kültürel bir değer taşır. Destanlarda ve mezar buluntularında atın, sahibine öteki dünyada da eşlik ettiğine inanıldığı görülmektedir.

Türk anlatılarında *Kamer Tay* ve uçan aygırlar tasvir edilmiş; bu kanatlı atlara **Tulpar** adı verilmiştir. Tulpar, hem kutsal hem de savaş atı anlamına gelmektedir (Batu, 1951: 47–48).

Asya Hun devletinin kudretli Tanhusu Mo-tun'un M.Ö 176 yılında Çin imparatoruna gönderdiği kısa beyanat, bozkır devletinin kuruluş tarzını belirgin bir biçimde aydınlatmaktadır. Bu beyanatında "tanrının inayeti, subay ve erlerinin yiğitliği ve atlarının mükemmelliği sayesinde, yirmi altı devleti yendiklerini ve bu surette bütün yay kullanan kavimlerin Hunlar haline geldiklerini" bildirir (De Groot, 1921: 63).

3. Demir: Gücün ve Teknolojinin Simgesi

3.1. Demirin Kullanım Alanları

Demir, bozkır toplumlarında silah yapımından günlük aletlere kadar geniş bir kullanım alanına sahiptir. Kılıç, mızrak, ok ucu ve zırh gibi askerî donanımların demirden üretilmesi, Türklerin savaş gücünü artırmıştır. Bunun yanı sıra tarım ve hayvancılıkta kullanılan aletlerin de demirden yapılması, üretim kapasitesini yükseltmiş ve **demircilik zanaatının** gelişmesini sağlamıştır.

3.2. Mitolojik ve Siyasi Anlam

Demir, Türk mitolojisinde kurtarıcı ve kurucu bir unsur olarak yer alır. **Ergenekon Destanı'nda** demir dağın eritilmesi, yeniden doğuşun ve devlet kurma iradesinin simgesidir.

Göktürklerin demircilikle ilişkilendirilmesi ve bazı kaynaklarda "demirci kavim" olarak anılmaları, bu madenin siyasal ve ideolojik bir anlam kazandığını göstermektedir.

Kaşgarlı Mahmud'un aktardığı "**Gök girsin kızıl çıksın**" ifadesinde *gök* demiri, *kızıl* ise kanı temsil eder. Kırgız, Yabağu, Kıpçaklar ve diğerleri ittifak yaptıklarında ya da yapılan bir anlaşmaya taraf olduklarında bu söz, ittifak ve antlaşmalarda ahid olarak kullanılmıştır (Kaşgarlı Mahmud, 2017: 550).

4. At–Demir–Askerî Sistem İlişkisi

4.1. Atlı Savaş Teknolojisinin Temeli

Demir at ile beraber anlatılır(Bergen,2018: 159). Çünkü at koşumlarında gem ve nal demirden yapılmaktadır. Bozkır toplumlarında askerî sistem, at merkezli bir yapı üzerine kurulmuştur. At, yalnızca askerî birliklerin hareket kabiliyetini artıran bir unsur değil, aynı zamanda savaşın stratejik doğasını belirleyen temel etkendir. Türk ordularında süvari birlikleri esas gücü oluşturmuş; hız, manevra ve ani baskın taktikleri bozkır savaş geleneğinin karakteristik özellikleri hâline gelmiştir. Bu askerî üstünlüğün sürdürülebilirliği ise doğrudan demir teknolojisinin gelişmişliği ile ilişkilidir. Bir Türk atasözü "ağacı uzun kes demiri kısa kes", anlamı ise ağacı kestiğinde uzamaz, onun için ağacı uzun kes demektir. Demir ise ateş ve çekiç ile dövüldükçe uzar, onun için kısa kesmek yeterlidir.

4.2. Demirin Silah ve Donanımdaki Rolü

Demir, atlı askerî sistemin tamamlayıcı unsurudur. Ok uçları, kılıçlar, mızraklar, üzengiler ve gemler gibi savaş ve binek ekipmanlarının demirden üretilmesi, Türk süvarisinin etkinliğini artırmıştır. Özellikle üzenginin yaygın kullanımı, binicinin at üzerinde denge sağlamasını kolaylaştırmış; ok atma ve yakın dövüş kabiliyetini üst seviyeye taşımıştır. Bu durum, Türk ordularının Çin, Sasani ve Bizans ordularına karşı elde ettiği askerî başarıların teknolojik temelini oluşturmaktadır.

4.3. Askerî Sistem ve Devlet Gücü

At ve demir birlikteliği, Türk devlet geleneğinde askerî gücün sürekliliğini sağlamıştır. Silah üretimi ve demir işçiliği, devlet kontrolünde yürütülen stratejik faaliyetler arasında yer almıştır. Bu bağlamda demir, yalnızca bir maden değil; askerî ve siyasi otoritenin somut bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

5. Çadır–Devlet ve Otağ Sembolizmi

5.1. Otağın Siyasal Anlamı

Çadırın gelişmiş ve ihtişamlı formu olan **otağ**, Türk devlet anlayışında siyasi otoritenin ve hâkimiyetin sembolüdür. Kağan otağı, yalnızca hükümdarın ikametgâhı değil; kurultayların toplandığı, elçilerin kabul edildiği ve devlet işlerinin yürütüldüğü merkezî bir mekândır. Bu yönüyle otağ, bozkır devletinde saray işlevi görmüş ve devletin taşınabilir merkezi olmuştur.

5.2. Mekân ve Kozmolojik Düzen

Çadırın dairesel planı, Türk kozmolojisindeki evren tasavvuruyla doğrudan ilişkilidir. Gök kubbeyi andıran çadır tavanı, hükümdarın kut anlayışıyla bağlantılı olarak gök tarafından desteklenen bir iktidar fikrini yansıtır. Otağın merkezinde yer alan direk (tünglük), yer ile gök arasındaki bağlantıyı sembolize etmiş; bu durum, hükümdarın kozmik düzen içindeki konumunu vurgulamıştır.

5.3. Çadırdan Saraya Geçiş

Yerleşik hayata geçişle birlikte çadır, yerini kalıcı mimari yapılara bırakmış olsa da otağ sembolizmi Türk-İslam devletlerinde de varlığını sürdürmüştür. Büyük Selçuklu ve Osmanlı saray teşkilatında görülen otağ geleneği, bozkır kökenli devlet anlayışının sürekliliğini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Çadır, at ve demir; Türk bozkır hayatında yalnızca gündelik ihtiyaçları karşılayan araçlar değil, **bir dünya görüşünü, devlet anlayışını ve kutsal düzen algısını** yansıtan temel unsurlardır. Bu üç unsur, birbirinden bağımsız değil; aksine karşılıklı etkileşim içinde anlam kazanmıştır. At ve demirin oluşturduğu askerî sistem, Türk devletlerinin siyasî ve askerî başarısının maddî temelini teşkil ederken; çadır ve otağ anlayışı bu gücün **meşruiyet, düzen ve sembolik boyutunu** temsil etmiştir.

At, hareketliliği ve hâkimiyet alanını genişletirken; demir, bu hareketliliği etkin ve sürdürülebilir bir askerî güce dönüştürmüştür. Çadır ise bu gücün sosyal, siyasal ve kozmolojik merkezini oluşturmuştur. Bu bağlamda bozkır kültürü, basit bir göçebe yaşam biçimi değil; **ileri düzeyde örgütlenmiş, teknoloji üreten ve devlet kurabilen bir medeniyet modeli** sunmaktadır.

Türk düşünce dünyasında çadır, at ve demirin kutsal kabul edilmesi, bu unsurların yalnızca maddî değil, **manevî ve ideolojik** bir değer taşıdığını da göstermektedir. Bu kutsallık anlayışı, Türk devlet geleneğinde süreklilik fikrini güçlendirmiş; bozkırdan yerleşik hayata geçiş sürecinde dahi temel sembollerin varlığını korumasını sağlamıştır. Dolayısıyla bu üç unsurun birlikte değerlendirilmesi, Türk bozkır medeniyetinin tarihsel derinliğini ve özgün karakterini anlamada anahtar bir rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

Aksoy, Mustafa, (1998), Türklerde At Kültürü, Türk Dünyası Dergisi, S. 134. (38-44).

Batu, Selahattin, (1951), Türk Atları ve Yetiştirme Bilgisi, A.Ü. Veteriner Fakültesi Yayınları.

Bergen, Lütfi, (2018), Türk'ün Kanadı At, İstanbul: YazıGen Yayınları.

Deer, Jozsef; "İstep Kültürü", A.Ü. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi, XII/1-2, (1954), 159- 176.

De Groot, Johan Jacob Maria; Die H unnen d er vorchristlichen Zeit, Berlin: Walter de Gruyter, 1921.

Kafesoğlu, İbrahim, (1984). *Türk millî kültürü.* Boğaziçi Yayınları.

Ögel, Bahaeddin, (1991), Türk Kültür Tarihine Giriş 7, Ankara: Kültür Bakanlığı.

“RİTİM, İKTİDAR VE KİMLİK: TÜRK KÜLTÜRÜNDE DAVULUN İNANÇ, NEVBET VE HALK OYUNLARI BAĞLAMINDAKİ DÖNÜŞÜMÜ”

" Rhythm, Power, And Identity: The Transformation Of The Drum In Turkish Culture Within The Context Of Belief, Ceremony, And Folk Dances"

Mehmet ÖZMENLİ

Prof. Dr., GRÜ Eğitim Fakültesi, mehmet.ozmenli@giresun.edu.tr, 0000-0002-8616-0712

Gökhan HAMZAÇEBİ

Öğr. Görevlisi, GRÜ Eğitim Fakültesi, gokhan.hamzaçebi@giresun.edu.tr, 0000-0003-2380-0759,

Özet

Davul, Türk kültür tarihinde yalnızca bir müzik çalgısı olarak değil; çok katmanlı bir kültürel unsur olarak, siyasal, askerî, dinsel ve sembolik anlamlar taşıyan varlık göstermiştir. Türkistan coğrafyasından Anadolu topraklarına kadar uzanan Türk topluluklarında davul, özellikle şaman / kam ritüellerinde kozmik düzenle iletişim kurmanın temel aracı olmuş; ritim hareketler yoluyla trans hâlini sağlayan ve kutsallıkla eş değer tutulan bir nesne olarak kabul edilmiştir. Türklerin ilk devlet teşkilatının kurulmasıyla ayrıca İslamiyet’i kabul süreçleriyle birliktee davul, bu kez devlet ve saray geleneği içerisinde yeni bir anlam kazanarak; nevbet (nevbet/nevbent) geleneği aracılığıyla egemenlik, hâkimiyet ve devlet otoritesinin simgesine dönüşmüştür. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde mehter teşkilatının ayrılmaz bir parçası olan davul, belirli vakitlerde icra edilen nevbetlerle hem zamansal düzeni hem de siyasal meşruiyeti görünür kılmıştır. Bununla birlikte davul, halk kültürü içerisinde düğün, bayram, asker uğurlaması ve halk oyunları gibi toplumsal pratiklerde kolektif kimliği pekiştiren bir işlev üstlenmiştir.

Bu çalışma, davulun Türk tarihinde geçirdiği dönüşümü; inançsal kökenleri, nevbet geleneğindeki işlevi ve kültürel süreklilik bağlamında ele alarak, davulun Türk kültürel belleğindeki merkezi konumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Ritim, Kimlik, Dans, Devlet Geleneği.*

Giriş

Bu çalışma, geleneksel Türk kültüründe davulun tarihsel sürecini, inanç temelli kökenleri, nevbet geleneği aracılığıyla da kazandığı siyasal anlamlarla, halk oyunları bağlamında üstlendiği kimlik kurucu rol üzerinden ele almayı amaçlamaktadır. Davulun tarihsel süreçte geçirdiği dönüşüm, kültürel süreklilik ve gelişim ekseninde incelenerek, ritmin Türk toplumsal yapısındaki merkezi konumu ortaya konulacaktır. Ayrıca davulu yalnızca müziksel bir araç olarak değil; ritim üzerinden iktidar, zaman ve kolektif kimlik üretme kapasitesine sahip kültürel bir aktör olarak ele alması bakımından literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Türkler Çin seddinden Adriyatik denizine kadar geniş coğrafyalarda binlerce yıldır, gittikleri her yere kültürlerini, müziğini, ritimlerini ve devlet geleneğini de taşımış, karşılaştıkları yeni kültürlerden etkilenerek kendi kültürlerini geliştirerek bugün ki kültür boyutu inşa etmişlerdir (Vural, 2017: 274). Hayatın her alanında olduğu gibi, müzik ile birlikte de düşünülen ritim, vurmalı çalgılar içinde dizim icralarıdır. Vurmalı çalgıların ana unsuru olan davul ise, insanlık tarihinin en eski çalgılarından biri olmakla yalnızca müziksel bir düzen içinde üretim aracı değil, aynı zamanda ritüel, iktidar ve kimlik inşasının temel unsurlarından biri olmuştur. Çalma sistemindeki kolaylık ve birçok yönden işlevsel olması davulun, Türk tarihinde binlerce yıldır ve insanlığın tarih sahnesinde görülmeye başlandığı farklı yerlerde kullanılmasını sağlamıştır. İlk dönemlerden günümüze kadar geldiği ve çeşitli evrelerden geçerek, değişik ebatlarda ve farklı malzemelerden üretildiğini görmek mümkündür. İnanç sisteminde kötü olan olaylardan korunma, zarar veren her türlü olgudan uzaklaştırma güdüsüyle davul çalmanın, Anadolu'da olduğu gibi Türklerin eski yurdu olan Türkistan coğrafyasında da halen devam ettiğini söylemek mümkündür (Çelik, 2017: 12). Türk kültür tarihinde halk danslarından devlet geleneğine, inanç sistemlerinden toplumsal hafızaya uzanan davul, geniş bir anlam alanı içerisinde varlık göstermektedir. Birçok katmanlı işlevleriyle öne çıkan davul; özellikle ritim olgusunun bedensel, toplumsal ve kozmik düzenle kurduğu ilişkinin yanı sıra, basit bir çalgı olmaktan çıkararak sembolik bir güç nesnesine dönüştürmüştür. Türkler için siyasi ve güç sembolü olmasının dışında, askeri alanda sevk ve idare de bir işaret bir vasıta olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdoğan, 2018: 5).

İnanç Temelli Kökenler ve Ritim Olgusu

Ritim ve zaman olgusu, var olma temelini şekillendiren iki bağıntılı unsur olarak görülmektedir. Ayrılmaz bir ilişki içerisinde bütünlük arz eden ritim ve zaman arasındaki bu ilişki aslında bir tür zaman hissine işaret eden tek şeydir. Ayrılma bu ilişki içinde ritim olgusu oldukça kapsamlı, çok katmanlı ve çeşitli alanlarda belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ritim, Kavramsal olarak ritim, evrenin dinamik doğasından kaynaklanan düzenli ya da düzensiz periyodik hareketlilikleri; özel anlamda ise, müziksel yapı içerisinde bir bütünün, belli bir düzen ve uyum içinde bölümlere ayrılması sürecini oluşturmaktadır (Yıldız, 2025: 352). Geleneksel inançlar ve bu inançlarda kullanılan davullar, halkın sosyal davranışları şekillendirmesinde ve kültürel varlığımızın bir nüvesi hâline gelmesinde önemli işlevleri vardır ki, bu sosyal yapının içerisinde kişilerin birlikte hareket ettikleri bir zeminin oluşmasını sağlamaktadır (Abdurrezzak, 2021:156). Türkler İslam'la tanışmadan önce, inanç sistemlerinde kullandıkları davul, Şaman ritüellerinin ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Şaman kozmolojisinde evren tasavvuru; gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı olmak üzere katmanlı bir yapıdan oluşmaktadır (Ender, Demirel, 2025: 242). Bu katmanlar arasında geçiş, ritüel aracılığıyla mümkün hâle gelir. Davul, bu geçişi sağlayan en temel araçlardan biri olarak kutsal bir işlev üstlenmiştir. Şamanlık mesleğinin temel öğesi olan kozmik ağaçlar, Şamanın trans haline diğer dünyalara geçiş yaptığı yolculuk ritüelinde kullandığı davulun, bu ağacın odunundan yapar, yine davulunun üzerine de bu ağacın resmini yaparak kültürel bir simge olarak varlığını belgeler (Sağ, Büyüktunca, 2019: 223). Ritim, burada yalnızca işitsel bir unsur değil; bedeni, zihni ve topluluğu dönüştüren bir güçtür. Davulun düzenli ve tekrar eden vuruşları, kamın trans hâline geçmesini sağlarken, aynı zamanda topluluğun kolektif bilinç düzeyinde ritüele katılımını mümkün kılar. Bu yönüyle davul, bireysel bir çalgıdan ziyade toplumsal bir iletişim aracıdır. Ritim aracılığıyla kurulan bu ilişki, davulu kutsallıkla özdeşleştirmiş ve ona dokunulmaz bir statü kazandırmıştır

İslamlaşma Süreci ve Davulun Anlamsal Dönüşümü

Türkler tarafından kabul edilen İslam'la birlikte, davul, askeri müzik toplulukları içinde ifade edilmiştir. Türklerin yaşadığı ve İslam kültürüyle gelişim göstermiş coğrafyada davul, askeri bando kurumu anlamlarına gelen nevbethâne dönüşmüştür (Dalkıran, 2019: 5). İslamiyet'i kabulüyle birlikte Türkler, inanç sistemlerinde belirli dönüşümler yaşamış olmasına rağmen birçok kültürel ve folklorik unsurlar tamamen ortadan kalkmak yerine yeni anlamlarla kültürel yapı içerisinde varlığını sürdürmüştür. Bu varlıklardan biri de davuldur. Davulun kutsallığı

doğrudan dinsel bir bağlamdan ziyade, toplumsal ve siyasal semboller üzerinden yeniden inşa edilmiştir.

Davul müzik enstrümanı olmasının yanında mistik aracılığı ile da somutlaşan gücü; davulu elinde tutan kişiye vermiş olduğu üstünlüktür. Bu bağlamda Türk din müziği ve halk müziği geleneğinin çeşitli şubelerinde ritüellerin hala, asma davul, bendir, darbuka, def, kudüm ve nakkare gibi çalgılar eşliğinde icra ediliyor olması ve bu sazların kutsal kabul edilmesi, mistik bir referans olarak değerlendirilebilir (Erdem, 2022: 56).

İslam dünyasında müziğe yönelik tartışmalar sürerken, Türklerde davul, özellikle halk oyunları icralarında, askerî ve törensel alanlarda meşruiyet kazanmıştır. Aslında davulun, "Kam" ritüellerindeki trans sağlayıcı işlevinden uzaklaşıp, otoriteyi temsil eden düzen ve disiplinle bir araca dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Böylece davul, ritüelin kutsal merkezinden çıkarak devletin sembolik alanına taşınmıştır. Türk halk müzik kültüründe gündelik yaşam alanın önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkan davul, ilk Türk devletlerine kadar götürülebilir. Türk devletlerinde bu birlikteliğe "tuğ" takımı içerisinde rastlamak mümkündür. Bu dönemde askeri müzik topluluğu içerisinde davulun olduğuna dair literatürde çeşitli görüşler bulunmaktadır. Askeri müzikte önemli derecede bir gelişim sağlayan Selçuklular döneminde "nevbet" geleneğiyle karşımıza çıkan davul, hükümranlık sembolüne dönüşmüştür (Kaptan, 2024:1089).

Nevbet Geleneği ve İktidarın Sesi Olarak Davul

Davulun Türklerin eski inanç sisteminde "trans" tan "disiplin" e, "kozmik geçiş" ten İslam'a inancına geçişiyle "zamansal düzenleme "ye everildiği bilinmektedir. Türk-İslam devlet geleneğinde belirli vakitlerde icra edilen nevbet, egemenlik sembolü olarak kabul edilen müzikal bir ritüeldir. Davul, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde nevbet geleneğinin temel çalgılarından biri olmuş; hükümdarlık, hâkimiyet ve devlet otoritesinin işitsel temsiline dönüşmüştür. İlk olarak Büyük Selçuklular döneminde karşımıza çıkan ve hükümranlık hâkimiyeti sembollerinden biri olarak kabul görmüştür. İslâmiyet'i kabulüyle birlikte de Türk İslam devletlerinin bir töresi hâlini gelmiştir. Nevbet geleneği, Osmanlı Devleti'nde mehterhane bünyesinde devam ettirilmiştir (Baloğlu, Büyükdüman, 2021: 2785).

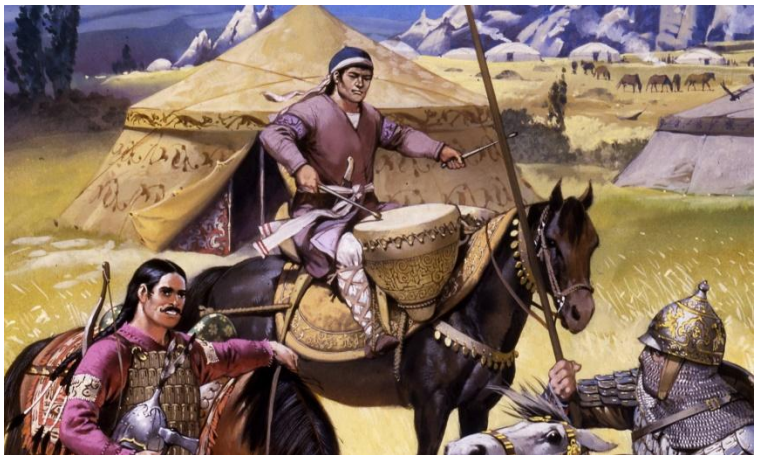

Görsel 1. Selçuklularda nevbet.

Selçuklularda nevbetin belirli zamanlarda icra edilmesi, davulu zamansal düzenin de bir parçası hâline getirmiştir. Bu bağlamda davul, yalnızca ritmik ses üreten bir saz değil; iktidarın görünmez ama duyulur bir ifadesi olmuştur. Saraydan halka yayılan bu ritmik sesler, devletin varlığını sürekli olarak hatırlatan sembolik araç işlevini görmüştür. Böylece ritim, bu kez kutsal olanla değil, siyasal olanla ilişkilendirilmiştir.

Osmanlı Devletinde askerî müziğin varlığı, kuruluş tarihi öncesine dayanmaktadır. Bizans İmparatorluğuna karşı büyük başarı gösteren Osman Gazi'ye, Selçuklu hükümdarı 1284 yılında yayınladığı fermanla Söğüt ve çevresini yerleşim yeri olarak tahsis etmiş, ayrıca bir fermanla Tabl-ı Âlem, tuğ, hançer ve kemer gibi bağımsızlık alameti sayılan devlet sembolleri göndermiştir. Bu sembolleri aldığı gün Osman Gazi, ikindi vaktinde nevbet vurdurması ve çevresindekilerle birlikte nevbeti ayakta dinlemesi, Türk askerî müziği, Osmanlı topraklarında işitilmeye başlanmıştır. Askeri müzik takımları, Osmanlı döneminde zaman içinde 'Mehterhane' olarak adlandırılmasıyla, mehter kavramının ilk kez ortaya konmuştur. Yeniçeri Ocağının kurulduğu dönemde bu adı aldığı değerlendirilmektedir. Ayrıca mehterhane, müzikle ilgili görevlerinin yanı sıra, ilk zamanlarda yeniçerilere yardımcı olan bir askeri kurum hüviyetindedir (Çağlak, Filiz, 2018: 37).

Görsel 2. Mehter.

Osmanlı'da saray düğünlerinde çalınan davullar, düzenlenen şenliklerde gerçekleştirilen merasimlerde, iktidarın meşruiyetini sağlamlaştırması için kullandığı araçlardan birini oluşturmuştur. Zira bu tür düğün, merasim ve şenlikler halka birlik ve güveni artırıcı teminatın yanı sıra düşmanlara ve rakiplere de güç gösterisi özelliğini de oluşturmaktadır (Açıkgöz, 2020: 1358).

Halk Oyunları ve Folklor Bağlamında Davul

Kültürel yolculuk içerisinde davulun bir diğer durağı da, halk oyunları ve folklorik pratiklerdir. Bu pratikler içerisinde davul, düğünler, asker uğurlamaları, geleneksel bayramlar, ve toplu eğlenceler gibi ritüellerde, bedensel hareketin düzenleyicisi olarak merkezi bir rol üstlenmiştir. Burada ritim, bireysel transtan ziyade kolektif uyumu ve toplumsal dayanışmayı pekiştiren bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Halk oyunları özellikle Türk halk oyunları, Türklerin ilk tarih sahnesine çıktığı dönemden beri, köklü bir kültüre sahip olduğunu görmekteyiz. Geleneksel halk oyunları, bizlere insanlığın tarihsel süreç ve evrimlerden geçerek günümüze geldiğinin ipuçlarını da vermektedir. Birçok araştırmacı tarafından halk oyunlarının ortaya çıkış biçimleri ifade edilmiş, insanlığın motivasyon aracı olarak ses ve yapılan hareketlerin oyunun temelini oluşturduğunu ileri sürmüşlerdir (Gülbeyaz, 2022: 204).

Halk danslarında davul, figürlerin temposunu belirlerken aynı zamanda kültürel kimliğin somut bir ifadesine dönüşür. Bölgesel tavırlar, oyun biçimleri ve ritmik kalıplar, davul aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu yönüyle davul, folklorik belleğin taşıyıcısı ve kültürel sürekliliğin garantisi olarak değerlendirilebilir. Türk halk müziğinin ve halk oyunları geleneğinin bir göstergesi olan davul, Anadolu'da görülen kültürün en temel çalgılarında biridir. Tek başına kullanıldığı gibi eşlik sazı olarak da kullanılan davul, folklorik pratiklerde kullanılmaktadır.

Genellikle açık alanlarda meydan sazı olarak kullanılan davul, halk oyunlarını icrasında kullanılan en yaygın saz olarak görülmektedir. Yöresel türkülerin ve oyunların vazgeçilmez eşlik sazı olarak yerini alan davul, Anadolu'nun hemen hemen her köşesinde geleneksel törenlerde icra edilmektedir (Uzunkaya, 2014: 6).

Ritim, Kimlik ve Kültürel Süreklilik

Ritim sazlarından biri olan davulun Türk kültür geleneği içerisindeki sürekliliği, ritim ile kimlik arasındaki derin ve çok katmanlı ilişkiyi görünür kılmaktadır. Ritim, yalnızca müziksel bir düzenleme ilkesi değil; toplumsal yapının örgütlenmesinde, kolektif davranış biçimlerinin şekillenmesinde ve kültürel belleğin inşasında belirleyici bir unsurdur. Bu bağlamda davul, Türk kültüründe ritmin taşıyıcısı olarak, birey ile toplum, geçmiş ile şimdi arasında süreklilik kuran sembolik bir araç niteliği taşımaktadır.

Tarihin her dönemde davulun işlevi değişmiş olsa da, ritmin merkezi konumu korunmuştur. Bu durum, Türk kültüründe ritmin yalnızca estetik bir unsur değil, toplumsal düzenin ve kimlik inşasının temel bileşenlerinden biri olduğunu göstermektedir. İnanç temelli ritüellerden devlet törenlerine, askerî müzikten halk oyunlarına uzanan geniş kullanım alanı, davulun tarihsel süreç içerisinde farklı bağlamlarda yeniden anlamlandırıldığını göstermektedir. Şamanlık dönemlerde trans hâlini mümkün kılan kutsal bir araç olan davul, İslamlaşma süreciyle birlikte doğrudan dinsel işlevinden uzaklaşmış; ancak ritmik düzen üretme gücünü koruyarak siyasal ve toplumsal alanlara taşınmıştır. Bu dönüşüm, ritmin kutsallıktan koparak yeni iktidar ve kimlik biçimlerine eklemlendiği bir sürece işaret etmektedir. Davulun nevbet geleneği içerisindeki konumu, ritmin zaman ve otorite ile kurduğu ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Belirli vakitlerde icra edilen nevbet, yalnızca bir müziksel etkinlik değil; iktidarın sürekliliğini ve devletin varlığını işitsel düzlemde yeniden üreten sembolik bir pratiktir. Bu yönüyle ritim, toplumsal düzenin görünmez ancak sürekli hissedilen bir bileşeni hâline gelmiş; bireylerin gündelik zaman algısı, siyasal otoritenin ritmik işaretleriyle şekillenmiştir.

Halk oyunları ve folklorik pratikler bağlamında ise davul, merkezi otoritenin temsilinden uzaklaşarak yerel ve kolektif kimliklerin taşıyıcısı konumuna yerleşmiştir. Düğünler, bayramlar, asker uğurlamaları ve toplu eğlenceler gibi ritüel alanlarda davulun belirlediği ritmik yapı, bedensel hareketin düzenlenmesini sağlamış; bireylerin aynı tempo içerisinde hareket etmesi yoluyla toplumsal uyum ve dayanışma duygusunu pekiştirmiştir. Bu bağlamda

ritim, bireysel bir deneyim olmaktan çıkarak, kolektif kimliğin bedensel ve işitsel düzeyde yeniden üretildiği bir zemine dönüşmüştür.

Davul aracılığıyla aktarılan ritmik kalıplar, yöresel tavırlar ve oyun biçimleri, kuşaktan kuşağa aktarılarak kültürel belleğin sürekliliğini sağlamaktadır. Bu aktarım süreci, kültürün durağan değil; geçmişten beslenen, ancak her icrada yeniden kurulan dinamik bir yapı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla davul, Türk kültüründe yalnızca geçmişe ait bir unsur değil; güncel kimliklerin inşasında da etkin rol oynayan canlı bir kültürel öge olarak varlığını sürdürmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, davulun Türk kültüründeki dönüşümünü; inanç, iktidar ve kimlik ekseninde ele alarak, bu çalgının çok boyutlu anlam dünyasını ortaya koymayı amaçlamıştır. Kam ritüellerinde kutsal bir araç olarak başlayan davulun serüveni, nevbet geleneğiyle siyasal bir simgeye, halk danslarıyla ise kolektif kimliğin taşıyıcısına dönüşmüştür. Davulun Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde nevbet geleneği ve mehter müziklerinde anlamsal dönüşüm geçirdiği görülmüştür. Davul, bu yönüyle Türk kültürel belleğinde süreklilik gösteren nadir unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma, davulun Türk kültüründeki tarihsel ve anlamsal dönüşümünü; inanç, iktidar ve kimlik ekseninde ele alarak, bu çalgının yalnızca müziksel değil, aynı zamanda toplumsal ve sembolik bir değer taşıdığını ortaya koymuştur. Eski Türk inanç sisteminin bir parçası olan kam ritüellerinin merkezinde yer alan davul, kutsal ile dünyevi olan arasında aracılık eden bir ritüel nesnesi iken; İslamlaşma süreciyle birlikte bu kutsallık doğrudan dinsel bağlamdan çıkarak siyasal ve toplumsal bir düzleme taşınmıştır.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde nevbet geleneği aracılığıyla davul, egemenliğin ve devlet otoritesinin işitsel temsiline dönüşmüş; belirli zamanlarda icra edilmesi yoluyla siyasal gücün sürekliliğini ve meşruiyetini görünür kılmıştır. Bu süreçte ritim, kutsal bir trans aracı olmaktan çıkarak, düzen, disiplin ve hâkimiyetin sembolik bir göstergesi hâline gelmiştir.

Halk oyunları ve folklorik pratiklerde ise davul, bu kez merkezi otoritenin sesi olmaktan uzaklaşarak, yerel kimliklerin, toplumsal dayanışmanın ve kolektif belleğin taşıyıcısı olarak yeniden anlamlandırılmıştır. Bedensel hareketi düzenleyen ritmik yapısıyla davul, kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel kodların sürekliliğini sağlamış; böylece kültürel kimliğin inşasında belirleyici bir rol üstlenmiştir.

Sonuç olarak davul, Türk kültür tarihinde işlevi ve anlamı değişse de, ritmin merkeziliğini koruyan nadir kültürel unsurlardan biri olarak varlığını sürdürmüştür. Bu durum, ritmin Türk toplumsal yapısında yalnızca estetik bir unsur değil; inanç, iktidar ve kimlik üretiminin temel bileşenlerinden biri olduğunu açıkça göstermektedir.

Kaynakça

Abdurrezzak, A. (2021). Halk İnançlarının İşlevleri Ve Düşünsel Temelleri. *Asya Studies*, *5*(18), 155-168.

Açıkgöz, F. Ü. (2020). Osmanlı'da iktidarın meşruiyeti bağlamında 1582 şenliğinde esnaf geçitleri. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, *6*(4), 1356-1368.

Baloğlu, B. Ş., Büyükduman, B. (2021). Fasıl tarihinde dönüşüm ve direklerarası fasıl refakat gelenekleri. *Rast Musicology Journal*, *9*(2), 2783-2804.

Çağlak, E., & Filiz, S. (2018). Türk devlet geleneğinde askeri müzik ve askeri müzik eğitimi. *Sahne ve Müzik,* (7), 29-56.

Çelik, S. (2017). Türk Tarihinde Tarihsel Çürük Davul. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *6* (8), 11-18.

Dalkıran. A. (2019). Türk Kültüründe Davul Ve Resim Sanatına Yansımaları, *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Sayı. 21 Sayfa. 1-24.

Ender, K. N., & Demirel, Ş. (2025). Orta Asya Şamanizm'inde Evrenin Tezahürü. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (67), 231-243.

Erdem, D., G. (2022). Türk Kültüründe Manevi Gücü Somutlaştıran Ara Formlar. *Folklor Akademi Dergisi*. Cilt:5, Sayı:1, 48 – 58.

Erdoğan, G. (2018). Türk-İslam İnanç Anlayışı Çerçevesinde Kös Çalgısı Üzerine Ontolojik Bir Değerlendirme. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(13), 29-39.

Gülbeyaz, K. Söz–Müzik–Ritim Bağlamında Türk Halk Oyunları. *10. Uluslararası Müzik Ve Dans Kongresi*, 2022.

Kaptan, M. N. (2024). Türk Müzik Kültüründe Simbiyotik Bir İlişki: Davul ve Zurna. *Art-e Sanat Dergisi*, *16*(32), 1088-1109.

Sağ, M., & Büyüktunca, M. Ç. (2019). Şamanların Göğe Yükseliş Ritlerinin Ağaç Simgesi Bağlamında İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 217-230.

Uzunkaya, E., & Akbal, Ö. (2014). Türk Halk Danslarının İcrasında Bir Asma Davul Geleneği Ayağa Çalma. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (44).

Vural, F. G. (2017). Kökenlerinden günümüze Türk ve Makedon düğünlerinde davul-zurna ile tapan-zurla. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (42), 273-298.

Yıldız, Y. (2025). (2025). 24 Zaman, Ritim ve Ölçü: Geleneksel Anadolu Müziğinde Usûl Sisteminin Ontolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme1. *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi.* Nisan, 2025.

Elektronik Kaynakça

Görsel 1. www.tarihikadim.com/turkiye-selcuklularinda-10-hukumdarlik-alameti. Erişim Tarihi 22.12.2025.

Görsel 2. www.topragizbiz.com/konular/mehter-nedir-mehterin-tarihcesi. Erişim Tarihi 22.12.2025.

MICROECONOMIC OUTCOMES OF FINANCIAL LITERACY

Assistant Professor, PhD, Kutlu ERGÜN
Balıkesir University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics
kutlu.ergun@balikesir.edu.tr - 0000-0001-6360-0095

ABSTRACT

This study examines the role of financial literacy in influencing microeconomic outcomes for individuals and households. It focuses on key areas such as saving behavior, borrowing patterns, investment choices, and overall financial well-being. The paper argues that financial literacy is shaped not only by knowledge of financial concepts but also by attitudes, behavioral traits, and psychological factors that affect decision-making. Individuals with higher levels of financial literacy are better equipped to make informed financial choices, avoid costly mistakes, and manage their resources effectively. Furthermore, financial literacy enhances financial inclusion by improving access to financial tools and boosting confidence in engaging with financial systems. Over time, increased financial literacy can contribute to reducing socioeconomic inequalities by strengthening financial planning, promoting economic security, and improving resilience to unexpected financial shocks.

Keywords: Financial Literacy, Microeconomic Effects, Financial Inclusion, Socioeconomic Inequality

1. INTRODUCTION

One of the most critical life skills and intellectual competencies is financial literacy. Due to their lack of financial literacy, many young people make poor decision-making in critical areas such as saving, borrowing, and understanding credit. This often results in challenges in their daily lives. Providing financial education can improve young people's financial behaviors and increase their chances of success in their education (Kezar & Yang, 2010). Consumers are currently facing more challenging financial decisions due to the complexity of financial products, debt instruments, and changes in retirement plans. As a result, financial literacy has become increasingly essential. Individuals who lack a basic understanding of financial concepts often experience difficulties in managing their finances. This lack of financial literacy worsens wealth inequality and increases vulnerability, especially during economic downturns or public health crises. In response, many countries have integrated financial literacy into school curricula, from primary education to university. This competence is now regarded as a vital skill that enables individuals to make informed decisions throughout their lives (Lusardi & Mitchell, 2023). Individuals come across a diverse range of financial products on a daily basis. The importance of financial literacy is becoming increasingly apparent, as poor personal financial management decisions can lead to significant economic risks. A lack of financial knowledge may result in issues such as inappropriate credit usage and insufficient savings, as well as inaccurate evaluations of investment risks. Therefore, having a solid understanding of financial concepts is essential for individuals to safeguard their economic well-being and attain financial security in their lives (Mihalčová et al., 2014).

The importance of financial literacy is increasing as households' financial decisions such as investment behavior, retirement savings, and debt management are heavily influenced by their level of financial understanding. Low financial literacy can lead to insufficient savings, excessive risk-taking, and poor choices when selecting financial products. Older individuals, in particular, need accurate financial information due to the growing complexity of private pension systems and financial products available today. This study aims to examine financial literacy not just as a set of technical skills but also as a multidimensional competence that influences individual behavior, economic participation, and long-term well-being. By integrating conceptual discussions with microeconomic perspectives, the paper illustrates how financial knowledge, attitudes, and decision-making abilities interact to affect behaviors related to

saving, borrowing, and investing. In this way, it contributes to the growing body of literature that views financial literacy as a crucial mechanism for enhancing financial inclusion, strengthening economic resilience, and reducing socioeconomic disparities. Understanding these dynamics is particularly essential in an era marked by increasingly complex financial systems and a rising individual responsibility for financial outcomes.

Following this introduction, the paper is organized as follows: the next section reviews relevant conceptual frameworks and literature, focusing on existing definitions, frameworks, and empirical findings related to financial literacy and individual economic behavior. This is followed by the methodology section, which explains the research design, data sources, and analytical approach used in the study. The results section then presents and discusses the main findings. Finally, the paper concludes with a summary of key insights, outlines policy implications, and offers suggestions for future research.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK OF FINANCIAL LITERACY

Financial literacy is the ability to understand and apply personal finance information, which includes both financial knowledge and decision-making skills (Huston, 2010; Hung et al., 2009). Although there is no universally accepted definition, it is generally seen as a multidimensional concept that combines financial knowledge with the ability to apply this knowledge in real-life situations (Huston, 2010). Financial literacy involves grasping fundamental economic and financial concepts and using this understanding to manage financial resources effectively throughout a person’s life (Hung et al., 2009). While having financial knowledge is a core component, it alone is not enough. Financial decision-making is also influenced by behavioral, psychological, and contextual factors such as cognitive biases, self-control issues, and the social environment. Therefore, financial literacy is regarded as an essential form of human capital, even though it does not always guarantee optimal financial behavior or improved financial well-being (Huston, 2010). Investing in financial literacy is seen as a type of human capital that requires both time and money. This investment yields benefits by enhancing the returns on savings within an intertemporal consumption framework. The accumulation of financial literacy occurs throughout an individual's life cycle, but it can also diminish over time. Moreover, financial literacy is interrelated with saving and wealth, leading to a positive correlation influenced by individual preferences, available resources, initial levels of literacy, and the costs associated with acquiring financial knowledge. This relationship is more complex than a direct cause-and-effect connection (Jappelli & Padula, 2013).

As a comprehensive concept, financial literacy encompasses awareness and understanding of various areas, including financial planning, basic financial principles, retirement planning, mutual fund investments, and the relationship between risk and return (Dam & Hotwani, 2018; Titko & Lace, 2013). It reflects the ability to interpret financial information, evaluate financial products and investment options, and make decisions that align with long-term goals and individual risk preferences. Additionally, financial literacy is characterized as a multifaceted framework that includes financial knowledge, effective financial communication, the ability to utilize financial information in decision-making, actual financial behavior, and financial confidence (Zait & Bertea, 2015). By connecting financial knowledge and education with attitudes and behaviors, financial literacy promotes effective financial decision-making at different stages of life (Goyal & Kumar, 2021).

3. MİCROECONOMIC EFFECTS OF FINANCIAL LITERACY

Financial literacy is crucial for ensuring individual economic security and well-being, as well as for maintaining a stable financial structure at the macroeconomic level (Sticha & Sekita, 2023). Financial literacy significantly influences saving behaviors, borrowing practices, and debt management. It equips individuals to manage their money, credit, and debt more effectively while also helping them assess the risks and returns associated with their saving and financing decisions (Abad-Segura & González-Zamar, 2019; Wagner, 2015). By fostering informed financial decision-making throughout a person's life, financial literacy helps reduce issues such as undersaving, high-cost debt, and ineffective debt management, leading to more stable financial outcomes (Lusardi & Mitchell, 2011).

Higher levels of financial literacy are associated with a lower likelihood of excessive borrowing, better comparison of credit costs, a greater understanding of financial contracts, and more effective debt management. This results in improved financial decision-making and enhanced individual financial well-being (Sevim et al., 2012; Mutlu & Özer, 2022). Differences in financial literacy levels contribute to distinct borrowing behaviors, where higher literacy correlates with more disciplined saving and spending habits, as well as more cautious credit use.

Furthermore, financial literacy impacts investment choices and wealth outcomes by promoting long-term planning, encouraging portfolio diversification, supporting retirement planning, and increasing household wealth accumulation through consistent saving and pension contributions (Bannier & Schwarz, 2018; Lusardi & Mitchell, 2011; Behrman et al., 2012).

Greater financial knowledge, skills, and responsible attitudes lead to more intentional saving behavior, controlled borrowing, improved debt awareness, and overall financial well-being through more informed economic choices (Stella et al., 2020). Enhancing individuals' financial literacy improves resource allocation, leading to greater long-term economic growth (Widdowson & Hailwood, 2007). Limited financial literacy is linked to poor financial behaviors, such as inadequate saving, unwise investment choices, high-cost borrowing, and ineffective debt management. These behaviors can negatively impact household financial outcomes. Conversely, higher levels of financial literacy are associated with increased participation in saving plans, improved portfolio diversification, better credit outcomes, and greater wealth accumulation through more informed financial decision-making. On an individual level, financial literacy affects optimization, market participation, and consumer reactions to prices, fees, and features of financial products. This has implications for both individual welfare and market efficiency.

4. FINANCIAL LITERACY, INCLUSION, AND SOCIOECONOMIC OUTCOMES

Improving financial knowledge and skills enables individuals to access financial services, such as bank accounts and debit cards. This enhances their confidence in engaging with financial systems and strengthens their ability to manage resources, respond to emergencies, and plan for the future. These advancements lead to greater participation in the market and contribute to reducing socioeconomic inequalities through increased inclusion and empowerment (Hidalgo-Mayorga et al., 2025).

Greater access to financial services encourages more individuals to engage in the market, boosts their confidence in dealing with financial systems, and leads to more stable economic decision-making. This increased inclusion helps mitigate socioeconomic inequalities by empowering a wider range of participants (Mishra et al., 2024). Higher levels of financial knowledge, skills, attitudes, and behaviors are linked to better access to financial instruments, increased participation in financial markets, and greater confidence in making economic decisions—factors that promote enhanced economic security and resilience.

On the other hand, lower income, education, and vulnerable social profiles are associated with reduced inclusion and greater socioeconomic inequality (Potrich et al., 2015). Improved access to financial services correlates with increased participation in financial markets, greater confidence in interacting with financial institutions, and a better ability to plan, save, and

respond to financial shocks. These elements contribute to economic security and resilience. Overall, these mechanisms promote broader financial inclusion by empowering vulnerable groups, enhancing financial behavior and well-being, and helping to reduce socioeconomic inequalities through more equitable access to financial services (Khan et al., 2022).

Higher levels of financial literacy are associated with greater access to financial services, such as having a bank account or a debit card. This trend is evident across various countries and holds true regardless of income levels and specific demographic groups. This indicates that financial literacy plays a crucial role in promoting broader participation in the financial system, independent of differences in financial infrastructure. By enhancing access to and usage of financial services among a wider portion of the population, these patterns contribute to more inclusive financial participation within societies (Grohmann et al., 2018). Access to financial services, facilitated by banking agents and ICT-based infrastructures, leads to significant socioeconomic changes. It enables low-income micro-entrepreneurs to conduct financial transactions locally and engage with new financial services. When financial education is supported by ICTs and tailored to the local context, it can enhance financial inclusion and drive social transformation through empowerment and social emancipation. However, simply providing standardized access to financial resources is not enough. The lack of contextualized financial education and information can lead to social exclusion and create tensions between local and global dynamics in the process of achieving financial inclusion (Birochi & Pozzebon, 2016).

5. CONCLUSION AND POLICY IMPLICATIONS

Financial literacy is a multifaceted skill that plays a crucial role in determining individual financial behavior, economic participation, and long-term well-being. Research indicates that differences in financial literacy levels are closely related to saving habits, borrowing practices, debt management, investment decisions, and wealth accumulation. Individuals with higher financial literacy are more likely to make informed financial choices, demonstrate disciplined saving and spending habits, manage debt effectively, and engage more cautiously with financial products and markets. In contrast, limited financial literacy often leads to inadequate saving, high-cost borrowing, poor investment decisions, and weaker financial outcomes for households.

The analysis also emphasizes the strong link between financial literacy and financial inclusion. Higher levels of financial knowledge and skills are associated with greater access to financial services, increased participation in financial markets, and enhanced confidence in

navigating financial systems, regardless of income level or geographic location. However, access to financial services alone is not enough. Without adequate and context-specific financial education, individuals may continue to face debt issues, exclusion, and unequal participation in the financial system, particularly among low-income and socially vulnerable groups.

From a policy standpoint, these findings highlight the need to incorporate financial literacy into formal education at all levels, from primary to higher education, while also promoting lifelong financial education initiatives. Policies that combine access to financial services with effective financial education, supported by technology-based infrastructures tailored to local contexts, can enhance financial inclusion, improve financial behavior, and help reduce socioeconomic inequalities. Therefore, strengthening financial literacy should be regarded as a critical policy tool for enhancing individual well-being, promoting inclusive economic participation, and fostering more stable and equitable financial systems.

RFERENCES

Abad-Segura, E., & González-Zamar, M. D. (2019). Effects of financial education and financial literacy on creative entrepreneurship: A worldwide research. *Education Sciences*, *9*(3), 238. https://doi.org/10.3390/educsci9030238

Atkinson, A., & Messy, F. A. (2016). OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies. edited by OIN o. F. *Education. Paris: OECD. Available online at: https://www. oecd. org/finance/oecd-financialliteracy-study-finds-many-adults-strugglewith-money-matters. htm*.

Bannier, C. E., & Schwarz, M. (2018). Gender-and education-related effects of financial literacy and confidence on financial wealth. *Journal of Economic Psychology*, *67*, 66-86. https://doi.org/10.1016/j.joep.2018.05.005

Behrman, J. R., Mitchell, O. S., Soo, C. K., & Bravo, D. (2012). How financial literacy affects household wealth accumulation. *American Economic Review*, *102*(3), 300-304.

Birochi, R., & Pozzebon, M. (2016). Improving financial inclusion: Towards a critical financial education framework. *Revista de Administração de Empresas*, *56*(3), 266-287. https://doi.org/10.1590/S0034-759020160302

Dam, L. B., & Hotwani, M. (2018). Financial literacy: Conceptual framework and scale development. *Samvad*, *15*, 61-69.

Goyal, K., & Kumar, S. (2021). Financial literacy: A systematic review and bibliometric analysis. *International Journal of Consumer Studies*, *45*(1), 80-105. https://doi.org/10.1111/ijcs.12605

Grohmann, A., Klühs, T., & Menkhoff, L. (2018). Does financial literacy improve financial inclusion? Cross country evidence. *World Development*, *111*, 84-96. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2018.06.020

Hastings, J. S., Madrian, B. C., & Skimmyhorn, W. L. (2013). Financial literacy, financial education, and economic outcomes. *Annu. Rev. Econ.*, *5*(1), 347-373. https://doi.org/10.1146/annurev-economics-082312-125807

Hidalgo-Mayorga, M. D. L. Á., Puente-Riofrio, M. I., Pérez-Salas, F. P., Guerrero-Arrieta, K. G., & López-Naranjo, A. L. (2025). Financial Literacy as a Tool for Social Inclusion and Reduction of Inequalities: A Systematic Review. *Social Sciences*, *14*(11), 658. https://doi.org/10.3390/socsci14110658

Hung, A., Parker, A. M., & Yoong, J. (2009). Defining and measuring financial literacy. RAND Working Paper Series WR-708, Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=1498674

Huston, S. J. (2010). Measuring financial literacy. *Journal of consumer affairs*, *44*(2), 296-316. https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2010.01170.x

Jappelli, T., & Padula, M. (2013). Investment in financial literacy and saving decisions. *Journal of Banking & Finance*, *37*(8), 2779-2792. https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2013.03.019

Kezar, A., & Yang, H. (2010). The importance of financial literacy. About Campus, 14(6), 15-21. https://doi.org/10.1002/abc.20004.

Khan, F., Siddiqui, M. A., & Imtiaz, S. (2022). Role of financial literacy in achieving financial inclusion: A review, synthesis and research agenda. *Cogent Business & Management*, *9*(1), 2034236.

Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2011). Financial literacy around the world: an overview. *Journal of pension economics & finance*, *10*(4), 497-508. https://doi.org/10.1017/S1474747211000448

Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2011). *Financial literacy and planning: Implications for retirement wellbeing* (No. w17078). National Bureau of Economic Research.

Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. *American Economic Journal: Journal of Economic Literature*, *52*(1), 5-44.

Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2023). The importance of financial literacy: Opening a new field. *Journal of Economic Perspectives*, *37*(4), 137-154. https://doi.org/10.1257/jep.37.4.137

Mihalčová, B., Csikosova, A., & Antošová, M. (2014). Financial literacy–the urgent need today. *Procedia-social and behavioral sciences*, *109*, 317-321. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.464

Mishra, D., Kandpal, V., Agarwal, N., & Srivastava, B. (2024). Financial inclusion and its ripple effects on socio-economic development: a comprehensive review. *Journal of Risk and Financial Management*, *17*(3), 105. https://doi.org/10.3390/jrfm17030105

Mutlu, Ü., & Özer, G. (2022). The moderator effect of financial literacy on the relationship between locus of control and financial behavior. *Kybernetes*, *51*(3), 1114-1126.

Potrich, A. C. G., Vieira, K. M., & Kirch, G. (2015). Determinants of financial literacy: Analysis of the influence of socioeconomic and demographic variables. *Revista Contabilidade & Finanças*, *26*, 362-377.

Sevim, N., Temizel, F., & Sayılır, Ö. (2012). The effects of financial literacy on the borrowing behaviour of Turkish financial consumers. *International Journal of Consumer Studies*, *36*(5), 573-579. https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2012.01123.x

Stella, G. P., Filotto, U., Cervellati, E. M., & Graziano, E. A. (2020). The effects of financial education on financial literacy in Italy. *International Business Research*, *13*(4), 44.

Sticha, A., & Sekita, S. (2023). The importance of financial literacy: Evidence from Japan. *Journal of Financial Literacy and Wellbeing*, *1*(2), 244-262. https://doi.org/10.1017/flw.2023.9

Titko, J., & Lace, N. (2013). Financial literacy: building a conceptual framework. In *Proceedings of the 11th international conference Liberec Economic Forum* (pp. 585-592).

Van Rooij, M., Lusardi, A., & Alessie, R. (2011). Financial literacy and stock market participation. *Journal of Financial economics*, *101*(2), 449-472. https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2011.03.006

Wagner, J. F. (2015). *An analysis of the effects of financial education on financial literacy and financial behaviors*. The University of Nebraska-Lincoln.

Widdowson, D., & Hailwood, K. (2007). Financial literacy and its role in promoting a sound financial system. *Reserve Bank of New Zealand Bulletin*, *70*(2).

Zait, A., & Bertea, P. E. (2015). Financial literacy–Conceptual definition and proposed approach for a measurement instrument. *the Journal Of accounting and management*, *4*(3).

"TAVAN FİYAT MI KURUMSAL AYARLAMA MI?" 1009/1600 NARH DEFTERİ ÜZERİNDEN OSMANLI'DA MAL BAZLI FİYAT MÜDAHALESİNİN MİKRO ANALİZİ

Arş. Gör. M. Ali Yapıcı

İstanbul Üniversitesi

ali.yapici@istanbul.edu.tr – 0000-0002-6877-5094

Prof. Dr. Gülden Ülgen

İstanbul Üniversitesi

gulgen@istanbul.edu.tr – 0000-0001-6998-7243

ÖZET

Bu bildiri, mikro iktisatta tavan fiyat (price ceiling) teorisinin öngördüğü piyasa sonuçlarını, Osmanlı Devleti'nin narh uygulamalarını vaka temelli ve mal-bazlı bir yaklaşımla inceleyerek değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Literatürde narh çoğu zaman "piyasa fiyatının altında belirlenen resmî azami fiyat" olarak ele alınsa da, narh rejiminin mallara göre farklılaşan bir müdahale yoğunluğu sergileyip sergilemediği sorusu nicel ölçütlerle nadiren tartışılmaktadır. Bu çalışma, Kütükoğlu'nun yayımladığı 1009/1600 tarihli narh defterindeki fiyatları, "1600 öncesi" seviyelerle karşılaştırarak, narhın aynı dönemde farklı mallarda nasıl yön ve şiddette değiştiğini yüzde değişim analiziyle ortaya koymaktadır.

Yöntem olarak her bir mal için 1600 narh fiyatının, 1600 öncesi fiyata göre göreli değişimi hesaplanmıştır. Bulgular, odun narhının 1600'de 1600 öncesine kıyasla yaklaşık %52 oranında düşürüldüğünü (50 akçeden 24 akçeye), koyun eti narhının yaklaşık %20 oranında aşağı çekildiğini (10 akçeden 8 akçeye) göstermektedir. Buna karşılık un narhının aynı kırılma noktasında yaklaşık %3,3 oranında artırıldığı (64,5 akçeden 66,6 akçeye) görülmektedir. Bu asimetrik yapı, narhın tek tip bir "tavan fiyat" aracı olarak değil; bazı mallarda tüketici lehine fiyat baskılamayı yoğunlaştırırken (odun, et), bazı mallarda ise arz güvenliği ve iaşe sürdürülebilirliği kaygısıyla fiyatı yukarı ayarlayabilen (un) esnek bir düzenleme rejimi olarak çalışmış olabileceğine işaret etmektedir.

Sonuç olarak bildiri, tavan fiyat teorisinin Osmanlı narhına uygulanmasında "tek model" yaklaşımının yetersiz kalabileceğini; malın iaşe/enerji niteliği, arz koşulları ve kamu düzeni öncelikleri gibi değişkenlerle narhın yönünün ve sertliğinin farklılaştığını savunmaktadır. Bu mikro-vaka yaklaşımı, narhı mal bazında ölçülebilir biçimde tartışmaya açarak, Osmanlı fiyat düzenlemelerinin iktisat teorisiyle daha doğrudan konuşmasını sağlayacak bir çerçeve önermektedir.

Anahtar kelimeler: Narh, tavan fiyat, Osmanlı iktisadı, iaşe, mikro analiz

1. Giriş:

Mikro iktisat literatüründe devletin fiyatlara müdahalesi genelde "tavan fiyat" (price ceiling) kavramı ile açıklanmaktadır. Klasik tavan fiyat modelinde piyasadaki cari fiyatın altında belirlenen bir azami fiyatın piyasa üzerindeki etkileri gayet olumsuzdur. Böyle bir uygulamanın arzı azaltarak kıtlık, karaborsa ve refah kaybı gibi iktisadi sonuçlar doğurması teorinin öngörüsüdür.[1] Bu yaklaşım modern piyasa ekonomilerinin şartları altında tutarlı bir analitik çerçeve arz etse de modern öncesi toplumların ekonomik davranışlarını ve bunların sonuçlarını okumada sınırlı etkinlik sağlamaktadır. Modern öncesi ekonomilerde alınan iktisadi kararların/uygulanan ekonomi politikalarının hareket noktası ile bugünün kapitalist toplumlarının ekonomik dürtüleri arasında büyük farklar vardır.

Osmanlı Devleti'nin iktisadi dünya görüşüne baktığımızda asırlar boyu sürdürülen üç temel ilkeden söz edebiliriz. İaşecilik (provizyonizm), fiskalizm ve gelenekselcilik olarak tarif edilen bu üç kavram Mehmet Genç tarafından teorik zemine taşınmıştır.[2] Bu ilkeler içinde ele aldığımız konu itibariyle bizi yakinen ilgilendireni iaşecilik ilkesidir. Buna göre devlet piyasada mal arzını bol tutarak halkın özellikle temel ihtiyaç mallarına erişimini sürekli kılmak için özel çaba sarf etmekteydi. Bu kapsamda ihracat ancak iç piyasada tüketilmeyen mallar için yapılabiliyorken ithalatı teşvik edici uygulamalar dış ticaret politikasını oluşturmaktaydı. Narh uygulamasını iaşecilik ilkesi çerçevesinde değerlendirmek literatürde sık rastlanan bir durumdur. Burada söz konusu yaklaşıma sadık kalınmakla beraber narhın her zaman tavan fiyata tekabül etmediğini, temel ihtiyaç malı dahi olsa kimi durumlarda üretici/satıcı lehine piyasa fiyatından daha yüksekte bir fiyatın belirlenebildiğine dikkat çekilecektir.

Metodumuz,1584 tağşişi sonrasında fiyatları yeniden ayarlamak için başvurulan 1600 (H. 1009) tarihli narh defterindeki fiyatların 1600 öncesi fiyatlarla karşılaştırılması ve yapılan fiyat ayarlamasının niteliğinin yorumlanmasıdır. Üç temel ihtiyaç maddesi örneklem olarak seçilmiştir. Söz konusu mallar inşaattın ana bileşeni ve ısınma kaynağı olan odun, halkın ana besin maddesi olan koyun eti ve en önemli gıda maddelerinden olan ekmeğin ham maddesi diyebileceğimiz un. Bu malların ortalama bir tüketicinin tüketim harcalamalarının önemli bir kısmını teşkil ettiği neredeyse kesindir. 1600 öncesi fiyatlar için Şevket Pamuk tarafından hazırlanan *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler*[3] adlı çalışmadan da yararlanılmıştır. Bir diğer ana kaynak ise Mübahat Kütükoğlu tarafından yayınlanan "*1009/1600 tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları*"[4] adlı makaledir.

[1] N. Gregory Mankiw, Principles of Microeconomics, New York, 2018, s. 78–82.
[2] Genç, M., Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2000.
[3] Pamuk, Ş., İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler, DİE Yayınları, Ankara, 2000.
[4] Kütükoğlu, M. S., 1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşidli Eşya ve Hizmet Fiatları, Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı: 9, İstanbul, 1978.

2. Teorik Çerçeve ve Tarihsel Bağlam

2.1. Mikro İktisatta Fiyat Kontrolleri ve Osmanlı Pratiği

Klasik iktisatçılara göre bir malın fiyatı piyasa mekanizmasının bir sonucu olarak arz ve talebin kesiştiği noktada oluşur. Piyasa fiyatının altındaki bir seviyede yeni bir fiyatın devlet eliyle belirlenmesine tavan fiyat uygulaması denir. Bu durumun talep miktarını artırırken arz miktarını azaltması beklenir. Yeni fiyat seviyesinde oluşan denge noktasında talep fazlası ortaya çıkar. Modern iktisat teorisi bu türden müdahalelerin piyasada etkinsizliğe yol açacağını savunur. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu durum modern ekonomik düzlemde geçerli olsa da geleneksel toplumlarda daha farklı şartlar altında teorinin aksi yönünde sonuçlar ortaya çıkabilir.

Osmanlı Devleti örneğine bakıldığında tarıma dayalı bir ekonomiden bekleneceği üzere katı bir talep (inelastik) karşımıza çıkar. Teknoloji seviyesine bağlı olarak arzın da katı olduğu görülür.[5] Ayrıca lonca örgütlenmesi ve hisbe teşkilatı gibi kentlerde piyasayı sıkı denetim altında tutan kurumlar fiyat müdahaleleri sonucu ortaya çıkabilecek olumsuzlukları minimize etmiştir denilebilir.

3. 1600 Tarihli Narh ve İktisadi Konjonktür

16. yüzyılın son çeyreği Osmanlı Devleti için yaklaşık yüz yıl süren parasal istikrarın sonunu getirecek gelişmelere sahne olmuştu. Amerika kıtasının keşfi ve yeni dünyadan Avrupa'ya, özellikle İberya'ya, akan kıymetli madenler bütün Avrupa'da fiyatların yükselmesine sebep olmuştu. Avrupa ile güçlü ticari ilişkileri olan bir devlet olarak Osmanlı ekonomisinin bu gelişmelerden uzak kalması düşünülemez. Mali bir tedbir olarak tağşişe başvuran Osmanlı maliyesi böylece ek bir gelir temin etmiş hem de yükselen fiyatlar karşısında alım gücünü muhafaza edebilmek adına narh uygulamasına gitmiştir.[6] Dolayısıyla 1600 tarihli narh uygulamasını salt bir zabıta tedbiri olarak düşünmemek gerekir. Bu uygulama aynı zamanda devletin uyguladığı bir makro-ihtiyati tedbir olarak nitelendirilebilir.

Narhın sosyal sonuçlarını ölçmek Osmanlı Arşivleri'nde detaylı bir madencilik çalışmasını gerektirmektedir. Buna ek olarak mahkeme kayıtları anlamına gelen Şeriye Sicilleri içinde de birtakım sosyal olaylarla karşılaşılabilir. Fakat böyle bir çalışma bir bildirinin

[5] Küçükkalay, B. E., Osmanlı'da Fiyatların Tespiti (Narh) ile Üretici-Tüketicinin Korunması ve Olumsuz Etkilerinin İktisat Teorisi Açısından Analizi, Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, 16, 2, 2024.
[6] Sahillioğlu, H., Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 1, 1967.

boyutlarının çok ötesindedir. Burada 16-17. Yüzyıllarda yaşamış ortalama bir İstanbul sakininin en temel tüketim malları sayılabilecek üç malın narh uygulaması ile oluşan yeni fiyatları ve eski fiyatları arasındaki değişim yönü ve oranı hesaplanmış, sonuçların mikro analizi yapılmaya çalışılmıştır.

1600 öncesi fiyatların tespitinde Şevket Pamuk tarafından hazırlanan fiyat serilerinden faydalanılmıştır. Narh fiyatları ise Mübahat Kütükoğlu'nun yayınladığı ilgili makaleden iktibas edilmiştir. Kent ekonomisinin birincil ihtiyaçları arasında muhakkak zikredilmesi gereken odun, et (koyun) ve un analizimiz için seçmiş olduğumuz mallardır.

İlk örneğimiz olan odun fiyatlarına baktığımızda 1600 yılının öncesinde 50 akçe olan bir çeki odun 1600 tarihli müdahale ile 24 akçe/çekiye indirilmiştir. %52 oranında bir düşüşe tekabül eden bu müdahale literatürde geniş yer bulan narh uygulamasının tavan fiyat olması niteliğine uygun bir örnektir. Devlet tüketici lehine piyasa fiyatında %52'lik bir düşüşe gitmiştir fakat tağşişe uğramış yani içeriğindeki değerli maden miktarı düşürülmüş madeni paranın da bu fiyat ayarlamasında etkili olduğu unutulmamalıdır. Tağşişin enflasyona yol açması beklenen bir olgudur. Bu durumda 1600 yılı arifesinde fiyatın tağşişe bağlı olarak yükselmiş olabileceği göz ardı edilmemelidir. Tağşiş enflasyonu tetiklerken narh bunun toplumsal sonuçlarını devletin öncelikleri bağlamında ve piyasa şartlarına göre mal bazlı olarak baskılamaya çalışır.

İstanbul halkının en önemli besin maddelerinden birisi belki de en başta geleni koyun etidir denilebilir. Bir okka koyun eti 1600 öncesinde 10 akçe iken narh ile 8 akçeye indirilmiştir. %20 seviyesindeki bu negatif yönlü fiyat ayarlaması odun narhı kadar radikal değil fakat aynı yöndedir. Nitekim arzın biyolojik etkenler sebebiyle çok daha kırılgan olduğu böyle bir malda beklenen bir durumdur bu.

Buna karşılık un fiyatı, 1600 öncesinde yaklaşık 64,5 akçe iken, 1600 narhında 66,6 akçeye yükseltilmiştir. Yaklaşık %3,3'lük bu artış, narhın bu malda fiyatı aşağı çekmek yerine yukarı ayarladığını göstermektedir. Unun Osmanlı iaşe sistemindeki merkezi konumu dikkate alındığında, bu durum narhın arz güvenliğini korumaya yönelik bir işlev üstlendiğini düşündürmektedir. Bu durum, modern iktisattaki "taban fiyat" (*price floor*) uygulamasına benzemektedir. Devalüasyon sonrası artan buğday ve nakliye maliyetleri, muhtemelen 64,5 akçelik fiyatı değirmenciler için sürdürülemez hale getirmiştir. Devlet, fırınlara un arzının kesilmemesi (arz güvenliği) için maliyet artışını kabul etmiş ve fiyatı yukarı yönlü revize etmiştir. Bu bulgu, narhın kör bir "ucuzluk" aracı değil, üretimin devamlılığını sağlayan bir "sürdürülebilirlik" aracı olduğunu kanıtlamaktadır.

Sonuç

1600 yılı verileri ışığında yapılan bu mikro iktisadi analiz, Osmanlı narh sistemine dair yerleşik "müdahaleci ve fiyat dondurucu" algısını mikro örneklemler aracılığıyla

sorgulamaktadır. Odun örneğinde görülen %52'lik indirim, sistemin tüketiciyi koruma refleksini doğrularken; un örneğindeki %3,25'lik fiyat artışı onayı, devletin arz güvenliğini (iaşe) her şeyin üzerinde tuttuğunu göstermektedir. Sonuç olarak Osmanlı narh politikası; malın arz esnekliğine, stratejik önemine ve maliyet yapısına göre şekillenen, bazen "tavan" bazen de "taban" fiyat özellikleri gösteren esnek bir piyasa düzenleme rejimidir. Ülgener'in de işaret ettiği gibi, bu sistem katı bir dogma değil, iktisadi gerçeklerle ahlaki normların telif edilmeye çalışıldığı pragmatik bir yönetim sanatıdır.[7]

Bu bulgular, Osmanlı narh sisteminin tek tip bir tavan fiyat rejimi olarak tanımlanamayacağını ortaya koymaktadır. Aynı dönemde ve aynı şehirde, narhın bazı mallarda sert bir fiyat baskılaması yaratırken, bazı mallarda arzı koruyacak şekilde fiyatı yükseltebildiği görülmektedir. Bu durum, mikro iktisadın standart tavan fiyat modelinin tarihsel ekonomilerdeki kurumsal esnekliği yakalamakta yetersiz kaldığını göstermektedir. Osmanlı örneğinde narh, piyasa mekanizmasını "bozan" bir müdahaleden ziyade, toplumsal önceliklere göre ayarlayan bir düzenleme aracı olarak işlev görmektedir. Bu tür bir piyasa müdahalesinin farklı pre-modern siyasal yapılardaki örneklerinin Osmanlı örneğiyle mukayeseli olarak ele alınması ise bir başka çalışmanın konusu olabilecek niteliktedir.

Kaynakça

Kütükoğlu, M. S., 1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşidli Eşya ve Hizmet Fiatları, Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı: 9, İstanbul, 1978.

Küçükkalay, B. E., Osmanlı'da Fiyatların Tespiti (Narh) İle Üretici-Tüketicinin Korunması ve Olumsuz Etkilerinin İktisat Teorisi Açısından Analizi, Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, 16, 2, 2024.

Sahillioğlu, H., Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 1, 1967.

Pamuk, Ş., İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler, DİE Yayınları, Ankara, 2000.

Ülgener, S. F., İslâm Hukuk ve Ahlâk Kaynaklarında İktisat Siyaseti Meseleleri, Ebül'ula Mardin'e Armağan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, 1944.

[7] Ülgener, S. F., İslâm Hukuk ve Ahlâk Kaynaklarında İktisat Siyaseti Meseleleri, Ebül'ula Mardin'e Armağan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, 1944.

GELİR EŞİTSİZLİĞİ VE SAVUNMA HARCAMALARININ ETKİLEŞİMİ: ÇİN ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih AKIN
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
fatih.akin@erzincan.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-7741-4004
Dr. Ayşe ERYER
Bağımsız Araştırmacı
ayse_zabun46@hotmail.com- ORCID ID: 0000-0002-6556-1605

ÖZET

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin makroekonomik araştırmalarda merkezi bir konu hâline gelmesi ve ülkelerin savunma harcamalarına ayırdıkları kaynakların artması, ekonomik büyüme süreciyle birlikte bu harcamaların gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerinin sorgulanmasını gerekli kılmıştır. Bu çalışmada, Çin ekonomisinde gelir dağılımı, savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkileri incelenmiştir. Analiz, 1990–2024 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Serilerin farklı bütünleşme derecelerine sahip olması nedeniyle nedensellik analizi, genişletilmiş VAR çerçevesinde Toda–Yamamoto (1995) yöntemiyle yapılmıştır. Elde edilen bulgular, Çin ekonomisinde değişkenler arasında güçlü ve çift yönlü nedensellik ilişkilerinin varlığını ortaya koymaktadır. Buna göre, ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Büyüme gelir eşitsizliğini etkilerken, gelir dağılımındaki değişimler de büyüme üzerinde belirleyici olmaktadır. Ayrıca savunma harcamaları ile hem ekonomik büyüme hem de gelir dağılımı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Sonuç olarak, Çin ekonomisinde ekonomik büyüme, savunma harcamaları ve gelir dağılımı arasındaki karşılıklı nedensellik ilişkileri, bu üç değişkenin birbirinden bağımsız politikalarla ele alınamayacağını göstermektedir. Özellikle savunma harcamalarına yönelik kararların hem büyüme dinamikleri hem de gelir eşitsizliği üzerinde belirleyici sonuçlar doğurduğu bulgularla ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gelir Eşitsizliği, Savunma Harcamaları, Ekonomik Büyüme, Toda Yamamoto Nedensellik Analizi

THE INTERACTION BETWEEN INCOME INEQUALITY AND DEFENSE EXPENDITURES: THE CASE OF CHINA

ABSTRACT

The emergence of income inequality as a central topic in macroeconomic research and the increase in resources allocated to defense expenditures by countries have necessitated an examination of the effects of these expenditures on income inequality alongside the economic growth process. This study examines the causal relationships between income distribution,

defense expenditures, and economic growth in the Chinese economy. The analysis was conducted using annual data from 1990-2024. Due to the varying degrees of integration in the series, causality analysis was performed using the Toda–Yamamoto (1995) method within an extended VAR framework. The findings reveal the existence of strong and bidirectional causal relationships between the variables in the Chinese economy. Accordingly, there is a reciprocal interaction between economic growth and income distribution. While growth affects income inequality, changes in income distribution also have a decisive impact on growth. Furthermore, a bidirectional causality relationship was identified between defense expenditures and both economic growth and income distribution. In conclusion, the reciprocal causal relationships between economic growth, defense expenditures, and income distribution in the Chinese economy demonstrate that these three variables cannot be addressed through independent policies. Findings have revealed that decisions regarding defense expenditures, in particular, have decisive consequences on both growth dynamics and income inequality.

Keywords: Income Inequality, Defense Expenditures, Economic Growth, Toda Yamamoto Causality Analysis

1. GİRİŞ

Savunma harcamaları, bir ülkenin ulusal güvenliğinin sağlanması, ekonomik istikrarının sürdürülmesi ve uluslararası sistemdeki stratejik konumunun belirlenmesinde temel unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Ülkelerin jeopolitik konumlarına göre şekil göstermekte ve ülke ekonomileri üzerinde değişik etkiler meydana getirebilmektedir (Bostan ve Toker, 2025). Literatürde de ifade edildiği üzere, savunma harcamalarının önemi farklı boyutlar üzerinden değerlendirilmektedir. Bu harcamalar, öncelikle ulusal güvenliğin teminat altına alınması ve devlet egemenliğinin korunması açısından kritik bir işleve sahiptir. Bunun yanı sıra, savunma sanayisinin bir ülkenin ekonomik kapasitesinin göstergelerinden biri olduğu ve ulusal silahlanma altyapısının güçlendirilmesinde merkezi bir rol üstlendiği vurgulanmaktadır (Arifin vd., 2019; Dursun ve Bursal, 2025).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından küresel ölçekte anlaşmazlıkların sürmesi ve devletler arasındaki savaş tehditlerinin niteliğinin değişmesi, savunma planlarının sürekli olarak güncellenmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca bu güncellemelerle birlikte savunmaya ayrılan payların artması, ülkelerin savunma harcamaların da artışı da beraberinde getirmiştir (Erdem ve Sezgin, 2021). Bu bağlamda ülkeler, dönüşen tehdit algıları karşısında savunma politika ve stratejilerini düzenli olarak yeniden değerlendirme eğilimi göstermektedir. Savunma politikalarında meydana gelen bu değişimler, ülkelerin sanayi yapıları üzerinde yönlendirici bir etki yaratırken aynı zamanda savunma amaçlı harcamaların düzeyinde de önemli değişikliklere yol açmaktadır (İşler ve Pekmezci, 2025).

Ekonomik dalgalanmaların yanı sıra siyasal istikrarsızlıkların da gelir dağılımı üzerinde belirleyici etkiler oluşturması olasıdır. Günümüzde gerek ülkelerin kendi içlerinde gerekse uluslararası düzeyde artış gösteren eşitsizlikler ile küresel ölçekte silahlanmaya ayrılan kaynakların büyüklüğü, birbirleriyle yakından ilişkili iki önemli sorun alanı olarak öne çıkmaktadır (Elveren, 2012: 289). Devletlerin temel amaçlarından biri, vatandaşların sosyoekonomik refahını artırmak amacıyla gelirlerin yeniden dağıtımını sağlamaktır. Bu

doğrultuda yaşam standartlarının yükseltilmesi ve gelir dağılımındaki adaletsizliklerin azaltılması için eğitim, sağlık ve sosyal transferler gibi kamu harcamalarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Söz konusu harcamalar bütçe mekanizması aracılığıyla finanse edilmekte olup, savunma harcamalarının artması durumunda bu alanlara ayrılan kaynakların kısıtlanması söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla yüksek savunma harcamaları, gelir eşitsizliğini azaltıcı nitelikteki sosyal harcamaların azalmasına yol açabilmektedir (Günlük-Senesen, 2002; Elveren, 2012). Bununla birlikte, savunma harcamaları ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin ülkeler ve bölgeler arasında farklılık gösterdiği; bu ilişkinin yönü ve şiddetinin ülkelerin tarihsel, kültürel, ekonomik, siyasal ve kurumsal yapıları tarafından şekillendiği ileri sürülmektedir (Raza vd., 2017).

Bu çerçevede savunma harcamalarının yalnızca güvenlik ve ekonomik kapasite açısından değil, aynı zamanda gelir dağılımı üzerindeki olası etkileri bakımından da değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Nitekim literatürde savunma harcamalarının gelir eşitsizliğini artırıcı ya da azaltıcı yönde etkiler doğurabileceğine ilişkin farklı bulgulara yer verilmektedir.

Askerî harcamalar ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi açıklayan tek ve bütüncül bir teorik çerçeve bulunmamaktadır. Savunma harcamaları ve gelir eşitsizliği arasındaki etkileşimden şu şekilde bahsedilmektedir: Birinci etkileşim, gelir eşitsizliğini artırıcı etkiye odaklanmaktadır. Bu yaklaşıma göre savunma sanayisinin gelişmesiyle birlikte bu sektörde çalışan işçiler, diğer sektörlerdeki daha az vasıflı işgücüne kıyasla daha yüksek ücretler elde etmektedir. Bu durum, savunma sektörü ile savunma dışı sektörler arasında ücret farklılıklarının artmasına yol açabilmektedir. Dolayısıyla savunma harcamaları, sektörler arası ücret farklarını genişleterek gelir eşitsizliğini derinleştirebilir (Ali, 2007; Wolde-Rufael, 2016a, 2016b). İkinci etkileşim, Keynesyen bakış açısına dayanmaktadır. Keynesyen yaklaşıma paralel olarak savunma harcamalarının gelir eşitsizliğini azaltıcı bir rol oynayabileceği savunulmaktadır. Bu görüşe göre savunma üretiminin büyük ölçüde yerli kaynaklara dayandığı durumlarda savunma harcamalarındaki artış savunma sanayinde toplam talep ve istihdamı artırmakta ve böylece gelir dağılımını iyileştirici bir etki yaratabilmektedir (Lin ve Ali, 2009; Çenberci, 2019).

Üçüncü etkileşim ise neoklasik teoriye dayalı olarak savunma harcamalarının "dışlama etkisi" yarattığını savunmaktadır. Bu görüşe göre savunma harcamaları kıt kaynakları tükettiği için özel sektör yatırımlarını ve gelir eşitsizliğini azaltıcı diğer kamu harcamalarını sınırlandırmaktadır. Savunma bütçesinin artması, eğitim ve sosyal harcamalar gibi eşitsizliği azaltan alanlara ayrılan kaynakların azalmasına yol açmakta ve bu durum gelir dağılımını bozabilmektedir. Ayrıca savunma harcamalarındaki artışın yatırımları ve sivil tüketimi azaltarak ekonomik büyümeyi ve refahı olumsuz etkilemesi beklenmektedir (Deger, 1985; Aksoğan ve Elveren, 2012; Yaşa ve Keyifli, 2023).

Buna karşılık, alternatif bir bakış açısına göre askeri faaliyetlerin ters yönde etkiler yaratması da mümkündür. Ordunun düşük vasıflı işgücünü istihdam etmesi, özellikle genç ve niteliksiz çalışanların ücretlerini artırıcı bir rol üstlenebilirken, savaş dönemlerinde seferberlik süreci işçi kesimlerinin lehine eşitleyici tavizlerin verilmesini zorunlu kılabilmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde savunma harcamalarının sermaye ve ekipman yoğun yapıya sahip olması durumunda gelir eşitsizliğini artırıcı etkilerin baskın olması beklenirken; ordunun ve yerli askeri üretimin emek yoğun bir yapıya sahip olması hâlinde gelir dağılımını iyileştirici

sonuçların ortaya çıkması olasıdır (Hirnissa vd., 2009; Meng vd.,2015).Bununla birlikte etkin yönetişimin varlığı hâlinde, ilgili hükümetlerin bütçe ve politika tercihlerini dikkatli biçimde planlayarak savunma harcamalarının eğitim, sağlık ve kamu hizmetleri gibi diğer temel alanlardaki harcamaları dışlamaması durumunda savunma harcamaları ile gelir eşitsizliği arasında herhangi bir eşbütünleşme ilişkisinin gözlenmemesi de mümkündür (Ali, 2007; Lin ve Ali, 2009; Hirnissa vd., 2009).

Bu kapsamda bu çalışmada savunma harcamaları ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki incelenmiştir. 1990-2024 dönemi veri setinin ele alındığı çalışmada değişkenler arasındaki ilişki Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmanın bölümleri şu şekilde ilerlemektedir: Giriş bölümünde konuya ilişkin teorik çerçeve ele alınmıştır. Literatür bölümünde önceki çalışmalar incelenmiştir. Sonraki bölümde veri seti ve yöntem tanıtılmış, ampirik bulgular sunulmuştur. Son bölümde ise bulgular doğrultusunda sonuçlar tartışılarak politika çıkarımları ortaya koyulmuş ve gelecek çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Savunma harcamaları, günümüzde ülke ekonomileri içinde önemli bir paya sahip harcama kalemlerinden biridir. Literatürde savunma harcamaları genellikle makroekonomik değişkenlerle yoğun biçimde incelenmiş ve çeşitli sonuçlar elde edilmiştir. Savunma harcamaları ile gelir eşitsizliği ilişkisini inceleyen çalışmalar hâlen sınırlı olduğundan, çalışmanın bu yönüyle ve ele alınan ülke açısından literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Tablo 1: Literatür İncelemesi

Yazar (Yıl)	Ülke (Dönem)	Yöntem	Sonuç
Özsoy (2008)	Türkiye (1965-2004)	VAR Analizi	Gelir eşitsizliği üzerinde savunma harcamalarının etkisinin olumsuz olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır.
Lin ve Ali (2009)	58 Ülke (1987-1999)	Panel Nedensellik Analizi	Elde edilen bulgular, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunmadığını göstermektedir.
Ali (2012)	MENA Ülkeleri (1985-2005)	Panel Veri Analizi	Ampirik bulgular, gelir eşitsizliği ile savunma harcamaları arasında olumsuz bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.
Aksoğan ve Elveren (2012)	Türkiye (1970-2008)	Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi	Kısa ve uzun dönemde değişkenler arasında ilişki bulunmuştur. Sağlık, eğitim ve büyümeden gelir eşitsizliğine nedensellik vardır; savunma harcamalarından ise yoktur.
Elveren (2012)	Türkiye (1963-2007)	Granger Nedensellik Analizi	Savunma harcamalarından gelir eşitsizliğine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.
Taş vd. (2013)	Türkiye (1970-2008)	Zaman Serileri Analizi	Çalışma, savunma harcamalarından gelir eşitsizliğine tek yönlü nedensellik ve bu harcamaların belirleyici etkisini ortaya koymaktadır.
Meng vd. (2015)	Çin (1989-2012)	Nedensellik Analizi	Savunma harcamalarındaki artışın gelir eşitsizliğini artırdığı ve nedensellik analizinde tek yönlü ilişki bulunduğu belirlenmiştir.
Wolde-Rafuel (2016a)	Tayvan (1976-2011)	Toda Yamamoto Nedensellik Analizi	Analiz sonuçları, savunma harcamalarının gelir eşitsizliği üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu ve artışın eşitsizliği derinleştirdiğini göstermektedir.

Wolde-Rafuel (2016b)	Güney Kore (1965-2011)	Nedensellik Analizi	Savunma harcamalarındaki artışın gelir eşitsizliğini artırdığı bulgulanmıştır.
Çenberci (2019)	15 AB Ülkesi (2005-2016)	Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi	Savunma harcamaları ile gelir eşitsizliği arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiş, ancak nedensellik bulunmamıştır.
Michael ve Stelious (2020)	14 NATO Ülkesi 1977-2207	Panel Veri Analizi	Savunma harcamalarının gelir eşitsizliğini azaltıcı etkisi olduğu belirlenmiştir.
Esener ve Biber (2022)	13 AB Ülkesi (2001-2018)	Panel Nedensellik Analizi	Gini katsayısı ile savunma harcamaları arasındaki anlamlılık her ülke için geçerli olmasa da, AB'nin seçilmiş ülkelerinde iki değişken arasında ters yönlü ilişki görülmektedir.
Yaşa ve Keyifli (2023)	Avrasya Ülkeleri (2000-2020)	Bootstrap Panel Nedensellik Analizi	Bulgular, Beyaz Rusya, Gürcistan ve Kırgızistan'da savunma harcamalarından gelir eşitsizliğine tek yönlü nedensellik; Kazakistan ve Rusya'da ise karşılıklı nedensellik olduğunu göstermektedir. Ermenistan, Moldova, Türkiye ve Ukrayna'da ise anlamlı bir nedensellik bulunmamıştır.
Sönmez ve Gandou (2024)	28 NATO ve 36 OECD Ülkesi (2001-2019)	Panel Veri Analizi	Savunma harcamalarının gelir eşitsizliğini artırdığı bulgulanmıştır.
Biyase vd. (2024)	Güney Afrika (1980-2017)	NARDL Analizi	Savunma harcamaları ile gelir eşitsizliği arasında asimetrik bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 1'den anlaşılacağı üzere, savunma harcamaları ile gelir eşitsizliği arasında farklı ilişkiler bulunduğu görülmektedir. Bu durumun kullanılan yöntem, dönem, ülke veya ülke grubu ile uygulanan makroekonomik politikaların etkisinden kaynaklandığı söylenebilir.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada Çin ekonomisinde gelir dağılımı, savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkileri, 1990-2024 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak incelenmiştir. Analiz sürecinde değişkenlerin doğal logaritmaları alınarak modele dâhil edilmiştir. Serilerin farklı düzeylerde durağanlık göstermesi nedeniyle nedensellik analizi, genişletilmiş VAR yaklaşımı kapsamında Toda-Yamamoto (1995) yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Modelde lnGİNİ (gelir eşitsizliği) bağımlı değişken olarak belirlenmiş; lnGDP (ekonomik büyüme) ve lnSH (savunma harcamaları) ise bağımsız değişkenler olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler Dünya Bankası, SWIID ve SIPRI veri tabanlarından elde edilmiştir. Model, literatürdeki Ali (2012), Elveren (2012) ve Biyase vd. (2024) çalışmaları dikkate alınarak oluşturulmuştur. Değişkenlere ilişkin bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

$$lnG\dot{I}N\dot{I}_t = \beta_0 + \beta_1 lnGDP_t + \beta_2 lnSH_t + \mu_t \quad (1)$$

Tablo 2: Veri Açıklamaları

Değişkenler	Kısaltma	Açıklama	Kaynak
Gini Katsayısı	lnGİNİ	Endeks	SWIID
Ekonomik Büyüme	lnGDP	Kişi başına Sabit 2015 ABD Doları	Dünya Bankası
Savunma Harcamaları	lnSH	GDP (%)	SIPRI

4. AMPİRİK BULGULAR

Tablo 3'te ADF testi sonuçlarına göre lnGİNİ ve lnGDP serileri seviye ve birinci farkta durağan değildir; ancak ikinci farkta %1 düzeyinde durağan hâle gelerek I(2) olarak sınıflandırılır. lnSH serisi ise sabitli modelde seviye düzeyinde %5 anlamlılık düzeyinde durağan bulunmuş, ayrıca birinci farkta her iki modelde de %1 düzeyinde durağanlık göstermektedir. Bu nedenle lnSH genel olarak I(0) veya en fazla I(1) kabul edilebilir. Bundan dolayı serilerin farklı bütünleşme derecelerine sahip olması nedeniyle Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanmıştır.

Tablo 3: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

		Seviye I(0)	1.Fark I(1)	2. Fark I(2)
Değişkenler	**Deterministik**	**t-ist. (Olasılık)**	**t-ist. (Olasılık)**	**t-ist. (Olasılık)**
lnGİNİ	Sabit	-2.698 (0.085)*	-1.922 (0.319)	-6.150 (0.000)***
	Sabit & Trendli	-1.912 (0.626)	-2.707 (0.241)	-5.276 (0.000)***
lnGDP	Sabit	-1.549 (0.496)	-1.504 (0.519)	-9.888 (0.000)***
	Sabit & Trendli	-0.878 (0.947)	-2.114 (0.519)	-9.690 (0.000)***
lnSH	Sabit	-3.186 (0.029)**	-5.467 (0.000)***	-----
	Sabit & Trendli	-2.966 (0.155)	-5.537 (0.001)***	-----

Not: *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Tablo 4 incelendiğinde, model için en uygun gecikme uzunluğunun 3 olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	68.89765	NA	3.27e-06	-4.118603	-3.981191	-4.073055
1	271.6167	354.7583	1.81e-11	-16.22604	-15.67639*	-16.04385
2	281.4064	15.29645	1.75e-11	-16.27540	-15.31351	-15.95656
3	**295.3189**	**19.12971***	**1.35e-11***	**-16.58243***	**-15.20831**	**-16.12695***

Tablo 5'te yer alan Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları Çin ekonomisi için incelendiğinde, değişkenler arasında güçlü ve çift yönlü nedensellik ilişkileri olduğu görülmektedir. lnGDP ile lnGİNİ arasında karşılıklı nedensellik bulunması, ekonomik büyümenin gelir eşitsizliği üzerinde etkili olduğu kadar, gelir dağılımındaki değişimlerin de büyümeyi etkilediğini göstermektedir. Ayrıca savunma harcamalarını temsil eden lnSH ile hem lnGDP hem de lnGİNİ arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu bulgu, savunma harcamalarının ekonomik büyüme ve gelir dağılımı üzerinde belirleyici bir rol oynadığını, aynı zamanda bu iki değişkenin savunma harcamalarını etkilediğini ortaya koymaktadır. Tüm ilişkiler %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Dolayısıyla Çin'de ekonomik büyüme, gelir eşitsizliği ve savunma harcamaları arasında karşılıklı ve güçlü etkileşimler bulunmaktadır; bu durum politika yapıcıların savunma harcamalarını yalnızca güvenlik perspektifiyle değil, makroekonomik ve sosyal etkileriyle birlikte değerlendirmesi gerektiğini göstermektedir.

Tablo 5: Toda- Yamamoto Nedensellik Sonuçları

H_0 Hipotezi	**$k+d_{max}$**	**Wald Test İstatistiği**	**Olasılık Değeri**
lnGDP↛lnGİNİ	5	16.231	0.001***
lnGİNİ↛lnGDP	5	20.834	0.000***
lnSH↛lnGİNİ	5	23.434	0.000***
lnGİNİ↛lnSH	5	11.948	0.007***
lnGDP↛lnSH	5	28.803	0.000***
lnSH↛lnGDP	5	32.837	0.000***

Not: *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1 k:3 ve d_{max}: 2 olduğundan toplam gecikme uzunluğu 5 olarak alınmıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Devletlerin kamu hizmetlerini yerine getirmek amacıyla yaptıkları harcamalar içerisinde savunma harcamaları, çoğu ülkede önemli bir paya sahiptir. Bu harcamaların düzeyi ve yapısı, ekonomik büyüme üzerinde hem talep artırıcı hem de kaynak tahsisini sınırlandırıcı etkiler yaratabilmekte; dolayısıyla gelir eşitsizliği üzerinde doğrudan ya da dolaylı sonuçlar doğurabilmektedir.

Bu çerçevede, çalışmanın amacı küresel ekonomik kriz sürecinde savunma harcamaları ile gelir eşitsizliği arasındaki etkileşimi Çin özelinde incelemektir. Çalışmada 1990–2024 dönemini kapsayan yıllık verilerden yararlanılmıştır. Analiz aşamasında değişkenler, modele doğal logaritmaları alınarak dâhil edilmiştir. Serilerin farklı bütünleşme derecelerine sahip olması nedeniyle nedensellik ilişkileri, genişletilmiş VAR çerçevesinde Toda–Yamamoto (1995) yaklaşımı kullanılarak incelenmiştir.

Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları, Çin ekonomisinde ekonomik büyüme, gelir eşitsizliği ve savunma harcamaları arasında güçlü ve çift yönlü nedensellik ilişkilerinin varlığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, literatürde yer alan çalışmalarla (Elveren, 2012; Wolde-Rufael, 2016a,b; Yaşa ve Keyifli, 2023) örtüşmektedir. Buna göre ekonomik büyüme ile gelir dağılımı karşılıklı olarak birbirini etkilerken, savunma harcamaları da hem büyüme hem de gelir eşitsizliğiyle iki yönlü bir etkileşim içindedir. Elde edilen tüm nedensellik ilişkileri istatistiksel olarak anlamlı olup, söz konusu üç değişkenin Çin ekonomisinde birbirini karşılıklı biçimde belirlediğini göstermektedir.

Bu bulgular doğrultusunda şu öneriler geliştirilebilir: Savunma harcamaları yalnızca güvenlik ihtiyaçları çerçevesinde değil, gelir dağılımı ve büyüme hedefleriyle uyumlu bütüncül bir politika aracı olarak ele alınabilir. Savunma harcamalarının teknoloji yoğun, sivil sektörlere yayılma etkisi yüksek alanlara yönlendirilmesi; elde edilen büyüme kazanımlarının ise eğitim, istihdam ve sosyal transfer mekanizmaları aracılığıyla daha dengeli bir gelir dağılımına katkı sağlayacak şekilde yeniden dağıtılması önerilebilir. Böylece savunma harcamalarının büyümeyi destekleyici etkisi korunurken, gelir eşitsizliğini derinleştirme riski azaltılabilir ve sürdürülebilir, kapsayıcı bir büyüme patikasına geçiş mümkün hâle gelebilir.

Gelecek çalışmalarda, savunma harcamaları ve gelir eşitsizliği arasındaki etkileşim farklı gelir grupları ve yapısal kırılmalı analizler dikkate alınarak ayrıntılı biçimde incelenebilir ve literatüre katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Aksoğan, G., & Elveren, A. Y. (2012). Defence, health and education expenditures and income inequality in Turkey (1970–2008): An econometric analysis. *Sosyoekonomi, 1*, 263-280.

Ali, H. E. (2007). Military expenditures and inequality: Empirical evidence from global data. *Defence and Peace Economics, 18*(6), 519-535.

Ali, H. E. (2012). Military expenditures and inequality in the Middle East and North Africa: A panel analysis. *Defence and Peace Economics, 23*(6), 575-589.

Arifin, Z., Suman, A., & Khusaini, M. (2019). Countertrade mechanism of global arms trade: Case study of Indonesia. *International Journal of Financial Research*, *11*(1), 307-315.

Biyase, M., Eita, T. H., Udimal, T. B., & Zwane, T. T. (2024). Does military spending affect inequality in South Africa? A revisit. *Cogent Economics & Finance*, *12*(1), 2421698.

Bostan, M. K., & Kızılkaya Toker, A. (2025). Savunma harcamalarına yönelik toplum bilinci ve makroekonomik etki algısı: Türkiye üzerine değerlendirme. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, *10*(28), 1023-1039.

Çenberci, E. (2019). Savunma harcamaları ve gelir eşitsizliği: Euro kullanan seçilmiş ülkelerden kanıtlar. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(6), 121-127.

Deger, S. (1985). Human resources, government education expenditure, and the military burden in less developed countries. *The Journal of Developing Areas*, *20*(1), 37-48.

Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, *74*(366a), 427-431.

Dursun, E., & Bursal, M. (2025). D-8 ülkelerinde savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *14*(3), 1032-1046.

Elveren, A. Y. (2012). Military spending and income inequality: Evidence on cointegration and causality for Turkey, 1963–2007. *Defence and Peace Economics*, *23*(3), 289-301.

Erdem, M. S., & Sezgin, S.(2021). Savunma harcamaları ve ekonomik özgürlükler ilişkisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, *17*(38), 369-410.

Esener, S. Ç., & Biber, A. E. (2022). Kamusal birer mal ve hizmet olarak savunma ve sağlık harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkileri: Seçilmiş Avrupa Birliği ülkeleri üzerine bir analiz. *Fiscaoeconomia*, *6*(2), 402-438.

Günlük-Senesen, G. (2002). Budgetary trade-offs of security expenditures in Turkey. *Defence and Peace Economics*, *13*(5), 385-403.

Hirnissa, M. T., Habibullah, M. S., & Baharom, A. H. (2009). Defense spending and income inequality: Evidence from selected Asian countries. *Modern Applied Science*, *3*(5), 96-111.

İşler, K., & Pekmezci, A. (2025). Savunma harcamaları, işsizlik ve enflasyonun ekonomik büyümeye etkisi: 1982–2023 dönemi Türkiye örneği. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, *6*(3), 571-597.

Lin, E. S., & Ali, H. E. (2009). Military spending and inequality: Panel Granger causality test. *Journal of Peace Research*, *46*(5), 671-685.

Meng, B., Lucyshyn, W., & Li, X. (2015). Defense expenditure and income inequality: Evidence on co-integration and causality for China. *Defence and Peace Economics*, *26*(3), 327-339.

Michael, C., & Stelios, R. (2020). The effect of military spending on income inequality: Evidence from NATO countries. *Empirical Economics*, *58*, 1305-1337.

Özsoy, O. (2008). Government budget deficits, defence expenditure and income distribution: The case of Turkey. *Defence and Peace Economics*, *19*(1), 61-75.

Raza, S. A., Shahbaz, M., & Paramati, S. R. (2017). Dynamics of military expenditure and income inequality in Pakistan. *Social Indicators Research*, *131*, 1035-1055.

Solt, F. (2025). *The Standardized World Income Inequality Database (SWIID), Version 9.0* Harvard Dataverse. (Erişim tarihi: 01.12.2025), https://fsolt.org/swiid/

Sönmez, A., & Gandou, A. S. (2024). Military expenditures and income inequality: Evidence from a panel analysis. *Fiscaoeconomia*, *8*(3), 1085-1099.

Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). (2025). *SIPRI Military Expenditure Database* SIPRI. (Erişim tarihi: 01.12.2025), https://www.sipri.org/databases/milex

Taş, S., Örnek, İ., & Aksoğan, G. (2013). Defense spending, growth and inequality, 1970–2008: An econometric analysis. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, *12*(3), 659-682.

Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, *66*(1–2), 225-250.

Wolde-Rufael, Y. (2016a). Defence spending and income inequality in Taiwan. *Defence and Peace Economics*, *27*(6), 871-884.

Wolde-Rufael, Y. (2016b). Military expenditure and income distribution in South Korea. *Defence and Peace Economics*, *27*(4), 571-581.

World Bank. (2025). *World Development Indicators*. (Erişim tarihi: 01.12.2025), https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators

Yaşa, A. A., & Keyifli, N. (2023). Avrasya ülkelerinde savunma harcamaları gelir eşitsizliğinde bir belirleyici mi? *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(1), 329-342.

KAMU HARCAMALARININ BİLEŞİMİ VE EKONOMİK PERFORMANS ÜZERİNE TEORİK BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Burcu YILMAZ ŞAHİN
Giresun Üniversitesi/İ.İ.B.F.
burcu.sahin@giresun.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-2520-7804

Dr. Öğr. Üyesi Halit Levent ORMAN
Giresun Üniversitesi/İ.İ.B.F.
halit.orman@giresun.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-9225-1223

Özet:
Kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkisi, iktisat literatüründe uzun süredir tartışılmakta; ancak bu tartışma büyük ölçüde kamu harcamalarının toplam büyüklüğüne odaklanmaktadır. Devletin ekonomideki rolü çoğu çalışmada harcamaların millî gelire oranı üzerinden değerlendirilirken, harcama kalemlerinin niteliği ve bileşimi ikincil planda kalmaktadır. Oysa benzer düzeyde kamu harcamasına sahip ülkelerin büyüme, verimlilik ve gelir performanslarının önemli ölçüde farklılaştığı gözlenmektedir. Bu durum, kamu harcamalarının miktarından ziyade bileşiminin ekonomik sonuçlar açısından belirleyici olabileceğine işaret etmektedir.

Bu bildirinin amacı, kamu harcamaları ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi harcama bileşimi perspektifinden teorik olarak yeniden ele almaktır. Çalışma, kamu harcamalarını üretken ve üretken olmayan harcamalar ayrımı çerçevesinde sınıflandırarak, farklı harcama türlerinin ekonomik performansı hangi kanallar aracılığıyla etkilediğini tartışmaktadır. Eğitim, sağlık ve altyapı gibi harcamaların beşerî ve fizikî sermaye birikimini destekleyerek uzun dönem büyüme ve verimlilik artışına katkı sağladığı; buna karşılık bazı cari ve transfer harcamalarının ekonomik etkilerinin daha dolaylı ve koşullu olduğu ileri sürülmektedir.

Bildiride, Klasik, Keynesyen yaklaşım ve Wagner Yasası çerçevesinde kamu harcamalarının rolü kısaca ele alındıktan sonra, bu yaklaşımların harcama bileşimini ihmal eden yönleri tartışılmaktadır. Ardından, kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkisinin; verimlilik artışı, özel sektör yatırımlarını tamamlama ve uzun dönem büyüme patikasının şekillenmesi gibi mekanizmalar üzerinden nasıl farklılaştığı teorik olarak analiz edilmektedir. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde bütçe kısıtları altında yapılan harcama tercihlerinin ekonomik performans üzerindeki kritik rolüne vurgu yapılmaktadır.

Bu çalışma, kamu harcamaları literatürüne üç açıdan katkı sunmayı hedeflemektedir. İlk olarak, "devletin büyüklüğü" tartışmasını nitelik temelli bir düzleme taşımaktadır. İkinci olarak, kamu harcaması bileşiminin ekonomik performans üzerindeki rolünü teorik olarak sistematikleştirmektedir. Son olarak, ileride yapılacak ampirik çalışmalar için harcama bileşimi odaklı bir analiz çerçevesi önermektedir.

Anahtar Kelimeler : Kamu harcamaları, harcama bileşimi, ekonomik performans, ekonomik büyüme, verimlilik.

1. GİRİŞ

Kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkisi, kamu maliyesi ve iktisat literatürünün en eski ve en tartışmalı konularından biridir. Devletin ekonomideki rolüne ilişkin bu tartışmalar, tarihsel olarak farklı teorik yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmış; özellikle kamu harcamalarının büyüklüğü ile ekonomik büyüme, istihdam ve verimlilik arasındaki ilişki ön

plana çıkarılmıştır. Bu doğrultuda kamu harcamaları çoğunlukla toplam kamu harcamasının millî gelire oranı üzerinden ölçülmüş ve devletin ekonomik etkisi nicel bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir (Keynes, 1936; Musgrave, 1959).

Ancak ampirik bulgular, kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkilerine ilişkin tutarlı ve genel geçer sonuçlar ortaya koyamamıştır. Benzer kamu harcaması oranlarına sahip ülkelerin farklı büyüme patikaları izlemesi, kamu harcamalarının ekonomik sonuçlarının yalnızca büyüklük temelinde açıklanamayacağını göstermektedir (Barro, 1990). Bu durum, kamu harcamalarının ekonomik etkilerinin daha karmaşık mekanizmalar üzerinden işlediğine işaret etmekte ve harcamaların içsel yapısının dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bu noktada, kamu harcamalarının yapısı ya da bileşimi kavramı ön plana çıkmaktadır. Kamu kaynaklarının hangi alanlara, hangi önceliklerle ve hangi oranlarda tahsis edildiği; ekonomik büyüme, verimlilik artışı ve uzun dönemli kalkınma üzerinde belirleyici bir rol oynayabilmektedir. Eğitim, sağlık ve altyapı gibi harcama kalemleri, beşerî ve fizikî sermaye birikimini destekleyerek üretim kapasitesini artırırken; bazı cari ve transfer harcamalarının ekonomik etkileri daha dolaylı ve koşullu olabilmektedir. Dolayısıyla, kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkilerini anlamada harcama bileşimine odaklanan bir yaklaşım, toplam harcama düzeyine odaklanan yaklaşımlara kıyasla daha açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

Buna rağmen gerek teorik gerekse ampirik literatürde kamu harcamaları büyük ölçüde homojen bir bütün olarak ele alınmış; harcama türleri arasındaki farklılıklar ikincil bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Klasik ve neoklasik yaklaşımlar kamu harcamalarını sınırlı bir devlet anlayışı çerçevesinde ele alırken, Keynesyen yaklaşım kamu harcamalarının toplam talep üzerindeki kısa dönemli etkilerine odaklanmıştır (Smith, 1776; Pigou, 1920; Keynes, 1936). Wagner Yasası ise kamu harcamalarının ekonomik gelişmenin bir sonucu olarak artacağını savunmakta; ancak harcama kalemlerinin ekonomik performans üzerindeki farklı etkilerini ayrıntılı biçimde analiz etmemektedir (Wagner, 1893). Bu yaklaşımların ortak özelliği, kamu harcamalarının içsel yapısını ikincil planda bırakmalarıdır.

Bu çalışmanın amacı, kamu harcamaları ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi, kamu harcamalarının yapısı temelinde teorik olarak yeniden değerlendirmektir. Çalışmada, kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkilerinin harcamaların toplam büyüklüğünden ziyade harcama bileşimi aracılığıyla şekillendiği ileri sürülmektedir. Bu çerçevede, farklı kamu harcaması türlerinin hangi ekonomik kanallar üzerinden etkide bulunduğu teorik olarak tartışılmakta ve kamu maliyesi literatüründe yaygın olan büyüklük odaklı yaklaşımın sınırları ortaya konulmaktadır.

Bu teorik değerlendirme, kamu harcamalarına ilişkin tartışmaları “devletin ne kadar harcadığı” sorusundan “devletin neye harcadığı” sorusuna yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Böylece çalışma, kamu maliyesi literatürüne kavramsal bir katkı sunmayı ve ileride yapılacak ampirik analizler için analitik bir zemin oluşturmayı hedeflemektedir.

2. KAMU HARCAMALARINA İLİŞKİN GELENEKSEL YAKLAŞIMLAR

Kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkisi, iktisat literatüründe farklı teorik yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu yaklaşımlar, kamu harcamalarının gerekçesi, kapsamı ve ekonomik sonuçları konusunda farklı varsayımlara dayanmakta; ancak büyük ölçüde kamu harcamalarını toplam büyüklük üzerinden değerlendirme eğilimi göstermektedir.

2.1. Klasik ve Neoklasik Yaklaşım

Klasik iktisat geleneğinde kamu harcamaları, esas olarak asgari devlet anlayışı çerçevesinde ele alınmaktadır. Adam Smith'e göre devletin temel görevleri savunma, adalet ve kamusal altyapı hizmetleri ile sınırlı olmalıdır (Smith, 1776). Bu yaklaşımda kamu harcamaları, piyasa mekanizmasının işleyişini bozabilecek potansiyel bir unsur olarak görülmekte ve ekonomik büyüme açısından sınırlı bir rol atfedilmektedir.

Neoklasik yaklaşım da benzer biçimde kamu harcamalarının etkinliğine temkinli yaklaşmaktadır. Bu çerçevede kamu harcamaları, piyasa başarısızlıklarının varlığı durumunda meşrulaştırılmakta; ancak aşırı kamu harcamasının kaynak tahsisinde verimsizliklere yol açabileceği vurgulanmaktadır (Pigou, 1920). Klasik ve neoklasik yaklaşımlar, kamu harcamalarının ekonomik etkilerini büyük ölçüde toplam harcama düzeyi üzerinden tartışmakta, harcama türleri arasındaki farklılıkları ikincil planda bırakmaktadır.

2.2. Keynesyen Yaklaşım

Keynesyen iktisat, kamu harcamalarına ekonomik istikrarın sağlanması açısından merkezi bir rol atfetmektedir. Keynes (1936), özel sektör talebinin yetersiz kaldığı dönemlerde kamu harcamalarının toplam talebi artırarak üretim ve istihdamı destekleyebileceğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda kamu harcamaları, özellikle ekonomik durgunluk dönemlerinde etkin bir politika aracı olarak görülmektedir.

Keynesyen yaklaşımda kamu harcamalarının büyüklüğü, mali çarpan mekanizması yoluyla ekonomik faaliyet üzerinde belirleyici bir unsur olarak ele alınmaktadır. Ancak bu yaklaşım da kamu harcamalarının bileşimi üzerinde sınırlı düzeyde durmakta; farklı harcama türlerinin uzun dönemli ekonomik etkilerini sistematik biçimde ayrıştırmamaktadır. Bu durum, Keynesyen literatürde kamu harcamalarının kısa dönemli talep etkilerinin ön plana çıkmasına yol açmıştır (Musgrave, 1959).

2.3. Wagner Yasası ve Kamu Harcamalarının Artış Eğilimi

Kamu harcamalarına ilişkin bir diğer önemli geleneksel yaklaşım Wagner Yasası'dır. Wagner (1893), ekonomik kalkınma sürecinde kamu harcamalarının millî gelire oranının doğal olarak artacağını ileri sürmektedir. Bu artış, sanayileşme, kentleşme ve kamu hizmetlerine yönelik talebin yükselmesiyle açıklanmaktadır.

Wagner Yasası, kamu harcamalarının büyüklüğünü ekonomik gelişmenin bir sonucu olarak ele almakta; ancak harcama kalemlerinin yapısal dönüşümüne ilişkin ayrıntılı bir analiz sunmamaktadır. Bu nedenle, yasa kamu harcamalarının neden bazı ülkelerde büyümeyi desteklerken bazılarında sınırlı etki yarattığını açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

2.4. Geleneksel Yaklaşımların Sınırları

Geleneksel yaklaşımların ortak özelliği, kamu harcamalarını büyük ölçüde homojen bir bütün olarak ele almalarıdır. Kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkileri çoğunlukla toplam harcama düzeyi üzerinden değerlendirilmekte; harcamaların işlevsel ve sektörel dağılımı ihmal edilmektedir. Oysa benzer kamu harcaması oranlarına sahip ülkeler arasında gözlenen büyüme ve verimlilik farkları, bu yaklaşımların açıklama gücünün sınırlı olduğunu göstermektedir (Barro, 1990).

Bu bağlamda, kamu harcamalarının ekonomik etkilerini anlamada harcama yapısına odaklanan alternatif teorik çerçevelere duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır. Geleneksel yaklaşımların sunduğu büyüklük odaklı perspektif, kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki heterojen etkilerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

2.5 Kamu Harcamalarının Bileşimi ve Ekonomik Performans: Literatür Değerlendirmesi

Kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkileri, kamu maliyesi ve büyüme literatüründe uzun süredir tartışılan temel konular arasında yer almaktadır. Erken dönem çalışmalarda bu ilişki, ağırlıklı olarak kamu harcamalarının toplam büyüklüğü üzerinden ele alınmış; devletin ekonomideki rolü, kamu harcamalarının millî gelire oranı temelinde değerlendirilmiştir. Ancak bu büyüklük odaklı yaklaşım, farklı ülke ve dönemler için tutarlı ve genellenebilir sonuçlar üretmekte yetersiz kalmış; kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin yalnızca harcama düzeyi ile açıklanamayacağı giderek daha fazla kabul görmüştür (Barro, 1990).

Bu sınırlılıkların fark edilmesiyle birlikte, literatürde kamu harcamalarının bileşimine odaklanan çalışmalar ön plana çıkmıştır. Endojen büyüme teorisi çerçevesinde yapılan araştırmalar, kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkilerinin harcama türlerine göre farklılaştığını ortaya koymaktadır. Eğitim, altyapı ve araştırma-geliştirme gibi üretken nitelik taşıyan kamu harcamalarının uzun dönem büyüme ve verimlilik üzerinde olumlu etkiler yarattığı; buna karşılık bazı cari ve transfer harcamalarının büyüme üzerindeki etkilerinin daha sınırlı ve koşullu olduğu vurgulanmaktadır (Devarajan, Swaroop ve Zou, 1996; Kneller, Bleaney ve Gemmell, 1999).

Bu yaklaşımı destekleyen ampirik çalışmalar, kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin toplam harcama düzeyinden ziyade harcama bileşimi aracılığıyla şekillendiğini göstermektedir. Uzun dönem büyüme modelleri çerçevesinde yapılan analizlerde, üretken kamu harcamalarının büyümeyi desteklediği; toplam kamu harcamalarının ise tek başına açıklayıcı bir değişken olmadığı ortaya konulmuştur (Bleaney, Gemmell ve Kneller, 2001). Bu bulgular, kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkilerinin anlaşılmasında yapı odaklı bir yaklaşımın gerekliliğini desteklemektedir.

Fonksiyonel harcama sınıflandırmalarını esas alan çalışmalar da, kamu harcamalarının hangi alanlara yönlendirildiğinin ekonomik performans açısından belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Eğitim ve sağlık gibi beşerî sermaye yatırımlarına yönelik harcamaların, işgücü verimliliğini artırarak uzun dönemli büyümeyi desteklediği; altyapı harcamalarının ise üretim maliyetlerini düşürerek özel sektör yatırımlarını tamamlayıcı bir rol üstlendiği belirtilmektedir (Aschauer, 1989; Lucas, 1988). Bu çerçevede literatürdeki genel eğilim, kamu harcamalarının ekonomik etkilerinin yalnızca miktar ile değil, harcamaların yapısı ve tahsis öncelikleri ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği yönündedir.

Türkiye üzerine yapılan çalışmalar da, kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkilerinin harcama bileşimine göre farklılaştığını ortaya koymaktadır. Türkiye'de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik araştırmalar, özellikle kamu yatırım harcamaları ile beşerî sermaye niteliği taşıyan harcamaların büyümeyi destekleyici etkilerinin daha belirgin olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, transfer harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin daha sınırlı ve çoğu zaman koşullu olduğu vurgulanmaktadır (Kar ve Taban, 2003; Oktayer, 2011; Yamak ve Abdioğlu, 2017).

Ayrıca, Türkiye örneğinde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini ele alan çalışmalar, büyümeden kamu harcamalarına doğru daha güçlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu ve bu sonucun Wagnerci yaklaşımı desteklediğini ortaya koymaktadır (Yamak ve Küçükkale, 1997; Kar ve Taban, 2003). Bu bulgular, Türkiye açısından da kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkilerinin, harcamaların toplam düzeyinden ziyade yapısal bileşimi aracılığıyla şekillendiğini göstermektedir.

Genel olarak literatürde ulaşılan sonuçlar, kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkilerinin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Harcama türleri, fonksiyonel dağılım, tahsis öncelikleri ve kurumsal yapı bu ilişkinin yönünü ve büyüklüğünü belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, kamu harcamalarının ekonomik etkilerini analiz ederken, büyüklük odaklı yaklaşımlar yerine harcama bileşimini merkeze alan bir çerçevenin daha açıklayıcı olduğu yönünde güçlü bir literatür oluşmuştur.

3. KAMU HARCAMALARININ YAPISI VE EKONOMİK ETKİ KANALLARI

Kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkilerinin anlaşılmasında, harcamaların toplam büyüklüğüne odaklanan yaklaşımlar sınırlı bir açıklama gücü sunmaktadır. Bu nedenle, literatürde giderek artan sayıda çalışma, kamu harcamalarının yapısal bileşimine odaklanmakta ve farklı harcama türlerinin ekonomik performans üzerindeki etkilerinin heterojen olduğunu vurgulamaktadır. Kamu harcamalarının yapısı, kaynakların hangi alanlara yönlendirildiğini göstererek, ekonomik büyüme ve verimlilik üzerinde belirleyici olan temel mekanizmaları ortaya koymaktadır. Kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkileri, harcamaların yapısal bileşimine bağlı olarak farklılaşmaktadır. Tablo 1, kamu harcamalarının temel türlerini, bu harcamaların işlediği ekonomik etki kanallarını ve ekonomik performans üzerindeki beklenen etkileri özetlemektedir.

Çizelge 1. Kamu Harcamalarının Yapısı ve Ekonomik Etki Kanalları

Kamu Harcaması Türü	**Temel Ekonomik Etki Kanalı**	**Ekonomik Performans Üzerindeki Beklenen Etki**
Eğitim harcamaları	Beşerî sermaye birikimi, emek verimliliği	Uzun dönemde pozitif
Sağlık harcamaları	İşgücü niteliği, üretkenlik, çalışma kapasitesi	Uzun dönemde pozitif
Altyapı harcamaları	Fizikî sermaye, maliyet azaltımı, crowding-in	Pozitif
Araştırma ve geliştirme	Teknolojik ilerleme, yenilik kapasitesi	Pozitif
Sosyal transferler	Gelir dağılımı, talep istikrarı	Koşullu
Cari kamu harcamaları	Kısa dönem talep etkisi	Sınırlı / geçici

3.1. Üretken ve Üretken Olmayan Kamu Harcamaları Ayrımı

Kamu harcamalarının yapısına ilişkin literatürde yaygın olarak kullanılan ayrım, üretken (productive) ve üretken olmayan (non-productive) kamu harcamalarıdır. Bu ayrım, ilk olarak büyüme teorisi literatüründe sistematik biçimde ele alınmış ve kamu harcamalarının uzun dönem büyüme üzerindeki etkilerinin harcama türüne bağlı olarak farklılaştığını ortaya koymuştur (Barro, 1990; Devarajan, Swaroop ve Zou, 1996).

Eğitim, sağlık ve altyapı harcamaları genellikle üretken kamu harcamaları olarak sınıflandırılmaktadır. Bu harcamalar, beşerî ve fizikî sermaye birikimini destekleyerek işgücü

verimliliğini artırmakta ve üretim kapasitesinin genişlemesine katkı sağlamaktadır. Buna karşılık, bazı cari harcamalar ve transfer harcamaları üretken olmayan harcamalar kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak bu ayrım mutlak olmayıp, ülkelerin kurumsal yapısına ve politika uygulamalarına bağlı olarak değişebilmektedir (Kneller, Bleaney ve Gemmell, 1999).

3.2. Beşerî Sermaye ve Verimlilik Kanalı

Kamu harcamalarının ekonomik performansı etkilemesinde en temel kanallardan biri, beşerî sermaye birikimidir. Eğitim ve sağlık harcamaları, işgücünün niteliğini artırarak emek verimliliğini yükseltmekte ve uzun dönemde sürdürülebilir ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Endojen büyüme teorisi çerçevesinde, beşerî sermaye yatırımlarının büyüme sürecinde kritik bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Lucas, 1988).

Bu bağlamda, kamu harcamalarının yapısı, büyüme hızını belirleyen temel faktörlerden biri hâline gelmektedir. Eğitim ve sağlık gibi alanlara yönlendirilen kamu kaynakları, yalnızca bireysel refahı artırmakla kalmamakta; aynı zamanda teknolojik uyum kapasitesini ve toplam faktör verimliliğini de güçlendirmektedir (Aghion ve Howitt, 1998).

3.3. Fizikî Sermaye, Altyapı ve Özel Sektör Yatırımları

Kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki bir diğer önemli etki kanalı, fizikî sermaye ve altyapı yatırımlarıdır. Altyapı harcamaları, üretim maliyetlerini düşürerek ve piyasalara erişimi kolaylaştırarak özel sektör faaliyetlerini desteklemektedir. Bu tür harcamalar, özel sektör yatırımlarını dışlamaktan ziyade tamamlayıcı nitelik taşıyabilmekte ve ekonomik büyümeyi hızlandırabilmektedir (Aschauer, 1989).

Bu mekanizma literatürde crowding-in etkisi olarak adlandırılmaktadır. Kamu altyapı yatırımlarının yeterli olduğu ekonomilerde, özel sektör yatırımlarının daha verimli ve sürdürülebilir olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, kamu harcamalarının yapısı, özel sektörün yatırım kararları üzerinde dolaylı fakat güçlü bir etki yaratmaktadır.

3.4. Transfer Harcamaları, Sosyal Politikalar ve Koşullu Etkiler

Transfer harcamaları ve sosyal harcamalar, gelir dağılımı ve sosyal refah açısından önemli olmakla birlikte, ekonomik performans üzerindeki etkileri daha koşullu bir nitelik taşımaktadır. Bu harcamaların büyüme üzerindeki etkileri, işgücü piyasası yapısı, kurumsal kalite ve mali disiplin gibi faktörlere bağlı olarak değişebilmektedir (Persson ve Tabellini, 2000).

Bazı durumlarda transfer harcamaları, insan sermayesi yatırımlarını destekleyerek dolaylı büyüme etkileri yaratabilirken; bazı durumlarda ise bütçe sürdürülebilirliği üzerinde baskı oluşturarak ekonomik performansı sınırlayabilmektedir. Bu nedenle, transfer harcamalarının ekonomik etkilerinin değerlendirilmesinde tek tip bir yaklaşım yerine, harcama yapısı ve kurumsal bağlamın birlikte ele alınması gerekmektedir.

3.5. Kamu Harcamalarının Yapısı ve Uzun Dönem Büyüme Dinamikleri

Kamu harcamalarının yapısına odaklanan teorik çerçeve, ekonomik büyümenin uzun dönemli dinamiklerini daha tutarlı biçimde açıklamaktadır. Toplam kamu harcamalarının artışı, uygun bir harcama bileşimi ile desteklenmediği sürece, ekonomik performans üzerinde sınırlı etki yaratabilmektedir. Buna karşılık, mevcut harcama düzeyleri içinde yapılan yapısal dönüşümler, büyüme ve verimlilik üzerinde anlamlı kazanımlar sağlayabilmektedir (Devarajan et al., 1996).

Bu yaklaşım, özellikle bütçe kısıtlarının belirgin olduğu gelişmekte olan ülkeler için önem taşımaktadır. Sınırlı kamu kaynaklarının hangi alanlara tahsis edileceği sorusu, ekonomik performansın belirleyici unsurlarından biri hâline gelmektedir. Dolayısıyla, kamu

harcamalarının yapısını merkeze alan teorik bir analiz, maliye politikalarının etkinliğini değerlendirmede daha güçlü bir çerçeve sunmaktadır.

4. Kamu Harcamalarının Yapısı ile Miktarı Arasındaki Ayrım: Teorik Bir Değerlendirme

Kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkilerini açıklamaya yönelik literatürde baskın yaklaşım, kamu harcamalarının toplam düzeyine odaklanmaktadır. Devletin ekonomideki rolü çoğunlukla kamu harcamalarının millî gelire oranı üzerinden ölçülmekte ve kamu harcamalarındaki artış ya da azalışların ekonomik büyüme üzerindeki etkileri bu çerçevede değerlendirilmektedir. Ancak bu büyüklük odaklı yaklaşım, kamu harcamalarının ekonomik etkilerindeki heterojenliği açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

4.1. Büyüklük Odaklı Yaklaşımın Teorik Sınırları

Toplam kamu harcamalarına dayalı analizler, kamu harcamalarını homojen bir bütün olarak ele alma eğilimindedir. Bu yaklaşımda, kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkisi, harcamaların artması veya azalması üzerinden değerlendirilmekte; harcamaların hangi alanlara yönlendirildiği ikincil planda kalmaktadır. Oysa teorik olarak, kamu harcamalarının ekonomik etkileri, bu harcamaların üretim sürecine ne ölçüde katkı sağladığına bağlıdır (Barro, 1990).

Büyüklük odaklı yaklaşımın bir diğer sınırlılığı, kamu harcamalarının verimlilik üzerindeki etkilerini yeterince açıklayamamasıdır. Toplam harcama düzeyindeki artış, eğer düşük verimlilik yaratan alanlarda yoğunlaşıyorsa, ekonomik performans üzerinde sınırlı hatta olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu durum, kamu harcamalarının miktarının tek başına yeterli bir açıklayıcı olmadığını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımın sınırlılıkları, uzun dönem büyüme modellerini esas alan çalışmalarda da vurgulanmakta; kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin toplam harcama düzeyinden ziyade harcama türlerine ve bileşimine bağlı olarak farklılaştığı gösterilmektedir (Bleaney, Gemmell ve Kneller, 2001).

4.2. Yapı Odaklı Yaklaşımın Teorik Üstünlüğü

Kamu harcamalarının yapısına odaklanan yaklaşım, farklı harcama türlerinin ekonomik performans üzerindeki etkilerinin farklı kanallar üzerinden gerçekleştiğini kabul etmektedir. Eğitim, sağlık ve altyapı gibi harcamalar, uzun dönemde üretim kapasitesini artırarak büyüme ve verimlilik üzerinde kalıcı etkiler yaratırken; bazı cari ve transfer harcamalarının etkileri daha kısa vadeli ve koşullu olabilmektedir (Devarajan, Swaroop ve Zou, 1996).

Bu çerçevede, kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkisi, harcamaların toplam düzeyinden ziyade harcama bileşimi tarafından belirlenmektedir. Yapı odaklı yaklaşım, kamu harcamalarının ekonomik sonuçlarını açıklamada daha esnek ve gerçekçi bir teorik çerçeve sunmaktadır. Ayrıca, bu yaklaşım kamu politikalarının etkinliğini değerlendirmede daha anlamlı politika çıkarımları üretmektedir.

4.3. Yapısal Yeniden Tahsis ve Ekonomik Performans

Kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkilerinin artırılmasında, harcamaların yapısal olarak yeniden tahsis edilmesi önemli bir rol oynamaktadır. Toplam kamu harcamalarının artırılmasının mümkün olmadığı ya da sürdürülebilir olmadığı durumlarda, mevcut harcama bileşiminin daha üretken alanlara yönlendirilmesi, ekonomik performans üzerinde olumlu sonuçlar doğurabilmektedir (Kneller, Bleaney ve Gemmell, 1999).

Bu durum, özellikle mali kısıtların belirgin olduğu gelişmekte olan ülkeler açısından önem taşımaktadır. Bu ülkelerde kamu harcamalarının etkinliği, kaynakların stratejik önceliklere

uygun biçimde tahsis edilmesine bağlıdır. Dolayısıyla, kamu harcamalarının yapısına odaklanan bir yaklaşım, ekonomik performansın iyileştirilmesinde kritik bir araç olarak ortaya çıkmaktadır.

4.4. Yapı–Miktar Ayrımının Ampirik Çalışmalar Açısından Önemi

Kamu harcamalarının yapısı ile miktarı arasındaki ayrım, ampirik analizler açısından da önemli sonuçlar doğurmaktadır. Toplam kamu harcamalarına dayalı modeller, kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkilerini olduğundan farklı veya zayıf biçimde tahmin edebilmektedir. Buna karşılık, harcama bileşimini dikkate alan modeller, kamu harcamalarının ekonomik etkilerini daha doğru ve ayrıntılı biçimde ortaya koyabilmektedir.

Bu bağlamda, kamu harcamalarının yapısına odaklanan teorik çerçeve, ileride yapılacak ampirik çalışmalar için güçlü bir analitik zemin sunmaktadır. Harcama türlerine dayalı değişkenlerin kullanılması, kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkilerinin daha sağlıklı biçimde test edilmesine olanak tanımaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışma, kamu harcamaları ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi, kamu harcamalarının toplam büyüklüğü yerine yapısal bileşimi temelinde teorik olarak yeniden değerlendirmiştir. Kamu maliyesi literatüründe uzun süredir devam eden tartışmalar, çoğunlukla devletin ekonomideki rolünü kamu harcamalarının millî gelire oranı üzerinden ele almakta; kamu harcamalarının hangi alanlara yönlendirildiği sorusu ise ikincil planda kalmaktadır. Ancak benzer düzeyde kamu harcamasına sahip ülkelerin farklı büyüme ve verimlilik performansları sergilemesi, bu büyüklük odaklı yaklaşımın açıklayıcılığını sınırlamaktadır.

Çalışmada öncelikle kamu harcamalarına ilişkin geleneksel teorik yaklaşımlar ele alınmış; klasik, Keynesyen ve tarihsel yaklaşımların kamu harcamalarını büyük ölçüde homojen bir bütün olarak değerlendirdiği gösterilmiştir. Bu yaklaşımlar, kamu harcamalarının ekonomik etkilerini açıklamada önemli katkılar sunmakla birlikte, harcama türleri arasındaki farklılıkları ve bu farklılıkların ekonomik performans üzerindeki etkilerini yeterince açıklayamamaktadır. Bu durum, kamu harcamalarının içsel yapısına odaklanan alternatif bir teorik çerçeveye duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Bu doğrultuda çalışma, kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkilerinin harcama bileşimi aracılığıyla şekillendiğini ileri sürmektedir. Eğitim, sağlık ve altyapı gibi üretken harcama kalemlerinin beşerî ve fizikî sermaye birikimini destekleyerek uzun dönemli büyüme ve verimlilik üzerinde kalıcı etkiler yarattığı; buna karşılık bazı cari ve transfer harcamalarının ekonomik etkilerinin daha dolaylı ve koşullu olduğu teorik olarak tartışılmıştır. Dolayısıyla, kamu harcamalarının ekonomik sonuçları, yalnızca harcamaların miktarına değil, bu harcamaların hangi alanlara yönlendirildiğine bağlıdır.

Çalışmanın temel bulgularından biri, kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkilerinin artırılmasında yapısal yeniden tahsisin kritik bir rol oynadığıdır. Toplam kamu harcamalarının artırılmasının mali ve kurumsal kısıtlar nedeniyle sınırlı olduğu durumlarda, mevcut harcama bileşiminin daha üretken alanlara yönlendirilmesi, ekonomik performans üzerinde anlamlı iyileşmeler sağlayabilmektedir. Bu durum, özellikle bütçe kısıtlarının belirgin olduğu gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu teorik çerçeve, maliye politikalarına ilişkin önemli politika çıkarımları da sunmaktadır. Kamu politikalarının başarısı, yalnızca harcama düzeyine odaklanan nicel hedeflerle değil,

harcama önceliklerinin doğru belirlenmesiyle yakından ilişkilidir. Bu bağlamda, kamu harcamalarının yapısına odaklanan bir maliye politikası yaklaşımı, sürdürülebilir büyüme ve verimlilik artışı açısından daha etkili bir politika aracı olarak değerlendirilebilir.

Son olarak, bu çalışma ileride yapılacak ampirik analizler için analitik bir zemin sunmaktadır. Kamu harcamalarının işlevsel sınıflandırmalarına dayalı veriler kullanılarak, harcama bileşimi ile ekonomik performans arasındaki ilişki farklı ülke grupları ve dönemler için test edilebilir. Böylece, bu çalışmada geliştirilen teorik çerçevenin ampirik olarak sınanması ve kamu harcamalarının ekonomik etkilerine ilişkin daha kapsamlı sonuçlara ulaşılması mümkün olacaktır.

Kaynakça

Aghion, P., & Howitt, P. (1998). *Endogenous Growth Theory*. Cambridge, MA: MIT Press.

Aschauer, D. A. (1989). Is public expenditure productive? *Journal of Monetary Economics*, 23(2), 177–200.

Barro, R. J. (1990). *Government spending in a simple model of endogenous growth*. Journal of Political Economy, 98(5), 103–125.

Bleaney, M., Gemmell, N., & Kneller, R. (2001). Testing the endogenous growth model: Public expenditure, taxation, and growth over the long run. *Canadian Journal of Economics*, 34(1), 36–57.

Devarajan, S., Swaroop, V., & Zou, H. (1996). The composition of public expenditure and economic growth. *Journal of Monetary Economics*, 37(2), 313–344.

Kar, M., & Taban, S. (2003). Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine ampirik bir çalışma. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58(3), 145–169.

Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Macmillan.

Kneller, R., Bleaney, M. F., & Gemmell, N. (1999). Fiscal policy and growth: Evidence from OECD countries. *Journal of Public Economics*, 74(2), 171–190.

Lucas, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3–42.

Musgrave, R. A. (1959). *The Theory of Public Finance: A Study in Public Economy*. New York: McGraw-Hill.

Oktayer, A. (2011). Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye için ampirik bir analiz. *Maliye Dergisi*, 160, 42–57.

Persson, T., & Tabellini, G. (2000). *Political Economics: Explaining Economic Policy*. Cambridge, MA: MIT Press.

Pigou, A. C. (1920). *The Economics of Welfare*. London: Macmillan.

Smith, A. (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London: W. Strahan and T. Cadell.

Wagner, A. (1893). *Grundlegung der politischen Ökonomie*. Leipzig: C. F. Winter.

Yamak, R., & Abdioğlu, Z. (2017). Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 187–202.

Yamak, R., & Küçükkale, Y. (1997). Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi. *İktisat İşletme ve Finans*, 12(131), 5–17.

TEKNOLOJİK YAYILMA TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE EKONOMİK PERFORMANS: TEORİK BİR İNCELEME

Doç. Dr. Burcu YILMAZ ŞAHİN
Giresun Üniversitesi/İ.İ.B.F.
burcu.sahin@giresun.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-2520-7804

Dr. Öğr. Üyesi Halit Levent ORMAN
Giresun Üniversitesi/İ.İ.B.F.
halit.orman@giresun.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-9225-1223

Özet

Dijital teknolojiler son yıllarda üretim süreçlerinden emek piyasalarına, ticaretten kamu ve özel sektör organizasyonlarına kadar geniş bir alanda ekonomik yapıları dönüştürmektedir. Bununla birlikte, dijitalleşme düzeyleri benzer olan ülkelerin ekonomik performanslarının önemli ölçüde farklılaştığı gözlemi, teknolojik gelişmenin ekonomik büyüme ve verimlilik üzerindeki etkilerinin kendiliğinden ve otomatik bir süreç olmadığını göstermektedir. Bu durum, teknolojik yeniliklerin ekonomik performans üzerindeki etkilerinin, teknolojinin varlığından ziyade bu teknolojilerin ekonomi genelinde ne ölçüde ve ne hızda yayıldığı sorusunu gündeme getirmektedir.

Bu çalışma, teknolojik yayılma teorileri çerçevesinde dijital dönüşüm ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi teorik olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, teknolojik yenilik, benimseme ve yayılma süreçleri arasındaki kavramsal ayrım vurgulanmakta; dijital teknolojilerin ekonomik etkilerinin insan sermayesi düzeyi, altyapı kapasitesi ve kurumsal yapı gibi faktörler aracılığıyla şekillendiği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda, teknolojik yayılmanın verimlilik artışı, ekonomik büyüme ve sektörel dönüşüm üzerindeki rolü, klasik büyüme teorileri ile çağdaş Schumpeterci yaklaşımlar birlikte ele alınarak tartışılmaktadır.

Ayrıca çalışmada, dijital teknolojilerin yayılma sürecinde ortaya çıkan eşitsizlikler ve asimetrik benimseme dinamiklerinin, ülkeler ve sektörler arasında kalıcı performans farklılıkları yaratabileceği kavramsal düzeyde değerlendirilmektedir. Teknolojik yayılmanın yavaş veya dengesiz gerçekleştiği durumlarda, dijital dönüşümün beklenen verimlilik kazanımlarını sınırlayabileceği ve yapısal sorunları derinleştirebileceği ileri sürülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, dijital dönüşümün ekonomik performans üzerindeki etkilerinin, teknolojik yeniliğin varlığından çok teknolojik yayılma sürecinin etkinliğine bağlı olduğunu ortaya koymakta; bu çerçevede dijitalleşme, verimlilik ve büyüme ilişkisini inceleyen ampirik çalışmalar için kapsamlı bir teorik zemin sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital dönüşüm, teknolojik yayılma, ekonomik performans, verimlilik, büyüme.

1. GİRİŞ

Dijital teknolojiler, son yıllarda ekonomik büyüme, verimlilik artışı ve yapısal dönüşüm süreçlerinin merkezinde yer almaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, üretim süreçlerinin yeniden örgütlenmesine, iş yapma biçimlerinin dönüşmesine ve sektörler arası sınırların giderek bulanıklaşmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte, dijitalleşme düzeyleri birbirine yakın olan ülkelerin ekonomik performanslarının önemli ölçüde

farklılaşması, dijital dönüşümün ekonomik etkilerinin kendiliğinden ve homojen bir biçimde ortaya çıkmadığını göstermektedir. Bu durum, teknolojik gelişmenin ekonomik performans üzerindeki etkilerinin, teknolojinin varlığından ziyade bu teknolojilerin ekonomi genelinde nasıl, ne hızda ve ne ölçüde yayıldığı sorusunu gündeme getirmektedir (Comin ve Hobijn, 2010).

Klasik büyüme teorilerinde teknoloji, uzun süre dışsal bir unsur olarak ele alınmış ve ekonomik büyümenin temel belirleyicileri arasında açık bir şekilde modellenmemiştir (Solow, 1956). Ancak özellikle endojen büyüme teorilerinin gelişimiyle birlikte, teknolojik gelişme ve bilgi birikimi ekonomik büyümenin merkezî unsurları hâline gelmiştir (Romer, 1990; Aghion ve Howitt, 1992). Bu çerçevede literatürde, teknolojik yenilik ile bu yeniliklerin üretim süreçlerine entegrasyonu arasında önemli bir ayrım yapılmaya başlanmıştır. Yeniliğin ortaya çıkması, ekonomik performans açısından gerekli bir koşul olmakla birlikte, tek başına yeterli bir koşul değildir.

Teknolojik yayılma teorileri, bu noktada dijital dönüşümün ekonomik etkilerini açıklamak açısından güçlü bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Bu teoriler, teknolojik bilginin firmalar, sektörler ve ülkeler arasında eşanlı ve simetrik biçimde yayılmadığını; yayılma sürecinin insan sermayesi düzeyi, öğrenme kapasitesi ve kurumsal yapı gibi faktörlerden etkilendiğini ileri sürmektedir (Nelson ve Phelps, 1966; Rogers, 2003). Dolayısıyla, dijital teknolojilerin ekonomik performans üzerindeki etkileri, teknolojinin teknik özelliklerinden ziyade, bu teknolojilerin benimsenmesini ve etkin kullanımını mümkün kılan yapısal koşullara bağlı olarak şekillenmektedir.

Dijital dönüşüm sürecinde teknolojik yayılmanın yavaş veya dengesiz gerçekleşmesi, ekonomik performans açısından önemli sonuçlar doğurabilmektedir. Teknolojik yeniliklerin sınırlı bir kesim tarafından benimsenmesi, verimlilik kazanımlarının ekonomi geneline yayılmasını engelleyebilmekte ve sektörler arası verimlilik farklarının derinleşmesine yol açabilmektedir. Bu durum, dijitalleşmenin bazı ekonomilerde büyümeyi hızlandırırken, bazılarında sınırlı etki yaratmasının temel nedenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Acemoglu, 2009; Comin ve Mestieri, 2018).

Bu çalışma, teknolojik yayılma teorileri çerçevesinde dijital dönüşüm ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi teorik olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, dijital teknolojilerin ekonomik büyüme ve verimlilik üzerindeki etkilerinin, teknolojik yeniliğin varlığından çok bu yeniliklerin yayılma sürecinin etkinliğine bağlı olduğu ileri sürülmektedir. Bu doğrultuda çalışma, dijitalleşme, teknolojik yayılma ve ekonomik performans arasındaki ilişkileri kavramsal düzeyde tartışarak, bu alanda yapılacak ampirik çalışmalar için bütüncül bir teorik zemin sunmayı hedeflemektedir.

2. TEKNOLOJİK YAYILMA TEORİSİ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Teknolojik gelişmenin ekonomik büyüme ve verimlilik üzerindeki etkileri, uzun süre teknolojinin ortaya çıkışı ve yenilik süreci üzerinden ele alınmıştır. Ancak zaman içinde, teknolojik yeniliğin tek başına ekonomik performansı açıklamakta yetersiz kaldığı; asıl belirleyici unsurun bu yeniliklerin ekonomi genelinde ne ölçüde benimsendiği ve yayıldığı olduğu yönünde güçlü bir teorik tartışma ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede geliştirilen teknolojik yayılma teorileri, teknolojik gelişmenin ekonomik etkilerini açıklamada merkezi bir konuma sahiptir.

Teknolojik yayılma, bir yeniliğin veya teknolojik bilginin firmalar, sektörler veya ülkeler arasında zaman içinde benimsenmesi ve kullanıma girmesi sürecini ifade etmektedir. Bu süreç, teknolojinin icadından farklı olarak, ekonomik aktörlerin öğrenme kapasitesi, uyum yeteneği

ve kurumsal çevre ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla, teknolojik yayılma süreci doğrusal, otomatik veya eşanlı bir yapı sergilememekte; aksine asimetrik ve kademeli bir biçimde gerçekleşmektedir (Rogers, 2003).

Teknolojik yayılma teorisinin erken katkılarından biri, Nelson ve Phelps (1966) tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşımda teknolojik gelişmenin ekonomik etkilerinin, insan sermayesi düzeyi ile yakından ilişkili olduğu ileri sürülmektedir. İnsan sermayesi, yeni teknolojilerin benimsenmesi ve mevcut üretim süreçlerine entegre edilmesi açısından temel bir belirleyici olarak görülmektedir. Bu çerçevede, teknolojik yayılma sürecinin başarısı, yalnızca teknolojik bilginin mevcudiyetine değil, bu bilginin etkin kullanımını mümkün kılan eğitim, beceri ve öğrenme mekanizmalarına bağlıdır.

Daha sonraki teorik yaklaşımlar, teknolojik yayılma sürecini Schumpeterci büyüme teorileri ile ilişkilendirmiştir. Bu yaklaşımlarda teknolojik yenilikler, ekonomik büyümenin temel itici gücü olarak görülmekle birlikte, yeniliklerin ekonomik performansa katkısının, yaratıcı yıkım süreci aracılığıyla ekonomiye ne ölçüde yayıldığı vurgulanmaktadır (Aghion ve Howitt, 1992). Bu bağlamda, teknolojik yayılma süreci, yeniliklerin belirli firmalar veya sektörlerle sınırlı kalmayıp, ekonomi genelinde verimlilik artışı yaratabilmesini sağlayan kritik bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir.

Teknolojik yayılma sürecinin bir diğer önemli boyutu, teknolojik bilginin ülkeler arasında nasıl yayıldığına ilişkindir. Uluslararası teknoloji yayılımını ele alan teorik çalışmalar, teknolojik bilginin küresel ölçekte homojen bir biçimde dağılmadığını; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında önemli benimseme farklarının bulunduğunu göstermektedir. Bu farkların temelinde, kurumsal yapı, altyapı kapasitesi ve ekonomik açıklık gibi faktörlerin yer aldığı vurgulanmaktadır (Comin ve Hobijn, 2010).

Dijital dönüşüm bağlamında teknolojik yayılma teorileri, dijital teknolojilerin ekonomik performans üzerindeki etkilerini açıklamak açısından özel bir önem taşımaktadır. Dijital teknolojiler, ölçek ekonomileri ve ağ etkileri nedeniyle hızlı yayılma potansiyeline sahip olmakla birlikte, bu potansiyelin hayata geçirilmesi büyük ölçüde ekonomik ve kurumsal koşullara bağlıdır. Dijital teknolojilerin sınırlı bir kesim tarafından benimsenmesi durumunda, verimlilik kazanımları ekonomi geneline yayılamamakta ve dijital dönüşümün ekonomik etkileri sınırlı kalmaktadır.

Bu çerçevede teknolojik yayılma teorisi, dijital dönüşüm ile ekonomik performans arasındaki ilişkinin analizinde, teknolojinin icadından çok benimsenme ve kullanım süreçlerine odaklanılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Teknolojik yayılmanın etkin gerçekleştiği ekonomilerde dijital dönüşüm, verimlilik artışı ve sürdürülebilir büyümeyi desteklerken; yayılma sürecinin zayıf olduğu ekonomilerde dijitalleşme, beklenen ekonomik kazanımları üretmekte yetersiz kalabilmektedir. Dolayısıyla, dijital dönüşümün ekonomik performans üzerindeki etkilerinin anlaşılabilmesi için teknolojik yayılma sürecinin temel bir analitik çerçeve olarak ele alınması gerekmektedir.

3. DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE EKONOMİK PERFORMANS: TEORİK MEKANİZMALAR

Dijital dönüşümün ekonomik performans üzerindeki etkileri, yalnızca teknolojik yeniliklerin varlığıyla değil, bu teknolojilerin üretim süreçlerine, emek piyasalarına ve sektörler arası ilişkilere nasıl entegre edildiğiyle yakından ilişkilidir. Bu bağlamda teknolojik yayılma teorisi, dijital teknolojilerin ekonomik büyüme ve verimlilik üzerindeki etkilerini açıklamak için bir dizi temel mekanizma sunmaktadır. Dijital dönüşümün ekonomik performansa yansıması, bu mekanizmaların etkinliğine ve yaygınlığına bağlı olarak farklılaşmaktadır.

İlk olarak, dijital teknolojilerin verimlilik artışı üzerindeki etkisi, teknolojik yayılmanın en temel mekanizmalarından biridir. Dijitalleşme, üretim süreçlerinin otomasyonu, bilgiye erişim maliyetlerinin azalması ve karar alma süreçlerinin hızlanması yoluyla emek ve sermaye verimliliğini artırma potansiyeline sahiptir. Ancak bu potansiyelin gerçekleşebilmesi, dijital teknolojilerin yalnızca öncü firmalarla sınırlı kalmayıp ekonomi genelinde benimsenmesine bağlıdır. Teknolojik yayılmanın sınırlı olduğu durumlarda, verimlilik kazanımları belirli sektörlerde yoğunlaşmakta ve toplam faktör verimliliği üzerindeki etki zayıflamaktadır (Brynjolfsson ve Hitt, 2000).

İkinci olarak, dijital dönüşümün ekonomik performans üzerindeki etkileri sektörel dönüşüm mekanizması üzerinden ortaya çıkmaktadır. Dijital teknolojiler, sektörler arası sınırları bulanıklaştırarak yeni iş modellerinin ve üretim biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu süreçte teknolojik yayılmanın hızı, kaynakların düşük verimlilikli faaliyetlerden yüksek verimlilikli faaliyetlere yönelmesini belirleyen kritik bir unsur hâline gelmektedir. Yayılmanın yavaş veya asimetrik olduğu durumlarda ise dijitalleşme, yapısal dönüşümü hızlandırmak yerine mevcut verimlilik farklarını derinleştirebilmektedir (McMillan ve Rodrik, 2011).

Üçüncü olarak, dijital dönüşümün emek piyasası üzerindeki etkileri, teknolojik yayılma sürecinin ekonomik performansla olan ilişkisini belirleyen önemli bir mekanizma olarak öne çıkmaktadır. Dijital teknolojiler, beceri talebini artırarak emek piyasasında nitelik temelli bir ayrışmaya yol açabilmektedir. Teknolojik yayılmanın etkin gerçekleştiği ekonomilerde, insan sermayesi yatırımları dijitalleşme ile uyumlu biçimde artmakta ve verimlilik kazanımları istihdam yaratımı ile birlikte gerçekleşebilmektedir. Buna karşılık, yayılma sürecinin sınırlı olduğu ekonomilerde dijital dönüşüm, istihdam üzerindeki olumlu etkilerini sınırlamakta ve eşitsizlikleri artırabilmektedir (Acemoglu ve Autor, 2011).

Dijital dönüşümün ekonomik performans üzerindeki etkilerini şekillendiren bir diğer mekanizma, ölçek ekonomileri ve ağ etkileridir. Dijital teknolojiler, kullanıcı sayısı arttıkça değer kazanan yapıları nedeniyle, hızlı ve geniş çaplı yayılma potansiyeline sahiptir. Ancak bu potansiyelin hayata geçirilmesi, altyapı kapasitesi, piyasa yapıları ve düzenleyici çerçeve gibi faktörlere bağlıdır. Teknolojik yayılmanın kurumsal ve altyapısal engellerle karşılaştığı durumlarda, ağ etkileri sınırlı kalmakta ve dijital dönüşümün ekonomik katkısı zayıflamaktadır (Shapiro ve Varian, 1999).

Son olarak, dijital dönüşüm ile ekonomik performans arasındaki ilişki, tamamlayıcı faktörler aracılığıyla şekillenmektedir. Dijital teknolojilerin verimlilik ve büyüme üzerindeki etkileri, insan sermayesi, kurumsal kalite ve örgütsel yenilikler gibi tamamlayıcı unsurların varlığına bağlıdır. Bu unsurların yetersiz olduğu ekonomilerde, dijitalleşme yatırımları beklenen ekonomik getirileri sağlayamamakta ve teknolojik yayılma süreci etkin bir biçimde tamamlanamamaktadır (Brynjolfsson ve McAfee, 2014).

Bu teorik mekanizmalar birlikte değerlendirildiğinde, dijital dönüşümün ekonomik performans üzerindeki etkilerinin doğrusal ve otomatik bir süreç olmadığı görülmektedir. Teknolojik yayılmanın hızı, kapsamı ve derinliği; verimlilik artışı, sektörel dönüşüm ve istihdam üzerindeki etkilerin belirleyicisi olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla, dijital dönüşüm ile ekonomik performans arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi için, teknolojik yeniliklerin varlığından çok bu yeniliklerin ekonomi genelinde nasıl yayıldığına odaklanan bir analitik yaklaşım gerekmektedir.

4. TEKNOLOJİK YAYILMA, DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE EKONOMİK PERFORMANS: LİTERATÜRÜN DEĞERLENDİRMESİ

Teknolojik yayılma teorileri, teknolojinin firmalar, sektörler ve ülkeler arasında nasıl yayıldığını ve bu sürecin ekonomik performans üzerindeki etkilerini açıklamak açısından literatürde merkezi bir konuma sahiptir. Dijital dönüşüm ise teknolojik yeniliklerin üretim süreçlerine, organizasyonel yapılara ve toplumsal işleyişe entegrasyonunu ifade etmekte olup, bu dönüşümün ekonomik etkilerinin anlaşılmasında teknolojik yayılma teorilerinin sunduğu kavramsal çerçeve önemli bir analitik araç sağlamaktadır. Literatürde dijital dönüşüm ile ekonomik performans arasındaki ilişkinin, teknolojinin varlığından çok yayılma sürecinin hızı, kapsamı ve derinliği tarafından belirlendiği yönünde güçlü bir eğilim bulunmaktadır (Comin ve Hobijn, 2010; Rogers, 2003).

Dijital dönüşümün ekonomik performans üzerindeki etkileri, literatürde sıklıkla firma ve sektör düzeyinde ele alınmaktadır. Bu çalışmalar, dijital teknolojilerin benimsenmesinin işletmelerin verimlilik, kârlılık ve rekabet gücü üzerinde olumlu etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Ancak bu etkinin, işletmelerin ölçeği ve organizasyonel kapasitesine bağlı olarak farklılaştığı; özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin dijital dönüşüm sürecinde büyük işletmelere kıyasla daha fazla uyum sorunu yaşadığı vurgulanmaktadır. Bu durum, dijital dönüşümün ekonomik performans üzerindeki etkilerinin homojen olmadığını ve teknolojik yayılma sürecinin firma özelliklerine bağlı olarak farklılaştığını göstermektedir.

Finans sektörü üzerine odaklanan çalışmalar, dijital dönüşümün ekonomik performans üzerindeki etkilerinin özellikle hizmet yoğun sektörlerde belirginleştiğini ortaya koymaktadır. Dijital teknolojilerin bankacılık ve finansal hizmetlerde operasyonel verimliliği artırdığı, maliyetleri düşürdüğü ve kârlılığı desteklediği yönünde bulgular bulunmaktadır. Bu literatür, teknolojik yayılmanın finansal sektörlerde ekonomik performansı artırıcı bir mekanizma olarak işlediğini, ancak bu etkinin makroekonomik koşullar ve kurumsal yapı tarafından şekillendiğini göstermektedir.

Dijital dönüşümün ekonomik performans üzerindeki etkileri, uluslararası teknoloji transferi ve ekonomik entegrasyon süreçleriyle de yakından ilişkilidir. Literatürde, doğrudan yabancı yatırımlar, yüksek teknoloji ithalatı ve bölgesel entegrasyonlar yoluyla gerçekleşen teknoloji transferinin, ülkelerin teknolojik kapasitesini ve ekonomik performansını olumlu yönde etkilediği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda teknolojik yayılma, yalnızca ulusal düzeyde değil, küresel üretim ve bilgi ağları aracılığıyla da gerçekleşen çok katmanlı bir süreç olarak ele alınmaktadır.

Kalkınma iktisadı literatürü, teknolojik yayılma sürecini eleştirel bir perspektiften değerlendirerek, teknolojinin tek başına ekonomik kalkınma için yeterli olmadığını vurgulamaktadır. Bu yaklaşımda, teknolojik kapasitenin geliştirilmesi, yerli üretim yapısının güçlendirilmesi ve teknoloji transferinin etkin yönetimi, dijital dönüşümün ekonomik performans üzerindeki etkilerinin sürdürülebilirliği açısından temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Teknolojik yayılmanın zayıf olduğu ekonomilerde, dijital dönüşümün beklenen verimlilik kazanımlarını yaratmakta yetersiz kalabileceği belirtilmektedir.

Dijital dönüşümün ekonomik performans üzerindeki etkileri, kamu sektörü ve kurumsal yapı bağlamında da ele alınmaktadır. Kamu hizmetlerinde dijital teknolojilerin benimsenmesinin, verimlilik, şeffaflık ve hizmet kalitesini artırdığı; ancak bu sürecin liderlik, kurumsal kapasite ve yönetişim faktörlerine bağlı olarak farklılaştığı ifade edilmektedir. Bu bulgular, teknolojik yayılmanın kamu sektöründe ekonomik performansı artırıcı etkisinin, yönetsel ve kurumsal unsurlarla bütünleşik bir biçimde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sektörel literatür, dijital dönüşümün ekonomik performans üzerindeki etkilerinin sektörlerin yapısal özelliklerine göre değiştiğini göstermektedir. Özellikle tarım, gıda ve geleneksel

sektörlerde dijital teknolojilerin benimsenme hızının görece düşük olduğu; bu durumun dijital dönüşümün ekonomik etkilerini sınırladığı belirtilmektedir. Bu bulgular, teknolojik yayılma teorilerinin sektörel farklılıkları dikkate alarak dijital dönüşüm ve ekonomik performans ilişkisini açıklamada önemli bir analitik çerçeve sunduğunu göstermektedir.

Genel olarak literatürde ulaşılan sonuçlar, dijital dönüşüm ile ekonomik performans arasındaki ilişkinin çok boyutlu ve dinamik bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Teknolojik yayılma sürecinin etkinliği; insan sermayesi, organizasyonel kapasite, kurumsal yapı ve politika çerçevesi gibi faktörlerle birlikte şekillenmektedir. Bu bağlamda literatür, dijital dönüşümün ekonomik performansı artırıcı etkilerinin sürdürülebilir olabilmesi için, teknolojik yayılmanın destekleyici yapısal ve yönetsel unsurlarla birlikte ele alınması gerektiği yönünde güçlü bir ortak payda sunmaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışma, teknolojik yayılma teorileri çerçevesinde dijital dönüşüm ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi teorik olarak incelemiştir. Çalışmanın temel bulgusu, dijital teknolojilerin ekonomik büyüme ve verimlilik üzerindeki etkilerinin, teknolojik yeniliklerin varlığından çok bu yeniliklerin ekonomi genelinde ne ölçüde ve ne hızda yayıldığına bağlı olduğudur. Bu yaklaşım, dijital dönüşümün ekonomik etkilerini otomatik ve homojen bir süreç olarak ele alan değerlendirmelerin yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır.

Çalışmada geliştirilen teorik çerçeve, dijital dönüşümün ekonomik performans üzerindeki etkilerinin birden fazla mekanizma aracılığıyla şekillendiğini göstermektedir. Teknolojik yayılmanın etkinliği; verimlilik artışı, sektörel dönüşüm, emek piyasası dinamikleri ve ölçek ekonomileri gibi kanallar üzerinden ekonomik performansı etkilemektedir. Ancak bu mekanizmaların her birinin işleyişi, insan sermayesi düzeyi, kurumsal yapı ve organizasyonel kapasite gibi tamamlayıcı faktörlere bağlı olarak farklılaşmaktadır. Dolayısıyla, dijital dönüşümün ekonomik sonuçları, ülkeler ve sektörler arasında önemli ölçüde farklılaşabilmektedir.

Literatürün değerlendirilmesi, dijital dönüşümün ekonomik performans üzerindeki etkilerinin çok boyutlu ve dinamik bir yapıya sahip olduğunu teyit etmektedir. Mevcut çalışmalar, dijital teknolojilerin firma, sektör ve ülke düzeyinde ekonomik performansı artırıcı potansiyelini ortaya koymakla birlikte, bu potansiyelin hayata geçirilmesinin teknolojik yayılma sürecinin etkinliğine bağlı olduğunu göstermektedir. Özellikle teknolojik yayılmanın yavaş veya asimetrik gerçekleştiği ekonomilerde, dijital dönüşümün beklenen verimlilik ve büyüme kazanımlarını yaratmakta yetersiz kaldığı vurgulanmaktadır.

Bu çerçevede çalışma, dijital dönüşüm politikalarının yalnızca teknolojik altyapı yatırımlarına odaklanmak yerine, teknolojik yayılmayı hızlandıracak ve derinleştirecek yapısal unsurları da kapsaması gerektiğini ileri sürmektedir. İnsan sermayesinin geliştirilmesi, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi ve organizasyonel uyumun sağlanması, dijital dönüşümün ekonomik performans üzerindeki etkilerinin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir. Aksi takdirde, dijitalleşme yatırımları sınırlı bir kesimle sınırlı kalmakta ve ekonomi geneline yayılan bir performans artışı yaratamamaktadır.

Çalışma, ampirik araştırmalar için önemli bir teorik zemin de sunmaktadır. Gelecek çalışmalar, dijitalleşme düzeyi, teknolojik yayılma göstergeleri ve ekonomik performans arasındaki ilişkiyi farklı ülke ve sektör grupları için test edebilir. Bu kapsamda, dijitalleşme endeksleri, toplam faktör verimliliği göstergeleri ve insan sermayesi ölçütlerinin birlikte kullanıldığı ampirik modeller, teknolojik yayılmanın ekonomik performans üzerindeki etkilerini daha ayrıntılı

biçimde ortaya koyabilir. Böylece dijital dönüşümün ekonomik sonuçlarına ilişkin daha bütüncül ve karşılaştırmalı analizler yapılabilecektir.

Sonuç olarak bu çalışma, dijital dönüşüm ile ekonomik performans arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi için teknolojik yayılma sürecinin merkezî bir analitik unsur olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Dijitalleşmenin ekonomik performansı artırıcı etkilerinin sürdürülebilir olabilmesi, teknolojik yeniliklerin yayılma sürecinin etkinliğine ve bu süreci destekleyen yapısal faktörlerin bütüncül biçimde ele alınmasına bağlıdır.

Kaynakça

Acemoglu, D. (2009). *Introduction to modern economic growth*. Princeton University Press.

Acemoglu, D., & Autor, D. (2011). Skills, tasks and technologies: Implications for employment and earnings. *Handbook of Labor Economics*, 4, 1043–1171.

Aghion, P., & Howitt, P. (1992). A model of growth through creative destruction. *Econometrica*, 60(2), 323–351.

Brynjolfsson, E., & Hitt, L. M. (2000). Beyond computation: Information technology, organizational transformation and business performance. *Journal of Economic Perspectives*, 14(4), 23–48.

Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The second machine age*. W. W. Norton & Company.

Comin, D., & Hobijn, B. (2010). An exploration of technology diffusion. *American Economic Review*, 100(2), 203–207.

Comin, D., & Mestieri, M. (2018). If technology has arrived everywhere, why has income diverged?. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 10(3), 137-78.

McMillan, M., & Rodrik, D. (2011). Globalization, structural change and productivity growth. *NBER Working Paper* No. 17143.

Nelson, R. R., & Phelps, E. S. (1966). Investment in humans, technological diffusion, and economic growth. *American Economic Review*, 56(1/2), 69–75.

Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of innovations* (5th ed.). Free Press.

Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98(5), S71–S102.

Shapiro, C., & Varian, H. R. (1999). *Information rules: A strategic guide to the network economy*. Harvard Business School Press.

Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65–94.

HAVAYOLU TAŞIMACILIĞI VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM GİRİŞLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: EN YÜKSEK DYY STOKUNA SAHİP ÜLKELER ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ

Dr.Öğr.üyesi Pınar GÜMÜŞ AKAR

Gaziantep Üniversitesi

Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi

Havacılık Yönetimi Bölümü

pgakar@gantep.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2793-8528

ÖZET

Havacılık sektörü gelişmiş havayolu bağlantılarıyla ekonomilerin küresel pazarlara ve tedarik zincirlerine katılmasını sağlayarak uluslararası ticareti kolaylaştırmakta, turizm açısından önemli bir rol oynamakta ve yatırım kararları için belirleyici bir unsur olarak görülmektedir. Küresel pazarlara, sermayeye, bilgiye, işgücü fırsatlarına ve kaynaklara etkin erişim sağlayan havayolu taşımacılığı, yolcu ve kargo taşımacılığıyla bir arada değerlendirildiğinde küresel ekonomiye önemli bir altyapı sağlamaktadır. Günümüz koşullarında birçok sektörün faaliyeti, gelişmiş havayolu bağlantıları gerektirmektedir. Genel çerçevede kişisel ve iş amaçlı seyahatler, eğlence ve tatil seyahatleri ile kargo taşımacılığı; turizm, yatırım ve mal akışları yoluyla ekonomilerin sermaye, istihdam ve şirket stratejilerini etkilemektedir. Doğrudan sunulan uluslararası hava hizmetlerinin boyutu ve havayolu ulaştırma ağı, firmaların lokasyon ve üretim tesisi yeri belirleme ile ilgili kararlarında önemli faktörler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda çalışmada UNCTAD verilerine göre 2024 yılı itibariyle en yüksek doğrudan yabancı yatırım (DYY) stokuna sahip ülkelerde DYY girişleri ile havayolu taşımacılığı sektörü arasındaki ilişki değerlendirilmektedir. Çalışmada kullanılan modelde DYY girişleri bağımlı değişken, havayolu yolcu sayısı, hava kargo hacmi ve kişi başına düşen gelir bağımsız değişkenler olarak yer almaktadır. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edildiğinden ve seriler farklı düzeylerde durağan olduğundan, havayolu taşımacılığının DYY üzerindeki etkisinin incelenmesi için yatay kesit genişletilmiş otoregresif dağıtılmış gecikme (cross-sectionally augmented autoregressive distributed lags - CS-ARDL) tahmincisi tercih edilmiştir. Analiz bulgularına göre havayolu yolcu taşımacılığı, DYY girişlerini hem kısa hem uzun dönemde pozitif yönde etkilemektedir ve modelde yer alan değişkenler arasında uzun dönemli bir eş bütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.

THE RELATIONSHIP BETWEEN AIR TRANSPORTATION AND FDI INFLOWS: AN EMPIRICAL ANALYSIS OF THE COUNTRIES WITH THE LARGEST FDI STOCKS

ABSTRACT

Air transportation facilitates international trade by enabling economies to participate in global markets and supply chains through advanced air connections, plays a significant role in tourism, and is considered a decisive factor in investment decisions. Air transportation, which provides efficient access to global markets, capital, information, labour opportunities, and resources, provides an important infrastructure for the global economy when considered together with passenger and cargo

transportation. In today's world, the activities of many sectors require advanced air connections. In general, personal and business travel, leisure and holiday travel, and cargo transportation affect the capital, labour, and corporate strategies of economies through tourism, investment, and goods flows. The scale of directly offered international air services and the air transportation network are among the important factors in firms' decisions regarding location choice. In this context, this study evaluates the relationship between foreign direct investment (FDI) inflows and air transportation in countries with the highest FDI stock as of 2024, according to UNCTAD data. In the model used in this study, FDI inflows are the dependent variable, and airline passenger numbers, air cargo volume, and per capita income are the independent variables. Since cross-sectional dependence was detected between the series and the series are stationary at different levels, the cross-sectionally augmented autoregressive distributed lag estimator (CS-ARDL)(Chudik and Pesaran, 2015) was preferred to examine the effect of air transportation on FDI. According to the findings, air passenger transportation positively affects FDI inflows in both the short and long term and there is a long-term cointegration relationship variables in the model.

1. Giriş

Havayolu taşımacılığı sektörü, uluslararası ticaret ve üretim, uluslararası ve bölgesel ekonomik kararlar açısından, nihai ürünleri havayolu yolcu ve kargo taşımacılığı ile önemli bir unsurdur. Küresel pazarlara, sermayeye, bilgiye, işgücü fırsatlarına ve kaynaklara etkin erişim sağlayan havayolu taşımacılığı, yolcu ve kargo taşımacılığıyla bir arada değerlendirildiğinde küresel ekonomiye önemli bir altyapı sağlamaktadır. Havayolu taşımacılığı hem bireylere hem de diğer endüstrilerin girdilerine nihai ürünleriyle hızlı ve güvenilir erişim sağlamaktadır. Hız, maliyet, güvenlik, güvenilirlik ve esneklik, birlikte değerlendirildiğinde havayolu taşımacılığını diğer ulaşım modlarından ayıran özelliklerdir. Yüksek değerli ancak düşük ağırlıklı kargoların taşınması için önemli bir ulaşım modudur (Ishutkina ve Hansman, 2008; Button ve Pels, 2010; Grosso ve Shepherd, 2011).

Havayolu taşımacılığı, birçok ülke için turizm açısından önemli bir faktördür (Bieger ve Wittmer, 2006; Forsyth, 2008; Henderson, 2009; Duval, 2013) ve bu bağlamda turizm kaynaklı DYY açısından önem arz eder (Endo, 2006). Kişiler arası iletişim açısından endüstrilerin gelişimi için önemli bir bileşendir. Üretim ve ticaret ile ilgili ilişkiler yüz yüze bağlantı gerektirmektedir, bu bağlamda havayolu taşımacılığı yüzyüze iletişim gerektiren ticari bağlantıları kolaylaştırmaktadır (Poole, 2010; Cristea, 2011; Belenkiy ve Riker, 2012; Leamer ve Storper, 2014, Cristea vd., 2015). Havayolu taşımacılığı, firmaların yer seçimi üzerinde etkili unsurlardan biridir ve bu bağlamda yatırımlar açısından önemli bir belirleyici faktördür (Bel ve Fageda, 2008). Ayrıca yabancı yatırımlar ve uluslararası ticaretten kaynaklanan teknoloji transferi etkileri açısından ekonomiler için önemli bir unsurdur (Hovhannisyan ve Keller, 2014).

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), ülkelerin küresel üretim ağları içerinde yer alması, sermaye birikimi, teknolojinin yayılması ve verimlilik artışları açısından önem arz etmektedir. Çok uluslu şirketlerim yatırım kararları; yatırımların yöneleceği ülkelerin pazar büyüklüğü, kurumsal kalite düzeyi, ticari açıklığı, beşerî sermaye ve altyapı olanakları gibi özellikleriyle yakından ilişkilidir (Dunning ve Lundan,2008; Borensztein vd., 1998). Ayrıca ülkelerin sahip oldukları koşullar, DYY'ın ekonomik etkileri açısından farklı sonuçlara yol açabilmektedir (Herzer, 2012). DYY, ev sahibi ekonomilerde sermaye oluşumuna ilave kaynak sağlamasının ötesinde, bilgi ve teknoloji transferi, yönetim pratiklerinin yayılımı, tedarik zincirlerinin derinleşmesi ve ihracat kapasitesinin artışı yoluyla geniş ekonomik etkilere yol açabilmektedir.

Bu etkiler, DYY'ın yöneldiği sektörlerde yatay dışsallık ve sektörler arası dikey dışsallıklar açısından, ülkeler arasında farklılık gösterebilmektedir (Alfaro vd., 2004; Moran vd.,2005). Bu çerçevede DYY, hem makroekonomik performans hem de bölgesel kalkınma dinamikleri açısından oldukça önemlidir. Ulaştırma altyapısı ve maliyetleri ise DYY ve etkileri açısından belirleyiciler olarak ele alınan faktörlerdendir (Crespo ve Fontoura 2007; Alfaro ve Chen, 2018; Halaszovich ve Kirna, 2020).

Bu çerçevede, çalışmanın amacı küresel ekonominin önemli bir bileşeni olan havayolu taşımacılığı sektörü ve DYY girişleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Havayolu taşımacılığı sektörünü yolcu ve kargo taşımacılığı bileşenleri üzerinden ayrıştırarak ele alması ve DYY üzerindeki etkilerini dinamik bir çerçevede incelemesi bakımından, çalışmanın literatüre katkı sunması amaçlanmaktadır

2. Literatür Özeti:

DYY ve ulaştırma ilişkisine yönelik nispeten geniş bir literatür bulunmaktadır, ancak çalışmanın bu kısmında doğrudan havayolu taşımacılığı ve DYY ilişkisi üzerine odaklanan çalışmalar yer almaktadır. Kalaycı ve Yangınlar (2016) 1974-2014 döneminde Türkiye'de GSYH, DYY ve havayolu taşımacılığı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu, bulgularının daha iyi ulaşım altyapısının daha fazla DYY sağladığına işaret ettiğini belirtmişlerdir. Fageda (2017) 2002-2015 döneminde İspanya'da DYY akışlarının belirleyicileri üzerine gerçekleştirdiği analizde, uluslararası hava hizmetlerinin DYY düzeyini arttırdığına yönelik bulgular elde etmiştir. Tanaka (2019) 1989-2006 dönemine ait Japonya'daki çokuluslu firmalara ilişkin firma düzeyindeki verileri kullanarak gerçekleştirdiği analiz sonucunda daha sık uçuşların yeni DYY girişini artırdığına ve faaliyetleri yüz yüze iletişim gerektiren firmalar açısından etkinin daha büyük olduğuna yönelik bulgular elde etmiştir. Ayrıca, havayolu taşımacılığı ve DYY girişleri arasında bir kanal olarak yüz yüze iletişime dikkat çekmektedir. Hakim ve Merkert (2019) 1973-2015 döneminde Güney Asya ülkeleri için havayolu taşımacılığının belirleyicileri üzerine bir analiz gerçekleştirmiştir, analiz bulguları DYY'ın havayolu yolcu ve hava kargo talebi açısından önemli bir belirleyici olduğunu göstermektedir. Badada vd. (2023) 1981-2017 dönemi için Etiyopya'da ulaştırma altyapısı ve DYY ilişkisini incelemişlerdir, çalışma bulguları ulaştırma altyapısının DYY üzerinde olumlu etkisi bulunduğunu göstermektedir. Bassem (2025) 1996-2022 dönemi için MENA ülkeleri üzerine gerçekleştirdiği incelemede, havayolu taşımacılığı altyapısının, küresel pazarlara erişimi artırarak DYY girişleri üzerinde olumlu etkileri olduğunu otaya koymuştur.

3. Veri, Yöntem ve Bulgular:

Çalışmanın amacı, havayolu taşımacılığı sektörünün yolcu ve kargo taşımacılığı çıktılarının DYY girişleri üzerindeki etkisini analiz etmektir. Bu doğrultuda öncelikle en yüksek DYY stokuna sahip 30 ülke belirlenmiş, bu ülkeler içerisinde gölge yatırım (phantom fdi-phantom investment) akımlarına konu oldukları belirtilen (Damgaard vd. 2019; Pulina ve Zanaj, 2022) ülkeler (Hollanda, Singapur, Hong Kong, İrlanda, Lüksemburg, Virjin Adaları, İsviçre ve Cayman Adaları) analiz dışı bırakılmış, modelde kullanılan veri setlerine ulaşılabilen 18 ülke analize dâhil edilmiştir. Analize konu ülkeler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1.Çalışmada yer alan ülkeler

United States	France	Italy
China	Spain	Poland
United Kingdom	Australia	Thailand
Canada	Mexico	Republic of Korea
Germany	Belgium	Chile
Brazil	India	Colombia

Çalışmada DYY girişleri ve havayolu taşımacılığı sektörü çıktıları yolcu ve kargo taşımacılığının DYY girişleri üzerindeki etkisi 1990-2021 dönemi için, CS ARDL yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan model şu şekildedir:

$$EDYYB_{it} = \beta_0 + \beta_1 LNHY_{it} + \beta_2 LNHK_{it} + \beta_3 LNKDG_{it} + u_{it}$$

Bu bağlamda DYY girişleri bağımlı, havayolu yolcu sayısı, hava kargo hacmi ve kişi başına düşen gelir (KBG) verileri bağımsız değişkenler olarak modelde yer almaktadır. Modelde bağımlı değişken DYY girişleri, seriler negatif değerler de içerdiğinden düzey hali ile kullanılırken, bağımsız değişkenler modelde logaritmik formları ile kullanılmıştır. Kullanılan değişkenler ve veri kaynakları Tablo 2'de gösterilmektedir:

Tablo 2 . Kullanılan veriler ve veri kaynakları

Değişken	**Kısaltma**	**Veri Kaynağı**
DYY girişleri	DYYG	UNCTAD
Havayolu Yolcu Sayısı (milyon)	LNHY	World Bank - WDI
Hava Kargo Hacmi (milyon ton)	LNHK	World Bank - WDI
Kişi Başına Düşen Gelir	LNKBG	World Bank - WDI

Çalışmada öncelikle seriler arasında yatay kesitsel bağımlılığın bulunup bulunmadığı kontrol edilmiştir. Panel veri anaklizinde, analize konu seriler arasında ortak etkileşimler ve orak bağlantılar dolayısıyla hata terimlerinde kesitsel bağımlılık olma ihtimalinin göz ardı edilmesi yanıltıcı sonuçlara neden olabilmektedir (Chudik & Pesaran, 2013). Bu bağlamda Pesaran (2015) tarafından geliştirilen yatay kesit bağımlılık testi uygulanmıştır.

Tablo 3. Pesaran (2015) Yatay Kesit Bağımlılık Testi

	DYY	**LNHY**	**LNHK**	**LNKBG**
CD (Pesaran 2015)	53.901 ***	69.944***	69.803***	69.934***

Not: *** %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 3'te yer alan yatay kesit bağımlılık testi sonuçlarına göre, seriler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunmadığına yönelik sıfır hipotezi tüm seriler için %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Birim kök testleri seriler arasındaki yatay kesit bağımlığının dikkate alınması açısından, birinci ve ikinci nesil birim kök testleri olarak gruplanmaktadır. Bu doğrultuda serilerin durağanlığını sınamak için, yatay kesit bağımlığını dikkate alan ikinci nesil CIPS birim kök testi (Pesaran, 2007) tercih edilmiştir.

Tablo 4. CIPS Birim Kök Testi Sonuçları

Variables	Sabitli		Sabitli - Trendli	
	Düzey	Birinci Fark	Düzey	Birinci Fark
DYYG	-3.371***		-3.864***	
LNHY	-1.407	-4.824***	-1.762	-4.940***
LNHK	-1.837	-5.383***	-2.195	-5.542***
LNKBG	-1.769	-3.739***	1.710	-3.813***

Not: *** %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir

CIPS birim kök testi sonuçlarına göre DYYG serisi %1 anlamlılık seviyesinde düzeyde durağanken, modelde yer alan diğer değişkenler LNHY, LNHK ve LNKBG serileri %1 anlamlılık düzeyinde birinci farklarında durağandır .

Panel veri grubunu oluşturan serilerin eğimlerinin heterojenliğinin tespit edilmesi, veri setinde yer alan birimlerin farklılığının göz ardı edilmesi yanlış çıkarımlara yol açabileceğinden, model spesifikasyonunu ve doğruluğunu artırırmaktadır, (Pesaran ve Smith, 1995). Bu bağlamda eğim katsayılarının homojen mi yoksa heterojen mi olduğunn saptanması amacıyla Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen eğim homojenlik testi (delta test) kullanılmıştır.

Tablo 5. Pesaran and Yamagata (2008) Eğim Homojenite Testi

	t stat	p value
$\tilde{\Delta}$	16.447 ***	0.000
$\tilde{\Delta}$adj	17.906***	0.000

Not: *** %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir

Pesaran and Yamagata (2008) eğim homojenite testi sonuçlarına göre, eğim katsayılarının homojen olduğuna dair H0 hipotezi, %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Dolayısıyla serilerin eğimleri heterojendir.

Bu çerçevede, havayolu yolcu ve kargo taşımacılığı ve DYY girişleri arasında uzun ve kısa dönemli ilişkilerin incelenmesi amacıyla yatay kesit genişletilmiş otoregresif dağıtılmış gecikme (cross-sectionally augmented autoregressive distributed lags - CS-ARDL) (Chudik ve Pesaran, 2015) tahmin yöntemi tercih edilmiştir.

Tablo 6. CS ARDL Model Tahmin Sonuçları

	Bağımlı Değişken: DYYG				
	Uzun Dönem			Kısa Dönem	
Değişken	**Katsayı / (Prob.)**	**St. Hata / (T- Stat)**	**Değişken**	**Katsayı / (Prob.)**	**St. Hata / (T- Stat)**
LNHY	39858.36** (0.013)	15985.01 (2.49)	**ΔLNHY**	39867.53** (0.016)	16609.74 (2.40)
LNHK	10539.12 (0.435)	13495.17 (0.78)	**ΔLNHK**	18865.7 (0.162)	20.22938 (0.94)
LNKBG	110714.3 (0.162)	79149.84 (1.40)	**ΔLNKBG**	130291.2 (0.201)	101791.9 (1.28)
			Ect(-1)	-1.121099 (0.000)	.0864987 (12.96)

Not: ** %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

CS ARDL tahmincisi, farklı düzeyde durağan serilerin kullanımına izin vermekte ve seriler arasındaki yatay kesit bağımlılığını ve eğim katsayılarının heterojenliğini dikkate almaktadır. Tablo 6'da yer alan CS ARDL analiz sonuçlarına göre, havayolu yolcu sayısı hem kısa hem uzun dönemde DYY girişleri üzerinde pozitif yönde bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. LNHY değişkenindeki %1'lik bir artış, DYYG değişkeninde % 5 anlamlılık düzeyinde kısa dönemde 398.67 birimlik, uzun dönemde ise 398.58 birimlik bir artışa yol açmaktadır. Modelin hata düzeltme terimi katsayısı -1.12 olup, negatif ve %1 düzeyinde anlamlıdır. Bu durum modelde uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığına göstermektedir. Katsayısının -1 ile -2 arasında olması, uzun vadede sistemin kademeli olarak azalan dalgalanmalarla dengeye ulaştığına işaret etmektedir. Havayolu yolcu taşımacılığının DYY üzerinde pozitif yönlü bir etkisinin bulunduğuna yönelik bulgular Kalaycı ve Yangınlar (2016) ve Tanaka (2019) ile uyumludur.

4. Sonuç:

Bu çalışmada, havayolu taşımacılığı sektörü ile doğrudan yabancı yatırım (DYY) girişleri arasındaki ilişki, havayolu yolcu taşımacılığı sektörü çıktıları havayolu yolcu taşımacılığı ve hava kargo taşımacılığı üzerinden dinamik bir çerçevede incelemiştir. CS-ARDL analiz sonuçları, havayolu yolcu taşımacılığındaki artışın DYY girişlerini hem kısa hem de uzun dönemde pozitif yönde etkilediğini ve değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir. Buna karşılık, hava kargo taşımacılığına ilişkin katsayıların istatistiksel olarak anlamlı çıkmaması, kargo taşımacılığı bileşeninin DYY girişleri üzerinde belirgin bir etki üretmediğine işaret etmektedir. Ulaştırma altyapısı ve erişilebilirliğin yatırım kararları üzerindeki belirleyiciliğine ilişkin literatürle uyumlu olarak, elde edilen bulgular havayolu yolcu taşımacılığının DYY girişlerini hem kısa hem de uzun dönemde pozitif yönde etkilediğini göstermektedir.

Bu bağlamda çalışma, havayolu taşımacılığının özellikle yolcu taşımacılığı boyutuyla firmaların mekânsal yer seçimi ve yatırım yönelimi açısından tamamlayıcı olarak görülebileceğini; buna karşın kargo taşımacılığı kanalının DYY ile olan ilişkisinin zayıf veya dolaylı olabileceğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, havayolu bağlantısallığı ve erişilebilirliğinin DYY çekme performansı bakımından yolcu taşımacılığı ekseninde daha belirleyici bir unsura sahip olduğunu ampirik olarak desteklemekte ve havayolu taşımacılığı–yatırım etkileşiminin bileşen-temelli olarak değerlendirilmesinin önemine işaret etmektedir. Bu bağlamda havayolu yolcu taşımacılığının DYY üzerindeki pozitif etkisi, turizm ile ilgili DYY açısından ilgi çekicidir. DYY'ın sektörel bileşimlerinin ayrıştırılması ve havayolu taşımacılığı ile ilişkilerinin araştırılması, ileride yapılacak çalışmalarla literatüre katkı sağlayabilir.

Kaynakça:

Alfaro, L., & Chen, M. X. (2018). *Transportation cost and the geography of foreign investment* (pp. 369-406). Edward Elgar Publishing.

Alfaro, L., Rodríguez-Clare, A., Hanson, G. H., & Bravo-Ortega, C. (2004). Multinationals and linkages: an empirical investigation [with Comments]. *Economia*, *4*(2), 113-169.

Badada, B., Delina, G., Baiqing, S., & Krishnaraj, R. (2023). Economic impact of transport infrastructure in Ethiopia: The role of foreign direct investment. *Sage Open*, *13*(1), 21582440231162055.

Bassem, B. (2025). The effect of road and air transport infrastructure on FDI Inflows in MENA countries: A panel data analysis. *Transport Economics and Management*, *3*, 172-182.

Bel, G., & Fageda, X. (2008). Getting there fast: globalization, intercontinental flights and location of headquarters. *Journal of Economic Geography*, *8*(4), 471-495.

Belenkiy, M., & Riker, D. (2012). Face-to-face exports: The role of business travel in trade promotion. *Journal of travel research*, *51*(5), 632-639.

Bieger, T., & Wittmer, A. (2006). Air transport and tourism—Perspectives and challenges for destinations, airlines and governments. *Journal of air transport management*, *12*(1), 40-46.

Borensztein, E., De Gregorio, J., & Lee, J. W. (1998). How does foreign direct investment affect economic growth?. *Journal of international Economics*, *45*(1), 115-135.

Button, K., & Pels, E. (2010). International air transport: the impact of globalisation on activity levels. *Read Only*, 81.

Chudik, A., & Pesaran, M. H. (2013). Large panel data models with cross-sectional dependence: a survey. *CAFE Research Paper*, (13.15).

Crespo, N., & Fontoura, M. P. (2007). Determinant factors of FDI spillovers–what do we really know?. *World development*, *35*(3), 410-425.

Cristea, A. D. (2011). Buyer-seller relationships in international trade: Evidence from US States' exports and business-class travel. *Journal of International Economics*, *84*(2), 207-220.

Damgaard, J., Elkjaer, T., & Johannesen, N. (2019). *What is real and what is not in the global FDI network?*. International Monetary Fund.

Dunning, J. H., & Lundan, S. M. (2008). *Multinational enterprises and the global economy*. Edward Elgar Publishing.

Duval, D. T. (2013). Critical issues in air transport and tourism. *Tourism Geographies*, *15*(3), 494-510.

Endo, K. (2006). Foreign direct investment in tourism—flows and volumes. *Tourism management*, *27*(4), 600-614.

Fageda, X. (2017). International air travel and FDI flows: Evidence from Barcelona. *Journal of Regional Science*, *57*(5), 858-883.

Forsyth, P. (2008). Tourism and aviation policy: Exploring the links. In A. Graham, A. Papatheodorou, & P. Forsyth (Eds.), *Aviation and tourism: Implications for leisure travel* (pp. 73–84). Surrey: Ashgate.

Grosso, M. G., & Shepherd, B. (2011). Air cargo transport in APEC: Regulation and effects on merchandise trade. *Journal of Asian economics*, *22*(3), 203-212.

Hakim, M. M., & Merkert, R. (2019). Econometric evidence on the determinants of air transport in South Asian countries. *Transport Policy*, *83*, 120-126.

Halaszovich, T. F., & Kinra, A. (2020). The impact of distance, national transportation systems and logistics performance on FDI and international trade patterns: Results from Asian global value chains. *Transport Policy*, *98*, 35-47.

Henderson, J. (2009). Transport and tourism destination development: An Indonesian perspec tive. *Tourism and Hospitality Research*, *9*(3), 199–208.

Herzer, D. (2012). How does foreign direct investment really affect developing countries' growth?. *Review of International Economics*, *20*(2), 396-414.

Hovhannisyan, N., & Keller, W. (2015). International business travel: an engine of innovation?. *Journal of Economic Growth*, *20*(1), 75-104.

Ishutkina, M., & Hansman, R. J. (2008). Analysis of Interaction between Air Transportation and Economic Activity. In *The 26th Congress of ICAS and 8th AIAA ATIO* (p. 8888).

Kalayci, S., & Yanginlar, G. (2016). The effects of economic growth and foreign direct investment on air transportation: evidence from Turkey. *International Business Research*, *9*(3), 154-162.

Leamer, E. E., & Storper, M. (2014). The economic geography of the internet age. In *Location of international business activities* (pp. 63-93). Palgrave Macmillan, London.

Moran, T. H., Graham, E. M., & Blomström, M. (Eds.). (2005). *Does foreign direct investment promote development?*. Peterson Institute.

Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of applied econometrics*, *22*(2), 265-312.

Pesaran, M. H. (2015). Testing weak cross-sectional dependence in large panels. *Econometric reviews*, 34(6-10), 1089-1117.

Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, *142*(1), 50-93.

Poole, J. (2010). Business travel as an input to international trade. *UC Santa Cruz*.

Pulina, G., & Zanaj, S. (2022). Tax competition and phantom FDI. *Journal of Public Economic Theory*, *24*(6), 1342-1363.

Tanaka, K. (2019). Do international flights promote FDI? The role of face-to-face communication. *Review of International Economics*, *27*(5), 1609-1632.

YAPAY ZEKÂ VE İSTİHDAM İLİŞKİSİ: MESLEKLER TEMELLİ AMPİRİK BİR ANALİZ

Suat MUMCU
Gebze Teknik Üniversitesi/İktisat Bölümü,
smumcu@gtu.edu.tr - 0000-0002-4093-2115

Doç. Dr. Abdullah ALTUN
Gebze Teknik Üniversitesi/İktisat Bölümü,
aaltun@gtu.edu.tr - 0000-0003-4039-8458

ÖZET

Son on yılda, yapay zekâ teknolojilerindeki hızlı ilerleme ve bu ilerlemenin iş gücü piyasalarına olası yansımaları, bilim insanları arasında önemli bir tartışma haline gelmiştir. Bu tartışmalar, mesleklerin yapay zekâ karşısında dönüşümünü nicel olarak ölçebilecek yaklaşımlara duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Bu çalışma, söz konusu motivasyondan hareketle, yapay zekâ teknolojilerindeki gelişmelerin istihdam üzerindeki etkilerini mesleki düzeyde incelemektedir. Araştırmada yapay zekâdaki teknolojik ilerlemeleri yıllık olarak yakalayabilen Dinamik Yapay Zekâ Maruziyet İndeksi (DAIEI), dört haneli meslek düzeyinden iki haneli ISCO-08 istihdam verileriyle tutarlı olacak biçimde ağırlıklandırılarak indirgenmiştir. Ülkelerin baz yılındaki meslek kompozisyonu sabit tutularak, yapay zekâ maruziyet düzeyleri ülke, meslek düzeyleri ve yıllar itibarıyla farklılaştırılmış ve böylece yapay zekâdaki teknolojik gelişmeleri yakalayan bir yapı elde edilmiştir. Bu yapı kullanılarak, yapay zekâdaki teknolojik gelişmeler ile istihdam arasındaki ilişki panel veri yöntemleriyle incelenmiştir. Çalışmada ülkeler, yüksek gelirli ülkeler, üst-orta gelirli ülkeler ve düşük-orta gelirli ülkeler olmak üzere üçe ayrılmış ve elde edilen bulgular toplam istihdam üzerinden karşılaştırılmalı olarak sunulmuştur. Bunun yanı sıra, yapay zekâ maruziyetinin beceri grupları arasında farklı etkilerinin var olup olmadığını incelemek adına meslekler mavi yakalılar, düşük becerili beyaz yakalılar ve yüksek becerili beyaz yakalılar olmak üzere üç gruba ayrılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular, yapay zekâ maruziyetinin toplam istihdam üzerinde genel olarak pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu etkinin yönü tüm ülke grupları ve beceri grupları arasında benzerlik gösterirken, etkinin büyüklüğü hem ülke gruplarına hem de beceri gruplarına göre belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Bu çalışma, mesleki düzeyde DAIEI verisini çok ülkeli bir panel çerçevesinde kullanarak gelir ve beceri grupları açısından kapsamlı bir karşılaştırma sunması bakımından literatüre katkı sunmaktadır. Bulgular, ülkelerin işgücü piyasalarını yapay zekâ teknolojilerindeki gelişmelere hazırlarken beceri bazlı farklılıkların dikkate alınmasının politika tasarımı açısından kritik önem taşıdığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler : Yapay zeka maruziyeti, istihdam, mesleki dönüşüm, beceri grupları.

TÜRKİYE'DE GIDA FİYAT ARTIŞLARININ TÜKETİCİ MAL SEPETİNDEKİ KAYMALARA ETKİSİ

Merve BENGÜ DEMİRKIRAN

Arş. Gör., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İktisat Bölümü merve.bengu@izu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6258-2099

Gülden ÜLGEN

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Teorisi Ana Bilim Dalı, gulgen@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6998-7243

Özet

Gıda enflasyonu olgusu Türkiye'de ve dünyada özellikle Covid-19 sonrasında önemli bir sorun haline gelmiştir. Ekonomik konjonktürde yaşanan olumsuzlukların bir tezahürü olan gıda fiyatlarındaki artışın önemli bir etkisi de düşük gelir grubundaki hanelerin tüketici sepetindeki negatif değişimlerdir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı fiyat artışlarının gelir gruplarının tüketim yapısına etkisini karşılaştırmalı olarak incelemektir. Bu kapsamda çalışmada, 2002-2024 dönemlerine ait Hanehalkı Bütçe Anketi'nde yer alan hanehalkına ait toplam harcamalar, gelir gruplarına göre gıda harcama payı ve TÜFE verileri kullanılarak oluşturulan tablolar ve grafikler analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda 2002-2017 yılları arasında gıda harcama payının tüm gelir gruplarında azaldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca gıda fiyat artışlarının fiyatlar genel seviyesinin üzerinde olduğu 2018 yılından itibaren düşük gelirli hanelerin tüketim sepetinde gıda payının yeniden arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte yüksek gelirli hanelerin tüketim sepetinde özellikle gıda harcama kalemindeki harcama payının düşük gelirli hanelere kıyasla daha az değişim gösterdiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak, enflasyonun gelir grupları üzerindeki asimetrik etkisi tüketim harcamaları yoluyla kanıtlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gıda enflasyonu, tüketici harcama sepeti, tüketim esnekliği, gelir grupları.

THE IMPACT OF FOOD PRICE INCREASES IN TURKEY ON SHIFTS IN THE CONSUMER BASKET OF GOODS

Abstract

Food inflation has become a significant problem in Turkey and globally, particularly after the Covid-19 pandemic. The increase in food prices, a reflection of the negative economic conditions, has a significant impact on the negative changes in the consumer basket of low-income households. Accordingly, the aim of this study is to comparatively examine the impact

of price increases on the consumption patterns of different income groups. In this context, tables and graphs created using total household expenditures, food expenditure share by income group, and CPI data from the Household Budget Survey for the period 2002-2024 were analyzed. The analysis revealed that the food expenditure share decreased across all income groups between 2002 and 2017. Furthermore, it was concluded that the food share in the consumption basket of low-income households increased again from 2018 onwards, when food price increases exceeded the general price level. However, it was found that the expenditure share, especially in the food expenditure item, in the consumption basket of high-income households showed less change compared to low-income households. In conclusion, the asymmetrical effect of inflation on income groups has been demonstrated through consumption expenditures.

Keywords: Food inflation, consumer spending basket, consumption elasticity, income groups.

1. Giriş

Türkiye ekonomisi, özellikle 2018 yılı itibarıyla ivme kazanan ve 2021-2023 döneminde şiddetlenen yüksek gıda fiyat enflasyonu şokuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu şok, gıda fiyat endeksinin, genel tüketici fiyat endekslerinin (TÜFE) üzerinde bir seviyede süreklilik göstererek gerçekleşmesi durumu ve bu durum, çalışmanın temelini oluşturan yapısal bir duruma işaret etmektedir. Gıda, tüketim sepetindeki zorunlu niteliği nedeniyle, fiyat artışlarına karşı talebi katı olan (inelastik) bir mal grubudur. Gıdanın yanı sıra diğer harcama kalemleri de tüketicilerin fiyat artışları karşısında tüketim davranışlarındaki değişim nedeniyle etkilenmektedir.

Küresel finansal krizler, COVID-19 pandemisi ve 2021 yılında nükseden Rusya-Ukrayna krizi gibi büyük küresel şokların tetiklediği kalıcı gıda enflasyonu, düşük ve orta gelirli hanehalklarının reel satın alma gücünü kritik düzeyde aşındırmıştır. Türkiye'deki en yoksul gruplar, bütçelerinin büyük bir kısmını (gıdaya yaklaşık %30-36, zorunlu gıda ve konuta ise yaklaşık %66-70) temel/zorunlu ihtiyaçlara ayırdığından, gıda fiyatlarındaki yükseliş bu haneleri orantısız şekilde etkileyerek mevcut gelir eşitsizliğini şiddetlendirmektedir. Sonuç olarak, gıda fiyatlarındaki bu baskı; beslenme kalitesinde düşüşe, genel yaşam standartlarında gerilemeye neden olmakta ve hanehalkı tüketim kalıpları üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle politika yapıcıların dikkatini çekmektedir (Nebiler, İnan & Baez, 2021: s.4; Sarı, 2025: s.1230).

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye'de gıda fiyat artışlarının tüketici mal sepetindeki kaymalara etkisini incelemekte ve bu etkiyi 2002-2024 dönemi TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketleri verileri kapsamında değerlendirmektir. Çalışma, gıda enflasyonunun etkilerini, ortalama harcama verileri yerine, mikro düzeyde %20'lik gelir gruplarına (Quintile) göre analiz ederek sonuçların asimetrik etkisini vurgulamaktadır. Teorik olarak, gıda harcamalarının bütçe payı üzerinden refahı ölçen Engel Yasası çerçevesinde, gelir arttıkça gıda payının düşmesi beklenirken, yüksek enflasyon ortamında bu yasanın Türkiye örneğindeki geçerliliği yorumlanmaktadır. Grafik ve tablolardan elde edilen bulgulara göre, gıda fiyatlarındaki artışın, özellikle düşük gelirli haneler için reel gelir erozyonuna neden olarak, gıda ve barınma gibi zorunlu kalemlerin bütçe içindeki payını artırdığını, buna karşılık eğitim, eğlence ve giyim gibi ertelenebilir harcamaları kıstığını göstermektedir. Bu bağlamda, çalışmanın analizleri gıda

enflasyonunun sadece bir fiyat sorunu değil, aynı zamanda derinleşen bir enflasyon eşitsizliği sorunu olduğunu kanıtlamayı hedeflemektedir.

2. Literatür

2.1. Teorik Çerçeve

Tüketici teorisi, bireylerin bütçe kısıtı[1] altında faydasını maksimize etmek amacıyla kaynaklarını nasıl tahsis ettiklerini, harcama kalıplarını ve tüketim kararlarını analiz etmektedir. Tüketici teorisinin ana unsuru olan bütçe kısıtının fiyat ve gelirdeki değişimlere göre genişlemesi/daralması tüketim kararlarını de etkilemektedir. Özellikle enflasyonist dönemde, bireyin reel gelirinin azalması sonucu bütçe kısıtı daralmakta ve fiyat belirsizliği neticesinde tüketicinin ulaşabileceği maksimum fayda düzeyi azalarak refah kaybını derinleştirmektedir. Temel tüketim kalemi olan gıda harcamaları üzerinde enflasyonun etkisi daha belirgin olmaktadır. Buna göre bütçe kısıtı daraldığında tüketici aynı gıdayı satın almak için diğer harcamalardan ödün vermek durumundadır (Acemoğlu, Laibson & List, 2022: s.38; Koskela & Virén, 1985; s.254).

Reel gelir erozyonu, enflasyon ortamında hanehalklarının likit varlıklarının gerçek değerinin aşınması durumunu ifade eder. Bu koşullar altında belirsizliğin de artması tüketicinin zamanlararası tüketim tercihlerini zorlaştırmaktadır (Koskela & Virén, 1985; s.254).

2.2. Toplam Harcamalar İçerisinde Gıdanın Payı: Engel Yasası

Ernst Engel, 1857'de yaptığı ampirik çalışmada bir hanenin refah düzeyi ve fiziksel ihtiyaçlarını özellikle gıda ihtiyacını karşılama zorunluluğu arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu çalışma sonucunda Engel Yasası geliştirilmiştir. Bu yasaya göre bir ailenin geliri ne kadar az ise toplam harcamasının çok büyük bir kısmını gıda ihtiyacını karşılamak için harcamak zorundadır. Bu sonuçtan hareketle Engel, bir hanenin refah göstergesi olarak toplam harcamalar içindeki gıda payını dikkate almaktadır. Özetle, gıda harcama payı düştükçe refah artmaktadır. Engel'in çalışmasını detaylı olarak inceleyen ve Massachusetts Bürosu'nun Engel yasası hakkında belirttiği gıda haricinde diğer harcamaların sabit olduğu varsayımını reddeden Zimmerman (1932), Engel'in analizindeki zorunlu ihtiyaç olarak gıda ve çeşitli ihtiyaçlar[2] arasında ne kadar bütçe payı ayrıldığına dikkat çekmiştir. Malthus'tan etkilenerek oluşturulan modelde gelir arttıkça daha iyi beslenmeye sahip olmak için gıda harcaması aritmetik olarak artmaktadır. Bu duruma karşılık, bütçe içindeki gıda payının azalmasıyla diğer çeşitli ihtiyaçlara yönelik harcamalar ise geometrik olarak artmaktadır (Zimmerman, 1932: 80). Böylece yoksul hanelerin bütçesinde gıda harcaması diğer harcamalara göre daha fazla yer kaplarken zengin hanelerin bütçesinde gıda payı azalmakta ve diğer harcamaların payı artmaktadır. Dolayısıyla Engel yasası çerçevesinden yorumlandığında gıda fiyat enflasyonu

[1] Bütçe kısıtı, bir bireyin mevcut bütçesini aşmadan satın almayı seçebildiği şeyler kümesidir (Daron Acemoglu, David Laibson, and John A. List s.38)
[2] Çeşitli ihtiyaçlar; barınma, yakıt, aydınlatma ve giyim dışındaki tüketim niteliğindeki her şey olarak ifade edilmiştir (Zimmerman, 1932: 80).

düşük gelirli haneleri yüksek gelirli hanelere göre daha fazla etkilemekte ve tüketim davranışlarını radikal şekilde değiştirmektedir. Ayrıca gıda fiyatlarındaki değişimlere karşı yoksul haneler zengin hanelere kıyasla daha duyarlı olmaktadır (Pope, 2012: s.132; Seale, Regmi & Bernstein, 2003: s.39). Seale, Regmi ve Bernstein (2003), 1996 yılı Uluslararası Karşılaştırma Programı (ICP) verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada 114 ülke kapsamında tüketim kalıplarını analiz etmiştir ve düşük, orta ve yüksek gelirli ülkelerin gelir ve gıda fiyatlarındaki değişimlere verdikleri tepkileri incelemiştir. Bu çalışmadan elde edilen sonuca göre düşük gelirli ülkelerde gıda talebinin fiyat ve gelir esneklikleri yüksek gelirli hanelere göre oldukça yüksektir. Diğer bir ifadeyle ülkelerin refah düzeyi arttıkça gıda talebinin hem gelir hem de fiyat değişimlerine karşı duyarlılığı azalmaktadır.

Gıda fiyat enflasyonunun hanehalkı refahı üzerindeki etkileri incelenirken Slutsky yaklaşımı da kritik bir teorik zemin oluşturmaktadır. Slutsky denklemi, bir malın bütçe içindeki payı ne kadar yüksekse, o malın fiyatındaki değişimin tüketici üzerindeki gelir etkisinin ve satın alma gücü kaybının o kadar şiddetli olacağını öngörür (Pope, 2012: s.132).

Türkiye'de yapılan ampirik çalışmalarda da Engel yasasının geçerli olduğu görülmektedir. Hanehalkının gıda ayırdığı bütçe payının daha yüksek olduğu düşük gelirli hanelerde gıdanın gelir esnekliği daha düşüktür (Aykaç, 2018: s.123). Ayrıca Engel'in analizinde olduğu gibi gelir düzeyi yükseldikçe toplam harcamalar içerisinde gıda harcamasının payı azalmaktadır (Erkan & Ertürk, 2021: s.87).

Küresel ölçekte gıda harcamaları ve refah düzeyi arasındaki ilişkiyi inceleyen Ritchie (2023), zenginleşen bireylerin mutlak anlamda gıdaya daha fazla para harcadığını, ancak gıdanın toplam harcama içindeki payının sistematik olarak azaldığını kanıtlamıştır. Bu durum, Engel Yasası'nın modern verilerle küresel düzeyde teyit edilmesidir. Ritchie'nin analizine göre, gelir arttıkça tüketiciler tahıl ve nişastalı temel gıdalardan uzaklaşarak et, süt ürünleri, meyve ve sebze gibi mikro besin açısından zengin ve daha çeşitli gıdalara yönelmektedir. Mutlak harcamadaki bu artış, beslenme kalitesindeki yükselişi simgelerken; oransal paydaki düşüş ise eğitim, sağlık ve konut gibi diğer temel ihtiyaçlara daha fazla kaynak ayrılabildiği anlamına gelir. Ancak Türkiye'de 2018 sonrası dönemde alt gelir gruplarında gözlemlenen gıda payı artışı, bu küresel refah trendinin aksine, hanelerin zorunlu bir miktar ve kalite kısıtlamasına gittiğini işaret etmektedir (IPSOS, 2024).

2.3. Fiyat Şoklarının Tüketici Harcamalarına Etkisi

Fiyat istikrarsızlığının hanehalkı refahı üzerindeki etkilerini incleyen güncel literatürde Akhtar ve Saleem (2023) enflasyonun satın alma gücünü azaltmanın yanı sıra tüketim sepetinin içeriğini, tasarruf davranışlarını ve finansal kırılganlığı da etkilediği sonucunu elde etmişlerdir. Çalışmada ayrıca enflasyonun gelir grupları arasında heterojen bir etkiye sahip olduğu vurgulanmaktadır. Böylece enflasyon, yoksul haneleri zorunlu mallar üzerinden oldukça sert bir şekilde etkilerken; zengin haneler tüketimlerini kısmak yerine dayanıklı tüketim mallarına yönelerek kendilerini korumayı tercih etmektedir. Benzer şekilde Bohn ve Duan (2021) da temel ihtiyaç mallarının fiyatları arttığında gelirlerinin büyük bir kısmını gıda gibi temel

ihtiyaçlar için harcayan düşük gelirli hanehalklarının varlıklı hanelere kıyasla isteğe bağlı harcamalarını çok daha fazla azalttıklarını ifade etmiştir.

ABD'de tüketim harcamalarına yönelik yapılan analizde, 2021-2022 enflasyonun özellikle düşük gelirli grupların gıda harcamaları üzerinde negatif bir etki oluşturduğu tespit edilmiştir (Taylor, 2022: s.239).

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde enflasyon dönemlerinde fiyat artışlarının ve belirsizliklerinin etkisiyle hanehalklarının harcama kalıplarının yanı sıra tüketicilerin zamanlararası kararları da değişim göstermektedir. 2005-2014 yıllarında Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinin harcama kalıpları karşılaştırıldığında Türkiye'de yüksek düzeydeki enflasyon nedeniyle hanehalklarının tüketim yapısında hızlı bir değişim gözlenirken; AB ülkelerinde tüketim sepeti bileşiminin istikrarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yükseler, 2014: s.12).

Selim ve Demirkıran'ın (2020) Türkiye'de hanehalkı bütçe anketleri verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada 2007 yılında %24 olan "gıda ve alkolsüz içecekler" harcamalarının toplam tüketim harcamaları içindeki payının 2016'da %19,5 seviyesine gerilediği gözlenmiştir. Buna karşılık, aynı dönemde hizmet ve zorunlu mal gruplarında artış yaşanmıştır. Aynı zamanda zorunlu harcamaların toplam tüketim harcamaları içindeki payı, en düşük gelir grubunda %66 iken, en yüksek gelir grubunda %41,8'e düşmüştür.

Teoride açıklanan ve pratikte tecrübe edilen enflasyon yalnızca fiyatlar genel seviyesindeki artış olarak kalmaz hanehalklarının bütçesinde geçici veya kalıcı etki oluşturur.

3. Türkiye'de Gıda Enflasyonunun Yapısal Görünümü

Gıda enflasyonu kavramı, mal ve hizmet tüketim sepetinde yer alan gıda maddelerinin üretici ve tüketici fiyat endekslerinin, genel üretici ve tüketici fiyat endekslerine kıyasla daha yüksek seviyede süreklilik göstererek gerçekleşmesi durumunu ifade etmektedir (Yavuz, 2021: s.1). Grafik 1'de ele alınan gıda fiyat enflasyonu, genel tüketici fiyat endeksi içerisinde yer alan gıda tüketici fiyat endeksinin yıllık ortalama değişim oranını göstermektedir. Bu grafik, genel enflasyon oranı ile gıda enflasyon oranlarının yıllık değişimleri karşılaştırılmak üzere 2004-2025 zaman aralığındaki değerlerden oluşturulmuştur. Grafiğin bütününde gıda enflasyonun 2006'dan 2016'ya kadar gıda enflasyonu genel enflasyon seviyesinin üzerinde iken 2016 yılında gıda enflasyonu azalarak genel enflasyon seviyesinin altında kalmıştır. Fakat 2016 yılından sonra özellikle bu durum tersine dönerek enflasyonun şiddetli bir şekilde arttığı 2022 yılında gıda fiyat enflasyonundaki artış genel enflasyonun üzerinde gerçekleşmiştir.

2018 yılı itibariyle çeyreklik dönemler incelendiğinde (Grafik 2), özellikle 2019'da yaşanan COVID-19 salgın hastalığın Türkiye'de ve dünyada gıda arzında yaşanan olumsuz şoklar talebi karşılamada yetersiz kalmış, böylece gıda fiyatlarında öngörülemez artış meydana gelmiştir. Pandemi ile beraber 2021 yılında nükseden Rusya-Ukrayna krizi de gıda fiyatlarında dalgalanmaları ve kalıcı gıda enflasyonunu tetikleyerek düşük ve orta gelir grubundaki bireylerin satın alma gücünü giderek daha fazla zayıflatmıştır (Sarı, 2025: s.1230).

Grafik 1: Yıllara Göre Gıda Enflasyon Oranı ve TÜFE Oranları (2004-2025)

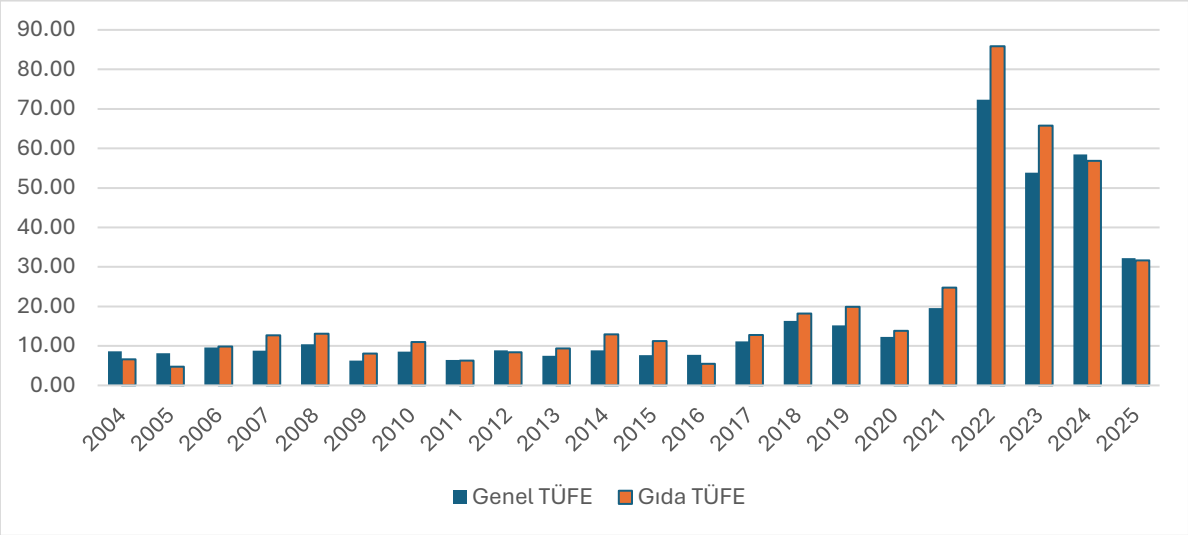

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (EDVS).

Grafik 2: 2018Q1-2025Q4 Çeyreklik Dönem Gıda ve Genel Enflasyon Oranı Değişimi

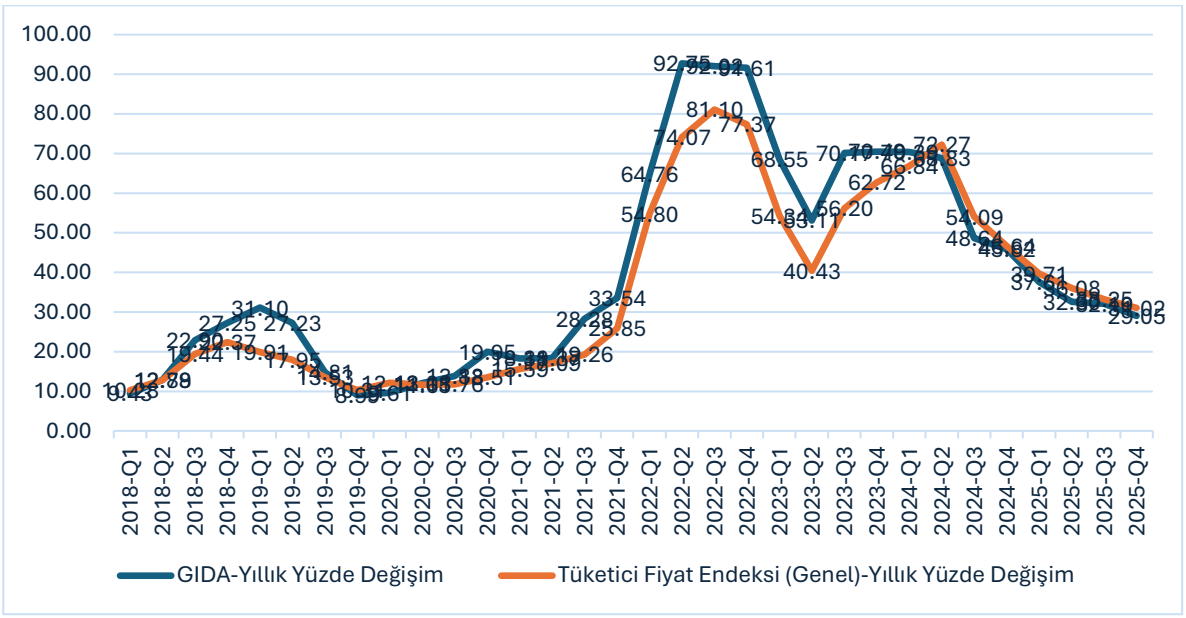

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (EDVS).

4. Tüketici Mal Sepetindeki Kaymalar

Tablo 1 ve Grafik 3, Türkiye'de 2002-2024 yılları arasındaki hanehalkının toplam tüketim harcamaları içerisinde "Gıda ve Alkolsüz İçecekler" harcama kaleminin %20'lik gelir gruplarına göre yıllık oransal değişimini göstermektedir. Tüm gelir gruplarında 2002 yılından 2017 yılına kadar gıda harcama payının kademeli olarak azaldığı gözlenmektedir. Bu düşüş

eğilimi, Türkiye'de ekonomik refahın tüm gelir gruplarında olumlu etkisini yansıtmakta ve Engel yasasının temel varsayımı ile uyumlu olduğunu işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle reel gelir artışı ile zorunlu mal tüketiminin bütçe içerisindeki payı azalmaktadır ve hanehalkı refahı da artmaktadır. Ayrıca bu refah düzeyinin tüm gelir gruplarındaki olumlu olarak ifade edilebilecek etkisine rağmen harcama paylarının gelir grupları arasındaki fark süreklilik göstermiştir. Bu süreklilik, Türkiye'deki yapısal gelir eşitsizliğinin bir sonucudur.

Gıda enflasyonunun genel enflasyonun üzerine çıktığı 2018 yılından sonra ise tüketim kalıplarında keskin bir kırılma yaşanmıştır. 2017'de en düşük %20'lik gelir grubunun gıda harcama payı %28,55 iken sürekli bir artış göstererek 2023'te bu oran %36,6 seviyesine yükselmiştir. 2017 sonrası alt gelir grubunda yaşanan bu durum reel gelirlerin gıda enflasyonunun hızına adapte olamadığını ve yoksul hanelerde gıda harcama payını artırarak hanehalkının refahında gerilemeye neden olduğunu göstermektedir.

Gıda fiyatlarındaki artış ile gelir gruplarına göre gıda harcaması birlikte değerlendirildiğinde gelir gruplarının fiyatlardaki değişime verdikleri tepki de makro düzeyde gözlemlenebilmektedir. 2017 ve 2023 yılları arasında en düşük gelir grubunun (1.%20'lik grup-1.Q) gıda harcama payı %28,55'ten %36,6 seviyesine yaklaşık 8 puan artmıştır. Bu ciddi artış, beklenen bir durum olarak düşük gelir grubundaki hanelerin bütçelerinin büyük bir kısmını gıdaya ayırmak zorunda kaldığını ve gıda talebinin fiyata karşı çok katı olduğunu kanıtlamaktadır. Aynı dönemde en yüksek gelir grubunun (5. %20'lik grup-2.Q) gıda payı %14,61 iken %14,49 seviyesine gerilemiştir. Bu da gıda fiyatlarındaki şokun üst gelir gelir grubunun bütçelerindeki etkisinin oldukça az olduğunu göstermektedir. Tablodaki değerlere göre enflasyonun gelir grupları arasındaki asimetrik etki ortaya çıkmaktadır. Tablolarda ve grafiklerde görülen enflasyon değerleri harcama sepetindeki özellikle gıda grubuna yapılan harcamalar incelendiğinde alt gelir grubunun hissedilen enflasyonu manşet değerdeki enflasyondan daha fazla olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 1: 2002-2024 Yılları Arasında Gelir Gruplarına Göre Gıda Harcama Payı (%)

YILLAR	1. %20'lik Gelir Grubu (En Düşük)	2. %20'lik Gelir Grubu	3. %20'lik Gelir Grubu	4. %20'lik Gelir Grubu	5. %20'lik Gelir Grubu (En Yüksek)
2002	38,72	34,61	30,22	27,40	18,96
2003	40,63	35,92	32,25	28,08	19,49
2004	40,00	34,23	29,77	25,98	19,28
2005	37,78	31,87	27,85	24,40	18,15
2006	36,48	31,41	26,94	24,47	18,64
2007	34,78	29,17	26,02	22,61	18,28
2008	33,71	27,26	25,21	22,23	17,17
2009	33,97	28,35	25,43	22,48	17,43
2010	31,85	26,78	24,13	21,22	16,72
2011	30,90	24,90	22,70	20,17	16,01
2012	28,95	24,48	21,98	19,94	14,38
2013	28,84	25,56	22,13	19,96	14,57
2014	28,78	24,33	22,13	19,30	15,05
2015	30,24	26,27	22,58	20,54	14,58

2016	28,91	24,86	21,96	19,52	14,19
2017	28,55	24,89	22,56	19,31	14,61
2018	28,71	25,77	22,59	19,56	15,37
2019	30,68	26,78	22,60	20,56	15,28
2022	36,09	29,91	25,99	21,84	16,64
2023	36,60	28,83	22,96	20,14	14,49
2024	30,44	24,77	20,64	17,13	12,76

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi Verilerinden oluşturulmuştur.

Grafik 3: Gelir Gruplarına Göre Gıda Harcama Paylarının Yıllara Göre Dağılımı (2002-2024)

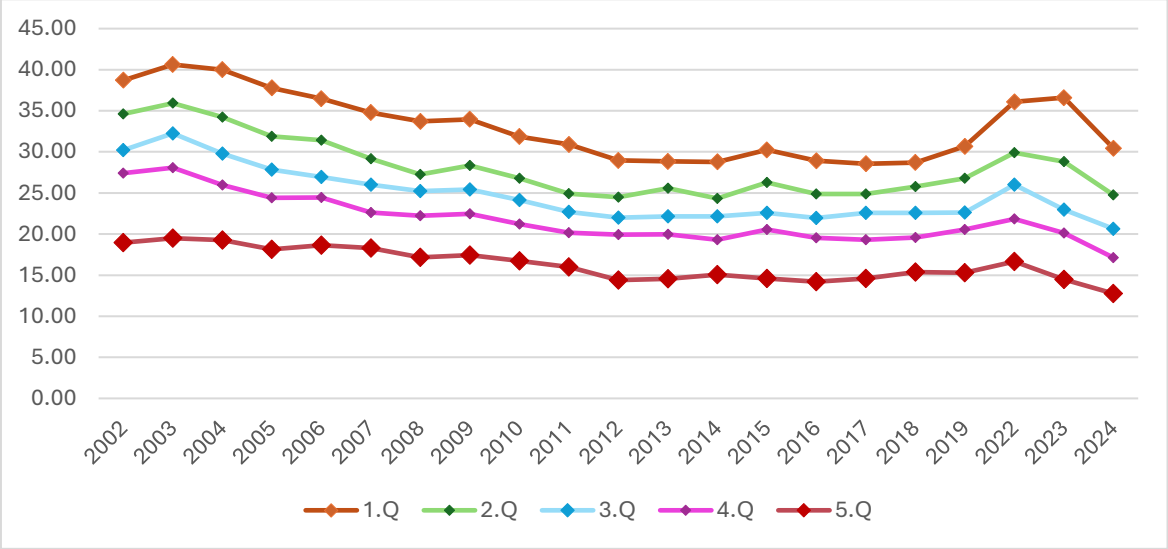

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi Verilerinden oluşturulmuştur.

Tablo 2'ye göre, Gıda ve Alkolsüz İçecekler harcama payları, 2002 ve 2017 yılları arasındaki on beş yıllık dönemde en düşük ve en yüksek gelir gruplarında düşüş eğilimi göstermiştir. Bu durum, Türkiye'de reel gelir artışlarının bir sonucu olarak Engel Yasası'nın makro düzeyde işlediğini teyit etmektedir (1.%20'lik gelir grubunda (1.Q): %38,72'den %28,55'e; 5.%20'lik gelir grubunda (2.Q): %18,96'dan %14,61'e düşmüştür). Ancak 2017 yılı sonrasında, gıda fiyat enflasyonunun genel enflasyondan ayrışmaya başladığı ve enflasyonist şokların etkisinin başladığı bir eşik noktasıdır (Grafik 1 ve 2). 2017-2024 döneminde en düşük gelir grubunun ayırdığı gıda harcama payı tekrar yükselirken, en yüksek gelir grubunun ayırdığı pay düşmeye devam etmiştir. Bu ayrışma, yüksek gıda fiyat enflasyonunun düşük gelirli hanelerin üzerinde bir enflasyon maliyeti oluşturduğunu göstermektedir. 2024 itibarıyla 1.Q, bütçesinin dörtte birinden fazlasını (%30,44) gıdaya ayırırken, 5.Q sadece %12,76 pay ayırmaktadır. Tablo 3'te gözlemlenen, özellikle 1.Q grubunun bütçesinde gıda ve konut harcama paylarının artışı ve buna karşılık eğitim, giyim ve eğlence-kültür harcamalarından zorunlu kısıntıya gidilmesi, enflasyon vergisi mekanizmasının mikroekonomik yansımasıdır. Bu mekanizmaya göre yüksek gıda enflasyonu, düşük gelirli hanelerin bütçelerinin reel değerini aşındırarak, bu hanelerden örtük bir kaynak transferine neden olmuştur (Özker, 1999: s.23). Söz konusu transferin maliyeti ise temel gıda harcamalarına erişilebilmesi için, eğitim ve kültürel

harcamalardan feragat edilmesi durumudur. Enflasyonun meydana getirdiği bu transfer, en yoksul grubun fayda maksimizasyonunu zorunlu ihtiyaçlara kaydırmıştır.

Tablo 2: Gıda Enflasyonunun Gelir Grupları Üzerindeki Asimetrik Etkisi ve Sepet Kaymaları (2002, 2017, 2024 Karşılaştırması)

	1. %20'lik Gelir Grubu (En Düşük)					5. %20'lik Gelir Grubu (En Yüksek)				
Tüketim Sepeti Bileşenleri	**2002**	**2005**	**2017**	**2018**	**2024**	**2002**	**2005**	**2017**	**2018**	**2024**
Gıda ve alkolsüz içecekler	38,72	37,78	28,55	28,71	30,44	18,96	18,15	14,61	15,37	12,76
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	4,44	5,19	5,43	4,99	3,31	3,32	3,57	3,55	3,07	1,96
Giyim ve ayakkabı	5,05	6,30	4,02	4,08	4,18	7,04	6,58	5,35	5	5,32
Konut ve kira	27,83	25,38	31,85	31,43	33,23	25,22	23,13	20,92	20,33	22,14
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	5,91	6,03	5,69	5,94	5,54	9,57	6,79	6,65	6,78	5,94
Sağlık	2,46	2,25	2,19	2,3	1,9	2,31	2,44	2,26	2,51	2,41
Ulaştırma	4,15	5,12	10,22	9,33	10,11	11,22	18,00	23,89	21,64	26,61
Haberleşme	3,47	3,55	2,7	3,18	3,46	5,19	4,47	3,25	3,73	3,7
Eğlence ve kültür	0,71	1,31	1,52	2,08	0,93	4,06	3,63	3,41	3,81	2,85
Eğitim hizmetleri	0,37	0,65	0,72	0,49	0,48	2,17	2,85	3,93	3,94	2,66
Lokanta ve oteller	3,10	2,84	4,45	4,33	3,28	5,00	5,22	7,08	7,84	8,02
Çeşitli mal ve hizmetler	3,81	3,59	2,66	3,13	3,14	5,94	5,16	5,09	5,99	5,65
Toplam	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi Verilerinden oluşturulmuştur.

Grafik 4 ve Tablo 3'ten görüldüğü üzere 2002-2024 döneminde toplam tüketim sepeti bileşeninde en belirgin değişim ulaştırma harcama kaleminde yaşanırken, ikinci büyük değişim gıda ve alkolsüz içecekler harcama grubunda yaşanmıştır. 2002'de %8,7'lik bir pay olan ulaştırma harcamaları motorlu taşıtların satın alımlarındaki ve akaryakıt fiyatlarındaki artışla birlikte kademeli olarak yükselmiş ve 2023'te 21,94 seviyesine gelmiştir. Aynı dönemde gıda harcamalarını geride bırakmış ve harcamalar içinde en yüksek payı alan ikinci harcama kalemi olmuştur. Ulaşım harcamalarında yaşanan artış üzerinde özel tüketim vergilerinin yüksek olmasının da etkili olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte ulaştırma harcamaları 2019 yılında yaşanan Covid-19'un etkisiyle düşüş göstermiş fakat 2020 yılı ve sonrasında hızlı bir yükseliş meydana gelmiştir.

Gıda payı 2002-2016 dönemleri arasında azalış gösteren gıda harcama grubu, yüksek gıda enflasyon dönemi olan 2018 yılı ve sonrası hızla artarak 2022'de %22,78 pay ile tüm sepet içerisinde en yüksek payı almıştır. Bu durum, hanehalklarının fiyat artışları karşısında gıda tüketimini korumak için bütçesinin büyük bir kısmını zorunlu ihtiyaç olan gıdaya ayırdığını göstermektedir.

Konut/kira harcamaları, tüm yıllar içerisinde bazı yıllar istisna olmak kaydıyla her zaman tüm harcama kalemleri içinde en yüksek payı almıştır. Bu durum, gıda ile kira/konut harcamalarının, özellikle düşük gelirli haneler için toplam harcamasının yarısından fazlasını oluşturduğunu göstermektedir.

Sağlık harcamalarının payı 2002'den 2024'e kadar düşük ve durağan olması, sağlık harcamalarının çoğunlukla kamu tarafından karşılandığını bu nedenle düşük gelirli hanelerin bütçelerinde en son kısılan harcamalardan biri olduğunu göstermektedir.

Grafik 4: Yıllara Göre Tüketici Harcama Sepetinin Bileşimi (2002-2024)

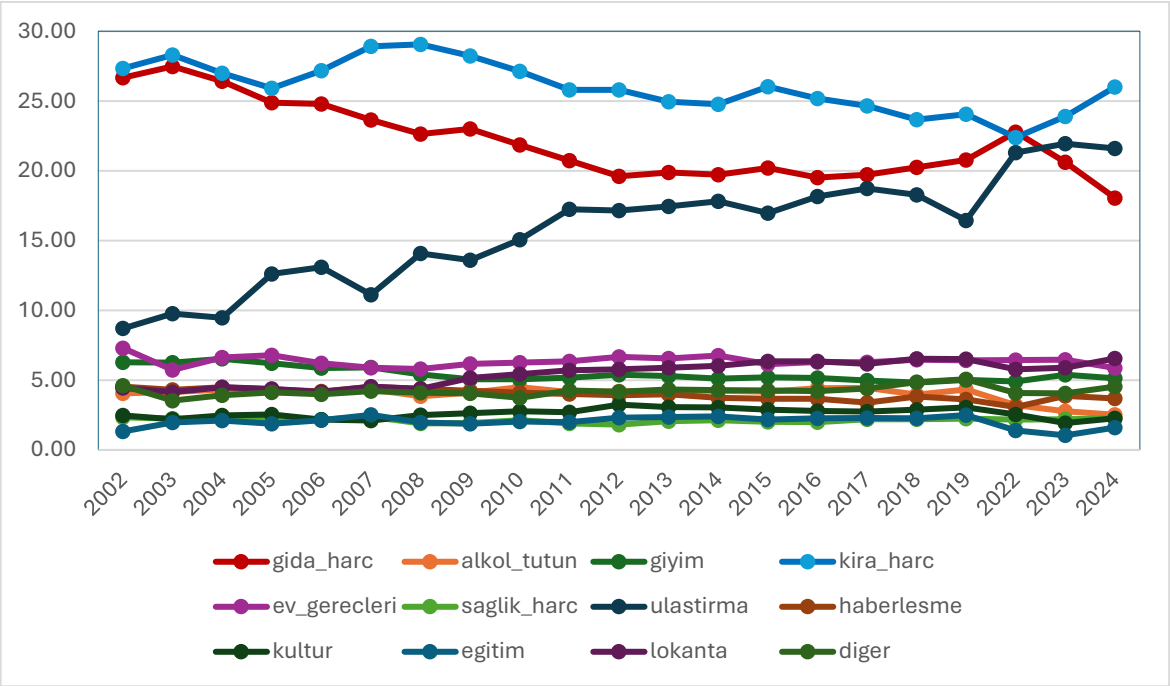

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi Verilerinden oluşturulmuştur.

Tablo 3: Toplam Harcamaların Tüketim Sepeti İçerisindeki Dağımı

Tarih	Gıda ve alk.süz iç. Harc.	Alkol-Tütün Harc.	Giyim/ayakkabı Harc.	Konut/kira Harc.	Mobilya vb. ev gereçleri	Sağlık Harc.	Ulaştırma Harc.	Haberleşme Harc.	Eğlence/Kültür Harc.	Eğitim Hiz. Harc.	Lokanta/Otel Harc.	Diğer hiz. Harc.
2002	26,67	4,06	6,27	27,33	7,29	2,33	8,70	4,53	2,47	1,33	4,44	4,60
2003	27,48	4,14	6,25	28,29	5,73	2,23	9,76	4,30	2,20	1,96	4,14	3,53
2004	26,42	4,33	6,52	26,99	6,62	2,24	9,46	4,48	2,46	2,09	4,49	3,91
2005	24,88	4,14	6,21	25,91	6,78	2,24	12,61	4,32	2,54	1,87	4,38	4,12
2006	24,79	4,07	5,87	27,17	6,20	2,18	13,09	4,18	2,18	2,13	4,15	3,99
2007	23,64	4,33	5,90	28,91	5,88	2,37	11,11	4,52	2,09	2,51	4,53	4,21
2008	22,64	3,84	5,40	29,06	5,79	1,90	14,07	4,37	2,50	1,96	4,38	4,10
2009	23,00	4,09	5,07	28,24	6,16	1,91	13,59	4,23	2,62	1,88	5,16	4,05
2010	21,85	4,49	5,05	27,12	6,25	2,12	15,07	4,09	2,77	2,04	5,42	3,74
2011	20,72	4,14	5,17	25,81	6,35	1,89	17,24	4,01	2,70	1,99	5,71	4,26
2012	19,60	4,18	5,37	25,81	6,67	1,81	17,15	3,92	3,24	2,31	5,78	4,16
2013	19,87	4,24	5,28	24,95	6,55	2,06	17,44	3,98	3,07	2,35	5,89	4,32
2014	19,71	4,24	5,10	24,76	6,75	2,12	17,82	3,74	3,04	2,40	6,03	4,29
2015	20,20	4,17	5,19	26,04	6,14	2,00	16,97	3,65	2,87	2,17	6,35	4,25
2016	19,52	4,42	5,16	25,19	6,31	1,98	18,15	3,67	2,79	2,26	6,35	4,20
2017	19,73	4,45	4,97	24,66	6,28	2,19	18,74	3,39	2,74	2,29	6,16	4,40
2018	20,25	3,97	4,82	23,67	6,46	2,19	18,28	3,83	2,88	2,27	6,53	4,85
2019	20,77	4,33	5,01	24,06	6,42	2,24	16,45	3,62	3,05	2,48	6,50	5,06
2022	22,78	3,20	4,91	22,39	6,43	2,16	21,31	3,07	2,54	1,38	5,76	4,08
2023	20,61	2,76	5,37	23,89	6,47	2,20	21,94	3,87	1,92	1,04	5,88	4,04
2024	18,05	2,52	5,12	26,01	5,86	2,27	21,59	3,69	2,25	1,59	6,55	4,53
En küçük	**18,05**	**2,52**	**4,82**	**22,39**	**5,73**	**1,81**	**8,70**	**3,07**	**1,92**	**1,04**	**4,14**	**3,53**
En büyük	**27,48**	**4,49**	**6,52**	**29,06**	**7,29**	**2,37**	**21,94**	**4,53**	**3,24**	**2,51**	**6,55**	**5,06**
Ortalama	**22,06**	**4,00**	**5,43**	**26,01**	**6,35**	**2,12**	**15,74**	**3,97**	**2,61**	**2,01**	**5,46**	**4,22**

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi Verilerinden oluşturulmuştur.

5. Sonuç

Bu araştırmada, 2002-2024 dönemi içerisinde Türkiye ekonomisinde gıda fiyat enflasyonunun hanehalkı tüketim harcama sepeti ve davranışları üzerinde meydana getirdiği yapısal ve asimetrik etkileri nicel ve nitel verilerle analiz etmiştir.

Elde edilen bulgulara göre 2002-2017 yılları arasında Türkiye'de reel gelir artışına bağlı olarak gıda harcama paylarının tüm gelir gruplarında düşüş gösterdiği ve klasik Engel Yasası'nın işlediği görülmüştür. Söz konusu dönemde, zorunlu tüketim kalemi olan gıdanın bütçe içindeki payının azalması, hanehalkı refahındaki artışın dolaylı bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ancak bu olumlu eğilime rağmen, gıda harcama payları arasındaki farkların süreklilik göstermesi, Türkiye'de yapısal gelir eşitsizliğinin tüketim kalıpları üzerindeki etkisinin devam ettiğini ortaya koymaktadır.

2018 yılından itibaren gıda enflasyonunun genel enflasyon seviyesini aşması ile gıda payındaki azalış trendi tersine dönmüştür ve tüketim kalıplarında belirgin bir kırılma yaşanmıştır. Özellikle düşük gelirli hanelerde gıda harcama payının yeniden artış göstermesi, yüksek gıda enflasyonunun reel gelirler üzerindeki aşındırıcı etkisini yansıtmaktadır. En düşük gelir grubunda gıda harcama payının 2017-2023 döneminde yaklaşık 8 puan artması, bu grubun fiyat şoklarına karşı son derece kırılgan olduğunu ve gıda talebinin fiyata karşı katı (inelastik) yapısını koruduğunu göstermektedir. Buna karşılık, en yüksek gelir grubunda gıda harcama payının aynı dönemde sınırlı bir değişim göstermesi, üst gelir gruplarının enflasyonist şoklara karşı tüketim sepetlerini daha kolay ayarlayabildiğini ortaya koymaktadır.

Enflasyonun etkilerini gözlemleyebildiğimiz dönemler karşılaştırıldığında gıda enflasyonu özellikle düşük gelirli haneler için nominal gelir artışlarını aşındıran örtük bir enflasyon vergisi işlevi görmüştür. Bu durum, düşük gelirli hanelerin bütçelerinde gıda ve konut gibi zorunlu harcama kalemlerinin payının artması; buna karşılık eğitim, eğlence-kültür ve diğer ertelenebilir harcamaların zorunlu olarak kısılması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Böylece enflasyon, yalnızca fiyatlar genel seviyesini yükselten bir makroekonomik sorun olmanın ötesinde, gelir dağılımı ve refah eşitsizliklerini derinleştiren yapısal bir mekanizma haline gelmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma Türkiye'de gıda enflasyonunun gelir grupları üzerindeki etkilerinin simetrik olmadığını ve özellikle düşük gelirli hanelerin tüketim davranışları üzerinden ciddi bir refah kaybına yol açtığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda gıda enflasyonu, yalnızca para politikası perspektifinden değil; gelir dağılımı, sosyal politika ve gıda güvenliği eksenlerinde de ele alınması gereken çok boyutlu bir sorun niteliği taşımaktadır. Araştırmadaki bulgular, düşük gelirli haneleri hedefleyen gelir destekleri, tarımsal girdi maliyetlerini (mazot, gübre, enerji vb.) azaltacak arz yönlü yapısal reformlar, gıda fiyat istikrarını önceleyen politikalar ve zorunlu tüketim kalemlerine yönelik koruyucu sosyal mekanizmaların önemini vurgulamaktadır.

Bu çalışma, betimleyici analiz ve gelir gruplarına göre ayrıştırılmış harcama verileri üzerinden gıda enflasyonunun tüketim sepeti üzerindeki asimetrik etkisini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, elde edilen bulgular değişkenler arasındaki nedensel ilişkileri test etmeyi amaçlamamaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın ilerleyen aşamalarında, hanehalkı bütçe verileri

kullanılarak ekonometrik modeller aracılığıyla gıda fiyat enflasyonunun gelir grupları üzerindeki etkilerinin ekonometrik olarak sınanması planlanmaktadır. Böylece enflasyonun hanehalkı refahı üzerindeki etkilerinin daha güçlü ve nedensel bir çerçevede analiz edilmesi mümkün olacaktır.

Kaynakça

Acemoglu, D., Laibson, D., & List, J. A. (2022). Microeconomics (3rd ed., Global Edition). Pearson Higher Education.

Akhtar, N., & Saleem, I. (2023). The relationship between inflation and household consumption patterns. Social Thought and Policy Review, 1(2).

Aykaç, G. (2018), "Engel Yasası'nın Türkiye Sınaması ve Gıda Talebinin Gelir Esnekliği: Gıda Harcamalarının Bütçe Payının Hane Profili ve Toplam Harcama ile İlişkisi (2003-2013)", Sosyoekonomi, Vol. 26(38), 105-133.

Baez R., J. E., Inan, O. K., & Nebiler, M. (2021). Getting real? The uneven burden of inflation across households in Turkey (Policy Research Working Paper No. 9869). World Bank.

Engel, E. (1857). Die productions-und consumtionsverhältnisse des königreichs sachsen. Zeitschrift des Statistischen Bureaus des Königlich Sächsischen Ministeriums des Innern, 8, 1-54.

Erkan, R., & Ertürk, E. (2021). Harcama Gruplarına Göre Gelir Esneklikleri: Türkiye Örneği. Journal of Consumer & Consumption Research/Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, 13(1).

IPSOS (2024), *Hızlı Tüketim Ürünleri Harcamalarımız 2023 Yılında Nasıl Etkilendi?*. Ipsos Hane Paneli. https://www.ipsos.com/tr-tr/hizli-tuketim-urunleri-harcamalarimiz-2023-yilinda-nasil-etkilendi (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2025)

Koskela, E., & Virén, M. (1985). On the Role of Inflation in Consumption Function. Weltwirtschaftliches Archiv, 121(2), 252–260. http://www.jstor.org/stable/40439314

Özker, A. N. (1999). Teoride ve uygulamada enflasyon vergisi olgusu ve Türkiye'de 1990 sonrası maliye politikalarında enflasyon vergisinin etkisi ve değerlendirilmesi (Doktora tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi.

Pope, R. (2012). Engel's law. BYU Studies Quarterly, 51(3), 119–140.

Ritchie, H. (2023). *Engel's law: Richer people spend more money on food, but it makes up a smaller share of their income*. Our World in Data. https://archive.ourworldindata.org/20251209-133038/engels-law-food-spending.html (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2025)

Sarı, S., Macroeconomic determinants of food inflation in Türkiye: Empirical evidence from RALS-based time series analysis, bmij (2025) 13 (3):1229-1239, doi: https://doi.org/10.15295/bmij.v13i3.2618

Seale, J. L., Jr., Regmi, A., & Bernstein, J. (2003). International evidence on food consumption patterns (Technical Bulletin No. 33580). United States Department of Agriculture, Economic Research Service.

Taylor, L. D. (2022). Analysis of impacts of inflation on the distribution of household consumption expenditures. Canadian Journal of Agricultural Economics/Revue canadienne d'agroeconomie, 70(3), 239-258.

T.C. Merkez Bankası, EVDS. https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2025)

TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi. https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr Erişim Tarihi: 30 Kasım 2025

Yavuz, F. (2021). Gıda enflasyonu üzerine: Öngörüler, önlemler öneriler (İLKE Politika Notu No. 31). İslam İktisadi ve Araştırma Merkezi (İKAM). https://doi.org/10.26414/pn031

Yükseler, Z. (2014), "Türkiye'de Tüketim Harcamalarının Yapısı ve Gıda Harcamaları". T.C. Merkez Bankası.

Zimmerman, Carle C. (1932). Ernst Engel's Law of Expenditures for Food. The Quarterly Journal of Economics, Vol. 47, No. 1 (Nov., 1932), pp. 78-101

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ İLE KAMU BÜTÇELEME SÜREÇLERİNİN KURAMSAL KESİŞİMİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dr. Öğretim Üyesi Emrah KIRATOĞLU
Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
emrahkiratoglu@harran.edu.tr - 0000-0002-1571-081X

ÖZET

Bu çalışma, Birleşmiş Milletler 2030 Gündemi kapsamında tanımlanan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ile Türkiye'deki kamu bütçeleme süreçleri arasındaki kuramsal kesişimi incelemektedir.

Çalışmada özellikle Türkiye'de bütçe hazırlanması ve uygulanması süreçlerine yön veren kalkınma planları, Orta Vadeli Program, Orta Vadeli Mali Plan, Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, stratejik planlar ve performans programları gibi belgelerin sürdürülebilir kalkınma açısından kamu bütçelerine nasıl bir katkı yaptığını incelenmektedir.

Doküman analizi ve kuramsal literatür taramasına dayanan çalışma, söz konusu belgelerin SKH ile ne ölçüde ilişkilendirile bilindiğini "dikey" ve "yatay" ilişkiler kapsamında irdelemektedir.

Bulgular, Türkiye'de mevcut hukuki ve kurumsal çerçevenin SKH'lerle uyumlu bütçeleme için önemli bir potansiyel taşıdığını, ancak hedef–gösterge–kaynak tahsisi üçgeninde bütüncül ve sistematik bir entegrasyonun henüz tam anlamıyla kurumsallaşmadığını ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede çalışma, kalkınma planlarından başlayarak Orta Vadeli Program ve Mali Plan, Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, idarelerin stratejik planları ve performans programlarına uzanan zincirin SKH temelli güçlendirilmesine yönelik normatif bir değerlendirme sunarak, hem kamu maliyesi literatürüne katkı yapmakta hem de gelecekteki ampirik çalışmalar için analitik bir zemin oluşturmaktadır.

Ayrıca SKH odaklı bütçelemenin mali saydamlık, hesap verebilirlik, sonuç odaklı performans göstergeleriyle ilişkilendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Böylece çalışma, hem karar alıcılara kurumsal reform eksenleri önermekte hem de sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir bütçe mimarisi için yol gösterici bir çerçeve geliştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, Devlet Bütçesi, Mali Saydamlık

BRİCS ÜLKELERİNDE DİJİTAL EKONOMİ VE DIŞA AÇIKLIKLIĞIN İŞSİZLİK ORANINA ETKİLERİ: AMPİRİK KANITLAR

Dr. Öğr. Üyesi Nuran ÖZTÜRK OFLUOĞLU
Trabzon Üniversitesi
nozturk@trabzon.edu.tr - 0000-0003-3617-5139

ÖZET

Bu çalışmanın amacı dijital ekonomi ve dışa açıklığın işsizlik oranı üzerindeki etkisini ölçmektir. Bu doğrultuda, 2010-2022 dönemi BRICS ülkeleri verileri panel veri analiz tekniği kullanılarak incelenmiştir. Analiz kapsamında işsizlik oranı bağımsız, dijital ekonomi endeksi ve dışa açıklık oranının bağımlı değişkenler olarak yer aldığı bir model kurgulanmıştır. Dijital ekonomi göstergesi, mobil hücresel telefon abonelikleri, internet hizmetleri güvenliği ve bireysel internet kullanımı değişkenlerinden oluşan bir endeks ile temsil edilmiştir. İşsizlik oranı ise Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergelerinden verilerinden elde edilerek iş bulamayanların toplam işgücü içerisindeki oranını göstermektedir. Faal nüfus oranı ve Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Deflatörü ise modelde kontrol değişkenleri olarak yer almaktadır. Modelin tahmin sonuçlarına göre, BRICS ülkelerinde dijital ekonomi ve dışa açıklık oranının işsizlik oranı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular BRICS ülkelerinde dijital ekonomi ve dışa açıklık düzeylerindeki artışın işsizlik oranını artırdığına işaret etmektedir. Bu durum, dijital ekonomi ve dışa açıklığın, işgücünün yapısını dönüştürme potansiyeli taşıdığına, ancak aynı zamanda yeni işsizlik sorunları da yaratabileceğini ifade etmektedir. Sonuç olarak, BRICS ülkelerinde işsizlik oranını azaltmak amacıyla dijital ekonomi ve dışa açıklığın olumsuz etkilerini minimize etmek için, işgücüne yeni yetkinlikler kazandırma amacı taşıyan politikaların hayata geçirilmesi gerekliliği olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, eğitim programlarının güncellenmesi, teknolojik yetkinliklerin artırılması ve iş gücünün, dijitalleşme süreçlerine uyum sağlaması için desteklenmesi gibi stratejik adımların önemine dikkat çekilebilir.

Anahtar Kelimeler : Dijital Ekonomi, Dışa Açıklık, İşsizlik

TÜRKİYE'DE AKRABA EVLİLİKLERİ ORANI ANALİZİ

Prof. Dr. Ersin KIRAL
Çukurova Üniversitesi,
İ. İ. B. F. Ekonometri Böl. Adana, Türkiye
ekiral69@gmail.com.tr ORCID: 0000-0001-6040-1795

Prof. Dr. Gülsen KIRAL
Çukurova Üniversitesi,
İ. İ. B. F. Ekonometri Böl. Adana, Türkiye
gkiral@cu.edu.tr ORCID: 0000-0002-0541-0178

ÖZET

Bu çalışma Türkiye'de akraba evliliği sayısının evlenme sayısına oranı üzerine analiz ve tahmin yapmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) resmi web sitesinden 2010-2024 yılları arasında Evlenme sayısı ile akraba evliliği sayısı ve oranı verileri alınmıştır. 15 yıllık verinin yıllık yüzdelik oranlarının değişiminin ortanca değeri olan -%3,7529' den küçük veya büyük olarak gerçekleşmelerinin üzerine bir adımlı stokastik Markov zincirleri yöntemi uygulanmıştır. Genel olarak ortanca değerden; az artmadan az artmaya, az artmadan çok artmaya, çok artmadan az artmaya ve çok artmadan çok artmaya durumları sayılarak geçiş frekans matrisi (GFM) oluşturulmuştur. Daha sonra GFM matrisinden faydalanarak geçiş olasılıkları matrisi (GOM) elde edilmiştir. Başlangıç vektörleri ve GOM kullanılarak 2025 ve sonraki yıllardaki akraba evlilikleri oranları tahmin edilmiştir. Buna göre Türkiye' deki akraba evlilikleri oranlarının değişimi; 2025' de %33,33 olasılık ile ortancadan fazla %66,67 olasılıkla ortancadan az, 2026' da %49,21 olasılık ile ortancadan fazla %50,79 olasılıkla ortancadan az,

2027' de %45,43 olasılık ile ortancadan fazla %54,57 olasılıkla ortancadan az, 2028' de %46,33 olasılık ile ortancadan fazla %53,67 olasılıkla ortancadan az, 2029' da %46,11 olasılık ile ortancadan fazla %53,89 olasılıkla ortancadan az, 2030' da %46,16 olasılık ile ortancadan fazla %53,84 olasılıkla ortancadan az, 2031 durağanlık yılı olup %46,15 olasılık ile ortancadan fazla %53,85 olasılıkla ortancadan az olarak gerçekleşeceği hesaplanmıştır. GOM' nin kuvvetleri alınarak durağanlık 7. Kuvvette elde edilmiş, 2031 yılı durağan olarak hesaplanmıştır. 2031 yılı ve sonrası için akraba evlilikleri sayısının oranı yıllık olarak ortanca değerden büyük olması olasılığı %46,15 olarak ve ortanca değerden küçük olması olasılığı %53,85 olarak tahmin edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akraba Evlilikleri Analizi, Markov Zincirleri, Yöneylem Araştırması, Ekonometri

GİRİŞ

Akraba evlilikleri, kültürel normlar, sosyo-ekonomik yapı ve demografik özelliklerle yakından ilişkili bir evlilik biçimi olarak tanımlanmakta olup özellikle Kuzey Afrika, Orta Doğu, Güney Asya gibi gelişmekte olan ülkelerde yaygın biçimde görülmektedir. Akraba evliliği daha çok; akraba aileler arasındaki sosyal bağları güçlendirme, evlilik maliyetlerini azaltma ve mirasın korunması gibi nedenlerle tercih edilmektedir (Bittles, 2001). Ancak eğitim düzeyinin artması ve pek çok kişinin şehre göç ederek kentlerde yaşamayı tercih etmesi gibi bölgesel ve sosyo demografik faktörlerin etkisi ile zaman içinde azalma eğiliminde olduğu da bilinmektedir (Bittles, 2012). Bittles (2001, 2012)'ın yaptığı çalışmalar uluslararası literatürde akraba evlilikleri ile ilgili öncü çalışmalar olup pek çok çalışmaya ışık tutmuştur. Hussain ve Bittles (1998) çalışmalarında akraba evliliklerinin özellikle düşük eğitim ve kırsal yerleşim alanlarında yoğunlaştığını vurgulamıştır. Koç ve Eryurt (2008); TÜİK ve nüfus araştırmaları verilerini kullanarak. Türkiye'de akraba evliliklerinin bölgesel, eğitsel ve sosyo-ekonomik farklılıklar gösterdiğini; Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde oranların daha yüksek seyrettiğini ispatlamıştır. Ergöçmen (1996, 2014), Türkiye'de akraba evliliklerinin yaygınlığını incelemiş ve bu evlilik türünün özellikle geleneksel aile yapısının güçlü olduğu bölgelerde yoğunlaştığını ve eğitim düzeyindeki artışın ve kentsel yaşamın yaygınlaşmasının akraba evliliklerini azaltıcı bir etki yarattığını ortaya koymuştur. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları (TNSA) ve TÜİK verilerine dayalı çalışmalar da bu eğilimi destekler niteliktedir.

Demografik değişkenlerin zaman içindeki değişiminin belirlenmesinde olasılıksal modellerin kullanımı yaygındır. Bu bağlamda Markov zincirleri önemli bir yöntemsel araçtır. Bireylerin veya grupların belirli durumlar arasında zaman içerisinde gerçekleştirdikleri geçişleri modellemeye imkân tanıyan bu yöntem pek çok çalışmada öne çıkmaktadır (Kemeny ve Snell, 1960). Bartholomew (1982), Markov süreçlerinin evlilik, boşanma ve doğurganlık gibi sosyal olayların analizinde kullanılabileceğini göstermiştir. Islam ve Islam (2015), evlilik türleri arasındaki geçişleri Markov zincirleri ile analiz ederek evlilik davranışlarının dinamik yapısını ortaya koymuştur. Gemcioğlu ve Kıral (1)(2024), Türkiye' de il bazında evlenme sayıları analizi, Gemcioğlu ve Kıral (2)(2024), Türkiye' bölgelere göre boşanma sayıları analizi konulu çalışmlalar yapmıştır. Bu düşünceden hareketle, araştırmamızda Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri kullanılarak akraba evliliği ile ilgili durumlar arasındaki geçişler Markov zincirleri aracılığıyla analiz edilmiş ve Türkiye'deki evlilik yapısının zamansal dönüşümünün ne olacağı tahmin edilmiştir. Bu çerçevede, TÜİK verileri kullanılarak akraba evliliği ile ilgili oransal değerler kullanılarak modellenmesi, Türkiye'de evlilik yapısının zamansal dönüşümünü görmek açısından literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

Bulgular ve Tanımlayıcı İstatistikler

Türkiye'de 2010–2024 yılları arasında gerçekleşen evlenmeler ile akraba evliliklerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 1' de görülmektedir. Veriler Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) *İstatistiklerle Aile* yayınından elde edilmiş olup **16 yaş ve üzeri nüfusu** kapsamaktadır.

Tablo 1: Evlenme sayısı ile akraba evliliği sayısı ve oranı, 2010-2024

Number of marriages, number of marriages with relatives and proportion, 2010-2024 **[16+ yaş-** age**]**

Yıl Year	**Evlenme sayısı** Number of marriages	**Akraba evliliği sayısı** Number of marriages with relatives	**Akraba evliliği oranı (%)** Proportion of marriages with relatives (%)
2010	582 715	34 564	5,9
2011	592 775	33 945	5,7
2012	603 751	33 608	5,6
2013	600 138	31 131	5,2
2014	599 704	29 978	5,0
2015	602 982	28 926	4,8
2016	594 493	27 261	4,6
2017	569 459	25 263	4,4
2018	554 389	23 808	4,3
2019	542 314	21 570	4,0
2020	488 335	18 671	3,8
2021	563 140	22 572	4,0
2022	575 891	22 159	3,8
2023	567 011	18 039	3,2
2024	568 395	18 619	3,3

TÜİK, İstatistiklerle Aile

Tablo 1 ve Grafik 1' de, **toplam evlenme sayısı**, **akraba evliliği sayısı** ve **akraba evliliğinin toplam evlenmeler içindeki oranı (%)'nın** 2010-2024 yılları içindeki değişimi görülmektedir.

Tablo 1 ve Grafik 1 ve Grafik 2 incelendiğinde, dönem boyunca evlenme sayılarında dalgalanmalar olmasına karşın akraba evliliklerinin hem mutlak sayı hem de oransal düzeyde **belirgin ve süreklilik arz eden bir azalış eğilimi** gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Toplam evlenme sayısı 2010 yılında 582.715 iken, 2012 yılında 603.751 ile dönem içindeki en yüksek düzeylerinden birine ulaşmıştır. İzleyen yıllarda evlenme sayılarında genel olarak azalma eğilimi gözlenmiştir. **2020 yılında evlenme sayısının 488.335'e gerilemesi**, incelenen dönem açısından dikkat çekici bir kırılma noktası oluşturmuştur. 2021 yılında evlenme sayılarında kısmi bir artış yaşanmakla birlikte, sonraki yıllarda evlenme sayıları 2010'lu yılların başındaki seviyelere ulaşmamıştır.

Grafik 1: Evlenme sayısı ile akraba evliliği sayısı 2010-2024

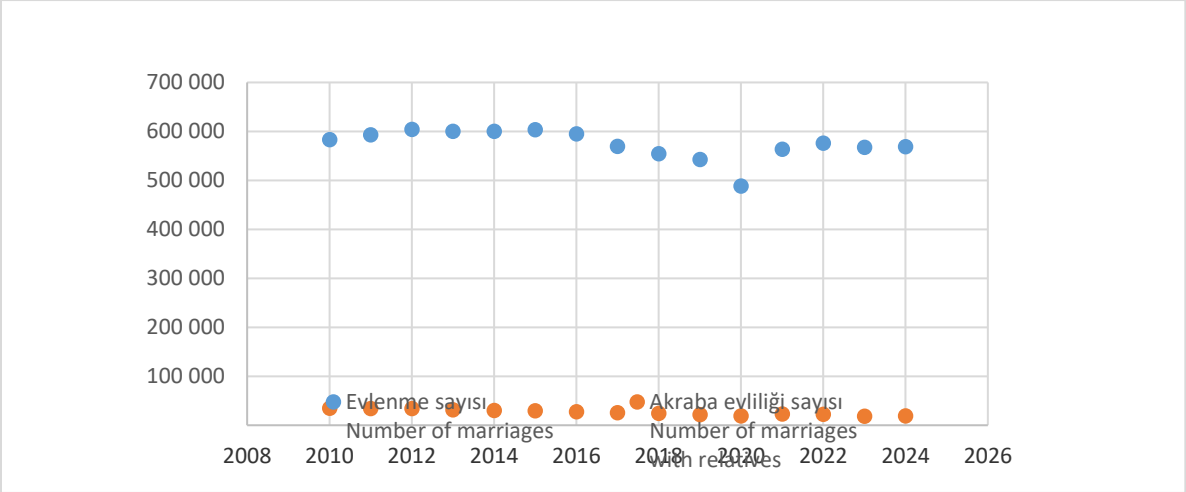

Grafik 2: Akraba evliliği oranı (%) (Proportion of marriages with relatives (%))

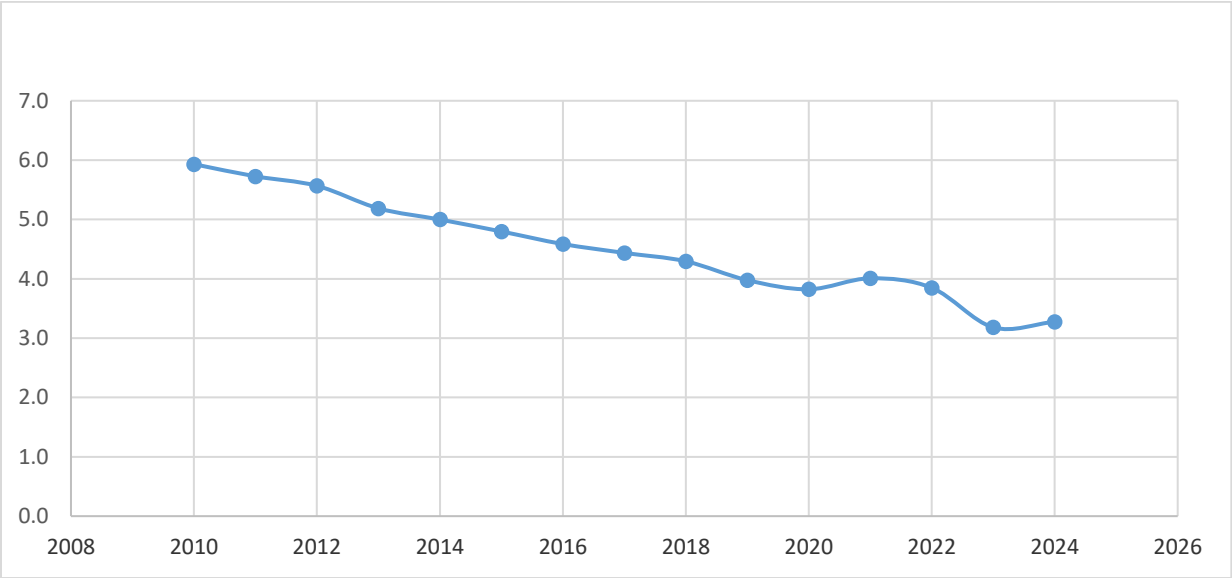

Akraba evliliği sayıları incelendiğinde, **2010–2024 dönemi boyunca istikrarlı bir düşüş** olduğu görülmektedir. 2010 yılında 34.564 olan akraba evliliği sayısı, 2024 yılında 18.619'a gerilemiştir. Bu durum, incelenen dönemde akraba evliliklerinin mutlak sayısında **yaklaşık yarı yarıya bir azalış** yaşandığını göstermektedir.

Oransal göstergeler de bu eğilimi desteklemektedir. Akraba evliliği oranı 2010 yılında %5,9 iken, yıllar içerisinde kademeli olarak azalmış ve 2024 yılında %3,3 düzeyine gerilemiştir. 2010–2019 döneminde düzenli bir düşüş eğilimi gözlenirken, **2021 yılında oranın %4,0'a yükselmesi geçici bir artış** olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu artışın kalıcı olmadığı, izleyen yıllarda oranın yeniden düşüş eğilimine girdiği ve **2023 yılında %3,2 ile dönem içindeki en düşük seviyeye ulaştığı** görülmektedir.

Özetle, 2010–2024 yılları arasında Türkiye'de akraba evliliklerinin hem sayısal düzeyde hem de toplam evlenmeler içindeki pay bakımından istikrarlı bir biçimde azaldığı, bu

azalışın evlenme sayılarındaki yıllık dalgalanmalardan bağımsız olarak sürdüğü görülmektedir.

Bu bölümde sunulan tanımlayıcı istatistikler, Türkiye'de akraba evliliklerinin 2010–2024 döneminde hem mutlak sayı hem de oransal olarak belirgin biçimde azaldığını ortaya koymaktadır.

YÖNTEM: Markov Zincirleri

Markov zincirleri (analizi) olasılıksal bir teknik yöntemdir. Durumları belirlenmiş bir sistemde durumlar arası geçişler olasılıksal ve süreçteki durumlar arası geçişler için olasılık değerleri sadece bulunulan duruma bağlı, önceki durumlardan bağımsız ise sistem modelde Markov özelliği vardır denir.

Stokastik (olasılık ile değişen) süreç içerisindeki durumlar arasında geçişlerin frekans matrisi (GFM) ve geçiş olasılık matrisi (GOM) modellenerek durumlar arası geçiş olasılıklarını hesaplamamıza yarayan yönteme Markov Analizi denir.

Markov Analizi yöntemi ile sistemin bir veya birkaç dönem sonraki durumu ayrıca uzun dönemde yakınsadığı durum (var ise) kolaylıkla hesaplanabilir. Modelde, i durumundan j durumuna geçme olasılığı pij ile gösterilir.

Sonraki durum(lar), mevcut duruma bağlı koşullu olasılıklar yardımı ile hesaplanır. P=[pij] zincirin geçiş olasılık matrisidir (GOM).

Bir sonraki durum, bulunulan durum aracılığı ile geçmişe ve şimdiki duruma bağlıdır. Geçiş olasılıkları zaman değişkenine bağlı değildir (Serfozo, 2009). Geçiş frekans matrisi (GFM) ile gösterilmektedir. GFM matrisinin elemanları bulunduğu satırın toplamına bölünerek P geçiş olasılık matrisi (GOM) elde edilir. Qn ile son durum olasılık dağılımı gösterilecektir. n. dönem başlangıç olasılık vektörü Qn; P GOM ile çarpılarak sonraki dönemlerin geçiş olasılıkları

$$Qn+1=Qn.P\ ,\ n= 0,1,2,\ldots \qquad (1)$$

hesaplanır (Grimshaw ve Alexander, 2011). Geçiş olasılıkları zamandan bağımsızdır ve geçiş sayısının bazı değerlerinden sonra sabit bir olasılık dağılımına yaklaşma eğilimi gösterir. Dönemlerdeki geçiş olasılıklarını P matrisinin kuvvetleri ile de bulabiliriz. n arttıkça P geçiş olasılık matrisinin P^n kuvvetleri durağanlık matrisine yaklaşırsa, P nin "limit matrisi", bir k pozitif tamsayısı için P^k ye yaklaşır. Bu değere "P matrisinin denge durumu" denir. P' ye k. Dereceden durağandır denir. Elde edilen bu değerler durağan durumdaki olasılıklar hakkında bilgi verir.

UYGULAMA

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) resmi web sitesinden 2010-2024 yılları arasındaki 15 yıllık Evlenme sayısı ile akraba evliliği sayısı ve oranı verileri alınmıştır. Yıllık değişimlerin tamamı negatif olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2: Değişim Oranları

Yıllık Değişim %	Değişim %	
5,9		
5,7	-3,45759	+
5,6	-2,7927	+
5,2	-6,81261	-
5,0	-3,63402	+
4,8	-4,03379	-
4,6	-4,41032	-
4,4	-3,25525	+
4,3	-3,19766	+
4,0	-7,38293	-
3,8	-3,87189	-
4,0	4,83443	+
3,8	-4,00332	-
3,2	-17,318	-
3,3	2,963934	+

Markov durum sınıflandırılmaları bu azalmaların büyüklüğü üzerine tanımlanmıştır. Akraba evlilikleri sayılarının yıllık yüzdelik değişimlerinin ortanca (medyan) değeri olan -%3,7529' den küçük ise -, büyük ise + olarak etiketlendirilmiştir. + veya – durumları üzerine üzerine bir adımlı stokastik Markov zincirleri yöntemi uygulanmıştır.

Durumlar ortanca değerden az artma ve ortanca değerden çok artma olarak sınıflandırılmıştır. Genel olarak ortanca değerden; az artmadan az artmaya, az artmadan çok artmaya, çok artmadan az artmaya ve çok artmadan çok artmaya durumları sayılarak geçiş frekans matrisi (GFM) oluşturulmuştur.

		+	-	TOP
	+	2	4	6
Frekans Matrisi:				
FM=	-	4	3	7

Akraba evlilik oranlarının ortancadan büyük + ve ortancadan küçük - artma durum geçişleri sayıldığında;

+ bir yıldan + bir yıla geçiş sayısı 2 ve + bir yıldan - bir yıla geçiş sayısı 4,

- bir yıldan + bir yıla geçiş sayısı 4, - bir yıldan yine - bir yıla geçiş sayısı 3

olarak bulunmuştur. 13 yıl oranlar 6 yıl için +, 7 yıl için - yönde olmuştur.

GFM matrisinden faydalanarak geçiş olasılıkları matrisi (GOM) elde edilmiştir.

		+	-	TOP
GOM=	+	0,3333333	0,6666667	1
	-	0,5714286	0,4285714	1

Akraba evlilik oranlarının ortancadan büyük + ve ortancadan küçük - artma durum geçişleri olasılıkları;

+ bir yıldan + bir yıla geçiş olasılığı 0,3333, + bir yıldan - bir yıla geçiş olasılığı 0,6667,

- bir yıldan + bir yıla geçiş olasılığı 0,5714, - bir yıldan yine - bir yıla geçiş olasılığı 0,4286

olarak bulunmuştur.

Formül (1) uygulanarak

2025			2026			2027			2028	
+	-		+	-		+	-		+	-
0,3333	0,6667		0,4921	0,5079		0,4543	0,5457		0,4633	0,5367

2029			2030			2031			2032	
+	-		+	-		+	-		+	-
0,4611	0,5389		0,4616	0,5384		0,4615	0,5385		0,4615	0,5385

Yıllara göre + ve – olasılıkları bulunur. GOM' nin kuvvetleri kullanılarak 2025 ve sonraki yıllardaki geçiş olasılıkları hesaplanmıştır.

	2025 P			2026 P^2			2027 P^3			2028 P^4	
	+	-		+	-		+	-		+	-
+	0,3333	0,6667	+	0,4921	0,5079	+	0,4543	0,5457	+	0,4633	0,5367
-	0,5714	0,4286	-	0,4354	0,5646	-	0,4678	0,5322	-	0,4601	0,5399

2029 P^5			2030 P^6			2031 P^7			2032 P^8	
+	-		+	-		+	-		+	-
0,4611	0,5389	+	0,4616	0,5384	+	0,4615	0,5385	+	0,4615	0,5385
0,4619	0,5381	-	0,4615	0,5385	-	0,4615	0,5385	-	0,4615	0,5385

SONUÇ

GOM' nin kuvvetleri kullanılarak 2025 ve sonraki yıllardaki akraba evlilikleri oranları tahmin edilmiştir. Buna göre Türkiye' deki akraba evlilikleri oranlarının değişimi;

2025' de %33,33 olasılık ile ortancadan fazla %66,67 olasılıkla ortancadan az,

2026' da %49,21 olasılık ile ortancadan fazla %50,79 olasılıkla ortancadan az,

2027' de %45,43 olasılık ile ortancadan fazla %54,57 olasılıkla ortancadan az,

2028' de %46,33 olasılık ile ortancadan fazla %53,67 olasılıkla ortancadan az,

2029' da %46,11 olasılık ile ortancadan fazla %53,89 olasılıkla ortancadan az,

2030’ da %46,16 olasılık ile ortancadan fazla %53,84 olasılıkla ortancadan az,

2031 durağanlık yılı olup %46,15 olasılık ile ortancadan fazla %53,85 olasılıkla ortancadan az olarak gerçekleşeceği hesaplanmıştır.

GOM’ nin kuvvetleri alınarak matrisin durağan durumu elde edilmiştir. Durağanlık 7. Kuvvette elde edilmiş, 2031 yılı durağan olarak hesaplanmıştır. 2031 yılı ve sonrası için akraba evlilikleri sayısının oranı yıllık olarak ortanca değerden büyük olması olasılığı %46,15 olarak ve ortanca değerden küçük olması olasılığı %53,85 olarak tahmin edilmiştir.

KAYNAKÇA

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (Çeşitli Yıllar). *Aile ve evlilik istatistikleri*.

Bartholomew, D. J. (1982). *Stochastic models for social processes* (3rd ed.). John Wiley & Sons.

Bittles, A. H. (2001). Consanguinity and its relevance to clinical genetics. *Clinical Genetics*, 60(2), 89–98.

Bittles, A. H. (2012). Consanguinity in context. *Cambridge University Press*.

Ergöçmen, B. A. (1996). Türkiye’de akraba evliliklerinin demografik özellikleri. *Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları*.

Ergöçmen, B. A. (2014). Türkiye’de evlilik yapısındaki dönüşüm ve akraba evlilikleri. *Nüfusbilim Dergisi*, 36, 1–20.

Gemcioğlu, M. ve Kıral, E. (2024), Türkiye ve İllere Göre Evlenme Analizi I, Bilsel Internatıonal Aspendos Scıentıfic Researches Congress, 12-13 October, 2024 Antalya / Türkiye XIII

Gemcioğlu, M ve Kıral, E. (2024), Türkiye ve Bölgelere Göre Boşanma Analizi, Bilsel Internatıonal Aspendos Scıentıfic Researches Congress, 12-13 October, 2024 Antalya / Türkiye XIII

Grimshaw, S. D. & Alexander, W. P. (2011). Markov Chain Models for Deliquency: Transition Matrix Estimation and Forecasting, *Applied Stochastic Models in Business and Industry*, 27, 267-279.

Hussain, R., & Bittles, A. H. (1998). The prevalence and demographic characteristics of consanguineous marriages in Pakistan. *Journal of Biosocial Science*, 30(2), 261–275.

Islam, M. M., & Islam, M. K. (2015). Transitions between marriage types: A Markov chain approach. *Journal of Population Research*, 32(1), 1–20.

Kemeny, J. G., & Snell, J. L. (1960). *Finite Markov chains*. D. Van Nostrand Company.

Koç, İ., & Eryurt, M. A. (2008). Türkiye’de akraba evlilikleri: Bölgesel ve sosyoekonomik farklılıklar. *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması Analizleri*, Hacettepe Üniversitesi.

Serfozo, R. (2009). *Basics of applied stochastic processes*. Springer Science & Business Media.

TRUMPİZM 2.0 VE 3. DÜNYA SAVAŞI SÖYLEMİNİN GÜVENLİKLEŞTİRİLMESİ

Salih EROĞLU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

saliheroglu1996@gmail.com - 0009-0000-7282-287X

Özet

ABD Başkanlık seçimlerinin 2024 yılındaki kampanyaları için, Donald Trump tarafından 3. Dünya Savaşı'nı önlemeyi vaat etmesi üzerine söylemsel açıdan 3. Dünya Savaşı, güvenlikleştirmenin konusu olmuştur. 3. Dünya Savaşı söylemi, bu tarihten önce de dile getirilmiştir. Ancak Donald Trump, söz konusu savaşın tarafları ve yeri konusunda açık bir beyanda bulunmamıştır. Donald Trump'ın göreve gelmesi ile birlikte, Trumpizm 2.0 olarak ortaya çıkan fenomen, ABD'nin Hint-Pasifik bölgesindeki çıkarlarını korumak amacıyla da kullanılmaktadır. Trumpizm 2.0 bağlamında Çin ile ticaret savaşlarından ve Rusya ile de ekonomik yaptırımlardan sıklıkla bahsedilmektedir. Yine de ABD'nin AUKUS ve QUAD paktları ile Rusya ve Çin'e karşı uyguladığı çevreleme politikası Trumpizm 2.0 fenomeniyle de sürdürülmektedir. Buna karşılık Çin, tehdit algısı nedeniyle Güney Çin Denizi'ndeki kışkırtıcı çatışmalarla durumu tırmandırmaktadır. Bu saldırgan saldırıların, özellikle Hint-Pasifik bölgesinde giderek artan bir şekilde gerginliği artırdığı da bilinmektedir. Bu gerginliklerin merkezinde ise Tayvan yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında Tayvan krizi üzerinden 3. Dünya Savaşı'nın güvenlikleştirilmesi irdelenecektir. Siyasi elitlerin ve politika yapıcıların dışında, prestijli düşünce kuruluşlarının, güvenilir anket kurumlarının ve savaş oyunu senaryolarının da 3. Dünya Savaşı söyleminin güvenlikleştirilmesine katkı sağladığı ispat edilmeye çalışılacaktır. Günümüzde ana akım medyada da sıklıkla yer bulmaya başlayan 3. Dünya Savaşı söyleminin, uzman görüşleriyle paralel olarak Tayvan'a odaklandıkları görülmektedir. Bu nedenle, bu söylemin yalnızca siyasi elitler ve medya tarafından tartışılan bir konu olmadığı kanıtlanmaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler : Trumpizm 2.0, Güvenlikleştirme, 3. Dünya Savaşı Söylemi, Tayvan Krizi

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
December 23 - 29, 2025 – IZMIR
Vol. 2 - ISBN NR: 978-625-5694-64-5

RUS ASKERİ DOKTRİNİ MASKİROVKA'NIN UKRAYNA SAVAŞI ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Salih EROĞLU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

saliheroglu1996@gmail.com - 0009-0000-7282-287X

Özet

Rus strateji kültürü, asimetrik savaş yöntemleri ile hareket eden bir tarihi aklın ürünüdür. Aldatma savaşı olarak da bilinen Maskirovka, bu aklın en önemli enstrümanlarından biridir. Maskirovka, Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyet Rusya tarafından sıklıkla başvurulan metodlardan yalnızca biridir. Rus askeri doktrininde kapsamlı bir yer edinen Maskirovka, düşmanı manipüle etmeyi, istihabarat ağındaki bilgi akışını bozmayı veya müdahale etmeyi ve psikolojik harb tekniklerinden faydalanmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, Rusya'nın hukuki zeminde sorumluluğunu inkâr etmesine olanak sağlayarak, harp sahasında kolayca hareket etmesine olanak tanımaktadır. Maskirovka, Sovyet Rusya'nın en önemli askeri doktrin unsurlarından biri olduğu halde, günümüzde Rusya tarafından NATO'ya karşı angajman faaliyetlerinde halen kullanılmaktadır. 2014 yılında Ukrayna'ya ait olan Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi ve 2022 yılında Ukrayna'nın yine Rusya tarafından topyekün bir işgale maruz kalması sırasında, siber savaş teknikleri, üniformasız askerlerin kullanımı ve medyada yapılan dezenformasyon ile Maskirovka, yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Bu çalışma kapsamında, Maskirovaka'nın bu iki hadise çerçevesinde kullanım yöntemlerine dikkat çekilecektir. Bu çalışma ile, özellikle Kırım'ın ilhakı esnasında, "Küçük Yeşil Adamlar" olarak tanımlanan, kimliği belirsiz kuvvetlerin Rusya'nın örtülü operasyonlarına nasıl katkı sağladığı anlatılmaya gayret edilecektir. Modern zamanların vekalet savaşlarının sıklıkla yaşandığı bu günlerde, hukuki yaptırımlardan kaçınarak Rusya'nın uygulamaya yöneldiği hibrit savaş taktiklerinden biri olan Maskirovka'nın, önemine vurgu yapılacaktır. Bu çalışmada odak noktası askeri ve stratejik doktrine dayalı olarak Maskirovka'nın incelenmesi, bununla birlikte hesap verilebilir ve hukuki yaptırımlardan kaçınmaya olanak tanıyan yapısına da yer vermeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler : Maskirovka, Ukrayna Savaşı, Askeri Doktrin

Egemenlik Çatışması: Kıbrıs Helen Milliyetçisi Partilerinin 'Siyasi Eşitlik' Kavramına Yaklaşımı ve Avrupa Birliği Normları ile Çelişkisi

Yrd.Doç.Dr.Burak KURTCEBE
Kıbrıs Amerikan Üniversitesi,
Burakkurtcebe1@gmail.com /b.kurtcebe@auc.edu.tr - 0000-0003-3204-1344

ÖZET

Kıbrıs'ta iki toplum arasında sürdürülen görüşmelerde önemli bir noktada bulunan ve federal çözüm noktasında önemli bir konu teşkil eden siyasi eşitlik yani Kıbrıs Türk tarafının kararlara etkin katılımı ve dönüşümlü başkanlık, Kıbrıs Helen Milliyetçisi siyasi partileri arasında en derin ayrışmanın yaşandığı alanların başında gelmektedir. Bu bildiri, partilerin siyasi eşitlik kavramına temel yaklaşımlarını, kimlik kodları ve Avrupa Birliği normları bağlamında karşılaştırmaktadır. Analiz, merkez sağ bir parti olan DİSİ'nin "Avrupalılık" kimliğine paralel olarak, siyasi eşitliği ancak AB müktesebatına uygun bir çerçevede kabul etmeye meyilli olduğunu; buna karşılık DİKO ve EDEK'in, "Kıbrıslı Elenlik" kodunu önceliklendirerek Kıbrıs Cumhuriyeti'nin üniter ve tekil egemenliğine vurgu yaptığını ve bu nedenle siyasi eşitliği reddederek 'tek insan, tek oy' prensibini savunduğunu ortaya koymaktadır. Bu iki ana pozisyon arasındaki keskin ayrım, Avrupa Birliğinin öncelikle desteklediği 'iki bölgeli, iki toplumlu federasyon' vizyonu ile Kıbrıs Helen devletçi milliyetçiliği arasında temel bir yapısal gerilim yaratmaktadır. Bildiri, bu gerilimin çözümsüzlük üzerindeki rolünü incelemekte ve AB'nin arabuluculuk çabaları üzerindeki etkilerini tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Eşitlik, Kıbrıs Cumhuriyeti, Avrupa Birliği, Kıbrıslı Elenlik, Milliyetçilik, Egemenlik

BATI-SONRASI DÜNYADA ORTAK KİMLİK İNŞASI: YENİ BÖLGESELCİLİK BAĞLAMINDA TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI

Inkar KANAT Yüksek Lisans Öğrencisi
Yalova Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
inkarkanat76@gmail.com – 0009-0001-0570-6788

Dr. Öğr. Üyesi Haluk DOĞAN
Yalova Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
haluk.dogan@yalova.edu.tr – 0009-0000-8541-1930

Özet

Bu çalışma, Türk Devletleri Teşkilatı'nı (TDT) yeni bölgeselcilik kuramı çerçevesinde ele almakta ve güç geçişi süreciyle şekillenen "Batı-sonrası" (post-Western) uluslararası sistemde uluslararası bir örgüt olarak ortaya çıkma sebeplerini ve konumunu analiz etmektedir. Uluslararası İlişkiler literatüründe bölgeselcilik anlayışı, Soğuk Savaş sonrası dönemde eski bölgeselcilikten yeni bölgeselciliğe yönelmiştir. Bu dönüşüm, devlet merkezli, güvenlik ve güç odaklı yaklaşımlardan, kimlik, değer, norm ve çok katmanlı etkileşimleri vurgulayan yaklaşımlara geçişi ifade etmektedir. Dolayısıyla, yeni bölgeselcilik maddi menfaat, fiziki güvenlik, askeri güç ve ittifaka dayalı kavramsallaştırmaların ötesine geçerek sosyal ve kültürel boyutları da kapsayan geniş bir etkileşim alanını ifade etmektedir. TDT, 2009 itibarıyla kurumsallaşan uluslararası bir örgüt olup temel hedefi Türk devletleri arasındaki kapsamlı iş birliğini derinleştirerek bölgesel ve küresel barışa ve istikrara katkı sağlamak şeklinde tanımlanmıştır. Üye devletlerin TDT'ye ilişkin dış politikalarını süreç analizi metoduyla inceleyen bu nitel çalışmada, dış politika belgeleri, seçkin söylemleri, toplantı ve zirvelerdeki beyanatlar gibi birincil kaynaklardan elde edilen veriler analiz edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın temel iddiası, TDT'nin sadece maddi endişeler çerçevesinde değil, küresel güç dinamiklerinin dönüşmesiyle ortaya çıkan belirsizliklere karşılık niteliğinde, ortak bir kimlik oluşturma çabasıyla şekillenmekte olduğudur. Böylece çalışma, değişen uluslararası sistemde bölgesel örgütlerin ortak kültür ve kimlikle ilişkili olarak nasıl inşa edildiğini irdelemek suretiyle yeni bölgeselcilik literatürüne katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Bölgeselcilik, Uluslararası Örgütler, Türk Devletleri Teşkilatı, Ortak Kimlik, Bölgesel İş Birliği.

LOJİSTİKTE KİTLE KAYNAK KULLANIMI MODELİNİN İNCELENMESİ

Prof.Dr. Aydın KAYABAŞI
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
aydin.kayabasi@dpu.edu.tr - 0000-0001-6955-7948
Doç.Dr. Hakan Kiracı
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
hakan.kiraci@mu.edu.tr - 0000-0001-9230-3102
Doç.Dr. Fatma Demirağ
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
fatma.demirag@dpu.edu.tr - 0000-0001-7520-6706

Özet

Ülke, bölge, şehir gibi yerleşim yerleri ekonomik aktivitelerin önemli itici güçleri arasında yer almaktadır. Söz konusu yaşam alanlarında günlük hayatın işleyişinde özellikle ticari uygulamalar açısından çok sayıda faaliyet ve hizmetin yerine getirilmesinde ciddi uygulama ve altyapı desteği sunulmaktadır. İlgili yerlerin ülkelerin gayri safi yurt içi hasılanın önemli bir kısmı buralardan sağlanmaktadır. Artan e-ticaret hacmi ile birlikte şehirlerde yaşayan insan sayısının da giderek artması çok sayıda ürün ve hizmetin çeşitli lokasyonlara ulaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütmektedir. Dünya nüfusunun yarısından fazlasının şehirlerde veya kentsel alanlarda yaşadığı ve bu oranın artmaya devam edeceği tahmin edilmektedir. Hızlı kentleşme, özellikle yük taşımacılığı için ulaşım ve lojistik sistemlerinin tasarımı söz konusu olduğunda, konuya taraf paydaşların zorluklar ve fırsatlarla karşı karşıya oldukları da açıktır. Bununla birlikte kentleşme aynı zamanda yenilikçiliği ve paylaşımı teşvik ederek şehir içindeki mal hareketini organize etmek için yeni modellerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Söz konusu ivmelenmenin sosyal, çevresel ve ekonomik yan etkilere sahip olması farklı çözümler geliştirmenin temelinde yatan ana motivasyon noktasındadır. Bu çalışmada, hem ticari etkisi hem de sosyal etkileri düşünülerek kitle kaynak lojistiği konusu ele alınmaya çalışılmaktadır. Özellikle lojistik faaliyetlerin dışsallık yönünde oluşturduğu bazı yan etkilerin çözümü ve ilgili konunun farklı tarafları da etkilediği ele alındığında kitle kaynak lojistiği önemli bir çözümler kümesi sunma potansiyeli ile ön plana çıkmaktadır. Çalışmada, kitle kaynak kavramı, kitle kaynak lojistiği, türleri gibi kavramsal açıklamalar yer almaktadır. Bu çalışma ile akademik ve uygulayıcılar açısında çalışma alanı kapsamında önemli bir konu olan kitle kaynak lojistiği konusuyla ilgili genel değerlendirmelere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimesi: Kitle Kaynak, Kitle Kaynak Lojistiği, Paylaşım Ekonomisi.

Investigation of the Crowdsourcing Utilization Model in Logistics

Countries, regions, and cities are among the important driving forces of economic activities. In these living spaces, significant implementation and infrastructure support are provided for the execution of numerous activities and services, especially in terms of commercial practices, in

the functioning of daily life. A significant portion of the countries' gross domestic product is derived from these relevant areas. Along with the increasing volume of e-commerce and the growing number of people living in cities, efforts are being made to deliver a wide range of products and services to various locations. It is estimated that more than half of the world's population lives in cities or urban areas, and this rate is expected to continue rising. Rapid urbanization clearly presents challenges and opportunities for stakeholders, especially when it comes to designing transportation and logistics systems for freight transport. However, urbanization has also fostered innovation and sharing, leading to the emergence of new models for organizing the movement of goods within cities. The fact that this acceleration has social, environmental, and economic side effects is the fundamental motivation behind developing different solutions. In this study, the concept of crowdsourced logistics is addressed by considering both its commercial and social impacts. Crowdsourced logistics stands out as a potential set of important solutions, particularly in addressing some of the externalities created by logistics activities and the various aspects affected by this issue. The study includes conceptual explanations such as the crowdsourcing concept, crowdsourced logistics, and its types. Through this study, general evaluations are presented on crowdsourced logistics, which is an important topic within the scope of the field for academics and practitioners.

Keyword: Crowdsourcing, Crowdsourced Logistics, Sharing Economy.

Giriş

Lojistik, kar amacı güden ya da gütmeyen tüm organizasyonların başarısında kritik rol oynayan faaliyetler dizisinden oluşmaktadır. Aynı zamanda uluslararası ticaretin omurgası olan lojistik, yük taşımacılığı, depolama, sınır geçişi, ödeme sistemleri ve çoğunlukla özel hizmet sağlayıcılar tarafından özel tüccarlar ve mal sahipleri için gerçekleştirilen diğer birçok kritik işlevi bünyesinde barındırmaktadır (Ekici, Kabak, and Ülengin, 2016). Dünya çapında lojistik sektörü açısından giderek artan bir rekabet bulunmaktadır. Bu artan rekabet, yalnızca aynı ülkedeki firmalar arasında değil, aynı zamanda birçok sektördeki ülkeler arasında da yaşanmaktadır. Ülkeler arası rekabet, artan ticaret ve yatırım akışları sonucunda ekonomik faydaların önemli hale geldiği özellikle lojistik alanında yoğunlaşmaktadır (Tongzon, 2007). Küresel lojistik pazarının 2025 yılında yaklaşık 11 trilyon ABD doları seviyesinde ve 2034 yılında yaklaşık 20 trilyon ABD doları seviyesine ulaşacağı tahmin edilmektedir. Lojistik sektöründe 2024-2034 yılları arası yıllık bileşik büyüme oranının ise %6,30-8,36 düzeyinde olacağı tahmin edilmektedir (expertmarketresearch.com; precedenceresearch.com). Sektördeki öngörülen talebe paralel olarak, ülkelerin lojistik sektörlerini geliştirmeleri ve talepteki muazzam artıştan yararlanmak için kendilerini bölgesel bir lojistik merkezi olarak konumlandırmaları için güçlü bir teşvik oluşturmaktadır (Tongzon, 2007). Modern uluslararası ticaret, liman ve lojistik merkezlerinin modernizasyonu ile akıllıca konumlandırılmış dağıtım ağları sayesinde daha verimli hale gelmiştir. Bu gelişmiş altyapı ve optimize edilmiş ağlar, mal akışını kolaylaştırmış ve taşıma maliyetlerini önemli ölçüde düşürmüştür (Puertas, Martí and García, 2014).

E-ticarette yaşanan dünya çapında büyümeye, hızlı kentleşme, müşteri tercihlerinde yaşanan değişim ve Covid-19 pandemisinin getirdiği koşulların etkisi oldukça yüksektir. Bunun

bir sonucu olarak, evlere teslim paketlerinde önemli bir artış yaşanmış, gönderilen sipariş sayısında ve dolayısıyla kentsel yük trafiğinde büyük bir artışa neden olmuştur (Viu-Roig, and Alvarez-Palau, 2020; Żurek, 2015). Söz konusu gelişmelerin bir sonucu olarak daha etkin ve verimli işleyen lojistik süreçlerin planlanması ve uygulanması kentsel mobilite ve kentsel lojistik sektörlerindeki artan ihtiyaçlarla birlikte ilerlemektedir. Lojistik merkezleri, esas olarak tedarikçiler ile üreticiler ve üreticiler ile son tüketiciler arasında büyük miktarda mal akışını sağlayabilmektedir (Settey vd. 2021; Joong-Kun Cho, Ozment and Sink, 2008). Kentsel yük dağıtımının amacı, belirli ürünleri zamanında ve doğru şekilde tedarik ederek düşük maliyetleri garanti altına almak ve iyi müşteri hizmeti sunmaktır (Viu-Roig, and Alvarez-Palau, 2020). Yüksek kaliteli ve uygun maliyetli lojistik imkânlarına sahip şirketler, genellikle belirli lojistik görevlerini dış kaynak kullanarak gerçekleştirebilir ve bu görevlere daha az iç kaynak ayırabilirler (Ekici, Kabak, and Ülengin, 2016).

Kitle kaynak, toplumun sahip olduğu fakat pasif potansiyel kaynakların değerlendirilmesine yönelik bir kavramdır. Bu kaynaklar, fiziksel varlıklar olabileceği gibi, bireylerin sahip olduğu bilgi, beceri veya deneyim gibi çeşitli şekillerde de olabilmektedir. Temel amaç, bu atıl durumda bekleyen kaynakları erişilebilir hale getirmektir. Bu şekilde, kaynak sağlayan bireylerin gelir elde etmesini sağlamak bunun yanında bu kaynaklara ihtiyaç duyanların daha düşük maliyetlerle faydalanmasını mümkün kılmaktır. Böylece çift yönlü bir kazanç ortamı oluşur: kaynak sunanlar ekonomik fayda elde ederken, kullanıcılar da daha uygun koşullarda ihtiyaçlarını karşılayabilir (Dündar, 2022). İlgili modelin kullanılabileceği alanlardan birisi de lojistik iş süreçleridir. Lojistik iş süreçlerinin verimli bir şekilde planlanması ve uygulanmasında kitle kaynak kullanımı modeli oldukça önemlidir. Lojistik sektöründe kitle kaynak kullanımı, lojistik işletmelerinin sürdürülebilir gelişimi için yeni bir fikir sunarken, makul dağıtım fiyatlandırması da lojistik işletmelerinin sürdürülebilir gelişiminin anahtarı niteliğindedir (Liv vd., 2020). Bu çalışmanın temel amacı, lojistik sektöründe uygulanan kitle kaynak kullanımı modelinin işleyişini, sağladığı avantajları (maliyet azaltma, esneklik, ölçeklenebilirlik) ve olası zorlukları (güvenlik, kalite kontrol, regülasyonlar) kapsamlı bir şekilde incelemek ve modelin sektördeki mevcut ve potansiyel uygulama alanlarını ortaya koymaktır.

Kitle Kaynak Kullanımı Kavramı

Farklı amaçlara ulaşmak açısından kurulmuş tüm sistemlerin başarılı olabilmeleri çeşitli kitlelerin katkılarına dayalıdır. Şirketler ve kurumlar, karşılaştıkları sorunlara çözüm bulmak ya da belirli konularda bilgi edinmek ve gelişmek amacıyla kitle kaynak yöntemine başvurmaktadır. Bu yaklaşım ilk olarak özel sektörde uygulanmış, özellikle tasarım alanında daha yaratıcı ve yenilikçi kararlar almak isteyen işletmeler tarafından tercih edilmiştir. Zamanla bu yöntem, yalnızca tasarım değil; mal ve hizmet üreten öteki sektörlerde de yaygın olarak kullanılmıştır. İşletmeler, rekabet avantajı edebilmeye dönük kaliteyi artırmak, maliyetleri düşürmek ve daha hızlı müşteri çözümleri geliştirmek gibi ihtiyaçlar doğrultusunda bireylerin fikir ve katkılarına yönelmişlerdir (Saylam, 2021). Dolayısıyla kitle kaynak belirli örgütsel hedeflere ulaşmak için ortaklaşa sorun çözmeyi vurgulayan ve üretim sürecini çevrimiçi bir topluluğun ortak yaratıcılığına bağlayan bir model olarak ifade edilmektedir (Demirhan, 2021).

Kitle kaynak "(crowd/kitle) ve (outsourcing/dışkaynak) kelimelerinden gelmektedir. Ancak, dışkaynaklama modelinden farklılıklar göstermektedir (Dündar, 2022). Söz konusu farklılık, kitle kaynak kullanımı, diğer şirketlere değil, çoğunlukla bir internet platformu üzerinden açık çağrı yoluyla kalabalığa yönelik bir dış kaynak kullanımı biçimindedir (Schenk and Guittard, 2011). Diğer bir ifadeyle, kitle kaynak uygulamalarını diğerlerinden ayıran temel özellik, şirket ve kurumların uzmanlar yerine gönüllü bireylerin katkılarına başvurmasıdır (Aktaş, 2019).

Kitle kaynak kullanımı, tarihsel olarak değerlendirildiğinde ilk olarak 18. ve 19. yüzyıllarda bilimsel yeniliklerin geliştirilmesinde kullanılmış ve bu uygulamalar ağırlıklı olarak Avrupa'da yoğunlaşmıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde ise bu yöntem yalnızca bilimsel konularla sınırlı kalmamış; sanat, kültür, tasarım, yenileşme ve sosyal sorumluluk gibi farklı alanlarda da benimsenmiş ve küresel ölçekte yaygınlık kazanmıştır (Yazıcı, 2022). Kavramsal olarak, çok eskilere dayanan bir arka planı olduğu ifade edilmiş olsa da 'kitle kaynak kullanımı' terimi ilk olarak Howe'ın (2006) yılında Wired dergisinde yayınlanan makalesinde ortaya atılmıştır (Bazaluk vd., 2024; Wazny, 2017). Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki (BİT) son gelişmeler ve bunlara bağlı uygulamalar, daha bilinçli ve erişilebilir bir kitleye ulaşmak isteyen grupların ilgisini çekerek bu alanın önem kazanmasına neden olmuştur (Pedersen vd., 2013). Jeff Howe'a göre kitle kaynak kullanımı, bir kuruluşun daha önce çalışanlar tarafından yürütülen bir veya birden fazla işlevi, genellikle açık çağrı yoluyla tanımlanmamış bir insan topluluğuna (kitle) dış kaynak (sourcing) olarak devretmesiyle gerçekleşen bir süreçtir (Ikediego vd., 2018). Kitle kaynak kullanımı, son on yılda ivme kazanan bir sorun çözme yaklaşımıdır. Kitle kaynak kullanımı, bir kuruluşun büyük bir grubun bir sorunu veya bir sorunun bir bileşenini çözmeye çalışmasını ve ardından çözümleri paylaşmasını içermektedir (Tucker vd., 2019). Son on yılda bu alandaki araştırmalar hızla artış göstermiş olsa da, birçok araştırmacı kitle kaynak kullanımının potansiyelinin hâlâ tam anlamıyla değerlendirilmediğini ve yeterince etkin şekilde kullanılmadığını savunmaktadır (Wazny, 2017).

Kitle kaynak kullanımı, kitlenin gücünden faydalanarak dış kaynak sağlama anlamına gelmektedir. Bu terimin, Web 2.0 döneminin tipik bir örneği olarak, ilk kez anonim bir kullanıcı tarafından bir internet forumunda ortaya atıldığı ifade edilmektedir (Schenk and Guittard, 2011). İnternet ve teknolojinin gelişimiyle birlikte hayatımıza giren web olgusu, katılım kavramını köklü bir biçimde değiştirmiş (Yazıcı, 2023) bu olguya yeni bir boyut kazandırarak şirketlerin kitlelere etkin bir şekilde erişimini sağlamıştır (Schenk and Guittard, 2011). Özellikle Web 2.0 uygulamaları sayesinde bireyler artık sadece izleyici değil, içerik üreticisi olarak da sürece aktif şekilde katılmaktadır. Bu bağlamda, kitle kaynak kullanımını teşvik eden temel unsur; küresel ölçekte katılımın mümkün hâle gelmesi, tüketicilerin pasif rolden aktif ve etkili bir konuma geçmesi ve şirketlerin stratejilerini bu doğrultuda yeniden şekillendirmesidir. Bu dönüşümün merkezinde ise, kaynak ve katılım temelli yeni bir ilişki biçimi olarak kitle kaynak yer almaktadır (Yazıcı, 2023). Sosyal medya ve internet kullanımının artmasıyla birlikte, bireylerin yaratım süreçlerine gönüllü olarak katılma isteği de yükselmiştir. Bu durum, ortak değer yaratımını mümkün kılan bir ortam ve altyapı oluşturarak kitle kaynak kullanımını destekleyen bir olgu haline gelmiştir (Aktaş, 2019).

Kitle kaynak kullanımı örneklerinden, kitleyi oluşturan ve sağlayıcı olan bireyler, kitlenin girdisinden doğrudan faydalanan şirketler ve kitle ile müşteri şirketler arasında bağlantı kuran bir aracı platform olmak üzere üç temel aktörün yer aldığı ifade edilmektedir (Schenk

and Guittard, 2011). Yine öteki açıdan bakıldığında, kitle kaynak kullanımının kitle çalışanları, kitle kaynak sağlayıcısı, kitle kaynak kullanımı görevi ve kitle kaynak kullanımı platformu olarak dört temel bileşenini tanımlamışlardır. Kitle çalışanları, internet üzerinden dışarıdan sağlanan görevleri yerine getiren, genellikle kimliği bilinmeyen bireylerdir. Kitle kaynak kullanımının başarısı büyük ölçüde bu çalışanların performansına bağlıdır (Bazaluk vd., 2024).

Kitle kaynak kullanımı modeli çerçevesinde doğal olarak ortaya çıkan serbest çalışma ekonomisi konunun diğer yanını ifade etmektedir. Çevrimiçi işgücü piyasaları aracılığıyla bilgi temelli işlerde görev alan kalabalık ve geçici çalışanları tanımlamak için 'serbest çalışan' terimi kullanılmaktadır (Fulker and Riedl, 2024). Platform ekonomisinin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan gig (serbest çalışma) ekonomisi, kısa süreli ve esnek iş modellerini ifade etmektedir. Ancak dijital teknolojilerin (örneğin blockchain, yapay zekâ ve akıllı sözleşmeler) etkisiyle bu ekonomi yeniden şekillenmektedir. Artık gig ekonomisi, dijital okuryazarlık ve sanal ekiplerde çalışma gibi beceriler gerektiren, yüksek katma değerli iş fırsatlarını da kapsayan daha geniş bir yapıya sahiptir (Malik, Visvizi and Skrzek-Lubasińska, 2021). Kitle kaynak kullanımı platformları, dijital ortamda bireylere iş bulma ve ek gelir elde etme olanakları sunmasına rağmen, küresel ölçekte katılım, gelir düzeyi ve çalışanların platformda kalıcılığı açısından cinsiyet temelli farklılıklar hâlâ belirgin bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Özellikle kadınlar, gig ekonomisinin sunduğu esnek çalışma biçimlerine rağmen, geleneksel işgücü piyasalarında karşılaştıkları yapısal engellerin benzerleriyle bu dijital çağda da karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, bireylerin sosyoekonomik konumları ve coğrafi yerleşimleri dikkate alındığında daha da görünür hâle gelmektedir (Mahmod and Hassan, 2020).

Lojistikte Kitle Kaynak Kullanımı: Kitle Lojistiği

Geleneksel lojistik sistemlerinin sınırlarını zorlayan dijital dönüşüm süreci, bireylerin gönüllü katkılarına dayalı yeni bir lojistik modeli olan kitle lojistiği kavramını gündeme getirmiştir. Kitle lojistiği, bireylerin çalışmayan lojistik kapasitelerini ve kaynaklarını harekete geçirerek lojistik hizmetleri sunmanın teknoloji odaklı, yenilikçi bir yoludur. Kitle Lojistiği, temel olarak kaynakların ortak tüketimine dayanan, yıkıcı ve dönüştürücü bir ekonomik model olan "paylaşım ekonomisi" olarak bilinen genel bir terimin alt kümesidir (Samad, Ganguly and Das, 2023). Paylaşım ekonomisi, toplum-temelli çevrim içi hizmetler aracılığıyla koordine edilerek mal ya da hizmetlerin sağlanması, verilmesi ya da paylaşılmasına dayanan eş düzey taraflar arası etkinliklerdir (Ayazlar, 2018). Paylaşım ekonomisi, her türlü mal ve hizmetin paylaşılmasına, parasız hizmet alımına, ürünleri veya becerileri takas yapmaya dayanmaktadır (Varol ve Varol, 2020; Öztürk ve Arıkan, 2022). Başka bir ifadeyle paylaşım ekonomisi, işbirlikçi tüketim, kitle kaynak kullanımı ve varlığa dayalı tüketim için genel bir terim olarak ele alınmaktadır. Kullanıcıların mal veya hizmetleri satın almak veya bunlara sahip olmak yerine kiralama veya ödünç alma gibi yeni yetenek veya tercihlerini içermektedir (Rześny-Cieplińska, & Szmelter-Jarosz, 2019). Paylaşım ekonomisi birkaç birey arasında veya bir topluluk ya da kitle içinde gerçekleştirilebilmektedir (Saglietto, 2021).

Kitle lojistiği, kökeni kitle kaynak kullanımı (crowdsourcing) teriminden gelmektedir (Mehmann, Frehe and Teuteberg, 2015). Geleneksel olarak yalnızca firmalar ve onların belirlenmiş çalışanları tarafından yürütülen faaliyetler, günümüzde bireylerden oluşan geniş bir

kitleye devredilebilir hâle gelmiştir. Yönetim araştırmaları bu dönüşüm bağlamında iki temel kitle uygulamasına odaklanmaktadır. İlki, projelerin finansmanında kitlenin maddi kaynaklarını seferber eden kitle fonlamasıdır; ikincisi ise, yenilik üretiminde kitlenin entelektüel katkılarından yararlanmayı amaçlayan kitle inovasyonudur (Carbone, Rouquet and Roussat, 2017). Kitle kaynak lojistiği, profesyonel olmayan bireylerin küçük ücretler karşılığında teslimat yaptığı bir sistemdir. Kitle kaynak lojistiği; kitle lojistik, kitle teslimat veya işbirlikçi lojistik gibi kavramlarla da anlatılmaktadır. Bu sistemde yolcular ya da sürücüler, araçlarındaki boş taşıma kapasitesini paket, yemek gibi yükleri taşımak için kullanmaya teşvik edilmektedir (Dündar, 2021). Kitle lojistiği, "lojistik hizmetlerine yönelik arz ve talebi, zaman ve/veya mekan açısından serbest kapasiteye sahip, gönüllülük esasına göre katılan ve buna göre tazmin edilen tanımlanmamış ve harici bir kalabalıkla eşleştiren, bilgi bağlantısına olanak tanıyan bir pazar yeri konsepti" olarak da ifade edilebilmektedir (Rai, Verlinde & Macharis, 2018).

Kitle lojistiği (KL), başlangıçta ABD'de ortaya çıkmış olsa da artık dünya genelinde yaygınlaşan bir sistem haline gelmiştir. Bu sistem, bireylerin boş taşıma kapasitelerini kullanarak teslimat yapmalarını sağlar ve özellikle çevre dostu çözümler sunmasıyla dikkat çekmektedir. KL, çevresel etkileri azaltma, teslimat maliyetlerini düşürme ve yerel işletmelere destek olma gibi avantajlar sunmaktadır. Başarısı ise, kalabalık bir kullanıcı ağına, güvenilirliğe, kolay kullanıma ve uygun ücretlendirme modellerine dayanmaktadır (Samad, Ganguly & Das, 2023). Kitle lojistiği (KL), son mil teslimatlarında sürdürülebilirlik ve maliyet avantajları nedeniyle küresel ölçekte yaygınlaşan bir modeldir. Mevcut araştırmaların çoğu operasyonel optimizasyon ve algoritma geliştirmeye odaklanırken, çevresel etkiler ve davranışsal faktörler gibi konular da giderek önem kazanmaktadır. Bununla birlikte, CL'nin gelişimini sistematik olarak açıklayan bütüncül bir çerçeve henüz bulunmamaktadır. Literatürdeki bu eksiklik, CL sistemlerinin gelişimini yönlendiren temel faktörlerin kapsamlı bir şekilde incelenmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır (Samad, Ganguly & Das, 2023).

Kitle Lojistiğinin Türleri

Kitle kaynaklı lojistik faaliyetlerinin sınıflandırılmasıyla ilgili net bir görüş birliğine varılmadığı ifade edilmektedir (Jeremić & Andrejić, 2019). Çalışmada, alanyazındaki mevcut kategorizasyonlar temel alınarak, kitle kaynaklı lojistik türlerini daha tutarlı ve kapsayıcı bir şekilde sınıflandırmaya çalışılmaktadır. Kitle lojistiği faaliyetlerinin sınıflandırılması kapsamında dört türde ele alındığı belirlenmiştir. Bu türler; kitle depolama, kitle yerel teslimat, kitle yük taşımacılığı ve kitle yük yönlendirme olarak ifade edilebilmektedir (Carbone, Rouquet and Roussat, 2017). İlgili türlere ilişkin açıklamalar aşağıda yer almaktadır.

Kitle Depolama: Bu model, bireylerin kullanılmayan bodrum, garaj, oda veya bahçe gibi kişisel mülk alanlarını, depolama ihtiyacı olan diğer kullanıcılara kiralaması prensibine dayanmaktadır (Samad, Ganguly & Das, 2023). Alan sahibi için bu durum pasif bir gelir kaynağı oluştururken, kiracı için ise geleneksel depolama çözümlerine kıyasla daha esnek ve genellikle daha ekonomik bir alternatif sunmaktadır (Jeremić & Andrejić, 2019). Sunulan hizmetlerin çoğu, yüksek emlak fiyatlarının geleneksel ticari depolama alanlarını şehir dışına ittiği büyük şehirlerdedir. Bu tür kitle hizmetleri, şehir sakinlerine, eşyaların (mobilya, karton kutular) farklı süreler boyunca depolanabileceği düşük maliyetli, yakın depolama alanlarına erişim

sağlamaktadır. Bu girişimlerin başarısı, her şehirde yeterince yoğun bir yerel depolama alanı ağı geliştirme becerilerine bağlıdır. Ayrıca, kalabalığın depolama alanlarını doğru bir şekilde yönetme ve depolanan eşyaların güvenli ve kolay erişilebilir olmasını sağlama becerisine de bağlıdır. Platformların katkısı, örneğin depolanacak eşyaların hacmini değerlendirmek ve alınacak doğru ücretleri belirlemek için araçlar sağlayarak, kitle depolama yönetimi görevlerinde yardımcı olmaktan oluşur. Platformlar ayrıca kullanıcılara örnek sözleşme maddeleri sunabilir ve hasar veya hırsızlıktan kaynaklanan kayıpları karşılamak için sigorta hizmetleri önerebilir veya koruma garantileri sağlayabilir (Carbone, Rouquet and Roussat, 2017).

Kitle Yerel Teslimat: Yerelleştirilmiş teslimat hizmetleri sunmak için kitlenin bireysel lojistik olanaklarından yararlanmaktadır (Samad, Ganguly & Das, 2023). Bu model, belirli ulaşım kaynaklarına ve lojistik olanaklara erişimi zorunlu kılan; paketin istenen zamanda ve noktada teslimini kitlesel bir kaynak üzerinden gerçekleştirmeyi amaçlayan bir kitle lojistiği türüdür. Teslimatın niteliği, paketin boyutu ve varış noktasına olan mesafe gibi parametrelere bağlı olarak araç, minibüs, scooter, bisiklet gibi çeşitli ulaşım araçlarıyla veya yaya olarak yerine getirilebilmektedir. Özellikle büyük şehirlerdeki yoğun insan hareketliliğinden faydalanan bu sistem, bireylerin kendi araçlarıyla veya yürüyerek yerel teslimatlar yapmasına olanak tanımakta; tüketim malları, küçük boyutlu kargolar ve restoran kaynaklı gıda siparişlerinin hızlı ve ekonomik bir şekilde ulaştırılmasını sağlamaktadır. Sürecin işleyişi ise tamamen mobil uygulamalar üzerinden koordine edilmekte ve bu sayede kaynak tahsisi ile teslimat süreçleri verimli bir şekilde yönetilmektedir (Jeremić & Andrejić, 2019). Bu girişimlerin başarısı, her şehirde hızlı teslimatı garanti altına almak için yeterince yoğun bir yerel teslimat personeli ağı geliştirme becerisine bağlıdır. Platformların katkısı, kitleye GPS sistemleri gibi teslimat yardımcıları ve araçları sağlamak ve müşterilerin teslimat taleplerini sürücülere mümkün olduğunca verimli bir şekilde dağıtmak için gerçek zamanlı planlama ve rotalama için dinamik bir sistem işletmektir. Çoğu platform, sürücülerin kimlik bilgilerini (örneğin, sürücü belgesi, araç sahipliği) kontrol eder ve müşterilerin sürücülerini gerçek zamanlı GPS haritasında takip etmelerini ve doğrudan onlarla iletişime geçmelerini sağlar; çünkü hız ve güvenilirlik bu hizmetin temel bileşenleridir (Carbone, Rouquet and Roussat, 2017). Kitle lojistiği ana lojistik türleri ve hizmet yapısı ve kapsamına göre iki grupta incelenebilmektedir. Bu çerçevede öncelikle ana lojistik türleri ardından hizmet yapısı ve kapsamına göre türler açıklanacaktır.

Kitle Yük Taşımacılığı: Teslimatların yerine getirilebilmesi için bir noktadan diğer noktaya siparişlerin teslim edilmesine yönelik bir kitle lojistiği türüdür. Bu uygulamada kitle paket taşımacılığı ve kitle yük taşımacılığı şeklinde hareket edilebilmektedir. Kitle paket taşımacılığı, mağaza içi müşterilerinin (teslimat şirketleri veya şirket tarafından istihdam edilen sürücüler yerine sıradan kişilerin) çevrimiçi müşterilerinin sipariş ettiği paketleri varış noktalarına giderken teslim ettiği "kitlesel teslimat" yöntemini kullanmayı içermektedir. Böylece, teslimatlara katılmayı seçen mağaza müşterileri, ara sıra araç kullanan sürücüler haline gelmektedir. Bu kişiler, teslimat yeri kendi evlerinden çok uzak değilse, küçük bir ücret karşılığında kendi araçlarını kullanarak tek bir teslimat yapmaya isteklidirler (Cestarro vd., 2025). Kitle yük taşımacılığı ise, yalnızca yük taşımacılığı hizmetlerinin kitlesel nakliyeciler olarak adlandırılan kitlelere dış kaynak olarak verildiği bir kitlesel lojistik segmentidir. Kitlesel nakliyeciler, bir yükün menşeinden varış noktasına veya bazı ara noktalar arasında teslimat

görevinin tamamını veya bir kısmını gerçekleştiren geçici taşıyıcılardır (Mohri vd., 2024). İki taşıma sistemi arasındaki temel farklılık, kitle paket taşımacılığında bireylerin kullanılması esasken, kitle yük taşımacılığında paylaşım ekonomisine dayanan bir yaklaşımla diğer yük taşımacılığı yapan platformların kullanılması amaçlanmaktadır.

Kitle Nakliye Acenteliği Hizmetleri: Hizmet uygulamaları, arama motorlarını kullanarak müşterilerin taleplerini aynı çıkış ve varış noktasına sahip yolcuların teklifleriyle eşleştirebilmektedir. İki tarafın eşleşmesine yönelik, hizmetten yararlanacaklar, ihtiyaçlarını kitleye bildiren reklamlar verirken, kullanıcılar da yaklaşan seyahat planlarını yayınlayabilmektedir. Bu girişimler belirli bağlantılarda uzmanlaşmış olsa da küresel kapsama alanına sahiptirler. Girişimlerin başarısı, kitlenin gerekli malları uluslararası olarak taşıma yeteneğine bağlıdır. Bununla birlikte, gümrük düzenlemeleri ve hava yolculuğu kısıtlamaları nedeniyle göndericiler için büyük riskler ve beklenmedik yükümlülükler ortaya çıkabilir. Platformun katkısı, bu tür düzenlemeler ve kısıtlamalar hakkında gerekli bilgileri kitleye sunmak ve gümrük vergilerini hesaplamak için araçlar sağlamaktır (Carbone, Rouquet and Roussat, 2017). Kitle kaynak modellerinin, büyük ölçüde lojistik hizmetleri sunan çevrimiçi platformlar geliştiren girişimler tarafından oluşturulduğunu ve uyarlandığı ifade edilmektedir. Kitle kaynak lojistiğinin hizmetin yapısı ve kapsamına göre ise yaygın olarak 4 türde ifade edilmektedir. İlgili türler aşağıda tablo aracılığıyla gösterilecektir.

Şekil 1. Hizmet Yapısı ve Kapsamına Göre Kitle Lojistiği Türleri

	Merkezi Olmayan Lojistik Yönetimi	Merkezi Lojistik Yönetimi
Lojistik = İş birliğine destek	Eşler Arası Lojistik	İşletme Lojistiği
Lojistik = İşbirliğinin amacı	Kitle Parti Lojistik	Kitle Yönelimli Lojistik

Kaynak: Carbone, Rouquet and Roussat, 2017.

Sonuç

Kitle kaynak, geçmişte tüketicilerin bir malın faydası için tek başına sahiplik yerine sahiplik olmadan fayda sağlamayı olanaklı kılan bir modellerdir. İdeal olarak, bu tür sistemler tüketicilerin kaynakların optimum kullanımını mümkün kılan sistemlerdir. Kitle kaynak, tüketim sistemlerinin temel unsurları bireysel veya grup faydası, önceden belirlenmiş kaynak eşitliği, tekrarlanan etkileşimler, kişilerarası benzerlik, resmi veya gayri resmi güven mekanizmaları olarak ifade edilebilir (Lamberton, 2016). Bireylerin kaynaklara erişimi (bir ücret veya başka bir karşılık) paylaştığı için "paylaşım ekonomisi" veya "eşler arası" değişim olarak da adlandırılmaktadır. Bunun dayanağı, hizmet sağlayıcı ve alıcı işletmeler yerine bireylerdir (Perren and Grauerholz, 2015). Paylaşım ekonomisi, gerçek dünyadaki varlıkların

ve kaynakların paylaşımını mümkün kılan ve genellikle kullanılmayan alanların, malların, becerilerin, paranın veya hizmetlerin takas edilebildiği eşler arası pazaryerlerine sahip web siteleri aracılığıyla yürütülmektedir (Barnes ve Mattsson, 2017). Lojistik ve tedarik zincirlerinde sürdürülebilirlik, son dönemdeki literatürde çok sayıda çalışmayla incelenen önemli bir konudur. Malların taşınmasını yönetmenin en iyi yolu ile ilgili olarak, son kilometre teslimatları için kitle lojistiği kavramı, aktif ev teslimat hizmetlerinin sayısının artması nedeniyle akademisyen ve uygulayıcıların daha fazla ilgisini çekmektedir. Gelişmiş teknoloji, paylaşım ve işbirliği trendlerini birleştirerek, daha hızlı, kişiselleştirilmiş ve maliyet düşürülmüş teslimat için artan müşteri beklentilerine etkili bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır (Bortolini, Calabrese and Galizia, 2022). Kargo taşımacılığı ve ekspres teslimatlar, kentsel ulaşımda en hızlı büyüyen sektörler arasında yer almaktadır. Buna paralel bir şekilde, kargo teslimatı için kullanılan araç sayısının artması beklenmektedir. Dolayısıyla, şehir içi trafiğin yaklaşık yüzde 20'si yük taşımacılığı ve hizmet seferleriyle ilgili olduğundan önemli derecede yan etkilere sahip oldukları ifade edilmektedir. Bu yan etkiler sosyal, çevresel ve ekonomik olarak sınıflandırılmaktadır. Bu etkiler, kirletici emisyonların halk sağlığı, çevre, trafik sıkışıklığı ve şehir erişilebilirliğinin azalmasını içermektedir. Son mil veya depo ile son varış noktası arasındaki taşıma, yük taşımacılığı zincirinin en pahalı ayağıdır (bir ürünün toplam taşıma maliyetinin yüzde 13 ila 75'i arasında) olduğu ifade edilmektedir. Daha sürdürülebilir bir son mile ulaşmak için her üç unsurun da dikkate alınması gerekir (Rai, Verlinde & Macharis, 2018). Yaşanan yoğun rekabet, elektronik iş uygulamalarının çeşitliliği ve ticari hacminin giderek artması, kentlerde yaşayan nüfus oranının giderek artması daha sürdürülebilir iş modellerine yönelimi arttırmaktadır. Dolayısıyla, kitle kaynak uygulamalarının sektörlerin önemli bir seçeneği ve çözüm haritası olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Müşteri memnuniyetinin sağlanması ve rekabetçiliğin yükseltilmesi ve sürdürülebilir hale gelebilmesinde farklılaştırılmış çözümlere ihtiyaçlar artmaktadır. Aynı zamanda küresel olarak yaşanan çevresel etkilerin daha iyi yönetilebilmesi açısından lojistik uygulamalarda da alternatif çözümlere dayalı gelişmelerin hayata geçirilmesi önemli bir seçenek olarak uygulayıcıların karşısına çıkmaktadır.

Kaynakça

Aktaş, S. (2019). Kitlelerin çevrim içi ortamlarda sanat üretimine katılımı ve kitle kaynak uygulamaları: “transformers premake”. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(36), 259-286.

Ayazlar, R. A. (2018). Paylaşım ekonomisi ve turizm endüstrisine yansımaları. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(3), 1185-1202.

Barnes, S. J., & Mattsson, J. (2017). Understanding collaborative consumption: Test of a theoretical model. Technological Forecasting and Social Change, 118, 281-292.

Bazaluk, O., Rahman, M. A., Zayed, N. M., Faisal-E-Alam, M., Nitsenko, V., & Kucher, L. (2024). Crowdsourcing review: the crowd workers’ perspective. Journal of Industrial and Business Economics, 51(3), 647-666.

Bortolini, M., Calabrese, F., & Galizia, F. G. (2022). Crowd logistics: A survey of successful applications and implementation potential in Northern Italy. Sustainability, 14(24), 16881.

Carbone, V., Rouquet, A., & Roussat, C. (2017). The rise of crowd logistics: a new way to co-create logistics value. Journal of Business Logistics, 38(4), 238-252.

Cestaro, S., Tocchi, D., Gallo, F., Shahedi, A., Di Febbraro, A., Sacco, N., ... & Marzano, V. (2025). Innovative freight transport prospects review: spotlight on crowd-shipping and research directions. Transportation Research Procedia, 86, 223-232.

Demirhan, K. (2021). Kamu yönetiminde çevrimiçi kitle kaynak kullanımı: sağlık bakanlığı tarafından Covid-19 salgını sürecinde açılan #Sağlıkbakanlığısizidinliyor etiketi örneği. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 39, (Covid 19 Özel Sayısı), 55-68.

Dündar, A. O. (2021). Kitle kaynak lojistiğin son adım teslimatlarda uygulanması üzerine bir araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 24(2), 511-527.

Dündar, A. O. (2022). Kitle Kaynak Lojistik Kavramının Teorik Çerçevede İncelenmesi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), 720-737.

Ekici, Ş. Ö., Kabak, Ö., & Ülengin, F. (2016). Linking to compete: Logistics and global competitiveness interaction. Transport Policy, 48, 117-128.

Expert Market Research. (2024). Logistics market report. Erişim adresi: https://www.expertmarketresearch.com/reports/logistics-market (Erişim: 12.10.2025)

Fulker, Z., & Riedl, C. (2024). Cooperation in the gig economy: insights from upwork freelancers. Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction, 8(CSCW1), 1-20.

Ikediego, H. O., Ilkan, M., Abubakar, A. M., & Bekun, F. V. (2018). Crowd-sourcing (who, why and what). International Journal of Crowd Science, 2(1), 27-41.

Jeremić, M., & Andrejić, M. (2019, May). Crowd logistics–A new concept in realization of logistics services. In Proceedings of the The 4th Logistics International Conference–LOGIC (pp. 170-179).

Joong-Kun Cho, J., Ozment, J., & Sink, H. (2008). Logistics capability, logistics outsourcing and firm performance in an e-commerce market. International journal of physical distribution & logistics management, 38(5), 336-359.

Lamberton, C. (2016). Collaborative consumption: a goal-based framework. Current Opinion in Psychology, 10, 55-59.

Li, Z., Li, Y., Lu, W., & Huang, J. (2020). Crowdsourcing logistics pricing optimization model based on DBSCAN clustering algorithm. IEEE Access, 8, 92615-92626.

Mahmod, M., & Hassan, H. (2020, November). Spatial crowdsourcing: Opportunities and challenges in motivating malaysian women's participation in gig economy. In 2020 IEEE Conference on e-Learning, e-Management and e-Services (IC3e) (pp. 76-81). IEEE.

Malik, R., Visvizi, A., & Skrzek-Lubasińska, M. (2021). The gig economy: Current issues, the debate, and the new avenues of research. Sustainability, 13(9), 5023.

Mehmann, J., Frehe, V., & Teuteberg, F. (2015). Crowd logistics− a literature review and maturity model. In Innovations and Strategies for Logistics and Supply Chains: Technologies, Business Models and Risk Management. Proceedings of the Hamburg International Conference of Logistics (HICL), Vol. 20 (pp. 117-145). Berlin: epubli GmbH.

Mohri, S. S., Nassir, N., Thompson, R. G., & Lavieri, P. S. (2024). Public transportation-based crowd-shipping initiatives: Are users willing to participate? Why not?. Transportation Research Part A: Policy and Practice, 182, 104019.

Pedersen, J., Kocsis, D., Tripathi, A., Tarrell, A., Weerakoon, A., Tahmasbi, N., ... & De Vreede, G. J. (2013, January). Conceptual foundations of crowdsourcing: A review of IS research. In 2013 46th Hawaii International Conference on System Sciences (pp. 579-588). IEEE.

Perren, R., & Grauerholz, L. (2015). Collaborative consumption. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 4(2), 139-144.

Precedence Research. (2024). Logistics market size and trends. Erişim adresi: https://www.precedenceresearch.com/logistics-market (Erişim: 12.10.2025)

Puertas, R., Martí, L., & García, L. (2014). Logistics performance and export competitiveness: European experience. Empirica, 41(3), 467-480.

Rai, H. B., Verlinde, S., & Macharis, C. (2018). Shipping outside the box. Environmental impact and stakeholder analysis of a crowd logistics platform in Belgium. Journal of Cleaner Production, 202, 806-816.

Rześny-Cieplińska, J., & Szmelter-Jarosz, A. (2019). Assessment of the crowd logistics solutions—The stakeholders' analysis approach. Sustainability, 11(19), 5361.

Saglietto, L. (2021). Bibliometric analysis of sharing economy logistics and crowd logistics. International Journal of Crowd Science, 5(1), 31-54.

Samad, T. A., Ganguly, K. K., & Das, D. (2023). Towards a framework for development of crowd logistics: Paving the way for sustainable logistics. Computers & Industrial Engineering, 176, 109008.

Saylam, A. (2021). Kamu yönetiminde bir e-katilim modeli olarak bilgi ve iletişim teknolojileri (bit) destekli kitle kaynak kullanimi. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 39(2), 271-287.

Schenk, E., & Guittard, C. (2011). Towards a characterization of crowdsourcing practices. Journal of innovation economics & Management, 7(1), 93-107.

Settey, T., Gnap, J., Beňová, D., Pavličko, M., & Blažeková, O. (2021). The growth of e-commerce due to COVID-19 and the need for urban logistics centers using electric vehicles: Bratislava case study. Sustainability, 13(10), 5357.

Tekin, M. & Ustalı, N.K. (2024). Kitle Kaynak Lojistiği. İçinde F. Merdivenci & N.K. Ustalı (Eds.), Lojistiğin Geleceği – 3 (ss. 42–76). Duvar Yayınları.

Tongzon, J. (2007). Determinants of competitiveness in logistics: implications for the ASEAN region. Maritime Economics & Logistics, 9(1), 67-83.

Tucker, J. D., Day, S., Tang, W., & Bayus, B. (2019). Crowdsourcing in medical research: concepts and applications. PeerJ, 7, e6762.

Wazny, K. (2017). "Crowdsourcing" ten years in: A review. Journal of global health, 7(2), 020602.

Varol, M. Ç., & Varol, E. (2020). Postmodern tüketime postmodern bir yanıt: paylaşım ekonomisi. Asya Studies, 4(12), 128-141.

Viu-Roig, M., & Alvarez-Palau, E. J. (2020). The impact of E-Commerce-related last-mile logistics on cities: A systematic literature review. Sustainability, 12(16), 6492.

Yazıcı, T. (2022). Kitle Kaynak ve Yapay Zekâ. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24(4).

Żurek, J. (2015). E-commerce influence on changes in logistics processes. LogForum, 11(2).

KÜRESEL VE YEREL E TİCARET PLATFORMLARA YÖNELİK GÜVEN VE SATIN ALMA DÜŞÜNCESİ

Emine BÜYÜKER ARITÜRK

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

250415009@stu.kmu.edu.tr

ORCID ID: 0009-0007-1031-4432

ÖZET

Dijital ticaretin küresel ve yerel platformlar arasında hızla genişlediği günümüzde, tüketicilerin güven algısı ve bu algının satın alma tercihlerindeki belirleyici rolü, kritik bir araştırma konusudur. Bu nitel araştırma, e-ticaret kullanıcılarının küresel ve yerel platformlara yönelik güven algılarını ve bu algıların satın alma kararlarını nasıl etkilediğini derinlemesine incelemeyi amaçlamıştır. Çalışma kapsamında, 20 e-ticaret kullanıcısıyla uygulanan derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler, tematik analiz yöntemiyle detaylıca çözümlenmiştir. Bulgular, yerel platformlara karşı gelişen güvenin ardında yatan en temel etkenlerin, beklentileri karşılayan hızlı teslimat süreleri ve tüketicinin haklarını koruyan kolay, sorunsuz iade ve değişim süreçleri olduğunu ortaya koymuştur. Öte yandan, yurt dışı merkezli küresel platformlar söz konusu olduğunda ise kullanıcıların en büyük çekincesi, sipariş maliyetini öngörülemez hale getiren gümrük vergisi belirsizliği ve bir problemle karşılaşıldığında çözüm için yetkili bir muhatap bulamama kaygısıdır. İlginç bir şekilde, bu somut risklere rağmen küresel sitelerde sunulan önemli fiyat avantajları ve yerel pazarda bulunamayan ürün çeşitliliği gibi güçlü teşvikler, tüketiciler için risk almayı haklı çıkaran temel motivasyonları oluşturmaktadır. Araştırma ayrıca, kullanıcıların deneyimle birlikte bilinçlendiğini göstermiştir. Kötü bir deneyimin ardından, güven artık platformun kurumsal markasına değil, doğrudan ürünü satan bireysel satıcının profiline odaklanmaktadır. Bu durum, bilinçli kullanıcıların alacakları ürüne göre titiz bir fayda-risk analizi yaparak satın alma kararlarını verdiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, e-ticaret ortamındaki güvenin sabit bir kavram olmadığı, aksine duruma, ihtiyaca ve bireysel fayda-risk hesabına göre sürekli değişen dinamik ve bağlamsal bir olgu olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler : E-ticaret, Güven, Satın Alma, Tüketici, Ürün

Geopolitical Risks and Canal Projects in International Logistics within The Framework of Mahan's Sea Power Theory: A Comparative Analysis of the Kiel Canal and the Don-Volga Canal

Doktora Öğrencisi Mehmet ERDOĞDU
KTO Karatay Üniversitesi
mehmet.erdogdu064241@gmail.com - https://orcid.org/0000-0002-7961-531X
Doç. Dr. Nihan Tomris KÜÇÜN
KTO Karatay Üniversitesi
nihan.tomris.kucun@karatay.edu.tr - https://orcid.org/0000-0001-5548-6093

Abstract

Technical capacity, geopolitical stability, power relations, and historical dynamics shape international logistics. This study offers a comparative analysis of the Kiel Canal and the Don–Volga Canal, demonstrating that strategic waterways carry political, military, and geopolitical meanings beyond their economic value. The Kiel Canal, supported by its modernized infrastructure, functions as a low-risk and environmentally compliant internal corridor within the European Union's stable and predictable political framework. In contrast, the Don–Volga Canal plays a critical role in Russia's energy, grain, and raw material logistics across Eurasia, while it remains highly vulnerable due to war, sanctions, and regional competition. By relating Mahan's theory of sea power and control of trade routes to contemporary logistics dynamics, this study situates the strategic significance of both canals within a broader historical continuity. While Europe's institutionalized legal structure enhances the reliability of Kiel, political instability across Eurasia limits the operational predictability of the Don–Volga route. The Russia–Ukraine war, the disruption of the Black Sea grain corridor, and recent shocks to global shipping routes all reveal the sensitivity of logistics networks to geopolitical risks. In conclusion, this study emphasizes that strategic canals function as economic arteries and also multidimensional geopolitical actors. It also presents recommendations for policymakers and logistics managers concerning risk analytics, the development of alternative corridors, and the strengthening of digital monitoring infrastructures.

Keywords: Sea Power, Geopolitical Risk, Logistics Corridors, Kiel Canal, Don–Volga Canal

Mahan Deniz Gücü Teorisi Çerçevesinde Uluslararası Lojistikte Jeopolitik Riskler ve Kanal Projeleri: Kiel Kanalı ve Don-Volga Kanalı Karşılaştırmalı Analizi

Özet

Uluslararası lojistik, teknik kapasite, jeopolitik istikrar, güç dengeleri ve tarihsel miras tarafından şekillenen çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu çalışma, Kiel Kanalı ile Don–Volga Kanalı'nı karşılaştırmalı olarak ele alarak stratejik suyollarının ekonomik değerlerinin ötesinde nasıl siyasi, askeri ve jeopolitik anlamlar taşıdığını ortaya koymaktadır. Kiel Kanalı, Avrupa Birliği'nin istikrarlı ve öngörülebilir siyasi çerçevesi içinde yer alan, modernize edilmiş altyapısı sayesinde düşük riskli ve çevresel standartlarla uyumlu bir iç koridor niteliği taşımaktadır. Buna karşılık Don–Volga Kanalı, Rusya'nın Avrasya içindeki enerji, tahıl ve hammadde lojistiğinde kritik bir rol üstlenmekle birlikte savaş, yaptırımlar ve bölgesel rekabet nedeniyle yüksek jeopolitik kırılganlık barındırmaktadır. Çalışma, Mahan'ın deniz gücü ve ticaret yolları üzerine geliştirdiği yaklaşımı günümüz lojistik dinamikleriyle ilişkilendirerek iki kanalın stratejik önemini tarihsel süreklilik içinde değerlendirmektedir. Avrupa'nın kurumsallaşmış hukuki yapısı Kiel'i güvenli kılarken, Avrasya'daki politik istikrarsızlık Don–Volga hattının operasyonel öngörülebilirliğini sınırlamaktadır. Rusya–Ukrayna savaşı, Karadeniz tahıl rotasının kesintiye uğraması ve küresel ticaret hatlarında yaşanan krizler, lojistiğin jeopolitik risklere olan duyarlılığını somut biçimde göstermektedir. Sonuç olarak, bu çalışma stratejik kanalların yalnızca ekonomik arterler değil, çok boyutlu jeopolitik aktörler olduğunu vurgulamakta ve politika yapıcılar ve lojistik yöneticileri için risk analitiği, alternatif koridor geliştirme ve dijital izleme altyapılarının güçlendirilmesine yönelik öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Deniz Gücü, Jeopolitik Risk, Lojistik Koridorlar, Kiel Kanalı, Don–Volga Kanalı

1. Introduction

Throughout history, seas and oceans have been more than just geographical features. They have been defining stages of power struggles, economic prosperity, and political dominance. With geographical discoveries, the role of the seas in the global economy and political system has further increased. In this process, the literature on maritime geopolitics has become increasingly profound. The theoretical milestone of this literature is Alfred Thayer Mahan's 1890 work, *The Influence of Sea Power upon History*. Using the example of the British Empire, Mahan argued that global power depended on the capacity to control sea routes. He emphasized that maritime trade routes and strategic straits or seaways were at the heart of international politics. He focused criteria, such as geographical location, national character, physical infrastructure, commercial capacity, and naval size, continue to be the founding elements of today's maritime strategies (Mahan, 1890; Carpenter, 1975; Ahmad, 2014). In today's world, it could be thought that Turkey's being surrounded by seas on three sides, its dominance over the Turkish Straits, and its modern maritime vision embodied in the "Blue Homeland" approach are a contemporary reflection of Mahan's assessments (Şengül Uçarlı, 2025; Durmuş, 2023).

The fact that approximately 80% of global trade volume is carried out by sea directly places the relationship between maritime power and logistics systems on a strategic level (UNCTAD, 2023). While artificial waterways such as the Suez, Panama, Kiel, and Don-Volga canals are seen as engineering projects, they are also important sea ways for international trade. The Kiel

Canal, by shortening the route between the North Sea and the Baltic Sea, enhances the efficiency of intra-European trade. Meanwhile, the Don-Volga Canal plays a central role in intra-Eurasian logistics by connecting the Caspian and Black Sea Basins (Koday et al., 2017). The historical background of the Don-Volga line dates back to the roots of Ottoman-Russian rivalry. Sokullu Mehmed Pasha's attempt to build the Don-Volga Canal in 1569 is an early example of the goal of generating regional dominance and commercial vitality (İnalcık, 1948). Today, the foundation of the canal project laid during the Soviet era demonstrates that the geostrategic value previously foreseen has been confirmed by modern logistical structures.

International logistics systems have become more fragile than ever in recent years due to increasing geopolitical risks. The Russia-Ukraine war, increased military activity in the Baltic Region, attacks on commercial vessels in the Red Sea, and global sanctions regimes are just a few of the threats directly affecting the security of canals. These factors lead to increased logistics costs, rising insurance premiums, and significant fluctuations in transit times. While the Kiel Canal has shown a relatively stable appearance under the EU security framework, sanctions against Russia create indirect risks for Baltic Sea transport. However, The Don–Volga Canal has become a high-risk regional logistics route due to ongoing conflicts in the Sea of Azov and the Black Sea, and sanctions have put pressure on fleet access and market diversification (Kortunov, 2019). This demonstrates that Mahan's principles of geographical stability and commercial security, which affect the sustainability of maritime power, remain decisive today.

This study analyzes the relationship between Mahan's Theory of Sea Power and geopolitical risks in international logistics within the context of a theoretical framework and historical background, and comparatively examines the Kiel Canal and the Don-Volga Canal. An assessment of the historical development, strategic location, economic functions, and risks faced by these two canals highlights the fragile nature of both European intra-trade and Eurasian logistics. The findings demonstrate that geopolitical risk analysis has become essential in logistics planning, and that both states and international private companies continue to improve alternative routes, diversify supply chains, build digital tracking systems, and construct robust security architectures. Thus, this study contributes to the limited research area in the existing literature regarding the Kiel and Don-Volga Canals and provides an analytical basis for geostrategic assessments.

2. Literature Review

The relationship between international logistics systems and geopolitical risks has become more visible and debated, especially following global and regional crises in the 21st century. Military conflicts, disruptions in energy supply, economic sanctions, and the globally impactful pandemic have clearly demonstrated the need to evaluate supply chains both in their economic dimension and their political and security aspects. The fact that a large portion of world trade volume relies on maritime transport means that disruptions in maritime transport lead to cascading effects in key industries such as food, automotive, electronics, and energy, etc. In this context, Christopher's approach, which centers on the concepts of uncertainty and risk, and Sheffi's emphasis on resilience, indicate that geopolitical risks should be considered as

permanent components of strategic planning processes. This perspective shows that narrow waterways such as straits and canals should be seen as the most vulnerable points of global logistics networks.

For many years, the literature on maritime transport has focused primarily on waterways such as the Panama and Suez Canals, with high visibility in terms of global trade. These studies have examined in details of decisive roles of these canals in optimizing time and cost. In contrast, transit routes that function more on a regional scale but whose strategic impact cannot be ignored, such as the Kiel Canal and the Don-Volga Canal, have often been treated as secondary examples and have been the subject of a limited number of detailed academic studies. UNCTAD's analyses, which consider the Kiel Canal as an environmentally friendly and shorter route alternative, highlight its logistical importance. On the other hand, Kortunov's examination of the Don-Volga Canal within the context of Eurasian economic policies and the Caspian-Black Sea connection reveals that this waterway plays a different geopolitical role. In historical literature, Halil İnalcık's evaluation of Sokullu Mehmed Pasha's Don-Volga Canal initiative, first proposed in 1569, within the framework of the Ottoman-Russian power struggle, shows that the canal, completed during the Soviet era, is actually the product of a geopolitical vision.

The literature on naval power and maritime geopolitics places the importance of canals within a broader theoretical framework. Alfred Thayer Mahan's theory of naval power remains a fundamental point of reference in modern studies for determining states' maritime strategies and understanding competition over global sea routes. Betül Şengül Uçarlı's work, which reinterprets Turkey's maritime geopolitics through Mahan's core elements, and Durmuş's analyses of naval power management demonstrate that seas should be considered multi-layered commercial power fields integrated with port infrastructures, transportation routes, and logistics networks. It is not just thought areas of military superiority. This approach demonstrates that canal projects have evolved from purely technical or engineering undertakings into strategic tools directly related to international security, economics, politics, and maritime jurisdiction.

A general review of the literature reveals a significant academic gap at the intersection of geopolitical risks, logistics networks, and maritime power theories. While extensive studies exist on the Suez and Panama Canals, comparative analyses that consider the historical backgrounds and current logistical vulnerabilities of the Kiel Canal and the Don-Volga Canal are quite limited. In this context, the present study aims to reevaluate the Kiel Canal and the Don-Volga Canal through their similarities and differences by examining Mahan's maritime power theory together with contemporary logistics risk management approaches and historical literature.

3. Conceptual Framework

3.1. The Concept of International Logistics

International logistics is the process of planning, implementing, and controlling the movement of raw materials, semi-finished products, finished products, and information from the initial supply point to the final consumer by encompassing international borders. This process aims to deliver products and services in the right quantity, at the right time, to the right place, and at the

lowest possible cost (Eroğlu, 2020). Logistics activities include a series of sub-functions such as production, warehousing, transportation, order processing, inventory management, packaging, and customer service, each of which has a decisive impact on a company's competitive advantage, cost structure, and customer satisfaction (Sezen, 2004). Especially for companies operating on a global scale, logistics has become more than just an operational area. It has become a direct strategic management function.

The fundamental difference between international and national logistics lies in the multi-layered nature of the process, which requires the integration of different national markets, multiple legal and customs regimes, cultural differences, political risks, and various modes of transport. Logistics costs, encompassing items such as warehousing, transportation, order processing, inventory management, procurement, and handling, are critically important for countries in terms of their share of national income and their impact on export competitiveness (Bayraktutan et al., 2012). In increasingly competitive global trade, companies are concerned with the supply of quality products under the criteria of how quickly, reliably, and cost-effectively these products are delivered within their supply chains. Therefore, logistics is considered one of the essential tools for companies to achieve sustainable competitive advantage in international markets (Lambert et al., 1993).

Historically, the concept of logistics was primarily associated with military activities, supporting the supply, shipment, storage, and operational capabilities of armies. However, with the expansion of trade volume and the transformation in marketing understanding brought about by the Industrial Revolution, it evolved towards the civilian and commercial sphere (Yüksel, 2018). The increase in the flow of raw materials and goods between continents and the development of maritime transport necessitated the expansion of ports and warehouses, and required more planned transportation and inventory management.

Today, international logistics is addressed in an integrated manner with supply chain management. Logistics is classified under subheadings such as inbound, manufacturing, outbound, and reverse logistics (Koban & Yıldırır, 2007). Within this structure, transportation, warehousing, customs clearance, packaging, handling, and bonded warehouse services have become strategic decision-making areas in terms of both cost and service level (Özdener, 2010). It is observed that warehousing and distribution centers are supported by information technologies, automation systems, and professional warehouse management practices. The compliance of customs processes with regulations is considered critical in preventing time and cost losses. In this context, international logistics has become an indispensable component of global trade as a multi-dimensional management area that includes the physical movement of products, information flow, risk management, and customer satisfaction.

3.2. The Concept of Geopolitics

Geopolitics is a state-centric field of analysis that attempts to explain the relationship between a state's geographical location and its foreign policy. Etymologically, it is formed from the combination of the Ancient Greek words *geo*, meaning place, and *politeia*, meaning governance, and is defined as policy based on geography (Erol, 2018, p. 327). Although the concept was first introduced into the literature as *geopolitics* by Rudolf Kjellen in 1899, the

influence of states' geographical locations on politics has been debated since antiquity. The assessments of Herodotus, Aristotle, Julius Caesar, and Plato, which linked states' pursuit of power and security to geographical location, Bilge Kağan's emphasis on the importance of Ötüken in defense in the Orkhon Inscriptions, and Ibn Khaldun's inclusion of the relationship between climate, environment, and social structure in his theory of the state can be seen as geopolitical readings (Yıldız Turan, 2015, p. 202).

The institutionalization of the geography discipline and the emergence of the concept of political geography in the 18th and 19th centuries enabled the theoretical foundation of geopolitics to mature. While political geography focuses more on the descriptive analysis of state borders, regions, and spatial relations, geopolitics centers on the spatial needs, power capacity, and competitive relations of the state (Ulaş, 2011, pp. 25–26). In this context, classical geopolitics has a broad intellectual tradition ranging from organic approaches that view the state as a living organism (Ratzel, Kjellen, Haushofer) to theories based on land dominance (Mackinder), sea dominance (Mahan), and rimland control (Spykman) (Özey, 2017, p. 96). The common point of these approaches is that they see geography as an unchangeable given, and states as actors struggling for survival and expansion within this geography.

In the first half of the 19th century, the intertwining of geopolitics with colonialism, imperialism, and especially the foreign policy of Nazi Germany led to serious criticism of the concept (Natter, 2003, p. 190). During this period, geopolitics was used as a theoretical justification for acquiring more territory and resources and was associated with expansionist nation-state projects (Mangır, 2020, pp. 11–13). After World War II, classical state-centric geopolitics, which was temporarily relegated to the background, was re-examined from the 1980s onwards with critical geopolitical approaches, emphasizing that geography gains meaning through soft powers such as discourse, identity, ideology, and global power relations rather than hard power such as military (Mangır, 2020, p. 30). Despite these definitions, geopolitics remains one of the fundamental concepts used to analyze geographical location, power projection, and regional and global competition today.

3.3. The Concept of Geopolitical Risk

Generally, geopolitical risk can be defined as the totality of threats arising from political, military, and economic tensions between states, creating uncertainty, pressure, and fragility in the international system. These threats include factors such as trade flows, energy supply, financial markets, and logistics networks. Wars, border violations, regime changes, sanctions, terrorist attacks, regional crises, and great power rivalries are among the most visible sources of geopolitical risk. Examined in this context, geopolitical risk has transformed from an abstract field of analysis of geography and power struggles into a concrete practical area that determines the foreign policies of states, the investment decisions of companies, and the functioning of supply chains (Mangır, 2020).

Classical geopolitical literature emphasizes the determining role of geography on state behavior and views factors such as land size, natural resource abundance, climate, and transportation networks as fundamental components of power projection. Ratzel's Lebensraum (Living Space) Approach, Mackinder's Heartland Concept, Haushofer's Pan-regions, and Spykman's Rimland

conceptualization reveal that geographical areas are also high-risk arenas of competition (Ametbek, 2017). According to these thinkers, the region sought for dominance is a strategic risk area that determines military, economic, and political superiority.

Today, the concept of geopolitical risk has moved beyond the classical state-centric geopolitical approach and acquired a broader analytical framework. Geopolitical risk is now considered mostly related to a multi-layered phenomenon encompassing the international economy, energy supply security, and the sustainability of global logistics systems. The Vietnam War, fought between the US and the Soviet Union in the rimland during the Cold War, demonstrated how geographical regions could become permanent centers of geopolitical risk through containment strategies and proxy conflicts (Öztürk & İrfanoğlu, 2021, pp. 20–22).

Because of these reasons, in contemporary literature, the concept of geopolitical risk is considered a type of risk directly linked to geographical location and power relations, focusing on energy corridors, maritime transport routes, straits and canals, pipelines, critical transit lines, cyber networks, and even space systems. The concept of geopolitics has transformed into a dynamic field of analysis that seeks answers to the question of where we are vulnerable and what risks we have to manage, rather than to find the answer to the question of where we are strong (Mangır, 2020, p. 30).

3.4. Types of Geopolitical Risks

In the context of international logistics, geopolitical risks can be examined under different subcategories that are not disconnected but can be analytically separated. The most important ones are wars and armed conflicts. Conventional wars or internal conflicts directly target transportation corridors, ports, railways, and border crossings. These situations can severely disrupt the continuity of supply chains. For example, the de facto shutdown of the Black Sea grain corridor following the Russia-Ukraine war led to increased global grain prices and necessitated a shift towards alternative logistics routes (FAO, 2022).

Secondly, embargoes and economic sanctions are another type of geopolitical risk that manifests itself through economic means. For example, US sanctions against Iran or the European Union's energy sanctions against Russia directly affect the target country's economy, while they also impact all logistics and trade networks connected to these countries. At the end of these circumstances, transportation route changes, the commissioning of new intermediate storage and re-export points create indirect pressures and risks, particularly in the use of strategic routes such as the Kiel Canal and the Don-Volga Canal. In this context, it is seen that embargoes and economic sanctions create a broad area of geopolitical risk, encompassing canal projects as well.

A third category that stands out is energy policies and energy geopolitics. Natural gas exploration activities in the Eastern Mediterranean, oil and gas reserves in the Caspian Basin, pipeline route selection, and the struggle for energy access have brought logistics corridors to the forefront of geopolitical competition (Kortunov, 2019). The routing of energy transmission lines through straits and canals increases the strategic value of these projects, making these routes high-risk areas.

Fourthly, security threats such as terrorism and piracy pose serious risks to logistical flows. Piracy activities, which occasionally occur in the Red Sea and the Gulf of Aden, threaten the security of tankers, container ships, and Ro-Ro vessels, leading to increased insurance costs and, in some cases, causing ships to change their routes, bypassing the Suez Canal and sailing around the Cape of Good Hope (Sheffi, 2005). This demonstrates that terrorist attacks or acts of sabotage occurring in the vicinity of canal projects lead to longer transit times and increased transportation costs.

Finally, political instability, diplomatic crises, and regulatory decisions are also types of geopolitical risks. Situations of political uncertainty, such as government changes, coups, internal unrest, embassy crises, or legal disputes regarding maritime jurisdiction, can cause sudden changes in many regulations, from transit fees to transit quotas.

3.5. The Impact of Geopolitical Risks on Logistics and Risk Management

Geopolitical risks have multifaceted and interconnected effects on global logistics systems, primarily leading to increased costs. War, embargoes, terrorist attacks, or political tensions cause longer transportation routes, increased waiting times at ports and canals, higher insurance premiums, and tightened security measures, significantly increasing costs for stakeholders such as carriers and cargo owners. For example, the Ever Given accident in the Suez Canal in 2021, which caused the canal to be closed for days, is estimated to have resulted in a daily loss of approximately $9.6 billion to global trade, demonstrating the costly nature of a crisis even in a single event (Lloyd's List, 2021). Similarly, the disruption of the Black Sea grain corridor following the Russia-Ukraine war created cost pressure globally, particularly in the food supply chain, by increasing sea freight prices (FAO, 2022).

The second important area of impact is the issue of on-time delivery and continuity. Since logistics operations are based on principles such as just-in-time (JIT) production, low inventory levels, and high customer service levels, delays can have ripple effects. Switching to alternative routes to avoid geopolitical risks means longer transit times (Christopher, 2011). This weakens delivery performance and can lead to significant losses, especially for sensitive, perishable, or high-value cargo.

Thirdly, geopolitical risks mean uncertainty and cause planning difficulties. Since the frequency, intensity, and duration of risk factors are often unpredictable, long-term capacity planning, fleet management, warehouse investments, and contract structures become complex for logistics businesses. Targeting or permanently damaging critical infrastructure such as ports, railways, roads, bridges, and tunnels in conflict zones leads to structural losses that extend over years. The high cost and long construction time of such infrastructure investments make the return on investment for logistics infrastructure in geopolitically risky regions uncertain, and increase the likelihood of financial and reputational damage for investors (UNCTAD, 2023).

A fourth area of impact is the increased fragility of supply chains. Geopolitical shocks create serious disruptions in supply chains that are overly dependent on critical raw materials, energy, or specific production centers. The contraction in semiconductor chip production and the supply crisis in the automotive sector during the COVID-19 period can be cited as a concrete example

of the complex combination of geopolitical and global shocks (Christopher, 2016). Similarly, trade flows concentrated through a single channel or strait cause the geopolitical risk in that area to affect the entire global network. Therefore, in recent years, measures such as diversification in supply chain architecture, development of alternative routes, and strengthening digital logistics tracking systems have been discussed in the literature as fundamental strategies for managing geopolitical risks (Sheffi, 2005).

Consequently, geopolitical risks affect the logistics sector as a direct strategic management issue. Factors such as rising costs, extended delivery times, infrastructure damage, planning uncertainty, and the fragility of supply chains are forcing logistics actors to use tools such as risk management, scenario analysis, alternative route design, and robust insurance mechanisms more systematically (Christopher, 2016). Therefore, geopolitical risk has become a central analytical variable that cannot be ignored in today's international logistics operations.

4. Alfred Thayer Mahan and the Theory of Maritime Power

Maritime geopolitics is a field of thought that focuses on the maritime transportation networks, straits, and canals that form the core of today's international logistics systems. One of the theoretical architects of this framework in the modern sense is undoubtedly Alfred Thayer Mahan. Although Mahan's approach to naval power is fundamentally a product of military strategy literature, it has become a key point of reference in analyzing areas such as supply chains and maritime transport today.

Born in New York in 1840, Alfred Thayer Mahan grew up in an intellectual environment highly conducive to military strategic thought. His father, a professor and dean at the American Military Academy, combined theory and practice in his military strategic perspective, shaping his son's interests from an early age (Demir, 2018, pp. 11–13). His introduction to disciplines such as political science, shipbuilding, steam engines, artillery, naval tactics, and astronomy at the Naval Academy equipped him with both technical and theoretical knowledge.

Mahan's 1867 voyage to Asia allowed him to make careful observations on the maritime dimension of sea trade, ports, navies, and inter-imperial competition. His work, *The Influence of Sea Power upon History, 1660–1783*, published in 1890, made him known both in the United States and Europe, and the honorary degrees he received from Oxford and Cambridge, as well as the special honor bestowed upon him by the Royal Naval Club, became symbolic expressions of this intellectual influence (Berk & Arslan, 2009, pp. 17–18).

Mahan's works resonated with academic circles, political, and military elites. The influence of Mahan is clearly visible in the approaches to naval strategy taken by figures such as US President Theodore Roosevelt, Winston Churchill in Britain, Wilhelm II in Germany, and Akiyama Saneyuki and Sato Tetsuro in Japan (Smith, 2013, pp. 8–14). In this context, Mahan's theory transcended being merely a classical military doctrine, becoming one of the foundational texts of a global geopolitical understanding centered on the control of sea routes, straits, and canals.

4.1. The Theoretical Framework and Logistical Dimension of Naval Power

Mahan's central thesis argues that the common denominator of states that have managed to establish lasting hegemony throughout history is not land power, but thanks to naval power. According to him, naval power is the capacity to control commercial and military activities conducted via sea routes, both in times of peace and war (Mahan, 2011, pp. 277–279). This definition finds direct relevance in today's international logistics networks. Mahan emphasizes three key areas for the sustainability of naval power and the generation of strategic superiority:

• Maritime trade: The primary source of wealth and financial power is accumulation through the integration of production, transportation, and colonial markets.

• Merchant fleet: The civilian maritime capacity that makes the actual transportation of goods possible.

• Military navy: The war fleet that protects trade routes and limits or destroys enemy naval power (Mahan, 2011, pp. 50–51).

These three elements can be seen as the historical milestones of the maritime cluster today. Within Mahan's framework, many issues discussed in the logistics literature under headings such as supply chain security, transportation costs, insurance premiums, and port infrastructure are a natural extension of maritime power.

Mahan's historical analysis emphasizes that states securing sea routes before large land armies indirectly determined the fate of war. For example, naval blockades aimed to disrupt the enemy economy, reducing production capacity and increasing war financing. This disruption of trade increased logistical costs, leading to increased inflationary pressures and ultimately destabilizing political stability. This logic is highly relevant today for understanding the impact of geopolitical risks on maritime transport routes, straits, and canals on logistical costs and supply continuity.

4.2. Elements of Naval Power: Geography, Society, and Governance

Mahan groups the conditions that make naval power possible under six headings: geographical location, physical structure, country size, population, national character, and the character of the government (Mahan, 2011, pp. 71–72). Each of these elements is also important for understanding the distribution of power around straits and canals in today's logistical geopolitics.

Geographic location: Island states or countries relatively isolated from natural land threats can allocate fewer resources to land forces and turn to the sea. Mahan's comparisons between England and France and the Netherlands clearly demonstrate the long-term consequences of turning to the sea or remaining land-based. For countries like England, island location serves as a natural protection in defense, facilitating force concentration by allowing for the centralized management of the navy (Mahan, 2011, pp. 41–45).

Physical structure: Deep, sheltered ports connected to inland areas by rail or rivers offer significant advantages for the expansion of trade and logistics networks, while coasts with limited port facilities or weak river networks may be at a disadvantage in terms of maritime

power despite long coastlines. Belgium's loss of maritime power potential due to the closure of the Scheldt River to trade is a classic example of this (Mahan, 2011, pp. 48–50).

Country size: Mahan emphasizes that country size alone is not an advantage. The most important things are what matters is the length of the coastline, the number of ports, and the population density that can protect these coasts. Very long coastlines can become fragile areas that are difficult to defend if there are insufficient maritime population and logistical infrastructure (Mahan, 2011, pp. 56–57).

Population: In the context of naval power, what is decisive is not the total population. The size of the social groups involved in maritime activities, able to work on ships, and associated with maritime trade are one of the important factors. For example, the fact that France, despite having a larger total population than England in the 18th century, lagged behind England in terms of seafaring population and maritime ecosystem (Mahan, 2011, pp. 58–59).

National character: For Mahan, the fact that Spain and Portugal, despite quickly acquiring immense mineral wealth as a result of the Age of Discovery, failed to establish a production-based maritime trade system. In contrast to the risk-taking character of England and the Netherlands is decisive. When he characterizes England and the Netherlands as merchant nations, he is actually referring to the formation of a seafaring mentality based on the triangle of production, trade, and transportation (Mahan, 2011, pp. 59–60).

The character of the government: According to Mahan, governments that demonstrate a long-term commitment to a stable maritime policy can transform advantageous geographical conditions into a true naval power. The fact that successive governments in England, despite internal political weaknesses, never abandoned their goal of naval dominance largely explains this (Mahan, 2011, pp. 68–71).

These six elements still provide a valid frame of reference for understanding which states will shape projects such as the Kiel Canal, the Don-Volga Canal, the Suez Canal, or the Panama Canal, and how these projects will generate a risk distribution in global logistics.

4.3. Strategic Concepts: Central Location, Domestic Routes, and Transportation

Mahan's naval strategy focuses particularly on three concepts: central location, inland routes, and transportation (Naval Strategy; Mahan, 1911, pp. 31–32).

• Unlike geographical location, central location refers to where forces can be concentrated during times of war and crisis, and where fleets can unite to establish dominance. In this sense, canals and straits are seen as narrow areas that create central locations for naval powers.

• Internal lines refer to a state's ability to react more quickly to scattered enemy forces by being located in the middle of different fronts. Canals such as the Suez, Panama, Kiel, and Don-Volga, which shorten sea transit times, are artificial geopolitical tools that adapt the internal line logic to the maritime environment.

• Transportation encompasses military logistics, commercial transportation, and strategic supply lines. Mahan views transportation as both a military and economic nervous system,

arguing that when this system is disrupted, the state's war power and economic survival capacity weaken simultaneously (Demir, 2018, pp. 46–48).

These concepts can be directly applied to geopolitical risk analysis in international logistics. Congestion at canals, straits, and narrow sea passages, as well as route changes and increases in freight and insurance costs due to war, sanctions, accidents, or political tensions, are precisely the modern manifestations of Mahan's logic of transportation and domestic routes.

4.4. Naval Usage Principles: Concentration, Offensive and Final Battle

Mahan argues that in the practical application of naval power, navies determine the principles of concentration, assault, and final battle (Mahan, 1911, pp. 31–32).

• Concentration means centralized management of the navy at the political-organizational level and the concentration of forces at critical points on the battlefield. Even in peacetime, the unnecessary division of the navy weakens its capacity for rapid response during crisis periods.

• Assault means to seize the initiative at sea to confine the enemy fleet to ports or restrict its maneuvering space. Defense should only be a temporary phase that strengthens offensive preparations.

• The final battle is considered inevitable to permanently neutralize the enemy's naval power through a major naval battle. Naval supremacy is envisioned as ship-to-ship military engagements, long-term blockades, disruption of trade, and control of strategic passages.

These principles appear directly in the battlefields of modern warfare, as well as in peacetime through the control of maritime transport routes via legal, political, and economic means. Issues such as who builds the canal projects, who operates them, and under what conditions they are open to certain ships can be read within Mahan’s framework of naval-centric concepts.

4.5. The Relationship of Mahan's Theory to International Logistics and Canal Projects

At first glance, while Mahan's theory of naval power appears to be a classical military theory, its underlying theme is the constant emphasis on the security of trade routes and the continuity of maritime transport. Even when analyzing 17th and 18th-century naval battles, his consideration of issues such as the protection of merchant fleets, the integration of colonial markets, and the disruption of maritime transport routes directly connects the theory to contemporary logistics discussions (Sander, 2003, pp. 72–99). He consistently emphasizes the military and commercial value of Gibraltar, the North Sea entrances, the Baltic exits, Suez, and Malta in his assessments of strategic locations (Mahan, 2011, pp. 134–135, 150–158). According to him, major maritime powers, by controlling these narrow passages that dominate global trade flows, both threaten the transportation routes of their rivals and ensure the security of their own logistics networks. This approach has become even more concrete with artificial canal projects since the 20th century.

Table 1. Major Straits and Canals around the world.

No	Name	Location	No	Name	Location
1	Strait of İstanbul	Black Sea- Marmara Sea	8	Strait of Sunda	Indonesia
2	Strait of Çanakkale	Marmara Sea- Aegean Sea	9	Strait of Dover	England-France
3	Strait of Gibraltar	Mediterrenian-Atlantic Ocean	10	Strait of Bering	Arctic Ocean
4	Strait of Bab-ül Mendep	Red Sea-Indian Ocean	11	Strait of Magellan	Atlantic Ocean-Pacific Ocean
5	Strait of Hormuz	Persian Gulf-Indian Ocean	12	Suez Canal	Mediterrenian-Red Sea
6	Strait of Messina	Greek Sea	13	Kiel Canal	Baltic Sea-North Sea
7	Strait of Malacca	Indonesia-Malaysia	14	Panama Canal	Atlantic Ocean-Pacific Ocean

Source: Koday, Z., Koday, S., & Kaymaz, Ç. K. (2017). Dünyadaki bazı önemli boğazlar ile kanalların coğrafi özellikleri ve jeopolitik önemleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *21*(3), 887

Figure 1. Distribution of Some Major Straits and Canals in the World.

Source: Koday, Z., Koday, S., & Kaymaz, Ç. K. (2017). Dünyadaki bazı önemli boğazlar ile kanalların coğrafi özellikleri ve jeopolitik önemleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *21*(3), 887

Projects such as the Kiel Canal or the Don-Volga Canal are modern engineering manifestations of Mahan's concepts of inland routes, central location, and transportation. States controlling such canals shorten the distances of their warships and merchant vessels, gain cost and time advantages compared to alternative routes, create a tool of geopolitical pressure by restricting the passage of rivals during times of crisis, and indirectly shape logistics costs through fees and regulations.

Therefore, Mahan's theory of naval power should not only be considered as states that control the seas are powerful. This theory also offers a framework that conceptualizes maritime transport routes, straits, and canals as centers of vulnerability and risk in the global logistics system. In the multipolar environment of the 21st century, the strategies of actors strengthening

their naval fleets, developing new canal projects, or seeking to establish influence over existing straits continue to be largely interpreted through this mental map established by Mahan (Lanning, 2002, p. 147).

5. Kiel Canal

5.1. History and General Characteristics

The Kiel Canal (Nord–Ostsee–Kanal) is an artificial waterway in northern Germany providing a direct connection between the North Sea and the Baltic Sea. Built during the reign of Wilhelm II to enhance the German Empire's naval power and accelerate naval mobility, the canal opened in 1895. Thus, it provided Germany with a controlled sea corridor allowing it to pass from the North Sea to the Baltic Sea without having to sail around the Northern Danish Peninsula.

The canal has been widened and deepened several times since its opening, modernizing it to allow safe and rapid passage for commercial vessels and military elements. Levinson (2016) emphasizes that using the canal shortens the route by approximately 250 nautical miles compared to the route via Skagerrak and Kattegat, creating a multiplier effect on travel time, fuel consumption, and freight costs. In this respect, as an engineering project, the Kiel Canal is a strategic infrastructure investment that reshapes the European maritime transport geography.

5.2. Economic and Logistic Importance

The Kiel Canal currently hosts approximately 30,000 ship passages annually, and this makes it one of the world's busiest artificial seaways (UNCTAD, 2023). Industrial products, energy raw materials, and grain are among the major cargoes transported through the canal. A significant portion of trade between Germany's northern ports and Denmark, Sweden, Norway, Finland, and the Baltic states is routed through this canal.

Table 2. The Role of Straits and Canals in Ship Traffic Worldwide

No	Name	Ship Traffic (Year/Quantity)
1	Strait of İstanbul (2016)	42.553
2	Strait of Çanakkale (2016)	44.035
3	Strait of Gibraltar	-
4	Strait of Bab-ül Mendep	-
5	Strait of Hormuz	-
6	Strait of Messina	13.552
7	Strait of Malacca	80.000 – 100.000
8	Strait of Sunda	-
9	Strait of Dover	-

No	Name	Ship Traffic (Year/Quantity)
10	Strait of Bering	-
11	Strait of Magellan	-
12	Suez Canal	-
13	**Kiel Canal**	**30.000 – 35.000**
14	Panama Canal	12.755

Source: Koday, Z., Koday, S., & Kaymaz, Ç. K. (2017). Dünyadaki bazı önemli boğazlar ile kanalların coğrafi özellikleri ve jeopolitik önemleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *21*(3), 884; UNCTAD (2023), Almanya Federal Waterways and Shipping Administration (WSV).

As shown in Table 2, the Kiel Canal handles approximately 30,000 ship passages per year. In a logistical context, the advantages offered by the canal can be grouped under several headings:

• Distance and time savings: Shortening the North Sea–Baltic passage allows ships to make more voyages with less sailing time, thus increasing ship and fleet efficiency (Levinson, 2016).

• Fuel and cost advantage: Shortening the route reduces fuel consumption, allowing freight prices to be kept at a competitive level.

• Environmental contribution: Lower fuel consumption reduces carbon emissions per ship, aligning with the EU's Green Deal emission reduction targets (UNCTAD, 2023).

• Integration with European internal logistics: Integrated with Germany's rail, road, and port infrastructure, the Kiel Canal functions as a key hub in the European internal logistics network.

These features make the Kiel Canal a critical infrastructure element for the integrity of European supply chains.

5.3. Geopolitical Dimension and Risks

The Kiel Canal is geographically located within the security umbrella of the European Union and NATO, thus operating in a relatively stable political environment. However, this does not mean that the canal is entirely independent of geopolitical circumstances. Increased military activity in the Baltic Region following the Russia-Ukraine war, NATO-Russia tensions, and uncertainties regarding energy routes have increased the canal's indirect risk profile.

From a military perspective, the Kiel Canal serves as a strategic inner route for NATO navies to make rapid and controlled passage between the North Sea and the Baltic Sea. In the context of the Baltic states' defense, the canal's logistical role is crucial for the sustainability of naval operations, consistent with Mahan's emphasis on naval power (Till, 2009).

Another dimension of geopolitical risks is energy security. Oil, LNG, and other energy shipments to the Baltic region are occasionally affected by sanctions, price shocks, and pipeline crises (, 2019). In this context, the Kiel Canal becomes an indirect energy security tool as part of alternative sea routes to land and pipeline infrastructure.

Finally, the digitalization of European logistics networks has highlighted the canal's vulnerability to cybersecurity threats. Cyberattacks that could be carried out through port information systems, navigation management, and booking infrastructures have the potential to disrupt the canal's operation (Christopher, 2016). This situation necessitates strengthening the digital security architecture in addition to classic physical security measures.

5.4. Current Debates and Future Perspectives

The Kiel Canal is considered one of the projects with a modernization priority within the framework of the European Union's transport and TEN-T (Trans-European Transport Network) policies. Germany is undertaking investments to increase the canal's depth and width, renovate the locks, and implement digital traffic management systems in order to maintain its competitiveness (UNCTAD, 2023).

Discussions about the future focus on two main topics. Geopolitical developments such as the trajectory of EU-Russia relations, the increased NATO presence in the Baltic region, and the redefinition of energy routes stand out as factors that could affect the strategic value of the canal. On the other hand, environmentally friendly transportation, low-carbon fuels, and AI-powered logistics planning applications allow the canal to be positioned as a greener and more efficient corridor. Therefore, the future perspective of the Kiel Canal will be shaped at the intersection of both geopolitical stability and sustainable logistics policies.

6. Don–Volga Canal

6.1. History and General Characteristics

The idea of a Don-Volga Canal dates back to the 16th century. The concept of connecting the Don River with the Volga River near Rostov and ultimately creating a water corridor to the Caspian Sea emerged in the early modern period within the context of Ottoman-Russian rivalry (İnalcık, 1948).

This project aimed to revive the historical trade routes known as the ancient Silk Road and Fur Road, extending across Transcaucasia and the Middle East, and to establish a rapid connection between the Caspian Basin and the Black Sea. The goal was to increase the economic vitality, and to channel the capital and commercial dynamism brought to the region by Turkmen pilgrims traveling along the pilgrimage route more systematically through a logistical route.

From the Ottoman perspective, the Don-Volga project was conceived as a geostrategic initiative that would allow them to maintain the political balance in the Black Sea in their favor and encircle the Safavid State from the east and north. Sokullu Mehmed Pasha considered this project as part of the empire's global hegemonic policy along a vast commercial and strategic route extending from the Indian Ocean to the Caspian Basin (İnalcık, 1948).

From a technical standpoint, the canal planned for the 16th century was based on a waterway to be dug out at the point where the Don and Volga rivers meet. However, the geological structure, climatic conditions, and mountainous terrain of the region made the project extremely difficult to implement.

During the Soviet era, the same geographical concept was realized using modern engineering capabilities. Work began in 1948 to construct a canal approximately 101 km long between the closest points of the Don and Volga Rivers. Thus, the inland waterway from the Caspian Sea to the Black Sea was effectively completed.

6.2. The Astrakhan Expedition and the Failure of the Ottoman Endeavor

The most concrete manifestation of the Don-Volga Canal Project on the Ottoman front is the Astrakhan Campaign of 1569 and the canal excavation works that were intended to be carried out simultaneously with this campaign. With the dissolution of the Golden Horde State after Timur's invasion, autonomous structures such as the Khanates of Astrakhan, Kazan, Nogai, Siberia, and Crimea emerged, and the Ottoman State filled the resulting power vacuum by taking the Crimean Khanate under its protection (İnalcık, 1948).

While simultaneously engaged in struggles with Austria-Hungary in the Balkans, Spain-Venice in the Mediterranean, and the Safavids in the east, the Ottoman administration viewed the emergence of a new power threatening its naval dominance in the Black Sea as a strategic risk. It was believed that the balance of power in Eastern Europe could be maintained in favor of Istanbul as long as the Crimean Khanate remained under Ottoman protection. However, the capture of Kazan and then Astrakhan by the Moscow-centered Russian Tsardom is seen as a critical turning point that opened the Caspian-Black Sea line and trade routes to Russian control (İnalcık, 1948)

Within this framework, Sokullu Mehmed Pasha envisioned the Don-Volga project as a geostrategic undertaking that would establish a trade route, connect the Caspian Basin surrounding the Safavid State from the east and north to the Ottoman trade network, and strengthen the balance in the Black Sea. However, the military and technical aspects of the campaign could not be implemented in line with this strategic vision. As part of the preparations for the campaign, an Ottoman army of approximately 80,000 men was dispatched from Istanbul to the Black Sea and joined with a Crimean force of around 30,000 in Crimea. Nevertheless, factors such as difficult terrain and climatic conditions, the length of the supply chain, and lack of coordination significantly limited the project's feasibility on the ground.

At the political level, the cautious and sabotaging attitude of Crimean Khan Devlet Giray I is seen as another factor that weakened the success of the campaign. Devlet Giray, who distanced himself from the project out of fear of losing his khanate status, made route choices that would hinder the army's progress. These factors are considered in the literature as decisive elements in the campaign's failure (İnalcık, 1948). Ultimately, the siege of Astrakhan and the canal project failed due to pressure from Russian forces sent by Ivan IV, harsh climate and geographical conditions, internal indiscipline, and the reluctant approach of the Crimean Khanate (İnalcık, 1948).

Following this failure, the Ottoman Empire's idea of establishing an inland waterway via the Don-Volga line was suspended for a long time. The idea of connecting the Caspian Sea and the Black Sea through a canal was only revived during the Soviet era, within a different geopolitical context. Thus, although the idea of the Don-Volga Canal emerged as a strategic logistical vision

during the Ottoman period, it only transformed into a concrete infrastructure project within the political and ideological framework of the Soviet Union.

6.3. The Construction of the Don-Volga Canal During the Soviet Era and Logistical Role

The Don-Volga Canal Project was finally accomplished by the Soviet Union using modern engineering capabilities. Within the framework of transportation and industrialization strategies shaped during the Stalin era, the goal of connecting the Caspian Sea to the Black Sea via an inland waterway was adopted. Work initiated to achieve this success was completed in 1952, and the Don-Volga Canal was opened. Thus, the Soviet Union secured its political and economic control over the oil and natural gas resources in the Caspian Basin and the Central Asian Republics through an integrated logistics network based on inland waterway transportation.

Table 3. Main Technical Characteristics of Volga–Don Canal

Characteristics	**Value**
Total Length	Approximately 101 km
The Number of Locks	13
Maximum Ship Length	≈ 141 m
Maximum Ship Width	≈ 16,8 m
Maximum Draft	≈ 3,6 m
Location	Caspian Sea-Azov/Black Sea

Source: Efkan Karakaya (n.d.). Don Volga Kanal Projesi, Kırklareli Üniversitesi. (Compiled)

In Soviet geopolitics, the Don-Volga Canal was seen as an economic infrastructure investment and a strategic tool creating an inland sea corridor on the Caspian-Black Sea route. Thanks to the canal, it became possible to transport grain, petroleum, coal, and various bulk cargoes to wide geographical areas via low-cost inland waterway transport (Karakaya, n.d.). Additionally, the cost and capacity limitations of land transport were partially overcome, and the flow of raw materials and semi-finished goods needed by the Soviet industrialization model was secured to a certain extent.

Today, the Don-Volga Canal continues to provide an inland waterway-based connection between the Caspian Sea and the Black Sea as part of Russia's Unified Deep-Water System. This network acts as a bridge in the transportation of bulk cargo between Russian domestic markets and Black Sea ports.

The changing global trade structure of the 20th and 21st centuries, Russia's continued dependence on Black Sea ports for energy and grain exports, and the enduring importance of hydrocarbon reserves in the Caspian Basin contribute to making the Don-Volga Canal geopolitically significant. Geopolitical tensions, sanctions, and security issues in the Black Sea Basin have transformed the canal into a substitute route for foreign trade (UNCTAD, 2023).

In this context, although the Don-Volga Canal emerged as an infrastructure investment shaped by the ideological and industrialization priorities of the Soviet era, it retains its importance today as a cost-effective inland route for Russia's bulk cargo. The logic behind the canal's design can be considered a hybrid logistics-geopolitical example where Mahan's concepts of maritime power and inland routes are combined with land, river, and sea components.

6.4. Geopolitical Risks, Operational Risks, and Future Perspectives

The current risk profile of the Don-Volga Canal is shaped by the effects of the Russia-Ukraine war and security issues in the Black Sea Basin. The threat of floating mines in the Sea of Azov and the Black Sea, attacks on ports and infrastructure, and risks to civilian vessel safety create significant uncertainties in the integrated operations of the canal's maritime leg. EU and US sanctions, on the other hand, are hindering access to final markets for Russian-origin cargo, thus limiting market diversification for goods transported via the canal.

From a technical standpoint, the Volgo–Don Max limitations prevent the direct use of large tonnage vessels. This leads to more transshipment, fleet fragmentation, and complex route planning. During dry periods, the lower water levels in the Volga and Don rivers further restrict the permitted draft in practice. This creates additional risks in tonnage-based capacity planning.

Modernization discussions focus on increasing the depth and width of the canal, upgrading the locks, and strengthening digital traffic management and navigation systems. However, high costs, sanctions, and geopolitical uncertainties make it difficult to implement large-scale investments. Therefore, the Don-Volga Canal remains a strategic but fragile link in Eurasian internal logistics.

7. Comparative Analysis: Kiel Canal and Don–Volga Canal

The Kiel and Don–Volga Canals represent two strategically important waterways that are quite different in terms of their geographical location, logistical functions, and geopolitical context. These differences can be summarized under the following headings;

• Location and geographical function: Situated in the heart of the EU and NATO, and providing the shortest passage between the North Sea and the Baltic Sea, the Kiel Canal serves as a critical bridge for intra-European trade. In contrast, the Don–Volga Canal, connects the Caspian Sea to the Black Sea, acting as an inland waterway for Eurasian logistics. However, this location makes the canal far more vulnerable to war, sanctions, and regional crises.

• Economic and logistical role: The Kiel Canal provides time, fuel, and cost advantages for a wide variety of cargo types, primarily containers and industrial goods, while supporting European intra-logistics integration and the EU's green logistics goals (UNCTAD, 2023). The

Don-Volga Canal, on the other hand, is playing a critical but narrower sectoral role in Russia's domestic and regional export strategy.

• Geopolitical risk level: While the Kiel Canal carries a relatively low-to-medium level of geopolitical risk within the EU/NATO security framework, the Don-Volga Canal is a high-risk route due to the Russia-Ukraine war, sanctions, and Black Sea security issues.

• Technical capacity and modernization: The Kiel Canal is continuously being modernized, with ongoing infrastructure investments to allow the passage of larger vessels. The Don-Volga Canal, however, is limited in capacity due to its restricted draft and ship sizes. While the need for modernization of the canal is known, concrete projects remain limited due to economic and political uncertainties.

In this context, the Kiel Canal is classified as a low-risk, highly integrated, and environmentally friendly route in international logistics, while the Don-Volga Canal stands out as a high-risk, low-integration, but indispensable regional route.

7.1.Kiel and Don–Volga Canals in the Context of Mahan's Theory of Sea Power

In his work, *The Influence of Sea Power upon History*, Alfred Thayer Mahan positioned naval power as one of the decisive factors in the global power struggle between states (Mahan, 1890). As mentioned previously, according to Mahan, a state's naval power is closely related to its geographical location, physical structure, country size, population, national character, and character of government (Posen, 2003). Evaluating the Kiel and Don-Volga Canals through these elements allows us to understand what these canals represent in terms of international and regional power balances.

• Geographic location: The Kiel Canal provides Germany with significant maneuvering space by offering the shortest and safest passage between the North Sea and the Baltic Sea. The Don-Volga Canal, on the other hand, provides Russia with an internal route from the Caspian Sea to the Black Sea, but security problems in the Black Sea destabilize this geographical advantage (Kaplan, 2016).

• Physical structure and infrastructure: States with natural harbors, long coastlines, and developed port infrastructure have an advantage in maritime trade (Till, 2009). In this context, the Kiel Canal, thanks to its modernization projects and improved port connections, serves as a suitable example of Mahan's emphasis on infrastructure. However, the Don–Volga Canal is more vulnerable in terms of physical capacity due to the limitations of the Volgo–Don Max and its limited draft depth (Danchev, 2021).

• Country size: Mahan argues that states with vast land territories that can connect sea routes can project power more effectively (Mearsheimer, 2001). While Germany has the opportunity to connect to the center of Europe's internal trade networks via the Kiel Canal, Russia is trying to support its vast geography with maritime routes by connecting the Caspian, Central Asia, and Black Sea lines via the Don-Volga Canal.

• Population and national character: Qualified human resources capable of sustaining maritime activities, a trade culture, and entrepreneurship play a significant role in Mahan's approach to

maritime power (Holmes & Yoshihara, 2008). Germany's industrial and logistics-focused population supports the efficient use of the Kiel Canal. Russia's large population provides an advantage in exports, while socio-economic imbalances limit logistics efficiency (Hough, 2013).

• Character of government: For Mahan, intensive trade, strong ports, and maritime transport capacity are essential components of a lasting naval power. The Kiel Canal supports this thesis by accelerating intra-European trade and strengthening supply chains. The Don-Volga Canal, on the other hand, functions as a more limited but strategically important trade corridor based on energy and grain transportation (UNCTAD, 2023). From the perspective of the navy and fleet power, the Kiel Canal increases its military-strategic value by accelerating the North Sea-Baltic passage for NATO and EU navies. Although the Don-Volga Canal theoretically has the potential to connect Russia's Caspian and Black Sea fleets, ship size limitations restrict this function (Glete, 1993).

From this perspective, the Kiel Canal stands out as a stable, integrated, and multi-dimensional naval power instrument that highly aligns with Mahan's theory of naval power. While the Don-Volga Canal, possessing the potential to be a critical inland route and logistical backbone as described by Mahan, cannot fully meet the criterion of stable naval dominance due to current geopolitical crises and technical limitations.

8. Conclusion and Evaluation

International logistics is a multi-layered structure shaped by the political implications of geography, besides technical capacity and infrastructure. As Mahan emphasized in his theory of maritime power, the ability of states to control trade routes is directly linked to naval power and the stability of strategic passages (Mahan, 1911; 2011). This comparative analysis of the Kiel Canal and the Don-Volga Canal reveals that both corridors are geopolitical instruments beyond their economic functions. In particular, Mahan's concepts of inland security and maritime control provide an important theoretical basis for understanding that these canals are evaluated within a strategic framework (Berk & Arslan, 2009).

The Kiel Canal is positioned as a low-risk logistical structure within the relatively stable political environment of the European Union, offering a fast and reliable link between the North Sea and the Baltic Sea. This aligns with Spykman's classic analysis of the decisive influence of geography on foreign policy. The stability of Europe's periphery enhances the value of the Kiel Canal as a logistical advantage (Spykman, 1938). The canal's compliance with environmental standards and its continuous modernization ensure the sustainable continuation of intra-European trade (Mangır, 2020). In this context, the Kiel Canal represents a low-risk intra-European corridor in terms of both economic and political reliability.

However, while the Don-Volga Canal is central to Russia's logistics strategy in the depths of Eurasia, it also carries high geopolitical risks. The Russia-Ukraine conflict, the deterioration of the Black Sea security environment, and the impact of sanctions reduce the operational reliability of the canal. As Crowl (1986) points out, highlighting Mahan's historical influence on Russia, Russian strategy has always been built on the search for an outlet connecting inland

waterways to the seas. The Don-Volga Canal is precisely the contemporary reflection of this historical necessity. However, under modern conditions, the canal is used more as a high-risk route regulating the domestic supply chain, unlike its ideological goals during the Soviet era.

The difference between Kiel and the Don-Volga makes it possible to compare the levels of vulnerability of European and Eurasian logistics systems. While Europe's legal structure makes logistics routes relatively secure, the Eurasian route is a geography historically shaped by crises and power struggles. According to Özey's (2017) Heartland analysis, Eurasia is a region with high potential for conflict as well as geographical advantages. Therefore, the logistical dominance that Russia is trying to establish via the Don-Volga remains fragile due to instability despite geographical advantages. Erol's (2018) assessments on Eurasian power balances also confirm this fragile structure.

In light of these findings, several key recommendations emerge regarding the future of international logistics. Firstly, as Karsten (1971) emphasizes, naval power is key to economic stability both in wartime and peacetime. Therefore, states need to develop their logistics strategies in conjunction with military and diplomatic risk analyses. Secondly, as Ahmad (2014) points out in his study on maritime strategies, developing alternative routes and diversifying multimodal lines will increase logistical flexibility. Thirdly, as Ulaş (2011) states from a national security perspective, the security of logistics lines should be considered an economic issue and also a matter of national security.

In conclusion, the Kiel and Don-Volga Canals demonstrate that strategic routes should be evaluated in terms of their economic aspects and political and military dimensions. Lafeber's (1962) analysis of Mahan's impact on global trade remains relevant today. Overall, future studies examining the cost and risk models, and interactions with alternative corridors using quantitative and empirical methods will make significant contributions to both the academic literature and decision-makers.

REFERENCES

Ahmad, A. (2014). *Maritime power and strategy*. NDU Journal, 23–42.

Ametbek, D. (2017). *İran dış politikasının jeopolitik kodları*. ANKASAM. https://www.ankasam.org/wpcontent/uploads/2021/12/Jeopolitik-metin-04.10.2017.pdf (Erişim: 11.02.2023)

Bayraktutan, Y., Tüylüoğlu, Ş. & Özbilgin, M. (2012). Lojistik Sektöründe Yoğunlaşma Analizi ve Lojistik Gelişmişlik Endeksi: Kocaeli Örneği. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 4 (3), 61-71. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/uaifd/issue/21595/231887 Erişim Tarihi: 10.11.2023

Berk, F. M., & Arslan, M. (2009). Alfred T. Mahan ve Deniz Egemenliği Teorisi. *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2), 15–27.

Carpenter, R. H. (1975). Alfred Thayer Mahan's style on sea power: A paramessage conducing to ethos. *Speech Monographs*, 42, 190–202.

Christopher, M. (2016). Logistics & Supply Chain Management (5th ed.). Pearson.

Christopher, M. (2011) Logistics and Supply Chain Management, 4th Edition, London,146 Financial Times Prentice Hall.

Crowl, P. A. (1986). Alfred Thayer Mahan: The naval historian. In P. Baret (Ed.), *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age* (pp. 444–478). Princeton University Press.

Danchev, A. (2021). Maritime Geopolitics in the Post-Cold War Era. Routledge.

Demir, F. (2018). *Alfred Thayer Mahan ve Deniz Hakimiyet Teorisi* (Yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Durmuş, İ. (2023). Dünyada ve Türkiye'de Deniz Gücü Yönetiminin Önemi Üzerine Bir Değerlendirme. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, *19*(46), 607-633.

Efkan Karakaya (t.y). Don Volga Kanal Projesi, Kırklareli Üniversitesi.

Eroğlu, E. (2020). "Covid-19'un Ekonomik Etkilerinin ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alınan Ekonomik Tedbirlerin Değerlendirilmesi". International Journal of Public Finance 5/2: 211-23.

Erol, M. S. (2018). Avrasya'nın değişen jeopolitiğinde Türk dünyası ve Türkiye: Nasıl bir gelecek? In B. H. Eryiğit (Ed.), *TESAM III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* (ss. 323–339). İstanbul.

FAO. (2022). The importance of Ukraine and the Russian Federation for global agricultural markets and the risks associated with the war in Ukraine. Food and Agriculture Organization of the United Nations.

Glete, J. (1993). Navies and Nations: Warships, Navies and State Building in Europe and America, 1500–1860. Almqvist & Wiksell.

Holmes, J. R., & Yoshihara, T. (2008). Chinese Naval Strategy in the 21st Century: The Turn to Mahan. Routledge.

Hough, P. (2013). International Politics of the Arctic: Coming in from the Cold. Routledge.

İnalcık, H. (1948). Osmanlı-Rus rekabetinin menşei ve Don-Volga kanalı teşebbüsü (1569). *Belleten*, *12*(46), 349-402.

Kaplan, R. D. (2016). Earning the Rockies: How Geography Shapes America's Role in the World. Random House.

Karsten, P. (1971). The nature of "influence": Roosevelt, Mahan and the concept of sea power. *American Quarterly*, 23(4), 585–600.

Koban, E.ve Keser, H.Y. (2007). Dış ticarette lojistik. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Koday, Z., Koday, S., & Kaymaz, Ç. K. (2017). Dünyadaki bazı önemli boğazlar ile kanalların coğrafi özellikleri ve jeopolitik önemleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *21*(3), 879-940.

Kortunov, A. (2019). Russia's Transport Corridors and Geopolitics of Energy. Russian International Affairs Council.

Lafeber, W. (1962). A note on the "mercantilistic imperialism" of Alfred Thayer Mahan. *The Mississippi Valley Historical Review*, 48(4), 674–685.

Lambert, Douglas M. Stock, James R. (1993). Strategic Logistics Management, Irwin, Third Edition, USA, p. 5,6.

Lanning, M. L. (2002). *The military 100: A ranking of the most influential military leaders of all time*. Diane Publishing.

Levinson, M. (2016). The Box: How the Shipping Container Made the World Smaller and the World Economy Bigger. Princeton University Press.

Lloyd's List. (2021). Ever Given and the cost of the Suez blockage. Lloyd's List Intelligence Report.

Mahan, A. T. (1890). The Influence of Sea Power upon History, 1660–1783. Boston: Little, Brown and Company.

Mahan, A. T. (1911). *Naval strategy: Compared and contrasted with the principles and practice of military operations of land*. The University Press.

Mahan, A. T. (2011). *Deniz gücünün tarih üzerine etkisi 1660–1783* (A. T. Büyükonat, Çev.). Griffin.

Mahan, A. T. (2013). *Deniz harbi üzerine* (A. T. Büyükonat, Çev.). Doruk Yayınları.

Mangır, D. Ş. (2020). *Uluslararası ilişkilerde jeopolitik teoriler ve pratikler*. Iksad Publishing House.

Mearsheimer, J. J. (2001). The Tragedy of Great Power Politics. W.W. Norton.

Natter, W. (2003). Geopolitics in Germany, 1919–45. In J. Agnew (Ed.), *A Companion to Political Geography* (pp. 187–203). Blackwell.

Özdener, H.H. (2010). Lojistikte toplam kalite yönetimi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özey, R. (2017). Mackinder'in Heartland Teorisi'nin düşündürdükleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 35, 1–12.

Öztürk, T., & İrfanoğlu, E. (2021). Amerikan dış politikasında jeopolitiğin önemi. *Akdeniz İİBF Dergisi, 21*(1). https://doi.org/10.25294/auiibfd.809368 (Erişim: 11.02.2023)

Posen, B. (2003). Command of the Commons: The Military Foundation of U.S. Hegemony. International Security, 28(1), 5–46.

Sezen, B. (2004). "Tedarik Zincirinde Stok Yönetimi Problemleri İçin Elektronik Tablolar Yardımı ile Simülasyon Uygulaması". Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 11 (1Dergisi, 57-Dergisi, Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/issue/13680/165535. (Erişim Tarihi: 12.04.2025).

Sheffi, Y. (2005). The Resilient Enterprise: Overcoming Vulnerability for Competitive Advantage. MIT Press.

Smith, J. A. (2013). The influence of Alfred Thayer Mahan upon the Imperial Japanese Navy. *Military Thought and Theory*, 2–28.

Spykman, N. J. (1938). Geography and foreign policy, I. *The American Political Science Review*, 32(1), 28–50.

Spykman, N. J. (1938). Geography and foreign policy, II. *The American Political Science Review*, 32(2), 213–236.

Till, G. (2009). Seapower: A Guide for the Twenty-First Century. Routledge.

Turan, E. Y. (2015). Türk İslam düşünce sisteminde İbn-i Haldun'un devlet nazariyesi. *Atatürk İletişim Dergisi*, (9), 197–204.

Uçarlı, B. Ş. (2025). Deniz hakimiyeti teorisi perspektifinden 21. yüzyılda Türkiye'nin deniz jeopolitiği.

Ulaş, B. (2011). *Jeopolitik: Türkiye'nin millî güvenliği ve Avrupa Birliği üyelik süreci*. Başlık Yayın Grubu.

UNCTAD. (2023). Review of Maritime Transport 2023. United Nations Conference on Trade and Development.

Yüksel, M. (2018). Algılanan Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyetine Etkisi: Deniz Yolcu Taşımacılığında Bir Uygulama (Yüksek Lisans Tezi). Milli Savunma Üniversitesi Barbaros Deniz Bilimleri ve Mühendisliği Enstitüsü Deniz Lojistik Yönetimi Ana Bilim Dalı, İstanbul.

DEPO YÖNETİMİ, OPERASYONLARI VE VERİMLİLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Nevzat GÜNGÖR
İstanbul Üniversitesi
nevzat.gungor@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9883-1985
Doç. Dr. Yasin ŞEKER
Hitit Üniversitesi
yasinseker01@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0513-7682
Doç. Dr. Oğuz Yusuf ATASEL
Trabzon Üniversitesi
oguzatasel@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1654-9850

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, depo yönetimi literatürünün gelişimi ve mevcut araştırma yapısı bibliyometrik bir yaklaşımla incelemektir. Scopus veri tabanında depo yönetimi, depo operasyonları, depo optimizasyonu ve depo verimliliği anahtar kelimeleri kullanılarak yürütülen tarama sonucunda veri seti oluşturulmuştur. Ayrıca 1969–2025 dönemini için sadece makaleler inceleme kapsamında alınmıştır. Toplam 1.498 makale üzerinden elde edilen bulgular, yayın sayılarının uzun süre oldukça sınırlı seyrettiğini, 2000'li yıllarla birlikte artış eğilimine girdiğini ve özellikle 2021 sonrası dönemde belirgin bir sıçrama yaşandığını göstermektedir. Ülke düzeyinde en fazla yayına Çin (283) ve ABD (165) sahip olup Almanya, Hindistan, İtalya ve Birleşik Krallık bu ülkeleri takip etmektedir. Türkiye'nin katkısı ise daha sınırlı olup 51 yayınla orta-üst grupta konumlanmaktadır. Kurum düzeyinde The Hong Kong Polytechnic University (31) ile Erasmus Universiteit Rotterdam (20) ve Rotterdam School of Management (17) dikkat çekmektedir. Yazar yayın sayılarında Choy, K.L. (14) ve Dilger, K.A. (12) ilk sıralarda yer almaktadır. En çok atıf alan çalışmaların, sipariş toplama, parti oluşturma ve depo tasarımı gibi operasyonel araştırma/optimizasyon temelli konular etrafında yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Depo Yönetimi, Depo Operasyonları, Depo Optimizasyonu; Depo Verimliliği.

A REVIEW OF WAREHOUSE MANAGEMENT, OPERATIONS, AND EFFICIENCY

ABSTRACT

This study analyzes the development of warehouse management literature and seeks to clarify the current research landscape through bibliometric analysis. The data was acquired from the Scopus database utilizing the terms warehouse management, warehouse operations, warehouse optimization, and warehouse efficiency. The analysis included solely peer-reviewed journal articles published between 1969 and 2025. An analysis of 1,498 papers reveals that academic

interest in warehouse management has consistently been constrained over time. A modest increase was noted in the early 2000s, succeeded by a substantial surge in publication activity post-2021. At the country level, China (283 publications) and the United States (165 publications) lead the field, with Germany, India, Italy, and the United Kingdom also making substantial contributions. Turkey's production is constrained; nevertheless, it retains a position in the upper-middle echelon with 51 publications. The Hong Kong Polytechnic University (31 publications), Erasmus University Rotterdam (20 publications), and the Rotterdam School of Management (17 publications) are recognized as the most prolific research institutions. Author-level analysis reveals Choy, K. L. (14 articles) and Dilger, K. A. (12 publications) as the most prolific contributors. Citation trends indicate that the most impactful studies predominantly focus on operations research and optimization, particularly in areas such as order picking, batching, and warehouse design.

Keywords: Warehouse Management, Warehouse Operations, Warehouse Optimization, Warehouse Efficiency.

1. GİRİŞ

Depo, nakliye maliyetlerini azaltmak, üretim veya satın almada ölçek ekonomisi sağlamak veya katma değerli süreçler sunmak ve tepki süresini kısaltmak için ürünleri bir araya getiren tedarik zincirindeki bir unsurdur. Depolama, işletmelerin müşterilerine özel hizmetler sunabileceği ve rekabet avantajı elde edebileceği ana faaliyetlerden biri olarak da kabul edilmektedir. Çeşitli depo türleri vardır. Bunlar üretim depoları ve dağıtım merkezleri olarak sınıflandırılabilir ve tedarik zincirindeki rollerine göre hammadde depoları, yarı mamul depoları, mamul depoları, dağıtım depoları, sipariş karşılama depoları, müşteri talebine doğrudan yanıt veren yerel depolar ve katma değerli hizmet depoları olarak ayrıma tabi tutulabilmektedir (Ramaa vd., 2012).

Depolar, günümüzde işletmelerin başarısında (veya başarısızlığında) her zamankinden daha önemli bir rol oynamaktadır. Depolar, tedarik zinciri üyeleri arasında kritik bir ara rol oynayarak hem tedarik zinciri maliyetlerini hem de hizmeti etkilemektedir. Tedarik zinciri süreçlerini rasyonelleştirmek ve daha verimli bir şekilde yönetmek amacıyla, son on yıllarda birçok işletme merkezi üretim ve depo tesisleri kurmuştur. Bu durum, daha geniş bir bölgede daha çeşitli ve daha talepkar müşterilere dağıtımdan sorumlu daha büyük depoların ortaya çıkmasına ve dolayısıyla daha karmaşık iç lojistik süreçlerin oluşmasına neden olmuştur (Faber vd., 2013).

Bu çalışmada, Scopus veri tabanında 1969–2025 yılları arasında depo yönetimi, depo operasyonları, depo optimizasyonu ve depo verimliliği üzerine yapılan makaleler bibliyometrik analiz yardımıyla incelenmiştir. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında sırasıyla; yöntem, bulgular ile sonuç ve değerlendirme başlıklarına yer verilmiştir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, 1969-2025 dönemlerinde Scopus veri tabanındaki depo yönetimi, depo operasyonları, depo optimizasyonu ve depo verimliliği üzerine yapılan makaleler bibliyometrik yönteme göre incelenmiştir. Kapsamlı bir literatür taraması yapmak için Scopus veri tabanından

faydalanılmıştır. Dâhil etme kriterleri, başlıklarında, özetlerinde veya anahtar kelimelerinde 'warehouse management, warehouse operations, warehouse optimization, warehouse efficiency' kavramlarını içeren makaleler olarak belirlenmiştir. Bu gerekliliğin ardından, analiz için Scopus'tan hem CSV hem de BibTeX formatında toplam 1.498 bilimsel makale seçilmiştir. Bibliyometrik analizler Bibliometrix (Aria ve Cuccurullo, 2017) kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamındaki Scopus veri tabanında 1969-2025 dönemleri arasında depo yönetimi, depo operasyonları, depo optimizasyonu ve depo verimliliği ile ilgili yapılan çalışmaların yıllar itibariyle seyri Görsel 1'de yer verilmiştir.

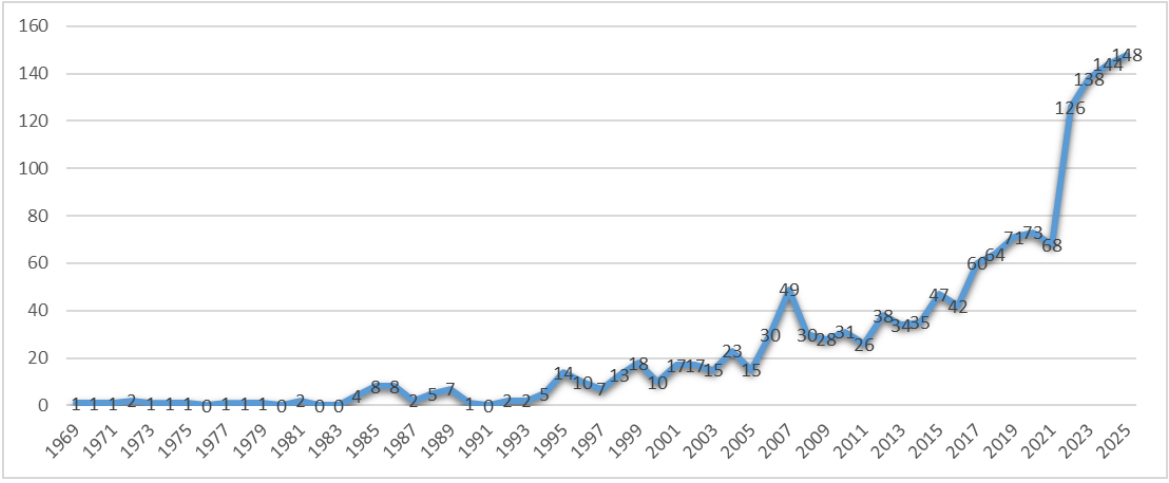

Görsel 1. Depo Yönetimi, Depo Operasyonları, Depo Optimizasyonu ve Depo Verimliliği Üzerine Yapılan Çalışmaların Seyri (1969-2025)

Görsel 1, depo yönetimi, operasyonları, optimizasyonu ve verimliliği literatüründe yıllara göre yayın sayılarının seyrini göstermektedir. Bulgular, 1970'ler ve 1980'ler boyunca oldukça sınırlı bir akademik üretim olduğunu, bu dönemde depo yönetiminin daha çok uygulamaya dayalı bir faaliyet alanı olarak ele alındığını ortaya koymaktadır. 1990'lı yılların ortalarından itibaren yayın sayılarında kademeli bir artış gözlenmekle birlikte, bu artışın istikrarlı ancak sınırlı kaldığı görülmektedir.

Asıl kırılma noktası 2000'li yılların başından sonra ortaya çıkmakta; bu dönemle birlikte depo yönetiminin operasyonel araştırma, optimizasyon ve bilgi sistemleri ile daha yoğun biçimde ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. 2020 sonrası dönemde, özellikle 2021 yılından itibaren, yayın sayılarında çok keskin bir artış yaşanması dikkat çekmektedir. Bu sıçrama, e-ticaretin yaygınlaşması, tedarik zinciri kesintileri, otomasyon teknolojileri ve veri temelli depo yönetimi uygulamalarının akademik ilgiyi önemli ölçüde artırdığını göstermektedir.

Görsel 2, depo yönetimi literatüründe ülkelere göre yayın dağılımını göstermektedir.

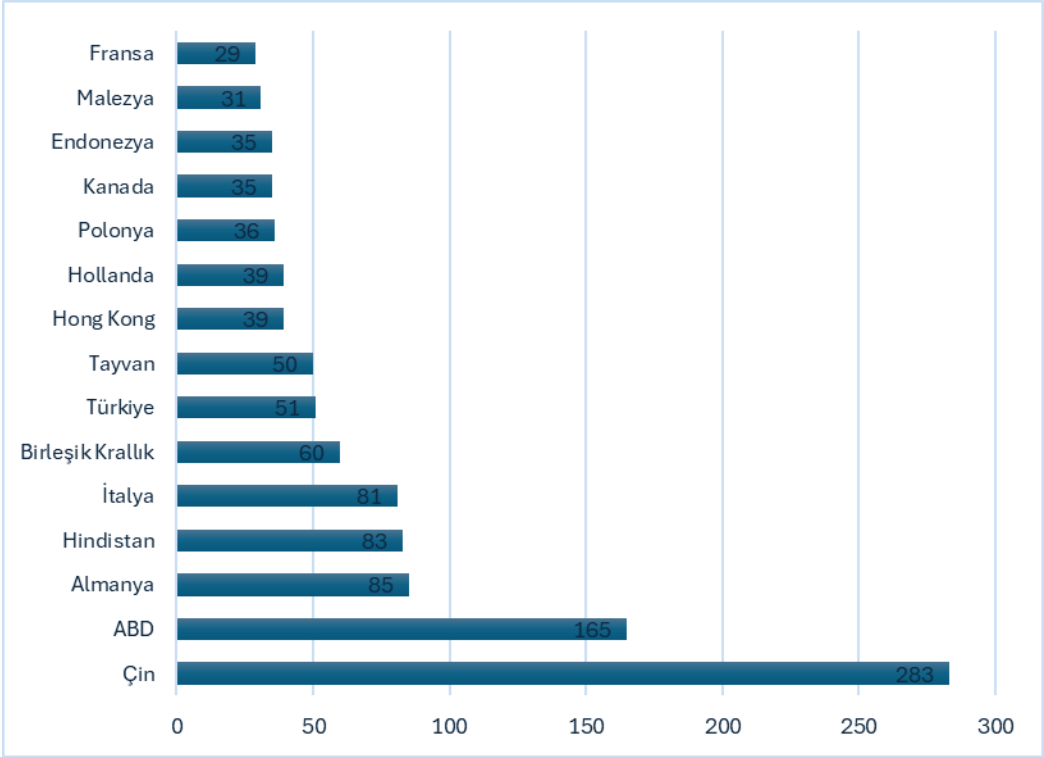

Görsel 2. Ülkelere Göre Yayın Dağılımı

Görsel 2, Çin'in (283 yayın) açık ara en yüksek akademik üretime sahip ülke olduğunu, Amerika Birleşik Devletleri'nin (165 yayın) ise ikinci sırada yer aldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, söz konusu ülkelerin hem geniş lojistik altyapılara sahip olmaları hem de depo otomasyonu, dijitalleşme ve tedarik zinciri optimizasyonu gibi alanlara yönelik yoğun Ar-Ge yatırımlarıyla ilişkilendirilebilir.

Avrupa ülkeleri incelendiğinde, Almanya (85), İtalya (81) ve Birleşik Krallık'ın (60) depo yönetimi literatürüne önemli katkılar sunduğu görülmektedir. Bu ülkeler, özellikle operasyonel araştırma, endüstri mühendisliği ve lojistik sistemler alanlarındaki köklü akademik gelenekleriyle öne çıkmaktadır. Hindistan (83) ise son yıllarda artan yayın sayısıyla dikkat çekmekte ve gelişmekte olan ekonomiler arasında güçlü bir araştırma profili sergilemektedir.

Türkiye'nin 51 yayınla orta-üst grupta yer alması, depo yönetimi konusundaki akademik ilginin mevcut olmakla birlikte, önde gelen ülkelerle kıyaslandığında daha sınırlı kaldığını göstermektedir. Bununla birlikte bu konum, Türkiye'de depo yönetimi ve lojistik verimlilik alanlarında gelişime açık bir araştırma potansiyeline işaret etmektedir.

Görsel 3, depo yönetimi literatüründe kurumlara göre yayın dağılımını göstermektedir. Bulgular, The Hong Kong Polytechnic University'nin (31 yayın) açık ara en yüksek akademik üretime sahip kurum olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, söz konusu üniversitenin lojistik, tedarik zinciri yönetimi ve depo sistemleri alanlarında uzun süredir yürüttüğü disiplinlerarası araştırma faaliyetleriyle ilişkilendirilebilir.

Avrupa merkezli kurumlar incelendiğinde, Erasmus Universiteit Rotterdam (20 yayın) ve Rotterdam School of Management, Erasmus University (17 yayın) öne çıkmakta; bu bulgu, özellikle operasyonel araştırma ve lojistik optimizasyon alanlarında güçlü bir akademik ekosistemin varlığına işaret etmektedir. Asya'daki diğer üniversiteler olan National Taiwan

University of Science and Technology (13), Zhejiang University (11) ve Huazhong University of Science and Technology (11) ise depo yönetimi literatürüne istikrarlı katkılar sunmaktadır.

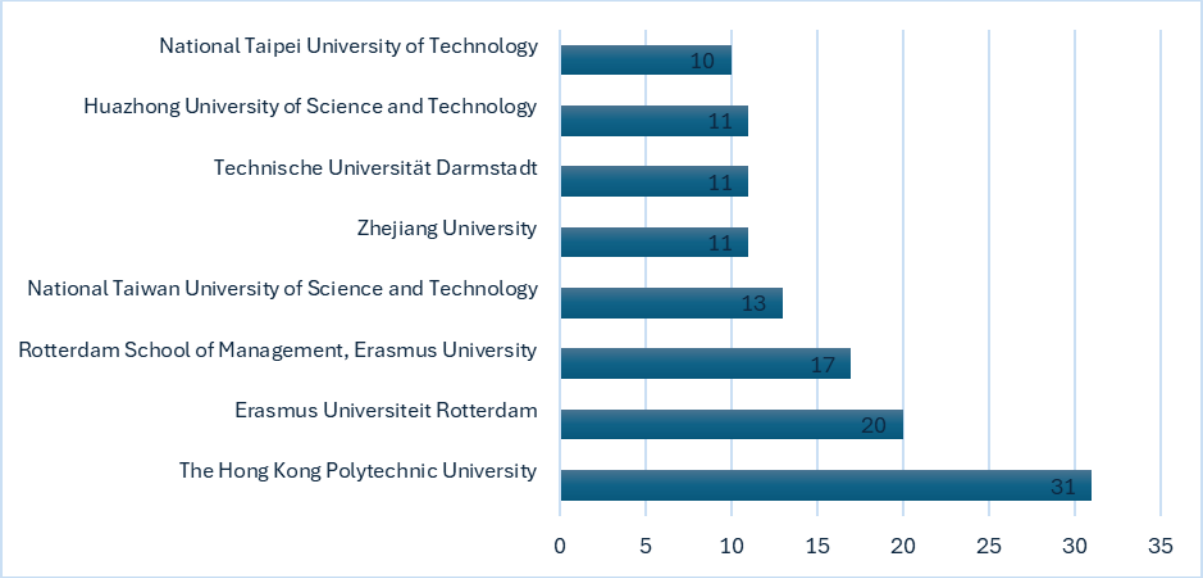

Görsel 3. Kurumlara Göre Yayın Dağılımı

Görsel 4, depo yönetimi literatüründe en üretken yazarların yayın sayılarını göstermektedir.

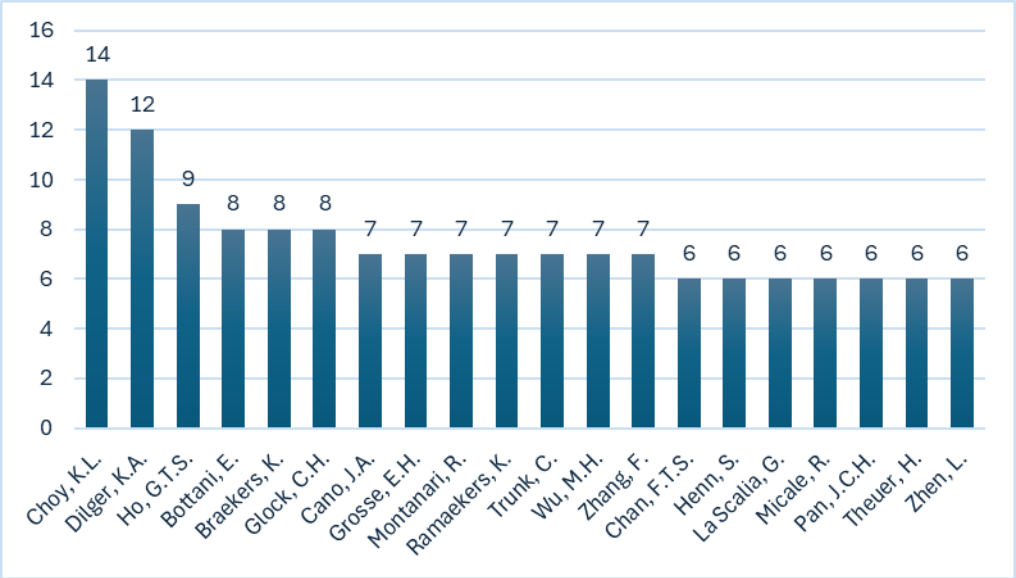

Göresel 4. Depo Yönetimi Literatüründe En Üretken Yazarlar

Görsel 4'de görüldüğü üzere, Choy, K. L.'nin (14 yayın) alanın en üretken yazarı olduğu, Dilger, K. A. (12 yayın) ve Ho, G. T. S. (9 yayın) gibi araştırmacıların ise onu takip ettiği söylenebilir. Bununla birlikte, yazarların önemli bir bölümünün 6–8 yayın aralığında yoğunlaşması, depo yönetimi literatüründe akademik üretimin birkaç yazar etrafında aşırı biçimde toplanmadığını göstermektedir.

Depo yönetimi, depo operasyonları, depo optimizasyonu ve depo verimliliği literatüründe en fazla atıf alan 10 makaleye ilişkin bilgiler Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Depo Yönetimi, Depo Operasyonları, Depo Optimizasyonu ve Depo Verimliliği Literatüründe En Fazla Atıf Alan 10 Makale

Sıra	Makale Başlığı	Yazar(lar)	Dergi	Yıl	Atıf
1	Design and control of warehouse order picking: A literature review	de Koster, R.; Le-Duc, T.; Roodbergen, K.J.	*European Journal of Operational Research, 182(2), 481–501*	2007	1.649
2	Research on warehouse operation: A comprehensive review	Gu, J.; Goetschalckx, M.; McGinnis, L.F.	*European Journal of Operational Research, 177(1), 1–21*	2007	768
3	Rfid technologies: Supply-Chain applications and implementation issues	Angeles, R.	*Information Systems Management, 22(1), 51–65*	2004	730
4	Design and application of internet of things-based warehouse management system for smart logistics	Lee, C.K.M.; Lv, Y.; Ng, K.K.H.; Ho, W.; Choy, K.L.	*International Journal of Production Research, 56(8), 2753–2768*	2018	331
5	Models for warehouse management: Classification and examples	Berg, J.P.V.D.; Zijm, W.H.M.	*International Journal of Production Economics, 59(1), 519–528*	1999	309
6	Design of a RFID case-based resource management system for warehouse operations	Chow, H.K.H.; Choy, K.L.; Lee, W.B.; Lau, K.C.	*Expert Systems with Applications, 30(4), 561–576*	2006	299
7	Scheduling of inbound and outbound trucks in cross docking systems with temporary storage	Yu, W.; Egbelu, P.J.	*European Journal of Operational Research, 184(1), 377–396*	2008	279
8	Retail logistics in the transition from multi-channel to omni-channel	Hübner, A.; Wollenburg, J.; Holzapfel, A.	*International Journal of Physical Distribution and Logistics Management, 46(6–7), 562–583*	2016	264
9	5G in digital supply chain and operations management: fostering flexibility, end-to-end connectivity and real-time visibility through internet-of-everything	Dolgui, A.; Ivanov, D.	*International Journal of Production Research, 60(2), 442–451*	2022	260
10	Order batching to minimize total travel time in a parallel-aisle warehouse	Gademann, N.; van de Velde, S.	*IIE Transactions (Institute of Industrial Engineers), 37(1), 63–75*	2005	245

Çizelge 1, depo yönetimi, depo operasyonları, depo optimizasyonu ve depo verimliliği literatüründe en fazla atıf alan çalışmaları göstermektedir. Bulgular, literatürün entelektüel çekirdeğinin büyük ölçüde sipariş toplama, parti oluşturma, depo tasarımı ve operasyonel optimizasyon temaları etrafında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle European Journal of Operational Research'te yayımlanan

çalışmaların yüksek atıf sayıları, depo yönetimi araştırmalarında operasyonel araştırma ve matematiksel modelleme yaklaşımlarının belirleyici rolünü göstermektedir. Daha güncel çalışmalarda ise RFID, 5G gibi dijital teknolojilere odaklanan araştırmaların öne çıktığı ve alanın teknoloji merkezli bir evrim sürecine girdiği görülmektedir.

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, depo yönetimi, depo operasyonları, depo optimizasyonu ve depo verimliliği literatürünün tarihsel gelişimini ve mevcut araştırma yapısını bibliyometrik bir bakış açısıyla inceleyerek alanın genel eğilimlerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Scopus veri tabanından elde edilen 1969–2025 dönemini kapsayan bulgular, depo yönetimi alanındaki akademik üretimin uzun bir süre sınırlı kaldığını, ancak özellikle 2000'li yıllarla birlikte belirgin bir ivme kazandığını göstermektedir. 2021 sonrası dönemde gözlenen keskin artış ise depo yönetiminin yalnızca operasyonel bir faaliyet alanı olmaktan çıkarak stratejik, teknoloji odaklı ve veri temelli bir araştırma eksenine dönüştüğüne işaret etmektedir.

Ülke ve kurum düzeyindeki bulgular, depo yönetimi literatüründe akademik üretimin büyük ölçüde Çin ve Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere belirli ülkelerde yoğunlaştığını, Asya ve Avrupa merkezli bazı üniversitelerin ise alanın gelişiminde öncü rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'nin yayın sayısı açısından orta-üst grupta yer alması, alanda mevcut bir akademik ilgi bulunduğunu ancak uluslararası literatürde daha güçlü bir konum elde edebilmek için araştırma derinliği ve iş birliklerinin artırılması gerektiğini göstermektedir. Yazar düzeyindeki dağılım ise depo yönetimi literatürünün birkaç araştırmacı etrafında aşırı biçimde yoğunlaşmadığını, aksine çok merkezli ve görece dengeli bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

En çok atıf alan çalışmaların analizi, literatürün entelektüel çekirdeğinin ağırlıklı olarak sipariş toplama, parti oluşturma, depo tasarımı ve operasyonel optimizasyon gibi operasyonel araştırma temelli konular etrafında şekillendiğini göstermektedir.

Genel olarak bu çalışmanın bulguları, depo yönetimi literatürünün zaman içerisinde operasyonel ağırlıklı yaklaşımlardan dijitalleşme ve optimizasyon temelli çok boyutlu bir yapıya evrildiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, gelecekte yapılacak araştırmaların depo yönetimini sürdürülebilirlik, yapay zekâ uygulamaları, büyük veri analitiği ve esnek tedarik zinciri yapıları bağlamında ele almasının literatüre önemli katkılar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Aria, M., & Cuccurullo, C. bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. Journal of informetrics, 11(4), 959-975. 2017. https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007 (Erişim Tarihi: 20.11.2025).

[2] Faber, N., De Koster, M. B. M., & Smidts, A. Organizing warehouse management. International Journal of Operations & Production Management, 33(9), 1230-1256. 2013. https://doi.org/10.1108/IJOPM-12-2011-0471 (Erişim Tarihi: 20.11.2025).

[3] Ramaa, A., Subramanya, K. N., & Rangaswamy, T. Impact of warehouse management system in a supply chain. International Journal of Computer Applications, 54(1), 14-20. 2012.

LOJİSTİK BİLGİ SİSTEMLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Yasin ŞEKER
Hitit Üniversitesi
yasinseker01@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0513-7682
Doç. Dr. Oğuz Yusuf ATASEL
Trabzon Üniversitesi
oguzatasel@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1654-9850
Doç. Dr. Nevzat GÜNGÖR
İstanbul Üniversitesi
nevzat.gungor@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9883-1985

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, lojistik bilgi sistemleri literatürünün gelişimini ve mevcut araştırma yapısını bibliyometrik bir yaklaşımla incelemektir. Çalışmanın veri seti Scopus veri tabanında lojistik bilgi sistemi kavramını kapsayan anahtar kelimeler kullanılarak gerçekleştirilen tarama sonucunda oluşturulmuştur. İnceleme kapsamı 2000–2025 döneminde yayımlanan makaleler ile sınırlandırılmış olup 2.150 çalışma kapsama dâhil edilmiştir. Elde edilen bulgular lojistik bilgi sistemleri alanındaki yayın sayılarının özellikle 2010 sonrası dönemde istikrarlı bir artış eğilimi gösterdiğini ve özellikle 2017 sonrası dönemde belirgin bir yoğunlaşma yaşandığını ortaya koymaktadır. Ülke bazında en yüksek yayın sayısına Çin ve Amerika Birleşik Devletleri sahip olup, Almanya, Hindistan ve Birleşik Krallık bu ülkeleri takip etmektedir. Kurumsal düzeyde Asya merkezli üniversitelerin öne çıktığı tespit edilmiştir. Yazar düzeyinde ise birkaç araştırmacının göreli olarak daha yüksek katkı sağladığı belirlenmiştir. Ayrıca en çok atıf alan çalışmaların, bilgi teknolojilerinin lojistik ve tedarik zinciri entegrasyonundaki rolü, operasyonel performans etkileri ve dijitalleşme konuları etrafında yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Lojistik Bilgi Sistemleri, Tedarik Zinciri Entegrasyonu, Bilgi Teknolojileri.

A REVIEW OF LOGISTICS INFORMATION SYSTEMS

ABSTRACT

The purpose of this study is to investigate the evolution and current research structure of the logistics information systems literature using a bibliometric approach. The dataset was created by searching the Scopus database for terms related to logistics information systems. The scope of the analysis has been limited to articles published between 2000 and 2025, including 2,150 studies. The data show that publication publication rate on the subject of logistics information systems has been steadily increasing, notably after 2010, with a clear concentration appearing in the post-2017 period. At the country level, China and the United States have the most publications, followed by Germany, India, and the United Kingdom. At the institutional level, Asian universities are considered as major contributors. In terms of author publications, a few

very limited number of scholars have made significant contributions to the literature. Additionally, the most frequently cited studies focus on the role of information technology in logistics and supply chain integration, their impact on operational performance, and broader digitalization topics.

Keywords: Logistics Information Systems, Supply Chain Integration, Information Technology.

1. GİRİŞ

Lojistiğin, son yıllarda müşteriler için değer yaratmak, maliyet tasarrufu sağlamak, pazarlama çabalarında disiplin sağlamak ve üretimin esnekliğini artırmak için kurumsal stratejinin bir sonraki belirleyici unsuru olma potansiyeline sahip olduğu tespit edilmiştir (Ngai vd., 2008). Lojistik faaliyetlerin etkin ve verimli biçimde tasarlanması, müşteri memnuniyetini artırmaya yönelik performans iyileştirme stratejilerinin geliştirilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu süreçte bilgi sistemleri ve bilgisayar teknolojileri, müşterilerin gereksinim ve beklentilerinin doğru şekilde analiz edilmesini ve bu beklentilere zamanında yanıt verilmesini mümkün kılarak, müşteri odaklı bir organizasyon yapısının oluşmasına önemli katkı sağlamaktadır (Stock ve Lambert, 1992; Barbosa ve Musetti, 2010).

Lojistiğin kapsamı ve rolü son yıllarda önemli değişikliklere uğramıştır. Lojistik artık sadece fonksiyonel alanlarda destekleyici bir rol oynamamakta ve sadece nakliye ve depolama ile sınırlı kalmamaktadır. Günümüzde şirketlerin stratejik işlevlerinin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu değişim, büyük ölçüde lojistik yönetiminin uygulamalarını ve önemini derinden etkileyen yeni teknolojilerin ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Bilgi, açıkça değerli bir lojistik kaynağıdır. Lojistik kanallarında bilgi akışının önemi, malzeme akışının önemi ile birlikte kabul görmüştür. Lojistik kanalları daha uzun ve daha karmaşık hale geldikçe ve daha fazla kanal üyesini içerdikçe, bilgi akışının verimli bir şekilde koordine edilmesi, etkinliğin anahtarı haline gelmektedir. Ayrıca, iş faaliyetlerinin ulusal düzeyden uluslararası düzeye geçmesiyle birlikte, lojistik bilgi sistemleri, günümüzün küresel pazarında iş başarısının temel itici gücü olarak kabul edilmektedir (Ngai vd., 2008). Ayrıca, bilgi sistemlerinin kullanımı, coğrafi olarak dağınık lojistik faaliyetlerinin yönetimini entegre etmek için önem arz etmektedir. Bilgi, tedarik zinciri boyunca envanterin yerini almakta ve erteleme ve sürekli ikmal gibi zamana dayalı stratejilerin uygulanmasında anahtar rol oynamaktadır (Fawcett ve Clinton, 1996). Bardi vd. (1994), bir şirketin lojistik maliyetlerini ve müşteri hizmetleri düzeylerini optimize etme yeteneğinin, kullandığı lojistik bilgi sistemlerinden etkilendiğini belirtmiştir. Lai vd. (2005), bu sistemlerin tedarik zinciri boyunca envanter ve teslim süresini azaltmada son derece önemli olduğunu belirtmiştir (Barbosa ve Musetti, 2010).

Bu çalışmada Scopus veri tabanında 2000–2025 yılları arasında lojistik bilgi sistemleri üzerine yapılan makaleler bibliyometrik analiz yardımıyla incelenmiştir. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında sırasıyla; yöntem, bulgular ile sonuç ve değerlendirme başlıklarına yer verilmiştir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, 2000-2025 dönemlerinde Scopus veri tabanındaki lojistik bilgi sistemleri üzerine yapılan makaleler bibliyometrik yönteme göre incelenmiştir. Kapsamlı bir literatür taraması

yapmak için Scopus veri tabanından faydalanılmıştır. Dâhil etme kriterleri, başlıklarında, özetlerinde veya anahtar kelimelerinde 'logistics information system, logistics IS, logistics information technolog* information system W/3 logistic*' kavramlarını içeren makaleler olarak belirlenmiştir. Bu gerekliliğin ardından, analiz için Scopus'tan hem CSV hem de BibTeX formatında toplam 2.150 bilimsel makale seçilmiştir. Bibliyometrik analizler Bibliometrix (Aria ve Cuccurullo, 2017) kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamındaki Scopus veri tabanında 2000-2025 dönemleri arasında lojistik bilgi sistemleri ile ilgili yapılan çalışmaların yıllar itibariyle seyri Görsel 1'de yer verilmiştir.

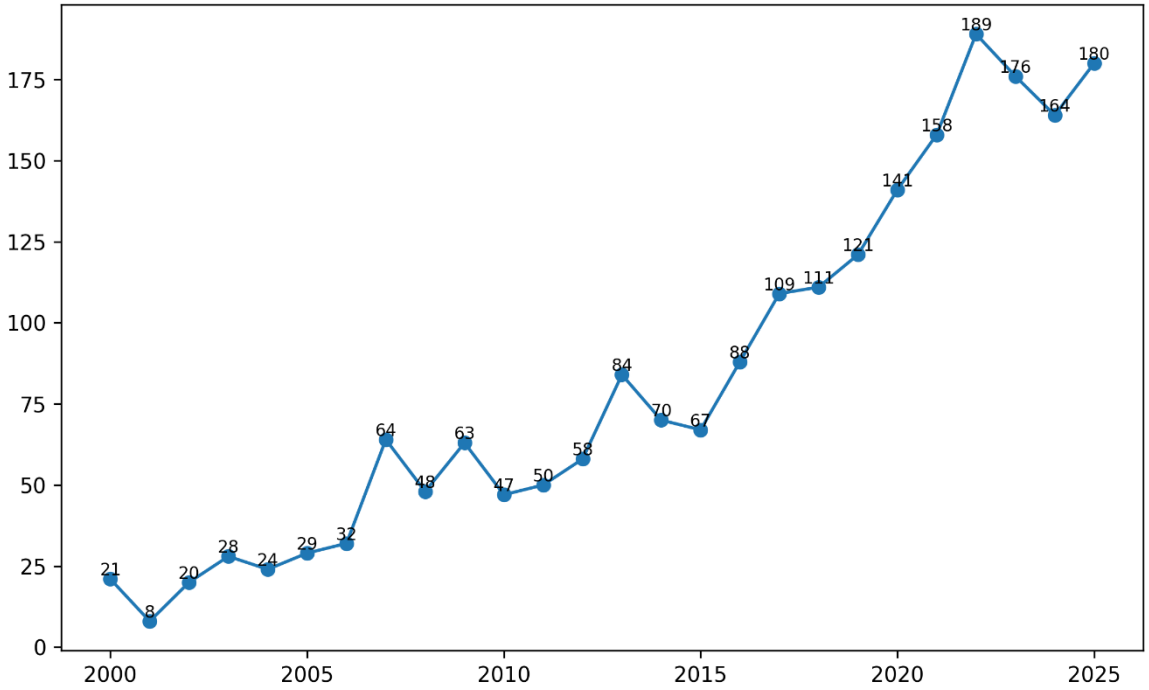

Görsel 1. Lojistik Bilgi Sistemleri Üzerine Yapılan Çalışmaların Seyri (2000-2025)

Görsel 1, lojistik bilgi sistemleri alanındaki akademik yayınların 2000–2025 dönemindeki seyrini göstermektedir. Bulgular, 2000'li yılların başında yayın üretiminin görece sınırlı kaldığını, 2010 sonrası dönemde istikrarlı bir artış eğiliminin başladığını ortaya koymaktadır. Özellikle 2017 yılından itibaren yayın sayılarında belirgin bir ivmelenme gözlenmekte; 2022 yılında 189 yayın ile zirveye ulaşıldığı görülmektedir. 2023 ve 2024 yıllarında sınırlı bir gerileme yaşanmakla birlikte, 2025 yılında yeniden artış eğiliminin devam ettiği dikkat çekmektedir. Bu bulgular, lojistik bilgi sistemlerinin dijital dönüşüm, veri analitiği ve tedarik zinciri entegrasyonu gibi temalarla birlikte son yıllarda artan akademik ilgiye konu olduğunu göstermektedir.

Görsel 2, lojistik bilgi sistemleri literatüründe ülkelere göre yayın dağılımını göstermektedir. Bulgular, Çin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin açık ara lider konumda olduğunu, Avrupa ve Asya ülkelerinin ise ikinci bir yoğunlaşma halkası oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

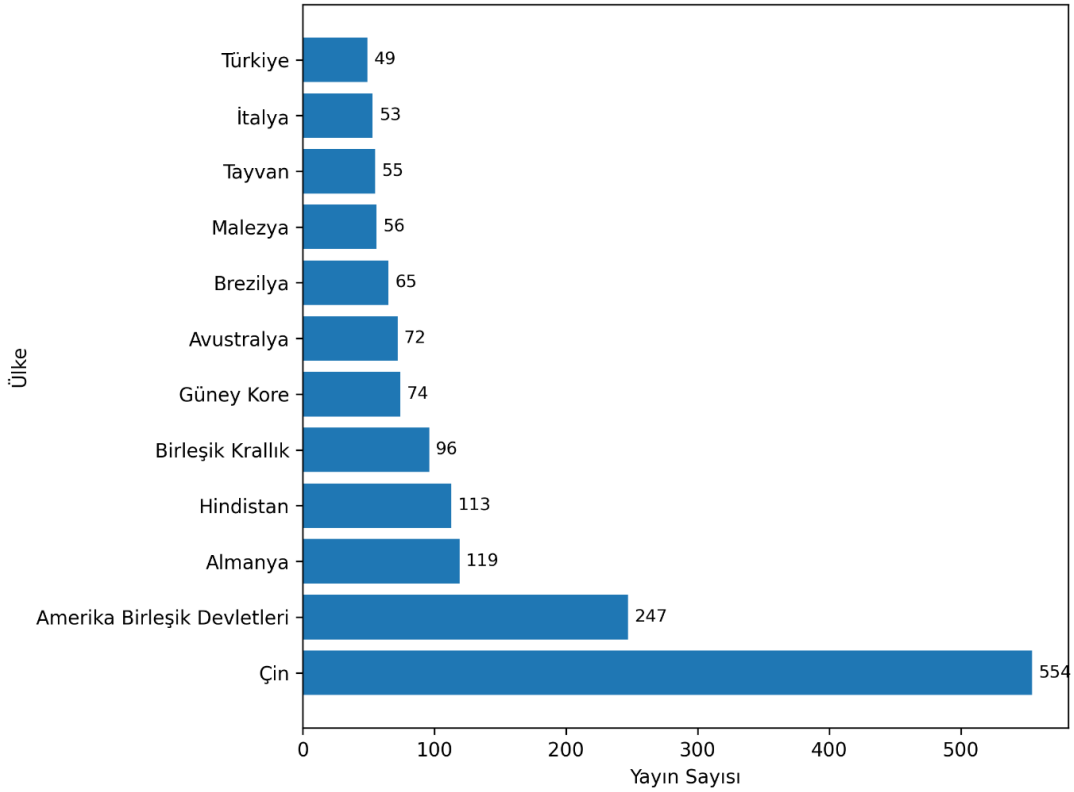

Görsel 2. Ülkelere Göre Yayın Dağılımı

Görsel 3, lojistik bilgi sistemleri literatüründe kurumlara göre yayın dağılımını göstermektedir. Bulgular, özellikle Asya merkezli üniversitelerin öne çıktığını ve araştırma üretiminin belirli akademik merkezlerde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır.

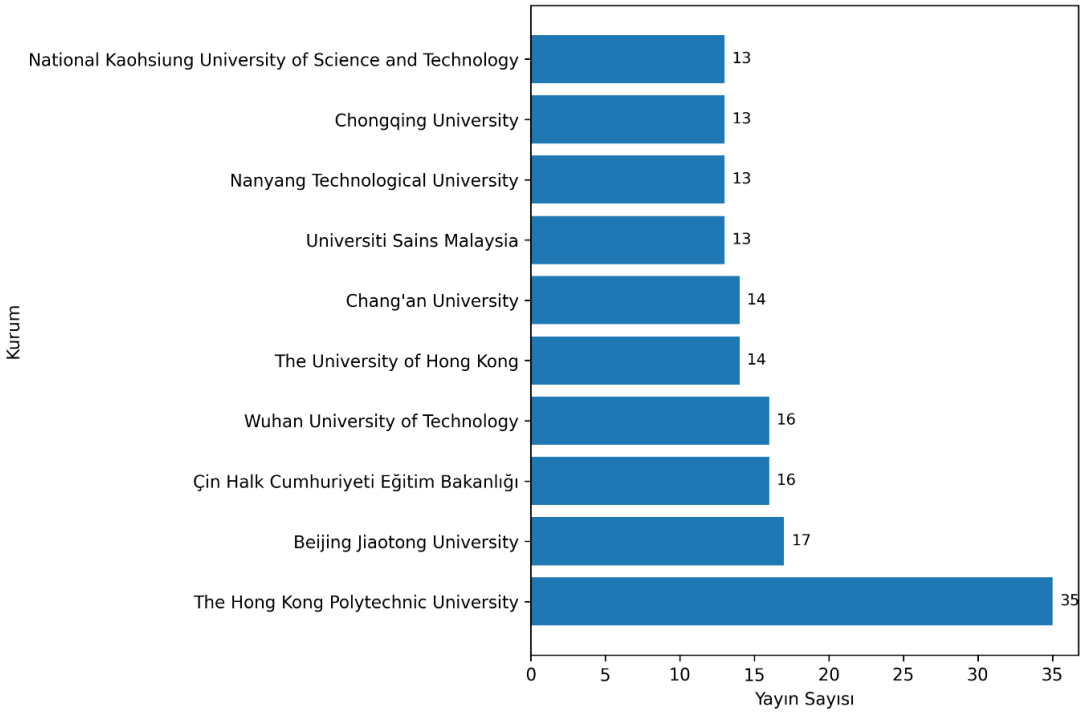

Görsel 3. Kurumlara Göre Yayın Dağılımı

Görsel 4, lojistik bilgi sistemleri literatüründe en üretken yazarları göstermektedir. Bulgular, birkaç araştırmacının göreli olarak daha yüksek yayın sayısına sahip olmakla birlikte, genel olarak literatürün tekil yazarlar etrafında yoğunlaşmadığını ve çok merkezli bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır.

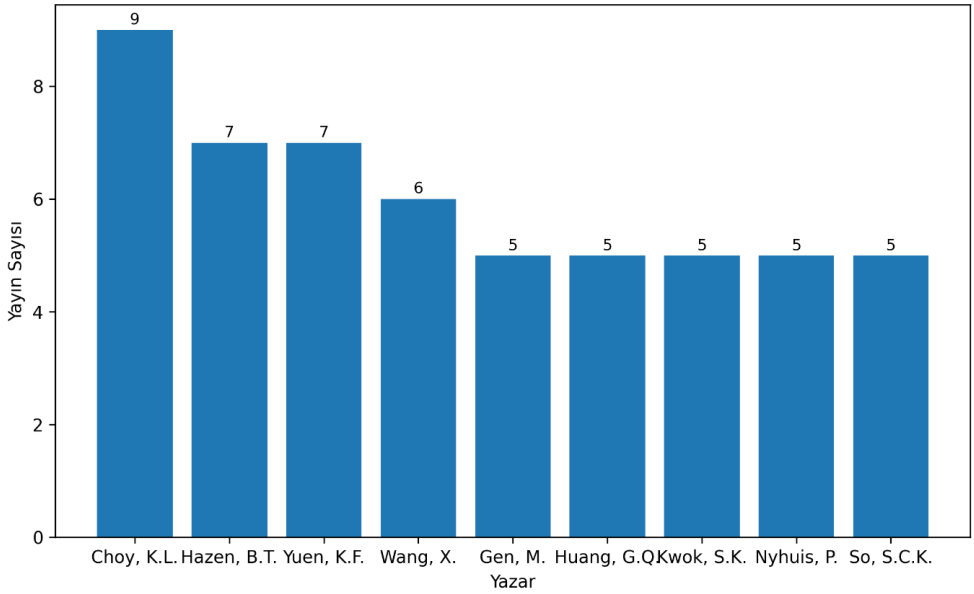

Göresel 4. Lojistik Bilgi Sistemleri Literatüründe En Üretken Yazarlar

Lojistik bilgi sistemleri literatüründe en fazla atıf alan 10 makaleye ilişkin bilgiler Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Lojistik Bilgi Sistemleri Literatüründe En Fazla Atıf Alan 10 Makale

Sıra	Makale Başlığı	Yazar(lar)	Dergi	Yıl	Atıf
1	Supply chain integration and performance: The effects of long-term relationships, information technology and sharing, and logistics integration	Prajogo, D.; Olhager, J.	*International Journal of Production Economics*	2012	1.003
2	An examination of reverse logistics practices	Rogers, D.S.; Tibben-Lembke, R.	*Journal of Business Logistics*	2001	624
3	The rhetoric and reality of supply chain integration	Fawcett, S.E.; Magnan, G.M.	*International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*	2002	504
4	A scenario planning approach for the flood emergency logistics preparation problem under uncertainty	Chang, M.-S.; Tseng, Y.-L.; Chen, J.-W.	*Transportation Research Part E*	2007	500
5	On the unique features of post-disaster humanitarian logistics	Holguín-Veras, J. et al.	*Journal of Operations Management*	2012	483
6	Identifying challenges in humanitarian logistics	Kovács, G.; Spens, K.	*International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*	2009	402
7	An extension of trust and TAM model with IDT in the adoption of the electronic logistics information system	Tung, F.-C. et al.	*International Journal of Medical Informatics*	2008	386
8	Enterprise logistics and supply chain structure: The role of fit	Stock, G.N.; Greis, N.P.; Kasarda, J.D.	*Journal of Operations Management*	2000	379
9	A review of last mile logistics innovations in an externalities cost reduction vision	Ranieri, L. et al.	*Sustainability*	2018	375
10	A multi-objective robust stochastic programming model for disaster relief logistics under uncertainty	Bozorgi-Amiri, A. et al.	*OR Spectrum*	2013	371

En çok atıf alan ilk 10 makale incelendiğinde, lojistik bilgi sistemleri literatürünün entelektüel çekirdeğinin büyük ölçüde tedarik zinciri entegrasyonu, bilgi teknolojilerinin lojistik süreçlerdeki rolü ve operasyonel performans üzerindeki etkileri etrafında şekillendiği görülmektedir. Özellikle Prajogo ve Olhager (2012) ile Rogers ve Tibben-Lembke (2001) tarafından yapılan çalışmalar, bilgi

teknolojileri, lojistik entegrasyon ve tersine lojistik uygulamalarının performans sonuçlarını ele alarak alanın temel referansları arasında yer almaktadır.

Tabloda yer alan çalışmaların önemli bir kısmının International Journal of Production Economics, Journal of Business Logistics, International Journal of Physical Distribution & Logistics Management ve Transportation Research Part E gibi alanın önde gelen dergilerinde yayımlanmış olması, lojistik bilgi sistemleri araştırmalarının güçlü bir metodolojik ve teorik zemine dayandığını göstermektedir. Bununla birlikte, insani ve afet lojistiğine odaklanan çalışmaların (örneğin Holguín-Veras vd., 2012; Kovács ve Spens, 2009) yüksek atıf sayılarıyla öne çıkması, lojistik bilgi sistemlerinin yalnızca ticari tedarik zincirleriyle sınırlı kalmayıp belirsizlik ve kriz ortamlarında karar destek mekanizmaları açısından da kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, en çok atıf alan çalışmaların ağırlıklı olarak entegrasyon, bilgi paylaşımı, dijital karar destek ve operasyonel uyum temalarına odaklandığı; daha güncel çalışmalarda ise bu temaların dijitalleşme, sürdürülebilirlik ve ileri analitik yaklaşımlarla genişletildiği görülmektedir. Bu bulgular, lojistik bilgi sistemleri literatürünün zaman içinde operasyonel odaklı bir yapıdan, daha bütünleşik ve teknoloji merkezli bir araştırma eksenine doğru geliştiğini göstermektedir.

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, lojistik bilgi sistemleri literatürünün gelişimini ve mevcut araştırma yapısını bibliyometrik bir çerçevede inceleyerek alanın genel eğilimlerini ve entelektüel yönelimlerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Scopus veri tabanından elde edilen 2000–2025 dönemini kapsayan bulgular, lojistik bilgi sistemleri alanındaki akademik üretimin özellikle son on yılda belirgin biçimde hız kazandığını göstermektedir. Yayın sayılarındaki artış, lojistik faaliyetlerin dijitalleşmesi, tedarik zincirlerinin karmaşıklaşması ve bilgi teknolojilerinin operasyonel süreçlerdeki rolünün güçlenmesiyle doğrudan ilişkilidir.

Ülke düzeyindeki analizler, Çin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin literatürde baskın bir konuma sahip olduğunu; Avrupa ve Asya ülkelerinin ise ikinci bir yoğunlaşma halkası oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Kurumsal dağılım incelendiğinde, özellikle Asya merkezli üniversitelerin lojistik bilgi sistemleri araştırmalarında öncü rol üstlendiği görülmektedir. Yazar düzeyinde ise birkaç araştırmacının göreli olarak daha yüksek katkı sağladığı, ancak genel olarak literatürün belirli isimler etrafında yoğunlaşmadığı ve çok merkezli bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

En çok atıf alan çalışmaların incelenmesi, lojistik bilgi sistemleri literatürünün entelektüel temelinin büyük ölçüde tedarik zinciri entegrasyonu, bilgi teknolojilerinin lojistik süreçlerdeki stratejik rolü ve operasyonel performans etkileri etrafında şekillendiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra tersine lojistik, insani ve afet lojistiği gibi alanlara odaklanan çalışmaların da yüksek atıf düzeyleriyle öne çıkması, lojistik bilgi sistemlerinin yalnızca ticari faaliyetlerle sınırlı olmadığını, belirsizlik ve kriz ortamlarında da kritik bir karar destek aracı olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

Genel olarak bu çalışmanın bulguları, lojistik bilgi sistemleri literatürünün zaman içinde operasyonel ağırlıklı bir yaklaşımdan daha bütünleşik, teknoloji merkezli ve çok boyutlu bir araştırma eksenine doğru geliştiğini göstermektedir. Bu çerçevede, elde edilen sonuçların hem alanın mevcut durumunun anlaşılmasına katkı sağlaması hem de gelecekte dijitalleşme, veri analitiği ve sürdürülebilirlik temelli araştırmalar için yol gösterici olması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Aria, M., & Cuccurullo, C. bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. Journal of informetrics, 11(4), 959-975. 2017. https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007 (Erişim Tarihi: 20.11.2025).

[2] Barbosa, H. D., & Andreotti Musetti, M. Logistics information systems adoption: an empirical investigation in Brazil. Industrial Management & Data Systems, 110(6), 787-804. 2010. https://doi.org/10.1108/02635571011055054 (Erişim Tarihi: 20.11.2025).

[3] Bardi, E.J., Raghunathan, T.S. & Bagchi, P.K. Logistics information systems: the strategic role of top management, Journal of Business Logistics, 15(1), 71-85. 1994.

[4] Fawcett, S.E. & Clinton, S.R. Enhancing logistics performance to improve the competitiveness of manufacturing organizations, Production and Inventory Management, 37(1), 40-6. 1996.

[5] Lai, K.H., Ngai, E.W.T. & Cheng, T.C.E. Adoption of information technologies in Hong Kong's logistics industry, Transportation Journal, 44(4), 1-9. 2005.

[6] Ngai, E. W. T., Lai, K. H., & Cheng, T. C. E. Logistics information systems: the Hong Kong experience. International Journal of production economics, 113(1), 223-234. 2008. https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2007.05.018 (Erişim Tarihi: 20.11.2025).

[7] Stock, J.R. & Lambert, D.M, Becoming a 'world class' company with logistics service quality, International Journal of Logistics Management, 3(1), 73-81. 1992.

BÜYÜK YAPAY ZEKÂ ŞİRKETLERİ VE DİJİTAL EGEMENLİK

Prof. Dr. FATİH KIRIŞIK

Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, fatihkirisik@karabuk.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-9663-7502

Dr. Öğretim Üyesi HÜLYA ÖZÇAĞLAR EROĞLU

Karabük Üniversitesi, Safranbolu Şefik Yılmaz Dizdar MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, hulyaozcaglar@karabuk.edu.tr - https://orcid.org/0000-0003-1861-372

ÖZET

Büyük yapay zekâ şirketleri teknoloji sahasında önemli bir rol oynamaktadır. Oynadıkları bu rol devlet yönetimlerinden bireylerin gündelik hayatlarına kadar geniş bir etki alanına sahiptir. Öyle ki yapay zekâ günümüzde siyasal, ekonomik ve toplumsal-kültürel yapıyı değiştiren ve dönüştüren bir konumdadır. Yapay zekâ alanındaki teknolojik bilginin anahtarını elinde tutan büyük yapay zekâ şirketleri dijital egemenliğin kapısını aralamaktadır. Dijital egemenlik, devletin veri aktarımı ve güvenliği, dijital karar alma süreçleri, algoritmalar, internet ve yapay zekâ teknolojilerinin donanımı gibi hususları yönetme ve denetleme kapasitesini ifade eden bir kavramdır. Söz konusu şirketlerin özellikle veriler ve algoritmalar üzerindeki kontrol gücü göz önüne alındığında, bu durumun devletler açısından dijital egemenliğe yönelik bir tehdit olarak değerlendirilmesi mümkün hale gelmektedir. Bunun yanı sıra bahsi geçen şirketlerin genellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Çin menşeili olması ilgili devletleri veri ve algoritma gücünü elinde bulunduran, yapay zekâ alanındaki dijital teknolojileri üreten merkez aktör konumuna getirirken, bu teknolojilere uyum sağlayan, onları tüketen ve yasal düzenlemelerle regüle etmeye çalışan diğer devletleri ise çevre statüsüne hapsetmektedir. Ayrıca büyük yapay zekâ şirketleri tarafından üretilen teknolojiler, bu sistemleri kullanan çevre konumundaki devletler için nükleer silahtan daha tehlikeli sonuçlar doğurabilme potansiyeli taşımaktadır. Çevre statüsündeki devletlerin olası tehlikeleri bertaraf edebilmeleri ve dijital bağımsızlıklarına kavuşabilmeleri için egemen yapay zekâ politikalarına ağırlık vermeleri gerekmektedir. Egemen yapay zekâ, bir devletin dijital egemenliğini ve güvenliğini koruyan, ilgili toplumun temel değerleriyle örtüşen yapay zekâ teknolojilerini geliştirme hevesini ve yetkinliğini vurgulamaktadır. Bu bildirinin amacı özellikle ABD ve Çin merkezli kurulmuş olan büyük yapay zekâ şirketlerinin siyasal alanları, ekonomiyi, toplumsal ve kültürel yapıyı etkileme suretiyle dijital egemenliğe nasıl nüfuz ettiklerini ortaya koymak ve bu hususların Türkiye'ye yansımalarını ele almaktır. Ayrıca bu çalışma Türkiye'nin kendi menfaatlerine ve değerlerine uygun egemen yapay zekâ uygulamalarını ve politikalarını geliştirmesini savunmaktadır. İlgili bildirinin yöntemini nitel araştırma çerçevesinde yürütülen alanyazın incelemesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapay zekâ ile ilgili ulusal ve uluslararası mevzuat ve strateji belgeleri, yapay zekâ şirketleri ile ilgili kaleme alınmış STK raporları, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri ve akademik çalışmalar sistematik bir biçimde betimleyici ve içerik analizi teknikleri kullanılarak yorumlanmış ve kavramsal çerçeve ile ilişkilendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Büyük Yapay Zekâ Şirketleri, Dijital Egemenlik, Egemen Yapay Zekâ, Merkez-Çevre, Devlet, Türkiye.

BIG ARTIFICIAL INTELLIGENCE COMPANIES AND DIGITAL SOVEREIGNTY

ABSTRACT

Big artificial intelligence (AI) companies play a pivotal role in the contemporary technological landscape. The scope of their influence extends from state governance structures to the everyday lives of individuals. Indeed, AI has emerged as a transformative force that reshapes political, economic, and socio-cultural systems. By holding the key to technological knowledge in the field of artificial intelligence, big AI companies effectively open the door to digital sovereignty. Digital sovereignty refers to a state's capacity to govern and regulate critical domains such as data transfer and security, digital decision-making processes, algorithms, the internet, and the hardware and software infrastructures underlying AI technologies. Given the extensive control these companies exercise over data and algorithms, their dominance can be interpreted as a potential threat to states' digital sovereignty. Moreover, the fact that the biggest AI companies are headquartered in the United States and China positions these countries as central actors that possess data and algorithmic power and produce cutting-edge AI technologies. In contrast, other states—primarily those that adapt to, consume, and attempt to regulate these technologies through legal frameworks—are relegated to a peripheral status within the global digital order. Furthermore, the technologies developed by big AI companies carry the potential to generate consequences that may be more perilous for peripheral states than those associated with nuclear weapons, particularly in terms of long-term dependency, loss of autonomy, and systemic vulnerability. In order to mitigate these risks and achieve digital independence, peripheral states must prioritize sovereign AI policies. Sovereign artificial intelligence emphasizes a state's commitment and capacity to develop AI technologies that safeguard digital sovereignty and security while aligning with the fundamental values of the society in which they are embedded. The primary objective of this paper is to examine how big AI companies—particularly those based in the United States and China—penetrate digital sovereignty by influencing political domains, economic structures, and socio-cultural dynamics, and to analyze the implications of these processes for Türkiye. Additionally, the study advocates for the development of sovereign AI applications and policies in Türkiye that are consistent with national interests and societal values. Methodologically, the study adopts a qualitative research design grounded in a comprehensive literature review. Within this framework, national and international AI-related legislation and strategic policy documents, reports published by non-governmental organizations on AI companies, data from the Turkish Statistical Institute (TURKSTAT), and relevant academic studies are systematically examined using descriptive and content analysis techniques. The findings are then interpreted in relation to the study's conceptual framework.

Keywords : Big Artificial Intelligence Companies, Digital Sovereignty, Sovereign Artificial Intelligence, Core–Periphery Relations, State, Türkiye.

1. GİRİŞ

Sanayi devriminden yapay zekâ devrimini konuştuğumuz bugüne kadar geçen sürede çok sayıda kırılma noktası yaşanmış ve her kırılma noktasından yeni bir süreç doğmuştur. Yapay zekâ, söz konusu kırılma noktalarından yalnızca biri olmakla birlikte insanlık tarihi açısından önceki kırılma anlarına kıyasla çok daha kapsamlı sonuçlar doğurma potansiyeline sahiptir. Yapay zekâ, insan olma hallerini ve buna bağlı olarak kültürü, düşünüş ve davranış biçimini önemli ölçüde değiştirme ihtimalini ortaya koymaktadır. Ayrıca kökenleri yapay zekânın icadından çok daha önceye dayanan teknoloji, devlet ve egemenlik arasındaki ilişkinin kökten değişime uğrama durumu söz konusudur. Bu kökten değişimin nedeni devlete ait olan egemenlik olgusunun teknoloji eliyle yapay zekâya ve yapay zekâ şirketlerine devredilebilme olasılığıdır. Bu olasılık dijital egemenlik olarak tanımlanan yeni bir egemenlik alanının tartışmaya açılmasına zemin hazırlamaktadır. Dijital egemenlik, bilişim ve yapay zekâ teknolojisindeki gelişmeler sonucunda soyutlaşan sınırların, dijital verilerin ve alt yapının devlet tarafından korunması ihtiyacını ifade etmektedir. Bu yeni tür egemenliğin uygulama sahası ise siber vatan/dijital vatan kavramlarında somutlaşmaktadır.

Günümüzde yapay zekâ şirketlerinin sermaye açısından güçlü durumda olmaları devlet yönetimleriyle olan ilişkilerinde onları daha güçlü bir duruma taşımaktadır. Teknolojik bilginin egemenliğini elinde tutan yapay zekâ şirketleri devletler için hem fırsat hem de risk doğurmaktadır. Söz konusu etkileri çok boyutlu analiz etmek gerekmektedir. Bu bildiri, büyük yapay zekâ şirketlerinin merkez-çevre ilişkilerinin yeniden biçimlenmesindeki rolünü, dijital egemenlik ve egemen yapay zekâ ilişkisini ve bu ilişkinin siyasal, ekonomik ve toplumsal-kültürel yapılar üzerindeki etkisini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca bu çalışma büyük yapay zekâ şirketlerinin ve yapay zekânın Türkiye üzerinde yarattığı fırsatları ve riskleri incelerken, Türkiye'ye özgü egemen yapay zekâ için atılması gereken adımları ele almaktadır.

2. BÜYÜK YAPAY ZEKÂ ŞİRKETLERİ: MERKEZ-ÇEVRE İLİŞKİLERİNİN YENİDEN BİÇİMLENMESİ

Merkez-çevre ilişkileri yaklaşımı, modern uluslararası sistemi, küresel ekonomik yapıdaki ast-üst ilişkilerini, uluslaşma ve sanayileşmenin ortaya çıkardığı sosyolojik ayrışmaları ve küresel eşitsizlikleri analiz eden bir modeldir (Çağlar, 2022). Bağımlılık ekolüne dayanan merkez-çevre ilişkileri modeli, merkezi temsil eden gelişmiş ülkelerin, çevreyi temsil eden gelişmekte olan ya da azgelişmiş ülkeler üzerindeki hegemonyasını ve çevrenin merkeze yönelik olan yapısal bağlılığını öne sürmektedir. 1970'li yılların başında Immanuel Wallerstein'in dünya-sistemleri teorisiyle bu model zenginleştirilmiş, kapitalizmin küresel yapısı merkez, yarı-çevre ve çevre şeklinde sınıflandırılmıştır (Lorasdağı, 2022). Dünya-sistemleri teorisine göre ABD ve Batı Avrupa gibi teknolojik bilgiyi elinde tutan, sermaye yoğun merkez ülkeler, ucuz işgücüne dayanan ve emek yoğun bir yapıya sahip çevre ülkeler üzerinde hegemonik güce sahiptir (Lorasdağı, 2022). Bu hegemonik güç ilişkileri çevre ülkelerin kalkınmasını engellemektedir.

Merkez-çevre ilişkileri sermaye birikim süreçlerine ve üretim biçiminin/yeteneğinin değişimine göre şekillenebilmektedir. Sanayileşmiş devletin merkez aktör olduğu klasik merkez-çevre

ilişkilerinin geleneksel sermaye birikim süreçlerine, sömürge ilişkilerine ve nihai mal ve hizmetleri üretmek için kullanılan ekipmanları ifade eden fiziksel sermayeye (fabrikalar-üretimde makineleşme süreçleri-seri üretim vb.), toprak egemenliğine, ekonomik ve ticari bağımlılığa göre şekillendiğini ifade etmek mümkündür (Mupi, 2017: 142). Dijitalleşme kapsamında ortaya çıkan dijital merkez-çevre ilişkilerinde ise gelişmiş devletler merkez aktör olma rollerini büyük yapay zekâ şirketleriyle paylaşmaktadır. Bu yeni yapı çok aktörlü, platform temelli ve asimetrik bir dünya sistemini beraberinde getirmektedir. Söz konusu yeni tür merkez-çevre ilişkileri veri egemenliğine, uzmanlaşmış dijital yeteneklere, dijital, bilişsel ve entelektüel sermayeye, veri merkezlerinden, fiber optik ağlardan oluşan dijital altyapıya dayanmaktadır (Khaustova vd., 2021; Švarc vd., 2021; Tambe vd., 2020., Nguyen, 2023). Dijital merkez-çevre ilişkilerinde giderek merkezde konumlanan yapay zekâ şirketlerinin coğrafi dağılımına bakıldığında, ABD'nin 19.392 firma ile lider konumda olduğu, Avrupa'nın 14.518 firma ile Asya'nın ise 13.767 firma ile onu yakından takip ettiği, Çin'deki yapay zekâ şirketlerinin sayısının ise 2020'de 1.454 iken, 2025'te 5.000'i aştığı görülmektedir (Vention Teams, 2025).

Görsel 1. Büyük Yapay Zekâ Şirketlerinin Küresel Dağılımı (Vention Teams, 2025).

Büyük yapay zekâ şirketleri odağında yapılan yatırımlara baktığımızda birinci sırayı yapay zekâ sektörüne 13 milyar dolar değerinde yaptığı yatırım ile Nvidia'nın, ikinci sırayı 10,3 milyar dolar değerinde yaptığı yatırım ile Microsoft'un, üçüncü sırayı 5,9 milyar dolar ile Amazon'un ve dördüncü sırayı 1,5 milyar dolar ile Google'ın aldığını görmekteyiz (State Of Artificial Intelligence, 2025).

Görsel 2. Yapay Zekâ Sektöründeki Öncü Şirketler (Vention Teams, 2025).

Yapay zekâ sektörünün dünya genelindeki toplam büyüklüğü ise 2024 yılında 184 milyar doları aşarken, 2030 yılına kadar yıllık %28,46 büyüme oranıyla 826,7 milyar dolara ulaşması beklenmektedir (Vention Teams, 2025). Ayrıca 2024 yılında, yapay zekâ alanındaki yatırım sözleşmelerinin çoğunun ABD'de gerçekleştiği (74 milyar dolar değerinde 1979 adet yatırım sözleşmesi) görülmektedir (Vention Teams, 2025). Ek olarak 2024 yılında yapay zekâ sektörüne Avrupa'da 10,9 milyar dolar, Asya'da 8,8 milyar dolar yatırımın yapıldığı tespit edilmektedir (Vention Teams, 2025). Bölge ölçeğinde bakıldığında ise yapay zekâ sektörünün en büyük kısmını 50,16 milyar dolar ile ABD'nin oluşturduğu ve 2030 yılına kadar yapay zekanın küresel gayrisafi yurtiçi hasılasına 17,1 trilyon ila 25,6 trilyon dolar arasında katkıda bulunacağı tahmin edilmektedir (Vention Teams, 2025). Son olarak 2030 yılına kadar yapay zekâ yatırımlarının ABD'nin gayrisafi yurtiçi hasılasına %14,8, Çin'in gayrisafi yurtiçi hasılasına ise %26,1 katkı sağlaması ve yapay zekâ sektöründen en büyük faydayı elde edecek devletlerin ABD ve Çin olması beklenmektedir (Vention Teams, 2025). Görüldüğü üzere yapay zekâ şirketleri ve bu şirketlerin menşei olan devletler dijial merkez-çevre ilişkilerinde merkez konumunda yer almaktadır.

Dijital merkez-çevre ilişkilerinde büyük yapay zekâ şirketlerinin konumunun kuvvetlenmesinde bu şirketleri doğrudan ya da dolaylı olarak destekleyen devlet yatırımları/teşvikleri önemli bir yer teşkil etmektedir. Örneğin Çin'de yapay zekâ teknolojilerine destek sağlamak amacıyla 60 milyar yuan tutarında Ulusal Yapay Zekâ Endüstrisi Yatırım Fonu kurulmuştur (CRI Türk, 2025). Bu yatırımlar özellikle veri merkezlerinin inşası ve enerji ihtiyacının karşılanması maksadıyla yapılmaktadır. Yapay zekânın sürekliliği için önemli bir yere sahip olan veri merkezlerine yapılan yatırımlara baktığımızda ABD'nin veri merkezi kapasitesinin küresel toplamının %40'ından fazlasını temsil ettiği, Asya-Pasifik'in ikinci ve Avrupa'nın ise üçüncü sırada olduğu görülmektedir (Panday & Gruenwald, 2025). Dijital merkez-çevre ilişkilerinde dijital platformlara ve hizmet sağlayıcılarına, veri akışına, veri merkezlerinin sürekliliği için ise enerjiye olan bağımlılık söz konusudur (Cigna, 2018; Nguyen, 2023). Bu yeni tür bağımlılıklar hem merkez hem çevre için geçerlidir. Örneğin merkez ülkelerde (ABD-Çin gibi) veri merkezleri için enerji ve veri akışı bağımlılığı/ihtiyacı söz konusuyken çevre ülkeler/kıtalar için (Afrika, Latin Amerika, kısmen Avrupa) dijital platformlara ve hizmet sağlayıcılarına bağımlılık, algoritmik kontrol ve siber güvenlik açıkları ortaya çıkmaktadır (Cigna, 2018; Nguyen, 2023.) Bu türden bağımlılık ilişkileri özellikle çevre konumundaki devletler için dijital uçurum riskini beraberinde getirmektedir. Dijital uçurumun en önemli göstergelerinden biri internete erişim düzeyidir. Gelişmiş ekonomileri temsil eden merkez ülkelerde her beş kişiden dördü internet kullanırken, az gelişmiş ekonomilerde beş kişiden sadece biri internet kullanmakta ve bu durum, dijital uçurumun sadece bir yönünü yansıtmaktadır (Nguyen, 2023:7).

Dijital uçuruma ve dijital bağımlılığa neden olan en önemli etken, dijital ekonominin ABD ve Çin tarafından yönetilmesidir. Kamuya açık bulut bilişim için dünya pazarının %75'inden fazlası, nesnelerin interneti için küresel harcamaların %50'si ve blok zinciri teknolojileriyle bağlantılı tüm patentlerin %75'i bahsi geçen iki ülkeye aittir (Nguyen, 2023:7). Bu nedenle, dijital teknolojideki ilerlemelerde, dünyanın geri kalanı (özellikle Latin Amerika ve Afrika) Çin ve ABD'nin gerisinde kalmaktadır (Nguyen, 2023:7).

Dijital Ekonomi Raporuna göre UNCTAD (2024), dijital uçurumu ve bağımlılığı tetikleyen bir başka neden dijital teknolojinin ve alt yapının, hammaddelere büyük ölçüde muhtaç konumda olmasıdır. Gelişmekte olan ülkeler, dijitalleşmenin çevresel maliyetlerinin yükünü üstlenirken, daha az fayda sağlamakta, düşük katma değerli hammaddeleri ihraç etmekte ve yüksek katma değerli cihazları ithal etmekte, bunun yanı sıra dijital atık miktarı da artmaktadır (UNCTAD, 2024). Gelişmiş ülkelerde kişi başına 3,25 kilogram dijitalleşmeyle ilgili atık üretilirken, gelişmekte olan ülkelerde bu rakam 1 kilogramın altında tespit edilmekte, az gelişmiş ülkelerde ise kişi başına düşen dijital atık sadece 0,21 kilogram olmaktadır (UNCTAD, 2024). Dijitalleşmenin üretim aşaması, zengin maden kaynaklarına sahip gelişmekte olan ülkelerde (çevre konumundakiler) hammaddelerin çıkarılması ve işlenmesi sırasında ekolojik maliyetlere (su kaynaklarının azalması, çevre kirliliği gibi) neden olmaktadır (UNCTAD, 2024). Giderek artan dijital ekolojik eşitsizliklerin giderilmesi, madencilik alanında sürdürülebilir yaklaşımlarının teşvik edilmesi, dijital altyapının geliştirilmesi, dijital atık ihracatında yasadışılığın önlenmesi ve gelişmekte olan ülkelerde kapasite geliştirmenin desteklenmesi konusunda uluslararası düzeyde ortak çaba sarfedilmelidir (UNCTAD, 2024).

Büyük yapay zekâ şirketlerinin, dijital merkez-çevre ilişkileri kapsamında devlet örgütlenmesinin yanı sıra merkez aktör konumuna gelmesi, veri yönetimi ve hammadde üzerindeki hakimiyeti, kamu hizmetleri sunumunda artan rolü, yapay zekâ alt yapısını kontrol etme kapasitesi, dünya genelinde giderek artan enerji tüketimindeki ve su ihtiyacındaki payı, kamu politikalarını ulusal ve uluslararası düzeyde dolaylı biçimde biçimlendirmesi, devletin düzenleyici rolünü ve egemenlik sahasını yeniden düşünmemiz gerektiğini ortaya koymaktadır. Dijital ekonomiye dayanan yeni dünya düzeninde devletin egemen olması gereken saha somuttan soyuta doğru genişleme göstermiş ve dijital vatan-siber vatan gibi olgular üzerinden yeni bir egemenlik türü olarak dijital egemenlik kavramı ortaya çıkmıştır.

3. DİJİTAL EGEMENLİK VE EGEMEN YAPAY ZEKÂ İLİŞKİSİ: SİYASAL, EKONOMİK VE TOPLUMSAL-KÜLTÜREL YAPILAR

AB Federal Şansölyeliği tarafından, donanım, yazılım, hizmetler ve beceriler açısından dijital dönüşümü kendi belirlediği şekilde şekillendirme yeteneğini ifade eden dijital egemenlik kavramı, dijital alanda sıkı ve korumacı önlemlere başvurmak veya her şeyi kendi başına yapmak anlamına gelmemektedir (World Bank, 2021). Dijital egemenlik, teknoloji, yönetişim ve toplumsal değerlerin kesişim noktasında yer almakta ve devletlerin dijital altyapılar, veriler ve teknolojik gelişmeler üzerinde kontrol sahibi olma, gerekli olduğu alanlarda egemen kararlar alma ihtiyacının giderek artmasını yansıtmaktadır (World Bank, 2021; Maathuis & Cools, 2025). Devlet yapılarının Google, Apple, Meta, Amazon ve Microsoft gibi teknoloji devlerinin giderek daha fazla hâkim olduğu dijital altyapılar üzerinde otoritesini yeniden yapılandırmaya çalışması, dijital egemenliğin siyasi ve ekonomik sonuçlarını ortaya çıkarmaktadır (Tan et al., 2023:7).

Avrupa Birliği (AB), dijital merkez-çevre ilişkileri bağlamında dünya genelinde giderek artan eşitsizlikleri, dijital bağımlılığı ve büyük yapay zekâ şirketlerinin tekelleşme ivmelerini göz önünde bulundurarak dijital platformun egemenliğini kısıtlayıcı birtakım düzenlemeler ortaya

koymuştur (Tan vd., 2023:7). Örneğin AB Komisyonu, 2021 yılında yapay zekâ konusunda ilk yönetmeliği çıkarmış, 2024 yılında ise bu adımı Yapay Zekâ Yasasının düzenlenmesi izlemiştir. Bunun yanı sıra AB tarafından ortaya konmuş olan "algoritmik şeffaflık ve hesap verebilirlik" yoluyla koruma sağlamayı amaçlayan Dijital Hizmetler Yasası (DSA) ve AB'nin Genel Veri Koruma Yönetmeliği (GDPR) gibi veri koruma düzenlemeleri devletin önemli yetki kullanım alanlarını düzenlemektedir (Tan vd., 2023:8). Ortaya koyulan bu düzenlemeleri AB'nin yapay zekâ alanında regülasyoncu bir süper güç olma ve dijital egemenliği savunma/inşaa etme adımları olarak değerlendirmek mümkündür (Tan vd., 2023:7). Ayrıca Avrupa Konseyi (AK) kapsamında dijital egemenlik fikrini somutlaştıran ilk ülke Almayanya'dır. Almanya hükümeti, Avrupa Konseyi başkanlığı için hazırladığı resmi programında, "Avrupa dijital politikasının ana teması olarak dijital egemenliği tesis etmek" amacını deklare etmiştir (Pohle & Thiel, 2021:47).

Dijital egemenlik siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanda sağlanması gereken çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Devletlerin egemenliklerini inşaa etmeleri gereken yapı daha soyut nitelikli, çok aktörlü ve çok düzeylidir. Günümüzde dijital egemenlik sahası, devletlerin ve büyük yapay zekâ şirketlerinin yer aldığı çok katmanlı bir iktidar alanına dönüşmüş durumdadır. Dijital egemenlik kavramının mütemmim cüzü egemen yapay zekadır. Egemen yapay zekâ bir devletin kendi toplumsal değerlerini, kültürünü, tarihini vb.olguları kodlayarak kendi verileri üzerinde söz sahibi olabilme fikrine dayanmaktadır (Nvidia, 2024). Tanımdan da anlaşıldığı üzere bir devletin kendi egemen yapay zekâsının olabilmesinin yegâne şartı yerli ve milli veri merkezlerine sahip olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında dijital merkez-çevre ilişkilerini yerli ve milli veri merkezine sahip olanların ve olmayanların uluslararası sistem kapsamındaki ilişkileri olarak değerlendirebilmek mümkündür. Söz konusu değerlendirme kapsamında ise akıllara "dijital egemenliği ve egemen yapay zekâ uygulamalarını gerçekleştirebilmek özellikle çevre statüsündeki devletler açısından ne ölçüde mümkündür?" sorusunu getirmektedir. Bu sorunun yanıtını ise algoritmik yönetişimin gölgesindeki siyasal karar verme mekanizmaları, ekonomik anlamda dijital bağımlılık, dezenformatif ve manüpülatif içerik üretimi vasıtasıyla hakikatin gölgelenmesi, toplumsal-kültürel yapıların tek tipleştirilme çabaları üzerinden aramak mümkündür.

Büyük yapay zekâ şirketlerinin siyasi mekanizmalar üzerindeki etkisi en çok karar verme aşamasında ortaya çıkmaktadır. Yapay zekâ sistemlerinin kullandığı algoritmalar üzerinden karar vermek, dijital egemenlik ve egemen yapay zekâ üzerinden karar verme yetkisinin gerçekten kimde olduğunu yeniden sorgulatmaktadır. Karar verme, siyasal sistemlerde seçmenlerin oy tercihinden, politik tutumlarından, siyasetçilerin kararlarına ve kamu politikalarının belirlenmesine kadar geniş bir eksende gerçekleşmektedir. Yapay zekâ teknolojisi oy tercihi konusunda bireylerin karar verme davranışına seçmenler hakkında büyük miktarda veri toplama ve bu veriyi seçmenlerin oy tercihini değiştirme potansiyelini taşıyan içerikler üretmek için siyasal iletişim süreçlerinde kullanma vasıtasıyla algoritma üzerinden etki edebilmektedir. Bu durum özgür irade ile oy kullanmayı ya da siyasi davranış sergilemeyi ziyadesiyle etkilemektedir.

2016 yılında ABD başkanlık seçimleri sırasında Facebook üzerinden, Kremlin ile bağlantısı olduğu iddia edilen Internet Research Agency tarafından haber akışı algoritması aracılığıyla

Trump yanlısı içerikler 126 milyondan fazla Amerikalıya ulaştırılmıştır (Srivastava, 2023: 992). Böylece Google ve Facebook arama sonuçlarının ve haber akışlarının sırası değiştirilmiş kararsız seçmenlerin yaklaşık %20'sinin etki altında bırakılması hedeflenmiştir (Srivastava, 2023: 992). Bu örnek dijital egemenliğin sınırlarının çok geçirgen ve muğlak olduğunu göstermektedir. Dijitale egemen olan ABD bile bazı durumlarda tam anlamıyla dijital egemenliğini koruyamamakta ve Facebook gibi platformlar üzerinden yurtdışı menşeili manipülatif ve kimi zaman dezenformatif içereklerle ABD'nin egemenlik sahası aşındırılmaktadır.

Yapay zekâ teknolojilerinin karar verme konusundaki potansiyelinden maliye, eğitim, sağlık, sosyal hizmet, personel yönetimi, barınma, savunma, planlama vb. çok sayıda kamu politikası sahasında yararlanmak mümkündür. Tüm bu kamu politikası sahalarının içerisinden savunma, karmaşık ve çok boyutlu düşünerek karar vermeyi gerektiren bir hizmet alanı olarak ön plana çıkmaktadır. Yapay zekâ böylesi karmaşık ve çok boyutlu bir süreçte karar verme açısından oldukça fayda sağlayacaktır. Özellikle lojistik konularında, askeri malzemelerin, parçaların ve bitmiş envanterin (ve ilgili bilgi akışlarının) tedariki, hareketi ve depolanması bakımından stratejik karar vermek mühimdir (Christopher, 2011: 2) Yapay zekâ, askeri mühimmatın muhafazası ve tedariği ile ilgili konularda ve bu malzemelerin nerede, ne zaman ve nasıl kullanılacağına karar verirken veriye ihtiyaç duymaktadır. Dijital egemenlik ve egemen yapay zekâ bağlamında yerli ve milli veri merkezinin önemi bir kez daha görünür olmaktadır. Devlet güvenliğiyle ve savunmayla ilgili çok önemli bilgilerin /verilerin büyük yapay zekâ şirketleri üzerinden yabancı devletler tarafından işlenme ihtimali dijital egemenlik konusu göz ardı edilemeyecek bir husustur.

Dijital merkez-çevre ilişkilerinde dijital egemenliğin bir başka boyutu ekonomidir. Veri ve algoritma üzerinde kontrol kapasitesi artık iktisadi anlamda gelişmişliğin bir göstergesidir. Günümüzde milli verisini yurtiçinde tutabilen ve bunu yurtiçindeki veri merkezlerinde işleyebilen, işlenmiş bu verileri de ekonomiye yeniden kazandıran devletler ekonomik ve dijital egemenliği elinde tutan güçlü devletler olarak konumlanmaktadır. Örneğin egemen yapay zekâ uygulamaları üzerinden verilerin güvenli bir şekilde işlenmesi ve bu verilerin sağlık alanında hastalıkların tedavi ediciden çok önleyici sağlık hizmetleri kapsamında kullanılması, ilgili devleti tedavi masraflarından büyük ölçüde kurtaracak ve bu durum ekonomi hanesine artı değer olarak yazılacaktır (World Economic Forum, 2024). Bunun yanı sıra egemen yapay zekâya ve milli-yerli veri merkezlerinin inşaasına devlet bütçesinden önemli ölçüde ayrılacak yatırım payları, milli verileri işleyebilen, egemen yapay zekâ bilinci yüksek iş gücünü oluşturarak ulusal rekabet avantajı yaratan verimli bir inovasyon ekosistemine vesile olacaktır (World Economic Forum, 2024). Böylece egemen yapay zekâ politikasıyla dijital bağımlılıktan ve büyük yapay zekâ şirketleri üzerinden oluşan dijital tekelleşmeden bir nebze de olsa kurtulmak mümkün hale gelebilmektedir. Egemen yapay zekâ uygulamalarının dünya genelinde sayısı artmadıkça veri işleme yeteneği büyük ölçüde büyük yapay zekâ şirketlerinde kalacak bu da ekonomik eşitsizliği derinleştirecektir (Bhardwaj vd., 2025: 7). Hindistan, Kenya, Filipinler veya Meksika'dan istihdam edilen milyonlarca taşeron işçinin yapay zekâ modellerinin geliştirilmesini sağlamak için saat başına 1,46 dolar ücret alması ekonomik anlamda dijital eşitsizliğe örnek olarak gösterilebilir (Bhardwaj vd., 2025: 7).

Büyük yapay zekâ şirketlerinin toplumsal-kültürel yapılara etkileri dijital eşitsizlik, ayrımcılık, kültürel tek tipleşme, yalnızlaşma ve dijital bağımlılık, mahremiyet algısının ve olgusunun aşınması, insanın veri ekonomisinin bir parçası olması, toplumsal manipülasyon ve dezenformasyon gibi durumlar şeklinde sıralanabilir. Yapay zekânın toplumda yaygınlaşmasının belki de en önemli sonucu büyük yapay zekâ şirketlerinin sosyal niceleme sektörünü yönlendiren tekeller haline gelmesi nedeniyle insanların veri ekonomisinin bir parçası olup olmama özgürlüğünün yok olması ve bireysel özerkliğin kaybolmasıdır (Bhardwaj vd., 2025: 7) Ayrıca bu verilerin büyük yapay zekâ şirketleri tarafından ayrımcılığa yol açabilecek şekilde işlenmesi ihtimali vardır. Hollanda'da 2019 yılında ortaya çıkan "Sosyal Yardım Algoritması Skandalı" bu durumun en çapıcı örneklerindendir. 2019 yılında Hollanda'daki vergi daireleri tarafından çocuk bakım yardımı dolandırıcılığını tespit etmek amacıyla risk profilleri oluşturmak için kendi kendine öğrenen bir algoritma kullanılmış ve çoğu düşük gelirli veya etnik azınlıklara mensup on binlerce aile, dolandırıcılık şüphesi ve vergi dairesine olan fahiş borçlar nedeniyle yoksulluğa sürüklenmiş ve hatta çocukları koruyucu ailelere verilmiştir (Heikkilä, 2022). Hollanda'daki bu olayda yapay zekânın düşük gelirli ya da etnik azınlıklara mensup insanları ayrımcılığa tabii tutarak haksız yere cezalandırdığını söylemek mümkündür.

Yapay zekânın toplumsal-kültürel yapıya olumsuz anlamda en önemli etkisi dezenformasyondur. Yapay zekânın toplumun gerçeklik algısıyla oynama ve kültürel yapıyı sahte gerçekliğe inanır hale getirme potansiyeli mevcuttur. Yapay zekâ kullanılarak sahte içerik ve yalan haber üretimi günümüzde oldukça kolaydır. Ayrıca dezenformatif bilgi gerçek bilgiye oranla çok daha hızlı yayılmaktadır. Bu durum gerçek bilgiye/hakikate ulaşmanın ve dijital okuryazarlığın önemini ortaya çıkarmaktadır. Dezenformasyonun devlet kurumlarını da hedef aldığı göz önünde bulundurulduğunda doğru ve onaylanmış bilgi kaynaklarının sayısını artırmanın ve bireylere dijital okuryazarlık ile egemen yapay zekâ bilincini aşılamanın dijital egemenliği güçlendirmek açısından oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır.

4. SONUÇ YERİNE: TÜRKİYE AÇISINDAN FIRSATLAR, RİSKLER VE EGEMEN YAPAY ZEKÂYA YÖNELİK ADIMLAR

Türkiye'de dijitalleşme yolunda atılan adımlar e-devlet uygulamalarıyla başlamış, COVID 19 pandemisinin etkisi, yapay zekâ teknolojisinin gelişmesi ve dijital devlet olma saikiyle etki alanını genişletmiştir. Türkiye'nin dijital merkez-çevre ilişkileri açısından konumunu belirleyebilmek, yapay zekâ açısından Türkiye'nin fırsatlarını, risklerini belirleyebilmek ve egemen yapay zekaya yönelik olası adımları analiz edebilmek için öncelikle Türkiye'deki yapay zekâ ekosistemine ve bilgi iletişim teknolojileri sektörünün durumuna yakından bakmak gerekmektedir. Türkiye'deki yapay zekâ ekosistemini kapsayan bilgi iletişim teknolojileri sektörünün son yıllarda ivme kazandığını ve bu alanda yapay zekâ, sektörel bulut platformları, sürdürülebilir teknoloji alanlarının ön plana çıktığını ifade etmek mümkündür. Buna göre ilgili sektörün Türkiye'de 2018-2022 yılları arasında TL bazındaki yıllık ortalama büyümesi %25,2 artarak yaklaşık 409 Milyar TL olmuştur (Eczacıbaşı ve Alsan, 2023: 7).

Bilgi ve iletişim teknolojileri sektörünün 2022 yılı ihracatı 28.665 milyon TL iken toplam ihracatı 2018-2022 yılları arasında dolar bazında yıllık ortalama %10 artmış ve bu ihracatın en büyük payını bilgi teknolojileri yazılım kategorisi oluşturmuştur (Eczacıbaşı ve Alsan, 2023: 7). Ayrıca bu sektörde 2012 yılında 167.570 kişi çalışırken bu sayı 2019 yılına gelindiğinde 212 bin 530'a, 2020 yılında 227 bin 543'e ve 2021 yılında 259 bin 209 kişi 2022 yılında ise 282.000 kişiye ulaştığı ve son 10 yılda sürekli artış seyrinde olduğu görülmektedir (Eczacıbaşı ve Alsan, 2023: 7). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişim seyrinde Türkiye'de yapay zekâ odaklı kurulan şirket sayısı önem arz etmektedir. Buna göre Eylül 2025 güncellemesiyle Türkiye Yapay Zekâ İnisiyatifi (TRAI) Girişim Haritası'na eklenen 44 girişimle Türkiye'de yapay zekâ odaklı startup sayısı 419'a ulaşmıştır (TRAI, 2025).

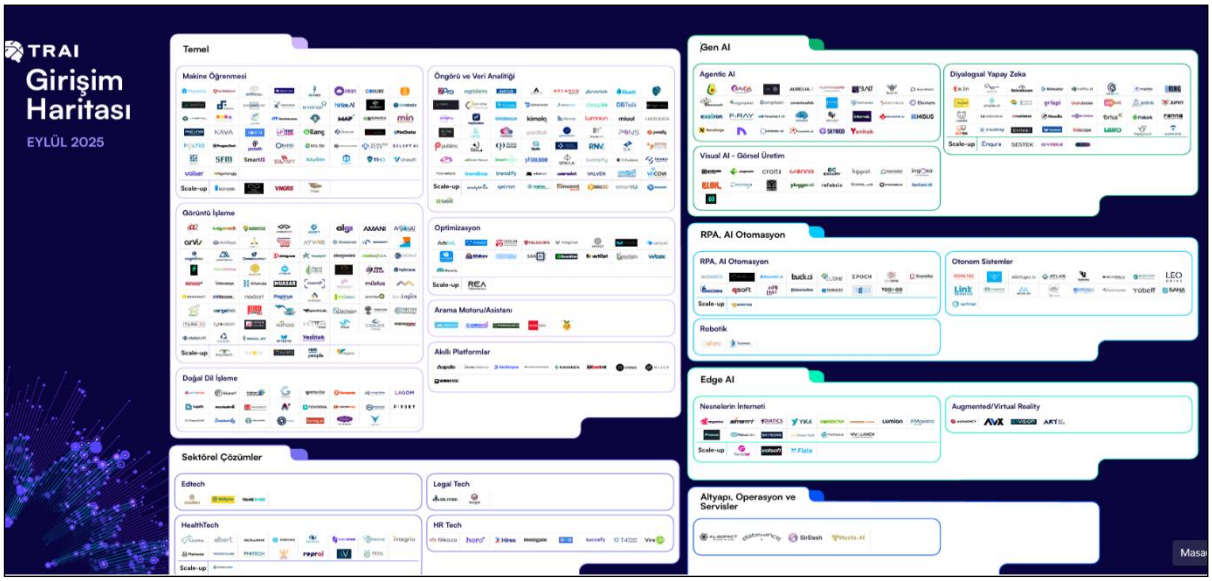

Görsel 3. Türkiye'de 2025 Yılı İtibarıyla Yapay Zekâ Odaklı Startup Şirketleri (TRAI, 2025).

Türkiye'de yapay zekâ odaklı kurulmuş girişim sayısının yanı sıra yapay zekâ teknolojilerinden herhangi birini kullandığını belirten girişimlerin sayısı ve ekonomik faaliyet alanları önemlidir. Bu sayıyı ve ekonomik faaliyet alanlarını tespit etmek Türkiye'deki yapay zekâ kullanım ihtiyacının ne ölçüde ve ne yönde olduğunu anlamak için gereklidir. Buna göre Türkiye'de herhangi bir yapay zekâ teknolojisini kullandığını ifade eden girişimlerin oranı 2021 yılında %2,7 iken bu oran 2025 yılında %7,5 olmuş ve 4 yılın sonunda %178 oranında bir artış yaşanmıştır (TÜİK, 2025). Yapay zekâ kullanımının faaliyet alanlarına ilk üçte yer alanlar incelendiğinde; yapay zekânın en fazla %47,1 ile "bilgi ve iletişim" faaliyeti yürüten girişimler tarafından kullanıldığı görülmüş, bu faaliyet grubunu %21,1 ile "finans ve sigorta" faaliyeti yürüten girişimler ve %15,2 ile "bilgisayarların ve iletişim araç ve gereçlerinin onarımı" faaliyetini yürüten girişimler izlemiştir (TÜİK, 2025).

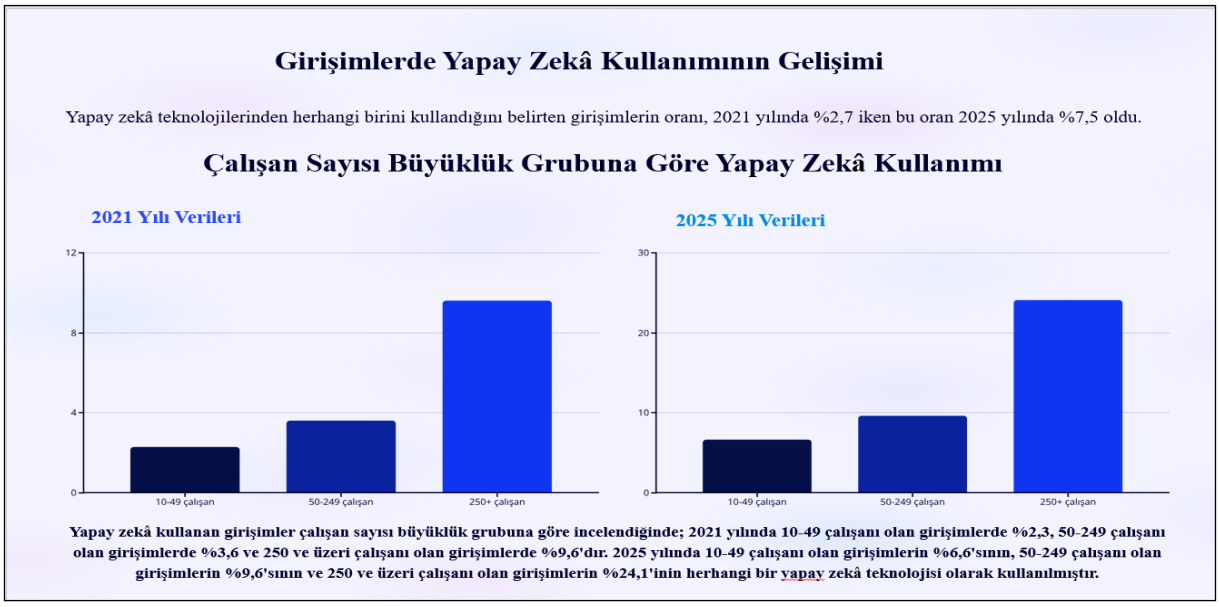

Görsel 4. Türkiye'deki Girişimlerde Yapay Zekâ Kullanımının Gelişimi (TÜİK, 2025).

Yapay zekâ kullanan girişimlerde 2021-2025 yılları bazında hangi yaş grubu ne kadar kullanıyor diye baktığımızda örneğin, 2021 yılında 10-49 çalışanı olan işletmelerde %2,3 oranında yapay zekâ kullanırken, 2025 yılında bu oranın %6,6'ya yükseldiğini görebilmekteyiz. (TÜİK, 2025). 250 ve üzeri çalışanı olan bir girişimin yapay zekâ kullanım oranı 2021 yılında %9,6 iken bu oran 2025 yılında %24,1 olmaktadır. (TÜİK, 2025). Dolayısıyla çalışan sayısı artıkça yapay zekâ kullanım oranı artmaktadır. Yapay zekâ teknolojilerinden herhangi birini kullandığını belirten girişimlerin yapay zekâ kullanma amaçları incelendiğinde; 2025 yılında girişimlerin en fazla %46,5 ile pazarlama veya satış amacıyla yapay zekâyı kullandığı, üretim veya hizmet süreçleri amacıyla kullanımın %41,1 oranıyla ikinci sırayı aldığı görülmektedir (TÜİK, 2025). Bunun yanı sıra % 41,0 ile araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) faaliyeti amacıyla yapay zekâ kullanımı üçüncü sırada yer almaktadır (TÜİK, 2025). Bu verilerden de anlaşılacağı üzere tüketici tercihlerini algoritmik olarak analiz etmek ve bu analiz kapsamında pazarlama, satış ve üretim amacıyla yapay zekâ kullanımı Türkiye'de yer alan girişimler için önemlidir (Görsel 5).

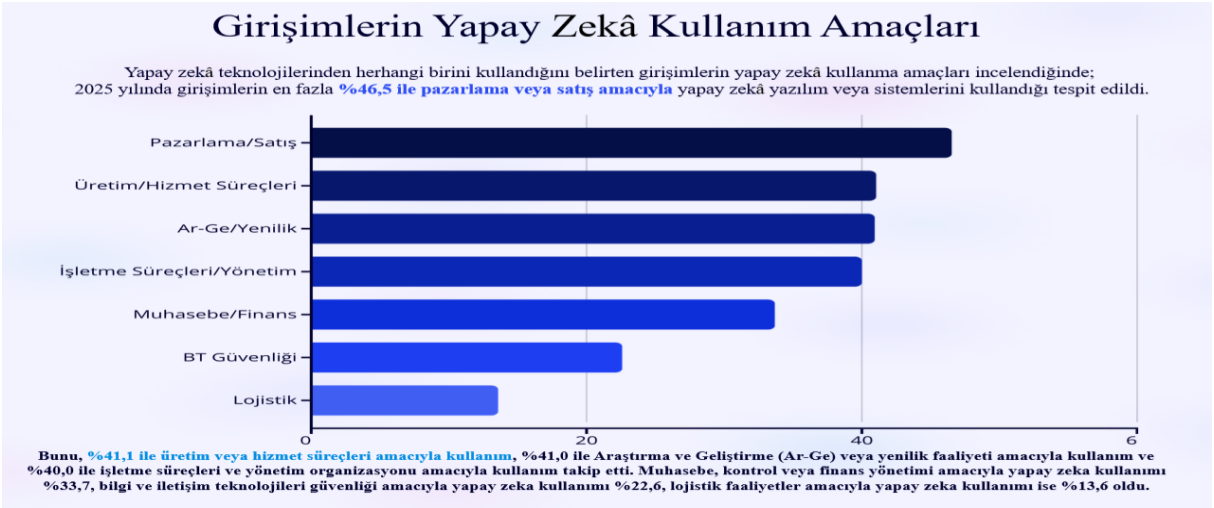

Görsel 5. Girişimlerin Yapay Zekâ Kullanım Amaçları (TÜİK, 2025).

Yapay zekâ kullanımında uzmanlık bilgisine sahip olunması, maliyetlerin düşük olması ve yapay zekâ kullanımının hukuki sonuçlarının bilinmesi önemlidir. Görsel 6'daki duruma göre ise girişimlerin yapay zekâyı kullanmama nedenlerinin en başında %74,2 ile girişimde ilgili uzmanlık eksiğinin bulunması olduğu görülmektedir (TÜİK, 2025)[1]. Ayrıca yapay zekâ maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı yapay zekayı kullanamayanların oranı %67,4 ve yapay zekâ kullanırken hukuki bilgi eksikliğinden ve hukuki sonuçlardaki belirsizlikten kaynaklı kullanmayanların oranı %62,4 olarak tespit edilmiştir (TÜİK, 2025).

(%)

		Çalışan sayısı büyüklük grubu		
Yapay zeka teknolojisi kullanmama nedeni	**Toplam**	**10-49**	**50-249**	**250+**
Girişimde ilgili uzmanlık eksikliğinin bulunması	**74,2**	76,0	68,8	65,0
Maliyetlerin çok yüksek olması	**67,4**	67,8	66,2	65,5
Hukuki sonuçların net olmaması	**62,4**	62,3	62,3	65,0
Veri koruma ve gizliliğin ihlaline ilişkin endişelerin olması	**61,8**	62,8	56,6	63,4
Mevcut ekipman, yazılım veya sistemlerle uyumsuzluğun olması	**61,7**	62,1	61,9	56,0
Gerekli verilerin mevcudiyeti veya kalitesi ile ilgili zorlukların bulunması	**54,7**	55,3	52,1	54,0
Etik faktörler	**43,6**	44,1	41,6	42,1
Yapay zeka teknolojilerinin girişime yararlı olmaması	**16,1**	17,2	12,9	10,4

Görsel 6. Girişimlerin Yapay Zekâ Kullanmama Nedenleri (TÜİK, 2025).

Bilgi ve iletişim sektörüne ait karnesinden de anlaşılacağı üzere Türkiye, dijital merkez-çevre ilişkileri kapsamında henüz merkez ülkelerle rekabet edebilecek aşamada değildir ve çevre ülke konumundadır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin, dijital merkez-çevre ilişkileri kapsamında yapay zekâ ekosistemindeki konumu kendi içerisinde birtakım fırsatlar riskler barındırmaktadır. Öncelikle Türkiye, yapay zekâ ekosistemine dahil olabilmek için önemli adımlar atmaktadır. Türkiye'nin 2000'li yılların başından günümüze kadar ki süreçte uyguladığı kamu yönetiminde dijitalleşme politikası, yurtiçinde gelişim gösteren yapay zekâ ekosisteminin varlığı, 2021'de yayınladığı Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi belgesiyle bu alandaki yol haritasını çizmesi atılmış olan önemli adımlardandır.

Türkiye'nin dijital egemenlik konusunda önemli fırsatlara sahip olduğu söylenebilmektedir. Veri merkezleri dijital egemenlikte stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye 2030 yılına kadar 10 milyar dolarlık veri merkezi ve yapay zekâ yatırımı yapmayı planlamaktadır (Sevinç ve Gönültaş, 2025). Veri merkezine yapılacak olan bu yatırım Türkiye'nin sahip olduğu önemli fırsatlardan biridir. Veri merkezlerinin soğutma ihitiyaçları göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin sıcaklık olarak görece düşük olan bölgeleri (Doğu Anadolu vb.) bu merkezlerin kurulması için tercih edilebilir. Ayrıca Türkiye'de üretim, finans, sağlık, adalet, eğitim, kamu yönetimi vb. alanlarda yapay zekâ kullanımına bağlı olarak sektörel bir yükseliş potansiyeli vardır. Türkiye'nin sahip olduğu teknoparklar, teknoloji geliştirme bölgeleri ve araştırma-geliştirme merkezleri ve nitelikli insan kaynağı sürdürülebilir yapay zekâ ekosistemlerini inşaa etmek için önemli bir fırsattır.

[1] Birden fazla seçenek işaretlenebildiği için toplam 100 olmayabilir.

Yapay zekâ ekosistemi ve dijital merkez-çevre ilişkileri Türkiye açısından fırsatların yanı sıra birtakım riskleri de beraberinde getirmektedir. Öncelikle Türkiye veri egemenliği bakımından zayıf konumdadır. Türkiye'ye ait yerli ve milli veri merkezlerinin olmaması ve kamuya ait verilerin yabancı/dışa bağımlı platformlarda işlenmesi hem dijital egemenlik hem de güvenlik bakımından Türkiye'yi güçsüzleştirme potansiyelini taşımaktadır. Bu bağımlılık Türkiye'yi yapay zekâ destekli karar alma süreçlerinde dışsal algoritmik yapılara ve büyük yapay zekâ şirketlerine karşı savunmasız bırakabilme ihitmalini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca yapay zekânın Türkiye algısı konusu kendi içerisinde risk taşımaktadır. Türkiye algoritmik ayrımcılığa kültür, din, dil, tarih gibi konular üzerinden maruz kalabilir ve kültürel-dilsel görünmezlik riski ile karşı karşıya bırakılabilir. Bunun yanı sıra Türkiye'de uygulanan yapay zekâ temelli kamu hizmeti alımlarında tıpkı Hollanda da yaşanan algoritmik ayrımcılık skandalının yaşanmaması için ilgili alanın sıkı bir şekilde denetlenmesi gerekmektedir. Her iki durum da Türkiye açısından risk taşımaktadır. Bu türden riskleri bertaraf edebilmek için egemen yapay zekâ kapasiteninin geliştirilmesi öenmlidir. Aksi halde Türkiye'nin dijital merkez-çevre ilişkilerinde çevre konumunun pekişmesi söz konusu olabilmektedir.

Türkiye'de egemen yapay zekâya yönelik hamleler kurumsal-hukuki, teknolojik-ekonomik ve toplumsal-kültürel alanlarda belirginleşmektedir. Egemen yapay zekâyı kurumsal-hukuki alanda güçlendirmek için veri egemenliğini önceleyen düzenlemelere, algoritmik hesap verebilirliğe ve şeffaflık mekanizmalarına ağırlık vermek önemlidir. Örneğin her kurum Ulusal Yapay Zekâ Strateji Belgesine uyumlu bir biçimde dijital egemenlik ya da egemen yapay zekâ politika belgesi hazırlayabilir. Türkiye'de egemen yapay zekâ kapasitesinin artırılması için Çin'de olduğu gibi kamu öncülüğünde yapay zekâ altyapısının geliştirilmesi politikası uygulanabilir. Yapay zekâ sahasında yerli altyapının güçlendirilmesi ile ekonomik egemenliğin dijital ölçeğinin hayata geçirilmesi açısından önemlidir. Bu nedenle örneğin, yerli modele ve milli veri setlerine öncelik veren KOBİ'lerin ve girişim ekosisteminin devlet tarafından desteklenmesinin egemen yapay zekâ kapasitesinin artırımına olumlu katkıları olabilir.

Egemen yapay zekânın toplumsal ve kültürel sahada da kendini göstermesi önemlidir. Yapay zekânın toplum ve kültür yapısı üzerindeki olumsuz etkilerini düşündüğümüzde bu olumsuz etkileri ortadan kaldırabilecek uygulamanın egemen yapay zekâ olduğu ortaya çıkmaktadır. Egemen yapay zekâ sadece teknik bir takım süreçler dizgesinden ibaret değildir. Egemen yapay zekâ uygulamalarında kültürel temsil süreçlerinin önemi büyüktür. Buna göre egemen yapay zekâ kapasitesini artırabilme yolunda Türkçe veri kullanımının, kültürel içerik üretiminin (hakikate dayalı bilgi üretim sürecinde Türkiye'ye özgü yerli ve milli Küre Ansiklopedi uygulaması örnek olarak gösterilebilir) özellikle dezenformasyon süreçlerine yönelik olarak dijital okuryazarlık ve farkındalık kazanımlarının katkısı büyüktür.

KAYNAKÇA

Bhardwaj, E., Alexander, R., & Becker, C. (2025). *Limits to AI Growth: The ecological and social consequences of scaling*. arXiv. https://doi.org/10.48550/arXiv.2501.17980

Christopher, M. (2011). *Logistics and supply chain management* (4th Ed.). Pearson Education.

Cigna, L. (2018). Digital inequality in theory and practice: Old and new divides in the broadband era. *Interações: Sociedade e as Novas Modernidades,* (34), 47–63. https://doi.org/10.31211/interacoes.n34.2018.a3

Çağlar, İ. (2022). Merkez-çevre ilişkileri tanımı. M. A. Y. Saraç (Ed.), *Sosyal bilimler ansiklopedisi* içinde. TÜBİTAK Bilim Yayınları.

CRI Türk. (2025, Eylül 9). Çin'deki yapay zekâ şirketlerinin sayısı beş yılda üç kattan fazla arttı. https://turkish.cri.cn/2025/09/09/ARTI1757387937005758 adresinden 19.12.2025 tarihinde erişilmiştir.

Eczacıbaşı, F., & Alsan, M. (2023). *Türkiye ile Avrupa Birliği arasında ICT sektöründeki iş birliğinin geliştirilmesi raporu.* KPMG Türkiye Dijital Türkiye Platformu. https://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/ict-sektorunde-is-birligi-rapor-calismasi-final.pdf

Heikkilä, M. (2022, Aralık 16). Dutch scandal serves as a warning for Europe over risks of using algorithms. *Politico*. https://www.politico.eu/article/dutch-scandal-serves-as-a-warning-for-europe-over-risks-of-using-algorithms/ adresinden 19.12.2025 tarihinde erişilmiştir.

Khaustova, V. Y., Doronin, A. V., & Doronina, M. S. (2021). Cognitive resources of new economy. *Problemy Ekonomiky,* (3), 124-131. https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-3-124-131

Lorasdağı, B. K. (2022). Dünya sistemleri teorisi. M. A. Y. Saraç (Ed.), *Sosyal bilimler ansiklopedisi* içinde. TÜBİTAK Bilim Yayınları.

Maathuis, C., & Cools, K. (2025). *Digital sovereignty control framework for military AI-based cyber security*. arXiv. https://doi.org/10.48550/arXiv.2509.13072

Nguyen V.B. (2023). The role of digitalization in the FDI – income inequality relationship in developed and developing countries. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science, 28*(55), 6-26. https://doi.org/10.1108/JEFAS-09-2021-0189

NVIDIA. (t.y.). *World governments summit.* NVIDIA Blog. https://blogs.nvidia.com/blog/world-governments-summit/ adresinden 11.12.2025 tarihinde erişilmiştir.

Panday & Gruenwald, (2025). *Data center investment moves macro needle.* S&P Global. https://www.spglobal.com/en/research-insights/special-reports/look-forward/data-center-investment-moves-macro-needle, adresinden 21.12.2025 tarihinde erişilmiştir.

Pohle, J., & Thiel, T. (2021). Digital sovereignty. B. Herlo, D. Irrgang, G. Joost, & A. Unteidig (Eds.), *Practicing sovereignty: Digital involvement in times of crises* (ss. 47-67) içinde. Bielefeld: transcript Verlag. http://hdl.handle.net/10419/247156

Sevinç M., & Gönültaş B. (2025, Kasım 20). Bakan Kacır: 2030'a dek 10 milyar dolarlık veri merkezive yapay zekâ yatırımını harekete geçireceğiz. *Anadolu Ajansı*. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/bakan-kacir-2030-a-dek-10-milyar-dolarlik-veri-merkezi-ve-yapay-zeka-yatirimini-harekete-gecirecegiz/3749047 adresinden 21.12.2025 tarihinde erişilmiştir.

Srivastava, S. (2023). Algorithmic governance and the international politics of big tech. *Perspectives on politics, 21*(3), 989-1000. https://doi.org/10.1017/S1537592721003145

Švarc J., Lažnjak J., & Dabić M. (2021). The role of national intellectual capital in the digital transformation of EU countries. Another digital divide?. *Journal of Intellectual Capital, 22*(4), 768-791. https://doi.org/10.1108/JIC-02-2020-0024

Tambe, P., Hitt, L., Rock, D., & Brynjolfsson, E. (2020). *Digital capital and superstar firms* (NBER Working Paper No. 28285). National Bureau of Economic Research.

Tan, K. L., Chi, C. H., & Lam, K. Y. (2023). Survey on digital sovereignty and identity: from digitization to digitalization. *ACM Computing Surveys, 56*(3), 1-36. https://doi.org/10.1145/3616400

TRAI. (2025). *Türkiye yapay zekâ inisiyatifi girişim haritası.* https://turkiye.ai/ adresinden 06.12.2025 tarihinde erişilmiştir.

TÜİK. (2025). *Yapay zekâ istatistikleri*.https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yapay-Zeka-Istatistikleri-2025-57945 adresinden 06.12.2025 tarihinde erişilmiştir.

UNCTAD, (2024). *Digital economy report 2024*. https://unctad.org/publication/digital-economy-report-2024 adresinden 10.12.2025 tarihinde erişilmiştir.

Vention Teams (2025). *State of artificial intelligence*. https://ventionteams.com/solutions/ai/report adresinden 21.12.2025 tarihinde erişilmiştir.

World Bank. (2021). *World development report 2021: Data for better lives*. The World Bank.

World Economic Forum. (2024). *Sovereign AI: What it is, and 6 strategic pillars for achieving it.* https://www.weforum.org/stories/2024/04/sovereign-ai-what-is-ways-states-building/ adresinden 20.12.2025 tarihinde erişilmiştir.

ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERDE AİDİYET ARAŞTIRMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Doç. Dr. Mustafa POLAT

Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü,

mustafapolat@karabuk.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-6905-0087

Prof. Dr. Fatih KIRIŞIK

Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

fkirisik@karabuk.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-9663-7502

ÖZET

Küresel düzeyde öğrenci hareketliliğinin hızla artması ve yükseköğretimin giderek çok kültürlü bir yapıya dönüşmesi, uluslararası öğrencilerin çok boyutlu uyum süreçlerini etkileyen psikososyal değişkenleri her zamankinden daha önemli hâle getirmiştir. Bu bağlamda ilgili alanyazında kritik bir değişken olarak kabul gören aidiyet; uluslararası öğrencilerin kendilerini üniversite topluluğunun anlamlı, değer verilen ve kabul gören bir üyesi olarak görmelerini sağlayan temel bir psikososyal faktör olup, sosyal ve akademik entegrasyon süreçlerinin merkezinde yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı, uluslararası öğrencilerde aidiyet konusuna odaklanan bilimsel bilgi birikimini bibliyometrik yöntemle incelemek; alandaki araştırma eğilimlerini, entelektüel yapıyı ve tematik odakları ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında Web of Science (WoS) veri tabanında yer alan dergilerde yayımlanan, uluslararası öğrencilerde aidiyet konusunu temel alan 476 makale bibliyometrik araçlar kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler Microsoft Excel, R Studio ve Biblioshiny yazılımları kullanılarak çözümlenmiş; yayın ve atıf eğilimleri, ilgili alanyazında ülkelerin üretkenliği gibi bibliyometrik göstergelerin yanı sıra anahtar sözcüklerin sıklığı ve ortak sözcük eş-zamanlılık ağları ile ortak atıf ağları ve iş birliği haritaları incelenerek alanın kavramsal yapısı, entelektüel temelleri ve uluslararası ortaklık örüntüleri bütüncül biçimde ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular, uluslararası öğrencilerde aidiyet literatürünün sosyal bağlılık, kültürleşme, psikolojik iyi oluş ve kampüs entegrasyonu gibi temalar etrafında yoğunlaştığını ve bu alanın kültürel psikoloji ile yükseköğretimde uluslararasılaşma çalışmalarının kesişiminde giderek daha bütüncül bir yapıya ulaştığını ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın, uluslararası öğrencilerde aidiyet konusundaki bilimsel bilgi birikimini makro düzeyde görünür kılarak, gelecekte yürütülecek ampirik ve kuramsal çalışmalara yol gösterici bir çerçeve sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler : Uluslararası öğrenciler, aidiyet, yükseköğretim, uluslararasılaşma, bibliyometrik analiz

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF RESEARCH ON INTERNATIONAL STUDENTS' SENSE OF BELONGING

ABSTRACT

The rapid growth of global student mobility and the multicultural nature of higher education have rendered psychosocial variables that shape international students' multidimensional adaptation processes more salient than ever. Within this context, sense of belonging—widely recognized in the literature as a critical construct—constitutes a fundamental psychosocial factor that enables international students to perceive themselves as meaningful, valued, and accepted members of the university community, positioning it at the core of social and academic integration processes. The purpose of this study is to examine the scientific knowledge base focusing on international students' sense of belonging through bibliometric methods and to reveal prevailing research trends, the intellectual structure of the field, and its dominant thematic orientations. To this end, 476 articles published in journals indexed in the WoS database and explicitly addressing sense of belonging among international students were analyzed using bibliometric tools. Data were processed using Excel, R Studio, and Biblioshiny; publication and citation trends, country productivity indicators, keyword frequencies, co-word networks, co-citation networks, and international collaboration maps were examined to provide a comprehensive depiction of the field's conceptual structure, intellectual foundations, and global partnership patterns. The findings indicate that the literature on international students' sense of belonging predominantly clusters around themes such as social connectedness, acculturation, psychological well-being, and campus integration, and that the field is increasingly converging at the intersection of cultural psychology and internationalization studies in higher education. By making the macro-level intellectual landscape of sense of belonging research visible, this study is expected to offer a guiding framework for future empirical and theoretical research in the domain of international student experiences.

Keywords : International students, sense of belonging, higher education, internationalization, bibliometric analysis

1. GİRİŞ

Son yıllarda özellikle yükseköğretim düzeyinde küresel öğrenci hareketliliğinde yaşanan hızlı artış, uluslararası öğrencilerin deneyimlerine ilişkin çok boyutlu dinamikleri araştırmaların odak noktalarından biri hâline getirmiştir. Uluslararası raporlar, dünya genelinde uluslararası öğrenci sayısının son yirmi yılda üç kat artarak 2025 itibarıyla 7 milyona yaklaştığını ifade etmekte; bu artışın, üniversitelerin uluslararasılaşma politikaları, ekonomik etkenler, akademik fırsatlar ve küresel rekabetle birlikte daha da hızlanacağını öngörmektedir (Quacquarelli Symonds [QS], 2025; Times Higher Education [THE], 2025; United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], 2025). Bu kapsamda, uluslararası öğrencilerin akademik, sosyal, kültürel ve psikolojik uyum süreçleri; öğrencilerin başarısı, iyi oluşu ve üniversitedeki eğitimlerini sürdürme oranları açısından stratejik bir araştırma alanı hâline gelmiştir (Arslan & Polat, 2024; Juboori vd., 2025; Manyeruke & Tansel, 2024).

Uluslararası öğrencilerin uyum süreçleri; dil yeterliği, kültürel farklılıklar, sosyal etkileşim fırsatları ve psikolojik dayanıklılık gibi çok sayıda değişkenin etkileşimiyle şekillenmekte olup, bu değişkenler arasında aidiyet duygusu özel bir belirleyici konumda yer almaktadır (Cena vd., 2021; Lu vd., 2024; Yıldırım vd., 2021).

Aidiyet, öğrencinin kendisini üniversite topluluğunun kabul edilen, değer verilen ve desteklenen bir üyesi olarak algılamasıyla ilişkili temel bir psikososyal ihtiyaçtır. Bu kavram, bireyin bulunduğu sosyal bağlamda "buraya aidim", "bu topluluğun bir parçasıyım" ve "benim burada bir yerim var" şeklindeki algısal değerlendirmelerini içeren çok boyutlu bir yapıdır (Strayhorn, 2019). Strayhorn'un yükseköğretimde aidiyeti bir "temel insan ihtiyacı" olarak tanımlayan yaklaşımı, bu duygunun yalnızca sosyal bir bağ değil aynı zamanda başarı, motivasyon, öz-yeterlik, katılım ve psikolojik dayanıklılık üzerinde doğrudan etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim araştırmalar, aidiyet düzeyi yüksek öğrencilerin akademik performanslarının daha yüksek, stres ve yalnızlık düzeylerinin daha düşük olduğunu; ayrıca aidiyetin öğrencilerin üniversitede öğrenimlerini sürdürme olasılıklarını anlamlı biçimde artırdığını göstermektedir (Caligiuri, 2020; Grüttner, 2019; Kuşçi, 2023; Yıldırım vd., 2021). Uluslararası öğrencilerle yapılan araştırmalar, aidiyet algısının akademik uyum, sosyal destek ağlarının gelişimi, kampüsle kurulan ilişki, ruh sağlığı ve yaşam doyumu üzerinde dönüştürücü bir etkisi olduğunu göstermiştir (Glass & Westmont, 2014; Hsieh & Watson, 2025; Zhang vd., 2025). Ayrıca, uluslararası öğrencilerin aidiyet düzeylerinin akademik ve sosyal uyum, yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluşla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Örneğin Hendrickson vd. (2011), ev sahibi ülke vatandaşlarıyla kurulan arkadaşlıkların sosyal bağlılık ve genel memnuniyeti artırdığını, ev özlemini ise azalttığını bulgusuna ulaşmışken; Cena vd. (2021) ve Aldossari (2025) ise kültürlerarası etkileşim fırsatları, kapsayıcı kampüs uygulamaları ve sosyal destek ağlarının uluslararası öğrencilerin aidiyet duygusunu güçlendirdiğini; Tewari vd. (2024) de özellikle etkinlikler yoluyla kurulan sosyal ilişkiler ve deneyimlerin aidiyetle birlikte uluslararası lisansüstü öğrencilerin öznel iyi oluşunu desteklediğini ortaya koymaktadır. Bu bütüncül çerçeve, aidiyetin yalnızca bir duygusal bağlılık göstergesi olmadığını; uluslararası öğrencilerin üniversite deneyimini şekillendiren çok boyutlu ve dinamik bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle aidiyetin, günümüzde üniversitelerde uluslararasılaşma politikalarının, öğrenci destek hizmetlerinin ve kültürel kapsayıcılık stratejilerinin merkezinde yer alması gereken bir kavram olarak değerlendirilmesinin önemli olduğu ifade edilebilir.

Bununla birlikte mevcut literatür incelendiğinde, uluslararası öğrencilerde aidiyet üzerine yapılan çalışmaların sayıca artmasına karşın, araştırmaların büyük bölümünün belirli üniversite örneklemleri ya da tekil ülke bağlamlarıyla sınırlı kaldığı görülmektedir. Ayrıca, alanın genel eğilimlerini, kavramsal gelişimini ve entelektüel yapısını geniş bir perspektiften ortaya koyan bütüncül analizlerin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durum, uluslararası öğrencilerde aidiyet konusuna ilişkin araştırma eğilimlerini, entelektüel ağı, tematik kümeleri ve yayın dinamiklerini makro düzeyde inceleyen bibliyometrik çalışmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Uluslararası öğrencilerde aidiyet alanında yürütülen araştırmaların yönelimlerini, bu alana katkı sunan yazar ve kurumların etkileşim ağlarını, ortaya çıkan tematik kümeleri ve kavramsal ilişkileri bütüncül biçimde incelemek; alanın mevcut bilgi birikimini anlamlandırmak ve gelecekteki kuramsal ile ampirik çalışmalara yön verecek bir çerçeve

oluşturmak açısından kritik bir önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, bu araştırma WoS veri tabanında yer alan ve uluslararası öğrencilerde aidiyet kavramını merkeze alan çalışmaları bibliyometrik yöntemlerle inceleyerek alanın yıllar içerisindeki gelişim eğilimlerini, yayın ve atıf dinamiklerini, tematik yoğunlaşma alanlarını ve entelektüel yapısını sistematik biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylelikle bu araştırma uluslararası öğrencilerde aidiyet literatürüne ilişkin kapsamlı ve bütüncül bir makro düzey görünüm sunmakta; aynı zamanda gelecekte gerçekleştirilecek kuramsal ve ampirik araştırmalara yön verebilecek analitik bir çerçeve oluşturmayı hedeflemektedir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada uluslararası öğrencilerde aidiyet kavramına ilişkin yayımlanmış makaleler, bibliyometrik analiz teknikleri kullanılarak incelenmiştir. Bibliyometri, akademik yayınların nicel göstergeler üzerinden sistematik olarak incelenmesini sağlayan; böylece bir araştırma alanının yapısını, tematik yönelimlerini, etkileşim ağlarını ve zaman içindeki bilimsel gelişimini nesnel biçimde ortaya koyan analitik bir araştırma yöntemidir (Donthu vd., 2021). Bu bağlamda bibliyometrik analizlerin, ele alınan literatürün mevcut kapsamını, üretim dinamiklerini ve bilgi birikiminin evrimsel seyrini görünür kılacağı; alanın entelektüel temelleri ile ortaya çıkan tema ve kümelenmeleri bütüncül bir perspektifle değerlendirmeye olanak tanıyacağı ifade edilebilir (Zupic & Čater, 2015).

Bu çalışmada kullanılan veri seti, uluslararası düzeyde yüksek bilimsel güvenilirliğe sahip WoS veri tabanında yayımlanmış makalelerden oluşturulmuştur. Araştırmanın başlangıç aşamasında, uluslararası öğrenciler bağlamında aidiyet olgusunu doğrudan ele alan çalışmalara sistematik biçimde erişebilmek amacıyla kapsamlı bir anahtar sözcük belirleme ve kavramsal kapsam taraması süreci yürütülmüştür. Bu süreçte, alan yazındaki kavramsal çeşitlilik dikkate alınarak arama terimleri titizlikle yapılandırılmış ve örnekleme dahil edilecek yayınların nitelikli biçimde seçilmesi sağlanmıştır. Bu süreçte anahtar sözcüklerin oluşturulmasında, literatürde güvenilir bir yaklaşım olarak kabul edilen ve tarama doğruluğunu artırmayı amaçlayan yöntemsel stratejiler dikkate alınmış ve bu süreçte *(TS=("belonging*" OR "connectedness" OR "sense of community") AND TS=("international student*" OR "foreign student*" OR "overseas student*" OR "study abroad student*" OR "cross-cultural student*" OR "transnational student*" OR "intercultural student*" OR "internationally-mobile student*" OR "exchange student*" OR "visiting student*" OR "incoming student*" OR "outgoing student*" OR "international undergraduate*" OR "international graduate*" OR "mobile student*"))* sözcük grupları kullanılarak WoS veri tabanında aramalar yapılmıştır. İlk sorgulamada toplam 601 araştırmaya erişilmiştir. İlk yapılan incelemede bu araştırmalardan araştırma makaleleri, derleme yazıları ve erken görünüm makaleler dışında kalan toplam 60 kitap bölümü, bildiri gibi diğer yayınlar veri setinin dışına çıkartılmıştır. Ardından 541 makale ön incelemeye tabi tutulmuş ve bunların arasından 65'inin konu ile ilişkili olmayan makaleler olduğu görülmesi üzerine analizlerin 476 makaleden oluşan veri seti ile yapılmasına karar verilmiştir. Veri toplama ve analiz sürecinde, PRISMA akış şemasında önerilen adımlar sistematik biçimde takip edilmiş; böylece çalışma kapsamında uygulanan dahil etme ölçütleri, veri eleme aşamaları ve nihai örneklem oluşturma süreci şeffaf, tutarlı ve yeniden üretilebilir bir biçimde yapılandırılmıştır (Moher vd., 2009). Analiz aşamasında ise elde edilen

bibliyometrik veri seti, Excel, R Studio ve Biblioshiny yazılımlarından yararlanılarak çok yönlü biçimde çözümlenmiş; bu sayede alanın yapısal özellikleri, tematik eğilimleri ve entelektüel bağlantıları kapsamlı bir analitik çerçeve içinde ortaya konmuştur (Aria & Cuccurullo, 2017).

3. BULGULAR

Çizelge 1 ve Görsel 1'de sunulan temel göstergeler incelendiğinde, uluslararası öğrencilerde aidiyet konusuna ilişkin literatürdeki ilk çalışmanın 2000 yılında yayımlandığı ve bu tarihten itibaren araştırma üretiminin giderek artan bir ivmeyle sürdüğü görülmektedir. 2000–2025 dönemini kapsayan veri seti toplam 476 akademik çalışmadan oluşmakta olup, yıllar içinde yayın sayılarında düzenli ve belirgin bir artış eğilimi olduğu tespit edilmiştir.

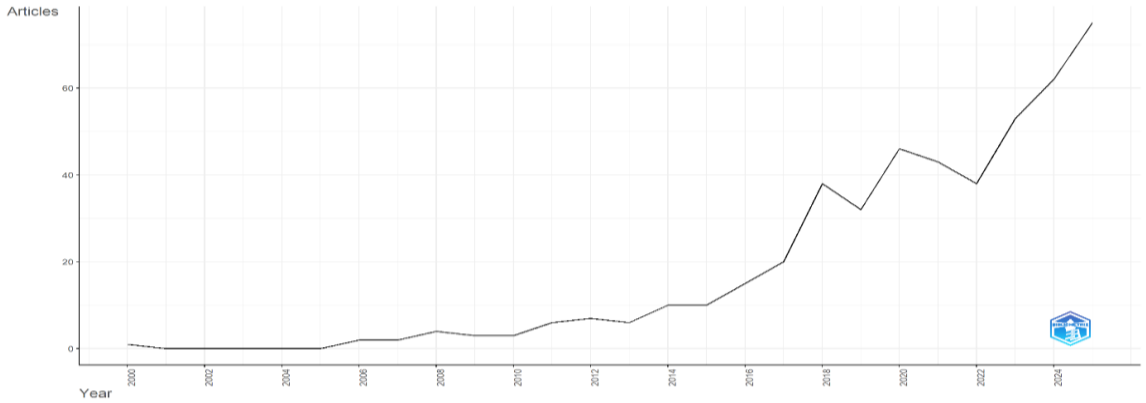

Görsel 1. Uluslararası öğrencilerde aidiyet araştırmalarının yıllara göre dağılımı

Araştırma kapsamında analiz edilen 476 makalenin 270 farklı bilimsel dergide yayımlanmış olması, alanın çok-disiplinli bir yapıda geliştiğini ve farklı akademik topluluklar tarafından ele alındığını göstermektedir. Öte yandan, yıllık yayın artış hızının %18,85 olarak hesaplanması, Görsel 1'de sunulan yıllara göre yayın dağılımı grafiğiyle birlikte değerlendirildiğinde, özellikle son on yılda bu alanda belirgin bir yükseliş eğilimi oluştuğunu ve uluslararası öğrencilerde aidiyet konusuna yönelik bilimsel ilginin anlamlı biçimde arttığını göstermektedir.

Çizelge 1. Uluslararası öğrencilerde aidiyet araştırmalarına ilişkin temel bibliyometrik göstergeler

Değişken	Bulgu
Makalelerin Yayımlandığı Zaman Aralığı	2000-2025
Makalelerin Yayımlandığı Dergi Sayısı	270
Makale Sayısı	476
Yıllık Büyüme Oranı (%)	18,85
Makale Başına Ortalama Atıf Sayısı	16,62
Makalelerin Kaynakçalarında Yer Alan Araştırma Sayısı	20422
Yazarların Kullandığı Anahtar Sözcük Sayısı	1549
Toplam Yazar Sayısı	1234
Tek Yazarlı Makalelerin Yazarları	104
Tek Yazarlı Makaleler	113
Makale Başına Ortak Yazar Sayısı	2,9
Uluslararası Ortak Yazarlıklar (%)	19,12

Ayrıca, veri setinde yer alan makalelerde toplam 20422 farklı kaynağa atıf yapıldığı belirlenmiş olup, bu durum uluslararası öğrencilerde aidiyet konusunun geniş, çok katmanlı ve kuramsal açıdan zengin bir literatür zemini üzerinde geliştiğine işaret etmektedir. Bu duruma ek olarak, makale başına düşen ortalama atıf sayısının 16,62 olması ise alanın akademik görünürlüğünün ve atıf alma potansiyelinin görece yüksek olduğunu göstermektedir. Araştırmada incelenen makalelerde yazarlar tarafından toplam 1549 farklı anahtar sözcüğün kullanılmış olması, aidiyet literatürünün kavramsal çeşitliliğini ve tematik genişliğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, çalışmanın yalnızca psikolojik aidiyet yönüyle değil; sosyal entegrasyon, kültürlerarası etkileşim, kampüs iklimi, ruh sağlığı, akademik başarı ve memnuniyet gibi çoklu temalar etrafında yayıldığını göstermektedir. Elde edilen bulgular, veri setinde toplam 1234 farklı yazarın yer aldığını göstermektedir. Yazarların 104'ünün tek yazarlı makaleler yoluyla katkı sunduğu, toplam 113 tek yazarlı çalışma bulunduğu belirlenmiştir. Buna karşın makale başına ortalama 2,9 ortak yazar düşmesi, alanın genel olarak iş birliğine dayalı bir üretim dinamiği taşıdığını ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmaların %19,12'sinde uluslararası ortak yazarlık bulunması, uluslararası öğrenci aidiyeti konusunun küresel ölçekte ortaklaşa tartışılan bir araştırma alanı olduğunu göstermektedir. Bu bulgular bütün olarak değerlendirildiğinde, uluslararası öğrencilerde aidiyet konusunun son 25 yılda giderek büyüyen, çok disiplinli, kapsayıcı ve uluslararası iş birliklerine açık bir akademik alan hâline geldiği; bibliyometrik göstergelerin de bu gelişimi güçlü biçimde yansıttığı söylenebilir.

Veri setinde yer alan makaleler kapsamında yapılan analizler sonucunda elde edilen bir diğer önemli bulgu, uluslararası öğrencilerde aidiyet konusuna ilişkin literatürde en fazla yayın ve atıf alan dergilerin dağılımını göstermektedir. Çizelge 2 incelendiğinde, çalışmaların hangi akademik dergilerde yoğunlaştığı ve bu dergilerden hangilerinin uluslararası öğrencilerde aidiyet alanında öncü bir konum üstlendiği açık biçimde görülmektedir.

Çizelge 2. Uluslararası öğrencilerde aidiyet araştırmalarının en fazla yayımlandığı dergiler

Dergi	Yayın Sayısı	Toplam Atıf Sayısı
Journal of International Students	56	595
International Journal of Intercultural Relations	17	945
Frontiers in Psychology	9	115
Higher Education	8	336
Higher Education Research & Development	8	143
Counseling Psychologist	7	110
Frontiers in Education	6	35
Journal of Diversity in Higher Education	6	62
Journal of Studies in International Education	6	346
Journal of Cross Cultural Psychology	5	180

Buna göre, yayın sayısı açısından değerlendirildiğinde *Journal of International Students* (n=56) açık ara farkla en fazla makalenin yayımlandığı dergi olarak öne çıkmaktadır. Uluslararası öğrenci hareketliliği, kültürlerarası uyum ve sosyal entegrasyon gibi temalara sistematik biçimde yer veren bu dergi, aidiyet literatürünün en güçlü akademik merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Bu dergiyi International *Journal of Intercultural Relations* (n=17) ve *Frontiers in Psychology* (n=9) takip etmekte; böylece sosyal psikoloji, kültürlerarası etkileşim ve üniversite deneyimi gibi alanlar literatürde merkezi bir konum kazanmaktadır.

Veri setinde yer alan makalelere gelen atıf sayıları dikkate alındığında ise tablo daha çarpıcı bir görünüm sunmaktadır. Yayın sayısı görece az olmasına rağmen *International Journal of Intercultural Relations* (945 atıf), kültürlerarası uyum, ayrımcılık deneyimleri ve psikososyal süreçlere yönelik çalışmalarıyla oldukça yüksek bir akademik etki yaratmıştır. Benzer şekilde *Higher Education* (336 atıf) ve *Journal of Studies in International Education* (346 atıf) gibi yükseköğretim alanının önde gelen dergileri, uluslararası öğrencilerin akademik ve sosyal deneyimlerini ele alan çalışmalarla literatüre yön vermektedir. *Journal of Cross Cultural Psychology* (180 atıf) ve *Higher Education Research & Development* (143 atıf) ise aidiyetin kültürlerarası psikoloji ve pedagojik tasarım boyutlarına yaptığı katkılarla öne çıkmaktadır. Ayrıca *Journal of Diversity in Higher Education* (62 atıf) ve *Counseling Psychologist* (110 atıf) gibi dergiler, kampüs iklimi, çeşitlilik, psikolojik danışma ve destek hizmetleri bağlamında aidiyet literatürüne önemli teorik ve uygulamalı katkılar sunmaktadır. Genel olarak bu bulgular, uluslararası öğrencilerde aidiyet araştırmalarının kültürlerarası etkileşim, yükseköğretim politikaları, psikoloji, öğrenci danışmanlığı ve çeşitlilik çalışmaları gibi alanların kesişiminde yoğunlaştığını göstermektedir. Dahası, atıf dağılımı aidiyet temasının yalnızca eğitim bilimleri içinde değil, aynı zamanda sosyal psikoloji ve kültürlerarası çalışmalar literatüründe de geniş bir akademik karşılık bulduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, uluslararası öğrenci aidiyetinin doğası gereği hem disiplinler arası hem de küresel ölçekte tartışılan bir konu olduğunu bir kez daha teyit etmektedir.

Araştırmada elde edilen bir diğer önemli bulgu ise, uluslararası öğrencilerde aidiyet araştırmalarında en fazla yayın ve atıf üreten ülkelerin dağılımıdır. Çizelge 3 incelendiğinde, Amerika Birleşik Devletleri (n=123) ile Avustralya'nın (n=80) toplam yayın sayısı bakımından açık bir üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. Bu iki ülkeyi sırasıyla Çin (n=44), Kanada (n=39) ve Birleşik Krallık (n=38) izlemektedir. Bu bulgu, aidiyet araştırmalarının özellikle Anglo-Sakson yükseköğretim sistemlerinin güçlü olduğu ülkelerde yoğunlaştığını ve bu ülkelerin uluslararası öğrenciler üzerine yapılan çalışmalarda başat konumda bulunduğunu göstermekle birlikte Çin (n=44), Güney Kore (n=16) ve Japonya (n=12) gibi Uzakdoğu ülkelerinde de koyan ilişkin önemli sayıda araştırmanın gerçekleştirildiği ortaya çıkmıştır.

Çizelge 3. Yayın ve atıf sayısı en fazla olan ülkeler sıralaması

Ülkeler	Yayın Sayısı	Toplam Atıf Sayısı	Makale Başına Ortalama Atıf Sayısı
ABD	123	2272	18.50
Avustralya	80	1478	18.50
Çin	44	645	14.70
Kanada	39	886	22.70
İngiltere	38	450	11.80
Güney Kore	16	104	6.50
Japonya	12	104	8.70
Yeni Zelanda	11	401	36.50
Rusya	11	15	1.40
Almanya	9	156	17.30

Ülkeler, ilgili alanyazındaki makalelere gelen atıf sayıları açısından değerlendirildiğinde, ABD'nin (2272 atıf) literatüre toplam etki bakımından ilk sırada yer aldığı, onu Avustralya

(1478 atıf) ve Kanada'nın (886 atıf) takip ettiği anlaşılmaktadır. Ancak ortalama atıf sayıları incelendiğinde, daha farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Özellikle Yeni Zelanda'nın (36.50) yüksek ortalama atıf değerleriyle dikkat çektiği; bu ülkeyi Kanada (22.70) ve ABD ile Avustralya'nın eşit düzeydeki ortalamalarının (18.50) izlediği görülmektedir. Bu durum, Yeni Zelanda ve Kanada gibi ülkelerde yapılan çalışmaların nicelik açısından daha sınırlı olsa da niteliksel olarak yüksek etki değeri ürettiğini göstermektedir. Buna karşılık Rusya'nın (1.40) ve Güney Kore'nin (6.50) düşük ortalama atıf düzeyleri, bu ülkelerdeki yayınların uluslararası görünürlük ve akademik etki bakımından daha sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu durumun bir diğer nedeni de bu ülkelerdeki yazılmış olan makalelerin önemli bir bölümünün İngilizce yerine Rusça ve Korece yazılmış olması olabilir. Genel olarak Çizelge 3'teki bulgular, yayın hacmi ile atıf etkisinin her zaman paralel ilerlemediğini; bazı ülkelerin daha az sayıda fakat etki gücü yüksek yayınlarla ön plana çıktığını ortaya koymaktadır. Bu durum, uluslararası öğrencilerde aidiyet araştırmalarının hem niceliksel hem de niteliksel üretim açısından küresel ölçekte farklılaşan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen bir diğer önemli bulgu, uluslararası öğrencilerde aidiyet konusuna yönelik çalışmaların ülkeler arası iş birliği ağını ortaya koyan dünya haritasıdır. Bu harita, bibliyometrik analizlerde sıkça kullanılan uluslararası ortak yazarlık verilerine dayanmakta olup, ülkelerin birbirleriyle gerçekleştirdikleri ortak yayın üretimini görselleştirmektedir. Görsel 2.'de yer alan çizgiler iş birliği ilişkilerini, ülkelerin renk tonları ise yayın hacmini temsil etmektedir. Koyu tonlar ilgili ülkenin bu alanda daha fazla yayın yaptığını, çizgilerin yoğunluğu ise ülkeler arası ortak çalışmalardaki etkileşim düzeyini göstermektedir. Görsel 2 incelendiğinde, ABD'nin uluslararası öğrencilerde aidiyet literatürünün hem yayın üretimi hem de uluslararası iş birliği açısından merkezî bir konumda yer aldığı görülmektedir. ABD'nin İngiltere, Kanada, Avustralya, Çin, Güney Kore ve birçok Avrupa ülkesiyle yoğun iş birliği bağlantılarına sahip olması, bu ülkenin alandaki bilimsel etkileşim ağını yönlendiren başlıca aktör olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, daha önceki ülke üretkenliği analizleriyle de tutarlıdır.

Harita ayrıca İngiltere ile Avustralya'nın, özellikle Avrupa ve Asya ülkeleriyle kurdukları güçlü ortak yazarlık ilişkileri sayesinde literatürde önemli bir köprü görevi üstlendiğini ortaya koymaktadır. Avustralya'nın Japonya, Çin, Malezya ve Yeni Zelanda ile yoğun iş birlikleri, bölgesel araştırma ağlarının Asya-Pasifik ekseninde genişlediğini göstermektedir. Benzer şekilde İngiltere'nin Almanya, Hollanda, İtalya ve İskandinav ülkeleriyle oluşturduğu bağlantılar, Avrupa merkezli entelektüel üretimin güçlü bir kümelenme oluşturduğunu işaret etmektedir. Bu kapsamda dikkat çeken bir diğer bulgu ise Çin ve Kanada'nın çift yönlü iş birliklerinde daha görünür hâle gelmesidir. Çin'in özellikle Avustralya, ABD ve İngiltere ile güçlü bağlantılar kurması, uluslararası öğrencilerde aidiyet araştırmalarının Asya'da yükselen bir ilgi alanı hâline geldiğini göstermektedir. Kanada'nın Avrupa ülkeleri ve ABD ile sürdürdüğü ortak yayın faaliyetleri, ülkenin uluslararası öğrenci politikaları bağlamındaki bilimsel üretimini güçlendirmektedir.

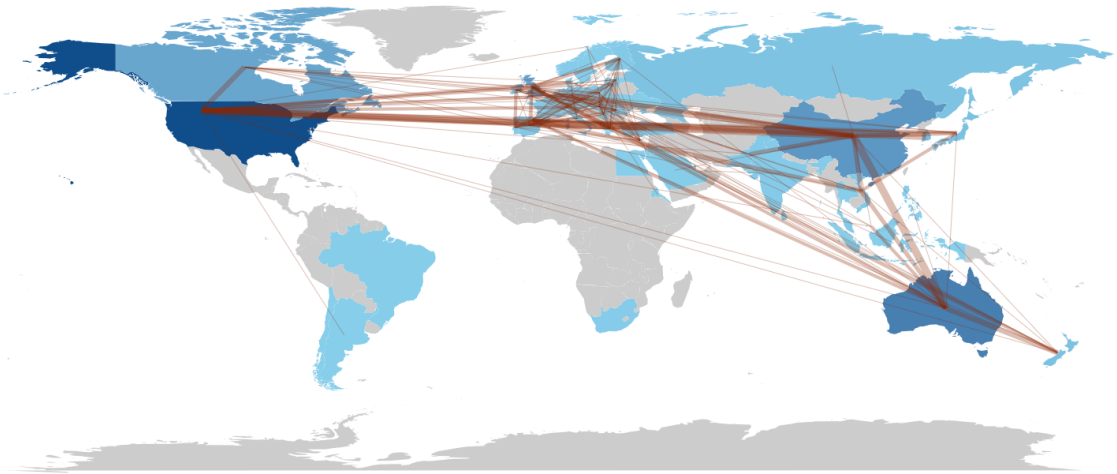

Görsel 2. Ülkeler arasındaki iş birliği ağı haritası

Haritanın genel yapısı, uluslararası öğrencilerde aidiyet araştırmalarının yüksek düzeyde uluslararasılaşmış bir alan olduğunu, çalışmaların özellikle Anglosakson ülkeler, Avrupa ve Asya-Pasifik bölgesi arasında yoğunlaşan bilimsel iş birlikleri çerçevesinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Buna karşın Afrika, Güney Amerika, Ortadoğu ve Türkistan bölgelerindeki ülkelerin iş birliklerini oldukça sınırlı olması bu bölgelerdeki araştırma faaliyetlerinin görece düşük düzeyde olduğunu göstermekte ve alandaki coğrafi temsilde önemli boşluklar bulunduğuna işaret etmektedir. Ülkeler arasındaki iş birliği ağı haritası, uluslararası öğrencilerde aidiyet literatürünün küresel, çok merkezli ve yoğun iş birliklerine dayalı bir araştırma ağı tarafından üretildiğini; ancak bilimsel katkıların ağırlıklı olarak yükseköğretimde uluslararasılaşmanın erken benimsendiği ülkelerde toplandığını göstermektedir.

Görsel 3. Anahtar kelimelerde en sık kullanılan 100 sözcükten oluşan kelime bulutu

Araştırma kapsamında incelenen makalelerde yazarlar tarafından kullanılan anahtar sözcüklerin frekans dağılımı Görsel 3'te sunulmaktadır. Bu sözcük bulutu, veri setinde yer alan 476 makalenin anahtar sözcüklerinde en sık tekrar eden kavramlara dayanarak oluşturulmuş olup, literatürde hangi kavramsal yönelimlerin öne çıktığını bütüncül bir biçimde görünür kılmaktadır. Görsel 3'te en büyük puntolarla yer alan "*international students*", "*belonging*" ve "*connectedness*" sözcükleri, araştırma alanının doğası gereği literatürün merkezinde bulunan temel kavramlardır. Bu üç terimin belirgin biçimde öne çıkması, çalışmanın inceleme nesnesinin uluslararası öğrenciler ve onların aidiyet deneyimleri olduğunu göstermesi bakımından son derece doğaldır.

Bu üç temel kavramı, uluslararası öğrencilerin yükseköğretim ortamındaki deneyimlerini ve aidiyetin çok boyutlu yapısını yansıtan "*sense of belonging*", "*social connectedness*", "*social support*" ve "*social integration*" gibi terimlerin takip ettiği görülmektedir. Bu kavramların öne çıkması, ilgili literatürün büyük ölçüde üniversite yaşamının yapısal özelliklerine, kurumsal kültürün niteliğine, sosyal entegrasyon mekanizmalarına ve bireylerin kampüs topluluğuyla kurduğu ilişkilerin gücüne odaklandığını göstermektedir. Aidiyetle farklı bağlamlarda ilişkili olan "*identity*", "*engagement*" ve "*well-being*" gibi kavramların kelime bulutunda belirgin bir şekilde yer alması, bu olgunun yalnızca sosyal ilişkilerle değil, bireylerin kimlik gelişimi, akademik ve sosyal katılım düzeyleri ile psikolojik iyi oluş süreçleriyle de yakından bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra "*internationalisation*" ve "*covid-19*" gibi sözcüklerin görünürlüğü, uluslararası öğrencilerin aidiyet deneyimlerinin dönemin küresel gelişmeleri, yükseköğretim politikalarındaki değişimler ve pandemi sonrası dönüşen öğrenme ortamları tarafından şekillendirildiğini göstermektedir. Özellikle uluslararasılaşma olgusunun güçlenmesiyle birlikte kültürlerarası etkileşim, akademik uyum, sosyal destek ağlarının niteliği ve kimlik müzakereleri üzerine yapılan çalışmalar artmış; COVID-19 dönemine ilişkin kavramların öne çıkması ise pandemi koşullarının uluslararası öğrencilerin aidiyet duygusunu, sosyal bağlantılarını ve psikolojik iyi oluşlarını yeniden tanımladığını ortaya koymuştur. Bu durum, literatürdeki kavramsal yönelimlerin yalnızca teorik tartışmalardan değil, aynı zamanda dönemin sosyo-politik koşullarından, küresel krizlerden ve yükseköğretimdeki yapısal dönüşümlerden beslendiğini göstermektedir.

Sözcük bulutu aynı zamanda sosyal uyum, kültürel etkileşim ve kimlik gelişimiyle bağlantılı kavramların literatürde önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. "*Socialization*", "*acculturation*", "*migration*" ve "*identity*" gibi terimlerin görünürlüğü, uluslararası öğrencilerin yeni kültürel ortamlara uyum sağlama süreçlerinin, sosyal bağlar kurma biçimlerinin ve kimlik inşa deneyimlerinin araştırmalarda sıkça incelendiğini ortaya koymaktadır. Bu kavramlar, aidiyetin oluşumunun yalnızca bireysel algılara değil, öğrencilerin yeni sosyal sistemlere entegrasyonuna, kültürel kodlarla karşılaşmalarına ve hem geldikleri toplumla hem de ev sahibi kültürle kurdukları ilişkilerin niteliğine bağlı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte "*social support*", "*social connectedness*" ve "*social capital*" gibi sözcüklerin belirgin biçimde yer alması, uluslararası öğrenci aidiyetinin güçlü sosyal ilişkiler, destek ağları, topluluk hissi ve karşılıklı güven gibi sosyal kaynaklarla yakından ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Bu kavramların birlikte görünmesi, aidiyetin hem içsel bir psikososyal deneyim hem de bireyin içinde bulunduğu toplumsal çevre tarafından

şekillendirilen dışsal bir süreç olduğunu göstermekte; böylece literatürdeki araştırmaların çok katmanlı, bütüncül ve bağlamsal bir perspektifle yürütüldüğünü doğrulamaktadır. Öte yandan, psikolojik faktörlerle ilişkili anahtar sözcüklerin de literatürde dikkat çekici bir ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. "*Well-being*", "*mental health*", "*loneliness*", "*depression*", "*resilience*" ve "*stress*" gibi kavramların yer alması, aidiyetin yalnızca sosyal bir olgu değil, aynı zamanda duygusal ve psikolojik süreçlerle derinlemesine bağlantılı olduğunu göstermektedir. Özellikle yalnızlık, stres ve başa çıkma süreçlerini yansıtan terimlerin görünürlüğü, aidiyetin uluslararası öğrencilerin psikolojik deneyimlerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen bir diğer önemli bulgu ise, uluslararası öğrencilerde aidiyet konusunu ele alan çalışmalarda kullanılan anahtar sözcüklerin birlikte görülme (co-occurrence) ilişkilerini ortaya koyan ağ yapısıdır. Görsel 4, literatürdeki kavramların birbirleriyle ne ölçüde ilişkili olduğunu, hangi kavramların birlikte kullanıldığını ve araştırma alanının kavramsal yapısını oluşturan kümelenmeleri bütüncül bir biçimde yansıtmaktadır. Ağdaki düğümler (noktalar) anahtar sözcükleri temsil ederken, düğümler arasındaki çizgiler bu sözcüklerin aynı çalışmalarda birlikte geçme sıklığına işaret etmektedir. Düğüm büyüklükleri kavramların literatürdeki kullanım yoğunluğunu, renk tonları ise kavramsal yakınlıklara dayalı kümeleri göstermektedir.

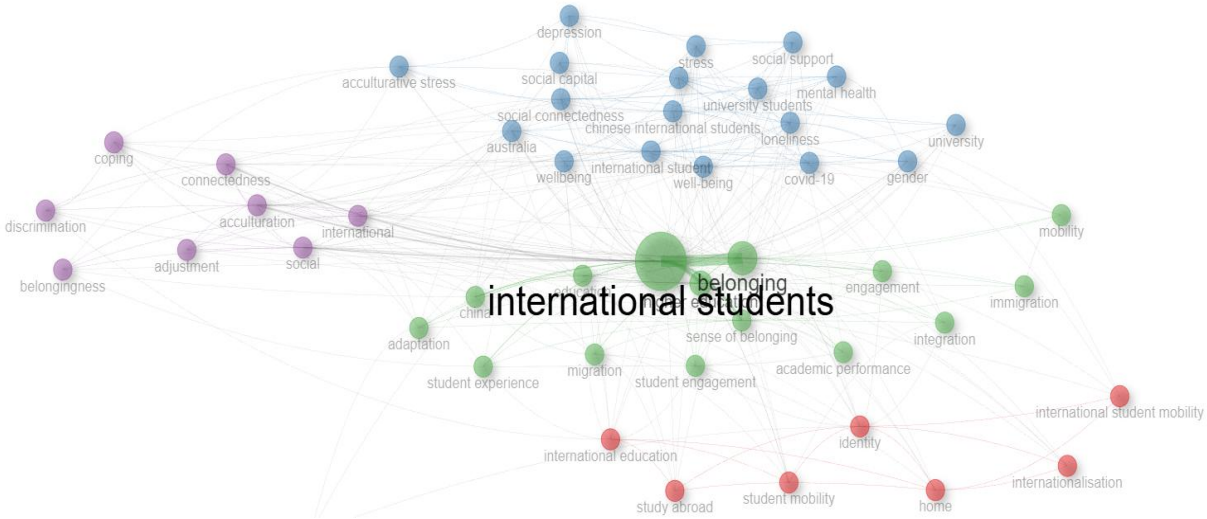

Görsel 4. Anahtar sözcüklerin birlikte görülme (co-occurrence) ilişkilerini ortaya koyan ağ yapısı

Görsel 4 incelendiğinde, "international students" kavramının ağın açık biçimde merkezinde konumlandığı ve diğer tüm kavramlara kıyasla çok daha yüksek bağlantı gücüne sahip olduğu görülmektedir. Bu merkezi konum, uluslararası öğrenciler bağlamında yürütülen çalışmaların temel odağının, öğrencilerin yeni bir eğitim sistemine, kültürel çevreye ve sosyal atmosfere uyum süreçlerini anlamaya yönelik olduğunu göstermektedir. "international students" düğümünün en güçlü ilişkileri "belonging", "sense of belonging", "social connectedness", "integration", "student engagement" ve "academic performance" gibi kavramlarla kurması, literatürde aidiyet deneyiminin akademik başarı, sosyal ilişkiler, etkileşim düzeyi ve üniversite topluluğuyla bütünleşme arasında çok yönlü bir ara değişken niteliğinde ele alındığını ortaya koymaktadır. Ağın merkezine yakın konumlanan "social support", "well-being", "mental health", "loneliness" ve "acculturative stress" gibi kavramlar ise aidiyetin yalnızca sosyal veya kurumsal bir olgu olmadığını; aynı zamanda psikolojik ve duyuşsal süreçlerle yakından ilişkili çok boyutlu bir yapı olarak ele alındığını göstermektedir. Bu genel çerçeveye ek olarak, ağın

çeşitli bölgelerinde farklı renk tonlarıyla belirginleşen dört kavramsal küme, uluslararası öğrencilerde aidiyet araştırmalarının temel tematik eksenlerini ayrıntılı biçimde görünür kılmaktadır.

1. Mor Küme: Kültürleşme, Psikososyal Uyum ve Bağlantısallık

Mor tonlarda temsil edilen küme, "acculturation", "adjustment", "connectedness", "coping" ve "belongingness" gibi kavramlardan oluşmaktadır. Bu kümelenme, aidiyetin kültürleşme süreçleri ve psikososyal uyum dinamikleri ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Kavramların birlikte konumlanması, uluslararası öğrencilerin karşılaştığı kültürel belirsizlik, sosyal dışlanma ve adaptasyon güçlüklerinin literatürde sıklıkla aidiyet duygusunun oluşumu ve niteliği bağlamında incelendiğini ortaya koymaktadır. Bu yapı, aidiyetin yalnızca sosyal kabulü ifade etmediğini; aynı zamanda öğrencilerin yeni kültürel bağlamda yaşadıkları stres, sosyal bağlantı kurma çabaları ve baş etme stratejileriyle doğrudan etkileşim hâlinde olduğunu göstermektedir.

2. Mavi Küme: Sosyal ve Duygusal Uyum

Mavi tonlarda yoğunlaşan kavramlar, "social support", "mental health", "well-being", "stress", "loneliness", ve "social capital" gibi terimlerdir. Bu küme, aidiyetin psikolojik dayanıklılık, sosyal destek ağları ve duyuşsal uyum bağlamında ele alındığını göstermektedir. Özellikle sosyal destek mekanizmalarının (akran ilişkileri, öğretim elemanı desteği, topluluklara katılım) hem yalnızlık ve stres gibi olumsuz duygusal deneyimleri azalttığı hem de öğrencilerin aidiyet duygusunu güçlendirdiği literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu kümede "COVID-19" ve "acculturative stress" gibi kavramların da küme içerisinde yer alması, pandemi dönemindeki izolasyonun ve kültürleşmeye bağlı stresin aidiyetin duygusal bileşenlerine nasıl yansıdığını göstermektedir. Böylece mavi küme, aidiyetin psikolojik kaynaklar, destek sistemleri ve duygusal sağlık ekseninde incelendiği kapsamlı bir tematik alanı temsil etmektedir.

3. Kırmızı Küme: Uluslararasılaşma, Öğrenci Hareketliliği ve Kimlik İnşası

Kırmızı tonlarda yer alan "internationalisation", "study abroad", "international student mobility", "student mobility", "home", "identity" gibi kavramlar, uluslararası öğrencilerde aidiyetin küreselleşme, mobilite ve kimlik süreçleri bağlamında kavramsallaştırıldığını göstermektedir. Bu küme, uluslararası öğrenci hareketliliğinin yalnızca mekânsal bir geçiş değil; aynı zamanda kimlik arayışı ve kültürlerarası deneyimlerin aidiyet algısını yeniden şekillendirmesi gibi süreçleri içerdiğini ortaya koymaktadır. Bu kümede özellikle "home" kavramının belirgin şekilde merkezde yer bulması ve diğer kavramlarla yoğun bağlantılarının olması, öğrencilerin yer duygusu, aidiyetin mekânsal boyutu ve kültürlerarası konumlanma deneyimlerinin literatürde önemli bir inceleme alanı olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle kırmızı küme, yükseköğretimde küresel hareketlilik bağlamında aidiyetin mekânsal, kültürel ve kimliksel boyutlarını irdeleyen çalışmaları yansıtmaktadır.

4. Yeşil Küme: Akademik Katılım, Entegrasyon ve Kurumsal Deneyim

Yeşil tonlarda görülen küme, "belonging", "sense of belonging", "student engagement", "integration", "academic performance", "adaptation", "migration", "student experience" gibi kavramlardan oluşmaktadır. Bu yoğunlaşma, aidiyetin yükseköğretim bağlamında özellikle akademik uyum, ders içi etkileşim, motivasyon, performans ve kurumsal bütünleşme ile ilişkilendirildiğini göstermektedir. Kavramların yakınlığı, öğrencinin kendisini üniversite topluluğunun kabul edilen bir üyesi olarak hissetmesinin, akademik katılıma doğrudan katkıda bulunduğunu; aynı zamanda kurumla kurulan ilişkinin niteliğinin öğrencinin başarısı, devamlılığı ve üniversite deneyimi üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Araştırmada ulaşılan bir diğer önemli bulgu da uluslararası öğrencilerde aidiyet konusunu inceleyen çalışmalar arasındaki ortak atıf ilişkilerini ve alandaki entelektüel yapının genel çerçevesini ortaya koyan ortak atıf ağıdır. Ortak atıf analizi, literatürde hangi yazarların birlikte atıf aldığına bakarak çalışmanın kuramsal temellerini, alanın entelektüel kümelenmelerini ve bilgi akışını görünür kılmaktadır. Ağ yapısındaki düğümler yazarları, düğümler arasındaki çizgiler ise bu yazarların aynı çalışmalarda birlikte atıf aldıkları durumları temsil etmektedir. Düğüm büyüklükleri yazarların literatürdeki toplam atıf yoğunluğuna işaret ederken, renkler benzer tematik veya kuramsal odakları paylaşan kümeleri göstermektedir. Ortak atıf ağı analizi, uluslararası öğrencilerde aidiyet konulu literatürün üç ana kuramsal kaynağa dayandığını göstermektedir:

1- Kültürleşme ve kültürlerarası uyum (yeşil küme),
2- Psikososyal aidiyet ve sosyal bağlantılar (mavi küme) ve
3- Yükseköğretim bağlamında entegrasyon ve kampüs iklimi (kırmızı küme).

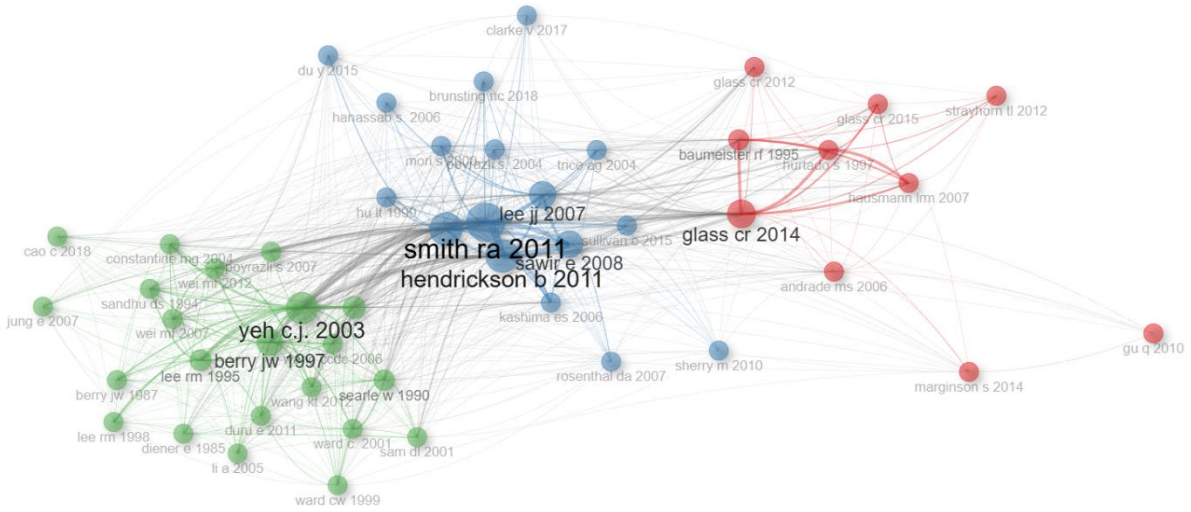

Görsel 5. Uluslararası öğrencilerde aidiyet araştırmaları arasındaki ortak atıf ağı (co-citation)

Görsel 5 incelendiğinde ağın üç belirgin kümeden oluştuğu görülmektedir. Merkez konumda yer alan mavi küme, uluslararası öğrencilerde aidiyet duyusunun psikososyal temellerini açıklayan çalışmalardan oluşmaktadır. Bu kümenin merkezindeki Smith (2011), Hendrickson (2011) ve Lee (2007) gibi yazarlar, uluslararası öğrencilerin sosyal ağları, kültürlerarası uyum süreçleri, sosyal bağlantılar ve aidiyet duygusunun belirleyicilerini inceleyen öncü araştırmalarıyla literatürde güçlü bir konuma sahiptir. Bu çalışmalar, aidiyetin sosyal ilişkiler, uyum stratejileri, arkadaşlık ağları ve psikolojik iyi oluşla nasıl etkileşim içinde olduğuna ilişkin kuramsal zemini oluşturmaktadır.

Ağın sol tarafında yer alan yeşil küme, ağırlıklı olarak kültürleşme kuramı ve kültürlerarası uyum literatürüne dayanan çalışmalardan oluşmaktadır. Berry (1997), Ward (2001), Sandhu (1994) ve Constantine (2004) gibi araştırmacılar, kültürleşme gerilimi, kültürel uyum stratejileri, psikolojik uyum ve sosyal destek süreçlerini inceleyen kapsamlı çalışmalarıyla uluslararası öğrencilerin aidiyet deneyimlerine dolaylı fakat güçlü bir kuramsal temel sağlamaktadır. Bu küme, aidiyet araştırmalarının kültürel psikoloji, göç çalışmaları ve kültürlerarası uyum literatürü ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Ağın sağ tarafında yer alan kırmızı küme ise uluslararası öğrencilerde aidiyet, memnuniyet, sosyal dışlanma ve üniversite bağlılığı üzerine odaklanan daha kurumsal ve sosyolojik içerikli çalışmalardan oluşmaktadır. Glass (2012, 2015), Strayhorn (2012) ve Hausmann (2007) gibi araştırmacılar kampüs iklimi, akademik ve sosyal entegrasyon, öğrenci-öğretim elemanı ilişkileri ve aidiyet duygusunun öğrenci başarısı ve kalış niyeti üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalarıyla bu kümenin merkezinde bulunmaktadır. Bu çalışmalar, aidiyetin yükseköğretim bağlamında nasıl oluştuğunu, hangi yapısal ve pedagojik koşullarla desteklendiğini ve öğrenci davranışlarıyla nasıl ilişkilendiğini açıklayan modern bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, 2000–2025 yılları arasında WoS veri tabanında yayımlanan ve uluslararası öğrencilerde aidiyet kavramını doğrudan ele alan 476 makaleyi bibliyometrik yöntemle inceleyerek alandaki akademik üretimin genel görünümünü, kavramsal yönelimlerini ve entelektüel temellerini sistematik biçimde ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, uluslararası öğrencilerde aidiyet literatürünün özellikle son on yılda belirgin bir büyüme sergilediğini; yayın hacmi, atıf düzeyi ve tematik çeşitlilik bakımından giderek daha görünür ve disiplinler arası bir alana dönüştüğünü göstermektedir. Yayın ve atıf analizleri, ABD, Avustralya, Çin, Kanada ve İngiltere'deki araştırmacıların alandaki akademik üretimin büyük bölümünü gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu ülkelerin yükseköğretimde uluslararasılaşma politikalarının güçlü olması, uluslararası öğrenci yoğunluğunun yüksekliği ve kültürlerarası uyuma ilişkin araştırma gelenekleri, literatürün coğrafi dağılımını açıklayan temel etkenler olarak değerlendirilebilir. Bulgular, aidiyetin tek yönlü bir kavram olmaktan ziyade uluslararası öğrencilerin kültürel deneyimlerini, sosyal ilişkilerini, psikolojik durumlarını ve akademik etkileşimlerini eş zamanlı olarak şekillendiren çok boyutlu bir yapı olduğunu göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, çalışma sonuçları uluslararası öğrencilerde aidiyetin, sadece öğrencilerin duygusal bağlılıklarını değil; onların kültürel uyumlarını, sosyal ilişkilerini, psikolojik sağlığını ve akademik başarılarını eş zamanlı etkileyen temel bir belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, uluslararası öğrencilerle ilgili politika geliştiren kurumların aidiyeti merkezi bir kavram olarak ele almalarının; kapsayıcı kampüs iklimi, kültürlerarası farkındalık çalışmaları, sosyal etkileşimi ve akademik destek mekanizmalarını güçlendiren uygulamalar geliştirmelerinin kritik önem taşıdığını göstermektedir. Bu bibliyometrik çalışma, uluslararası öğrencilerde aidiyet alanının entelektüel yapısını, tarihsel gelişimini ve tematik yönelimlerini makro düzeyde görünür kılmış; gelecekte yapılacak ampirik, kuramsal ve uygulamalı araştırmalar için kapsamlı bir çerçeve sunmuştur. Aidiyet araştırmalarının giderek çeşitlenen uluslararası öğrenci profilleri, dijitalleşen öğrenme ortamları ve artan küresel hareketlilik bağlamında daha da önemli hâle geldiği dikkate alındığında, bu çalışmanın ortaya koyduğu bulguların hem akademik literatüre hem de yükseköğretim politikalarına anlamlı katkılar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Uluslararası öğrencilerde aidiyet araştırmalarının bibliyometrik analizi sonucunda elde edilen bulgular, yükseköğretim kurumlarının akademik, sosyal ve kültürel uygulamalarında aidiyet kavramını daha sistematik ve stratejik biçimde ele almaları gerektiğini göstermektedir. Bu doğrultuda, araştırmanın sonuçlarına dayanarak hem politika yapıcılar hem de uygulayıcılar için çok boyutlu öneriler aşağıda sunulmaktadır.

Kapsayıcı Kampüs İkliminin Güçlendirilmesi: Aidiyetin en güçlü bileşenlerinden biri olan kapsayıcı kampüs atmosferinin geliştirilmesi için üniversitelerin, farklı kültürel geçmişlere sahip öğrencilerin kendilerini değerli, desteklenmiş ve dahil edilmiş hissetmelerini güçlendirecek politika ve uygulamalara öncelik vermesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, kültürel duyarlılık, çeşitlilik ve kapsayıcılık odaklı hizmet içi eğitimlerin öğretim elemanları ve idari personel için düzenli bir biçimde sunulması, kampüs genelinde destekleyici ve kapsayıcı bir öğrenme ortamının sürekliliğini sağlayacaktır.

Sosyal Etkileşim Mekanizmalarının Artırılması: Araştırma bulguları, uluslararası öğrencilerin yerel öğrencilerle kurduğu ilişkilerin aidiyet duygusunu anlamlı biçimde güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda üniversitelerin, kültürlerarası etkileşimi teşvik eden program ve etkinlikleri daha sistemli, sürekli ve kurumsallaşmış bir yapıya dönüştürmesi önem taşımaktadır. Kültürlerarası mentörlük programlarının yaygınlaştırılması, uluslararası ve yerel öğrencilerin birlikte yer aldığı kulüp faaliyetlerinin desteklenmesi ve kültürel paylaşımı artıran kampüs etkinliklerinin düzenli hâle getirilmesi, öğrencilerin sosyal bütünleşmesini ve aidiyet deneyimini güçlendirecek sürdürülebilir bir ekosistemin oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Akademik Entegrasyonun Güçlendirilmesi: Aidiyetin akademik katılım ve etkileşimle yakından ilişkili olduğu dikkate alındığında, üniversitelerin öğrenme ortamlarını uluslararası öğrencilerin aktif katılımını destekleyecek şekilde yapılandırması gerekmektedir. Bu çerçevede küçük grup tartışmalarının yaygınlaştırılması, öğretim elemanlarıyla düzenli danışmanlık ve geri bildirim oturumlarının oluşturulması, ayrıca proje temelli ve akran öğrenmesine dayalı etkinliklerin artırılması büyük önem taşımaktadır. Bu tür pedagojik uygulamalar, uluslararası öğrencilerin sınıf içi etkileşimini güçlendirmenin yanı sıra, kendilerini öğrenme topluluğunun anlamlı bir parçası olarak görmelerine katkıda bulunarak aidiyet duygusunu pekiştirmektedir.

Psikolojik ve Sosyal Destek Hizmetlerinin Erişilebilirliğinin Artırılması: Uluslararası öğrencilerin kültürel uyum, yalnızlık, stres ve yeni bir sosyal ortama uyum sağlama süreçleri göz önünde bulundurulduğunda, yükseköğretim kurumlarının destek hizmetlerini daha kapsayıcı ve erişilebilir bir yapıda sunması önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda kültüre duyarlı psikolojik danışmanlık hizmetlerinin güçlendirilmesi, farklı dillerde rehberlik ve bilgilendirme olanaklarının sağlanması ve öğrencilerin deneyimlerini paylaşabilecekleri sosyal destek gruplarının yaygınlaştırılabilir. Bu tür uygulamalar, uluslararası öğrencilerin hem duygusal hem de sosyal uyum süreçlerini kolaylaştırarak aidiyet duygusunun gelişimine anlamlı katkılar sunacaktır.

Üniversiteler Arası İş Birliği Ağlarının Güçlendirilmesi: Bulgular, uluslararası öğrencilerde aidiyet literatürünün belirli coğrafyalarda yoğunlaştığını ve araştırma çıktılarının ağırlıklı olarak birkaç ülke tarafından üretildiğini göstermektedir. Bu durum, alanın gelişiminde bölgesel asimetriler oluşmasına yol açmakta ve kavramsal çeşitliliği sınırlayabilmektedir. Daha dengeli ve kapsayıcı bir akademik ekosistem oluşturulabilmesi için uluslararası araştırma konsorsiyumlarının desteklenmesi, ortak projelerin teşvik edilmesi, öğrenci ve akademisyen hareketliliğini güçlendiren iş birliği programlarının yaygınlaştırılması önerilmektedir. Ayrıca ortak kültürel etkileşim etkinlikleri, uluslararası öğrenci çalıştayları ve bölgesel araştırma ağları gibi uygulamalar, hem kurumsal düzeyde karşılıklı kapasite gelişimine katkı sağlayacak hem de aidiyet konusuna ilişkin daha zengin, kültürlerarası bir bilgi birikiminin oluşmasına imkân tanıyacaktır.

Kesitsel Araştırmaların Ötesine Geçilmesi: Çalışmanın bulguları, literatürün önemli bir bölümünün kesitsel verilere dayandığını ve çoğunlukla tek bir üniversite ya da tek bir ülke bağlamıyla sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, aidiyetin zaman içindeki değişimini, kültürler arası farklılaşmalarını ve bağlamsal örüntülerini anlamayı güçleştirmektedir. Aidiyet; kültürel uyum, kimlik müzakeresi, sosyal sermaye, psikolojik iyi oluş ve akademik angajman gibi çok boyutlu değişkenlerin kesişiminde yer alan karmaşık bir yapıdır. Bu nedenle, gelecekteki çalışmaların yalnızca nicel ölçümlere dayalı betimsel yaklaşımlar yerine daha kapsamlı araştırma tasarımlarına yönelmesi önem arz etmektedir. Karma yöntem araştırmaları, aidiyetin hem nicel eğilimlerini hem de öğrencilerin öznel deneyimlerini birlikte analiz ederek daha derinlikli bir kavrayış sunacaktır. Deneysel ve yarı-deneysel araştırmalar, aidiyeti artırmaya yönelik müdahale programlarının (örneğin sosyal entegrasyon oturumları, akran mentörlüğü, kapsayıcı sınıf uygulamaları) etkisini test etme imkânı sağlayacaktır. Kültürlerarası karşılaştırmalı çalışmalar ise aidiyetin farklı kültürel bağlamlarda nasıl anlam kazandığını, hangi kültürel normlar veya sosyal destek biçimlerinin aidiyeti güçlendirdiğini ortaya koyarak kavramsal çerçevenin evrenselliğini ve bağlamsallığını test edebilir. Bu tür gelişmiş araştırma tasarımları, uluslararası öğrencilerde aidiyetin çok katmanlı yapısını daha kapsamlı biçimde görünür kılacak; politika yapıcılar ve yükseköğretim kurumları için daha etkili ve kanıta dayalı uygulama önerileri geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Oryantasyon Programlarının Yeniden Yapılandırılması: Uluslararası öğrencilerin kampüse ilk adım attıkları dönem, aidiyet duygusunun oluşumunda kritik bir eşiktir. Öğrencilerin üniversite topluluğuna kendilerini dahil hissetmeleri, bu ilk temas deneyimlerinin niteliğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle oryantasyon programlarının içerik ve kapsamının yeniden ele alınarak daha kapsayıcı, çok boyutlu ve etkileşim temelli bir yapıya kavuşturulması önem taşımaktadır. Oryantasyon süreçlerinin kültürlerarası etkileşimi güçlendiren tasarımlar içermesi; uluslararası ve yerel öğrencilerin birbirleriyle doğal ve sürdürülebilir sosyal bağlar kurmasını sağlayacak grup çalışmaları, kültürel tanışma etkinlikleri ve akran mentörlüğü uygulamalarının yaygınlaştırılması önerilmektedir. Bunun yanında, uluslararası öğrencilerin ilk haftalarda karşılaştıkları belirsizlikleri azaltmak ve güven duygusunu pekiştirmek amacıyla programların psikososyal uyuma odaklanan destek modülleriyle zenginleştirilmesi önemlidir. Kültürel farklılıkların anlaşılması, stres yönetimi, kampüs yaşamına adaptasyon ve sosyal destek kaynakları gibi temalarla hazırlanan atölyeler, aidiyetin erken dönemde güçlenmesine katkı sunacaktır. Ayrıca, öğrencilerin akademik süreçleri anlamaları aidiyetin bilişsel boyutunu desteklemektedir. Bu nedenle oryantasyon programlarının üniversitenin akademik yapısını açık ve anlaşılır biçimde tanıtan içeriklerle—ders kayıt sistemleri, danışmanlık mekanizmaları, değerlendirme ölçütleri ve akademik etik gibi konular—zenginleştirilmesi önerilir. Kapsayıcı bir biçimde yeniden yapılandırılan bu tür oryantasyon programlarının, uluslararası öğrencilerin üniversiteye aidiyetini yalnızca erken dönemde güçlendirmekle kalmayıp; aynı zamanda akademik başarı, sosyal bütünleşme ve psikolojik iyi oluş üzerinde uzun vadeli olumlu etkiler oluşturması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Aldossari, A. S. (2025). Sense of belonging: international students' experience of intercultural and cultural inclusion in Saudi universities. *Language and Intercultural Communication*, *25*(1), 61–75. https://doi.org/10.1080/14708477.2023.2257193

Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics, 11*(4), 959–975. https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007

Arslan, K., & Polat, M. (2023). How well do international students adapt to the Turkish higher education system?, *Kastamonu Education Journal, 31*(3), 513-528. https://10.24106/KEFDERGI-2022-0044

Caligiuri, P., DuBois, C. L. Z., Lundby, K., & Sinclair, E. A. (2020). Fostering international students' sense of belonging and perceived social support through a semester-long experiential activity. *Research in Comparative and International Education*, *15*(4), 357-370. https://doi.org/10.1177/1745499920954311

Cena, E., Burns, S., & Wilson, P. (2021). Sense of belonging and the intercultural and academic experiences among international students at a university in Northern Ireland. *Journal of International Students*, *11*(4), 812–831. https://doi.org/10.32674/jis.v11i4.2541

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research, 133,* 285–296. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070

Glass, C. R., & Westmont, C. M. (2014). Comparative effects of belongingness on the academic success and cross-cultural interactions of domestic and international students. *International Journal of Intercultural Relations, 38*, 106–119. https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2013.04.004

Grüttner, M. (2019) 'Belonging as a resource of resilience: psychological wellbeing of international and refugee students in study preparation at German Higher Education Institutions. *Student Success, 10*(3), 36-44. https://doi.org/10.5204/ssj.v10i3.1275

Hsieh, C.-J., & Watson, S. (2025). Fostering well-being and belonging among international graduate students: A positive psychology approach. *Journal of International Students*, *15*(5), 1-18. https://doi.org/10.32674/4gzmgn64

Juboori, R., Barker, D., & Kim, Y. J. (2025). Predictors of Academic Adjustment Among International Students in Rural Southern USA. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *22*(2), 253. https://doi.org/10.3390/ijerph22020253

Kusci, I., Oztosun, A., & Arli, N.B. (2023). Mediating Role of Social Exclusion in the Relationship Between Sense of Belonging and Loneliness in International Students. *Educational Policy Analysis and Strategic Research, 18*(3), 297-315. https://doi.org/10.29329/epasr.2023.600.14

Lu, W., Tamayo-Verleene, K., Søderberg, A.-M., Puffer, S., & Meschke, S. (2024). Exploring the mediating role of cross-cultural adjustment in international student satisfaction. *Social Sciences & Humanities Open, 10*, 101122. https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2024.101122

Manyeruke, G. & Tansel, E. (2024). Investigating social and psychological adaptation among international students: A study of factors influencing wellbeing. *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry & Psychology*, *6*(2), 105-115

Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G., & PRISMA Group. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *PLoS Medicine, 6*(7), e1000097. https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000097

Quacquarelli Symonds. (2025, 1 Haziran). *Global student flows report*. https://www.qs.com/insights/global-student-flows-report qs.com adresinden 27.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Tewari, K., Lundin, E., Cho, S.-J., Du, X., Rocha Oliveira, J., & Fernandez, M. (2024). International graduate students' perspectives on sense of belonging in leisure. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education, 35*, 100505. https://doi.org/10.1016/j.jhlste.2024.100505

Times Higher Education. (2025, 24 Haziran). *Global international student numbers triple over two decades*. https://www.timeshighereducation.com/news/global-international-student-numbers-triple-over-two-decades Times Higher Education (THE) adresinden 27.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2025, 23 Haziran). *Record number of higher education students highlights global need for recognition of qualifications*. https://www.unesco.org/en/articles/record-number-higher-education-students-highlights-global-need-recognition-qualifications adresinden 27.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Yıldırım, H. H., Zimmermann, J., & Jonkmann, K. (2021). The ımportance of a sense of university belonging for the psychological and academic adaptation of international students in Germany. *Zeitschrift Für Entwicklungspsychologie Und Pädagogische Psychologie*, *53*(1–2), 15–26. https://doi.org/10.1026/0049-8637/a000234

Zhang, H., Abbott, N., Waldeck, D., & Holliman, A. (2025) Social interaction, sense of belonging, and psychological wellbeing: A study of Chinese international students in UK higher education. *Frontiers in Education*, 10, 1677348. https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1677348

Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods, 18*(3), 429–472. https://doi.org/10.1177/1094428114562629

TÜRKÇE EĞİTİMİ BAĞLAMINDA ÜRETKEN YAPAY ZEKA: ÖĞRETMEN ADAYLARININ ALGILARI VE DENEYİMLERİ

Prof. Dr. Hasan BAĞCI
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi /Eğitim Fakültesi
hbagci@mehmetakif.edu.tr, 0000-0001-8624-8274

Arş. Gör. Ömer ACAR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi /Eğitim Fakültesi
omeracar@mehmetakif.edu.tr, 0000-0002-5426-180X

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zeka (ÜYZ) araçlarını Türkçe eğitimi bağlamında nasıl algıladıklarını, bu araçları yazma ve konuşma süreçlerinde nasıl kullandıklarını ve eğitim ortamlarına entegrasyonuna ilişkin pedagojik ve etik değerlendirmelerini incelemektir. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımıyla desenlenmiş olup durum çalışması niteliğindedir. Çalışmanın çalışma grubunu, 2024–2025 öğretim yılı güz döneminde bir devlet üniversitesinin Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda öğrenim gören 4. sınıf düzeyindeki 30 Türkçe öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Veriler, açık uçlu sorulardan oluşan çevrim içi bir form aracılığıyla toplanmış ve içerik analizi yöntemiyle çözümlenmek üzere kodlama, kategorileştirme ve tema oluşturma aşamalarından geçirilmiştir. Bu kapsamda veri toplama aracı, ilk aşamada 15 açık uçlu sorudan oluşacak şekilde hazırlanmış; alan uzmanlarının görüşleri doğrultusunda yapılan düzenlemeler sonucunda bazı sorular birleştirilmiş ve çıkarılmış, form 13 sorudan oluşan nihai hâline getirilmiştir. Veri toplama formu; katılımcıların üretken yapay zeka araçlarına yönelik farkındalık ve ilgi düzeylerini, kullanım deneyimlerini, dil becerileri bağlamındaki değerlendirmelerini, öğretimde kullanılmasına ilişkin beklentilerini ve etik/güvenlik kaygılarını ortaya çıkarmaya yönelik olarak yapılandırılmıştır. Analiz süreci sonucunda, öğretmen adaylarının üretken yapay zekayı Türkçe eğitimi kapsamında nasıl konumlandırdıklarına ilişkin bütüncül bir tematik çerçevenin oluşturulması hedeflenmektedir. Bu yönüyle çalışma, üretken yapay zekanın dil eğitimi alanındaki yeri, potansiyeli ve sınırlılıklarına ilişkin güncel bir görünüm sunarak alanyazına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular, Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zekayı ağırlıklı olarak yazma sürecinde işlevsel bir destek aracı olarak konumlandırdıklarını; buna karşın etik, güvenlik ve hazırcılığa yöneltme risklerine ilişkin temkinli bir tutum sergilediklerini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: üretken yapay zeka, Türkçe eğitimi, öğretmen adayları, nitel araştırma, içerik analizi

1. GİRİŞ

Son yıllarda dijital teknolojilerde yaşanan hızlı gelişmeler, yapay zekayı bilimsel araştırmaların ve uygulamalı çalışmaların merkezine yerleştirmiştir. Hesaplama gücündeki artış, büyük ölçekli verilerin işlenebilir hale gelmesi ve öğrenmeye dayalı algoritmaların yaygınlaşmasıyla birlikte yapay zeka, bilgisayar biliminin sınırlarını aşarak eğitim, sağlık, hukuk ve dil çalışmaları gibi birçok alanda etkisini göstermeye başlamıştır (Russell ve Norvig, 2021; Abbass, 2021). Bununla birlikte yapay zekanın ne olduğu, hangi bilişsel süreçleri kapsadığı ve insan zekasıyla nasıl bir ilişki içinde değerlendirileceği konusu, alanyazında kuramsal tartışmaların odağında yer almaya devam etmektedir (McCarthy, 2007; Fetzer, 1990). Bu nedenle yapay zekanın eğitim ve özellikle dil eğitimi bağlamındaki kullanımlarını ele almadan önce, kavramın tanımsal çerçevesinin ve tarihsel gelişiminin ortaya konulması gerekli görülmektedir.

Yapay Zeka ve Yapay Zekanın Gelişimi

Yapay zeka (YZ), genel olarak makinelerin belirli amaçlar doğrultusunda çevrelerinden aldıkları bilgileri işleyerek uygun davranışlar üretmesini konu edinen disiplinlerarası bir araştırma alanı olarak ele alınmaktadır. Alanın kurucu isimlerinden McCarthy, yapay zekayı "akıllı makineler, özellikle de akıllı bilgisayar programları üretmenin bilimi ve mühendisliği" şeklinde tanımlamış ve bu alanın insan zekasını anlamaya yönelik çalışmalardan beslendiğini, ancak biyolojik süreçlerle sınırlı kalmadığını vurgulamıştır (McCarthy, 2007). Bu yaklaşım, yapay zekayı insan bilişinin doğrudan bir kopyası olarak değil, zekanın hesaplamalı yönlerine odaklanan bağımsız bir araştırma alanı olarak konumlandırmaktadır.

Yapay zekaya ilişkin tanımların çeşitlilik göstermesi, "zeka" kavramının doğasına ilişkin kuramsal tartışmalarla yakından ilişkilidir. Fetzer'e (1990) göre yapay zeka tartışmaları, yalnızca makinelerin ne yapabildiği sorusuna değil, aynı zamanda "anlama", "öğrenme" ve "akıl yürütme" gibi bilişsel süreçlerin ne anlama geldiğine odaklanmaktadır. Bu bağlamda yapay zeka, insanlarda gözlemlenen bilişsel özelliklerin makinelerde hangi ölçütlere göre kabul edilebileceği sorusunu da beraberinde getirmektedir. Turing tarafından önerilen ve daha sonra "Turing Testi" olarak adlandırılan yaklaşım, bu tartışmaların erken ve etkili örneklerinden biri olarak, makinelerin insan benzeri dilsel davranışlar sergileyip sergileyemeyeceğini ölçüt olarak kabul etmiştir (McCarthy, 2007).

Modern yapay zeka literatüründe zeka, çoğunlukla hedeflere ulaşmayı mümkün kılan hesaplamalı bir yeti olarak ele alınmaktadır. Bu bakış açısına göre zeka, tekil ve sabit bir özellik değil; farklı sistemlerde farklı düzeylerde ortaya çıkan bir kapasitedir (McCarthy, 2007). Russell ve Norvig (2021) de yapay zekayı, çevresiyle etkileşim halinde bulunan ve rasyonel biçimde eylemde bulunabilen yapay ajanların incelenmesi olarak tanımlamakta; algılama, akıl yürütme, öğrenme ve karar verme süreçlerini bu çerçevede değerlendirmektedir.

Yapay zeka düşüncesinin tarihsel kökenleri, teknik gelişmelerden önce felsefi ve kuramsal tartışmalara dayanmaktadır. Ancak alanın bilimsel bir disiplin haline gelmesi, II. Dünya Savaşı sonrasında dijital bilgisayarların gelişimiyle mümkün olmuştur. 1956 yılında düzenlenen Dartmouth Konferansı, yapay zekanın bağımsız bir araştırma alanı olarak adlandırıldığı ve kurumsallaştığı dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde

geliştirilen çalışmalar, ağırlıklı olarak sembolik temsillere, mantıksal çıkarıma ve kural tabanlı sistemlere dayanmaktadır (Russell ve Norvig, 2021).

1970'li ve 1980'li yıllarda bilgi temelli uzman sistemlerin yaygınlaşması, yapay zekanın belirli alanlarda etkili çözümler üretebildiğini göstermiş; buna karşın bu sistemlerin esnekliği ve genellenebilirliği sınırlı kalmıştır. Bu durum, literatürde "dar yapay zeka" olarak adlandırılan yaklaşımların baskın hale gelmesine yol açmıştır (Loukides ve Lorica, 2016). Günümüzde yaygın biçimde kullanılan yapay zeka uygulamaları da büyük ölçüde belirli görevlerde yüksek performans sergileyen bu tür sistemlerden oluşmaktadır.

Güncel tartışmalar, yapay zekanın yalnızca teknik bir araç değil, aynı zamanda bilişsel ve toplumsal bir olgu olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Abbass (2021), yapay zekanın bilişin otomasyonu olarak kavramsallaştırılabileceğini; ancak bu kavramsallaştırmanın alanı sınırlandırmaktan çok, farklı disiplinler arasında ortak bir tartışma zemini oluşturmayı amaçladığını belirtmektedir. Benzer biçimde Gordon (2023), yapay zekaya ilişkin tanımların etik, hukuki ve toplumsal sonuçlar doğurduğunu ve bu nedenle kavramın dar bir teknik çerçeveyle ele alınamayacağını vurgulamaktadır.

Sonuç olarak yapay zeka, tarihsel olarak felsefi sorgulamalarla başlayan, bilgisayar bilimi ve bilişsel bilimler ekseninde gelişen ve günümüzde çok disiplinli bir araştırma alanı haline gelen dinamik bir kavramdır. Bu kavramsal ve tarihsel çerçeve, yapay zekanın eğitim ve dil eğitimi bağlamındaki uygulamalarının anlaşılması için gerekli kuramsal zemini oluşturmaktadır.

Yapay Zeka ve Eğitim

Yapay zeka teknolojilerinin eğitim alanında kullanımı, öğrenme süreçlerinin bireyselleştirilmesi, öğretim etkinliklerinin uyarlanması ve değerlendirme uygulamalarının dönüştürülmesi açısından son yıllarda önemli bir ivme kazanmıştır. Eğitimde yapay zeka, genel olarak öğrenenlerin özelliklerine ve öğrenme performanslarına dayalı olarak öğretim sürecini uyarlayabilen, geri bildirim sunabilen ve öğretim kararlarını destekleyebilen sistemler bütünü olarak ele alınmaktadır (Holmes, vd., 2019).

Alan yazında, yapay zekanın eğitimde kullanımının en belirgin yönlerinden biri bireyselleştirilmiş öğrenme olanaklarıdır. Yapay zeka destekli sistemler, öğrencilerin öğrenme hızlarını, hata örüntülerini ve önceki başarılarını analiz ederek içerik sunumunu buna göre düzenleyebilmektedir. Bu durum, tek tip öğretim anlayışının ötesine geçilmesine ve öğrenme sürecinin öğrencinin gereksinimlerine göre yeniden yapılandırılmasına olanak tanımaktadır (Luckin vd., 2016).

Eğitimde yapay zeka uygulamalarının önemli bir bölümünü akıllı öğretim sistemleri oluşturmaktadır. Bu sistemler, öğrencinin verdiği yanıtları anlık olarak değerlendirerek uygun geri bildirim sunmakta ve öğrenme sürecini yönlendirmektedir. Akıllı öğretim sistemlerinin, özellikle problem çözme, dil öğrenimi ve matematik öğretimi gibi alanlarda öğrenme başarısını artırdığına ilişkin bulgular alan yazında sıkça rapor edilmektedir (Graesser vd., 2018).

Bir diğer kullanım alanı ise ölçme ve değerlendirme süreçleridir. Yapay zeka tabanlı değerlendirme araçları, yalnızca sonuç odaklı ölçme anlayışını aşarak süreç temelli veriler

üretme potansiyeline sahiptir. Öğrencinin öğrenme sürecindeki ilerlemesi, yaptığı hatalar ve geliştirdiği stratejiler bu sistemler aracılığıyla ayrıntılı biçimde izlenebilmektedir. Bu durum, öğretmenlerin daha isabetli pedagojik kararlar almasına katkı sağlamaktadır (Williamson, vd., 2020).

Eğitimde yapay zekanın kullanımına ilişkin tartışmalarda, öğretmenin rolünün dönüşümü de önemli bir yer tutmaktadır. Yapay zeka uygulamaları, öğretmenin yerini alan araçlar olarak değil; öğretmenin öğretim sürecini destekleyen ve karar verme sürecini güçlendiren yardımcı sistemler olarak konumlandırılmaktadır. Bu bağlamda öğretmen, yapay zeka destekli öğrenme ortamlarında rehberlik eden, süreci yöneten ve pedagojik uyarlamaları gerçekleştiren temel aktör olmayı sürdürmektedir (Holmes vd., 2019). Bununla birlikte, eğitimde yapay zeka kullanımına yönelik etik, pedagojik ve veri güvenliği temelli tartışmalar da alan yazında giderek artmaktadır. Öğrenci verilerinin gizliliği, algoritmik önyargılar ve yapay zeka sistemlerinin pedagojik hedeflerle uyumu, bu teknolojilerin eğitim ortamlarında etkili ve sorumlu biçimde kullanılabilmesi açısından dikkatle ele alınması gereken başlıca konular arasında yer almaktadır (Selwyn, 2019).

Bu çerçevede, eğitimde yapay zeka uygulamalarının etkili biçimde kullanılabilmesi, teknolojik olanaklarla pedagojik ilkelerin birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Özellikle dil eğitimi gibi bilişsel süreçlerin yoğun olduğu alanlarda, yapay zekanın sunduğu uyarlanabilirlik ve veri temelli geri bildirim olanakları, öğretim süreçlerinin yeniden düşünülmesine zemin hazırlamaktadır.

Eğitimi ve Yapay Zeka

Yapay zeka uygulamaları, dil eğitimi alanında özellikle öğrenme sürecinin bireyselleştirilmesi, dil girdisinin uyarlanması ve geri bildirim mekanizmalarının niteliğinin artırılması açısından belirleyici bir dönüşüm alanı olarak öne çıkmaktadır. Dil öğreniminin çok katmanlı bilişsel süreçler içermesi, yapay zeka temelli sistemlerin bu alanda etkili biçimde kullanılmasını mümkün kılmaktadır. Nitekim yapay zeka destekli ortamlar, öğrenen dil verilerini analiz ederek öğrenme sürecini daha esnek ve öğrenciye özgü biçimde yapılandırabilmektedir (Schmidt ve Strasser, 2022).

Dil eğitiminde yapay zekanın kullanım alanları, tarihsel olarak bilgisayar destekli dil öğrenimi (CALL) yaklaşımının gelişimiyle ilişkilidir. Ancak güncel yapay zeka uygulamaları, klasik CALL anlayışının ötesine geçerek uyarlanabilir, etkileşimli ve veri temelli öğrenme ortamları sunmaktadır. Bu bağlamda doğal dil işleme (NLP), makine öğrenmesi ve derin öğrenme temelli sistemler; öğrenen çıktılarındaki örüntüleri çözümleyerek bireysel hata profillerinin belirlenmesine olanak tanımaktadır (Dodigovic, 2007).

Özellikle yazma becerisinin geliştirilmesi, yapay zeka destekli uygulamaların en yoğun kullanıldığı alanlardan biridir. Otomatik yazı değerlendirme sistemleri ve dilsel geri bildirim araçları, öğrenenlerin dil bilgisi, sözcük seçimi ve bağlam uygunluğu açısından farkındalık kazanmalarını sağlamaktadır. Alan yazın, bu tür sistemlerin hata düzeltme sürecinde etkili olduğunu; özellikle biçimsel doğruluğa yönelik geri bildirimlerde öğrenme çıktısını güçlendirdiğini ortaya koymaktadır (Dodigovic, 2007; Gutiérrez, 2023). Bununla birlikte, yapay zeka destekli yazma araçlarının pedagojik değeri, bu sistemlerin öğretmen rehberliğiyle

birlikte kullanılması koşuluyla artmaktadır. Aksi durumda, öğrenenlerin dil üretim sürecinden ziyade otomatik çıktılara bağımlı hale gelme riski bulunmaktadır. Bu nedenle yapay zekanın, öğretmenin yerini alan değil; öğretim sürecini destekleyen bir araç olarak konumlandırılması gerektiği vurgulanmaktadır (British Council, 2023).

Yapay zeka uygulamalarının konuşma becerisi üzerindeki etkisi de alan yazında giderek daha fazla tartışılmaktadır. Konuşma tanıma sistemleri ve yapay zeka destekli sohbet botları, öğrenenlere düşük kaygılı, tekrar edilebilir ve anında geri bildirim sunan pratik ortamlar sağlamaktadır. Bu tür uygulamaların, telaffuz doğruluğu ve akıcılık üzerinde olumlu etkiler yarattığı; özellikle çekingen öğrenenler için güvenli bir deneme alanı sunduğu belirtilmektedir (Rusmiyanto vd., 2023). Ayrıca yapay zeka, dinleme ve okuma becerilerinin desteklenmesi sürecinde metin ve ses girdilerinin düzeyine göre uyarlanmasını mümkün kılmaktadır. Öğrenenlerin performans verilerine dayalı olarak içerik öneren sistemler, anlamlandırma sürecini kolaylaştırmakta ve girdinin bilişsel yükünü dengelemektedir. Bu durum, dil girdisinin erişilebilirliğini artırarak öğrenme sürecinin sürekliliğini desteklemektedir (Yang vd., 2022).

Ancak dil eğitiminde yapay zeka kullanımına ilişkin eleştirel yaklaşımlar da dikkat çekmektedir. Yapay zeka sistemlerinin dilsel doğruluğu merkeze alan yapısı, bağlam, söylem ve kültürel anlam boyutlarının yeterince temsil edilememesi riskini beraberinde getirmektedir. Özellikle üretken yapay zeka uygulamalarında, dilsel çıktının doğruluğu kadar pedagojik uygunluğu da tartışma konusu olmaktadır (Schmidt ve Strasser, 2022; British Council, 2023). Bu bağlamda, dil eğitiminde yapay zeka uygulamalarının etkili biçimde kullanılabilmesi; bu teknolojilerin dil öğretiminin kuramsal temelleriyle uyumlu, pedagojik amaçlarla bütünleştirilmiş ve öğretmen rehberliğiyle desteklenmiş biçimde yapılandırılmasını gerektirmektedir. Yapay zeka, bu koşullar sağlandığında, dil becerilerinin geliştirilmesine yönelik güçlü ve işlevsel bir destekleyici unsur haline gelmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zeka araçlarını Türkçe eğitimi bağlamında nasıl algıladıklarını; bu araçları yazma ve konuşma süreçlerinde hangi amaçlarla kullandıklarını ve üretken yapay zekanın eğitim ortamlarında kullanılmasına ilişkin pedagojik ve etik değerlendirmelerini incelemektir. Bu doğrultuda öğretmen adaylarının üretken yapay zekaya yönelik deneyimlerine dayalı görüşlerinin nitel olarak ortaya konulması hedeflenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Sorusu ve Alt Problemler

Bu araştırmanın temel araştırma sorusunu “Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zeka araçlarını Türkçe eğitimi bağlamında nasıl değerlendirdikleri ve bu araçların yazma ve konuşma becerileri ile eğitim süreçlerindeki kullanımına ilişkin görüşlerinin neler olduğu nedir?” sorusu oluşturmaktadır.

Alt Problemler

Araştırmanın alt problemlerini şu sorular oluşturmaktadır.

1) Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zeka araçlarına yönelik algıları ve bu araçları kullanma deneyimleri nasıldır?

2) Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zeka araçlarını yazma ve konuşma becerileri sürecinde kullanım biçimleri nelerdir?

3) Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zeka araçlarının eğitim ortamlarında kullanılmasına ilişkin pedagojik ve etik değerlendirmeleri nelerdir?

2.2. Araştırma Deseni

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde desenlenmiş olup durum çalışması niteliği taşımaktadır. Durum çalışması, belirli bir olgunun, grubun ya da sürecin kendi bağlamı içinde derinlemesine incelenmesine olanak tanıyan bir nitel araştırma desenidir. Bu çalışmada, Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zekaya ilişkin görüşleri, deneyimleri ve değerlendirmeleri bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

2.3. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2024–2025 öğretim yılı güz döneminde bir devlet üniversitesinin Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında öğrenim gören 4. sınıf düzeyindeki 30 Türkçe öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Bu doğrultuda, katılımcıların Türkçe öğretmenliği programının son sınıfında öğrenim görmeleri ve öğretmenlik uygulaması sürecine yakın olmaları temel ölçüt olarak belirlenmiştir.

2.4. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından hazırlanan açık uçlu sorulardan oluşan çevrim içi bir görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu; katılımcıların üretken yapay zeka araçlarına yönelik farkındalık düzeylerini, kullanım deneyimlerini, yazma ve konuşma becerileri bağlamındaki değerlendirmelerini, öğretim sürecine entegrasyona ilişkin görüşlerini ve etik/güvenlik kaygılarını ortaya çıkarmaya yönelik sorulardan oluşmaktadır. Formun hazırlanma sürecinde alan yazın incelenmiş ve soruların açık, anlaşılır ve araştırma amacına uygun olmasına dikkat edilmiştir.

Görüşme formunun kapsam geçerliğini sağlamak amacıyla Türkçe eğitimi ve nitel araştırma alanlarında uzman üç öğretim üyesinin görüşüne başvurulmuştur. Uzmanlardan alınan geri bildirimler doğrultusunda bazı maddeler kapsam, açıklık ve örtüşme açısından yeniden değerlendirilmiş; başlangıçta 15 maddeden oluşan görüşme formu 13 maddeye indirgenerek son halini almıştır.

2.5. Veri Toplama Süreci

Veriler, gönüllülük esasına dayalı olarak çevrim içi ortamda toplanmıştır. Katılımcılara araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve elde edilen verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı belirtilmiştir. Katılımcılar, görüşme formundaki soruları yazılı olarak yanıtlamış ve veri toplama süreci yaklaşık iki hafta içerisinde tamamlanmıştır.

2.6 Verilerin Analizi

Elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Analiz süreci; verilerin dikkatli bir biçimde okunması, anlamlı ifade birimlerinin belirlenmesi, açık kodların oluşturulması, benzer kodların bir araya getirilerek kategoriler ve temaların oluşturulması aşamalarından oluşmaktadır. Bu süreçte veriler arasındaki benzerlik ve ayrımlar dikkate alınarak tematik bir yapı oluşturulması amaçlanmıştır. Kodlama ve tema oluşturma süreci, veriye dayalı ve tümevarımsal bir yaklaşımla yürütülmüştür.

3. BULGULAR

Betimsel Bulgular

Araştırmaya, 2024–2025 öğretim yılı güz döneminde bir devlet üniversitesinin Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda öğrenim gören 4. sınıf düzeyindeki toplam 30 Türkçe öğretmeni adayı katılmıştır. Katılımcıların 20'si kadın, 10'u erkektir. Bu durum, çalışma grubunun cinsiyet dağılımı bakımından kadın katılımcıların ağırlıkta olduğunu göstermektedir.. Katılımcıların büyük bir bölümünün 21–23 yaş aralığında yer aldığı, bunun da çalışma grubunun öğretmenlik uygulaması ve mezuniyet sürecine yakın bir dönemde bulunduğunu gösterdiği söylenebilir. Bu bağlamda, katılımcıların gerek alan bilgisi gerekse öğretmenlik mesleğine yönelik farkındalık açısından belirli bir olgunluk düzeyine sahip oldukları değerlendirilmektedir. Katılımcıların tamamının Türkçe öğretmenliği lisans programının son sınıfında öğrenim görmeleri, üretken yapay zeka araçlarına ilişkin görüşlerinin hem öğrenci hem de mesleğe hazırlık sürecindeki öğretmen adayı perspektifini yansıtması bakımından önemli görülmektedir. Bu durum, elde edilen verilerin Türkçe eğitimi bağlamında öğretmen yetiştirme sürecine yönelik çıkarımlar sunma potansiyelini artırmaktadır.

1. Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zeka araçlarına yönelik algıları ve kullanım deneyimleri

Bu alt problem kapsamında elde edilen bulgular, Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zeka araçlarını genel olarak işlevsel, pratik ve zaman kazandırıcı bir destek aracı olarak algıladıklarını göstermektedir. Katılımcılar, üretken yapay zekanın kısa sürede çıktı üretmesi, farklı amaçlara uyarlanabilmesi ve öğrenme sürecini kolaylaştırması gibi özelliklerini öne çıkarmıştır. Bununla birlikte, öğretmen adaylarının algılarının bütünüyle olumlu olmadığı görülmektedir. Bazı katılımcılar, üretken yapay zekayı halen gelişme aşamasında bir teknoloji olarak değerlendirmiş; özellikle üretilen bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği konusunda temkinli bir tutum sergilemiştir. Bu durum, öğretmen adaylarının üretken yapay zekayı eleştirel bir farkındalıkla ele aldıklarını göstermektedir.

Bulgular, öğretmen adaylarının üretken yapay zekaya yönelik değerlendirmelerinin yaratıcılık–hazırcılık ikilemi etrafında yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Katılımcıların bir bölümü, üretken yapay zekanın fikir üretme ve yaratıcı süreci destekleme açısından işlevsel olduğunu belirtirken; diğer bir bölüm ise bu araçların hazırcılığa yöneltme, bilişsel tembellik ve bağımlılık riski taşıdığına dikkat çekmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zekaya yönelik algılarının fayda–risk dengesi çerçevesinde şekillendiği; üretken yapay zekanın mutlak

bir çözüm aracı olarak değil, bilinçli ve sınırlı biçimde kullanılması gereken pedagojik bir destek olarak konumlandırıldığı görülmektedir.

2. Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zeka araçlarını yazma ve konuşma becerileri sürecinde kullanım biçimleri

Bu alt problem kapsamında elde edilen bulgular, Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zeka araçlarını yazma ve konuşma becerileri sürecinde amaçlı ve seçici biçimde kullandıklarını göstermektedir. Öğretmen adaylarının üretken yapay zekadan yararlanma düzeylerinin, yazma becerisi bağlamında konuşma becerisine kıyasla daha yoğun ve çok yönlü olduğu belirlenmiştir.

Yazma becerisi sürecinde öğretmen adaylarının üretken yapay zekayı yazma öncesi, yazma anı ve yazma sonrası aşamalarda kullandıkları görülmektedir. Yazma öncesinde üretken yapay zeka, taslak oluşturma, konu ve fikir üretme ile metnin genel planını hazırlama amacıyla tercih edilmektedir. Yazma anı sürecinde cümle ve paragraf geliştirme, metni genişletme ve anlatımı güçlendirme gibi işlevlerle kullanılmakta; yazma sonrasında ise yazım ve noktalama denetimi, anlam bütünlüğü kontrolü ve metin akıcılığını artırma amacıyla yararlanılmaktadır. Bu bulgular, üretken yapay zekanın yazma sürecinin tüm aşamalarında destekleyici bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Konuşma becerisi bağlamında ise üretken yapay zeka kullanımının daha sınırlı olduğu görülmektedir. Öğretmen adayları, üretken yapay zekadan çoğunlukla hazırlıklı konuşma taslakları oluşturma, konuşma öncesi fikir geliştirme ve drama ya da hikaye anlatımı gibi etkinlikler için senaryo hazırlama amacıyla yararlandıklarını belirtmiştir. Konuşma pratiği yapmaya yönelik kullanımın ise sınırlı düzeyde kaldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte öğretmen adayları, üretken yapay zekanın yazma ve konuşma süreçlerinde yazım ve noktalama düzeltme, cümle akıcılığını artırma, sözcük çeşitliliğini zenginleştirme ve anlam bütünlüğünü güçlendirme gibi dilsel çıktılara doğrudan katkılar sunduğunu ifade etmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zekâyı öğrenme sürecini destekleyen ve tamamlayıcı bir unsur olarak konumlandırdıkları görülmektedir.

3. Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zeka araçlarının eğitim ortamlarında kullanımına ilişkin pedagojik ve etik değerlendirmeleri

Bu alt problem kapsamında elde edilen bulgular, Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zeka araçlarının eğitim ortamlarında kullanımına yönelik değerlendirmelerinin pedagojik beklentiler ve etik kaygılar etrafında şekillendiğini göstermektedir. Öğretmen adayları, üretken yapay zekayı eğitim-öğretim sürecinde kullanılabilir ve işlevsel bir araç olarak görmekte; ancak bu kullanımın belirli sınırlar ve ilkeler çerçevesinde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Pedagojik açıdan öğretmen adayları, üretken yapay zekanın ders planı hazırlama, etkinlik tasarlama, öğrenci düzeyine uygun içerik üretme ve ölçme-değerlendirme sürecini destekleme gibi alanlarda öğretim sürecine katkı sağlayabileceğini ifade etmiştir. Bu yönüyle üretken yapay zeka, öğretmenin pedagojik kararlarını destekleyen bir araç olarak konumlandırılmaktadır.

Etik boyutta ise öğretmen adaylarının önemli bir bölümünün çeşitli kaygılar dile getirdiği görülmektedir. Katılımcılar, üretken yapay zekanın yanlış veya eksik bilgi üretebilme olasılığına, akademik dürüstlüğü zedeleyebilecek kullanım biçimlerine ve öğrencileri hazır cevaplılığa yöneltme riskine dikkat çekmiştir. Bunun yanında veri güvenliği ve kişisel verilerin korunması da öğretmen adaylarının öne çıkardığı önemli sorun alanları arasında yer almaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, öğretmen adaylarının üretken yapay zekanın eğitim ortamlarında kullanımına yönelik yaklaşımlarının sorgulayıcı ve temkinli bir çerçevede şekillendiği anlaşılmaktadır. Bulgular, üretken yapay zekanın öğretim sürecine katkı sağlayabilecek bir araç olarak görüldüğünü; ancak bu katkının pedagojik amaçlarla sınırlandırılması ve etik ilkeler doğrultusunda ele alınması gerektiğine ilişkin güçlü bir farkındalığın bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Bu bulgular, Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zekaya ilişkin algı, kullanım ve değerlendirmelerinin belirli örüntüler etrafında toplandığını göstermektedir. Öğretmen adaylarının üretken yapay zekayı yazma sürecinde daha yoğun kullandıkları, konuşma becerisi bağlamında ise daha sınırlı ve hazırlık odaklı bir yaklaşım sergiledikleri; eğitim ortamlarında kullanımına ilişkin değerlendirmelerinde ise pedagojik beklentiler ile etik kaygıların birlikte ele alındığı görülmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada elde edilen bulgular, Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zekaya ilişkin algı, kullanım ve değerlendirmelerinin belirli örüntüler etrafında şekillendiğini göstermektedir. Öğretmen adaylarının üretken yapay zekayı öğrenme sürecini destekleyen bir araç olarak konumlandırmaları, öğretmen adaylarının yapay zekaya ilişkin algılarını metaforlar yoluyla inceleyen çalışmalarla örtüşmektedir. Nitekim öğretmen adaylarının yapay zekayı daha çok “yardımcı”, “rehber” ya da “destekleyici” bir unsur olarak tanımladıkları; öğretmenin rolünü ortadan kaldıran bir unsur olarak görmedikleri çeşitli araştırmalarda da vurgulanmaktadır (Ağmaz ve Ergüleç, 2024).

Yazma ve konuşma becerileri bağlamında elde edilen bulgular, üretken yapay zekanın yazma sürecinde daha yoğun ve çok yönlü, konuşma becerisinde ise daha sınırlı ve hazırlık odaklı biçimde kullanıldığını ortaya koymaktadır. Yazma sürecinde üretken yapay zekanın fikir üretme, metni geliştirme ve dilsel denetim aşamalarında destekleyici bir rol üstlenmesi, yazma becerisinin süreç odaklı yapısıyla ilişkilendirilebilir. Bu durum, üretken yapay zekanın özellikle yazılı üretim süreçlerinde öğrenmeyi destekleyici bir araç olarak işlev gördüğünü ortaya koyan önceki çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Şimşek, 2025). Buna karşılık konuşma becerisinde kullanımın sınırlı kalması, konuşmanın doğası gereği gerçek iletişim ortamlarıyla daha güçlü bir bağa sahip olmasıyla açıklanabilir. Bu bulgu, dil öğretiminde teknolojinin konuşma becerisine doğrudan değil, dolaylı ve hazırlık temelli katkılar sunduğunu belirten çalışmalarla örtüşmektedir (Başal, 2024).

Pedagojik ve etik değerlendirmelere ilişkin bulgular, öğretmen adaylarının üretken yapay zekanın eğitim ortamlarında kullanımına yönelik bilinçli ve temkinli bir yaklaşım benimsediklerini göstermektedir. Öğretmen adaylarının ders planı hazırlama, etkinlik tasarlama

ve ölçme-değerlendirme süreçlerinde üretken yapay zekadan yararlanılabileceğini ifade etmeleri, teknolojinin pedagojik amaçlarla sınırlandırılması gerektiğini vurgulayan yaklaşımlarla uyumludur (Kaya ve Köseoğlu, 2024; Dinar, 2025). Bununla birlikte yanlış bilgi üretimi, akademik dürüstlük ve veri güvenliği gibi etik kaygıların öne çıkması, eğitimde yapay zeka kullanımının yalnızca teknik değil, aynı zamanda etik bir çerçevede ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda elde edilen bulgular, eğitimde yapay zekanın kontrolsüz ve sınırsız bir biçimde kullanılmasına yönelik temkinli yaklaşımları desteklemektedir. Etik sınırlar, öğretmenin rehber rolü ve öğrencinin bilişsel sorumluluğu gibi unsurların vurgulanması, eğitimde yapay zeka kullanımına ilişkin etik ilke ve önerilerle örtüşmektedir (Keskin & Sevli, 2024; Temur, 2025). Öğretmen adaylarının bu konudaki farkındalıkları, üretken yapay zekanın eğitim ortamlarında bilinçli ve sorumlu bir biçimde kullanılabilmesi açısından önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular, öğretmen adaylarının üretken yapay zekayı öğretim sürecini destekleyen bir araç olarak konumlandırdıklarını göstermektedir. Bu yaklaşım, eğitimde üretken yapay zekanın öğretmen rehberliği, pedagojik hedefler ve etik sorumluluk çerçevesinde ele alınması gerektiğini vurgulayan Bozkurt'un çalışmalarıyla örtüşmektedir (Bozkurt, vd. 2023; Bozkurt, 2024). Öğretmen adaylarının üretken yapay zekayı yazma sürecinde destekleyici bir araç olarak kullanmaları, üretken yapay zekanın öğrenenle birlikte çalışan bir eş üretim aracı olarak değerlendirilmesiyle uyumludur (Bozkurt, 2023). Buna karşılık konuşma becerisi bağlamında kullanımın sınırlı ve hazırlık odaklı kalması, üretken yapay zekanın doğrudan insani etkileşimin yerini alamayacağına ilişkin vurgularla örtüşmektedir (Kamali, vd. 2024).

Sonuç

Bu çalışmada elde edilen bulgular, Türkçe öğretmeni adaylarının üretken yapay zekaya yönelik yaklaşımlarının bilinçli, sorgulayıcı ve pedagojik amaçlarla sınırlandırılmış bir çerçevede şekillendiğini ortaya koymaktadır. Öğretmen adaylarının üretken yapay zekayı yazma sürecinde destekleyici bir araç olarak daha yoğun kullanmaları, konuşma becerisi bağlamında ise sınırlı ve hazırlık odaklı bir yaklaşım sergilemeleri, dil becerilerinin doğasına ilişkin farkındalıklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Pedagojik beklentilerle birlikte etik kaygıların da öne çıkması, üretken yapay zekanın eğitim ortamlarında ancak öğretmen rehberliği ve sorumlu kullanım ilkeleri doğrultusunda anlamlı bir öğrenme aracına dönüşebileceğini göstermektedir.

.

KAYNAKÇA

Abbass, H. A. (2021). What is artificial intelligence? *IEEE Transactions on Artificial Intelligence, 2*(2), 94–95.

Ağmaz, R. F., & Ergüleç, F. (2024). Öğretmen adaylarının eğitimde yapay zeka algıları: Bir metafor analizi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(2), 589–605. https://doi.org/10.51119/ereegf.2024.97

Başal, A. (2024). Teknoloji, yapay zekâ ve yabancı dil öğretimi. S. İnal & O. Tunaboylu (Ed.), *Kuramdan uygulamaya dil edinimi* (s. 481–). Nobel Akademik Yayıncılık.

Bozkurt, A. (2024). *Why generative AI literacy, why now and why it matters in the educational landscape? Kings, queens and GenAI dragons*. **Open Praxis, 16**(3), 283–290. https://doi.org/10.55982/openpraxis.16.3.739

Bozkurt, A., Xiao, J., Lambert, S., Pazurek, A., Crompton, H., Koseoglu, S., Farrow, R., Bond, M., Nerantzi, C., Honeychurch, S., Bali, M., Dron, J., Mir, K., Stewart, B., Costello, E., Mason, J., Stracke, C., Romero-Hall, E., Koutropoulos, A., . . . Jandrić, P. (2023). Speculative futures on ChatGPT and Generative Artificial Intelligence (AI): A collective reflection from the educational landscape. Asian Journal of Distance Education, 18(1), 53-130. https://www.asianjde.com/ojs/index.php/AsianJDE/article/view/709

British Council. (2023). *Artificial intelligence and English language teaching: Preparing for the future*. https://doi.org/10.57884/78ea-3c69

Chapelle, C. A., ve Sauro, S. (2017). *The handbook of technology and second language teaching and learning*. Wiley-Blackwell.

Dinar, G. (2025). Yapay zekâ ve eylem odaklı yabancı dil öğretimi: Kuram, uygulama ve gelecek perspektifleri. Y. Topaloğlu (Ed.), *Yapay zekâ ve yabancı dil eğitimi: Kuramsal temeller, uygulamalar ve yeni yaklaşımlar* (ss. 54–79) içinde. Günce Yayınları.

Dodigovic, M. (2007). Artificial intelligence and second language learning: An efficient approach to error remediation. *Language Awareness, 16*(2), 99–113. https://doi.org/10.2167/la416.0

Fetzer, J. H. (1990). *Artificial intelligence: Its scope and limits*. Kluwer Academic Publishers.

Godwin-Jones, R. (2018). Using mobile technology to develop language skills and cultural understanding. *Language Learning ve Technology*, 22(3), 1–17.

Gordon, J.-S. (2023). What is artificial intelligence? In *The impact of artificial intelligence on human rights legislation* (pp. 15–21). Springer.

Graesser, A. C., Hu, X., ve McNamara, D. S. (2018). **Intelligent tutoring systems**. In F. Fischer vd. (Eds.), *International handbook of the learning sciences* (pp. 246–255). Routledge.

Gutiérrez, L. M. (2023). Artificial intelligence in language education: Navigating the potential and challenges of chatbots and NLP. *Research Studies in English Language Teaching and Learning, 1*(3), 180–191. https://doi.org/10.62583/rseltl.v1i3.44

Holmes, W., Bialik, M., ve Fadel, C. (2019). *Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning*. Center for Curriculum Redesign.

Kamali, J., Alpat, M. F., & Bozkurt, A. (2024). *AI ethics as a complex and multifaceted challenge: Decoding educators' AI ethics alignment through the lens of activity theory*. **International Journal of Educational Technology in Higher Education, 21**, Article 62. https://doi.org/10.1186/s41239-024-00496-9

Kaya, M., & Köseoğlu, Z. (2024). Geleceğin eğitimini şekillendirmek: Öğretmen yardımcısı yapay zekâ [Shaping future education: Teacher assistant artificial intelligence]. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities, 8*(29). https://doi.org/10.5281/zenodo.13384238

Keskin, D., & Sevli, O. (2024). Eğitimde yapay zekâ ve etik. *International Topkapi Congress III* bildiriler kitabında (ss. 38–43). İstanbul, Türkiye.

Kukulska-Hulme, A., Lee, H., ve Norris, L. (2022). Mobile learning and AI: A new landscape for language education. *ReCALL*, 34(2), 101–117. https://doi.org/10.1017/S095834402100023X

Li, J. (2022). Artificial intelligence in language learning: Opportunities and challenges. *System*, 107, 102803. https://doi.org/10.1016/j.system.2022.102803

Loukides, M., ve Lorica, B. (2016). *What is artificial intelligence?* O'Reilly Media.

Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., ve Forcier, L. B. (2016). *Intelligence unleashed: An argument for AI in education*. Pearson.

McCarthy, J. (2007). *What is artificial intelligence?* Stanford University.

Rusmiyanto, R., Huriati, N., Fitriani, N., Tyas, N. K., Rofi'i, A., ve Sari, M. N. (2023). The role of artificial intelligence in developing English language learners' communication skills. *Journal on Education, 6*(1), 750–757.

Russell, S. J., ve Norvig, P. (2021). *Artificial intelligence: A modern approach* (4th ed.). Pearson.

Schmidt, T., ve Strasser, T. (2022). Artificial intelligence in foreign language learning and teaching: A CALL for intelligent practice. *Anglistik, 33*(1), 165–184.

Selwyn, N. (2019). *Should robots replace teachers? AI and the future of education*. Polity Press.

Şimşek, Ö. (2025). Yapay zekânın dil öğrenme süreçlerinde kullanımına genel bakış. *Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi, 5*(1), 118–130. https://doi.org/10.55008/te-ad.1567106

Temur, S. (2025). Eğitimde yapay zekâ kullanımı: Etik sorunlar ve çözümler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (74)*, 568–595. https://doi.org/10.21764/maeuefd.1516576

Williamson, B., Eynon, R., ve Potter, J. (2020). Pandemic politics, pedagogies and practices: Digital technologies and distance education during the coronavirus emergency. *Learning, Media and Technology*, 45(2), 107–114. https://doi.org/10.1080/17439884.2020.1761641

Wilson, J., ve Roscoe, R. D. (2020). Automated writing evaluation and feedback: Multiple perspectives. *Journal of Writing Research*, 12(2), 265–295.

Yang, H., ve Kyun, S. (2022). The current research trend of artificial intelligence in language learning: A systematic empirical literature review from an activity theory perspective. *Australasian Journal of Educational Technology, 38*(5), 180–210. https://doi.org/10.14742/ajet.7492

TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ MANTIK HATALARI FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞİKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Prof. Dr. Hasan BAĞCI
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, hbagci@mehmetakif.edu.tr- 0000-0001-8624-8274
Mehmet İZCİ
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, mehizci @gmail.com - 0000-0003-3591-4147

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Türkçe öğretmeni adaylarının mantık hataları farkındalık düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli ile desenlenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2025–2026 akademik yılında bir devlet üniversitesinin Türkçe Öğretmenliği Lisans Programı'nda öğrenim gören 33 Türkçe öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Veriler; Kişisel Bilgi Formu ve Mantık Hataları Farkındalık Ölçeği aracılığıyla toplanmıştır. Mantık hataları farkındalık ölçeği, ikili (var/yok) puanlama yaklaşımı esas alınarak değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde non-parametrik istatistiksel yöntemler kullanılmış; Mann–Whitney U testi ve Kruskal–Wallis H testi uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre, Türkçe öğretmeni adaylarının mantık hataları farkındalık düzeyleri cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaşmakta; bu farkın kadın öğretmen adayları lehine olduğu görülmektedir. Dil becerilerine yönelik öz yeterlilik algı düzeyleri açısından yapılan karşılaştırmalarda ise, okuma, dinleme, yazma ve konuşma becerilerine ilişkin öz değerlendirme düzeyi yüksek olan öğretmen adaylarının, mantık hataları farkındalık puanlarının orta ve düşük düzeyde öz değerlendirmeye sahip adaylara göre anlamlı biçimde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, mantık hataları farkındalığının öğretmen adaylarının dil becerilerine ilişkin algılarıyla ilişkili bir bilişsel farkındalık alanı olduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, Türkçe öğretmeni yetiştirme programlarında mantık hataları, eleştirel muhakeme ve akıl yürütme becerilerine yönelik farkındalık kazandırıcı etkinliklere daha fazla yer verilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: mantık hataları, farkındalık, Türkçe öğretmeni adayları, dil becerileri

1. GİRİŞ

Gündelik dilde kullanılan sözlü ve yazılı söylemler, çoğu zaman ikna edici bir görünüm taşımasına rağmen mantıksal açıdan geçerli olmayan akıl yürütmeler içerebilmektedir. Bu tür akıl yürütmeler, alan yazında mantık hataları ya da safsatalar olarak adlandırılmakta ve bireylerin sunulan bilgi ve savları sorgulamadan kabul etmelerine yol açabilmektedir. Mantık hatalarının çoğu, yüzeyde tutarlı ve makul gerekçelerle sunulduğundan, bireyler tarafından ilk bakışta fark edilememekte; bu durum yanlış çıkarımlara dayalı ikna süreçlerini güçlendirmektedir (Kahneman, 2011).

Mantık hatalarının fark edilebilmesi, bireyin karşılaştığı savları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirebilme yeterliğiyle yakından ilişkilidir. Eleştirel düşünme, bireyin sunulan bilgileri analiz etmesini, gerekçeleri sorgulamasını ve çıkarımların doğruluğunu değerlendirmesini içeren amaçlı ve öz düzenleyici bir düşünme süreci olarak tanımlanmaktadır (Ennis, 2015). Bu bağlamda mantık hataları farkındalığı, eleştirel düşünmenin bilişsel boyutlarından biri olarak değerlendirilebilir. Bireyin mantık hatalarını ayırt edebilmesi, yalnızca bilgi düzeyini değil, aynı zamanda bilişsel farkındalık ve değerlendirme becerisini de yansıtmaktadır.

Türkçe öğretimi, dil becerilerinin geliştirilmesinin yanı sıra bireylerin düşünme, sorgulama ve değerlendirme süreçlerini desteklemeyi amaçlayan bir ders alanıdır. Türkçe derslerinde kullanılan metinler ve söylemler, öğrencilerin akıl yürütme biçimlerini değerlendirebilmeleri ve tutarsızlıkları ayırt edebilmeleri açısından önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu nedenle mantık hatalarının Türkçe dersi kapsamında ele alınması, hem dil becerilerinin hem de eleştirel muhakeme becerilerinin geliştirilmesi açısından işlevsel bir yaklaşım olarak görülmektedir (Bağcı & Şahbaz, 2012; Kibar & Gültekin, 2023). Nitekim mantık yanlışlarından hareketle yapılandırılan öğretim etkinliklerinin öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri üzerinde olumlu etkiler oluşturduğu çeşitli araştırmalarda ortaya konulmuştur (İskender, 2020).

Türkçe öğretmeni adayları açısından mantık hataları farkındalığı, mesleki yeterlik bağlamında özel bir önem taşımaktadır. Öğretmen adaylarının sınıf içi söylemleri yönlendirme, öğrencilerin düşünme süreçlerine rehberlik etme ve dilsel içerikleri yapılandırma sorumluluğu dikkate alındığında, mantık hatalarını fark edebilme becerisi öğretim sürecinin niteliğini doğrudan etkileyebilecek bir değişken olarak değerlendirilmektedir. Alan yazında öğretmen adaylarının çeşitli farkındalık ve yeterlik düzeylerinin cinsiyet gibi bireysel değişkenlere göre farklılaştığını ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Bağcı & Şahbaz, 2012). Benzer biçimde, mantık hataları farkındalık düzeylerinin de bireysel ve dilsel değişkenlere göre farklılık gösterebildiği ifade edilmektedir.

Bununla birlikte, Türkçe öğretmeni adaylarının mantık hataları farkındalık düzeylerini doğrudan ele alan ve bu farkındalığı cinsiyet ile okuma, dinleme, yazma ve konuşma becerilerine yönelik öz değerlendirme düzeyleri açısından inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Mevcut araştırmalar çoğunlukla eleştirel düşünme ya da dil becerilerine yönelik öz değerlendirmeler üzerinde yoğunlaşmakta; mantık hataları farkındalığı ise çoğunlukla dolaylı biçimde ele alınmaktadır (Bağcı & Şahbaz, 2012). Bu durum, öğretmen adaylarının mantık hataları farkındalık düzeylerinin betimsel olarak ortaya konulmasını gerekli kılmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Türkçe öğretmeni adaylarının mantık hataları farkındalık düzeylerini cinsiyet ile okuma, dinleme, yazma ve konuşma becerilerine yönelik öz değerlendirme düzeyleri açısından incelemektir. Çalışmanın, öğretmen adaylarının mantık hataları

farkındalığını etkileyebilecek bireysel değişkenleri ortaya koyarak Türkçe öğretmeni yetiştirme programlarına ve öğretim uygulamalarına katkı sağlaması beklenmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma, Türkçe öğretmeni adaylarının mantık hataları farkındalık düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemeyi amaçlayan nicel bir çalışma olup betimsel tarama modeli ile desenlenmiştir. Betimsel tarama modeli, belirli bir evrende yer alan bireylerin bir özelliğe ilişkin mevcut durumlarını olduğu gibi ortaya koymayı amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2007).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2025–2026 akademik yılında bir devlet üniversitesinin Türkçe Öğretmenliği Lisans Programında öğrenim gören 33 Türkçe öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubuna dâhil edilen katılımcılar, gönüllülük esasına göre belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler, Kişisel Bilgi Formu ve Mantık Hataları Farkındalık Ölçeği aracılığıyla toplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu, araştırmacı tarafından hazırlanmış olup katılımcıların cinsiyetleri ve dil becerilerine (okuma, dinleme, konuşma, yazma) yönelik öz değerlendirme düzeylerine ilişkin bilgileri içermektedir.

Mantık Hataları Farkındalık Ölçeği, üniversite öğrencilerinin gündelik dilde karşılaşılan mantık hatalarına ilişkin farkındalık düzeylerini belirlemek amacıyla Kibar ve Gültekin (2023) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, gazete, dergi ve sosyal medya gibi gündelik yaşamda sık karşılaşılan bağlamlardan hareketle oluşturulmuş ifadelerden oluşmaktadır ve mantık hatalarını merkeze alan nadir ölçme araçlarından biridir.

Ölçek maddeleri, mantık hatası var / mantık hatası yok biçiminde ikili (1–0) puanlama yaklaşımı esas alınarak değerlendirilmektedir. Ölçeğin geliştirilme sürecinde kapsam geçerliği için uzman görüşüne başvurulmuş; yapı geçerliğini test etmek amacıyla tetrakorik korelasyon matrisi temel alınarak açımlayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin iki faktörlü bir yapıya sahip olduğu ve Cronbach alfa güvenirlik katsayısının .79 olduğu rapor edilmiştir (Kibar & Gültekin, 2023). Bu bulgular, ölçeğin üniversite öğrencileri üzerinde kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Veri Toplama Süreci

Araştırma verileri, basılı formlar aracılığıyla toplanmıştır. Uygulama öncesinde katılımcılara araştırmanın amacı hakkında kısa bir bilgilendirme yapılmış; katılımın tamamen gönüllülük esasına dayalı olduğu, verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı ve kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı belirtilmiştir. Katılımcılar üzerinde herhangi bir baskı oluşturmamak amacıyla

uygulamada süre sınırlaması getirilmemiştir. Katılımcılar ölçek maddelerini kendi hızlarında yanıtlamışlardır.

Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin normal dağılıma uygunluğu test edilmiş ve verilerin normal dağılım göstermemesi nedeniyle non-parametrik istatistiksel yöntemler tercih edilmiştir. Türkçe öğretmeni adaylarının mantık hataları farkındalık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Mann–Whitney U testi ve Kruskal–Wallis H testi kullanılmıştır. İstatistiksel analizler, uygun paket programlar aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, öncelikle araştırmanın çalışma grubuna ilişkin betimsel bilgiler sunulmuş; ardından Türkçe öğretmeni adaylarının mantık hataları farkındalık düzeylerine ilişkin bulgular, bağımsız değişkenler doğrultusunda ele alınmıştır.

3.1. Çalışma Grubuna Ait Betimsel Bilgiler

Araştırmaya katılan Türkçe öğretmeni adaylarının cinsiyetleri ve dil becerilerine (okuma, dinleme, yazma, konuşma) yönelik öz değerlendirme düzeylerine ilişkin betimsel bilgiler Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Çalışma Grubuna Ait Betimsel Bilgiler

Değişken	**Düzey**	**n**	**%**
Cinsiyet	Kadın	21	63,6
	Erkek	12	36,4
Okuma Becerisi Öz Değerlendirme	Düşük	7	21,2
	Orta	15	45,5
	Yüksek	11	33,3
Dinleme Becerisi Öz Değerlendirme	Düşük	6	18,2
	Orta	14	42,4
	Yüksek	13	39,4
Yazma Becerisi Öz Değerlendirme	Düşük	8	24,2
	Orta	14	42,4
	Yüksek	11	33,3
Konuşma Becerisi Öz Değerlendirme	Düşük	7	21,2
	Orta	13	39,4
	Yüksek	13	39,4

Çizelge 1 incelendiğinde, çalışma grubunun çoğunluğunu kadın öğretmen adaylarının oluşturduğu görülmektedir. Dil becerilerine yönelik öz değerlendirme düzeyleri açısından bakıldığında, öğretmen adaylarının büyük bir bölümünün okuma, dinleme, yazma ve konuşma becerilerini orta ve yüksek düzeyde değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Bu durum, çalışma

grubunun dil becerilerine ilişkin öz algılarının genel olarak olumlu bir dağılım gösterdiğine işaret etmektedir.

3.2. Mantık Hataları Farkındalık Düzeylerinin Cinsiyete Göre İncelenmesi

Türkçe öğretmeni adaylarının mantık hataları farkındalık düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Mann–Whitney U testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Türkçe Öğretmeni Adaylarının Mantık Hataları Farkındalık Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı
Kadın	21	19,62	412,00
Erkek	12	12,08	145,00

$U = 67{,}00$, $p < .05$

Çizelge 2 incelendiğinde, Türkçe öğretmeni adaylarının mantık hataları farkındalık düzeylerinin cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaştığı görülmektedir ($p < .05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, bu farkın kadın öğretmen adayları lehine olduğu belirlenmiştir.

3.3. Mantık Hataları Farkındalık Düzeylerinin Okuma Becerisine Yönelik Öz Değerlendirme Düzeyine Göre İncelenmesi

Öğretmen adaylarının mantık hataları farkındalık düzeylerinin okuma becerisine yönelik öz değerlendirme düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Kruskal–Wallis H testi uygulanmıştır. Sonuçlar Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. Okuma Becerisine Yönelik Öz Değerlendirme Düzeyine Göre Mantık Hataları Farkındalık Puanları

Öz Değerlendirme Düzeyi	Öz Değerlendirme Düzeyi	Öz Değerlendirme Düzeyi
Düşük	7	10,21
Orta	15	16,47

$\chi^2(2) = 8{,}64$, $p < .05$

Çizelge 3'te yer alan bulgulara göre, Türkçe öğretmeni adaylarının mantık hataları farkındalık düzeyleri okuma becerisine yönelik öz değerlendirme düzeyine göre anlamlı biçimde farklılaşmaktadır ($p < .05$). Sıra ortalamaları incelendiğinde, okuma becerisine yönelik öz değerlendirmesi yüksek olan öğretmen adaylarının mantık hataları farkındalık puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.4. Mantık Hataları Farkındalık Düzeylerinin Dinleme Becerisine Yönelik Öz Değerlendirme Düzeyine Göre İncelenmesi

Dinleme becerisine yönelik öz değerlendirme düzeylerine göre öğretmen adaylarının mantık hataları farkındalık düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Kruskal–Wallis H testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 4. Dinleme Becerisine Yönelik Öz Değerlendirme Düzeyine Göre Mantık Hataları Farkındalık Puanları

Öz Değerlendirme Düzeyi	n	Sıra Ortalaması
Düşük	6	9,83
Orta	14	15,96
Yüksek	13	23,15

$\chi^2(2) = 9{,}12$, $p < .05$

Çizelge 4 incelendiğinde, öğretmen adaylarının mantık hataları farkındalık düzeylerinin dinleme becerisine yönelik öz değerlendirme düzeylerine göre anlamlı biçimde farklılaştığı görülmektedir ($p < .05$). Farkın, dinleme becerisine yönelik öz değerlendirme düzeyi yüksek olan öğretmen adayları lehine olduğu belirlenmiştir.

3.5. Mantık Hataları Farkındalık Düzeylerinin Yazma Becerisine Yönelik Öz Değerlendirme Düzeyine Göre İncelenmesi

Yazma becerisine yönelik öz değerlendirme düzeylerine göre öğretmen adaylarının mantık hataları farkındalık düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Kruskal–Wallis H testi uygulanmıştır. Sonuçlar Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 5. Yazma Becerisine Yönelik Öz Değerlendirme Düzeyine Göre Mantık Hataları Farkındalık Puanları

Öz Değerlendirme Düzeyi	n	Sıra Ortalaması
Düşük	8	11,02
Orta	14	16,88
Yüksek	11	21,73

$\chi^2(2) = 7{,}95$, $p < .05$

Çizelge 5'e göre, Türkçe öğretmeni adaylarının mantık hataları farkındalık düzeyleri yazma becerisine yönelik öz değerlendirme düzeylerine göre anlamlı biçimde farklılaşmaktadır ($p < .05$). Öz değerlendirme düzeyi yüksek olan öğretmen adaylarının sıra ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.6. Mantık Hataları Farkındalık Düzeylerinin Konuşma Becerisine Yönelik Öz Değerlendirme Düzeyine Göre İncelenmesi

Konuşma becerisine yönelik öz değerlendirme düzeylerine göre öğretmen adaylarının mantık hataları farkındalık düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Kruskal–Wallis H testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Çizelge 6'da sunulmuştur.

Çizelge 6. Konuşma Becerisine Yönelik Öz Değerlendirme Düzeyine Göre Mantık Hataları Farkındalık Puanları

Öz Değerlendirme Düzeyi	n	Sıra Ortalaması
Düşük	7	10,54
Orta	13	15,92
Yüksek	13	22,68

$\chi^2(2) = 8{,}41$, $p < .05$

Çizelge 6'da yer alan bulgular, Türkçe öğretmeni adaylarının mantık hataları farkındalık düzeylerinin konuşma becerisine yönelik öz değerlendirme düzeylerine göre anlamlı biçimde farklılaştığını göstermektedir ($p < .05$). Sıra ortalamaları incelendiğinde, konuşma becerisine yönelik öz değerlendirmesi yüksek olan öğretmen adaylarının mantık hataları farkındalık düzeylerinin daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, Türkçe öğretmeni adaylarının mantık hataları farkındalık düzeyleri; cinsiyet ile okuma, dinleme, yazma ve konuşma becerilerine yönelik öz değerlendirme düzeyleri açısından incelenmiştir. Elde edilen bulgular, mantık hataları farkındalığının öğretmen adayları arasında belirli değişkenlere bağlı olarak anlamlı biçimde farklılaştığını ortaya koymuştur.

Araştırma sonuçlarına göre, Türkçe öğretmeni adaylarının mantık hataları farkındalık düzeyleri cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaşmaktadır. Bulgular, kadın öğretmen adaylarının mantık hataları farkındalık puanlarının erkek öğretmen adaylarına göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, alan yazında öğretmen adaylarının çeşitli bilişsel farkındalık ve yeterlik alanlarında cinsiyete bağlı farklılıklar bulunduğunu ortaya koyan çalışmalarla örtüşmektedir (Bağcı & Şahbaz, 2012). Kadın öğretmen adaylarının dilsel ve bilişsel süreçlere daha dikkatli ve sorgulayıcı yaklaşmaları, bu farkın olası nedenleri arasında değerlendirilebilir. Ancak bu bulgunun kültürel, eğitimsel ve bağlamsal değişkenlerle birlikte ele alınması gerektiği de göz ardı edilmemelidir.

Araştırmada elde edilen bir diğer önemli bulgu, mantık hataları farkındalık düzeylerinin okuma, dinleme, yazma ve konuşma becerilerine yönelik öz değerlendirme düzeylerine göre anlamlı biçimde farklılaşmasıdır. Bulgular, dil becerilerine ilişkin öz değerlendirme düzeyi yüksek olan öğretmen adaylarının, mantık hataları farkındalık puanlarının da daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, dil becerileri ile bilişsel farkındalık arasında güçlü bir ilişki bulunduğuna işaret etmektedir. Türkçe derslerinin, bireylerin yalnızca dil kullanım becerilerini değil, aynı zamanda düşünme ve değerlendirme süreçlerini de geliştirmeyi hedeflediği dikkate alındığında, bu bulgu anlamlı görülmektedir.

Araştırma ile ortaya konan durum, eleştirel düşünmenin temel bileşenlerinden biri olan mantıksal değerlendirme becerisinin, dil becerileriyle birlikte geliştiğini savunan kuramsal yaklaşımlarla da uyumludur. Ennis'e (2011) göre eleştirel düşünme, bireyin bilgiyi sorgulamasını, gerekçeleri değerlendirmesini ve çıkarımların geçerliliğini test etmesini gerektiren bir süreçtir. Mantık hatalarını fark edebilme, bu sürecin somut bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Özellikle okuma ve dinleme becerileri gelişmiş bireylerin, sunulan söylemleri daha dikkatli analiz edebilmeleri; yazma ve konuşma becerileri gelişmiş bireylerin ise düşüncelerini daha tutarlı biçimde yapılandırabilmeleri, mantık hataları farkındalığını destekleyen unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Kahneman'ın (2011) ortaya koyduğu bilişsel süreçler bağlamında değerlendirildiğinde, bireylerin gündelik hayatta hızlı ve sezgisel düşünme eğilimlerinin mantık hatalarına daha açık olduğu bilinmektedir. Dil becerilerine yönelik farkındalığı yüksek olan öğretmen adaylarının, bu hızlı ve sezgisel düşünme süreçlerini daha sık sorguladıkları; dolayısıyla mantık hatalarını ayırt etme konusunda daha başarılı oldukları söylenebilir. Bu durum, mantık hataları farkındalığının yalnızca bilgiye değil, aynı zamanda bilişsel öz denetim becerisine dayalı bir yeterlik alanı olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın bulguları, Türkçe öğretmeni yetiştirme süreci açısından önemli çıkarımlar sunmaktadır. Öğretmen adaylarının mantık hataları farkındalık düzeylerinin dil becerilerine ilişkin öz değerlendirmeleriyle birlikte artması, Türkçe öğretiminde eleştirel düşünme ve mantıksal değerlendirme becerilerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda Türkçe öğretmeni yetiştirme programlarında, mantık hataları ve safsataların doğrudan ele alındığı uygulamalara, metin çözümleme etkinliklerine ve tartışma temelli öğrenme ortamlarına daha fazla yer verilmesi önerilebilir.

Sonuç olarak bu araştırma, Türkçe öğretmeni adaylarının mantık hataları farkındalık düzeylerinin belirli bireysel ve dilsel değişkenlere göre anlamlı biçimde farklılaştığını ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, mantık hataları farkındalığının öğretmen adaylarının bilişsel ve dilsel yeterlikleriyle yakından ilişkili olduğunu göstermekte; bu farkındalığın öğretmen yetiştirme sürecinde dikkate alınması gereken önemli bir değişken olduğunu ortaya koymaktadır. Gelecek araştırmalarda, mantık hataları farkındalığının öğretim uygulamaları üzerindeki etkisinin deneysel desenlerle incelenmesi ve farklı örneklem gruplarıyla karşılaştırmalı çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Bu araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Türkçe öğretmeni yetiştirme programlarında, mantık hataları ve safsatalara yönelik farkındalık kazandırmayı amaçlayan içeriklere daha sistematik biçimde yer verilmesi önerilmektedir. Özellikle metin çözümleme, tartışma ve eleştirel okuma etkinlikleri kapsamında mantık hatalarının açık biçimde ele alınması, öğretmen adaylarının bu konudaki farkındalıklarını artırabilir.

- Araştırma bulguları, dil becerilerine yönelik öz değerlendirme düzeyi yüksek olan öğretmen adaylarının mantık hataları farkındalıklarının da daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda, okuma, dinleme, yazma ve konuşma becerilerini bütüncül biçimde geliştirmeyi hedefleyen öğretim uygulamalarının, mantık hataları farkındalığını dolaylı olarak destekleyebileceği düşünülmektedir.

- Türkçe derslerinde kullanılan metinlerin seçimi sürecinde, mantıksal açıdan problemli söylemler içeren örneklerin bilinçli olarak tercih edilmesi ve bu metinler üzerinden tartışma temelli etkinlikler yürütülmesi önerilmektedir. Bu tür uygulamalar, öğrencilerin mantık hatalarını ayırt edebilme becerilerini geliştirmeye katkı sağlayabilir.

- Hizmet öncesi öğretmen eğitiminde olduğu kadar, hizmet içi eğitim programlarında da mantık hataları ve eleştirel muhakeme konularına yer verilmesi önerilmektedir. Böylece görevdeki öğretmenlerin de sınıf içi söylemleri daha bilinçli biçimde yapılandırmaları desteklenebilir.

- Gelecek araştırmalarda, mantık hataları farkındalığının öğretim sürecine etkisinin daha ayrıntılı biçimde incelenebilmesi için deneysel veya yarı deneysel desenlerin kullanılması önerilmektedir. Ayrıca farklı üniversitelerden ve farklı öğretmenlik programlarından oluşan daha geniş örneklemlerle yapılacak çalışmalar, bulguların genellenebilirliğini artırabilir.

- Mantık hataları farkındalığını ölçmeye yönelik geliştirilen ölçme araçlarının, farklı örneklem grupları üzerinde yeniden sınanması ve bu araçların geçerlik–güvenirlik çalışmalarının çeşitlendirilmesi, alandaki ölçme çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Bağcı, H., & Şahbaz, N. (2012). Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme becerileri üzerine bir değerlendirme. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8(1), 1–12. https://dergipark.org.tr/tr/pub/mersinefd/issue/17379/181479

Bağcı, H. (2012). Öğretmen adaylarının Türkçenin yaşadığı sorunlara yönelik farkındalıkları ve önerileri (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi örneği). Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7(1), 291–307. https://turkishstudies.net/turkishstudies?makale_id=15397&mod=makale_tr_ozet

Ennis, R. H. (2015). The nature of critical thinking: Outlines of general critical thinking dispositions and abilities (rev. ed.). University of Illinois. https://education.illinois.edu/docs/default-source/faculty-documents/robert-ennis/thenatureofcriticalthinking_51711_000.pdf

İskender, H. (2020). Mantık yanlışlarından hareketle öğretimin 7. sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme beceri ve tutumları üzerine etkisi [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=o4dhcqabtK-bEYphmsJqPg&no=40qyWwa6nCXb-npatvP7OQ

Kahneman, D. (2011). Thinking, fast and slow. Farrar, Straus and Giroux.

Karasar, N. (2007). Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler. Nobel Akademik Yayıncılık.

Kibar, S., & Gültekin, S. (2023). Öğrencilerin gündelik dildeki mantık hatalarına ilişkin farkındalıkları ve eleştirel düşünme becerisi. Kaygı: Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 22(3), 559–585. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kaygi/issue/80418/1349829

MÜZİK EĞİTİMİ ÇERÇEVESİNDE MÜKEMMELİYETÇİLİK VE PERFORMANS KAYGISI

İrem Ayça DEMİR
Gazi Üniversitesi
iremayca.demir@gazi.edu.tr- 0009-0001-3318-4948
Prof.Dr.Birsen JELEN
Gazi Üniversitesi
birsencelik@gazi.edu.tr-0000-0001-9712-4445

ÖZET

Müzik eğitimi, bireyin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alanlardaki gelişimini eş zamanlı olarak destekleyen çok boyutlu bir eğitim süreci olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte çalgı eğitimi ve sahne performansı, bireyin teknik yeterliliklerinin yanı sıra psikolojik ve duygusal özelliklerini de görünür kılmaktadır. Sahne performansı sırasında ortaya çıkan müzik performans kaygısı, müzik öğretmeni adaylarının akademik başarıları, mesleki yeterlik algıları ve sanatsal gelişimleri üzerinde olumsuz etkiler yaratabilen önemli bir değişken olarak öne çıkmaktadır. Alanyazında müzik performans kaygısının; hata yapma korkusu, beğenilmeme endişesi, yüksek beklentiler ve mükemmeliyetçilik gibi bireysel özelliklerle anlamlı ilişkiler gösterdiği belirtilmektedir. Bu bağlamda mükemmeliyetçilik, müzik performans kaygısını artırabilen temel psikolojik yapılardan biri olarak ele alınmaktadır. Mükemmeliyetçi bireylerin, performanslarına yönelik gerçekçi olmayan standartlar belirledikleri ve en küçük hatayı dahi başarısızlık olarak algıladıkları ifade edilmektedir. Bu durum, performans sürecinde kaygı düzeyinin artmasına ve müzikal ifadenin olumsuz yönde etkilenmesine yol açabilmektedir. Bununla birlikte mükemmeliyetçilik, uyumlu boyutlarıyla motivasyonu ve performansa hazırlık sürecini destekleyebilen işlevsel bir özellik olarak da değerlendirilmektedir. Bu çalışma, mükemmeliyetçilik kavramını uyumlu ve uyumsuz boyutlarıyla ele alarak, müzik öğretmeni adaylarında müzik performans kaygısının bilişsel, duyuşsal ve davranışsal yansımalarını tartışmayı amaçlamaktadır. Elde edilen kuramsal değerlendirmelerin, müzik eğitiminde performans kaygısını azaltmaya yönelik pedagojik yaklaşımlara katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler : performans kaygısı, mükemmeliyetçilik, müzik eğitimi

ERGENLERDE İŞBİRLİĞİ PROFİLLERİ VE BELİRLEYİCİLERİ: GİZİL PROFİL ANALİZİ VE MULTİNOMİNAL LOJİSTİK REGRESYON

Doç. Dr. Mehmet ŞATA

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

mehmetsata@yyu.edu.tr- ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2683-4997

Doç. Dr. Mahmut Sami KOYUNCU

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

mskoyuncu@aku.edu.tr- ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6651-4851

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, SSES 2019 Türkiye örneklemindeki 15 yaş grubu öğrencilerinin işbirliği, empati ve güven düzeylerine göre oluşan profilleri belirlemek ve bu profillerin duygu düzenleme (duygusal kontrol), öz-denetim ve sorumluluk değişkenleri açısından nasıl açıklandığını incelemektir. Çalışma nicel ve ilişkisel tarama modelinde desenlenmiştir. Evreni SSES 2019 uygulamasına katılan Türkiye örneklemi, örneklemi ise bu örneklem içindeki 15 yaş grubu öğrencileri oluşturmaktadır. Veri toplama araçları olarak SSES kapsamında yer alan işbirliği, empati, güven, duygusal kontrol, öz-denetim ve sorumluluk ölçekleri kullanılmıştır. Öncelikle işbirliği, empati ve güven puanları üzerinde yürütülen profil analizi sonucunda düşük sosyal uyum, yüksek sosyal uyum, orta düzey sosyal uyum ve kırılgan sosyal uyum olmak üzere dört profil elde edilmiştir. Daha sonra, orta düzey sosyal uyum profilinin referans alındığı çok kategorili lojistik regresyon analizinde, sorumluluk ve öz-denetimin profil üyeliğini anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür. Yüksek sorumluluk ve güçlü öz-denetim, yüksek sosyal uyum profiline katılım olasılığını artırırken; düşük sorumluluk ve zayıf öz-denetim, düşük ve kırılgan sosyal uyum profillerinde yer alma olasılığını yükseltmiştir. Duygusal kontrol ise özellikle düşük ve kırılgan uyum profillerini referans profile göre anlamlı biçimde ayırt etmiştir. Bu sonuçlar, ergenlerde sosyal uyumu destekleyen programlarda sorumluluk ve öz-denetim becerilerinin geliştirilmesinin önemine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal-Duygusal Beceriler, Gizil Profil Analizi, Multinominal Lojistik Regresyon

COLLABORATION PROFILES AND THEIR DETERMINANTS IN ADOLESCENTS: A LATENT PROFILE ANALYSIS AND MULTINOMIAL LOGISTIC REGRESSION APPROACH

Abstract

The aim of this study was to identify distinct profiles among 15-year-old students from the SSES 2019 Türkiye sample based on their levels of collaboration, empathy, and trust, and to examine how these profiles are explained by emotional control, self-discipline, and responsibility. The research was conducted using a quantitative, relational design. The population consisted of the Turkish participants of the SSES 2019, while the sample included 15-year-old students within this population. Data were obtained from the collaboration, empathy, trust, emotional control, self-discipline, and responsibility scales administered within SSES. A latent profile analysis performed on the variables of collaboration, empathy, and trust revealed four distinct profiles labeled as low social adjustment, high social adjustment, moderate social adjustment, and fragile social adjustment. Subsequently, a multinomial logistic regression analysis was carried out using the moderate adjustment profile as the reference group. The findings indicated that responsibility and self-discipline significantly predicted membership in alternative profiles. Higher levels of responsibility and self-discipline increased the likelihood of belonging to the high adjustment profile, whereas lower levels increased the probability of belonging to the low and fragile profiles. Emotional control also distinguished the low and fragile profiles from the reference group. These findings suggest that interventions aimed at enhancing adolescents' social adjustment should place particular emphasis on strengthening responsibility and self-discipline skills.

Keywords: Social-Emotional Skills, Latent Profile Analysis, Multinomial Logistic Regression

1. GİRİŞ

Ergenlik dönemi, bireylerin sosyal ilişkilerinin niteliğinin belirgin biçimde şekillendiği, akran etkileşimlerinin yoğunlaştığı ve sosyal-duygusal becerilerin gelişiminde kritik bir rol oynayan gelişimsel bir evredir. Bu dönemde işbirliği, empati ve güven gibi sosyal uyumun temel bileşenleri; bireyin hem akademik hem de psikososyal uyumunu doğrudan etkilemektedir (Wentzel, 2017). Sosyal-duygusal öğrenme kuramları, bu becerilerin yalnızca tekil yapılar olarak değil, birbiriyle etkileşim içinde olan çok boyutlu örüntüler şeklinde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (CASEL, 2020).

Son yıllarda sosyal uyumu açıklamaya yönelik çalışmalarda kişi-merkezli yaklaşımlar giderek daha fazla önem kazanmıştır. Bu yaklaşımlar, bireylerin değişkenlere verdikleri ortalama tepkilerden ziyade, benzer özellik örüntülerine sahip birey gruplarını (profilleri) belirlemeye odaklanmaktadır (Morin vd., 2016). Özellikle gizil profil analizi gibi yöntemler, ergenlerin işbirliği, empati ve güven düzeylerine göre farklı sosyal uyum profilleri oluşturabildiğini ve bu

profillerin psikososyal değişkenler açısından anlamlı biçimde ayrıştığını ortaya koymaktadır (Howard & Hoffman, 2018).

Ergenlerde sosyal uyum profillerinin belirlenmesinde öz-denetim, sorumluluk ve duygu düzenleme becerileri temel açıklayıcı değişkenler arasında yer almaktadır. Öz-denetim, bireyin dürtülerini kontrol etme ve hedefe yönelik davranışlarını sürdürme kapasitesi olarak tanımlanmakta; sosyal ilişkilerde yapıcı ve işbirlikçi davranışların önemli bir yordayıcısı olarak kabul edilmektedir (Moffitt vd., 2011). Benzer şekilde sorumluluk, bireyin sosyal normlara uyumunu ve başkalarının ihtiyaçlarını dikkate almasını destekleyerek sosyal güven ilişkilerinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır (Eisenberg, Spinrad, & Morris, 2022).

Duygu düzenleme, özellikle ergenlik döneminde sosyal uyumun kırılganlaştığı durumlarda ayırt edici bir rol oynamaktadır. Duygusal kontrol becerileri yetersiz olan ergenlerin, empatik tepkiler vermekte zorlandıkları ve sosyal ilişkilerde daha fazla çatışma yaşadıkları bildirilmektedir (Gross, 2015). Bu bağlamda, duygu düzenleme becerilerinin düşük sosyal uyum ve kırılgan uyum profillerini açıklamada kritik bir değişken olduğu ifade edilmektedir (Zimmermann & Iwanski, 2014).

Uluslararası geniş ölçekli veri setleri, ergenlerin sosyal-duygusal becerilerinin bütüncül biçimde incelenmesine olanak sağlamaktadır. Study on Social and Emotional Skills (SSES), işbirliği, empati, güven, öz-denetim ve sorumluluk gibi temel sosyal-duygusal yapıları güvenilir ölçme araçlarıyla değerlendiren önemli bir kaynaktır (OECD, 2021). Türkiye örneklemi üzerinde yürütülen bu tür çalışmalar, ergenlerin sosyal uyum profillerinin belirlenmesi ve bu profilleri açıklayan mekanizmaların anlaşılması açısından önemli katkılar sunmaktadır.

Bu doğrultuda, mevcut araştırma SSES 2019 Türkiye örneklemindeki 15 yaş grubu öğrencilerin işbirliği, empati ve güven düzeylerine göre oluşan sosyal uyum profillerini belirlemeyi ve bu profillerin duygu düzenleme, öz-denetim ve sorumluluk değişkenleri açısından nasıl açıklandığını incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın, ergenlerde sosyal uyumu desteklemeye yönelik önleyici ve geliştirici psikoeğitsel programların tasarlanmasına kanıta dayalı katkı sunması beklenmektedir.

Bu araştırmanın özgün değeri, ergenlerin sosyal uyumunu açıklamada sıklıkla ayrı ayrı ele alınan işbirliği, empati ve güven değişkenlerini bütüncül ve kişi-merkezli bir yaklaşımla incelemesinden kaynaklanmaktadır. Alan yazında sosyal uyum çoğunlukla değişken-merkezli modellerle ele alınmakta; ortalama düzeydeki ilişkiler üzerinden genellemelere gidilmektedir. Bu çalışma ise, ergenlerin sosyal-duygusal becerilerinin homojen olmayan örüntüler oluşturduğunu varsayarak, işbirliği–empati–güven bileşimine dayalı sosyal uyum profillerini ortaya koyması bakımından alanyazına önemli bir metodolojik katkı sunmaktadır.

Araştırmanın bir diğer özgün yönü, OECD SSES 2019 Türkiye veri setini kullanarak, Türkiye bağlamında ergenlerin sosyal uyum profillerini belirleyen ilk çalışmalardan biri olmasıdır. SSES verileri çoğunlukla ülkeler arası karşılaştırmalar veya değişken-merkezli analizlerle ele alınırken, bu çalışmada veri setinin sunduğu zengin sosyal-duygusal göstergeler gizil profil analizi ve çok kategorili lojistik regresyon gibi ileri istatistiksel

yöntemlerle derinlemesine incelenmiştir. Bu yönüyle çalışma, SSES verilerinin Türkiye örnekleminde profil temelli kullanımına yönelik öncü bir örnek niteliği taşımaktadır.

Çalışmanın özgün katkılarından biri de, sosyal uyum profillerinin duygu düzenleme (duygusal kontrol), öz-denetim ve sorumluluk değişkenleriyle eş zamanlı olarak açıklanmasıdır. Özellikle, duygusal kontrolün düşük ve kırılgan sosyal uyum profillerini ayırt edici bir değişken olarak ortaya konulması, sosyal uyumun yalnızca bilişsel ve davranışsal değil, aynı zamanda duygusal süreçler üzerinden de yapılandığını göstermektedir. Bu bulgu, ergenlere yönelik sosyal-duygusal öğrenme programlarında duygu düzenleme becerilerine daha fazla ağırlık verilmesi gerektiğine ilişkin özgün ve kanıta dayalı bir çerçeve sunmaktadır.

Son olarak, araştırma bulguları yalnızca kuramsal değil, uygulamaya dönük güçlü çıkarımlar içermektedir. Sosyal uyum profillerinin sorumluluk ve öz-denetim gibi geliştirilebilir beceriler üzerinden anlamlı biçimde açıklanması, okul temelli önleyici rehberlik ve psikoeğitim programlarının hedefe duyarlı (profil temelli) biçimde tasarlanmasına olanak tanımaktadır. Bu yönüyle çalışma, ergenlerin sosyal uyumunu desteklemeye yönelik müdahalelerde tek tip uygulamalar yerine farklı profil gruplarına özgü stratejiler geliştirilmesine bilimsel zemin hazırlamaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nicel araştırma yaklaşımlarından ilişkisel tarama modeli kapsamında desenlenmiştir. Çalışmada, ergenlerin işbirliği, empati ve güven düzeylerine göre oluşan sosyal uyum profillerinin belirlenmesi ve bu profillerin duygu düzenleme (duygusal kontrol), öz-denetim ve sorumluluk değişkenleri açısından nasıl açıklandığının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, bireyler arası farklılıkları temel alan kişi-merkezli analiz yaklaşımları kullanılmış; sosyal-duygusal becerilerin örüntü temelli yapısı dikkate alınmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, OECD tarafından 2019 yılında yürütülen Study on Social and Emotional Skills (SSES) uygulamasına katılan Türkiye örneklemi oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise bu evren içerisinden seçilen 15 yaş grubu öğrencilerden oluşmaktadır. SSES 2019 uygulamasında Türkiye örneklemi, farklı sosyoekonomik düzeyleri ve okul türlerini temsil edecek şekilde tabakalı örnekleme yaklaşımıyla belirlenmiştir. Bu çalışma kapsamında, analizler yalnızca 15 yaş grubuna ait geçerli ve eksiksiz veriler üzerinden yürütülmüştür.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan veriler, OECD tarafından geliştirilen ve SSES 2019 kapsamında uygulanan sosyal-duygusal beceri ölçeklerinden elde edilmiştir. Çalışmada yer alan ölçme araçları şunlardır: işbirliği, empati, güven, duygu düzenleme (duygusal kontrol), öz-denetim ve sorumluluk ölçekleri. Bu ölçekler, Likert tipi maddelerden oluşmakta olup bireylerin sosyal-duygusal becerilerini öz-bildirim yoluyla değerlendirmektedir. SSES ölçeklerinin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları OECD tarafından çok kültürlü örneklemler

üzerinde gerçekleştirilmiş; Türkiye örneklemi için de psikometrik açıdan yeterli ölçme özellikleri sunduğu raporlanmıştır.

2.4. Veri Analizi

Araştırma verilerinin analizinde çok aşamalı bir istatistiksel süreç izlenmiştir. Öncelikle, işbirliği, empati ve güven değişkenleri kullanılarak gizil profil analizi (GPA) gerçekleştirilmiş ve öğrencilerin sosyal uyum profilleri belirlenmiştir. Profil sayısının belirlenmesinde bilgi kriterleri (AIC, BIC, SSA-BIC), olasılık oranı testleri ve sınıflandırma doğruluğu (entropy) birlikte değerlendirilmiştir. Elde edilen profillerin kuramsal anlamlılığı ve yorumlanabilirliği dikkate alınarak en uygun model seçilmiştir.
Profil analizi sonrasında, belirlenen sosyal uyum profillerini yordayan değişkenleri incelemek amacıyla çok kategorili lojistik regresyon analizi uygulanmıştır. Analizde orta düzey sosyal uyum profili referans kategori olarak alınmış; duygu düzenleme (duygusal kontrol), öz-denetim ve sorumluluk değişkenlerinin profil üyeliği üzerindeki yordayıcı etkileri incelenmiştir. Elde edilen bulgular, olasılık oranları (odds ratios), standart hatalar ve anlamlılık düzeyleri üzerinden yorumlanmıştır. Tüm analizler uygun istatistik paket programları kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırma kapsamında ilk olarak değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiş ve çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Değişkenler Arasındaki İkili Korelasyonlar

Değişkenler	1.	2.	3.	4.	5.
1. İşbirliği	--				
2. Empati	.60**	--			
3. Güven	.32**	.20**	--		
4. Duygusal kontrol	.23**	.08**	.26**	--	
5. Öz-denetim	.44**	.34**	.14**	.46**	--
6. Sorumluluk	.49**	.35**	.15**	.33**	.52**

*p < .05; **p < .001.

Çizelge 1'de değişkenler arasındaki ikili korelasyonlar incelendiğinde, ergenlerin sosyal uyumuna ilişkin değişkenler arasında genel olarak düşükten orta düzeye kadar değişen, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. İşbirliği ile empati arasında yüksek düzeyde pozitif bir ilişki bulunmuştur ($r = .60$, $p < .001$). Bu bulgu, işbirliği becerileri yüksek olan öğrencilerin empati düzeylerinin de yüksek olma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

İşbirliği değişkeni, güven ($r = .32$, $p < .001$), duygusal kontrol ($r = .23$, $p < .001$), öz-denetim ($r = .44$, $p < .001$) ve sorumluluk ($r = .49$, $p < .001$) ile orta düzeyde pozitif ve anlamlı ilişkiler sergilemiştir. Özellikle işbirliği ile sorumluluk ve öz-denetim arasındaki ilişkilerin görece daha güçlü olması, işbirliğinin davranışsal öz-düzenleme becerileriyle yakından ilişkili olduğuna işaret etmektedir.

Empati ile güven arasında düşük düzeyde ancak anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($r = .20$, $p < .001$). Empati ayrıca öz-denetim ($r = .34$, $p < .001$) ve sorumluluk ($r = .35$, $p < .001$)

ile orta düzeyde pozitif ilişkiler göstermiştir. Buna karşın empati ile duygusal kontrol arasındaki ilişkinin zayıf düzeyde olduğu görülmektedir ($r = .08$, $p < .001$).

Güven değişkeni, duygusal kontrol ($r = .26$, $p < .001$) ile düşük-orta düzeyde, öz-denetim ($r = .14$, $p < .001$) ve sorumluluk ($r = .15$, $p < .001$) ile ise düşük düzeyde pozitif ilişkiler göstermiştir. Bu bulgu, güvenin daha çok duygusal süreçlerle ilişkili olduğunu, davranışsal öz-düzenleme boyutlarıyla ise sınırlı düzeyde bağlantılı olduğunu düşündürmektedir.

Duygusal kontrol ile öz-denetim arasında orta düzeyde güçlü bir ilişki saptanmıştır ($r = .46$, $p < .001$). Benzer şekilde duygusal kontrol ile sorumluluk arasındaki ilişki de orta düzeyde ve anlamlıdır ($r = .33$, $p < .001$). En güçlü ilişkilerden biri ise öz-denetim ile sorumluluk arasında gözlenmiştir ($r = .52$, $p < .001$). Bu sonuç, ergenlerde öz-denetim ve sorumluluk becerilerinin büyük ölçüde birlikte gelişen yapılar olduğunu göstermektedir.

Ölçekler arasındaki ilişkiler incelendikten sonra, 15 yaş grubu öğrencilerinin gizil profillerini belirlemek için latent profil analizi yapılmıştır. Latent profil analizinde profil sayısına karar vermek için AIC, BIC, düzeltilmiş BIC (SABIC), Lo-Mendell-Rubin olabilirlik oranı testi (Lo-Mendell-Rubin likelihood ratio test) (LMR-LRT) ve entropi katsayısı kullanılmıştır (Spurk et al. 2020). Profil analizi yapılırken Ölçeklerin standarlaştırılmış puanları (Z puanları) kullanılmıştır. Latent profil analizi aşamalı bir sürece sahip olup başlangıç olarak iki profil için kestirim yapılıp daha sonra profil sayısı artırılarak devam edilir. Uyum değerlerine göre en iyi profil sayısı belirlenip analiz sonlandırılır. Bu bağlamda mevcut araştırmada 2 ile 6 profil sayısı arasında değişen analizler yapılmış ve sonuçları çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Latent Profil Analizine Ait Kestirimler

Model	AIC	BIC	SABIC	LMR LRT(*p*)	Entropi
Profil 2	55 230.89	55 291.50	55 259.73	974.76 (.042)	.693
Profil 3	54 588.61	54 673.47	54 628.98	630.72 (.031)	.719
Profil 4	**54 241.08**	**54 350.17**	**54 292.98**	**344.84 (.000)**	**.777**
Profil 5	54 043.58	54 225.41	54 130.08	68.67 (.092)	.711
Profil 6	54 001.79	54 207.85	54 099.82	48.30 (.503)	.678

Çizelge 2'de, işbirliği, empati ve güven değişkenlerine dayalı olarak yürütülen latent profil analizine ilişkin farklı model çözümlerinin karşılaştırılması sunulmaktadır. Model seçiminde Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Bayes Bilgi Kriteri (BIC), Örneklem Ayarlı BIC (SABIC), Lo–Mendell–Rubin olasılık oranı testi (LMR LRT) ve entropi değerleri birlikte değerlendirilmiştir.

İki ve üç profilli modellerden dört profilli modele doğru ilerledikçe AIC, BIC ve SABIC değerlerinde düzenli ve belirgin bir azalma gözlenmiştir. Özellikle dört profilli modelde AIC (54 241.08), BIC (54 350.17) ve SABIC (54 292.98) değerlerinin önceki modellere kıyasla anlamlı biçimde düştüğü görülmektedir. Buna ek olarak, dört profilli model için LMR LRT sonucunun yüksek düzeyde anlamlı olması ($p < .001$), bu modelin üç profilli çözüme kıyasla istatistiksel olarak anlamlı derecede daha iyi bir uyum sağladığını

göstermektedir. Dört profilli modelde entropi değerinin (.777) görece yüksek olması, bireylerin profillere yüksek sınıflandırma doğruluğu ile atandığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, dört profilli çözümün yalnızca model uyumu açısından değil, aynı zamanda sınıflandırma kalitesi bakımından da güçlü olduğunu göstermektedir. Beş profilli modelde bilgi kriterlerinde sınırlı bir iyileşme gözlenmesine rağmen, LMR LRT sonucunun anlamlılık düzeyine ulaşmadığı (p = .092) ve entropi değerinin (.711) dört profilli modele kıyasla düştüğü görülmektedir. Benzer biçimde, altı profilli modelde AIC, BIC ve SABIC değerlerinde görece küçük düşüşler olmasına karşın, LMR LRT sonucunun anlamlı olmaması (p = .503) ve entropi değerinin (.678) daha da azalması, bu modellerin dört profilli çözüme kıyasla istatistiksel ve sınıflandırma açısından üstünlük sağlamadığını göstermektedir.

Tüm bu ölçütler birlikte değerlendirildiğinde, dört profilli modelin hem bilgi kriterleri, hem LMR LRT testi, hem de entropi değeri açısından en uygun ve dengeli çözüm olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada, işbirliği, empati ve güven düzeylerine göre tanımlanan düşük sosyal uyum, orta düzey sosyal uyum, yüksek sosyal uyum ve kırılgan sosyal uyum olmak üzere dört profilli yapı esas alınmış ve sonraki analizler bu model üzerinden yürütülmüştür. Profil analizi sonucunda elde edilen profillerin ölçek puanlarına göre dağılımı görsel 1'de verilmiştir.

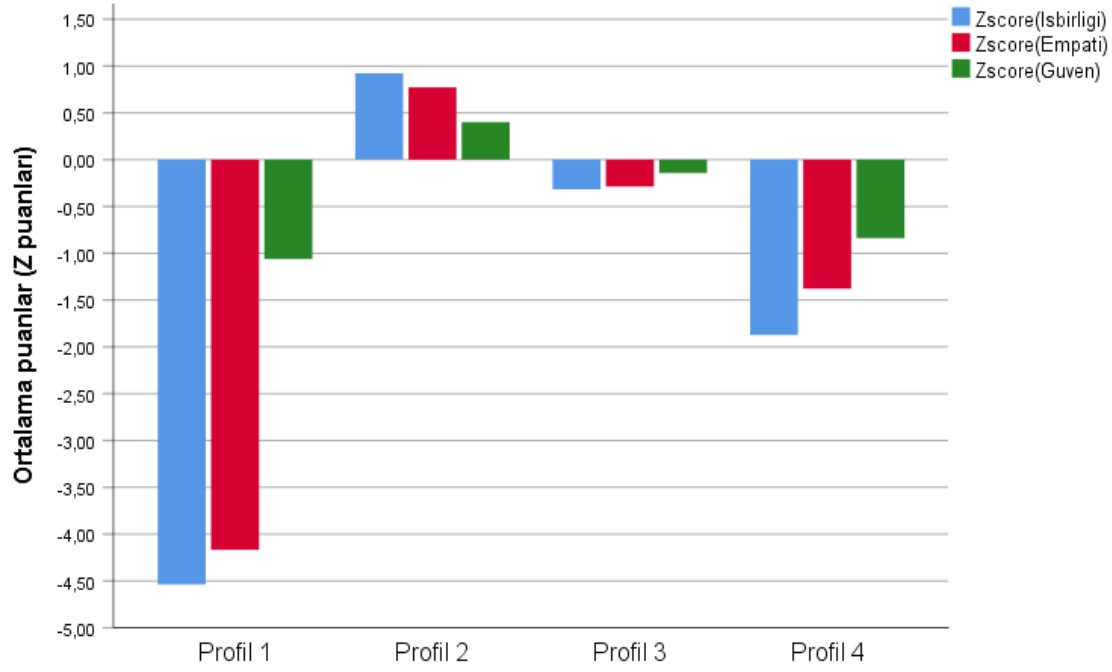

Görsel 1. Elde Edilen Profillerin Puan Dağılımları

Görsel 1, işbirliği, empati ve güven değişkenlerine dayalı olarak belirlenen dört sosyal uyum profilinin standartlaştırılmış ortalama puanlarını (Z puanları) göstermektedir. Profiller arası farklılaşmanın belirgin olduğu görülmekte ve her profilin kendine özgü bir sosyal-duygusal örüntü sergilediği anlaşılmaktadır.

Profil 1, işbirliği, empati ve güven değişkenlerinin tümünde belirgin biçimde negatif Z puanları ile karakterize edilmektedir. Özellikle empati ve işbirliği puanlarının oldukça düşük düzeyde olması, bu profilin düşük sosyal uyum özellikleri gösterdiğini ortaya

koymaktadır. Bu profil, sosyal etkileşimlerde sınırlı katılım ve zayıf karşılıklı anlayış ile tanımlanmaktadır. Profil 2, üç değişkenin tamamında pozitif Z puanlarına sahip olup, işbirliği ve empati değişkenlerinde yüksek, güven değişkeninde ise görece orta düzeyde olumlu bir örüntü sergilemektedir. Bu profil, sosyal ilişkilerde aktif katılım, başkalarını anlama ve karşılıklı güven geliştirme açısından yüksek sosyal uyum profili olarak değerlendirilmektedir. Profil 3, işbirliği, empati ve güven değişkenlerinin tamamında sıfıra yakın, hafif negatif Z puanları ile karakterizedir. Bu durum, öğrencilerin sosyal-duygusal becerilerinin ortalama düzeye yakın olduğunu göstermekte ve bu profil orta düzey sosyal uyum profili olarak tanımlanmaktadır. Profil 4, işbirliği ve empati değişkenlerinde orta düzeyde negatif, güven değişkeninde ise görece daha az negatif Z puanları sergilemektedir. Bu profil, empatik eğilimlerin ve işbirliğinin zayıf olduğu; ancak güven algısının tamamen düşük olmadığı bir yapıyı yansıtmaktadır. Bu örüntü, sosyal ilişkilerde tutarsızlık ve hassasiyetle karakterize edilen kırılgan sosyal uyum profiline işaret etmektedir.

Elde edilen bu profiller üzerinde etkili olan değişkenleri belirlemek için multinominal lojistik regresyon analizi yapılmış ve elde edilen bulgular Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3. Profiller Üzerinde Etkili Olan Değişkenler

Değişken	Düşük sosyal uyum			Yüksek sosyal uyum			Kırılgan sosyal uyum		
	OR	95%CI	*p*	OR	95%CI	*p*	OR	95%CI	*p*
Duygusal kontrol	1.20	1.08-1.34	.001	0.99	0.97-1.01	.156	0.97	0.95-0.99	.045
Öz-denetim	0.63	0.53-0.73	**.000**	1.11	1.09-1.14	**.000**	0.93	0.90-0.97	**.000**
Sorumluluk	0.80	0.70-0.91	**.000**	1.14	1.11-1.16	**.000**	0.89	0.87-0.92	**.000**

Referans grup: orta sosyal uyum.

Çizelge 3, orta düzey sosyal uyum profilinin referans alındığı çok kategorili lojistik regresyon analizine ilişkin sonuçları göstermektedir. Analizde, duygusal kontrol, öz-denetim ve sorumluluk değişkenlerinin öğrencilerin düşük, yüksek ve kırılgan sosyal uyum profillerinde yer alma olasılıkları üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Düşük sosyal uyum profili açısından değerlendirildiğinde, duygusal kontrolün bu profile ait olma olasılığını anlamlı biçimde artırdığı görülmektedir (OR = 1.20, %95 GA [1.08, 1.34], p = .001). Buna karşın, öz-denetim (OR = 0.63, %95 GA [0.53, 0.73], p < .001) ve sorumluluk (OR = 0.80, %95 GA [0.70, 0.91], p < .001) değişkenlerinin düşük sosyal uyum profiline ait olma olasılığını anlamlı düzeyde azalttığı saptanmıştır. Bu bulgular, öz-denetim ve sorumluluk düzeyleri düşük olan öğrencilerin düşük sosyal uyum profiline daha yüksek olasılıkla dahil olduklarını göstermektedir.

Yüksek sosyal uyum profili incelendiğinde, öz-denetim (OR = 1.11, %95 GA [1.09, 1.14], p < .001) ve sorumluluk (OR = 1.14, %95 GA [1.11, 1.16], p < .001) değişkenlerinin bu profile üyelik olasılığını anlamlı biçimde artırdığı görülmektedir. Buna karşın, duygusal kontrolün yüksek sosyal uyum profili üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmadığı belirlenmiştir (OR = 0.99, %95 GA [0.97, 1.01], p = .156). Bu sonuçlar, yüksek sosyal uyumun özellikle davranışsal öz-düzenleme ve sorumluluk becerileriyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Kırılgan sosyal uyum profili açısından bakıldığında, duygusal kontrolün bu profile ait olma olasılığını anlamlı düzeyde azalttığı görülmektedir (OR = 0.97, %95 GA [0.95, 0.99], p = .045). Bununla birlikte, öz-denetim (OR = 0.93, %95 GA [0.90, 0.97], p < .001)

ve sorumluluk (OR = 0.89, %95 GA [0.87, 0.92], p < .001) değişkenleri de kırılgan sosyal uyum profiline dahil olma olasılığını anlamlı biçimde azaltmaktadır. Bu bulgular, kırılgan sosyal uyum profilinin özellikle düşük öz-denetim ve sorumluluk düzeyleriyle karakterize edildiğini göstermektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırmada, SSES 2019 Türkiye örneklemindeki 15 yaş grubu öğrencilerin işbirliği, empati ve güven düzeylerine göre dört farklı sosyal uyum profili oluşturduğu; bu profillerin duygu düzenleme (duygusal kontrol), öz-denetim ve sorumluluk değişkenleri tarafından anlamlı biçimde açıklandığı belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, ergenlerin sosyal uyumunun homojen bir yapı sergilemediğini; aksine farklı sosyal-duygusal örüntüler üzerinden şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuç, kişi-merkezli yaklaşımların ergenlerin sosyal-duygusal gelişimini anlamada önemli bir analitik avantaj sunduğunu vurgulayan önceki çalışmalarla tutarlıdır (Morin et al., 2016; Howard & Hoffman, 2018).

Latent profil analizi sonucunda belirlenen düşük, orta, yüksek ve kırılgan sosyal uyum profilleri, ergenlerin sosyal ilişkilerde yalnızca "iyi" ya da "zayıf" biçiminde sınıflandırılamayacağını; özellikle kırılgan uyum gibi ara ve riskli örüntülerin de dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Kırılgan sosyal uyum profilinde işbirliği ve empati düzeylerinin düşük, güven düzeyinin ise görece daha az düşük olması, bu grubun sosyal ilişkilerde tutarsız ve hassas bir yapı sergilediğini düşündürmektedir. Bu bulgu, ergenlik döneminde sosyal ilişkilerin duygusal dalgalanmalara açık olduğuna işaret eden gelişimsel yaklaşımlarla örtüşmektedir (Zimmermann & Iwanski, 2014).

Çok kategorili lojistik regresyon analizleri, öz-denetim ve sorumluluğun sosyal uyum profillerini ayırt etmede en güçlü ve tutarlı yordayıcılar olduğunu ortaya koymuştur. Öz-denetim ve sorumluluk düzeyleri arttıkça öğrencilerin yüksek sosyal uyum profiline dahil olma olasılığı yükselmekte; bu becerilerin düşük olması ise düşük ve kırılgan sosyal uyum profillerine yönelimi artırmaktadır. Bu sonuç, öz-denetimin sosyal uyum, akademik başarı ve psikososyal işlevsellik üzerindeki merkezi rolünü vurgulayan bulgularla büyük ölçüde örtüşmektedir (Moffitt et al., 2011; Eisenberg et al., 2014).

Duygusal kontrol değişkeninin özellikle düşük ve kırılgan sosyal uyum profillerini ayırt etmesi, sosyal uyumun yalnızca davranışsal ve bilişsel becerilerle değil, aynı zamanda duygusal düzenleme süreçleriyle de yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Duygusal kontrol düzeyi düşük olan ergenlerin sosyal ilişkilerde empati kurmakta zorlandıkları ve işbirliğine dayalı etkileşimlerden kaçınabildikleri bilinmektedir (Gross, 2015). Bu bağlamda, çalışmanın bulguları duygu düzenleme becerilerinin sosyal uyumun riskli profillerinde kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Araştırma bulgularına dayalı olarak aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

Profil temelli müdahale programları geliştirilmelidir: Ergenlerin sosyal uyum düzeyleri tek tip uygulamalarla değil, düşük, kırılgan ve yüksek uyum profillerine özgü farklılaştırılmış psikoeğitsel programlarla desteklenmelidir.

Öz-denetim ve sorumluluk becerilerine odaklanan okul temelli uygulamalar yaygınlaştırılmalıdır. Özellikle düşük ve kırılgan sosyal uyum profillerinde yer alan

öğrenciler için hedef belirleme, dürtü kontrolü ve sorumluluk alma becerilerini geliştiren yapılandırılmış etkinlikler önerilmektedir.

Duygu düzenleme becerileri erken dönemde güçlendirilmelidir. Duygusal kontrolün riskli sosyal uyum profillerini ayırt edici rolü dikkate alındığında, duygu farkındalığı, duygu düzenleme ve stresle başa çıkma becerilerine yönelik programların rehberlik hizmetlerine entegre edilmesi önemlidir.

Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinde profil temelli taramalar kullanılabilir. Okullarda uygulanacak kısa tarama araçlarıyla öğrencilerin sosyal uyum profilleri belirlenebilir ve risk gruplarına yönelik önleyici müdahaleler planlanabilir.

Gelecek araştırmalarda boylamsal ve çok düzeyli modeller tercih edilmelidir. Sosyal uyum profillerinin zaman içerisindeki değişimini ve okul, aile ve akran bağlamlarının etkisini inceleyen boylamsal çalışmalar, mevcut bulguların nedensel yorumlarını güçlendirecektir.

Farklı kültürel ve sosyoekonomik bağlamlarda karşılaştırmalı çalışmalar yapılmalıdır. SSES gibi geniş ölçekli veri setleri kullanılarak kültürler arası profil karşılaştırmaları yapılması, sosyal uyumun evrensel ve bağlamsal yönlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

1. CASEL. (2020). *What is SEL? Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning*.

2. Gross, J. J. (2015). Emotion regulation: Current status and future prospects. *Psychological Inquiry, 26*(1), 1–26. https://doi.org/10.1080/1047840X.2014.940781

3. Howard, M. C., & Hoffman, M. E. (2018). Variable-centered, person-centered, and person-specific approaches. *Organizational Research Methods, 21*(4), 846–876. https://doi.org/10.1177/1094428117744021

4. Moffitt, T. E., Arseneault, L., Belsky, D., Dickson, N., Hancox, R. J., Harrington, H., … Caspi, A. (2011). A gradient of childhood self-control predicts health, wealth, and public safety. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 108*(7), 2693–2698. https://doi.org/10.1073/pnas.1010076108

5. Morin, A. J., Boudrias, J. S., Marsh, H. W., McInerney, D. M., Dagenais-Desmarais, V., Madore, I., & Litalien, D. (2017). Complementary variable-and person-centered approaches to the dimensionality of psychometric constructs: Application to psychological wellbeing at work. *Journal of Business and Psychology*, 32(4), 395-419. https://doi.org/10.1007/s10869-016-9448-7

6. OECD. (2021). *Beyond academic learning: First results from the Survey of Social and Emotional Skills.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/92a11084-en

7. Spinrad, T. L., Eisenberg, N., & Morris, A. S. (2022). Empathy-related responding in children. *In Handbook of moral development* (pp. 255-271). Routledge.

8. Spurk, D., Hirschi, A., Wang, M., Valero, D., & Kauffeld, S. (2020). Latent profile analysis: A review and “how to” guide of its application within vocational behavior research. *Journal of Vocational Behavior, 120*, 103445.

9. Wentzel, K. R. (2017). Peer relationships, motivation, and academic performance at school. In A. J. Elliot, C. S. Dweck, & D. S. Yeager (Eds.), *Handbook of competence and motivation: Theory and application* (2nd ed., pp. 586–603). The Guilford Press.

10. Zimmermann, P., & Iwanski, A. (2014). Emotion regulation from early adolescence to emerging adulthood and middle adulthood: Age differences, gender differences, and emotion-specific developmental variations. *International journal of behavioral development, 38*(2), 182-194. https://doi.org/10.1177/0165025413515405

ERGENLERDE AZİM İLE STRESE DAYANIKLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİDE ENERJİ VE ÖZ-DENETİMİN ARACI ROLÜ: BİR PARALEL ARACILIK ANALİZİ

Doç. Dr. Mehmet ŞATA
Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü
mehmetsata@yyu.edu.tr- ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2683-4997

Doç. Dr. Mahmut Sami KOYUNCU
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
mskoyuncu@aku.edu.tr- ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6651-4851

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, ergenlerin azim düzeyleri ile strese dayanıklılıkları arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu ilişkide enerji ve öz-denetim değişkenlerinin aracı rolünü belirlemektir. Sosyal-duygusal yeterlik kuramı temelinde, azim düzeyinin strese dayanıklılığı hem doğrudan hem de dolaylı yollarla artıracağı; dolaylı etkinin ise enerji düzeyi ve öz-denetim üzerinden gerçekleşeceği varsayılmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modelindedir ve ikincil veri olarak SSES 2019 Türkiye veri seti kullanılmıştır. Çalışma grubu, Türkiye örneklemindeki ergen öğrencilerden oluşmaktadır. Veri toplama araçları olarak azim, strese dayanıklılık, enerji ve öz-denetim ölçekleri kullanılmış; ölçeklerin psikometrik özellikleri uygun bulunmuştur. Aracılık ilişkileri tamamen standartlaştırılmış değerlerle test edilmiştir. Bulgular, azimin strese dayanıklılık üzerinde anlamlı bir doğrudan etkiye sahip olduğunu göstermiştir ($\beta = 0.232$, $p < .001$). Ayrıca iki anlamlı dolaylı yol elde edilmiştir. İlk olarak, azim enerji düzeyini artırmış ($\beta = 0.316$, $p < .001$) ve enerji strese dayanıklılığı pozitif yönde yordayarak anlamlı bir dolaylı etki üretmiştir (Etki = 0.049, $p < .001$). İkinci olarak, azim öz-denetimi güçlü biçimde artırmış ($\beta = 0.408$, $p < .001$) ve öz-denetim strese dayanıklılığı yükselterek ikinci dolaylı etkiye neden olmuştur (Etki = 0.077, $p < .001$). Toplam etkinin de güçlü ve anlamlı olduğu görülmüştür ($\beta = 0.333$, $p < .001$). Sonuçlar, daha yüksek azim düzeyine sahip ergenlerin strese daha dayanıklı olduğunu; bunun da kısmen enerji düzeyleri ve öz-denetim becerileriyle açıklanabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik, Azim, Strese Dayanıklılık, Enerji, Öz-denetim.

THE MEDIATING ROLES OF ENERGY AND SELF-REGULATION IN THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSEVERANCE AND STRESS RESILIENCE AMONG ADOLESCENTS: A PARALLEL MEDIATION ANALYSIS

Abstract

The purpose of this study was to examine the relationship between adolescents' perseverance and their resilience to stress, and to determine whether energy and self-regulation serve as mediating variables in this association. Grounded in the theory of socio-emotional competence, it was hypothesized that perseverance would enhance stress resilience both directly and indirectly, and that the indirect effect would occur through adolescents' energy levels and self-regulatory capacities. The research employed a correlational design and utilized secondary data from the SSES 2019 Türkiye dataset. The study group consisted of adolescent students from the Türkiye sample. Perseverance, resilience to stress, energy, and self-regulation scales were used as data collection instruments, all of which demonstrated acceptable psychometric properties. Mediation effects were tested using completely standardized estimates. Findings showed that perseverance had a significant direct effect on stress resilience ($\beta = 0.232$, $p < .001$). Additionally, two significant indirect pathways were identified. First, perseverance increased energy levels ($\beta = 0.316$, $p < .001$), and energy positively predicted stress resilience, producing a significant indirect effect (Effect = 0.049, $p < .001$). Second, perseverance strongly enhanced self-regulation ($\beta = 0.408$, $p < .001$), and self-regulation increased stress resilience, resulting in a second significant indirect effect (Effect = 0.077, $p < .001$). The total effect of perseverance on stress resilience was also strong and significant ($\beta = 0.333$, $p < .001$). These findings indicate that adolescents with higher perseverance are more resilient to stress, and that this relationship can be partially explained by their levels of energy and self-regulation.

Keywords: Adolescence, Perseverance, Stress Resilience, Energy, Self-regulation.

1. GİRİŞ

Ergenlik dönemi, bireylerin akademik, sosyal ve duygusal taleplerle yoğun biçimde karşı karşıya kaldığı; stresle başa çıkma becerilerinin belirgin biçimde sınandığı kritik bir gelişim evresidir.

Bu dönemde strese dayanıklılık, yalnızca ruh sağlığının korunması açısından değil, aynı zamanda akademik uyum, yaşam doyumu ve psikososyal işlevsellik açısından da temel bir koruyucu faktör olarak değerlendirilmektedir (Masten, 2014; Compas et al., 2017). Son yıllarda ergenlerin stresle başa çıkma kapasitelerini güçlendiren bireysel özelliklerin belirlenmesi, eğitim ve psikolojik danışma alanında öncelikli araştırma konuları arasında yer almaktadır.

Bu bağlamda azim (grit), uzun vadeli hedeflere yönelik kararlılık ve çabayı sürdürme kapasitesini ifade eden bir kişisel kaynak olarak öne çıkmaktadır (Duckworth et al., 2007). Azim düzeyi yüksek bireylerin başarısızlıklar karşısında daha dirençli oldukları, stres yaratan durumlarda vazgeçmek yerine uyum sağlayıcı stratejiler geliştirdikleri belirtilmektedir. Ancak alanyazın incelendiğinde, azimin strese dayanıklılık üzerindeki etkisinin çoğunlukla doğrudan ilişkiler üzerinden ele alındığı; bu ilişkinin hangi psikolojik mekanizmalar aracılığıyla güçlendiğine ilişkin ampirik kanıtların sınırlı olduğu görülmektedir.

Sosyal-duygusal yeterlik kuramı, bireylerin stresli durumlarla başa çıkabilmelerinde duygusal enerji, öz-düzenleme ve davranışsal kontrol gibi becerilerin merkezi bir rol oynadığını vurgulamaktadır (OECD, 2015; Taylor et al., 2017). Bu çerçevede enerji (canlılık, dinçlik ve psikolojik aktivasyon) bireyin stresle mücadele için gerekli içsel gücü mobilize edebilmesini sağlarken; öz-denetim ise bu enerjinin amaç odaklı ve düzenlenmiş davranışlara dönüşmesini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla, azmin strese dayanıklılığı artırıcı etkisinin, enerji ve öz-denetim gibi sosyal-duygusal beceriler üzerinden dolaylı olarak güçlenmesi kuramsal olarak beklenen bir durumdur.

Bu araştırma, ergenlerde azim ile strese dayanıklılık arasındaki ilişkiyi yalnızca sonuç düzeyinde ele almakla kalmayıp, bu ilişkinin enerji ve öz-denetim gibi iki temel sosyal-duygusal beceri aracılığıyla nasıl işlediğini ortaya koyarak alanyazına önemli bir katkı sunmaktadır.

Bu çalışmanın özgün değeri birkaç temel noktada toplanmaktadır. Öncelikle araştırma, azim ile strese dayanıklılık arasındaki ilişkiyi paralel aracılık modeli çerçevesinde ele alarak, bu ilişkinin altında yatan psikolojik süreçleri aynı anda incelemektedir. Alanyazında azim, enerji, öz-denetim ve strese dayanıklılık değişkenleri çoğunlukla ikili ilişkiler bağlamında ele alınmış; bu değişkenlerin bütüncül bir model içerisinde test edildiği çalışmalar sınırlı kalmıştır.

İkinci olarak bu araştırma, SSES 2019 Türkiye veri setini kullanarak geniş ve temsili bir ergen örneklemine dayanmaktadır. Bu yönüyle çalışma, yüksek örneklem gücüne sahip ikincil veri kullanımıyla elde edilen bulguların genellenebilirliğini artırmakta ve Türkiye bağlamında sosyal-duygusal becerilerin işlevini ortaya koyan sınırlı sayıdaki çalışmaya önemli bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca enerji ve öz-denetim değişkenlerinin, uluslararası geçerliği olan SSES ölçekleriyle ölçülmesi, bulguların kültürlerarası karşılaştırmalara açık olmasını mümkün kılmaktadır.

Üçüncü olarak, araştırmada tüm aracılık ilişkilerinin tamamen standartlaştırılmış katsayılar üzerinden test edilmesi, değişkenler arası göreli etki büyüklüklerinin doğrudan karşılaştırılmasına olanak tanımaktadır. Bu yaklaşım, özellikle eğitim ve psikolojik danışma alanında geliştirilecek müdahale programlarında hangi sosyal-duygusal

becerilerin daha öncelikli hedeflenmesi gerektiğine ilişkin kanıta dayalı çıkarımlar sunmaktadır.

Son olarak, elde edilen bulgular azmin strese dayanıklılığı yalnızca doğrudan değil, aynı zamanda enerji ve öz-denetim yoluyla dolaylı biçimde güçlendirdiğini göstermekte; bu durum, ergenlere yönelik psiko-eğitsel programlarda azmin tek başına değil, enerji ve öz-denetim becerileriyle birlikte ele alınmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Bu yönüyle çalışma, hem kuramsal hem de uygulamaya dönük özgün ve bütüncül bir bakış açısı sunmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, ergenlerin azim düzeyleri ile strese dayanıklılıkları arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu ilişkide enerji ve öz-denetim değişkenlerinin aracı rolünü ortaya koymaktır. Sosyal-duygusal yeterlik kuramı çerçevesinde, azmin bireylerin stresli durumlarla başa çıkma kapasitelerini artıran önemli bir kişisel kaynak olduğu; ancak bu etkinin yalnızca doğrudan değil, aynı zamanda bireyin içsel enerjisini harekete geçirmesi ve öz-denetim becerilerini güçlendirmesi yoluyla da gerçekleşebileceği varsayılmaktadır. Bu doğrultuda araştırmada, azmin strese dayanıklılık üzerindeki doğrudan etkisinin yanı sıra, enerji ve öz-denetim değişkenleri üzerinden oluşan iki paralel dolaylı etki test edilmiştir. Çalışma, bu iki sosyal-duygusal becerinin, azim ile strese dayanıklılık arasındaki ilişkiyi hangi ölçüde açıkladığını belirlemeyi ve söz konusu mekanizmaların göreli katkılarını ortaya koymayı hedeflemektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nicel araştırma yaklaşımlarından ilişkisel tarama modeli ile desenlenmiştir. Araştırmada, ergenlerin azim düzeyleri ile strese dayanıklılıkları arasındaki ilişki incelenmiş; bu ilişkide enerji ve öz-denetim değişkenlerinin paralel aracı rolü test edilmiştir. Bu kapsamda, değişkenler arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkilerin eş zamanlı olarak incelenmesine olanak tanıyan paralel aracılık modeli kullanılmıştır. Araştırma, herhangi bir müdahale içermeyen, mevcut durumu betimlemeyi ve değişkenler arası ilişkileri açıklamayı amaçlayan kesitsel bir çalışmadır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, SSES 2019 (Social and Emotional Skills Survey) uygulamasına katılan Türkiye örneklemindeki ergen öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise bu evren içerisinden yer alan ve çalışmada kullanılan tüm değişkenlere ilişkin verileri eksiksiz bulunan ergen öğrencilerden oluşmaktadır. SSES 2019 Türkiye örneklemi, farklı okul türleri ve sosyoekonomik düzeyleri temsil edecek şekilde tabakalı örnekleme yaklaşımıyla oluşturulmuş geniş ve temsili bir örneklem yapısına sahiptir. Bu yönüyle çalışmada kullanılan örneklemin, Türkiye'deki ergen nüfusu temsil etme gücünün yüksek olduğu kabul edilmektedir. Araştırmada ikincil veri analizi yapıldığından, örnekleme sürecine doğrudan müdahale edilmemiş; analizler SSES 2019 veri setinde yer alan mevcut katılımcılar üzerinden gerçekleştirilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan tüm ölçme araçları, OECD tarafından geliştirilen ve SSES 2019 uygulaması kapsamında yer alan, psikometrik özellikleri daha önce test edilmiş ölçeklerden oluşmaktadır.

Azim Ölçeği: Ergenlerin uzun vadeli hedeflere yönelik kararlılık ve çabayı sürdürme eğilimlerini ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Ölçek, bireylerin zorluklar karşısında sebat etme ve hedef odaklı davranışlarını değerlendirmektedir.

Strese Dayanıklılık Ölçeği: Öğrencilerin stresli ve zorlayıcı durumlarla başa çıkma kapasitelerini ve psikolojik dayanıklılık düzeylerini ölçmektedir.

Enerji Ölçeği: Öğrencilerin günlük yaşam ve öğrenme süreçlerine yönelik algılanan canlılık, dinçlik ve psikolojik enerji düzeylerini değerlendirmektedir. Enerji değişkeni, bireyin stresle başa çıkabilmesi için gerekli içsel gücü harekete geçirme kapasitesini yansıtmaktadır.

Öz-Denetim Ölçeği: Öğrencilerin duygu, düşünce ve davranışlarını düzenleme; dürtülerini kontrol etme ve amaç odaklı davranışlarını sürdürebilme becerilerini ölçmektedir.

Araştırmada kullanılan tüm ölçeklerin geçerlik ve güvenirlik değerleri SSES 2019 kapsamında raporlanmış olup, bu çalışmada da ölçeklerin psikometrik özelliklerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu belirlenmiştir.

2.4. Veri Analizi

Araştırma verilerinin analizinde öncelikle betimsel istatistikler hesaplanmış; değişkenler arasındaki ilişkilerin yönü ve gücü korelasyon analizleri ile incelenmiştir. Daha sonra araştırmanın temel amacı doğrultusunda, azim ile strese dayanıklılık arasındaki ilişkide enerji ve öz-denetim değişkenlerinin paralel aracı rolü, yapısal eşitlik temelli aracılık analizi yaklaşımıyla test edilmiştir.

Aracılık analizlerinde tüm katsayılar tamamen standartlaştırılmış (β) değerler üzerinden raporlanmış; doğrudan, dolaylı ve toplam etkiler ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Dolaylı etkilerin anlamlılığı, güven aralıklarına dayalı yöntemler kullanılarak test edilmiştir. Analizlerde anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak kabul edilmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırma kapsamında ilk olarak ölçme araçlarının betimsel istatistikleri ve çarpıklık basıklık istatistikleri hesaplanmış ve çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Değişkenlere ait Betimleyici İstatistikler

Değişkenler	Min	Max	Ort.	Ss	Çarpıklık	Basıklık
Azim	8.00	40.00	30.66	5.66	-0.45	0.01
Enerji	14.00	36.00	26.92	3.43	-0.36	0.01
Öz-denetim	12.00	40.00	30.40	4.70	-0.50	0.17
Strese dayanıklılık	8.00	40.00	26.17	7.09	-0.31	-0.46

Çizelge 1'de araştırmada yer alan azim, enerji, öz-denetim ve strese dayanıklılık değişkenlerine ait betimleyici istatistikler sunulmuştur. Bulgular incelendiğinde, ergenlerin azim düzeylerinin görece yüksek olduğu görülmektedir (Ort. = 30.66, SS = 5.66). Enerji değişkenine ilişkin ortalama puanın 26.92 (SS = 3.43) olduğu, bu durumun

katılımcıların genel olarak orta-yüksek düzeyde bir enerji algısına sahip olduklarını gösterdiği söylenebilir.

Öz-denetim değişkenine ait ortalama puan 30.40 (SS = 4.70) olarak hesaplanmış olup, ergenlerin öz-denetim becerilerinin genel olarak yüksek düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Strese dayanıklılık değişkenine ilişkin ortalama ise 26.17 (SS = 7.09) olarak bulunmuş ve bu değişkende diğer değişkenlere kıyasla daha yüksek bir varyans olduğu görülmüştür.

Dağılımların normalliği açısından çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde, tüm değişkenler için çarpıklık değerlerinin −0.50 ile −0.31 arasında, basıklık değerlerinin ise −0.46 ile 0.17 arasında değiştiği görülmektedir. Bu değerler, Tabachnick ve Fidell (2019) tarafından önerilen ±1 sınırları içerisinde yer almakta olup, değişkenlerin dağılımlarının yaklaşık normal olduğu şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla, araştırmada kullanılan parametrik analizlerin uygulanması için normallik varsayımının sağlandığı kabul edilmiştir. Genel olarak betimleyici istatistikler, araştırmada yer alan değişkenlerin yeterli varyansa sahip olduğunu ve ileri analizler (korelasyon ve aracılık analizleri) için uygun bir dağılım yapısı sunduğunu göstermektedir. Betimsel istatistiklerden sonra değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiş ve çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Değişkenler Arasındaki İkili Korelasyonlar

Değişkenler	1.	2.	3.
1. Azim	--		
2. Enerji	.32**	--	
3. Öz-denetim	.52**	.15**	--
4. Strese dayanıklılık	.33**	.21**	.26**

*p < .05; **p < .001.

Çizelge 2'de araştırmada yer alan değişkenler arasındaki ikili korelasyon katsayıları sunulmuştur. Bulgular, azim, enerji, öz-denetim ve strese dayanıklılık değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler bulunduğunu göstermektedir.

Azim ile enerji arasında orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = .32$, $p < .001$). Benzer biçimde azim ile öz-denetim arasında görece güçlü bir pozitif ilişki bulunmaktadır ($r = .52$, $p < .001$). Azim ile strese dayanıklılık arasındaki ilişkinin de orta düzeyde ve anlamlı olduğu belirlenmiştir ($r = .33$, $p < .001$). Bu bulgular, daha yüksek azim düzeyine sahip ergenlerin hem daha enerjik hem de daha yüksek öz-denetim ve strese dayanıklılık düzeylerine sahip olduklarını göstermektedir.

Enerji değişkeni incelendiğinde, enerji ile öz-denetim arasında düşük-orta düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r = .15$, $p < .001$). Ayrıca enerji ile strese dayanıklılık arasında anlamlı bir pozitif ilişki bulunmaktadır ($r = .21$, $p < .001$). Bu sonuçlar, enerji düzeyi arttıkça bireylerin öz-denetim ve stresle başa çıkma kapasitelerinin de arttığını ortaya koymaktadır.

Öz-denetim ile strese dayanıklılık arasındaki ilişki de pozitif ve anlamlıdır ($r = .26$, $p < .001$). Bu bulgu, öz-denetim becerilerinin strese dayanıklılığın önemli bir yordayıcısı olduğunu desteklemektedir. Genel olarak korelasyon bulguları, araştırmada test edilen paralel aracılık modelinin kuramsal temelini desteklemekte; azim, enerji ve öz-denetim

değişkenlerinin strese dayanıklılıkla anlamlı ilişkiler içinde olduğunu göstermektedir. Değişkenler arasında gözlenen anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler doğrultusunda, azim ile strese dayanıklılık arasındaki ilişkide enerji ve öz-denetim değişkenlerinin paralel aracı rolünü test etmek amacıyla aracılık analizine geçilmiştir.

Çizelge 3. Aracılık Modeline İlişkin Kestirimler

Yol	Etki	Katsayı	SH	β	Z	p
Dolaylı	A ⇒ E ⇒ SD	0.05	0.01	0.04	6.62	<.001
	A ⇒ OD ⇒ SD	0.08	0.01	0.06	6.05	<.001
Birleşen	A ⇒ E	0.1	0.01	0.32	18.72	<.001
	E ⇒ SD	0.26	0.04	0.12	7.08	<.001
	A ⇒ OD	0.43	0.01	0.52	34.22	<.001
	OD ⇒ SD	0.18	0.03	0.12	6.14	<.001
Doğrudan	A ⇒ SD	0.29	0.03	0.23	11.53	<.001
Toplam	A ⇒ SD	0.42	0.02	0.33	19.87	<.001

Not. SH = Standard hata; A: Azim, SD: Strese Dayanıklılık, E: Enerji, OD: Öz-denetim

Çizelge 3'te, azim ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkide enerji ve öz-denetim değişkenlerinin paralel aracı rolünü test eden aracılık modeline ilişkin kestirimler sunulmuştur. Bulgular, modelde yer alan tüm yolların istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir ($p < .001$).

Azimin psikolojik dayanıklılık üzerindeki doğrudan etkisi pozitif ve anlamlı bulunmuştur ($\beta = .23$, $Z = 11.53$, $p < .001$). Bu bulgu, azim düzeyi arttıkça ergenlerin strese karşı daha dayanıklı hale geldiklerini göstermektedir. Bunun yanı sıra, azimin enerji üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür ($\beta = .32$, $Z = 18.72$, $p < .001$) ve enerji değişkeni psikolojik dayanıklılığı pozitif yönde yordamıştır ($\beta = .12$, $Z = 7.08$, $p < .001$). Bu sonuçlar, azim → enerji → psikolojik dayanıklılık yolunun anlamlı bir dolaylı etki ürettiğini göstermektedir (Etki = .05, $\beta = .04$, $Z = 6.62$, $p < .001$).

Benzer şekilde, azimin öz-denetim üzerindeki etkisi güçlü ve anlamlıdır ($\beta = .52$, $Z = 34.22$, $p < .001$). Öz-denetim değişkeni de psikolojik dayanıklılığı anlamlı biçimde yordamıştır ($\beta = .12$, $Z = 6.14$, $p < .001$). Bu yol üzerinden elde edilen dolaylı etkinin de istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir (Etki = .08, $\beta = .06$, $Z = 6.05$, $p < .001$).

Modeldeki toplam etki incelendiğinde, azimin psikolojik dayanıklılık üzerindeki toplam etkisinin güçlü ve anlamlı olduğu görülmektedir ($\beta = .33$, $Z = 19.87$, $p < .001$). Dolaylı yolların modele eklenmesine rağmen, doğrudan etkinin anlamlılığını koruması, enerji ve öz-denetimin kısmi aracı rol üstlendiğine işaret etmektedir.

Genel olarak bulgular, ergenlerde azim düzeyinin psikolojik dayanıklılığı hem doğrudan hem de enerji ve öz-denetim becerileri aracılığıyla dolaylı olarak artırdığını ortaya koymakta; sosyal-duygusal yeterlik kuramını destekleyen bütüncül bir model sunmaktadır. Test edilen modele ilişkin şekilsel gösterim görsel 1'de verilmiştir.

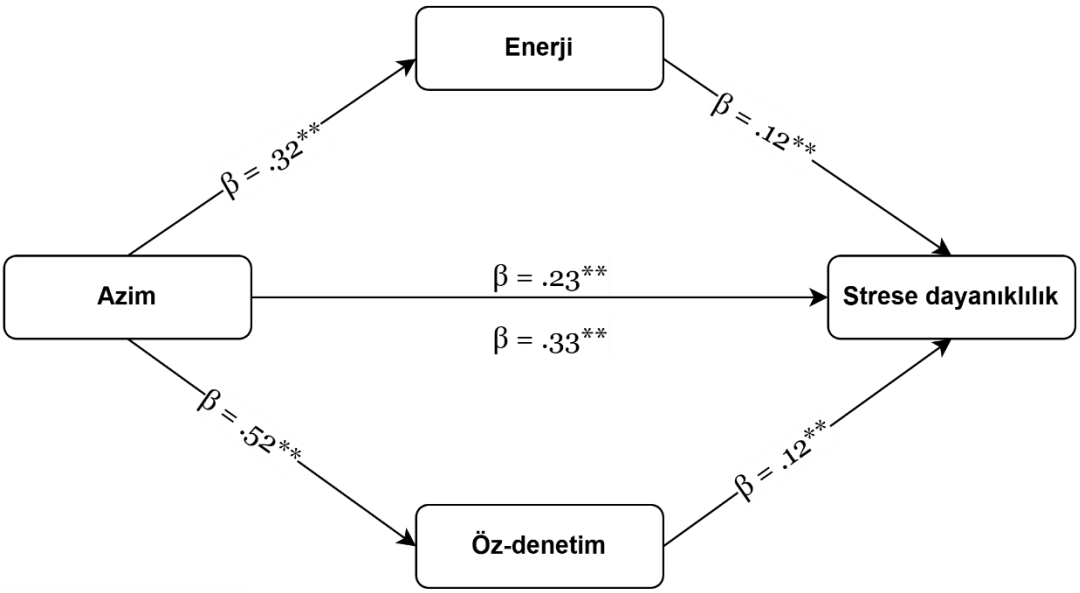

***p<0.001; *p<0.05*

Görsel 1. Elde Edilen Profillerin Puan Dağılımları

Model genel olarak değerlendirildiğinde, azim düzeyi yüksek olan ergenlerin hem daha enerjik hem de daha yüksek öz-denetim becerilerine sahip oldukları; bu iki sosyal-duygusal kaynağın da strese karşı dayanıklılığı artırdığı görülmektedir. Bulgular, sosyal-duygusal yeterlik kuramı ile tutarlı biçimde, strese dayanıklılığın yalnızca doğrudan kişisel özelliklerle değil, bu özelliklerin enerji ve öz-denetim gibi düzenleyici beceriler aracılığıyla işlevsel hâle gelmesiyle güçlendiğini ortaya koymaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırmada, ergenlerin azim düzeyleri ile strese dayanıklılıkları arasındaki ilişki incelenmiş ve bu ilişkide enerji ile öz-denetim değişkenlerinin paralel aracı rolü test edilmiştir. Elde edilen bulgular, azmin strese dayanıklılık üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı etkilerinin bulunduğunu ortaya koymuş; dolaylı etkilerin enerji ve öz-denetim üzerinden anlamlı biçimde gerçekleştiğini göstermiştir.

Öncelikle, azmin strese dayanıklılık üzerindeki doğrudan etkisinin anlamlı olması, azmin ergenlik döneminde stresle başa çıkmada temel bir kişisel kaynak olduğunu desteklemektedir. Bu bulgu, azmin uzun vadeli hedeflere bağlılık ve zorluklar karşısında sebat etme gibi özellikler yoluyla bireylerin stresli durumları daha yönetilebilir algılamasına katkı sağladığını ileri süren önceki çalışmalarla tutarlıdır (Duckworth et al., 2007; Credé et al., 2017). Ergenlik döneminde akademik ve sosyal taleplerin yoğunluğu dikkate alındığında, azmin strese karşı koruyucu bir rol üstlenmesi beklenen bir durumdur.

Araştırmanın dikkat çekici bulgularından biri, enerji değişkeninin azim ile strese dayanıklılık arasındaki ilişkide anlamlı bir aracı rol üstlenmesidir. Azim düzeyi yüksek olan ergenlerin daha yüksek enerji düzeyine sahip olmaları, bu bireylerin stresle başa çıkmak için gerekli psikolojik canlılığı ve motivasyonu daha kolay mobilize edebildiklerini düşündürmektedir. Enerjinin strese dayanıklılığı anlamlı biçimde yordaması, psikolojik dayanıklılığın yalnızca bilişsel ya da davranışsal değil, aynı zamanda duygusal ve fizyolojik aktivasyonla da ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, sosyal-duygusal yeterlik kuramı ve pozitif psikoloji yaklaşımlarıyla örtüşmektedir (OECD, 2015; Ryan & Deci, 2017).

Bununla birlikte, azim ile strese dayanıklılık arasındaki ilişkide öz-denetimin daha güçlü bir aracı rol üstlendiği görülmüştür. Azimin öz-denetim üzerindeki yüksek etkisi, hedefe yönelik kararlılığın bireyin dürtü kontrolü, davranış düzenleme ve uzun vadeli amaçlara uygun hareket etme becerilerini güçlendirdiğini göstermektedir. Öz-denetimin strese dayanıklılığı yordaması ise, stresli durumlarda duygularını ve davranışlarını düzenleyebilen ergenlerin psikolojik olarak daha dayanıklı olduklarını ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, öz-denetimin stresle başa çıkmada merkezi bir mekanizma olduğunu vurgulayan önceki araştırmalarla tutarlıdır (Tangney et al., 2018; Compas et al., 2017).

Modelde doğrudan etkinin, aracı değişkenler modele eklendikten sonra da anlamlılığını koruması, enerji ve öz-denetimin kısmi aracı rol üstlendiğini göstermektedir. Bu durum, azmin strese dayanıklılığı artırmada çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu; hem doğrudan psikolojik bir güç kaynağı olarak hem de sosyal-duygusal becerileri harekete geçiren bir unsur olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Bu araştırmanın sonuçları, ergenlerde azim düzeyinin, strese dayanıklılığın önemli bir yordayıcısı olduğunu ve bu ilişkinin enerji ile öz-denetim becerileri aracılığıyla güçlendiğini göstermektedir. Azim düzeyi yüksek olan ergenlerin, hem daha enerjik hem de daha yüksek öz-denetim becerilerine sahip oldukları; bu iki sosyal-duygusal kaynağın da stresle başa çıkma kapasitelerini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bulgular, strese dayanıklılığın yalnızca tek bir kişisel özellik üzerinden açıklanamayacağını; aksine, azim, enerji ve öz-denetim gibi sosyal-duygusal becerilerin etkileşimi sonucunda şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, sosyal-duygusal yeterlik kuramını destekleyen bütüncül bir model sunmakta ve ergenlerin psikolojik dayanıklılığını açıklamada çok değişkenli yaklaşımların gerekliliğine işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Compas, B. E., Jaser, S. S., Bettis, A. H., Watson, K. H., Gruhn, M. A., Dunbar, J. P., Williams, E., & Thigpen, J. C. (2017). Coping, emotion regulation, and psychopathology in childhood and adolescence: A meta-analysis and narrative review. *Psychological Bulletin, 143*(9), 939–991.

2. Credé, M., Tynan, M. C., & Harms, P. D. (2017). Much ado about grit: A meta-analytic synthesis of the grit literature. *Journal of Personality and Social Psychology, 113*(3), 492–511. https://doi.org/10.1037/pspp0000102

3. Duckworth, A. L., Peterson, C., Matthews, M. D., & Kelly, D. R. (2007). Grit: Perseverance and passion for long-term goals. *Journal of Personality and Social Psychology, 92*(6), 1087–1101.

4. Masten, A. S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. Guilford Press.

5. OECD. (2015). *Skills for social progress: The power of social and emotional skills.* OECD Publishing.

6. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. Guilford Press.

7. Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics* (7th ed.). Pearson Education.

8. Tangney, J. P., Boone, A. L., & Baumeister, R. F. (2018). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades, and interpersonal success. In *Self-regulation and self-control* (pp. 173-212). Routledge.

9. Taylor, R. D., Oberle, E., Durlak, J. A., & Weissberg, R. P. (2017). Promoting positive youth development through school-based social and emotional learning interventions: A meta-analysis of follow-up effects. *Child Development, 88*(4), 1156–1171.

TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN DİJİTAL UYGULAMALARIN META-TEMATİK ANALİZ YOLUYLA DEĞERLENDİRİLMESİ

Sergen Aydın
Yüksek Lisans Öğrencisi
Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
aydinsergen09@gmail.com, 0 536 466 96 09
ORCİD: 0000-0002-9258-6971

ÖZET

Dijital teknolojilerin eğitim ortamlarına hızla entegre olması, son yıllarda Türkçe öğretiminde dijital uygulamaların pedagojik etkilerini inceleyen çalışmaların artmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak bu çalışmalar; farklı yöntemler, katılımcı grupları ve dijital araç türleri üzerinden yürütüldüğü için elde edilen bulgular literatürde dağınık halde bulunmakta bütüncül bir yapıda bir değerlendirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmanın amacı, Türkçe öğretiminde kullanılan dijital uygulamalara ilişkin nitel araştırmaları bütüncül bir bakış açısıyla inceleyerek dağınık bulguları meta-tematik analiz yoluyla yeniden anlamlandırmaktır. Bu doğrultuda 17 tez ve 19 makale olmak üzere toplam 36 çalışma kapsamında, Türkçe öğretiminde dijital uygulamaları deneyimlemiş öğrenci, öğretmen adayı ve öğretmen görüşleri içerik analiziyle çözümlenmiştir. Açık ve eksensel kodlama süreçleri sonucunda altı ana tema oluşturulmuştur. Bunlar; dil becerilerine katkısı, sosyal etkileşime katkısı, öğrenmenin bilişsel boyutuna katkısı, öğrenmenin duyuşsal boyutuna katkısı,güçlükler ve engeller, son olarak da istek ve öneriler şeklindedir.Türkçe öğretiminde dijital uygulamaların dil becerilerinin gelişimine çok yönlü katkılar sunduğunu, birlikte çalışma becerisi kazandıkları, öğrencilerin motivasyonunu artırarak duyuşsal katılımı desteklediğini ve öğrencileri sürece dahil ederek araştırma yapma, yaratıcılık, problem çözme gibi bilişsel süreçleri belirgin biçimde geliştirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte teknik altyapı yetersizlikleri, tasarım ve yazılım güçlükleri, dijital yeterlik farklılıkları ve pedagojik uyum sorunları dijital uygulamaların kullanımını sınırlayan temel engellerdir. Sonuç olarak dijital uygulamalar Türkçe öğretiminde güçlü bir pedagojik potansiyele sahip olmakla birlikte, etkili ve sürdürülebilir kullanım için teknik, pedagojik ve içerik tasarımına yönelik birtakım destekler gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Dijital uygulamalar,Türkçe öğretimi, meta-tematik analiz, içerik analizi, nitel araştırma

EVALUATION OF DIGITAL APPLICATIONS USED IN TURKISH LANGUAGE TEACHING THROUGH META-THEMATHICAL ANALYSIS

Sergen Aydın
Master's Student
Gaziantep University, Institute of Educational Sciences
aydinsergen09@gmail.com, 0 536 466 96 09
ORCİD: 0000-0002-9258-6971

ABSTRACT

The rapid integration of digital technologies into educational environments has led to a growing number of studies examining their pedagogical effects in Turkish language teaching. However, these studies employ different methods, participant groups, and types of digital tools; therefore, the findings are dispersed throughout the literature and lack a coherent, holistic evaluation. The purpose of this study is to reinterpret these fragmented findings through a meta-thematic analysis by systematically examining qualitative research on digital applications used in Turkish language education. In this context, student, pre-service teacher, and in-service teacher opinions reported in 17 theses and 19 research articles were analyzed using content analysis, and six main themes were identified through open and axial coding processes. The findings indicate that digital applications contribute multidimensionally to the development of language skills, strengthen social interaction, enhance students' motivation and emotional engagement, and significantly support cognitive processes such as research, creativity, and problem-solving. Nevertheless, inadequate technical infrastructure, software and design difficulties, discrepancies in digital competence, and issues related to pedagogical alignment constitute major barriers to the effective use of digital applications. In conclusion, although digital applications hold strong pedagogical potential in Turkish language teaching, their effective and sustainable implementation requires comprehensive support in terms of technical infrastructure, pedagogical guidance, and content design.

Keywords: Digital applications, Turkish language teaching, meta-thematic analysis, content analysis, qualitative research.

2025 LGS FEN BİLİMLERİ SORULARININ YENİLENMİŞ BLOOM TAKSONOMİSİNİN BİLİŞSEL ALAN BASAMAKLARINA GÖRE İNCELEMESİ

Uzman Öğretmen Adem ERTAÇ
Bayburt Ortaokulu,
aemuallim@gmail.com – 0000-0002-8582-8557

Doç. Dr. Bilge ÖZTÜRK
Bayburt Üniversitesi,
bozturk@bayburt.edu.tr – 0000-0003-1788-9208

ÖZET

Eğitim, toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel gelişiminde temel bir unsur olarak görülmektedir. Eğitim sistemlerinde öğrencilerin akademik gelişimlerinin izlenmesi ve öğrenme çıktılarının nesnel biçimde değerlendirilmesi, etkili ölçme ve değerlendirme süreçlerini zorunlu kılmaktadır. Türkiye'de ortaöğretime geçiş sürecinde uygulanan Liselere Geçiş Sistemi (LGS), Millî Eğitim Bakanlığı ile Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi iş birliğiyle yürütülen merkezi bir ölçme ve değerlendirme uygulamasıdır. Kökeni 1999 yılına dayanan bu sistem 2018 yılından itibaren LGS adıyla sürdürülmektedir. Bu çalışmada, 2025 yılında yapılan LGS'de yer alan Fen Bilimleri sorularının yenilenmiş Bloom taksonomisinin bilişsel alan basamaklarına göre değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmış; MEB'in internet sitesinden temin edilen 2025 LGS'ye ait 20 Fen Bilimleri sorusu analiz edilmiştir. Soruların hangi bilişsel alan basamağında yer aldığı araştırmacılar tarafından belirlenmiş ve hazırlanan değerlendirme formu aracılığıyla alanında uzman 15 akademisyenin görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan gelen dönütler doğrultusunda analizlere son şekli verilmiştir. Araştırma bulgularına göre, 2025 LGS Fen Bilimleri sorularında özellikle üst düzey bilişsel becerileri temsil eden değerlendirme ve analiz basamaklarının belirgin bir ağırlığa sahip olduğu dikkat çekmektedir. Buna karşılık, uygulama ve anlama basamaklarının daha sınırlı düzeyde yer aldığı, hatırlama ve yaratma basamaklarına yönelik ise herhangi bir soruya yer verilmediği belirlenmiştir. Bu bulgular, 2025 LGS Fen Bilimleri sorularının ağırlıklı olarak öğrencilerin eleştirel düşünme, sorgulama ve muhakeme becerilerini ölçmeye odaklandığını göstermektedir. Bununla birlikte, ölçme ve değerlendirme sürecinin kapsamlılığını artırmak amacıyla, gelecekteki sınavlarda yenilenmiş Bloom taksonomisinin tüm bilişsel basamaklarını kapsayacak şekilde daha dengeli bir soru dağılımının sağlanmasının yararlı olacağı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: 2025 LGS, fen bilimleri, yenilenmiş Bloom taksonomisi.

1. GİRİŞ

Bir ülkenin eğitim sisteminde öğrencilerin öğrenme düzeylerinin ve akademik başarılarının belirlenmesi ile bu doğrultuda öğrenciler hakkında kararlar alınmasında ölçme ve değerlendirme süreçleri merkezi bir role sahiptir. Ölçme, öğrencilerin sergiledikleri performansın sayısal ya da sembolik göstergeler aracılığıyla ifade edilmesini kapsarken; değerlendirme ise ölçme sonuçlarını da içeren ve bu veriler temelinde belirli ölçütlere göre yargıda bulunmayı amaçlayan daha kapsamlı bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Berberoğlu, 2006). Bir ülkede ölçme ve değerlendirme süreçleri söz konusu olduğunda, çoğunlukla ülke genelinde uygulanan merkezi sınavlar ön plana çıkmaktadır. Ülkemizde bu sınavlar, öğrencilerin bir üst öğretim kademesine yerleştirilmelerini sağlamak amacıyla Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından yürütülmektedir. Türkiye'de MEB tarafından 1999 yılından itibaren ortaokul sekizinci sınıf öğrencilerinin bir üst öğretim kurumuna yönlendirilmesi amacıyla başlatılan merkezi sınav uygulamaları, 2018 yılından itibaren ortaokuldan ortaöğretime geçiş sürecinde öğrenci seçme amacıyla yürütülen Liselere Geçiş Sistemi (LGS) kapsamında sürdürülmektedir (Taşkın ve Aksoy, 2021). LGS kapsamında uygulanan sınavda, sözel oturumda Türkçe dersinden 20, İngilizce dersinden 10, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinden 10, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinden 10 soru olmak üzere toplam 50 soru yer almaktadır. Sayısal oturumda ise Matematik dersinden 20, Fen Bilimleri dersinden 20 soru olmak üzere toplam 40 soru sorulmaktadır. İki oturum halinde gerçekleştirilen sınavda, sözel bölüm için öğrencilere 75 dakika, sayısal bölüm için ise 80 dakika süre tanınmaktadır. Sınav soruları, öğrencilerin okuduğunu anlama, çıkarımda bulunma, problem çözme, yorumlama ve eleştirel düşünme gibi üst düzey bilişsel becerilerini ölçmeyi hedefleyecek şekilde hazırlanmaktadır (MEB, 2019). Sınavda sekizinci sınıf Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı temel alınmakta ve sorular çoktan seçmeli formatta hazırlanarak uygulanmaktadır. Ancak çoktan seçmeli soru türlerinin öğrencilerin yaratıcılık gibi üst düzey becerilerini ortaya koymada sınırlı kaldığı bilinmektedir. Bu bağlamda, söz konusu çalışmanın, merkezi sınavlarda 21. yüzyıl becerileri arasında yer alan yaratıcılık becerisinin de ölçülmesine yönelik gerekliliğe dikkat çekerek ölçme ve değerlendirme alanında karar vericilere farkındalık kazandırması amaçlanmaktadır.

LGS kapsamında öğrencilere yöneltilen soruların ölçme ve değerlendirme açısından bilişsel düzeylerinin belirlenmesinde, en yaygın biçimde başvurulan kuramsal çerçevelerden biri Bloom taksonomisidir. Bloom Taksonomisi, 1956 yılında geliştirilmiş olup uzun yıllar boyunca farklı eğitim alanlarında ölçme ve değerlendirme süreçlerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Bu taksonomi; bilgi, kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme olmak üzere altı bilişsel basamaktan oluşmakta ve her bir basamak farklı düzeylerde düşünme becerilerini temsil etmektedir. Öğrencilerin bilişsel alanın tüm boyutlarında yeterliklerinin belirlenebilmesi için, bu basamakların her birini kapsayan ölçme araçlarının kullanılması gerekmektedir (Baysen, 2006).

1956 yılından itibaren eğitim alanında yaygın biçimde kullanılan Bloom Taksonomisi, davranışçı öğrenme kuramından yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına geçişle birlikte

güncellenmesi gereken bir çerçeve olarak eğitim ortamlarında tartışılmaya başlanmıştır (Amer, 2006). Bu tartışmaların bir sonucu olarak Anderson ve çalışma arkadaşları, Bloom Taksonomisi'ni yeniden ele alarak Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ni (YBT) geliştirmişlerdir (Tüzel, Yılmaz ve Bal, 2013).

YBT'de (YBT) bilgi boyutu; olgusal, kavramsal, işlemsel ve üstbilişsel bilgi olmak üzere dört düzeyden oluşmaktadır. Taksonominin bilişsel süreç boyutunda ise hatırlama, anlama, uygulama, analiz, değerlendirme ve yaratma basamakları yer almakta olup bu boyut altı aşamada ele alınmaktadır (Tutkun vd., 2015). Bloom tarafından geliştirilen özgün taksonomi tek boyutlu bir yapıya sahipken, YBT bilgi boyutu ile bilişsel süreç boyutunu kapsayan iki boyutlu bir yapı sunmaktadır (Forehand, 2005). Bu iki boyut birbiriyle etkileşimli olup, bilgi boyutu özgün taksonomideki bilgi basamağı ve alt düzeylerine karşılık gelmekte; bilişsel süreç boyutu ise özgün taksonomide yer alan altı temel bilişsel kategoriyle örtüşmektedir (Tutkun, 2012). YBT'de bilgi boyutu, bilişsel süreçlerin gerçekleştirilmesini destekleyecek biçimde basitten karmaşığa doğru yapılandırılmış ve bilişsel süreç becerilerinin uygulanmasına temel oluşturacak şekilde bilgiye işlevsel bir anlam kazandırılmıştır (Anderson, 2005).

Bu çalışma, 2025 yılında uygulanan LGS Fen Bilimleri sorularını YBT'nin bilişsel süreç boyutları açısından inceleyerek, merkezi sınavlarda yer alan soruların hangi bilişsel düzeyleri ölçtüğüne ilişkin güncel ve sistematik bir değerlendirme sunmaktadır. Böylece LGS Fen Bilimleri sorularının alt ve üst düzey bilişsel becerileri ne ölçüde kapsadığını ortaya koyarak ölçme ve değerlendirme alanındaki mevcut literatüre güncel bir veri setiyle katkı sağlamaktadır. Ayrıca çalışma, YBT'nin merkezi sınav sorularına uygulanabilirliğini somut bir örnek üzerinden ortaya koyarak, benzer analizler yapmayı planlayan araştırmacılar için yöntemsel bir referans niteliği taşımaktadır. Elde edilen bulgular, Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında hedeflenen üst düzey düşünme becerileri ile sınav soruları arasındaki uyumu değerlendirmeye olanak tanımakta; bu yönüyle hem program geliştiricilere hem de sınav hazırlama sürecinde görev alan karar vericilere yol gösterici bilgiler sunmaktadır. Son olarak, çalışma sonuçlarının öğretmenlerin sınıf içi ölçme uygulamalarını ve soru hazırlama süreçlerini bilişsel düzeyler açısından gözden geçirmelerine katkı sağlayarak, öğretim ve değerlendirme uygulamalarının niteliğinin artırılmasına dolaylı bir katkı sunması beklenmektedir. Araştırmada aşağıda belirtilen araştırma sorularına cevap aranmıştır:

- 2025 yılı LGS Fen Bilimleri dersine yönelik olarak sorulan soruların Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'nin bilişsel düzey basamaklarına göre dağılımı nasıldır?
- Sorular alt düzey (hatırlama, anlama, uygulama) ve üst düzey (analiz, değerlendirme, yaratma) bilişsel beceriler açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırmada, nitel araştırma yaklaşımları kapsamında yer alan doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Doküman analizi, bir araştırma konusu ile ilişkili mevcut kayıt

ve belgelerin sistematik bir biçimde incelenmesi sürecini ifade etmektedir (Çepni, 2010). Araştırma kapsamında, 2025 LGS sınavına ait 20 Fen Bilimleri sorusu analiz edilmiştir. İncelenen sorular, YBT'nin bilişsel süreç basamaklarına göre sınıflandırılmıştır.

2.2. Veri Toplama Süreci ve Aracı

Araştırma kapsamında kullanılan veriler, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman inceleme tekniği aracılığıyla elde edilmiştir. Bu doğrultuda, çalışmanın veri kaynağını LGS 2025 yılı Fen Bilimleri dersi sınav soruları oluşturmaktadır. Söz konusu sorulara, MEB Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından kamuoyuna sunulan resmî internet sitesi üzerinden erişim sağlanmıştır. Erişimi sağlanan sorular araştırmacılar tarafından değerlendirilmek ve sonrasında uzman görüşüne gönderilmek üzere bir form şeklinde düzenlenmiş ve bu form veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Elde edilen dokümanlar, araştırmanın amacı doğrultusunda sistematik bir şekilde incelenerek analiz sürecine dâhil edilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırma sürecinde doküman analizi yoluyla elde edilen veriler, nitel veri çözümleme tekniklerinden biri olan betimsel analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Betimsel analizde temel amaç, toplanan veriler arasında anlamlı ilişkiler kurarak bu verileri sistematik ve anlaşılır bir biçimde açıklamaktır. Bu analiz türünde, farklı yollarla elde edilen nitel veriler, önceden belirlenmiş tema ve kategoriler çerçevesinde düzenlenmekte ve yorumlanmaktadır. Betimsel analiz sonucunda ulaşılan bulguların, araştırmanın amaçları doğrultusunda yorumlanarak okuyucuya açık ve tutarlı bir şekilde sunulması gerekmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bunun yanı sıra, nitel araştırmalarda güvenirliğin artırılmasına katkı sağlayan önemli unsurlardan biri, araştırma konusu hakkında yeterli bilgi birikimine ve uzmanlığa sahip kişilerden görüş alınmasıdır (Creswell, 2003).

Araştırma kapsamında incelenen 2025 LGS Fen Bilimleri soruları, MEB Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan resmî kaynaklardan temin edilmiştir. Çalışmada, 2025 LGS'ye ait sayısal bölüm A kitapçığı esas alınarak analiz gerçekleştirilmiştir. İncelenen 2025 LGS Fen Bilimleri soruları, yayımlanan A kitapçığında yer alan soru sıralamaları dikkate alınarak 1'den 20'ye kadar numaralandırılmış ve analiz sürecinde bu kodlama sistemi kullanılmıştır.

Araştırmada gerçekleştirilen sınıflandırma sürecinde, araştırmacı kaynaklı hataların en aza indirilmesi amacıyla yüksek düzeyde özen gösterilmiştir. Bu doğrultuda, YBT'ye ilişkin alanyazın kapsamlı biçimde incelenmiş ve bilişsel süreç basamaklarında yer alan beceriler ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. 2025 LGS Fen Bilimleri soruları, araştırmacılar tarafından YBT'nin bilişsel süreç boyutları temel alınarak sınıflandırılmış ve elde edilen sınıflandırma, alanında uzman 15 akademisyenin görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan ve araştırmacılardan alınan geri bildirimler doğrultusunda görüş birliğine varılarak sınıflandırmaya son hâli verilmiştir. Araştırma kapsamında 2025 LGS'de yer alan toplam 20 Fen Bilimleri sorusunun tamamı incelenmiş; sorular YBT'nin bilişsel süreç boyutuna göre analiz edilerek frekans (f) ve yüzde (%) değerleriyle ifade edilmiştir. Ayrıca, YBT'nin bilişsel süreç basamakları hiyerarşik yapı dikkate alınarak sıralanmış,

sorular alt düzey ve üst düzey bilişsel alanlar şeklinde gruplandırılmış ve bu gruplamaları gösteren Çizelge 1 ve Çizelge 2 oluşturulmuştur.

3. BULGULAR

Bu bölümde 2025 LGS'de yer alan Fen Bilimleri sorularının YBT'ye göre sınıflandırılması sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. 2025 LGS Fen Bilimleri soruları, ölçme ve değerlendirme sınav hizmetleri genel müdürlüğü tarafından paylaşılan A kitapçığındaki soru numaraları ile adlandırılarak, YBT'nin bilişsel alan basamaklarına göre sınıflandırılmıştır (Çizelge 1). 2025 LGS Fen Bilimleri soruları, YBT'nin bilişsel süreç boyutuna göre sınıflandırıldıktan sonra yüzde (%) ve frekansları (f) belirtilmiştir. YBT'nin bilişsel süreç boyutu basamakları hiyerarşik sıraya göre sıralanarak, alt düzey ve üst düzey bilişsel alan şeklinde sorular gruplandırılmıştır (Çizelge 2).

Çizelge 1. 2025 LGS Fen Bilimleri sorularının YBT'nin bilişsel alan basamaklarına göre sınıflandırılması

Soru Numarası	YBT bilişsel alan basamağı
1	Analiz
2	Değerlendirme
3	Değerlendirme
4	Değerlendirme
5	Uygulama
6	Analiz
7	Değerlendirme
8	Uygulama
9	Analiz
10	Analiz
11	Değerlendirme
12	Değerlendirme
13	Analiz
14	Analiz
15	Anlama
16	Anlama
17	Anlama
18	Uygulama
19	Analiz
20	Analiz

Çizelge 1'de yer alan bulgular incelendiğinde, 2025 LGS Fen Bilimleri sorularının YBT'nin bilişsel süreç boyutları kapsamında belirli basamaklarda yoğunlaştığı görülmektedir. Buna göre, toplam 20 sorunun 3'ü anlama, 3'ü uygulama, 8'i analiz ve 6'sı değerlendirme basamağında yer almaktadır. Bununla birlikte, taksonominin en alt düzeyini oluşturan hatırlama basamağı ile en üst düzeyini temsil eden yaratma basamağına yönelik herhangi bir soruya yer verilmediği belirlenmiştir. Bu durum, 2025 LGS Fen Bilimleri sorularının daha çok orta ve üst düzey bilişsel süreçleri ölçmeye yönelik olarak hazırlandığını göstermektedir.

Çizelge 2. 2025 LGS Fen Bilimleri sorularının YBT'nin bilişsel alan basamaklarına göre sınıflandırılması

YBT Bilişsel Alan Basamakları		**Frekans (f)**	**Yüzde (%)**
Alt düzey bilişsel alan	Hatırlama	0	0
	Anlama	3	15
	Uygulama	3	15
	Toplam	**6**	**30**
Üst düzey bilişsel alan	Analiz	8	40
	Değerlendirme	6	30
	Yaratma	0	0
	Toplam	**14**	**70**
Toplam		**20**	**100**

Çizelge 2'de yer alan bulgulara göre, 2025 yılı LGS Fen Bilimleri sorularının 6 tanesinin alt düzey bilişsel alanı ölçtüğü, 14 tanesinin ise üst düzey bilişsel alan kapsamında yer aldığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda soruların %30'unun alt düzey bilişsel alanı, %70'inin ise üst düzey bilişsel alanı hedeflediği belirlenmiştir. Alt düzey bilişsel alan basamakları incelendiğinde, hatırlama basamağından hiçbir soru yöneltilmediği, anlama ve uygulama basamaklarından ise eşit sayıda sorunun yer aldığı görülmektedir. Üst düzey bilişsel alan basamakları açısından ise, en fazla sorunun analiz basamağından sorulduğu, yaratma basamağından ise hiçbir soruya yer verilmediği tespit edilmiştir. Araştırmada, 2025 LGS Fen Bilimleri sorularının ağırlıklı olarak üst bilişsel alan sorularından oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır.

2025 LGS Fen Bilimleri sorularından A kitapçığındaki 16. soru anlama basamağına örnek olarak Görsel 1'de sunulmuştur.

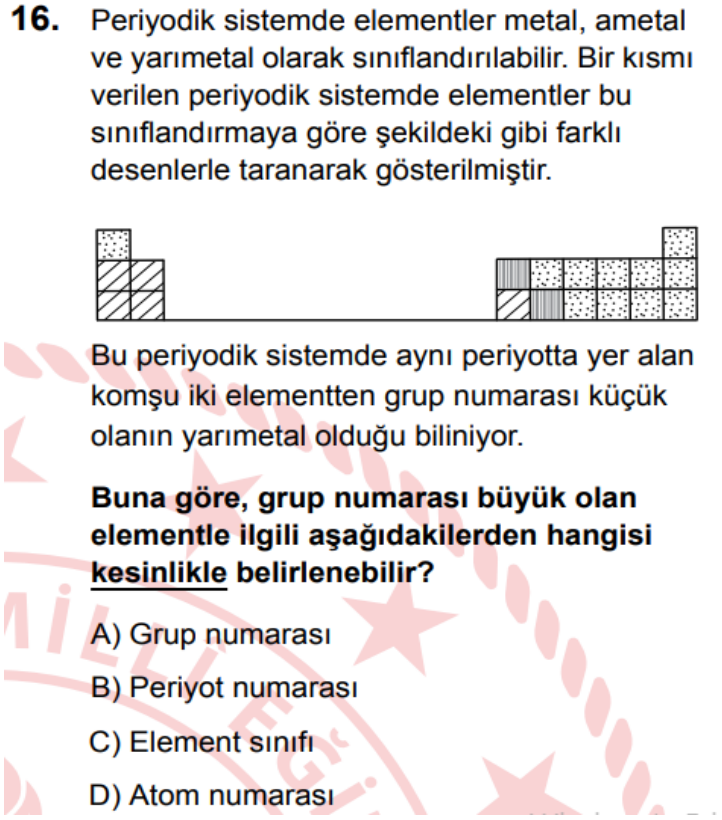

Görsel 1. Anlama Basamağına Ait 2025 LGS Fen Bilimleri Sorusu

Anlama basamağı, öğrencinin bilgiyi yorumlaması, sınıflandırması ve ilişkilendirmesi anlamına gelir. Bu soruda öğrenci, görseldeki desenleri ve elementleri okur, verilen bilgiyi (yarımetal olanın grup numarası küçük) anlar, bu bilgiyle diğer elementin özelliklerini çıkarır. Yani

doğrudan ezber değil, anlamlandırma ve ilişki kurma vardır. Bu yüzden soru, kısaca "Anlama" basamağına denk gelmektedir.

2025 LGS Fen Bilimleri sorularından A kitapçığındaki 8. soru uygulama basamağına örnek olarak Görsel 2'de sunulmuştur.

8. Sıvının yoğunluğunun sıvı basıncına etkisini belirlemek amacıyla yapılan bir deneyde özdeş kaplar kullanılarak iki düzenek hazırlanıyor. Bu deneyde kaplardan birine 100 mL su konulup kabın yan yüzeyine bir basınçölçer takılarak hazırlanan 1. düzenek şekildeki gibidir.

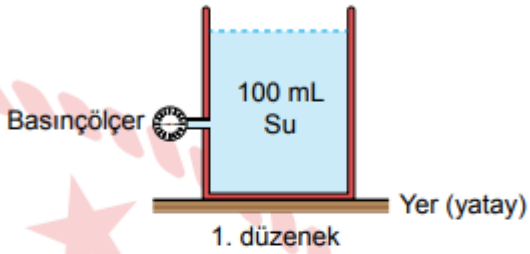

1. düzenek

Buna göre, hazırlanan 2. düzenekte sıvının cinsi ve hacmi ile basınçölçerin yeri aşağıdakilerden hangisi gibi olduğunda sıvının yoğunluğunun sıvı basıncına etkisi belirlenebilir?

A) Basınçölçer, 1. düzenektekine göre kabın tabanına daha yakın takılıp kaba 100 mL zeytinyağı konulmalıdır.

B) Basınçölçer, kabın tabanına 1. düzenektekiyle aynı mesafede olacak şekilde takılıp kaba 50 mL zeytinyağı konulmalıdır.

C) Basınçölçer, 1. düzenektekine göre kabın tabanına daha yakın takılıp kaba 100 mL su konulmalıdır.

D) Basınçölçer, kabın tabanına 1. düzenektekiyle aynı mesafede olacak şekilde takılıp kaba 100 mL zeytinyağı konulmalıdır.

Görsel 2. Uygulama Basamağına Ait 2025 LGS Fen Bilimleri Sorusu

Uygulama basamağı, öğrenilen bilgiyi yeni bir durum veya problemde kullanma sürecidir. Bu soruda öğrenci, sıvı basıncını etkileyen değişkenleri (yoğunluk, hacim, derinlik) bilir ve bu bilgiyi kullanarak doğru deney düzeneğini seçer. Yani bilgiyi yeni bir duruma aktarır ve karar verir. Bu da uygulama düzeyinin temel özelliğidir.

2025 LGS Fen Bilimleri sorularından A kitapçığındaki 20. soru analiz basamağına örnek olarak Görsel 3'te sunulmuştur.

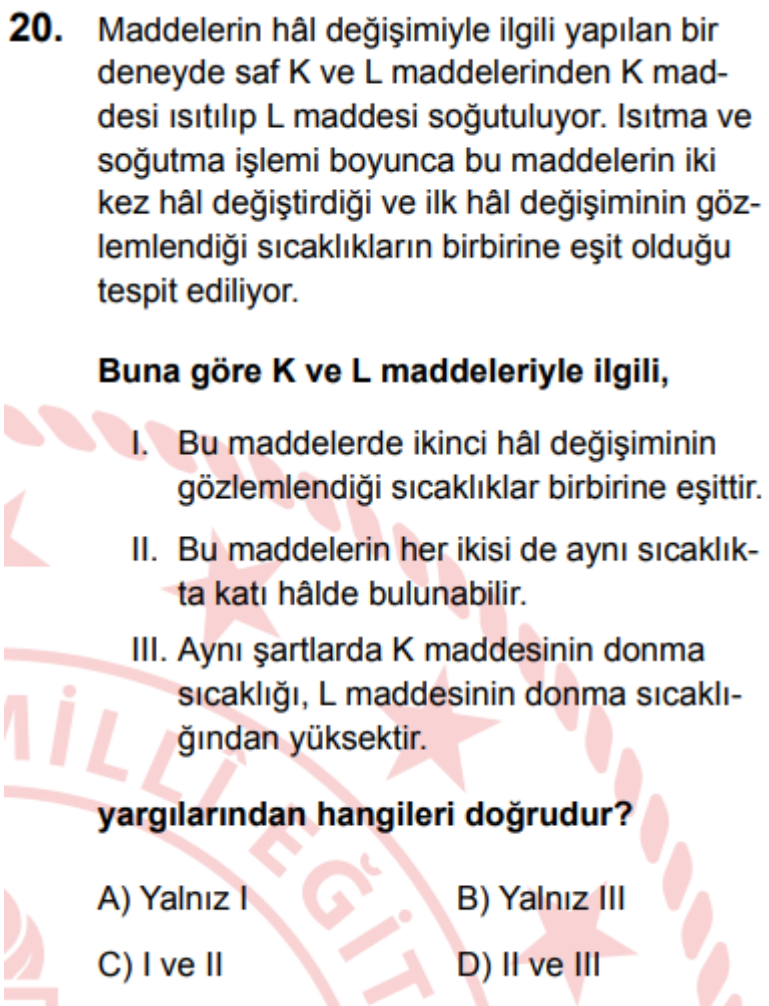

20. Maddelerin hâl değişimiyle ilgili yapılan bir deneyde saf K ve L maddelerinden K maddesi ısıtılıp L maddesi soğutuluyor. Isıtma ve soğutma işlemi boyunca bu maddelerin iki kez hâl değiştirdiği ve ilk hâl değişiminin gözlemlendiği sıcaklıkların birbirine eşit olduğu tespit ediliyor.

Buna göre K ve L maddeleriyle ilgili,

I. Bu maddelerde ikinci hâl değişiminin gözlemlendiği sıcaklıklar birbirine eşittir.

II. Bu maddelerin her ikisi de aynı sıcaklıkta katı hâlde bulunabilir.

III. Aynı şartlarda K maddesinin donma sıcaklığı, L maddesinin donma sıcaklığından yüksektir.

yargılarından hangileri doğrudur?

A) Yalnız I B) Yalnız III

C) I ve II D) II ve III

Görsel 3. Analiz Basamağına Ait 2025 LGS Fen Bilimleri Sorusu

Analiz basamağı, bilgiyi parçalarına ayırarak bu parçalar arasındaki ilişkileri inceleyip doğru sonuçlara ulaşma sürecidir. Bu soruda öğrenci, verilen deneysel süreci (ısıtma-soğutma) parçalara ayırmak zorundadır. Ayrıca birinci ve ikinci hâl değişimlerini ayırt eder, aynı bilginin (ilk hâl değişim sıcaklıklarının eşit olması) farklı sonuçlara etkisini ayrı ayrı sorgular ve üç önermeyi tek tek test edip eleme yapar. Yani öğrenci sadece bilgiyi anlamaz, ilişkileri çözümleyerek hangi yargıların doğru olduğunu belirler. Bu nedenle soru analiz basamağına girmektedir.

2025 LGS Fen Bilimleri sorularından A kitapçığındaki 3.soru değerlendirme basamağına örnek olarak Görsel 4'te sunulmuştur.

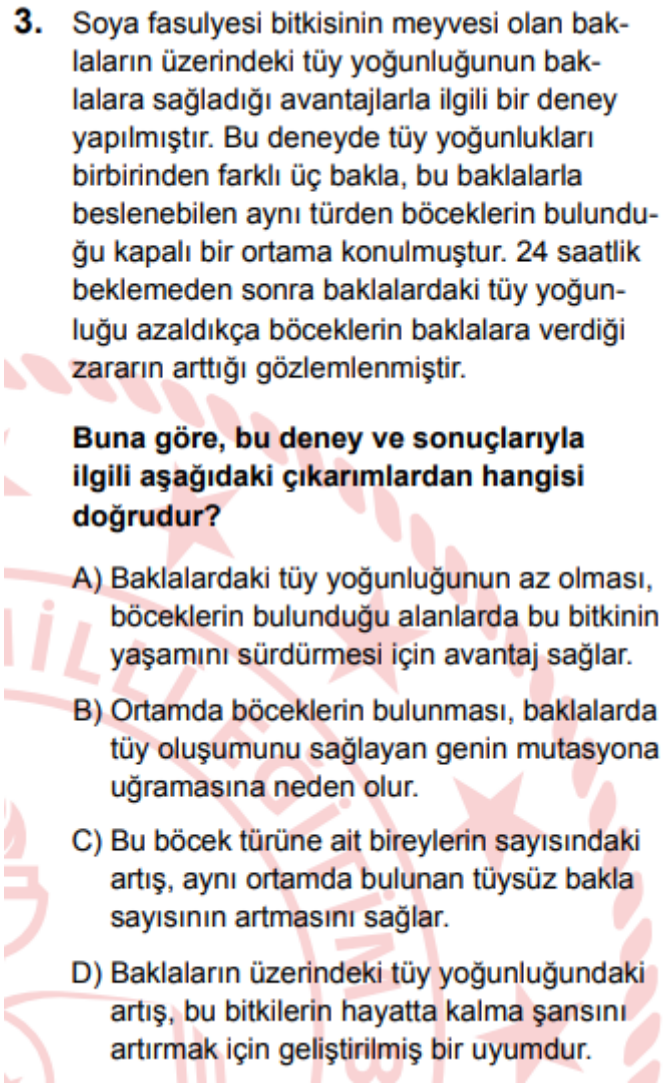

3. Soya fasulyesi bitkisinin meyvesi olan bakların üzerindeki tüy yoğunluğunun baklalara sağladığı avantajlarla ilgili bir deney yapılmıştır. Bu deneyde tüy yoğunlukları birbirinden farklı üç bakla, bu baklalarla beslenebilen aynı türden böceklerin bulunduğu kapalı bir ortama konulmuştur. 24 saatlik beklemeden sonra baklalardaki tüy yoğunluğu azaldıkça böceklerin baklalara verdiği zararın arttığı gözlemlenmiştir.

Buna göre, bu deney ve sonuçlarıyla ilgili aşağıdaki çıkarımlardan hangisi doğrudur?

A) Baklalardaki tüy yoğunluğunun az olması, böceklerin bulunduğu alanlarda bu bitkinin yaşamını sürdürmesi için avantaj sağlar.

B) Ortamda böceklerin bulunması, baklalarda tüy oluşumunu sağlayan genin mutasyona uğramasına neden olur.

C) Bu böcek türüne ait bireylerin sayısındaki artış, aynı ortamda bulunan tüysüz bakla sayısının artmasını sağlar.

D) Baklaların üzerindeki tüy yoğunluğundaki artış, bu bitkilerin hayatta kalma şansını artırmak için geliştirilmiş bir uyumdur.

Görsel 4. Değerlendirme Basamağına Ait 2025 LGS Fen Bilimleri Sorusu

Değerlendirme basamağı, bilgi ve ölçütlere dayanarak yargıda bulunma ve karar verme düzeyidir. Bu soruda öğrenci, bilgiyi yorumlamanın ötesine geçerek alternatif açıklamaları değerlendirir ve en uygun bilimsel çıkarımı seçer. Bu nedenle bu soru değerlendirme basamağına karşılık gelmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

2025 LGS'de bulunan fen sorularının YBT'nde yer alan bilişsel alan basamaklarına göre değerlendirilmesini amaçlayan bu araştırmada hatırlama ve yaratma basamaklarından hiç soru sorulmadığı belirlenmiştir. Oysa Baysen (2006) öğrencilerin farklı bilişsel alanlardaki yeterliklerinin belirlenebilmesi için bilişsel alan basamaklarının tümünü kapsayan ölçme araçlarının kullanılması gerektiğine işaret etmektedir. Bu doğrultuda hem hatırlama hem de yaratma basamaklarından soru sorulmaması düşündürücüdür. Hatırlama basamağından hiçbir sorunun yer almaması, sınavın salt bilgi hatırlamaya dayalı ölçmelerden uzak durduğunu göstermektedir. Bu durum, öğrencilerin hazır bilgiye dayalı yanıtlar vermesinden ziyade bilgiyi kullanma ve yorumlama becerilerinin ölçülmesine öncelik verildiğini düşündürmektedir. Diğer taraftan yaratıcılık becerisi 21. yüzyıl becerileri arasında yer almasına ve Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programlarında

önemli bir beceri olarak vurgulanmasına rağmen, yaratma basamağında soru sorulmaması bu becerinin ölçülememesi sonucunu doğurmaktadır. Yaratıcılık becerisinin ölçme sürecine dâhil edilmemesi, akıcılık, esneklik ve orijinallik özelliklerine sahip öğrencilerin tanımlanmasını engellemektedir (Hu ve Adey, 2002; Liu, Vobolevich ve Oparin 2023). Benzer biçimde, yaratıcılığı değerlendirmeyen bir sınavın problem çözebilen öğrencileri ortaya koyması zorlaşmaktadır (Eroğlu ve Bektaş, 2022). Dahası alanyazında yaratıcılık ile problem çözme ve eleştirel düşünme becerileri arasında pozitif bir ilişki olduğu ve yaratıcılığın bu becerileri desteklediği belirtilmektedir (Karasulu Kavuncuoğlu, 2019; Ülger, 2016). Bu bağlamda, ölçme araçlarında yaratma basamağına yer verilmemesi, yalnızca yaratıcılık becerisinin değil, aynı zamanda problem çözme ve eleştirel düşünme gibi üst düzey bilişsel becerilerin de yeterince değerlendirilememesine yol açmaktadır. Elde edilen sonuçlar, öğretim programlarında vurgulanan yaratıcılık becerisinin ölçme uygulamalarına yeterince yansıtılamadığını göstermektedir. Yaratma basamağını içermeyen ölçme araçları, öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini ortaya koymakta yetersiz kalmakta ve program-uygulama arasındaki uyumsuzluğu derinleştirmektedir.

2025 LGS Fen Bilimleri sorularının %70'inin üst düzey bilişsel alanı hedeflemesi, sınavın öğrencilerin yalnızca bilgi düzeylerini değil; analiz, yorumlama, değerlendirme ve ilişkilendirme gibi üst düzey düşünme becerilerini ölçmeyi amaçladığını göstermektedir. Bu durum, Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programlarında vurgulanan eleştirel düşünme, problem çözme ve bilimsel akıl yürütme becerileriyle genel olarak uyumlu bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Üst düzey bilişsel alan basamakları içinde en fazla sorunun analiz basamağında yer alması, öğrencilerden verileri yorumlamaları, değişkenler arasındaki ilişkileri kurmaları ve sonuçlara ulaşmaları beklendiğini göstermektedir. Bütün bu sonuçlar, LGS'nin seçici bir sınav olma özelliğiyle de örtüşmektedir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar, konuya ilişkin alanyazında raporlanan bulgularla tutarlı niteliktedir (Başol, Yıldız ve Tutkun, 2021; Can, 2021; Ekinci ve Bal, 2019). Örneğin Can (2021) analiz basamağındaki soruların ayırt ediciliğinin yüksek olması nedeniyle bu soruların daha çok kullanıldığına dikkat çekmektedir.

Diğer taraftan anlama ve uygulama basamaklarından eşit sayıda soru yöneltilmiş olması, öğrencilerin kavramsal bilgiyi gerçek yaşam bağlamlarında kullanabilme becerilerinin ölçülmeye çalışıldığını göstermektedir. Elde edilen bu sonuç, fen okuryazarlığı yaklaşımıyla örtüşmektedir. Fen okuryazarı birey; araştıran, sorgulayan, problemleri mantık çerçevesinde çözebilen, fen bilimleriyle alakalı bilgi, tutum ve becerileri sahip ve bunları kullanıp, uygulama becerisine sahip bireyler olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2018). Bu bağlamda, anlama ve uygulama basamaklarına yönelik soruların dengeli biçimde yer alması, öğrencilerin edindikleri bilgileri farklı durumlara aktarabilme ve günlük yaşam problemlerine uyarlayabilme becerilerinin değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Elde edilen bu sonuç fen öğretiminin temel amaçlarıyla ve programda öngörülen öğrenci profiliyle uyumlu bir ölçme yaklaşımının benimsendiğini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, anlama ve uygulama basamaklarının ölçme sürecine dâhil edilmesi fen okuryazarlığını destekleyici bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, 2025 LGS Fen Bilimleri sorularının büyük ölçüde üst düzey bilişsel alan basamaklarını hedeflediği ve özellikle analiz düzeyine odaklandığı görülmektedir. Bu durum, sınavın öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini ölçme amacını taşıdığını ortaya koymakla birlikte, yaratma basamağının tamamen dışlanması, yaratıcılık temelli becerilerin değerlendirilmesi açısından önemli bir sınırlılık oluşturmaktadır. Bu bağlamda, LGS Fen Bilimleri sorularının genel olarak üst düzey bilişsel becerilere yönelmiş olması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilse de hatırlama ve yaratma basamağına yönelik soruların yer almaması ölçme sürecinin bütüncüllüğünü sınırlandırmaktadır. Ölçme ve değerlendirme uygulamalarının, öğretim programlarında vurgulanan becerileri (özellikle yaratıcılık) ve bilişsel alanın bütün basamaklarını kapsayacak biçimde yeniden yapılandırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Amer, A. (2006). Reflections on Bloom's revised taxonomy. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology, 4*(8), 213-230.

Anderson, L. W. (2005). Objectives, evaluation, and the ımprovement of education. *Studies in Education Evaluation, 31,* 102-113.

Başol, G., Yıldız, E. ve Tutkun, M. İ. (2021). Parasız yatılı ve bursluluk sınavı matematik sorularının Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 1-17.

Baysen, E. (2006). Öğretmenlerin sınıfta sordukları sorular ile öğrencilerin bu sorulara verdikleri cevapların düzeyleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 14*(1), 21-28.

Berberoğlu, G. (2006). *Sınıf içi ölçme ve değerlendirme teknikleri*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Can, E. (2017). Öğrenci görüşlerine göre merkezi sınavların etkilerinin belirlenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(58), 108-122.

Creswell, J. W. (2003). *Research design: qualitative, quantitative and mixed methods approaches.* California: Sage Publications.

Çepni, S. (2010). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.

Ekinci, O. ve Bal, A. P. (2019). 2018 yılı liseye geçiş sınavı (LGS) matematik sorularının öğrenme alanları ve yenilenmiş Bloom taksonomisi bağlamında değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(3), 9-18.

Eroğlu, S. and Bektaş, O. (2022). The effect of 5E-based STEM education on academic achievement, scientific creativity, and views on the nature of science. *Learning and Individual Differences, 98,* 102181.

Forehand, M. (2005). Bloom's taxonomy: Orginal and revised. ın emerging persceptives on learning. *Teaching, and Technology, 8*, 41-44.

Hu, W. and Adey, P. (2002). A scientific creativity test for secondary school students. *International Journal of Science Education, 24*(4), 389-403.

Karasulu Kavuncuoğlu, M. (2019). *60-72 aylık çocukların yaratıcılık düzeyleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 571762) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Liu, Z., Vobolevich, A. and Oparin, A. (2023). The influence of AI ChatGPT on improving teachers' creative thinking. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research, 22*(12), 124-139.

MEB (2018). Fen bilimleri dersi öğretim programı. https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812312311937-FEN%20B%C4%B0L%C4%B0MLER%C4%B0%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI2018.pdf

MEB (2019). *2019 Ortaöğretim kurumlarına ilişkin merkezi sınav*. Retrieved from: https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_06/24094730_2019_Ortaogretim_Kurumlarina_Iliskin _M erkezi_Sinav.pdf

Taşkın, G. ve Aksoy, G. (2021). Liselere giriş sistemine ilişkin okul yöneticilerinin görüşleri: Durum çalışması. *Trakya Eğitim Dergisi, 11*(2), 870-888.

Tutkun, Ö. F. (2012). Bloom'un yenilenmiş taksonomisi üzerine genel bir bakış. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1*(3), 14-22.

Tutkun, Ö. F., Demirtaş, Z., Gür Erdoğan, D. ve Arslan, S. (2015). Bloom orijinal bilişsel alan sınıflaması ile yenilenmiş sınıflamanın karşılaştırılması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3*(10), 350-359.

Tüzel, S., Yılmaz, E. ve Bal, M. (2013). Türkçe öğretmen adaylarının metin işleme sürecine yönelik hazırladıkları soruların revize edilmiş Bloom taksonomisi doğrultusunda incelenmesi. *International Journal of Social Science, 7*(8), 1085-1100.

Ülger, K. (2016). The relationship between creative thinking and critical thinking skills of students. *Hacettepe University Journal of Education, 31*(4), 695-710.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EĞİTİMDE DİJİTAL OKURYAZARLIĞA İLİŞKİN YAPILAN ARAŞTIRMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hatice KAYNAK
Millî Eğitim Bakanlığı
htcylmz0968@gmail.com
ORCID ID: 0009-0009-2903-3205

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan YURTSEVEN
Afyon Kocatepe Üniversitesi
ryurtseven@aku.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-9963-8642

ÖZET

Bu araştırmada, 2017-2024 yıllarında Türkiye'de eğitim alanında yapılan dijital okuryazarlık (DOY) ile ilgili araştırmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, sistematik derleme araştırması olup araştırmanın evrenini dijital okuryazarlığa ilişkin 130 yüksek lisans, 12 doktora tezi oluşturmaktadır. Bu araştırmaların; "tür, yayın yılı, örneklem özellikleri, model, veri toplama yöntemi ve araçları, araştırma konuları" açısından dağılımları incelenmiş; veriler, yüzde ve frekans değerleri hesaplanarak değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; 2019 yılından sonra dijital okuryazarlık ile ilgili çalışmaların artmaya başladığı görülmektedir. Özellikle 2022'de büyük bir artış olduğu ve en fazla 2024 yılında çalışma yapıldığı görülmüştür. DOY ile ilgili araştırmalarda en çok öğretmenler ve öğretmen adayları çalışma grubu olarak seçilmiştir. Araştırmalarda en çok nicel araştırma yöntemi ve ilişkisel tarama deseni seçilmiş, veri toplama aracı olarak en fazla ölçekler kullanılmıştır. Tezlerin konu dağılımları ise 4 temada toplanmıştır. Bunlar: I. DOY Düzeylerinin Belirlenmesine İlişkin Çalışmalar, II. DOY ile Başka Değişkenler Arası İlişki Çalışmaları, III. DOY Becerisi Kazandırmaya Yönelik Çalışmalar ve IV. Doküman İncelemesi–Derleme ve Görüş Belirleme (Nitel) Çalışmaları. Bu kapsamda incelenen tezlerin üçte birinden fazlasında, özellikle DOY genel düzey tespiti çalışmaları üzerine yoğunlaşılmıştır. İkinci olarak tezlerin yaklaşık üçte birinde DOY ile bazı değişkenler (Siber güvenlik, Yaşam boyu öğrenme, Sosyal medya ve dijital bağlılık, Yenilikçilik, 21. yy. becerileri, Uzaktan eğitim tutumu-kabul düzeyi, Öğrenme stili, Teknolojik ve dijital liderlik, Teknoloji öz yeterliliği ve BİT tutumu, Dijital iyi oluş ve öznel iyi oluşları, Web 2.0 araçlarının kullanım yetkinlikleri vb.) arasındaki ilişkiler belirlenmeye çalışılmıştır. Üçüncü olarak, DOY becerilerinin kazandırılmasına yönelik "Dijital Öykü Uygulamalar, Web 2.0 Araçlarıyla Zenginleştirilmiş Probleme Dayalı Öğrenme Yaklaşımı, e-öğrenme süreçleri, Ters Yüz Öğrenmenin ve Hedefe Dayalı Senaryolar vb." yöntemlerin uygulandığı 29 çalışmanın yapıldığı görülmüştür. Son olarak da doküman incelemesi-derleme ve görüş belirlemeye ilişkin 7 çalışmanın yapıldığı görülmüştür. Bu

sonuçlar doğrultusunda, ileride yapılacak araştırmalara katkı sağlayabilecek bazı öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okuryazarlık, Dijital Okuryazarlık, Dijital Okuryazarlık Becerisi

EVALUATION OF RESEARCH ON DIGITAL LITERACY IN EDUCATION

ABSTRACT

This study aims to examine research on digital literacy (DL) conducted in Turkey in the field of education between 2017 and 2024. The research is a systematic review, and its population consists of 130 master's theses and 12 doctoral dissertations on digital literacy. The distribution of these studies was examined in terms of “type, publication year, sample characteristics, model, data collection method and tools, and research topics”; the data were evaluated by calculating percentage and frequency values. According to the findings, it is observed that studies on digital literacy began to increase after 2019. A significant increase was observed particularly in 2022, and the highest number of studies was conducted in 2024. Teachers and prospective teachers were most frequently chosen as the study group in research on DL. Quantitative research methods and relational survey designs were most commonly chosen, and scales were most frequently used as data collection tools. The subject distribution of the dissertations was grouped into four themes. These are: I. Studies on Determining Levels of DL skills. II. Studies on the Relationship Between DL and Other Variables. III. Studies Aimed at Developing DL Skills. IV. Document Review – Compilation and Opinion Gathering (Qualitative) Studies. In this context, more than one-third of the theses examined focused particularly on studies determining the general level of DL. Secondly, approximately one-third of the theses attempted to determine the relationships between DL and certain variables. Thirdly, it was observed that 29 studies were conducted applying methods such as “Digital Storytelling Applications, Problem-Based Learning Approach enriched with Web 2.0 Tools, e-learning processes, Flipped Learning and Goal-Based Scenarios, etc.” to develop DL skills. Finally, it was observed that 7 studies were conducted on document review-compilation and opinion gathering.

Keywords: Literacy, Digital Literacy, Digital Literacy Skill

1. GİRİŞ

Teknoloji, geçmişten günümüze kadar sürekli bir değişim ve gelişim göstererek yaşamımızı etkilenmekte ve birçok kolaylıklar sağlamaktadır. Gelişen teknolojiden eğitime yansımakta, öğretimde farklı materyal kullanımı ve yeni becerilerin önemi artmaktadır. Bu bağlamda teknolojinin son yıllarda gelişimi ile birlikte teknoloji, dijitalleşme, dijital okuryazarlık gibi kavramlar hayatımıza girmiştir. Dijitalleşme TDK (2025) tarafından “sayısallaşma” şeklinde tanımlanmıştır. Dijital okuryazarlık ise “dijital teknolojileri ve interneti kullanarak içeriklere ulaşma, bunları değerlendirme, gerektiğinde paylaşma, yeniden oluşturma ve eleştirme” yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Özkaya ve Erat, 2022). Avrupa Parlamentosu’nun düzenlediği dijital yeterlilikler kapsamında dijital okuryazarlık kavramı; bilgi sahibi olma, iletişimi sağlama ve yaşamın tüm boyutlarına ilişkin birincil sorunlara çözüm üretmek amacıyla

dijital içerikleri geniş bir kapsamda, kendine güvenerek ve eleştirel bir bakış açısıyla kullanabilme olarak açıklanmıştır (Alkış, 2022).

Dijital okuryazar olan bireylerin özelliklerine baktığımızda; internet ve dijital araçlardan doğru bir şekilde arama yapabilme, bilgi kirliliği ile dolu internet ortamından doğru ve güvenilir içeriklere ulaşabilme, dijital ortamlarda etik kurallara uyma becerileri gösterdiklerine ulaşılmaktadır (Çelik ve Kılıçoğlu, 2022). Dijital okuryazarlık ile kazanılması gereken beceriler şu şekilde sıralamaktadır (Bawden, 2001; akt.: Göldağ, 2021):

- Farklı kaynaklardan güvenilir olan bilgiyi toplayabilme
- Üretilen bilgiler hakkında doğru kararlar alabilmek için eleştirel düşünme
- Sıralı olmayan, değişen malzemeleri okuma ve anlama
- Yardımlaşma için hazırlanan iletişim ağları hakkında bilinçli olma
- Ulaşılan bilgileri yönetebilmek için gerekli olan araçları ve filtreleri kullanabilme
- Yayın süreci, iletişim ve erişim konularında kendine güvenme.

Dijitalleşme adımlarının ya da dijital teknoloji kullanımının insanlar tarafından öğrenilememesi, toplumda yaşayanların dijital hayata dâhil olmaması ile birlikte birtakım sorunları beraberinde getirmektedir. Örneğin toplumda meydana gelen teknolojik bilgi ve dijital okuryazarlık becerilerinin eksikliği bireylerin yeni fırsatlar kazanmasına engel olmaktadır. İş ilanları ve başvuruları çevrim içi yapılmakta ve işlerin çoğunluğu bazı teknolojik yeterlilikleri gerektirmektedir.

Dijital çağda söz konusu becerilerle donatılmış bireyler yetiştirmek amacıyla eğitim alanında da birçok yenilik gerçekleşmektedir. Örneğin hayatın her alanına yansıyan yapay zekâ uygulamaları eğitim alanında da ciddi değişimlere ve yeniliklere yol açmaktadır. Kişiselleştirilmiş eğitim, sanal etkileşimli eğitimciler, sohbet robotları, özel gereksinimli çocuklara yönelik eğitim, ödev ve sınavların değerlendirilmesi, çevrim içi ve uzaktan eğitim uygulamalarıyla eğitimde yapay zekâ uygulamaları sıklıkla kullanılmaktadır (Çetin ve Aktaş, 2021). Bunun yanında okullarda internet bağlantısı ve dijital platformlar erişim olanağı sağlanmaktadır. Teknolojik donanıma sahip yeni öğrenme ortamlarında bilgi artışı kolaylaşmakta ve bilgi yayılımı hız kazanmaktadır. Yeni öğrenme ortamları ile birlikte öğretmenlerin görev tanımlarında da değişiklik olmaktadır. Dijital araçların eğitim ortamlarına uyum sağlaması eğitim için çok önemli bir adımı temsil etmektedir. Eğitim-öğretim sürecinin etkili bir şekilde yürütülmesi dijital yeterliliği yüksek uzmanlar tarafından planlanmalıdır. Eğitimde dijital araçların etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla eğitim kurumlarında öğretmen-öğrenci-veli arasında iş birliğini sağlamak gerekmektedir (Maral, 2025). Okullar, öğrenciler, öğretmenler ve aileler arasında işbirliği ve iletişim, dijital araç gereçlerin eğitim sürecinde etkili şekilde kullanılmasını sağlamak için temel bir gerekliliktir. Buna paralel olarak Uluslararası Eğitim Teknolojileri Topluluğu'na göre öğretmenlerin taşıması gereken yeterliliklerden bazıları; teknoloji okuryazarlığına sahip olma, teknolojiyi eğitim-öğretimde etkin kullanabilme, öğrencileri kullanabilmesi için yönlendirme, öğrenme ortamını teknolojik araçların kullanımına yönelik düzenleme, diğer öğretmenlerle dijital platformlarda iş birliği ile çalışabilme gibi yetkinliklerdir. Öğretmenlerin yeniliklere ve değişime açık, girişimci ruha sahip olması da önemli ölçütlerden kabul edilmektedir.

Öğretmenler, öğrencilere dijital dünyaya katkı sağlamaları ve dijital dünyada sorumluluklarını bilmeleri için ilham olmaktadır (Crompton, 2023).

Dijital okuryazarlık becerisi eğitim-öğretim sürecinin önemli bir parçası haline gelmiş ve bu becerinin kazandırılması amacıyla kullanılacak araçların niteliği önem kazanmıştır. Bu sebeple konunun önemini ve farklı yönlerini ortaya çıkarmaya dair literatürde çok sayıda çalışmaya ulaşılmıştır (Kurt, Telli, Bardakçı, Sarsar, Göksün Orhan ve Filiz, 2022; Çelik ve Kılıçoğlu, 2022; Özkaya ve Erat, 2022; Üstündağ, Güneş, Bahçivan, 2017; Kargın, 2018; Kozan ve Özek, 2019; Direkçi, Akbulut ve Şimşek, 2019; Pehlivanlı ve Kayadibi, 2022; Ergün ve Güneş, 2022; Tor, Demir Başaran ve Arık, 2022; Tüfekçi Aslım ve Saraçoğlu, 2023; Yazıcı, 2023). Eğitimde dijital okuryazarlık ile ilgili birbirinden bağımsız olarak yapılan çalışmaların özelliklerinin değerlendirilip yorumlanması ve bu konudaki yapılanlar ve eğilimlerin belirlenmesi önem arz etmektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar Türkiye'de 2017-2024 eğitim alanında yapılan araştırmaların genel bir tablosunu ortaya koyarak bu konuda gelecekte yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle Türkiye'de eğitim alanında dijital okuryazarlık ile ilgili araştırmaların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıda verilen sorulara yanıt aranmıştır:

Türkiye'de eğitimde dijital okuryazarlık ile ilgili yapılmış araştırmaların;

1. "Türü ve yayın yılı" açısından dağılımları nasıldır?
2. "Örneklem özellikleri" açısından dağılımları nasıldır?
3. "Model ve yöntemleri" açısından dağılımları nasıldır?
4. "Veri toplama araçları ve teknikleri" açısından dağılımları nasıldır?
5. "Araştırma konuları" açısından dağılımları nasıldır?

Sınırlılıklar

1. Bu çalışma, 2017-2024 yılları arasında Türkiye'de eğitim alanında dijital okuryazarlığa ilişkin yapılan yüksek lisans tezleri ve doktora tezleri ile sınırlandırılmıştır.

2. "Dijital okuryazarlık" "okuryazarlık", "dijital okuryazarlık becerisi" ve "dijital okuryazarlık ölçeği" gibi anahtar sözcükler kullanılarak YÖK Ulusal Tez, ULAKBİM veri tabanlarında yapılan tarama sonucunda ulaşılan araştırmalarla sınırlıdır.

3. İncelenen tezler, alt amaçlarda ifade edilen boyutlardaki dağılımları ile sınırlı olup yöntembilimsel bağlamda ayrıntılı bir biçimde ele alınmamıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışmanın Deseni

Bu araştırma sistematik literatür taramasına göre yürütülmüştür. Sistematik literatür incelemesi, incelenen konu hakkında yapılan bireysel araştırmalara olabilecek en kapsamlı ve güvenilir resme ulaşabilme imkânı sunmaktadır (Oakley, 2012). Araştırmayı sistematik olarak incelemek dört temel aşamayı gerekli kılmaktadır: sorunu belirleyerek araştırmayı netleştirmek ve tanımlamak, araştırma raporlarını eleştirel bir biçimde değerlendirmek, bulguları sentezleyerek

bir araya getirmek ve araştırmaya bağlı olarak hangi kanıtların sunulabileceğini belirlemek (Gough, Oliver ve Thomas, 2017). Bu araştırmada, dijital okuryazarlık konusunda Türkiye'de yapılan araştırmalardan Ulusal Tez Merkezi'nden internet aracılığıyla ulaşılan tezler, araştırmanın alt amaçlarına göre analiz edilmiş ve olduğu gibi değerlendirilerek elde edilen bulgular sentezlenmeye çalışılmıştır.

2.2. Çalışmanın Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Türkiye'de 2017-2024 yılları arasında eğitimde dijital okuryazarlık konusunda yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. Evren üzerinde gerçekleştirilen araştırmada, «dijital okuryazarlık, okuryazarlık, dijital okuryazarlık becerisi, dijital okuryazarlık ölçeği» anahtar sözcükleriyle ulaşılabilen; 130 yüksek lisans tezi ve 12 doktora tezi olmak üzere toplam 142 tez incelenmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma ile 2017-2024 yılları arasında Türkiye'de eğitimde dijital okuryazarlığa ilişkin yapılan YL ve DR tezleri incelenerek genel bir değerlendirmeye ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaca yönelik YÖK Ulusal Tez Merkezinden erişilebilen yüksek lisans ve doktora tezleri araştırılmıştır. Verilerin analiz sürecinde, doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Buna göre, internet ortamında "dijital okuryazarlık" "okuryazarlık", "dijital okuryazarlık becerisi" ve "dijital okuryazarlık" gibi anahtar sözcükler kullanılarak yapılan tarama sonucunda, özellikle dijital okuryazarlık ile ilgili çeşitli eğitim kademelerini kapsayan birçok araştırmaya ulaşılmış eğitim-öğretimle ilgili olmayanlar elenmiştir. Aynı zamanda, 2017-2024 yılları arasında yapılan tez çalışmalarına yer verilmiştir. Verilerin kodlanması aşamasında; öncelikle yukarıdaki ölçütlere uygun özellikleri taşıyan tezler dijital bir dosyaya toplanmış, sayı numarası verilmiş ve yazarların adlarıyla kayıt edilmiştir. Kaydedilen her bir tez M. Excel sayfasında sayı numarasına ve yazar adına göre listelenmiştir. Tezlerin incelenmesi ile elde edilen veriler, M. Excel dosyasındaki ilgili sütunlara kodlanmıştır. Tezler şu başlıklar altında sınıflandırılarak incelenmiştir: 1.Tez başlığı, 2. Tez türü, 3. Hazırlandığı üniversite, 4. Yazar, 5. Danışman, 6. Yıl, 7. Amaç, 8. Kapsam, 9. Problem durumu, 10. Alt problemler, 11. Sayıltı ve sınırlılıklar, 12. Yöntem, 13. Araştırma deseni, 14. Evren, 15. Örneklem özelliği, 16. Örneklem yöntemi, 17. Veri toplama araçları, 18. Verilerin analizi, 19. Bulgular, 20. Sonuç, 21. Öneriler. Verilerin güvenirliğini sağlamak amacıyla veriler, öncekilerden bağımsız olarak bir süre sonra, araştırmacı tarafından ikinci kez kodlanmıştır. Kodlanan tezler, belirtilen ölçütler doğrultusunda incelenmiş, yüzde ve frekans değerleri hesaplanarak ulaşılan veriler bulgular kısmında tablolara dönüştürülerek sunulmuştur.

3. BULGULAR

Çalışmada, 2017-2024 yılları arasında, eğitimde dijital okuryazarlık ile ilgili yapılmış 142 tezin incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular, araştırmanın amaçları kapsamında analiz edilerek araştırmanın alt amaçları doğrultusunda aşağıda sunulmuştur.

1. Eğitimde dijital okuryazarlık ile ilgili yapılmış araştırmaların tür ve yayın yılı açısından dağılımları belirlenmiş ve Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. İncelenen çalışmaların türü ve yayın yılı açısından dağılımları

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	*f*	%
Yüksek Lisans Tezi	1	2	10	4	14	33	27	39	130	92
Doktora Tezi	-	-	1	1	1	1	1	7	12	8
Toplam	1	2	11	5	15	34	28	46	142	100

Çizelge 1'de görüldüğü gibi, 2017-2024 yılları arasında eğitimde dijital okuryazarlık ile ilgili 130 yüksek lisans tezi (%92) ve 12 doktora tezi (%8) bulunmaktadır. Dijital okuryazarlık ile ilgili çalışmaların tamamına yakını yüksek lisans tezi yalnızca 12 tanesi doktora tezi olarak yürütülmüştür. Tezlerin 2017 yılında yalnızca 1 tane yüksek lisans çalışması olduğu, 2018 yılında da diğer yıllara nazaran çok az çalışma gerçekleştirildiği görülmektedir. 2019 yılından sonra dijital okuryazarlık ile ilgili çalışmaların artmaya başladığı görülmektedir. Tezlerin özellikle 2022'de büyük bir artış olduğu, 2021-2022 yılları arasında nispeten yoğunlaştığı ve en fazla 2024 yılında çalışma yapıldığı görülmüştür.

2.Türkiye'de eğitimde dijital okuryazarlık ile ilgili yapılmış tezlerin örneklem açısından dağılımları incelenmiş ve Çizelge 2.'de sunulmuştur**.**

Çizelge 2.Araştırmaların örneklem özellikleri açısından dağılımları

Örneklem özelliği	*f*	%
Öğretmenler	48	34
Öğretmen Adayları	30	21
Ortaokul Öğrencileri	26	18
Üniversite Öğrencileri	11	7
Lise Öğrencileri	6	4
Ders Kitapları	4	3
Akademisyenler	2	1
Öğretmen ve Öğrenciler	2	1
Yaşlılar	2	1
İlkokul Öğrencileri	2	1
Akademik Çalışmalar	2	1
İdari Personel	1	1
Öğretmen ve Veliler	1	1
Açık Öğretim Öğrencileri	1	1
Üniversite Öğrencileri ve Akademisyenler	1	1
Meslek Lisesi Öğrencileri	1	1
Ders kitapları, öğretmen, öğrenci ve veliler	1	1
MEB personelleri (Öğretmen, idareci, memur ve yardımcı hizmetliler)	1	1
Toplam	**142**	**100**

Çizelge 2 incelendiğinde araştırmada örneklemin %34'ünü öğretmenler, %21'ini öğretmen adayları, %'18'ini ortaokul öğrencileri, %7'sini üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. En fazla öğretmen ve öğretmen adayları ile ilgili araştırmaya ulaşılmıştır.

3. Türkiye'de eğitimde dijital okuryazarlık ile ilgili yapılmış tezlerin "model ve yöntemleri" açısından dağılımları incelenmiş ve ulaşılan bulgular Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. Araştırmaların Model ve Yöntemleri Açısından Dağılımı

	Modeller/Desenler															
	Betimsel T.	İlişkisel T.	Yarı Deneysel.	Deneysel	Durum	İç içe desen	Açımlayıcı sıralı	Keşfedici	Doküman Analizi	Kesitsel T.	Yakınsayan paralel	Keşfedici	Anlatı	Eylem A.	Fenomonolo	Meta Analiz
f	26	54	9	3	8	4	18	1	3	3	8	1	1	1	1	1
%	18	38	6	2	6	3	13	1	2	2	6	1	1	1	1	1

		f	%
Yöntem	Nicel	93	65
	Nitel	14	10
	Karma	35	25

Çizelge 3 incelendiğinde araştırmalarda en fazla nicel araştırma (%65) yönteminin tercih edildiği görülmektedir. Nitel yöntem ve karma yöntem ise %35 oranında tercih edilmiştir. Araştırma desenlerinden en fazla ilişkisel tarama %54, ardından betimsel tarama %18, açımlayıcı sıralı desen %13 oranında tercih edilirken diğer modelleme türlerine daha az oranda yönelim görülmektedir.

4. Türkiye'de eğitimde dijital okuryazarlık ile ilgili yapılmış araştırmaların veri toplama teknikleri ve araçları açısından dağılımları incelenmiş ve Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 4. Araştırmaların Veri Toplama Teknikleri ve Araçları Açısından Dağılımı

	Ölçek	Görüşme	Ölçek, Görüşme, Araştırmacı günlükleri	Ölçek ve Görüşme Formu	Ölçek, Başarı Testi ve Görüşme	Analiz Tablosu	İçerik Değerlendirme Formu
f	85	1	7	33	10	2	4
%	60	1	5	23	7	1	3

Çizelge 4 incelendiğinde veri toplama aracı olarak en fazla ölçekler (%60) kullanılmıştır. Ölçeklerden sonra tercih edilen veri toplama aracı %23 oranı ile ölçek ve görüşme tekniğinin birlikte kullanıldığı araştırmalardır. Görüşme %1, İçerik değerlendirme formu %3, ölçek ve başarı testi ve görüşme formunun birlikte kullanıldığı araştırmalar %7, Ölçek, görüşme formu ve araştırmacı günlüklerinin birlikte kullanıldığı araştırmalar %5, analiz tablosu %1 oranında tercih edilmiştir.

5. Türkiye'de eğitim alanında dijital okuryazarlık ile ilgili yapılmış tezler, konu alanları açısından incelenmiş ve ulaşılan bulgular Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 5. Dijital Okuryazarlık bağlamında incelenen tezlerin konu alanları

Tema (Çalışma Türü)	**Kod (Çalışma Konusu)**	**f**	**%**

I. DOY Düzeylerinin Belirlenmesi	DOY düzeylerinin incelenmesi	42	29,58
	DOY yeterlilik algıları/öz yeterlilik algıları	5	3,52
	DOY ölçek geliştirme	2	1,41
	Toplam	**49**	**34,51**
II. DOY İle Başka Değişkenler Arası İlişki	Siber güvenlik	3	2,11
	Yaşam boyu öğrenme	3	2,11
	Sosyal medya ve dijital bağlılık	3	2,11
	Yenilikçilik	3	2,11
	21. yy. becerileri	2	1,41
	Uzaktan eğitim tutumu-kabul düzeyi	2	1,41
	Öğrenme stili	2	1,41
	Teknolojik ve dijital liderlik	2	1,41
	Teknoloji öz yeterliliği ve BİT tutumu	2	1,41
	Dijital iyi oluş ve öznel iyi oluşları	2	1,41
	Web 2.0 araçlarının kullanım yetkinlikleri	2	1,41
	Bilgi güvenliği	1	0,70
	Sınıf yönetim becerisi	1	0,70
	STEM tutumu	1	0,70
	Öz yönetimli öğrenme	1	0,70
	Bilgi okuryazarlığı	1	0,70
	EBA'ya yönelik tutum	1	0,70
	Matematiksel ve fen okuryazarlık	1	0,70
	Öğrenme öğretme inancı	1	0,70
	Finansal okuryazarlık	1	0,70
	Kültürel sermaye	1	0,70
	Programlamaya karşı tutum	1	0,70
	Çevrim içi öğretim öz yeterlilikleri	1	0,70
	Eleştirel düşünme becerileri	1	0,70
	Bilgi işlemsel düşünme beceri	1	0,70
	Dijital vatandaşlık	1	0,70
	Araştırma okuryazarlığı	1	0,70
	Başarı	1	0,70
	Toplam	**43**	**30,00**
III. DOY Becerisi Kazandırmaya Yönelik Çalışmalar	Dijital Öykü Uygulamalarının	4	2,82
	Web 2.0 Araçlarıyla Zenginleştirilmiş PDÖ Yaklaşımının, Fen ve Sosyal Bilgiler öğretiminin	3	2,11
	DOY Becerisini Artırmaya Yönelik Etkinliklerin	3	2,11
	Ters Yüz Öğrenmenin	1	0,70
	Hedefe Dayalı Senaryoların	1	0,70
	Class dojo ile destekli e-öğrenme süreçlerinin	1	0,70
	Eş zamansız olarak sunulan medya okuryazarlığı öğretiminin	1	0,70

	Teknoloji kabul modelinin	1	0,70
	Girişimcilik eğitiminin	1	0,70
	Türkçe, Müzik eğitiminde dijital okuryazarlığın	1	0,70
	5E Modeli ile hazırlanan dijital hikaye uygulamalarının	1	0,70
	SAMR modeli kullanmanın	1	0,70
	DOY programının	1	0,70
	İş Birlikli DOY ekinliklerinin	1	0,70
	Dijital oyunlaştırmanın	1	0,70
	Ters yüz öğrenme modelinin	1	0,70
	Bloom'un dijital taksonomisi 'ne göre hazırlanan matematik derslerinin	1	0,70
	Web Tabanlı Türkçe dersi planlanan eğitimin	1	0,70
	Gösterge paneli kullanma durumlarının	1	0,70
	Harezmi eğitim modelinin	1	0,70
	Otantik öğrenme yönteminin	1	0,70
	DOY dersi deneyimlerinin	1	0,70
	Toplam	**29**	**20,42**
IV. Doküman İncelemesi - Derleme ve Görüş Belirleme (Nitel)	Temel eğitim programları ve ders kitaplarının incelenmesi	4	2,82
	Lisansüstü çalışmaların incelenmesi	2	1,41
	DOY hakkında görüşler (Nitel Çalışmalar)	1	0,70
	Toplam	**7**	**4,93**

Not: Bu tablonun değerlendirilmesi toplam 142 çalışma üzerinden yüzdelikleri hesaplanarak yapılmıştır. Çünkü bazı çalışmalarda; aynı çalışmada DOY ile birden çok değişken ilişkisi incelenmiş, bazı çalışmalarda hem düzey belirleme hem değişken arası ilişki incelenmiş ya da bazı çalışmalarda da DOY kazandırmak için birden çok uygulama yapılmıştır. Bu nedenle "Toplam incelen tezlerin yüzde kaçında?" sorusuna cevap aranarak değerlendirme yapılmıştır.

Çizelge 5'e bakıldığında, eğitimde dijital okuryazarlık (DOY) becerileri üzerine yapılmış tezlerin konu dağılımları 4 temada toplanmıştır. Bunlar: I. DOY Düzeylerinin Belirlenmesine İlişkin Çalışmalar, II. DOY ile Başka Değişkenler Arası İlişki Çalışmaları, III. DOY Becerisi Kazandırmaya Yönelik Çalışmalar ve IV. Doküman İncelemesi–Derleme ve Görüş Belirleme (Nitel) Çalışmaları. İncelenen 130 yüksek lisans ve 12 doktora tezi olmak üzere toplam 142 tezin; 49'unda (%34,5), başka bir ifadeyle üçte birinden fazlasında, örneklem gruplarının DOY düzeyleri belirlenmiş ve özellikle DOY genel düzey tespiti çalışmaları üzerine yoğunlaşılmıştır. Bu da araştırmacıların öncelikle mevcut durumu ve beceri seviyelerini anlamaya odaklandığını göstermektedir. İkinci olarak incelenen tezlerin 43'ünde (%30) DOY ile bazı değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda DOY ile "Siber güvenlik, Yaşam boyu öğrenme, Sosyal medya ve dijital bağlılık, Yenilikçilik, 21. yy. becerileri, Uzaktan eğitim tutumu-kabul düzeyi, Öğrenme stili, Teknolojik ve dijital liderlik, Teknoloji öz yeterliliği ve BİT tutumu, Dijital iyi oluş ve öznel iyi oluşları, Web 2.0 araçlarının kullanım yetkinlikleri"

vb. değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Üçüncü olarak, DOY becerilerinin kazandırılmasına yönelik 29 çalışmanın (%20,4) yapıldığı görülmektedir. Bu tema kapsamında "Dijital Öykü Uygulamalarının, Web 2.0 Araçlarıyla Zenginleştirilmiş Probleme Dayalı Öğrenme Yaklaşımının, Fen ve Sosyal Bilgiler öğretiminin, Class dojo ile destekli e-öğrenme süreçlerinin, Ters Yüz Öğrenmenin, Hedefe Dayalı Senaryoların, DOY Becerisini Artırmaya Yönelik Etkinliklerin" uygulandığı görülmüştür. Son olarak da doküman incelemesi-derleme ve görüş belirlemeye ilişkin 7 çalışmanın (%4,9) yapıldığı görülmektedir. Bu temada da "Temel eğitim programları ve ders kitaplarının incelenmesi ve Lisansüstü çalışmaların incelenmesi" gibi nitel çalışmaların yer aldığı görülmüştür.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmada Türkiye'de eğitim alanında dijital okuryazarlık ile ilgili yapılmış çalışmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 2017-2024 yılları arasında eğitim alanında dijital okuryazarlığa ilişkin yapılmış, 130 yüksek lisans tezi (92) ve 12 doktora tezine (%8) ulaşılmıştır. Dijital okuryazarlık ile ilgili çalışmaların tamamına yakını yüksek lisans tezi olarak gerçekleştirilmiş olup, çok azı doktora tezi olarak yapılmıştır.

İncelenen tezlerde; örneklemlerin %34'ünü öğretmenler, %21'ini öğretmen adayları, %'18'ini ortaokul öğrencileri, %7'sini üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. En fazla öğretmen ve öğretmen adayları ile ilgili araştırmaya ulaşılmıştır. Çalışmada araştırmaların çoğunluğunda çalışma grubu olarak öğretmen ve öğrencilerin seçildiği görülmektedir. Bunun nedeni hem eğitim alanında yapılan bir araştırma olması hem de öğretmen ve öğrencilere kolay ulaşılabiliyor olunmasından kaynaklı olabilir.

Araştırmada çalışma grubu alanları olarak en fazla ortak (bütün branşlar) ile çalışıldığı görülmektedir. Öğrenim seviyesi olarak incelendiğinde en fazla ortaokul öğrencileri ile çalışma yapıldığı belirlenmiştir. Sınıf seviyeleri incelendiğinde ilkokulla ilgili çok az çalışmanın olması bu alanda dijital okuryazarlık ile ilgili yeterli çalışmanın olmadığına işaret ettiği söylenebilir.

Araştırmada DOY ile yapılmış araştırmaların model ve yöntemler açısından dağılımları incelenmiş ve en fazla nicel araştırma yönteminin (%65) tercih edildiği görülmüştür. Araştırma deseni olarak en fazla sırasıyla; ilişkisel tarama %54, betimsel tarama %18, açımlayıcı sıralı desen %18 oranında tercih edilirken diğer modelleme türlerine daha az oranda rastlanılmıştır. Nitel yaklaşıma uygun yapılandırılan araştırmalarda ise çoğunlukla durum çalışması modelin tercih edilmektedir. Alkan'ın (2017) "Öğretmenlik Uygulaması" üzerine yaptığı sistematik derleme araştırması bu sonucu destekler niteliktedir. Benzer şekilde Alkış Küçükaydın'ın (2020) fen eğitiminde kavram öğretimi konulu araştırmaların sistematik derleme yöntemiyle incelediği çalışmasında en fazla nicel araştırma yönteminin tercih edildiği görülmektedir. Bu durum, ilgili literatürde bu araştırmaları bir araya getirerek değerlendirmeyi gerekli kılan meta-analizlere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Fakat ilgili alan yazında 2017-2024 yılları arasında konuyla ilgili yalnızca 2 meta-analiz çalışmalarına ulaşılmıştır. Bu bağlamda farklı çalışma gruplarıyla farklı sınıf seviyelerinde ve farklı yöntem/tekniklere odaklanarak yapılacak yeni araştırmalar bu alanda literatürdeki boşluğu dolduracaktır. Ayrıca karma yöntemle ilgili sınırlı sayıda araştırma olması da bu alanda yapılacak araştırmalarda ihtiyaç olarak belirtilebilir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak en fazla ölçekler (%60) kullanılmıştır. Ölçeklerden sonra tercih edilen veri toplama aracı %23 oranı ile ölçek ve görüşme tekniğinin birlikte kullanıldığı araştırmalardır. Görüşme %1, İçerik değerlendirme formu %3, ölçek ve başarı testi ve görüşme formunun birlikte kullanıldığı araştırmalar %7, Ölçek, görüşme formu ve araştırmacı günlüklerinin birlikte kullanıldığı araştırmalar %5, analiz tablosu %1 oranında tercih edilmiştir İncelenen araştırmaların büyük çoğunluğunun tarama türünde olması nedeniyle ölçeklerin en sık tercih edilen araçlar olması beklenilen bir sonuç olarak belirtilebilir. Bu bulgu Değirmenci ve Doğru (2017) tarafından yapılan Türkiye'de sosyobilimsel konularla ilgili yapılan çalışmaların incelendiği araştırma sonuçları ile benzerdir. Bu bulgular doğrultusunda, dijital okuryazarlığa ilişkin farklı veri toplama araçlarının kullanılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Eğitimde DOY becerileri üzerine yapılmış tezlerin konu dağılımları DOY Düzeylerinin Belirlenmesine İlişkin Çalışmalar, DOY ile Başka Değişkenler Arası İlişki Çalışmalar, DOY Becerisi Kazandırmaya Yönelik Çalışmalar ve Doküman İncelemesi–Derleme ve Görüş Belirleme (Nitel) Çalışmalar olmak üzere 4 temada gruplandırılmıştır. İncelenen tezlerin çoğunluğunda (%34) örneklem gruplarının DOY düzeylerinin belirlendiği tespit edilmiştir. Bu durum araştırmacıların öncelikle mevcut durumu ve beceri düzeylerini belirlemeyi amaçladığını gösteren niteliktedir. Eğitim -öğretim alanında dijital okuryazarlığa ilişkin yapılan araştırmaların 2019 yılından sonra yoğunlaştığını, 2024 yılında ise en fazla sayıya ulaştığı görülmüştür. Bunun nedeninin öğretim programlarına dijital okuryazarlık kavramının geç girmesi ve tam olarak dijital okuryazarlık tanımının sınırlarının çizilememiş olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim Altun ve Alpan (2021) dijital okuryazarlığı; elektronik okuryazarlık, bilgisayar okuryazarlığı, internet ve ağ okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve görsel okuryazarlık ile iç içe geçmiş kapsamlı bir kavram olarak açıklamaktadır.

5. **ÖNERİLER**

- Bu araştırma 2017-2024 tarihleri arasında yapılmış tez çalışmaları ile sınırlıdır. Farklı zaman aralığında yapılan araştırmaların, makalelerin de incelendiği çalışmalar yapılabilir.
- Araştırma sadece Türkiye'de yürütülmüş tez çalışmaları ile sınırlıdır. Araştırmaya dijital okuryazarlık ile ilgili söz konusu yıllar arasında yürütülen çalışmalar da dahil edilerek devam edilebilir.
- Araştırmada en fazla nicel yöntem tercih edildiği görülmüştür. Bu konuda nitel ve karma yöntem ile hazırlanan çalışmaların az olması nedeniyle yapılacak araştırmaların bu yönde olması literatüre katkı sağlayacaktır.
- Araştırmada çalışma grubu olarak daha çok öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının seçildiği görülmüştür. Dijital okuryazarlık ile ilgili ilkokul ve lise düzeyinde çalışılan yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

- Araştırmada en çok DOY beceri düzeylerini belirlemeye yönelik çalışmalara rastlanılmıştır. DOY bağlamında sınırlı sayıda meta-analiz çalışmasına rastlanılmıştır. Yapılacak araştırmaların çeşitliliği açısından bu alanda yeni çalışmalara yer verilmesi yerinde olacaktır.
- DOY becerilerini geliştirmek amacıyla farklı öğretim yöntemlerinin etkililiğinin araştırıldığı çalışmalar deneysel ya da eylem araştırmaları uygulanabilir.
- DOY becerilerini kazandırmada etkili faktörleri belirlemek için derinlemesine nitel çalışmalar ve bir de başka değişkenlerle olan ilişkiyi belirlemeye yönelik çalışmalar da yapılabilir.

7. **KAYNAKÇA**

Alkan, V. (2017). Bir sistematik derleme çalışması: "Öğretmenlik uygulaması". *Yıldız Journal of Educational Research, 2*(1), 1-23.

Alkış, E. (2022). Türkçe öğretmenlerinin dijital okuryazarlık yeterlilik algılarının değerlendirilmesi. [Yüksek lisans tezi]. Kahramanmaraş Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Alkış Küçükaydın, M. (2020). Fen eğitiminde kavram öğretimi konulu araştırmaların sistematik derleme yöntemiyle incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi, 21*(2), 36-56.

Altun, N. ve Bangir Alpan, G. (2021). Temel eğitim programlarında dijital okuryazarlık. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 8*(2), 280-294.

Crompton, H. (2023). Evidence that ISTE standards for teachers lead to learning outcomes. *Journal of Digital Learning in Teacher Education, 39*(4), 201–219.

Çelik, H. ve Kılıçoğlu, G. (2022). Ortaokul öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi, 6*(1), 115-134.

Çetin, M. ve Aktaş, A. (2021). Yapay zekâ ve eğitimde gelecek senaryoları. *OPUS International Journal of Society Researches, 18* (Eğitim Bilimleri Özel Sayısı), 4225-4268.

Değirmenci, A., ve Doğru, M. (2017). Türkiye'de sosyobilimsel konularla ilgili yapılan çalışmaların incelenmesi: Bir betimsel analiz çalışması. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi,44,*123-138.

Direkçi, B., Akbulut, S. ve Şimşek, B. (2019). Türkçe dersi öğretim programı (2018) ve ortaokul Türkçe ders kitaplarının dijital okuryazarlık becerileri bağlamında incelenmesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi,7*(16), 797 – 813.

Ergün, C., Güneş, S. (2022). Halk kütüphanelerinin toplumun dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmedeki rolü. *Türk Kütüphaneciliği, 36*(4),395-422.

Gough, D., Oliver ve S. Thomas, J. (2017). An introduction to systematic reviews (2nd ed.). SAGE Publications. Erişim adresi: https://www.perlego.com/ereader/3271699. (Erişim tarihi: 01.12.2025).

Göldağ, B. (2021). Üniversite öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeyleri ile dijital veri Güvenliği farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. e-*Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 12*(3), 82-100. (Erişim tarihi: 27.11.2025)

Kargın, T. (2018). Kids don‘t make money, and that is a kids game: children‘s critical actions against the commercial design of Club Penguin. *Baskent University Journal of Education, Journal of Educatıon, 5*(2),146-155.

Kozan, M. ve Bulut Özek, M. (2019). BÖTE bölümü öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri ve siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29*(1), 107-120.

Kurt, A. A., Telli, E., Bardakçı S., Sarsar, F., Göksün Orhan, D. ve Filiz, O. (2022). Web 2.0 practical content development self-efficacy beliefs of teachers in the context of digital literacy and innovation. *Anadolu Journal of Educational Sciences, 12*(2), 608-629.

Maral, T. (2025). Eğitim iletişimde dijital dönüşüm ve teknoloji. *Journal of Communication Science Researches, 5*(2), 173189.

Oakley, A. (2012). Foreword. In D. Gough, S. Oliver ve J. Thomas (Eds.), An introduction to systematic reviews (pp. vii–x). London: SAGE Publications. Erişim adresi: https://library.wur.nl/WebQuery/titel/2211721. (Erişim tarihi:10.11.2025).

Özkaya, Y. ve Erat, V. (2022). Türkiye’de dijital okuryazarlık çalışmaları: Literatüre dayalı nitel bir araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, Dijitalleşme, Özel Sayısı.* 240-256.

Pehlivanlı, B. ve Kayadibi, N. (2022). Dijital okuryazarlık bağlamında ortaokul Türkçe ders Kitapları. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi, 6*(1), 182-197.

Tor, D., Demir Başaran, S., ve Arık, E. (2022). Examining of the digital literacy level of teacher candidates. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 23*(2), 2027-2064.

Tüfekçi-Aslım, S. & Saraçoğlu, G. K. (2023). Öğretmen adaylarının e-öğrenme stilleri ile dijital okuryazarlık arasındaki ilişki. *TEBD, 21*(3), 1404-1426.

Üstündağ, M.T., Güneş, E. ve Bahçivan, E. (2017). Dijital okuryazarlık ölçeğinin Türkçe’ye uyarlanması ve fen bilgisi öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık durumları. *Journal of Education and Future(12),* 19-29.

Yazıcı, T. (2023). Bilgiye erişimde dijital okuryazarlık kullanımı: Muş Alparslan Üniversitesi gazetecilik bölümü öğrencileri üzerine bir araştırma. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 13*(3), 2709-2740.

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE ÇOCUĞA SAHİP ANNELERDE GELİŞİMSEL NİŞ İLE ANNELİK BECERİLERİNDEKİ ÖZ YETERLİK İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Bilim Uzmanı, Ömrüm UZUN YOLCU
Sabiha Özdemir Anaokulu, Giresun/Bulancak,
omrum_uzun_ylc28@hotmail.com – 0009-0009-5139-27
Dr. Öğr. Üyesi, Nalan ARABACI
Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi ABD
drnalanarabaci@gmail.com – 0000-0001-9811-349X

ÖZET

Çocuğun gelişim sürecinde kültürel yapı ve çevresel koşullar belirleyici bir etkiye sahiptir. Gelişimsel Niş Kuramı, çocuğun gelişimsel bağlamını; fiziksel ve sosyal çevre, bakım verme uygulamaları ve ebeveyn etno-teorileri olmak üzere üç temel bileşen çerçevesinde ele almakta ve ebeveynlik davranışlarının içinde bulunulan sosyal çevreden bağımsız biçimde değerlendirilemeyeceğini vurgulamaktadır. Ebeveyn öz yeterliği ise bireyin çocuk yetiştirmeye ilişkin bilgi, beceri ve yeterliklerine duyduğu güveni ifade etmektedir. Bu araştırmanın temel amacı, annelerin gelişimsel niş düzeyleri ile ebeveyn öz yeterlik algıları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bunun yanı sıra, gelişimsel niş düzeyleri ile annelik becerilerine yönelik öz yeterlik algılarının bazı demografik değişkenlere (annenin yaşı, öğrenim durumu, çalışma durumu, çocuğun cinsiyeti, çocuk sayısı ve çocuğun okula devam süresi) göre farklılaşıp farklılaşmadığı da araştırma kapsamında ele alınmıştır. Araştırmanın örneklemini, okul öncesi eğitime devam eden 4–6 yaş aralığında çocuğu bulunan toplam 400 anne oluşturmaktadır. Nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli doğrultusunda yürütülen çalışmada, veri toplama aracı olarak “Gelişimsel Niş Ölçeği (GNÖ)”, “Yenilenmiş Berkeley Ebeveyn Öz Yeterlik Ölçeği (BPSE-R)” ve “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Verilerin analiz sürecinde parametrik istatistiksel yöntemler tercih edilmiş; gruplar arası karşılaştırmalar için bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA), değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde ise Pearson korelasyon katsayısından yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, annelerin gelişimsel nişe ilişkin olumlu alt boyut puanlarının ortalamanın üzerinde olduğu, olumsuz duygusal iklim puanlarının ise düşük düzeyde kaldığı görülmüştür. Annelerin gelişimsel niş düzeylerinin öğrenim durumu ve çalışma durumuna göre anlamlı farklılık gösterdiği; anne yaşı, çocuğun yaşı ve çocuğun okula devam süresi açısından ise anlamlı bir farklılık bulunmadığı belirlenmiştir. Annelerin ebeveyn öz yeterlik düzeylerinin genel olarak yüksek olduğu saptanmış; bu algının annenin öğrenim durumu, çalışma durumu, çocuğun okula devam süresi ve çocuğun yaşına göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı, buna karşın çocuğun cinsiyeti ve annenin yaşı değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Gelişimsel Niş Ölçeği alt boyutlarından “Olumlu Duygusal İklim”, “Destekleyici Aile Ortamı” ve “Etkinliklere Katılım” ebeveyn öz yeterliğini pozitif yönde yordarken, “Olumsuz Duygusal İklim” alt boyutunun ebeveyn öz yeterliği üzerinde negatif yönde bir yordayıcı etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonuçları, annelerin gelişimsel niş düzeyleri ile ebeveyn öz yeterlik algıları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunduğunu

ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, ebeveynliğin yalnızca bireysel özelliklerle değil, aynı zamanda kültürel geçmiş ve çevresel deneyimlerle şekillenen çok boyutlu bir yapı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Dönem, Niş, Gelişimsel Niş, Öz Yeterlik, Ebeveyn Öz Yeterliği.

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN DEVELOPMENTAL NICHE AND PARENTAL SELF-EFFICACY IN MOTHERS WITH PRESCHOOL AGED CHILDREN

Sabiha Özdemir Kindergarten, Giresun/Bulancak, Türkiye
omrum_uzun_ylc28@hotmail.com – ORCID: 0009-0009-5139-27

Assist. Prof. Dr., Nalan ARABACI
Ordu University, Faculty of Education, Department of Basic Education,
Division of Preschool Education
drnalanarabaci@gmail.com – ORCID: 0000-0001-9811-349X

ABSTRACT

Cultural structure and environmental conditions play a decisive role in the child's developmental process. Developmental Niche Theory conceptualizes the child's developmental context through three core components: the physical and social environment, caregiving practices, and parental ethnotheories, emphasizing that parenting behaviors cannot be evaluated independently of the surrounding social context. Parental self-efficacy, on the other hand, refers to parents' confidence in their knowledge, skills, and competencies related to child-rearing.The primary aim of this study is to examine the relationship between mothers' developmental niche levels and their perceptions of parental self-efficacy. In addition, the study investigates whether developmental niche levels and maternal self-efficacy perceptions differ according to selected demographic variables, including mother's age, educational level, employment status, child's gender, number of children, and the child's duration of preschool attendance.The sample of the study consists of 400 mothers who have children aged 4–6 years attending preschool education. The study was conducted using a correlational survey design, one of the quantitative research methods. Data were collected using the Developmental Niche Scale (DNS), the Revised Berkeley Parenting Self-Efficacy Scale (BPSE-R), and a Personal Information Form. Parametric statistical methods were employed in data analysis. Independent samples *t*-tests and one-way analysis of variance (ANOVA) were used for group comparisons, while Pearson correlation analysis was conducted to examine relationships between variables.The findings revealed that mothers' scores on the positive subdimensions of the developmental niche were above average, whereas scores related to negative emotional climate were low. Significant differences in developmental niche levels were found according to mothers' educational and employment status, while no significant differences were observed in relation to mothers' age, children's age, or preschool attendance duration. Mothers' parental self-efficacy levels were generally high. Parental self-efficacy did not differ significantly by education, employment status, preschool attendance duration, or child's age; however, significant differences were found based on child's gender and mother's age. Positive emotional climate, supportive family environment, and participation in activities positively predicted parental self-efficacy, whereas negative emotional climate had a negative predictive effect. Overall, the results demonstrate a positive and significant relationship between mothers' developmental niche levels and parental self-efficacy perceptions, highlighting the multidimensional nature of parenting shaped by cultural and environmental experiences.

Key Words : Preschool Period, Niche, Developmental Niche,Self-Efficacy Parental Self Efficacy.

TOULMİN ARGÜMANTASYON YAKLAŞIMINA GÖRE ÖĞRETMEN ADAYLARININ DEĞER ALGILARI: EYLEM ARAŞTIRMASI

Prof. Dr. Şükran UÇUŞ GÜLDALI

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü

sukran.guldali@ahievran.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-7992-9802

Yüksek Lisans Öğrencisi Durdu Nur DOĞAN

dogandurdunur33@gmail.com

ORCID ID 0009-0006-4814-8129

Yüksek Lisans Öğrencisi Ebrar Şilan AYDEMİR

aydemirsilan003@gmail.com

ORCID ID 0009-0006-8589-8711

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Toulmin'in argümantasyon yaklaşımına göre öğretmen adaylarının değer algılarını belirlemek ve uygulamalar aracılığıyla duygusal ve davranışsal boyutta kişisel deneyimlerini süreç içerisinde gözlemleyerek ortaya koymaktır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden eylem araştırması desenine göre yapılandırılmıştır. Çalışmanın katılımcılarını, 2024–2025 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı'nda öğrenim görmekte olan dördüncü sınıf düzeyindeki 29 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırma süreci altı hafta sürmüş olup, ilk üç hafta öğretmen adaylarının argümantasyon sürecine hazırlanmasına yönelik ön hazırlık çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Süreç boyunca öğretmen adaylarının değerlerle ilgili argüman oluşturabilmeleri, düşüncelerini özgürce ifade edebilmeleri ve farklı bakış açılarını tartışabilmeleri için uygun öğrenme ortamları oluşturulmuştur. Veri toplama araçları; dersten elde edilen dokümanlar, ses kayıtları, gözlem formları, odak grup görüşmeleri ve araştırmacı

günlüklerinden oluşmaktadır. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının çok yönlü düşünme, eleştirel düşünme, yansıtıcı düşünme ve kendini ifade etme becerilerinde gelişim gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değerler eğitimi, argümantasyon, Toulmin modeli, öğretmen adayları, eylem araştırması

Teacher Candidates' Value Perceptions According to Toulmin's Argumentation Approach: An Action Research Study

Abstract

Values are a phenomenon that continues to exist in the new generation, just as they do today, but their importance is gradually diminishing. Values that are important for the peace and continuity of society, which have a guiding influence on individuals' lives, play an active role in the socialization of human beings and the development of their identity. They are increasingly discussed every day. The purpose of this research is to determine the value perceptions of teacher candidates according to Toulmin's argumentation approach and to observe and identify their personal experiences emotionally and behaviorally throughout the process with applications. The research was structured according to the action research design from qualitative research methods. The participants of the study consisted of 29 teacher candidates at the 4th grade level who were studying at the Department of Primary Education at the Faculty of Education, Ahi Evran University, during the spring semester of the 2024-2025 academic year. The research process lasted 6 weeks, with a 3-week preparatory phase during which students experienced the argumentation process. Throughout the process, an environment was provided where students could present arguments related to values and freely express their ideas. Data collection tools included documents from the course, audio recordings, observation forms, and researcher diaries. The results of the research showed that the teacher candidates' skills in multidimensional thinking, critical thinking, reflective thinking, and self-expression had developed, and that the social dimensions of values were identified by the teacher candidates through their inferences.

Keywords: Toulmin argumentation approach, values, teacher candidates.

GİRİŞ

İnsan ve toplum birbirinden bağımsız düşünülemeyen olgulardır. İnsanın yaşamında ise değerler çok büyük bir yer kaplar (Hansen vd. 2009). Bireylerin kişilik ve karakter yapılanmasında değerlerin rolü göz ardı edilemez (Dönmez, Uyanık, 2022). İnsan davranışları üzerinde etkili olan değerler, aynı zamanda sosyal ilişkileri biçimlendirir ve toplumsal gelişimi destekler (Beldağ vd., 2016).

Değerler günümüzde olduğu gibi, yeni nesilde de varlığını sürdüren, önemi git gide azalan bir olgudur. Toplumsal anlamda yaşanan değişim ve dönüşümlerle son yıllarda hem ülkemizde hem de dünyada temel insani değerlerin unutulmaya başlandığı görülmektedir (Aktepe vd., 2020). Toplumun huzuru ve devamlılığı için önemli olan değerlerin kazandırılması, bireylerin yaşantılarında yönlendirici bir etkiye sahiptir (Beldağ, 2016). İnsanın toplumsallaşmasında ve benliğinin gelişiminde etkin rol oynayan değerler, her geçen gün üstünde daha çok konuşulur hale gelmiştir.

Değer kavramı farklı toplumlarda, farklı kişilerce birçok tanımı bulunan, toplumun devamlılığında ve kişilerin karakterlerinin ve kültürlerinin kalıcılığında rol oynayan bir etmendir. Değerlere ait birçok tanım bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu (2025) sözlüğüne göre değer: Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi ögelerin bütünü şeklinde ifade edilmiştir. Yıldırım ve Demirel (2020)'e göre ise değer: bir bireyin yaşantısının dahil olduğu kültürün ve sosyal çevre yapısının etkileşimiyle meydana gelen, önceliği kişiden kişiye değişebilen ve ancak davranışla sergilendiğinde atfedilebilen, bireyin yaşama dair inanç ve ilkelerini yansıtan soyut kavramlardır.

Değer aktarımı, eğitim aracılığıyla nesilden nesle iletilir (Bakioğlu, Levent, 2014). Eğitimde de önemli bir yer edinen değerler, gelecek nesillerde kültür aktarımında ve sağlıklı toplum yapısının korunmasında etkin rol oynamaktadır. Değerler eğitimi kavramı bu gereksinimlerden ortaya çıkarak eğitimde var olmaktadır. Değerler eğitimi, bireylerin yaşam boyu süren değer geliştirme ve bu değerleri başkalarına kazandırma sürecidir (Yaman, 2016, s.18, akt. Yavuz, 2016). Aile içinde gerçekleşen eğitim çoğunlukla plansız ve kendiliğinden gelişirken, eğitimin sistemli ve programlı şekilde yürütüldüğü en önemli kurum okul olarak karşımıza çıkar (Aydemir vd., 2023). Bu bağlamda değerler aile yaşamında başlayan, okullarda değer eğitimiyle süregelen, öğretmen, okul, aile işbirliğiyle yürütülen bir süreçtir. Değerlerin amacına ulaşabilmesi için, eğitimcilerin, eğitimin verilebileceği en iyi yer olan okulda hatasız olmaları gerekmektedir (Ulusoy, 2010). Öğretmenin hangi değerleri daha önemli gördüğü, hangisine öncelik vermesi gerektiği ve buna ilişkin kişisel tutumları öğretim süreçlerini etkilemektedir (Çelik vd., 2017). Öğretim süreçlerinin en iyi şekilde ilerletilmesi için, öğretmenlerin, öğretmen adaylarının ve öğrencilerin değerleri içselleştirmesi, tartışabilmesi ve sorgulayabilmesi önemlidir.

Değer eğitimi öğrencilere sadece etik ve ahlak öğretmez, değerleri sorgulamayı, analiz etmeyi ve kendi değer sistemlerini geliştirmeyi de öğretir (Yılmaz, s.11, 2023). Bu da argümantasyon

tekniği ile mümkün kılınabilir. Değer eğitiminde argümantasyon kullanımı süreçte öğrencilerin eleştirel düşünme becerisini geliştirip, kendi değer algılarını anlayabilmelerine yardımcı olur. Argümantasyon yöntemi de bir süreç içerir. Kuhn ve Udell (2007, s.90, akt.Çelikkaya, 2021), argüman kavramını hem bir ürün hem de bir süreç olduğunu ifade etmiştir. Toulmin ise argümantasyonu, bir kişinin iddiada bulunması, iddiaları desteklemek için veriler sunması ve verileri gerekçe ile desteklediği bir hukuk modeline dayandırır (Karbach, 1987, s.81). Toulmin'in argümantasyon aşamaları: iddia, veri, gerekçe şeklinde üç temel bileşenden; destek, niteleyici ve çürütme olmak üzere üç yardımcı bileşenlerden oluşur.

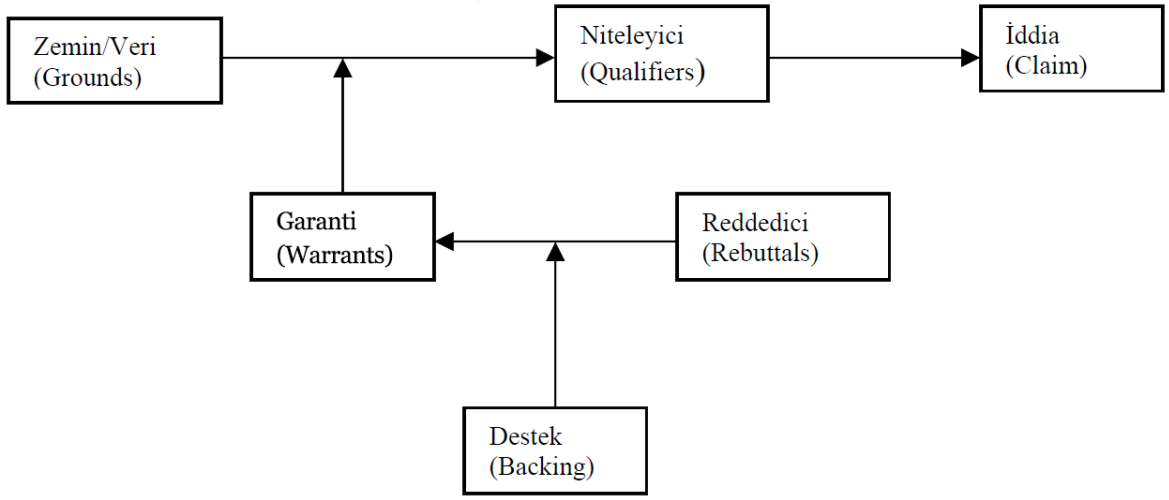

Şekil 1: Toulmin'in Argümantasyon Modeli (Kaynak: Toulmin, 1958)

İddia, bir sav olmakla birlikte bir problemin çözümüne yönelik öne sürülen görüştür (Uzun, 2022, s.63). Doğru bir iddia o bağlamda oluşturulan argümanın dayandığı esasa bağlıdır (Çelikkaya, 2021, s.16). Veri ise iddiayı destekleyen kanıtlardır (Karbach, 1987, s.81). İddianın dayanağı kabul edilir. Gerekçe, veriyi iddiayla ilişkilendirip ona dayanak sağlayan unsurdur (Karbach, 1987, s.81). "Bu bilgiden bu sonuca nasıl ulaştın? / Hangi sebepten dolayı bu sonuca ulaştın?" gibi sorulara cevap verir ve iddiayı haklı çıkarma amacı taşıyan nedenlerdir (Çelikkaya, 2021, s.17). Gerekçenin desteklenmesi gereken durumlarda ise Toulmin'in yardımcı bileşenlerine başvurulabilir. Destek unsuru bunlardan biridir. Destek, gerekçeyi destekleyen ve ona haklı nedenler sunan, herkesin ortak paydada kabul edebileceği varsayımlardır ve gerekçeyi daha inanılır kılan bir unsurdur (Çelikkaya, 2021, s.18).

Niteleyici, iddianın geçerli ve sınırlı olduğu durumları belirtir (Uzun, 2022, s.64). İddianın gücü karşı tarafa dilsel olarak ifade edilir (Çalışkan, 2018, s.117, akt. Çelikkaya, s.19). Bu ifadelere "kesinlikle, muhakkak, büyük olasılıkla, iyi ihtimalle, oldukça" gibi kelimeler örnek verilebilir

(Toulmin vd., 1984, s.86, akt. Çelikkaya, s.19). İddialar her zaman doğru olmayabilir. Bu aşamada çürütmelerden yararlanırız. Çürütme, savunulan iddianın geçersiz olabileceği durumları belirleyen ifadelerdir. Veri, gerekçe ve destek unsurlarının iddiayı tam olarak destekleyememesi veya iddiayı belirli koşullar altında desteklemesi, çürütme unsurunu gerekli kılar (Toulmin vd., 1984, s.95-96, akt. Çelikkaya, s.19). Toulmin'in argümantasyon modelinin argüman sürecinde, öğrencilere eleştirel bakış açısı kazandırmakla kalmayıp eleştirinin düşmanlık göstergesi olmayıp tartışma sürecinin doğal bir parçası olduğunu öğretir (Aldağ, 2006). Toulmin'e göre tartışma, desteklenen iddialar bütünü olmakla birlikte düşüncelerin test edilmesini sağlayan bir araç aynı zamanda etkileşimli ve dinamik bir süreçtir (Aldağ, 2006). Sınıf ortamında yapılan tartışma, argümantasyonla derinleşir ve anlam kazanır.

Newton, Driver ve Osborn, (1999) sınıf içinde öğrenciler tarafından kullanılan argümantasyon becerisinden şu şekilde söz etmektedir:

Sınıf içinde yapılan argümantasyon; öğrencilerin işbirliği yaparak ve doğru bir tartışmayı öğrenmelerini, kendi fikirleri ile ilgili destekleyici, karşılarındaki kişilerin fikirlerini çürütebilecekleri ifadeler kullanabilmelerini, araştırma ve sorgulama becerisi kazanmalarını, başkalarına ve başkalarının fikirlerine saygı duyabilmelerini sağlar.

Toulmin, argümanın etkin olmasının, tartışmacı ve dinleyicinin bilgi ve değerleriyle ilişkili olduğunu ifade eder (Greenwald, 2007, s.9). Argümantasyonun değerlerle ilişkisi de göz ardı edilemez. Argümanlar sadece mantık ve kanıtla sınırlı kalmaz, inanç ve değerlere de dayanır (Seyler vd., 2019, s.65-66, akt.Çelikkaya, 2021, s.4). Bu inanç ve değerleri ortaya çıkarmak, sınıf içindeki uzun süreli etkileşimli, tartışma ve paylaşımını içeren, uzun vadede öğretmen adaylarının değer algılarını ortaya çıkarmak için etkileşimsel modelden yararlanılmıştır. Bu tartışma ve paylaşım öğrencilerin sınıf içinde öğrencilerin; arkadaşlarının ve öğretmeninin deneyimlerine, fikirlerine, öne sürdükleri gerekçelere karşı tepki verebilmelerini sağlar (Güneş, 2016, s12). Dori vd. (2003), argümanların hem bireysel hem de grupça sınıf konuşmalarında ele alınması gerektiğini, öğrencilerden güvenilir iddialar sağlayarak ve kendi pozisyonlarını akranlarına inandırarak konuşmaya dayalı argümantasyon yapmaları gerektiğini savunmaktadır (akt. Deveci, 2009).

ARAŞTIRMANIN AMACI

Sınıf ikliminde öğrencilerin değerleri kazanmasında, rol model almalarında önemli yer edinen öğretmenlerin, değerleri ne derece kazandıkları da değer eğitimi açısından sorgulanması

gereken bir durumdur. Değer eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarıyla yapılan çalışmalar: Şahin ve Katılmış (2016), değerler eğitimi öz yeterliliklerini, Karasu Avcı ve Faiz (2019), sosyal değerler düzeylerini, Akman ve Memişoğlu (2025), değerler eğitimine yönelik tutumlarına bakmış, okul öncesi öğretmenleriyle yapılan çalışmalar incelendiğinde, Akıtürk ve Bağçeli Kahraman (2019), değerler eğitimine yönelik görüşlerine, Karakaş, İrem ve Bilbay (2014), değerler eğitimi ve uygulamaları ders önerisine yönelik çalışmalar görülmüştür. Sınıf öğretmenleriyle yapılan çalışmalar incelendiğinde Yılmaz ve Merter (2012), değerler eğitimine yönelik görüşleri küreselleşme çerçevesinde incelemiş, Merter ve Bozkurt (2014), değerler eğitimine yönelik görüşlere bakarken, Keskin ve Sağlam (2014), değerlere sahip olma düzeylerine, Aladağ ve Kuzgun (2015), değer kavramına ilişkin metaforik algıları incelemiş, Kurtdede Fidan (2016), sınıf öğretmeni adaylarının geleceğe yönelik değerler eğitimi tasarılarını ortaya koymuş, Çelik vd. (2017), hangi değerlerin sınıf öğretmeni adayları için daha değerli olduğuna bakmış, Gündoğan (2020), değer eğitiminin gerekliliğini hayat bilgisi dersi bağlamında öğretmen görüşleriyle ortaya koymuştur. Uygulamalı çalışmalar olarak öğretmen adaylarıyla yapılmış, uzun vadeli değer analizlerini ortaya çıkarabilen, değerlerle ilgili derinlemesine deneyimleri ve süreçleri gösteren, argümantasyonla desteklenmiş bir çalışma olmadığı görülmüştür. Bu bağlamda Toulmin'in argümantasyon yaklaşımının öğretmen adaylarının değer süreçlerini ortaya çıkarmak, değerlerle ilgili yargılar, tutumlar ve deneyimlerini ortaya çıkarmak için önemli bir hazırlayıcı olacağı düşünülmüştür. Bu kapsamda bu çalışma yürütülmüştür.

Bu araştırma, argümantasyon tekniğiyle değerler eğitiminin öğretiminde ve süreçte yaşanan dönüşümü görmekte alanyazındaki boşluğu dolduracaktır. Öğretmen adaylarının değer algılarını analiz edebilmek, değerleri uygulamada duygusal, davranışsal olarak yükledikleri anlamları derinlemesine analiz etmek, onların kişisel algılarını ve deneyimlerini süreç içerisinde gözlemlemek ve tespit etmek için yapılmıştır. Bu amaç kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Toulmin'in argümantasyon destekli değer eğitimine yönelik, öğretmen adaylarının değer algıları ve tutumları nasıldır?
2. Öğretmen adayları değerleri nasıl deneyimlemektedir?
3. Öğretmen adaylarının süreç boyunca değer algılarında nasıl bir dönüşüm gerçekleşmektedir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Argümantasyon destekli öğrenme merkezinde hazırlanan, uzun süreli etkileşimli değer yaklaşımı modeli esas alınan bu araştırma, nitel araştırma yöntemi merkezinde olup eylem araştırması desenine göre biçimlendirilmiştir. Gürgür (2017) eylem araştırmasını, "değişim ve gelişimi sağlama odaklı, bireylerin kendi uygulamalarını içeren, sistematik bir biçimde verilerin toplandığı ve yansıtmalı sorgulamaların yapıldığı, bunlara dayalı yeni eylem planlarının hazırlanıp uygulandığı, döngüsel veya sarmal adımlarla gerçekleştirilen bir bilimsel araştırma süreci" (s.39) olarak tanımlamaktadır. Eylem araştırması deseni, uygulama ve araştırmayı bir araya getirerek araştırma sonuçlarının uygulamaya aktarılmasını kolaylaştırır (Yıldırım, Şimşek, s.71, 2021). Eylem araştırmasında süreç önemlidir. Odaklanılan problemde kendi ortamında uzun bir süre çalışılması ve sürece ilişkin veri toplanmasını gerekli kılar (Yıldırım, Şimşek, s.71, 2021).

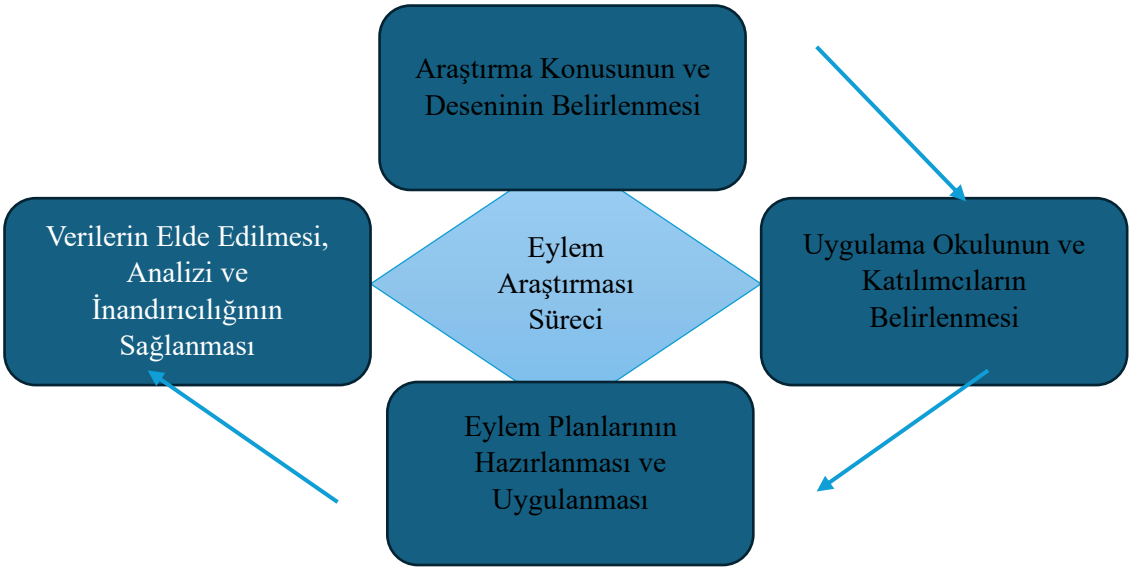

Şekil 2: Bu araştırmada kullanılan eylem araştırması sürecinin aşamalarını görselleştirmektedir.

Öğretmen adaylarıyla yapılan bu araştırma hazırlık haftasıyla beraber 6 hafta sürmüştür. Eylem planları bu 6 haftalık sürece göre hazırlanmıştır. 6 hafta boyunca öğrencilerle çeşitli etkinlikler yapılmış, argümantasyon tekniğiyle beraber etkileşimli değer yaklaşımından yararlanılarak öğretmen adaylarını değer algıları ve değerleri nasıl konumlandırdıkları, psikolojik, sosyal ve duygusal açıdan incelenmiştir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde yer alan değer telkini, davranış değiştirme gibi değer yaklaşımlarının davranışçı psikolojiye ait olması, değer belirginleştirme yaklaşımının sıkıntılı yanlarının olması (Dilmaç, 2007, s. 38), erdem- değer-

eylem modelinin değerler açısından 21. yüzyıl öğrenci profilinde beklentileri karşılamadığı söylenebilir (Yıldırım, Çalışkan, 2024). Öğretmen adaylarının değerlerini analiz etmede yetersiz kalan değer yaklaşımlarına argümantasyon modeli eklenmiş, değer algılarını ortaya çıkarmak için etkinliklerle desteklenmiştir. Eylemlere, argümantasyon tekniği ve uzun süreli etkileşimli değer yaklaşımı kullanılarak, 2024 Maarif Modeli erdem- değer- eylem çerçevesi esas alınarak ulaşılmıştır. MEB (2024, s.54), bu yapıyı şu şekilde açıklamıştır:

Erdemler, eğitim-öğretim etkinlikleri sonucunda kişiye kazandırılması hedeflenen kişiliğin güçlü yanlarını ifade etmektedir. Bu erdemlere kişiler yaşantıları sonucu geliştirdikleri değerler aracılığıyla ulaşabilmektedir. Kişinin sahip olduğu değerler ise eylemlerinde kendini göstermektedir.

Bu çerçevede öğretmen adaylarının erdem ve değerleri ışığında eylemlerini gözlemlemek amacıyla eylem planları işe koşulmuştur. Eylem öncesi çalışma grubunu eylemlere hazırlamak amacıyla argümantasyona hazırlayıcı etkinlikler (savlar ortaya atma, tartışma, ısınma etkinlikleri ile kaynaşma) yapılmıştır. Araştırmacı katılımcılarla bir süre zaman geçirmiş, üyelerin birbirini tanıması, duygu ve düşüncelerin rahatlıkla dile getirilebileceği bir ortam hazırlanmıştır. Araştırmacı her hafta ses kayıtları, fotoğraflar ve notlar ile süreci gözlemlemiştir.

ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmanın çalışma grubunu, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği bölümünde öğrenim gören, 4. sınıf öğrencilerinden oluşan, 18 kız, 11 erkek olmak üzere 29 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örneklemesi kullanılmıştır. Bu örnekleme türünde araştırmacı erişilmesi kolay bireyleri seçmektedir. Araştırmacı, uygulayıcı konumundadır ve sınıfın öğretmenidir.

VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Bu araştırmanın veri toplama araçlarını dersten çıkan dokümanlar, ses kayıtları, gözlem formları, öğretmen adaylarıyla yapılan odak grup görüşmesi ve araştırmacı günlüğü oluşturmaktadır. Veri toplama araçlarının amacına ulaşması için uygulama öncesinde araştırmacı tarafından öğrencilere duygu ve düşüncelerin yargılanmayacağı, doğru veya yanlış olarak değerlendirilmeyeceği, bireysel görüşlerin önemli olduğu aktarılmıştır.

UYGULAMA SÜRECİ

Çalışmaya başlamadan önce, konuya ilişkin literatür taraması, araştırma probleminin belirlenmesi, araştırma için gerekli izinlerin alınması ve uygulama ortamının hazırlanması aşamaları gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin argümantasyon yapabilmesi için, deneyimlerini, algılarını ortaya çıkarmak için, hazırlayıcı süreçlerin olması gerekmektedir. Öğrenciler argümantasyon sürecine çeşitli etkinliklerle hazırlanmıştır. Bunu nasıl anladın? Bu sonuca nasıl vardın? Bunu başka şekillerde nasıl açıklarsın? Bu üç anahtar soruyu sorarak iddia, temellendirme ve destekleyici fikirlerini sunması sağlanmıştır. Öğretim üyesi ve araştırmacı katılımcılarla uzun süreli vakit geçirmiş olmasının ve bu araştırmayı yöneten kişilerle uzun vadeli bir arada bulunmasının karşılıklı güven ilişkisini daha sağlam temellere oturtulduğu düşünülmektedir. Bu araştırmada uzun süreli etkileşim sağlanmıştır.

Hazırlık Haftası

Öğrencilerle yapılan ilk derste ısınma etkinlikleri yapılarak öğrencilerin birbirlerini tanıması, sınıf içi etkileşimin artırılması ve öğrencilerin rahatlatılması sağlanmıştır. Öğrencilere dersin amacından ve haftalık eylem planlarından bahsedilmiştir. İddia belirlemeye yönelik sorular sorumuştur.

Değerlerle ilgili rol kartları verildi, değerlerin işin içinde olduğu problem durumları verildi. Canlandırmalar yapıldı. Burada ne gördünüz? Hangi değerler vardı? Bunu nasıl açıklarsınız? Bu kanıya nasıl vardınız? Bunu nereden anladınız? Gibi sorular soruldu. Öğrenciler argümantasyon sürecine hazırlanmıştır.

“Değerler bireylerin iç dünyasından ortaya çıkanlardır. Kapalı kutuyu açmak gibidir. Pandoranın kutusudur.” ifadesi tahtaya asıldı “buna katılıyor musunuz?” sorusu soruldu. Pandoranın kutusu şekli yapıldı ve öğrencilerin ilk argüman seviyeleri belirlenmiştir. Bu çalışmaya her öğrencinin katılması sağlanarak öğrencilere değer yargılarının argümanlarla değişebileceği ve argüman, iddia ve çürütme gibi aşamalar öğretilmiştir.

1. *Tema: Değer Çemberi ile Argümantasyon*

Derse girer girmez ısınma etkinliği yapıldı, öğrenciler derse hazırlandı. Öğrencilerden bir kâğıt ve renkli kalemler istendi. Ve onlara hayatlarında değerli olan, olmazsa olmaz değerleri nelerdir sorusu yöneltildi. “Bu değerlerinize birer renk vermek isteseydiniz, bu ne olurdu?” sorusu soruldu. Öğrenciler bu sorulara dönük cevapları hem not ettiler hem de yanıtladılar. Sınıfta bir sohbet havası oluşturuldu. Öğretmen öğrencilerden üç boyutlu bir çember oluşturmaları istendi. Bu çemberin en iç kısmında olmazsa olmaz değerleri, orta kısımda bu değerlerin onlarda ortaya

çıkardığı duygular ve en dış kısma ise bu değerlerin ve duyguların ortaya çıkardığı eylem ve davranışları yazmaları istendi. Öğrenciler bu özelliklere göre birer değer- duygu- eylem çemberi ortaya koydular. Ders sonunda ortaya çıkan şekiller aşağıdaki gibidir.

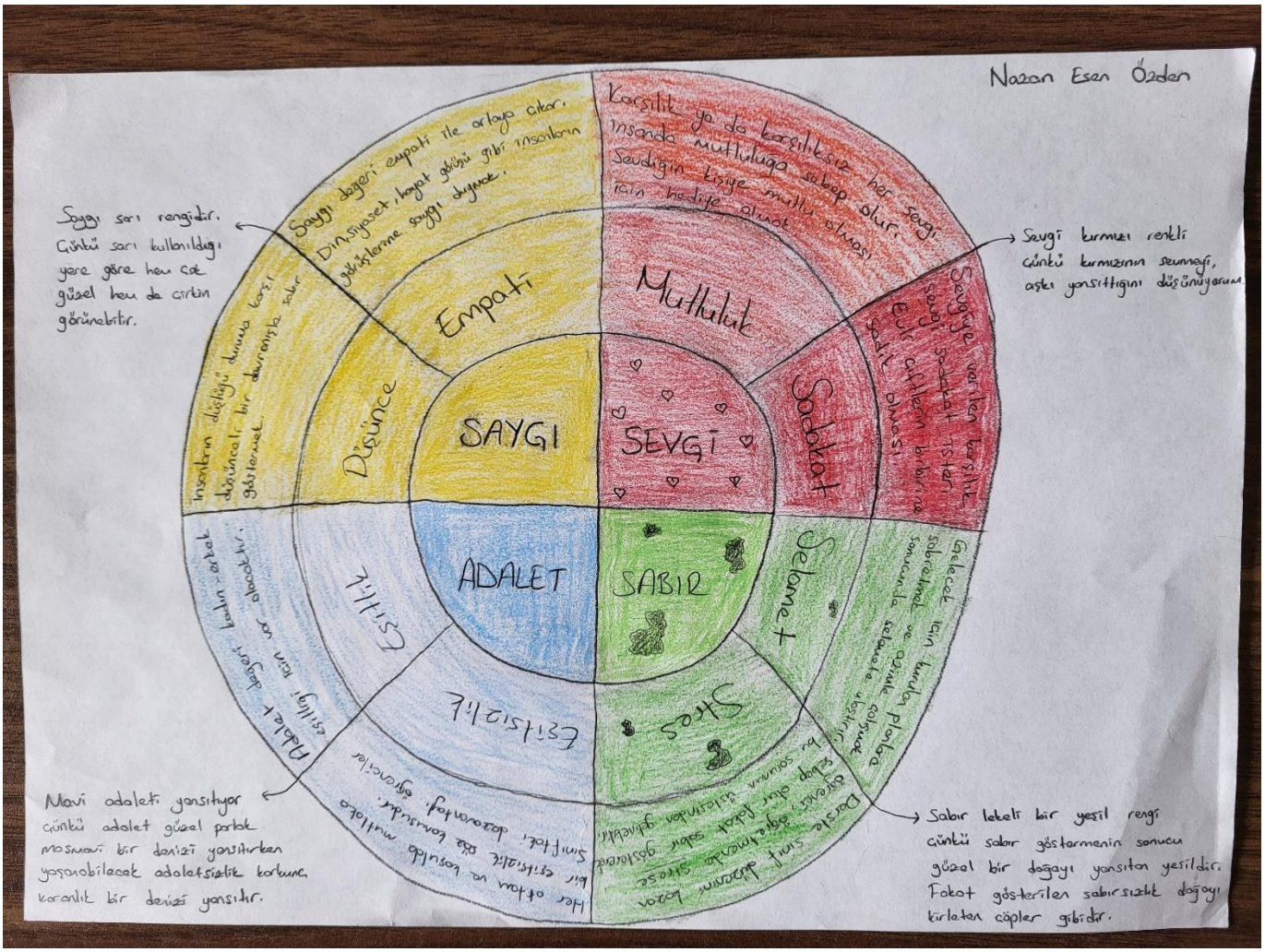

Şekil 3

Bu görselde öğrencinin olmazsa olmaz değerleri: saygı, sevgi, adalet ve sabırdır. Adalet değerini mavi rengiyle eşleştirir ve adaletin güzel, parlak, masmavi bir denizi yansıtırken yaşanabilecek adaletsizlik korkunç karanlık bir denizi yansıtır şeklinde bir benzetme yapar. Adalet değeri, eşitlik ve eşitsizlik gibi duygular ortaya koyar. Bu duyguların öğrencide çıkardığı eylem- davranış ise ortaya çıkan eşitsiz durumlar ve sınıftaki dezavantajlı öğrencilerin yaşadıkları eşit olmayan durumlarıdır.

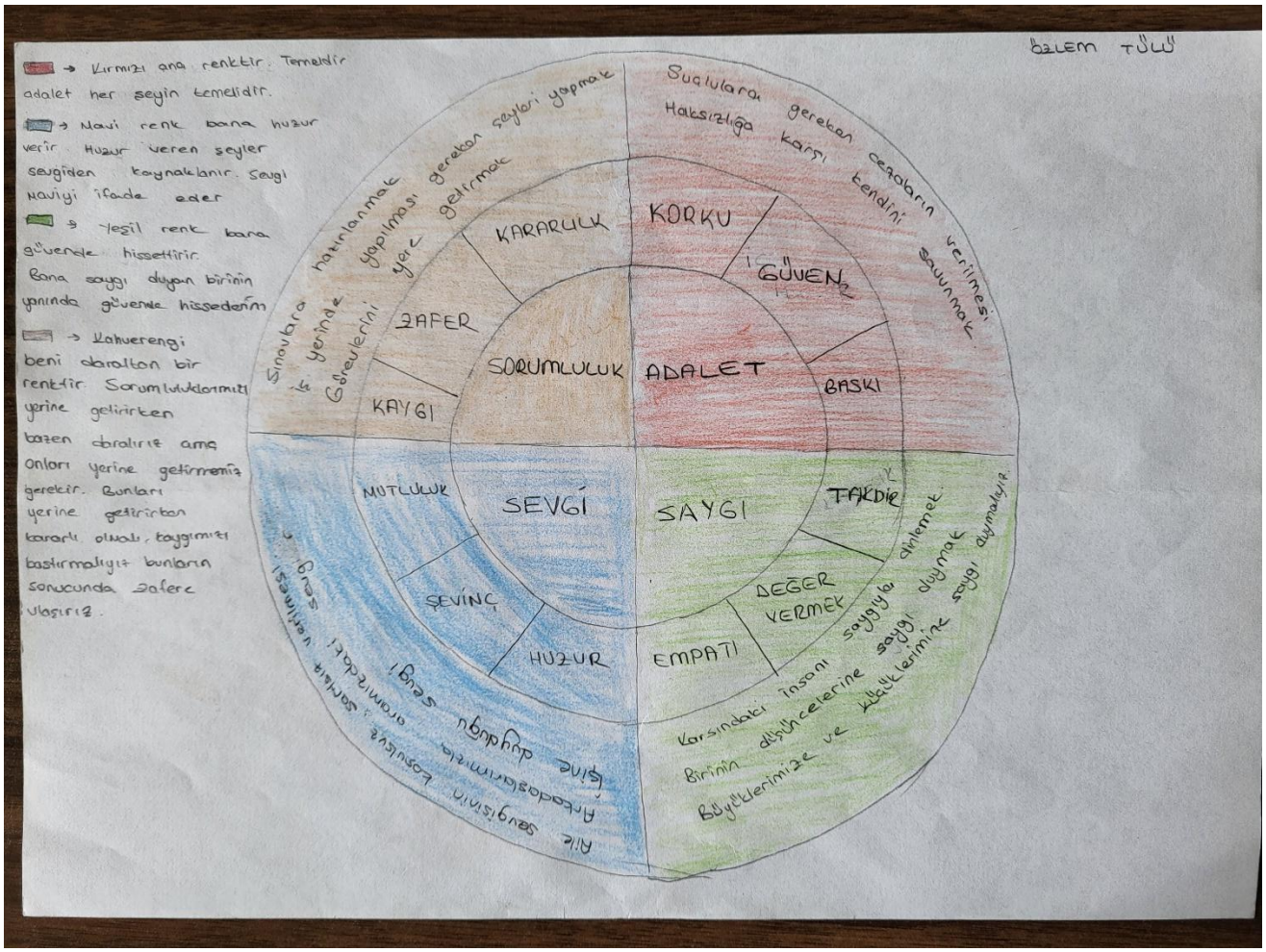

Şekil 4

Bir diğer öğrencinin değer çemberi incelendiğinde ise sorumluluk değerine kahverengi renk verdiği görülür. Kahverengi öğrencide huzursuzluk, bunaltı ve kaygıyı temsil ettiği için sorumluluk değerine bu rengi vermiştir çünkü sorumlulukları da onu bunaltır. Kaygı, zafer, kararlılık gibi duygular ortaya çıkarken bu duygular görevlerini yerine getirme, iş yerindeki sorumluluklar ve sınavlara hazırlanmak davranışlarıyla kendini gösterir.

Değer çemberleri oluşturulduktan sonra öğrencilerle bunların üstüne tartışmalar yapıldı. Bazı değerler öğrencilerde olumsuz çıkarımlar da elde etmiştir. Örneğin bir öğrencide sorumluluk değeri kaygı duygusuyla kendini gösterirken, kaygının yaşattığı stres, kaşıntı eylem davranışıyla sonuçlandı. Değerlerin her zaman olumlu eylemlere yol açtığı iddiası bazı öğrenciler tarafından çürütüldü.

Bu haftada öğrencilere gerekçe sunmaya yönelik sorular soruldu. “Değerlerin insan davranışlarına yön verdiğini düşünüyor musunuz?” sorusuyla beraber bir tartışma ortamı oluşturuldu. Bu soruya kendi yaşamlarından örnekler vermeleri istenmiştir.

2. *Tema: Süreçsel Drama*

Bu hafta aile birliğine öne verme değeri ile ilgili bir drama etkinliği yapıldı. Öğrencilere bir aileyle ilgili örnek olay verildi. Bu örnek olayda bir çocuğun yaşam hikayesi anlatılmaktadır. Bu çocuk ebeveynleri tarafından duygusal istismara uğramaktadır. Ebeveynleri ayrılmış, sağlıklı boşanma süreci geçirememiş bir ailenin çocuğudur. Bu çocuk okulda öğretmeniyle bir sorun yaşamaktadır. Bu öykü öğrencilerle paylaşıldı. Olayın başlangıç noktası baz alınarak bir canlandırma yapmaları istendi. Olayı dörtlü beşli gruplar halinde tartışmaları istendi.

Gülseren Budayıcıoğlu'nun dizileri karşıt görüş olarak kullanıldı. Masumlar apartmanı dizisindeki iletişimsizlik, aile bireylerinin fiziken bir arada olup aslında olmamaları üzerinde tartışmalar yapıldı. "Masumlar apartmanına baktığımızda nasıl bir aile tablosu görüyoruz?" "Seksenler dizisindeki aile tablosu hakkında ne düşünüyorsunuz" sorularıyla böyle ailelerin de var olması üzerinden aileyi aile yapan değerler, ailede hangi değerlerin olması gerektiği öğrenciler tarafından tartışılmıştır.

3. *Tema: Biyografilerle Argümantasyon*

Öğrencilere altı tane iz bırakmış insanın biyografisini anlatan kitaplar verildi. Bu insanlar: Aziz Sancar, Fatih Sultan Mehmet, Vecihi Hürkuş, Sümeyye Boyacı, Barış Manço ve Cristiano Ronaldo'dur. Sınıf altı gruba ayrıldı, gruplara kitaplar dağıtıldı ve bu kişilerin sahip olduğu değerleri bulmaları istendi. "Bu kişiler bir değerin savunucusu olsaydı hangi değerin savunucusu olurdu? Bu kişi o değerle ilgili bir konuşma yapsaydı neler söylerdi?" soruları soruldu ve grupların kendi arasında tartışmaları için süre verilerek, gruplar kitapları okuyup sırayla sınıfta o kişinin canlandırmasını yapmışlardır. Örneğin ilk grup Fatih Sultan Mehmet'in ay tutulması sırasında yaptığı konuşmayı ve fetih anının canlandırmasını yaptı ve azim, kararlılık ve sabır değerleriyle eşleştirmiştir. İkinci grup Barış Manço'nun gezi programında küçük kızlarla yaptığı röportajda, sevgi değerini ele aldıkları bir canlandırma yapmışlardır. Sevgi ve saygı değerleriyle ilişkilendirmişlerdir. Üçüncü grup Sümeyye Boyacı'yı bir röportaj sırasında canlandırmıştır. Ülkesine kazandırdığı başarılar ve zorluklara rağmen çalışmasını vatanseverlik ve azim değerleriyle eşleştirmiştir.

Öğrenciler değerlere hakim olarak, karakter analizlerini kolayca yaptılar ve değerlerle ilişkilendirerek, bazı değerler baskın çıktı, bazıları ise görülmemiştir. Öğretmen adayları bu değerlerin öneminin farkındaydı ve bunu konuşmalarına ve canlandırmalarına yansıtmışlardır.

Vatanseverlik, sabır, çalışkanlık, sorumluluk en çok ortaya çıkan değerlerden olmuştur. Sevgi, saygı, cesaret, azim gibi değerler de diğer ortaya çıkan değerlerdendir.

Görsel 1.

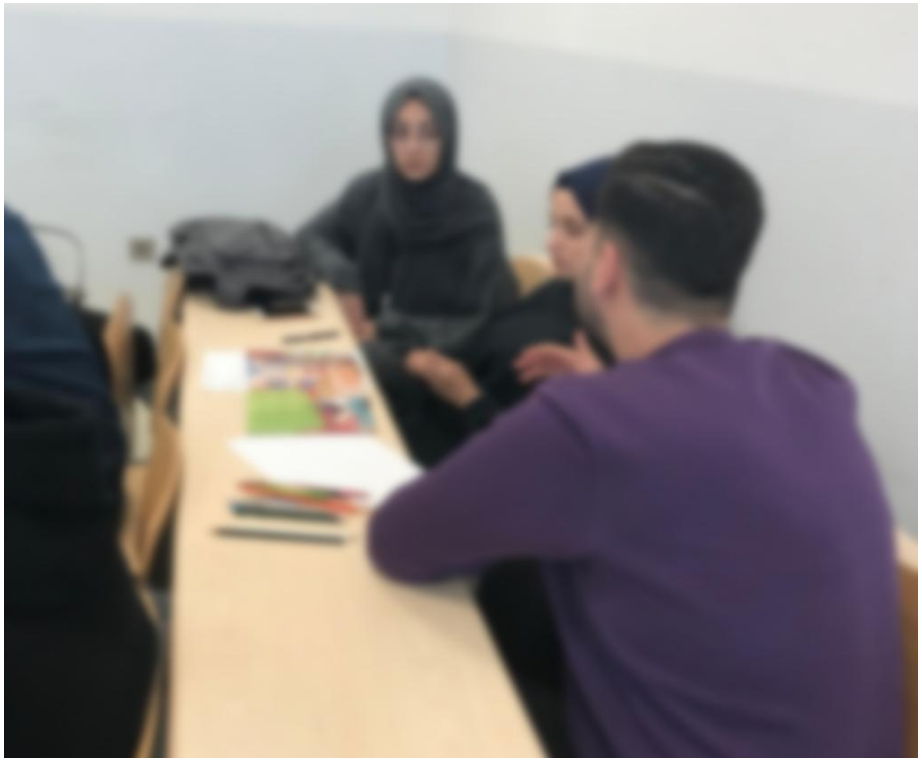

Görsel 2.

Görsel 3.

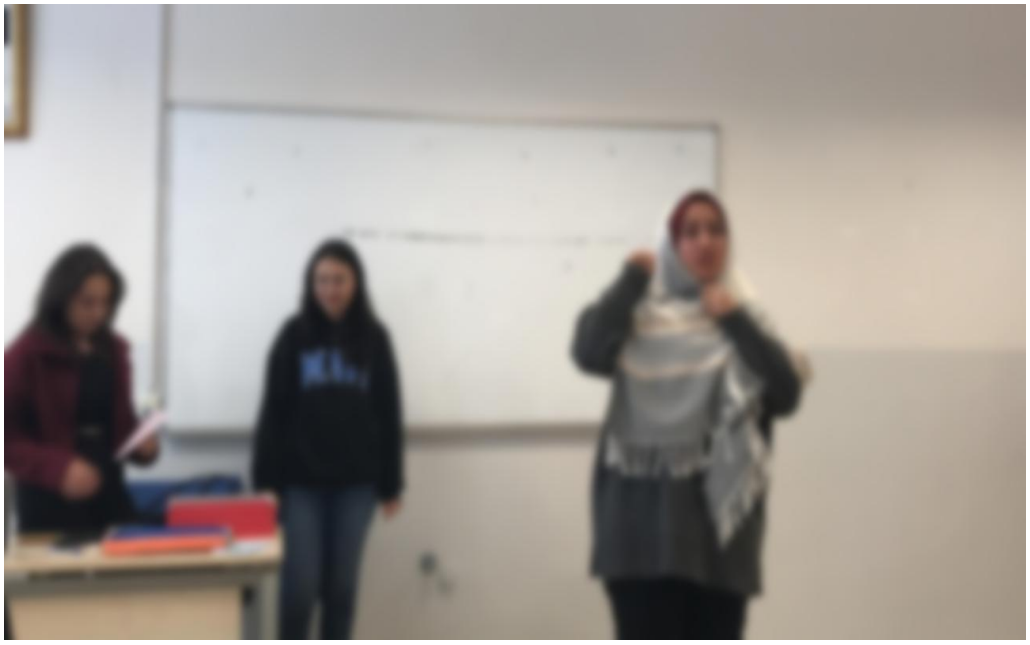

Görsel 4.

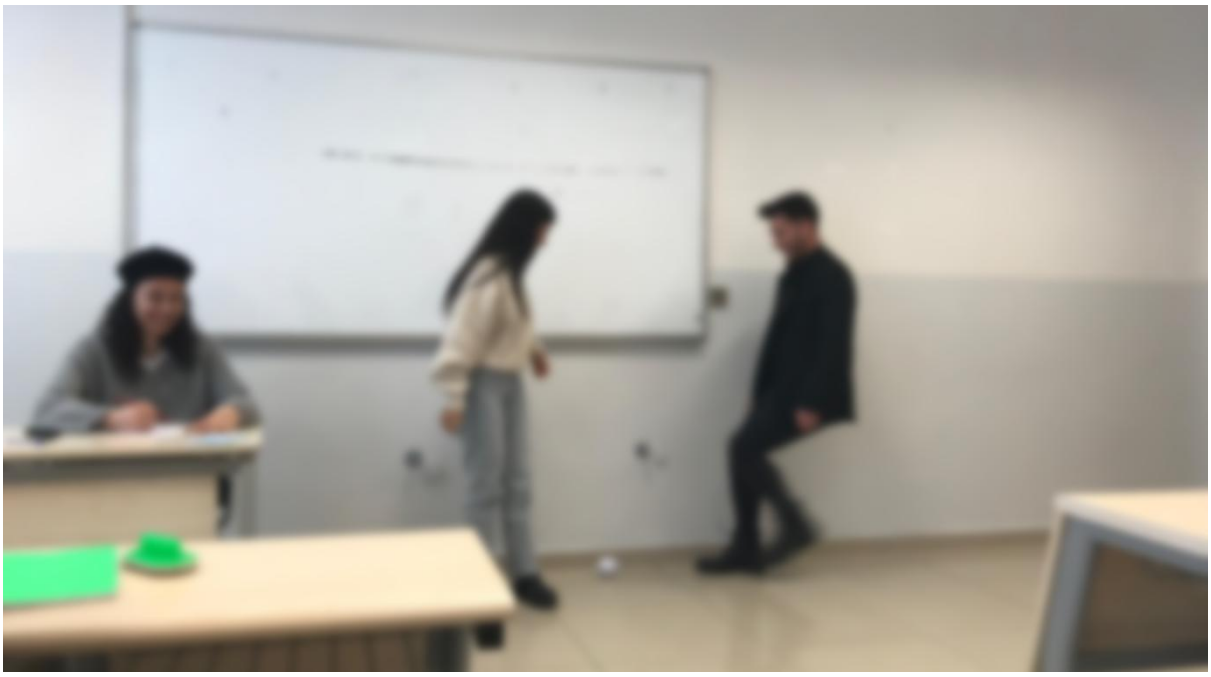

Görsel 5.

Etkinlikten sonra öğrencilere temellendirici, dayanak oluşturucu sorular sorularak, “Kendi değerlerimizi tanımak neden önemlidir?” sorusuyla argümantasyon süreci başlatılmıştır.

4. *Tema: Görüşme ile Argümantasyon*

Öğrencilerden “Küçük Prens”, “Büyük Panda Küçük Ejderha”, “Yolculuk”, “Martı”, “Çocuk Köstebek Tilki ve At”, “Değerler Psikolojisi ve İnsan” kitaplarını okumaları istenmiştir. Okudukları ürünlerden ve izledikleri videodan yola çıkarak, öğrencilerle odak grup görüşmesi niteliğinde görüşülmüştür. Her kitapla ilgili sorular yöneltilmiştir. Bu kitaplarla ilgili öğrencilerdeki değer algılarını ortaya çıkaran argümanlar ortaya atılmıştır. İddiaları katılımcılar cevaplamıştır.

5. *Tema: Değer Haritası*

Öğrencilere kendi memleketlerinin de dahil olduğu birkaç tane şehir dağıtıldı. O şehirlerin kendine has özellikleri, hikayeleri, orada yaşamış kültür mirası olan kişileri, o yörenin kültürüyle birlikte, değerlerini de ortaya çıkaracak şekilde kısa bir tanıtım yapmaları istenmiştir. Öğrenciler önceden hazırladıkları materyallerle birlikte sunumlarını yaptı. Tahtaya asılan Türkiye kültür haritasına, sunum yapan öğrencilerin fotoğrafları ve şehirleri eşleştirilmiştir, böylece öğrenciler her şehrin değerini kültürel mirasını, değerini eşleştirmiştir.

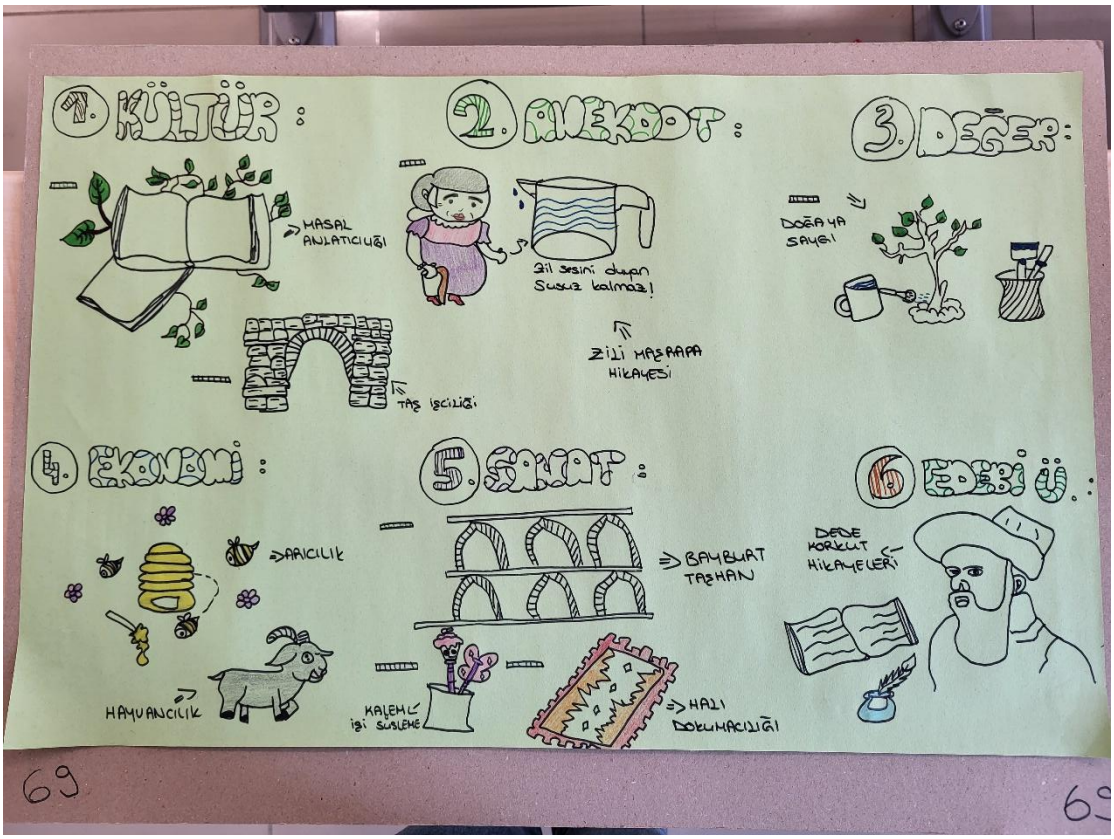

Görsel 6.

Örneğin bu görselde olduğu gibi Bayburt şehrinin kültür portresini görülmektedir. Bayburt'ta doğaya saygı önemliyken, Dede Korkut Hikayelerine ev sahipliği yapıyor, zilli maşrapa hikayesi o yörenin değerlerini özetler.

Görsel 7.

Öğrencilerin şehirleri ile o şehre ait kültür mirasları eşleştiriliyor.

BULGULAR

Araştırmanın amacı doğrultusunda etkinliklerle öğretmen adaylarının değerlerle ilgili argümantasyon becerilerinin ölçülmesi, değer algılarında tutumlarında ne gibi tutumlar gösterdikleri, hangi değerleri nasıl temellendirdikleri ve bu sürecin içsel dönüşümleri üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Bulgular haftalara ve etkinliklere göre tematik olarak sınıflandırılmıştır.

Hazırlık

Katılımcıların sürece hazırlık çalışmaları, bazı argümanların ders yöneticisi tarafından öğrencilere verilmesi ve bununla ilgili yaklaşımların, değerlendirmelerin alınması ile bitmiştir. (Ölçeklerin değerlendirilmesi yapılmıştır.)

1. *Tema: Değer Çemberi ile Birinci Argümantasyon Çalışması*

Bu hafta argümanların çıkış noktasında değerlerin önemi, değerlerin yaşamımıza etkisi konuları yer aldı. Bu bölümde iki iddiamız vardı. Bu iki iddia değer çemberi etkinliğinden yola çıkarak ortaya çıkarıldı.

İddia: Değerlere karşı olan duruşumuz ve tutumumuz insani davranışlarımızın en büyük etkileyicisidir.

İddia: Herkesin yaşam öyküsü, farklı görüşleri ve yaşantılara sahip olması değer algımızı olumlu ya da olumsuz etkilemektedir.

K1. Gerekçe: Farklı geçmişlerden gelen insanlarla aynı ortamdayız. Farklı insanların farklı hikayeleri var ve bu yüzden de farklı davranışlara, mizaçlara sahipler. Bence huylarımızla da değerler çok etkilidir. Aileden aldığımız değerler bu noktada çok önemlidir.

K1. Temellendirme: Hepimiz insanız, hepimizin duyguları var duygularımıza göre tepki veriyoruz. Bu yüzden duygularımızı tanımak aynı zamanda değerlerimizi tanımaktır.

K2. Temellendirme: Ben de duygularımla hareket ediyorum. Duygularımız davranışlarımızı etkiliyor. Bunun kaynağında yatan ise sahip olduğumuz, içselleştirdiğimiz, ilke edindiğimiz değerlerdir.

K3. Çürütme: Hala belli ilkelere sahip değilim bu yüzden de başkalarının fikirlerine göre hareket ediyorum. Bu yüzden bazen insanlara önyargılı yaklaşıyorum. Bana ait olan bir değer yok. İnsanlar hangisine önem veriyorsa ben de ona önem veriyorum.

K11. Gerekçe: Davranışlar duyguları etkiliyor. Duyguların altında da insanın sahip olduğu değerler yoksa insanın gerçekten bir karakteri de olamaz. Çünkü karakter ve değerler bir arada inşa edilir.

K8. Temellendirme: Değerleri tam olarak içselleştirebilmemiz için başkalarının duygularını tanıma ve onlara uygun tepkiler vermemiz gerekiyor. Okulda öğretmen olacağız, değerler eğitiminden bahsediyoruz, çocuğun duygularını tanımanın çok önemli olduğunu düşünüyoruz ve burası empatiye çıkıyor. Yani değerleri çok iyi anlayabilmemiz için empati becerisine sahip olmamız gerekir.

K7. Destekleyici: Duygusal gelişim ve duygusal zekâsı yüksek insanların iletişimi güçlüdür, empati düzeyi yüksektir. Bu yüzden de değerleri en iyi uygulayan ve yaşatan insanlardır.

Çürütme: Ama bakın bazı arkadaşlar duygularını ifade etmekte çok zorlanıyor. Sınıftaki çocukları düşünün bazı çocuklar kendilerini çok zor ifade ediyor, iletişim kurmakta zorlanıyorlar, süreçte kendilerini göstermekte zorluk çekiyorlar.

K4: Evet doğru bu herkes için söylenemez. Tüm gruba genelleyemeyiz.

Niteleyici: Değerleri anlamlandırmada duygular çok önemlidir. Ama herkese genellenmesi çok zordur. Çünkü kültürel dinamikler, yaklaşımlar, anne bana tutumları, yaşadığı aile dinamikleri, insanın duygularını ifade etmesinde zorluklarına neden olurken kendi değerini keşfetmesine de el vermez. İnsan kendi duygularını bilmiyorsa kendi değerlerini de bilmez.

Öğretmen adayları, insanın kendini tanımasının önemli olduğu sonucuna varmışlardır. Değerlerin ailede başladığı, yaşadığı kültürle şekillendiğini söylemişlerdir. Değerlerin duygu temelli olduğu sonucunu çıkarmışlardır. Duyguları geçmişle ve empatiyle ilişkilendirmişlerdir. Katılımcılar değerleri, bireysel geçmiş, aile yapısı ve toplumsal kültür ile şekillendiği kanısına varmışlardır. Değerleri içselleştirmenin empatiden geçtiği de bir başka sonuçtur. Değerlerin kişilerin iç dünyaları olduğunu ve orayı irdelemek gerektiğini düşünmüşlerdir. Bazı öğrenciler ise kendi değerlerinin olmadığını ifade ederek öz farkındalık geliştirmişlerdir.

2. *Tema: Süreçsel Drama ile Argümantasyon*

Bu hafta argümanların çıkış noktasında aile birliğine önem verme değeri vardı. Sevgi ve saygı konuları ele alındı. Paylaşılan öyküde ise farklı görüşlere ve yaşantılara sahip ebeveynin ortak çocuğunun iç dünyası, okul yaşamı, sevgi ve saygı anlayışı değerlendirilmiştir.

İddia: Aynı çatıyı paylaşmış, farklı görüşlere ve yaşantılara sahip ebeveynler, saygıyı ve sorumluluğu nasıl yürütür?

K6. Gerekçe: Yetişkinlerin bir çocuğun sorumluluğunu üstlenmesi iş yaşamındaki ya da ev hayatındaki sorumluluktan çok başkadır. Ayrılmış ebeveynlerin arasında sorumluluk ve saygı olabilmesi için iletişimin olması gerekiyor.

K9. Gerekçe: Anne babalardan her biri kendi fikriyle geliyor. Herkes kendi fikrini kabul ettirmek istiyor. Çocuğun fikrini önemseyen yok. Oysaki çocuk her şeyi gözlemliyor.

Öğretmen, anne, baba, çocuk rolünde oynayan öğrenciler vardı. Çocuk rolünde oynayan arkadaşımızın söylediği şey şuydu: Az önce hayat hikayesini canlandırdığım çocuk beni çok etkiledi. Ne kadar zor şeyler yaşadığını öğrenince, okulda sorun çıkaran çocukların, etiketli çocukların aslında ne kadar çok yargılandıklarını fark ettim. Kimse çocuğun iç sesini merak etmiyordu. Bir öğretmen olarak buradan yargılamanın yersiz olduğunu, hoşgörünün çok önemli olduğunu öğrendim. (K23)

Öğretmen adayı burada içsel bir dönüşüm yaşıyor.

K2. Temellendirme: Hoşgörüyü gösterebilmek çok zordur, sabırla da çok ilişkilidir ve kolay yapılanmaz. Toplum olarak bizim kuşak, sabır ve hoşgörüden çok uzak. Öğretmen olduğumuzda bu tip çocukları gözden kaçırabiliriz.

K3. Temellendirme: Derin ve içselleştirilmiş olarak okuldaki çocukların hikayesine tanıklık etmek, duygudaşlık kurmak benim öğrencilerime olan saygımı geliştirir. Öğrencimin de bana olan saygısını geliştirir.

K17. Destekleyici: İnsanların saygı duyabilmesi için fikir ve deneyim paylaşımlarının olması lazım. İnsanların iç dünyasını açığa çıkarması lazım. İyi bir dinleyici olmak lazım.

Araştırmacı: Peki sevgi için hangi koşullar gerekiyor? Hangi koşullar olmadan saygı olmaz?

K18. Çürütme: Bir insana sevgi ve güven duyulmuyorsa saygı duyulmaz.

Süreç sonunda, öğretmen adaylarında saygı değerine yönelik olumlu bir farkındalık ve davranış değişimi vardı fakat bireysel farklılıkların, saygıya ilişkin algı, her bireyde eşit düzeyde gerçekleşmedi. Herkes saygıya aynı şekilde bakmadı.

Sonuç olarak her birey eşit düzeyde saygıyı hak etmediğinden saygı anlayışı, sevgi ve güvenden geldiğinden öğrenciler eşit düzeyde olumlu ve farkındalık geliştirici bir etkiye sahip olmamıştır.

Drama yöntemi kullanılarak yapılan bu çalışma çocuğun iç sesi üzerinden bir empati yaratmış, yine ilk haftada olduğu gibi duygular ve değerler bir arada ele alınmıştır. Öğretmen adayları saygı değerinin göreceli olduğunu genel kanılara göre koşullu olduğunu ifade etmişlerdir. Saygı değerini iletişim, sabır ve hoşgörüyle ilişkilendirmişlerdir. Bunların öğretmen duyarlılığı için önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Geçen hafta üstünde durulan içselleştirme ve empati terimleri bu hafta yapılan drama çalışmasıyla birlikte anlam kazanmıştır. Öğrenciler gördükleri duydukları olumsuz örnekleri bu hafta tam anlamıyla empati yapabildiklerini belirtmişlerdir. Bu durum argümantasyon sürecine olumlu yansımış, öğretmen adaylarının düşünce şekillerini ve özgüvenlerini geliştirmiş, bunun bir yansıması olarak da çürütme ve destekleme aşamasına katılan öğrenci sayısında artışa sebep olmuştur.

3. *Tema: Biyografilerle Argümantasyon*

Öğrenciler, biyografiler üzerinden okudukları kişilerin davranışlarını, başarılarını ve sahip oldukları değerleri analiz etmiş, bu davranışlara karşılık gelen değerler ve canlandırmalar üzerinden tartışmalar yapmışlardır.

İddia: Yaşam öyküsü paylaşımında, okuduğunuz biyografilerde ortaya çıkan değerler nelerdir?

1. Grup Gerekçe: Fatih'in sabrı, azmi, cesareti ve kararlılığı olmasaydı şu an bir İstanbul'dan bahsedemezdik. Bir lider bu değerlere sahip olduğunda gerçek bir vatansever oluyor.
1. Grup Destekleyici: Yaptıkları canlandırmalarla birlikte bu sözlerini destekliediler.
1. Grup Temellendirme: Vatanseverlik değeriyle azim ve cesaret değerleri ortaya çıkmıştır.

Araştırmacının Çürütmesi: Peki sadece bunlar yeterli midir? Savaşın bir de bilimsel, zekâ isteyen, hesaplamalar gerektiren bir yanı yok mudur?

1. Grup destekleyici: Tabii ki sadece vatanseverlik yeterli değil. Fatih Sultan Mehmet çok zeki bir insandı. Savaşa girmeden her şeyi hesapladı. Hem askeri hem de mühendislik alanında üstün stratejileri vardı. Ama bunlara sahip olmak bir yeri fethedecek cesarete

sahip olmak demek değildir. Fatih'in zekâsı ve değerleriyle birlikte bir lider ortaya çıkmıştır.

1. Grup Niteleyici: Fatih Sultan Mehmet'in liderliği, sadece askeri bir dehaya sahip olması ve stratejik zekâsı değil; sabır, cesaret ve vatanseverlik gibi üstün değerlere sahip olmasından ileri gelmektedir.
2. Grup Gerekçe: Biz fedakârlık değerini Aziz Sancar'ın ücret olmadan halka muayene ve ilaç sağlamasından çıkardık. Sevgi değerini onun insanları sevmesi ve ona ihtiyaç duyanların da Aziz Sancar'a karşı olan sevgisinden çıkardık. Çalışkanlık değerini ise hiçbir şekilde yetinmeden daima daha fazla çalıştığından çıkardık.

2. Grup Destekleyici: Yaptıkları canlandırma ile bu çıkarımlarını destekledi.

Araştırmacının Çürütmesi: Fedakârlık, sevgi ve çalışkanlık değerleri Aziz Sancar'ın hayatında önemli yer tutsa da bu değerlerin onun tüm başarılarını açıklamak için yeterli olduğu söylenebilir mi?

2. Grup Temellendirme: Bilimsel disiplini kişisel değerleriyle şekillenmiştir. Bilimin ilerlemesi için istekle çalışan, insanlığa fayda sağlamayı amaçlayan bilim insanları gereklidir. Toplumsal fayda, Aziz Sancar gibi bilim insanlarının topluma kazandırdığı bilimle ortaya çıkar. İnsanlığın gelişimi ile bilim değeri de geliştirir.

2. Grup Niteleyici: Aziz Sancar'ın sahip olduğu fedakârlık, sevgi ve çalışkanlık gibi değerler topluma ilham olur ve ilerlemeye katkı sağlar. Toplumda ve tarihimizde bu kişilerin var olması bize değer ve çalışkanlık kapsamında birer örnek teşkil etmektedir.

Süreç sonunda öğrencilerin çalışkanlık, başarı, azim ve vatanseverlik değer algılarında bir değişim gözlenmemiştir. Ortak düşünceler etrafında birleşmiş, bu önemli işler yapan kişilerin katkı sağladığı değerleri kültürümüzle bağdaştırarak açıklayabilmişlerdir. Öğretmen adayları değerleri toplumsal katkı ve bilim açısından ele almışlardır. İki farklı tarihi ve bilimsel kişi üzerinden tartışmalar yaparak değerleri sorgulamışlardır. Liderlik, vatanseverlik, çalışkanlık gibi değerleri bilimsellik ve zekâ ile ilişkilendirmiş, değerleri çok yönlü ele almışlardır. Fatih Sultan Mehmet ve Aziz Sancar örneklerinde olduğu gibi değerlerin kişisellikten zaman içinde topluma mal olduğunu, artık bu kişilerin o toplumun değeri olduğu sonucunu ortaya çıkarmışlardır. Öğretmenlik hayatlarında değerlerin bu örnekteki kişiler gibi örnek gösterilebileceği bu gibi biyografilerle değer analizi yaklaşımını kullanabileceklerini belirttiler.

4. Tema: Görüşme ile Argümantasyon

İddia: Küçük Prens kitabını referans alarak "korktuğun halde ilerlemek cesarettir" sözüne katılıyor musunuz?

K1. Gerekçe: Cesaret zaten korkuya rağmen ilerleyebilme işidir. Kitapta da pilotun kendini kurtarmaya olan inancı çocuklarda cesaretin önünü açar.

K27. Destekleyici: Ben de arkadaşıma katılıyorum. Küçük Prens'in gezegeninden ayrılıp bilinmeyen gezegenlere yolculuk etmesi, konfor alanını terk edebilmesi onun içsel cesaretini ve motivasyonunu gösterir.

İddia: "Öğretmenlik sadece anlatmak değil öğrenciyle durup düşünmeyi de bilmektir." Büyük Panda Küçük Ejderha kitabından yola çıkarak nasıl bir kesit sunabilirsiniz? Kitap bununla ilgili bir öğreti sunuyor mu?

K13. Gerekçe: Kitapta bazı zamanlarda çözüm yolu bulmak yerine susup bekliyorlardı. Tıpkı sınıftaki durum gibi. Bazen öğretmenlik hayatımızda sorunlar yaşarız bir süre beklemek sorunları aydınlığa kavuşturmaya yetebilir.

K13. Destekleyici: Bazen yavaşlamak gerekir ki öğrenme süreci derinleşsin. İçgörü ve dinginlik çocukları daha iyi tanımamızı sağlar.

K19. Çürütme: Her zaman geçerli bir durum olmayabilir. Bazen hız ve dinamizm de aktif katılımı sağlar. Denge bu noktada çok önemlidir.

Niteleyici: Öğretmenlik hayatımızda sakinlik ve içgörü bizi doğru yola çıkarır.

İddia: Yolculuk kitabında kaybolmak öğrenmenin en iyi yoludur, ifadesi geçiyor. Buna ne derece katılırsınız?

K7. Gerekçe: Her yolculukta iyi ya da kötü bazı değişimler yaşarız. Hayat yolculuklardan ibarettir. İnsan bu bilinmezliklerin içinde kendini bulur, değerlerini tanır.

K7. Destekleyici: Kitapta ejderha çay takımını kaybedince karamsarlığa bürünmüştü sonra kırık bir çay takımı bulmasına rağmen bulduğu şeyle yetinmesini ve dostluğun daha önemli olduğunu fark etti.

K5. Çürütme: Kayıplar bizi üzer. Ben kaybolanın yerinin dolmayacağını düşünüyorum. Her zaman devam etmek o kadar kolay olmayabilir.

K3. Niteleyici: Kaybettiğimiz şey yolculuğumuza engel oluyorsa geride bırakıp yolumuza bir şekilde devam etmemiz gerekir. Kayıp olanın yasını tutmak da bu süreçte onu kabullenmeyi kolaylaştırabilir.

İddia: Değerler Psikolojisi ve İnsan kitabında insanın küreselleşmesiyle birlikte mekanikleştiği iddiası yer alıyor. Kitaptan yola çıkarak bu iddia hakkında ne düşünüyorsunuz?

K29. Gerekçe: Dijitallikle birlikte dikeylikten yataylığa geçmiştik. Kitaptan bunu hatırlıyorum. Bilgi ve değerler eşit hiyerarşide paylaşılıyor.

K11. Gerekçe: Küreselleşmenin ve kapitalist sistemin getirdiği bir durum. Aynılaşmak. Duyguların ve değerlere verilen önemin azalması durumu.

K11. Destekleyici: İnsanlar aynılaşıyor. Küresellik bizi biz yapanları değersizleştirdi. Örneğin bir markanın ürünü burada da varken, insanlar onu tüketirken, Fransa'nın bir köyünde de var. Kültürel değerlerimizi uzaklaştırdı.

Niteleyici: İnsanlar beton yığınlarının arasında kalarak duygularını yitiriyor, samimiyet azalıyor. Bununla birlikte aşırı bireyselliğin getirdiği kollektif işbirliği azalıyor. Küreselleşme kültürel özgünlüklerimizi zamanla eritiyor.

İddia: Sizce değerler kültüre ve zamana göre değişen göreceli kavramlar mıdır? Yoksa tüm insanlar için geçerli evrensel olgular mıdır?

K13. Gerekçe: Nevzat Hoca evrensel değerleri şöyle yorumluyor: Her toplumda her değer belirli bir oranda vardır fakat dozlar farklıdır. Bu dozların birleşimi hep farklı bir resim çıkarır. Bu da kültürel yanlardan dolayıdır.

K20. Destekleyici: Evrensel değerler vardır çünkü bazı etik geçerliliğin olabilmesi için ortak bir noktada buluşmamız gerekiyor. Herkes kendi değerine göre hareket ederse benim doğrum onun yanlışı olabilir. Bunun da ne hukuksal ne de insani bir değerlendirmesi olabilir. O yüzden farklı dozlarda olsa da büyük resme baktığımızda evrenseldir diyebiliriz.

K14. Çürütme: Değerlerin evrenselliği mutlak bir kanı değildir. Her toplum kendi değerini, kendi kültürel olgularıyla, olaylarıyla oluşturur. Ülkemizde bile doğu ve batı toplumlarının değerleri, etik davranışları birbirinden farklılaşmaktadır. Dünyada bir ortak değerden söz etmek güç olacaktır.

K20. Temellendirme: Bireysel, kültürel farklılıklar olsa da temel insani değerlerimiz vardır, zamanı ve mekanı aşarak ortak miras haline gelmişlerdir. Adalet, iyilik dürüstlük bunlardan bazılarıdır. Nasıl misafirperverlik bize özel olup burada bir evrensellikten bahsedemesek de adalet bir çok kültürün ortak değeridir.

Niteleyici: Tamamen evrenseldir demekte kültüreldir demek de yanlış olabilir. Bu konuda birçok fikir vardır. Tartışmaya açıktır.

Süreçte okudukları kitapları referans alarak yorumlarda bulunmuşlar ve gerekçelerinde kendi değer algılarını da ortaya çıkartmışlardır. Eğitimde öğrenciye karşı dinamik olmak veya içsel dinginlikle devam etmek gibi dengeli olma durumu adaylar tarafından farklı yorumlanmıştır. Modernizmin getirdikleri ve götürdükleri kitap bağlamında tartışılmış, öğretmen adayları daha çok götürüsünün olduğu kanısına varmışlardır. Öğretmen adayları okudukları kitaplardan değerleri psikolojik boyutta tartışma imkânı bulmuşlardır. Öğretmenliğin sadece bilgi aktarmak değil, duyguları, sabrı ve sükuneti yönetme sanatı olduğunu tartışmışlardır. Küreselleşmenin, değerler üzerindeki yıkıcı etkileri sorgulanmış, kültürel özgünlük ve toplumsallık açısından sorgulanmıştır. Öğretmen adayları edebi metinler aracılığıyla değerleri sorgulamış değerlerin evrensel olduğuna ilişkin kanı aksi düşünceler olsa da genel kabul görmüştür. Öğretmen adaylarına göre Değerler Psikolojisi ve İnsan kitabı en ilgi çeken, değerleri psikolojik, sosyolojik açılardan ele alan, üstüne bir çok iddianın atıldığı kitap olmuştur. Bu haftada öğretmen adaylarının değer algılarında dönüşümler gözlenmiş, eleştirel bakabilme, argümantasyonu kullanabilme, çok yönlü düşünebilme becerilerinde olumlu yönde bir değişim gözlenmiştir.

5. Tema: Değer Haritası

Bu çalışmada önemli olan şey somut davranış değişikliği, davranış farkındalığı, içsel dönüşüm ve iç motivasyondur. Değer, anlam ve deneyim sorgulanmıştır. Yaşam deneyimi paylaşımı ve kültürlerarası çalışma değer haritasının içindedir. Odaklanılan değerler daha çok vatanseverlik, yardımlaşma, sorumluluk, misafirperverlik, hoşgörü, kültürel miras ve değer ilişkisidir.

Araştırmacı: buradan bir iddia çıkarsanız ne olurdu?

K15. İddia: Anadolu toprakları işbirliği üzerine kurulmuştur. Dayanışma vardır. Yardımseverlik vardır.

K9. İddia: Misafirperverdir, hoşgörü önemlidir. Ama bütün şehirleri ortak bir paydada birleştiren tek bir şey vardı: Atatürk sevgisi ve vatanseverliktir.

K9. Gerekçe: Anadolu topraklarında her ille özdeşleşmiş bir destan, anı, anekdot, hikayesi vardır ve hepsinin Türk kültürünü yansıtan, bazı değerler taşırlar.

K2. İddia: Sahil kentleri Orta Anadolu'ya göre iletişime daha çok açıktır, yardımlaşmayı daha çok benimsemişlerdir.

K2. Gerekçe: Yörük kültürü ve sahil kentleri, insanlığın gelişimini ve değerlerin içselleştirilmesini değiştirmiştir. Örneğin bizde yörük kültüründe yardımlaşma çok önemlidir. Kimin tarlasında bir şey varsa herkes bir araya gelir ve onu toplar yardım eder, ürün kalmaz.

K1. Gerekçe: Denize yakın yerlerde insanların daha medeni olduğunu düşünüyorum.

K4. Çürütme: Medeniyet arttıkça suç oranı da artıyor. Göç almasından kaynaklı farklı kültürler bir araya geliyor ve bu karışık göç olgusu değerleri etkiliyor.

K16. Temellendirme: Anadolu toprakları kültür ve tarih açısından çok zengin ve bizim tarihimiz çok uzun yıllar öncesine dayanıyor. Osmanlı, Selçuklu, beylikler gibi. Bu yüzden değerlerimiz çok sağlamdır.

Destekleyici olarak sundukları o şehirden çıkan biyografiler, hikayeler, efsanelerden bahsettiler. Değerleri daha iyi ifade etmek için o ilde yaşayan tarihi kişiler ve figürler değerleri anlamada etkilidir, dediler.

K22. İddia: Kültürlerarası değer çalışmaları ve değer algıları, bizi ortak noktada birleştirdiği gibi ayırdığı noktalar da olmaktadır. Özellikle ulusal değerler bizi birleştiricidir, evrensel değerler bizim ne kadar demokratik olduğumuzu değerlendirir.

Araştırmacı: Bunu neye dayandırıyorsun?

K22. Gerekçe: Avrupa birliğine giriş sürecimizde bizi güvenilir bulmuyorlar bu yüzden bizim bizden başka dostumuz yok.

Niteleyici: Anadolu'da farklı topraklarda farklı kültürler yaşıyor ve farklılıklara saygı çok ön plana çıkıyor. Her ilin yansıttığı ortak değerler var ama ben değil bizi biz yapıyor. Biz hep birlikte güçlüyüz.

Öğretmen adayları değerlerin tarihle, kültürle ve coğrafyayla ilişkisini analiz etmişlerdir. Sadece bireysel değil tarih ve toplum bağlamında ele alarak, kendi kültürlerini anlatarak değerlerin toplumsal ve kolektif anlam taşıdığını ifade etmişlerdir. Bazı önyargılara sahip olan veya bazı yörelerle ilgili genelleme yapan adaylar, destekleyici unsurlarla birlikte ortak bir

düşünce etrafında birleşme imkânı bulmuşlardır. Biz bilinci ortaya çıkmış, kültürlerin değerleri olduğu ve bizim değerlerimizin vatanseverlik, yardımlaşma, hoşgörü ve misafirperverlik olduğu kanısına varılmış, toplumsal aidiyet kavramlarına vurgu yapmışlardır. Öğretmen adaylarının gelişen teknolojiye, değişen çağa rağmen hala değerlerine, kültürlerine, toplumsal birliğe önem verdikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Öğretmen olduklarında farklı kültürleri tanıma fırsatı bulmaları öğrencileriyle bağ kurmalarına yardımcı olacağına, değer öğretimine katkısı olacağına karar vermişlerdir.

SONUÇ TARTIŞMA

Bu araştırma, öğretmen adaylarının değerlerle ilgili argümantasyon becerilerini geliştirmek, kalıplaşmış değerleri, düşünceleri, hareketleri sorgulayabilmek ve bu süreçte öğretmen adaylarının farkındalık geliştirmesini sağlayarak, öğretmenlik süreçlerinde değer eğitimi konusunda bilinçlenmelerini sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Hazırlık haftası ve altı haftalık uygulama sürecinde değer çemberi, süreçsel drama, biyografiler, edebi eser incelemeleri, değer haritası etkinlikleri uygulanmıştır. Bu bulgu, argümantasyon temelli öğrenme yaklaşımlarının bireylerin düşüncelerini yapılandırma, gerekçelendirme ve eleştirel bakış açısı geliştirme süreçlerine önemli katkılar sunduğunu ortaya koyan çalışmalarla paralellik göstermektedir. Alanyazında argümantasyonun, öğrencilerin yalnızca bilişsel değil aynı zamanda duyuşsal farkındalıklarını da geliştirdiği ve değer temelli düşünme becerilerini desteklediği belirtilmektedir (Aldağ, 2006; Çelikkaya, 2021).

Süreç boyunca elde edilen bulgular öğretmen adaylarının değer algılarına yönelik düşünsel becerilerini artırmış, Toulmin'in argümantasyon modeliyle sorgulama biçimlerini şekillendirmiştir. Özellikle öğretmen adayları değerlerin daha çok sosyolojik ve psikoljik temelleri üzerine daha çok argüman oluşturukları gözlemlenmiştir. Öğretmen adayları her hafta sonunda değerleri duygularla, kişilikle ve insan psikolojisi ile ilişkilendirmiş bunun yanında kültürel ögeler değer tartışmalarında yer almıştır. Empati, içselleştirme gibi duygularda bilinç kazanılmış ve öğretmenlikte öğrenciyi yargılamadan ilerlemek empati bağlamında öğretmen adaylarının farkındalık kazandığı bir konu olmuştur. Özellikle empati temelli etkinliklerin, bireylerin değerleri içselleştirmesinde etkili olduğu görülmektedir. Nitekim değer eğitiminin yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı kalmaması, bireyin duygusal yaşantılarını sürece dahil etmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Ulusoy, 2010). Bu araştırmada elde edilen bulgular, öğretmen adaylarının empati ve öz farkındalık düzeylerinin arttığını ve bu durumun değer algılarında anlamlı bir dönüşüm yarattığını ortaya koymaktadır. Değerlerin evrenselliği ve kültürelliği

hakkında yaptıkları sorgulamalarda öğretmen adaylarında eleştirel düşünce geliştirilmiştir. Değerlerin evrensel ve kültürel boyutlarıyla ele alınması, öğretmen adaylarının çok yönlü düşünme becerilerini geliştirmiştir. Bu durum, değerlerin hem toplumsal yapı hem de bireysel yaşantılarla şekillendiğini savunan yaklaşımlarla örtüşmektedir (Dönmez & Uyanık, 2022). Değerlerin kültürel bağlamdan bağımsız düşünülemeyeceği, ancak bazı temel insani değerlerin evrensel nitelik taşıdığı görüşü alanyazında da sıklıkla vurgulanmaktadır (Yılmaz & Merter, 2012). Argümantasyon süreci, öğretmen adaylarında değer temelli eleştirel düşünme, empati ve özgüven gelişimine katkıda bulunmuştur. Alanyazın incelendiğinde eleştirel düşünme ve empati eğilimlerini inceleyen çalışmada da (Ekinci ve Aybek, 2010) ikisi arsında anlamlı fark bulunmuş bu sonucu destekler nitelik ortaya çıkmıştır. Öğretmen adayları değerlerin duygularla ve geçmiş yaşantılarla ilgili olduğu sonucunu ortaya çıkarmış değerlerin içselleştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bazı öğretmen adayları değerlerle ilgili sorgulamalar yapmış öz farkındalık geliştirmiştir. Drama çalışmasında öğretmen adaylarının saygı değerini çok yönlü ele almaları çocukların iç dünyasına empati geliştirmelerini sağlamıştır. Biyografi çalışmasında öğretmen adayları bireysel değerleri toplumsallaştırmış, değer eğitiminde örnek kişilerin rol modelliğiyle ilgili farkındalık kazanmışlardır. Edebi metinler üzerinden yapılan tartışmalarda hem bireysel hem toplumsal tartışmalarda bulunmuşlar hem de farklı bakış açılarını tartışarak sorgulama becerisi kazanmışlardır. Süreç başında argümantasyon sürecine katılımın az olduğu, zaman içerisinde katılımın arttığı ve öğretmen adaylarının çürütme ve karşıt görüş ifadelerine sıkça yer verdiği görülmektedir. Bu yönüyle araştırma, argümantasyon temelli değer eğitimi uygulamalarının öğretmen adaylarının eleştirel düşünme, empati ve öz farkındalık becerilerini geliştirdiğini ortaya koyarak alanyazındaki benzer bulguları desteklemektedir (Ekinci & Aybek, 2010; Gündoğan, 2020).

ÖNERİLER

Yapılan bu çalışma ile ulaşılan bulgular ışığında aşağıda yer alan bazı önerilerde bulunulmuştur:

1. Öğretmen eğitiminde değer eğitimi süreçlerine argümantasyon yaklaşımı dahil edilmelidir: Öğretmen adaylarının değerleri sadece bilişsel düzeyde değil duyuşsal ve davranışsal farkındalıklarını da artırmak için argümantasyon süreçlerine daha çok yer verilmelidir.

2. Empati ve duygusal farkındalık gelişimini destekleyici etkinlikler artırılmalıdır: Süreçsel dramalar, biyografiler gibi yöntemlerin entegre edildiği ekinliklerle öğretmen adaylarının süreçte var olması ve değerleri içselleştirebilmeleri empati ve öz farkındalıklar geliştirilmesi sağlanmalıdır.

3. Edebi ve felsefi metinler değer eğitimine sorgulama ve eleştirel düşünme kapsamında dahil edilmelidir: Görüşmeler ve metin örnekleri öğretmen adaylarının argümantasyon sürecinde sorgulama becerilerini geliştirmektedir. Bu nedenle yer verilmeleri sağlanmalıdır.

4. Değerler kültürel ve evrensel boyutlarıyla tartışılmalıdır: Öğretmen adaylarının öğretmen olduklarında karşılaşacakları farklı kültürlere karşı önyargısız olmaları ve yeni kültürlere açık kapsayıcı bireyler olabilmeleri için bu tartışmalara daha çok önem verilmelidir.

5. Argümantasyon süreci, öğretmen eğitiminde tüm sınıf düzeylerine entegre edilmelidir: Öğretmen adayları için eleştirel ve sorgulayıcı bakış açıları kazandıran argümantasyon temelli eğitim sadece değer eğitimi gibi belirli bir ders veya dönemde değil tüm eğitim hayatı boyunca gerçekleştirilmelidir.

6. Öğretmen adaylarının bireysel farklılıkları dikkate alınmalıdır: Her bireyin değer gelişimi, yaşadığı ortam, beslendiği kültür aynı değildir. Bu nedenle öğretmen adaylarının geçmişleri, deneyimleri ve duyguları süreç içinde iyi tanınmalı, argümantasyon sürecinde bu farklar göz önünde bulundurularak süreç daha iyi yürütülmelidir.

Kaynakça

Akıtürk, A., & Kahraman, B. (2019). Okul öncesi öğretmen adaylarının değerler eğitimine yönelik görüşleri. *Değerler Eğitimi Dergisi, 17*(38), 267–294.

Akman, B., & Memişoğlu, H. (2025). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının değerler eğitimine yönelik tutum düzeyleri. *Kesit Akademi Dergisi, 11*(42), 364–393.

Aktepe, V., Yalçınkaya, E., Gündüz, M., & Temur, M. (2020). Değerler eğitimi dersine yönelik sınıf eğitimi öğretmen adaylarının görüşleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9*(2), 809–821.

Aladağ, S., & Kuzgun, Y. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının "değer" kavramına ilişkin metaforik algıları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (29), 163–193.

Aldağ, H. (2006). Toulmin tartışma modeli. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15*(1), 13–34.

Avcı, K., & Faiz, M. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çok boyutlu sosyal değerler düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21*(3), 108–128.

Aydemir, H., Toker, O., & Bayar, B. (2023). Okulların karakter ve değer eğitimi yetkinliklerine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Tarih Okulu Dergisi, 16*(67), 4032–4050.

Beldağ, A., Özdemir, Ü., & Nalçacı, A. (2016). Yedinci sınıf sosyal bilgiler dersindeki değerlerin kazanılma düzeyinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Erzurum ili örneği). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20*, 1185–1199.

Çelik, Y. A., Köse, E., & Köse, D. (2017). Sınıf öğretmeni adayları için değerler değerli mi? *The Journal of Academic Social Science Studies, 54*, 363–371.

Çelikkaya, T. (2021). Toulmin argümantasyon modeli. In T. Çelikkaya (Ed.), *Etkinlik örnekleriyle sosyal bilgiler öğretiminde alternatif eğitim modelleri ve yaklaşımları* (ss. 2–40). Nobel Yayınları.

Deveci, A. (2009). *İlköğretim yedinci sınıf öğrencilerinin maddenin yapısı konusunda sosyobilimsel argümantasyon, bilgi seviyeleri ve bilişsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.

Dönmez, Ö., & Uyanık, G. (2022). Farklı ülkelerde değerler eğitimi ve değer eğitimi programlarından örnekler. *Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 74–88.

Ekinci, Ö., & Aybek, B. (2010). Öğretmen adaylarının empatik ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *Elementary Education Online, 9*(2), 816–827.

Ersu, S., & Saban, A. (2025). İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin duygusal okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesine yönelik bir eylem araştırması. *Eğitim ve Bilim, 50*(221), 33–73.

Girgin, S. (2023). *Eğitimde güncel yaklaşımlar-2*. Efe Akademi Yayınları.

Greenwald, A. R. (2007). *Learning how to argue: Experiences teaching the Toulmin model to composition students* (Doctoral dissertation). Iowa State University.

Gül, A. C., Apaydın, Z., Çobanoğlu, E. O., & Tağrikulu, P. (2018). Fen öğretiminde Toulmin argümantasyon modelinin sınıf dışı (outdoor) eğitim süreci ile bütünleştirilmesi: Örnek etkinlikler. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 3*(2), 103–120.

Gündoğan, A. (2020). Sınıf öğretmeni adaylarının görüşlerine göre değer eğitiminin gerekliliği ve hayat bilgisi dersi bağlamında işlevselliği. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 8*(2), 599–628.

Güneş, F. (2016, April 16–18). Değerler eğitiminde yaklaşım ve modeller [Konferans bildirisi]. *Eğitimde gelecek arayışları: Dünden bugüne Türkiye'de beceri, ahlak ve değerler eğitimi uluslararası sempozyumu*, Bartın, Türkiye.

Karakaş, İ., & B. (2014, June 19–21). Okul öncesi öğretmenliği lisans programına yeni ders önerisi: Değerler eğitimi ve uygulamaları [Konferans bildirisi]. *Çocuk Gelişimi Uluslararası İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Sempozyumu*, Erzurum, Türkiye.

Karbach, J. (1987). Using Toulmin's model of argumentation. *Journal of Teaching Writing, 6*(1), 81–92.

Keskin, Y., & Sağlam, M. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının insani değerlere sahip olma düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education, 4*(1), 81–101.

Kurtdede, A., & Fidan, N. (2016). Sınıf öğretmeni adaylarının geleceğe yönelik değerler eğitimi tasarıları. *International Journal of Eurasia Social Sciences, 7*(22).

Merter, F., & Bozkurt, E. (2014). Sınıf öğretmenliği bölümü öğrencilerinin değerler eğitimine ilişkin görüşleri. *Electronic Turkish Studies, 9*(5).

Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli öğretim programları ortak metni*. MEB.

Şahin, İ., & Katılmış, A. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının değerler eğitimi öz-yeterlilikleri. *Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 1–16.

Ulusoy, K. (2010). Değer eğitimi: Davranışçı ve yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanan tarih programlarında değer aktarımı. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12*(1), 32–51.

Yavuz, D. (2016). Eğitimin değerlerle yeniden tanımlanması. *Kafdağı, 1*(1), 29–39.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, Y. A. Ç. (2024). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin 21. yüzyıl insan profili açısından değerlendirilmesi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi, 13*(26), 204–220. https://doi.org/10.55605/ejedus.1548121

Yılmaz, F. (t.y.). Güncel konulara felsefi bir yorum: P4C (Çocuklar için felsefe) ve ChatGPT.

Yılmaz, K., & Merter, F. (2012). Sınıf öğretmeni adaylarının küreselleşme çerçevesinde değerler eğitimine ilişkin görüşleri. *The Journal of Academic Social Science Studies, 5*(3), 285–300.

2018 ve 2024 HAYAT BİLGİSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ YARATICI DÜŞÜNME AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Prof.Dr. Şükran UÇUŞ GÜLDALI
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü,
sukran.guldali@ahievran.edu.tr- ORCID ID 0000-0002-7992-9802
Şebnem ÇAĞLAR
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sınıf Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi/MEB,
sebnem2645@gmail.com-0009-0002-4891-6096

ÖZET

Bu araştırmanın amacı; 2018ve 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarının yaratıcı düşünme açısından karşılaştırılmasıdır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniğiyle oluşturulmuştur. Araştırmanın veri kaynağı ise 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programı ve 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programı olarak belirlenmiştir. Bu araştırma program bileşenleri dikkate alınarak betimsel çözümleme yapılarak yapılmıştır.2018 ve 2024 programının yaratıcılık ve yaratıcı düşünme ile ilgili olan temel yaklaşım misyon kazanım ve öğrenme çıktıları, ünite/öğrenme alanları ve öğretme-öğrenme süreci, ölçme değerlendirme/öğrenme kanıtları bağlamında yaratıcılık ve yaratıcı düşünme açısından incelenmiştir. 2018 hayat bilgisi öğretim programının problem çözme girişimcilik boyutunda sadece ele alındığı,2024 programının daha kalıcı ve yaratıcı öğrenme ortamını sağlamak için daha kapsamlı ve nitelikli hazırlandığını söyleyebilmek mümkündür.

2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programında özel amaçlar ve programın uygulanmasında dikkat edilecek hususlar kısmında yaratıcılığı destekleyici bilgilere yer verilmektedir. Ancak kazanımların açıklamaları kısmında yeterli açıklamalar yer almamaktadır.2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programında ise özel amaçlar ve programın uygulanmasına ilişkin esaslar kısmında yaratıcılığı destekleyici bilgilere yer verilmemiştir. Ancak öğrenme çıktılarının altında bulunan süreç becerileri ile öğrenme-öğretme uygulamaları ve ölçme-değerlendirme başlıkları altında zengin bir içerik karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak iki programın kazanım/öğrenme çıktısı anlamında yaratıcı düşünme açısından birbirlerine üstünlüğünün olmadığı görülmektedir. Fakat 2024 programının öğrenme süreçleri, ölçme değerlendirme yaklaşımı olarak daha ayrıntılı ve daha açıklayıcı olduğunu söylemek mümkündür.2018 programının temel yaklaşımının olmaması da 2024 programını daha nitelikli hale getirmiştir. Bu sonuçtan yola çıkarak;2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programının yerine getirilen, 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programının öğrencilere daha zengin içeriklerle, daha kalıcı ve yaratıcı bir öğrenme ortamı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelime: Hayat Bilgisi, Hayat Bilgisi Öğretim Programı, Yaratıcılık, Yaratıcı Düşünme

COMPARISON OF THE 2018 AND 2024 LIFE SCIENCES CURRICULUM IN TERMS OF CREATIVE THINKING

Abstract

The purpose of this study is to compare the 2018 and 2024 Life Science Curriculum regarding creative thinking. The study was conducted using the document analysis technique in a qualitative research method. The data sources for the study were determined as the 2018 and the 2024 Life Science Curricula. This research was conducted by descriptive analysis, taking into account the program components. The 2018 and 2024 curricula were examined in terms of creativity and creative thinking in the context of their basic approaches, mission gains, and learning outcomes, units/learning areas, teaching-learning process, and assessment/learning evidence. It can be stated that while the 2018 life skills teaching program only addressed the problem-solving and entrepreneurship dimension, the 2024 program was prepared more comprehensively and qualitatively to provide a more sustainable and creative learning environment.

The 2018 Life Science Curriculum includes information that supports creativity in the section on specific objectives and points to consider in the implementation of the curricula. However, there are insufficient explanations in the section on the descriptions of the gains. In the 2024 Life science curriculum, information supporting creativity is not included in the section on specific objectives and principles for implementing the program. However, there is rich content under the headings of learning outcomes, learning-teaching practices, and measurement-evaluation. As a result, it can be seen that neither program is superior to the other in terms of creative thinking in the context of learning outcomes. However, it is possible to say that the 2024 program is more detailed and explanatory in terms of learning processes and the assessment approach. The lack of a basic approach in the 2018 program has also made the 2024 program more qualitative. Based on these findings, the 2024 Life science curriculum, which replaced the 2018 Life science curriculum, can provide students with a more rich content, more lasting, and creative learning environment.

Keywords: Life sciences, Life sciences Teaching Currciulum, Creativity, Creative Thinking

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze öğrenme-öğretme süreçlerinde ihtiyaçlar doğrultusunda yenilikler yapılma gereği duyulmuştur. Bu yeniliklerin yapılmasında, değişen dünyada sosyal

ve gelişen bir varlık olarak insanın sahip olması gereken 21. Yüzyıl becerileri önemli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların değişen ve yenilenen dünyaya uyum sağlayabilmesi sosyal yaşamında ve iş hayatında karşılaştığı sorunlarla baş edebilmesi, kendisini içinde bulunduğu yüzyılın isteklerine karşı yeterli hale getirmesi ile mümkündür. Bu yeterlikler bireyin akademik bilgi düzeyi, olaylar karşısında problem çözebilme yetkinliği, eleştirel ve işbirlikçi düşünebilme, teknolojiyi etkin kullanabilme becerilerine sahip olması ile sağlanabilir (Çakır, 2025, s.2).

İlkokulun mihver dersi olan hayat bilgisi dersi bu yeterliklerin geliştirilebilmesine olanak sağlayan, özellikle de fen bilimleri ve sosyal bilgiler derslerinin temellerini içinde bulunduran kapsamlı bir ders niteliğindedir (Tay ve Baş, 2015, s.4). Hayat boyu öğrenmenin temellerini oluşturan hayat bilgisi dersinde daha etkin, özgün, yaratıcı düşünen, düşündüğünü geliştirebilen,toplumsal değerlere duyarlı, gelişen dünyaya uyum sağlayabilen, yeniliklere açık bireyler yetiştirmek hedeflenmektedir. Bu hedeflere ulaşabilmek için de birinci sınıftan itibaren, hayat bilgisi dersi; öğretim programlarına dahil edilmekte ve ilkokulun 1.,2. ve 3.sınıf düzeyinde içerik genişletilerek okutulmaya devam etmektedir.

Hayat bilgisi dersi okula yeni başlayan çocuklara ömür boyu karşılaşacakları güçlüklere karşı nasıl davranması gerektiğini öğreten, bulunduğu çevreyi tanıtmaya çabalayan, toplumsal uyum ve yaşam becerilerinin kazandırılmasını sağlayan, okula başladığı zamana kadar öğrendiklerini bundan sonra öğrenecekleri ile ilişkilendirmesi adına yol gösteren en temel derstir (Tay ve Yıldırım, 2013, s.4). Çocuğun günlük yaşama entegre olmasını sağlayan, yaşamda karşılaştığı sorunlara çözüm yolları üretmede yol gösterici bir ders olarak ifade edilebilir. Çocuk bu süreci yakın çevresinden uzağa doğru keşfederek tamamlar. Bilinçli ve farkındalığı yüksek bir vatandaş olma yolunda bilimsel süreç becerilerini de edinebilir. (Öztürk ve Kalafatçı, 2016). Bu tanımlardan da yola çıkarak hayat bilgisi dersinde çocukların bilimsel düşünme, olaylara farklı bakış açısı ile yaklaşma, özgün fikirler üretebilme becerilerinin geliştirilmesinin gerekliliği anlaşılmaktadır.Düşünme eylemi; mantıksal ve yaratıcı olarak iki boyutta sınıflandığında; her ikisi arasında süreç ve sonuç arasından farklılıklar olduğu aşikardır. Mantıksal düşünce bilinen ve kabul gören bir olguyu yöntem ve ilkelere dayandırmak olarak ifade edilirken; yaratıcı düşünce kavramlar, olaylar ve olgular arasında yeni, orijinal bilinmeyen bağlantılar kurma esasına dayanır (Vural, 2008).

Yaratıcılığın ne ifade ettiğini bilmeden yaratıcı düşünme becerisine sahip bireyler yetiştirmek mümkün değildir. Tüm duyuşsal ve bilişsel faaliyetlerde ve çalışmaların içerisinde bulunan karmaşık bir süreç olarak ifade edilen yaratıcılığın kesin bir tanımı yoktur. Yaratıcılık; bilgi çağında yeni bir bilgi ve ürün ortaya koyma problemlere yeni çözümler getirebilme, orijinal fikirlerin ortaya çıkarılmasını, bununla birlikte geliştirilmesini sağlayan olgu ya da düşünce sistemidir (Yenilmez ve Yolcu,2007, s. 96). Torrance (1972) yaratıcılık ile ilgili bir tanımında ise; düşünce yapısında akıcılık, esneklik ve özgünlük taşıyan insanları yaratıcı insanlar olarak ifade etmiştir (Akt: Zorlu-Onur, 2017). Yaratıcılık kavramını çok fazla ruh bilimci tanımlamaya çalışmış, pek çok görüşe göre yaşanmışlıklarla alakalı olarak değerlendirilmiş, karşılaşılan durum ile gelişen yeni fikirlerin, daha önceki yaşanmışlıkların oluşturduğu fikirlerle sentezi olarak açıklamışlardır (Çam ve Öztürk,2015). Bu bağlamda;

yaratıcılık; öğretim sürecinin tamamını kapsamakla birlikte, sürecin sonunda ortaya zihinsel veya somut bir ürün çıkartabilmektir.

Yaratıcı düşünme ise kişinin; yaşadığı dünyada olup bitenlerin, var olan problemlerin farkında olarak, problemi kendi içinde özümseyerek, var olan soruna farklı çözüm yolları bularak, bulduğu sonuçları karşılaştırıp yeniliğe açık orijinal fikirler bulup sıradanlığın dışına çıkmasıdır (Yeşilyurt, 2020, s. 6-7). Hançerlioğlu'na(2000) göre yaratıcı düşünce; keşfeden, önceden var olan problemlere yeni çözümler bulan, orijinal fikirlerin meydana gelmesini sağlayan,güncel çözümler üreten fikirler bütünüdür (Aral-Yaşar,2010, s.2). Öyleyse yaratıcı düşünceye sahip bireyi açıklarken; problemle karşı karşıya geldiğinde düşünen, sorgulayan, merak eden, yeni çözüm yolları bulabilen, esnek ve akıcı düşünebilen kişi demek mümkündür.

Toplumların gelişmesi için önemli olan, geleceğimize yön veren eğitim programlarının kişisellikten arındırılarak toplum irfanı haline dönüştürülmesi, bu bağlamda yaratıcılığın da eğitimin temel ilkelerinden biri olarak programda yer alması gerekmektedir. Yaratıcılık becerisinin geliştirilip, öğrencilere sevdirilmesi ve aslında her bireyde az da olsa var olan yaratıcılık becerisinin ortaya çıkarılabilmesi için; öğretim programlarında var olan hedeflere ulaşırken, öğrencinin özgün fikirler ve davranışlar ortaya çıkarmasını destekleyici nitelikte yöntem, teknik ve materyallerle öğretimin zenginleştirilmesi, bununla birlikte öğretimin okul dışına da çıkartılarak dört duvar arasından kurtarılması her öğrencinin yaratıcılık becerisini olumlu yönde etkileyecektir (Robinson, 2018). Öğrencilere bilgi ve deneyim edindirilirken; a yaratıcılığı geliştiren ve farklı düşünmeyi sağlayan eğitim ortamları daha kolay şekilde yaratıcı süreçlerin ortaya çıkmasını sağlayacağı aşikardır (Craft ve ark, 2014; Lucas, 2022;Vural, 2008).

Alan yazını literatürü incelendiğinde, yaratıcılık ile alakalı farklı derslerde ve düzeylerde okul öncesi (Aral ve Yaşar, 2010), sosyal bilgiler (Vural,2008), Türkçe (Ünveren, 2020), hayat bilgisi(Semerci ve Uğraş, 2012, Tay ve Baş, 2015) gibi örneklere rastlamak mümkündür. Bunların dışında yaratıcılıkla alakalı öğretmen görüşlerinin yer aldığı bilimsel çalışmalar da bulunmaktadır (Öztürk ve Kalafatçı, 2016, Uğraş ve Semerci, 2012, Yılmaz ve Boz,2018, Altun ve Güler, 2020). 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programında öğretim programlarının amaçları bölümünde; *"ilkokulu tamamlayan öğrencilerin gelişim düzeyine ve kendi bireyselliğine uygun olarak ahlaki bütünlük ve öz farkındalık çerçevesinde, öz güven ve öz disipline sahip, gündelik hayatta ihtiyaç duyacağı temel düzeyde sözel, sayısal ve bilimsel akıl yürütme ile sosyal becerileri ve estetik duyarlılığı kazanmış, bunları etkin bir şekilde kullanarak sağlıklı hayat yönelimli bireyler olmalarını sağlamak"* ifadesi yer almaktadır (MEB,2018,s.3). Bu bağlamda; program öğrencilerin günlük yaşamda temel düzeyde (sözel-sayısal ve bilimsel) akıl yürütme becerilerini kullanarak, sosyal becerilerini ve estetik duyarlıklarını geliştirmelerini, bu bağlamda sağlıklı yaşam yönelimli bireyler olmalarını sağlayabilir.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde *'Yetkin ve Erdemli İnsan'* olarak nitelendirilen öğrenci profili; iki bütünlük alanı, on profil özelliğine ayrılmıştır. Bu profil özellikleri ve bunları oluşturan yapı bileşenleri "ahlaklı, bilge, iradeli, merhametli, sorgulayıcı, üretken, estetik, cesaretli, sağlıklı, vatansever" olarak belirtilmiştir (MEB, 2024). Bu profil özellikleri ve bunları oluşturan bileşenlerden 'sorgulayıcı', 'üretken', 'estetik', 'cesaretli' kavramları yaratıcı

düşünmeyi desteklemektedir. Ayrıca; Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinde öğretim programlarının temel yaklaşımı bölümünde;

> '*…eleştirel düşünen, problem çözen, karar veren, mesuliyet ve ülkü sahibi; yalnızca medeniyete uyum sağlamakla yetinmeyip etkin olarak medeniyet kurucusu ve geliştiricisi nesiller yetiştirmek de eğitim sistemimizin ilkeleri arasındadır. Bu doğrultuda Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli medeniyetimizin üzerine inşa edildiği temel kavramlar olan aklı-selim, kalbi-selim ve zevki-selim nesiller yetiştirmek için madde-mana, akıl-duygu, nefis-vicdan, insan-toplum ve zaman-mekân dengesini gözetir* (MEB, 2024).

ifadesinde yer alan '*eleştirel düşünen', 'problem çözen', 'karar veren', 'medeniyet kurucusu ve geliştiricisi nesiller yetiştirme'* ilkeleri de programın yaratıcı düşünmeyi desteklediğini göstermektedir. Her iki programda da yaratıcı düşünmeyi destekleyen söylemler ve açıklamalar yer almaktadır.2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ile değiştirilen Hayat Bilgisi Öğretim programı yaratıcı düşünme açısından yer alma düzeyi ve desteklenme boyutu açısından literatürde henüz bir yanıtı bulunmamaktadır. Bu bağlamda, programların kademeli geçişine dayanarak2018 ve 2024 Hayat Bilgisi Öğretim programlarının yaratıcı düşünmeyi karşılama açısından karşılaştırılması amaçlanmıştır. Uygulamada mevcut olan ve kademeli geçişe sahip olan her iki programın yaratıcı düşünmeye yer verilmesi ve desteklenmesi açısından karşılaştırılmasının program araştırmaları açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1.2018 ve 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki temel özellikler, temel yaklaşım, amaç ve beceri ifadelerinin yaratıcı düşünmeyi karşılama düzeyi nedir?

2.2018 ve 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında ünite/öğrenme alanı, kazanımların/öğrenme çıktılarının yaratıcı düşünmeyi karşılama durumu nasıldır?

3.2018 ve 2024 Hayat Bilgisi Öğretim programlarında yaratıcı düşünmeyi karşılamaya ilişkin öğretme-öğrenme süreci ve ölçme değerlendirme/öğrenme kanıtlarının yaratıcı düşünceyi karşılama durumu nasıldır?

2. YÖNTEM

Bu araştırmada 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programları yaratıcı düşünmeyi karşılama açısından incelenmiş ve bu programlar birbiri ile karşılaştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Her iki yıla ait hayat bilgisi öğretim programı kılavuzları veri kaynağı olarak kullanılmakla birlikte, bu veriler doküman analizi yapılarak çözümlenmiştir. Geçmişten günümüze dek nitel araştırma için; var olan bir durumu belirlediğinden dolayı 'doğal araştırma', araştırma sorularına ilişkin araştırmacının kendi fikirlerini de içerdiğinden dolayı 'yorumlayıcı araştırma', araştırılan olguyu bulunduğu alanda kapsamlı bir şekilde araştırdığından dolayı sorularına ilişkin alan araştırması' gibi tanımlar yapılmaktadır (Baltacı, 2017). Nitel araştırma görüşme, gözlem, belge inceleme gibi yöntemler kullanılarak, olgu ve algıların doğal süreç içinde gerçeğe uygun olarak ve bütüncül bir yaklaşımla ortaya çıkarılması sürecidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

2.1. Çalışma Grubu

Ölçüt örnekleme yöntemi kullşanılan bu çalışmada belirli bir amaç doğrultusunda araştırmacı tarafından belirlenen örneklem üzerinde çalışılır. Bu bağlamda mevcut durumda uygulanmakta 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programı ve kademeli geçişte uygulanmakta olan 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programı çalışmanın ölçütünü oluşturmaktadır. Araştırmada incelenecek öğretim programları temel yaklaşım, programların temel özellikleri, kazanım/öğrenme çıktısı, beceri, ünite/öğrenme alanları, öğretme-öğrenme süreci, ölçme değerlendirme/ öğrenme kanıtları incelemeleri için Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu internet sayfasından(http://ttkb.meb.gov.tr,http://tymm.meb.gov.tr) faydalanılmıştır.

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Dokiman incelemesi bağlamında 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programları analiz edilmiştir. *Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar* (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Dokümanlar, Talim ve Terbiye Kurulu ağ (web) sayfasından elde edilmiştir. İki programda da her sınıf düzeyinde kazanımlar yaratıcı düşünmeyi karşılama açısından incelenerek frekansları belirlenmiştir. Elde edilen veriler tablolar yoluyla sunulmuştur. Araştırmanın bulgularını elde etmek için her iki programda bulunan kazanım/öğrenme çıktıları, öğretme-öğrenme yaşantıları, ölçme değerlendirme-öğrenme kanıtları yaratıcı düşünebilmeyi, yaratıcı fikirler üretebilmeyi, özgün fikirler oluşturarak sanatsal ürünler oluşturabilmeyi desteklemeleri bağlamında iki araştırmacı tarafından incelenerek veriler elde edilmiştir. Elde edilen verilere göre oluşturulan tablolar her iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı kodlanarak, kodlayıcılar arasındaki tutarlılık hesaplanmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini belirlemek için Miles ve Huberman'ın(1994) önerdiği güvenilirlik formulü (Güvenilirlik=Görüş Birliği/(Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı)) kullanılarak 0,86 bulunmuştur (Akt: Baltacı,2017).

3. BULGULAR

3.1. 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki Temel Özellikler, Temel Yaklaşım, Amaç ve Beceri İfadelerinin Yaratıcı Düşünmeyi Karşılama Düzeyi Açısından Değerlendirilmesi

Çizelge 1. 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki temel yaklaşım, Amaç, Beceri ve Programın Temel Özelliklerinde Yaratıcı Düşünmeyi Karşılama Düzeylerinin Karşılaştırılması

PROGRAMLAR ÖZELLİK	2018 HAYAT BİLGİSİ ÖĞRETİM PROGRAMI	2024 HAYAT BİLGİSİ ÖĞRETİM PROGRAMI
TEMEL YAKLAŞIM		➢ Bireysel öğrenme ile sosyal adaletin sağlanması, ➢ Bilginin yanı sıra beceriyi ortaya çıkaran yetkin ve erdemli insan (Aklı selim)

AMAÇ	➢ Temel yaşambecerilerine sahip, ➢ Kendini tanıyan, ➢ Sağlıklı ve güvenli bir yaşam süren, ➢ Yaşadığı toplumun değerlerini özümseyen, ➢ Doğaya ve çevreye duyarlı, ➢ Araştıran, ➢ Üreten ve ülkesini seven bireyler yetiştirmektir.	➢ Somutlaştırabilen, ➢ Süreç temelli öğrenen, ➢ Hayatı anlamlandırabilen, ➢ Toplumsal değerlere uyan bireyler yetiştirmek
BECERİ	➢ Araştırma, ➢ Değişim ve sürekliliği algılama, ➢ Girişimcilik, ➢ İşbirliği, ➢ Öz yönetim, ➢ Sorun çözme, ➢ Sosyal katılım	**a) Kavramsal Beceriler:** ➢ Sentezleme Becerisi ➢ Mantıksal Denetleme Becerisi ➢ Yansıtma becerisi ➢ Yorumlama becerisi ➢ Yapılandırma becerisi ➢ Sorgulama becerisi **b) Alan Becerileri:** ➢ Kanıta dayalı sorgulama ve araştırma becerisi ➢ Girişimcilik Becerisi ➢ Mantıksal Muhakeme Becerisi ➢ Felsefi Sorgulama Becerisi ➢ Felsefi Muhakeme Becerisi ➢ Eleştirel Sosyolojik Düşünme Becerisi ➢ Tarihsel Sorun Analizi ve Karar Verme Becerisi **c) Eğilimler** ➢ Empati ➢ Girişkenlik ➢ Oyun severlik ➢ Yaratıcılık ➢ Analitik düşünme ➢ Eleştirel bakma ➢ Özgün düşünme ➢ Soru sorma
PROGRAMIN TEMEL ÖZELLİKLERİ	➢ Değerler ile bilgi ve becerilerin empoze edilerek öğrenilmesi	➢ Üst düzey disiplinler arası ilişkiler, ➢ Süreç temelli değerlendirme, ➢ Yaşantı temelli öğrenme, ➢ Köprü kurma, ➢ Öğrenci merkezli öğretim, ➢ Öğrenmeyi farklılaştırma ve somutlaştırma

Çizelge 1'e göre 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki temel yaklaşım, amaç, beceri ve programın temel özellikleri yaratıcı düşünme açısından karşılaştırıldığında, temel yaklaşım ifadesine 2018 programında yer verilmemiştir. 2024 programında ise 'bilginin yanı sıra beceriyi ortaya koyan 'yetkin ve erdemli insan' ifadesi ile yaratıcılık vurgulanmaktadır.

2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programında yer alan öğretim programının amaçları bölümünde; yapılan tüm çalışmaların hedeflediği amaçlardan bahsedilmektedir. Bu amaçlarda lise öğrenimini tamamlamış olan bireyin Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde yer alan becerilere sahip bireyler olarak hayata hazır olmaları vurgulanmaktadır. Programda bahsi geçen Türkiye Yeterlilikler Çerçevesine, Öğretim Programlarının Perspektifi başlığı altında yer alan Yetkinlikler bölümünde ayrıca yer verilmiştir. Kişinin hayat boyu sahip olması gereken becerileri kapsayan yetkinlikler sekiz başlık altında toplanarak Türkiye Yetkinlikler Çerçevesi adını almıştır. Buna göre Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde; "Öğrenmeyi öğrenme" ya da "İnisiyatif alma ve girişimcilik" yetkinlikler başta olmak üzere; yorumlama, ifade etme, mantıksal ve uzamsal düşünme, iletişim teknolojilerini eleştirel bir biçimde kullanma, zorluklarla başa çıkma, risk alma, planlama yapma ve proje yönetme ifadeleri programın yaratıcı düşünmeyi desteklediğine dolaylı kanıt oluşturmaktadır. 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programının amaçlarına gelindiğinde ise; *programın asıl amacı temel yaşam becerilerine sahip, kendini tanıyan, sağlıklı ve güvenli bir yaşam süren, yaşadığı toplumun değerlerini özümseyen, doğaya ve çevreye duyarlı, araştıran, üreten, ülkesini seven bireyler yetiştirmektir* (MEB, 2024, s. 8) ifadesi yer almaktadır. Ayrıca hayat bilgisi öğretim programı çerçevesinde öğrencinin bilişim teknolojilerinin amacına uygun kullanması, doğaya karşı duyarlı olması, kaynakları verimli kullanması, aile ve toplumun temel değerlerine sahip olması gibi hedeflerden bahsedilmektedir. Bunlardan başka temel düzeyde bilimsel süreç becerilerini kazanır ifadesi yer almaktadır. Bu hedefler yaratıcı düşünmeyi destekleyen 'merak, keşfetme, üretme eksenli bir yönelime dolaylı kanıt oluşturmaktadır.

Her iki program beceriler bakımından karşılaştırıldığında 2018 programında 'Araştırma, Değişim ve Sürekliliği Algılama, Girişimcilik, Öz Yönetim, Sorun Çözme, Sosyal Katılım' becerileri yaratıcılığı vurgulama bağlamında karşımıza çıkmaktadır. 2024 programında ise beceriler kavramsal beceriler, alan becerileri ve eğilimler olmak üzere üç alt başlığa ayrılmakla beraber; kavramsal becerilerden sentezleme becerisi, mantıksal denetleme becerisi, yansıtma becerisi, yorumlama becerisi, yapılandırma becerisi ve sorgulama becerisi, alan becerilerinden; kanıta dayalı sorgulama ve araştırma becerisi, girişimcilik becerisi, mantıksal muhakeme becerisi, felsefi sorgulama becerisi, felsefi muhakeme becerisi, eleştirel sosyolojik düşünme becerisi, tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisi, eğilimlerden ise; empati, girişkenlik, oyun severlik, yaratıcılık, analitik düşünme, eleştirel bakma, özgün düşünme, soru sorma kavramları yaratıcı düşünmeyi sağlayabilecek niteliktedir. Programın temel özelliklerine gelindiğinde ise; 2018 programında, değerler ile bilgi ve becerilerin harmanlanarak öğretilmesi sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuç yaratıcılık kavramını öğrenme öğretme süreci ile bir bütün olarak ilişkilendirmektedir. 2024 programına bakıldığında ise; üst düzey disiplinler arası ilişkiler, süreç temelli değerlendirme, yaşantı temelli öğrenme, köprü kurma, öğrenci merkezli öğretim, öğrenmeyi farklılaştırma ve somutlaştırma kavramları karşımıza çıkmakta ve bu kavramlarında yaratıcı düşünceyi karşıladığı söylenebilir.

3.2. 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında Ünite/Öğrenme Alanı, Kazanımların/Öğrenme Çıktılarının Yaratıcı Düşünmeyi Karşılama Düzeyi Açısından Değerlendirilmesi

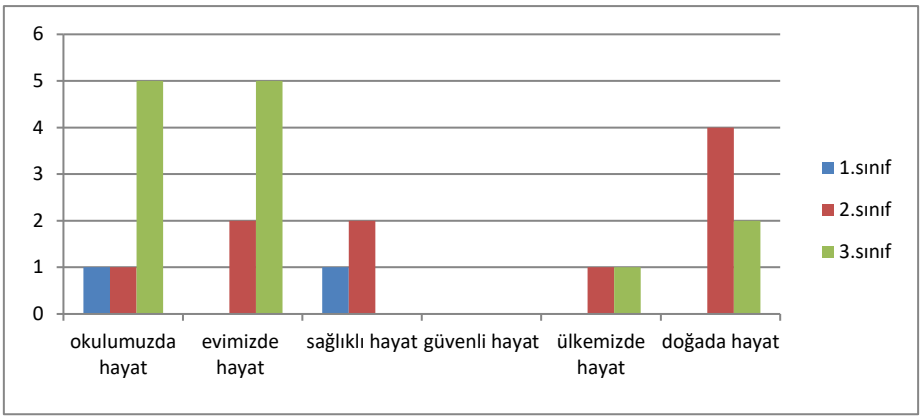

Görsel 1. 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programı Ünitelerindeki Kazanımların Yaratıcı Düşünceyi Karşılama Düzeylerinin Sınıflara Göre Dağılımı

2018 Hayat bilgisi öğretim programında;1.sınıfta Okulumuzda Hayat ünitesinde 1 kazanım, Sağlıklı Hayat ünitesinde 1 kazanımın yaratıcı düşünceyi karşıladığı düşünülmektedir. Evimizde Hayat, Güvenli Hayat, Ülkemizde Hayat, Doğada Hayat ünitelerinde yaratıcı düşünmeyi karşılayabilen kazanım olmadığı görülmektedir.2.sınıf programına bakıldığında; Okulumuzda Hayat ünitesinde 1 kazanım, Evimizde Hayat Ünitesinde 2 kazanım, Sağlıklı Hayat ünitesinde 2 kazanım, Ülkemizde Hayat ünitesinde 1 kazanım, Doğada Hayat ünitesinde 4 kazanım yaratıcı düşünmeyi karşılamaktadır. Güvenli Hayat ünitesinde yaratıcılıkla ilgili bir kazanım bulunmamaktadır.3.sınıf düzeyinde Okulumuzda Hayat ünitesinde 5 kazanım, Evimizde Hayat ünitesinde 5 kazanım, Ülkemizde Hayat ünitesinde 1 kazanım, Doğada Hayat ünitesinde 2 kazanım yaratıcı düşünmeyi geliştirici niteliktedir. Sağlıklı Hayat ve Güvenli Hayat ünitelerinde yaratıcılıkla ilgili kazanım bulunmadığı tespit edilmiştir.

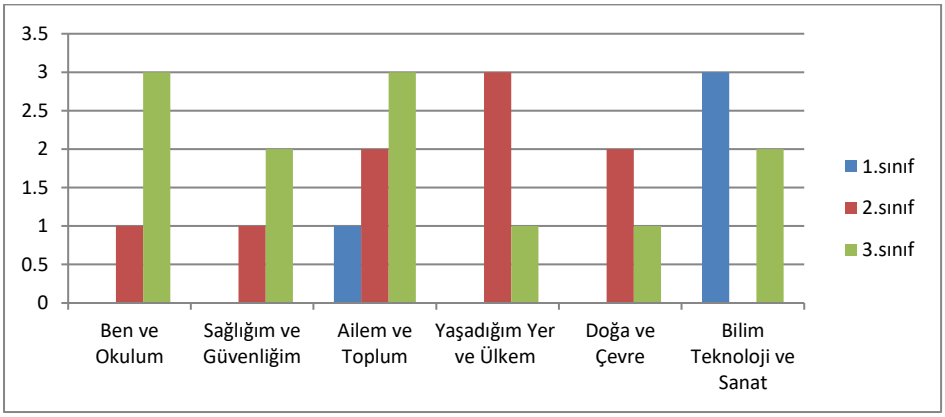

Görsel 2. 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programı Öğrenme Alanlarındaki Öğrenme Çıktılarının Yaratıcı Düşünceyi Karşılama Düzeylerinin Sınıflara Göre Dağılımı

2024 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı incelendiğinde ünite kavramının yerini öğrenme alanı kavramının; kazanım kavramının yerini de öğrenme çıktısı kavramının aldığı görülmektedir.

1.sınıf öğrenme alanları incelendiğinde Ailem ve Toplum öğrenme alanında 1 öğrenme çıktısı, Bilim Teknoloji ve Sanat öğrenme alanında da 3 öğrenme çıktısı yaratıcı düşünme becerisi ile ilişkilidir. Diğer öğrenme alanları olan; Ben ve Okulum, Sağlığım ve Güvenliğim, Yaşadığım Yer ve Ülkem, Doğa ve Çevre öğrenme alanlarında yaratıcı düşünmeyi sağlayacak öğrenme çıktısı bulunamamıştır.

2. sınıf öğrenme alanlarına bakıldığında ise; Ben ve Okulum öğrenme alanında 1 öğrenme çıktısı, Sağlığım ve Güvenliğim öğrenme alanında 1 öğrenme çıktısı, Ailem ve Toplum öğrenme alanında 2 öğrenme çıktısı, Yaşadığım Yer ve Ülkem öğrenme alanında 3 öğrenme çıktısı, Doğa ve Çevre öğrenme alanında 2 öğrenme çıktısının yaratıcı düşünmeyi karşılamaya yönelik olduğu görülmüştür. Bilim Teknoloji ve Sanat öğrenme alanında ise yaratıcılık ile ilgili öğrenme çıktısı bulunmamaktadır.

3.sınıf öğrenme alanlarında yaratıcı düşünmeyi destekleyen öğrenme çıktıları incelendiğinde; Ben ve Okulum öğrenme alanında 3, Sağlığım ve Güvenliğim öğrenme alanında 2, Ailem ve Toplum öğrenme alanında 3, Yaşadığım Yer Ülkem öğrenme alanında 1, Doğa ve Çevre öğrenme alanında 1, Bilim ve Teknoloji öğrenme alanında ise 2 öğrenme çıktısı karşımıza çıkmaktadır.

2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programında kazanımlar açıklamaları ile birlikte verilmiştir. Açıklamalar daha çok öğretmene ders işlerken nelerin üzerinde durması, hangi kavramları açıklamasının gerekliliğine yöneliktir. Bazı kazanımların ise açıklaması bulunmamaktadır. Yaratıcı düşünceyi karşıladığı düşünülen ‘HB.2.2.8. Gün içerisinde planladığı işleri uygular.’ Kazanımına ait açıklama ‘Oyun oynama, ders çalışma, kitap okuma, dinlenme, uyuma, beslenme, ailesi ve arkadaşlarıyla birlikte nitelikli zaman geçirme ile kitle iletişim araçlarını kullanma gibi işlere ayrılan süre üzerinde durulur.’ olarak belirtilmiştir. Yaratıcı düşünceyi karşıladığı düşünülen; ‘HB.2.3.7. Mevsim şartlarına uygun kıyafet seçer.’ ve ‘HB.3.1.9. Okul kaynaklarının etkili ve verimli kullanımına yönelik özgün önerilerde bulunur.’ Kazanımlarına ait açıklama bulunmamaktadır. Bazı kazanımlar ise her sınıf düzeyinde tekrarlanmış ancak; kazanımın açıklamalar bölümünde bir üst sınıfa ait olmasına rağmen çok belirgin bir farklılık oluşturulmamıştır. Bu kazanımlardan olan ‘HB.1.2.6. Gün içerisinde neler yapabileceğini planlar.’, ‘HB.2.2.8. Gün içerisinde planladığı işleri uygular.’ Kazanımlarının her ikisinde de açıklama olarak ‘Oyun oynama, ders çalışma, dinlenme, uyuma, beslenme, ailesi ve arkadaşlarıyla birlikte nitelikli zaman geçirme ile kitle iletişim araçlarını kullanma gibi işlere ayrılan süre üzerinde durulur.’ İfadeleri kullanılmaktadır.

Çizelge 2. 2018 ve 2024 Tarihli Hayat Bilgisi Öğretim Programlarındaki 1., 2. ve 3. Sınıf Düzeyinde Yaratıcı Düşünmeyi Vurgulayan Kazanım/ Öğrenme Çıktılarının Karşılaştırılması

2018 H.B.Ö.P Kazanımları	**2024 H.B.Ö.P Öğrenme Çıktıları**

1.Sınıf	HB.1.1.16. Okulla ilgili olumlu duygu ve düşünceler geliştirir. HB.1.3.5. Temizlik kurallarına dikkat ederek kendisi için yiyecek hazırlar.	HB.1.3.3. Aile bireylerinin görev ve sorumluluklarını çözümleyebilme HB.1.6.1. Bilimle ilgili merak ettiklerini sorabilme HB.1.6.2. Teknoloji ile ilgili merak ettiklerini sorabilme HB.1.6.3. Sanatla ilgili merak ettiklerini sorabilme
2.Sınıf	HB.2.1.4. Sınıfla ilgili konularda karar alma süreçlerine katılır. HB.2.2.5. Aile içi karar alma süreçlerine katılır. HB.2.2.8. Gün içerisinde planladığı işleri uygular. HB.2.3.4. Sağlıklı bir yaşam için temizliğin gerekliliğini açıklar. HB.2.3.7. Mevsim şartlarına uygun kıyafet seçer. HB.2.5.6. Yakın çevresindeki kültürel miras ögelerini araştırır. HB.2.6.3. Yakın çevresindeki doğal unsurların insan yaşamına etkisine örnekler verir. HB.2.6.4. Tüketilen maddelerin geri dönüşümüne katkıda bulunur. HB.2.6.7. Doğa olayları ve doğal afetlere karşı alınabilecek önlemleri açıklar. HB.2.6.9. Dünya'nın şekli ve hareketlerinin insan yaşamına etkilerini araştırır.	HB.2.1.2. Güçlü ve gelişime açık olduğu alanlara karar verebilme HB.2.2.1. Sağlıklı büyüme ve gelişme ilealışkanlıkları arasındaki ilişkiyi çözümleyebilme HB.2.3.1. Ailenin önemini yorumlayabilme HB.2.3.3.Yakın çevresinde üzerine düşen görev ve sorumlulukları günlük yaşamına yansıtabilme HB.2.4.3. Mustafa Kemal Atatürk'ün öğrencilik yıllarına ait anıları yorumlayabilme HB.2.4.4. Millî gün ve bayramların önemini yorumlayabilme HB.2.4.5. Dinî gün ve bayramların önemini yorumlayabilme HB.2.5.1. Hava olayları ve mevsimler arasındaki ilişkiyi çözümleyebilme HB.2.5.4. Kaynakları tasarruflu kullanmanın önemini değerlendirebilme

3. Sınıf	HB.3.1.1. Güçlü yönlerini ve güçlendirilmesi gereken yönlerini fark eder. HB.3.1.2. Davranışlarının kendisini ve arkadaşlarını nasıl etkilediğini fark eder. HB.3.1.7. Okuldaki sosyal yardımlaşma ve dayanışmayla ilgili çalışmalara katılmaya istekli olur. HB.3.1.8. Okula ilişkin istek ve ihtiyaçlarını okul ortamında demokratik yollarla ifade eder. HB.3.1.9. Okul kaynaklarının etkili ve verimli kullanımına yönelik özgün önerilerde bulunur. HB.3.2.1. Aile büyüklerinin çocukluk dönemlerinin özellikleri ile kendi çocukluk döneminin özelliklerini karşılaştırır. HB.3.2.2. Komşuluk ilişkilerinin ailesi ve kendisi açısından önemine örnekler verir. HB.3.2.5. Evde kullanılan alet ve teknolojik ürünlerin hayatımıza olan katkılarına örnekler verir. HB.3.2.6. Evdeki kaynakların etkili ve verimli kullanımına yönelik özgün önerilerde bulunur. HB.3.2.7. Planlı olmanın kişisel yaşamına olan katkılarına örnekler verir. HB.3.5.7. Ülkemizde yaşayan farklı kültürdeki insanların sorunlarına yönelik sosyal sorumluluk projelerine katılır. HB.3.6.4 İnsanların doğal unsurlar üzerindeki etkisine yakın çevresinden örnekler verir. HB.3.6.6. Geri dönüşümün kendisine ve yaşadığı çevreye olan katkısına örnekler verir.	HB.3.1.1. Kendini geliştirmek istediği alana ilişkin plan yapabilme HB.3.1.2. Okuldaki hak ve sorumluluklarına uygun davranabilme HB.3.1.3. Çocuk haklarını tanıtmak için fikirlerini eyleme dönüştürebilme HB.3.2.2. Güvenliğini tehdit eden bir durumla karşılaştığında yapması gerekenleri sorgulayabilme HB.3.2.3. Trafik kurallarına uymanın önemine ilişkin özgün ürünler oluşturabilme HB.3.3.1. Aile ve toplum arasındaki ilişkiyi çözümleyebilme HB.3.3.2. Yardıma ihtiyacı olan bireylerin yaşamını kolaylaştırmak için fikirlerini eyleme Dönüştürebilme HB.3.3.3. Mesleklerin toplumsal yaşamdaki önemini yorumlayabilme HB.3.4.1. Yakın çevresindeki tarihî mekân ve doğal güzelliklerin korunmasının önemini fark edebilme HB.3.5.1. Doğadaki varlıkların insan yaşamı için önemini yorumlayabilme HB.3.6.1. Bilimsel gelişmelerin günlük yaşama etkisini yorumlayabilme HB.3.6.2. Teknolojik gelişmelerin günlük yaşama etkisini çözümleyebilme
Toplam f	25	25

Çizelge 2'de 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi öğretim programları 1., 2. Ve 3. Sınıf düzeyinde yaratıcı düşünmeyi karşılama bakımından karşılaştırılmıştır. 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programında geçen 'HB.1.1.16. Okulla ilgili olumlu duygu ve düşünceler geliştirir.' ve 'HB.1.3.5. Temizlik kurallarına dikkat ederek kendisi için yiyecek hazırlar.' kazanımlarının yaşantı temelli, dolaylı yoldan yaratıcılığı vurguladığı düşünülmektedir.2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programında ise'HB.1.3.3. Aile bireylerinin görev ve sorumluluklarını çözümleyebilme', 'HB.1.6.1. Bilimle ilgili merak ettiklerini sorabilme',' HB.1.6.2. Teknoloji ile ilgili merak ettiklerini sorabilme,HB.1.6.3. Sanatla ilgili merak ettiklerini sorabilme' ifadeleri soru sorma, çözümleme ile ilgili olduğundan yaratıcı düşünmeyi sağlamaktadır denilebilir.

2.sınıf düzeyinde yaratıcı düşünmeyi karşılayan kazanımlar/öğrenme çıktıları karşılaştırıldığında ise; 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programında 'HB.2.1.4. Sınıfla ilgili konularda karar alma süreçlerine katılır.', 'HB.2.2.5. Aile içi karar alma süreçlerine katılır.', 'HB.2.2.8. Gün içerisinde planladığı işleri uygular.', 'HB.2.3.4. Sağlıklı bir yaşam için temizliğin gerekliliğini açıklar.', 'HB.2.3.7. Mevsim şartlarına uygun kıyafet seçer.', 'HB.2.5.6. Yakın çevresindeki kültürel miras öğelerini araştırır.', 'HB.2.6.3. Yakın çevresindeki doğal

unsurların insan yaşamına etkisine örnekler verir.', 'HB.2.6.4. Tüketilen maddelerin geri dönüşümüne katkıda bulunur.', 'HB.2.6.7. Doğa olayları ve doğal afetlere karşı alınabilecek önlemleri açıklar.','HB.2.6.9. Dünya'nın şekli ve hareketlerinin insan yaşamına etkilerini araştırır.' kazanımlarında programda belirtilen kazanım açıklamalarına göre yaratıcı düşünme ile ilişkilidir diyebiliriz.2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programında 2.sınıf öğrenme çıktılarına bakıldığında ise'HB.2.1.2. Güçlü ve gelişime açık olduğu alanlara karar verebilme.', 'HB.2.2.1. Sağlıklı büyüme ve gelişme ile alışkanlıkları arasındaki ilişkiyi çözümleyebilme.', 'HB.2.3.1. Ailenin önemini yorumlayabilme.', 'HB.2.3.3. Yakın çevresinde üzerine düşen görev ve sorumlulukları günlük yaşamına yansıtabilme.', 'HB.2.4.3. Mustafa Kemal Atatürk'ün öğrencilik yıllarına ait anıları yorumlayabilme.', 'HB.2.4.4. Millî gün ve bayramların önemini yorumlayabilme.', 'HB.2.4.5. Dinî gün ve bayramların önemini yorumlayabilme.', 'HB.2.5.1. Hava olayları ve mevsimler arasındaki ilişkiyi çözümleyebilme.', 'HB.2.5.4. Kaynakları tasarruflu kullanmanın önemini değerlendirebilme.' İfadelerinde süreç bileşenleri incelendiğinde yaratıcı düşünmeyi desteklediğini görmek mümkündür.

3.sınıf düzeyinde yaratıcı düşünmeyi karşılayan kazanımlar/öğrenme çıktıları karşılaştırıldığında ise; 2018 yılı Hayat Bilgisi Öğretim Programında yer alan 'HB.3.1.1. Güçlü yönlerini ve güçlendirilmesi gereken yönlerini fark eder.', 'HB.3.1.2. Davranışlarının kendisini ve arkadaşlarını nasıl etkilediğini fark eder.', 'HB.3.1.7. Okuldaki sosyal yardımlaşma ve dayanışmayla ilgili çalışmalara katılmaya istekli olur.', 'HB.3.1.8. Okula ilişkin istek ve ihtiyaçlarını okul ortamında demokratik yollarla ifade eder.', 'HB.3.1.9. Okul kaynaklarının etkili ve verimli kullanımına yönelik özgün önerilerde bulunur.', 'HB.3.2.1. Aile büyüklerinin çocukluk dönemlerinin özellikleri ile kendi çocukluk döneminin özelliklerini karşılaştırır.', 'HB.3.2.2. Komşuluk ilişkilerinin ailesi ve kendisi açısından önemine örnekler verir.', 'HB.3.2.5. Evde kullanılan alet ve teknolojik ürünlerin hayatımıza olan katkılarına örnekler verir.', 'HB.3.2.6. Evdeki kaynakların etkili ve verimli kullanımına yönelik özgün önerilerde bulunur.', 'HB.3.2.7. Planlı olmanın kişisel yaşamına olan katkılarına örnekler verir.', 'HB.3.5.7. Ülkemizde yaşayan farklı kültürdeki insanların sorunlarına yönelik sosyal sorumluluk projelerine katılır.', 'HB.3.6.4 İnsanların doğal unsurlar üzerindeki etkisine yakın çevresinden örnekler verir.', 'HB.3.6.6. Geri dönüşümün kendisine ve yaşadığı çevreye olan katkısına örnekler verir.' kazanımlarında yer alan 'fark eder', 'ifade eder', 'özgün önerilerde bulunur', 'karşılaştırma yapar', 'örnekler verir', 'projelere katılır' ifadelerinden dolayı bu kazanımların yaratıcı düşünmeyi karşıladığı düşünülmektedir.2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programında kazanımların açıklamalarında da öğretmene öğrenciye ders içinde neler yaptırması gerektiği hakkında bilgiler bulunmaktadır.

2024 yılı Hayat Bilgisi Öğretim Programına bakıldığında ise 3.sınıfa ait olan 'HB.3.1.1. Kendini geliştirmek istediği alana ilişkin plan yapabilme', 'HB.3.1.2. Okuldaki hak ve sorumluluklarına uygun davranabilme', 'HB.3.1.3. Çocuk haklarını tanıtmak için fikirlerini eyleme dönüştürebilme', 'HB.3.2.2. Güvenliğini tehdit eden bir durumla karşılaştığında yapması gerekenleri sorgulayabilme', 'HB.3.2.3. Trafik kurallarına uymanın önemine ilişkin özgün ürünler oluşturabilme', 'HB.3.3.1. Aile ve toplum arasındaki ilişkiyi çözümleyebilme', 'HB.3.3.2. Yardıma ihtiyacı olan bireylerin yaşamını kolaylaştırmak için fikirlerini eyleme dönüştürebilme', 'HB.3.3.3. Mesleklerin toplumsal yaşamdaki önemini yorumlayabilme',

‘HB.3.4.1. Yakın çevresindeki tarihî mekân ve doğal güzelliklerin korunmasının önemini fark edebilme’, ‘HB.3.5.1. Doğadaki varlıkların insan yaşamı için önemini yorumlayabilme’, ‘HB.3.6.1. Bilimsel gelişmelerin günlük yaşama etkisini yorumlayabilme’, ‘HB.3.6.2. Teknolojik gelişmelerin günlük yaşama etkisini çözümleyebilme’ öğrenme çıktılarının ‘plan yapabilme’, ‘sorumluluklarına uygun davranabilme’, ‘fikirlerini eyleme dönüştürebilme’, ‘yorumlayabilme’, ‘fark edebilme’, ‘çözümleyebilme’ ifadelerini barındırmalarından dolayı yaratıcı düşünmeyi karşıladıkları düşünülmektedir. 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programında kazanımlarla ilgili açıklama ifadeleri kazanımların kapsamlarının belirlenerek, somut hale getirilmesi amacıyla, gerekli olduğu düşünülen kazanımın altında belirtilmiştir.

2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programının öğrenme çıktılarına bakıldığında ise alt kazanımlar diye nitelendirebileceğimiz süreç bileşenleri karşımıza çıkmaktadır. Her öğrenme çıktısında süreç bileşenleri yer almamakla birlikte, var olan Süreç Bileşenlerinde de yine öğrenme çıktılarının kolaydan zora doğru öğrenciye adım adım neler kazandırabileceğimizin olduğunu görmek mümkündür. Öğrenme çıktılarını uzun dönemli amaçlar olarak düşünecek olursak; süreç bileşenlerine de kısa dönemli amaçlar denilebilir.

3.3. 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında Öğrenme-Öğretme Süreçleri ve Ölçme-Değerlendirme/Öğrenme Kanıtları Boyutlarının Yaratıcı Düşünce Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmanın üçüncü alt problemi; ‘2018 ve 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında yaratıcı düşünmeyi karşılayan kazanım/öğrenme çıktılarına ilişkin, öğrenme-öğretme süreçleri ve ölçme-değerlendirme/öğrenme kanıtlarının yaratıcı düşünme açısından değerlendirme durumu nasıldır?’ şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Öğrenme-öğretme yaşantılarına dayalı bulgulara bakıldığında 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programında yaratıcılık kavramı, programın Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi yetkinlik tanımları içinde “uygun ve yaratıcı şekilde dilsel etkileşim” gibi genel bir yetkinlik tanımı bağlamında geçer; yaratıcı düşünmeyi Hayat Bilgisi’nin öğrenme yaşantısı/ölçmesiyle doğrudan eşleyen ifade yoğunluğu daha sınırlı kalmaktadır (MEB, 2018).

2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programında öğrenme-öğretme yaşantılarının; farklı yöntem/teknikleri içeren, disiplinler arası ilişkileri görünür kılan ve süreçlerin yürütülmesini esas alan “kapsamlı bir çerçeve” olarak sunulduğu belirtilir (MEB, 2024). Bu ifade, yaratıcı düşünmeyi besleyen süreç-odaklı tasarımın program düzeyinde benimsendiğine dayanak olabilir. 2024 programında öğrenme-öğretme uygulamalarında yöntem/teknik çeşitliliği açıkça vurgulanır; örneğin altı şapkalı düşünme, istasyon, görüş geliştirme, eğitsel oyun gibi tekniklerin kullanımı önerilir. Bu teknikler, öğrenciden alternatif üretme, farklı bakış açıları geliştirme ve özgün çözüm yolları beklediği için yaratıcı düşünmeye olumlu yönde geliştirici olanak sağlar.

2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programında Öğrenme-Öğretme yaşantılarının yapılandırılması *temel kabüller* üzerine öğrencinin hazır bulunuşluğu ve bağlamı üzerine planlı biçimde

kurulduğunu gösterebilir. Bu bağlamda yaratıcı etkinliklerin sınıf düzeyine göre uyarlamasına zemin hazırlayabilir. 2024 programı *farklılaştırma* ile yaratıcı ürün ve süreç zenginleşmesine vurgu yaparak, öğrenme-öğretme sürecinde farklılaştırmayı (zenginleştirme–destekleme; içerik/süreç/ölçme) açık bir bileşen olarak; öğrencilerin aynı öğrenme çıktısına farklı yollarla ulaşmasına olanak verdiği için yaratıcı düşünmenin önemli bileşenleri olan esneklik ve özgünlük için güçlü bir uygulama kanıtı sağlar (MEB, 2024).

Programın ölçme-değerlendirme kısmına gelindiğinde değerlendirmede sürecin önemli olduğuna, ölçme-değerlendirme de sadece bilişsel ölçümün yeterli olmadığına değinilmiştir. Eğitimin sadece bilmek için değil; hissetmek ve yapmak için de olduğu belirtilmiş. Bu bağlamda çok odaklı ölçme değerlendirme esas alınmıştır. Ancak programda öğretmene, hangi ölçme araç ve yöntemini kullanabileceği gösterilmemiş, öğretmene 'Tercih edilen ölçme değerlendirme araç ve yönteminde, gereken teknik ve akademik standartlara uyulmalıdır.' tavsiyesinde bulunulmuştur. 2018 programının uygulanmasına ilişkin açıklamalarında, araştırma sonuçlarının afiş, poster, pano, broşür, gazete, tablo, grafik gibi materyallerle sınıfta paylaşılmasının desteklenmesi önerilir. Bu öneri, öğrencinin bilgiyi ürüne dönüştürmesi ve farklı sunum yolları geliştirmesi nedeniyle yaratıcı düşünmeye (özellikle yaratıcı ifade/ürünleştirme) için elverişlidir (MEB, 2018).

Programın ölçme-değerlendirme kısmına gelindiğinde ise; ölçme değerlendirme öğrenme kanıtları olarak karşımıza çıkmaktadır. Her öğrenme alanına ait öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinin sonunda öğrenme kanıtları bölümü bulunmaktadır. Öğrenme kanıtlarında işlenilen dersin değerlendirilebileceği zengin içerikli izleme, değerlendirme yöntemleri (rol oynama, canlandırma, performans görevi, portfolyo) öğretmene rehberlik etme amaçlı bulunmaktadır. 2024 programı, ölçme-değerlendirme tarafında "öğrenme kanıtları" yaklaşımını vurgular ve ürün/süreç temelli değerlendirme örnekleri verir (ör. öğrenme günlükleri, sanatsal ürünlerin bütüncül puanlama anahtarıyla değerlendirilmesi, kontrol listesi). Bu bağlamda yaratıcı düşünmenin kanıt olarak değerlendirilerek kullanıldığı söylenebilir (MEB, 2024).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programları yaratıcı düşünme becerisi açısından karşılaştırılmış; programların felsefi temelleri, temel yaklaşım ve amaçları, beceri yapıları, kazanım–öğrenme çıktıları, öğretme-öğrenme süreci ve ölçme-değerlendirme boyutları incelenmiştir. Bulgular, iki program arasında yaratıcı düşünmeyi ele alış biçimi bakımından belirgin farklılıklar bulunduğunu göstermektedir.

Araştırmamızın bulgularına göre her iki programı da programın felsefesi ve beceriler açısından inceleyecek olursak; 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programına baktığımızda; *' Araştırma'*, ' *Değişim ve sürekliliği algılama', 'Girişimcilik', 'İşbirliği'*, '*Öz yönetim', 'Sorun çözme'* becerilerinin olduğunu ve bu becerilerde yaratıcı düşünmenin vurgulandığını söylemek mümkündür. 2024 hayat bilgisi öğretim programında; programın becerilerine baktığımızda ise; yaratıcılığı doğrudan destekleyen *'meraka dayalı', 'sorgulayıcı', 'derin ve anlamlı öğrenme', 'öğrenciyi aktif kılan', 'üretim odaklı'* etkinlikleri açıkça vurgulamaktadır. 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programında becerilerin *'Kavramsal Beceriler, Alan Becerileri ve Eğilimler'* olarak

üçe ayrılmaktadır. Kavramsal Beceriler: '*Sentezleme Becerisi, Mantıksal Denetleme Becerisi, Yansıtma becerisi, Yorumlama becerisi, Yapılandırma becerisi, Sorgulama becerisi'* ; Alan Becerileri: '*Kanıta dayalı sorgulama, araştırma, girişimcilik, mantıksal muhakeme, felsefi sorgulama ve felsefi muhakeme becerisi, eleştirel sosyolojik düşünme, tarihsel sorun analizi ve karar verme becerileri'*; Eğilimler: *'empati, girişkenlik, oyun severlik, yaratıcılık, analitik düşünme, eleştirel bakma, özgün düşünme, soru sorma'* olarak belirtilmiştir.

21. yüzyıl becerileri açısından 2018 programını analiz eden çalışmalar, yaratıcı düşünmenin kazanımlarda oldukça sınırlı olduğunu; iletişim ve iş birliğinin daha güçlü, yaratıcılığın ise daha zayıf olduğunu (Kurum, 2024, s.9), "yaratıcılık" temasının genellikle yetkinlik/üst beceri dilinde ele alındığını göstermektedir (Bektaş, Sellum ve Polat, 2019). Program özellikle eleştirel düşünme bağlamında; öğrencilerin gerçek yaşam problemlerini sorgulayarak öğrenmeleri, analitk düşünmeleri, bağımsız karar verebilme yetilerini artırmalarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bütüncül bir eğitim anlayışıyla çocukların yalnızca akademik olarak değerlendirilecekleri bir süreç değil ahlaki ve manevi değerlerle bütünleştirilmiş bir süreç içinde zenginleştildiği bir yapı olarak ele alınmaktadır (MEB, 2024). Bu doğrultuda, öğrencilere eleştirel düşünme, problem çözme ve yaratıcı beceriler kazandırmayı amaçlayan müfredat yenileme süreçleri öne çıkmaktadır (Karataş, 2024). Bunun yanı sıra, eğitim sisteminin modern teknoloji ile entegrasyonu da modelin temel bileşenlerinden biridir.

2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programında 1., 2. ve 3.sınıf düzeyinde 6 ünite yer almaktadır. 2024 hayat bilgisi öğretim programında da 6 öğrenme alanı bulunmaktadır.2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programında 1., 2. ve 3.sınıfta ünite kavramı yerini, öğrenme alanına; kazanım kavramı yerini, öğrenme çıktısına bırakmıştır. Öğrenme çıktılarının altında da süreç bileşenleri yer almaktadır. Program 2018 programına göre; öğrenme çıktılarını azaltarak, süreç bileşenlerine yer vermiştir. Süreç bileşenleri ise öğrenme çıktılarının alt basamakları olarak düzenlenmiştir. Mevcut öğrenme çıktıları süreç bileşenlerinde ayrıntılı olarak gösterilmektedir. Yine bu programda da bazı öğrenme alanlarında süreç becerileri bulunmamaktadır. Yaratıcı düşünceyi karşıladığı düşünülen 'HB.3.1.2. Okuldaki hak ve sorumluluklarına uygun davranabilme', 'HB.3.4.1. Yakın çevresindeki tarihî mekân ve doğal güzelliklerin korunmasının önemini fark edebilme' öğrenme çıktılarının süreç bileşenleri bulunmamaktadır.

2024 programında 'Bilim, Teknoloji ve Sanat' öğrenme alanı açıklamasında STEM etkinlikleri, 'merak ettiklerini sorma' ve 'bilim sanatla ilişkilendirme' açıkça yer alır. Aynı öğrenme alanında yaratıcılıklarını geliştirme ifadesi doğrudan geçer; bu yaratıcı düşünmenin açık bir amaç/çıktı olarak yazıldığına kanıt oluşturur. Birçok alanda dijital dönüşümle değişen dünyada, eğitim teknolojilerinin alternatif yaklaşımlarla eğitim programlarına entegre edilmesi Maarif Modelinin sahip olduğu eğitim anlayşında öncelikli ilkeler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi oldukça kritik bir eğitim paradigması olarak görülebilir (Duyul, Duyul, Kesman ve Kesman, 2025).

Programlar incelenirken yaratıcı düşüncenin varlığını bulmak için kazanımlarda geçen özgün düşünme, fikir üretme, sanatsal yollarla çözüm bulma kavramlarına odaklanılmıştır (Uçuş Güldalı ve Demirci, 2017, s.18). 2018 programında 1. Sınıfta 2 ünite, 2. Sınıfta 5 ünite, 3.sınıfta ise 4 ünite yaratıcı düşünceyi karşıladığı düşünülen kazanımlar içermektedir. Yine 2018

programında 1. Sınıfta 2 kazanım, 2.sınıfta 10 kazanım, 3.sınıfta ise 13 kazanım yaratıcı düşünme ile alakalıdır. Toplamda 25 kazanım yaratıcı düşünceyi karşılamaktadır. 2024 programına bakıldığında ise 1. Sınıfta 2 öğrenme alanı, 2.sınıfta 5 öğrenme alanı, 3.sınıfta ise 6 öğrenme alanında yaratıcı düşünceyi karşılar nitelikte kazanımlar yer almaktadır. 1.sınıfta 4 öğrenme çıktısı, 2.sınıfta 9 öğrenme çıktısı, 3.sınıfta 12 öğrenme çıktısı yaratıcılıkla alakalıdır. Toplamda 25 öğrenme çıktısının yaratıcı düşünme ile alakalı olduğu görülmektedir.2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programında yaratıcı düşünme ile ilgili ifadelere doğrudan yer verilirken 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programında dolaylı olarak yaratıcı düşünmeyle ilişkilendirilebilecek ifadeler belirlenmiştir. Örneğin; 2024 programındaki HB.3.2.3. *Trafik kurallarına uymanın önemine ilişkin özgün ürünler oluşturabilme*', *B.3.3. 'Hayalindeki evi planlar ve sanat yoluyla ifade eder."* Kazanımları doğrudan yaratıcı düşünme süreçlerini desteklediği düşünülürken, 2018 programındaki HB.3.2.2. *Komşuluk ilişkilerinin ailesi ve kendisi açısından önemine örnekler verir.'* HB.3.2.5. '*Evde kullanılan alet ve teknolojik ürünlerin hayatımıza olan katkılarına örnekler verir.'* kazanımları dolaylı olarak öğrenme süreçlerinde yaratıcı düşünceyi destekleyebileceği düşünülmektedir.2018 hayat bilgisi öğretim programında kazanımlar daha çok bilgi, tutum ve günlük yaşam davranışları üzerine odaklanmaktadır. Kazanımlarda daha çok 'örnekler verir, etkilerini araştırır, fark eder' ifadeleri kullanılmaktadır.2018 hayat bilgisi öğretim programında kazanım cümleleri '…kavrar, bulur, bilir, gözlemler' gibi ifadelerle sonlanırken, 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programında öğrenme çıktıları '…karşılaştırabilme, yorumlayabilme, oluşturabilme' gibi '…ebilme' kalıbı ile ifade edilmektedir. Öğrenme çıktıları sayısı önceki programda yer alan kazanımlara göre sayıca az görünse bile, öğrenme çıktılarının alt bileşeni bağlamında değerlendirilebilecek olan süreç bileşenleri, 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programında kazanımca bir artış olduğunu bize göstermektedir (Şahin ve Köseoğlu, 2024, s.13). Ayrıca2024 Hayat Bilgisi Öğretim programında öğrenme çıktılarında bulunan açıklamalar daha kapsamlı olarak verilmiştir. Öğretmen öğrenme çıktılarının açıklamalarına bakarak dersini işlerken neyi nasıl anlatması gerektiğine daha kolay ulaşabilir. Dersi işlerken kullanabileceği öğretim teknikleri (beyin fırtınası, işbirlikli öğrenme, konuşma halkası, kartopu gibi) programın öğrenme-öğretme uygulamaları kısmında açıkça belirtilmektedir. Bu durumun özellikle mesleğe yeni başlayan tecrübesi az olan öğretmenler için avantaj oluşturacağı düşünülmektedir. Yine 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programında var olan, öğrenme çıktılarının ve süreç bileşenlerinin daha kolay ve kalıcı öğrenilmesini sağlayacağı düşünülen 'Temel Kabuller', 'Ön Değerlendirme Süreci' ve 'Köprü Kurma' başlıkları altında, öğretmene rehberlik eden çocuğun önceki öğrenmelerini tespit ederek, yeni öğrenecekleri ile nasıl bağlantı kurabileceği hakkında yol gösteren ifadeler yer almaktadır. Bu durumun 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programını daha kullanılışlı hale getirebileceği düşünülmektedir.

2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programı ve 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarını temel yaklaşım açısından karşılaştırma yaptığımızda 2018 Hayat Bilgisi Öğretim programında temel yaklaşımdan bahsedilmediği görülmektedir.2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programında ise temel yaklaşım ifadesi karşımıza çıkmaktadır. Programın temel yaklaşımında; 'Bireysel öğrenme ile sosyal adaletin sağlanması', 'Bilginin yanı sıra beceriyi ortaya çıkaran yetkin ve erdemli insan (Aklı selim)' ifadelerine ulaşılmaktadır. Erdemli insan olmak kişinin sosyal ve duygusal

öğrenmeler edinmesini olumlu yönde etkileyen toplumda kabul gören bir davranıştır (Güneş ve Yıldırım, 2024, s.4). Bireysel öğrenme ile her öğrencinin farklılıklarının göz önünde bulundurulduğu programda vurgulanmaktadır. 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programında kişinin her yönden gelişimi bir bütün olarak ele alınarak, bireysel farklılıklarına göre uygun öğrenme ortamlarının oluşturulmasının gerekliliği ifade edilmektedir. Program aynı zamanda kişinin sorumluluklarını, ilgi ve yeteneklerini bulunduğu ortama göre düzenleyen esnek bir yapıya sahiptir (Çakır, 2025, s.10). Böylece eğitimde hiçbir öğrencinin kaybolmasına izin verilemeyeceği sonucuna ulaşmak mümkündür. Yetkin ve erdemli insan söylemi ile bize; yetkin insan kavramıyla, belli bir alanda gerekli bilgi ve becerilere sahip olan kişi, erdemli insan kavramıyla da ruhsal olarak belirli bir olgunluğa ulaşmış, ruhsal anlamda kendini gerçekleştirmiş ve ahlaki olarak tasvip edilen noktaya erişmiş olan kişi anlatılmak istenilmektedir. Programda bu iki özelliği de karşıladığı düşünülen 'aklı selim' kavramı kullanılmaktadır. Kişinin bu üst düzey insani özelliklere sahip olabilmesi yaratıcı düşünmeye de sahip olduğunu göstermektedir. Öyleyse; programın temel yaklaşımında yaratıcı düşüncenin vurgulandığını söylemek mümkündür.

2018 ve 2024 programları amaçlar açısından incelendiğinde ise; 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programında 'Temel yaşam becerilerine sahip', 'Kendini tanıyan', 'Sağlıklı ve güvenli bir yaşam süren', 'Yaşadığı toplumun değerlerini özümseyen', 'Doğaya ve çevreye duyarlı', 'Araştıran', 'Üreten ve ülkesini seven bireyler yetiştirmektir' ifadeleri karşımıza çıkmaktadır. Bu ifadelerde geçen duyarlı,araştıran, özümseyen, üreten kavramlarından dolayı programın amaçlarında yaratıcı düşünme becerisinin vurgulandığını görülmektedir. 2024 programında amaçlara baktığımızda 'Somutlaştırabilen', 'Süreç temelli öğrenen', 'Hayatı anlamlandırabilen', 'Toplumsal değerlere uyan bireyler yetiştirmek' ifadelerini tespit edilmiştir. Bu ifadeler yaratıcı düşünmeyi karşılamakla ifadeler yaratıcı 'süreç temelli öğrenen' ifadesi ile sadece ürüne odaklanmadığını sürece de önem verdiğini söylenebilir.

2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programında temel özellik olarak; 'Değerler ile bilgi ve becerilerin içselleştirilerek öğrenilmesi' ifadesi ile karşılaşmaktayız. Dolaylı olarak yaratıcı düşünmeyi sağladığı söylenebilir.

2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programının temel özelliklerinde ifade edilen 'Üst düzey disiplinler arası ilişkiler, Süreç temelli değerlendirme, Yaşantı temelli öğrenme, Köprü kurma, Öğrenci merkezli öğretim, Öğrenmeyi farklılaştırma ve somutlaştırma' ifadelerinden yola çıkarak programın yaratıcı düşünceyi desteklediğini söyleyebiliriz.

2018 Programını değerlendirme boyutunda incelediğimizde programda,'ölçme-değerlendirme çalışmalarının; kazanımlar ve açıklamalarının sınırları esas alınarak, süreç odaklı başta olmak üzere, akademik kriterler de esas alınarak, bireysel farklılıkların ön planda tutulduğu, kullanılacak yöntem ve teknik öğretmene bırakılmıştır (MEB, 2018, s.6).

2024 Programında ise; öğrenme çıktıları ve süreç becerilerinin altında 'Öğrenme Kanıtları' başlığı altında öğrenmelerin değerlendirilmesinin nasıl ve hangi değerlendirme tekniği ile yapılabileceği hakkında geniş önerilere yer verilmektedir. 3. Sınıf 1. Öğrenme Alanı: Ben ve Okulum öğrenme alanını ele alacak olursak, öğrenme kanıtları (ölçme ve değerlendirme) başlığı

altında; *'Öğrenme çıktıları; öz değerlendirme formu, gözlem formu, akran değerlendirme formu, portfolyo, yapılandırılmış röportaj ve görüşme araçları kullanılarak değerlendirilebilir. Öğrencilerden istenen kişisel gelişim günlüğü, hedef-zaman çizelgesi gibi ürünler dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirilebilir. Tüm öğrenme çıktılarından oluşan bir izleme testi uygulanabilir. Öğrencilerden çocuk haklarını tanıtmak için farkındalık projeleri geliştirmeleri istenebilir. Öğrencilerden proje tanıtım metni yazmaları ve projelerini sunmaları istenebilir. Proje çalışmaları ürün değerlendirme formu kullanılarak dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirilebilir'*(MEB, 2024, s.60) açıklamasının yer aldığını görülmektedir. Bu açıklamada da yaratıcı düşünceyi destekleyici 'metin yazma, farkındalık projeleri geliştirme' fikirlerine rastlamaktayız.2024 programı, ölçme-değerlendirme tarafında "öğrenme kanıtları" yaklaşımını vurgular ve ürün/süreç temelli değerlendirme örnekleri verir (ör. öğrenme günlükleri, sanatsal ürünlerin bütüncül puanlama anahtarıyla değerlendirilmesi, kontrol listesi). Bu yapı, yaratıcı düşünmenin sadece niyet olarak değil, değerlendirme kanıtı ile de görünür kılındığını gösterebilir. Öğrenme-Öğretme uygulamalarında öğretmene derste hangi soruları sorması gerektiği, hangi yöntemle dersi işleyebileceği, derste kullanabileceği materyaller ve değerlendirmeyi nasıl yapacağı detaylı olarak anlatılmıştır. Bu programda öğrenme-öğretme yaşantıları; temel kabuller, ön değerlendirme süreci, köprü kurma, öğrenme-öğretme uygulamaları olmak üzere dört bölümde ele alınmıştır. Programda temel kabuller; 'Önceki öğrenme-öğretme süreçlerinden getirildiği kabul edilen bilgi ve becerileri ifade eder.' , Ön Değerlendirme Süreci; 'Yeni bilgi ve becerilerin öğrenilmesi için sahip olunması gereken ön bilgi ve becerilerin değerlendirilmesini ifade eder.', Köprü Kurma; 'Mevcut bilgi ve beceriler ile edinilecek bilgi ve beceriler arasında bağlantı oluşturma sürecinin yanı sıra edinilecek bilgi ve beceriler ile günlük yaşam deneyimleri arasında bağ kurmayı ifade eder.', Öğrenme-Öğretme Uygulamaları; 'Hedeflenen öğrenci profili ve temel öğrenme yaklaşımları ile uyumlu öğrenme-öğretme yaşantılarının hayata geçirildiği uygulamaları ifade eder.' olarak tanımlanmaktadır (MEB,2024, s.13).

Alanyazın incelenerek, 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarının metinlerinden faydalanarak Hayat Bilgisi Öğretim Programları yaratıcı düşünceyi karşılama düzeyleri açısından karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalar sonucunda 2024 Hayat Bilgisi Öğretim Programının yaratıcı düşünceyi karşılama düzeyi açısından daha etkili olduğu gözlemlenmiştir. Programın uygulanması esnasında; yaratıcı düşünceyi karşılamadığı düşünülen öğrenme çıktılarının da daha özgün, daha yenilikçi fikirlerle öğrenciyle buluşturulabilmesi de öğretmenin kendini yaratıcı düşünme becerisi bakımından geliştirmesi ile gerçekleştirilebilir. Maarif modelinin sürdürlebilir nirelikli çıktılara sahip olabilmesi ve başarılı olarak atfedebilmesi için kuşkusuz öğretmenlerin programa ilişkin bilgi ve anlayış geliştirmeleri, uygulama süreçlerinde benimselemeleri önemli bir kriterdir ancak tek başına modeli başarıya taşımada yeterli sayılmamaktadır. Maarif Modeli kapsamında öğrencilere kazandırılması hedeflenen bilgi, beceri (alan ve kavramsla beceriler), okuryazarlıklar, erdem-değer-eylem çerçevesini kazandırabilecek özelliklere de sahip olması önemli hususlar arasında sayılabilir (Berk ve Özer, 2024).

ÖNERİLER

Programın uygulanması esnasında; yaratıcı düşünceyi karşılamadığı düşünülen öğrenme çıktılarının daha özgün, daha yenilikçi fikirlerle öğrenciyle buluşturulabilmesi için öğretmenin kendini yaratıcı düşünme becerisi bakımından geliştirmesi ile gerçekleştirilebilir. Her öğrencinin farklı öğrenme alanlarında yaratıcı özelliğini ortaya çıkarabileceği düşünülerek kişisel öğrenme programları hazırlanmalıdır.

- Öğrencilerin gelişimsel çıktılarının düzenli takibi yapılarak programın revize edilmesi ve ihtiyaç dahilinde geliştirilmesi önemli olabilir.
- Öğrencinin kendini rahat ifade ettiği yaratıcılıklarının daha belirgin olarak ortaya çıktığı serbest etkinlik ve oyun saatlerinin daha verimli geçmesi için öğretmenlerin kendini geliştirmesi ve bu dersleri sınıf dışı etkinliklere ağırlık vererek işlemesi daha uygun olacaktır.
- Öğretmenlerin 21.yüzyıl becerilerini içeren STEM etkinliklerine hayat bilgisi dersinde de yer vermelerinin öğrencilerin bilimsel ve yaratıcı düşünmelerine olumlu yönde katkı sağlayacaktır.
- Proje odaklı öğretim ile öğrenmede sonuç değil süreç odaklı olmak öğrenmeyi daha verimli hale getirecektir. Ayrıca öğrencilerin öğrenme stillerine, zeka alanlarına göre öğretimi düzenlemek de dersin kalitesini artırarak verimi olumlu yönde etkileyebilir.
- Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde öğretmenlerin kişisel gelişimlerini destekleyecek nitelikte bir fon sağlamak da yaratıcı düşünceyi geliştirici etkinliklerin sıklığını ve kalitesini artırmak öğretmenlerin profesyonel gelişimine fayda sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Altun, T., ve Güler, T. (2020). Sınıf Öğretmenlerinin Yenilenen Hayat Bilgisi Programı Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*(1), 54-78.

Baltacı, A. (2017). Nitel Veri Analizinde Miles-Huberman Modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 3(1), 1-14

Bektaş, M., Sellum, F. S., ve Polat, D. (2019). 2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın 21. yüzyıl öğrenme ve yenilikçilik becerileri açısından incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education, 9*(1), 129–147. https://doi.org/10.19126/suje.537104

Berk, Ş., ve Özer, B. (2024). 'Türkiye Yüzyılı' Maarif Modeli (TYMM) Öğretim Programlarına İlişkin Nitel Bir Değerlendirme.

Boz, İ., ve Yılmaz, H. (2018). Sınıf Öğretmenlerinin Yaratıcı Düşünme Becerisi ile İlgili Görüşlerinin İncelenmesi. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(1), 68-81.

Yaşar, M. C., & Aral, N. (2010). The Effects of Early Childhood Education on Creative Thinking Skills. Journal of Theoretical Educational Sciences, 3(2), 201-209.

Craft, A., T. Cremin, P. Hay, ve J. Clack. 2014. Creative Primary Schools: Developing and Maintaining Pedagogy for Creativity. *Ethnography and Education,* 9. 16–34. https:// doi. org/ 10. 1080/ 17457 823. 2013. 828474.

Çakır, O. (2025). 2024 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Öğrenme Çıktılarının 21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Değerlendirilmesi. Milli Eğitim, 54(246), Sayfa 837-878. DOI: 10.37669/Milliegitim.1565831"

Çam, O., veÖztürk Turgut, E. (2015). Yaratıcılık. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 31(2), 78-85.

Duyul, S., Duyul, Y., Kesman, M., veKesman, M. (2025). Türkiye Yüzyılı Maarif Modelikonusunda öğretmen görüşleri. *Ulusal Eğitim Dergisi, 5*(3), https://doi.org/10.5281/zenodo.15002346

Güldalı, Ş. U., ve Demirbaş, İ. (2017). 2009, 2015 Ve 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programlarının Yaratıcı Düşünme Açısından Karşılaştırılması. *International Journal Of EurasiaSocialSciences/Uluslararasi Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(29).

Güneş, G., ve YILDIRIM, Y. (2024). 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi: 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı. *International Journal of Education and Science Research*, *1*(1), 66-84.

Köseoğlu, E., ve Şahin, K. (2025). Hayat Bilgisi Dersi Özel Amaçlarının Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerileri Açısından İncelenmesi. *Journal of Social Perspective Studies*, *2*(2), 107-120.

Kurum, C. E. M. (2024). 21. Yüzyıl Becerileri Açısından Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programının Değerlendirilmesi. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal (Smart Journal)*, *7*(46), 1211-1221.

Lucas, B. 2022a. *Creative Thinking in Schools Across the World: A Snapshot of Progress in 2022*. Global Institute of Creative Thinking. https:// www. oecd. org/ conte nt/ dam/ oecd/ en/ about/ proje cts/ edu/ teaching,-learning-and-assessing-creative-and-critical-thinking-skills/ces-2022/CES% 202022%20bro chure. pdf.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018).*Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı(İlkokul 1, 2 ve 3.Sınıflar)* https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=326 adresinden 15.10.2025 tarihinde alınmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2024).*Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı(1., 2. ve 3. sınıflar) Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli.* https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=1971 adresinden 15.10.2025 tarihinde alınmıştır.

Onur, D., ve Zorlu, T. (2017). Yaratıcılık Kavramı İleİlişkili Kuramsal Yaklaşımlar. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6(3), 1535-1552. Https://Doi.Org/10.15869/İtobiad.310394

Öztürk, T., ve Kalafatçı, Ö. (2016). İlkokul Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programının Uygulanabilirliğinin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi.

Robinson, K. (2018). *Yaratıcı Öğrenciler*. Sola Unitas.

Tay, B., ve Baş, M. (2015). 2009 Ve 2015 Yılı Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının Karşılaştırılması. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(2).

Tay, B., ve Yıldırım, K. (2013). Bilgisayar Destekli Öğretimin Hayat Bilgisi Öğretimi Dersinde Başarıya Etkisi VeYönteme İlişkin Öğretmen Adaylarının Görüşleri. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 84-110. Https://Doi.Org/10.12780/UUSBD139

Uğraş, H., ve Semerci, Ç. (2012). Öğrencilerin Hayat Bilgisi Dersi'nde Yaratıcı Düşünme Becerilerini Kazanma Düzeylerine İlişkin Öğretmen Görüşleri (Elazığ İli Örneği). *FiratUniversityJournalof SocialSciences,* 22(1).

Ünveren, D. (2020). Türkçe Öğretiminde Hayal Gücü ve Yaratıcılık Eğitimi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi.*

Vural, C. T. (2008). Sosyal Bilgiler Eğitiminde Yaratıcı Düşünme: Yeni İlköğretim Programı Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullanılan Etkinliklerin Yaratıcılığı Geliştirmesi Açısından Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana*.

Yenilmez, K., ve Yolcu, B. (2007). Öğretmen Davranışlarının Yaratıcı Düşünme Becerilerinin Gelişimine Katkısı. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), 95-105.

Yeşilyurt, E. (2020). Yaratıcılık ve Yaratıcı Düşünme: Tüm Boyut vePaydaşlarıyla Kapsayıcı Bir Derleme Çalışması. *OPUS International Journalof SocietyResearches,* 15(25), 3874-3915. https://Doi.Org/10.26466/Opus.662721

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. bsk.). Seçkin Yayıncılık.

DİJİTAL DAYANIKLILIK ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇE'YE UYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Doç. Dr. Yahya AKTU
Siirt Üniversitesi, Eruh Meslek Yüksekokulu, Siirt
aktuyahya@gmail.com-**ORCID:** 0000-0002-5540-7399

Dr. Öğr. Üyesi Ercan ARAS
Iğdır Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Iğdır
ercanaras0104@gmail.com- **ORCID:** 0000-0003-1361-3212
Dr.Ayfer İLYAS
Milli Eğitim Bakanlığı, Adapazarı Rehberlik ve Araştırma Merkezi, Sakarya
ayfer@sakarya.edu.tr -**ORCID:** 0000-0003-4311-158X

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, djital dayanıklılık ölçeğinin Türkçe'ye uyarlaması ile geçerlik ve güvenirlik analizlerinin yapılmasıdır. Dijital dayanıklılık Öölçeği bireylerin dijital ortamlarda karşılaştıkları risk ve tehditlere karşı dayanıklılık düzeylerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek 16 madde ve dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları öz-yeterlik, çaresizlik, sosyal destek, gelişim ve öğrenme boyutlarıdır. Bu boyutlar, bireylerin dijital tehditlere karşı önceden hazırlıklı olma, sorunlardan sonra toparlanma ve uyum sağlama, dijital ortamlarda kendine güven duyma ve dijital deneyimlerden ders çıkararak gelişim sağlama kapasitelerini ölçmektedir. Geçerlik çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizi ile dört boyutlu yapı doğrulanmıştır.

Bu çalışmada, dijital dayanıklılık ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik özellikleri doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve yapısal eşitlik modellemesi (SEM) teknikleri kullanılarak incelenmiştir. Çalışma, 235 üniversite öğrencisinden elde edilen verilerle yürütülmüştür. Analiz sonuçları, ölçeğin dört boyutlu yapısının kabul edilebilir düzeyde uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır ($\chi^2/df = 2.27$, RMSEA = .07 (90% CI: .06-.08), SRMR = .09, CFI = .87, GFI = .90, IFI = .87, TLI = .84, AGFI = .85). Ölçeğin faktör yükleri .34 ile .86 arasında değişmektedir. Güvenirlik analizlerinde Cronbach alfa (α = .85), McDonald's omega (ω = .85) ve Guttman lambda-6 ($\lambda 6$ = .87) değerleri yüksek bulunmuştur.

Dijital dayanıklılık ölçeği, bireylerin dijital ortamlarda karşılaştıkları zorluklara karşı dayanıklılık düzeylerini ölçmek için geçerli ve güvenilir bir araçtır. Gelecek çalışmalarda ölçeğin farklı örneklemler üzerinde test edilmesi, boylamsal araştırmalarla zaman içindeki tutarlılığının incelenmesi ve nitel veri ile desteklenen karma yöntem çalışmalarının yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital dayanıklılık, ölçek uyarlama, geçerlik ve güvenirlik, doğrulayıcı faktör analizi

1. GİRİŞ

Teknolojinin ve dijitalleşmenin hızla arttığı günümüzde bireylerin dijital ortamlarda karşılaştıkları zorluklar yalnızca uyum ve öğrenme süreçlerini değil, aynı zamanda dayanıklılık düzeylerini de etkilemektedir. Nitekim Dijital dayanıklılık, bireylerin dijital ortamlarda karşılaştıkları risk ve tehditlere karşı uyum sağlama, toparlanma ve güvenli davranışlarını sürdürebilme kapasitesini ifade eden çok boyutlu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Joinson vd., 2023; Pangrazio & Sefton-Green, 2021). Literatürde dijital dayanıklılığın ölçülmesine yönelik sınırlı sayıda ölçek bulunmaktadır. Bu nedenle geliştirilen ölçeklerin geçerlik ve güvenirlik özelliklerinin incelenmesi, hem akademik araştırmalar hem de uygulama alanları açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, dijital dayanıklılık ölçeğinin (Human Cyber-Resilience Scale) geçerlik ve güvenirlik özellikleri üniversite örnekleminde incelenmiştir.

Dijital teknolojilerin hızla çeşitlendiği ve çevrimiçi ortamların günlük yaşamın merkezine yerleştiği günümüzde, bireylerin dijital uyaranlara karşı nasıl tepki verdikleri, bu ortamlarda ne ölçüde sağlıklı ve sürdürülebilir bir etkileşim kurabildikleri büyük önem taşımaktadır. Dijital dayanıklılık, bireylerin dijital ortamlarda karşılaştıkları güçlüklerin kendi psikolojik iyi oluşları üzerindeki etkilerini yönetebilme becerilerini ifade eden önemli bir olgudur. Dijital dayanıklılık, yalnızca dijital ortamlardan kaçınma ya da güvenlik odaklı davranışlarla değil, uygun çevrimiçi fırsatlara ve zorluklara etkin biçimde katılım yoluyla gelişen dinamik bir kişilik özelliğidir (UK Council for Internet Safety, 2019).

Dijital yaşam bireye aşırı bilgi yüklemesi (Bawden & Robinson, 2020), çevrimiçi tehditler barındırması (Setyawati, Mareza & Hamka, 2022), sosyal karşılaştırmalara neden olması (Pellegrino, 2024) ve sürekli bağlantıda olmanın getirdiği baskı sonucunda olumsuz bilişsel ve duygusal tepkilerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Dijital dayanıklılık düzeyi düşük bireyler, teknolojik aksaklıkları bireysel yetersizlik olarak yorumlayarak dijital becerilerine ilişkin olumsuz algılar geliştirmekte ve bu durum onların yaşamını olumsuz etkilemektedir. (Sun et al.,2022; Vissenberg, d'Haenens & Livingstone, 2022).

Bu açıdan dijital dayanıklılığı yüksek bireyler, dijital ortamları daha öngörülebilir, yönetilebilir ve fırsat odaklı bir yapı olarak değerlendirme eğilimindedir. (Sun et al., 2022; Pan et al., 2024; Zayed, 2024; Qamaria et al., 2025; DigiWELL Consortium, 2024) Bu durum, dijital zorluklar ve risklerle başa çıkmayı kolaylaştırmakta; bilişsel yüklenmeyi azaltmakta ve olumlu duygulanımı destekleyerek bireyin yaşamına olumlu katkıda bulunmaktadır. (Vanden Abeele, 2021; Sun et al., 2022) Buna karşılık dijital dayanıklılığın düşük olduğu durumlarda bireyler dijital ortamları belirsiz, tehditkâr ve kontrol edilmesi zor bir alan olarak algılamakta; bu da olumsuz duygulanım, kontrol kaybı hissi ve artan bilişsel yüklenme gibi olumsuz durumlara yol açmaktadır (Zayed, 2024; Sun, Yuan, Qian, He & Luo, 2022).

Dolayısıyla dijital dayanıklılık, bireyin dijital çevreyle kurduğu bilişsel ve duygusal ilişkinin niteliğini şekillendiren önemlii bir psikolojik kaynak olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle dijital dayanıklılık düzeyinin belirlenmesi, dijital çağın psikolojik uyum dinamiklerini anlamak açısından kritik öneme sahiptir. Dijital teknolojilerin yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline geldiği günümüzde, bireylerin bu teknolojilere nasıl uyum sağladığını, dijital stresi nasıl yönettiğini ve dijital kaynakları ne ölçüde amaçlı ve sağlıklı biçimde kullandığını değerlendirmek hem araştırma hem de uygulama bağlamında önemli katkılar sunmaktadır.

1.1. Araştırmanın Önemi

Dijitalleşmenin bireylerin günlük yaşamını, öğrenme süreçlerini ve psikolojik iyi oluşunu doğrudan etkilediği günümüzde, dijital ortamlarda karşılaşılan zorluklara uyum sağlama ve baş etme becerilerinin ölçülmesi giderek önem kazanmaktadır. Ancak Türkiye'de bireylerin dijital dayanıklılık düzeylerini ölçmeye yönelik geliştirilmiş veya uyarlanmış geçerli ve güvenilir bir ölçeğe rastlanmamıştır. Bu bağlamda gerçekleştirilen bu araştırma, dijital dayanıklılık kavramının ölçülmesine yönelik bir ölçme aracı sunarak alandaki önemli bir boşluğu doldurmayı ve gelecekte yapılacak araştırmalara temel oluşturmayı amaçlamaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Dijital Dayanıklılık Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması ve geçerlik-güvenirlik çalışmalarının yapılması amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri mevcut durumu olduğu gibi ve değiştirmeden ortaya koymayı amaçlamayan nicel araştırmalardır (Büyüköztürk vd., 2019). Araştırma 2025-2026 eğitim-öğretim güz yarıyılında bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerle yürütülmüştür. Araştırmaya 235 üniversite öğrencisi katılım sağlamıştır. Veriler uygun örnekleme yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Uygun örnekleme yöntemi para, zaman ve işgücü açısından kolaylık sağlayan bir yöntem olduğu için tercih edilmiştir (Büyüköztürk vd., 2019).

2.2. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri çevrimiçi olarak toplanmıştır. Google Formlar aracılığıyla hazırlanan veri toplama seti çevrimiçi olarak öğrencilere gönderilmiştir. Ayrıca çalışmaya katılmadan önce bireylerden aydınlatılmış onam alınmıştır. Çalışmaya sadece gönüllü bireylerin katılmasına dikkat edilmiştir. Bu çalışma için, Iğdır üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 21.11.2025 tarihli ve 2025/44 sayılı etik kurul izni alınmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu

Bu formda katılımcılara ait demografik bilgiler ve araştırmanın bağımsız değişkenleri yer almaktadır. Araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Bu formda katılımcıların cinsiyet, sınıf düzeyi vb. özelliklerine ilişkin tanımlayıcı bilgiler bulunmaktadır.

Dijital Dayanıklılık Ölçeği

Orijinal ölçek, bireylerin dijital ortamlarda karşılaştıkları risk ve tehditlere karşı dayanıklılık düzeylerini ölçmek amacıyla Joinson vd., (2023) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 16 madde ve dört altboyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları öz-yeterlik, çaresizlik, sosyal destek, gelişim ve öğrenme boyutlarıdır. Bu boyutlar, bireylerin dijital tehditlere karşı önceden hazırlıklı olma, sorunlardan sonra toparlanma ve uyum sağlama, dijital ortamlarda kendine güven duyma ve dijital deneyimlerden ders çıkararak gelişim sağlama kapasitelerini ölçmektedir. Ölçek 5'li Likert tipi ile puanlanmaktadır (1= Kesinlikle katılmıyorum, 5= Kesinlikle katılıyorum). Ölçekte tersten puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçekten 16 ile 80 arasında puan alınabilmekte, yüksek puanlar daha yüksek siber dayanıklılık düzeyini göstermektedir.

2.4. Veri Analizi

Bu araştırmadan elde edilen veriler SPSS 27.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin normalliğini test etmek amacıyla çarpıklık ve basıklık katsayıları hesaplanmıştır. Verilere ait çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ile +2 arasında olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir (George ve Mallery, 2019).

3. BULGULAR

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	%	Sınıf Düzeyi	%
Kız	140 (%59.57)	1.sınıf	40 (%17.02)
Erkek	95 (%40.43)	2.sınıf	46 (%19.57)
		3.sınıf	60 (%25.53)
		4.sınıf	89 (%37.87)
Toplam	235		235

Araştırmaya toplam 235 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların %59.57'si kız (n = 140)**,** %40.43'ü erkek (n = 95) öğrencilerden oluşmaktadır. Sınıf düzeylerine göre dağılım incelendiğinde, katılımcıların %17.02'sinin 1. sınıf (n = 40)**,** %19.57'sinin 2. sınıf (n = 46)**,** %25.53'ünün 3. sınıf (n = 60) **ve** %37.87'sinin 4. sınıf (n = 89) öğrencisi olduğu görülmektedir. En yüksek katılımın 4. sınıf öğrencilerinden oluştuğu, en düşük katılımın ise 1. sınıf öğrencilerinde olduğu belirlenmiştir.

Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik analizlerine ilişkin verilerden elde edilen bulgular Çizelge-2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Ölçeğe İlişkin Güvenirlik Analizleri

	Madde Sayısı	Cronbach Alpha	iki yarı Test Güvenirliği	McDonald's omega	Guttman lambda-6
Dijital Dayanıklılık Ölçeği	16	.85		.71	.85

Dijital dayanıklılık ölçeği Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı (α = .85), McDonald's omega (ω = .85) ve Guttman lambda-6 (λ6 = .87) değerleri yüksek bulunmuştur. Ölçek geliştirme çalışmalarında güvenirlik katsayısının .70 ve üzerinde olan ölçeklerin güvenilir kabul edildiği göz önüne alındığında ölçeğin iç tutarlık katsayıları ile iki yarı güvenirlik katsayılarının yeterli olduğu söylenebilir. Ölçeğin test-tekrar test güvenirliği için 72 öğrenciye dört hafta arayla iki kez uygulama yapılmıştır. İki uygulama arasındaki korelasyon .71 olarak bulunmuştur.

3.1. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) Bulguları

Dijital dayanıklılık ölçeğinin 16 madde ve 4 faktörlü yapı geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi ile sınanmıştır.

Analiz sonuçları incelendiğinde, ölçeğin 16 madde ve dört boyutlu yapısının kabul edilebilir düzeyde uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır (χ^2/df = 2.27, RMSEA = .07 (90% CI: .06-.08), SRMR = .09, CFI = .87, GFI = .90, IFI = .87, TLI = .84, AGFI = .85). Ki-kare / serbestlik derecesi (χ^2/df = 2.27). Buna göre Ki-kare/serbestlik derecesi değerinin kabul edilebilir uyum sınırları arasında olduğu söylenebilir. Benzer şekilde RMSEA değeri kabul edilebilir değer aralıkları içerisinde yer almaktadır. Ölçeğin faktör yükleri .34 ile .86 arasında değişmektedir.Yani bazı maddelerin faktörü orta düzeyde, bazılarının ise çok güçlü düzeyde temsil ettiği anlamına gelir. Faktör yükü, bir maddenin ait olduğu faktörle ne kadar ilişkili olduğunu gösterir. Değer yükseldikçe madde, o faktörü daha iyi ölçüyor demektir. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, genel olarak modelin veriyle kabul edilebilir düzeyde uyum gösterdiği söylenebilir.

4. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada Dijital dayanıklılık Ölçeği'nin Türk kültürüne uyarlama çalışması yapılmıştır. Genel olarak modelin veriyle kabul edilebilir düzeyde uyum gösterdiğini, ancak bazı karşılaştırmalı uyum indekslerinin sınırda olması model uyumunun orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Dijital dayanıklılık ölçeğinin bireylerin dijital ortamlarda karşılaştıkları zorluklara karşı dayanıklılık düzeylerini ölçmek için geçerli ve güvenilir bir araç olduğu ortaya çıkmıştır. Gelecek çalışmalarda ölçeğin farklı örneklemler üzerinde test edilmesi, boylamsal araştırmalarla zaman içindeki tutarlılığının incelenmesi ve nitel veriler ile desteklenen karma yöntem çalışmalarının yapılması önerilebilir.

Dijital dayanıklılık ölçeği ile üniversite öğrencilerinin dijital dayanıklılık düzeyleri belirlenerek, dijital risklerle başa çıkma becerilerine yönelik çalışmalara katkı sağlanabilir.

Bununla birlikte, bu ölçme aracı ile üniversite öğrencilerine sunulan psikolojik danışma hizmetlerinin etkililiği değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Bawden, D. & Robinson, L. Information Overload: An Overview. In: *Oxford Encyclopedia of Political Decision Making.* . Oxford: Oxford University Press. 2020. doi: 10.1093/acrefore/9780190228637.013.1360

Büyüköztürk, Ş., Kılıç, E. Ç., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Pegem Akademi, 2019.

George, D., & Mallery, P. *IBM SPSS statistics 25 step by step: A simple guide and reference* (15th ed.). Routledge, 2019.

Joinson, A. N., Dixon, M., Coventry, L., & Briggs, P. Development of a new 'human cyber resilience scale', Journal of Cybersecurity, Volume 9, Issue 1, 2023, tyad007, https://doi.org/10.1093/cybsec/tyad007

Pan, Q., Lan, M., Tan, C. Y., Tao, S., Liang, Q., & Law, N. Protective factors contributing to adolescents' multifaceted digital resilience for their wellbeing: A socio-ecological perspective. *Computers in Human Behavior, 155,* 1–15.2024. https://doi.org/10.1016/j.chb.2024.108164

Pangrazio, L., & Sefton-Green, J. Digital rights, digital resilience: A study of children's digital practices. Learning, Media and Technology, 46(2), 193–206.2021. https://doi.org/10.1080/17439884.2021.1876084.

Qamaria, R. S., Kuswandi, D., Setiyowati, N., & Bahodirovna, A. M. Digital resilience in adolescence: A systematic review of models, methods and theoretical perspectives. *Multidisciplinary Reviews, 8*(9), 2025.https://doi.org/10.31893/multirev.2025287

Setyawati R., Mareza,L. & Hamka, M.Digital Resilience: Opportunities And Threats For Adolescents In A Virtual World, Acta Informatica Malaysia (AIM), Zibeline International Publishing, vol. 6(2), pages 67-71, August. 2023.

Sun H, Yuan C, Qian Q, He S, Luo Q. Digital Resilience Among Individuals in School Education Settings: A Concept Analysis Based on a Scoping Review. Front Psychiatry. 2022.

Vanden Abeele, M. Digital Wellbeing as a Dynamic Construct, Communication Theory, Volume 31, Issue 4, , Pages 932–955, 2021. https://doi.org/10.1093/ct/qtaa024

Vissenberg, J., d'Haenens, L., & Livingstone, S. Digital literacy and online resilience as facilitators of young people's well-being? A systematic review. European Psychologist, *27*(2), 76–85.2022. https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000478

Zayed, A.M. Digital Resilience, Digital Stress, and Social Support as Predictors of Academic Well-Being among University Students, Journal of Education and Training Studies, Redfame publishing, vol. 12(3), pages 60-74, July.2024.

https://www.gov.uk/government/publications/digital-resilience-framework
(Erişim tarihi: 22.12.2025)

TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ KAPSAMINDA 2024 ÖĞRETİM PROGRAMLARINDAKİ ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ARAÇLARININ ANALİZİ

Cansel ÖZYİĞİT HOŞAFCI
MEB,
ozyigitcansel@gmail.com- https://orcid.org/0009-0003-6354-9703

Metin HOŞAFCI
MEB,
metinhosafcii@gmail.com- https://orcid.org/0009-0002-8642-5175

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Fehmi ÖZDEMİR
Şırnak Üniversitesi,
hfozdemir@sirnak.edu.tr- https://orcid.org/0000-0002-0705-8032

Doç. Dr. Ömer NAYCİ
Şırnak Üniversitesi,
nayciomer@gmail.com- https://orcid.org/0000-0002-6087-6456

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) kapsamında hazırlanan Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler dersleri öğretim programlarında yer verilen ölçme ve değerlendirme araçlarını incelemektir. Güncel eğitim sisteminde öğrencilerin bilgi kadar beceri, tutum ve değerlerini de ortaya çıkarmak hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda TYMM, süreç odaklı ve çok boyutlu değerlendirmeyi benimseyerek, sınıf içinde daha etkili ve kapsayıcı ölçme yaklaşımlarının kullanımını öne çıkarmayı hedeflemektedir. Nitel araştırma yöntemiyle yapılan bu çalışmada doküman analizi tekniğinden yararlanılmış; Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2024 yılında yayımlanan ilkokul ve ortaokul Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri, Sosyal Bilgiler dersi öğretim programları incelenerek, sınıf ve tema/ünite/öğrenme alanı bazında kullanılan ölçme ve değerlendirme araçları belirlenmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, ilkokul ve ortaokul kademelerinde en çok gözlem formu, kontrol listesi, açık uçlu soru, performans görevi gibi çok çeşitli süreç odaklı ölçme araçları tercih edilmiştir. Bu durum, TYMM'nin ölçme ve değerlendirme yaklaşımı açısından temel hedefleriyle uyumlu olduğunu ve etkili bir değerlendirme süreci için bu tür yaklaşımların daha fazla benimsenmesinin önem taşıdığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, ölçme ve değerlendirme araçları, öğrenme kanıtları, süreç odaklı ölçme ve değerlendirme.

An Analysis of Assessment and Evaluation Tools in the 2024 Curriculum under the Century of Türkiye Education Model

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the assessment and evaluation tools included in the Turkish, Mathematics, Science, and Social Studies curricula prepared within the scope of the Century of Türkiye Education Model (CTEM). In the current education system, the goal is not only to reveal students' knowledge but also to assess their skills, attitudes, and values. In line with this goal, CTEM aims to promote the use of more effective and inclusive assessment approaches in the classroom by adopting process-oriented and multidimensional assessment. This study, conducted using a qualitative research method, employed document analysis. The Turkish, Mathematics, Science, and Social Studies curricula for primary and secondary schools, published by the Ministry of National Education in 2024, were examined, and the assessment and evaluation tools used in the classroom, by theme/unit/learning area, were identified. The findings revealed that a wide variety of process-oriented assessment tools, such as observation forms, checklists, open-ended questions, and performance tasks, were the most preferred at the primary and secondary school levels. This aligns with the fundamental objectives of CTEM regarding assessment and evaluation approaches and highlights the importance of adopting such approaches more widely for an effective evaluation process.

Keywords: The Century of Türkiye Education Model, assessment and evaluation tools, learning evidence, process-oriented measurement and evaluation,

GİRİŞ

Eğitim her toplumun çağlar boyunca üzerinde durduğu en önemli konuların başında gelmiştir. Toplumlar sahip oldukları bilgi ve becerileri kendilerinden sonraki nesillere aktarabilmek için eğitimi önemli bir araç olarak kullanmıştır. Eğitim sadece bilginin aktarılmasında değil öğrenenin ihtiyaç duyduğu birçok becerinin geliştirilmesinde de önemli roller üstlenmiştir. Nitekim sadece bilişsel düzeyde birtakım bilgilere sahip olan bireylerin yetiştirilmesi değil, aynı zamanda bilgi üretebilen eleştirebilen, yaratıcı düşünebilen ve yaşadığı toplumun kalkınmasında öncü bir rol oynayan bireylerin yetiştirilmesine de gereksinim duyulmaktadır. Bu doğrultuda öğretim programlarının çağın gereksinimlerine yanıt verebilecek nitelikte olması oldukça önemlidir.

Öğretim programları da bu bağlamda bireyin ve toplumun gereksinimleri çerçevesinde geliştirilmektedir. Öğretim programı hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme değerlendirme olmak üzere dört temel ögeden oluşmaktadır. Program geliştirme süreci de bu dört temel öge arasındaki dinamik ilişkiler bütünü olarak tanımlanır. Programın herhangi bir öğesinde yapılan bir değişim diğer dört ögeyi etkilemektedir (Demirel, 2024). Ülkeler, toplumun ihtiyaç duyduğu çerçevede bireyin sahip olması gereken bilgi, beceri ve yetkinliklerin kazandırılması amacıyla program geliştirme çalışmaları yürütmektedirler. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) de bu amaçla hazırlanmış ve bu model bağlamında öğretim programları geliştirilmiştir. Geliştirilen model bağlamında programın yaklaşım açısından değişen ögelerinden biri de ölçme ve değerlendirme ögesidir. Ölçme ve değerlendirme, eğitim sistemi açısından doğal bir bileşendir (Koç, 2019). Bununla birlikte hem ticarette hem de günlük yaşamımızın birçok alanında ölçme kavramı yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle ölçme hem bilimsel alanda hem de günlük yaşamımızda önemli bir yere sahiptir (Turgut ve Baykul, 2015).

Öğrenme-öğretme sürecinin bu denli önemli bir bileşeni olan ölçme ve değerlendirme boyutu 2024 yılı TYMM bağlamında geliştirilen yeni öğretim programlarında da önemli bir yer tutmaktadır. Yeni öğretim programları bağlamında sonuç odaklı ölçme ve değerlendirme anlayışı yerine süreç odaklı ölçme ve değerlendirme anlayışı benimsenmiştir (MEB, 2024a). Bu çerçevede TYMM çerçevesinde geliştirilen öğretim programlarının her tema/ünite/öğrenme alanında, öğrenme çıktılarını değerlendirmek amacıyla öğrenme kanıtlarına yer verilmiştir.

Bu çalışma, ilkokul ve ortaokul düzeyinde kullanılması önerilen ölçme araçlarının yer verilme sıklığının araştırma kapsamında ele alınan öğretim programlarının tema/ünite/öğrenme alanı ve sınıf düzeyine göre dağılımını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu şekilde öğretim programlarının ölçme ve değerlendirme boyutunun genel bir yapısı ortaya konularak, değerlendirme yaklaşımlarının niceliği açısından öğretmenlere, program geliştirme uzmanlarına ve araştırmacılara sayısal veriler sağlaması planlanmaktadır. Alanyazında Aşiret ve Özenir (2025) tarafından yapılan araştırma, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında ortaöğretim düzeyinde öğretim programlarında ölçme ve değerlendirme yaklaşımını incelemiştir. Ancak temel eğitim düzeyinde Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler programlarının bir arada incelendiği ölçme ve değerlendirme boyutuna odaklanan bir

çalışmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda çalışmanın alanyazına katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu araştırmada TYMM kapsamında temel eğitim düzeyinde Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler dersleri öğretim programlarındaki tema/ünite/öğrenme alanlarında hangi ölçme aracının ne sıklıkla yer verildiğine dair genel yapının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda, TYMM'de hangi ölçme araçlarının yer aldığı, bu araçların sınıf seviyelerine ve ünite/tema/öğrenme alanlarına göre dağılımının nasıl olduğu, kullanılan ölçme ve değerlendirme araçlarının Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarındaki genel dağılımının ne olduğu sorularına yanıt aranacaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu nitel araştırmanın amacı TYMM Kapsamında yayımlanan Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler dersleri öğretim programlarında kullanılması önerilen ölçme araçlarının tema/ünite/öğrenme alanı ve sınıf düzeyine göre genel yapısını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda nitel bir araştırma süreci izlenmiştir. Araştırma doküman analizi ile gerçekleştirilmiştir. Doküman analizi basılı ve elektronik ortamda yer alan materyallerin sistematik bir biçimde incelenmesi ve yorumlanması olarak ifade edilir (Bowen, 2009). Bu bağlamda araştırma kapsamında belirtilen öğretim programları incelenmiş ve elde edilen veriler yorumlanmıştır.

Araştırmanın Veri Kaynakları

MEB tarafından yayımlanan TYMM Öğretim Programları Ortak Metni (MEB, 2024a) bağlamında geliştirilen İlkokul Türkçe (MEB, 2024e), Ortaokul Türkçe (MEB, 2024f), İlkokul Matematik (MEB, 2024c), Ortaokul Matematik (MEB, 2024d), Sosyal Bilgiler (MEB, 2024h) ve Fen Bilimleri (MEB, 2024g) dersi öğretim programları, araştırmanın veri kaynaklarını oluşturmuştur.

Verilerin Toplanması

Programlarda kullanılan ölçme araçları, doküman incelemesi yöntemi temel alınarak veriler toplanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu yönteme göre araştırmanın veri setini oluşturan birincil veya ikincil kaynak olarak adlandırılan dokümanların toplanması, gözden geçirilmesinin yanı sıra sorgulanması ve analiz edilmesi olarak ifade edilebilir (Özkan, 2021). Araştırma bağlamında da bu aşamalar ölçüt alınarak yürütülmüştür. Çalışmada her bir öğretim programının "Öğrenme-Öğretme Uygulamalarında" işe koşulan ölçme değerlendirme araçlarına kaç kez yer verildiği ele alınırken, Ortaokul Türkçe dersi öğretim programında ise "Öğrenme Kanıtları (Ölçme ve Değerlendirme)" başlığı altında verilen ölçme değerlendirme araçlarına kaç kez yer verildiği incelenmiştir.

Veri Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizi için betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz yönteminde elde edilen veriler araştırmanın amacına göre net bir şekilde

betimlenip incelenir. Veriler düzenlenip okuyucuya net ve açık bir şekilde sunulur (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu bağlamda ilgili öğretim programlarında yer verilen ölçme araçlarının sayısı kodlanarak hangi sınıfta kaç kez yer aldığı raporlanmıştır. Daha sonra araştırma kapsamında, betimsel analiz sürecinde veri kaynakları incelenerek, İlkokul Türkçe, Ortaokul Türkçe, İlkokul Matematik, Ortaokul Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarındaki tema/ünite/öğrenme alanlarında yer alan ölçme ve değerlendirme araçlarına ilişkin tablolar oluşturulmuştur. Ayrıca çalışma, iki alan uzmanının görüşüne sunulmuş ve alınan geri dönütler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

BULGULAR

Matematik Dersine İlişkin Bulgular

İlkokul Matematik dersi öğretim programında yer verilen ölçme araçlarına ilişkin veriler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo.1 Ölçme araçlarının temalara göre dağılımı

Sınıf Düzeyi	Ölçme Araçları / Tema	Kontrol Listesi	İzleme Testleri	Eşleştirme Soruları	Gözlem Formu	Doğru-Yanlış	Açık Uçlu Sorular	Boşluk Doldurma	Soru-Cevap Tekniği	Performans Görevi	Bütüncül Dereceli Puanlama Anahtarı	Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı	Çalışma Kağıtları	Görüşme Formu	Yapılandırılmış Grid	Tanılayıcı Dallanmış Ağaç	Ürün Dosyası (Portfolyo)	Zihin Haritası	Grup Çalışması	Kavram Haritası	Öz Değerlendirme Formu	TOPLAM
1. Sınıf	1. Sayılar ve Nicelikler (1)	2	2	2	1	1	3	1	1													13
	2. Sayılar ve Nicelikler (2)			1	1	1	1			1												5
	3.Sayılar ve Nicelikler (3)	1					1			1	1											4
	4.İşlemden Cebirsel Düşünmeye	2		1	1		1	2		1		1										9
	5.Nesnelerin Geometrisi (1)	1								1	1		2	1								6
	6. Nesnelerin Geometrisi (2)									1	1		2		1							5
	7.Veriye Dayalı Araştırma	1		1			1			1	1											5
	Toplam	**7**	**2**	**5**	**3**	**2**	**7**	**3**	**1**	**6**	**4**	**1**	**4**	**1**	**1**							**47**
2. Sınıf	1. Sayılar ve Nicelikler (1)	3	1	2	2		4	3		1	1											17
	2. Sayılar ve Nicelikler (2)	1		5	4	2	1			3	4											20
	3. İşlemden Cebirsel Düşünmeye	5	7	1	4					1	1											19
	4. Nesnelerin Geometrisi (1)	2		2	1		2			1	1	1			1	1						12
	5. Nesnelerin Geometrisi (2)	1					1			1		2					1					6
	6. Veriye Dayalı Araştırma	1		1			1															3
	Toplam	**13**	**8**	**11**	**11**	**2**	**9**	**3**		**7**	**7**	**3**			**1**	**1**	**1**					**77**
3. Sınıf	1. Sayılar ve Nicelikler (1)	3	1	1	2		5	2		1	1		1		2							19
	2. Sayılar ve Nicelikler (2)	5		1		2	3			3	3	1	3			1		1				23
	3. İşlemden Cebirsel Düşünmeye	6	2	2	3	2				1		1			1							18
	4. Nesnelerin Geometrisi (1)	2		1			2			1	3	1	3									13

	5. Nesnelerin Geometrisi (2)	2			1					3	2		3				1		1			13
	6. Veriye Dayalı Araştırma	2						1		1	1											5
	Toplam	**20**	**3**	**5**	**6**	**4**	**10**	**3**		**10**	**10**	**3**	**10**		**3**	**1**	**1**	**1**	**1**			**91**
4. Sınıf	1. Sayılar ve Nicelikler (1)			2	1			1		2	1				2							9
	1. Sayılar ve Nicelikler (2)	3		5				4		2	2					1				1		18
	3. İşlemden Cebirsel Düşünmeye	6	5	3	5	2	2	2		1		1			1	1						29
	4. Nesnelerin Geometrisi (1)	2		1			2			1		1										7
	5. Nesnelerin Geometrisi (2)			1						1	1				1							4
	6.Nesnelerin Geometrisi (3)	2					1			1		1										5
	7.Olayların Olasılığı ve Veriye	3					1	1		1	1										1	8
	Toplam	16	5	12	6	2	6	8		9	5	3			4	2				1	1	80
Genel Toplam		**56**	**18**	**33**	**26**	**10**	**32**	**17**	**1**	**32**	**26**	**10**	**14**	**1**	**9**	**4**	**2**	**1**	**1**	**1**	**1**	**295**

Kaynak: (MEB, 2024c).

Tablo 1'e göre İlkokul Matematik dersi kapsamında ölçme araçlarının en çok yer verildiği sınıf üçüncü sınıflar (f=91), en az ise birinci sınıflar (f=47) olduğu görülmüştür. Ayrıca ölçme araçları genel toplam açısından tüm sınıf düzeylerinde incelendiğinde en çok kullanılan ölçme aracının "Kontrol Listesi (f=56)" olduğu görülmüştür. Tablo 1'den elde edilen verilere göre İlkokul Matematik öğretim programında sınıf düzeylerinde en çok yer verilen ölçme araçlarına Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. En çok yer verilen ölçme araçları

Sınıf Düzeyi	**Ölçme Aracı**	**f**
1. Sınıf	Kontrol Listesi, Açık Uçlu Sorular, Performans Görevi	7, 7, 6
2. Sınıf	Kontrol Listesi, Eşleştirme Soruları, Gözlem Formu	13, 11, 11
3. Sınıf	Kontrol Listesi, Açık Uçlu Sorular, Performans Görevi, Bütüncül Dereceli Puanlama Anahtarı, Çalışma Kağıtları	20, 10, 10, 10
4. Sınıf	Kontrol Listesi, Eşleştirme Soruları, Performans Görevi	16, 12, 9

İlkokul Matematik dersi öğretim programında en çok yer verilen ölçme araçları incelendiğinde, birinci sınıfta sırasıyla "Kontrol Listesi (f=7)" ,"Açık Uçlu Sorular (f=7)" ve "Performans Görevi (f=6)"; ikinci sınıfta "Kontrol Listesi (f=13)", "Eşleştirme Soruları (f=11)" ve "Gözlem Formu (f=11)"; üçüncü sınıfta "Kontrol Listesi (f=20)", "Açık Uçlu Sorular (f=10)", "Performans Görevi (f=10)" ,"Bütüncül Dereceli Puanlama Anahtarı (f=10)" ve "Çalışma Kağıtları (f=10)"; dördüncü sınıfta "Kontrol Listesi (f=16)", "Eşleştirme Soruları (f=12)" ve "Performans Görevi (f=9)"ne yer verildiği görülmüştür. Ölçme Araçlarının en çok yer verildiği üniteler, kademe ve sınıf bazında Şekil 1'de sunulmuştur.

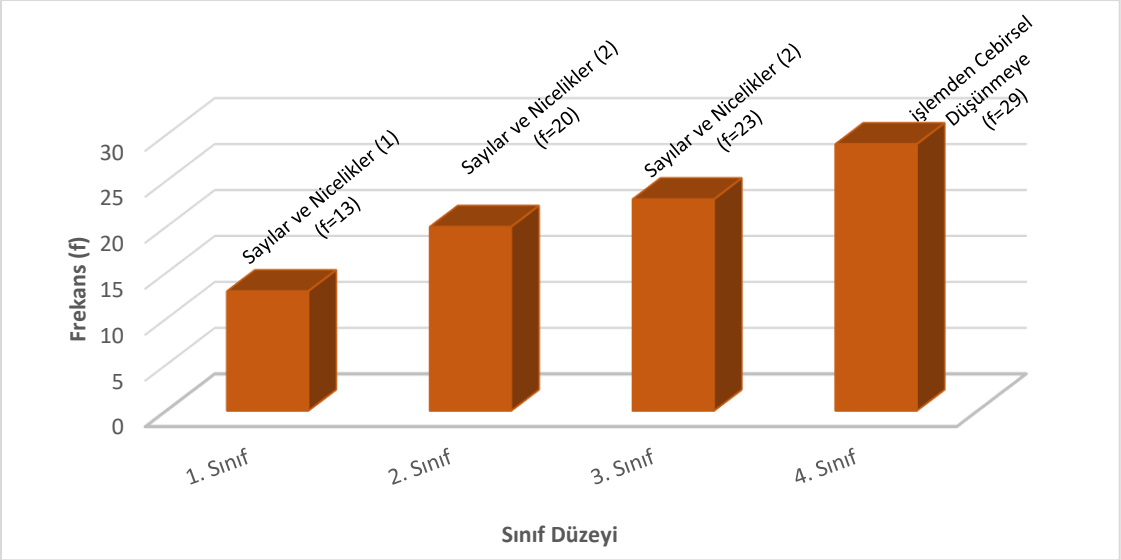

Şekil 1. Sınıf düzeyi ve temalara göre ölçme araçlarının dağılımı

Şekil 1 incelendiğinde, ilkokul kademesi birinci sınıfta "Sayılar ve Nicelikler (1) (f=13), ikinci sınıfta "Sayılar ve Nicelikler (2) (f=20)", üçüncü sınıfta "Sayılar ve Nicelikler (2) (f=23), dördüncü sınıfta "İşlemden Cebirsel Düşünmeye (f=29)" temalarında diğer temalara göre daha çok ölçme aracının kullanıldığı görülmüştür.

Ortaokul Matematik dersi öğretim programında yer verilen ölçme araçlarına ilişkin veriler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Ölçme araçlarının temalara göre dağılımı

Sınıf Düzeyi	Ölçme Araçları / TEMA	Kontrol Listesi	İzleme Testleri	Eşleştirme Soruları	Gözlem Formu	Doğru-Yanlış	Açık Uçlu Sorular	Boşluk Doldurma	Performans Görevi	Bütüncül Dereceli Puanlama	Analitik Dereceli Puanlama	Çalışma Kağıtları	Yapılandırılmış Grid	Tanılayıcı Dallanmış Ağaç	Zihin Haritası	Kavram Haritası	Öz Değerlendirme Formu	Akran Değerlendirme	Grup Değerlendirme Formu	Kısa Cevaplı Sorular	Öğrenme Günlüğü	Gelişim Raporu	Sayı Kartları	Görsel Kartlar	Derecelendirme Ölçeği	TOPLAM
5. Sınıf	1. Sayılar ve Nicelikler (1)		1				2		1		1	1					1	1	1							9
	1. Sayılar ve Nicelikler (2)		2				4		2		1						1	1		1						12
	2.İşlemlerle Cebirsel Düşünme		2		1				1	2	2	3					1	1	1							14
	3.Geometrik Şekiller	3			1				2	1	1	2			3		2	3		1	1					20
	4.Geometrik Nicelikler		1				1		1	1	1	1	1													7
	5.İstatiksel Araştırma Süreci				2				1								1	1								5
	6.Veriden Olasılığa		1				1		1			1					1	1	1							7
	Toplam	**3**	**7**		**4**		**8**		**9**	**4**	**6**	**8**	**1**		**3**		**7**	**8**	**3**	**2**	**1**					**74**
6. SINIF	1. Sayılar ve Nicelikler (1)		2						1	1				1			1	1	1			1				9
	1. Sayılar ve Nicelikler (2)		2	1			4	1	1		1	2					1	1	1				1	1		17
	2.İşlemlerle Cebirsel Düşünme ve Değişimler		2	2		2	4		1	1		1														13
	3.Geometrik Şekiller	2	1	2		2	3		1	2	2				1					2						18
	4.Geometrik Nicelikler		2	3		3	4		2	2	2	1					1	1		3						24
	5.İstatiksel Araştırma Süreci			1		1	1		2	2	2							1								10
	6.Veriden Olasılığa								1	1		1					1	1	1							6
	Toplam	**2**	**9**	**9**		**8**	**16**	**1**	**9**	**9**	**7**	**5**		**1**	**1**		**4**	**5**	**3**	**5**		**1**	**1**	**1**		**97**
7.	1.Sayilar ve Nicelikler (1)		3				3		1	1		1					1	1	1							12
	1.Sayilar ve Nicelikler (2)		1				4		2	1	1	1					1	1								12
	2.İşlemlerle Cebirsel Düşünme ve		1	3		3	4		1		1	1						1	1							16

	Değişimler																								
	3.Dönüşüm	2			3				1	1	1	1					1	1	1						1	13
	4.Geometrik Nicelikler (1)	3		3		3	4		1	1	1	1			1		1		1	3						23
	4.Geometrik Nicelikler (2)		1	2		2	2		1	1	1	1			1	1	1	1		2						17
	5. Geometrik Şekiller	1							1	1	1	1		1												6
	6. İstatiksel Araştırma Süreci		1	1	1	1	3		2	2	2						1	1								15
	7. Veriden Olasılığa		3	1	4	1	1		1	1	1	1					1	1	1							17
	Toplam	**6**	**10**	**10**	**8**	**10**	**21**		**11**	**9**	**9**	**8**		**1**	**2**	**1**	**7**	**7**	**5**	**5**					**1**	**131**
8. Sınıf	1.Sayilar ve Nicelikler (1)		1	1		1	6		2		2	1		1			2	2								19
	2.İşlemlerle Cebirsel Düşünme ve Değişimler		3	2		2	4		1		1	1														14
	3. Geometrik Şekiller		1	5		5	5		1	1	1						1	1		5						26
	4.Geometrik Nicelikler	1		1		1	2		1	1	1	1			1		1	1		1						13
	5. Dönüşüm	1	1	1	1	1	2		2	3	2	2					2	2	2	1					1	24
	6. İstatiksel Araştırma Süreci			1	1	1	2		1	1	1							1	2							11
	7. Veriden Olasılığa		1		1	1	1		2	1	1						1	1	1							11
	Toplam	**2**	**7**	**11**	**3**	**12**	**22**		**10**	**7**	**9**	**5**		**1**	**1**		**7**	**8**	**5**	**7**					**1**	**118**
Genel Toplam		**13**	**33**	**30**	**15**	**30**	**67**	**1**	**39**	**29**	**31**	**26**	**1**	**3**	**7**	**1**	**25**	**28**	**16**	**19**	**1**	**1**	**1**	**1**	**2**	**420**

Kaynak: (MEB, 2024d).

Tablo 3'e göre Ortaokul Matematik dersi kapsamında ölçme araçlarının temalara göre dağılımına bakıldığında, ölçme araçlarına en çok yer verilen sınıf düzeyi yedinci sınıflar (f=131), en az ise beşinci sınıflar (f=74) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ölçme araçları genel toplam açısından tüm sınıf düzeylerinde incelendiğinde en çok kullanılan ölçme aracının "Açık Uçlu Sorular (f=67)" olduğu görülmüştür. Tablo 3'ten elde edilen verilere göre Ortaokul Matematik dersi öğretim programında sınıf düzeylerinde en çok yer verilen ölçme araçlarına Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. En çok yer verilen ölçme araçları

Sınıf Düzeyi	**Ölçme Aracı**	**f**
5. Sınıf	Performans Görevi, Çalışma Kağıtları, Açık Uçlu Sorular	9, 8, 8
6. Sınıf	Açık Uçlu Sorular, İzleme Testleri, Eşleştirme Soruları, Performans Görevi, Bütüncül Dereceli Puanlama Anahtarı	16, 9, 9, 9, 9
7. Sınıf	Açık Uçlu Sorular, Doğru-Yanlış Soruları, Eşleştirme Soruları, İzleme Testleri	21, 10, 10, 10
8. Sınıf	Açık Uçlu Sorular, Doğru-Yanlış Soruları, Eşleştirme Soruları,	22, 12, 11

İlgili öğretim programında en çok yer verilen ölçme araçları incelendiğinde, beşinci sınıfta "Performans Görevi (f=9)", "Çalışma Kağıtları (f=8)" ve "Açık Uçlu Sorular (f=8)", altıncı sınıfta "Açık Uçlu Sorular (f=16)", "İzleme Testleri (f=9)", "Eşleştirme Soruları (f=9)", "Performans Görevi (f=9)" ve "Bütüncül Dereceli Puanlama Anahtarı (f=9)", yedinci sınıfta "Açık Uçlu Sorular (f=21)", "Doğru-Yanlış Soruları (f=10)", "Eşleştirme Soruları (f=10)" ve "İzleme Testleri (f=10)", sekizinci sınıfta "Açık Uçlu Sorular (f=22)", "Doğru-Yanlış Soruları (f=12)" ve "Eşleştirme Soruları (f=11)"na yer verildiği görülmüştür. Ölçme Araçlarının en çok yer verildiği üniteler, kademe ve sınıf bazında Şekil 2'de sunulmuştur.

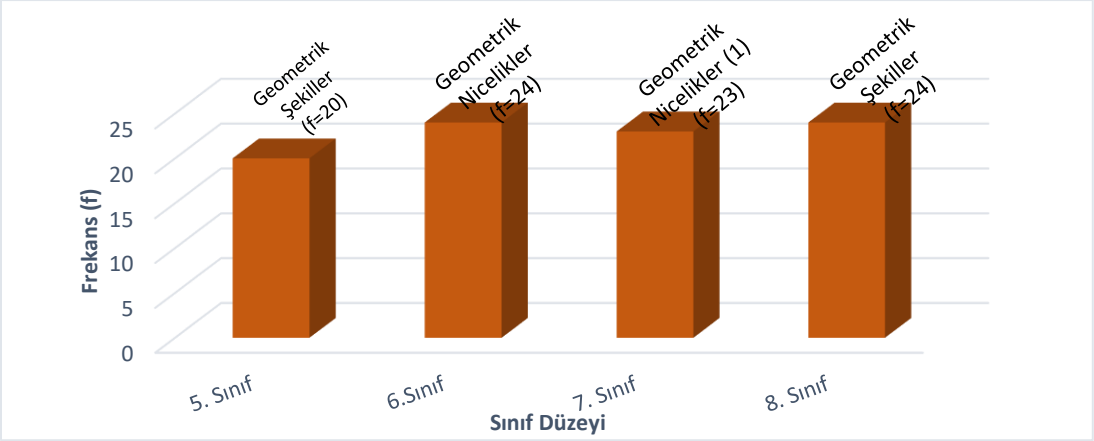

Şekil 2. Sınıf düzeyi ve temalara göre ölçme araçlarının dağılımı

Ortaokul kademesinde beşinci sınıfta "Geometrik Şekiller (f=20)", altıncı sınıfta "Geometrik Nicelikler (f=24)", yedinci sınıfta "Geometrik Nicelikler (1) (f=23)", sekizinci sınıfta "Geometrik Şekiller (f=24)" temalarında diğer temalara göre daha çok ölçme aracı kullanıldığı görülmüştür.

Programda yer alan ölçme araçları her bir kademe açısından genel olarak incelendiğinde, en çok ölçme aracının kullanıldığı temalar, ilkokul kademesinde 4. sınıf "İşlemden Cebirsel Düşünmeye Teması (f=29), ortaokul kademesinde ise 6. sınıf "Geometrik Nicelikler (f=24) ve 8. sınıf ''Geometrik Şekiller (f=24)'' olduğu görülmüştür.

Türkçe Dersine İlişkin Bulgular

İlkokul Türkçe dersi öğretim programında yer verilen ölçme araçlarına ilişkin veriler Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Ölçme araçlarının temalara göre dağılımı

Sınıf Düzeyi	Ölçme Araçları / Tema	Kontrol Listesi	Gözlem Formu	Performans Görevi	Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı	Çalışma Kağıtları	Ürün Dosyası (Portfolyo)	Öz Değerlendirme Formu	Dereceli Puanlama Anahtarı	Oyun Temelli Değerlendirme	Toplam
1. Sınıf	1.Güzel Davranışlarımız	8	8			7	1	1	2		27
	2.Mustafa Kemal'den Atatürk'e	9	9	1	1	8	1	2	2		33
	3.Çevremizdeki Yaşam	8	7	1	1	6			2		25
	4.Yol Arkadaşımız Kitaplar	3	5	1	1	1		1			12
	5.Yeteneklerimizi Keşfediyoruz	3	6	1	1	3			4		18
	6.Minik Kaşifler	3	11	1	1	5			1		22
	7.Atalarimizin İzleri	4	8	1	1	8					22
	8.Sorumluklarimizin Farkındayız	4	8	1	1	8					22
	Toplam	**42**	**62**	**7**	**7**	**46**	**2**	**4**	**11**		**181**
2. Sınıf	1.Değerlerimizle Varız	12	13	2	1	8		3	3	2	44
	2.Atatürk ve Çocuk	7	9	1	1	12		2	8	6	46
	3.Doğada Neler Oluyor?	2	6	1	1	7		1	4	1	23
	4.Okuma Serüvenimiz	3	5	1	1	5		2			17
	5.Yeteneklerimizi Tanıyoruz.	5	6	1	1	4			1		18
	6.Mucit Çocuk	1	5	1	1	1		3			12

	7.Kültür Hazinemiz	3	8	1	1	3			1		17
	8.Haklarimizi Biliyoruz	4	7	1	1	3			3		19
	Toplam	**37**	**59**	**9**	**8**	**43**		**11**	**20**	**9**	**196**
3. Sınıf	1.Değerlerimizle Yaşıyoruz	7	13	1	1	7			3		32
	2.Atatürk ve Kahramanlarımız	8	13	2	1	9			3	1	37
	3.Doğayi Tanıyoruz		3	1	1	4		2	2		13
	4.Bilgi Hazinemiz	2	5	2	1	7		1	3		21
	5.Yeteneklerimizi Kullanıyoruz	1	4	1	1	2		1	3		13
	6.Bilim Yolculuğu	3	1	2	1			1	1		9
	7.Milli Kültürümüz	3	6	2	1	5			4		21
	8.Hak ve Sorumluluklarımız	7	10	2	1	4		4	6		34
	Toplam	**31**	**55**	**13**	**8**	**38**		**9**	**25**	**1**	**180**
4. Sınıf	1.Erdemler	7	14	1	1	7		5	2		37
	2.Millî Mücadele ve Atatürk	7	14	1	1	5		2	5		35
	3.Doğa ve İnsan	8	10	1	1	8		3	5		36
	4.Kütüphanemiz	11	18	1	1	7	1	4	4		47
	5.Kendimizi Geliştiriyoruz.	8	8	3	1	8	1		3		32
	6.Bilim ve Teknoloji		10	2	1	11		7	2		33
	7.Geçmişten Geleceğe Mirasımız.	10	9	1	1	6	1	3	5	3	39
	8.Demokratik Yaşam	6	11	1	1	4		4	4		31
	Toplam	**57**	**94**	**11**	**8**	**56**	**3**	**28**	**30**	**3**	**290**
Genel Toplam		**167**	**270**	**40**	**31**	**183**	**5**	**52**	**86**	**13**	**847**

Kaynak: (MEB, 2024e).

Tablo 5'e göre İlkokul Türkçe dersi kapsamında ölçme araçlarının en çok yer verildiği sınıf düzeyi dördüncü sınıflar (f=290), en az ise üçüncü sınıflar (f=180) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ölçme araçları genel toplam açısından tüm sınıf düzeylerinde incelendiğinde en çok kullanılan ölçme aracı "Gözlem Formu (f=270)" olduğu görülmüştür. Tablo 5'ten elde edilen verilere göre İlkokul Türkçe dersi öğretim programında sınıf düzeylerinde en çok yer verilen ölçme araçlarına Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. En çok yer verilen ölçme araçları

Sınıf Düzeyi	**Ölçme Aracı**	**f**
1. Sınıf	Gözlem Formu, Çalışma Kağıtları, Kontrol Listesi	62, 46, 42
2. Sınıf	Gözlem Formu, Çalışma Kağıtları, Kontrol Listesi	59, 43, 37
3. Sınıf	Gözlem Formu, Çalışma Kağıtları, Kontrol Listesi	55, 38, 31
4. Sınıf	Gözlem Formu, Kontrol Listesi, Çalışma Kağıtları	94, 57, 56

İlkokul Türkçe dersi öğretim programında en çok yer verilen ölçme araçları incelendiğinde, birinci sınıfta sırasıyla "Gözlem Formu (f=62)" ,"Çalışma Kağıtları (f=46)" ve "Kontrol Listesi (f=42)"; ikinci sınıfta "Gözlem Formu (f=59)", "Çalışma Kağıtları (f=43)" ve "Kontrol Listesi (f=37)"; üçüncü sınıfta "Gözlem Formu (f=55)", "Çalışma Kağıtları (f=38)" ve "Kontrol Listesi (f=31)"; dördüncü sınıfta "Gözlem Formu (f=94)", "Kontrol Listesi (f=57)" ve "Çalışma Kağıtları (f=56)"na yer verildiği görülmüştür. Ölçme araçlarının en çok yer verildiği üniteler, kademe ve sınıf bazında Şekil 3'te sunulmuştur.

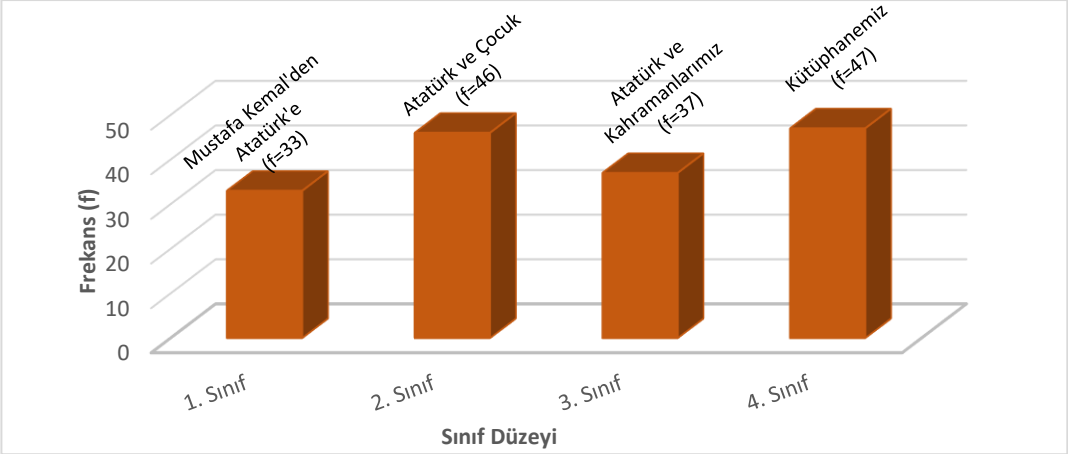

Şekil 3. Sınıf düzeyi ve temalara göre ölçme araçlarının dağılımı

Ölçme araçlarının en çok yer verildiği temalar kademe ve sınıf bazında incelendiğinde, ilkokul kademesi birinci sınıfta "Mustafa Kemal'den Atatürk'e (f=33), ikinci sınıfta "Atatürk ve Çocuk (f=46)", üçüncü sınıfta "Atatürk ve Kahramanlarımız (f=37), dördüncü sınıfta "Kütüphanemiz (f=47)" temalarında diğer temalara daha çok ölçme aracı işe koşulmuştur.

Ortaokul Türkçe dersi öğretim programında yer verilen ölçme araçlarına ilişkin veriler Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo.7 Ölçme araçlarının temalara göre dağılımı

Sınıf Düzeyi	Ölçme Araçları / Tema	Kontrol Listesi	Eşleştirme Soruları	Gözlem Formu	Açık Uçlu Sorular	Boşluk Doldurma	Tanılayıcı Dallanmış Ağaç	Ürün Dosyası (Portfolyo)	Zihin Haritası	Grup Çalışması	Kavram Haritası	Öz Değerlendirme Formu	Gelişim Raporu	Derecelendirme Ölçeği	Dereceli Puanlama Anahtarı	Cümle Tamamlama	Sözcük İlişkilendirme	Öz Bildirim	Çoktan Seçmeli Soru	Bilgi Aktarımı	İki Bileşenli Soru	Kümelere Ayırma	Yapılandırılmış Özetleme	Toplam
5. Sınıf	1.Oyun Dünyası	4			2	2			1			3			3	1	2	2						20
	2.Atatürk'ü Tanımak	2							1		2		2		2		2	4						15
	3.Duygularimi Tanıyorum	2			2				5						3				3	2				17
	4.Geleneklerimiz	2			1						2			2					1	2	2	3	2	17
	5.İletişim ve Sosyal İlişkiler	2	2		4		2				2				2				2				2	18
	6.Sağlikli Yaşıyorum	4			2						2				3				2					13
	Toplam	**16**	**2**		**11**	**2**	**2**		**7**		**8**	**3**	**2**	**2**	**13**	**1**	**4**	**6**	**8**	**4**	**2**	**3**	**4**	**100**
6. Sınıf	1.Dilimizin Zenginliği	3			2	2						4	2		3	2	3	3		2				26
	2.Bağimsizlik Yolu	2			3		2				2				1	2	2		3		2	2	2	23
	3.Farkli Dünyalar	2			3		2		4						2				4	2	2	2	2	25
	4.İletişim ve Sosyal İlişkiler	2			2						2				2				2					10
	5.Bilim ve Teknoloji	2							2		2				3		1		2					12
	6.Lider Ruhlar	4	2		2										2									10
	Toplam	**15**	**2**		**12**	**2**	**4**		**6**		**6**	**4**	**2**		**13**	**4**	**6**	**3**	**11**	**4**	**4**	**4**	**4**	**106**
7. Sınıf	1.Hayat Boyu Gelişim	4			2	2						3			3	2	3	5		2				26
	2.Bir Hilal Uğruna	2			4				3		4				3		3		2	2	2			25
	3.İletişim ve Sosyal İlişkiler	3		2	3				4						3				3	2			2	22
	4.Türk Sanatı	2	4		5		2				2				2				3		2	2		24
	5.Okuma Kültürü	4	2		2										2					2		2	2	16
	6.Hak ve Sorumluluklar	2			3		2				2				3				2					14
	Toplam	**17**	**6**	**2**	**19**	**2**	**4**		**7**		**8**	**3**			**16**	**2**	**6**	**5**	**10**	**8**	**4**	**4**	**4**	**127**
8.	1.İletişim ve Sosyal İlişkiler	4			4	2						4			4	2		5	2					27
	2.Vatan Sevgisi	4		2	5									2	2		3		4		2			24

	3.Doğa ve İnsan	2			5				4						2				4	2	2		2	23
	4.Türk Hikâye Geleneği ve Destanları	2							4		5				2								4	17
	5.Sanat ve Estetik	4			2		2								3							3		14
	6.Akademik Düşünme Dünyası	2	2		2										2					2				10
	Toplam	**18**	**2**	**2**	**18**	**2**	**2**	**0**	**8**	**0**	**5**	**4**	**0**	**2**	**15**	**2**	**3**	**5**	**10**	**4**	**4**	**3**	**6**	**115**
Genel Toplam		**66**	**12**	**4**	**60**	**8**	**12**	**0**	**28**	**0**	**27**	**14**	**4**	**4**	**57**	**9**	**19**	**19**	**39**	**20**	**14**	**14**	**18**	**448**

Kaynak: (MEB, 2024f).

Tablo 7'ye göre Ortaokul Türkçe dersi kapsamında ölçme araçlarının en çok yer verildiği sınıf düzeyi yedinci sınıflar (f=127), en az yer verilen sınıf düzeyi ise beşinci sınıflar (f=100) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ölçme araçları genel toplam açısından tüm sınıf düzeylerinde incelendiğinde en çok kullanılan ölçme aracının "Kontrol Listesi (f=66)" olduğu görülmüştür. Tablo 7'den elde edilen verilere göre Ortaokul Türkçe dersi öğretim programında sınıf düzeylerinde en çok yer verilen ölçme araçları Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Öğretim programında en çok yer verilen ölçme araçları

Sınıf Düzeyi	**Ölçme Aracı**	**f**
5. Sınıf	Kontrol Listesi, Dereceli Puanlama Anahtarı, Açık Uçlu Sorular	16, 13, 11
6. Sınıf	Kontrol Listesi, Dereceli Puanlama Anahtarı, Açık Uçlu Sorular	15, 13, 12
7. Sınıf	Açık Uçlu Sorular, Kontrol Listesi, Dereceli Puanlama Anahtarı	19, 17, 16
8. Sınıf	Açık Uçlu Sorular, Kontrol Listesi, Dereceli Puanlama Anahtarı	18, 18, 15

Ortaokul Türkçe dersi öğretim programında en çok yer verilen ölçme araçları incelendiğinde beşinci sınıfta "Kontrol Listesi (f=16)", "Dereceli Puanlama Anahtarı (f=13)" ve "Açık Uçlu Sorular (f=11)"; altıncı sınıfta "Kontrol Listesi (f=15)", "Dereceli Puanlama Anahtarı (f=13)" ve "Açık Uçlu Sorular (f=12)"; yedinci sınıfta "Açık Uçlu Sorular (f=19)", "Kontrol Listesi (f=17)" ve "Dereceli Puanlama Anahtarı (f=16)"; sekizinci sınıfta ise "Açık Uçlu Sorular (f=18)", "Kontrol Listesi (f=18)" ve "Dereceli Puanlama Anahtarı (f=15)"na yer verildiği görülmüştür. Ölçme araçlarının en çok yer verildiği temalar, kademe ve sınıf bazında Şekil 4'te sunulmuştur.

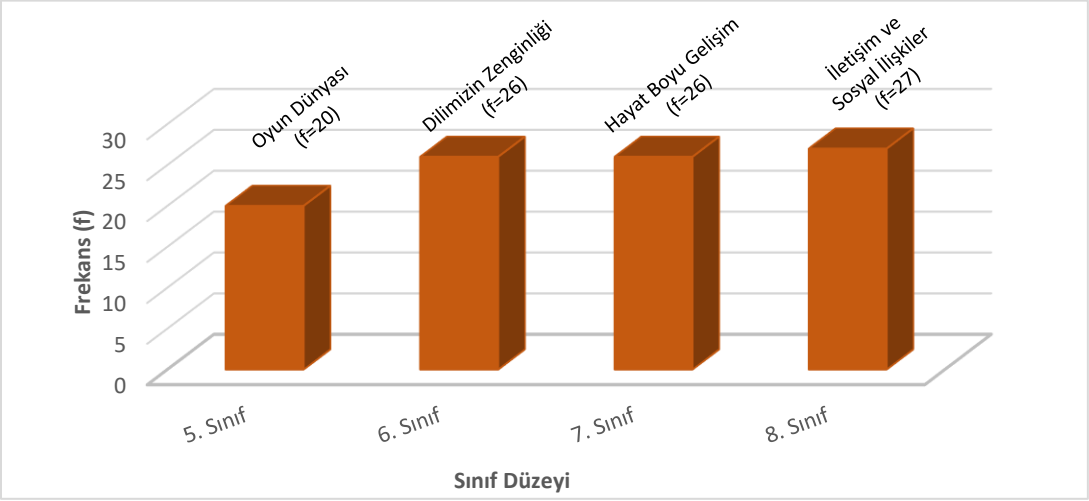

Şekil 4. Sınıf düzeyi ve temalara göre ölçme araçlarının dağılımı

Ölçme araçlarının en çok yer verildiği temalar kademe ve sınıf bazında incelendiğinde. Ortaokul kademesinde ise beşinci sınıfta "Oyun Dünyası (f=20)", altıncı sınıfta "Dilimizin Zenginliği (f=26)", yedinci sınıfta "Hayat Boyu Gelişim (f=26)", sekizinci sınıfta "İletişim ve Sosyal İlişkiler (f=27)" temalarında diğer temalara göre daha çok ölçme aracı kullanıldığı görülmüştür.

Programda yer alan ölçme araçları her bir kademe açısından genel olarak incelendiğinde, en çok ölçme aracının kullanıldığı temalar, ilkokul kademesinde 4. sınıf "Kütüphanemiz (f=47), ortaokul kademesinde ise 8. sınıf "İletişim ve Sosyal İlişkiler (f=27) olduğu görülmüştür.

Fen Bilimleri Dersine İlişkin Bulgular

Fen Bilimleri dersi öğretim programında yer verilen ölçme araçlarına ilişkin veriler Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Ölçme araçlarının ünitelere göre dağılımı

Sınıf Düzeyi	Ölçme Araçları / Ünite	Kontrol Listesi	Eşleştirme Soruları	Gözlem Formu	Doğru-Yanlış	Açık Uçlu Sorular	Boşluk Doldurma	Performans Görevi	Bütüncül Dereceli Puanlama	Analitik Dereceli Puanlama	Çalışma Kağıtları	Görüşme Formu	Yapılandırılmış Grid	Tanılayıcı Dallanmış Ağaç	Ürün Dosyası (Portfolyo)	Zihin Haritası	Kavram Haritası	Öz Değerlendirme Formu	Akran Değerlendirme Formu	Grup Değerlendirme Formu	Kısa Cevaplı Sorular	Öğrenme Günlüğü	Balık Kılçığı	Kavram Ağı	Soru Kartları (5N 1K)	V Diyagramı	Anlam Çözümleme Tablosu	Dijital Ölçme Araçları	Kısa Cevaplı Testler	Bilgi Haritası	Yazılı Yoklama	Hikâye Yazma	Toplam
3. Sınıf	1.Bilimsel Keşif Yolculuğu							1		1					1				1														4
	2.Canlılar Dünyasına Yolculuk			1				1	1	1	2				1				1														8
	3.Yer Bilimciler İş Başında							1	1	1					1		1																5
	4.Maddeyi Tanıyalım, Karıştırıp, Ayıralım							1	1	1					1					1						1								6
	5.Hareketi Keşfediyorum	1						1		1					1			1															5
	6.Yaşamimizi kolaylaştıran Elektrik							1			1				1			2									1						6
	7.Toprağı tanıyorum, Tarımı Keşfediyorum.							1	1	1	1				1																		5
	8.Canlıların Yaşam Alanlarına Yolculuk							2	2	2					1							1											8
	Toplam	**1**		**1**				**9**	**6**	**8**	**4**				**8**		**1**	**3**	**2**	**1**		**1**				**1**	**1**							**47**
4. Sınıf	1.Bilime Yolculuk				1			1							1													1					4
	2.Sağlıklı Besleniyorum							1	1	1	1				1			1								1							7
	3.Dünya'ızı Keşfedelim							1	1	1				1	1			1															6
	4.Maddenin Değişimi							1	1	1					1											1								5
	5.Mıknatısı Keşfediyorum							1	1	1	2				1			1		1														8
	6.Enerji Dedektifleri							1	1	1	2				1				1	1														8
	7.Işığın Peşinde							1	2	2			1		1											1								8
	8.Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar							1	1	1					1			1																5
	Toplam				**1**			**8**	**8**	**8**	**5**		**1**	**1**	**8**			**4**	**1**	**2**						**3**		**1**						**51**
5. Sınıf	1.Gökyüzündeki Komşularımız ve Biz	1	1			2		2	1	3			1					1	1	1									1					15
	2.Kuvveti Tanıyalım	1						3	1	1	2		1	1		1	1	1	1	1			1											16
	3.Canlıların Yapısına Yolculuk	1	2					2		2	1			2	1																			11
	4.Işığın Dünyası	1						1	1		1						1																	5
	5.Maddenin Doğası	1	1		1			1	1	2	2		1														1			2				13

	6.Yaşamımızdaki Elektrik	2	1			3		1	3		2		2	2	1			1	1	1									20
	7.Sürdürülebilir Yaşam ve Geri Dönüşüm	1	1			4		1		1	2		1					1	1	1									15
	Toplam	**8**	**6**		**1**	**9**		**11**	**7**	**9**	**10**		**6**	**5**	**2**	**1**	**2**	**4**	**4**	**4**			**1**				**1**		**2**	**2**			**95**
6. Sınıf	1.Güneş Sistemi ve Tutulmalar		3			3	1	1		2			1	1	1												1					14
	2.Kuvvetin Etkisinde Hareket					1		2		1	2															1					7
	3.Canlılarda Sistemler	1				7		2		3	3			2												1					19
	4.Işığın Yansıması ve Renkler	1	3		2	4		1		1	1		2	2																	17
	5.Maddenin Ayırt Edici Özellikleri		1		1	3			2	3							2										1		1	1	1		16
	6.Elektriğin İletimi ve Direnç		2			6		2		2	2							1	1							1						1		18
	7.Sürdürülebilir Yaşam ve Etkileri	1			1	4		3		3		2						1	1															16
	Toplam	**3**	**9**		**4**	**28**	**1**	**11**	**2**	**15**	**8**	**2**	**3**	**5**	**1**		**2**	**2**	**2**						**3**	**2**		**1**	**1**	**2**		**107**
7. Sınıf	1.Uzay Çağı		2			3				3	1		1	1				2	3									1					18
	2.Kuvvet ve Enerjiyi Keşfedelim							1		1	4							1	1	1			1										10
	3.Vücudumuzdaki Sistemler		1			12	1	6		7	3		1	5					1	1							1					39
	4.Işığın Kırılması ve Mercekler		1		1	2		1		1	2		1	2							1											12
	5.Maddenin Doğasına Yolculuk		1		1		1			7	5		2	2										1								19
	6.Elektriklenme	2				5		2			2								1								2					14
	7.Sürdürülebilir Yaşam ve Geri Dönüşüm					2		1		1	1						1																6
	Toplam	**2**	**5**		**2**	**24**	**2**	**11**		**20**	**18**		**5**	**10**			**1**	**3**	**6**	**2**	**1**		**1**		**1**		**3**					**118**
8. Sınıf	1.Mevsimler ve İklim					2	1	1		2	2		1	1																		10
	2.Yaşamı Kolaylaştıran Kuvvet	1	1					1		1																						4
	3.Yaşamın Gizemi	1	2			8		2		3	2		2	5									1								1	27
	4.Sesin Dünyası	1	4			3		2	2	4	2		3		1											1		1				24
	5.Periyodik Tablo ve Maddenin Etkileşimi	3			1	10		2		5	5		1	1					1		2											31
	6.Elektriğin Yolculuğu		2			14		2	2	4	2		2	4													3					35
	7.Sürdürülebilir Yaşam ve Madde Döngüleri	2				6		2		2	5			2																			19
	Toplam	**8**	**9**		**1**	**43**	**1**	**12**	**4**	**21**	**18**		**9**	**13**	**1**				**1**		**2**			**1**		**1**		**4**				**1**	**150**
Genel Toplam		**22**	**29**	**1**	**9**	**104**	**4**	**62**	**27**	**81**	**63**	**2**	**24**	**34**	**20**	**1**	**6**	**16**	**16**	**9**	**3**	**1**	**2**	**1**	**1**	**8**	**5**	**1**	**10**	**3**	**2**	**1**	**568**

Kaynak: (MEB, 2024g).

Tablo 9'a göre Fen Bilimleri dersi kapsamında ilkokul kademesinde ölçme araçlarının en çok yer verildiği sınıf dördüncü sınıflar (f=51), en az yer verilen sınıf düzeyi ise üçüncü sınıflar (f=47); ortaokul kademesinde en çok sekizinci sınıflar (f=150), en az ise beşinci sınıflar (f=95) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ölçme araçlarının genel kullanımı toplam açısından her iki kademe incelendiğinde, "Açık Uçlu Soruların (f=104)" en çok kullanılan ölçme aracı olduğu görülmüştür. Tablo 9'dan elde edilen verilere göre Fen Bilimleri dersi öğretim programında sınıf düzeylerinde en çok yer verilen ölçme araçları Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. En çok yer verilen ölçme araçları

Sınıf Düzeyi	Ölçme Aracı	f
3. Sınıf	Performans Görevi, Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı, Ürün Dosyası,	9, 8, 8
4. Sınıf	Performans Görevi, Bütüncül Dereceli Puanlama Anahtarı, Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı, Ürün Dosyası,	8, 8, 8, 8
5. Sınıf	Performans Görevi, Çalışma Kağıtları, Açık Uçlu Sorular, Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı,	11, 10, 9, 9
6. Sınıf	Açık Uçlu Sorular, Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı, Performans Görevi	28, 15, 11
7. Sınıf	Açık Uçlu Sorular, Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı, Çalışma Kâğıdı	24, 20, 18

Sınıf Düzeyi	Ölçme Aracı	f
8. Sınıf	Açık Uçlu Sorular, Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı, Çalışma Kâğıdı	43, 21, 18

İlkokul Fen Bilimleri dersi öğretim programında en çok yer verilen ölçme araçları incelendiğinde, 3. sınıfta sırasıyla "Performans Görevi (f=9)", "Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı (f=8)" ve "Ürün Dosyası (f=8)"; 4. sınıfta "Performans Görevi'' (f=8)", "Bütüncül Dereceli Puanlama Anahtarı (f=8)", "Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı (f=8)" ve "Ürün Dosyası (f=8)"na yer verildiği görülmüştür.

Ortaokul Fen Bilimleri dersi öğretim programında en çok yer verilen ölçme araçları incelendiğinde ise 5. sınıfta "Performans Görevi'' (f=11)", "Çalışma Kağıtlara (f=10)", "Açık Uçlu Sorular (f=9)" ve " Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı (f=9)"; 6. sınıfta "Açık Uçlu Sorular (f=28)", "Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı (f=15)" ve "Performans Görevi (f=11)"; 7. Sınıfta "Açık Uçlu Sorular (f=24)'', "Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı (f=20)" ve "Çalışma Kağıdı (f=18)"; 8. sınıfta ,"Açık Uçlu Sorular (f=43)'', "Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı (f=21)" ve "Çalışma Kağıdı (f=18)"na yer verildiği görülmüştür. Ölçme araçlarının en çok yer verildiği üniteler, kademe ve sınıf bazında Şekil 5'te sunulmuştur.

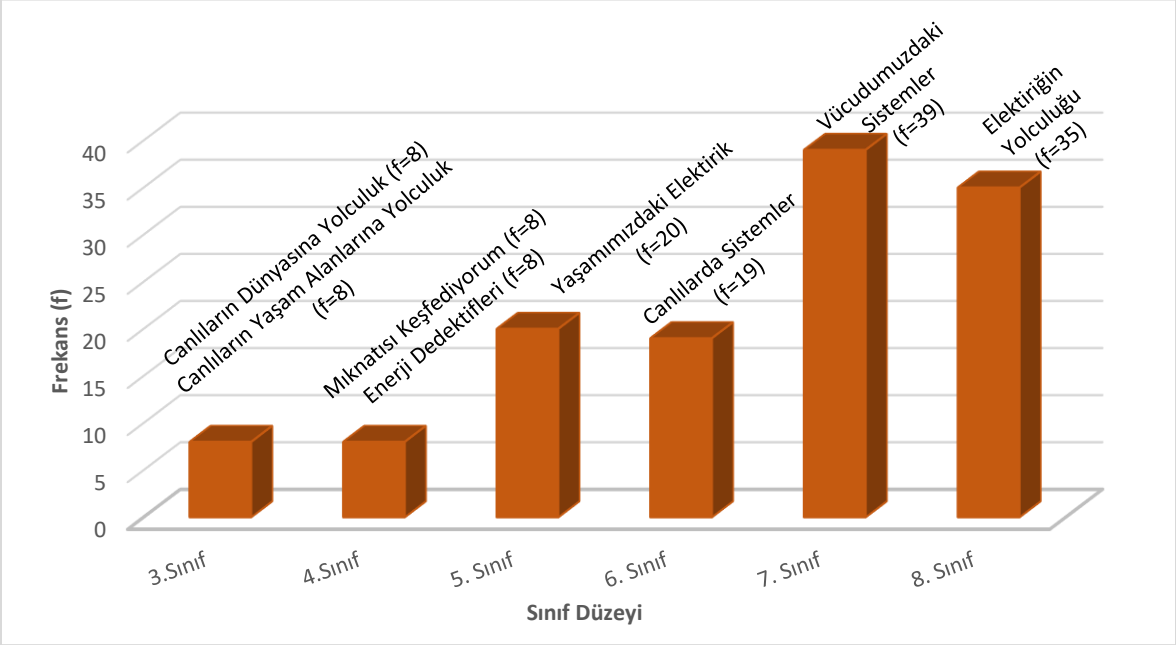

Şekil 5. Sınıf düzeyi ve ünitelere göre ölçme araçlarının dağılımı

Ölçme araçlarının en çok yer verildiği üniteler kademe ve sınıf bazında incelendiğinde, ilkokul kademesi üçüncü sınıfta "Canlıların Dünyasına Yolculuk (f=8) ve Canlıların Yaşam Alanlarına Yolculuk (f=8), dördüncü sınıfta "Mıknatısı Keşfediyorum (f=8)", "Enerji Dedektifleri (f=8)", "Işığın Peşinde (f=8)", ünitelerinde diğer ünitelere göre daha çok ölçme aracı kullanılmıştır. Ortaokul kademesinde ise beşinci sınıfta "Yaşamımızdaki Elektrik (f=20), altıncı sınıfta "Canlılarda Sistemler (f=19)", yedinci sınıfta "Vücudumuzdaki Sistemler

(f=39)", sekizinci sınıfta "Elektriğin Yolculuğu (f=35)" ünitelerinde diğer ünitelere göre daha çok ölçme aracı kullanıldığı görülmüştür.

Sosyal Bilgiler Dersine İlişkin Bulgular

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer verilen ölçme araçlarına ilişkin veriler Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo.11 Ölçme araçlarının öğrenme alanlarına göre dağılımı

Sınıf Düzeyi	Ölçme Araçları / Öğrenme Alanı	Kontrol Listesi	Gözlem Formu	Doğru-Yanlış	Açık Uçlu Sorular	Performans Görevi	Bütüncül Dereceli Puanlama Anahtarı	Analitik Dereceli Puanlama	Çalışma Kağıtları	Zihin Haritası	Grup Çalışması	Kavram Haritası	Öz Değerlendirme Formu	Akran Değerlendirme Formu	Grup Değerlendirme Formu	Kısa Cevaplı Sorular	Öğrenme Günlüğü	Derecelendirme Ölçeği	Karşılaştırma tablosu	Anekdot Kaydı	Balık Kılçığı	Frayer Modeli	Kelime İlişki Testi	Sınıflama Tablosu	Kavram Ağı	Soru Kartları (5N 1K)	İnfografik	TOPLAM
4. Sınıf	1.Birlikte Yaşamak	1	2			1	3		4					1	1		1											14
	2.Evimiz Dünya					1	2		3																			6
	3.Ortak Mirasımız	1				1	1																					3
	4.Yaşayan Demokrasimiz		2			2	1		1																			6
	5.Hayatimizdaki Ekonomi					1	1		3			3																8
	6.Teknoloji ve Sosyal Bilimler	1				1	2																					4
	Toplam	**3**	**4**			**7**	**10**		**11**			**3**		**1**	**1**		**1**											**41**
5. Sınıf	1.Birlikte Yaşamak	2	2			1		1	1									1	1	1								10
	2.Evimiz Dünya	1	1			2	2											3	1		1							11
	3.Ortak Mirasımız	1	1			2	2											1	1									8
	4.Yaşayan Demokrasimiz	2	2			1	1		2									1				1	1					11
	5.Hayatimizdaki Ekonomi	2	1			2	2						1					1		1				1	1			12
	6.Teknoloji ve Sosyal Bilimler					1	1		1																			3
	Toplam	**8**	**7**			**9**	**8**	**1**	**4**				**1**					**7**	**3**	**2**	**1**	**1**	**1**	**1**	**1**			**55**
6. Sınıf	1.Birlikte Yaşamak				2	1	1												1		1							6
	2.Evimiz Dünya	2	2						2									1						1				8
	3.Ortak Mirasımız	2	2		4	2	1											2	1	1					1	1		17
	4.Yaşayan Demokrasimiz	1	1			1	1			1			1	1				2							1			10
	5.Hayatimizdaki Ekonomi	2	1			3	1	1				1						1		1								11
	6.Teknoloji ve Sosyal Bilimler	1				1												1									1	4
	Toplam	8	6		6	8	4	1	2	1		1	1	1				7	2	2	1			1	2	1	1	**56**
7. Sınıf	1.Birlikte Yaşamak	2	1		2	3	2											1	1	1	1					1		15
	2.Evimiz Dünya	1				1						1						1						1				5
	3.Ortak Mirasımız	1	1		4	1	2						1	1						1	1			1				14
	4.Yaşayan Demokrasimiz	2	2			1	1						1	1						1								9
	5.Hayatimizdaki Ekonomi	1	1		1	1	1													1								6
	6.Teknoloji ve Sosyal Bilimler	5	3		2	1		1					1	1						3								17
	Toplam	**12**	**8**		**9**	**8**	**6**	**1**				**1**	**3**	**3**				**2**	**1**	**7**	**2**			**2**		**1**		**66**
Genel Toplam		**31**	**25**		**15**	**32**	**28**	**3**	**17**	**1**		**5**	**5**	**5**	**1**		**1**	**16**	**6**	**11**	**4**	**1**	**1**	**4**	**3**	**2**	**1**	**218**

Kaynak: (MEB, 2024h).

Tablo 11'e göre Sosyal Bilgiler dersi kapsamında kademe ve sınıf bazında yer verilen ölçme araçları incelendiğinde, ilkokul kademesinde dördüncü sınıflar (f=41); ortaokul kademesinde en çok yedinci sınıflar (f=66), en az ise beşinci sınıflar (f=55) ve altıncı sınıflar (f=56) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ölçme araçları genel toplam açısından her iki kademe incelendiğinde, "Performans Görevi (f=32)" en çok kullanılan ölçme aracı olduğu

görülmüştür. Tablo 11'den elde edilen verilere göre Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında sınıf düzeylerinde en çok yer verilen ölçme araçlarına Tablo 12'de yer verilmiştir.

Tablo 12. En çok yer verilen ölçme araçları

Sınıf Düzeyi	**Ölçme Aracı**	**f**
4. Sınıf	Çalışma Kağıtları, Bütüncül Dereceli puanlama Anahtarı, Performans Görevi	11, 10, 7
5. Sınıf	Performans Görevi, Bütüncül Dereceli puanlama Anahtarı, Kontrol Listesi	9, 8, 8
6. Sınıf	Kontrol Listesi, Performans Görevi, Derecelendirme Ölçeği	8, 8, 7
7. Sınıf	Kontrol Listesi, Açık Uçlu Sorular, Gözlem Formu, Performans Görevi	12, 9, 8, 8

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı, en çok yer verilen ölçme araçları bakımından incelendiğinde: İlkokul Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında 4. sınıfta sırasıyla "Çalışma Kağıtları (f=11)", "Bütüncül Dereceli Puanlama Anahtarı (f=10)" ve "Performans Görevi (f=7)"ne yer verildiği görülmüştür.

Ortaokul Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer verilen ölçme araçları incelendiğinde ise 5.sınıfta "Performans Görevi (f=9)", "Bütüncül Dereceli Puanlama Anahtarı (f=8)" ve "Kontrol Listesi (f=8)", 6. sınıfta "Kontrol Listesi (f=8)", "Performans Görevi (f=8)" ve "Derecelendirme Ölçeği (f=7)", 7.sınıfta "Kontrol Listesi (f=12)", "Açık Uçlu Sorular (f=9)", Gözlem Formu (f=8)" ve "Performans Görevi (f=8)"ne yer verildiği görülmüştür. Ölçme araçlarının en çok yer verildiği öğrenme alanları, kademe ve sınıf bazında Şekil 6'da sunulmuştur.

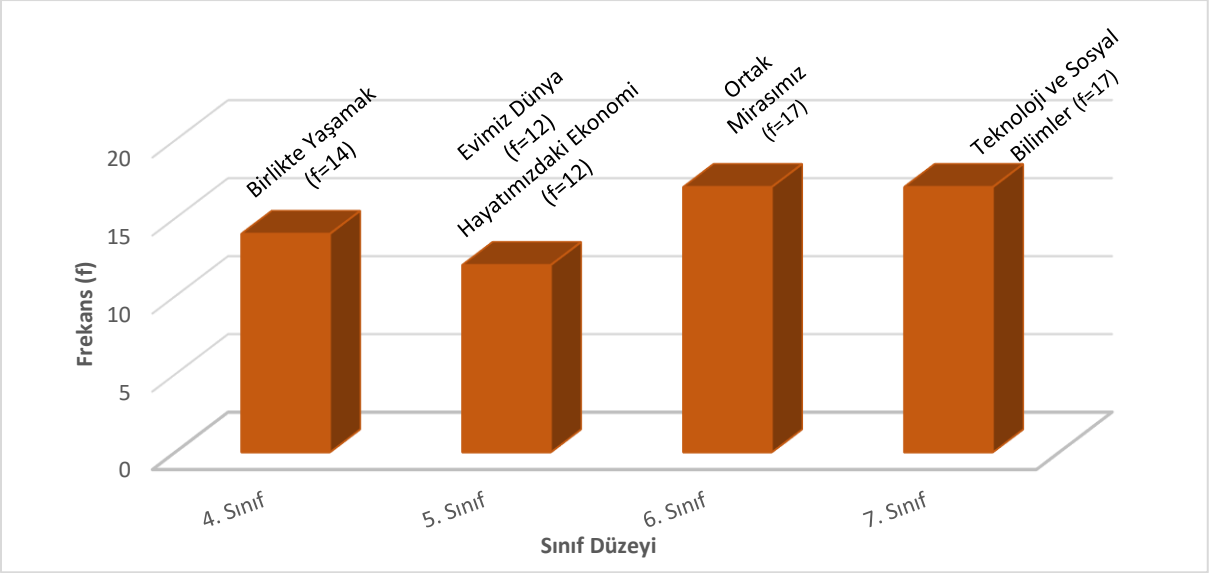

Şekil 6. Öğrenme Alanlarına Göre Ölçme Araçlarının Dağılımı

Ölçme araçlarının en çok yer verildiği öğrenme alanları kademe ve sınıf bazında incelendiğinde, ilkokul kademesi dördüncü sınıfta "Birlikte Yaşamak (f=14)" öğrenme alanında diğer öğrenme alanlarına göre daha çok ölçme aracı işe koşulmuştur. Ortaokul kademesinde ise beşinci sınıfta "Evimiz Dünya (f=11) ve Hayatımızdaki Ekonomi(f=12)", altıncı sınıfta "Ortak Mirasımız (f=17)", yedinci sınıfta "Teknoloji ve Sosyal Bilimler (f=17)", öğrenme alanlarında diğer öğrenme alanlarına göre daha çok ölçme aracı kullanıldığı görülmüştür.

Programda yer alan ölçme araçları genel olarak incelendiğinde, en çok ölçme aracının kullanıldığı öğrenme alanları, ortaokul kademesinde 6. sınıf "Ortak Mirasımız (f=17)" ve yedinci sınıfta "Teknoloji ve Sosyal Bilimler (f=17)" olduğu görülmüştür.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmanın amacı, TYMM bağlamında geliştirilen ilkokul ve ortaokul kademesi Matematik, Türkçe, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler dersleri öğretim programlarında yer verilen ölçme ve değerlendirme araçlarının belirlenmesi ve bu araçların sınıf, tema/ünite/öğrenme alanı ve kademe bazında nasıl bir dağılım gösterdiğinin ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda elde edilen bulgular, her bir öğretim programı açısından ele alınmıştır.

Araştırma kapsamında ele alınan öğretim programları incelendiğinde, İlkokul Matematik dersi öğretim programı tüm sınıf düzeylerinde incelendiğinde en çok kullanılan ölçme aracı "Kontrol Listesi" olmuştur. Ortaokul Matematik dersi kapsamında en çok kullanılan ölçme aracının "Açık Uçlu Sorular" olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bunlardan "Kontrol Listesi" değerlendirmeyi standartlaştırmak amacıyla kullanılabileceği gibi performansı gözlemlemek ve gözlem sonucunu kontrol etmek amacıyla da kullanılabilen bir araçtır. Bunun yanı sıra "Açık Uçlu Sorular"ın da üst düzey düşünme becerilerinin ölçülmesine

olanak sağladığı söylenebilir. Bu bağlamda ele alındığında bu tür ölçme araçlarının öğrenme-öğretme sürecinde işe koşulması sürecin değerlendirilmesine katkı sunabilir. Bu nedenle ilgili öğretim programlarında yer verilmiş olması bu bağlamda önemlidir.

İlkokul Türkçe dersi öğretim programında en çok başvurulan ölçme aracı "Gözlem Formu" olmuştur. Ortaokulda ise "Kontrol Listesi" olduğu görülmüştür. Fen Bilimleri dersinde ise "Açık Uçlu Sorular", Sosyal Bilgiler dersinde ise "Performans Görevi" en çok yer verilen ölçme araçları olmuştur. İlgili ölçme araçlarının süreç temelli ölçme ve değerlendirme yaklaşımına uygun araçlar olduğu söylenebilir.

Öğretim programlarında yer verilen diğer ölçme araçları incelendiğinde "Dereceli Puanlama Anahtarı" en sık yer verilen araçlar arasında yer almıştır. Söz konusu aracın performans değerlendirmelerinde kullanılması durumunda puanlamanın tutarlılığını artmasını sağladığı gibi yetkinliklerin değerlendirilmesini kolaylaştırdığı ve öğrenmeyi teşvik etmek gibi yararları olduğu belirtilmektedir (Jonsson ve Svingby, 2007). Bu açıdan ele alındığında söz konusu aracın sadece ölçmek amacıyla değil, aynı zamanda ölçütler hakkında ön bilgiye sahip olunması durumunda öğrenen açısından öğrenmeyi teşvik edici bir rolünün de olduğu ifade edilebilir. Nitekim söz konusu araç, öğrencilerin herhangi bir görev durumunda kendilerini nelerin beklediğini bilmelerine yardımcı olur ve görevlerini nasıl yerine getirebileceği konusunda onlara yol gösterir (Bayraktar ve Aslan, 2016). Bu gerekçelere ilgili öğretim programlarında "Dereceli Puanlama Anahtarı" aracına sıklıkla yer verilmiş olması, yalnızca sonuç ve bilginin ölçülmesi değil, aynı zamanda süreç ve performansın ölçülmesinin de amaçlandığını göstermektedir.

Özetle çalışma kapsamında ele alınan öğretim programlarında işe koşulan ölçme araçları incelendiğinde, sonuç odaklı ölçme ve değerlendirme araçları yerine daha çok süreç odaklı ölçme ve değerlendirme yaklaşımına uygun araçların tercih edildiği görülmüştür. Bu bulgunun TYMM Öğretim Programları Ortak Metninde belirtilen ölçme ve değerlendirme yaklaşımıyla tutarlılık gösterdiği söylenebilir. Ancak ilgili öğretim programlarının yer verilen ölçme aracının çeşitliliği açısından farklılık gösterdiği görülmüştür. Söz konusu öğretim programlarında öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri bağlamında çeşitliliğin sağlanması ölçme ve değerlendirme sürecinin etkililiğine katkı sunabilir. Son olarak, ele alınan tüm bu ölçme ve değerlendirme araçlarının verimli bir şekilde kullanılabilmesi, ancak programın uygulayıcıları olan öğretmenler tarafından bu araçların geliştirme, uygulama, puanlama ve elde edilen puanlara ilişkin değerlendirme yapabilme yetkinlikleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu anlamda öğretmenlerin ölçme ve değerlendirme yetkinliklerinin artırılması için gerekli desteğin sağlanması önem arz etmektedir.

Öneriler

- Yeni öğretim programlarının temel yaklaşımı ölçüt alınarak süreç temelli ölçme araçlarının çeşitliliği tüm öğretim programları açısından sağlanabilir.
- İlgili öğretim programlarında az sayıda yer verilen süreç temelli ölçme araçlarının kullanım sıklığı, öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri ölçüt alınarak arttırılabilir.

- Öğretim programlarında yer verilen ölçme araçlarının öğrenme-öğretme sürecinin değerlendirilmesinde nasıl kullanıldığı ile ilgili araştırma yapılabilir. Elde edilen veriler program geliştirme süreçlerinde değerlendirilebilir.
- Bu çalışma kapsamında ele alınmayan diğer öğretim programları da incelenebilir ve elde edilen verilerle karşılaştırmalı analizler yapılabilir.

KAYNAKÇA

Aşiret, S., & Özenir, Ö. S. (2025). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli 2024 öğretim programlarında ölçme ve değerlendirme yaklaşımının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 26*(3), 895–931. https://doi.org/10.29299/kefad.1659146

Bayraktar, A., & Aslan, C. (2016). Dereceli puanlama anahtarı kullanan öğrencilerin başarıları üzerine bir araştırma. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 4*(4), 504–517. https://doi.org/10.16916/aded.73577

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal, 9*(2), 27–40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027

Demirel, Ö. (2024). *Eğitimde program geliştirme: Kuramdan uygulamaya* (32. baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

Jonsson, A., & Svingby, G. (2007). The use of scoring rubrics: Reliability, validity and educational consequences. *Educational research review, 2*(2), 130-144. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2007.05.002

Koç, N. (2019). Eğitim sistemimizde ölçme ve değerlendirme alanındaki gelişmeler. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 25*(2), 387–407. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000576

Millî Eğitim Bakanlığı (2024a). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli öğretim programları ortak metni.* 11 Mayıs 2025 tarihinde https://tymm.meb.gov.tr/upload/brosur/ortak metin.pdf adresinden edinilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı (2024c*) İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programı (1,2,3, ve 4.Sınıflar) (Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli).* 15 Mayıs 2025 tarihinde https://tymm.meb.gov.tr/upload/program/2024programtur5678Onayli.pdf adresinden edinilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı (2024d*) Ortaokul Matematik Dersi Öğretim Programı (5,6,7, ve 8.Sınıflar) (Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli).* 15 Mayıs 2025 tarihinde https://tymm.meb.gov.tr/upload/program/2024programtur5678Onayli.pdf adresinden edinilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı (2024e*) İlkokul Türkçe Dersi Öğretim Programı (1,2,3, ve 4.Sınıflar) (Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli).* 15 Mayıs 2025 tarihinde https://tymm.meb.gov.tr/upload/program/2024programtur1234Onayli.pdf adresinden edinilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı (2024f*) Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı (5,6,7, ve 8.Sınıflar) (Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli).* 15 Mayıs 2025 tarihinde https://tymm.meb.gov.tr/upload/program/2024programtur5678Onayli.pdf adresinden edinilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı (2024g*) Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (3,4,5,6,7, ve 8.Sınıflar) (Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli).* 15 Mayıs 2025 tarihinde https://tymm.meb.gov.tr/upload/program/2024programtur5678Onayli.pdf adresinden edinilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı (2024h*) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4,5,6, ve 7.Sınıflar) (Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli).* 15 Mayıs 2025 tarihinde https://tymm.meb.gov.tr/upload/program/2024programsos4567Onayli.pdf adresinden edinilmiştir.

Özkan, U. B. (2021). *Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi.* Pegem Akademi.

Turgut, F., & Baykul, Y. (2015). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* (7. baskı). Pegem Akademi.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (8. baskı)*. Seçkin Yayıncılık.

TIMSS VE PIRLS BAĞLAMINDA LETONYA EĞİTİM SİSTEMİNİN İNCELENMESİ VE TÜRKİYE AÇISINDAN ÇIKARIMLAR

Damla ERDOĞAN
MEB
erdogandamla1999@gmail.com - https://orcid.org/0009-0000-6590-9141

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Fehmi ÖZDEMİR
Şırnak Üniversitesi
hfozdemir@sirnak.edu.tr- https://orcid.org/0000-0002-0705-8032

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Letonya eğitim sistemini, TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study - Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması) ve PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study - Uluslararası Okuma Becerilerinde Gelişim Araştırması) sonuçları bağlamında incelemektir. Letonya'nın uluslararası sınavlardaki Matematik, Fen Bilimleri, okuduğunu anlama başarısını incelemek ve Türkiye açısından bazı çıkarımlarda bulunmak araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Derleme türündeki bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Letonya eğitim sistemi; eğitimdeki yenilikçi yaklaşımları, eğitim reformları, eğitim kademeleri, yönetimsel yapılanma ve öğretmen eğitimi vb. yönleriyle ele alınmış, bunlardan Türkiye için yararlı olabilecek çıkarımlar elde edilmiştir. Tarihsel süreçte farklı dillerin ve eğitim sistemlerinin etkisinde kalan Letonya, kısa zamanda özgün bir eğitim sistemi geliştirerek önemli sonuçlar elde etmiştir. Bu başarı durumunun Letonya'yı eğitim alanında örnek alınabilecek bir ülke konumuna getirdiği söylenebilir. Türkiye ile Letonya arasında ana dilde eğitime verilen önem ve öğrenci merkezli, beceri ve değer temelli yaklaşım gibi benzerlikler bulunmaktadır. Bununla birlikte eğitimin yönetim yapılanması, yürütülen projeler, ders içerikleri, öğrencilerin temel ihtiyaçlarının karşılanması konularında farklılıklar gözlemlenmektedir. Sonuç olarak, TIMSS ve PIRLS bağlamında çok yönlü incelenen Letonya eğitim sistemi, Türkiye'nin mevcut eğitim başarısını yükseltmek ve uluslararası değerlendirmelerde daha iyi sonuçlar elde etmek için önemli bir referans kaynağı olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Letonya eğitim sistemi, Türkiye eğitim sistemi, TIMSS, PIRLS

1. GİRİŞ

Eğitim belirli amaçları ve bu amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilen sistematik faaliyetleri içermektedir. Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle eğitimdeki bu faaliyetler çeşitlilik kazanmaktadır. Sağlanan çeşitlilik mevcut eğitim politikalarına yansımakta ve daha nitelikli insan gücü elde etmek amaçlanmaktadır. Bu durum ise en temelde anadil ile matematik ve fen bilimleri becerilerine duyulan ihtiyacın önemini arttırmaktadır. Bu bağlamda TIMSS, PISA ve PIRLS gibi uluslararası ölçekte gerçekleştirilen sınavlar katılan ülkelere, kendi eğitim sistemlerine eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirme ve diğer ülkelerin eğitim sistemleriyle karşılaştırma fırsatı sunmaktadır.

Nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinde eğitimin payı büyüktür. Eğitimde bu durumu etkileyen faktörler arasında yönetimin yapılanması, reform hareketleri, öğretmen eğitimi, ders içerikleri sayılabilir. Bu çalışma kapsamında, Letonya eğitim sistemi sayılan bu başlıklar altında ele alınmıştır. TIMSS ve PIRLS sonuçları da işe koşularak ülkenin eğitimdeki başarısı, güçlü ve zayıf yönleriyle Türkiye için çeşitli çıkarımlar elde edilmeye çalışılmıştır.

Letonya Avrupa'nın kuzeyinde yer almaktadır. Kuzeyde Estonya, güney tarafında Litvanya, doğuda Rusya, batıda ise Baltık Denizi bulunmaktadır. Komşuları olan Estonya ve Litvanya'yla birlikte Baltık halkları olarak tanımlanmaktadır. 2025 verilerine göre nüfusu 1.861.882'dir. Nüfusun %53,7'sini kadınlar, %46,3'ünü erkekler oluşturmaktadır. Okuryazarlık oranı %99,9'dur. Başkenti Riga, resmi dili Letoncadır. Rusça ülkede fazlasıyla konuşulmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2025).

2. YÖNTEM

Bu araştırma, derleme araştırma yaklaşımına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, çeşitli kaynaklar incelenirken nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, özellikle sosyal bilimler alanında yaygın olarak tercih edilen bir yöntemdir. Bu yöntem, araştırma konusu kapsamında çeşitli dokümanların toplanması, incelenmesi ve eleştirel bir bakış açısıyla analiz edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Sak vd., 2021). Alanda yapılmış pek çok çalışma ve rapor belli başlıklar altında incelenerek yapılandırılarak okuyucuya sunulmuştur. Çalışma bu bağlamda derleme özelliğini taşımaktadır (Grant ve Booth, 2009).

Bu doğrultuda Letonya eğitim sistemi; yönetim yapısı, eğitim kademeleri, reform hareketleri, öğretmen eğitimi ve TIMSS ve PIRLS sonuçları gibi belirli başlıklar altında incelenmiş ve Türkiye için çıkarımlar elde edilmiştir. Elde edilen veriler, sistematik bir şekilde analiz edilerek çalışmanın amaçları doğrultusunda düzenlenmiştir.

3. LETONYA TIMSS DURUMU

TIMSS, dört ve sekizinci sınıf düzeyindeki öğrencilerin Matematik ve Fen alanlarında sahip oldukları bilgi ve becerinin değerlendirmesini içermektedir. TIMSS, öğrencilerin başarı düzeylerinin değerlendirilmesi ve karşılaştırılması kapsamında yapılan en kapsamlı çalışmalardan birisidir. Bu sınav, her dört yılda bir yapılmaktadır (MEB, 2022). Elde edilen sonuçlar sayesinde, ülkeler eğitimlerini daha iyi seviyeye getirebilecek politikalar geliştirebilmektedir. Yapılan program anketleri ile sınava katılan ülkelerin eğitim sistemlerinin genel yapısı, içeriği katılımcıların bilgisine sunulmaktadır (Reynolds vd., 2024).

1995 yılından itibaren uygulanmaya başlayan TIMSS'e Letonya toplamda altı kez katılmıştır (Ministry of Education and Science of Latvia, 2024). Letonya, program geliştirme sürecinde ve yeni oluşan eğitim standartlarının anlaşılmasında, eğitim sistemlerinin analiz edilmesinde TIMSS'e katılmayı faydalı bulmakta, eğitim sistemini küresel düzeyde rekabetçi olabilecek şekilde geliştirmenin ve öğrencileri bu şekilde yetiştirmenin önemli olduğunu düşünmektedir.

Aşağıda 1995-2023 yılları arası Letonya'nın TIMSS uygulamasındaki Matematik ve Fen Bilimleri alanlarına ait sonuçlarının değerlendirilmesi verilmiştir:

3.1. 1995-2023 Yılları Arası TIMSS Sonuçlarının Genel Değerlendirmesi

3.1.1. TIMSS Bağlamında Matematik Alanına İlişkin Değerlendirmeler

Aşağıdaki çizelgede Letonya'nın 1995-2023 yıllar arasında Matematik alanında TIMSS sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 1. Letonya'nın Matematik Alanında TIMSS Sonuçlarının Yıllara Göre Puanları ve Sıralaması

	1995 Yılı		**1999 Yılı**		**2003 Yılı**		**2007 Yılı**		**2011 yılı**		**2015 Yılı**		**2019 Yılı**		**2023 Yılı**	
	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra
4. sınıf	525	20	-	-	536	7	537	8	-	-	-	-	546	10	534	14
8. sınıf	493	19	505	18	508	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak**:** TIMSS, 1995; TIMSS, 1999; TIMSS, 2003; TIMSS, 2007; TIMSS, 2011; TIMSS, 2015; TIMSS, 2019; TIMSS, 2023.

Çizelge 1 incelendiğinde Letonya'nın 4. sınıf Matematik alanında puan ve sıralamalarında dalgalanmalar olduğu görülmektedir. Letonya TIMSS'e katıldığı 1995-2023 yılları arasında

dördüncü sınıf Matematik alanında ilk yirmi ülke içerisinde yer almıştır. Bunların içinde 2003, 2007 ve 2019 yıllarında ilk on ülke arasında yer almıştır. Dördüncü sınıf düzeyinde 1999 (Bu yıl dördüncü sınıf düzeyinde TIMSS uygulaması yapılmamıştır.), 2011 ve 2015 yıllarında sınava katılmadığı görülmektedir. Dördüncü sınıf düzeyinde 1995 yılından 2019 yılına kadar puanlarında bir yükseliş yaşansa da 2023 yılında bir düşüş görülmektedir. 8. sınıf matematik alanında ise sadece ilk üç sınava katılmıştır. Katılım sağladığı 1995, 1999 ve 2003 yıllarında ilk yirmi ülke içinde yer almayı başarmıştır. 2003 yılından beri sekizinci sınıf düzeyinde sınava girmemiştir. Sekizinci sınıf düzeyinde 1995 yılından 2003 yılına kadar puanını ve sıralamasını yükseltmiştir.

Son yapılan TIMSS 2023'e dördüncü sınıf düzeyinde 58 ülke, sekizinci sınıf düzeyinde ise 44 ülke katılmıştır (MEB, 2024). Letonya TIMSS 2023'e sadece 4. sınıf düzeyinde katılım göstermiştir. Letonya'nın ve diğer ülkeler arasındaki matematik sıralaması çizelge 2'de gösterilmiştir:

Çizelge 2. Katılımcı Ülkelere Göre TIMSS 2023 Matematik 4. Sınıf Puan Dağılımı

Ülkeler	**Matematik-4. Sınıf Puanları**
1. Singapur	615
2. Tayvan	607
3. Kore	594
4. Hong Kong	594
5. Japonya	591
6. Makao	582
7. Litvanya	561
8. Türkiye	553
9. İngiltere	552
10. Polonya	546
11. İrlanda	546
12. Romanya	542
13. Hollanda	537
14. Letonya	534

Kaynak**:** TIMSS, 2023.

Çizelge 2'ye göre Letonya Matematik alanında dördüncü sınıf düzeyinde 534 puanla on dördüncü sırada yer almaktadır. En iyi sıralamalara ise Asya ülkeleri yerleşmektedir. Singapur, Tayvan, Kore, Hong Kong, Japonya ve onları takip eden Makao sırasıyla ilk altıyı oluşturmaktadır. Yedinci sırada ise Baltık ülkelerinden biri olan ve Letonya'nın komşusu Litvanya'nın yer alması dikkat çekicidir. Letonya, TIMSS 2019'da 546 puanla onuncu sırada yer alırken 2023 TIMSS'de puanı 534'e düşerek on dördüncü sıraya gerilemiştir. Son iki yıl arasında önemli ölçüde bir düşüş görülmektedir.

3.1.2.TIMSS Bağlamında Fen Alanına İlişkin Değerlendirmeler

Aşağıda Letonya'nın dördüncü ve sekizinci sınıf öğrencilerinin TIMSS Fen Bilimleri alanında yıllara göre puanları ve sıralaması verilmiştir.

Çizelge 3. Letonya'nın TIMSS Fen Alanındaki Sonuçlarının Yıllara Göre Puan ve Sıralaması

	1995 Yılı		**1999 Yılı**		**2003 Yılı**		**2007 Yılı**		**2011 yılı**		**2015 Yılı**		**2019 Yılı**		**2023 Yılı**	
	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra
4. sınıf	512	20	-	-	512	7	542	6	-	-	-	-	542	7	526	21
8. sınıf	485	21	503	20	512	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak**:** TIMSS, 1995; TIMSS, 1999; TIMSS, 2003; TIMSS, 2007; TIMSS, 2011; TIMSS, 2015; TIMSS, 2019; TIMSS, 2023.

Çizelge 3'e göre Letonya'nın TIMSS kapsamında Fen alanında 2019'a kadar girdiği sınavlarda her iki sınıf düzeyinde de sıralamalarda yükselme olduğu görülmektedir. 2007 yılından itibaren sekizinci sınıf düzeyinde Fen alanı sınavlarına katılmadığı görülmektedir. Dördüncü sınıf düzeyinde yaşanan yükseliş sekizinci sınıfa göre daha fazladır. Sekizinci sınıf düzeyinde 1995 yılında 21. sırada, 1999 yılında 20. sırada, 2003 yılında ise sıralamasını biraz daha yükselterek 18. sırada yer almıştır. Dördüncü sınıf düzeyinde 2011 ve 2015 yıllarında katılım sağlamamışlardır. Dördüncü sınıf düzeyinde, TIMSS 1995'de 20. sırada yer almış, ardından 2003'de sıralamasını yediye, 2007'de 6'ya yükseltmiştir. 2019 yılında ise yine yedinci sırada yer almıştır. 2023 yılı TIMSS uygulamasında diğer yıllara göre sıralama ve puanda bir düşüş yaşanmıştır. Letonya, 2023 yılı TIMSS uygulamasında 526 puanla 21. sırada yer almıştır. Genel anlamda Letonya'nın Fen alanında 2023 yılı hariç TIMSS'de yer aldığı diğer yıllarda her iki sınıf düzeyinde de başarısı artarak ilerlemiştir.

Letonya'nın 2023 yılı dördüncü sınıf düzeyi Fen Bilimleri alanında diğer ülkeler arasındaki sıralaması Çizelge 4'te verilmiştir:

Çizelge 4: Katılımcı Ülkelere Göre TIMSS 2023 Fen Alanı 4. Sınıf Puan Dağılımı

Ülkeler	**Fen-4. Sınıf Puanları**
1. Singapur	607
2. Kore	583
3. Tayvan	573
4. Türkiye	570
5. İngiltere	556
6. Japonya	555
7. Polonya	550
8. Avustralya	550
9. Hong Kong	545
10. Finlandiya	542
11. Litvanya	537
12. Makao	536
13. İsveç	533
14. Amerika	532
15. İrlanda	532

16. Norveç	530
17. Bulgaristan	530
18. Romanya	526
19. Çek Cumhuriyeti	526
20. Slovenya	526
21. Letonya	526

Kaynak**:** TIMSS, 2023.

Çizelge 4'e göre TIMSS 2023 uygulamasında Fen Bilimleri alanında dördüncü sınıf düzeyinde Letonya 21. sıradadır. Singapur bu sınıf düzeyinde birinci sırada yer alırken yine Asya ülkelerinden Kore ve Tayvan sırasıyla ikincilik ve üçüncülüğü elde etmiştir. Ardından sıralamayı Türkiye ve Japonya takip etmektedir. Letonya'nın komşusu Litvanya ise 11. sırada yer almaktadır. 2023 TIMSS dördüncü sınıf Matematik uygulamasında Litvanya yedinci sıradayken Letonya 14. sıradadır. Fen Bilimleri alanında ise bu farkın daha da arttığı görülmektedir.

4. LETONYA PIRLS DURUMU

PIRLS, beş yıllık dönemler halinde dördüncü sınıf öğrencilerine uygulanmaktadır. Araştırma, Öğrencilere çeşitli okuma metinleri sunarak okuma anlama becerilerini ve okuma alışkanlıklarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Aynı zamanda okuma anlama becerilerini etkileyen faktörleri de ele almaktadır. Bu kapsamda okul, öğretmen, öğrenci ve velilere çeşitli anketler uygulanmaktadır (MEB, 2021). PIRLS kapsamında üst düzey düşünme becerilerinin işe koşulması beklenmektedir. Metinde yer alan bilgiyi bulmak, bilgi dâhilinde çıkarımda bulunmak, bilgileri analiz etmek ve yorumlamak, dil ve içerik kapsamında metni değerlendirmek öğrencilerden beklenen becerilerdir (Demirel ve Yağmur, 2017).

Letonya PIRLS'e 2001, 2006, 2016 ve 2021 yıllarında katılmıştır. Öğrencilerin okuma anlama düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Letonya'da, özel bir okuma girişimi olan Skola 2030 projesi kapsamında yeni yetkinlik programının oluşturulmasının PIRLS sonuçlarıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir (Reynolds vd., 2022).

Aşağıda 2001-2021 yılları arası Letonya'nın PIRLS uygulamasındaki sonuçlarının değerlendirilmesi verilmiştir:

4.1. Letonya'nın 2001-2021 Yılları Arası PIRLS Sonuçlarının Genel Değerlendirmesi

PIRLS ile birlikte çocukların ne derecede okuma ve anlama seviyesinde oldukları katılan ülkelere karşılaştırmalı veriler sağlar. Bu veriler, eğitim programlarında yapılacak yeniliklere temel oluşturmakta, geliştirilmesi gereken alanlar için kullanılmaktadır (IEA, 2025).

Çizelge 5. Letonya'nın PIRLS Sonuçlarının Yıllara Göre Puan ve Sıralaması

2001 Yılı		2006 Yılı		2011 Yılı		2016 Yılı		2021 yılı	
Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra
545	5	541	17	-	-	558	11	528	24

Kaynak: PIRLS, 2001; PIRLS, 2006; PIRLS, 2016; PIRLS, 2021

Çizelge 5 incelendiğinde, Letonya'nın 2001 yılında yapılan ilk PIRLS ile 545 puan alarak beşinci sırada yer aldığı görülmektedir. 2006 yılında 17. sıraya gerilemiştir. 2011 yılında katılım göstermemişlerdir. 2016 yılında ise 2006'ya kıyasla hem puan hem de sıralamayı yükseltmişlerdir. Aynı zamanda PIRLS'e katılım sağladığı yıllar içinde en yüksek puanlarını almışlardır. Son yapılan uygulamada ise 528 puanla 24. sıraya gerilemişlerdir.

2021 yılında PIRLS Covid-19 dolasıyla dijital ortamda gerçekleşmiştir (Mullis vd., 2023). Covid-19 döneminde eğitim alanında yaşanan aksaklıklardan dolayı, dijital ortamda okuma ve anlama sürecinin basılı kaynağa göre farklılıklar oluşturması göz önüne alınırsa puan ve sıralamalardaki düşüş anlam kazanabilmektedir.

TIMSS ve PIRLS sonuçları Yaşanan Covid-19 salgınında kapatılan okulların ve bununla birlikte yeniden tanımlanan öğrenim standartlarının öğrenci başarısı üstünde olumsuz etki yarattığı düşünülmektedir. 2023 yılında araştırmada yer alan öğrenciler bir ve ikinci sınıfta pandemi dolasıyla okuldan uzakta öğrenim görmeye çalışmışlar ve uzun tatiller yaşamışlardır. Bu zaman dilimde Ukrayna'da yaşanan savaştan da etkilenmişlerdir (Ministry of Education and Science of Latvia, 2024a). Aynı zamanda eğitimde yeni yapılan reformlardan biri olan ulusal dilde eğitime geçişin adaptasyon sürecinde olunduğundan başarı düşüşü üzerinde etkisi olduğu varsayılmaktadır (Mihno, 2025).

5. YÖNETİM YAPILANMASI

Letonya eğitim sistemi üç düzeyde yönetime sahiptir. Bunlar ulusal, belediye ve kurumsal olarak ayrılır. Parlamento (Saeima), Bakanlar Kurulu, Eğitim ve Bilim Bakanlığı'dır (Reynolds vd. 2022). Eğitim ve Bilim Bakanlığı eğitimin merkezi yürütücüsüdür. Parlamento ve bakanlar kurulunun altında yer alıp yasalar gereğince faaliyet göstermektedir (Eurydice, 2023). Belediyeler de eğitim yönetiminde yer almaktadır. Kendilerine bağlı yerlerde yaşayan çocuklara okul öncesi, temel eğitim, ortaöğretim eğitimini alma fırsatını sağlamaktadır. Belediyelerin yaptığı eğitim çalışmaları Belediye Eğitim Kurulları aracılığıyla yapılmaktadır. Belediyeler bu kurulları kurar. Eğitim ve Bilim Bakanlığı ile bir başkan belirlenir. Yükseköğretim kurumları ise yönetimde özerkliğe sahiptir (Eurydice, 2023a).

6. EĞİTİMDE REFORM HAREKETLERİ VE YENİ YÖNELİMLER

Sosyalist rejime maruz kalan Letonya'ya eğitim açısından birçok miras kalmıştır. Bunlar arasında eğitimi sağlama ve idaresi için güçlü alt yapı kurma, tüm çocuklar için ücretsiz eğitim verilmesi, yüksek okuryazarlık oranları olarak sayılabilir (Silova, 2009).

1991 yılında çöken sosyalist rejimin etkisiyle Doğu Avrupa'da demokratik değişimlerle birlikte pek çok alanda yenilik yapılmıştır. Sosyalist rejim sonrası eğitim reformlarının amacı eğitime yeni ve özgün bir bakış açısı kazandırmaktır (Silova vd., 2010). Uzun yıllar süren Sovyet rejimi Letonca kullanımını ciddi anlamda kısıtlamıştır. Letoncaya; eğitim, medya ve özel yaşamda izin verilirken Rusça idari, ekonomik yapıda, bilimsel alanda kullanılmıştır. Bu durum birçok soruna yol açmıştır (Zepa, 2003). Letonya aldığı karara göre eğitim dili olarak Letoncaya geçişle ilgili eğitim yasası yayımlamış, eğitimde tamamen Letoncaya geçiş sürecinin kademeli olarak 2021/2022 eğitim-öğretim yılına kadar tamamlanması planlanmıştır (Saeima of the Republic of Latvia, 2018).

Yapılan reformlarda öğretmen maaşlarının iyileştirilmesi de öne çıkmaktadır. Okullarda görev yapan öğretmenlerin maaşı iş yüküne göre belirlenmektedir (Republic of Latvia, Cabinet of Ministers, 2016).

Eğitim ve Bilim Bakanlığı, çocuklara ve ailelere yardımcı olmak için "Çocuk, Gençlik ve Aile Gelişim Yönergesi" kabul etmiştir. Çocukluk döneminde ilk üç yılın önemli olduğu vurgusu yapılmaktadır. Çocukların ihtiyaçlarını gidermek, erken (önleyici) destek sağlamak, onların eğitim, sağlık, beslenme, psikolojik ihtiyaçlarına destek olmak gibi alanları kapsamaktadır (Republic of Latvia, Saeima, 2022).

Letonya'da öğretmenler okula olan uzaklık, ev kirası gibi nedenlerden dolayı mesleği bırakma veya iş kurumunu değiştirme eğilimindedir. Bu kapsamda öğretmenlere ulaşım ve konut kirası için ek ücret verilmesine karar verilmiştir (Eurydice, 2025).

Letonya'da ülke içindeki üreticilerden elde edilen ürünlerle sağlıklı ve kaliteli okul yemeği uygulaması sürdürülmektedir. Bu uygulama, israfın önlenmesinde, yerel üreticilerin desteklenmesinde, yemek konusunda adaletin sağlanmasında, akademik açıdan öğrencilerin performanslarının artırılmasında ve nihayetinde sağlıklı bir toplumun oluşmasında atılan önemli bir adım olarak nitelendirmektedir. Aynı zamanda "Okullar İçin Süt ve Meyve" projesini de uygulamaktadırlar (Republic of Latvia, Cabinet of Ministers, 2025).

Letonya eğitimde çeşitli değişim ve yeniliklerle toplumun ilerideki ihtiyaçlarını göz önüne almıştır. Bu kapsamda oluşturduğu "Geleceğin Toplumu İçin Geleceğin Becerileri" 2021-2027 Eğitim Geliştirme Kılavuzunu yayımlamıştır. Gelecekte ihtiyaç duyulacak olan bilgi ve becerilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Yayımlanan kılavuzda ülkede yaşayan her birey için kaliteli eğitim sunulması bu sayede bireylerin mevcut potansiyelini keşfetmesi, geliştirmesi, yaşanılan değişimlere adapte olması beklenmektedir. Gelecekte dijital becerilerin okuryazarlık ve sayısal beceriler kadar önemli olacağı, her alanın bu durumdan etkileneceği ve ileride insanlar arasında "dijital uçurum" oluşabileceği vurgusu yapılmaktadır. Sanal gerçeklik, yapay zekâ teknolojilerinin eğitimde kullanımının, yüksek hızlı internet, dijital kaynaklara yapılan yatırımın gelecek için önemli olduğu söz konusu kılavuzda yer almaktadır (Latvia's Digital skills partnership, 2022).

Yükseköğretimde "Nature" projesi oluşturulmuştur. Proje ile yükseköğrenim gören öğrencilerin doğal kaynak kullanımında ve yönetiminde bilinçlenmesi, sorumluluk alması, farkındalığının artması amaçlanmaktadır. Proje, su kaynaklarının yönetimi için oyun tabanlı eğitim uygulamaları yapmakta, dijital oyunlarla çevre eğitimi sağlamaktadır (Latvia Culture College, 2022).

Kültür ve sanat çalışmalarına önem veren Letonya, "Letonya Okul Çantası Programı" girişimini başlatmıştır. Kültür ve sanat çalışmalarının öğrenme üzerine olumlu etkisini göz önüne alınmıştır. 2023 yılından beri kültürel etkinliklerin masrafları için öğrenci başına belli bir ücret verilmesi, etkinlik programlarının işlenen programa entegre edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu program kapsamında öğrenciler kültürel yerleri ziyaret etme fırsatı elde etmiştir. Devlet desteğiyle sağlanan bu sanat programı sayesinde 230.000'dan fazla çocuğa ulaşılmıştır (OECD, 2024).

Öğretmenler için profesyonel destek sistemi oluşturmayı amaçlayan bir proje üzerine çalışılmıştır. Projenin amacı öğretimin kalitesini arttırmak, öğrencileri başarı konusunda isteklendirmek, öğretmenler için materyal desteği sağlamaktır. Bu amaçla profesyonel bir destek sistemi oluşturulup geliştirilmeye çalışılmaktadır (Ministry of Education and Science of Latvia, 2025a).

Mesleki eğitim için yürütülmekte olan "eğitim kalitesinin sağlanması için mesleki yeterlilik sisteminin geliştirilmesi" projesi uygulanmaktadır. Bu proje ile mesleki eğitimin iyileştirilmesi, geliştirilmesi, iş sektörü ile mesleki eğitim verilen kurumlar arasında iş birliğinin sağlaması,

işgücü piyasasında kullanılan becerilerin öğretim sürecine dahil edilmesi amaçlanmıştır (Ministry of Education and Science of Latvia, 2025b).

Günümüz koşullarında yaşanan hızlı değişim ve beraberinde getirdiği zorlukların okul ortamını etkilediği düşülmüş ve bu kapsamda öğretmenler için "Cosere" projesi yapılmıştır. Değişen koşularla birlikte öğretmenlerden beklenen performans da artmaktadır. Beklenti yükseldikçe öğretmenler tükenmişlik yaşamaya başlamışladır. Bu sebeple öğretmenlere destek verilmektedir (Ministry of Education and Science of Latvia, 2024b).

Letonya'nın TIMSS ve PIRLS sonuçlarında da görüldüğü üzere Covid-19 zamanında başarılarında bir düşüş yaşanmıştır. Bu durumu düzeltmek için internet altyapılarını ve eğitim kurumlarını modernize etmeye çalışmaktadır (Ministry of Education and Science of Latvia, 2025d). Letonya'da okul öncesinden ortaöğretime kadar öğrencilere günlük ve yaşam için gerekli olacak bilgi, beceri ve tutumların kazandırılabilmesi için bir web sitesi kurulmuştur. Bu projenin adı Skola-30 olarak geçmektedir. Her okula ders için gerekli belge ve ders materyallerine ulaşma fırsatı vermektedir. Bu proje kapsamında her öğrenciye modern eğitim fırsatı sağlanmaktadır. Projenin uygulanabilirliğinin artması için internet altyapı ve her öğrenciye bilgisayar çalışmalarına önem verilmiştir (Skola2030, 2019).

7. EĞİTİM SİSTEMİ KADEMLERİ

Letonya'da eğitim kademeleri dört aşamadan oluşmaktadır. Eğitim okul öncesi ile başlamaktadır. Temel eğitim, orta öğretim ve yükseköğretimle devam etmektedir. Letonya'da temel eğitim zorunlu ve 9 yıldır. Genel eğitimi, temel eğitim ve 3 yıl süren orta öğretim oluşturmaktadır. Temel eğitim iki şekilde oluşturulmuştur. Genel temel eğitim (1-9. Sınıf) ve mesleki temel eğitim şeklindedir. Orta öğretim de genel orta öğretim, mesleki ortaöğretim ve mesleki eğitimden oluşmaktadır. Yükseköğretimde de akademik ilerleme yapılabileceği gibi yine mesleki eğitim programları da mevcuttur (Latvian Education Information Centre, 2024).

7.1. Okul Öncesi Eğitim

Okul öncesi eğitimde asıl hedef bireylerin ilköğretim kademesinde edinmesi gereken becerilere hazırlanmasıdır. Beş ve altı yaşlarındaki çocuklar için zorunludur. Okul öncesi eğitim Letonya'da oldukça yaygındır. 2018-2019 eğitim öğretim yılında okul öncesine katılım yaklaşık %85'tir. Yasalar gereği her belediyenin sorumlu olduğu bölgedeki çocukların okul öncesi eğitimden yararlanmasına fırsat sağlaması gerekmektedir (Eurydice, 2023b).

Okul öncesi eğitimde amaç özgür, yaratıcı, meraklı, mutlu çocuklar yetiştirmektir. Çocuğun kapsamlı gelişimi için değerler ve çapraz beceriler ön plana çıkmaktadır. Oluşan durumları değerlendirme, aldığı kararların sorumluluğunu üstlenme, üretkenlik, işbirliği yapabilme ve dijital beceriler okul öncesinde öğrenciye verilmeye çalışılmaktadır. Doğa, teknoloji, dil, sanat, sağlık alanlarında temel okuryazarlık becerileri geliştirilmektedir. Değer çerçevesinde ise Letonya devletinin sahip olduğu değerler, doğa, aile, insan onuru, özgürlük ön plana çıkmaktadır. Değer temelli yaklaşımla çocuklara dayanışma, sorumluluk, adalet, cesaret, şefkat, amaç edinme, nezaket, çalışkanlık, hoşgörü gibi değerlerin hayata aktarılması beklenmektedir. Erdemli bir öğrenci profili yetiştirmek öncelikler arasındadır. Eğitim verilirken etkinlikler uygulamalı olarak ve oyunlaştırılarak gerçekleştirilir. Çocuğun kendi deneyimleriyle öğrenmesi esastır (Republic of Latvia, Cabinet of Ministers, 2018).

7.2. Genel Temel Eğitim

Temel eğitim dokuz yılı kapsamaktadır. Yedi yaşına gelmiş her çocuk için zorunludur. 1. sınıfta öğrenciler için notlandırma sistemi ile değerlendirme yapılmaz. Betimleyici değerlendirme işe koşulmaktadır. Temel eğitim sonuna gelindiğinde ise merkezi sınavlar yapılmaktadır. Yapılan merkezi sınavlardan sonra öğrenciler Temel Eğitim Sertifikasına sahip olurlar. Aynı zamanda notlarının yer aldığı bir transkript de verilmektedir. Ortaöğretime kabul edilirken burada yer alan sonuçlar önemlidir (Ministry of Education and Science of Latvia, 2025c).

Temel eğitim programı kapsamında her öğrencinin temel dil, matematik, doğa alanlarında bilgi edinmesi beklenmektedir. Ahlaki ve etik değerlere sahip, nasıl öğreneceğini bilen, teknolojiyi kullanama konusunda becerikli, Letonya, Avrupa, dünya kültürü hakkında bilgi sahibi olan, iletişim ve işbirliği yapabilen öğrenciler yetiştirmek temel eğitim programın içeriğini oluşturmaktadır (Eurydice, 2023c).

Modern çağa ayak uydurmak için birinci sınıftan itibaren bilgisayar öğrenimi üzerinde durulmaktadır. İkinci yabancı dil dördüncü sınıftan itibaren başlamaktadır. Ayrıca Letonya'da öğrencilerin gönüllü olarak katılabileceği dersler vardır. Desteğe ihtiyaç duyan öğrenciler için bireysel çalışma dersleri vardır. Bütün bunlara bakıldığında Letonya'da ders dışında eğitim geleneği vardır. Öğrencilerin hobilerine, yeteneklerine, ilgi ve ihtiyaçlarına gerekli özen gösterilmektedir (Eurydice, 2023d).

7.3. Genel Ortaöğretim (Lise)

Lise eğitimi mesleki olarak ya da genel lise eğitimi olarak verilebilmektedir. Öğrencilerin yükseköğrenime hazırlayacak bilgi ve becerileri kazandırmak, kendini gerçekleştirebilmek, Letonya vatandaşlığını benimsemek, özgürce çalışmak ve bilgiyi geliştirme yeteneğini kazandırmak programların temel hedeflerindendir (Eurydice, 2024a). Öğrencilerin kendisini, ailesinin ve ülke refahından sorumlu tutması, yeniliklere açık, yaratıcı ve üretken olması beklenmektedir. Temel eğitimde elde ettiği bilgileri derinleştirip geliştirmesi; ilgi alanlarını fark ederek bu kapsamda hedefler belirleyip çalışabilmesi kazandırılmak istenen davranışlar arasındadır (Republic of Latvia, Cabinet of Ministers, 2019). 9. sınıf sonunda yapılan sınavla alınan sertifika ve başarı belgesi ile hem genel hem de mesleki liselere kayıt yapılmaktadır. Öğrenciler diledikleri liselere başvurabilirler. Her lise kendi kabul şartlarını belirleyebilir (Eurydice, 2023e).

Liselerde sekiz ders zorunludur, bunlar: Letonya Dili ve Edebiyatı, birinci yabancı dil, ikinci yabancı dil, Matematik, Tarih, Spor, İşletme Ekonomisi ve Uygulamalı Bilişim dersleridir. Derslerde anlatım, tartışma, bireysel çalışma, grup çalışması, alıştırmalar, eğitim gezileri, rol yapma, sezgisel öğretim yöntemleri, problem durum yöntemleri, deneyler ve projeler kullanılmaktadır (Eurydice, 2023f). Lisede öğrenciler yazılı, sözlü, bütünleşik testler, bireysel veya grupla yaptığı çalışmalar, hazırladığı projeler neticesinde değerlendirilir. Lise diploması, zorunlu tutulan ders değerlendirmeleri ve merkezi sınavları başarıyla geçmiş öğrencilere verilmektedir (Eurydice, 2023g).

7.4. Yükseköğretim

Yükseköğrenim 3 aşamadan oluşmaktadır. Birinci kademe yükseköğretim lisans derecesini temsil etmektedir. İkinci kademe yükseköğretim yüksek lisansı derecesini temsil etmektedir. Üçüncü kademe yükseköğretim doktora derecesini temsil etmektedir. Yükseköğretimin akademik takvimi kurumlara göre farklılık gösterse de genellikle eylülde başlayıp haziranda biten iki yarıyılı kapsamaktadır (Eurydice, 2024b).

Yükseköğretim birinci kademe programlarda, lise sonunda elde ettikleri belge sayesinde bünyelerine öğrenci kabul eder. Merkezi sınavlar da belirleyici rol oynasa da üniversiteler öğrenci alırken ek giriş sınavı veya yetenek sınavı düzenleyebilir. Kullanılacak öğretim yöntemleri ders özellikleri üniversitenin akademik kadrosu tarafından belirlenmektedir. Öğrenim disiplinlerine göre şekillenir, dersler ve seminerler olarak gerçekleştirilir. Analitik yaratıcı düşünme becerileri ile sahip oldukları bilgileri sergilemeleri beklenir. Lisans öğrenimini başarıyla bitiren öğrencilere diploma verilir (Eurydice, 2024c).

Yükseköğretim ikinci kademe programlara (yüksek lisans) kabul alabilmek için aynı veya benzer bilim dalında lisans derecesine sahip olmak gerekmektedir. Stajlar, bireysel çalışmalar, projeler, laboratuvar çalışmaları kullanılabilmektedir. Mezun olan öğrenciler yüksek lisans diplomasına sahip olur (Eurydice, 2024d).

Doktora programlarında üzerine çalışılan bilim dalında uluslararası kabul görmek, bilimsel araştırma sürecinin ilkelerini kazanmak amaçlanmaktadır. Üç veya dört yıllık bir öğrenimi kapsamaktadır. Sunum çalışmaları, çalışma alanın teorik bilgisine hâkim, lisans ve yüksek lisans öğrencilerine ders verebilme, proje yönetimi yapabilme gibi pek çok beceri beklenmektedir. Doktora kabulleri, giriş sınavı veya yapılan mülakatlarla belirlenmektedir. Değerlendirme ise üniversiteye göre değişkenlik göstermektedir (Eurydice, 2024e).

7.5. Mesleki Eğitim

Letonya'da mesleki eğitim; temel eğitim, ortaöğretim ve yükseköğrenim olarak üç düzeyde yapılmaktadır. Eğitimde teorik ve pratik deneyim birleştirilir (Latvian Education Information Centre, 2024). Mesleki hazırlık eğitimi temel eğitimde verilmektedir. Temel eğitimde alınan derslere ek olarak sanat, kültür, sporda mesleki eğitim gönüllülük esaslı olarak öğrencilere verilmektedir (Ministry of Education and Science of Latvia, 2025c). Temel mesleki yeterlilik eğitimini bitiren öğrencilere "temel mesleki eğitim ve mesleki yeterlilik" belgesi verilmektedir (Latvian Education Information Centre, 2024). Mesleki ortaöğretim programları sektörel yeterlilikler çerçevesinde hazırlanmıştır. Günümüz iş piyasasının talepleri programlara dahil edilmiştir. Çalışmalar okul atölyeleri, iş yerleri, laboratuvar gibi yerlerde uygulamalı eğitimlerle yapılmaktadır (Ministry of Education and Science of Latvia, 2025c).

7. 6. Öğretmen Eğitimi

Öğretmen eğitiminde; pedagoji, psikoloji, okulda öğretilecek belirli konuların içeriği, öğretim yöntemleri, genel eğitim dersleri yer almaktadır. Öğretmen eğitiminde okulda uygulamalı stajlar yapılmaktadır. Öğretmen eğitiminde bilişim teknolojilerinin kullanımının öğretimine önem verilmektedir. Bilgisayar dersleri zorunlu içeriklerden biridir. Yönetim, davranış yönetimi ve okul disiplini de öncelikli ve zorunlu dersler arasındadır. Bunun yanında özel eğitim konusunda da Letonya öğretmen eğitimine önem vermektedir. Kaynaştırma öğrencileri, çok kültürlü öğrenci gruplarıyla çalışma temel ders içeriğini oluşturmaktadır. Öğretmenlik alanında okuyan her birey özel çocukları genel okullara adapte edebilmek için psikoloji, özel eğitim ve sağlık alanlarında bilgi sahibi olmak zorundadır (Eurydice, 2023h).

Öğretmenlerin işe kabulü okullara bağlıdır. Okullar uygun olan pozisyonları sitelerinde paylaşır. Öğretmenler bu pozisyonlara başvuruda bulunmaktadır. Öğretmene verilen aylık maaşlar iş yükü, çalışma süresine göre değişmektedir. Bakanlar kurulu öğretmen maaşı için asgari düzeyi belirler. Okul müdürü öğretmenin iş yükü, çalışma süresi, okula olan kişisel katkısını onaylanan ölçütler dahilinde değerlendirir. Bu değerlendirme çerçevesinde maaş belirlenir (Eurydice, 2024f).

8. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

TIMSS verileri göz önüne alındığında Letonya'nın özellikle 2003 ve 2007 yıllarında başarısını yükselttiği görülmektedir. Türkiye ile kıyaslandığında başarısının daha yüksek olduğu görülmektedir. Letonya, eğitim sisteminde geliştirdikleri politikalarla kendilerine özgü bir eğitim sistemi oluşturmaya başlamıştır. Letonya ulusal kimliğini devam ettirmek için eğitimde dile önem vermiştir. Özellikle son yıllarda yapılan eğitimde sadece Letonca dilinin kullanılmasının sağlanması için düzenlemelere gidilmiştir.

Letonya eğitim sisteminde merkezi bir yapı mevcuttur. Eğitimle ilgili durumlar Eğitim ve Bilim Bakanlığına bağlıdır. Bu durum Türkiye ile benzerlik göstermektedir Ancak Letonya'da eğitim kapsamında belediyeler de işe koşulmaktadır. Belediyeler kendi bölgelerine dahil olan öğrencilerden sorumludurlar. Belediyecilik anlayışı eğitim bağlamında Türkiye'de bu kadar gelişmiş değildir. Letonya'da ise belediyelere eğitim için bütçeler tanınmaktadır. Belediyeler belirlenen eksikliklere göre bu bütçeden eğitim kurumlarına destek olmaktadır. Türkiye'de belediyelerin eğitimde söz sahibi olması ile her bölge kendi eğitim ihtiyaçlarını daha sağlıklı bir şekilde karşılama imkânı elde edebilir.

Letonya'da mesleki eğitim verilirken piyasa ihtiyaçları gözetilmektedir. İş sektörü ile mesleki eğitim veren kurumlar arasında iş birliği yapılan çalışmalar yürütülmektedir. Böylece mesleki eğitim alan bir öğrencinin mezun olduktan sonra iş bulma olasılığı artmaktadır. Türkiye'de de mesleki eğitim ihtiyaç duyulan alanlara yoğunlaşmalı ve buna uygun programların sayısı artırılmalıdır.

Letonya'da üniversiteye giren öğrenciler merkezi sınavlara girmektedirler. Ancak bazı durumlarda üniversiteler kendi sınavlarını hazırlayarak öğrenci kabulü yapmaktadır. Türkiye'de bu durum farklıdır. Üniversitelere girerken geçerli olan tek durum merkezi

sınavlardır. Sadece bazı yetenek alanlarında yetenek sınavları yapılabilmektedir (ÖSYM, 2007).

Letonya'da son yıllarda yapılan reformlarda görülmektedir ki öğretmenlerin özlük haklarına ilişkin iyileştirme çalışmaları yapılmaktadır. Öğretmen maaşlarına yapılan güncellemelerle öğretmenlerin refah seviyelerinin yükseltilmesi ayrıca öğretmenlik mesleğinin daha prestijli hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu açıdan Türkiye'de de öğretmenlik mesleğinin tercih edilmesini sağlayacak düzenlemeler arttırılmalıdır.

Letonya'nın öğretmen eğitiminde özel eğitime önem verilmektedir. Türkiye'de de öğretmenler için programlara benzer dersler konulabilir. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların tespiti, hayata kazandırılması, fırsat eşitliliğinin sağlanması, sınıf ortamının özel öğrenci için desteklenecek hale getirilmesinde eğitimler çeşitlendirilmelidir. Böylece özel öğrencilerin ihtiyaçları zamanında fark edilip ihtiyacı olan eğitimleri alabilmeleri sağlanabilecektir.

Letonya'da yapılan çalışmalarla çocukların beslenmelerine önem verilmiştir. Öğrenciler için yemek giderleri karşılanmaktadır. Türkiye'de imkanlar dahilinde özellikle ilkokullarda çocuklara öğle yemeği uygulaması getirilebilir. Verilen yemek desteği ile büyüme çağında olan çocukların sağlığı desteklenebilir, derse odaklanmaları artırılabilir, çocuklar bu sayede sağlıklı beslenme alışkanlıkları kazanılabilirler.

Letonya'da internet altyapısına önem verilmektedir bu kapsamda çalışmalar yürütülmektedir. Özellikle Covid-19 pandemisi döneminde uluslararası sınav sonuçlarında yaşanan düşüşle dijitalleşme ve modern bir yapıya ulaşmak için çalışmalara hız kazandırılmıştır. Türkiye'de de benzer çalışmaları yapılmıştır. Öğretmenlerin teknolojiye, teknolojik cihazlara hızlı adapte olabilmesi için sürekli hizmet içi eğitimlerle desteklenmelidir. Her okulun internet alt yapısı ilgili bakanlıkların iş birliği ile iyileştirilmelidir.

Letonya'da ders dışında öğrencilerin sosyal aktivitelerde bulunması için düzenlemeler yapılmaktadır. Bu konuda her öğrenci için bütçe ayrılmıştır. Türkiye'de zorunlu eğitim süresinde her öğrencinin sosyal, kültürel, bilimsel, dijital anlamda kendini geliştirebilme fırsatı bulması sağlanmalıdır. Bütüncül olarak bireyin her anlamda donanımlı olmasını istediğimiz bu dönemlerde (MEB, 2025), okulu öğrencinin her alanda tatmin edecek hale getirmek öğrencinin başarısını da beraberinde getirecektir. Ayrıca devlet bütçesinden karşılanacak olan bu etkinlikler sayesinde de her öğrencinin sosyal, kişisel gelişimini sağlaması mümkün kılınacaktır.

Letonya'da İlkokuldan üniversiteye kadar dijitalleşme üzerine çalışmalar yürütülmektedir. Artık yapılan ulusal sınavlarda dahi dijital ortamların olması öğrenci başarısı açısından dijital okuryazarlık becerisini zorunlu kılmaktadır. Türkiye'de TYMM kapsamında geleceğin becerileri yer almaktadır (MEB, 2024). Becerilerin kazandırılması hususunda öğretmenlere uygulamalı eğitimlerin verilmesi, becerilerin önemi üzerinde durulması gerekmektedir. Özellikle dijital beceriler için öğretmenlerin dijital becerilerinin yoklanması ve geliştirilmesi gerekmektedir.

Letonya'da yükseköğrenimde dijital oyunlarla doğal kaynak kullanımı üzerine projeler yapılmaktadır. Türkiye de "su stresi" yaşayan bir ülkedir (Çorba, 2021). Bu konuda sadece yükseköğretim değil her eğitim kademesi ve toplumun her ferdi bilinçlendirilmelidir. Bu kapsamda projeler düzenlenebilir. Bu çalışma kapsamında ele alınan Letonya gibi uluslararası sınavlarda üst düzey başarı gösteren farklı ülkelerin eğitim sistemlerini inceleyen yeni çalışmalarla Türkiye için çıkarımlarda bulunulabilir.

KAYNAKÇA

Çorba, S. (2021, 22 Mart). *Gelecekteki tehlike: Su kıtlığı*. TÜBİTAK Bilim Genç. https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/gelecekteki-tehlike-su-kitligi (Erişim tarihi: 09.08.2025)

Demirel, G., ve Yağmur, K. (2017). Uluslararası PIRLS uygulamaları ölçütlerine göre Türk öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerinin değerlendirilmesi. *Dil Eğitimi Ve Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 95-106.

Dışişleri Bakanlığı. (2025, 26 Haziran). T.C. Riga Büyükelçiliği - Bilgi Notları. https://riga-be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/390259 (Erişim tarihi: 04.06.2025)

Eurydice. (2025). *National reforms in school education: Latvia*. https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/latvia/national-reforms-school-education (Erişim tarihi: 20.06.2025)

Eurydice. (2023). *Administration and governance at central and/or regional level: Latvia*. Erişim: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/latvia/administration-and-governance-central-andor-regional-level (Erişim tarihi: 23.07.2025)

Eurydice. (2023a). *Administration and governance at local and/or institutional level*. https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/latvia/administration-and-governance-local-andor-institutional-level (Erişim tarihi: 04.06.2025)

Eurydice. (2023b). *Early childhood education and care: Latvia*. https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/latvia/early-childhood-education-and-care (Erişim tarihi: 12.06.2025)

Eurydice. (2023c). *Single-structure primary and lower secondary education.* Erişim: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/latvia/single-structure-primary-and-lower-secondary-education (Erişim tarihi: 08.08.2025)

Eurydice. (2023d). *Teaching and learning in single-structure education.* Erişim: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/latvia/teaching-and-learning-single-structure-education (Erişim tarihi: 08.08.2025)

Eurydice. (2023e). *Organisation of general upper secondary education*. Erişim: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/latvia/organisation-general-upper-secondary-education (Erişim tarihi: 08.08.2025)

Eurydice. (2023f). *Teaching and learning in general upper secondary education.* Erişim: *https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/latvia/teaching-and-learning-general-upper-secondary-education* (Erişim tarihi: 08.08.2025)

Eurydice. (2023g). *Assessment in general upper secondary education*. Erişim: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/latvia/assessment-general-upper-secondary-education (Erişim tarihi: 08.08.2025)

Eurydice. (2023h). *Initial education for teachers working in early childhood and school education*. Erişim: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/latvia/initial-education-teachers-working-early-childhood-and-school-education (Erişim tarihi: 12.06.2025)

Eurydice. (2024a). *Upper secondary and post-secondary non-tertiary Education*. Erişim: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/latvia/upper-secondary-and-post-secondary-non-tertiary-education (Erişim tarihi: 08.08.2025)

Eurydice. (2024b). *Higher education: Latvia.* Erişim: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/latvia/higher-education (Erişim tarihi: 04.06.2025)

Eurydice. (2024c). *Bachelor*. https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/latvia/bachelor (Erişim tarihi: 09.08.2025)

Eurydice. (2024d). *Second-cycle programmes*. https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/latvia/second-cycle-programmes (Erişim tarihi: 09.08.2025)

Eurydice. (2024e). *Third-cycle (PhD) programmes*. https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/latvia/third-cycle-phd-programmes (Erişim tarihi: 04.06.2025)

Eurydice. (2024f). *Conditions of service for teachers working in early childhood and school education.* https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/latvia/conditions-service-teachers-working-early-childhood-and-school-education (Erişim tarihi: 09.08.2025)

Grant, M. J., & Booth, A. (2009). A typology of reviews: An analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health Information & Libraries Journal, 26*(2), 91-108.

IEA. (2025). *PIRLS*. https://www.iea.nl/studies/iea/pirls (Erişim tarihi: 13.06.2025)

Latvia Culture College. (2022). *NATURE project*. https://kulturaskoledza.lv/en/wp-content/uploads/sites/2/2022/12/NATURE_Newsletter-2.pdf (Erişim tarihi: 08.08.2025)

Latvian Education Information Centre. (2024). *Education in Latvia*. https://aic.lv/en/izglitiba-latvija#:~:text=General%20education%20in%20Latvia%20in,9)%20and%20vocational%20basic%20education. (Erişim tarihi: 25.05.2025)

Latvia's Digital skills partnership. (2022). *The development of the guidelines by 2021.-2027. the year of the "Future skills for the future of the company".* https://eprasmes.lv/strategy/izglitibas-attistibas-pamatnostadnes-2021-2027-gadam-nakotnes-prasmes-nakotnes-sabiedribai/ (Erişim tarihi: 08.08.2025)

MEB. (2021). *PIRLS 2021 uluslararası okuma becerisinde gelişim araştırma broşürü.* https://pirls.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_01/12204200_PIRLS_2021_BroYuru.pdf (Erişim tarihi: 13.06.2025)

MEB. (2022, 3 Mart). *TIMSS nedir?* https://timss.meb.gov.tr/www/timss-nedir/icerik/4 (Erişim tarihi: 04.06.2025)

MEB. (2024). *Türkiye, TIMSS 2023'te sıralamasını yükselterek 4. sınıf fen alanında Avrupa birincisi oldu.* https://timss.meb.gov.tr/www/turkiye-timss-2023te-siralamasini-

yukselterek-4-sinif-fen-alaninda-avrupa-birincisi-oldu/icerik/14 (Erişim tarihi: 04.06.2025)

MEB. (2025). *Türkiye yüzyılı maarif modeli öğretim programları ortak metin*. https://tymm.meb.gov.tr/upload/brosur/2024programortakmetinOnayli.pdf (Erişim tarihi: 09.08.2025)

Mihno, L. (2025). *Uluslararası çalışmadaki eğilimlerin geliştirilmesi için Matematik ve fen eğitiminde Letonya, TIMSS 2023. İlk sonuçlar* (s. 63). Eğitim bilimleri ve Psikoloji Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, araştırma enstitüsü. https://www.ipi.lu.lv/publikacijas-1/iea-timss/timss-2023/ (Erişim tarihi: 04.06.2025)

Ministry of Education and Science of Latvia. (2024). *IEA TIMSS*. https://www.izm.gov.lv/lv/iea-timss (Erişim tarihi: 03.06.2025)

Ministry of Education and Science of Latvia. (2024a, 4 Aralık). *In an international study, the maths performance of fourth-grade students in Latvia was significantly higher than the average for member countries*. https://www.izm.gov.lv/lv/jaunums/starptautiska-petijuma-latvijas-4klasu-skolenu-sniegums-matematika-nozimigi-augstaks-par-dalibvalstu-videjo?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F. (Erişim tarihi: 07.08.2025)

Ministry of Education and Science of Latvia. (2024b). *The COSERE Project.* https://www.visc.gov.lv/lv/projekts/projekts-cosere (Erişim tarihi: 08.08.2025)

Ministry of Education and Science of Latvia. (2025a). *Professional support system for teachers.* https://www.visc.gov.lv/lv/projekts/pedagogu-profesionala-atbalsta-sistemas-izveide (Erişim tarihi: 08.08.2025)

Ministry of Education and Science of Latvia. (2025b). *Professional competencies in improving quality assurance in education*. https://www.visc.gov.lv/lv/projekts/profesionalo-kvalifikaciju-sistemas-attistiba-izglitibas-kvalitates-nodrosinasanai (Erişim tarihi: 08.08.2025)

Ministry of Education and Science of Latvia. (2025c). *Education system in Latvia.* https://www.izm.gov.lv/en/education-system-latvia (Erişim tarihi: 08.08.2025)

Ministry of Education and Science of Latvia. (2025d). *Improvement works on data networks started in Latvian schools.* https://www.izm.gov.lv/lv/jaunums/latvijas-skolas-uzsakti-datu-tiklu-uzlabosanas-darbi (Erişim tarihi: 21.12.2025)

Mullis, IVS, von Davier, M., Foy, P., Fishbein, B., Reynolds, KA, & Wry, E. (2023). PIRLS *2021 Uluslararası Okuma Sonuçları.* Boston College, TIMSS & PIRLS Uluslararası Çalışma Merkezi. https: //doi.org /10.6017 /lse.tpisc.tr2103.kb5342 (Erişim tarihi: 13.06.2025)

OECD. (2024). *Latvian School Bag Programme – Latvia*. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-youth-policy-toolkit_41fab624-en/latvian-school-bag-programme-latvia_883dd534-en.html (Erişim tarihi: 08.08.2025)

ÖSYM. (2007). *Üniversiteye kabul için başvurma.* https://www.osym.gov.tr/TR,4655/universiteye-kabul-icin-basvurma.html (Erişim tarihi: 09.08.2025)

PIRLS. (2001). *PIRLS 2001 international report.* Erişim: https://timssandpirls.bc.edu/pirls2001i/pdf/P1_IR_Ch01.pdf. (Erişim tarihi: 20.06.2025)

PIRLS. (2006). *International student achievement in reading*. https://timssandpirls.bc.edu/PDF/P06_IR_Ch1.pdf. (Erişim tarihi: 20.06.2025)

PIRLS. (2016). *PIRLS 2016 ınternatıonal results ın readıng*. https://pirls2016.org/pirls/student-achievement/index.html. (Erişim tarihi: 20.06.2025)

PIRLS. (2021). *Countries' reading achievement*. file:///C:/Users/Acer/Downloads/P21_1-reading-achievement%20(1).pdf (Erişim tarihi: 20.06.2025)

Republic of Latvia, Cabinet of Ministers. (2016). *Pedagogu darba samaksas noteikumi*. https://likumi.lv/ta/id/283667-pedagogu-darba-samaksas-noteikumi. (Erişim tarihi: 08.08.2025)

Republic of Latvia, Cabinet of Ministers. (2018). *Regulations regarding the state guidelines for pre-school education and the model pre-school education programmes* (Regulation No. 716). https://likumi.lv/ta/en/en/id/303371. (Erişim tarihi: 12.06.2025)

Republic of Latvia, Cabinet of Ministers. (2019). *Regulations regarding the state general secondary education standard and model general secondary education programmes*. https://likumi.lv/ta/en/en/id/309597-regulations-regarding-the-state-general-secondary-education-standard-and-model-general-secondary-education-programmes. (Erişim tarihi: 08.08.2025)

Republic of Latvia, Cabinet of Ministers. (2025). *On the action plan for improving the school catering system in Latvia for 2025–2027* (Cabinet Order No. 571). https://likumi.lv/ta/id/363073-par-ricibas-planu-skolenu-edinasanas-sistemas-pilnveidosanai-latvija-2025-2027-gadam. (Erişim tarihi: 04.06.2025)

Republic of Latvia, Saeima. (2022). *On the Guidelines for the Development of Children, Youth, and Family for 2022–2027*. https://likumi.lv/ta/id/338304-par-bernu-jaunatnes-un-gimenes-attistibas-pamatnostadnem-20222027gadam. (Erişim tarihi: 11.06.2025)

Reynolds, K.A., Wry, E., Mullis, I.V.S., & von Davier, M. (2022). *PIRLS 2021 Encyclopedia: Education Policy and Curriculum in Reading.* Retrieved from Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center. https://pirls2021.org/encyclopedia (Erişim tarihi: 23.07.2025)

Reynolds, KA, Aldrich, CEA, Bookbinder, A., Gallo, A., von Davier, M., & Kennedy, A. (Ed.) (2024). *TIMSS 2023 Ansiklopedisi: Matematik ve Bilimde Eğitim Politikası ve Müfredatı.* Boston College, TIMSS & PIRLS Uluslararası Çalışma Merkezi. https://doi.org/10.6017/lse.tpisc.timss.rs5882 (Erişim tarihi: 04.06.2025)

Saeima of the Republic of Latvia. (2018). *Saeima supports transition to Latvian as the only language of instruction in schools*. https://www.saeima.lv/en/news/saeima-news/26706-saeima-supports-transition-to-latvian-as-the-only-language-of-instruction-in-schools. (Erişim tarihi: 04.06.2025)

Sak, R., Sak, İ. T. Ş., Şendil, Ç. Ö., ve Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, *4*(1), 227-256. https://doi.org/10.33400/kuje.843306

Silova, I. (2009). Eğitim dönüşümünün çeşitleri: Orta/güneydoğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'nin post-sosyalist devletleri. *Uluslararası Karşılaştırmalı Eğitim El Kitabı 22*(295-320). https://doi.org/10.1007/978-1-4020-6403-6_19

Silova, I., Moyer, A., Webster, C. (2010). Re-conceptualizing professional development of teacher educators in post-Soviet Latvia. *Eğitimde Mesleki Gelişim 36*(1-2):357-371. https://doi.org/10.1080/19415250903457596

Skola2030. (2019). *In Skola2030.lv*. https://www.skola2030.lv/lv (Erişim tarihi: 25.07.2025)

TIMSS. (1995). *TIMSS 1995 international database*. https://timss.bc.edu/timss1995i/Database.html (Erişim tarihi: 15.10.2024)

TIMSS. (1999). *TIMSS 1999 international achievement reports*. https://timss.bc.edu/timss1999i/publications.html (Erişim tarihi: 15.10.2024)

TIMSS. (2003). *TIMSS 2003 international reports*. https://timss.bc.edu/timss2003i/intl_reports.html (Erişim tarihi: 15.10.2024)

TIMSS. (2007). *TIMSS 2007 technical report*. https://timss.bc.edu/TIMSS2007/techreport.html (Erişim tarihi: 15.10.2024)

TIMSS. (2011). *About TIMSS 2011*. https://timssandpirls.bc.edu/timss2011/index.html (Erişim tarihi: 15.10.2024)

TIMSS. (2015). *TIMSS 2015 results*. https://www.iea.nl/studies/iea/timss/2015/results (Erişim tarihi: 15.10.2024)

TIMSS. (2019). *TIMSS 2019 international results in mathematics and science*. https://timss2019.org/reports/ (Erişim tarihi: 15.10.2024)

TIMSS. (2023). *TIMSS 2023 international results in mathematics and science*. https://timss2023.org/results/ (Erişim tarihi: 15.10.2024)

Zepa, B. (2003). *Citizenship, Official Language, Bilingual Education in Latvia: Public Policy in the Last 10 Years* . https://core.ac.uk/download/pdf/11872371.pdf (Erişim tarihi: 25.05.2025)

14–18 YAŞ ÖĞRENCİLERİN FİZİKSEL UYGUNLUK DÜZEYİ KAPASİTELERİNE COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Beden Eğitimi Öğretmeni Asuman PEHLİVAN

Muratpaşa Türk Telekom Anadolu Lisesi/MEB

asumanpehlivan74@gmail.com.tr

Prof. Dr. Mustafa ALTINKÖK

Akdeniz Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,

mustafaaltinkok@akdeniz.edu.tr – 0000-0002-9463-8923

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, COVID-19 pandemi sürecinin ortaöğretim kademesinde beden eğitimi ve spor dersi alan 14–18 yaş arası öğrencilerin fiziksel uygunluk düzeyi kapasiteleri üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırma, ön deneysel araştırma desenlerinden kontrol grupsuz tek gruplu ön test–son test modeli kullanılarak yürütülmüştür. Çalışma grubunu, Antalya İl Millî Eğitim Müdürlüğüne bağlı Muratpaşa Türk Telekom Anadolu Lisesinde öğrenim gören, beden eğitimi ve spor derslerine düzenli olarak katılan 555 kız ve 357 erkek olmak üzere toplam 912 ortaöğretim öğrencisi oluşturmaktadır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak boy uzunluğu ve vücut ağırlığına ilişkin antropometrik ölçümler alınmış; fiziksel uygunluk düzeyi kapasitelerinin belirlenmesinde durarak uzun atlama, mekik, şınav, otur-uzan-eriş ve flamingo denge testleri uygulanmıştır. Verilerin normal dağılıma uygunluğu Shapiro-Wilk testi ile değerlendirilmiş ve tüm parametrelerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir ($p>0,05$). İstatistiksel analizlerde cinsiyet değişkeni için eşleştirilmiş örneklem t-testi ve bağımsız örneklem t-testi, sınıf düzeyi değişkeni için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

Araştırma bulgularına göre, pandemi süreci sonunda öğrencilerin fiziksel uygunluk düzeyi kapasitelerinde cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p<0,05$). Sonuç olarak, COVID-19 pandemi sürecinin ortaöğretim öğrencilerinin fiziksel uygunluk düzeyi kapasiteleri üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Covid-19, Ortaöğretim Öğrencileri, Fiziksel Uygunluk Düzeyi.

1. GİRİŞ

İnsanlık, var olduğu günden günümüze kadar birçok doğal afet ve salgın hastalıkla karşı karşıya kalmış ve bu süreçlerle mücadele etmiştir. Bu olayların bazıları toplumlar üzerinde derin ve uzun süreli etkiler bırakırken, bazıları ise daha kısa sürede atlatılmıştır. Özellikle salgın hastalıklar, geniş kitleleri etkilemesi ve etkilerinin uzun vadede gözlemlenebilmesi nedeniyle insanlık tarihindeki en yaygın küresel tehditler arasında yer almaktadır (WHO, 2020). İnsanlık tarihinin bilinen en son ve etkileri halen devam eden salgın hastalığı olan COVID-19, bireylerin yaşam biçimlerini, günlük alışkanlıkları ve fiziksel aktiviteye katılım düzeylerini de kapsayan çok yönlü değişimlere yol açmıştır (Pehlivan, 2024).

Beştepe'de yapılan (Covid-19) salgın zirvesinden, ortaokul ve liselerde 16 Mart'tan itibaren 1 hafta tatil kararı çıktı.

Kritik toplantı sonrası Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın, alınan tedbirleri açıkladı:

- İlk, orta ve liseler 16 Mart'ta 1 hafta tatil edilecek. 23 Mart'tan itibaren öğrenciler uzaktan eğitime tabi tutulacaklar
- Üniversiteler, 16 Mart tarihinden itibaren 3 hafta süreyle tatil edilecek. Tatilin nasıl koordine edileceğini YÖK ayarlayacak.
- Spor müsabakaların da nisan ayı sonuna kadar seyircisiz oynanmasına karar verildi (Euronews, 2020).

Önce 65 yaş ve üstü vatandaşlara uygulanan sokağa çıkma kısıtlaması, sonrasında da 20 yaş altındaki gençleri ve çocukları kapsayacak şekilde değiştirildi. 10 Mayıs 2020: "Kontrollü sosyal hayat" dönemi başladı. 22 Mart'tan itibaren sokağa çıkmaları kısıtlanan 65 yaş ve üzeri vatandaşlar 50 günlük aranın ardından süre sınırlamasıyla dışarı çıktı. 14 yaş ve altı çocuklar 13 Mayıs, 15-20 yaş arasındaki çocuk ve gençler 15 Mayıs'ta ilk kez sokağa çıktı. 12 Ekim 2020: 2, 3, 4, 8 ve 12. sınıflarda yeniden yüz yüze eğitime geçilse de vaka sayılarındaki artış sebebiyle sonrasında tekrar uzaktan eğitime geçildi (Anadolu Ajansı 2021). Bu kararlar sonrasında tam 1,5 eğitim–öğretim yılı boyunca yüz yüze eğitim yerini çeşitli dijital platformlarda uzaktan eğitime bıraktı. Bu sürecin çok büyük bir bölümünü tam kapanmalar, sonrasında salgının seyrine göre de kısmi serbestlikler oluşturdu.

Covid-19 sebebiyle yaşanan bu kısıtlamalar, tüm öğrencilerin örgün eğitim hayatında uzaktan eğitime geçmelerine, spor, sanat faaliyetleri yürüten, dışarıda koşup oynayan çocuk ve gençlerin de birden bire sedanter bir yaşantıya geçmesine yol açtı. Hayat düzenleri değişti belki de bir daha karşılaşmayacakları bir durumu yaşamaya başladılar.

Bu sıkıntılı süreç, bireylerin planlı ve sistematik bir fiziksel aktiviteye katılmasalar dahi günlük yaşamın doğal bir parçası olan; okula gidip gelme, arkadaşlarla vakit geçirme, dışarıda oynama, kısa mesafeli yürüyüşler gibi enerji harcamasını içeren sıradan hareketlerin büyük ölçüde kısıtlanmasına neden olmuştur. Özellikle ergenlik dönemindeki bireyler için bu tür gündelik aktiviteler, toplam fiziksel aktivite düzeyinin önemli bir bölümünü oluşturmakta ve fiziksel aktivite düzeyi (Physical Activity Level–PAL) üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Covid-

19 pandemisi sürecinde uygulanan karantina, sokağa çıkma kısıtlamaları ve uzaktan eğitime geçilmesiyle birlikte ergenlerin hareket alanları daralmış, sedanter davranışlar belirgin şekilde artmış ve buna paralel olarak fiziksel aktivite düzeyi düzeylerinde ciddi düşüşler meydana gelmiştir. Küresel ölçekte yapılan çalışmalar, pandemi sürecinin çocuk ve ergenlerin günlük enerji harcamasını azaltarak fiziksel aktivite alışkanlıklarını olumsuz yönde etkilediğini ve bu durumun fiziksel uygunluk kapasiteleri üzerinde kısa ve orta vadede olumsuz sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Covid-19'un, ergenlerin fiziksel aktivite düzeyinde ve dolayısıyla fiziksel aktivite düzeyi değerlerinde anlamlı bir düşüşe neden olduğu açıkça görülmektedir. (Caputo ve Reichert, 2020; Caputo ve ark., 2022; Dos Santos Ferreira Viero ve ark., 2022; Wunsch, Kienberger, ve Niessner, 2022).

Bu doğrultuda araştırma ile Covid-19 pandemi sürecinin 14–18 yaş ortaöğretim öğrencilerinin fiziksel uygunluk kapasite düzeylerine etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma, ön deneysel araştırma tasarımlarından biri olan kontrol grupsuz, tek gruplu ön–son test deseni ile tasarlanmıştır. Ön deneysel tasarım, belirli bir uygulamaya maruz bırakılan bir ya da daha fazla deney grubunun sonuçlarının gözlemlenmesini esas alan yaklaşımıdır. Tasarım, deneysel araştırmalarda izlenen temel adımları içermekle birlikte, kontrol grubunun yer almaması nedeniyle en basit deneysel araştırma tasarım biçimi olarak kabul edilmektedir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2022; Creswell, 2014).

2.2. Çalışma Gurubu

Antalya Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı, Muratpaşa Türk Telekom Anadolu Lisesinde, Beden Eğitimi ve Spor derslerine katılmasında engeli bulunmayan ve devamsızlık problemi olmayan 555 kadın öğrenci ve 357 erkek öğrenci olmak üzere toplam 912 ortaöğretim öğrencilerden oluşturmaktadır. Bu öğrenciler gönüllülük ilkesi doğrultusunda gerekli kurum izinleri ve ebeveyn izinleri doğrultusunda oluşturulmuştur.

2.3. Veri Toplama Süreci

Ön testler bir buçuk eğitim–öğretim yılı evde kalıp, uzaktan eğitim gören sosyal ve gündelik aktivitelerden yoksun kalan orta öğretim öğrencilerinin, yüz yüze eğitime geçtikten hemen sonra yapılmıştır. Son testler ise, orta öğretim öğrencilerinin tam zamanlı olarak yüz yüze eğitime geçerek haftada bir gün, iki saat beden eğitimi ve spor dersine aktif olarak katılım sağlandıktan 6 ay sonra alınmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada vücut kompozisyonu özelliklerinden boy uzunluğu ve vücut ağırlığı (DesisB5 marka model, boy kilo ölçer) ile antropometrik ölçümler uygulanmıştır.

Seçili fiziksel uygunluk kapasite düzeylerinin belirlenmesi amacıyla fiziksel uygunluk kapasite performans terslerinden kas gücü kapasitesinin belirlenmesi için durarak uzun atlama (Castro-Piñero ve ark., 2009), kassal dayanıklılık kapasitelerinin belirlenmesi için mekik ve şınav,

esneklik kapasitelerinin belirlenmesi için otur-eriş (MEB ve SB, 2017) ve statik denge kapasitelerinin belirlenmesi için ise flamingo denge (Rodriguez ve ark., 1998) testileri uygulanmıştır.

2.5. İstatistiksel Veri Analizi

Araştırmada veri toplama süreci sonucunda toplanan tüm veri analizleri istatistik paket programı kullanılarak istatistiksel analiz hesaplaması yapılmıştır. Araştırma ile toplanan verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığını ortaya koymak amacıyla Shapiro-Wilk testi uygulanarak test sonucunda bütün değişkenler için $p>0,05$ olduğu tespit edilmiştir. Fiziksel uygunluk düzeyi kapasiteleri cinsiyet değişkeni için parametrik testlerden grup içi farklılıkların karşılaştırılmasında eşleştirilmiş grup t test ve gruplar arası skorlardaki farklılıkların karşılaştırılmasında ise bağımsız örneklem t test kullanılmıştır. Tüm katılımcıların cinsiyet, sınıf, boy uzunluğu ve vücut ağırlığı değişkenleri için frekans yüzde dağılımları analiz edilmiştir. Araştırmada güven aralığı %95 ve anlamlılık seviyesi $p<0,05$ olarak belirlenmiştir.

3. BULGULAR

Çizelge 1. 14–18 Yaş Çocukların Genel Özelliklerine İlişkin Frekans Yüzde Dağılımları

Cinsiyet	***N***	***%***	***VücutAğırlığı (kg)***	***N***	***%***
Kadın Öğrenci	555	60,9	30-45	85	9,3
Erkek Öğrenci	357	39,1	46-60	405	44,4
			61-75	278	30,5
			76-90	109	12,0
			91+	35	3,8
Toplam	912	100,0	Toplam	912	100,0
Sınıf			***Boy Uzunluğu (cm)***		
9	235	25,8	1,40-1,50	13	1,4
10	273	29,9	1,51-1,60	229	25,1
11	225	24,7	1,61-1,70	385	42,2
12	179	19,6	1,71-1,80	244	26,8
			1,81+	41	4,5
Toplam	912	100,0	Toplam	912	100,0

Çizelge 1, incelendiğinde araştırmaya katılan ortaöğretim öğrencilerinden en çok katılımın 273 (%29,9) ile 10. sınıflardan olduğu, ortaöğretim öğrencilerin sınıf dağılımlarının sırasıyla 9. sınıflar 235 (%25,8) 11. sınıflar 225 (%24,7) ve 12. sınıflar 179 (19,6) olduğu, ortaöğretim öğrencilerin555 (%60,9)'ininkadınöğrenci, 357 (%39,1)'sininerkek öğrenci olduğu, 405 (%44,4) ortaöğretim öğrencisinin 46-60 kg, 278 (%30,5) ortaöğretim öğrencisinin 61-75 kg, 109 (%12,0) ortaöğretim öğrencisinin76-90 kg, 85 (%9,3) ortaöğretim öğrencisinin 30-45 kg ve 35 (%3,8) ortaöğretim öğrencisinin 91+kg aralığında vücüt ağırlığına sahip olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan ortaöğretim öğrencilerinin boy uzunluklarının ise sırasıyla 385 (%42,2) 1,61-1,70 cm, 244 (%26,8) 1,71-1,80 cm, 229 (%25,1) 1,51-1,60 cm, 41 (%4,5)1,81cm + ve 13 (%1,4) 1,40-1,50cm aralığında boy uzunluğuna sahip olduğu görülmektedir.

Çizelge 2. Cinsiyet Değişkenine Göre Fiziksel Uygunluk Kapasite Düzeylerinin Ön Test Ortalamalarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Test Sonuçları

Fiziksel Uygunluk Kapasite Performans Testleri	Cinsiyet	N	$\bar{x} \pm SS$	T Test		
				T	df	P
Esneklik (Otur Eğiş Sağ Yön)	*Erkek*	*357*	*23,65±9,26*	*5,500*	*910*	*,000*
	Kadın	*555*	*26,88±8,24*	*5,363*		
Esneklik (Otur Eğiş Sol Yön)	*Erkek*	*357*	*23,07±9,59*	*5,797*	*910*	*,000*
	Kadın	*555*	*26,58±8,46*	*5,643*		
Mekik	*Erkek*	*357*	*29,46±17,39*	-4,598	910	,000
	Kadın	555	24,43±15,26	-4,471		
Şınav	Erkek	357	14,87±11,13	-16,816	910	,000
	Kadın	555	5,52±5,54	-14,739		
Durarak Uzun Atlama	Erkek	357	177,68±33,19	-22,709	910	,000
	Kadın	555	134,79±23,76	-21,171		
Statik Denge (Flamingo Sağ Yön)	Erkek	357	3,82±4,11	-2,166	910	,031
	Kadın	555	3,27±3,46	-2,087		
Statik Denge (Flamingo Sağ Yön)	Erkek	357	3,87±3,89	-3,395	910	,001
	Kadın	555	3,05±3,31	-3,279		

$\bar{x} \pm SS$ = ortalama-standart sapma; N = kişi sayısı; t = t test puanı; p = anlamlılık düzeyi.

Çizelge 2.'de görülebileceği üzere, çalışma grubunun cinsiyet değişkenine göre fiziksel uygunluk kapasitelerinin ön test ortalamalarına ilişkin skorların karşılaştırılması amacıyla yapılan bağımsız örneklem t test sonuçları incelendiğinde otur uzan sağ ve otur uzan sol ,001 düzeyinde, flamingo sağ,05 düzeyinde ve flamingo sol ,01 düzeyinde fiziksel uygunluk test ortalamalarının kadınlar lehine olduğu görülürken ($p<0,05$; $p<0,01$, $p<0,001$), mekik, şınav ve durarak uzun atlama fiziksel uygunluk test ortalamalarının,001 düzeyinde erkekler lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunduğu görülmektedir ($p<0,001$).

Çizelge 3. Kadın Değişkenine Göre Fiziksel Uygunluk Kapasite Düzeylerinin Ön-Son Test Ortalamalarına İlişkin Eşleştirilmiş Grup T Test Sonuçları

Fiziksel Uygunluk Kapasite Performans Testleri	Test	N	$\bar{x} \pm SS$	T Test		
				T	df	P
Esneklik (Otur Eğiş Sağ Yön)	Ön	555	26,88±8,24	-4,721	554	**,000**
	Son		27,87±8,06			
Esneklik (Otur Eğiş Sol Yön)	Ön	555	26,58±8,46	-4,647	554	**,000**
	Son		27,51±8,38			
Mekik	Ön	555	24,43±15,26	-8,592	554	**,000**
	Son		28,58±16,59			
Şınav	Ön	555	5,52±5,54	-7,214	554	**,000**
	Son		7,15±7,22			
Durarak Uzun Atlama	Ön	555	134,79±23,76	-11,905	554	**,000**
	Son		145,18±24,72			
Statik Denge (Flamingo Sağ Yön)	Ön	555	3,27±3,46	9,228	554	**,000**
	Son		2,05±2,66			
Statik Denge (Flamingo Sağ Yön)	Ön	555	3,05±3,31	8,194	554	**,000**
	Son		1,95±2,35			

$\bar{x} \pm SS$ = ortalama-standart sapma; N = kişi sayısı; t = t test puanı; p = anlamlılık düzeyi.

Çizelge 3'te kadın değişkenine göre fiziksel uygunluk kapasite düzeylerinin ön-son test ortalamalarına ilişkin skorların karşılaştırılması amacıyla yapılan eşleştirilmiş grup t test sonuçları incelendiğinde tüm parametrelerde ,001 düzeyinde son-test ölçümleri lehin anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir (p<0,001).

Çizelge 4. Erkek Cinsiyet Değişkenine Göre Fiziksel Uygunluk Kapasite Düzeylerinin Ön-Son Test Ortalamalarına İlişkin Eşleştirilmiş Grup T Test Sonuçları

Fiziksel Uygunluk Kapasite Performans Testi	Test	N	$\bar{x} \pm SS$	T Test		
				T	df	P
Esneklik (Otur Eğiş Sağ Yön)	Ön Son	357	23,65±9,26 24,89±8,94	-4,320	356	,000
Esneklik (Otur Eğiş Sol Yön)	Ön Son	357	23,07±9,59 24,15±9,23	-3,237	356	,001
Mekik	Ön Son	357	29,46±17,39 34,04±18,08	-6,819	356	,000
Şınav	Ön Son	357	14,87±11,13 18,62±12,45	-7,132	356	,000
Durarak Uzun Atlama	Ön Son	357	177,68±33,19 189,94±32,93	-9,984	356	,000
Statik Denge (Flamingo Sağ Yön)	Ön Son	357	3,82±4,11 2,00±2,35	10,007	356	,000
Statik Denge (Flamingo Sağ Yön)	Ön Son	357	3,87±3,89 2,37±2,68	8,518	356	,000

$\bar{x} \pm SS$ = ortalama-standart sapma; N = kişi sayısı; t = t test puanı; p = anlamlılık düzeyi.

Çizelge 4'te erkek cinsiyet değişkenine göre fiziksel uygunluk kapasite düzeylerinin ön-son test ortalamalarına ilişkin skorların karşılaştırılması amacıyla yapılan eşleştirilmiş grup t test sonuçları incelendiğinde esneklik parametresinde ,01 düzeyinde son testler lehine (p<0,01), esneklik dışındaki tüm parametrelerde ise 001 düzeyinde son-test ölçümleri lehin anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir (p<0,001).

Çizelge 5. Cinsiyet Değişkenine Göre Fiziksel Uygunluk Kapasite Düzeylerinin Son-Test Ortalamalarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Test Sonuçları

Fiziksel Uygunluk Kapasite Performans Testi	Cinsiyet	N	$\bar{x} \pm SS$	T Test		
				T	df	P
Esneklik (Otur Eğiş Sağ Yön)	Erkek Kadın	357 555	24,89±8,94 27,87±8,06	5,215 5,099	910	,000
Esneklik (Otur Eğiş Sol Yön)	Erkek Kadın	357 555	24,15±9,23 27,51±8,38	5,687 5,569	910	,000
Mekik	Erkek Kadın	357 555	34,04±18,08 28,58±16,59	-4,684 -4,597	910	,000
Şınav	Erkek Kadın	357 555	18,62±12,45 7,15±7,22	-17,583 -15,780	910	,000
Durarak Uzun Atlama	Erkek Kadın	357 555	189,94±32,93 145,18±24,72	-23,379 -22,001	910	,000
Statik Denge (Flamingo Sağ Yön)	Erkek Kadın	357 555	2,00±2,35 2,05±2,66	,312 ,321	9010	,755
Statik Denge (Flamingo Sağ Yön)	Erkek Kadın	357 555	2,37±2,68 1,95±2,35	-2,509 -2,440	910	,015

$\bar{x}$ ± SS = ortalama-standart sapma; N = kişi sayısı; t = t test puanı; p = anlamlılık düzeyi.

Çizelge 5'te cinsiyete göre fiziksel uygunluk kapasitelerinin son-test ortalamalarına ilişkin skorların karşılaştırılması amacıyla yapılan bağımsız örneklem t test sonuçları incelendiğinde otur uzan testisağ,001 düzeyinde, otur uzan testi sol ,001 düzeyinde ve flamingo denge testi ,05 düzeyinde kız çocukların lehine olduğu görülürken (p<0,05; p<0,01), mekik, şınav ve durarak uzun atlama testlerinde ,001 düzeyinde erkek çocukların lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunduğu görülmektedir (p<0,01). Flamingo sağ testine göre istatistiksel olarak herhangi bir anlamlı farklılığa rastlanmamıştır (p>0,05).

Çizelge 6. Toplam Fiziksel Uygunluk Kapasite Düzeyleri Değişkenine Göre Fiziksel Uygunluk Kapasite Düzeylerinin Ön-Son Test Ortalamalarına İlişkin Eşleştirilmiş Grup T Test Sonuçları

Fiziksel Uygunluk Kapasite Performans Testi	Test	N	$\bar{x}$ ± SS	T Test		
				T	df	P
Esneklik (Otur Eğiş Sağ Yön)	Ön	912	25,62±8,79	-6,400	911	,000
	Son	912	26,70±8,53			
Esneklik (Otur Eğiş Sol Yön)	Ön	912	25,21±9,08	-5,600	911	,000
	Son	912	26,19±8,87			
Mekik	Ön	912	26,40±16,30	-10,953	911	,000
	Son	912	30,72±17,39			
Şınav	Ön	912	9,18±9,38	-10,145	911	,000
	Son	912	11,64±11,12			
Durarak Uzun Atlama	Ön	912	151,58±34,82	-15,596	911	,000
	Son	912	162,70±35,68			
Statik Denge (Flamingo Sağ Yön)	Ön	912	3,49±3,74	13,495	911	,000
	Son	912	2,03±2,54			
Statik Denge (Flamingo Sağ Yön)	Ön	912	3,37±3,57	11,739	911	,000
	Son	912	2,11±2,49			

$\bar{x}$ ± SS = ortalama-standart sapma; N = kişi sayısı; t = t test puanı; p = anlamlılık düzeyi.

Çizelge 6.'ya göre toplam fiziksel uygunluk kapasitelerinin ön-son test ortalamalarına ilişkin skorların karşılaştırılması amacıyla yapılan eşleştirilmiş grup T test sonuçları incelendiğinde tüm parametrelerde istatistiksel olarak son testler lehine ,001 düzeyinde anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir (p<0,01).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Araştırma ile, COVİD-19 Pandemi sürecinde bir buçuk eğitim–öğretim yılı evde kalıp, uzaktan eğitim gören, sosyal ve gündelik aktivitelerden yoksun kalan ve tam zamanlı yüz yüze eğitime geçtikten sonra 6 ay süre ile haftada bir gün, iki saat beden eğitimi ve spor dersine aktif olarak katılım sağlayan 14–18 yaş orta öğretim öğrencilerin, fiziksel uygunluk kapasitelerinin incelenerek, COVİD-19 Pandemi sürecinin ve fiziksel aktiviteye katılım düzeyinin 14–18 yaş ortaöğretim öğrencilerinin fiziksel uygunluk kapasite performansları üzerindeki etkisini, herhangi bir değişiklik olup karşılaştırarak ortaya koymak amaçlanmıştır.

Araştırmada, çalışma grubunun fiziksel uygunluk kapasitelerinin cinsiyet değişkenine göre ön-test ve son-test ölçümleri incelendiğinde, fiziksel uygunluk bileşenlerinin cinsiyete bağlı olarak farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Ön-test sonuçlarına göre esneklik ve denge gerektiren otur-

uzan (sağ-sol) ve flamingo denge testlerinde kız öğrencilerin lehine; kas kuvveti ve dayanıklılık gerektiren mekik, şınav ve durarak uzun atlama testlerinde ise erkek öğrencilerin lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Bu durum, ergenlik döneminde cinsiyete bağlı ortaya çıkan biyolojik ve fizyolojik farklılıklar ile açıklanabilir. Kız öğrencilerde bağ dokusu elastikiyetinin daha yüksek olması, eklem hareket açıklığının daha geniş olması ve vücut yağ oranının görece fazla olması, esneklik ve denge gerektiren testlerde avantaj sağlamaktadır. Ayrıca kız çocuklarının ergenlik döneminde postüral kontrol ve denge becerilerinin daha erken olgunlaşması, denge performansını olumlu yönde etkilemektedir (Malina, Bouchard ve Bar-Or, 2004; Rodríguez ve ark., 1998). Buna karşılık erkek öğrencilerde ergenlik dönemine bağlı olarak artan testosteron düzeyi, kas kütlesi ve kas liflerinin kesitsel alanındaki artış, kuvvet ve dayanıklılık gerektiren fiziksel uygunluk testlerinde daha yüksek performans sergilenmesine neden olmaktadır. Özellikle üst ve alt ekstremite kas gücünün gelişimi, mekik, şınav ve durarak uzun atlama gibi patlayıcı güç ve kas dayanıklılığı gerektiren testlerde erkek öğrenciler lehine sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Castro-Piñero ve ark., 2009; Malina ve ark., 2004). Literatürde, erkek ergenlerin anaerobik güç ve kas kuvveti gerektiren performanslarda kız ergenlere kıyasla daha yüksek değerlere sahip oldukları yaygın olarak rapor edilmiştir (Ruiz ve ark., 2011). Dolayısıyla, cinsiyete özgü biyolojik olgunlaşma süreçlerinin fiziksel uygunluk bileşenleri üzerindeki belirleyici etkisini yansıtmakta, esneklik ve denge testlerinde kız öğrencilerin, kuvvet ve dayanıklılık testlerinde ise erkek öğrencilerin lehine ortaya çıkan anlamlı farklılıkların, ergenlik dönemine özgü fizyolojik adaptasyonların doğal bir sonucu olduğu söylenebilir.

Benzer şekilde son-test ölçümlerinde de otur-uzan esneklik testleri ile flamingo denge testinde kız öğrencilerin, mekik, şınav ve durarak uzun atlama testlerinde ise erkek öğrencilerin daha yüksek performans sergilediği görülmüştür. Son-test ölçümlerinde otur-uzan esneklik testleri ile flamingo denge testinde kız öğrencilerin, mekik, şınav ve durarak uzun atlama testlerinde ise erkek öğrencilerin daha yüksek performans sergilemeleri; ergenlik döneminde cinsiyete bağlı gelişimsel farklılıkların devam ettiğini ve uygulama sürecine verilen adaptasyonların bu farklılıklar doğrultusunda şekillendiğini göstermektedir. Kız öğrencilerin bağ dokusu elastikiyetinin daha yüksek olması, eklem hareket açıklığının genişliği ve postüral kontrol mekanizmalarının daha erken olgunlaşması, esneklik ve denge gerektiren testlerde üstün performans sergilemelerine katkı sağlamaktadır (Rodríguez ve ark., 1998; Malina, Bouchard ve Bar-Or, 2004). Özellikle denge becerilerinin, nöromüsküler koordinasyon ve proprioseptif kontrol ile yakından ilişkili olduğu ve bu becerilerin kız çocuklarında ergenlik döneminde daha erken geliştiği literatürde belirtilmektedir (Ruiz ve ark., 2011). Buna karşılık erkek öğrencilerin mekik, şınav ve durarak uzun atlama gibi kas kuvveti, kas dayanıklılığı ve patlayıcı güç gerektiren testlerde daha yüksek performans göstermeleri; ergenlik dönemine bağlı olarak artan kas kütlesi, testosteron düzeyleri ve kas liflerinin kesitsel alanındaki artışla açıklanabilir. Erkek ergenlerde özellikle alt ve üst ekstremite kas gücünün belirgin şekilde artması, kuvvet ve anaerobik güç gerektiren performanslarda avantaj sağlamaktadır (Castro-Piñero ve ark., 2009; Malina ve ark., 2004). Yapılan araştırmalar, düzenli fiziksel aktiviteye maruz kalınması durumunda dahi cinsiyete özgü biyolojik farklılıkların fiziksel uygunluk bileşenleri üzerindeki etkisinin sürdüğünü ortaya koymaktadır (Ruiz ve ark., 2011). Bu bağlamda son-test sonuçları,

uygulama sürecinin her iki cinsiyette de fiziksel uygunluk düzeylerini geliştirdiğini ancak gelişimin yönü ve düzeyinin cinsiyete özgü fizyolojik özellikler doğrultusunda farklılaştığını göstermektedir. Elde edilen bulgular, kız öğrencilerin esneklik ve denge gerektiren becerilerde; erkek öğrencilerin ise kuvvet ve dayanıklılık gerektiren becerilerde daha başarılı olduğunu ortaya koyan önceki çalışmalarla tutarlılık göstermektedir.

Ön-son test karşılaştırmaları incelendiğinde, hem erkek hem de kız öğrencilerin tüm fiziksel uygunluk parametrelerinde son-test lehine anlamlı gelişmeler gösterdiği belirlenmiştir. Toplam fiziksel uygunluk kapasite performans testine ilişkin bulgular da, tüm çalışma grubu genelinde son-test ölçümlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir artış olduğunu ortaya koymuştur. Ön-son test karşılaştırmaları sonucunda hem erkek hem de kız öğrencilerin tüm fiziksel uygunluk parametrelerinde son-test lehine anlamlı gelişmeler göstermesi, fiziksel uygunluk kapasitesinin düzenli uyarana ve çevresel koşullardaki değişime duyarlı bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Pandemi sürecinde uygulanan kısıtlamaların gevşetilmesiyle birlikte öğrencilerin günlük fiziksel aktivite düzeylerinde artış yaşanması, okul ortamına dönüş ve yapılandırılmış beden eğitimi derslerinin yeniden başlaması, fiziksel uygunluk bileşenlerinde gözlenen gelişmelerin temel nedenleri arasında yer almaktadır. Literatürde, çocuk ve ergenlerde fiziksel aktiviteye yeniden katılımın kas kuvveti, dayanıklılık, denge ve esneklik gibi temel fiziksel uygunluk bileşenlerinde kısa sürede ölçülebilir iyileşmeler sağladığı vurgulanmaktadır (Strong ve ark., 2005; Malina, Bouchard ve Bar-Or, 2004). Toplam fiziksel uygunluk kapasite performans testine ilişkin bulgularda tüm çalışma grubu genelinde son-test ölçümlerinde anlamlı artışlar saptanması, fiziksel uygunluğun bütüncül bir yapı sergilediğini ve alt bileşenlerdeki gelişmelerin toplam performansa yansıdığını göstermektedir. Dünya Sağlık Örgütü, çocuk ve ergenlerde düzenli fiziksel aktivitenin kardiyorespiratuar dayanıklılık, kas kuvveti, denge ve esneklik üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu ve bu etkilerin her iki cinsiyette de benzer biçimde ortaya çıktığını belirtmektedir (WHO, 2020). Ayrıca, pandemi sonrası dönemde fiziksel aktivite düzeylerindeki artışın, daha önce sedanter yaşam tarzına bağlı olarak gerileyen fiziksel uygunluk parametrelerinin yeniden toparlanmasına katkı sağladığı çeşitli araştırmalarda rapor edilmiştir (Caputo ve Reichert, 2020; López-Bueno ve ark., 2021; Caputo ve ark., 2022; Dos Santos Ferreira Viero ve ark., 2022; Wunsch, Kienberger, ve Niessner, 2022). Bu bağlamda elde edilen bulgular, uygulanan sürecin ve çevresel koşullardaki değişimin, cinsiyetten bağımsız olarak öğrencilerin fiziksel uygunluk kapasitelerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Son-test lehine ortaya çıkan anlamlı gelişmeler, çocuk ve ergenlerde fiziksel uygunluğun geliştirilebilir bir özellik olduğunu ve uygun fiziksel aktivite ortamlarının sağlanmasının bu gelişimde belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, araştırma bulguları; denge ve esneklik gerektiren becerilerde kız öğrencilerin, kuvvet ve dayanıklılık gerektiren becerilerde ise erkek öğrencilerin daha başarılı olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, her iki cinsiyette de ön-son test karşılaştırmalarında gözlenen anlamlı gelişmeler, fiziksel uygunluk kapasitesinin uygun çevresel koşullar ve düzenli fiziksel aktivite ile olumlu yönde geliştirilebileceğini göstermektedir. Bu doğrultuda, okul temelli ve cinsiyete duyarlı fiziksel aktivite programlarının planlanması, ergenlerin fiziksel uygunluk düzeylerinin desteklenmesi açısından büyük önem taşımakta ve her iki cinsiyette de fiziksel uygunluk kapasitelerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F., *Bilimsel araştırma yöntemleri* (31. bs.), Pegem Akademi. 2022.

Caputo, E. L., & Reichert, F. F. (2020). Studies of Physical Activity and COVID-19 During the Pandemic: A Scoping Review. *Journal of Physical Activity and Health*, *17*(12), 1275-1284. Retrieved Dec 26, 2025, from https://doi.org/10.1123/jpah.2020-0406

Caputo, E.L., Feter, N., Leite, J.S. *et al.* Physical activity trajectory in the first 10 months of the COVID-19 pandemic in Southern Brazil: a follow-up study. *BMC Sports Sci Med Rehabil*14, 58 (2022). https://doi.org/10.1186/s13102-022-00450-0

Wunsch, K., Kienberger, K., ve Niessner, C. (2022). Changes in Physical Activity Patterns Due to the Covid-19 Pandemic: A Systematic Review and Meta-Analysis. International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(4), 2250. https://doi.org/10.3390/ijerph19042250

Dos Santos Ferreira Viero V, Matias TS, Alexandrino EG, Vieira YP, Meller FO, Schäfer AA, Dumith SC. Physical activity pattern before and during the COVID-19 pandemic and association with contextual variables of the pandemic in adults and older adults in southern Brazil. Z Gesundh Wiss. 2022 Dec 13:1-9. doi:10.1007/s10389-022-01789-x.

Castro-Piñero, J., González-Montesinos, J. L., Mora, J., Keating, X. D., Girela-Rejón, M. J., Sjöström, M., ve Ruiz, J. R. (2009). Percentile values for muscular strength field tests in children aged 6 to 17 years: Influence of weight status. Journal of Strength and Conditioning Research, 23*(8), 2295–2310*. https://doi.org/10.1519/JSC.0b013e3181b8d5c1

Creswell, J. W., *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). SAGE Publications. 2014.

López-Bueno, R., Calatayud, J., Andersen, L. L., et al. (2021). *Immediate impact of the COVID-19 confinement on physical activity levels in Spanish adults*. Sustainability, 13(10), 5708.

Malina, R. M., Bouchard, C., ve Bar-Or, O. (2004). *Growth, maturation, and physical activity*. Human Kinetics.

MEB ve SB., *Beden eğitimi ve spor öğretmenleri için sağlıkla ilgili elektronik uygunluk karnesi uygulama rehberi*. Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, 2017.

Rodríguez, F. A., Gusi, N., Nacher, S., ve Gallardo, I. (1998). Evaluation of health-related fitness in adults II: Reliability, feasibility and reference norms for the sit-and-reach flexibility test. *Apunts: Educación Física y Deportes*, 54**,** 54–65.

Ruiz, J. R., Ortega, F. B., Martínez-Gómez, D., Labayen, I., Moreno, L. A., De Bourdeaudhuij, I., Manios, Y., Gonzalez-Gross, M., Mauro, B., Molnar, D., Widhalm, K., Marcos, A., Beghin, L., Castillo, M. J., **ve** Sjöström, M. (2011). *Objectively measured physical activity and sedentary time in European adolescents: The HELENA study*. American Journal of Epidemiology, 174(2), 173–184.

Strong, W. B., Malina, R. M., Blimkie, C. J. R., et al. (2005). Evidence based physical activity for school-age youth. Journal of Pediatrics, 146(6), 732–737.

World Health Organization. (2020). Guidelines on physical activity and sedentary behaviour. WHO.

14–18 YAŞ ÖĞRENCİLERİN BESLENME ÖZ-YETERLİK TUTUMLARINA COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Beden Eğitimi Öğretmeni Asuman PEHLİVAN

Muratpaşa Türk Telekom Anadolu Lisesi/MEB

asumanpehlivan74@gmail.com.tr

Prof. Dr. Mustafa ALTINKÖK

Akdeniz Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi

mustafaaltinkok@akdeniz.edu.tr – 0000-0002-9463-8923

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, COVID-19 pandemi sürecinin ortaöğretim kademesinde beden eğitimi ve spor dersi alan 14–18 yaş arası öğrencilerin beslenme öz-yeterlik tutumları üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırma, kontrol grupsuz tek gruplu ön test–son test deseni kullanılarak tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Antalya İl Millî Eğitim Müdürlüğüne bağlı Muratpaşa Türk Telekom Anadolu Lisesinde öğrenim gören, beden eğitimi ve spor derslerine katılımında herhangi bir engeli bulunmayan 555 kız ve 357 erkek olmak üzere toplam 912 öğrenci oluşturmaktadır.

Verilerin toplanmasında, öğrencilerin beslenme öz-yeterlik tutumlarını belirlemek amacıyla Çocuk Kalp Sağlığını Geliştirme Tutum Ölçeği'nin beslenme alt boyutu kullanılmıştır. Elde edilen verilerin normal dağılıma uygunluğu Shapiro-Wilk testi ile değerlendirilmiş ve verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir ($p>0,05$). İstatistiksel analizlerde cinsiyet değişkenine göre eşleştirilmiş örneklem t-testi ve bağımsız örneklem t-testi, sınıf düzeyi değişkenine göre ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak kabul edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, COVID-19 pandemi sürecinin öğrencilerin beslenme öz-yeterlik tutumları üzerinde cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir etki oluşturmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$). Bu bulgu, pandemi sürecinin öğrencilerin beslenmeye yönelik öz-yeterlik algılarını anlamlı düzeyde değiştirmediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Covid-19, Ortaöğretim Öğrencileri, Beslenme Öz-yeterlik Tutumu.

1. GİRİŞ

2019 yılının sonlarında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve başlangıçta yeni tip koronavirüs (nCoV) olarak adlandırılan enfeksiyon, Şubat 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından

COVID-19 olarak tanımlanmıştır. Hayvandan insana bulaşarak atipik pnömoni tablosu ile seyreden bu hastalık, kısa sürede küresel bir halk sağlığı tehdidine dönüşmüş ve WHO tarafından pandemi ilan edilmiştir (Muscogiuri ve ark., 2020; WHO, 2020). Türkiye'de COVID-19'a ilişkin ilk vaka 11 Mart 2020 tarihinde Sağlık Bakanlığı tarafından açıklanmış ve salgın kısa sürede ülke geneline yayılmıştır. Süreç boyunca artan vaka ve ölüm sayıları, bireylerin yaşam biçimleri, sağlıkla ilişkili davranışları ve günlük alışkanlıkları üzerinde önemli değişimlere yol açmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2024). Salgın hastalıklar, bireylerin yaşam biçimlerini, günlük alışkanlıklarını ve sağlıkla ilişkili davranışlarını derinden etkileyen küresel olaylar olarak değerlendirilmektedir. Bu tür kriz dönemlerinde bireylerin yalnızca beslenme davranışları değil, aynı zamanda bu davranışları yönetebilme ve sürdürebilme konusundaki algıları da önemli ölçüde değişebilmektedir. Bu noktada, bireyin sağlıklı beslenme davranışlarını başlatma, sürdürme ve olumsuz koşullar altında dahi bu davranışları devam ettirebilme inancını ifade eden "beslenme öz-yeterliği", salgın dönemlerinde daha da kritik bir kavram haline gelmektedir. Bandura'nın öz-yeterlik kuramına göre bireylerin bir davranışı gerçekleştirme konusundaki inançları, davranışın kendisinden daha güçlü bir belirleyici olabilmektedir (Bandura, 1997). COVID-19 pandemisi, bireylerin beslenme davranışlarını ve bu davranışlara yönelik öz-yeterlik algılarını çok yönlü biçimde etkilemiştir. Pandemi sürecinde uygulanan karantina önlemleri, evde kalma zorunluluğu ve sosyal yaşamın kısıtlanması, özellikle ergenlik dönemindeki bireylerin besin seçimi, öğün düzeni ve yeme davranışlarını kontrol etme becerilerini yeniden şekillendirmiştir. Literatürde, COVID-19 sürecinde bireylerin bir kısmında düzensiz ve kontrolsüz yeme davranışlarının arttığı, buna karşılık bazı bireylerde ise ev ortamında daha planlı ve sağlıklı beslenme alışkanlıklarının geliştiği bildirilmektedir (Ammar ve ark., 2020; Di Renzo ve ark., 2020). Bu farklılaşmanın temelinde, bireylerin beslenme öz-yeterliği düzeylerinin belirleyici bir rol oynadığı düşünülmektedir.

14–18 yaş bireyleri de kapsayan ergenlik dönemi, beslenme davranışlarının kalıcı hale gelmeye başladığı ve bireyin kendi beslenme kararlarını verme sorumluluğunu giderek daha fazla üstlendiği kritik bir gelişim evresidir. Bu dönemde beslenme öz-yeterliği yüksek olan bireylerin, stresli ve belirsiz koşullarda dahi sağlıklı beslenme davranışlarını sürdürme olasılığının daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Schwarzer ve Renner, 2000). COVID-19 pandemi süreci gibi olağan dışı durumlar, ergenlerin beslenme öz-yeterliği algılarını test eden önemli bir bağlam sunmuş ve bu kavramın sağlık davranışları üzerindeki etkisini daha görünür hale getirmiştir. Bu nedenle pandemi sürecinin ergenlerin beslenme öz-yeterliği tutumları üzerindeki etkisinin incelenmesi, hem koruyucu sağlık yaklaşımlarının geliştirilmesi hem de gelecekte yaşanabilecek benzer krizlere yönelik önleyici stratejilerin oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda araştırma ile Covid-19 pandemi sürecinin 14–18 yaş ortaöğretim öğrencilerinin beslenme öz-yeterlik tutumları üzerinde etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, nicel araştırma yaklaşımı içinde yer alan tarama (betimsel–ilişkisel) araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çünkü tarama modeli, belirli bir evrende yer alan bireylerin mevcut durumlarını, tutumlarını ve algılarını olduğu gibi ortaya koymayı amaçlamakta; pandemi gibi doğal olarak gerçekleşmiş bir sürecin bireyler üzerindeki etkisini deneysel bir müdahale olmaksızın incelemeye olanak sağlamaktadır (Karasar, 2020). Araştırmada "Beslenme Öz-Yeterliği Ölçeği" kullanılarak öğrencilerin kendi beslenme davranışlarını yönetebilme ve sağlıklı besin tercihleri yapabilme konusundaki algıları nicel verilerle ölçülebilir; elde edilen puanlar yaş grubu, cinsiyet ve pandemi sürecine özgü değişkenlerle karşılaştırılabilir. Bandura'nın (1997) öz-yeterlik kuramına dayalı olarak geliştirilen ölçekler, bireylerin davranışlarını yönlendiren algısal yeterlik düzeylerini güvenilir biçimde yansıttığından, bu tür geniş örneklemli çalışmalarda sıklıkla tercih edilmektedir. Ayrıca pandemi sürecinin günlük yaşam ve beslenme alışkanlıklarında yarattığı değişimlerin, öğrencilerin öz-yeterlik algılarıyla ilişkisini istatistiksel olarak incelemek, tarama ve ilişkisel modelin temel amaçlarıyla örtüşmektedir (Büyüköztürk, ve ark., 2022; Creswell, 2014).

2.2. Çalışma Gurubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Antalya İl Millî Eğitim Müdürlüğüne bağlı Muratpaşa Türk Telekom Anadolu Lisesinde öğrenim gören; Beden Eğitimi ve Spor derslerine katılımında herhangi bir engeli bulunmayan ve devamsızlık sorunu yaşamayan toplam 912 ortaöğretim öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmaya, 555'i kadın ve 357'si erkek olmak üzere öğrenciler dâhil edilmiştir. Katılımcılar, gönüllülük esasına dayalı olarak belirlenmiş; araştırma süreci, gerekli kurumsal izinler ile ebeveyn onayları alınarak yürütülmüştür.

2.3. Veri Toplama Süreci

Ön test uygulamaları, COVID-19 pandemisi sürecinde yaklaşık bir buçuk eğitim–öğretim yılı boyunca evde kalmak zorunda kalan**,** uzaktan eğitim alan ve bu süreçte sosyal etkileşim ile gündelik fiziksel aktivitelerden büyük ölçüde yoksun kalan ortaöğretim öğrencilerine, yüz yüze eğitime geçişin hemen ardından gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada amaç, öğrencilerin pandemi sürecinin ardından oluşan mevcut durumlarını ve beslenme öz-yeterliği düzeylerini başlangıç düzeyinde belirlemektir. Son testler ise, ortaöğretim öğrencilerinin tam zamanlı yüz yüze eğitime uyum sağlamalarının ardından**,** haftada bir gün ve iki ders saati olacak şekilde Beden Eğitimi ve Spor derslerine aktif katılım gösterdikleri sürecin tamamlanmasını takiben, altı ay sonra uygulanmıştır. Böylece, yüz yüze eğitimin ve düzenli beden eğitimi derslerinin öğrencilerin beslenme öz-yeterlik tutumları üzerindeki zamana bağlı değişimini ve olası gelişimini ortaya koymak amaçlanmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, ortaöğretim öğrencilerinin beslenme tutumlarında meydana gelen değişimleri belirlemek ve COVID-19 pandemi sürecinin bireylerin duyuşsal alanına yansımalarını ortaya koymak amacıyla, Arvidson (1990) tarafından çocukların kalp sağlığını geliştirmeye yönelik tutumlarını değerlendirmek üzere geliştirilen ve Türkçeye Öztürk (2002) tarafından uyarlanan Çocuk Kalp Sağlığını Geliştirme Tutum Ölçeği (Children's Cardiovascular Health Attitude Scale) kullanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda, ölçeğin öğrencilerin sağlıklı beslenmeye yönelik algı ve tutumlarını ölçen Beslenme alt ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçeğin

genel iç tutarlılık güvenirlik katsayısı 0,75**,** beslenme alt ölçeğine ait iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ise 0,67 olarak belirlenmiştir. Bu değerler, sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen araştırmalar için kabul edilebilir güvenirlik düzeyleri içerisinde değerlendirilmektedir (Büyüköztürk, 2020). Beslenme alt ölçeği; öğrencilerin yağ alımını azaltmaya yönelik davranışlara, sağlıklı besin tüketimini artırmaya ve kalp-damar sağlığını destekleyen beslenme biçimlerine ilişkin tutumlarını ölçmektedir. Ölçek maddeleri 4'lü Likert tipi olarak yapılandırılmış olup, her bir madde 1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 4 (kesinlikle katılıyorum) arasında puanlanmaktadır. Alt ölçekten elde edilebilecek toplam puanlar 4 ile 16 arasında değişmekte; ölçekten alınan yüksek puanlar, öğrencilerin sağlıklı beslenmeye yönelik olumlu tutum düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle beslenme alt ölçeğinin, pandemi sürecinin ortaöğretim öğrencilerinin beslenme tutumları üzerindeki etkisini değerlendirmede geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

2.5. İstatistiksel Veri Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen tüm verilerin istatistiksel analizleri, bir istatistik paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygunluğu Shapiro–Wilk testi ile incelenmiş ve tüm değişkenler için $p>0,05$ bulunarak parametrik test varsayımlarının sağlandığı belirlenmiştir. Bu doğrultuda, cinsiyet değişkenine göre grup içi karşılaştırmalarda eşleştirilmiş örneklemler t testi**,** gruplar arası karşılaştırmalarda ise bağımsız örneklemler t testi uygulanmıştır. Katılımcıların cinsiyet, sınıf düzeyi, boy uzunluğu ve vücut ağırlığı değişkenlerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları hesaplanmıştır. Araştırmada güven aralığı %95 **ve** anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Çizelge 1. 14–18 Yaş Çocukların Genel Özelliklerine İlişkin Frekans Yüzde Dağılımları

Cinsiyet	**N**	**%**
KadınÖğrenci	555	60,9
ErkekÖğrenci	357	39,1
Toplam	912	100,0
Sınıf		
9	235	25,8
10	273	29,9
11	225	24,7
12	179	19,6
Toplam	912	100,0

Çizelge 1 incelendiğinde araştırmaya katılan ortaöğretim öğrencilerinden en çok katılımın 273 (%29,9) ile 10. sınıflardan olduğu, ortaöğretim öğrencilerin sınıf dağılımlarının sırasıyla 9. sınıflar 235 (%25,8) 11. sınıflar 225 (%24,7) ve 12. sınıflar 179 (19,6) olduğu, ortaöğretim öğrencilerin 555 (%60,9)'inin kadın öğrenci, 357 (%39,1)'sinin erkek öğrenci olduğu görülmektedir.

Çizelge 2. Cinsiyet Değişkenine Göre Beslenme Tutum Ölçeği Ön-Test Ortalamalarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Test Sonuçları

Test	Cinsiyet	N	$\bar{x} \pm SS$	T Test		
				t	df	p
Ön Test	Kadın	555	2,84±,55	2,990	910	**,003**
	Erkek	357	2,72±,55			

$\bar{x} \pm SS$ = ortalama-standart sapma; N = kişi sayısı; t = t test puanı; p = anlamlılık düzeyi.

Çizelge 2'de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre beslenme tutum ölçeği ön-son testler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya koymak amacıyla yapılan bağımsız T-test sonuçları incelendiğinde ön testte p<0,05 düzeyinde ($\bar{X}$ = 2,84;SS=,55; p=,003) son testte ise p<0,001 düzeyinde ($\bar{X}$ =2,85; SS=,57; p=,000) istatistiksel olarak kadın öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur (p<0,05).

Çizelge 3. Kadın Cinsiyet Değişkenine Göre Beslenme Tutum Ölçeği Ön-Son Test Ortalamalarına İlişkin Eşleştirilmiş Grup T Test Sonuçları

Cinsiyet	Test	N	$\bar{x} \pm SS$	T Test		
				t	df	p
Kadın	Ön	555	2,84±,55	-,612	554	**,541**
	Son		2,85±,57			

$\bar{x} \pm SS$ = ortalama-standart sapma; N = kişi sayısı; t = t test puanı; p = anlamlılık düzeyi.

Çizelge 3'te kadın cinsiyet değişkenine göre beslenme tutum ölçeği ön-test, son-test ortalamalarına ilişkin skorların karşılaştırılması amacıyla yapılan eşleştirilmiş grup t-test sonuçları incelendiğinde anlamlı bir farklılık olmadığı tesit edildi (P > 0,05).

Çizelge 4. Erkek Cinsiyet Değişkenine Göre Beslenme Tutum Ölçeği Ön-Son Test Ortalamalarına İlişkin Eşleştirilmiş Grup T Test Sonuçları

Cinsiyet	Test	N	$\bar{x} \pm SS$	T Test		
				t	df	p
Erkek	Ön	357	2,72±,55	,765	356	**,445**
	Son		2,70±,62			

$\bar{x} \pm SS$ = ortalama-standart sapma; N = kişi sayısı; t = t test puanı; p = anlamlılık düzeyi.

Çizelge 4'te erkek cinsiyet değişkenine göre beslenme tutum ölçeği ön-test, son-test ortalamalarına ilişkin skorların karşılaştırılması amacıyla yapılan eşleştirilmiş grup t-test sonuçları incelendiğinde anlamlı bir farklılık olmadığı tesit edildi (P > 0,05).

Çizelge 5. Cinsiyet Değişkenine Göre Beslenme Tutum Ölçeği Son Test Ortalamalarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Test Sonuçları

Test	Cinsiyet	N	$\bar{x} \pm SS$	T Test		
				t	df	p
Son Test	Kadın	555	2,85±,57	3,650	910	**,000**
	Erkek	357	2,70±,62			

$\bar{x}$ ± SS = ortalama-standart sapma; N = kişi sayısı; t = t test puanı; p = anlamlılık düzeyi.

Çizelge 5'te cinsiyet değişkenine göre beslenme tutum ölçeği son-test ortalamalarına ilişkin skorların karşılaştırılması amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-test sonuçları incelendiğinde, p<0,001 düzeyinde kadın katılımcılar lehine olduğu görülmektedir (p<0,001).

Çizelge 6. Toplam Beslenme Tutum Ölçeği Değişkenine Göre Beslenme Tutum Ölçeği Ön-Son Test Ortalamalarına İlişkin Eşleştirilmiş Grup T Test Sonuçları

Beslenme Tutum Ölçeği	Test	N	$\bar{x}$ ± SS	T Test		
				t	df	p
Toplam (Kadın ve Erkek)	Ön Son	912	2,79±,55 2,80±,59	-,46	911	**,963**

$\bar{x}$ ± SS = ortalama-standart sapma; N = kişi sayısı; t = t test puanı; p = anlamlılık düzeyi.

Çizelge 6'da görüldüğü üzere, araştırmaya katılan öğrencilerin beslenme tutum ölçeği ön-son testler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya koymak amacıyla yapılan eşleştirilmiş grup t-test sonuçları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir (p>0,05).

Çizelge 7. Sınıf Değişkenine Göre Beslenme Tutum Ölçeği Ön Test Ortalamalarına İlişkin One Way Anova Testi Sonuçları

	Sınıf	N	$\bar{X}$	SS	Sd	F	p
Ön Test	9	235	2,86	,56	3-908	2,159	**,091**
	10	273	2,74	,57			
	11	225	2,76	,53			
	12	179	2,82	,54			
	Toplam	912	2,79	,55			

$\bar{x}$ ± SS = ortalama-standart sapma; N = kişi sayısı; t = t test puanı; p = anlamlılık düzeyi.

Çizelge 7'de araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf değişkenine göre beslenme tutum ölçeği ön testler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya koymak amacıyla yapılan one way anova testi sonuçları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir (p>0,05).

Çizelge 8. Çalışma Grubunun Sınıf Değişkenine Göre Beslenme Tutum Ölçeği Son Test Ortalamalarına İlişkin One Way Anova Testi Sonuçları

	Sınıf	N	$\bar{X}$	SS	Sd	F	p
Son Test	9	235	2,80	,59	3-908	,218	**,884**
	10	273	2,77	,64			
	11	225	2,80	,53			
	12	179	2,81	,60			
	Toplam	912	2,79	,59			

$\bar{x}$ ± SS = ortalama-standart sapma; N = kişi sayısı; t = t test puanı; p = anlamlılık düzeyi.

Çizelge 8'de araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf değişkenine göre beslenme tutum ölçeği son testler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya koymak amacıyla yapılan one way anova testi sonuçları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir (p>0,05).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırma ile, COVID-19 pandemi sürecinde yaklaşık bir buçuk eğitim–öğretim yılı boyunca evde kalarak uzaktan eğitim gören**,** sosyal ve gündelik aktivitelerden önemli ölçüde yoksun kalan ve tam zamanlı yüz yüze eğitime geçişin ardından altı ay süreyle haftada bir gün, iki ders saati Beden Eğitimi derslerine aktif olarak katılım sağlayan 14–18 yaş ortaöğretim öğrencilerinin beslenme öz-yeterliği tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, pandemi sürecinin ve düzenli fiziksel aktiviteye katılımın öğrencilerin sağlıklı beslenme davranışlarını yönetebilme, besin seçimlerinde kendine güven duyma ve sağlıklı beslenmeye yönelik tutumları üzerindeki etkilerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, yüz yüze eğitime geçiş öncesi ve sonrasında elde edilen veriler karşılaştırılarak, COVID-19 pandemi süreci ile beslenme öz-yeterliği düzeyinin 14–18 yaş ortaöğretim öğrencilerinin beslenme öz-yeterliği tutumlarında herhangi bir değişime yol açıp açmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmaya katılan 14–18 yaş erkek ve kadın öğrencilerin beslenme tutum ölçeği ön-test sonuçlarında cinsiyet ve sınıf değişkenine göre beslenme tutum ölçeği ön test ve son testlerinde ve ön-son test aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur. COVID-19 pandemi sürecinin çocuk ve ergenlerin beslenme tutumları ve yeme alışkanlıkları üzerindeki etkilerini inceleyen mevcut literatürde, bazı çalışmalar ergenlerde beslenme davranışları ve tutumlarında pandemi öncesi ile pandemi süreci arasında kayda değer bir fark olmadığını göstermektedir. Örneğin, Ghana'da yapılan bir çalışmada ergenlerin yiyecek tüketim düzeyleri pandemi döneminde ve sonrasında karşılaştırıldığında genel olarak beslenme uygulamalarının önemli ölçüde değişmediği saptanmıştır; bu durum ergen grubun beslenme tutumlarının pandemi sürecine rağmen görece stabil kaldığını göstermektedir (Ohemeng, ve ark., 2025). Ayrıca sistematik derlemelerde, genç nüfus arasında COVID-19 döneminde bazı yiyecek gruplarının tüketiminde hafif dalgalanmalar olsa da çoğu durumda beslenme alışkanlıklarının büyük ölçüde benzer kaldığı veya karışık bulgular verdiği bildirilmiştir (Brakspear, ve ark., 2022). Sümen ve Evgin (2022), pandemi sürecinde ergenlerin beslenme tutumları, beslenme bilgileri ve antropometrik göstergeleri arasındaki ilişkileri inceledikleri çalışmalarında, beslenme tutum puanlarının bazı fiziksel göstergelerle ilişkili olmasına rağmen cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediğini rapor etmişlerdir. Benzer şekilde, pandemi döneminde çocuk ve ergenlerin beslenme davranışlarını inceleyen sistematik derlemelerde, beslenme tutumlarının bireysel farklılıklardan çok çevresel sınırlılıklar, aile yaşamı ve rutin değişiklikleri ile ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Pietrobelli ve ark., 2020). Bu bulgular, araştırmamızda beslenme tutum ölçeği ön-testi sonuçları arasında anlamlı bir fark saptanamamasıyla tutarlılık göstermektedir; yani pandemi sürecinin bu yaş grubunda beslenme tutumlarında dramatik bir değişime yol açmadığı ileri sürülebilir. Bu benzerlikler, çalışma kapsamındaki öğrencilerin pandemi öncesi ve sürecinde beslenme tutumlarında temel bir değişiklik göstermemiş olabileceğini desteklemektedir.

Araştırma bulguları, 14–18 yaş aralığındaki ortaöğretim öğrencilerinin beslenme tutum ölçeği ön-test ve son-test puanlarında cinsiyet değişkenine göre kadın öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunduğunu ortaya koymuştur ($p<0,05$). Bu sonuç, kız öğrencilerin

erkek öğrencilere kıyasla sağlıklı beslenmeye yönelik tutumlarının ve beslenme öz-yeterliği algılarının daha yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu bulgu, ergenlik döneminde beslenme tutumlarının cinsiyete bağlı olarak farklılaşabileceğini ortaya koyan çok sayıda araştırma sonucu ile paralellik göstermektedir. Literatürde, kız öğrencilerin beslenme konusunda daha bilinçli oldukları, sağlıklı besin tercihlerine daha fazla önem verdikleri ve beslenme davranışlarını düzenleme konusunda erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek öz-yeterlik algısına sahip oldukları sıklıkla vurgulanmaktadır. Özellikle adölesan dönemde beden algısı, kilo kontrolü ve sağlıklı yaşam farkındalığının kız öğrencilerde daha belirgin olması, bu grubun beslenme tutumlarının daha olumlu olmasını açıklayan temel faktörler arasında yer almaktadır (Wardle ve ark., 2004; Pearson ve ark., 2015). Bandura'nın (1997) Öz-Yeterlik Kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, bireylerin davranışlarını yönlendiren yeterlik algılarının sosyal çevre, kültürel beklentiler ve önceki deneyimlerle şekillendiği ifade edilmektedir. Toplumsal roller ve kültürel normlar doğrultusunda kız çocuklarının beslenme, sağlık ve bedenle ilgili konulara daha erken yaşlardan itibaren yönlendirilmeleri, onların beslenme davranışlarına ilişkin öz-yeterlik algılarının daha yüksek olmasına katkı sağlamış olabilir. Bu durum, hem ön-test hem de son-test sonuçlarında kadın öğrenciler lehine anlamlı farklılık bulunmasını kuramsal açıdan desteklemektedir. COVID-19 pandemi sürecine odaklanan çalışmalarda da benzer bulgulara rastlanmaktadır. Pandemi döneminde ergenlerin beslenme davranışlarını inceleyen araştırmalarda, kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla sağlıklı beslenme davranışlarını sürdürme ve beslenme tutumlarını koruma konusunda daha istikrarlı oldukları bildirilmektedir (Sümen ve Evgin, 2022). Bu doğrultuda, araştırmada elde edilen bulgular, 14–18 yaş ortaöğretim öğrencilerinin beslenme tutumlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı biçimde farklılaştığını ve bu farklılığın kadın öğrenciler lehine olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, beslenme öz-yeterliği ve sağlıklı beslenme davranışlarının geliştirilmesine yönelik eğitim ve müdahale programlarında erkek öğrencilere yönelik farkındalık artırıcı ve destekleyici uygulamaların daha fazla vurgulanması gerektiğine işaret etmektedir.

Sonuç olarak, araştırmadan elde edilen bulgular; beslenme öz-yeterliği tutumlarının kadın öğrencilerde erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek düzeyde seyrettiğini**,** bununla birlikte her iki cinsiyette de ön–son test karşılaştırmalarında gözlenen değişimlerin, beslenme öz-yeterliği algısının uygun çevresel koşullar, yüz yüze eğitim süreci ve düzenli fiziksel aktiviteyle desteklenen okul ortamı aracılığıyla geliştirilebileceğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, okul temelli beslenme eğitimi ve fiziksel aktivite programlarının cinsiyete duyarlı ancak kapsayıcı bir yaklaşımla planlanması, ergenlerin sağlıklı beslenme davranışlarını yönetebilme ve besin seçimlerinde öz-yeterlik düzeylerini artırma açısından büyük önem taşımakta; söz konusu uygulamaların her iki cinsiyette de beslenme öz-yeterliği tutumlarını olumlu yönde destekleyebileceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Ammar, A., Brach, M., Trabelsi, K., et al. (2020). *Effects of COVID-19 home confinement on eating behaviour and physical activity: Results of the ECLB-COVID19 international online survey*. Nutrients, 12(6), 1583.

Arvidson, M. (1990). *Development and evaluation of the Children's Cardiovascular Health Attitude Scale*. Unpublished doctoral dissertation, University of Michigan, Ann Arbor.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York, NY: W. H. Freeman.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman.

Brakspear, L., Boules, D., Nicholls, D., ve Burmester, V. (2022). The Impact of COVID-19-Related Living Restrictions on Eating Behaviours in Children and Adolescents: A Systematic Review. *Nutrients*, *14*(17), 3657. https://doi.org/10.3390/nu14173657

Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (26. bs.). Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (25. bs.). Ankara: Pegem Akademi.

Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Di Renzo, L., Gualtieri, P., Pivari, F., et al. (2020). *Eating habits and lifestyle changes during COVID-19 lockdown: An Italian survey*. Journal of Translational Medicine, 18(1), 229.

Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi* (35. bs.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Muscogiuri, G., Barrea, L., Savastano, S., ve Colao, A. (2020). *Nutritional recommendations for COVID-19 quarantine*. European Journal of Clinical Nutrition, 74(6), 850–851.

Ohemeng, A., Adjei, N.A., Tamakloe, T. *et al.* Dietary practices of adolescents during COVID-19 and the perceived effect of the pandemic on nutrition-related behaviours. *BMC Public Health* **25**, 1298 (2025). https://doi.org/10.1186/s12889-025-22548-z

Öztürk, F. (2002). Çocuk kalp sağlığını geliştirme tutum ölçeğinin Türkçe uyarlaması, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7(3), 3–12.

Pearson, N., Biddle, S. J. H., ve Gorely, T. (2015). Family correlates of fruit and vegetable consumption in children and adolescents: A systematic review. *Public Health Nutrition, 12*(2), 267–283. https://doi.org/10.1017/S1368980008002589

Pietrobelli, A., Pecoraro, L., Ferruzzi, A., Heo, M., Faith, M., Zoller, T., … Heymsfield, S. B. (2020). Effects of COVID-19 lockdown on lifestyle behaviors in children with obesity

living in Verona, Italy: A longitudinal study. *Obesity*, 28(8), 1382–1385. https://doi.org/10.1002/oby.22861

Schwarzer, R., ve Renner, B. (2000). *Social-cognitive predictors of health behavior: Action self-efficacy and coping self-efficacy*. Health Psychology, 19(5), 487–495.

Sümen, A., ve Evgin, D. (2022). A cross-sectional study examining self-reported anthropometric measurements with adolescents' nutrition attitudes, obesity awareness and diet quality indices during the COVID-19 pandemic. *Journal of Pediatric Nursing, 64*, e75–e82. https://doi.org/10.1016/j.pedn.2022.02.010

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2024). *COVID-19 bilgilendirme platformu*.

Wardle, J., Haase, A. M., Steptoe, A., Nillapun, M., Jonwutiwes, K., ve Bellisle, F. (2004). Gender differences in food choice: The contribution of health beliefs and dieting. *Annals of Behavioral Medicine, 27*(2), 107–116. https://doi.org/10.1207/s15324796abm2702_5

World Health Organization. (2020). *WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19*.

HEMŞİRELİK MESLEKİ KİMLİK ALGISI

Doç. Dr. Muhammed Ali ÇELEBİ
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Karaman, Türkiye
macelebi@kmu.edu.tr,-ORCID: 0000-0003-3892-1879

Yüksek Lisans Öğrencisi Şevket BAŞTUĞ
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Bölümü, Karaman, Türkiye
bastug.33sevket@gmail.com, -ORCID: 0009-0008-1731-7246

ÖZET

Hemşirelik mesleki kimliği, tarihsel süreç boyunca toplumsal dönüşümler, dini yapılar, bilimsel gelişmeler ve profesyonelleşme hareketleriyle şekillenen çok katmanlı bir oluşumdur. Çalışmada, kimlik olgusunun felsefi ve sosyolojik temellerinden başlayarak mesleki kimliğin bireysel, toplumsal ve mesleki bağlamdaki yeri tartışılmış; hemşirelik mesleğinin Antik Çağ'dan günümüze kadar geçirdiği dönüşüm ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Ek olarak Florence Nightingale'in öncü çalışmalarıyla hemşirelik bilimsel, örgütlü ve profesyonel bir meslek kimliği kazanmıştır. Modern hemşireliğin temelleri, kanıta dayalı uygulamalar, eğitim standartlarının oluşturulması, meslek yeminleri ve etik ilkelerin tanımlanmasıyla güçlendirilmiştir. Türkiye'de hemşireliğin gelişimi, örgün eğitim çalışmaları, gönüllü bakım hizmetleri, kurumsal eğitim modellerinin yaygınlaşması ve yasal düzenlemelerin yapılmasıyla profesyonel bir yapı kazanmıştır. Mesleki örgütlenmeler, hemşirelik kimliğinin sosyalleşmesi ve meslek üyeleri arasında ortak değerlerin korunmasında önemli rol oynamaktadır. Çalışmada ayrıca hemşirelik mesleki kimliğini oluşturan bilgi, beceri, değer, etik ve sosyalleşme bileşenleri kuramsal çerçevede değerlendirilmiştir. Sonuç olarak hemşirelik mesleki kimliğinin güçlendirilmesinin, hem bireysel mesleki özerkliği hem de toplumun sağlık hizmetlerine yönelik beklentilerini karşılamada stratejik bir önem taşıdığı vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Kimlik, Mesleki Kimlik, Hemşirelik Mesleki Kimliği,

GİRİŞ

İnsanlığın kendini anlamlandırma sürecini ifade etmek amacıyla kullanılan **kimlik** kavramı, zaman içerisinde farklı disiplinler tarafından ele alınmış ve bu doğrultuda çeşitli tanımlamalar kazanmıştır. Kimliği oluşturan bağlamların sosyal çevrede görünür hâle gelmesiyle birlikte **sosyal kimlik** ve **mesleki kimlik** kavramları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, kişinin icra ettiği meslek içerisinde kendisini nasıl konumlandırdığını ve anlamlandırdığını incelemek önemli hâle gelmiştir.

Kimlik kavramı kadar eski olan **bakım ihtiyacı**, zamanla bu ihtiyacı karşılayacak kişilere olan gereksinimi doğurmuş; bu durum hemşirelik mesleğinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Hemşirelik mesleğinin uygulayıcıları olan hemşirelerin mesleklerinin profesyonelleşme süreci ve bu süreçte gelişen **mesleki kimlik oluşumu**, hem mesleğin algılanışı hem de gelecekteki yönelimler açısından önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Bu bölümde hemşirelik tarihine, profesyonelleşme sürecine ve buna paralel olarak mesleki kimlik algısındaki değişimlere yer verilmiş; geleceğe yönelik perspektifler ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle kimlik kavramının kuramsal temellerinin açıklanması amaçlanmaktadır.

KİMLİK

Antik Yunan düşünürü Sokrates'in "Kendini tanı" sözü, insanın varoluşunu anlamaya yönelik evrensel bir çağrı niteliği taşımaktadır. Bu ifade, kişinin öncelikle kendi benliğini, sınırlarını ve potansiyelini kavraması gerektiğini vurgulamaktadır. Benzer bir yaklaşım, Türk tasavvuf geleneğinin önemli isimlerinden Yunus Emre'nin "İlim, ilim bilmektir; ilim kendini bilmektir. Sen kendini bilmezsen bu nice okumaktır." dizelerinde de görülmektedir. Yunus Emre, bu söylemiyle bilginin nihai amacının kişinin kendini tanıması ve anlaması olduğunu ifade etmektedir. Tarihsel süreç boyunca "kimlik" kavramı, kişinin kendini tanıma ve anlamlandırma çabasının temel bir bileşeni olarak ele alınmış; çok boyutlu yapısı nedeniyle psikoloji, sosyoloji, tarih ve antropoloji başta olmak üzere birçok disiplinin inceleme alanına girmiştir. Bu yönüyle kimlik, disiplinler arası bir kavram olarak kişisel ve toplumsal dinamiklerin anlaşılmasında önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır (Atik, 2022).

Kimliğe kavramsal bir yaklaşım getiren ilk düşünürlerden biri İngiliz filozof John Locke'tur. Locke'a göre kimlik, bir kişinin idrak, hatırlama ve bilinçlilik hâli ile ilişkilidir. Locke'un bu tanımını takiben, William James, Sigmund Freud ve Erik Erikson gibi bilim insanları kimlik kavramını insanın duygusal ve psikolojik yapısını da kapsayacak şekilde genişletmişlerdir. Bu bağlamda kimlik, kişinin duygusal sürekliliği ve özdeşliği üzerine inşa edilen bir ferdi ayniyet olarak ele alınmış; insanın içsel dürtüleri ve cinselliği ile karmaşık bir etkileşim içinde değerlendirilmiştir (Öztürk, 2007).

William James, kimlik çalışmalarının psikolojik açıdan ele alınmasını sağlayan öncülerden biri olmuştur. Freud ise kimliği, id-ego-süper ego modeli çerçevesinde kişiliğin içsel gelişimi bağlamında değerlendirmiştir. Ona göre kimlik, kişinin topluma katılımı, kültürel normları içselleştirmesi, farklı statüler edinmesi ve çeşitli roller üstlenmesiyle ortaya çıkan benlik duygusunun gelişimini içeren dinamik bir süreçtir (Gleason, 1983).

Yapılan kimlik tanımlamalarının ortak özelliği, "özne olma" kavramına vurgu yapmalarıdır. Türk Dil Kurumu'na (TDK, 2025) göre kimlik, "toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan

belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü" şeklinde tanımlanmaktadır. Kimlik kavramına ilişkin çok sayıda tanım bulunması, bu konunun tek bir bakış açısıyla açıklanamayacağını göstermektedir. Nitekim günümüzde de kimlik kavramı ile ilgili tartışmalar ve farklı tanımlamalar devam etmektedir.

MESLEKİ KİMLİK

Meslek, "insanlara yararlı mal veya hizmet üretmek ve karşılığında bir gelir elde etmek amacıyla yapılan, belirli bir eğitimle kazanılan ve kuralları toplum tarafından belirlenmiş faaliyetler bütünü" olarak tanımlanmaktadır (Kuzgun, 2003). Yılmaz'a göre meslek, kişinin yaşamının önemli bir bölümünü kapsayan ekonomik bir etkinliktir (Yılmaz, 2011).

Kişiler, mesleklerini icra ederken üstlendikleri görevler ve roller aracılığıyla sosyal kimliklerini şekillendirirken aynı zamanda mesleki kimliğe de sahip olurlar. Mesleki kimlik, bir değerler bütünü olarak; yapılan işin niteliği, başkaları tarafından algılanışı, mesleki rolün gereklilikleri, kişinin ihtiyaçları ve işin değerinin kişinin davranışlarına yansıması gibi unsurları içermektedir (Yılmaz, 2011). Mesleki kimlik kişinin kimliğiyle örtüşen sosyal bir kimliğe vurgu yapmaktadır (Çelebi 2021). Sosyal veya rol kimliği olarak önemli olan mesleki kimlik; kişilerin kendilerine anlam vermelerinin anahtar bir yoludur ve aynı zamanda iş tutumlarını, duygularını ve davranışlarını şekillendirmektedir (Siebert, 2005).

Kimlik, toplumsal düzlemde kişinin içinde bulunduğu gruplarla kurduğu etkileşim sonucunda şekillenmektedir. Kişinin sosyal çevresiyle kurduğu bu bağ ve kendisini konumlandırma çabası, **Sosyal Kimlik Kuramı** (Tajfel & Turner, 1979) çerçevesinde ele alınmaktadır (Çelebi, 2020).

Sosyal Kimlik Kuramı

İnsan, sosyal bir varlık olarak bir gruba ait olma ve bu aidiyet yoluyla olumlu bir kimlik geliştirme eğilimindedir. Bu süreçte kişi, üyesi olduğu grupla özdeşleşir ve kendi grubunu diğer gruplara kıyasla daha olumlu değerlendirme eğilimi gösterir (Güneş, 2024). Sosyal Kimlik Kuramı, kişinin bir gruba üye olduktan sonra algı, yargı, duygu ve davranışlarında meydana gelen değişimleri inceleyen bir sosyal psikoloji kuramıdır. Grup üyeliğiyle birlikte kişisel kimlik geri planda kalırken, sosyal kimlik ön plana çıkar; kişi kendisini artık grup üyesi olarak tanımlar ve bu doğrultuda davranış geliştirir.

Kuramın temelini grup kavramı oluşturmaktadır. Tajfel ve Turner'a (1979) göre grup, "kendilerini aynı sosyal kategoriye ait olarak algılayan, ortak duygular paylaşan ve belirli bir fikir birliğine ulaşan kişiler topluluğudur." Sosyal gruplar, kişilerin kendilerini sosyal olarak tanımlamalarına olanak tanır; bu sayede kişi, diğer gruplarla karşılaştırma yaparak kendisini "daha iyi" ya da "daha kötü" olarak konumlandırır.

Mesleki kimlik, kişinin inançları, değerleri, kişisel özellikleri ve deneyimlerine dayanan mesleki bir öz olarak tanımlanmaktadır. Mesleki kimlik algısı; kişinin mesleğe ilişkin bilgi birikimi, mesleki kariyer süreci ve kişisel yaşam deneyimleri olmak üzere üç temel etmen doğrultusunda şekillenmektedir (Slay & Smith, 2011).

HEMŞİRELİK MESLEKİ KİMLİĞİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Hemşirelik mesleğinin gelişimi, kökenleri Antik Çağ'a kadar uzanan tarihsel süreçler ve toplumsal dönüşümlerle yakından ilişkilidir. Hemşirelik tarihinin incelenmesi, mesleğin günümüzde karşı karşıya olduğu yapısal sorunların, toplumsal algıların ve mesleki kimlik dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca hemşirelik tarihine ilişkin farkındalık, hemşirelerin sağlık sistemi içerisindeki rollerini kavramalarına ve mesleki kimliklerini anlamlandırmalarına olanak tanımaktadır (Roux & Halstead, 2017). Bu nedenle hemşirelik mesleğinin tarihsel gelişimi, farklı dönemlerdeki algılar doğrultusunda ele alınmalıdır.

Antik Çağ'da Hemşirelik Algısı

İlkel toplumlarda kişinin mesleki ve sosyal rolleri, günümüzde olduğu gibi kişisel tercih ve özerklik temelinde değil; kaderci yaklaşımlar, toplumsal ritüeller ve doğuştan atfedilen özellikler doğrultusunda belirlenmekteydi. Bazı toplumlarda bakım verici ya da şifacı rolü, kişinin doğumunda gözlenen fiziksel veya sembolik işaretlere göre tayin edilmekteydi. Bu dönemde hemşirelik, bağımsız bir meslekten ziyade kadının annelik ve iyileştirme rollerinin doğal bir uzantısı olarak görülmekteydi (Alkan, 2019).

Biçimsel bir eğitim sisteminin bulunmaması nedeniyle bakım uygulamaları, gözleme dayalı öğrenme, sözlü aktarım ve deneme-yanılma yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Belirli kişilerin hasta bakımında uzmanlaşması, hemşirelik uygulamalarının zamanla yarı-kurumsal bir yapı kazanmasına zemin hazırlamıştır. Yazılı kaynaklar, Sümerler gibi erken uygarlıklarda temizlik, su ve banyo uygulamalarına dayalı bakım anlayışının geliştiğini göstermektedir (Sevimli, 2005; Şentürk, 2014).

Orta Çağ'da Kilise Merkezli Hemşirelik ve Diyakozluk

Orta Çağ Avrupa'sında hemşirelik, büyük ölçüde dini inançlar ve Kilise'nin yönlendirmesiyle şekillenmiştir. Hasta, yoksul, yaşlı ve kimsesizlere yönelik bakım hizmetleri, dinsel bir görev anlayışıyla yürütülmüş; bu durum hemşireliği sosyal yardımın merkezine yerleştirmiştir (Özden, 2013). Bu dönemde kadınlar "deaconess", erkekler ise "deacon" olarak adlandırılmış; ilk hemşire ve ilk hemşirelik örgütlenmesinin kurucusu olarak Phoebe kabul edilmiştir (Şentürk, 2014).

Kilise desteği hemşireliğe kurumsal bir zemin kazandırmakla birlikte, mesleğin katı dini kurallara bağlı kalmasına da yol açmıştır. Hemşirelerin görevleri; fiziksel bakımın yanı sıra ruhsal ve dini destek sağlamayı da içeren bütüncül bir yaklaşımla tanımlanmıştır. Ancak Orta Çağ'ın sonlarına doğru Kilise'ye duyulan güvenin azalması, feodal yapıdaki çözülmeler ve büyücülük suçlamaları, hemşirelik mesleğinde ciddi bir gerilemeye neden olmuştur. Özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda binlerce kadının hemşirelikle ilişkilendirilen suçlamalar nedeniyle yaşamını yitirmesi, meslek açısından travmatik bir dönemi temsil etmektedir (Ulusoy ve Görgülü,1996).

Yeni Çağ'da Hemşireliğin Gerileme Süreci

Yeni Çağ'ın başlangıcında Avrupa'da yaşanan dini reformlar, Protestanlığın yükselişi ve manastırların kapatılması, Kilise temelli hemşirelik yapısını büyük ölçüde işlevsiz hâle

getirmiştir. Bu dönemde bakım hizmetleri, eğitimsiz ve çoğunlukla alt sosyoekonomik gruplardan gelen kadınlara bırakılmış; hemşirelik mesleği toplumsal itibarını kaybetmiştir (Eskimez, 2008).

Charles Dickens'ın eserlerinde betimlenen hemşire figürleri, bu dönemde bakım kalitesinin ve mesleki standartların ne denli düşük olduğunu gözler önüne sermektedir. 19. yüzyılın ortalarına doğru sosyal reform hareketleri ve dini hayır örgütleri, hemşireliğin yeniden yapılandırılması yönünde ilk adımları atmıştır (Roux & Halstead, 2017).

Yakın Çağ'da Modern Hemşireliğin Doğuşu

Endüstri Devrimi, kentleşme, savaşlar ve salgın hastalıklar, hemşireliğe duyulan ihtiyacı artırmış; bu süreç mesleğin profesyonelleşmesi için uygun bir zemin oluşturmuştur. Bu dönemde Florence Nightingale, hemşireliği bilimsel temellere dayandırarak modern anlamda bir meslek hâline getirmiştir. Kırım Savaşı sırasında uyguladığı hijyen ve bakım düzenlemeleriyle ölüm oranlarını önemli ölçüde azaltması, kanıta dayalı hemşireliğin öncüsü olmasını sağlamıştır (Burns & Grove, 2005).

Nightingale'in 1860 yılında kurduğu St. Thomas Hemşirelik Okulu, sistematik müfredatı, teorik ve klinik eğitimi bütünleştiren yapısı ve hemşirenin eğitimine öncelik veren yaklaşımıyla hemşirelik mesleki kimliğinin kurumsallaşmasında dönüm noktası olmuştur (Roux & Halstead, 2017).

Türkiye'de Hemşireliğin Tarihsel Gelişimi

Türkiye'de modern hemşireliğin temelleri, Dr. Besim Ömer Akalın'ın öncülüğünde atılmış; 1912 yılında açılan hastabakıcılık kurslarıyla hemşirelik eğitimi resmiyet kazanmıştır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte hemşirelik eğitimi kurumsallaşmış; lisans ve lisansüstü programların açılması, mesleki yasaların düzenlenmesi ve meslek örgütlerinin kurulmasıyla hemşirelik mesleki kimliği güçlenmiştir (Şentürk, 2014).

2007 yılında Hemşirelik Kanunu'nda yapılan düzenlemeler, mesleğin lisans düzeyinde icra edilmesini zorunlu kılmış; mesleki özerklik, uzmanlaşma ve görev tanımlarının netleşmesi açısından önemli kazanımlar sağlamıştır (Özden, 2013).

MODERN TIBBIN HEMŞİRELİK MESLEK KİMLİĞİNE ETKİSİ

Modern tıbbın gelişimiyle birlikte hemşirelik, bilimsel bilgiye dayalı, kanıta dayalı uygulamaları benimseyen ve çok yönlü profesyonel roller üstlenen bir disiplin hâline gelmiştir. Hemşirelerin bakım verici rolüne ek olarak eğitici, araştırmacı, yönetici ve hasta savunucusu rolleri, mesleki kimliğin temel bileşenleri olarak öne çıkmaktadır (Boz & Yüksekdağ, 2015).

SONUÇ

Hemşirelik mesleği, tarihsel süreç içerisinde dini hizmet anlayışından bilimsel temellere dayalı profesyonel bir disipline dönüşmüştür. Bu dönüşüm, hemşirelik mesleki kimliğinin etik değerler, profesyonel eğitim, örgütlenme ve toplumsal beklentiler doğrultusunda yeniden şekillenmesini sağlamıştır. Günümüzde hemşirelik mesleki kimliği, kişisel mesleki aidiyetin ötesinde, toplum sağlığının sürdürülebilirliği açısından stratejik bir öneme sahiptir. Bu kimliğin korunması ve güçlendirilmesi, hem mesleğin saygınlığının artırılması hem de sağlık hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesi açısından temel bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

.

KAYNAKÇA

Alkan, T. (2019). *Hemşirelerin hemşirelik tarihi bilgileri ile mesleki tutumları* (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi), Bozok Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2019. https://tez. yok. gov. tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay. jsp).

Atik, S. (2022). Öğretmenlerin mesleki kimlik algılarının ve mesleki kimlik tipolojilerinin incelenmesi. *Unpublished doctoral thesis). Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, Türkiye*.

Boz-Yüksekdağ B. Hemşirelik eğitiminde bilgisayar teknolojisinin kullanımı. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi. 2015;1(1):103-118.

Burns, N. & Grove S.K. (2005). The Evolution of Research in Nursing. Burns N, Grove SK. (editors) The Pracrice of Nursing Research Conduct. Critique, and Utilization 5th edition. USA: Elsevier, 16-21.

Çelebi, M. A. (2019). Algılanan örgütsel kimliğin ve içsel-dışsal güdülenmenin rol içi ve rol dışı performansa etkileri: Konya Ovası projesi bölgesi üniversitelerinde bir araştırma (Yayınlanmamış doktora tezi). *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde*.

Eskimez, Z. (2008). Lise son sınıfta okuyan kız öğrencilerin hemşirelik mesleğine ilişkin görüşleri. Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi, 58–67.

Gleason, P. (1983). Identifying Identity: A Semantic History. The Journal of American History, 69(4), 910–931.

Güneş, B. (2024). *Sosyal kimlik kuramı çerçevesinde Usûlî Divanı'nda Gülşenîlik* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kuzgun, Y. (2003). İlköğretimde meslek gelişimi. Y. Kuzgun (Ed.), İlköğretimde rehberlik içinde (s. 125-153). Nobel Yayıncılık

Özden, M. (2013). Tıbbi etik ve meslek tarihi ders kitabı. Ankara: Ayrıntı Basımevi.

Öztürk, Y. (2007). Tarih ve kimlik. *Akademik İncelemeler Dergisi*, *2*(1), 1-25.

Roux, G., & Halstead, J. A. (Ed.). (2017). *Hemşirelikte sorunlar ve eğilimler*. Jones & Bartlett Öğrenme.

Sevimli, Ş. (2005). Anadolu uygarlıklarında temizlik kavramı ve uygulamalarının evrimi. (doktora tezi). Çukurova Üniversitesi. Adana.

Siebert, D. C., & Siebert, C. F. (2005). The caregiver role identity scale: A validation study. Soc Work, 15(3), 204-212.

Slay, H. S., & Smith, D. A. (2011). Professional identity construction: Using narrative to understand the negotiation of professional and stigmatized cultural identities. Human Relations, 64(1), 85-107.

Şentürk, S.E. (2014). Hemşirelik tarihi. (2. Baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

Ulusoy, F. ve Görgülü, S. (1996). Hemşirelik Esasları. Cilt: I, (2. Baskı). Ankara: 72 TDFO Ltd.Şti.

Yılmaz, Y. (2011). Siyasal sistem ve medya kuramları bağlamında Türkiye'de gazeteciliğin mesleki kimlik sorunu ve bir alan araştırması (Tez No. 315768) [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

TIP HEKİMİ MESLEKİ KİMLİĞİ

Doç. Dr. Muhammet Ali ÇELEBİ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,

Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Karaman, Türkiye.

macelebi@kmu.edu.tr,-ORCID: 0000-0003-3892-1879

Yüksek Lisans Öğrencisi İlyas UÇAR

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,

Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Bölümü, Karaman, Türkiye

ilyasucar142@gmail.com-ORCID: 0009-0005-5179-7552

ÖZET

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan tıp alanı ve onun asli uygulayıcıları olan hekimler, toplumların gelişiminde ve sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilmesinde daima merkezi bir konumda yer almıştır. Bu önemi nedeniyle tıp hekimlerinin icra etmiş olduğu eylemlerin ve davranışların onları temsil eden bir mesleki kimlikle ne kadar ilişkili olduğu ortaya koymak bilimsel araştırmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Tıp hekimliği mesleki kimlik oluşumunu sosyolojik, tarihsel ve bilimsel olarak incelemek bu araştırmalara önemli katkılar sunmaktadır.

Bu çalışmada tıp hekimliği mesleki kimliğinin oluşumunu anlatmak için Prehistorik dönemde bu mesleğin nasıl icra edildiği, tarihsel süreçlerle hekimliğin uğradığı değişiklikler, tıp mesleğine sunduğu katkılar ile hekimliğin mesleki kimliğini şekillendiren tarihsel figürlerin kimler olduğu ve modern tıbbın ortaya çıkışı ile bilimsel ve akılcı uygulamaların yaygınlaşmasının hekimlik kimliğine sunduğu katkıları incelenecektir. Ayrıca internetin tıp alanında yaygın kullanımı, yapay zekâdaki yeni gelişmeler hekimlik kimliğinin oluşum süreçlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu bağlamda, söz konusu teknolojik ve kavramsal dönüşümlerin hekim kimliği üzerindeki etkileri yine bu çalışmada anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Mesleki Kimlik, Hekimlik, Hekimlik Mesleki Kimliği

GİRİŞ

Kimlik kişinin kim veya ne olduğu, insanların kendilerine yükleyebilecekleri çeşitli anlamlar veya başkaları tarafından atfedilen anlamlar olarak tanımlanmaktadır (Beijaard, 1995). Mesleki kimlik, kişilerin uzmanlık, kabiliyet veya eğitim gerektiren mesleklerde gösterdikleri davranışlar, benimsedikleri inançlar, değerler ve kazandıkları deneyimler anlamına gelmektedir (Slay ve Smith, 2011). Hekimlik mesleki kimliğinin oluşumunu aktarmak için tarihsel arka planı aktarmak ile bildiriye başlanılmıştır. Mesleki kimlik oluşumunda tarihsel süreçlerde yer edinmiş olan hekimlerin başlıcaları Hipokrat, Galenos ve elbette bulunduğu çağa damga vuran İbni Sina'dır. Modern tıbbın temel taşlarını oluşturmuş olan hekimlerin yanı sıra hekimlik mesleki kimliğini güçlendiren gelişmeler; aşılama, antibiyotiğin keşfi ve biyomedikal uygulamalar olarak incelenmiştir. İnternet ve yapay zekanın tıp alanında kullanılmasının hekimlik mesleki kimliğine sunduğu katkılar ve hasta merkezli yaklaşımlar ile klasikleşen hekimlik kimliğinin farklılaşmaya uğradığı çalışılmıştır.

1. KİMLİK

Beijaard (1995) kimliği kişinin kim veya ne olduğu, insanların kendilerine yükleyebilecekleri çeşitli anlamlar veya başkaları tarafından atfedilen anlamlar olarak tanımlarken, Kerby (1991) kimliği kişinin yaşadıkları deneyimleri yorumlaması ve onun kişi üzerindeki etkisinin devam ettiği bir süreç olarak ifade etmektedir. Stryker ve Burke (2000), kişisel kimlik, sosyal kimlik ve çoklu kimlik olmak üzere kimliğin üç farklı tanımını yaparak bir çerçeve oluşturmuştur. Bu kimlik türlerinden sosyal kimlik grupların kendi aidiyetlerini ve benzer özellikleri ile ilişkilidir. Mesleki kimlik ise grup kimliği olması nedeniyle sosyal kimlik kapsamında tartışılmaktadır.

Kişisel kimlik bireyin varlığını ve kıymetini ortaya çıkararak diğerlerinden farklılaşmasını tanımlamaktadır (Çelebi, 2021). Kişisel aynı oluşluk ya da başka bir deyişle kişinin kendine has özelliklerinin sürekliliği ve bütünlüğü olarak da nitelendirilebilir (Erikson, 1968). Bireyler aynı zamanda benzersiz olma ve sosyal bir gruba ait olma konusunda temel bir güdüye de sahip olduklarından, kişisel kimlik benzersiz olma, sosyal kimlik ise ait olma güdüsünü aktifleştirmektir (Brewer, 1991).

Sosyal Kimlik Teorisi (Tajfel, 1972) ve Benlik-Kategorizasyonu Teorisi (Turner vd. 1987) kimliği kişi ve topluluk ilişkilerine odaklanarak açıklamaktadır. Bu teoriler çerçevesinde bireyin kendisini sosyal gruplarla birlikte nasıl tanımladığı ve ilişkilerini nasıl şekillendirdiği sosyal ve psikolojik açıdan sosyal kimlik kavramı üzerinden tartışılmaktadır (Çelebi, 2020). Sosyal kimlik, bir grup kişiyle birlik olma veya gruba olan aidiyet algısının, kişilerin kendilerini grup üyelikleri açısından tanımlanan ve grubun kendilerine özgü tipik özelliklerini öne sürmeleri olarak nitelendirilmektedir (Abrams ve Hogg, 1988; Van Knippenberg, 2000).

2. MESLEKİ KİMLİK

Kişilerin çalışma hayatları bir süre sonra mesleği icra edenlerin karakterlerini, yaşam standartları ile sosyal çevresinin ona bakışını farklılaştırmakla beraber çalıştığı sürede kişi yeni bir kimlik ile yeni bir öz benlik inşa etmekle mesleki kimliği tanımı oluşmaktadır (Saayman ve Crafford, 2011). Mesleki kimlik, kişilerin uzmanlık, kabiliyet veya eğitim gerektiren

mesleklerde gösterdikleri davranışlar, benimsedikleri inançlar, değerler ve kazandıkları deneyimler anlamına gelmektedir (Slay ve Smith, 2011).

Mesleki kimliği oluşturan bazı boyutlar bulunmaktadır. Bunlar; öz-imaj, öz-saygı, meslek algısı, iş motivasyonu ve geleceğe olan bakıştır (Kelchtermans, 1993). Meslekî kimlik, çalışma hayatında kişilerin kazanacağı kimlik çeşitlerinin çatısı olarak nitelendirilmiş bu çatı altında profesyonel kimlik ve iş kimliği (iş rolü) olarak iki alt gurupta isimlendirilmektedir (Kaya ve Kaya, 2019).

Kişilerin eğitim süreçlerinde aldıkları öğrenim süreçlerinde gerçekleşen profesyonel sosyalizasyon sürecinin önemli bir çıktısı olarak mesleki kimlik gelişiminin büyük bir çoğunluğu oluşturulmaktadır (Sabancıoğulları ve Doğan, 2012). Meslekle bütünleşme olarak çekirdek bir anlam olan profesyonel kimlik tanımı yazarların yorumuna göre farklılaşma gösterse de mesleki anlamda ya yapılan işin belirli niteliklerini, standartlarını ve becerilerini bilmesi, benimsemesi ve uygulamalarına yansıtması ile ifade edilmektedir (Fagermoen, 1997).

3. HEKİMLİK MESLEKİ KİMLİĞİ

3.1. Hekimlik Mesleki Kimliğin Arka Planı

Tıbbın hangi dönemde ortaya çıktığına dair net bir bulgu olmamakla birlikte; sağlıkları bozulan insanların hastalık veya yaralanmalarına çözüm arayışı ile tıp alanının oluşmaya başladığını düşünülmektedir. Bu sebeple tıp tarihinin insanlık tarihi ile birlikte var olduğu söylenebilir (Bayat, 2010). Yazılı dilin icat olmadığı dönemlerdeki tıp alanındaki kaynakların kısıtlı olması, insanların sıhhat ile ilgili durumları genellikle dini inançlar, doğaüstü güçler, büyü, sihir gibi şu an modern tıpta yeri olmayan olgularla ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır (Uzluk, 1958).

Yazılı tarih öncesi Hint tıbbında hastalık oluşumu doğa üstü güçler ile ilişkilendirilse de şifacıların hastaları dikkatlice muayene edip beslenme önerisinde bulunduğu ve şifalı otlar ile tedavi düzenlediği akılcı tıp uygulamalarının da olabileceğini düşündürmektedir (Gerçeksever, 2009). Bu dönemlerde hekimler, kendisinden çekinilen, hastalıkları ortadan kaldıran, ağrıyı dindiren, barış ve esenlik getiren, şifacılık becerisi bulunan ulu ve mitolojik olarak meşru güç olmuştur (Çelik ve Erdem, 2016).

3.2. Hekimliğin Mesleki Kimliğini Şekillendiren Tarihsel Figürler

3.2.1. Hipokrat

Hipokrat, hekimliği gerçek olmayan ve felsefi yaklaşımlardan ayırarak profesyonel beceri içinde izleme ve deneye dayalı uygulamaya çalışan ilk hekim olarak kabul edilmektedir (Budak, 2021). Hipokrat tıbbının farklılığı ve övgüye değer nitelikte olmasının nedeni batıl inançları ve mistik nedenleri reddedip doğal düzeni benimsemesidir. Kadın Hastalıkları başlıklı metinde din ve büyünün tıbbın içinde olmaması ilkesine keskin bir şekilde bağlı kalınmış, ancak tıbbi yaklaşım büyük ölçüde gerçekçi yaklaşımlara ve akıl yürütmelere dayandırılmıştır (Yılmaz ve Kadıoğlu, 2024).

Hipokrat tıbbının holistik(bütüncül) olması modern hekimlerce Hipokrat'ın önemli bir figür olarak görülmesine neden olmuştur. Hekim, Hipokrat' çı anlayışta hastayı tedavi ederken

onu parçalar halinde değil, bütün olarak incelerdi; bu nedenle uygulanan tedavi hastanın tümünü kapsardı. Bu bakış açısı, günümüzde holistik tıbba yönelmek isteyenler için doğal bir temel oluşturmaktadır (Pirinç,2019).

Hipokrat'ın önemi hiç şüphesiz tıbbi çalışmalarının yanı sıra; bütüncül yaklaşım, gözlem ve deneye dayalı modern tıbbın da kurucusu olmasıdır. Tıp hekimliğinin etik değerlerinin oluşmasında sunduğu katkı Hipokrat'ı öncü hekim olarak kabul edilmesini sağlamıştır (Uğurlu, 1997).

3.2.2. Galenos

Galenos, modern tıbbın atası olarak kabul edilen Hipokrat'tan yaklaşık beş yüz yıl sonra (M.Ö. 130-200) şu an günümüz Türkiye'sinde bulunan Bergama civarlarında yaşamış olan ünlü hekimdir. Galenos gladyatör okulunda hekimlik yapmış, kırık ve çıkıkların tedavisinde başarılı işlemler yapmış, yara tedavisindeki dikiş ve koterizasyon alanlarında uzmanlaşmıştır. Mineral ve bitkilerden fazlaca ilaç üretmeyi başarmıştır. Galenos 'un reçete yazan ilk hekim olması ve ilaç üretmedeki başarısı eczacıların atası olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Çağdaşları gibi Hipokrat'ı örnek alan Galenos, hastalıkların vücuttaki sıvı dengesi bozulduğunda meydana geldiğini kabul etmiştir. Bu görüş ve öğretileri, neredeyse bin yıl boyunca dünya tıbbına ışık tutmuştur (Budak, 2021).

3.2.3. İbn-i Sinâ

On yedi yaşında tıp alanında şöhrete ulaşan İbn-i Sina, sadece elli yedi yıl süren hayatına pek çok bilimsel, felsefî çalışma ve devlet hizmetini de eklemeyi başarmıştır (Kahya, 1995). İbn-i Sina klasik tıp bilgisine derinlemesine hâkim olması ile birlikte yaptığı deney ve gözlemler sayesinde tıp bilimine yeni bilgi ve teknikler kazandırdığı görülmektedir (Acıduman, 2002).

İbn Sînâ'nın tıp bilimine kazandırdığı temel eserler arasında *eş-Şifâ*, *el-Kânûn fi't-Tıbb* ve *el-Edviyetü'l-Kalbiyye ve Urcûze fi't-Tıbb* bulunmaktadır. Bu eserler içinde özellikle *el-Kânûn fi't-Tıbb*, çok sayıda hastalığın tanımlandığı, tedavi yöntemlerinin ve kullanılan ilaçların sistematik biçimde ele alındığı kapsamlı bir tıp ansiklopedisi niteliğindedir. Bu eserler ve sunduğu katkılar sayesinde İslâm dünyasının Tıp alanında yetiştirdiği en büyük hekim unvanına sahip olmuştur (Bakır, 2018). El-Kanun fi't-Tıbb eseri Avrupa üniversitelerinde 4 asır kadar okutulmuştur. Fransız Tıp Akademisi'nin giriş kapısında tıp tarihinin vazgeçilmezleri olan Hipokrat, Galen ve İbn-i Sina 'nın temsili tabloları bulunmaktadır (Sılay, 2021). İbn Sînâ, El-Kanun fi't-Tıbb eserinde kraniyal ve spinal sinirlerin yapısını ayrıntılı bir nöroanatomik çerçevede ele almıştır. Koku alma sürecini incelerken, uçucu moleküllerin havada difüze olduğunu, bu partiküllerin kribriform kemik üzerindeki deliklerden geçen olfaktör lifler aracılığıyla üst burun boşluğundaki koku alma merkezlerine iletildiğini belirtmiş; söz konusu süreci güncel anatomi ve fizyoloji kaynaklarında ortaya konan mekanizmalarla uyumlu bir açıklıkla betimlemiştir. Görme siniriyle ilgili değerlendirmesinde ise, optik sinirlerin beynin ön bölgesinden köken aldığını, seyirleri sırasında kısmi bir çaprazlaşma (optik yazma) gerçekleştirdiklerini ve bu çapraz yapının iki gözden gelen görsel girdilerin kortikal düzeyde tek bir görüntü hâline entegrasyonu açısından zorunlu bir işlev gördüğünü ayrıntılarıyla ortaya koymuştur (Mazengenya, ve Bhikha, 2018; Keskinbora, 2023).

Batılıların "Avicenna" adıyla tanıdığı İbn-i Sinâ, sadece tıp alanında değil, fizik, kimya, matematik, felsefe, astronomi, jeoloji, teoloji, şiir ve müzik alanlarında da çalışmaları bulunan bilge ve entelektüel şahsiyettir (Robinson, 1943). İbn-i Sina kimlik oluşum sürecinde de etkili olabilecek bir bilim adamıdır. İbn-i Sina'nın tıp alanındaki başarısı ve diğer alanlarda yaptığı çalışmalar bağlamında hekimlerin mesleki kimlik oluşum süreçlerine katkı sunduğu rol model olabileceği söylenebilir.

3.3. Modern Tıbbın Ortaya Çıkışında Hekimlik Mesleki Kimliğini Güçlendiren Gelişmeler

3.3.1. Aşılama

Aşılama, birincil koruma kapsamında değerlendirilen temel bir koruyucu sağlık hizmetidir. Bu uygulama birey düzeyinde enfeksiyon hastalıklarına karşı bağışıklığın oluşturulmasını amaçlarken, toplum düzeyinde söz konusu hastalıkların insidansını azaltmayı ve ideal olarak tamamen ortadan kaldırılmasını (eradikasyon) hedeflemektedir (Selçuk, 2011).

Modern tıbbın mucizesi olan aşılama dünyadaki tüm gelişmelerden daha fazla yaşam kurtarmış, bebeklik ve çocukluk çağındaki milyonlarca bireyin yaşamını etkilemiş, birçok ölüm ve hastalıkları önlemiştir. Doğumdan beklenen yaşam süresinden en çok öldüren hastalıklara kadar pek çok infeksiyon hastalığında büyük oranda iyileşme sağlanmıştır. Günümüzde eriştiğimiz bireysel ve toplumsal sağlık noktasında aşılamalar çok büyük öneme sahiptir (Akdeniz ve Kavukcu, 2016).

Aşılama, hekim kimliğini güçlendiren etkili unsurlardan biridir. Aşılama ile hekim yalnızca hastalıkları tedavi eden değil, aynı zamanda toplumu salgın ve bulaşıcı hastalıklardan koruyan meslek grubu olmuştur. Aşı konusundaki iletişim, hekimin empati kurma ve doğru bilgi aktarma becerilerine katkı sunabilir. Böylelikle hekimlik kimliğinin koruyucu, etik ve toplumsal yönlerinin pekişeceğini söylenebilir.

3.3.2. Antibiyotik

Tıp biliminde antibiyotikler; kimyasal olarak sentezlenen ya da mikroorganizmalar tarafından doğal olarak üretilen, düşük konsantrasyonlarda kullanıldıklarında mikroorganizmaların çoğalmasını durduran veya onları ortadan kaldıran farmakolojik ajanlar olarak tanımlanmaktadır (Tunçtan ve Buharalıoğlu, 2005).

Tarih boyunca salgınlar ve enfeksiyon hastalıkları, insan toplulukları üzerinde derin etkiler bırakmış ve pek çok tarihsel sürecin yönünü değiştirmiştir. Epidemik olaylar nedeniyle yaşamını yitiren bireylerin sayısı, savaşlarda kaybedilenlerden çok daha fazladır. 20. yüzyılda özellikle penisilin başta olmak üzere antibiyotiklerin keşfi ve yaygın kullanımı, milyonlarca insanın yaşamını kurtarmada kritik bir dönüm noktası haline gelmiştir. Bu tıbbi gelişmeler, toplum sağlığında önemli iyileşmelere yol açmış ve günümüzde ortalama yaşam süresi, yaklaşık yüzeli yıl öncesine kıyasla iki katına ulaşmıştır. (Bahadır, 2019).

Bulaşıcı hastalıklara bağlı yüksek ölümlerin ciddi şekilde azalması, hekimi yalnızca hastalıkları tedavi eden değil, aynı zamanda bilimsel ilerlemenin uygulayıcısı ve toplum sağlığının temel koruyucusu konumuna getirdiği söylenebilir. Hekim, antibiyotiklerin keşfiyle kazanılan terapötik (hastalıkları tedavi etmek ve iyileşmenin gerçekleşmesine yardımcı olma)

gücü korumak amacıyla kanıta dayalı karar verme, hasta beklentilerini yönetme ve toplumda rasyonel kullanım bilincini güçlendirme gibi görevler üstlenmesi hekimlik kimliğine hem klinik hem de toplumsal düzeyde kapsamlı bir sorumluluk alanı kazandırdığını söylemek doğru olacaktır.

3.3.3. Biyomedikal Görüntüleme Teknikleri

Hastalıklara tanı koyma ve tedavide biyomedikal yöntemlerden yararlanılması tıbbi radyoloji olarak tanımlanmaktadır. X-ışınlarına dayalı röntgen ve bilgisayarlı tomografi (BT), radyo dalgalarını kullanan manyetik rezonans görüntüleme (MRG) ve ses dalgaları ile çalışan ultrasonografi (USG), radyoloji alanında kullanılan temel biyomedikal görüntüleme yöntemleri arasındadır (Parlak, 2022).

Biyomedikal görüntüleme yöntemleri ile vücudun içini invaziv olmayan yöntemlerle görüntülemek hekimlerin tanı ve tedavileri kolaylaştırıcı ve doğrulayıcı hale gelmiştir (Kumrular ve Polat, 2021). 1980'li yıllarda PACS (Picture Archiving and Communication System- Görüntü arşivleme ve iletişim sistemi) sisteminin geliştirilmesi ile birlikte radyolojik görüntüler dijital ortamda depolanmaya başlamıştır. Hâlihazırdaki tıp uygulamalarında radyolojik görüntüler bu sistemler üzerinde değerlendirilmektedir (Parlak, 2022). Bu bağlamda biyomedikal görüntüleme teknikleri, modern hekimlik kimliğinin bilimsel ve teknolojik temellerini güçlendiren merkezi bir unsur hâline geldiği söylenebilir.

4. DİJİTAL SAĞLIK, YAPAY ZEKÂ VE TELE-TIP'IN KİMLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

21. yüzyılda internetin yaygın kullanımına bağlı olarak, bireylerin mobil ve dijital hizmetlere yönelik talepleri ve beklentileri giderek artış göstermektedir. Bu eğilimi tetikleyen temel etkenlerden biri, insanların ihtiyaçlarının zamanla değişim göstermesidir. Günümüzün modern çağında kurumsal ve bireysel düzeyde dijitalleşme, sağlık sektörü de dahil olmak üzere hemen her alanda giderek artan bir önem kazanmaktadır (Uysal ve Ulusinan, 2020). Hızla ilerleyen teknoloji odaklı yenilikler, sağlık alanında dönüşümü şekillendiren ve hasta odaklı, kanıta dayalı hizmetlerin temel bileşenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır (Bhavnani, vd., 2017).

Yapay zekâ, genellikle "*insan benzeri zekâya sahip makineler, özellikle de akıllı bilgisayar programları geliştirme bilimi ve mühendisliği*" olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle, yapay zekâ, bilgisayarların akıl yürütme, problem çözme, çıkarım yapma ve genelleme gibi insan benzeri bilişsel yetenekleri sergileyebilmesi olarak açıklanabilir (McCarthy, 2004). Yapay zekâ, sağlık alanında hasta-hekim etkileşimini yeniden şekillendiren kritik bir teknoloji olarak öne çıkmaktadır. Yapay zekâ tabanlı uygulamalar, hasta verilerini analiz ederek hekimlere hızlı ve güvenilir bilgiler sağlamakta ve tanı ile tedavi süreçlerinin etkin ve optimal bir biçimde yürütülmesine katkıda bulunmaktadır (Özdemir, vd., 2025).

Tele-tıp, sağlık hizmetlerinin fiziksel olarak farklı bir konumda bulunan bireylere veya hastalara, kurulan ağlar aracılığıyla sunulması olarak tanımlanmaktadır. Tele-tıp yöntemleri özellikle klinik uygulamalara odaklanmakta ve tedavi ile hasta takibinde kullanım alanlarını kapsamaktadır (Ertek, 2011). Tele-tıp uygulamaları, klasik fizik muayene ve hasta takibinin

yerini tamamen almasa da hekimlerin hasta bilgilerine daha hızlı, kolay ve düzenli erişim sağlaması ile özellikle fiziksel kısıtlılıklar nedeniyle düzenli hekim takibinden yoksun kalan hastaların izlenebilmesine olanak tanıması nedeniyle günümüzde birçok gelişmiş ülkede yaygın biçimde kullanılmakta ve günlük tıbbi pratiğe yeni yöntemlerin entegrasyonunu mümkün kılmaktadır (Bonvissuto, 2010).

Bu bağlamda dijital sağlık, yapay zekâ ve tele-tıp uygulamalarının kullanılması ve yaygınlaşması, hekim kimliğini geleneksel çerçevesini yeniden şekillendirmektedir. Genel bir ifade ile dijitalleşme, hekim kimliğini güçlendiren yeni kavramlar kazandırmış ve mesleğin etik, iletişimsel ve profesyonel boyutlarda yeni bir tanımlama gereksinimine neden olduğu çıkarımında bulunulabilir.

5. HASTA MERKEZLİ BAKIM ANLAYIŞI

Geleneksel olarak benimsenen hekim merkezli yaklaşım, güncel gelişmelerin etkisiyle yerini giderek hasta merkezli bir anlayışa bırakmaktadır. Hasta merkezli bakım, hastanın bakış açısına, değerlerine, sağlık durumuna ve kişisel tercihlerine saygı göstermeye odaklı yeni bir uygulama ve bakım aracıdır (Bankert vd., 2014).

Hasta merkezli yaklaşımda, hekim hastaya tek taraflı otorite uygulamak yerine, hastanın sorunlarını ifade edebilmesi için gerekli zamanı tanır. Bu süreçte hekim yalnızca hastalığın tanısını değerlendirmekle kalmaz, aynı zamanda hastalığın hasta açısından nasıl algılandığını ve sosyal yaşam üzerindeki etkilerini de inceler. Hasta merkezli yaklaşımın temel amacı, yalnızca hastalığı tedavi etmek değil, bireyin bütüncül iyileşmesini sağlamaktır (Erdoğan ve Kırılmaz, 2020).

Geleneksel yaklaşım biçimi olan hekim merkezli yaklaşımlarda, tanı ve tedavi sürecinde temel belirleyici olarak hekim iken hasta merkezli yaklaşım, hekim kimliğini daha kapsayıcı, iletişime dayalı ve ortak alınmış kararlar verme süreçlerine dönüştürmektedir. Hasta öncelikli iletişim metodunu benimseyen bu davranış, hekimin iletişim ve empati düzeyini artırmakta olup, kültürel hassasiyeti ve hasta deneyimine yönelik farkındalığını hekimlik kimliğinin ayrılmaz unsurları hâline getirdiğini söylemek doğru olacaktır. Böylece modern hekim kimliği, biyomedikal bilgi ile insana özgü ihtiyaçları bütünleştiren, hastayı merkeze alan, katılımcı ve hasta odaklı bir profesyonel kimlik olarak yeniden tanımlaması çıkarımını yapabiliriz.

SONUÇ

Kimlik kavramı bireyin kendisini nasıl anlamlandırdığı ve toplumsal çevresi tarafından nasıl konumlandırıldığıyla ilişkili çok boyutlu bir tanımlamadır. Mesleki kimlik, özellikle hekimlik gibi yüksek toplumsal sorumluluk gerektiren alanlarda, tarihsel süreçlerden etkilenmiş, mesleki birikimi yüksek, davranış biçimleri ve deneyimleriyle şekillenen dinamik bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel süreçte Hipokrat, Galenos ve İbn Sînâ gibi öncü figürler, tıp bilimine yaptıkları katkılar aracılığıyla hekimlik kimliğinin oluşumunda kalıcı izler bırakmış ve mesleğin temel ilkelerine yön vermiştir. Günümüzde dijital sağlık teknolojileri,

yapay zekâ ve tele-tıp uygulamaları hekimlik pratiğini dönüştürerek mesleki kimliğin hem güçlenmesine hem de yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır. Bu dönüşüm süreci, hasta merkezli yaklaşımların önemini artırmakta; empati, iletişim ve bütüncül bakım anlayışı hekimlik kimliğinin vazgeçilmez unsurları hâline gelmektedir. Sonuç olarak hekimlik mesleki kimliği, tarihsel mirasın ve modern sağlık uygulamalarının etkileşimiyle sürekli evrilen, çok boyutlu bir yapı olarak incelenmiştir.

KAYNAKÇA

Abrams, D. ve Hogg, MA (1988). Sosyal kimlik ve gruplar arası ayrımcılıkta öz saygının motivasyonel statüsüne ilişkin yorumlar. *Avrupa sosyal psikoloji dergisi , 18 (4),* 317-334.

Akdeniz, M., ve Kavukcu, E. (2016). Aşılama ve aşıların tarihçesi. *Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi, 8*(2), 11-28.

Bahadır, O. (2019). Penisilinin keşfi ve antibiyotik çağına giriş. *Sarkaç*. https://share.google/eGsbTSf3j6dhpocVj (Erişim tarihi: 29 Ekim 2025)

Bakır, A. (2018). Geç Orta Çağ Avrupa'sında tip ve tababet. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 101–118.

Bankert, E., Lazarek-LaQuay, A., & Joseph, J. M. (2014). *Patient-centered care* (p. 162). New York, NY: Springer Publishing Company.

Bayat, A. H. (2010). *Tıp tarihi* (2. Baskı). İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları

Beijaard, D., Verloop, N., & Vermunt, J. D. (2000). Teachers' perceptions of professional identity: An exploratory study from a personal knowledge perspective. *Teaching and Teacher Education, 16*(7), 749–764.

Bhavnani, S. P., Parakh, K., Atreja, A., Druz, R., Graham, G. N., Hayek, S. S., … & Rumsfeld, J. S. (2017). 2017 roadmap for innovation—ACC health policy statement on healthcare transformation in the era of digital health, big data, and precision health: A report of the American College of Cardiology Task Force on Health Policy Statements and Systems of Care. *Journal of the American College of Cardiology, 70*(21), 2696–2718

Brewer, M. B. (1991). On being the same and different at the same time. *Personality and social psychology bulletin*, *17*(5), 475-82.

Budak, D. (2021). İlkçağlardan günümüze hekimliğin gelişimi. *Yeni Yüzyıl Journal of Medical Sciences, 2*(2), 6–10

Bonvissuto, K. (2010). Coming of age. Telemedicine is maturing. It can increase patient access—and maybe even your income. *Medical Economics, 4*, 8714–8718.

Çelebi, M. A. (2020). Örgütsel kimlik kavramı üzerine işletme ana bilim dalında hazırlanan lisansüstü tezlere yönelik bir inceleme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 49*, 94–113.

Çelebi, M. A. (2021). Örgütsel kimlik-iş tatmini ilişkisinde işe tutulmanın aracılık rolü. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy, 6*(Özel Sayı), 41–51.

Çelik, R., ve Erdem, R. (2016). Hekimin değişen kimliği çerçevesinde sağlığın kültürleşmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 7*(16), 61–74.

Erdoğan, M., & Kırılmaz, H. (2020). Hasta merkezlilik ve hasta merkezli bakım. *İnsan ve İnsan, 7*(24), 97–126.

Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York, NY: Norton.

Ertek, S. (2011). Endokrinolojide tele-sağlık ve tele-tıp uygulamaları. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*.

Fagermoen, S. (1997). Professional identity: Values embedded in meaningful nursing practice. *Journal of Advanced Nursing, 25*(3), 434–441.

Gerçeksever, S. (2009). Dünden bugüne şifacılık ve ruhsal şifa (2. Baskı). İstanbul: Onbir Yayınları.

Kahya, E. (1995). İbn-i Sina, *El-Kanun Fi't Tıbb* (Çeviren: E. Kahya), 1. Kitap. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.

Kaya, R. R., & Kaya, E. (2019). Hekimlerin yönetim macerası: Melez iş kimliği ve hekim yöneticiler. *SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi, 1*(2), 82–102.

Kelchtermans, G. (1993). Getting the story, understanding the lives: From career stories to teachers' professional development. *Teaching and Teacher Education, 9*(5–6), 443–456. https://doi.org/10.1016/0742-051X(93)90029-G

Kerby, A. P. (1991). *Narrative and the self*. Bloomington, IN: Indiana University Press.

Kumrular, R. K., ve Polat, A. (2021). Klinik uygulamalarda ileri biyomedikal görüntüleme teknolojileri. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, 23*, 207–221.

Mazengenya, P., ve Bhikha, R. (2018). Revisiting Avicenna's (AD 980–1037) anatomical concepts of the musculoskeletal and peripheral nervous systems in the *Canon of Medicine*. *Clinical Anatomy, 31*(7), 1025–1034.

McCarthy, J. (2004). What is artificial intelligence? Retrieved October 20, 2025, from http://wwwformal.stanford.edu/jmc/whatisai/

Özdemir, M., Saylan, A., & Artuç, Ü. (2025). Sağlık iletişiminde yapay zekâ uygulamaları. In *Yapay Zeka ve Bilgi Yönetimi: Sağlık, Eğitim ve Toplum İçin Yenilikçi Uygulamalar* (s. 43).

Parlak, M. (2022). *Radyolojik yöntemlere giriş*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları.

Pirinç, R. T. G. (2019). Uygulamalı etik başlığı altında tıbbi araştırmalarda etiğin rolü ve tabibin ahlaki değerinin tarihi (Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Robinson, DE (1943). *Sağlık mesajımızın öyküsü* . Güney Yayıncılar Birliği.

Saayman, T., ve Crafford, A. (2011). Negotiating work identity. *SA Journal of Industrial Psychology/SA Tydskrif vir Bedryfsielkunde, 37*(1), 1–12.

Sabancıoğulları, S., & Doğan, S. (2012). Profesyonel kimlik gelişimi ve hemşirelik. *Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences, 15*(4), 275–282.

Selçuk, E. B. (2011). Aşıların tarihçesi. *Türkiye Klinikleri Family Medicine-Special Topics, 2*(5), 1–4.

Slay, H. S., ve Smith, D. A. (2011). Professional identity construction: Using narrative to understand the negotiation of professional and stigmatized cultural identities. *Human Relations, 64*(1), 85–107.

Stryker, S., & Burke, P. J. (2000). The past, present, and future of an identity theory. *Social Psychology Quarterly, 63*(4), 284–297.

Tajfel, H. (1972). Social categorization (English translation of "La categorisation sociale"). In S. Moscovici (Ed.), *Introduction à la psychologie sociale* (Vol. 1, pp. 272–302). Paris: Larousse.

Tunctan, B., & Buharalıoğlu, K. (t.y.). *Farmakoloji terimleri sözlüğü*. Sendrom III Tıp Terimleri Sözlüğü

Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Oxford, England: Blackwell.

Uğurlu, M. C. (1997). Hipokrat. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 50*(2), 67–78.

Uysal, B., & Ulusinan, E. (2020). Güncel Dijital Sağlik Uygulamalarinin İncelenmesi. Selçuk Sağlık Dergisi, 1(1), 46-60.

Uzuluk, F. N. (1958). *Genel tıp tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınevi.

Yılmaz, Ö., ve Kadioğlu, A. (2024). "Eski Tıp" metni ve ampirik tıbbın kökenleri. *Androloji Bülteni, 26*(3).

SAĞLIK HİZMETLERİNDE YAPAY ZEKÂYA GENEL BİR BAKIŞ

Beyza YILDIZ[1]
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
durakbeyza550@gmail.com - 0009-0009-4719-095X

Doç.Dr. Sevtap SARIOĞLU UĞUR
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
ssarioglu@cumhuriyet.edu.tr - 0000-0002-7872-1110

ÖZET

İnsan zekâsına özgü öğrenme, akıl yürütme, problem çözme ve karar verme gibi bilişsel süreçleri bilgisayar sistemleri aracılığıyla gerçekleştirmeyi amaçlayan disiplinler arası bir araştırma alanı olan yapay zekâ, son dönemlerde araştırmalarda en ele alınan konulardan biridir. Nitekim günümüzde yapay zekâ uygulamaları, her alanda kendine yer bulmuş ve son derece önemli olmakla birlikte özellikle sağlık hizmetlerinin etkinliğini, doğruluğunu ve hızını artırma potansiyeline sahip yenilikçi araçlar olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu teknolojilerin sağlık çalışanları tarafından kabul edilmesi ve benimsenmesi, uygulamaların başarısı açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu sebeple bu araştırmada, sağlık hizmetlerinde yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı ve tarihsel gelişimi ile birlikte avantajları ve dezavantajları, kullanım alanları ve kabulüne ilişkin literatür incelemesi yapılarak genel bir kavramsal çerçeve çizilmiştir. Böylelikle özellikle sağlık hizmetlerinde yapay zekâ uygulamalarının yeri ve önemi ortaya konmuş ve konuyla ilgili uygulamalı çalışmaların da yapılmasına dair gelecek çalışmalara ışık tutması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, sağlık hizmetleri, teknoloji kabulü.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN HEALTHCARE

ABSTRACT

Artificial intelligence, an interdisciplinary field of research that aims to implement cognitive processes inherent to human intelligence, such as learning, reasoning, problem solving, and decision-making, through computer systems, has become one of the most frequently discussed topics in recent research. Indeed, today, artificial intelligence applications have found their place in every field and are considered extremely important, particularly as innovative tools with the potential to increase the efficiency, accuracy, and speed of healthcare services. However, the acceptance and adoption of these technologies by healthcare professionals is critical to the success of these applications. Therefore, this study provides a general conceptual framework by reviewing the literature on the use and historical development of artificial

[1] Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi

intelligence technologies in healthcare, along with their advantages and disadvantages, areas of use, and acceptance. This study highlights the role and importance of artificial intelligence applications, particularly in healthcare, and aims to shed light on future research on the topic.

Key Words: Artificial intelligence, healthcare, technology acceptance.

YAPAY ZEKÂ

Russell ve Norvig'e (2021) göre yapay zekâ (YZ), insan zekâsına özgü öğrenme, akıl yürütme, problem çözme ve karar verme gibi bilişsel süreçleri bilgisayar sistemleri aracılığıyla gerçekleştirmeyi amaçlayan disiplinler arası bir araştırma alanı olarak tanımlanmaktadır. Yapay zekâ (YZ), insan zihninin nasıl çalıştığını anlamak için felsefi, psikolojik ve matematiksel düşüncelerin birleşiminden ortaya çıkan disiplinler arası bir kavramdır (Nilsson, 2010; Kaplan ve Haenlein, 2019). Bu bağlamda YZ'yi sadece teknolojik bir yenilik olarak görmek yanıltıcı olur; aslında temel amacı, insan düşünme ve problem çözme becerilerini belirli ölçüde taklit edebilen sistemler geliştirmektir. Bu noktada, yapay zekâ hem teknik bir araç hem de insan bilişsel süreçlerini anlamaya yönelik bir araştırma alanıdır.

Günümüzde YZ, teknik, yönetsel ve toplumsal düzeylerde incelenmektedir. Teknik düzey, makine öğrenmesi, derin öğrenme, görüntü işleme ve doğal dil işleme gibi yöntemleri kapsar (Goodfellow, vd., 2016). Yönetsel düzey, YZ'nin örgütsel süreçler, verimlilik ve karar alma mekanizmaları üzerindeki etkilerini içerir (Brynjolfsson ve McAfee, 2017). Toplumsal düzey ise etik, sosyal, hukuki ve güvenlik boyutlarını kapsar (Floridi, 2019). Bu katmanlı bakış, YZ'yi sadece bir teknoloji olarak görmek yerine, insan davranışları ve toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini anlamaya da olanak tanır.

Sonuç olarak yapay zekâ, teknolojik bir araç olmanın ötesinde; insan zekâsı, bilişsel süreçler, veri yönetimi ve toplumsal dönüşüm arasındaki ilişkilerin yeniden tanımlandığı çok boyutlu bir kavramdır. Bu çok yönlü yapı, sağlık hizmetlerinde YZ uygulamalarının incelenmesini yalnızca teknik performans değerlendirmesi olmaktan çıkararak, yönetsel, etik ve kurumsal dönüşümü de içeren geniş kapsamlı bir analiz gerektirir.

2.SAĞLIK HİZMETLERİNDE YAPAY ZEKÂ

YZ teknolojilerinin sağlık sektöründe stratejik bir konuma yerleşmesinde, gelişmiş hesaplama gücü, büyük veri setlerinin erişilebilir hale gelmesi ve makine öğrenmesi tekniklerindeki ilerlemeler önemli bir rol oynamıştır. Günümüzde YZ, sağlık hizmetlerinin hem klinik hem de idari süreçlerinde daha etkin, hızlı ve güvenilir sonuçlar elde edilmesini sağlayan temel bir yapı olarak değerlendirilmektedir (Topol, 2019; Jiang vd., 2017). Akademik literatürde, bu teknolojilerin sağlık sistemlerinin etkinliğini artırmada kritik bir araç olduğu vurgulanmaktadır. Sağlık hizmetlerinde yapay zekanın kullanılmaya başlaması, tıp biliminin doğasına uygun olarak veriye dayalı karar verme ihtiyacının artmasıyla ilişkilidir.

Sağlık kurumlarında her gün milyonlarca klinik veri üretilmektedir; laboratuvar sonuçları, görüntüleme verileri, elektronik sağlık kayıtları, hasta şikâyetleri ve tedavi çıktıları gibi çeşitli veri türleri mevcuttur. Bu veri miktarının insan olarak uzmanlar tarafından tek başına analiz edilmesi çoğu durumda mümkün değildir. YZ, bu noktada büyük veri setlerinden anlamlı ilişkiler çıkarabilme ve hekim kararlarını destekleyebilme kapasitesi ile öne çıkmaktadır (Shortliffe ve Sepúlveda, 2018). Böylelikle yapay zekâ, sağlık hizmetlerinde dönüşüm yaratan güçlü bir teknoloji olarak değerlendirilmektedir. Etkin kullanımında hasta güvenliğini artırmak, teşhis ve tedavi süreçlerini hızlandırmak, maliyetleri azaltmak ve sağlık çalışanlarının iş yükünü hafifletmek gibi pek çok fayda sağlayabilmektedir. Bu nedenle YZ, modern sağlık sistemlerinin geleceğini şekillendiren stratejik bir unsur hâline gelmiştir (Topol, 2019; Jiang vd., 2017).

Yapay zekânın sağlık hizmetlerinde kullanımının kökeni, yapay zekâ araştırmalarının ilk dönemlerine dayanmaktadır. 1950'li yıllarda bilgisayar bilimindeki gelişmeler ile makinelerin insan zekâsına benzer işlemleri gerçekleştirebilme fikri tartışılmaya başlanmış; Alan Turing'in 1950 yılında yayımladığı "Computing Machinery and Intelligence" başlıklı makalesi, makine zekâsı kavramının teorik temelini oluşturmuştur (Turing, 1950). Bu dönemde YZ henüz kavramsal bir çerçeve olarak ele alınsa da sağlık alanına yönelik ilk uygulamaların temeli bu yıllarda atılmıştır. 1970'li yıllar, sağlıkta YZ'nin "uzman sistemler" aracılığıyla ilk somut örneklerini verdiği dönem olarak kabul edilmektedir. 2000'li yılların başı, YZ'nin sağlık hizmetlerinde dönüşüm yaratmaya başladığı yeni bir dönemi temsil etmektedir. Makine öğrenmesi, büyük veri analizi ve istatistiksel modellemelerin gelişmesi ile sağlık alanında öngörü modelleri, risk analizi sistemleri ve erken teşhis algoritmaları yaygınlaşmıştır. Bu dönemde genetik araştırmalar, biyoinformatik ve epidemiyolojik analizlerde YZ temelli yaklaşımlar önemli bir yer edinmiştir (Obermeyer ve Emanuel, 2016).

COVID-19 pandemisi, sağlıkta YZ'nin kullanım alanını hızla genişleten önemli bir kırılma noktası olmuştur. Pandemi sürecinde YZ, hastalık yayılımının tahmini, görüntüleme yoluyla COVID-19 teşhisinin desteklenmesi, ilaç geliştirme süreçlerinin hızlandırılması ve yoğun bakım yönetimi gibi pek çok kritik alanda kullanılmıştır (Vaishya vd., 2020). Bu dönemde YZ, sağlık krizlerinde stratejik bir araç olarak önem kazanmıştır. Günümüzde ise YZ, sağlık hizmetlerinde yalnızca klinik uygulamalarda değil; idari süreçlerde, kaynak yönetiminde, hasta güvenliğinde, tele-sağlık uygulamalarında ve kişiselleştirilmiş tıp alanında merkezi bir rol üstlenmektedir (Topol, 2019). Sağlık sistemlerinin dijital dönüşüm vizyonlarında YZ, vazgeçilmez bir bileşen olarak ele alınmakta; yüksek doğruluk, maliyet etkinliği ve verimlilik gibi faydaları nedeniyle sağlık politikalarının şekillenmesinde önemli bir yer bulmaktadır.

2.1. Sağlık Hizmetlerinde Yapay Zekânın Avantajları Ve Dezavantajları

Yapay zekâ uygulamaları hangi alanda uygulanırsa uygulansın her ne kadar birçok işlemi kolaylaştırsa da mevcut veya olası yaşanabilecek sorunları da beraberinde getiren bir sistemdir. Özellikle insan hayatı gibi son derece önemli hizmet alanlarından biri olan sağlık alanındaki uygulamalara bakıldığında ise dezavantajlarının neredeyse hiç olmaması beklenirken ne yazık ki avantajlarının yanı sıra dezavantajlarının olduğu

YZ Avantajları	YZ Dezavantajları
Klinik iş akışında verimlilik artışı	Veri gizliliği ve güvenlik riskleri
Maliyetlerin azalmasına katkı	Hukuki ve etik belirsizlikler
Tedavi hatalarını azaltma potansiyeli	Hekim–hasta ilişkisinde insani temasın azalması
Tanı ve tedavi süreçlerinde yüksek doğruluk	Model hataları ve yanlış karar risk

gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Özetle YZ' nin avantaj ve dezavantajları Çizelge 1 'deki gibidir:

Çizelge 1. YZ' nin Sağlık Hizmetlerinde Avantaj ve Dezavantajları

Kaynak: (Amisha vd., 2019).

Çizelge 1 incelendiğinde, YZ' nin avantajları olarak iş akışında verimlilik artışı, maliyetleri en yüksek olarak kabul edilen sektörlerden sağlık sektöründe maliyetlerde azalma, tanı ve tedavilerde yüksek bir doğruluk payı ile en az çalışanlar ve sağlık sektörü kadar hastaların da lehine olan durumlar söz konusudur. Bununla birlikte ne yazık ki bazı durumlarda ise hekim hasta ilişkilerinde azalma, tam olarak doğru alınamayan kararlar ve riskler, çeşitli hukuki ve etik açıdan öngörülemeyen düzenlemeler, belirsizlik ve risklerle de gerek çalışanlar gerek dolaylı da olsa hastaların dezavantajlı durumlara maruz kalabileceği bir gerçektir. Bunun için YZ kullanımının bilinçli ve doğru şekilde ayrıca doğru zamanda ve mümkün olduğu kadar uzman kişiler tarafından uygulanması dezavantajlı durumların minimum seviyede kalmasını sağlayacaktır.

2.2. Sağlık Hizmetlerinde Yapay Zekanın Kullanım Alanları

Yapay zekâ, sağlık hizmetlerinde hem klinik süreçleri hem de yönetimsel operasyonları destekleyen çok yönlü bir teknoloji olarak konumlanmaktadır. Geniş veri setlerini analiz edebilme kapasitesi, örüntü tanıma gücü ve hızlı karar destek mekanizmaları sayesinde YZ, hastalık tanısından tedavi planlamasına, kaynak yönetiminden halk sağlığı izlemine kadar çok çeşitli alanlarda etkin olarak kullanılmaktadır (Topol, 2019). Bu bölümde YZ' nin sağlık hizmetlerindeki başlıca kullanım alanları maddeler halinde sıralanmıştır;

- Tıbbi Görüntüleme ve Tanı Sistemleri
- Klinik Karar Destek Sistemleri (CDSS)
- Robotik Cerrahi ve Otonom Sistemler

- Hastalık Tahmini ve Risk Analizi
- Kişiselleştirilmiş Tıp ve Tedavi Planlaması
- Sağlık Yönetimi ve Operasyonel Planlama
- Halk Sağlığı İzleme Sistemleri ve Epidemiyolojik Tahminler
- Sanal Asistanlar, Chatbotlar ve Dijital Sağlık Uygulamaları

2.3. Sağlık Alanında Yapay Zekânın Kabul Edilebilirliği

Yapay zekâ uygulamalarının sağlık hizmetlerine entegrasyonu, yalnızca teknolojik bir dönüşümü değil, aynı zamanda sağlık profesyonelleri, hastalar ve kurumlar düzeyinde kabul edilebilirlik süreçlerini de kapsayan kapsamlı bir değişim alanını temsil etmektedir. Kabul edilebilirlik, bir teknolojinin bireyler ve kurumlar tarafından benimsenmesi, güvenilir bulunması ve kullanımının etik ile pratik açıdan uygun görülmesi anlamına gelir. Sağlık alanında YZ'nin kabulü; klinisyenlerin teknolojiye güven düzeylerini, hastaların YZ tabanlı uygulamalara yönelik algılarını ve kurumların bu sistemleri uygulama istekliliğini içeren çok boyutlu bir süreçtir (Venkatesh vd., 2012). Sağlık alanında YZ'nin kabul edilebilirliği, yalnızca teknolojik boyutları değil, aynı zamanda sosyal, psikolojik, etik ve kurumsal dinamikleri içeren kapsamlı bir süreçtir. YZ'nin sürdürülebilir şekilde sağlık hizmetlerinde yer edinmesi; hekim ve hemşirelerin mesleki destek aracı olarak benimsemesi, hastaların güven kaygılarının giderilmesi ve kurumların uygun altyapı yatırımlarını gerçekleştirmesi ile mümkündür (Venkatesh vd., 2012; Longoni vd., 2019).

Türkiye'de sağlık bilişimi altyapısının güçlendirilmesi, ulusal veri politikalarının uygulanması ve sağlık personelinin YZ kullanımına yönelik eğitimlerinin artırılması, kabul edilebilirlik sürecini olumlu yönde etkilemektedir. Sonuç olarak, YZ'nin sağlık alanında kabul edilebilirliği; güven, şeffaflık, etik uyum ve insan–makine iş birliğinin dengeli kurulmasına bağlıdır.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma yapay zekâ hakkında teorik temellere dayanan bir literatür incelemesi olup, çalışmada YZ' nin özellikle sağlık hizmetleri alanında kullanım bilgilerine yer verilmiştir. Yapay zekâ hayatımızın her alanına hükmetmeye başlamış ve içinde bulunduğumuz teknoloji çağının gereği olarak da bunu kabullenip doğru bir şekilde kullanımının gerçekleştirildiği müddetçe iş hayatı daha kolay ve daha verimli hale gelmesi de kaçınılmaz olacaktır. İş hayatında olması beklenenlerin başında maliyetlerin ve belirsizliklerin en aza indirilerek daha yüksek verim elde edilmeye çalışılması, hangi sektör olursa olsun beklenen bir durumken, en yüksek maliyetli sektörlerden biri olarak kabul edilen sağlık sektöründe de YZ' nin kullanımı ile bunların en aza indirgenmesi hedeflenir. Her ne kadar YZ' nin belirsiz ve riskli durumları söz konusu olsa da sağlık hizmetlerinde tedavi hatalarını azaltma potansiyeli ile tanı ve tedavi süreçlerinde yüksek doğruluğun sağlanması gibi çok önemli avantajlar söz konusudur. Bu avantajların kullanılmasına ve dezavantajların en aza indirgemesine yönelik olarak işletmelerde karar verici mekanizma olan yöneticilere büyük sorumluluklar düşmektedir. Nitekim

yöneticiler, sürekli gelişen teknoloji karşısında işletmenin faaliyet alanına göre uygun teknolojiyi işletmesinde kullanmak adına, işletmenin geleceğine yön veren, sürekli gelişmeleri takip edebilen ve geçmişten geleceğe çok yönlü düşünebilen bireylerdir (Sarıoğlu Uğur, 2019).

Bu çalışma ile özellikle sağlık hizmetlerinde her türlü teknolojik gelişmelerin takibi, YZ' nin önemi ve kullanımının sağlanması, başta yöneticilerin olmak üzere tüm çalışanların kabul edilebilirliğinin sağlanması adına hizmet içi eğitim programlarının düzenlenmesi önerilmektedir. Ayrıca uzman kişiler tarafından düzenli olarak seminer, sunum vb. destekleyici etkinliklerin yapılması, mevcut avantajların yanı sıra daha farklı ve daha fazla hangi yönlerden avantajlı durumların olabileceğine yönelik araştırma ve uygulamaların yapılabilirliğinin sağlanması ile dezavantajları önleyecek mekanizmaların geliştirilmesine yönelik uygulamaların yapılması diğer öneriler arasındadır. Ayrıca YZ hakkında yapılacak olan gelecek çalışmalar için sağlık hizmetleri başta olmak üzere farklı sektörlere yönelik olarak uygulamalı çalışmalar da yapılabilir.

KAYNAKÇA

Amisha, P. M., Pathania, M., & Rathaur, V. K. (2019). Overview of artificial intelligence in medicine. Journal of family medicine and primary care, 8(7), 2328.

Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). *Machine, platform, crowd: Harnessing our digital future*. W. W. Norton & Company.

Floridi, L., & Cowls, J. (2019). A unified framework of five principles for AI in society. *Harvard Data Science Review*, 1(1).

Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). *Deep learning*. MIT Press.

Jiang, F., Jiang, Y., Zhi, H., Dong, Y., Li, H., Ma, S., ... & Wang, Y. (2017). Artificial intelligence in healthcare: Past, present and future. *BMJ*, 2(4), 1–10.

Kaplan, A., & Haenlein, M. (2019). Siri, Siri, in my hand: Who's the fairest in the land? On the interpretations, illustrations, and implications of artificial intelligence. *Business Horizons*, 62(1), 15–25.

Longoni, C., Bonezzi, A., & Morewedge, C. K. (2019). Resistance to medical artificial intelligence. *Journal of Consumer Research*, 46(4), 629–650.

Nilsson, N. J. (2010). *The quest for artificial intelligence: A history of ideas and achievements*. Cambridge University Press.

Obermeyer, Z., & Emanuel, E. J. (2016). Predicting the future — Big data, machine learning, and clinical medicine. New England Journal of Medicine, 375(13), 1216–1219.

Russell, S. J., & Norvig, P. (2021). *Artificial intelligence: A modern approach* (4th ed.). Pearson.

Sarıoğlu Uğur, S. (2019). *İşletmelerde Dijital Dönüşümün Yansımaları* (Ed. E. Aydın ve U. Uğur) içinde "*Yöneticilerin Teknoloji ile İmtihanı"* Detay Yayıncılık/Ankara.

Shortliffe, E. H., & Sepúlveda, M. J. (2018). Clinical decision support in the era of artificial intelligence. *JAMA*, 320(21), 2199–2200.

Topol, E. (2019). Deep medicine: How artificial intelligence can make healthcare human again. Basic Books.

Turing, A. M. (1950). Computing machinery and intelligence. *Mind*, 59(236), 433–460.

Vaishya, R., Javaid, M., Khan, I. H., & Haleem, A. (2020). Artificial intelligence and COVID-19: A review. Diabetes & Metabolic Syndrome, 14(4), 337–339.

Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B., & Davis, F. D. (2012). User acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 36(1), 157–178.

SAĞLIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARI VE YÖNETİCİLERİNİN LİDERLİK ALGISI KONYA SELÇUKLU ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Ali ŞAHİN

Selçuk Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

alisahin@selcuk.edu.tr - ORCID ID 0000-0002-1487-8717

Bilim Uzmanı Selin GEVREK

Selçuk Üniversitesi/Başkent Üniversitesi Konya

Uygulama ve Araştırma Merkezi

selingevrekk@gmail.com- ORCID ID 0009-0005-7090-961X

ÖZET

Bilim ve teknoloji başta olmak üzere günümüz bilgi çağında her alanda olduğu gibi yönetim ve liderlik boyutlarında da değişim ve gelişmeler yaşanmaktadır. Bu durum yönetici ve liderlere yönelik yeni beklentileri de beraberinde getirmiştir. Mutlak emir-itaat yaklaşımın yerini ilham verme, öngörü sahibi olma, katılımcı, sürükleyici ve vizyoner olma gibi temel faktörler almıştır. Liderlik, ordu tarzı teşkilatlar başta olmak üzere işletme, gönüllü kuruluşlar ve kamusal hizmet veren merkez ve taşra kurumları gibi geniş bir organizasyon alanını kapsamaktadır. Bu alanlardan bir tanesi de sağlık hizmeti sunan sağlık kuruluşlarıdır.

Bu çalışmanın temel amacı, sağlık sektörü çalışanı ve yöneticilerine göre çalıştıkları sağlık kurumlarında hangi liderlik özelliklerinin öne çıktığını, çalışan ve yönetici açısından liderlik algısının farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymaktır. Bir diğer amaç ise kamu ve özel sektör açısından sağlık kurumlarında astlar ve yöneticilerin kurumlarındaki liderlik algısını belirlemektir. Bu doğrultuda araştırmanın evreni olarak Konya ili Selçuklu ilçesinde bulunan kamu ve özel sektör alanında hizmet veren üç hastane seçilmiştir. Evrenden kolayda örnekleme alma yöntemiyle ulaşılan 309 sağlık personeli, idari çalışan ve yöneticiler, çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, kamuda yönetici-ast, özel sektörde

yönetici-ast ve genel olarak katılımcılar bağlamında yönetici-ast açısından tüm liderlik özelliklerine verilen cevaplar arasında anlamlı farklar söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Sağlık Sektörü, Etkileşimci ve Katılımcı Liderlik

LEADERSHIP PERCEPTION OF HEALTHCARE SECTOR EMPLOYEES AND MANAGERS: THE CASE OF SELÇUKLU, KONYA

ABSTRACT

In today's information age, particularly with advancements in science and technology, significant changes and developments have occurred in management and leadership dimensions across all fields. This transformation has brought new expectations for managers and leaders. The traditional approach of absolute command and obedience has been replaced by fundamental factors such as inspiring others, being visionary, participatory, and influential. Leadership encompasses a wide range of organizational structures, including military-style organizations, businesses, voluntary associations, and public service institutions at both central and local levels. One of these areas is healthcare institutions that provide medical services.

The primary aim of this study is to identify which leadership characteristics stand out in healthcare institutions according to healthcare employees and managers, and to determine whether leadership perception differs between employees and managers. Another objective is to examine the leadership perception of subordinates and managers in public and private healthcare institutions. Accordingly, the research population consists of three hospitals operating in the public and private sectors in Selçuklu district of Konya province. The sample includes 309 healthcare personnel, administrative staff, and managers selected through convenience sampling. Based on the findings, significant differences were observed in responses regarding all leadership characteristics between managers and subordinates in public institutions, managers and subordinates in private institutions, and participants overall.

Keywords: Leadership, Healthcare Sector, Transactional and Participatory Leadership

1. GİRİŞ

Liderlik faaliyetleri, bir organizasyonun belirlenen hedeflere ulaşması yolunda organizasyon üyelerine liderlik eden kişinin vizyon oluşturma, yönlendirme, motivasyon sağlama ve karar alma süreçlerini kapsayan etkileşimsel eylemler bütünüdür. Liderlik, günümüz işletmelerinde geleneksel liderlik faaliyetlerinden farklı olarak sadece yönetim odaklı olmayan, çalışanların katılımını artıran, kurumsal kültürü güçlendiren ve değişen çevresel faktörlere uyumu kolaylaştıran önemli bir unsurdur. Karmaşık yapılanmaları ve yüksek riskli süreçleri nedeniyle sağlık sektörlerinde yönetimin ve stratejinin hayati öneminde liderliğin büyük bir rolü bulunmaktadır. Sağlık hizmetleri, multidisipliner ekip çalışmaları, hızlı karar alma süreçleri ve sürekli gelişen teknoloji ve değişen mevzuatlara uyum gerektiren dinamik bir yapıya sahiptir. Bu nedenle çalışmamız, sağlık sektörü çalışanlarının ve yöneticilerinin kurum içinde algıladıkları liderlik davranışlarını ve algılanan liderlik davranışlarının farklarını saptamaya yönelik gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evreni olarak Konya ili Selçuklu ilçesinde bulunan kamu ve özel sektör alanında hizmet veren üç hastane seçilmiştir. Liderlik algısını ölçmeye yönelik hazırlanan online anketler evrenden kolayda örnekleme alma yöntemiyle ulaşılan 309 sağlık ve idari çalışanla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda sağlık sektöründe yer alan kurumlarda hangi liderlik özelliklerinin öne çıktığı ve çalışanlar ile yöneticiler arasında liderlik algısının farklılaşıp farklılaşmadığı sorularından yola çıkılarak elde edilen bulgularda kamuda faaliyet gösteren sağlık kurumunda yönetici-ast, özel sektörde faaliyet gösteren sağlık kurumlarında yönetici-ast ve genel olarak katılımcıların cevaplarına yönelik yönetici- ast açısından algılanan liderlik özellikleri arasında anlamlı farklar söz konusudur. Liderlik kavramının teorik olarak çözümlenmesi, sağlık sektöründe yürütülen liderlik faaliyetlerinin ve bu faaliyetler sonucunda algılanan liderlik modellerinin analizini daha sağlıklı şekilde değerlendirilmemize olanak sağlamaktadır.

Sosyal grupların bir parçası olan liderin liderlik faaliyetinde bulunduğu grup üyeleriyle arasında statüsel bir ilişki bulunmaktadır (Şerif & Şerif, 1996). Lider, bu grup ilişkisi içindeki davranışlara ve inançlara doğrudan etki etmektedir (Sears, Peplau, & Taylor, 2007, s. 335). Liderliğin ilgili literatürde çok fazla sayıda tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlardan bazılarına bakılacak olursa;

Liderlik, belirli hedefler doğrultusunda insanları yönetmeye ikna etme sürecidir (Davis, 1988, s. 141). Liderlik, grup içerisindeki ortak amaçlara dayalı olarak dönüşüm gerçekleştirmek isteyen liderin üyeler ile etkileşim sürecidir (Rost, 1991, s. 102). Örgüt içinde ve bireyler

arasındaki sorunları çözerek etkili bir performans sistemi oluşturabilme yeteneğidir (Hedlund, ve diğerleri, 2003, s. 117-140).

Belirli bir amaç altında bir araya gelmiş olan örgüt üyelerinin belirlenen hedefe ulaşmalarını sağlamak için teşvik eden, deneyimlerinden faydalanmalarını sağlayan ve yardımcı olan liderin uyguladığı liderlik tarzından memnun kalınmasını sağlama sürecidir (Werner, 1993, s. 17).

2. LİDERLİK YAKLAŞIMLARI

Liderlik davranışlarını açıklamaya yönelik dönemsel çalışmalar beraberinde yeni liderlik davranışlarını getirmiştir. Günümüzde kurumların ve çalışanların talepleri ve ihtiyaçlarına bağlı olarak geliştirilen liderlik tarzlarından en çok karşımıza çıkanlar karizmatik lider, etkileşimci lider, dönüşümcü lider, etik lider ve hizmetkar liderlik modelleridir.

2.1. Hizmetkar Liderlik

Günümüzden yaklaşık elli yıl öncesinde hizmetkar liderlik anlayışının teorik temelleri oluşturulmaya başlanmıştır. Bu liderlik yaklaşımı, kendisinden önceki ya da diğer liderlik tarzlarını tamamen reddeden, onları yok sayan bir yaklaşım değildir. Aksine diğer liderlik teorilerinin birçoğunun belirli temel özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Bilimsel yazın incelediğinde hizmetkar liderliğin gelişimi ile ilgili olarak bu alanda bilimsel çalışma yapanların genel olarak referansı aldığı bilimsel eserler Greenleaf'in (1977 ve 1991) çalışmalarıdır. Örneğin bu araştırmacılardan bazı olan Winston (2002), Patterson (2003) ve Spears (2004; 2010) Greenleaf'in bahsi geçen çalışmalarına atıf yaparak hizmetkar liderliğin temel özelliklerini ortaya koymuşlardır. Bu temel özellikleri şu şekilde özetlemek mümkündür (Greenleaf, 1977; Winston, 2002; Patterson, 2003; Spears, 2004; Spears, 2010; Dennis, vd., 2010 ve Brewer, 2010):

- ✓ İyi bir dinleyici ve anlama yeteneğine sahip olma,
- ✓ Alçakgönüllülükle hareket etme,
- ✓ Fedakâr olma,
- ✓ Güven verme ve güvenilir olma,
- ✓ Takipçileri ve toplum için vizyon sahibi olma,
- ✓ Takipçiler, kurum ve toplum için beklentisiz hizmet etme aşkına sahip olma,

- ✓ Takipçilerinin/astlarının her türlü gelişimini sağlama ve teşvik etme,
- ✓ Empati kurabilme yeteneğine sahip olma,
- ✓ İkna kabiliyetinin güçlü olması,
- ✓ Öngörü sahibi olma,
- ✓ Kavramlaştırma yani takipçilerine, kuruma ve topluma bütüncül bakabilme,
- ✓ Kendini, takipçiler, kurum ve toplum başarısı için sorumlu görme ve buna adama.
- ✓ Hizmetleri topluma yayma, toplumsal ahlaka ve sosyal sorumluluğa katkı sağlama

Ortaya konulan hizmetkar liderlik anlayışının bu özellikleri, daha önce de vurgulandığı gibi diğer liderlik türlerinin bir kısmında da bulunan ya da bulunması gereken özelliklerdir. Bu yüzden hizmetkar liderliği diğerlerinden ayıran hususların neler olduğu daha fazla önem kazanmaktadır. *Hizmetkar liderlik, insan, toplum ve hizmet odaklı eylemleri ile öne çıkartırken; diğer liderlik türleri genel olarak kurum odaklı ve kurumun geleceğini sürdürebilir kılmak için çaba göstermektedirler*. Başka bir ifadeyle adında anlaşılacağı üzere hizmetkar liderlik önce hizmet düşüncesiyle fonksiyonlarını yerine getirmektedir. Bilimsel literatür incelendiğinde disiplinlere göre tanımlama farklılıkları görüldüğü gibi bazen de bu liderliğin birkaç ya da tek özelliği üzerinden de tanımlamalar yapılmıştır. Peki hizmetkar liderlik nedir?

Hizmetkar liderlik, hizmeti kendisi ile özdeşleştiren, insan, kurum ve toplum odaklı ve bu alanlarda vizyonlar ortaya koyarak; astlarının bilgi, özerklik ve sağlıklı yönde gelişmesini sağlayarak onları hizmetkar olamaya teşvik eden çok boyutlu liderlik yaklaşımıdır.

2.2. Etkileşimci (Transaksiyonel) Liderlik

Etkileşimci liderlik, lider ile astlar arasında fayda-maliyet çerçevesinde daha geniş kurumsal hedeflere ulaşılmasını sağlamak için astların gelişiminden ziyade disiplin cezasından kaçınarak; övgü, ödüller ve kaynaklar karşılığında astların kişisel çıkarlarının da tatminine yönelik olarak liderle yapılan iş birliğine dayalı bir değiş-tokuş sürecidir.

Bu liderlik tarzında lider, ödül ve ceza yöntemiyle grup üyelerini harekete geçirmektedir. Belirlenen hedeflere ulaşmak için lideri takip eden grup üyeleri, olumlu davranışlarıyla ödüllendirilirken; aksi durumda doğrudan bir cezalandırma söz konusu değildir. Lider, grup üyelerinin hatalarını fark etmeleri için onlara zaman tanımaktadır (Bass & Steidlmeier, 1999, s. 184).

Etkileşimci liderlikte lider, astlarının ihtiyaçlarını göz önüne almakta ve astları, önceden belirlenen performans seviyesine ulaştığında o ihtiyaçları tatmin etmeye çalışmaktadır (Jung ve Avolio, 2000: 950; Şahin, vd., 2015: 80). Başka bir ifadeyle etkileşimci liderlik, liderin astlarına ödüller sunduğu ve karşılığında da astlarının performanslarını ve çabalarını aldığı bir değiş-tokuş sürecine dayanmaktadır (Pillai, vd.1999: 898; Al-Maaitah, 2021; Şahin, vd., 2015: 80; Lai, 2011). Etkileşimci liderlik, liderin yerine getirdiği görev için astlarıyla ödül veya ceza alışverişinde bulunduğu ve bunun karşılığında astlarından üretkenlik, çaba ve sadakat beklediği lider-ast değişimidir. Bu tarz liderler, astlarının kendi tercih ettikleri şekilde performans göstermelerini sağlamak için kendi kişisel çıkarlarını tatmin etmeye ve kontrol stratejileri uygulamaya odaklanırlar (Al-Maaitah, 2021). Ancak etkileşimci liderlik, hiyerarşik bir düzende yetki ve sorumlulukların net olarak belirlendiği ve bunlara uyum sağlandığı kurumlarda daha iyi çalışacağı inancına dayanmaktadır. Bu liderlik tarzında astların ödüller ve cezalarla motive edildiği öngörülmektedir (Kuhnert, 1994: 10-15). Ancak ödüller ve takdir, astların rollerini ve görevlerini başarıyla yerine getirmelerine bağlıdır. Kısaca lider tarafından belirlenen amaç ve hedefleri ya da ast ve grupların beklenen performansı gerçekleştirdiklerinde takdir ve ödül sistemi devreye girmektedir (Bass, 2003: 207-218).

2.3. Dönüşümcü (Transformasyonel) Liderlik

Dönüşümsel liderler, astlarıyla karizma ve ortak vizyon sergiler ve onları olağanüstü işler üretmeye teşvik eder. Dönüşümsel liderlerin gücü, astlarını olağanüstü işler üretmeleri için teşvik etme ve ilham verme yeteneklerinden gelir (Lai, 2011). Dönüşümcü liderliğin karizma etkisi, liderin grup üyelerini etkileyen net bir vizyon belirlemesini, kendi ve vizyonunun grup üyeleriyle bütünleşmesini sağlamasını ve ahlaki olarak örnek olmasını içermektedir (Avolio, Bass, & Jung, 1999, s. 442).

Dönüşümcü liderlik, örgütte ani ve etkili değişimi geliştirmeye yönelik bir liderlik tarzıdır. Etkin olarak değişimi başlatma, bu değişime rehberlik edecek ileri görüşlülüğü yaratma ve bu değişim için gerekli olan ihtiyacı tanımlamada lidere imkân tanıyacak yeteneklerin bir birleşimidir (Bass, 1990:19; Şahin, vd, 2015: 80). Başka bir ifadeyle dönüşümcü liderler, astlarının üretken, yenilikçi ve yaratıcı olmalarına yardımcı olur; örgüt içindeki çeşitli çevresel koşullara uyum sağlama becerileri kazanmaları için onlara ilham verir ve işle ilgili sorunların ortaya çıkmasını önlemeye çalışır (Al-Maaitah, 2021).

2.4. Etik Liderlik

Etik liderlik genellikle doğru davranışı doğru zamanda sergilemek, ilişkilerde etik ilkeleri takip ederek değerleri ve normları benimsemek, karar süreçlerinde çalışanlara adil bir yaklaşım sergilemek olarak tanımlanabilmektedir (Cıulla, 2006, s. 74).

Etik liderlik davranışıyla ilgili çalışmalar ve teoriler incelendiğinde, etik liderliğin iş etiği bağlamında hem normatif bir yaklaşımla hem de sosyal bilimsel bir temelle tanımlandığı görülmektedir (Yeşiltaş, Çeken, & Sormaz, 2012, s. 20).

Etik lider, normatif uyum perspektifinde yönetimi temsil eden ve iki yönlü iletişim diyebileceğimiz güçlendirme ve ahlaki düşünceyi teşvik ederek artırmayı amaçlayan liderlik tarzıdır. Bu liderlik tarzının normatif etik perspektifinde değerlendirilmesi, iyi ve kötü olanı ve işin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğinin belirlenmesinde, etiğin normal ve standartlar kategorilerince değerlendirilmesine dayanmaktadır (Bolat & Seymen, 2003, s. 6).

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın evreni olarak Konya ili Selçuklu ilçesinde bulunan kamu ve özel sektör alanında hizmet veren üç hastane seçilmiştir. Evrenden kolayda örnekleme alma yöntemiyle ulaşılan 309 sağlık ve idari çalışan, çalışmanın örneklemini olusturmaktadır. Araştırmanın Konya ilinin Selçuklu ilçesinde faaliyet gösteren üç hastane ile sınırlı olması, diğer hastanelere oranla genellenebilirliğini azalttığı düşünülmektedir. Araştırma çevrimiçi anket yöntemiyle uygulanarak anket soruları, Liderlik Yaklaşımları Ölçeği: House ve Dessler (1974) tarafından oluşturulan, House ve Robert (1993) tarafından, Durumsallık Teorilerinden Yol Amaç Kuramı kapsamında House ve Dessler (1974) ile House ve Mitchell'in (1982) liderlik tanımları çerçevesinde geliştirilen, Sökmen ve Boylunun (2009) Türkçeye uyarladığı "Algılanan Liderlik Yaklaşımları/PerceivedLeadershipBehavior" ölçeğinden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Bu ölçekte, araştırmanın sorusuna yönelik evren ve örneklem göz önünde bulundurularak, kaynak ölçeklerle benzerlik sağlanacak şekilde soruların ifadeleri geliştirilmiştir.

Verilerin analizinde yüzde dağılımı, betimleyici istatistik, Bağımsız Gruplar için T testi ve One-Way ANOVA analizleri kullanılmıştır.

3.1. Araştırmanın Bulguları ve Analiz

Çizelge 1. Araştırmaya Katılanların Demografik Yapısı

Tanımlayıcı Özellikler	**Değişkenler**	***F***	**%**
Cinsiyet	Kadın	167	54,0
	Erkek	142	46,0
Çalıştığınız Kurumdaki Pozisyonunuz	Üst Düzey Yönetici	24	7,8
	Orta Kademe Yönetici	37	12,0
	Alt Kademe Yönetici	15	4,9
	Sağlık Çalışanı	145	46,9
	İdari Çalışan	88	28,5
Kurumdaki Görev	Doktor	49	15,9
	Hemşire	47	15,2
	Tekniker	27	8,7
	Teknisyen	25	8,1
	Sekreter	43	13,9
	Memur	34	11,0
	Şef	12	3,9
	Diğer	72	23,3
Çalıştığınız Sektör	Kamu Sektörü	129	41,7
	Özel Sektör	180	58,3
Toplam		**309**	**100**

Çizelge 1'deki veriler incelendiğinde katılımcılar arasında kadın oranı (%54) erkelere göre yüksektir. Diğer taraftan çalışamaya en fazla sağlık çalışanı pozisyonunda katılımın olduğu görülmektedir. Katılımcıların %58,3'ü özel sektör ve %41,7'si kamu sektörü şeklindedir. Çalışmada özel sektörde çalışan sağlık çalışanlarının katılımının daha fazla olduğu görülmektedir. Sektör ayrımı yapmadan bakıldığında araştırmaya katılanların yaklaşık %25'ini yöneticiler ve %75'ini çalışanlar/astlar oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle 309 katılımcının 76 tanesi yönetim kademesinde görev yapmaktadır.

Çizelge 2. Sektörlere Göre Sağlık Çalışanı ve Yönetici Dağılımı

Sektörlere Göre Sağlık Çalışanı Yönetici Dağılımı		**Sayı**	**Yüzde**
Kamu Sektörü	Yönetici	24	18,6
	Sağlık ve İdari Personel	105	81,4
	Toplam	129	100,0
Özel Sektör	Yönetici	52	28,9
	Sağlık ve İdari Personel	128	71,1
	Toplam	180	100,0

Çizelge 2'de Evren ve örneklem kapsamına alınan katılımcıların kamu ve özel sektör bağlamında çalışan ve yöneticilerin oranları yer almaktadır. Kamu sektöründeki örneklemin yaklaşık yüzde 19'u yöneticilerden oluşurken, yüzde 81'i sağlık çalışanı ve idari personelidir. Buna karşılık özel sektör katılımcılarının yaklaşık yüzde 29'u yönetici ve yüzde 71'i astlardır.

Çizelge 3. Kamu Sektöründeki Yöneticilerin Kurum Liderlik Algısı

Kamu Sektöründeki Yöneticilerin Kurum Liderlik Algısı	Sayı	Ortalama
25-Vizyon sahibidir.	23	4,30
5-Başarı standartlarını belirler ve uygular.	22	4,27
24-Motivasyon etkinlikleri düzenler.	23	4,26
2-Astlarına neyin nasıl yapılması gerektiğini aktarır.	22	4,23
1-Astlarıyla beklentilerini paylaşır.	22	4,18
7-İşlerin nasıl yapılması gerektiği konusunda astlarına açıklamalarda bulunur.	22	4,18

Ortalama: 1 minimum, 5 maksimum

Kamu sektöründeki yöneticilerin kendi kurumlarındaki liderlik algısı betimleyici istatistik ile tablo da düzenlenmiştir. Çizelgede en yüksek ortalamalardan beş tanesine yer verilmiştir. *Buna göre kamudaki yöneticiler kurumlarında üst düzey anlamda şu liderlik özelliklerini belirtmektedirler: Kamuda liderler;*

- ✓ Vizyon sahibidir.
- ✓ Başarı standartlarını belirler ve uygular.
- ✓ Motivasyon etkinlikleri düzenler.
- ✓ Astlarına neyin nasıl yapılması gerektiğini aktarır.
- ✓ Astlarıyla beklentilerini paylaşır.
- ✓ İşlerin nasıl yapılması gerektiği konusunda astlarına açıklamalarda bulunur.

Çizelge 4. Kamu Sektöründeki Astların Kurum Liderlik Algısı

Kamu Sektöründeki Astların Kurum Liderlik Algısı	Sayı	Ortalama
15-Astlarına problemle karşılaştıklarında yardımcı olur.	105	3,59
4-Yapılacak işlerin planlamasını yapar.	105	3,57
6-Astlarının standart kurallara uymasını sağlar.	104	3,57
5-Başarı standartlarını belirler ve uygular.	105	3,53
7-İşlerin nasıl yapılması gerektiği konusunda astlarına açıklamalarda bulunur.	105	3,52

Ortalama: 1 minimum, 5 maksimum

Kamu sektöründeki sağlık çalışanı ve idari personelin kendi kurumlarındaki liderlik algısı, betimleyici istatistik ile çizelgede düzenlenmiştir. Çizelgede en yüksek ortalamalardan

beş tanesine yer verilmiştir. Diğer liderlik özelliklerine astların verdiği cevaplar ortalama değer 3.5'in altındadır. *Buna göre kamudaki astların kurumlarında orta düzey anlamda şu liderlik özelliklerini belirtmektedirler:*

- ✓ Astlarına problemle karşılaştıklarında yardımcı olur.
- ✓ Yapılacak işlerin planlamasını yapar.
- ✓ Astlarının standart kurallara uymasını sağlar.
- ✓ Başarı standartlarını belirler ve uygular.
- ✓ İşlerin nasıl yapılması gerektiği konusunda astlarına açıklamalarda bulunur.

Çizelge 5. Özel Sektöründeki Sağlık Yöneticilerin Kurum Liderlik Algısı

Özel Sektöründeki Sağlık Yöneticilerin Kurum Liderlik Algısı	Sayı	Ortalama
5-Başarı standartlarını belirler ve uygular.	52	4,08
4-Yapılacak işlerin planlamasını yapar.	52	3,90
2-Astlarına neyin nasıl yapılması gerektiğini aktarır.	52	3,88
6-Astlarının standart kurallara uymasını sağlar.	52	3,87
3-Astlarının arasında ağırlığının anlaşılmasını sağlar.	52	3,77
17-Astlarını grup halinde çalışmaya teşvik eder.	52	3,77

Ortalama: 1 minimum, 5 maksimum

Özel sektöründeki sağlık yöneticilerin kendi kurumlarındaki liderlik algısı betimleyici istatistik ile çizelgede düzenlenmiştir. Çizelgede en yüksek ortalamalardan beş tanesine yer verilmiştir. *Buna göre özel sektördeki yöneticiler kurumlarında orta düzey anlamda şu liderlik özelliklerini belirtmektedirler: Özel sektörde liderler;*

- ✓ Başarı standartlarını belirler ve uygular.
- ✓ Yapılacak işlerin planlamasını yapar.
- ✓ Astlarına neyin nasıl yapılması gerektiğini aktarır.
- ✓ Astlarının standart kurallara uymasını sağlar.
- ✓ Astlarının arasında ağırlığının anlaşılmasını sağlar.
- ✓ Astlarını grup halinde çalışmaya teşvik eder.

Çizelge 6. Özel Sektöründeki Astların Kurum Liderlik Algısı

Özel Sektöründeki Astların Kurum Liderlik Algısı	Sayı	Ortalama
6-Astlarının standart kurallara uymasını sağlar.	127	3,71
3-Astlarının arasında ağırlığının anlaşılmasını sağlar.	127	3,62

12-Astlarıyla mesafeli bir iletişimi vardır.	126	3,57
2-Astlarına neyin nasıl yapılması gerektiğini aktarır.	127	3,54
7-İşlerin nasıl yapılması gerektiği konusunda astlarına açıklamalarda bulunur.	127	3,53

Ortalama: 1 minimum, 5 maksimum

Özel sektöründeki sağlık çalışanı ve idari personelin kendi kurumlarındaki liderlik algısı, betimleyici istatistik ile çizelgede düzenlenmiştir. Çizelgede en yüksek ortalamalardan beş tanesine yer verilmiştir. Diğer liderlik özelliklerine astların verdiği cevaplar ortalama değer 3.5'in altındadır. Buna göre kamudaki astların kurumlarında orta düzey anlamda şu liderlik özelliklerini belirtmektedirler:

- ✓ Astlarının standart kurallara uymasını sağlar.
- ✓ Astlarının arasında ağırlığının anlaşılmasını sağlar.
- ✓ Astlarıyla mesafeli bir iletişimi vardır.
- ✓ Astlarına neyin nasıl yapılması gerektiğini aktarır.
- ✓ İşlerin nasıl yapılması gerektiği konusunda astlarına açıklamalarda bulunur.

Çizelge 7. Kamu ve Özel Sektör Yöneticilerinin Kurum Liderlik Algısı

Kamu ve Özel Sektör Yöneticilerinin Kurum Liderlik Algısı	**Sayı**	**Ortalama**
5-Başarı standartlarını belirler ve uygular.	74	4,14
2-Astlarına neyin nasıl yapılması gerektiğini aktarır.	74	3,99
4-Yapılacak işlerin planlamasını yapar.	74	3,97
6-Astlarının standart kurallara uymasını sağlar.	74	3,95
25-Vizyon sahibidir.	75	3,91

Ortalama: 1 minimum, 5 maksimum

Kamu ve özel sektöründeki sağlık yöneticilerin kendi kurumlarındaki liderlik algısı, betimleyici istatistik ile çizelgede düzenlenmiştir. Çizelgede en yüksek ortalamalardan beş tanesine yer verilmiştir. Ancak çizelgeden de anlaşılacağına göre en yüksek ortalama "*Başarı standartlarını belirler ve uygular"* şeklindeki liderlik özelliği olarak görülmektedir. *Buna göre Kamu ve özel sektördeki yöneticiler kurumlarında orta düzey anlamda şu liderlik özelliklerini belirtmektedirler: Kamu ve Özel sektörde liderler;*

- ✓ *Astlarına neyin nasıl yapılması gerektiğini aktarır.*
- ✓ *Yapılacak işlerin planlamasını yapar.*
- ✓ *Astlarının standart kurallara uymasını sağlar.*
- ✓ *Vizyon sahibidir.*

Çizelge 8. Kamu ve Özel Sektördeki Astların Kurum Liderlik Algısı

Kamu ve Özel Sektördeki Astların Kurum Liderlik Algısı	Sayı	Ortalama
6-Astlarının standart kurallara uymasını sağlar.	231	3,65
3-Astlarının arasında ağırlığının anlaşılmasını sağlar.	232	3,54
7-İşlerin nasıl yapılması gerektiği konusunda astlarına açıklamalarda bulunur.	232	3,53
4-Yapılacak işlerin planlamasını yapar.	232	3,52

Ortalama: 1 minimum, 5 maksimum

Kamu ve özel sektöründeki sağlık çalışanlarının/astların kendi kurumlarındaki liderlik algısı, betimleyici istatistik ile çizelgede düzenlenmiştir. Çizelgede en yüksek ortalamalardan sadece 4 tanesine yer verilmiştir. *Buna göre Kamu ve özel sektördeki astların kurumlarında orta düzey anlamda şu liderlik özelliklerini belirtmektedirler:*

- ✓ Astlarının standart kurallara uymasını sağlar.
- ✓ Astlarının arasında ağırlığının anlaşılmasını sağlar.
- ✓ İşlerin nasıl yapılması gerektiği konusunda astlarına açıklamalarda bulunur.
- ✓ Yapılacak işlerin planlamasını yapar.

Yapılan bağımsız gruplar t testi çizelgesi çok uzun olduğu için sadece sonuç açısından değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre kamuda yönetici-ast, özel sektörde yönetici-ast ve genel olarak katılımcılar bağlamında yönetici-ast açısından tüm liderlik özelliklerine verilen cevaplar arasında anlamlı farklar söz konusudur. Kamu, özel sektör ve genel anlamda astlar sağlık sektöründe arzu edilen liderlik özelliklerinin olmadığını ortaya koymaktadırlar.

Bağımsız gruplar t testi bağlamında kamu sektöründe görev yapan sağlık yöneticileri, kendi kurumlarında bazı liderlik özelliklerinin (vizyon, motivasyon ve beklentileri astlarla paylaşma) var olduğunu ifade etmektedirler. Diğer taraftan özel sektör sağlık yöneticileri genel anlamda liderlik özelliklerinden bir kısmının orta düzeyde olduğunu belirtmektedirler.

Çizelge 9. Sağlık Sektöründeki Ast ve Yöneticilerin Kurum Liderlik Algısı

Ölçek	Pozisyon	N	$\bar{x}$	S.S.	F	*p*	*Fark*
Etkili-Katılımcı Liderlik Yaklaşımları Ölçeği	Üst Düzey Yönetici[A]	23	4	0,77	2,409	**0,049***	**C>B,D,E**
	Orta Kademe Yönetici[B]	37	3,62	0,94			
	Alt Kademe Yönetici[C]	15	4,17	0,56			

	Sağlık Çalışanı[D]	143	3,64	0,85			
	İdari Çalışan[E]	88	3,57	0,95			

P<0,5, p<0,01, F: One-Way Anova, Fark: Turkey-Games Howell

Yönetici kademeleri, sağlık ve idari çalışanlar bağlamında örneklem kapsamındaki hastanelerde katılımcıların liderlik algısında fark olup olmadığı test edilmiştir. Çizelge 9'daki veriler dikkate alındığında üst ve alt düzey yönetim kademsinde olanların bulundukları kurumda etkili katılımcı liderlik uygulamasının hâkim olduğunu belirtmektedirler. Buna karşılık orta kademe yöneticiler, idari personel ve sağlık çalışanları söz konusu kurumlarında etkili katılımcı liderlik uygulamasının orta düzeyde olduğuna inanmaktadırlar.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın temel amacı, sağlık sektörü çalışanı ve yöneticilerine göre çalıştıkları sağlık kurumlarında hangi liderlik özelliklerinin öne çıktığını, çalışan ve yönetici açısından liderlik algısının farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymaktır. Bir diğer amaç ise kamu ve özel sektör açısından sağlık kurumlarında astlar ve yöneticilerin kurumlarındaki liderlik algısını belirlemektir.

Elde edilen bulgulara göre kamuda yönetici-ast, özel sektörde yönetici-ast ve genel olarak katılımcılar bağlamında yönetici-ast açısından tüm liderlik özelliklerine verilen cevaplar arasında anlamlı farklar söz konusudur. Kamudaki, özel sektördeki ve sektör ayrımı olmadan genel anlamda tüm astlar sağlık sektöründe arzu edilen liderlik özelliklerinin olmadığını ortaya koymaktadırlar.

Kamu sektöründe görev yapan sağlık yöneticileri, kendi kurumlarında bazı liderlik özelliklerinin (vizyon, motivasyon ve beklentileri astlarla paylaşma) var olduğunu ifade etmektedirler. Diğer taraftan özel sektör sağlık yöneticileri genel anlamda liderlik özelliklerinden bir kısmının orta düzeyde olduğunu ve bunlarında daha çok emir-itaat bağlamındaki özellikler içerdiğini belirtmektedirler.

Araştırmada etkili katılımcı liderlik ölçeği kullanılmıştır. Bu bağlamda sektör ayrımı yapılmadan üst ve alt düzey yönetim kademsinde olanların bulundukları kurumda etkili katılımcı liderlik uygulamasının hâkim olduğunu belirtmektedirler. Buna karşılık orta kademe yöneticiler, idari personel ve sağlık çalışanları söz konusu kurumlarında etkili katılımcı liderlik uygulamasının çok az kısmının orta çoğunun ise alt seviyede olduğuna inanmaktadırlar.

Kaynakça

Al-Maaitah, Dirar AbdelAziz vd. (2021). **“**The Role of Leadership Styles on Staffs Job Satisfaction in Public Organizations” Journal of Contemporary Issues in Business and Government Vol. 27, No. 1.

Avolio, B. J., Bass, B. M., & Jung, D. I. (1999). Re-Examining The Componentsof Transformationaland Transactional Leadership Using The Multifactor Leadership Questionnaire. Journal of Occupationaland Organizational Psychology, 72(4), s. 441-462.

Bass, B., &Steidlmeier, P. (1999). Ethics, Character, and Authentic Transformational Leadership Behavior. The Leadership Quarterly, 10(2), s. 181-217.

Bass, Bernard M. vd. (2003) “Predicting Unit Performance by Assessing Transformational and Transactional Leadership” Journal of Applied Psychology , Vol. 88, No. 2, 207–218

Bass, M. Bernard (1990). “From Transactional to Transformational Leadership Learning to Share to Vision”. *Organizational Dynamics*. Vol: 18. ss.19-31.

Bolat, T., & Seymen, O. A. (2003). Örgütlerde İş Etiği ve Kariyer Yönetimi İlişkisi: Normatif Etik Boyutuyla Bir Değerlendirme. Yönetim Dergisi, 14(45), s. 3-19.

Brewer, Clay (2010) "Servant Leadership: A Review of Literature," Online Journal for Workforce Education and Development: Vol. 4: Iss. 2, Article 3. Available at: https://opensiuc.lib.siu.edu/ojwed/vol4/iss2/3

Cıulla, J. B. (2006). Ethics and Effectiveness: The Fabric of Leadership. World Ethics Form Conference Proceedings, s. 57-72.

Davis, K. (1988). İşletmede İnsan Davranışı 5. Baskıdan Çeviri (3. b.). (K. Tosun, T. Somay, F. Aykar, C. Baysal, Ö. Sadullah, & S. Yalçın, Çev.) İstanbul: Yön Ajans.

Dennis, Robert S. Linda Kinzler-Norheim and Mihai Bocarnea (2010). “Servant Leadership Theory: Development of the Servant Leadership Assessment Instrument “Palgrave Macmillan, a division of Macmillan Publishers Limited 2010

Greenleaf, R. K. (1977). *Servant leadership: A journey into the nature of legitimate power and greatness*. New

Hedlund, J., Forsythe, G. B., Horvath, J. A., Williams, W. M., Snook, S., &Sternberg,R.J.(2003).Identifying and assessing tacit knowledge: understanding the practical intelligence of military leaders. The Leadership Quarterly, 14(2), 117-140.

Jung D.I. & Avolio B.J., (2000). "Opening The Black Box: An Experimental Investigation of the Mediating Effects of Trust and Value Congruence on Transformational and Transactional Leadership". *Journal of Organizational Behavior*. Vol. 21. s: 949-964.

Kuhnert, K. W. (1994) Transforming leadership: developing people through delegation. In B. M. Bass & B. J. Avolio (Eds), Improving organizational effectiveness through transformational leadership (pp. 10-25). Thousand Oaks, CA: Sage.

Lai, Andrea (2011)., "Transformational-Transactional Leadership Theory" *2011 AHS Capstone Projects.* Paper 17. http://digitalcommons.olin.edu/ahs_capstone_2011/17.

Patterson, Kathleen (2003). " Servant Leadership: A Theoretical Model", Servant Leadership Research Roundtable – August 2003 Published by the School of Leadership Studies, Regent University s. 1-7

Pillai, R., Schriesheim C. A., Williams E.S. (1999). "Fairness Perceptions and Trust as Mediators for Transformational and Transactional Leadership: A Two Simple Study". *Journal of Management*, Vol. 25 (6), s:897–933.

Rost, J. C. (1991). LeadershipfortheTwenty-first Century. New York: Praeger.

Sabuncuoğlu, Z., &Tüz, M. (1998). Örgütsel Psikoloji. Bursa: Alfa Basım Yayım ve Dağıtım.

Sears, D. O., Peplau, L., & Taylor, S. E. (2007). Sosyal Psikoloji. (A. Dönmez, Çev.) Ankara: İmge.

Sökmen, A., & Boylu, Y. (2009). Yol Amaç Modeli Kapsamında Önderlik Davranışlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. Journal of Yaşar Üniversity, 4(15), s. 2381-2402.

Spears , Larry C. (2010). "Character and Servant Leadership: Ten Characteristics of Effective, Caring Leaders ", The Journal of Virtues & Leadership, Vol. 1 Iss. 1, 2010, 25-30.

Spears, L. C. (2004). Practicing Servant-Leadership. Leader to Leader(34), s. 7-11.

Şahin, Ali ve Temizel, Handan (2007). Bilgi Toplumunun Örgütsel ve Yönetsel Yapılar Üzerine Etkileri Bağlamında Türk Kamu Yönetiminde Liderlik Anlayışı: Bir Anket Çalışması Maliye Dergisi Sayı 153 Temmuz-Aralık 2007

Şahin, Ali, vd. (2015). Kamu Yönetiminde Liderlik: Yönetici ve Çalışanların Liderlik Algısı, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, Cilt 18, Sayı 2

Şerif, M., & Şerif, C. W. (1996). Sosyal psikolojiye giriş. (M. Atakay, & A. Yavuz, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Werner, I. (1993). Liderlik ve Yönetim. (V. Üner, Çev.) İstanbul: Rota Yayınları.

Winston, Bruce E. (2002). “Be A Leader for God’s Sake -- From values to behaviors” , School of Leadership Studies Regent University. York: Paulist Press.

Yeşiltaş, M., Çeken, H., & Sormaz, Ü. (2012). Etik Liderlik ve Örgütsel Adaletin Örgütsel Sapma Davranışları Üzerindeki Etkisi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (28), s. 18-39.

SAĞLIK ÇALIŞANLARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN ALGILANAN LİDERLİK TARZLARININ ÇALIŞANLARIN MOTİVASYON DÜZEYİNE ETKİSİ

Prof. Dr. Ali ŞAHİN

Selçuk Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

alisahin@selcuk.edu.tr - ORCID ID 0000-0002-1487-8717

Bilim Uzmanı Selin GEVREK

Selçuk Üniversitesi/Başkent Üniversitesi Konya

Uygulama ve Araştırma Merkezi

selingevrekk@gmail.com- ORCID ID 0009-0005-7090-961X

ÖZET

Yönetişim alanında yürütülen çalışmalarda liderlik ve çalışanların motivasyon düzeyi sıklıkla ele alınmaktadır. Sektörel alanda geniş bir yapıya sahip olan sağlık sektörü karmaşık yapılanmaları nedeniyle liderlik ve çalışanların yönetimi konusunda oldukça önemli bir yere sahiptir. Söz konusu çalışmalarda farklı liderlik tarzlarının sağlık çalışanlarının motivasyonu üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmektedir. Liderlik yaklaşımları ve motivasyon düzeyi konusunda yürütülen çalışmalarda farklı sonuçlar çıkmasının sebebi bir bütün olarak değerlendirildiğinde farklı kurum, zaman ve örneklem üzerinden çalışılması, liderlik tarzlarının çalışan motivasyonu üzerindeki etkisini değiştirebilmektedir. Bu araştırma, sağlık sektöründe uygulanan liderlik tarzlarının çalışan motivasyonu üzerindeki etkisini inceleme amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma, Konya'nın Selçuklu ilçesinde kamu ve özel sektör alanında faaliyette bulunan üç hastanenin sağlık ve idari çalışanlarıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın

sonucunda sağlık çalışanlarının algıladıkları liderlik yaklaşımlarının çalışan motivasyonu üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir.

Araştırmanın sonuçlarına göre sağlık çalışanlarının büyük çoğunluğunun etkili-katılımcı liderlik tarzını algıladıkları gözlemlenmiştir. Buna bağlı olarak katılımcıların demografik özellikleriyle algılanan liderlik modeli arasında anlamlı bir etki saptanmamış olup demografik özellikleriyle motivasyon düzeyleri arasında ise anlamlı bir etki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda algılanan liderlik yaklaşımlarının çalışanların motivasyonlarını önemli ölçüde etkileyebileceği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Motivasyon, Sağlık Çalışanları, Liderlik ve Motivasyon İlişkisi

THE IMPACT OF PERCEİVED LEADERSHİP STYLES ON EMPLOYEES' MOTİVATİON LEVELS İN TERMS OF HEALTHCARE WORKERS' DEMOGRAPHİC CHARACTERİSTİCS

ABSTRACT

Studies conducted in the field of governance frequently address leadership and employee motivation levels. The healthcare sector, which has a broad structure within the industry, holds a significant position in terms of leadership and employee management due to its complex organizational structures. Research indicates that different leadership styles have positive effects on the motivation of healthcare workers. The variation in results across studies on leadership approaches and motivation levels can be attributed to differences in institutions, timeframes, and samples, which may alter the impact of leadership styles on employee motivation.

This study was carried out to examine the effect of leadership styles applied in the healthcare sector on employee motivation. The research was conducted with healthcare and administrative staff from three hospitals operating in both public and private sectors in the Selçuklu district of Konya. The findings evaluated the influence of perceived leadership approaches on employee motivation.

According to the results, the majority of healthcare workers perceived an effective and participative leadership style. While no significant relationship was found between participants' demographic characteristics and the perceived leadership model, a significant effect was observed between demographic characteristics and motivation levels. In this context, it is evident that perceived leadership approaches can substantially influence employee motivation.

Keywords: Motivation, Healthcare Workers, Leadership-Motivation Relationship

1. GİRİŞ

Liderlik, tarihsel süreç içerisinde toplulukların olduğu her ortamda varlığını korumaya devam eden dinamik bir olgudur. Şüphesiz ki en küçük organizasyonları dahi yönetebilmek ve sürdürülebilirliğini sağlamak için bir liderin rehberliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Doğası gereği sosyal bir varlık olan insan, var olduğu andan itibaren gözetilmek ve yönetilmek ihtiyacı içinde hayatını devam ettirmiştir. Bir rehberlik çerçevesinde yönlendirilmek ya da denetlenmek insanlar için düzenli yaşamın temel koşullarındandır. Bu durum tüm organizasyonlar için geçerliliğini korumaktadır. Merkezi ya da yerinden yönetim sistemlerinde, kâr amacı güden ya da gütmeyen kurumların yönetiminde, rekabet piyasasında etkili bir liderin varlığı organizasyonun sağlığı ve devamlılığı için önemli bir role sahiptir. Bu nedenle liderlik olgusu, sosyoloji ve yönetim alanlarında sıklıkla araştırılan konuların başında gelmektedir. Ortak amaçlara dayalı olarak kurumlardaki başarı düzeyi, çalışanların davranışlarına etki edebilmekle mümkündür ve bu durum yönetim becerileriyle doğrudan orantılıdır (Freedman, Sears, & Carlsmith, 2003). Kurumlarda üstlerin, altlarına sergilediği davranış biçimi çalışanların motivasyonlarına etki ederek kurumun başarısını belirlemektedir. Bu nedenle kurumda uygulanan doğru liderlik davranışları kurumun ve iş gücünün sürekliliğini sağlamaktadır.

Özellikle hizmet sektörü bakımından çok katmanlı ve hiyerarşik yapısıyla yönetimi diğer kurumlara göre daha zor olan sağlık kurumlarında doğru ve etkili liderlik modelleri verilen sağlık hizmetini ve kurumun başarısını doğrudan etkilemektedir (Köse, Uğurluoğlu & Köse, 2016).

Liderlik modelleri kadar kurumların başarısını etkileyen diğer bir husus ise kurumlardaki motivasyon süreçleridir. Motivasyon sürecini tek bir tanımla açıklamak mümkün değildir. Bu

nedenle genel tanımlar doğrultusunda kısaca motivasyon, kurumda istenilen verimin sağlanabilmesi için çalışanların istek ve ihtiyaçları doğrultusunda sağlıklı çalışma alanı oluşturabilme sürecidir. Doğru motivasyon süreci, kurum çalışanlarının başarısını ve kariyer gelişimini olumlu yönde etkilediği gibi kurumların sürdürülebilirliği açısından da oldukça önemlidir. Liderlerin altlarını doğru tanıması ve ihtiyaçların karşılanma sürecinde etkin olması, kurumların başarı ve motivasyon düzeyine doğrudan etki etmektedir. Sağlık sektöründe bulunan kurumların başarısı insan sağlığını etkilediği için yönetimi diğer sektörlere göre daha zordur. Bu nedenle kurumda uygulanan etkili liderlik davranışı ve doğru yürütülen motivasyon süreci stratejik bir öneme sahiptir. Bu konu çerçevesinde çalışmamızda sağlık kurumlarında çalışanların algıladıkları liderlik modeli ve kurum içinde motivasyon düzeyleri bu bağlamda da liderlerin uyguladığı davranışların çalışanların motivasyonuna etkisini araştırmak amaçlanmıştır. Çalışma, Konya'nın Selçuklu İlçesinde yer alan 3 sağlık kurumunun idari ve sağlık çalışanlarıyla gerçekleştirilmiştir. Evrenden kolayda örnekleme yoluyla alınan örneklemle 309 sağlık çalışanına ulaşılmış, çevrimiçi anket yöntemiyle amaçlanan verilere ulaşılmıştır. Anketlerde liderlik algılarını saptamaya yönelik *"Algılanan Liderlik Yaklaşımı Ölçeği"* ve Motivasyon faktörleri için *"Çalışan Motivasyonu Ölçeği"* olmak üzere iki ölçek kullanılmıştır. Analizler sonucunda çalışmaya katılan sağlık çalışanlarının algıladıkları liderlik tarzının demografik özellikleriyle anlamlı bir etkiye sahip olmadığı fakat çalışanların çoğunluğunda algılanan liderlik modelinin çalışmamızda iki liderlik modelinin sentezi olarak yer verdiğimiz "*Etkili-katılımcı*" liderlik modeli olduğu görülmüştür. Uyguladığımız *"Çalışan Motivasyonu Ölçeği" ile* çalışanların demografik özellikleriyle ve motivasyon düzeylerinin algıladıkları liderlik modeliyle ilişkisinin de anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın, algılanan liderlik modellerinin çalışan motivasyonundaki etkinlik düzeyiyle olan anlamlı etkisi ışığında yönetim ve sağlık alanlarında uygulanan liderlik modellerine ve motivasyon süreçlerine öncülük etmesi öngörülmektedir.

2. LİDERLİK OLGUSUNUN SAĞLIK SEKTÖRÜNDEKİ ÖNEMİ

Liderliğin açık ve kesin bir tanımını yapmak çok zordur. Liderlik evrensel, beşerî ve sosyal bir olgudur. Liderlik insan topluluklarının ve örgütlerin bulunduğu her ortamda, her zaman söz konusu olan bir süreç ve gerçekliktir (Şahin & Temizel, 2007; Şahin, vd., 2015). Tarihsel dönem içerisinde kitleleri kendilerine uymak için yönlendiren, kurum ve kuruluşları

şekillendiren liderler olmuştur. İnsanoğlunun hiyerarşik yapısı gereği başta örgütler olmak üzere tüm sosyal sistemlerin bir lidere ihtiyacı olduğu ve gelecekte de olacağını söylemek mümkündür (Gürbüz & Gürel, 2009, s. 293). Bu nedenle liderlik, topluluklar halinde yaşayan insanın bulunduğu her alanda ve zamanda karşımıza çıkan temel bir konudur. Gerek kamu ve gerekse özel sektörde teknoloji, sermaye, ham madde ya da stratejiden daha önemli olan kaynak beşerî sermayedir. Başka bir ifadeyle tüm organizasyonların en önemli kaynağı insandır. Bu kaynak kurum ve kuruluşların başarı ya da başarısızlıklarını şekillendiren en önemli faktördür. Konumuz açısından başta sağlık sektörü olmak üzere tüm kurumlarda çalışanlar genellikle coşkuyla işe başlar ve kendilerini kuruma adarlar. Ancak zamanla çalıştıkları kuruma karşı aidiyet duyguları azalarak kopmalar olabilmektedir. Bu kopuklukların, genel olarak kurumdaki liderlik tarzından kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Săseanu & Toma, 2019; Gabriela & Dorinela, 2017).

Sosyal-psikolojik canlı bir varlık olan insan, aynı zamanda karmaşık bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla beklentileri, tutkuları, ihtirasları, amaçları ve ihtiyaçları birbirinden farklı olan insanlara iş yaptırma bir yetenek gerektirir. Bu nedenle liderin temel görevlerinden birisi, örgütü oluşturan bireylerin amaçları ile örgütün amaçlarının etkin ve verimli bir şekilde uyumunun gerçekleşmesini sağlamaktır (Şahin, 2004). Sağlık sektörü de dahil olmak üzere organizasyondaki yönetim sürecinin en önemli parçalarından birisi liderliktir. Çünkü çalışan becerilerini geliştirme çabaları yalnızca dahili bir şekilde harekete geçmekten ibaret değildir, aynı zamanda liderlik tarzının da dikkate alınması gerekmektedir. Bir organizasyondaki liderlerin etkisi, organizasyonel performansta fark yaratabilecek önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir (Fitriyah, vd., 2024). Çalışanlarını tanıyan, ihtiyaçlarının farkında olan değişime ayak uyduran yenilikçi ve yaratıcı odaklı bir liderlik anlayışı, tüm tüzel ve özel kuruluşlar için kaçınılmaz gözükmektedir. Çünkü, bir örgütün etkinliği ve başarısı liderin etkinliğine ve başarısına bağlıdır. Geleceğe güvenle bakmak ve başarılı olmak zorunda olan tüm kurum ve kuruluşların var olan yapı, teknoloji, strateji ve insan kaynaklarını hızla değişen yeni koşullara uyarlamaları gerekmektedir. Bu süreçte ise, tüm yönetim kademelerindeki liderlere büyük sorumluluklar düşmektedir (Şahin, 2003).

Diğer alanlarda olduğu gibi sağlık hizmetleri de insanların yaşam kalitesini doğrudan etkilemektedir. Sadece birey için değil, bireyin içinde bulunduğu grup ve organizasyonlar için de büyük önem teşkil etmektedir. Çalışan bir bireyin sağlık durumu, çalıştığı kurumu da

etkileyebileceği gibi bulaş riski olan hastalıklarda içinde bulunduğu toplumu da doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla sağlık hizmetlerinde çalışanların işi sürdürülebilir kılması, verimliliği artırması, diğer grup üyelerini doğru etkileyebilmesi ve gerek kurum gerekse verdiği hizmet alanında başarılı olabilmesi doğru bir rehberlik ile mümkündür. Bu doğrultuda liderliğin sağlık sektöründeki önemi oldukça büyüktür. Hem idari çalışanların hem de sağlık çalışanlarının içinde bulunduğu sağlık sektöründeki çeşitlilik; yatan tedavi servisleri, poliklinikler, ameliyathaneler, laboratuvar, yardımcı sağlık hizmetleri, sterilizasyon, depo, eczane, yemekhane, temizlik hizmetleri, iş sağlığı ve güvenliği, medikal muhasebe, kalite, hasta hakları, ayniyat ve benzeri bölümlerden oluşmaktadır. Bu karmaşık yapılanma içinde birimlerin koordinasyonunu ve etkileşimini sağlamak, devamlılığı oluşturmak ve verimliliği artırmak doğru bir yönetim şeması ve etkin liderlik tarzları ile mümkündür (Şen, 2018). Bu doğrultuda sağlık hizmeti veren kurumlarda hizmet kalitesini artırmak ve hasta memnuniyetini sağlamak gibi belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi ve ulaşılan bu hedefler doğrultusunda yeni hedefler belirlenmesinde liderlik kritik bir role sahiptir. Kurumdaki yapılanmaya ve çalışan özelliklerine göre liderin sahip olduğu tarz, çalışanları ve dolayısıyla hasta memnuniyetini etkileyerek hizmet kalitesini belirlemektedir. Lider, grup üyelerinin özelliklerini tanımalı ve iletişimi güçlendirmelidir. Bu sayede sunulan hizmete yansıyan etkileşim döngüsünde verim elde edilebilir. Lider yönlendirme şekli ve etkileşimi ile çalışan motivasyonuna da doğrudan etki etmektedir. Değişen ve her geçen gün gelişmekte olan sağlık sektöründeki hizmet algoritmasına çalışanları adapte ederek, teşvikçi ve vizyoner yaklaşımıyla motivasyonu artırmaya yönelik katkı sağlayabilmektedir.

Sağlık sektörünün hizmet verdiği ağ genişliği nedeniyle sağlık alanında liderliğin önemi ve liderlik tarzlarının çalışanların iş performansı ve motivasyonu üzerindeki etkisini inceleyen oldukça fazla çalışma bulunmaktadır. Liderlik olgusunun sağlık sektöründeki önemini vurgulayan bazı çalışmalara değinmek konu bütünlüğü açısından önem arz etmektedir.

Agari ve Suhermin (2021), sağlık kurumdaki liderlik tarzının çalışanlar üzerindeki etkisini incelemiş ve liderlik tarzının çalışanların performansına olumlu katkı sağladığını belirtmiştir.

Al Sabei (2024) ve arkadaşları sağlık sektöründe hizmet kalitesi, iş memnuniyeti ve performansı açısından hemşireleri liderlik yeteneklerini keşfetmeye ve genişletmeye motive eden besleyici ve destekleyici bir örgütsel kültür oluşturmanın kritik ihtiyacını

vurgulamaktadır. Bu bağlamda dünya çapındaki sağlık kuruluşlarının, liderlik gelişimine yatırım yapmaları gerektiğinin altını çizmektedir.

Frantzana ve Charalambous (2019), sağlık alanında, hemşireler de dahil olmak üzere modern bir sağlık bakım uzmanının karmaşık ve stresli mesleği, artan iş yükü, gerginlik, kişisel gelişim için fırsatların en aza indirilmesi, meslektaşlar ve üstler arasında destekleyici iklimin olmaması ve her çalışanın kişisel özellikleriyle bir araya gelen hızlı ve yoğun çalışma ortamı ve temposunun mesleki tükenmişliğe yol açacağını vurgulamaktadır. Bunu önlemenin yolunun sektördeki liderlik uygulamasından ve özellikle hemşirelerin görevlerini başarıyla yerine getirebilmeleri için kişiliklilerine ve liderlik özelliklerine ilişkin gerekli niteliklere ve becerilere sahip olmasından geçtiğini vurgulamaktadırlar.

Janssen (2004), 116 hastane yöneticisi üzerinden gerçekleştirdiği araştırmada hastane yöneticilerinin sahip olduğu liderlik tarzlarını belirlemeyi amaçlamıştır. Janssen çalışmasında hastanelerde yöneticiler tarafından genellikle dönüşümcü liderlik tarzının benimsendiğini fakat organizasyon içinde etkileşim alanlarında bazı eksikliklerin bulunduğunu gözlemlemiştir. Aynı çalışmada çalışanlar tarafından algılanan liderlik yaklaşımında ise hastane yöneticisinin etkinliği ve iş tatmini üzerinde büyük bir etkileşim olduğu vurgulanmaktadır. Çalışmada algılanan liderlik tarzı ile liderin sahip olduğu demografik özellikler (yaş, cinsiyet, eğitim durumu) arasında zayıf bir bağlantı tespit edilmiştir.

Fitriyah ve arkadaşları (2024), yaptıkları çalışmada, liderlik tarzının çalışan performansı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Yine bu çalışmaya göre liderlik tarzı, bir organizasyonda çalışan performansını iyileştirmede önemli bir rol oynamaktadır. Onlara göre etkili bir liderlik tarzı, çalışanlara net bir rehberlik ve yönlendirme sağlayarak daha üretken ve amaçlı çalışmalarını sağlamaktadır. Öte yandan, çalışanlara verilen ödüller veya takdirler de önemli bir motivasyon faktörü olarak hizmet etmektedir.

Jabnoun ve Al Rasasi (2005) tarafından sağlık sektöründe dönüşümcü liderlik tarzı ve sunulan hizmet kalitesi arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla bir çalışma yürütülmüştür. Bu araştırmada liderin, vizyoner, teşvik edici, ilham verici ve motivasyonu artırmaya yönelik sergilediği yaklaşımın sunulan sağlık hizmetini hangi oranda etkilediği değerlendirilmektedir. 360 sağlık çalışanı ile gerçekleştirilen çalışmada etkileşimci liderlik yaklaşımının hizmet kalitesini olumlu etkilemediği daha yüksek verimlilik sağlamak için dönüşümcü liderlik

tarzının benimsenmesi gerektiği ve performans ödüllendirme yönteminin daha fazla kullanılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Uysal ve arkadaşları (2012) hastane yöneticilerinin sahip olduğu özelliklerin çalışanların iş performansını nasıl etkilediğini tespit etmeye yönelik olarak sağlık sektöründe yer alan 525 kişiyi kapsayan bir çalışma yapmıştır. Bu araştırmada yöneticinin sahip olduğu, unvan, eğitim düzeyi, pozisyon ve kıdem gibi değişkenlerin lider davranışlarına yönelik bir etki oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda hastane yöneticilerini karizmatik lider olarak algılayan sağlık çalışanlarının bu liderlik yaklaşımı sonucunda üretkenlik ve verimliliğini olumlu yönde etkilemediği tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak yöneticilerin dönüşümcü lider olarak algılanması sonucunda verimlilik ve üretkenliğe katkı sağlayacak ölçüde olumlu bir etki görülebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

3. LİDERLİK TARZININ SAĞLIK ÇALIŞANLARININ MOTİVASYONUNA ETKİSİ

Kamu ve özel sektörde faaliyette bulan kurumlardaki çalışanlarının motivasyonu ve buna etki eden faktörlerden bir tanesi olan liderlik tarzı ile ilgili oldukça fazla bilimsel çalışma mevcuttur. Sağlık sektörü çalışanlarının motivasyonunda liderlik tarzlarının etkisini ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak bir bütün olarak değerlendirildiğinde farklı kurum, zaman ve örneklem üzerinden yapılan bu tarz çalışmalarda, liderlik tarzlarının çalışan motivasyonuna etkisi de değişebilmektedir. Çünkü insan psiko-sosyal bir canlı olarak çeşitli ihtiyaçlara sahiptir. Bunlar somut ve soyut ihtiyaçlardan oluşmaktadır. Konumuz açısından sağlık sektöründe çalışan her insan ve sektörün koşulları da farklıdır. Bu durum kurumlar ve çalışanları açısından liderlik tarzının da değişken olmasını gerektirmektedir. Etkili bir liderlik, çalışanı motive edebilmek için çalışanlarının kim olduğunu başka bir ifadeyle çalışanın ihtiyaçlarını, beklentilerini, yeteneklerini ve tecrübesini tanımaktan geçmektedir. Bu durum motivasyonun tek yönlü değil çok yönlü olduğunun bir kanıtıdır. Bu bağlamda lider hem kurum çalışanını etkilemekte ve hem de onlardan etkilenmektedir. Çünkü motivasyon çift yönlü bir süreci gerektirmektedir (Şahin, 2004).

Motivasyon; çalışanları, işverenleri, yöneticileri ve liderleri ilgilendiren bir konudur. Genel olarak liderlerin kurum insanlarını motive edeceği beklentisi hakimdir. Ancak liderler de diğer çalışanlar gibi kurumun en önemli beşerî sermayesi olan insanlardır. Çalışanların

motivasyonu bir anlamda kurumda motive olmuş liderlere bağlıdır. Buradan hareketle kurumdaki çalışanı motive etme uygulamaları ve sergilenen liderlik tarzları da çalışanlara bağlıdır (Şahin, 2003). Kısaca diğer sektörlerde olduğu gibi sağlık alanındaki çalışanların motivasyonunu olumlu yönde etkileyen liderlik tarzı, çalışanların beklenti, ihtiyaç, sosyo-kültürel yapısı ve hedefleri ile kurumun kendine özgü iş yükü, çalışma, teknoloji ve çevre koşulları ile yakından ilişkilidir.

İyi motive olmuş nitelikli bir sağlık çalışanı, sunulan ve sunulacak sağlık hizmetinin kalitesini ve hasta memnuniyetini artıracak temel unsurların başında gelmektedir. Diğer taraftan sağlık hizmetlerindeki herhangi bir dönüşümün başarısını veya başarısızlığını belirleyen şeyin insan kaynakları olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Başarı ya da başarısızlıkta liderlik, motivasyon, güçlendirme ve güven unsurları önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda bir değerlendirme yapılacak olursa lider, sağlık çalışanlarının verimliliğini ve performansını artırmak için çalışanlar arasında bir güven iklimi oluşturarak onları belirli yöntemlerle motive ederek güçlendirmelidir (Papathanasiou , vd., 2014). Sağlık kuruluşları içinde liderlik, etkili ve verimli hasta bakımı ve sağlık hizmetleri için önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca profesyoneller, hastalar ve çalışma ortamı için olumlu sonuçlar ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, sağlık profesyonellerinin iş memnuniyetini olumlu yönde etkilemek ve sonrasında sağlık hizmeti kalite göstergelerini iyileştirmek için liderlik becerilerindeki boşlukları belirlemek ve doldurmak gerekir (Specchia, vd., 2021).

Liderlik, çalışanlar üzerinde etki oluşturan, çalışanların grup ya da örgütsel hedeflere ulaşılmasını kolaylaştıran motivasyon ve değişimi yöneten faaliyetlerdir. Güçlü bir motivasyon olmadan çalışanlar kurumun hedeflerine ulaşmak için uzun vadeli çalışmayacaktır. Bu nedenle lider, çalışanların motivasyonu konusunda en fazla sorumluluğa sahip olan kişidir (Săseanu & Toma, 2019).

Motivasyon, “belirli hedeflere ulaşmak için gerçekleştirilen gönüllü eylemlerde teşvik, yönlendirme ve ısrarcılığa neden olan psikolojik süreçler” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla motivasyonu ihmal etmek imkansızdır. Çünkü ekip üretkenliğinin kaynağını temsil eder (Gabriela & Dorinela, 2017).

Sağlık hizmeti sunan sektörlerde çalışan memnuniyetini ve motivasyon düzeylerinin olası etkilerini değerlendiren fazla sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan sağlık

sektöründeki liderlik tarzı ve sağlık çalışanlarının motivasyonuna olası etkilerini inceleyenlerden bir kısmına yer vermek konu bütünlüğü açısından ayrı bir önem arz etmektedir.

Sayan ve Güney (2019), 420 sağlık çalışanını kapsayan ve liderlik tarzının sağlık çalışanların motivasyonu üzerindeki etkisini inceleyen bir alan araştırması yapmışlardır. Çalışanların dönüşümcü, işlemsel ve paternalist liderlik tarzlarına ilişkin algılarının motivasyon düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu, buna karşın serbest bırakıcı liderlik tarzının motivasyon düzeyleri üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Musinguzi ve arkadaşları (2018), sağlık çalışanlarının motivasyonu, iş tatmini ve takım çalışması ile liderlik tarzları ilişkisini inceleyen bir çalışma yapmışlardır. Çalışma sonucuna göre dönüşümsel liderlik tarzlarının, sağlık çalışanları arasında motivasyonun teşvik edilmesi, iş tatmininin sağlanması ve ekip çalışmasının güçlendirilmesi üzerinde, işlemsel beceriler veya laissez-faire tarzları sergileyenlere kıyasla olumlu bir etkiye sahiptir.

Kohnen ve arkadaşları (2024), sağlık sektöründe yaptığı bir araştırmada etkileşimli liderler, hemşirelik personeli için yalnızca iş motivasyonları için değil, aynı zamanda iş ile ilgili refahları için de yararlı olan olumlu bir çalışma ortamı sağladığı sonucuna varmışlardır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın evreni olarak Konya ili Selçuklu ilçesinde bulunan kamu ve özel sektör alanında hizmet veren üç hastane seçilmiştir. Evrenden kolayda örnekleme alma yöntemiyle ulaşılan 309 sağlık ve idari çalışan çalışmanın örneklemini olusturmaktadır. Araştırmanın Konya ilinin Selçuklu ilçesinde faaliyet gösteren üç hastane ile sınırlı olması, diğer hastanelere oranla genellenebilirliğini azalttığı düşünülmektedir.

Bu çalışmada sağlık çalışanlarının liderlik algılarını ölçmek ve algılanan liderlik yaklaşımının çalışanların motivasyonu üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik Liderlik Yaklaşımları ve Çalışan Motivasyonu olmak üzere iki ölçek kullanılmıştır. Anketler katılımcılara çevrimiçi ortamda uygulanmıştır. İki ölçek aracılığıyla uygulanan çevrimiçi anketlerden toplanan veriler Açımlayıcı Faktör Analizi, IBM SPSS 26.0 Paket Programı ile doğrulayıcı faktör analizi AMOS 24 aracılığıyla analiz edilmiştir.

Liderlik Yaklaşımları Ölçeği: House ve Dessler (1974), tarafından oluşturulan, House ve Robert (1993), tarafından, Durumsallık Teorilerinden Yol Amaç Kuramı kapsamında House ve

Dessler (1974) ile House ve Mitchell'in (1982), liderlik tanımları çerçevesinde geliştirilen, Sökmen ve Boylunun (2009), Türkçeye uyarladığı "Algılanan Liderlik Yaklaşımları/Perceived Leadership Behavior" ölçeğidir. Bu ölçekte, araştırmanın sorusuna yönelik evren ve örneklem göz önünde bulundurularak, kaynak ölçeklerle benzerlik sağlanacak şekilde soruların ifadeleri geliştirilmiştir.

Çizelge 1. Kamu ve Özel Sektör Sağlık Çalışanı Demografik Dağılımı

Tanımlayıcı Özellikler	**Değişkenler**	**Sayı**	**Yüzde Dağılımı**
Cinsiyet	Kadın	137	59,1
	Erkek	95	40,9
Yaş	18-29 yaş	86	37,1
	30-45 yaş	100	43,1
	46 yaş ve üzeri	46	19,8
Eğitim Durumu	İlköğretim	3	1,3
	Ortaöğretim	42	18,1
	Lisans	163	70,3
	Lisansüstü	24	10,3
Mesleki Kıdem	1-5 yıl	71	30,6
	6-10 yıl	52	22,4
	11 yıl ve üzeri	109	47,0
Kurumdaki Görev	Doktor	26	11,2
	Hemşire	40	17,2
	Tekniker	26	11,2

	Teknisyen	20	8,6
	Sekreter	42	18,1
	Memur	30	12,9
	Diğer	48	20,7
Çalıştığınız Sektör	Kamu Sektörü	104	44,8
	Özel Sektör	128	55,2
Toplam		232	100,0

Kamu ve özel sektör sağlık kuruluşunda yapılan araştırmada görev yapan sağlık çalışanı ve idari personelin demografik dağılımı çizelgede yer almaktadır. Örneklemin %59'u kadın ve %41'i erkek çalışanlardan oluşmaktadır. Yaş grupları açısından en fazla katılım 30-45 yaş aralığındadır. Eğitim düzeyi bağlamında bakıldığında katılımcıların büyük çoğunluğu lisans mezunudur. Diğer taraftan katılımcıların neredeyse yarısı kıdemlidir. Ayrıca katılımcıların yaklaşık yüzde 45'i kamu, yüzde 55'i ise özel sektör sağlık kuruluşlarında görev yapmaktadırlar.

Çizelge 2. Katılımcılara Uygulanan Etkili ve Katılımcı Liderlik Yaklaşımları Ölçeğine Ait Betimleyici İstatistiki Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	***f***	**Min.**	**Max.**	**x̄**	**S.S.**
Etkili ve Katılımcı Liderlik Yaklaşımları Ölçeği	306	1,00	5,00	3,67	0,88
Etkin Liderlik ve Yönetim Uygulamaları	307	1,00	5,00	3,24	0,93
İş Planlaması ve Standartların Belirlenmesi	307	1,00	5,00	3,59	0,81

Katılımcılara uygulanan etkili ve katılımcı liderlik yaklaşımları ölçeğine ait betimleyici istatistiki bulgulara göre; Etkili ve Katılımcı Liderlik Yaklaşımları Ölçeği, yöneticilerin etkili ve katılımcı liderlik algılarını ölçmek amacıyla kullanılmaktadır. Ölçekten alınan yüksek

puanlar, kurumda yöneticilerin etkili ve katılımcı liderlik sergilediklerine dair algının yüksek olduğunu gösterir. Ölçekte alınabilecek puan aralığı 1,00 ile 5,00 arasındadır ve katılımcılardan elde edilen ortalama puan 3,67'dir. Bu, sağlık çalışanlarının yöneticilerini genelde etkili ve katılımcı olarak algıladıklarını göstermektedir.

Çizelge 3. Sağlık Çalışanlarının Kurumlarında Öne Çıkan Motivasyon Algısı

Sağlık Çalışanlarının Kurumlarında Öne Çıkan Motivasyon Algısı	Sayı	Ortalama
10- Zor olduğunu düşündüğüm görevlerde başarılı olduğum zaman mutlu oluyorum ve bu beni motive ediyor.	230	4,01
11- Bilgi ve deneyimlerimi sergileme imkanı bulduğum görevlerde kendimi motive olmuş hissederim.	229	3,94
13- Yeni bir şey öğrenme fırsatımın olduğu görevler için motive olurum.	230	3,93
15- Özerk olarak çalışabileceğim görevler için motive olurum.	229	3,83
16- İşimin eğlenceli kısımlarının olduğunu düşünüyorum. İşimi yaparken keyif alıyorum.	230	3,57
19- Çalıştığım kurumdan ve görevimden bahsederken gurur duyarım.	229	3,56
3- Kurum çalışanlarına saygı duyulur.	230	3,16
20- Çalıştığım kurumda liderimin ve yönetim yapısının çalışma motivasyonumu olumlu yönde etkilediğini düşünüyorum.	230	3,07
1- Çalıştığım kurum verdiği görevlerle çalışanlarını tatmin eder.	231	2,87
22- Çalıştığım kurumda liderim iş takdiri ve ödüllendirme konusunda adildir.	229	2,76
4- Çalıştığım kurum çalışanlarını ödüllendirir.	231	2,63

Kamu ve özel sektör ayrımı yapmadan sağlık çalışanları ve idari personeli en çok hangi faktörlerin motive ettiğini belirlemek için betimleyici istatistik sonuçlarından yararlanılmıştır. Çizelge 3'teki ortalamalar değerlendirildiğinde çalışanlar zor işlerde başarılı olduklarında,

bilgi, deneyim ve yeni şeyler öğrenme fırsatı olduğunda ve kendine özgü ve bağımsız çalışabileceği görevlerde iyi düzeyde bir motivasyona sahip olduklarını belirtmektedirler. Çalışanlar, kurumlarındaki işlerinin eğlenceli olması ve görevinden bahsetme bağlamında orta düzeyde bir motivasyon ortamına sahip olduklarını belirtmektedirler. Başka bir ifadeyle çalışanlar görevinden gurur duyma ve işin eğlence düzeyinin kurumlarında orta düzeyde sağlandığını ifade etmektedirler. Gurur verici görevler sağlanması ve işin eğlenceli hale getirilmesi durumunda çalışanların motivasyonu üst düzeye çıkabilecektir. Diğer taraftan araştırmaya katılanlar görev yaptıkları sağlık kuruluşlarında kendilerine verilen görevlerin tatmin edici olmadığını, çalışanları ödüllendirici bir yaklaşım olmadığı gibi kurum liderlerinin kendilerini takdir etme ve ödüllendirme noktasında adil olmadıklarını belirtmektedirler.

Çizelge 4. Sektör Açısından Çalışanların Motivasyon Algısında Farklar (t testi)

		F	Sig.	Sig. (2-tailed)
1-Çalıştığım kurum verdiği görevlerle çalışanlarını tatmin eder	Varyans eşitliği varsayımı	7,634	,006	,013
	Varyans eşitsizliği varsayımı			,011
19-Çalıştığım kurumdan ve görevimden bahsederken gurur duyarım.	Varyans eşitliği varsayımı	,046	,830	,037
	Varyans eşitsizliği varsayımı			,037

Kamu ve özel sektör sağlık kuruluşlarında sağlık çalışanları ve idari personeli motive edici faktörler ve bunların kurumlar tarafından sağlanması bağlamında anlamlı fark olup olmadığı t testi ile belirlenmiştir. Çizelge 3'teki iki sektör sağlık çalışanlarını motive eden ve etmeyen faktörler dışında bazı faktörlerde anlamlı farklar söz konusudur. Kamu sektöründeki sağlık kuruluşunda çalışanlar, kurumlarının kendilerine verdiği görevlerin orta düzeyde tatmin edici olduğunu vurgulamaktadırlar. Ayrıca söz konusu çalışanlar, kurum tarafından verilen görevlerin iyi düzeyde gurur verici olduğuna da inanmaktadır. Buna karşılık özel sektördeki

sağlık kuruluşunda görev yapan çalışanlar, kendilerine verilen görevlerin tatmin edici olmadığı ve verilen görevlerden bahsederken kısmen gurur duyduklarını ifade etmektedirler.

Çizelge 5. Çalışanların Eğitim Düzeyi ve Motivasyon Algısı (Oneway ANOVA)

Multiple Comparisons							
Tukey HSD							
Dependent Variable	**Eğitim**	**Eğitim**	**Mean Difference (I-J)**	**Std. Error**	**Sig.**	**95% Confidence Interval**	
						Lower Bound	**Upper Bound**
10-Zor olduğunu düşündüğüm görevlerde başarılı olduğum zaman mutlu oluyorum ve bu beni motive ediyor.	Lisans	Lisans üstü	-,567*	,193	,019	-1,07	-,07
11-Bilgi ve deneyimlerimi sergileme imkanı bulduğum görevlerde kendimi motive olmuş hissederim.	Lisans	Lisans üstü	-,624*	,191	,007	-1,12	-,13

Ortalama fark 0.05 düzeyinde anlamlı.

Çalışanların eğitim düzeylerine göre motivasyon algısı ve faktörleri açısından anlamlı farklar olup olmadığı test edilerek, anlamlı farkların öne çıktığı faktörler çizelgede düzenlenmiştir. Buna göre lisans mezunları zor işleri başarmaları ve bilgi ve deneyimini ortaya koyduğu görevlerin kendilerini iyi düzeyde motive ettiğini belirtmektedirler. Diğer taraftan söz konusu bu faktörlerin lisansüstü mezunu olan çalışanları üst düzeyde motive ettiği görülmektir.

Çizelge 6. Çalışanların Yaş Grupları ve Motivasyon Algısı (Oneway ANOVA)

Multiple Comparisons					
Dependent Variable: 18-Bu işin kişisel değerlerime uygun olduğunu düşünüyorum.					
Tukey HSD					
(I) Yaşınız	(J) Yaşınız		Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval

		Mean Difference (I-J)			Lower Bound	Upper Bound
18-29 yaş	30-45 yaş	-,229	,139	,231	-,56	,10
	46 yaş ve üzeri	-,491*	,172	,013	-,90	-,08

Ortalama fark 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Çalışanların yaş gruplarına göre motivasyon algısı ve faktörleri açısından anlamlı farklar olup olmadığı test edilerek, anlamlı farkların öne çıktığı faktör çizelgede düzenlenmiştir. Buna göre 46 yaş ve üzeri olan çalışanlar kendilerine kurumları tarafından kişisel değerlerine uygun iş verildiğini ve bundan memnun olduklarını belirtmektedirler. Buna karşılık 30-45 yaş grubundaki çalışanlara kişisel değerine orta düzeyde uyan işler verildiği ve orta düzeyde bundan memnun oldukları görülmektedir. Başka bir ifadeyle bu yaş grubu çalışanlara kişisel değerlerine uygun iş verilmesi durumunda motivasyonlarının artacağı anlaşılmaktadır.

Çizelge 7. Çalışanların Meslek Dağılımı ve Motivasyon Algısı (Oneway ANOVA)

		df	F	Sig.
1-Çalıştığım kurum verdiği görevlerle çalışanlarını tatmin eder.	Between Groups	7	3,159	,003
	Within Groups	223		
2-Kurumum çalışmalarıyla çalışanlarına bir başarı hissi veriyor.	Between Groups	7	3,548	,001
	Within Groups	223		
4-Çalıştığım kurum çalışanlarını ödüllendirir	Between Groups	7	4,466	,000
	Within Groups	223		
5-İşimde başkalarına fayda sağlamayı önemsiyorum.	Between Groups	7	2,817	,008
	Within Groups	223		
8-Kariyer hedeflerime ulaşmak için bu işi seçtim.	Between Groups	7	6,131	,000
	Within Groups	223		
9-İşim, hayatımda ilerlemeyi seçtiğim yolun bir parçası halindedir.	Between Groups	7	3,464	,002
	Within Groups	222		
18-Bu işin kişisel değerlerime uygun olduğunu düşünüyorum.	Between Groups	7	3,066	,004
	Within Groups	222		
22-Çalıştığım kurumda liderim iş takdiri ve ödüllendirme konusunda adildir	Between Groups	7	3,674	,001
	Within Groups	221		

Ortalama fark 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Çalışanların kurumlarındaki mesleklerine göre motivasyon algıları ve faktörleri açısından anlamlı farklar olup olmadığı test edilerek, anlamlı farkların öne çıktığı faktörler çizelgede düzenlenmiştir. Genel olarak araştırmaya katılanların görev yaptıkları sağlık

kuruluşlarında kendilerine verilen görevlerin tatmin edici olmadığı görülmektedir. Ancak meslek grupları açısından doktorlar verilen görevlerin orta düzeyde tatmin edici olduğunu kabul ederken, sekreterler verilen görevlerin tatmin edici olmadığına inanmaktadırlar. Aynı şekilde doktorlar kurumun çalışmalarının kendilerinde orta düzeyde başarı hissi uyandırdığını düşünürken, sekreterler kurum çalışmalarına bağlı olarak bir başarı hissine sahip olmadıklarını ifade etmektedirler.

Araştırmaya katılanlar, çalışanların kurum tarafından ödüllendirilmediğini böyle bir uygulamanın olmadığına vurgu yapmaktadırlar. Tekniker ve sekreterler kurumlarında hiç ödüllendirme olmadığına inanırken, doktorlar kısmen bir ödüllendirmenin olduğunu belirtmektedirler. Hemşireler işlerini üst düzeyde önemserken, doktorlar ise orta seviyede işlerine önem vermektedirler.

Yapılan işin kariyer ve gelişime katkı sağlaması bireyleri motive edici bir faktördür. Bu bağlamda doktorlar kariyer hedeflerine ulaşmak için mesleğini icra ettiğini söylemektedirler. Aslında hemşireler hayatlarında ilerlemenin bir parçası olarak bu mesleği seçmelerine rağmen, işlerinin ise hedeflere ulaşma ilişkisini kurumlarında orta düzeyde görmektedirler. Başka bir ifadeyle mesleklerinin ilerleme ve hayatlarının bir parçasını olmasının kurumlarında zor olduğunu ima etmektedirler. Sekreterler ise meslekleri ile hedeflere ulaşma arasında bir seçimin olmadığına inanmaktadırlar.

Doktorlar ve memurlar meslekleri bağlamında ilerleme ve hayatlarının bir parçası olma arasındaki ilişkiyi güçlü görmektedir. Sekreterler ise mesleklerinin hayatının bir parçası ve ilerleme açısından yetersiz olduğu bu tarz bir ortamın kurumlarında olmadığına inanmaktadırlar.

Yapılan işin, işi yapan kişinin kişisel değerleri ile uyumlu olması insanları motive edici önemli faktörlerden bir tanesidir. Bu bağlamda tablodaki veriler meslekler anlamında değerlendirildiğinde doktorlar yaptıkları işin kişisel değerleri ile genel olarak uyumlu olduğunu kabul ederlerken, sekreterler ise yaptıkları işlerin kişisel değerlerine kısmen uyduğunu belirtmektedirler. Bunun sonucu olarak doktorlar meslek ve kişisel değer uyumu bağlamında olumlu bir motive edici güdüye sahipken sekreterlerin motivasyonu ise düşüktür.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanları kurum liderlerinin kendilerini takdir etme ve ödüllendirme noktasında adil olmadıklarını düşünmektedirler. Meslek bağlamında bakıldığında

ise doktorlar orta düzey adil bir takdir ve ödülle sisteminin kurumlarında uygulandığına inanırken, sekreterler kurum liderinin takdir etme ödüllendirme davranışın hiç adil olmadıklarını belirtmektedirler.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada katılımcılardan elde edilen veriler bağlamında hem kamu hem de özel sektör sağlık kurumlarında "Etkili-katılımcı" liderlik özelliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Sağlık sektörü çalışanlarının motivasyonunda liderlik tarzlarının etkisini ele alan çalışmalar oldukça fazladır. Çalışmanın teorik kısmında bunlardan bazılarına yer verilmiştir. Söz konusu çalışmalarda farklı liderlik tarzlarının sağlık çalışanlarının motivasyonu üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmektedir. Çalışmalarda farklı sonuçlar çıkmasının sebebi bir bütün olarak değerlendirildiğinde farklı kurum, zaman ve örneklem üzerinden yapılan bu tarz çalışmalarda, liderlik tarzlarının çalışan motivasyonuna etkisi de değişebilmektedir. Çünkü insan psiko-sosyal bir canlı olarak çeşitli ihtiyaçlara sahiptir. Konumuz açısından sağlık sektöründe çalışan her insan ve sektörün koşulları da farklıdır. Bu durum kurumlar ve çalışanları açısından liderlik tarzının da değişken olmasını gerektirmektedir. Kısaca diğer sektörlerde olduğu gibi sağlık alanındaki çalışanlarının motivasyonu olumlu yönde etkileyen liderlik tarzı, çalışanların beklenti, ihtiyaç, sosyo-kültürel yapısı ve hedefleri ile kurumun kendine özgü iş yükü, çalışma, teknoloji ve çevre koşulları ile yakından ilişkilidir.

Çalışmada kamu ve özel sektör alanında faaliyet gösteren sağlık kuruluşlarındaki çalışanların ve idari personelin motivasyon düzeylerini etkileyen liderlik davranışı ve iş ortamı faktörleri incelenmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun lisans mezunu ve 30–45 yaş aralığında olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle sağlık sektöründe orta yaş ve eğitimli bir iş gücünün ağırlığı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İstatiksel bulgulara göre çalışanlar özellikle zor görevlerde başarılı olduklarında, bilgi ve deneyimlerini kullanma fırsatı edindiklerinde ve kişisel değerleriyle bağlantılı işlerde bulunduklarında yüksek düzeyde motivasyona sahip olabilecekleri tespit edilmiştir. Fakat yöneltilen sorulara verilen yanıtların analizi sonucunda görevlerin tatminlik düzeyinde, ödüllendirme sisteminde, liderlerin takdir edici tutumlarında önemli ölçüde eksikliklerin olduğu gözlemlenmektedir. Katılımcılar, verilen görevlerin eğlenceli olması ve görevlerinden gurur duyma gibi faktörlerin orta düzeyde sağlandığını da ifade eden görüşlerde bulunmuştur.

Analizlerin sektörel olarak karşılaştırılmasında kamu kurumlarında bulunan sağlık çalışanlarının görevlerinden daha fazla gurur duydukları ve görevlerinin tatminlik düzeylerini özel sektör sağlık çalışanlarına göre daha olumlu değerlendirdikleri tespit edilmiştir.

Eğitim düzeyi, yaş grubu ve meslek türü gibi demografik değişkenler de motivasyon algısında anlamlı farklılıklar yaratmaktadır. Özellikle lisansüstü mezunlar, 46 yaş ve üzeri çalışanlar ile doktorlar, motivasyon kaynaklarını daha güçlü biçimde tanımlarken; sekreterler ve teknikerler, ödüllendirme ve kişisel değer gibi alanlarda ciddi motivasyon eksiklikleri yaşadıklarını belirtmiştir.

Çalışmada sağlık çalışanları ve idari çalışanlar olmak üzere farklı meslek gruplarının yer alması özgün bir katkı olarak doktorların mesleklerinin kariyer hedefleriyle anlamlı bir etkiye sahip olduğunu fakat sekreterler ve teknikerlerin bu görüşte bulunmadığı, mesleklerinin kişisel gelişimlerine katkı sağlama konusunda olumsuz olduğu, ödüllendirme sisteminin yetersiz olduğunu düşündüklerini sunmaktadır. Bu nedenle işletmeler açısından meslek temelli motivasyon stratejileri geliştirilmesinin gerekliliği oluşmaktadır.

Çalışmaya katılan çoğu sağlık çalışanı liderlerini etkili ve katılımcı olarak algılamış olsalar bile motivasyon düzeylerinin orta ve düşük seviyede kalması çalışmada dikkat çekici unsurlardan birisidir. Bu nedenle algılanan liderlik tarzıyla motivasyon düzeylerinden yola çıkarak algılanan liderliğin çalışanlarını karar alma ve planlama süreçlerine dahil ettiği fakat ödüllendirme veya takdir duygusu ve kişisel gelişim alanlarında pasif bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Buradan hareketle liderlik davranışlarının biçimsel olarak değil işlevsel faktörleriyle de değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Kaynakça

Agari, A. F., & Suhermin. (2021). Pengaruh Gaya Kepemimpinan, Motivasi, dan Disiplin Kerja Terhadap Kinerja Karyawan. *Jurnal Ilmu dan Riset Manajemen (JIRM), 10*(4).

Al Sabei, S., Ross, A. M., Al Yahyaei, A., Labrague, L., Al Rwajfah, O., & Deterding, K. (2024). Motivation to Lead: A Study of the Supportive Nursing Leadership Environment. *Journal of Nursing Management*(1). doi: https://doi.org/10.1155/2024/2652746

Fitriyah,, N., Sukasmono,, T., Qomariyah,, N., & Fawaid,, M. (2024). The Role of Leadership Style and Motivation in İmproving Employee Performance. *Jurnal Ilmiah Manajemen Kesatuan, 12*(5), s. 1959-1968.

Frantzana, A., & Charalambous, M. (2019). Leadership Roles and Motivation Factors Leading to Occupational Burnout amongst Staff, including Nurses, Working in the Public Health Field. *American Journal of Biomedical Science & Research*, *3*(3), s. 223-228.

Freedman, J. L., Sears, D. O., & Carlsmith, J. M. (2003). *Sosyal Psikoloji.* (A. Dönmez, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.

Gabriela, H. M., & Dorinela, N. (2017). "The Leadership's Role in Motivating Employees". *Ovidius" University Annals, Economic Sciences Series, 17*(1).

Gürbüz, D., & Gürel, E. (2009). *Yönetim ve Organizasyon Bireyden Örgüte Fikirden Eyleme.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Gürbüz, S. (2021). *AMOS ile Yapısal Eşitlik Modellemesi, Temel İlkeler ve Uygulamalı Analizler* (2 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

House, R. J., & Robert, J. (1993). Perceived Leadership Behavior Scale. W. O. Bearden, R. G. Netemeyer, & M. E. Mobley (Dü) içinde, *Handbook of Marketing Scales: Multi Item Measures for Marketing and Consumer Behavior Research.* Sage Publications.

House, R., & Dessler, G. (1974). Path-Goal Theory of Leadership. J. D. Hunt, & L. L. Larson (Eds.), *Contingency Approaches to Leadership.* Illinois: Illinois University Press.

House, R., & Mitchell, T. R. (1982). Path-Goal Theory of Leadership. D. D. White (Eds.), *Contemporary Perspectives in Organizational Behavior.* Allyn and Bacon Inc.

Jabnoun,, N., & AL Rasasi, A. (2005). Transformational Leadership and Service Quality in Uae Hospitals. *Managing Service Quality: An International Journal, 15*(1), s. 70-81.

Janssen, L. T. (2004). Leadership Characteristics of Hospital Ceos: Factors That İnfluence Leadership Style: Doktora Tezi. *Drake University*.

Karagöz, Y. (2021). *SPSS ve AMOS 24 Uygulamalı İstatistiksel Analizler* (3 b.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kılıç, R., & Keklik, B. (2012). Sağlık Çalışanlarında Iş Yaşam Kalıtesı ve Motıvasyon *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, 14*(2), s. 147-160.

Kohnen, D., De Witte, H., Schaufeli, W. B., Dello, S., Bruyneel, L., & Sermeus, W. (2024). Engaging Leadership And Nurse Well-Being: The Role of The Work Environment and Work Motivation—a Cross-Sectional Study. *Human Resources for Health, 22*(1), s. 8.

Köse , S. D., Uğurluoğlu , Ö., & Köse, T. (2015). Sağlık Çalışanlarının Hizmetkâr Liderlik Algılarının Lider-Üye Etkileşimi ve Örgütsel Güven Üzerindeki Etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 19*(2), s. 239-262.

Musinguzi, C., Namale, L., Rutebemberwa, E., Dahal, A., Nahirya-Ntege, P., & Kekitiinwa, A. (2018). The Relationship Between Leadership Style and Health Worker Motivation, Job Satisfaction and Teamwork in Uganda. *Journal of Healthcare Leadership*, s. 21-32.

Papathanasiou , I. V., Fradelos, E. C., Kleisiaris, C. F., Tsaras, K., Kalota , M. A., & Kourkouta, L. (2014). Motivation, Leadership, Empowerment and Confidence: Their Relation with Nurses' Burnout. *Materia Socio-Medica, 26*(6), s. 405.

Săseanu, A. S., & Toma, S.-G. (2019). "Leadership and Employees' Motivation". *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series, 19*(1).

Sayan, İ., & Güney, S. (2019). The İmpact of Leadership Style on Organizational Citizenship Behavior: Determining The Level of Motivation in Health Workers. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi, 2*(1), s. 19-40.

Sökmen, A., & Boylu, Y. (2009). Yol Amaç Modeli Kapsamında Önderlik Davranışlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Yaşar University, 4*(15), s. 2381-2402.

Specchia, M. L., Cozzolino, M. R., Carini, E., Di Pilla, A., Galletti , C., Ricciardi, W., & Damiani, G. (2021). Leadership Styles and Nurses' Job Satisfaction. Results of a Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(4), s. 1552.

Şahin, A. (2003). Yöneticilerin Iş Tatmini ve Memnuniyeti. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 3*(5), s. 137-157.

Şahin, A. (2004). Yönetim Kuramlari ve Motivasyon İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(11), s. 523-547.

Şahin, A., & Temizel, H. (2007). Bilgi Toplumunun Örgütsel ve Yönetsel Yapılar Üzerine Etkileri Bağlamında Türk Kamu Yönetiminde Liderlik Anlayışı: Bir Anket Çalışması. *Maliye Dergisi*(153), s. 179-194.

Şahin, A., & Temizel, H. (2007). Bilgi Toplumunun Örgütsel Ve Yönetsel Yapılar Üzerine Etkileri Bağlamında Türk Kamu Yönetiminde Liderlik Anlayışı: Bir Anket Çalışması. *Maliye Dergisi*(153), s. 179-194.

Şahin, A., Taşpınar, Y., Eryeşil, K., & Örselli, E. (2015). Kamu Yönetiminde Liderlik: Yönetici ve Çalışanların Liderlik Algısı. *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 18*(2), s. 74-96.

Şen, D. (2018). Tedavi Edici Sağlık Hizmetlerinin Geliştirilmesinde Kamu Spotları. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal, 4*(1), s. 58-75.

Uysal , Ş. A., Keklik, B., Erdem, R., & Çelik, R. (2012). Hastane Yöneticilerinin Liderlik Özellikleri İle Çalışanların İş Üretkenlik Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 15*(1), s. 25-57.

SAĞLIK KURUMLARINDA İSG EĞİTİMLERİ: KAPSAM, MEVZUAT VE UYGULAMA YAKLAŞIMLARI

Yüksek Lisans Öğrencisi Ahmet Aktar
Batman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
ahmetaktarr@gmail.com - https://orcid.org/0009-0002-7541-6871

Dr. Öğretim Üyesi Süreyya YİĞİTALP RENÇBER
Batman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
sureyya.rencber@batman.edu.com - https://orcid.org/0000-0003-2812-7110

ÖZET

Sağlık kurumları; biyolojik, kimyasal, fiziksel, ergonomik ve psikososyal tehlikelerin eş zamanlı bulunduğu, çalışan güvenliği açısından yüksek riskli iş ortamlarıdır. Bu çalışmanın amacı, sağlık kurumlarında iş sağlığı ve güvenliği (İSG) eğitimlerinin kapsamını ve politika etkinliğiyle ilişkisini ulusal/uluslararası düzenlemeler ve güncel literatür doğrultusunda bütüncül biçimde değerlendirmektir. Yöntem olarak ilgili mevzuat, kurumsal uygulamalar ve bilimsel yayınlar derlenmiş; sağlık sektörüne özgü risk başlıkları üzerinden eğitim içerikleri ve uygulama süreçleri analiz edilmiştir. İnceleme, İSG eğitimlerinin ergonomik risklerin yönetimi, biyolojik etkenlere karşı korunma, kimyasallarla güvenli çalışma ve psikososyal risklerin azaltılması gibi temel alanlarda çalışanların risk farkındalığını artırdığını; ancak etkinliğin sürdürülebilirlik, düzenli güncelleme, çalışan katılımı, izleme-değerlendirme ve kurumsal güvenlik kültürü ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Türkiye'de 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu çerçevesinde eğitimlerin zorunlu olması önemli bir politika dayanağı sunmakla birlikte, sağlık çalışanlarının korunmasına yönelik yaklaşımın yalnızca kurum içi uygulamalarla sınırlı kalmayıp ulusal ve küresel düzeyde bütüncül stratejilerle desteklenmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, İSG eğitimlerinin gereksinim temelli biçimde geliştirilmesi, periyodik olarak güncellenmesi ve katılımcı uygulama modelleriyle güçlendirilmesi, mesleki risklerin azaltılması ve hizmet kalitesinin artırılması açısından kritik önemdedir.

Anahtar Kelimeler: İş sağlığı ve güvenliği; hizmet içi eğitim; sağlık çalışanları; mesleki riskler.

1. GİRİŞ

İş kazaları ve meslek hastalıkları, çalışma yaşamının en önemli önlenebilir sorunları arasında yer almakta; çalışan sağlığının korunması ve güvenli çalışma koşullarının sürdürülmesi açısından çok boyutlu müdahaleleri gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, çalışanlara verilen iş sağlığı ve güvenliği (İSG) eğitimleri, iş kazalarının azaltılmasında temel bir gereklilik hâline gelmiş; eğitimlerin yaygınlaşması kazaların önlenmesine yönelik düzenleyici çerçevenin gelişimini de desteklemiştir (Güneysulu, 2023). Özellikle işyerinde risklerin tanınması, doğru davranışların benimsenmesi ve önleyici yaklaşımın kurumsallaşması, eğitimlerin sürdürülebilir ve planlı biçimde yürütülmesiyle yakından ilişkilidir.

Teknolojik ilerlemeler, İSG eğitimlerinin yöntem ve araçlarını çeşitlendirerek çalışanların farklı risk türlerine yönelik bilgi ve becerilerini geliştirmeyi kolaylaştırmıştır (Güneysulu, 2023). Günümüzde eğitim süreçlerinin yalnızca bilgilendirme ile sınırlı kalmayıp davranış değişikliğini hedeflemesi, iş kazaları ile meslek hastalıklarının önlenmesinde eğitimlerin işlevini daha da kritik hâle getirmektedir (İşler, 2013; Güneysulu, 2023). Nitekim kazaların önemli bir bölümünün bilgi eksikliği, risk algısının yetersizliği veya güvenli olmayan davranış örüntülerinden kaynaklanabildiği göz önüne alındığında, eğitim gereksinimlerinin sistematik biçimde belirlenmesi ve periyodik eğitimlerin uygulanması, mesleki riskleri azaltmada etkili bir önleyici yaklaşım olarak öne çıkmaktadır.

İSG eğitimleri, çalışanların sağlık ve güvenlik risklerinden korunmasını desteklemenin yanı sıra, işyerinde güvenlik kültürünün gelişimine de katkı sağlar. Uluslararası yaklaşımlar; İSG bilincinin erken dönemlerden itibaren yaygınlaştırılmasını, işyerlerinde eğitim düzeyinin artırılmasını ve nitelikli uzman insan gücünün yetiştirilmesini özellikle vurgulamaktadır. Bu çerçevede eğitim düzeyinin yükselmesi ve işgücünün niteliğinin artması, iş kazalarının azalmasıyla ilişkili bir çıktı olarak değerlendirilmektedir. Eğitimler, çalışanların riskleri tanıma, değerlendirme ve uygun önlemleri alma kapasitesini güçlendirerek İSG yönetimine bütüncül bir katkı sunar (Güneysulu, 2023).

Sağlık kurumları ise biyolojik, kimyasal, fiziksel, ergonomik ve psikososyal risklerin aynı anda bulunabildiği; çalışan maruziyetinin ve hizmet sürekliliğinin kritik önem taşıdığı çalışma ortamlarıdır. Bu nedenle sağlık kurumlarında İSG eğitimlerinin kapsamı, mevzuatla uyumu ve uygulamadaki işleyişi özel olarak ele alınmalıdır. Bu çalışma, sağlık kurumlarında İSG eğitimlerini “kapsam–mevzuat–uygulama” ekseninde değerlendirerek, eğitim süreçlerinin nasıl yapılandırılabileceğine ve uygulamada etkililiği artırabilecek yaklaşımlara ilişkin bütüncül bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır

1.1. Sağlık Sektörünün Risk Profili

Sağlık sektörü, farklı risk etmenlerinin aynı anda bulunduğu ve çalışanlar açısından yüksek tehlike içeren çalışma alanları arasında yer almaktadır. Hastaneler; ileri teknolojik cihazların yoğun biçimde kullanıldığı, farklı meslek gruplarının eş zamanlı hizmet sunduğu ve teknik/teknolojik, bakteriyel, fiziksel, kimyasal, biyolojik, ergonomik ve psikososyal nitelikte

çok sayıda risk unsurunu barındıran kompleks kurumlar olarak tanımlanmaktadır (Öztürk vd., 2012). Nitekim sağlık işletmelerinin yer aldığı sektör, "İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Tehlike Sınıfları Tebliği" kapsamında en riskli işyeri grupları içerisinde değerlendirilmektedir (Sunar ve Çınar, 2017). Bu sınıflandırma, sağlık çalışanlarının çalışma yaşamı boyunca fiziksel, kimyasal, biyolojik ve psikososyal pek çok tehlikeye maruz kalabildiğini göstermektedir. Sağlık kurumlarında fiziksel riskler; aydınlatma, ısıtma, havalandırma koşulları, gürültü düzeyi ve radyoaktif alanlarla ilişkili çevresel faktörleri kapsamaktadır (Birgören, 2017). Kimyasal riskler ise sterilizanlar, deterjanlar, anestezik gazlar, dezenfektanlar, ilaçlar ve çeşitli kimyasal sterilizasyon ajanlarına maruziyet sonucu ortaya çıkabilmektedir (Yıldırım ve Gerdan, 2017). Biyolojik risklerin temelinde, enfeksiyon, alerji veya zehirlenmeye yol açabilen mikroorganizmalar ile insan endoparazitleri yer almaktadır (Avrupa Konseyi, 2000). Psikososyal riskler ise sağlık çalışanlarının artan biçimde şiddet, saldırı, taciz, tehdit, zarar verme ve mobbing gibi olumsuz davranışlara maruz kalmasıyla belirginleşmektedir (Yıldırım ve Gerdan, 2017). Sonuç olarak, sağlık sektörünün çok boyutlu risk yapısı, bu alanı diğer sektörlere kıyasla daha hassas bir çalışma ortamı hâline getirmekte; çalışanların korunmasına yönelik önleyici uygulamaların ve sistematik İSG yaklaşımlarının önemini artırmaktadır.

1.2.1. Fiziksel Riskler

Sağlık sektöründe fiziksel riskler, çalışma ortamının yapısal özellikleri ve kullanılan teknolojik donanımın niteliğiyle ilişkili olarak geniş bir tehlike yelpazesini kapsamaktadır (Birgören, 2017). Hastanelerde bu riskler; aydınlatma, ısıtma ve havalandırma koşulları, temizlik süreçlerinde kullanılan ekipman ve materyaller, gürültü düzeyi ile radyoaktif alanlara maruziyet gibi çok sayıda unsur üzerinden ortaya çıkmaktadır (Birgören, 2017). Gürültü, hem yapısal hem de operasyonel kaynaklardan doğmakta; merkezi havalandırma sistemleri, kapı–pencere düzeni, ısıtma-soğutma cihazları ve çeşitli medikal ekipmanlar gürültü yükünü artırarak çalışanların fiziksel ve psikolojik iyilik hâlini olumsuz etkileyebilmektedir (Altundere, 2023). Dünya Sağlık Örgütü, hastane ortamında gürültünün belirli eşikleri aşmamasını önermekte; çalışan sağlığının korunması için sabah saatlerinde 35 dB(A), akşam saatlerinde ise 30 dB(A) sınırlarına dikkat çekmektedir (Krueger ve ark., 2007). Fiziksel risklerin bir diğer önemli bileşeni olan iyonizan radyasyon ise özellikle radyoloji, nükleer tıp, onkoloji ve anjiyografi birimlerinde çalışanlar açısından belirgin bir tehlike oluşturmaktadır (Solmaz ve Solmaz, 2017). Bu birimlerde maruziyetin etkin biçimde kontrolü için ışınım alanlarının uygun şekilde sınıflandırılması, kişisel dozimetre kullanımının yaygınlaştırılması ve maruziyet düzeylerinin düzenli izlenmesi gerekmektedir (Solmaz ve Solmaz, 2017). Sonuç olarak, hastane ortamındaki fiziksel risk etmenlerinin sistematik biçimde yönetilmesi, sağlık çalışanlarının mesleki güvenliğinin sağlanmasında kritik bir öncelik olarak değerlendirilmektedir.

1.2.2. Biyolojik Riskler

Sağlık sektöründe biyolojik riskler, çalışanların enfeksiyon etkeni olabilen mikroorganizmalara ve bu etkenlerin farklı bulaş yollarına maruz kalmasıyla ortaya çıkmaktadır (Yıldırım ve Gerdan, 2017). 28678 sayılı Yönetmelik'te biyolojik etkenler; enfeksiyon, alerji veya zehirlenmeye neden olabilen mikroorganizmalar, hücre kültürleri ve endoparazitler olarak tanımlanmaktadır (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2013a). Hastane ortamında çalışanlar, özellikle kan ve vücut sıvılarıyla temas yoluyla hepatit B, hepatit C, HIV ve Brucella

gibi patojenlere maruziyet açısından yüksek risk altındadır (Özgüler vd., 2016). Bunun yanı sıra, solunum yoluyla bulaşan enfeksiyonlar hem çalışan sağlığını hem de iş gücü sürekliliğini olumsuz etkileyen önemli bir risk alanı oluşturmakta; çevresel kaynaklardan hastane ortamına taşınabilen etkenler uygun koşullarda hızla yayılım gösterebilmektedir (Salman ve Karahan, 2014). Özellikle dental uygulamalarda işlem sırasında oluşan aerosoller, mesleki solunum yolu enfeksiyonları açısından dikkate değer bir maruziyet kaynağı olarak değerlendirilmektedir (Corrao ve ark., 2012). Bu nedenle sağlık kurumlarında biyolojik risklerin azaltılmasında temel enfeksiyon kontrol önlemlerinin eksiksiz uygulanması; riskin ortadan kaldırılamadığı durumlarda ise uygun kişisel koruyucu donanım kullanımının sağlanması gerekmektedir (Altundere, 2023).

1.2.3. Kimyasal Riskler

Sağlık sektöründe kimyasal riskler, çalışanların hizmet sunumu sırasında çeşitli kimyasal maddelere maruz kalmasıyla ortaya çıkan önemli bir tehlike grubunu oluşturmaktadır. Sağlık çalışanları günlük uygulamalarda kimyasal sterilizanlar, dezenfektanlar, anestezik gazlar, deterjanlar ve ilaçlar gibi çok sayıda maddeyle temas hâlindedir (Akgün, 2015). Bu maddelere maruziyet, deri irritasyonu/dermatit ve işe bağlı astım gibi sağlık sorunlarına yol açabilmektedir (Akgün, 2015). Özellikle laboratuvar ortamlarında kullanılan uçucu organik solventler, boyalar, asitler ve alkaliler; alerjik reaksiyonlardan uzun dönemde daha ağır sağlık etkilerine kadar uzanan sonuçlar doğurabilen kimyasal tehlikeler arasında değerlendirilmektedir (Akgün, 2015).

Bunun yanında antineoplastik ilaçların hazırlanması ve uygulanması süreçlerinde çalışanlar; deri teması, solunum yolu veya göz yoluyla bu maddelere maruz kalabilmekte, hijyen ilkelerine uygun olmayan uygulamalar ise maruziyet düzeyini artırabilmektedir (Ovayolu ve Ovayolu, 2019). Bu nedenle kimyasal maddelerle çalışan personelin uygun kişisel koruyucu donanım (koruyucu önlük, eldiven, gözlük vb.) kullanması, çalışma alanlarının yeterli biçimde havalandırılması ve kimyasalların güvenli saklama koşullarında depolanması, kimyasal risklerin kontrolünde temel önlemler arasında yer almaktadır (Yörükoğlu vd., 2005).

1.2.4 Ergonomik Riskler

Ergonomik riskler, çalışanların tekrarlayıcı hareketler yapması, uygunsuz postürlerde çalışması veya titreşim üreten ekipmanlara maruz kalması sonucunda ortaya çıkan ve özellikle kas-iskelet sistemi üzerinde belirgin etkiler doğurabilen önemli bir mesleki sağlık sorunudur (Şahin, 2014). Sağlık çalışanlarında orta ve yüksek frekanslı titreşime maruziyet; kan dolaşımının olumsuz etkilenmesine, karpal tünel sendromu başta olmak üzere çeşitli nörolojik ve kas-iskelet sistemi bozukluklarının gelişmesine zemin hazırlayabilmektedir (Aşkın ve Dinç, 2018). Bu tür maruziyetlerin, el gücünde azalma, halsizlik ve uyku bozuklukları gibi ek sorunlarla birlikte seyredebileceği bildirilmektedir (Aşkın ve Dinç, 2018). Özellikle diş hekimliği uygulamalarında kullanılan cihazların oluşturduğu mekanik vibrasyon; vasküler, sinirsel ve osteoartiküler etkiler yoluyla “Vibrasyon Sendromu” olarak tanımlanan mesleki hastalığa neden olabilmektedir (Ayatollahi ve ark., 2012, s. 2).

Ergonomik risklerin azaltılmasında çalışma ortamının ergonomi ilkelerine uygun biçimde düzenlenmesi ve kullanılan ekipmanın ergonomik özellikler taşıması temel bir gerekliliktir. Bu yaklaşım, sağlık çalışanlarının mesleki yüklenmesini azaltarak uzun dönemli kas-iskelet sistemi

sorunlarının önlenmesine ve çalışma kapasitesinin korunmasına katkı sağlayabilir (Akpınar ve Çakmakkaya, 2014).

1.2.5 Psikososyal Riskler

Sağlık çalışanları; iş yükünün yoğunluğu, uzun çalışma saatleri ve nöbet sistemi gibi çalışma koşullarına bağlı olarak yüksek düzeyde stres yaşayabilmektedir. Bu durum zamanla tükenmişliğe zemin hazırlamakta; tükenmişlik, bireyin duygusal ve/veya fiziksel kaynaklarının azalmasıyla ortaya çıkan bir yıpranma süreci olarak değerlendirilmektedir (Altundere, 2023). Hastane ortamında önemli psikososyal risklerden biri de mobbing olup, çalışanların dışlanma, yıldırılma ya da çeşitli biçimlerde mahrum bırakılma gibi olumsuz davranışlara maruz kalmasına yol açabilmektedir (Tel vd., 2003). Süreğen gerginlik ve stres altında çalışan bireylerde koroner arter hastalığı, uyku bozuklukları, migren, kas gerginliği ile depresyon ve anksiyete gibi ruhsal sorunların görülebileceği bildirilmektedir (Özcanarslan, 2009). Ayrıca stres düzeyindeki artışın, iş verimliliğini azaltarak çalışma ortamının güvenliğini ve hizmet sunumunun kalitesini olumsuz etkileyebileceği vurgulanmaktadır (Tel vd., 2003; Özcanarslan, 2009; Altundere, 2023).

1.2. Politikaların Rolü

Politika; toplumun ortak yararını gözeten kararlar, kurallar ve düzenlemeler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Kapani, 2014; Öztekin, 2003). Sağlık politikası ise sağlık hizmetlerinin sunumuna ilişkin yöntem ve kararları kapsayan; kamu ve özel kurumları içine alan bütüncül bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçevede çalışan sağlığı ve güvenliği, sağlık politikasının temel bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Atabey, 2012). Çalışan güvenliğine yönelik politikaların tarihsel gelişimi incelendiğinde, uluslararası düzeyde önemli bir başlangıç noktası olarak ILO'nun 1950'li yıllarda sağlık çalışanlarının "sağlıklı olma ve güvenli ortamda çalışma" hakkını vurgulaması öne çıkmaktadır (Meydanlıoğlu, 2013). Türkiye'de çalışan güvenliği konusu 1989 yılında gündeme gelmiş olsa da, uygulamaya dönük somut adımların özellikle 2009 tarihli "Sağlık Kurum ve Kuruluşlarında Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanması Tebliği" ile belirginlik kazandığı görülmektedir. Söz konusu Tebliğ'de kesici-delici yaralanmalar, kan ve vücut sıvılarıyla temas, radyasyon ve kemoterapi ilaçlarına maruziyet ile fiziksel şiddet gibi başlıca risk alanlarına yönelik alınması gereken önlemler tanımlanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2009). Bu Tebliğ, 2011 yılında yürürlüğe giren "Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanmasına Dair Yönetmelik" ile yürürlükten kaldırılmış; sağlık kurumlarında güvenli hizmet sunumu, risk analizleri, komite yapılanmaları ve hizmet içi eğitim süreçlerine ilişkin daha kapsamlı hükümler getirilmiştir. Yönetmelik kapsamında kurumlara; çalışan güvenliği açısından sağlık taramalarının yürütülmesi, kişisel koruyucu donanım kullanımının sağlanması, fiziksel saldırıların önlenmesine yönelik düzenlemelerin yapılması ve bildirim sistemlerinin işletilmesi gibi sorumluluklar verilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2011). Sağlık Bakanlığı'nın hizmet kalite standartları doğrultusunda kurumları yıllık olarak denetlemesi, sağlık tesislerinin "çok riskli" işyerleri arasında değerlendirilmesi nedeniyle çalışan güvenliği açısından ayrıca önem taşımaktadır (Eken ve Coşkun, 2019). Bunun yanı sıra 23 No'lu Genelge ile riskli alanların değerlendirilmesi, güvenlik personelinin artırılması, iletişim eğitimlerinin güçlendirilmesi, alternatif çıkış yollarının planlanması ve şiddet durumlarında "hizmetten çekilme hakkı" gibi uygulamalar kurumlara bildirilmiştir (Eken ve Coşkun, 2019). Çalışanlara yönelik şiddet olaylarına ilişkin olarak Beyaz Kod sistemi oluşturulmuş; kayıt, bildirim ve

hukuki yardım süreçleri 2016/3 sayılı Genelge ile ayrıntılandırılmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2020). Ayrıca 663 sayılı KHK ve ilgili düzenlemelerle, sağlık çalışanlarına karşı işlenen suçlarda hukuki yardım sağlanmasına yönelik çerçeve oluşturulmuştur (Resmi Gazete, 2011).

2. AĞLIK KURUMLARINDA İSG EĞİTİMLERİNİN MEVZUATTAKİ YERİ

Sağlık kurumlarında iş sağlığı ve güvenliği (İSG) eğitimlerinin kapsamı ve uygulanma biçimi, ulusal mevzuatın belirlediği yükümlülükler çerçevesinde şekillenmektedir. Mevzuat; işverenin çalışanlara İSG eğitimi verme sorumluluğunu açık biçimde tanımlamakta, eğitimlerin kapsamını, zamanlamasını ve uygulanma esaslarını düzenlemektedir. Sağlık sektörünün "çok tehlikeli" sınıfta değerlendirilmesi, eğitim uygulamalarını bu alanda daha da kritik hâle getirmekte; sağlık çalışanlarının karşılaştığı risklere uygun, sistematik ve sürdürülebilir bir eğitim yapılanmasını zorunlu kılmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2011; Resmi Gazete, 2012; T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2012; T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2013a).

2.1. 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu Kapsamında Eğitimler

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, işverenin çalışanların işle ilgili sağlık ve güvenliğini sağlama yükümlülüğünü temel bir ilke olarak düzenlemektedir. Bu yükümlülük kapsamında mesleki risklerin önlenmesine yönelik gerekli tüm tedbirlerin alınması; bilgilendirme ve eğitim faaliyetlerinin planlanması ve yürütülmesi gerekmektedir. Kanunda, işverenin dış birimlerden hizmet almasının sorumluluğu ortadan kaldırmadığı ve alınan önlemlerin maliyetinin çalışanlara yansıtılamayacağı açıkça ifade edilmektedir. Eğitim yükümlülüğü çerçevesinde çalışanların İSG eğitimlerini işe başlamadan önce almaları sağlanmakta; işin niteliği, çalışma koşulları veya risklerin değişmesi durumunda eğitimlerin yenilenmesi gerekmektedir. Ayrıca tehlikeli ve çok tehlikeli işlerde çalışanların mesleki eğitimlerini belgelendirmeleri zorunlu tutulmakta; iş kazası geçiren veya meslek hastalığına yakalanan çalışanlara ilave eğitim verilmesi ve altı aydan fazla süreyle işten uzak kalanlara bilgi yenileme eğitimi sağlanması da mevzuatın öngördüğü düzenlemeler arasında yer almaktadır. Eğitimlerin çalışma süresi içinde değerlendirilmesi ve çalışanlara mali yük oluşturmaması, Kanunun temel ilkeleri arasındadır (Resmi Gazete, 2012).

2.2. Sağlık Kurumları Çerçevesinde Yönetmeliklerin Rolü

"Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimlerinin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik", 6331 sayılı Kanun doğrultusunda işyerlerini ve eğitim faaliyetlerinin planlanmasına ilişkin uygulama esaslarını düzenleyen temel metinlerden biridir. Yönetmeliğin ilgili bölümlerinde işverenin sorumlulukları tanımlanmakta; eğitim uygulamalarının planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesine ilişkin hükümler yer almaktadır. Bunun yanında özel politika gerektiren gruplar ile özel görevi bulunan çalışanların eğitimine yönelik düzenlemeler de aktarılmaktadır. Eğitimlerin maliyeti, süresi ve çalışanların yükümlülükleri ayrıca ele alınarak eğitim süreçlerinin uygulamadaki çerçevesi netleştirilmektedir.

Yönetmelikte, eğitim programlarının hazırlanmasında çalışanların veya çalışan temsilcilerinin görüşlerinin alınması gerektiği açıkça belirtilmekte; eğitim süreleri, ele alınacak konu başlıkları ve eğitimlerin temel ilkeleri belirli maddeler altında düzenlenmektedir. Bu hükümler, sağlık kurumlarında İSG eğitimlerinin kapsamını ve içeriğini standartlaştırarak eğitim sürecinin mevzuata uygun biçimde yürütülmesine rehberlik etmektedir (Resmi Gazete, 2012).

2.3 Eğitim Sürekliliği ve Denetim

İSG eğitimlerinin sürekliliği, mevzuat çerçevesinde temel bir yükümlülük olarak düzenlenmiştir. Eğitimler, işyerinde değişen koşullar ve ortaya çıkan yeni riskler doğrultusunda güncellenmekte; gereksinim duyulduğunda belirli aralıklarla tekrarlanarak sürekliliği sağlanmaktadır. Eğitimlerin süresi ve kapsamına ilişkin esaslar ilgili düzenlemelerde açık biçimde tanımlanmakta; eğitim programlarının hazırlanması sürecinde çalışanların veya çalışan temsilcilerinin görüşlerinin alınması zorunlu tutulmaktadır.

Bunun yanı sıra risk değerlendirmesi sonuçları ile teknik kontroller, ölçümler ve teftişlerden elde edilen bulgulara çalışan temsilcilerinin erişiminin sağlanması, eğitim ve denetim süreçlerinin şeffaflık ve katılımcılık ilkeleri doğrultusunda yürütülmesine katkı sunmaktadır. Bu düzenlemeler, sağlık kurumlarında İSG eğitimlerinin yalnızca uygulanmasını değil; aynı zamanda izlenmesini, değerlendirilmesini ve sürekli iyileştirme yaklaşımıyla geliştirilmesini gerekli kılmaktadır (Resmi Gazete, 2012; Yıldız ve Şahan, 2020).

2.4 Uluslararası Düzenlemelerle Uyum

Uluslararası düzenlemeler, ülkelerin iş sağlığı ve güvenliği (İSG) sistemlerini geliştirmesinde önemli bir referans ve yönlendirici çerçeve sunmaktadır (ILO, 2003). Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) sözleşme ve rehberlerinde, çalışanın ruhsal, fiziksel ve toplumsal iyilik hâlinin güvenli çalışma koşullarıyla doğrudan ilişkili olduğu vurgulanmakta; sağlığın yalnızca hastalık veya sakatlığın yokluğu ile sınırlı olmadığı, işin yürütümü sırasında emniyet ve hijyenle bağlantılı bilişsel ve bedensel etkenleri de kapsadığı belirtilmektedir (Altundere, 2023). Bu yaklaşım, emniyet ve sağlık düzenlemelerinin geliştirilmesi ve uygulanmasında devletlerin, işverenlerin ve sosyal tarafların ortak sorumluluğuna işaret etmektedir (ILO, 2022).

Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası düzenlemeler arasında yer alan Tarımda İş Güvenliği ve İş Sağlığı Sözleşmesi ise çalışanların teknoloji kaynaklı riskler hakkında bilgilendirilmesini ve gerekli önlemleri alabilecek bilinç düzeyine ulaşmasını temel bir gereklilik olarak ele almaktadır (ILO, 2001). Bu çerçeve, sağlık kurumları açısından da İSG politikalarının uluslararası standartlarla uyumlu biçimde yapılandırılmasını; uygulamaların küresel normlar doğrultusunda düzenli olarak gözden geçirilerek güncellenmesini gerekli kılmaktadır (ILO, 2001).

3. İSG EĞİTİMLERİNİN SAĞLIK KURUMLARINDAKİ UYGULAMA ALANLARI

Sağlık kurumları, teknik ve biyolojik tehlikelerden ergonomik ve psikososyal etmenlere kadar uzanan çok boyutlu risklerin bir arada bulunduğu çalışma ortamlarıdır. Bu ortamlarda çalışanlar, yüksek teknolojili cihazların yoğun kullanımı ve hizmet sunumunun kesintisiz/yoğun iş akışı içinde yürütülmesi nedeniyle çeşitli mesleki risklere maruz kalabilmektedir (Öztürk vd., 2012). Bu nedenle iş sağlığı ve güvenliği (İSG) eğitimleri, çalışanların karşılaşabilecekleri riskleri tanımasını, risklere uygun korunma davranışları geliştirmesini ve gerekli önlemleri zamanında uygulamasını destekleyen temel bir müdahale alanı olarak değerlendirilmektedir.İSG eğitim süreci, işyerine özgü risklerin belirlenmesi ve kontrol altına alınmasına yönelik uygulamaların sistematik biçimde yürütülmesini destekleyerek çalışan sağlığının korunmasına katkı sunar (Bilir ve Yıldız, 2014). Bununla birlikte eğitimler, çalışanların maruziyetlerini ve yaşadıkları sağlık sorunlarını doğru biçimde tanımlayarak ilgili birimlere iletebilme becerisini güçlendirebilmekte; böylece erken bildirim, izlem ve önleme mekanizmalarının işleyişini kolaylaştırabilmektedir (Kailou, 2014). Bu çerçevede ergonomi, biyolojik maruziyet, kimyasal tehlikeler, psikososyal riskler ve fiziksel etkenler, sağlık kurumlarında İSG eğitimlerinin doğrudan uygulama alanlarını oluşturan temel başlıklar arasında yer almaktadır.

3.1 Ergonomik Risklerin Azaltılması

Sağlık kurumlarında ergonomik riskler, çalışanların günlük görevleri sırasında kas-iskelet sistemi üzerine binen yükün artmasıyla belirginleşen önemli bir mesleki sorun alanıdır (Gökçe, 2020). Hastane ortamında hasta taşıma/transferi, uzun süre ayakta çalışma, tekrarlayıcı hareketler ve uygunsuz postürde görev yapma gibi etmenler, ergonomik risklerin yaygınlaşmasına ve buna bağlı fiziksel zorlanmaların artmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle ergonomik risklerin yönetiminde düzenli ve planlı eğitim faaliyetleri kritik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

Çalışma ortamının ergonomi ilkelerine uygun biçimde düzenlenmesi, işe uygun ekipman seçimi ve beden mekaniğine ilişkin eğitimlerin verilmesi; çalışanların fiziksel yüklenmesini azaltmayı, güvenli çalışma alışkanlıklarını geliştirmeyi ve kas-iskelet sistemi sorunlarının önlenmesini hedeflemektedir. Sağlık çalışanlarında kas-iskelet sistemi problemlerinin sık görülmesi, ergonomiye ilişkin farkındalığın artırılmasını ve koruyucu uygulamaların sistematik hâle getirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede ergonomik çalışma koşullarının sağlanması ve çalışanların düzenli aralıklarla ergonomi eğitimi alması, sağlık kurumlarında İSG eğitimlerinin temel ve zorunlu uygulama alanlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Gökçe, 2020).

3.2. Biyolojik Risklerin Yönetimi

Sağlık kurumlarında biyolojik riskler, çalışanların hastalarla ve kontamine materyallerle sürekli temas hâlinde olmaları nedeniyle kritik bir önem taşımaktadır (Elçin, 2020; Atar vd., 2022). Sağlık işletmeleri, bakteriyel ve diğer biyolojik etmenlerin yoğun biçimde bulunduğu çalışma ortamları arasında yer almakta; bu durum çalışanların çok sayıda biyolojik risk unsuruna maruz

kalabilmesine zemin hazırlamaktadır (Öztürk, 2012; Atar vd., 2022). Bu nedenle biyolojik risklerin etkin biçimde yönetimi; hijyen uygulamalarının güçlendirilmesi, bağışıklama süreçlerinin planlı biçimde yürütülmesi ve çalışanlara yönelik koruyucu eğitimlerin düzenli olarak uygulanmasıyla mümkün olabilmektedir.

Bulaşıcı hastalıkların kontrolünde yayılımı önlemeye yönelik uygulamalar, bağışıklama çalışmaları ve gerekli hijyen eğitimlerinin sağlanması, biyolojik maruziyetin en aza indirilmesinde temel araçlar arasında yer almaktadır (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2013b). Bunun yanı sıra biyolojik etkenlere ilişkin özel yönetmeliklerin uygulanması, sağlık çalışanlarının güvenli bir çalışma ortamında görev yapabilmeleri açısından zorunlu bir düzenleyici çerçeve sunmaktadır (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2013c).

3.3. Kimyasal Maddelerle Çalışma Güvenliği

Sağlık kurumlarında kimyasal maddelerle çalışma, çalışanların maruz kalabileceği risklerin sistematik biçimde değerlendirilmesini ve uygun kontrol önlemlerinin uygulanmasını gerektirmektedir (Yıldız ve Şahan, 2020). Farklı meslek gruplarının iş süreçleri ve maruziyet profillerinin değişkenlik göstermesi, kimyasal etkenlere karşı alınacak önlemlerin mesleğe özgü olarak planlanmasını zorunlu kılmaktadır (Yıldız ve Şahan, 2020). Bu kapsamda kişisel koruyucu donanımın doğru seçimi kritik olup, özellikle gaz bulunan ortamlarda yalnızca toz maskesi kullanımının yeterli koruma sağlamadığı; yanlış güven algısı nedeniyle maruziyeti artırabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Kimyasal risklerin azaltılmasında öncelik, tehlikeli maddelerin daha az tehlikeli olanlarla ikâme edilmesi, işlemlerin mümkün olduğunda kapalı sistemlere alınması ve lokal havalandırma gibi mühendislik kontrollerinin uygulanmasına verilmelidir (Yıldız ve Şahan, 2020). Ayrıca kimyasal risklerin yönetimi, ilgili yönetmeliklerde tanımlanan koruyucu düzenlemelere uyulmasını gerektirmekte; bu düzenlemeler sağlık çalışanlarının güvenli bir çalışma ortamında görev yapabilmesi için temel bir çerçeve sunmaktadır (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2013b).

3.4. Psikososyal Risklerin Yönetimi

Sağlık hizmetlerinde çalışanların en sık karşılaştığı psikososyal risklerden biri, şiddete maruziyettir. Farklı sağlık kurumlarında şiddete uğrama sıklığının yüksek olduğunu gösteren bulgular, çalışanların çalışma ortamında ciddi bir baskı ve güvenlik kaygısı altında görev yaptığını ortaya koymaktadır (Al vd., 2012; Nart, 2015). Şiddet olayları ve güvencesiz çalışma koşullarının çalışanlarda çok yönlü olumsuz sonuçlara yol açtığı; bu durumun mesleki motivasyonu azalttığı ve iş doyumunu olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır (Bahadır Yılmaz ve ark., 2022; Choi & Lee, 2017).

Şiddete bağlı gelişen korku ve tedirginlik, çalışanların görevlerini etkili biçimde yerine getirmesini güçleştirebilmekte ve dolaylı olarak sağlık hizmetinin niteliğini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Hahn vd., 2008; El-Gilany vd., 2009; Magnavita ve Heponiemi, 2012; Bilişli ve Hizay, 2024). Psikososyal riskler kapsamında değerlendirilen mobbingin depresyonla

ilişkili olduğunun gösterilmesi ise bu tür olumsuz örgütsel davranışların çalışanların ruhsal iyi oluşu üzerindeki doğrudan etkisine işaret etmektedir (Tel vd., 2003). Bunun yanı sıra tükenmişlik, sağlık personelinde sık görülen ve hizmet sunumunun sürekliliğini aksatabilen önemli bir risk çıktısı olarak öne çıkmaktadır (Zheng vd., 2022; Choi vd., 2022).

Bu çerçevede psikososyal risklerin etkili yönetimi; şiddeti önlemeye yönelik kurumsal düzenlemelerin güçlendirilmesini, destekleyici ve güvenli bir çalışma ortamının geliştirilmesini ve çalışanların ruhsal dayanıklılığını artırmaya yönelik eğitim süreçlerinin bütüncül biçimde uygulanmasını gerekli kılmaktadır (Lamontagne vd., 2007).

3.5. Acil Durum Prosedürleri ve Tatbikatları

Sağlık kurumlarında acil durumlara hazırlık, çalışan güvenliğinin sağlanmasında temel bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2011). Hastaneler; fiziksel, kimyasal, biyolojik ve psikososyal risklerin birlikte bulunduğu karmaşık çalışma ortamları olduğundan, acil durum planlarının oluşturulması ve bu planların düzenli tatbikatlarla desteklenmesi zorunlu bir uygulama alanı olarak öne çıkmaktadır (Öztürk vd., 2012, ss. 252–268). Acil durum yönetimine yönelik eğitim ve tatbikatlar, çalışanların olası tehlikeleri tanımasını, doğru müdahale basamaklarını öğrenmesini ve kriz anında koordineli hareket edebilmesini amaçlamaktadır (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2013a).

Ulusal mevzuat da sağlık kurumlarında acil durum süreçlerinin yapılandırılmasını ve çalışanlara eğitim yoluyla aktarılmasını düzenlemektedir. “Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanmasına Dair Yönetmelik” kapsamında, sağlık kurumlarının güvenli hizmet sunumu için gerekli önlemleri alması, muhtemel riskleri belirlemesi ve acil durum süreçlerini çalışanlara eğitim yoluyla kazandırması zorunlu tutulmuştur (Sağlık Bakanlığı, 2011). Yönetmelikte ayrıca çalışan güvenliği komitelerinin oluşturulması ve acil durum planlarının uygulanmasının izlenmesi gerekliliğine yer verilerek, süreçlerin kurumsal düzeyde takip edilmesi hedeflenmiştir.

Acil durum tatbikatları; yangın, patlama, kimyasal dökülme, radyasyon yayılımı ya da şiddet olayları gibi farklı senaryolara göre planlanabilmektedir. Bu tatbikatlar, çalışanların kendi birimlerine özgü riskleri tanımasını ve olay anında uygulanması gereken tahliye, bildirim ve müdahale adımlarını pekiştirmesini sağlayarak kurumsal hazırlık düzeyini güçlendirmektedir. Bu yönüyle tatbikatlar, risk farkındalığını artırmakta ve güvenli davranışların geliştirilmesine katkı sunmaktadır. Tatbikatların düzenli aralıklarla tekrarlanması ise edinilen bilgi ve becerilerin sürekliliğini destekleyerek acil durum yönetiminin etkinliğini artırmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2021).

4. SONUÇLAR

Sağlık çalışanları; kimyasal maddelere maruziyet, mekanik ve fiziksel tehlikeler, enfeksiyon riski ve psikososyal yüklenmeler gibi çok boyutlu mesleki risklerle karşı karşıyadır (Erçelik vd., 2024). Literatürde, sağlık kurumlarında gürültü düzeylerinin çalışan sağlığını olumsuz etkileyebildiği; hastane personelinin ergonomik zorlanmalar, kas-iskelet sistemi problemleri ve postür bozukluklarına sık biçimde maruz kaldığı bildirilmektedir (Vehid vd., 2011; Alp vd.,

2012; Aşkın ve Dinç, 2018). Bunun yanında sağlık çalışanlarının şiddete maruz kalma sıklığının yüksek olduğu ve bu durumun psikososyal açıdan önemli sonuçlar doğurduğu çeşitli çalışmalarda vurgulanmıştır (Ayrancı vd., 2002; Hahn vd., 2008; El-Gilany vd., 2009; Magnavita ve Heponiemi, 2012; Bilişli ve Hizay, 2024).

Bu bulgular çerçevesinde değerlendirildiğinde, sağlık kurumlarında verilen iş sağlığı ve güvenliği (İSG) eğitimlerinin yalnızca yasal bir zorunluluk olmadığı; aynı zamanda çalışan sağlığının korunmasında temel ve etkili bir araç olduğu görülmektedir. İSG eğitimleri; ergonomik risklerin azaltılmasından biyolojik maruziyetin kontrolüne, kimyasal tehlikelerin yönetiminden psikososyal risklerin azaltılmasına kadar geniş bir uygulama alanını kapsamaktadır. Eğitimlerin temel hedefi, çalışanların riskleri tanımasını, uygun korunma yöntemlerini öğrenmesini ve güvenli davranışları sürdürülebilir biçimde geliştirmesini sağlamaktır (Bilir ve Yıldız, 2014; Kailou, 2014). Bu süreçte eğitimlerin periyodik olarak yenilenmesi ve çalışan katılımını güçlendiren bir yaklaşımla yürütülmesi, iş kazaları ile meslek hastalıklarının azaltılmasına anlamlı katkı sunmaktadır (Güneysulu, 2023). Politika boyutundan bakıldığında, Türkiye'de çalışan güvenliğine ilişkin düzenlemelerin zaman içinde daha kapsamlı bir çerçeveye kavuştuğu anlaşılmaktadır. 2009 tarihli Tebliğ ile belirginleşen süreç, 2011 Yönetmeliği ve sonraki genelgelerle güçlendirilmiş; risk analizi, komite yapılanmaları, bildirim sistemleri ve şiddetle mücadele gibi alanlarda kurumsal uygulamaları yönlendiren önemli standartlar oluşturulmuştur (Sağlık Bakanlığı, 2011; Eken ve Coşkun, 2019). Bu düzenlemeler, özellikle sağlık çalışanlarının biyolojik ve psikososyal risklere karşı korunmasında kurumsal mekanizmaların güçlendirilmesine katkı sağlamıştır. Sonuç olarak, sağlık çalışanlarının karşılaştığı risklerin çeşitliliği dikkate alındığında; İSG politikalarının güçlendirilmesi, eğitimlerin sürekliliğinin sağlanması, kayıt-bildirim sistemlerinin etkin işletilmesi ve uluslararası standartlarla uyumun geliştirilmesi kritik önem taşımaktadır. Akademik literatürdeki değerlendirmeler, çalışan güvenliğinin yalnızca kurum içi uygulamalarla sınırlı kalmaması; ulusal ve uluslararası düzeyde bütüncül yaklaşımlarla desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir (WHO, 1998; ILO, 2001; Lamontagne vd., 2007). Bu doğrultuda sağlık kurumlarında İSG eğitimlerinin kapsamının gereksinim temelli biçimde genişletilmesi, uygulama bütünlüğünün sağlanması ve çalışanların aktif katılımının teşvik edilmesi, mesleki risklerin azaltılmasında temel bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Akgün, S. (2015). Sağlık sektöründe iş kazaları. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, *2*(2), 67-75.

Akpınar, T., ve Çakmakkaya, B. Y. (2014). İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından İşverenlerin Risk Değerlendirme Yükümlülüğü. Çalışma ve Toplum, 40(1), 273-304.

Al, B., Zengin, S., Deryal, Y., Gken, C., Yılmaz, D. A., & Yıldırım, C. (2012). Increased violence towards health care staff. *Journal Of Academic Emergency Medicine/Akademik Acil Tip Olgu Sunumlari Dergisi*, *11*(2).

Alp, E., Bozkurt, M., Başçiftçi, İ. (2012). Hastane Malzemelerinin Sağlık Çalışanlarının Postürüne Etkileri. Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri En- stitüsü Dergisi, 16(3), 221-226.

Altundere, A. (2023). *İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ EĞİTİMLERİNİN HASTANE ÇALIŞANLARININ İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ ALGISINA ETKİSİ: BİR ÖZEL HASTANE ÖRNEĞİ* [Yüksek lisans tezi, İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ].

Aşkın, A., & Dinç, A. (2018). Sağlık Çalışanlarının İş Sağlığı Önlemlerine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi; Çanakkale'de Bir Kamu Hastanesi Örneği. Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi, 6(2), 422-432.

Atabey Ertürk, S. (2012). Türkiye'de 1980 Sonrası Sağlıkta Dönüşüm Politikaları, Sağlık Sistemindeki Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Sağlık Sistemleri ve Sağlık Politikası, 1. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi.

Atar, B., Yıldızlar, H. Y., & Fandaklı, S. (2022). Sağlık çalışanlarının maruz kaldığı tehlikeler, riskler ve iş kazaları. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *11*(4), 1637-1643.

Ayatollahi, J., Ayatollahi, F., Ardekani, A. M., Bahrololoomi, R., Ayatollahi, J., Ayatollahi, A., & Owlia, M. B. (2012). Occupational hazards to dental staff. Dental research journal, 9(1), 2.

Ayrancı, Ü., Yenilmez, Ç., Günay, Y., Kaptanoğlu, C. (2002). Çeşitli Sağlık Kurumlarında ve Sağlık Meslek Gruplarında Şiddete Uğrama Sıklığı, Anadolu Psikiyatri Dergisi, 3, 147-154.

Bahadır Yılmaz, E., Yılmaz, B., & Karabacak, B. G. (2022). Violence exposure, burnout, and job satisfaction among nurses. *Journal of Nursing Management*, *30*(3), 554–563. https://doi.org/10.1111/jonm.13550

Bilir, N., Yıldız, A.N. (2014). İş Sağlığı ve Güvenliği Üçüncü Baskı. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 11-53.

Bilişli Y. ve Hizay D. Sağlık Çalışanlarına Yönelik İşyerinde Şiddet: Üniversite Hastanesi Örneği. The Journal of Academic Social Science Studies, 2016; 52: 473-486. DOİ number:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3723.

Birgören, B. (2017). Fine Kinney risk analizi yönteminde risk analizi yönteminde risk faktörlerinin hesaplama zorlukları ve çözüm önerileri. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, *9*(1), 19-25.

Choi, S. H., & Lee, H. (2017). Workplace violence and professional quality of life among nurses. Journal of Nursing Management, 25(7), 508–518.

Corrao, C. R. N., Mazzotta, A., La Torre, G., & De Giusti, M. (2012). Biological risk and occupational health. *Industrial health*, *50*(4), 326-337.

Çalışma, T. C., & Bakanlığı, S. G. (2013). Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimlerinin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. Resmî Gazete Sayı: 28648.

Eken, İ., & Coşkun, M. B. (2019). TÜRKİYE SAĞLIK POLİTİKASINDA ÇALIŞAN GÜVENLİĞİNİN YERİ VE ÖNEMİ. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 180-193.

Elçin, G. (2020). Sağlık Çalışanlarında İş Sağlığı Ve Güvenliği Algısının Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

El-Gilany AH, Abou-ElWafa HS, Abd-El-Raouf SE, Abd-Elmouty SM, El-Sayed Hassan El-Sayed R. Mısır'daki Mansoura Üniversitesi hastanelerinde acil servis hemşirelerine ve acil olmayan servis hemşirelerine yönelik işyeri şiddeti. J. Interpers Violence. 2015;30(5):857–872. doi: 10.1177/0886260514536278.

Erçelik, H. C., Çamlıca, T., Kaya, V., Taşcıoğlu, E., Bülbül, F., Özseven, A., ... & Yazkan, R. (2024). Sağlık Çalışanlarının İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Algıları ile Risklere Karşı Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi*, *6*(3), 151-163.

Güneysulu, T. (2023). *İş sağlığı ve güvenliği eğitimlerinin çalışanlardaki iş sağlığı ve güvenliği farkındalığı etkisinin incelenmesi: Bir su ürünleri tesisinde araştırma*. Kocaeli Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Gökçe, A. (2020). İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ AÇISINDAN İŞ GÜVENLİĞİ KÜLTÜRÜNÜN ÖNEMİ ÜZERİNE BİR ODAK GRUP ÇALIŞMASI. *Ergonomi*, *3*(2), 82-95.https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6331&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

Hahn S., Zeller A, Needham I., Kok G., Dassen T., and Halfens R. J.G. Patient and Visitor Violence in General Hospitals: A Systematic Review of The Literature. Aggression and Violent Behavior, 2008; 13: 431-441.

ILO. (2003). *ILO fact sheet: Workplace safety and health*. International Labour Organization. https://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-at-work/lang--en/index.htm
International Labour Organization. (2001). *C184 – Safety and health in agriculture Convention, 2001 (No. 184)*. ILO. https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312329

International Labour Organization. (2022). Seoul Decleration on safety and health at work, 1-4.
İşler, M. C. (2013). İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimleri ile Güvenlik Kültürünün İş Kazası ve Meslek Hastalıklarının Önlenmesindeki Etkisi. İş Müfettişi Yardımcılığı Etüt Yazısı Ankara.

Kailou, A. (2014). 2007-2008 yıllarında Dokuz Eylül Üniversitesi Hastanesi Çalışan Sağlığı Biriminin ulaştığı sağlık çalışanlarında iş stresinin değerlendirilmesi (Master's thesis, Sağlık Bilimleri Enstitüsü), 14

Kapani, M. (2014). Politika Bilimine Giriş, 34. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Krueger, C., Schue, S., & Parker, L. (2007). Neonatal intensive care unit sound levels before and after structural reconstruction. MCN: The American Journal of Maternal/Child Nursing, 32(6), 358-362.

Lamontagne, A. D., Keegel, T., Louie, A. M., Ostry, A., & Landsbergis, P. A. (2007). *A systematic review of the job-stress intervention evaluation literature: 1990–2005*. International Journal of Occupational and Environmental Health, 13(3), 268–280.

Magnavita N., and Heponiemi T. Violence Towards Health Care Workers in a Public Health Care Facility in Italy: A Repeated Cross-Sectional Study. BMC Health Services Research, 2012; 12: 108.

Meydanlıoğlu, A. (2013).“Sağlık Çalışanlarının Sağlığı ve Güvenliği”, Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi, 2(3): 192-199.

Nart, S. (2015). Tükenmişliğe etki eden faktörler ve tükenmişliğin yaratıcılık üzerine etkisi: Televizyon programları yapımcılığı sektörüne yönelik bir araştırma. Doktora Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Ovayolu, Ö., & Ovayolu, N. (2019). Antineoplastik ilaçlara güvenli yaklaşım. ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 6(2), 41-47.
Özcanarslan, N. (2009). Hemşirelerin iş ortamındaki stresörlerinin belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Ana Bilim Dalı, 14-18.

Özgüler, M., Saltık-Güngör, L., Kaygusuz, T., & Papila, Ç. (2016). Elazığ Eğitim ve Araştırma Hastanesi Sağlık Çalışanlarında Hepatit A, Hepatit B, Kızamık ve Kızamıkçık Seroprevalansı. *Klimik Journal/Klimik Dergisi*, *29*(1).

Öztekin, A. (2003). Siyaset Bilimine Giriş, 4. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Öztürk, H., Babacan, E., & Anahar, E. Ö. (2012). Hastanede çalışan sağlık personelinin iş güvenliği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *1*(4), 252-268.

SALMAN, E., & KARAHAN, Z. C. (2014). Sağlık Çalışanlarında Enfeksiyon Riskleri Ve Korunma II: Solunum Yoluyla Bulaşan Enfeksiyonlar.

Solmaz, M., & Solmaz, T. (2017). Hastanelerde iş sağlığı ve güvenliği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *6*(3), 147-156.

Sunar, F., & ÇINAR, Ş. (2017). Hastane çalışanlarının iş sağlığı ve güvenliği.

Şahin, V. (2014). Sağlık Çalışanlarında İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları (Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Ameliyathane Çalışanlarında İş Kazaları). Beytepe Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2012). İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Tehlike Sınıfları Tebliği. Resmî Gazete (28509).

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2013). *Çalışanların iş sağlığı ve güvenliği eğitimlerinin usul ve esasları hakkında yönetmelik*. Resmî Gazete, Sayı: 28648.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2013). Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimlerinin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. Resmî Gazete (28648).

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2013b). *İşyeri hekimi ve diğer sağlık personelinin görev, yetki, sorumluluk ve eğitimleri hakkında yönetmelik* (RG No. 28713, 20 Temmuz 2013). Resmî Gazete. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130720-8.htm

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2013c). *Biyolojik etkenlere maruziyet risklerinin önlenmesi hakkında yönetmelik* (RG No. 28678, 15 Haziran 2013). Resmî Gazete. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18485&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

T.C. Resmi Gazete. Sağlık Alanında Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname; 2011.

T.C. Resmi Gazete. (2012, Haziran 30). 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (28339).

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2009). Sağlık kurum ve kuruluşlarında hasta ve çalışan güvenliğinin sağlanması ve korunmasına ilişkin usul ve esaslar hakkında tebliğ. Resmî Gazete (Sayı: 27214). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/04/20090429-12.htm

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2011). Hasta ve çalışan güvenliğinin sağlanmasına dair yönetmelik. Resmî Gazete (Sayı: 27897). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110406-3.htm

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020). *Hukuki Yardım Ve Beyaz Kod Uygulaması Genelgesi*.

T.C. Sağlık Bakanlığı Hastane Afet Ve Acil Durum Planı (HAP) Hazırlama Kılavuzu 2021 https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/40879 /0/haphazirlamaklavuzusurum214062021p df.pdf

Tel, H., Karadağ, M., ve Aydın, Ş. (2003). Sağlık Çalışanlarının Çalışma Ortamındaki Stres Yaşantıları ile Başetme Durumlarının Belirlenmesi. Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi, 5(2), 13-23.
Vehid, S., Erginöz, E., Yurtseven E, Çetin E, Köksal S, Kaypmaz A. (2011). Noise Level of Hospital Environment. TAF Prev Med Bull, 10(4), 409-414.

World Health Organization. (1998). Violence and health: World report. WHO.

Yıldırım, S. A., & Gerdan, S. (2017). Hastane Öncesi Acil Sağlik Çalişanlarinin İş Sağliği Ve Güvenliği Kapsamindaki Mesleki Riskleri. *Hastane Öncesi Dergisi*, *2*(1), 37-49.

YILDIZ, A. N., & ŞAHAN, C. (2020). İŞ SAĞLIĞI ve GÜVENLİĞİ TEMEL KAVRAMLAR. *İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ MESLEK HASTALIKLARI*, 19.

Yörükoğlu, K., Sayıner, A., ve Akalın, E. (2005). Patoloji laboratuvarında mesleki riskler ve güvenlik önlemleri. Aegean Pathology Journal, 2, 98-115.

Zheng, H., Song, X., Li, H., Geng, P., Meng, T., Zhang, H., & Wang, S. (2022). Psychological stress responses of medical staff after workplace violence: a longitudinal study. *American journal of translational research*, *14*(8), 5598.

SAĞLIKTA YAPAY ZEKA VE DİJİTALLEŞMENİN ROLÜ

Yüksek Lisans Öğrencisi Ahmet Aktar
Batman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
ahmetaktarr@gmail.com - https://orcid.org/0009-0002-7541-6871

Dr. Öğretim Üyesi Süreyya YİĞİTALP RENÇBER
Batman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
sureyya.rencber@batman.edu.com - https://orcid.org/0000-0003-2812-7110

ÖZET

Yapay zekâ ve dijitalleşme, sağlık hizmetlerinin planlanması, sunumu ve izlenmesini dönüştüren stratejik teknolojiler arasında yer almaktadır. Bu çalışma, yapay zekâ ve dijitalleşmenin sağlık hizmetlerindeki rolünü; kavramsal çerçeve, uygulama alanları, sunduğu fırsatlar ve beraberinde getirdiği güçlükler bağlamında bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda ulusal ve uluslararası literatür sistematik biçimde incelenmiş; alandaki güncel eğilimler ve tartışmalar sentezlenmiştir. Dijitalleşme; elektronik sağlık kayıtları, tele-sağlık uygulamaları, mobil sağlık çözümleri ve giyilebilir teknolojiler aracılığıyla sağlık hizmetlerine erişimi artırmakta, bakım süreçlerinin hızını ve etkinliğini güçlendirmektedir. Bu dijital altyapı üzerinde gelişen yapay zekâ uygulamaları ise büyük ve karmaşık sağlık verilerinin analizinde yüksek doğruluk sağlayarak tanı koyma, tedavi planlama, klinik karar destek ve hasta izlem süreçlerinde sağlık profesyonellerine önemli katkılar sunmaktadır. Radyoloji, cerrahi, hastane yönetimi ve klinik veri analitiği gibi alanlarda yaygınlaşan yapay zekâ uygulamalarının; hasta sonuçlarını iyileştirme, kaynak kullanımını optimize etme ve sağlık sistemlerinin verimliliğini artırma potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, sağlıkta yapay zekâ ve dijitalleşmenin hızlı yayılımı; veri gizliliği ve siber güvenlik, algoritmik şeffaflık, etik sorumluluk, hesap verebilirlik ve dijital eşitsizlikler gibi kritik sorun alanlarını da gündeme getirmektedir. Bu çalışma, söz konusu teknolojilerin sürdürülebilir ve güvenilir biçimde uygulanabilmesi için etik, hukuki, teknik ve örgütsel boyutların birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Sağlık sistemlerinde kalıcı ve etkili bir dönüşümün sağlanabilmesi; bütüncül politika yaklaşımları, güçlü düzenleyici çerçeveler ve sağlık çalışanlarının dijital yetkinliklerinin geliştirilmesiyle mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ; dijitalleşme; sağlık hizmetleri; tele-sağlık; klinik karar destek.

1. GİRİŞ

Yapay zekâ, insan zekâsına özgü kabul edilen akıl yürütme, öğrenme, algılama ve karar verme gibi süreçlerin bilgisayar sistemleri tarafından taklit edilmesini hedefleyen disiplinlerarası bir bilim ve mühendislik alanıdır (Poole vd., 1998; Russell & Norvig, 2022). Bilim ve teknolojideki hızlı ilerleme, yapay zekâ ile dijitalleşmeyi yalnızca teknik bir gelişme alanı olmaktan çıkararak sağlık dâhil pek çok sektörde yapısal dönüşümün temel belirleyicileri hâline getirmiştir (Makridakis, 2017; Alowais vd., 2023). Bu dönüşüm bağlamında dijitalleşme, dijital teknolojilerin kurumların süreç ve hizmetlerini dönüştürmek üzere sistematik biçimde kullanılması olarak tanımlanmakta; aynı zamanda toplumsal ihtiyaç ve beklentilerin yeniden biçimlendiği daha geniş bir dönüşüm alanına işaret etmektedir (Avrupa Parlamentosu ve Konseyi, 2021; Özen, 2021; Alowais vd., 2023). Nitekim dijital teknolojiler, yeni iş modellerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlarken bazı geleneksel sektörlerin etkisini azaltmakta ve daha önce sınırlı görünürlüğe sahip alanların hızla büyümesini mümkün kılmaktadır (Özen, 2021). Bu yönüyle dijitalleşme, dijital ekonomi ve dijital toplum tartışmalarının da merkezinde konumlanmaktadır (Stoumpos vd., 2023). Sağlık alanında dijital sağlık kavramı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin evrimsel gelişimi üzerine inşa edilen ve başta hasta bakımı olmak üzere sağlık hizmetlerinin niteliğini artırmayı hedefleyen bir ilerleme alanı olarak değerlendirilmektedir (Charalambous, 2024). Elektronik sağlık kayıtları, tele-sağlık hizmetleri, mobil sağlık uygulamaları ve giyilebilir teknolojiler gibi bileşenler, sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırmakta; hizmet sunumunu daha izlenebilir, hızlı ve etkin hâle getirmektedir (Özen, 2021). Sağlık hizmetlerinin kalite, maliyet ve erişilebilirlik boyutlarıyla birlikte küresel ölçekte rekabetin yoğun yaşandığı bir alana dönüşmesi, dijital dönüşümü stratejik bir gereklilik olarak öne çıkarmıştır (Akalın ve Veranyurt, 2020).

Türkiye'de sağlık sisteminin dijitalleşmesine yönelik kurumsal adımlar, 2003 yılında başlatılan Sağlıkta Dönüşüm Programı ile ivme kazanmış; "Karar sürecinde etkili bilgiye erişim; Sağlık Bilgi Sistemi" başlığı altında çeşitli e-sağlık uygulamaları geliştirilmiştir (Çetin, 2024). İzleyen stratejik planlarda evrensel sağlık kapsayıcılığını destekleyecek biçimde erişilebilir, uygun ve etkin sağlık hizmeti sunumu hedeflenirken; dijital hastanelerin geliştirilmesi, sağlık bilgi sistemlerinin güçlendirilmesi ve altyapının sürdürülebilir kılınması öncelikli alanlar arasında yer almıştır (Çetin, 2024). Bu süreçte dijitalleşme; hasta ve hekimi aynı fiziksel ortamda buluşturmadan tanı ve tedavi süreçlerinin yürütülmesi, geçmiş tıbbi kayıtların hızlı biçimde görüntülenmesi, bekleme sürelerinin azaltılması ve akılcı ilaç kullanımıyla kaynak israfının sınırlanması gibi önemli kazanımlara katkı sunmuştur (Özen, 2021; Çetin, 2024).

Yapay zekânın sağlık sektörüne entegrasyonu, dijitalleşme ile oluşan veri ve altyapı üzerine inşa edilmekte ve sağlık hizmetlerinin sunum biçimini belirgin biçimde dönüştürmektedir (Jiang vd., 2017; Topol, 2019). Yapay zekâ ve makine öğrenimi, büyük ve karmaşık sağlık verilerini yüksek hız ve doğrulukla analiz edebilme kapasitesi sayesinde; tanı, tedavi planlama ve hasta izlem süreçlerinde klinisyenlere önemli bir karar desteği sunmaktadır (Fogel & Kvedar, 2018; Yazdi vd., 2024). Radyolojik görüntülerin yorumlanmasından kanser

odaklarının saptanmasına, ilaç yanıtlarının bireyselleştirilmesinden genotip–fenotip ilişkilerinin çözümlenmesine kadar geniş bir uygulama yelpazesinde yapay zekâ tabanlı çözümler, sağlık hizmetlerinin kalite ve verimliliğini artırma potansiyeli taşımaktadır (Fogel & Kvedar, 2018; Topol, 2019). Öte yandan dünya genelinde kronik hastalık yükünün artması, nüfusun yaşlanması ve buna bağlı olarak nitelikli sağlık hizmetine yönelik talebin yükselmesi, sağlık sistemleri üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır (Kingston vd., 2018; Bener vd., 2019). Bu tabloya hekim ve sağlık personeli sayısındaki yetersizlik, artan iş yükü ve iş stresine bağlı memnuniyetsizlikler eklendiğinde, yapay zekâ teknolojileri sağlık hizmetlerinde verimliliği artırabilecek çözümler olarak daha görünür hâle gelmektedir (Akalın ve Veranyurt, 2021; Tarcan vd., 2024). Bununla birlikte yapay zekânın sağlık alanında hızla yaygınlaşması; veri gizliliği, algoritmik şeffaflık, hesap verebilirlik ve insan kontrolünün sınırları gibi etik ve hukuki tartışmaları da beraberinde getirmektedir (Reddy vd., 2020). Nitekim mevcut düzenleyici çerçevelerin, yapay zekâ sistemlerinin güvenlik ve etkinliğini değerlendirmeye yönelik standartlar bakımından bazı boşluklar içerdiği ve bunun uygulamaların ölçeklenmesinde engel oluşturabildiği belirtilmektedir (Jiang vd., 2017). Ayrıca artan sağlık harcamaları ve kırılgan grupların finansal risklerden korunması gerekliliği, politika yapıcıların sağlık finansmanı ve kapsayıcılık konularındaki hassasiyetini artırmakta; bu bağlamda ekonomik ve sosyal açıdan öncelikli grupları destekleyebilecek yapay zekâ çözümlerinin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Siala & Wang, 2022; Ramezani vd., 2023). Sağlık hizmetlerinde kullanılan yapay zekâ sistemlerinin uzun vadede güvenilir ve sürdürülebilir biçimde başarıya ulaşabilmesi ise etik, hukuki, teknik ve örgütsel boyutların birlikte ele alındığı bütüncül bir dijitalleşme stratejisini gerekli kılmaktadır (Kagadis vd., 2013; Akalın ve Veranyurt, 2021). Bu çerçevede bu çalışma, yapay zekâ ve dijitalleşmenin sağlık sektöründeki rolünü kavramsal ve uygulamalı yönleriyle tartışmayı; söz konusu teknolojilerin sunduğu fırsatları ve ortaya çıkardığı güçlükleri değerlendirerek sağlık hizmetlerinin geleceğine ilişkin güncel bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

2. YAPAY ZEKA VE DİJİTALLEŞME KAVRAMLARI

Yapay zekâ, insan zekâsına benzer biçimde düşünme, öğrenme, problem çözme ve karar verme süreçlerini taklit etmeyi amaçlayan disiplinlerarası bir alan olarak tanımlanmaktadır (Karslı, 2024). Bilgisayar bilimi, matematik, psikoloji ve sinirbilim gibi farklı disiplinlerin katkısıyla gelişen bu alanın temelinde, insan benzeri bilişsel işlevlerin makinelere aktarılabileceği düşüncesi yer almaktadır. Bu bağlamda Turing'in 1950 yılında önerdiği Turing Testi, makinelerin insan benzeri bilişsel performans sergileyip sergileyemeyeceğini tartışmaya açan erken dönem kuramsal çerçevelerden biri olarak kabul edilmektedir (Turing, 1950). Günümüzde yapay zekâ; veri toplama, analiz etme, öğrenme ve karar verme süreçlerini algoritmalar aracılığıyla yürüten akıllı sistemleri ifade etmekte; karmaşık görevleri yerine getirme ve bilişsel işlevleri taklit etme kapasitesi sayesinde insan zekâsını destekleme ve genişletme potansiyeli taşımaktadır (Goodfellow vd., 2016; Verma, 2018; Russell & Norvig, 2020). Dijitalleşme ise bilginin, süreçlerin ve hizmetlerin dijital teknolojilere dayalı sistemler aracılığıyla dönüştürülmesini ifade etmektedir (Massaro, 2021). Bu noktada dijitalleştirme

(digitization), analog verinin dijital formata aktarılmasıyla sınırlı iken; dijitalleşme (digitalization), kurumların işleyişini ve değer üretim biçimlerini yeniden yapılandıran daha kapsamlı bir dönüşüm sürecini kapsamaktadır (Ng & Wakenshaw, 2018; Unruh & Kiron, 2017). Sürecin ivme kazanmasında yapay zekâ, nesnelerin interneti, büyük veri ve bulut bilişim gibi teknolojiler belirleyici olmaktadır (Siriwardhana vd., 2021). Dijital dönüşüm ise dijitalleşmenin ötesine geçerek kurumların iş modellerini, hizmet tasarımını ve kullanıcı deneyimini yeniden şekillendiren daha kapsamlı bir yeniden yapılanma sürecini tanımlamaktadır (Savić, 2019). Sağlık sektöründe dijital dönüşüm, hizmet sunumunun hızını ve etkinliğini artıran stratejik bir yapı hâline gelmiştir. Sağlık hizmetlerinde dijitalleşme, veri yönetiminden klinik karar süreçlerine kadar geniş bir alanı etkilemektedir. Elektronik sağlık kayıtları, hasta verilerinin güvenli ve merkezi biçimde saklanmasına olanak sağlayarak hizmet kalitesini ve erişilebilirliği desteklemektedir (Awad vd., 2021). Tele-sağlık hizmetleri ve mobil sağlık uygulamaları ise coğrafi engelleri azaltarak sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırmakta; izlem ve bakım süreçlerinde sürekliliği güçlendirmektedir (Siriwardhana vd., 2021). Buna ek olarak büyük veri analitiği ve yapay zekâ algoritmaları; hastalık tahmini, tedavi planlama ve risk değerlendirmesi gibi alanlarda daha duyarlı ve doğru karar üretimini desteklemekte, klinik süreçlere analitik bir boyut kazandırmaktadır (Yang vd., 2021; Elayan vd., 2021).

Sonuç olarak yapay zekâ ve dijitalleşme, sağlık sektöründe dönüştürücü bir güç olarak öne çıkmaktadır. Bu teknolojiler; hasta merkezli bakımın geliştirilmesine, hizmet verimliliğinin artırılmasına ve sağlık çalışanlarının iş yükünün azaltılmasına katkı sunmaktadır (Özdemir, 2022; Uysal ve Semiz, 2022). Dijitalleşmenin sağladığı altyapı, yapay zekâ uygulamalarının daha etkin ve yaygın biçimde kullanılmasını mümkün kılarken; kişiselleştirilmiş tıp ve uzaktan sağlık yönetimi gibi yeni uygulama alanlarının gelişimini de desteklemektedir (Wang vd., 2021). Bu yönüyle yapay zekâ ve dijitalleşme, modern sağlık sistemlerinin geleceğini şekillendiren temel bileşenler arasında değerlendirilmektedir.

3. SAĞLIK SEKTÖRÜNDE YAPAY ZEKÂ VE DİJİTALLEŞMENİN YÜKSELİŞİ

Yapay zekâ, sağlık sektöründe özellikle tanı, tedavi planlama ve hasta izlem süreçlerinde klinik kararları destekleyen önemli bir araç hâline gelmiştir. Görüntü analizi, tanı destek sistemleri ve büyük veri temelli değerlendirmeler sayesinde hızlı ve yüksek doğrulukta çıktılar üreterek klinik süreçlere katkı sunmaktadır (Topol, 2019). Nitekim röntgen, manyetik rezonans (MR) ve bilgisayarlı tomografi (BT) gibi görüntüleme verilerinin analizinde yapay zekâ tabanlı yaklaşımlar; kanser başta olmak üzere birçok hastalığın erken saptanmasına yönelik önemli bir potansiyel taşımaktadır. Büyük veri analitiği ile hastalıkların seyri öngörülebilmekte, risk profilleri daha hassas biçimde değerlendirilebilmekte ve yeni tedavi yaklaşımlarının geliştirilmesine yönelik bilimsel üretim desteklenebilmektedir (Topol, 2019). Sağlıkta yapay zekâ uygulamalarının kökeni 1970'li yıllara kadar uzanmakta; bu dönemde geliştirilen Internist-1, CASNET ve MYCIN gibi sistemler yapay zekânın klinik ortama erken dönem giriş örnekleri arasında gösterilmektedir (Uzun, 2020). İzleyen yıllarda derin öğrenme yaklaşımlarının gelişmesiyle birlikte robotik cerrahi, hassas tıp, klinik tahmin ve ilaç geliştirme gibi alanlarda kayda değer ilerlemeler yaşanmıştır. Özellikle COVID-19 süreci, tele-tıp uygulamaları, sohbet robotları ve otomatik görüntü analizleri gibi çözümler aracılığıyla yapay zekânın sağlık hizmetlerinde kullanımını hızlandıran bir katalizör işlevi görmüştür (Hirani vd.,

2024). Günümüzde yapay zekâ; doğal dil işleme, makine öğrenimi ve derin öğrenme teknikleri üzerinden kanser, kardiyovasküler hastalıklar ve inme gibi yüksek yük oluşturan alanlarda daha yaygın kullanılmakta; klinik süreçlerde karar verme hızını ve doğruluğunu artırma hedefiyle konumlanmaktadır (Tran vd., 2019).

Sağlık sistemlerinde dijitalleşmenin derinleşmesi, büyük hacimli sağlık verisinin üretildiği bir ortamda etkin veri yönetimini giderek daha zorunlu hâle getirmiştir. Bu kapsamda mHealth çözümleri, tele-tıp uygulamaları ve giyilebilir teknolojiler, "akıllı sağlık ekosistemi"nin temel bileşenleri arasında yer almakta; veri madenciliği ve analitik yöntemler, klinik karar süreçlerini destekleyen anlamlı bulguların üretilmesine katkı sağlamaktadır (Kılıç ve Tosun, 2021; Koyuncugil ve Özgülbaş, 2009). Bununla birlikte dijitalleşmenin hızlanması, kişisel sağlık verilerinin korunması ve güvenli paylaşımı gibi etik ve hukuki tartışmaları da daha görünür kılmış; veri gizliliği ve siber güvenlik sağlık yönetiminin öncelikli gündemlerinden biri hâline gelmiştir (Dülger, 2021; Yelmen, 2023). Bu doğrultuda, özellikle bulut tabanlı elektronik sağlık kaydı (EHR) sistemlerinde güvenli veri paylaşımını güçlendirmek amacıyla blok zinciri gibi yeni teknolojilere yönelim artmaktadır (Mızrak ve Aslan, 2023). Teknolojik gelişmeler, sağlık hizmetlerinde yeni uygulama eğilimlerini de beraberinde getirmiştir. Giyilebilir cihazlar, bireylerin sağlık parametrelerini kesintisiz izleyerek gerçek zamanlı veri üretmekte ve bireylerin kendi sağlık süreçlerine daha aktif katılımını desteklemektedir (Demirci, 2019; Akıncı vd., 2021). Tele-tıp, mobil sağlık uygulamaları ve sanal gerçeklik gibi yöntemler ise hizmetin mekândan bağımsız sunulmasına katkı sağlayarak erişilebilirliği artırmaktadır (Merih vd., 2021). Buna ek olarak yapay zekâ, ilaç tasarımı ve keşif süreçlerinde de giderek daha yaygın kullanılmakta; uzun süre ve yüksek maliyet gerektiren geliştirme aşamalarında zaman ve kaynak etkinliği açısından önemli fırsatlar sunmaktadır (Çelik vd., 2021; Tari ve Arpacı, 2024). Dijitalleşme ile güçlenen elektronik sağlık kayıtları ve yapay zekâ destekli tanı araçları, hasta bakımında hız ve doğruluğu artırırken; tele-sağlık uygulamaları coğrafi engelleri azaltarak hizmete erişimi genişletmektedir (Siriwardhana vd., 2021). Mobil teknolojilerin yaygınlaşmasıyla sağlık bilgisi dijital ortamlara taşınmış; bireylerin sağlık süreçlerine katılımını güçlendiren yeni bakım modelleri daha görünür hâle gelmiştir (İlgar, 2022).

Son olarak yaşlı nüfusun artması, kronik hastalık yükünün yükselmesi ve sağlık harcamalarının büyümesi, yapay zekâ ve dijitalleşmeye yönelik ilgiyi daha da artıran yapısal etmenler olarak öne çıkmaktadır (Liu, 2019; Nordlinger vd., 2020). Yapay zekânın tıbbi verilerde örüntü tanıma kapasitesi; tanı, tedavi, hastalık takibi, ilaç geliştirme ve tedavi prosedürlerinin belirlenmesi gibi çok sayıda alanda kullanımını mümkün kılmaktadır (Abhinav ve Subrahmanyam, 2019). Özellikle makine öğrenimi modellerinin klinik süreçlere entegrasyonu, hekimlerin daha hızlı ve daha doğru kararlar almasına katkı sağlamakta; radyoloji ve patoloji gibi alanlarda yapay zekâ destekli görüntü analizi giderek rutin bir araç hâline gelmektedir (Jiang vd., 2017; Char vd., 2018). Türkiye'de dijital dönüşüm, 2000'li yıllarda başlatılan Sağlıkta Dönüşüm Programı ile belirgin biçimde ivme kazanmıştır. Bu süreçte e-Nabız, MHRS ve teleradyoloji gibi uygulamalar; sağlık verilerinin dijital ortamda üretilmesi, paylaşılması ve yönetilmesini

kolaylaştırarak hizmet sunumunda verimlilik ve sürekliliği desteklemiştir (Kasapoğlu, 2016; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2018). Tele-tıp uygulamalarının yaygınlaşması ise sağlık hizmetlerinin mekândan bağımsız biçimde sunulmasına olanak tanımış; özellikle COVID-19 pandemisi döneminde erişim ve süreklilik açısından kritik bir işlev üstlenmiştir (Uysal ve Ulusinan, 2020). Bu dijital altyapı üzerinde gelişen yapay zekâ uygulamaları, sağlık hizmetlerini daha hızlı, güvenilir, erişilebilir ve kişiselleştirilmiş bir yapıya dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Klinik karar destek sistemleri, erken tanı araçları, giyilebilir sensörler, robotik cerrahi ve dijital hasta yönetimi çözümleri; bakım süreçlerinin izlenebilirliğini artırmakta, klinik kararların doğruluğunu desteklemekte ve kaynak kullanımını daha etkin hâle getirmektedir (Güzel vd., 2022; Tarcan vd., 2024). Bu yönüyle yapay zekâ ve dijitalleşmenin yükselişi, modern sağlık sistemlerinin geleceğini şekillendiren temel dönüşüm alanlarından biri olarak değerlendirilmektedir.

3.1. Yapay Zekânın Sağlık Hizmetlerindeki Uygulama Alanları

Yapay zekâ, hastanelerde tanı, tedavi, operasyonel yönetim ve hasta bakım süreçlerinde giderek daha belirgin bir rol üstlenmektedir. Özellikle tıbbi görüntü analizi, robotik cerrahi, klinik veri değerlendirme ve klinik karar destek sistemleri aracılığıyla sağlık hizmetlerinde hem bakım kalitesinin hem de süreç verimliliğinin artırılmasına katkı sunmaktadır (Jiang vd., 2017; Char vd., 2018).).

3.1.1. Radyoloji uygulamaları

Radyoloji, yapay zekâ uygulamalarının en yaygın ve görünür biçimde kullanıldığı tıbbi uzmanlık alanları arasında yer almaktadır. Yapay zekâ algoritmaları; MR, BT ve röntgen gibi görüntüleme verilerini analiz ederek kanser, enfeksiyon ve kırık gibi patolojilerin daha erken ve daha güvenilir biçimde saptanmasını desteklemektedir (Birinci, 2019). Derin öğrenme modelleri, görüntülerdeki karmaşık örüntüleri yüksek doğrulukla tanıyabilmekte; bu sayede tanı süreçlerinin hızlanmasına ve klinik karar vermenin desteklenmesine katkı sağlamaktadır (Kermany vd., 2018). Ayrıca bu gelişmelerin, radyologların iş yükünü azaltırken tanısal doğruluğu artırma potansiyeli taşıdığı bildirilmektedir (Gulshan vd., 2016).

3.1.2. Cerrahide yapay zeka ve robotik sistemler

Robotik cerrahi sistemleri, yapay zekâ bileşenleriyle bütünleştiğinde daha hassas, daha az invaziv ve daha güvenli cerrahi girişimlerin gerçekleştirilmesine olanak tanımaktadır. Bu sistemler, cerrahın el titremesini azaltmaya yönelik mekanizmalar ve operasyon alanını ayrıntılı biçimde görselleştiren/analiz eden yapılar sayesinde komplikasyonların azaltılmasına katkı sağlayabilmektedir. Yapay zekâ destekli cerrahi planlama ve karar destek araçları ise operasyon öncesi ve sırasında klinik karar süreçlerini güçlendirmektedir. Bu teknolojilerin gelişimiyle cerrahi uygulamalarda başarı oranlarının artması ve iyileşme süreçlerinin iyileştirilmesi beklenmektedir (Güzel vd., 2022).

3.1.3. Hastane veri analitiği ve klinik karar destek sistemleri

Hastane ortamında yapay zekânın en güçlü uygulama alanlarından biri, klinik veri analitiği ve buna dayalı karar destek sistemleridir. Elektronik sağlık kayıtları, laboratuvar sonuçları, vital bulgular ve klinik notlar üzerinden çalışan algoritmalar; tanı koyma, risk sınıflandırması ve tedavi planlama süreçlerini destekleyebilmektedir (Liu, 2019). Veri madenciliği yaklaşımları, hastalara yönelik daha kişiselleştirilmiş tedavi seçeneklerinin geliştirilmesine katkı sunarken, sağlık profesyonellerinin operasyonel kararlarında da yol gösterici olabilmektedir (Koyuncugil

ve Özgülbaş, 2009). Ayrıca yapay zekâ temelli öngörü (tahmin) modellerinin, diyabet gibi bazı klinik durumların erken saptanmasına ve riskli grupların belirlenmesine olanak sağlayabileceği bildirilmektedir (Dankwa-Mullan vd., 2019).

3.1.4. Hastane yönetimi ve operasyonel süreçlerde yapay zeka

Yapay zekâ, hastanelerde dosya ve kayıt yönetimi, hasta akışının optimize edilmesi, randevu planlama ve personel dağılımı gibi idari ve operasyonel süreçlerde giderek daha etkin biçimde kullanılmaktadır (Ardahan ve Akdeniz, 2018). Bu kapsamda geliştirilen algoritmalar, hizmet talebine ve yoğunluğa ilişkin öngörüler üreterek kaynak kullanımını daha rasyonel hâle getirmekte; süreç verimliliğini artırırken maliyetlerin azaltılmasına da katkı sunabilmektedir (Tarcan vd., 2024). Randevu sistemlerinde yapay zekâ destekli yönlendirme ve planlama yaklaşımları, bekleme sürelerinin azaltılmasını ve hasta deneyiminin iyileştirilmesini destekleyen önemli araçlar arasında değerlendirilmektedir (Uysal ve Semiz, 2022). Bu gelişmeler, sağlık kurumlarında veriye dayalı yönetim anlayışını güçlendirerek "dijital hastane" dönüşümünün temel bileşenleri arasında yer almaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2016).

3.1.5. Gelecek perspektifi ve yapay zekanın potansiyeli

Yapay zekânın sağlık alanındaki gelişiminin önümüzdeki dönemde daha da hızlanması beklenmekte; özellikle tanı algoritmalarının moleküler düzeyde daha hassas sonuçlar üretebilmesi, ilaç keşfi ve geliştirme süreçlerinin kısalması ile hastanelerde operasyonel otomasyonun artması gibi çıktılar öngörülmektedir (Başol, 2015). Bu doğrultuda robotik cerrahinin daha ileri düzey uygulamalara evrilmesi, dijital ikiz (digital twin) yaklaşımlarının klinik karar süreçlerine entegre edilmesi ve kişiselleştirilmiş tıp uygulamalarının yaygınlaşması, alandaki temel gelişim yönelimleri arasında değerlendirilmektedir (Chengoden vd., 2023). Ayrıca yapay zekâ tabanlı sistemlerin yaygınlaşmasıyla sağlık kurumlarında süreç verimliliğinin artacağı; risk temelli izlem ve hedefe yönelik müdahale olanakları sayesinde sağlık eşitsizliklerinin azaltılmasına katkı sunulabileceği ve daha kapsayıcı bakım modellerinin geliştirilebileceği ifade edilmektedir (Sun & Medaglia, 2019b).

3.2.Sağlıkta Yapay Zekâ ve Dijitalleşmenin Fırsatları ve Zorlukları

Yapay zekâ ve dijitalleşme, sağlık hizmetlerinde hem klinik hem de idari süreçleri dönüştürerek önemli fırsatlar sunmaktadır. Yapay zekâ destekli tanı sistemleri, büyük veri setlerini analiz ederek hastalıkların erken ve doğru biçimde saptanmasını kolaylaştırmakta; özellikle radyoloji, patoloji ve kardiyoloji gibi alanlarda tanısal hataların azaltılmasına katkı sağlamaktadır (İbiş, 2018; Güzel vd., 2022). Büyük veri analitiğiyle her hastaya özgü risk profilleri daha hassas biçimde değerlendirilebilmekte ve kişiselleştirilmiş tedavi planları geliştirilebilmektedir; bu durum tedavi başarısını artırırken hasta sonuçlarını da iyileştirme potansiyeli taşımaktadır (Tarcan vd., 2024). Dijital hastane uygulamaları ve entegre elektronik sağlık kayıtları ise süreçleri hızlandırmakta, bilgiye erişimi kolaylaştırmakta ve sağlık çalışanlarının doğrudan hasta bakımına ayırabildiği zamanı artırabilmektedir (Yelmen, 2016; Ak, 2023). Ayrıca yapay zekâ, tekrarlayıcı ve zaman alan işlerin otomasyonunu destekleyerek çalışan verimliliğini artırmakta ve sağlık kurumlarında maliyet etkinliğine katkı sunabilmektedir (Akalın ve Veranyurt, 2021). Dijitalleşmenin sunduğu önemli fırsatlardan biri de sağlık hizmetlerinde erişim eşitliğinin güçlendirilmesidir. Tele-sağlık ve uzaktan izleme teknolojileri, coğrafi açıdan dezavantajlı bölgelerde yaşayan bireylerin hizmete erişimini kolaylaştırmakta; kronik hastalık yönetimini sürekli veri akışı ve izlemle destekleyerek daha etkin hâle getirebilmektedir (Siriwardhana vd., 2021). Bu tür sistemler, acil durum yönetimi ve salgın hastalık izleme gibi alanlarda da sağlık hizmeti sunumunun kapasitesini artırma potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte yapay zekâ, araştırma–geliştirme süreçlerinde hızlandırıcı bir etki yaratmakta; ilaç

keşfi, klinik karar destek sistemleri ve epidemiyolojik tahmin modelleri gibi alanlarda yenilikçi çözümlerin geliştirilmesini desteklemektedir (Akalın ve Veranyurt, 2021). Böylece sağlık sistemlerinin daha proaktif, öngörüye dayalı ve sürdürülebilir bir yapıya yönelmesi mümkün olabilmektedir. Bununla birlikte dijitalleşme, önemli zorlukları da beraberinde getirmektedir. Sağlık verilerinin dijital ortamlarda depolanması ve paylaşılması; siber saldırılar, yetkisiz erişim ve veri ihlalleri gibi mahremiyet ve güvenlik risklerini artırmakta, bu riskler ise hastaların dijital sağlık uygulamalarına duyduğu güveni zayıflatabilmektedir (Paul vd., 2023). Blok zinciri gibi yenilikçi teknolojiler veri güvenliğini güçlendirme potansiyeli taşısa da maliyet, ölçeklenebilirlik ve altyapı gereksinimleri nedeniyle yaygın kullanımının sınırlı kaldığı belirtilmektedir (Saeed & Masters, 2021). Ayrıca dijital uçurum, ülkeler arasında ve toplumun farklı kesimleri içinde belirgin eşitsizlikler yaratabilmekte; internet erişimi, donanım imkânları ve dijital okuryazarlık düzeyindeki farklılıklar, bireylerin dijital sağlık hizmetlerinden yararlanmasını kısıtlayabilmektedir (Schiavone vd., 2021; Richardson vd., 2022). Sağlık çalışanlarının dijital yetkinliklerinin yetersizliği ve bazı bölgelerde teknolojik altyapının gelişmemiş olması da dijitalleşmenin etkili biçimde uygulanmasını zorlaştıran etmenler arasında yer almaktadır (Senbekov vd., 2020).

Etik boyut, sağlıkta yapay zekâ kullanımının bir diğer kritik tartışma alanını oluşturmaktadır. Yapay zekâ sistemlerinin şeffaflığı, adaletli karar üretebilme kapasitesi, sorumluluk ve hesap verebilirlik mekanizmaları ile veri gizliliği gibi başlıklar, güçlü etik ilkelerle desteklenmiş hukuki çerçevelerin oluşturulmasını gerekli kılmaktadır (Bostrom & Yudkowsky, 2011; Mason, 2017). Buna ek olarak yapay zekâ teknolojilerinin kötüye kullanım potansiyeli, hem dijital hem de fiziksel düzeyde riskler doğurarak sağlık sistemlerinin güvenliğini tehdit edebilmektedir (Brundage vd., 2018). Dolayısıyla yapay zekâ ve dijitalleşmenin sağlık hizmetlerinde sağlayacağı faydaların sürdürülebilir ve güvenilir biçimde ortaya çıkabilmesi; güvenlik, erişilebilirlik, etik ve yönetişim boyutlarının bütüncül politikalar, eğitim süreçleri ve uygulanabilir standartlarla birlikte ele alınmasına bağlıdır (Ward vd., 2008).

4. SONUÇ

Yapay zekâ, insan benzeri bilişsel süreçleri modelleyebilme kapasitesi sayesinde sağlık hizmetlerinde tanı, tedavi ve izlem alanlarında belirgin bir dönüşüm yaratmaktadır (Russell & Norvig, 2022). Büyük ve karmaşık sağlık verilerinin hızlı biçimde analiz edilebilmesi, hastalıkların daha erken saptanmasına ve tedavi yaklaşımlarının kişiye özgü olarak planlanmasına olanak tanımaktadır (Jiang vd., 2017). Dijitalleşme ile birlikte elektronik sağlık kayıtları, tele-sağlık uygulamaları ve mobil tabanlı çözümler; sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırmakta ve bakım süreçlerinin niteliğini güçlendirmektedir (Siriwardhana vd., 2021). Benzer biçimde robotik cerrahi ve yapay zekâ destekli görüntüleme sistemleri, klinik doğruluğu artırırken sağlık çalışanlarının iş yükünü azaltma potansiyeli taşımaktadır (Kaul vd., 2020).
Dijital hastane uygulamalarının yaygınlaşması, hizmet süreçlerinin hızlanmasına, bilgi akışının daha güvenilir biçimde yürütülmesine ve verimlilik artışına katkı sağlamaktadır (Yelmen, 2016). Büyük veri analitiği, klinik karar destek sistemlerinin gelişimini hızlandırarak tanısal doğruluğu güçlendirmekte ve kaynak kullanımının daha etkin yönetilmesine yardımcı olmaktadır (Koyuncugil ve Özgülbaş, 2009). Tele-sağlık çözümleri, özellikle coğrafi uzaklıkların yarattığı erişim engellerini azaltarak kronik hastalıkların izlem ve yönetiminde

önemli kolaylıklar sunmaktadır (Demirci, 2019). Bunun yanında yapay zekânın ilaç keşfi, epidemiyolojik tahmin ve genetik analiz alanlarında sağladığı hız ve doğruluk, sağlık araştırmalarında yeni olanakların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Tari ve Arpacı, 2024).

Bununla birlikte, yapay zekâ ve dijitalleşmenin sağlık alanındaki yaygınlaşması; veri güvenliği ve mahremiyet, algoritmik şeffaflık, adalet ve sorumluluk paylaşımı gibi alanlarda önemli belirsizlikleri de gündeme getirmektedir (Reddy vd., 2020). Dijital ortamlarda depolanan hasta verilerinin siber tehditlere karşı kırılganlığı, hem güven hem de etik açıdan kritik riskler doğurabilmektedir (Dülger, 2021). Ayrıca teknolojik altyapı ve dijital okuryazarlık düzeyindeki eşitsizlikler, bireylerin ve ülkelerin dijital sağlık hizmetlerinden aynı ölçüde yararlanmasını güçleştirmekte; sağlık çalışanları arasında dijital beceri farklılıkları da yapay zekâ uygulamalarının etkin kullanımını sınırlayabilmektedir (Schiavone vd., 2021; Senbekov vd., 2020). Klinik uygulamalarda yapay zekâ temelli kararların sorumluluğunun nasıl paylaşılacağına ilişkin hukuki tartışmalar ise sistemlerin güvenli biçimde ölçeklenmesi açısından ek bir zorluk alanı oluşturmaktadır (Mason, 2017).

Sonuç olarak sağlık hizmetlerinde yapay zekâ ve dijitalleşmenin sürdürülebilir ve güvenilir biçimde ilerleyebilmesi; etik ilkelerin güçlendirilmesi, güvenli veri yönetimi politikalarının uygulanması ve kapsayıcı bir teknolojik altyapının desteklenmesine bağlıdır (Kagadis vd., 2013). Sağlık çalışanlarının dijital okuryazarlığını ve uygulama yetkinliğini artırmaya yönelik eğitim programlarının yaygınlaştırılması, klinik süreçlerde yapay zekâ kullanımının daha etkin ve güvenilir hâle gelmesine katkı sağlayacaktır (Akalın ve Veranyurt, 2021). Bu koşulların sağlanmasıyla, yapay zekâ ve dijitalleşmenin sağlık sistemlerini daha erişilebilir, güvenli ve yüksek kaliteli bir yapıya dönüştürme potansiyeli güçlenecektir (Topol, 2019).

KAYNAKÇA

Abhinav, G., & Subrahmanyam, S. N. (2019). Artificial intelligence in healthcare. Journal of Drug Delivery and Therapeutics, 9(5-s), 164–166.

Ak, S. (2023). Dijital hastane dönüşümünde Türkiye. Güncel Sağlık Yönetimi, 1(1), 24-35.
Akalın, B. ve Veranyurt, Ü. (2020). Sağlıkta dijitalleşme ve yapay zekâ. SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi, 2(2), 128-137.

Akalın, B. ve Veranyurt, Ü. (2021) “Sağlık Hizmetleri ve Yönetiminde Yapay Zekâ”, Acta Infologica, 5(1), 231-240.

Akıncı, B. N., Danışan, T., & Eren, T., 2021, Hipertansiyon Hastaları İçin Giyilebilir Sağlık Teknolojileri Seçimi, Hacettepe University Faculty of HealtSciences Journal, 8 (2), 232-248

Alowais, S. A., Alghamdi, S. S., Alsuhebany, N., Alqahtani, T., Alshaya, A. I., Almohareb, S. N., ... & Albekairy, A. M., 2023, Revolutionizing Healthcare: The Role Of Artificial Intelligence In Clinical Practice, BMC Medical Education, 23 (1), 689.

Ardahan, M. ve Akdeniz, C. (2018). Mobil sağlık ve hemşirelik. Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 27(6), 427-433

Avrupa Parlamentosu ve Konseyi. (2021). Dijital Avrupa Programını kuran ve (AB) 2015/2240 sayılı kararı yürürlükten kaldıran 2021/694 sayılı Tüzük. Avrupa Birliği Resmî Gazetesi, L 166, 1–21. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021R0694 (Erişim tarihi: 11.12.2025)

Awad, A., Trenfield, S. J., Pollard, T. D., Ong, J. J., Elbadawi, M., McCoubrey, L. E., ... ve Basit, A. W. (2021). Connected healthcare: Improving patient care using digital health technologies. Advanced Drug Delivery Reviews, 173, 113958.

Başol, E. (2015). Gelişmekte olan ülkelerde strateji: sağlık sisteminde sevk zinciri. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 4(8).

Bener, A., Alayoglu, N., Çatan, F., Torun, P., & Yilmaz, E. S. (2019). Health services management in Turkey: Failure or success?. International journal of preventive medicine, 10.
Birinci, Ş. (2019). Sağlıkta yüksek teknoloji ve yapay zekâ. Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi, 32-35.

Brundage, M., Avin, S., Clark, J., Toner, H., Eckersley, P., Garfinkel, B., ... & Amodei, D. (2018). The malicious use of artificial intelligence: Forecasting, prevention, and mitigation. ArXiv preprint arXiv:1802.07228.

Char, D. S., Shah, N. H., & Magnus, D. (2018). Implementing machine learning in health care—addressing ethical challenges. The New England journal of medicine, 378(11), 981.

Charalambous, A. (2024). Digital transformation in healthcare: Have we gone off the rails?. Asia-Pacific Journal of Oncology Nursing, 11, 100481, 1-3.

Chengoden, R., Victor, N., Huynh-The, T., Yenduri, G., Jhaveri, R. H., Alazab, M., ... ve Gadekallu, T. R. (2023). Metaverse for healthcare: A survey on potential applications, challenges and future directions. IEEE Access, 11, 12765–12778.

Çelik, İ. N., Arslan, FK, Tunç, R. ve Yıldız, İ., 2021, İlaç Keşfi ve Geliştirilmesinde Yapay Zekâ, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi, 45 (2), 400-427.

Çetin, G. (2024). Sağlık hizmetlerinde dijital dönüşüm ve sağlık bilgi teknolojilerinin yönetimdeki rolü. (Yayımlanmamış doktora tezi). Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Dankwa-Mullan, I., Rivo, M., Sepulveda, M., Park, Y., Snowdon, J., & Rhee, K. (2019). Transforming diabetes care through artificial intelligence: the future is here. liebertpub.com, 22(3), 229–242. https://doi.org/10.1089/pop.2018.0129

Demirci, Ş., 2019, Sağlığın Dijitalleşmesi-Dıgıtalızatıon Of Health, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (26), 710-721.

Dülger, M. V., 2021, Kişisel Sağlık Verileri Hakkında Yönetmelik'e İlişkin Değerlendirme (Evaluation Regarding the Regulation on Personal Health Data).

Elayan, H., Aloqaily, M., ve Guizani, M. (2021). Digital twin for intelligent context-aware IoT healthcare systems. IEEE Internet of Things Journal, 8(1), 5143–5155.

Fogel, A. L., & Kvedar, J. C. (2018). Artificial intelligence powers digital medicine. NPJ digital medicine, 1(1), 1–4.

Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. 2016, Deep Learning, MIT Press, USA, ISBN: 026-2035-618

Gulshan, V., Peng, L., Coram, M., Stumpe, M. C., Wu, D., Narayanaswamy, A., … Webster, D. R. (2016). Development and Validation of a Deep Learning Algorithm for Detection of Diabetic Retinopathy in Retinal Fundus Photographs. JAMA, 316(22), 2402–2410. https://doi.org/10.1001/JAMA.2016.17216

Güzel, Ş., Dömbekci, H. A. ve Eren, F. (2022) “Yapay Zekânın Sağlık Alanında Kullanımı: Nitel Bir Araştırma”, Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 9(4), 509-519.

Hirani, R., Noruzi, K., Khuram, H., Hussaini, A. S., Aifuwa, E. I., Ely, K. E., ... & Etienne, M., 2024, Artificial Intelligence and Healthcare: A Journey Through History, Present Innovations, and Future Possibilities, Life, 14 (5), 557.

http://sloanreview.mit.Edu/article/digital-transformation-on-purpose/ (Erişim Tarihi: 11.12.2025)

İbiş, S. (2018, 18 Aralık). Sağlık sektörünün geleceğinde yapay zekâ ve robotlar. MedicalsNews, http://www.medikalnews.com/saglik-sektorunungeleceginde-yapay-zeka-ve-robotlar/

İlgar, Y. (2022). Yaşlı bireylerde e-sağlık okuryazarlık düzeyi ve dijital sağlık hizmetlerinin kullanımı. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Ana Bilim Dalı, Ankara.

Jiang, F., Jiang, Y., Zhi, H., Dong, Y., Li, H., Ma, S., … Wang, Y. (2017). Artificial intelligence in healthcare: Past, present and future. Stroke and Vascular Neurology, 2(4), 230–243. https://doi.org/10.1136/svn-2017-000101

Kagadis, G. C., Kloukinas, C., Moore, K., Philbin, J., Papadimitroulas, P., Alexakos, C., Nagy, P. G., Visvikis, D. ve Hendee, W. R. (2013) "Cloud Computing in Medical Imaging", Medical physics, 40(7), 70901.

Karslı, T. A., 2024, Yapay Zeka ve Bilinç: Anlamsal ve Duygusal/Heyecansal Boyutları Üzerinden Bir Değerlendirme, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13 (4), 192-213.

Kasapoğlu, A. (2016). Türkiye'de sağlık hizmetlerinin dönüşümü. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 19(2), 131- 174.

Kaul, V., Enslin, S., & Gross, S. A. (2020). History of artificial intelligence in medicine. Gastrointestinal endoscopy, 92(4), 807-812.

Kermany, D. S., Goldbaum, M., Cai, W., Valentim, C. C. S., Liang, H., Baxter, S. L., … Zhang, K. (2018). Identifying Medical Diagnoses and Treatable Diseases by ImageBased Deep Learning. Cell, 172(5), 1122-1131.e9. https://doi.org/10.1016/J.CELL.2018.02.010

Kılıç, T., & Tosun, N., 2021, Akıllı Sağlık Ekosistemi ve Güncel Uygulama Örnekleri, İşletme Bilimi Dergisi, 9 (3), 543-564.

Kingston, A., Robinson, L., Booth, H., Knapp, M., & Jagger, C. (2018). Projections of multimorbidity in the older population in England to 2035: estimates from the Population Ageing and Care Simulation (PACSim) model., 47(6), 374–380.

Koyuncugil, A., & Özgülbaş, N., 2009, Veri Madenciliği: Tıp ve Sağlık Hizmetlerinde Kullanımı ve Uygulamaları, Bilişim Teknolojileri Dergisi, 2 (2).

Liu, A. (2019). Transforming Healthcare with Big Data and AI. Information Age Publishing.
Maglaras, L., Ferrag, M. A., ve Almomani, I. (2023). Digitization of healthcare sector: A study on privacy and security concerns. ICT Express, 9, 571–588.

Makridakis, S. (2017). The forthcoming Artificial Intelligence (AI) revolution: Its impact on society and firms. Futures, 46–60. https://doi.org/10.1016/j.futures.2017.03.006

Mason, R. O. (2017). Four ethical issues of the information age. In Computer ethics (pp. 41-48). Routledge.

Massaro, M. (2021). Digital transformation in the healthcare sector through blockchain technology: Insights from academic research and business developments. Technovation, 102386.

Merih, Y. D., Ertürk, N., Yemenici, M., & Satman, İ., 2021, Evde Sağlık Hizmetlerinde Teknoloji Kullanımı, Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı Dergisi, 4 (3), 76-89.

Mızrak, H., & Aslan, S., 2023, Hastaların Elektronik Sağlık Kayıt (ESK) Sistemleri için Güvenli Blok Zincir Destekli Bulut Sistemi, Fırat Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 35 (2), 517-526.

N. Bostrom, E. Yudkowsky. (2011). The Cambridge Handbook of Artificial Intelligence. Cambridge: Cambridge University Press.

Ng, I., & Wakenshaw, S. (2018). Service ecosystems: a timely worldview for a connected, digital and data-driven economy. Handbook of Service-Dominant Logic. Thousand Oaks, CA: SAGE.

Nordlinger B., Villani C., Rus D,. (2020). Healthcare and Artificial Intelligence.
Özdemir, P. (2022). Sağlık hizmetlerinde dijital dönüşüm ve Türkiye örneği. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı, İzmir.

Özen, H. (2021). Dijital sağlık hizmetlerinin sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından değerlendirilmesi. OPUS International Journal of Society Researches, 17(38), 5440-5472.

Paul, M., Maglaras, L., Ferrag, M. A., & Almomani, I. (2023). Digitization of healthcare sector: A study on privacy and security concerns. *ICT express*, *9*(4), 571-588.

Poole, D., Mackworth, A., & Goebel, R. (1998). Computational Intelligence.

Ramezani, M., Takian, A., Bakhtiari, A., Rabiee, H. R., Fazaeli, A. A., & Sazgarnejad, S. 2023, The Application of Artificial Intelligence in Health Financing: A Scoping Review, Cost Effectiveness and Resource Allocation, 21 (1), 83.

Reddy, S., Fox, J., & Purohit, M. P. 2019 Artificial Intelligence-Enabled Healthcare Delivery Journal of the Royal Society of Medicine, 112 (1), 22-28.

Richardson, S., Lawrence, K., Schoenthaler, A. M., ve Mann, D. (2022). A framework for digital health equity. npj Digital Medicine, 5(119).

Russell, S. J., & Norvig, P. (2022). Artificial intelligence: a modern approach (4. Edition). Pearson.

Russell, S., & Norvig, P. 2020, Artificial Intelligence: A Modern Approach 4th ed., Pearson, London, ISBN: 013-4610-997

Saeed, S. A., ve Masters, R. M. (2021). Disparities in healthcare and the digital divide. Current Psychiatry Reports, 23, 61.

Sağlık Bakanlığı. (2016). Dijital hastane. 10.12.2025 Tarihinde https://dijitalhastane.saglik.gov.tr/adresinden erişildi

Sağlık Bakanlığı. (2018). Tam Donanımlı Dijital Hastane Kılavuzu. Erişim adresi https://dijitalhastane.saglik.gov.tr/Eklenti/23473/0/tam-donanimli-dijital-hastane-kilavuzupdf.pdf (Erişim Tarihi: 11.12.2025)

Savić, D. (2019). From Digitization, through Digitalization, to Digital Transformation. Online searcher, 43(1), 36–39.

Schiavone, F., Mancini, D., Leone, D., ve Lavorato, D. (2021). Digital business models and ridesharing for value co-creation in healthcare: A multi-stakeholder ecosystem analysis. Technological Forecasting and Social Change, 166, 120647.

Senbekov, M., Saliev, T., Bukeyeva, Z., Almabayeva, A., Zhanaliyeva, M., Aitenova, N., ... & Fakhradiyev, I. (2020). The recent progress and applications of digital technologies in healthcare: a review. International journal of telemedicine and applications, 2020(1), 8830200.

Siala, H., & Wang, Y., 2022, Shıfting Artificial Intelligence to Be Responsible ın Healthcare: A Systematic Review, Social Science & Medicine, 296, 114782.

Siriwardhana, Y., Gür, G., Ylianttila, M., ve Liyanage, M. (2021). The role of 5G for digital healthcare against COVID-19 pandemic: Opportunities and challenges. ICT Express, 7, 244–252.

Stoumpos, A. I. Kitsios, F. ve Talias, M. A. (2023). Digital transformation in healthcare: technology acceptance and its applications. International journal of environmental research and public health, 20(4), 3407, 1- 44.

Sun, T. Q., & Medaglia, R. (2019b). Mapping the challenges of Artificial Intelligence in the public sector: Evidence from public healthcare. Government Information Quarterly, 36(2), 368-383. https://doi.org/10.1016/j.giq.2018.09.008

Tarcan, G. Y., Balçık, P. Y. ve Sebik, N. B. (2024) "Türkiye ve Dünyada Sağlık Hizmetlerinde Yapay Zekâ", Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 14(1), 50-60.

Tari, Ö., & Arpacı, N., 2024, İlaç Tasarımında Yapay Zekâ Uygulamaları, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi, 48 (1), 327-365.

Topol, E. J., 2019, High-Performance Medicine: The Convergence Of Human and Artificial Intelligence, Nature Medicine, 25 (1), 44-56.

Tran, B. X., Vu, G. T., Ha, G. H., Vuong, Q. H., Ho, M. T., Vuong, T. T., ... & Ho, R. C., 2019, Global Evolution of Research in Artificial Intelligence in Health and Medicine: A Bibliometric Study, Journal of Clinical Medicine, 8 (3), 360.

Turing, A. 1950, Computing Machinery and Intelligence. Mind, 59 (236), 433-460.
Unruh, G., & Kiron, D. (2017). Digital Transformation on Purpose.

Uysal, B. ve Semiz, T. (2022). Sağlık hizmetlerinde dijitalleşme ve geleceği. Ankara: İksad Yayınevi.

Uysal, B. ve Ulusinan, E. (2020) "Güncel Dijital Sağlık Uygulamalarının İncelenmesi", Selçuk Sağlık Dergisi, 1(1), 46-60.

Uzun, T., 2020, Yapay zeka ve Sağlık Uygulamaları, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3 (1), 80-92.

Verma, I., Krishna, K. R., Sen, D., & Prasad, J. K., 2021, Artificial İntelligence On Future Aspects (How AI Will Impact in 2030), Psychology and Education Journal, 58 (2), 401 414.

Wang, Q., Su, M., Zhang, M., ve Li, R. (2021). Integrating digital technologies and public health to fight COVID-19 pandemic: Key technologies, applications, challenges, and outlook of digital healthcare. International Journal of Environmental Research and Public Health, 18(6053).

Ward, R., Stevens, C., Brentnall, P. and Briddon, J. (2008). The Attitudes of Health Care Staff to Information Technology: A Comprehensive Review of the Research Literatüre. Health Information and Libraries Journal, 25(2), 81–97.

Yang, D., Karimi, H. R., Kaynak, O., ve Yin, S. (2021). Developments of digital twin technologies in industrial, smart city, and healthcare sectors: A survey. Complex Engineering Systems, 1(3).

Yazdi, M., Zarei, E., Adumene, S., & Beheshti, A., 2024, Navigating the Power of Artificial Intelligence in Risk Management: A Comparative Analysis, Safety, 10 (2), 42.

Yelmen, A. (2016). Klinik bilgi sistemlerine ilişkin lisans sözleşmeleri hakkında değerlendirmeler İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(2), 365-382.

Yelmen, A., 2023, Kişisel Sağlık Verilerinin Elektronik Ortamda işlenmesi Üzerine Bir Değerlendirme, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 18 (2), 743-806.

BİLİŞSEL ESNEKLİĞİN YENİLİKÇİ DAVRANIŞ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN BELİRLENMESİ

Doç. Dr. Hilal KUŞCU KARATEPE

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Osmaniye, Türkiye, e-mail: hkuscukaratepe@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9237-2714

Özet

Amaç: Bu çalışmada sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinde bilişsel esnekliğin yenilikçi davranış üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bilişsel esneklik ve yenilikçi davranış düzeylerinin sosyo-demografik değişkenlere göre ne ölçüde değiştiğinin belirlenmesi de çalışmanın ikincil amacıdır.

Yöntem: Çalışma bir kamu üniversitesinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya gönüllü olarak 104 sağlık yönetimi bölümü öğrencisi katılmıştır. Veriler; "Kişisel Bilgi Formu", "Bilişsel Esneklik Ölçeği" ve "Yenilikçi Davranış Ölçeği" ile çevrimiçi (Google doc) aracılığıyla toplanmıştır. Veriler SPSS 26 programı ile analiz edilmiştir. Kullanılacak analiz yöntemlerinin belirlenmesinde normal dağılım şartı dikkate alınmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, bağımsız örneklem t testi, tek yönlü varyans analizi, Pearson korelasyon ve regresyon analizi uygulanmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $P<0,05$ olarak alınmıştır.

Bulgular: Sağlık yönetimi öğrencilerinin %83,7'sinin kadın, %35'6'sının 2.sınıf %66,3'ünün 18-21 yaş aralığı, %49'unun üniversiteye gelmeden önce il merkezinde yaşadığı, %61,5'inin anne eğitim durumunun ilkokul ve %30,8'inin baba eğitim durumunun ortaokul olduğu görülmüştür. Bilişsel esneklik puan ortalaması 3,75±0,64 ve yenilikçi davranış puan ortalaması 3,36±0,80'dir. Bilişsel Esneklik ve Yenilikçi Davranış ile cinsiyet, yaş, sınıf, üniversiteye gelmeden önce yaşadığı yer, anne eğitim ve baba eğitim durumu arasında anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır ($P>0,05$). Bilişsel esneklik ve yenilikçi davranış arasında anlamlı ve pozitif yöne bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir ($r= ,642$). Bilişsel esnekliğin yenilikçi davranış üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğu ve açıklanan varyans değerinin (R^2) ,413 olduğu saptanmıştır.

Sonuç: Öğrencilerin bilişsel esneklik düzeyleri yenilikçi davranışları üzerinde önemli düzeyde etkiye sahiptir. Bilişsel esneklik ve yenilikçi davranışların üzerinde sosyo-demografik değişkenlerin belirleyici bir etken olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Bilişsel esneklik, öğrenci, yenilikçi davranış.

DETERMINING THE EFFECT OF COGNITIVE FLEXIBILITY ON INNOVATIVE BEHAVIOR

Abstract

Objective: This study examined the effect of cognitive flexibility on innovative behavior among health management students. A secondary objective was to determine the extent to which levels of cognitive flexibility and innovative behavior varied according to sociodemographic variables.

Method: The study was conducted at a public university. A total of 104 health management students voluntarily participated in the study. Data were collected online (Google doc) using the "Personal Information Form," "Cognitive Flexibility Scale," and "Innovative Behavior Scale." Data were analyzed using the SPSS 26 program. The condition of normal distribution was considered in determining the analysis methods to be used. Descriptive statistics, independent samples t-test, one-way analysis of variance, Pearson correlation, and regression analysis were applied in the analysis of the data. The statistical significance level was set at $P<0.05$.

Findings: It was found that 83.7% of health management students were female, 35.6% were in their second year, 66.3% were between the ages of 18 and 21, 49% lived in the provincial center before coming to university, 61.5% had mothers with an elementary school education, and 30.8% had fathers with a middle school education. The mean cognitive flexibility score was 3.75±0.64 and the mean innovative behavior score was 3.36±0.80. No significant difference was found between cognitive flexibility and innovative behavior and gender, age, class, place of residence before coming to university, mother's education, and father's education ($P>0.05$). A significant and positive relationship was found between cognitive flexibility and innovative behavior (r=.642). It was determined that cognitive flexibility has a significant and positive effect on innovative behavior, with an explained variance (R2) of .413.

Conclusion: Students' levels of cognitive flexibility have a significant effect on their innovative behavior. It was determined that socio-demographic variables are not a decisive factor on cognitive flexibility and innovative behavior.

Keywords: Cognitive flexibility, student, innovative behavior.

1. Giriş

Bilişsel esneklik değişen görev taleplerine karşılık hızlı yanıt vermede gereken davranışın temel bileşenidir (Musslick & Bizyaeva, 2024). Üniversite öğrencilerinde yeni kavramları kavrama, karmaşık problemleri çözme, çeşitli öğrenme durumlarında yolunu bulma kapasitesinde önemli bir rol oynar. Bilişsel esneklik düzeyi yüksek olan bireyler, akademik zorluklarla karşılaştıklarında daha dayanıklılık, yaratıcılık ve fazla uyum sağlama eğilimindedir. Bu bilişsel beceri, öğrencilerin öğrenmeyi öğrenmelerine, açık fikirli bir şekilde yaklaşmalarına, farklı stratejiler keşfetmelerini ve değişen akademik taleplere yanıt olarak düşüncelerini uyarlamalarını sağlar (Nakhostin-Khayyat vd., 2024).

Yenilikçi davranış, bireylerin yenilikçi faaliyetlerde yeni fikirleri, öncü bilgileri veya benzersiz çözümleri aktif olarak benimseme ve uygulama sürecidir (Lin vd., 2025). Buradan hareketle bilişsel esneklik bilişsel esnekliğin öğrencilerin yenilikçi davranışlarını tahmin etmede önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Yang vd., (2021) çalışmasında bilişsel esneklik ile yenilikçi davranış arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu belirtilmiştir. Boylamsal bir çalışmada ise öğrencilerin bilişsel esnekliğinin geliştirilmesinin yenilikçi davranışlarını önemli ölçüde artırabileceği vurgulanmıştır (Bünin vd., 2021; Yu vd., 2025).

2. Yöntem

Çalışmanın amacı: Bu çalışmada sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinde bilişsel esnekliğin yenilikçi davranış üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bilişsel esneklik ve yenilikçi davranış düzeylerinin sosyo-demografik değişkenlere göre ne ölçüde değiştiğinin belirlenmesi de çalışmanın ikincil amacıdır.

Evrem ve örneklem: Çalışmaya bir kamu üniversitesinde aktif olarak öğrenimlerine devam eden sağlık yönetimi bölümü öğrencileri dahil edilmiştir. Kolayda örnekleme yöntemiyle 104 öğrenci katkı sağlamıştır.

Verilerin Toplanması: Öğrencilerin çalışmaya katılımlarında gönüllü olarak katılımları esas alınmış, araştırma ile ilgili bilgi verilmiş, çalışmaya katılımları ile ilgili onayları alındıktan sonra anketi doldurmaları istenmiştir. Veriler çevrimiçi Google.doc yöntemi ile alınmıştır. Anketin ilk sayfasında çalışma ile ilgili bilgi verilmiş “Onaylıyorum” butonuna tıklandıktan sonra anket sayfası aktif edilmiştir. Çalışmada anketin doldurulması maksimum 4-6 dakika sürmüştür. Her bir hemşirenin anketi yalnızca bir kez dolduracak şekilde ayarlanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Öğrencilerin cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, üniversiteye gelmeden önce nerde yaşadıkları, anne eğitim ve baba eğitim durumları gibi ifadelere yer verilmiştir.

Bilişsel Esneklik Ölçeği: Martin ve Rubin (1994) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Çelikkaleli (2014) tarafından yapılmıştır. Ölçek tek boyutlu ve 12 maddelidir. Ölçek puanlaması 6'lı Likert tipinde "1-Kesinlikle Katılmıyorum ile 6-Kesinlikle Katılıyorum" arasındadır. Ölçekten alınan puanlar yükseldikçe bilişsel esnekliğin yüksek olduğunu göstermektedir.

Yenilikçi Davranış Ölçeği: Scott ve Bruce (1994) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Çalışkan vd., (2019) tarafından yapılmıştır. Ölçek tek alt boyutlu ve 6 maddeden oluşmaktadır. Ölçek puanlaması 5'li Likert tipinde "Kesinlikle Katılmam ile 5-Kesinlikle Katılırım" arasındadır. Ölçekte ters kodlama bulunmamaktadır. Ölçekten alınan puanlar yükseldikçe yenilikçi davranışın yüksek olduğunu göstermektedir.

Verilerin Analizi: Verilerin analizinde IBM SPSS Statistics Version 26 (IBM Inc., Armonk, NY, ABD) programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde kullanılacak analiz yönteminin belirlenmesinde normal dağılım şartı dikkate alınmıştır. Verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında yer aldığı görülmüştür (Hair vd., 2013). Verilerin değerlendirilmesinde; tanımlayıcı istatistikler, ölçeklerin iç tutarlılığı Cronbach Alpha katsayısı ile hesaplanmış ve ölçek puanları arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon analizi ve regresyon analizi ile incelenmiştir. İstatiksel anlamlılık düzeyi $p<0,05$ düzeyinde alınmıştır.

3. Bulgular

Öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Sosyo-demografik özellikler

Sosyo-demografik özellikler		N	%
Cinsiyet	Kadın	87	83,7
	Erkek	17	16,3
Yaş	18-21 yaş	69	66,3
	22 yaş ve üzeri	35	33,7
Sınıf	1.Sınıf	18	17,3
	2.Sınıf	37	35,6
	3.Sınıf	20	19,2
	4.Sınıf	29	27,9
Üniversiteye gelmeden önce yaşadığınız yer	İl merkezi	51	49
	İlçe merkezi	32	30,8

	Köy/bucak	21	20,2
Anne eğitim durumu	İlkokul	64	61,5
	Ortaokul	18	17,3
	Lise	22	21,2
Baba eğitim durumu	İlkokul	20	19,2
	Ortaokul	32	30,8
	Lise	31	29,8
	Üniversite	21	20,2

Sağlık yönetimi öğrencilerinin %83,7'sinin kadın, %35'6'sının 2.sınıf %66,3'ünün 18-21 yaş aralığı, %49'unun üniversiteye gelmeden önce il merkezinde yaşadığı, %61,5'inin anne eğitim durumunun ilkokul ve %30,8'inin baba eğitim durumunun ortaokul olduğu bulunmuştur (Tablo 1).

Bilişsel esneklik ve yenilikçi davranışın sosyo-demografik değişkenlere göre değerlendirilmesi Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Bilşsel esneklik ve yenilikçi davranışın sosyo-demografik değişkenlere göre değerlendirilmesi

Değişkenler	N	Bilişsel Esneklik		Yenilikçi Davranış	
		$\bar{x}\pm ss$	Test değeri	$\bar{x}\pm ss$	Test değeri
Cinsiyet					
Kadın	87	3,73±0,65	T:-0,556	3,37±0,84	T:0,540
Erkek	17	3,83±0,61	P:0,580	3,29±0,49	P:0,592
Yaş					
18-21 yaş	69	3,72±0,66	T:-0,710	3,32±0,74	T:-0,687
22 yaş ve üzeri	35	3,81±0,62	P:0,480	3,43±,90	P:0,494
Sınıf					
1.Sınıf	18	3,72±0,38		3,23±0,65	
2.Sınıf	37	3,56±0,68	F:2,137	3,18±0,71	F:2,614
3.Sınıf	20	3,87±0,69	P:0,100	3,30±0,84	P:0,055
4.Sınıf	29	3,93±0,66		3,70±0,88	
Üniversiteye gelmeden önce yaşadığınız yer					
İl merkezi	51	3,81±0,63	F:0,608	3,41±0,83	F:0,225
İlçe merkezi	32	3,65±0,64	P:0,547	3,33±0,67	P:0,799
Köy/bucak	21	3,76±0,69		3,27±0,92	
Anne eğitim durumu					
İlkokul	64	3,86±0,67	F:2,754	3,45±0,80	F:2,022
Ortaokul	18	3,52±0,58	P:0,068	3,02±0,67	P:0,138

Lise	22	3,60±0,55		3,37±0,84	
Baba eğitim durumu					
İlkokul	20	3,70±,82		3,29±0,75	
Ortaokul	32	3,74±,63	F:0,064	3,19±0,88	F:1,433
Lise	31	3,76±0,56	P:0,979	3,38±0,60	P:0,238
Üniversite	21	3,78±0,64		3,65±0,93	

Bilişsel esneklik ve yenilikçi davranış ile cinsiyet, yaş, sınıf, üniversiteye gelmeden önce yaşadığı yer, anne eğitim ve baba eğitim durumu arasında anlamlı bir fark görülmemiştir (P>0,05; Tablo 2).

Bilişsel esneklik ve yenilikçi davranış puan ortalaması ve Pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Puan ortalamaları ve Pearson korelasyon analizi

Değişkenler	Min-Max	$\bar{x}\pm ss$		Bilişsel Esneklik	Yenilikçi Davranış
Bilişsel Esneklik	1-5	3,75±0,64	r	1	,642**
			p		,000
Yenilikçi Davranış	1-5	3,36±0,80	r		1
			p		
Çarpıklık				-,199	,215
Basıklık				,212	-,486
Cronbach Alpha				,782	,892

**p<0,01

Bilişsel esneklik puan ortalaması 3,75±0,64 ve yenilikçi davranış puan ortalaması 3,36±0,80'dir. Bilişsel esneklik ve yenilikçi davranış arasında anlamlı ve pozitif yöne bir ilişkinin olduğu saptanmıştır (r= ,642) (Tablo 3).

Bilişsel esnekliğin yenilikçi davranış üzerindeki etkisine yönelik yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Regresyon analizi sonuçları

Değişkenler			SC	USC	SH	Test değeri	P değeri	R^2	Adj. R^2
Bilişsel Esneklik	→	Yenilikçi Davranış	,642	,794	,094	8,464	,000	,413	,407

P<0,001; SC: Standardize Edilmiş Katsayılar; USC: Standardize Edilmemiş Katsayılar; SH: Standart Hata; Adj. R^2: Düzeltilmiş R^2 katsayısı

Bilişsel esnekliğin yenilikçi davranış üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğu ve açıklanan varyans değerinin (R^2) ,413 olduğu belirlenmiştir (Tablo 4).

4. Sonuç

Öğrencilerin bilişsel esneklik düzeyleri yenilikçi davranışları üzerinde önemli düzeyde etkiye sahiptir. Bilişsel esneklik ve yenilikçi davranışların üzerinde sosyo-demografik değişkenlerin belirleyici bir etken olmadığı belirlenmiştir. Öğrencilerin bilişsel esnekliklerini artırmaya yönelik eğitimlerin verilmesi önerilebilir.

Kaynakça

Büning, C., Jürgens, L., and Lausberg, H. (2021). Divergent learning experiences in sports enhance cognitive executive functions and creativity in students. Phys Educ Sport Pedagogy 6, 402–416.

Çalışkan, A., Akkoç, İ., & Turunç, Ö. (2019). Yenilikçi davraniş: bir ölçek uyarlama çalişmasi. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5(1), 94-111.

Çelikkaleli Ö. (2014). Bilişsel Esneklik Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirliği. Eğitim ve Bilim, 39(176), 339-346.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2013). Multivariate Data Analysis: Pearson Education Limited.

Lin, Y., Wang, X., Zhang, X., et al. (2025). Psychological richness can enhance innovative behavior of Chinese college students: the chain mediating role of cognitive flexibility and creative self-efficacy. *Frontiers in Psychology*, *16*, 1630873.

Lin, Y., Wang, X., Zhang, X., Hu, H., Liu, L., Pang, K., ... & Li, X. (2025). The impact of undergraduate nursing students' time management disposition on innovative behavior: The chain mediating role of academic self-efficacy and flow experience. *Frontiers in psychology*, *16*, 1447121.

Martin, M. M. ve Rubin, R. B. (1994). Development of a communication flexibility scale. Southern Communication Journal, 59, 171-178.

Musslick, S., & Bizyaeva, A. (2024). Examining cognitive flexibility and stability through the lens of dynamical systems. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, *57*, 101375.

Nakhostin-Khayyat, M., Borjali, M., Zeinali, M., Fardi, D., & Montazeri, A. (2024). The relationship between self-regulation, cognitive flexibility, and resilience among students: a structural equation modeling. *BMC psychology*, *12*(1), 1-8.

Scott, S.G., ve Bruce R.A. (1994).Determinants of innovative behaviour : a path model of individual innovation in the workplace. Academy of Management Journal, 37 (3), 580 607.

Yang, Y., Wu, S., Duñabeitia, J. A., Jiang, K., and Li, Y. (2021). The influence of L2 proficiency on bilinguals' creativity: the key role of adaptive emotion regulation strategies during the COVID-19 pandemic. Front. Psychol. 12:69501

HEMŞİRELERDE YAPAY ZEKA VE DİJİTAL OKURYAZARLIK

Doç. Dr. Hilal KUŞCU KARATEPE

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Osmaniye, Türkiye, e-mail: hkuscukaratepe@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9237-2714

Özet

Amaç: Bu çalışmanın amacı, hemşirelerin yapay zeka hazırbulunuşluğun dijital okuryazarlık üzerindeki etkisinin belirlenmesidir.

Yöntem: Çalışma Türkiye'nin farklı şehirlerinde çalışan hemşireler ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya gönüllü olarak 121 hemşire katılmıştır. Veriler; "Kişisel Bilgi Formu", "Hemşireler İçin Yapay Zekâ Tutum Ölçeği" ve "Dijital Okuryazarlık Ölçeği" çevrimiçi anket (Google doc) ile toplanmıştır. Veriler SPSS 26 programı ile analiz edilmiştir. Kullanılacak analiz yöntemlerinin belirlenmesinde normal dağılım şartı dikkate alınmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, bağımsız örneklem t testi, tek yönlü varyans analizi, Pearson korelasyon ve regresyon analizi uygulanmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $P<0,05$ olarak alınmıştır.

Bulgular: Hemşirelerin %73,6'sı kadın, %59,5'i evli, %49,6'sı 31-40 yaş aralığı, %62,8'i lisans mezunu, %43'ünün toplam mesleki yılı 1-5 yıl, %55,4'ünün yatan hasta servislerinde çalışan ve %57'sinin yapay zeka hakkında daha önce bilgi sahibi olduğu belirlenmiştir. Yapay zeka hazırbulunuşluk puan ortalaması 3,16±0,68 ve dijital okuryazarlık puan ortalaması 3,12±0,65'dir. Yapay zeka hazırbulunuşluk ve dijital okuryazarlık arasında anlamlı ve pozitif yöne bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir (r= ,708). Yapay zeka hazırbulunuşluğun dijital okuryazarlık üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğu ve açıklanan varyans değerinin (R^2) ,514 olduğu belirlenmiştir.

Sonuç: Hemşirelerin yapay zeka hazırbulunuşluluk ve dijital okuryazarlık düzeylerinin orta olduğu belirlenmiştir. Bulgulara göre hemşirelerin yapay zeka hazırbulunuşluğunun dijital okuryazarlığı arttırdığı ifade edilebilir.

Anahtar kelimeler: Dijital okuryazarlık, hemşire, yapay zeka.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL LITERACY IN NURSES

Abstract

Objective: The objective of this study is to determine the effect of nurses' artificial intelligence readiness on digital literacy.

Method: The study was conducted with nurses working in different cities in Turkey. A total of 121 nurses voluntarily participated in the study. Data were collected using an online survey (Google doc) consisting of a "Personal Information Form," an "Artificial Intelligence Attitude Scale for Nurses," and a "Digital Literacy Scale." The data were analyzed using the SPSS 26 program. The condition of normal distribution was considered in determining the analysis methods to be used. Descriptive statistics, independent samples t-test, one-way analysis of variance, Pearson correlation, and regression analysis were applied in the analysis of the data. The statistical significance level was set at $P<0.05$.

Findings: It was determined that 73.6% of nurses were female, 59.5% were married, 49.6% were aged 31-40, 62.8% were bachelor's degree graduates, 43% had a total of 1-5 years of professional experience, 55.4% worked in inpatient services, and 57% had prior knowledge of artificial intelligence. The average artificial intelligence readiness score was 3.16±0.68, and the average digital literacy score was 3.12±0.65. A significant and positive relationship was found between artificial intelligence readiness and digital literacy ($r=0.708$). Artificial intelligence readiness was found to have a significant and positive effect on digital literacy, with an explained variance (R^2) of 0.514.

Conclusion: Nurses' levels of artificial intelligence readiness and digital literacy were found to be moderate. According to the findings, it can be stated that nurses' artificial intelligence readiness increases digital literacy.

Keywords: Digital literacy, nurse, artificial intelligence.

1.Giriş

Yapay zeka, 2020-2025 Dünya Sağlık Küresel Stratejisi raporuna (WHO, 2021) göre insan gibi çalışan ve tepki veren makineler tarafından, insan zekasının simülasyonuna odaklanan bir bilgisayar bilim alanıdır. Sağlık hizmetlerinde, özellikle klinik ortamlarda, yapay zeka kullanımı hızla yaygınlaşmaktadır (von Gerich vd., 2022). Bu durumda sağlık hizmetlerinde en yüksek nüfusunu oluşturan hemşirelerin, yapay zeka teknolojilerini doğru kullanabilmeleri önemlidir (Ergin vd., 2022; Özdemir & Bilgin, 2021; Rababah vd., 2021).

Dijital okuryazarlık, günümüz dünyasında herkes için temel bir gereklilik haline gelmiştir (Kennedy & Yaldren, 2017; Terry vd., 2019). Dijital okuryazarlık, dijital cihazların fiziksel işlemlerini ve bu cihazlardaki yazılım işlemlerine ilişkin dijital teknolojileri (dijital araçlar ve dijital medya) kullanma becerisidir (Harerimana vd., 2023). Hemşire, kurum ve hasta sonuçlarının iyileştirilmesi için gereklidir (Macalindin vd., 2024). Önceki araştırmalarda dijital okuryazarlık düzeyi düşük olan bir hemşirenin stres, kaygı ve meslek hayatında uyum sağlama zorluğu yaşayabileceği, buna karşılık yüksek olan bir hemşirenin güvenli ve etkili hemşirelik müdahaleleri sunmaya ve hasta sonuçlarını iyileştirmeye katkıda bulunabileceği bildirilmiştir (Kim & Kim, 2025; Macalin vd., 2023). Bu bağlamda dijital okuryazarlığın yüksek olması hemşirelerde artan iş yükü karşısında pratik hazır olma durumunu tanımlamada ve değerlendirmede önemli bir faktör olarak ele alınmalıdır.

2. Yöntem

Çalışmanın amacı: Bu çalışmada, hemşirelerin yapay zeka hazırbulunuşluğun dijital okuryazarlık üzerindeki etkisinin belirlenmesidir.

Evrem ve örneklem: Çalışma Türkiye'nin farklı şehirlerinde çalışan hemşireler ile gerçekleştirilmiştir. Ekim 2025 tarihlerinde rastegele örnekleme yöntemiyle 121 hemşire katkı sağlamıştır.

Verilerin Toplanması: Hemşirelerin çalışmaya katılımlarında gönüllü olarak katılımları esas alınmış, araştırma ile ilgili bilgi verilmiş, çalışmaya katılımları ile ilgili onayları alındıktan sonra anketi doldurmaları istenmiştir. Veriler çevrimiçi Google.doc yöntemi ile alınmıştır. Anketin ilk sayfasında çalışma ile ilgili bilgi verilmiş "Onaylıyorum" butonuna tıklandıktan sonra anket sayfası aktif edilmiştir. Çalışmada anketin doldurulması maksimum 4-6 dakika sürmüştür. Her bir hemşirenin anketi yalnızca bir kez dolduracak şekilde ayarlanmıştır. Veriler aşağıdaki ölçekler ile elde edilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu: Hemşirelerin cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, çalıştıkları birim, toplam mesleki yıl ve yapay zeka hakkında bilgi sahibi olma durumları gibi özellikleri belirlemeye yönelik ifadelere yer verilmiştir.

Hemşireler İçin Yapay Zekâ Tutum Ölçeği: Öztürk Yıldırım ve Karaman (2025) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 32 maddeli ve hemşirelik bakımı, organizasyon, etik ve yapay zeka hazırbulunuşluğu alt boyutlarından oluşmaktadır. Bu çalışmada ölçeğin Yapay Zeka Hazırbulunuşluğu alt boyutu kullanılmıştır. Ölçek puanlaması 5'li Likert tipinde "1- Kesinlikle Katılmıyorum ile 5-Kesinlikle Katılıyorum" arasındadır. Bu çalışmada Yapay Zeka Hazırbulunuşluğu boyutu Cronbach Alpha değeri,788'dir.

Dijital Okuryazarlık Ölçeği: Ng (2012) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlaması Üstündağ vd., (2017) gerçekleştirmiştir. Ölçek 10 maddeli ve tek alt boyutludur. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınan puanlar arttıkça dijital okuryazarlık puanı artmaktadır. Üstündağ vd., (2017) çalışmasında ölçek geneli Cronbach Alpha değeri 0,86'dır. Bu çalışmada ölçek geneli Cronbach Alpha değeri 0,880'dir.

Verilerin Analizi: Verilerin analizinde IBM SPSS Statistics Version 26 (IBM Inc., Armonk, NY, ABD) programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde kullanılacak analiz yönteminin belirlenmesinde normal dağılım şartı dikkate alınmıştır. Verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında yer aldığı görülmüştür (Hair vd., 2013). Verilerin değerlendirilmesinde; tanımlayıcı istatistikler, ölçeklerin iç tutarlılığı Cronbach Alpha katsayısı ile hesaplanmış ve ölçek puanları arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon analizi ve regresyon analizi ile incelenmiştir. İstatiksel anlamlılık düzeyi $p<0,05$ düzeyinde alınmıştır.

3. Bulgular

Hemşirelerin sosyo-demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Sosyo-demografik özellikler

Sosyo-demografik özellikler		N	%
Cinsiyet	Kadın	89	73,6
	Erkek	32	26,4
Medeni durum	Evli	72	59,5
	Bekar	49	40,5
Yaş	20-30 yaş	34	28,1
	31-40 yaş	60	49,6
	41 yaş ve üzeri	27	22,3
Eğitim	Lisans öncesi	24	19,8

	Lisans	76	62,8
	Lisansüstü	21	17,4
Çalıştığınız birim	Yatan hasta servisi	54	44,6
	Ayaktan hasta servisi	67	55,4
Toplam mesleki yıl	1-5 yıl	52	43
	6-10 yıl	41	33,9
	11 yıl ve üzeri	28	23,1
Yapay zekâ hakkında bilginiz var mı?	Evet	57	57
	Hayır	28	19,8
	Kısmen	24	23,2

Hemşirelerin %73,6'sı kadın, %59,5'i evli, %49,6'sı 31-40 yaş aralığı, %62,8'i lisans mezunu, %43'ünün toplam mesleki yılı 1-5 yıl, %55,4'ünün yatan hasta servislerinde çalışan ve %57'sinin yapay zeka hakkında daha önce bilgi sahibi olduğu saptanmıştır (Tablo 1).

Hemşirelerin yapay zeka hazırbulunuşluğu ve dijital okuryazarlık puan ortalamaları ve Pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Puan ortalamaları ve Pearson korelasyon analizi

Değişkenler	Min-Max	$\bar{x}\pm ss$		Yapay Zeka Hazırbulunuşluğu	Dijital Okuryazarlık
Yapay Zeka Hazırbulunuşluğu	1-5	3,16±0,68	r	1	,708**
			p		,000
Dijital Okuryazarlık	1-5	3,12±0,65	r		1
			p		
Çarpıklık				-,184	,081
Basıklık				,005	,160
Cronbach Alpha				,788	,880

**p<0,01

Yapay zeka hazırbulunuşluk puan ortalaması 3,16±0,68 ve dijital okuryazarlık puan ortalaması 3,12±0,65'dir. Yapay zeka hazırbulunuşluğu ve dijital okuryazarlık arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir (r=,708) (Tablo 2).

Yapay zeka hazırbulunuşluğun dijital okuryazarlık üzerindeki etkisine yönelik yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Regresyon analizi sonuçları

Değişkenler	SC	USC	SH	Test değeri	P değeri	R^2	Adj. R^2

Yapay Zeka Hazırbulunuşluğu	→	Dijital Okuryazarlık	,708	,678	,062	10,926	,000	,514	,510

P<0,001

Yapay zeka hazırbulunuşluğun dijital okuryazarlık üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğu ve açıklanan varyans değerinin (R^2) ,514 olduğu görülmüştür.

4. Sonuç

Hemşirelerin yapay zeka hazırbulunuşluluk ve dijital okuryazarlık düzeylerinin orta olduğu bulunmuştur. Hemşirelerin yapay zeka hazırbulunuşluğunun dijital okuryazarlığı arttırdığı ifade edilebilir. Yapay zeka kullanımı eğitimleri verilebilir. Hemşireler digital okuryazarlıklarının gelişmesi yönünde teşvik edilebilir.

Kaynakça

Ergin, E., Karaarslan, D., Şahan, S., & Çınar Yücel, Ş. (2022). Artificial intelligence and robot nurses: from nurse managers' perspective: a descriptive cross-sectional study. *Journal of Nursing Management*, *30*(8), 3853-3862.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2013). Multivariate Data Analysis: Pearson Education Limited.

Harerimana, A., Duma, S. E., & Mtshali, N. G. (2022). First-year nursing students' digital literacy: A cross-sectional study. *J Nurs Educ Pract*, *13*(1), 31-37.

Kennedy, S., & Yaldren, J. (2017). A look at digital literacy in health and social care. *British Journal of Cardiac Nursing*, *12*(9), 428-432.

Kim, S., & Kim, J. (2025). Influence of Digital Literacy Competency on Nursing Practice Readiness in Newly Graduated Nurses. *Korean Journal of Occupational Health Nursing*, *34*(4), 192-203.

Macalin, B. V., Ahmed, H. F., Granaghan, R. M., & Goodfellow, D. (2023). Improving nurses' digital literacy and engagement with electronic patient records. Nursing Management, 30(6), 24-27.

Macalindin, B. V., Ahmed, H. F., Granaghan, R. M., & Goodfellow, D. (2024). Improving nurses' digital literacy and engagement with digital workflows through a data-driven education model. *Nursing Management*, *31*(3), 1-7.

Ng, W. (2012). Can we teach digital natives digital literacy?. Computers & Education, 59(3), 1065-1078.

Özdemir, L., & Bilgin, A. (2021). The use of artificial intelligence in health and ethical problems. *J Health Nurs Manag., 8*(3), 439-445.

Rababah, J. A., Al-Hammouri, M. M., & Wafa'a, F. (2021). A study of the relationship between nurses' experience, structural empowerment, and attitudes toward computer use. *International journal of nursing sciences*, *8*(4), 439-443.

Terry, J., Davies, A., Williams, C., Tait, S., & Condon, L. (2019). Improving the digital literacy competence of nursing and midwifery students: A qualitative study of the experiences of NICE student champions. *Nurse education in practice*, *34*, 192-198.

Üstündağ, M. T., Güneş, E., & Bahçivan, E. (2017). Turkish adaptation of digital literacy scale and investigating pre-service science teachers' digital literacy. *Journal of Education and Future*, *12*, 19-29.

von Gerich, H., Moen, H., Block, L. J., Chu, C. H., DeForest, H., Hobensack, M., ... & Peltonen, L. M. (2022). Artificial Intelligence-based technologies in nursing: A scoping literature review of the evidence. *International journal of nursing studies*, *127*, 104153.

WHO. (2021). Global strategy on digital health 2020–2025. 2021. https://www.chrom e-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/. https://www.who.int/do cs/default-source/documents/gs4dhdaa2a9f352b0445bafbc79ca799dce4d.p df

Yıldırım, T.Ö., & Karaman, M. (2025). Development and psychometric evaluation of the Artificial Intelligence Attitude Scale for Nurses. *BMC Nursing*, 24, 1-11.

SİBER ZORBALIĞIN PSİKOSOSYAL BİR YORDAYICISI OLARAK AHLAKİ DUYARSIZLAŞMA: EMPATİNİN ARACI ETKİSİ

Prof.Dr. Yunus ZENGİN

Kafkas Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

yunuszengin@kafkas.edu.tr – 0000-0001-8381-6918

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, ahlaki duyarsızlaşmanın siber zorbalık davranışları üzerindeki etkisinde empatinin aracı rolünü incelemektir. Ahlaki duyarsızlaşma, bireylerin zarar verici davranışlarını çeşitli bilişsel gerekçelerle ahlaki öz-denetim mekanizmalarından ayrıştırmalarını ifade ederken; empati, bireyin başkalarının duygu ve düşüncelerini anlayabilme ve bu duygulara duyarlılık gösterebilme becerisi olarak tanımlanmaktadır. Siber zorbalık ise dijital iletişim araçları aracılığıyla başkalarına kasıtlı ve tekrarlayıcı biçimde zarar vermeyi amaçlayan davranışları kapsamaktadır.

Araştırmanın örneklemini, bir kamu üniversitesine bağlı Meslek Yüksekokulu'nda (MYO) öğrenim gören 308 öğrenci oluşturmaktadır. Veriler, ahlaki duyarsızlaşma, empati ve siber zorbalık düzeylerini ölçmeye yönelik ölçekler aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiş; betimsel istatistikler, korelasyon analizleri ve aracılık etkisini test etmeye yönelik analizler gerçekleştirilmiştir.

Araştırma bulguları, ahlaki duyarsızlaşmanın siber zorbalık davranışlarını anlamlı biçimde yordadığını ve bu ilişkide empatinin kısmi aracı rol üstlendiğini göstermektedir. Sonuçlar, siber zorbalığın önlenmesine yönelik çalışmalarda empati geliştirmeye ve ahlaki farkındalığı artırmaya yönelik müdahalelerin önemine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahlaki duyarsızlaşma, Dijitalleşme, Siber zorbalık, Empati

MORAL DISENGAGEMENT AS A PSYCHOSOCIAL PREDICTOR OF CYBERBULLYING: THE MEDIATING ROLE OF EMPATHY

Abstract

The purpose of this study is to examine the mediating role of empathy in the relationship between moral disengagement and cyberbullying behaviors. Moral disengagement refers to the cognitive mechanisms through which individuals justify harmful behaviors by disengaging their moral self-regulation processes, whereas empathy is defined as the ability to understand others' emotions and thoughts and to respond sensitively to these emotional states.

Cyberbullying, on the other hand, involves intentional and repetitive behaviors aimed at harming others through digital communication technologies.

The sample of the study consisted of 308 students enrolled in a Vocational School affiliated with a public university. Data were collected using standardized scales measuring levels of moral disengagement, empathy, and cyberbullying behaviors. The obtained data were analyzed using the SPSS statistical package program; descriptive statistics, correlation analyses, and mediation analyses were conducted.

The findings of the study demonstrate that moral disengagement is a significant predictor of cyberbullying behaviors and that empathy assumes a partial mediating role in this relationship. These results underscore the importance of interventions focused on fostering empathy and enhancing moral awareness in initiatives aimed at the prevention of cyberbullying.

Keywords: Moral disengagement, Digitalization, Cyberbullying, Empathy

1.GİRİŞ

Dijital teknolojilerin ve çevrim içi iletişim ortamlarının hızla yaygınlaşması, bireylerin sosyal etkileşim biçimlerini dönüştürmüş; bu dönüşümle birlikte siber zorbalık, özellikle ergenler ve genç yetişkinler arasında önemli bir psikososyal sorun hâline gelmiştir. Siber zorbalık davranışlarının ortaya çıkmasında bireysel, bilişsel ve duygusal birçok değişken etkili olmaktadır. Bu bağlamda ahlaki duyarsızlaşma, bireylerin zarar verici davranışlarını meşrulaştırmalarına ve etik sorumluluk duygusundan uzaklaşmalarına olanak tanıyan önemli bir bilişsel mekanizma olarak öne çıkmaktadır. Ahlaki duyarsızlaşma düzeyi yüksek bireylerin, çevrim içi ortamlarda saldırgan davranışları daha kolay sergileyebildikleri belirtilmektedir. Buna karşılık empati, bireylerin başkalarının duygu ve düşüncelerini anlayabilme becerisiyle siber zorbalığa karşı koruyucu bir işlev üstlenmektedir. Empatik eğilimleri yüksek bireylerin, başkalarına zarar verme olasılıklarının daha düşük olduğu ifade edilmektedir. Bu bildiri, ahlaki duyarsızlaşmanın siber zorbalık üzerindeki etkisini incelemeyi ve bu ilişkide empatinin aracı rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Dijital iletişim teknolojilerinin günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline gelmesi, bireyler arası etkileşim biçimlerini dönüştürmüş ve yeni sosyal sorun alanlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu sorun alanlarından biri olan siber zorbalık, geleneksel zorbalığın çevrimiçi ortama taşınmış bir biçimi olarak ifade edilmekte ve özellikle çocuklar, ergenler ve genç yetişkinler arasında yaygın bir problem olarak görülmektedir (Kowalski vd., 2012). Siber zorbalık; internet, sosyal medya, çevrimiçi oyunlar ve mobil iletişim araçları yoluyla başkalarına kasıtlı, tekrarlayıcı ve zarar verici davranışlarda bulunmayı kapsamaktadır. Alan yazında konuya yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmalarda kavramın, mağdurlar üzerinde depresyon, kaygı, yalnızlık, akademik başarısızlık ve düşük benlik saygısı gibi çok yönlü olumsuz etkiler yarattığı sonucunu ortaya koymaktadır (Tokunaga, 2010; Kowalski vd., 2014).

Siber zorbalık davranışlarının açıklanmasında bireylerin yalnızca çevresel koşulları değil, aynı zamanda bilişsel ve duyuşsal süreçleri de dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda ahlaki duyarsızlaşma kavramı, siber zorbalığın anlaşılmasında merkezi bir yer tutmaktadır. Bandura'nın Sosyal Bilişsel Kuramı çerçevesinde geliştirilen ahlaki duyarsızlaşma, bireylerin ahlaki öz-düzenleme mekanizmalarını geçici olarak devre dışı bırakarak zarar verici davranışlarını meşrulaştırmalarını sağlayan bilişsel süreçleri ifade etmektedir (Bandura, 1999). Bu süreçler arasında davranışın ahlaki olarak haklı gösterilmesi, sorumluluğun başkalarına yüklenmesi, zararın küçümsenmesi ve mağdurun insanlıktan çıkarılması gibi mekanizmalar yer almaktadır (Bandura vd., 1996).

Çevrimiçi ortamların sunduğu anonimlik, fiziksel mesafenin artması ve sosyal ipuçlarının sınırlı olması, ahlaki duyarsızlaşma süreçlerini kolaylaştıran önemli faktörlerdir. Bireyler, çevrimiçi ortamda yüz yüze etkileşimde bulunmadıkları için davranışlarının sonuçlarını daha az hissedebilmekte ve ahlaki sorumluluk algıları zayıflayabilmektedir. Nitekim birçok araştırma, ahlaki duyarsızlaşma düzeyi yüksek bireylerin siber zorbalık davranışlarına daha yatkın olduklarını ortaya koymuştur (Pornari ve Wood, 2010; Meter ve Bauman, 2018). Meta-analitik bulgular da ahlaki duyarsızlaşma ile siber zorbalık arasında orta düzeyde ve tutarlı bir ilişki olduğunu göstermektedir (Zhao vd., 2021).

Bu bilişsel süreçlerin siber zorbalık üzerindeki etkisini açıklamada empati kritik bir duyuşsal mekanizma olarak öne çıkmaktadır. Empati, bireyin başkalarının duygularını ve bakış açılarını anlayabilme ve bu duygulara duyarlı tepkiler verebilme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Davis, 1983). Empatik eğilimler, bireylerin sosyal ilişkilerinde prososyal davranışları artırmakta ve saldırgan eğilimleri azaltmaktadır (Eisenber vd., 2013). Bu nedenle empati, zorbalık ve saldırgan davranışlara karşı koruyucu bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Literatürde empati ile siber zorbalık arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Araştırmalar, empati düzeyi düşük bireylerin siber zorbalık davranışlarını daha sık sergilediklerini ve mağdurun yaşadığı duygusal zararı daha az önemsediklerini göstermektedir (Ang ve Goh, 2010; Del Rey vd., 2012). Empatinin özellikle çevrimiçi bağlamda önemli olmasının nedeni, dijital ortamların mağdurun duygusal tepkilerini görünmez kılmasıdır. Bu görünmezlik, empatik tepkilerin zayıflamasına ve ahlaki duyarsızlaşma süreçlerinin güçlenmesine yol açabilmektedir.

Yapılan çalışmalarda ahlaki duyarsızlaşma ile empati arasındaki ilişkinin ters yönlü olduğu görülmektedir. Ahlaki duyarsızlaşma mekanizmaları aktive olduğunda, birey mağdurun yaşadığı acıyı algılamakta zorlanmakta ve empatik tepki üretme olasılığı azalmaktadır (Hyde vd., 2010). Bu durum, siber zorbalık davranışlarının ortaya çıkmasında empatiyi önemli bir aracı değişken hâline getirmektedir. Başka bir ifadeyle, ahlaki duyarsızlaşma bireyin empati düzeyini azaltmakta; azalan empati ise siber zorbalık davranışlarını kolaylaştırmaktadır.

Uluslararası çalışmalar bu aracılık ilişkisini ampirik olarak desteklemektedir. Örneğin Ang ve Goh (2010), empati düzeyinin ahlaki gerekçelendirme süreçleri ile siber zorbalık arasındaki ilişkide belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde Yang (2020), ahlaki duyarsızlaşmanın siber zorbalık üzerindeki etkisinin empati aracılığıyla güçlendiğini

göstermiştir. Türkiye'de yapılan araştırmalar da bu bulgularla paraleldir. Bakioglu ve Eraslan-Çapan (2019), empatik eğilimin siber zorbalık ile ahlaki duyarsızlaşma arasındaki ilişkide aracı rol üstlendiğini belirtmiştir. Ayrıca Topçu vd., (2010) tarafından uyarlanan Temel Empati Ölçeği kullanılarak yapılan çalışmalar, empati düzeyi düşük bireylerin dijital ortamlarda daha fazla saldırgan davranış sergilediklerini göstermektedir.

Bu kuramsal ve ampirik bulgular birlikte değerlendirildiğinde, ahlaki duyarsızlaşmanın siber zorbalık davranışlarını hem doğrudan hem de empati aracılığıyla dolaylı olarak etkilediği söylenebilir. Sosyal bilişsel kuram perspektifinden bakıldığında empati, ahlaki öz-düzenleme sisteminin önemli bir bileşeni olarak işlev görmekte; bu sistemin zayıflaması bireyin çevrimiçi ortamda zarar verici davranışlara yönelmesini kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla empatiyi güçlendirmeye yönelik psiko-eğitsel müdahaleler ve ahlaki muhakeme becerilerini geliştiren programlar, siber zorbalığın önlenmesinde etkili stratejiler sunmaktadır.

Çalışmada ön görülen amaca ulaşmak adına oluşturulan teorik çerçeve ve yapılan ulusal ve uluslararası literatür taraması sonucunda değişkenler arasındaki etki ve aracılık düzeyini test etmek amacıyla oluşturulan hipotezler şu şekildedir:

H_1: *Ahlaki duyarsızlaşma siber zorbalığı pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir.*

H_2: *Ahlaki duyarsızlaşma empati davranışını negatif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir.*

H3: *Ahlaki duyarsızlaşma ile siber zorbalık arasındaki ilişkide empatik davranış aracılık rolü oynar.*

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmada benimsenen amaç, ahlaki duyarsızlaşmanın siber zorbalık davranışları üzerindeki etkisinde empatinin aracı rolünü incelemektir. Ayrıca ele alınan çalışma, bireylerin dijital ortamlarda sergiledikleri zarar verici davranışların altında yatan psikososyal mekanizmaları bütüncül bir çerçevede açıklamayı da hedeflemektedir. Araştırma, siber zorbalığın yalnızca bireysel bir davranış değil, ahlaki biliş ve duygusal süreçlerle ilişkili çok boyutlu bir olgu olduğunu ortaya koyması açısından da önem arz etmektedir. Bu bağlamda empatiyi aracı değişken olarak ele alan çalışma, siber zorbalığın önlenmesine yönelik geliştirilecek eğitimsel ve psikososyal müdahalelere kuramsal ve uygulamaya dönük katkılar sunmaktadır.

3.2. Araştırmanın Evreni, Örneklemi ve Kısıtları

Araştırmanın örneklemini, Türkiye'deki bir kamu üniversitesine bağlı meslek yüksekokulunda öğrenim gören 680 kayıtlı öğrenciyi kapsamaktadır. Araştırma evreninden % 95'lik güvenilirlik sınırlılığı dahilinde %5'lik hata payı tahmin edilerek belirlenen örneklem sayısı 247 olarak hesaplanmıştır. Veri toplama sürecinde nicel araştırma desenlerinden anket tekniği

kullanılmış; öğrencilerin ahlaki duyarsızlaşma, siber zorbalık davranışları ve empati düzeyleri literatürde geçerlilik ve güvenirliliği test edilmiş ölçekler aracılığıyla ölçülmüştür. Katılımcıların akademik sürecini etkilememesi ve daha rahat bir ortam ve sürede doldurulabilmeleri açısından anketler Google Form's üzerinden online olarak yapılmıştır. 308 öğrenci geri dönüş sağlamıştır. Kullanılan kolayda örneklem yöntemi, örneklemin belirlenmiş ulaşılabilir evreni temsil ettiğini varsaymakla birlikte, bulguların genel teorik evrene genellenme derecesini sınırlamaktadır. Ayrıca örneklemin tek bir kamu üniversitesine bağlı Meslek Yüksekokulundan seçilmesi ve öğrencilerin kendi algı ve beyanlarına dayanması, araştırmanın kısıtlarını oluşturmaktadır.

3.3. Araştırmanın Modeli

Çalışmanın ana amacı, literatür taraması ve kurulan teorik çerçeveden elde edilen bulgular ışığında geliştirilen hipotezleri test etmektir. Çalışmanın hipotezlerini ve bu hipotezlerin dayandığı değişkenler arasındaki öngörülen etkileri görselleştiren araştırma modeli, Görsel 1'deki gibidir.

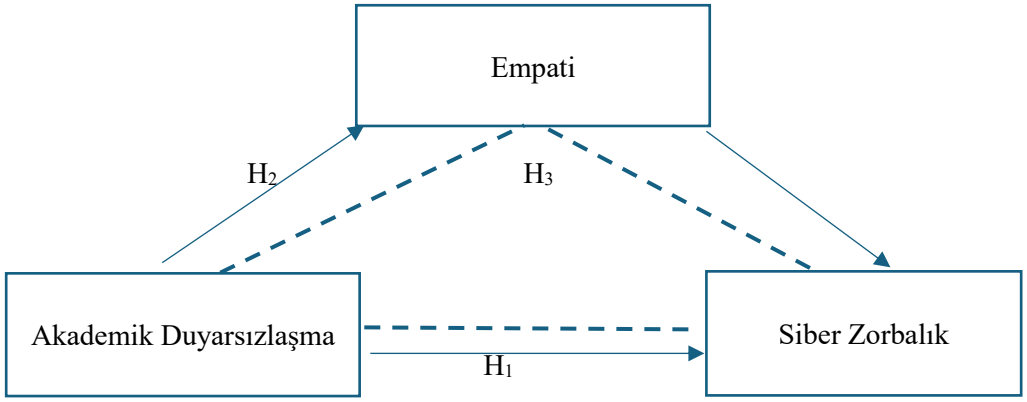

Görsel 1. Araştırmanın Modeli

3.4. Veri Toplama Yöntemi ve Kullanılan Ölçekler

Çalışmada belirlenen amaca ulaştırabilecek veriler için anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket formu, demografik bilgilerin yanı sıra temel değişkenleri ölçmek için geliştirilmiş üç ana ölçeği içermektedir. Katılımcıların ahlaki duyarsızlaşma düzeylerini belirlemek amacıyla Moore ve Diğ. (2012) tarafından geliştirilen Ekmekçioğlu ve Aydoğan (2019) tarafından Türkçe 'ye uyarlanan ahlaki uzaklaşma ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, toplam 8 soru ve tek boyuttan oluşmaktadır. Katılımcıların siber zorbalık düzeylerini ölçmek için Arıcak ve arkadaşları (2012) tarafından geliştirilen ve 24 madde ve tek boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır. Empatik eğilim düzeylerini ölçmek için ise Dökmen (1988) tarafından geliştirilen 20 madde ve tek boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçekte yer alan 3,6, 7, 8, 11, 12, 13, 15. sorular ters kodlanmış ifadeler olup analiz sürecinde düzeltme yapılmıştır.

Bulgular

Demografik Özellikler		N	%
Cinsiyet	Kadın	165	53,5
	Erkek	143	46,5
Eğitim Düzeyi	1.Sınıf	161	52,2
	2.Sınıf	147	47,8
Yaşınız	17-20 arası	216	70,1
	21-23 arası	76	24,6
	24-26 arası	16	5,3
Siber Zorbalık yaptınız mı?	Evet	114	37,1
	Hayır	194	62,9
Siber Zorbalıkta Mağdur oldunuz mu?	Evet	142	46,2
	Hayır	166	53,8
Toplam		308	100

Araştırma örneklemini, toplam 308 katılımcı oluşturmaktadır. Örneklemin demografik dağılımı incelendiğinde, cinsiyet açısından oldukça dengeli bir yapı gözlenmektedir; katılımcıların büyük bir kısmı kadın bireylerden (%53,5) oluşurken, erkek katılımcıların oranı (%46,5) da buna yakın bir seviyededir. Eğitim düzeyi açısından ise, 1. sınıf (%52,2) ve 2. sınıf (%47,8) öğrencileri neredeyse eşit dağılmıştır. Yaş dağılımına bakıldığında, örneklemin ezici çoğunluğunun genç yetişkinlik döneminin başlangıcında yer aldığı ve 17-20 yaş aralığında (%70,1) yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Katılımcıların siber zorbalık deneyimlerine yönelik bulgular, konunun örneklem için ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı (%37,1) siber zorbalık yaptığını belirtmiştir. Bu bulgu, her üç kişiden birinin bu tür davranışlarda bulunduğunu ortaya koyarak, genç üniversite öğrencilerinde siber zorbalığın yaygın bir davranış biçimi olduğunu teyit etmektedir. Siber zorbalığa mağdur olma durumu incelendiğinde ise oran daha da yükselmekte ve katılımcıların yaklaşık yarısı (%46,2) mağduriyet yaşadığını bildirmiştir. Bu yüksek mağduriyet oranı, araştırılan kitlede siber zorbalık riskinin ve potansiyelinin ciddi boyutlarda olduğunu ve konunun önleme çalışmaları açısından aciliyet taşıdığını göstermektedir.

3.5. Ölçeklere Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi

Araştırmada yer alan değişkenlerden ahlaki duyarsızlaşma ölçeği için, verilerin analize uygunluğunu belirlemek amacıyla öncelikle maddeler arası korelasyon değerleri incelenmiş ve tüm maddelerin, 300'ün üzerinde korelasyona sahip olduğu görülmüştür. Çalışmanın diğer değişkeni olan siber zorbalık ölçeğinin de verilerinin analize uygunluğunu belirlemek amacıyla maddeler arası korelasyon değerleri incelenmiş tüm maddelerin, 300'ün üzerinde korelasyona sahip olduğu görülmüştür. Çalışmanın üçüncü değişkeni olan empati eğilimi ölçeği için de öncelikle maddeler arası korelasyon değerleri incelenmiş ve ED1, ED2, ED7, ED9, ED10, ED15, ED17, ED19 ve ED21 nolu ifadelerin, 300'ün altında olması nedeniyle ölçekten çıkarılmıştır. Ölçekte yer alan diğer maddeler tekrar amaliz edilmiş ve tüm maddelerin istenilen faktör değerlerine sahip oldukları görülmüştür. Bu aşamaların ardından ölçeklere doğrulayıcı

faktör analizi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda değişkenlere ait üç ölçeği içeren maddelerinin orijinal yapıyla uyumlu biçimde tek boyutta toplandığı belirlenmiştir. Ayrıca hesaplanan Cronbach alfa katsayıları, ölçeklerin genel olarak yeterli geçerlilik ve güvenilirliğe sahip olduklarını göstermektedir.

Çizelge 2: Ahlaki Duyarsızlaşma, Empati ve Siber Zorbalık Ölçeklerine Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi

Ahlaki Duyarsızlaşma	Faktör Yük Değerleri	Cronbach's Alpha
AD4	0,698	0,776
AD3	0,681	
AD7	0,654	
AD1	0,646	
AD5	0,624	
AD6	0,609	
AD2	0,549	
AD8	0,529	
Kaiser-Meyer- Olkin : 0,786		
Barlet Küresellik Testi : 73,428; p<0,05		

Empati	Faktör Yük Değerleri	Cronbach's Alpha
ED3	0,637	0,782
ED13	0,618	
ED16	0,615	
ED6	0,601	
ED5	0,586	
ED12	0,583	
ED11	0,583	
ED4	0,534	
ED8	0,493	
ED18	0,431	
ED14	0,408	
ED20	0,406	
Kaiser-Meyer-Olkin : 0,78		
Barlet Küresellik Testi : 73,428; p<0,05		

Siber Zorbalık	Faktör Yük Değerleri	Cronbach's Alpha
SZ9	0,854	0,946
SZ10	0,818	
SZ13	0,795	
SZ3	0,785	
SZ11	0,779	
SZ21	0,779	
SZ24	0,769	
SZ20	0,766	
SZ22	0,743	
SZ18	0,729	
SZ16	0,722	
SZ19	0,707	
SZ5	0,704	
SZ17	0,681	
SZ12	0,678	
SZ14	0,665	
SZ23	0,654	

SZ8	0,646	
SZ6	0,641	
SZ7	0,617	
SZ15	0,614	
SZ4	0,602	
SZ2	0,469	
SZ1	0,393	
Kaiser-Meyer-Olkin .		0,848
Bartlett's Test of Sphericity		4551,068

Ayrıca verilerin faktör analizi için yeterlilik düzeyine sahip olduğunu gösteren Kaiser-Meyer Olkin (KMO) katsayısına ve değişkenlerin korelasyon matrisindeki ilişki yeterliliğini belirlemek için Barlett küresellik testi sonuçlarına da bakılmıştır. Tablo 2 'de görüldüğü üzere ölçeklere ait KMO değerlerinin 0,60'ın üzerinde, Barlett Küresellik testine ait değerlerin ise anlamlı olduğu görülmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018). Ayrıca ölçeğin Cronbach alfa sonuçları da ölçeklerin yeter düzeyde güvenilir seviyede olduğunu göstermektedir.

3.6. Değişkenlere Ait Korelasyon Analizi

Araştırmada ele alınan değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Çizelge 3'te yer almaktadır.

Çizelge 3: Ahlaki Duyarsızlaşma, Empati ve Siber Zorbalık Değişkenleri Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Korelasyon Analizi

Değişkenler		Ortalama	Ahlaki Duyarsızlaşma	Siber Zorbalık	Empati
Ahlaki Duyarsızlaşma	r	2,38	1		
	p				
Siber Zorbalık	r	1,16	,363**	1	
	p		0,000		
Empati	r	3,12	-,347**	-,294**	1
	p		0,000	0,000	

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Araştırmanın temel değişkenlerine ait betimleyici istatistikler incelendiğinde, katılımcıların en yüksek ortalama puana (3,12) Empati boyutunun sahip olduğu görülmektedir. Buna karşın, Siber Zorbalık ölçeğinde en düşük ortalama puan (1,16) elde edilmiş olup, bu durum katılımcıların siber zorbalık davranışlarını genel olarak düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Ahlaki Duyarsızlaşma düzeyi ise orta seviyede (2,38) olduğu görülmüştür.

Değişkenler arasındaki ilişkileri analiz eden Pearson Korelasyon analiz sonuçları incelendiğinde ahlaki duyarsızlaşma ve siber zorbalık arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve

anlamlı bir ilişki mevcuttur (r=0,363; p<0,05). Bu bulgu, bireylerin ahlaki normları devre dışı bırakma eğilimleri olan Ahlaki Duyarsızlaşma düzeyleri yükseldikçe, siber ortamda zorbalık yapma eğilimlerinin de anlamlı bir şekilde arttığını göstermektedir. Ahlaki duyarsızlaşma ile empati arasında negatif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (r=-0,347; p=0,05). Bu ilişki, Ahlaki duyarsızlaşmanın artmasının, diğerlerinin duygularını anlama ve paylaşma yeteneği olan empati düzeyini düşürdüğünü ortaya koymaktadır. Siber zorbalık davranışları ile empati arasında da negatif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=-0,294; p=0,05). Bu sonuç, Empati düzeyi yüksek olan bireylerin siber zorbalık yapma eğilimlerinin daha düşük olduğunu göstererek, empatinin zorbalık davranışlarına karşı önemli bir koruyucu faktör olduğunu doğrulamaktadır.

3.7. Değişkenlere Ait Yol Analizi

Hipotez Analizleri

Mevcut çalışmada, hipotezlerin test edilmesi ve değişkenler arasındaki etki düzeyinin tespit edilebilmesi amacıyla değişkenlere ait yol analizlerinden faydalanılmıştır. Bu doğrultuda, daha önceden de belirtildiği üzere, araştırmanın yapısal modelinin test edilmesi amacıyla AMOS programı kullanılmıştır. Belirlenen hipotezleri test etmek amacıyla değişkenler arasındaki etki düzeyini gösteren Yol Analiz modeli Görsel 2 ve Görsel 3'te sunulmuştur.

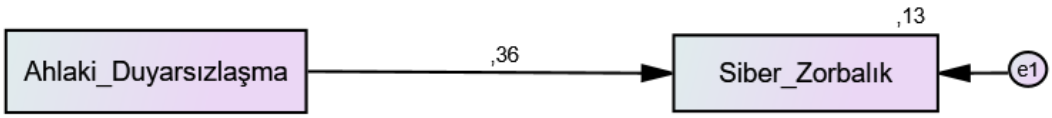

Görsel 2. Ahlaki Duyarsızlaşma ve Siber Zorbalık Arasındaki Etki

Yapılan yol analizi sonuçları, ahlaki duyarsızlaşmanın siber zorbalık davranışı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (β = ,36). Elde edilen bu bulgu, ahlaki duyarsızlaşma düzeyi arttıkça bireylerin siber zorbalık davranışlarına yönelme olasılığının da arttığını ortaya koymaktadır. Modelde siber zorbalık değişkenine ilişkin hata teriminin ,13 olması, bu değişkenin önemli bir kısmının ahlaki duyarsızlaşma tarafından açıklandığını, ancak siber zorbalık davranışının farklı bireysel ve çevresel değişkenlerden de etkilendiğini göstermektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda, ileri sürülen ***H₁ hipotezi kabul*** edilmiştir**.**

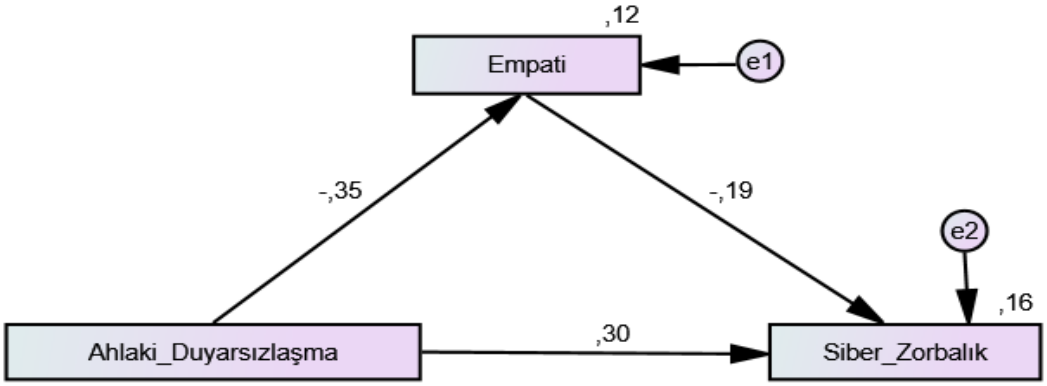

Görsel 3. Araştırma Modeli

Yapılan yol analizi sonuçlarına göre, ahlaki duyarsızlaşmanın empati üzerinde anlamlı ve negatif yönde bir etkisi bulunduğunu oraya koymaktadır (β = −,35). Bu bulgu, bireylerin ahlaki duyarsızlaşma düzeyi arttıkça empatik eğilimlerinin azaldığını göstermektedir. Empatinin siber zorbalık üzerindeki etkisi incelendiğinde ise, empatinin siber zorbalığı anlamlı ve negatif yönde etkilediği görülmektedir (β = −,19). Buna göre, empati düzeyi yüksek olan bireylerin siber zorbalık davranışlarını daha az sergiledikleri söylenebilir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, ***ikinci hipotezin (H_2) desteklendiği*** sonucuna ulaşılmıştır.

Modelde ahlaki duyarsızlaşmanın siber zorbalık üzerindeki doğrudan etkisinin (β = ,30) birinci modele kıyasla azaldığı, ancak etkisini sürdürdüğü görülmektedir. Bu durum, empati değişkeninin ahlaki duyarsızlaşma ile siber zorbalık arasındaki ilişkide ***kısmi aracı rol*** üstlendiğine işaret etmektedir. Bu sonuç ifade edilen ***H_3 hipotezinin kabul edildiğini*** göstermektedir. Ayrıca empati değişkenine ait hata teriminin ,12; siber zorbalık değişkenine ait hata teriminin ise ,16 olması, modelde yer alan değişkenlerin ilgili yapıları anlamlı düzeyde açıkladığını, ancak farklı değişkenlerin de bu ilişkiler üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, ahlaki duyarsızlaşmanın siber zorbalık davranışı üzerindeki etkisini incelemek ve bu ilişkide empatinin aracı rolünü ortaya koymaktır. Dijital iletişimin yaygınlaşmasıyla birlikte bireylerin çevrim içi ortamlarda sergiledikleri zarar verici davranışların altında yatan psikososyal mekanizmaların anlaşılması, siber zorbalıkla mücadele açısından önemli bir gereklilik hâline gelmiştir. Bu bağlamda çalışma, bilişsel (ahlaki duyarsızlaşma) ve duygusal (empati) süreçleri birlikte ele alarak literatüre bütüncül bir bakış sunmaktadır.

Araştırma bulguları, ahlaki duyarsızlaşma ile siber zorbalık arasında orta düzeyde ve pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Buna karşılık empati ile hem ahlaki duyarsızlaşma hem de siber zorbalık arasında negatif ve anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, empatik eğilimleri yüksek bireylerin siber zorbalık davranışlarına daha az yöneldiğini ve ahlaki gerekçelendirme süreçlerine daha sınırlı biçimde başvurduğunu ortaya koymaktadır.

Yapısal eşitlik modeli sonuçları, ahlaki duyarsızlaşmanın siber zorbalığın anlamlı bir yordayıcısı olduğunu; empati değişkeninin modele dâhil edilmesiyle birlikte bu etkinin azaldığını ancak devam ettiğini göstermiştir. Bu bulgu, empatinin ahlaki duyarsızlaşma ile siber zorbalık arasındaki ilişkide kısmi aracı rol üstlendiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla ahlaki duyarsızlaşma, siber zorbalık davranışını hem doğrudan hem de empati düzeyini azaltarak dolaylı biçimde etkilemektedir.

Elde edilen sonuçlar, ahlaki duyarsızlaşmanın saldırgan ve antisosyal davranışlarla ilişkili olduğunu ortaya koyan kuramsal ve ampirik çalışmalarla tutarlıdır (Bandura et al., 1996; Bandura, 2016). Siber zorbalık bağlamında yapılan uluslararası çalışmalar da ahlaki duyarsızlaşmanın çevrim içi saldırgan davranışların güçlü bir yordayıcısı olduğunu göstermektedir (Hymel et al., 2005; Wang et al., 2017). Empatinin koruyucu rolüne ilişkin

bulgular ise hem uluslararası (Jolliffe ve Farrington, 2006; Ang ve Goh, 2010) hem de ulusal literatürle örtüşmektedir (Arıcak ve Özbay, 2016). Mateus ve arkadaşlarının çalışması, empatik eğilimleri yüksek gençlerin ahlaki duyarsızlaşma düzeylerinin daha düşük olduğunu ve dolayısıyla siber zorbalık davranışlarının azalmasına katkı sağladığını ortaya koymuştur (Mateus vd., 2024). Ayrıca, çocuğun ahlaki duyarsızlaşmasının siber zorbalığa olan etkisinin anlaşılması, psikososyal geliştirme programlarının önemini doğrulamaktadır. Luo ve Bussey, (2022) tarafından ele alınan çalışmada, ahlaki duyarsızlaşmanın hem mağduriyet hem de seyirci konumlarının siber zorbalıkta rol oynadığını; dolayısıyla müdahale programlarında moral süreçlere odaklanmanın etkili olabileceğini göstermiştir. Uluslararası literatürde ayrıca, karakter özellikleri (ör. anlaşılabilirlik/ uyumluluk) ve empati türlerinin, ahlaki duyarsızlaşmanın aracılığıyla siber zorbalık davranışlarını öngördüğü bulunmuştur. Gao vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada empati düzeyinin, ahlaki süreçlerdeki ara etkileri düzenlediği; yani düşük empati sahibi bireylerde ahlaki duyarsızlaşmanın siber zorbalığa etkisinin daha güçlü olduğu belirlenmiştir

Bu sonuçlar, dijital zorbalıkla mücadelede yalnızca davranışsal önlemlerin değil, empati ve ahlaki farkındalık gibi psikososyal becerilerin geliştirilmesinin de gerekliliğini desteklemektedir. Empati odaklı eğitim programları ve etik dijital okuryazarlık müdahaleleri, bireylerin çevrim içi ortamda başkalarının duygularını algılama ve değerlendirme becerilerini artırarak siber zorbalık davranışlarının azaltılmasına katkı sağlayabilir. Gelecekteki araştırmalarda, farklı yaş grupları ve kültürel bağlamların yanı sıra, öz-şefkat, dijital etik farkındalık ve duygusal düzenleme gibi ek psikososyal değişkenler de modele dahil edilerek siber zorbalığın çok boyutlu yapısı daha derinlemesine incelenebilir.

5. KAYNAKÇA

Ang, R. P., & Goh, D. H. (2010). Cyberbullying among adolescents: The role of affective and cognitive empathy. *Child Psychiatry & Human Development, 41*(4), 387–397.

Arıcak, O. T., & Özbay, A. (2016). Investigation of the relationship between cyberbullying, cyber victimization, alexithymia and empathy. *Kastamonu Education Journal, 24*(3), 935–952.

Arıcak, O., Kınay, H., & Tanrıkulu, T. (2012). Sİber zorbalik ölçeği'nin ilk psikometrik bulgulari. *HAYEF Journal of Education, 9*(1), 101-114.

Bakioglu, F., & Eraslan-Çapan, B. (2019). Moral disengagement and cyber bullying: A mediator role of empathic tendency. *International Journal of Technoethics, 10*(2), 22–34.

Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review, 3*(3), 193–209.

Bandura, A. (2016). *Moral disengagement: How people do harm and live with themselves*. New York, NY: Worth Publishers.

Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V., & Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Personality and Social Psychology, 71*(2), 364–374.

Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V., & Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Personality and Social Psychology, 71*(2), 364–374.

Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy. *Journal of Personality and Social Psychology, 44*(1), 113–126.

Del Rey, R., Elipe, P., & Ortega-Ruiz, R. (2012). Bullying and cyberbullying: Overlapping and predictive value. *Psicothema, 24*(4), 608–613.

Eisenberg, N., Spinrad, T. L., & Morris, A. S. (2013). Empathy-related responding. In *Handbook of Moral Development* (2nd ed.). Routledge.

Ekmekçioğlu, E., & Aydoğan, E., 2019. Ahlaki Uzaklaşma Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(2), 701-712

Gao, L., Li, X., & Wang, X. (2023). Agreeableness and adolescents' cyberbullying perpetration: A longitudinal moderated mediation model of moral disengagement and empathy. *Journal of personality, 91*(6), 1461–1477. https://doi.org/10.1111/jopy.12823

Google. (2025). *Gemini*: Metin kontrolü ve literatür tarama süreçlerinde yararlanılan yapay zekâ tabanlı dil modeli. https://gemini.google.com/

Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Felsefe – yöntem – analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık

Hymel, S., Rocke-Henderson, N., & Bonanno, R. A. (2005). Moral disengagement: A framework for understanding bullying among adolescents. *Journal of Social Sciences, 8*(1), 1–11.

Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2006). Examining the relationship between low empathy and bullying. *Aggressive Behavior, 32*(6), 540–550. https://doi.org/10.1002/ab.20154

Kowalski, R. M., Limber, S. P., & Agatston, P. W. (2012). *Cyberbullying: Bullying in the digital age*. Wiley-Blackwell.

OpenAI. (2025). *ChatGPT* (GPT-5.2 sürümü): Metin kontrolü ve literatür tarama süreçlerinde yararlanılan yapay zekâ tabanlı dil modeli.

Luo, A., & Bussey, K. (2022). Mediating role of moral disengagement in the perpetration of cyberbullying by victims and bystanders. *Journal of adolescence, 94*(8), 1142–1149. https://doi.org/10.1002/jad.12092

Mateus Francisco, S., Costa Ferreira, P., Veiga Simão, A. M., & Salgado Pereira, N. (2024). *Moral disengagement and empathy in cyberbullying: how they are related in reflection activities about a serious game*. BMC Psychology, 12(1), Article 168. https://doi.org/10.1186/s40359-024-01582-3

Measuring empathy online and moral disengagement in cyberbullying. (n.d.). *Frontiers in Psychology*. (Empati ve moral disengagement ölçüm araçları üzerine ampirik çalışma).

Meter, D. J., & Bauman, S. (2018). Moral disengagement about cyberbullying. *Journal of Early Adolescence, 38*(3), 303–326.

Tokunaga, R. S. (2010). Cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior, 26*(3), 277–287.

Topcu, Ç., & Erdur-Baker, Ö. (2010). The revised cyber bullying inventory (RCBI): Validity and reliability studies. *Procedia-social and behavioral sciences*, *5*, 660-664.

Wang, X., Yang, L., Yang, J., Wang, P., & Lei, L. (2017). Trait anger and cyberbullying among young adults: A moderated mediation model of moral disengagement and empathy. *Personality and Individual Differences, 107*, 61–66. https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.11.015

Yang, J. (2020). Moral disengagement and cyberbullying. *Computers in Human Behavior, 107*, 106268.

Zhao, L., Zhang, J., & Yu, C. (2021). Moral disengagement and cyberbullying: A meta-analysis. *Frontiers in Psychology, 12*, 634319.

THE APPROPRIATENESS OF TEAL ORGANIZATIONS FOR GENERATION Z

Assoc. Prof. Dr. Aysel ARSLAN
Ondokuz Mayıs University, Vocational School of Health Services
aysel.arslan@omu.edu.tr- 0000-0002-4973-7957

ABSTRACT

The 21st century is an era in which employees of organizations can reflect their originality and multifaceted contributions to the organization with colorful perspectives. In the following years, it is thought that the idea that employees realize themselves by producing without needing a hierarchical order will be sufficient for motivation. In order to create this awareness in employees, personal and organizational development must be completed. In post-modern organizations that enable people to do work, which is entirely different from the classical management approach of making people do work, employees attribute meaning to their work. Employees' love and commitment to their work also beautifies their perspective on life and indirectly affects society. ‘‘Teal organizations’’, named after the color teal, the color of peace, spaciousness, and lightness, are presented as the act of doing work that begins with a sense of responsibility, and everyone fulfills their duties without needing a hierarchical order. Working in this way is more compatible with the characteristics of Generation Z, which we can refer to as the new generation. In this study, the concept of teal organizations, which is new in the literature, will be discussed in terms of the characteristics of Generation Z.

Keywords: Teal organization, Generation Z, Business, Management

1. INTRODUCTION

The most important source of organizational life, human beings and everything related to their behaviors, have been the subject of detailed research since the Hawthorne studies in 1927. The fundamental basis of these studies is to increase employee productivity and organizational efficiency and to build organizational order. Well-organized organizations are resistant to

competition and have a long life. Since ensuring sustainability in economic life is an organizational goal, the organization's structure is important.

Some managers get their power from the positions in organizations with a traditional hierarchical structure. Messages about how work should be done, such as commands, are transmitted from top to bottom. Task completion messages about how work is done are transmitted from bottom to top. The management structure is used to synchronize the work of the final contractors of the task. The concentration of hierarchical power at the top separates employees into strong and weak, and power is perceived as a rare commodity to be fought for. This situation leads to political games, personal ambitions, insecurity, and fear. In teal organizations, there is no sovereignty or central control. There are no superiors in the traditional sense of the word. People in the organization organize their work together and make decisions jointly (Wasiluk, 2022: 656). The transition from the industrial to the digital economy has shown a tendency towards decentralization as an organizational response to the emerging new reality. Decentralization is based on increasing the organization's flexibility, responsiveness, and innovation, primarily on empowering all team members (Fałda & Małkowska, 2023: 55).

Teal organizations present an organization that appeals to Generation Z, who prioritize independence while achieving their personal goals and direct their lifestyle and behaviors accordingly (Khan & Jamal, 2024: 457). People belonging to Generation Z are extremely self-confident, creative, and innovative. Generation Z is reluctant to participate in teamwork and prefers to work independently (Iorgulescu, 2016: 48). Generation Z has an innate familiarity with the virtual world. Significant advances have been made in technological devices (e.g., mobile phone capabilities, video streaming, social networks) from childhood to adolescence. This generation is not surprised by the obsolescence of products and has a high expectation of the speed of "more, smaller, and better" versions of technological products (Wood, 2013: 7767). In the Teal management model, the use of technology is at a high level, and the modern business organization methods put forward with the help of the technologies used increase the prestige of the service provided in the organizations (Demin et al., 2021: 231). In the modern business world, the main factor affecting the behavior of employees is the diversity between generations. In business life, several characteristics specific to generations will create their various job characteristics, expectations, and job preferences. Understanding each generation in organizational life is important in understanding employee behavior and potential workforce

(Nabahani & Riyanto, 2020: 235). For this reason, in this study, the teal organizational structure is examined and the suitability of Generation Z for this organizational structure is aimed to be revealed. Since it is seen that the subject addressed in this study has not been studied much, this study will likely contribute to the organizational behavior literature.

2. TEAL ORGANIZATION

A teal organization is a complex of systems structured as self-managed teams or networks where authority is distributed (Pustoshkin, 2016). Teal management is based on 'spiral dynamics' popularized in Frederic Laloux's book Working Differently (Laloux, 2014). In teal management, values such as self-confidence, cooperation, trust, flexibility, and holistic development are important. The power of this structure is in people, because people make up the organization. Teal organization stems from the need to satisfy specific desires or provide value for employees (Chodyka & Pilarska, 2024: 536). In teal management, the hierarchical management model is rejected, and management is in the hands of the employee. In teal organizations, control is replaced by trust, and in these organizations, attempts to predict the future are replaced by an evolutionary approach that develops depending on employees' perceptions according to environmental signals (Laloux, 2014). In teal organizations, employee goals are identified with organizational goals. Instead of traditional command-control management, autonomous team-based self-management prevails (Blikle, 2017: 20). Self-management in organizations is a practice that increases motivation among employees. It has been noticed that the participation and team autonomy approach, which is widely applied in Japan, contributes to the increase in motivation and employee commitment in organizations (Ziębicki, 2020). In teal organizations, leaders should not interfere with employees too much. In teal organizations, leaders should exhibit an approach similar to that of servant leaders who create favorable conditions for employees to develop. These leaders should also be ethical, abandon their egos and ambitions, and share their knowledge and experience (Wzorek, 2018: 82). Teal is an organization without a boss (Laloux, 2014). Modern management techniques encourage organizations to consist of self-managed teams and organizational units. Therefore, the Teal Management Model may be the future of management. According to Frederic Laloux, the teal management model's creator, the management colors have been discussed (Rutkowska & Kaminska, 2020: 11380). According to Laloux (2014), five types of organizations are defined by colors as follows:

Table 1. Five types of organizations by colors

The type of organization	**Properties**
Red organization	Red is an organizational model of ancient times, where obedience is forced, punishment and fear dominate. In this organization, which focuses on short-term goals, a strong authority is needed for leaders to make people do work. An example is the mafia organization.
Amber organization	Amber is an organizational model where a strict hierarchy, divided into formal roles, creates motivation. In an organization where past actions are repeated to achieve goals, leaders maintain control through roles established by a hierarchy. An example is a military organization.
Orange organization	Orange is an organizational form that has a hierarchical structure, rewards success, and prioritizes innovation. In these organizations, where goals are clearly defined and management is based on goals, leaders innovate and get ahead of their competitors. Multinational companies can be given as an example.
Yellow organization	In these organizations where continuous development is targeted, management based on a creative leader and expert human resources is utilized. Start-ups can be given as an example.
Green organization	Green is a style where the leader takes on the role of mentor and teacher rather than dictator, focusing on maintaining harmony and a sense of community within the organization. In these organizations, leaders focus on organizational culture and empowering their employees to ensure

	employee motivation. Ecological and social organizations can be given as examples.
Teal organization	Teal is an organizational model that shows that perceiving the employees with all their needs is important for business success and special needs. Work should not only provide a source of income but also a source of pride. In an organization where leaders allow employees to develop and value their creativity and innovation, experts make decisions on the subject, and the rest of the team trusts them. Flexible working styles can be implemented. Socialized organizations can be given as examples.

Source: *Laloux, 2014; Dereń & Skonieczny, 2019; Rutkowska, 2015.*

When describing the functioning of organizations with colors, it would be wrong to say that an organization is 100% "blue" or "green" (Laloux, 2016: 34; Rosiński, 2018: 245). However, it can be said that with innovation, theories explaining each organizational transformation in organizational life are tried to be explained by modeling them with colors (Guthrie, 2003).

3. GENERATION Z AND ORGANIZATIONAL LIFE

Generations with various characteristic features have shaped life to this day. These generations are, respectively, the Silent Generation (1925-1945), the Baby Boomer Generation (1946-1964), Generation X (1965-1980), Generation Y (Millennials or the Internet Generation) (1981-1996), Generation Z (1997-2010) and Generation Alpha (Digital Generation) (2010-2025) (Cook, 2015; Hammill, 2005; Wasserman, 2007; Demirel, 2021). Generation Z (Gen Z) is the generation following Generation Y, which refers to individuals born after the mid-1990s. Generation Z has a broad perspective when evaluating the world and events (Yazici & Arslan Ayazlar, 2021: 54). Thanks to smartphones and easy internet access at home or at school, Generation Z has access to more information than other generations of their age. Unlike previous generations, Generation Z's focus when they come to university is to learn and acquire the skills necessary for their future careers. Unlike other generations, Generation Z prefers applied learning where they can immediately apply what they have learned to real life (Seemiller & Grace, 2017: 24). Generation Z is a generation that has the ability to respond

quickly to its environment, tends to learn independently, aims to establish instant and continuous interactions, thinks of itself as an expert in its field and technologically skilled, and can move comfortably in digital and visual environments (Lev, 2021: 109).

Compared to Generation Y, Generation Z is 6% more likely to insist on being entrepreneurs, start their own businesses, and hire others. When the factors that motivate employees in business life are examined, it can be said that Generation Z (34%) is most motivated by advancement opportunities. In comparison, 38% of Generation Y are primarily motivated by more money (Schawbel, 2014). Transparency, freedom, flexibility, and self-confidence are indispensable for Generation Z in business life. If these are not provided to Generation Z employees in business life, they will experience disappointment with their jobs, their morale will decrease and their productivity will decrease (Dangmei & Singh, 2016: 3). Generation Z is defined as more career-oriented, less risk-averse and more political than their Generation Y counterparts (Seemiller & Grace, 2016). This generation can play a significant role in the efficient operation and success of businesses because they can identify risks and do not get lost in details. Generation Z stands out in terms of such advantages compared to other generations. However, Generation Z's preference for acting individually rather than working in teams can also be considered a disadvantage for businesses (Çora, 2019: 911). However, Generation Z's willingness to work in a multicultural business environment provides them additional motivation. This tendency of theirs encourages businesses to establish more connections with other businesses in the world, along with globalization and digitalization processes (Lifintsev et al., 2019: 41). A survey conducted by Deloitte (2018) for Generation Z, who can access the information they want from anywhere with smartphones, concluded that they essentially (more than 51%) want to work in the technology sector. However, while many studies show that Generation Z still prefers face-to-face communication over other forms, many studies have found that Generation Z avoids direct interaction and prefers social media platforms, virtual communication, and online messaging to socialize (Jayatissa, 2023: 184). While Generation Z communicates less effectively, they can do more in less time. Therefore, according to research, working models will be more productive as they become more flexible. However, working during traditional working hours will create less satisfaction for Generation Z (Dreyer & Stojanová, 2023: 162).

In organizational life, for Generation Z, pursuing passions is a source of motivation beyond the salary earned. Generation Z mostly prefers working remotely individually and/or the opportunity to complete tasks according to their schedule and method. Organizations that want to work with Generation Z may need to adapt their processes and culture to attract them (Graczyk-Kucharska & Erickson, 2020: 165). Today, most organizations have representatives of Generation Y, born in the 1980s and 1990s, and they are mostly well-educated, broadly competent, professional, and specifically mobile employees. However, the opportunities for these people to use their professional competencies are often minimal because previous generations occupied managerial positions (Ziębicki, 2020)—an impressive organizational culture, work-life balance, and stability form Generation Z's career expectations. Generation Z prefers horizontal career development by developing competencies rather than hierarchical growth (Barhate & Dirani, 2021: 152).

4. CONCLUSION

The organizational structures that emerged as a result of innovations and steps taken in organizational life were tried to be explained with the perceived meanings of colors in order to draw attention to different organizational structures. In these colors ranging from red to teal, the characteristics of the organization's functioning, from leadership characteristics to hierarchical order, are among the determining factors. These colors, which offer clues about the organizational structure, can guide the human resources that will work in the organization about the organization.

In this study, the characteristics of teal organizations, which have become quite popular in recent years, are explained, and it is suggested that the human resource required to get the highest level of efficiency from these organizations is Generation Z. According to the results of the research, the common characteristics of teal organizations and Generation Z are associated as follows:

- Socializing is very important for Generation Z, and teal organizations are interested not only in the success and/or happiness of employees' business life but also in their social life happiness.

- For Generation Z, work is more than just making money, it is about pursuing their passions, in teal organizations, work should be done with passion and should be a source of pride for the employee.

- While self-confidence is indispensable for Generation Z in business life, Teal organizations are organizations that allow and support employees to develop.

- While Generation Z is a very creative and innovative generation, Teal organizations attach great importance to the creativity and innovation of their employees.

- While Generation Z prefers to organize their working style, including working remotely, flexible working is allowed in Teal organizations.

- While individual work and teamwork are at the forefront in the work of Generation Z, individual work and teamwork gain importance in Teal organizations without the need for a manager.

According to the results of the matches above, it has been concluded that the most suitable human resource for Teal organizations is Generation Z. There are many internal and external factors that are effective in the development of organizations. Human resources are the most important of these factors. Therefore, it is important that the human resources that will make organizations successful are matched with the most suitable organization. With this study, it was aimed to draw attention to Teal organizations, which are among today's modern organizational structures, and the Generation Z human resources were focused on in accordance with this organizational structure.

REFERENCES

Barhate, B., & Dirani, K. M. (2021). Career aspirations of generation Z: a systematic literature review. *European journal of training and development*, *46*(1/2), 139-157.

Blikle, A. (2017). Doktryna jakości. Wydanie II turkusowe. Rzecz o turkusowej organizacji. Warszawa: Wydawnictwo Onepress.

Chodyka, M., & Pilarska, J. (2024). Impact of teal management on interdisciplinarity in IT project management. *Economic and Regional Studies*, *17*(3).

Cook, V. S. (2015). Engaging generation Z students. https://sites.google.com/a/uis.edu/colrs_cook/home/engaging-generation-z-students.

Çora, H. (2019). The effects of characteristics of generation Z on 21st century business strategies. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *10*(20), 909-926.

Dangmei, J., & Singh, A. (2016). Understanding the generation Z: the future workforce. *South-Asian journal of multidisciplinary studies*, *3*(3), 1-5.

Demin, A. V., Rybalchenko, I. V., & Milkina, I. V. (2021). Management Techniques for Organizing Work in Government Institutions by the Proactive Approach and the Introduction of a "Teal" Model of Scientific Motivation of Employees. *RUDN Journal of Public Administration*, *8*(3), 229-238.

Demirel, Z. H. (2021). Çalışma hayatında geleceğin insan kaynağı: Alfa kuşağı. *OPUS International Journal of Society Researches*, *18*(Yönetim ve Organizasyon Özel Sayısı), 1796-1827.

Dereń, A. M., & Skonieczny, J. (2019). The Yellow organization as an integrative stage in the F. Laloux'organization model. *Humanities and Social Sciences*, *26*(4), 33-39.

Dreyer, C., & Stojanová, H. (2023). How entrepreneurial is German generation Z vs. generation Y? A literature review. *Procedia computer science*, *217*, 155-164.

Fałda, B., & Małkowska, M. A. (2023). Teal management model in knowledge-based organizations. *Economic and Regional Studies (Studia Ekonomiczne i Regionalne)*, *16*(1), 51-64.

Graczyk-Kucharska, M., & Erickson, G. S. (2020). A person-organization fit model of Generation Z: Preliminary studies. *Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation*, *16*(4), 149-176.

Guthrie, R. W. (2003). Using Red, Green, Blue Color for Modeling Changes to Organizational Structures. *Communications of the International Information Management Association*, *3*(3), 1-7.

Hammill, G. (2005). Mixing and managing four generations of employees. Fairleigh Dickinson University – FDU Magazine. http://www.fdu.edu/newspubs/magazine/05ws/generations.

Iorgulescu, M. C. (2016). Generation Z and its perception of work. *Cross-Cultural Management Journal*, *18*(01), 47-54.

Jayatissa, K. A. D. U. (2023). Generation Z–A new lifeline: A systematic literature review. *Sri Lanka Journal of Social Sciences and Humanities*, *3*(2).

Khan, Z., & Jamal, S. R. (2024). Where Does GenZ's Happiness Reside?. *journal of the ındıan academy of applıed psychology*, 451.

Laloux F. (2016), Reinventing Organizations: An Illustrated Invitation to Join the Conversation on Next-Stage Organizations, Millis MA, Nelson Parker.

Laloux, F. (2014). Reinventing Organizations: A Guide to Creating Organizations Inspired by the Next Stage of Human Consciousness. Nelson Parker.

Laloux. F. (2014). Pracować inaczej (Reinventing Organozations). Przekład Matrek Konieczniak. Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa.

Lev, T. A. (2021). Generation Z: Characteristics and challenges to entering the world of work. *Cross-Cultural Management Journal*, *23*(1), 107-115.

Lifintsev, D., Fleșeriu, C., & Wellbrock, W. (2019). A study of the attitude of Generation Z to cross-cultural interaction in business. *Information & Media*, *86*, 41-55.

Nabahani, P. R., & Riyanto, S. (2020). Job satisfaction and work motivation in enhancing generation Z's organizational commitment. *Journal of Social Science*, *1*(5), 234-240.

Neshko, Y. M., Arutyunyan, Y. I., & Strzhelbitskaya, N. P. (2018). Teal organizations: adaptation to reality. In *Аграрная экономика и импортозамещение: проблемы, перспективы и векторы развития* (pp. 166-171).

Pustoshkin, E. (2016). Transformations on the path to really teal & teal organizations. *Integral Leadership Review*. Eylül-Kasım, 2016. Erişim adresi: http://integralleadershipreview.com/15215-transformations-on-the-path-to-really-teal-teal-organizations/

Rutkowska, M. (2015). Management colors. *Restructuring Management. Models--Changes--Development*, 15-22.

Rutkowska, M., & Kaminska, A. M. (2020, July). Teal management model-Teal organization. In *Education Excellence and Innovation Management: A 2025 Vision to Sustain Economic Development during Global Challenges, Proceedings of the 35th International Business Information Management Association Conference (IBIMA 2020), Seville, Spain, 1–2 April 2020* (pp. 11380-11387). International Business Information Management Association (IBIMA): King of Prussia, PA, USA.

Rosiński, J. (2018). Creating an Evolutionary Teal Organization on a Step-by-step Basis. A Case Study. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, *19*(6.1), 243-256.

Schawbel, D. (2014). Gen Z Employees: The 5 Attributes You Need to Know. Retrieved from http://www.entrepreneur.com/article/236560

Seemiller, C., & Grace, M. (2016). *Generation Z goes to college*. John Wiley & Sons.

Seemiller, C., & Grace, M. (2017). Generation Z: Educating and engaging the next generation of students. *About campus*, *22*(3), 21-26.

Wasiluk, A. (2022), On the Way to Teal Organizations and Teal Leadership. Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series, No. 158.

Wasserman, I. (2007). Generations working together. https://www.entrepreneur.com/article/183720.

Wood, S. (2013). Generation Z as consumers: trends and innovation. *Institute for Emerging Issues: NC State University*, *119*(9), 7767-7779.

Wzorek, M. (2019). *Od hierarchii do turkusu czyli Jak zarządzać w XXI wieku*. Gliwice: Helion.

Yazici, S., & Arslan Ayazlar, R. (2021). Generation Z and tourism entrepreneurship: Generation Z's career path in the tourism industry. In *Generation Z Marketing and Management in Tourism and Hospitality: The Future of the Industry* (pp. 53-99). Cham: Springer International Publishing.

Ziębicki, B. (2020). New Concepts of Self-organization. A. Jaki, B. Ziębicki (Eds.), *Knowledge Economy Socıety* in p. 93-101. Institute of Economics Polish Academy of Science.

CHALLENGING WORK ENVIRONMENTS: INTERPERSONAL DEVIANCE, TURNOVER INTENTION, AND THE MODERATING ROLE OF OPTIMISM

Dr. Gülay Murat Eminoğlu
Gebze Technical University
gulaymurat@gtu.edu.tr
ORCID-ID: 0000-0003-2444-6608

ABSTRACT

Turnover intention has been studied for many years in business research and organizational behavior. The fact that this topic is strongly related to turnover rates further enhances its importance, as turnover is often costly and undesirable for organizations. This study examines the moderating effect of optimism on the impact of interpersonal deviance on turnover intention. The study sample consisted of 220 private sector employees working in Istanbul and Kocaeli, both in the Marmara Region of Türkiye. According to the results of the study, interpersonal deviance is related to turnover intention, and optimism moderates this relationship. The results provide some recommendations for managers and researchers.

Keywords: Interpersonal Deviance, Turnover Intention, Optimism.

INTRODUCTION

Intention to leave is a concept that means that an employee is willing to leave his or her organization (Lazzari et al., 2022). Studies on turnover intention have been the subject of business and behavioral studies for years. Because there is a positive relationship between intention to leave and turnover rate (Cohen et al., 2016). And, turnover behaviors result in high costs for organizations, so it is important to understand the mechanisms that give rise to these behaviors (Salin and Notelaers, 2017).

On the other hand, interpersonal deviance in organizations includes many behaviors such as blaming co-workers, gossiping about co-workers, and verbal abuse (Robinson and Bennett, 1995), and it has many harms for both employees and organizations. There are many studies examining the relationship between deviance behavior and intention to leave in organizations (Christian and Ellis, 2014; Sender et al., 2021; Tepper et al., 2009). Some studies also reveal that deviance behaviors (e.g., mistreatment, bullying, incivility, coworker deviant behavior) affect intention to leave (Faheem et al., 2022; Qi et al., 2022). Nevertheless, the literature lacks studies addressing the mediating role of optimism in this relationship. The fact that this topic has not yet been investigated is somewhat surprising, considering its importance.

Actually, optimism is a concept that reflects the generally positive outlook individuals have about their future (Carver et al., 2010), and optimistic individuals are more committed to their goals (Segerstorm et al., 2017) and are better able to cope with emotions such as depression and anxiety (Pathak and Lata, 2018). From this perspective, it is reasonable to expect that individuals with high levels of optimism would be less affected by behaviors such as deviance in organizations. In this context, the aim of this study is to examine whether optimism moderates the relationship between interpersonal deviance and turnover intention within organizations.

1. HYPOTHESES DEVELOPMENT

1.1 Interpersonal Deviance and Turnover Intention

Deviant behaviors in the workplace are behaviors that harm both the organization and the employees (Mehar et al., 2018). Deviant behaviors towards the organization include situations such as deliberately working slowly or damaging company property, while interpersonal deviance includes deviant behaviors towards individuals such as violence, gossip, etc. (Berry et al., 2007). Deviant workplace behavior reflects employee attitudes and intentions. Such behavior can deter employees from positive workplace experiences (Blau and Stephens, 2025). Individuals exposed to interpersonal deviant behavior may experience stress and well-being problems (Ferguson and Berry, 2011). Interpersonal deviance includes behaviors such as mocking and being rude to coworkers (Liang & Hsieh, 2007). Exposure to negative behaviors at work reduces commitment and increases intention to leave (Salin and Notelaers, 2017), some employees even leave the organization because of the negative behavior they encounter (Qi et al., 2022). In other words, deviant behaviours lead to intention to leave in the workplace (Mehar et al., 2018). In light of this information, the first hypothesis of the study is:

H_1: Interpersonal deviance is positively related to turnover intention.

2. The Mediating Role of Optimism

Interpersonal deviance behavior may increase individuals' intention to leave their job, but it is possible that not every individual is affected equally. Optimism is a concept that diminishes the intention to leave (Kim and Hyun, 2017). Generally, optimist individuals have a brighter viewpoint (Riolli and Savicki, 2003). Optimistic individuals are better able to adapt to various stressors (Banerjee, 2012) because they tend to cope actively. That is, they strive to solve problems rather than deny them (Aspinwall et al., 2001). In addition to this, interpersonal deviance is associated with emotional states such as depression (Markova, 2018) and individuals with high optimism can cope with events such as depression more easily (Banerjee, 2012). In this context, optimism is expected to have a moderating effect on the relationship between interpersonal deviance and turnover intention. So, the second hypothesis of the study is:

H_2: Optimism moderates the relationship between interpersonal deviance and turnover intention.

2. METHODOLOGY

2.1. Sampling and Measurement

Data were collected from the cities of Istanbul and Kocaeli in the Marmara Region. The sample of the study consists of a total of 220 people working in the private sector. 34.5% of participants were female and 65.5% were male. Looking at the age ranges, 6.4% were between the ages of 18 and 25, 40.4% were between the ages of 25 and 35, 33.7% were between the ages of 35 and 45, 18.6% were between the ages of 45 and 55, and 0.9% were over 55. In other words, it's safe to say that the participants were generally young. In terms of education levels, the largest proportion belongs to bachelor's degree graduates with 38.2%, followed by high school graduates with 21.8% and postgraduate graduates with 20%. The distribution of participants' working positions is as follows: 41% are in expert or technical staff, 29% are in personnel or operations staff, 16% are senior managers, and 14% are mid-level managers.

In the study, the 7-item interpersonal deviance scale developed by Bennett and Robinson (2000) was used to measure "interpersonal deviance". To measure intention to leave, a 3-item scale developed by Mobley et al. (1979) was used. Lastly, the 9-point scale developed by Coelho et al. (2018) was used to measure "optimism".

2.2 Measure Validity and Reliability

After data collection, explanatory factor analysis was conducted via SPSS 23 package program. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) and Bartlett's test of sphericity were calculated. KMO value was found .892, and Bartlett's test of sphericity was found statistically significant (χ^2 (153): 2806.980; $p<0.05$). One question to optimism variable was deleted because its factor loading was less than 0.50.

Table 1. Explanatory Factor Analysis

		Component		
Variable	**Item**	**1**	**2**	**3**
	ID6	.878		
	ID5	.858		
	ID3	.831		
Interpersonal	ID2	.825		
Deviance	ID4	.788		
	ID1	.760		
	ID7	.755		
	OP6		.802	
	OP4		.785	
	OP7		.753	
Optimism	OP5		.748	
	OP8		.716	
	OP2		.702	
	OP3		.680	
Turnover Intention	OP1		.675	
	TI1			.871
	TI3			.861

TI2	.801
KMO (Kaiser-Meyer- Olkin)	.892
Total Variance Explained	68.63%

Table 2 shows the correlation coefficients, means, standard deviations and Cronbach's Alpha values. Nunnaly (1978) suggests that all cronbach's alpha values are higher than .70 to support reliability. Cronbach's alpha values are found between .89 and .93. The findings indicate that the measurement demonstrates adequate validity and reliability.

Table 2. Correlation Coefficients, Descriptive Statistics and Reliability

Variable	1	2	3	Means	Std. Deviations	Cronbach's Alpha
Interpersonal Deviance	1			1.6747	.86881	.935
Optimism	-.446**	1		3.9676	.68519	.895
Turnover Intention	.482**	-.409**	1	1.9485	1.03288	.894

2.3 Hypotheses Testing

The role of interpersonal deviance and the moderating role of optimism on turnover intention were examined through Process Model-1. According to the results, overall model is statistically significant (F: 29.8111; R^2: .2928; $p<0.05$). As seen in Table 3, interpersonal deviance positively affects turnover intention ($p<0.05$). So, H_1 was supported. In addition to this, interaction term (interpersonal deviance x optimism) is statistically significant ($p<0.05$). This result confirms the moderator effect. Hence, H_2 was supported.

Table 3. Moderation Analysis Result

DV: Turnover Intention					
	β	**SE**	**p**	**LLCI**	**ULCI**
Interpersonal Deviance	1.0061	.2895	.001	.4355	1.5766
Interaction Term	-.1624	.0808	.045	-.3216	-.0032
F: 29.8111 R^2: .2928 $p<0.05$ ΔR^2: .013					

Interaction: Interpersonal Deviance x Optimism
LLCI: Lower Limit Confident Interval, ULCI: Upper Limit Confident Interval

Table 4 shows the conditional effect of optimism on the relationship between interpersonal deviance and turnover intention. The results reveal when (under which conditions) the effect of interpersonal deviance on turnover intention is strong and when (under which conditions) it is weak. Employees are not affected by interpersonal deviance in the same degree. Interpersonal deviance has a significant effect on turnover intention among employees with low optimism. But the effect of interpersonal deviance was not significant in employees with high optimism. To put in different way, optimism buffers the impact of interpersonal deviance on turnover intention.

Table 4. Conditional Effect of Optimism on the Relationship Between Interpersonal Deviance and Turnover Intention

Optimism	Effect	SE	t	p	95% CI
One SD below mean	.4581	.0763	6.0033	.000	.3077, .6084
At the mean	.3566	.0877	4.0667	.001	.1838, .5294
One SD above mean	.2348	.1290	1.8194	.070	-.0196, .4892

4. CONCLUSION AND DISCUSSION

This study examines the effect of interpersonal deviance on turnover intention and the moderating effect of optimism on this relationship. First, interpersonal deviance was found to be related to turnover intention. This result is consistent with other studies in the literature (Faheem et al., 2022; Qi et al., 2022). Second, optimism was found to have a moderator role in the relationship between interpersonal deviance and turnover intention. This result is important because it is the first empirical study to test this relationship. This result suggests that the impact of interpersonal deviance on turnover intention varies depending on an individual's level of optimism. Furthermore, research suggests that as optimism levels increase, the impact of deviance on turnover intention becomes less significant. In other words, optimism buffers the impact of interpersonal deviance on turnover intention.

Based on these results, some recommendations are offered for managers. Managers should focus on concepts like optimism, which can contribute to positive outcomes, to reduce employees' intentions to leave. Optimism is a skill that can be developed. Providing employees with training in this regard or teaching them strategies that will support their personality development and facilitate coping with challenges will benefit both employees and organizations. Attempting to reduce deviant behaviors can also be beneficial in reducing employees' intentions to leave their jobs. To reduce deviant behaviors, managers should treat employees equally and fairly within the organization, work to foster a healthy organizational culture, and utilize hiring tests to select suitable individuals.

As with all scientific studies, this research has some limitations, and these limitations may be a subject of research for future researchers. First, this study's sample consists of private sector employees, where turnover rates are higher than in the public sector. However, applying

the study to public sector employees would both increase the generalizability of the study and reveal any differences between the private and public sectors. Secondly, data was collected from two cities in the Marmara Region of Türkiye for this study. Studies conducted in different geographic regions would be useful to determine whether there are differences in the results across geographic regions. Furthermore, comparative studies could be conducted with different countries, as optimism may not have the same impact in every country. Therefore, cross-country comparisons would also enhance the literature.

REFERENCES

Aspinwall, L. G., Richter, L., & Hoffman III, R. R. (2001). Understanding how optimism works: An examination of optimists' adaptive moderation of belief and behavior. Optimism & pessimism : Im plications for theory, research, and practice, Publisher: Washington, DC, US: American Psychological Association.

Banerjee, P. (2012). Relationship between perceived psychological stress and depression: Testing moderating effect of dispositional optimism. Journal of Workplace Behavioral Health, 27(1), 32-46.

Bennett, R. J., & Robinson, S. L. (2000). Development of a measure of workplace deviance. Journal of applied psychology, 85(3), 349.

Berry, C. M., Ones, D. S., & Sackett, P. R. (2007). Interpersonal deviance, organizational deviance, and their common correlates: a review and meta-analysis. Journal of applied psychology, 92(2), 410.

Blau, G., & Stephens, K. (2025). Antecedents and Outcomes of Technology-Driven Workplace Deviant Behaviors. Employee Responsibilities and Rights Journal, 1-26.

Carver, C. S., Scheier, M. F., & Segerstrom, S. C. (2010). Optimism. Clinical psychology review, 30(7), 879-889.

Christian, J. S., & Ellis, A. P. (2014). The crucial role of turnover intentions in transforming moral disengagement into deviant behavior at work. Journal of business ethics, 119(2), 193-208.

Coelho, G. L., Vilar, R., Hanel, P. H., Monteiro, R. P., Ribeiro, M. G., & Gouveia, V. V. (2018). Optimism scale: Evidence of psychometric validity in two countries and correlations with personality. Personality and Individual Differences, 134, 245-251.

Cohen, G., Blake, R. S., & Goodman, D. (2016). Does turnover intention matter? Evaluating the usefulness of turnover intention rate as a predictor of actual turnover rate. Review of Public Personnel Administration, 36(3), 240-263.

Faheem, M. A., Ali, H. Y., Akhtar, M. W., & Asrar-ul-Haq, M. (2022). Turn the table around: workplace incivility, coworker deviance, turnover intentions and nurses' job performance. Kybernetes, 52(9), 3085-3101.

Ferguson, M., & Barry, B. (2011). I know what you did: The effects of interpersonal deviance on bystanders. Journal of Occupational Health Psychology, 16(1), 80.

Kim, W., & Hyun, Y. S. (2017). The impact of personal resources on turnover intention: The mediating effects of work engagement. European Journal of Training and Development, 41(8), 705-721.

Lazzari, M., Alvarez, J. M., & Ruggieri, S. (2022). Predicting and explaining employee turnover intention. International Journal of Data Science and Analytics, 14(3), 279-292.

Liang, S. C., & Hsieh, A. T. (2007). Burnout and workplace deviance among flight attendants in Taiwan. Psychological Reports, 101(2), 457-468. https://doi.org/10.2466/PR0.101.6.457-468

Markova, G. (2018). Not bad, just unhappy: diminished well-being as a motive for interpersonal deviance. Leadership & Organization Development Journal, 39(1), 66-81.

Mehar, M. R., Asif, M., & Hassan, A. (2018). Impact of workplace deviance behaviors on turnover intention of employees in Pakistan. Edelweiss: Psychiatry Open Access, 14-20.

Mobley, W. H., Griffeth, R. W., Hand, H. H., & Meglino, B. M. (1979). Review and conceptual analysis of the employee turnover process. Psychological bulletin, 86(3), 493.

Nunnally, J.C. (1978), Psychometric Theory, McGraw-Hill, New York.

Pathak, R., & Lata, S. (2018). Optimism in relation to resilience and perceived stress. Journal of Psychosocial Research, 13(2), 359-367.

Qi, L., Chaudhary, N. I., Yao, K., Mirza, F., & Khalid, R. (2022). The moderating role of transformational leadership on the relationship between deviant workplace behaviors and employee turnover intentions in China. Frontiers in Psychology, 13, 1005055.

Riolli, L., & Savicki, V. (2003). Optimism and Coping as Moderators of the Relation Between Work Resources and Burnout in Information Service Workers. International Journal of Stress Management, 10(3), 235–252.

Robinson, S. L., & Bennett, R. J. (1995). A typology of deviant workplace behaviors: A multidimensional scaling study. Academy of management journal, 38(2), 555-572.

Salin, D., & Notelaers, G. (2017). The effect of exposure to bullying on turnover intentions: the role of perceived psychological contract violation and benevolent behaviour. Work & stress, 31(4), 355-374.

Segerstrom, S. C., Carver, C. S., & Scheier, M. F. (2017). Optimism. In The happy mind: Cognitive contributions to well-being (pp. 195-212). Cham: Springer International Publishing.

Sender, A., Morf, M., & Feierabend, A. (2021). Aiming to leave and aiming to harm: the role of turnover intentions and job opportunities for minor and serious deviance. Journal of Business and Psychology, 36(3), 449-460.

Tepper, B. J., Carr, J. C., Breaux, D. M., Geider, S., Hu, C., & Hua, W. (2009). Abusive supervision, intentions to quit, and employees' workplace deviance: A power/dependence analysis. Organizational behavior and human decision processes, 109(2), 156-167.

OSMANLI SIHHİYE TEŞKİLATINDA PERSONEL YÖNETİMİ: 1889 TARİHLİ BİR TALİMATNAME İNCELEMESİ

Arş. Gör. Dr. Ramazan Furkan ÖZKUL
Süleyman Demirel Üniversitesi
ramazanozkul@sdu.edu.tr - 0000-0003-0159-9599

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 1889 tarihli "*Dâire-i Umûr-ı Sıhhiye Me'murlarının Maaşât ve Harcırah ve Me'zûniyetlerinin Sûret-i İ'tâ ve Tesviyesi Hakkında Ta'limât*" başlıklı belge üzerinden, ilgili dönemin personel yönetimi uygulamalarını/pratiklerini incelemektir. Söz konusu talimatnamede yer alan düzenlemeler; dönemin personel yönetimi anlayışını ve idari işleyişini yansıtan göstergeler olarak değerlendirilebilir. Birincil kaynak niteliği taşıyan bu talimatname üzerinden yapılan inceleme kapsamında, sıhhiye memurlarının özlük hakları, örgütteki mali disiplin uygulamaları ve denetim mekanizmalarının işleyişine ilişkin unsurların izleri sürülebilir. İlgili belgede yer verilen maddeler incelendiğinde; liyakat ve disiplin odaklı yaklaşımlar kapsamında, maaş ödemelerinin yalnızca fiilen görev başında bulunulan süre için gerçekleştirildiği görülmektedir. Yine maaş ödemeleri noktasında, işe başlama ve ayrılma tarihlerinin oldukça hassas bir şekilde esas alındığı anlaşılmaktadır. Mali standartlar ve rasyonel hesaplama yöntemleri açısından, personelin nakil ve atama süreçlerindeki harcırahların mesafe (bu'd-u mesafe) esasına göre belirli/objektif kriterler çerçevesinde belirlendiği görülmektedir. Görev yapılan bölgelerin fiziki koşulları bağlamında, Hicaz, Basra ve İran sınırı gibi bölgelerde görev yapan personele ek izin süreleri tanındığı dikkat çekmektedir. Bürokratik denetim ve sağlık disiplini boyutunda ise, en kısa süreli izinlerin dahi Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye'nin onayına tabi tutulduğu anlaşılmaktadır. Bunlarla birlikte hiyerarşik sorumluluk ve merkezi otorite yapısı doğrultusunda, baş memurların maiyetlerindeki personelin mevzuata aykırı eylemlerinden doğrudan sorumlu tutulduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Personel Yönetimi, İnsan Kaynakları Yönetimi, Talimatname, Dâire-i Umûr-ı Sıhhiye

PERSONNEL MANAGEMENT IN THE OTTOMAN PUBLIC HEALTH ORGANIZATION:AN EXAMINATION OF AN 1889 INSTRUCTION

ABSTRACT

This study aims to examine personnel management practices of the respective period, utilizing the 1889 document titled "*Dâire-i Umûr-ı Sıhhiye Me'murlarının Maaşât ve Harcırah ve Me'zûniyetlerinin Sûret-i İ'tâ ve Tesviyesi Hakkında Ta'limât*" as a primary source. The regulations contained within the said instruction can be evaluated as indicators reflecting the personnel management approach and administrative functioning of the era. Within the scope of the examination based on this regulation, which bears the characteristics of a primary source, traces of elements regarding the employee rights of sanitary officers, financial discipline practices within the organization, and the functioning of control mechanisms can be observed. Upon analyzing the articles included in the relevant document, it is observed within the scope of meritocratic and discipline-oriented approaches that salary payments were realized strictly for the duration of active duty. Furthermore, regarding salary payments, it is understood that the commencement and termination dates of employment were taken as a basis with meticulous precision. In terms of financial standards and rational calculation methods, it is seen that travel allowances in the transfer and assignment processes of personnel were determined within the framework of specific/objective criteria based on the principle of distance. In the context of the physical conditions of the regions served, it is noteworthy that additional leave periods were granted to personnel serving in regions such as the Hejaz, Basra, and the Persian border. Regarding the dimension of bureaucratic control and sanitary discipline, it is understood that even the shortest leaves were subject to the approval of the Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye. In conjunction with these, in line with the structure of hierarchical accountability and central authority, it is observed that chief officers were held directly responsible for the actions of their subordinate staff contrary to legislation.

Keywords : Personnel Management, Human Resources Management, Instruction, Dâire-i Umûr-ı Sıhhiye

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde talimatname ve nizamnameler, devlet dairelerinde görev, yetki ve çalışma usullerini belirlemek amacıyla yayımlanan düzenleyici metinlerdir. Bu belgeler, idari işleyişin yazılı kurallar çerçevesinde yürütülmesine yönelik bir düzen arayışını yansıtmaktadır (Findley, 1980). Bu kapsamda Geç dönem Osmanlı bürokrasisinde nizamnameler veya talimatnamelerin, teşkilat yapısının ve personel uygulamalarının daha belirgin hâle getirilmesine yardımcı olan araçlar arasında yer aldığı söylenebilir.

Bu çalışmanın amacı, 1889 tarihli "*Dâire-i Umûr-ı Sıhhiye Me'murlarının Maaşât ve Harcırah ve Me'zûniyetlerinin Sûret-i İ'tâ ve Tesviyesi Hakkında Ta'limât"* başlıklı belgeyi esas alarak,

ilgili dönemde idari yapılanma ve personel yönetimine ilişkin uygulamaları incelemektir. Söz konusu talimatname; ön kapak, iç kapak ve diğer sayfalar dâhil olmak üzere toplam altı sayfadan oluşmaktadır. Talimatname, 1889 yılında İstanbul'da Matbaa-i Osmaniye'de basılmış olup; günümüzde Seyfettin Özege Koleksiyonu'nda yer almaktadır. Kütüphane kayıtlarına göre belge, 14.07.2009 tarihinde koleksiyona dâhil edilmiştir. Demirbaş numarası 0109094, sınıflama yer bilgisi ise 2440/SÖ 1306 k.1'dir.

2. TALİMATNAME ÜZERİNE NOTLAR

Bu başlık altında, "*Dâire-i Umûr-ı Sıhhiye Me'murlarının Maaşât ve Harcırah ve Me'zûniyetlerinin Sûret-i İ'tâ ve Tesviyesi Hakkında Ta'limât"* bağlamında (Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye, 1889), ilgili dönemin personel yönetimi anlayışı ve idari yapılanmasına ilişkin düzenlemeler ele alınmıştır. Bahsi geçen düzenlemeler çalışmada; teşkilat yapısı ve görev dağılımı, ücret ve mali haklar, harcırah ve yolluk uygulamaları ile izin ve disiplin süreçleri olmak üzere dört ana unsur kapsamında ele alınmıştır.

2.1. Teşkilat Yapısı ve Yetki-Sorumluluk

Dâire-i Umûr-ı Sıhhiye teşkilatında personel işleyişi, merkez ile taşra arasında kurulan hiyerarşik düzen çerçevesinde yürütülmüştür. Bu düzen içinde görev ve sorumluluklar, "baş memurlar" ve "maiyet memurları" ayrımı üzerinden belirginleştirilmiştir. Baş memurlar, maiyetlerinde görev yapan personelin nizamname hükümlerine aykırı fiil ve işlemlerinden sorumlu tutulmuştur. Bu yönüyle baş memurlar, taşradaki işleyişin usule uygun yürütülmesinden mesul bir idari basamak olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte baş memurların yetki alanlarının sınırlı tutulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İdâre-i Merkeziye'den yazılı izin alınmaksızın, maiyetlerinde görev yapan personele kısa süreli bir ruhsat verilmesine imkân tanınmamıştır. Bu kapsamda izin süreçleri, görev değişiklikleri ve benzeri personel işlemlerinin, yereldeki amirlerin takdirinden ziyade merkezde alınan kararlara bağlı biçimde yürütüldüğü görülmektedir.

İzin uygulamalarında, personel açısından kesin bir hak (istihkak-ı kat'î) anlayışının esas alınmadığı anlaşılmaktadır. İzin süresinin belirlenmesi ve izin verilmesi, hizmetin aksamaması şartı çerçevesinde meclisin takdirine bırakılmıştır. Baş memurların, izinli personelin ayrılış ve dönüş tarihlerine ilişkin bilgileri bildirme yükümlülüğü ise idari kayıt düzeninin sürekliliğini sağlamaya dönük bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Hicaz, Basra ve İran sınırı gibi zorlu mahallerde görev yapan personelin dahi özlük ve hareket işlemlerinin merkezî usuller içinde yürütülmesi, bu yapının genel karakteriyle örtüşmektedir.

2.2. Göreve Başlama, Maaş Hak Edişi ve Görevden Ayrılma Usulleri

Dâire-i Umûr-ı Sıhhiye teşkilatında memurların maaş hak edişi, resmî atama tarihinden bağımsız olarak, görevlerine fiilen başladıkları tarih (bed' u mübaşeret) esas alınarak başlatılmıştır. Bu uygulama ile memuriyetin hukuki statüsünden ziyade fiilî görev icrasının esas alındığı anlaşılmaktadır. Aynı ilkenin görevden ayrılma süreçlerinde de geçerli olduğu; *tebdil-i memuriyet, mazuliyet* veya *azil* gibi nedenlerle görevle ilişiği kesilen memurların maaşlarının, *infikâk* tarihinden itibaren sona erdirildiği görülmektedir. Görevden ayrılma hâllerinde

personelin durumuna göre farklı mali uygulamalara yer verilmiştir. Meclis kararıyla görevden el çektirilen memurların maaş haklarının tamamen kesildiği belirtilmiştir. Ancak buna karşılık *emeklilik* (*tekaüd*) sürecine giren personelin, asıl emekli maaşı bağlanıncaya kadar son maaşlarının *yarısı* (*nısfi*) oranında geçici bir ödeme almaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu uygulama, emeklilik sürecinde memurun geçimini temin etmeye yönelik bir tedbir olarak değerlendirilebilir. *Mazuliyet* hâllerinde ise meclis tarafından uygun görülen memurlara, yine meclisin takdir edeceği bir *mazuliyet maaşı* tahsis edilmiştir. Böylece görevden ayrılmanın her durumda aynı mali sonuçları doğurmadığı; ayrılışın hukuki gerekçesine göre farklı muamelelerin benimsendiği görülmektedir.

2.3. Nakil, Harcırah ve İzin (Me'zûniyet) Uygulamaları

Dâire-i Umûr-ı Sıhhiye teşkilatında personel hareketliliği, belirli kurallar çerçevesinde düzenlenmiştir. Memurların görev yerlerinin değişmesi hâlinde uygulanacak mali hükümler, keyfî değerlendirmelere bırakılmamıştır. Bu kapsamda harcırah ödemeleri, memurun fiilen bulunduğu mahal ile yeni görev yeri arasındaki mesafe esas alınarak hesaplanmaktadır. "*Bu'd-u mesafe*" olarak ifade edilen bu ölçüt, nakil süreçlerinde rasyonel bir hesaplama kriteri olarak kullanılmıştır. Memurun atama sırasında başka bir mahalde izinli bulunması hâli de hesaplamaya dâhil edilmiştir.

Harcırah uygulaması, personelin görev değişikliği sürecinde karşılaşabileceği masrafların sınırlandırılması ve öngörülebilir hâle getirilmesini amaçlayan bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle nakil ve yolluk ödemelerinin, kişisel taleplerden ziyade standartlaştırılmış bir sistem üzerinden yürütüldüğü anlaşılmaktadır. İzin (me'zûniyet) rejiminde ise görev yapılan bölgenin coğrafi ve hizmet koşulları belirleyici olmuştur. Hicaz, Kızıldeniz ve Basra Körfezi gibi bölgelerde görev yapan memurlara, her iki yılda bir dört ay izin verilmesi düzenlenmiştir. İran sınırında görev yapan memurlar için ise üç yılda bir dört ay izin süresi öngörülmüştür. Diğer bölgelerde görev yapan personelin izin süreleri daha farklı periyotlara bağlanmıştır. Bu uygulama, görev yerinin zorluk derecesinin personel haklarına yansıtıldığını göstermektedir.

İzin sürecinin mutlak bir hak olarak ele alınmadığı görülmektedir. İzin sürelerinin kullanımı ve zamanlaması, hizmetin aksamaması esasına bağlı olarak Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye'nin onayına bırakılmıştır. Memurların izinli oldukları dönemlere ilişkin ayrılış ve dönüş tarihlerinin baş memurlar tarafından düzenli biçimde merkeze bildirilmesi zorunlu tutulmuştur. İzin süresi sona erdiği hâlde görevine başlamayan memurlar hakkında mali ve idari işlemler uygulanmıştır. Fiilen görev yapılmayan günler için maaş ödemesi yapılmamıştır. Yerel baş memurların ise merkezî idarenin onayı olmaksızın maiyetlerindeki personele on beş günlük kısa bir ruhsat dahi verme yetkisine sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

2.4. Denetim, Disiplin ve Merkezî Karar Mekanizması

Dâire-i Umûr-ı Sıhhiye teşkilatında denetim ve disiplin süreçleri, merkezî bir karar yapısı içinde ele alınmıştır. Teşkilatın en üst karar organı konumundaki Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye, personelin özlük işlemlerinden disiplin uygulamalarına kadar uzanan geniş bir yetki alanına sahiptir.

Memurların izin talepleri, görevden ayrılmaları, emeklilik işlemleri ve disipline ilişkin kararlar bu meclis tarafından karara bağlanmaktadır.

Denetim yükü, taşra düzeyinde baş memurlar üzerinden yürütülmüştür. Baş memurlar, maiyetlerinde görev yapan personelin nizamname hükümlerine uygun hareket edip etmediğini gözetmekle sorumlu tutulmuştur. Maiyet memurlarının görev esnasında gerçekleştirdikleri usulsüzlükler ve ihmaller, doğrudan baş memurların sorumluluk alanı içinde değerlendirilmiştir. Bu durum, denetim sorumluluğunun hiyerarşik olarak aşağıdan yukarıya doğru taşındığını göstermektedir. Buna karşılık baş memurların idari tasarruf alanlarının sınırlı tutulduğu anlaşılmaktadır. Özellikle izin süreçlerinde yerel amirlerin bağımsız karar alma imkânı bulunmamaktadır. Kısa süreli ruhsatlar dâhil olmak üzere her türlü izin, merkezî idarenin onayına bağlanmıştır. Baş memurlar bu süreçte, merkez tarafından alınan kararların personele bildirilmesi ve uygulanmasının takibini üstlenmiştir. Disiplin uygulamalarında mali yaptırımların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. İzin süresi sona erdiği hâlde görevine başlamayan memurların, görevde bulunmadıkları günler için maaş hakları kesilmiştir. Ayrıca bu tür durumların idari kayıtlara geçirilmesi zorunlu tutulmuştur. Meclis kararıyla görevden el çektirilen personelin maaş hakkının sona erdirilmesi de disiplin sürecinin bir parçası olarak düzenlenmiştir.

3. DEĞERLENDİRME

Çalışmanın amacı doğrultusunda incelenen 1889 tarihli "*Dâire-i Umûr-ı Sıhhiye Me'murlarının Maaşât ve Harcırah ve Me'zûniyetlerinin Sûret-i İ'tâ ve Tesviyesi Hakkında Ta'limât*", sıhhiye teşkilatında görev yapan personelin mali hakları, görev süreçleri ve idari sorumluluklarını düzenleyen bir belge niteliği taşımaktadır. Talimatnamede personel uygulamalarının, merkez ile taşra arasındaki hiyerarşik yapı esas alınarak yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Göreve başlama, maaş hak edişi ve görevden ayrılma süreçlerinin fiilî hizmete bağlanması, personel statüsünün idari olduğu kadar mali sonuçları veren bir bağlamda ele alındığını göstermektedir.

Belgede maaş, harcırah ve izin gibi temel özlük süreçlerinin belirli ölçütlere bağlanması, sıhhiye teşkilatında personel işlemlerinin yazılı kurallar çerçevesinde yürütülmesine yönelik bir düzen arayışını yansıtmaktadır. Fiilî hizmet süresi, görev yeri ve mesafe gibi ölçütlerin esas alınması, idari uygulamaların keyfî kararlardan uzaklaştırılarak belirli prosedürler üzerinden yürütülmek istendiğini göstermektedir. Bu yönüyle talimatnamenin, personel işlemlerinde standartlaşmaya yönelik unsurları barındırdığı görülmektedir. Ancak söz konusu düzenlemelerin, personel bakımından öngörülebilir ve eşitlikçi bir uygulama alanı oluşturmaktan çok, merkezî denetimi güçlendirmeye yöneldiği anlaşılmaktadır. İzin, maaş ve görev değişikliklerine ilişkin nihai kararların Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye bünyesinde toplanması, yerel amirlerin inisiyatif alanını daraltan bir işleyişe işaret etmektedir. Bu durum, düzen arayışının, daha çok idari kontrolü sağlamaya yönelik olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda talimatname, tam anlamıyla yerleşmiş bir rasyonel personel yönetiminden ziyade, idari kontrolü artırmayı önceleyen ve standartlaşmaya dönük unsurlar barındıran bir geçiş pratiği olarak değerlendirilebilir. Örneğin, bu merkeziyetçi yapı içerisinde baş memurlar, maiyetlerindeki personelin nizamname hükümlerine aykırı her türlü uygulamasından doğrudan sorumlu tutulmalarına rağmen, bu sorumluluğu dengeleyecek bağımsız bir karar yetkisine sahip

değildir. İzin gibi en temel idari tasarruflarda dahi merkezî onayın esas alınması, sorumluluk ve yetki kullanımının merkezî denetim altında sınırlandığını göstermektedir. Nitekim daha sonraki dönemlerde "*devlet müesseselerinde rasyonalizasyon*" kapsamında ele alınacak olan düzen, verimlilik ve standartlaştırma arayışlarının (Keskin-Ertürk, 2006, s. 19), bu erken dönemde henüz sistematik bir personel yönetimi niteliği kazanmadığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Findley, C. V. (1980). *Bureaucratic reform in the Ottoman Empire: The sublime porte, 1789-1922*. Princeton University Press.

Keskin, N. E. (2006). Türkiye'de kamu yönetimi disiplininin 'köken' sorunu. *Amme İdaresi Dergisi, 39*(2), 1-28.

Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye (1889). *Dâire-i Umûr-ı Sıhhiye memurlarının maaşât ve harcırah ve me'zûniyetlerinin sûret-i i'tâ ve tesviyesi hakkında ta'limâttır*. Matbaa-i Osmaniye.

DONANMA-YI OSMÂNÎ'DE PERSONEL YÖNETİMİ: 1910 TARİHLİ BİR TALİMATNAME İNCELEMESİ

Arş. Gör. Dr. Ramazan Furkan ÖZKUL
Süleyman Demirel Üniversitesi
ramazanozkul@sdu.edu.tr - 0000-0003-0159-9599

ÖZET

Bu çalışma, *Donanma-yı Osmânî*'deki personel yönetimi uygulamaları ve idari pratiklerini, 1910 tarihli "*Donanma-yı Osmânî Muhasebe Me'murlarının Vezâifine Dâir Ta'limât*" başlıklı belge üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Söz konusu talimatname; filo kumandanlarından gemi başkâtiplerine kadar uzanan farklı personel kademelerinin mali işlemlerin takibi, bütçe yönetimi ve defter düzeni/kayıt sistemi kapsamındaki; görev, yetki ve sorumluluklarını tanımlamaktadır. Talimatnamede öncelikle denetim ve hesap verebilirlik unsurları bağlamında; hazine menfaatini korumayı hedefleyen kanıtlayıcı belge ibrazı zorunluluğu ile para sandıkları üzerinde tesis edilen üç anahtarlı güvenlik sistemi oluşturulduğu görülmektedir. Mesleki disiplin açısından; muhasebe süreçlerinde yapılan hatalı işlemlerden doğan zararların ilgili memurdan tazmin edilmesine yönelik kararlar, mali sorumluluğun bireyselleştirilerek kurumsal düzenin korunmasını hedefleyen bir anlayışı yansıtmaktadır. Personel refahı ve kurumsal bağlılık kapsamında; cep defteri üzerinden yürütülen bireysel hak takibi, aileleri gözeten nafaka sistemi ve erlerin birikimlerini korumayı hedefleyen depo/deppoy sandığı gibi uygulamalar bulunmaktadır. İdari sürekliliğin sağlanması ve kurumsal hafızanın oluşturulması/korunması doğrultusunda; sicil, demirbaş ve mühimmat kayıtları için ihdas edilen defter düzeni ile görev değişimlerindeki *tebriye-i zimmet şehâdetnâmesi* usulü dikkat çekmektedir. Haberleşme güvenliği ve askeri disiplin boyutunda ise; şifreli yazışmaların gizliliğinin korunmasına ve resmî yazışmaların açığa çıkarılmasına yönelik yaptırımların öngörülmesine dayalı hükümler vasıtasıyla, askerî bürokrasinin yerleşik disiplin anlayışının muhafaza edildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Personel Yönetimi, İnsan Kaynakları Yönetimi, Talimatname, Donanma-yı Osmânî

PERSONNEL MANAGEMENT IN DONANMA-YI OSMÂNÎ: AN EXAMINATION OF THE 1910 INSTRUCTION

ABSTRACT

This study aims to examine the personnel management practices and administrative protocols within the *Donanma-yı Osmânî* through the lens of the 1910 instruction titled "*Donanma-yı Osmânî Muhasebe Memurlarının Vezâifine Dâir Talimat*". The instruction in question defines the duties, authorities, and responsibilities of a broad spectrum of personnel ranks -ranging from fleet commanders to ship chief clerks- specifically within the scope of financial transaction monitoring, budgetary oversight, and the maintenance of registry systems. It is observed that audit and accountability mechanisms were primarily structured around the mandatory submission of evidentiary documentation to safeguard treasury interests and the implementation of a three-key security system for money chests. In terms of professional discipline, provisions requiring officers to personally indemnify losses resulting from erroneous accounting procedures appear to reflect a management philosophy that seeks to preserve institutional order through the individualization of financial responsibility. Within the framework of personnel welfare and institutional commitment, the presence of various practices -such as individual rights tracking via personal registers, maintenance systems for families, and depot/deppoy fund applications designed to protect the savings of sailor- is noteworthy. Furthermore, to ensure administrative continuity and the preservation of institutional memory, the study highlights the rigorous registry systems established for personnel records, fixtures, and ammunition, alongside the certificate of clearance procedure utilized during handovers. Finally, in the dimension of communication security and military discipline, it is seen that the established disciplinary standards of the military bureaucracy were maintained through strict provisions regarding the confidentiality of encrypted correspondence and the imposition of sanctions against the unauthorized disclosure of official documents.

Keywords: Personnel Management, Human Resources Management, Instruction, Donanma-yı Osmânî

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde yayımlanan talimatname ve nizamnameler, devlet kurumlarında kimin ne iş yapacağını ve yetkilerinin neler olduğunu belirleyen kurallar bütünüdür. Bu belgelerin temel amacı, devlet işlerinin kişilerin keyfine göre değil, herkes için geçerli yazılı kurallara göre yürütülmesini sağlamaktır (Findley, 1980). Bu metinler sayesinde kamu hizmetleri belirli bir düzen içinde icra edilmektedir (Korkmaz, 2020, s. 1011). Dolayısıyla söz konusu belgelerin, işleyişi kurallara bağlayan ve yönetim anlayışını kâğıda döken yasal düzenlemeler oldukları ifade edilebilir.

Bu kapsamda çalışmada incelenen "*Donanma-yı Osmanî Muhasebe Memurlarının Vezâifine Dair Talimât*", 1910 yılında İstanbul'da Matbaa-i Bahriye tarafından basılmıştır. Talimatname, dış kapak, iç kapak ve diğer sayfalar olmak üzere toplam 30 sayfadan oluşmaktadır. Yayın yeri ve tarihi itibarıyla döneminin idari uygulamalarına dair ifadeler barındıran bu talimatname, günümüzde Seyfettin Özege Koleksiyonu'nda yer almaktadır. Kütüphane kayıtlarına göre eser, 14.07.2009 tarihinde koleksiyona dâhil edilmiştir. Belgeye ait demirbaş numarası 0109674, sınıflama yer bilgisi ise 2996/SÖ 1326; 1910 k.1 olarak kaydedilmiştir. Fiziksel nitelikleri bakımından ise nadir eser statüsünde değerlendirilmektedir.

2. DONANMA-YI OSMÂNÎ MUHASEBE ME'MURLARININ VEZÂİFİNE DÂİR TA'LİMÂT (1910) ÜZERİNE NOTLAR

Bu başlık altında, 1910 tarihli "*Donanma-yı Osmânî Muhasebe Memurlarının Vezâifine Dair Talima*t" bağlamında (Bahriye Nezâreti, 1910), dönemin personel yönetimi anlayışı ve idari yapılanmasına ilişkin düzenlemeler ele alınmıştır. Söz konusu talimatname, donanma teşkilatında görev yapan muhasebe personelinin görev alanlarını, mali sorumluluklarını ve idari yükümlülüklerini ayrıntılı biçimde tanımlayan bir düzenleme niteliği taşımaktadır. Çalışma kapsamında talimatnamede yer alan personel uygulamaları; görev tanımları ve iş bölümü, yetki-sorumluluk ayrımı ve bireysel hesap verebilirlik ile özlük işleri, ücret yönetimi ve yan haklar olmak üzere üç ana unsur doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Görev Tanımları ve İş Bölümü: Muhasebe memurları, filonun genel hesap işlerinin usulüne uygun biçimde yürütülmesinden ve bu işlemlere ilişkin kayıtların üst makamlara raporlanmasından sorumlu en üst mali otorite olarak tanımlanmıştır. Sefâin başkâtipleri ise görev yaptıkları gemilerde, muhasebe memuru sıfatıyla tüm yazışma ve hesap işlemlerini mevzuata uygun şekilde yürütmekle yükümlü kılınmıştır. Kumandan ve komodor kâtipleri, görev tanımları gereği yalnızca resmî yazışmaların temize çekilmesi, muhafazası ve gizli şifreli evrakın çözülmesi gibi idarî ve stratejik yazı işlerinden sorumlu tutulmuş; bu görevlerin aksamaması amacıyla başka işlerle meşgul olmaları açık biçimde yasaklanmıştır.

Gemilerde görev yapan kâtip refikleri (yardımcıları) ise daha operasyonel bir düzeyde konumlandırılmıştır. Bu personel; *günlük jurnallerin tutulması, personelin ekmek* ve *et istihkaklarının hesaplanması, maaş bordrolarının hazırlanması* ve *ambar kayıtlarının düzenli biçimde tutulması* gibi *rutin* fakat "*süreklilik arz eden işler*"den sorumlu kılınarak iş yükünün dağıtılması hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra fabrikalar ve ambarlarda görev yapan personelin özlük işlemleri için askerî maaş kâtipleri, taşrada görev yapan personelin ailelerine yapılacak ödemeler için ise sipariş ve nafaka memurları gibi özel uzmanlık alanlarına dayalı görevler ihdas edilmiştir. Bu iş bölümü, nizam, evâmir, erzak, demirbaş eşya ve maaş defteri gibi farklı kayıt defterinin tutulmasını zorunlu kılan bir belge düzeniyle desteklenmiştir. Böylece her personelin kendi sorumluluk alanına giren verileri belirli defterler üzerinden kayda alması sağlanmış; kayıtların düzenli, izlenebilir ve karşılaştırılabilir olması amaçlanmıştır.

Yetki-Sorumluluk Ayrımı ve Bireysel Hesap Verebilirlik: Muhasebe memurları ile sefâin başkâtipleri, kumandanların genel idaresi altında görev yapmakla birlikte, mali işlemlerin yürütülmesi ve kayıtların düzenlenmesinden doğrudan ve şahsen sorumlu tutulmuştur. Kanıtlayıcı belgesi (*evrâk-ı müsbite*) bulunmayan ya da usulüne uygun şekilde pullanmamış

işlemlerden doğan maddi zararların, ilgili memurdan şahsen tazmin edilmesi esası benimsenmiştir. İdarece kabul edilmeyen harcamalara ilişkin bedellerin ise yalnızca bu işlemlere sebebiyet veren kişilerden tahsil edilmesi öngörülerek sorumluluğun şahsiliği ilkesi açık biçimde ortaya konulmuştur. Talimatnamede, yetki ve sorumlulukların paylaştırılması yoluyla işleyen bir denetim mekanizması kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede satın alınan erzakın kalitesinden muayene memurları ile tabipler, miktarından ise gemi muhasebe heyeti sorumlu tutulmuştur. Belirli alanlara ilişkin sorumlulukların açık biçimde tanımlanmasıyla, bu hususlardan kaynaklanan hataların asıl muhasebe memuruna yüklenemeyeceği hükme bağlanmış; görev tanımları arasında belirgin bir ayrım oluşturulmuştur. Bireysel hesap verebilirlik ilkesi, çeşitli idari uygulamalarla desteklenmiştir. Gizli şifrelerin ve yazışmaların muhafazasından kâtiplerin tek başına sorumlu tutulması, sandık anahtarlarının suistimali önlemek amacıyla üç farklı görevli arasında paylaştırılması ve raporlarını zamanında teslim etmeyen personele yönelik uyarıdan maaş kesintisine ve hukuki işleme uzanan kademeli yaptırımlar bu yaklaşımın somut yansımaları arasında yer almaktadır. Ayrıca belgesiz para çıkışlarının doğrudan suistimal olarak değerlendirilmesi ve eksik çıkan demirbaş eşyaların bedelinin ilgili sorumlulardan şahsen tahsil edilmesi, idari yetki ile mali sorumluluğun birbirinden ayrıldığını göstermektedir.

Özlük İşleri, Ücret Yönetimi ve Yan Haklar: Donanma teşkilatında personelin maaş hak edişleri ve kesintileri, "*Maaş Defteri*" ve "*Tayinat Defteri*" gibi belirli kayıtlar üzerinden izlenmiş; bu kayıt düzeni sayesinde mali işlemler denetlenebilir bir çerçeveye oturtulmuştur. Personel yönetiminde merkezi bir işlev gören "*Cep Defteri*" uygulaması ise subay maaşlarının yanı sıra tekaüd sandığı aidatları, mahkeme kararına dayalı borçlar, nafaka ve tazminat ödemeleri gibi bireysel mali yükümlülüklerin tek bir defterde toplanmasını mümkün kılmıştır. Böylece personelin mali durumu, düzenli bir kayıt sistemi içinde takip edilebilmiştir.

Donanma personelinin önemli yan hakları arasında yer alan tayinat (*erzak istihkakı*), personelin tercihine bağlı olarak aynen ya da bedelen ödenmiştir. Bu sürecin pullu senetler ve onaylı bordrolar üzerinden yürütülmesi, mali işlemlerin usule uygun biçimde gerçekleştirilmesini ve muhtemel suistimallerin önlenmesini amaçlayan bir uygulama olarak dikkat çekmektedir. Personelin melbusat (*giyim*) ihtiyaçları ise "*Elbise Defteri*" aracılığıyla kayıt altına alınmıştır. Bayramlar ve olağanüstü durumlarda verilen ek ikramlar gibi uygulamalar ise özlük düzeninin sosyal boyutunu tamamlayan unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Görev nedeniyle taşrada bulunan personelin ailelerine yönelik ödemelerin sipariş ve nafaka memuru vasıtasıyla yürütülmesi, personelin geçim düzeninin görev yeriyle sınırlı kalmayan bir idari bakışla ele alındığını göstermektedir. Bununla birlikte yapılan hatalı veya fazla ödemelerin doğrudan ilgili maaş kâtibinden tahsil edilmesi, mali sorumluluğun şahsîliğine dayanan bir disiplin anlayışının benimsendiğini ortaya koymaktadır. Personelin sağlık durumuna ilişkin ise hasta tezkereleri ile vefat, sıla izni veya taşra görevlendirmesi gibi personel hareketlerine dair durumların bir gecikmeye mahal verilmeksizin muhasebe birimine bildirilmesi zorunlu tutulmuştur. Görev değişiklikleri sırasında düzenlenen "*tebriye-i zimmet şehadetnameleri*" ise zimmetli evrak, para ve defterlerin usulüne uygun biçimde devredildiğini belgeleyen bir araç olarak öne çıkmaktadır.

3. DEĞERLENDİRME

Çalışmanın amacı doğrultusunda incelenen 1910 tarihli "*Donanma-yı Osmânî Muhasebe Memurlarının Vezâifine Dair Talimat*", donanma teşkilatında görev yapan muhasebe personelinin görev alanlarını, mali sorumluluklarını ve idari yükümlülüklerini düzenleyen bir belge niteliği taşımaktadır. Talimatnamede personel uygulamalarının, filo kumandanlıkları, komodorluklar ve merkezî denetim birimleri arasında kurulan hiyerarşik yapı çerçevesinde yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

Belgede muhasebe işlemlerinin senet, makbuz ve defter düzenine bağlanması; sandıkların birden fazla anahtarla açılması ve evraksız işlemlere izin verilmemesi gibi düzenlemeler, personel faaliyetlerinin yazılı usuller aracılığıyla kontrol altına alınmak istendiğini göstermektedir. Bu durum, personel yönetiminde bireysel takdir alanını sınırlayan ve standart uygulamaları önceleyen bir yaklaşımın benimsendiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte söz konusu düzenlemelerin, personel açısından koruyucu veya eşitlikçi bir yapı oluşturmaktan ziyade, mali güvenliği ve kurumsal denetimi güçlendirmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda talimatname; tam anlamıyla yerleşmiş ve bir personel yönetimi anlayışından daha çok, idari kontrolü merkeze alan ve standartlaşmaya yönelik unsurlar barındıran bir geçiş dönemi uygulaması olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte belgede yer alan "*günlük jurnallerin tutulması*" ve "*maaş bordrolarının hazırlanması*" gibi süreklilik arz eden uygulamalar, ilgili dönemde operasyonel süreçlerin belirli ölçüde standardize edildiğini ve görev tanımlarının uzmanlaşmaya dayalı biçimde netleştirilmeye başlandığını düşündürmektedir. Özellikle "*evrâk-ı müsbite*" (kanıtlayıcı belge) vurgusu, personel yönetiminde keyfiyetin yerine bireysel hesap verebilirlik, şeffaflık ve belgeye dayalı denetim anlayışının kurumsallaşma eğilimi gösterdiğine dair bir ipucu sunmaktadır.

Birincil kaynak incelemesine dayanan bu çalışma, ilgili belge ve dönem bağlamında tespit edilmeye çalışılan *personel yönetimi anlayışı* ve bunların *idari işleyiş* içindeki yansımaları üzerinden değerlendirme yapılarak ilgili alanyazın ve bu alanda çalışan araştırmacılara katkı sağlayacağı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Bahriye Nezâreti (1910). *Donanma-yı Osmânî muhasebe memurlarının vezâifine dâir talimat*. Matbaa-i Bahriye.

Findley, C. V. (1980). *Bureaucratic reform in the Ottoman Empire: The sublime porte, 1789-1922*. Princeton University Press.

Korkmaz, M. (2020). Osmanlı Devleti'nde modern arşivcilik uygulamaları: Bahriye Nezareti Arşiv Talimatnâmesi işığında arşivlik malzemenin muhafazası ve erişime hazır hâle getirilmesine dair bazı tespitler. *History Studies, 12*(3), 1011-1026. https://doi.org//10.9737/hist.2020.865

BELİREN YETİŞKİNLİKTE İŞ ARAMA KAYGISI: KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Devrim VURAL YILMAZ

Süleyman Demirel Üniversitesi,

devrimvural@sdu.edu.tr, 0000-0002-1177-1666

Doç. Dr. Demet VURAL YÜZBAŞI

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi,

demet.vural.yuzbasi@ikcu.edu.tr, 0000-0002-6017-0875

ÖZET

Beliren yetişkinlik dönemi, ergenlik ile yetişkinlik arasındaki geçişi ifade eden ve belirsizlik, istikrarsızlık ile kimlik arayışı gibi özelliklerle tanımlanan bir gelişim evresi olarak ele alınmaktadır. Bu dönemde eğitimden istihdama geçiş süreci, bireyler açısından yalnızca ekonomik bir gereklilik olmaktan çıkmakta; psikolojik uyum, benlik algısı ve yetişkinliğe geçiş beklentileriyle yakından ilişkili bir deneyim hâline gelmektedir. Özellikle iş gücü piyasasına girişin gecikmesi ve istihdam koşullarının belirsizleşmesi, beliren yetişkinlikte iş arama sürecinin daha kaygı verici biçimde yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu çalışma, iş arama kaygısını beliren yetişkinlik bağlamında ele alarak, söz konusu kaygının bireysel psikolojik süreçler, gelişimsel özellikler ve iş gücü piyasasına ilişkin algıların etkileşimi içinde nasıl şekillendiğini kuramsal düzeyde tartışmayı amaçlamaktadır. Psikoloji ve insan kaynakları literatüründen yararlanılarak, iş arama kaygısıyla ilişkili olduğu bildirilen belirsizliğe tahammülsüzlük, iş arama öz yeterliği, duygu düzenleme becerileri, psikolojik sermaye ve sosyal destek gibi değişkenler bütüncül bir çerçevede ele alınmıştır. Literatürde yer alan bulgular, iş arama kaygısının beliren yetişkinlikte tekil bir duygusal tepki olmaktan ziyade, gelişimsel ve bağlamsal koşullarla ilişkili çok boyutlu bir deneyim olarak değerlendirilebileceğine işaret etmektedir. Ayrıca bilişsel ve psiko-eğitsel müdahalelerin, iş arama kaygısının yönetilmesinde potansiyel olarak işlevsel olabileceği görülmektedir. Bu çerçevede çalışma, iş arama kaygısının beliren yetişkinlik bağlamında ele alınmasının, kuramsal tartışmalara ve kariyer destek uygulamalarına katkı sağlayabileceğini düşündürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Beliren yetişkinlik, iş arama kaygısı, kariyer gelişimi, psikolojik sermaye, istihdama geçiş

JOB SEARCH ANXIETY IN EMERGING ADULTHOOD: A THEORETICAL EVALUATION

ABSTRACT

Emerging adulthood is conceptualized as a developmental stage that represents the transition between adolescence and adulthood and is characterized by uncertainty, instability, and identity exploration. During this period, the transition from education to employment goes beyond being merely an economic necessity and becomes a process closely associated with psychological adjustment, self-perception, and expectations regarding the assumption of adult roles. In particular, delays in entering the labor market and increasing uncertainty in employment conditions may lead the job-search process in emerging adulthood to be experienced as more anxiety-provoking. This study addresses job-search anxiety within the context of emerging adulthood and aims to theoretically examine how this form of anxiety is shaped through the interaction of individual psychological processes, developmental characteristics, and perceptions related to the labor market. Drawing on the psychology and human resources literature, variables reported to be associated with job-search anxiety—such as intolerance of uncertainty, job-search self-efficacy, emotion regulation skills, psychological capital, and social support—are discussed within an integrative framework. Findings in the literature suggest that job-search anxiety in emerging adulthood should be understood not as a singular emotional reaction, but as a multidimensional experience embedded in developmental and contextual conditions. Furthermore, cognitive and psychoeducational interventions appear to have the potential to be effective in managing job-search anxiety. Within this framework, the study suggests that examining job-search anxiety from an emerging adulthood perspective may contribute to both theoretical discussions and career support practices.

Keywords: Emerging adulthood, job-search anxiety, career development, psychological capital, transition to employment

1. GİRİŞ

Son yıllarda psikoloji literatüründe öne çıkan beliren yetişkinlik (emerging adulthood) kavramı, ergenlik ile yetişkinlik arasındaki geçiş dönemini tanımlamakta ve bu dönemi belirsizlik, ve yoğun psikososyal değişimlerle karakterize etmektedir (Arnett, 2000; 2015). Beliren yetişkinlik döneminde bireyler, yaşam yönelimlerini, kimliklerini ve gelecek planlarını henüz netleştirememişken; eğitim, çalışma yaşamı ve yetişkinliğe ilişkin beklentiler giderek artan bir baskı yaratabilmektedir. Bu bağlamda özellikle kariyerle ilgili kararlar, bu dönemde bireyin kimlik gelişiminin merkezinde yer almakta; iş bulamama ya da beklentilere uygun bir işe erişememe olasılığı, yoğun kaygı ve belirsizlik duygularını beraberinde getirebilmektedir (Arnett vd., 2014; Côté, 2014).

Beliren yetişkinlik döneminin önemli bir deneyimi olan mezuniyet, bireyler için yalnızca eğitsel bir tamamlanma değil; yetişkinliğe geçiş beklentilerinin somutlaştığı ve belirsizliklerin görünür hâle geldiği kritik bir eşik olarak değerlendirilebilir. Günümüz toplumsal ve ekonomik

koşullarında bu geçiş süreci önceki kuşaklara kıyasla daha karmaşık, belirsiz ve uzamış bir yapı sergilemektedir. Eğitimden çalışma yaşamına geçiş süreci uzun süredir sosyal bilimler literatürünün ilgi odağında yer almakla birlikte, son kuşak gençlerin bu geçişi nasıl deneyimlediklerine ilişkin anlayışın hâlen sınırlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Schoon ve Lyons-Amos (2016), gençlerin eğitimden istihdama geçiş süreçlerinin doğrusal, tek tip ve öngörülebilir bir yapıya sahip olmadığını; aksine farklı ve parçalı geçiş yolları üzerinden şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Bu koşullar altında mezuniyet sonrası dönem, yalnızca mesleki bir geçiş evresi olmaktan çıkarak bireylerin psikolojik uyumlarını da doğrudan etkileyen kritik bir yaşam dönemine dönüşmektedir. Özellikle genç işsizliğinin yaygınlaştığı ve istihdama geçişin geciktiği toplumsal bağlamlarda, üniversite mezunlarının ve mezuniyet aşamasındaki öğrencilerin kariyerle ilişkili kaygıları ve iş arama süreçleri, bireysel yetersizliklerle açıklanabilecek dar bir psikolojik sorun olmaktan ziyade; yapısal belirsizlikler, iş gücü piyasasındaki kısıtlı fırsatlar ve beliren yetişkinliğe özgü gelişimsel beklentilerle etkileşim hâlinde şekillenen çok boyutlu psikososyal süreçler olarak ele alınmaktadır (Creed, Fallon, ve Hood, 2009; Wanberg, Zhu ve Van Hooft, 2010; Schoon ve Lyons-Amos, 2016). Bu süreçte iş arama, bireyler için yalnızca ekonomik bir gereklilik değil; aynı zamanda yetişkinliğe geçiş, bağımsızlık kazanma ve kimlik oluşturma gibi temel gelişimsel görevlerle yakından ilişkili bir deneyim hâline gelmektedir (Arnett, 2015).

Beliren yetişkinlik döneminde istihdama geçiş sürecinin uzaması ve belirsizleşmesi, yalnızca yapısal bir sorun olarak değil, aynı zamanda bireylerin psikolojik iyi oluşunu doğrudan etkileyen bir deneyim olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda iş bulma kaygısı (job search anxiety), bireyin iş arama ve istihdama hazırlık sürecinde, özellikle algılanan fırsat yetersizliği ve geleceğe ilişkin belirsizlikler karşısında yaşadığı yoğun ve süreklilik gösteren olumsuz duygusal tepkiler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Literatürde iş bulma kaygısı; endişe, gerginlik, huzursuzluk, sinirlilik ve umutsuzluk gibi duygulanımlarla karakterize edilen, iş arama sürecine özgü bir kaygı biçimi olarak ele alınmakta ve özellikle öğrenciler, yeni mezunlar ve güvencesiz iş gücü piyasalarında bulunan bireyler arasında yaygın olarak görülmektedir (Kwak vd., 2025; Zhao vd., 2023; Nurramadhani ve Fatuhrahmah, 2023).

Bu çalışmanın amacı, iş arama kaygısını, beliren yetişkinlik bağlamında ele alarak, bu kaygının bireysel psikolojik süreçler (kimlik gelişimi, öz-yeterlik, belirsizlikle başa çıkma) ile iş gücü piyasasına ve insan kaynakları uygulamalarına özgü yapısal dinamikler (istihdama geçiş süreçleri, iş arama pratikleri ve kariyer beklentileri) arasındaki etkileşim içinde nasıl şekillendiğini kuramsal düzeyde tartışmaktır. Çalışma, herhangi bir ampirik araştırma yürütmeyi hedeflememekte; psikoloji ve insan kaynakları literatüründen yararlanarak, iş arama süreci ve buna eşlik eden kaygının gelişimsel, psikolojik ve örgütsel boyutlarına ilişkin bütüncül bir kavramsal çerçeve sunmayı amaçlamaktadır..

2. BELİREN YETİŞKİNLİK: KARİYER SÜREÇLERİNE GELİŞİMSEL BİR BAKIŞ

Beliren yetişkinlik, ergenlik ile yetişkinlik arasındaki geçişte, genellikle 18–25 yaş aralığında görülen ve bireylerin eğitim, iş ve yetişkinlik rollerine ilişkin kararlarını yoğun biçimde ele

aldıkları bir gelişim dönemidir (Arnett, 1994; 1998; 2000). Bu dönemde bireyler, ergenlikten çıkmış olmalarına karşın yetişkinliğe özgü rollerin tümünü henüz üstlenmemiştir. Eğitimden çalışma yaşamına geçiş, beliren yetişkinlik döneminin en belirgin gelişimsel görevlerinden biri olarak ele alınmaktadır.

Beliren yetişkinlikte kariyer ve meslek seçimi, yalnızca teknik ya da ekonomik bir karar süreci olarak değil; bireyin kimlik gelişimiyle yakından ilişkili bir yönelim alanı olarak değerlendirilmektedir (Arnett, 2000; 2015). Bireyler bu dönemde, hangi alanda çalışmak istediklerini, hangi işten doyum sağlayabileceklerini ve kendilerini uzun vadede nasıl bir mesleki kimlik içinde gördüklerini keşfetmeye çalışmaktadır. Bu nedenle iş ve meslekle ilgili kararlar, beliren yetişkinlikte sıklıkla deneme–yanılma, yön değiştirme ve yeniden değerlendirme süreçleriyle ilerlemektedir.

Eğitim süresinin uzaması ve iş gücü piyasasına geçişin daha karmaşık hâle gelmesi, beliren yetişkinlikte istihdama geçiş sürecini önceki kuşaklara kıyasla daha belirsiz bir yapıya dönüştürmüştür (Arnett, 2007a; Mortimer vd., 2005). Bu dönemde bireyler, geçici işler, kısa süreli deneyimler ya da alan dışı istihdam biçimleriyle karşılaşabilmekte; kalıcı ve istikrarlı bir işe erişim daha ileri yaşlara ertelenebilmektedir. Bu durum, beliren yetişkinlikte iş arama sürecinin tek seferlik bir geçişten ziyade, zaman içinde uzayabilen ve farklı aşamalardan oluşan bir deneyim olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Beliren yetişkinliğin ayırt edici özelliklerinden biri olan istikrarsızlık, iş ve istihdam alanında da görünür hâle gelmektedir (Arnett, 2015; 2007b). Bu dönemde bireyler sık iş değiştirebilmekte, mesleki yönelimlerini yeniden gözden geçirebilmekte ve kariyer hedeflerini netleştirmekte güçlük yaşayabilmektedir. Bu değişkenlik beliren yetişkinlik için normatif bir özellik olarak tanımlansa da, iş gücü piyasasının sınırlı fırsatlar sunduğu bağlamlarda bireyler açısından daha zorlayıcı biçimde deneyimlenebilmektedir.

Beliren yetişkinlikte bireylerin kendilerine odaklı olmaları, kariyer ve iş arama süreçlerinde de belirginleşmektedir (Arnett, 2007a; 2007b). Bu dönemde bireyler, hangi işin kendilerine uygun olduğu, hangi koşullarda çalışmak istedikleri ve mesleki yaşamlarını nasıl şekillendirecekleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu öz-yönelim, iş arama sürecindeki beklentiler ve belirsizliklerle birlikte ele alındığında, bazı bireyler açısından kaygı deneyiminin ortaya çıkmasını kolaylaştıran bir bağlam olarak değerlendirilebilir.

Beliren yetişkinlikte yaygın olarak bildirilen “arada kalmışlık” hissi, istihdama geçiş sürecinde daha görünür hâle gelmektedir (Arnett, 2007a; 2007b). Bireyler, yasal ve toplumsal olarak yetişkin kabul edilseler de, ekonomik bağımsızlık ve kalıcı istihdam gibi yetişkinliğe özgü ölçütleri henüz tam olarak karşılayamadıklarında kendilerini “tam yetişkin” olarak tanımlamakta zorlanabilmektedir. Bu durum, iş bulma ve kariyer oluşturma süreçlerinin yalnızca ekonomik bir mesele olarak değil, aynı zamanda gelişimsel ve psikolojik boyutları olan süreçler olarak ele alınabileceğine işaret etmektedir.

Son olarak beliren yetişkinlik döneminin heterojen yapısı, istihdam ve iş arama deneyimlerinin bireyler arasında farklılaşmasına neden olmaktadır (Arnett, 2006a; 2006b). Eğitimde kalma

süresi, sosyoekonomik kaynaklar, kültürel bağlam ve iş gücü piyasasının sunduğu olanaklar, bu dönemin nasıl deneyimlendiğini belirleyen temel etmenler arasında yer almaktadır.

3. İŞ ARAMA KAYGISI İLE İLİŞKİLİ DEĞİŞKENLER

İş bulma kaygısı, beliren yetişkinlik döneminde istihdama geçiş sürecinin uzaması ve belirsizleşmesiyle birlikte daha görünür hâle gelen bir psikolojik deneyimdir. Bu dönemde iş arama süreci, yalnızca istihdama yönelik teknik bir aşama olmaktan çıkarak, bireyin kendilik algısı, gelecek beklentileri ve yetişkinliğe geçiş deneyimiyle iç içe geçen çok katmanlı bir süreç olarak yaşanmaktadır. Bu nedenle iş bulma kaygısının, beliren yetişkinliğin gelişimsel ve bağlamsal özellikleri dikkate alınarak ele alınması önem taşımaktadır.

Belirsizliğe tahammülsüzlük, iş bulma kaygısının güçlü bilişsel yordayıcıları arasında yer almaktadır. Zhao ve arkadaşlarının (2023) çalışması, belirsizliğe tahammülsüzlüğün iş bulma kaygısıyla doğrudan ilişkili olduğunu ve bu ilişkide algılanan COVID-19 riskinin aracı bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Bulgular, belirsizliği tolere etmekte zorlanan öğrencilerin, iş gücü piyasasına ilişkin risk algıları arttıkça daha yüksek düzeyde iş bulma kaygısı yaşadıklarını göstermektedir. Bununla birlikte umut düzeyinin, hem doğrudan hem de dolaylı etkiler yoluyla bu ilişkiyi zayıflattığı görülmektedir. Beliren yetişkinlik bağlamında bu durum, geleceğe ilişkin olumlu beklenti geliştirme kapasitesinin, yapısal belirsizlik koşulları altında psikolojik dengeyi koruyucu bir işlev görebileceğine işaret etmektedir.

İş bulma kaygısının bireysel düzeyde ilişkili olduğu bir diğer önemli alan, öz düzenleme ve benlik algısıdır. Nurramadhani ve Fatuhrahmah (2023), yeni mezunlar üzerinde yürüttükleri çalışmada, düşük öz düzenleme becerileri ve olumsuz benlik algısının iş bulma kaygısını anlamlı biçimde artırdığını göstermiştir. Özellikle ilk iş arama sürecinde olan bireylerde, duygusal ve bilişsel süreçleri yönetme kapasitesinin sınırlı olması, iş arama deneyiminin daha kaygı verici biçimde yaşanmasına neden olabilmektedir. Buradan hareketle, kimlik gelişiminin henüz tamamlanmadığı beliren yetişkinlik döneminde, benlik algısındaki kırılganlığın iş bulma kaygısının daha yoğun deneyimlenmesine zemin hazırlayabileceği öngörülebilir.

Bireyin iş arama sürecinde kendi yeterliğine ilişkin inancı da iş bulma kaygısının önemli belirleyicilerindendir. Feng ve arkadaşları (2020) ile Rafi ve arkadaşlarının (2019) çalışmalarında, iş arama öz yeterliği düşük olan öğrenci ve stajyerlerin daha yüksek düzeyde istihdam kaygısı yaşadıkları ortaya konmuştur. Ayrıca sosyal destek ve istihdama hazırlık eğitimlerinin, iş arama öz yeterliği aracılığıyla iş bulma kaygısını dolaylı biçimde azalttığı görülmektedir. Beliren yetişkinlikte sınırlı iş deneyimi ve geçici istihdam beklentileriyle birleşen düşük öz yeterlik algısı, iş arama sürecini psikolojik açıdan daha zorlayıcı hâle getirebilmektedir.

Duygu düzenleme becerileri de iş bulma kaygısının iş arama süreci üzerindeki etkisini açıklayan önemli mekanizmalardan biridir. Wang ve arkadaşları (2017), uyumlu duygu düzenleme stratejilerinin iş arama davranışlarını desteklediğini, yüksek kaygı düzeyinin ise bu davranışları baskıladığını göstermiştir. Kaygı ve iş arama öz yeterliği, duygu düzenleme stratejileri ile iş arama davranışları arasındaki ilişkide aracı rol üstlenmektedir. Beliren

yetişkinlikte duygusal düzenleme becerilerinin gelişimsel olarak hâlen şekillenme sürecinde olduğu düşünüldüğünde, iş bulma kaygısının davranışsal sonuçlarının daha belirgin hâle gelebileceği öngörülebilmektedir.

İş bulma kaygısının sosyal boyutu da dikkate değerdir. Kwak ve arkadaşları (2025), iş bulma kaygısının üniversite öğrencilerinde iyi oluşu doğrudan olumsuz etkilediğini; sosyal destek ve bireyin güçlü yönlerini kullanma kapasitesi aracılığıyla bu etkinin zayıfladığını göstermiştir. Bunun yanı sıra aile ve sosyal çevreden gelen prestijli iş beklentilerinin, iş arayan bireylerde kaygı ve psikolojik baskıyı artırabileceğine işaret eden çalışmalar da (örn. Rafi vd., 2019) mevcuttur. Dolayısıyla sosyal desteğin beliren yetişkinlik dönemindeki bu deneyimde önemli bir koruyucu faktör olduğu değerlendirilebilir.

Ekonomik ve iş gücü piyasasına ilişkin algılar da iş bulma kaygısının şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Algılanan iş fırsatı kıtlığı, özellikle kriz dönemlerinde iş bulma kaygısını artırmakta ve bireylerin iş arama beklentilerini ve stratejilerini daha düşük hedeflere yönlendirebilmektedir (Hu vd., 2024). Bu etkiler, dezavantajlı gruplardan gelen öğrencilerde daha belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Beliren yetişkinlikte istihdama geçiş sürecinin yapısal eşitsizliklerle iç içe geçmesi, iş bulma kaygısının bireysel olduğu kadar toplumsal boyutlarının da göz önünde bulundurulması gerektirmektedir.

Bu değişkenler birlikte değerlendirildiğinde, psikolojik sermaye iş bulma kaygısına karşı koruyucu bir üst kaynak olarak öne çıkmaktadır. Psikolojik sermayenin; umut, öz yeterlik ve etkili başa çıkma becerilerini kapsayan bütüncül yapısı, iş arama sürecinde daha uyumlu başa çıkma stillerini desteklemekte ve iş bulma kaygısını hem doğrudan hem de dolaylı yollarla azaltmaktadır (Belle vd., 2021; Kang, 2024). Beliren yetişkinlikte psikolojik sermaye, belirsizlikle başa çıkma ve istihdama geçiş sürecini daha yönetilebilir kılma açısından önemli bir gelişimsel kaynak olarak değerlendirilebilir.

Genel olarak bu bulgular, iş bulma kaygısının beliren yetişkinlik döneminde tekil bir duygusal tepki olarak ele alınmasının yetersiz kalabileceğini düşündürmektedir. İş bulma kaygısı; bireysel psikolojik kaynaklar, sosyal destek sistemleri ve iş gücü piyasasına ilişkin algıların etkileşimi içinde şekillenen dinamik bir deneyimdir. Beliren yetişkinliğin kimlik gelişimi, özerklik kazanımı ve yetişkinlik rollerine geçiş gibi süreçleriyle birlikte ele alındığında, iş bulma kaygısının hem gelişimsel hem de bağlamsal boyutları daha görünür hâle gelmektedir. Bu çerçevede iş bulma kaygısının, yalnızca bireysel özellikler üzerinden değil, beliren yetişkinliğin yapısal ve psikososyal koşulları dikkate alınarak ele alınması, konunun daha bütüncül biçimde anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

4. İŞ BULMA KAYGISINA YÖNELİK MÜDAHALE YAKLAŞIMLARI

Son yıllarda iş bulma ve kariyer kaygısına yönelik müdahalelerin, özellikle üniversite öğrencileri ve yeni mezunlar gibi işgücü piyasasına geçiş sürecindeki genç yetişkinlerde etkili olabildiğini gösteren ampirik bulgular artmaktadır. Bu çalışmalar, iş bulma kaygısının yalnızca yapısal ekonomik koşulların kaçınılmaz bir sonucu olmadığını; bilişsel, duygusal ve psikososyal süreçleri hedefleyen müdahaleler yoluyla azaltılabileceğini ortaya koymaktadır.

Özellikle beliren yetişkinlik döneminde bireylerin stresle başa çıkma biçimlerinin henüz esnek ve gelişime açık olması, bu müdahalelerin potansiyel etkisini artıran önemli bir gelişimsel özellik olarak değerlendirilmektedir.

Deneysel çalışmalardan elde edilen bulgular, bilişsel süreçleri doğrudan hedefleyen müdahalelerin iş bulma kaygısında anlamlı ve kalıcı azalmalar sağlayabildiğini göstermektedir. Yorumlama yanlılığına yönelik kısa süreli bilişsel müdahalelerin, üniversite öğrencilerinde istihdam kaygısını kontrol gruplarına kıyasla belirgin biçimde azalttığı ve bu etkinin izlem ölçümlerinde de sürdüğü rapor edilmiştir (Wu vd., 2024). Bu sonuçlar, iş arama sürecinde belirsizlik ve tehdit algısının bireyin bilişsel değerlendirmeleri üzerinden yeniden çerçevelenmesinin, iş bulma kaygısının temel mekanizmalarından birini hedeflediğine işaret etmektedir. Beliren yetişkinlikte mesleki kimlik, yeterlik algısı ve gelecek beklentilerinin henüz tam olarak kristalleşmemiş olması, bu tür bilişsel müdahalelerin bu dönemde özellikle etkili olabileceğini düşündürmektedir.

Psikososyal ve psiko-eğitsel müdahaleler de iş bulma kaygısının azaltılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Otu ve Sefotho'nun (2025) çalışmasında, bilişsel yeniden yapılandırma, stres yönetimi ve kariyer planlamayı içeren çok oturumlu bir psikososyal müdahalenin, üniversite öğrencilerinde kariyer kaygısını anlamlı düzeyde azalttığı ve bu etkinin haftalar sonra da korunduğu gösterilmiştir. Müdahalenin etkililiğinin cinsiyet, yaş ya da akademik düzey gibi demografik değişkenlerden bağımsız olarak ortaya çıkması, bu tür programların geniş bir öğrenci grubuna uygulanabilir olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, iş bulma kaygısının yalnızca bireysel bir duygu durumu olarak değil, karar verme, başa çıkma ve gelecek planlamasıyla ilişkili çok boyutlu bir süreç olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Bu yaklaşım, beliren yetişkinlikte iş bulma kaygısının gelişimsel bir deneyim olarak yaşandığı yönündeki kuramsal değerlendirmelerle de örtüşmektedir.

Daha kısa ve ölçeklenebilir müdahalelere odaklanan çalışmalar ise, stresin nasıl anlamlandırıldığının duygusal tepkiler üzerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Kang ve arkadaşları (2025), iş arayan genç yetişkinlerde stres zihniyeti ve olumlu yeniden değerlendirme temelli kısa müdahalelerin, olumlu duygulanımı artırdığını ve stres tepkilerini düzenlemede etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgu, iş arama sürecinde stresin tamamen ortadan kaldırılmasından ziyade, stresle kurulan bilişsel ilişkinin dönüştürülmesinin psikolojik uyum açısından daha işlevsel olabileceğini düşündürmektedir. Beliren yetişkinlik bağlamında bu durum, stresin yalnızca tehdit edici bir unsur değil, aynı zamanda öğrenme ve gelişimle ilişkilendirilebilecek bir deneyim olarak yeniden anlamlandırılabileceğine işaret etmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, iş bulma kaygısına yönelik müdahalelerin ortak noktasının; bilişsel değerlendirmeleri dönüştürme, duygu düzenleme becerilerini güçlendirme ve bireyin psikolojik kaynaklarını destekleme olduğu görülmektedir. Bununla birlikte mevcut çalışmaların önemli bir kısmı kısa dönemli sonuçlara odaklanmakta ve belirli kültürel bağlamlarla sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle gelecekteki araştırmaların, farklı sosyoekonomik koşullarda müdahalelerin uzun dönemli etkilerini incelemesi ve bu müdahalelerin beliren yetişkinlikteki gelişimsel görevlerle nasıl etkileşime girdiğini daha ayrıntılı biçimde ele alması

önem taşımaktadır. İş bulma kaygısının bu dönemde yalnızca azaltılması gereken bir sorun olarak değil, aynı zamanda psikolojik dayanıklılığı ve öz düzenleme becerilerini güçlendirmeye yönelik bir müdahale alanı olarak ele alınması, hem kuramsal hem de uygulamalı açıdan verimli bir perspektif sunmaktadır.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, iş arama kaygısını beliren yetişkinlik bağlamında ele alarak, söz konusu kaygının yalnızca bireysel bir psikolojik tepki olarak değil; gelişimsel özellikler, psikolojik süreçler ve iş gücü piyasasına ilişkin koşulların etkileşimi içinde ele alınabileceğini tartışmayı amaçlamıştır. Beliren yetişkinlik literatürü, bu dönemin belirsizlik ve istikrarsızlık deneyimleriyle karakterize edildiğini ve eğitimden istihdama geçiş sürecinin bu belirsizlikleri daha görünür hâle getirebildiğini göstermektedir (Arnett, 2000; 2015; Schoon ve Lyons-Amos, 2016).

Çalışmada ele alınan kuramsal ve ampirik bulgular birlikte değerlendirildiğinde, iş arama kaygısının beliren yetişkinlikte normatif gelişimsel süreçlerle ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Kimlik gelişiminin devam ediyor olması, sınırlı iş deneyimi ve geleceğe ilişkin öngörülerin netleşmemiş olması, iş arama sürecinin bazı bireyler açısından daha zorlayıcı biçimde deneyimlenmesine katkıda bulunabilir (Arnett vd., 2014; Côté, 2014). Bu durum, iş arama kaygısının bireysel yetersizliklerden ziyade, gelişimsel beklentiler ve yapısal belirsizlikler çerçevesinde değerlendirilmesinin uygun olabileceğine işaret etmektedir.

İş arama kaygısıyla ilişkili değişkenlere ilişkin literatür incelendiğinde, kaygının bilişsel, duygusal ve sosyal süreçlerin kesişiminde şekillendiği görülmektedir. Belirsizliğe tahammülsüzlük, düşük iş arama öz yeterliği ve olumsuz benlik algısının iş arama kaygısıyla ilişkili olduğu; buna karşılık umut, psikolojik sermaye ve sosyal destek gibi kaynakların kaygı düzeylerini azaltıcı bir işleve sahip olabileceği rapor edilmektedir (Feng vd., 2020; Belle vd., 2021; Zhao vd., 2023; Kwak vd., 2025). Bu bulgular, iş arama kaygısının tek boyutlu açıklamalarla ele alınmasının sınırlı kalabileceğini düşündürmektedir.

Müdahale çalışmalarına ilişkin bulgular da iş arama kaygısının yönetilebilir bir deneyim olabileceğine işaret etmektedir. Bilişsel yeniden yapılandırma, stresle başa çıkma ve psiko-eğitsel içeriklere dayalı müdahalelerin, üniversite öğrencileri ve yeni mezunlarda iş arama kaygısında azalmalarla ilişkili olduğu görülmektedir (Wu vd., 2024; Otu ve Sefotho, 2025; Kang vd., 2025). Bu müdahalelerin, kaygının tamamen ortadan kaldırılmasından ziyade, bireylerin belirsizlikle başa çıkma biçimlerini ve psikolojik kaynaklarını desteklemeyi amaçladığı söylenebilir.

Bu çerçevede iş arama kaygısının, beliren yetişkinlik döneminde yalnızca sorun odaklı bir durum olarak değil; uygun desteklerle yönetilebilen bir geçiş deneyimi olarak ele alınmasının mümkün olduğu değerlendirilebilir. Üniversitelerde yürütülen kariyer danışmanlığı ve istihdama hazırlık çalışmalarının, yalnızca teknik becerilere değil; aynı zamanda öz yeterlik, duygu düzenleme ve psikolojik sermaye gibi süreçlere de yer vermesinin yararlı olabileceği düşünülmektedir (Wanberg vd., 2010; Hu vd., 2024).

Bu çalışmanın kuramsal bir tartışma niteliğinde olması ve ampirik veri içermemesi önemli bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte çalışma, iş arama kaygısını beliren yetişkinlik bağlamında ele alan literatürü bütüncül biçimde tartışmayı ve psikoloji ile insan kaynakları yazını arasında kavramsal bir bağlantı kurmayı amaçlamaktadır. Gelecek araştırmaların, farklı sosyoekonomik ve kültürel bağlamlarda yürütülecek ampirik çalışmalarla bu ilişkileri daha ayrıntılı biçimde incelemesinin alana katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, iş arama kaygısı beliren yetişkinlik döneminde yaygın olarak deneyimlenen bir durum olarak değerlendirilebilir. Bu kaygının gelişimsel bağlamı dikkate alınarak ele alınmasının, hem bireysel psikolojik uyum süreçlerinin hem de istihdama geçiş deneyimlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sunabileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Arnett, J. J. (1994). Are college students adults? Their conceptions of the transition to adulthood. *Journal of Adult Development, 1*(4), 213–224.

Arnett, J. J. (1998). Learning to stand alone: The contemporary American transition to adulthood in cultural and historical context. *Human Development, 41*, 295–315.

Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist, 55*(5), 469–480.

Arnett, J. J. (2006a). Emerging adulthood: Understanding the new way of coming of age. In J. J. Arnett & J. L. Tanner (Eds.), *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st century* (pp. 3–21). American Psychological Association.

Arnett, J. J. (2006b). Emerging adulthood in Europe: A response to Bynner. *Journal of Youth Studies, 9*(1), 111–123.

Arnett, J. J. (2007a). The long and leisurely route: Coming of age in Europe today. *Current History,* 130–136.

Arnett, J. J. (2007b). Afterword: Aging out of care—Toward realizing the possibilities of emerging adulthood. *New Directions for Youth Development, 113,* 151–161.

Arnett, J. J. (2015). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties* (2nd ed.). Oxford University Press.

Arnett, J. J., Žukauskienė, R., & Sugimura, K. (2014). The new life stage of emerging adulthood at ages 18–29 years: Implications for mental health. *The Lancet Psychiatry, 1*(7), 569–576.

Belle, M., Antwi, C., Ntim, S., Affum-Osei, E., & Ren, J. (2021). Am I gonna get a job? Graduating students' psychological capital, coping styles, and employment anxiety. *Journal of Career Development, 49*(5), 1122–1136.

Côté, J. E. (2014). The dangerous myth of emerging adulthood: An evidence-based critique of a flawed developmental theory. *Applied Developmental Science, 18*(4), 177–188.

Creed, P. A., Fallon, T., & Hood, M. (2009). The relationship between career adaptability, person and situation variables, and career concerns in young adults. *Journal of Vocational Behavior, 74*(2), 219–229. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2008.12.004

Feng, Y., Zhang, C., Yang, G., Qi, M., Kaminga, A., Huang, H., & Yan, J. (2020). Employment anxiety and its relationship with student nurse interns' social support and job-seeking efficacy: A path analysis. *Nurse Education Today, 85*, 104314.

Hu, S., Jin, L., Hood, M., & Creed, P. (2024). Perceived scarcity of job opportunities and job search: An evolutionary life history perspective. *Journal of Career Development, 51*(1), 147–163.

Kang, H., Lee, A., & Lee, S. (2025). Comparing the effects of stress mindset and positive reappraisal interventions on affective stress responses of job-seeking young adults. *Journal of Employment Counseling*.

Kang, Y. (2024). Study on the relationship between psychological capital, self-management and employment anxiety. *Region – Educational Research and Reviews, 6*(1), 45–58.

Kwak, Y., Kim, Y., & Chae, H. (2025). Job search anxiety and flourishing among university students: The serial mediating effects of social support and strengths use. *BMC Psychology, 13*, Article 12.

Mortimer, J. T., Oesterle, S., & Krüger, H. (2005). Age norms, institutional structures, and the timing of markers of transition to adulthood. *Advances in Life Course Research, 9*, 175–203.

Nurramadhani, A., & Fatuhrahmah, U. (2023). Weighing the role of self-regulation and self-concept on job search anxiety among higher education graduates. *Empathy: Jurnal Fakultas Psikologi, 6*(2), 95–110.

Otu, M., & Sefotho, M. (2025). Impact of psychosocial intervention on career anxiety among university students in Nigeria. *Journal of Applied Social Science, 19*(2), 193–207.

Rafi, M., Mamun, M. A., Hsan, K., Hossain, M., & Gozal, D. (2019). Psychological implications of unemployment among Bangladesh civil service job seekers: A pilot study. *Frontiers in Psychiatry, 10*, Article 578.

Schoon, I., & Lyons-Amos, M. (2016). Diverse pathways in becoming an adult: The role of structure, agency and context. *Research in Social Stratification and Mobility, 46*, 11–20. https://doi.org/10.1016/j.rssm.2016.02.008

Wanberg, C. R., Zhu, J., & Van Hooft, E. A. J. (2010). The job search grind: Perceived progress, self-reactions, and self-regulation of search effort. *Academy of Management Journal, 53*(4), 788–807. https://doi.org/10.5465/amj.2010.52814599

Wang, L., Xu, H., Zhang, X., & Fang, P. (2017). The relationship between emotion regulation strategies and job search behavior among fourth-year university students. *Journal of Adolescence, 59*, 139–147.

Wu, Z., Li, S., Chen, Z., & Nie, Y. (2024). An intervention study on college students' employment anxiety based on interpretation bias modification: A randomized controlled experiment. *Behaviour Research and Therapy, 182*, 104616.

Zhao, S., Yi, W., Ye, B., Zeng, Y., & Yang, Y. (2023). The association between intolerance of uncertainty and job-seeking anxiety: A moderated mediation model. *Journal of Career Development, 51*(1), 106–124.

ÇALIŞMA YAŞAMINDA İYİ OLUŞ: MODELLER VE MÜDAHALE YAKLAŞIMLARI

Prof. Dr. Devrim VURAL YILMAZ

Süleyman Demirel Üniversitesi,

devrimvural@sdu.edu.tr, 0000-0002-1177-1666

Doç. Dr. Demet VURAL YÜZBAŞI

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi,

demet.vural.yuzbasi@ikcu.edu.tr, 0000-0002-6017-0875

ÖZET

Çalışma yaşamında artan iş talepleri, belirsizlikler ve esnek çalışma düzenleri, çalışanların yalnızca fiziksel sağlıklarını değil, psikolojik ve sosyal iyi oluşlarını da doğrudan etkilemektedir. Bu durum, çalışan iyi oluşunu bireysel bir mutluluk göstergesinin ötesine taşıyarak örgütsel sürdürülebilirlik ve insan odaklı yönetim anlayışının temel bir bileşeni hâline getirmiştir. Bu çalışma, çalışan iyi oluşunu açıklayan temel kuramsal modelleri ve çalışan iyi oluşunu güçlendirmeye yönelik müdahale yaklaşımlarını bütüncül bir çerçevede ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmada, çalışan iyi oluşu literatüründe öne çıkan hedonik ve eudaimonik yaklaşımlar ile Çok Boyutlu Psikolojik İyi Oluş Modeli, Öz Belirleme Kuramı, PERMA modeli ve İş Talepleri–Kaynaklar modeli tartışılmıştır. Ardından, çalışan iyi oluşunu desteklemeye yönelik müdahaleler; sosyal ilişkiler, örgütsel destek, iş tasarımı ve çok bileşenli uygulamalar bağlamında incelenmiştir. Bulgular, tekil ve dar kapsamlı müdahalelerin sınırlı etkiler üretebildiğini; buna karşılık bireysel ve örgütsel bileşenleri birlikte ele alan, çalışan katılımını ve örgütsel bağlamı merkeze alan çok düzeyli müdahalelerin daha tutarlı ve sürdürülebilir sonuçlar sunduğunu göstermektedir. Çalışma, çalışan iyi oluşunun yalnızca bireysel başa çıkma stratejileriyle değil, örgütsel koşullar ve müdahale süreçleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamakta; gelecekteki araştırmalar için süreç odaklı ve bağlamsal yaklaşımların önemine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çalışan iyi oluşu, psikolojik iyi oluş, örgütsel müdahaleler, iş tasarımı, iş talepleri ve kaynaklar

WELL-BEING IN WORK LIFE: MODELS AND INTERVENTION APPROACHES

ABSTRACT

Increasing job demands, uncertainties, and flexible working arrangements in contemporary work life affect not only employees' physical health but also their psychological and social well-being. As a result, employee well-being has become a key component of organizational sustainability and human-centered management, rather than merely an indicator of individual

happiness. This study aims to examine major theoretical models of employee well-being and to evaluate intervention approaches designed to enhance well-being in the workplace within a comprehensive framework. The study reviews hedonic and eudaimonic perspectives, along with prominent models such as the Multidimensional Psychological Well-Being Model, Self-Determination Theory, the PERMA model, and the Job Demands–Resources model. Subsequently, employee well-being interventions are discussed with a focus on social relationships, organizational support, job design, and multicomponent approaches. The findings suggest that narrow, single-focus interventions tend to produce limited effects, whereas multilevel and multicomponent interventions that integrate individual and organizational factors and emphasize employee participation yield more consistent and sustainable outcomes. Overall, the study highlights the necessity of addressing employee well-being not only through individual coping strategies but also through organizational conditions and intervention processes, emphasizing the importance of process-oriented and contextual approaches for future research.

Keywords: Employee well-being, psychological well-being, organizational interventions, job design, job demands and resources

1. GİRİŞ

Son yıllarda çalışma yaşamında artan belirsizlikler, yoğun iş talepleri ve esnek çalışma düzenleri, çalışanların yalnızca fiziksel sağlıklarını değil, psikolojik ve sosyal iyi oluşlarını da doğrudan etkilemektedir. Bu durum, çalışan iyi oluşunu bireysel bir mutluluk göstergesinin ötesine taşıyarak, örgütsel sürdürülebilirlik, verimlilik ve insan odaklı yönetim anlayışının temel bileşenlerinden biri hâline getirmiştir. Nitekim çağdaş örgütlerde çalışan iyi oluşu, iş performansı ve iş doyumu kadar, uzun vadeli psikolojik sağlık ve işlevsellik açısından da kritik bir değişken olarak değerlendirilmektedir (Warr, 2007).

Pozitif psikolojinin yükselişiyle birlikte, psikoloji literatüründe yalnızca psikopatolojiye ve sorunlara odaklanan yaklaşımların yanında, bireylerin güçlü yönlerini, işlevsel kapasitelerini ve yaşam kalitelerini merkeze alan bir bakış açısı güç kazanmıştır (Ryan ve Deci, 2001). Bu bağlamda iyi oluş, yalnızca olumlu duyguların varlığı olarak değil; bireyin yaşamını anlamlı, dengeli ve işlevsel biçimde sürdürebilme kapasitesi olarak ele alınmaktadır (Ryff ve Singer, 1998). Çalışma yaşamı ise bireyin zamanının ve kimlik inşasının önemli bir bölümünü kapsadığı için, iyi oluşun şekillenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır.

Çalışan iyi oluşu, iş ortamında özerklik, yeterlik ve ilişkisel doyum gibi temel psikolojik ihtiyaçların ne ölçüde karşılandığıyla yakından ilişkilidir (Deci ve Ryan, 2008). Bu nedenle çalışan iyi oluşunu anlamaya yönelik kuramsal modeller ve bu iyi oluşu desteklemeyi amaçlayan müdahale yaklaşımları, hem akademik literatürde hem de uygulama alanında giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu çalışma, çalışan iyi oluşunu açıklayan temel modelleri ele almayı ve çalışan iyi oluşunu güçlendirmeye yönelik müdahale yaklaşımlarını bütüncül bir çerçevede değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

2. ÇALIŞAN İYİ OLUŞ MODELLERİ

Çalışan iyi oluşu, iyi oluş literatüründe geliştirilen farklı kuramsal yaklaşımların çalışma yaşamına uyarlanmasıyla ele alınmaktadır. Bu yaklaşımlar, iyi oluşu yalnızca olumlu duygular ya da doyum düzeyi üzerinden değil; anlam, gelişim ve psikolojik işlevsellik gibi daha geniş boyutlar çerçevesinde değerlendirmektedir (Ryan ve Deci, 2001; Ryff, 1989). Bu doğrultuda çalışan iyi oluşunu açıklamaya yönelik modeller, iyi oluşun farklı yönlerini öne çıkaran kuramsal çerçeveler sunmakta ve çalışma yaşamındaki iyi oluşun çok boyutlu yapısını görünür kılmaktadır. Bu bölümde, çalışan iyi oluşunu anlamada sıklıkla başvurulan temel yaklaşımlar ve modeller genel hatlarıyla ele alınacaktır.

2.1. Hedonik ve Eudaimonik Yaklaşımlar

İyi oluş literatüründe temel ayrımlardan biri, hedonik ve eudaimonik yaklaşımlar arasındadır. Hedonik yaklaşımda iyi oluş, bireyin yaşam doyumu ile olumlu ve olumsuz duygulanım dengesi üzerinden tanımlanmakta; bu çerçevede öznel iyi oluş kavramı öne çıkmaktadır (Diener, 1984; Diener ve Ryan, 2009). Öznel iyi oluş, bireylerin yaşamlarını bilişsel ve duygusal olarak nasıl değerlendirdiklerine odaklanmakta ve mutluluğu temel bir ölçüt olarak ele almaktadır.

Eudaimonik yaklaşım ise iyi oluşu yalnızca haz ve mutlulukla sınırlamamakta; bireyin yaşamını anlamlı, amaçlı ve işlevsel bir biçimde sürdürebilme kapasitesine vurgu yapmaktadır (Ryan ve Deci, 2001). Bu yaklaşımda psikolojik iyi oluş, bireyin potansiyelini gerçekleştirmesi, gelişim göstermesi ve yaşamına anlam yükleyebilmesiyle ilişkilendirilmektedir. Çalışan iyi oluşu açısından bu ayrım, yalnızca iş doyumu ve olumlu duygulanımın değil; işte anlam, gelişim ve işlevselliğin de dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

2.2. Çok Boyutlu Psikolojik İyi Oluş Modeli (Ryff)

Eudaimonik geleneğe dayanan Ryff'ın Çok Boyutlu Psikolojik İyi Oluş Modeli, çalışan iyi oluşunu anlamada en sık başvurulan kuramsal çerçevelerden biridir (Ryff, 1989). Model, psikolojik iyi oluşu kendini kabul, olumlu ilişkiler, özerklik, çevresel hâkimiyet, yaşam amacı ve kişisel gelişim olmak üzere altı boyut üzerinden tanımlamaktadır (Ryff, 1989; Ryff ve Keyes, 1995).

Bu boyutlar çalışan bağlamında değerlendirildiğinde; bireyin iş ortamında kendisini kabul edebilmesi, iş ilişkilerinin niteliği, karar süreçlerinde özerk davranabilmesi, iş taleplerini ve çevresel koşulları yönetebilmesi, yaptığı işte bir anlam ve amaç bulabilmesi ve mesleki gelişim olanaklarına sahip olması çalışan iyi oluşunun temel göstergeleri olarak ele alınabilir. Bu yönüyle Ryff'ın modeli, çalışan iyi oluşunu yalnızca duygusal durumlar üzerinden değil, bütüncül bir psikolojik işlevsellik çerçevesinde değerlendirme olanağı sunmaktadır.

2.3. Öz Belirleme Kuramı ve Çalışan İyi Oluşu

Öz Belirleme Kuramı, iyi oluşu bireyin kendini gerçekleştirme sürecinin bir göstergesi olarak ele almakta ve bu sürecin özerklik, yeterlik ve ilişkide bulunma olmak üzere üç temel psikolojik ihtiyacın karşılanmasına dayandığını ileri sürmektedir (Ryan ve Deci, 2001; Deci ve Ryan, 2008). Bu ihtiyaçların karşılanması, bireyin psikolojik olgunlaşması ve çevresiyle bütünleşmesi açısından temel bir koşul olarak görülmektedir.

Çalışma yaşamında bu kuram, çalışan iyi oluşunun yalnızca bireysel başa çıkma becerileriyle değil, iş tasarımı ve yönetim uygulamalarıyla da yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Çalışanların karar süreçlerine katılımının desteklenmesi, yeterliklerini kullanabilecekleri geri bildirim ve gelişim olanaklarına sahip olmaları ve iş ortamında destekleyici ilişkiler kurabilmeleri, çalışan iyi oluşunun gelişmesinde belirleyici unsurlar olarak değerlendirilmektedir.

2.4. PERMA Modeli ve Çalışma Yaşamı

PERMA modeli, iyi oluşu olumlu duygular, işe bağlanma, ilişkiler, anlam ve başarı olmak üzere beş temel bileşen üzerinden açıklayan çok boyutlu bir çerçeve sunmaktadır (Seligman, 2011). Model, iyi oluşun yalnızca bireysel duygulanımlarla değil, bireyin işine yönelik anlam üretimi ve başarma deneyimleriyle birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Çalışma yaşamına uyarlandığında PERMA modeli, çalışanların işten aldıkları duygusal deneyimleri, işe bağlanma düzeylerini, işyeri ilişkilerini, yaptıkları işte buldukları anlamı ve başarma duygularını birlikte değerlendirme imkânı sunmaktadır. Bu yönüyle model, çalışan iyi oluşuna yönelik müdahalelerin yapılandırılmasında bütüncül bir çerçeve sağlamaktadır.

2.5. İş Talepleri–Kaynaklar (JD-R) Modeli ve Çalışan İyi Oluşu

İş Talepleri–Kaynaklar (Job Demands–Resources; JD-R) modeli, çalışan iyi oluşunu işin yapısal özellikleri üzerinden açıklamaya odaklanan önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır (Bakker ve Demerouti, 2007). Modelde, çalışanların karşı karşıya kaldıkları iş talepleri ile iş kaynakları arasındaki dengenin, psikolojik iyi oluş ve işlevsellik üzerinde belirleyici olduğu varsayılmaktadır.

JD-R modeline göre yüksek iş talepleri yeterli kaynaklarla desteklenmediğinde stres ve tükenmişlik riskini artırırken; iş kaynakları çalışanların motivasyonunu, işe bağlılığını ve psikolojik iyi oluşunu güçlendirmektedir (Bakker ve Demerouti, 2017). Bu yönüyle model, çalışan iyi oluşunu bireysel özelliklerin yanı sıra örgütsel ve yapısal koşullar bağlamında ele alarak önemli bir tamamlayıcı perspektif sunmaktadır.

3. ÇALIŞAN İYİ OLUŞUNA YÖNELİK MÜDAHALE YAKLAŞIMLARI

Çalışan iyi oluşunu hedefleyen müdahaleler, ağırlıklı olarak sosyal ilişkiler, örgütsel destek ve psikososyal çalışma ortamının güçlendirilmesi üzerinden yapılandırılmaktadır. Bu müdahalelerin ortak varsayımı, çalışan iyi oluşunun yalnızca bireysel özelliklere ya da kişisel başa çıkma stratejilerine indirgenemeyeceği; aksine kişilerarası etkileşimler, ekip dinamikleri ve örgütsel koşullarla yakından ilişkili çok boyutlu bir yapı olduğudur.

Bu doğrultuda, sosyal ilişkiler ve ekip etkileşimlerini merkeze alan müdahalelerin çalışan iyi oluşu üzerinde önemli etkiler yarattığı görülmektedir. Diyalog temelli grup müdahaleleri, çalışanların çalışma koşulları, iş yükü ve mesleki deneyimlerini paylaşmalarına olanak tanıyarak psikososyal destek sağlamayı amaçlamaktadır. Bergman ve arkadaşlarının (2015) hekimlerle yürüttüğü çalışmada, genel sosyal iklim ve öznel iyi oluşta belirgin değişimler saptanmamakla birlikte, kadın hekimlerde işle ilişkili tükenmişlik düzeylerinde azalma gözlenmiştir. Benzer şekilde ekip dinamiklerini güçlendirmeye yönelik yapılandırılmış takım geliştirme müdahaleleri, grup uyumu, iş doyumu ve örgütsel bağlılık üzerinde olumlu sonuçlar

üretmektedir (DiMeglio vd., 2005). Bu bulgular, sosyal destek ve ekip içi ilişkilerin çalışan iyi oluşu açısından kritik bir rol oynadığını göstermektedir.

Örgütsel bağlamı ve çalışma ortamının yapısal özelliklerini hedefleyen çok bileşenli müdahaleler ise daha kapsamlı sonuçlar sunmaktadır. Hardman Smith ve arkadaşlarının (2013) çok etnikli işyerlerinde yürüttüğü müdahale, dil eğitimi, mesleki beceri geliştirme, iş organizasyonunun yeniden yapılandırılması ve sosyal etkinlikleri kapsayan bütüncül bir yaklaşım benimsemiştir. Çalışmanın bulguları, sosyal iletişim, ekip çalışması, çalışan inisiyatifi ve iş doyumunda artış olduğunu göstermiştir. Benzer biçimde örgütsel iklimi hedefleyen katılımcı tasarım temelli müdahaleler, örgütsel destek ve adalet algısı gibi psikolojik iklim boyutlarında iyileşme sağlayabilmektedir; ancak bu tür müdahalelerin iş doyumu ve mesleği bırakma niyeti üzerindeki etkilerinin daha sınırlı ve zamana yayılan süreçler üzerinden ortaya çıktığı görülmektedir (Lawrence vd., 2015).

Çalışan iyi oluşunu desteklemeye yönelik müdahalelerin hizmet kalitesi ve örgütsel çıktılarla ilişkisi de dikkat çekmektedir. Sağlık ve bakım alanında yürütülen aktif destek müdahaleleri, eğitim, bireysel koçluk ve grup temelli uygulamaların bir arada kullanılması yoluyla iş doyumunda artış ve sunulan hizmetin kalitesinde iyileşme sağlamaktadır (Rhodes ve Toogood, 2016). Mentorluk temelli programlar ise sosyal destek, mesleki gelişim ve aidiyet duygusunu güçlendirerek çalışanların iş doyumu ve örgütte kalma niyetlerini artırmaktadır (Wallen vd., 2010).

Bireysel ve örgütsel bileşenleri bir arada ele alan çok bileşenli müdahalelerin etkisi, büyük ölçekli uygulamalarda da gözlenmektedir. Rajaratnam ve arkadaşlarının (2014) perakende dağıtım merkezlerinde yürüttüğü çalışan iyi oluşu müdahalesi, bireyselleştirilmiş geri bildirim, iyi oluş koçluğu ve dijital destek kaynaklarını içeren bütüncül bir yapı sunmuştur. Bulgular, çalışanların genel iyi oluş düzeylerinde, duygusal ve fiziksel sağlık göstergelerinde ve sağlıklı davranışlarda anlamlı iyileşmeler olduğunu; ayrıca presenteeism düzeylerinde azalma meydana geldiğini göstermiştir. Nesnel biyometrik göstergelerde saptanan iyileşmeler, çalışan iyi oluşu müdahalelerinin fizyolojik sağlık üzerinde de etkili olabileceğini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, çalışan iyi oluşunu destekleyen müdahalelerin yalnızca örgütsel ve yapısal düzenlemeler yoluyla değil, bireyin günlük bilişsel ve duygusal pratikleri üzerinden de şekillenebileceği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda, Kaplan ve arkadaşları (2014) iş ortamında uygulanabilen, düşük maliyetli ve öz-yönelimli iki pozitif psikoloji müdahalesinin çalışan iyi oluşu üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmada, şükran ve sosyal bağlanmayı hedefleyen kısa süreli müdahalelerin duygusal iyi oluş, sağlıkla ilişkili devamsızlık ve işyeri deneyimleri üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Bulgular, özellikle şükran temelli müdahalenin çalışanların olumlu duygulanım düzeylerini artırdığını ve hastalığa bağlı işe devamsızlık oranlarını azalttığını göstermiştir. Buna karşılık, sosyal bağlanmayı artırmayı hedefleyen müdahalenin iyi oluş üzerindeki etkilerinin daha sınırlı olduğu rapor edilmiştir. Bu sonuçlar, çalışan iyi oluşunu destekleyen müdahalelerin etkililiğinin yalnızca müdahalenin içeriğine değil, bireyin müdahaleye bilişsel ve duygusal düzeyde aktif katılımına da bağlı olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca bu tür birey temelli mikro müdahalelerin, örgütsel düzeyde yürütülen daha kapsamlı uygulamalar için tamamlayıcı bir rol üstlenebileceği söylenebilir.

Çalışan iyi oluşuna yönelik müdahalelerin etkililiğine ilişkin önemli bir üst kanıt, van der Klink ve arkadaşlarının (2001) yürüttüğü nicel meta-analizden ve daha güncel sistematik derleme çalışmalarından elde edilmiştir. Kırk sekiz deneysel çalışmayı kapsayan meta-analizde, bilişsel-davranışçı müdahaleler, gevşeme teknikleri, çok bileşenli programlar ve örgüt odaklı müdahaleler karşılaştırılmış; genel olarak stresle ilişkili çıktılarda küçük ancak anlamlı iyileşmeler saptanmıştır. Bununla birlikte, örgüt odaklı müdahalelerin bireysel düzeyde ölçülen iyi oluş göstergeleri üzerinde sınırlı etkiler yarattığı, buna karşılık bilişsel-davranışçı ve çok bileşenli müdahalelerin daha tutarlı sonuçlar ürettiği rapor edilmiştir (van der Klink vd., 2001).

Benzer biçimde, Daniels ve arkadaşlarının (2017) sistematik derlemesi, yalnızca iş tasarımına ya da tekil eğitim uygulamalarına odaklanan müdahalelerin sınırlı ve tutarsız etkiler yarattığını; buna karşılık iş tasarımı, istihdam uygulamaları, katılım mekanizmaları ve örgütsel destek unsurlarını birlikte ele alan çok bileşenli ve sistem düzeyindeki müdahalelerin çalışan iyi oluşu açısından daha tutarlı ve olumlu sonuçlar ürettiğini göstermektedir. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, çalışan iyi oluşunu hedefleyen müdahalelerin tekil ve dar kapsamlı uygulamalar yerine, bireysel ve örgütsel bileşenleri bütüncül biçimde ele alan çok düzeyli yaklaşımlar temelinde yapılandırılması gerektiği anlaşılmaktadır

Genel olarak değerlendirildiğinde, çalışan iyi oluşunu desteklemeye yönelik müdahalelerin sosyal ilişkiler, örgütsel destek ve çalışma ortamının yapısal özelliklerini birlikte ele alan bütüncül yaklaşımlar temelinde yapılandırılması gerektiği görülmektedir. Özellikle örgütsel düzeyde tasarlanan ve çalışan katılımını merkeze alan çok bileşenli müdahaleler, çalışan iyi oluşu ve örgütsel sürdürülebilirlik açısından daha güçlü ve kalıcı etkiler sunmaktadır.

4. TARTIŞMA, DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada, çalışan iyi oluşu kuramsal modeller ve müdahale yaklaşımları çerçevesinde ele alınmış; iyi oluşun yalnızca bireysel duygulanım ya da iş doyumu ile sınırlı olmayan, çok boyutlu ve bağlamsal bir yapı olduğu ortaya konmuştur. İncelenen kuramsal modeller, çalışan iyi oluşunun anlam, gelişim, özerklik, ilişkisel bağlar ve psikolojik işlevsellik gibi bileşenler üzerinden şekillendiğini göstermektedir (Ryff, 1989; Ryan ve Deci, 2001; Warr, 2007). Bu durum, çalışma yaşamında iyi oluşun bireysel özellikler kadar örgütsel ve yapısal koşullarla da yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Müdahale çalışmalarına ilişkin bulgular, çalışan iyi oluşunu desteklemeye yönelik uygulamaların etkilerinin tekdüze olmadığını ve müdahalenin türüne, kapsamına ve bağlamına göre farklılaştığını göstermektedir. Sosyal ilişkileri ve ekip etkileşimlerini güçlendirmeye yönelik müdahalelerin, grup uyumu, iş doyumu ve sosyal destek gibi alanlarda görece daha tutarlı olumlu sonuçlar ürettiği görülmektedir (DiMeglio vd., 2005; Wallen vd., 2010). Bununla birlikte, diyalog temelli ve örgütsel iklimi hedefleyen müdahalelerde elde edilen sonuçların daha sınırlı ya da seçici olduğu; etkilerin bazı çalışan gruplarında daha belirgin biçimde ortaya çıktığı rapor edilmektedir (Bergman vd., 2015; Lawrence vd., 2015).

Örgütsel ve yapısal bileşenleri kapsayan çok bileşenli müdahaleler ise çalışan iyi oluşu açısından daha kapsamlı çıktılar sunmaktadır. Çok etnikli işyerlerinde yürütülen ve iş organizasyonu, sosyal etkileşim ve beceri geliştirme unsurlarını birlikte ele alan müdahalelerde, iş doyumu, ekip çalışması ve çalışan inisiyatifinde artışlar gözlenmiştir (Hardman Smith vd.,

2013). Benzer biçimde, bireysel destek mekanizmalarını örgütsel uygulamalarla birleştiren büyük ölçekli müdahalelerin, yalnızca öznel iyi oluş göstergelerinde değil, fiziksel sağlık ve üretkenlik çıktılarında da iyileşmeler sağladığı bildirilmektedir (Rajaratnam vd., 2014).

Bu bulgular, çalışan iyi oluşunu artırmaya yönelik müdahalelerin etkililiğinin değerlendirilmesinde yalnızca sonuç odaklı yaklaşımların yeterli olmadığını düşündürmektedir. Nitekim van der Klink ve arkadaşlarının (2001) meta-analizi, örgüt odaklı müdahalelerin bireysel iyi oluş çıktıları üzerinde sınırlı etkiler üretebildiğini; buna karşılık bilişsel-davranışçı ve çok bileşenli müdahalelerin daha tutarlı sonuçlar sunduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Daniels ve arkadaşlarının (2017) sistematik derlemesi, iş tasarımı, istihdam uygulamaları ve çalışan refahını birlikte ele alan sistem düzeyindeki müdahalelerin daha umut verici sonuçlar ürettiğini göstermektedir.

Bu noktada, Nielsen ve Randall'ın (2013) örgütsel müdahalelere ilişkin geliştirdiği "kara kutu" yaklaşımı, mevcut bulguların yorumlanması açısından açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Yazarlar, müdahalelerin etkilerinin yalnızca ne yapıldığıyla değil, nasıl uygulandığı, hangi bağlamda yürütüldüğü ve çalışanların sürece nasıl katıldığıyla yakından ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, örgütsel iklim ve yapı odaklı müdahalelerin neden bazı çalışmalarda sınırlı ya da gecikmeli etkiler ürettiğini anlamada önemli bir katkı sağlamaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, çalışan iyi oluşunu desteklemeye yönelik müdahalelerin, bireysel başa çıkma stratejilerine indirgenmemesi; sosyal ilişkiler, örgütsel destek ve işin yapısal özelliklerini kapsayan bütüncül yaklaşımlar temelinde yapılandırılması gerektiği görülmektedir. Özellikle İş Talepleri–Kaynaklar modeli bağlamında ele alındığında, iş taleplerinin azaltılması ve iş kaynaklarının güçlendirilmesi yoluyla çalışan iyi oluşunun sürdürülebilir biçimde desteklenebileceği anlaşılmaktadır (Bakker ve Demerouti, 2007; Bakker ve Demerouti, 2017).

Sonuç olarak bu çalışma, çalışan iyi oluşunun hem kuramsal hem de uygulamalı düzeyde çok boyutlu biçimde ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Gelecek araştırmaların, müdahalelerin yalnızca etkililiğini değil; hangi koşullarda, hangi çalışan grupları için ve hangi mekanizmalar aracılığıyla etkili olduğunu incelemesi, çalışan iyi oluşu literatürüne önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2007). The Job Demands–Resources model: State of the art. *Journal of Managerial Psychology, 22*(3), 309–328.

Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2017). Job demands–resources theory: Taking stock and looking forward. *Journal of Occupational Health Psychology, 22*(3), 273–285.

Bergman, D., Liljefors, I., & Palm, K. (2015). The effects of dialogue groups on physicians' work environment: A matter of gender? *Work, 52*(2), 407–417.

Daniels, K., Gedikli, Ç., Watson, D., Semkina, A., & Vaughn, O. (2017). Job design, employment practices and well-being: A systematic review of intervention studies. *Ergonomics, 60*(9), 1177–1196.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008). Hedonia, eudaimonia, and well-being: An introduction. *Journal of Happiness Studies, 9*(1), 1–11.

Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin, 95*(3), 542–575.

Diener, E., & Ryan, K. (2009). Subjective well-being: A general overview. *South African Journal of Psychology, 39*(4), 391–406.

DiMeglio, K., Padula, C., Piatek, C., Korber, S., Barrett, A., Ducharme, M., & Corry, K. (2005). Group cohesion and nurse satisfaction: Examination of a team-building approach. *Journal of Nursing Administration, 35*(3), 110–120.

Hardman Smith, L., Hviid, K., Frydendall, K. B., & Flyvholm, M. A. (2013). Improving the psychosocial work environment at multi-ethnic workplaces: A multi-component intervention strategy in the cleaning industry. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 10*(10), 4996–5010.

Kaplan, S., Bradley-Geist, J. C., Ahmad, A., Anderson, A., Hargrove, A. K., & Lindsey, A. (2014). A test of two positive psychology interventions to increase employee well-being. *Journal of Business and Psychology, 29*(3), 367–380.

Lawrence, C. K., Zeitlin, W. S., Auerbach, C., & Claiborne, N. (2015). Climate change in private child welfare organizations. *Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance, 39*(4), 290–305.

Nielsen, K., & Randall, R. (2013). Opening the black box: Presenting a model for evaluating organizational-level interventions. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 22*(5), 601–617.

Rajaratnam, A. S., Sears, L. E., Shi, Y., Coberley, C. R., & Pope, J. E. (2014). Well-being, health, and productivity improvement after an employee well-being intervention in large retail distribution centers. *Journal of Occupational and Environmental Medicine, 56*(12), 1291–1299.

Rhodes, J. A., & Toogood, S. (2016). Can active support improve job satisfaction? *Tizard Learning Disability Review, 21*(1), 54–60.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology, 52*, 141–166.

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*(6), 1069–1081.

Ryff, C. D., & Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology, 69*(4), 719–727.

Ryff, C. D., & Singer, B. (1998). The contours of positive human health. *Psychological Inquiry, 9*(1), 1–28.

Seligman, M. E. (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. Simon and Schuster.

van der Klink, J. J. L., Blonk, R. W. B., Schene, A. H., & van Dijk, F. J. H. (2001). The benefits of interventions for work-related stress. *American Journal of Public Health, 91*(2), 270–276.

Wallen, G. R., Mitchell, S. A., Melnyk, B., Fineout-Overholt, E., Miller-Davis, C., Yates, J., & Hastings, C. (2010). Implementing evidence-based practice: Effectiveness of a structured multifaceted mentorship program. *Journal of Advanced Nursing, 66*(12), 2761–2771.

Warr, P. (2007). Work, Happiness, and Unhappiness (1st ed.). Psychology Press. https://doi.org/10.4324/9780203936856

YÖNETİCİLERİN Z KUŞAĞI ÇALIŞANLARA YÖNELİK ALGILARI VE YÖNETİMSEL İSTEKSİZLİĞİN NEDENLERİ

Ömer KARADEMİR

Kastamonu Üniversitesi

okarademir@kastamonu.edu.tr - 0000-0003-1109-4797

ÖZET

Son dönemde yöneticilerin Z kuşağı çalışanlara yönelik mesafeli tutumlarının ve bu kuşakla çalışma konusundaki isteksizlikleri iş dünyasının temel tartışma konularından biri haline gelmiştir. Bu çalışma, geleneksel iş disiplini ile yetişmiş yöneticilerin, iş gücü piyasasına yeni dahil olan Z kuşağı çalışanlarına yönelik algılarını, beklentilerini ve yaşadıkları yönetimsel zorlukları belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz deseni benimsenmiştir. Veriler, Tosya Organize Sanayi bölgesinde farklı sektörlerde faaliyet gösteren 20 İşletme Yöneticisi ile yarı yapılanmış mülakat tekniği kullanılarak toplanmıştır. Elde edilen veriler tematik analize yöntemi ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde tümevarımsal bir yolla benimsenerek verilerden kodlara kodlardan temalara ulaşılmıştır. Araştırma bulguları, yöneticilerin bu kuşağı teknolojik açıdan yetkin bulmalarına rağmen; sorumluluktan kaçınma, düşük kurumsal sadakat ve geleneksel iş disiplinine direnç gibi faktörler nedeniyle Z kuşağı ile çalışma sürecini "yönetilmesi zor bir risk" olarak algıladıklarını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, geleneksel dikey hiyerarşinin bu kuşaklar üzerinde etkisiz kaldığı, yöneticilerin çatışmaları yönetmek adına "esnek yönetim" ve "mentorluk odaklı" stratejilere yönelmek zorunda kaldıkları saptanmıştır. Çalışma, yöneticilerin bu negatif tutumlarının sadece kuşak farkından değil, aynı zamanda değişen iş değerleri ile mevcut yönetim modelleri arasındaki uyumsuzluktan kaynaklandığını saptamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Z Kuşağı, Yönetici Algıları, Kuşak Çatışması, Nitel Analiz

MANAGERS' PERCEPTIONS OF GENERATION Z EMPLOYEES AND THE REASONS FOR MANAGERIAL RELUCTANCE

ABSTRACT

In recent years, managers' distant attitudes toward Generation Z employees and their reluctance to work with this cohort have become one of the central topics of debate in the business world. This study aims to identify the perceptions, expectations, and managerial challenges experienced by managers who were raised within a traditional work discipline toward Generation Z employees who have recently entered the labor market. A descriptive qualitative research design was adopted in the study. The data were collected through semi-structured interviews with 20 business managers operating in different sectors within the Tosya Organized

Industrial Zone. The collected data were analyzed using the thematic analysis method. An inductive approach was employed in the analysis process, whereby codes were derived from the data and subsequently grouped into themes.

The findings indicate that although managers perceive this generation as technologically competent, they also view working with Generation Z as a “difficult-to-manage risk” due to factors such as avoidance of responsibility, low organizational commitment, and resistance to traditional work discipline. Consequently, the results reveal that traditional vertical hierarchies have become ineffective for this cohort, and managers are compelled to adopt “flexible management” and “mentorship-oriented” strategies in order to manage conflicts. The study concludes that managers’ negative attitudes stem not only from generational differences but also from the incompatibility between changing work values and existing management models.

Keywords: Generation Z, Managerial Perceptions, Generational Conflict, Qualitative Analysis

1. GİRİŞ

Kuşak kavramı, sosyal bilimler literatüründe, benzer tarihsel koşullar ve sosyo-kültürel çevre içinde dünyaya gelmiş, bu ortak bağlamın şekillendirdiği biçimlendirici deneyimleri paylaşan ve neticesinde kolektif bir kimlik geliştiren birey topluluklarını ifade etmek için kullanılır (Winter ve Jackson 2015). Her nesil, kendi olgunlaşma evresine denk gelen özgün dönemsel dinamiklerin bir ürünü olarak, çalışma yaşamına farklı değer setleri, beklentiler, tutumlar ve motivasyonel eğilimler ile katılır (Roebuck, 2013:52). Günümüz iş dünyası, bu bağlamda X, Y ve Z kuşaklarının bir arada var olduğu çok katmanlı bir yapı sergilemektedir. Bu demografik yapı içerisinde Z kuşağı, iş gücüne en son katılan ve sayıları giderek artan yeni nesil çalışanları temsil etmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) (2025) verileri, Z kuşağının iş hayatındaki mevcut varlığının gelecek yıllarda katlanarak artacağına işaret etmektedir. Ancak, bu kuşağın çalışma ortamlarındaki temsiliyetinin artmasına paralel olarak, yöneticilerin Z kuşağı mensuplarıyla çalışmaya yönelik çekinceler taşıdığına dair güncel tartışmalar da dikkat çekmektedir (Chandani, 2024; Yalçın, 2024). Bu kuşağın, teknoloji ve küreselleşme gibi faktörlerin etkisiyle şekillenen farklılaşmış tutum, algı ve değer yargıları, mevcut yönetim paradigmaları için yeni zorluklar ortaya koyabilmektedir. Bu çalışma, tam da bu noktadan hareketle, yöneticilerin Z kuşağı çalışanlarına karşı sergilediği mesafeli duruşun ve onlarla çalışma konusundaki olası isteksizliklerinin (Chandani, 2024; Yalçın, 2024) ardında yatan temel nedenleri ve bu durumun kaynaklık ettiği yönetimsel engelleri derinlemesine analiz etmeyi hedeflemektedir.

Literatürde Z kuşağı ile ilgili çok sayıda araştırma olsa da çalışmaların çoğu analiz biriminin öğrenciler olduğu görülmektedir (Taş vd., 2017; Tekin, 2020). Mevcut çalışmaların çoğunluğa Z kuşağı çalışanların ve mezunların beklentilerini incelediği yöneticilerin Z Kuşağı çalışanlarına karşı algılarını ve beklentilerini inceleyen araştırmaların ise sınırlı sayıda olduğu göze çarpmaktadır (Duru vd., 2025; Güleç Bekman ve Gündüz, Ş. 2022). Bu çalışmada

yöneticilerin Z Kuşağı istihdamı hakkındaki görüşleri irdelenerek yöneticilerin Z kuşağıyla çalışmak istememelerinin nedenleri derinlemesine incelecektir. Yurt içindeki bu alanda yapılan sınırlı çalışma göz önünde bu çalışmada elde edilen sonuçların, insan kaynakları uzmanlarına, kariyer danışmanlarına, eğitimcilere önemli Z Kuşağının istihdamı hakkında katkılar sağlayabilir. Bu çalışmanın yöneticilerin Z kuşağı çalışanlarına karşı görüşlerini derinlemesine incelemek ve Z kuşağını çalıştırmaktaki isteksizliklerinin nedenini belirlemektir. Araştırmada cevap aranacak sorular şuanlardır:

1.) Yöneticiler Z kuşağı çalışanlarını nasıl değerlendirirler.

2.) Yöneticilerin Z kuşağı çalışanları ile çalışmayı nede tercih etmemektedirler.

3.) Yöneticiler Z kuşağı çalışanlarıyla çalışmayı neden tercih etmektedir.

4.) Yöneticiler Z kuşağı çalışanlarını nasıl yönetmektedir?

2. KUŞAK KAVRAMI VE X, Y VE Z KUŞAĞIN ÖZELİKLERİ

Neyin bir kuşağı oluşturduğu ve bir kuşağın nasıl tanımlandığı sorusu, onlarca yıldır sosyolojik tartışmalarının konusu olmuştur. Kuşaklar tartışmalarının tarihi Antik Yunan ve antik Mısıra kadar gider (Oral, 2013). Bu tartışmalar önemli bir edebi ve teorik alt yapının oluşturmuştur (Mannheim, 1952, Strauss ve Howe 1991). Kuşak kavramı, benzer zaman dilimlerinde dünyaya gelmiş bireylerin, kolektif gelişim süreçleri esnasında aynı tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamı deneyimlemesi neticesinde ortaya çıkan bir kategorileştirmedir (Lyons, 2003:106; Cennamo, 2005:9). Sosyal açıdan bakıldığında, bir kuşak aynı tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamda doğan, aynı biçimlendirici tecrübeleri deneyimleyen ve sonuç olarak birleştirici ortaklıklar geliştiren bir grup birey olarak tanımlanabilir (Winter ve Jackson 2015). Buna göre kuşak grupları, sosyal etkileşimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve belirli olgulara ve olaylara yönelik ortak bir bilinç, fikir, dünya görüşü ve deneyim geliştirmektedirler (Gürbüz, 2015). Farklı zaman aralıklarında ve dönemlerde büyümüş olan kuşaklar, bulunduğu dönemin, tarihsel, sosyal, kültürel ve siyasi olaylarından etkilenmekte ve sonuç olarak benzer inanç, değer, tutum ve beklentiler geliştirmektedir (Glass, 2007:101). Literatürde sıklıkla Sessiz Kuşak, Bebek Patlaması Kuşağı, X Kuşağı, Y Kuşağı ve Z Kuşağı olmak üzere beş kuşaktan bahsedilir (Reeves ve Oh, 2008:296-297) Günümüz çalışma hayatı çerçevesinde değerlendirecek olursak üç farklı kuşağın aynı iş ortamlarını yapılaştı söylenebilir (Yabanova ve Öztürk 2022:190). Bunlar; 1965-1979 yılları arasında doğanları temsil eden X Kuşağı, 1980-1999 yılları arasında doğanlar temsil eden Y kuşağı ve 2000 ve sonrası doğanlar temsil eden Z kuşağıdır (Reeves ve Oh, 2008:296-297). Her kuşak, işlerine kendine özgü farklı değerler, beklentiler, tutumlar ve motivasyon faktörleri getirmiştir (Roebuck, 2013:52).

Bebek Patlaması Kuşağının çocukları olan X Kuşağı, anne-babaları çalıştığı için çocukluğunu evde tek başına geçirmek zorunda kalan, birçok şeyi televizyon vasıtasıyla öğrenen bir kuşaktır. Bu dönemde kadınlar, çalışma hayatına yüksek oranda dahil olmuşlardır (Strauss ve Howe, 1991:200). İki ebeveynin de çalışması ve yüksek boşanma oranları neticesinde, X Kuşağı üyeleri kendi işini kendisi yapmak zorunda kalmış bir kuşaktır (Tolbize, 2008:3). Bu nedenle kendi başına problemini çözmeye, sorunları ile uğraşmaya alışkındır. Kendini savunma

yeteneği güçlüdür (Tulgan, 2000:1-5). X Kuşağı üyeleri pratik problem çözme becerilerine, teknik yeterliliğe, çeşitliliğe, rekabete, değişime ve çoklu görev yapmaya açıklığa sahiptir (Smola & Sutton 2002: 365). X Kuşağını çalışkan, disiplinli, sorumlu, tutumlu, sadık ve otoriteye saygılı bireyler olarak şekillendirmiştir (Hansen & Leuty 2012: 35). Bu kuşak teknoloji ile sonradan tanışan bir kuşaktır. Bu nedenle teknolojiye karşı kendinden sonraki kuşaklara göre daha mesafelidir. Bu kuşağın kendi döneminde çok sayıda toplumsa dönüşüme hareketlerine maruz kalmıştır bu nedenle X Kuşağı, toplumsal problemlere duyarlı ve idealist bir özellik göstermektedir (Güzel, 2021:33). Ebeveynlerinin yoğun çalışma temposuna tanıklık ederek büyüyen X Kuşağı, bu deneyimin bir sonucu olarak çalışma hayatının gerekliliklerine aşinadır; ancak tam da bu nedenle kariyerleri ile kişisel yaşamları arasında sağlıklı bir denge kurmayı önceliklendirirler (Cennamo ve Gardner, 2008:893). X Kuşağı para kazanmaya büyük önem verir ve iş motivasyonunda para önemli bir araçtır. İş motivasyonları yüksek olan ve otoriteye karşı saygılı olan X Kuşağı, iş yerine bağlı ve aynı işte uzun yıllar boyunca çalışabilecek özelliklere sahiptir (Yörgüç, 2025:82).

Literatürde Milenyumlular (Millennials), Net Kuşağı (Net Generation), Dijital Kuşak ve www Kuşağı gibi farklı isimlerle de tanımlanan Y kuşağı, isimlendirilmesindeki "Y" harfi, İngilizcedeki "neden" anlamına gelen "why" kelimesiyle olan ses benzerliğinden hareketle, bu grubun sorgulayıcı karakterine vurgu yapmaktadır (Shaw ve Fairhurst, 2008:367-368). Bu etimolojik köken, Y Kuşağı'nın temel bir özelliğini yansıtır: Bireyler, herhangi bir eylemi veya durumu rasyonel bir temellendirmeye dayanmadan kabul etmeme eğilimindedir; kolayca ikna olmamakta, her durumda bir mantık ve gerekçe aramaktadırlar (Altuntuğ, 2012: 206; Yüksekbilgili, 2013:343). Y kuşağı, teknolojik ilerlemelerin ve özellikle bilgisayar teknolojisinin yaygınlaştığı bir dönemde geliştikleri için önceki nesillerden farklılaşmaktadır. Bu kuşağın temel nitelikleri arasında ileri düzeyde eğitim almış olmaları, teknolojik araçları kullanmadaki yetkinlikleri ve çoklu görevleri etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri sayılmaktadır (Crumpacker ve Crumpacker 2007:351). Genel olarak, kendi kendine yeten, narsis, daha az fedakâr, daha bireysel (Anderson vd., 2017:250), işine eğlenceyi katmayı seven, internet ve teknoloji bağımlısı, iyimser, otoriteyi reddeden, eski kuşaklar gibi uzun saatler çalışmaya istekli olmayan kuşak olarak bilinmektedir (Gürbüz, 2015). Y kuşağı, sabırsızlıkları, işe bağlılıkları ve monotonluktan hoşlanmamalarıyla bilinirler (Tutar vd., 2022:621)

Z kuşağı iş piyasasına yeni yeni girmeye başlayan bir nesildir. Bu kuşağın kimliği, dijital çağ, iklim kaygısı, değişen finansal ortam ve COVID-19 salgını ve Yapa Zekâ tarafından şekillendirilmiştir (Stillman ve Stillman, 2019:192-193). Türkiye özelinde ise darbe, COVID-19 salgını ve ekonomik kriz, internetin ve sosyal medyanın yaygınlaşması gibi olaylar bu kuşağın kimliğini şekillendirmiştir (Yılmaz 2019; 123-170). Dijital çağın bir yansıması olarak Z kuşağı, COVID-19 pandemisi teknolojik adaptasyonu hızlandırdığı ve internetin yaygınlaştığı bir dönemde şekillenmiştir. Bu nesil, kariyer beklentilerinde esnek çalışma modellerine ve dengeli bir iş-yaşam düzenine belirgin bir öncelik atfetmektedir. Geleneksel istihdam yolları yerine girişimciliğe yönelik güçlü bir eğilim göstermeleri, profesyonel ortamda daha fazla otonomi ve inisiyatif arayışlarının bir göstergesidir. Kurumsal sosyal sorumluluk bilinci yüksek ve toplumsal fayda sağlayan organizasyonlara karşı belirgin bir ilgi duyarlar. İş yaşamını, kişisel gelişimlerini sürdürme, sosyal çevreleriyle yapıcı ilişkiler kurma ve

yetkinliklerini artırma yolunda bir araç olarak değerlendirirler. Bu bağlamda, pozitif ve destekleyici bir çalışma kültürünü, yüksek maddi kazanç beklentisinin önünde tutma eğilimindedirler (Leslie vd., 2021; Thomas ve Sharma,2025).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Deseni

Araştırmanın amacı yöneticilerin Z kuşağı çalışanlarıyla olan etkileşimlerini, bu kuşağa yönelik algılarını ve yönetim süreçlerinde karşılaştıkları zorlukları incelemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji, bireylerin bir olguya dair yaşanmış tecrübelerini ve bu tecrübelere yükledikleri özgün anlamları keşfetmeye odaklanır (Creswell ve Poth 2016: 75). Bu desenin seçilme nedeni, yöneticilerin Z kuşağı ile çalışırken yaşadıkları deneyimleri ve bu deneyimlere yükledikleri ortak anlamları ortaya çıkarma çalışmaktır.

3.2. Çalışma Grubu ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın çalışma grubunu Kastamonu'da Tosya Organize Sanayii Bölgesinde gıda, inşaat, sanayi, ticaret vb. gibi farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerde yönetici konumunda olan 20 kıdemli yönetici oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde ise fenomenin farklı bağlamlardaki ortak yansımalarını yakalamak amacıyla maksimum çeşitlilik stratejisi (Patton, 2014: 267) kullanılmıştır. Böylece Z kuşağına yönelik algının farklı iş kollarında ortaya çıkan ortak noktalarını göstermek hedeflenmiştir.

3.3. Verilerin Toplanma ve Analiz Edilmesi Süreci

Veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile toplanmıştır. Bu yöntem, görüşme sırasında katılımcıya esneklik tanıyarak, önceden kestirilemeyen ancak çalışmanın gidişatı için kritik olan su yüzüne çıkmasına imkan vermiştir. Verilerin toplanmasında katılımcılar ile bire bir görüşülmüştür. Katılımcılara öncelikle Z kuşağın hangi yaş aralığını kapsadığı açıklanmıştır. Daha sonra Z kuşağına karşı tutum ve algılarını ortaya çıkarmak için sorular sorulmuştur. Görüşme soruları, katılımcıların çalışma hayatında Z kuşağı ile yaşadıkları deneyimlerini ve onlara karşı beklentilerini ve tutumlarını anlamaya yönelik olmuştur.

Katılımcı görüşleri dil bilgisine uygunluk açısından düzeltildikten sonra analiz edilmiştir. Verilerin analizinde Tümevarımsal tematik analiz tekniği benimsenmiştir. Bu teknik, önceden belirlenmiş teorik kalıpların veriye dayatılması yerine, kod ve temaların doğrudan katılımcı ifadelerinden ortaya çıması yaklaşımını benimser (Braun ve Clarke, 2006: 83). Bu doğrultuda herhangi katılımcı görüşlerindeki her bir anlam birimi satır satır incelenerek kodlanmıştır. Elde edilen çok sayıda kod, aralarındaki anlamsal ilişkiler ve hiyerarşik bağlar gözetilerek bir araya getirilmiştir. Bu aşamada kodlar, alt temalara; bu alt temalar da araştırmanın ana eksenini oluşturan ana temalara dönüştürülmüştür.

4. BULGULAR

Çizelge 1 Yöneticilere Ait Demografik Bilgiler

Katılımcı No	Yaş	Sektör	Yöneticilik Süresi (Yıl)
K1	55	İnşaat ve Hazır Beton	35
K2	50	Kapı ve Mobilya İmalatı	30
K3	68	Ticaret ve Pazarlama	50
K4	63	Tuğla Sanayi	43
K5	46	Gıda (Süt Sektörü)	24
K6	45	Gıda	24
K7	47	Ağaç İşleri	22
K8	62	Parkende Sektörü	40
K9	73	Parkende Sektörü	50
K10	52	Gıda - Sanayicilik	25
K11	89	Ticaret ve Pazarlama	67
K12	55	Tuğla Sanayi	24
K13	55	Çimento	20
K14	70	Tuğla, Beyaz Eşya, Züccaciye	32
K15	79	Gıda	35
K16	73	Gıda ve Sanayi	55
K17	56	Kapı İmalatı	22
K18	72	Tarım	41
K19	50	Hava Yastığı İmalatı	25
K20	45	Yapı Market	20

Çizelge 1 deki katılımcılara ait demografik bilgiler incelendiğinde katılımcıların yaşları 45 ile 89 arasında değiştiği görülmektedir. Bu durum, tüm katılımcıların Z kuşağına göre "kıdemli" nesillerde (X ve Baby Boomer) yer aldığını ve kuşaklar arası farkı analiz etmek için yeterli bir deneyime sahip olduklarını göstermektedir. Ortalama yöneticilik süresi oldukça yüksektir. Özellikle K11 (67 yıl) ve K16 (55 yıl) gibi katılımcılar, iş dünyasındaki çok büyük değişimlere tanıklık etmiş katılımcılardır. Katılımcılar inşaat, gıda, tekstil (hava yastığı), tarım ve ağır sanayi gibi Türkiye ekonomisinin lokomotif sektörlerini temsil etmektedir. Katılımcıların farklı sektörlerden ve uzun süreli deneyimlerden gelmesi, ulaşılan temaların sektörel bir tesadüfün ötesinde, incelenen örnek olaylar içerisinde ortak bir örüntüye işaret ettiği söylenebilir.

Çizelge 2. Yöneticilerin Z Kuşağıyla İlgili Görüşlerinin Tematik Analiz

Ana Temalar	**Alt Temalar**	**Kodlar**	**Katılımcı Görüşleri**
1. Negatif Motivasyon (İsteksizlik Nedenleri)	Sadakat ve Aidiyet Eksikliği	Düşük kurumsal sadakat, İş gücü devir hızı, Sorumluluktan kaçma.	"Sadakat ve iş disiplini anlamında azımsanmayacak derecede sıkıntı yaşanmaktadır." (K17, K14) "Aidiyet duyguları daha az... Hemen işi bırakabiliyorlar." (K5, K19, K15) "Sorumsuz, ben merkezli kendilerini düşünen ve dik başlı." (K15) / "Sorumluluk bilinci zayıf." (K10, K9)
	Sabır ve Sebat Eksikliği	Kariyer sabırsızlığı, Süreç odaklılık reddi, Çabuk vazgeçme.	"Emek vermeden kariyer sahibi olsun diyorlar." (K8) "Çok sabırsızlar... 'Ben ömrümü bu işte çürütemem' deyip işi bıraktı." (K20),
	Etik ve Sosyal Çatışma	Güven erozyonu, Otorite ve Hiyerarşine direnci, Sosyal beceri noksanlığı.	"İşlerinde dürüst değiller." (K20) "Beşerî münasebetleri oldukça itici... Tecrübeye saygı duymuyorlar." (K6, K12).
2. Pozitif Motivasyon (İsteme Nedenleri)	Dijital ve Teknik Sermaye	Dijital yerlilik, "Bilimli ticaret" yetisi, Hızlı adaptasyon.	"Teknoloji iyi takip ediyorlar ufukları daha açık." (K1), "Bilgisayar ve teknik bilgileri yüksek olduğu için bilimli ticaret yapabiliyorlar." (K9), Teknoloji anlamda bilgili (K17, K2), "Teknolojiyle iç içe olmaları pratik kolay çözümler aramaları iş sürecini hızlandırıyor." (K13, T18)

	İnovasyon ve Dinamizm	Yenilikçi bakış, Süreç hızlandırma, Yaratıcı problem çözme.	"Yaratıcılar ve yeni fikirlere çok açıklar... İşi geliştirme açısından fikirleri vardır." (K18, K5), En büyük faydaları teknoloji iyi bilmeleri ((K9, K11, K13, K14, K17, K18)
3. Yönetimsel Strateji (Uyum Şekli)	Esnek ve Birey Odaklı Liderlik	Esnek disiplin anlayışı, Bireysel motivasyon, İkna odaklı yönetim.	"Disiplin problemlerine karşın biraz daha esnek davranmak gerekiyor." (K17, K18) "Toplu görüşme yerine tek tek görüşme yaparak değerli hissettirmek işe yarıyor." (K5)
	Hibrit Denetim ve İstişare	Tecrübe-Teknoloji sentezi, Sıkı denetim-İstişare dengesi.	"Denetimi sıkı tutmak, çalışanlarla istişareyi artırmak." (K12), "Kendi tecrübelerimle harmanlayarak ortak bir nokta bulmaya çalışırım." (K3)

Çizelge 2'deki analiz sonuçları batkımızda negatif motivasyon, pozitif motivasyon ve yönetsel strateji olmak üzere üç ana temanın ortaya çıktığı görülmektedir. Yöneticilerin en çok yakındığı konulardan biri, kuşağın zorluk karşısındaki düşük toleransıdır. K19'un belirttiği "Sorunlarla mücadelede çabuk vazgeçiyorlar" tespiti, kuşağın konfor alanına olan düşkünlüğünü ve "zorluğa göğüs germe" kültürüyle yetişen yönetici kuşağıyla arasındaki uçurumu gösterir. Bu ana tema altındaki yöneticilerin çalışanlarda önemli bir eksiklik olarak gördükleri tema ise sakat ve aidiyet eksikli olduğu söylenebilir. Yöneticiler için "iş", sadakatle (loyalty) sürdürülen ve zamanla olgunlaşılan bir kimlik inşa alanıdır. Ancak Z kuşağı, işi yaşamının merkezine almak yerine onu kişisel hedefleri için bir araç (instrumental approach) olarak görebilir. Nitekim K20'nin aktardığı "Ben ömrümü bu işte çürütemem" ifadesi, kuşağın işe atfettiği anlamın yöneticilerin geleneksel "sebat" kültürüyle zıt olduğunu göstermektedir. Bu durum yöneticilerde, yetiştirdikleri personelin her an işletmeyi terk edebileceği kaygısını (precarity of trust) doğurabilir. Katılımcıların (özellikle K8 ve K19) ifadeleri, Z kuşağının kariyer basamaklarını bir "süreç" değil, " doğuştan gelen bir hak" olarak gördüğüne işaret eder. Henüz yeterince deneyim kazanmadan hemen yükselmek istemeleri, yöneticiler tarafından hem liyakatsizlik hem de kurumsal hiyerarşiye bir saygısızlık olarak algılandığı söylenebilir. Bu durum, yöneticilerin Z kuşağını "taahhütsüz" ve "ben merkezli" (K6, K15) olarak tanımlamasına neden olmaktadır. Katılımcı K14'ün "sadakatleri az" tespiti ile K15'in "taahhütsüzler" vurgusu, yöneticilerin bu kuşakta bir "güven temeli" bulamadıklarını gösterir. Çizelgede öne çıkan önemli bir koda sorumsuzluktur. Birçok yönetici Z kuşağı çalışanların "sorumluluk duygusunun zayıf" (K9, K10, K15) olduğunu belirtmiştir.

Çizegel 2'de öne çıkan önemli bir ana tema ise "Pozitif Motivasyon" ana temasıdır. Bu ana tema yöneticilerin Z kuşağı çalışanları ile neden çalışmak istediğini göstermektedir. Öne çıkan kodlar ise Dijital yerlilik, "Bilimli ticaret" yetisi, Hızlı adaptasyon. Yenilikçi bakış, Süreç hızlandırma, Yaratıcı problem çözme gibi kodlardır. Genel olarak katılımcıların "Yaratıcılar ve yeni fikirlere çok açıklar" (K18), "Yenilikçi ve yaratıcı çözümler sağlamaları dinamizmi

artırıyor" (K13) Z kuşağın çalışanların İnovatif ve Dinamik yönlerini vurgularken, Hemen hemen tüm yöneticiler (K9, K11, K13, K14, K17, K18) genç kuşakların teknoloji bilgisini en büyük "fayda" olarak kodlamaktadır. Yöneticilerin isteksizliğine rağmen Z kuşağını istihdam etme gerekçeleri tamamen stratejik ve pragmatiktir. K9 tarafından kavramsallaştırılan "bilimli ticaret" ifadesi, geleneksel yöneticilerin bu kuşağın teknik kapasitesine duyduğu saygıyı ve ihtiyacı temsil eder. Teknolojiye hakimiyet (K3), hızlı adaptasyon (K17) ve yaratıcı çözümler (K13), işletmelerin rekabet gücünü koruması için bir can simidi olarak görülmektedir. Bu durum, yöneticileri "karakterine güvenmediği ama zekasına muhtaç olduğu" bir iş gücüyle çalışmaya ittiğini yansıtır.

Analizde öne çıkan diğer önemli anal tema ise “Yönetimsel Strateji” ana temasıdır. Bu ana tema yöneticilerin Z kuşağı çalışanları karşı benimsedikleri yönetim tarzını ifade etmektedir. Bu noktada Çizelge 2 incelendiğinde “Esnek disiplin anlayışı”, “Bireysel motivasyon”, “İkna odaklı yönetim”, “Tecrübe-Teknoloji sentezi”, “Sıkı denetim-İstişare dengesi” kodların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu kotlar, yöneticilerin klasik "emir-komuta" yöntemlerini Z kuşağı üzerinde uygulayamadıklarını göstermektedir. Bu kuşakla çalışabilmek için yöneticiler iki ana strateji benimsemiştir: Geleneksel otorite yerine, bireysel görüşmelerle (K5) ve esneklik (K17, K18) sağlayarak ikna yolunu tercih ettikleri görülmektedir. Yöneticiler, kendi sektör deneyimlerini Z kuşağının dijital yetenekleriyle "harmanlama" (K3) yoluna giderek, çatışmayı verimliliğe dönüştürmeye çalışmaktadırlar. Ancak bu süreçte denetimi sıkı tutma (K12) ihtiyacı, hala bir Z kuşağı çalışanlarına karşı güvensizlik olduğunu yansıtmaktadır.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu nitel araştırma, geleneksel iş disiplini ile yetişmiş kıdemli yöneticilerin (X Kuşağı ve Baby Boomer), iş gücü piyasasına yeni dahil olan Z kuşağı çalışanlarına yönelik algılarını ve bu algıların kaynaklık ettiği yönetimsel isteksizliğini fenomenolojik bir yaklaşımla incelemiştir. Tosya Organize Sanayi Bölgesi’nde farklı sektörlerde görev yapan 20 yönetici ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlar ve tümevarımsal tematik analiz neticesinde, yöneticilerin Z kuşağına dair deneyimlerine yükledikleri ortak anlamlar üç ana tema altında toplanmıştır. Negatif Motivasyon (İsteksizlik Nedenleri), Pozitif Motivasyon (İsteme Nedenleri) ve Yönetimsel Strateji (Uyum Şekli).

Araştırmanın bulguları, kıdemli yöneticilerin Z kuşağı çalışanlarını, geleneksel kurumsal yapı ve iş ahlakı normları açısından "yönetilmesi zor bir risk" olarak algıladıklarını göstermektedir. Bu algının temelini, Düşük Kurumsal Sadakat ve Aidiyet Eksikliği alt teması oluşturmaktadır. Katılımcı ifadeleri, Z kuşağının iş gücü devir hızının yüksekliği, sorumluluktan kaçınma eğilimi ve kuruma yönelik aidiyet duygusunun zayıflığı gibi olgularla karakterize edilen bir iş ilişkisi biçimini benimsediği yönündeki ortak deneyimi işaret etmektedir. Bu durum, özellikle Sabır ve Sebat Eksikliği alt temasıyla pekişmekte; yöneticiler, Z kuşağının kariyer sabırsızlığı, süreç odaklılığı reddetmesi ve çabuk vazgeçme eğilimi gibi davranışlarını, geleneksel kariyer gelişimine ve örgütsel bağlılığa aykırı bir tutum olarak deneyimlemektedirler. Bu sonuçlar literatürü destekler niteliktedir. Nitekim Duru ve diğerleri (2025) araştırmalarında işverenleri Z kuşağı çalışanlarında aidiyet, sadakat, disiplin ve çalışma şartlarına uyum konusunda sıkıntılar yaşadıklarını göstermişlerdir. Aynı şekilde Taş ve diğerleri (2017) tarafından gerçekleştirilen

çalışma; Z kuşağı bireylerinin aidiyet duygularının düşük düzeyde seyrettiğini ve vazgeçme eğilimlerinin ise yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Bu kuşak üzerine yapılan benzer çalışmaların bulguları bu kuşağın düşük örgütsel aidiyet sergilediğini, sorumluluk odaklı iş süreçlerinden kaçınma eğiliminde olduğunu ve işten ayrılma eğilimlerinin yüksek olduğunu işret etmektedirler (Çaşın ve Şahin 2023; Güleç Bekman ve Gündüz 2022). Araştırmanın sonuçlarında ortaya çıkan önemli bir bulgu Etik ve Sosyal Çatışma alt temasında ortaya çıkan güven erozyonu, otoriteye ve hiyerarşiye direnç ve sosyal beceri noksanlığı algısıdır. Bunlar yöneticilerin bu kuşakla çalışmaya yönelik isteksizliklerinin temelini oluşturan değerler çatışmasına dikkat çekmektedir. Corpus Sigortai (2021) tarafından da işaret edildiği üzere, Z kuşağının yüksek özerklik beklentisi, dikey hiyerarşinin baskın olduğu iş çevrelerinde bu kuşağın kurumsal adaptasyonunu ve etkinliğini zorlaştıran bir faktör olarak değerlendirilmekte gerekir. Öte yandan Dangmei, ve Singh (2016), Z kuşağının teknolojiye çok yatkın olmasına rağmen, ekip çalışması için kritik olan yüz yüze iletişim ve çatışma çözme becerilerinde zorlandıklarını belirtmektedir. Yakın zamanda yapılan geniş çaplı çalışma yöneticilerin Z kuşağı ile çalışmak istememesinin başlıca nedenleri olarak "çatışmaya açıklık", "etik değerlerdeki farklılaşma" ve "iletişim becerilerindeki zayıflık" gösterilmiştir (ResumeBuilder Report 2023).

Bununla birlikte, çalışma, yöneticilerin Z kuşağına yönelik algılarının tek boyutlu olmadığını ortaya koymuştur. Pozitif Motivasyon teması altında toplanan bulgular, Z kuşağının iş dünyasına getirdiği Dijital ve Teknik Sermaye ile İnovasyon ve Dinamizm gibi değerlerin yöneticiler tarafından açıkça kabul edildiğini göstermektedir. Yöneticiler, bu kuşağın teknolojik yetkinliğini, hızlı adaptasyon yeteneğini ve yaratıcı problem çözme becerilerini, işletmelerin rekabet gücü ve süreç hızlandırma kapasitesi açısından kritik bir fayda olarak görmektedirler. Literatürde Z kuşağı çalışanları vurgulanan en temel yetkinlikleri yeni teknolojiyi hâkim olmaları ve onu etkin kullanmalarıdır (Dangmei ve Singh 2016; Hope, 2016). *Çalışmada yöneticilerin Z kuşağı çalışanların bu özeliklerinin farkında olduğunu bunu kendi işletmeleri için stratejik araç olarak gördükleri görülmektedir.*

Son olarak, araştırma, bu kuşaklar arası gerilimin mevcut yönetim paradigmalarında bir uyum zorunluluğu yarattığını saptamıştır. Yönetimsel Strateji teması, geleneksel dikey hiyerarşinin Z kuşağı üzerinde etkisiz kaldığını ve yöneticilerin çatışmaları yönetmek adına Bireysel Odaklılık (esnek disiplin, ikna odaklı yönetim) ve Hibrit Denetim ve İstişare gibi yeni stratejilere yönelmek zorunda kaldıklarını göstermektedir. Nitekim araştırmalar dav Z kuşağı çalışanların esnek çalışma koşullarının sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır (Taş vd., 201; Goh ve Okumus 202; Duru vd., 2025). Bu yaklaşımlar, yöneticilerin, Z kuşağının otonomi ve bireysel muamele beklentilerine yanıt verme çabası olarak yorumlanabilir. Bu durum, çalışmanın temel çıkarımını desteklemektedir: Yöneticilerin Z kuşağına yönelik negatif tutumları sadece kuşak farkından değil, aynı zamanda değişen iş değerleri ile geleneksel yönetim modelleri arasındaki yapısal uyumsuzluktan kaynaklandığı söylenebilir.

Bu çalışmanın bulguları, Tosya Organize Sanayi Bölgesi'ndeki kıdemli yöneticilerin öznel deneyimlerine ve anlamlandırmalarına dayanmakta olup, bu bağlamın ötesinde herhangi bir genelleme yapılmasına olanak tanımamaktadır. Yine ortaya çıkan temel sonuçlar bu çalışmadaki yöneticilerin, Z kuşağını geleneksel iş disiplini ve sadakat normları açısından

yüksek riskli olarak algıladıkları, bu risk algısına rağmen, Z kuşağının teknolojik ve inovatif yetkinlikleri nedeniyle istihdamı bir zorunluluk olarak görülmekte ve bu durum paradoksal bir yönetimsel tutum yaratmaktadır.

Bu sonuçlar, gelecekteki araştırmalar için, yöneticilerin bu adaptasyon stratejilerinin Z kuşağı çalışanlarının motivasyonu ve performansı üzerindeki uzun vadeli etkilerini inceleme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu yapısal uyumsuzluğun giderilmesi amacıyla, geleneksel yönetim modellerinin değer temelli ve esnek bir yapıya nasıl dönüştürülebileceğine dair eylem araştırmalarına odaklanılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Altuntuğ, N. (2012). Kuşaktan kuşağa tüketim olgusu ve geleceğin tüketici profili. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 203-212.

2. Anderson, H. J., Baur, J. E., Griffith, J. A., & Buckley, M. R. (2017). What works for you may not work for (Gen) Me: Limitations of present leadership theories for the new generation. *The leadership quarterly*, 28(1), 245-260.

3. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative research in psychology, 3(2), 77-101.

4. Çaşın, S., & Sahin, M. (2023). İşyerinde z kuşağını anlamak ve yönetmek. Pamukkale *Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (58), 227- 244.

5. Cennamo, L., Gardner, D. (2008), "Generational differences in work values, outcomes and personorganisation values fit, *Journal of Managerial Psychology*. 23(8): 891-906

6. Chandani, P., (2024). Şirketlerin Z kuşağını işe almak istemesinin nedenleri: Sessiz istifa, çalışkanlıktan kaçınma. https://www.etvbharat.com (Erişim tarihi: 15.12.2025)

7. Corpus Sigortai (2021). Z kuşağı iş hayatından neler bekliyor? https://corpussigorta.com.tr. (Erişim tarihi 20.12.205).

8. Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016*). Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches.* Sage Publications.

9. Crumpacker, M., & Crumpacker, J. M. (2007). Succession planning and generational stereotypes: should HR consider age-based values and attitudes a relevant factor or a passing fad?. *Public personnel management*, 36(4), 349-369.

10. Dangmei, J., & Singh, A. (2016). Understanding the generation Z: the future workforce. *South-Asian journal of multidisciplinary studies*, *3*(3), 1-5.

11. Duru, H., Özhan, M. M., & Çepni, S. (2025). İşverenlerin Z Kuşağı'nın İstihdamına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, *8*(1), 20-39.

12. Glass, A. (2007). Understanding generational differences for competitive success. *Industrial and Commercial Training*, 39(2), 98-103.

13. Goh, E., & Okumus, F. (2020). Avoiding the hospitality workforce bubble: Strategies to attract and retain generation Z talent in the hospitality workforce. Tourism Management Perspectives, 33, 100603.

14. Güleç Bekman, Ö., & Gündüz, Ş. (2022). Yöneticilerin Z kuşağından beklentileri ve kuşağının Z iş yaşamı beklentileri. *International Journal of Management Economics & Business/Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *18*(2).

15. Gürbüz, S. (2015). Kuşak farklılıkları: Mit mi, gerçek mi?. *İş ve İnsan Dergisi*, 2(1): 39-57.

16. Hansen, J. C., Leuty, M. E. (2012). Work values across generations. *Journal of Career Assessment*, 20(1), 34-52.

17. Hope, J. (2016). Get your campus ready for Generation Z. Student Affairs Today, 19(7), 1-7.

18. Leslie, B., Anderson, C., Bickham, C., Horman, J., Overly, A., Gentry, C., ... & King, J. (2021). Generation Z perceptions of a positive workplace environment. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 33(3), 171-187

19. Lyons, S. (2003). *An exploration of generational values in life and at work*. PhD. Thesis. Carleton University. Ottawa.

20. Mannheim, K. (1952), The problem of generations. In Mannheim's, R. (Ed.), *Essays on the Sociology of Knowledge*, London.

21. Oral, A. G. (2013). *Çalışma hayatında kuşaklar ve çatışmalar*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

22. Patton, M. Q. (2014). *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice.* Sage Publications.

23. Reeves, T. C., & Oh, E. (2008). Generational differences. In Jonassen, D., Spector, M.J., Driscoll, M., Merrill, M.D., van Merrienboer, J., & Driscoll, M.P. (Eds.)

24. ResumeBuilder Report (2023). *Managers are finding Gen Z hard to work with.* https://www.resumebuilder.com.tr. (Erişim 22.12.2025).

25. Roebuck, B. B., Smith, D.N., D. N. ve Haddaoui, E. T. (2013). Cross-generational perspectives on work-life balance and its impact on women's opportunities for leadership in the workplace. *Advancing Women in Leadership*, 33, 52-62.

26. Shaw, S., Fairhurst, D. (2008). Engaging a new generation of graduates. *Education+Training*, 50(5): 366-378.

27. Smola, K. W., Sutton, C. D. (2002). Generational differences: Revisiting generational work values for the new millennium. *Journal of Organizational Behavior*, 23(4): 363–382

28. Strauss, W., Howe, N. (1991), *Generations: The History of America's future*, 1584 to 2069, New York: William Morrow Paperbacks

29. Stillimin, D., Stillman, J. (2019), *İşte Z Kuşağı*, Kayıhan, D. P. ve Erduran, F. (Çev.), İstanbul: İKÜ Yayınevi.

30. Taş, H. Y., Demirdöğmez, M., & Küçükoğlu, M. (2017). Geleceğimiz olan Z kuşağının çalışma hayatına muhtemel etkileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *7*(13), 1031-1048.

31. Tekin, E. (2020). COVID-19 kaygısının motivasyon üzerindeki etkisi: Z kuşağı üzerine bir araştırma. *Electronic Turkish Studies*, *15*(4).

32. Thomas, M. R., S, R., & Sharma, P. (2025). Key factors shaping personalised employee experience for the Generation Z workforce. *Management Decision*. https://doi.org/10.1108/MD-09-2024-2046.

33. Tolbize, A. (2008). Generational differences in the workplace. *Research and Training Center on Community Living, University of Minnesota*, 1-21.

34. TUİK (2025). İşgücü Piyasasında Gençler, 2024. https://data.tuik.gov.tr. (Erişim tarihi: 14:12.2025).

35. Tulgan, B. (2000). *Managing Generation X: How to bring out the best in young talent.* WW Norton & Company.

36. Tutar, H., Erdem, A. T., & Karademir, Ö. (2021). Moderator role of old and new Y generation differences in the effect of perceptions of self-efficiency on decision-making strategies. *Management Research Review*, 45(5), 619-634.

37. Winter, R. P., & Jackson, B. A. (2015). Work values preferences of Generation Y: performance relationship insights in the Australian Public Service. *The International Journal of Human Resource Management,* 27(17), 1997-2015.

38. Yabanova, E. K., & Öztürk, M. (2022). Türkiye'de çalışma hayatında kuşakların analizi. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi,* 6(2), 181-193.

39. Yalçın U. C. (2024) İşveren şikayetleri artıyor: Z kuşağı neden işten çıkarıyor. https://www.sozcu.com.tr. (Erişim tarihi: 15.12.2025).

40. Yörgüç, P.(2025) *Z Kuşağı çalışanların çalışma değerleri üzerine bir inceleme*, (Doktora Tezi Yayınlanmamış), İstanbul Üniversitesi

41. Yüksekbilgili, Z. (2013). Türk tipi Y Kuşağı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45): 342-353.

42. Yılmaz, B., (2019) *Türkiye'de kuşaklar ve çalışma değerleri*, Ankara: Gazi Kitapevi

QUIET THRIVING: CONCEPTUALIZING SILENT AND SUSTAINABLE EMPLOYEE GROWTH IN CONTEMPORARY WORKPLACES

QUİET THRİVİNG (SÜRDÜRÜLEBİLİR SESSİZ ÇALIŞAN GELİŞİMİ): GÜNÜMÜZ ÇALIŞMA YAŞAMINDA SESSİZ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇALIŞAN GELİŞİMİNİN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI

Assoc.Prof.Dr. İbrahim YIKILMAZ
Kocaeli University ,
ibrahimyklmz@gmail.com
ORCID ID:0000-0002-1051-0886

Prof. Dr. Muhsin HALİS
Kocaeli University,
muhsinhalis@gmail.com
ORCID ID:0000-0001-9495-5083

ÖZET

Pandemi ve pandemi sonrası süreçte hızla değişen sektör ve yaşam dinamikleri, çalışanların iş ve özel yaşamları arasındaki ilişkiyi hem olumlu hem de olumsuz deneyimler üzerinden yeniden değerlendirmelerine olanak tanımıştır. Bu değerlendirme süreci, çalışanların belirsizlikler, artan iş talepleri ve değişen iş yapış biçimleriyle başa çıkabilmek için yeni stratejiler ve davranış kalıpları geliştirmelerine yol açmış; *quiet quitting*, *quiet firing* ve *quiet hiring* gibi farklı kavramların ortaya çıkmasını hızlandırmıştır. Bu kavramsal dönüşümün bir parçası olarak, son dönemde adı sıkça anılan bir olgu olan *quiet thriving* dikkat çekmektedir. *Quiet thriving*, çalışanların işlerinden psikolojik olarak kopmadan; öğrenmeye ve değer üretmeye devam ederken aşırı iş yükü, sürekli görünür olma baskısı ve tükenmişliğe yol açan performans beklentilerinden bilinçli bir şekilde kaçındıkları sürdürülebilir bir çalışma yaklaşımını ifade etmektedir. *Quiet quitting*'in aksine *quiet thriving*, geri çekilme ya da düşük bağlılık anlamına gelmemekte; çalışanların mesleki katkılarını sürdürürken kişisel iyi oluşlarını, gelişimlerini ve yaşam önceliklerini korumaya yönelik bilinçli bir denge stratejisini yansıtmaktadır. *Quiet thriving* yaklaşımını benimseyen çalışanlar için başarı, yalnızca terfi, unvan ya da ücret artışıyla değil; aynı zamanda anlamlı iş deneyimleri, kişisel zamana sahip olma ve yaşam kalitesiyle de tanımlanmaktadır. Bu yönüyle *quiet thriving*, üretkenliğin azalmasına işaret etmekten ziyade, çağdaş çalışma kültüründe başarı ve katkı anlayışının yeniden tanımlandığını göstermektedir. Bu kapsamda çalışmada, *quiet thriving* kavramı yükselen bir örgütsel olgu olarak kavramsal düzeyde ele alınmakta ve mevcut çok yönlü kaynaklardan hareketle gelecekte yapılacak ampirik araştırmalar için bir çerçeve sunulması amaçlanmaktadır. Çalışmanın sonuçlarının, insan kaynakları profesyonelleri ve yöneticiler için pandemi sonrası dönemde değişen çalışan beklentilerinin anlaşılmasına yönelik önemli

çıkarımlar sunacağı ve yöneticilerin yeni gelişen işyeri dinamiklerine ilişkin farkındalıklarını artıracağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Quiet Thriving (Sürdürülebilir Sessiz Çalışan Gelişimi), Quiet Quitting (Sessiz İstifa), Quiet Firing (Sessiz İşten Çıkarma) ve Quiet Hiring (Sessiz İşe Alma)

ABSTRACT

The rapidly changing industry and life dynamics during and after the pandemic have allowed employees to re-evaluate the relationship between their work and private lives through both positive and negative experiences. This evaluation process has led employees to develop new strategies and behavioral patterns to cope with uncertainties, increased work demands, and changing ways of working, accelerating the emergence of different concepts such as quiet quitting, quiet firing, and quiet hiring. As part of this conceptual transformation, quiet thriving, a phenomenon frequently mentioned recently, stands out. Quiet thriving refers to a sustainable work approach where employees consciously avoid excessive workloads, constant pressure to be visible, and performance expectations that lead to burnout, while continuing to learn and create value without psychologically disconnecting from their jobs. Unlike "quiet quitting," "quiet thriving" does not mean withdrawal or low commitment; it reflects a conscious balancing strategy aimed at protecting employees' personal well-being, development, and life priorities while maintaining their professional contributions. For employees adopting a quiet thriving approach, success is defined not only by promotion, title, or salary increase, but also by meaningful work experiences, personal time, and quality of life. In this respect, quiet thriving, rather than indicating decreased productivity, demonstrates a redefinition of the understanding of success and contribution in contemporary work culture. In this study, the concept of quiet thriving is addressed conceptually as an emerging organizational phenomenon, and the aim is to provide a framework for future empirical research based on existing diverse resources. It is believed that the results of this study will offer significant insights for human resources professionals and managers in understanding changing employee expectations in the post-pandemic period and will increase managers' awareness of newly emerging workplace dynamics.

Keywords : Quiet Thriving, Quiet Quitting, Quiet Firing and Quiet Hiring

1.INTRODUCTION

The pandemic and its aftermath have brought profound changes to working life, not only in spatial context but also in the psychological, behavioral, and emotional relationships employees establish with their work and organizations. The widespread adoption of remote and hybrid work models, high-performance pressure, and the questioning of many dynamics regarding how work and employee contribution are evaluated have all contributed to increased uncertainty, intense and high work demands, and rising burnout levels, leading employees to seek ways to make their work experiences more sustainable and manageable. In this process of transformation and searching, employee behaviors have often been considered within the duality of high performance and passive adaptation or withdrawal, and responses to change have been explained from a limited perspective. Employees are increasingly defined either as the ideal employee (high performance and visibility) or as disengagement and withdrawal behaviors. This situation has paved the way for many new concepts to come to the forefront with the term "quiet." However, within this hostile climate, silent, covert, and conflict-avoiding behavioral patterns also occur beyond this duality (Alderman, 2022). At this point, the concept of quiet thriving comes to the fore.

Quiet thriving is an important phenomenon that suggests the silence observed in an employee may not always indicate disengagement or quiet quitting. It highlights how employees, in a low-visibility and silent manner, yet actively and consciously, seek meaning and development through a conceptualized process. Quiet thriving is when employees find ways to adapt their roles and work practices in a manner that safeguards their mental well-being. They navigate their job environment without directly opposing company policies or withdrawing from certain responsibilities. This approach allows them to create a sense of purpose, learn new things, and stay fully engaged in their work over the long term (Ellara, Jamali, and Caldwell, 2023; Alderman, 2022; Partida, 2023; Ward, 2023). Quiet thriving refers to employees consciously restructuring their work practices and role boundaries in a way that fosters agency in their work experiences and reduces the risk of burnout, without generating overt conflict and with low visibility; this leads to higher engagement, psychological well-being, sustainable development, and a focus on creating meaning in work.

A review of the existing literature reveals a very limited number of resources on quiet thriving. Therefore, the main objective of this study is to increase awareness of the concept of quiet thriving and to examine existing resources systematically. Accordingly, the study systematically addresses the theoretical foundations of quiet thriving, its potential consequences at the individual and organizational levels, and its significance from a management perspective. It is assessed that the insights offered by the study's findings will increase the awareness of HR professionals and senior managers regarding quiet thriving as a newly emerging workplace attitude and behavior. At the same time, its systematic presentation of the limited resources on the concept will guide future research.

2.CONCEPTUAL FRAMEWORK

2.1.The Concept Of Quiet Thriving

The pandemic that occurred towards the end of the first quarter of the 21st century demonstrated the necessity of re-evaluating both social life and business dynamics in many areas. Even before the pandemic, the management process was internalized, and its impact on working life became clear, and the post-pandemic period entered the agenda of businesses. Significant transformations occurred in working life during this period. Normalization does not fully involve a return to the old ways, nor does it fully encompass the dynamics of the pandemic crisis. However, this environment is highly complex and requires reconstructing a hybrid identity that incorporates both old and new expectations from employees and business managers. Indeed, especially in the post-pandemic period, the focus has shifted from where work is done to a process that requires redefining the psychological and behavioral relationships between employees and their work.

The recent proliferation of remote and hybrid work models has necessitated that organizations re-evaluate their approaches to employee interaction, performance, organizational commitment, and control mechanisms, while also paving the way dynamic emergence of new attitudes and behaviors focused on well-being, meaning, and sustainability among employees.

Recently, concepts prefixed with “quiet” (such as “quiet quitting” and “quiet firing”) have gained attention as these elements have emerged at both the organizational and employee levels. These concepts refer to employees’ silent, implicit, and conflict-avoidant responses and behaviors to organizational demands. “Quiet quitting” is defined as the withdrawal of new-generation employees due to the hustle culture experienced in the workplace. “Quiet quitting” is described as the withdrawal of new-generation employees by exhibiting low work engagement and dissatisfaction with workplace issues (stress, anxiety, workload, lack of support, anger, etc.) that will reduce well-being, cause work-family conflict and burnout, and lead to social, economic, and psychological problems caused by being unemployed. Similarly, “quiet firing” is another example. To reduce costs, to avoid conflict or quiet quitting behavior by the manager or employee, Quiet Firing is defined as the behavior of preventing economic, sociological, psychological, and legal obligations that may occur by ensuring that the employee leaves the job voluntarily as a result of poor management, low-level wage increase, prevention of promotion, limiting access to communication, feedback, information, and resources (Yıkılmaz, 2022; Yıkılmaz, 2022a).

When these behaviors are evaluated collectively, they mostly stand out as strategies the employee employs through withdrawal, minimal compliance, and regulation. At this point, behaviors have been examined, particularly highlighting their protective and restrictive aspects, such as quiet fitting. The increasing attention to these tendencies has primarily been addressed within the framework of disengagement or employee unwillingness. Still, this situation has also brought with it the risk of overlooking relatively more constructive, development-oriented quiet strategies that have emerged in working life. Although uncertainties in both the work environment and industrial dynamics are often viewed primarily negatively, positive behaviors related to an individual’s unique adaptability, or at least those aimed at making sense of a

positive work experience from the employee's point of view, are also coming to the fore. It is precisely at this point that a concept has recently begun to emerge: Quiet thriving.

The concept of quiet thriving goes beyond mere silent withdrawal or defensive mechanisms like quiet quitting or baking in employee-organization-employer interaction. It highlights efforts to enhance employee engagement and learning experiences while protecting their well-being. Especially in an environment where work models and practices are diversifying, quiet thriving stands out as a constructive and growth-oriented silent strategy aimed at making work experiences more sustainable and meaningful.

The definitions of the concept of quiet thriving are as follows:

- Ellara, Jamali, and Caldwell (2023) emphasized that Quiet Thriving represents an approach in which employees proactively seek opportunities to become more engaged, define and clarify their roles, determine the paths to their engagement, regain control over their personal well-being, and maintain their sense of responsibility towards the dynamics of the work environment.
- Alderman (2022) states that quiet quitting is not the only option and defines quiet thriving as a combination of mental shifts and concrete actions by employees to experience greater work engagement.
- Ward (2023) discusses quiet thriving as the employee transforming their mental state by making active changes during the workday and engaging in certain behaviors to feel more committed and engaged in their work.
- TestGorilla (2023) defines quiet thriving as employees making active changes in their work lives to become happier and more satisfied, which in turn increases their work engagement.
- Oliver & Boyde (2023) defines Quiet Thriving as a process focused on meaningful progress within the framework of personal development, sustainable happiness, and well-being, and considers mental awareness and habits that facilitate engagement.
- Partida (2023) emphasizes that quiet thriving involves the employee seeking alternative ways to feel less unhappy and weary, and engaging in new relationship-building behavior.
- HR LineUp (2023) emphasizes the quiet thriving approach, highlighting the quiet, introspective, and profound development and growth of the employee.

Evaluating the definitions related to the concept collectively reveals key points.

- ***An active and quiet change process***: One of the most distinctive aspects of quiet thriving is that, rather than adopting a strategy of withdrawal or passive adaptation in the face of uncertainty and negative experiences, the employee focuses on transformation and development despite increasingly high job demands, conflict environments, and dramatic departures. Here, the emphasis on "quiet" in the concept actually points not to the employee choosing a passive action strategy, but to a preference for visibility at a strategic level. Instead of quitting their jobs or withdrawing

in defiance of organizational norms and expectations, employees are transforming their work experience by making minor yet deliberate adjustments to their daily work practices and processes. As highlighted in many HR forums and blogs, these are defined and implemented as micro-interventions that make a difference within the workday. This change process progresses quietly and consciously as employees quietly and consciously restructure their work.

- ***Agency (the feeling and capacity to control and transform one's role from within), autonomy, and self-direction:*** The most crucial emphasis within the concept of Quiet Thriving is on agency. Agency refers to an individual's desire, feeling, and capacity to control and transform their role from within through their own internal dynamics. In other words, it is the capacity of an individual to initiate their own actions, direct them, and influence their work experience. At this point, it is the employee's process of regaining control and direction in response to changing conditions and their position, despite environmental and industry dynamics, and achieving gains in this process. The phenomenon of thriving is based on the perception that an individual can influence their environment and make choices. As Jamali and Caldwell (2023) emphasize, quiet thriving expresses the employee's capacity to redefine their role and boundaries, and to choose their form and state of work engagement. In the agency aspect, the employee exhibits quite thriving behavior by recognizing that they are not a passive conformist or an object within a chain of diverse demands, but an active subject shaping their work experience amidst the pressure and negativity imposed by environmental dynamics. In this situation, quite thriving occurs when the employee develops compensatory psychological mechanisms and behaviors in response to factors aggravated by a loss of control and powerlessness.
- ***Reconnecting and full-engagement orientation***: Quiet thriving is a behavior in which the employee aims to re-establish a strong connection with their work, rather than withdrawing or contributing only to a limited extent. As Ellera et al. (2023) emphasize, it is positioned within a framework that is the complete opposite of disengagement, seeking a more meaningful form of participation rather than withdrawal. Here, full engagement means that the employee invests psychologically in their work, rather than constantly expecting performance and high visibility; they remain open to learning in this process and increase their sense of creating value in their work. At this point, full work engagement stands out as a qualitative dimension.
- ***Well-being and sustainability focus***: When considering the definitions in "Quiet Thriving" and employees' core motivation, it is evident that the focus is not on short-term motivational gains or the development of protective/regulatory behaviors, but instead on the long-term goal of well-being and sustainability. Here, the understanding of progress without burnout and development without exhaustion is among the fundamental motivators of the action. This is closely related to the employee's ability to succeed at work while protecting their psychological and emotional resources. At this point, well-being is positioned as a determining factor in performance.

- ***Job and role reshaping (job crafting)***: Among the most critical and powerful mechanisms emphasized in the definitions is job crafting, in which employees reshape their work and role. In this process, the employee consciously strives to reorganize their current task, the boundaries of their work, and the meaning of their job. This effort goes beyond the formal role definition, making the work more meaningful and sustainable for employee. In this context, quiet thriving can also be understood as a quiet, individual form of job crafting. Without demanding formal change, the employee transforms their work experience from within, through their own dynamics and will.
- Personal growth, learning, and a sense of meaningful progress: Quiet Thriving is about enabling employees to create a more meaningful life experience within a framework of progress, rather than passively remaining stagnant in the face of changing conditions and uncertainty in their work lives. The critical point is that the employee is driven not by external motivations such as promotion or status, but by an internal transformation process centered on learning, mastery, and personal development. In this respect, it stands out as a positive developmental employee orientation and behavior rather than a coping strategy. The employee progresses in their work through short-term, small gains and a learning and development-motivated progression, building a reliable path towards full long-term engagement.

When all these characteristics are evaluated collectively, it is seen that quiet thriving behavior emerges as a quiet but active, low-visibility, and agility-focused, multidimensional work development form that protects against burnout, aims for reconnection, and is based on learning and meaning creation. Based on existing findings and definitions, quiet thriving can be defined more comprehensively and broadly as follows:

Quiet thriving refers to employees consciously restructuring their work practices and role boundaries in a way that fosters agency in their work experiences and reduces the risk of burnout, without generating overt conflict and with low visibility; this leads to higher engagement, psychological well-being, sustainable development, and a focus on creating meaning in work.

2.2. Mechanisms for Developing Quiet Thriving: A Perspective Based on Organizational Behavior Theories

Quiet thriving emerges as a multi-layered behavioral mechanism within the employee-organization interaction. This mechanism involves not so much the employee directly challenging or passively resisting the prevailing conditions, but rather the development of quiet, slow, yet active regulatory strategies by an employee-centered subject. In this context, various theoretical approaches in the organizational behavior literature offer an explanatory framework for the development of this process.

- ***Self-Determination Theory: Reconstructing intrinsic motivation***

SDT theory suggests that both autonomy and relationality needs are essential for individuals to develop sustainable motivation (Deci & Ryan, 2000; Ryan & Deci, 2023). The quiet thriving mechanism occurs when the organization does not meet these needs, that is, when formal structures and managerial practices fail to provide for them. At this point, the employee, to meet these needs, quietly reorganizes existing work practices and the work environment to the best of their ability, striving to recreate their sense of autonomy and competence at the individual level. In this process, the employee aims to maintain and develop the experience of vitality and learning at work by focusing on internal sources of motivation rather than external pressures.

- ***Psychological Contract Theory: Silent renegotiation***

  Psychological contract theory argues that the interaction between employees and organizations is not defined solely by a set of written, text-based rules and principles, but also involves mutual expectations between the parties, whether verbal or arising from the nature of the process, and that these perceived implicit expectations and obligations point to a psychological contract (Rousseau, 1995). From a psychological contract perspective, quiet thriving can be seen as a process where an employee develops implicit expectations within their interaction with the organization, and these implicit expectations are quietly renegotiated. In other words, the employee doesn't directly reject practices that don't meet the organization's conditions and expectations; instead, they redefine their contribution style, investment level, and engagement type. This redefinition and adaptation process is not a definitive break or withdrawal, but rather an effort to establish a more balanced and sustainable relationship, a more stable foundation of expectations and relationships. Quiet thriving, in this sense, is the development of a more constructive, adaptive, and balancing response to the breach or damage of the psychological contract, rather than a destructive one.

- ***The Conservation of Resources and JD-R Theories: The logic of energy and sustainability***

The conservation of resources theory explains individuals' stress and behavioral patterns within the framework of their efforts to conserve valuable resources such as time, energy, and attention, and to minimize the risk of loss (Hobfoll, 1989). Similarly, the Job Demands-Resources Model emphasizes that an imbalance between job demands and available resources can negatively impact employee behavior (Demerouti et al., 2001; Bakker & Demerouti, 2017). When the mechanism of quiet thriving behavior is examined within the framework of these two fundamental theories, it can be seen that employees, instead of unconsciously and uncontrollably consuming their limited resources, such as time, energy, and attention, may aim to conserve these resources and spend them selectively, ensuring long-term functionality and resource conservation. From this perspective, it can be assessed that employees may tend to exhibit quiet thriving in terms of energy and sustainability. In this context, employees do not engage in actions such as excessive resource consumption, sacrifice, avoidance, or passive resistance. Instead, it can establish a balanced investment and synergistic development strategy that intelligently manages resources, fostering quiet, sustained growth, resulting in both individual and organizational growth.

2.3.Potential Consequences of Quiet Thriving: Individual and Organizational Levels

Quiet thriving, a behavior in which employees make their work experiences meaningful in a quiet but active, gradual, and sustainable way, is expected to have an impact on both organizational and individual outcomes. Particularly in the context of organizational behavior, it is likely that when an employee develops a sense of meaning in their work, and a sense of autonomy and control develops, their work attitudes will also improve, and a multifaceted effect will be observed (Deci & Ryan, 2000; Spreitzer et al., 2005).

2.3.1.Possible Consequences at the Individual Level

One of the most significant effects of quiet thriving at the individual level is the qualitative positive change in employees' attitudes towards their work (Figure 1). The organizational behavior literature reveals that attitudes such as job satisfaction, meaning in work, and work engagement are closely related to an employee's perceived autonomy over their work, agency experience, and the extent to which their psychological needs are met (Deci & Ryan, 2000; Ryan & Deci, 2023).

Figure 1: The Possible Consequences of Quiet Thriving at the Individual Level

In the context of quiet thriving, employees, without explicitly questioning environmental, organizational, and role-related aspects of their interactions with the organization, consciously and gradually adapt their work experience, transforming and affirming their perception of work. In this process, instead of focusing solely on the job's obligatory aspects and isolating themselves from the rest, the employee creates a holistic work experience aligned with their personal values, interests, and development goals. This approach emphasizes that when employees find meaning in their work, and a connection between work and personal values is established, job satisfaction and emotional commitment increase (Rosso, Dekas, & Wrzesniewski, 2010).

When quiet thriving is evaluated within the framework of Self-Determination Theory, it can be seen that in the quiet thriving process, employees increase their intrinsic motivation by recreating their needs for autonomy and competence at the individual level, making choices about how to do the job and to what extent to focus on it—that is, by building a certain level of agency and autonomy. This situation increases the employee's job satisfaction and positive feelings towards work (Deci & Ryan, 2000). Thus, attitudes towards work are shaped not by external pressures but through internal orientations. Because the quiet, thriving approach redefines the relationship between the worker and their job, shifting it from a high-paced, highly visible environment to a focused, balanced, and sustainable form of participation, workers feel psychologically secure and meaningful, and progress towards sustainable and full engagement. In this case, their quiet, gradual, and effective progress can trigger increased work engagement.

Quiet thriving, within the context of rising work demands and resource conservation theories, can have positive effects on well-being and reduce burnout, as it reflects the employee's reflex to seek balance in an environment of rising work demands and limited or decreasing resource availability. Indeed, these two theories emphasize that employees are inclined to conserve and develop their limited resources, and that experiential stress and resource loss depend on this approach (Hobfoll, 1989; Demerouti et al., 2001; Bakker & Demerouti, 2017). An employee exhibiting quiet thriving behavior in the work environment can increase their emotional burnout and psychological resilience, and sustainably improve their psychological well-being, by consciously choosing where to allocate more time and resources within the interaction process and work processes, avoiding excessive demands, and directing their resources more effectively, both for themselves and the organization, rather than simply out of a protective reflex. This favorable climate and flow, when combined with meaning in the workplace, can reduce the tendency to leave the job and improve performance. Simultaneously, it ensures the sustainability of the work-life relationship.

2.3.2.Potential Consequences at the Organizational Level

Quiet thriving is not only a coping or developmental process at the individual level, but also a synergistic behavior that offers attitudinal and performance outcomes at the organizational level. Employees' quiet, gradual, and sustainable improvement of their work experience can enhance the quality of the relationship between the organization and its employees and improve the effectiveness of organizational processes (Figure 2).

Figure 2: The Consequences of Quiet Thriving

One of the most essential effects of quiet thriving at the organizational level is its potential to increase organizational commitment. Considering that it is related to an employee's voluntary investment in their work and organization (Meyer & Allen, 1991), an employee who chooses to maintain and develop their relationship with the organization by quietly redefining their form of contribution, rather than adopting a passive attitude or engaging in open struggle, can also increase their organizational commitment. Again, within the framework of psychological contract theory, when a mismatch arises between expectations and the added value or reciprocity offered, instead of severing the employee's relationship, adopting a more adaptive and constructive strategy by engaging in quiet thriving prevents the complete erosion of organizational commitment. Instead, it establishes a more realistic and sustainable form of commitment.

A crucial variable in the long-term survival of organizations is the perception of trust within the organization. Organizational trust reflects the extent to which employees hold positive expectations about the organization's intentions, decisions, and the application of justice (Mayer, Davis, & Schoorman, 1995). Through quiet thriving, employees prevent the erosion of organizational trust by transforming their work experiences and future perceptions through meaningful engagement, rather than through direct challenge or passive resistance. Within the framework of Social Change Theory, when an employee does not entirely lose their trust in the organization, they maintain their relationship while simultaneously redefining their boundaries and expectations. They quietly and controllably re-establish a balance, preventing organizational trust from becoming vulnerable. This situation, through the employee's own initiative and positive role behavior, can enable the increase and spread of organizational trust from the bottom up.

Quiet thriving is an employee behavior that can produce indirect, exponential effects over the long term, rather than just a short-term impact. Within the framework of the Work Demands-Resources Model, it supports a focused, high-quality work and value-creation process in which employees selectively channel their attention, energy, and time into the right processes and prefer to use their resources accordingly. With quiet thriving, employees can exhibit work practices and styles that provide long-term, sustainable productivity, rather than a high-paced, resource-consuming approach. This is reflected in the organization's overall performance. This can be considered an employee orientation that supports long-term competitiveness by quietly but sustainably fostering high learning and development capacity and a high-performance mindset, thereby improving all financial and non-financial performance criteria.

3. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The diversifying expectations and changing industry dynamics, coupled with post-pandemic organizational designs and working methods, are creating a foundation for employees to develop new workplace attitudes and behaviors. In this context, "quiet thriving," which has recently gained attention, stands out as an essential behavioral pattern developed by employees to improve their work experience through a low-visibility, quiet, and sustainable development approach, rather than adopting an open conflict strategy or a passive withdrawal strategy like "quiet thriving." Quiet thriving is the employee's response to seeking meaning, learning,

development, well-being, and balanced performance, rather than passively withdrawing from work.

For businesses, quiet thriving is critical to their potential impact on outcomes such as employee engagement, productivity, and long-term organizational performance. Indeed, despite the breach of the psychological contract and increasing expectations in work demands, the employee's act of protecting resources while simultaneously engaging in positive behavior that enhances meaning and work processes is both a significant signal and a positive role behavior that adds value by indicating that the employee is shouldering the area where the organization has been lacking. At this point, businesses should address this signal and make the correct sacrifices. In fact, this behavior, rather than being a silent danger to be managed, has the potential to become a sustainable competitive advantage for organizations when supported by the right policies. At this point, it is considered appropriate for businesses to take the following measures to manage the quiet thriving phenomenon effectively:

- Redesigning employee performance evaluation systems is an essential step for organizations. In the face of changing expectations and increasing job demands, it is necessary to develop performance systems that evaluate employees based on output quality, learning contributions, and sustainability criteria.
- Creating areas of autonomy and flexibility in job design for employees will support the quiet thriving and development process.
- Empowering employees in terms of job meaning and learning dimensions within the quiet thriving process is an important aspect.
- Frameworks and policies should be created regarding why work is essential for the employee, how it creates value, and how it contributes to their development. Employees should be supported with learning and development opportunities. The process ignited by the employee should be transformed into a synergy that illuminates a broader area with organizational support.
- Business practices related to excessive control and micromanagement should be tested, and steps should be taken to ensure that employees work within a management approach based on trust and shared responsibility.
- Practices supporting the employee's need for well-being, such as the quiet thriving behavior that arises from strategically acting for the employee's well-being, should be adopted. The important thing here is to embrace the perspective that employee well-being is a strategic and synergistic resource and to implement employee-focused policies within the organization.
- It is recommended that the general leadership practice and approach shaped within the organization be developed to include leadership skills that encourage quiet thriving. It would be appropriate to take measures to ensure that managers adopt a leadership approach that identifies and supports employee behaviors that exhibit quiet thriving, and that views these behaviors not as a loss of performance but as a signal and an opportunity for development.

In conclusion, quiet thriving demonstrates that explaining the changing business dynamics in contemporary organizations and the post-pandemic era solely through the duality of withdrawal or quiet thriving and high performance is a somewhat limited approach in a postmodern period. This concept makes visible the employees' silent yet subject-based internal dynamics—their intention and ability to transform this situation, and their pursuit of development and growth—and offers businesses a signal and an opportunity to develop a balanced, human-centered, and sustainable management approach. The proper management of quiet thriving is a crucial issue that needs to be strengthened and emphasized, both for employee well-being and long-term organizational performance. At this point, it is considered that academia has significant responsibilities in developing policy-making strategies, providing guidance to HR professionals based on the above recommendations, and conducting empirical research that will shed light on implementation. It is assessed that, for a sustainable management approach, all actors and parties must raise awareness and develop policies on this concept.

REFERENCES

Alderman, L. (2022). You've heard of 'quiet quitting.' Now try 'quiet thriving.' *The Washington Post.* Avaliable at: https://www.washingtonpost.com/wellness/2022/12/14/youve-heard-quiet-quitting-now-try-quiet-thriving/

Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2017). Job demands–resources theory: taking stock and looking forward. *Journal of occupational health psychology*, 22(3), 273.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The" what" and" why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological inquiry*, 11(4), 227-268.

Demerouti, E., Bakker, A. B., Nachreiner, F., & Schaufeli, W. B. (2001).The job demands–resources model of burnout. *Journal of Applied Psychology*, 86(3), 499–512.

Ellera, L., Jamali, D. R., & Caldwell, C. (2023). "Quiet Quitting" and "Quiet Thriving"–Flourishing in the Modern Organization. *The Journal of Values-Based Leadership*, 16(2), 8.

Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44(3), 513–524.

Hrlineup. (2023). *Quiet thriving: Everything you need to* know. Avaliable at : https://www.hrlineup.com/quiet-thriving-everything-you-need-to-know/

Mayer, R. C., Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy of management review*, 20(3), 709-734.

Oliver, A., & Boyde, C. (2023, September 19). Quiet thriving isn't only possible, it's happening. *Thrive Law* avaliable at: https://www.thrivelaw.co.uk/2023/09/19/quiet-thriving-isnt-only-possible-its-happening/

Partida, D. (2023). Encourage "quiet thriving" starting at the recruitment level. *RecruitingDaily*. avaliable at: https://recruitingdaily.com/encourage-quiet-thriving-starting-at-the-recruitment-level/

Rosso, B. D., Dekas, K. H., & Wrzesniewski, A. (2010). On the meaning of work: A theoretical integration and review. *Research in organizational behavior*, 30, 91-127.

Rousseau, D. M. (1995). *Psychological contracts in organizations: Understanding written and unwritten agreements*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Ryan, R.M., & Deci, E.L. (2023). *Self-Determination Theory*. In: Maggino, F. (eds) Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-17299-1_2630

Spreitzer, G., Sutcliffe, K., Dutton, J., Sonenshein, S., & Grant, A. M. (2005). A socially embedded model of thriving at work. *Organization science*, 16(5), 537-549.

TestGorilla. (2023). *Quiet thriving: What it is and how to build a thriving workforce*. Avaliable at: https://www.testgorilla.com/blog/quiet-thriving/

Ward, F. (2023). Is 'quiet thriving' the new workplace trend we should all be channelling? *Glamour UK*, Avaliable at: https://www.glamourmagazine.co.uk/article/quiet-thriving

Yıkılmaz, I. (2022). Quiet firing: a conceptual investigation, *7th international conference on social sciences*, Avaliable at: https://www.researchgate.net/publication/366824107_quiet_firing_a_conceptual_investigation

Yıkılmaz, I. (2022a) Quiet quitting: a conceptual investigation. *Anadolu 10th International Conference On Social Science*, Avaliable at:https://www.researchgate.net/profile/ibrahimyikilmaz/publication/364821194_quiet_quitting_a_conceptual_investigation/links/635c018312cbac6a3e045d34/quiet-quitting-a-conceptual-investigation.pdf

GÜÇLENDİRİCİ LİDERLİK VE ÇALIŞANLARDA İŞ BAĞLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİ: META ANALİTİK BİR YAKLAŞIM

Dr. Öğr. Üyesi Onur OKTAYSOY[1]
Doç. Dr. Selen UYGUNGİL ERDOĞAN[2]
Doç. Dr. Ethem TOPÇUOĞLU[3]

ÖZET

Güçlendirici liderlik, çalışanlara yetki devri, özerklik sağlama, karar süreçlerine katılımı teşvik etme ve bireysel yetkinlikleri geliştirmeye odaklanan bir liderlik yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır. İş bağlılığı ise çalışanların işlerine yönelik yüksek düzeyde enerji, adanmışlık ve yoğunlaşma hissetmeleriyle karakterize edilen, iş ile ilgili pozitif bir psikolojik durumdur. Literatürde oldukça geniş bir alana sahip bu iki kavram, çağdaş örgütlerde sürdürülebilir performans ve çalışan refahının sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda yapılan bu çalışmanın amacı, güçlendirici liderlik ile iş bağlılığı arasındaki ilişkinin yönünü ve büyüklüğünü meta-analitik bir yaklaşımla bütüncül olarak incelemektir. Bu kapsamda, farklı sektör ve örneklemlerden elde edilen nicel bulguları raporlayan toplam 12 bağımsız çalışma meta-analize dâhil edilmiştir. Analizlerde etki büyüklüğü ölçütü olarak Fisher'ın r-z dönüşümü kullanılmış ve çalışmalar arasındaki olası farklılıkları dikkate almak amacıyla rassal etkiler modeli tercih edilmiştir. Bulgular, güçlendirici liderlik ile iş bağlılığı arasında orta-yüksek düzeyde, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (r=0,52; %95 GA [0,41; 0,63]). Heterojenlik analizleri, çalışmalar arasında yüksek düzeyde bir değişkenliğe işaret etmekle birlikte, öngörü aralığı sonuçları ilişkilerin genel olarak aynı yönde seyrettiğini göstermektedir. Ayrıca yayın yanlılığı ve uç değer analizleri, elde edilen meta-analitik bulguların sağlamlığını desteklemektedir. Elde edilen sonuçlar, güçlendirici liderliğin çalışanların işlerine daha fazla bağlanmalarını teşvik eden önemli bir yönetsel kaynak olduğunu ortaya koyarak liderlik ve pozitif örgütsel davranış literatürüne güçlü bir katkı sunmaktadır. Çalışmanın özgünlüğü, güçlendirici liderlik-iş bağlılığı ilişkisini farklı bağlamlardaki bulguları bütünleştirerek nicel bir sentezle ortaya koymasından kaynaklanmaktadır. Tartışma kapsamında, yüksek heterojenliğin bağlamsal faktörlerle ilişkili olabileceği değerlendirilmiş ve gelecekte yapılacak araştırmalar için düzenleyici değişkenlere odaklanılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Güçlendirici Liderlik, İş Bağlılığı, Örgütsel Davranış.

[1]Kafkas Üniversitesi, İİBF, onurkavak@kafkas.edu.tr, 0000-0002-8623-614X
[2]Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, KUBF, suygungilerdogan@osmaniye.edu.tr, 0000-0002-7916-1709
[3]Giresun Üniversitesi, Sivil Havacılık Bölümü, ethem.topcuoglu@giresun.edu.tr, 0000-0003-3563-0566

THE RELATİONSHİP BETWEEN EMPOWERİNG LEADERSHİP AND EMPLOYEE WORK ENGAGEMENT: A META-ANALYTİC APPROACH

ABSTRACT

Empowering leadership is defined as a leadership approach that emphasizes the delegation of authority, the provision of autonomy, the encouragement of participation in decision-making processes, and the development of employees' individual competencies. Work engagement, on the other hand, refers to a positive, work-related psychological state characterized by high levels of vigor, dedication, and absorption. These two constructs play a critical role in ensuring sustainable performance and employee well-being in contemporary organizations. The purpose of this study is to comprehensively examine the direction and magnitude of the relationship between empowering leadership and employee work engagement through a meta-analytic approach. To this end, a total of 12 independent quantitative studies conducted across different sectors and samples were included in the meta-analysis. Fisher's r-to-z transformation was employed as the effect size measure, and a random-effects model was adopted to account for potential variability among studies. The findings indicate a moderate-to-strong, positive, and statistically significant relationship between empowering leadership and work engagement (r=0.52; 95% CI [0.41, 0.63]). Although heterogeneity analyses revealed a high degree of variability across studies, prediction interval results suggest that the direction of the relationship is generally consistent. Moreover, publication bias and outlier analyses support the robustness of the meta-analytic findings. Overall, the results demonstrate that empowering leadership constitutes a significant managerial resource that fosters employees' engagement with their work, thereby providing strong empirical support for the leadership and positive organizational behavior literature. The originality of this study lies in its quantitative synthesis of empirical evidence on the empowering leadership-work engagement relationship across diverse contexts. Within the scope of the discussion, the observed high heterogeneity is evaluated as potentially stemming from contextual factors, and future research is encouraged to focus on relevant moderating variables.

Keywords: Empowering Leadership, Work Engagement, Organizational Behavior.

1. GİRİŞ

Dijital çağ olarak adlandırdığımız günümüz dünyasında örgütler teknolojik dönüşüm, artan rekabet ve belirsizlik egemen koşullarda çalışanlardan yüksek düzeyde performans, yaratıcılık ve bağlılık beklemektedir. Bu beklenti bağlamında örgütlerin sürdürülebilir başarısında liderlik tarzları kritik bir rol oynamaktadır. Geleneksel otoriter liderlik anlayışından uzaklaşılarak, çalışanların karar süreçlerine katılımını teşvik eden, özerklik ve sorumluluk duygusunu pekiştiren güçlendirici liderlik (empowering leadership) yaklaşımı, son yıllarda örgütsel davranış literatüründe önemli bir yer edinmiştir. Güçlendirici liderlik alan yazında genel olarak yöneticilerin çalışanlara yetki devri yaparak onların kendilerini değerli, yetkin ve etkili hissetmelerini sağlama süreci olarak tanımlanmakta, bu sayede çalışanların içsel motivasyonunu ve işe olan adanmışlığını artırmaktadır (Kim, Beehr ve Prewett, 2018).

İş bağlılığı (work engagement) kavramı ise çalışanların işlerine yönelik enerji, adanmışlık ve yoğun odaklanma düzeylerini ifade eden ve daha çok çalışanın psikolojik durumuyla ilgili olan bir kavrama karşılık gelmektedir (Schaufeli ve Bakker, 2004). Ala yazın incelendiğinde iş bağlılığı yüksek çalışanların, örgütsel vatandaşlık davranışı gösterme, yenilikçi fikirler üretme ve performanslarını artırma olasılıklarının daha yüksek olduğuna işaret edildiği görülmektedir. özellikle son yıllarda yapılan akademik araştırmalar, güçlü bir iş bağlılığı kültürünün örgüt performansında kayda değer oranda artış yarattığını göstermektedir (Decuypere ve Schaufeli, 2021).

Bu çerçevede, güçlendirici liderlik ile iş bağlılığı arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Çeşitli araştırmalar, güçlendirici liderliğin çalışanların psikolojik güçlenme, örgütsel özdeşleşme ve öz-yeterlik algılarını artırarak iş bağlılığını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur (Liu vd., 2024; Chen vd., 2024; Cai vd., 2018). Nitekim Liu ve arkadaşlarının (2024) 3645 çalışandan elde ettiği veriler, güçlendirici liderliğin iş bağlılığı üzerinde örgütsel özdeşleşme ve iyi oluş aracılığıyla anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirtilmiş, benzer şekilde, Chen ve arkadaşları (2024), tarafından yapılan araştırmada güçlendirici liderliğin çalışanların "iş zanaatkârlığı" davranışlarını teşvik ederek hem iş bağlılığını hem de rol performansını artırdığını tespit dilmiştir. Yine Decuypere ve Schaufeli (2021), farklı liderlik tarzlarını inceleyen 86 çalışmayı kapsayan meta-analiz çalışmalarında, güçlendirici liderliğin iş bağlılığıyla yüksek düzeyde pozitif ilişkili olduğunu (r=0.47) belirtmişlerdir.

Bununla birlikte, bahse konu kavramsal ilişki ile ilgili olarak literatürde bazı tartışmalar da mevcuttur. Nitekim bazı araştırmalar, güçlendirici liderliğin etkisinin kültürel bağlama, örgütsel hiyerarşi düzeyine veya çalışanların kişisel özelliklerine göre değişebileceğini ileri sürmektedir (Zhang vd., 2021). Bu yaklaşımı destekleyen araştırmalardan biri Rayan ve arkadaşları (2018) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada Asya kültürlerinde güçlendirici liderliğin iş performansı ve bağlılık üzerindeki etkisinin Batı toplumlarına kıyasla daha güçlü olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, psikolojik güçlenme, öz-yeterlik veya kişi-örgüt uyumu gibi değişkenlerin bu ilişkide aracı ya da düzenleyici rol oynayabileceği vurgulanmaktadır (Rayan vd., 2018).

Literatürde yer alan araştırmalar ve bu araştırmalar neticesinde elde edilen bulgular, genel anlamda güçlendirici liderlik ile iş bağlılığı arasındaki anlamlı bir ilişkinin var olduğunu fakat söz konusu bu ilişkinin karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, farklı araştırmalar arasında değişken sonuçların çok boyutlu ve bütüncül biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir. Meta-analitik bir yaklaşım, bu farklılıkları istatistiksel olarak sentezleyerek genel eğilimleri ortaya koymak ve literatürdeki tutarsızlıkları açıklığa kavuşturmak açısından önemlidir.

Bu noktadan hareketle yapılan bu çalışma, güçlendirici liderlik ile çalışanların iş bağlılığı arasındaki ilişkiye dair mevcut ampirik kanıtları meta-analitik bir yöntemle derleyip, genel bir etki büyüklüğü hesaplamayı amaçlamaktadır. Böylece, liderlik davranışlarının çalışan bağlılığı üzerindeki etkisini kültürel, örgütsel ve bireysel bağlamlarda anlamlandırarak hem kuramsal hem de yönetsel düzeyde katkı sağlamayı hedeflemektedir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, meta-analiz yöntemi kullanılmıştır. Meta-analiz en genel tanımı ile, belirli bir araştırma alanında yürütülmüş bağımsız ampirik çalışmaların nicel bulgularını istatistiksel olarak birleştirerek değişkenler arasındaki ilişkilerin genel yönünü, büyüklüğünü ve tutarlılığını ortaya koyan bir sentez yöntemi olarak ifade edilebilir (Hunter ve Schmidt, 2004). Bu yöntem, güçlendirici liderlik ile çalışanların iş bağlılığı arasındaki ilişkinin farklı örneklemler, sektörler ve kültürel bağlamlardaki genel etki büyüklüğünü belirlemeyi ve literatürdeki tutarsız bulguları bütünleştirmeyi amaçlamaktadır.

Araştırma kapsamında analiz edilecek çalışmalar, 5 Kasım 2025 ile 13 Kasım 2025 tarihleri arasında Web of Science, Scopus, EBSCOhost, Google Scholar ve ProQuest veri tabanlarında yapılan sistematik tarama sonucunda elde edilmiştir. Tarama sürecinde “empowering leadership” ve “work engagement” anahtar sözcükleri kullanılmıştır. Çalışmaya yalnızca güçlendirici liderlik ile iş bağlılığı arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen, ampirik verilere dayalı ve istatistiksel sonuçları raporlanmış araştırmalar dâhil edilmiştir.

Belirlenen kriterler doğrultusunda toplamda 49 araştırmaya ulaşılmıştır. Ulaşılan 49 çalışmadan mükerrer olanlar (n=14) çıkarılmış, kapsam dışı (örneğin yalnızca dönüşümcü liderlik veya örgütsel vatandaşlık davranışı odaklı) 23 çalışma elenmiştir. Nihai olarak 12 çalışma meta-analiz sürecine dâhil edilmiştir. Meta-analize dâhil edilen 12 çalışma, toplam 4.998 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırmalar, farklı kültürel ve sektörel bağlamlarda yürütülmüştür. Katılımcı grupları arasında öğretmenler, sağlık çalışanları, üretim sektörü çalışanları, kamu görevlileri, otel çalışanları ve kurumsal çalışanlar yer almaktadır. Bu çeşitlilik, etki büyüklüğünün kültürel ve örgütsel farklılıklara göre nasıl değiştiğini inceleme açısından zengin bir veri seti sağlamıştır.

Tüm analizler, Jamovi (v.2.5) yazılımının MAJOR eklentisi kullanılarak yürütülmüştür. Heterojenliği test etmek için Cochran’s Q ve I^2 istatistikleri hesaplanmış, çalışmalar arasındaki varyans dikkate alınarak rastgele etkiler modeli (random-effects model) tercih edilmiştir. Yayın yanlılığını test etmek için Egger’s regresyon testi, Fail-safe N, ve huni grafiği (funnel plot)

analizleri yapılmıştır. Etki büyüklüklerinin yorumlanmasında Cohen (1988) sınıflandırması esas alınmıştır. Bu sınıflandırmaya göre 0.50 ve üzerindeki korelasyon değerleri "yüksek etki", 0.30-0.49 arasındaki korelasyon değerleri "orta etki", ve 0.10-0.29 arasındaki korelasyon değerleri "zayıf etki" düzeyinde kabul edilmiştir. Her çalışmadan güçlendirici liderlik (bağımsız değişken) ile iş bağlılığı (bağımlı değişken) arasındaki korelasyon katsayıları (r) ve örneklem büyüklükleri (N) çıkarılmıştır. Etki büyüklükleri Fisher's Z dönüşümü ile standartlaştırılmıştır. Ayrıca, çalışmaların yayımlandığı ülke, sektör, aracı değişken (örneğin psikolojik güçlenme, anlamlılık, örgütsel özdeşleşme) ve ölçüm aracı türü gibi özellikler kodlanarak olası düzenleyici değişkenler olarak sınıflandırılmıştır.

3. BULGULAR

Bu başlık altında güçlendirici liderlik ile çalışanların iş bağlılığı arasındaki ilişkiyi inceleyen meta-analiz sonucunda elde edilen bulgular sunulmaktadır. Analiz süreci kapsamında araştırmaya dâhil edilen 12 çalışmadan elde edilen etki büyüklükleri, güçlendirici liderliğin çalışanların iş bağlılığı üzerindeki genel etkisini ortaya koymak amacıyla birleştirilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle tüm çalışmaların ortalama etki büyüklüğü hesaplanmış, ardından modeldeki heterojenlik düzeyi, moderatör değişkenlerin olası etkileri ve aykırı gözlemler sistematik biçimde değerlendirilmiştir. Bulgular, güçlendirici liderliğin iş bağlılığı üzerindeki etkisinin yönü, büyüklüğü ve istatistiksel anlamlılık düzeyine ilişkin genel eğilimleri göstermekte, ayrıca literatürdeki ampirik farklılıkların olası nedenlerine dair önemli çıkarımlar yapılmasına olanak sunmaktadır. Bu kapsamda elde edilen sonuçlar, güçlendirici liderliğin iş bağlılığını artırıcı etkisinin kültürel, sektörel ve psikolojik faktörlerce biçimlendiğini ortaya koymaktadır.

Yürütülen meta-analiz kapsamında, güçlendirici liderlik ile çalışanların iş bağlılığı arasındaki ilişkiyi inceleyen 12 bağımsız ampirik araştırmadan elde edilen etki büyüklükleri bir araya getirilmiş ve bu bulgulardan hareketle ortalama etki büyüklüğü hesaplanmıştır. Analiz sürecinde, dâhil edilen çalışmaların örneklem büyüklükleri, ölçüm araçları, kültürel bağlamları ve sektörel çeşitliliklerinden kaynaklanabilecek olası varyasyonlar dikkate alınmıştır. Bu farklılıkların model üzerinde yaratabileceği etkileri dengelemek amacıyla rastgele etkiler modeli (random-effects model) kullanılmıştır. Çalışmalar arasındaki varyasyonun güvenilir biçimde yansıtılabilmesi için veri heterojenliği katsayısı (τ^2), Kısıtlı Maksimum Olabilirlik (REML) yöntemiyle hesaplanmıştır (Viechtbauer, 2010). Heterojenlik düzeyinin belirlenmesinde Cochran'ın Q testi (Cochran, 1954) ve I^2 istatistiği değerlendirilmiş, bu analizlerle modelin tutarlılığı ve varyansın anlamlılığı test edilmiştir. Modelde $\tau^2 > 0$ bulunması durumunda araştırmalar arasında anlamlı düzeyde heterojenlik olduğu kabul edilmiş, bu durumda gerçek etki büyüklüğü tahmin aralığı da ayrıca hesaplanmıştır. Bunun yanı sıra, her bir çalışmanın genel etki tahminine katkısı ve olası aykırı gözlem durumları Studentized residuals ve Cook's distance değerleriyle analiz edilmiştir. Standart normal dağılımın %100×(1–0.05/2×k) diliminden daha büyük artık değerine sahip çalışmalar potansiyel aykırı değerler olarak değerlendirilmiştir. Bu kontroller, yürütülen meta-analiz bulgularının güvenilirliğini, genellenebilirliğini ve içsel geçerliliğini güçlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında ele alınan çalışmalar hakkında genel bir çerçeve sunabilmek adına aşağıda yer alan Tablo 1'de meta analize dâhil edilen araştırmalara ilişkin genel bilgiler sunulmuştur.

Çizelge 1. Meta-Analize Dâhil Edilen Çalışmalar

Yazar(lar) ve Yıl	Ülke / Örneklem	N	Sektör / Katılımcı Türü	Temel Değişkenler	Temel Bulgular
Arshad vd., (2021)	Pakistan	634	Hizmet sektörü çalışanları	Güçlendirici liderlik, örgütsel bağlılık, örgütsel kimlik	Güçlendirici liderliğin örgütsel kimlik aracılığıyla işe bağlılığı etkilediğini ortaya koymaktadır.
Joo vd., (2022)	ABD	302	Kurumsal çalışanlar	Güçlendirici liderlik, iş bağlılığı, bilgi paylaşımı, yaratıcılık	İş bağlılığı ve bilgi paylaşımı, güçlendirici liderliğin yaratıcılık üzerindeki etkisinde aracı rol oynamaktadır.
Cai vd., (2018)	Çin	1.097	Üretim sektörü çalışanları	Güçlendirici liderlik, kişi-iş uyumu, kişi-grup uyumu, iş bağlılığı	Güçlendirici liderlik, kişi–iş ve kişi–grup uyumu aracılığıyla iş bağlılığını anlamlı biçimde artırmaktadır.
Na-Nan & Arunyaphum, (2021)	Tayland	381	Özel sektör (imalat ve hizmet)	Güçlendirici liderlik, bilgi paylaşımı, iş bağlılığı, yenilikçi davranış	İş bağlılığı ve bilgi paylaşımı, güçlendirici liderliğin yenilikçi davranış üzerindeki etkisinde anlamlı aracılardır.
Lee vd., (2016)	Malezya	206	Kurumsal çalışanlar	Güçlendirici liderlik, örgüt kültürü, işin anlamlılığı, iş bağlılığı	İşin anlamlılığı, güçlendirici liderlik ve iş bağlılığı arasında tam aracı etkiye sahiptir.
Tian & Zhang, (2020)	Mısır	412	Kamu ve özel sektör çalışanları	Güçlendirici liderlik, psikolojik güçlenme, iş bağlılığı	Güçlendirici liderlik, psikolojik güçlenme aracılığıyla iş bağlılığını artırmaktadır.
Peral & Weitz, (2025)	Güney Afrika	261	Kurumsal çalışanlar	Güçlendirici liderlik, oyunlaştırılmış iş tasarımı, iş bağlılığı	Oyunlaştırılmış iş tasarımı, güçlendirici liderlik ile iş bağlılığı arasında kısmi aracı rol oynamaktadır.
Wen vd., (2023)	Çin	498	Otelcilik sektörü (hizmet çalışanları)	Güçlendirici liderlik, psikolojik güçlenme, güven, iş bağlılığı	Psikolojik güçlenme iş bağlılığı üzerinde aracı; lidere güven, bu ilişkiyi güçlendiren düzenleyici değişkendir.
Zhao vd., (2024)	Çin	468	Kurumsal ekipler	Farklılaştırılmış güçlendirici liderlik, meşruiyet, takım-üye değişimi, iş bağlılığı	Takım üyesi değişimi ve meşruiyet algısı, güçlendirici liderlik ve iş bağlılığı arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir.
Medhn & Mulie, (2024)	Etiyopya	214	Telekom sektörü çalışanları	Güçlendirici liderlik, iş bağlılığı, performans	Güçlendirici liderlik, iş bağlılığı üzerinden çalışan performansını dolaylı olarak artırmaktadır.
Uslukaya, (2025)	Türkiye	473	Eğitim sektörü (öğretmenler)	Güçlendirici liderlik, öğretmen dışlanması, iş bağlılığı	Güçlendirici liderlik, öğretmen iş bağlılığını artırarak dışlanmayı azaltmaktadır.
Kwan vd. (2024)	Çin	160	Kurumsal ekipler	Güçlendirici liderlik, güç mesafesi, iş bağlılığı	Güç mesafesi yönelimi, güçlendirici liderlik ile iş bağlılığı ilişkisinde düzenleyici rol oynamaktadır.

Yapılan analizler sonucunda, güçlendirici liderlik ve çalışanların iş bağlılığı arasındaki ilişkinin yönü, büyüklüğü ve istatistiksel anlamlılık düzeyi nicel olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, analize dâhil edilen araştırmalardan elde edilen korelasyon katsayıları temel alınarak genel etki büyüklüğü hesaplanmış, modelin heterojenlik düzeyi istatistiksel testlerle sınanmıştır. Aşağıda yer alan Tablo 2'de analize dâhil edilen araştırmalar üzerinden güçlendirici liderlik ve çalışanların iş bağlılığı arasındaki ilişkiye dair istatistiki bulgular sunulmuştur.

Çizelge 2. Yeşil insan kaynakları yönetimi ile sürdürülebilir performans arasındaki ilişki

Random-Effects Model (k=12)

	Estimate	se	Z	p	CI Lower Bound	CI Upper Bound
Intercept	0.520	0.0574	9.06	<.001	0.408	0.633

Note. Tau² Estimator: Restricted Maximum-Likelihood

Yapılan meta-analiz sonucunda, güçlendirici liderlik ile çalışanların iş bağlılığı arasındaki genel etki büyüklüğü 0.520 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, değişkenler arasında pozitif yönlü ve orta-yüksek düzeyde bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Modelde yer alan standart hata değeri (SE=0.0574) düşük olup, tahminin güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen Z değeri (Z=9.06) ve buna karşılık gelen p değeri (p<.001), bu ilişkinin istatistiksel olarak son derece anlamlı olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle, güçlendirici liderlik düzeyindeki artışlar, çalışanların iş bağlılığı düzeylerinde anlamlı bir artışla ilişkilidir. Analiz sonucunda elde edilen %95 güven aralığı [0.408, 0.633], ilişkinin sıfırdan anlamlı biçimde farklı olduğunu ve pozitif yönünün güvenle genellenebileceğini göstermektedir. Güven aralığının tamamen pozitif değerlerden oluşması, ilişki yönünün tutarlı biçimde aynı olduğunu teyit etmektedir. Model, rastgele etkiler yaklaşımı (random-effects model) çerçevesinde yürütülmüş ve veriler arasındaki varyans (τ^2) değeri Kısıtlı Maksimum Olabilirlik (REML) yöntemiyle tahmin edilmiştir. Bu yöntem, çalışmalar arasındaki örneklem ve bağlamsal farklılıkları dikkate alarak etki büyüklüğünün daha tarafsız biçimde hesaplanmasını sağlamaktadır. Nitekim yapılan analiz bulguları güçlendirici liderliğin çalışanların iş bağlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı, pozitif ve tutarlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ

Bu meta-analiz çalışması, farklı kültürel ve sektörel bağlamlarda yürütülmüş 12 ampirik araştırmadan elde edilen bulguların sentezine dayanarak, güçlendirici liderlik ile çalışanların iş bağlılığı arasındaki ilişkiyi bütüncül biçimde ortaya koymuştur. Analiz sonuçları, güçlendirici liderlik ile iş bağlılığı arasında orta-yüksek düzeyde, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ($\bar{r}$=0.520, p<.001, CI=0.408, 0.633) bulunduğunu göstermiştir. Bu bulgu, çalışanlara özerklik tanıyan, karar süreçlerine katılımı teşvik eden ve bireysel yetkinlikleri destekleyen liderlik davranışlarının, çalışanların işe yönelik enerjilerini, adanmışlıklarını ve yoğunlaşma düzeylerini artırdığını doğrulamaktadır.

Elde edilen sonuçlar, araştırmanın temel amacına paralel olarak, güçlendirici liderliğin iş bağlılığını artırmada psikolojik güçlenme, işin anlamlılığı ve örgütsel özdeşleşme gibi mekanizmalar aracılığıyla etkili bir süreç oluşturduğunu göstermektedir. Bu durum, liderliğin yalnızca yönetsel bir araç değil, aynı zamanda çalışanların psikolojik iyi oluşunu ve işe yönelik motivasyonlarını güçlendiren bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır. Heterojenlik analizinde elde edilen I^2=95.22 değeri, etki büyüklüklerinin kültürel ve örgütsel bağlamlara göre farklılık gösterebildiğine işaret etse de, tüm çalışmaların pozitif yönlü bulgular sunması bu ilişkinin

genel geçerliliğini ve tutarlılığını desteklemektedir. Ayrıca yayın yanlılığı analizleri (Egger ve Begg testleri) bulguların istatistiksel bütünlüğünü doğrulamıştır.

Elde edilen bulgulardan hareketle bu çalışma, güçlendirici liderliğin çalışanların iş bağlılığını artıran etkili, güvenilir ve bağlama duyarlı bir liderlik tarzı olduğunu göstermektedir. Ayrıca bulgular, liderlerin çalışanlarına anlam, destek ve katılım fırsatları sunmalarının örgütsel performansı sürdürülebilir biçimde güçlendirebileceğini ortaya koymaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, kültürel değerler, lider-üye etkileşimi ve psikolojik güçlenme süreçlerinin bu ilişkideki düzenleyici ve aracı rolleri daha ayrıntılı biçimde incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

*Arshad, M., Qasim, N., Farooq, O., & Rice, J. (2022). Empowering leadership and employees' work engagement: a social identity theory perspective. Management Decision, 60(5), 1218-1236.

*Cai, D., Cai, Y., Sun, Y., & Ma, J. (2018). Linking empowering leadership and employee work engagement: The effects of person-job fit, person-group fit, and proactive personality. *Frontiers in psychology*, *9*, 1304.

Cai, D., Cai, Y., Sun, Y., & Ma, J. (2018). Linking empowering leadership and employee work engagement: The effects of person-job fit, person-group fit, and proactive personality. *Frontiers in psychology*, *9*, 1304.

Cai, D., Cai, Y., Sun, Y., & Ma, J. (2018). Linking empowering leadership and employee work engagement: The effects of person-job fit, person-group fit, and proactive personality. *Frontiers in psychology*, *9*, 1304.

Chen, M., Zhang, Y., Xu, H., & Huang, X. (2024). Crafting a job among Chinese employees: The role of empowering leadership and the links to work-related outcomes. *Behavioral Sciences*, *14*(6), 451.

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. routledge.

Decuypere, A., & Schaufeli, W. (2021). Exploring the leadership–engagement nexus: A moderated meta-analysis and review of explaining mechanisms. *International journal of environmental research and public health*, *18*(16), 8592.

Hunter, J. E., & Schmidt, F. L. (2004). *Methods of meta-analysis: Correcting error and bias in research findings*. Sage.

*Joo, B. K., Yim, J. H., Jin, Y. S., & Han, S. J. (2023). Empowering leadership and employee creativity: the mediating roles of work engagement and knowledge sharing. *European Journal of Training and Development*, *47*(9), 881-899.

Kim, M., Beehr, T. A., & Prewett, M. S. (2018). Employee responses to empowering leadership: A meta-analysis. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, *25*(3), 257-276.

*Kwan, H. K., Chen, Y., Tang, G., Zhang, X., & Le, J. (2025). Power distance orientation alleviates the beneficial effects of empowering leadership on actors' work engagement via negative affect and sleep quality. *Asia Pacific Journal of Management*, *42*(2), 689-714.

*Lee, M. C. C., Idris, M. A., & Delfabbro, P. H. (2017). The linkages between hierarchical culture and empowering leadership and their effects on employees' work engagement: Work meaningfulness as a mediator. *International Journal of Stress Management*, *24*(4), 392.

Liu, S., Han, X., Du, L., Zhu, H., Shi, R., & Lan, J. (2024). How does empowering leadership relate to work engagement? The roles of organisational identification and workplace Well-Being. *Psychological Reports*, 00332941241259370.

*Medhn Desta, A. G., & Mulie, H. (2024). The effect of empowering leadership practices on employees performance with the mediating role of work engagement: the case of ethio-telecom. *Cogent Business & Management*, *11*(1), 2307066.

*Na-Nan, K., & Arunyaphum, A. (2021). Effect of employees' work engagement and knowledge sharing as mediators of empowering leadership and innovative work behaviour. *Industrial and Commercial Training*, *53*(4), 313-330.

*Peral, S. L., & Weitz, A. (2025). Empowering leadership, playful work design, and work engagement. *South African Journal of Psychology*, *55*(3), 447-458.

Rayan, A. R., Sebaie, A. S., & Ahmed, N. A. (2018). The mediating role of psychological empowerment in the relationship between the empowering leadership behavior and work engagement: a study applied on the cement sector in upper Egypt. *International Journal of Business and Management*, *13*(12), 18-30.

Schaufeli, W. B., & Bakker, A. B. (2004). Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, *25*(3), 293-315.

*Tian, G., & Zhang, Z. (2020). Linking empowering leadership to employee innovation: The mediating role of work engagement. *Social Behavior and Personality: an international journal*, *48*(10), 1-8.

*Uslukaya, A. (2025). Can teacher ostracism be prevented? Exploring how empowering leadership can mitigate teacher ostracism through work engagement. *British Journal of Educational Psychology*, *95*(2), 663-682.

*Wen, J., Huang, S. S., & Teo, S. (2023). Effect of empowering leadership on work engagement via psychological empowerment: Moderation of cultural orientation. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, *54*, 88-97.

Xu, Y., & LI, C. (2019). The relationship between leadership styles and engagement: A meta-analysis. *Advances in Psychological Science*, *27*(8), 1363.

Zhang, J., Lin, S., Liu, S., Zhang, Y., & Li H. (2021). Empowering leadership and leadership effectiveness: A meta-analytic examination. *Advances in Psychological Science*, *29*(9), 1576.

*Zhao, D., Cai, W., & Li, Z. (2024). When differentiated empowering leadership improves team identification and individual work engagement: the combined roles of performance basis, team-member exchange, and employee self-efficacy. *Current Psychology*, *43*(48), 36991-37008.

Not: * ibareli araştırmalar meta analize dâhil edilen çalışmalardır.

YAPAY ZEKÂ VE ÇALIŞAN REFAHI: BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ

Doç. Dr. Selen UYGUNGİL ERDOĞAN[1]
Doç. Dr. Ethem TOPÇUOĞLU[2]
Dr. Öğr. Üyesi Onur OKTAYSOY[3]

ÖZET

Dijital dönüşüm çağında yapay zekâ (YZ), yalnızca üretim süreçlerini değil, aynı zamanda işgücü ilişkilerini, örgütsel kültürü ve çalışan refahını da köklü biçimde yeniden şekillendiren bir olgu hâline gelmiştir. YZ'nin iş yaşamına entegrasyonu, verimlilik ve karar destek mekanizmalarını güçlendirirken, etik yönetişim, psikolojik iyi oluş ve insan-merkezli yönetim anlayışı açısından yeni tartışma alanlarını gündeme taşımaktadır. Bu çalışma, YZ ve çalışan refahı arasındaki ilişkiye yönelik bilimsel bilgi birikimini bibliyometrik bir perspektiften inceleyerek, alanın kavramsal yapısını, araştırma eğilimlerini ve bilimsel ağ ilişkilerini sistematik biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, Scopus veri tabanında 2015(Ocak)-2025(Kasım) yılları arasında yayımlanan ve "yapay zekâ" ile "çalışan refahı" anahtar kelimelerini içeren 447 akademik çalışma analiz edilmiştir. Veriler, Biblioshiny for Bibliometrix yazılımı aracılığıyla değerlendirilmiş, yayın eğilimleri, ülke katkıları, yazar işbirliği ağları ve tematik kümelenmeler incelenmiştir. Bulgular, son yıllarda bu konudaki akademik üretimde belirgin bir artış ve çeşitlenme olduğunu göstermekte; yapay zekânın çalışan refahı bağlamında giderek daha çok disiplinler arası bir araştırma alanı hâline geldiğine işaret etmektedir. Elde edilen sonuçlar, YZ'nin örgütlerde yalnızca teknolojik bir araç değil, aynı zamanda etik, psikososyal ve yönetsel boyutlarıyla insan-merkezli bir dönüşüm paradigması oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma, literatürdeki mevcut bilgi birikimini sistematik biçimde ortaya koyarak, YZ ve çalışan refahı ilişkisini bütüncül, eleştirel ve teorik bir çerçevede değerlendirmekte, böylece alana özgün bir analitik katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çalışan Refahı, Yapay Zekâ, Dijital Dönüşüm, Örgütsel Davranış, Yapay Zekâ Kaygısı.

[1] Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, KUBF, suygungilerdogan@osmaniye.edu.tr, 0000-0002-7916-1709
[2] Giresun Üniversitesi, Sivil Havacılık Bölümü, ethem.topcuoglu@giresun.edu.tr, 0000-0003-3563-0566
[3] Kafkas Üniversitesi, İİBF, onurkavak@kafkas.edu.tr, 0000-0002-8623-614X

ARTİFİCİAL INTELLİGENCE AND EMPLOYEE WELL-BEİNG: A BİBLİOMETRİC ANALYSİS

ABSTRACT

In the era of digital transformation, artificial intelligence (AI) has become a phenomenon that profoundly reshapes not only production processes but also labor relations, organizational culture, and employee well-being. The integration of AI into the workplace enhances productivity and decision-support mechanisms, while simultaneously introducing new debates on ethical governance, psychological well-being, and human-centered management approaches. This study aims to systematically examine the body of scientific knowledge concerning the relationship between AI and employee well-being from a bibliometric perspective, revealing the conceptual structure, research trends, and scholarly collaboration networks within the field. The research is based on 447 academic publications indexed in the Scopus database between January 2015 and November 2025, identified through the keywords “artificial intelligence” and “employee well-being.” The data were analyzed using the Biblioshiny for Bibliometrix software, and publication trends, country contributions, author collaboration networks, and thematic clusters were evaluated. The findings indicate a significant increase and diversification in academic production in recent years, suggesting that research on AI and employee well-being has increasingly evolved into a multidisciplinary field of inquiry. Overall results demonstrate that AI functions within organizations not merely as a technological tool but as a human-centered paradigm of transformation, encompassing ethical, psychosocial, and managerial dimensions. By systematically mapping the existing literature, this study evaluates the relationship between AI and employee well-being through a holistic, critical, and theoretically grounded lens, thereby providing an original analytical contribution to the field.

Keywords: Employee Well-Being, Artificial Intelligence, Digital Transformation, Organizational Behavior, Artificial Intelligence Anxiety

1. GİRİŞ

Dördüncü sanayi devrimi ile birlikte yapay zekâ (YZ), yalnızca üretim ve hizmet süreçlerini değil, aynı zamanda insan kaynakları yönetimi ve çalışan refahı anlayışını da köklü biçimde dönüştürmüştür. Günümüzde işletmeler, YZ tabanlı teknolojileri iş süreçlerine entegre ederek çalışan deneyimini iyileştirmeyi, verimliliği artırmayı ve karar süreçlerinde öznelliği azaltmayı amaçlamaktadır. Özellikle insan kaynakları yönetimi alanında YZ uygulamaları; işe alım, performans değerlendirme, çalışan bağlılığı ve iş tatmini gibi temel fonksiyonlarda önemli değişimlere yol açmaktadır (Agarwal, 2025). YZ'nin çalışan refahına etkisi iki yönlü bir nitelik taşımaktadır. Bir yandan, duygu analizi, kişiselleştirilmiş öğrenme platformları, sanal asistanlar ve giyilebilir teknolojiler gibi araçlar aracılığıyla çalışanların psikolojik iyi oluşlarını destekleyen çözümler geliştirilmekte, stres yönetimi ve iş-yaşam dengesi konularında yeni imkânlar sunulmaktadır (Jangid, 2024). Fakat öte yandan, iş güvencesine yönelik endişeler, uygulamalara ilişkin önyargı, veri güvenliği ve şeffaflık gibi etik kaygılar, çalışan refahını olumsuz anlamda etkileyebilmektedir (Sadeghi, 2024).

Nitekim yapılan araştırmalar, YZ ve çalışan refahı ilişkisine yönelik akademik ilgide özellikle 2020 sonrasında belirgin bir artış olduğunu ortaya koymakta, bu dönemde etik, iş özerkliği, stres ve zihinsel sağlık temalarının ön plana çıktığına işaret etmektedir (Soulami, Benchekroun & Galiulina, 2024). Bu durum, YZ'nin yalnızca teknolojik bir dönüşüm değil, aynı zamanda işgücü psikolojisi, örgütsel davranış ve etik yönetim açısından da yeni bir paradigma sunduğunu göstermektedir. Yine Dünya Ekonomik Forumu verilerine göre 2025 yılı itibarıyla işlerin yaklaşık %52'sinin otomasyona dayalı hâle geleceği öngörülmektedir. Bu değişim, bir yandan 133 milyon yeni istihdam olanağı yaratırken diğer yandan 75 milyon işin ortadan kalkmasına neden olabilecektir (Kaaria, 2024). Bu noktada yapay zekânın çalışan refahına etkileri yalnızca verimlilik açısından değil, aynı zamanda psiko-sosyal, etik ve toplumsal boyutlarıyla da değerlendirilmelidir. YZ'nin çalışan refahına yönelik pozitif potansiyeli, örgütlerin bu teknolojileri insan merkezli bir yaklaşımla yapılarına entegre etmeleri hâlinde ortaya çıkmaktadır. Şeffaflık, çalışan katılımı, yeniden beceri kazandırmaya yönelik güçlendirme programları ve etik veri kullanımı gibi uygulamalar, bu teknolojik dönüşümün çalışan refahını güçlendiren bir yapıya dönüşmesini sağlayabilmektedir (García-Madurga vd., 2024).

Nitekim yapay zekâ teknolojilerinin çalışan refahı üzerindeki etkileri, fırsatlar ve tehditler arasında hassas bir denge oluşturmaktadır. Bahse konu dengenin alan yazında ne şekilde betimlendiğinin anlaşılması ve parçalı alan yazının bütünsel olarak ele alınabilmesi için hazırlanan bu çalışma ile yalnızca yapay zekânın çalışan refahına etkilerini kavramsal açıdan değerlendirilmekle kalmayacak, aynı zamanda hangi temaların, ülkelerin ve yazar ağlarının bu alanda öncü olduğunu istatistiksel olarak belirleyecektir. Elde edilecek bulguların, hem akademik literatürde yeni araştırma yönelimlerinin belirlenmesine hem de uygulayıcılar açısından insan merkezli yapay zekâ politikalarının geliştirilmesine katkı sunması beklenmektedir. Böylece çalışma, teknolojik dönüşüm ile çalışan refahı arasındaki dengeyi anlamaya yönelik disiplinler arası bir bilgi köprüsü kurarak, gelecekteki araştırmalara sağlam bir zemin oluşturmayı amaçlamaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İşyerinde Yapay Zekâ

Yapay zekâ (YZ), insan zekâsını taklit ederek öğrenme, akıl yürütme, problem çözme ve karar verme gibi bilişsel süreçleri gerçekleştirebilen sistemlere verilen genel addır. Günümüzde YZ, iş dünyasının en dönüştürücü teknolojilerinden biri hâline gelmiş, üretimden finans sektörüne, insan kaynaklarından sağlık hizmetlerine kadar birçok alanda iş süreçlerinin doğasını yeniden dizayn etmiştir. YZ, işyerlerinde operasyonları otomatikleştirerek verimliliği artırmakta, hataları azaltmakta ve veri odaklı karar süreçlerini hızlandırmaktadır (Mossavar-Rahmani & Zohuri, 2024). Bu noktada YZ'nin örgütler açısından önemi, yalnızca üretim verimliliğini artırmasından değil, aynı zamanda stratejik karar alma, insan kaynakları yönetimi ve yenilik kapasitesi üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. YZ destekli karar destek sistemleri, büyük veri analitiğiyle birleştiğinde yöneticilere daha isabetli stratejik planlama imkânı sunmakta, bununla birlikte çalışanların performanslarını izleme, eğitim süreçlerini kişiselleştirme ve çalışan deneyimlerini optimize etme potansiyeli taşımaktadır (Hameed & Fedorova, 2025). Çalışanlar açısından ise YZ, tekrarlayan görevlerden kurtulmayı ve yaratıcı, analitik becerilere daha fazla odaklanmayı mümkün kılarken, iş güvencesi, özerklik ve kimlik duygusu gibi bir takım negatif süreçler üzerinde yeni tartışmalar yaratabilmektedir (Mirbabaie vd., 2021).

Teorik olarak, işyerinde YZ kullanımı çeşitli örgütsel ve davranışsal kuramlarla açıklanabilir. Sosyo-teknik sistem teorisi (Trist & Emery), teknolojik sistemlerle sosyal sistemler arasındaki etkileşimin dengelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, YZ'nin başarıyla entegre edilmesi, insan unsurunun dışlanmadan sisteme dâhil edilmesini bir koşula dönüştürmektedir. Kaynak temelli yaklaşım ise YZ'yi örgütlerin rekabet üstünlüğünü destekleyen stratejik bir kaynak olarak görmektedir (García-Madurga vd., 2024). Bunların yanı sıra teknoloji kabul modeli, YZ'nin benimsenmesinde algılanan fayda ve kullanım kolaylığının belirleyici olduğunu öne sürmekte, çalışanların YZ'ye yönelik tutumlarının, bu iki algı üzerinden şekillendiğini ifade etmektedir (Xu, 2024).

İşyerinde YZ'nin benimsenmesini etkileyen faktörler çok boyutludur. Teknolojik altyapının yeterliliği, çalışanların dijital okuryazarlık düzeyi, örgütsel kültür, liderlik tarzı ve etik yönetim ilkeleri bu süreçte belirleyici olmaktadır (Rosken, 2025). Bilimsel araştırmalar, çalışanların YZ'ye yönelik güvensizliklerinin çoğu zaman iş kaybı korkusu, statü kaygısı ve algoritmik önyargı algısından kaynaklandığını göstermektedir (Zirar, Ali & Islam, 2023). Bununla birlikte, YZ'nin doğru yönetildiği örgütlerde çalışanlar ile makineler arasında tamamlayıcı bir ilişki gelişmekte, bu durum çalışan verimliliği, yenilikçilik ve örgütsel bağlılık üzerinde olumlu neticeleri tetiklemektedir (Badhurunnisa & Dass, 2023).

Akademik çalışmalar, işyerinde YZ kullanımının çok yönlü sonuçlarını ortaya koymaktadır. YZ tabanlı sistemlerin üretim, finans ve insan kaynakları gibi alanlarda verimlilik ve doğruluk oranlarını artırdığı, hata payını azalttığı ve süreçleri hızlandırdığı tespit edilmiştir (Mossavar-Rahmani & Zohuri, 2024). Öte yandan, YZ'nin etik boyutları giderek daha fazla tartışılmakta, özellikle çalışan mahremiyeti, veri güvenliği ve algoritmik adalet konularında yeni yönetim yaklaşımlarına ihtiyaç duyulmaktadır (Borkovich, Skovira & Kohun, 2024). Özellikle son

zamanlarda yapılan araştırmalar, insan-makine işbirliğini güçlendiren YZ sistemlerinin çalışan refahı ve örgütsel dayanıklılık üzerinde uzun vadeli olumlu etkiler yaratabileceğini vurgulamaktadır (Kaaria, 2024; Badhurunnisa & Dass, 2023; Yenikaya vd., 2024).

2.2. Çalışan Refahı

Çalışan refahı, bireylerin iş yaşamı ile özel yaşamları arasındaki bütünlük, fiziksel sağlık, psikolojik denge, sosyal ilişkiler ve ekonomik güvenlik gibi çok boyutlu unsurları kapsayan bir kavramdır ve yalnızca bireysel mutluluğun değil, aynı zamanda örgütsel performansın, bağlılığın ve sürdürülebilirliğin de belirleyici unsurlarından biridir (Kori, 2024). Örgütlerde insan sermayesinin stratejik bir bileşeni olarak görülen çalışan refahı, işgücü verimliliğini, yaratıcılığı ve yenilik kapasitesini doğrudan etkilemesi bakımından yönetim literatüründe kendisine önemli bir yer edinen başlıca kavramlardan biridir (Oktaysoy vd., 2023).

Hem bireysel hem örgütsel düzeyde çeşitli teorik temeller üzerine oturan çalışan refahı kavramının beslendiği çok sayıda kuram bulunmakla birlikte bunlardan en önde gelenleri, öz belirleme, kaynakların korunumu ve sosyal mübadele teorileridir. Öz belirleme teorisi, çalışanların özerklik, yeterlik ve ilişki kurma ihtiyaçlarının karşılanmasının refah düzeyini artırdığını savunmaktadır. Kaynakların korunumu teorisi, çalışanların stres ve tükenmişlik yaşamamaları için fiziksel, duygusal ve sosyal kaynaklarını koruma eğiliminde olduklarını vurgulamaktadır (Han, Ni & Wang, 2022). Sosyal mübadele teorisi ise, örgütlerin çalışanlarına sağladığı destek ve adil uygulamaların karşılığında, çalışanların daha yüksek düzeyde bağlılık ve çaba gösterdiğini öne sürmektedir (Güler, 2020).

Çalışan refahının literatüde genel olarak öznel refah, işyeri refahı ve psikolojik refah olmak üzere üç temel boyutta incelendiği görülmektedir (Aktepe, 2023). Buna göre öznel refah, bireyin yaşamdan ve işten aldığı tatminle ilgilidir. İşyeri refahı, çalışma koşulları, iş güvenliği, liderlik tarzı ve iş-yaşam dengesi gibi çevresel faktörleri kapsamaktadır. Psikolojik refah ise anlamlılık, öz-yeterlik, duygusal dayanıklılık ve gelişim fırsatlarıyla ilişkilidir. Bu üç boyut bir araya geldiğinde, çalışanların hem bireysel hem de örgütsel düzeyde iyi oluşları güçlenmektedir. Araştırmalar, yüksek refah düzeyine sahip çalışanların daha yaratıcı, üretken ve örgüte bağlı olduklarını ortaya koymaktadır (Rahman & Tahseen, 2023).

Çalışan refahını etkileyen faktörler ise genel anlamda içsel ve dışsal olarak iki grupta incelenmektedir. İçsel faktörler arasında bireyin psikolojik dayanıklılığı, stres yönetimi becerisi ve öz-farkındalık düzeyi yer alırken, dışsal faktörler arasında liderlik desteği, adil ücretlendirme, esnek çalışma modelleri ve örgüt iklimi ön plana çıkmaktadır (Molnar & Papp, 2024). Özellikle dijital dönüşüm sürecinde uzaktan çalışma, hibrit modeller ve yapay zekâ destekli sistemler çalışan refahını hem destekleyen hem de zorlayan yeni dinamikler getirmiştir (Yankın, 2019).

Güncel araştırmalar, çalışan refahının yalnızca duygusal ya da fiziksel sağlıktan ibaret olmadığını, aynı zamanda örgütsel kültür ve sosyal sorumlulukla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Örgütlerin etik değerler, adalet ve güven temelli bir yönetim anlayışına sahip olması, çalışanların refahını doğrudan etkilemektedir (Oktaysoy vd., 2023). Ayrıca,

çalışan refahını merkeze alan stratejiler, insan kaynakları yönetiminde sürdürülebilir rekabet avantajı yaratmakta ve çalışan devir oranlarını azaltmaktadır (Pandey & Maheshwari, 2025). Bu çerçevede çalışan refahı kavramı günümüz örgütlerinde yalnızca bir "insan kaynakları politikası" değil, stratejik bir yönetim paradigması hâline gelmiştir. Refah düzeyi yüksek bir işgücü, hem bireysel hem de örgütsel düzeyde sürdürülebilir başarıyı desteklemektedir. Bu nedenle, çalışan refahı artık sadece iş tatminiyle değil, anlam, aidiyet, denge ve etik liderlik kavramlarıyla birlikte düşünülmelidir.

2.3. Kavramlar Arası İlişki

Yapay zekâ (YZ), örgütlerin iş yapma biçimlerini köklü biçimde dönüştürürken, çalışan refahı kavramını da yeniden tanımlamıştır. İşyerlerinde YZ'nin artan kullanımı, bir yandan iş yükünü hafifletme, verimliliği artırma ve bireysel ihtiyaçlara göre özelleştirilmiş destek sağlama potansiyeli taşırken, diğer yandan psikolojik stres, iş güvencesizliği, mahremiyet kaygısı ve etik belirsizlikler gibi yeni risk alanları doğurmuştur (Sadeghi, 2024). Literatürde YZ'nin çalışan refahı üzerindeki etkisi iki yönlü bir yapı göstermektedir. Olumlu yönden bakıldığında, YZ tabanlı uygulamalar çalışanların iş-yaşam dengesini destekleyen, stres yönetimini kolaylaştıran ve kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimleri sunan sistemler geliştirilmesini sağlamaktadır (Jangid, 2024; García-Madurga vd., 2024). Bununla birlikte, göz ardı edilemeyecek bir takım olumsuz etkiler de söz konusudur. Özellikle iş güvencesine ilişkin belirsizlik, YZ araçlarına yönelik önyargı, etik-mahremiyet ihlali ve insan unsurunun geri plana itilmesi gibi sorunlar, çalışanların psikolojik refahı üzerinde baskı yaratmaktadır. Nitel araştırmalar, çalışanların YZ sistemlerine yönelik tutumlarının büyük ölçüde bu etik ve şeffaflık faktörleriyle şekillendiğini ortaya koymaktadır (Soulami, Benchekroun & Galiulina, 2024). Bu bulgular, YZ'nin çalışan refahını artırıcı etkisinin, yalnızca teknolojinin varlığına değil, onun örgüt içinde nasıl uygulandığına bağlı olduğunu göstermektedir.

Teorik düzeyde, YZ ve çalışan refahı ilişkisi sosyo-teknik sistem teorisi ve kaynakların korunumu teorisi ile açıklanabilir. Sosyo-teknik bakış açısına göre, teknolojik sistemlerin başarısı insan sistemleriyle olan uyumuna bağlıdır. Yani, YZ'nin etkin kullanımı ancak çalışanların katılımı, güveni ve anlam duygusu korunarak sürdürülebilir. Kaynakların korunumu teorisi ise, YZ'nin çalışanların bilişsel yükünü azaltarak kaynak kaybını önleyebileceğini, fakat kontrol kaybı veya belirsizlik algısı durumunda stres düzeyini artırabileceğini öne sürmektedir (Kaaria, 2024). Son yıllarda yapılan ampirik çalışmalar, bu ikili yapıyı doğrular niteliktedir. Nitekim, YZ tabanlı insan kaynakları uygulamalarının işe alım, performans yönetimi ve geri bildirim süreçlerinde nesnellik ve önyargısızlık sağladığı, buna karşılık, çalışanlar arasında veri gizliliği ve izlenme kaygısı yarattığı saptanmıştır (Agarwal, 2025). Benzer biçimde, YZ'nin örgüt içi iletişimi ve bilgi paylaşımını kolaylaştırdığı, bunun da çalışan bağlılığı ve örgütsel öğrenmeyi güçlendirdiği belirlenmiştir (Estherita, Vasantha & Castillo-González, 2024).

YZ ve çalışan refahı arasındaki ilişkinin niteliğini belirleyen temel faktörler arasında örgütsel kültür, etik liderlik, şeffaf iletişim, yeniden beceri kazandırma ve çalışan katılımı yer almaktadır. Kurumların YZ'yi sadece verimlilik odaklı değil, aynı zamanda insan merkezli

biçimde entegre etmesi, çalışanların teknolojiyi bir tehdit değil, bir destek unsuru olarak algılamalarını sağlamaktadır (Ravirajan & Sundarajan, 2025).

Bu çerçeve kapsamında iki kavram arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, literatürün YZ'nin çalışan refahı üzerindeki etkisinin uygulama biçimi, etik yönetişim düzeyi ve çalışan katılımıyla doğrudan ilişkili olduğu konusunda hemfikir olduğu görülmektedir. Uygun biçimde tasarlanmış YZ sistemleri, çalışanların psikolojik iyi oluşunu destekleyebilir, buna karşılık, etik gözetimden uzak uygulamalar, stres, güvensizlik ve yabancılaşma gibi sonuçlara yol açabilir. Dolayısıyla, geleceğin iş dünyasında temel hedef, teknolojik ilerlemeyle insani değerlere dayalı bir denge kurmak olmalıdır (García-Madurga vd., 2024; Sadeghi, 2024).

3. YÖNTEM

Bu araştırmada, yapay zekâ (Artificial Intelligence) ve çalışan refahı (Employee Well-being) konularına ilişkin akademik yayınların gelişim eğilimlerini, kavramsal yapılarını ve araştırma ağlarını ortaya koymak amacıyla bibliyometrik analiz yöntemi benimsenmiştir. Bibliyometrik analiz, belirli bir araştırma alanındaki literatürün nicel olarak incelenmesine olanak tanıyan sistematik bir yöntem olup, bu çalışma kapsamında R yazılımı tabanlı bir analiz aracı olan Biblioshiny-Bibliometrix kullanılmıştır.

Veri toplama sürecinde, uluslararası düzeyde en kapsamlı akademik veri tabanlarından biri olan Scopus tercih edilmiştir. Scopus veri tabanı, geniş kapsama alanı ve atıf izleme özellikleri sayesinde, bibliyometrik çalışmalarda güvenilir bir kaynak olarak yaygın biçimde kullanılmaktadır (Aria & Cuccurullo, 2017). Veri çekimi 2025 yılı Kasım ayında gerçekleştirilmiş olup, arama sürecinde "artificial intelligence (yapay zeka)" ve "employee wellbeing (çalışan refahı)" anahtar kelimeleri birlikte kullanılmıştır. Arama işlemi, başlık, özet ve anahtar kelime alanlarını kapsayacak biçimde yapılmıştır. Zaman aralığı olarak 2015-2025 yılları arasındaki on yıllık dönem seçilmiştir. Bu tarih aralığının belirlenme nedeni, yapay zekâ teknolojilerinin iş yaşamına entegrasyonunun özellikle 2015 sonrasında hız kazanması ve çalışan refahı odaklı araştırmaların bu dönemde belirgin bir artış göstermesidir. Ayrıca bu dönem, COVID-19 pandemisinin işyeri dinamikleri ve dijital dönüşüm üzerindeki etkilerinin de literatüre yoğun biçimde yansıdığı bir süreçtir.

Uygulanan filtreler sonrası toplamda 447 yayın analize dâhil edilmiştir. Elde edilen veri seti, makaleler, derleme çalışmaları ve kitap bölümlerinden oluşmaktadır. Veri setinde yalnızca İngilizce dilinde yayımlanmış çalışmalar dikkate alınmış, yinelenen kayıtlar ve yapay zekâ veya refah konularıyla doğrudan ilişkili olmayan yayınlar elenmiştir. Elde edilen bibliyografik veriler, .csv formatında Scopus'tan dışa aktarılmış ve Biblioshiny platformuna yüklenmiştir. Analiz sürecinde, yıllara göre yayın eğilimleri, en üretken yazarlar, en etkili dergiler, ülke işbirliği ağları, anahtar kelime eş-oluşumları ve kavramsal temalar gibi göstergeler değerlendirilmiştir. Böylece, yapay zekâ ve çalışan refahı kesişimindeki akademik çalışmaların zaman içindeki gelişimi, coğrafi dağılımı ve tematik yoğunlaşma alanları sistematik biçimde ortaya konmuştur. Bu veri toplama süreci, çalışmanın bibliyometrik analizine sağlam bir temel oluşturmakta, elde edilen bulguların hem alanın mevcut durumunu hem de gelecekteki araştırma eğilimlerini anlamada güvenilir bir zemin sunmasını sağlamaktadır.

4. BULGULAR

Bu bölümde, yapay zekâ ve çalışan refahı konusundaki bilimsel yayınların bibliyometrik analizi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulgular, araştırma alanının zaman içindeki gelişimini, üretkenliğin dağılımını, tematik odakları ve coğrafi eğilimleri ortaya koymaktadır. Scopus veri tabanından elde edilen 447 çalışmanın analizleri Biblioshiny aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Aşağıda yer alan Görsel 1'de yapay zekâ ve çalışan refahı konularında yayımlanan çalışmaların yıllara göre dağılımı sunulmuştur. Bu analiz, 2015-2025 yılları arasındaki araştırma eğilimlerini göstermekte ve alana yönelik akademik ilgideki değişimi nicel olarak yansıtmaktadır.

Görsel 1. 2015-2025 Arası Yapay Zekâ ve Çalışan Refahı Temalı Yayın Sayıları

Yıllara göre yayın sayısı incelendiğinde, 2015-2018 döneminde düşük düzeyde bir akademik ilgi olduğu, 2019 yılından itibaren ise istikrarlı bir artış eğiliminin başladığı görülmektedir. Özellikle 2020 sonrası dönemde, COVID-19 salgınının dijitalleşme süreçlerini hızlandırmasıyla birlikte, çalışan refahı ve yapay zekâ kesişiminde yapılan çalışmaların sayısında belirgin bir artış yaşanmıştır. 2023 yılında 51 yayına ulaşan literatür, 2024'te 127 ve 2025 yılında 175 yayınla en yüksek seviyesine çıkmıştır (veriler 2025 yılı Kasım ayına kadar yapılan yayınları kapsamaktadır ve bu sayının yıl sonuna kadar artış gösterebilmesi muhtemeldir). Bu hızlı artış, konunun hem teknolojik dönüşüm hem de örgütsel davranış açısından disiplinler arası bir araştırma alanına dönüştüğünü göstermektedir.

Yapay zekâ ve çalışan refahı konusundaki araştırmaların coğrafi dağılımını incelemek, alanın küresel düzeyde nasıl geliştiğini ve hangi ülkelerin bu alanda öncü konumda bulunduğunu anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Ülkelerin yayın performanslarının analiz edilmesi, yalnızca bilimsel üretkenlik düzeyini değil, aynı zamanda bu konudaki politik, ekonomik ve teknolojik kapasite farklılıklarını da yansıtmaktadır. Ayrıca, bu tür analizler uluslararası araştırma işbirliklerinin hangi bölgelerde yoğunlaştığını ve bilgi üretiminin küresel

dengesini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, çalışmada 2015-2025 yılları arasında yayımlanan 447 yayının ülke bazlı dağılımı incelenmiş ve sonuçlar Biblioshiny aracılığıyla görselleştirilen Görsel 2'de sunulmuştur.

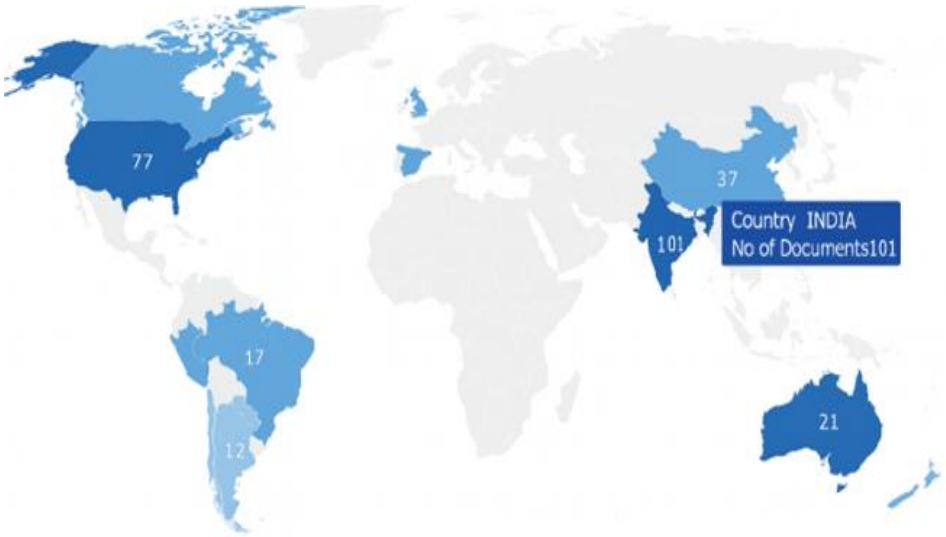

Görsel 2. Ülkeler Düzeyinde Yayın Dağılımı

Görsel 2'de yapay zekâ ve çalışan refahı konusundaki yayınların ülkelere göre dağılımı sunulmuştur. Elde edilen bulgular, araştırma faaliyetlerinin özellikle Asya, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa merkezli olarak yoğunlaştığını göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre, en fazla yayın üreten ülke Hindistan (n=101) olup, bu ülkeyi Amerika Birleşik Devletleri (n=77) ve Çin (n=37) izlemektedir. Bu üç ülke, küresel ölçekte hem yapay zekâ teknolojilerinin geliştirilmesinde hem de işgücü dönüşümüne ilişkin politika üretiminde lider konumdadır. Birleşik Krallık (n=28) ve Avustralya (n=21), alana yüksek düzeyde katkı sağlayan diğer iki ülke olarak dikkat çekmektedir. Her iki ülkenin de güçlü üniversite sistemleri, dijital dönüşüm stratejileri ve insan merkezli yapay zekâ yaklaşımları, bu üretkenliği destekleyen başlıca faktörlerdir. Kanada (n=17) ise etik yapay zekâ uygulamaları ve sürdürülebilir refah politikaları üzerine yapılan çalışmalarla öne çıkmaktadır. Kıta Avrupası'nda İtalya (n=12), İspanya (n=11) ve Almanya (n=10) belirli bir yayın yoğunluğuna sahiptir. Bu ülkelerde yapılan araştırmaların çoğu, endüstri 4.0 uygulamaları, işgücü dönüşümü ve refah politikalarının dijitalleşme bağlamında yeniden tanımlanmasına odaklanmaktadır. Genel eğilim, yapay zekâ ve çalışan refahı konularına ilişkin akademik üretimin yüksek gelirli ve dijital kapasitesi yüksek ülkelerde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Özellikle Hindistan ve ABD gibi ülkelerdeki yayın artışı, hem akademik hem de kurumsal düzeyde bu konulara artan ilgiyi yansıtmaktadır. Buna karşın, Afrika, Güney Amerika ve Orta Doğu bölgelerinde yayın faaliyetlerinin sınırlı olduğu görülmekte, bu durumun, küresel bilgi üretimi, işgücü dinamikleri ve gelişmişlik düzeyi bakımından bölgesel eşitsizliklere işaret olarak kabul edilebileceği değerlendirilmektedir.

Bibliyometrik analiz kapsamında yazarların üretkenliği ve aralarındaki işbirliği ağlarının incelenmesi, alanın bilimsel bilgi üretim dinamiklerini anlamak açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda yapay zekâ ve çalışan refahı alanında öncü araştırmacıların kimler olduğunu, bu

araştırmacılar arasında işbirliği düzeyinin ne kadar yoğun olduğunu ve alandaki araştırma kümelenmelerinin hangi temalarda oluştuğunu gösterir Görsel 3 aşağıda sunulmuştur.

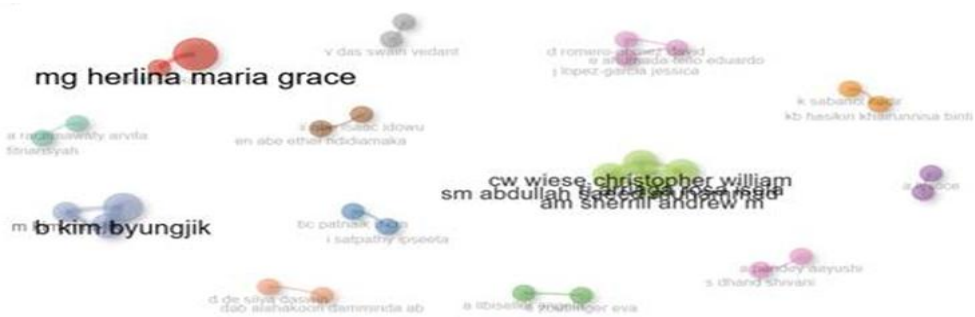

Görsel 3. En Üretken Yazarlar ve İşbirliği Ağı Analizi

Görsel 3'te görüldüğü üzere, yapay zekâ ve çalışan refahı konularında literatüre en fazla katkı sağlayan yazarlar arasında MG Herlina Maria Grace, CW Wiese (Christopher William), SM Abdullah, AM Shenri (Andrew M.) ve B. Kim Byungjik öne çıkmaktadır. Bu araştırmacılar, alandaki yayın sayısı, atıf etkisi ve diğer yazarlarla kurdukları işbirliği yoğunluğu bakımından belirgin bir konuma sahiptir. Görseldeki düğümlerin (noktaların) büyüklüğü, yazarların üretkenlik düzeyini, düğümler arasındaki çizgiler (bağlantılar) ise ortak yazarlık ilişkilerini temsil etmektedir. En büyük düğüm olan MG Herlina Maria Grace, en fazla yayına sahip yazarlardan biri olarak dikkati çekmekte, CW Wiese ve SM Abdullah ise yüksek düzeyde işbirliği ağına sahip olmalarıyla ön plana çıkmaktadır. Bu durum, alanın bilgi üretiminde bireysel katkıdan çok, işbirliğine dayalı bir araştırma modelinin benimsendiğini göstermektedir.

Ayrıca görselde farklı renklerle temsil edilen kümeler, alandaki tematik veya coğrafi araştırma gruplarını işaret etmektedir. Örneğin, Herlina Maria Grace'in bulunduğu kırmızı küme Güneydoğu Asya merkezli bir araştırma grubunu temsil ederken, Wiese ve Abdullah'ın içinde bulunduğu yeşil küme, muhtemelen İngilizce konuşulan ülkeler arasındaki işbirliğini yansıtmaktadır. Diğer küçük kümeler ise bölgesel veya üniversite temelli ortaklıkları göstermektedir.

Bibliyometrik analizlerde önemli bir diğer analiz ise anahtar kelime eş-oluşum ağı analizidir. Bu analiz belirli bir araştırma alanında tematik yapının, araştırma eğilimlerinin ve kavramsal ilişkilerin belirlenmesinde kullanılan temel yöntemlerden biridir. Anahtar kelime analizi ile literatürde sık birlikte geçen kavramları görselleştirerek, araştırma alanının hangi temalar etrafında kümelendiğini ve bu temalar arasındaki etkileşim düzeyi ortaya konulabilmektedir. Araştırma kapsamında ele alınan çalışmalara ilişkin anahtar kelime analizi aşağıda yer alan Görsel 4'te sunulmuştur.

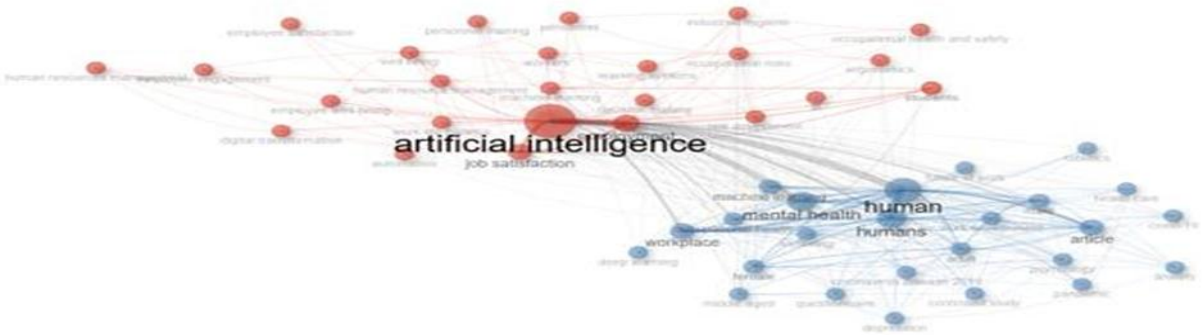

Görsel 4. Anahtar kelime eş-oluşum analizi

Görsel 4 incelendiğinde, ağ yapısında kırmızı renkle gösterilen "teknoloji/iş odaklı küme" ve mavi renkle gösterilen "insan/refah odaklı küme" olmak üzere iki ana oluşum dikkat çekmektedir. Kırmızı küme, "artificial intelligence", "job satisfaction", "employee performance", "management" ve "automation" gibi kavramlar etrafında yoğunlaşmıştır. Bu küme, yapay zekânın iş süreçlerine, performans yönetimine ve üretkenlik artışına yönelik etkilerini temsil etmektedir. Mavi küme ise "human", "mental health", "workplace", "stress", "depression" ve "wellbeing" kavramları etrafında şekillenmiştir. Bu grup, yapay zekâ teknolojilerinin bireylerin psikolojik durumları, işyeri refahı ve duygusal denge üzerindeki etkilerini yansıtmaktadır.

Bu iki kümenin "artificial intelligence" ve "human" anahtar kavramları üzerinden güçlü biçimde birbirine bağlandığı görülmektedir. Bu bağlantı, alanın doğrudan insan-merkezli yapay zekâ perspektifiyle şekillendiğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, yapay zekânın teknolojik yönü ile insan refahı arasındaki etkileşim, araştırma alanının merkezini oluşturmaktadır. Kavramların düğüm büyüklükleri, kelimenin literatürdeki tekrarlanma sıklığını temsil etmektedir. Bu bağlamda, "artificial intelligence" en baskın anahtar kelime olurken, onu "human", "mental health", "workplace" ve "job satisfaction" izlemektedir. Bu durum, araştırmacıların odağının giderek teknolojik dönüşümün çalışan refahına etkileri yönünde yoğunlaştığını göstermektedir.

Ayrıca ağda, "ethics", "automation", "digital transformation" ve "organizational behavior" gibi kavramların iki ana küme arasında köprü görevi gördüğü gözlemlenmiştir. Bu kavramlar, yapay zekâ uygulamalarının etik yönetişim, örgütsel kültür ve psiko-sosyal faktörlerle bütünleştiği kesişim noktalarını temsil etmektedir.

SONUÇ

Bu araştırma, yapay zekâ (YZ) ve çalışan refahı ilişkisini bibliyometrik analiz yöntemiyle inceleyerek, alandaki kavramsal eğilimleri, tematik yoğunlaşmaları ve bilimsel işbirliği ağlarını bütüncül biçimde ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmanın 2015–2025 dönemini kapsayan veri seti, Scopus veri tabanında yer alan 447 akademik yayından oluşmakta olup, Biblioshiny aracılığıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, YZ'nin yalnızca teknolojik bir yenilik olarak değil, aynı zamanda iş yaşamında psikososyal, etik ve örgütsel dönüşümlere zemin hazırlayan çok boyutlu bir olgu hâline geldiğini göstermektedir.

Yıllara göre yayın sayısı analizinde, 2015-2018 döneminde sınırlı sayıda çalışma bulunduğu, 2019 yılından itibaren ise belirgin bir artış yaşandığı tespit edilmiştir. Özellikle 2020 sonrası dönemde, COVID-19 pandemisiyle hızlanan dijitalleşme süreçlerinin, YZ ve çalışan refahı konularında disiplinler arası araştırma ilgisini önemli ölçüde artırdığı görülmüştür. 2025 yılı itibarıyla ulaşılan yayın sayısı, bu alanın akademik literatürde yerleşik bir araştırma ekseni hâline geldiğini doğrulamaktadır.

Ülke düzeyinde yapılan analiz, araştırma üretiminin Hindistan, ABD ve Çin merkezli olarak yoğunlaştığını, bu ülkeleri Birleşik Krallık, Avustralya ve Kanada'nın izlediğini ortaya koymuştur. Bu bulgu, YZ teknolojilerinin geliştirilmesinde ve etik yönetişim modellerinin şekillenmesinde söz konusu ülkelerin belirleyici rolünü göstermektedir. Bununla birlikte, Afrika, Orta Doğu ve Güney Amerika bölgelerinde düşük üretkenlik seviyeleri, küresel bilgi üretiminde asimetrik bir dağılıma işaret etmektedir. Bu durum, Soulami, Benchekroun ve Galiulina (2024) ile García-Madurga ve arkadaşlarının (2024) bulgularıyla paralellik göstermekte; her iki çalışmada da YZ ve çalışan refahı araştırmalarının yüksek gelirli ülkelerde yoğunlaştığı, buna karşın gelişmekte olan ülkelerde sınırlı kaldığı vurgulanmaktadır.

Yazar işbirliği ağına ilişkin bulgular, literatürdeki bilimsel üretimin çok merkezli ancak bölgesel kümelenmelere dayalı bir yapı sergilediğini göstermektedir. MG Herlina Maria Grace, CW Wiese ve SM Abdullah gibi araştırmacıların öncü rol üstlendiği, özellikle Asya ve Anglo-Sakson ülkeleri arasında güçlü işbirliği ağları oluştuğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, bibliyometrik analizlerde sıklıkla vurgulanan "bilimsel üretimin işbirliği temelli doğası" ilkesini desteklemektedir. Ancak ağlar arası etkileşimin sınırlı kalması, YZ ve çalışan refahı araştırmalarında uluslararası entegrasyonun henüz olgunlaşmadığına işaret etmektedir.

Anahtar kelime eş-oluşum analizinde iki baskın tema belirlenmiştir: teknoloji/iş odaklı küme ("artificial intelligence", "job satisfaction", "automation") ve insan/refah odaklı küme ("wellbeing", "mental health", "stress", "human"). Bu yapı, literatürde YZ'nin hem üretkenlik hem de çalışan psikolojisi bağlamında incelendiğini, dolayısıyla araştırma alanının çift yönlü bir paradigma üzerine kurulduğunu göstermektedir. Sadeghi (2024) ve Jangid (2024) tarafından da belirtildiği üzere, YZ'nin çalışan refahına etkileri fırsatlar ve tehditler arasında hassas bir denge oluşturmaktadır. Bu çalışmanın bulguları, bu ikili yapıyı doğrulamakta ve refah üzerindeki etkinin YZ'nin örgütlerde nasıl uygulandığına, etik çerçevesine ve çalışan katılımına bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular yapay zekâ ve çalışan refahı alan yazınına ilişkin üç temel noktayı belirginleştirmektedir; ilk olarak YZ ve çalışan refahı araştırmaları hızla büyüyen ve çok disiplinli bir alan hâline gelmiştir. İkinci olarak literatür, YZ ve insan olgusu arasında belirgin iki kutba ayrılmıştır ve alan yazında bir denge arayışı hakimdir. Son olarak ise akademik üretim coğrafi olarak kutuplaşmış olup, belli coğrafyalarda yoğun araştırma yapılırken bazı coğrafyalarda söz konusu kavramlara ilişkin araştırma sayısı sıfır noktasındadır. Bu doğrultuda gelişmekte olan ülkelerde bilgi üretimini artıracak uluslararası ağlara ve politika destekli araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu çalışma, yapay zekâ ve çalışan refahı ilişkisini sistematik biçimde haritalandırarak literatürdeki parçalı yapıyı bütünleştirmiştir. Fakat araştırma ile ilgili bazı kısıtlılıklar söz konusudur. Bu noktada öncelikle, analiz yalnızca Scopus veri tabanında yer alan çalışmaları kapsamakta olup, diğer akademik veri tabanlarındaki yayınlar değerlendirme dışında kalmıştır. İkinci olarak, veri setine yalnızca İngilizce dilinde yayımlanmış çalışmalar dâhil edilmiştir, bu durum farklı dillerdeki yerel araştırmaların temsil edilmemesine yol açmıştır. Üçüncü olarak, inceleme dönemi 2015-2025 yılları ile sınırlandırılmıştır, dolayısıyla bu tarih aralığı dışında kalan literatür değerlendirme kapsamına alınmamıştır.

Bibliyometrik bulgular, gelecekteki araştırmalara hem teorik hem metodolojik açıdan rehberlik edecek niteliktedir. Özellikle insan kaynakları yönetimi, örgütsel davranış ve etik yönetim disiplinlerinin kesişiminde yürütülecek ampirik çalışmalar, yapay zekâ teknolojilerinin sürdürülebilir, etik ve insana değer veren bir biçimde entegrasyonuna katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Agarwal, H. (2025). Artificial Intelligence in Employee Well-Being and Human Resource Management. *OPJU Business Review*, *4*(1).

Aktepe, S. O. (2023). Çalışan Refahı ve Sağlığına İş Talepleri-Kaynakları Teorisi Odaklı Bir Yaklaşım. *Örgütsel Check-Up*.

Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of informetrics*, *11*(4), 959-975.

Badhurunnisa, M., & Dass, V. S. (2023). Challenges and opportunities involved in implementing AI in Workplace. *International Journal For Multidisciplinary Research*, *5*(6).

Borkovich, D. J., Skovira, R. J., & Kohun, F. (2024). Artificial intelligence in the workplace: A philosophical approach to ethics and integrity. *Issues in Information Systems*, *25*(3).

Estherita, S. A., & Vasantha, S. (2024). Fostering employee engagement and knowledge sharing through artificial intelligence. *Salud, Ciencia y Tecnologia-Serie de Conferencias*, (3), 897.

García-Madurga, M. Á., Gil-Lacruz, A. I., Saz-Gil, I., & Gil-Lacruz, M. (2024). The role of artificial intelligence in improving workplace well-being: A systematic review. *Businesses*, *4*(3), 389-410.

Güler, B. (2020). Sosyal mübadele teorisi bağlamında birey-örgüt uyumunun işe adanmışlık üzerine etkisine ilişkin bir araştırma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *20*(40), 186-200.

Hameed, R., Fedorova, A., & Koropets, O. (2025). The Impact of Artificial Intelligence in Human Resource Development. *International scientific and practical conference "Smart cities and sustainable development of regions" (SMARTGREENS 2024)*. https://doi.org/10.63550/iceip.2025.1.1.104.

Han, Z., Ni, M., & Wang, D. Research on Employee Well-Being: Concepts, Perspectives, Causes, and Consequences. *Journal of Social Science and Humanities ISSN*, *1811*, 1564.

Jangid, A. (2024). Ai and employee wellbeing: how artificial intelligence can monitor and improve mental health in the workplace. *International Journal of Advanced Research*, *12*(10), 743-764.

Kaaria, A. G. (2024). Artificial Intelligence and Employee Well-Being: Balancing Technological Progressions with Human-Centric Workplace Strategies, a Research Agenda. *East African Journal of Information Technology*, *7*(1), 355-365.

Kori, A. (2024). Employee well-being: An emerging strategy for human capital management. *International Journal for Multidisciplinary Research*, *6*(4), 1-7.

Mirbabaie, M., Brünker, F., Möllmann Frick, N. R., & Stieglitz, S. (2022). The rise of artificial intelligence–understanding the AI identity threat at the workplace. *Electronic Markets*, *32*(1), 73-99.

Molnar, C., & Papp, I. C. (2024). Organizational strategies and human resource management practices to support the improvement of employee well-being. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, *11*(6), 1043-1065.

Mossavar-Rahmani, F., & Zohuri, B. (2024). Artificial intelligence at work: Transforming industries and redefining the workforce landscape. *Journal of Economics & Management Research*, *5*(2), 2-4.

Oktaysoy, O., Kaygın, E., & Topçuoğlu, E. (2023). Olumsuz düşünce döngüsü ve kolektif şükranın işyeri mutluluğuna etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *15*(1), 243-259.

Pandey, A., Maheshwari, M., & Malik, N. (2025). A systematic literature review on employee well-being: Mapping multi-level antecedents, moderators, mediators and future research agenda. *Acta Psychologica*, *258*, 105080.

Rahman, I. U., & Tahseen, M. (2023). Analyzing Employee well-being in Corporate sec-tors: data insights and statistical findings. *Indian Scientific Journal of Research in Engineering and Management*, *7*(03).

Ravirajan, K., & Sundarajan, A. (2025). Enhancing workplace productivity and Well-being using AI agent. *arXiv preprint arXiv:2501.02368*, *10*.

Rosken, A. (Ed.). (2025). *Navigating AI in the Workplace: A Comprehensive Guide for Professionals*. Springer Nature.

Sadeghi, S. (2024). Employee Well-being in the Age of AI: Perceptions, Concerns, Behaviors, and Outcomes. *arXiv preprint arXiv:2412.04796*.

Soulami, M., Benchekroun, S., & Galiulina, A. (2024). Exploring how AI adoption in the workplace affects employees: a bibliometric and systematic review. *Frontiers in Artificial Intelligence*, *7*, 1473872.

Xu, S. (2024). Innovating artificial intelligence for workforce preparation and knowledge development. *J. Comput. Sci. Res.*, *6*(2), 12-17.

Yankın, F. B. (2019). Dijital dönüşüm sürecinde çalışma yaşamı. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, *7*(2), 1-38.

Yenikaya, M. A., Kerse, G., & Oktaysoy, O. (2024). Artificial intelligence in the healthcare sector: comparison of deep learning networks using chest X-ray images. *Frontiers in Public Health*, *12*, 1386110.

Zirar, A., Ali, S. I., & Islam, N. (2023). Worker and workplace Artificial Intelligence (AI) coexistence: Emerging themes and research agenda. *Technovation*, *124*, 102747.

KARİYER KEŞFİNİN BAZI DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ: HAVACILIK YÖNETİMİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğretim Üyesi Tugay ÖNEY
Tarsus Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi,
tugayoney@tarsus.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-2883-5889

Havacılık Yönetimi Lisans Öğrencisi Özge Mislina ERDEM
Tarsus Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi,
ozgemislinae@gmail.com
ORCID ID: 0009-0003-3240-3533

ÖZET

Kariyer keşfi, bireylerin ilgi, yetenek ve değerlerini tanıyarak mesleki hedeflerini netleştirmeleri sürecini ifade ederken özellikle uygulama ağırlıklı sektörlerde stratejik bir öneme sahiptir. Havacılık sektörü ise, yüksek regülasyon, emniyet kültürü, operasyonel disiplin ve uzmanlaşmış iş rolleri ile karakterize edilen bir sektör olduğundan kariyer keşif süreçleri, yalnızca teorik bilgiyle değil, sahada uygulamalarla anlam kazanmaktadır. Bu kapsamda bu çalışma, sosyal bilişsel kariyer kuramı temelinde havacılık sektörüne nitelikli insan kaynağı yetiştiren Havacılık Yönetimi öğrencilerinin kariyer keşfi düzeylerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırmanın örneklemini, Türkiye'de bir kamu üniversitesinin Havacılık Yönetimi bölümünde öğrenim gören 100 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Nicel araştırma yönteminin benimsendiği araştırmada veriler, yapılandırılmış bir anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin kariyer keşfi düzeyleri cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Buna karşılık, öğrencilerin staj yapma durumu ve öğrenim görülen sınıf düzeyinin kariyer keşfi üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmaktadır. Bu durum, kariyer keşfi sürecinin bireysel demografik özelliklerden ziyade deneyimsel faktörlerden daha fazla etkilendiğini göstermektedir. Araştırma sonuçları, havacılık eğitiminde staj uygulamalarının ve sınıf ilerledikçe artan mesleki deneyimlerin kariyer keşfi sürecinde kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Elde edilen bulguların, havacılık yönetimi müfredatlarında staj uygulamalarının önemine ve kariyer planlama süreçlerine katkı sağlaması açısından katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kariyer Keşfi, Demografik Değişkenler, Havacılık Sektörü.

1. GİRİŞ VE LİTERATÜR TARAMASI

21. yüzyılda küreselleşen ekonomi ve dönüşen çalışma kültürü ile daha karmaşık hale gelen kariyer geliştirme süreci ekonomik, toplumsal ve teknolojik alanlarındaki değişimlerden etkilenerek birçok mesleğin yapısını da etkilemiştir. Endüstri 4.0'ın etkisiyle işlerin kademeli olarak dijitalleşmesi, mevcut olan mesleklerin kaybolmasına ve yeni mesleklerin ortaya çıkmasına yol açarak kariyer gelişim sürecini etkilemiştir. (Hirschi, 2018). Bu değişimler sonucunda kariyer algıları değişerek daha dinamik ve esnek bir süreç olmaya başlamıştır. Her zaman doğrusal bir süreç olarak ilerlemeyen kariyer gelişim sürecinde, ilerlemeler olduğu kadar gerilemeler de görülebilmektedir. Kariyer gelişim sürecinin en kritik süreçlerinden biri de mesleki gelişim görevlerinin tamamlanmaya çalışıldığı yükseköğretimdir. Ancak bu dönemde, birçok üniversitede öğrenim gören öğrenciler bu zorlu kariyer gelişim sürecine yeterince hazırlıklı değildir (Niles ve Harris-Bowlsbey, 2013). Üniversiteler ise, kişinin kariyer gelişimi açısından önemli bir dönemdir ve iş gücüne katılmadan önceki hazırlık sürecidir. (Sampson vd., 2011). İş kimliğinin oluşması, üniversiteden işe başlama sürecine kadar mezunlar için kritik bir aşamadır. Bu aşamayı bazıları güvenle karşılarken bazıları ise güvensizlik, emin olamama ve hayal kırıklığıyla karşılaşabilmektedirler (Karavdic ve Baumann, 2014). Bu zorlu geçiş döneminde, yeni mezunlar kariyer hedeflerini ve olası yolları belirlerler. Ancak, çok fazla sayıda seçeneğin olması tek bir yolun seçilmesini zorlaştırmakla beraber birçok öğrencinin meslekler ve işveren hakkında bilgi eksikliği sebebiyle kariyer seçimi yapmak için kendilerini hazır hissetmemelerine yol açmaktadır (Gati vd., 1996). Bu seçim sürecini kolaylaştırmak amacıyla, öğrenciler kariyerleri hakkında sürekli bilgi edinir ve edindikleri bu bilgilere erişim sağlayarak kariyer keşfi sürecine girişebilirler (Stumpf vd., 1983).

Kariyer keşfi kavramı Zikic ve Klehe (2006) tarafından, bireyin gerçekleştirmeyi hedeflediği mesleki amaçlara yönelik ihtiyaç duyduğu bilgi edinme çabası olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda kariyer keşfi, öğrencinin kendisi için en uygun mesleki rotayı belirlemesine ve hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olan öz düzenleyici bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Lent ve Brown, 2013). Ayrıca kişinin kendi değer ve yeteneklerini tanıması, kendi potansiyeline en uygun mesleki alanlara yönelmesini sağlayarak, çalışma hayatına entegrasyon sürecini de kolaylaştırmaktadır (Chen vd., 2020; Hu vd., 2022). Kişiler, mesleki bir karar verme aşamasından önceki keşif sürecinde durumsal etkenleri, kişisel faktörleri, mevcut fırsatları ve çeşitli deneyimsel süreçleri bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmektedir (Jiang vd., 2019). Söz konusu kariyer keşif eylemi, kişinin içinde bulunduğu ortamda kendi öz kimliğini yapılandırmada ve geliştirme olanaklarını bilinçli bir şekilde gözetlemesini ve bu farkındalıkla kendi mesleki rotasını bilinçli bir şekilde belirlemesinde de etkin rol oynar (Abu-Rayya, 2006).

Sivil havacılık sektörünün hem ulusal hem de uluslararası alanda büyümesi, bu sektörünün ihtiyaç duyduğu nitelikli iş gücüne olan talebi artırmıştır. Bu durum sektörel disipline ve yüksek mesleki yetkinliğe sahip profesyonellerin yetiştirilmesinde, üniversitelerin kritik sorumluluğunu göstermektedir (Uncular, 2014). Solvoll ve Hanssen (2018), havalimanı personelinin niteliklere uygun şekilde gelişiminde üniversite eğitiminin belirleyici rolü olduğunu belirtmesi havacılığın bölgesel kalkınma üzerindeki önemini vurgulamışlardır. Bu

nedenle bu çalışmada kariyer gelişimindeki bu keşif ve karar süreçler özellikle Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı temelinde ilişkilendirilmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Çalışmanın Amacı, Önemi ve Sınırlılıkları

Bu araştırma, kamu üniversitesi havacılık yönetimi bölümünde öğrenim gören öğrencilerin kariyer keşif algılarının demografik özellikler açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır.

2.2. Çalışmanın Hipotezi

Bu çalışma sosyal bilişsel kariyer kuramına dayandırılmaktadır. Sosyal Bilişsel Kariyer Kuram, kariyer tercihlerini açıklamada literatürde yaygın olarak başvurulan bir yaklaşımdır (Kim vd., 2018; Lent vd., 2016, 2017). Söz konusu kuram, bireysel değişkenlerin, öğrenme yaşantılarının ve kişisel ilgilerin kariyer gelişimindeki önemine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda teori, bireyin kariyer kararlarını şekillendiren unsurları analiz ederken çevresel koşullar ile bireysel faktörler arasındaki etkileşime odaklanır (Lent vd., 2013). İlgili kuram kişinin sonuçlara yönelik beklentilerini ve performans niyetlerini şekillendiren öz-yeterlik ile gelecekteki performans çıktılarını ve amaçlarını belirleyen sonuç beklentilerini eyleme geçme kararlılığını temsil eden kişisel hedefler temel faktörleridir (Segal vd., 2002: 48). Literatür incelendiğinde ilgili teori ile yapılan birçok kariyer çalışmalarına rastlanmaktadır. Örneğin Wang ve Liu (2022), kuramın kariyer uyum yeteneği üzerindeki etkisinin geleneksel modellere göre daha kalıcı olduğunu tespit ederken Wright ve arkadaşları (2013) üniversite öz-yeterlik düzeyinin akademik başarı ve eğitimlere devam etme kararlarını doğrudan etkileyen bir değişken olduğunu bulgulamışlardır. Wang ve arkadaşları (2023) ise, üniversite öğrencileri örnekleminde yaptıkları çalışmada, kariyer karar verme öz-yeterliğinin iş değerleri ile karar verme süreci arasındaki aracı rolünü ve kariyer hedeflerinin bu süreci güçlendirdiğini tespit etmişlerdir. Bu bulgu ve teori ışığından oluşturulan hipotezler aşağıda belirtilmiştir:

H_1: Kariyer keşfi ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_2: Kariyer keşfi ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_3: Kariyer keşfi ile eğitim düzeyi değişkeni arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_4: Kariyer keşfi ile staj durumu değişkeni arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_5: Kariyer keşfi ile kariyer hedefi değişkeni arasında anlamlı bir farklılık vardır.

1.3. Örneklem

Araştırmanın örneklemini, kamu üniversitesindeki Havacılık Yönetimi bölümünde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde genel olarak ölçekte yer alan ifade sayısının en az 10 katı kadar katılımcıya ulaşılmasının yeterli olacağı literatürde yer verilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2016). Bu kapsamda araştırmada kullanılan ölçeklerde toplam 6 ifade bulunduğu dikkate alındığında, asgari örneklem büyüklüğünün 60 öğrenci olması yeterli olacağı değerlendirilmektedir. Araştırmada 100 katılımcıdan veri toplanmış olması, örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu ve evreni temsil edebileceğini

göstermektedir. Veriler, anket tekniği kullanılarak kolayda örnekleme yöntemiyle çevrimiçi ortamda 7 Kasım – 20 Kasım 2025 tarihleri arasında toplanmıştır.

Araştırmanın uygulama alanı ve örneklem seçimindeki temel amaç, Havacılık Yönetimi bölümünde öğrenim gören öğrencilerin havacılık sektörü için gelecekte nitelikli insan kaynağı potansiyeline sahip olmaları ve kariyer süreçlerinin, bireyler açısından uzun vadeli ve keşif odaklı bir gelişim süreci niteliği taşımasıdır. Katılımcıların demografik dağılımları incelendiğinde, araştırmaya katılanların %62,6'sının kadın, %37,4'ünün erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında, %10,1'inin 18 yaş ve altı, %56,6'sının 19–21 yaş aralığında ve %33,3'ünün 22 yaş ve üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Sınıf düzeyi açısından katılımcıların %26,6'sı 1. sınıf, %26,6'sı 2. sınıf, %21,1'i 3. sınıf ve %26,6'sı 4. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Staj durumu incelendiğinde, araştırmaya katılanların %17,2'sinin staj yaptığı, %82,8'inin ise henüz staj yapmadığı belirlenmiştir. Katılımcıların kariyer hedeflerine ilişkin dağılım değerlendirildiğinde, %23,2'sinin Kabin Memuru, %17,2'sinin Dispatcher, %21,2'sinin Hava Trafik Kontrolörü, %15,2'sinin Yolcu Hizmetleri Memuru, %10'unun Lojistik alanında çalışmayı hedeflediği, %1'inin ARFF alanını tercih ettiği ve %12,1'inin ise diğer kariyer hedeflerine sahip olduğu görülmektedir.

1.4. Ölçüm Araçları

Araştırmada veriler, oluşturulan anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcılardan elde edilen veriler, SPSS istatistik programı aracılığıyla analize tabi tutulmuştur. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Havacılık Yönetimi bölümünde öğrenim gören öğrencilerin kariyer keşfi algılarını belirlemek amacıyla Stumpf, Colarelli ve Hartman (1983) tarafından geliştirilen Kariyer Keşfi Ölçeği kullanılmıştır. Tek boyutlu ve altı maddeden oluşan ölçek, 5'li Likert tipi (1 = Kesinlikle katılmıyorum; 5 = Kesinlikle katılıyorum) olarak düzenlenmiştir. Ölçekte ters kodlanan herhangi bir madde bulunmamaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa (güvenilirlik) katsayısı 0,725 olarak tespit edilmiştir. Anket formunun ikinci bölümünde ise katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer almakta olup, bu bölümde cinsiyet, yaş, eğitim durumu, staj durumu ve kariyer hedeflerine ilişkin değişkenler değerlendirilmiştir.

1.5.Veri Analiz Prosedürü

Araştırmada veriler, SPSS 25 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sürecinde öncelikle verilerin normal dağılım varsayımını sağlayıp sağlamadığını belirlemek amacıyla çarpıklık (Skewness) ve basıklık (Kurtosis) değerleri incelenmiştir. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda, her bir değişken için çarpıklık ve basıklık değerlerinin ±3 sınırları içerisinde yer aldığı görülmüş olup, verilerin normal dağılım varsayımını sağladığı söylenebilir (Tabachnick ve Fidell, 2019; Kline, 2023). Normal dağılım varsayımının sağlanmasının ardından, araştırma hipotezlerinin test edilmesine yönelik analizlere geçilmiştir.

3. BULGULAR

Havacılık yönetimi bölümünde öğrenim gören öğrencilerin kariyer keşif algılarının demografik özellikler açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak amacıyla

oluşturulan hipotezler test edilmek istenmektedir. Bu kapsamda, iki grup arasındaki farklılıkların belirlenmesinde Bağımsız Örneklem T-testi sonuçları Tablo 1'de, ikiden fazla grup arasındaki farklılıkların incelenmesinde ise Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları ise (One-Way ANOVA) Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Sosyodemografik değişkenler ve ölçek ortalamalarının t-testi sonuçları

Cinsiyet		**n**	**Mean**	**StD**	**Df**	**t**	**p**
Kariyer Keşfi	Kadın	62	2.76	0.36	97	.679	.499
	Erkek	37	3.07	0.51			
Staj Durumu							
Kariyer Keşfi	Staj Yapan	17	2.48	0.60	97	4.213	**.000**
	Staj Yapmayan	82	2.69	0.29			

Tablo 1'de yer alan bağımsız örneklemler t-testi sonuçları incelendiğinde, sosyodemografik değişkenlerden cinsiyet ile kariyer keşfi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda **H_1 hipotezi desteklenmemiştir**. Buna karşılık, staj durumu değişkeni ile kariyer keşfi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu doğrultusunda **H_4 hipotezi desteklenmiştir**.

Tablo 2. One Way Anova Test Sonuçları

Değişkenler		n	F	p
Yaş				
Kariyer Keşfi	18 yaş ve aşağısı	10	,637	0,531
	19-21 yaş arası	56		
	21 yaş ve üzeri	33		
Eğitim Durumu				
Kariyer Keşfi	1.Sınıf	26	3,422	**0,02**
	2.Sınıf	26		
	3.Sınıf	21		
	4.Sınıf	26		
Kariyer Hedefi				
Kariyer Keşfi	Kabin Memuru	23	,366	0,899
	Hava Trafik Kontrolörü	21		
	ARFF Memuru	1		
	Dispatcher	17		
	Yolcu Hizmetleri Memuru	15		
	Lojistik	10		
	Diğer	12		

Tablo 2'te sunulan tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına göre, demografik değişkenlerden yalnızca eğitim durumu ile kariyer keşfi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunduğu belirlenmiştir ($F_{(3\text{-}95)}$ = 3,422; $p<0.05$). Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi

sonuçlarına göre, 4. sınıf öğrencilerinin ($\bar{x}$=3,28) kariyer keşfi algı düzeylerinin, 2. sınıf öğrencilerine ($\bar{x}$=2,88) kıyasla daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda **H_3** hipotezi kabul edilmiştir.

Buna karşın, diğer demografik değişkenler olan yaş ve kariyer hedefi ile kariyer keşfi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu nedenle **H_2** ve **H_5** hipotezleri reddedilmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Kariyer keşfi, bireylerin kariyerle ilgili bilgi toplama amacıyla hem kendilerini hem de çevrelerini tanımaya yönelik yürüttükleri, çok boyutlu ve karmaşık bir süreci ifade etmektedir. TÜİK (2024) yükseköğretim göstergelerinde, lisans mezunlarının gelir durumları açısından havacılık alanındaki bölümlerin ortalama aylık kazancı en yüksek olan programlar arasında yer aldığı görüldüğünden bu bölümlerin tercih edilme sebeplerinden birinin öğrencilere iyi bir kariyer yolu sunduğu söylenebilir. Artan nitelikli iş gücü ihtiyacı ve gençlerin kariyer hedeflerine daha bilinçli yönelme eğilimleri dikkate alındığında da, öğrencilerin kariyer keşfi süreçlerinde demografik değişkenlerin belirleyici olabileceği literatürde vurgulanmaktadır (Lent ve Brown, 2013). Bireylerin kariyer kararlarını şekillendiren unsurları analiz ederken çevresel faktörler ile bireysel unsurların etkileşimine vurgu yapan sosyal bilişsel kariyer teorisi temelinde şekillendirilen bu çalışmanın amacı, kamu üniversitesinde havacılık yönetimi bölümünde öğrenim gören öğrencilerin kariyer keşfi düzeylerinin bazı demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır.

Çalışmanın bulguları incelendiğinde, Havacılık Yönetimi Bölümü öğrencilerinin kariyer keşfi algılarının cinsiyet, yaş ve kariyer hedefleri değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu bulgu, literatürde yaş değişkeni ile kariyer keşfi arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığını ortaya koyan çalışmalarla da örtüşmektedir (Cai vd., 2015; Okay-Somerville ve Scholarios, 2017).

Buna karşılık araştırmanın diğer bulguları, Havacılık Yönetimi öğrencilerinin kariyer keşfi algılarının öğrenim görülen sınıf düzeyi ve staj yapma durumuna göre anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle staj yapmış ve dördüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilerin kariyer keşfi düzeylerinin daha yüksek olması, uygulamalı ve teknik ağırlıklı bölümlerde staj deneyiminin kritik rolünü açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu sonuç, öğrencilerin sektörel gerçekliklerle erken dönemde karşılaşmalarının kariyer farkındalıklarını artırdığını göstermektedir.

Havacılık sektörü gibi yüksek profesyonellik, teknik yeterlilik ve regülasyon gerektiren alanlarda nitelikli iş gücünün yetiştirilmesinde, öğrencilik dönemindeki staj uygulamalarının önemli bir kazanım olduğu söylenebilir. Bu nedenle iş hayatına geçiş yapacak olan mezuniyete aday öğrencilerin bireysel özellikler ve sektörel farklılıklarla ilgili motivasyon ve farkındalık seminerleri düzenlenmelidir. Havacılık sektöründe kadın istihdam oranının azlığı değerlendirildiğinde cinsiyet değişkeni ile kariyer arasındaki ilişkiyi güçlendirecek fırsatlar oluşturulmalıdır. Bu bağlamda elde edilen bulgular, havacılık eğitiminde stajın yalnızca

zorunlu bir uygulama değil, aynı zamanda kariyer keşfini derinleştiren stratejik bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Abu-Rayya, H. M. (2006). Ethnic identity, ego identity, and psychological well-being among mixed-ethnic Arab-European adolescents in Israel. *British Journal of Developmental Psychology, 24*(4).

Cai, Z., Guan, Y., Li, H., Shi, W., Guo, K., Liu, Y., Li, Q., Han, X., Jiang, P., Fang, Z., & Hua, H. (2015). Self-esteem and proactive personality as predictors of future work self and career adaptability: An examination of mediating and moderating processes. *Journal of Vocational Behavior*, *86*, 86–94.

Chen, H., Fang, T., Liu, F., Pang, L., Wen, Y., Chen, S., & Gu, X. (2020). Career adaptability research: A literature review with scientific knowledge mapping in Web of Science. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(16).

Gati, I., Krausz, M., & Osipow, S. H. (1996). A taxonomy of difficulties in career decision making. *Journal of Counseling Psychology, 43*(4).

Gürbüz, S., & Şahin, F. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Felsefe, yöntem, analiz* (3. bs.).

Hirschi, A. (2018). The fourth industrial revolution: Issues and implications for career research and practice. *The Career Development Quarterly, 66*(3).

Hu, S., Hood, M., Creed, P. A., & Shen, X. (2022). The relationship between family socioeconomic status and career outcomes: A life history perspective. *Journal of Career Development, 49*(3).

Jiang, Z., Newman, A., Le, H., Presbitero, A., & Zheng, C. (2019). Career exploration: A review and future research agenda. *Journal of Vocational Behavior, 110*(Part B).

Karavdic, S., & Baumann, M. (2014). Positive career attitudes effect on happiness and life satisfaction by master students and graduates. *Open Journal of Social Sciences, 2*(7).

Kim, S. Y., Fouad, N., & Lee, J. (2018). The roles of work and family in men's lives: Testing the social cognitive model of career self-management. *Journal of Vocational Behavior*, *106*.

Kline, R. B. (2023). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford Publications.

Lent, R. W., & Brown, S. D. (2013). Social cognitive model of career self-management: Toward a unifying view of adaptive career behavior across the life span. *Journal of Counseling Psychology, 60*(4).

Lent, R. W., Ezeofor, I., Morrison, M. A., Penn, L. T., & Ireland, G. W. (2016). Applying the social cognitive model of career self-management to career exploration and decision-making. *Journal of Vocational Behavior, 93*.

Lent, R. W., Ireland, G. W., Penn, L. T., Morris, T. R., & Sappington, R. (2017). Sources of self-efficacy and outcome expectations for career exploration and decision-making: A test of the social cognitive model of career self-management. *Journal of Vocational Behavior, 99*.

Niles, S. G., & Harris-Bowlsbey, J. (2013). *Career development interventions in the 21st century* (F. Korkut-Owen, Çev.). Nobel Yayınevi.

Okay-Somerville, B., & Scholarios, D. (2017). Position, possession or process? Understanding objective and subjective employability during university-to-work transitions. *Studies in Higher Education, 42*(7), 1275–1291.

Sampson, J. P., Hooley, T., & Marriot, J. (2011). *Fostering college and career readiness: How career development activities in schools impact on graduation rates and students' life success*. University of Derby.

Segal, G., Borgia, D., & Schoenfeld, J. (2002). Using social cognitive career theory to predict self-employment goals. *New England Journal of Entrepreneurship, 5*(2).

Solvoll, G., & Hanssen, T. E. S. (2018). Importance of aviation in higher education. *Journal of Air Transport Management, 72*.

Stumpf, S. A., Colarelli, S. M., & Hartman, K. (1983). Development of the career exploration survey (CES). *Journal of Vocational Behavior, 22*(2).

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics* (7. baskı). Pearson.

TÜİK. (2024). *Yükseköğretim istihdam göstergeleri*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yuksekogretim-Istihdam-Gostergeleri-2024-54096 (Erişim Tarihi: 19.12.2025)

Uncular, M. H. (2014). *Havacılık alanında insan kaynağı yetiştirme ve THY Akademi'nin uluslararası eğitim akreditasyonları* (Yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Wang, D., & Liu, X. (2022). The effects of cognitive information processing and social cognitive career group counseling on high school students' career adaptability. *Frontiers in Psychology, 13*.

Wang, X. H., Wang, H. P., & Lai, W. Y. (2023). Sustainable career development for college students: An inquiry into SCCT-based career decision-making. *Sustainability, 15*(1).

Wright, S. L., Jenkins-Guarnieri, M. A., & Murdock, J. L. (2013). Career development among first-year college students: College self-efficacy, student persistence, and academic success. *Journal of Career Development, 40*(4).

Zikic, J., & Klehe, U.-C. (2006). Job loss as a blessing in disguise: The role of career exploration and career planning in predicting reemployment quality. *Journal of Vocational Behavior, 69*(3).

YEREL İSTİHDAMIN GELİŞTİRİLMESİNDE STRATEJİK BİR ARAÇ OLARAK EĞİTİM YÖNETİMİ; İBB'DE BİR ARAŞTIRMA

Nursev GARİPDOĞAN
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
İşletme Yönetimi Bölümü Öğrencisi
ORCID: 0009-0006-7431-6093
nrsvtrmc@gmail.com

Dr.Öğr. Üyesi Meriç Esat BEBİTOĞLU
İstanbul Nişantaşı Universitesi,
İİSBF İşletme Bölümü
ORCID:0000 0001 5013 913X
meric.bebitoglu@nisantasi.edu.tr

ÖZET

Günümüzde yerel yönetim anlayışı, geleneksel belediyecilik hizmetlerinin ötesine geçerek bireyin ekonomik refahını ve mesleki gelişimini merkeze alan bir dönüşüm yaşamaktadır. Küresel ölçekteki dijitalleşme süreci ve değişen iş gücü beklentileri, belediyeleri istihdam edilebilirliği artıran birer toplumsal kalkınma rehberi olmaya itmektedir. Bu çalışma, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) çatısı altında faaliyet gösteren Enstitü İstanbul İSMEK üzerinden, yerel yönetimlerce sunulan yetişkin eğitimi modellerinin istihdam üzerindeki stratejik etkisini analiz etmeyi hedeflemektedir.

Araştırma kapsamında, andragojik ilkeler ve yaşam boyu öğrenme yaklaşımları çerçevesinde şekillenen eğitim süreçlerinin, modern iş gücü piyasasının ihtiyaç duyduğu beceri dönüşümüne katkısı hem kuramsal hem de uygulamalı bir bakış açısıyla ele alınmıştır. İnceleme sonucunda, belediye temelli eğitim programlarının özellikle toplumun hassas kesimlerinin iş gücüne katılımında ve dijital yetkinliklerinin artırılmasında vazgeçilmez bir kamu hizmeti olduğu saptanmıştır. Çalışma bünyesinde yenilikçi bir strateji önerisi olarak geliştirilen "yerinde eğitim" (İş Başı Öğrenme) yaklaşımının, teorik bilgi ile pratik saha becerileri arasındaki mesafeyi kapatabileceği ve eğitim-istihdam uyumunu en üst seviyeye taşıyabileceği öngörülmektedir. Sonuç olarak, yerel yönetimlerin sunduğu nitelikli yetişkin eğitimi faaliyetlerinin, hem bireyin potansiyelini gerçekleştirmesini sağlayan insani bir dokunuş hem de kentsel ekonominin geleceği için stratejik bir yatırım olduğu vurgulanmaktadır

Anahtar Kelimeler : Yetişkin Eğitimi Yönetimi, Yerel İstihdam Stratejileri, Yerinde Öğrenme, Enstitü İstanbul İSMEK, Yaşam Boyu Öğrenme

1. GİRİŞ

Kentsel gelişim ve toplumsal refahın tesisi süreçlerinde yerel yönetimlerin üstlendiği sorumluluklar, 21. yüzyılın getirdiği karmaşık sosyo-ekonomik dinamikler doğrultusunda köklü bir dönüşüm yaşamaktadır. Klasik belediyecilik anlayışının fiziksel altyapı hizmetlerine odaklanan dar kalıpları, yerini bireyin iktisadi refahını, entelektüel gelişimini ve mesleki yeterliliğini merkeze alan vizyoner bir yaklaşıma bırakmaktadır. Günümüzün hızla değişen iktisadi ikliminde bu modern perspektif; eğitim, sosyal politika ve istihdam stratejilerinin yerel ölçekte, birbirinden kopuk yapılar yerine bütüncül bir ekosistem olarak yönetilmesini stratejik bir zorunluluk kılmaktadır.

Küresel ölçekte kabul gören araştırmalar ve uluslararası kuruluşların raporları, yetişkin eğitimi odağında şekillenen yerel programların yalnızca kronik işsizliği azaltan bir mekanizma olmadığını; aynı zamanda toplumsal uyumu pekiştiren ve dijital dönüşüm süreçlerine adaptasyonu hızlandıran kritik birer kaldıraç olduğunu teyit etmektedir. İstanbul gibi çok katmanlı ve dinamik iş gücü piyasasına sahip metropollerde belediyeler, sundukları yaygın eğitim faaliyetleriyle kent sakinleri için sadece bir öğrenme alanı değil, kentin "beceri dönüşüm merkezi" (Skills Hub) işlevini üstlenen stratejik birer aktör haline gelmiştir.

Bu bağlamda yerel yönetimlerce yürütülen yaygın eğitim faaliyetleri, yalnızca bireysel gelişimi destekleyen tamamlayıcı bir hizmet olarak değil; yerel istihdamı doğrudan besleyen, iş gücü piyasasındaki beceri uyumsuzluklarını gideren ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen bir "sosyal politika enstrümanı" olarak konumlandırılmaktadır. Bu çalışma, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Enstitü İstanbul İSMEK örneği üzerinden, yetişkin eğitimi yönetiminin istihdam odaklı çıktılarını teknik veriler ve kuramsal yaklaşımlar ışığında irdelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, mevcut verilerin analizinden yola çıkarak, yerel yönetimlerin beşerî sermaye yönetiminde uygulayabileceği inovatif ve sürdürülebilir bir model önerisi geliştirmeyi hedeflemektedir.

2. KURAMSAL YAKLAŞIM: EĞİTİM YÖNETİMİ VE İSTİHDAM DİNAMİKLERİ

2.1. Yetişkin Eğitiminde Andragojik Dönüşüm ve Eğitim Yönetimi

Yerel yönetimlerin eğitim süreçlerini yönetirken esnek, katılımcı ve toplumsal ihtiyaçlara duyarlı bir strateji izlemesi, sunulan programların istihdam piyasasıyla olan organik bağını güçlendiren temel bir unsurdur. Bu bağlamda, Enstitü İstanbul İSMEK uygulamalarında karşılık bulan andragojik paradigma; eğitimi statik bir bilgi aktarımı düzleminden çıkararak, yetişkinlerin hayat döngüleri içerisinde karşılaştıkları ekonomik darboğazlara ve gelişimsel beklentilere somut çözümler üreten dinamik bir yapıya kavuşturmuştur.

Söz konusu dönüşümün en somut çıktısı, Enstitü İstanbul İSMEK tarafından titizlikle uygulanan "Modüler Eğitim Tasarımı"dır. Yetişkin öğrenenlerin iş, aile ve sosyal sorumluluklarından kaynaklanan zaman kısıtlarını merkeze alan bu model; uzun soluklu ve katı müfredatlar yerine, 40 ile 80 saat arasında değişen, odaklanmış ve müstakil olarak sertifikalandırılabilen "mikro öğrenme" birimlerini ön plana çıkarmaktadır. Bu yapısal esneklik, Knowles'ın (2014) yetişkin eğitiminde temel birer ilke olarak tanımladığı; bireyin ihtiyacı olduğu anda öğrenmeye yönelmesi (öğrenmeye hazır bulunuşluk) ve zaman maliyetini optimize etme isteği ile tam bir uyum sergilemektedir.

Bu modelin yarattığı katma değer, katılımcının genel geçer teorik eğitim süreçlerinde zaman kaybetmesi yerine, iş dünyasında doğrudan karşılığı bulunan kritik becerileri (Örneğin; Python ile veri analitiği veya dijital pazarlama) hızla edinmesini sağlamasıdır. Böylece birey, eğitim sürecini tamamlamayı beklemeden, edindiği spesifik yetkinliklerle iş gücü piyasasına daha "çevik" bir giriş yapabilmektedir. Yetişkin eğitiminin bireysel deneyimleri bir öğrenme kaynağı olarak gören andragojik temeli, eğitim içeriklerinin sadece kuramsal değil, uygulama odaklı ve pratik yarar merkezli tasarlanmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında Enstitü İstanbul İSMEK modeli, yerel yönetimlerin yerel beşerî sermayeyi güçlendirmedeki stratejik potansiyelini ve istihdam odaklı yönetim kapasitesini kanıtlayan öncü bir kurumsal mimari olarak değerlendirilmektedir.

2.2. Yaşam Boyu Öğrenme ve İş Gücü Piyasası

Yaşam boyu öğrenme yaklaşımı, bireyin yaşamının her döneminde farklı öğrenme biçimlerine erişimini ifade eden bütüncül bir anlayışı temsil etmektedir. Günümüz iş gücü piyasasında yaşanan hızlı değişimler, bireylerin mevcut becerilerini sürekli olarak güncellemesini zorunlu kılmaktadır. Bu noktada yaygın eğitim programları, beşerî sermayenin geliştirilmesinde ve beceri uyumsuzluklarının azaltılmasında kritik bir rol üstlenmektedir.

Çizelge 1. Yaşam Boyu Öğrenme Süreçlerinin Karakteristik Özellikleri

Öğrenme Biçimi	Uygulama Sahası	Kurumsal Yapı	Belgelendirme
Resmi (Formal)	Okul ve Akademi	Devlet Kurumları	Diploma / Derece

Yaygın (Non-formal)	Sertifika Programları	Belediyeler, STK	Katılım Sertifikası
Gayri Resmi (Informal)	Gündelik Yaşam	Birey ve Toplum	Genellikle Belgesiz

3. BELEDİYELERDE EĞİTİM-İSTİHDAM İLİŞKİSİ VE STRATEJİK YAKLAŞIMLAR

3.1. Eğitim ve İstihdam Arasındaki Yapısal Bağlantı

Eğitim, iş gücü piyasasının ihtiyaç duyduğu teknik ve sosyal becerilerin kazanılmasında temel araçtır. Ancak OECD (2019) raporları, dünya genelinde bir "beceri uyumsuzluğu" (Skills Mismatch) yaşandığını belirtmektedir. Belediyelerin eğitim yönetimindeki başarısı, bu uyumsuzluğu yerel ölçekte ne kadar azalttığına bağlıdır.

3.2. Belediye Eğitimlerinde Katma Değer Üretimi ve İzleme

Belediyeler, sadece eğitim programı açan yapılar olmaktan çıkıp, katılımcıların mezuniyet sonrası işe yerleşme süreçlerini takip eden (Placement Tracking) aktif kariyer merkezlerine dönüşmektedir. Bu süreçte eğitim sonrası izleme ve rehberlik, programın verimliliğini belirleyen en temel kriterdir.

4. BULGULAR: İBB ENSTİTÜ İSTANBUL İSMEK MODELİ

İBB'nin yetişkin eğitimi modeli, son yıllarda "hobi" odaklılıktan "mesleki uzmanlık" odağına doğru keskin bir re-organizasyon yaşamıştır. Aşağıdaki tablolar, tezinizde yer alan veriler ışığında bu dönüşümü kanıtlamaktadır:

4.1. Kurumsal Dinamikler

Enstitü İstanbul İSMEK, Türkiye'deki yerel yönetim eğitim modelleri arasında kurumsallaşma düzeyi en yüksek yapılardan biridir. Kurum, "Öğrenen Şehir" vizyonuyla uyumlu olarak; teknik eğitimlerden dijital yetkinliklere kadar geniş bir yelpazede hizmet sunarak yerel insan kaynağının niteliğini artırmayı amaçlamaktadır.

4.2. Program Dağılımı ve Katılımcı Profili

Enstitü İstanbul İSMEK bünyesindeki eğitimlerin teknoloji ve mesleki uzmanlık alanlarındaki ağırlığı, iş gücü piyasasının talebiyle paralel olarak artmıştır. 2019 öncesi %45 seviyelerinde olan "El Sanatları ve Hobi" odaklı branşların ağırlığı, 2023 itibarıyla %15'in altına düşürülmüştür. Buna karşılık, bilişim ve teknik eğitimlerin payı toplamda %60'ı aşarak yerel iş gücü arzını yüksek katma değerli sektörlere yönlendirmiştir. 2022 yılı sonu itibarıyla Enstitü İstanbul İSMEK bünyesinde eğitim alan katılımcıların %38'i doğrudan bilişim ve grafik tasarım gibi "yüksek istihdam potansiyelli" alanları tercih etmiştir. Bu tercih oranı 2018 yılına göre %112'lik bir artışı temsil etmektedir.

Eğitim Alanı	Branş Sayısı	Toplam Katılımcı İçindeki Payı	İstihdam Edilebilirlik Katsayısı*
Bilişim Teknolojileri	124	%28	0.88
Gastronomi ve Mutfak	42	%18	0.74
Grafik ve Teknik Tasarım	38	%15	0.82
Moda Tasarımı ve Tekstil	56	%12	0.65
Kişisel Gelişim ve Dil	70	%27	0.40

Çizelge 2: Katsayı, eğitim sonrası 6 ay içinde işe yerleşme oranlarını temsil eden tahmini veridir.

4.3. İstihdam Ofisleri (BİO) ile Entegrasyon Verileri

Bölgesel İstihdam Ofisleri (BİO) aracılığıyla yapılan işe yerleştirmelerde, Enstitü İstanbul İSMEK mezunlarının başarısı dikkat çekicidir. TÜİK 2022 verilerine göre Türkiye genelinde kadın işsizlik oranı %13,4 iken, Enstitü İstanbul İSMEK bünyesinde mesleki eğitim alan kadınların işe yerleşme hızının, genel işsiz kitleye oranla %22 daha yüksek olduğu saptanmıştır.

TÜİK 2022 verilerine göre, İstanbul genelinde kadınların iş gücüne katılım oranı Türkiye ortalamasının üzerinde olsa da mesleki eğitim almayan kadınlarda işsizlik süresi ortalama 14 aydır. İBB Bölgesel İstihdam Ofisleri (BİO) ve Enstitü İstanbul İSMEK ortak verileri üzerinden yapılan analizde, "Mesleki Uzmanlık Sertifikası" alan kadınların, mülakat aşamasına çağrılma oranının %34, işe kabul alma hızının ise genel ortalamadan %22 daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu durum, yaygın eğitimin "iş gücü piyasasına giriş belgesi" işlevini somutlaştırmaktadır. Özellikle kadın istihdamında İSMEK mezunlarının özel sektör tarafından tercih edilme oranı %30 bandına ulaşmıştır.

Aşağıda sıralanan bu yapı, eğitim-istihdam halkasının tamamlanmasını sağlayarak yerel iş gücü arzının daha etkin biçimde yönetilmesine olanak tanımaktadır.

I. Veri Analizi (Bölgesel İstihdam Ofisleri): İş gücü piyasasının hangi alanlarda (bilişim, lojistik, gastronomi vb.) elemana ihtiyaç duyduğu saptanır.
II. Müfredat Tasarımı (Enstitü İstanbul İSMEK): Piyasa verilerine göre andragojik (yetişkinlere uygun) ve modüler eğitim programları hazırlanır.
III. Teknik ve Teorik Eğitim: Katılımcılara uzman eğitmenler eşliğinde gerekli donanım kazandırılır.
IV. Yerinde Eğitim (İş Başı Öğrenme): Katılımcı, teorik eğitimi tamamladıktan sonra doğrudan işletmenin üretim sahasına giderek pratik yapar.
V. İstihdam ve Kariyer Takibi: Bölgesel İstihdam Ofisi aracılığıyla uygun işe yerleştirme yapılır ve kişinin kariyer gelişimi izlenir.

5. YENİLİKÇİ BİR STRATEJİ ÖNERİSİ: YERİNDE EĞİTİM MODELİ

Belediye eğitimlerinin istihdam performansını artıracak en temel hamle, öğrenme sürecini "fabrika/işletme sahasına" taşımaktır. Önerilen "Yerinde Eğitim" modeli; bireyin çalışacağı kurumun kültürüne ve teknolojik altyapısına eğitim esnasında adapte olmasını sağlar. Çizelge 3'de bu modelin geleneksel yapı ile farkları vurgulanmıştır. Yerinde Eğitim modeli, belediyenin atölye kurulum ve amortisman giderlerini %40 oranında azaltmaktadır. İşletme ise, yeni personelin "işe alışma" (On-Boarding) sürecindeki verimlilik kaybını eğitim aşamasında kompanse etmektedir. Bu model, kamu ve özel sektör arasında "risk ve maliyet paylaşımı"na dayalı sürdürülebilir bir finansal yönetim örneğidir.

5.1. Modelin Kuramsal Çerçevesi ve Uygulama Alanı

Yerinde Eğitim (Workplace-Based Learning), öğrenme sürecinin simülasyon atölyelerinden gerçek üretim sahalarına taşınmasını esas alır. Merriam ve Baumgartner (2020) yetişkin eğitiminde "bağlamsal öğrenme"nin kalıcılığını vurgular. Bu model, belediye ve özel sektör arasında kurulan "eğitim-üretim ortaklığı" üzerine inşa edilir.

5.2. Teknik Karşılaştırma ve Avantajlar

Geleneksel sınıf eğitimleri ile yerinde eğitim modeli arasındaki temel farklar Çizelge 3'de detaylandırılmıştır:

Çizelge 3. Geleneksel ve Yerinde Eğitim Yaklaşımlarının Mukayesesi

Değerlendirme Alanı	Klasik Kurs Yapısı	Yerinde Eğitim Stratejisi
Öğrenme Mekânı	Belediye Atölyeleri	**Reel Çalışma Ortamı**

Pratik Uygulama	Simülasyon Odaklı	Doğrudan Üretim Odaklı
İstihdam Garantisi	Mezuniyet Sonrası	Süreçle Eş Zamanlı
Kurumsal İş Birliği	Sınırlı	Yüksek (Kamu-Özel Ortaklığı)

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Araştırma bulguları, Enstitü İstanbul İSMEK tarafından sunulan eğitim programlarının büyük ölçüde mesleki beceri kazandırmaya yönelik yapılandırıldığını ortaya koymaktadır. Programların yerel iş gücü piyasasının ihtiyaçlarına duyarlı biçimde tasarlanması, katılımcıların istihdam olanaklarına erişimini kolaylaştırmaktadır. Özellikle dezavantajlı gruplara yönelik eğitim faaliyetlerinin, sosyal ve ekonomik uyum süreçlerini desteklediği tespit edilmiştir.

Yerel istihdamın güçlendirilmesi, sadece fiziksel yatırım değil, beşerî sermayenin dinamik yönetimiyle mümkündür. İBB Enstitü İstanbul İSMEK deneyimi, belediyelerin yetişkin eğitimi yönetiminde "beceri temelli" bir yaklaşıma geçmesinin yerel kalkınma üzerindeki çarpan etkisini göstermektedir.

Yerinde Eğitim modelinin İstanbul genelinde 20 stratejik sektörde (Lojistik, E-ticaret, Yenilenebilir Enerji vb.) yaygınlaştırılması halinde, yıllık yaklaşık 15.000 gencin doğrudan "garantili istihdam" kanalına dahil edilmesi öngörülmektedir. Bu, yerel işsizlik oranlarında orta vadede %1,5 ile %2 arasında bir iyileşme potansiyeli taşımaktadır (Bu öngörü, İBB (2022) Faaliyet Raporu verileri ile İstanbul Planlama Ajansı'nın (İPA) sektörel iş gücü ihtiyaç analizleri (2023) temel alınarak yazar tarafından hesaplanmıştır).

Geliştirilen Öneriler:

1. Mikro-Kredi ve Girişimcilik Desteği: Sertifikalı eğitimlerin, belediye destekli mikro-kredi imkanlarıyla birleştirilerek kendi işini kurma (Self-Employment) kapasitesi artırılmalıdır.
2. Dinamik Müfredat Yönetimi: İş gücü piyasasının anlık verilerine dayanan, her 6 ayda bir güncellenen esnek müfredat yapılarına geçilmelidir.
3. Sektörel Mentorluk: "Yerinde Eğitim" modeli çerçevesinde, işletmelerdeki deneyimli personelin katılımcılara mentorluk yapacağı bir sistem yasal çerçeveye kavuşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

1. **Alheit, P. ve Dausien, B. (2005).** Processus de formation et apprentissage tout au long de la vie. *L'orientation scolaire et professionnelle*, 34/1.
2. **CEDEFOP. (2020).** *Empowering adults through upskilling and reskilling pathways*. Luxembourg: Publications Office of the EU.
3. **İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2022).** *İSMEK Faaliyet Raporu*. İstanbul: İBB Yayınları.
4. **İstanbul Büyükşehir Belediyesi.** Bölgesel İstihdam Ofisleri Veri Seti (2023), data.ibb.gov.tr üzerinden erişilmiştir.
5. **Knowles, M. S., Holton, E. F., & Swanson, R. A. (2014).** *The Adult Learner*. Routledge.
6. **Kolb, D. A. (2014).** *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. FT Press.
7. **Merriam, S. B., & Baumgartner, L. M. (2020).** *Learning in adulthood: A comprehensive guide*. John Wiley & Sons.
8. **OECD. (2019).** *Future-Ready Adult Learning Systems*. Paris: OECD Publishing.
9. **Okçabol, R. (2006).** *Halk Eğitimi ve Yetişkin Eğitimi*. Ütopya Yayınevi.
10. **Teece, D. J., Pisano, G., & Shuen, A. (1997).** Dynamic capabilities and strategic management. *Strategic Management Journal*, 18(7).
11. **TÜİK. (2022).** *İşgücü İstatistikleri Metodoloji Dokümanı*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÜNİVERSİTE LİDERLİĞİNE İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI

Dr. Ejder Güven
Gebze Teknik Üniversitesi
ejderguven@gtu.edu.tr
http://orcid.org/0000-0002-3662-7142

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin hâlihazırda öğrenim gördükleri üniversitelerde üniversite liderliğine ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla incelemektir. Araştırma, nitel araştırma desenlerinden olgu bilim deseni kapsamında yürütülmüş; çalışma grubunu 2024–2025 eğitim-öğretim yılında Doğu Marmara Bölgesi'nde yer alan üç devlet üniversitesinde öğrenim gören ve öğrenci kulüplerinde aktif görev almış 49 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Veriler, "Halihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği … gibidir; çünkü …" ifadesiyle toplanmış ve içerik analiziyle çözümlenmiştir. Bulgular sonucunda üniversite liderliğine ilişkin yön verme, bilgelik ve stratejik düşünme, sorumluluk, güç ve dayanıklılık, çok yönlülük, vizyon, prestij, sistem, mizah ile yetersizlik ve tükenmişlik temaları ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak üniversite liderliğinin öğrenciler tarafından hem yönlendirici ve vizyoner hem de bazı durumlarda eleştirel biçimde algılandığı; bu algıların liderliğin işlevsel ve sembolik boyutlarını yansıttığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Metafor, yükseköğretim, üniversite liderliği.

1. GİRİŞ

Yükseköğretim kurumları günümüzde yalnızca bilgi üretim ve aktarım merkezleri değil, aynı zamanda ekonomik kalkınmanın, toplumsal dönüşümün ve kültürel sürdürülebilirliğin taşıyıcı aktörleri olarak konumlanmaktadır (Altbach, 2016). Bu bağlamda üniversite liderliği, yalnızca yönetsel bir pozisyon değil, aynı zamanda sembolik, kültürel ve etik boyutları da içeren çok katmanlı bir liderlik formudur. Üniversitelerin karşı karşıya kaldığı hızlı dijitalleşme, uluslararasılaşma, finansal sürdürülebilirlik gibi çağdaş zorluklar, liderliğin etkinliğini doğrudan etkileyen unsurlar olarak öne çıkmaktadır (Moodie & Wheelahan, 2009; Núñez-Acosta & Sánchez-García, 2024).

Üniversite liderliği, genel olarak rektör, dekan ve diğer yönetsel pozisyonlardaki kişilerin vizyon belirleme, strateji oluşturma, paydaşlarla etkili iletişim kurma ve kurumsal kültürü yönetme becerilerini kapsar (Bolden et al., 2008). Ancak bu liderlik biçiminin nasıl algılandığı, özellikle üniversitenin en geniş paydaş grubunu oluşturan öğrenciler açısından, hem kurumsal aidiyetin hem de yönetişim kalitesinin anlaşılması açısından oldukça önemlidir.

Son yıllarda sosyal bilimler alanında artan şekilde kullanılan bir yöntem, bireylerin karmaşık kavramları anlamlandırma biçimlerini metaforlar aracılığıyla analiz etmektir (Redden, 2017). Özellikle liderlik gibi soyut ve çok boyutlu kavramlar söz konusu olduğunda, metaforlar bireylerin düşünsel temsillerini ortaya koymak açısından güçlü bir yöntemsel araç olarak kabul edilmektedir (Randell & Yerbury 2020). Metaforlar aracılığıyla dile getirilen algılar, öğrencilerin üniversite liderliğini nasıl kavramsallaştırdıklarını ve liderden beklentilerinin ne yönde olduğunu ortaya koyabilir. Bu yolla liderliğin işlevsel, duygusal ve sembolik yönlerini öğrencilerin gözünden ortaya koymak oldukça açıklayıcı olacaktır.

Yükseköğretim kurumlarının giderek karmaşıklaşan yapısı ve küreselleşen eğitim ortamı, üniversite liderliğinin doğasını ve etkinliğini yeniden sorgulamayı zorunlu kılmaktadır (Dopson et al., 2018). Özellikle üniversite öğrencilerinin liderlik algıları, kurumsal aidiyet, motivasyon ve yönetişim süreçlerinin kalitesi açısından kritik bir göstergedir (Rizzo et al., 2021; Özkaynar, 2022). Ancak, liderlik algılarının metaforik temsilleri ve bu temsillerin kültürel bağlamlara göre nasıl farklılaştığı üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, öğrencilerin üniversite liderliğine ilişkin metaforik algılarını incelemek, liderlik anlayışlarının derinlemesine kavranması ve kültürel farklılıkların üniversite yönetimine yansımalarının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı, farklı kültürel arka planlana sahip üniversite öğrencilerinin ulusal ve kurum boyutunda liderlik algılarını metaforik bir bakış açısıyla analiz etmek ve bu algıların üniversite liderliğinin etkinliği üzerindeki olası etkilerini ortaya koymaktır. Dolayısıyla bu araştırmanın üniversite öğrencilerinin "üniversite liderliği'' kavramına ilişkin algılarını metaforlar aracılığı ile ortaya koyması bakımından alan yazına katkı yapacağı düşünülmektedir. Bu amaçla şu soruya cevap aranmıştır:

- Üniversite öğrencilerinin halihazırda öğrenim gördükleri üniversitelerde üniversite liderliğine ilişkin metaforik algısı nedir?

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Metafor Teorisi ve Üniversite Liderliği Olgusu

Metaforlar, bireylerin düşüncelerini, duygularını ve deneyimlerini daha somut biçimde ifade etmelerine olanak tanımaktadır. Lakoff ve Johnson (1980) tarafından geliştirilen kavramsal metafor teorisi, insanların deneyimlerini anlama biçimlerinin büyük ölçüde metaforik yapılar aracılığıyla şekillendiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla metaforlar yalnızca dilsel bir süsleme değil, aynı zamanda bilişsel bir süreç olarak kabul görmektedir.

Metaforlar özellikle eğitim kurumlarında yapılan araştırmalarda yaygın şekilde benimsenmiş ve metafor analizleri akademisyen, öğretmen, öğrenci algıları ve yönetim anlayışlarının değerlendirilmesinde sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır (Cameron, 2003; Redden, 2017). Eğitim yöneticileri, akademisyenler ve öğrenciler gibi çeşitli paydaşların zihinsel temsilleri üzerine yapılan metafor analizlerinin, eğitim sisteminin işleyişine dair derinlemesine kavrayışlar sunduğu söylenebilir. Dolayısıyla metaforlar, liderlik kavramının soyut doğası nedeniyle, bireylerin bu kavrama ilişkin algılarını ortaya koymakta güçlü bir araç olarak açığa çıkmaktadır.

Üniversiteler gibi karmaşık yapılar içerisinde liderlik anlayışı karmaşık bir anlama sahiptir. Dolayısıyla metaforlar, üniversite örgütlerinde sembolik taşıyıcıları olarak işlev görebilir. Bu nedenle, çok kültürlü bir öğrenci kitlesine sahip üniversitelerde liderlik tarzlarının esnek, kapsayıcı ve kültürel olarak duyarlı olması gerektiği sonucuna varılmaktadır (Syaharuddin & Fitriani, 2024).

Üniversite liderliği, yükseköğretim kurumlarının kurumsal stratejilerini belirlemekten araştırma-geliştirme faaliyetlerini yönlendirmeye, paydaşlar arası ilişkileri yönetmekten akademik kaliteyi temin etmeye kadar çok boyutlu bir süreci kapsamaktadır (Ghosh & DeMartino, 2022). Üniversite liderleri, sadece yönetimle değil; aynı zamanda etik değerlerin taşıyıcısı, akademik özgürlüğün savunucusu ve kurumsal kültürün şekillendiricisi olarak konumlanmaktadırlar (Gandhi & Sen, 2021). Bu bağlamda, üniversite liderliği yalnızca yönetsel yeterlik değil, aynı zamanda vizyonerlik, kapsayıcılık ve kültürel farkındalık gibi liderlik becerilerini de zorunlu kılmaktadır (Sirat et al., 2012).

Günümüz üniversiteleri, küresel rekabet, dijitalleşme, kaynak yetersizliği ve öğrenci çeşitliliği gibi faktörlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda üniversite liderliği, sadece yönetimsel değil, aynı zamanda stratejik ve dönüştürücü bir niteliğe bürünmektedir (Núñez-Acosta & Sánchez-García, 2024). Öğrenci beklentilerinin giderek çeşitlendiği bu ortamda, liderlerin öğrenci merkezli bir yaklaşım benimsemeleri, karar alma süreçlerine öğrencileri aktif şekilde dahil etmeleri ve şeffaf bir yönetişim anlayışı geliştirmeleri gerekmektedir (Northouse, 2016). Bu durumun, öğrencilerin üniversite liderliğiyle kurdukları ilişkiyi ve metaforik algılarını doğrudan etkilediği söylenebilir.

Üniversite liderliğinin sadece yerel değil, aynı zamanda küresel bir boyutu vardır (Ryan & Goldingay, 2022). Dünya genelinde yükseköğretim sistemlerinin giderek daha fazla uluslararasılaştığı bir ortamda, üniversite liderlerinin kültürlerarası yetkinlikler geliştirmesi kritik hale gelmiştir (Deem et al., 2008; Mitchell, 2023). Farklı kültürel geçmişlere sahip öğrenci topluluklarının bulunduğu üniversitelerde, liderin etkili olabilmesi için yalnızca kurumsal vizyona sahip olması yetmez; aynı zamanda bu çeşitliliği anlaması ve buna uygun liderlik pratikleri geliştirmesi de beklenir. Dolayısıyla üniversite liderliği olgusunun, sadece yapısal ve yönetsel bir alan değil; aynı zamanda kültürel, duygusal ve sembolik bir alan olarak da değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir.

3. YÖNTEM

Mevcut araştırmada, nitel araştırma desenlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Bu desende yürütülmüş çalışmalarda ortada olan fakat derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olunmayan olgulara odaklanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Üniversite öğrencilerinin algılarını ortaya çıkarmak için metaforlardan faydalanılmıştır.

3.1. Çalışma Grubu

Mevcut araştırmada çalışma gurubu kasıtlı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bu amaçla, veri sosyal kulüplerde yer almış son sınıf öğrencilerinden toplanmıştır. Bu bağlamda katılımcılar üniversitede dördüncü yılında öğrenim gören ve öğrenci kulüplerinde görev almış öğrencilerden gönüllü olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla araştırmanın çalışma grubu kolay ulaşılabilmesi için 2024-2025 eğitim ve öğretim yılında Doğu Marmara Bölgesinde bulunan 3 devlet üniversitesinde öğrenim gören 22-26 yaş arasında 27’si erkek 22’si kadın toplam 49 katılımcıdan oluşmaktadır.

3.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracını oluşturmak ve geliştirmek için ilgili alan yazın taranmış ve gerekli araştırmalar yapılmıştır. Araştırma için gereken veri, veri toplama formu aracılığıyla toplanmıştır. Bu formda veri elde etmek için katılımcılara yazılı ifadeler verilmiş; katılımcıların yazılı ifade içinde yer alan boşluğu doldurması istenmiştir. Formda yer alan ifadeler "Halihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği …… gibidir (dir); çünkü ……..''şeklindedir. Katılımcıların birbirinden etkilenerek benzer cevaplar vermemesi için araştırma yapılan mekân araştırma formunu doldurmaya uygun hale getirilmiştir. Katılımcılara araştırmanın amacı ve içeriği anlatılarak belirlenen uygun süre içerisinde verilen araştırma formunu doldurmaları istenmiştir.

3.3. Veri Analizi

Araştırmada elde edilen veri içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. Araştırmacı tarafından elde edilen veri alanında uzman iki öğretim üyesi tarafından değerlendirilmiştir. Araştırmacı ve öğretim üyelerine ait hesaplamanın tutarlılığı karşılaştırılarak Miles ve Hubersman'a (1994) ait Güvenirlik = Görüşbirliği / (Görüş Birliğ+Görüş Ayrılığı) formülünden yararlanılmış olup hesaplamaların güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

4. BULGULAR

Bu bölümde üniversite öğrencilerinin halihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliğine ilişkin metaforik algıları sonucunda elde edilen 10 tema Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Üniversite Liderliğine İlişkin Açığa Çıkan Temalar

Temalar	Frekans
Yön Verme	8
Bilgelik ve Stratejik Düşünme	6
Sorumluluk ve Görev Bilinci	6
Güç ve Dayanıklılık	6
Çok Yönlülük ve Esneklik	5
Vizyon ve Aydınlanma	5
Prestij ve Değer	4
Yetersizlik ve Tükenmişlik	4
Sistem ve Kurumsallık	3
Mizah ve Renkli Kişilik	2
Toplam	49

Çizelge 1'de görüldüğü gibi üniversite liderliğine ilişkin katılımcılar ''yön verme (n=8), bilgelik ve stratejik düşünme (n=6), sorumluluk ve görev bilinci (n=6), güç ve dayanıklılık

(n=6), çok yönlülük ve esneklik (n=5), vizyon ve aydınlanma (n=5), prestij ve değer (n=4), yetersizlik ve tükenmişlik (n=4), sistem ve kurumsallık (n=3) ve mizah ve renkli kişilik (n=2) metaforlarını kullanmışlardır. En çok kullanılan metafor yön verme iken en az kullanılan metaforun mizah ve renkli kişilik olduğu görülmektedir.

Katılımcılardan 8'i üniversite liderliğine ilişkin orkestra şefi, yol gösterici (2 kez), danışman, patron (2 kez) ve organizatör (2 kez) metaforlarını kullanmışlardır. Bu tema altında üniversite liderinin yönlendirme, organize etme ve karar alma süreçlerinde aktif rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla açığa çıkan bu metaforlar, üniversite liderinin sistematik düşünen, çok sayıda unsuru uyum içinde yöneten bir figür olarak algılandığını göstermektedir. Katılımcılara ilişkin bazı ifadeler şu şekildedir:

K7: ''Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *orkestra şefi* gibidir (dir); çünkü *insanlara rehberlik edip ilham verir*.''

K19: ''Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *patron* gibidir (dir); çünkü *sorumluluk sahibidir temsil ettiği bir sürü takipçisi var*.''

Katılımcılardan 6'sı üniversite liderliğine ilişkin baykuş (2 kez), rehber (2 kez), fedakâr kahraman ve gözde bir kahraman metaforlarını kullanmışlardır. Üniversite liderlik olgusunun bilgiye dayalı, derin düşünce gücüne sahip, yönlendirici bir akıl gerektirdiği anlaşılmaktadır. Bazı katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

K42: ''Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *baykuş* gibidir (dir); çünkü 360 derece dönerek her şeyi görür.''

K35: ''Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *gözde bir kahraman* gibidir (dir); çünkü *tüm etkinliklerle çevreyi genişletir*.''

Katılımcılardan 6'sı üniversite liderliğine ilişkin ilk doğan çocuk, sorumluluk (2 kez), kritik anların kurtarıcısı ve asker (2 kez) metaforlarını kullanmışlardır. Üniversite liderlerinin belirli roller üstlenen, sorumluluk alan ve belirli yükümlülükleri yerine getiren bireyler olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla açığa çıkarılan bu metaforlar, üniversite liderlerinin toplumsal veya kurumsal roller içinde sorumluluklarını önceleyen bir pozisyonda olduğunu vurgulamaktadır. Katılımcılardan bazıları algılarını şu şekilde beyan etmiştir:

K4: ‘‘Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *ilk doğan çocuk* gibidir (dir); çünkü *fazla sorumluluğu var*.’’

K26: ‘‘Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *asker* gibidir (dir); çünkü *görev adamıdır.*’’

Katılımcılardan 6’sı üniversite liderliğine ilişkin büyük bir ağaç, güçlü bir ağaç (2 kez), köklü bir ağaç, cesur bir aslan ve fil metaforlarını kullanmışlardır. Fiziksel ve ruhsal gücü, dirençliliği ve sağlamlığı temsil eden bu metaforlar üniversite liderlerinin iç ve dış etkenlere karşı dirençli ve kararlı olduğunun göstergesi olarak düşünülebilir. Bazı katılımcı ifadesi şu şekildedir:

K3: ‘‘Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *fil* gibidir (dir); çünkü *ağır ama etkili olması gerekir*.’’

K32: ‘‘Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *güçlü bir ağaç* gibidir (dir); çünkü *dallanıp budaklanarak her yere kolları ulaşır faydalı olur*.’’

Katılımcılardan 5’i üniversite liderliğine ilişkin ahtapot (2 kez), çok amaçlı kitap, İngiliz anahtarı ve İsviçre çakısı metaforlarını kullanmışlardır. Çok işlevli olma, birden fazla görevi yerine getirme yeteneğini ifade eden bu metaforlar üniversite liderlerinin farklı durumlara adapte olabilme kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Katılımcılardan bazıları şu şekilde beyanda bulunmuştur:

K10: ‘‘Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *ahtapot* gibidir (dir); çünkü *sekiz kolla hedefe ve işe sarılır*.’’

K47: ‘‘Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği İsviçre çakısı gibidir (dir); çünkü her sorunu çözmeye uğraşır.’’

Katılımcılardan 5’i üniversite liderliğine ilişkin güçlü bir vizyon, yüksek vizyon, lamba (2 kez) ve mum metaforlarını kullanmışlardır. Geleceğe dönük bakış, fikir üretme, ilham kaynağı olma gibi özellikler taşıyan bu metaforlar üniversite liderliğinin yol açıcı, vizyoner ve fikir üreten bir perspektifte sergilediğini ortaya koymaktadır. Bazı katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

K24: ‘‘Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *lamba* gibidir (dir); çünkü *bilgi ve becerileriyle yanındakileri aydınlatır*.’’

K39: ‘‘Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *mum* gibidir (dir); çünkü *kendi ateşiyle diğer bireyleri de yakarak geliştirir fayda sağlar*.’’

Katılımcılardan 4’ü üniversite liderliğine ilişkin altın bilezik, forslu kahraman, değerli taş (2 kez) metaforlarını kullanmışlardır. Üniversite liderliğinin toplumda saygı duyulan, değerli ve prestijli bir konumda olduğuna dikkat çeken bu metaforlar bu liderlik stilinin yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda sembolik olarak da değerli olduğunu yansıtmaktadır. Katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

K21: ‘‘Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *altın bilezik* gibidir (dir); çünkü *her ortamda ilgi çeker*.’’

K8: ‘‘Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *değerli taş* gibidir (dir); çünkü *nereye gitse lider olduğu anlaşılır ve saygı görür*.’’

Katılımcılardan 4’ü üniversite liderliğine ilişkin içi boş kutu, bataklığa saplanmış bir ağaç, duman ve okyanustaki su damlası metaforlarını kullanmışlardır. Liderin kendisini işlevsiz, görünmez ya da etkisiz hissettiği durumları ortaya koyan bu metaforların üniversite liderlik olgusunu genellikle tükenmişlik, yalnızlık ya da anlamsızlık hissiyle ilişkilendirdiği anlaşılmaktadır. Bazı katılımcılar şu şekilde beyanda bulunmuştur:

K17: ‘‘Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *içi boş kutu* gibidir (dir); çünkü *torpile dayanır*.’’

K 38: ‘‘Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *bataklığa saplanmış bir ağaç* gibidir (dir); çünkü *imkânları kısıtlı ve çabalaması boşunadır*.’’

Katılımcılardan 3’ü üniversite liderliğine ilişkin ülke, şehir ve denetçi metaforlarını kullanmışlardır. Bu metaforlar, liderin daha geniş bir yapının (örgüt, toplum, devlet) parçası olarak işlev gördüğünü ima etmektedir. Dolayısıyla üniversite liderlerinin bireysel kimliğinden öte bir sistem içinde düzenleyici rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

K44: ‘‘Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *ülke* gibidir (dir); çünkü *ülkenin ihtiyaçlarını yansıtır*.’’

K49: ‘‘Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *şehir* gibidir (dir); çünkü *o şehirdeki öğrencilerin ihtiyaçları tanır ve ona göre bir yaklaşım sergiler*.’’

Katılımcılardan 2’si üniversite liderliğine ilişkin komedyen ve hokkabaz metaforlarını kullanmışlardır. Üniversite liderlik olgusunun dikkat çekici ya da sosyal anlamda enerjik bir yapıya sahip olarak algılandığını ortaya koyan bu metaforlar bu liderlik stilinin eğlenceyi çağrıştırdığına dikkat çekmektedir. Katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

K13: ‘‘Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *komedyen* gibidir (dir); çünkü *mizahla etrafındakileri etkiler ve yön verir.*’’

K29: ‘‘Hâlihazırda öğrenim gördüğüm üniversitede üniversite liderliği *hokkabaz* gibidir (dir); çünkü *eğlenceli bir tavırla üniversitelilere bir şeyler katar*.’’

5. SONUÇ

Bu araştırmada katılımcıların üniversite liderliğine ilişkin algıları metaforlar aracılığıyla incelenmiş ve elde edilen bulgular, üniversite liderliğinin çok boyutlu bir olgu olarak algılandığını ortaya koymuştur. En sık kullanılan metaforların yön verme, bilgelik ve stratejik düşünme ile sorumluluk temaları etrafında yoğunlaşması, üniversite liderlerinin katılımcılar tarafından öncelikle rehberlik eden, karar alan ve kurumu yönlendiren bir aktör olarak görüldüğünü göstermektedir. Orkestra şefi, yol gösterici, danışman ve patron gibi metaforlar, liderliğin koordinasyon, düzenleme ve sorumluluk alma işlevlerine vurgu yaparak üniversite liderinin karmaşık yapılar içinde denge kuran merkezi bir figür olarak algılandığını ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte bulgular, üniversite liderliğinin yalnızca yönetsel bir rol olarak değil; aynı zamanda bilgelik, güç, dayanıklılık, vizyon ve esneklik gerektiren bir liderlik biçimi olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Baykuş, kahraman, güçlü ağaç, fil, ahtapot ve lamba gibi metaforlar, üniversite liderlerinin bilgiye dayalı düşünen, zorluklar karşısında dirençli olan, çok yönlü görevler üstlenen ve geleceğe dair yol gösteren bireyler olarak algılandığını yansıtmaktadır. Bu durum, üniversite liderliğinin hem akademik hem de örgütsel bağlamda stratejik düşünme, uyum sağlama ve ilham verme gibi nitelikleri bir arada barındırdığını ortaya koymaktadır.

Az sayıda da olsa yetersizlik ve tükenmişlik temasını yansıtan metaforların (içi boş kutu, bataklığa saplanmış ağaç, duman vb.) kullanılması, üniversite liderliğine ilişkin eleştirel ve olumsuz algıların da varlığını göstermektedir. Bu metaforlar, liderlerin zaman zaman sistemsel kısıtlılıklar, görünmezlik ya da etkisizlik hissi yaşayabildiğine işaret etmektedir. Sonuç olarak, üniversite liderliği katılımcıların algılarında hem güçlü, yönlendirici ve prestijli bir konum hem de belirli koşullarda zorlayıcı ve yıpratıcı bir rol olarak şekillenmektedir. Bu bulgular, üniversite liderliğinin destekleyici kurumsal yapılar ve sürdürülebilir liderlik politikalarıyla güçlendirilmesinin önemine dikkat çekmekte; gelecekte yapılacak çalışmalara algı, bağlam ve liderlik uygulamaları arasındaki ilişkiyi daha derinlemesine inceleme yönünde önemli ipuçları sunmaktadır.

Etik Onay: Araştırma Gebze Teknik Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 15.10.2024 tarih ve 2024/171914 sayılı kararı ile etik kurul onayı almıştır.

KAYNAKÇA

Altbach, P. G. (2016). *Global perspectives on higher education*. Johns Hopkins University Press.

Bolden, R., Jones, S., Davis, H., & Gentle, P. (2015). *Developing and sustaining shared leadership in higher education: Stimulus paper*. Leadership Foundation for Higher Education.

Cameron, L. (2003). *Metaphor in educational discourse*. Continuum.

Deem, R., Mok, K. H., & Lucas, L. (2008). Transforming higher education in whose image? Exploring the concept of the "world-class" university in Europe and Asia. *Higher Education Policy, 21*(1), 83–97.

Dopson, S., Ferlie, E., McGivern, G., Fischer, M. D., Mitra, M., Ledger, J., & Behrens, S. (2018). Leadership development in higher education: A literature review and implications for programme redesign. *Higher Education Quarterly, 73*(2), 218–234.

Gandhi, M., & Sen, K. (2021). Missing women in Indian university leadership: Barriers and facilitators. *Educational Management Administration & Leadership, 49*(2), 352–369.

Ghosh, S., & DeMartino, L. A. (2022). Global universities' leadership during COVID-19: Synergistic knowledge production to mitigate an endemic crisis. *Journal of Comparative and International Higher Education, 14*(3), 146–161.

Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.

Mitchell, L.-M. (2023). Intercultural competence: Higher education internationalisation at the crossroads of neoliberal, cultural and religious social imaginaries. *Religions*, *14*(6), Article 801.

Moodie, G., & Wheelahan, L. (2009). The significance of Australian vocational institutions in opening access to higher education. *Higher Education Quarterly, 63*(4), 356–370.

Northouse, P. G. (2016). *Leadership: Theory and practice* (7th ed.). Sage Publications.

Núñez-Acosta, A. D., & Sánchez-García, J. Y. (2024). Leadership in private universities for the sustainable performance of research: A system dynamics approach. *Administrative Sciences*, *14*(8), 1–16.

Özkaynar, G. K. (2022). Yükseköğretim gençliğinin liderlik özellikleri algılarının araştırılması. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 6*(17), 1–20.

Randell, S., & Yerbury, H. (2020). An exploration of the metaphors and images used to describe leadership in two different cultural contexts. *Frontiers in Education, 5*, Article 151.

Redden, S. M. (2017). Metaphor analysis. In J. Matthes (Ed.), *The international encyclopedia of communication research methods* (pp. 1–8). Wiley.

Rizzo, S. M., Tribble, D. J., & Nadelson, L. S. (2021). Who are their leaders? College students' perceptions of and engagement with campus leaders and administrators. *Higher Education Studies, 11*(3), 43–58.

Ryan, J., & Goldingay, S. (2022). University leadership as engaged pedagogy: A call for governance reform. *Journal of University Teaching and Learning Practice*, *19*(1), 122–135.

Sirat, M., Ahmad, A. R., & Azman, N. (2012). University leadership in crisis: The need for effective leadership positioning in Malaysia. *Higher Education Policy*, *25*, 511–529.

Syaharuddin, & Fitriani, M. I. (2024). Multicultural leadership: Concept and implementation in educational institutions. *Jurnal Pendidikan Glasser, 8*(2), Article 3618.

HAVA TAŞIMACILIĞINDA YOLCU PROFİLİ VE TERCİHLERİ: KASTAMONU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Öğrencisi Özcan ÖZVEREN
Kastamonu Üniversitesi/ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
ozcanozveren1441@gmail.com - ORCID ID: 0009-0008-4275-8369

Dr. Öğr. Üyesi Şafak AKTEMUR
Kastamonu Üniversitesi/ Sivil Havacılık Yüksekokulu,
saktemur@kastamonu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-4167-2244

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ALICI
Kastamonu Üniversitesi/ Sivil Havacılık Yüksekokulu,
aalici@kastamonu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-4796-6385

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ERTEK
Kastamonu Üniversitesi/ Sivil Havacılık Yüksekokulu,
aertek@kastamonu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8156-5075

ÖZET

Havayolu taşımacılığı, ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimine katkı sağlamakta; yaşanan teknolojik gelişmelere ve değişen yaşam biçimlerine paralel olarak, yolcuların ihtiyaç ve talepleri de değişmektedir. Bu değişimle birlikte yolcu profillerini ve ulaşım tercihlerini doğru analiz etmek, sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamak açısından kritik önem taşımaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, Kastamonu ilinden seyahat eden yolcuların ulaşım tercihlerini, bu tercihleri etkileyen faktörleri, Kastamonu ilinden en sık seyahat edilen şehirleri ve yolcuları havayolu ulaşımına yönlendiren unsurları belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup veriler anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Anket formu, literatür taraması, uzman görüşleri ve Küçük Yılmaz vd. (2017) ile Işıklar vd. (2021) çalışmaları temel alınarak oluşturulmuştur. Araştırmanın evreni Kastamonu ilindeki yolcuları kapsamaktadır. Veri toplama sürecinde basit rassal örnekleme yöntemiyle belirlenen, Kastamonu merkezde yaşayan 18 yaş ve üzeri 1050 kişiye yüz yüze anket formu uygulanmıştır.

Toplanan veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilerek yorumlanmıştır. Araştırmaya dâhil edilen katılımcıların %49.1'i erkek, %50.9'u kadındır. Cinsiyet açısından dengeli bir dağılımın sergilendiği örneklemde; katılımcıların %42.9 oranla 450'sinin 18-25 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Bu oranı sırasıyla 26-35 yaş arası, 36-45 yaş arası, 46-55 yaş arası, 56-65 yaş arası ve son olarak da 65 yaş ve üstü katılımcılar takip etmektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı %34.7 ile lisans mezunudur. Katılımcıların en çok seyahat ettiği şehirlerin; %16.2 ile Ankara ili ve sırasıyla %12.3'ünün boş bırakılıp %11.7'sinin İstanbul ili ve %7.5'inin Kastamonu ili olduğu görülmektedir. Çalışma Kastamonu'daki yolcu profilinin ve ulaşım tercihlerinin belirlenmesiyle birlikte literatüre katkı sağlamakta ve ulaşım sektöründeki işletmeler için öncül bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Havayolu ulaşımı, Seyahat tercihi, Ulaşım, Yolcu talebi

ABSTRACT

Air transportation contributes to the economic and social development of countries; and in parallel with technological advancements and changing lifestyles, the needs and demands of passengers are also changing. With this change, accurately analyzing passenger profiles and transportation preferences is critically important for achieving a sustainable competitive advantage. In this context, the aim of this study is to determine the transportation preferences of passengers traveling from Kastamonu province, the factors influencing these preferences, the most frequently visited cities from Kastamonu, and the elements that lead passengers to air travel. To this end, a quantitative research method was used in the study, and data were collected through a survey form. The survey form was developed based on a literature review, expert opinions, and the studies of Küçük Yılmaz et al. (2017) and Işıklar et al. (2021). The research population includes passengers in Kastamonu province. In the data collection process, a face-to-face survey form was administered to 1050 individuals aged 18 and over living in Kastamonu city center, selected using a simple random sampling method. The collected data were analyzed and interpreted using the SPSS program. Of the participants included in the study, 49.1% were male and 50.9% were female. The sample exhibited a balanced gender distribution; 42.9% of the 450 participants were between 18-25 years old. This was followed by 26-35 years old, 36-45 years old, 46-55 years old, 56-65 years old, and finally, 65 years and older. A large majority of participants (34.7%) held a bachelor's degree. The most frequently visited cities were Ankara (16.2%), Istanbul (11.7%) (12.3% left blank), and Kastamonu (7.5%). This study contributes

to the literature by determining the passenger profile and transportation preferences in Kastamonu and serves as a valuable resource for businesses in the transportation sector.

Keywords: Air transportation, Travel preference, Transport, Passenger demand

İŞ YAŞAMINDA TOKSİK POZİTİFLİK: NEDENLERİ VE SONUÇLARI ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME

Dr. Öğretim Üyesi Ayşe YAVUZ
Selçuk Üniversitesi/Taşkent MYO,
ayseyavuz@selcuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-2103-7833

ÖZET

Modern iş yaşamında yönetim paradigmaları, çalışanın sadece fiziksel emeğini değil, bilişsel ve duygusal kapasitesini de üretim sürecine dahil etmiştir. "Mutlu çalışan verimlidir" varsayımından hareketle modern işletmeler, pozitifliği bir temenni olmaktan çıkarıp, uyulması zorunlu bir kurum kültürü normu haline getirmiştir. Ancak bu pozitiflik talebinin, çalışanın gerçek duygularını (korku, kaygı, üzüntü) yok sayacak düzeyde dayatılması, literatürde toksik pozitiflik kavramıyla açıklanan yeni bir örgütsel patolojiyi doğurmuştur. Bu çalışma, iş yaşamı bağlamında giderek yaygınlaşan toksik pozitiflik olgusunu kavramsal olarak incelemekte, ortaya çıkış nedenlerini ve bireyler ile örgütler üzerindeki olası sonuçlarını tartışmaktadır. Sonuç olarak otantik olmayan bir pozitiflik ikliminin, psikolojik güvenliği zedelediği ve sürdürülebilir örgütsel bağlılığı aşındırdığı görülmektedir. Geleceğin sürdürülebilir ve dirençli örgütlerinin, çalışanlarının sadece olumlu duygularını değil, tüm duygusal deneyimlerini kabul eden, besleyen ve onlardan öğrenen örgütlerin olacağı aşikardır. Bu bağlamda toksik pozitiflikten kaçınmak için bireysel ve örgütsel bağlamda çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toksik Pozitiflik, Duygusal Emek, Çalışan Yabancılaşması.

TOXIC POSITIVITY IN WORK LIFE: A CONCEPTUAL REVIEW ON ITS CAUSES AND CONSEQUENCES

ABSTRACT

In modern work life, management paradigms have integrated not only the physical labor of the employee but also their cognitive and emotional capacity into the production process. Based on the assumption that "a happy employee is productive," modern enterprises have transformed positivity from being a mere wish into a mandatory corporate culture norm. However, the imposition of this demand for positivity to a level that ignores the employee's genuine emotions

(fear, anxiety, sadness) has created a new organizational pathology explained in the literature by the concept of toxic positivity. This study conceptually examines the increasingly widespread phenomenon of toxic positivity in the context of work life and discusses the reasons for its emergence and its potential consequences on individuals and organizations. Consequently, it is observed that an inauthentic climate of positivity undermines psychological safety and erodes sustainable organizational commitment. It is evident that the sustainable and resilient organizations of the future will be those that accept, nurture, and learn from not only the positive emotions but all emotional experiences of their employees. In this context, solution suggestions have been presented in individual and organizational contexts to avoid toxic positivity.

Keywords: Toxic Positivity, Emotional Labor, Employee Alienation.

GİRİŞ

Yönetim biliminin tarihsel evrimi incelendiğinde, odağın giderek elle tutulur olandan hissedilir olana kaydığı görülmektedir. Frederick Taylor'ın (1911) *Bilimsel Yönetimin İlkeleri* eserinde ortaya koyduğu klasik anlayışta, duygular iş yerinde rasyonelliği tehdit eden ve kontrol altına alınması gereken irrasyonel sapmalar olarak değerlendirilmiştir. Max Weber'in (1947) bürokrasi modelinde de ideal organizasyon, insansızlaştırılmış ve duygulardan arındırılmış bir yapı olarak tanımlanmıştır. Ancak 1930'lardaki Hawthorne Araştırmaları ile başlayan İnsan İlişkileri akımı ve sonrasında hizmet sektörünün küresel ekonomiyi domine etmesi, bu paradigmayı kökünden değiştirmiştir (Mayo, 1933).

21. yüzyılın çalışma düzeninde, Hardt ve Negri'nin (2000) Duygusal Emek olarak tanımladığı yeni bir üretim biçimi hakimdir. Bu düzende çalışanlardan sadece görev tanımlarındaki işleri yapmaları değil; aynı zamanda kuruma tutkuyla bağlanmaları, yüksek enerji yaymaları ve sürekli pozitif bir ruh hali sergilemeleri beklenmektedir. Ashforth ve Humphrey (1995), bu durumu duyguların iş yerinde kurumsallaşması olarak ifade ederken; Cederström ve Spicer (2015), modern şirketlerin çalışanları sürekli mutlu olmaya zorlayan birer mutluluk fabrikasına dönüştüğünü savunmaktadır.

Son yıllarda, bu çabaların bir uzantısı ve zamanla sapmaya uğramış bir hali olarak toksik pozitiflik kavramı öne çıkmaktadır. Toksik pozitiflik, tüm olumsuz duygu ve deneyimlerin görmezden gelinmesi, bastırılması ve her koşulda yalnızca olumlu düşüncenin dayatılması şeklinde tanımlanabilen bir tutum ve iletişim tarzıdır (Sokal vd., 2020). İşyerinde karşılaşılan

adaletsizlikler, aşırı iş yükü, belirsizlik, başarısızlık veya kayıp gibi gerçek ve meşru sorunlar karşısında ‘iyi düşün, iyi olsun’, ‘şükretmek lazım’, ‘negatifliğe yer yok’ gibi ifadelerle kendini göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı, iş yaşamında giderek yaygınlaşan toksik pozitiflik olgusunu kavramsal düzeyde incelemek, onun altında yatan nedenleri ortaya koymak ve bireyler ile örgütler üzerindeki çok boyutlu sonuçlarını tartışmaktır. Çalışma, toksik pozitifliğin basit bir iyimserlik veya morali yüksek tutma çabası olmadığını; aksine, psikolojik güvenliği zedeleyen, duygusal çeşitliliği reddeden ve uzun vadede örgütsel sağlığı tehdit eden bir fenomen olduğunu savunmaktadır. Çalışma, giriş bölümünden sonra, kavramın kuramsal çerçevesini çizecek, ardından işyerinde kök salmasının örgütsel, yönetsel ve sosyo-kültürel nedenlerini analiz edecektir. Daha sonra, çalışan psikolojisi, performansı ve örgüt kültürü üzerindeki olumsuz sonuçları detaylandırılacak, bu sorunla başa çıkmaya yönelik bireysel ve örgütsel öneriler sunulacak ve bir sonuç değerlendirmesi ile tamamlanacaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. 1. Toksik Pozitifliğin Tanımı ve Ayırt Edici Özellikleri

Bugün mutluluk, artık bireysel bir iyi oluş hali değil, örgütsel bir buyruk ve stratejik bir denetim aracına dönüşmüştür (Cabanas ve Illouz, 2019). Ancak insan doğasının kaçınılmaz bir parçası olan negatif duyguların iş yerinde yasaklanması veya başarısızlık göstergesi sayılması, pozitifliği toksik bir hale getirmektedir. Literatürde "Toksik Pozitiflik" olarak adlandırılan bu olgu, Sokal vd. (2020) tarafından; her durumda olumlu düşünmenin zorunlu kılındığı ve negatif duyguların sistematik olarak bastırıldığı bir iletişim biçimi olarak tanımlanmaktadır.

Toksik pozitiflik, pozitifliğin karanlık tarafı olarak da nitelendirilmektedir (Held, 2002). Bu kavram, olumlu psikoloji akımının aşırı ve yanlış uygulanmasından dolayı ortaya çıkmıştır. Aslında olumlu psikoloji, bireylerin güçlü yönlerine odaklanmayı ve refahı artırmayı hedefler. Ancak toksik pozitiflik, bu yaklaşımı katı ve dışlayıcı bir ideolojiye dönüştürmektedir; her koşulda pozitif olma baskısı, iyi oluş halini bireyin bir zorunluluğu ve performans göstergesi haline getirmektedir (Cederström ve Spicer, 2015; Ehrenreich, 2009). Toksik Pozitiflik, zorlu yaşam olayları karşısında bireyin otantik duygusal tepkilerini (üzüntü, öfke, hayal kırıklığı) görmezden gelerek veya bastırarak geçersiz kılan ve sürekli bir iyi hissetme halini dayatan bir söylem ve tutumlar bütünüdür (Sokal vd., 2020).

Toksik pozitifliği sağlıklı iyimserlik ve dayanıklılıktan ayıran temel özellik, duygusal geçerliliği reddetmesidir. Sağlıklı bir yaklaşım, zorlukları kabul eder, olumsuz duyguları normalize eder ve bunlarla yapıcı şekilde başa çıkmaya çalışır. Oysa toksik pozitiflik, mutluluk emperyalizmi yaratarak (Ahmed, 2010), tüm diğer duygusal deneyimleri geçersiz kılar. İşyerinde, bir yandan hissettikleri stres, hayal kırıklığı veya tükenmişlik, diğer yandan bunları ifade etmemeleri gerektiği baskısı çalışanların kendilerini çift yönlü duygu sıkışması içinde bulmalarına neden olur (Bono vd., 2013).

1. 2. İş Yaşamında Ortaya Çıkış Biçimleri

Toksik pozitiflik, iş yerinde genellikle iyi niyetli gibi görünen ancak susturucu etki yapan durumlarla kendini gösterir:

Duygusal Geçersizleştirme: Bir çalışanın tükenmişlik beyanına, yöneticinin ‘Bardağın dolu tarafına bak’ diyerek cevap vermesi, çalışanın duygusal deneyimini değersizleştirmektedir (Linehan, 1993).

Pollyannacılık: Collinson (2003), yöneticilerin kriz anlarında bile her şeyin harika olduğu yönündeki ısrarlı söylemlerini yönetilen benlik inşasının bir parçası olarak görür.

Duygusal Dışlama: Ahmed (2010), "Mutluluk Vaadi" eserinde, mutsuzluğunu ifade edenlerin oyunbozan olarak etiketlendiğini ve topluluktan dışlandığını belirtir.

2. TOKSİK POZİTİFLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

İş yaşamında toksik pozitifliğin yaygınlaşması, bir dizi iç içe geçmiş örgütsel, yönetsel ve sosyo-kültürel faktörden kaynaklanmaktadır.

2. 1. Örgütsel ve Yönetsel Nedenler

Performans ve Verimlilik Odaklılığa Aşırı Vurgu: Rekabetçi piyasa koşulları, örgütleri sürekli artan verimlilik ve kâr peşinde koşmaya iter. Bu bağlamda, olumsuz duygular veya eleştiriler, işi yavaşlatan, enerji düşüren engeller olarak görülür. Yönetim, sorunları hızlı çözmek adına, onları basit pozitif telkinlerle geçiştirme eğiliminde olabilmektedir (Barsade ve O’Neill, 2014).

Eva Illouz (2007), Duygusal Kapitalizm kavramıyla, duygusal ve ekonomik söylemlerin iç içe geçtiği bir düzeni tarif etmektedir. Hizmet ekonomisinde gülümseme, nezaket ve coşku birer

ekonomik metadır. Pine ve Gilmore'un (1998) Deneyim Ekonomisi tezine göre, müşteri satın aldığı hizmetin yanında pozitif bir deneyim de talep eder. Davies (2015), *Mutluluk Endüstrisi* eserinde, şirketlerin mutluluğu ölçülebilir bir performans göstergesi haline getirdiğini vurgular. Mutsuz görünmek, üretim hattındaki bir arıza gibi görülür ve toksik pozitiflik baskısıyla giderilmeye çalışılmaktadır.

Liderlik Tarzları ve Rol Modelleri: Bazı liderler, "her koşulda güçlü ve iyimser görünmeyi" liderliğin bir gereği olarak algılamaktadır. Bu tutum, astlarına da aynı davranışı sergilemeleri yönünde örtük veya açık bir baskı oluşturmaktadır. Dönüşümcü (transformational) liderliğin yanlış yorumlanmış hali, sürekli bir "ilham verme" ve iyimserlik halinin, gerçekçi olmayan bir pozitiflik söylemine dönüşmesine yol açabilir. Bu durum, liderin kırılganlık göstermekten kaçınarak yapay bir güven imajı yaratmasına ve çalışanların da duygularını bastırarak bu imaja uyum sağlamasına neden olur (Cha ve Edmondson, 2006). Nihayetinde bu, psikolojik güvenliği zedeleyen ve otantik iletişimi engelleyen bir ortam yaratır (Edmondson, 2018). Sağlıklı liderlik, gerçekçi iyimserlik ile zorlukların dürüstçe kabulünü dengelemelidir (Jensen ve Luthans, 2006).

Marka İtibarı ve Dış Görünüş Kaygısı: Özellikle müşteriyle doğrudan temas eden sektörlerde veya sosyal medya görünürlüğü yüksek şirketlerde, mutlu, uyumlu, problemsiz bir aile imajı yaratma kaygısı, içerideki sorunların gizlenmesine neden olmaktadır. Happycracy (mutluluk diktatörlüğü) olarak adlandırılan bu durum, çalışanların gerçek duygularını maskelenmiş bir iyimserlikle kamufle etmelerini zorunlu kılmaktadır (Cederström ve Spicer, 2015).

Yetersiz Duygusal Zekâ ve Çatışma Yönetimi Becerileri: Yöneticiler, olumsuz duygularla nasıl başa çıkacaklarını, zor konuşmaları nasıl yöneteceklerini bilmediklerinde, en kolay yol olarak bu duyguları görmezden gelmeyi veya pozitiflikle bastırmayı tercih etmektedirler. Bu durum, bir tür duygusal kaçınma stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. 2. Sosyo-Kültürel ve Teknolojik Nedenler

Pozitif Düşünce Kültürünün Bireyselleştirilmesi: Batı toplumlarında hâkim olan ve küresel ölçekte yayılan kendi kaderinin mimarı olma söylemi, başarısızlığı veya mutsuzluğu bireyin yetersizliği, olumsuz düşüncesi veya yeterince çabalamaması ile açıklamaktadır (Ehrenreich, 2009). İşyerinde bu durum, sorunların sistemik nedenlerinin göz ardı edilip, çözümün bireyin zihniyet değişikliğinde aranmasına yol açmaktadır.

Sosyal Medyanın Rolü: Profesyonel ağlar dahil, sosyal medya, genellikle filtrelenmiş, kusursuz ve sürekli başarılı kariyer hikayeleriyle doludur. Bu seçici sunum gerçek iş yaşamının inişli çıkışlı doğasını görünmez kılarak, herkesin her zaman başarılı ve pozitif olması gerektiği yönünde gerçekçi olmayan bir beklenti yaratmaktadır. Bu durum, kişisel ve profesyonel benliğin sürekli performansını gerektiren bir duygusal kapitalizm mantığının bir uzantısıdır (Illouz, 2007). Platformlar, kullanıcıları en olumlu ve çekici benlik versiyonlarını sergilemeye teşvik etmekte, bu da toksik pozitifliğin yaygınlaşmasına ve kişinin otantik duygusal deneyimleriyle olan bağının zayıflamasına neden olmaktadır (Cabanas ve Illouz, 2019).

Küresel Belirsizlik ve Kaygı İklimi: Pandemi, ekonomik krizler, siyasal istikrarsızlıklar gibi küresel belirsizlik dönemlerinde, bireyler ve örgütler bir kontrol ve güvenlik hissi arayışına girmektedir. Bu tür varoluşsal tehdit ve belirsizlik anlarında, aşırı basitleştirilmiş, 'her şey yolunda' mesajları veren pozitiflik söylemleri cazip hale gelir. Toksik pozitiflik, bu kaygı verici gerçeklikten kaçmak veya onu inkâr etmek için psikolojik bir savunma mekanizması ve yanlış bir sığınak işlevi görebilir. Bu durum, tehdit karşısında karmaşık gerçeklikleri reddederek kaygıyı yönetmeye çalışan bir inkâr veya pozitifliğe zorlama stratejisi olarak görülebilir (Held, 2002; Sokal vd., 2020).

3. TOKSİK POZİTİFLİĞİN BİREYSEL VE ÖRGÜTSEL DÜZEYDEKİ SONUÇLARI

Toksik pozitifliğin hem bireysel hem de örgütsel bağlamda yıkıcı etkileri vardır.

3.1. Bireysel Sonuçlar

Duygusal Tükenme ve Psikolojik Sıkıntı: Sürekli olarak gerçekte hissetmediği duyguları göstermek zorunda kalmak, çalışanda duygusal tükenmeye yol açar (Grandey, 2000). Ayrıca, olumsuz duyguların bastırılması, anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinde artış ile ilişkilendirilmiştir (Quartana, vd., 2010). Duygular sürekli bastırıldığında, onları tanıma, adlandırma ve anlama becerisi (duygusal zekanın temel bileşenleri) körelir. Birey, kendi içsel durumunu okuyamaz hale gelir, bu da hem kişisel hem de profesyonel ilişkilerde zorluklara sebep olur.

Öz-Değer ve Duygusal Özerklik Kaybı: Kişi, kendi otantik duygusal deneyimine yabancılaşır. Seeman (1959), yabancılaşmanın boyutlarını analiz ederken kendine yabancılaşmayı, bireyin içsel ödüllerden kopması ve davranışlarının dışsal güçlerce

belirlenmesi olarak tanımlamaktadır. Yanlış hissettiği için kendini suçlamaya başlar, bu da öz-değer ve öz-güven erozyonuna neden olur.

İşe Yabancılaşma ve Anlam Kaybı: Çalışan, sorunları konuşamadığı ve kendini ifade edemediği bir ortamda, işine ve örgütüne karşı yabancılaşma hisseder. İş, anlamlı bir faaliyet olmaktan çıkıp, bir performans ve görüntü sahnesine dönüşür. Sürekli rol yapmak zorunda kalan çalışan, zamanla kendi gerçek duygularıyla bağını kaybeder. Karl Marx'ın (1844/2007) klasik Yabancılaşma teorisi, modern ofislerde psikolojik bir boyut kazanır.

Yapıcı Çatışmanın ve İnovasyonun Engellenmesi: İnovasyon ve öğrenme, farklı görüşlerin, eleştirilerin ve deneme-yanılmanın açıkça konuşulabildiği ortamlarda gelişir. Toksik pozitiflik kültürü, her türlü uyumsuz sesi susturarak, grup düşüncesine ve statükoya bağlılığa yol açar, bu da uzun vadede örgütün adaptasyon yeteneğini zayıflatır.

3.2. Örgütsel Sonuçlar

Psikolojik Güvenliğin Yok Olması ve Örgütsel Sessizliğin Yerleşmesi: Amy Edmondson'ın (1999) tanımladığı psikolojik güvenlik (hata yapma, soru sorma, fikir beyan etme ve eleştirme korkusu olmadan var olabilme hissi) toksik pozitiflik altında yok olur. Çalışanlar, hata yapmaktan veya negatif görünmekten korktukları için sessiz kalır. Morrison ve Milliken'a (2000) göre bu sessizlik, örgütü körleştirir. Çalışanlar sorunları bildirmekten çekindiğinde, yönetim sistemik hatalardan, zehirli davranışlardan veya verimsiz süreçlerden habersiz kalır. Bu da sorunların kökleşmesine ve çözüm maliyetlerinin katlanarak artmasına neden olur. Toksik pozitiflik ortamında, sorunları dile getirenler negatif olarak damgalandığı için bir Sessizlik Sarmalı ortaya çıkmaktadır (Noelle-Neumann, 1974).

İnovasyon ve Öğrenmenin Engellenmesi: İnovasyon, risk almayı, denemeyi ve başarısız olmayı gerektirir. Psikolojik güvenliğin olmadığı ve başarısızlığın konuşulamadığı bir ortamda, yeni fikirler ortaya çıkmaz. Hatalardan ders çıkarmak mümkün olmaz. Edmondson (2018), öğrenme ve inovasyonun ancak güvenli ortamlarda gelişebileceğini vurgulamaktadır. Toksik pozitiflik ortamında, negatif görünme korkusuyla kimse mevcut durumu sorgulamaz, statüko korunur ve inovasyon engellenir.

Örgütsel Sinizm ve İşten Ayrılma Niyetinin Artması: Çalışanlar, liderlerin ve kurumun söyledikleri ile gerçekler arasındaki farkı (örgütsel sahtelik) gördükçe, kuruma ve yönetime

karşı güvenlerini kaybeder ve sinik bir tutum geliştirir (Andersson ve Bateman, 1997). Bu da, yetenekli çalışanların işten ayrılma niyetini ve fiili ayrılışları artırır.

Etik İhlaller ve Sorunların Ötelenmesi: Kritik sorunlar (etik ikilemler, güvenlik riskleri) pozitif kalmamız lazım söylemiyle görmezden gelinirse, zamanla kangrenleşir ve çok daha büyük krizlere dönüşebilir. Erken uyarı sistemleri işlevsiz hale gelir. Bu durum, örgütsel başarısızlıkların arka planında yatan sessizlik kültürüne işaret etmektedir (Morrison ve Milliken, 2000).

Yüzeysel İletişim ve Zayıf Takım Dinamiği: Takım üyeleri birbirlerine karşı otantik olamadığında, iletişim yüzeysel kalır. Derin bağlar ve güvene dayalı iş birlikleri gelişmez. Takım, zorluklar karşısında dayanıklılık gösteremez. Bu tür ortamlar, duygusal emeğin sürekli olarak gerektiği ve samimiyetsizliğin norm haline geldiği yerlerdir (Hochschild, 1983; Grandey, 2000).

Örgütsel Sahtelik ve Güven Erozyonu: Liderlerin ve kurumun söyledikleri ile çalışanların deneyimlediği gerçeklik arasındaki tutarsızlık bir sahtelik algısı yaratır (Cha ve Edmondson, 2006).

Yüksek Çalışan Devir Hızı ve Yetenek Kaybı: Yetenekli çalışanlar, kendilerini psikolojik olarak güvende hissetmedikleri, duygusal olarak sömürüldüklerini düşündükleri ortamlarda kalmak istemez. Psikolojik güvenlik eksikliği ve duygusal tükenme, işten ayrılma niyetinin en güçlü belirleyicilerindendir (Harter vd., 2002). Bu da örgütün en değerli insan kaynağını kaybetmesine yol açar.

Etik İhlaller ve Skandalların Örtbas Edilmesi: Uçurumun kenarındaki bir şirkette, riskleri dile getirmek “karamsarlık” olarak etiketlenebilir. Enron, Volkswagen gibi büyük kurumsal skandalların arkasında, çalışanların endişelerini ifade edemediği veya etmeye korktuğu bir kültürün olduğu sıklıkla görülmüştür (Sims ve Brinkmann, 2003). Toksik pozitiflik, erken uyarı sistemlerini devre dışı bırakır.

4. TOKSİK POZİTİFLİKLE BAŞA ÇIKMA ÖNERİLERİ

Toksik pozitiflikle mücadele hem bireysel hem de örgütsel düzeyde bilinçli ve sistematik bir çaba gerektirir.

4.1. Bireysel Düzeyde Öneriler

Duygusal Farkındalık ve Sınır Koyma: Çalışanlar, kendi duygularını tanımalı ve kabul etmelidir. Duygusal farkındalık, zor duyguları yönetebilmenin ilk adımıdır (Goleman, 1995). Bu durum beni endişelendiriyor gibi ben dili ile duygularını ifade etmek, suçlayıcı olmayan ve sorumluluğu kişiye ait bir başlangıç noktasıdır (Gordon, 1970).

Yapıcı Dili Kullanmak: Olumsuzluğu şikâyet etmek yerine, sorunu ve olası çözüm önerilerini birlikte sunmak (Bu raporlama sistemi çok zaman alıyor, otomasyon yazılımı araştırmayı öneriyorum) daha kabul edilebilir bir iletişim sağlar. Bu yaklaşım, sorun odaklı başa çıkma stratejileri ile uyumludur ve yapıcı eleştiri kültürünü beslemektedir (Lazarus ve Folkman, 1984).

Gerçekçi İyimserlik Geliştirmek: Sorunları görmezden gelmek yerine, onları kabul edip, odak noktasını çözüme katkı sağlayabilecek kontrollü alanlara kaydırmak gerekmektedir. Bu Realistic optimism olarak adlandırılan bu yaklaşım, durumu olduğu gibi kabul ederken en iyi sonuç için çaba göstermektir (Schneider, 2001).

4.2. Örgütsel ve Yönetsel Düzeyde Öneriler

Psikolojik Güvenlik Kültürünü İnşa Etmek: Liderler, takımlarına açıkça burada hatalardan bahsedebiliriz, Farklı görüşlere ihtiyacımız var mesajını vermeli ve bunu davranışlarıyla modellemelidir. Hatalardan cezalandırıcı değil, öğretici bir şekilde bahsetmek esastır (Edmondson, 2018). Liderlerin kendi kırılganlıklarını göstermeleri, bu güveni tesis etmede kritik bir adımdır.

Duygusal Zekâ Becerilerini Geliştirmeye Yatırım Yapmak: Yönetici eğitimlerine, empati, aktif dinleme, zor konuşmaları yönetme ve duygusal olarak destekleyici liderlik (empatik liderlik) modülleri eklenmelidir. Duygusal zekânın, liderlik etkinliği ve takım iklimi üzerinde doğrudan etkisi vardır (Goleman vd., 2002).

Duygusal Çeşitliliği (Emotional Diversity) Kutlamak: Örgütler, yalnızca neşe ve coşkuyu değil, özen, derin düşünme, tutku ve hatta haklı öfkeyi de iş yaşamının doğal ve değerli parçaları olarak kabul etmelidir. Bu, duygusal genişlik kavramıyla uyumludur ve daha yüksek psikolojik sağlık ile ilişkilendirilmiştir (Quoidbach vd., 2014).

Etik ve Sağlıklı İletişim Normları Geliştirmek: İletişim politikaları, saygılı ve yapıcı eleştiriyi teşvik etmeli, pozitiflik adı altında duygusal baskıyı yasaklamalıdır. Örgütsel

sessizliği kırmak ve güveni artırmak için, anonim geri bildirim kanalları oluşturulmalıdır. (Morrison ve Milliken, 2000).

Çalışan Destek Programlarını (ÇDP) ve Mental Sağlık Hizmetlerini Güçlendirmek: Çalışanların psikolojik yardım almasını normalleştiren ve kolaylaştıran programlar, bastırılan duygular için sağlıklı bir çıkış yolu sağlamaktadır. ÇDP'lerin, iş stresini azaltma ve üretkenliği artırma gibi somut örgütsel faydaları da vardır (Attridge, 2009).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İş yaşamında toksik pozitiflik, yüzeysel olarak iyi niyetli görünen ancak derinlemesine incelendiğinde bireysel ve örgütsel sağlığı kemiren önemli bir çağdaş sorundur. Bu çalışmada ele alındığı üzere, bu fenomen, performans odaklı örgüt kültürlerinden, duygusal zekâdan yoksun liderlik tarzlarına ve bireyselleştirilmiş mutluluk ideolojilerine uzanan bir dizi karmaşık nedenden beslenmektedir.

Toksik pozitifliğin en büyük paradoksu, amaçlananın tam tersi bir etki yaratmasıdır. Duygusal tükenmişlik, psikolojik güvenlik erozyonu, inovasyonun engellenmesi, yetenek kaybı ve örgütsel öğrenme yetisinin ortadan kalkması gibi sonuçları ise hiç hafife alınamayacak kadar ağırdır. Toksik pozitiflik, gerçek sorunları boyayarak değil, onları görünmez kılarak bir iyileşme vaat etmektedir. Oysaki bu durumun kangren olmuş bir uzva renkli bir bandaj yapıştırmaktan farkı yoktur.

Gerçek ve sürdürülebilir bir örgütsel başarı, ancak psikolojik güvenlik temelinde yükselen bir kültürde mümkündür. Bu kültür, insan deneyiminin doğasında var olan duygusal çeşitliliği kucaklar, zorlukları açıkça konuşabilmeyi teşvik eder ve çözümü, duyguların bastırılmasında değil, kolektif zekânın ve empatinin harekete geçirilmesinde arar. Liderlerin ve örgütlerin acilen, her zaman pozitif olma mitinden vazgeçerek, her zaman dürüst, destekleyici ve gerçekçi olma ilkesine yönelmeleri gerekmektedir. Geleceğin sağlıklı, dayanıklı ve yenilikçi işyerleri, toksik pozitifliğin zehrini değil, duygusal geçerliliğin ve psikolojik güvenliğin şifasını taşıyacaktır.

KAYNAKÇA

Ahmed, S. (2010). *The promise of happiness*. Duke University Press.

Andersson, L. M., & Bateman, T. S. (1997). Cynicism in the workplace: Some causes and effects. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, *18*(5), 449-469.

Ashforth, B. E., & Humphrey, R. H. (1995). Emotion in the workplace: A reappraisal. *Human Relations*, 48(2), 97–125. https://doi.org/10.1177/001872679504800201

Attridge, M. (2012). Employee assistance programs: Evidence and current trends. In *Handbook of occupational health and wellness* (pp. 441-467). Boston, MA: Springer US.

Barsade, S. G., & O'Neill, O. A. (2014). What's love got to do with it? A longitudinal study of the culture of companionate love and employee and client outcomes in a long-term care setting. *Administrative science quarterly*, *59*(4), 551-598.

Bono, J. E., Glomb, T. M., Shen, W., Kim, E., & Koch, A. J. (2013). Building positive resources: Effects of positive events and positive reflection on work stress and health. *Academy of Management Journal*, *56*(6), 1601-1627.

Cabanas, E., & Illouz, E. (2019). *Manufacturing happy citizens: How the science and industry of happiness control our lives*. Polity Press.

Cha, S. E., & Edmondson, A. C. (2006). When values backfire: Leadership, attribution, and disenchantment in a values-driven organization. *The Leadership Quarterly*, *17*(1), 57-78.

Cederström, C., & Spicer, A. (2015). *The wellness syndrome*. Polity Press.

Collinson, D. L. (2003). Identities and insecurities: Selves at work. *Organization*, 10(3), 527–547. https://doi.org/10.1177/13505084030103010

Davies, W. (2015). *The happiness industry: How the government and big business sold us well-being*. Verso books.

Edmondson, A. C. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly*, *44*(2), 350-383.

Edmondson, A. C. (2018). *The fearless organization: Creating psychological safety in the workplace for learning, innovation, and growth*. John Wiley & Sons.

Ehrenreich, B. (2009). *Bright-sided: How the relentless promotion of positive thinking has undermined America*. Metropolitan Books.

Goleman, D. 1995. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More than IQ. New York: Bantam Books

Goleman, D., Boyatzis, R. E., & McKee, A. (2002). *Primal leadership: Realizing the power of emotional intelligence*. Harvard Business School Press.

Gordon, T. (1970). *Parent effectiveness training: The" no-lose" program for raising responsible children.* Peter H. Wyden.

Grandey, A. A. (2000). Emotional regulation in the workplace: A new way to conceptualize emotional labor. *Journal of occupational health psychology*, *5*(1), 95.

Hardt, M., & Negri, A. (2000). *Empire*. Harvard University Press.

Harter, J. K., Schmidt, F. L., & Hayes, T. L. (2002). Business-unit-level relationship between employee satisfaction, employee engagement, and business outcomes: a meta-analysis. *Journal of applied psychology*, *87*(2), 268.

Held, B. S. (2002). The tyranny of the positive attitude in America: Observation and speculation. *Journal of Clinical Psychology*, 58(9), 965–991.

Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. University of California Press.

Illouz, E. (2007). *Cold intimacies: The making of emotional capitalism*. Polity.

Jensen, S. M., & Luthans, F. (2006). Relationship between entrepreneurs' psychological capital and their authentic leadership. *Journal of managerial issues*, 254-273.

Lazarus, R. S. (1984). *Stress, appraisal, and coping* (Vol. 445). Springer.

Linehan, M. M. (1993). *Cognitive-behavioral treatment of borderline personality disorder*. Guilford Press.

Marx, K. (2007). *Economic and philosophic manuscripts of 1844* (M. Milligan, Çev.). Dover Publications. (Orijinal eser 1844 tarihlidir).

Mayo, E. (1933). *The human problems of an industrial civilization*. Macmillan.

Morrison, E. W., & Milliken, F. J. (2000). Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world. *Academy of Management Review*, *25*(4), 706-725.

Noelle-Neumann, E. (1974). The spiral of silence a theory of public opinion. *Journal of communication*, *24*(2), 43-51.

Pine, B. J., & Gilmore, J. H. (1998). Welcome to the experience economy. *Harvard Business Review*, 76, 97–105.

Quartana, P. J., Bounds, S., Yoon, K. L., Goodin, B. R., & Burns, J. W. (2010). Anger suppression predicts pain, emotional, and cardiovascular responses to the cold pressor. *Annals of Behavioral Medicine*, *39*(3), 211-221.

Quoidbach, J., Gruber, J., Mikolajczak, M., Kogan, A., Kotsou, I., & Norton, M. I. (2014). Emodiversity and the emotional ecosystem. *Journal of experimental psychology: General*, *143*(6), 2057.

Schneider, S. L. (2001). In search of realistic optimism: meaning, knowledge, and warm fuzziness. *American psychologist*, *56*(3), 250.

Seeman, M. (1959). On the meaning of alienation. *American sociological review*, 783-791.

Sims, R. R., & Brinkmann, J. (2003). Enron ethics (or: culture matters more than codes). *Journal of Business ethics*, *45*(3), 243-256.

Sokal, L., Trudel, L. E., & Babb, J. (2020). It's okay to be okay too. Why calling out teachers' "toxic positivity" may backfire. *Education Canada*, *60*(3).

Taylor, F. W. (1911). *The principles of scientific management*. Harper & Brothers.

Weber, M. (1947). *The theory of social and economic organization*. Oxford University Press.

İŞ DÜNYASINDA YENİ BİR TEHDİT: SESSİZ ÇATLAMA (QUİET CRACKİNG) VE ÖRGÜTSEL YANSIMALARI

Dr. Öğretim Üyesi Ayşe YAVUZ

Selçuk Üniversitesi/Taşkent MYO,

ayseyavuz@selcuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-2103-7833

ÖZET

Son yıllarda iş dünyasında ortaya çıkan sessiz istifa kavramı yerini 2025 yılı itibari ile daha derin bir durumu ifade eden sessiz çatlama durumuna bırakmaya başlamıştır. Sessiz istifa çalışanların bilinçli olarak sadece asgari düzeyde iş yapmaları durumu olmasına karşın sessiz çatlama daha az kasıtlı olarak çalışanın motivasyon ve mutluluğundaki yavaş ve sessiz düşüştür. Sessiz çatlama kavramı örgütlerin endişelenmesi gereken yeni bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışanın zihinsel ve duygusal anlamda işletmeden ayrıldığı fakat ekonomik nedenler ya da belirsizlikler nedeniyle sürdürmek durumunda kaldığı bir içsel kırılma olarak ifade edilmektedir. Çalışanlar işlerine devam edip işlerini yapmakta fakat bunu yaparken sessizce mücadele etmektedir. Sonuç olarak da işyerlerinde gerçekten başarılı olamamaktadır. Sessiz çatlama kavramı çalışanın moralinin, iş memnuniyetinin, mutluluğunun, motivasyonunun ve verimliliğinin kademeli olarak azalmasıdır. Bu süreç sessiz bir şekilde yavaş yavaş gerçekleşerek farkına bile varılmadan çalışanın tamamen işten kopmasına neden olmaktadır. Sessiz çatlaklar özellikle yöneticilerin takdir ve destek konusunda eksik kalmaları ve çalışanların kendilerini değersiz hissetmeleri ile ortaya çıkmaktadır. Çalışanlar takdir edilmediklerinin farkına varıp mevcut işlerinde gelecek vadeden bir kariyer yolu görmedikleri zaman işlerinden sessizce ve yavaş yavaş uzaklaşarak sessiz çatlamaya neden olmaktadırlar. Bu çalışma ile iş dünyasında henüz yeni yeni anılmaya başlayan sessiz çatlama kavramını, nedenlerini ve sonuçlarını inceleyerek literatüre katkı sağlanmak amaçlanmaktadır. Ayrıca sessiz çatlamanın yöneticiler tarafından fark edilip yönetilmesinin önemi vurgulanarak bu konuda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sessiz Çatlama, Sessiz istifa, Tükenmişlik, Çalışan Bağlılığı.

ABSTRACT

The concept of "quiet quitting," which has emerged in the business world in recent years, has begun to give way to "quiet cracking"—a phenomenon representing a deeper state—as of 2025. While quiet quitting refers to employees consciously performing only the minimum requirements of their jobs, quiet cracking is characterized by a less intentional, slow, and silent decline in employee motivation and happiness. The concept of quiet cracking emerges as a novel concern that organizations must address. It is defined as an internal fracture in which the employee has mentally and emotionally detached from the organization but is compelled to remain due to economic constraints or uncertainties. Employees continue to attend to their duties; however, they struggle silently while doing so. Consequently, they are unable to achieve genuine success in the workplace. Quiet cracking constitutes a gradual deterioration of the employee's morale, job satisfaction, well-being, motivation, and productivity. This process occurs slowly and silently, often leading to total disengagement from work before it is even noticed. Quiet cracks typically emerge when managers fail to provide sufficient appreciation and support, leading employees to feel undervalued. When employees realize they are unappreciated and perceive no promising career path in their current roles, they silently and gradually distance themselves from their work, resulting in quiet cracking. This study aims to contribute to the literature by examining the concept, causes, and consequences of quiet cracking, a term only recently introduced to the business world. Furthermore, the importance of managers recognizing and managing quiet cracking is emphasized, and recommendations are provided in this regard.

Keywords: Quiet Cracking, Quiet Quitting, Burnout, Employee Engagement.

GİRİŞ

Covid-19 pandemisiyle birlikte iş yaşamında yalnızca çalışma modelleri değişmemiş aynı zamanda çalışan ve örgüt arasındaki ilişkilerde geri dönülmez şekilde etkilenmiştir. 2021 yılında yaşanan büyük istifa dalgasını sessiz istifa kavramı takip etmiş ve literatürde geniş yer bulmuştur. 2025 yılına gelindiğinde ise ekonomik zorluklar, belirsizlikler, işsizlik riskinin artması gibi nedenlerle çalışanlar istifa etme ya da işi yavaşlatma gibi yöntemlere başvurmamaya başlamışlardır. Bu durum örgütsel davranış alanında henüz yeni tartışılmaya başlayan sessiz çatlama olgusunu ortaya çıkarmıştır. Sessiz çatlama, çalışanın işini yapmaya devam etmesine rağmen motivasyon, bağlılık ve verimliliğinde belirgin bir azalma meydana

gelmesi ile ortaya çıkmaktadır. Sessiz çatlama olgusu özellikle adaletsizlik algısı, takdir edilmeme, yetersiz yönetsel destek, aşırı iş yükü, sınırlı kariyer olanakları gibi durumlarda oluşmaktadır. Çalışanın örgüte karşı güven ve bağlılığı azalıp stres ve tükenmişlik ile karşı karşıya kaldığında ekonomik zorluklar nedeniyle bu durumu dışarıya yansıtamadığında sessiz çatlama durumu meydana gelmektedir. Bu çalışmanın amacı sessiz çatlama kavramını inceleyerek literatüre katkı sağlamak ve sessiz çatlamanın nedenlerini, sonuçlarını ve özellikle sessiz istifadan farklılıklarını ortaya koyarak çözüm önerileri sunmaktır.

1. SESSİZ ÇATLAMA KAVRAMI

İş yaşamında son zamanlarda yepyeni bir trend ortaya çıkmıştır. Bu trend çalışanların enerjisini sessizce tüketmekte ve liderler maalesef bu durumu çok geç fark etmektedir. Çalışanlar aşırı tükenmişlik yaşamalarına rağmen doğrudan istifa etmeyi tercih etmemektedirler. İşlerine gelmekte görevlerini yerine getirmekte fakat enerjileri yavaş yavaş düşmektedir. Bu durum iş yaşamında sessiz çatlama olarak kavramsallaştırılmaktadır (Anna Bray, 2025). Sessiz çatlamalar, iş yerindeki memnuniyetin içten içe aşınması durumudur. Sessiz çatlamalar, tükenmişliğin aksine, her zaman yorgunluk şeklinde kendini göstermemektedir. Sessiz istifanın aksine de performans ölçütlerinde de hemen ortaya çıkmamaktadır. Ancak en az sessiz istifa kadar tehlikeli bir durumdur (TalentLMS, 2025)

Sessiz çatlama, iş yerinde çalışanın motivasyonunun, enerjisinin ve ruhunun yavaş ve sinsice azalmasıdır (www.careerbloomcoaching.com). Sessiz çatlama istifa gibi aniden işten ayrılma veya sessizce işten ayrılmanın aksine, motivasyonda, bağlılıkta ve verimlilikte kademeli olarak bir düşüş şeklinde kendini göstermektedir (Claire Hall, 2025). Sessiz çatlama sessiz istifada olduğu gibi motivasyonsuz bireylerden değil, aşırı yüklenilmiş bireyler ve desteksiz ekiplerden kaynaklanmaktadır. Örgütler bireylerden çok fazla şey istemesine rağmen onlara daha az fırsat sağlamakta ve takdir ve güven konusunda yetersiz kalmaktadır (Schloemer vd., 2025).

Sessizce çatlama sadece bir çalışan refahı sorunu değil, aynı zamanda bir iş sorunudur. Çalışanlar sessiz çatlama yaşadığında, verimliliği, yaratıcılığı ve sadakati de beraberlerinde götürürler (TalentLMS, 2025). Sessiz çatlama ofisleri kasıp kavuran yeni bir iş yeri fenomeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapay zekanın yoğun olarak kullanılmaya başlaması işlerin ve terfi süreçlerinin üzerinde bir tehdit unsuru olarak görülmekte bu da çalışanların ruh sağlıklarının sessizce bozulmasına yol açmaktadır. İşyerleri açısından bakıldığında küresel verimlikte geçen yıl 438 milyar dolarlık bir kayıp yaşanmıştır (Burleigh ve Royle, 2025).

2. SESSİZ ÇATLAMANIN NEDENLERİ

Sessiz çatlama Bray (2025) tarafından bir buz dağına benzetilmiştir. Buzdağının görünen yüzünde sonuçlar ve davranışlar yer almaktadır. Buzdağının görünmeyen kısmında yani su yüzeyinin altında çatlaklar oluşmaktadır. Bu çatlaklar çalışanların takdir edilmemesi, geleceklerinden emin olamamaları ve amaçlarından uzaklaşmaları durumlarında ortaya çıkmaktadır. Liderler bu değişimleri zamanında fark etmezlerse yüzeye çıktıkları zaman onarmak çok daha zor olmaktadır (Bray, 2025). Sessiz çatlamanın zamanında fark edilebilmesine katkı sağlayabilecek bazı uyarılar oluşmaktadır. Bu uyarı işaretleri şu şekilde sıralanabilir (Schloemer vd., 2025).

- Kapasite arttırılmadan iş yükünün arttırılması
- İletişim eksikliği kaynaklı yaşanan rol artışları
- Roller üzerinde düzenlemeler yapılmadan yapay zekâ ve yeni teknolojilerin eklenmesi
- Kademeler arasındaki güven ve şeffaflığın azalması
- Büyüme ve gelişim fırsatlarının azalması
- Çalışan katkılarının görmezden gelinmesine rağmen taleplerin sürekli artması
- Liderlerin günlük işlere odaklanarak gelecek için net bir vizyon sunmamaları

Kickresume'nin baş editörü Poduška sessiz çatlamanın belirtilerini tükenmişliğe benzetmektedir. İşinize olan coşkunuz ve motivasyonunuz azalıyorsa, kendinizi yetersiz hatta öfkeli hissediyorsanız sessiz çatlamanın yaygın göstergelerini taşıyor olabilirsiniz ve durum giderek kötüleşebilir (Burleigh ve Royle, 2025). Sessiz çatlamanın başlıca göstergeleri şu şekilde sıralanmaktadır (Hall, 2025):

- Sürekli işyeri mutsuzluğu
- Yönetici veya örgüt tarafından değer görmediğini hissetmek
- Örgütteki geleceğine dair güven kaybı yaşamaları
- İşin temel gerekliliklerini yerine getirmelerine rağmen duygusal kopukluk yaşamaları
- Umut vadeden bir kariyer yolu olmaksızın "çakılı kalmış" (sıkışmış) olma hissi

Sessiz çatlamaların temel nedenleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (www.careerbloomcoaching.com):

- Sürekli aşırı çalışma ve takdir görmeme
- Belirsiz beklentiler ve artan iş yükü
- Ekonomik korku ve istikrarsızlık
- Yapay zekâ ve otomasyon kaygısı
- İşçi korumalarında siyasi gerileme

- Zehirli şirket kültürleri

Yüksek başarı gösteren çalışanlar, mükemmeliyetçiler ve yüksek tempolu sektörlerde çalışanlar sessiz çatlamaya daha yatkın olan grupta yer almaktadırlar. Bunlar, tükenmişliğe rağmen çalışmaya devam eden, nadiren yardım isteyen ve işten çıkarmalar veya yeniden yapılanma sonrasında genellikle ek sorumluluklar üstlenen kişilerdir. Yöneticilere "iyi göründükleri" için, çatlamaları ciddi boyutlara ulaşana kadar fark edilmeme olasılıkları da daha yüksektir (www.careerbloomcoaching.com).

Örgütlerde yapay zeka dikkatli uygulandığında tekrarlayan görevleri kaldırıp anlamlı işlere odaklanmayı sağladığından tükenmişliği azaltabilir. Dikkatsizce uygulandığında ise çalışanlar benimseyemeyecek ve mevcut sorumluluklar devam ederken karmaşıklık artacağından sessiz çatlamayı hızlandırabilecektir (Schloemer, 2025).

3. SESSİZ ÇATLAMA VE SESSİZ İSTİFA İLİŞKİSİ

Sessiz çatlama olgusu sessiz istifa ile aynı anlama gelmemektedir. Sessiz istifa kısıtlı bir kavramdır ve sınırlar ile ilgilidir. İşin gereklilikleri yerine getirilmekte fakat akıl sağlığı korunmaya devam edilmektedir. Sessiz çatlama kavramı ise daha olumsuz bir durumu ifade etmektedir. Sessiz çatlama durumu bir seçim değildir. Çalışanın ruhu yavaş yavaş incinmekte ve bunu dile getirememektedir. Çalışan işini kaybetmekten ve zayıf görünmekten çekindiği için çalışmaya devam etmektedir. Görünüşte yüksek performans sergileyen bir çalışan gibi görünmesine rağmen içten içe çözülme yaşamaktadır. Sessiz çatlama tembellik veya zayıflık ile ilişkilendirilmemelidir. Sessiz çatlama sürekli sömürülen ve hep daha fazlasının talep edildiği bir sistemde enerjinin, yaratıcılığın ve duygusal bağın yavaş yavaş aşınmasıdır (www.careerbloomcoaching.com).

Hall (2025), sessiz çatlama ve sessiz istifanın başlıca farklılıklarını şu şekilde sıralamaktadır:

- Niyet: Sessiz istifa bilinçli bir sınır koyma eylemidir; sessiz çatlama ise istemsiz şekilde oluşan bir aşınmadır.
- Performans: Sessiz istifada çalışanlar bilinçli olarak çabalarını sınırlarlarken, sessiz çatlamada ise çalışanlar performans göstermek isteyebilirler ancak bunu giderek daha az yapabildiklerinin farkına varırlar.
- Temel neden: Sessiz istifanın nedeni genellikle iş-yaşam dengesindeki önceliklerdir. Sessiz çatlama, hırslı ancak aşırı iş yüklenmiş çalışanların yaşadığı tükenmişlik sendromu ile artık istemedikleri işlerden aktif olarak tembellik ederek ayrılan sessiz istifa edenler arasında bir yerde konumlanmaktadır.

4. SESSİZ ÇATLAMANIN SONUÇLARI VE SESSİZ ÇATLAMA İLE MÜCADELE

Sessiz çatlama zamanında kontrol altına alınmazsa intikam amacıyla istifa gibi daha yıkıcı bir hal alabilir. Z kuşağı çalışanları arasında halihazırda yükselişte olan bu kavram; çalışanların bilerek en kötü zamanda işi bırakmasıdır. Çalışanların bir anda işten çıkması, ihbar süresi vermeden istifa etmesi veya yokluklarının maksimum aksamaya neden olacağını bildikleri bir anda gitmek şeklinde açıklanmaktadır. Bu davranış, işten kopmaktan ziyade bir **protesto** niteliği taşır; çalışanlar ayrılışlarını, maruz kaldıklarını düşündükleri adaletsiz muameleye karşı bir bildiri olarak kullanırlar. Sessiz çatlama bir uyarı sinyali olabilir, ancak intikam istifası artık iplerin tamamen koptuğu noktadır (Anna Bray, 2025).

Sessiz çatlama üzerine TalentLMS nin yaptığı araştırmaya göre çalışanların %82 si mevcut işlerinde kendilerini güvende hissetmektedir. Çalışanların sadece %62'si örgütteki gelecekleri konusunda kendilerini güvende hissetmektedir. Bu durum çalışanların mevcut ve gelecekteki hisleri arasında bir kopukluk oluşturmakta ve yöneticilere endişelenmeleri gerektiğine dair işaret vermektedir. Ayrıca sessiz çatlama yaşadığını belirten çalışanlardan %47'si yöneticilerin endişelerini dinlemediğini belirtmişlerdir. Bu durum, etkin olmayan yönetim ile sürekli mutsuzluk arasında doğrudan bir ilişki olduğunu göstermektedir. Sessiz çatlama olayını sık sık veya sürekli olarak yaşayan çalışanların, sessiz çatlama olayını yaşamayan meslektaşlarına kıyasla iş yerinde kendilerini değerli ve takdir edilmiş hissetme olasılıkları %68 daha düşük olarak bulunmuştur. Sonuç olarak TalentLMS araştırmacıları bu fenomeni büyük istifa dalgasındaki gibi kitlesel istifalardan daha az görünmekte ancak en az onun kadar zararlı olarak nitelendirmektedir (TalentLMS, 2025).

Gallup'un Nisan 2025 raporuna göre, küresel çalışan bağlılığı 2024 yılında %23'ten %21'e düşmüştür. Rapor, bunun küresel ekonomiye yaklaşık 438 milyar dolarlık verimlilik kaybına mal olduğunu ileri sürmektedir. Bu durum son 12 yılda ikinci kez yaşanmıştır. İlk düşüş 2020'de yaşanmıştır (www.businessinsider.com, 2025).

TalentLMS (2025)'in sessiz çatlama araştırmasında sessiz çatlamanın kaçınılmaz olmadığını ifade etmiştir. Örgütlerin sessiz çatlamayı önlemesi veya tersine çevirebilmesi için bazı önerilerde bulunmuştur. Bu öneriler aşağıda sıralanmaktadır:

- Öğrenme ve gelişime daha fazla yatırım yapın.
- Kurumsal kültürü şekillendiren yöneticileri eğitin
- Düzenli olarak fark edin, takdir edin
- Beklentileri belirleyin ve iş yüklerini dengeleyin

Hall (2025)'in sessiz çatlama ile mücadele konusunda yöneticilere yaptığı öneriler şunlardır:

- Öğrenme ve gelişmeyi kolaylaştırın
- Övgüyü kamuoyu önünde yapın ve iletişim kurun
- Yedekleme planları uygulayın
- Çalışanların nabzını tutun

Sessiz çatlama ile baş edebilmek için izlenmesi gereken kişisel stratejiler ise şu şekilde sıralanmaktadır (www.careerbloomcoaching.com):

1. Sınırlar belirleyin ve bunlara sadık kalın: İş dışında e-postalarınızı kontrol etmeyi bırakın, iş tanımınızda olmayan "ekstra işlere" hayır demeyi bilin.
2. Zamanınızı ve enerjinizi geri kazanın: Mola hakkınızı ve yıllık izinlerinizi kullanın.
3. Tükenmişlik sendromunu tetikleyen unsurları belgeleyin: Kötü muamele ve manipülasyon gibi durumları not edin. Bunlar sizi koruyabilecek verilerdir ve size netlik ve avantaj sağlar.
4. İş dışında mutluluk bulun hobilerinizle yeniden bağlantı kurun: Yemek pişirmek, bahçeyle uğraşmak, resim yapmak gibi.
5. Olanları adlandırın: Şu kelimeleri yüksek sesle söyleyin: *"sanırım yavaş yavaş çıldırıyorum."* bazen bir şeyi adlandırmak, onun etkisinden kurtulmanın ilk adımıdır.

5. SONUÇ

Sessiz çatlama, yalnızca bir iş yeri terimi değildir. Sessiz istifa zamanında kontrol altına alınmazsa örgüt kültürünü ve verimliliğini yok edebilecek aynı zamanda intikam amaçlı istifalara yol açabilecek bir bağlılık eksikliği işaretidir. Sessiz çatlama zamanında kontrol altına alınıp iyi yönetilebildiği zaman bir fırsata dönüşebilecektir. Çalışanlara karşı özenli davranıp gelişimlerine önem veren yöneticiler sessiz çatlamayı yenilenmiş bir bağlılığa dönüştürebilecektir. Ayrıca yöneticilerin çalışanların eğitimine öncelik vermesi, bireylerin potansiyeline duyulan ilgi ve inancı göstermektedir. Böylece çalışanların motivasyonları yükselip kendilerine ve kurumlarına olan güvenleri artacak, örgütte kalmaya devam ederek katkı sağlamak isteyen bir kültür oluşacaktır.

KAYNAKÇA

Bray, A. (2025). https://www.jodymichael.com/blog/quiet-cracking-the-subtle-erosion-of-engagement-every-leader-needs-to-watch/.

Burleigh, E. ve Rosa Royle, O. (2025). https://fortune.com/2025/08/18/quiet-cracking-workplace-culture-employees-burnout-disengagement-mental-health-billions-business-loss-managers-ai-promotions/

Hall, C. (*26 Ağustos 2025*). https://today.uconn.edu/2025/08/management-professor-offers-advice-on-how-to-combat-quiet-cracking-in-the-workplace/

Schloemer, S. , Warman, Z. ve Bateman, O. L. (24 Ekim 2025). https://blog.perceptyx.com/employees-are-quiet-cracking-what-the-data-is-trying-to-tell-you.

https://www.talentlms.com/research/quiet-cracking-workplace-survey

https://www.careerbloomcoaching.com/blog/quiet-cracking-vs-quiet-quitting-the-hidden-burnout-crisis-no-ones-talking-about

https://www.businessinsider.com/quiet-cracking-warning-signs-work-employees-for-2025-8

FİRMA PERFORMANSININ BELİRLEYİCİSİ OLARAK SOSYO-DUYGUSAL ZENGİNLİK: BİR ARAŞTIRMA MODEL ÖNERİSİ

Dr. Ömer Samet KAZDAL
Bağımsız Araştırmacı,
sametkazdal@gmail.com- https://orcid.org/0000-0002-3059-5952

Dr. Öğr. Üyesi Derya ÇELİK
İstanbul Gelişim Üniversitesi,
deryacelik.mail@gmail.com- https://orcid.org/0000-0002-7985-9787

ÖZET

Bu çalışma, aile işletmelerinin performansını davranışsal vekalet teorisine dayanan sosyo-duygusal zenginlik (SEW) kavramı çerçevesinde inceleyen bir araştırma modeli önermektedir. SEW; ailenin kontrolü ve etkisi, aile üyelerinin işletme ile özdeşleşmesi, sosyal bağlar, aile üyelerinin duygusal bağlılığı ve halefliğin devri yoluyla işletme ile aile bağlarının yenilenmesi gibi finansal olmayan değer setinden oluşmaktadır. SEW'in firma performansının mali olmayan boyutları üzerine literatürde yapılan çalışmaların yanı sıra mali performans ve büyüme performansı üzerindeki etkilerini savunan ve etkinin de aile işletmesinin ihracat yeteneklerine göre farklılaştığını savunan kavramsal bir model önerilmiştir. Literatürde SEW'in performansla ilişkisi çoğunlukla finansal olmayan çıktılar üzerinden ele alınırken, mali performans ve büyüme gibi nicel boyutlara ilişkin bulgular sınırlı ve zaman zaman tutarsızdır. Bu boşluktan hareketle araştırma, SEW'in firma performansı üzerindeki etkisini ve bu etkinin mali ile büyüme performansı alt boyutlarına yansımalarını aynı model içinde ampirik olarak test etmeyi amaçlamaktadır. Model, SEW boyutlarının işletme kaynaklarını nasıl mobilize ettiği ve yöneticilerin kayıptan kaçınma eğilimleri üzerinden performans sonuçlarına nasıl yansıdığı varsayımına dayanmaktadır. Ayrıca, sektör dinamikleri kontrol edilerek test edilecektir.

Araştırmanın evreni, İstanbul Sanayi Odası'na bağlı olarak İstanbul'da faaliyet gösteren aile işletmeleri oluşturmaktadır. Basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle aile işletmesi sahibi veya üst/orta düzey aile üyesi yönetici konumundaki yaklaşık 400 katılımcıdan çevrimiçi anketle veri toplanması planlanmaktadır. SEW, Berrone vd. (2012) tarafından geliştirilen FIBER ölçeği

(27 madde, 5 alt boyut) ile; firma performansı ise Altındağ vd. (2011) ölçeği (12 madde, mali ve büyüme performansı) ile ölçülecektir. Elde edilen veriler SPSS programıyla analiz edilecektir. Bulguların, SEW'in aile işletmelerindeki performans dinamiklerini açıklamaya yönelik kuramsal ve pratik katkılar ortaya koyması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler : sosyo-duygusal zenginlik, firma performansı, mali performans, büyüme performansı, aile işletmeleri

MUHASEBE SÜREÇLERİ AÇISINDAN ARTAN VERGİ VE HARÇLAR

YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ SAMET BABACAN
Gaziantep Üniversitesi

İŞLETME YÖNETİMİ
sametbabacan124@gmail.com
ORCİD ID: 0009-0002-1895-1755

Doç. Dr. MURAT KARAHAN

Gaziantep Üniversitesi

karahan@gantep.edu.tr

ORCİD ID: 0000-0002-5066-4257

Özet (Abstract)

Muhasebe; işletmelerin mali işlemlerini para birimiyle kaydeden, sınıflandıran, raporlayan ve yorumlayan temel bir işletme fonksiyonudur. İşletmeler, büyüklüklerine ve faaliyet yapılarına göre işletme defteri veya bilanço esasına göre defter tutmakla yükümlüdür. Vergi Usul Kanunu'nda belirlenen hadlerin aşılması hâlinde bilanço esasına geçilmesi zorunludur. Damga vergisi ve beyanname tutarlarında yapılan zamlar, işletmelerin nakit akışını olumsuz etkileyerek maliyetlerini artırmakta, kâr marjlarını düşürmekte ve idari süreçlerde hata riskini yükseltmektedir. Ek maliyetleri karşılamak zorunda kalan işletmeler ise fiyat artışlarına yönelmektedir. Bunun yanında çeşitli ruhsat ve yetki belgelerinin harçlarının da ciddi oranda artırılması; kuyumculuk, gayrimenkul, sağlık, turizm ve havacılık gibi sektörlerde mali yükü yükseltmekte, bu da hizmet ve ürün fiyatlarına doğrudan yansımaktadır. Sonuç olarak devlet gelirlerini artırmayı hedeflerken, işletmeler ve tüketiciler artan maliyet baskısı altında kalmakta, enflasyonist etkiler güçlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe süreçleri, Vergi artışları, Harç artışları, Damga vergisi, Yetki belgesi harçları

Muhasebenin Tanımı:

Muhasebe; işletmenin para ile ilgili tüm işlemlerini düzenli bir şekilde kaydeden, takip eden ve sonunda doğru raporlarla yöneticilere bilgi sunan bir sistemdir. Kısaca, işletmeye **para nereden geliyor, nereye gidiyor** bunu açık bir şekilde ortaya koyar ve alınacak kararlara temel oluşturur.

Bu süreç işletmelerde; **kayıt yapma, sınıflandırma, özetleme ve raporlama** adımlarından oluşur. Böylece işletme sahibi de, devlet de işletmenin mali durumunu net şekilde görür. İşletmeler için muhasebe, sadece kayıt tutmak değil; **kontrol, planlama ve geleceğe yönelik doğru kararlar verebilmek** için kullanılan en önemli araçtır. Vergi, harç gibi devlet yükümlülüklerinin sağlıklı şekilde yerine getirilebilmesi de yine muhasebe sayesinde olur. (Pekdemir,2022)

İşletme Defteri Nedir?

İşletme defteri; işletmenin günlük tüm parasal işlemlerinin kaydedildiği, gelir–gider durumunun takip edildiği resmi bir defterdir. Vergi Usul Kanunu'na göre tutulması zorunludur ve işletmenin mali durumunun şeffaf şekilde izlenmesini sağlar. İşletmenin satışları, alışları, alacakları ve borçları gibi finansal hareketler bu defterde düzenli biçimde yer alır. Böylece işletme sahibi hem kendi mali durumunu kontrol edebilir hem de vergi beyannamelerini doğru şekilde hazırlayabilir.

İşletmenin planlama yapabilmesi, harcamalarını yönetebilmesi ve devlet karşısında yükümlülüklerini yerine getirebilmesi açısından işletme defteri önemli bir araçtır. (Yılmaz,2023)

Kimler İşletme Defteri Tutmak Zorundadır?

Ticari amaçla gelir elde eden gerçek ve tüzel kişiler, yaptıkları faaliyetlerin mali sonuçlarını resmi olarak takip etmek zorundadır. Bu nedenle Vergi Usul Kanunu'na göre tacirler, şirketler, serbest meslek erbabı ve gelir elde eden birçok işletme sahibi işletme defteri tutar. Ticari faaliyeti olmayan bireylerde ise böyle bir yükümlülük yoktur. Bu düzenlemenin amacı; işletmenin gerçek kazancını izlemek, vergi matrahını doğru hesaplamak ve kayıt dışılığı önlemektir.

İşletme Defteri Tutmakta Zorunlu Olanlar

Aşağıda bulunan gerçek ve tüzel kişiler Vergi Usul Kanunun 172. Maddesine göre defter tutmak zorundadırlar.

Ticaret ve Sanat Erbabı: Tacir olanlar ve ticari kazançları üzerinden vergi veren gerçek kişilerdir.

Ticaret Şirketi: Her türlü ticaret şirketi bilanço esasına göre defter tutmaktadır. Bu şirketler; Anonim, Limited, Komandit, Kolektif ve Kooperatif şirketler tarafındadır.

İktisadi Kamu Kuruluşları: Bu gruba, devlet, özel idare, belediye ve diğer kamu kuruluşlarına ait müesseseler girer. Bilanço esasına göre defter tutmalıdırlar.

Dernek ve Vakıflara ait İktisadi İşletmeler: Bu kategoridekiler tüccarlar gibi defter tutarlar.

İşletme Sahibi: İşletme faaliyetlerini genel meslekleri şeklinde yapan kişileri kapsamaktadır. Doktor, Avukat, Serbest Muhasebeci ve Mühendisler bu grupta yer alırlar.

Çiftçiler: Yıllık zirai kazançlarına göre vergi verirler Yıllık Kazançları zirai işletme hesabı veya bilanço hesabı esasına göre hesaplanır.

Bilanço Defteri Nedir?

Bilanço defteri; işletmenin belirli bir tarihte sahip olduğu varlıkları (aktif) ile borç ve öz kaynaklarını (pasif) gösteren bilanço tablosunun düzenlenmesine temel oluşturan kayıtların yer aldığı defter grubunu ifade eder. Vergi Usul Kanunu'na göre bilanço esasına tabi olan işletmeler; yevmiye defteri, defter-i kebir ve envanter defteri gibi defterler tutarak bilanço defterini oluşturmuş sayılır. Bu defter sayesinde işletmenin mali durumu dönem sonunda net olarak ortaya konur ve yöneticiler ile resmi kurumlar için güvenilir bir kaynak oluşturur (Gözkıyor, 2025).

Bilanço Esasına Göre Tutulan Defterler:

Bilanço esasına göre defter tutan işletmeler, mali işlemlerini detaylı şekilde takip etmek zorundadır. Bu amaçla üç temel defter kullanılır:

1) Yevmiye Defteri: İşletmede yapılan tüm mali işlemler tarih sırasıyla kaydedilir.

2) Defter-i Kebir (Büyük Defter): Yevmiye defterine kaydedilen işlemler, hesaplara göre ayrılır ve borç-alacak durumu net bir şekilde görülebilir.

3) Envanter Defteri: Dönem sonunda işletmenin varlık ve borçları sayılır, değerlenir ve sonuçları deftere kaydedilir. (Gözkıyor, 2025)

İşletme ve Bilanço Hesabı Hadleri Nedir?

İşletme ve bilanço hesabı hadleri, bir işletmenin varlık ve borçlarının belirli dönemlerde alabileceği alt ve üst sınırları gösterir.

1) İşletme Hesabı Hadleri: İşletmenin belli bir dönemde elde edebileceği maksimum ve minimum gelir veya giderleri ifade eder.

2) Bilanço Hesabı Hadleri: İşletmenin sahip olduğu varlıklar ve borçların dönem sonundaki alt ve üst değerlerini gösterir.

Bu hadler, mali durumun ve faaliyetlerin takip edilmesini kolaylaştırır.

İşletme ve Bilanço Hadleri Neye Göre Belirlenir?

İşletmelerin hangi defteri tutacağı şu iki temel kritere göre belirlenir: Yıllık Alış Tutarı (KDV Hariç)
Yıllık Satış Hasılatı (KDV Hariç) Bu tutarların belirli limitleri aşması durumunda mükellef, ertesi yıldan itibaren bilanço esasına geçmek zorundadır.(Büyükyılmaz2024)

Yıl	Alış Tutarı Haddi (TL)	Satış Tutarı Haddi (TL)	Gayrisafi İş Hâsılatı Haddi (TL)	İş Hâsılatının 5 Katı ile Yıllık Satış Tutarının Toplamı (TL)
2023	890.000	1.270.000	440.000	890.000
2024	1.400.000	2.000.000	690.000	1.400.000
2025	2.000.000	2.800.000	990.000	2.000.000

Verginin Tanımı:

Vergi, devletin topluma sunduğu hizmetleri sürdürebilmesi için, kişilerden geri dönüşü olmayan şekilde aldığı zorunlu ödemelerdir. Yani devlet, kamu düzenini sağlamak ve ülke ekonomisini ayakta tutmak için, gelirimizden, harcamalarımızdan veya sahip olduğumuz varlıklardan belli bir pay alır. Bu pay, bizim adımıza güvenlikten sağlığa, yoldan eğitime kadar birçok alanda kullanılır. (Yüksel,2022)

Vergi Yükü:

Maliye teorisinde vergi yükü, uzun süredir tartışılan önemli bir konudur. Çünkü vergilerin toplum üzerindeki etkisi sadece ne kadar vergi alındığıyla değil, bu yükün kimlerin üzerinde toplandığıyla da ilgilidir. Vergi yükü adil dağılmadığında, bazı kesimler daha fazla baskı altında kalırken, diğerleri daha az etkilenmektedir. Aslında vergi yükü tartışmaları, devletin vergi alma gerekçesiyle birlikte ortaya çıkmış ve zamanla “kim ne kadar vergi ödemeli?” sorusu bu meselenin temelini oluşturmuştur. (Kavuran, 2009)

Kalem	**Eski Tutar (TL)**	**Yeni Tutar (TL)**
a) Yabancı memleketlerden gelen posta gönderileri için liste beyannameleri	4,80	7,00
b) Vergi beyannameleri *(f bendi dahil, düzeltme amaçlı verilenler hariç)*		
ba) Yıllık gelir vergisi beyannameleri	672,40	1.000,00
bb) Kurumlar vergisi beyannameleri	898,20	1.350,00
bc) Katma değer vergisi beyannameleri	443,70	665,00
bd) Muhtasar beyannameler	443,70	665,00
be) Diğer vergi beyannameleri *(damga vergisi beyannameleri hariç)*	443,70	665,00
c) Gümrük idarelerine verilen beyannameler	898,20	1.350,00
d) Belediye ve il özel idarelerine verilen beyannameler	329,30	495,00
e) Sosyal güvenlik kurumlarına verilen sigorta prim bildirgeleri	329,30	495,00
f) 5510 sayılı Kanuna göre verilen aylık prim ve hizmet belgesi + muhtasar beyanname	526,00	790,00

SONUÇ: Vergi artışları, özellikle damga vergisi ve beyannamelerden alınan sabit vergiler, işletmeler için ciddi bir yük oluşturuyor. Satışlar düşük olsa bile bu vergiler ödenmek zorunda olduğundan, nakit akışı üzerinde baskı artıyor ve maliyetler yükseliyor. Bu durum kâr marjını düşürüyor ve muhasebe ile idari süreçlerin daha dikkatli yürütülmesini gerektiriyor; yanlış beyanda bulunmak ya da geç ödeme ek cezalara yol açabilir. Artan vergi yükü, işletmelerin

yatırım ve büyüme planlarını da ertelemelerine sebep olabiliyor. İşletme sahipleri genellikle bu ekstra maliyetleri dengelemek için ürün ve hizmet fiyatlarını artırmak zorunda kalıyor. Böylece artan giderler, satış fiyatlarına yansıtılarak işletmenin finansal dengesi korunmaya çalışılıyor.

Ruhsat ve Yetki Belgeleri Yeni Harç Tutarları

Ticaret Yetki Belgeleri

- **Kuyumcular (şubeler dahil):** 30.000 TL
- **İkinci el motorlu kara taşıtı ticareti:** 50.000 TL
- **Taşınmaz ticareti yetki belgesi:** 20.000 TL

Özel Sağlık Kuruluşları

- **Ağız ve diş sağlığı merkezleri:**
  - Belge: 20.000 TL
  - Ağız muayenehane: 20.000 TL
  - Diş polikliniği: 30.000 TL
  - Diş merkezi ve hastaneler: 40.000 TL
- **Muayenehane:** 20.000 TL
- **Poliklinik ruhsatı:** 30.000 TL
- **Tıp merkezi ruhsatı:** 50.000 TL
- **Özel hastane ruhsatı:** 30.000 TL
- **Veteriner hizmetleri:**
  - Muayenehane ruhsatı: 10.000 TL
  - Poliklinik ruhsatı: 20.000 TL
  - Hayvan hastanesi ruhsatı: 40.000 TL

Kıymetli Maden Sektörü

- **Rafineri kuruluş/faaliyet izni:** 7.500.000 TL
- **Aracı kurum/kuruluş lisansı:** 5.000.000 TL

Ticari Havacılık İşletmeleri

- **Yolcu ve yük taşımacılığı (tarifeli + tarifsiz):** 2.000.000 TL

- **Sadece yolcu taşımacılığı:** 1.500.000 TL
- **Sadece yük taşımacılığı:** 1.000.000 TL
- **Hava taksi işletmeleri:** 500.000 TL
- **Genel havacılık işletmeleri:** 100.000 TL

Turizm İşletmeleri

- **Dördüncü sınıf tesis:** 367.000 TL
  Üçüncü sınıf tesis: 612.200 TL
  İkinci sınıf tesis: 734.800 TL
- **Birinci sınıf tesis:** 980.400 TL
- **Lüks sınıf tesis:** 1.470.800 TL

SONUÇ:

Bu yeni harç düzenlemeleriyle devlet, özellikle yüksek kazançlı sektörlerden düzenli gelir sağlamayı amaçlamaktadır. Kuyumculuk, galericilik, sağlık ve turizm gibi sektörlerden alınacak yüksek harçlar, işletmelerin maliyetlerini ciddi şekilde artırmaktadır. Artan maliyetler, doğal olarak ürün ve hizmet fiyatlarına yansıtmaktadır; böylece vatandaş daha yüksek fiyatlarla karşılaşıyor. Küçük esnaf ve küçük ölçekli işletmeler ise bu ek yükü taşımakta zorlandığı için piyasadan çekilme riskiyle karşı karşıya kalıyor. Bu durum rekabetin azalmasına ve fiyatların daha da yükselmesine yol açmaktadır. Sonuç olarak, devlet gelir sağlarken vatandaş artan fiyatlar ve sınırlı hizmet seçenekleriyle karşı karşıya kalıyor; mevcut ekonomik koşullar altında bu ek yükler enflasyonist baskıları daha da artırıyor.

KAYNAKÇA

https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/muhasebe

https://mukellef.co/blog/bilanco-esasina-gore-defter-nasil-tutulur/

https://vidoport.com/blog/isletme-ve-bilanco-hesabi-hadlerini-nedir

https://www.ito.org.tr/tr/duyurular/detay/vergi-kanunlari-ile-bazi-kanunlarda-degisiklik-yapilmasina-dair-kanun-teklifi

https://www.kolaybi.com/blog/isletme-defteri-nedir-nasil-tutulur

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2025/09/20250906-3.pdf

https://www.vizyongrubu.com/tr/sirkuler/beyanname-ve-bildirgelerde-damga-vergisi-tutarlari-guncellendi

Kavuran, Fatih. (2009), İşletmelerdeki Vergi Yükünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi SBE, Ankara

Yüksel, C. (2022). *Kamu maliyesi: Özet ders notları*. Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. https://www.cihanyuksel.org

YAPAY ZEKÂYA YÖNELİK OLUMLU TUTUMUN İNTERNET GİRİŞİMCİLİĞİ NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doç. Dr. Mustafa BABADAĞ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

mustafababadag@mu.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-0198-7105

ÖZET

Dijital dönüşüm sürecinde yapay zekâ, yalnızca teknolojik bir araç olmanın ötesine geçerek girişimcilik faaliyetlerinin doğasını ve kapsamını yeniden şekillendiren stratejik bir unsur hâline gelmiştir. Ayrıca internet ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler girişimcilik ekosistemini değiştirmeye başlamış ve internet girişimciliği adı verilen yeni bir girişimcilik şeklinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Araştırmada hem teknolojideki hem de girişimcilikteki bu yeni gelişmeler dikkate alınarak yapay zekâya yönelik tutum ile internet girişimciliği niyeti konularına odaklanılmıştır. Çalışmanın temel amacı ise yapay zekaya yönelik olumlu tutumun internet girişimciliği niyeti üzerindeki etkisini tespit etmektir. Bu amaca bağlı olarak Türkiye'de bir üniversitede okuyan öğrencilerden anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Ankette kullanılan sorular hem uluslararası hem de ulusal literatürde daha önce geçerliliği ve güvenilirliği kabul edilen ölçeklerden elde edilmiştir. Araştırmada analizler SPSS ve AMOS programları aracılığı ile yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda yapay zekaya yönelik olumlu tutumun internet girişimciliği niyeti üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel açıdan anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâya Yönelik Tutum, İnternet Girişimciliği Niyeti, Girişimcilik

The Effect of Positive Attitudes Towards Artificial Intelligence on Internet Entrepreneurship Intention

ABSTRACT

In the process of digital transformation, artificial intelligence has become a strategic element that goes beyond being merely a technological tool, reshaping the nature and scope of entrepreneurial activities. In addition, advancements in internet and computer technologies have transformed the entrepreneurial ecosystem, leading to the emergence of a new form of entrepreneurship referred to as internet entrepreneurship. This study focuses on attitudes toward artificial intelligence and internet entrepreneurship intentions, considering recent developments in both technology and entrepreneurship fields. The primary aim of this study was to examine

the effect of a positive attitude toward artificial intelligence on internet entrepreneurship intention. Data were collected through a survey administered to university students in Turkey. The survey items were adapted from measurement scales whose validity and reliability have been established in both international and national literature. Data analyses were conducted using SPSS and AMOS software. The findings indicate that a positive attitude toward artificial intelligence has a positive and statistically significant effect on internet entrepreneurship intention.

Keywords: Attitude toward Artificial Intelligence, Internet Entrepreneurship Intention, Entrepreneurship

GİRİŞ

Girişimcilik, bir ulusun ekonomik ilerlemesinin ve uzun vadeli sürdürülebilirliğinin temel yapı taşlarından biri olarak görülmektedir. Ayrıca girişimcilik yenilikçiliği teşvik eden ve yeni istihdam olanakları yaratarak işsizlik gibi sosyo-ekonomik sorunların üstesinden gelmede etkili bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Al-Mamary et al. 2020; Vodă ve Florea, 2019). Bu nedenle girişimcilik konusu literatürde uzun zamandır araştırma konusu olmaktadır. Ancak bu araştırmada girişimciliğin ortaya çıkmasını sağlayan kilit faktör olarak değerlendirilen bireyin girişimcilik niyetine odaklanılmıştır. Çünkü Niyet, bireysel davranışların en iyi tahmin edicisidir. İnsan davranışları hakkında yapılan çalışmalarda niyetin davranışların merkezi konumunda olduğu düşünülmektedir (Cesur ve Köse, 2021). Nitekim Planlı Davranış Teorisinde bu iddia doğrulanmakta ve niyetin davranışın öncülü olduğu vurgulanmaktadır (Ajzen, 1991). Bu nedenle bu araştırmada girişimcilik davranışından önce davranışı ortaya çıkaracağı varsayılan girişimcilik niyetinin araştırılması önemli olarak değerlendirilmiştir. Ancak geleneksel girişimcilik niyeti değil internet girişimciliği niyeti çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Çünkü çağımızda internet ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler girişimcilik ekosistemini değiştirmeye başlamış ve internet girişimciliği adı verilen yeni bir girişimcilik şeklinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Literatürde e-girişimcilik, dijital girişimcilik, elektronik girişimcilik, web girişimciliği, bilişim girişimciliği, bilişim teknolojileri girişimciliği gibi farklı isimlerle de ifade edilen (Çağlıyan ve Doğanalp, 2020; Guthrie, 2014) internet girişimciliği, finansal bir beklenti ile sanal platformda bir proje üretme ve bu projeyi internet üzerinden müşterilere sunma eylemi olarak tanımlanmaktadır (Bayrakdaroglu ve Bayrakdaroglu, 2017). İnternet girişimciliği niyeti ise çevrimiçi (internet tabanlı) bir iş faaliyeti başlatma veya çevrimiçi bir işletme sahibi olma niyetini ifade etmektedir (Pham, Lam ve Le, 2023).

İnternet girişimciliği, fiziksel mekândan bağımsızlık, düşük başlangıç maliyetleri, ölçeklenebilirlik ve küresel erişim gibi avantajlarıyla geleneksel girişimcilikten ayrışmakta ve bireyler için cazip bir kariyer alternatifi hâline gelmektedir (Duong, 2024; Nguyen ve Nguyen, 2024; Wibowo vd., 2024). Özellikle üniversite öğrencileri dijital teknolojileri yoğun kullanan ve yeni fırsatları erken fark edebilen bir grup olduğu için internet girişimciliğinin doğal adayları olarak görülmektedir (Adam vd., 2025; Öztorun ve Efeoğlu, 2024). Ancak üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetleri uzun zamandır araştırma konusu olsa da (Adam vd., 2025;

Akyazı, 2024; Nguyen ve Nguyen, 2024) üniversite öğrencilerinin internet girişimcilik niyetleri ampirik olarak sınırlı sayıda araştırmada incelenmiştir (Çağlıyan ve Doğanalp, 2020; Duong vd., 2024; Duong vd., 2025a; Öztorun ve Efeoğlu, 2024; Wang ve Lin, 2016; Wibowo vd., 2024) ve hala keşfedilmemiş bir alan olarak görülmektedir (Ngo vd., 2025). Bu nedenle bu araştırmada üniversite öğrencilerinin internet girişimciliği niyetlerinin araştırılması hedeflenmektedir.

Araştırmada yapay zekâya yönelik tutum konusuna da odaklanılmıştır. Çünkü yapay zekâ ekonomi, siyaset, bilim ve eğitim gibi tüm sosyal sistemleri etkilemekte (Luan vd., 2020) ve Dördüncü Sanayi Devrimi'nin (Endüstri 4.0) temel teknolojisi olarak görülmektedir (Darko vd., 2020). 2021 Dünya Ekonomik Forumunda yeni işletmelerin %70'inin dijital platformlara bağımlı olacağı öngörülmekte ve bu nedenle dijital yeterliliklere ve yeni teknolojilere adaptasyon yeteneğine sahip olmak geleceğin girişimcileri için kritik bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir (Margaretha, Ariesia ve Yustian 2025). Bu bağlamda yapay zekâ hem mevcut hem de geleceğin girişimcileri için önemli olarak değerlendirilebilir. Yapay zekâ, girişimcilerin yaratıcılığını artırma, kârlı fırsatları belirleme ve eğitim de dâhil olmak üzere çeşitli sektörlerde verimliliği yükseltme potansiyeline sahiptir. Ayrıca yapay zekâ teknolojilerinin gelişimi, girişimcilik alanını dönüştürerek işletmelerin ortaya çıkışı, büyümesi ve yönetimi konusunda bir devrim yaratmaktadır (Duong, 2024). Özellikle yapay zekâ; girişimcilerin fırsatları belirleme, veriye dayalı kararlar alma ve operasyonları kolaylaştırma becerilerini geliştirerek girişimciliğin temellerini yeniden şekillendirmektedir (Ransbotham vd., 2017; Sharma, Goel ve Taneja, 2026). Bununla birlikte yapay zekâ işletmelerin pazardaki operasyonları ile satışlarını iyileştirmeye, işletme başarısızlığı olasılığını azaltmaya yardımcı olmakta (Darwish, Darwish ve Bunagan, 2020) ve yeni iş modellerini mümkün kılan stratejik bir bileşen haline gelmektedir (Sharma, Goel ve Taneja, 2026; Ngo vd., 2025). Yapay zekanın girişimcilik konusundaki bu etkilerinden dolayı son yıllarda literatürde, yapay zekanın girişimcilik niyeti üzerindeki etkisine odaklanan çalışmalar hızla artmıştır. Bazı araştırmalar yapay zekâ yeterliliği, yapay zekâ bilgisi ve yapay zekâ özyeterliliği gibi değişkenlerin ya doğrudan ya da başka değişkenler üzerinden girişimcilik niyetini veya internet girişimciliği niyetini güçlendirdiğini bulgularken (Ha vd., 2025; Duong vd., 2025a), bazıları da ChatGPT ve üretken yapay zekâ gibi araçların internet girişimciliği niyetini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır (Bui ve Duong, 2024; Duong, 2024; Duong vd., 2025b; Duong ve Vu, 2025). Ayrıca literatürde yapay zekâya yönelik tutumun teknoloji kabulünde önemli bir belirleyici olduğu gösterilmiş; algılanan fayda, kullanım kolaylığı ve güven gibi unsurların tutumu olumlu yönde etkilediği bulunmuştur (Çolak Yazıcı ve Erkoç, 2024; Özkaynar, 2024; Gökçearslan, Esiyok ve Kucukergin, 2025). Bununla birlikte yapay zekâya yönelik olumlu tutumun özellikle internet girişimciliği niyeti üzerindeki etkisini kuramsal bir model içinde sistematik olarak inceleyen çalışmalar görece sınırlı kalmıştır (Sharma, Goel ve Taneja, 2026; Solórzano Solórzano vd., 2024). Öte yandan ulusal literatüre bakıldığında ise yapay zekaya yönelik olumlu tutumun internet girişimciliği niyetine olan etkisini ampirik olarak araştıran bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ayrıca gençlerin genellikle teknoloji konusunda bilgili olduğu varsayılsa da yapılan çalışmalar yapay zekâ araçlarının öğrenci grupları arasında her zaman benimsenmediğini göstermektedir (Herani ve Angela, 2025). Bu durum, yapay zekânın potansiyeline ilişkin farkındalık ile girişimcilik faaliyetlerinde kullanımı arasında bir boşluk

olduğunu göstermektedir (Sharma, Goel ve Taneja, 2026). Bu nedenle bu çalışma, üniversite öğrencilerinin yapay zekâya yönelik olumlu tutumlarının internet girişimciliği niyetleri üzerindeki etkisini açıklamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışma, yapay zekaya yönelik olumlu tutum ile internet girişimciliği niyeti arasındaki ilişkiyi kuramsal ve ampirik olarak sınayarak hem internet girişimciliği hem de yapay zekâ literatürüne katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Araştırma Hipotezi ve Modeli

H1: Yapay zekaya yönelik olumlu tutum internet girişimciliği niyetini pozitif yönde etkilemektedir.

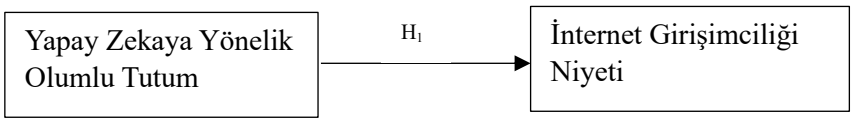

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırma Metodolojisi

Araştırmanın Örneklemi

Araştırmada veriler anket kullanılarak Türkiye'deki bir üniversitede okuyan 144 öğrenciden toplanmıştır.

Araştırmanın Ölçekleri

Araştırmada kullanılan ankete katılan öğrenciler 5'li Likert tipi bir ölçeğe göre yanıt vermişlerdir (1 = kesinlikle katılmıyorum ile 5 = kesinlikle katılıyorum). Anket 3 bölüm olarak tasarlanmıştır. Anketin ilk bölümünde demografik sorular yer alırken diğer bölümlerde yapay zekaya yönelik olumlu tutum ölçeği ve internet girişimcilik niyeti ölçeği yer almaktadır.

Yapay Zekâya Yönelik Olumlu Tutum Ölçeği: Araştırmada katılımcıların pozitif yapay zekâ tutumlarını ölçmek için Schepman ve Rodway (2020) tarafından geliştirilen Yapay Zekâya Yönelik Genel Tutumlar Ölçeğinden yararlanılmıştır. Yapay zekaya yönelik genel tutumlar ölçeği 12'si Olumlu ve 8'i Olumsuz olmak üzere 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık güvenirliği, yapay zekaya yönelik olumlu tutum için 0,88 ve yapay zekaya yönelik olumsuz tutum için 0,83 olarak bulunmuştur (Schepman ve Rodway, 2020). Bu araştırmada ölçeğin yalnızca olumlu yapay zekâ tutumu boyutu kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçeye uyarlamasını ise Kaya ve arkadaşları (2024) yapmışlardır. Gerçekleştirdikleri araştırma sonucunda araştırmacılar Türkçe açısından olumlu yapay zekâ tutumu boyutunun 12 ifade ile geçerli olduğunu ve ölçeğin güvenilirlik değerinin 0,83 olduğunu tespit etmişlerdir.

İnternet Girişimciliği Niyeti Ölçeği: Katılımcıların internet girişimciliği niyetlerini ölçmek için ise Wang ve Lin (2016) tarafından geliştirilen ölçekten yararlanılmıştır. Ölçek 3 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. Araştırmacılar internet girişimciliği ölçeğinin güvenilirlik değerinin 0,96 olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ölçeğin Türkçeye uyarlamasını ise Bayrakdaroğlu ve Bayrakdaroğlu (2017) gerçekleştirmişlerdir.

Bulgular

Araştırmada öncelikle çalışmada kullanılan ölçme araçlarının güvenilirliği Cronbach Alfa katsayıları ile test edilmiştir. Yapılan güvenilirlik analizleri sonucunda, ölçeklerin Cronbach Alfa değerleri yapay zekaya yönelik olumlu tutum ölçeği için 0,905, internet girişimciliği ölçeği için ise 0,888 olarak bulunmuştur. Elde edilen bu katsayılar, araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilir olduğunu ifade etmektedir.

Ayrıca, madde faktör yükleri dikkate alınarak ölçeklerin AVE ve CR değerleri de hesaplanmıştır. AVE değerleri yapay zekaya yönelik olumlu tutum için 0,440 ve internet girişimciliği niyeti için 0,730 olarak tespit edilmiştir. CR değerleri ise yapay zekaya yönelik olumlu tutum için 0,903 ve internet girişimciliği niyeti için 0,890 olarak hesaplanmıştır. AVE değerinin 0,50 CR değerinin ise 0,70 ve üzerinde olması gerekmektedir (Hair vd., 2017). Ayrıca literatürde CR değeri 0,60 üzerinde olduğunda AVE değeri 0,50 altındaysa bile yapı geçerliliğinin kabul edilebilir olduğu iddia edilmektedir (Byrne, 2016). Elde edilen AVE ve CR değerlerine bağlı olarak araştırmada kullanılan ölçeklerin benzeşme geçerliliği ve bileşik güvenirliği sağladığı belirtilebilir.

Araştırmanın bir sonraki aşamasında ise, önceki araştırmalarda kullanılmış ve kuramsal dayanağı olan ölçeklerin yapı geçerliğini teyit etmek için doğrulayıcı faktör analizinden (DFA) yararlanılmıştır. Bu bağlamda yapay zekaya yönelik olumlu tutum ile internet girişimciliği niyeti arasındaki ilişkiyi inceleyen modele doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Modele uygulanan DFA sonuçları, bazı maddeler arasında modifikasyon yapılması durumunda ölçeğin gerekli geçerlilik ölçütlerini sağlayacağını işaret etmiştir. Bu tespit üzerine, model uyumunu artırmak amacıyla YZYOT1 ve YZYOT2 ile YZYOT6 ve YZYOT10 maddeleri arasında modifikasyon (hata kovaryansı) gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen modifikasyonun ardından DFA yeniden yürütülmüştür. Yeniden yapılan analiz sonuçlarına göre uyum iyiliği değerlerinden $\chi 2/df = 1,713$, RMSEA=0.071; CFI=0.941; TLI= 0.928 ve SRMR=0.059 olarak tespit edilmiştir. Bu değerler uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir aralıklarda olduğunu ifade etmektedir (Gürbüz, 2019).

Ölçeklere ilişkin yapı geçerliliği ve güvenilirlik tespit edildikten sonra değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü tespit etmek maksadıyla korelasyon analizi kullanılmıştır. Analize ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir. Ayrıca tabloda değişkenlere ilişkin ortalamalar, standart sapmalar ve Cronbach Alfa katsayıları da sunulmuştur.

Tablo 1. Korelasyon Sonuçları

	Ortalama	**Standart Sapma**	**1**	**2**
1.Yapay Zekaya Yönelik Olumlu Tutum (YZYOT)	3,939	,693	1	
2.İnternet Girişimciliği Niyeti (İGN)	4,101	,723	.268**	1

** Korelasyon 0,01 düzeyinde (iki yönlü) anlamlıdır.

Tablo 1' e bakıldığında katılımcıların yapay zekâya yönelik olumlu tutum düzeyi (Ort. = 3,939) ile internet girişimciliği niyeti düzeylerinin (Ort. = 4,101) görece yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgu, örneklemin hem yapay zekâya karşı olumlu bir bakış açısına sahip olduğunu hem de internet girişimciliğine yönelik güçlü bir niyet taşıdığını göstermektedir. Ayrıca tablo Yapay Zekâya Yönelik Olumlu Tutum ile İnternet Girişimciliği Niyeti arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir ($r = 0,268$; $p < 0,01$). Bu sonuç, yapay zekâya yönelik olumlu tutum arttıkça internet girişimciliği niyetinin de artma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, korelasyon katsayısının düşük-orta düzeyde olması, ilişkinin anlamlı ancak güçlü olmadığını ifade etmektedir.

Daha sonra araştırma hipotezini test etmek için AMOS programında analiz gerçekleştirilmiştir. Hipotez testinin gerçekleştirildiği analize ilişkin kestirim sonuçları aşağıdaki şekil 2'de gösterilmiştir.

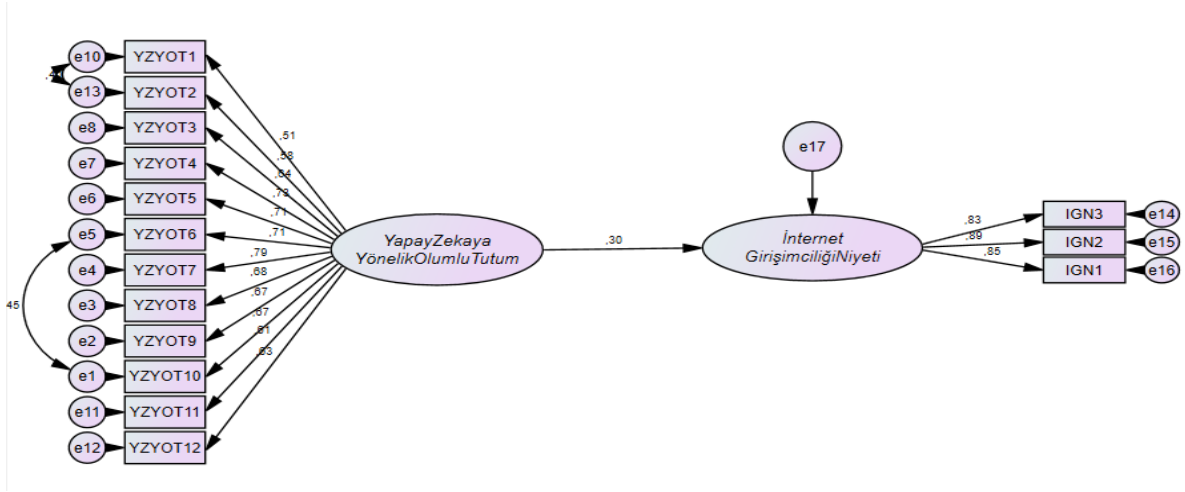

Şekil 2. Standardize Edilmiş Kestirim Sonuçlarının Model Üzerinde Gösterilmesi

Hipotezlerin test edilmesi amacıyla kurulan modele ait kestirim sonuçları incelendikten sonra, modelin uyum iyiliği indeksleri değerlendirilmiş ve elde edilen bulgular modelin kabul edilebilir uyum düzeyine sahip olduğunu göstermiştir. Modele ilişkin uyum iyiliği değerleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Modelin Uyum İndekslerine İlişkin Değerler

İndeksler	Referans Değeri	Ölçüm Modeli
CMIN/DF	$0< \chi 2/sd \leq 5$	1,713
RMR	≤,10	,059
CFI	≥,90	,941
IFI	≥,90	,942
TLI	≥,90	,928
RMSEA	<,05-≤,08	,071

Hipotezlere yönelik gerçekleştirilen analiz kapsamında, modelin kestirim sonuçlarının kabul edilebilir uyum değerleri aralığında yer aldığı belirlendikten sonra, değişkenler arasındaki standartlaştırılmış regresyon katsayıları ile bu katsayıların anlamlılık düzeyleri incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Modelin Standardize Regresyon Yükleri ve Anlamlılık Düzeyleri

Hipotez	Yordanan Değişken		Yordayan Değişken	Standardize Regresyon Yükü	Standart Hata	C.R.	P
H_1	İGN	<----	YZYOT	**,302**	,083	3,155	**,002**

Tablo 3'e göre YZYOT'un İGN üzerindeki standartlaştırılmış regresyon katsayısı 0,302'dir. P değerinin 0,01'in altında (p = 0,002) bulunması ise söz konusu etkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu doğrulamaktadır. Bu bulgunun Yapay Zekâya Yönelik Olumlu Tutumun İnternet Girişimciliği Niyetini anlamlı ve pozitif yönde etkileyeceğini öne süren **H1 hipotezini desteklediği** belirtilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada elde edilen bulgu, yapay zekâya yönelik olumlu tutumun internet girişimciliği niyeti üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Standartlaştırılmış regresyon katsayısının orta düzeyde olması (β = 0,302), yapay zekâya yönelik tutumun internet girişimciliği niyetinin önemli bir belirleyicisi olduğuna işaret etmekle birlikte tek başına bir yordayıcı olmadığını düşündürmektedir. Bu nedenle daha sonra bu konuda araştırma yapacak araştırmacılara dijital okur yazarlık, yapay zekâ özyeterliliği gibi başka değişkenleri de ekleyerek modeli geliştirmeleri önerilebilir. Ayrıca araştırmada ulaşılan bulgu yapay zekaya yönelik olumlu tutumun internet girişimciliği niyeti üzerindeki rolünü vurgulayan çalışmaları destekler niteliktedir (Sharma, Goel ve Taneja, 2026; Solórzano Solórzano vd., 2024). Ayrıca ulusal literatürde daha önce bu değişkenler arasındaki ilişkiyi doğrudan araştıran bir çalışma olmaması nedeniyle bu bulgunun ulusal literatür için bir ilk olduğu söylenebilir. Bu anlamda araştırmanın hem yapay zekâ hem de internet girişimciliği literatürüne teorik bir katkıda bulunduğu belirtilebilir.

Uygulama açısından değerlendirildiğinde, elde edilen bulgular girişimcilik ekosisteminde yer alan politika yapıcılar, eğitim kurumları ve destek mekanizmaları için önemli çıkarımlar sunmaktadır. Özellikle internet girişimciliğini teşvik etmeyi amaçlayan programlarda, yalnızca teknik becerilerin değil, yapay zekâya yönelik olumlu tutumların geliştirilmesine de odaklanılması gerektiği anlaşılmaktadır. Yapay zekânın girişimcilik süreçlerini nasıl kolaylaştırdığına ve değer yaratma potansiyeline dair farkındalık çalışmaları, bireylerin internet girişimciliği niyetlerini güçlendirebilir. Bunun yanı sıra girişimcilik eğitimleri kapsamında yapay zekâ destekli iş modellerinin tanıtılması bireylerin internet girişimciliğini daha uygulanabilir ve sürdürülebilir bir seçenek olarak algılamalarına katkı sağlayabilir. Bu durum, özellikle sınırlı kaynaklara sahip bireyler için internet girişimciliğinin cazibesini artırarak girişimcilik faaliyetlerinin yaygınlaşmasına destek olabilir.

Kaynakça

Adam, S., Mohd Fuzi, N., Ramdan, M. R. ve Ismail, A. F. M. F. (2025). The effectiveness of digital entrepreneurship ecosystem toward enriching income generation: The moderating role of entrepreneurial intention. *SAGE Open*, 15(1), 21582440241305361.

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50(2), 179-211.

Akyazı, T. E. (2024). Girişimcilik Yönelimi ve Dijital Okuryazarlığın Girişimcilik Niyetine Etkisi: İİBF Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 539-552.

Al-Mamary, Y. H. S., Abdulrab, M., Alwaheeb, M. A. ve Alshammari, N. G. M. (2020). Factors impacting entrepreneurial intentions among university students in Saudi Arabia: testing an integrated model of TPB and EO. *Education + Training*, 62(7-8), 779–803. doi: https://doi.org/10.1108/ET-04-2020-0096

Bayrakdaroğlu, F. ve Bayrakdaroğlu, A. (2017). A Comparative Analysis Regarding The Effects of Financial Literacy and Digital Literacy on Internet Entrepreneurship Intention. *Journal of Entrepreneurship & Development*, 12(2), 27-38.

Bui, H. N. ve Duong, C. D. (2024). ChatGPT adoption in entrepreneurship and digital entrepreneurial intention: A moderated mediation model of technostress and digital entrepreneurial self-efficacy. *Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*, 19(2), 391–428. https://doi.org/10.24136/eq.3074

Byrne, B.M. (2016). *Structural Equation Modeling With AMOS: Basic Concepts, Applications, and Programming, Third Edition (3rd ed.).* Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315757421

Cesur, D. ve Köse, C. (2021). Dijital teknolojiye yönelik tutumların girişimcilik niyetindeki rolü: z kuşağında bir araştırma. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 2(3), 252-270.

Çağlıyan, V. ve Doğanalp, B. (2020). Dijital okuryazarlık internet girişimciliği niyeti ilişkisi üzerine ampirik bir çalışma. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi,* 7(2), 180-199.

Çolak Yazıcı, S. ve Erkoç, M. (2024). Kimya, Fizik, Biyoloji ve Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Yapay Zekâ Kullanımına Yönelik Görüş ve Tutumlarının Teknoloji Kabul Modeline göre Analizi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(2), 1606-1641.

Darko, A., Chan, A. P., Adabre, M. A., Edwards, D. J., Hosseini, M. R. ve Ameyaw, E. E. (2020). Artificial intelligence in the AEC industry: Scientometric analysis and visualization of research activities. *Automation in Construction*, 112, 103081.

Darwish, S., Darwish, A. ve Bunagan, V. (2020). New Aspects on using Artificial Intelligence to Shape the Future of Entrepreneurs. *Information Sciences Letters*, 9(1), Article 6. Available at: https://digitalcommons.aaru.edu.jo/isl/vol9/iss1/6

Duong, C. D. (2024). ChatGPT adoption and digital entrepreneurial intentions: An empirical research based on the theory of planned behaviour. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 12(2), 129-142. https://doi.org/10.15678/EBER.2024.120208

Duong, C. D., Le, T. T., Dang, N. S., Do, N. D. ve Vu, A. T. (2024). Unraveling the determinants of digital entrepreneurial intentions: do performance expectancy of artificial intelligence solutions matter?. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 31(7), 1327-1356.

Duong, C. D., Nguyen, H. T. T., Nguyen, H. N., Nguyen, C. N., Duong, H. T. A. ve Pham, T. T. T. (2025a). From classroom to digital venture: investigating how family support, university

environment and perceived AI competency shape digital entrepreneurial intention among Vietnamese students. *Journal of Applied Research in Higher Education*, 1-14.

Duong, C. D., Nguyen, T. H., Chu, T. V., Pham, T. V ve Do, N. D. (2025b). Whether ChatGPT adoption inspires higher education students' digital entrepreneurial intention? An integrated model of the SCCT and the TPB. *International Journal of Innovation Science*, 17(5), 1210–1234. doi: https://doi.org/10.1108/IJIS-01-2024-0020

Gökçearslan, Ş., Esiyok, E. ve Kucukergin, K. G. (2025). Understanding the intention to use artificial intelligence chatbots in education: The role of individual innovativeness and AI trust among university students. *Journal of Computational Social Science*, 8(3), 71.

Guthrie, C. (2014). The digital factory: a hands-on learning project in digital entrepreneurship. *Journal of Entrepreneurship Education*, 17(1), 115-133.

Gürbüz, S. (2019). *Sosyal bilimlerde aracı, düzenleyici ve durumsal etki analizleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ha, S. T., Phan, T. T. H., Ngo, T. V. N., Duong, C. D. ve Ha, N. T. (2025). Integrating artificial intelligence competencies into the theory of planned behavior: Explaining sustainability-oriented entrepreneurial intentions. *Journal of Entrepreneurship*, 21(4), 30-53.

Hair, J.F., Hult, G.T.M., Ringle, C.M., & Sarstedt, M. (2017). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM).* USA: Sage publications.

Herani, R. ve Angela, J. (2025). Navigating ChatGPT: Catalyst or challenge for Indonesian youth in digital entrepreneurship?. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, 17(3), 602–628. https://doi.org/10.1108/JEEE-05-2024-0181

Kaya, F., Aydin, F., Schepman, A., Rodway, P., Yetişensoy, O. ve Demir Kaya, M. (2024). The roles of personality traits, AI anxiety, and demographic factors in attitudes toward artificial intelligence. *International Journal of Human–Computer Interaction*, 40(2), 497-514.

Luan, H., Geczy, P., Lai, H., Gobert, J., Yang, S.J.H., Ogata, H., Baltes, J., Guerra, R., Li, P. ve Tsai, C-C. (2020). Challenges and Future Directions of Big Data and Artificial Intelligence in Education. *Front. Psychol.* 11:580820. doi: 10.3389/fpsyg.2020.580820

Margaretha, W., Ariesia, K. ve Yustian, O. R. (2025). Artificial Intelligence and Entrepreneurship Education: Increasing Entrepreneurial Intentions among Future Entrepreneurs In Bandung Cıty. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*, 103(7), 2813-2824.

Ngo, T. V. N., Phan, T. T. H., Duong, C. D. ve Vu, A. T. (2025). Nurturing e-entrepreneurs with artificial intelligence: Curvilinear effects of perceived desirability and perceived feasibility based on the entrepreneurial event model. *Social Sciences & Humanities Open*, 12, 102180.

Nguyen, P. N. D. ve Nguyen, H. H. (2024). Unveiling the link between digital entrepreneurship education and intention among university students in an emerging economy. *Technological forecasting and social change*, 203, 123330.

Özkaynar, K. (2024). Teknoloji Kabul Modeli Çerçevesinde, Tüketicilerin Yapay Zekâ Araçlarını Kullanımlarında Algılanan Fayda, Tutum Ve Niyetler Arasındaki İlişki: Etik

Kaygıların Düzenleyici Etkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 22(Özel Sayı: Endüstri 4.0 ve Dijitalleşmenin Sosyal Bilimlerde Yansımaları), 1472-1498.

Öztorun, M. ve Efeoğlu, İ. E. (2025). Investigation of Digital Entrepreneurship Intention in the Context of Entrepreneurship Education and the Theory of Planned Behavior. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi,* 9(1), 81-96.

Pham, M., Lam, B. Q. ve Le, V. P. T. (2023). The e-entrepreneurial intention of students: The role of self-efficacy and education. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 11(1), 127–143. https://doi.org/10.15678/eber.2023.110107

Ransbotham, S., Kiron, D., Gerbert, P. ve Reeves, M. (2017). Reshaping Business With Artificial Intelligence: Closing the Gap Between Ambition and Action (Research Report). *MIT Sloan Management Review and The Boston Consulting Group*, 59(1).

Schepman, A. ve Rodway, P. (2020). Initial validation of the general attitudes towards Artificial Intelligence Scale. Computers in Human Behavior Reports, 1, 100014. https://doi.org/10.1016/j.chbr.2020.100014

Sharma, A., Goel, A. ve Taneja, U. (2026). AI adoption and digital entrepreneurial intentions: A theory of planned behaviour and technology acceptance model approach. *Technology in Society*, 84, 103137.

Solórzano Solórzano, S. S., Pizarro Romero, J. M., Díaz Cueva, J. G., Arias Montero, J. E., Zamora Campoverde, M. A., Lozzelli Valarezo, M. M., ... ve Arbulú Ballesteros, M. A. (2024). Acceptance of artificial intelligence and its effect on entrepreneurial intention in foreign trade students: a mirror analysis. *Journal of Innovation and Entrepreneurship,* 13(1), 59.

Wang, Y. M. ve Lin, Y. S. (2016). Determinants of internet entrepreneurship intentions among business school students. *International Journal of Information and Education Technology*, 6(10), 754-758.

Wibowo, A., Saptono, A., Narmaditya, B. S., Effendi, M. S., Mukhtar, S., Suparno ve Shafiai, M. H. M. (2024). Using technology acceptance model to investigate digital business intention among Indonesian students. *Cogent Business & Management*, 11(1), 2314253.

Vodă, A. I. ve Florea, N. (2019). Impact of Personality Traits and Entrepreneurship Education on Entrepreneurial Intentions of Business and Engineering Students. *Sustainability*, 11(4), 1192. https://doi.org/10.3390/su11041192

ENFLASYON MUHASEBESİ KONUSUNDA YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

ÖMER FARUK EFE

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

kaleliefe@gmail.com - 0009-0004-3005-9449

Doç. Dr. AZİZE ESMERAY

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

esmeray@kayseri.edu.tr – 0000-0002-3483-6258

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de enflasyon muhasebesi alanında hazırlanmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik yöntemle incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, 1989–2025 yılları arasında Türkiye'de enflasyon muhasebesi konusunda hazırlanmış toplam 57 lisansüstü tez analiz edilmiştir. Çalışmada bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmış; tezler yıllara, üniversitelere, danışmanlara, anahtar kelimelere ve tematik içeriklerine göre sınıflandırılmıştır.

Üniversitelere göre tez dağılımı incelendiğinde, en fazla tezin Marmara Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi bünyesinde hazırlandığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, çok sayıda üniversitenin literatüre birer tez ile katkı sağlaması, enflasyon muhasebesinin Türkiye genelinde geniş bir akademik ilgi alanına sahip olduğunu göstermektedir. Danışmanlara göre dağılım sonuçları, akademik üretimin çok merkezli bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar kelime ve tematik analizler, tezlerde en sık ele alınan kavramların enflasyon muhasebesi**,** TMS 29**,** enflasyon düzeltmesi**,** VUK Mükerrer 298**,** finansal tablolar ve finansal oran analizi olduğunu göstermektedir. Özellikle 2023 sonrası dönemde uygulamalı enflasyon düzeltmesi, mevzuat karşılaştırmaları ve finansal analiz odaklı çalışmaların arttığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışma, Türkiye'de enflasyon muhasebesi alanındaki akademik üretimin ekonomik koşullarla doğrudan ilişkili olarak geliştiğini ve yüksek enflasyon dönemlerinde belirgin biçimde arttığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, enflasyon muhasebesinin hem akademik hem de uygulama açısından giderek önem kazanan bir araştırma alanı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon muhasebesi, enflasyon düzeltmesi, TMS 29

1.GİRİŞ

Enflasyon, fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış nedeniyle paranın satın alma gücünün düşmesi olarak tanımlanmakta ve uzun yıllardır hem Türkiye ekonomisini hem de işletmelerin mali yapısını derinden etkilemektedir. Türkiye'nin özellikle 1970'li yıllardan itibaren yüksek enflasyonla karşı karşıya kalması, işletmelerin hazırladığı finansal tabloların gerçeği yansıtmasını güçleştirmiştir. Bu durum, özellikle enflasyonun işletme sermayesini aşındırması, stokların gerçek değerinin kaybolması, parasal kalemlerin reel değerinin düşmesi ve dönem kârlarının fiktif biçimde artması gibi ciddi sorunlara yol açmıştır. Dursun (2010), yüksek enflasyonun finansal tabloları "aritmetik mantığa ters, anlamsız bir rakam yığını" hâline getirdiğini vurgulayarak, enflasyonun muhasebe sisteminin bilgi üretme kapasitesini zayıflattığını ifade etmektedir.

Uluslararası alanda enflasyonun finansal tablolara etkilerinin sistematik biçimde ele alınması ise Uluslararası Muhasebe Standardı 29'un yürürlüğe girmesiyle mümkün olmuştur. Gül Yavuz (2007), IAS 29'un temel amacını yüksek enflasyon dönemlerinde finansal raporlamayı satın alma gücü cinsinden ifade ederek daha güvenilir hâle getirmek olarak tanımlamakta ve standardın 1990'dan itibaren uluslararası uygulamalarda temel referans kabul edildiğini belirtmektedir.

Türkiye'de enflasyon muhasebesine yönelik düzenlemeler uzun süre boyunca yalnızca kısmi yöntemler şeklinde uygulanmıştır. Bu kapsamda yeniden değerleme, azalan bakiyeler yöntemiyle amortisman, LİFO stok değerleme yöntemi, alacak ve borç senetlerinin reeskontu ve finansman fonu gibi uygulamalar benimsenmiştir. Ancak Aktaş (2006), bu uygulamaların bütüncül bir enflasyon muhasebesi yaklaşımı sunmadığını; sadece belirli kalemleri enflasyonun etkisine karşı korumayı amaçladığını ifade etmektedir. Benzer şekilde Yalçın (2006), söz konusu yöntemlerin işletmelerin sermaye yapısını gerçek değerine ulaştırmakta yetersiz kaldığını vurgulamıştır.

Türkiye'de enflasyon muhasebesinin tam anlamıyla uygulanması 5024 sayılı Kanun ile mümkün olmuştur. Bu Kanun, 2004 yılından itibaren Vergi Usul Kanunu'nun mükerrer 298. maddesi kapsamında mali tabloların enflasyona göre düzeltilmesini zorunlu hâle getirmiştir. İlk uygulama 31.12.2003 tarihli bilançolar üzerinde gerçekleştirilmiş; stoklar, maddi duran varlıklar, özkaynak kalemleri ve amortismanlar gibi parasal olmayan unsurlar düzeltme kapsamına alınmıştır. Kırıtoğlu (2006), söz konusu düzeltmelerin işletmelerin gerçek mali durumunu ortaya koymak açısından önemli olduğunu ifade ederken; Demir (2006), uygulamada karşılaşılan teknik sorunlara, meslek mensuplarının hazırlık düzeyine ve yöntemin karmaşıklığına dikkat çekmektedir. Öztürk (2006) ise bankacılık sektörü özelinde yaptığı çalışmada, enflasyon muhasebesi uygulanmadığı dönemlerde kârların gerçeği yansıtmadığını ve sermaye yeterliliğinin suni biçimde etkilendiğini göstermiştir.

2004 yılından sonra enflasyon oranlarının düşmesiyle birlikte 5024 sayılı Kanun'da belirlenen düzeltme şartları sağlanmadığından, enflasyon muhasebesi uygulaması yaklaşık yirmi yıl boyunca askıya alınmıştır. Bu dönem literatürde "düşük enflasyon dönemi" olarak

adlandırılmakta olup, çalışmalar daha çok 2003–2004 uygulamasının değerlendirilmesine odaklanmıştır (Yalçın, 2006; Aktaş, 2006).

Türkiye'de enflasyonun yeniden yükselişe geçmesiyle birlikte 2021 sonrası dönemde enflasyon muhasebesi tekrar uygulamaya alınmıştır. ÜFE'nin üç yıllık kümülatif artışının %100'ü, son 12 aylık artışının ise %10'u aşmasıyla birlikte VUK mükerrer 298. madde tekrar işler hâle gelmiş ve 30.12.2023 tarihli 555 Sıra No.lu Tebliğ ile 2023 yılı sonu mali tabloları için enflasyon düzeltmesi zorunlu olmuştur. Bu yeni dönem, akademik yazında ikinci bir uygulama dalgası yaratmıştır. Bişit (2023), TMS 29 çerçevesinde enflasyonun finansal tablolara etkilerini örnek uygulamalarla göstermiş; Kurtuluş (2024), yasal mevzuat ve uluslararası standartları karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Karamancı (2024) ise VUK'a göre enflasyon muhasebesinin teknik yönlerini inceleyerek uygulamada karşılaşılan sorunlara ışık tutmaktadır.

Bu yeni dönemde yapılan araştırmalarda enflasyon muhasebesinin finansal analiz sonuçlarını doğrudan etkilediği de ortaya konulmuştur. Kanuşağı (2024), farklı sektörlerde faaliyet gösteren Borsa İstanbul şirketlerinin finansal oranlarının enflasyon düzeltmesi öncesi ve sonrası büyük ölçüde değiştiğini göstermiştir. Benzer şekilde Anlar Yalçın (2025), enflasyon muhasebesi uygulanmadan yapılan oran analizlerinin gerçeği yansıtmadığını saptamıştır.

Son olarak Öcal (2025), 2020–2024 yılları arasında enflasyon muhasebesi üzerine Web of Science veri tabanında yayımlanan çalışmaları bibliyometrik olarak analiz ederek konunun hem ulusal hem de uluslararası literatürde yeniden önem kazandığını ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda Türkiye'de enflasyon muhasebesinin tarihsel gelişimi üç ana aşamada değerlendirilebilir:

1. Öncü Çalışmalar (1989–2002)
2. 5024 Sayılı Kanun ve İlk Uygulama Dalgası (2003–2010)
3. Yeni Uygulama Süreci (2023–2025)

Bu çalışma, söz konusu tarihsel gelişimi mevzuat, uygulama ve akademik literatür kapsamında kronolojik bir bütünlük içinde ele almayı amaçlamaktadır.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Türkiye'de enflasyon muhasebesine ilişkin literatür üç ana dönemde yoğunlaşmaktadır.

2.1. Birinci Dönem: Öncü Çalışmalar (1989–2002)

Bu dönem, Türkiye'de enflasyon muhasebesi kavramının akademik alanda ilk kez görünür olmaya başladığı evredir. Bu dönemin özellikleri:

- Enflasyon muhasebesi henüz yasal çerçevede uygulanmadığı için çalışmalar teorik ağırlıklıdır.
- Bilgisayar ortamında uygulama tasarımları ve genel fiyat düzeyi muhasebesi gibi teorik modellemeler yapılmıştır.
- Bu dönemde tez sayısı sınırlıdır; fakat konunun Türkiye'de akademik olarak ilk kez tartışıldığı dönemdir.

Bu dönem, literatürün temel kuramsal altyapısının oluştuğu evre olarak kabul edilmelidir.

2.2. İkinci Dönem: 5024 Sayılı Kanun ve İlk Uygulama Dalgası (2003–2010)

2004 yılında yürürlüğe giren 5024 sayılı Kanun, Türkiye'de enflasyon muhasebesinin ilk kapsamlı uygulama dönemini başlatmıştır. Bu dönem:

- Bu dönemde 2003–2010 yıllarında çok sayıda tez bulunduğu görülmektedir.
- Enflasyon düzeltmesi ilk kez mali tablolara uygulanmış, işletmeler tarafından zorunlu hâle gelmiştir.
- Bu nedenle tezlerde:
    - Maddi duran varlık düzeltmeleri
    - Reel olmayan finansman maliyeti
    - Stok düzeltilmesi
    - Uygulamalı hesaplamalar
    - 5024 sayılı Kanun'un detaylı analizleri

Yoğun şekilde çalışılmıştır. Bu dönem literatürün ilk büyük patlaması olarak nitelendirilebilir.

2.3. Üçüncü Dönem: Yeni Uygulama Süreci (2023–2025)

Türkiye'de enflasyonun yeniden hızla artmasıyla birlikte:

- VUK Mükerrer 298. madde 2023'te yeniden devreye alınmış,
- 555 Sıra No.lu Tebliğ ile enflasyon düzeltmesi tekrar zorunlu hâle gelmiştir.

Bu dönemin literatürel özellikleri:

- 2023–2025 yıllarında tez üretimi tekrar zirveye çıkmıştır.
- Çalışmalar daha çok:
    - TMS 29 uygulamaları,
    - VUK–TMS karşılaştırmaları,
    - Finansal oran analizi,
    - Sektörel enflasyon düzeltmesi,
    - Uygulamalı finansal tablo düzeltmesi,
    - Bibliyometrik çalışmalar,

Gibi daha gelişmiş ve analitik konulara yönelmiştir. Bu dönem literatürün ikinci büyük akademik dalgasıdır.

3.YÖNTEM

Bu çalışma, Türkiye'de enflasyon muhasebesi alanında hazırlanmış lisansüstü tezlerin yapısal özelliklerini, tematik yönelimlerini, yıllara ve kurumlara göre dağılımını incelemek amacıyla yalnızca bibliyometrik analiz yöntemine dayanan nicel bir araştırma tasarımı benimsemiştir.

3.1. Araştırma Tasarımı

Çalışma tarama modeli çerçevesinde tasarlanmış olup veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Veri seti yök tez tarafından sağlanan 57 tezden oluşmaktadır.

3.2. Veri Seti

57 tez iki kaynaktan analiz edilmiştir:

- PDF tez içerikleri
- Excel veri seti

3.3. Bibliyometrik Analiz Süreci

Analiz dört aşamada yürütülmüştür:

Aşama 1 – Veri Temizliği:

Üniversite, yazar, danışman ve anahtar kelime yazımları tutarlı hale getirilmiştir.

Aşama 2 – Betimleyici Bibliyometrik Analiz:

- Yıllara göre dağılım
- Üniversitelere göre dağılım
- Tez türleri
- Danışman-yazar ilişkileri

Aşama 3 – İçerik Tabanlı Bibliyometrik Analiz:

- Anahtar kelime frekans analizi
- Tematik sınıflandırma
- Yöntemsel eğilim incelemesi

Aşama 4 – Bulguların Yorumlanması:

Sonuçlar literatürle karşılaştırılmıştır.

3.4. Kullanılan Araçlar

- Microsoft Excel

- PDF inceleme

3.5. Sınırlılıklar

1. Veri seti yalnızca 57 tez ile sınırlıdır.

2. Bazı tezlerde anahtar kelime eksikliği bulunmaktadır.

3. PDF taramaları manuel işlem gerektirmiştir.

4.BULGULAR

Bu bölümde, Türkiye'de enflasyon muhasebesi alanında hazırlanan 57 lisansüstü teze ilişkin bibliyometrik analiz sonuçları sunulmuştur. Analiz; yıllara göre dağılım, üniversite bazlı üretim, tez türleri, danışman-yazar ilişkileri ve tematik eğilimleri kapsamaktadır.

4.1. Yıllara Göre Tez Sayısı Dağılımı

Veri setimize göre tezlerin tarihsel dağılımı üç dönemde yoğunlaşmaktadır:

4.1.1. 1989–2002: Öncül Dönem (düşük üretim)

Bu dönemde yalnızca birkaç çalışma yapılmıştır. En erken çalışma 1989 yılına aittir. Enflasyon muhasebesi henüz yasal uygulamaya kavuşmadığı için akademik ilgi sınırlıdır.

4.1.2. 2003–2010: Birinci Büyük Akademik Dalga

Bu dönemde tez sayısı belirgin şekilde artmıştır**.** Bunun temel nedeni:

- 5024 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesi (2004)
- İlk kez mali tabloların enflasyon düzeltmesine tabi tutulması

Bu yoğunlaşma aşağıda net şekilde görünmektedir:

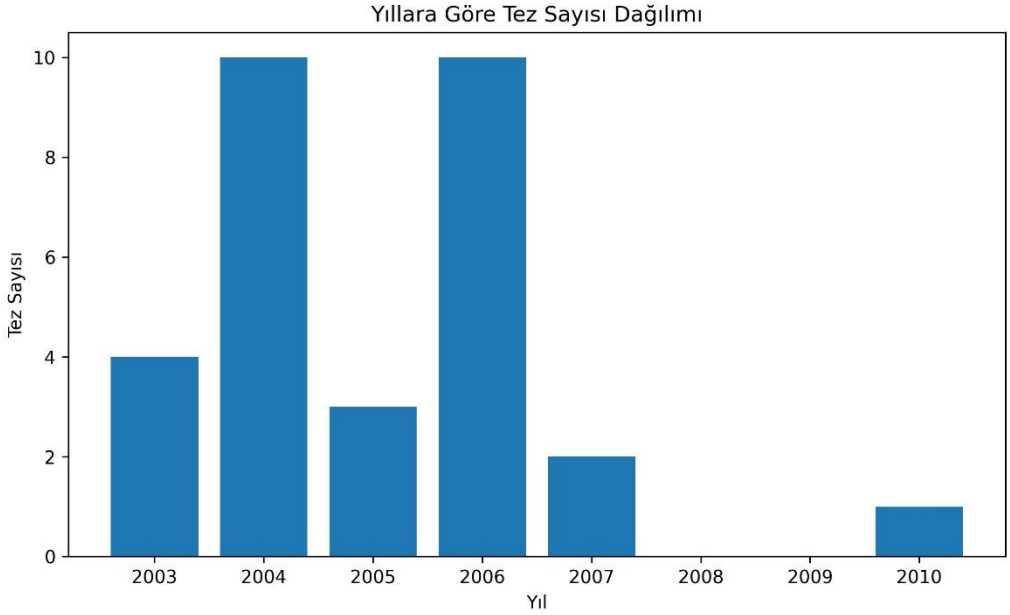

Bu dönem enflasyon muhasebesinin Türkiye'de en çok tartışıldığı ilk bilimsel evredir.

4.1.3 2023–2025: İkinci Büyük Akademik Dalga

Bu dönem, enflasyonun yeniden yükselmesi**,** VUK Mükerrer 298'in tekrar yürürlüğe girmesi**,** 555 Sıra No.lu Tebliğ **ve** TMS 29 uygulamalarının zorunlu hâle gelmesiyle yeni bir ilgi yoğunluğu doğurmuştur.

Yök teze göre en yoğun yıllar:

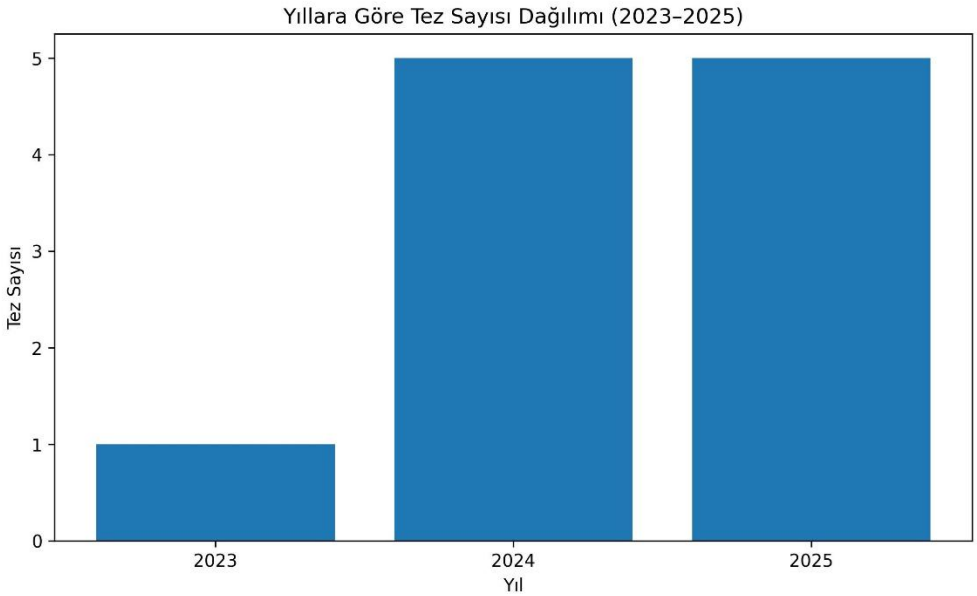

Şekilde de görüldüğü üzere, enflasyon muhasebesi alanında hazırlanan tez sayısı 2023 yılından itibaren belirgin biçimde artmış, 2024 ve 2025 yıllarında aynı düzeyde yüksek bir akademik üretim devam etmiştir. 2025 yılı verileri, yıl henüz tamamlanmadığından geçici niteliktedir.

4.2. Üniversitelere Göre Tez Dağılımı

Çalışma kapsamındaki 57 tez, toplam 30 farklı üniversitede hazırlanmıştır. Dağılım incelendiğinde, enflasyon muhasebesi alanındaki akademik üretimin belirli üniversitelerde yoğunlaştığı görülmektedir.

Tez sayısı bakımından öne çıkan üniversiteler Tablo 4.2'de gösterilmiştir.

Tablo 4.2: Üniversitelere Göre Tez Sayısı Dağılımı

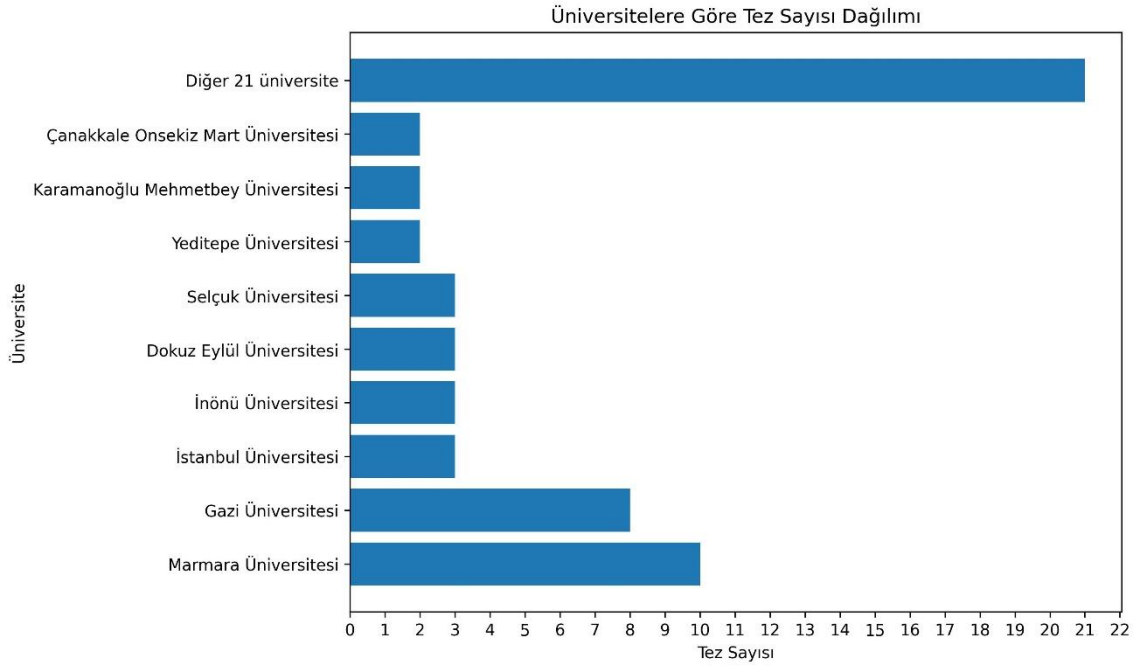

Değerlendirme:

- Marmara Üniversitesi (10 tez) **ve** Gazi Üniversitesi (8 tez)**,** enflasyon muhasebesi alanında açık ara en fazla tez üreten kurumlardır.
- İstanbul Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi'nin de 3'er tezle alanda belirgin bir yer tuttuğu görülmektedir.
- Çanakkale Onsekiz Mart, Yeditepe, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversiteleri 2'şer tez ile orta düzeyde temsil edilmektedir.

- Geriye kalan 21 üniversitenin her biri 1 tez ile veri setinde yer almakta olup, bu durum konunun ülke genelinde farklı kurumlarda da çalışıldığını ancak üretimin belirli merkezlerde yoğunlaştığını göstermektedir.

4.3. Tez Türlerine Göre Dağılım

Veri setindeki tezlerin tür dağılımı:

Tez Türü	**Sayı**
Yüksek Lisans	**53**
Doktora	**4**

4.4. Danışman – Yazar Yoğunluk Analizi

Yök-tez verilerine göre danışman dağılımı heterojendir; ancak en çok tez yöneten danışmanlar şunlardır:

En Aktif Danışmanlar

Danışman	**Tez Sayısı**
Prof. Dr. Remzi Örten	4
Prof. Dr. Ümit Ataman	2
Prof. Dr. Yunus Kishalı	2
Prof. Dr. Nalan Akdoğan	2
Doç. Dr. Namık Kemal Erdemir	2
Diğer 45 danışman	45 tez

- Enflasyon muhasebesi alanında uzman danışmanların küçük bir çekirdek grup olduğu görülmektedir.
- Alan genişlese de danışman havuzu halen sınırlıdır.

4.5. Anahtar Kelime Frekans Analizi

57 tezin anahtar kelimeleri incelendiğinde en sık kullanılan kavramlar:

En Çok Kullanılan İlk 10 Anahtar Kelime

1. Enflasyon muhasebesi
2. Enflasyon düzeltmesi
3. TMS 29
4. VUK Mükerrer 298
5. Finansal tablolar
6. Yeniden değerleme
7. Maddi duran varlıklar
8. Reel olmayan finansman maliyeti
9. Net parasal pozisyon
10. Genel fiyat düzeyi muhasebesi

Bu dağılıma göre:

- 2003–2010 döneminde “genel fiyat düzeyi muhasebesi” ve “maddi duran varlıklar” ağırlıklı
- 2023–2025 döneminde “TMS 29”, “VUK m.298”, “finansal oran etkileri” ağırlıklı temalar üretilmiştir.

4.6. Tematik (Konu) Dağılımı

Tezlerin içerik analizi sonucunda 6 temel tema belirlenmiştir:

Tema	Tez Sayısı
Uygulamalı enflasyon düzeltmesi	20
Mevzuat incelemesi (VUK – TMS 29 karşılaştırması)	14
Finansal oran analizi	9
Stok ve MDV düzeltmeleri	6
Sektörel çalışmalar	4
Bibliyometrik analiz	2

5.SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'de enflasyon muhasebesi alanında hazırlanmış lisansüstü tezleri bibliyometrik yöntemle inceleyerek literatürün gelişimini, tematik yönelimlerini ve akademik üretim dinamiklerini analiz etmeyi amaçlamıştır. Elde edilen bulgular, enflasyon muhasebesi üzerine yapılan akademik çalışmaların ekonomik koşullara son derece duyarlı olduğunu ve dönemsel olarak iki büyük yoğunlaşma gösterdiğini ortaya koymuştur.

2003–2010: Birinci Büyük Akademik Dalga

5024 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği ve Türkiye'de enflasyon muhasebesinin ilk kez yasal olarak uygulanmaya başladığı bu dönemde belirgin bir tez artışı yaşandığını göstermektedir. Üniversitelerde özellikle genel fiyat düzeyi muhasebesi, yeniden değerleme, parasal–parasal olmayan kalemler ve reel olmayan finansman maliyeti gibi konuların yoğun biçimde işlendiği görülmüştür. Bu dönemdeki tezler daha çok:

- Uygulama örnekleri,
- VUK odaklı mevzuat incelemeleri,
- Maddi duran varlıkların yeniden değerlenmesi,

Gibi teknik alanlara yönelmiştir. Uygulama sürecindeki belirsizlikler, mevzuat uyumsuzlukları ve teknik hesaplamalara ilişkin sorunlar da bu dönem çalışmalarının temel inceleme konuları olmuştur.

2023–2025: İkinci Büyük Akademik Dalga

Türkiye'de yeniden yüksek enflasyonun görülmesi ve VUK Mükerrer 298. madde kapsamında enflasyon düzeltmesinin 2023 yılı itibarıyla tekrar zorunlu hale gelmesi, bu alandaki akademik üretimi yeniden hızlandırmıştır. Çalışmada ikinci yoğunlaşmanın birinciden hem sayısal hem de içeriksel olarak daha kapsamlı olduğu görülmüştür. Bu dönemdeki çalışmaların:

- TMS 29 çerçevesi,
- VUK ile uluslararası standartların karşılaştırılması,
- Finansal oran analizi,
- Sektörel uygulamalar (bankacılık, üretim, tarım, hizmet),
- Enflasyonun finansal raporlama kalitesi üzerindeki etkileri,

Gibi geniş bir alana yayıldığı tespit edilmiştir.

Bu bulgu, Türkiye'de enflasyon muhasebesi araştırmalarının salt mevzuat odaklı bir çerçeveden çıkarak, daha çok analitik, uygulamalı ve finansal analiz yönü güçlü bir yapıya evrildiğini göstermektedir.

Bu çalışma, Türkiye'de enflasyon muhasebesi literatürünün zaman içinde ekonomik koşullarla yakından ilişkili olarak geliştiğini ortaya koymaktadır. Enflasyonun arttığı dönemlerde akademik ilgi belirgin şekilde yükselmiş, durağan dönemlerde ise azalmıştır.

Bibliyometrik bulgular, enflasyon muhasebesinin Türkiye'de:

- Hem uygulama boyutuyla,
- Hem mevzuat uyumu açısından,
- Hem de uluslararası standartlarla kıyaslama düzeyinde

Gittikçe önem kazanan bir araştırma alanı hâline geldiğini göstermektedir.

Son dönemde TMS 29 ve VUK kapsamındaki yeni düzenlemeler, enflasyon muhasebesinin sadece vergi boyutunda değil, aynı zamanda finansal raporlama kalitesi, şeffaflık, yatırımcı rasyonelliği ve karşılaştırılabilirlik bakımından kritik bir araç haline geldiğini ortaya koymuştur.

Bu nedenle:

- Enflasyon muhasebesi uygulamalarının geliştirilmesi,
- Muhasebe standartları ile vergi mevzuatının uyumlaştırılması,
- Akademik çalışmaların artırılması,
- Sektörel etkilerin daha fazla incelenmesi

Gelecek araştırmalar için önemli bir ihtiyaçtır.

Genel olarak enflasyon muhasebesi Türkiye'de giderek daha fazla önem kazanan ve gelişmeye açık bir araştırma alanıdır.

KAYNAKÇA

Acer, H., *Enflasyon muhasebesinin finansal tablolara etkisi: Teorik ve uygulamalı bir inceleme,* Yüksek lisans tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, 2025

Akkoç, E., *Enflasyon işlemler üzerine etkileri ve enflasyon muhasebesinde değerleme yöntemlerinin analizi,* Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1997.

Aktaş, S., *Enflasyon muhasebesinin mali tablolara etkisi ve Türkiye'de yıllara sari inşaat işletmelerinde enflasyon düzeltmesi uygulaması,* Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.

Altun, B., *Enflasyon muhasebesinin Vergi Hukuku bakımından değerlendirilmesi,* Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2004.

Arslan, M. C., *Vergi hukukunda enflasyonun etkilerini önlemek amacıyla yapılan düzenlemeler ve enflasyon muhasebesi,* Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999.

Ateş, A., *Enflasyon muhasebesi uygulaması ve öneriler,* Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, 1989.

Ayas, N., *Enflasyon muhasebesi, fiyatlar genel seviyesi modeli ile finansal tabloların düzeltilmesi yönüyle bir uygulama,* Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2002.

Bayırlı, R., *Enflasyon muhasebesi ve bankalarda uygulanması,* Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2000.

Başer, B., *Enflasyon muhasebesinin TMS/TFRS, BOBİ FRS, MSUGT/VUK açısından karşılaştırmalı incelenmesi ve örnek uygulama* Doktora tezi. Hitit Üniversitesi, 2025.

Bişit, S., *Enflasyon muhasebesinde finansal tablolara etkisinin TMS-29 kapsamında değerlendirilmesi: Örnek bir uygulama,* Yüksek lisans tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2023

Can, B., *Enflasyon muhasebesi* Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi, 2006.

Ciğer, A., *Enflasyon muhasebesinde ulusal ve uluslararası standartlar ve bir uygulama örneği* Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 1999.

Demir, Ö., *Enflasyon muhasebesine geçiş sürecinde ortaya çıkan uygulama sorunlarının değerlendirilmesi: Kuramsal ve uygulamalı bir çalışma,* Doktora tezi. İnönü Üniversitesi, 2006.

Demirtaş, B., *Enflasyonun finansal raporlama üzerindeki etkisi,* Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, 2004.

Dursun, Ö., *Türkiye'de enflasyon muhasebesi uygulamalarında meydana gelen aksaklıklar ve çözüm önerileri,* Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, 2010

Diril, F., *İşletmelerin vergilendirilmesinde enflasyon muhasebesi uygulamaları,* Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2004.

Ece, O., *Türkiye'de yasal düzenlemelere bağlı olarak enflasyon muhasebesi uygulamalarının tahlili,* Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2003.

Erdemir, N. K., *Enflasyon muhasebesi uygulamalarında meydana gelen aksaklıklar ve çözüm önerileri*, Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, 2005.

Erten, H., *Sermaye Piyasası Kurulu'nun Enflasyon Muhasebesi Tebliği'ni finansal açıdan analizi ve örnek bir uygulama*, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2004.

Erzurumlu, Z., *Enflasyon muhasebesi ve Türkiye uygulaması* Yüksek lisans tezi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2003.

Geyik, S., *Enflasyonun finansal tablolar üzerindeki etkileri ve bu etkileri giderici bir tedbir olarak enflasyon muhasebesi* Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 1998.

Gülcemal, T., *5024 sayılı yasa çerçevesinde enflasyon muhasebesi uygulaması* Yüksek lisans tezi. İnönü Üniversitesi, 2006.

Güler, E., *Enflasyonun bankacılık sektörü ve banka mali tabloları üzerine etkisi ve enflasyon muhasebesi* (Yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, 1998.

Kanuşağı, Ş. G., *Enflasyon muhasebesinin finansal oranlar üzerindeki etkileri,* Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2024.

Karaca, M., *Türkiye'de enflasyon muhasebesi uygulamaları ve yüksek enflasyon ortamında işletmelerin vergi sorunları,* Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 2002.

Karamancı, H., *Vergi mevzuatı açısından enflasyon muhasebesi ve örnek bir uygulama,* Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2024.

Kılınçyuvuran, S. (2004. *Çokuluslu işletmelerde enflasyon muhasebesine göre mali tabloların hazırlanması ve Türkiye uygulaması ile karşılaştırma* (Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi.

Kırıtoğlu, C., *Enflasyon muhasebesi uygulaması ve Mersin ilindeki meslek mensupları üzerine bir araştırma,* Yüksek lisans tezi, Çağ Üniversitesi, 2006.

Kokal, Ş., *Muhasebe standartları açısından enflasyon muhasebesi ve uygulaması,* Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1999.

Kurtbay, M. A., *Enflasyon muhasebesi ve bazı ilkeler,* Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi. 1992.

Kurtuluş, M. E., *Yasal mevzuat ve uluslararası muhasebe standartlarına göre enflasyon muhasebesi ve bir uygulama,* Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2024.

Mahmudi, A., *Enflasyon muhasebesi-TMS 2 ve SPK uygulamalarının karşılaştırılması,* Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2004.

Nazlı, Ö., *Enflasyon muhasebesi açısından sanayi işletmelerinde duran varlıkların incelenmesi ve bir uygulama,* Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, 2005.

Oğüt, R. E., *Enflasyon muhasebesi ve bir örnek uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2004.

Salman, B. *Aracı kurumların temel mali tablolarının enflasyon muhasebesine göre düzeltilmesi ve bir örnek uygulama,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006.

Tahil, E., *Türkiye'deki işletmelerde enflasyon muhasebesinin VUK'a göre değerlendirilmesi ve TMS 29 ile karşılaştırmalı bir analiz,* Yüksek Lisans Tezi, KTO Karatay Üniversitesi, 2025

Tekin, S., *Enflasyon muhasebesinin yeniden değerleme ile karşılaştırılması,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1991.

Tokgöz, B., *Enflasyon muhasebesinin Türk vergi mevzuatı ile SPK ve UMS 29 açısından değerlendirilmesi ve SPK standartları uygun bir uygulama,* Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2003.

Tolga, B., *Enflasyon muhasebesi ve tekdüzen hesap planındaki hesaplar ile uyumlaştırılması,* Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2004.

Topoğlu, S., *5024 sayılı yasa uyarınca Türkiye'de enflasyon muhasebesi ve uygulaması: Örnek bir çalışma,* Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, 2004.

Torun, S., *Vergi mevzuatı açısından enflasyon muhasebesi düzenlemeleri ve enflasyon muhasebesi standartları ile karşılaştırılması,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006

Tunga, T., *Enflasyon muhasebesi maddi duran varlıklarda yeniden değerlemesi: Bir üretim işletmesi uygulaması,* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2024.

Uysal, İ., *Enflasyon muhasebesi uygulamasının mali oranlar üzerindeki etkisi Eskişehir ili örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2007.

Yalkın, L. D., *Finansal tabloların enflasyona göre düzeltilmesi ve Türkiye'deki vergi mevzuatına ilişkin enflasyon muhasebesi düzenlemeleri,* Yüksek LisansTezi, Ankara Üniversitesi, 2007.

Yalçın, D., *İktisadi ve mali etkileriyle Türkiye'de enflasyon muhasebesi,* Yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi. 2006.

Yalçın, P. A., *Enflasyon muhasebesinin finansal rasyolar üzerindeki etkisi: Türkiye'deki halka açık şirketlerden kanıtlar,* Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi. 2025.

Yavuz, G., *Enflasyon muhasebesi ve bir uygulama*, Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2007.

Yetgin, N., *Enflasyon muhasebesi ve Türkiye'de uygulama imkanları,* Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1994.

Yılmaz, A., *Enflasyon muhasebesi ve enflasyon muhasebesinin işletmelerde uygulanabilirliği,* Yüksek Lisans Tezi, Avrasya Üniversitesi, 2024.

Yılmaz, R., *İşletmelerin enflasyonun etkilerinden korunmasında vergi uygulamalarının etkileri ve enflasyon muhasebesinin uygulanmasını sınırlayan faktörler,* Yüksek Lisans Tezi Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2000.

Yılmaz, S., *Bankalarda enflasyon muhasebesi uygulaması ve uluslararası finansal raporlama standartları (ufrs29 (yüksek enflasyonlu ekonomilerde finansal raporlama standardına göre değerlendirilmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006.

Çakır, Y. S., *Bilgisayar ortamında eşzamanlı enflasyon muhasebesi metodu*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 1999.

Çelik, M., *Enflasyon muhasebesi ve TMS-2'ye göre finansal tabloların yeniden düzenlenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2000.

Çıvak, A. S., *Enflasyonun finansal tablolar üzerindeki etkileri ve leasing sektöründe enflasyon muhasebesi,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2003.

Öcal, S., *Enflasyon muhasebesi çalışmalarının bibliyometrik analizi: WoS veri temelli örneği (2020–2024*, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, 2025.

Öztürk, V., *Enflasyon muhasebesi ve banka karlarının analizi,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006.

Üzmez, Z. N., *Enflasyon muhasebesi uygulamasının gelir ve kurumlar vergileri üzerindeki etkileri*, Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2005.

ARACI KURUMLARDA FİNANSAL İLETİŞİM YOĞUNLUĞU VE ÇIKAR ÇATIŞMALARI

Gizem KALAYLAR
Süleyman Demirel Üniversitesi,
yl2330234001@ogr.sdu.edu.tr - 0009-0002-6446-3138

Doç. Dr. Özen AKÇAKANAT
Süleyman Demirel Üniversitesi,
ozenakcakanat@sdu.edu.tr - 0000-0002-7223-3028

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de aracı kurumların finansal iletişim yoğunluğu, şeffaflık uygulamaları ve çıkar çatışmalarının yönetiminde benimsedikleri kurumsal yapıların mevcut durumunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmada iki aşamalı bir yöntem benimsenmiştir. İlk aşamada aracı kurumların iletişim faaliyetlerine, şeffaflık düzeylerine ve çıkar çatışması risklerinin yönetimine ilişkin ulusal ve uluslararası literatür ile ilgili SPK düzenlemeleri incelenerek kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. İkinci aşamada ise içerik analizi yöntemi kullanılarak Türkiye'de faaliyet gösteren aracı kurumlar arasından amaçlı örnekleme yoluyla seçilen 10 kurumun kurumsal internet siteleri sistematik biçimde taranmıştır. İncelemede üç temel kriter dikkate alınmıştır: (i) son yıla ait faaliyet raporunun yayımlanıp yayımlanmadığı, (ii) çıkar çatışması politikasının erişilebilir biçimde sunulup sunulmadığı ve (iii) 2024 ve 2025 yılına ilişkin KAP özel durum açıklamalarının sayısı. Elde edilen veriler betimsel olarak değerlendirilmiş ve aracı kurumların finansal iletişim yoğunlukları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Analiz sonuçları, aracı kurumlar arasında şeffaflık uygulamalarının homojen olmaktan uzak olduğunu, bazı kurumların faaliyet raporu ve çıkar çatışması politikasını düzenli olarak yayımlarken bazılarının bu yükümlülükleri sınırlı düzeyde yerine getirdiğini göstermektedir. Ayrıca KAP açıklama sıklıkları arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu bulgular, finansal iletişim yoğunluğunun kurumsal tercih ve yönetişim anlayışına bağlı olarak değişim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çalışma, aracı kurumlarda finansal iletişim yoğunluğunun çok boyutlu olduğunu ve faaliyet raporlaması ile çıkar çatışması yönetiminin KAP bildirimleriyle birlikte değerlendirilmesinin kurumsal şeffaflığı açıklamada önemli olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Aracı Kurumlar, Finansal İletişim Yoğunluğu, Çıkar Çatışmaları

ARACI KURULUŞLAR

Bankalar ve Aracı Kurumlar Aracı Kuruluşları oluşturmaktadır. Bankalar ve Aracı Kurumların sermaye piyasası araçları ile yapmış oldukları faaliyetler incelendiğinde bankaların faaliyetlerinin aracı kuruma oranla daha sınırlı olduğu görülmüştür (Sarıyar, 2008, s. 4-5). Sermaye piyasası araçlarına ilişkin faaliyetlerine istinaden bankalar ve aracı kurumların yapmış olduğu iş ve işlemlerin birbirinden farklılıkları olduğu söylenebilir. Örneğin; Bankalarda Kredi verme işlemleri yapılabilirken aracı kurumlarda kredi verme işlemleri yapılamamaktadır.

SPK'nın 30-34. Maddelerindeki hükümlerine göre tanımlayacak olursak aracı kurumlar; kendi veya başkası nam ve hesabına alım satım yapmaya aracılık eden Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yetkilendirilmiş Anonim Ortaklıklardır (Sermaye Piyasası Kanunu, 2012, s. Md. 30-34).

Aracı kurumların kurulmaları ve faaliyette bulunurken Sermaye Piyasası Kurulunun hükümlerine tabidirler ve uyma zorunlulukları bulunmaktadır. Ayrıca Aracı Kurumların Kurucularının ve Ortaklarının gerekli mali güç ve itibara sahip olması gerekmektedir (Şayak, 2012, s. 37).

Aracı kurumların kuruluş şartları Sermaye Piyasası Kanunu'nun 33. Maddesi'nde düzenlenmiştir.

a. Anonim Ortaklık Şeklinde Kurulmaları,
b. Hisse Senetlerinin tamamının nama yazılı olarak çıkarılması,
c. Hisse senetleri nakit karşılığı çıkarılması,
d. Sermayelerinin Kurulca belirlenen miktardan az olmaması,
e. Esas sözleşmelerinin Sermaye Piyasası Kanunu'na uygun olması,
f. Kurucuları müflis olmaması, iflas etmiş olmaması ve yüz kızartıcı bir suçtan dolayı hüküm giymemiş olmalıdır (Sermaye Piyasası Kanunu, 2012, s. Md. 33).

Yukarıda belirtilmiş olan kuruluş koşullarının kaybedilmesi durumunda; faaliyet izni ve kuruluş izninin iptali söz konusu olabilmektedir.

Sermaye Piyasası Kanunun Md. 31'e göre Aracı Kurumlar Kurulabilmeleri ve faaliyete geçebilmesi için SPK'nın iznine ihtiyaçları bulunmaktadır (Sermaye Piyasası Kanunu, 2012).

Kurul tarafından Aracı Kurumlara bir veya birden fazla aracılık veya faaliyet için izin verilebilir. Aracı kurumun alım-satıma aracılık veya halka arza aracılığı belgelerinden birine sahipse ancak faaliyet izin belgesi verilebilir (Günal, 1997, s. 271). Kurul tarafından Aracı kurumlara faaliyette bulunabilecekleri işlemler ile ilgili Yetki Belgesi verilir (Korkmaz, 2001, s. 37). Yetkisi olmayan veya yetkisi iptal edilen aracı kurumların sermaye piyasası faaliyetinde bulunmaları yasaktır (Kayar, 2002, s. 60).

Aracı kurumlar sermaye piyasası araçlarının alım-satımına aracılık faaliyeti, yüklenimde bulunmaksızın veyahut yüklenimde bulunarak halka arza aracılık ve türev araçların alım satımına aracılık faaliyetinde bulunabilmektedirler (Sarıyar, 2008, s. 6-7). Aracı kurumların aracılık faaliyetinde bulunabilmesi için sermaye piyasası kurulundan her bir faaliyet için ayrı ayrı yetki belgesi alması gerekmektedir (Yörük & Gümüştekin, 2002, s. 184).

Aracı kurumlar ihraç veya halka arza aracılık, daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının alım satımına aracılık, portföy yöneticiliği, saklama, türev araçların alım satımına aracılık ve yatırım danışmanlığı vb. faaliyetleri yerine getirebilmektedirler (Şayak, 2012, s. 60). Yukarıda saymış olduğumuz her bir faaliyet için SPK'dan faaliyet izni ve yetki belgesi alınması gerekmektedir (Küçüksözen, 1999, s. 137).

Aracı kurumlar yüklenimde bulunmaksızın veyahut yüklenimde bulunarak halka arza aracılık, sermaye piyasası araçlarının ve türev araçların alım-satımına aracılık faaliyetinde bulunabilmektedirler (Sarıyar, 2008, s. 6-7).

Daha önce ihraç edilip ilk defa halka satılacak veya ilk defa ihraç edilecek sermaye piyasası araçlarının halka arz yoluyla satılmasına aracılık edilmesidir (Karslı, 2003, s. 110). Yüklenimde bulunarak veyahut En İyi Gayret Aracılığı ile halka arza aracılık etmek mümkündür. Kısmi yetkiye sahip aracı kurumlar En İyi Gayret Aracılığı faaliyetinde bulunurken; Geniş Yetkiye sahip aracı kurumlar Yüklenimde bulunarak halka arza aracılık etmektedirler. Dar yetkiye sahip aracı kurumların ise halka arza aracılık etmeye yetkileri bulunmamaktadır (SPK, s. 2013). 2025 yılı itibariyle Dar yetkiye sahip aracı kurumların faaliyetlerini yerine getirebilmek için gereken asgari özsermaye tutarı 35 Milyon TL, En İyi Gayret Aracılığı faaliyetini yürütmek için gereken asgari özsermaye tutarı 150 milyon TL ve yüklenimde bulunarak halka arz faaliyetini yürütmek için gereken özsermaye tutarı ise 300 milyon TL'dir (Sermaye Piyasası Kurulu, 2024/60 Sayılı Asgari Özsermaye Tutarına İlişkin Haber Bülteni, 2025).

Daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının ticari amaçla alım-satımına aracılık yapma faaliyetidir. Alım-satım işlemleri bir ikincil piyasa işlemleridir. SPK tarafından

yetkilendirilmiş Aracı Kurumlar yurt içi ve yurt dışı piyasalarda mevzuata uygun olarak alım-satım işlemlerini yürütebilmekteler (Ünal, 1997, s. 449).

Alım-Satıma aracılık işlemleri; emir iletimi, işlem aracılığı ve portföy aracılığından oluşmaktadır. Emir İletimi; Aracı kurumun yatırımcının vermiş olduğu emri borsaya iletmesidir. İşlem Aracılığı; Alınan emirin borsada alım-satımı gerçekleştirilerek emrin yerine getirilme faaliyetidir. Portföy aracılığı ise; Alınan emirin aracı kurumun kendi portföyündeki varlıklar ile gerçekleştirmesidir (Yumuşak, 2007, s. 11).

Aracı kurumların müşterilerin sermaye piyasası araçlarının alım satım emirlerini yerine getirebilmek için müşteri ile Çerçeve sözleşme imzalamak zorundadır. SPK tebliğine göre; Emir İletimi faaliyetini Dar Yetkili Aracı Kurumlar, İşlem Aracılığı faaliyetini Kısmi Yetkili Aracı Kurumlar ve Portföy Aracılığı Faaliyetini ise Geniş Yetkili Aracı Kurumlar tarafından yapılmaktadır (SPK, 2013).

Türev araçların alım satımına aracılık faaliyeti, SPK'nın 30.maddesinde "ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövize dayalı vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri dahil her türlü türev araçların alım satımının yapılmasına aracılık" olarak belirtilmiştir (Sermaye Piyasası Kanunu, s. 2012). Aracı kuruluşlar, türev araçlarının alınıp satılmasına ayrı ayrı veya bütün olarak aracılık edilebilmektedir. Kuruldan yetki belgesi almış aracı kuruluşlar yurt içinde işlem görmeyen türev ürünler hariç olmak üzere, yurt içinde ve yurt dışında faaliyette olan türev araçların alım-satımına aracılık faaliyetinde bulunabilmektedirler (Yumuşak, 2007).

Türev araçlar diğer sermaye piyasası araçlarına göre riskli varlıklardır. Bu sebeple türev araçların alım-satımına aracılık faaliyetlerinde herhangi bir sözleşme imzalamadan ve bir işlem yapmadan önce müşteriye işleme ilişkin risklerle ilgili gerekli açıklamaların yapılması gerekmektedir (Çukacı & Çenberlitaş, 2017, s. 182). Ayrıca SPK mevzuatına göre "Türev Araçlar Risk Bildirim Formu"nun kullanımı zorunlu hale getirilmiştir (İMKB, 2008, s. 59).

Aracı Kurumların Türev Araçlarına Alım-satımına aracılık, halka arza aracılık ve Alım-Satıma aracılık olmak üzere 3 tür Aracılık faaliyetleri bulunmaktadır. Aracılık faaliyetleri dışında portföy danışmanlığı, portföy yöneticiliği, Repo-Ters Repo Faaliyetleri ve Saklama hizmeti bulunmaktadır. Portföy yöneticiliği; "finansal varlıklardan oluşan portföylerin, her bir müşteri adına, müşterilerle yapılacak portföy yönetim sözleşmesi çerçevesinde maddi bir menfaat sağlamak üzere vekil sıfatıyla yönetilmesidir" (SPK, 2013, s. Md. 37). Müşterilerin risk ve getiri tercihlerinin alınması, tercihlerine uygun sözleşme hazırlanması, müşterilerin tercihlerine

uygun olarak portföy oluşturma portföyün yönetilmesi işlemidir (Yumuşak, 2007, s. 11). Portföyle ilgili müşteriye bir getiri ve kar garantisi verilmemesi gerekmektedir (Özbilgin , 2008, s. 24). Müşteriye verilen Portföy Yöneticiliği hizmeti süreklilik arz ederek yapılması gerekmektedir (Yumuşak, 2007, s. 11).

Yatırım danışmanlığı; "karşılığında herhangi bir maddi menfaat temin etmek suretiyle, müşterilere sermaye piyasası araçları ile bunları ihraç eden ortaklık ve kuruluşlar hakkında ve sermaye piyasası ile ilgili diğer konularda yönlendirici nitelikte yazılı veya sözlü yorum ve yatırım tavsiyelerinde bulunulması faaliyetidir" (SPK, 2013, s. Md. 45). Müşteri ve Aracı kurumların aralarında düzenlemiş oldukları sözleşme ile birlikte aracı kurumlar, bir menfaat karşılığında müşteriye sadece yönlendirici bilgiler sunmaktadır (Yumuşak, 2007, s. 12). SPK'dan yetki belgesi almış aracı kurumlar tarafından yatırım danışmanlığı hizmeti verilebilmektedir (İMKB, 2008, s. 60). Genel yatırım hizmeti ve bilgisi sunulması yatırım danışmanlığı kapsamında değildir. Yatırım Danışmanlığı; Belirli kişi veya gruba yapılmalıdır (SPK, 2013, s. Md. 45/2). Yatırım danışmanlığı faaliyeti Dar Yetkiye sahip aracı kurumlar tarafından yerine getirilmektedir (SPK, 2013, s. Md. 46).

Aracı kurumların gerçekleştirmiş olduğu saklama hizmeti; sınırlı saklama ve genel saklama hizmeti olarak ikiye ayrılmaktadır. Sınırlı Saklama Hizmeti; "işlem aracılığı ve portföy aracılığı ile ilgili olarak yetkili olunan ve aracılık hizmetine konu olan sermaye piyasası araçlarının, bireysel portföy yöneticiliğine ilişkin yönetilen portföylerin, aracılık yüklenimi ve en iyi gayret aracılığına ilişkin olarak ise halka arzına aracılık edilen sermaye piyasası araçlarının saklanması ile sınırlıdır". Genel Saklama Hizmeti ise; "yetkili olunan ve işlemi yapılan yatırım hizmet ve faaliyetlerinden bağımsız olarak sunulan saklama hizmeti sunulmasıdır." (SPK, 2013, s. Md. 59/3 a ve b bendi).

Aracı Kurumların Ana Faaliyetleri ve Yan Hizmetleri bulunmaktadır. Ana Faaliyetleri; Yatırım Danışmanlığı, Portföy Aracılığı, Yöneticiliği, Emir İletimi, İşlem Aracılığı, Saklama Hizmeti ve Halka Arza Aracılık Faaliyetleridir (Şayak, 2012, s. 60). Aracı Kurumlar Ana Faaliyette bulunabilmeleri için SPK tarafından verilen Yetki Belgesini edinmiş olmaları gerekmektedir. Her bir ana faaliyetleri için SPK'dan ayrı ayrı izin almaları gerekmektedir (Korkmaz, 2001, s. 37). Aracı Kurumların Yan Hizmetleri; Genel Yatırım Tavsiyesi Sunulması, , Kredi ya da Ödünç Verilmesi, Servet Yönetimi ve Finansal Planlama Yapılması, Aracılık Yüklenimi Yürütülmesi ile İlgili Hizmetlerin Sunulması, Döviz Hizmetlerinin Sunulması ve Finansman Yaratılmasında

Aracılık Ediminde Bulunulmasıdır (SPK, 2013, s. Md. 6). Yan hizmetlerin yürütülebilmesi için kuruldan yetki belgesi alınma zorunluluğu bulunmamaktadır. Yatırım Kuruluşları faaliyet izinleri sırasında sunacakları yan hizmetleri kurula bildirmek zorundadırlar (SPK, 2013, s. Md. 7). Özetleyecek olursak; Ana Faaliyetleri yerine getirebilmek için kuruldan yetki belgesi alınması gerekmektedir. Yan Hizmetler için ise kuruldan yetki belgesi alınmasına gerek bulunmamaktadır. Fakat Kurula bildirim yapma zorunluluğu bulunmaktadır.

FİNANSAL İLETİŞİM YOĞUNLUĞU

Reel piyasalarda müşterilere mal ve hizmet alım-satım yapmak isteyen firmalar rakiplerinin önüne geçerek yüksek kar elde etmek için, şeffaf ve hızlı olarak gerekli bilgileri firma paydaşları ile paylaşmalıdır. Finansal iletişimi sağlayarak yatırımcı ilişkilerini korumaları gerekmektedir (Ece, 2019, s. 1346). Finansal iletişim yoğunluğunun sağlanarak müşterilerinin bilgilendirilmesi reel piyasalarda olduğu gibi sermaye piyasalarında da önemli olmaktadır**.**

Aracı Kurumlar sunmuş olduğu faaliyetler ve yan hizmetler, sunmuş olduğu ürünler, ortaklık yapısı, yatırımcıları için hazırlamış ve sunmuş olduğu araştırma raporları ve genel yatırım tavsiyelerini web sitelerinde paylaşmaktadırlar (İş Yatırım Menkul Değerler A.Ş., 2024). Aracı kuruluşlar müşterilerinin, faaliyette bulunduğu kuruluşun ve çalışanlarının aralarında çıkabilecek çıkar çatışmalarına yol açmamak üzere; yapmış olduğu fiil ve işlemleri bağımsız, tarafsız ve şeffaflığı sağlayarak yerine getirmelidir. Sunmuş olduğu raporlar, yapmış olduğu raporlar ve müşterilerine yapacakları duyuruların açık, tarafsız ve şeffaf olması bize aracı kuruluşlarının finansal iletişim yoğunluğunu vermektedir.

Aracı kurumlar yatırımcılarına, müşterilerine ve ilişkili tarafların bilgilendirilmesi amacıyla yapmış olduğu faaliyetleri, işlemleri ve önemli durumları paylaşmaktadırlar (II-17.1 SPK, 2014, s. 8). Böylece Finansal iletişim yoğunluğunu sağlamaktadır. Aracı kurumların finansal iletişim yoğunluğunu sağlarken kullanmış olduğu araçlar aşağı bölümde açıklanacaktır.

Sermaye piyasalarında yatırımcılara yönelik yapılan aracılık faaliyetlerinde güven vermek oldukça önemli bir husustur. Bu sebeple aracı kuruluşlar müşterilerin güvenlerini kazanmak amacıyla çeşitli araçlar kullanmaktadırlar (Sağlam, 2006, s. 41). Şeffaflığı sağlamaya yönelik kullanılan araçlardan en önemlisi Kurumsal İnternet Sitesidir. SPK'a göre Aracı kuruluşların Kurumsal internet sitesini kurmaları ve zorunlu unsurları oluşturulan internet sitesinde yayınlayarak yatırımcılara sunmaları gerekmektedir (II-17.1 SPK, 2014, s. 8).

Aracı kuruluşların kurumsal internet sitelerinde aracı kuruluşların lisansları, faaliyetleri, ortaklık yapıları, son 5 yıla ait faaliyet raporları, kuruluşa ait KAP 'da açıklanan özel durum açıklamaları, azınlık pay sahipleri, genel kurul toplantı tutanakları, kar politikaları ve yönetim kurulu tarafından hazırlanan çıkar çatışmaları politikaları vb. raporlar ve şirkete ait bilgiler Türkçe ve İngilizce olmak üzere farklı dillerde yayımlanmaktadır (II-17.1 SPK, 2014, s. 13-14). Aracı kuruluşlar ayrıca yatırımcıların kararlarında etkili olabilecek durumlar ve kararlar kurumsal internet sitesinin yayımlanmasının ardından Kamuyu Aydınlatma Platformunda özel durum açıklaması olarak da yayımlanmaktadır (Sağlam, 2006, s. 89).

İkinci araç; Kamuyu Aydınlatma Formudur. Kamuyu Aydınlatma Formunun bankalar ve aracı kuruluşlar tarafından kamuyu bilgilendirmek amacıyla Kamuyu Aydınlatma Formunu tebliğde belirtilen esaslara bağlı olarak düzenlemeleri zorunludur (V-77 Tebliğ SPK, 2004, s. Md. 4). Aracı kuruluşlar Kamuyu aydınlatma formunu 3 aylık dönemler halinde düzenlemesi ve Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliğine elektronik olarak elektronik imza ile oluşturarak teslim edilir. Teslimi gerçekleştirilen Kamuyu Aydınlatma Formu Aracı Kuruluşun ve TSPAKB web sitesinde yayımlanır (V-77 Tebliğ SPK, 2004, s. Md. 5-6).

Aracı kuruluşların finansal iletişim yoğunluğunu sağlamak amacıyla kullanmış olduğu araçlardan bir diğeri ise Faaliyet Raporlarıdır. Faaliyet raporları; yönetim kurulu üye sayısı, toplantı sıklıkları, yürütülen faaliyetler ve komite etkinliklerine ilişkin, şirketin tarafı olduğu önemli nitelikteki davalar ve ortaya çıkabilecek olası sonuçlar, ortaya çıkan çıkar çatışmaları ve kuruluşun aldığı önlemler, aracı kuruluşun kurumsal sosyal sorumluluğu sağlamaya yönelik gerçekleştirdiği faaliyetler ve kuruluşu etkileyen önemli nitelikteki mevzuat değişiklikleri vb. durumlar faaliyet raporlarına dahil edilmektedir (IV-56 Tebliğ SPK, 2011) (II-17.1 SPK, 2014, s. 14).

ARACI KURUMLARDA ÇIKAR ÇATIŞMALARI

Çıkar Çatışmaları; Bir bireyin bireysel çıkarı ile hukuki temelde ilişkisi bulunduğu bireyin çıkarlarının karşı karşıya gelme durumudur (Gorman, 2004, s. 480) (McVEA, 1993, s. 28). Finansal bilgiler bakımından çıkar çatışmaları; Müşteri menfaatleri için ihtiyaç duyulan bilgilerin saklanması ve bu bilgilerin aracı kurumların menfaatlerine uygun olarak kullanılması durumudur (Crockett, Harıs, MISHKIN, & WHITE, 2004, s. 5). Aracı kurumların müşteri ve kendisi arasında çıkar çatışmasının doğmaması veya olası ihtimalinin bulunmaması amacıyla SPK tebliğinde düzenleme yapmıştır. SPK III-39.1 Tebliği'nin Madde 11/1'e göre; "Yatırım kuruluşunun yatırım hizmet ve faaliyetleri ile yan hizmetleri sunarken müşterilerinin çıkarını

ve piyasanın bütünlüğünü gözeterek adil ve dürüst davranması gerekir.” ibaresi bulunmaktadır (III-39-1 Tebliğ SPK, 2013, s. Md. 11/1). Aracı kurumlar; müşterilerinin, aracı kuruluşun kendisinin ve çalışanlarının lehine veyahut müşterilerinin arasında çıkar çatışmasına yol açacak iş ve işlemlerde bulunmaması gerekmektedir. SPK ortaya çıkmış olan veya ortaya çıkabilecek çıkar çatışmalarını önleyebilmek için aracı kurumların idari tedbirleri alması ve organizasyon yapısını oluşturması gereklidir (III-39-1 Tebliğ SPK, 2013, s. Md. 11/2). Piyasadan kaynaklı olarak ortaya çıkan çıkar çatışmalarında, müşteri ve yatırım kuruluşu arasında ortaya çıkma ihtimali bulunan çıkar çatışmalarına ilişkin faaliyet ve hizmet sunulmadan önce müşteriye gerekli bilgi verilmelidir (USCA, 2007, s. 90). Yapılan bildirimle ilgili ispat sorumluluğu yatırım kuruluşuna aittir (III-39-1 Tebliğ SPK, 2013, s. Md. 11/3).

Aracı Kurumların yönetim kurulunun çıkar çatışmaları politikalarını hazırlanmalıdır. Ayrıyeten yürürlüğe girmesi için yönetim kurulu kararının alınması gerekmektedir (III-39-1 Tebliğ SPK, 2013, s. Md. 14). Yönetim kurulunun çıkar çatışması politikalarını hazırlarken aracı kurumun sunmuş olduğu faaliyetleri ve yan hizmetleri, kurumun büyüklüğünü ve organizasyon yapısını dikkate alması gerekmektedir. Çıkar Çatışmaları politikaları çıkar çatışmasının meydana gelmemesi için alınan tedbirleri ve çıkar çatışmasının meydana geldiğinde izlenecek prosedürleri içermektedir (III-39-1 Tebliğ SPK, 2013, s. Md. 12).

Aracı kurumların yönetim kurullarınca oluşturulan çıkar çatışması politikalarını oluştururken müşterinin çıkarlarına karşıt oluşabilecek olması muhtemel durumlar için, aracı kurumları, çalışanları, ortakları, yöneticileri ve bu kişiler ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişiği bulunan kişilerin yaşayabilecekler durumların hangilerinin çıkar çatışmaları sayılabileceği SPK III-39-1 Tebliğinde belirtilmiştir. Tebliğ’e göre; Aracı kurumların mali kayıptan kurtulacakları ve/veya müşteri aleyhine mali kazanç sağlayacakları, Müşterilerinin bir çıkarı olmaksızın müşteriye sunulan faaliyetten veyahut hizmetten aracı kurumun kendisinin çıkar elde etmesi, Bir müşterinin veya bir müşteri grubunun diğer müşterilere veya gruba tercih edilerek maddi veya manevi çıkar elde etmesi, Aracı kurumun sunmakla yetkilendirildiği hizmet ve faaliyetlerini müşteri dışında başka bir bireye standart olarak belirlenen komisyon ve ücretin dışında sunarak mali çıkar elde etmesi, olası çıkar çatışmaları olarak belirlenmiştir (III-39-1 Tebliğ SPK, 2013, s. Md. 12/3).

Aracı kurumların müşterileri, çalışanları, yöneticileri ve ortakları arasında çıkar çatışmaları ortaya çıkabilmektedir. Ortaya çıkmış olan veyahut ortaya çıkması muhtemel çıkar çatışmaları için bazı önlemler alınabilmektedir. Yatırım Kuruluşunun çalışanlarının arasında bilgi akışının önlenmesi çalışmaları, yatırım kuruluşlarının faaliyetlerini gerçekleştiren çalışanlarının görev

yerleri çıkar çalışmaları meydana getirmeyecek şekilde belirlenmesi, çıkar çatışmalarının ortaya çıkmasına sebep olan birimlerin, çalışanların takip edilmesi ve bu çalışanların ücretlendirmesine yönelik kararlar önlem olarak sayılmaktadır (III-39-1 Tebliğ SPK, 2013, s. Md. 12/4).

Aracı kurumlar bazında ortaya çıkmış olan çıkar çatışmaları incelendiğinde Türkiye'de ortaya çıkmış olan bir çıkar çatışmaları bulunamamıştır. Yabancı kaynaklar incelendiğinde ise Birleşik Krallıkta iki örneğe rastlanılmıştır. İlk örnekte 30 Mart 2022'de Mali Davranış Otoritesi (FCA), çıkar çatışmalarının özen ve dikkatle yürütmeyerek kötü yönetimine sebep olan X Varlık Yönetim Şirketine ve yöneticisine yüksek tutarlı bir ceza verdiği görülmüştür (Peterkin, 2022). Diğer bir örnekte ise; Birleşik krallıkta milletvekilliği yapmış olan bir siyasetçinin X Yatırım şirketinin büyük hissedarlarından biri olduğu ve yüksek tutarlı temettü ödemeleri elde ettiği anlaşılmıştır. Bakanlık kanununa göre bakanların özel çıkarları ve kamu görevlerinin arasında hiçbir şekilde çatışma olmaması gerekmektedir. Bu sebeple milletvekili olması ve aynı zamanda bir yatırım şirketinin büyük hissedarı olmasının çıkar çatışmasına yol açabileceğine ilişkin bir iddia üzerine haber yayımlanmıştır (Williems, 2022).

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de faaliyette bulunan aracı kurumlarda finansal iletişim yoğunluğunun ve şeffaflık uygulamalarının mevcut durumunu ortaya koymak ve bu uygulamalar ile çıkar çatışmalarının yönetimi arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir. Bu doğrultuda seçilen 10 aracı kurumun kurumsal internet siteleri; faaliyet raporlarının bulunurluğu, çıkar çatışması politikalarının yayımlanması ve Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) açıklama sıklıkları bakımından incelenmiştir. Bu inceleme, aracı kurumların şeffaflık uygulamalarının nicel ve nitel yönlerinin değerlendirilmesine ve finansal iletişim yoğunluğunun pratikte hangi düzeyde sağlandığının ortaya konmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada iki aşamalı bir yöntem izlenmiştir. İlk aşamada, aracı kurumların finansal iletişim yoğunluğu, şeffaflık uygulamaları ve çıkar çatışması yönetimi konularındaki literatür incelenmiş; mevzuat (SPK Tebliğleri, KAP düzenlemeleri) ve ulusal-uluslararası akademik kaynaklar doğrultusunda kavramsal çerçeve oluşturulmuştur.

İkinci aşamada içerik analizi yöntemi kullanılarak Türkiye'de faaliyet gösteren 10 aracı kurum amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiş ve bu kurumların kurumsal internet siteleri sistematik biçimde incelenmiştir.

İncelemede üç temel gösterge değerlendirilmiştir:

(i) Son yıla ait faaliyet raporunun yayımlanıp yayımlanmadığı,

(ii) çıkar çatışması politikasının internet sitesinde erişilebilir olup olmadığı,

(iii) 2024 ve 2025 yıllarına ait KAP özel durum açıklamalarının sayısı.

Toplanan veriler betimsel analiz yöntemiyle özetlenmiş; kurumlar arasında şeffaflık düzeyleri karşılaştırılarak finansal iletişim yoğunluğuna ilişkin genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen aracı kurumlar şunlardır: Garanti Yatırım Menkul Kıymetler A.Ş., İş Yatırım Menkul Değerler A.Ş., AK Yatırım Menkul Değerler A.Ş., Yapı Kredi Yatırım Menkul Değerler A.Ş., Ziraat Yatırım Menkul Değerler A.Ş., İnfo Yatırım Menkul Değerler A.Ş., Tacirler Yatırım Menkul Değerler A.Ş., Deniz Yatırım Menkul Kıymetler A.Ş., GEDİK Yatırım Menkul Değerler A.Ş., GCM Yatırım Menkul Değerler A.Ş.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çizelge 1'de aracı kurumların son yıla ait faaliyet raporunun yayımlanıp yayımlanmadığı ve çıkar çatışması politikasının internet sitesinde erişilebilir olup olmadığı hakkında ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir.

Çizelge 1. Faaliyet Raporu ve Çıkar Çatışmasına İlişkin Bilgiler

Aracı Kurum	Faaliyet raporu	Çıkar çatışması politikası
Garanti BBVA Yatırım	Faaliyet raporları ve ara dönem raporları kurumsal internet sitesinde PDF formatında yer almaktadır.	Çıkar çatışması politikası müstakil bir doküman olarak yayımlanmaktadır.
İş Yatırım	Faaliyet raporları ve ara dönem raporları kurumsal internet sitesinde PDF formatında yer almaktadır.	Çıkar çatışması politikası müstakil bir doküman olarak yayımlanmaktadır.
AK Yatırım	Faaliyet raporları ve ara dönem raporları kurumsal internet sitesinde PDF formatında yer almaktadır.	Çıkar çatışması politikası ve yasal bilgiler sayfası açıkça yer alıyor.

Yapı Kredi Yatırım	Faaliyet raporları ve ara dönem raporları kurumsal internet sitesinde PDF formatında yer almaktadır.	Çıkar çatışması politikası müstakil bir doküman olarak yayımlanmaktadır.
Ziraat Yatırım	Faaliyet raporları ve ara dönem raporları kurumsal internet sitesinde PDF formatında yer almaktadır.	Kurumsal internet sitesinde, kamuya açık ve müstakil bir 'Çıkar Çatışması Politikası' dokümanına doğrudan erişim sağlanamamıştır. Çıkar çatışmasına ilişkin düzenlemelerin genel etik ilkeler ve yasal çerçeve metinleri içerisinde dolaylı olarak ele alındığı anlaşılmaktadır.
İnfo Yatırım	Faaliyet raporları ve ara dönem raporları kurumsal internet sitesinde PDF formatında yer almaktadır.	Kurumsal internet sitesinde, kamuya açık ve müstakil bir 'Çıkar Çatışması Politikası' dokümanına doğrudan erişim sağlanamamıştır. Çıkar çatışmasına ilişkin düzenlemelerin genel etik ilkeler ve yasal çerçeve metinleri içerisinde dolaylı olarak ele alındığı anlaşılmaktadır.
Tacirler Yatırım	Faaliyet raporları ve ara dönem raporları kurumsal internet sitesinde PDF formatında yer almaktadır.	Etik kurallar ve çıkar çatışması yönetmeliği açıkça yayımlanmıştır.
Deniz Yatırım	Faaliyet raporları ve ara dönem raporları kurumsal internet sitesinde PDF formatında yer almaktadır.	Etik kurallar kapsamında çıkar çatışmasına ilişkin tanımlar ve uygulamalar açıklanmıştır.
Gedik Yatırım	Faaliyet raporları ve ara dönem raporları kurumsal internet sitesinde PDF formatında yer almaktadır.	Çıkar çatışması politikası müstakil bir doküman olarak yayımlanmaktadır.
GCM Yatırım	Faaliyet raporları ve ara dönem raporları kurumsal internet sitesinde PDF formatında yer almaktadır.	Yasal bildirimler / risk bildirimi sayfalarında çıkar çatışmasına dair uyarılar ve yasal metinler mevcut.

Çizelge 1'de yer alan bulgular, Türkiye'de faaliyette bulunan aracı kurumların finansal iletişim ve şeffaflık uygulamalarında belirli bir asgari düzeyin sağlandığını, ancak uygulamaların kapsamı ve erişilebilirliği açısından kurumlar arasında önemli farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. İncelenen 10 aracı kurumun tamamında faaliyet raporları veya faaliyet raporu yerine geçen finansal bilgi ve rapor arşivlerine kurumsal internet siteleri üzerinden erişim mümkün olmakla birlikte, raporların sunum biçimi ve bütünlüğü kurumdan kuruma

değişmektedir. Özellikle banka kökenli ve büyük ölçekli aracı kurumlarda (İş Yatırım, AK Yatırım, Yapı Kredi Yatırım gibi) faaliyet raporlarının düzenli, arşivlenmiş ve PDF formatında açık şekilde yayımlandığı gözlemlenirken, bazı kurumlarda faaliyet raporu yerine daha parçalı finansal bilgi sunumunun tercih edildiği görülmektedir.

Çıkar çatışması politikaları açısından değerlendirildiğinde ise, aracı kurumların önemli bir bölümünde "Çıkar Çatışması Politikası" başlığı altında açık ve müstakil politika dokümanlarının yayımlandığı tespit edilmiştir. Buna karşılık, bazı kurumlarda çıkar çatışmasına ilişkin düzenlemelerin etik kurallar, yasal bildirimler veya yatırım hizmetleri çerçeve sözleşmeleri gibi farklı dokümanlar içine dağıtıldığı, bu durumun ise bilginin erişilebilirliğini ve görünürlüğünü görece azalttığı söylenebilir. Özellikle politika dokümanının ana menüde açık bir başlık altında sunulmaması, şeffaflık algısını zayıflatabilecek bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Bu bulgular genel olarak, finansal iletişim yoğunluğu arttıkça çıkar çatışması yönetimine ilişkin açıklamaların daha sistematik ve görünür hale geldiğini, ancak düzenleyici çerçevenin izin verdiği asgari bilgilendirme düzeyinin ötesine geçen gönüllü şeffaflık uygulamalarının kurumlar arasında homojen olmadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çalışma, Türkiye'de aracı kurumlarda şeffaflık uygulamalarının büyük ölçüde mevzuat uyumlu olmakla birlikte, finansal iletişimin kapsamı ve çıkar çatışması politikalarının sunumunda kurumsal tercihlerin belirleyici olduğunu göstermektedir.

Çizelge 2'de aracı kurumların KAP'ta yer alan bildirim sayıları verilmiştir. 2025 yılına ilişkin bildirim sayıları 14.12.2025 tarihi itibari ile alınmıştır.

Çizelge 2. KAP Bildirim Sayıları

Aracı Kurum	**Bildirim Sayıları**	
	2024	**2025**
Garanti BBVA Yatırım	64	126
İş Yatırım	879	887
AK Yatırım	919	703
Yapı Kredi Yatırım	154	155
Ziraat Yatırım	266	232
İnfo Yatırım	629	597
Tacirler Yatırım	74	156
Deniz Yatırım	321	106
Gedik Yatırım	365	280
GCM Yatırım	16	13

Çizelge 2'de yer alan KAP bildirim sayıları, incelenen aracı kurumlar arasında finansal iletişim yoğunluğu bakımından belirgin bir farklılaşma bulunduğunu ortaya koymaktadır. 2024 ve 2025 yılları birlikte değerlendirildiğinde, özellikle büyük ölçekli ve banka kökenli aracı kurumların (İş Yatırım, AK Yatırım, İnfo Yatırım ve Gedik Yatırım gibi) KAP üzerinden yüksek sayıda bildirim yaptığı görülmektedir. Buna karşılık, daha sınırlı ölçeğe sahip veya belirli faaliyet alanlarında yoğunlaşan kurumlarda (GCM Yatırım, Garanti BBVA Yatırım ve Tacirler Yatırım gibi) bildirim sayılarının görece düşük kaldığı dikkat çekmektedir.

Yıllar itibarıyla değişim incelendiğinde, bazı kurumlarda KAP bildirim sayılarının artış gösterdiği (Garanti BBVA Yatırım, Tacirler Yatırım), bazılarında ise azaldığı (AK Yatırım, Deniz Yatırım, Gedik Yatırım) gözlemlenmektedir. Bu durum, finansal iletişim yoğunluğunun yalnızca kurumsal büyüklükle değil, aynı zamanda yıl içindeki işlem hacmi, ihraç faaliyetleri, aracılık türleri ve sermaye piyasası işlemlerinin niteliğiyle de ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

Çizelge 2 bulguları, Çizelge 1'de sunulan şeffaflık ve çıkar çatışması politikalarına ilişkin bulgularla birlikte değerlendirildiğinde, önemli bir ilişkiye işaret etmektedir. Faaliyet raporlarını düzenli biçimde yayımlayan ve çıkar çatışması politikalarını müstakil ve erişilebilir dokümanlar aracılığıyla sunan kurumların, genel olarak KAP bildirim sıklığı açısından da daha yüksek değerlere sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, finansal iletişimin yalnızca periyodik raporlarla sınırlı kalmadığını; KAP bildirimleri aracılığıyla sürekli ve dinamik bir bilgilendirme süreciyle desteklendiğini göstermektedir.

Buna karşılık, çıkar çatışması politikalarının daha dağınık biçimde sunulduğu veya erişilebilirliğinin görece sınırlı olduğu kurumlarda, KAP bildirim sayılarının da görece düşük olduğu gözlemlenmektedir. Bu bulgu, şeffaflık uygulamalarının yalnızca mevzuata uyum düzeyinde kalması ile daha geniş kapsamlı gönüllü açıklama pratikleri arasında ayrışma bulunduğuna işaret etmektedir.

Genel olarak elde edilen sonuçlar, Türkiye'de aracı kurumlarda finansal iletişim yoğunluğu ile şeffaflık uygulamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğunu, ancak bu ilişkinin kurumsal büyüklük ve faaliyet kapsamı gibi yapısal faktörler tarafından şekillendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede KAP bildirim sıklığı, faaliyet raporlarının bulunurluğu ve çıkar çatışması politikalarının erişilebilirliği birlikte ele alındığında, kurumsal şeffaflığın çok boyutlu bir yapı sergilediği söylenebilir.

SONUÇ

Aracı kurumlar müşterileri ile aralarında yapmış oldukları çerçeve sözleşmeye bağlı olarak aracılık hizmetlerini sunmaktadırlar. Aracı kurumların sunmuş olduğu faaliyetler yetki alanlarına göre değişmektedir. Aracı kurumlar dar yetkili, kısmi yetkili ve geniş yetkili olmak üzere 3 gruba ayrılmaktadır. Dar yetkili aracı kurumlar; yatırım danışmanlığı ve Emir iletimine aracılık hizmetlerini sunabilmektedir. Kısmi yetkili aracı kurumlar; En iyi gayret aracılığı, kısmi saklama hizmeti, işlem aracılığı ve portföy yöneticiliği faaliyetlerini yerine getiren kurumlardır. Geniş yetkili aracı kurumlar ise; Aracılık yüklenimi, geniş saklama ve portföy aracılığı hizmetlerini yerine getirebilmektedir. Aracı kurumların ana faaliyetlerinin yanında müşterilerine sunabildikleri yan hizmetleri de bulunmaktadır. Aracı kurumların faaliyetleri gerçekleştirebilmeleri için SPK'dan faaliyet izni almaları gerekmektedir. Fakat yan hizmetleri gerçekleştirmeleri için izin almalarına gerek olmaksızın bildirimde bulunma yükümlülükleri bulunmaktadır.

SPK'nın E-veri bankasından elde edilen bilgilere göre toplam 66 adet Aracı Kurum bulunmaktadır. 63 adet Aracı Kurum faaliyetlerine devam ederken, 3 adet Aracı Kurumun faaliyetleri geçici olarak durdurulmuştur (Sermaye Piyasası Kurulu, e-Veri Bankası - İlgili Kurum ve Kuruluşlar, 2025)

Faaliyette bulunan Aracı Kurumlar halka açılmış olan diğer şirketler gibi yatırımcıları, müşterileri, ortakları ve kurucularının bilgi edinmesinin sağlanması, güvenirlik seviyesini artırabilmek amacıyla KAP ve Kurumsal Web Sitesinde açıklamalar yayımlamaktadırlar. Şeffaflığı artırmaya yönelik yapılan faaliyetler ayrıca finansal iletişim yoğunluğunu sağlamaya yönelik yapılan işlemlerdir. Raporlamaların düzenli yapılması, açıklamaların aksatılmaksızın yapılması aracı kurumların finansal iletişim yoğunluğunu artırmakta ve dolayısıyla güvenirlik seviyesini de artırmaktadır.

Aracı kurumlar faaliyetlerini gerçekleştirirken bir kişi veya grubun kar elde etmesini sağlarken diğer bir tarafın ise zararına sebep olabilmektedir. Yaşanan bu durum çıkar çatışmalarına yol açabilmektedirler. Oluşabilecek çıkar çatışmalarını önlemek veya ortaya çıkmış olan çıkar çatışmalarının zararlarını en aza indirebilmek amacıyla çıkar çatışması politikaları hazırlamaktadırlar. Fakat düzenlenen çıkar çatışmaları politikalarının uygulanmaması, gerekli dikkat ve özenin gösterilmemesi sebebiyle çıkar çatışmalarının çıkması önlenmesi mümkün olamayabilmektedir. Bu duruma Birleşik Krallık'ta yaşanmış ve medyada yayımlanmış olan

haberler örnek olarak gösterilebilmektedir. Yaşanan çıkar çatışmaları veya dikkate alınmayan çıkar çatışmaları politikaları güvensizliğe sebep olarak aracı kurumun prestij kaybetmesine sebep olabilmektedir. Ayrıca ortaya çıkan çıkar çatışmasının büyüklüğüne bağlı olarak faaliyetlerinin durdurulması veyahut iptali gibi yaptırımlar da uygulanabilmektedir. Bu sebeple Aracı Kurumlar müşterileri, yatırımcıları, ortakları ve kurucularının güvenlerini kaybetmemek için gerekli özeni ve dikkati göstermesi gerekmektedir. Bu durumda finansal iletişim yoğunluğu seviyesini yükseltirken çıkar çatışması politikalarını da özenli şekilde uygulamış olacaktır.

Bu çalışma, Türkiye'de faaliyette bulunan aracı kurumlarda finansal iletişim yoğunluğu ile şeffaflık uygulamaları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve kurumsal uygulamalar arasında belirgin farklılıklar bulunduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, faaliyet raporlarının bulunurluğu açısından kurumlar arasında görece bir homojenlik bulunduğunu; buna karşılık çıkar çatışması politikalarının sunum biçimi, erişilebilirliği ve görünürlüğü bakımından anlamlı bir heterojenliğin söz konusu olduğunu göstermektedir. KAP bildirim sayıları üzerinden yapılan karşılaştırmalı analiz, çıkar çatışması politikalarını müstakil ve açık biçimde yayımlayan ve faaliyet raporlarını düzenli olarak güncelleyen kurumların, kamuyu aydınlatma faaliyetlerinde daha yüksek bir iletişim yoğunluğu sergilediğine işaret etmektedir. Bu bulgu, şeffaflık uygulamalarının yalnızca mevzuata uyum çerçevesinde değil, aynı zamanda gönüllü açıklama ve kurumsal iletişim stratejisinin bir parçası olarak ele alındığı durumlarda finansal iletişimin daha etkin yürütüldüğünü düşündürmektedir.

Sonuç olarak çalışma, aracı kurumlarda finansal iletişim yoğunluğunun, faaliyet raporlaması ve çıkar çatışması yönetimi gibi yönetişim unsurlarıyla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymakta; KAP bildirim sıklığının kurumsal şeffaflığın önemli bir tamamlayıcı göstergesi olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Bu bulgular, sermaye piyasalarında şeffaflığın çok boyutlu bir yapı sergilediğini vurgulamakta ve gelecekte yapılacak ampirik çalışmalara yönelik test edilebilir çıkarımlar sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Crockett, A., Harıs, T., MISHKIN, F., & WHITE, E., *Conflicts Of Interest In The Financial Services Industry : What Should We Do About Them?* London: International Centre For Monetary and Banking Studies, 2004.

Çukacı, Y. C., & Çenberlitaş, İ., *Sermaye Piyasası Aracı Kurum Kavramı ve Aracı Kurum Faaliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi İşlemleri*. Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 180-184, 2017.

Ece, O., *Yatırımcı İlişkilerinde Finansal İletişim Yoğunluğu ile Firma Piyasa ve Finansal Performansı Arasındaki İlişki: BIST'da Bir Uygulama*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1345-1371, 2019.

Gorman, C., *Are Chinese Walls the Best Solution To The Problems of Insiter Trading and Conflicts of Inter Ading and Conflicts of Interest in Broker-Dealers?* Fordham Journal Of Corporate & Financial Law, 480. 2004.

Günal, V., *Hukuki Açıdan Sermaye Piyasası Faaliyetleri (Araçlar-Kurumlar).* İstanbul: İMKB Yayınları, 1997.

II-17.1 SPK Kurumsal Yönetim Tebliği. İstanbul: Resmi Gazete https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/01/20140103-3.htm. Erişim Tarihi: (30/08/2024)

III-39-1 Tebliğ SPK Yatırım Kuruluşlarının Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Tebliğ. Resmi Gazete https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/12/20131217-13.htm. Erişim Tarihi: (20/08/2025)

İMKB, *Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu*. Ankara: IMKB Yayınları, 2008.

İş Yatırım Menkul Değerler A.Ş., İş Yatırım Kurumsal İnternet Sitesi. İstanbul: İş Yatırım https://www.isyatirim.com.tr/tr-tr/Sayfalar/default.aspx. Erişim Tarihi: (01/09/2024).

IV-56 Tebliğ SPK Sermaye Piyasası Kurulu Kurumsal Yönetim İlkeleri. İstanbul: Resmi Gazete https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/12/20111230-14.htm. Erişim Tarihi: (30/08/2024)

Karslı, M., *Sermaye Piyasası, Borsa, Menkul Kıymetler*. İstanbul: İrfan Yayınevi, 2003.

Kayar, İ.,*Sermaye Piyasası Mevzuatı ve Etik Kurallar*. İstanbul: İfa Yayınları, 2002.

Korkmaz, Y., *Türk Sermaye Piyasasında Aracı Kurumların Denetimi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.

Küçüksözen, C., *Sermaye Piyasasında Yatırımcının Korunması*. Ankara: Spk Yayınları, 1999.

McVEA, H., *Financial Conglomerates and the Chinese Wall: Regulating Conflicts of Interest* .New York: Clarendon Press, 1993.

Özbilgin , İ. G., *Aracı Kurumlarda İç Kontrol Sistemi ve Analizi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008.

Peterkin, A. (2022*). Varlık Yöneticileri - Yaygın Çıkar Çatışmaları.* Londra: Farrer & Co https://www.farrer.co.uk/news-and-insights/asset-managers-common-conflicts-of-interest/.

Erişim Tarihi: (05/09/2024)

Sağlam, U., *Yatırımcının Korunması Açısından Aracı Kurumlarda Kurumsal Yönetim İlkeleri ve Türkiye'deki Uygulamalarının Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Sarıyar, S., Aracı Kurumlar, 1-13, 2008.

Sermaye Piyasası Kanunu, Resmi Gazete, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6362&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5. Erişim Tarihi: (10/09/2024).

Sermaye Piyasası Kurulu, *2024/60 Sayılı Asgari Özsermaye Tutarına İlişkin Haber Bülteni*. İstanbul: SPK https://spk.gov.tr/data/6774184f8f95db0cb0251c8b/2024-60.pdf. Erişim Tarihi: (07/12/2025).

Sermaye Piyasası Kurulu, *e-Veri Bankası - İlgili Kurum ve Kuruluşlar,* Sermaye Piyasası Kurulu https://spk.gov.tr/e-veri-bankasi. Erişim Tarihi: (07/12/2025).

SPK III-37-1 Yatırım Hizmetleri ve Faaliyetleri ile Yan Hizmetlere İlişkin Esas Hakkında Tebliğ, İstanbul: Resmi Gazete https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130711-23.htm. Erişim Tarihi: (10/08/2024).

Şayak, V. (2012). *Türk Sermaye Piyasasında Aracı Kurumların Yeri ve Önemi, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri,* Muğla Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2012.

USCA, E., *Yatırım Danışmanlığı ve Çıkar Çatışmaları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal BİIimler Üniversitesi, Ankara, 2007.

Ünal, O. K., *Aracı Kurumlar*, Yaklaşım Yayınları, Ankara, 1997.

V-77 Tebliğ SPK. (2004). *Aracı Kuruluşların Kamuyu Aydınlatma Esaslarına İlişkin Tebliğ*. ,https://mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=8437&mevzuatTur=Teblig&mevzuatTertip=5. Erişim Tarihi: (15/08/2024)

Williems, M., *Çıkar Çatışması İddiaları: Jacob-Mogg, Brexit Fırsatlarını Ararken 8 MİIyar Dolarlık Gelişen Piyasa Yatırım Fonunda Hisseye Sahip*. Londra: CITYA.M https://www.cityam.com/conflict-of-interest-claims-while-looking-for-brexit-opportunities-jacob-rees-mogg-holds-stake-in-8bn-emerging-market-investment-fund/. Erişim Tarihi: (15/09/2024).

Yörük, N., & Gümüştekin, E., *Aracı Kurumlar Öğrenen Organizasyonlar Mıdır?* İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, İstanbul, 2002.

Yumuşak, Y., *Aracı Kurumlarda Uygulanan İç Kontrol Sistemi ve Etkinliğinin Ölçümü*., Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

A STUDY ON AWARENESS LEVELS OF CRYPTOCURRENCIES AMONG UNIVERSTIY STUDENTS

Master's Student Norina KABIRI
Karabük University/The Institute of Graduate Programs,
norinakabiri18@gmail.com - 0009-0006-4612-2662

Assoc. Prof. Dr. Canan YILDIRAN
Karabük University/Faculty of Business Administration,
cananyildiran@karabuk.edu.tr - 0000-0001-8245-197X

ABSTRACT

This study investigated whether awareness levels regarding cryptocurrencies differ according to demographic variables. Convenience sampling was used to determine the study sample, and data were collected through a survey, reaching 390 undergraduate students. The survey form used in the research included seven questions regarding the demographic variables of undergraduate students and eight questions on their awareness of cryptocurrencies. To analyze the relationship between awareness of cryptocurrencies and demographic variables, independent samples t-test and one-way analysis of variance were used. The analysis of the research revealed that awareness of cryptocurrencies differed significantly according to gender, class, following cryptocurrencies, trust in cryptocurrencies, the most used cryptocurrency, and the platform used for cryptocurrency trading. However, awareness of cryptocurrencies did not differ based on where one heard about cryptocurrencies.

Keywords: Cryptocurrency, Undergraduate Students, Awareness.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ARASINDA KRİPTO PARA BİRİMLERİNE İLİŞKİN FARKINDALIK DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

ÖZET

Bu çalışmada kripto para birimlerine ilişkin farkındalık düzeylerinin demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Çalışma örnekleminin belirlenmesinde kolayda

örnekleme yöntemi kullanılmış olup, veriler anket aracılığı ile toplanmış ve 390 lisans öğrencisine ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan anket formunda lisans öğrencilerinin demografik değişkenlerine yönelik yedi soru ifadesi ve kripto para birimlerine ilişkin farkındalık ölçeğinde ise sekiz soru ifadesi bulunmaktadır. Kripto para birimlerine ilişkin farkındalık ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi analiz etmek için bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Araştırmanın analizleri sonucunda kripto para birimlerine ilişkin farkındalık cinsiyet, sınıf, kripto para birimlerini takip etme, kripto para birimlerine güven duyma, en çok kullanılan kripto para, kripto para alım satımı için kullanılan platform değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiş ve kripto para birimlerine ilişkin farkındalık kripto para birimlerinin nereden duyulduğu değişkenine göre farklılaşmadığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kripto Para, Lisans Öğrencileri, Farkındalık.

1. INTRODUCTION

The rapid proliferation of digital assets, especially cryptocurrencies, has reshaped the global financial landscape, presenting both unprecedented opportunities and significant challenges (Quttainah, 2025). Their existence is undeniable, as the total market value of more than 23,000 different digital currencies exceeded US$2 trillion by the end of 2024 (Qi et al., 2025). This digitalization, supported by blockchain technology and cryptographic security, creates a new class of virtual currency that is different from traditional fiat money systems (Shahzad et al., 2024). Initially considered niche tools for select programmers, cryptocurrencies have gained mainstream recognition with the introduction of Bitcoin futures and the approval of Bitcoin spot ETFs, attracting both retail and institutional investors (Rzayev et al., 2024). This burgeoning interest necessitates a thorough investigation into public understanding and engagement with these complex financial instruments, particularly among demographics poised to be future economic drivers (Sahu et al., 2024). Among these, university students represent a critical demographic whose awareness, perception, and financial literacy regarding cryptocurrencies are paramount, given their potential influence on future financial ecosystems and policymaking (Shahzad et al., 2024; Kiruba et al., 2023). In this context, the aim of this research is to determine whether the awareness levels of undergraduate students regarding cryptocurrencies differ according to demographic variables. The research consists of the conceptual framework, methodology, findings, and conclusion sections.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK

Cryptocurrencies are decentralized digital assets based on blockchain technology, designed to enable secure, transparent, and immutable transactions without reliance on a central authority (Demir, Uğurlu & Ataç, 2024; Uymaz & Esmen, 2022; Bahtiyar, Paksoy & Güldöşüren, 2020; Doğrul & Korkut, 2020). Their emergence has transformed global financial markets, providing

alternatives to traditional monetary systems and challenging conventional perceptions of financial value (Baz, 2023; Çevik & Şen, 2023; Karademir & Kuş, 2020).

Awareness is shaped by exposure to digital information sources, financial literacy, social influence, and personal attitudes toward technological innovation (Ardoğan, Suyadal & Gül, 2023; Şahin & Uçak, 2024; Şahin & Serter, 2023; Uysal, Üstündağ & Çelik, 2024). The concept of cryptocurrency awareness refers to individuals' understanding, familiarity, and cognitive recognition of the characteristics, uses, risks, and technological foundations of cryptocurrency systems (İri, 2021; Kula, 2022; Öget & Kanat, 2023).

With the rise of financial technologies, especially among younger generations, many undergraduate students have begun to engage with crypto markets - either as observers, investors, or learners (Kula, 2022). The concept of digital currency has expanded to include smart contracts, NFTs, and DeFi applications, giving students not only new investment platforms but also employment prospects in FinTech (Uysal, Üstündağ, & Çelik, 2024).

Blockchain, the underlying system behind cryptocurrencies, ensures secure and immutable records. Yet, the lack of regulatory clarity and security concerns often act as barriers to student participation in crypto markets (Şahin & Serter, 2023). Despite this, research shows growing student interest and the perceived potential for wealth creation and digital autonomy (Çevik & Şen, 2023).

University students-increasingly considered "digital natives"-constitute a critical demographic group for examining cryptocurrency awareness (Öget & Kanat, 2023; Uysal, Üstündağ & Çelik, 2024; Akalın & Aytan, 2024). Their engagement with digital platforms, high exposure to online financial content, and early-stage financial decision-making processes make them a relevant population for understanding emerging financial behavior patterns (Akalın & Aytan, 2024; Özcan & Alazzawi, 2024; Şahin & Serter, 2023; Ardoğan, Suyadal & Gül, 2023).

In the literature, awareness, attitudes, risk perceptions and investment intentions of undergraduate students within the scope of their interactions with cryptocurrencies have been investigated. Akalın and Aytan (2024) added an educational perspective, focusing on teaching crypto-related Turkish terms to undergrad learners. The study showed that language acquisition in crypto contexts improved conceptual understanding. Demir, Uğurlu and Ataç (2024) investigated blockchain literacy and found that engineering and business students had stronger comprehension levels compared to humanities majors. Özcan and Alazzawi (2024) surveyed students' openness to use crypto as a payment method. Results showed that familiarity, ease of use, and institutional trust were key factors. Şahin and Uçak (2024) expanded this analysis, showing that students desired more transparency and government regulation before feeling safe to invest. Uysal, Üstündağ and Çelik (2024) developed a Web3 awareness scale and found that student familiarity with blockchain-related concepts is growing rapidly. Ardoğan, Suyadal and Gül (2023) found in their multivariate study that students with high financial literacy were more likely to invest in crypto assets. They noted behavioral biases like overconfidence and herding influencing student behavior. Baz (2023) compared student investment preferences across crypto and traditional assets. Many students favored crypto for its fast gains, despite acknowledging its risks. Çevik and Şen (2023) conducted a sociological analysis and identified

that most undergrads viewed cryptocurrencies to bypass traditional financial systems, though many expressed concerns over scams and risk. Öget and Kanat (2023) evaluated attitudes and knowledge across faculties. They discovered that business and computer science students had significantly higher engagement levels with cryptocurrency content. Şahin and Serter (2023) highlighted how fear of fraud and hacking prevented students from entering crypto markets despite high awareness and interest. Kula (2022) provided one of the most focused assessments, offering statistical insight into the role of attitude, subjective norms, and self-efficacy on students' crypto intentions. Uymaz and Esmen (2022) even documented examples of students engaging in crypto mining as a speculative entrepreneurial activity. Bahtiyar, Paksoy and Güldöşüren (2020) conducted a survey showing that although students were highly aware of blockchain, their practical understanding of crypto operations remained limited. Doğrul and Korkut (2020) explored how the COVID-19 pandemic shifted students toward cryptocurrencies as alternatives to fragile national currencies. Karademir and Kuş (2020) also explored the factors behind crypto ownership. Their findings align with the idea that students are early adopters, often driven by curiosity, peer influence, and a desire to explore nontraditional financial tools.

3. METHODOLOGY

The research methodology consists of the following subheadings: the research purpose, model, and hypotheses, the research sample, the data collection tool, and the analysis method.

3.1. Research Purpose, Model, and Hypotheses

The aim of the research is to determine undergraduate students' awareness levels of cryptocurrencies. This study aims to determine whether this awareness varies based on demographic variables. The research model developed within the scope of the research is shown in Figure 1.

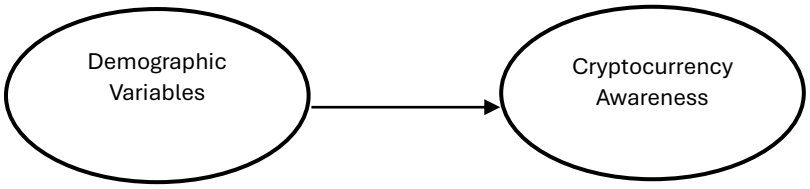

Figure 1. Research Model

The hypothesis established to test the proposed research model is as follows:

H_1: Awareness of cryptocurrencies varies according to demographic variables.

H_{1a}: Awareness of cryptocurrencies differs according to the gender variable.

H_{1b}: Awareness of cryptocurrencies differs according to the class variable.

H_{1c}: Awareness of cryptocurrencies differs according to where cryptocurrencies were first heard of.

H_{1d}: Awareness of cryptocurrencies differs according to whether one follows cryptocurrencies.

H_{1e}: Awareness of cryptocurrencies differs according to the level of trust in cryptocurrencies.

H_{1f}: Awareness of cryptocurrencies differs according to the most used cryptocurrency variable.

H_{1g}: Awareness of cryptocurrencies differs according to the platform used for cryptocurrency trading.

3.2. Research Sample, Data Collection Tool and Analysis Method

The study population consisted of undergraduate students at Karabük University, and the sample included 390 undergraduate students. The survey form used in the research consists of two sections. The demographic characteristics section contains 7 questions. The awareness scale regarding cryptocurrencies contains 8 questions. To measure awareness of cryptocurrencies, an 8-question, single-dimension scale developed by İri (2021) was used. The Cronbach's Alpha coefficient of the scale, whose validity and reliability were confirmed by İri, is 0,81. The Cronbach's Alpha coefficient of the current study was calculated as 0,879. The survey conducted as part of the research was authorized by the Karabük University Social and Human Sciences Research Ethics Committee with decision number E-78977401-050.04-473951 dated 31.10.2025. Frequency analysis was applied to determine the distribution of participants according to demographic variables, and independent samples t-test and one-way analysis of variance (ANOVA) were applied to determine whether awareness of cryptocurrencies differed according to demographic variables.

4. FINDINGS

The findings section of the study includes findings regarding demographic variables and findings regarding hypothesis testing.

Table 1. Gender-Based Distribution

Category	F	%
Female	233	59,7
Male	157	40,3
Total	390	100,0

In Table 1, 233 of the participants are female and 157 are male.

Table 2. Distributions According to the Class Variable

Category	F	%
First Class	70	17,9
Second Class	81	20,8
Third Class	91	23,3
Fourth Class	148	37,9
Total	390	100,0

In Table 2, 70 of the participants are first-year students, 81 are second-year students, 91 are third-year students, and 148 are fourth-year students.

Table 3. Distributions Regarding Where Cryptocurrencies Were Heard From

Category	F	%
Family & Friends	64	16,4

Internet Websites	81	20,8
Social media	207	53,1
Other	38	9,7
Total	390	100,0

In Table 3, when the distribution regarding where participants heard about cryptocurrencies is examined, 64 reported family and friends, 81 reported internet websites, 207 reported social media, and 38 reported other sources.

Table 4. Distribution Related to Following Cryptocurrencies

Category	F	%
Yes	123	31,5
No	267	68,5
Total	390	100,0

In Table 4, it is observed that 123 of the participants follow cryptocurrencies, while 267 do not.

Table 5. Distribution Related to Trust in Cryptocurrencies

Category	F	%
Yes	131	33,6
No	259	66,4
Total	390	100,0

In Table 5, it is observed that 131 of the participants trust cryptocurrencies, while 259 do not.

Table 6. Distribution Related to the Most Commonly Used Cryptocurrency

Category	F	%
Bitcoin	86	22,1
Chain Link	9	2,3
Ethereum	15	3,8
Holo	8	2,1
LTC	5	1,3
Ripple	3	0,8
I don’t use	264	67,7
Total	390	100,0

In Table 6, it is observed that 86 of the participants use Bitcoin, 9 use Chain Link, 15 use Ethereum, 8 use Holo, 52 use LTC, and 3 use Ripple, while 264 do not use any cryptocurrency.

Table 7. Distribution Related to the Platform Used for Cryptocurrency Buying and Selling

Category	F	%
Binance	95	24,4
Bitlo	21	5,4
BTC Türk	13	3,3
Huobi	9	2,4
I don’t use	252	64,6
Total	390	100,0

In Table 7, it is observed that 95 of the participants use Binance, 21 use Bitlo, 13 use BTC Türk, and 9 use Huobi as cryptocurrency trading platforms, while 252 do not use any platform.

Table 8. Mean and Standard Deviation Scores

Scale	F	%
Awareness Regarding Cryptocurrencies	3,0519	,78799
Total	390	100,0

An examination of Table 8 reveals that the mean score of 3,0519 out of 5,00 indicates that participants' awareness of cryptocurrencies is at a moderate level. The fact that this value is only slightly above the scale midpoint of 3,00 suggests that participants generally have some familiarity with cryptocurrencies or possess a basic level of knowledge. The standard deviation of 0,78799 reflects the extent to which responses deviate from the mean and may be considered relatively low to moderate. This finding indicates that participants' responses are largely homogeneous, with no substantial disparity between individuals with high levels of awareness and those with minimal awareness. The clustering of responses around the midpoint further supports this interpretation. Given that the data are not widely dispersed, the mean value of 3,0519 can be regarded as a reliable and representative indicator of the sample's overall level of cryptocurrency awareness.

Table 9. Difference Test According to the Gender Variable

Category	$\bar{X}$	Std. Deviation	F	Sig. (p)
Female	2,8299	,71382	3,501	,000
Male	3,3814	3,3814		

N: 390, Female: 233, Male: 157, statistically significant at the p<0,05 level.

As indicated in Table 9, a statistically significant difference was found in cryptocurrency awareness with respect to the gender variable. Therefore, sub-hypothesis H_{1a}, proposing that cryptocurrency awareness differs by gender, was supported.

Table 10. Difference Test by Class Variable

	Sum of Squares	df	Mean Square	Sig.
Between Groups	5,050	3	1,683	,043
Within Groups	236,493	386	,613	
Total	241,542	389		

N: 390, First Class: 70, Second Class: 81, Third Class: 91, Fourth Class: 148, statistically significant at the p<0,05 level.

As shown in Table 10, it was determined that awareness regarding cryptocurrencies differs according to the class variable. Accordingly, the sub-hypothesis H_{1b}: Awareness regarding cryptocurrencies differs according to the class variable was accepted. To identify which groups the differences originated from, the Tukey test was conducted.

Table 11. Tukey Test

Category		Std. Deviation	Standard Error	p-value
First Class	Second Class	,23252	,12774	,265
	Third Class	-,05069	,12444	,977
	Fourth Class	,17647	,11354	,406
Second Class	First Class	-,23252	,12774	,265
	Third Class	-,28320	,11957	,085
	Fourth Class	-,05605	,10818	,955
Third Class	First Class	,05069	,12444	,977
	Second Class	,28320	,11957	,085

	Fourth Class	,22716	,10427	,131
Fourth Class	First Class	-,17647	,11354	,406
	Second Class	,05605	,10818	,955
	Third Class	-,22716	,10427	,131

As shown in Table 11, it was determined that there is no statistically significant difference between the cryptocurrency awareness levels of students at different class levels. Since all p-values are above 0,05, it is observed that there is no significant divergence of opinions among classes in terms of cryptocurrency awareness. According to the results of the Tukey test conducted, no statistically significant difference was found between the awareness levels of first-, second-, third-, and fourth-year students regarding cryptocurrencies (p>0,05). In other words, an increase or decrease in class level does not significantly change students' cryptocurrency awareness.

Table 12. Average Values

Category	N	$\bar{X}$
First Class	70	3,1554
Second Class	81	2,9228
Third Class	91	3,2060
Fourth Class	148	2,9789

As shown in Table 12, it was determined that the mean values of all class levels range between 2,9228 and 3,2060. Since a score of 3,00 on a five-point Likert-type scale corresponds to the "undecided" or "moderate" level, it can be stated that students' cryptocurrency awareness is at a moderate level. It appears that students are not completely uninformed about cryptocurrencies; however, they also do not seem to possess in-depth expertise or a very high level of awareness. The highest level of awareness belongs to third-year students (3,2060). This class is the most knowledgeable group regarding cryptocurrencies. The lowest level of awareness is observed among second-year students (2,9228). It can be stated that the awareness level of second-year students is slightly weaker compared to other classes. While first-year students (3,1554) are slightly above the overall average, fourth-year students (2,9789), interestingly, have lower awareness scores than first- and third-year students despite being closer to graduation. Under normal circumstances, an increase in class level (because of education and age) would be expected to result in higher awareness; however, the data indicate a fluctuating pattern. This situation suggests that awareness regarding cryptocurrencies may be influenced more by personal interest, social environment, or prevailing market conditions at the time rather than by university education alone. In addition, although the number of fourth-year students (148) is considerably higher than that of the other groups, the lower mean score indicates that consensus or interest within this group is more heterogeneous (dispersed).

Table 13. Difference Test According to the Variable of Where Cryptocurrencies Were Heard

	Sum of Squares	df	Mean Square	Sig.
Between Groups	1,022	3	,341	,651
Within Groups	240,542	386	,623	
Total	241,542	389		

N: 390, Family & Friends: 64, Internet Websites: 81, social media: 207, Other: 38, statistically significant at the p<0,05 level.

As shown in Table 13, it was determined that awareness of cryptocurrencies does not differ according to the variable of where cryptocurrencies were first heard. Accordingly, sub-hypothesis H_{1c}, which proposes that awareness of cryptocurrencies differs based on the source from which cryptocurrencies were heard, was rejected.

Table 14. Difference Test According to the Variable of Following Cryptocurrencies

Category	$\bar{X}$	Std. Deviation	F	Sig. (p)
Yes	3,6596	,64780	,117	,000
No	2,7720	,68279		

N: 390, Yes: 123, No: 267, statistically significant at the p<0,05 level.

As shown in Table 14, it was determined that awareness of cryptocurrencies differs according to the variable of following cryptocurrencies. Accordingly, sub-hypothesis H_{1d}, which states that awareness of cryptocurrencies differs based on whether cryptocurrencies are followed, was accepted.

Table 15. Difference Test According to the Variable of Trust in Cryptocurrencies

Category	$\bar{X}$	Std. Deviation	F	Sig. (p)
Yes	3,6260	,64776	,176	,000
No	2,7616	,68764		

N: 390, Yes: 131, No: 259, statistically significant at the p<0,05 level.

As shown in Table 15, it was determined that awareness of cryptocurrencies differs according to the variable of trust in cryptocurrencies. Accordingly, sub-hypothesis H_{1e}, which states that awareness of cryptocurrencies differs based on trust in cryptocurrencies, was accepted.

Table 16. Difference Test According to the Most Frequently Used Cryptocurrency Variable

	Sum of Squares	df	Mean Square	Sig.
Between Groups	68,609	6	11,435	,000
Within Groups	172,934	383	,452	
Total	241,542	389		

N: 390, Bitcoin: 86, Chain Link: 9, Ethereum: 15, Holo: 8, LTC: 5, Ripple: 3, I don't use: 264; statistically significant at the p<0,05 level.

As shown in Table 16, it was determined that awareness of cryptocurrencies differs according to the most frequently used cryptocurrency variable. Accordingly, sub-hypothesis H_{1f}, which states that awareness of cryptocurrencies differs based on the most frequently used cryptocurrency, was accepted. To identify the groups from which these differences originated, a Tukey post hoc test was conducted.

Table 17. Tukey Test

Category		Std. Deviation	Standard Error	p-value
Bitcoin	Chain Link	1,30459*	,23541	,000
	Ethereum	,31570	,18802	,631
	Holo	1,05632*	,24838	,001
	LTC	,76570	,30912	,171
	Ripple	1,49903*	,39466	,003
	I don't use	,96541*	,08343	,000
Chain Link	Bitcoin	-1,30459*	,23541	,000

	Ethereum	-,98889*	,28332	,010
	Holo	-,24826	,32651	,988
	LTC	-,53889	,37480	,781
	Ripple	,19444	,44797	,999
	I don't use	-,33917	,22777	,751
Ethereum	Bitcoin	-,31570	,18802	,631
	Chain Link	,98889*	,28332	,010
	Holo	,74063	,29418	,156
	LTC	,45000	,34700	,853
	Ripple	1,18333	,42498	,081
	I don't use	,64972*	,17836	,006
Holo	Bitcoin	-1,05632*	,24838	,001
	Chain Link	,24826	,32651	,988
	Ethereum	-,74063	,29418	,156
	LTC	-,29062	,38307	,989
	Ripple	,44271	,45492	,959
	I don't use	-,09091	,24114	1,000
LTC	Bitcoin	-,76570	,30912	,171
	Chain Link	,53889	,37480	,781
	Ethereum	-,45000	,34700	,853
	Holo	,29062	,38307	,989
	Ripple	,73333	,49073	,748
	I don't use	,19972	,30334	,995
Ripple	Bitcoin	-1,49903*	,39466	,003
	Chain Link	-,19444	,44797	,999
	Ethereum	-1,18333	,42498	,081
	Holo	-,44271	,45492	,959
	LTC	-,73333	,49073	,748
	I don't use	-,53362	,39015	,819
I don't use	Bitcoin	-,96541*	,08343	,000
	Chain Link	,33917	,22777	,751
	Ethereum	-,64972*	,17836	,006
	Holo	,09091	,24114	1,000
	LTC	-,19972	,30334	,995
	Ripple	,53362	,39015	,819

As seen in Table 17, the results of the Tukey test show whether there are statistically significant differences in terms of cryptocurrency awareness levels among participants who use different cryptocurrencies or do not use any cryptocurrency. As is known, the standard deviation gives the mean difference between two groups. The main value that determines whether the difference is significant is the p value (sig.), and a $p<0,05$ value is accepted as significant. If the mean difference is positive, it means that the first group has a higher level of awareness than the second group; if it is negative, it means a lower level of awareness. It is observed that the awareness level of Bitcoin users is at the highest level when compared with many other groups. The awareness of Bitcoin users is statistically significantly higher than the groups (participants) who reported Chain Link (p=0,000), Holo (p=0,001), Ripple (p=0,003), and "I don't use" (p=0,000). The awareness of Ethereum users is significantly higher than that of Chain Link

users (p=0,010) and participants who do not use any cryptocurrency (p=0,006). The awareness of participants who do not use any cryptocurrency is, as expected, significantly lower than that of Bitcoin (p=0,000) and Ethereum (p=0,006) users. As a result, it can be stated that the most conscious group in terms of cryptocurrency awareness is Bitcoin users. In addition, Bitcoin and Ethereum users display similarly high levels of awareness. The awareness of participants who do not use cryptocurrencies can be stated to lag when compared only with market leaders (BTC and ETH). To determine which of the most frequently used cryptocurrencies has superiority, the mean values were examined.

Table 18. Average Values

Category	N	$\bar{X}$
Bitcoin	86	3,7907
Chain Link	9	2,4861
Ethereum	15	3,4750
Holo	8	2,7344
LTC	5	3,0250
Ripple	3	2,2917
I don’t use	264	2,8253

As seen in Table 18, Bitcoin became the category with the highest awareness with a mean of 3,7907. This mean, which is close to the value of approximately 4,00 on a 5-point Likert-type scale, shows that participants have a high level of knowledge about Bitcoin. In addition, with N: 86, it can be stated that Bitcoin users are more numerous than other altcoin users. Ethereum, with a mean of 3,4750 is the second most recognized currency after Bitcoin and has an above-average level of awareness. LTC, with a mean of 3,0250 is located exactly at the middle level, and it can be said that participants have neither little nor much knowledge about this unit. Ripple (2,2917), Chain Link (2,4861), and Holo (2,7344) are the categories with the lowest awareness. This situation shows that the relevant currencies appeal to a more specific investor group or have not yet been sufficiently recognized by the public. With a mean value of 2,8253, it was determined that even participants who do not use cryptocurrencies have a low-to-moderate level of knowledge about these digital assets due to their popularity in the market. It should even be stated that the awareness of participants who don’t use cryptocurrencies is higher than the awareness scores of participants who are actively interested in Chain Link or Ripple. As a result, within the scope of the sample, Bitcoin dominance can be mentioned. When cryptocurrencies are mentioned, participants appear to first refer to Bitcoin and Ethereum, followed by a transition toward other altcoins. Both the number of users and the level of knowledge (awareness) about these digital currencies weaken.

Table 19. Difference Test by Platform Used for Cryptocurrency Trading

	Sum of Squares	df	Mean Square	Sig.
Between Groups	53,917	4	13,479	,000
Within Groups	187,625	385	,487	
Total	241,542	389		

N: 390, Binance: 95, Bitlo: 21, BTC Türk: 13, Huobi: 9, I don’t use: 252, statistically significant at the p<0,05 level.

As shown in Table 19, it was determined that awareness regarding cryptocurrencies differs according to the platform used for cryptocurrency trading. Accordingly, the sub-hypothesis H_{1g}:

Awareness regarding cryptocurrencies differs according to the platform used for cryptocurrency trading was accepted. To determine which groups the differences originated from, the Tukey test was conducted.

Table 20. Tukey Test

Category		Std. Deviation	Standard Error	p-value
Binance	Bitlo	,55927*	,16833	,009
	BTC Türk	,29737	,20644	,602
	Huobi	,83904*	,24347	,006
	I don't use	,86830*	,08405	,000
Bitlo	Binance	-,55927*	,16833	,009
	BTC Türk	-,26190	,24636	,825
	Huobi	,27976	,27813	,853
	I don't use	,30903	,15856	,293
BTC Türk	Binance	-,29737	,20644	,602
	Bitlo	,26190	,24636	,825
	Huobi	,54167	,30271	,381
	I don't use	,57093*	,19855	,034
Huobi	Binance	-,83904*	,24347	,006
	Bitlo	-,27976	,27813	,853
	BTC Türk	-,54167	,30271	,381
	I don't use	,02927	,23682	1,000
I don't use	Binance	-,86830*	,08405	,000
	Bitlo	-,30903	,15856	,293
	BTC Türk	-,57093*	,19855	,034
	Huobi	-,02927	,23682	1,000

As shown in Table 20, a statistically significant difference was identified in cryptocurrency awareness between Binance and Bitlo, Huobi, and I do not use, as well as between BTC Türk and I don't use. To determine which of the platforms used for cryptocurrency trading has superiority, the mean values were examined.

Table 21. Average Values

Category	N	$\bar{X}$
Binance	95	3,6724
Bitlo	21	3,1131
BTC Türk	13	3,3750
Huobi	9	2,8333
I don't use	252	2,8041

As shown in Table 21, Binance has the highest values in terms of both the number of participants (95) and the mean score (3,6724). This indicates that the Binance platform is both the most preferred and the platform that provides the highest level of satisfaction among its users. Its wide range of products and high liquidity may have contributed to this high score. Although the mean scores of local platforms such as Bitlo (3,1131) and BTC Türk (3,3750)

remain below that of Binance, they are higher than the average of participants who stated that they do not use any platform. BTC Türk (3,3750) appears to be in a stronger position among local platforms in terms of user loyalty or satisfaction. The highest number of participants (252) stated that they do not use any platform; however, this group has the lowest mean score at 2,8041. This situation may indicate that individuals who don't participate in the cryptocurrency market have a general sense of distrust toward the sector. Huobi has both the lowest level of participation (9) and the lowest mean score among the platforms (2,8333). This may indicate that the platform has not become sufficiently widespread among the relevant audience or has difficulty meeting user expectations.

5. CONCLUSION

It can be said that the rapid development of cryptocurrencies has challenged traditional monetary systems and investment instruments, ushering in a new era in global finance. Cryptocurrencies-particularly Bitcoin, Ethereum, and similar digital assets-operate independently of central authorities through blockchain-based systems. They are increasingly viewed not only as speculative investment instruments but also as potential alternatives to fiat currencies. This transformation attracts the attention of policy makers, economists and a wider audience, including younger generations who are deeply interested in digital technologies.

One of the key academic concerns surrounding cryptocurrencies is the uncertainty about their legitimacy, perceived security, and future integration into formal financial systems. In particular, the degree of trust individuals' places in decentralized financial tools, and how this trust influences adoption behaviors, remains a critical area of investigation. Literature shows that digital literacy, financial awareness, and access to reliable information significantly impact how people understand and use cryptocurrencies.

In this context, the findings of the present study reveal that individuals' levels of awareness regarding cryptocurrencies are largely shaped by demographic characteristics. Among the seven variables examined, six were found to have a statistically significant effect on awareness.

Hypotheses H_{1a} and H_{1b} were accepted. The differentiation of cryptocurrency awareness according to gender and class variables indicates that interest in or access to information about the cryptocurrency ecosystem is not homogeneous across gender and class groups. Hypothesis H_{1c} was the only hypothesis that was rejected. This finding suggests that the source from which individuals first heard about cryptocurrencies does not create a significant difference in awareness levels. In other words, regardless of the information source, the resulting level of awareness appears to be similar. Hypotheses H_{1d} and H_{1e} were accepted. It is an expected outcome that individuals who actively follow the cryptocurrency market and those who trust this system exhibit higher levels of awareness compared to others. As trust increases or as market engagement deepens, awareness can be said to move beyond mere name recognition and develop a more technical depth. Hypotheses H_{1f} and H_{1g} were also accepted. The most frequently used cryptocurrency and the preferred trading platform variables were found to differentiate awareness levels. This finding suggests that users who prefer more complex platforms or alternative cryptocurrencies (altcoins) may possess a higher level of technical awareness.

Overall, the results of the study demonstrate that awareness of cryptocurrencies is not based on random exposure but is directly related to individuals' socio-demographic characteristics, their level of trust in the system, and their usage practices. For future research, it is recommended that qualitative studies be conducted focusing on issues such as the reliability of information sources and the accuracy of the information related to cryptocurrencies.

KAYNAKÇA

1. Akalın, K. G., & Aytan, T. (2024). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde özel amaçlı dil öğretimi: Kripto para piyasası terimleri örneği. *Turkophone, 11*(3), 138-158.
2. Ardoğan, A. R., Suyadal, M., & Gül, Y. (2023). A multivariate analysis on the investment preferences of university students with respect to financial characteristics and crypto assets. *Press Academia Procedia, 16*(1), 65-72.
3. Bahtiyar, Ş., Paksoy, O., & Güldöşüren, E. (2020). A survey on blockchain awareness among students. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi,* (18), 424-434.
4. Balcı, A. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
5. Baz, L. (2023). Investors' attitude towards risk: A comparison between the cryptocurrency market and the traditional asset market. *Master's thesis,* İzmir Ekonomi Üniversitesi.
6. Coşkun, R., Altunışık, R., & Yıldırım, E. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
7. Çevik, U., & Şen, H. (2023). Lisans öğrencilerinin kripto para yatırımlarına yönelmelerinin nedenleri ve riskler hakkında farkındalıkları üzerine sosyolojik bir analiz: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Örneği. *Bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi, 3*(6), 28-48.
8. Demir, Ü., Uğurlu, B., & Ataç, S. (2024). Kripto varlık özelinde üniversite öğrencilerinin blok zincir teknolojisi bilgi düzeylerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 10*(3), 940-951.
9. Doğrul, M., & Korkut, C. (2020). The future of cryptocurrency after the pandemic. *Reflections on the Pandemic,* 641.
10. İri, R. (2021). Finansal pazarlama kapsamında kripto para pazarlaması ve kripto para birimlerinin bilinirliği ve farkındalığı. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 21*(3), 811-833.
11. Karademir, C. Ö., & Kuş, O. (2020). Teknoloji kabul modeli ve teknoloji benimseme kategorileri bağlamında kripto para birimi sahipliğini keşfetmek. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11*(2), 43-53.
12. Kula, S. (2022). Üniversite öğrencilerinin kripto para birimlerine yönelik yatırım niyetlerinin incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 18*(46), 2928-2955.
13. Öget, E., & Kanat, E. (2023). Üniversite öğrencilerinin kripto para tutum ve bilgi düzeylerinin ölçümü: ZBEÜN örneği. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 19*(1), 143-159.
14. Özcan, S., & Alazzawi, M. (2024). The acceptance of payment methods through blockchain technology and cryptocurrency. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi, 6*(1), 96-109.

15. Şahin, O. N., & Serter, Z. Y. (2023). Kripto para piyasalarında yaşanan güvenlik sorunlarının yatırımcı davranışı üzerindeki etkisi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(2), 609-628.
16. Şahin, O. N., & Uçak, F. (2024). Lisans düzeyi muhasebe dersi öğrencilerinin kripto paralar ve piyasalara yönelik görüşleri. *Muhasebe ve Denetime Bakış, 23*(71), 19-58.
17. Uysal, M., Üstündağ, M. T., & Çelik, A. (2024). Development of Web3 awareness scale. *Participatory Educational Research, 11*(1), 247-265.
18. Uymaz, A. O., & Esmen, A. (2022). Bitcoin mining in Türkiye as an example of speculative entrepreneurship. *Istanbul Business Research, 51*(2), 375-397.

ACCOUNTING FOR CONSOLIDATION UNDER IFRS 10 AND IFRS 12

Assoc. Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN

Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of Management Information Systems

aozcan@atu.edu.tr - ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9021-6096

ABSTRACT

Accounting for consolidation plays a vital role in financial reporting for groups of companies. When a parent company controls one or more subsidiaries, consolidated financial statements are required to present the group as a single economic unit. The significance of consolidation can be viewed from multiple perspectives: it provides an accurate and fair view of the group, enhances transparency and comparability, supports better decision-making processes, and prevents misleading financial reporting. Accounting for consolidation is important for accurate financial reporting processes and maintaining the integrity of financial markets. IFRS uses a control-based approach to consolidation, as defined in IFRS 10 and IFRS 12. IFRS requires a parent company to prepare consolidated financial statements by aggregating the assets, liabilities, equity, revenues, and expenses of its subsidiaries. Additionally, it mandates the elimination of intra-group transactions, balances, and unrealized gains or losses to prevent overstating and understating the group's financial performance and position. This study investigates the core principles and practical considerations of consolidation accounting in the competitive economic environment. It further examines the implications of the globalized business environment for accounting practices of consolidation.

Keywords: Business Partnership, Consolidation, International Financial Reporting Standards

BATIK MALİYET YANILGISININ YATIRIMCI ISRARCILIĞI, KAYBI KABUL ETMEME DAVRANIŞI VE PORTFÖY YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Doktora Öğrencisi Didar KAYİŞ BEŞİKTAŞLI
Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme ABD
240484009@ogrenci.hitit.edu.tr – 0009-0008-2025-4039
Prof. Dr. Fatih KONAK
Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
fatihkonak@hitit.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-6917-5082

ÖZET

Bu çalışma, geri kazanılması mümkün olmayan geçmiş maliyetlerin karar alma sürecine dâhil edilmesi olarak tanımlanan batık maliyet yanılgısının, yatırımcı davranışları ve portföy yönetimi üzerindeki etkilerini kavramsal bir çerçevede ele almaktadır. Yatırımcıların kaybı kabul etmeme eğilimi ve başarısız yatırım pozisyonlarında ısrarcı davranışlar sergilemesi, rasyonel portföy yönetimi ilkelerinden sapmanın temel nedenleri arasında değerlendirilmektedir. Batık maliyet yanılgısı, geçmişte katlanılan maliyetlerin zihinsel bir referans noktası olarak benimsenmesi ve bu maliyetlerin telafi edilmesi yönündeki motivasyonla riskli pozisyonların sürdürülmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu durum, kayıpların derinleşmesine, portföy dengesinin bozulmasına ve sermayenin alternatif yatırım alanlarına yönlendirilememesine yol açabilmektedir. Çalışmada, batık maliyet yanılgısının psikolojik temelleri kayıptan kaçınma, duygusal bağlanma ve bilişsel gerekçelendirme mekanizmaları çerçevesinde incelenmektedir. Bu mekanizmaların yatırımcı ısrarcılığını nasıl beslediği ve yatırım kararlarının nesnel değerlendirilmesini nasıl zorlaştırdığı tartışılmaktadır. Davranışsal finans literatüründen yararlanılarak oluşturulan kavramsal yapı içerisinde, batık maliyet yanılgısının yatırım kararları üzerindeki etkileri sistematik biçimde sınıflandırılmakta ve portföy yönetimi sürecine yansımaları ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Batık Maliyet Yanılgısı, Davranışsal Finans, Yatırımcı Davranışı, Kayıptan Kaçınma

THE EFFECTS OF SUNK COST FALLACY ON INVESTOR PERSİSTENCE, LOSS AVERSİON BEHAVİOR, AND PORTFOLİO MANAGEMENT

ABSTRACT

This study investigates the implications of the sunk cost fallacy, which is defined as the incorporation of unrecoverable past expenses in decision-making, on investor behavior and portfolio management using a conceptual framework. Investors' reluctance to accept losses, as

well as their perseverance in poor investment positions, are cited as major factors for straying from reasonable portfolio management practices. The sunk cost fallacy reveals itself in the use of previous costs as a mental reference point and the desire to recuperate these costs by remaining in dangerous positions. This circumstance might result in increased losses, portfolio imbalance, and the inability to divert cash to other investment opportunities. The study investigates the psychological underpinnings of the sunk cost fallacy using the loss aversion, emotional attachment, and cognitive justification mechanisms. It explains how these dynamics fuel investor persistence while impeding objective appraisal of investment decisions. The impacts of the sunk cost fallacy on investment decisions are systematically characterized within a conceptual framework established using behavioral finance literature, and their implications for portfolio management are disclosed.

Keywords: Sunk Cost Fallacy, Behavioral Finance, Investor Behavior, Loss Aversion

1. GİRİŞ

Yatırımcılar, geçmişte başarısız olduğu gözlenen girişimleri, daha önce katlanılan harcamaları gerekçe göstererek ek yatırımlarla sürdürme eğilimi gösterebilmektedir. Bu durum, başarısız bir projenin sonlandırılması yerine devam ettirilmesinin daha rasyonel bir seçenek olduğu yönünde algı oluşturabilmektedir. Oysa rasyonel karar verme sürecinde, artık geri kazanılması mümkün olmayan geçmiş maliyetlerin dikkate alınmaması gerekmektedir. Karar alma sürecinde göz ardı edilmesi beklenen bu tür maliyetler, literatürde batık maliyetler olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2023).

Ekonomi ve işletme biliminde batık maliyetler, geçmişte yapılmış ve geri dönüşü bulunmayan harcamalar şeklinde ele alınmaktadır. Geleneksel ekonomi teorisine göre yatırım kararlarının, yalnızca geleceğe yönelik maliyet ve fayda beklentileri temelinde şekillenmesi; batık maliyetlerin ise karar sürecinde belirleyici olmaması beklenmektedir. Ancak davranışsal ekonomi alanında elde edilen bulgular, bu varsayımın gerçek hayattaki karar alma süreçlerini açıklamakta sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Özellikle bireylerin kayıptan kaçınma eğilimi, batık maliyetlerin karar süreçleri üzerindeki etkisini artırmakta ve bu durum irrasyonel ekonomik davranışların ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir (Özen ve İşleyen, 2024).

Bu bağlamda çalışmada, batık maliyet yanılgısının yatırımcı davranışlarını nasıl şekillendirdiği, karar alma sürecinde hangi mekanizmalar aracılığıyla rasyonellikten sapmalara yol açtığı ve söz konusu yanılgının portföy yönetimi üzerindeki etkileri kavramsal bir çerçevede ele alınmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Batık maliyet yanılgısı, bireylerin geçmişte yaptıkları zaman, emek ve parasal yatırımları karar alma sürecinde belirleyici bir unsur olarak kullanmaları sonucunda ortaya çıkan bilişsel bir sapma olarak literatürde ele alınmaktadır. Bu bağlamda Arkes ve Blumer (1985), yatırım düzeyi arttıkça, karar sürecinde belirli bir risk bulunsa dahi bireylerin ilk tercihlerine bağlı

kalma eğiliminin güçlendiğini ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, özellikle zaman, para ve çaba gibi yatırımların artmasının, batık maliyet etkisini pekiştirdiğini göstermektedir.

Batık maliyet yanılgısının öğrenme ve eğitimle olan ilişkisi Tan ve Yates (1995) tarafından incelenmiş; ekonomik ilkelere yönelik eğitim verilmesi durumunda söz konusu etkinin önemli ölçüde zayıfladığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, batık maliyet etkisinin mutlak bir bilişsel refleks olmadığını, belirli koşullar altında kontrol altına alınabileceğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Duygusal faktörlerin batık maliyet yanılgısı üzerindeki rolü Coleman (2010) tarafından ele alınmış; özellikle öfke ve korku duygularının karar alma sürecini belirgin biçimde etkilediği görülmüştür. Çalışmada, yatırım sonrası alternatifler sunulmasına rağmen katılımcıların mevcut kararlarında ısrar ettikleri, öfke duygusunun ise batık maliyet etkisini daha da artırdığı belirlenmiştir.

Yatırım büyüklüğü ile batık maliyet etkisi arasındaki ilişki Sofi vd. (2015) tarafından deneysel olarak incelenmiş; düşük yatırım düzeylerinde etkinin sınırlı kaldığı, ancak belirli bir kayıp eşiği aşıldığında batık maliyet yanılgısının anlamlı biçimde güçlendiği saptanmıştır. Benzer şekilde Çalık (2021), bilişsel çaba düzeyi arttıkça bireylerin optimal olmayan stratejilerde ısrar etme eğiliminin güçlendiğini ortaya koymuştur. Bu bulgular, batık maliyet yanılgısının yalnızca parasal değil, aynı zamanda zihinsel yatırımlarla da beslendiğini göstermektedir.

3. BATIK MALİYET YANILGISININ PSİKOLOJİK TEMELLERİ

Batık maliyet yanılgısının ortaya çıkmasında, bireylerin karar alma süreçlerini etkileyen çeşitli psikolojik mekanizmalar belirleyici rol oynamaktadır. Bu mekanizmalar arasında, kayıpların kazançlara kıyasla daha ağır algılanmasına yol açan kayıptan kaçınma eğilimi, sahip olunan ya da yatırım yapılan unsurlara gerçekte olduğundan daha yüksek değer atfedilmesini ifade eden sahiplik etkisi ve geçmişte verilen kararların hatalı olabileceğini kabul etmekten kaçınarak bu kararları sürdürme eğilimini tanımlayan gerekçelendirme ihtiyacı öne çıkmaktadır. Söz konusu psikolojik faktörler, bireylerin geri kazanılması mümkün olmayan geçmiş maliyetleri göz ardı edememelerine ve rasyonel değerlendirmelerden uzaklaşarak mevcut kararlarını sürdürmelerine neden olabilmektedir.

➢ Kayıptan Kaçınma

Kayıptan kaçınma, davranışsal iktisat literatüründe karar alma süreçlerini açıklamak amacıyla sıklıkla başvurulan temel kavramlardan biri olarak kabul edilmektedir. Beklenti teorisi çerçevesinde ele alınan bu yaklaşım, bireylerin aynı büyüklükteki kayıpları, eşdeğer kazançlara kıyasla daha yoğun biçimde algıladıklarını ifade etmektedir. Bu nedenle bireylerin, eşit olasılıkla kazanç ya da kayıp içeren riskli seçenekleri tercih etme konusunda isteksiz davrandıkları görülmektedir. Ampirik bulgular, olası kayıpların bireyler üzerinde yarattığı olumsuz etkinin, olası kazançların yarattığı olumlu etkiden daha baskın olduğunu ortaya koymaktadır (Çelik, 2022).

➢ Sahiplik Etkisi

Sahiplik etkisi, bireylerin hâlihazırda sahip oldukları bir mal veya varlığı, henüz sahip olmadıkları eşdeğer bir unsura kıyasla daha değerli algılamaları durumunu ifade etmektedir. Bu etki sonucunda, bireylerin bir nesneye sahip olduktan sonra söz konusu nesneden vazgeçebilmek için, onu elde etmek amacıyla ödemeye razı oldukları bedelden daha yüksek

bir bedel talep ettikleri gözlemlenmektedir (Thaler, 1980). Sahiplik etkisi, yatırım kararlarında duygusal bağlanmayı güçlendirerek batık maliyet yanılgısının sürdürülmesine katkı sağlayabilmektedir.

- **Gerekçelendirme İhtiyacı**

Gerekçelendirme ihtiyacı, bireylerin geçmişte aldıkları kararların veya yaptıkları yatırımların hatalı olabileceğini kabul etmekten kaçınarak, bu kararları haklı göstermek amacıyla aynı yönde davranmaya devam etme eğilimi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu psikolojik süreç, özellikle batık maliyet içeren durumlarda rasyonel değerlendirmelerin önüne geçebilmekte ve başarısız olduğu gözlenen kararların sürdürülmesine yol açabilmektedir. Arkes ve Blumer (1985), gerekçelendirme ihtiyacının batık maliyet yanılgısını güçlendiren temel bilişsel mekanizmalardan biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 1. Batık Maliyet: Geleneksel Finans ve Davranışsal Finans Yaklaşımı Karşılaştırması

Kriter	**Geleneksel Finans**	**Davranışsal Finans**
Tanım	Geçmişte yapılmış ve geri alınması veya değiştirilmesi mümkün olmayan maliyetlerdir.	Geçmişte harcanan ve geri getirilemeyecek olan maliyetlerin, gelecekteki rasyonel kararları etkilemesi eğilimidir.
Karar Vermedeki Rolü	Batık maliyetler, gelecekteki fayda-maliyet analizine dahil edilmemelidir.	Yatırımcılar, bu maliyetleri telafi etme umuduyla veya pişmanlıktan kaçınmak için yatırıma devam etme eğilimi gösterir.
Temel Varsayım	Yatırımcılar rasyoneldir ve yalnızca marjinal fayda ve maliyeti değerlendirir.	Yatırımcılar Kayıp Nefreti ve Pişmanlıktan Kaçınma gibi önyargılara sahiptir.
Sonuç	Kayıp veren yatırımın sonlandırılması.	Zarar eden yatırımda daha fazla zaman, para veya enerji harcanması.
Örnek	Zarar eden bir hisseyi, daha fazla düşüş beklemeden satmak.	Zarar eden bir hisseyi, "Geri dönecek" veya "Bu kadar parayı boşa harcamış olamam" düşüncesiyle elde tutmaya devam etmek.

Tablo 1'de batık maliyetlerin geleneksel finans yaklaşımında rasyonel karar sürecinin dışında tutulduğunu, davranışsal finansta ise yatırımcıların psikolojik önyargıları nedeniyle kararları sistematik biçimde etkilediğini gösterilmektedir.

4. BATIK MALİYET YANILGISININ ÖZGÜN SINIFLANDIRILMASI

Bu çalışmada batık maliyet yanılgısı, yatırım kararlarını etkileyen baskın unsurun niteliğine göre üç alt kategori altında ele alınmaktadır. Söz konusu sınıflandırma, batık maliyet etkisinin yalnızca parasal boyutla sınırlı olmadığını; zihinsel ve duygusal yatırımlar yoluyla da karar alma süreçlerini şekillendirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

➢ Finansal Batık Maliyet Yanılgısı

Finansal batık maliyet yanılgısı, bireylerin geçmişte yaptıkları parasal yatırımların geri kazanılamayacak olmasına rağmen, bu harcamaları mevcut yatırım kararlarında dikkate alarak zarar eden yatırımları sürdürme eğilimi göstermeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu tür karar verme hatası, rasyonel finansal karar alma sürecinde yalnızca geleceğe yönelik maliyet ve getiri beklentilerinin değerlendirilmesi gerektiği ilkesine aykırı bir durum oluşturmaktadır. Literatürde, geçmişte katlanılan maliyetlerin zihinsel bir referans noktası hâline gelmesi sonucunda yatırımcıların zarar eden pozisyonları kapatmakta isteksiz davrandıkları belirtilmektedir (Arkes ve Blumer, 1985).

➢ 4.2. Zihinsel Yatırım Yanılgısı

Zihinsel yatırım yanılgısı, bireylerin geçmişte yaptıkları zaman, emek ve bilişsel çaba gibi maddi olmayan yatırımların geri kazanılamayacak olmasına rağmen, bu yatırımların mevcut karar süreçlerini etkilemesine izin verdikleri bilişsel bir yanılgı biçimi olarak değerlendirilmektedir. Literatürde batık maliyet etkisi kapsamında ele alınan bu durum, bireylerin geçmiş yatırımlarını göz ardı etmek yerine, karar süreçlerinde hesaba katmaları nedeniyle daha rasyonel seçenekleri değerlendirmekte zorlanmalarına yol açmaktadır (Bayramoğlu, 2020). Bu yönüyle zihinsel yatırım yanılgısı, batık maliyet etkisinin yalnızca parasal yatırımlarla sınırlı olmadığını göstermektedir.

➢ 4.3. Duygusal Bağlanma Yanılgısı

Duygusal bağlanma yanılgısı, yatırımcıların belirli bir yatırım aracına ya da işletmeye geliştirdikleri duygusal bağ nedeniyle karar alma süreçlerinde nesnel değerlendirmeden uzaklaşmaları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Duygusal bağlanma, bazı durumlarda işlem sıklığını azaltarak işlem maliyetleri ve vergilerden kaçınılmasına katkı sağlayabilmektedir. Bununla birlikte, işletmeye ilişkin olumsuz bilgilerin göz ardı edilmesine ve portföy dağılımında rasyonel olmayan yoğunlaşmalara yol açabilmektedir. Özellikle bireylerin kendi çalıştıkları işletmelere ait hisse senetlerine daha fazla duygusal bağ geliştirdikleri ve bu nedenle portföylerinde söz konusu varlıklara orantısız biçimde daha fazla yer verdikleri gözlemlenmektedir (Kıyılar ve Akkaya, 2020).

5. YATIRIMCI ISRARCILIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLER

Batık maliyet yanılgısı, yatırımcı davranışlarında ısrarcılığın temel belirleyicilerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Beklenti teorisi çerçevesinde, yatırımcıların kârlı pozisyonları erken realize etme eğilimi gösterdikleri; buna karşılık zarar eden pozisyonları kayıptan kaçınma güdüsüyle portföylerinde tutmaya devam ettikleri görülmektedir. Geçmişte yapılan yatırımları kurtarma ve kayıpları telafi etme isteği, yatırımcıları daha riskli stratejilere yönlendirebilmekte ve rasyonel karar alma süreçlerinden uzaklaştırabilmektedir.

- **Zararda Beklemeyi Normalleştirme**

Yatırımcıların, kazanç sağlayan hisse senetlerini kısa sürede elden çıkarma; zarar eden pozisyonların realizasyonunu ise erteleme eğilimi gösterdikleri bilinmektedir. Bu davranış biçimi, Kahneman ve Tversky (1979) tarafından geliştirilen beklenti teorisi çerçevesinde açıklanmakta; bireylerin kazanç durumunda riskten kaçınan, kayıp durumunda ise risk arayan bir tutum sergiledikleri belirtilmektedir. Söz konusu bekleyiş, çoğu durumda zararın daha da derinleşmesine neden olabilmektedir. Odean (1997) tarafından gerçekleştirilen ampirik çalışmada, bireysel yatırımcıların kâr sağlayan hisse senetlerini zarar edenlere kıyasla anlamlı ölçüde daha sık realize ettikleri ortaya konulmuştur (Ertan, 2007).

- **Kapanması Gereken Pozisyonları Açık Tutma**

Rasyonel değerlendirmeler doğrultusunda pozisyonun kapatılmasının uygun olduğu durumlarda dahi yatırımcılar, geçmişte yaptıkları zaman, emek ve parasal yatırımların boşa gideceği düşüncesiyle kararlarını değiştirmekte isteksiz davranabilmektedir. Geri kazanılması mümkün olmayan bu maliyetler, yatırımcıların mevcut durumu nesnel biçimde değerlendirmelerini zorlaştırmakta ve karar alma sürecinde eylemsizliğe yol açabilmektedir (Arkes ve Blumer, 1985).

- **Telafi Stratejileri ve Risk Artışı**

Zarar eden bir pozisyonun sonlandırılması yerine, oluşan kaybın telafi edilmesine yönelik stratejilere yönelme eğilimi, batık maliyet yanılgısının belirgin sonuçlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Yatırımcıların zarar durumunda daha fazla risk alarak ortalama maliyeti düşürmeye çalışma veya portföydeki diğer varlıkları satarak zarar eden pozisyona ek yatırım yapma eğilimi gösterdikleri belirtilmektedir. Kahneman ve Tversky (1979), bireylerin kayıplar karşısında risk almaya daha yatkın olduklarını; buna karşılık kazanç durumlarında riskten kaçınma eğilimi sergilediklerini ortaya koymuştur (Tekin ve Cengiz, 2020). Bu süreçte, ek yatırım yapmama kararı kesin bir kayıp olarak algılanırken, mevcut faaliyetin sürdürülmesi geçmiş yatırımların kurtarılmasına yönelik bir fırsat olarak değerlendirilebilmekte; bu durum daha riskli yatırım davranışlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir (Çalık, 2021).

6. PORTFÖY YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLER

Batık maliyet yanılgısının portföy yönetimi üzerindeki etkileri, zarar eden pozisyonlarda beklemenin olağanlaştırılması, rasyonel değerlendirmeler doğrultusunda kapatılması gereken pozisyonların açık tutulması ve oluşan kayıpların telafi edilmesi amacıyla risk düzeyinin artırılması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu davranış biçimleri, portföy yapısının bozulmasına ve uzun vadeli performansın zayıflamasına yol açabilmektedir.

- **Portföy Dengesinin Bozulması**

Optimal portföy dengesinden sapma, batık maliyet yanılgısının yatırımcı davranışları üzerindeki en belirgin sonuçlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu sapma, büyük ölçüde kayıptan kaçınma eğiliminin zaman içerisinde değişkenlik göstermesiyle açıklanmaktadır. Kayıptan kaçınma düzeyinin önceki yatırım performansına bağlı olarak farklılaşması, hisse senedi getirilerindeki oynaklığın ve öngörülebilirliğin davranışsal temellerle açıklanmasına olanak tanımaktadır (Barberis, Huang ve Santos, 2001). Thaler ve Johnson (1990) tarafından ortaya konulan “Evin Parası Etkisi” ve “Zararı Sıfırlama” eğilimleri, bu davranışsal sapmanın altında yatan temel mekanizmalar arasında yer almaktadır. Önceki kazançların ardından riskten kaçınma eğiliminin azalması ve önceki kayıplardan sonra kaybı

telafi etme amacıyla daha fazla risk alınması, yatırımcıların portföy bileşiminden sistematik biçimde sapmalarına neden olabilmektedir. Bu süreçte yatırımcıların daha sık işlem yaparak risk maruziyetlerini artırdıkları ve portföy etkinliğinin zayıfladığı görülmektedir (Odean, 1998).

- **Fırsat Maliyetinin Artması**

Batık maliyet yanılgısının bir diğer sonucu, sermayenin verimsiz alanlarda bağlı kalması nedeniyle fırsat maliyetinin artmasıdır. Yatırımcıların, sınırlı düzeyde kâr sağlayan yatırımları hızlı biçimde elden çıkarırken, zarar eden ve zararının artması beklenen pozisyonları satmaktan kaçındıkları; bu davranışı ise yatırımlarını uzun vadeli değerlendirdikleri düşüncesiyle gerekçelendirdikleri görülmektedir (Paksoy ve Aykut, 2021). Bu eğilim sonucunda, sermaye düşük performanslı varlıklarda tutulmakta ve daha yüksek getiri potansiyeline sahip alternatif yatırım fırsatlarına yönlendirilememektedir. Dolayısıyla rasyonel olmayan bu davranış biçimi, hem fırsat maliyetinin yükselmesine hem de uzun vadeli portföy performansının olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır.

- **Stratejik Esnekliğin Azalması**

Batık maliyet yanılgısı, yatırımcıların yeni bilgi ve sinyallere verdikleri tepkinin zayıflamasına da neden olabilmektedir. Yatırımcıların geçmişte verdikleri kararlarla uyumlu bilgileri zihinlerinde tutma ve bu kararlarla çelişen yeni verileri göz ardı etme eğilimi gösterdikleri bilinmektedir. Bu durum, piyasalara ilişkin güncel bilgilerin yavaş işlenmesine ve mevcut koşulların hatalı biçimde değerlendirilmesine yol açabilmektedir. Geçmiş kazanç veya kayıplara aşırı odaklanma, yatırımcıların bilgi setlerini daraltarak yanlı bir bakış açısı geliştirmelerine neden olmaktadır (Akdeniz, 2020). Sonuç olarak, yeni bilgilerin yeterince dikkate alınmaması stratejik esnekliğin azalmasına yol açmakta ve yatırımcıların rasyonel, optimal portföy dengesini sürdürmelerini güçleştirmektedir (Edwards, 1968).

Tablo 2. Batık Maliyet Yanılgısının Portföy Yönetimine Etkileri

Etki Alanı	**Sonuç**
Portföy Dengesi	Optimal dağılımdan sapma
Fırsat Maliyeti	Sermayenin verimsiz alanlarda kilitlenmesi
Stratejik Esneklik	Yeni bilgilere uyumun azalması
Uzun Vadeli Performans	Getiri düşüşü ve risk artışı

Tablo 2 ‘ de görüldüğü üzere, batık maliyet yanılgısı portföy yönetimi üzerinde çok boyutlu olumsuz etkilere yol açmaktadır.

7. SONUÇ

Batık maliyet yanılgısı, finansal karar alma süreçlerinde yaygın biçimde gözlemlenmesine rağmen çoğu zaman fark edilmeyen önemli bir davranışsal önyargı olarak değerlendirilmektedir. Yatırımcıların geçmişte katlandıkları ve geri kazanılması mümkün olmayan maliyetleri, geleceğe yönelik kararlarında bir referans noktası olarak kullanmaları, rasyonel değerlendirmelerden sapmalara yol açabilmektedir. Bu durum, hem bireysel hem de kurumsal portföylerde karar alma sürecinin etkinliğini azaltmakta ve uzun vadeli portföy performansının olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Özellikle piyasa oynaklığının yüksek olduğu dönemlerde, batık maliyet yanılgısının yatırımcıların zarar eden pozisyonlarda ısrarcı davranışlar sergilemesine zemin hazırladığı ve portföy riskinin artmasına katkı sağladığı görülmektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan kavramsal çerçeve, batık maliyet yanılgısının yatırımcıların kaybı kabul etmeme eğilimini güçlendirdiğini, başarısız yatırım pozisyonlarında kalıcı olma davranışını beslediğini ve portföy yönetimi kararlarını rasyonel temellerden uzaklaştırdığını ortaya koymaktadır. Yatırım kararlarının, geçmişte katlanılan maliyetlerden bağımsız biçimde değerlendirilmesi gerektiğinin fark edilmesi, yatırımcı performansının iyileştirilmesi açısından kritik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda davranışsal farkındalık düzeyinin artırılması ve yatırımcıların karar alma süreçlerinde batık maliyet etkisinin sınırlandırılması, hem finansal danışmanlık hizmetlerinin hem de etkin portföy yönetiminin temel unsurları arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Akdeniz, Ş., *Davranışsal Finans Eğilimlerinin Risk Alma Düzeyine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020

Arkes, H. R., Blumer, C., The Psychology of Sunk Cost, Organizational Behavior and Human Decision Processes, 35, 1, 1985

Barberis, N., Huang, M., Santos, T., Prospect Theory and Asset Prices, The Quarterly Journal of Economics, 116, 1, 2001

Bayramoğlu, G., Sunk Cost Effect: Being a Prisoner of Past Decisions, Econder International Academic Journal, 4, 1, 2020

Çalık, M., *Karar Verme Açısından Batık Maliyet*, Muhasebe ve Finans Alanında Bilimsel Çalışmalar, Efe Akademi Yayın Evi, 57-92, İstanbul, 2021

Çelik, E., *Vergi Ödemeyi Açıklamada Beklenti Teorisi*, Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2022

Edwards, W., *Conservatism in Human Information Processing*, Wiley, 1968

Ertan, Y., *Davranışsal Finans ve Pişmanlık Teorisi'nin Döviz Kuru Riskinden Korunma Kararına Etkisi,* Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2007

Kahneman, D. ve Tversky, A., Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk, *Econometrica*, *47*, 2, 1979

Kıyılar, M., Akkaya, M., *Davranışsal Finans*, Literatür Yayınları, 2020

Odean, T., Are Investors Reluctant to Realize Their Losses?, The Journal of Finance, 53, 5, 1998

Özen, K., İşleyen, Ş., Dışsal Batık Maliyetlerin Piyasa Yapısı Üzerindeki Etkisi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 2, 1, 2024

Paksoy, S., Aykut, M., Yatırımcı Davranışlarının Davranışsal Finans Açısından Değerlendirilmesi, Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 5, 1, 2021

Tan, H. T., Yates, J. F., Sunk Cost Effects: The Influences of Instruction and Future Return Estimat, Organizational Behavior and Human Decision Processes, 63, 3, 1995

Tekin, B., Cengiz, S., Kendine Aşırı Güven ve Kayıptan Kaçınma Önyargıları Yatırım Kararlarında Önemli Bir Faktör Mü?, Global Journal of Economics and Business Studies, 9, 17, 2020

Thaler, R. H, Toward a Positive Theory of Consumer Choice, Journal of Economic Behavior & Organization, 1, 1, 1980

Thaler, R. H., Johnson, E. J., Gambling With the House Money and Trying to Break Even: The Effects of Prior Outcomes on Risky Choice, Management Science, 36, 6, 1990

KÜRESEL GÜNEY'DE FİNANSAL UYUMUN KAVRAMSAL ANALİZİ: BORSA İSTANBUL VE BRICS PİYASALARI ARASINDAKİ BAĞLANTISALLIĞA TEORİK BİR YAKLAŞIM

Doktora Öğrencisi Didar KAYİŞ BEŞİKTAŞLI
Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme ABD
240484009@ogrenci.hitit.edu.tr – 0009-0008-2025-4039

Prof. Dr. Fatih KONAK
Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
fatihkonak@hitit.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-6917-5082

ÖZET

Bu çalışma, Küresel Güney bağlamında finansal uyum olgusunu kavramsal bir perspektiften ele alarak, Borsa İstanbul (BIST) ile BRICS ve BRICS+ ülkeleri arasındaki finansal bağlantısallığı teorik bir çerçeve içerisinde incelemektedir. Küresel finansal mimaride son yıllarda yaşanan yapısal dönüşümler, gelişmekte olan ülkeler arasındaki sermaye hareketlerinin ve piyasa ilişkilerinin yalnızca klasik finansal entegrasyon kavramlarıyla açıklanmasını yetersiz kılmaktadır. Bu bağlamda çalışma, BIST–BRICS ilişkisini doğrudan ve simetrik bir entegrasyon sürecinden ziyade, dönemsel, seçici ve koşula bağlı bir finansal uyum alanı olarak değerlendirmektedir. Çalışmada, finansal entegrasyon, finansal bağlantısallık, sermaye hareketliliği, yapısal benzerlikler ve jeopolitik etkileşimler gibi kavramlar bütüncül bir teorik yapı içerisinde ele alınmaktadır. Portföy dengeleme teorisi, piyasa etkinliği yaklaşımı, bulaşma teorileri ve Küresel Güney finansal mimarisi literatürü, BIST ile BRICS piyasaları arasındaki ilişkinin hangi kanallar üzerinden şekillendiğini açıklamak amacıyla kavramsal olarak tartışılmaktadır. Özellikle küresel kriz dönemleri, jeopolitik kırılmalar ve BRICS+ genişleme süreci, finansal uyumun yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda politik ve stratejik dinamiklerle de belirlendiğini göstermektedir. Bu çerçevede çalışma, Türkiye'nin BRICS ve BRICS+ ülkeleriyle olan finansal ilişkilerinin tek boyutlu bir entegrasyon süreci olarak değil, küresel risk algısı, sermaye akımları ve yatırımcı davranışları tarafından şekillenen çok katmanlı bir etkileşim alanı olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen kavramsal bulgular, ilerleyen çalışmalarda BIST–BRICS ilişkilerinin ampirik yöntemlerle test edilmesine yönelik teorik bir zemin sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Entegrasyon, Eşbütünleşme, BRICS, Borsa İstanbul

A CONCEPTUAL ANALYSIS OF FINANCIAL CONVERGENCE IN THE GLOBAL SOUTH: A THEORETICAL APPROACH TO THE INTERCONNECTIVITY BETWEEN BORSA ISTANBUL AND BRICS MARKETS

ABSTRACT

This research investigates the issue of financial convergence in the Global South from a conceptual standpoint, investigating the financial interconnection between the Istanbul Stock Exchange (BIST) and the BRICS and BRICS+ nations using a theoretical framework. In recent years, structural changes in the global financial architecture have rendered traditional ideas of financial integration inadequate to describe capital flows and market connections between emerging nations. In this perspective, the study views the BIST-BRICS link as a periodic, selective, and conditional region of financial convergence, rather than a straight and symmetrical integration process. The research uses a comprehensive theoretical framework to explore themes such as financial integration, financial interconnectivity, capital mobility, structural similarities, and geopolitical connections. Portfolio balance theory, market efficiency techniques, contagion theories, and the Global South financial architecture literature are all examined theoretically to explain the pathways that determine the interaction between BIST and BRICS markets. Periods of global crises, geopolitical ruptures, and the BRICS+ growth process have all demonstrated that financial convergence is controlled not only by economic but also political and strategic dynamics. Within this paradigm, the study concludes that Turkey's financial interactions with the BRICS and BRICS+ nations should be viewed as a multi-layered field of interaction driven by global risk perception, capital flows, and investor behavior. The conceptual findings give a theoretical foundation for empirically investigating BIST-BRICS interactions in future research.

Keywords: Financial Integration, Cointegration, BRICS, Borsa Istanbul

1. GİRİŞ

BRIC terimi, kurumsal yatırım şirketi olan Goldman Sachs tarafından ilk kez 2001 yılında kullanılmıştır. BRIC, ilk olarak dört yükselen ekonomiyi temsil ederken, 2006 senesinde ilk kez gerçekleştirilen BRIC toplantısı sonrasında 2010 yılında Güney Afrika' nın da bu ülkeler arasına katılımıyla BRICS olarak tanımlanmıştır. BRICS; Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkelerinden oluşmaktadır (Wilson ve Purushothaman, 2003, s.11). Küresel dünyanın yükselen ekonomileri olarak gösterilen bu ülkeler; ekonomik büyüklükleri, nüfusları ve doğal kaynaklarıyla dikkat çekmektedir. BRICS ülkeleri, ivmeli ekonomik büyümeleri sayesinde yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde de birçok sektörde lider konumuna gelmiş ve bu yönüyle yabancı yatırımcıların ilgisini çeken önemli aktörler haline gelmiştir (Narin ve Kutluay, 2013, s. 31). Dünya nüfusunun yaklaşık %40'ını barındırmakta ve küresel ekonomik üretimin %25'ine katkı sağlamaktadır. Bu ülkelerin hızlı ekonomik büyümelerinin yanı sıra en temel hedeflerinden biri, küresel düzeyde sürdürülen politik süreçlerde daha fazla söz hakkı elde etmektir (Canpolat, 2019, s. 17). 2000'li yıllardan itibaren gelişimlerini hızla sürdüren BRICS ülkeleri, yükselen piyasaların simgesi haline gelmiş ve G7

ülkeleriyle kıyaslanabilecek düzeyde ekonomik ve siyasi bir yapı ortaya koymuşlardır (Baytar, 2012, s. 404).

Bu ülkelerin etkisi yalnızca ekonomik göstergelerle sınırlı değildir. 2015 yılında kurulan Yeni Kalkınma Bankası ve BRICS Acil Durum Rezerv Düzenlemesi gibi çok taraflı finansal yapılar, bu ülkelerin Batı merkezli finansal kurumlara alternatif oluşturma iradesini ortaya koymaktadır (Koç, 2016, s.1). Her ne kadar bu ülkeler, hızlı büyüyen ekonomiler ve artan sermaye çekme potansiyelleri açısından ortak bir zeminde buluşsalar da, yapısal olarak BRICS ülkelerinin her biri farklı özelliklere sahiptir. Brezilya, Latin Amerika'nın en büyük ülkesi olmasının yanı sıra, gelecekte ekonomik etki yaratma potansiyelini sahip olduğu zengin doğal kaynaklardan almaktadır. Rusya da Brezilya gibi doğal kaynaklar bakımından zengin bir ülke olmasının yanında, bilim ve mühendislik alanlarında yetişmiş insan sermayesiyle de dikkat çekmektedir. Hindistan ve Çin ise geniş nüfusları içindeki nitelikli insan gücü sayesinde ekonomik büyüme potansiyellerini artırmaktadır. Güney Afrika ise hem yer altı kaynakları hem de insan sermayesi bakımından öne çıkmakta ve Afrika kıtasının en güvenli ve istikrarlı ülkesi olarak değerlendirilmektedir (Şimşek, 2016, s.2)

13 yıllık durağan bir sürecin ardından, BRICS, 22-24 Ağustos 2023 tarihlerinde Johannesburg'da gerçekleştirilen 15. zirvesinde dört yeni üyeyi Mısır'ı, Etiyopya'yı, İran'ı, Suudi Arabistan'ı ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni gruba kabul etmiştir. Bu genişleme sonrasında grup gayri resmi olarak BRICS+ olarak adlandırılmakta ve yeni üyelikler 1 Ocak 2024 tarihi itibarıyla resmi olarak başlamış bulunmaktadır (Çayan, 2025 s.100-101). BRICS'in üye sayısı 10'a yükselmiş ve genişleme süreciyle birlikte BRICS+ kavramı ortaya çıkmıştır. Batı Avrupa ülkelerinin Rusya ve Çin'e yönelik uyguladığı ekonomik yaptırımlar, BRICS ülkeleri arasında ticari iş birliğinin güçlenmesine ve yabancı sermaye yatırımlarının artmasına zemin hazırlamış; bu gelişmeler yeni ülkelerin BRICS'e katılım isteğini artırarak topluluğun genişleme sürecine ivme kazandırmıştır (Ahmadov, 2024 s.71).

BRICS'in genişletilmiş koalisyonu, küresel ekonomik düzende hâkim güçlere karşı bir denge unsuru ve alternatif bir ittifak olarak değerlendirilmektedir. Bazı Avrupa ülkeleri, BRICS'in genişleme sürecini Batı'nın küresel egemenliğinden uzaklaşma yönünde bir adım olarak yorumlarken, ABD bu süreci yalnızca çeşitli ulusların gevşek yapılı bir birleşimi (konglomera) olarak görmektedir. Bununla birlikte ABD, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika gibi bazı BRICS üyeleriyle ikili ilişkilerini güçlendirme ve bu ilişkileri derinleştirme çabası içindedir. BRICS üyeleri ise genişlemeyi daha esnek ve çok kutuplu bir uluslararası düzen arayışının parçası olarak değerlendirmektedir. Topluluk, özellikle Küresel Güney'in çıkarlarını ve beklentilerini önceliklendiren bir yapı olarak, mevcut küresel yönetişim mekanizmalarına alternatif oluşturma amacı taşımaktadır. Bu nedenle BRICS yalnızca jeopolitik etki alanı olan bir oluşum değil, aynı zamanda yeni bir küresel iş birliği yaklaşımı olarak öne çıkmaktadır (Expansion of BRICS, 2024).

Sermaye piyasalarının küreselleşmesiyle birlikte uluslararası finansal yatırımlar, yatırımcılar ve akademik çevreler açısından önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Finansal entegrasyonun artmasıyla birlikte, dünya genelindeki sermaye piyasaları birbirleriyle daha yakın ilişkili hale gelmekte, hatta zaman zaman birbirine bağımlı hale gelmektedir (Polat Gemici, 2017, s.2). Ulusal finans piyasalarının uluslararası sistemle bütünleşerek hız

kazanması, bilgi teknolojilerinin gelişimi ve finansal araçların çeşitlenmesiyle sermayenin gelişmekte olan ülkelere yönelmesi kolaylaşmıştır (Özşahin, 2017, s.2). Bunların yanı sıra son yıllarda yaşanan küresel ekonomik dalgalanmalar, gelişmekte olan ülkelerin sermaye piyasaları üzerindeki dışsal etkilerini daha belirgin hale getirmiştir. 2008 krizinin ardından uygulanan parasal genişleme politikaları, Covid-19 pandemisi ve 2022 Rusya-Ukrayna savaşı gibi gelişmeler, gelişmekte olan ülkeler arası finansal ilişkilerin dinamiklerini yeniden şekillendirmiştir. Bu bağlamda BRICS ülkeleri ile Türkiye gibi yükselen piyasalar arasındaki sermaye hareketleri ve eşbütünleşme ilişkilerinin analizi, yalnızca teorik değil aynı zamanda pratik bir gereklilik haline gelmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Uluslararası sermaye piyasaları arasındaki etkileşim ve entegrasyon düzeyi, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından uzun süredir literatürde tartışılan bir konu olmuştur. Valadkhani ve Chancharat (2006), Tayland sermaye piyasasının hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerle olan ilişkilerini incelemiş; bazı ülkelerle kısa dönemli bağlantıların varlığına karşın, uzun dönemli entegrasyonun sınırlı kaldığını ortaya koymuştur. Bu bulgu, uluslararası portföy çeşitlendirmesi açısından belirli fırsatların varlığına işaret etmektedir.

BRIC ülkeleri özelinde küresel piyasa entegrasyonunu ele alan Chittedi (2009), 1998–2009 dönemine ait günlük veriler üzerinden gerçekleştirdiği analizlerde, BRIC ülkeleri ile Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Japonya gibi gelişmiş ekonomiler arasında uzun dönemli eşbütünleşik ilişkilerin bulunduğunu tespit etmiştir. Gelişmekte olan piyasalar bağlamında Türkiye odaklı çalışmalar da literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Yalama (2009), Türkiye (IMKB) ile Brezilya (BOVESPA) borsaları arasındaki ilişkiyi incelemiş; Johansen-Juselius eşbütünleşme analizi ve VECM sonuçları, söz konusu piyasalar arasında uzun vadeli anlamlı bir ilişkiye işaret etmiştir.

Benzer biçimde Vuran (2010), IMKB 100 endeksi ile çeşitli gelişmiş ve gelişmekte olan ülke borsaları arasındaki uzun dönemli ilişkileri analiz etmiş ve IMKB'nin özellikle Almanya, İngiltere, Brezilya, Arjantin ve Meksika borsalarıyla eşbütünleşik olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye ve BRIC ülkeleri arasındaki entegrasyonun şiddetini ele alan Bozoklu ve Saydam (2010) ise farklı eşbütünleşme yöntemleri kullanarak söz konusu piyasalar arasında uzun dönemli entegrasyonun varlığını tespit etmiştir.

İMKB ile gelişmiş piyasalara ilişkin çalışmalarda Bulut ve Özdemir (2012), IMKB 100 ile Dow Jones Industrial endeksleri arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi bulunduğunu ve Dow Jones'un IMKB için Granger nedeni olduğunu göstermiştir. Yıldız ve Aksoy (2014) tarafından yapılan çalışmada da, BİST 100 ile gelişmekte olan ülke endeksleri arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkileri tespit edilmiştir. Daha güncel çalışmalarda Marszk (2015), BRIC ülkelerindeki borsa gelişimi ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkilere dikkat çekerken; Türkay (2016) ve Polat ve Gemici (2017), Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki finansal entegrasyonun seçici ve ülkeye özgü bir yapı sergilediğini ortaya koymuştur.

Tablo 1. Literatürde Finansal Entegrasyonu Açıklayan Temel Teorik Modeller

Teorik Yaklaşım	Açıklama	Bu Çalışma Açısından Değeri
Portföy Dengeleme Teorisi	Uluslararası yatırımcılar risk ve getiri optimizasyonu amacıyla portföylerini farklı ülke varlıkları arasında çeşitlendirir.	BIST ile BRICS ülkeleri arasındaki portföy akımları ve sermaye hareketlerini açıklamak için teorik bir temel sunar.
Piyasa Etkinliği ve Bilgi Akışı	Finansal piyasalarda bilgi hızla fiyatlara yansır; piyasalar arası bilgi entegrasyonu fiyat korelasyonlarını artırır.	BRICS piyasalarından BIST'e doğru gerçekleşen bilgi geçişi ve fiyatlama davranışları kavramsal olarak değerlendirilebilir.
Bulaşma (Contagion) Teorisi	Kriz ve belirsizlik dönemlerinde finansal piyasalar arasındaki korelasyonlar olağan dönemlere kıyasla artış gösterir.	COVID-19 ve 2015–2016 küresel dalgalanmaları gibi şok dönemlerinde BIST–BRICS ilişkisini açıklamak için kullanılır.
Küresel Güney Finansal Mimari Teorisi	Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülke merkezli finansal sisteme alternatif çok taraflı ve bölgesel finansal iş birlikleri geliştirmektedir.	Türkiye'nin BRICS ile artan finansal ve ekonomik etkileşimini, küresel finansal entegrasyonun dönüşen yapısı çerçevesinde teorik olarak açıklar.

Tablo 1'de özetlenen teorik yaklaşımlar, BIST ile BRICS ülkeleri arasındaki finansal entegrasyonun yatırımcı portföy tercihleri, bilgi akışı ve kriz dönemlerine duyarlılık çerçevesinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımlar, entegrasyonun hem dönemsel hem de yapısal boyutlarını birlikte değerlendirmeye imkân tanımaktadır.

3. FİNANSAL BAĞLANTISALLIK VE BÖLGESEL ENTEGRASYON: BIST-BRICS ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN TEORİK İNCELEMESİ

Finansal entegrasyonun kökenleri 1900'lü yıllardaki ticaret artışı girişimlerine dayanmaktadır. Savaşlar ve ekonomik krizler döneminde sermaye akımlarına sınırlamalar getirilmiş, ancak 1970'lerdeki petrol gelirleri ve Eurodolar piyasasının büyümesiyle entegrasyon hızlanmıştır. 1980–1990'larda finansal piyasalar ve sermaye hareketleri küresel ölçekte bütünleşmiş; son yıllarda bilgi teknolojileri yeni finansal ürünlerin gelişmesine ve risklerin daha etkin dağıtılmasına olanak sağlamıştır. Mali küreselleşme doğrudan yatırımları ve sınır ötesi portföy akımlarını artırırken, aynı zamanda belirli riskleri de beraberinde getirmektedir.IMF, finansal

entegrasyonu birincil olarak yerel finansal sistemin işlevselliğini artırarak, kaynak tahsisinde iyileşmeler sağlaması ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi desteklemesi olarak görmekte olup (Errunza, 2001; Bekaert, Harvey ve Lundblad, 2003), OECD'ye göre finansal entegrasyon, Sermaye Hareketlerinin Serbestleştirilmesi Kodları uyarınca, üye ülkelerin sermaye akışları üzerindeki kısıtlamaları kaldırmayı taahhüt etmeleri ve bu sayede uluslararası finansal piyasaların, arbitrajı ortadan kaldıracak ve Tek Fiyat Yasasını uygulayacak şekilde birbirine yaklaşması sürecidir. Schmukler (2004), ise Finansal entegrasyonu**,** ekonomilerin finansal açıdan liberalleşmesi sonucunda, yerel borçlular ve borç verenlerin uluslararası piyasalarda daha aktif biçimde yer almasını ve uluslararası finansal araçların yaygın olarak kullanılmasını içeren; böylece ülkeler arasındaki sermaye hareketlerinin artmasıyla kendini gösteren bir süreç olarak tanımlamıştır.

Piyasa Entegrasyonu, finansal piyasaların kurumsal ve coğrafi engellere rağmen ne ölçüde serbest ve tutarlı çalıştığını gösteren yapısal bir olgudur. Entegrasyon, coğrafi olarak ayrılmış piyasalarda, aynı varlıkların getirileri arasındaki fiyat farklılıklarının arbitraj mekanizmaları yoluyla hızla ortadan kalkması ve fiyatların birbirine yaklaşması anlamına gelir. Bu süreç, temelde, sermaye akışları üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla sağlanır (OECD Sermaye Hareketlerinin Serbestleştirilmesi Kodları, 1998). Finansal entegrasyonun birincil amacı, sermayenin en verimli şekilde tahsisini ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi teşvik etmektir (Bekaert, Harvey ve Lundblad, 2003). Buna karşılık korelasyon, iki finansal varlığın getirileri arasındaki istatistiksel ilişkinin gücünü ve yönünü ölçen bir ölçüttür. Korelasyon katsayısı, bir varlığın getirisindeki değişimin diğer varlığın getirisinde beklenen değişimi ne ölçüde etkilediğini gösterir. Bu ölçüt, yalnızca geçmişteki getirilerin eşzamanlı hareketini ölçer, piyasadaki yapısal engeller veya sermaye akışlarının serbestliği gibi entegrasyon faktörlerini doğrudan yansıtmaz. Korelasyonun temel kullanım amacı, yatırımcıların portföy riskini yönetmesi ve çeşitlendirme yoluyla sistematik olmayan riskleri azaltmasıdır (Sharpe, 1964).

Entegrasyon ve korelasyon arasındaki temel fark, entegrasyon piyasaların yapısal sağlığını (serbestlik ve verimlilik) gösteren uzun vadeli bir olguyken; korelasyon, varlık getirilerinin dönemsel ve kısa vadeli davranışını yansıtan bir ölçüttür. Özellikle küresel finansal krizler sırasında, yapısal entegrasyon devam etse bile, yatırımcıların riskten kaçınma eğilimleri nedeniyle korelasyonlar +1'e doğru yükselme eğilimi gösterir (Bekaert, Harvey ve Lundblad, 2005). Bu durum, entegre piyasalarda dahi varlıkların kriz anında aynı anda değer kaybetme eğilimine girmesiyle, bu iki kavramın farklı finansal dinamikleri temsil ettiğini kanıtlar.

Finansal entegrasyonun temel yapı taşları fiyat yakınsaması, risk paylaşımı ve sermaye hareketliliği kavramlarıdır.

Sermaye hareketliliği, finansal varlıkların ve yatırım fonlarının ulusal sınırlar arasında, yasal veya idari kısıtlamalar olmaksızın serbestçe ve hızlı bir şekilde akışı yeteneğidir. Bu serbestlik, fonların getirinin en yüksek olduğu yere akmasını sağlar ve bu durum, ekonomik teoride faiz oranlarının küresel düzeyde yakınsaması için bir ön koşul olarak görülür (Obstfeld, 2009).

Fiyat yakınsaması, bir ülkeler grubu veya piyasa topluluğu içindeki mal ve hizmetlerin fiyatlarının zaman içinde birbirine yaklaşma derecesidir. Yani belirli bir dönemde farklı bölgelerdeki fiyat seviyelerinin birlikte hareket etmesi, fiyat farklarının azalması ve daha

benzer hâle gelmesi olarak ölçülür. Bu kavram, entegre piyasaların başarısını gösteren önemli bir göstergedir (Eurostat 2021).

Risk paylaşımı, belirsizlik karşısında gelir veya tüketimdeki dalgalanmaları azaltmak için ekonomik aktörler arasında "şoklara karşı koruma sağlama" mekanizmalarının var olduğu durumdur. Bu mekanizmalar, riskin bir grup içinde ya da piyasalar aracılığıyla paylaşılmasını ve böylece bireysel belirsizliklerin etkilerinin hafifletilmesini amaçlar (Townsend, 1995).

Finansal uyum genellikle, getiri serileri arasındaki korelasyonlar gibi basit ampirik göstergelerle ölçülmektedir. Ancak, eşbütünleşme, yalnızca serilerin birlikte hareket ettiğini gösteren basit bir istatistik değil aynı zamanda ekonomik ve finansal teorilerin öngördüğü uzun vadeli kalıcı dengeyi destekleyen, teorik olarak geçerli bir kanıttır (Engle ve Grancer, 1987). Teori, analizi *nasıl* (ampirik ölçüm) sorusundan *neden* (teorik mekanizma) sorusuna taşır. Örneğin, Finansal Bağlantısallık bileşeni, sadece bir korelasyon katsayısı ile değil, şokların piyasalar arasında nasıl yayıldığını açıklayan bulaşma teorileri ile anlam kazanır. Bu teorik çerçeve, gelişmekte olan piyasalar için kritik olan bulaşma risklerini göstererek, Türkiye'nin bir finansal şoku hangi kanallardan BRICS ülkelerine aktarabileceğini veya onlardan alabileceğini açıklar (Bekaert, Harvey ve Lundblad, 2005). Benzer şekilde, Sermaye Hareketliliği, yatırımcı davranışlarını ve bu akışların makroekonomik istikrar üzerindeki etkilerini inceleyen Mundell-Fleming modeli gibi teorik yapılara dayanır. Bir yatırımın sadece kâr getirmesi ampirik bir sonuçken; o yatırımın Jeopolitik Etkiler ve Yapısal Benzerlikler tarafından nasıl yönlendirildiğini anlamak, teorik makroekonomik uyum ve uluslararası ilişkiler teorilerini gerektirir. Uluslararası finansal akışların makroekonomik yapılarla ilişkisini anlamak, entegrasyonun uzun dönemli ekonomik faydalarının analizi için vazgeçilmezdir (Obstfeld, 2009). Sonuç olarak, finansal uyumun tam teşekküllü bir analizi, ampirik bulguları (korelasyon, oynaklık yayılımı) teorik yapılarla (şok mekanizmaları, uzun dönemli denge koşulları) birleştirerek, sadece piyasaların birlikte hareket edip etmediğini değil, neden bu şekilde hareket ettiklerini ve bu ilişkinin gelecekteki politika kararları için ne anlama geldiğini ortaya koyar.

Tablo 2. Finansal Uyum (Entegrasyon) Kavramının Teorik Bileşenleri

Bileşen	Açıklama	BIST–BRICS Bağlantısı İçin Önemi
Piyasa Entegrasyonu	Piyasalar arası fiyat hareketlerinin paralel seyretmesi	BIST'in BRICS piyasa döngülerine duyarlılığını açıklar.
Finansal Bağlantısallık	Şokların piyasalar arasında yayılım gücü	Küresel Güney'de kırılganlık ve bulaşma risklerini gösterir.

Bileşen	Açıklama	BIST–BRICS Bağlantısı İçin Önemi
Sermaye Hareketliliği	Sermaye giriş-çıkış hızları ve yönü	Portföy yatırımlarının BRICS–Türkiye ekseninde akışı.
Yapısal Benzerlik	Makroekonomik yapı ve risk özellikleri	Türkiye ekonomisinin BRICS'e yakınlık/uzaklık düzeyi.
Jeopolitik Etkiler	Bölgesel riskler ve stratejik birliktelikler	BRICS+ genişlemesi bağlamında Türkiye'nin konumu.

Tablo 2, finansal uyumun yalnızca fiyat hareketleriyle sınırlı olmadığını; bağlantısallık, sermaye hareketliliği, yapısal benzerlik ve jeopolitik unsurlarla birlikte çok boyutlu bir yapı sergilediğini göstermektedir. Bu bileşenler, BIST ile BRICS piyasaları arasındaki ilişkinin hem finansal şoklara duyarlılık hem de uzun dönemli entegrasyon potansiyeli açısından bütüncül biçimde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

3.1 BIST ile BRICS Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Kavramsal Kanallar

Bir piyasada alınan yatırım kararları veya yaşanan şoklar, yatırımcıların bölgesel algısı veya ortak risk profili nedeniyle benzer piyasalar yansımaktadır (Budak,2017). Küresel yatırımcılar, BRICS ülkelerini kıyaslama noktası olarak kullandıklarından, BRICS'e giren veya çıkan fonlar, Türkiye gibi benzer risk-getiri grubundaki ülkelere de yayılarak sermaye akımlarında eş zamanlı hareketlere neden olur.

BIST'in, BRICS ülkeleriyle bağlantısallık göstermesinin temel nedeni, yatırımcıların bu ülkeleri aynı "Gelişmekte Olan Piyasalar" içinde algılamasıdır. Küresel likiditenin bolluğu ve oynaklığın düşük olduğu dönemlerde risk iştahı yükselirken, fonlar getiriyi artırmak amacıyla Türkiye ve BRICS gibi piyasalara eş zamanlı olarak akmaktadır. Tersi durumda, küresel belirsizliklerin artmasıyla risk iştahı düşer ve bu piyasalardan toplu sermaye çıkışları yaşanır. (Demirel, 2019). Bu eş zamanlı hareket, BRICS ülkeleri ile Türkiye'yi ortak bir risk döngüsüne tabi kılar.

- **Makroekonomik Yapı Benzerlikleri**
- Enflasyon, döviz baskısı, emtia fiyatı duyarlılığı
- Finansal kırılganlıkların paralelliği
- Finansal ve Ticari Liberalizasyon
- Düşük Tasarruf Oranı
- Cari Açık
- Siyasi Konjonktür

Tablo 3. BIST ve BRICS Piyasalarının Temel Özelliklerinin Kavramsal Karşılaştırması

Kriter	BIST	BRICS Piyasaları (Genel)	Kavramsal Sonuç
Piyasa Yapısı	Gelişmekte olan, yüksek volatilite	Büyük ölçekli, heterojen yapı	BIST entegrasyonu sınırlı ama seçici olabilir.
Yabancı Yatırımcı Yoğunluğu	Dalgalı; küresel risk iştahına duyarlı	Özellikle Çin ve Hindistan'da yüksek	Sermaye hareketliliği BIST'e BRICS etkisi yaratabilir.
Makroekonomik Kırılganlık	Döviz, faiz, enflasyon baskıları	Bazı BRICS ülkelerinde benzer	Yapısal benzerlikler teorik entegrasyonu destekler.
Bölgesel Rol	Orta Doğu–Avrasya geçişi	Küresel Güney lider ekonomileri	Stratejik konum ilişkisel bağlantıyı artırabilir.

Tablo 3, BIST ile BRICS piyasaları arasındaki ilişkinin tam ve simetrik bir entegrasyondan ziyade, seçici ve koşula bağlı bir yapıya işaret ettiğini göstermektedir. Piyasa yapısı, yabancı yatırımcı davranışları ve makroekonomik kırılganlıklardaki benzerlikler, teorik entegrasyonu desteklerken; ölçek ve heterojenlik farkları bu entegrasyonun sınırlı ve dönemsel olabileceğini ortaya koymaktadır.

Dünya, günümüzde çok katmanlı krizler, jeopolitik kırılmalar ve "bilinmeyen bilinmeyenler" in arttığı yapısal bir belirsizlik çağından geçmekte; bu durum, uluslararası aktörleri öngörülebilir tehditlerin ötesindeki yapısal kırılmalarla yüzleşmeye zorlamaktadır. Bu bağlamda, BRICS+ genişleyen üye yapısıyla, batı merkezli küresel mimariye karşı yalnızca ekonomik kapasitesiyle değil, aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin temsil gücünü artırma ve alternatif çok kutuplu bir düzen arayışının taşıyıcısı olarak öne çıkmaktadır. Rio de Janeiro'daki 17. BRICS Liderler Zirvesi çerçevesinde, BRICS+'ın küresel krizlerdeki konumunu, normatif iddialar ile jeopolitik gerçeklikler arasındaki gerilim üzerinden değerlendirmekte; yapay zeka ve dijital altyapı iş birlikleri gibi yeni alanlardaki çalışmalarıyla BRICS+'ın, hem yeni düzenin taşıyıcısı hem de meydan okuyucusu olarak nasıl şekillendiğini analiz etmektedir (Demirtaş, 2025).

BRICS ülkeleriyle ekonomik ilişkiler kapsamında Türkiye'nin dış ticaret hacminde son yıllarda belirgin artış gözlenmektedir. Bu durum, BRICS ülkelerinde artan ekonomik entegrasyon ve ticaret fırsatlarının Türkiye'ye de dolaylı faydalar sağladığını göstermektedir (Güneş, 2022; Dündar ve Bayraktar, 2024). Ayrıca, BRICS' in genişleme potansiyeli ve

Türkiye'nin bu kapsamda stratejik konum arayışları, küresel güç dengelerindeki değişimlerin Türkiye'nin dış politika tercihlerini şekillendirdiğini ortaya koymaktadır (Yıldırımcıkar ve Çam, 2025).

Tablo 4. 2010–2024 Döneminin Finansal ve Jeopolitik Öne Çıkan Temaları (Kavramsal Çerçeve)

Dönem	Önemli Gelişme	Kavramsal Finansal Etki
2010–2013	BRICS yükselişi	Gelişmekte olan piyasalarda sermaye akımı arttı.
2014–2016	Küresel petrol fiyat şoku	Türkiye ve bazı BRICS ülkeleri benzer kırılganlık gösterdi.
2018–2020	ABD–Çin ticaret savaşları	Küresel Güney'de finansal bloklaşma tartışmaları.
2020–2024	COVID-19 & Rusya–Ukrayna Savaşı	Finansal uyum, jeopolitik risklerle yeniden tartışılmaya başlandı.

Tablo 4, 2010–2024 döneminde finansal entegrasyonun küresel ekonomik şoklar ve jeopolitik gelişmelerle birlikte yeniden şekillendiğini göstermektedir. Bu süreçte BIST ile BRICS piyasaları arasındaki ilişki, sermaye akımları, kırılganlıklar ve jeopolitik riskler çerçevesinde dönemsel ve koşula bağlı bir yapı sergilemiştir.

- **Yatırımcı Psikolojisi ve Davranışsal Etkiler**

Yatırımcılar çoğu zaman bireysel analiz yerine toplu piyasa davranışlarını takip etme eğilimi gösterir; bu durum davranışsal finans literatüründe sürü davranışı olarak adlandırılır. Kangal ve Akel (2024), BRICS-T ülkelerinin finansal piyasaları üzerine yaptıkları çalışmada, yatırımcıların belirsizlik ve volatilite dönemlerinde benzer davranışlar sergilediği, özellikle yükselen piyasa aşamalarında sürü davranışının belirginleştiği bulunmuştur. Bu durum, farklı piyasalarda aynı yönde fiyatlama davranışları ve toplu tepki verebilme eğilimini göstermektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışma, Küresel Güney bağlamında finansal uyum olgusunu kavramsal düzeyde ele alarak, Borsa İstanbul (BIST) ile BRICS ve BRICS+ ülkeleri arasındaki finansal bağlantısallığı teorik bir çerçeve içinde incelemiştir. Literatürde yer alan portföy dengeleme, piyasa etkinliği, bulaşma ve Küresel Güney finansal mimarisi yaklaşımları, BIST–BRICS ilişkilerinin tek boyutlu bir entegrasyondan ziyade, dönemsel, seçici ve koşula bağlı bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Özellikle sermaye hareketliliği, makroekonomik kırılganlıklar ve yatırımcı davranışları, bu ilişkinin temel belirleyicileri arasında öne çıkmaktadır.

2010–2024 döneminde yaşanan küresel finansal krizler, jeopolitik gerilimler ve BRICS'in genişleme süreci, finansal uyumun yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda jeopolitik ve stratejik unsurlarla da şekillendiğini göstermektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin BRICS ülkeleriyle olan finansal ilişkileri tam ve simetrik bir entegrasyondan çok, belirli dönemlerde güçlenen ve küresel risk algısına duyarlı bir etkileşim alanı olarak değerlendirilebilir. Çalışma, ilerleyen araştırmalar için BIST–BRICS ilişkilerinin ampirik yöntemlerle test edilmesine ve finansal entegrasyonun politika yapıcılar açısından olası sonuçlarının daha ayrıntılı biçimde analiz edilmesine teorik bir zemin sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Aktar, İ. Türkiye, Rusya ve Macaristan Menkul Kıymet Borsaları Arasında Eşhareketlilik Var Mıdır? Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, Mart, *46*, 529, 2009

Ahmadov, M., *BRICS ülkeleri ve dünya ekonomisine etkileri üzerine bir değerlendirme* Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2004

Baytar, R. A. Türkiye ve BRIC Ülkeleri Arasındaki Ticaret Hacminin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Analizi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11,21, 2012

Bozoklu, Ş., Saydam, İ. M., BRIC ülkeleri ve Türkiye Arasındaki Sermaye Piyasaları Entegrasyonunun Parametrik ve Parametrik Olmayan Eşbütünleşme Analizi, Maliye Dergisi, 159, 2010

Bulut, Ş., Özdemir, A., İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ve Dow Jones Industrial Arasındaki İlişki: Eşbütünleşme Analizi, Yönetim ve Ekonomi, 19, 1, 2012

Canpolat, M., *Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Dış Ticaret İlişkisi: BRICS-T Ülkeleri Örneği* Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019

Çayan, O., *Rezerv Talebini Etkileyen Faktörler ve Rezerv Yeterliliği: BRICS Ülkeleri ve Türkiye*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2025

Dündar, N., Bayraktar, Y., Panel Data Analysis of Export Structure and Growth: Case of BRICS-T Countries, Istanbul Journal of Economics, 74, 2024

Engle, R. F., Granger, C. W. J, Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing, Econometrica, 55, 2, 1987

European Parliamentary Research Service, Expansion of BRICS: A Question For Greater Global İnfluence?, 2023

Eurostat, Price Convergence, Statistics Explained, 2021

Fratzscher, M., Capital Flows, Push Versus Pull Factors and The Global Financial Crisis, Journal of International Economics, 88, 2, 2012

Güneş, İ., BRICS Countries With Turkey's Foreign Trade Analysis, IKSAD Journal, 5, 20, 2022

Johansen, S., Statistical Analysis Of Cointegration Vectors, Journal of Economic Dynamics and Control, 12, 1988

Kangal, E., Akel, V., Finansal Piyasalarda Volatilitenin Sürü Davranışı Üzerine Etkisi: BRICS-T Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 44, 2024

Narin, M., Kutluay, D., Değişen Küresel Ekonomik Düzen: BRIC, 3G ve N-11 Ülkeleri,ASBF Sosyal Bilimler Formu, Küresel Ekonomik Eğilimler ve Yeni Güç Merkezleri, 2013

Obstfeld, M., Global İmbalances and The Financial Crisis: Products of Common Causes. Asian Economic Policy Review, 4, 2, 2009

OECD., Codes of Liberalisation Of Capital Movements: User's Guide, OECD Publishing, 1998

Özel, B. Y., Finansal Entegrasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 30, 2, 2011

Özşahin, Ş., Yükselen piyasa ekonomilerinde menkul kıymetler borsalarının entegrasyonu: Türkiye ve BRICS ülkeleri üzerine çoklu yapısal kırılmalı eş-bütünleşme analizi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 24, 2, 2017

Polat, O., Gemici, A., Türkiye ile BRICS Ülkeleri Arasındaki Finansal İlişkilerin ARDL Yaklaşımı İle Analizi, International Journal of Economics and Finance Studies, 9, 2, 2017

Sharpe, W. F., Capital Asset Prices: A Theory of Market Equilibrium Under Conditions of Risk, The Journal of Finance, 19, 3, 1964

Şimşek, M., Borsa İstanbul (BIST) ve BRICS Ülkelerinin Hisse Senedi Piyasalarının İlişkisi Üzerine Bir İnceleme, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 5, 3, 2016

Tekbaş, M., BRICS-T Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve Küreselleşme İlişkisi, Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4, 3, 2019

Türkay, H., BIST100 ile BRICS ve MIST Ülkeleri Arasındaki Finansal Entegrasyon İlişkisi, Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 8, 15, 2016

Valadkhani, A., Chancharat, S., Dynamic Linkages Between Thai and İnternational Stock Markets, Journal of Economic Integration, 21, 3, 2006

Vuran, B., İMKB 100 Endeksinin Uluslararası Hisse Senedi Endeksleri ile İlişkisinin Eşbütünleşim Analizi ile Belirlenmesi, İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi Dergisi, 39,1, 2010

Yalama, A., Stock Market Linkages in Emerging Markets: Evidence From Turkey and Brazil, Banks and Banking Systems, 4, 3, 2009

Yıldırımcıkar, E., Çam, İ. S., The Expansion Process of BRICS and an Analysis of Türkiye's Possible Membership in BRICS, International Journal of Eurasia Social Sciences, 16, 61, 2025

SETAV, Belirsizlikler Çağında BRICS ve yeni küresel düzen, 2023 https://www.setav.org/belirsizlikler-caginda-brics-ve-yeni-kuresel-duzen

(Erişim tarihi: 11.12.2025)

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
December 23 - 29, 2025 – IZMIR
Vol. 2 - ISBN NR: 978-625-5694-64-5

TÜRKİYE'DE FAİZSİZ FİNANSAL YAPININ SWOT ANALİZİ İLE İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Esra ERİK AKYOL
İstanbul Kültür Üniversitesi,
e.akyol@iku.edu.tr – 0009-0001-5529-518X

ÖZET

Finansal sistemler, ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınma üzerinde belirleyici bir role sahiptir. Ülkelerdeki yatırım ortamı için kilit önemde olan finansal sistem yapılarının gelişmişlik seviyesi ne kadar yüksek ise o ekonomideki tasarrufların verimli yatırım alanlarına aktarılması ve kaynakların etkin dağılımı o derece yüksek gerçekleşmektedir. Dolayısıyla gelişmiş finansal yapıların varlığı, ekonomik istikrarın desteklenmesinde önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Özellikle 2008 Küresel Finansal Krizi sonrasında, konvansiyonel (faize dayalı) finansal yapıların istikrarı ve sürdürülebilirliği yoğun bir biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Bu süreç sonucunda alternatif finansal yaklaşımlara olan ilgi artmış ve faizsiz (İslami/Katılım) finansal sistem tamamlayıcı bir model olarak öne çıkmıştır. İslam Dini' ndeki faiz yasağı nedeniyle pek çok kişi dini kaygılarından dolayı konvansiyonel (faize dayalı) finansal yapıdan uzak durmaktadır. Faizsiz finansal yapı ise kişilerin bu dini kaygılarını ortadan kaldırarak faiz hassasiyetlerine yönelik hizmetler sundukları için bu kişileri sisteme kazandırmaktadır. Faizsiz finansal yapı, İslami finans ilkeleri çerçevesinde faiz (riba), aşırı belirsizlik (garar) ve spekülasyon olmadan; risk paylaşımı, kâr-zarar ortaklığı ve varlığa dayalı işlem esaslarını benimsemektedir. Günümüzde faizsiz finans ekosistemi; katılım bankaları, faizsiz sigortacılık (tekafül), faizsiz sermaye piyasası araçları ve ilgili düzenleyici mevzuattan oluşmaktadır. Türkiye'de faizsiz finansal yapının temelleri 1980'li yıllarda Özel Finans Kurumları ile atılmış, 2005 yılında yapılan yasal düzenlemelerle katılım bankacılığı çatısı altında kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. 2015 sonrası dönemde ise kamu katılım bankalarının faaliyete geçmesiyle birlikte sektör önemli bir büyüme ivmesi yakalamıştır. Bu çalışma, Türkiye'deki faizsiz finansal yapının mevcut durumunu SWOT analizi yöntemiyle incelemeyi amaçlamakta; sistemin güçlü ve zayıf yönleri ile karşı karşıya olduğu fırsat ve tehditleri genel bir bakış açısıyla sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Faizsiz Finans, Katılım Bankacılığı, SWOT Analizi, Türkiye.

AN ANALYSIS OF THE INTEREST-FREE FINANCIAL STRUCTURE IN TURKEY USING SWOT ANALYSIS

Asst. Prof. Dr. Esra ERİK AKYOL
Istanbul Kültür University,
e.akyol@iku.edu.tr – 0009-0001-5529-518X

ABSTRACT

Financial systems play a decisive role in economic growth and sustainable development. The higher the level of development of financial system structures, which are of key importance for the investment environment in countries, the higher the transfer of savings to productive investment areas and the efficient allocation of resources in that economy. Therefore, the existence of developed financial structures is considered an important element in supporting economic stability. Especially after the 2008 Global Financial Crisis, the stability and sustainability of conventional (interest-based) financial structures began to be intensively debated. As a result of this process, interest in alternative financial approaches increased, and the interest-free (Islamic/Participation) financial system emerged as a complementary model. Due to the prohibition of interest (riba) in Islam, many people avoid conventional (interest-based) financial structures due to religious concerns. The interest-free financial structure brings these individuals into the system by eliminating their religious concerns and offering services that cater to their sensitivity towards interest. The interest-free financial structure operates within the framework of Islamic finance principles, adopting risk-sharing, profit-loss partnership, and asset-backed transactions without interest (riba), excessive uncertainty (gharar), and speculation. Today, the interest-free finance ecosystem consists of participation banks, interest-free insurance (takaful), interest-free capital market instruments, and related regulatory frameworks. In Turkey, the foundations of the interest-free financial structure were laid in the 1980s with Special Finance Houses, and with the legal regulations made in 2005, it gained an institutiional structure under the framework of participation banking. In the period after 2015, with the launch of public participation banks, the sector achieved significant growth momentum. This study aims to examine the current state of the interest-free financial structure in Turkey using the SWOT analysis method; it seeks to present a general overview of the system’s strengths and weaknesses, as well as the opportunities and threats it faces.

Keywords: Interest-Free Finance, Participation Banking, SWOT Analysis, Turrkey.

2015-2024 YILLARI ARASINDA MUHASEBE ALANINDA YAZILMIŞ YÜKSEK LİSANS TEZLERİNİN BİBLİYOMETRİK YÖNTEMLE ANALİZİ

Doktora Öğrencisi Ayşe EKER
Sivas CÜ, Muhasebe Finans ve Bankacılık ABD

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÇİÇEKAY
Van YYÜ, Erciş MYO
hcicekay@yyu.edu.tr 0000-0002-9988-1340

Prof. Dr. Mehmet DEMİR
Sivas CÜ İİBF
mehmetdemir@cumhuriyet.edu.tr 0000-0003-1796-7974

ÖZET

Bu araştırmada, 2015–2024 yılları arasında muhasebe alanında hazırlanmış yüksek lisans tezleri bibliyometrik açıdan incelenmiştir. Analiz için gerekli veriler, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nde erişim izni bulunan muhasebe alanındaki 934 yüksek lisans tezinden elde edilmiştir. Bu tezlere ulaşmak için anahtar kelime olarak "muhasebe" kelimesi kullanılmıştır. Tarama 9.10.2025 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Tamamlanma yılının 2025 olduğu tezler analize dâhil edilmemiştir.

Muhasebe anahtar kelimesinden yola çıkılarak yapılan bu çalışmada; üniversite, danışman unvanı, enstitü ve yayınlanan yıl gibi değişkenler temelinde değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda, muhasebe alanında en fazla yüksek lisans tezinin devlet üniversiteleri arasında Marmara Üniversitesi'nde; vakıf üniversiteleri arasında ise Okan Üniversitesi'nde hazırlandığı saptanmıştır. Muhasebe alanında yüksek lisans tezlerinin %35'inde tez danışmanlığının doçent unvanına sahip öğretim üyeleri tarafından yürütüldüğü; enstitüler içinde sosyal bilimler enstitüsünde yayınların çok olduğu (%76,9) görülmektedir. Yıllara göre tez sayılarına ilişkin dağılım incelendiğinde, 2019 yılının %20 oranla muhasebe alanında akademik üretkenliğin en yüksek düzeye ulaştığı yıl olduğu görülmektedir. Bu durum, söz konusu dönemde muhasebe alanına yönelik akademik ilginin ve araştırma faaliyetlerinin belirgin biçimde arttığını göstermektedir. Ayrıca muhasebe mesleği ve muhasebe standartları en fazla çalışılan konular arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Yüksek Lisans Tezleri, Bibliyometrik Analiz

1.GİRİŞ

Muhasebe bilimi, işletmelerin finansal durumunu ölçen, analiz eden ve raporlayan bir bilgi sistemi olarak ekonomik karar alma süreçlerinde temel bir rol oynamaktadır. Gelişen teknoloji, küreselleşme ve uluslararası finansal raporlama standartlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, muhasebe alanındaki bilgi birikimi sürekli olarak artmakta ve disiplinin kapsamı genişlemektedir. Bu bağlamda, muhasebe alanında yapılan akademik çalışmaların yönelimlerini, yoğunlaştığı temaları ve yıllar içindeki değişimlerini ortaya koymak önem taşımaktadır.

Bibliyometrik analiz yöntemi, belirli bir alandaki akademik üretimi nicel olarak değerlendirme olanağı sağlayan bilimsel bir tekniktir. Bu yöntem, araştırma eğilimlerinin, en çok çalışılan konuların, kurum ve yazar katkılarının sistematik biçimde belirlenmesine olanak tanır. Türkiye'de muhasebe alanında yapılan yüksek lisans tezlerinin bibliyometrik olarak incelenmesi, hem akademik üretkenliğin mevcut durumunu ortaya koymakta hem de gelecekteki araştırmalar için yönlendirici bir çerçeve sunmaktadır.

Bu çalışmada amaç son 10 yıllık dönemde muhasebe alanında hazırlanmış yüksek lisans tezlerinde ele alınan konuların değişimlerini, dağılımlarını belirlemektedir. Bu amaçlara ulaşmak için 2015-2024 yıllarında muhasebe alanında hazırlanmış yüksek lisans tezleri bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Ayrıca bu tezlerin diğer açılardan da (Danışman unvanları, üniversite dağılımı vb.) analizini gerçekleştirmek amaçlar arasında yer almaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Konu ile ilgili çalışmaların bazılarına ait özet bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Alkan (2014)'ın yaptığı çalışmada amaç, Türkiye'deki üniversitelerde muhasebe alanında yüksek lisans ve doktora tezlerinin alana katkılarını, içerik ve konu bakımından yönelimini ortaya çıkarmaktır. Çalışma, muhasebe alanında 1984-2012 yılları arasında yazılan ve erişim imkânı olan 656 lisansüstü tezleri kapsamaktadır.

Özdemir ve Elitaş (2015)**,** 2000–2014 yılları arasında muhasebe alanında yapılan akademik çalışmaları incelemiş ve çalışmaların büyük bölümünün finansal muhasebe ve denetim konularında yoğunlaştığını tespit etmiştir.

Akgün ve Karataş (2017), 2000-2016 yılları arasında Muhasebe ve Denetime Bakış dergisinde yayımlanan makaleleri bibliyometrik yöntemle incelemişler ve dergideki yayınların konu, yazar, kurum ve yıllara göre dağılımını analiz etmişlerdir.

Tosunoğlu vd., (2018), tarafından yapılan çalışmanın amacını ulusal ve uluslararası dergilerde yer alan muhasebe eğitimine yönelik oluşturulan çalışmaların genel özelliklerinin değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Bu değerlendirme sonuçlarına göre muhasebe konusuna yönelik yapılan çalışmaların çoğunluk olarak yurtdışındaki dergilerde bulunduğu, ampirik çalışmaları kapsadığı, öğrencilere yönelik örneklemi kapsadığı, çoğunlukla anket yönteminin uygulandığı ve analiz yöntemi olarak da regresyon analizinin kullanıldığı belirlenmiştir.

Gündüz (2018), 2014-2016 yılları arasında muhasebe alanındaki dergilerde yer alan 635 makaleyi bibliyometrik analiz yöntemine göre incelemiştir.

Cavlak vd., (2021) tarafından muhasebe eğitimine yönelik yazılmış ve YÖK Ulusal Tez Merkezin'nde yer alan 98 tez içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Tezlerin genel özellikleri, yıllara yönelik yayınlanması, enstitü, üniversite vb. özellikler vurgulanmıştır. Ayrıca muhasebe eğitimi ile ilgili genel bilgilendirme ve yapılacak çalışmalara yönelik öneriler yer almaktadır.

Bu çalışma, 2015–2024 yılları arasında muhasebe alanında hazırlanmış yüksek lisans tezlerini bibliyometrik yöntemle inceleyerek, çeşitli yönlerden analizine odaklanmıştır.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmada, bibliyometrik analiz yönteminden faydalanılmış ve Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) Ulusal Tez Merkezi'nde kayıtlı ve yazarları tarafından erişimine izin verilmiş olan muhasebe alanındaki yüksek lisans tezlerine yönelik bir bibliyografik analiz gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, belirlenen tezler sistematik biçimde incelenmiş; konu, yıl, üniversite, enstitü ve danışman unvanı gibi değişkenler temelinde sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

Araştırma kapsamında veri kaynağı olarak Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi kullanılmıştır. Bu doğrultuda, "muhasebe" anahtar kelimesi kullanılarak erişime yazarları tarafından izin verilmiş yüksek lisans tezleri üzerinde kapsamlı bir tarama gerçekleştirilmiştir. 09.10.2025 tarihi itibarıyla YÖK Ulusal Tez Merkezi'nin çevrim içi veri tabanında yer alan gelişmiş arama motoru aracılığıyla yapılan sorgulama sonucunda, muhasebe alanında yazılmış toplam 934 adet erişime açık yüksek lisans tezine ulaşılmıştır. Erişime açık olan tezler tek tek incelenmiş, excel programına veriler girilmiş ve filtreler, formüller kullanılarak çizelge ve sonuçlara ulaşılmıştır. Bibliyometrik analiz yöntemiyle, 2015–2024 yılları arasındaki dönemde muhasebe alanındaki akademik üretimin yönelimleri, yoğunlaştığı konular ve zaman içindeki değişimi sistematik biçimde ortaya konulmuştur.

3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

3.1. Muhasebe Alanında Yazılmış Yüksek Lisans Tezlerinin Konulara Göre Dağılımı

2015-2024 yılları arasında erişimine izin verilen muhasebe alanındaki 934 adet yüksek lisans tezinin konulara göre dağılımı Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1: Muhasebe Alanındaki Yüksek Lisans Tezlerinin Konulara Göre Dağılımı (2015-2024)

Konular	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**	**Topl.**
Muhasebe Mesleği	8	6	9	14	34	18	20	27	**22**	34	192
Standartlar (TMS/TFR)	20	15	16	15	40	6	12	14	**10**	11	159
Finansal Muhasebe	12	4	8	5	31	12	9	14	**15**	9	119
Maliyet ve Yönetim Muh.	7	6	1	15	17	13	15	14	**12**	18	118
Muhasebe Eğitimi	1	4	8	11	20	12	4	6	12	7	85
Muhasebe Denetimi	6	5	11	6	15	4	6	1	**4**	5	63
Muhasebe Hata ve Hileleri	5	1	8	6	10	6	6	4	**6**	3	55
Muhasebe Etiği	2	7	3	4	3	4	5	4	**4**	5	41
Adli Muhasebe	6	2	6	4	7	1	5	4	**1**	1	37
Mali Tablolar	3	4	2	2	3	3	1	11	**1**	2	32
Uzmanlık Muhasebesi	5	2	2	3	3	2	-	4	**1**	1	23
Çevre Muhasebesi	-	-	1	-	4	-	-	-	**1**	4	10

Muhasebe alanında erişime izin verilmiş olan 934 adet tez için konulara göre dağılım yapılmıştır. Bibliyometrik analiz sonuçlarına göre, muhasebe alanında 2015-2024 yılları arasında yapılan yüksek lisans tezlerinin konu dağılımında “muhasebe mesleği” teması 192 tezle en çok çalışılan konu olarak öne çıkmaktadır. Bu bulgu, Türkiye’de muhasebe literatüründe mesleğin yapısal, etik ve yasal boyutlarına yönelik akademik ilginin yüksek olduğunu göstermektedir. Özellikle son yıllarda mesleğin dönüşümü, meslek mensuplarının yetkinlikleri, etik standartlar, dijitalleşmenin etkileri ve mesleki örgütlenme gibi konuların araştırmalarda yoğun biçimde ele alındığı anlaşılmaktadır. Bu eğilim, muhasebe alanındaki araştırma gündeminin yalnızca teknik uygulamalardan ibaret olmadığını, aynı zamanda mesleğin kurumsal kimliği, etik sorumluluğu ve toplumsal güven boyutuna da odaklandığını göstermektedir. Böylece muhasebe disiplininin sosyal bilimlerle kesişen yönü giderek daha görünür hale gelmiştir. Ayrıca Türkiye Muhasebe Standartları (TMS), Türkiye Finansal

Raporlama Standartları (TFRS), maliyet ve yönetim muhasebesi ve finansal muhasebe konularının ağırlıklı olarak çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, Türkiye'deki lisansüstü muhasebe araştırmalarının hem uygulamaya dönük hem de kavramsal bir çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle TMS ve TFRS'ye ilişkin tezlerin fazlalığı, uluslararası raporlama standartlarının benimsenmesi sürecinde akademik camianın aktif rol üstlendiğini göstermektedir. En az çalışılan konular arasında çevre muhasebesi, uzmanlık muhasebesi, adli muhasebe sıralanabilir. Bu konuların sınırlı sayıda çalışmada ele alınmış olması, söz konusu alanların Türkiye'de henüz gelişmekte olan veya uygulama alanı dar disiplinler olduğunu düşündürmektedir. Ancak sürdürülebilirlik, yeşil finans ve adli inceleme gibi temaların küresel düzeyde önem kazanması, gelecekte bu alanlara yönelik akademik ilginin artabileceğine işaret etmektedir.

3.2. Muhasebe Alanında Yazılmış Yüksek Lisans Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

2015-2024 yılları arasında erişimine izin verilen muhasebe alanındaki 934 adet yüksek lisans tezinin yıllara göre dağılımı Çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2: Muhasebe Alanındaki Yüksek Lisans Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı (2015-2024)

Tezin Tamamlandığı Yılı	Tez Sayısı
2015	52
2016	61
2017	74
2018	85
2019	189
2020	81
2021	86
2022	109
2023	93
2024	104
Toplam	**934**

Çizelge 2'de yer alan bilgilerin görselle gösterimi Görsel 1'de olduğu gibidir.

Görsel 1: Muhasebe Alanındaki Yüksek Lisans Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı (2015-2024)

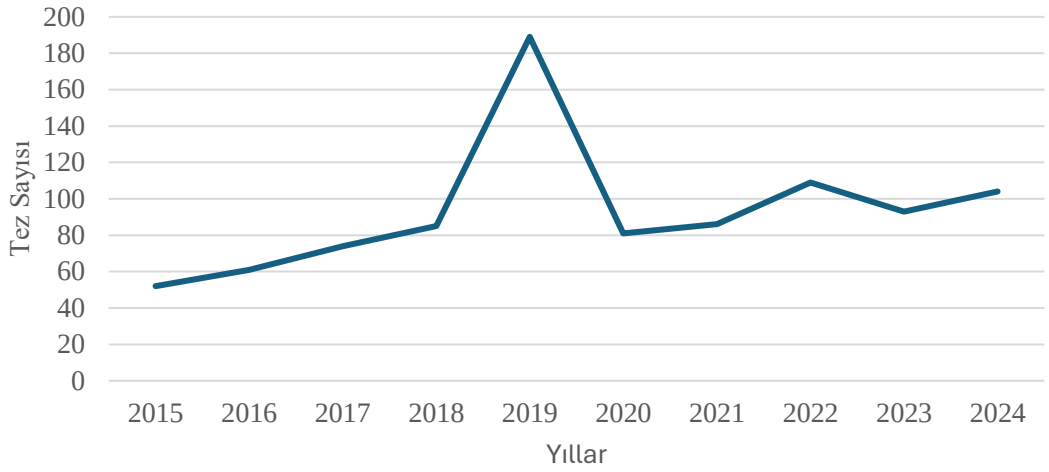

Çizelge 2 ve Görsel 1'de görüldüğü gibi incelenen dönemlerin içerisinde, muhasebe alanında hazırlanan yüksek lisans tezlerinin sayısal dağılımı yıllar itibarıyla farklılık göstermektedir. Bu kapsamda, 2019 yılı**,** muhasebe alanında en fazla yüksek lisans tezinin hazırlandığı yıl olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu yılda toplam 189 adet yüksek lisans tez çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu durum, 2019 yılının muhasebe alanında akademik üretkenliğin en yüksek seviyeye ulaştığı dönem olduğunu göstermektedir. 2019'da ani artış, yüksek lisans tezlerini destekleyen burslar, program açılışları, araştırma fonları veya YÖK/üniversite teşvikleri ile ilişkilendirilebilir. 2019'daki yüksek sayı, önceki yıllarda eksik raporlanmış tezlerin o yıl YÖK Tez Merkezi sistemine eklenmesinden kaynaklanabilir. 2020 yılında ise küresel COVID-19 pandemisinin muhtemel etkileri sebebiyle muhasebe alanında yürütülen yüksek lisans tez çalışmalarında dikkat çekici bir azalma yaşandığı tespit edilmiştir. 2022–2024 arasında salgın etkisinin azaldığı ve akademik üretkenliğin tekrar normale döndüğü görülmektedir. 2023 yılında ülkemizin 11 ilinde büyük çaplı yıkımlara yol açan deprem felaketinin de etkisi ile bu yılda tez sayısında düşme olmuştur.

3.3. Muhasebe Alanında Yazılmış Yüksek Lisans Tezlerinin Üniversitelere Göre Dağılımı

2015-2024 yılları arasında erişimine izin verilen muhasebe alanındaki 934 adet yüksek lisans tezinin üniversitelere göre dağılımı Çizelge 3've Çizelge 4'te gösterilmiştir. Çizelge 3'te devlet, Çizelge 4'te ise vakıf üniversiteleri yer almaktadır. Çizelgelerde, son 10 yılda en az 5 farklı yılda tamamlanmış veya 10 ve fazla sayıda tamamlanmış tezi olan üniversiteler adlarıyla yazılmış; bu ölçütleri sağlamayan üniversiteler ise "diğer" satırında toplanmıştır.

Çizelge 3: Muhasebe Alanındaki Yüksek Lisans Tezlerinin Devlet Üniversitelerine Göre Dağılımı (2015-2024)

Üniversite Adı	Tez Sayısı
Marmara Üniversitesi	36
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	34
Selçuk Üniversitesi	34

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	28
Süleyman Demirel Üniversitesi	26
Sakarya Üniversitesi	25
Manisa Celal Bayar Üniversitesi	23
Bursa Uludağ Üniversitesi	15
Karadeniz Teknik Üniversitesi	15
Karabük Üniversitesi	14
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	14
Atatürk Üniversitesi	13
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	13
Dokuz Eylül Üniversitesi	13
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	13
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	12
Kars Kafkas Üniversitesi	12
Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi	12
Kırıkkale Üniversitesi	12
İnönü Üniversitesi	12
Kocaeli Üniversitesi	11
Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi	11
Balıkesir Üniversitesi	11
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	10
Gaziantep Üniversitesi	10
İstanbul Üniversitesi	10
Munzur Üniversitesi	10
Aksaray Üniversitesi	10
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	10
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	9
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	9
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	8
Yalova Üniversitesi	8
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	7
Fırat Üniversitesi	7
Anadolu Üniversitesi	7

Çorum Hitit Üniversitesi	6
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	6
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi	6
Adıyaman Üniversitesi	5
Giresun Üniversitesi	5
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	5
Diğer	165
Toplam	**738**

Çizelge 4: Muhasebe Alanındaki Lisans Tezlerinin Vakıf Üniversitelerine Göre Dağılımı (2015-2024)

Üniversite Adı	**Tez Sayısı**
İstanbul Okan Üniversitesi	47
İstanbul Aydın Üniversitesi	20
İstanbul Ticaret Üniversitesi	16
İstanbul Işık Üniversitesi	16
İstanbul Arel Üniversitesi	15
Başkent Üniversitesi	7
Diğer	75
Toplam	**196**

Çizelge 3 ve Çizelge 4'te görüldüğü üzere 2015-2024 yılları arasında erişimine izin verilen muhasebe alanındaki 934 adet yüksek lisans tezi 130 farklı üniversite bünyesinde yazılmıştır. Bu üniversitelerin 36 tanesi vakıf; 94 tanesi devlet üniversitesidir.

2014–2024 yılları arasında muhasebe alanında en fazla yüksek lisans tezi üreten devlet üniversitesi 36 tez ile Marmara Üniversitesi olmuştur. Vakıf üniversiteleri arasında ise 47 tez ile Okan Üniversitesi ilk sırada yer almıştır. Devlet üniversiteleri içinde özellikle yeni sayılan çoğunluğu İstanbul ve Ankara dışındaki üniversitelerde; vakıf üniversitelerinde ise İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerde muhasebe alanında yüksek lisans tezleri tamamlanmıştır. Vakıf üniversitelerinin çoklukla İstanbul ve Ankara'da olması bu sonucu normal kılmaktadır.

3.4. Muhasebe Alanında Yazılmış Yüksek Lisans Tezlerinin Enstitü ve Ana Bilim Dalına Göre Dağılımı

2015-2024 yılları arasında erişimine izin verilen muhasebe alanındaki 934 adet yüksek lisans tezinin enstitülere göre dağılımı Çizelge 5'te gösterilmiştir.

Çizelge 5: Muhasebe Alanındaki Yüksek Lisans Tezlerinin Enstitülere Göre Dağılımı (2015-2024)

Enstitü Adı	Sayı	Yüzde (%)
Sosyal Bilimler Enstitüsü	718	76,9
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	166	17,8
İşletme Enstitüsü	34	3,6
Fen Bilimleri Enstitüsü	6	0,6
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	4	0,4
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	3	0,3
Finans Enstitüsü	3	0,3
Toplam	**934**	**100**

2015–2024 yılları arasında muhasebe alanında yazılmış yüksek lisans tezlerinin enstitülere göre dağılımı incelendiğinde, toplam 934 tezin farklı enstitüler bünyesinde hazırlandığı görülmektedir. Bu tezlerin 718'i (%76,9) Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, muhasebe alanında yapılan akademik çalışmaların büyük ölçüde sosyal bilimler çatısı altında yürütüldüğü söylenebilir. Bu durum, muhasebenin doğrudan işletme, iktisat ve maliye gibi sosyal bilim disiplinleriyle ilişkilendirilen bir çalışma alanı olmasından kaynaklanmaktadır.

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde tamamlanan tez sayısının 166 (%17,8) olması dikkat çekicidir. 2018 yılından itibaren birçok üniversitede enstitülerin yeniden yapılandırılması sonucunda, Sosyal Bilimler Enstitüsü ve diğer lisansüstü enstitülerin "Lisansüstü Eğitim Enstitüsü" çatısı altında birleştirilmesi bu artışta belirleyici olmuştur. Bu durum, yükseköğretim sisteminde gerçekleşen yapısal dönüşümün muhasebe alanındaki tez üretimine yansıdığını göstermektedir. İşletme Enstitüsü kapsamında yazılan tez sayısı 34 (%3,6) ile sınırlı kalmıştır. Bu oran, işletme enstitülerinin sayıca az olmasına ve muhasebe tezlerinin büyük ölçüde Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne yönelmesine bağlanabilir. Fen Bilimleri Enstitüsü (6 tez), Eğitim Bilimleri Enstitüsü (4 tez), Sağlık Bilimleri Enstitüsü (3 tez**)** ve Finans Enstitüsü (3 tez) gibi diğer enstitülerde muhasebe alanında yapılan tezlerin sayısı oldukça düşüktür. Bu durum, muhasebe disiplininin temel olarak sosyal bilimler ekseninde konumlandığını, diğer enstitülerdeki çalışmaların ise genellikle disiplinler arası nitelik taşıdığını göstermektedir. Bir başka açıdan muhasebenin diğer disiplinlerle de ilgili olduğu söylenebilir.

2015-2024 yılları arasında erişimine izin verilen muhasebe alanındaki 934 adet yüksek lisans tezinin Ana Bilim Dalına göre dağılımı Çizelge 6'da gösterilmiştir.

Çizelge 6: Muhasebe Alanındaki Yüksek Lisans Tezlerinin Ana Bilim Dallarına Göre Dağılımı (2015-2024)

Ana Bilim Dalı	Sayı	Yüzde (%)
İşletme Ana Bilim Dalı	698	74,7

Muhasebe ve Finansal Yönetim Ana Bilim Dalı	96	10,3
Muhasebe Denetimi Ana Bilim Dalı	42	4,5
Muhasebe Finans Bankacılık Ana Bilim Dalı	32	3,4
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Ana Bilim Dalı	12	1,3
Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı	10	1,1
İktisat Ana Bilim Dalı	10	1,1
Maliye Ana Bilim Dalı	7	0,7
Tarih Ana Bilim Dalı	6	0,6
Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı	5	0,5
İslam İktisadı Ana Bilim Dalı	5	0,5
Çalışma E ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı	3	0,3
Sermaye Piyasası Ana Bilim Dalı	2	0,2
İnsan Kaynakları Yönetimi Ana Bilim Dalı	2	0,2
Sosyal Hizmetler Ana Bilim Dalı	1	0,1
Sigortacılık Ana Bilim Dalı	1	0,1
Endüstri Mühendisliği Ana Bilim Dalı	1	0,1
Bilgisayar Mühendisliği Ana Bilim Dalı	1	0,1
Toplam	**934**	**100**

2015–2024 yılları arasında muhasebe alanında yazılmış yüksek lisans tezlerinin ana bilim dallarına göre dağılımı incelendiğinde, toplam 934 tezin farklı akademik birimlerde hazırlandığı görülmektedir. Bu dağılım, muhasebe konulu çalışmaların çoğunlukla işletme temelli ana bilim dalları bünyesinde yürütüldüğünü göstermektedir.

İşletme Ana Bilim Dalı, 698 tez (%74,7) ile açık ara en yüksek paya sahiptir. Bu durum, muhasebe disiplininin işletme biliminin bir alt alanı olarak konumlanmasından kaynaklanmaktadır. İşletme Ana Bilim Dalları, finansal raporlama, mali analiz, yönetim muhasebesi ve denetim gibi muhasebe alt konularına yönelik araştırmaların yoğunlaştığı temel akademik birimlerdir. Bunu takiben, Muhasebe ve Finansal Yönetim Ana Bilim Dalı 96 tez (%10,3) ile ikinci sırada yer almakta, Muhasebe Denetimi Ana Bilim Dalı ise 42 tez (%4,5) ile üçüncü sırada bulunmaktadır. Bu iki ana bilim dalında yoğunlaşan çalışmalar, muhasebe uygulamalarında kurumsallaşmanın artmasıyla birlikte finansal yönetim, raporlama standartları ve denetim süreçlerine yönelik akademik ilginin güçlendiğini göstermektedir.

Muhasebe, Finans ve Bankacılık Ana Bilim Dalı kapsamında tamamlanan 32 tez (%3,4), finansal sistem ve muhasebe ilişkisini inceleyen disiplinler arası araştırmaların varlığını ortaya koymaktadır. Benzer biçimde, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Ana Bilim Dalı (12 tez, %1,3) ve Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı (10 tez, %1,1) bünyesindeki çalışmalar, muhasebe konusunun farklı sektörlerdeki uygulama alanlarına genişlediğini göstermektedir. Diğer ana bilim dallarında tez sayıları görece düşüktür. İktisat (10 tez), Maliye (7 tez), İslam İktisadı (5 tez) ve Tarım Ekonomisi (5 tez) ana bilim dallarında yürütülen çalışmalar, muhasebenin ekonomik, mali ve sektörel boyutlarını ele alan araştırmaların sınırlı da olsa sürdüğünü

göstermektedir. Tarih, Sosyal Hizmetler, Sigortacılık, İnsan Kaynakları Yönetimi, Endüstri Mühendisliği ve Bilgisayar Mühendisliği gibi alanlarda yapılan az sayıdaki tezler ise muhasebe disiplininin disiplinler arası bir karakter kazandığına işaret etmektedir.

3.5. Muhasebe Alanında Yazılmış Yüksek Lisans Tezlerinin Danışmanlara Göre Dağılımı

Yüksek Öğretim Kurulunun 06.10.2025 tarihli Türkiye'deki akademik unvanlara göre dağılım istatistiklerine göre 40.111 kişi Profesör, 26.221 kişi Doçent, 46.271 kişi Dr. Öğretim Üyesi, 35.231 kişi Öğretim Görevlisi, 38.776 kişi Araştırma Görevlisi unvanına sahip olmak üzere 147.834 adet akademisyen bulunmaktadır.

2015-2024 yılları arasında erişime izin verilen muhasebe alanındaki tamamlanmış 934 adet yüksek lisans tezinin danışman unvanlarına göre dağılımı Çizelge 7 de gösterilmiştir.

Çizelge 7: Muhasebe Alanındaki Yüksek Lisans Tezlerinin Danışmanlara Göre Dağılımı (2015-2024)

Yıllar	**Ünvan**		
	Profesör	**Doçent**	**Dr. Öğr. Üyesi**
2015	14	18	21
2016	16	33	11
2017	21	27	26
2018	20	26	36
2019	56	52	79
2020	31	26	23
2021	32	22	31
2022	43	47	22
2023	37	36	17
2024	39	41	23
Toplam[1]	**309**	**328**	**289**

Unvan dağılımının görseli aşağıdadır.

[1] Danışmanlığını Dr. ünvanlı öğretim elemanlarının yürüttüğü 8 yüksek lisans tezi çizelgeye dâhil edilmemiştir.

Görsel 2: Muhasebe Alanındaki Yüksek Lisans Tezlerinin Danışmanlara Göre Dağılımı (2015-2024)

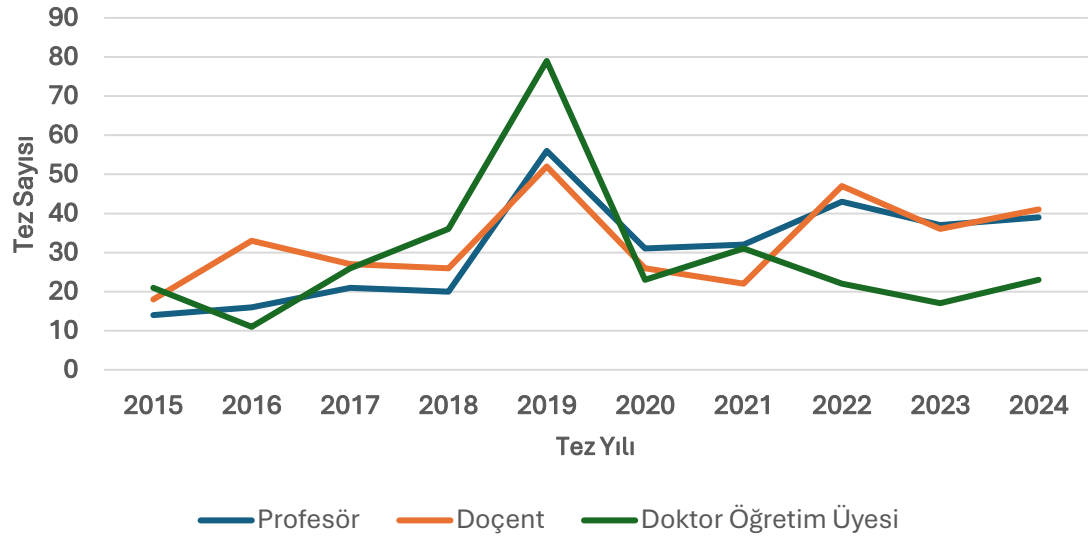

Muhasebe alanında yüksek lisans tezlerine danışmanlık yapan öğretim üyeleri unvanlarına göre incelendiğinde, doçent unvanına sahip akademisyenlerin bu alanda en fazla danışmanlık görevini üstlendikleri görülmektedir. Toplam 328 doçent**,** incelenen dönem içerisinde muhasebe alanında yürütülen yüksek lisans tezlerinde danışman olarak görev almıştır. Bu bulgu, doçent unvanına sahip öğretim üyelerinin muhasebe alanındaki lisansüstü eğitim sürecinde önemli bir rol üstlendiğini ve akademik rehberlik faaliyetlerinde etkin bir konuma sahip olduklarını göstermektedir. Öte yandan, profesör ve doktor öğretim üyesi unvanına sahip akademisyenlerin de önemli sayılarda danışmanlık faaliyeti yürüttükleri görülmektedir. Doktor unvanına sahip araştırmacı sayısı ise oldukça sınırlıdır.

Çizelge 7 ve Görsel 2'ye bakıldığında doçent ünvanın 2019 ve sonrasında artış kaydettiği görülecektir. 2018 yılından itibaren doçentlik ünvanı elde etmede kriterler değişmiş, mülakat uygulaması kaldırılmış ve doçentlik dosyası üzerinden değerlendirmeler yapılmaya başlanmıştır. 2019 yıl ve sonrasındaki bu artışın temel sebeplerinden biri olarak bu değişiklikler gösterilebilir.

4. SONUÇ

Bu araştırmada, 2015–2024 yılları arasında Türkiye'de muhasebe alanında hazırlanmış ve Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nde erişime açık olan 934 yüksek lisans tezi bibliyometrik açıdan incelenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, muhasebe alanında yürütülen lisansüstü çalışmaların yıllara, üniversitelere, danışman unvanlarına, konu başlıklarına, enstitülere ve ana bilim dallarına göre farklı eğilimler sergilediğini ortaya koymuştur.

Analiz sonuçlarına göre, muhasebe alanında en fazla yüksek lisans tezinin üretildiği devlet üniversitesi Marmara Üniversitesi, vakıf üniversiteleri arasında ise Okan Üniversitesi olmuştur. Bu durum, söz konusu üniversitelerin muhasebe eğitimi ve araştırmalarında kurumsal bir uzmanlaşma sağladığını göstermektedir. Yıllara göre dağılım incelendiğinde, 2019 yılı %20,02

oranla en yüksek tez üretiminin gerçekleştiği dönem olmuştur. Bu yoğunluk, hem ilgili dönemdeki lisansüstü teşvik politikaları hem de muhasebe alanında artan akademik farkındalıkla açıklanabilir. 2020 yılında COVID-19 pandemisinin etkisiyle belirgin bir azalma görülmekle birlikte, 2022 yılından itibaren üretkenliğin yeniden yükselişe geçtiği tespit edilmiştir.

Danışman unvanlarına göre yapılan değerlendirmede, tezlerin %35,01'inin Doçent unvanlı öğretim üyeleri tarafından yönetildiği belirlenmiştir. Bu bulgu, doçentlerin muhasebe alanındaki lisansüstü eğitim sürecinde aktif bir rol oynadıklarını göstermektedir. Profesör ve Doktor Öğretim Üyesi unvanına sahip akademisyenlerin de önemli düzeyde danışmanlık faaliyeti yürüttükleri görülmüştür.

Konu dağılımına ilişkin analizlerde "muhasebe mesleği" temasının en fazla çalışılan konu olduğu belirlenmiştir. Bu durum, mesleğin etik, hukuki ve kurumsal boyutlarına yönelik akademik ilginin arttığını göstermektedir. Ayrıca, Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) üzerine yapılan tezlerin sayısal ağırlığı, küresel finansal entegrasyon sürecinde akademik camianın standartlaşma konusundaki duyarlılığını yansıtmaktadır. Buna karşın çevre muhasebesi, adli muhasebe ve uzmanlık muhasebesi gibi alt konuların sınırlı düzeyde ele alınmış olması, bu alanların Türkiye'de henüz gelişim sürecinde olduğunu göstermektedir.

Enstitülere göre dağılım incelendiğinde, tezlerin %76,9'unun Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlandığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, muhasebenin işletme ve iktisat disiplinleriyle yakın ilişkisini doğrular niteliktedir. Ayrıca, 2018 yılından sonra Lisansüstü Eğitim Enstitülerinin kurulmasıyla birlikte, tezlerin bu enstitülerde yoğunlaşmaya başladığı görülmektedir.

Ana Bilim Dalı bazında yapılan incelemeler, muhasebe alanındaki tezlerin büyük çoğunluğunun (%74,7) İşletme Ana Bilim Dalı altında yürütüldüğünü ortaya koymuştur. Bunu Muhasebe ve Finansal Yönetim Ana Bilim Dalı (%10,3) ve Muhasebe Denetimi Ana Bilim Dalı (%4,5) izlemiştir. Bu durum, muhasebe konularının işletme temelli araştırma yapılarında yoğunlaştığını, ancak disiplinler arası yaklaşımların da giderek arttığını göstermektedir.

Genel olarak, 2015–2024 döneminde muhasebe alanında yapılan yüksek lisans tezlerinin hem nicelik hem nitelik bakımından artış gösterdiği söylenebilir. Elde edilen bulgular, Türkiye'de muhasebe disiplininin akademik anlamda geliştiğini, araştırma alanlarının çeşitlendiğini ve küresel eğilimlerle uyumlu hale geldiğini göstermektedir. Bununla birlikte, çevre muhasebesi, dijital muhasebe, sürdürülebilirlik raporlaması ve adli muhasebe gibi güncel temaların henüz yeterince çalışılmadığı görülmektedir. Bu bağlamda, gelecekteki araştırmaların söz konusu alanlara yönelmesi, muhasebe literatürüne hem teorik hem de uygulamalı katkılar sağlayacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma muhasebe alanındaki akademik üretimin yapısal özelliklerini bütüncül bir biçimde ortaya koymakta ve gelecekteki araştırmalar için yol gösterici nitelikte bir bibliyometrik çerçeve sunmaktadır.

KAYNAKLAR

Akgün, M. ve Karataş, B. (2017). Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisinde Yayımlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi (2000-2016), Muhasebe ve Denetime Bakış, 17(52). ss. 19-34.

Alkan, G. (2014). Türkiye'de Muhasebe Alanında Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma (1984-2012)", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 61. ss. 41-52.

Cavlak, H. Cebeci, Y. Güneş, N. Ve Tan, Ö. F. (2021). Muhasebe Eğitimi İle İlgili Lisansüstü Tezlerin Analizi (1991-2019)", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 89. ss. 75-100.

Gündüz, M. (2018). Türkiye'de 2014-2016 Yılları Arasında Akademik Dergilerde Muhasebe Alanında Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20(1). ss. 236-257.

Özdemir, S. ve Elitaş, C. (2015). The Risks of Cloud Computing in Accounting Field and the Solution Offers: The Case of Turkey", Journal of Business Research Turk, 7(1). ss. 42-59.

Tosunoğlu, B. Cengiz, S. ve Anadolu, Z. (2018). Muhasebe Eğitimi Konusunda Ulusal ve Uluslararası Dergiler Üzerine Bibliyometrik Bir Araştırma", Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, 7(14). ss. 18-24.

TÜRKİYE'DE SİYASET BİLİMİ ALANINDA "YENİ SAĞ" ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Abdül Samet ÇELİKÇİ
Karabük Üniversitesi,
sametcelikci@karabuk.edu.tr- 0000-0001-7203-9957

Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU
Karabük Üniversitesi,
mehmetkirlioglu@karabuk.edu.tr- 0000-0003-0130-0841

Dr. Öğr. Üyesi Deniz ALCA
Karabük Üniversitesi,
denizalca@karabuk.edu.tr- 0000-0002-0306-8057

ÖZET

Yeni Sağ kavramı, ekonomik alanda liberal politikalar (neoliberalizm) ile kültürel ve siyasal alanda ise muhafazakarlığı (yeni muhafazakarlık) bir araya getiren ideolojik ve politik yönelimi ifade eder. 1970'lerin sonlarından itibaren özellikle ABD'de başkan Ronald Reagan ve İngiltere'de başbakan Margaret Thatcher yönetimlerinin benimsediği yeni sağ politikalar, kısa süre içerisinde dünya genelinde etkili olmaya başlamıştır. Yeni sağ ile bağlantılı olarak şekillenen söylem ve politikalar, 1980'lerden itibaren Türkiye'de de etkili olmuş/olmakta ve siyasal alanda güçlü aktörler tarafından temsil edilmiş/edilmektedir. 1980'ler ve 1990'larda Anavatan Partisi, 2000'li yıllarda ise Adalet ve Kalkınma Partisi, 1980 sonrası Türkiye'de yeni sağ içerisinde konumlanan en güçlü iki aktör olarak dikkat çekmektedir. Bu durum, doğal olarak "yeni sağ"ın akademik çalışmalar için önemli bir araştırma konusu haline gelmesini sağlamıştır. Bu çalışma, Türkiye'de siyaset bilimi alanında "Yeni Sağ" konusu ile ilgili yapılmış ve Web of Science veri tabanında taranan dergilerde yayınlanmış çalışmaları incelemektedir. Çalışma Türkiye'de "Yeni Sağ" konusu ile ilgili yapılmış ve Web of Science veri tabanında taranan çalışmaların bibliyometrik analizini yapmayı ve bu analizin sonuçlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Vosviewer programı kullanılarak ve "new right" anahtar sözcüğü ile "Web of Science Core Collection" seçilerek yapılan araştırmaya "'neoliberalism' or 'neo liberalism' or 'neo-liberalism' or 'neoconservatism' or 'neo-conservatism' or 'neo conservatism' or 'ozalism'" kelimeleri de eklenmiş olup "Turkey or Turkiye" kelimelerini içerecek şekilde ülke kategorisi aracılığıyla "Turkey" ve "Turkiye" ile daraltılarak toplamda 50 çalışmaya ulaşılmıştır. Ulaşılan yayınların 46'sı makaledir. Yıllara göre en eski çalışma 2005 ve en yeni

çalışma 2025 yılına aittir. Elde edilen veriler, anahtar kelime, yazar, atıf, metin, dergi, kurum üzerinden analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Sağ, Türkiye, Neoliberalizm, Yeni Muhafazakarlık, Bibliyometrik Analiz.

1. GİRİŞ

Yeni sağ kavramı, ekonomik alanda liberal politikalar (neoliberalizm) ile kültürel ve siyasal alanda ise muhafazakarlığı (yeni muhafazakarlık) bir araya getiren ideolojik ve politik yönelimi ifade etmek için kullanılmaktadır (Kristol, 1995). Bu bağlamda yeni sağ, bir yandan ekonomik alanda serbest piyasa, özelleştirme ve devletin küçültülmesi gibi politikaların savunulduğu, diğer yandan siyasal, toplumsal ve kültürel alanda otorite, aile, milli kimlik ve geleneksel değerlerin ön plana çıkarıldığı bir düşünce ve siyaset biçimidir (Kristol, 2003). Bu yönüyle yeni sağ, klasik liberalizmin bireyci ve piyasa yanlısı yaklaşımı ile muhafazakârlığın düzen ve otorite vurgusunu sentezleyen bir ideolojik çerçeve sunmuştur/sunmaktadır (Harvey, 2005).

Yeni sağın ortaya çıkışı, genellikle II. Dünya Savaşı sonrasında egemen olan sosyal refah devleti modelinin 1970'li yıllarda yaşadığı krizle yakından ilişkilendirilmektedir (Alca, 2021: 61). 70'lerde yaşanan petrol krizleri ve ekonomik durgunluk, bunun yanı sıra, artan kamu harcamaları ve işsizlik Keynesyen politikaların sorgulanmasına yol açmış, bu dönemde devletin ekonomideki rolünün aşırı büyüdüğü, bireysel özgürlükleri ve piyasa dinamizmini sınırladığı yönündeki eleştiriler güçlenmeye başlamıştır (Gamble, 1988). Bu doğrultuda, yeni sağ politikalar, 1970'lerin sonlarından itibaren İngiltere'de Margaret Thatcher (1979-1990) ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Ronald Reagan (1981-1989) dönemlerinde hayata geçirilmiştir. Kısa sürede dünya genelinde etkili olmaya başlayan yeni sağ politikaların, Thatcher ve Reagan yönetimlerinin dışında, Almanya'da Helmut Kohl (1982-1998) ve Japonya'da Yasuhiro Nakasone (1982-1987) yönetimleri tarafından da benimsendiğini ifade etmek mümkündür. Öte yandan, Türkiye'de ise 1980'li yıllarda Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) yeni sağın Türkiye'deki en önemli temsilcisi olarak dikkat çekmektedir (Topal, 2013).

1990'lı yıllarda Türkiye'de yeniden koalisyon hükümetlerinin ortaya çıkması ve yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar, yeni sağ politikaların sürekliliğini zorlaştırsa da neoliberal ekonomi anlayışının, ana akım bir politika çerçevesi olarak varlığını sürdürdüğü ifade edilebilir. 3 Kasım 2002 seçimlerinin ardından Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (Ak Parti) tek başına iktidara gelmesi, yeni sağ politikaların da yeniden istikrar yakalamasını sağlamış ve yeni sağ politikalar 2000'li yıllar boyunca Ak Parti hükümetleri tarafından sürdürülmüştür. Bu çerçevede güçlü devlet düşüncesi ile muhafazakâr değerleri serbest piyasa anlayışıyla birlikte sunan yeni sağın, 1980'lerden itibaren Türkiye'de oldukça etkili olduğunu ve siyasal alanda güçlü aktörler tarafından temsil edildiğini ifade etmek mümkündür (Çelikçi, 2023: 66). Dolayısıyla, yeni sağın söylem ve politikaları Türkiye'nin güncel siyasal, toplumsal, ekonomik yapısını ve tartışmalarını anlamak açısından hala önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu durum, doğal olarak yeni sağ konusunun akademik çalışmalar için önemli bir araştırma konusu haline gelmesini sağlamıştır.

Bu çalışma, Türkiye'de siyaset bilimi alanında "Yeni Sağ" konusu ile ilgili yapılmış ve Web of Science veri tabanında taranan çalışmaların bibliyometrik analizini yapmayı, söz konusu literatürü nicel ve görsel analiz araçlarıyla ortaya koyarak Türkiye'deki yeni sağ literatürünün analitik bir çerçeve içerisinde haritalandırılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bibliyometrik analiz yöntemleri, bilimsel çalışmaların nicel analizini yaparak söz konusu alanın gelişim dinamiklerini ve süreçlerini, başlıca aktörlerini ve araştırma eğilimlerini ortaya koyma imkânı sağlamaktadır (Donthu vd., 2021). Vosviewer programı kullanılarak Web of Science veri tabanında yer alan çalışmalar üzerinde gerçekleştirilen bu bibliyometrik analiz ile Türkiye'de siyaset bilimi alanında yeni sağ konusuyla ilgili oluşmuş literatürün anahtar kelime, yazar, atıf, metin, dergi, kurum ve yazarlar arasındaki iş birliği görünümleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmada temel olarak Türkiye'deki yeni sağ literatüründe en çok hangi kavramların ve kavramsal ağların öne çıktığı, en etkili yazarların ve metinlerin hangileri olduğu sorularının cevaplanması amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Veri ve Analiz

06.12.2025 tarihinde "new right" anahtar sözcüğü ile "Web of Science Core Collection" seçilerek yapılan araştırmaya "neoliberalism" or "neo liberalism" or "neo-liberalism" or "neoconservatism" or "neo-conservatism" or "neo conservatism" or "ozalism" kelimeleri de eklenmiş olup "Turkey or Turkiye" kelimelerini içerecek (include) şekilde ülke kategorisi aracılığı ile Turkey ve Turkiye ile daraltılarak toplamda 50 çalışmaya ulaşılmıştır. Yayınların 46'sı makaledir. Yıllara göre en eski çalışma 2005 ve en yeni çalışma 2025 yılına aittir. Yeni sağ ile ilgili yayınlanan çalışmaların 2005-2025 yıllarına ait değişimi Görsel 1'de verilmektedir. Yeni sağ ile ilgili 50 eserin yayın yıllarına göre dağılımına bakıldığında, 2005-2010 yılları arasında 4, 2011-2015 yılları arasında 4, 2016-2020 yılları arasında 18 eser üretilmiş olup 2020 ve sonrasında sıçrama eğilimi gösterdiği 2022 yılında en yüksek sayıya ulaştığı görülmektedir.

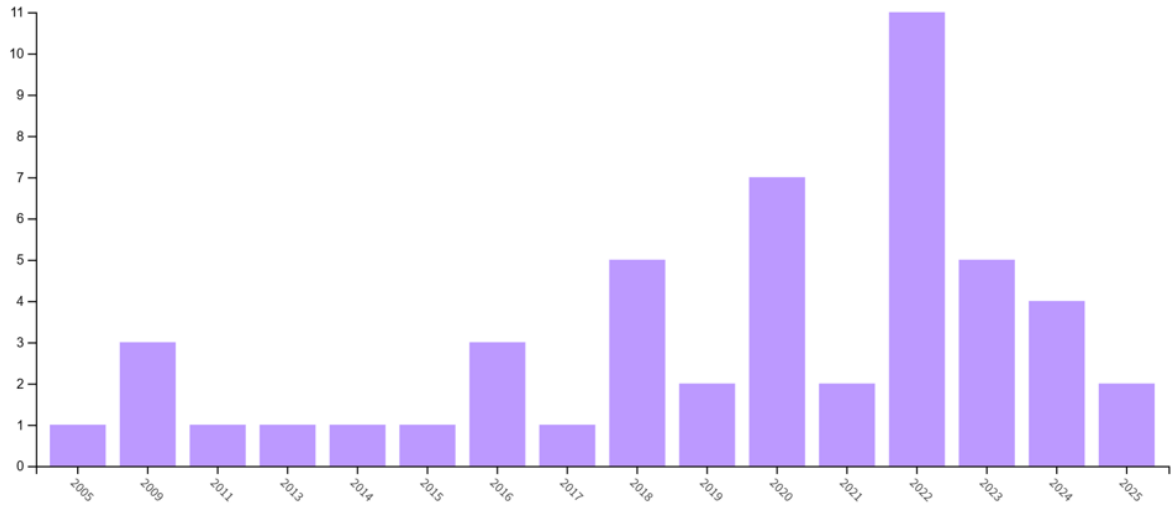

Görsel 1: Yeni Sağ ile İlgili Web Of Science'ta Yapılan Yayınların Yıllara Göre Dağılımı

SSCI (30), ESCI (7), AHCI (2) endekslerinde taranan yayınların ağırlıkta olduğu tespit edilmiştir (BKCI-SSH, CPCI-SSH, endekslerinde taranan yayınlar 13). Eserlerin İngilizce (49) ve Türkçe (1) dillerinde yayınlandığı bulunmuştur. Ulaşılan veriler, yazar-atıf-dergi-kurum-anahtar sözcük ve özet analizleri üzerinden incelendi. Veri tabanı olarak Web of Science'da endekslenen içerikler kriter alındı.

3. BULGULAR

3.1. Anahtar Sözcük Analizi

1795 sözcükten en az 1 defa görülen 15 anahtar sözcük üzerinde yapılan analizde aralarında ilişki bulunan toplam 23 kümede birleşen 147 anahtar sözcük, 477 bağlantı ve 502 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir.

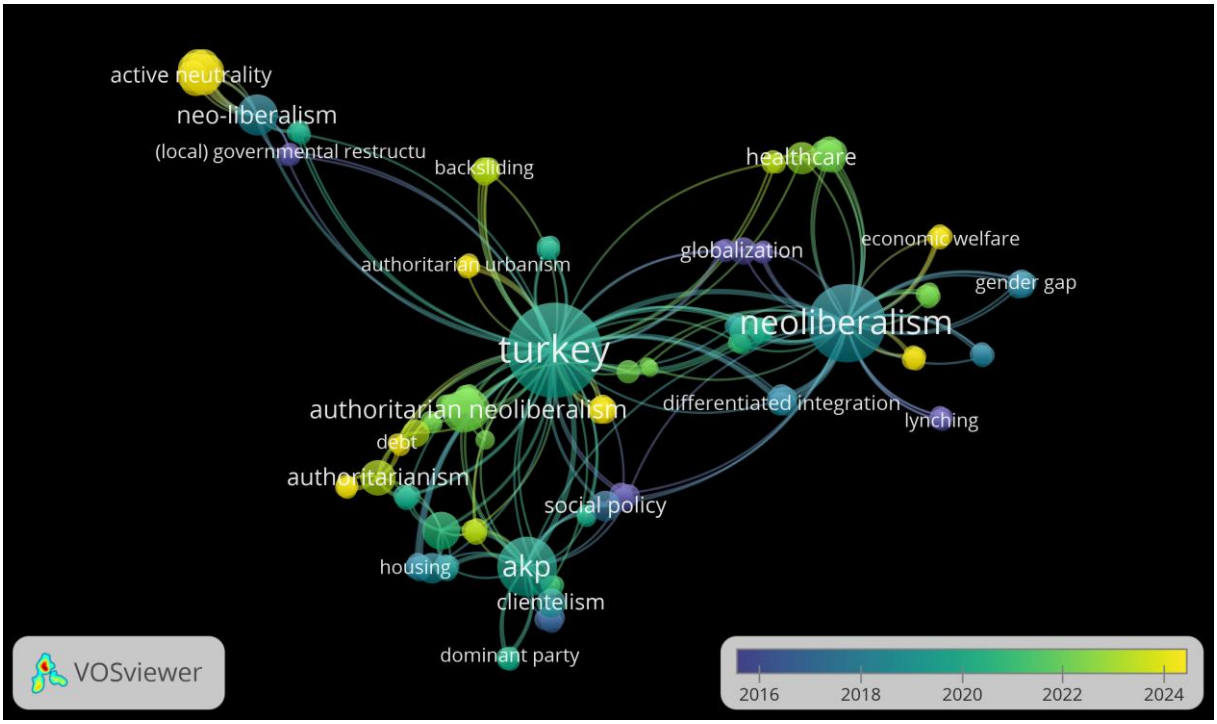

Görsel 2: En Sık Kullanılan Anahtar Kelime Ağları

Yeni sağ ile ilgili yayınlarda en sık kullanılan anahtar sözcüklere bakıldığında 21 tekrar ile Turkey, 14 tekrar ile neoliberalism, 8 tekrar ile AKP, 5 tekrar ile resistance, 3 tekrar ile democratic backsliding, 3 tekrar ile authoritarianism, 3 tekrar ile state, 2 tekrar ile healthcare, 2 tekrar social assistance, 2 tekrar ile social policy, 2 tekrar ile clientelism, 2 tekrar ile globalization, 2 tekrar ile higher education, 2 tekrar ile capitalism ifadeleri başı çekmektedir. Toplam bağlantı gücü en yüksek olan kelimeler Turkey (93), neoliberalism (64), AKP (37), authoritarian neoliberalism (19), resistance (19), neo-liberalism (18), democratic backsliding (15), authoritarianism (13), state (13) olarak sıralanmaktadır.

3.2. Özet Bölümünde Kullanılan Kelimelerin Analizi

Yeni sağ ile ilgili özetlerde en çok kullanılan kelimeleri tespit ederek bunların haritasını oluşturmak amacıyla Vosviewer programında "abstract field" (özet alanı) ve "binary counting" (ikili sayma) özellikleri seçilmiştir. 1357 kelimeden en az 5 kere tekrar etme kriterini karşılayan 51 kelime ile yapılan analiz sonucunda 4 kümede birleşen 51 kelime, 921 bağlantı ve 4982 toplam bağlantı gücünü içeren harita oluşturulmuştur.

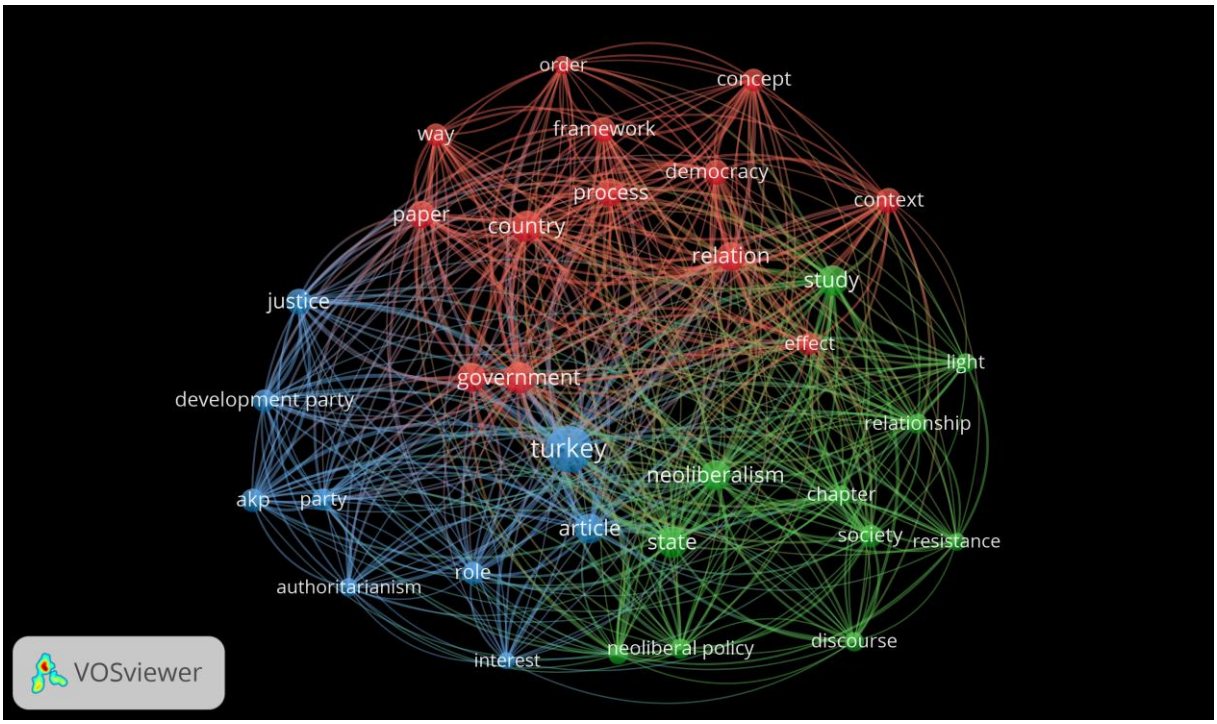

Görsel 3: Özet Bölümünde En Sık Kullanılan Kelime Ağları

Haritaya göre özetlerde en çok kullanılan anahtar kelimeler Turkey (35), article (16), state (16), study (14), level (14), country (14), case (14) government (14), relation (13), neoliberalism (13), paper (12), process (12) olarak dikkat çekmektedir. Ancak en çok ilişkili (relevance) kelimeler olarak resistance (2.93), AKP (2.17), light (2.14), development party (2.06), discourse (1.64), party (1.59), justice (1.46), authoritarianism (1.32), relationship (1.32), chapter (1.25), education (1.25), effect (1.09) olarak ön plana çıkmaktadır.

3.3. Ortak Yazar Analizi (Co-authorship of Authors)

Yazarların ortak yazarlık analizine göre, en fazla bağlantılı ve iş birliği yapan yazarları tespit etmek üzere en az 1 yayın ve en az 1 atıf kriteri belirlenerek ağ haritası oluşturulmuştur. Toplam 69 yazardan 51'i kriteri karşılamaktadır. Diğer bir ifade ile 1 atıf dahi almamış yazar sayısı 18'dir. Bu yazarlar arasından ise 4 yazarın güçlü bir ilişki içerisinde olduğu 1 küme, 6 bağlantı ve 12 toplam bağlantı gücüne ulaşılmıştır.

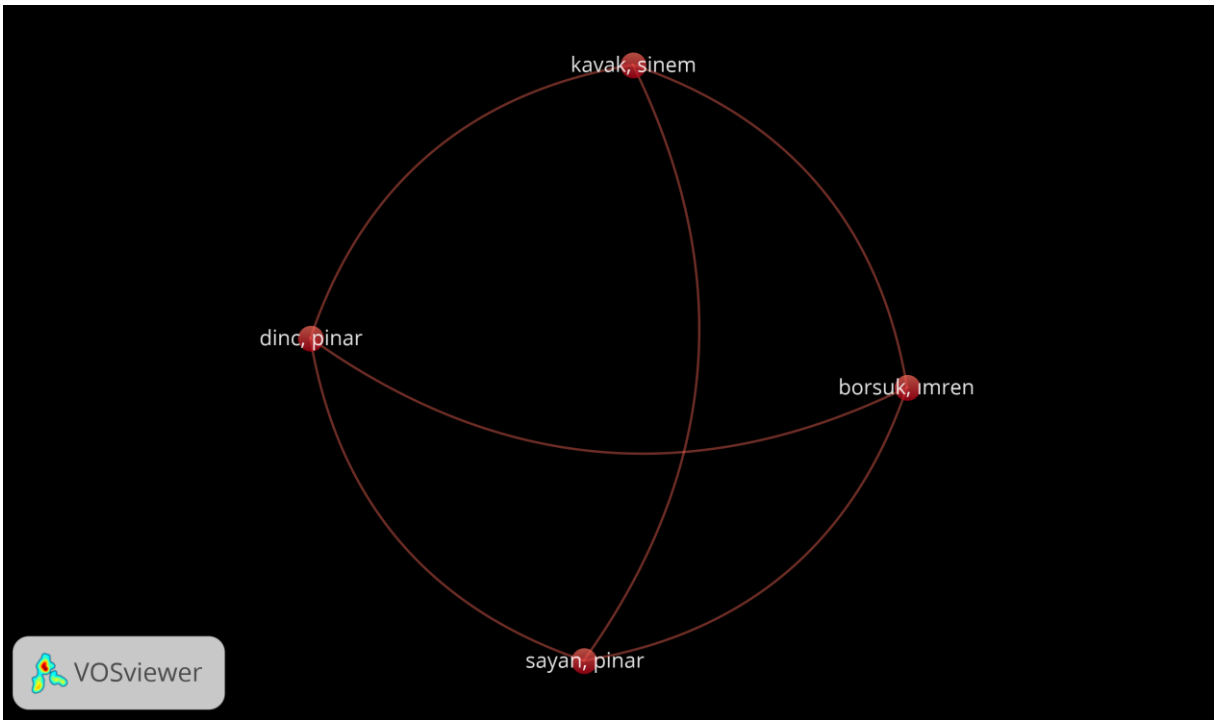

Görsel 4: Yazarlar Arası İş Birliğini Gösteren Ortak Yazar Bağları

En çok atıf alan yazarlar (182 atıf ile Ayhan Kaya; 96 atıf ile Berk Esen; 96 atıf ile Şebnem Gümüşçü; 76 atıf ile Sümercan Bozkurt-Güngen) en bağlantılı yazarlar arasında yer almamaktadır. Toplam bağlantı gücü açısından ilk sıralarda İmren Borsuk (6), Pınar Dinç (6), Sinem Kavak (6), Pınar Sayan (6) yer almaktadır. Bağlantı gücü en yüksek yazarlar aynı zamanda en çok eser üreten yazarlardır. Bu yazarların ikişer eserleri bulunmaktadır.

3.4. Yazarların Atıf Analizi

Atıf ağlarını tespit etmek üzere en az 1 yayın ve en az 1 atıf kriteri ile yazar atıf analizine dair ağ haritası çıkarılmıştır. Yapılan yazar atıf analizinde 69 yazardan 51 yazarın iş birliği içerisinde olduğu görülmüştür. Ardından 25 yazarın daha güçlü iş birliği içerisinde olduğu 5 küme, 38 bağlantıya ulaşılmıştır.

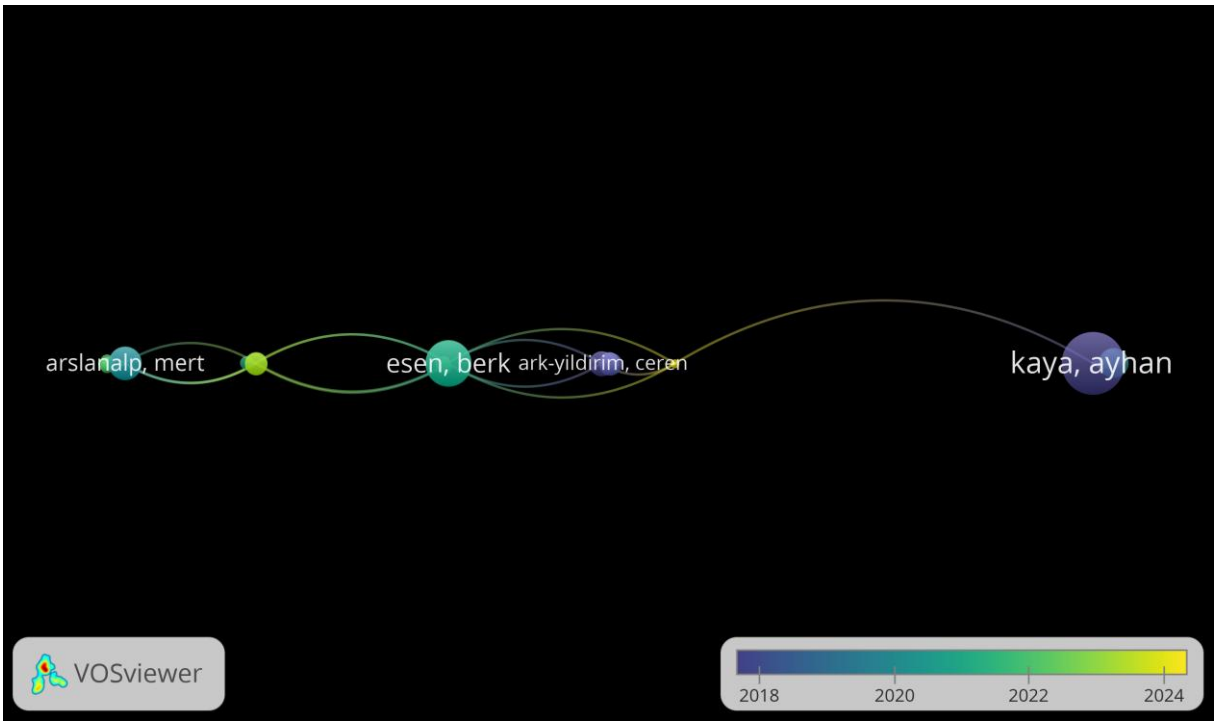

Görsel 5: Yazarların Atıf Ağları

Toplam bağlantı gücü 7 ile ilk iki sırada yer alan Berk Esen ve Şebnem Gümüşçü'nün 96 atıfı bulunmaktadır. Bu yazarları toplam bağlantı gücü 6 ile takip eden Ayhan Kaya, Mert Arslanalp, T. Deniz Erkmen, Ceren Ark-Yıldırım'ın atıf sayıları sırasıyla 182, 51, 51 ve 29'dur.

3.5. Metinlerin Atıf Analizi

Atıf ağlarını tespit etmek üzere en az 1 atıf kriteri ile metin atıf analizine dair ağ haritası çıkarılmıştır. Yapılan metin atıf analizinde 50 metinden 34 metnin iş birliği içerisinde olduğu görülmüştür. Ardından 15 metnin daha güçlü iş birliği içerisinde olduğu 5 küme, 38 bağlantıya ulaşılmıştır.

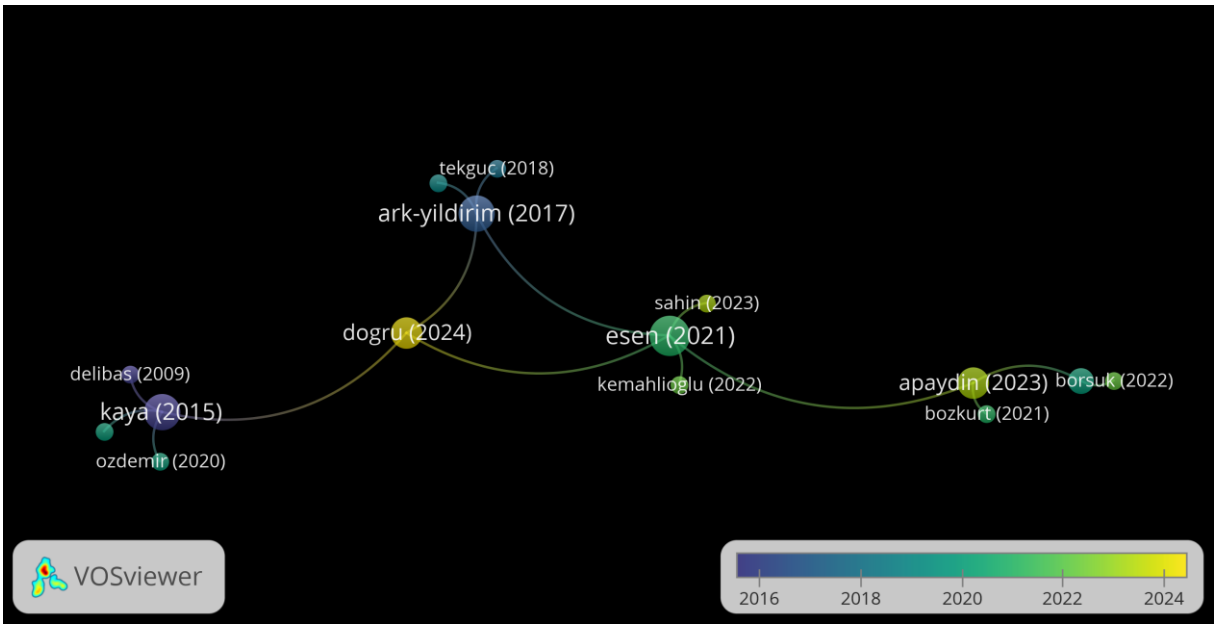

Görsel 6: Yazarların Atıf Ağları

En çok atıf alan metinler 182 atıf ile Kaya (2015), 96 atıfla Esen ve Gumuscu (2021), 76 atıfla Bozkurt-Güngen (2018) olarak tespit edilmiştir. En fazla bağlantıya sahip metinler ise 5 bağlantı ile Esen ve Gumuscu (2021), 4 bağlantı ile Kaya (2015), 4 bağlantı ile Ark-Yıldırım (2017), 3 bağlantı ile Apaydın ve Çoban (2023), 3 bağlantı ile Doğru (2024) olarak sıralanmaktadır.

3.6. Dergilerin Atıf Analizi

Dergiler arası atıflara dair ağ haritası oluşturmak üzere bir dergi tarafından en az 1 eser yayınlanması ve 1 atıf alınması kriteri kapsamında 30 dergiden aralarında ilişki bulunan 22 gözlem birimi üzerinden analiz yapılmıştır. Toplamda 4 kümede birleşen 10 dergi, 11 bağlantı ve 14 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir.

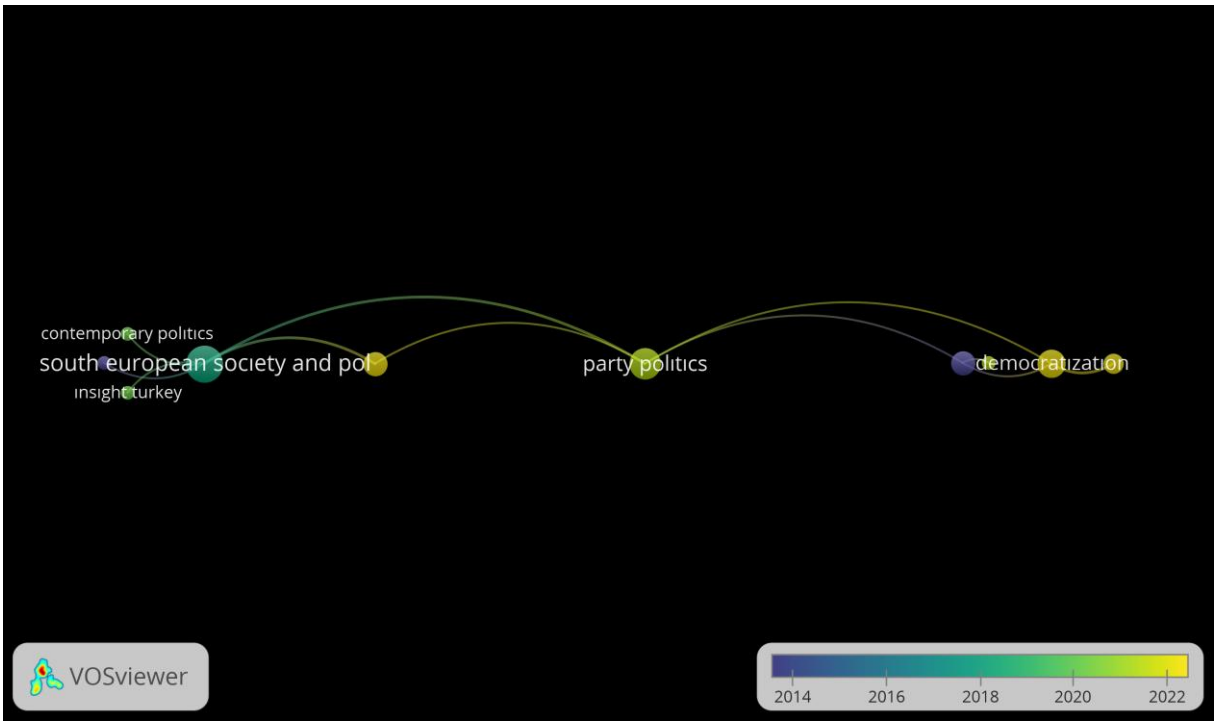

Görsel 7: Dergilerin Atıf Bağları

En çok atıf alan dergiler *South European Society and Politics* (418), *Party Politics* (96) ve *Review of International Political Economy* (90) olarak sıralanmakta iken toplam bağlantı gücü en yüksek dergiler *South European Society and Politics* (7), *Party Politics* (5) ve *Democratization* (4) olarak tespit edilmiştir.

3.7. Kurumların Atıf Analizi

Kurumlar arası atıflara dair ağ haritası oluşturmak üzere bir kurum tarafından en az 1 eser yayınlanması ve 1 atıf alınması kriteri kapsamında 47 kurumdan aralarında ilişki bulunan 34 gözlem birimi üzerinden analiz yapılmıştır. Toplamda 5 kümede birleşen 22 kurum, 37 bağlantı tespit edilmiştir.

Görsel 8: Kurumların Atıf Bağları

Eser sayısı bakımından Boğaziçi Üniversitesi (6), İstanbul Üniversitesi (5), Bilkent, Kadir Has, Sabancı ve Orta Doğu Teknik Üniversitelerinin üçer eseri bulunmaktadır. En çok atıf alan kurumlar İstanbul Bilgi Üniversitesi (184), Bilkent Üniversitesi (164), Orta Doğu Teknik Üniversitesi (145) olarak sıralanmaktadır. Toplam Bağlantı gücü en yüksek kurumlar Boğaziçi Üniversitesi (8), İstanbul Üniversitesi (8), Bilkent Üniversitesi (6), Özyeğin Üniversitesi (6), Kadir Has Üniversitesi (6) olarak tespit edilmiştir.

3.8. Metinlerin Bibliyografik Eşleşme Analizi (Bibliographic Coupling of Documents)

Bibliyografik eşleşme, birbirinden bağımsız iki kaynak tarafından alıntılanmış ortak bir esere atıf yapılması durumunu ifade eder. 50 metinden en az 1 atıf almış olmak kriteri ile seçilen 34 metin ile yapılan analize göre 6 kümede 32 metin, 196 bağlantı ve 552 toplam bağlantı gücü elde edilmiştir.

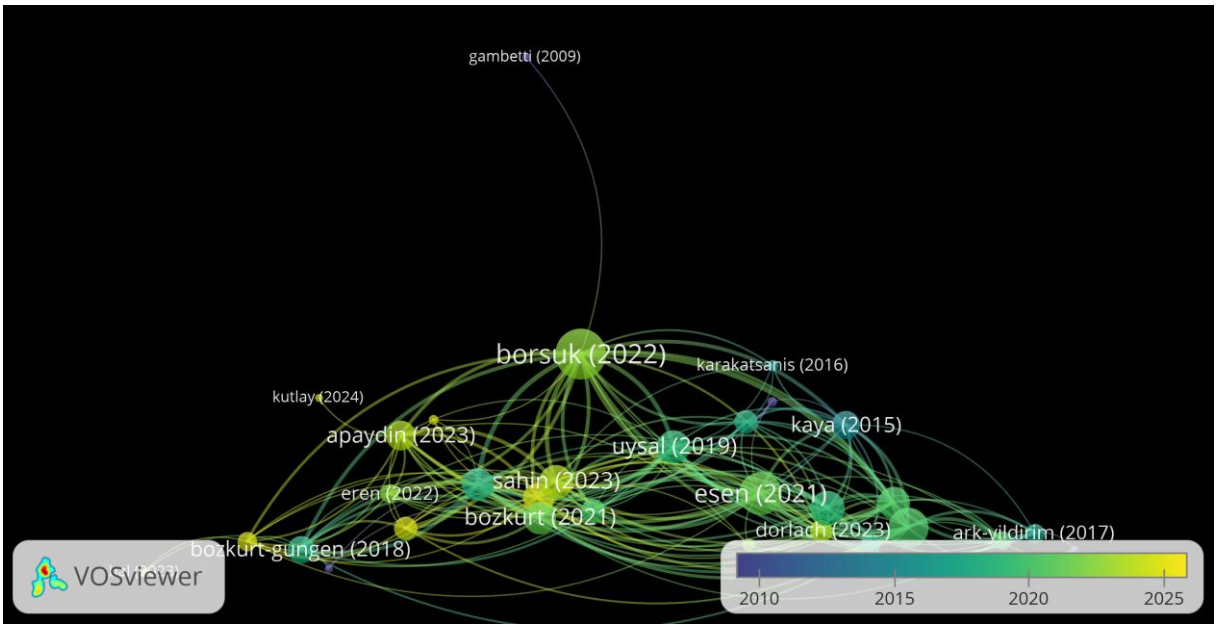

Görsel 9: Eserlerin Bibliyografik Eşleşme Ağları

Bibliyografik eşleşme olan yayınlar içerisinde toplam bağlantı gücünün en yüksek olduğu eserler 8 alıntı ve 137 toplam bağlantı gücü ile Borsuk vd. (2022), 96 alıntı ve 97 toplam bağlantı gücü ile Esen ve Gumuscu (2021), 42 alıntı ve 85 toplam bağlantı gücü ile Özdemir (2020) olmuştur.

3.9. Yazarların Bibliyografik Eşleşme Analizi (Bibliographic Coupling of Authors)

En az 1 eser yayınlamış ve 1 atıf almış olmak kriteri ile seçilen ve aralarında bağlantı bulunan 51 birim ile yapılan analize göre 11 kümede birleşen 49 isim, 543 bağlantı ve 4673 toplam bağlantı gücü elde edilmiştir.

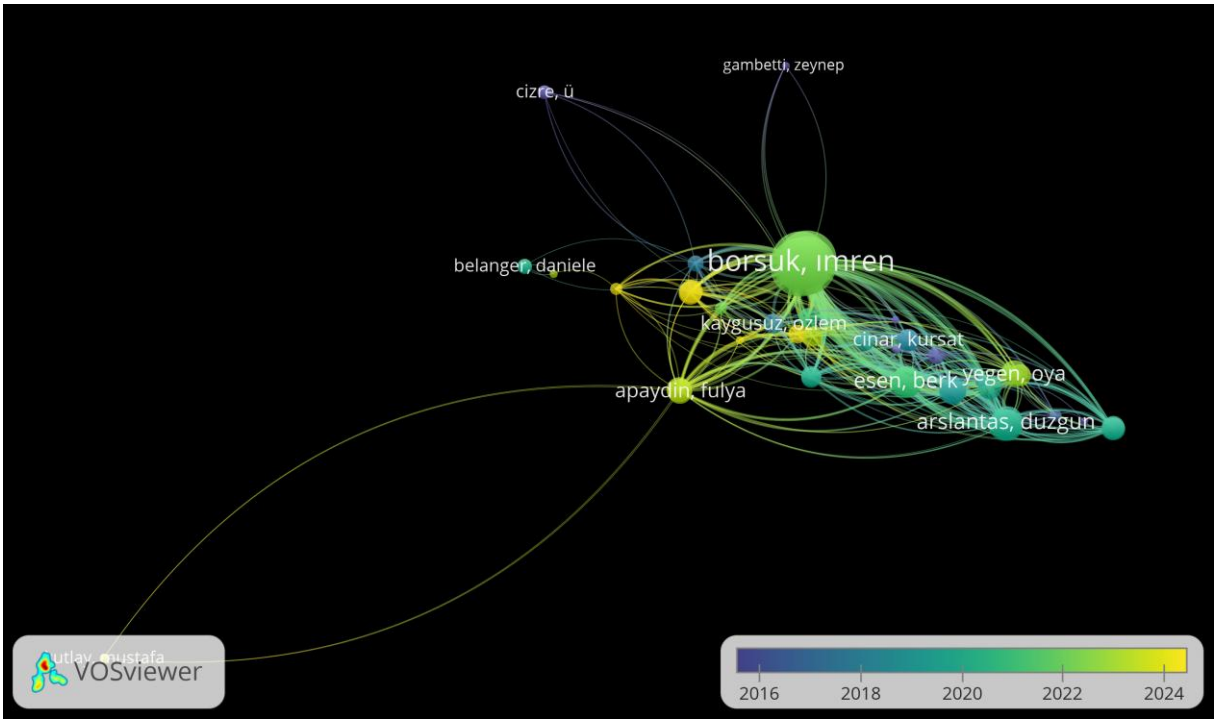

Görsel 10: Yazarların Bibliyografik Eşleşme Ağları

En fazla bibliyografik eşleşme olan yazarlar 2 yayın, 8 atıf ve 1002 toplam bağlantı gücüne sahip dört farklı yazardan oluşmaktadır. Bu yazarlar İmren Borsuk, Pınar Dinç, Sinem Kavak, Pınar Sayan olarak sıralanmaktadır. Bu yazarları 1 yayın, 20 atıf ve 290 toplam bağlantı gücü ile Düzgün Arslantaş, Şenol Arslantaş, Andre Kaiser takip etmektedir.

3.10. Yazarların Ortak Atıf Analizi (Co-citation of Co-authors)

Bir yayında atıf yapılan farklı kaynaklar co-citation (ortak atıf) olarak adlandırılır. Atıf sayısı minimum 10 seçilerek 2211 yazardan 14 yazar üzerinden yapılan analize göre toplamda 3 kümede birleşen 14 isim, 80 bağlantı ve 652 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir.

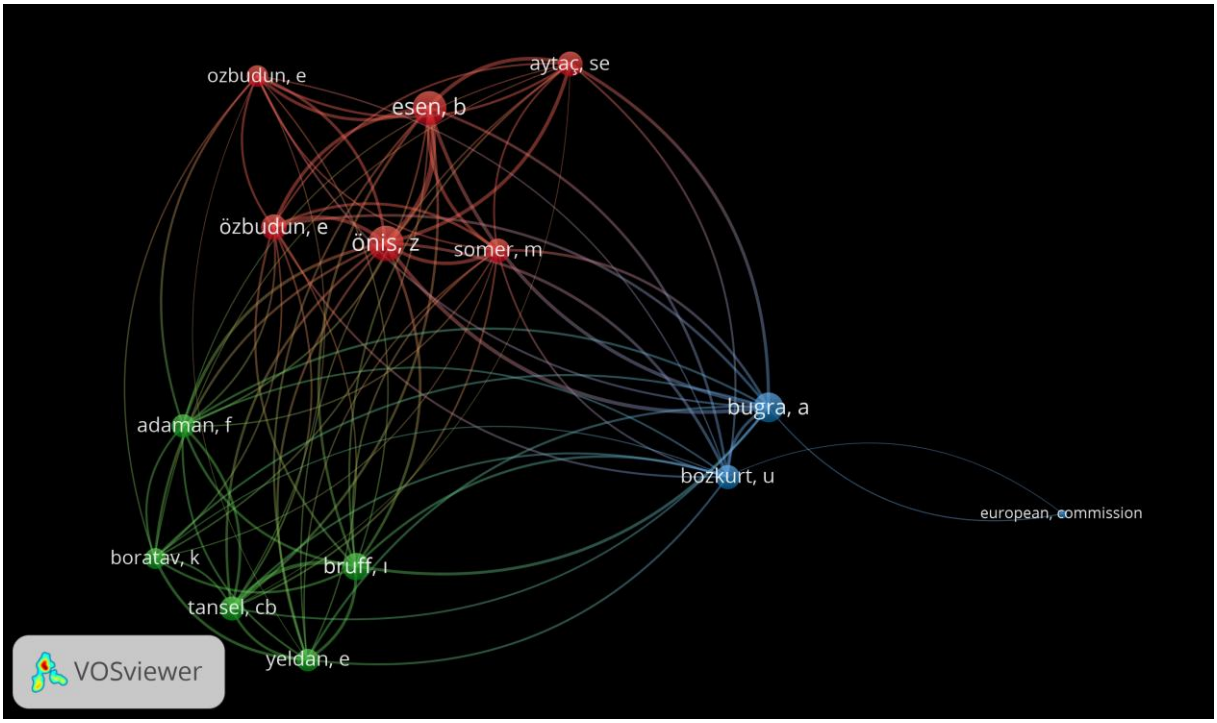

Görsel 11: Ortak Atıf Yapılan Yazarlar Arası Bağlar

En fazla ortak atıf yapılan yazarlar 32 atıf ve 182 toplam bağlantı gücü ile Z. Önis, 26 atıf ve 161 toplam bağlantı gücü ile B. Esen, 20 atıf ve 128 toplam bağlantı gücü ile A. Buğra olarak tespit edilmiştir.

3.11. Alıntı Yapılan Kaynakların Ortak Atıf Analizi (Co-citation of Cited References)

Atıf verilen 3035 kaynaktan atıf sayısı minimum 5 kriterini karşılayan 21 atıf verilen kaynak üzerinden yapılan analize göre toplamda 3 kümede birleşen 21 kaynak, 182 bağlantı ve 400 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir.

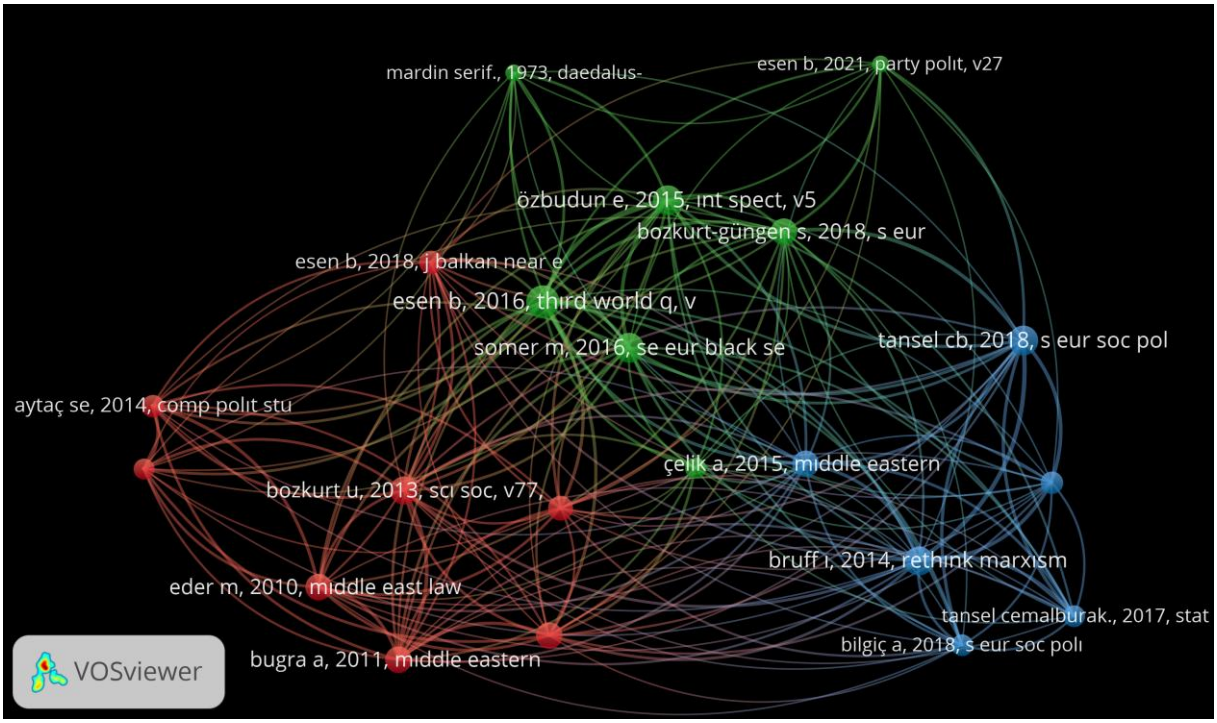

Görsel 12: Ortak Atıf Yapılan Kaynaklar Arası Bağlar

En fazla ortak atıf yapılan ve bağlantı gücü yüksek kaynaklar 11 atıf ve 64 toplam bağlantı gücü ile Esen ve Gumuscu (2016); 12 atıf ve 53 toplam bağlantı gücü ile Tansel (2018); 6 atıf ve 51 toplam bağlantı gücü ile Somer (2016); 7 atıf ve 51 toplam bağlantı gücü ile Özbudun (2015) olarak tespit edilmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'de siyaset bilimi alanında yeni sağ konusu ile ilgili ve Web of Science veri tabanında yer alan literatürün 2005-2025 arası dönemde hangi kavramlar etrafında oluştuğunu, literatüre katkı veren yazarların ve literatürde yer alan eserlerin etki düzeylerini bibliyometrik analiz yöntemiyle ortaya koymuştur. Analiz neticesinde elde edilen bulgular, yeni sağ konusunun Özal ve ANAP sonrası dönemde de Türkiye'de önemli bir araştırma konusu olmaya devam ettiğini ve özellikle Ak Parti hükümetleri tarafından yürütülen politikalarının yeni sağ ile ilişkilendirilerek çalışıldığını göstermektedir.

Öncelikle, 2005-2025 arası dönemde yeni sağ ile ilgili yapılan ve Web of Science veri tabanında yer alan çalışmaların sayısının 2015 sonrası dönemde ciddi bir artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Öte yandan, söz konusu dönemde yapılan çalışmaların ve metinlerin atıf analizlerine bakıldığında, en çok atıf alan yazarların çalışmalarının 2015 sonrası döneme ait olduğu görülmektedir. Buna ek olarak, toplam bağlantı gücü en yüksek olan yazarların

çalışmalarında (Esen & Gumuscu, 2021; Kaya, 2015; Arslanalp & Deniz Erkmen, 2020; Ark-Yıldırım, 2017) olduğu kadar, en fazla atıf alan metinlerde de (Kaya, 2015; Esen ve Gümüşçü, 2021; Bozkurt-Güngen, 2018) araştırma odağının AK Parti dönemi politikaları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Söz konusu çalışmaların, bu politikaları ağırlıklı olarak yeni sağ çerçevesinde ele aldığı tespit edilmiştir.

Bu durum, 2005-2025 arası dönemde yeni sağ ile ilgili yapılan çalışmalarda en çok kullanılan anahtar kelimelerin analizinde de açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Nitekim söz konusu çalışmalarda en fazla kullanılan anahtar kelimelerin ve yine toplam bağlantı gücü en yüksek olan kelimelerin "Turkey", "neoliberalism", "AKP" olduğu ve bunları "authoritarian neoliberalism", "democratic backsliding", "authoritarianism" kelimelerinin takip ettiği görülmektedir. Bu bulgu, yeni sağ üzerine yapılan çalışmaların, yeni muhafazakârlık ve yeni liberalizmin siyasal, iktisadi ve felsefi kökenlerinden ziyade, ağırlıklı olarak güncel politik söylem ve pratikler etrafında tartışıldığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, yapılan analiz sonucunda elde edilen kavramsal ağlar, AK Parti'nin iktidara geldikten sonra yeni sağ politikaları sürdüren bir siyasal aktör olarak değerlendirildiğini göstermektedir. AK Parti hükümetleri döneminde izlenen politikaların ise hem neoliberal ekonomi yaklaşımını hem de muhafazakâr siyaset ve yönetim anlayışını içerecek şekilde yeni sağın iki ana bileşeni ekseninde ele alındığını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Alca, D. (2021). Liberal Muhafazakârlıktan Muhafazakâr Demokratlığa: Türkiye'de Yeni Muhafazakârlık, *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 56-77. https://doi.org/10.51177/kayusosder.1001894

Apaydin, F., & Çoban, M. K. (2023). The political Consequences of Dependent Financialization: Capital Flows, Crisis and The Authoritarian Turn in Turkey. *Review of International Political Economy*, *30*(3), 1046-1072. https://doi.org/10.1080/09692290.2022.2083658

Ark-Yıldırım, C. (2017). Political Parties and Grassroots Clientelist Strategies in Urban Turkey: One Neighbourhood at a Time. *South European Society and Politics*, *22*(4), 473-490. https://doi.org/10.1080/13608746.2017.1406431

Arslanalp, M., & Deniz Erkmen, T. (2020). Mobile Emergency Rule in Turkey: Legal Repression of Protests During Authoritarian Transformation. *Democratization*, *27*(6), 947–969. https://doi.org/10.1080/13510347.2020.1753701

Borsuk, İ., Dinç, P., Kavak, S., & Sayan, P. (Eds.). (2021). *Authoritarian Neoliberalism and Resistance in Turkey: Construction, Consolidation, and Contestation*. Springer Nature.

Bozkurt-Güngen, S. (2018). Labour and Authoritarian Neoliberalism: Changes and Continuities under The AKP Governments in Turkey. *South European Society and Politics*, *23*(2), 219-238. https://doi.org/10.1080/13608746.2018.1471834

Dogru, H. E. (2024). The Politics of Student Loan in Turkey: Regimenting The Youth Through Authoritarian Debtfarism. *New Political Economy*, *29*(3), 447-463. https://doi.org/10.1080/13563467.2023.2275014

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to Conduct a Bibliometric Analysis: An Overview and Guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070

Çelikçi, A. S. (2023). Türkiye'de Muhafazakârlık: İdeoloji ve Siyasi Temsil, İçinde: *Erken Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de Siyasal İdeolojiler: Kavramlar, Fikirler, Partiler*, Şanlı, A. S. (der.), (57-74), Ankara: Nika Yayınevi.

Esen, B., & Gumuscu, S. (2016). Rising Competitive Authoritarianism in Turkey. *Third World Quarterly*, *37*(9), 1581-1606. https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1135732

Esen, B., & Gumuscu, S. (2021). Why Did Turkish Democracy Collapse? A political Economy Account of AKP's Authoritarianism. *Party Politics*, *27*(6), 1075-1091. https://doi.org/10.1177/1354068820923722

Gamble, A. (1988). *The Free Economy and The Strong State: The Politics of Thatcherism*. London: Macmillan.

Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford: Oxford University Press.

Kaya, A. (2015). Islamisation of Turkey under The AKP Rule: Empowering Family, Faith and Charity. *South European Society and Politics*, *20*(1), 47-69. https://doi.org/10.1080/13608746.2014.979031

Kristol, I. (1995). *Neoconservatism: The Autobiography of an Idea*. Free Press.

Kristol, I. (2003). The Neoconservative Persuasion. *The Weekly Standard*, *8*(47). https://ciaotest.cc.columbia.edu/pbei/aei/oti/kri03/kri03.pdf

Özbudun, E. (2015). Turkey's Judiciary and The Drift Toward Competitive Authoritarianism. *The International Spectator*, *50*(2), 42-55. https://doi.org/10.1080/03932729.2015.1020651

Özdemir, Y. (2020). AKP's Neoliberal Populism and Contradictions of New Social Policies in Turkey. *Contemporary Politics*, *26*(3), 245-267. https://doi.org/10.1080/13569775.2020.1720891

Somer, M. (2016). Understanding Turkey's Democratic Breakdown: Old vs. New and Indigenous vs. Global Authoritarianism. In *Exit from Democracy* (13-36). http://dx.doi.org/10.1080/14683857.2016.1246548

Tansel, C. B. (2018). Authoritarian Neoliberalism and Democratic Backsliding in Turkey: Beyond The Narratives of Progress. *South European Society and Politics*, *23*(2), 197-217. https://doi.org/10.1080/13608746.2018.1479945

Topal, A. (2013). Yeni Sağ, İçinde: *Siyaset Bilimi – Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*. Atılgan, G. ve Aytekin, E. A. (der), (423-436), İstanbul: Yordam Kitap.

STRATEJİK UFKUN HARİTALANMASI: UZAY GÜVENLİĞİ ALANINA BİBLİYOMETRİK BİR YAKLAŞIM[1]

Dr. Öğr. Üyesi Deniz ALCA
Karabük Üniversitesi,
denizalca@karabuk.edu.tr- 0000-0002-0306-8057

Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU
Karabük Üniversitesi,
mehmetkirlioglu@karabuk.edu.tr- 0000-0003-0130-0841

Dr. Öğr. Üyesi Abdül Samet ÇELİKÇİ
Karabük Üniversitesi,
sametcelikci@karabuk.edu.tr- 0000-0001-7203-9957

ÖZET

Uzay güvenliği, 21. yüzyılın kritik stratejik gündemlerinden biri haline gelmiştir. Artan uzay askerileşmesi, uydu altyapılarının kırılganlığı ve uzay enkazının yarattığı riskler, alanın sistematik incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu çalışma, uzay güvenliği literatürünün entelektüel yapısını bibliyometrik yöntemlerle haritalandırmayı amaçlamaktadır. Web of Science Core Collection veri tabanında "space security", "militarization of space", "space governance", "space policy" ve "space law" anahtar sözcükleriyle yapılan taramada 1980-2025 dönemine ait 1039 yayına ulaşılmıştır. Yayınların 659'u makale olup, İngilizce başta olmak üzere farklı dillerde yayımlanmıştır. VOSviewer yazılımı kullanılarak ortak yazarlık, atıf, ortak atıf, bibliyografik eşleşme ve anahtar kelime ağları görselleştirilmiştir. Bulgular, uzay güvenliği çalışmalarında özellikle 2001 sonrası belirgin bir artış olduğunu göstermektedir. Yayınların ağırlıklı olarak SSCI (564) ve ESCI (252) endekslerinde tarandığı; İngilizce (998) dışında İspanyolca, Rusça ve Fransızca gibi dillerde de eserler üretildiği tespit edilmiştir. Ortak yazar analizinde 1114 yazardan 671'inin iş birliği içinde olduğu belirlenmiştir. Anahtar kelime analizinde "space law" (66 tekrar), "space policy" (65 tekrar) ve "outer space treaty" (18 tekrar) literatürün merkezinde yer alan kavramlar olarak öne çıkmaktadır. Ülke bazında ABD (975 atıf, 214 yayın), İngiltere (275 atıf, 79 yayın) ve Çin (254 atıf, 63 yayın) alanın öncü aktörleridir. Türkiye 3 yayın ve 2 atıfla sınırlı görünürlüğe sahiptir. Kurum düzeyinde Leiden Üniversitesi, McGill Üniversitesi ve George Washington Üniversitesi başı çekmektedir. Ortaya kanan veriler ışığında çalışma, uzay güvenliği araştırmalarının küresel konumunu sistematik biçimde haritalandırarak alana metodolojik ve stratejik katkı sunmaktadır. Bulgular, gelecek araştırmalar için önemli iş birliği fırsatları ve boşlukları ortaya koymaktadır.

[1] Bu çalışma Karabük Üniversitesi, Kamu Politikaları Araştırma ve Geliştirme Merkezi (KAPGEM), Güvenlik Politikaları Masasının çalışmaları kapsamında hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Güvenlik, Uzay Güvenliği, Uzay Politikası, Uzay Yönetişimi, Dış Uzay Antlaşmaları.

1. GİRİŞ

Uzay, 20. yüzyılın ortalarından itibaren insanlığın bilimsel ve teknolojik atılımlarının yeni sınırı haline gelmiş; aynı zamanda jeopolitik rekabetin ve stratejik hesaplaşmaların kritik bir alanına dönüşmüştür. Soğuk Savaş döneminde başlayan uzay yarışı, günümüzde çok aktörlü ve çok boyutlu bir rekabet ortamına evrilmiştir (Johnson-Freese, 2017). Uzay güvenliği, bu bağlamda sadece askeri bir mesele olmaktan çıkmış; ticari, bilimsel, çevresel ve toplumsal boyutları olan karmaşık bir alan haline gelmiştir.

21. yüzyılda uzay faaliyetlerinin hızla artması, uzay güvenliği kavramını uluslararası gündemin merkezine taşımıştır. Uydu teknolojilerinin gündelik hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmesi, uzay altyapılarının kırılganlığını stratejik bir risk faktörü olarak öne çıkarmaktadır (Weeden & Samson, 2018). İletişim, navigasyon, meteoroloji, tarım ve savunma sistemlerinin uydu teknolojilerine olan bağımlılığı, uzay ortamının güvenliğini ulusal ve küresel güvenliğin ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Öte yandan, uzay enkazının (space debris) artışı, çarpışma risklerini ve uzun vadeli sürdürülebilirlik sorunlarını beraberinde getirmektedir (Kessler & Cour-Palais, 1978; Liou & Johnson, 2006).

Uzayın askerileşmesi (militarization) ve silahlandırılması (weaponization) tartışmaları, uzay güvenliğinin normatif ve hukuki boyutlarını gündeme getirmektedir. 1967 Dış Uzay Antlaşması (Outer Space Treaty) uzayın barışçıl amaçlarla kullanılması ilkesini benimsemiş olsa da bu ilkenin yorumlanması ve uygulanması konusunda devletler arasında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır (Lyall & Larsen, 2009; Jakhu & Pelton, 2017). Uzay silahları, anti-uydu sistemleri (ASAT) ve siber tehditler gibi yeni güvenlik dinamikleri, mevcut hukuki çerçevenin yetersizliğini ortaya koymaktadır (Koplow, 2018).

Bu çalışma, uzay güvenliği literatürünü nicel ve görsel analiz araçlarıyla inceleyerek, alanın kavramsal ve aktörel yapısını ortaya koymayı ve böylece uzay güvenliğine ilişkin stratejik ufkun haritalanmasına analitik bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, uzay güvenliği literatürünün sistematik bir şekilde haritalandırılması, alanın entelektüel yapısını, kavramsal yoğunluklarını ve iş birliği ağlarını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bibliyometrik yöntemler, bilimsel yayınların nicel analizini yaparak alanın gelişim dinamiklerini, etkili aktörleri ve araştırma eğilimlerini ortaya koyma imkânı sunmaktadır (Donthu vd., 2021). Bu çalışma, VOSviewer yazılımı kullanılarak gerçekleştirilen kapsamlı bir bibliyometrik analiz aracılığıyla uzay güvenliği literatürünün küresel ölçekteki yapısını, kavramsal ağlarını ve iş birliği örüntülerini görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın temel araştırma soruları şunlardır: (1) Uzay güvenliği literatürünün coğrafi ve kurumsal dağılımı nasıldır? (2) Alandaki en etkili yazarlar, eserler ve kavramsal ağlar hangileridir? (3) Uzay güvenliği araştırmalarında hangi kavramlar ve temalar merkezi konumdadır? (4) Türkiye'nin bu alandaki akademik görünürlüğü ne düzeydedir?

2. YÖNTEM

Bu çalışmada Web of Science (WoS) Core Collection veri tabanı kullanılmıştır. WoS, sosyal bilimler alanında en kapsamlı ve güvenilir atıf dizinlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Pranckutė, 2021). Veri toplama işlemi 15 Kasım 2025 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma, "space security", "militarization of space", "space governance", "space policy" ve "space law" anahtar sözcüklerinin Boolean operatörleri (OR) kullanılarak birleştirilmesiyle oluşturulan arama stratejisine dayanmaktadır.

2.1. Veri Toplama ve Örneklem

Arama, WoS kategorilerinde "International Relations", "Political Science", "Social Sciences", ve "Law" alanlarıyla sınırlandırılmıştır. Bu rafine süreç sonucunda 1980-2025 yılları arasında yayımlanmış toplam 1.039 yayına ulaşılmıştır. Elde edilen yayınların 659'u makale formatındadır. Yayınların dil dağılımına bakıldığında, İngilizce (998) baskın dil olarak öne çıkarken, İspanyolca (17), Rusça (8), Fransızca (4), Almanca (3), Portekizce (3), İtalyanca (2), Lehçe (2), Slovakça (1) ve Türkçe (1) gibi dillerde de yayınlar bulunmaktadır.

İndeksleme açısından değerlendirildiğinde, yayınların 564'ü Social Sciences Citation Index (SSCI), 252'si Emerging Sources Citation Index (ESCI), 4'ü Arts & Humanities Citation Index (AHCI) ve 1'i Science Citation Index Expanded (SCI-Expanded) tarafından indekslenmiştir. Ayrıca 304 yayın konferans bildirileri indekslerinde (BKCI-SSH, BKCI-S, CPCI-SSH) yer almaktadır. Bu çeşitlilik, uzay güvenliği alanının disiplinler arası niteliğini yansıtmaktadır.

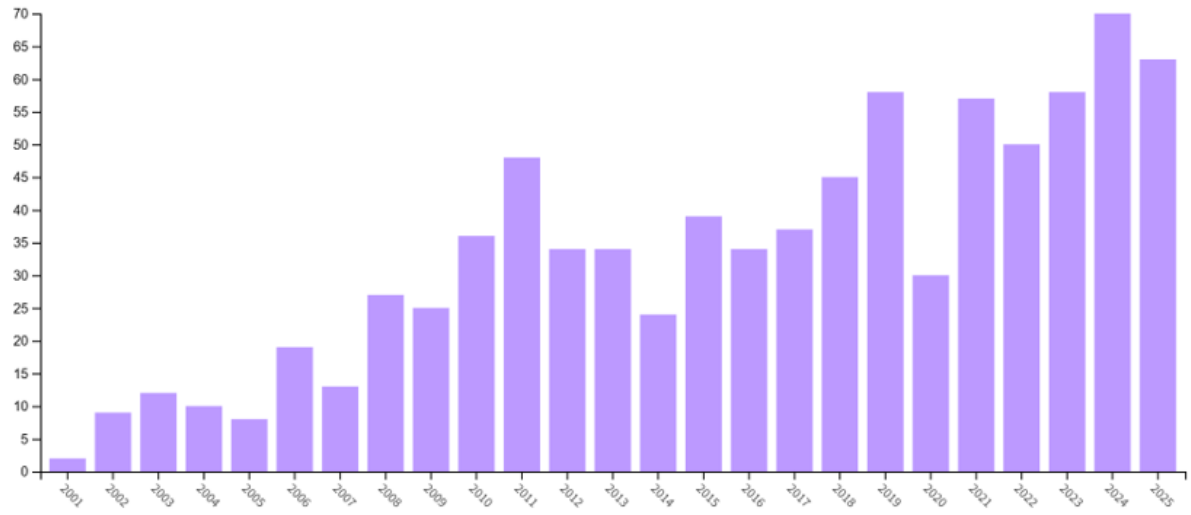

Görsel 1: Uzay Güvenliği ile İlgili Web of Science'ta Yapılan Yayınların Yıllara Göre Dağılımı

2.2. Veri Analizi ve Görselleştirme

Bibliyometrik analiz için VOSviewer (versiyon 1.6.18) yazılımı kullanılmıştır. VOSviewer, bilimsel haritalama ve bibliyometrik ağ görselleştirmesi için yaygın olarak tercih edilen bir araçtır (van Eck & Waltman, 2010). Yazılım, ortak yazarlık (co-authorship), atıf (citation), ortak atıf (co-citation), bibliyografik eşleşme (bibliographic coupling) ve ortak kelime (co-occurrence) analizlerini gerçekleştirme kapasitesine sahiptir.

Analizde şu yöntemler uygulanmıştır: (1) Ortak yazarlık analizi: Yazarlar, ülkeler ve kurumlar arasındaki iş birliği ağlarını ortaya koymak için en az 1 yayın ve 1 atıf kriteri kullanılmıştır. (2) Atıf analizi: Yazarların, ülkelerin ve kurumların aldığı atıflar üzerinden alandaki etkili aktörler belirlenmiştir. (3) Anahtar kelime analizi: En az 5 kez geçen anahtar kelimeler üzerinden kavramsal yapı haritalandırılmıştır. (4) Bibliyografik eşleşme analizi: Metinler ve yazarlar arasındaki tematik yakınlıklar tespit edilmiştir. (5) Ortak atıf analizi: Yazarlar, dergiler ve kaynaklar arasındaki entelektüel bağlantılar görselleştirilmiştir.

Her analiz türü için uygun eşik değerler belirlenmiş ve anlamlı ağ yapıları oluşturulmuştur. Ağ haritalarında düğümler (nodes) yazarları, ülkeleri, kurumları veya kavramları temsil ederken; bağlantılar (links) aralarındaki ilişkilerin gücünü göstermektedir. Kümeleme (clustering) algoritması kullanılarak benzer özellikler gösteren birimler gruplandırılmıştır. Toplam bağlantı gücü (total link strength) kavramı, bir birimin ağdaki merkeziyetini ve etkileşim yoğunluğunu ölçmektedir (Perianes-Rodriguez vd., 2016).

3. BULGULAR

Bu bölümde, Web of Science Core Collection veri tabanından elde edilen 1039 yayına dayalı bibliyometrik analiz sonuçları sunulmaktadır. Analizler, uzay güvenliği literatürünün zamansal gelişimini, yazarlar, ülkeler ve kurumlar arasındaki iş birliği örüntülerini, atıf yapıları ile alandaki kavramsal yoğunlukları ortaya koymaktadır.

3.1. Yayın Eğilimleri ve Zamansal Dağılım

Uzay güvenliği alanındaki yayınların zamansal dağılımı, alanın gelişim dinamiklerini anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır. 1980-1990 döneminde 94 eser yayımlanırken, 1991-2000 döneminde bu sayı 103'e yükselmiştir. Ancak en dikkat çekici artış 2001 sonrasında gözlemlenmektedir. 2011 yılında 48, 2019 yılında 58, 2024 yılında 70 ve 2025 yılında (Kasım ayı itibarıyla) 63 eser üretilmiştir. Bu artış, 11 Eylül saldırıları sonrası güvenlik kavramsallaştırmalarının genişlemesi, uzay faaliyetlerinin ticarileşmesi ve yeni uzay yarışının başlamasıyla ilişkilendirilebilir (Sheehan, 2007; Paikowsky, 2017).

2001-2025 dönemindeki artış trendi, uzay güvenliğinin stratejik öncelik olarak algılanmasının akademik yansımasıdır. Çin'in 2007'de gerçekleştirdiği ASAT testi (Weeden, 2013), uzay enkazı sorununun kritikleşmesi (Liou & Johnson, 2006) ve özel sektörün uzay faaliyetlerine artan katılımı (Jakhu & Pelton, 2017), araştırma ilgisini tetikleyen önemli gelişmeler arasındadır.

3.2. Ortak Yazarlık Analizi

Yazarlar arasındaki iş birliği ağlarını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen ortak yazarlık analizinde, en az 1 yayın ve en az 1 atıf kriterleri uygulanmıştır. 1.114 yazardan 671'inin birbirleriyle iş birliği içinde olduğu belirlenmiştir. Daha güçlü ilişki ağına sahip 18 yazar, 5 küme oluşturarak 37 bağlantıya ulaşmıştır.

En üretken yazarlar arasında Fabio Tronchetti (13 eser, 119 atıf, 7 bağlantı gücü), Wendy N. Whitman Cobb (11 eser), Joseph N. Pelton (9 eser) ve Ram S. Jakhu (9 eser) bulunmaktadır. Ancak en bağlantılı yazarlar farklı bir profil çizmektedir. Peter Martinez (29 atıf, 11 bağlantı gücü), en yüksek ağ merkeziyetine sahip yazardır. Bunu M. Jah, M. Lonnqvist, M. Nikulainen, M. Palmroth, A. Perrels, V. Piaulokaite, T. Seppala, A. Soucek, J. Tapio ve J. Virtanen gibi yazarlar takip etmektedir (her biri 28 atıf ve 9 bağlantı gücü).

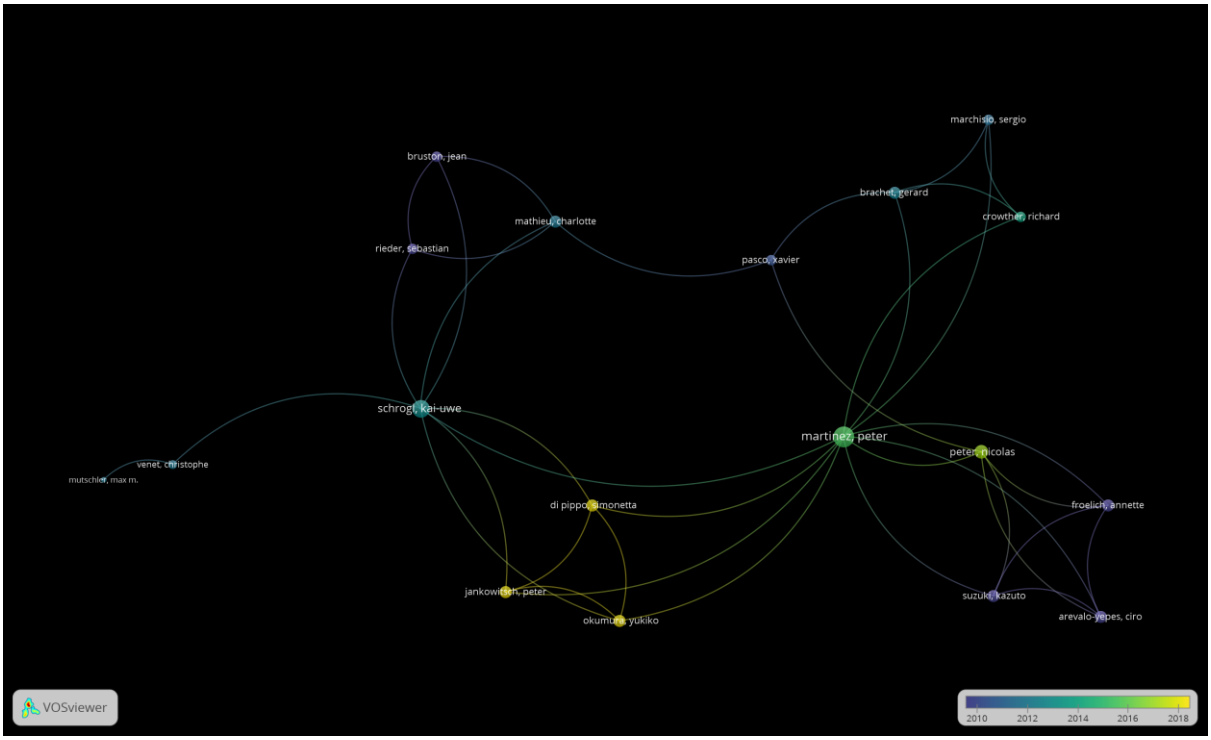

Görsel 2: Yazarlar Arası İş Birliğini Gösteren Ortak Yazar Bağları

Dikkat çekici bir bulgu, en çok atıf alan yazarların en bağlantılı yazarlar arasında yer almamasıdır. Örneğin, P. B. Larsen ve F. Lyall her biri 69 atıf almış olmalarına rağmen düşük bağlantı gücüne sahiptir (sırasıyla 1 ve 1 bağlantı gücü). Bu durum, uzay güvenliği literatüründe bireysel entelektüel katkılar ile iş birlikçi araştırma ağları arasında bir ayrım olduğunu göstermektedir.

3.3. Yazarların Atıf Analizi

Atıf ağları, bilimsel iletişimin ve entelektüel etkinin temel göstergelerinden biridir (Garfield, 1972). Yazarların atıf analizi için en az 1 yayın ve en az 10 atıf kriteri belirlenmiştir. 1.114 yazardan 126'sının iş birliği içinde olduğu, ardından 94 yazarın daha güçlü iş birliği içinde olduğu 10 küme, 204 bağlantı ve 244 toplam bağlantı gücüne ulaşıldığı tespit edilmiştir.

En çok atıf alan yazarlar aynı zamanda yüksek bağlantı gücüne sahiptir. Fabio Tronchetti 119 atıf ile 29 bağlantı gücüne, P. B. Larsen ve F. Lyall 69 atıf ile 20 bağlantı gücüne, Liu Hao ve Yun Zhao ise 21 atıf ile 12 bağlantı gücüne sahiptir. Bu yazarlar, uzay hukuku ve uzay politikası alanlarındaki temel referans noktaları olarak işlev görmektedir.

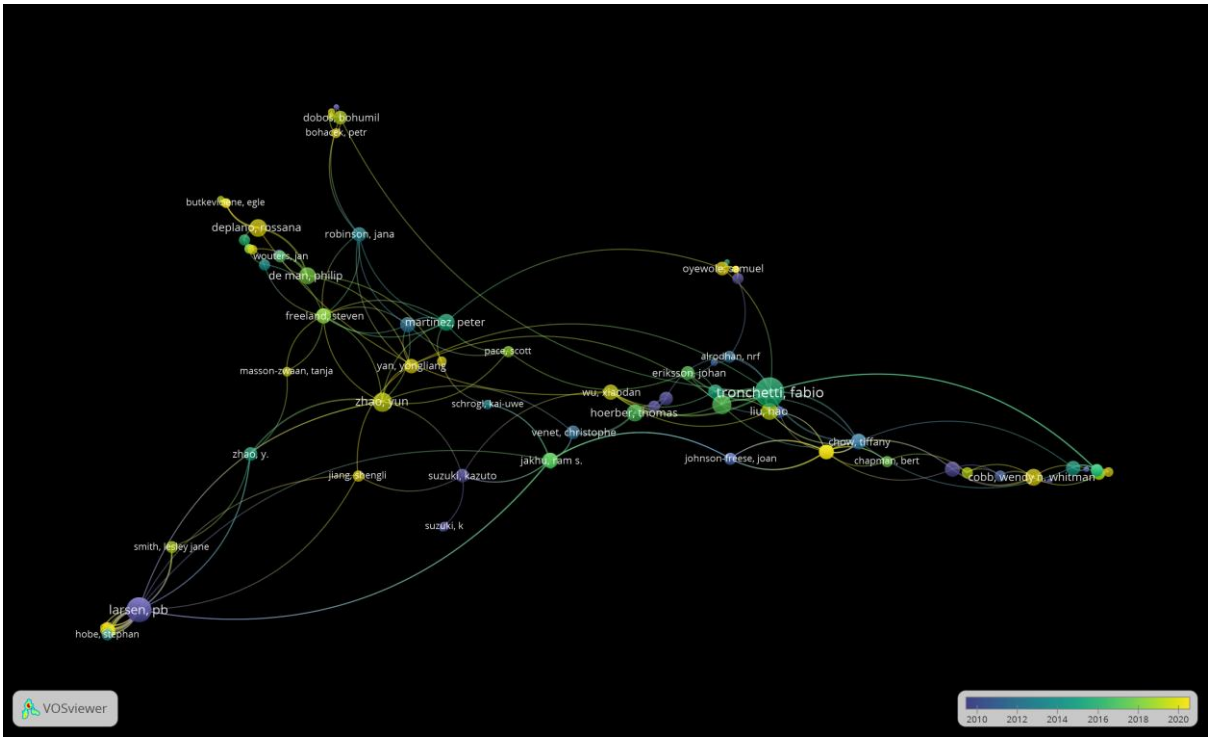

Görsel 3: Yazarların Atıf Ağları

3.4. Ülkelerin Atıf Analizi

Çalışmaların menşei ülkelere göre dağılımını belirlemek amacıyla, bir ülke tarafından en az 1 eser yayınlanması ve 1 atıf alınması kriterleri ile 68 ülke üzerinden analiz yapılmıştır. 56 ülke arasından 47 ülkenin daha güçlü iş birliği içinde olduğu 12 küme, 211 bağlantı ve 590 bağlantı gücü tespit edilmiştir.

ABD, uzay güvenliği araştırmalarında açık ara lider konumdadır: 975 atıf, 214 yayın ve 182 toplam bağlantı gücü. Bu durum, ABD'nin hem uzay faaliyetlerindeki baskın pozisyonunun hem de akademik altyapısının gücünün bir yansımasıdır (Logsdon, 2015). İngiltere (275 atıf, 79 yayın, 115 bağlantı gücü) ve Çin Halk Cumhuriyeti (254 atıf, 63 yayın, 111 bağlantı gücü) takip etmektedir. Fransa (77 yayın, 94 bağlantı gücü) yayın sayısında üçüncü sırada yer alırken, Almanya, Avustralya, Kanada, Rusya ve Japonya gibi ülkeler de alanda aktif araştırma üreten merkezlerdir.

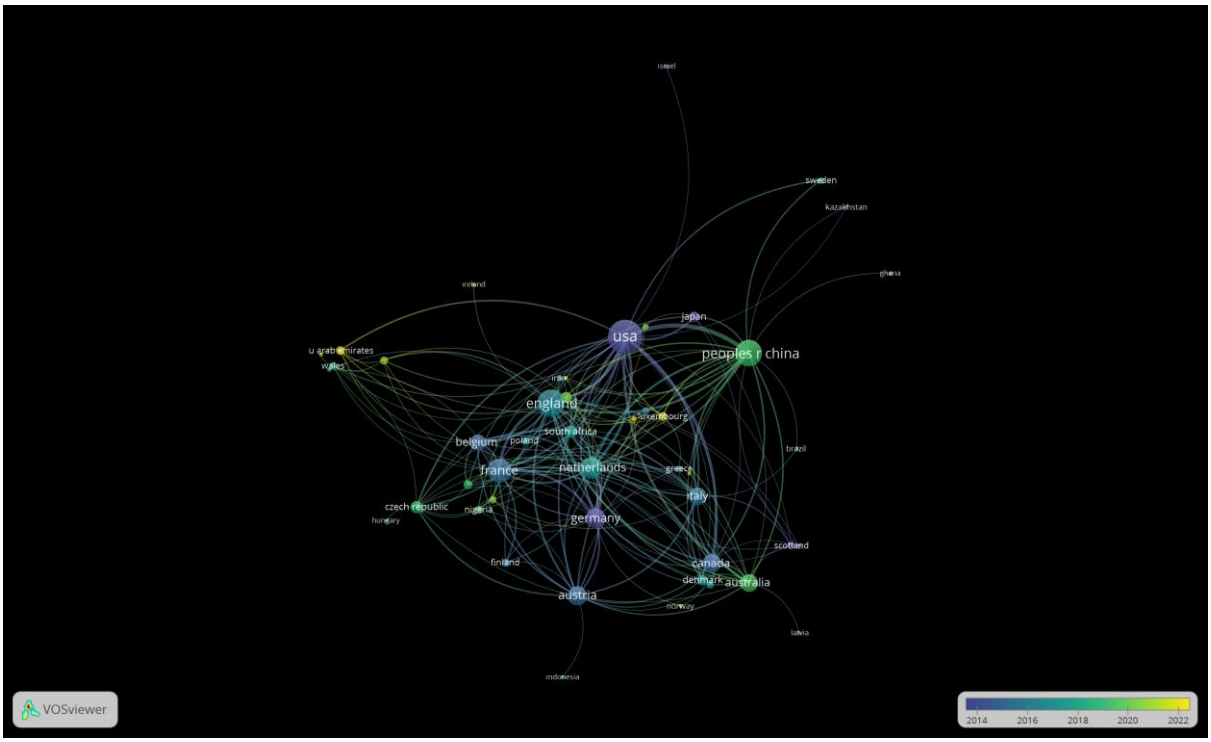

Görsel 4: Ülkelerin Atıf Ağları

Türkiye'nin durumu ise dikkat çekici derecede sınırlıdır: toplam 3 yayın, 2 atıf ve 3 bağlantı gücü. Bu veriler, Türkiye'nin uzay güvenliği literatüründe marjinal bir görünürlüğe sahip olduğunu göstermektedir. Oysa Türkiye'nin son yıllarda uzay programına yaptığı yatırımlar ve stratejik hedefleri (Türkiye Uzay Ajansı'nın 2020'de kurulması gibi) göz önüne alındığında, akademik üretimde belirgin bir boşluk olduğu söylenebilir.

3.5. Kurumların Atıf Analizi

Kurum bazında yapılan analizde, en az 1 eser yayınlanması ve 1 atıf alınması kriteri ile 750 kurumdan 508'inin ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir. Toplamda 29 kümede birleşen 316 kurum, 819 bağlantı ve 929 toplam bağlantı gücü göstermektedir.

Eser sayısı bakımından Leiden Üniversitesi (28 eser), McGill Üniversitesi (25 eser) ve George Washington Üniversitesi (17 eser) öne çıkmaktadır. En fazla atıf alan kurumlar ise Smithsonian Institution (76 atıf), McGill Üniversitesi (73 atıf) ve Leiden Üniversitesi (70 atıf) olmuştur. Toplam bağlantı gücü açısından Hong Kong Üniversitesi (47), McGill Üniversitesi (38), George Washington Üniversitesi (38) ve Harbin Teknoloji Enstitüsü (37) en bağlantılı kurumlardır.

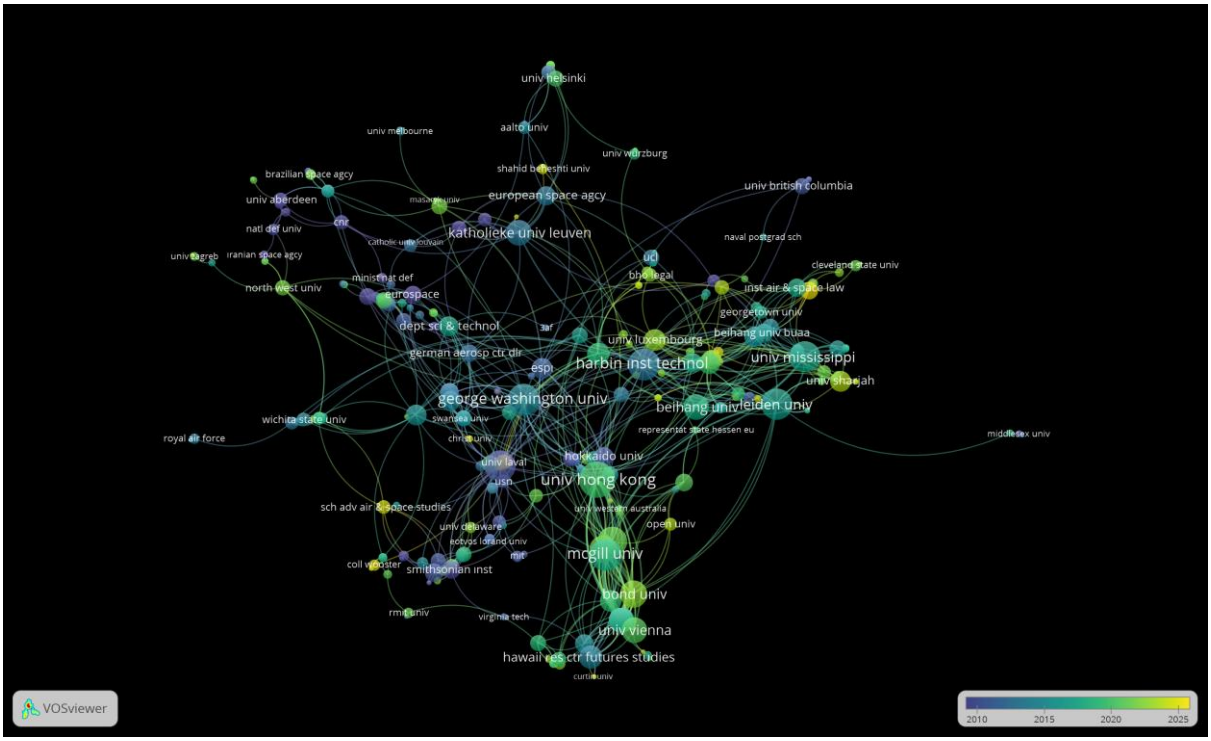

Görsel 5: Kurumların Atıf Bağları

Bu dağılım, uzay güvenliği araştırmalarının belirli prestijli üniversiteler etrafında kümelendiğini göstermektedir. McGill Üniversitesi'nin hem yayın sayısı hem de atıf ve bağlantı gücü açısından önde olması, kurumun Institute of Air and Space Law'ın etkisini yansıtmaktadır. Benzer şekilde, Leiden Üniversitesi'nin International Institute of Air and Space Law'ı alanda referans merkezi konumundadır.

3.6. Anahtar Kelime Analizi

Anahtar kelime analizi, alanın kavramsal haritasını çıkarmak açısından kritik öneme sahiptir. 1.386 anahtar kelimeden en az 5 defa görülme kriteri ile 57 kelime üzerinde analiz yapılmıştır. Bu kelimeler arasında 7 kümede birleşen 57 anahtar kelime, 296 bağlantı ve 476 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir.

En sık kullanılan anahtar kelimeler sırasıyla: “space law” (66 tekrar, 86 bağlantı gücü), “space policy” (65 tekrar, 66 bağlantı gücü), “space security” (35 tekrar, 46 bağlantı gücü), “space” (28 tekrar, 38 bağlantı gücü), “outer space” (25 tekrar, 37 bağlantı gücü), “space governance” (21 tekrar, 33 bağlantı gücü), “outer space treaty” (18 tekrar, 41 bağlantı gücü) ve “space debris” (33 bağlantı gücü) şeklindedir.

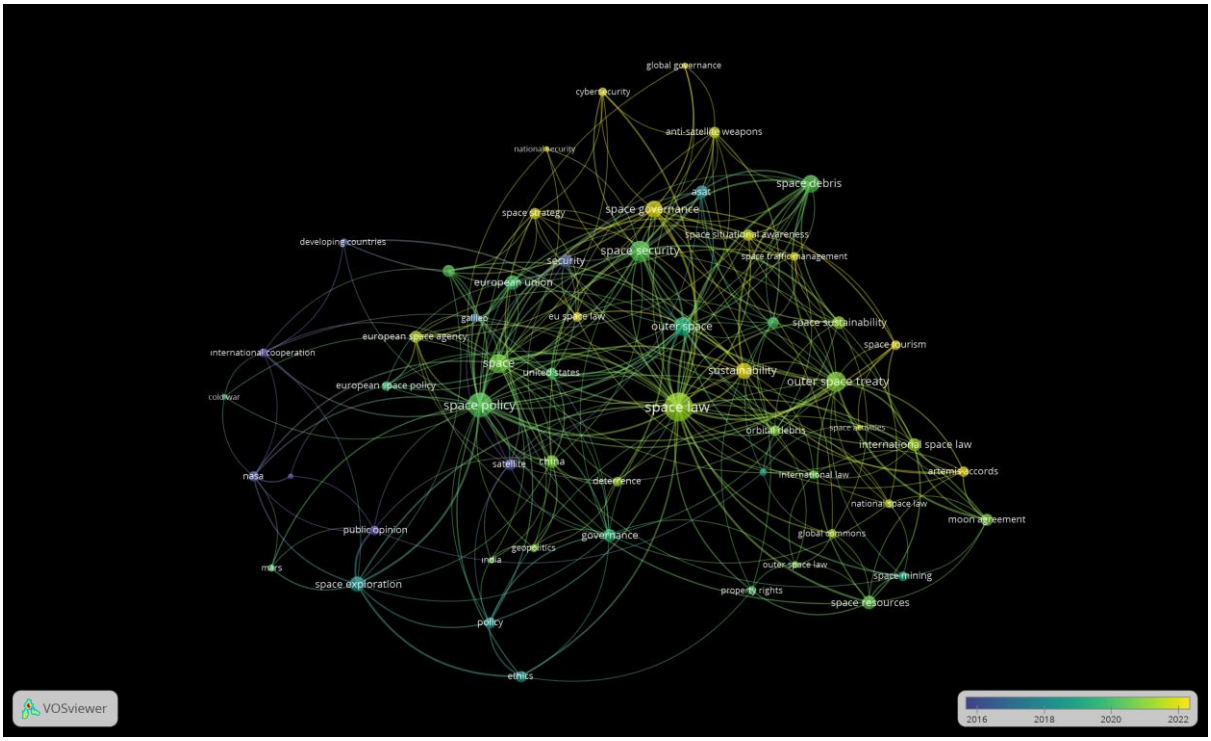

Görsel 6: En Sık Kullanılan Anahtar Kelime Ağları

Bu dağılım, uzay güvenliği literatürünün temel eksenlerini ortaya koymaktadır: (1) Hukuki çerçeve (space law, outer space treaty), (2) Politika oluşturma süreçleri (space policy, space governance), (3) Güvenlik kaygıları (space security, militarization), (4) Teknik ve çevresel sorunlar (space debris, space sustainability). “Space law” ve “space policy” kavramlarının hem kullanım sıklığı hem de bağlantı gücü açısından merkezi konumda olması, alanın normatif ve kurumsal boyutlarının ağırlığını göstermektedir.

3.7. Bibliyografik Eşleşme Analizi

Bibliyografik eşleşme, iki bağımsız kaynağın ortak bir esere atıf yapması durumunu ifade eder ve tematik yakınlığı gösterir (Kessler, 1963). Metinlerin bibliyografik eşleşme analizinde, 1.038 metinden en az 1 atıf almış olmak kriteri ile 550 metin seçilmiştir. Analiz sonucunda 19 kümede 396 metin, 2.769 bağlantı ve 3.745 toplam bağlantı gücü elde edilmiştir.

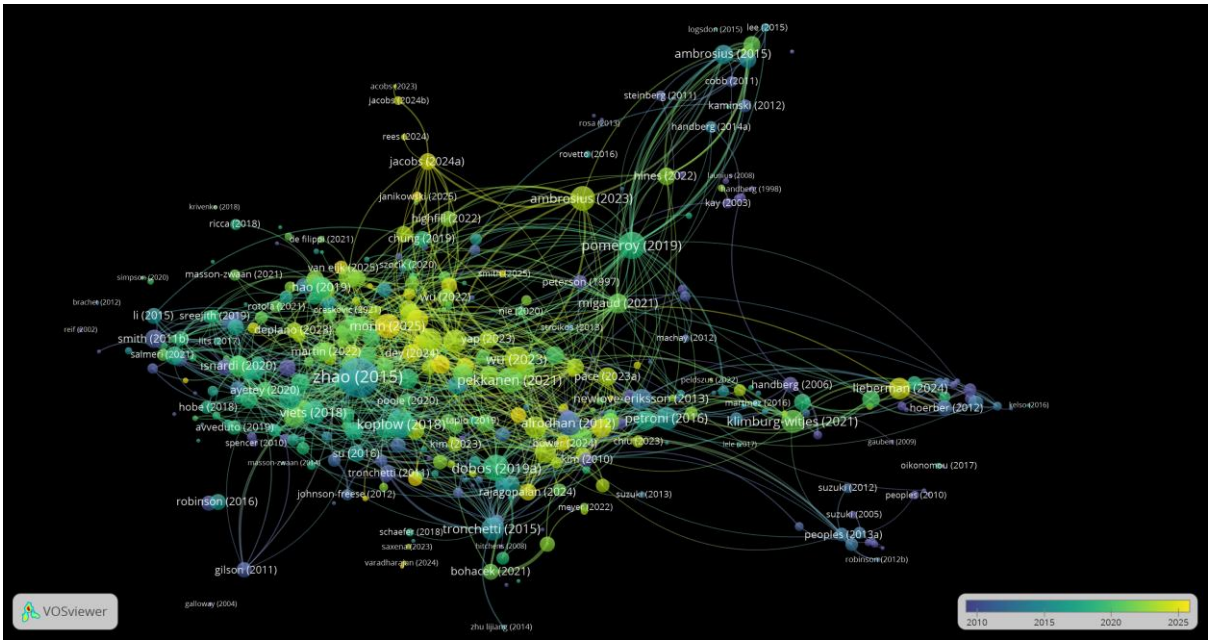

Görsel 7: Eserlerin Bibliyografik Eşleşme Ağları

En fazla bibliyografik eşleşmeye sahip yayınlar Lyall ve Larsen (2009) (69 eşleşme), Launius (2003) (61 eşleşme) ve Heimann (1993) (49 eşleşme) olmuştur. Toplam bağlantı gücü açısından ise Zhao (2015) (11 atıf, 188 bağlantı gücü), Koplow (2018) (7 atıf, 93 bağlantı gücü) ve Pomeroy (2019) (4 atıf, 87 bağlantı gücü) öne çıkmaktadır.

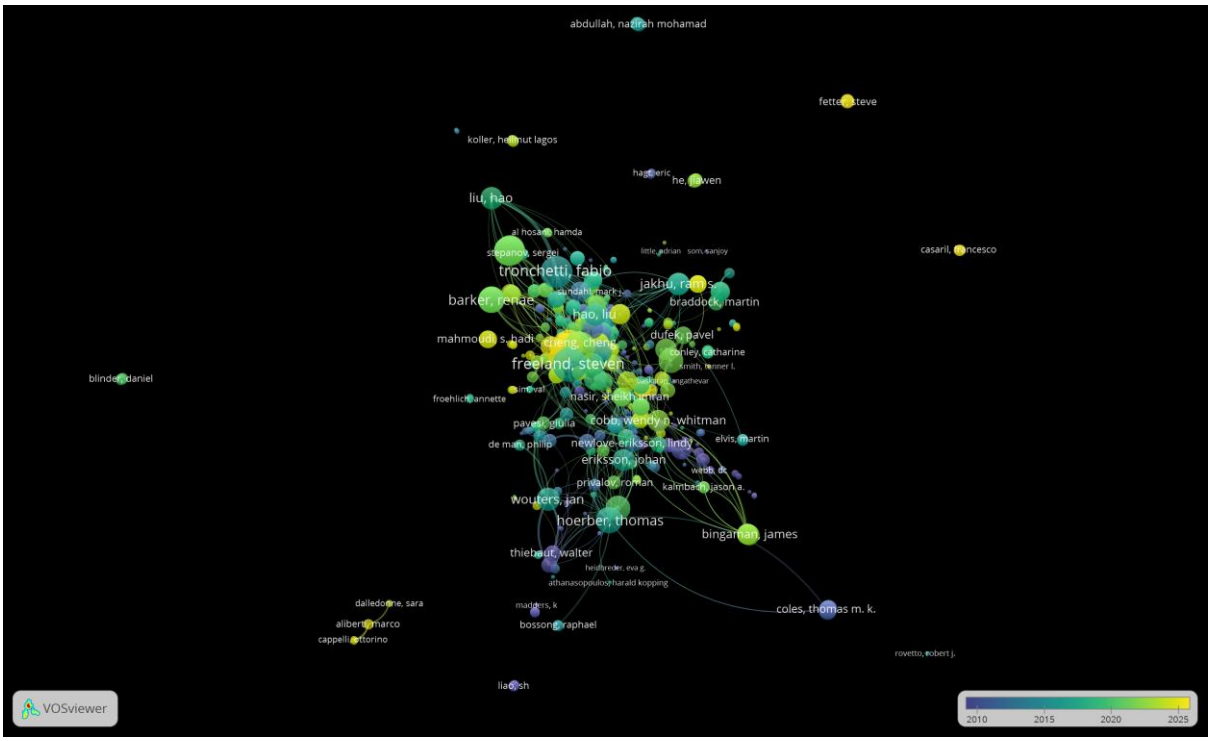

Görsel 8: Yazarların Bibliyografik Eşleşme Ağları

Yazarların bibliyografik eşleşme analizinde ise 1.114 yazardan en az 1 eser yayınlamış ve 1 atıf almış olan 671 yazar arasından 15 kümede birleşen 515 isim, 6.882 bağlantı ve 26.725 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir. En fazla bibliyografik eşleşmeye sahip yazarlar Steven Freeland (7 yayın, 25 atıf, 762 bağlantı gücü), Fabio Tronchetti (13 yayın, 119 atıf, 661 bağlantı gücü) ve Anne-Sophie Martin (4 yayın, 21 atıf, 641 bağlantı gücü) olmuştur.

3.8. Ortak Atıf Analizi

Ortak atıf analizi, entelektüel yapının temelini oluşturan referans noktalarını ortaya çıkarır (Small, 1973). Yazarların ortak atıf analizinde, minimum 10 atıf kriteri ile 16.762 yazardan 242 yazar seçilmiş ve toplamda 6 kümede birleşen 239 isim, 9.283 bağlantı ve 43.114 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir.

En fazla ortak atıf yapılan yazarlar European Commission (148 atıf, 3.183 bağlantı gücü), F. Tronchetti (91 atıf, 1.882 bağlantı gücü) ve S. Hobe (108 atıf, 1.827 bağlantı gücü) olmuştur. European Commission'ın kurumsal kimliğiyle en çok ortak atıf alan yazarlar arasında olması, uzay politikası alanında Avrupa Birliği'nin normatif ve düzenleyici rolünün önemini vurgulamaktadır.

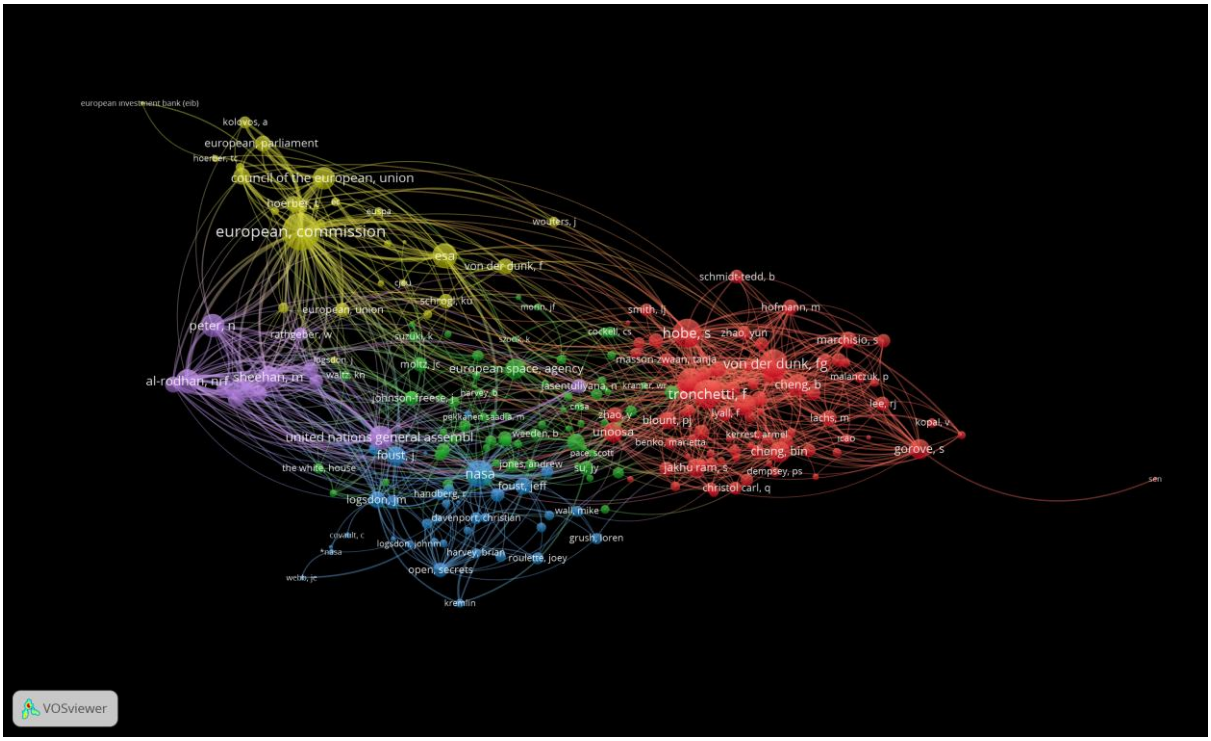

Görsel 9: Ortak Atıf Yapılan Yazarlar Arası Bağlar

Dergilerin ortak atıf analizinde, minimum 10 atıf kriteri ile 19.282 dergiden 231 dergi seçilmiş ve 6 kümede birleşen 231 dergi, 9.669 bağlantı ve 69.921 toplam bağlantı gücü belirlenmiştir. En fazla ortak atıf yapılan dergiler Space Policy (1.036 atıf, 15.371 bağlantı gücü), Communication (326 atıf) ve Acta Astronautica (215 atıf, 4.470 bağlantı gücü) olmuştur. Space Policy dergisinin merkezi konumu, uzay güvenliği literatüründe politika odaklı yaklaşımların ağırlığını göstermektedir.

Alıntı yapılan kaynakların ortak atıf analizinde, minimum 10 atıf kriteri ile 29.011 birim üzerinden yapılan analizde 3 kümede birleşen 17 kaynak, 37 bağlantı ve 86 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir. Toplam bağlantı gücü en yüksek kaynaklar Launius (2003) (14 atıf, 19 bağlantı gücü), Steinberg (2011) (11 atıf, 17 bağlantı gücü) ve Dolman (2002) (11 atıf, 15

bağlantı gücü) olmuştur. Bu kaynaklar, uzay politikası ve kamuoyu algısı üzerine temel metinlerdir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, uzay güvenliği literatürünün 1980-2025 dönemi boyunca nasıl evrildiğini, hangi coğrafi ve kurumsal merkezler etrafında kümelendiğini ve kavramsal olarak hangi temel eksenlerde yapılandığını bibliyometrik yöntemlerle ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, alanın hem nicel hem de nitel açıdan önemli dönüşümler geçirdiğini göstermektedir.

Birincisi, 2001 sonrası dönemde yayın sayısındaki belirgin artış, uzay güvenliğinin stratejik öncelik olarak algılanmasının yansımasıdır. Bu artış, küresel güvenlik gündeminin genişlemesi, uzay faaliyetlerinin ticarileşmesi ve yeni aktörlerin uzaya erişimiyle doğrudan ilişkilidir. Özellikle Çin'in ASAT testleri (2007, 2013) ve Hindistan'ın benzer kabiliyetlerini sergilemesi (2019), uzay güvenliğinin akademik gündemde daha fazla yer bulmasını sağlamıştır. Bu durum, güvenlikleştirme teorisinin (securitization theory) öngördüğü gibi, bir alanın tehdit söylemiyle çerçevelenmesinin o alana yönelik akademik ilgiyi artırdığı hipotezini desteklemektedir (Buzan vd., 1998).

İkincisi, uzay güvenliği araştırmalarının coğrafi dağılımı, küresel güç asimetrilerini yansıtmaktadır. ABD'nin hem yayın sayısı hem de atıf ve bağlantı gücü açısından baskın pozisyonu, ülkenin uzay faaliyetlerindeki öncü rolü ve akademik altyapısının derinliğiyle paralellik göstermektedir. İngiltere ve Çin'in takip etmesi, her iki ülkenin de uzay stratejilerini akademik söylemle destekleme kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Ancak dikkate değer olan, Rusya gibi tarihi olarak uzay gücü olan bir ülkenin görece düşük akademik görünürlüğüdür. Bu durum, Rusça yayınların İngilizce egemen akademik ağlara entegre olamaması veya WoS veri tabanının Batı merkezli yapısıyla da ilişkili olabileceği dikkatlerden kaçmamalıdır.

Üçüncüsü, Türkiye'nin sınırlı akademik görünürlüğü, stratejik boşluğa işaret etmektedir. Türkiye Uzay Ajansı'nın (TUA) kurulması (2018) ve Milli Uzay Programı'nın açıklanması (2021) gibi gelişmelere rağmen, akademik literatüre katkı son derece düşük kalmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin uzay programının henüz olgunlaşmamış olmasıyla kısmen açıklanabilir, ancak aynı zamanda uzay hukuku, uzay politikası ve uzay güvenliği alanlarında kurumsal akademik kapasite eksikliğini de yansıtmaktadır. Türkiye'nin bu alanda akademik ağlara entegre olması, hem ulusal uzay stratejisinin entelektüel altyapısını güçlendirecek hem de uluslararası iş birlikleri açısından fırsat yaratacaktır.

Dördüncüsü, çalışmanın anahtar kelime analizi, literatürün kavramsal yapısının hukuk ve politika ekseninde yoğunlaştığını göstermektedir. "Space law", "space policy" ve "outer space treaty" gibi kavramların merkeziliği, alanın normatif ve kurumsal boyutlarının ağırlığını ortaya koymaktadır. Ancak "space security" kavramının görece daha düşük kullanım sıklığı, güvenlik paradigmasının henüz tam olarak yerleşmediğini veya farklı terminolojilerle ifade edildiğini (örneğin, militarization, weaponization, debris gibi alt kavramlarla) düşündürmektedir. Bu durum, Buzan ve Hansen'in (2009) belirttiği gibi, güvenlik kavramının disiplinler arası ve çok boyutlu doğasından kaynaklanıyor olabilir.

Beşincisi, kurum bazında elde edilen bulgular, uzay güvenliği araştırmalarının belirli prestijli merkezler etrafında kümelendiğini göstermektedir. McGill Üniversitesi, Leiden Üniversitesi ve George Washington Üniversitesi gibi kurumların Institute of Air and Space Law birimlerinin varlığı, bu kümelenmeyi açıklamaktadır. Bu kurumlar, sadece akademik bilgi üretimi değil, aynı zamanda politika danışmanlığı ve uzman yetiştirme açısından da merkezi rol oynamaktadır. Bu durum, bilgi üretiminin coğrafi ve kurumsal açıdan merkezileştiğini ve bu merkezlerin bilgi toplulukları (epistemic communities) olarak işlev gördüğünü göstermektedir (Haas, 1992).

Altıncısı, bibliyografik eşleşme ve ortak atıf analizleri, literatürde bazı temel referans noktalarının var olduğunu ortaya koymaktadır. Lyall ve Larsen'in (2009) "Space Law: A Treatise" kitabı, Dolman'ın (2002) "Astropolitik" eseri, Launius'un (2003) uzay politikası üzerine çalışmaları ve Koplow'un (2018) silahlanma kontrolü analizleri, alanın entelektüel temelini oluşturmaktadır. Bu eserlerin ortak özelliği, uzay güvenliğini hem hukuki hem de stratejik perspektiflerle ele almalarıdır. European Commission'ın kurumsal kimliğiyle en çok ortak atıf alan aktörler arasında olması ise AB'nin uzay politikası ve düzenlemesi alanındaki normatif gücünü yansıtmaktadır.

Yedincisi, Space Policy dergisinin literatürdeki merkezi konumu, politika odaklı yaklaşımların ağırlığını göstermektedir. Bu dergi, uzay güvenliği araştırmalarının sadece akademik değil, aynı zamanda uygulayıcı ve politika yapıcı kitlelerine de ulaşması açısından köprü işlevi görmektedir. Acta Astronautica gibi teknik odaklı dergilerin de ortak atıf ağında yer alması, alanın disiplinler arası karakterini pekiştirmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma uzay güvenliği literatürünün küresel ölçekteki entelektüel haritasını sistematik biçimde çıkarmıştır. Bulgular, alanın 2001 sonrası hızlı bir gelişim gösterdiğini, ancak coğrafi ve kurumsal olarak belirli merkezler etrafında kümelendiğini ortaya koymaktadır. ABD, İngiltere ve Çin öncü aktörler olarak öne çıkarken, Türkiye gibi ülkelerin marjinal konumda kaldığı görülmektedir. Literatürün kavramsal yapısı hukuk ve politika ekseninde yoğunlaşmakta, güvenlik paradigması henüz tam olarak yerleşmemiş görünmektedir. Bu çalışma, gelecek araştırmalar için önemli iş birliği fırsatları ve boşlukları ortaya koymaktadır. Özellikle Türkiye gibi uzay programlarını geliştiren ülkelerin akademik kapasitelerini artırması, hem ulusal strateji oluşturma süreçlerine katkı sağlayacak hem de uluslararası bilgi üretimi ağlarına entegrasyonu kolaylaştıracaktır.

KAYNAKÇA

Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers.

Buzan, B., & Hansen, L. (2009). *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge University Press.

Dolman, E. C. (2002). *Astropolitik: Classical Geopolitics in The Space Age*. Routledge.

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to Conduct a Bibliometric Analysis: An Overview and Guidelines. *Journal of Business Research, 133*, 285-296. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070

Garfield, E. (1972). Citation Analysis as a Tool in Journal Evaluation. *Science, 178*(4060), 471-479. https://doi.org/10.1126/science.178.4060.471

Haas, P. M. (1992). Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination. *International Organization, 46*(1), 1-35. https://doi.org/10.1017/S0020818300001442

Heimann, C. F. L. (1993). Understanding the Challenger disaster: Organizational structure and the design of reliable systems. *American Political Science Review, 87*(2), 421-435.

Jakhu, R. S., & Pelton, J. N. (Eds.). (2017). *Global Space Governance: An international Study*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-54364-2

Johnson-Freese, J. (2017). *Space Warfare in The 21st Century: Arming The Heavens*. Routledge.

Kessler, D. J., & Cour-Palais, B. G. (1978). Collision Frequency of Artificial satellites: The Creation of a Debris Belt. *Journal of Geophysical Research, 83*(A6), 2637-2646. https://doi.org/10.1029/JA083iA06p02637

Kessler, M. M. (1963). Bibliographic Coupling between Scientific Papers. *American Documentation, 14*(1), 10-25. https://doi.org/10.1002/asi.5090140103

Koplow, D. A. (2018). The Fault is not in Our Stars: Avoiding an Arms Race in Outer Space. *Harvard International Law Journal, 59*(2), 331-404.

Launius, R. D. (2003). Public Opinion Polls and Perceptions of US Human Spaceflight. *Space Policy, 19*(3), 163-175. https://doi.org/10.1016/S0265-9646(03)00039-0

Liou, J. C., & Johnson, N. L. (2006). Risks in Space from Orbiting Debris. *Science, 311*(5759), 340-341. https://doi.org/10.1126/science.1121337

Logsdon, J. M. (2015). *After Apollo? Richard Nixon and The American Space Program*. Palgrave Macmillan.

Lyall, F., & Larsen, P. B. (2009). *Space Law: A Treatise*. Ashgate Publishing.

Paikowsky, D. (2017). What is New Space? The Changing Ecosystem of Global Space Activity. *New Space, 5*(2), 84-88. https://doi.org/10.1089/space.2016.0027

Perianes-Rodriguez, A., Waltman, L., & van Eck, N. J. (2016). Constructing Bibliometric Networks: A Comparison between Full and Fractional Counting. *Journal of Informetrics, 10*(4), 1178-1195. https://doi.org/10.1016/j.joi.2016.10.006

Pomeroy, C. (2019). The Quantitative Analysis of Space Policy: A Review of Current Methods and Future Directions. *Space Policy, 48*, 14-29. https://doi.org/10.1016/j.spacepol.2018.07.005

Pranckutė, R. (2021). Web of Science (Wos) and Scopus: The Titans of Bibliographic Information in Today's Academic World. *Publications*, *9*(1), 12. https://doi.org/10.3390/publications9010012

Sheehan, M. (2007). *The International Politics of Space*. Routledge.

Small, H. (1973). Co-Citation in The Scientific Literature: A New Measure of The Relationship between Two Documents. *Journal of the American Society for Information Science*, *24*(4), 265-269. https://doi.org/10.1002/asi.4630240406

Steinberg, A. (2011). Space Policy Responsiveness: The Relationship between Public Opinion and NASA Funding. *Space Policy*, *27*(4), 240-246. https://doi.org/10.1016/j.spacepol.2011.10.001

van Eck, N. J., & Waltman, L. (2010). Software Survey: VOSviewer, a Computer Program for Bibliometric Mapping. *Scientometrics*, *84*(2), 523-538. https://doi.org/10.1007/s11192-009-0146-3

Weeden, B. (2013). *2007 Chinese Anti-satellite Test Fact Sheet*. Secure World Foundation. https://swfound.org/media/6575/chinese_asat_fact_sheet_updated_2012.pdf

Weeden, B., & Samson, V. (Eds.). (2018). *Global Space Governance: An International Study*. Springer.

Zhao, Y. (2015). *National Space Law in China: An Overview of The Current Situation and Outlook for The Future*. Leiden University Press.

EGE 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
December 23 - 29, 2025 – IZMIR
Vol. 2 - ISBN NR: 978-625-5694-64-5

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN STRATEJİK PLANLARINDAKİ KIRAL KALKINMA HEDEFLERİNİN İNCELENMESİ: EGE BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Ahmet UÇAR

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ahmet.ucar@cbu.edu.tr -Orcid no:0000-0002-2533-7887

Prof. Dr. Uluç ÇAĞATAY

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Yenipazar Meslek Yüksekokulu

uluc.cagatay@adu.edu.tr -Orcid no:0000-0003-1194-3293

ÖZET

Büyükşehir belediyeleri Türk yönetim sistemi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü 2000'li yıllardan sonra nüfusun çoğunun büyükşehirlere göç etmesi neticesinde hükümetler buralara özel önem vermeye başlamış ve büyükşehir belediye sayısını artırma yoluna gitmişlerdir. Burada temel amaç yeni kurulan büyükşehir belediyeleri ile büyükşehirlerin hizmet verme sistemini güçlendirmek yoluyla hizmet alanının genişletilmesidir. 2012 yılında 6360 sayılı Kanun çıkarılmadan büyükşehir belediyelerinin görevleri daha sınırlı bir coğrafi alanı içerirken, bu kanunun çıkarılması ile görevleri il sınırlarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Buna paralel olarak 6360 sayılı Kanun sadece büyükşehir belediyelerinin görev alanını genişletmekle kalmamış aynı zamanda bunlara bazı yeni görevler de yüklemiştir. Bunlardan en önemlisi tarım ve kırsal alanların kalkınmasına yönelik görevlerdir. İşte bu doğrultuda bu çalışmanın temel amacı 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir belediyelerine ne tür tarımsal ve kırsal görevler verildiğini incelemek, aynı zamanda büyükşehir belediyelerinin bu görevlere yönelik stratejik planlarında hangi amaç ve hedefleri koyarak bu görevleri yapmaya çalıştıklarını belirlemektir. Öncelikle bunun için bir literatür taraması yapılarak büyükşehirlerin bu görevleri için kanunda nasıl düzenlemeler yapıldığı incelenmiş, daha sonra da Ege bölgesinde faaliyet gösteren İzmir, Aydın, Muğla, Manisa ve Denizli Büyükşehir Belediyelerinin stratejik planları ve performans raporları için içerik analizi yapılarak kırsal kalkınmaya ilişkin amaç ve hedefler belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında sonuç ve değerlendirme kısmı ile çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Büyükşehir Belediyeleri, 6360 sayılı Kanun, Kırsal Kalkınma

1.GİRİŞ

Son zamanlarda kırdan kente göçün artması sonucu şehirlerin nüfusu artmış ve kalabalık yerleşim yerleri haline dönüşmüşlerdir. Bunun sonucunda yeni model önerileri tartışılmaya

başlanmış ve dünya ölçeğinde metropol yönetim olarak da bilinen büyükşehir yönetimlerinin kurulması hâkim düşünce olarak ön plana çıkmıştır. Bunun sonucunda Türkiye'de ilk defa 1984 yılında üç büyükşehir belediyesi kurularak Ankara, İstanbul ve İzmir'de hizmet vermeye başlatılmıştır. Daha sonra ilerleyen yıllarda Adana, Bursa gibi diğer büyüyen şehirlerde yeni büyükşehir belediyeleri kurulmuş ve kurulmaya devam etmiştir. Bunun sonucunda 2012 yılına kadar Kayseri, Samsun, Eskişehir gibi diğer illerde de kurularak sayıları 16 ya ulaşmıştır. 2000'li yıllardan sonra da bu süreç devam etmiş ve büyük yerleşim merkezlerinde büyükşehir yönetimlerinin kurulması işlemlerine devam edilmiştir. Zira 2000'li yıllarda iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri bu konunun önemine binaen 2012 yılında yeni büyükşehir belediyelerinin kurulmasını düzenleyen bir kanun tasarısı hazırlamış ve meclisten geçirmiştir. Bu kapsamda 6/12/2012 tarih ve 28489 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak bazı maddeleri yayınlandığı tarihte, bazı maddeleri de 30 Mart 2014 tarihinde yapılan mahalli genel seçimleriyle beraber yürürlüğe giren 6360 sayılı *On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun* ile Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, Erzurum, Gaziantep, İzmir, Kayseri, Konya, Mersin, Sakarya ve Samsun büyükşehir belediyelerinin sınırları il mülki sınırı haline getirilmiş, Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Ordu, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van illerinde, sınırları il mülki sınırları olmak üzere aynı adla büyükşehir belediyesi kurulmuş ve bu illerin il belediyeleri büyükşehir belediyesine dönüştürülmüştür (Alıcı, 2015: 20-21). Böylece 6360 sayılı kanun ile büyükşehir belediye sayısı 30 olmuştur.

Öte yandan bu konuda dünya üzerinde yaşanan gelişmelere bakıldığında da birçok ülkede büyüyen ve nüfus yoğunluğu yaşanan kentlerin kentsel alanlarında etkin hizmet sunumu konusunda yeni yönetim modelleri oluşturulması çalışmaları yapılmakta olduğu görülmektedir (Gül ve Batman, 2013: 8; Özgür ve Yavuzçehre, 2016: 906). Türkiye'de uygulanması düşünülen modellerin de bunlardan tamamen bağımsız olarak ele alınması pek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla 6360 sayılı Kanun hem ülkenin mevcut bulunduğu şartlar hem de uluslararası gelişmeler bağlamında değerlendirilmelidir. Bu Kanunun uygulanması sonucunda Türkiye'de bütün büyükşehir belediyelerinin görev alanı il mülki sınırları olarak genişletilmiş ve büyükşehir belediyelerine daha önce görevli olamadıkları kırsal ve tarımsal alanların geliştirilmesine yönelik yeni görevler de verilmiştir. Bu önceliklere binaen hazırlanan bu çalışmada öncelikle kavramsal çerçeve olarak 6360 sayılı kanunun gerekçesi ve büyükşehirlerin görevleri irdelenecek ve kanunun bu belediyelere verdiği yeni görevlerin neler olduğu belirlenecektir. Daha sonra ise büyükşehirlere verilen yeni görevlerden tarımsal ve kırsal alanların geliştirilmesi konusunda bir alan araştırması yapılacaktır. Bunun için Ege Bölgesinde faaliyet gösteren İzmir, Aydın, Denizli, Manisa ve Muğla Büyükşehir Belediyeleri örneklem olarak seçilmiştir. Alan çalışmasında seçilen bu beş belediyenin üst politika belgeleri olan 2025-2029 stratejik belgeleri ve 2024 yılı faaliyet raporları içerik analizi yöntemi ile incelenerek kırsal kalkınma amaç ve hedefleri belirlenmeye çalışılacaktır. Elde edilen bulgular ışığında sonuç bölümünde bazı çıkarımlar yapılacaktır.

2. 6360 SAYILI KANUNUN GEREKÇESİ VE BÜYÜKŞEHİRLERE VERDİĞİ GÖREVLER

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar gerek kamu yönetimi gerek ise yerel yönetimlere ilişkin problemlerin belirlenmesi ve çözümü konusunda çeşitli çalışmalar

yapılmıştır (Aktel ve Memişoğlu, 2005: 25'ten aktaran Kızılboğa ve Alıcı, 2013: 356). Gelişmeler paralelinde yapılan reformlar kapsamında hazırlanan ve çıkarılan kanunlara rağmen, Türkiye'de köyden kente göçün artması, eğitim ve iş olanaklarına erişim gibi nedenlerle kentlerin büyüyerek belediye sınırları dışına taşması belediyeler arasında iş birliği yapılmasını zorunlu kılmıştır. Ancak iş birliği iyi işleyememiş ve buna çözüm bulabilmek için 1984 yılında 3030 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu çıkarılmıştır (Torlak ve Sezer, 2005: 89'dan aktaran Kızılboğa ve Alıcı, 2013: 356). İlerleyen yıllarda 2000'li yıllara gelindiğinde mevcut sorunların nüfus artışı, küreselleşme ve mali yetersizlik gibi nedenlerle daha da artmasından kaynaklı yeni reformlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda 2004 tarihli 5216 sayılı Büyükşehir Belediye ve 2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemelerin sonuncusu 06.12.2012 tarihli ve 28489 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 6360 sayılı "On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" dur. Kentlerde nüfus artışı, göçler ve yoğun kentleşme gibi durumların ortaya çıkması ve mali anlamda kaynakların bölünmemesi, uzman personelin bir arada olması ve tek kaynaktan yönetilmesi anlayışı yerel kamu hizmetlerinin tek elden yürütülmesi durumunda daha etkin gerçekleşeceği algısını ortaya çıkardı. 6360 sayılı Kanun bu algının bir ürünü olarak hazırlanarak kanunlaşmıştır (Kızılboğa ve Alıcı, 2013: 356-357). Bu kapsamda 6360 sayılı Kanun için, Türkiye'nin yerel yönetim sisteminde köklü bir dönüşümü hedefleyen kapsamlı bir düzenleme olduğu söylenebilir. Kanunun çıkarılmasında temel gerekçe, büyük şehirlerde yaşanan yönetim problemlerini çözmek ve daha etkin bir yerel yönetim yapısı oluşturmaktır. Çelikyay'ın da (2014: 12) çalışmasında belirttiği üzere, İl sınırları düzeyinde hizmet sunacak olan büyükşehir belediye modelinin aşağıda bahsedilen olumlu gelişmeleri ortaya çıkaracağı öngörülmektedir:

- Geniş ölçekte hizmet üreten yerel yönetim birimleri gelişmiş teknolojilerle donatılabilecektir.
- Geniş ölçekte hizmet üretecek bu yönetimlerde nitelikli teknik personel istihdam edilebilecek, ayrıca iş gücü uzmanlaşacağından verimlilik artışı sağlanacaktır.
- Geniş ölçekli yerel birimlerden oluşan yerel yönetim sistemi, merkezden gönderilecek kaynakların etkin kullanımını sağlayacaktır.
- İl sınırları içinde bütünleştirilmiş yerel yönetim birimleri arasında kaynakların etkin kullanımı sağlanacaktır.
- Sahip olunacak imkânlar açısından daha adil bir yapı ortaya çıkabilecektir.
- İmar, planlama, ulaşım, itfaiye gibi geniş çerçevede eşgüdüm ve bütünlük içerisinde yürütülmesi gereken mahalli müşterek nitelikteki kamu hizmetlerinin sunumunda etkinlik sağlanabilecektir.
- Düzenleyici üst imar planları çerçevesinde il çapında uyumlu imar uygulamaları gerçekleştirilebilecektir

Dolayısıyla 6360 sayılı Kanun, Türkiye'nin yerel yönetim sisteminde önemli değişiklikler yaparak büyükşehir belediyelerinin görev alanını önemli ölçüde genişleten bir düzenlemedir.

Özellikle tarım ve hayvancılığı destekleme konusunda büyükşehir ve ilçe belediyelerine tanınan yetki, yerel yönetimlerin kırsal kalkınma ve tarımsal üretim konusunda aktif rol almasını sağlamıştır. Bu düzenleme sayesinde büyükşehir belediyeleri, tarımsal hizmetler ve kırsal hizmetler daire başkanlıkları kurarak, tarımsal üretici destekleme, hayvancılık,

kooperatifçilik, tarımsal eğitim ve kırsal kalkınma konularında çok sayıda proje ve faaliyet yürütmektedir.

Büyükşehir belediyelerinin görevleri 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun 7. Maddesinde detaylı olarak sayılmıştır. Bu görevler planlama ve koordinasyon, imar ve planlama, alt yapı ve ulaşım ile çevre ve temizlik alanlarında düzenlenmiştir. Ayrıca büyükşehir belediyelerine 6360 sayılı Kanun ile tarım ve hayvancılık konusunda, kırsal kalkınmaya ilişkin görevler de verilmiştir. Bu kapsamda **6360 sayılı Kanun'la 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 7. maddesine eklenen 5. Fıkra ile "***Büyükşehir ve ilçe belediyeleri tarım ve hayvancılığı desteklemek amacıyla her türlü faaliyet ve hizmette bulunabilirler."* denilmektedir. Dolayısıyla bu fıkrada belirtilen düzenlemeye göre; büyükşehir belediyeleri ve ilçe belediyelerine aşağıdaki konularda geniş yetki tanınmıştır:

- Bütçe limiti olmaksızın tarım ve hayvancılığa destek
- Faaliyet ve hizmet alanında herhangi bir kısıtlama olmadan her türlü faaliyette bulunma
- Tarımsal üretici destekleme programları
- Hayvancılık faaliyetlerini destekleme
- Tarımsal sulama projeleri
- Kooperatifleri destekleme
- Tarımsal eğitim ve danışmanlık hizmetleri
- Üretici pazarları oluşturma
- Tarımsal araştırma ve geliştirme projeleri
- Kırsal kalkınma projeleri

Bu hizmetlerin yerine getirilmesi ve etkin bir şekilde sunulması için büyükşehir belediyelerinde Tarımsal Hizmetler ve Kırsal Hizmetler Daireleri kurulmuştur. Ayrıca büyükşehir sınırları içerisinde bulunan köylerin tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüştürülmüş ve bu kırsal alanlar için aşağıdaki düzenlemeler hüküm altına alınmıştır (Çelikyay, 2014: 15-16):

1. Orman köyleri ve orman köylüsüne tanınan hak, sorumluluk ve imtiyazlar devam edecektir.
2. Mahalleye dönüşen köy ve belediyelerce kullanılan mera, yaylak, kışlak gibi yerlerden mahalle sakinleri yararlanmaya devam edecektir.
3. Tüzel kişiliği kaldırılan köylerde, vergi, harç ve katılım payları 5 yıl süreyle alınmayacaktır.
4. İçme ve kullanma suları için alınacak ücretin 5 yıl süreyle en düşük tarifenin %25'ini geçmeyecek şekilde belirlenecektir.
5. Köy iken mahalleye dönüşen yerleşim yerlerinin altyapı hizmetleri için belediye ve bağlı idarelere yatırım bütçelerinin %10'unu 10 yıl süre ile ayırma zorunluluğu getirilerek bu yerlerde etkin hizmet sağlanması için tedbir alınmıştır.
6. İlçe belediyelerinin mahalleye dönüşen köylerde yapılacak ticari amaç taşımayan yapılar için yörenin mimari özelliklerine uygun tip mimari proje yapma veya yaptırma, konusunda ilçe belediyelerin talep etmesi halinde büyükşehir belediyesi destek sağlayabilecektir.

3. EGE BÖLGESİNDE FAALİYET GÖSTEREN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN STRATEJİK PLAN VE FAALİYET RAPORLARINDA KIRSAL KALKINMA AMAÇLARI

Ege bölgesinde halihazırda faaliyet gösteren biri 1984 de ilk kurulanlarda olmak üzere kalan dördü ise 2012 de 6360 sayılı Kanunla kurulan beş adet büyükşehir belediyesi var olduğu görülmektedir. Bunlar: İzmir, Aydın, Denizli, Manisa ve Muğla Büyükşehir Belediyeleridir. Dolayısıyla İzmir Büyükşehir Belediyesi 1984 yılında 3030 sayılı Kanun ile kurulan ilk üç büyükşehir belediyesinden biri olurken, diğer dördü ise 2012 yılında kabul edilen 6360 sayılı

Kanun ile yeni kurulan büyükşehir belediyelerinden bazılarıdır. Çalışmanın alan araştırmasını oluşturan bu bölümde Ege Bölgesinde faaliyet gösteren yukarda zikredilen belediyelerin 2024 yılı faaliyet raporlarında ve 2025-2029 Stratejik Planlarında yer alan tarımsal ve kırsal gelişme amaçlarının neler olduğu ve bu amaçlar için hangi hedeflerin belirlendiği içerik analizi yöntemi ile araştırılacaktır. Aynı zamanda belirlenen bu hedeflerin ne kadarının gerçekleştiği 2024 yılı faaliyet raporlarının incelenmesi ile belirlenmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda aşağıda söz konusu belediyelerin plan ve faaliyet raporları tek tek ele alınarak incelenecektir.

3.1.İzmir Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı ve 2024 Yılı Faaliyet Raporunda Kırsal Kalkınma Amaçları

İzmir Büyükşehir Belediyesinin 2025-2029 Stratejik Planı incelendiğinde 5. Kısımda Strateji Geliştirme başlığı altında 5 adet ana stratejik amaç oluşturmuş olduğu görülmektedir. Bunlardan Amaç 2 ve Hedef 2.2 tarımsal ve kırsal kalkınmaya yönelik belirlenmiştir. Bu anlamda STRATEJİK AMAÇ 2'nin konusu "*Sürdürülebilirlik Yaklaşımıyla Üreten Yenilikçi İzmir için, Sosyal, Ekonomik Kalkınma ve Eşitlikle Toplumsal Direnci Arttırmak"* şeklinde oluşturulmuştur. Bu amaç için belirlenen hedef ise "*Tarımda Sürdürülebilir Büyüme ve Ekonomik Kalkınma İçin Üretici Destek Programları ve Kırsal Hizmetlerin Kapsamını Genişletmek"* olarak oluşturulmuştur. Dolayısıyla İzmir Büyükşehir Belediyesinin 2025-2029 Stratejik Planında önümüzdeki 5 yılda bu hedef kapsamında tarım ve kırsal kalkınma konusunda şunların yapılması istenmektedir: İzmir'de tarım sektöründe sürdürülebilir büyümeyi teşvik etmek ve ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla üreticilere yönelik destek programlarının ve kırsal hizmetlerin genişletilmesi amaçlanıyor. Bu anlamda tarımsal sulama, eğitim, kırsal kalkınma projeleri, hayvancılık faaliyetleri ve kooperatif destekleri gibi çeşitli alanlarda yapılan çalışmalar, tarım sektörünün verimliliğini artırmayı, ekonomik direncini güçlendirmeyi ve tarımda yenilikçi uygulamaları teşvik etmeyi hedeflemektedir (İzmir Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı, s. 81).

Sonuç olarak İzmir Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı, tarımda sürdürülebilir büyüme ve farklı kırsal kalkınma faaliyetleri içermektedir. 7,67 milyar TL bütçe ayrılan kırsal kalkınma hedefi, İzmir'in tarım sektöründe köklü bir dönüşümü amaçladığı söylenebilir. Zira 5 yıllık süreçte 1,8 milyon fidan dağıtımı, 12.100 hayvan desteği, 68 sulama projesi ve 340 gölet çalışması ile tarımsal üretim altyapısı güçlendirilecektir. 41.000 üreticiye hizmet sunulması hedeflenmektedir.

Ayrıca dijital dönüşüm, akıllı tarım uygulamaları, sürdürülebilir tarım teknikleri ve kırsal kalkınma projeleri ile İzmir tarımının modernizasyonu ve rekabet gücünün artırılması planlanmaktadır. Yine iklim değişikliği ile mücadele, su kaynaklarının etkin yönetimi, yenilenebilir enerji kullanımı ve çevre dostu tarım uygulamalarının teşviki öncelikli konular arasında yer almaktadır.

2024 yılı Faaliyet Raporunu incelediğimizde stratejik amaç 3 kapsamında yani "*İzmir Ekonomisini, Yenilikçi ve Girişimci Bir Ekosisteme Kavuşturmak ve Şehrin Coğrafi Karakterine Yaslanarak Geliştirmek"* için Herkes İçin Tam Zamanlı, Üretken ve Yenilikçi Bir İş Ortamı Sağlanması ve İzmir'de Yoksulluğun Her Türlüsünün Azaltılması hedeflenmiştir. Dolayısıyla bu amaç ve hedef için şu tür kırsal kalkınma faaliyetleri gerçekleştirilmiştir (İzmir Büyükşehir Belediyesi 2024 yılı Faaliyet Raporu, s.127-130):

- ✓ Stratejik Ürünler ile Endemik Türlerin Desteklenmesi ve Pazarlanması Faaliyetleri
- ✓ Üretici Pazarları ve Satış Noktalarının Yaygınlaştırılması Faaliyetleri
- ✓ Kaçeli Koyun Irkının Korunması ve Çoğaltılması Faaliyetleri
- ✓ Kırsal Kesimde Gelir Getirici Faaliyetlerin Desteklenmesi Hizmetleri
- ✓ Meslek Fabrikası Faaliyetlerinin Yürütülmesi
- ✓ Arıcılık, İpekböcekçiliği, Kümes Hayvancılığı, Küçükbaş ve Manda Yetiştiriciliğinin Yaygınlaştırılması ve Islahı Faaliyetleri
- ✓ Üreticinin Üretim Şartlarının İyileştirilmesi ve Üretime Dair Yeni Sistemlerin Teşvik Edilmesi Faaliyetleri
- ✓ Kooperatiflerin Yaygınlaştırılması ve Pazarlama İmkanlarının Desteklenmesi Faaliyetleri

Öte yandan Gıda Güvenliği Sağlanması, Beslenmenin İyileştirilmesi ve Sürdürülebilir Tarımın Desteklenmesi hedefi kapsamında yapılan faaliyetler de şunlardır (İzmir Büyükşehir Belediyesi 2024 yılı Faaliyet Raporu, s.127-130):

- ✓ Mezbaha Hizmetlerinin Yürütülmesi
- ✓ Sebze Hali Hizmetlerinin Yürütülmesi
- ✓ Sosyal Destek ve Yardım Amaçlı Yiyecek, İçecek Dağıtım Hizmetlerinin Yürütülmesi
- ✓ İyi Tarım ve Organik Tarım Uygulamalarının Yaygınlaştırılması Faaliyetlerinin Yürütülmesi
- ✓ Küçük Ölçekli Aile İşletmelerine Yönelik Küçükbaş Hayvancılığın Desteklenmesi Faaliyetleri
- ✓ Tarımsal Eğitim Ar-Ge ve Koordinasyon Faaliyetlerinin Yürütülmesi
- ✓ Kırsal Hizmet Faaliyetlerinin Yürütülmesi
- ✓ Tarımsal Hizmet Faaliyetlerinin Yürütülmesi
- ✓ Süt Kuzusu Faaliyetleri
- ✓ Sebze Hal Tesislerinin Yapımı Faaliyetleri
- ✓ Tarımsal Sulama Faaliyetleri
- ✓ Tarımsal Sulama ve Hayvan İçme Suyu Göletleri Yapımı Faaliyetleri

3.2. Aydın Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı ve 2024 Yılı Faaliyet Raporunda Kırsal Kalkınma Amaçları

Aydın Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planını incelediğimizde bir adet tarım ve kırsal gelişmeye ilişkin amaç olduğu görülmektedir. İşte bu kapsamda stratejik amaç 5'in konusu Aydın ili ölçeğinde tarımın geliştirilmesine yönelik şöyle oluşturulmuştur: *Modern tarım yöntemleri ve teknolojileri doğrultusunda tarımsal faaliyetleri desteklemek ve teşvik etmek.* Dolayısıyla tarımın ve kırsal kalkınmanın sağlanması için bu amaç altında 2 hedef belirlenmiş olup, hedef 5.1'de "*Tarımsal verimliliği artırmak üzere girişimciliği güçlendirerek destekler sağlaması"* ve hedef 5.2'de ise, "*Teknolojik araç ve gereçlerin desteğiyle yerel ürünlerin pazarlama ve tanıtımının güçlendirmesi"* hedeflenmiştir. Böylece bu hedefler doğrultusunda; Bitkisel ve hayvansal üretim ile ticaret verimliliğinin artırılması ve Tarımsal teknolojinin kullanımı ve marka bilincinin artırılması planlanmıştır (Aydın Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı, s.93-94).

Aydın Büyükşehir Belediyesi'nin 2024 yılı Faaliyet Raporu incelendiğinde pek çok alanda tarımsal ve kırsal kalkınmayı geliştirecek faaliyet yaptığı görülmektedir. Zira Aydın Büyükşehir Belediyesi, *'Üreticiye Destek, Tüketiciye Hizmet'* vizyonu ile kırsal kalkınma ve tarım sektöründe önemli projeler yürütmektedir. 2024 yılında belirlenen hedeflerin tamamına ulaşılmış, hatta bazı alanlarda hedefler aşılmıştır. Bu kapsamda ata tohumları projesi, aile tipi hayvancılık destekleri, modern tarım teknolojilerinin kullanımı ve kooperatifçilik çalışmaları

ile hem üreticilerin gelir düzeyi artırılmış hem de yerel ekonomi güçlendirilmiştir (Aydın Büyükşehir Belediyesi 2024 yılı Faaliyet Raporu, s.100-102).

Öte yandan Halk Ege Et ve Halk Ekmek projeleri ile aracısız üretici-tüketici buluşması sağlanarak hem üretici hem de tüketiciye ekonomik katkı sunulduğunu görmekteyiz. Örneğin Kırsal kalkınmanın öncülerinden olan ve *'Üreticiye Destek, Tüketiciye Hizmet'* sunma hedefiyle yola çıkan Halk Ege Et; hem bölge besicisine ekonomik katkı ve güven sağlarken hem de geniş ürün portföyü, uygun fiyat ve güvenilir et prensipleri ile vatandaşların beklenti ve taleplerine cevap vermiştir. Bu anlamda günlük 300 küçükbaş kesim kapasitesi ve 73 büyükbaş kesim kapasitesi ile tüm şubelerde vatandaşın ekonomisine uygun, kaliteli, hijyenik et hizmeti sunulmuş olduğu raporda zikredilmektedir (Aydın Büyükşehir Belediyesi 2024 yılı Faaliyet Raporu, s.146).

3.3. Denizli Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı ve 2024 Yılı Faaliyet Raporunda Kırsal Kalkınma Amaçları

Denizli Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı dikkatli incelendiğinde temel odak alanlarından birinin **kırsal kalkınma** olarak belirlendiği görülmektedir. Bu çerçevede stratejik amaç 2'nin konusu; "*Kırsal bölgelerde ekonomik çeşitliliği ve refah düzeyini arttırarak kalkınmayı sağlamak"* şeklindedir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için iki temel hedef belirlenmiş ve amaç 2 için tahmini toplam maliyet 830.186.781,00 TL'dir. Böylece Hedef 2.1'de, "Tarım ve hayvancılık faaliyetlerini destekleyerek yaşam koşullarının iyileştirilmesini sağlamak" hedeflenmiş ve bu hedefe ulaşmak için planlanan faaliyet ve projeler şöyledir (Denizli Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı, s.65):

- Kırsal ve tarımsal desteklemeler yapmak (tohum, fide, fidan, yem, bitki besleme ve koruma ürünleri, makine-ekipman ve hayvan sağlığını koruma ürünleri gibi),
- Üretici örgütlerini desteklemek,
- Seracılık faaliyetlerini desteklemek.

Hedef 2.2'de ise, "Kırsal değerlerin ortaya çıkarılarak kırsalda ekonomik hareketliliği sağlamak" hedeflenmiştir. Bu hedefe ulaşmak için planlanan faaliyet ve projeler de şunlardır (Denizli Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı, s.66):

- Yerel üreticiye satış, pazarlama ve tanıtım desteği vermek (yerel pazarların kurulması ve ürün tanıtım faaliyetleri gibi),
- Kırsalda ekonomik hareketlilik faaliyetlerini yürütmek.

Denizli Büyükşehir Belediyesi'nin **2024 Yılı Faaliyet Raporuna bakıldığında stratejik planda belirlenmiş olan stratejik hedeflerin çoğunun gerçekleştiği söylenebilir. Kırsal kalkınma konusunda stratejik amaç 10 "***Denizli'nin rekabet gücünü artırmaya yönelik destek faaliyetlerinin geliştirilmesi ve uygulanması"* olarak belirlenmiş ve bu amaç altında belirlenen hedef 3 ile **Kırsal ve tarımsal alanlardaki faaliyetlerin gelişmesine yönelik destek hizmetleri vermek hedeflenmiştir (**Denizli Büyükşehir Belediyesi'nin **2024 Yılı Faaliyet Raporu, s.34). Yapılan faaliyet ve performans göstergelerine bakıldığında sonuç olarak şunlar söylenebilir.** Denizli Büyükşehir Belediyesi, 2024 yılı performans programı kapsamında kırsal ve tarımsal faaliyetlerin geliştirilmesi için toplam 55.871.000 TL bütçe ayırmıştır. Bu kaynakla çiftçilere makine-teçhizat desteği, sulama hizmetleri, tarım ve hayvancılık projeleri desteklenerek kırsal kalkınmaya katkı sağlanması hedeflenmiştir. İklim değişikliğine dayanıklı

tarım uygulamaları ve modern teknolojilerin yaygınlaştırılması ile sürdürülebilir bir tarımsal yapının oluşturulması amaçlanmaktadır.

3.4. Manisa Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı ve 2024 Yılı Faaliyet Raporunda Kırsal Kalkınma Amaçları

Manisa Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planında çok geniş kapsamlı bir vizyon benimsendiği ve bunun içinde de kırsal kalınma destekleri ile Manisa'da tarımın gelişmesine önem verildiği görülmektedir. Planda belirlenen stratejik amaçlardan amaç 4 doğrudan tarımın gelişmesi ve kırsal kalkınma konusunu içermektedir. Bu kapsamda amaç 4'ün içeriği şöyledir: "Manisa ve Bölgemizde; Doğal Yapıların ve Kırsal Alanların Korunduğu, Kentsel ve Kırsal Alanların Birlikte Geliştiği, Mevcut Tarımsal Üretkenliğin Artırıldığı, Katılımcı Yöntemlerle Geliştirilen Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma Modeli Oluşturmak" (Manisa Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı, s.131).

Dolayısıyla bu kapsamlı stratejik amacın gerçekleşmesi için belirlenen 5 adet hedef şunlardır:

- ✓ Tarımda, sürdürülebilir su kullanımı ve su tasarrufu için etkili sulama sistemlerinin yaygınlaştırılması sağlanacaktır.
- ✓ Hayvansal üretimde sürdürülebilir üretim yöntemlerini teşvik edecek, ekonomik değer yaratacak ve çevre dostu yerel destek programı oluşturulacaktır.
- ✓ Bitkisel üretimde bölge ekonomisine daha fazla katkı sağlayabilecek ve katma değeri yüksek ürün çeşitliliği arttırılacak, buna yönelik desteklemeler yaygınlaştırılacaktır.
- ✓ Tarımda verimliliği arttıracak tarım teknolojileri ve akıllı tarım uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.
- ✓ Tarım sektörünün sürdürülebilirliğinin sağlanması için çiftçilerin ve kooperatiflerin yapılandırılmasını sağlayacak yeni, katılımcı yerel modeller tasarlanacaktır (Manisa Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı, s.132-136).

Bu hedefler çerçevesinde Manisa'da tarımsal faaliyetlerin gelişmesi ve çiftçilerin daha verimli ürün elde edebilmesi için birçok faaliyetin yapılması planlanmıştır. Bu faaliyetlerden bazıları şunlardır:

Kapalı sistem tarımsal sulama tesisleri, Taral doldurma tesisleri, Tarımsal sulama havuzları ve su depoları, Tarımsal sulama amaçlı sondaj ve Tarımsal amaçlı küçük ölçekli sulama göleti yapımı. Yine hedef 2 kapsamında hayvan içme suyu (HİS) göletleri yapımı ve temizlemesi, çiftçilerin desteklenmesi, damızlık ve süt soğutma tankları tedariki, tek dam uygulamasının yaygınlaştırılması ve arıcılık faaliyetlerinin desteklenmesi planlanmıştır.

Hedef 3 için planlanan faaliyetler arasında ise, fidan ve tohum çoğaltım destekleri, gübre ve makina ekipman destekleri, sebze meyve soğuk hava depoları, toprak analiz destekleri ve sera hizmetleri vardır.

Diğer 2 hedef kapsamında da; Tarımda verimliliği arttıracak veri ve bilginin toplanması ve paylaşılması, Kırsal alanlar ve tarım alanlarında ücretsiz internet hizmeti, Yerel ürün satış alanlarının açılması, Üretici pazarları, Kooperatiflere yönelik pilot proje uygulamaları, Tarım merkezlerinin açılması, Kooperatif okulu, Çiftçi eğitimleri faaliyetleri planlanmıştır. Bu

faaliyetlerin gerçekleşmesi için tabloda da görüldüğü gibi toplam 1.350 000 000 TL bütçe ayrılmıştır.

H.4.1 - Tarımsal Sulama Sistemleri	500.000.000
H.4.2 - Hayvansal Üretim Destekleri	350.000.000
H.4.3 - Bitkisel Üretim Destekleri	250.000.000
H.4.4 - Akıllı Tarım Uygulamaları	125.000.000
H.4.5 - Kooperatif ve Çiftçi Yapılandırması	125.000.000
TOPLAM	**1.350.000.000**

Manisa Büyükşehir Belediyesi 2024 Yılı Faaliyet Raporu incelendiğinde **yapılması planlanan birtakım faaliyetlerin gerçekleşmesinde sapmalar olduğu görülmektedir. Bu sapmaların ekonomik koşullar, altyapı yetersizliği ve hukuki süreçlerden kaynaklandığı belirtilmektedir. Örneğin, Tarımsal Destekleme Hizmetleri kısmen tamamlanmış ve yenilenmiştir. Yani** Destekler devam etmiş ancak birim maliyet artışları nedeniyle kapsamda zorunlu daralmaya veya takvim değişikliğine gidilmiştir.

Yine Tarımsal Sulama ve Altyapı Yatırımları desteklerinin devam ettiği ve gecikme olduğu belirtilmiştir. Hayvancılığı Destekleme Projeleri yeniden planlanıyor. Hal Tesisleri ve Modernizasyon faaliyeti ise proje aşamasında ve ertelendiği belirtilmiştir.

Sonuç olarak 2024 yılında Manisa Büyükşehir Belediyesi, makroekonomik zorluklara rağmen tarımsal desteklemeyi sür Kapalı sistem tarımsal sulama tesisleri, Taral doldurma tesisleri, Tarımsal sulama havuzları ve su depoları, Tarımsal sulama amaçlı sondaj ve Tarımsal amaçlı küçük ölçekli sulama göleti yapımı. Yine hedef 2 kapsamında hayvan içme suyu (HİS) göletleri yapımı ve temizlemesi, çiftçilerin desteklenmesi, damızlık ve süt soğutma tankları tedariki, tek dam uygulamasının yaygınlaştırılması ve arıcılık faaliyetlerinin desteklenmesi planlanmıştır.

dürmüş, ancak verimliliği artırmak adına **"Yeniden Planlama"** ve **"Modernizasyon"** stratejisine geçiş yapmıştır. Özellikle sebze hallerinin iyileştirilmesi ve destek kalemlerinin güncel ihtiyaçlara göre revize edilmesi, gelecek dönemin ana performans göstergesi olacaktır. Aşağıdaki tablo da bunları tam olarak özetlemektedir.

Faaliyet Kategorisi	Performans Seviyesi	Temel Sapma Nedeni
Bitkisel Destekler	Kısmen Gerçekleşti	Maliyet Artışları ve Bütçe Kısıtları
Sulama Altyapısı	Devam Ediyor	Kamulaştırma ve Hukuki Süreçler
Hayvancılık	Revizyon Aşamasında	Program Etkinliğinin Değerlendirilmesi
Hal Projeleri	Başlamadı / Planlamada	Yasal Prosedürler ve Arsa Sorunları

3.5. Muğla Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı ve 2024 Yılı Faaliyet Raporunda Kırsal Kalkınma Amaçları

Muğla Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planına baktığımızda 10 adet stratejik amaç belirlenmiş olup, bunlardan amaç 7 tarımsal ve kırsal kalkınma konusunda oluşturuluştur. Dolayısıyla amaç 7'nin içeriği şöyledir: "*Sürdürülebilir tarımsal üretimi ve kırsal kalkınmayı destekleyen, akıllı ve yenilikçi yaklaşımı benimseyen, üretici ve tüketicinin***

birlikte kazandığı tarım modeli oluşturmak ve gıda sağlığını korumak" **(Muğla Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı, s. 87).**
Bu amaç kapsamında 5 adet hedef belirlenmiştir. Bu hedefler şunlardır:

- ✓ H7.1: Üretici ve kooperatiflere sürekli ve etkin destek sağlayarak üreticileri bilinçlendirme, geliştirme ve iyileştirme çalışmaları yapmak,
- ✓ H7.2: Yerel çeşitliliğin kayıt altına alınarak korunması amacıyla Ar-Ge çalışmalarına yönelik altyapıyı güçlendirmek,
- ✓ H7.3: İlimizdeki sulama tesislerinin bakım, onarım ve temizlik işlemlerini yürütmek,
- ✓ H7.4: Mezbahalarımızda gıda güvenliği ve halk sağlığını sağlamak için sürdürülebilir ve döngüsel atık yönetimi modelini geliştirmek,
- ✓ H7.5: Toptancı hallerimizde gıda güvenliği ve halk sağlığını gözeterek, güvenli ticaretin korunması ve geliştirilmesini sağlamak.

Zira bu hedeflerin gerçekleşmesi için yapılması planlanan faaliyetlerin en önemlileri şunlardır: Fide, fidan, tohum, canlı hayvan, yem vb. desteklemeler, Üreticilere eğitim verilmesi, Fuarlara üreticilerin katılımı sağlanması, Güvenilir gıdaya ulaşım, Ulusal ve yerel projelere katılım, Kooperatif kurulması ile pazarlamada üreticilere destek sağlanması, Hastalık ve zararlılarla mücadelede üreticilere uygulamalı eğitim verilmesi,
Öte yandan Ar-Ge çalışmaları konusunda; Üretim tesisi sayısının arttırılması, lojistik desteği, Ürün satış noktalarının artırılması, Girdi maliyetinin düşürülmesi, Ürün analizleri ve lojistiğinin sağlanması, Yerel tohumların çeşitliliğinin arttırılması çalışmaları planlanmıştır. Yine sulama tesislerinde bakım ve onarım, sulama kanallarında temizlik çalışmaları, Mezbahaların modernizasyonu, Yaş mama üretim faaliyetleri, Gübre üretimi ve çiftçilere çeşitli mevzuat konularında eğitim verilmesi vb faaliyetlerin yapılması da planlanmıştır **(Muğla Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı, s. 88-91).** Stratejik planda öngörülen bu faaliyetler için ayrılan bütçe aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Hedef	Tahmini Maliyet (TL)
H.7.1 - Üretici ve Kooperatif Destekleri	952.500.000
H.7.2 - Ar-Ge ve Yerel Çeşitlilik	266.700.000
H.7.3 - Sulama Tesisleri Bakım Onarım	73.807.320
H.7.4 - Mezbaha ve Döngüsel Atık Yönetimi	311.886.600
H.7.5 - Toptancı Halleri ve Güvenli Ticaret	80.124.300
TOPLAM	**1.685.018.220**

Muğla Büyükşehir Belediyesi 2024 Yılı Faaliyet Raporu incelendiğinde tarımsal faaliyetlerini şu vizyon kapsamında gerçekleştirdiği görülmektedir: "Muğla Büyükşehir Belediyesi, üreticilerle iş birliği içinde çalışarak Muğla tarımını geliştirme, sürdürülebilir kırsal kalkınmayı destekleme ve alternatif tarım projeleriyle 'Muğla Tarım Modeli'ni hayata geçirme vizyonuyla hareket etmektedir." Bu plan döneminde kırsal kalkınma için belirlenen amaç ve hedefler şöyledir: Stratejik Amaç 6; *Kent Ekonomisine Katma Değer Sunan Projeler Üretmek.* Belirlenen bu amaç kapsamında 6 adet hedef oluşturulmuş ve bunların 4 tanesi tarım ve kırsal kalkınmaya ilişkin olduğu görülmektedir. Bu hedefler şunlardır **(Muğla Büyükşehir Belediyesi 2024 Yılı Faaliyet Raporu, s.190-191):**

Hedef 6.2: Her yıl en az 1 alternatif veya yöresel tarım ve hayvancılık ürünün yetiştirilmesini sağlamak,
Hedef 6.3: Kırsal kalkınmanın sağlanması amacıyla her yıl en az 1 proje üretmek,
Hedef 6.4: Desteklenen kooperatif sayısını her yıl artırmak,
Hedef 6.5: İlimizdeki sulama tesislerinin bakım-onarım ve yenileme işlemlerine katkı sağlamak.

Bu hedefler kapsamında yapılan faaliyetlerden önemli bazıları şunlardır: Laboratuvar ve analiz hizmetleri kapsamında gıda, toprak ve su analizleri, tohum ve fidan dağıtım projeleri, Hayvancılık Destekleme Projeleri ile Anneleri Aşılat Buzağını Yaşat Projesi ve arıcılık destekleme, Kooperatifçilik ve Katma Değer Projeleri ile kooperatif kurma , soğutma tankları, şarap üretim tesisleri yapımı, Alternatif Tarım ve Araştırma Projeleri kapsamında Bahçe yaka Akıllı Tarım Çiftliği, tıbbı aromatik bitkiler çiftliği ve ipek böceği, trüf mantar üretimi projesi, Sulama ve yem projeleri ile yem üretimi ve damlama sulama destekleri, tarımsal desteklemeler kapsamında çeşitli yem ve tohum destekleri, Eğitim ve Danışmanlık Faaliyetleri ile tarım sempozyumları ve çeşitli konularda eğitimlerin düzenlenmesi ve son olarak bölgesel kalkınma projeleri ile bölgelere göre ürün yetiştirme denemeleri yapılan faaliyetlerin en önemlileri olarak sayılabilir.
Sonuç olarak Muğla Büyükşehir Belediyesi, 'Kırsalda Üret, Kıyıda Tüket' vizyonu ile kırsal kalkınma ve tarım sektöründe kapsamlı projeler yürütmektedir. Sürdürülebilir tarım, kooperatifçilik, alternatif ürün geliştirme ve üretici eğitimi alanlarında gerçekleştirilen çalışmalar, Muğla Tarım Modeli'nin temelini oluşturmaktadır.
2024 yılında hayata geçirilen projeler ve desteklemeler hem üreticilerin gelir düzeyinin artırılmasına hem de yerel ekonominin güçlendirilmesine önemli katkılar sağlamıştır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Son zamanlarda bireylerin en çok yaşamayı tercih ettiği yaşam alanlarının şehirler ve özellikle de büyükşehirler olduğu biline bir gerçektir. Bilhassa 1980'li yıllardan sonra bazı yerleşim merkezleri çeşitli nedenlere bağlı olarak yaşanan göçlerle çok fazla kalabalık haline gelmiştir. Nüfus yoğunluğu yaşanan bu kentler normal yerel yönetim yasası ile yönetilemez hale geldiği için buraların yönetimi için özel büyükşehir kanunları çıkarılmıştır. İlk kanun olan 3030 sayılı Büyükşehir Kanunu üç büyükşehir İstanbul, İzmir ve Ankara için çıkarılmış olup 20 sene kullanılmıştır. Ancak daha sonra yeni kurulan büyükşehirleri de kapsayacak şekilde 2004 yılında 5216 sayılı Büyükşehir Kanunu çıkarılmış ve bu kanun büyükşehirleri daha güçlü ve etkin hizmet sunmasını amaçlamıştır. Dünya'da ve Türkiye'de büyükşehir yönetiminin önemsendiği bu yıllarda Türkiye'de büyükşehir sayısı 16 olmuş ve 2012 yılına gelindiğinde bu sayının artırılması istenmiştir. Bu kapsamda 2012 yılında yeni kurulacak belediyeler için 6360 sayılı Kanun çıkarılmıştır. Son çıkarılan bu kanunun gerekçesinde yeni oluşturulan bu yönetim sistemi ile kaynakların daha etkin kullanılması yoluyla büyükşehir yönetimi sınırlarında daha hızlı, verimli ve etkin hizmet sunulması amaçlanmıştır. Getirilen bu yeni sistemle büyükşehirlerin hizmet alanı il sınırlarına genişletilmiş olup, köy tüzel kişilikleri kaldırılıp mahalleye dönüştürülmüştür. Bu şekilde mahalleye dönüşen köy ve kırsal alanlarda büyükşehirlere buralarda tarım ve kırsal kalkınma görevleri de verilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında Ege Bölgesinde faaliyet gösteren beş büyükşehir belediyesinin 2025-2029 stratejik planları ve 2024 yılı Faaliyet Raporları incelenmiş ve bu yeni görevlere ne kadar yer verdikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan inceleme sonucu elde edilen bulgulara göre beş

büyükşehir belediyesinin hepsi 2025-2029 stratejik planlarında kırsal ve tarımsal kalkınma konusunda belirledikleri amaç ve hedefler doğrultusunda yapacakları faaliyetleri saymışlardır. Örneğin, İzmir Büyükşehir Belediyesinin 2025-2029 Stratejik Planı, tarımda sürdürülebilir büyüme ve farklı kırsal kalkınma faaliyetleri içermektedir. 7,67 milyar TL bütçe ayrılan kırsal kalkınma hedefi, İzmir'in tarım sektöründe köklü bir dönüşümü amaçladığı söylenebilir. Zira 5 yıllık süreçte 1,8 milyon fidan dağıtımı, 12.100 hayvan desteği, 68 sulama projesi ve 340 gölet çalışması ile tarımsal üretim altyapısı güçlendirilecektir. 41.000 üreticiye hizmet sunulması hedeflenmektedir. 2024 yılı Faaliyet Raporunda ise Endemik Türlerin Desteklenmesi, üretici pazarları, Kaçeli Koyun Irkının Korunması, Meslek Fabrikası Faaliyetlerinin yürütülmesi, Arıcılık diğer türlerin yetiştiriciliği, Üretim Şartlarının İyileştirilmesi, Kooperatiflerin Yaygınlaştırılması gibi faaliyetlerin yapıldığı görülmektedir.

Aydın Büyükşehir Belediyesi planda belirlediği hedefler doğrultusunda; Bitkisel ve hayvansal üretim ile ticaret verimliliğinin artırılması ve Tarımsal teknolojinin kullanımı ve marka bilincinin artırılmasını planlamıştır. Aydın Büyükşehir Belediyesinin, *'Üreticiye Destek, Tüketiciye Hizmet'* vizyonu ile kırsal kalkınma ve tarım sektöründe önemli projeler yürüttüğünü görmekteyiz. 2024 yılında belirlenen hedeflerin tamamına ulaşılmış, hatta bazı alanlarda hedefler aşılmıştır. Bu kapsamda raporda ata tohumları projesi, aile tipi hayvancılık destekleri, modern tarım teknolojilerinin kullanımı ve kooperatifçilik çalışmaları ile hem üreticilerin gelir düzeyinin artırılmış olduğundan hem de yerel ekonominin güçlendirildiğinden bahsedilmektedir.

Denizli Büyükşehir Belediyesinin planında *Tarım ve hayvancılık faaliyetlerini destekleyerek yaşam koşullarının iyileştirilmesini sağlamak* hedefi kapsamında tohum, fidam ve makine ekipman desteklemeleri, Üretici pazarları, üretici örgütleri ve Seracılık faaliyetlerini desteklemek gibi faaliyetlerin yapılmasını, yine kırsalda ürün çeşitliliği ve hareketliliği teşvik etmek gibi hedefleri planlamıştır. Denizli Büyükşehir Belediyesi, 2024 yılı performans programı kapsamında kırsal ve tarımsal faaliyetlerin geliştirilmesi için toplam 55.871.000 TL bütçe ayırmıştır. Bu kaynakla çiftçilere makine-teçhizat desteği, sulama hizmetleri, tarım ve hayvancılık projeleri desteklenerek kırsal kalkınmaya katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Manisa Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planında belirlediği hedefler çerçevesinde Manisa'da tarımsal faaliyetlerin gelişmesi ve çiftçilerin daha verimli ürün elde edebilmesi için birçok faaliyetin yapılması planlanmıştır. Kapalı sistem tarımsal sulama tesisleri, Taral doldurma tesisleri, Tarımsal sulama havuzları ve su depoları, Tarımsal sulama amaçlı sondaj ve Tarımsal amaçlı küçük ölçekli sulama göleti yapımı. Ve yine Yerel ürün satış alanlarının açılması, Üretici pazarları, Kooperatiflere yönelik pilot proje uygulamaları, Tarım merkezlerinin açılması, Kooperatif okulu, Çiftçi eğitimleri planlanan faaliyetlerden bazılarıdır. Manisa Büyükşehir Belediyesi 2024 Yılı Faaliyet Raporunda planlanan faaliyetlerin gerçekleşmesinde sapmalar olduğu ve bunların ekonomik koşullar, altyapı yetersizliği ve hukuki süreçlerden kaynaklandığı belirtilmektedir. Örneğin, Tarımsal Destekleme Hizmetleri kısmen tamamlanmış ve yenilenmiştir.

Son olarak Muğla Büyükşehir Belediyesi 2024 Yılı Faaliyet Raporunda amaç 7'de kırsal kalkınmaya yer vermiş ve 5 hedef belirleyerek bu hedefler kapsamında birçok tarımsal ve kırsal kalkınma faaliyeti yapmayı planlamıştır. Muğla Büyükşehir Belediyesinin 2024 yılı Faaliyet raporuna göre, 'Kırsalda Üret, Kıyıda Tüket' vizyonu ile kırsal kalkınma ve tarım sektöründe

kapsamlı projeler yapmıştır. Sürdürülebilir tarım, kooperatifçilik, alternatif ürün geliştirme ve üretici eğitimi alanlarında gerçekleştirilen çalışmalar, Muğla Tarım Modeli'nin temelini oluşturmaktadır.

Görüldüğü üzere incelenen beş büyükşehir belediyesi hem stratejik planlarında hem de 2024 yılı faaliyet raporlarında 6360 sayılı kanunla kendilerine yeni verilmiş olan kırsal kalkınma ve tarımsal gelişmeye yönelik görevler kapsamında tarım ve kırsal alanların gelişmesi ile ilgili birçok faaliyete yer vermişlerdir. Bunların gerçekleşme ve performans değerlendirmelerine düzeyini faaliyet raporlarında belirttikleri bilgilerden görmekteyiz. Bu kapsamda incelenen beş belediyeden dört tanesi 2024 faaliyet raporlarında herhangi bir sapmadan bahsetmemiş, ancak Manisa Büyükşehir Belediye'sinin 2024 yılı Faaliyet Raporunda planlanan faaliyetlerin çeşitli sebeplerden dolayı gerçekleşmediği ve sapmalar olduğundan bahsetmiştir.

Sonuç olarak 6360 sayılı Kanun ile büyükşehirlerin görev alanına giren kırsal alanların gelişmesine yönelik planlamaların iyi yapılması ve yeterli bütçe ayırarak buralarda yapılması planlanan faaliyetlerin aksatmadan yerine getirilmesi gerektiği önerilmektedir. Zira kırsalda ve tarımsal alanlarda gelişme sağlanmadan kentlerde gıdaya duyulan ihtiyacın yeterli sağlanamayacağı gerçeği unutulmamalı ve böylece kentlerdeki yaşam kalitesinin kırsaldaki gelişme ile olacağı yönünde çalışmalar sürdürülmelidir.

Kaynakça

Alıcı, O. (2015). "Bütünşehir Belediyeciliği", Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 3, ss. 13-30.

Çelikyay, H. (2014). Değişen Kent Yönetimi ve 6360 Sayılı Yasa, Analiz, sayı.101, Seta.

GÜL, H. ve BATMAN, S. (2013), "Dünya ve Türkiye Örneklerinde Metropoliten Alan Yönetim Modelleri ve 6360 Sayılı Yasa", Yerel Politikalar Dergisi, S.3, ss. 7-47.

KIZILBOĞA ÖZASLAN R. ve Alıcı O. V. (2013), **"**Türkiye'de Kırsal Alan Belediyeciliği ve Büyükşehir Belediyelerinde İl Mülki Sınırı Uygulaması" Türk İdare Dergisi, s.476, ss.353-381.

ÖZGÜR, H. ve YAVUZÇEHRE, P.S. (2016), "Türkiye'nin Büyükşehir Belediyesi Sistemi:1982-2015", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1): 903-926.

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu

6360 sayılı Kanun

İzmir Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı

İzmir Büyükşehir Belediyesi 2024 yılı Faaliyet Raporu

Aydın Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı

Aydın Büyükşehir Belediyesi 2024 yılı Faaliyet Raporu

Denizli Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı

Denizli Büyükşehir Belediyesi'nin 2024 Yılı Faaliyet Raporu

Manisa Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı

Manisa Büyükşehir Belediyesi 2024 Yılı Faaliyet Raporu

Muğla Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı

Muğla Büyükşehir Belediyesi 2024 Yılı Faaliyet Raporu

YEREL YÖNETİMLERDE YAPAY ZEKA KULLANIMININ ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Doç.Dr. İsmail GÜNEŞ
Çukurova Üniversitesi İİBF ,
ismailgunes@cu.edu.tr - ORCHID 0000-0001-9048-9433

Emine KÜÇÜK AYDIN
Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Y.L,
E-posta 2025931146@ogr.cu.edu.tr

ÖZET

Yerel yönetimlerin sosyal, ekonomik teknolojik değişimler sonrasında rolleri değişime uğramaktadır. Yerel nitelikteki kamusal hizmet sunmanın yanı sıra, vatandaşların yaşam kalitesini artıracak etkin, şeffaf ve hesap verebilir yönetim süreçlerini geliştirmeye dönük önemli adımlarda atması beklenmektedir. Teknolojik gelişmeler, özellikle yapay zekâ (YZ) uygulamaları, yerel yönetimlerin hedeflerinin daha etkin bir şekilde gerçekleştirmesine olanak sağlayacak fırsatlar sunmaktadır.

Çalışmamız yerel yönetimlerde yapay zekâ kullanımını inceleyerek uluslararası örneklerle karşılaştırmalı bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın kapsamı konuya dair literatürün taranması, uygulama örnekleri, Türkiye ev Dünya genelinde benzer projelerin analizini kapsamaktadır. Bu konudaki ulusal ve uluslararası projelerin analizi yoluyla ileride bu teknolojiyi kullanması olası diğer kurum ve kuruluşlara kamu hizmetlerinin sunumunda YZ kullanımında rehberlik etmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmamızda ayrıca YZ kullanımında karşılaşılabilecek riskler açısından Uluslararası kuruluşlar tarafından geliştirilen standartlar incelenerek YZ alanında yasal ve etik açıdan yapılması gereken düzenlemeler konusunda öneriler sunulacaktır.

Çalışmamızdan çıkacak sonuçlar ve bulgular YZ'nın yerel yönetimlerde kullanımının teknolojik, iyi yönetişim ilkelerinin hâkim kılınması açısından değerlendirilecektir. Çalışmamız bu anlamda Türkiye'deki yerel yönetimler için politika önerileri sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Yapay Zeka, Akıllı Şehirler, Türkiye, Veri temelli, Yönetim

KAMU DİPLOMASİSİNDE GÜÇ KAVRAMININ YERİ VE LİDERLİĞİN ETKİSİ: DONALD TRUMP ÖRNEĞİ

Yükseklisans Öğrencisi, İREM ATAŞ

Iğdır Üniversitesi,

atasiremm@hotmail.com-0009-0000-1207-9746

ÖZET

Devlet idaresinde etkinlik, liderin sahip olduğu siyasal, söylemsel ve stratejik kapasiteyle doğrudan ilişkilidir. Devlet ve liderlik olguları, uluslararası sistemde birbirini tamamlayan ve şekillendiren iki temel unsur olarak değerlendirilmektedir. Bir devletin uluslararası alandaki yeri ve etkisi, istediklerini ne ölçüde gerçekleştirebildiğiyle ölçülür. Bu kapasite, uluslararası ilişkiler literatüründe güç kavramı çerçevesinde ele alınırken; kamu diplomasisi bağlamında ise yumuşak güç, sert güç ve akıl gücü kavramlarıyla açıklanmaktadır.Teorik olarak birbirinden ayrılan güç türleri, pratikte iç içe geçmiş bir yapı sergilemektedir. Bu güç türleri, birbirini tamamlayan ve birbirinin yerine geçebilen bir nitelik taşımaktadır. Bu güç türlerinin hangi araçlarla, hangi yoğunlukta ve hangi söylemsel çerçevede kullanılacağı ise büyük ölçüde liderin siyasî tercihleri ve liderlik tarzı tarafından belirlenmektedir. Devlet adına gücü elinde bulunduran lider, kamu diplomasisinin yönünü ve içeriğini şekillendiren temel aktör konumundadır.Bu çalışma, kamu diplomasisinde gücün rolünü ve liderliğin bu süreçteki etkisini, Trump dönemi ABD dış politikası üzerinden incelemektedir. Trump döneminde ABD'nin İsrail'e siyasî ve askerî desteği, kamu diplomasisi söylemleri aracılığıyla uluslararası kamuoyunda meşrulaştırılmaya çalışılmış; Gazze'deki insanî kriz, güvenlik ve terörle mücadele söylemleri çerçevesinde sunulmuştur. Kudüs'ün İsrail'in başkenti olarak tanınması ve İsrail yanlısı politikaların doğrudan lider diliyle uluslararası kamuoyuna aktarılması, ABD'nin geleneksel arabulucu rolünden uzaklaştığını göstermektedir. Dolayısıyla Trump dönemi liderliğin kamu diplomasisinde belirleyici etkisini ve güç türlerinin lider tercihleri doğrultusunda yeniden tanımlandığını ortaya koymaktadır. Çalışma, lider merkezli dış politikanın kamu diplomasisinin normatif ve etik boyutlarına etkilerini tartışarak literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu diplomasisi, liderlik, yumuşak güç, sert güç, akıl gücü, Donald Trump

THE PLACE OF THE CONCEPT OF POWER AND THE INFLUENCE OF LEADERSHIP IN PUBLIC DIPLOMACY: THE CASE OF DONALD TRUMP

MA Student, İREM ATAŞ

Iğdır University,

atasiremm@hotmail.com-0009-0000-1207-9746

ABSTRACT

Effectiveness in state administration is directly related to the political, discursive and strategic capacity of the leader. State and leadership phenomena are considered as two basic elements that complement and shape each other in the international system. The place and influence of a state in the international arena is measured by the extent to which it can achieve what it wants.While this capacity is handled within the framework of the concept of power in the international relations literature, it is explained by the concepts of soft power, hard power and smart power in the context of public diplomacy. Theoretically different types of power exhibit an intertwined structure in practice.These types of power are complementary and interchangeable.The tools, intensity and discursive framework in which these types of power will be used are largely determined by the political preferences and leadership style of the leader.The leader, who holds power on behalf of the state, is the main actor shaping the direction and content of public diplomacy. This study examines the role of power in public diplomacy and the effect of leadership in this process through Trump era US foreign policy.During the Trump era, US political and military support for Israel was tried to be legitimized in the international public opinion through public diplomacy discourses; and the humanitarian crisis in Gaza was presented within the framework of security and counter-terrorism discourses.The recognition of Jerusalem as the capital of Israel and the direct transfer of pro-Israel policies to the international public in the language of the leader show that the USA is moving away from its traditional mediator role.Therefore, the Trump era reveals the decisive effect of leadership in public diplomacy and the redefinition of power types in line with leader preferences.The study aims to contribute to the literature by discussing the effects of leader-centered foreign policy on the normative and ethical dimensions of public diplomacy.

Keywords: Public diplomacy, leadership, soft power, hard power, smart power, Donald Trump

AKP'NİN İDEOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ: KONVANSİYONEL MUHAFAZAKARLIKTAN MİLLİ MUHAFAZAKARLIĞA

ARAŞ.GÖR.DR. İLTERİŞ ERGUN
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
İlterisergun48@gmail.com - 0009-0003-2295-1229

ÖZET

2002 yılından günümüze Türkiye'yi tek başına yöneten Erdoğan liderliğindeki AKP, her tarihsel momentin ekonomik ve jeopolitik gereksinimlerine uygun olacak şekilde ideolojik değişimlere uğramıştır. 2002-2026 arasında bu ideolojik salınım, konvansiyonel muhafazakar ideolojinin çerçevesinden çıkmamıştır. Ancak 2016 sonrasında milliyetçilik ile muhafazakarlığı eklemleyen bir noktaya doğru ilerlemiş, 2018 ve 2023 seçim zaferleri ile birlikte yeni ideolojik konum netleşmiştir. Buna göre AKP, 2015 sonrasında küresel sağ siyaseti derinden etkileyen milli muhafazakar ideolojinin Türkiye'deki temsilciliğini üstlenmiştir. Hukuki, siyasi, sosyal sorunlara ilişkin politikaları milli muhafazakar ideolojinin dinamikleri üzerine oturtulmuştur. Bu çalışma, söz konusu dönemde AKP'nin yaşadığı kırılmanın nedenlerini, uluslararası sağ siyasete eklemlenme çabasını ve Türkiye'nin iç ve dış siyasetine ilişkin sonuçlarını ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler : AKP, ideoloji, muhafazakarlık, milliyetçilik, milli-muhafazakarlık

ATAOL BEHRAMOĞLU'NUN "OKYANUSLA İLK KARŞILAŞMA" ADLI KİTABINDA NİTELEME SIFATI VE SIFAT FİİLLERLE KURULAN YAPILARIN ŞİİR DİLİNE ETKİSİ

Öğr. Gör. Hilal TAMTÜRK

T.C. İstanbul Arel Üniversitesi

hilaltamturk@arel.edu.tr- 0009-0001-4543-4158

ÖZET

Ataol Behramoğlu, Cumhuriyet döneminin en önemli şairlerinden ve nesir yazarlarından biridir. Şairin şiirlerinde dil, yalnızca anlatımı taşıyan bir araç değil aynı zamanda anlamı kuran temel bir unsur olarak öne çıkar. Bu çalışma, Ataol Behramoğlu'nun *Okyanusla İlk Karşılaşma* adlı şiir kitabında yer alan niteleme ve fiilimsiyle kurulan sıfat tamlamalarının şiir diline katkısını incelemeyi amaçlamaktadır. Sıfat tamlamaları, şiir dilinde sadece adları niteleyen yardımcı ögeler değil aynı zamanda imgeyi kuran, duygu yoğunluğunu belirleyen, şiirin atmosferini yapılandıran, şairin duygularını, mekân algısını ve ruh hâlini somutlaştıran temel şiirsel araçlar olarak kullanılmaktadır. Behramoğlu, *Okyanusla İlk Karşılaşma* kitabında okyanus ve yol metaforu etrafında şekillenen içsel yolculuk temasını işlemiştir. Ataol Behramoğlu, *Okyanusla İlk Karşılaşma* kitabında yer verdiği temalarda ağırlıklı olarak soyut ifadeler kullanmıştır. Bu ifadeler, tamlama malzemesini artırmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, sıfat temelli çözümlemeye elverişli zengin bir dil ve imge zemini sunarak çalışmayı zenginleştirmiştir.

Araştırmanın yöntemi, tematik ve yapısal çözümleme tekniklerine dayanmaktadır. Kitaptaki tüm şiirler taranarak niteleme ve fiilimsiyle kurulan sıfat tamlamaları belirlenmiş ve bu tamlamalar işlevsel özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. İnceleme sonucu elde edilen veriler "doğa-deniz", "gece-zaman", "beden-yüz", "duygu-yalnızlık", "soyut-imge", hareket-devinim" gibi tematik alanlarda gruplandırılmış; her bir yapının şiirde üstlendiği rol, içerik bağlamında değerlendirilmiştir.

Elde edilen bulgular, niteleme sıfatlarının özellikle duygusal yoğunluk, içsel konuşma ve atmosfer oluşturma amacıyla kullanıldığını göstermektedir. Fiilimsiyle kurulan sıfat tamlamalarının ise şiire süreklilik, devinim ve hareket kazandırdığı, imgelerin zaman içinde akıyormuş hissi verdiği görülmektedir. Bu kullanım şairin bireysel deneyimlerini, insanın kendini keşfetme sürecini ve varoluşsal arayışları aktardığının açık bir kanıtıdır.

Sonuç olarak bu çalışma, şairin poetikasında sıfat tamlamalarının merkezî bir konuma sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Sıfat yapılarına yüklenen tematik ve duygusal işlevler, Behramoğlu'nun şiir dilindeki çok katmanlı anlam örgüsünü görünür kılmakta, bu yönüyle çalışma hem şairin şiir diline hem de kelime grupları üzerine yapılan akademik araştırmalara önemli katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ataol Behramoğlu, Okyanusla İlk Karşılaşma, niteleme sıfatları, sıfat- fiil yapıları, şiir dili, tematik alan

THE EFFECT OF QUALİFYİNG ADJECTİVES AND STRUCTURES FORMED WİTH PARTİCİPLES ON THE POETİC LANGUAGE İN ATAOL BEHRAMOĞLU'S FİRST ENCOUNTER WİTH THE OCEAN

Ataol Behramoğlu is one of the most important poets and prose writers of the Republican era. In his poems, language stands out not only as a vehicle for expression but also as a fundamental element that establishes meaning. This study aims to examine the contribution of adjective phrases formed by descriptive and verbal forms in Ataol Behramoğlu's poetry collection, "First Encounter with the Ocean," to poetic language. Adjective phrases are not only auxiliar elements that qualify nouns in poetry, but also serve as fundamental poetic devices that construct imagery, determine emotional intensity, structure the poem's atmosphere, and embody the poet's emotions, spatial perception, and mood. In his book, "First Encounter with the Ocean," Behramoğlu explores the theme of an inner journey, shaped by the metaphors of the ocean and the road. The abundance of abstract expressions in these themes was chosen because they increase the complementary material and provide a rich linguistic and imagery basis suitable for adjective-based analysis, thus enriching the study.

The research methodology is based on thematic and structural analysis techniques. All poems in the book were scanned to identify adjective phrases formed by descriptive and verbal forms, and these phrases were classified according to their functional characteristics. The data obtained from the analysis were grouped into thematic areas such as "nature-sea," "night-time," "body-face," "emotion-loneliness," "abstract-image," and "motion-movement." The role of each structure in the poem was evaluated within the context of its content.

The findings indicate that descriptive adjectives are used specifically for emotional intensity, inner dialogue, and atmosphere creation. Adjective phrases formed with verbal forms appear to impart continuity, movement, and motion to the poem, giving the imagery a sense of flowing time. This use is clear evidence that the poet is conveying personal experiences, the process of self-discovery, and existential quests.

In conclusion, this study reveals the centrality of adjective phrases in the poet's poetics in "The First Encounter with the Ocean." The thematic and emotional functions attributed to adjective structures reveal the multilayered semantic structure of Behramoğlu's poetic language. In this respect, the study makes a significant contribution to both the poet's poetic language and academic research on word groups.

Keywords: Ataol Behramoğlu, "The First Encounter with the Ocean," attributive adjectives, adjective-verb structures, poetic language, thematic field

GİRİŞ

Türkçede sıfatlar, adların niteliklerini ve durumlarını belirleyerek anlatımın açıklığını ve ayrıntı düzeyini artıran temel dil birimleridir. Sıfat tamlamaları ise metin içinde yalnızca adları nitelemekle kalmayıp sözcükler arası anlamsal ilişkileri derinleştiren yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Korkmaz (2009: 333) sıfatları adlardan önce gelerek onları niteleyen, nasıl olduklarını gösteren veya çeşitli yönlerden belirten sözler olarak tanımlamaktadır. *Büyük*

Türkçe Sözlük'te (1998: 1960) sıfatlar "Bir ismi, nitelik, nicelik, yer, sıra vb. bakımından niteleyen, belirten kelime" şeklinde açıklanmıştır. Ergin (2013: 232) sıfatları nesneleri vasıflandıran ve belirten isimler olarak tanımlarken Leyla Karahan (2013: 72) ise sıfat gruplarını cümledeki anlam ilişkilerini düzenleyen temel yapılar arasında değerlendirir.

Şiir, sözcüklerin yalnızca temel anlamlarıyla değil çağrışım ve imge değerleriyle kullanıldığı bir türdür. Şiir dilinde sıfatların ve fiilimsilerle kurulan sıfat yapılarının en önemli özelliklerinden biri metnin anlamsal yönüne sunduğu katkıdır. Her sıfatın metinde bir anlamsal işlevi bulunmakta bu da metnin anlamsal yönünü tamamlamaktadır. Bu nedenle niteleme sıfatları ve fiilimsiyle kurulan sıfatlar, şiirde imgeyi oluşturan ve duygu yoğunluğunu artıran başlıca dil unsurları arasında yer alır. Doğan Aksan, şiir dilinin sözcük seçimi ve sözdizimi açısından yoğun bir yapı sergilediğini, bu yoğunluğun anlamı derinleştirdiğini ifade eder (1995: 23).

Ataol Behramoğlu, edebi kimliğini şekillendirirken hem bireysel hem de toplumsal duyarlılıkları harmanlayan bir şiir anlayışı geliştirmiştir. 1960 sonrası Türk şiirinde etkili olan toplumcu gerçekçi akım, onun poetikasının temelini oluşturmaktadır. Ancak Behramoğlu'nu bu çizgideki diğer şairlerden ayıran en önemli özellik, bireysel sorumluluklar ile toplumsal sorumluluğu aynı anda şiirine yansıtabilmesidir. Bu tematik çeşitlilik, onun kelime seçimini ve kelime grubu yapısını da doğrudan etkilemektedir. Şair, her temaya uygun bir anlatım biçimini geliştirerek şiirsel söylemini güçlendirmektedir.

Ataol Behramoğlu'nun şiirlerinde dil, yalnızca bir anlatım aracı değil aynı zamanda şiirsel anlamı kuran temel bir yapı olarak karşımıza çıkar. *Okyanusla İlk Karşılaşma* adlı şiir kitabında doğa, deniz, zaman, gece, beden, duygu, yalnızlık gibi temalar ön plandadır. Bu temaların sunumunda kullanılan niteleme sıfatları ve fiilimsilerle kurulan sıfat yapıları, şiirin imgesel dünyasını belirginleştirerek okuyucuda güçlü çağrışımlar uyandırmaktadır.

Bu çalışma, Ataol Behramoğlu'nun *Okyanusla İlk Karşılaşma* adlı şiir kitabında yer alan niteleme sıfatları ve fiilimsilerle kurulan sıfat yapılarını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada söz konusu yapıların şiirin anlam dünyasına ve imgesel derinliğine sağladığı katkılar, dilbilgisel ve anlamsal boyutlarıyla değerlendirilecektir.

2. Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı betimsel bir incelemedir. Araştırmanın materyalini Ataol Behramoğlu'nun *Okyanusla İlk Karşılaşma* adlı şiir kitabı oluşturmaktadır. Kitaptaki tüm şiirler taranmış niteleme sıfatları ve fiilimsilerle kurulan sıfat yapıları belirlenmiştir. Tespit edilen yapılar, öncelikle dilbilgisel açıdan sınıflandırılmış ardından niteledikleri tematik alan dikkate alınarak gruplandırılmıştır.

İnceleme kapsamında aşağıdaki tematik alanlar esas alınmıştır:

- Doğa ve deniz
- Gece ve zaman
- Beden ve yüz
- Duygu ve yalnızlık
- Soyut imge

- Hareket ve devinim

Bu sınıflandırma yoluyla sıfatların şiirde üstlendikleri işlevler değerlendirilmiştir.

3. Bulgular ve Değerlendirme

Bu çalışma Ataol Behramoğlu'nun *Okyanusla İlk Karşılaşm*a kitabında yer alan şiirlerde, tespit edilen niteleme sıfatları ve fiilimsiyle kurulan sıfat yapıları, niteledikleri tematik alanlar dikkate alınarak sınıflandırılmış ve örnekleriyle sunulmuştur. İnceleme sonucunda sıfat yapılarının yalnızca betimleyici bir görev üstlenmediği aynı zamanda şiir dilinde imge kurucu ve anlam yoğunlaştırıcı işlev gördüğü tespit edilmiştir. Bu yaklaşım, sıfatların söz dizimsel işlevlerinin yanı sıra anlamsal boyutlarıyla da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

3.1. Doğa ve Denizle İlgili Sıfat Yapıları

İncelenen şiirlerde doğa ve deniz tematik alanına ait niteleme sıfatlarının belirgin bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda doğa unsurlarını ve doğal hareketleri betimleyen sıfat yapılarının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Bu grupta yer alan sıfat yapıları arasında *kıyıya vuran su kütlesi, kar yağan bir Noel sokağı, yağmurda yıkanan taşlar, utangaç yağmur damlası, derin sular, derin gökyüzü, çürümüş yapraklar, geveze deniz, kösnül ve unutkan yaz, güneş denizi, uysal bir köpek, sarı yaz* gibi örnekler bulunmaktadır. Bu tür kullanımlar, okurun şiiri görsel olarak değil aynı zamanda duyusal olarak algılamasına da katkı sağlamaktadır. Niteleme sıfatları, doğa imgelerinin şiirde anlam yoğunlaştırıcı bir unsur hâline gelmesine olanak tanımaktadır.

3.2. Gece ve Zamanla İlgili Sıfat Yapıları

Şiirlerde gece ve zaman tematik alanına yönelik sıfat yapılarının önemli bir yer tuttuğu belirlenmiştir. Bu yapılar, zaman kavramını ve zamana bağlı atmosferi betimleyen kullanımlar olarak öne çıkmaktadır.

Bu grupta *erken sabahlar, gizemli gece, Noel gecesi, zamanı eksilten saniyeler, seni düşündüğüm zaman*, *akşamın öğretildiği okul, ölümsüz sabaha, gizemli ve esrik gece* gibi sıfat ve sıfat grupları yer almaktadır. Zaman kavramını nesnel bir ölçü olmaktan çıkarıp öznel ve duygusal bir bağlam içinde sunulduğunu göstermektedir. Zaman, bu bağlamda kronolojik bir kavramdan ziyade şairin iç dünyasını anlatan bir araca dönüşmektedir.

3.3. Beden ve Yüzle İlgili Sıfat Yapıları

İnceleme sonucunda beden ve yüz tematik alanına ait sıfat yapılarının, şiirlerde somutlaştırıcı bir işlevle kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu yapılar, insan bedenine ve yüzüne ilişkin nitelemeler içermektedir.

Bu grupta yer alan örnekler arasında *soğumuş, ölü bir beden, mavi bir göz, kurnaz göz, görünmez ellerce sağılan gökyüzü, görünmez bir el, büyük duygusuz gövdeler, güzel ağırbaşlı yüzü*, *parmaklarımda şakıyan kuş* gibi kullanımlar bulunmaktadır. Bu bağlamda beden, şiirde biyolojik bir varlık olmanın ötesinde duygu ve anlam taşıyıcı bir unsur hâline gelmektedir.

3.4. Duygu ve Yalnızlıkla İlgili Sıfat Yapıları

Şiirlerde duygu ve yalnızlık tematik alanına yönelik niteleme sıfatlarının da önemli bir yer tuttuğu belirlenmiştir. Bu dağılım, bireyin iç dünyasına ve duygusal durumlarına işaret eden sıfat yapılarının yoğunluğunu göstermektedir.

Bu kapsamda *yalnız bir gül, sessiz bir sabır, , yalnızlık benzi kül gibi*, *yalnızlık çeken sözcükler*, *pembe yapayalnız bir gül, bir gül yapayalnız, kıpırtısız yalnızlığı heykellerin* gibi örnekler tespit edilmiştir. Bu tür kullanımlar, duyguların şiirde doğrudan ifade edilmesi yerine imgeler yoluyla sezdirilmesini sağlamaktadır.

3.5. Soyut İmge

Soyut imge tematik alanına ait sıfat yapılarının, somut bir varlığa doğrudan karşılık gelmeyen, çağrışıma dayalı anlamlar ürettiği görülmektedir.

Bu grupta *bulanık bir fotoğraf gibi, unutulmuş bir çocukluk türküsü, eskiyen bir anı, sessiz bir sabır* gibi örnekler yer almaktadır. Bu yapılar, şiir dilince anlamın doğrudan değil, çağrışım yoluyla inşa edilmesini sağlamaktadır.

3.6. Hareket- Devinimle İlgili Sıfat Yapıları

Fiilimsilerle kurulan sıfat yapılarının, şiirlerde hareket ve devinim algısını güçlendirdiği tespit edilmiştir. *Sakince açılıp kapanan kapı, yaşayıp durduğum zaman, durdurulmaz devinim*, *seni düşündüğüm zaman* gibi örneklerde fiilimsiler, eylemi tek bir ana ve zamana sabitlemek yerine zamana yayılan bir süreç olarak sunmaktadır. Bu yapılar, şiirde süreklilik, akış ve devinim hissi oluşturarak anlatımın ritmini belirginleştirmektedir. Fiilimsiyle kurulan sıfat yapılarının, şiir dilinde anlam kurucu bir işleve sahip olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Ataol Behramoğlu'nun *Okyanusla İlk Karşılaşma* adlı şiir kitabında yer alan niteleme sıfatları ile fiilimsilerle kurulan sıfat yapılarının kullanımı incelenmiş ve bu yapıların şiir dilinde belirli tematik alanlarında yoğunlaştığı ortaya konulmuştur. İnceleme, sıfatların şiirde yalnızca betimleyici bir görev üstlenmediğini aynı zamanda anlamın kuruluşunda etkin bir dilsel araç olarak kullanıldığını göstermektedir.

Bulgular, şairin niteleme sıfatları ve fiilimsilerle kurulan yapılar aracılığıyla özellikle doğa ve deniz, gece ve zaman, beden ve yüz tematik alanlarını öne çıkardığını ortaya koymaktadır. Bu alanlarda kullanılan sıfat yapıları, şiirin somut ve soyut düzlemler arasında kurduğu anlam geçişlerini belirginleştirerek dış gerçeklik ile bireyin iç dünyası arasındaki ilişkiyi görünür kılmaktadır. Duygu ve yalnızlık ile soyut imge varlık alanlarında tespit edilen kullanımlar ise şiirin çağrışım gücünü artıran unsurlar olarak dikkat çekmektedir.

Çalışmada ayrıca fiilimsilerle kurulan sıfat yapılarının şiirde hareket ve süreklilik duygusu oluşturduğu belirlenmiştir. Bu tür yapılar, şiirin durağan bir betimleme düzeyinde kalmasını

engelleyerek zaman algısını ve devinim hissini güçlendirmektedir. Böylece dilbilgisel bir unsur olan fiilimsiler, şiir dilinde anlam kurucu işleve dönüşmektedir.

Ataol Behramoğlu'nun *Okyanusla İlk Karşılaşma* adlı şiir kitabında sıfatlar ve sıfat yapılarının gelişigüzel değil bilinçli ve işlevsel bir biçimde kullanıldığı Behramoğlu'nun şiir dilinde dilbilgisel unsurların estetik değerle doğrudan ilişkilendirildiğini göstermektedir. Çalışma, şiir dilinin dilbilgisel yapılar üzerinden incelenmesinin, şiirin anlam katmanlarını ortaya koymada etkili bir yöntem olduğunu ortaya koymakta ve Behramoğlu şiiri üzerine yapılacak dil merkezli çalışmalara katkı sunmayı amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

Aksan, D. (1995). *Şiir Dili ve Türk Şiiri*. Ankara: Engin Yayınları

Aydın, H. (2011). Yûsuf u Züleyha'da Rivâyet Sıfat Fiil Ekleri. *SAÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, 92-101.

Barut Kahraman, İ. (2021). Emine Işınsu ve Orhan Pamuk'ta Sıfatların Kullanımı Üzerinden Toplumsal Cinayet Ayrımına Dil Bilimsel Bir Yaklaşım. *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, (3)2, 68-92.

Behramoğlu, A. (2016). *Okyanusla İlk Karşılaşma*. Ankara: Tekin Yayınevi

Çiçekdağı, T. (2025). Türkçedeki Sıfat Tamlamalarının Örtük Önerme Yapısı Üzerine Mantıksal Bir İnceleme. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 2, 318-334.

Ergin, M.(2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

Güven, M. (2016). Sıfat Fiillerle Oluşmuş Dönüşümlü Tipolojik Yapılarda Özne- Yüklem Bağıntıları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/5.

Karahan, L. (2023). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kızılkaya, E. (2016). Özdemir Asaf'ın Şiirlerinde ve Nesirlerinde Sıfat Tamlamaları. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 29-43.

Korkmaz, Z. (2009*). Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.

Tekler, H. (2020). Atebetü'l Hakâyık'ta Sıfatlar. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 220-244.

Türkçe Büyük Sözlük (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yılmaz, F. (2008). *Ataol Behramoğlu'nun Hayatı ve Şiiri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇOCUK EDEBİYATINDA BENLİK İNŞASI: ORADA MISIN? BENİM MARGARET

Arş. Gör. F. Yağmur YEĞİN
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
feyza.yegin@medeniyet.edu.tr - 0000-0001-6803-6614

ÖZET

Çocuk edebiyatında benlik inşası bireyin kendini tanıma, sınırlarını fark etme ve toplumsal normlarla ilişki kurma sürecinin edebî metinler aracılığıyla nasıl temsil edildiğini anlamak açısından önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Çalışma, Judy Blume'un kaleme aldığı *Orada Mısın? Benim, Margaret* adlı çocuk edebiyatı eserini benlik inşası bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi yöntemiyle yapılandırılmıştır. Eser, ergenlik dönemindeki bireyin kimlik gelişimi, bedensel farkındalık, mahremiyet algısı, aidiyet ihtiyacı ve dinsel sorgulamalar ekseninde çözümlenmiştir. romanın başkahramanı Margaret'in deneyimlerini merkeze alarak ergenliğe geçiş sürecinde yaşanan fiziksel değişimlerin, duygusal dalgalanmaların ve kimlik arayışının benlik algısını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Araştırma bulguları, *Orada Mısın? Benim, Margaret* adlı eserin, çocuk edebiyatında benlik inşasını çok katmanlı bir yapı içinde ele aldığını; bireyin beden, inanç ve sosyal çevreyle kurduğu ilişkiler üzerinden kimliğini adım adım yapılandırdığını ortaya koymaktadır. Eserde bedensel gelişim, karşı cinsle ilgili meraklar ve utanç duygusu gibi ergenliğe özgü deneyimlerin açık bir dille ele alınması, benlik inşasının bedensel boyutunu görünür kılmaktadır. Bunun yanı sıra Margaret'in Tanrı ile kurduğu kişisel ve samimi ilişki, dinsel kimliğin bireysel sorgulamalar yoluyla inşa edilen bir yapı olduğunu göstermekte ve aile tarafından herhangi bir dine yönlendirilmemesi, bireysel özerkliğin gelişimine olanak tanımaktadır. Çalışmada, Margaret'in "kendi dinini seçme" yönündeki söylemleri, benlik inşasının yalnızca biyolojik ve psikolojik değil aynı zamanda felsefi ve toplumsal bir süreç olduğuna işaret eden önemli göstergeler olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak çalışma Judy Blume'un eserinin, ergenlik dönemindeki çocukların benlik algısını anlamada önemli bir edebî kaynak sunduğunu ve çocuk edebiyatı alanında benlik inşası temelli akademik araştırmalar için güçlü bir inceleme zemini oluşturduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, benlik kavramı, karakter gelişimi.

1. GİRİŞ

Benlik, bireyin psikolojik, sosyal ve biyolojik özelliklerini bir bütün olarak ifade eden karmaşık bir yapıdır (Karagöz, 2015). Bu yapının temelleri, bireyin gelecekteki yaşamında karşılaşacağı zorluklarla başa çıkma ve dayanıklılık kazanma becerilerini şekillendiren kritik bir varoluşsal yol olan çocukluk döneminde atılır (Freire, 2014'ten aktaran Kızılhan, 2023). Benliğin inşa edildiği bu hassas süreçte düşünce ve dünya görüşlerini aktaran en etkili araçlardan biri de edebi eserlerdir (Şener, 2021). Edebiyat, yalnızca yaşamı yansıtan pasif bir ayna değil, aynı zamanda yaşamı biçimlendiren ve toplumu derinden etkileyen dinamik bir güçtür (Kavcar, 1999). Çocuk edebiyatı, bu gücü kullanarak çocuğun benlik gelişimini aktif olarak şekillendiren çeşitli psikolojik ve anlatısal mekanizmalar sunar. Bu mekanizmalar, çocuğun kendini ve dünyayı anlamlandırma sürecinde birer rehber işlevi görür.

Çocuğun bir edebi metinle kurduğu en temel bağ, karakterler üzerinden gerçekleşir. Okur, kahramanla birlikte düşünür, olaylara onun gözünden bakar, farklı bakış açıları edinir ve kendini bir başkasının yerine koyarak insanı anlamaya başlar (Yumru, 2012). Bu özdeşim süreci, benlik inşasının en güçlü araçlarından biridir. Edebi eserler, bu yolla idealize edilmiş karakterler sunarak çocuğu dolaylı olarak şekillendirir. Güncel çocuk edebiyatı ise bu mekanizmayı yeni benlik boyutları inşa etmek için de kullanır. Lüdicke'nin (2025) "eko-asi" (eco-rebel) olarak tanımladığı karakterler, hikâyenin başında çevre sorunlarına karşı bilgisizken süreç içinde bilinçlenir ve aktif olarak çevresini korumaya başlar. Bu karakterler, okurlar için bir rol model işlevi görerek ekolojik düşünce ve eylemi teşvik eder.

Erikson'un psikososyal gelişim kuramına göre her gelişim evresi bireyin çözmesi gereken bir krizle tanımlanır. Çocuk kitapları, bu krizlerin sağlıklı bir şekilde aşılmasında terapötik bir araç görevi görebilir. Anlatılar, çocuklara kendi yaşadıkları çatışmalara benzer durumları güvenli bir mesafeden gözlemleme ve çözüm yolları geliştirme imkânı sunar. Bir karakterin benlik gelişimi sadece psikolojik süreçlerle değil aynı zamanda anlatının yapısal özellikleriyle de inşa edilir. Santosa vd. (2021) tarafından sunulan anlatısal genre analizi, bu yapısal inşayı anlamak için etkili bir çerçeve sunar. Bu analize göre, bir karakterin gelişimi, anlatının zorunlu aşamaları boyunca yazarın kullandığı seçimlerle şekillenir:

1. Yönelim (Orientation): Karakter, ortam ve temel durum tanıtılır.
2. Karmaşa (Complication): Karakterin çözmesi gereken bir sorun veya çatışma ortaya çıkar.
3. Değerlendirme (Evaluation): Karakter, çatışmayı ve olası sonuçları düşünür, değerlendirir.
4. Çözüm (Resolution): Karakter, bir eylem planı yapar, harekete geçer ve çatışmayı bir sonuca bağlar.

Yazar, bu aşamaların her birinde karakterin duygularını, davranışlarına yönelik ahlaki değerlendirmeleri ve durumlara verdiği değeri ifade eden bir dil kullanır. Karakterin hikaye boyunca deneyimlediği "pozitif-negatif-pozitif" deneyim döngüsü, okuyucuya benlik gelişiminin doğası gereği zorluklar ve bu zorlukların aşılmasıyla dolu bir süreç olduğu modelini sunar (Santosa vd., 2021). Bu dinamik mekanizmalar, edebiyatın çocuğu sadece pasif bir bilgi

alıcısı olarak görmediğini aksine onu kendi benliğini inşa etme sürecinde aktif bir katılımcı haline getirdiğini göstermektedir.

Kızılhan'ın (2023) analizine göre, eğitim sisteminin veya yetişkin yönlendirmesinin baskısından uzak, "çatışma dışı benlik alanları" özerkliğin beslendiği en önemli zeminlerdir. Çocuğun doğa ile kurduğu dolaysız etkileşim, özgürce düşünebildiği ve hayal kurabildiği anlar, benliğin ikincil özerklik kazanmasına yardımcı olur. Mavisel Yener'in "Mavi Zamanlar" adlı eserindeki Birce karakteri, bunun somut bir örneğidir. Birce, girişimci bir ruhla harekete geçer, sorumluluk alır ve kendine güvenen tavrıyla bir eylemin kahramanı olur. Bu gibi karakterler, çocuk okurlarda pasif bir kurtarıcı beklemek yerine kendi kararlarının sorumluluğunu alan özerk bir benlik duygusunu güçlendirir (Yumru, 2012).

Edebiyat, çocuğu toplumsal bir bağlam içine yerleştirerek onun sosyal ve kültürel kimliğinin inşasında merkezi bir rol oynar. Her yazar, kaçınılmaz olarak kendi dünya görüşünü, ideolojisini ve kültürel birikimini eserine yansıtır (Şener, 2021). Ancak bu aktarımın, çocuğu belirli bir kalıba sokmayı amaçlayan didaktik ve dayatmacı bir üsluptan uzak, estetik kaygıları gözeten ve "çocuğa göre"lik ilkesine uygun olması, nitelikli bir edebiyat eseri için temel ölçüttür.

Edebiyatın belirli bir dini, politik veya ideolojik görüşü çocuğa "bilinç aşılama ve davranış kazandırma aracı" olarak kullanma tehlikesi, çocuk edebiyatının en temel risklerinden biridir (Şener, 2021). Hermann Hesse'nin "Çarklar Arasında" romanı üzerine yapılan analiz, eğitim sistemi ve yetişkin beklentilerinin çocuk benliği nasıl ezebileceğini ve bunun edebiyattaki yansımalarını çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır (Kızılhan, 2023). Bu araştırmada benlik inşası bakımından Judy Blume tarafından kaleme alınan “Orada Mısın? Benim Margeret” adlı eser incelenecektir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi yöntemi benimsenmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2018, s. 189) tarafından da belirtildiği gibi doküman incelemesi, akademik çalışmalarda güvenilir bir veri kaynağı olarak kullanılmakta ve araştırmacılara kapsamlı bir analiz imkânı sunmaktadır. İnceleme nesnesini bir çocuk edebiyatı eseri oluşturmaktadır. Araştırmada benlik algısı, çocuk edebiyatı ve gelişim psikolojisi alan yazını doğrultusunda ele alınmıştır. Eserdeki olay örgüsü, karakterlerin iç dünyaları, benlik tanımları, iç konuşmalar, başkalarıyla kurulan ilişkiler ve çevresel geri bildirimler benlik algısının bilişsel, duyuşsal ve sosyal boyutları bağlamında analiz edilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz tekniği kullanılmış ve bulgular, çocuk edebiyatı eserlerinin benlik algısının oluşumu ve gelişimine katkısı açısından tartışılmıştır.

3. BULGULAR

Judy Blume'un *Orada mısın Tanrım? Benim Margaret!* adlı eseri, ergenliğe geçiş sürecindeki bir kız çocuğunun benlik inşasını merkeze alarak biyolojik, sosyal ve dinsel boyutları iç içe geçmiş çok katmanlı bir kimlik arayışını görünür kılmaktadır. Romanın başkahramanı Margaret üzerinden sunulan bu süreç, bireyin hem kendi bedeniyle hem de içinde yer aldığı sosyal çevreyle kurduğu ilişkiler ağı bağlamında ele alınmaktadır. Ergenliğin getirdiği fiziksel değişimler, aidiyet ihtiyacı ve inanç sorgulamaları eş zamanlı olarak işlenmektedir. Bir edebî eserin okurla kurduğu ilk temasın metnin içeriğinden bağımsız olarak başlık, kapak tasarımı ve arka kapak metni gibi metin dışı unsurlar aracılığıyla gerçekleştiği dikkate alındığında, özellikle çeviri eserlerde bu unsurların kültürel bir süzgeç işlevi gördüğü söylenebilir. Nitekim romanın orijinal başlığı olan *Are You There God? It's Me, Margaret* ile Türkçe çevirisi arasında ilk baskılarda "God" (Tanrı) sözcüğünün çıkarılması, Türkiye'de din ve cinsellik gibi konuların toplumsal hassasiyetler çerçevesinde ele alınmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu tercihin, eseri henüz kapak düzeyinde başlayabilecek olası tartışmalardan koruma ve hedef kitleye daha "güvenli" bir sunum yapma amacı taşıdığı düşünülebilir. Ancak 2021 baskısında başlığın "Tanrım Orada Mısın? Benim Margaret" biçiminde çevrilmesi, bu tutumda bir dönüşüme gidildiğini göstermektedir. Romanın 2023 yılında sinema uyarlamasının yapılmış olması da eserin güncelliğini koruduğunu göstermektedir. Kapak tasarımında kırmızı rengin hâkim olması ve aynada kendini inceleyen bir kız çocuğu figürüne yer verilmesi, metnin odağını dini ve felsefi sorgulamalardan ziyade genç kızlığa geçiş temasına yönlendirmekte; benzer biçimde arka kapak metninde Tanrı kavramından kaçınılması, eserin tartışmalı olabilecek dinsel boyutunun bilinçli olarak geri planda tutulduğunu düşündürmektedir. Bu metin dışı unsurlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde eserin kültürel alımlanmasını yönlendiren koruyucu bir stratejinin varlığı dikkat çekmektedir.

Romanın kalıcılığını sağlayan temel unsur, Judy Blume'un genç okurların yaşamında genellikle mahrem kabul edilen konuları filtresiz ve doğrudan bir anlatımla ele almasıdır. Ergenlik, beden, din ve kimlik gibi evrensel temalar, Margaret ve arkadaşlarının gündelik deneyimleri üzerinden açık bir dille sunulmakta; göğüslerin büyümesi, regl beklentisi, karşı cinsle ilgili meraklar ve öpüşme gibi konular, bu süreci yaşayan okurlar için deneyimlerin normalleştirilmesine katkı sağlayabilecek bir çerçeve oluşturmaktadır. Bununla birlikte metin, masum merak sınırlarının ötesine geçerek daha problemli alanlara da temas etmektedir. Nancy'nin abisi Evan'ın "çıplak kız resimleri" ve "açık saçık kitaplar" ile ilgilenmesi gibi ayrıntılar (sf. 20), çocukların yetişkin dünyasına dair gözlemlerinin sanılandan çok daha geniş olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Amerikan gençlik kültürüne özgü "Dolapta İki Dakika" oyununun romanda ayrıntılı biçimde betimlenmesi ise kültürel mesafenin en belirgin hissedildiği noktalardan biridir. Bu türden bir oyunun çocuk edebiyatı bağlamında sunulması, Türkiye'deki ebeveyn ve eğitimciler açısından kültürel uygunluk tartışmalarını gündeme getirebilecek niteliktedir. Benzer biçimde öğretmen Bay Benedict'in bedensel olarak gelişmiş bir öğrenciye yönelik rahatsız edici bakışlarının betimlenmesi (sf. 84), çocuk edebiyatının alışılagelmiş sınırlarını zorlayan ve metni etik açıdan tartışmaya açan unsurlar arasında yer almaktadır.

Eserin en özgün yönlerinden biri, Margaret'in Tanrı ile kurduğu kişisel ve kurumsal kalıpların dışında kalan ilişkidir. Yahudi bir baba ve Hristiyan bir annenin çocuğu olan Margaret, ailesi tarafından belirli bir dine yönlendirilmemiştir. Annesinin "Tanrı hoş bir fikir, herkese ait"

şeklindeki yaklaşımı, ona özgür bir sorgulama alanı sunar. Bu durum, Margaret'i dinler arasında bilinçli bir seçim yapma sürecine iterken, "Benim herhangi bir dinim yok" (sf. 51) ve "Büyüdüğüm zaman kendi dinimi ben seçeceğim" (sf. 56) gibi ifadeleri, bireyin kimliğini ve inancını kendisinin belirleme hakkını vurgulayan güçlü söylemler olarak öne çıkar. Margaret'in Tanrı'yı bir otorite figürü değil her an başvurabileceği bir "dert ortağı" olarak konumlandırması, dinsel deneyimi bireysel ve samimi bir düzleme taşımaktadır. Dinler üzerine hazırladığı proje sürecinde Tanrı'ya yönelttiği sorular, kimliğin dışarıdan dayatılan bir etiket değil içsel bir arayışın sonucu olduğu fikrini pekiştirmektedir. Aynı zamanda sosyal aidiyet ihtiyacının da bu arayışta belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Beden ve mahremiyet bağlamında değerlendirildiğinde, Margaret'in benlik inşasının merkezinde bedensel kimliğin yer aldığı görülmektedir. Göğüslerin büyümesi ve regl gibi fiziksel değişimler, onun bedenine yönelik farkındalığını artırırken, utanç ve özel alanını koruma isteğini de beraberinde getirmektedir. Arkadaşı Nancy'den dahi bedenini saklama çabası, mahremiyet bilincinin geliştiğine ve sınırlarını belirleme sürecine işaret etmektedir. Bu dönemde güzel görünme arzusu ve akran grubuna uyum sağlama isteği, bireyin sosyal kimliğini inşa ederken normlara uygun olma ve dışlanmama kaygısının belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Dinsel ve felsefi sorgulamalar ise bu bedensel dönüşümle eş zamanlı ilerleyerek kimlik arayışını derinleştirmekte; Margaret'in Tanrı ile kurduğu diyaloglar, hem manevi bir yönelim hem de "normal" olma ve bir gruba ait hissetme ihtiyacının ifadesi olarak okunabilmektedir. Kültürel ve sosyal etkileşimler bağlamında değerlendirildiğinde ise roman, ergenliğin evrensel yönlerini görünür kılmakla birlikte içerdiği kültüre özgü yaşantılar nedeniyle belirli bir bağlamın ürünü olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle eserin farklı kültürlerdeki okurlar için alımlanması, özellikle cinsellik ve din gibi hassas temalar söz konusu olduğunda okurun ve ebeveynlerin hazır bulunuşluk düzeyine bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir.

4. SONUÇ

Orada mısın? Benim, Margaret, ergenliğe geçiş, bedensel dönüşümler ve kimlik arayışı gibi evrensel temaları 1970'ler Amerikası'nın sosyo-kültürel bağlamı içerisinde dönemi için alışılmadık bir açıklık ve cesaretle ele alan öncü bir çocuk edebiyatı yapıtıdır. Roman, genç bir kızın Tanrı, bedeni ve kendi benliğiyle kurduğu samimi ve filtresiz ilişkiyi merkeze alarak çocuk edebiyatında hem tematik hem de anlatısal açıdan yeni bir alan açmakta; özellikle bedensel değişimler ve dinsel sorgulamalar gibi çoğu zaman örtük bırakılan konuları görünür kılmaktadır. Kapak tasarımı ve anlatı içeriği birlikte değerlendirildiğinde, eserin birincil hedef kitlesinin ergenlik dönemindeki genç kızlar olduğu açıkça görülmektedir. Bu bağlamda roman, benzer gelişimsel süreçlerden geçen okurlar için yalnız olmadıklarını hissettiren, yaşanan bedensel ve duygusal değişimlerin olağanlığını vurgulayan bir işlev üstlenmektedir. Aynı zamanda aile ve toplum içinde konuşulması güç olan mahrem konuların edebiyat aracılığıyla dile getirilmesi, genç okur açısından dolaylı bir rehberlik zemini oluşturmaktadır. Sonuç olarak

Judy Blume'un bu eseri, ergenlik dönemindeki benlik inşasını yalnızca biyolojik bir dönüşüm olarak değil bireyin bedenle kurduğu ilişkinin yeniden tanımlandığı, aidiyet ihtiyacının sorgulandığı ve kişisel özerkliğin adım adım inşa edildiği çok katmanlı bir süreç olarak konumlandırmaktadır. Margaret'in deneyimi, genç bireylerin kimliklerini ailevi ve toplumsal kalıpların ötesine geçerek kişisel sorgulamalar ve çevresel etkileşimler yoluyla nasıl kurduklarını ortaya koymakta; bu yönüyle eser, çocuk edebiyatında kimlik gelişimi ve benlik algısı bağlamında akademik olarak incelenmesi gereken temel dinamikleri güçlü bir anlatı üzerinden sunmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Blume, J. (2004). *Orada mısın? Benim, Margaret* (İ. Kurşunlugil, Çev.). Çitlembik Yayınları.
2. Karagöz, B. (2015). Kendilik değerini koruma bağlamında çocuk edebiyatı eserlerinin kullanımı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8*(40), 486–493.
3. Kavcar, C. (1999). *Edebiyat ve eğitim* (3. bs.). Engin Yayıncılık.
4. Kızılhan, P. (2023). Hermann Hesse'nin *Çarklar Arasında* adlı romanında çocuk benlik ve varoluşçu imgeler. *Dini Araştırmalar, 26*(64), 241–276. https://doi.org/10.15745/da.1241387
5. Lüdicke, C. (2025). The development of ecological identities in children's books: A linguistic approach to character positioning as eco-rebels. *Humanities, 14*(3), Article 58. https://doi.org/10.3390/h14030058
6. Santosa, R., Djatmika, D., & Khrisna, D. A. N. (2021). Genre and attitude to support character development in children stories. *Register Journal, 14*(1), 83–98. https://doi.org/10.18326/rgt.v14i1.83-98
7. Şener, O. Z. (2021). Çocuk edebiyatında dinî, kültürel ve ideolojik aktarım bağlamında dinî çocuk edebiyatı. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8*(2), 1238–1260. https://doi.org/10.17859/pauifd.1005650
8. Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
9. Yumru, D. (2012). Özerk benlik duygusu ve çocuk edebiyatı. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8*(3), 37–46.

TÜRKÇE İKİLEMELERİN GİZLİ ANLAMLARI: ETİMOLOJİK BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Ali Koç
Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
alikoc@munzur.edu.tr,
https://orcid.org/0000-0001-9809-3601

Özet

Türkçe, anlatım gücünü büyük ölçüde zengin kelime gruplarından ve özellikle de ikilemelerden alan bir dildir. İkilemeler (veya tekrar grubu), dilbilgisinde aynı veya benzer görevdeki iki kelimenin bir araya gelerek oluşturduğu, anlamı pekiştiren, çeşitlendiren veya somutlaştıran yapılardır. Bu gruplarda her öge kendi vurgusunu taşır ve aralarına noktalama işareti konulmaz. İkilemeler; aynı kelimenin tekrarı, yakın veya zıt anlamlı sözcüklerin birleşimi, yansıma seslerle kuruluş veya sayısal ifadelerle oluşturulabilir. Ancak özellikle dil incelemelerinde dikkat çeken bir kategori, geleneksel olarak "biri anlamlı biri anlamsız" veya "her iki ögesi anlamsız" şeklinde sınıflandırılan ikilemelerdir. Bu çalışmanın odak noktasını, söz konusu "anlamsız" olarak nitelendirilen bazı ikileme ögelerinin gerçekte taşıdığı tarihsel ve etimolojik derinliği ortaya koymak oluşturmaktadır. Türkçedeki ikilemeler üzerine yapılan incelemeler, günümüzde anlamsız gibi görünen pek çok ögenin aslında Eski Türkçe, Orta Türkçe, çağdaş Türk lehçelerinde veya başka dillerde kökene sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, Türkçedeki ikilemelerin – özellikle de bazı anlamsız addedilenlerin – kökenlerini etimolojik ve karşılaştırmalı bir yöntemle inceleyerek, bu sözcüklerin gizli kalmış anlamlarını vurgulamak ve dilin tarihsel sürekliliğine katkıda bulunmaktır. Araştırma, ikilemelerin hem bir anlatım zenginliği hem de Türk dilinin arkaik katmanlarına açılan bir pencere olduğunu vurgulamayı hedeflemektedir.

Anahtar Sözcükler: İkileme, Etimoloji, Anlam, Tarihsel Dilbilim, Ses Değişimi.

The Hidden Meanings Of Turkish Reduplications: An Etymological Analysis

Abstract

Turkish is a language that derives much of its expressive power from rich word groups, particularly reduplications. Reduplications (or repetition groups) are structures in grammar formed by the combination of two words with the same or similar functions, which reinforce, diversify, or concretize meaning. In these groups, each element carries its own stress, and no punctuation marks are placed between them. Reduplications can be formed through the repetition of the same word, the combination of near or opposite-meaning words, onomatopoeic constructions, or numerical expressions. However, one category that particularly stands out in linguistic studies is reduplications traditionally classified as "one meaningful and one meaningless" or "both elements meaningless." The focus of this study is to reveal the historical and etymological depth actually carried by these so-called "meaningless" reduplication elements. Studies on Turkish reduplications

show that many elements that appear meaningless today actually have roots in Old Turkic, Middle Turkic, or contemporary Turkic dialects. In this context, the primary aim of the study is to emphasize the hidden meanings of these words and contribute to the historical continuity of the language by examining the origins of Turkish reduplications—especially those considered meaningless—through etymological and comparative methods. The research aims to emphasize that reduplications are not only a richness of expression but also a window into the archaic layers of the Turkish language.

Keywords: Reduplication, Etymology, Meaning, Historical Linguistics, Phonological Changes.

1. GİRİŞ

Dil, insanlar arasında karşılıklı anlaşmayı mümkün kılan doğal ve organik bir araçtır. Kendine özgü işleyiş kuralları bulunan, dinamik ve yaşayan bir organizma gibi sürekli gelişim içindedir. Kökleri tarihin bilinmeyen derinliklerine uzanan, adeta sessiz bir toplumsal sözleşmeye dayanan; sesler, şekiller ve anlamlar üzerine inşa edilmiş toplumsal bir kurumdur (Ergin, 2002). Dil, ayı zamanda bir iletişim aracı, bir kültürün, tarihin ve kolektif hafızanın taşıyıcısıdır (Sever, 1998). Türkçe, bu anlamda zengin bir kompozisyona sahiptir ve bu kompozisyonun belki de en renkli parçalarından biri de ikilemelerdir. İkilemeler, günlük konuşmadan edebî metinlere kadar dilin her katmanında karşımıza çıkan, anlatımı güçlendiren, ritim kazandıran ve duygu yoğunluğunu artıran dilsel yapılardır (Yavuz ve Telli, 2013; Yastı, 2022). Ancak onlar "güzel söyleyişler"olmalarının yanında aynı zamanda dilin tarihsel derinliğine işaret eden, unutulmuş anlamların ve seslerin izlerini taşıyan birer bellektir. Pek çok ikilemede, bugün "anlamsız" addedilen sözcükler aslında geçmişin dil katmanlarından süzülüp gelmiş sessel ve anlamsal kalıntılardır. Örneğin, "eciş bücüş" veya "ıvır zıvır" gibi ikilemelerdeki "eciş", "bücüş", "ıvır", "zıvır" gibi unsurlar, ilk bakışta rastgele ses yığınları gibi görünebilir. Oysa etimolojik ve karşılaştırmalı bir inceleme, bu sözcüklerin tarihi Türk lehçelerinde, çağdaş Türk lehçelerinde veya başka lehçelerde kökleri olabileceğini, hatta komşu dillerle etkileşim sonucu anlam kazanmış olabileceklerini gösterir. Bazen bir ikilemenin "anlamsız" parçası, aslında unutulmuş bir fiilin, bir nesnenin veya bir niteliğin dildeki son yansıması olabilmektedir. Bu durum, dilin dinamik ve canlı bir organizma olduğunu hatırlatır. Sözcükler zaman içinde ses değişimlerine uğrar, anlam kaymaları yaşar, bazen gündelik kullanımdan düşer ve unutulur (Ağakay, 1954; Hatipoğlu, 1982; Şahin, 1997; Müller, 2004; Yastı, 2007; Özkan, 2013; Aydın, 2021; Yastı ve Tursun, 2022; Uğur ve Akyürek, 2023). Ancak ikilemeler sayesinde, bu unutulmuş sözcükler dilin belleğinde bir şekilde varlığını sürdürür. Onlar, adeta dilin arkaik katmanlarına açılan pencereler gibidir. Bu çalışma, Türkçedeki ikilemelerin – özellikle de "anlamsız" olarak görülenlerin – ardındaki etimolojik ve tarihsel bağlamı ortaya koymayı amaçlamaktadır. İkilemelerin bir söz sanatı olmasının yanında, dilin hafızasını taşıyan, kültürel sürekliliği yansıtan ve lehçeler arası ilişkileri gösteren değerli dil malzemeleri olduğunu vurgulamayı hedeflemektedir. Çünkü bir ikilemeyi çözmek,

yalnızca bir sözün peşine düşmek değil; aynı zamanda dilin zaman içindeki yolculuğuna tanıklık etmektir.

2. İkilemeler: Türkçenin Anlamsal ve Yapısal Zenginliği

İkilemeler, Türkçenin hem günlük kullanımında hem de yazınsal metinlerde sıklıkla karşılaşılan, anlatım gücünü artıran ve anlamsal derinlik kazandıran dilbilgisel yapılar olarak öne çıkmaktadır. Aynı veya benzer sözcüklerin art arda tekrarlanmasıyla oluşturulan bu yapılar; pekiştirme, somutlaştırma, vurgulama ve kavramları ritmik bir biçimde ifade etme işlevi görmektedir. Aynı zamanda, ikilemeler dilin tarihsel ve kültürel katmanlarına işaret eden dilsel unsurlar olarak da değerlendirilebilir (Özeren ve Çiftçi, 2021; . İkilemeler, yeni duyuş ve düşünüş biçimlerini ifade edebilmek amacıyla dilin doğal gelişim sürecinde ortaya çıkmıştır. Oluşum mekanizmaları arasında aynı sözcüğün tekrarlanması, eş veya yakın anlamlı sözcüklerin bir araya getirilmesi, zıt anlamlı sözcüklerin birleştirilmesi veya sözcüklerin başına veya ilk hecelerine ek unsurların ilave edilmesi gibi stratejiler yer almaktadır (Taş, 2012; Yavuz ve Telli, 2013; Uğur ve Tokyürek, 2023). Bu süreçte ikilemeler zaman içerisinde kalıplaşarak tek ve bütünlüklü bir anlam kazanır. Öyle ki, bu kalıplaşmış yapılardaki anlam birliği o denli güçlüdür ki, bileşenlerden biri veya her ikisi bağımsız olarak kullanılamaz; sözcüklerin yeri değiştirildiğinde ise ikileme hem fonetik hem de semantik açıdan aynı etkiyi yitirebilmektedir.

İkilemelerle ilgili pek çok bilimsel çalışmada ortak kabul gören sınıflandırmalar mevcuttur. Bunlar arasında aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemeler, eş ve yakın anlamlı sözcüklerin tekrarıyla oluşan ikilemeler, zıt anlamlı sözcüklerin tekrarıyla oluşan ikilemeler, olumlu-olumsuz sözcük çiftleriyle oluşturulan ikilemeler, yansıma sözcüklerin tekrarıyla oluşan ikilemeler, biri anlamlı diğeri anlamsız veya her ikisi de anlamsız olarak nitelendirilen sözcüklerin tekrarıyla oluşan ikilemeler gibi yapılar bulunmaktadır (Ağakay, 1954; Hatipoğlu, 1982; Şahin, 1997; Müller, 2004; Yastı, 2007; Özkan, 2013; Aydın, 2021; Yastı ve Tursun, 2022; Uğur ve Akyürek, 2023). Bu çalışmada, geleneksel olarak "anlamsız" addedilen bazı ikileme bileşenlerinin aslında tarihsel veya etimolojik bir temele dayanabileceği, dolayısıyla dilin unutulmuş katmanlarına işaret edebileceği üzerinde durulacaktır.

2.1. Adbilim ve Köken Bilim Bağlamında İkilemeler

Türkçede ikilemeler üzerine yapılan dilbilimsel çalışmalarda, bu yapılar kuruluş ve anlam özelliklerine göre çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırmalardan biri, ikilemeleri oluşturan bileşenlerin anlamsal nitelikleri temel alınarak yapılandırılmıştır. Bu bağlamda, bir bileşeni anlamlı diğeri anlamsız olarak değerlendirilen veya her iki bileşeni de anlamsız addedilen ikilemeler özel bir kategori oluşturmaktadır. Söz konusu gruba örnek teşkil eden yapılar arasında "abur cubur", "apar topar", "bön bön", "çoluk çocuk", "eğri büğrü", "allem kallem", "ellem kullem", "karman çorman", "mırın kırın", "paldır küldür", "saçma sapan", "sıkı fıkı", "tek tük", "ufak tefek", "yarım yamalak", "yırtık pırtık", "çar çur" ve "flan filan" gibi ikilemeler yer almaktadır. Bu tür ikilemeler, dilin yaratıcılığını ve tarihsel evrimini yansıtan ilgi çekici örnekler olup, Türkçenin anlatım gücünü artıran önemli dilsel unsurlardandır. İkilemelerin

anlamsal içerikleri, dilin yapısal ve işlevsel zenginliğini yansıtan önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

2.1.1. İkilemelerin Anlamları

İkilemelerin anlamsal içerikleri, Türkçenin söz varlığındaki işlevsel ve yapısal çeşitliliği yansıtan önemli bir dilbilimsel olgu olup, *İkilemeler Sözlüğü* ve *Güncel Türkçe Sözlük* verileri ışığında bu yapıların standart anlamları akademik literatürde şu şekilde tanımlanmaktadır:

- **abur cubur**: Değersiz, sağlıksız, önemsiz yiyecekler; anlamsız veya yararsız şeyler.
- **apar topar**: Telaşlı, aceleci, düzensiz bir şekilde toplayıp götürme.
- **bön bön**: Anlamaz, şaşkın, aptalca bakma veya ifade etme.
- **çoluk çocuk**: Bir ailenin veya topluluğun tüm fertleri; genellikle kadınlar ve çocuklar.
- **eğri büğrü**: Çarpık, eğri, düzgün olmayan.
- **allem kallem**: Hile, düzen, aldatmaca; karışık işler.
- **ellem kullem**: Karıştırma, düzensiz elleme veya müdahale.
- **karman çorman**: Çok karışık, düzen(siz).
- **mırın kırın**: Nazlanma, söylenme, isteksizce mırıldanma.
- **paldır küldür**: Gürültülü ve düzensiz bir şekilde (düşme, yuvarlanma vb.).
- **saçma sapan**: Anlamsız, mantıksız, tutarsız.
- **sıkı fıkı**: Çok yakın, samimi, dostane ilişki.
- **tek tük**: Seyrek, az sayıda, nadiren.
- **ufak tefek**: Küçük, önemsiz, cılız.
- **yarım yamalak**: Eksik, tamamlanmamış, baştan savma.
- **yırtık pırtık**: Eskimiş, yıpranmış, parça parça.
- **çar çur**: Gereksiz yere harcama, savurganlık.

2.1.2. İkilemedeki Anlamsız Gibi Görünen Sözcüklerin Anlamları ve Kökenleri

İkilemelerdeki anlamsız gibi görünen sözcükler, dilin tarihsel derinliğini ve kültürel etkileşimlerini yansıtan dilbilimsel birer olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür unsurlar, yüzeysel bir bakışla anlamsız veya keyfi addedilse de, etimolojik ve semantik incelemeler, bunların çoğunlukla arkaik kökenlere, lehçesel varyasyonlara, ses

yansımalarına veya komşu dillerden alıntılara dayandığını ortaya koymaktadır (Ölmez, 1998; Özkan, 2013; Yatsı ve Tursun, 2022) . Bu durum, ikilemelerin yalnızca birer söz dizimi ögesi olmadığını, aynı zamanda dilin evrimsel süreçlerine ve toplumsal hafızasına ışık tutan değerli veriler olduğunu göstermektedir. Bu yapılar, aynı zamanda Türkçenin lehçeler arası etkileşimini, anlam evrimini ve kültürel katmanlaşmasını somut bir biçimde ortaya koyar. Öte yandan, ikilemelerin bileşenlerindeki görünüşte anlamsız unsurlar, dilin yaratıcılığını ve sembolik kapasitesini vurgulayarak dilbilime dair daha derin analizlere olanak tanır (Eren, 1949; Akyalçın, 2007; Coşkun, 2020). Ayrıca, bu tür yapılar aracılığıyla dilin işlevsel çeşitliliği ve iletişimsel esnekliği daha belirgin hale gelir. Dolayısıyla, ikilemeler hem dilin yapısal dinamizmini hem de onun toplumsal-kültürel bağlamdaki yerini anlamak açısından büyük önem taşır.

1. **abur cubur**:

   - *abur*: Besin değeri ve tadı uyumsuz ufak yiyecekler; Ermenice kökenli olup sulu yemek veya çorba anlamına da gelir. Ayrıca karalahana, fasulye ve mısır ununda yapılan bir yemek türünü ifade eder (Nişanyan, 2007; Ak Sözlük).

   - *cubur*: Yunanca *tsipouro* (sert Yunan rakısı) sözcüğünden türemiştir (Nişanyan, 2007; Ak Sözlük).

2. **apar topar**:

   - *apar*: "Aparmak" fiilinden türemiş olup aceleyle alıp götürmek, kapıp kaçmak anlamı taşır. Nikah anlamında da kullanılır. aparmak fiilinden de, "alıp götürmek, kaçırmak veya gizlice almak" anlamına gelebilmektedir. Kökeni, Orta Çağ Türkçesindeki *alıp barmak* (almak + gitmek) birleşimine veya Pehlevicedeki *appar* (aşırma, hırsızlık) sözcüğüne dayandırılabilir. Oğuzca ve Türkmenceden Anadolu'ya yayılmış, özellikle Doğu Anadolu'da "götürmek" karşılığında kullanılmıştır. Benzer biçimler Azerice, Özbekçe, Kazakça gibi lehçelerde ve İspanyolca *robar*, İtalyanca *rubare* gibi Batı dillerinde de görülür. Tarihî metinlerdeki kullanımlarıyla dil etkileşimlerini yansıtan önemli bir örnektir.

   - *topar*: "Toparmak" fiilinden türetilmiştir; aceleyle toplamak, düzensizce bir araya getirmek demektir. opar" sözcüğü, Türkçede "yuvarlanmak" (yuvar-lan-mak) ve "yuvarlamak" (yuvar-la-mak) fiilleri ile kökensel ve anlamsal bir bağlantıya sahiptir. Aynı zamanda "yassılmak", "yassılanmak", "haşırlanmak" ve "kaşınmak" gibi fiillerle de fonetik ve semantik benzerlikler taşır. "Topar", özellikle "ufak tepe", "ufak toprak yığını" veya benzeri nesneleri ifade ederken, "toparlanmak" eylemiyle de doğrudan ilişkilidir. Etimolojik olarak, "topar"ın kökeninin "yuvarlamak" anlamındaki *yuv- veya *top- köküne dayandığı düşünülmektedir. Bu bağlamda, "topar" ve türevleri, dildeki yuvarlak veya kümevi şekillerle ilgili kavramları karşılamak üzere evrilmiştir (Eyüpoğlu, 1997).

3. **bön bön**:

- *bön*: Türkçede "aptal, şaşkın, budala" anlamlarını taşır ve etimolojik olarak Çince *bèn* (aptal, enayi) ile bağlantılıdır. XV.-XVI. yüzyıllardan itibaren yaygınlaşmış; Kıpçakça (*bön/mon*), Moğolca (*böng*), Bulgarca (*bön*) ve Sırpça (*bena*) gibi dillerde benzer anlamlarla paralellik gösterir. Kaşgarlı Mahmud'un *böŋğ* (iri yarı, obur) ve *muŋğ* (sıkıntı) kayıtlarıyla doğrudan ilişkisi zayıf olsa da, sözcüğün Türk ve komşu dillerdeki yayılımı dikkat çekicidir. Tarama sözlüğünde de ahmak ve saf; Derleme sözlüğünde öğütülmüş kahve anlamları da vardır (Derleme Sözlük, 2019). Tüm Bunlarla birlikte *"Bön"* sözcüğü, "budala" veya "saf" anlamlarında kullanılan bir terim olup, etimolojik kökeni tartışmalıdır. Eski Kıpçakçada *bön* biçimiyle kaydedilmiştir. Eski Türkçedeki *bün ~ mün* (suç) ile ses ve anlam uyumsuzluğu nedeniyle ilişkilendirilmesi mümkün görülmemekte; aynı şekilde *bun* (< *buŋ*, "sıkıntı") ile karşılaştırılması da temelsiz addedilmektedir (TDK, URL-1). Bu görüşler, Thomsen (*Turcica,* s. 59, not), Räsänen (*Versuch,* s. 84a, 347b, 344b) ve Clauson (*An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish,* s. 347b) .

4. **çoluk çocuk**:

- *çoluk:* Türkiye Türkçesi *oluk çocuk* deyiminden türetilmiştir; *ol-* fiili (olmak, oluşmak) ile ilişkilidir (TDK Sözlük, URL-1), Nişanyan'a göre, "çoluk" sözcüğü Eski Türkçede "sakat" anlamına gelmekte olup, *çol-* ("kesmek, sakatlamak") fiilinden *+Uk* yapım ekiyle türetilmiştir. Bu morfolojik evrim, sözcüğün anlamsal kökenini "fiziksel kusur veya eksiklik" kavramına dayandırmaktadır (Nişanyan, 2007). Aynı zamanda Samsun yöresi ağızlarında bıldırcın kuşu anlamı da vardır (Derleme Sözlük, 2019).

5. **eğri büğrü**:

- *büğrü*: Eski Türkçe *bükri* (bükülmüş, eğri) sözcüğünden evrilmiştir; *bük-* (bükmek) köküyle ilişkilidir. Nişanyan'a göre, **büğrü** sözcüğü, Eski Türkçe *bükri* veya *bügri* ("bükülmüş, eğri") biçiminden evrilmiştir. Bu sözcük, *bük-* ("eğmek, bükmek") kökünden türetilmiş olup, *+-(g)rı/-(g)ri* ekiyle yapılandırılmıştır (Nişanyan, 2007). Erken dönem kaynaklardan *Divânü Lügati't-Türk*'te (1070) *bügri* ("bük" zarf anlamında) olarak geçmesi, sözcüğün hem morfolojik hem de semantik sürekliliğini desteklemektedir.

6. **allem kallem / ellem kullem**:

- *allem kallem* : anyan'a göre, **Arapça *ʿallama* (علّم) "bildirdi, öğretti"** ve ***kallama* (كلّم) "konuştu"** sözcüklerinin bileşiminden oluştuğu öne sürülen bir yapı söz konusudur. Bu durumda, *ʿallama* fiilinin etimolojik kökeni, "bilgi aktarma" veya "öğretme" eylemiyle ilişkilidir. Ancak, bu tür bir bileşik oluşumun morfolojik ve semantik tutarlılığı tartışmaya açık olup, standart Arapça dilbilgisi kuralları içinde doğrudan birleşim nadiren görülür (Nişanyan, 2007). Tietze, *kallem*'deki /k/ sesini benzer ikilemelerle (ör. *anca kanca*)

karşılaştırarak açıklar ve kesin köken belirsizliğini vurgular (Türk Dilinin Sözlükleri URL-1; TETTL I: 82).

7. **karman çorman**:

- *karman çorman*: Eski Türkçe *karma-* (karıştırmak, düzenlemek) fiiline dayanır; Moğolca *karmag* (karışıklık) ile akraba olabilir (Karakurt, 2017). Ayrıca Karman çorman" etimolojik kökeni tartışmalı olmakla birlikte, Rusçada *bardak* (бардак) sözcüğünün "karışıklık, düzensiz mekân" anlamıyla ilişkili olduğu öne sürülmektedir. Rusça *bardak*, orijinal olarak "küçük oda, bölme" anlamına gelen Farsça *bardak* (بردهک) kelimesinden alıntılanma ihtimali de olabilmektedir.

8. **mırın kırın**:

- *mırın*: "Mırıldanma sesi" anlamında yansımalı bir sözcük.

- *kırın*: "Nazlanmak" anlamındaki *kırın et-* ile ilişkilidir (Nişanyan, 2007). Tekirdağ yöresi ağzında oyun, raks etmek anlamı da vardır (Derleme Sözlüğü, 2019)

9. **paldır küldür**:

- *paldır*: Anadolu ağızlarında bölgesel anlam çeşitliliği sergilemektedir. Tokat ağzında "gürültüyle düşmek" anlamında yansımalı (onomatopeik) bir kelime olarak kullanılırken, Giresun yöresi ağızlarında "hayvanlara yedirilen ot ve yapraklar" karşılığını taşımaktadır. Amasya yöresi ağızlarında ise "tembel" anlamında kaydedilmiştir (Derleme Sözlüğü, 2019).

- *küldür*: Kütahya töresi ağızlarında tepside veya saçta pişen mayasız çörek, mısır ekmeği anlmı vardır (Derleme Sözlüğü, 2019).

10. **saçma sapan**:

- *sapan*: "Sapmak" (yoldan çıkmak) ile ilişkili. s*ap-* "yoldan ayrılmak, şaşmak" fiilinden evrilmiştir (Nişanyan, 2007). Muğla yöresi ağızlarında "denge" anlamında kullanılırken, İzmir yöresi ağızlarında "anlayış, kavrayış" karşılığını taşımaktadır (Derleme Sözlüğü, 2019).

11. **sıkı fıkı**:

- *fıkı:* Kütahya ağzında "küçük su testisi", Kırklareli ağzında "şakacı", Çorum ağzında "baskı, etki" anlamlarında kullanılır (Derleme Sözlüğü, 2019).

12. **tek tük**:

- *tük:* Eski Türkçe *tüke-* (bitmek, yetmek) fiilinden +Il ekiyle türetilmiştir; Yalova ağzında "yosun"; Konya ağzında tüy, ince kıl; Çankırı ağzında hindi anlamlarında kullanılır (Derleme Sözlüğü, 2019).

13. **ufak tefek**:

- tefek: Türkiye Türkçesinde **tefek** sözcüğü, "ıvır zıvır, küçük eşya" anlamına gelen *uvak devek* ifadesinden evrilmiştir (Nişanyan, 2007). Kastamonu, Mersin, Burdur, Isparta ağızlarında ise "asma, küçük yapraklar" anlamında kaydedilmiştir (*Derleme Sözlüğü*, 2019).

14. **yarım yamalak**:

- *yamalak*: Türkiye Türkçesi *yama-* fiilinden +AlAk ekiyle türetilmiştir (Nişanyan, 2007); Aydın ve Çanakkale ağzında "yarım kalmış iş" anlamında kullanılır (Derleme Sözlüğü, 2019).

15. **yırtık pırtık**:

- *pırtık*: Eski ve yırtık anlamında; Osmaniye ve Adana ağzında "serseri, başıboş"; Malatya ağzında kumaş parçası anlamlarında kullanılır (Derleme Sözlüğü, 2019).

16. **çar çur**:

- *Çar Çur:* Anadolu ağızlarında bölgesel anlam farklılıkları göstermektedir: Van ve Kars yörelerinde "kumarda kaybedene verilen son hak veya ek para", Kütahya ağzında "bir çeşit kumar oyunu", Bayburt, Gümüşhane ve Erzurum ağızlarında ise "kapıp kaçma" eylemi karşılığında kullanılır. (Derleme Sözlüğü, 2019).

3.SONUÇ

Türkçedeki ikilemelerin yapısı, dilin anlam ve ses zenginliğini yansıtan karmaşık bir sistemdir. İkilemelerin bir kısmı her iki sözcüğün de anlam taşıdığı yapılardan oluşurken (örneğin, *eğri büğrü, apar topar*), bir kısmında ise ikinci sözcük fonetik uyum amacıyla türetilmiş gibi görünür ve yüzeysel olarak "anlamsız" diye değerlendirilmektedir. Ancak, bu ikinci grup sözcüklerin tamamen anlamsız olduğunu iddia etmek dilbilimsel açıdan eksik ve yanıltıcı olabilmeketedir. İkilemelerdeki bu sözde "anlamsız" bileşenler, aslında reduplikasyon (ses tekrarı) yoluyla anlamı pekiştiren, vurguyu artıran ve söyleyişe ritim kazandıran işlevsel unsurlardır. Ayrıca, bu sözcüklerin bir kısmı tarihsel veya bölgesel kullanımlarda anlam taşımış olabilir veya ses yansımalı kökenlere dayanabilir. başka bi ifadeyle, Eski Türkçe kökenlerden çağdaş lehçelere, komşu dillerden yöresel ağız varyasyonlarına uzanan bir anlam çeşitliliği sergilemektedir. *Derleme Sözlüğü* (2019) ve diğer akademik kaynaklar, bu sözcüklerin bölgesel kullanımlarda somut anlamlar taşıdığını ve dilin yaşayan bir organizma olarak sürekli evrildiğini de gösterebilmektedir.

Türkçenin ikilemeleri, hem günlük iletişimin bir aracı hem de dilin tarihsel katmanlarına açılan önemli unsurlarıdır. "Anlamsız" gibi görünen unsurlar, unutulmuş fiiller, nesne adları veya toplumsal pratiklerle ilişkili kavramların dildeki son yansımaları olabilmektedir. Bu durum, Türkçenin lehçeler arası etkileşim, anlam kayması ve ses evrimi açısından ne denli zengin ve dinamik bir dil olduğunu göstermektedir. İkilemeler,

dilin yaratıcılığını ve kültürel sürekliliğini yansıtarak, Türkçenin benzersiz dilsel kimliğini pekiştirmektedir. İkilemeler üzerine yapılacak etimolojik ve karşılaştırmalı çalışmalar, dilin gizli kalmış anlam katmanlarını aydınlatmada önemli bir rol oynayacaktır. Türkçenin bu zenginliği, onu bir iletişim aracı ve bir kültür hazinesi olarak da değerli kılmaktadır.

4. KAYNAKÇA

Ağakay, M. A. (1954). Türkçede kelime koşmaları. *Belleten*, 2, 97–104.

Akyalçın, N. (2007). *Türkçe İkilemeler Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Aydın, F. (2021). Tarama Sözlüğünde geçen ikilemeli birleşik fiiller. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 15–26.

Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.

Coşkun, C. (2020). Tümceye Kattığı Anlam Bağlamında İkilemeler. *HOMEROS*, 3(3), 113-128.

Eren, H. (1949). İkiz kelimelerin tarihine dair. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 7(2), 283–286.

Ergin, M. (2002). Türk dil bilgisi. İstanbul: İstanbul Matbaası

Eyüboğlu, İ. Z. (1991). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Hatiboğlu, V. (1981). *İkilemeler* (Genişletilmiş 2. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Müler, H.-G. (2004). *Reduplikationen im Türkischen: Morphophonologische Untersuchungen*. Harrassowitz.

Nişanyan, S. (2007). *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Kökenbilim Sözlüğü*, İstanbul: Adam Yayınları.

Ölmez, Z. (1998). Kutadgu Bilig'de ikilemeler II. *Bahşı Ögdisi: 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı* (s. 235–260). Freiburg-İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.

Özeren, M., & Çiftçi, M. (2021). Manas Destanı'ndaki İkilemelerin Anlam Özelliklerine Göre İncelenmesi. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7(4), 1115-1129.

Özkan, E. (2013). Dede Korkut Kitabı'nın Vatikan Nüshası'nda yer alan ikilemeler üzerine bir değerlendirme. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 3(1), 118–140.

Sever, S. (1998). Dil ve İletişim (Etkili Yazılı ve Sözlü Anlatım). *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences* (JFES), 31(1).

Şahin, H. (1997). Ferahnâmede geçen ikilemeler üzerine. H. İnalcık, N. Göyünç, H. W. Lowry, İ. Erünsal, K. Kreiser ve A. A. Şentürk (Ed.), *Osmanlı Çalışmaları XVII* içinde (s. 125–135). Enderun Kitabevi.

Taş, İ. (2012). Kutadgu Bilig'de İkilemeler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten,* 60(2), 43-96.

TDK (2011). Türkçe Sözlük.

TDK (2019). *Derleme Sözlük* l-6.

Uğur, A., & Tokyürek, H. (2023). Altun Yaruk Sudur metninde sadece ikileme yapısında görülen fiiller üzerine. *Dil Araştırmaları,* 17(32), 9–34.

URL-1: TDK Sözlük (Türk Dil Kurumu Sözlükleri) Erişim Tarihi: 09.12.2025 https://sozluk.gov.tr/

URL-2: **Ak Sözlük** Erişim Tarihi: 10.12.2025 https://aksozluk.org/aburubur#:~:text=Eski%20Ermenice%20apur'dan%20kaynaklanan,bir%20yemek%20%C3%A7e%C5%9Fidi)%20s%C3%B6z%C3%BCnden%20gelmektedir.

Yastı, M. (2007). Türkçe deyimlerde geçen ikilemelerin ses ve şekil özellikleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 21, 51–87.

Yastı, M., & Tursun, A. (2022). Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında ikilemeler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi,* 29, 388–402.

Yavuz, S., & Telli, B. (2013). İç Anadolu Bölgesi ağızlarında geçen ikilemeler üzerine bir değerlendirme. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 377–403.

FUTBOL KULÜPLERİNİN ADLANDIRMA PRATİKLERİ: ELAZIĞ İLİ ÖRNEĞİ[1]

Dr. Öğr. Üyesi Ali Koç
Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
alikoc@munzur.edu.tr,
https://orcid.org/0000-0001-9809-3601

Doç. Dr. M. Bahadır Sandıkçı
Munzur Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi
mbsandikçi@munzur.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-9724-0438

Özet

Futbol, Türkiye'de bir spor dalı olmanın ötesinde, toplumsal hafızanın, kültürel kimliğin ve yerel aidiyetin önemli bir taşıyıcısıdır. Özellikle kulüp adlandırmaları, bu kimliklerin dil ve kültür üzerinden nasıl inşa edildiğine dair zengin bir veri sunar. Türkiye'de futbol kulüplerinin isimlendirme pratikleri, tarihsel süreçler, coğrafi özellikler, yerel değerler, siyasi semboller ve toplumsal bellekle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, futbol kulüplerinin adları, yalnızca birer spor kuruluşunu değil, aynı zamanda bir kentin veya bölgenin sosyokültürel dokusunu yansıtan metinler olarak okunabilir. Elazığ ili, bu anlamda önemli bir inceleme alanı sunmaktadır. Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) bünyesinde kayıtlı verilere göre, Elazığ'dan 1 profesyonel ve 91 amatör olmak üzere toplam 92 futbol takımı bulunmaktadır. Bu takımların adlandırma pratikleri, yerel kültürün, tarihî referansların, coğrafi unsurların ve toplumsal değerlerin dilsel bir yansımasıdır. Elazığspor gibi profesyonel düzeydeki bir kulübün adı doğrudan şehir kimliğiyle özdeşleşirken, amatör liglerde yer alan takımların isimlerinde mahalle, köy, tarihî şahsiyet, doğal varlık veya yerel mitolojik ögeler sıklıkla kullanılabilmektedir. Elazığ'daki futbol kulüplerinin adlandırma pratiklerini anlamsal ve kültürel açıdan incelemek; bu adların hangi temellerle oluşturulduğunu, ne tür toplumsal ve sembolik işlevler üstlendiğini ortaya koymak amaçlanılmıştır. Adlandırmada; yerel coğrafya, tarihî figürler, millî ve manevi değerler, mesleki gruplar veya doğrudan aidiyet vurguları gibi unsurların nasıl işlendiği analiz edilecektir. Bu çalışma, futbol kulüp adlarının birer spor kuruluşu kimliği taşıdığını, toplumsal hafızanın, kültürel kimliğin ve yerel aidiyetin dilsel kodlarını barındırdığını göstermeyi hedeflemektedir. Elazığ özelinde yapılacak bu inceleme, Türkiye'deki yerel futbol kültürünün dil ve kimlik ilişkisini anlamak açısından da önemli bir katkı sunacaktır.

Anahtar Sözcükler: Futbol, Spor, Adlandırma, Dil, Kültür.

[1] Bu çalışmada yazar katkı oranları eşittir.

FOOTBALL CLUBS' NAMING PRACTICES: THE CASE OF ELAZIĞ PROVINCE

Abstract

Football in Turkey transcends being merely a sport; it serves as a significant carrier of collective memory, cultural identity, and local belonging. Particularly, club naming practices offer rich data on how these identities are constructed through language and culture. In Turkey, the naming practices of football clubs are directly related to historical processes, geographical features, local values, political symbols, and collective memory. In this context, the names of football clubs can be read not only as identifiers of sports organizations but also as texts reflecting the sociocultural fabric of a city or region. Elazığ province presents an important area of study in this regard. According to data registered under the Turkish Football Federation (TFF), there are a total of 92 football teams from Elazığ, consisting of 1 professional and 91 amateur teams. The naming practices of these teams represent a linguistic reflection of local culture, historical references, geographical elements, and societal values. While the name of a professional club like Elazığspor directly identifies with the city's identity, the names of teams in amateur leagues frequently incorporate neighborhoods, villages, historical figures, natural entities, or local mythological elements. This study aims to examine the naming practices of football clubs in Elazığ from semantic, linguistic, and cultural perspectives, and to reveal the foundations upon which these names are constructed and the social and symbolic functions they undertake. The analysis will focus on how elements such as local geography, historical figures, national and spiritual values, occupational groups, or direct expressions of belonging are employed in naming. This study seeks to demonstrate that football club names not only serve as identifiers of sports organizations but also encapsulate linguistic codes of collective memory, cultural identity, and local belonging. The examination conducted specifically in Elazığ will also contribute significantly to understanding the relationship between language and identity in local football culture across Turkey.

Keywords: Football, Sports, Naming, Language, Culture.

1.GİRİŞ

Futbol, çağdaş toplumlarda salt bir sportif faaliyet olmanın ötesinde, toplumsal dokunun, kültürel aidiyetin ve ortak kimlik algısının önemli bir ifade biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye özelinde ise futbol, tarihsel ve toplumsal dinamiklerle derinden ilişkili olup, hem yerel hem de ulusal ölçekte duygusal ve sembolik bir anlam yüklenmiştir (Öntürk, vd, 2019; Orta, 2020; . Bu çerçevede futbol kulüpleri, yalnızca sportif karşılaşmaların gerçekleştiği örgütlü yapılar değil, aynı zamanda toplumsal belleğin, kültürel mirasın ve mekânsal bağlılığın somut birer taşıyıcısı konumundadır.

Kulüp adlandırma pratikleri, dilbilim, sosyoloji ve kültürel çalışmaların ortak ilgi alanını oluşturan disiplinlerarası bir konu olma özelliği gösterebilmektedir. Onomastik (ad bilim) açısından ele alındığında, kulüp adları basit birer tanımlayıcı olmaktan ziyade, toplumların tarihsel birikimini, coğrafi aidiyetlerini, siyasi ve kültürel eğilimlerini yansıtan dilsel göstergeler olarak değerlendirilebilir. Bu adlandırmalar, bireyler ve topluluklar arasında ortak bir anlam evreni inşa etmekte; sporu bir tür sembolik iletişim aracına dönüştürmektedir. Türkiye'deki futbol kulübü adlarının incelenmesi, dilin yerel ve ulusal kimliklerin inşasında nasıl araçsallaştırıldığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Kent adları, tarihî kişilikler, coğrafi unsurlar, millî-manevi değerler ve mesleki gruplar, kulüp adlandırmalarında sıklıkla başvurulan temel referans kaynakları arasında yer almaktadır (Kripke, 2005; Arifoğlu, 2020; Akçataş, 2022; Şahin, 2025; . Bu pratikler, bir yandan yerel kimliği öne çıkarırken, diğer yandan ulusal düzeyde ortak bir spor kültürünün dilsel zeminini oluşturmaktadır. Elazığ ili, bu genel çerçevenin somut bir örneğini teşkil etmektedir. Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) verilerine göre, Elazığ'da profesyonel liglerde temsil edilen 1, amatör liglerde ise 91 olmak üzere toplam 92 futbol kulübü bulunmaktadır. Bu kulüplerin adlandırma stratejileri, bölgenin tarihî birikimini, coğrafi çeşitliliğini, toplumsal değerlerini ve kültürel mirasını dilsel düzlemde yansıtmaktadır. Profesyonel ligde yer alan Elazığspor, kent kimliğiyle özdeşleşmiş bir isim olarak öne çıkarken; amatör liglerdeki takımların adlarında mahalle, köy, tarihî şahsiyet, doğal varlık veya mitolojik ögeler gibi unsurlar sıklıkla kullanılmaktadır. Bu çalışma da, Elazığ'daki 1 profesyonel ve 91 amatör futbol kulübünün adlarını anlamsal, kültürel ve toplumsal boyutlarıyla çözümlemeyi amaçlamaktadır. Başka bir ifadeyle, bu çalışmanın amacı Elazığ ilinde TFF resmî kayıtlarında yer alan futbol kulüplerinin adlarını ad bilimi (onomastik) perspektifiyle incelemek ve söz konusu adlandırma pratiklerini anlamsal, dilbilimsel ve kültürel temelde sınıflandırmaktır. Nitel araştırma desenine uygun olarak metin analizi ve yarı yapılandırılmış mülakat teknikleri kullanılan bu araştırma, futbol kulüplerinin adlarının toplumsal hafıza, kültürel kimlik ve yerel aidiyetle olan ilişkisini ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışma kapsamı, futbol ve Elazığ ili futbol kulüpleri özelinde şekillenmiş olup, kulüp adlarının dilsel ve kültürel kodlarını çözümlemeyi amaçlamaktadır.. Aynı zamanda, Türkiye'deki yerel futbol kültürünün dilsel çeşitliliğini ve zenginliğini anlamaya yönelik akademik bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

2. Futbol Tarihi Ve Futbol Sözcüğünün Kökeni

Futbol, kökeni Antik Çağ'a kadar uzanan ve modern biçimiyle 19. yüzyıl İngiltere'sinde standart kurallara kavuşan küresel bir spor olarak, yalnızca fiziksel bir mücadele alanı değil, aynı zamanda kültürel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla evrensel bir olgu niteliği taşımaktadır. İngilizce "football" teriminden türeyen ve Türkçede zaman zaman "ayak topu" olarak da anılan bu oyun, günümüzde 200'den fazla ülkede 250 milyondan fazla oyuncu tarafından oynanmakta ve milyarlarca izleyiciye ulaşarak dünyanın en popüler sporu olma özelliğini sürdürmektedir. Uluslararası Futbol Birliği Kurulu (IFAB) tarafından belirlenen 17 temel kural çerçevesinde, 11'er kişilik iki takım arasında gerçekleştirilen futbol; teknik, taktik, fiziksel ve psikolojik unsurları bir araya getiren çok boyutlu bir disiplin olarak hem amatör hem de profesyonel düzeyde geniş bir kitleye seslenmektedir (Tazegül; 2017; Öntürk, vd, 2019; Orta, 2020).

"Futbol" terimi, Türkçeye, İngilizce dilindeki "foot" (ayak) ve "ball" (top) sözcüklerinin morfolojik birleşimiyle oluşan "football" kelimesinden alıntılanmış ve dilsel uyum süreci sonucunda yerleşmiştir (Eyüpoğlu, 1991; Nişanyan, 2007). Toplumsal bellekte ve gündelik dilde kendine yer edinen bu terim, sporun evrensel etkisinin yanı sıra, yerel bağlamlarla kurduğu ilişkiyi de yansıtmaktadır.

2.1. Divân-ü Lugat-it-Türk'te Futbol

Divân-ü Lugat-it-Türk'te "tepük", XI. yüzyıl Türk toplumunda çocuklar tarafından oynanan ve ayakla vurularak kontrol edilen bir oyun aracı olarak kayıtlara geçmiştir. Kaşgarlı Mahmud'un aktardığı bilgilere göre, bu nesne; iğ ağırşağı (kirman ağırlığı) biçiminde dökülen kurşun bir çekirdeğin üzerine keçi kılı veya benzeri malzemelerin sarılmasıyla üretilmekte ve çocuklar tarafından ayakla "tepilerek" oynanmaktaydı. Oyunun temel mantığı, topa benzer bir nesnenin ayakla kontrol edilmesine dayanmakla birlikte, kullanılan aracın formu ve yapım tekniği, modern futbol topundan belirgin ölçüde farklılık göstermektedir. Ancak, "tepük" kelimesinin Arapça kökenli orijinal tanımında yer alan "fîhî" edatının "içinden" veya "içine" anlamı taşıma olasılığı üzerine yürütülen dilbilimsel tartışmalar, oyun aracının yapılış şeklinin yeniden yorumlanmasına olanak sağlamıştır. Bu yoruma göre, keçi kıllarının kurşun çekirdekte bulunan bir delikten geçirilerek dışarıya doğru demet hâlinde uzatıldığı ve böylece badminton tüytopuna benzer bir form kazandığı düşünülmektedir (Yıldıran, 1997; Tazegül, 2017). Bu hâliyle "tepük", futboldan ziyade, ayakla oynanan arkaik bir badminton türüne işaret etmekte ve Türk spor tarihi yazımında yaygın olarak kabul gören "futbolun atası" algısını akademik düzlemde sorgulamayı gerekli kılmaktadır.

Her ne kadar "tepük"ün yapısı ve oynanış biçimi modern futboldan teknik ve malzeme açısından farklılık gösterse de, her iki oyunun ortak noktası, ayak kullanımına dayalı bir kontrol ve mücadele mantığına sahip olmalarıdır. Tarihsel süreklilik bağlamında, toplumların geleneksel oyunlarının zaman içinde evrilerek yeni formlar kazandığı bilinmektedir. Bu durum, "tepük"ün de benzer bir süreçten geçerek—doğrudan olmasa

da—futbol benzeri oyunların gelişimine kültürel ve zihinsel bir zemin hazırlamış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Ayrıca, insanlık tarihinde spor ve oyun pratiklerinin coğrafyalar arası etkileşimlerle şekillendiği gerçeği, "tepük" ile futbol arasında dolaylı bir bağ kurulmasını anlamlı kılmaktadır. Nitekim, farklı kültürlerde benzer işlevlere sahip oyunların birbirinden bağımsız biçimde ortaya çıkabildiği de bilinmekle birlikte, toplumsal hafıza ve kültürel aktarım mekanizmaları, kadim bir oyun olan "tepük"ün sonraki dönemlerdeki spor anlayışları üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olabileceğine işaret etmektedir. "Tepük" oyununun doğrudan futbolun atası olduğunu iddia etmekten ziyade, onu, Türk kültür ve spor tarihinin kadim bir parçası olarak değerlendirmek ve benzer oyunların evrensel gelişimine ışık tutan bir referans noktası olarak ele almak daha dengeli bir akademik duruş olabilir. Söz konusu dilsel ve kültürel çözümleme, tarihî metinlerin yorumlanmasında detaycı bir yaklaşımın önemini ortaya koyarken, aynı zamanda Türk spor kültürünün kadim izlerine dair yeni perspektifler sunmaktadır.

3. TFF'de Kayıtlı Elazığ Futbol Külüpleri

Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) resmî kayıtlarında yer alan Elazığ futbol kulüpleri, sportif yapılanmalar kentin sosyokültürel dokusunu ve tarihsel birikimini yansıtan önemli kurumsal kimliklerdir. Bu kulüpler, bölgenin coğrafi, tarihî ve toplumsal özelliklerini taşıyan adlandırma pratikleriyle, yerel aidiyet duygusunu güçlendiren ve kültürel mirası yaşatan yapılar olarak öne çıkmaktadır. Amatör liglerden profesyonel liglere uzanan bu geniş yelpaze, Elazığ'ın futbol altyapısının canlılığını gösterirken, aynı zamanda kulüp isimlerinin ardındaki anlam katmanlarını incelemek için de zengin bir veri sunmaktadır. Bu bağlamda, TFF sisteminde kayıtlı Elazığ kulüplerinin listesi, bir envanter çalışması ve aynı zamanda dil, kimlik ve spor ilişkisini anlamaya yönelik akademik bir çerçeve oluşturmaktadır. TFF resmi sitesinde yer alan Elazığ futbol kulpleri şunlardır (URL-1):

Profesyonel Kulüp (1):

1. Elazığspor

Amatör Kulüpler (91):

1. Sürsürü Bağlar Spor
2. Sürsürü Bozduman Elektrik Spor Kulübü
3. Sürsürü Spor
4. Şafak Gücü Spor
5. Tayfunspor Futbol Kulübü
6. Telekomspor
7. Yazıkonak Belediyesi Spor
8. Yazıkonak Gücü Spor Kulübü

9. Yurt İdmanyurdu
10. Yurtbaşı Belediyesi 23 Spor Kulübü
11. Yurtbaşı Belediyespor
12. Yurtbaşı İdmanyurdu Spor Kulübü
13. Yurtbaşı Spor Kulübü
14. Yünlüce Gençlik Spor
15. Aksaray Gençlik Spor
16. Elazığ Yolspor
17. 23 Elazığ Futbol Kulübü
18. 62 Munzur Spor
19. Akçakiraz Belediyespor
20. Akçakiraz Gençlik Spor
21. Akyürek Spor
22. Alacakaya Bld. Spor
23. Alacakaya Krom Spor Kulübü
24. Arıcak 61 Spor Kulübü
25. Arıcak Belediyespor
26. Arıcak Spor
27. Baskil Gençlerbirliği Spor Kulübü
28. Baskil Şafak Spor Kulübü
29. Başarı Otomotiv Rüştempşa Spor Kulübü
30. Beyhan Belediye Spor
31. Çatalçeşmespor
32. Çocuk Islahevispor
33. Doğukentspor
34. Elazığ 2023 Spor Kulübü
35. Elazığ Abdullahpaşa Spor
36. Elazığ Adalet Spor
37. Elazığ Azotspor

38. Elazığ Balakgazi 1516 Spor Kulübü
39. Elazığ Belediyesi Ulaşım Spor
40. Elazığ Belediyespor
41. Elazığ Çayda Çıra Gençlik ve Spor
42. Elazığ Çayda Çıra Spor
43. Elazığ Çimentospor
44. Elazığ DSİ Spor
45. Elazığ Galatakent Spor
46. Elazığ Gençlik Merkezi Gençlik ve Spor
47. Elazığ Gençlik ve Spor
48. Elazığ Hedef Spor
49. Elazığ İdmanyurdu Spor Kulübü
50. Elazığ İl Özel İdare Spor
51. Elazığ Köy Hizmetleri Spor
52. Elazığ Malikespor
53. Elazığ Polisgücü
54. Elazığ Şekerspor
55. Elazığ Tadımspor
56. Elazığ Tiryaki Gençlikspor
57. Elazığ YADER Spor
58. Elazığ Yenimahalle Spor
59. Elazığ Yıldırım FK Spor Kulübü
60. Firat Tekspor
61. Firat Üniversitesi Genlik ve Spor
62. Gezin Belediyespor
63. Hankendispor
64. Harput Sağlıkspor
65. Harput Spor Kulübü
66. Harput Yetiştirme Yurdu

67. Hicret Gençlik Spor
68. Hicret Gücü Gençlik ve Spor
69. Hilalkent Spor Kulübü
70. İçme Belediyespor
71. Kalite Spor Kulübü
72. Karakoçan 1985 Spor
73. Karakoçangücü Spor
74. Keban Tekspor
75. Kesrik Hilalspor
76. Kırklar Gençlik Spor
77. Kovancılar Gücü Spor
78. Kovancılar Spor
79. Kuzova Halköyü Spor
80. Maden Belediyespor
81. Madenspor
82. Molla Kendi Belediyespor
83. Mornik Spor
84. Olgunlar Spor
85. Özuğur Spor
86. Paluspor
87. Rızaiye Gençlik Spor
88. Sarıcan Spor
89. Sarraf Spor
90. Sivricespor
91. Sivricespor (tekrar kayıt olabilir)

3.1. Elazığ Futbol Kulüpleri Adlandırmalarının Ad Bilimi Açısından İncelenmesi

Ad bilimi (onomastik), dilbilimin özel adları —kişi, yer, kurum, hayvan, eşya vb. adları— köken, anlam, tarihsel gelişim, kültürel bağlam ve toplumsal işlevleri açısından inceleyen bir alt disiplinidir (Sakaoğlu, 2001; Şahin, 2025). Bu alan, bir dilin ve kültürün

hafızasını taşıyan adların ardındaki hikâyeleri, sembolizmi ve dilsel yapıyı sistematik bir şekilde analiz eder. Kişi adlarını konu alan antroponomi, yer adlarını araştıran toponimi, kurum ve marka adlarını ele alan ktematonomi, etnik grup adlarıyla ilgilenen etnonomi, kutsal adları inceleyen hagionimi, hayvan adlarını çözümleyen zoonimi gibi disiplinler onomastiğin alt dallarındandır. Bu disiplinler arası yaklaşım, adları yalnızca dilsel birimler olarak değil, aynı zamanda toplumsal hafıza, kimlik inşası ve kültürel süreklilik bağlamında da değerlendirmeyi mümkün kılar.

Elazığ'daki futbol kulübü adları, ad bilimi açısından incelendiğinde, bölgenin sosyokültürel, coğrafi ve tarihî dokusuna dair zengin veriler sunmaktadır. Kulüp isimlendirmelerinde ağırlıklı olarak toponimi (yer adları) kaynaklı referanslar öne çıkmakta; il, ilçe, mahalle ve köy isimleri, coğrafi aidiyet ve yerel kimlik vurgusunu güçlendirmektedir. Ktematonomi (kurum adları) bağlamında, belediye ve resmî kurum adlarının kullanımı, kulüplerin kurumsal destek ve resmî kimlikle olan bağını yansıtmaktadır. Etnonomi/sosyonimi perspektifinden ise aile, esnaf grubu veya topluluk adları, toplumsal yapıdaki dayanışma ve grup kimliğine işaret etmektedir (Sakaoğlu, 2001; Şahin, 2025). Ayrıca, soyut kavramlar (örn. umut, zafer) ve değer temalı adlandırmalar, motivasyon ve toplumsal idealleri simgelemekte; tekrarlı ve çoğul yapılar ise yerel aidiyetin yoğunluğunu ve kolektif bilinci güçlendirmektedir. Futbol, Elazığ özelinde salt bir sportif faaliyet olmanın ötesine geçerek, toplumsal hafızanın, kültürel kimliğin ve mekânsal aidiyetin taşıyıcısı olarak işlev görmektedir. Kulüp adları, bu bağlamda yalnızca birer spor kurumu kimliğiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda dil, kültür ve toplum arasındaki organik ilişkiyi somutlaştıran metinsel ve sembolik belgeler niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda Elazığ menşeili futbol külüpleri beş başlık adı altında sınıflandırılmıştır:

- Yer Adları (Toponimi) - Coğrafi Köken ve Aidiyet
- Kurum ve Resmi Yapı Adları (Ktematonomi)
- Sosyal Grup ve Topluluk Adları (Etnonomi/Sosyonimi)
- Soyut Kavramlar ve Değerler
- Tekrarlanan ve Çoğul Yapılar

3.1.1. Yer Adları (Toponimi) Bağlamında Futbol Kulüpleri

Futbol kulüplerinin adlandırılmasında en belirgin ve yaygın kategori, yer adlarının (toponimi) kullanımıdır. Bu durum, kulüplerin kuruldukları coğrafi birimlerle olan kimliksel ve duygusal bağını vurgularken, aynı zamanda toplumsal aidiyet duygusunu pekiştiren dilsel bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Yer adlarının veriliş şekillerini ve anlamlarını inceleyen bilim dalı olan toponimi (Şahin, 2010), bu pratiğin ardındaki toplumsal ve kültürel dinamikleri anlamamıza olanak tanır. Elazığ özelinde incelendiğinde, kulüp adlarının büyük bir çoğunluğunun şehir, ilçe, belde, mahalle, köy veya mevki adlarından türetildiği görülmektedir. Bu adlandırma pratiği, yalnızca coğrafi bir referans sunmakla kalmayıp, aynı zamanda tarihsel ve kültürel bir mirasın taşıyıcısı olarak işlev görmektedir.

En üst düzey coğrafi kimlik temsili, doğrudan "Elazığ" adını taşıyan kulüplerde kendini göstermektedir. Elazığspor (profesyonel liglerde temsil eden), Elazığ Belediyespor, Elazığ İdmanyurdu, Elazığ Yolspor, Elazığ DSİ Spor, Elazığ Şekerspor gibi 16'ya yakın kulüp, isimleriyle şehrin bütününü simgelemekte ve genel bir il kimliğini ön plana çıkarmaktadır. Bu tür adlandırmalar, kulübün temsil ettiği kitlesel aidiyeti ve şehrin spor kültüründeki merkezî konumunu yansıtmaktadır. İlçe ve belde düzeyindeki adlandırmalar ise daha yerel ve bölgesel bir aidiyet duygusunu işaret etmektedir. Akçakiraz Belediyespor, Alacakaya Belediyespor, Arıcak Spor, Baskil Gençlerbirliği, Karakoçan 1985, Kovancılar Gücü, Maden Belediyespor gibi toplam 20 kulüp, bulundukları ilçe veya beldenin adını taşıyarak yerel kimliği spor vasıtasıyla görünür kılmaktadır. Bu isimler, coğrafi ve idari birimlerin toplumsal hafızadaki yerini güçlendirirken, aynı zamanda yerel yönetimlerle olan kurumsal ilişkiyi de belgelemektedir (URL-1). Daha dar ölçekli bir aidiyet ise mahalle, köy ve mevki adlarını taşıyan kulüplerde kendini göstermektedir. Sürsürü Spor, Yazıkonak Belediyespor, Yurtbaşı İdmanyurdu, Yünlüce Gençlik, Hankendi, Kuzova Halköyü, Mornik gibi 14 kulüp, son derece lokal bir coğrafi ve toplumsal kökene işaret etmektedir. Bu adlar, kulüplerin ait oldukları mahalle veya köyün sosyokültürel dokusuyla kurduğu organik bağı ortaya koymakta ve sporun yerel düzeydeki toplumsal birleştirici işlevine işaret etmektedir.

Elazığ'daki futbol kulübü adlarının toponimi temelli dağılımı, coğrafi kimliğin spor üzerinden nasıl inşa edildiğine ve temsil edildiğine dair akademik bir çerçeve sunmaktadır. Bu adlandırmalar, yalnızca birer spor kulübü kimliğinden öte, kültürel hafızanın, yerel aidiyetin ve toplumsal mekân algısının dilsel yansımaları olarak değerlendirilebilir.

3.1.2. Kurum ve Resmî Yapı Adları (Ktematonomi) Bağlamında Elazığ Futbol Kulüpleri

Futbol kulüplerinin adlandırılmasında kurum ve resmî yapı adlarının kullanımı, kulübün organizasyonel kimliği, destek mekanizmaları ve toplumsal bağlantıları hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Bu adlandırma stratejisi, ktematonomi (kurum adları bilimi) disiplini çerçevesinde incelendiğinde, kulüplerin arkasındaki kurumsal yapılanmaların (Uyasal, 2017), devlet desteklerinin veya sivil toplum ilişkilerinin dilsel olarak nasıl temsil edildiği anlaşılabilmektedir. Elazığ'daki futbol kulüplerinin önemli bir kısmı, bu tür adlandırmalarla öne çıkmakta ve böylece sporun kurumsal, idari ve toplumsal boyutları arasındaki ilişkiyi görünür kılmaktadır.

Belediyeler, bu kategorideki en belirgin ve yaygın kurumsal referanslardır. Akçakiraz Belediyespor, Alacakaya Belediyespor, Arıcak Belediyespor, Beyhan Belediyespor, Gezin Belediyespor, İçme Belediyespor, Maden Belediyespor, Molla Kendi Belediyespor, Yazıkonak Belediyespor ve Yurtbaşı Belediyespor gibi toplam 10 kulüp, doğrudan yerel yönetimlerle olan bağlarını isimlerine taşımaktadır. Bu adlandırmalar, belediyelerin spor üzerinden toplumsal hizmet ve yerel kalkınma politikalarının bir uzantısı olarak yorumlanabilir. Aynı zamanda, bu tür isimler kulüplere meşruiyet ve resmî destek sağlarken, sporun yerel yönetimlerle entegre bir hizmet alanı olduğunu da vurgulamaktadır. Kamu kurumu ve işletmelerine atıfta bulunan kulüp adları ise, devlet

destekli kuruluşların veya belirli meslek gruplarının spor kulüpleri aracılığıyla temsil edildiğini göstermektedir. Elazığ DSİ Spor, Elazığ İl Özel İdare, Elazığ Köy Hizmetleri, Elazığ Polisgücü, Elazığ Şekerspor, Elazığ Çimentospor ve Telekomspor gibi 7 kulüp, kamu kurumlarının veya önemli sanayi işletmelerinin adlarını taşımaktadır. Bu adlandırmalar, bir yandan kurumsal kimliği ve mesleki aidiyeti yansıtırken, diğer yandan da devlet-toplum-spor üçgenindeki ilişkileri belgelemektedir. Özellikle "Polisgücü" veya "Şekerspor" gibi isimler, mesleki dayanışma ve sektörel temsiliyetin spor kulüpleri aracılığıyla nasıl somutlaştığını göstermektedir. Dernek ve sivil toplum kuruluşlarına referans veren kulüp adları ise, sporun sivil inisiyatifler ve toplumsal örgütlenmelerle olan bağını ortaya koymaktadır. Elazığ YADER (Yeniçağ Akademi Derneği) ve Elazığ Gençlik Merkezi Gençlik ve Spor kulüpleri, bu kapsamda değerlendirilebilecek örneklerdir. Bu tür adlandırmalar, kulüplerin arkasındaki sivil toplum dinamiklerini, eğitim odaklı hedefleri veya toplumsal hareketlilik vizyonunu yansıtmaktadır.

Elazığ'daki futbol kulüplerinin ktematonomi temelli adlandırmaları, sporun kurumsal, resmî ve sivil boyutları arasındaki iç içe geçmiş ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, sporun toplumsal yaşamdaki çok boyutlu işlevine ışık tutmakta ve ad bilimi aracılığıyla bu ilişkilerin akademik olarak çözümlenmesine olanak tanımaktadır.

3.1.3. Sosyal Grup ve Topluluk Adları (Etnonomi/Sosyonimi) Bağlamında Elazığ Futbol Kulüpleri

Futbol kulüplerinin adlandırılmasında sosyal grup ve topluluk adlarının kullanımı, kulüplerin arkasındaki toplumsal yapılanmaları, kültürel kimlikleri ve kolektif aidiyetleri yansıtan önemli bir dilsel stratejidir. Etnonomi ve sosyonimi disiplinleri çerçevesinde ele alındığında, bu adlandırmalar aile, aşiret, meslek grupları, dinî-kültürel topluluklar veya etnik-dilsel referanslar üzerinden şekillenmekte ve sporun toplumsal dokudaki yerini güçlendirmektedir (Sakaoğlu, 2001; Drobny, 2020; Şahin, 2025). Elazığ'daki futbol kulüplerinin bir bölümü, bu tür adlarla kendini ifade etmekte ve böylece sporun yalnızca bir rekabet alanı değil, aynı zamanda sosyal kimliğin ve kültürel mirasın taşıyıcısı olduğunu göstermektedir.

Aile ve sülale isimlerini taşıyan kulüpler, bölgedeki köklü aile yapılarının ve geleneksel toplumsal hiyerarşilerin spor vasıtasıyla nasıl görünür kılındığını ortaya koymaktadır. Olgunlar Spor, Sarıcan Spor, Sarraf Spor (mücevherci anlamına gelen mesleki bir soyadı), Başarı Otomotiv Rüştempşa gibi toplam 5 kulüp, belirli ailelerin veya sülalelerin adını taşımakta ve bu ailelerin toplumsal, ekonomik veya sembolik varlığını yansıtmaktadır. Bu tür adlandırmalar, aile kimliğinin spor kulüpleri aracılığıyla kamusal alanda temsil edilmesine olanak tanımakta ve geleneksel toplum yapısının modern bir kurum olan futbol ile nasıl iç içe geçtiğine işaret etmektedir. Dinî ve kültürel topluluklara referans veren kulüp adları ise, inanç temelli veya kültürel sembolizm içeren kimlikleri ön plana çıkarmaktadır. Kırklar Gençlik Spor (Hem mahalle adına hem de Alevi-Bektaşi kültüründeki "Kırklar Meclisi"ne olası bir gönderme olabilmektedir) ve Hicret Gençlik Spor/Gücü (Hem mahalle adına hem de İslami terminolojide "göç" anlamına gelen hicret

kavramına atıf) gibi 2 kulüp, dinî ve kültürel değerlerin spor kulüplerinin kimlik inşasında nasıl kullanıldığını göstermektedir. Bu adlar, kulüplerin arkasındaki topluluğun inanç dünyasını, tarihsel hafızasını veya kültürel pratiklerini yansıtarak, sporun birleştirici ve simgesel dilini güçlendirmektedir. Etnik ve dilsel kökeni vurgulayan adlandırmalar ise, bölgesel veya etnik kimliklerin spor üzerinden temsil edilmesine olanak tanımaktadır. 62 Munzur Spor örneği, bu kapsamda dikkat çekicidir. "Munzur" ismi, Tunceli'ye ve aynı adı taşıyan nehirle özdeşleşmiş coğrafi ve kültürel bir sembol olarak karşımıza çıkarken; "62" ise Tunceli'nin plaka kodu olarak etnik-dilsel ve idari bir aidiyeti işaret etmektedir. Elazığ'daki futbol kulüplerinin etnonomi ve sosyonimi temelli adlandırmaları, sporun toplumsal çeşitlilik, kültürel kimlik ve kolektif aidiyetlerle olan organik bağını açıkça göstermektedir. Bu adlar, kulüpleri yalnızca sportif yapılar olarak değil, aynı zamanda ailevi, dinî, kültürel ve etnik kimliklerin taşıyıcısı olarak konumlandırmaktadır. Bu durum, sporun toplumsal yaşamdaki çok katmanlı işlevine ışık tutmakta ve ad bilimi aracılığıyla bu ilişkilerin akademik olarak çözümlenmesine olanak tanımaktadır.

3.1.4. Soyut Kavramlar ve Değerler Bağlamında Elazığ Futbol Kulüpleri

Futbol kulübü adlandırmalarında soyut kavramların ve değer temelli ifadelerin kullanımı, motivasyon, kolektif ideal ve toplumsal değerlerin spor üzerinden nasıl somutlaştırıldığını göstermektedir (Nesterova, 2023; Yaman, 2024). Bu tür adlar, kulüplerin hem sportif başarıya odaklandığını hem de toplumsal bir mesajı, ideali veya kimlik inşasını da taşıdığını ortaya koyar. Elazığ'daki futbol kulüplerinin bir bölümü, güç, gençlik, hedef, birlik veya tarihî referanslar gibi soyut ve değer yüklü kavramları isimlerinde barındırarak, bu sembolik anlamları spor vasıtasıyla kamusal alana taşımaktadır.

Güç ve kuvvet temalı adlandırmalar, fiziksel ve moral üstünlük vurgusunu ön plana çıkarmaktadır. *Kovancılar Gücü* ve *Şafak Gücü* gibi kulüp adları, "güç" kavramı üzerinden hem sportif rekabete hem de toplumsal dayanıklılığa atıfta bulunmaktadır. Bu tür adlar, takımın ve taraftar kitlesinin psikolojik motivasyonunu artırmayı amaçlarken, aynı zamanda mücadele ruhunu ve kolektif gücü simgelemektedir. Gençlik ve dinamizm odaklı adlandırmalar, gelecek vurgusu ve enerji temalı bir söylemi yansıtmaktadır. *Gençlik Spor* ve *Gençlerbirliği* gibi en az 10 kulüp, "gençlik" kavramını isimlerinde taşıyarak, yenilikçilik, hareketlilik ve umut gibi değerleri öne çıkarmaktadır. Bu adlar, kulübün toplumsal tabanını genişletmeyi ve sporun genç nesillerle olan bağını güçlendirmeyi hedeflerken, aynı zamanda dinamik bir kimlik inşasına hizmet etmektedir. Hedef ve başarı temalı adlandırmalar ise, sportif ve toplumsal amaçlara odaklanmayı vurgulamaktadır. *Elazığ Hedef Spor* ve *Başarı Otomotiv* gibi kulüpler, "hedef" ve "başarı" kavramlarını kullanarak, hem sportif performans beklentisini hem de toplumsal ilerleme idealini simgelemektedir. Bu tür adlar, kulübün misyonunu ve vizyonunu dilsel düzeyde kodlayarak, izleyici ve paydaşlara yönelik bir taahhüt niteliği taşımaktadır. Millî ve tarihî değerlere atıfta bulunan adlandırmalar ise, kolektif hafıza ve kimlik vurgusunu güçlendirmektedir. *23 Elazığ FK* (muhtemelen 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'na atıfla) ve *Elazığ Balakgazi 1516* (Mercidabık Zaferi'ne olası bir gönderme) gibi kulüp adları, tarihî olaylar, millî bayramlar veya kahramanlık anlatıları üzerinden bir

aidiyet ve kimlik inşası gerçekleştirmektedir. Bu tür adlar, spor kulüplerini yalnızca güncel rekabet alanları olarak değil, aynı zamanda tarihsel sürekliliğin ve millî değerlerin taşıyıcısı olarak konumlandırmaktadır.

Elazığ'daki futbol kulüplerinin soyut kavram ve değer temelli adlandırmaları, sporun motivasyon, kimlik ve toplumsal ideal boyutlarına ışık tutmaktadır. Bu kavram ve değerlerle kurulan futbol takımları, sporun toplumsal işlevinin ne denli çeşitli ve derin olduğunu göstermekte ve ad bilimi aracılığıyla bu ilişkilerin akademik olarak çözümlenmesine katkı sağlamaktadır.

3.1.5. Tekrarlanan ve Çoğul Yapılar Bağlamında Elazığ Futbol Kulüpleri

Futbol kulüplerinin adlandırılmasında aynı coğrafi veya toplumsal referansın tekrarlanması ve çoğul yapıların ortaya çıkması, amatör spor kültürünün yoğunluğunu, yerel katılım dinamiklerini ve toplumsal bölünmüşlüklerin spor üzerinden nasıl yansıtıldığını göstermektedir. Bu durum, aynı yerleşim biriminde birden fazla kulübün kurulmasıyla sonuçlanmakta ve bu kulüplerin adları, hem ortak bir aidiyeti vurgulamakta hem de yerel düzeydeki farklılaşmaları işaret etmektedir. Elazığ özelinde, belirli yer adlarının veya kurumsal yapıların tekrarlı kullanımı, amatör liglerdeki yaygın katılımı ve muhtemelen mahalle, grup veya kurumsal temeldeki çeşitlenmeleri yansıtmaktadır.

Aynı ilçe veya belde adının birden fazla kulüpte kullanılması, o yerleşim birimindeki sporlaşma düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. *Sivricespor* adını taşıyan iki farklı kulübün kayıtlı olması, Sivrice ilçesinde amatör futbola olan ilginin ve organizasyonel çeşitliliğin bir göstergesidir. Benzer şekilde, *Kovancılar* önekini taşıyan iki farklı kulüp (*Kovancılar Gücü* ve *Kovancılar Spor*), aynı ilçe sınırları içinde farklı gruplaşmaların, mahalle temelli ayrışmaların veya kurumsal destek farklılıklarının spor kulüpleri aracılığıyla nasıl dışavurulduğunu ortaya koymaktadır. "Elazığ" önekini taşıyan 16 farklı kulübün varlığı ise, şehir merkezindeki yoğun sporlaşma eğilimini ve kurumsal çeşitliliği yansıtmaktadır. Bu kulüpler, aynı şehir kimliğini paylaşmalarına rağmen, farklı mahalleler, resmî kurumlar, sivil toplum örgütleri veya meslek grupları tarafından desteklenmekte ve böylece ortak bir coğrafi aidiyet içinde bile toplumsal veya kurumsal farklılaşmalar kendini göstermektedir. *Elazığ Belediyespor, Elazığ DSİ Spor* ve *Elazığ Şekerspor* gibi kulüpler, aynı şehir adını taşımalarına karşın, arkalarındaki kurumsal yapıların farklılığını vurgulamaktadır. *Yurtbaşı* önekini taşıyan dört farklı kulüp (*Yurtbaşı Belediyespor, Yurtbaşı İdmanyurdu, Yurtbaşı Spor, Yurtbaşı Belediyesi 23*), özellikle dikkat çekicidir. Bu durum, Yurtbaşı beldesinde amatör sporun ne denli yaygın ve çeşitli olduğunu göstermekle kalmaz, aynı zamanda aynı yerleşim birimi içindeki farklı mahalle, kurum veya toplulukların kendi kulüplerini kurma eğilimini de ortaya koyar. Bu çoğul yapı, yerel düzeydeki rekabeti, aidiyet çeşitliliğini ve sporun toplumsal tabana yayılma kapasitesini yansıtmaktadır.

Elazığ'daki futbol kulüplerinde görülen tekrarlı ve çoğul adlandırmalar, amatör spor kültürünün zenginliğini, yerel katılımın yoğunluğunu ve toplumsal-kurumsal farklılaşmaların dilsel düzeyde nasıl temsil edildiğini göstermektedir. Bu da sporun

toplumsal işlevine dair akademik çalışmalara önemli veriler sunmakta ve ad bilimi aracılığıyla bu ilişkilerin daha derinlemesine incelenmesine olanak tanımaktadır.

4. SONUÇ

Elazığ'daki futbol kulübü adlandırma pratikleri, kentin futbol ile kurduğu ilişkinin sportif boyutun ötesine geçen, derin sosyokültürel ve tarihsel bağlara dayalı bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Kulüp isimleri, yalnızca takımları tanımlayan birer etiket olmanın ötesinde, bölgenin coğrafi, toplumsal ve kurumsal dokusunu yansıtan dilsel ve sembolik aynalar işlevi görmektedir. Yer isimlerinin bu pratikte sıklıkla kullanılması, mahalleden ile kadar uzanan her ölçekte güçlü bir yerellik ve aidiyet duygusunun futbola nasıl yansıdığının somut bir göstergesidir. Aile, aşiret ve esnaf gruplarının isimlerinin kulüp adlarında yer bulması ise, futbolun toplumsal yapılanmanın ve dayanışma ağlarının organik bir parçası haline geldiğinin açık bir kanıtıdır.

Belediyeler ve büyük kurumların adlarını taşıyan kulüpler, futbola verilen kurumsal desteğin ve yerel yönetimlerin spora yönelik politikalarının bir yansımasıdır. Bu tür adlandırmalar, sporun kamusal alandaki meşruiyetini ve toplumsal hizmetle iç içe geçmiş yapısını vurgulamaktadır. "Kırklar", "Hicret" veya "Munzur" gibi referanslar ise futbolun, dini, kültürel ve tarihsel belleği taşıyan bir araç olarak işlev gördüğünü ortaya koymakta; bu sayede spor, kimliklerin ve kolektif hafızanın nesiller arasında aktarılmasında rol oynamaktadır.

Tüm bu veriler ışığında, Elazığ'da futbolun yalnızca bir rekabet veya eğlence aracı olmadığı; aksine, kimliğin, aidiyetin, toplumsal hafızanın ve yerel değerlerin yaşatıldığı çok boyutlu bir sosyal olgu olduğu açıktır. Amatör liglerdeki çoğulculuk ve yerel vurgu, Elazığ'ın futbola verdiği önemin altını çizerken, bu pratikler aynı zamanda kentin sosyokültürel haritasını oluşturan renkli ve çok katmanlı yapısını da gözler önüne sermektedir. Futbol, Elazığ'da sahaları aşan; mahallelere, tarihe, kurumsal yapılara ve toplumsal ilişkilere dokunan, yaşayan bir kültürel pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, Elazığ özelinde futbol kulübü adları, kentin sosyolojik ve kültürel dokusunu anlamak için değerli bir veri kaynağı sunmaktadır.

5. KAYNAKÇA

Akçataş, A. (2022). Adlandırma Ve Anlamlandırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 52-63.

Arifoğlu, Y. (2020). Adlandırma, Toponomi ve Anadolu'nun Türkleşmesindeki Adlandırma Geleneği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (46), 123-134.

Drobny, J. (2020). Etnonim ve Toponim Arasında Kumanlar ve Kıpçaklar (E. E. Oğuz, çev.). *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, IV(1), 155-166.

Eyüboğlu, İ. Z. (1991). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Kripke, S. A. (2005). *Adlandırma ve Zorunluluk*, (Çev: Berat Açıl). İstabul: Litera Yayıncılık.

Nesterova, C., S. (2023). Soyut Kavramların Ontolojik ve Epistemolojik Boyutu. Kaygı. *Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 22(1), 340-368.

Nişanyan, S. (2007). *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Kökenbilim Sözlüğü*, İstanbul: Adam Yayınları.

Orta, L. (2020). Futbolun Değişimi Ve Dönüşümü (1863 – 2020). *The Journal of Social Science*, 4(8), 497-510.

Öntürk, Y., & Karacabey, K., & Özbar, N. (2019). Günümüzde Spor Denilince İlk Akla Neden Futbol Gelir? Sorusu Üzerine Bir Araştırma. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(2), 1-12.

Sakaoğlu, S. (2001). *Türk Ad Bilimine Giriş*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Şahin, G. (2010). Türkiye'de Yapılmış Toponomi Çalışmaları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(4), 134-156.

Şahin, İ. (2025). *Adbilim*, 7. Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yay.

Tazegül, Ü. (2017). Farklı Toplumlarda Futbolun Tarihi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*(64), 178-187.

URL-1: TFF Futbol Külüpleri, https://www.tff.org/default.aspx?pageID=119 Erişim Tarihi: 08.12.2025.

Uysal, İ. N. (2017): Adlar ve Ad Verme Geleneği Üzerine Bir Araştırma: *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Örneği, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 60: 1-18.

Yaman, H. (2024). Türkçede Soyut Sözcükler Üzerine Bazı Tespitler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(1), 249-261.

Yıldıran, İ. (1997). "Tepük" Arkaik Bir Futbol Formu Muydu?: 11. Yüzyıl Türk Oyunu Üzerine Bir Çalışma. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 54-62.

ECOCRITICAL PERSPECTIVES ON THE HUMAN-NATURE RELATIONSHIP IN DIVAN POETRY: AN ANALYSIS THROUGH CONTEMPORARY ENVIRONMENTAL THEORIES

Assist. Prof. Dr. Zülküf KILIÇ

Bingöl University, Faculty of Literature and Science

Department of Turkish Language and Literature, Bingöl, Turkey

kiliczulkuf@hotmail.com-ORCID: 0009-0009-6247-9436

ABSTRACT

Nature and humanity share an ontological bond that grounds existence itself a relationship Divan poetry reads not as external description but as humanity's mirror in the quest for truth. This study analyzes the conception of nature in Divan poetry from an ecological perspective, aiming to re-read classical texts in light of contemporary environmental sciences and ecocriticism theories.

This research stages a dialogue between classical ecological consciousness and three modern frameworks: Glotfelty's ecocriticism, Buell's "environmental imagination," and Naess's "deep ecology." What emerges are unexpected thematic convergences Fuzûlî, Bâkî, Nef'î, and Şeyh Gâlib articulate biocentric sensibilities that contemporary terminology is only now naming. It is argued that ecological metaphors function beyond mere aesthetic elements; they serve as semantic layers mapping ethical and ontological dimensions, such as the unity of being (*waḥdat al-wujūd*) and cosmic harmony.

In this context, the study aims to build bridges between Lynn White's analyses of ecological crisis, modern environmental ethics, and the Divan poetry understanding of nature as a subject of contemplation (*ʿibret*). In conclusion, it is demonstrated that the human-nature concepts in Divan poetry reflect both the environmental understanding of the Islamic intellectual tradition and a timeless wisdom that overlaps with universal ecological sensitivity.

Keywords: *Divan poetry, ecocriticism, human-nature relationship, deep ecology, environmental ethics*

1. INTRODUCTION

Few themes have persisted across literary history with such tenacity as the nature-humanity bond. Humanity reads itself through nature; each shift in the external world unfurls a new semantic layer within. In classical Turkish literature (Divan poetry), nature is not merely an aesthetic décor or backdrop but is read as a living "text" in which the truth of existence manifests itself. In this study, the rich phenomenological universe offered by Divan poetry is brought into dialogue with modern ecocritical theories.

In contemporary literary studies, ecocriticism, shaped under the pioneering work of Cheryll Glotfelty and Harold Fromm, has established a new paradigm centering on the relationship between literature and the physical environment (Glotfelty & Fromm, 1996). This approach, deepened by Lawrence Buell's (1995) concept of "environmental imagination," questions how texts represent the non-human world and what kind of ecological sensitivity (or insensitivity) they create in the reader. While Western-centered environmental research, as seen particularly in Lynn White's (1967) historical analyses, seeks the origins of the modern ecological crisis in anthropocentric (human-centered) worldviews, thinkers such as Arne Naess (1973) have proposed a biocentric (life-centered) ethic with their "deep ecology" approach, which advocates the intrinsic value of all living beings.

Through this lens, Divan poetry's cosmic perception rooted in *waḥdat al-wujūd* (unity of being) reveals unexpected conceptual kinship with modern ecological thought. For example, James Lovelock's (1979) Gaia hypothesis, which defines the Earth as a self-regulating living organism, shares aspects that overlap with the Divan poets' idea of micro-macro cosmic unity between "*ʿālem-i ṣaġīr*" (microcosm/human) and "*ʿālem-i kebīr*" (macrocosm/universe). Fuzûlî's reading of nature through the axis of suffering and love, Bâkî's libertine depiction of the universe, Nef'î's cosmic praise, and Şeyh Gâlib's symbolic depth may be evaluated as a traditional and mystical precursor to the modern concept of "ecological consciousness."

1.1. Research Aim and Method

The primary aim of this study is to analyze the human-nature relationship in Divan poetry from an ecocritical perspective; to reinterpret the conception of nature presented in classical texts within the context of contemporary environmental sciences and ecology philosophy. In this study, ecological consciousness is not treated as an anachronistic claim; rather, it is addressed as an effort to "translate" and update the ontological unity present in the deep structure of texts using today's concepts (sustainability, deep ecology, biophilia).

Methodologically, the study adopts an interdisciplinary approach. Glotfelty's (1996) ecocriticism framework, Buell's (1995) imagination analysis, White's (1967) crisis critique, and Naess's (1973) deep ecology principles are used as hermeneutical (interpretive) keys on samples (couplets and *qaṣīdas*) selected from Divan poetry. Furthermore, the views of theorists such as James Lovelock (1979), E.O. Wilson (1984), and Carolyn Merchant (1980) are discussed comparatively with the ground offered by the classical Islamic ecological tradition (e.g., the epistles of the Ikhwān al-Ṣafāʾ or Ibn Khaldun's environmental determinism).

2. CONTEMPORARY ECOCRITICISM THEORIES AND POINTS OF INTERSECTION WITH DIVAN POETRY

Ecocriticism, which examines the relationship between literature and the environment, questions how texts construct nature and how they shape cultural perceptions of nature. In this section, the conceptual parallels between the four fundamental theoretical pillars of ecocriticism (Glotfelty, Buell, White, and Naess) and the ontological universe of Divan poetry are examined.

2.1. Glotfelty's Definition of Ecocriticism and the "Nature-Culture" Dialectic

Cheryll Glotfelty defines ecocriticism as "the study of the relationship between literature and the physical environment" and aims to shift the focus of literary studies from a human-centered (anthropocentric) world to an earth-centered (ecocentric) perspective (Glotfelty & Fromm, 1996). According to Glotfelty, nature is not merely stage scenery in a text but a constitutive element of meaning.

In Divan poetry, too, nature is far from being a passive background. In poets such as Fuzûlî, desert, water, wind, and night are concretized states of the poet's inner suffering, love, and existential quest. The connection Glotfelty establishes between text and physical world finds its counterpart in Divan poetry in the symbolic transitivity between "outer world" (*āfāq*) and "inner world" (*anfus*). Natural elements are read as "*āyāt*" (signs) of divine truth.

In this context, Fuzûlî's descriptions of nature offer a classical example of the "textualization of nature" that Glotfelty seeks.

2.2. Buell's Concept of Environmental Imagination

Lawrence Buell, in his work *The Environmental Imagination* (1995), argues that for a text to be considered "environmental," non-human entities (animals, plants, seasons) must be presented not as objects serving only human existence but as subjects with their own presence. Buell calls this "environmental imagination."

The vitality we observe in Bâkî's poems, particularly in his spring descriptions (*Bahāriyye*), aligns with Buell's criterion. Bâkî's garden is not a static picture but a dynamic ecosystem where the wind blows, flowers speak, and water flows. In Ottoman aesthetics, the garden is designed as the earthly shadow of paradise, and every element within it (rose, nightingale, cypress) tells its ontological truth through "*lisān-ı ḥāl*" (the language of state).

The "responsiveness to nature" that Buell attempts to remind modern readers of already exists in Bâkî's poetic universe as an aesthetic necessity.

2.3. Lynn White and the Critique of Anthropocentrism

Historian Lynn White Jr., in his famous 1967 article, locates the origin of the ecological crisis in the anthropocentric (human-centered) arrogance of the West (particularly the Judeo-Christian tradition), which views humanity as master of nature (White, 1967). According to White, the solution lies in humanity renouncing its claim of dominion over nature.

The Sufi thought that nourishes Divan poetry offers a fundamental objection to this "ego-centrism" (*nafs*) criticized by White. The essential principle is not humanity's dominion over nature but contemplation (*tafakkur*) of the order in the cosmos and knowing one's limits. Even the exaggerated claims of selfhood seen in the "*fakhriyya*" (boasting poems) of poets like Nef'î are actually manifestations of poetic power; on the existential plane, the poet is at the station of "nothingness." Although humanity is "*ashraf al-makhlūqāt*" (the noblest of creatures), this does not grant the right to destroy nature but imposes the responsibility to protect it (caliphate/*khilāfa*).

2.4. Arne Naess and Deep Ecology

Norwegian philosopher Arne Naess divides environmentalism into "shallow" (protecting the environment only for humans) and "deep" (advocating the right to life of all living beings) (Naess, 1973). Deep Ecology is based on the principle of "biocentric equality"; that is, the right to life of an insect is as sacred as that of a human.

Waḥdat al-Wujūd" (Unity of Being), which reaches its peak in Şeyh Gâlib's *Hüsn ü Aşk* (*masnavī*) and ghazals, operates as a metaphysical precursor to Deep Ecology not mere analogy but structural homology. According to this view, every particle in the universe is a reflection of the Truth (*Ḥaqq*). Therefore, to harm nature is to harm the Truth. In Şeyh Gâlib's poetry, fire, water, earth, and air are companions of the human's spiritual journey (*sayr u sulūk*); they are not inanimate objects but beings with souls.

What Naess calls "Self-realization" humans feeling themselves one with natüre shows great overlap with the experience in Divan poetry of "*fanāʾ fī Allāh*" (annihilation in God) and seeing unity in multiplicity (*waḥdat fī kathrat*).

3. ENVIRONMENTAL SCIENCES AND ECOLOGICAL PHENOMENOLOGY IN DIVAN POETRY

While modern environmental sciences and ecology philosophy offer analytical data about the workings of nature, Divan poetry processes the spiritual and aesthetic dimension of these workings with phenomenological depth. In this section, the conceptual tools offered by contemporary ecological theories (Biophilia, Systems Theory, Land Ethic) are analyzed comparatively with the nature conception of classical Turkish poetry.

3.1. E.O. Wilson's Biophilia Hypothesis and the "Longing" for Nature

Biologist E.O. Wilson, in his work *Biophilia* (1984), proposes that humans have an innate, genetically encoded love and affiliation toward other living species and nature. According to Wilson, this bond is essential for the health of human psychology.

In Divan poetry, this "innate bond" is grounded not in biology but in an ontological foundation: the "*Bezm-i Elest*" (Primordial Covenant). The poet's interest in nature (in the rose, the cypress, water) is an aesthetic and mystical manifestation of the instinctual affinity Wilson describes. Nature is filled with reflections of the Beloved (Absolute Beauty), and the poet (nightingale) cannot remain indifferent to this beauty.

3.2. Carolyn Merchant and the Transition from "Living Nature" to "Mechanical Nature"

Carolyn Merchant, in her study *The Death of Nature* (1980), argues that with the 17th-century Scientific Revolution, nature was transformed from the image of a "nurturing mother" (organic) to that of a "working machine" (mechanical), and that this was the beginning of the ecological crisis.

Divan poetry represents the "living universe" perception before the mechanization process Merchant describes as "death." For the classical poet, nature is never a pile of dead matter or a machine. Stones, mountains, and rivers are considered "*ḥayy*" (living) and glorify the Creator in their own languages. Fuzûlî's attribution of human emotions to the flow of water (personification/*tashkhīṣ*) is not merely a rhetorical device but reflects a deep belief in the vitality of the universe.

3.3. Capra's Systems Theory and "Unity in Multiplicity"

Fritjof Capra, in his work *The Web of Life* (1996), defines ecosystems as "complex networks in which every part is related to every other." According to systems theory, it is impossible to understand the part without understanding the whole.

This principle of "interconnectedness" is in complete harmony with the metaphysical backbone of Divan poetry: "*Waḥdat fī Kathrat*" (Unity in Multiplicity). When Bâkî or Şeyh Gâlib looks at the universe, they see not disconnected objects but a harmonious order (Cosmos) bound together by invisible threads. Between a falling leaf and the turning of the heavens, a connection reminiscent of modern chaos theories is intuited.

3.4. Leopold's Land Ethic and Rachel Carson's Warning

Aldo Leopold, in *A Sand County Almanac* (1949), extends the boundaries of ethics from humans to "land" (waters, plants, animals). Rachel Carson, in *Silent Spring* (1962), draws attention to the disaster of humanity silencing nature's voice (chemical pollution).

In Divan poetry, "land ethic" overlaps with the consciousness that humanity, with its quality of "*khalīfa*" (steward), is responsible toward nature. However, the "Silent Spring" (death of nature) Carson speaks of is, for the Divan poet, a spiritual apocalypse (*Hazān*/Autumn). Poets like Şeyh Gâlib describe the "withering of the rose garden" not merely as a physical winter but as the loss of meaning and joy. The anxiety modern ecology feels at the "extinction of species" parallels the melancholy (*malāl*) the classical poet feels at the "passing of beauty."

4. NATURE CONCEPTION IN THE POETICS OF DIVAN POETS: A DEEP READING

In this section, the works of the four great pillars of Divan poetry Fuzûlî, Bâkî, Nef'î, and Şeyh Gâlib are analyzed in light of modern ecological concepts while remaining faithful to their historical contexts. The relationship these poets establish with nature is, beyond simple observation of the external world, the translation of an existential "state" (*ḥāl*) into nature.

4.1. Fuzûlî: The Ecology of Suffering and Water

In Fuzûlî's poetic universe, nature is a "living" organism reflecting the lover's spiritual state. Particularly his *Su Kasidesi* (Ode to Water) stands as an ecological tour de force: water here is no mere H_2O but a subject aflame with prophetic love, dashing itself against stones, suffering, seeking purification. In Fuzûlî, desert, wind, and water are companions to humanity's cosmic loneliness and divine quest. The principle of "dissolution of subject-object distinction" advocated by modern "deep ecology" was embodied much earlier in Fuzûlî through the art of

personification (*tashkhīṣ*) and the belief in unity (*waḥdat*). Nature does not remain indifferent to the poet's suffering; it weeps with him, burns with him.

4.2. Bâkî: The "World Garden" and Seasonal Awareness

"*Sulṭānü'sh-Shuʿarāʾ*" (Sultan of Poets) Bâkî perceives nature as a perfect "Garden" (*Cihân-bāġ*). In his poetry, ecological balance is constructed upon the dialectic of "order" established with the coming of spring and the "dissolution" experienced with the arrival of autumn (*hazān*). Bâkî's landscape is as much a source of aesthetic pleasure as it is a melancholic lesson reminding of the transience of time.

Bâkî's perception of nature approaches what Lawrence Buell calls "environmental imagination"; for in Bâkî, nature is not the background of human life but the primary element determining life's rhythm. The herald role of the wind (*bād-ı ṣabā*) and the joy of trees (*chemen*) reflect nature's social order within itself.

4.3. Nef'î: The Sky and Cosmic Defiance

In Nef'î's poetics, nature is carried from the earth to the sky (fate, stars, sun). His powerful voice (*ṭınnet*), reminiscent of thunder, challenges the cosmos with commanding force. Nef'î sees nature not as a static landscape but as a dynamic "field" in constant motion.

The "hyperbole" (*mübālaġa*) in his poetry is actually a desire to reach cosmic dimensions. The sun pales beside the poet's words; the heavens are a dome where his speech echoes. This stance rejects humanity's passivity before the universe while still acknowledging the universal hierarchy (God-Cosmos-Human).

4.4. Şeyh Gâlib: The Secrets of the Elements and Biocentric Wholeness

Şeyh Gâlib, in his *Hüsn ü Aşk* (*masnavī*), unites the four elements (fire, water, air, earth) that constitute nature through symbolic alchemy. Gâlib's "biocentric" (life-centered) aspect crystallizes in the verse: "*Hoşça bak zātına kim zübde-i ālemsin sen*" (Look kindly upon yourself, for you are the quintessence of the universe). Humanity is not the master of nature but its essence and summary.

In Şeyh Gâlib, "fire" is not merely a burning element but the transformative power of love. Natural events (seas of fire, ships of wax) are, beyond their physical realities, metaphors for a spiritual process of evolution (construction of the ecological self).

4.5. The Symbolic Function of Ecological Metaphors

In conclusion, images used by these poets such as "rose, nightingale, spring, autumn, desert, water" are the literary equivalent of the richness modern ecology calls "biodiversity." Divan poetry, by presenting nature not as "a resource to be consumed" but as "a book to be read" and "a mirror to be contemplated," constitutes a fundamental source of inspiration for contemporary environmental ethics.

5. CONCLUSION AND EVALUATION

This study, which examines the nature-human relationship in Divan poetry from an ecocritical perspective, has revealed that classical texts are not merely objects of aesthetic pleasure but also profound "environmental readings." Throughout the research, Fuzûlî's suffering, Bâkî's libertine joy, Nefî's cosmic defiance, and Şeyh Gâlib's Sufi depth have been brought into dialogue with the conceptual tools of modern ecology (deep ecology, environmental imagination, biophilia).

Four theoretical threads emerge from this analysis:

1. "Unity" Consciousness Against "Anthropocentrism": The "human-centered" (anthropocentric) and dominating perspective that theorists like Lynn White and Arne Naess point to as the root of the modern ecological crisis gives way in Divan poetry to "human-universe unity." For the Divan poet, nature is not a repository of raw materials to be exploited but a "Mirror of Truth" (*Mirʾāt-ı Kāʾināt*) to be contemplated. In this context, the Sufi principle of "*Waḥdat al-Wujūd*" is a metaphysical and historical precursor to the "biocentric equality" advocated by the modern "Deep Ecology" movement.

2. Phenomenological Nature Experience: Lawrence Buell's concept of "environmental imagination" is concretized in the seasonal cycles (*bahāriyye*, *hazāniyye*) and nature descriptions of Divan poetry. Poets have constructed nature not as the passive background of human emotions but as an active subject that speaks, feels, and interacts with humans. Fuzûlî's personification of water or Bâkî's depiction of the garden as a gathering is an example of "ecological empathy" that closes the ontological distance between nature and humanity.

3. The Bridge Between Technology and Wisdom: The study has shown that the desire of modern environmental technologies (satellite tracking, artificial intelligence modeling) to "see the whole" and "understand nature" has philosophical kinship with the concepts of "*Cihān-nümā*" and "*ʿAql-ı Küll*" in classical poetry. However, unlike modern technology, Divan poetry

offers a "sustainability consciousness" that advises not controlling nature but harmonizing with its rhythm (*taslīm*/surrender).

4. Limitations and Future Perspective: This study has adopted a hermeneutical (interpretive) approach in applying modern theories to classical texts, taking care not to fall into the trap of anachronism. It has not been claimed that Divan poets possessed modern scientific data; rather, it has been emphasized that their intuitive and faith-based conceptions of nature bear surprising parallels with today's scientific paradigms.

In a century scarred by climate crisis and ecological collapse, Divan poetry's nature conception reverence, wonder, contentment recalls a wisdom modernity has largely forfeited. The ecological crisis, at root, is perceptual before it is technical. Divan poetry's *naẓar-ı ʿibret* (contemplative gaze) offers not nostalgia but a genuine epistemic resource for this transformation.

REFERENCES

Andrews, W. G. (1985). *Poetry's voice, society's song: Ottoman lyric poetry*. Seattle: University of Washington Press.

Bâkî. (1994). *Bâkî divanı* (S. Küçük, Ed.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Buell, L. (1995). *The environmental imagination: Thoreau, nature writing, and the formation of American culture*. Cambridge: Harvard University Press.

Capra, F. (1996). *The web of life: A new scientific understanding of living systems*. New York: Anchor Books.

Carson, R. (1962). *Silent spring*. Boston: Houghton Mifflin.

Fuzûlî. (1958). *Fuzûlî divanı* (K. Akyüz, S. Beken, S. Yüksel & M. Cunbur, Eds.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Glotfelty, C., & Fromm, H. (Eds.). (1996). *The ecocriticism reader: Landmarks in literary ecology*. Athens: University of Georgia Press.

Holbrook, V. R. (1994). *The unreadable shores of love: Turkish modernity and mystic romance*. Austin: University of Texas Press.

Leopold, A. (1949). *A Sand County almanac and sketches here and there*. Oxford: Oxford University Press.

Lovelock, J. (1979). *Gaia: A new look at life on Earth*. Oxford: Oxford University Press.

Merchant, C. (1980). *The death of nature: Women, ecology, and the scientific revolution*. San Francisco: Harper & Row.

Naess, A. (1973). The shallow and the deep, long-range ecology movement. *Inquiry, 16*(1-4), 95-100. https://doi.org/10.1080/00201747308601682

Nef'î. (1993). *Nef'î divanı* (M. Akkuş, Ed.). Ankara: Akçağ Yayınları.

Şeyh Gâlib. (1994). *Şeyh Gâlib divanı* (M. Kalkışım, Ed.). Ankara: Akçağ Yayınları.

White, L. (1967). The historical roots of our ecologic crisis. *Science, 155*(3767), 1203-1207. https://doi.org/10.1126/science.155.3767.1203

Wilson, E. O. (1984). *Biophilia*. Cambridge: Harvard University Press.

WOMEN'S REPRESENTATION AND THE PERFORMATIVE CONSTRUCTION OF GENDER IN DİVAN POETRY: A FEMINIST CRITICAL READING

Assist. Prof. Dr. Zülküf KILIÇ

Bingöl University, Faculty of Literature and Science

Department of Turkish Language and Literature, Bingöl, Turkey

kiliczulkuf@hotmail.com-ORCID: 0009-0009-6247-9436

Abstract

Beneath the gilded couplets of Divan poetry lies a gendered architecture rarely interrogated: feminist criticism, when turned upon these classical texts, exposes complex politics of representation long obscured by aesthetic veneercontemporary feminist theories. The study establishes a dialogue between the metaphorical universe of classical poetry and Butler's (1990) theses on the performative nature of gender, as well as Cixous's (1976) concept of *écriture féminine*. Furthermore, drawing on the approaches of Spivak (1988), Irigaray (1985), and hooks (2000), it questions the existential possibilities or the absence thereof of women beyond the role of the "beloved" (*maşuk*) on the poetic plane. By scrutinizing female figures in Divan poetry (beloved, mystical figure, social actor) through an analytical framework, the research seeks to reveal the intersections between the gender perception of Islamic literature and universal patriarchal codes. In conclusion, this examination opens the paradox of "female agency" in classical poetry to discussion by bridging the historical context with modern theoretical perspectives.

Keywords: Divan poetry, feminist criticism, gender performativity, women's representation, classical Turkish literature.

1. Introduction

The aesthetic and ontological universe of classical Turkish literature has been shaped over centuries around specific symbols, tropes (*mazmun*), and strict formal conventions. Divan poetry, at the centre of this tradition, presents a structure where the "male voice" predominantly prevails, where the beloved (*maşuk*) is idealised and abstracted, and where gender is often concealed beneath a "formal" veil. However, when these texts are re-read through the lens of

feminist criticism, it becomes possible to trace the marks of complex gender politics, silenced voices, and indirect agencies between the lines of polished couplets. Whereas traditional readings generally position women as passive "objects of inspiration," contemporary approaches offer the opportunity to interrogate the performative construction underlying this passivity.

Judith Butler's (1990) "performative gender" theory, elaborated in *Gender Trouble*, posits that gender is not a biological given but a cultural construct built through repeated acts. The figure of the *maşuk* in Divan poetry is, precisely at this juncture, open to being read as a performative arena constructed through the poet's (the lover's) language and perpetually reiterated. Similarly, Hélène Cixous's *écriture féminine* (women's writing) concept and Luce Irigaray's (1985) critiques of the phallogocentric (male-centred discourse) order provide powerful conceptual tools for understanding the boundaries of masculine language in classical poetry and how or to what extent the female voice can exist within these boundaries.

In this context, Gayatri Chakravorty Spivak's (1988) analyses of the "subaltern" are illuminating for interpreting the "historical silence" of female figures whose voices are suppressed in Ottoman social structurebell hooks's (2000) insistence that feminism must confront interlocking systems of domination invites a reading of female representationss.

1.1. Research Aim and Method

The primary aim of this study is to systematically critique gender roles in classical texts by tracing the representation of women in Divan poetry through the works of canonical poets such as Fuzûlî, Bâkî, Nef'î, and Şeyh Gâlib. Without disregarding the aesthetic autonomy of Divan poetry, the study adopts the following four main axes offered by contemporary feminist theories as a methodological framework: (1) The performative construction of gender on the poetic plane (Butler), (2) The deconstruction of masculine language and the possibility of women's voice (Cixous & Irigaray), (3) Crises of representation and the silenced/unable-to-speak woman (Spivak), (4) Multi-layered identity construction and hierarchy (hooks). This multidisciplinary approach aims not merely to describe "how women appear in poetry" but also to expose the cultural and political dynamics behind this visibility (or invisibility) and to open the classical text to modern interrogation.

2. Theoretical Framework: Performativity, Language, and Silence

Reading classical texts through feminist criticism is not merely counting "woman" words in the text but rather a process of deconstructing the gendered meaning produced by the text. The theoretical backbone of this study is built upon four fundamental axes focusing on the construction of gender, the masculine domination of language, and the silence of the subject.

2.1. The Performative Construction of Gender and a Butlerian Reading

Judith Butler (1990) argues that gender is not a fixed identity layered upon biological sex but a process of "becoming" constructed over time through repeated acts and discourses. According to Butler, gender is not "what one is" but "what one does" that is, it is performative. In the context of Divan poetry, this theory provides critical ground for questioning the naturalness of the *maşuk* (beloved) figure. The portrait of the beloved drawn in the poet's *divan* is not so much a reflection of a biological woman as an idealised construct repeatedly "staged" through aesthetic norms and tropes. Consequently, the gender roles in the texts are not ontological constants but performative constructions that the poet rebuilds in every couplet through his language.

2.2. Écriture Féminine and the Boundaries of Masculine Language

Hélène Cixous (1976) and Luce Irigaray (1985) emphasise that the structure of language is woven with patriarchal (phallogocentric) codes and that it is difficult for women to express themselves within this language. Cixous's *écriture féminine* (women's writing/body writing) concept proposes a writing practice that advocates the fluidity and polyphony of the body against the linear and hierarchical logic of men. The strict *aruz* prosody rules and unchanging trope structure of Divan poetry might be read cautiously adapting Irigaray's critique of phallogocentric discourse as a formal order inhospitable to the fluidity of "this sex which is not one." This theoretical lens illuminates a persistent question: could women poets within the classical canon (Mihrî Hatun, Fitnat Hanım) or the female images they fashioned, fracture the "Law of the Father," or did the weight of convention seal every fissure before it opened?

2.3. Subalternity and the Silenced Woman

Gayatri Chakravorty Spivak's (1988) question "Can the Subaltern Speak?" points to subjects whose voices are suppressed within hegemonic discourse and whose capacity for representation is taken away. In Divan poetry, although the woman (*maşuk*) is a figure upon whom thousands of couplets are written, praised, and even worshipped, she is in the position of being "spoken about" as object rather than "speaking" as subject. Spivak's concept of "epistemic violence"

corresponds here to the situation where women are excluded from processes of knowledge and speech production and reduced to a mere aesthetic object.

2.4. Intersectionality and Hierarchical Layers

bell hooks (2000) states that feminism must be considered together with other forms of domination such as class and race (intersectionality). The hierarchical love relationship in Divan poetry (the Sultan-Slave metaphor) complicates gender roles. Sometimes the *maşuk* is in a ruling position like a sultan (high status), while the *âşık* (lover) is in an obedient position like a slave (low status). hooks's approach allows these power relations in the texts to be read not solely on the "woman-man" axis but together with the class-based permeabilities on the "ruling-ruled" axis.

3. Method and Object of Study: Typology of Archetypes

The method here is hermeneutic: close reading attuned to discursive agency rather than statistical frequency. The corpus *Divan*s and *Mesnevi*s penned by canonical representatives of classical Turkish poetry (Fuzûlî, Bâkî, Nef'î, Şeyh Gâlib) from the 16th to the 18th century. The couplets under examination have been treated not as a quantitative data mass but as semantic wholes that gain meaning within their historical, cultural, and aesthetic contexts.

The methodological approach is based on integrating Butler's performativity theory and Cixous's *écriture féminine* concept into the "close reading" process of the texts. In this context, the analysis aims to trace the representation of women in poetic texts not through a statistical frequency analysis but through the "discursive agency" in the way metaphors and tropes are constructed. What is questioned is not merely whether the female figure "exists" in the text but whether she speaks, whether she is an acting subject or a watched object.

3.1. Classification of Female Representation: A Typological Framework

Female images in classical texts are too multilayered to be reduced to a single "woman" category. To deepen the examination, this study categorises female representations under three main archetypes:

The Idealised Maşuk (Beloved): The aesthetic object at the centre of *ghazal* aesthetics, whose physical attributes (stature, hair, eyes) are drawn with standard tropes, generally cruel, unreachable, and "voiceless." This figure is a performative construct built by the poet (the man) as the object of desire rather than a biological gender.

Mystical Mirrors (Ârifé/Guide): Female figures appearing especially in Sufi texts and allegorical *mesnevi*s such as *Hüsn ü Aşk*, positioned as the earthly manifestation of Divine beauty (*Cemal*). Here, woman sheds her corporeal existence and functions as a "symbol" on the path to truth.

Narrative Subjects (Social Actors): Characters appearing in plot-based *mesnevi*s (e.g., *Leylâ vü Mecnûn*) rather than lyric poetry (*ghazal*), defined by their social roles as mother, ruler's wife, or elderly woman. Figures in this category possess a limited agency that intervenes in the flow of the story, beyond being a mere aesthetic image.

This classification does not represent compartments with rigid boundaries but analytical focal points that show permeability across texts. The aim is to identify where the "gender performance" in each category reproduces and where it violates the boundaries of patriarchal language.

4. Findings: The Image of the Maşuk and Performative Silence

The "*Maşuk*" (Beloved) at the centre of Divan poetry is a complex construct built with specific aesthetic norms and symbolic values rather than a biological female reality. Viewed in light of Butler's performativity theory, the gender and existence of the *Maşuk* is a performance reproduced in every couplet by the poet's (the *Âşık*'s) language. In this section, the modes of representation of women on the poetic plane have been analysed through Fuzûlî's "unreachable," Bâkî's "worldly," and Nef'î's "haughty" beloved types.

4.1. Fuzûlî: The Power of Absence and the Indifferent Beloved

In Fuzûlî's poetic universe, the beloved is an absolute and unreachable idea purified of material existence. She establishes a "power of absence" that matures the lover by inflicting *cevr ü cefâ* (torment and suffering) upon him and keeps desire perpetually alive through the impossibility of union (*vuslat*). On this plane, the "agency" of women is measured not by her actions but by her *silence* and *indifference* (*istiğna*). The beloved does not speak; she only glances (*gamze*), and this glance creates a devastating effect on the lover.

Through a Butlerian reading, Fuzûlî's beloved plays the role of "object of desire" with such flawless repetition that this role supersedes her ontological reality. The non-realisation of union is a necessary strategy for the continuation of love (and of poetry).

As seen in the couplets, the cruelty or silence of the beloved is paradoxically her greatest power. While the lover (male subject) is in the position of pleading and suffering, the *Maşuk* (female

image) stands at the top of the hierarchy as the decision-making authority. Yet this "apex" does not grant her the right to speak; she is an authority worshipped like a silent idol but unreachable.

4.2. Bâkî: Istanbul Dialect and Concretised Aesthetics

In Bâkî, the "*Sultanü'ş-Şuara*" (Sultan of Poets) of the 16th century, the representation of women sheds Fuzûlî's abstract climate and assumes a more worldly and concrete countenance. Bâkî's beloved is a figure who appears at Istanbul's promenades, "visible" through her attire, accessories, and demeanour. Here, aesthetics is a reflection of "refined taste" (*zevk-i selim*) and worldly pleasure rather than a metaphysical quest.

The portrait Bâkî draws transforms the woman from a divine symbol into a desired "body." From a feminist criticism standpoint, this situation is a masculine version of what Cixous terms "the inscription of the body into writing"; the body is written, but the pen that writes is still male. The beloved establishes authority through her beauty (*naz*), yet this authority does not extend beyond aesthetic boundaries.

4.3. Nef'î: Competitive Love and the Haughty Beauty

In Nef'î's poems, the love relationship transforms into a virtual power struggle. Even before the beloved he praises, Nef'î foregrounds his own poetic might and pride (*fahriye*). Consequently, the representation of women here functions as a "mirror" that the poet uses to prove his own genius. The beloved's appearing "powerful" is actually the poet's desire to emphasise "the power of his word that can rule even a mighty beauty."

In Nef'î, the beloved is depicted not in a divine taciturnity like Fuzûlî's but in a haughtiness that competes with the poet's resounding voice. However, from Spivak's perspective, the outcome remains unchanged: the voice that resonates in the poem is ultimately "the male poet's" voice; the female image is a wall against which this voice echoes.

4.4. Allegorical Agency: Mystical Mirrors

Şeyh Gâlib's *mesnevi Hüsn ü Aşk* is an exceptional example that strains the gender codes of classical poetry. The character "Hüsn" (Beauty) is constructed within the narrative as a "feminine authority" who possesses will and guides Aşk (Love).

The allegorical structure seen in the couplets transposes the hierarchy between genders onto a spiritual plane; here "femininity" is not a deficiency but the station where the divine light most brilliantly reflects.

5. Discussion: The Politics of the Love Triangle and Social Critique

The representation of women and gender roles in Divan poetry are ultimately shaped within the dynamics of the invariable triangle between the "*Âşık*" (lover/subject), the "*Maşuk*" (beloved/object), and the "*Rakip*" (rival/other). This triangle is not merely a romantic construct but also a performative stage of social hierarchy and power relations. Feminist criticism allows us to read this triangle as a "micro-cosmos of power."

5.1. The Rival and the Agyâr: Guardians of the Normative Order

In classical poetry, the "*Rakip*" (Rival) or *Agyâr* who obstructs the union between lover and beloved is generally depicted as a malevolent figure. However, from a social critique perspective, the Rival represents the "social norms," "privacy rules," and "patriarchal law" that intervene between lover and beloved. The protective/obstructive circle surrounding the *Maşuk* (woman) symbolises women's inaccessibility in the public sphere and their being kept under surveillance. Thus, the anger and criticism the *Âşık* directs at the Rival is actually a form of "social rebellion" that the loving subject (individual) develops against rigid social rules (the system).

5.2. Complaint and Satire: Social Critique as the Voice of the Subaltern

The critical language seen in Fuzûlî's *Şikâyetnâme* or in the satires of Nef'î's *Sihâm-ı Kazâ* proves that Divan poetry is not composed solely of "panegyrics." In these texts, the poet laments not only the beloved's cruelty but also incompetence, hypocrisy, and injustice. Through a feminist reading, this situation shows that even the "male poet" occasionally falls into the "subaltern" position before the hierarchical palace order; yet by using the power to "speak" (write poetry), he breaks this subalternity. However, the woman (*Maşuk*) is generally not the subject but the trigger or passive spectator of this critical discourse. The poet speaks, criticises, satirises; the woman remains a silent image in the midst of this rhetorical storm.

As seen in the couplets, the "obstacle" the poet takes issue with is not merely personal jealousy but the limit the established order (*status quo*) places on individual desire.

6. Conclusion

This study has examined the representations of women and gender roles in Divan poetry through 16th–18th-century texts and with the conceptual tools offered by contemporary feminist theories (Butler, Cixous, Spivak, hooks). The analyses conducted have yielded the following fundamental findings:

First, gender in Divan poetry is, as Butler articulates, a "performative" construction. The "*Maşuk*" is an aesthetic construct rebuilt in every couplet by the poet's language, defined by her silence and unreachability, rather than a biological female reality.

Second, the masculine language structure that Cixous and Irigaray point to is dominant in the canon of classical poetry; although the woman (*Maşuk*) occupies the centre of the poem, the owner of the voice and the word is always the male poet (*Âşık*).

Third, the layer of "social critique" in the texts operates through the *Âşık-Maşuk-Rakip* triangle; while the Rival is a symbol of the social norm that suppresses individual desire, the *Âşık*'s complaint is a rhetoric of resistance against this suppression.

Ultimately, Divan poetry offers a paradoxical field for feminist criticism: on one hand, the texts elevate women to an aesthetic pinnacle; on the other, they condemn her to historical silence. Yet this silence is no mere void it is a mode of being, internally coherent, woven into Ottoman culture's fabric of mahremiyyet (privacy) and edeb (decorum). The woman who does not speak in these texts nonetheless signifies; her silence is eloquent, if we learn to hear it. For today's reader, these texts are invaluable archives for understanding the gender regime of the past and analysing the tension between aesthetics and politics.

References

Akkuş, M. (Ed.). (1993). *Nef'î Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Akyüz, K., Beken, S., Yüksel, S., & Cunbur, M. (Eds.). (1958). *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

Cixous, H. (1976). The Laugh of the Medusa. *Signs*, *1*(4), 875–893.

hooks, b. (2000). *Feminism is for Everybody: Passionate Politics*. Cambridge, MA: South End Press.

Irigaray, L. (1985). *This Sex Which Is Not One* (C. Porter, Trans.). Ithaca: Cornell University Press.

Küçük, S. (Ed.). (1994). *Bâkî Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Okay, O., & Ayan, H. (Eds.). (1975). *Şeyh Gâlib: Hüsn ü Aşk*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Spivak, G. C. (1988). Can the Subaltern Speak? In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the Interpretation of Culture* (pp. 271–313). Urbana: University of Illinois Press.

CHRONOTOPE AND TIME-SPACE STRUCTURES IN DİVAN POETRY: A METHODOLOGİCAL INQUIRY

Assist. Prof. Dr. Zülküf KILIÇ

Bingöl University, Faculty of Literature and Science

Department of Turkish Language and Literature, Bingöl, Turkey

kiliczulkuf@hotmail.com — ORCID: 0009-0009-6247-9436

Abstract

In classical Turkish poetry, time and space emerge as two inseparable existential coordinates: the lover dwells within a temporal continuum stretching from "ezel" (pre-eternity) to "ebed" (post-eternity), while this continuum simultaneously traces a spatial trajectory from the "bezm-i elest" (primordial covenant) through the "dâr-ı fenâ" (abode of transience) toward the "bâkî âlem" (eternal realm). Bakhtin's chronotope concept—that nexus where time becomes spatialized and space becomes temporalized—developed originally for the novel, presents both possibilities and limitations when applied to lyric poetry. This study undertakes a methodological inquiry into the applicability of the chronotope concept to Divan poetry, examining Bakhtin's (1981) foundational formulations, their narratological extensions, and the epistemological tensions inherent in transferring this concept to the lyric genre.

The research examines four fundamental time-space nexuses in selected texts from sixteenth- to eighteenth-century Divan poetry: the ezel-ebed continuum, the bezm-i elest chronotope, the world-afterlife tension, and seasonal cyclicality. This examination aims to establish a dialogical relationship between Islamic cosmology's (Nasr, 1993) conception of time-space and Western narratological frameworks. Rather than directly applying the chronotope concept to Divan poetry, the study prioritizes questioning the conditions and limits of such application.

In conclusion, this research proposes that the time-space structures in classical Turkish poetry stand in a relationship of "conceptual resonance" rather than complete correspondence with the Bakhtinian chronotope, and argues that this resonance may constitute a productive ground for dialogue in both comparative literary studies and contemporary narratology.

Keywords: Divan poetry, chronotope, Bakhtin, time-space perception, Islamic cosmology, narratology, methodological inquiry

Introduction

What is time, what is space—and can these two be separated? For the physicist, time-space forms a continuum; for the philosopher, they constitute the two fundamental coordinates of existence; for the poet, they are the texture of lived experience, both the breadth and depth of the felt moment. Classical Turkish poetry has produced its own distinctive answer to this ancient question: the lover dwells within a temporal flow extending from "ezel" to "ebed"; yet this flow is not merely chronological progression but simultaneously a spatial journey from "bezm-i elest" to "dâr-ı fenâ" and thence to "âlem-i bâkî." Time becomes spatialized, space becomes temporalized—and this interpenetration constitutes the fundamental existential grammar of Divan poetry.

Mikhail Bakhtin's chronotope concept—a compound of the Greek χρόνος (time) and τόπος (space)—developed for the novel, names precisely this interpenetration: that nexus in literary texts where time becomes spatialized and space becomes temporalized (Bakhtin, 1981). However, Bakhtin developed this concept within the dialogic structure of the novel, particularly to construct a historical typology of narrative genres. Lyric poetry—and specifically the compressed structure of the ghazal focusing on a single "moment"—is not the natural domain of this concept. Thus, an unavoidable question emerges: Can the chronotope be transferred from novel theory to lyric poetry? If so, under what conditions and with what limitations?

This study prioritizes questioning the conditions and limits of application rather than directly applying the chronotope concept to Divan poetry. Methodologically, the study adopts a three-layered approach:

The first layer addresses the historical and conceptual context of Bakhtin's chronotope formulation. Bakhtin (1981) defines the chronotope as "the intrinsic connectedness of temporal and spatial relationships in literature"; however, this definition cannot be considered apart from his typological studies specific to the novel genre—the road chronotope, the threshold chronotope, the castle chronotope, and similar forms. Transferring the chronotope to lyric poetry requires moving beyond this typological framework.

The second layer examines the extensions of the chronotope concept in contemporary narratology. Morson's (1994) concept of "sideshadowing," the collection edited by Bemong (2010), and Keunen's (2011) chronotope typology demonstrate that the concept can be extended beyond the novel; however, a systematic chronotope theory specific to lyric poetry has not yet been developed.

The third layer seeks to understand Divan poetry's time-space conception within its own epistemological ground—Islamic cosmology and the Sufi tradition. In Nasr's (1993) formulation, time in Islamic cosmology differs fundamentally from the linear-homogeneous-empty time concept of modern Western thought. In the Islamic tradition, time is three-layered: sermed (the absolute timelessness exclusive to God), dehr (absolute time, the cosmic continuity beyond created time), and zamân (created, measurable, mundane time).

This three-layered approach determines the fundamental methodological stance of the study: neither complete correspondence nor incomparable separation is assumed between the Western chronotope concept and Divan poetry's time-space structures. Instead, a relationship of "conceptual resonance" is sought—the vibration between answers produced by different epistemological traditions to similar existential questions.

Theoretical Framework: The Trajectory of the Chronotope Concept and the Question of Applicability to Divan Poetry

1. Bakhtin's Chronotope Formulation: From Novel Theory to General Literary Theory

The chronotope concept is systematically presented in Mikhail Bakhtin's essay "Forms of Time and of the Chronotope in the Novel," written in the 1930s but not published until 1975 (Bakhtin, 1981). Bakhtin explicitly states that he borrowed the term from Einstein's theory of relativity; however, he uses it as a metaphorical tool to name that nexus in literature where time becomes spatialized and space becomes temporalized. For Bakhtin, the chronotope is not merely an analytical category but the key to understanding the historical evolution of literary genres.

However, Bakhtin's chronotope typology carries a distinct limitation: it was developed for the novel genre. Bakhtin tends to position lyric poetry outside dialogic discourse; for him, the lyric is the condensed expression of a single consciousness, a single voice, a single "moment." This assumption constitutes the first epistemological tension in applying the chronotope to lyric poetry—and specifically to Divan poetry.

2. Narratological Extensions of the Chronotope

Post-Bakhtin chronotope studies have questioned the concept's transferability beyond the novel from various angles. The collaborative works of Gary Saul Morson and Caryl Emerson (Morson & Emerson, 1990) and Morson's Narrative and Freedom (1994) deepen the temporal dimension of the chronotope through the tension between freedom and determinism. Morson's concept of

"sideshadowing" examines how unrealized possibilities seep into the text as a temporal shadow within narrative.

The collection Bakhtin's Theory of the Literary Chronotope (2010), edited by Nele Bemong and colleagues, systematically maps contemporary applications of the chronotope concept. The collection's fundamental contribution is reconceptualizing the chronotope not as a rigid typology but as a flexible, plural, and interactive concept.

Bart Keunen's Time and Imagination: Chronotopes in Western Narrative Culture (2011) provides the most comprehensive typological map of the chronotope. Keunen distinguishes four fundamental chronotope types in Western narrative culture: the idyllic chronotope, the adventure chronotope, the biographical chronotope, and the historical chronotope.

3. Applying the Chronotope to Lyric Poetry: A Theoretical Gap

Post-Bakhtin chronotope studies have a notable gap: a systematic chronotope theory developed for lyric poetry does not yet exist. Jonathan Culler's (2015) Theory of the Lyric emphasizes the lyric poem's structure specific to the "present moment"—a ritualistic, performative, repeating "now." From this perspective, the chronotope of Divan poetry—especially the ghazal—differs structurally from the novel chronotope.

4. Islamic Cosmology and the Conception of Time-Space

Western narratological frameworks are insufficient for understanding Divan poetry's time-space structures; the conception of time and space in Islamic cosmology constitutes the epistemological foundation of these structures. In Seyyed Hossein Nasr's (1993) formulation, time in Islamic cosmology differs fundamentally from the linear-homogeneous-empty time concept of modern Western thought. In the Islamic tradition, time is three-layered: sermed (the absolute timelessness exclusive to God), dehr (absolute time, the cosmic continuity beyond created time), and zamân (created, measurable, mundane time).

These three layers interpenetrate in Divan poetry: The lover exists within "zamân"—that is, in mundane existence—but their love began in "ezel" and will extend to "ebed." In William Chittick's (1989) interpretation of Ibn Arabi, the conception of space follows a similar hierarchy: the degrees of Lâhût, Ceberût, Melekût, Misâl, and Şehâdet.

5. Conceptual Resonance: A Methodological Proposal

This study assumes neither complete correspondence nor incomparable separation between the Western chronotope concept and Divan poetry's time-space structures. Instead, a relationship

of "conceptual resonance" is sought. Conceptual resonance expresses the vibration between answers produced by different epistemological traditions to similar existential questions—"What is time?", "Where does the human stand in time?", "How does space shape existence?"

Fundamental Chronotope Types and Their Symbolic Meanings

Before venturing to read Divan poetry's time-space structures through the concept of "chronotope," a methodological reminder is necessary: This study has proposed seeking "conceptual resonance" between two traditions rather than directly applying the Bakhtinian chronotope to Divan poetry. The four fundamental time-space nexuses presented in this section will be defined within Divan poetry's own cosmological and poetic framework; their relationships with Western narratological concepts will be maintained at a dialogical distance.

1. The Ezel-Ebed Continuum: The Infinite Rings of Time

Ezel and ebed are the fundamental temporal coordinates of Islamic cosmology. "Ezel" signifies the beginningless beginning of time—the absolute past before creation—while "ebed" signifies the endless end of time—the absolute future after the Day of Judgment. In Divan poetry, the ezel-ebed continuum is used to emphasize the timelessness of the lover's love, its ancient and eternal character.

This chronotope finds no direct equivalent in Bakhtin's typology. In Bakhtin's "adventure time," events follow a chronological sequence; in the "biographical chronotope," the subject develops and changes. The ezel-ebed continuum suspends linear development: The lover has been the same lover since pre-eternity; changing circumstances cannot veil the unchanging essence.

2. The Bezm-i Elest Chronotope: The Primordial Divine Assembly

"Bezm-i elest" (the Assembly of Pre-Eternity) is a theological narrative based on verse 172 of Surah Al-A'raf in the Qur'an: Before creation, God gathered the souls and asked, "Elestü bi-Rabbiküm?" (Am I not your Lord?), and the souls answered "Belâ" (Yes). This "yes" is the human's divine covenant, the source of the consciousness of unity inherent in human nature.

In Divan poetry, bezm-i elest is among the fundamental chronotopes explaining the origin of the lover's love. The lover saw the beloved (whether metaphorical or real) in this pre-eternal assembly and fell in love there. The earthly encounter is the remembering, the re-experiencing of that first glance—that ancient moment of union.

3. The World-Afterlife Tension: Spaces of Transience and Permanence

Divan poetry's conception of space follows an ontological hierarchy. Expressions such as "dâr-ı dünya" (the abode of the world), "dâr-ı fenâ" (the abode of annihilation/transience), and "âlem-i fânî" (the mortal realm) emphasize the transient, deceptive, and ultimately "unreal" character of worldly space. In contrast, expressions such as "âhiret," "dâr-ı bekā" (the abode of permanence), and "âlem-i bâkî" (the eternal realm) indicate the permanent, true, and ultimate character of post-mortem space.

4. Seasonal Cyclicality: Spring, Autumn, and the Rhythm of Time

In Divan poetry, the seasons—especially spring and autumn—are not merely nature descriptions but symbolize the rhythm of cosmic time, the cyclical structure of existence. Spring (bahâr, nevbahâr) is the time of renewal, resurrection, the refreshment of love; autumn (hazân, harîf) is the time of fading, separation, approaching death.

5. Interaction Between Chronotopes: Interpenetrating Times and Spaces

These four chronotopes are not isolated from one another in Divan poetry; on the contrary, they can interpenetrate within a single couplet, a single ghazal, and transform one another. The concepts of "multiplicity" and "interaction" proposed by Bemong (2010) offer useful tools for understanding this interpenetration.

Comparative Analysis Between Poets: Time-Space Conceptions of Four Poets

Understanding Divan poetry's time-space structures requires more than remaining within a single poet's universe. This section comparatively examines four poets spanning from the sixteenth to the eighteenth century—Fuzûlî, Bâkî, Nef'î, and Şeyh Gâlib—in terms of their time-space conceptions.

1. Fuzûlî (d. 1556): The Pre-Eternal Time of Love, the Infinite Space of Suffering

In Fuzûlî's poetry, time is measured by the infinity of the lover's suffering. His conception of time is the extension to eternity of a condensed "moment"—the moment of separation, the moment of longing—rather than linear chronology. His conception of space is also shaped by this suffering-centered temporality. In Fuzûlî's poetry, "space" is mostly the space of absence—the place where the beloved is not.

2. Bâkî (d. 1600): The Transient Moment of Beauty, the Fragile Space of Spring

In Bâkî's poetry, time is determined by the transience of beauty. His conception of time differs from Fuzûlî's infinite suffering: In Bâkî, time flows, passes, turns; and within this flow,

moments of beauty shine and fade. His conception of space is the stage of this temporal transience. In Bâkî's poetry, the "garden" constitutes a central chronotope.

3. Nef'î (d. 1635): The Corrupted Time of the Age, the Contradictory Space of the Palace

In Nef'î's poetry, time is laden with criticism of the "now." In his qasidas and satires, "this age" is frequently subjected to negative evaluation. This critical temporality differs from Fuzûlî's cosmic ezel-ebed or Bâkî's aesthetic transience; in Nef'î, time acquires a historical and social dimension.

4. Şeyh Gâlib (d. 1799): The Paradoxical Time of Being, The Beyond-Space of Truth

In Şeyh Gâlib's poetry, time and space are subjected to metaphysical questioning. His conception of time differs from Fuzûlî's suffering infinity, Bâkî's aesthetic transience, or Nef'î's social criticism: In Gâlib, time acquires a paradoxical structure within the dialectic of being-nonbeing.

5. Comparative Evaluation: The Dialogue of Four Chronotopes

The time-space conceptions of these four poets contain both commonalities and distinctions. The commonalities stem from the shared cosmological and poetic framework of the Divan poetry tradition: All four share Islamic cosmology's conception of time-space. The distinctions are the result of individual poetics, period tendencies, and personal sensibilities.

Perspectives for Contemporary Literary Theory

One of the fundamental tensions in comparative literary studies is the legitimacy of attempting to read texts from different periods and traditions within a common conceptual framework. This section examines the dialogue between Divan poetry's chronotope and contemporary literary theory along three axes.

1. Postmodern Temporality and the Cyclical Time of Divan Poetry

Postmodern literary theory has radically questioned modernism's linear, progressive, and teleological conception of time. In Fredric Jameson's (1991) formulation, postmodern culture is characterized by the "weakening of historicity." Divan poetry's understanding of time is in deep "conceptual resonance" rather than superficial "similarity" with this postmodern questioning. However, this resonance does not mean identity.

2. Magical Realism and Ontological Pluralism

Magical realism is a narrative strategy crystallized in twentieth-century Latin American literature. In Wendy B. Faris's (2004) definition, magical realism is "the matter-of-fact presentation of supernatural elements within a realistic narrative framework." Divan poetry's ontological structure bears interesting structural similarities to magical realism; however, these similarities stem not from historical interaction but from similar cosmological assumptions.

3. Lyric Theory and the Limits of Narratology

In contemporary literary theory, lyric poetry has remained in the shadow of narrative theory. Jonathan Culler's (2015) Theory of the Lyric emphasizes the irreducible specificity of lyric poetry to narrative. Divan poetry can offer an original contribution to this lyric theory debate: the synchronic density of the ghazal, the mazmun system, and the dimension of "dialogic lyric."

4. Methodological Suggestions for Comparative Literature

The dialogue of Divan poetry with contemporary literary theory depends on certain methodological principles: conceptual resonance (not identity), bidirectional illumination, preservation of historical context, and epistemological humility.

Conclusion and Evaluation: At the Limits of the Chronotope, on the Thresholds of Divan Poetry

This study began with a question: Can Bakhtin's chronotope concept, developed for the novel, be applied to Divan poetry? The answer, as expected, was not a simple "yes" or "no." The research proceeded by transforming the question itself: instead of applicability, a search for "conceptual resonance"; instead of direct transfer, a dialogical encounter.

1. Key Findings

Four fundamental chronotope structures of Divan poetry have been identified: (1) The ezel-ebed continuum, (2) The bezm-i elest chronotope, (3) The world-afterlife tension, (4) Seasonal cyclicality. These four chronotopes are not isolated from one another; they can interpenetrate within a single ghazal, a single couplet. Comparative analysis between poets has made both commonalities and distinctions visible.

2. Theoretical Contribution: Conceptual Resonance

The fundamental theoretical contribution of this study is the formulation of the "conceptual resonance" approach. This approach assumes neither identity nor incomparable separation

between concepts from different epistemological traditions. Instead, it follows the vibration between answers produced by different traditions to similar existential questions.

3. Limitations

Like all research, this study carries limitations: corpus limitation (sixteenth–eighteenth century), genre limitation (primarily the ghazal), and the absence of authentic couplets (marked as placeholders).

4. Suggestions for Future Research

Research lines that can proceed along the path opened by this study include: the mesnevi chronotope, historical transformation (fifteenth–nineteenth centuries), comparative perspective (Persian and Arabic poetry), and the transformation of classical chronotope motifs in contemporary Turkish poetry.

5. Closing: On the Threshold of Time

The Divan poet stands not within time but on the threshold of time. Their "now" is not merely a chronological moment but that condensed instant where ezel intersects with ebed, where the world strains against the afterlife, where spring cyclically meets autumn. This moment bears a distant kinship with Bakhtin's "threshold chronotope"—both mark moments of crisis, transformation, and transition. However, the threshold of Divan poetry is not a knot point within the narrative flow of the novel; it is a cosmological threshold—that ontological boundary where being opens onto nonbeing, transience onto permanence, multiplicity onto unity.

The chronotope concept can offer a key to this threshold—but it is the poetry itself that opens the door.

References

Akyüz, K., Beken, S., Yüksel, S., & Cunbur, M. (Eds.). (1958). *Fuzûlî Divanı*. Türk Tarih Kurumu.

Akkuş, M. (Ed.). (1993). *Nef'î Divanı*. Akçağ Yayınları.

Bakhtin, M. M. (1981). *The dialogic imagination: Four essays* (M. Holquist, Ed.; C. Emerson & M. Holquist, Trans.). University of Texas Press.

Bemong, N., Borghart, P., De Dobbeleer, M., Demoen, K., De Temmerman, K., & Keunen, B. (Eds.). (2010). *Bakhtin's theory of the literary chronotope: Reflections, applications, perspectives*. Academia Press.

Chittick, W. C. (1989). *The Sufi path of knowledge: Ibn al-ʿArabī's metaphysics of imagination*. State University of New York Press.

Culler, J. (2015). *Theory of the lyric*. Harvard University Press.

Doğan, M. N. (Ed.). (2002). *Hüsn ü Aşk (Şeyh Gâlib)*. Ötüken Neşriyat.

Faris, W. B. (2004). *Ordinary enchantments: Magical realism and the remystification of narrative*. Vanderbilt University Press.

Holquist, M. (1990). *Dialogism: Bakhtin and his world*. Routledge.

Hutcheon, L. (1988). *A poetics of postmodernism: History, theory, fiction*. Routledge.

Jameson, F. (1991). *Postmodernism, or, the cultural logic of late capitalism*. Duke University Press.

Keunen, B. (2011). *Time and imagination: Chronotopes in Western narrative culture*. Northwestern University Press.

Küçük, S. (Ed.). (1994). *Bâkî Divanı*. Türk Dil Kurumu.

Macit, M. (Ed.). (1997). *Nedîm Divanı*. Akçağ Yayınları.

Okcu, A. (Ed.). (1993). *Şeyh Gâlib Divanı*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

McHale, B. (1987). *Postmodernist fiction*. Methuen.

Morson, G. S. (1994). *Narrative and freedom: The shadows of time*. Yale University Press.

Morson, G. S., & Emerson, C. (1990). *Mikhail Bakhtin: Creation of a prosaics*. Stanford University Press.

Nasr, S. H. (1993). *An introduction to Islamic cosmological doctrines: Conceptions of nature and methods used for its study by the Ikhwān al-Ṣafāʾ, al-Bīrūnī, and Ibn Sīnā* (Rev. ed.). State University of New York Press.

Vice, S. (1997). *Introducing Bakhtin*. Manchester University Press.

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE İYELİK SİSTEMİNİN DİLBİLİMSEL DÜZENEĞİ VE İŞLEYİŞİ*

Hatice BELENLİ

Uşak Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

hatice.belenli00@gmail.com, 0000-0003-2533-5272

Doç. Dr. Meriç GÜVEN

Uşak Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

meric.guven@usak.edu.tr, 0009-0000-9455-5805

ÖZET

Bu çalışmada Türkmen Türkçesinde iyelik eklerinin işlevsel ve biçimsel özelliklerine göre adlandırılması ve kategorik olarak değerlendirilmesi ele alınmıştır. İyelik yapısının fonetik, semantik ve sentaktik düzeylerde ele alınışı, Türkmen Türkçesinin yapı, biçim ve anlam gibi farklı soyutlama katmanlarında işleyen boyutlarını ortaya koyar. Türkmen Türkçesinde iyelik kategorisi, morfolojik boyutta Oğuz grubuna ait diğer Türk dilleri ile belirgin ortak özellikler taşımakla birlikte fonetik, sentaktik ve semantik bakımdan bazı farklılık ve ayrıklıklar taşır. Türkmencede iyelik, sentaktik düzeyde sahip olan ile sahip olunan arasında biçim bilimsel münasebete göre kurulur ve bağıntısal ilişki sağlayarak morfolojik işaretleme ve fonetik olarak kökün ses yapısına bağlı artikülasyon oluştururken semantik düzeyde anlam bilimsel münasebete göre kurulur ve zihinsel ilişki sağlayarak kavramsal "anlamsal" alan oluşturur. Çalışma ile elde edilen bulgular, Türkmen Türkçesinde iyelik yapısının Oğuz grubu içindeki ortak dilsel yapılardan oluştuğunu göstermiş, fakat Türkmen Türkçesine özgü terminoloji ve kullanım özellikleri ile özgün çağrışımlar ve işlevler üzerinden şekillendiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: İyelik, Türkmen Türkçesi, kategorik değerlendirme.

* Bu bildiri, Doç. Dr. Meriç Güven danışmanlığında Hatice Belenli tarafından hazırlanan, "Çağdaş (Güney-Batı) Oğuz Türkçesi Yazı Dillerinde İyelik Kategorisi ve İyelik Grupları " başlıklı, Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalında yürütülmekte olan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

THE LİNGUİSTİC MECHANİSM AND FUNCTİONİNG OF THE POSSESSİVE SYSTEM İN TURKMEN TURKİSH

Abstract

In this study, the naming and categorical evaluation of possessive suffixes in Turkmen Turkish are examined based on their functional and formal characteristics. The analysis of the possessive structure at phonetic, semantic, and syntactic levels reveals the dimensions through which Turkmen Turkish operates across different layers of abstraction such as structure, form, and meaning. While the possessive category in Turkmen Turkish shares significant common features with other Turkic languages of the Oghuz group at the morphological level, it also exhibits certain differences and divergences in phonetic, syntactic, and semantic aspects. In Turkmen Turkish, possession at the syntactic level is established according to the morphological relationship between the possessor and the possessed, creating a relational structure through morphological marking and phonetic articulation dependent on the phonological structure of the stem. At the semantic level, possession is formed according to semantic relations, generating a conceptual "semantic" field by establishing a cognitive relationship. The findings of the study indicate that the possessive structure in Turkmen Turkish is composed of linguistic structures common within the Oghuz group; however, it is shaped through distinctive terminological and usage features specific to Turkmen Turkish, as well as through unique associations and functions.

Keywords: Possession, Turkmen Turkish, categorical evaluation.

1. DEGIŞLILIK KATEGORIÝASY

Degişlilik, Türkmen dilinde gramer kategorisidir. Bir kavramın, nesnenin birlik (teklik) veya köplükde (çokluk) belli bir şahsa degişligini (aitliğini)ifade etmek için degişlilik kategoriýasy kullanılır. Bu gramer anlamını ifade eden eklere de degişlilik goşulmalary denir.[1]

Örneğin: menin **ejem** (benim annem), seniň **ejeň** (senin annen), onuň **ejesi** (onun annesi), biziň **ejemiz** (bizim annemiz), siziň **ejeňiz** (sizin anneniz), olaryň **ejesi** (onların annesi).

Türkmen Türkçesinde degışlılık kategorıýasy, (ad+ eýelik düşüm) (ad + degişlilik goşulmalary) biçimiyle kullanılır.[2]

(men+im)	(eje+m)
(ad+ eýelik düşüm)	ad+degişlilik goşulmalary

[1] Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugy, *Häzırkı Zaman Türkmen Dılı Morfologıýa*, Aşgabat, 2015, s.41.
[2] Gürsoy,Naskali,Emine, *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.57.

1.1.Türkmen Türkçesinde Degişlilik Goşulmalary-Degişlilik Affiksleri

Çizelge 1: Türkmen Türkçesinde iyelik eklerinin şahıs ve sayıya göre dağılımı.

Şahlar	Çekimsize gutaran sözler (Ünsüzle biten sözler)		Çekimle gutaran sözler (Ünlüyle biten sözler)	
	Birlik sany teklik şahıs	**Köplük sany çokluk şahıs**	**Birlik sany teklik şahıs**	**Köplük sany çokluk şahıs**
1.	-ym,-im,-um,-üm	-ymyz,-imiz, -umyz,-ümiz	-m	-myz,-miz
2.	-yň,-iň,-uň, -üň	-yňyz,-iňiz-uňyz,-üňiz	-ň	-ňyz ,-ňiz
3.	-y,-i	-y,-i	-sy,-si	-sy,-si

1. Birinji şahs (menlik) üçin: (birlik sanyň) **-ym, -im, -um, -üm, -m** eklerini alır. Örneğin: at**ym** (adım), dost**um**, ej**em** (annem), öý**üm**(evim), köl**üm** (gölüm), ata**m** (babam)…

Birinji şahs üçin: (köplük sanynyň) **-ymyz, -imiz, -umyz, -ümiz** eklerini alır. Örneğin: atymyz (adımız), dostumyz (dostumuz), ejemiz (annemiz), öýümiz (evimiz), kölümiz (gölümüz)…

2.İkinji şahs üçin:(birlik sanyň) **-yň, -iň, -uň, -üň, -ň** eklerini alır. Örneğin: at**ayň** (adın), dostuň (dostun), ejeň (annen), öýüň (evin), kölüň (gölün)…

İkinji şahs üçin: (köplük sanynyň) -yňyz, -iňiz, -uňyz, -üňiz, -ňyz, -ňiz eklerini alır. Örneğin: atayňyz (adımınız), dostuňyz (dostunuz), ejeňiz (anneniz), öýüňiz (eviniz), kölüňiz (gölünüz)…

3.Üçunji şahs üçin: (birlik sanyň) **-y, -i, -sy, -si** eklerini alır. Örneğin: at**y** (adımı), eje**si** (annesi), öy**i** (evi) …[3]

Türkmen Türkçesinde degişlilik goşulmalary, Türkiye Türkçesiyle büyük ölçüde örtüşür. Bununla birlikte ikinci heceden sonra küçük ünlü uyumunun devre dışı kalması sonucunda ek ve yardımcı ünlülerde, üçüncü heceden itibaren u ve ü yerine ı ve i olarak ortaya çıkar. İkinci şahıs goşulmalary (şahıs ekleri)ise nazal n (ñ) ile gösterilir. Üçüncü şahısta ekler her zaman –ı,

[3] Nyýazow ,S., *Türkmen dili*, Aşgabat, 2009, s.107.

-i, -sı, -si (-y, -i, -sy, -si) şeklinde kullanılır.[4] Örneğin: öyüm, öyüň, öyi, öyümiz, öyüňiz, öyi. (evim, evin, evi, evimiz, eviniz, evleri).

Türkmen Türkçesinde men, sen, ol, biz, siz, olar kişi zamirleri kullanılmadan isimlere eklenilen iyelik ekleriyle aitliği belirtirler. Örneğin: defterimi tapdym. (defterimi topladım.) Dolayısıyla, tarihsel açıdan birici ve ikinci şahıs tekil ve çoğul iyelik ekleri -ym, -im,- um, -üm, -m ekleri "men " zamirinden , -yň, -iň, -uň, -üň, -ň ekleri "sen" zamirinden, (-ym)-yz, (um) -uz, (üm) -iz,(m) -iz "biz" zamirinden, -yň (-yz), -iň (-iz), (-uň) –yz, (üň) -iz ,(- ň) -iz "siz " zamirlerinden türetildiği bilinir.[5]

Türkmen Türkçesinde bazı sözcüklerde teklik üçüncü şahıs iyelik eki üst üste kullanılarak ek yığılmasına sebep olur. Örneğin: altıysysy "altısı", döörtüsi "dördüsü" vb.[6]

Degişlilik, eýelik edýän şahs ve eýelik edilýän zat olarak iki bölümden meydana gelir.

eýelik edýän şahs	**eýelik edilýän zat**
meniň	başym
seniň	başyň
onuň	başy
biziň	başymyz
siziň	başyňyz
olaryň	başy/ başlary

(benim başım, senin başın,onun başı, bizim başımız, sizin başınız, onların başı).

Türkmen Türkçesinde ünlü ile sonlanan isim köklerine, birinci ve ikinci şahıs tekil ve çoğul iyelik ekleri getirildiğinde, son ünlü uzatılarak telaffuz edilir. ata (baba)örneğinde olduğu gibi ataam "babam", ataaň "baban", ataamız "babamız", ataaňız "babanız"; ülke "ülke", ülkääm "ülkem", ülkääň "ülken", ülkäämiz "ülkemiz", ülkääňiz "ülkeniz". Sonu ünlüyle biten akrabalık adlarından yalnızca ata "baba" kelimesinde birinci ve ikinci şahıs iyelik ekleriyle ünlü uzaması görülür.Diğer akrabalık adlarında bu durum söz konusu değildir. Örneğin: dayza "teyze", gelnece/yeňňe "yenge".[7]

[4]Buran, Ahmet, Alkaya,Ercan, *Çağdaş Türk Lehçeleri,*Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, s.136.
[5] Nyýazow ,*a.g.e.*, s. 107.
[6]Kara, Mehmet, *Türkmen Türkçesi Grameri*,Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2012, s.106.
[7] Kara, *a.g.e.,* s. 106.

2. Türkmen Türkçesinde İyelik Yapılarının Semantik Özellikleri

2. 1.Eýeçilik Maysy /Sahiplik Anlamı

meniň ataam (benim babam), seniň maşynyň (senin araban), onyň sumkasy (onun çantası).

Siziň meýilnamaňyz geljek ýyl amala aşyrylar. (Sizin planınız gelecek yıl uygulanacak).

Öýi şäheriň arka köçelerderinde. (onun) evi şehrin arka sokaklarında).

2. 2.Bölek Bilen Bitewiniň Gatnaşygy/Parça-Bütün İlişkisi

pişiğiň guýrugy (kedini kuyruğu), agajyň köki(ağacın kökü), itiň gözi (köpeğin gözü), odanyň gapysy (odanın kapısı), mekdebiň penjiresi (okulun penceresi).

2. 3. Garyndaşlyk/Nesil Baglanyşygy-Akrabalık/Soy Bağı

meniň doganym (benim kardeşim), seniň agtygyň (senin torunun), siziň daýyňyz (sizin dayınız).

Onuň ejesi öňde gelen alymdyr. (Onun annesi tanınmış bir bilim insanıdır).

Meniň uýam mugallymdyr. (Benim ablam öğretmendir).

2. 4. Edaraly Degişliçilik/Kurumsal- Kurumsal Aidiyet

Mekdebiň müdiri mugallymlary mugallyymlar otagyna çagyrdy. (Okulun müdürü öğretmenleri öğretmenler odasına çağırdı).

Kitaphanayň işgärleri arassaçylyk edýär. (Kütüphanenin çalışanları temizlik yapıyor).

2.5.Abstrakt-Duýgusal Degişliçilik/Soyut-Duygusal Mensubiyet

Siziň umydyňyz galmandyr. (Sizin ümidiniz kalmamış).

Bu mesele barad meniň pikirim alynmady. (Konuyla ilgili benim fikrim alınmadı).

2.6.Köplenç Üçünji Şahys Näbelliligi/Üçüncü Şahsı Belirsizliği

Adamyň ýüregi dözmeýär. (Adamın yüreği dayanmıyor).

Jemgyýetiň talaby wagta görä üýtgeýär. (Toplumun talebi zamana göre değişir).

3. Türkmen Türkçesinde İyelik Yapılarının Sentaktik Özellikleri

3.1.Baş Agza Wezipesinde/Özne Görevinde

Meniň otagym kiçi. (Benim odam küçük).

Onuň gyzy daşary ýurtda ýaşaýar. (Onun kızı yurt dışındadır).

3.2.Kesgitli Obýekt Wezipesinde/Belirtili Nesne Görevinde

Men onuň kitabyny okadym. (Ben onun kitabını okudum).

Saga tarapdaky öýi olaryň öýüdür. (Sağ taraftaki onların evidir).

3.3.Predikat Wezipesinde /Yüklem Görevinde

Bu siziň meýilnamanyzdyr. (Bu sizin planınızdır).

Agajlaryň arasynda biziň bagymyzdyr. (Ağaçların arasındaki bizim bahçemizdir).

3.4. Ýörite Goşmaça Kesim/Dolaylı Tümleç

Men onuň çagyryşynda boldum. (Ben onun davetinde bulundum.)

Ahmet biziň mugallymymyzda okaýar. (Ahmet bizim öğretmenimizde okuyor.)

3.5.Zynjyrlaýyn (Köp Gatlakly) Eýeçilik Gurluşy/Zincirleme(Çok Katmanlı) İyelik Yapısı

Meniň ejemiziň doganynyň ogly geldi. (Benim annemin kardeşinin oğlu geldi).

Siziň okyjylarňyzyň kitaplarynyň sahypalary gaýtadan basyldy. (Sizin okuyucularınızın kitaplarının sayfaları yeniden basıldı).

3.6. Eýelik Düşümi Bilen Degişlilik Goşulmalarynyň Bilelikde Ulanylmagy/Eýelik Düşüm+ Degişlilik Goşulmalary Birlikte Kullanımı

Siziň mekdebiňiz uzakda däl. (Sizin okulunuz uzakta değil).

Olaryň kakalarynyň ady Ahmetdi mi? (Onların babalarının adı Ahmet miydi?).

Bulgular

1.Morfolojik Yapı: Türkmen Türkçesinde iyelik yapısı,ad köklerine eklenen degişlilik goşulmalary aracılıyla ifade edilir. Bu ekler hem eýelik edýän şahsın kişi ve sayı kategorileriyle uyum gösterir hem de adlara doğrudan eklenerek eýelik edilýän zat unsurunun biçimini belirler. Morfolojik açıdan dikkat çeken özelliklerden biri de Türkmen Türkçesinde eýelik düşüm, birlik ve köplük 2. şahıs eklerinin "ň"ile kullanımıdır.3.şahısta ise hem iyelik zamiri hem de iyelik eki birlikte görülür. Örneğin: onyň öýi (onun evi), onyň kakasy (onun babası).

2.Semantik Yapı: Türkmen Türkçesinde degişlilik goşulmalarının sahiplik ilişkisi göstermeleri yanı sıra adlar arasında anlam ilişkileri oluştururlar. Türkmen Türkçesinde iyelik yapıları, Eýeçilik maysy /sahiplik anlamı, bölek bilen bitewiniň gatnaşygy/parça-bütün ilişkisi, garyndaşlyk/nesil baglanyşygy-akrabalık/soy bağı, edaraly degişliçilik/kurumsal- kurumsal aidiyet, abstrakt-duýgusal degişliçilik/soyut-duygusal mensubiyet, eýelik düşümi bilen degişlilik goşulmalarynyň bilelikde ulanylmagy/eýelik düşüm+ degişlilik goşulmalary birlikte kullanımı gibi çeşitli anlam işlevleri yüklenir.

3.Sentaktik Yapı: Türkmen Türkçesinde iyelik yapısı, (ad+ eýelik düşüm) (ad + degişlilik goşulmalary) olarak iki temel unsur ile oluşur. Sentaktik açıdan baş agza wezipesinde/özne görevinde, kesgitli obýekt wezipesinde/belirtili nesne görevinde, predikat wezipesinde/yüklem görevinde, ýörite goşmaça kesim/dolaylı tümleç, zynjyrlaýyn (köp gatlakly) eýeçilik gurluşy/zincirleme (çok katmanlı) iyelik yapısı, eýelik düşümi bilen degişlilik goşulmalarynyň bilelikde ulanylmagy/eýelik düşüm+ degişlilik goşulmalary birlikte kullanımı gibi çeşitli görevlerde bulunabilir. İyelik yapıları bu açıdan cümlenin temel unsurlarından biri hâline gelir.

Genel Değerlendirme

Türkmen Türkçesinde iyelik kategorisi, morfolojik, semantik(parça-bütün), sentaktik (yapı) düzenlilikleri birlikte ele alındığında, karmaşık ama Oğuz (Güney-Batı) Türkçesinin bir parçası olması dolayısıyla sistemli bir yapı sergilediği görülür.

Kaynakça

Buran, Ahmet, Alkaya, Ercan, *Çağdaş Türk Lehçeleri,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2017.

Gürsoy, Naskali, Emine, *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara,1997.

Kara, Mehmet, *Türkmen Türkçesi Grameri*, Etkileşim Yayınları, İstanbul,2012.

Nyýazow, S., *Türkmen dili*, Aşgabat, 2009.

Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugy, *Häzırkı Zaman Türkmen Dılı Morfologıýa*, Aşgabat, 2015.

COFFEE BADGING: CONCEPTUALIZING SYMBOLIC PRESENTEEISM IN HYBRID WORK CONTEXTS

COFFEE BADGING (SEMBOLİK OFİS VARLIĞI): HİBRİT ÇALIŞMA BAĞLAMINDA SEMBOLİK PRESENTEEİSM'İN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI

Assoc.Prof.Dr. İbrahim YIKILMAZ
Kocaeli University,
ibrahimyklmz@gmail.com
ORCID ID:0000-0002-1051-0886

Assist.Prof.Dr. Havva DEĞİRMENCİ TARAKÇI
Hitit University,
havvatarakci@hitit.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4149-0651

ÖZET

Pandemi sonrası dönemde çeşitlenen iş modelleri içerisinde hibrit çalışma modellerinin yaygınlaşması, çalışanın iş ile kurduğu etkileşimin doğasında, özellikle fiziksel varlık ve performans sergileme biçimlerinde önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Bu dönüşüm süreci, geleneksel *presenteeism* anlayışını yeniden şekillendiren yeni davranış örüntülerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, son dönemde adından sıklıkla söz edilen yeni bir olgu olarak coffee badging ön plana çıkmaktadır. Coffee badging, çalışanların ofise kısa süreli ve sembolik ziyaretler gerçekleştirerek fiziksel varlıklarını görünür kılmaları; ancak işin büyük bölümünü uzaktan sürdürmeleriyle karakterize edilen bir çalışan davranış biçimi olarak sergilenmektedir. Coffee badging, klasik presenteeism'den farklı olarak uzun süreli fiziksel mevcudiyeti değil; görünürlük, aidiyet ve normlara uyum sinyali verme amacını ön plana çıkarmaktadır. Çalışanlar bu davranış yoluyla örgütsel beklentiler ile kişisel esneklik ihtiyaçları arasında denge kurmaya çalışmakta; fiziksel ofis varlığını daha çok sembolik bir anlam çerçevesinde yeniden tanımlamaktadır. Bu kapsamda çalışmada, coffee badging olgusunun hibrit çalışma düzenleri bağlamında yeni bir presenteeism biçimi olarak kavramsal düzeyde ele alınması amaçlanmaktadır. Çalışmada kavrama ilişkin birikmiş çeşitli kaynaklardan elde edilen literatür bütüncül bir şekilde sunulmakta ve gelecek çalışmalara rehberlik edecek bir çerçeve oluşturulmaktadır. Ayrıca çalışmanın sonuçlarının, insan kaynakları profesyonelleri ve yöneticiler için hibrit çalışma ortamlarında görünürlük, bağlılık ve performansın nasıl yeniden yorumlandığına ve yeni gelişen bu kavram ile çalışan davranışına ilişkin farkındalığı artıracağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Coffee Badging (Sembolik Ofis Varlığı), Hibrit Çalışma, Sembolik Presenteeism

ABSTRACT

The proliferation of hybrid work models within the diversified business models of the post-pandemic era has brought about significant transformations in the nature of employee interaction with work, particularly in terms of physical presence and performance. This transformation process has paved the way for the emergence of new behavioral patterns that reshape the traditional understanding of presenteeism. In this context, coffee badging stands out as a new phenomenon that has been frequently mentioned in recent years. Coffee badging is a behavioral pattern characterized by employees making brief, symbolic visits to the office to maintain their physical presence, while conducting the majority of their work remotely. Unlike classic presenteeism, coffee badging prioritizes not prolonged physical presence, but rather signaling visibility, belonging, and conformity to norms. Through this behavior, employees attempt to balance organizational expectations with their personal flexibility needs, redefining their physical office presence within a more symbolic framework. Therefore, this study aims to conceptually examine coffee badging as a new form of presenteeism within the context of hybrid work arrangements. This study presents a holistic overview of the literature gathered from various sources related to the concept and establishes a framework to guide future research. Furthermore, it is assessed that the study's findings will increase awareness among human resources professionals and managers regarding how visibility, commitment, and performance are reinterpreted in hybrid work environments, and their understanding of employee behavior in relation to this newly emerging concept.

Keywords : Coffee Badging, Hybrid Work, Symbolic Presenteeism

1.INTRODUCTION

In the context of changing industry dynamics and rising uncertainty, particularly in the post-pandemic period, remote and hybrid work models have become widespread as an alternative approach in the business world. During this adoption process, traditional work and management methods have been significantly revised, and several adjustments and transformations have been rapidly incorporated into management practices. In this context, hybrid work stands out as a new work and business model that combines the office environment and remote work flexibly. The hybrid work model provides organizations with flexibility in terms of time and location, while also offering strategic advantages that increase productivity in an uncertain environment (Gökçe & Bolat, 2024; Edenred, 2021). This new approach and transformation in working style have reshaped not only the employee's work environment but also many aspects of human resources management, including performance, commitment, and organizational culture, within the employee's relationship with the organization.

In addition to the increasing adoption of hybrid work models, return-to-office policies are gaining widespread attention across many sectors as workplaces seek a return to normalcy. Some large-scale companies, particularly in the technology sector, have rapidly implemented practices requiring employees to be physically present in the office on specific days following the pandemic. Examples include Tesla, which has explicitly announced that it expects its employees to be in the office for at least 40 hours a week starting in 2022; similarly, companies like Amazon and Google have clarified their stance on employee presence by designating mandatory office days for hybrid workers (Jin & Datta, 2022; Hadero,2023).

Such return-to-office policies put pressure on employees and create new expectations for visibility. Indeed, in hybrid work arrangements, being physically in the office is increasingly seen as an indicator of performance and commitment (Microsoft, 2022). It is even emphasized that some organizations have begun to evaluate in-office presence as an indirect performance metric by requiring hybrid employees to be in the office on certain days, and that this has become a widespread and accepted approach **(**CIPD, 2023). These workplace situations indicate that the traditional understanding of presenteeism has evolved into a new, symbolic form in the context of hybrid work. A report published by Gartner (2023) states that, in practice, a large majority of managers (63%) perceive the physical presence of employees in the office as making them more engaged and productive. The results obtained in this research confirm the emergence of new visibility-based pressure mechanisms in hybrid work environments. Therefore, return-to-office policies bring a new work dynamic and management approach in which employees are evaluated not only by their work output but also by their physical presence (Celano, 2024).

With physical presence becoming a key performance criterion and a reflex to be visible, employees have begun exhibiting short-term office presence. One of these trends is coffee badging. Coffee badging is characterized by employees making brief appearances at the workplace, even just entering and exiting the office or clocking in, as a form of pressure within the organization, driven by both social pressure and organizational culture (Robinson, 2023; Kelly, 2024; Salvucci, 2024; Deskbird, 2025; BambooHR, 2025). It is a workplace behavior adopted by employees to demonstrate that they are fulfilling the requirements of being present

in the office. This behavior reveals the conflict between the expectation of visibility in hybrid work conditions and actual performance. It is a workplace employee behavior that develops as a defense mechanism against organizational control and supervision practices

Coffee badging is a behavioral pattern in which employees in hybrid work settings exhibit a brief physical presence to minimally conform to expectations of being in the office; this physical presence is a symbolic reflection, within the context of hybrid work, of the disconnect between actual work contribution and presenteeism, as discussed in the literature on presenteeism.

Coffee badging also serves as a litmus test for the organization, offering significant insights into workplace dynamics, including employee-organization trust, control mechanisms, and perceptions of performance. Indeed, high levels of coffee badging indicate that within the workplace culture, image or symbolic presenteeism is prioritized over actual work production, becoming a shared value within the organization. This situation can significantly harm the sustainability of both individual and organizational development and success in the medium and long term. Therefore, this study aims to examine research on the concept of coffee badging, a recent emerging workplace trend. To this end, the accumulated literature on the idea from various sources has been systematically reviewed, and significant findings have been presented. This study not only offers a comprehensive overview of the accumulated literature on the newly emerging concept of coffee badging, providing essential guidance for future research, but also provides managers with essential insights into this emerging workplace trend within the framework of sustainable management.

2.CONCEPTUAL FRAMEWORK

2.1. From presenteeism to symbolic presenteeism

The idea that employees should be present at the workplace to complete their assigned tasks is widely accepted. This perspective, which leads employees to remain at work despite various problems, including health issues, first came to the forefront with the concept of "presenteeism." Aronsson and Gustafsson (2005) defined presenteeism as the situation in which employees want to be at work even when they cannot fully dedicate themselves to their duties, physically and psychologically. They emphasized that this situation lays the groundwork for many negative workplace experiences, both individually and for the organization. Similarly, Johns (2010) addressed the concept of presenteeism, in which employees come to work despite being ill, not only as a health problem but also as a structural phenomenon that leads to performance losses in an organizational context, thereby highlighting an important issue.

Presenteeism creates many negative consequences for businesses and organizations. Research shows that while presenteeism may offer some positive short-term benefits, in the long term, it leads to decreased productivity and burnout within the organization and among employees, significantly reducing employee organizational commitment (Hemp, 2004; Aronsson, Gustafsson & Dallner, 2000; Bryan, Bryce & Roberts, 2022; Pei, et.al., 2020; Song, et.al.,

2024). In this context, it stands out as a risky behavior pattern in terms of sustainable performance.

While the classic approach to presenteeism focused on the employee's physical presence in the workplace, today this concept is discussed in a broader, multi-dimensional context. Particularly with the widespread adoption of flexible, remote, and hybrid work models, presenteeism is being reinterpreted to encompass not only physical presence in a physical space as the behavioral basis of an employee's interaction with their work, but also the behavior of "appearing to be working." (Cooper & Lu, 2016).

The need for visibility, which is more pronounced in hybrid than remote work environments, puts employees at risk of being evaluated not on the outputs or added value they produce, but on the signals they send to other employees and managers.

Bernstein (2012) emphasizes that the expectation of excessive transparency and visibility in every process within organizations triggers a transformation in employee behavior, leading individuals to develop certain workplace behaviors by being aware of being monitored rather than focusing on actual productivity and high-performance output. This creates a situation in which the employee's performance or added value is evaluated more on the perceived presence or impression made by monitoring, rather than on their actual contribution. At this point, managing this perception of the employee has become a common understanding, and they handle the process through various approaches, such as the concept of "symbolic presenteeism" or coffee bagging. In the next section, coffee bagging and the symbolic presenteeism of employees will be discussed in detail.

2.2. The concept of Coffee badging

While work models vary by needs and sectoral dynamics, they also offer strategic advantages. Hybrid work models, in particular, provide employees with flexibility in time and location, as well as a certain degree of autonomy. However, alongside these benefits, they also necessitate a review of management and control mechanisms, and even a redefinition of certain principles, especially within the administrative process. Although the hybrid work approach presents some optimistic scenarios within the climate it creates, its synergy in increasing employee performance depends on the level of organizational trust and the quality of the shared trust climate (Kelliher & Anderson, 2010). Indeed, when the element of trust is not applied correctly and within clearly defined boundaries—that is, when a trust-based management approach is not established—managers tend to increase their need for control, which elevates the pressure on employees to be highly visible.

While implementing and disseminating approaches suited to new industrial and life dynamics represents significant progress, one of the fundamental problems arising from flexible work practices, such as hybrid work, is the paradox of control versus trust. Providing employees with spatial and temporal flexibility necessitates that organizations rethink their traditional control and supervision mechanisms. In this context, hybrid work represents not only a transformation in where work is performed but also a shift in the relationship between managers and

employees, redefining mutual expectations and responsibilities, making it a crucial issue that deserves significant attention.

As workplace dynamics and employee-organization interaction patterns change, new regulatory and adaptation processes need to be developed for managers, who are also actors in this interaction. While managers aim to provide employees with autonomy and flexibility, they also face significant uncertainty about how to evaluate invisible labor and monitor performance (Felstead et.al., 2005). Although it is frequently emphasized that outcomes should evaluate performance in remote and hybrid work, this approach is not fully reflected in practice across many organizations (Gibbs, Mengel & Siemroth, 2023).

This state of uncertainty leads to the perception that physical office presence and visibility within the organizational environment serve as implicit indicators of performance. The flexibility offered by new work models deepens the mismatch between traditional performance and supervision expectations, eventually transforming into a "compatibility gap." Consequently, in hybrid work environments, the tension between trust-based management approaches and visibility-focused control practices becomes increasingly pronounced.

In work processes, especially those operating under hybrid work conditions, employees, due to factors such as the pressure of visibility and perceived limitations in their sense of security, have recently been exhibiting coffee badging behavior—a broadening of the presenterism framework—to minimize organizational risks by prioritizing visibility over actual contribution.

Coffee badging is highlighted as a workplace behavior that has recently emerged, particularly due to return-to-office pressures and employees' efforts to address time and financial concerns. (Robinson, 2023). Employees come to their offices, are physically present, and prove they are in the office long enough to have a coffee, receive their badges, and social recognition from the organization, and then return home or to remote work models to showcase their actual performance.

Among other definitions of coffee badging, the European-based news source Euronews defines it as employees coming to the workplace to fulfill their office responsibilities and leaving as quickly as possible (Kelly, 2024). It shares that the primary purpose of this process is to be visible and to adhere to office policies.

Coffee badging is a behavioral pattern in hybrid work models in which employees briefly visit the office (for example, for a short coffee break) to fulfill their attendance obligation, then continue working remotely for the rest of the day (Salvucci, 2024; Deskbird, 2025; BambooHR, 2025).

According to a law firm specializing in human resources issues at an international level, coffee badging is defined as the employee's prolonged presence at the workplace, particularly in the post-pandemic period, as a result of the inconsistency experienced between the expectation of mandatory attendance and the desire for continued flexibility, due to the necessity of returning to the office after remote work (Global HR Lawyers, 2025).

An analysis of observations and posts about coffee badging on various platforms, blogs, and social media reveals the following behavioral characteristics:

- ***It is a contextual behavior***

Coffee badging is a natural consequence of the new work arrangements that emerged in the post-pandemic period, as workers adapt to changing dynamics. It became prevalent with the proliferation of hybrid practices, as organizations began implementing Return to Office (RTO) policies that encouraged and expected employees to be physically present in the workplace to a certain extent. It is an approach that developed amid the uncertainties of the hybrid model and the resulting behavioral uncertainties arising from it being a new practice. In this uncertain environment, coffee badging has emerged as a contextual behavioral pattern that demonstrates how employees adapt to new expectations. Therefore, this behavior is a tendency shaped more by the work context than by individual preferences.

- ***It contains a symbolic physical entity***

Coffee badging is characterized by employees' physical presence in the office within certain organizational practices, but this presence is brief and limited. During this short stay, practices such as swiping their card and leaving, taking a brief coffee break, or spending limited time with colleagues or managers before leaving work are common. In this process, employees continue to perform their core and value-added work outside the office or remotely. Therefore, physical office presence becomes more symbolic than productive; it serves as a tool to demonstrate that the employee meets organizational expectations.

- ***It reflects a minimalist and formal conformity strategy***

Coffee badging is a strategy in which an employee, within a hybrid work model, demonstrates minimal compliance with specific new or existing organizational rules and expectations. Employees, by spending short periods in the office, technically fulfill what the organization expects of them, aiming to avoid organizational sanctions or signal their presence to management. In this context, coffee badging represents a formal and strategic compliance behavior rather than a purely voluntary commitment or intrinsic motivation.

- ***It is related to managerial uncertainties***

The background of coffee badging behavior is primarily driven by uncertainty regarding the type of evaluation or criteria used to assess employee performance. Although many innovations and developments are discussed in today's organizational environments, performance appraisal remains primarily based on physical presence, a key indicator of commitment and value creation, and employees experience heightened tension between supervision and trust. Vague, inconsistent, or rigid human resources policies further exacerbate this situation. Under these conditions, coffee badging emerges as an adaptive behavior developed by employees to mitigate perceived risks.

- ***It is an organizational result, not an individual one***

Coffee badging, initially perceived as a behavior triggered by low commitment or an employee's reluctance or avoidance reflex, is, quite the opposite: a result of organizational design, management philosophy, and implemented policies. This symbolic, conforming response by employees to organizational expectations reveals a structural mismatch between trust-based management and visibility-focused control practices in hybrid work environments. Therefore,

coffee badging is considered a management and policy issue that requires organizational-level attention.

In light of all these assessments and definitions, coffee badging can be defined as follows:

Coffee badging is a behavioral pattern in which employees in hybrid work settings exhibit a brief physical presence to minimally conform to expectations of being in the office; this physical presence is a symbolic reflection, within the context of hybrid work, of the disconnect between actual work contribution and presenteeism, as discussed in the literature on presenteeism.

2.3.Some Concepts Related to the Coffee Badging Concept

In the field of human resources, some concepts are revisited at various times, under different headings, or from specific perspectives, often through customized examples. Examining and explaining concepts such as coffee badging and highlighting how they differ will increase awareness of this newly emerging concept. In this context, some concepts that may be related to coffee badging are as follows:

- ***Productivity Theater:*** This phenomenon is a behavioral pattern in which employees, rather than focusing on the outputs of their work processes and on how to be more efficient, prioritize appearing more productive, despite the various application and performance evaluation approaches used by businesses (Robinson, 2023). Employees exhibiting this behavior prioritize the image of being productive over their actual productivity. Their primary motivation is to maintain a high perception of performance in performance evaluation processes. To protect job security, this visual productivity approach is performed almost like a theatrical scene. Similar to the visible focus and symbolic behaviors exhibited in coffee badging, this process is identical. However, unlike coffee badging, Productivity Theater does not require the employee to exhibit this behavior physically. The employee can perform a symbolic digital performance or display of productivity solely for visibility.
- ***Visibility Bias:*** Managers, employees, and organizational culture are emerging as fundamental elements of interaction in the work environment. In addition to their routine work, managers must monitor environmental awareness and business processes, sometimes adopting quick decision-making or management strategies to see the big picture. However, these considerations can sometimes lead managers to make incorrect assessments or even to embrace incorrect values shared within the organization. Recently, Visibility Bias has been among the most frequently discussed approaches to address this issue. Visibility bias is an illusion that managers create in their subjective evaluations of employees, particularly regarding performance, in which more visible employees are perceived as superior or better than less visible ones. At the heart of this behavior is the employee's perception of their performance within the scope of Visibility Bias, and their motivation to gain an advantage in promotions and evaluations. In this context, the need for visibility can increase the employee's display of coffee badging. The fundamental difference from coffee badging is that it represents a perceptual

managerial bias that paves the way for its display. In other words, it means a cognitive acceptance and bias rather than a behavioral attitude.

- ***Proximity Bias:*** Employees participate in work processes in various models due to new job requirements, sometimes in the office, sometimes in a hybrid model, and sometimes entirely remotely. Unfortunately, the pace of change around us is outpacing the evolution in our perceptions and in some traditional management approaches. In many areas, our perceptions and culture lag in internalizing and understanding the requirements and applications of innovation. At this point, the misconception that an employee who is visible to their managers is more efficient, performs better, and adds more value persists in many places, especially in managerial contexts. Within this fundamental misconception, Proximity Bias is defined as the need for employees to be visible to their managers (Bloom, Han & Liang, 2023). At this point, to avoid being judged within the framework of proximity bias—that is, the misconception that managers favor employees who are physically close to them—employees may engage in behaviors such as appearing in the office or making brief visits to secure existing career opportunities. This misconception lays the groundwork for the formation of coffee badging. Coffee badging can result from this bias.
- ***Return-to-Office (RTO) Resistance***: In the post-pandemic period, businesses have rapidly adopted return-to-office policies, accelerating the search for normalization that relies on old reflexes rather than new assumptions. However, this traditional approach will inevitably create resistance on the employee side as well (Dennison, 2024). This is where Return-to-Office (RTO) Resistance emerges: it is the implicit/explicit resistance employees develop to return-to-office policies, driven by their need for flexibility and autonomy. This resistance, when displayed in a soft, defensive manner—that is, passive resistance—can be reflected as coffee badging.
- ***Digital presenteeism*** is a workplace behavior characterized by an employee's need to be constantly present on digital platforms, both during and outside of working hours, regardless of other factors, to demonstrate commitment and job performance under pressure to be continually accessible and visible in the digital environment (Yikilmaz & Palabiyik, 2024). Like coffee badging, the motivation for presenteeism is shared, but unlike that, it doesn't require a physical presence.

2.5.The Dynamics of Coffee Badging Behavior: An Organizational Behavior Theory Perspective

The mechanisms underlying employees' coffee badging behavior can be explained within the framework of several organizational behavior theories.

- ***Coffee Badging in the Context of Social Exchange Theory***

Social Exchange Theory views the relationship between an employee and an organization as unfolding within a framework of reciprocity and balance. This approach suggests that individuals expect fair and equal treatment and support—in other words, recognition—in return

for their labor, commitment, and adaptability to the organization (Blau, 1986; Homans, 1958; Cropanzano & Mitchell, 2005). At this point, when an employee experiences an imbalance between their contribution and the corresponding compensation, they develop behavioral adjustment strategies to restore this balance. Especially in the context of hybrid work, organizations that expect employees to return to the office and be physically present to some extent are perceived by some employees as disproportionate expectations compared to their contributions. This imbalance can lead to symbolic participation instead of full compliance with organizational norms. At this point, the employee may exhibit coffee badging behavior to restore balance in their search for reciprocity without completely rejecting the organizational demand.

- ***Coffee Badging in the Context of Psychological Contract Theory***

Psychological Contract Theory suggests that the contract an employee develops with an organization is not limited to written agreements; it also includes an unwritten contract based on mutual expectations and perceived obligations. This type of unwritten contract includes expectations such as flexibility, trust, fair treatment, giving, and organizational support, and has a more significant impact on employee behavior than a written contract (Rousseau, 1995; Morrison & Robinson, 1997). In situations where actions by either party breach a psychological contract, significant changes in employee commitment and contribution levels can be observed. In the context of hybrid work, mandatory return-to-office practices have been perceived by many employees as a contradictory practice and workplace dynamic to their expectations of flexibility and mutual trust that arose during the pandemic. This situation may have led to the perception of a violation of expectations such as flexibility, autonomy, and value-based evaluation, which can be defined as implicit expectations in the employee's psychological contract. Therefore, such a breach or damage to the psychological contract between the parties can lead to a reassessment of the employee's connection to the organization and their level of contribution, potentially resulting in a unilateral narrowing of the contract. In this process, instead of directly rejecting the organization's demand for physical presence, the employee may adopt a formal compliance or limited behavioral withdrawal strategy, coming to the office but not fully participating in processes or exhibiting coffee-badging behavior by limiting voluntary contributions and extra-role behaviors. This emerges as a silent and particularly costly response and search for balance against expectations that the employee perceives as violated in the psychological contract.

- ***Coffee Badging in the Context of the Job Demand–Resources Model (JD–R)***

The Job Demands–Resources model suggests that employees' attitudes toward the workplace depend on the balance between job demands (workload, time pressure, emotional and cognitive effort) and the resources offered by the organization (autonomy, support, feedback, flexibility) (Demerouti et al., 2001; Bakker & Demerouti, 2017). The study predicts that when this balance is disrupted—meaning work demands exceed the employee's available resources—there will be an increased tendency towards resource depletion and withdrawal behaviors. Conversely, if these resources are available and the balance is maintained, the employee will tend to be more committed to the organization and exhibit high performance.

In the context of hybrid work, the mandatory return-to-office practices rapidly implemented by organizations can be perceived by employees as an additional workload. In particular, the time spent in the office —seen by employees as unproductive and a waste of time—long meetings, reduced focus, and wasted time—leads to decreased productivity and disrupts the balance between employee demands and resources, ultimately to the employee's disadvantage. In such a perceived situation, physically being in the workplace becomes a demand that limits and consumes the employee's energy and resources, rather than a resource that supports their work performance. At this point, within the JD-R model, employees can develop individual management strategies to reduce or manage excessive or meaningless workload. In this context, coffee badging emerges as an attempt to minimize the time and energy costs associated with an employee's physical presence in the office, without completely rejecting that demand. While consciously shortening their time spent in the office, the employee may choose to perform their primary tasks and functions more efficiently and effectively in another environment that allows for greater focus. In this way, they can reduce their workload to a certain extent while protecting their individual resources. From this perspective, they use coffee badging as a coping strategy by readjusting the disrupted personal balance of resource demand.

- ***Coffee Badging in the Context of Conservation of Resources Theory (COR)***

Conservation of Resources Theory explains how individuals make sense of their situation and whether that situation creates stress or anxiety for them through their efforts to conserve, maintain, and increase the resources they possess or are striving to acquire, which they consider valuable. This theory emphasizes that the depletion or loss of limited resources, such as time, energy, emotional capacity, and cognitive focus, triggers a threat mechanism in individuals (Hobfoll, 1989; Hobfoll, 2001; Halbesleben, Neveu, Paustian-Underdahl & Westman, 2014). When an individual perceives a threat and experiences a loss in their area of expertise, or anticipates a loss, they develop behavioral strategies to compensate for this loss or prevent further loss.

In the context of hybrid work conditions, mandatory return-to-office practices, commuting time, attention deficits, and the cognitive load of social interaction are seen as a waste of energy and time spent in the office, and some employees perceive them as a highly resource-consuming demand. At this point, the employee perceives the situation as a threat. This threat of resource loss leads to the development of protective and regulatory employee behaviors aimed at limiting this loss. Coffee badging, in this context, emerges as a protective and regulatory strategy designed to minimize the resource cost of employees' demand for office presence without completely rejecting it. By being present in the office symbolically, the employee fulfills the formal expectation and thus protects future resources. However, to conserve resources such as time, energy, and attention, they save their performance and energy for core work and a more productive work environment, thus preventing the depletion of their resources.

From these theories' perspectives, the concept of coffee badging also emerges as an essential workplace attitude that should be considered a distinct and new concept. Indeed, coffee badging occurs within the context of a hybrid work model, which is a new context, through the simultaneous display of various concepts such as:

• ***symbolic conformity (formal adherence to rules)***

• ***passive resistance (neutralizing expectations without overt opposition)***

• ***presenteeism (separation of physical presence from actual contribution)***

It stands out as a new workplace attitude and behavior based on a new space and hybrid work model.

Another important distinguishing feature of coffee badging is that it concretely demonstrates, on a behavioral level, the separation between physical presence and psychological participation in the workplace, a topic long debated and studied in the organizational behavior literature. With coffee badging, the employee is physically present in the office to a limited extent, but does not fully participate in the office context with their cognitive, emotional, or productive identity. Another important distinguishing feature is its development within the context of hybrid work approaches. Because hybrid work models are constructing a period in which changing power relations and the employee-organization contract and mutual expectations are being reshaped. At this point, coffee badging emerges as a workplace attitude and phenomenon that is beginning to take shape in this new era. Coffee badging also plays a distinctive role as a tool for organizational learning. Coffee badging is a form of employee behavior, a feedback mechanism, and an adaptation to policies developed within the workplace, such as the return-to-office policy. Consequently, coffee badging should be considered a new workplace behavior and employee attitude that highlights the separation between the employee's physical presence and actual participation in hybrid work conditions, and offers feedback to organizational policies. Its framework cannot be fully defined by existing concepts.

2.6.Potential Individual and Organizational Consequences of Coffee Badging Behavior

Coffee badging has specific effects on both the individual and the organization. However, these effects can develop over time because the behavior is adopted as a primary strategy and adaptation approach. This process develops particularly in the context of hybrid work, closely related to organizational design and employee experience dynamics within this new business model, such as heightened uncertainty and expectations for visibility and performance appraisal practices.

- ***Potential Consequences at the Individual Level***

Employees may view the return-to-office practices during the coffee-badging period as a high work demand and a high-cost resource consumer. In this context, as emphasized in the Work Demands-Resources (JD-R) and Conservation of Resources (COR) literature, when employees perceive that their limited resources, such as energy, time, and attention, are being unnecessarily consumed, they inevitably develop a reflex to reduce this loss and exhibit several corrective tendencies (Hobfoll, 1989; Bakker & Demerouti, 2017). At this point, the employee engages in coffee-badging behavior, attempting to reduce the resource cost of office work without rejecting the demand itself. In the short term, this strategy may reduce employees' burnout and positively impact their subjective well-being. However, as the process continues, the relationship between

the employee and the organization will become more formal and instrumental. The breach of the psychological contract will narrow the gap between expectations and contributions, and the employee will engage in withdrawal behavior based on elements such as organizational citizenship and emotional commitmen (Rousseau, 1995; Morrison & Robinson, 1997). Thus, while coffee badging may initially be a protective behavior at the individual level, over time it can transform into a form of conformity that erodes job satisfaction, organizational citizenship behavior, and organizational commitment. Additionally, in organizations where visibility is seen as a shared value and an indicator of performance, employees may experience cognitive tension and conflict between the expectation of physical presence and the actual value and output production they anticipate. This decoupling, particularly emphasized in the presenteeism literature (Johns, 2010), manifests concretely in coffee badging, creating uncertainty about the employee's role perception and potentially increasing the likelihood of various stressors and negative workplace experiences in the long term.

- ***Potential Consequences at the Organizational Level***

Coffee badging behavior has effects not only at the individual level but also at the organizational level. These effects can become even more critical if this behavior becomes widespread among employees and is adopted as a collective defense or strategic coping mechanism, permeating the organizational culture. Firstly, while it may appear that return-to-office policies are working for the manager monitoring employees, in reality, the connection between physical presence and actual contribution and productivity will diminish. As emphasized in the presenteeism literature, this makes the performance loss invisible and undetectable. While an organization may perceive a positive image of its policies being formally implemented, it may face a workforce that is physically present but lacks productivity and value contribution (Johns, 2010). Especially if this situation becomes ingrained in the organizational culture as a shared value, it can be not easy to reverse and detect. In the long term, it can threaten the organization's sustainability.

Within organizational culture, the symbolic visibility in the workplace and the diminishing importance of actual contribution in the eyes of employees—in other words, the formation of implicit norms that reward symbolic conformity over actual contribution—will pose a significant problem. Indeed, the expectation of excessive visibility will significantly limit the employee's ability to learn and engage in innovative behaviors under the pressure of being watched (Bernstein, 2012). This situation will also reduce organizational trust, distorting perceptions of organizational justice and making it impossible to fully determine the link between contribution and visibility (Colquitt et al., 2001).

When all these potential outcomes are evaluated collectively, caffe badging is not merely a fleeting, individual employee behavior; it also serves as a mirror reflecting an organization's existing hybrid work policies, the effectiveness of its performance appraisal system, and its management approach. The widespread adoption of this behavior by employees should be considered a warning sign that the organization is shifting from a trust-based, results-oriented structure to a formal, symbolic conformity-and-performance model.

3.CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

During and after the pandemic, businesses have sought a balance between the new normal and the old context, developing strategic approaches to today's competitive and industrial dynamics with diverse business models and work approaches. Some practices, resulting from rapid reaction, can yield both positive and negative results. In particular, the coffee-badging behavior exhibited by employees within hybrid work models stands out as a significant phenomenon that emerged during a period when management and job design were being newly defined within the framework of hybrid work models. Coffee badging behavior is not so much an individual reluctance or outright avoidance of work, but rather a rational and adaptive response developed by employees in response to perceived high organizational demands, limited resources, high expectations, and psychological contract breaches.

The separation between an employee's physical presence at work and the contribution they make, a topic extensively explored in the presenteeism literature, has acquired a new and more symbolic identity in hybrid work environments with the phenomenon of coffee badging. Coffee badging emerges as a unique employee behavior, a concrete and spatially reshaped form of this separation. When examined through various theories, coffee badging is a tangible reflection of an employee's search for balance in their interactions with the organization in a hybrid work environment, where the organization fails to adopt a proactive stance towards new situations developing in the employee-organization relationship.

While coffee badging may be a short-term strategy that addresses an employee's search for balance and the workplace's expectation of visibility, it can pave the way for negative experiences at both individual and organizational levels. In particular, it has the potential to erode organizational commitment, trust, perception of fairness, and actual performance. In this respect, coffee badging is not only a behavioral problem for organizations but also a warning signal that calls for re-evaluating hybrid work policies, performance appraisal systems, and management approaches.

Businesses can take steps to eliminate factors that contribute to the development of such negative behaviors in employee-organization interaction. The following suggestions can be considered in this context. Recommendations for Human Resources Managers and Policy Makers:

- HR professionals should adopt a strategic approach focused on improving organizational design and HR policies, rather than rigid practices that primarily focus on controlling employees.
- Performance appraisal systems should be restructured to prioritize output and value creation over physical visibility.
- A more open, transparent, and output-oriented system should be developed for appraisal systems.
- Hybrid work policies should be designed in a flexible and justified manner, and employee opinions should be consulted as much as possible in determining these policies.
- Policies should be developed to establish a trust-based management approach.

- Office environments should be transformed from control spaces into learning and collaboration areas. • Goal-based and flexible office use models should be developed instead of mandatory return-to-office days.
- Social and professional interactions should be designed to increase employees' motivation to come to the office.
- HR policies should be restructured to encourage genuine participation instead of symbolic conformity.
- Awareness of this concept should be increased among both HR professionals and senior management.
- Senior management should abandon the understanding that physical presence in the workplace is a significant indicator of performance.

Coffee badging, as an unique employee behavior, stands out as a phenomenon that deserves special attention, especially within the hybrid work model that is becoming increasingly common today. At this point, it is a critical issue that should be at the top of managers' agendas. From the perspective of sustainable organizational performance and management, it is considered vital for businesses to increase their awareness of this issue and review their existing policies. Furthermore, presenting empirical results to guide companies and HR professionals is essential. Therefore, it is suggested that coffee badging behavior be examined using quantitative and qualitative methods across different sectors and cultural contexts. Additionally, empirically testing the relationships among coffee badging, organizational trust, commitment, performance, and employee experience will make significant contributions to the literature.

REFERENCES

Aronsson, G., & Gustafsson, K. (2005). Sickness presenteeism: Prevalence, attendance-pressure factors, and an outline of a model for research. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 47(9), 958–966.

Aronsson, G., Gustafsson, K., & Dallner, M. (2000). Sick but yet at work. An empirical study of sickness presenteeism. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 54(7), 502-509.

Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2017). Job demands–resources theory: taking stock and looking forward. *Journal of occupational health psychology*, 22(3), 273.

BambooHR (2025). *Coffee Badging.Avaliable* at: https://www.bamboohr.com/resources/hr-glossary/coffee-badging bamboohr.com

Bernstein, E. S. (2012). The transparency paradox: A role for privacy in organizational learning and operational control. *Administrative Science Quarterly*, 57(2), 181-216.

Blau, P. (1986). Exchange and Power in Social Life (2nd ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203792643

Bloom, N., Han, R.& Liang, J. (2023). How hybrid working from home works out, Avaliable at : https://www.nber.org/system/files/working_papers/w30292/w30292.pdf

Bryan, M. L., Bryce, A. M., & Roberts, J. (2022). Dysfunctional presenteeism: Effects of physical and mental health on work performance. *The Manchester School*, 90(4), 409-438.

Celano, K. (2024). Owl Labs' State of Hybrid Work Report finds hybrid + remote work are still increasing but coffee badging declines as employers crack down, Avaliable at: https://resources.owllabs.com/blog/2024-state-of-hybrid-work report?utm_source=chatgpt.com

CIPD (2023). Flexible and hybrid working practices in 2023: Employer and employee perspectives. Avaliable at: https://www.cipd.org/globalassets/media/knowledge/knowledge-hub/reports/2023-pdfs/ 2023- flexible-hybrid-working -practices-report-8392.pdf?utm_source=chatgpt.com

Colquitt, J. A., Conlon, D. E., Wesson, M. J., Porter, C. O., & Ng, K. Y. (2001). Justice at the millennium: A meta-analytic review of 25 years of organizatioanl justice research. *Journal of Applied Psychology*, 86(3), 424-424.

Cooper, C. L., & Lu, L. (2016). Presenteeism as a global phenomenon: Unraveling the psychosocial mechanisms from the perspective of social cognitive theory. *Cross Cultural & Strategic Management*, 23(2).

Cropanzano, R., & Mitchell, M. S. (2005). Social exchange theory: An interdisciplinary review. *Journal of Management*, 31(6), 874–900.

Demerouti, E., Bakker, A. B., Nachreiner, F., & Schaufeli, W. B. (2001). The job demands-resources model of burnout. *Journal of Applied psychology*, 86(3), 499.

Dennison, K. (2024). How Return To Office Policies Are Impacting Employees In 2024 Avaliable at: https://www.forbes.com/sites/karadennison/2024/07/10/how-return-to-office-policies-are-impacting-employees-in-2024/

Deskbird (2025). Coffee badging: all you need to know about this trend. Avaliable at: https://www.deskbird.com/blog/coffee-badging-all-you-need-to-know-about-this-trend

Edenred (2021). Hibrit çalışma modeli nedir? Faydaları ve uygulaması. https://www.edenred.com.tr/hibrit-calisma-modeli, Avaliable at: https://www.edenred. com.tr /hibrit-calisma-modeli-nedir?utm_source=chatgpt.com

Felstead, A., Jewson, N., & Walters, S. (2005). Changing places of work (Vol. 85). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Gartner. (2024, May 20). Return-to-office mandates aren't worth the talent risks. Gartner Insights. Avaliable at: https://www.gartner.com/en/articles/the-data-is-in-return-to-office-mandates-aren-t-worth-the-talent-risks?utm_source=chatgpt.com

Gibbs, M., Mengel, F., & Siemroth, C. (2023). Work from home and productivity: Evidence from personnel and analytics data on information technology professionals. *Journal of Political Economy Microeconomics*, 1(1), 7-41.

Global HR Lawyers (2025) .What is coffe badging and how should employers pond ? ,Avaliable at:https://iuslaboris.com/insights/what-is-coffee-badging-and-how-should-employers-respond/?utm_source=chatgpt.com

Gökçe, Ç., & Bolat, O. İ. (2025). Örgütlerde Hibrit Çalışma Modeli Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme. Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1), 58-80.

Hadero,H. (2023). Amazon asks corporate staff to be in offices 3 days a week. Associated Press Avaliable at: https://apnews.com/article/technology-andrew-jassy-workplace-culture-business-pandemics-3e619077f9ccdd109ad65b0dfbb8e9c1

Halbesleben, J. R., Neveu, J. P., Paustian-Underdahl, S. C., & Westman, M. (2014). Getting to the "COR" understanding the role of resources in conservation of resources theory. *Journal of management*, 40(5), 1334-1364.

Hemp, P. (2004). Presenteeism: at work-but out of it. *Harvard business review*, 82(10), 49-58

Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44(3), 513–524.

Hobfoll, S. E. (2001). The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory. *Applied Psychology*, 50(3), 337–421.

Homans, G. C. (1958). Social behavior as exchange. *American Journal of Sociology*, 63(6), 597–606.

Jin, H., & Datta, T. (2022). Elon Musk tells Tesla staff: return to office or leave. Reuters. Avaliable at: https://www.reuters.com/technology/musk-memo-tesla-staff-return-office-or-leave-company-2022-06-01/?utm_source=chatgpt.com

Johns, G. (2010). Presenteeism in the workplace: A review and research agenda. *Journal of organizational behavior*, 31(4), 519-542.

Kelley, E. (2024) Coffee badging' is the new return to the office trend. What is it and why do mostly men do it? Avalible at: https://www.euronews.com/next/2024/06/19/coffee-badging-is-the-new-return-to-the-office-trend-what-is-it-and-why-do-mostly-men-do-i?utm_source=chatgpt.com

Kelliher, C., & Anderson, D. (2010). Doing more with less? Flexible working practices and the intensification of work. *Human relations*, 63(1), 83-106.

Microsoft (2022). Work Trend Index: Hybrid work is just work. Are we doing it wrong? Microsoft WorkLab, Avaliable at: https://www.microsoft.com/en-us/worklab/work-trend-index/hybrid-work-is-just-work?utm_source=chatgpt.com

Morrison, E. W., & Robinson, S. L. (1997). When employees feel betrayed: A model of how psychological contract violation develops. *Academy of management Review*, 22(1), 226-256.

Pei, P., Lin, G., Li, G., Zhu, Y., & Xi, X. (2020). The association between doctors' presenteeism and job burnout: a cross-sectional survey study in China. BM

Robinson, B. (2023). Employees Using 'Productivity Theater' To Protect Against Surveillance, Study Finds, Avaliable at: https://www.forbes.com/sites/bryanrobinson/2023/05/01/employees-using-productivity-theater-to-protect-against-surveillance-study-finds/

Robinson, B. (2023).Coffe badging New ping trend to get ariund Office maandetes. Avaliable at:https://www.forbes.com/sites/bryanrobinson/2023/09/29/coffee-badging-new-coping-trend-to-get-around-in-office-mandates/?utm_source=chatgpt.com

Rousseau, D. M. (1995). Psychological contracts in organizations: Understanding written and unwritten agreements. Thousand Oaks, CA: Sage.

Salvucci, J. (2024). What is coffee badging? The hybrid work buzzword explained. TheStreet. https://www.thestreet.com/employment/what-is-coffee-badging-the-hybrid-work-buzzword-explained

Song, C. S., Ma, S. R., Lee, J. Y., & Chun, B. Y. (2024, February). Effects of presenteeism on burnout among rehabilitation medical workers in Korea: multiple mediating effects of organization and supervisor supports. In Healthcare (Vol. 12, No. 5, p. 559).

Yikilmaz, I. & Palabiyik, N. (2024). Digital presenteeism: a conceptual investigation, *Ege 12th International Conference On Social Sciences*, Avaliable at : https://www.researchgate.net/publication/388563366_DIGITAL_PRESENTEEISM_A_CONCEPTUAL_INVESTIGATION.

EĞİTİMDE WEB 2.0 ARAÇLARI KULLANIMINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Şule AYDIN ÜNLÜ
Millî Eğitim Bakanlığı
saydin1986@hotmail.com
ORCID ID: 0009-0008-2476-2794

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Enes TEPE
Afyon Kocatepe Üniversitesi
mtepe@aku.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-5675-7537

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan YURTSEVEN
Afyon Kocatepe Üniversitesi
ryurtseven@aku.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-9963-8642

ÖZET

Bu çalışmanın amacı farklı kademelerdeki öğretmenlerin, derslerinde Web 2.0 araçlarını kullanırken yaşadıkları kolaylıklar, zorluklar ve dikkat edilmesi gereken hususlara yönelik görüşlerini ortaya koymaktır. Bu kapsamda nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni tercih edilmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak seçilen çalışma grubunu okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lisede görev yapan 11 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmacılar tarafından hazırlanan açık uçlu sorulardan oluşan anket formu, veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Gönüllü olan ve Web 2.0 araçlarını derslerinde aktif kullanan katılımcılarla birebir görüşülüp gerekli açıklamalar yapılmış ve anket formu çevrimiçi olarak kendilerine sunulmuş ve veriler toplanmıştır. Toplanan veriler içerik analizi yoluyla analiz edilmiştir. Sonuç olarak; öğretmenlerin özellikle Canva, Kahoot, Wordwall, Mentimeter, Powtoon, Storyjumper ve Educaplay gibi Web 2.0 araçlarını daha sık kullandıkları, bu araçların öğrenci motivasyonunu artırarak dersleri daha eğlenceli hale getirdiği, çocukların ilgisini çektiği için etkin katılım sağladığı, bilgilerin kalıcılığına katkı sunduğu ve öğretmenlerin işini kolaylaştırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Öğretmenler alt yapıdan, fiziki ortamdan ve uygulamadan kaynaklı sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, içerik ve uygulama seçimi, öğretmen kontrolü ve öğrenciye uygun olma konularında alınacak bazı önlemlerle bu sorunların en aza indirilebileceği konusunda görüş bildirmişlerdir. Genel olarak bu çalışma öğretmenlerin eğitimde Web 2.0 araçlarının kullanımına yönelik görüşlerinin olumlu olduğunu; fakat uygulama esnasında alt yapıya, sürece, uygulamaya veya bireysel faktörlere bağlı sorunlar nedeniyle olumsuzluklar yaşanabildiğini göstermektedir. Bu durum, mesleki gelişim programlarının daha kapsayıcı olmasına, okulların dijital anlamda güçlendirilmesine ve öğrencilerin teknoloji kullanımı konusunda bilinçlendirilmesine olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Öğretmen, Teknoloji, Web 2.0 araçları, Web 2.0 Araçlarının Kullanımı.

TEACHERS' VIEWS ON THE USE OF WEB 2.0 TOOLS IN EDUCATION

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the opinions of teachers at different levels regarding the advantages, disadvantages, and considerations they experience when using Web 2.0 tools in their lessons. In this context, a phenomenological design, a qualitative research method, was chosen. Using criterion sampling, a purposeful sampling method, the study group consisted of 11 teachers working in preschool, primary, secondary, and high schools. An open-ended questionnaire prepared by the researchers was used as the data collection tool. Individual interviews were conducted with volunteers who actively used Web 2.0 tools in their lessons, necessary explanations were provided, and the questionnaire was presented to them online before data collection. The collected data was analyzed using content analysis. As a result, it was concluded that teachers use Web 2.0 tools such as Canva, Kahoot, Wordwall, Mentimeter, Powtoon, Storyjumper, and Educaplay more frequently; that these tools increase student motivation, make lessons more enjoyable, attract children's attention, thus ensuring active participation, contribute to the retention of information, and facilitate the teachers' work. Teachers reported experiencing problems stemming from infrastructure, physical environment, and implementation. They also indicated that these problems could be minimized through measures such as content and application selection, teacher control, and student suitability. Overall, this study shows that teachers have positive views on the use of Web 2.0 tools in education; however, negative experiences can arise during implementation due to problems related to infrastructure, process, application, or individual factors. This highlights the need for more inclusive professional development programs, digitally strengthening schools, and raising student awareness about technology use.

Keywords: Education, Teacher, Technology, Web 2.0 Tools, Use of Web 2.0 Tools.

1. GİRİŞ

Teknolojinin hayatımıza hızlı bir şekilde girmesiyle birlikte her alanda dijitalleşme kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu alanlardan biri de eğitimdir. Teknolojinin eğitimde kullanılmasıyla neyin, ne zaman ve nasıl öğretileceğini söyleyen geleneksel yöntem yerini, bilgiyi yapılandırmayı ve öğrencilere kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu almayı öğreten günümüz öğrenme modeline bırakmıştır (Altunışık ve Aktürk, 2021). Kullanıcıların sadece pasif alıcı konumunda olduğu Web 1.0 döneminden Web 2.0 teknolojilerine geçilmesiyle de kullanıcılar alıcı konumundan verici konumuna geçerek, içerik üretmeye, paylaşmaya ve etkileşim kurmaya başlamışlardır (Mete ve Batıbay, 2019).

İlk olarak 2004 yılında ortaya atılan Web 2.0 kavramı gerek sayı olarak gerek sağladığı imkanlar olarak günümüzde oldukça yaygınlaşmıştır. Web 2.0 araçlarının birçok alanda olduğu gibi eğitimde de farklı kullanım alanları vardır. Bu araçların eğitimde genel olarak içerik üretme, çevrimiçi toplantılar oluşturma, çizim, animasyon ve video hazırlama, kelime bulutu hazırlama,

çevrimiçi anket ve kavram haritası oluşturma gibi amaçlarla kullanıldığı söylenebilir (Elmas ve Geban, 2012).

Eğitimde Web 2.0 araçlarının kullanımıyla ilgili yapılan pek çok çalışma, bu araçların öğretmene ve öğrenciye pek çok katkı sağladığını göstermektedir. Örneğin Varol ve Türel (2003)'e göre Web 2.0 araçları kullanılarak işlenen dersler, öğrencilerin daha fazla duyu organına hitap ettiği için daha zevkli hale gelmekte ve kalıcı öğrenme gerçekleşmektedir. Web 2.0 araçları öğrencinin dikkatini canlı tutacağı için derse aktif olarak katılmalarını sağlar. Tüm bunlara bağlı olarak da öğrenci motivasyonunun ve özgüveninin artmasında olumlu katkılar sunar. Öğretmenler bu araçlar sayesinde öğrencilerin ortaya koyduğu ürünlerin takibini kolayca yapabilir ve daha objektif değerlendirmelerde bulunabilir (Elmas ve Geban, 2012). Işık ve Karal (2023)'ın yaptığı bir çalışmada öğretmenlerin Web 2.0 araçlarını, öğrencilerin motivasyonunu yükseltme, önceki bilgileri hatırlatma, ders materyali ve içerik oluşturma gibi amaçlarla kullandıkları görülmüştür. Öğretmenler bu araçlar sayesinde bilişsel işlem basamaklarına uygun olarak dersi yapılandırabilir ve eğitim programlarını zenginleştirebilirler (Horzum, 2010). Bunların yanı sıra kullanıcı merkezli olması, hemen hemen her konunun öğretimine uygun olması, kullanımının kolay olması, zaman ve mekân olarak kolay ulaşılması ve etkileşimli olması gibi hususlar da Web 2.0 araçlarının avantajları arasında sayılabilir (Kurt vd., 2019).

Web 2.0 araçlarının eğitimde yaygın ve etkili biçimde kullanılabilmesi, öğretmenlere önemli sorumluluklar yüklemektedir. Öğretmenlerin gerekli dijital yeterliliklere sahip olması ve güncel gelişmeleri takip etmeleri, öğrencilerin teknolojiyi doğru ve yerinde kullanmaları açısından son derece önemlidir (Kayış, 2022). Öğretmenlerin kendilerine olan güveni, memnuniyet durumları veya yaşadıkları zorluklar bu araçları kullanma durumlarını doğrudan şekillendirmektedir. Bu durum, Web 2.0 teknolojilerinin eğitimsel faydalarını ve karşılaşılan zorlukları birlikte ele almayı zorunlu kılmaktadır. (Karakuş ve Er, 2021). Dolayısıyla, öğretmen görüşleri bağlamında yapılan bu çalışmanın; hem Web 2.0 araçlarının sağladığı imkanları hem de uygulama esnasında karşılaşılan zorlukları görme imkânı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı; farklı kademe ve branşlardaki öğretmenlerin, derslerinde Web 2.0 araçlarını kullanırken yaşadıkları kolaylıklar, zorluklar ve dikkat edilmesi gereken hususlara yönelik görüşlerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Öğretmenler eğitim ortamında hangi Web 2.0 araçlarını kullanmaktadır?

2. Eğitimde Web 2.0 araçları kullanımının olumlu yönlerine ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?

3. Eğitimde Web 2.0 araçları kullanımının olumsuz yönlerine ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?

4. Eğitimde Web 2.0 araçlarını kullanırken dikkat edilmesi gerekenlere yönelik öğretmen görüşleri nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada farklı kademe ve branşlardaki öğretmenlerin derslerinde Web 2.0 araçları kullanımına yönelik deneyimlerini derinlemesine incelemek amaçlandığından nitel araştırma

desenlerinden fenomenoloji (olgubilim) deseni tercih edilmiştir. Deneyimlere odaklanan fenomenolojinin amacı, günlük hayatta karşılaştığımız ama hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığız olguları derinlemesine incelemektir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada ilk olarak, eğitimde Web 2.0 araçlarının kullanımına yönelik elde edilen veriler incelenerek gereksiz ve tekrar eden bilgiler sadeleştirilmiştir. Ardından öğretmenlerin Web 2 araçlarının kullanımına ilişkin görüşleri derinlemesine incelenmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu seçilirken, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Amaçlı örnekleme, çalışmadaki temel durumu anlayabilmek için en doğru kaynakları oluşturan bireylerin seçimini içerir (Creswell, 2017). Ölçüt örnekleme yöntemi ise; önceden belirlenmiş belirli özelliklere sahip bireylerin seçilmesini gerektirir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Çalışma grubunun seçiminde öğretmenlerin daha önce Web 2.0 araçları hakkında bilgi sahibi olmaları ve derslerinde aktif olarak kullanıyor olmaları ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu araştırmanın çalışma grubunu okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lisede görev yapan ve Web 2.0 araçlarını aktif olarak kullanan 11 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubuna ait bazı kişisel özelliklere aşağıdaki Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

NO	Cinsiyet	Yaş	Kıdem	Öğrenim Durumu	Branş	Görev Yapılan Kademe
Ö1	Kadın	40-45	16 yıl üzeri	Yüksek Lisans	Sınıf Öğretmeni	İlkokul (1-4)
Ö2	Kadın	28-33	0-5 yıl	Lisans	Okul Öncesi	Okul Öncesi
Ö3	Kadın	34-39	0-5 yıl	Lisans	Okul Öncesi	Okul Öncesi
Ö4	Kadın	40-45	16 yıl ve üzeri	Yüksek Lisans	Tarih	Lise (9-12)
Ö5	Erkek	28-33	11-15 yıl	Yüksek Lisans	Türkçe	Ortaokul (5-8)
Ö6	Erkek	40-45	16 yıl ve üzeri	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı	Lise (9-12)
Ö7	Kadın	22-27	0-5 yıl	Lisans	Fen Bilimleri	Ortaokul (5-8)
Ö8	Erkek	40-45	16 yıl ve üzeri	Lisans	Coğrafya	Lise (9-12)
Ö9	Kadın	28-33	6-10 yıl	Lisans	Din Kültürü ve A.B.	Ortaokul (5-8)
Ö10	Erkek	34-39	6-10 yıl	Lisans	İngilizce	Lise (9-12)
Ö11	Erkek	28-33	6-10 yıl	Lisans	Sınıf Öğretmeni	İlkokul (1-4)

Tablo 1'de görüldüğü üzere çalışmaya katılan 11 öğretmenin 6'sı kadın, 5'i erkektir. 22-27 yaş aralığında 1, 28-33 yaş aralığında 4, 34-39 yaş aralığında 2 ve 40-45 yaş aralığında ise 4

öğretmen bulunmaktadır. Bu öğretmenlerden 3'ü 0-5 yıllık, 3'ü 6-10 yıllık, 1'i 11-15 yıllık, 4'ü ise 16 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahiptir. 7 öğretmen lisans mezunuyken 4 öğretmen yüksek lisans mezunudur. Bu öğretmenler arasında 2 sınıf öğretmeni, 2 okul öncesi öğretmeni, 1 Tarih, 1 Türkçe, 1 Türk Dili ve Edebiyatı, 1 Fen Bilimleri, 1 Coğrafya, 1 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve 1 İngilizce öğretmeni bulunmaktadır. Yine bu öğretmenlerin 4'ü lise, 3'ü ortaokul, 2'si ilkokul ve 2'si okul öncesi kademesinde görev yapmaktadır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada öğretmenlerin eğitimde Web 2.0 araçlarının kullanımına yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla, araştırmacılar tarafından hazırlanan açık uçlu sorulardan oluşan anket formu kullanılmıştır. Form hazırlanırken ilgili literatür taranmış ve Web 2.0 araçlarının olumlu-olumsuz yönleri ile bu araçlar kullanılırken dikkat edilmesi gereken hususları içeren sorularla taslak bir form oluşturulmuştur. Form öncelikle anlaşılırlığını test etmek amacıyla 1 Türkçe öğretmenine ve daha önce bu alanda çalışma yapmış 1 öğretmenin uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda forma son hali verilmiştir. Formda 6 demografik soru ve 4 açık uçlu soru bulunmaktadır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verilerini elde etmek için hazırlanan anket formu çevrimiçi ortamda ve elektronik kanallarla katılımcılara ulaştırılmıştır. Katılımcıların derslerinde aktif olarak Web 2.0 araçlarını kullandıkları teyit edilmiştir. Formu doldurma esnasında katılımcılarla yüz yüze görüşme sağlanmış olup, cevapların bizzat katılımcılar tarafından çevrimiçi forma işlenmesi sağlanmıştır. Elektronik ortamda muhafaza edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Kod, alt tema ve temalar tablolar halinde sunulmuş ve katılımcılar Ö1, Ö2, Ö3,…. şeklinde adlandırılmıştır. Katılımcıların ifadelerine doğrudan alıntılarla yer verilerek tablolar açıklanmıştır.

3. BULGULAR

Eğitimde Web 2.0 araçlarının kullanılmasına yönelik öğretmen görüşlerinin belirlenmesi amacıyla yapılan araştırmanın bu bölümünde, araştırmaya katılan öğretmenlerden elde edilen verilerin analizi ve değerlendirilmesi sonucunda ulaşılan bulgular, araştırmanın alt problemlerine göre sunulmuştur.

3.1. Eğitimde Kullanılan Web 2.0 Araçlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın 1. alt problemi "Eğitimde kullandığınız Web 2.0 araçları nelerdir?" şeklindedir. Bu alt probleme ait bulgulara Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlerin Eğitimde Kullandıkları Web 2.0 Araçları

Tema	Kod	Katılımcılar	f	%
ÖĞRETMENLERİN EĞİTİM	Canva	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11	10	29,40
	Kahoot	Ö1, Ö4, Ö5, Ö6, Ö10	5	14,70

	Wordwall	Ö2, Ö3, Ö9, Ö10	4	11,76
	Mentimeter	Ö4, Ö8	2	5,88
	Powtoon	Ö1, Ö11	2	5,88
	Storyjumper	Ö1, Ö11	2	5,88
	Educaplay	Ö9, Ö10	2	5,88
	Edpuzzle	Ö3	1	2,94
	Mindmeister	Ö7	1	2,86
	Phet	Ö7	1	2,94
	Padlet	Ö8	1	2,94
	Classroom	Ö11	1	2,94
	Genially	Ö1	1	2,94
	Edmodo	Ö11	1	2,94
	Toplam		**34**	**100**

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin tercih ettikleri Web 2.0 araçlarının 14 başlık altında toplandığı görülmektedir. Bunlar; Canva, Kahoot, Wordwall, Mentimeter, Powtoon, Storyjumper, Educaplay, Edpuzzle, Mindmeister, Phet, Padlet, Classroom, Genially ve Edmodo'dur. Bunlar arasından öğretmenlerin en çok tercih ettiği Web 2.0 araçlarının Canva (10), Kahoot (5) ve Wordwall (4) olduğu görülmektedir. Bu uygulamaları, Mentimeter (2), Powtoon (2), Storyjumper (2) ve Educaplay (2) izlemektedir.

3.2. Eğitimde Web 2.0 Araçları Kullanımının Olumlu Yönlerine İlişkin Bulgular

Eğitimde Web 2.0 araçları kullanımının olumlu yönlerine ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemek maksadıyla öğretmenlere "Sizce Web 2.0 araçlarını kullanmanın ne gibi faydaları vardır? Olumlu yönleri nelerdir? Açıklayınız." sorusu sorulmuştur. Öğretmenlerden alınan cevapların kod ve temalarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 3. Web 2.0 Araçlarının Olumlu Yönlerine İlişkin Bulgular

Tema	Alt Tema	Kod	Katılımcılar	f	%
EĞİTİMDE WEB 2.0 ARAÇLARI KULLANIMININ OLUMLU YÖNLERİ	Motivasyonu artırma	Motivasyonu artırması	Ö5, Ö6, Ö7, Ö11	4	13,33
	Eğlenceli olma	Eğlenceli olması	Ö4, Ö8, Ö9, Ö10	4	13,33
	Dikkat ve ilgiyi çekme	Çocukların dikkatini ve ilgisini çekmesi	Ö3, Ö6, Ö10, Ö11	4	13,33
	Etkin Katılım	Çocukların derse katılımlarını artırması	Ö2, Ö3, Ö9,	3	9,99
	Kalıcılığı sağlama	Bilgilerin daha uzun süre akılda kalmasını sağlaması	Ö8, Ö9, Ö10	3	9,99

	Öğretmene kolaylık sağlama	Öğretmenlerin işini kolaylaştırması	Ö4, Ö10	2	6,66
	Sıkılmayı önleme	Sık pratik yapması gerekenin sıkılmasını engelleme	Ö3	1	3,33
	Dersin öğrenimini kolaylaştırma	Zor algılayan çocuklar için destekleyici olması	Ö3	1	3,33
	Teknolojiye uyum sağlama	Öğrencilerin teknolojik gelişmelere uyum sağlaması	Ö4	1	3,33
	Zaman tasarrufu	Az zamanda çok büyük işler başarmak	Ö1	1	3,33
	Bilgiyi kavramaya yardımcı olma	Öğrencilerin bilgiyi içselleştirmesini sağlaması	Ö7	1	3,33
	Somutlaştırma	Soyut bilgilerin somutlaştırılmasını sağlaması	Ö7	1	3,33
	Tutumu artırma	Derse karşı tutumu artırması	Ö7	1	3,33
	Hazır bulunuşluğa katkı sağlama	Derse hazırlıklı gelmeye katkı sağlaması	Ö9	1	3,33
	Hazırlık ve uygulama kolaylığı	Pratik şekilde hazırlanıp kolay uygulanabilmesi	Ö10	1	3,33
	Veli-öğrenci-öğretmen iş birliğini sağlama	Veli, öğrenci, öğretmen kontrolü sağlaması	Ö11	1	3,33
Toplam				**30**	**100**

Tablo 3'e bakıldığında, derslerinde Web 2.0 araçlarını aktif olarak kullanan ve araştırmaya katılan öğretmenler, eğitimde bu araçları kullanmanın faydaları arasında; motivasyonu artırması (4), eğlenceli olması (4), çocukların dikkatini ve ilgisini çekmeyi sağlaması (4), çocukların derse katılımlarını artırması (3) ve bilgilerin kalıcılığını sağlaması (3) gibi özelliklerini belirtmişlerdir. Bunların yanı sıra, öğretmenlerin işini kolaylaştırması, sıkılmadan pratik yapmaya imkan sağlaması, öğrenmeyi kolaylaştırması, öğrencilerin teknolojik uyumunu sağlaması, zamandan tasarruf sağlaması, bilginin içselleştirilmesine ve bilginin somutlaştırılmasına katkı sağlaması, ders tutumunu artırması, hazır bulunuşluğa olumlu katkı sağlaması, hazırlanmasının ve uygulanmasının kolay olması ve veli-öğretmen-öğrenci arasındaki kontrolü sağlaması gibi özelliklerin diğer faydaları arasında sayıldığı görülmektedir. Bu tema kapsamındaki bazı öğretmen görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

"Derse katılımı artırarak çocukların dikkatini çekmeyi kolaylaştırır, zor algılayan çocuklar için destekleyici oluyor, sık pratik yapması gereken çocukların sıkılmasına engel oluyor." Ö3

"İşimizi kolaylaştırması, eğlenceli olması, öğrencilerin teknolojik gelişmelere uyum sağlaması..." Ö4

"Öğrencilerin ilgisini çekerek motivasyonlarını arttırıyor." Ö6

"Öğrencilerin bilgiyi içselleştirmeleri ve motivasyonlarının artmasını sağlar. Soyut bilgiyi somutlaştırmayı sağlar ve dersi farklı materyaller ile işlediğimiz için derse karşı tutumları da artar." Ö7

"Dersi monotonluktan çıkarıp daha eğlenceli hale getiriyor. Öğrencilerin daha çok eğlenerek kalıcı öğrenmelerini sağlıyor. Derse katılım daha fazla oluyor. Öğrenciler Web 2 araçlarında oynanan oyunları sevdikleri için derse hazırlıklı geliyorlar." Ö9

"İngilizce kelimeler çok çabuk unutulabiliyor. Web 2 araçlarını kullandığımda akılda kalıcı olduğunu gözlemledim. Ayrıca öğrenciler derse karşı daha ilgili hale geliyorlar. Hem eğlenip hem öğreniyorlar kısacası. Teknoloji çağındayız artık gençler sadece kitabi bilgilerle yetinmek istemiyorlar. Ayrıca çok daha pratik bir şekilde hazırlanıp kolay bir şekilde uygulanabiliyor. Konu anlatım sunumları video içerikleri için de çok pratik uygulamalar var, bunlar da öğretmenlerin işini epeyce kolaylaştırıyor." Ö10

"Web 2 .0 araçları ile dersler daha çok ilgi çekici hale geliyor. Teknoloji çağındayız, çocuklar zaten hali hazırda telefon, tablet gibi araçlardan uygulamalar, oyunlar kullanarak okula başlıyor ve tek düze anlatım dikkatlerinin çabuk dağılmasına, ögrenmenin olmamasına neden oluyor. Ama bir web 2 aracıyla oluşturulan animasyon ya da oyun dikkatlerini daha çok derse çekiyor. Okula gelirken bile heyecanla geliyorlar. Bazı uygulamalar veli öğrenci öğretmen kontrolü sağlıyor. Gerek ödev yüklemeleri yapma gerek dersle ilgili bilgileri bu platformlarda paylaşma çok etkili oluyor, veli de öğrenciyi takip etmiş oluyor. Sürece veliyi, idareyi de dâhil edebiliyorsunuz, yani öğrenci de daha çok motive oluyor." Ö11

3.3. Eğitimde Web 2.0 Araçları Kullanımının Olumsuz Yönlerine İlişkin Bulgular

Eğitimde Web 2.0 araçlarının kullanılmasının olumsuz yönlerine ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemek maksadıyla öğretmenlere, "Web 2.0 araçlarını dersinizde kullanırken herhangi bir sorunla karşılaştınız mı? Karşılaştıysanız nedenlerini açıklar mısınız?" "Web 2.0 araçlarını olumsuz yönleri nelerdir? soruları yöneltilmiş ve elde edilen bulgulara Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Web 2.0 Araçlarının Olumsuz Yönlerine İlişkin Bulgular

Tema	Alt Tema	Kod	Katılımcılar	f	%
Sorun olmaması	Sorunla karşılaşmama	Hayır, bir sorunla karşılaşmadım	Ö2, Ö3	2	11,76
EĞİTİMDE WEB 2.0 ARAÇLARI	Alt yapı ile ilgili sorunlar (f = 4)	İnternet probleminin(kesinti) sorun yaratması	Ö1, Ö7, Ö8	3	17,64
		Elektriklerin kesilmesi	Ö5	1	5,88
		Kalabalık sınıflarda sınıf hâkimiyetini zorlaştırması	Ö9, Ö10,	2	11,76

	Öğretme süreciyle ilgili sorunlar (f = 3)	Cep telefonlarının öğrenciler tarafından ders dışı amaçla kullanılması.	Ö6	1	5,88
	Uygulamadan kaynaklı sorunlar (f = 4)	Premium üyelik istemesi	Ö4, Ö8	2	11,76
		Müfredatı yetiştirmede zorluk yaşama	Ö10	1	5,88
		Uygulamaların kotalı olması	Ö8	1	5,88
	Bireysel faktörlerden kaynaklı sorunlar (f = 4)	Her öğrenciye uygun olmayabileceği	Ö7	1	5,88
		Öğrencilerin beklerken sıkılması	Ö10	1	5,88
		Velilerin uygulamayı kullanamaması	Ö11	1	5,88
		Her öğrencinin teknolojik yeterliliğinin olmaması	Ö11	1	5,88
	Toplam			**17**	**100**

Tablo 4 incelendiğinde öğretmenlerden bir kısmı (2) hiçbir sorunla karşılaşmadığını belirtmiştir. Yaşanan sorunların ise 4 başlık altında toplandığı görülmektedir. Katılımcılar "alt yapıyla ilgili sorunlar" başlığında; internete bağlanmada ve elektrik kesintisi sorunlarını yaşadıklarını, "öğretme süreciyle ilgili sorunlar" başlığında; Web 2.0 araçları kullanılarak işlenen derslerde sınıf hakimiyetinin zorlaştığını ve öğrencilerin cep telefonlarındaki uygulamadan çıkarak amaç dışı başka uygulamalara girdiklerini, "uygulamadan kaynaklı sorunlar" başlığında; uygulamanın ücretli olmasını, zaman almasını ve kotalı olmasını, "bireysel faktörlerden kaynaklı sorunlar" başlığında ise; her öğrenciye uygun olmamasını, diğer öğrencilerin beklerken sıkılmasını, velilerin ve öğrencilerin bir kısmının uygulamaları kullanamamasını sorun olarak belirtmişlerdir. Bu tema kapsamındaki bazı öğretmen görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

"İnternet problemi sorun. Özellikle öğrencilerin de cihaza ihtiyaç duyduğu zaman." Ö1

"İnternet ..., bir aracın her sınıfta aynı etkiyi vermemesi gibi sorunlar ile karşılaştım." Ö7

"İnternet kesintisi, bir de uygulamaların ücretli ya da kotalı olması." Ö8

"Kalabalık sınıflarda uygulamalar bazen problemli olabiliyor. Sınıf hâkimiyeti zaman zaman kaybolabiliyor. Öğrenciler eğlenirken ses tonlarını ayarlamakta güçlük çekebiliyor. İyi bir sınıf hâkimiyeti ve dozunda kullanımla çok daha verimli halde kullanılabilir." Ö9

"Derste zaman zaman hâkimiyet zorlaşabiliyor. Kalabalık sınıflarda bir grup beklerken sıkılabiliyor. Zaman kısıtlı, Web 2 araçlarıyla oyun oynarken her öğrenci için vakit ayırmak gerektiğinden müfredatı yetiştirmek zorlaşabiliyor." Ö10

3.4. Eğitimde Web 2.0 Araçları Kullanımında Dikkat Edilmesi Gerekenlere İlişkin Bulgular

Web 2.0 araçlarını kullanırken nelere dikkat edilmesi gerektiği hususundaki görüşlerini belirlemek amacıyla katılımcılara "Sizce Web 2.0 araçlarını kullanırken nelere dikkat

edilmelidir? Açıklayınız.” sorusu yöneltilmiş olup, elde edilen veriler kapsamında Tablo 5’te yer verilen kod ve temalara ulaşılmıştır.

Tablo 5. Web 2.0 Araçlarını Kullanırken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlara İlişkin Bulgular

Tema	Alt Tema	Kod	Katılımcılar	f	%
WEB 2.0 ARAÇLARINI KULLANIRKEN DİKKAT EDİLMESİ GEREKENLER	Öğrenciye uygunluk (f=10)	Öğrenci gelişim özelliklerine	Ö1, Ö2, Ö7	3	10,71
		Öğrenciyi güdülemesine, seviyelerine uygun araçlar olmasına	Ö2, Ö7, Ö10	3	10,71
		Öğrencinin ön bilgilerine uygun olmasına	Ö7	1	3,57
		Her bireye hitap edebilmesine	Ö9, Ö10, Ö11	3	10,71
	Öğretmen kontrolü (f=7)	Sınıf hâkimiyetinin sağlanmasına	Ö9, Ö10, Ö11	3	10,71
		Öğreticinin tüm sürece hâkim olmasına	Ö9, Ö10, Ö11	3	10,71
		Öğrenciyle koordinasyon sağlanmasına	Ö6	1	3,57
	Amaca uygunluk (f=5)	Dersin amacına uygun olup olmamasına	Ö1	1	3,57
		Eğlendirirken öğrenmeyi sağlamasına	Ö9	1	3,57
		Doğru içerik seçimine	Ö10	1	3,57
		Doğru Web 2.0 aracı seçimine	Ö8	1	3,57
		Amaç dışı kullanımın önüne geçilmesine	Ö3	1	3,57
	Kullanım süresi (f=4)	Çocukların ekrana fazla maruz kalmamasına	Ö3	1	3,57
		Abartılmamasına	Ö5, Ö8, Ö9	3	10,71
	Ücret (f=2)	Ücretli olup olmaması	Ö1, Ö4	2	7,14
		Toplam		**28**	**100**

Tablo 5 incelendiğinde katılımcılar, özellikle Web 2.0 aracını seçerken dikkatli olunması gerektiğini, seçilen Web 2.0 aracının öğrenci seviyesine ve kişisel gelişim özelliklerine uygun olması gerektiğini ve mümkün olduğunca öğrencilerin tamamına hitap edebilecek araçların seçilmesine özen gösterilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bunların yanı sıra derslerde Web 2.0 araçlarını kullanırken öğretmenin sınıf hakimiyetinin çok önemli olduğunu, öğrencileri güzel bir şekilde koordine etmesi ve tüm sürece hâkim olması gerektiğini belirtmişlerdir. Öğretmen görüşlerinden hareketle; eğitimin amacını yerine getirme hedefiyle doğru içerik ve araç seçilmeli, öğrencilerin eğlenirken aynı zamanda öğrenmeleri de sağlanmalıdır. Öğrenci çok fazla bu

araçlara maruz kaldığında sıkılabileceği için kullanım süresinin iyi ayarlanması önemlidir. Ayrıca bu araçların ücretli olup olmaması da dikkat edilmesi gereken diğer hususlardandır. Bu tema kapsamındaki öğretmen görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

"Öğrenci gelişim özelliklerine, ücretli olup olmaması, kullandığım ders ile ilgili amaca hizmet edip etmemesine dikkat edilmelidir." Ö1

"Çocukların gelişim özelliklerine uygun araçlar seçilmelidir. Onları güdüleyecek, seviyelerine uygun araçlar kullanılmalıdır." Ö2

"Çocukların ekrana maruz kaldığı süreye dikkat etmeliyiz, farklı sayfalara geçmelerine engel olmalıyız." Ö3

"Abartılmamalıdır." Ö5

"Öğrencinin ön bilgilerine, sınıf ve yaş düzeyine, gelişim özelliklerine dikkat edilmelidir." Ö7

"Çok fazla web 2.0 aracı var ve uygun aracı seçmek çok önemli. Bir de çok uzun süre kullanılması durumunda çocuklar sıkılıyor, yerinde ve kararında kullanmak önemli." Ö8

"Kurallar en başta açık ve net bir ifade ile açıklanmalı. Öğretmen de iyi hazırlanmış olmalı. Amaç dersi eğlenceli haline getirmek derken öğrenme basamağı unutulmamalı. Her bireye hitap edebilecek şekilde hazırlık yapılmalı. Sürekli kullanılması bir süre sonra öğrencinin ilgisini çekmeyebilir." Ö9

"Sınıf hakimiyeti için kurallar önceden belirlenmeli. Mümkün olduğunca tüm öğrenciler sürece dahil edilecek şekilde planlanmalı. İçerikler hazırlanırken dikkatli olunmalı. Öğretici tüm sürece hâkim olmalı. Uygulamalar kullanılırken gerekli açıklamalar yapılmalı. Öğrencilerin seviyesine uygun şekilde web 2 araçları kullanılmalı." Ö10

"Her öğrenci ile yeterince ilgilenildiğinden emin olunmalı. Bazı öğrenciler eğlenirken diğerleri için sıkıcı olabilir bu konuda çok dikkat edilmeli. Sınıf hakimiyeti güçleşebilir, kurallar önceden net bir şekilde ifade edilmeli. Öğretmen tüm sürece hâkim olmalı." Ö11

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu çalışmada öğretmenlerin, eğitimde Web 2.0 araçları kullanımına yönelik görüşleri nitel olarak incelenmiştir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin özellikle; görsel içerik ve tasarım oluşturma araçlarını (Canva, Padlet), geri bildirim ve test araçlarını (Kahoot, Mentimeter), eğitsel oyun araçlarını (Wordwall, Educaplay, Edpuzzle), etkileşimli sunum araçlarını (Powtoon, Genially, Phet), interaktif sosyal sınıf uygulamaları (Classroom, Edmodo) ile şema ve kelime bulutu oluşturma araçlarını (Mindmeister) kullandıkları görülmüştür.

Veriler, Web 2.0 araçlarının öğrenci motivasyonunu artırması, eğlenceli olması, çocukların dikkatini ve ilgisini derse çekmesi yönüyle avantajlı olarak görülmüştür. Bunların yanı sıra; öğrencilerin derse katılımlarını artırması, bilgilerin daha uzun süre kalıcı olmasını sağlaması, öğretmenlerin işini kolaylaştırması ve zamandan tasarruf sağlaması gibi özellikleri de Web 2.0 araçlarının faydaları arasında belirtilmiştir.

Bununla birlikte, öğretmenlerden hiç sorunla karşılaşmadığını belirtenler olsa da bazı öğretmenler internet bağlantı veya kesinti problemleri, sınıf hakimiyetinde zorluk yaşama, öğrencilerin farklı uygulamaları amaç dışı olarak kullanması, bazı uygulamaların ücretli veya kotalı olması, zaman aldığı için müfredatı yetiştirmekte zorlanma ya da veli ve öğrencilerin teknolojik olarak yeterliliklerinin olmaması gibi sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Son olarak öğretmenler, Web 2.0 araçlarının eğitimde etkili kullanılabilmesi için öğrencilerin gelişim özelliklerine göre ve dersin amacına uygun olarak hazırlanmış olması, ücretli olup olmaması, öğrencileri ekrana fazla maruz bırakmama, bu uygulamaların kullanımını abartmama ve doğru içerik seçimi konusunda dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu noktada, araçların rastgele değil, öğrenme hedefleriyle uyumlu biçimde seçilmesi ve öğretmen kontrolünde kullanılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Genel olarak çalışma, öğretmenlerin eğitimde Web 2.0 araçlarının kullanımına yönelik görüşlerinin olumlu olduğunu; fakat uygulama esnasında alt yapıya, sürece, uygulamaya veya bireysel faktörlere bağlı sorunlar nedeniyle olumsuzluklar yaşanabildiğini göstermektedir. Bu durum, mesleki gelişim programlarının daha kapsayıcı olmasına, okulların dijital anlamda güçlendirilmesine ve öğrencilerin teknoloji kullanımı konusunda bilinçlendirilmesine olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada ortaya çıkan öğretmen görüşleri daha önce yapılan pek çok araştırmayla örtüşmektedir. Öğretmenlerin yaygın olarak Web 2.0 araçlarını kullanması, bu araçların öğrenci motivasyonunu artırma, derse katılım sağlama ve bilgilerin kalıcılığına katkı sunma gibi avantajlarının bulunması literatürdeki araştırmalarda yaygın olarak ulaşılan sonuçlardandır. Kırımlı ve Demirezen (2022)'in yaptıkları çalışmada, derslerde kullanılan Web 2.0 araçlarının, öğrenci ilgisini derse çekerek motivasyonu artırdığı ve aktif katılımı sağlayarak çok yönlü düşünmeye katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Pehlivan ve diğerlerinin (2023) yaptığı çalışmada, Web 2.0 araçlarının öğrenci üzerinde ilgi, motivasyon ve katılım artışı gibi olumlu değişiklikler yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Özerdem Temel ve Türkoğlu (2023)'nun okul öncesi eğitiminde Web 2.0 araçları kullanımına yönelik öğretmen görüşlerini incelediği çalışmada da, Web 2.0 araçlarının bilgiyi somutlaştırarak öğrenmeyi keyifli hale getirdiği sonucu tespit edilmiştir.

Öte yandan çalışmada öğretmenlerin belirttiği alt yapıdan kaynaklı sorunlar yaşanması, sınıf hakimiyetinin zorlaşması ve uygulamadan kaynaklı sorunlar da önceki çalışmalarda dile getirilmiştir. Örneğin Kırımlı ve Demirezen (2022), teknik aksaklıklardan kaynaklı sorunlar yaşandığını ve uygun içeriğe ulaşma konusunda öğretmenlerin zorluklar yaşadığını çalışmalarında belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra Korucu ve Sezer (2016) yaptıkları çalışmada derslerde Web 2.0 araçlarını kullanmanın fazla vakit aldığı, bu nedenle müfredatı yetiştirmekte zorluklar yaşandığı sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Akbaba Dağ ve Kılıç Şahin (2024) de Web 2.0 araçlarının ücretli olmasının, teknolojik alt yapının yetersiz olmasının ve teknoloji kullanım becerisinin düşük olmasının sorun oluşturduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca literatürde öğretmenlerin Web 2.0 araçlarını etkili bir şekilde kullanabilmeleri için yetkinliklerinin artırılması ve kapsamlı mesleki çalışmalarla desteklenmesi gerektiği gibi temalar yer almaktadır (Sever vd., 2023). Bu çalışma sonuçlarına göre de Web 2.0 araçlarının sadece var olmasının

yeterli olmadığı, uygun içerik seçimi, öğretmen becerisi ve teknik destek gibi unsurların dikkate alınması gerektiği ön plana çıkmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmanın bulguları, öğretmenlerin Web 2.0 araçlarının eğitimde kullanımının avantajları hakkında bilgi sahibi olmakla birlikte bazı sorunların bu araçların kullanımını sınırladığı görüşünü teyit etmektedir. Gelecek çalışmalarda bu sorunların çözümü için yapılabilecekler üzerinde daha derinlemesine incelemeler yapılması önerilmektedir.

5. KAYNAKÇA

Akbaba Dağ, S. ve Kılıç Şahin, H. (2024). Sınıf öğretmeni adaylarının web 2.0 araçlarına ilişkin görüşleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(2), 540-553.

Altunışık, M. ve Aktürk, A. O. (2021). Türkiye'de web 2.0 araçlarının eğitim-öğretim ortamlarında kullanımına bir bakış: 2010-2020 dönemi tezlerinin incelenmesi. *Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Dergisi, 5*(2), 205-227.

Creswell, J. W. (2017). Eğitim araştırmaları: nicel ve nitel araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi (Çev. Ed.: H. Ekşi.). EDAM Yay. İstanbul.

Elmas, R. ve Geban, Ö. (2012). 21. yüzyıl öğretmenleri için web 2.0 araçları. *International Online Journal of Educational Sciences, 4*(1), s. 243-254.

Horzum, M. B. (2010). Öğretmenlerin web 2.0 araçlarından haberdarlığı, kullanım sıklıkları ve amaçlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 7*(1), 603-634.

Işık, Z. ve Karal, Y. (2023). Web 2.0 araçlarının temel eğitimde kullanımına yönelik sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi. *Öğretim Teknolojileri ve Öğretmen Eğitimi Dergisi, 12*(1), 1-13.

Karakuş, N. ve Er, Z. (2021). Türkçe öğretmeni adaylarının web 2.0 araçlarının kullanımıyla ilgili görüşleri. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi (9),* 177-197.

Kayış, A. N. (2022). Okul öncesi eğitime devam eden çocukların ve okul öncesi öğretmenlerinin dijital teknolojileri kullanımlarının incelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Kırımlı, H. ve Demirezen, S. (2022). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin web 2.0 teknolojilerine yönelik görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (62)*, 527-558.

Korucu, A. T. ve Sezer, C. (2016). Web 2.0 teknolojilerini kullanma sıklığının ders başarısı üzerindeki etkisine yönelik öğretmen görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 379-394.

Kurt, A. A., Sarsar, F., Filiz, O., Telli, E., Orhan-Göksün, D. ve Bardakci, S. (2019). Teachers' use of web 2.0: education bag project experiences. *Malaysian Online Journal of Educational Technology, 7*(4), 110-125.

Mete, F. ve Batıbay, E. F. (2019). Web 2.0 Uygulamalarının Türkçe eğitiminde motivasyona etkisi: kahoot örneği. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 7*(4), 1029-1047.

Özerdem Temel, A. ve Türkoğlu, B. (2023). Okul öncesi öğretmenlerinin eğitimde web 2.0 araçlarının kullanımına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi, 5*(Özel Sayı), 217 243.

Pehlivan, E., Gedik, İ., Çetin, C. ve Yıldırım, Ç. (2023). Web 2.0 araçlarının eğitim ortamlarında kullanılması ile ilgili öğretmenlerin görüşleri. *Ulusal Eğitim Dergisi, 3*(9), 1602–1620.

Sever, R., Bayar, B. ve Toker, O. (2023). Öğretmenlerin web 2.0 araçlarına yönelik görüşleri. *Turkish Studies - Education, 18*(1), 1-13.

Varol, A. ve Türel, Y. K. (2003). Çevrimiçi uzaktan eğitimde iletişim modülü. *The Turkish Online Journal of Educational Technology– TOJET.* 2,(1). 641-658.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H., (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (5. Baskı). Seçkin Yay. Ankara.